

THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1545) PRO LATINIS,
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUNTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIUM OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

SUCCEPTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE, LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CURCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM DOBIS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU COMPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SCORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERBUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT:

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTIA SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNÉ,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE CURSuum COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA. LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM, VICINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VICINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLECTITUR, ET AD NOVE ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET. IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR; UTRAQUE VIGESIMA QUARTA DIE DECEMBERIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NEMPE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272 PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT, SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA AQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET SEORSIM COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVE VEL PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM EXCUSIS APPLICANTUR.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÉ EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MOENIA PARISIENSIA.

282
M5S2p
t.51

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPUM CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICOS, VATICANOS, ANGLICOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM
EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS,
NOTIS, VARIIS LECTIOMIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIO-
SISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA;

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONTFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII,
TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT,
VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIS REVOCATA SUNT,

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI TERTII

PARS PRIOR.

VENIUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIINA.

1862

458947

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LI CONTINENTUR.

Homiliæ XXV in quædam loca Novi Testamenti.

æd. 17-388

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequen-
tibus S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hac
nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc cau-
sa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesie Græcæ tradi-
tionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera,
litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles
movere, neque in animo hujusco editionis mere Latine novem delere volumina quæ jam integre typis
immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter inveni-
mus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sis lingua tum Græcæ
tum Latina ditata evadit.

Præfatio

IN TERTIUM TOMUM OPERUM

S. JOANNIS CHRYSOSTOMI.

Haec fuit instituti nostri ratio in hac paranda S. Joannis Chrysostomi Operum Editione, ut Opuscula primum omnia, cujusvis generis essent, in tribus Tomis prioribus locaremus; in sequentibus vero Commentaria in Novum et Vetus Testamentum. Opuscula porro omnia in quinque classes distribuimus. Prima classis complectitur ea Opera, quæ ob varietatem argumenti non possunt uno titulo comprehendi, sed secundum temporis ordinem, quoad ejus fieri potest, locantur. Secunda classis est Concionum panegyricarum de Domino N. J. Christo et de Sanctis. Hasce duas priores classes primus et secundus Tomus complectuntur. Tertia classis est Homiliarum, quæ ex diversis Scripturæ locis argumentum mutuuntur, quæ Homiliæ primam hujusce tertii Tomi partem occupant. Quarta classis, Opusculorum ad motus Constantinopolitanos et ad utrumque S. Joannis Chrysostomi exsilium pertinentium. Quinta classis est Epistolarum omnium. Tres igitur posteriores classes in hoc tertio Tomo continentur, quibus subjiciuntur pauca quædam, et spuria denique multa. De illis omnibus hic quædam præmittenda sunt.

§ I. — De Homiliis quæ ex diversis Scripturæ locis argumentum mutuuntur.

Ordinur ergo ab Homiliis in loca quædam novi Testamenti, quarum quatuor priores totidem evangelicas sententias explicant. Octo autem sequentes quæ una serie et continenter habitæ sunt, misere distractæ et dispersæ erant in Editionibus Savilliana et Frontoniana; quod cave seu incuriæ seu negligentia Savillii aut Frontonis Ducæi adscribas. Illi enim nullam diligentiam adhibebant, non modo ut omnia Chrysostomi Opuscula ex omnibus orbis Christiani partibus colligerent, sed etiam ut quæque suo ordine ponerent. Verum quia jam prælo datis multis operibus, alia confertim undique accedebant, hæc postremo adjecta plerumque ut fors ferebat locabant. Quanto autem lectoris dispendio hæc sic distracta ac propemodum dissipata ederentur, statim animadvertet quisquis earum lectionem continenter peraget. Nam plerumque accidit ut in sequenti tantum prioris argumentum compleatur: tantamque alioquin omnes habent inter se affinitatem, ut nonnisi præcedenti lecta sequentem plane intelligere possis.

Ex hisce autem octo Homiliis quatuor priores sunt in principium, sive in titulum libri Actorum. In hoc tamen argumentum quinque una serie conciones habuerat, ut non semel testificatur Joannes noster: sed secunda, in qua quærebatur quis esset auctor libri Actuum Apostolorum, intercidit. Illam porro integram me reperisse putabam, ut in Præfatione ad primum Tomum dixi. Verum postea diligentius expensa homilia illa longissima, ex Mss. eruta, quæ de Ascensione inscribitur, comperi partem quidem illam ubi, quibusdam de principio Actorum præmissis, evidentissime probatur Lucam evangelistam esse Actuum auctorem, esse haud dubie Chrysostomi: verum alia quæ hanc partem præcedunt, et longe plura quæ illam subsequuntur, non posse Chrysostomi esse. Hærebam certe initio, quia illa partem non contemendam illius homiliæ complectebatur, an in serie aliarum locanda esset; sed ingratum lectori fore putavi, si spuria illa alia quæ in eadem homilia occurrunt, quorum quædam nugacem Græculum sapiunt, veris operibus admiscerem: quamobrem totam homiliam ad calcem hujus Tomi amandare visum est.

Quatuor item Homiliæ quæ de Mutatione nominum inscriptæ sunt, quatuor illis in principium Actorum nativo ordine connectuntur: in his quippe postremis argumentum priorum præsequitur Chrysostomus, ut in Monito diximus. Cæteræ Homiliæ in loca Pauli sunt, ac cum præcedentibus, triginta quatuor simul homiliarum numerum complent. Tres porro Homiliæ de Legibus connubii, quarum prima est num. 18, in illud: *Propter fornicationes, etc.* altera num. 19, de Libello repudii; tertia num. 20, *Laus Maximi, et quales ducendæ uxores*: has, inquam, Homiliæ, quæ unius et ejusdem argumenti sunt et eodem tempore una serie habitæ, ut legentibus liquidum est, ita Fronto Ducæus ediderat, ut tertia a duabus prioribus longo intervallo separaretur; sed eæ suo ordine jam locatæ suas partes implere ac semel cœptam materiam ad destinatum finem deductam lectori conjunctim offerre poterunt.

§ II. — Opuscula de motibus Constantinopolitanis, et de utroque Chrysostomi exsilio, quænam sint.

Hæc excipit quarta classis Opusculorum, nempe de motibus Constantinopolitanis, necnon de aliis quæ ad utrumque Chrysostomi exsilium pertinent. Hæc omnia secundum temporis seriem edere visum est, cum antea separata et tumultuario opere diversis in tomis locata essent, idque casu potius quam consilio. Ex iis non pauca in Editione Frontonis Ducæi de-

siderabantur. Spectant autem omnia ad historiam ab anno 399 ad annum 406. Ordo ille Opusculorum ordinem rerum apprime sequitur; omniaque illa Opuscula ad ærumnas et utrumque Chrysostomi exsilium quodammodo referuntur: nam ex Eutropii eunuchi fuga in ecclesiam Chrysostomi hostes accusandi illius ansam arripuerunt. Sed ut Opusculorum hujusmodi ordinem candidus lector facilius percipere valeat, historiam rerum Constantinopolitanarum, de quibus agitur, paucis persequi operæ pretium fuerit.

Eutropius Eunuchus inter primores aulæ Constantinopolitanæ apud Arcadium auctoritate plurimum valebat. Is cum Joannis Chrysostomi in Constantinopolitanum episcopum cooptandi auctor fuisset, initio ejus monitis morem gerebat. Sed cum ambitionis et cogendæ pecuniæ morbo admodum laboraret Eutropius, instabat, urgebat Chrysostomus, fugitivas divitias dicebat; nec modo fugitivas, sed exitiosas, quæ sui custodes ut plurimum proderent ac perderent. Hæc ille vir adulandi nescius frequenter dictabat: sed quia veritas odium parit, in monitorem exasperatus Eutropius, multa contra illum molitus est; id vero præcipue statui curavit, ut asyli et immunitatis jus ecclesiis tolleretur. Verum ita providente numine, Eutropius cum Consulatum anni undequadragesimi Arcadii nutu consequutus, omnium in se odium concitasset, tumultuante Tribigildo tribuno militibus stipato, gradu dejectus est, et quod illi unicum perfugium supererat, in ecclesiam se recepit, atque asyllum quod ille abrogandum curaverat, suppliciter adire coactus est. Nec profuisset asyllum, nisi Chrysostomus fortiter obstitisset obsidentibus invadere paratis. Insequente vero die primam in Eutropium homiliam habuit S. antistes, ipso præsentente Eutropio, anno 399. Elapsis aliquot post illam habitam concionem diebus, cum Eutropius ab ecclesia dilapsus in manus hostium incidisset, alteram habuit in eundem homiliam S. doctor; de qua plurima in Monito videsis. Hinc vero ansam incusandi Chrysostomi arripuerunt ii qui ejus perniciem moliebantur: Eutropium miserum et in ecclesiam profugum ab illo objurgatum, ac denique hostibus proditum mentientes; quod quantum a vero alienum fuerit in Vita Chrysostomi pluribus ostendetur.

Gainas, quo stimulante Tribigildus tribunus Eutropii perniciem curaverat, hoc rerum eventu petulantior factus, Saturnini et Aureliani, qui inter Imperii proceres eminebant, capita depoposcit. Verum illorum causam fortiter agente Chrysostomo, satis habuit Gainas, si illi proceres in exsilium deportarentur: qua de re concionem illam habuit Chrysostomus, quæ titulum habet: *Cum Saturninus et Aurelianus acti essent in exsilium, et Gainas egressus esset e civitate*. An vero egressus jam ex civitate esset Gainas, cum hanc habuit concionem Chrysostomus, non ita exploratum est, et an titulo fides habenda sit pluribus expenditur in Vita Chrysostomi. Ut ut autem est, hæc homilia ineunte circiter anno 400 habita fuisse putatur.

Eodem anno cœpit illud odiosissimum negotium, videlicet accusatio Antonino, Ephesi episcopo oblata, qui variorum criminum imprimisque Simonie reus agebatur. Qua de causa protectionem in Asiam meditabatur Chrysostomus. Verum Antonini artibus cohibitus est a quibusdam proceribus, metum Gainæ in Thracia hostiliter agentis obtendentibus; protectionemque distulit in anni sequentis initium, postquam Antoninus e vivis excesserat. In Asia vero plus quam centum dies, ut ipse ait, commoratus, Simoniacos destituit, alios in eorum locum ordinavit: ex quibus recte et secundum ecclesiasticum ritum constitutis occasiones criminandi arripuerunt ejus adversarii, quia nimirum nihil est quin male narrando possit depravari. Postridie quam ex Asia redierat ille, concionem habuit ad populum Constantinopolitanum, post Pascha anni 401, cujus interpretationem tantum Latinam habemus.

Severianus, episcopus Gabalorum in Syria, homo vafer, nec elinguis, Constantinopoli tunc agens, simulatis obsequiis Chrysostomi amicitiam sibi conciliaverat. Sed postquam hic in Asiam profectus erat, posita larva, populum sibi devincire, ejusque studia a Chrysostomo avertere satagebat. Postquam redierat Chrysostomus, cum verba impietate plena protulisset Severianus, tumultuante et in iram concitato populo pulsus est. Deinde curante Eudoxia Augusta et ipso Arcadio, consentiente quoque agre licet Chrysostomo, in urbem admissus est. In adventu ejus, ut exasperatos in Severianum populi animos mitigaret Chrysostomus, concionem ad populum brevissimam habuit, quæ Latine tantum exstat, et cujus Græca interierunt. Sequenti etiam die Severianus breviter populum alloquutus, magnificentiora quam sinceriora de reconciliata pace verba protulit: hæc quoque oratio Latine tantum habetur; utraque anno 401 habita fuit.

Hæc ceu præludia fuere eorum, quæ ante exsilium Chrysostomi evenerunt. Nam cum ipse ecclesiasticam disciplinam, Constantinopoli mirum in modum apud sacerdotes diaconosque maxime collapsam, restituere tentaret, in illorum incurrit odium; Eudoxiæ quoque Augustæ animum, eo quod, ut ipsius officium postulabat, principum etiam vitia incesset, exasperavit: Theophilum Alexandrinum, quod Fratres longos, ut vocabant, humanis exceperisset, jam antea infensum, infensiores sibi reddidit. Hisce omnibus demum conspiratis factionum partibus, in Pseudosynodo Chalcedonensi depositus fuit Chrysostomus anno 403. Hæc porro omnia hic brevissime repræsentata longissimæ historiæ materiam suppeditaverunt in Vita Chrysostomi. Postquam ergo depositus fuerat, antequam in exsilii locum deportaretur, concionem habuit, quam a Georgio Alexandrino in vita ipsius Chrysostomi conservatam edimus, ejusque postremam partem, ut suspectam vel saltem vitiatam damus; huicque subjungimus

veterem interpretationem Latinam in qua pars illa vitata non occurrit. Aliam pariter addimus ex Vaticanis Codicibus excerptam, quæ etiam temerariis librorum ausibus vitata fuit.

Populus, quo repugnante et violentiam propulsare nitente, libens abductus fuerat Chrysostomus, post ejus profectionem magis magisque in iram concitatus vociferabatur, et ad imperialias aedes episcopi sui reditum postulabat: interimque terræ motu palatium concutiente, Eudoxia Augusta perterrita sanctum præsulem reducendum curavit. Redux vero Chrysostomus extemporalem habuit Oratiunculam quam Græce et Latine damus, postridieque alteram paulo longiorem, priori subjunctam. Illam vero quæ de Chananæa inscribitur, paucis post adventum suum diebus habuerit necesse est: ipsamque in eadem serie locatam, vindicavimus ab iis qui de authentia quæstiones moverant, eamque ut suspectam habuerant. Hæc omnia anno 403 dicta fuere.

His adjunximus duos pulcherrimos libros quorum prioris titulus est, *Quod nemo læditur nisi a seipso*; posterioris vero, in viginti quatuor capita distributi, *Ad eos qui scandalizati sunt ob adversitates*, etc. Hi vero libri licet post multas Epistolas Chrysostomi scripti fuerint, et quidem anno circiter, ut putatur, 406, cum in exilio ageret, quia in serie Epistolarum locari non poterant, in hac quarta classe agmen claudunt, quod commodior ipsis locus excogitari non posset.

§ III. — Quinta et postrema classis, quæ est Epistolarum.

Inter Chrysostomi opera nihil Epistolis pretiosius, nihil ad concinnandam duorum exsiliorum ejus historiam opportunius: quam sane partem historiæ ecclesiasticæ inter præcipuas istius sæculi annumerandam esse fatearis, si spectes quanta constantia animique fortitudine calamitates nusquam alibi memoratas pertulerit: si consideres quanta fuerit in hujusmodi negotio inter proceres Ecclesiæ et Imperii dissensio; aliis in adversa parte stantibus; aliis, quorum princeps erat Innocentius Romanus pontifex, Joannis Chrysostomi causam strenue propugnantis. Has itaque Epistolas quanta potuimus accuratione emendatas edidimus. Quia vero temporis, quo scriptæ illæ fuerant, ordinem nulla arte, nullo labore assequi poteramus, Frontonis Ducæi seriem sequi visum est. Etsi enim omnino conspicuum sit quasdam earum ante alias quæ jam in Editio præcedunt scriptas fuisse, cum maxima pars illarum nullam præ se ferat temporis notam, non consulto fecissemus, si quasdam earum a pristino loco amovissemus, incerti num illæ, quas a priscis sedibus deturbaveramus, ante alias omnes sequentes datæ essent.

Extra numerum aliarum præmiserat Fronto Ducæus binas ad Innocentium Episcopum Romanum Epistolas, necnon illam quæ ad Episcopos et presbyteros in carcere inclusos a Chrysostomo exsulante scripta fuit; in hoc etiam Ducæum sequimur. Verum post epistolas Chrysostomi, duas Innocentii papæ ex Sozomeno exceptas edimus, quæ quia ad rem, de qua hic agitur, omnino pertinent, miror quo pacto in prius Editio omisæ fuerint. His subjunximus *Sacra* Honorii Augusti; *Sacras* appellare solebant epistolas Imperatorias. In hac vero de tu nullo Constantinopolitano in ejectione Chrysostomi unice agitur, ideoque non debuit in harum Epistolarum serie prætermitti. Sequuntur ducentæ quadraginta duæ Epistolæ Chrysostomi, quarum septemdecim priores ad Olympiadem, cæteræ ad diversos sunt missæ, quorum nomina habes alphabetico ordine in Monito, ubi etiam numeros Epistolarum ad singulos missarum adjecimus. Ex his autem Epistolis quinque ad calcem positæ, nimirum 237, 238, 239, 240 et 241, non Chrysostomi, sed Constantii presbyteri sunt, viri sancti et Chrysostomo addictissimi, ut in Monito ad easdem tum ex stylo, tum auctoritate Codicis Vaticani probavimus.

Epistolarum agmen claudit celeberrima illa ad Cæsarium monachum Epistola quæ tot controversiarum ansam præbuit, ut in Monito ante eandem posito videre licet. Eam porro Chrysostomo allatis ibidem de causis abjudicavimus: speroque jam nullum de calculo contra ferendo cogitaturum esse. Si quis enim, in Chrysostomi genuinorum operum lectione non hospes, conferat ejusdem Epistolæ Græca fragmenta, quæ nunc plura auctioraque damus, cum germanis Chrysostomi operibus, is haud dubie fatebitur nullam uspiam tantam occurrere styli diversitatem: Hujus Epistolæ, paulo postquam typis illam dederam, apographum nactus sum ad fidem veteris Manuscripti exsumptum, ex alio ut videtur Codice, non ab eo ex quo Emericus Bigotius apographum descripserat. Ejus hic varias lectiones perscribam. Apographo hæc nota præmittitur: *Ex Codice membranaceo liber beati Athanasii Archiepiscopi Alexandriæ contra impiam Apollinarem de salutari Epiphania Christi ex hereditate doctissimi viri Nicolai de Nicolis de Florentia, de quo Nicolao S. Antoninus et alii.* In hoc videlicet Codice præmittebatur liber Athanasii contra Apollinarium, de salutari Adventu Christi, qui est in nostra S. Athanasii Editione liber secundus, p. 940, quia liber ille quamdam habet cum Epistola affinitatem, ut in Monito in Epistolam ad Cæsarium diximus. Post illam notam sequitur titulus: *Incipit Epistola B. Joannis episcopi Constantinopolitani ad Cæsarium, etc.*, ut in Editio nostro col. 755-756 Ibid. l. 5 et ἀπαρτῶν, id est consummate. Ms. et ἀπαρτῶν (sic) id est conjunctam; fortasse conjunctim. Ibid. l. 8. Ms.: *Et dicas forsitan a bejore ad id quod melius est venisse te.* Legendum a pejore, et hanc lectionem præferrem, nisi obstarent Græca καὶ φησὶς πάντως ἐκ πίστεως πρὸς τὸ χριστεῖον διηυθῆναι.

Col. 757, lin. 6: *factam ex divinitate et carne.* Ms., *facta e deitate et carnis.* Lin. 13: *Unigeniti imaginatur deitati.* Ms. *Unigeniti imaginamur deitati.* Lin. 22: *Veruntamen nos recordantes tuæ*

nobiscum conversationis. Ms. Verumtamen nos recordantes bene nobiscum suæ rationis; malæ lectionem Editi. Lin. 28: manifestam ostentationem facere. Ms. manifestam ostensionem facere, melius, et sic nos in nota diximus legendum videri.

Col. 758, lin. 7: *Unos autem communibus istis nominibus quando dispensationis constendum est mysterium. Ms. unos autem communibus istis uti oportet nominibus quando dispensationis constendum est mysterium.* Evidentissimum est hanc esse veram lectionem, si pro *unos* legas, *Nos autem communibus istis uti oportet, etc.* Paulo post, lin. 11: *id quod blasphemum est et immane; sed in aliorum hæresum declinasti impietatem. Ms. id quod blasphemum est et in Manet? sed in aliorum hæresum declinasti impietatem.* Hæc Manuscripti lectio licet vitiosa, Bigotii lectionem confirmare videtur: et in *Manetis et in aliorum hæresum declinasti impietatem*, quam puto sinceriolem. Lin. 16: *et quomodo Dominus dixit. Ms. et quando Dominus dicit.* Lin. 19: *Neque enim ex inhabitanti defraudabatur deitate. Ms. neque enim ex hoc ab inhabitanti defraudabatur deitate.* Sic etiam legit Bigotius, ut ibidem annotavimus, et hæc lectio melior esse videtur.

Col. 760, lin. 11: *ista dicere audientes? Ms. ista dicere audentes?* Bene, et sic corrigendum. Lin. 42: *arripientes. Ms. accipientes.* Quædam minuscula vitia prætereunda duximus.

Epistolæ ad Cæsarium subjungimus Joannis Chrysostomi orationem elegantissimam in laudem Diodori Tarsensis, quam v. cl. Emericus Bigotius post illam Epistolam ediderat. Deindeque Homiliam illam in Pascha quam Fronto Ducæus inter spuria conjecerat Chrysostomo vindicavimus, utpote genuinam nullique suspitioni obnoxiam. De sermone sequenti in Assumptionem Domini sat diximus supra.

§ IV. — De notis: item de interpretationibus Latinis operum Chrysostomi.

Non defuere qui conquesti sint, nos notas et pauciores et minores, quam optarent ipsi, edidisse. Verum ut jam in Præfatione primi Tomi subindicavimus, non una moti ratione in notis admodum parci sumus. Notæ enim vel ad illustrandam scriptoris sententiam, vel ad verborum ambages explanandas, vel ad insolentium vocum explorandum sensum adhibentur. At hujusmodi scriptorem tractamus, qui quasi amnis sine salebris fuit, qui dictionis perspicuitate nemini veterum concessit, quique verbis ut elegantioribus, ita usitatioribus fere semper sermonem texit, vix ut locum reperias ubi explanatione opus habeat. Si notas quæras de tempore quo orationes homiliasque habuit, de occasione, qua ad eas habendas adductus est, id habes in Monitiis quæ vel singulis homiliis, vel pluribus, quando ejusdem argumenti sunt, præmittuntur. Si notas desideres theologica dogmata spectantes, videbis illas ultimo Tomo collectas, et secundum Christianæ fidei capita concinnatas, ut jam indicavimus in Tomi primi Præfatione, additis, ubi opus erit, disquisitionibus circa veram Chrysostomi de singulis sententiam. Nam imas paginas longis hujusmodi dissertationibus onerare non licet, ne tantam voluminum molem novis accessionibus, vel parvo vel nullo fructu, augeamus: quam etiam cautionem adhibuit is qui postremam Augustini Editionem curavit. Si demum notas expetas, ubi multa loca variis in operibus eadem de re sparsa, in unum conferantur; exempli causa, de eleemosyna, de oblivione injuriarum, de contemptu divitiarum, de amore fraterno, de humilitate, deque similibus Christianæ disciplinæ argumentis, quæ summopere sunt a Chrysostomo frequentata: hujusmodi certe notis omnino supersedere visum est; id enim esset tempus terere, et frustra librorum molem augere, cum maxime Index generalis alphabeticus, in fine Tomi ultimi positus, hæc abunde representet, atque longe plura de singulis proferat, quam liceret in notis congerere.

Quando quis editionem parat scriptoris cujuscumque quam minimæ molis, ita ut, etsi a fronte innumeras animadversiones præmittat, in imis paginis tot notas congerat, ut sæpe textum exsuperent, ad calcem vero observationes alias longissimas subjungat, vix tamen possit ad justi voluminis amplitudinem pertinere, per me licet, is annotationes pro lubito accumularet: tametsi semper prospiciendum cavendumque puto ne quid nimis. Verum hic undecim magnæ molis voluminum materies adest; imo et duodecim: nam, quod initio non putabam, Tomum quintum, qui commentaria et homilias in Psalmos atque in cæteros Veteris Testamenti libros complectitur, in duos necessario, atque ambos justæ magnitudinis, dividendus est; et quia ex diuturna perquisitione semper quid importatur novi, quis scit, an Tomorum numerus ad duodecimum usque jam adauctus, non ad decimum tertium tandem, novis succedentibus opusculis, producendus sit? Jam si genio indulgere voluissim; et notas, quæ sane facile parabiles mihi erant, congerere, parvo certe labore opera Chrysostomi potuissim ad viginti usque volumina extendere. Sed quis me probasset? quis mihi calculum detulisset? Ad hæc autem in digerendis Chrysostomi voluminibus non exiguus labor, non parva cautio adhibenda est. Non licet enim partem argumenti cujuscumque in alterum tomum transferre, ne Tomus ille qui præ manibus est nimis molis evadat; non licebat, verbi causa, postremam Epistolarum partem in sequentem Tomum amandare, quod tamen faciendum erat, si tertius Tomus, in quo agmen claudunt, ex notarum multitudine in nimiam molem excrevisset. Et similiter in sequentibus Tomis par ratio adhibenda erit; non convenit item Homilias in Matthæum, quæ amplissimum Tomum efficiunt, multitudine notarum ita augere, ut pars ejus postrema in alterum Tomum amandetur.

Hæc non ideo diximus, quod velimus notas non adhiberi, ubi opus est: nam multis in locis notas damus, et aliquando longiores ubi rei conditio ita postulat; sed ut illis faciamus

satis, qui notaram multitudine longitudineque ita gaudere videntur, ut, nullo habito aucto-
rum discrimine, notas ubique desiderent, non advertentes scriptorem qui in Ethicis semper
versatur, et summa perspicuitate loquitur, qualis est Chrysostomus, non tot egere notis.

Erant etiam qui vellent me omnia S. Joannis Chrysostomi opera nova interpretatione
donavisse; queis certe maximam gratiam habeo, quod me tot tantisque viris qui de Græco
in Latinum diversa Chrysostomi opera converterunt, quique optimorum interpretum lau-
dem adepti sunt, anteponeere videantur. Verum pace illorum dixerim, non consulto me fa-
cturum fuisse si Gentiani Herveti, Frontonis Ducæi, alteriusque Jesuitæ, qui librum cui
titulus, *Quod nemo laeditur nisi a seipso*, egregie transtulit, nomenque tacuit, Erasmi et
aliorum, qui bene interpretandi laude florere, interpretationes de medio sustulissem, ut
meas substituerem. Nam bene concinnatam interpretationem removere, et aliam substi-
tuere, id certe est actum agere; ut taceam periculum, ne recens inducta interpretatio minus
placeat, quam ea quæ de medio sublata fuit. Quamobrem priscum institutum retinere haud
dubie par est; ut veterem quidem interpretationem removeam, quando interpres de Græco
in Latinum paraphrastice convertit, et inutiliter verba multiplicat, qualis est ubique Gode-
fridus Tilmannus; aut quando nimium a Græcis deflectit, vel cum intricatum interpretandi
genus aggreditur. Sed quando interpretationes sunt planæ, nitidæ, non nimio scrupulo
Græcis hærentes, sed tamen iis semper eatenus insistentes, quatenus linguæ Latinæ ratio
patitur, quem interpretationis modum semper sectatus sum: tunc eas retineam oportet, iis
tamen correctis, et in aliam formam translatis, quæ vel cum Græcis non consonabant, vel
minus idoneis concinnata verbis erant. Quod etiam fecit Fronto Ducæus, fecerunt et alii viri
docti. Hoc institutum semel susceptum ad finem usque servabo. Licet enim quidam secus
agendum existimaverint; bene novi multos eosque cordatos viros mecum calculum posi-
turos.

§ V. — Animadversiones in quædam loca hujus tertii Tomi operum Chrysostomi.

Quoniam, ut vulgo dicitur, secundæ curæ meliores, quædam hujus tertii Tomi loca retra-
ctantes, vitium identidem suspicati sumus, quæ omnia hic loca recensere operæ pretium fuerit.
In homilia illa quæ inscribitur, *De gloria in tribulationibus*, Græca lectio habet: *Διὰ τοῦτο καὶ*
*πρὸς τινὰς ἐν Κορίνθῳ διατρέποντας, καὶ πρὸς τοῦτους ἀποσταθμίζοντας μεγαλοφρονούντας ἐρ' ἑαυτοῖς, τῶν δὲ λοιπῶν καταφρο-
νισμῶν, τὴν χαρακτηριστικὴν τῆς Ἐπιστολῆς ἀποστόλων, ἀνάγκην ἔχον ἐπιθεῖν τῶν κατ' ἑαυτὸν καταφρονημάτων συνθετικῶς ἡμῶν*
τῶν εἰρηκῶ. Quæ sic convertit Fronto Ducæus, col. 163, lin. 2: Idcirco etiam cum ad quosdam
scriberet Corinthi degentes, et in eos inveheretur qui de semagnifice sentiebant, alios vero damna-
bant, epistolæ formam exprimens nobis, coactus est suorum recte factorum imaginem depingere.
Ibi ego pro *ἐπιστολῆς*, legendum omnino suspicor, ἀποστολῆς *apostolatus*; nam quid ad epistolæ
formam describendam faciunt hæc quæ mox subjungit: *Ministri Christi sunt? ut minus*
sapiens dico, plus ego. Hæc certe ad apostolatam, non ad epistolam pertinent: quamobrem si
hæc substituaturs lectio, quod tamen sine Manuscriptorum auctoritate non licet, hæc, *καὶ*
χαρακτηρικῶς τῆς ἀποστολῆς ἀποστόλων, Apostolatus formam exprimens, vel, Apostolatus conditionem
exprimens, vertenda erunt.

Homilia in illud, *Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*, Græca lectio habet: *Καὶ οὐκ*
ἄριστον οἱ τῆ κηρύσσει πολυφρονῶντες, τοὺς μὲν εἰς δεσμοτήρια ἐμβάλλοντες, τοὺς δὲ εἰς ἀποκρίματα, τοὺς δὲ εἰς μύρια ἔργα
βύραθα καθύλακτες, Fronto Ducæus vertit, col. 166, lin. 27: Neque prædicationis evangelii adversarii
quiescebant, sed alios in carcerem conjiciebant, alios in exsilium mittebant, alios in alia præcipitia
trahabant. Ubi illud, *alios in exsilium mittebant*, denuo legenti ac repetenti non visum est recte
scriptoris mentem exprimere; nam ἀποκρίμα, cujus vocis frequens usus est apud Chrysosto-
mum, significat abductionem damnati cujuscumque vel ad capitalem pœnam, vel ad aliud sup-
plicium. Sic Chrysost. in Psalmos Edit. Morel. p. 212, D, 3, *πρὸς τὴν γένεσιν ἀποκρίματα, Abductiones*
ad gehennam; quamobrem illud, τοὺς δὲ εἰς ἀποκρίματα, malim converti, Alios abducebant ad sup-
plcium.

Homilia III in illud, *Habentes eundem Spiritum*, in Græco legitur: *Διὰ γὰρ τοῦτο ἀκτμνησοῦ ἡμᾶς*
τῶν κηρῶν ἐπιθῶν τὰ προσηγορεύματα, ἵνα καὶ ὁ ἐν θλίψει ἦν ἄν, ἵκανῆς ἐπιθεῖν λαμβάνη παράκλησιν, καὶ ὁ πολλῆς
ἀπολαύσει ἀδείας, ἀντὶ τῆς ἀτυχίας τῶν κινδύνων ἐπιθῶν πολλῆν εἰσάξῃ προθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀτόπων λογισμῶν μάχην.
Hæc Sigismundus Gelenius sic transtulit: *Ideo enim vobis in memoriam revocavi illius*
temporis calamitates, ut nunc et qui affligitur idoneam inde consequatur consolationem, et qui in
securitate agit, in vicem illarum conflictationum acre contra absurdas cogitationes certamen
suscipiat. Certe postrema pars periodi obscure transfertur, nec satis apte auctoris mentem
exprimit; sic itaque vertendum existimo: *Et qui in magna securitate agit, utpote non exer-*
citatus in hujusmodi periculis, multam suscipiat alacritatem ad pugnandum contra absurdas
cogitationes. Vide col. 293, lin. 12 et seqq., hujus Tomi.

Homilia de capto Eutropio (col. 391) sic incipit: *Ἡδὺς μὲν λαμῶν καὶ παράδεισος, πολλὴ δὲ*
ἡδύτατον τῶν ἑσπερῶν Γραφῶν ἡ ἀνάγνωσις. Suave pratum, suavis est hortus, at longe suavior divi-
narum Scripturarum lectio. Ex quatuor autem quibus uti sumus manuscriptorum codicibus,
tres habent cum Frontonis Ducæi edito ἡδὺς μὲν, unus autem cum Savil. ἡδὺ μὲν. Verum
licet prior lectio, quæ in pluribus mss. fertur, utcumque ferri posse videatur, malim
tamen ἡδὺ cum Savilio legere, et hanc lectionem alteri substituendam esse omnino suadet
ἡδύτατον mox sequens.

SANCTI PATRIS NOSTRI
JOANNIS CHRYSOSTOMI
OPERA OMNIA.

ADMONITIO

AD HOMILIAM IN PARABOLAM DEBITORIS DECEM MILLIUM TALENTORUM.

-Non obscuram temporis notam affert Chrysostomus num. 1 hujus concionis, cum ait: *Nos autem unam chordam pulsavimus per totam Quadragesimam, dum legem vobis de juramentis recitavimus, et Dei gratia effectum est, ut pleraque a nobis ora in hac legis melodia ita instituta sint, ut, depulsa prava consuetudine, pro eo quod antea Deum jurabant, jam nihil nisi Est, et Non est, et Crede mihi, in lingua sua circumferant, idque in omni colloquio, etc.* Hæc porro confer, sodes, cum epilogis pene omnibus Homiliarum in Statuas, quas initio secundi Tomi locavimus, ibique non modo adhortantem ad juramenta vitanda Chrysostomum deprehendes, sed etiam versus Quadragesimæ finem gratias Deo agentem, quod non frustra nec sine fructu huic curando vitio manum admoverit. Hæc de vitando juramento monita pertinent ad Quadragesimam anni 387, ut diximus Admonitione in Homiliis de Statuis: hinc vero sequitur hanc concionem in Parabolam debitoris decem millium talentorum eodem anno 387 post Quadragesimam habitam fuisse. Nimirum postquam juramenta de medio sustulerat, aliud curandum inaleum, ut optimus medicus, suscipit: scilicet odium *proximi* et *persecutoris*, sive injuriarum oblatarum memoriam.

Hanc porro homiliam habuit postquam ex morbo convaluerat; unde etiam ediscimus ipsum eodem anno ab assueto concionandi officio ea de causa aliquanto tempore abstinuisse: qua vero anni tempestate id acciderit, jam est disquirendum. Aliquid sane lucis ad ejus rei notitiam assequendam mutuamur ex Sermone primo in Annam Tom. IV, ubi paulo post initium hæc habentur, *Vos enim, nunc estis obliti, nos multos interim sermones de altis rebus habuisse. Nam reverso a longinqua illa peregrinatione patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant, ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmaremus ac doceremus, quantis tenebris liberati ad tantam lucem veritatis accurrissent. Post illa rursus multis diebus martyrum festivitatis potiti sumus, neque tempori conveniens fuisset, nos qui juxta martyrum sepulcra versaremur, earum laudum quæ martyribus debentur exsortes discedere. Successit his rursus cohortatio ad abstinendum a juramentis. Cum enim totam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hoc illos a nobis instructos viatico censuimus dimittendos.* In his concionibus quas Chrysostomus ordine commemorat, agmen ducit Homilia illa post reditum Flaviani, quam in die sancto Paschæ habitam statuimus in Præfatione ad quartum Tomum, et in Monito ad Sermones in Annam Tom. IV. Deinde disputationem habuit Chrysostomus contra Gentiles, an in una vel pluribus concionibus, non declarat ipse. Successere postea martyrum celebritates *multis diebus*. Ac deinde quia populum Antiochenum jurandi assuetum, repetitis per totam Quadragesimam admonitionibus, ab hac prava consuetudine abduxerat, alia argumenta tractanda suscepit. Verum quia rusticorum turba magna in urbem advenerat, ut hos etiam, qui pristinis concionibus non interfuerant, a juramentis absterreret, pristinum contra juramenta argumentum repetiit, et concionem hanc habuit Dominica Salvatæ quam Dominicam esse Passionis olim cum Tillemontio putaveram; verum nunc ad Leonis Allatii sententiam prorsus accedo, qui ait Dominicam Salvatæ esse illam quæ Ascensionem Domini præcedit, quod pluribus expendetur in Præfatione ad quartum Tomum, et in Monito ad Sermones in Annam eodem Tomo.

Illam igitur concionem Dominica ante Ascensionem ad rusticos habitam sic orditur Chrysostomus : *Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus : spirituali celebritate repleti exultastis honestis exultationibus : vidistis aperta laterq, et ilia concisa, cruorem undique defluentem, infinitas tormentorum species : humanam vidistis naturam supernaturalia præstantem, et coronas sanguine contextas, pulsastis choream, in omnem partem civitatis hoc honesto duce (Flaviano) vos circumagente ; sed nos et invito infirmitas domi manere cogebat. Tamen etsi non interfuimus, de voluptate participavimus : etsi de concione fructum non cepimus, vobiscum tamen lætitiæ communem habuimus. Talis est enim caritatis vis, etc.* Hanc ipsam, ni fallor, corporis ægritudinem in hac etiam concione commemorat Chrysostomus. Utramque enim, hanc scilicet de Parabola debitoris decem millium talentorum, et illam ad Rusticos, post ægritudinem habuit. Utra vero prior habita fuerit, ipse declarare videtur initio hujusce, de qua nunc agitur : illam quippe sic orditur : *Quasi ex longinqua peregrinatione ad vos reversus essem, ita me hodie affectum sentio.* Hæc sane verba, et complura quæ sequuntur, primo post recuperatam valetudinem salutantis sunt ; ita ut hæc concio haud dubie præcesserit eam, quæ Dominica ante Ascensionem habita fuit anno 387, an uno autem, an pluribus diebus, incertum.

Interpretatio Latina est Petri Nannii Alcmariani, quam plurimis in locis castigavimus.

¶) ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΑΡΑΒΟΛΗΝ

Τὸ δὲ μύριον κάλαντα ὀφείλοτος, καὶ τὰ ἐκείνῳ δηνάρια ἀπαιτοῦντος, καὶ ὅτι παρὰ τὸς ἀμαρτήματος τὸ μνησκιασὲν χεῖρον.

α'. Ὡς ἐκ μακρῆς ἀποδημίας ἐπανελθὼν πρὸς ὑμᾶς, οὕτως διάκαιμαι τήμερον· τοῖς γὰρ φιλοῦσιν, ὅταν μὴ θύωνται συγγενέσθαι τοῖς φιλουμένοις, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ τῆς παρουσίας. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐνθουμούμετες, τῶν ἀποδημούντων οὐδὲν ἄμεινον διακείμεθα, ἐπειδὴ τὸν παρελθόντα χρόνον διαλεχθῆναι πρὸς ὑμᾶς οὐκ ἰσχύσαμεν· ἀλλὰ σύγγνωτε· οὐδὲ γὰρ βραδυμίας, ἀλλὰ ἀσθενείας ἦν ἡ σιγή. Ὑμεῖς μὲν οὖν χαίρετε νῦν, ἐπειδὴ τῆς ἀβρωστίας ἀπηλλάγημεν· ἐγὼ δὲ χεῖρον, ἐπειδὴ τὴν ὑμετέραν ἀπέλαθον ἀγάπην. Ἐπεὶ καὶ ἡνίκα ἠσθένουν, τῆς νόσου μοι χαλεπώτερον ἦν τὸ μὴ δύνασθαι τοῦ ἀγαπητοῦ τούτου μετέχειν συλλόγου· καὶ νῦν ἐπειδὴ τὴν ἀβρωσίαν ἀπαθέμη, τῆς υἰγιαλῆς μοι ποθεινότερον γέγονε τὸ μετὰ ἀδείας ἔχειν ἐνερυφῆν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ. Οὐδὲ γὰρ οὕτω πυρετὸς σώματος φύσει κατακαίειν εἰσθε τοὺς πυρετίνοντας^α, ὡς τὰς ἡμετέρας ψυχὰς τὸ κενωρισθαι τῶν φιλουμένων· καὶ καθάπερ ἐκείνοι φιλίας καὶ ποτήρια καὶ ψυχρὰ νάματα ἐπιζητοῦσιν, οὕτως οὗτοι τῶν ποθεινῶν τὰς ἐβείας. Ἰσασι ταῦτα καλῶς ὅσοι φιλεῖν εἰσθεσι. Θέρε οὖν, ἐπειδὴ τὴν ἀβρωσίαν ἀπαθέμηθα, πάλιν ἀλλήλων [2] ἐμφορηθῶμεν, εἴγε δυνατόν ἐμφορηθῆναι ποτε· ἡ γὰρ τῆς ἀγάπης φύσις κέρον οὐκ οἶδεν^β, ἀλλ' αἰ τῶν ἀγαπωμένων ἀπολαύουσα, πρὸς μείζονα ἀφεται φλόγα. Καὶ τοῦτο ὁ τῆς ἀγάπης τρέφειμος Παῦλος εἰδὼς ἔλεγε· *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*. Τοῦτο γὰρ μόνον τὸ ὄφλημα αἰ μὲν καταβάλλεται, οὐδέποτε δὲ ἀποδίδεται. Ἐνταῦθα τὸ διηνεκῶς ὀφείλειν καλὸν καὶ ἐπαίνων ἄξιον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν χρημάτων τοὺς μηδὲν ὀφείλοντας ἐπαινοῦμεν, ἐπὶ δὲ τῆς ἀγάπης τοὺς διηνεκῶς ὀφείλοντας ἀποδεχόμεθα καὶ θαυμάζομεν· καὶ ὅπερ ἀγνωμοσύνης ἐκεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα εὐγνωμοσύνης σημεῖόν ἐστι, τὸ μηδέποτε διαλύεσθαι τὸ τῆς ἀγάπης ὄφλημα. Μὴ δυσχεράνντε δὲ πρὸς τὸ μῆκος τῶν μαλλόντων βηθήσεσθαι· καὶ γὰρ κιθαρωδίαν ὑμᾶς τινα θαυμαστήν διδάξει βούλομαι, οὐχὶ λύραν νεκρὰν μεταχειρισάμενος, ἀλλὰ τὰς τῶν Γραφῶν ἱστορίας καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ ἐντολάς ἀντὶ νευρῶν ἀνατείνας. Καὶ καθάπερ κιθαρωδοὶ τοὺς δακτύλους τῶν μαθητευομένων λαμβάνοντες, ἡρέμα τοῖς φθόγγοις προσέγουσι, καὶ διαψιλαφῆν μετ' ἐμπειρίας διδάσκοντες, ἐκ τῶν ἀφώνων φθόγγων τε καὶ νευρῶν πάσης φωνῆς ἠδῶ καὶ γλυκυτέραν παιδεύουσι κατασκευά-

ζειν φωνῆν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσομεν, ἀντὶ δακτύλων τὴν διάνοιαν ὑμῶν μεταχειρισάμενοι, καὶ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ προσαγαγόντες, μετ' ἐμπειρίας αὐτῶν ἄπτεσθαι παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, οὐχ ἵνα ἀνθρώπων βίαιτρον, ἀλλ' ἵνα τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον διὰ ταύτης τῆς ἡθονῆς ἀναστήσῃτε. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὰ θεῖα λόγια ἐπιλαθεῖν μόνον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων ἐπιδείξεως. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς κιθάρας ἄπτεται μὲν ὁ τεχνίτης τῶν νευρῶν, ἄπτεται δὲ καὶ ὁ ἀτεχνός, ἀλλ' ὁ μὲν λυπεῖ τὸν ἀκροατὴν, ὁ δὲ ψυχαγωγεῖ καὶ τέρπει, καίτοι γε οἱ αὐτοὶ δάκτυλοι καὶ αἱ αὐταὶ νευραὶ, ἀλλ' οὐχ ἡ αὐτὴ ἐμπειρία· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν Γραφῶν, ἐπέρχονται μὲν πολλοὶ τὰ θεῖα λόγια, ἀλλ' οὐ πάντες κερδαίνουσιν, οὐδὲ καρποῦνται πάντες· τὸ δὲ αἴτιον, ἐπειδὴ μήτε τοῖς εἰρημίοις ἐμβαθύνουσι, μήτε μετὰ τέχνης τῆς κιθάρας ἀπτόνται· ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῆς κιθαρωδίας ἡ τέχνη, τοῦτο ἐπὶ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξις. Ἦδη μὲν οὖν μίαν ἐκρούσαμεν νευρὰν δι' ὅλης τῆς Τεσσαρακοστῆς, τὸν περὶ τῶν ὄρκων νόμον ὑμῖν ἀναγινώσκοντες, καὶ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν πολλὰ στόματα τῶν ἀκροατῶν ἡμῖν ἐπαιδεύθη τὴν τοῦ νόμου μελωδίαν ἐκείνην, καὶ τὴν πονηρὰν ἀπελάσαντες συνήθειαν ἀντὶ τοῦ τὸν Θεὸν ὀμνῆναι, τὸ Ναὶ, καὶ τὸ Οὐ, καὶ τὸ Πίστευσον, ἐπὶ τοῦ στόματος φέρουσι διηνεκῶς ἐπὶ διαλέξεως ἀπάσης· κὰν μυρίων πραγμάτων ἀνάγκη βιάζεται, παραιτέρω προελθεῖν οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο.

β'. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν μίση ἐντολῆς ὑποδοχῆ, φέρε τήμερον καὶ ἐπὶ ἑτέραν ὑμᾶς μεταγάγωμεν· καὶ γὰρ καὶ αἱ μὴ πάντες κατώρθωσαν τὸν πρότερον νόμον, ἀλλὰ γε τοῦ χρόνου προϊόντος τοὺς φθάσαντας οἱ ὑστερήσαντες καταλήφονται. Καὶ γὰρ ἔγνω, ὡς τοσαύτη τοῦ πράγματος γίνεται σπουδῆ, [3] ὡς καὶ ἐπὶ οικίας καὶ ἐπὶ τραπέζης ἀνδράσι πρὸς γυναῖκας, δούλοις πρὸς ἑλευθέρους ἄμυλλαν εἶναι περὶ τῆς ἐντολῆς ταύτης, καὶ ἐμακάρισα τοὺς οὕτως ἐστιωμένους. Τί γὰρ τῆς τραπέζης ἐκείνης ἀγιώτερον γένοιτ' ἂν, ἐνθα μέθη μὲν καὶ ἀδηφαγία καὶ πᾶσα ἀσωτία ἀπαλήλαται, θαυμαστὴ δὲ τις ἀνταρτιστήκεται· περὶ τῆς φυλακῆς τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἄμυλλα, καὶ παρατηρεῖ μὲν ἀνήρ τὴν γυναῖκα, ὅπως εἰς τὰ τῆς ἐπιτοκίας μηδέποτε ἐμπέση βάραθρα, φυλάττει δὲ γυνὴ τὸν ἄνδρα, καὶ καταδίκη τῷ παραβάνει κείτται μεγίστη· οὐκ ἐπαίσχυνεται δὲ οὐδὲ ὑπὸ τῶν ἐούλων ὁ δεσπότης ἐλέγχε-

^α Reg. τῶν πυρετίνωντων.

^β Reg. οὐκ ἔχει.

^γ Reg. πάντες ἡμῖν κατώρθωσαν.

IN PARABOLAM

DECEN MILLIUM TALENTORUM DEBITORIS, ET CENTUM DENARIOS EXIGENTIS, ET QUOD OMNI PEC-
CATO DEFENSOR SIT INIURIARUM RECORDATIO (*Matth. 18. 23, seq. (a)*).

1. *Sibi morbo convalescenti gratulatur; dilectio nunquam cessatur.*— Quasi ex longinqua peregrinatione ad vos reverens essem, ita me hodie affectum sentio : cum enim nullum amicorum consortium esse potest, nihil commodi affert eorum presentia. Quamobrem nos qui domi versabamur peregre versantibus nihilo hæc in parte feliciores fuimus : nimirum qui superiore tempore nulla vobiscum colloquia habere potuimus : sed danda est venia, cum illud non inertia, sed infirmitatis silentium fuerit. Gratulamini igitur me ab ea infirmitate convalescere, ego vero gaudeo, quod vos carissimos mihi recuperavi. Erat mihi inter ægrotandum ipso morbo gravius, quod hujus dilecti cœtus particeps esse non poteram : nunc vero restituta valetudine, ipsa sanitate mihi optabilius est, quod vestræ caritatis delicias perfrui secare liceat. Non enim febris tantum ardorem invenit febricitantium corporibus, quantum animis nostris amicorum absentium desiderium, et ut illi plialis et pocula et frigidus fontes, ita isti amicorum vultus exoptant. Norunt illi qui amare consueverunt. Age igitur quando morbum deposuimus, invicem amplectamur, si modo fieri liceat, ut hic ullam satietatem inveniamus ; dilectionis enim natura satietatem non novit, et ex usu amicitia majores flammæ accipit : quod ipse alumnus dilectionis Paulus testatum reliquit, qui ita dixit : *Nulli quidquam debeatis, nisi ad invicem diligatis* (*Rom. 13. 8*). Illud enim debitum semper quidem fundatur, nunquam autem solvitur. Sic perpetuo debere pulchrum est, et in laude positum. In re pecuniaria eos, qui non debent, laudandos putamus : in dilectione vero perpetuos debitores probamus et admiramur : et quod ibi malignitatis, hic benignitatis signum est, ut scilicet nunquam solvatur caritatis debitum. Ne ægre feratis prolixitatem orationis futuræ : citharœdicam enim melodiam eamque admirabilem vos docebo, non mortuam lyram attractando, sed Scripturarum historias et Dei præcepta pro nervis intendendo. Et quemadmodum citharœdi arreptis discipulorum digitis, paulatim eos chordis admoventes assuefaciant perite contractare, et ex mutis tonis ac nervis omni sone suaviores et dulciores vocem emittere doceant : ita

nos quoque faciemus, et loco digitorum mentem vestram attractantes præceptis Dei admovēbimus, jubebimusque ea scite et eleganter attingere, non ut hominum theatrum, sed ut angelorum populum per hæc voluptatem excitetis. Non enim satis est si eloquia divina percenseas, nisi ea quoque rebus præstes : et quemadmodum in cithara nervos attingit artifex, attingit quoque et imperitus, verum ita, ut iste auditorem vexet, ille voluptatibus et oblectatione repleat, etsi utrobique ejusdem generis digitus et lidem nervi sint, sed non eadem peritia : ita quoque in sacris Scripturis, multi adeunt eloquia divina, sed non omnes lucrum inde faciunt, aut fructum referunt ; in causa est, quod neque dicta satis scrutentur, neque cum artificio citharam pulsent : quod enim in re citharœdica ars, hoc ipsum in Dei legibus operum exhibitio. Nos autem unam chordam pulsavimus per totam quadragesimam, dum legem vobis de juramentis recitavimus, et Dei gratia effectum est, ut pleraque auditorum a nobis ora in hac legis melodia ita instituta sint, ut depulsa prava consuetudine, pro eo quod antea Deum jurabant, jam nihil nisi Est, Non est, et Crede mihi, in lingua sua circumferant, idque in omni colloquio, adeo ut inter mille negotiorum necessitates ulterius progredi non sustineant.

2. Ceterum quia non sufficit ad salutem, si unum præceptum observemus, age vos hodie ad alterum traducamus : etsi enim non omnes profecerunt in priore lege, attamen temporis progressu qui retro manserunt eos, qui præcedunt, assequuntur. Deprehendi enim tantam esse hujus rei curam, ut et domi et in mensa viri cum mulieribus, servi cum ingenuis certamen de hujus præcepti observatione contendant, et beatos dixi, qui ad istum modum convivia celebrarent. Quid enim ea mensa sanctius, unde et ebrietas et voracitas omniaque prodigalitas extrusa est, et loco illarum admirabilis introducta præstandi divini præcepti concertatio ? Dum vir observat uxorem, uxor virum, ne in præcipitula perjuriæ ruat, et multa gravissima constituta est prævaricatori, non pudori est dominum a servis redargui, aut servos a dominis castigari ? Recte igitur quis

(a) Collata cum Codice Bæpulo 1867 et cum Colabianico 244.

istiusmodi domum Dei Ecclesiam appellet. Ubi enim tanta modestia, ut epularum tempore solliciti sint convivæ de divinis legibus, aliusque cum alio super hoc contendat: certum est dæmonem inde et quamlibet malam potentiam eliminatam esse, Christumque adesse, lætum ac hilarem de illa pulchra inter servos suos æmulatione, omnemque illis elargiri benedictionem. Quapropter omisso jam hoc præcepto (novi enim Dei gratia id per universam urbem propagatum iri, cum adeo ferventes in principis, adeoque constantes vos exhibeatis); ad aliud præceptum transibo, quod est de contemptu iræ. Ut enim in cithara non satis est unico nervo conficere melodiam, sed omnes percurrendi sunt, concinnitate congruenti: ita quoque in animi virtute, non una lex sufficit nobis ad salutem, ut prius dixi, sed omnes exacte præstandæ sunt, si quidem velimus omni harmonia dulciores et utiliores modulos conficere. Didicit os tuum non jurare? edocta est tua lingua, Ita, et Non, ubique sonare? Discat etiam convicium omne aversari, majoremque curam ad hoc præceptum adhibere, quandoquidem et majore labore opus est. Nam illie consuetudo sola vincenda fuit: in ira vero nervosiore industria opus est; violentus enim affectus est, et tyrannicus, et subinde abripit vel eos qui vigilant¹, et ad barathrum ipsum perditionis deducit. Ferte igitur prolixitatem sermonis. Absurdum quippe est cum quotidie vulnereris in foro, in ædibus, ab amicis, a cognatis, ab inimicis, a vicinis, a servis, ab uxore, a filio, a propriis cogitationibus, ne semel quidem in universa hebdomada de remedio illorum vulnere curam admittere: præsertim cum sciamus istum curandi modum nec sumptu, nec dolore constare. Non enim nunc ferrum in manibus habeo: sed verbum pro ferro, quovis tamen ferro acutius, et cujusvis peccati putredinem excindens; sine dolore tamen ejus, cui ista incisio fit. Non ignem in dextra habeo, sed doctrinam igne vehementiorem, camque non adhibentem cauterium, sed tamen colibentem malitiæ proserpentem erosionem, et pro cruciatu plurimam ei, qui liberatur a malitia, afferentem voluptatem.

Velle satis est; auctoritas jubentis excitare debet; Petri in scenam paulisper inducti primatus et studium ergo doctrinam Christi prædicantur.— Non hic opus est tempore, non laboribus, non pecuniis: solum velle satis est, et statim quidquid hujus virtutis est præstiterimus. Quod si cogitemus, quanta sit auctoritas Dei jubentis, et conditoris istius legis, satis ex eo et abunde instructi et admoniti fuerimus; neque enim a nobis ipsis monita vobis adferimus, sed ad legislatorem vos omnes adducimus. Sequimini igitur, et divinas leges audite. Ubi vero de ira et similitate disputatum est? Multifariam quidem in multis locis, maxime autem in parabola illa, quam ad discipulos loquens ad istum ferme modum exorsus est: *Ideo assimilatum est regnum caelorum homini regi,*

¹ Reg., *abripit eos qui non vigilant, quæ lectio non spernenda.*

qui voluit rationem ponere cum servis suis. Et cum cepisset rationem ponere, oblatus est ei unus qui debebat ei decem millia talenta: cum autem non haberet, unde redderet, jussit et ipsum venundari, et uxorem ejus, et liberos, et omnia quæ habebat, et reddi. Pro lapsus igitur servus ille ad pedes ejus, orabat cum his verbis: Domine, patientiam habe in me, et omnia reddam tibi. Misertus autem dominus servi illius, dimisit eum, et debitum dimisit ei. Egressus autem ille inveniit unum de conservis suis, qui ipse debebat centum denarios, et tenens suffocabat eum, dicens, Redde quod debes; procumbens ergo conservus ille ad pedes ejus rogabat dicens, Patientiam habe in me, et omnia solvam tibi: ille autem noluit, sed eum inde abductum conjecit in carcerem, donec debitum redderet: videntes autem conservi ipsius indignati sunt, et venientes narraverunt domino suo. Tunc vocavit illum dominus suus, et ait illi: Serve naquam, omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit et te miserari conservi tui, sicut et ego tui misertus sum? Tunc tradidit eum tortoribus, quoadusque redderet universum debitum. Sic et Pater meus caelestis faciet vobis, si non remisistis unusquisque fratri suo de cordibus vestris (Math. 18. 23-35).

3. Talis quidem parabola ista. Dicendum est porro, quare cum adjectione causæ illam parabolam proposuit: non enim simpliciter dixit, assimilatum est regnum caelorum, sed, *Ideo assimilatum est regnum caelorum.* Cur ergo causæ adjuncta est? De tolerantia discipulis sermonem faciebat, docens, quomodo ira refrenanda esset contemnendæque injuriæ nobis illatæ, idque his verbis: *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et reprehende eum inter te et ipsum solum. Si auscultaverit tibi, lucratus es fratrem tuum (Math. 18. 15).* Hæc et alia ejusmodi Christo loquente ad discipulos suos, istanque philosophiam docente, Petrus chori apostolorum princeps, os discipulorum, columna Ecclesiæ, firmamentum fidei, confessionis fundamentum, orbis terrarum piscator, qui genus nostrum ex profundis errorum in caelum adduxit, qui ubique servidus et libertate plenus, imo potius caritate quam libertate, tacentibus omnibus, accedens ad magistrum dixit: *Quoties peccabit in me frater meus, et remittam illi? usque septies (Ibid. v. 21)?* simul et interrogat et pollicetur; et priusquam discat, magnum hac in re studium præ se fert. Cum enim mentem magistri probe cognitam haberet, quam illa ad humanitatem prona esset, et quod ille præcipue gratiam cum ipso iniret, qui in condonandis offensis promptior esset, neque in istiusmodi rebus acerbum se et acrem exhiberet, volens placere legislatori interrogavit, num usque septies venia iteranda esset. Deinde ut discas qualis homo, qualis vero Deus sit, qualisque ejus indulgentia, et quomodo humana benignitas, si ad illius largitatis opulentiam collata sit, quavis paupertate contemptior reperiat, et quantula stilla sit ad mare immensum, tantam nostram bonitatem ad illius ineffabilem humanitatem æstimandam: dicenti Petro

οὐδὲ τοὺς οἰκίτας αὐτοῦ ἐπὶ τούτοις διορθοῦν; Οὐκ ἂν τις ἀμίρτοι τὴν τοιαύτην οἰκίαν ἐκκλησίαν Θεοῦ πρρσεύειν. Ὅπου γὰρ σωφροσύνη τοσαύτη, ὡς ἐν καιρῷ τρυφῆς μεριμνῆν ὑπὲρ τῶν θείων νόμων, καὶ τοὺς παρόντας ἅπαντας ὑπὲρ τούτου πρὸς ἀλλήλους ἀγωνίζεσθαι καὶ φιλονεικεῖν, εὐδελον, ἔτι δαίμων μὲν ἄπας καὶ πονηρὰ δύναμις ἀπελθῆται, Χριστὸς δὲ πάρεστι χαίρων ἐπὶ τῇ καλῇ τῶν δούλων φιλονεικίᾳ, πᾶσαν αὐτοῖς ἐπιδαψιλεύμενος εὐλογίαν. Διὰ δὲ ταῦτα ταύτην ἀπασιν λοιπὸν τὴν ἐντολὴν (οἶδα γὰρ ὅτι Θεοῦ χάριτι πᾶσαν ἐπιδραμεῖται τὴν πόλιν ὑμῖν θερμὰ προοίμια ἀναλαβοῦσι καὶ ἀρχὴν ἰσχυρὰν), ἐφ' ἑτέραν μεταθῆσμαι τὴν τῆς ὀργῆς ὑπεροφίαν. Ἔπειτα γὰρ ἐπὶ τῆς κιδάρας οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἀπὸ μιᾶς νευρᾶς τὴν μελῶδιαν ἐργάσασθαι, ἀλλὰ πᾶσα ἐπικίνει δαί μετὰ ρυθμοῦ τοῦ προσήκοντος· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς οὐκ ἀρκεῖ μόνος ἡμῖν εἰς σωτηρίαν εἰς νόμος, καθάπερ ἐφθην εἰπὼν, ἀλλὰ δεῖ πάντας αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας φυλάττειν, εἰ δὲ μέλλομεν τὴν ἀπάσης ἀρμονίας ἡδίω καὶ χρησιμωτέραν μελῶδιαν ἐργάσασθαι. Ἐμαθὲ σου τὸ στόμα μὴ ἠμῶναι; ἱπαιδεύθη ἡ γλῶττα Ναὶ καὶ ὃ λέγειν πανταχοῦ; Μισθέτω καὶ λουδορίαν ἀποστρέφασθαι ἅπασαν, καὶ κλεινοὶα περὶ τὴν ἐντολὴν ταύτην εἰσφέρειν σπουδὴν, ἐπιβῆ καὶ πλείονος ἡμῖν δεῖται καὶ πόνου. Ἐκεῖ μὲν γὰρ συνηθείας περιγενέσθαι μόνον ἴδει, ἐπὶ δὲ τῆς ὀργῆς εὐτονωτέρας δεῖ τῆς σπουδῆς· τυραννικὸν γὰρ τὸ πάθος, καὶ πολλάκις παρασύρει τοὺς νήφοντας^β, καὶ πρὸς τὸ βράθρον αὐτὸ κατὰγει τῆς ἀπωλείας. Ἀνάσχεσθε τοίνυν τοῦ μήκους τῶν λόγων. Καὶ γὰρ ἄποπον κατ' ἐκάστην ἡμέραν τραυματιζομένους ἐν ἀγοραῖς, ἐν οἰκίαις, ὑπὸ φίλων, ὑπὸ συγγενῶν, ὑπὸ ἐχθρῶν, ὑπὸ παιδῶν, ὑπὸ οἰκειῶν, ὑπὸ γυναικῶν, ὑπὸ πᾶσι, ὑπὸ πᾶσι, ὑπὸ οἰκίαις λογισμῶν, μηδὲ ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος ἀπάσης ὑπὲρ τῆς θεραπείας τῶν τραυμάτων ἐκείνων φροντίζειν, καὶ ταῦτα εἰδόντας ὡς ἀβάπανός τε καὶ ἀνώδυνος οὗτος τῆς θεραπείας ὁ τρόπος. Οὐδὲ γὰρ τὸ σιδήριον ἐν τῇ χειρὶ κατέχω νῦν, ἀλλὰ λόγον ἀντὶ σιδηρίου μεταχειρίζομαι, σιδηρίου μὲν παντὸς ὄντα τομώτερον, καὶ πᾶσαν τῆς ἁμαρτίας ἐκκόπτοντα τὴν σηπεδόνα, οὐ παρέχοντα δὲ ὀδύνην τῷ ταμνομένῳ. Οὐκ ἔχω πῦρ ἐν τῇ δεξιᾷ, ἀλλ' ἔχω διδασκαλίαν πυρὸς σφοδροτέραν, εἰ καυτήρα ἐπάγουσαν, ἀλλ' ἀναστῆλλουσαν μὲν τὴν νομὴν τῆς κακίας, ἀντὶ δὲ [4] ἀληθῆνός πολλὴν τῷ τῆς κακίας ἀπαλλασσομένῳ παρέχουσαν τὴν ἔσθλην.

Ὁδὸν χρῆτα χρόνων ἐνταῦθα, οὐ χρῆτα πόνων, οὐ χρῆτα χρημάτων· ἀρκεῖ θελῆσαι μόνον, καὶ πάντα τὰ τῆς ἀρετῆς ἡμῖν κατώρθωται· κἂν ἐνοήσωμεν τὸ ἀξίωμα τοῦ κελεύοντος Θεοῦ καὶ νομοθετοῦντος, ἱκανὴν ληθόμεθα διδασκαλίαν καὶ παραίνεσιν· οὐδὲ γὰρ οἰκῶν φθεγγόμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν νομοθέτην ἅπαντας ὁμᾶς ἀγομῶν. Ἐπεισθε τοίνυν, τῶν θείων ἀποῦστε νόμων. Ποῦ τοίνυν περὶ ὀργῆς καὶ τοῦ μη-σικασεῖν διελέχθη; Πολλαχοῦ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ, μάλιστα δὲ διὰ τῆς παραβολῆς ἐκείνης, ἣν πρὸς τοὺς μαθητὰς ἔλεγεν, οὕτως ὡς ἀρξάμενος· Διὰ τοῦτο ἠμοιωθή ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπῳ βασιλεὶ^ε. ὅστις ἠθέλησε συνῆραι λόγον μετὰ τῶν

δούλων αὐτοῦ. Ἀρξάμενος δὲ αὐτοῦ συναίρειν προσηνέχθη αὐτῷ εἰς ὄφελός τινος μυρίων ταλάντων. Μὴ ἔχοτος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐπέλευσεν αὐτὸν κραθῆναι καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰ τέκνα, καὶ πάντα ὅσα εἶχε, καὶ ἀποδοῦναι. Περὶ οὖν ὁ δούλος ἐκείνος εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν, λέγων· Κύριε, μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Σπλαγχνισθεὶς δὲ ὁ κύριος τοῦ δούλου ἐκείνου, ἀπέλυσεν αὐτὸν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. Ἐξελεύων δὲ ἐκείνος εὔρεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὄφελος αὐτῷ ἐκατόνθη δηνάρια, καὶ κρατήσας ἐπιγίγεται αὐτὸν λέγων· Ἀπόδος μοι ὃ τι ὄφελος. Περὶ οὖν ὁ σύνδουλος αὐτοῦ εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρεκάλει αὐτὸν λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Ὁ δὲ οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλὰ ἀπελθὼν ἔβαλεν αὐτὸν εἰς φυλακὴν, ἕως οὗ ἀποδοῦναι τὸ ὄφελος αὐτοῦ. Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ ἠγανάκτησαν, καὶ ἐλάθοντες δισσάχησαν τῷ κυρίῳ αὐτῶν. Τότε καλέσας αὐτὸν ὁ κύριος αὐτοῦ εἶπε· Δούλε κορηρῆ, πᾶσαν τὴν ὄφελον ἐκείνην ἀφῆκᾶ σοι, ἐπεὶ παρεκάλεισός με· οὐκ ἔδει καὶ σὲ ἐλεῆσαι τὸν σύνδουλόν σου, ὡς καὶ ἐγὼ σε ἠλέησα; Τότε παρεδῶκεν αὐτὸν τοῖς βουσανισταῖς, ἕως οὗ ἀποδοῦναι τὸ ὄφελος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος κοιτῆσει ὑμῖν, ἐὰν μὴ ἀφῆτε ἕκαστος τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν τὰ παραπτώματα αὐτῶν.

γ. Ἡ μὲν παραβολὴ αὕτη· δεῖ δὲ εἰπεῖν, τίνας ἔνεκεν μετὰ αἰτίας αὐτὴν προτέθεικεν· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν, Ἠμοιωθή ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ, Διὰ τοῦτο ἠμοιωθή ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τίνας οὖν ἔνεκεν ἡ αἰτία πρόσκειται; Περὶ ἀνσελικακίας τοῖς μαθηταῖς διελέγετο, καὶ κρατεῖν ὀργῆς αὐτοὺς ἐπαίδευε, καὶ τῶν παρ' ἑτέρων εἰς ἡμᾶς γινομένων ἀδικημάτων μὴ πολὺν ποιεῖσθαι λόγον, οὕτω λέγων· Ἐὰν ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἔπαγε καὶ ἐλεῆσον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου· ἐὰν σου ἀκούσῃ ἐκέρθησας τὸν ἀδελφόν σου. Ταῦτα δὲ καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ Χριστοῦ διαλεγόμενος τοῖς μαθηταῖς καὶ φιλοσοφεῖν διδάσκοντος, Πέτρος, ὁ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων κορυφαῖος, τὸ στόμα τῶν μαθητῶν, ὁ στυλὸς τῆς Ἐκκλησίας, τὸ στερέωμα τῆς πίστεως, ὁ τῆς ὁμολογίας θεμέλιος, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀλιεύς, ὁ τὸ γένος ἡμῶν ἀπὸ τοῦ βυθοῦ τῆς πλάνης εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναγαγὼν, ὁ πανταχοῦ θερμὸς καὶ παβήσιας γέμων, μᾶλλον δὲ ἀγάπης, ἢ παβήσιας, σιγῶντων ἀπάντων προσελθὼν τῷ διδασκάλῳ [5] φησὶ· Ποσάκις ἁμαρτήσῃ εἰς ἐμὲ ὁ ἀδελφός μου, καὶ ἀφήσω αὐτῷ; ἕως ἐπτάκις; ὁμοῦ καὶ ἐρωτᾷ καὶ ὑποσχεῖται, καὶ πρὶν μάθη, φιλοτιμεῖται. Τὴν γὰρ γνώμην τοῦ διδασκάλου σαφῶς εἰδὼς, ὅτι πρὸς φιλοφροσύνην ῥέπει, καὶ πλέον ἐκείνος μάλιστα πάντων αὐτῷ χαρίζεται ὁ μάλιστα πάντων τὰ ἁμαρτήματα τῶν πλησίων παρατρέχων καὶ μὴ πικρῶς ἐξετάζων, βουλόμενος ἀρείαι τῷ νομοθέτῃ, φησὶν· Ἐως ἐπτάκις; Εἶτα ἵνα μάθης, τί μὲν ἀνθρώπος, τί δὲ Θεός, καὶ πῶς ἡ τοῦτου φιλοτιμία, ὅπου περ ἂν ἀφίκεται, πρὸς τὴν εὐπορίαν τὴν ἐκείνου συγκρινομένη, πενίας ἐστὶν ἀπάσης εὐτελεστέρα, καὶ ὅτι ὅσον σταγῶν πρὸς πέλαγος ἄπειρον, τοσοῦτον ἡμῶν ἢ ἀγαθότης πρὸς τὴν ἄφατον αὐτοῦ φιλοφροσύνην, εἰπόντος αὐτοῦ, Ἐως ἐπτάκις; καὶ νομίσαντος αὐτοῦ

^α Reg. πρὸς τὴν.

^β Reg. τοὺς μὴ νήφοντας.

^γ Reg. ὑπὸ τῶν οἰκοδομητῶν, atque ita legit Nannius. Basil. βασιλεῖ.

μεγάλα φιλοτιμείσθαι, και θαφιλύεσθαι, άκουσον τι φησιν· Οδ λέγω σοι, έως έπτάκις, άλλ' έως όδοσημοσπτάκις έπειά· τινές έπτά και έβδομήκοντα νομίζουσιν, ουκ έστι δέ· άλλα παρόλιγον κεντακοσιοσέν έστι· οδ γάρ έπτάκις έβδομήκοντα, τετρακόσια και έννενηκοντά έστι. Και μη νομίσης θύσπολοειναι οδ έπίταγμα, άτακτη. Έάν γάρ άπαξ και δεύτερον και τρίτον άμαρτόντι συγχωρήσης της ήμέρας, κεν σφέρα ή λίθινος, κεν αυτών των δαιμόνων άγριώτερος ο λευπητός, ουκ έστιαι ούτως άναίσθητος, ως πέλιν τοις αυτόις περιποιείν, άλλα τή πυκνότητι της συγχωρήσεως σωφρονισθείς, βελτίων έστιαι και άκραιότερος· ού τε αυ έάν ής παρασκευασμένος τοσοσούτως καταφρονείν των εις οδ γινόμενων άμαρτημάτων, από μιάς και δεύτερας και τρίτης συγχωρήσεως γυμνασάμενος, ούδέ πόνον έξεις λοιπόν εν τή τοιαύτη φιλοσοφία, μελετήσας καθάπαξ τή πυκνότητι της συγχωρήσεως μηδέ κλήτεσθαι παρά των του πλάσ άμαρτημάτων. Ταύτα άκούσας ο Πέτρος, άγανθς είσέηκει, ουχ' όπέρ έαυτου φροντίζων μόνον, άλλα και όπέρ των μελλόντων αυτώ έμπιστεύεσθαι. Ένα ούν μη τδ αυτώ ποιήση, όπέρ και έφ' έτέρων έντολών έποίησε, προλαβών άπέκλεισεν αυτώ πάσαν έρώτησιν. Τι έε έπί των λοιπών έντολών έποίησεν; ΕΙ ποτέ τι τοιούτον ο Χριστός έπέταττεν, ο θυσσαλλαν τινά έχειν έδούκει, προσηδών των άλλων ήρώτα και έκυνθάνετο περι της έντολής. Και γάρ οτε προσελθών ο πλούσιος περι της αιωνίου ζωής τον Χριστον ήρώτα, και μαθών τά ποιητικά της τελειότητος, άφησε λυπούμενος όπδ των χρημάτων, εισπόντος του Χριστου, οτι εύκοπώτερόν έστι κάμηλον διά τρυμαλιός βαφίθος διελαθίν, ή πλούσιον εις την βασιλείαν των οφρανών εισελθείν· ο Πέτρος, καιτοι πάντων έαυτον γυμνώσας, και ούδέ τδ άγκιστρον κατήων λοιπόν, άλλα και της τέχνης και του άκατιου καταφρονήσας, προσελθών έλεγε τώ Χριστώ· Και τίς δύναται σωθῆναι; Και ορα και έπισκεψαιαν μαθητού, και θερμότητα· ούτε γάρ είπαν· Άδύνατα έπίταταις, δύσκολον τδ έπίταγμα, χαλεπός ο νόμος· ούτε έσχησεν, άλλα και την όπέρ των [6] λοιπών κηδεμονίαν έπισείξατο, και την διδασκαλίω παρά μαθητού τιμήν οφειλομένην άπένειμεν, ούτως είπόν· Και τίς δύναται σωθῆναι; και μηδέπω γενόμενος ποιμήν, ποιμένος είχε ψυχήν, και μηδέπω την άρχην έχχειρισθείς, την πρόπουσαν έρχοντι κηδεμονίαν έφύλαττεν, όπέρ της οικουμένης άπάσης φροντίζων. ΕΙ μιν γάρ πλούσιος ήν, και πολλά χρήματα περιβεβλημένος, ίσως είπέ τις έν, οτι οδ των λοιπών, άλλ' έαυτου κηδόμενος, και όπέρ των καθ' έαυτον πραγμάτων φροντίζων, ταύτην προσήγε την πούσιν· νυνί έε ή πανία ταύτης αυτον άπαλλάττει της ύποψίας, και δείκνυσιν ως της έτέρων κηδόμενος σωτηρίας έμερίμνα και περιειργάζετο, και παρά του διδασκαλού μαθείν έβούλετο την της σωτηρίας οδόν. Διά τούτο και ο Χριστός αυτον παραπαρήκων λέγει· Τά παρά ανθρώποις άδύνατα, παρά τώ Θεώ δυνατά έστι. Μη γάρ νομίσης, φησιν, ύμιάς έρήμους έγκαταλιμπάνεσθαι· έγω συναφάπτομαι ταύτης όμιν της σπουδής, και τά άπορα ποιώ βάρδια γενέσθαι και εύκολα. Πάλιν περι γάμου και γυναικός διαλεγόμενος του Χριστου και λέγοντος, οτι 'Ο άπολύων γυναίκας παρατεός λόγον πορνείας, ποιεί αυτήν μοιχευθῆναι, και πλάσιν καιλίαν γυναικός παραινεύντος φέρειν πλην πορνείας μόνης, ο Πέτρος, οδν άλλων σιγόντων, προσελθών έλεγε τώ Χριστώ·

ΕΙ ούτως έστιν ή αίτια του ανθρώπου μετά της γυναικός, οδ συμφάροι γαμήσας.

Όρα και ένταύθα πώς και την πρόπουσαν διδασκαλίω τιμήν έφύλαξε, και της των λοιπών έφρόντισε σωτηρίας, ούδέ ένταύθα όπέρ των καθ' έαυτον μεριμνήων. Ένα ούν μη και ένταύθα είπη τι τοιούτον, προλαβών διά της παραβολής προαναείλεν αυτου την αντίβρσιν. Τούτου χάριν και ο εύαγγελιστής είπα· Διά τούτο άμοιώθη ή βασιλεία των οφρανών ανθρώπω βασιλεί, ος ήθέλησε συνάροι λόγον μετά των δούλων αυτου· δεικνύς οτι διά τούτο λέγει την παραβολήν ταύτην, ένταύθα οτι κεν έβδομηκοντάκις έπειά άφης της ήμέρας τώ άδελφώ τά άμαρτήματα, ούδέπω ούδέν μάγα ειργάσω, άλλα παλύ· και άρατον άπολείπει της δεσποτικής φιλανθρωπίας, και ού τοσοούτον έδως όσον λαμβάνεις.

Ε. Έπακούσωμεν τοίνυν της παραβολής· εί γάρ δοικε και αυτόθεν είναι σαφής, άλλ' έχει και άναποκακρυμμένον τινά θησαυρου νοημάτων άρατον. Άμοιώθη ή βασιλεία των οφρανών ανθρώπω βασιλεί, οστις ήθέλησε συνάροι λόγον μετά των δούλων αυτου. Μη παραδράμης άπλώς την βήσιν, άλλα και άνάπτειξόν μοι τδ δικαστήριον έκείνω, και εις τδ συνειδός εισελθών τδ σεαυτου, αναλόγισαι τά πεπραγμένα σοι παρά πάσαν την ζωήν· και οταν άκούσης, οτι συναίρει λόγον μετά των δούλων αυτου, και βασιλείς, και στρατηγούς; και έπαρχους, και πλουσίους και πνήτας, και δούλους και έλευθέρους, και πάντας άναλογίζου· Πάντας γάρ ήμάς σαταρωθῆναι οει έμπροσθεν του βήματος του Χριστου. Κεν πλούσιος ής, έννόησον οτι ώσεις λόγον, πότερον· εις πάνας, ή εις πνήτας τά χρήματα κατηγάλωσας, πότερον εις παρσίτους και κώλακας, ή εις τοις θεομένους, πότερον εις άσέλγειαν ή εις φιλανθρωπίαν, πότερον εις τρυφήν και άσωτίαν και μέθην, ή εις την των έπηρεαζομένων βοήθειαν. Ουχ' όπέρ της δαπάνης δέ μόνον, άλλα και όπέρ της κτήσεως άπαιτηθήσῃ λόγον, [7] πότερον εκ δικαίων πόνων, ή εκ άρπαγής και πλεονεξίας συνέλεξας, πότερον κλήρον διαβεξάμενος πατερόν, ή τας των οφρανών καταστρέψας οικίας, και τας των χερών διαρπάσας ούσας. Και καθάπαξ ήμαί; τοις οικέταις τοις ήματέροις ουχι της εξόδου μόνον των χρημάτων, άλλα και της εισόδου άπαιτούμεν τον λόγον, έξετάζοντας πόθεν υπαδέξαντο τά χρήματα, και παρά τίνων, και πώς, και πόσα· ούτω δῃ και ο θεός ουχι της δαπάνης μόνον, άλλα και της κτήσεως ήμάς άπαιτεί τας εύθύνας. Ουχ' ο πλούσιος δέ μόνον, άλλα και ο πνήης της πανίας έδίδωσι λόγον· ει γενναίως και εύχαριστως την πανίαν ήνεγκεν, ει μη άπεδυσπέτησεν, ει μη έδυσχεράεν, ει μη κατηγόρησε της του Θεου προνοίας, έτερον όρων τρυφώντα και σπαταλώντα, έαυτον α δέ οντα εν ένδειξ. Όσοπερ γάρ ο πλούσιος της έλεημοσύνης, ούτω και ο πνήης της ύπομονής άπαιτείται λόγον· μέλλον δέ ούδέ της ύπομονής μόνον, άλλα και αυτής της έλεημοσύνης· ού γάρ οστι κώλυμα προς έλεημοσύνην

^a Neg. τρυφώντα και μη σπανίζοντα την ούσίαν· έαυτον.

septemplem veniæ iterationem et existimanti se magnificas et largiter dixisse, audi quid respondeat: *Non, inquit, usque septies, sed usque septuagies septies.* Illud autem septuagies septies quidam septem et septuaginta arbitrantur: cæterum ita non est: habet enim hic numerus ferme quingenta: septies enim septuaginta quadringenta et nonaginta faciunt. Ne existimes difficile esse hoc præceptum, carissime: si enim semel, iterum, ac tertio, intra diem peccanti veniam impartieris, etiam si admodum lapideus sit, etiam si ipsis demonibus effractor sit ille, qui te læsit, non erit ita sensus expertus, ut deo ad eandem offensam recidat: sed frequentia indulgentiæ castigatus, melior erit, et prohibet: itaque si fueris instructus ad toties contemnendam injuriam tibi illatam, una atque altera, et tertia condonatione culpæ exercitatus, nihil difficultatis senties in posterum in hæc generum philosophis: quippe qui teranda toties venia eam jam usum collegeris, ut nihil te percellant proximorum injuriæ. Quibus auditis Petrus, ore hiantæ stupens constijit: non de se tantummodo sollicitus, sed et de illis, qui ejus fidei committendi erant. Ne igitur idem faceret, quod in aliis mandatis fecerat, anticipatione exclusit ei omnem percontationem. Quid autem in aliis mandatis fecit? Si quando Christus istiusmodi aliquid imperaret, quod difficultatem aliquam habere videretur, prosiiliens autem alios interrogabat et sciocitabatur de præcepto. Cum enim prædiisset dives, de æterna vita Christum percontans, et cognitis illis, quæ pariunt beatitudinem, mœstus ob pecunias abiisset, dicens Christo, quod facilius esset camelum transire per foramen acus, quam divitem intrare in regnum cælorum (*Marc. 10. 25*): Petrus tametsi se omnibus audavisset, neque jam vel hamum retineret, quippe qui et totum quæstum piscatorium, et navem contempserat, accedens ad Christum ita loquutus est: *Et quis potest salvus fieri* (*1b. v. 26*)? Vide probitatem et fervorem discipuli: non enim inquit, impossibilia injungis, grave hoc mandatum, difficilis ista lex: neque ipse silentio perstitit: sed curam suam, quam de omnibus habebat, ostendit, et præceptoris a discipulo debitam reverentiam impartivit, dicens: *Et quis potest salvus fieri? nondum factus pastor, pastoris animum habebat: nondum in imperio et principatu constitutus, principi congruentem curam servabat, de universo orbe sollicitus.* Si enim dives fuisset, et multis pecuniis circumfusus, diceret fortasse quispiam, eum non de reliquis, sed de seipso suisque rebus anxium istam interrogationem protulisse: nunc autem paupertas ipsum liberat ab hac suspitione, ostenditque eum de aliorum salute anxium, sollicitudinem istam et curam gessisse, et a magistro cognoscere viam salutis voluisse. Quapropter et Christus ei fiduciam indens dixit, *Quæ apud homines impossibilia sunt, ea apud Deum possibilia sunt* (*1b. v. 27*). Et ne putes, inquit, vos desertos relinquere, ego in hoc negotio etiam meas manus admovebo, et ardua facilia et expedita faciam. Rursus de matrimonio et uxore disputante Christo ac di-

cente, *Si quis repudiavit uxorem, excepta fornicationis causa, facit eam mœcham* (*Matth. 5. 32*): et omnem malitiam uxoris ferendam esse admonente, præter crimen fornicationis, Petrus aliis omnibus taceantibus, Christum alloquitur: *Si istiusmodi conditio est hominum cum uxore, non expedit matrimonium intrare* (*Id. 19. 10*).

Petrus de aliorum salute sollicitus. Accepti et expensi ratio Deo reddenda. — Et hic quoque vide quomodo decentem magistro reverentiam conservavit, et reliquorum salutis curam gessit, ne istis quidem de rebus suis sollicitus. Ne autem hic istiusmodi quidpiam dicat, anticipans per parabolam, ejus contradictionem anteverit. Hac de causa evangelista dixit, *Ideo assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit ponere rationem cum servis suis*: ostendens, se ideo parabolam hæc dicere, ut discas te, etsi septuagies septies in die fratri peccata remiseris, nihil magnificum fecisse, sed multum adhuc et immensum a Domini clementia abesse, ac non tantum dedisse, quantum receperis.

4. Audiendus igitur parabolam, quæ tametsi clara videatur, habet tamen occultum quemdam et ineffabilem sententiarum thesaurum. *Assimilatum est regnum cælorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis.* Ne mihi prætercurras simpliciter hæc voces, sed evolve et explica naturam ejus judicii, tuamque conscientiam ingressus, computa quidquid a te factum est per omnem vitam, et cum audieris rationem dominum conferre cum servis suis, cogita in his verbis reges et duces, et principes, et divites, et pauperes, et servos, et liberos, et quidquid est hominum, intelligi: *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi* (*2. Cor. 5. 10*). Quod si dives sis, cogita quod rationem dabis, utrum in meretrices, an in pauperes, pecunias insumperis: utrum in parasitos et assentatores; an in egentes: utrum in libidinem, an in humanitatem: utrum in delicias, prodigalitate, ebrietate, an in afflictorum subsidium. Non de expensis solummodo, sed de acquisitionis modo rationem postuleris: utrum justis laboribus, an rapinis et avaritia pecuniam collegeris: utrum sit patrimonio hereditas, an id coactum sit ex pupillorum eversis domibus, et spoliationibus viduarum. Quemadmodum nos non solum a servis nostris rationem elatæ pecuniæ, sed etiam illatæ exposcimus, excutientes unde pecunias, a quibus, et quomodo, et quantas acceperint: ita et Deus non solum expensi, sed etiam accepti et acquisiti rationes postulat. Non solum vero dives, sed et pauper rationes vel ipsius paupertatis subit: an generoso et grato animo paupertatem tulerit, an non ægre tulerit, an non indignatus fuerit, an non incusaverit Dei providentiam, cum videret alium in voluptatibus deliciantem, se autem in egestate versari. Ut enim a divite elemosynæ, ita a paupere tolerantiam requiritur ratio: imo non solum tolerantiam, sed etiam ipsius elemosynæ: non enim habet impedimentum ad elemosy-

¹ Reg., *deliciantem nec tamen divitias inmbuentem, se autem.*

nam paupertas. Testis est vidua quæ duo minuta in gazophylacium dejecit, et eos qui plurima dederant, magno intervallo superavit, idque tam minuta oblatiuncula (*Marc. 12. 42*). Non solum autem divites et pauperes, sed præsidēs et iudices cum multa diligentia examinantur an non jus corruerint, an non ad gratiam vel odium calculos in litibus depromperint, an non molliti adulatione, contra quam par erat sententiam dederint, an non memores offensarum eos vexaverint, qui nihil peccarant.

Quæ ratio reddenda est ecclesiasticis præsulibus. — Non solum autem sæculares magistratus, sed et illi qui Ecclesiis præsunt, suæ præfecturæ rationes dabunt, et præcipue isti sunt, qui majores, acerbiores, et graviore pœnas sustinebunt. Cui enim verbi administratio commissa est, diligenter ibi examinabitur, an non segnitie, aut invidia aliquid omiserit eorum, quæ dicenda erant, et per opera exhibuerit, an omnia explicuerit, nihilque ab illo occultatum sit, quod dicti operæ pretium erat. Rursus qui episcopatum adeptus est, quanto ad majorem verticem ascendit, tanto majoribus obnoxius erit rationibus, non solum de doctrina et pauperum patrocinio, sed etiam de examinatione ordinandorum, aliisque sexcentis. Et hæc declarans Paulus ad Timotheum scripsit: *Manus cito nemini imposueris, neque communices peccatis alienis (1 Tim. 5. 22)*: et ad Hebræos scribens de iisdem præfectis, alia ratione terrefacit. *Obedite, inquit, præpositis vestris, et subjacete eis: ipsi enim vigilat super animabus vestris, ut rationem daturi (Hebr. 13. 17)*. Tum vero non factorum solum, sed et verborum rationes subibimus. Quemadmodum enim nos cum pecunias servis concedimus, omnium resposcimus rationes, ita quoque Deus de verbis nobis concedendis requirit quomodo illa expenderit. Resposcimur enim et examinamur perquam diligenter, num temere, num frustra ea insumpserimus: non enim nummus temere expositus ita dedit ut verba temere et frustra elata, cum nihil opus erat. Nummus enim frustra insumptus pecuniæ aliquando damnum affert, sermo autem imprudenter enuntiatas integras domos evertit, et animam perdit: pecuniarum quidem damnum resarcire licet, verbum vero quod exsilerit semel, revocare non licet.

Verborum etiam luenda pœna. Ratio delendi peccata. Imputantur ad veniam peccatorum actiones bonæ. — Cæterum ut discas verborum pœnas luituros esse, audi quid Christus dicat: *Dico autem vobis, quod de omni verbo otioso, quodcumque loquuti fuerint homines in terra, reddent rationem de eo in die iudicii: ex verbis enim tuis justificaberis, et ex verbis tuis condemnaberis (Matth. 12. 36. 37)*. Non solum autem dictorum rationem reddemus, sed et auditorum quoque; veluti si admiseric falsam criminationem contra fratrem calumniosè instiutam: *Auditionem enim vanam, inquit Scriptura, ne receperis (Exod. 23. 1)*. Quod si illi, qui recipiunt vanam auditionem, veniam non habent, qui calumpniantur et criminantur, quamnam habebunt excusationem?

5. At quid dico de verbis et audita, ubi etiam cogitationum pœnas sustinemus? Et hoc ipsum Paulus declarans, dixit: *Quamobrem ne ante tempus iudicetis, donec veniat Dominus qui illuminabit occulta tenebrarum, et manifestabit consilia cordium (1. Cor. 4. 5)*. Ille quoque psalmorum cantor ait, *Cogitatio hominis confitebitur tibi (Psal. 75. 11)*. Quid autem illud est, *Cogitatio hominis confitebitur tibi*? Veluti si cum dolo et mala mente fratrem alloquaris: si ore illum et lingua celobres, mente autem mala cogites, eique invidas. Illud enim ipsum Christus subindicans, nos non solum factorum, sed et cogitationum pœnam laceri dixit: *Qui inspexerit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28)*. Atqui non erupit in opus ipsum peccatum, sed hactenus in solo animo consistit: verum ne ita quidem inculpatus manere potest, qui ideo contemplatur formas mulierum, ut incendat fornicationis concupiscentiam. Cum igitur audiveris eum rationem cum servis suis conferre, ne mihi negligenter prætereas illam dictionem: sed hoc intellige de omni ordine, omni ætate, utroque sexu, et virorum et feminarum: cogita quale illud iudicium sit, revolve perpetuo tua peccata. Nam etsi ipse oblitus fueris tuorum delictorum, Deus nunquam obliviscetur, et omnia ante oculos constituet, nisi jam mature ea extinxerimus per pœnitentiam et confessionem, et per oblivionem offensarum. Qua vero de causa rationem repetit? Non quidem ut inscius (quomodo enim inscius, cui omnia cognita sunt antequam fiant?) (*Dan. 13. 42*), sed ut tibi servo persuadeat, jure te debere quodcumque debes: imo potius, ut non solum discas, sed ut abstergas: quandoquidem et prophetæ ea de causa mandavit peccata Judæorum enarrare. *Dic, inquit, iniquitates suas domui Jacob, et peccata sua domui Israel (Isai. 58. 1)*: non ut audiant solum, sed ut corrigantur. *Exorso autem eo conferre rationes, adductus est ei debitor unus decies mille talentorum (Matth. 18. 24)*. Quidquid enim illi creditum erat, id omne absumpserat: magna æris alieni moles: et non solum in hac re periculum erat, sed in eo quoque quod prius oblatum est domino. Si enim post multos in solvendo studiosos iste oblatum fuisset, non ita mirum fuisset, si dominus nihil adversus eum exacerbatus fuisset: priorum enim probitas improbis deinceps omnibus placatiorem eum effecisset. Cæterum primum eum qui productus fuerat, tam malignum in solvendo apparere, et postquam tam malignus apparuisset, dominum mansuetum invenire, id præcipue inexpectatum et admirabile. Homines enim ubi debitores adepti sunt, non aliter quam si venando, aut aucupando quidpiam cepissent, ita exsultant, et omnia faciunt, ut universum exigant: quod si id non possint ob egestatem debitorum, iram defraudatione pecuniarum collectam in arummosum miserorum corpus effundunt, vexando, verberando, atque alia sexcenta mala infligendo. Deus contra omnia movet, in omnibus satagit, ut eum liberet cre alieno. In nobis enim debitorum exactio divitias facit: Deus autem in remittendis peccatis maxime di-

ἡ πένια. Καὶ μάρτυς ἡ χήρα ἡ τὰ δύο καταβαλοῦσα λεπτά, καὶ τοὺς πολλὰ καταθέντας ὑπερακοντίσασα διὰ τῆς μικρᾶς ἐκείνης καταβολῆς. Οὐ πλούσιοι δὲ καὶ πένητες μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄρχοντες καὶ δικασταὶ μετὰ πολλῆς ἐξετάζονται τῆς ἀκριβείας, εἰ μὴ δι-
 ἀφθεῖραν τὸ δίκαιον, εἰ μὴ πρὸς χάριν, εἰ μὴ πρὸς ἀπέχθειαν ἐψηφίσαντο τοῖς δικαζομένοις, εἰ μὴ κο-
 λακευθέντες ἔδωκαν, παρὰ τὸ δέον τὴν ψῆφον, εἰ μὴ μνησικακοῦντες ἐπηρέασαν τοὺς οὐδὲν ἡδικοῦ-
 κόσιν

Οὐχ οἱ ἔξωθεν δὲ μόνον ἄρχοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ τῶν Ἑκκλησιῶν προσετώτες τῆς οικείας ἀρχῆς ὑφέξουσι τὴν λόγον· καὶ μάλιστα οὗτοί εἰσι οἱ ἐπὶ πλέον τὰς πικρὰς καὶ βαρεῖας εὐθύνας ὑπέχοντες. Καὶ γὰρ ὁ τοῦ λόγου τὴν διακονίαν ἐγκρατευσάμενος ἐξετασθήσεται μετὰ ἀκριβείας ἐκεῖ, εἰ μήτε δικῆς, μήτε φόβου παρεῖδὲ τι τῶν δεόντων εἰπεῖν, καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐπέδειξεν, ὅτι πάντα διεστειλατο, καὶ οὐδὲν ἔκρυψε τῶν συμφερόντων. Πάλιν ὁ τὴν ἐπισκοπὴν λαχὼν, ὅσῳ πρὸς μαζίονα ἔγκον ἀναβέβηκε, τοσούτῳ πλείονα ἀπαιτηθήσεται λόγον, οὐχὶ διδασκαλίας μόνον καὶ πνήτων προστασίας, ἀλλὰ καὶ χειροτονιῶν δοκιμασίας καὶ μυρίων ἑτέρων. Καὶ ταῦτα δηλῶν ὁ Παῦλος τῷ Τιμοθέῳ ἔγραφε· *Χείρας ταχέως μηδεὶ ἐπι-
 τίθει, μηδὲ κοινώνει ἀμαρτίαις ἀλλοτριαῖς· καὶ Ἑβραίοις δὲ περὶ τῶν αὐτῶν ἀρχίντων παραινῶν, ἐτέρως ἐφθόει οὕτω λέγων· Πείθεσθε τοῖς ἡγουμέ-
 νοις ὑμῶν καὶ ὑπεικέτε· αὐτοὶ γὰρ ἀγγυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοιτες.* Τότε οὐχὶ πραγμάτων δὲ μόνων, ἀλλὰ καὶ βημάτων παρέξομεν εὐθύνας. Καθάπερ γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀργύρια τοῖς οἰκέταις ἐμπιστεύσαντες, ἀπάντων ἀπαιτοῦμεν αὐτοὺς λόγον, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, βήματα ἡμῖν ἐμπιστεύσας, ζητήσει τῆς δαπάνης αὐτῶν τὸν τρόπον. Ἀπαιτούμεθα δὲ καὶ ἐξεταζόμεθα μετὰ ἀκριβείας, εἰ μὴ εἰκὴ μηδὲ μάτην αὐτὰ ἀναλώσαμεν· οὐ γὰρ οὕτως ἀργύριον ἀπλῶς ἀναλωθὲν [8] ἔδωκεν, ὡς βήματα εἰκὴ καὶ μάτην ἐξενεχθέντα καὶ εἰς οὐδὲν δέον. Ἀργύριον μὲν γὰρ μάτην δαπανηθὲν ἐν χρήμασι πολλάκις τὴν ζημίαν ἤνεγκε, λόγος δὲ ἀπλῶς προενεγθεὶς ὀλοκλήρως ἀνέτρεψεν οἰκίαν, καὶ ψυχὰς ἀπόλωσε καὶ κατέλυσε· καὶ τῶν μὲν χρημάτων τὴν ζημίαν διορθῶσαι πάλιν ἐνι, λόγον δὲ ἐκπηδήσαντα καθάπαξ ἀνακτήσασθαι πάλιν οὐκ ἐνι.

Καὶ ὅτι λόγων δίδομεν δικας, ἀκουσον τί φησιν ὁ Χριστὸς· *Λέγω δὲ ὑμῖν, ὅτι πᾶν ῥῆμα ἀργόν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, ἀποδώσουσι λόγον περὶ αὐτοῦ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ.* Οὐ βημάτων δὲ μόνον ἴδομεν εὐθύνας, ἀλλὰ καὶ ἀκουσμάτων· οἷον εἰ παρ-
 ἔξω κατηγορίαν κατὰ τοῦ πλησίον ψευδῆ λεγομένην· Ἄκοήν γάρ, φησὶ, *ματαίω μὴ παραδέξῃ.* Εἰ δὲ οἱ δεχόμενοι ματαίαν ἀκοήν οὐκ ἂν τύχοιεν συγ-
 γνώμης· οἱ διαβάλλοντες καὶ κατηγοροῦντες πῶσαν ἔξωσιν ἀπολογίαν;

ε'. Καὶ τί λέγω βήματα καὶ ἀκοήν, ὅπου γε καὶ ἐνθυ-
 μημάτων εὐθύνας ὑπέχομεν; Καὶ τοῦτο αὐτὸ ὁ Παῦ-

λος δηλῶν ἔλεγεν· *Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνατε, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν.* Καὶ ὁ Παλμῶδς δὲ φησιν, ὅτι *Ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι. Τί ἐστίν, Ἐνθύμιον ἀνθρώπου ἐξομολογήσεται σοι;* Οἶον, εἰ μετὰ δόλου καὶ πονηρᾶς γνώμης πρὸς τὸν ἀδελφὸν διελέ-
 χθης, εἰ διὰ τοῦ στόματος αὐτὸν ἐπαινῶν καὶ τῆς γλώττης, κατὰ διάνοιαν ἐκάκωσας καὶ ἐφθόνησας αὐτῷ. Πάλιν γὰρ τοῦτο αὐτὸ ὁ Χριστὸς αἰνιττόμενος, ὅτι οὐχὶ ἔργων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνθυμημάτων δίδο-
 μεν δικήν, ἔλεγεν· *Ὁ ἐμβλέψας γυναίκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.* Καίτοι οὐ προήλθεν εἰς ἔργον ἡ ἀμαρτία, ἀλλ' ἐν διανοίᾳ τῶς ἐστίν· ἀλλ' οὐδὲ οὕ-
 τως ἀνέγκλητος δύναται μεῖναι ὁ διὰ τοῦτο περι-
 σκοπῶν κάλλη γυναικῶν, ἵνα ἀνάψῃ πορνείας ἐπιθυ-
 μίαν. Ὅταν οὖν ἀκούσης, ὅτι συνίσει λόγον μετὰ τῶν δούλων αὐτοῦ, μὴ παρέλθῃς ἀπλῶς τὴν βῆσιν, ἀλλ' ἐννόησον πᾶσαν ἀξίαν, πᾶσαν ἡλικίαν, ἑκατέραν τὴν φύσιν, τῶν τε ἀνδρῶν, καὶ τῶν γυναικῶν· ἐν-
 νόησον ὅλον ἔσται τότε τὸ δικαστήριον, ἀναλόγισαι τὰ ἡμαρτημένα σοι πάντα. Κἂν γὰρ αὐτὸς ἐπιλάβῃ τῶν πεπλημμελημένων, Θεὸς οὐδέποτε ἐπιλήσεται, ἀλλὰ πάντα πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν στήσει τῶν ἡμε-
 τέρων, ἂν μὴ προλαθόντες αὐτὰ καταλύσωμεν νῦν διὰ μετανοίας; καὶ ἐξομολογήσεως, καὶ τοῦ μηδέποτε μνησικακεῖν τοῖς πλησίον. Τίνος δὲ ἔνεκεν ποιεῖ τὸ λογοθέσιον; Οὐχ ὡς αὐτὸς ἀγνοῶν, (πῶς γὰρ, ὁ εἰ-
 δὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν;) ἀλλ' ἵνα σε πείσῃ τὸν οἰκέτην, ὅτι δικαίως ὑφείλεις, ὅπερ ἂν ὀφείλῃς· μᾶλλον δὲ οὐχ ἵνα μάθῃς μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀπονίψῃ· ἐπεὶ καὶ τῷ προφήτῃ διὰ τοῦτο ἐκέ-
 λευσε τὰ ἀμαρτήματα λέγειν τῶν Ἰουδαίων. *Λέγε γὰρ, φησὶ, τὰς ἀνομιὰς αὐτῶν τῷ οἴκῳ Ἰακώβ, καὶ τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ· οὐχ ἵνα ἀκούσῃ μόνον, ἀλλ' ἵνα διορθῶσονται.* Ἀρξα-
 μένου δὲ αὐτοῦ συναίρειν, *προσηνέχθη αὐτῷ εἰς ὄψεσιν [9] μυρίων ταλάντων.* Ἄρα ὅσα ἐν-
 πιστεύθη, ὅτι αὐτὰ κατέφαγε; Μέγας ὁ τῶν ὀφλημάτων ἔγκος· καὶ οὐχὶ μόνον τοῦτο ἦν τὸ χα-
 λεπτόν, ἀλλ' ὅτι καὶ πρῶτος προσηνέχθη τῷ δεσπότῃ. Εἰ μὲν γὰρ μετὰ πολλοὺς ἑτέρους εὐγνωμονήσαντας οὕτος προσηνέχθη, οὐχ οὕτω θαυμαστὸν ἦν τὴ μὴ παροξυνθῆναι τὸν δεσπότην· ἡ γὰρ τῶν φασάστων εὐγνωμοσύνη τοῖς μετὰ ταῦτα ἡγνωμονηκόσιν ἡμε-
 ρώτερον αὐτὸν ἔμελλε ποιεῖν. Τὸ δὲ πρῶτον εἰσαχ-
 θέντα ἀγνώμονα φανῆναι, καὶ οὕτως ἀγνώμονα γε-
 νόμενον, φιλανθρωπίου τυχεῖν δεσπότητος, τοῦτο ἐστὶ τὸ μάλιστα θαυμαστὸν καὶ παράδοξον. Ἄνθρωποι μὲν οὖν, ἐπειδὴν εὐρωσι τοὺς φερόντας, ὥπερ θή-
 ραν καὶ ἄγρην εὐρόντες, οὕτω γεγῆθαι, καὶ πάντα ποιοῦσιν, ὅπως τὸ πᾶν ἀπαιτήσῃ· κἂν μὴ δυνηθῶσι διὰ τὴν πένιαν τῶν ὑφειλόντων, τὴν ὑπὲρ τῶν χρε-
 μάτων ὀργὴν εἰς τὸ ταλαίπωρον σῶμα τῶν ἀθλίων ἐκχεύουσιν, αἰκίζοντες καὶ τύπτοντες καὶ μυρία αὐτῷ διατιθέντες κακά. Ὁ δὲ Θεὸς τούναντιον ἅπαντα ἐκίνει καὶ ἐπραγματεύετο, ὅπως αὐτὸν ἀπαλλάξῃ τῶν ὀφλημάτων. Ἐπὶ γὰρ ἡμῶν τὸ ἀπαιτῆσαι, πλοῦτος· ἐπὶ δὲ Θεοῦ τὸ συγχωρῆσαι, πλοῦτος· ἡμεῖς ἐπειδὴν λάβωμεν τὰ ὀφειλόμενα, τότε εὐπορώτεροι γινόμεθα· ὁ δὲ Θεὸς ἐπειδὴν συγχωρήσῃ τὰ κλημ-
 μήματα, τότε μάλιστα πλουτεῖ· πλοῦτος γὰρ Θεοῦ

τῶν ἀνθρώπων ἡ ρωτηρία, καθάπερ ὁ Παῦλος φησὶν· Ὁ πλουτῶν εἰς πάντα, καὶ ἐπὶ πάντα τοὺς ἐπικαλουμένους αὐτόν. Ἄλλ' ἴσως εἴποι τις ἕν· Καὶ πῶς ὁ βουλόμενος ἀφεῖναι καὶ συγχωρῆσαι τὰ ἐγκλήματα, ἐκέλευσεν αὐτὸν παραθῆναι; Αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν δείκνυσιν. Ἀλλὰ μὴ ἐπειγώμεθα, ἀλλὰ τάξει προβαίνωμεν ἐπὶ τὴν τῆς παροβολῆς διήγησιν. Μὴ ἔχοτος δὲ αὐτοῦ ἀποδοῦναι, φησὶ, τί ἐστι, Μὴ ἔχοτος αὐτοῦ ἀποδοῦναι; Πάλιν ἐπίτασις ἀγνωμοσύνης· ἦσαν γὰρ εἴπη, Μὴ ἔχοτος αὐτοῦ ἀποδοῦναι, οὐδὲν ἄλλο λέγει, ἀλλ' ἢ ὅτι κατορθωμάτων ἔρημος ἦν, καὶ οὐδὲν εἶχεν ἔργον αγαθόν, ὥστε λογισθῆναι αὐτῷ εἰς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆν· λογίζεται γὰρ, λογίζεται πάντως ἡμῖν ἐπὶ ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγῆ κατορθώματα, καθάπερ οὖν καὶ πίστις εἰς δικαιοσύνην. Τῷ γὰρ μὴ ἐργαζομένῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἡ πίστις αὐτοῦ εἰς δικαιοσύνην. Καὶ τί λέγω πιστῶν καὶ κατορθώματα, ὅπου γε καὶ θλίψεις λογίζονται ἡμῖν εἰς ἀμαρτημάτων ἀνόλυσιν; Καὶ τοῦτο δηλοῖ μὲν ὁ Χριστὸς διὰ τῆς τοῦ Λαζάρου παραβολῆς, εἰσάγων τὸν Ἀβραάμ λέγοντα πρὸς τὸν πλουσίον, ὅτι Λάζαρος ἀπέλαθεν ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὰ κακὰ, καὶ διὰ τοῦτο ὡς παρακαλεῖται. Δηλοῖ δὲ καὶ ὁ Παῦλος Κορινθίαις ἐπιστάλλων περὶ τοῦ κατορθώματος, καὶ λέγων οὕτω· Παράδοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς ἐλευθέρωσιν τῆς σαρκός, ἵνα ἐδὲ πνεῦμα σωθῆ. Καὶ ἑτέρους δὲ ἡμαρτηκῆτας παραμυθούμενος οὕτως εἶπε· διὰ τοῦτο ἐν ὅμῳ πολλοὶ ἀσθεσεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ ποιμύονται ἱκανοί. Εἰ γὰρ αὐτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν ἐκρινόμεθα· κρινόμενοι δὲ ἅπῃ Κυρίου, καιδεύομεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ νόσῳ κατακριθώμεν. Εἰ δὲ πειρασμός, καὶ νόσος, καὶ ἀσθένεια, καὶ σαρκὸς ἐλευθέρωσις, ἄπερ ἀβουλήτως ὑπομένομεν, οὐκ αὐτοὶ κατασκευάζοντες, λογίζεται ἡμῖν εἰς ἀμαρτίας διάλυσιν, πολλῷ μᾶλλον κατορθώματα, ἄπερ ἐκόντες καὶ σπουδάζοντες μεταρχώμεθα. Ἄλλ' οὗτος ἔρημος [10] μὲν ἀγαθὸν παντὸς ἦν, φορτίον δὲ ἀμαρτημάτων ἀφόρητον· διὰ τοῦτο φησὶ· Μὴ ἔχοτος αὐτοῦ ἀποδοῦναι, ἐκέλευσεν αὐτὸν παραθῆναι· ὅθεν μάλιστα ἐστὶ τοῦ δεσπότητος τὴν φιλανθρωπίαν καταμαθεῖν, ὅτι καὶ τὸ λογοθεσίον ἐποίησε, καὶ παραθῆναι ἐκέλευσεν· ἀμφοτέρω γὰρ ταῦτα εἰργάσατο, ὥστε αὐτὸν μὴ παραθῆναι. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τοῦ τέλους· εἰ γὰρ παραθῆναι αὐτὸν ἐβούλετο, τίς ὁ κωλύων ἦν; τίς ὁ ἐμποδίζων; Ἦν οὖν ἐνεκεν ἐκέλευσε, μὴ μᾶλλον ποιεῖν; Ἴνα αὐξήσῃ τὸν φόβον· τὸν δὲ φόβον ἠβέησε διὰ τῆς ἀπειλῆς, ἵνα αὐτὸν εἰς ἱκετηρίαν ἐμβάλῃ· εἰς ἱκετηρίαν δὲ αὐτὸν ἐνέβαλεν, ἵνα ἀφορμὴν λάβῃ συγχωρήσεως. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ πρὸ τῆς παρακλήσεως αὐτὸν ἀφεῖναι, ἀλλ' ἵνα μὴ χειρόνα ἐργάσῃται, τοῦτο οὐκ ἐποίησεν. Ἡδύνατο καὶ πρὸ τοῦ λεγοθεσίου ποιῆσαι τὴν συγχώρησιν, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν ἔγκον ἀγνοῖν τῶν ἀμαρτημάτων, ἀπανθρωπότερος γένηται καὶ ὠμότερος περὶ τοὺς πλησίον, διὰ τοῦτο αὐτὸν πρότερον ἐδίδαξε τὸ μέγεθος τοῦ χρέους, καὶ τότε ἀφῆκεν ἅπαν. Εἰ γὰρ τοῦ λογοθεσίου γενομένου, καὶ τοῦ ὀφειλήματος δεχθέντος, καὶ τῆς ἀπειλῆς ἐπενεχθείσης, καὶ τῆς καταδικῆς γενομένης δήλης, ἦν ὑπομείναι δίκαιος ἦν, οὕτως ἄγριος καὶ ὠμὸς περὶ τὸν σύνδουλον ἐγένετο· εἰ μὴδὲν τοῦτων

ἐξέδη, ποῦ οὐκ ἂν ἐξώλισθεν ἀγριότητος; διὰ τούτων ταῦτα πάντα ὁ θεὸς ἐποίησε καὶ ἐπραγματεύσατο, προαναστῆλων αὐτοῦ τὴν ἀπηνειαν ἐκείνην. Εἰ δὲ μὴδὲν διαρθώθῃ τούτων, οὐ παρὰ τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ παρ' ἐκείνον τὴν μὴ δεξάμενον τὴν διόρθωσιν ἡ αἰτία. Πλὴν ἀλλ' ἴθωμεν πῶς αὐτῷ μεθοδεύει τὸ ἔλεος. Πᾶσιν οὖν, φησὶ, παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ, παρακάθει αὐτὸν λέγων· Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοί, καὶ πάντα σοὶ ἀποδώσω. Καὶ μὴ μὴν εἶπεν, ὅτι οὐκ εἶχεν ἀποδοῦναι· ἀλλὰ τοιοῦτον τῶν ὀφειλόντων τὸ ἔθος, κἂν μὴδὲν ἔχωσιν ἀποδοῦναι, ἐπαγγέλλονται, ὥστε τῶν παρόντων ἀπαλλαγῆναι δεῖνεν.

Ἀκούσωμεν ὅσοι βραθυμοῦμαγ εὐχῆς, πόση τῶν δεήσεων ἡ δύναμις. Οὐ νηστεῖαν ἐπεδείξατο οὗτος, οὐκ ἀκημοσύνην, οὐκ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδὲν, ἀλλ' ἔρημος ὢν καὶ γυμνὸς πάσης ἀρετῆς, ἐπειθὴ παρεκάλεσε τὸν δεσπότην μόνον, ἴσχυσεν αὐτὸν ἐπισπᾶσθαι πρὸς ἔλεον. Μὴ τοίνυν ἀπαγορεύομεν ἕν ταῖς δεήσεσι. Τίς γὰρ τοῦτο γένουσι ἂν ἀμαρτωλότερος, ὅς τοσοῦτοι μὲν ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος ἦν, κατορθώμα δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐκέκτητο; Ἄλλ' ὅμως οὐκ εἶπα πρὸς αὐτόν· Ἀπαρῆσιστός εἰμι, αἰσχύνῃς γέμω, πῶς δύναμαι προσελθεῖν; πῶς δύναμαι παρακαλεῖσαι; ὁ πολλοὶ τῶν ἀμαρτανόντων λέγουσι, διαβολικὴν νοσοῦντες εὐλάθειαν. Ἀπαρῆσιστος εἶ; διὰ τοῦτο πρόσθε, ἵνα κτήσῃ παρῆσισίαν πολλήν. Μὴ γὰρ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ μᾶλλον σοὶ καταλλάττεσθαι, ἵνα αἰσχυνθῆς καὶ ἐρυθρίασῃς; θεὸς ἐστὶν, ὁ σοῦ μᾶλλον βουλόμενος ἀπαλλάξαι σε τῶν ἐγκλημάτων· οὐχ οὕτω σὺ τῆς σεαυτοῦ ἀσφαλείας ἐπιθυμεῖς, ὡς ἐκείνος ἀφῆκεται σοὶ τῆς σωτηρίας· καὶ τοῦτο δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἡμᾶς ἐπαίδευσεν. Οὐκ ἔχεις παρῆσισίαν; διὰ τοῦτο δυνήσῃ παρῆσισίαν ἔχειν, ὅτι [11] οὕτω διάκεισαι· μεγίστη γὰρ παρῆσισία, τὸ μὴ νομίζειν ἔχειν παρῆσισίαν· ὥστε οὖν αἰσχύνῃς μεγίστη, τὸ δικαιοῦν αὐτὸν ἐνώπιον Κυρίου. Ἐκεῖνος ἀνάθαρτός ἐστι, κἂν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀγχιότερος ἦ· ὥστε οὖν δίκαιος γίνεται ὁ πείσας αὐτὸν πάντων ἰσχυρόν εἶναι. Καὶ μάρτυρες τῶν λεγομένων ὁ Φαρισαῖος καὶ ὁ ταλῶνης. Μὴ τοίνυν ἀπογινώσκωμεν ἐν τοῖς ἀμαρτήμασι, μηδὲ ἀπαγορεύομεν, ἀλλὰ προσερχώμεθα τῷ θεῷ, προσπίπτωμεν, παρακαλῶμεν, ὅπερ οὗτος ἐποίησε, μέχρι τούτου καλῆ τῇ γνώμῃ χρησάμενος. Τό τε μὴ ἀπαγορεύσαι, τό τε μὴ ἀπογνῶναι, τό τε ὁμολογῆσαι τὰ ἡμαρτημένα, τό τε αἰτῆσαι ἀναβολὴν τινα καὶ μέλλησιν, ταῦτα πάντα καλὰ, καὶ διανοίας συντετριμμένης, καὶ τεταπειωμένης ψυχῆς. Τὰ δὲ ἐνταῦθα οὐκ ἐπὶ ὅμοια τοῖς προτέροις· ἄπερ γὰρ διὰ τῆς ἱκετηρίας συνήγαγε, ταῦτα ἀθρόον ἐδέχετο ἅπαντα διὰ τῆς εἰς τὸν πλησίον ὀργῆς. Ἀλλὰ τῶς ἐπὶ τὸν τρόπον τῆς συγχωρήσεως ἐβόημεν· ἴθωμεν πῶς αὐτὸν ἀφῆκε, καὶ πόθεν ἐπὶ τοῦτο ἦλθεν ὁ δεσπότης. Σπλαγχνισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, φησὶν, ἀπέλευσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ. Ἐκεῖνος μέλλῃσιν ἦτησεν, οὗτος συγχώρησιν ἔδωκεν· ὥστε πλέον οὐ ἦτησεν, ἔλαθεν ἐκεῖνος. Διὰ καὶ Παῦλος φησὶ· Τῷ δυναμένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὢν αἰτούμεθα ἢ νοοῦμεν. Οὐδὲ γὰρ ἰσχύεις ἐνοῆσαι τοσαῦτα, ὅσα ἐκεῖνος σοὶ παρεσκευάσται δοῦναι. Μὴ τοίνυν αἰσχυνθῆς, μηδὲ ἐρυθρίασῃς· μᾶλλον εἰ αἰ-

teat: nam hominum salus opulentiâ Dei est, quemadmodum Paulus dicit: *Dives in omnibus et per omnes quæ invocant eum* (Rom. 10. 12). Sed dixerit aliquis, cur ergo, si destinaret remittere et condonare crimina, hunc venditari jussit? Illud certe imprimis illius humanitatem declarat; sed ne festinemus, at per ordinem proclamamus ad parabolas enarrationem. *Non habente autem eo quod redderet.* Quid autem est illud quod dicit, *Non habente eo quod redderet?* Rursus vides improbitatis accessionem: cum enim dicit, *Non habente eo quod solveret,* nihil aliud dicit quam eum omnium virtutum inopem fuisse, nec ullum bonum opus possedisse, quod imputari posset ad remissionem peccatorum: imputantur enim omnino nobis ad peccatorem veniam recte facta, quemadmodum et fides ad justitiam. *Et enim, qui non operatur, creditur autem in eum qui justificat impium, imputatur fides ejus ad justitiam* (Rom. 4. 5). Cæterum quid allego fidem et recte facta, cum tribulationes quoque imputentur nobis ad peccatorum condonationem? Et hoc declarat Christus per parabolam Lazari, introducens Abraham dicentem ad divitem; Lazarus accipere consolationem, quia in vita sua mala acceperat (Luc. 16. 25). Declarat et Paulus ad Corinthios de fornicatore scribens: *Tradita hæc hominem satanae in exitium carnis, ut spiritus servetur* (1. Cor. 5. 5). Et alios qui peccaverant consolans, ad hunc modum verba facit: *Ideo in vobis multi infirmi et ægroti; et dormiunt multi: si enim nos ipsos judicaremus, non utique judicaremur. Cum autem judicamur a Domino, castigamur, ut non cum hoc mundo damnemur* (1. Cor. 11. 30-32). Si autem tentationes, morbi, infirmitates, et carnis exitium, quæ nec studio, nec voluntate patimur, imputantur nobis ad peccatorum abolitionem, multo magis recte facta, quæ voluntate et studio persequimur. Huic autem omnium bonorum inopia erat, onus contra peccatorum maximum, et sarcina importabilis. Idcirco dicit, *Non habente illo unde redderet, jussit eum venditari* (Matth. 18. 25). Ex hoc potissimum licet domini humanitatem percipere; quod et rationem instituit, et venditari jussit: ambo enim ista facta sunt in eum finem, ut non venderetur. Unde id liquet? a rerum exita: si enim voluisset, quis obicem, quis impedimentum attulisset?

6. Quorsum igitur venditionem imperavit, cum nihil tale facere statuisset? Ut augetur metum; metum vero auxilii per minas, ut eum ad supplicationem compelleret; ad supplicationem compulsi, ut occasione donandæ veniæ haberet. Poterat et ante deprecationem eum liberum ab ære alieno dimittere, sed ne inde illum deteriores faceret, ita se gessit. Poterat ante rationem initam veniam concedere, sed ne ignorans molem scelerum suorum, inhumanior et crudelior erga proximos esset, ideo illi prius declaravit sui debiti magnitudinem, ac tum demum ei remisit omnia. Nam si habita ratione ac ære alieno commonstrato, minisque illatis, et condemnatione proposita, quam sustinere mereretur, adeo ferus et crudelis fuit adversus suum conservum; si nihil istorum adhibitum

fuisset, quo non immanitatis prorupisset? Hæc de causa hæc omnia Deus fecit et instituit, ut hominis immanitatem illam præmolliret. Si nihil istis rebus emendatus fuit; non penes magistrum, sed penes illum qui emendationem non recipit, culpa statuenda est. Verumtamen videamus quo pacto ejus ulcus abstergat. *Cadens igitur ad pedes ejus, obsecravit dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi* (Matth. 18. 26). Non fassus est se nihil habere quod redderet: sed hic nos est debitorum, ut in summa inopia præmittant tamen, quæ præsens periculum vitare possint.

Precautionis vis. Maxima fiducia quamvis. Veniæ donandæ modus. — Audiamus quotquot ignavi sumus ad precandum, quanta sit obsecrationum vis. Non jejunium ostentavit; non ultroneam paupertatem, aut aliquid istiusmodi, sed desertus, sed nudus omni virtute, ubi se ad obsecrandum convertit, eosolo potuit dominum ad misericordiam pertrahere. Ne igitur desiciamus in fundendis precibus. Quis enim hoc scelerator, qui et tot criminibus obnoxius erat, et nullum recte factum possidebat? Non tamen secum ad istum modum loquutus est, Non audeo loqui, pudore plenus sum, qui potero accedere? qui poterò orare? quod plerique peccatorum dicunt, diabolica laborantes timiditate. Non adest tibi fiducia loquendi? Propterea accede, ut majorem fiduciam pates. Num enim homo est; quem placere cupis, ut pudore et verocundia laborandum sit? Deus est qui magis, quam tu ipse, exoptat te a criminibus liberari; non tu tantopere tuam securitatem concupiscis, quantopere ille tuam salutem expetit: idque rebus ipsis docuit. Non habes fiduciam? Eo ipso potes fiduciam habere, quod ita affectus sis: maxima enim fiducia est, cum quis se existimat fideri non debere. Nam ut summopere pudenda res est, iustificare seipsum coram Domino: ille enim impurus est quicumque id facit, etiamsi omnibus hominibus sanctior fuerit: ita quoque justus sit, qui se credit omnium hominum extremum esse. Cujus rei testes sunt Pharisæus et publicanus. Ne igitur despondamus animum ob peccata, neque desperemus, sed adæquamus Deum, precidamus, obsecremus, quemadmodum isto fecit, hactenus bona mente usus. Non despondere animum, non desperare, constiteri peccata, postulare dilationem aliquam et moram, et omnia ista bona sunt et mentis contritæ, et animæ humilitatæ. Quæ jam sequuntur, nequaquam similia sunt superioribus: quæ enim per supplicationem congregaverat, hæc omnia in universum effudit per iram, quam in proximum exercuit. Sed jam ad modum donandæ veniæ procedamus. Videamus qualitatem istius remissionis, et quibus rebus ad id dominus adductus fuerit. *Miseratus illius dominus, inquit evangelista, absolvit eum, et debitum remisit* (Matth. 18. 27). Ille dilationem petiit, isto veniam concessit, adeo ut plus cepit, quam postularit. Quapropter Paulus inquit, *Ei, qui potest omnia facere superabundantius quam petimus, aut cogitamus* (Ephes. 3. 20). Non enim potes cogitare tanta, quanta ille instituit donare tibi. Ne

igitur pudeas, neve erubescas, imo potius pudorem de peccatis collige, ne desperes, neve abstinas a prece, sed accede, licet peccator sis, ut reconcilies tibi Dominum, ut des illi locum suam humanitatem in condonatione tuorum criminum exhibendi: quia, si timeas accedere, impedis illius bonitatem, remoraris illius benignitatis largitatem, quantum ad te attinet.

Non solæ preces veniam impetrant, sed cum gratia Dei. Recordatio peccatorum utilis. Paulus peccatorum suorum recordatur. — Ne igitur animum despondeamus, neve nos segnes timidosque ad preces exhibeamus. Etiam si detrusi simus ad barathrum malitiæ, facile inde nos extrahere poterit. Nemo tantum peccavit quantum iste: nam in omne genus scelerum proruperat: id enim significant dena millia talentorum. nemo ita inops virtutis est, ut iste fuit: hoc enim intelligitur ex eo, quod nihil haberet quod rependeret. Attamen undecumque desertum et inopem potuit vis precum liberare. Tantum, inquit, valet precatio, ut eum qui innumeris rebus et factis Dominum offenderit, a pœna et supplicio eripere possit? Pote-*st* haud dubie. Non enim illa sola est quæ omnia conficit, sed habet sociam: et auxiliatricem maximam humanitatem Dei, qui preces accipit, cujus viribus omnia fiunt, et quæ orationem efficacem reddidit. Id igitur subindicans, dixit, *Miseratus dominus ejus absolvit eum, et æs alienum remisit ei*: ut discas, et post preces, et ante preces domini viscera totum illud negotium fecisse. *Egressus autem ille invenit unum conservorum suorum, qui ipsi debebat centum denarios, et tenens suffocabat eum dicens: Redde quod habes (Matth. 18. 28).* Quid scelestius fieri potest? Adhuc enim beneficii vocem in auribus gerens, oblitus est herilis bonitatis.

7. Ea quantum bonum est peccatorum suorum meminisse: si enim hic perpetuo eorum memoriam retinisset, non tam serus et immanis factus fuisset. Propterea assidue dico, nec omitam dicere, valde est utile et necessarium perpetuo recordari delictorum omnium: nihil enim ita recte institutum, trac abiem et ritem animam facere potest, quam perpetua delictorum recordatio. Ideo et Paulus non solum peccatorum eorum, quæ ante lavacrum, sed etiam quæ post baptismum commissa erant, memor fuit, quanvis semel omnia et deleta et extincta essent. Si autem ille eorum, quæ ante baptismum gesserat, memor fuit, multo magis nos, quæ post baptismum acta sunt, in memoria retinere debemus; non enim solum illa istiusmodi recordatione extinguimus, sed et inde erga omnes homines mitiores efficiemur, et Deo cum majori benevolentia inserviemus, ineffabilem ejus humanitatem ex istiusmodi memoria persipientes. Quod iste non fecit, sed oblitus magnitudinis debitorum suorum, etiam beneficii domini non recordatus est; oblivione porro beneficii factum est, ut scelerate se gesserit adversus conservum, et scelerate se gerendo omnia perdidit, quæ a Dei bonitate consequutus erat, *Tenens enim suffocabat eum, dicens,*

Redde si quid debes: non dixit, Redde centum denarios: pudeisset enim eum nominare tantillas minutias, sed *Redde si quid debes. Ille autem cadens ad pedes ejus obsecrabat dicens: Patientiam habe in me, et omnia reddam tibi (Matth. 18. 29).* Eisdem verbis suam salutem orat, quibus ille veniam a domino impetraverat. Is autem præ nimia crudelitate ne istis quidem verbis flectebatur, neque cogitavit, ac per hæc dicta salutem invenisse. Quinimo si debitum remisisset, ne ita quidem pro humanitate factum illud imputandum fuisset, sed pro debito. Si enim ante rationem initam, et beneficium acceptum, hoc fecisset, ipsius magnanimitati tale factum adscribi potuisset: jam vero tam clementer habitus et tot peccatorum remissione donatus, ad parem erga conservum clementiam obligatus erat. Ille tamen nihil istiusmodi fecit, aut in mentem admisit, ut cogitaret, quantum interesset inter condonationem, quæ ipsi a domino contigerat, et eam quæ erga conservum exhibenda erat: non enim solum magnitudine debitorum aut dignitate personarum, sed eo ipso modo, quo res acta est, magnum inter utrumque discrimen conspicias. Illud enim debitum decem millium talentorum erat, hoc centum denariorum: et ille quidem in domini contumeliose peccaverat, hic tantummodo conservo obligatus erat: ille beneficiis acceptis bene mereri vicissim debebat, dominus, qui nihil boni aut magni aut parvi ab ipso factum videbat, omnia remisit. Attamen nihil horum cogitavit; sed semel ab ira excæcatus, suffocabat eum, et in carcerem conjecit (*Ibid. v. 30*). Videntes autem conservi ejus indignati sunt (*Ibid. v. 31*), ut ait Scriptura, et ante dominum conservi cum damnaverunt, ut discas domini mansuetudinem. Cum audisset id dominus, rursus adversus eum accitum iudicium instituit, neque vel tum simpliciter condemnationem effert, sed prius tamquam de jure cum illo disceptat. Cæterum quibus id verbis facit? *Serve nequam, omne debitum illud remisit tibi (Ibid. v. 32).*

Facilius sibi quam aliis debita remittit Deus. — Quid melius eo domino, cui cum deberentur decem millia talentorum, ne verbo quidem stomachatus est, aut scelestum appellavit? sed eum tantummodo venundari jussit: idque eo fine, ut a debitis liberaretur. Eidem cum adversus conservum improbe egisset, stomachatur: ut discas ipsum facilius quod in se peccetur, quam quod adversus alios, remittere solere. Ac non istud in hoc solo loco facit, verum et alibi. *Si enim, inquit, offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid adversum te, abi primum, ut reconcilieris fratri tuo, ac tum veniens offer munus tuum (Matth. 5. 23. 24).* Vides quam ubique suis nostra anteponat, pacemque et caritatem proximorum summo loco constituat? Et rursus alibi: *Quicumque repudiat uxorem suam, præterquam ratione adulterii, eam adulterari facit (Ibid. v. 32).* Per Paulum autem hanc legem sancit, *Si quis vir uxorem habet infidelem, eique placeat cum ipso habitare, ne dimittat eam (1. Cor. 7. 12).* Quod si adultera sit,

χόνου μὲν ἐπὶ ταῖς ἀμαρτήμασι, μὴ ἀπογίνωσκε δὲ, μὴδ' ἀφίστατο τῆς εὐχῆς, ἀλλὰ πρόσθε καὶ ἀμαρτωλῶς ὄν, ἵνα καταλλάξῃ σου τὸν δεσπότην, ἵνα ἔφ' αὐτῷ τὴν οικίαν φιλανθρωπίαν ἐν τῇ συγχωρήσει τῶν ἀμαρτιῶν τῶν σῶν ἐπιδείξασθαι· ὡς ἐὰν φθοῖθῃς προσελθεῖν ἐνεπίδειξας αὐτοῦ τῇ ἀγαθότητι, διακώλυσας αὐτοῦ τῆς χρηστότητος τὴν θαψίλειαν, τὸ γε εἰς σὲ ἔκον.

Μὴ τοίνυν ἀναπίπτωμεν, μὴδ' ὀκνῶμεν ἐν ταῖς εὐχαῖς. Ἐὰν γὰρ πρὸς αὐτὸ τῆς κακίας κατενεχθῶμεν τὸ βάραθρον, ταχέως ἐκείθεν ἡμᾶς ἀνασπάσαι δυνήσεται. Οὐδεὶς τοσαῦτα ἡμαρτεν, ὅσα οὗτος· καὶ γὰρ ἅπαν εἶδος πονηρίας; ἐπέληθε· καὶ τοῦτο δηλοῖ τὰ μύρια τάλαντα· οὐδεὶς ἔρημος οὕτως ἦν, ὡς οὗτος· τοῦτο γὰρ δηλοῖ τὸ μὴ ἔχειν αὐτὸν ἀποτίσαι. Ἄλλ' ὁμῶς τὸν πάντως ἐν προδοθέντι ἴσχυεν εὐχῆς ἐξαρπάσαι δύναμις. Καὶ τοσοῦτον δύναται, φησὶν, εὐχῆ, ὡς τὸν δι' ἔργων καὶ μυρίων πραγμάτων προσκρούσαντα τῷ δεσπότη ἀπαλλάξαι κολάσεως καὶ τιμωρίας; Ναί, τοσοῦτον δύναται, ἄνθρωπε. Οὐδὲ γὰρ αὐτὴ μόνη ἐστὶν ἡ τὸ πᾶν ἀνούσῳ, ἀλλ' ἔχει σύμμαχον καὶ βοηθὸν μέγιστον τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ δεχομένου τὴν εὐχὴν Θεοῦ, ἥτις ἐνταῦθα τὸ πᾶν εἰργάσατο, καὶ τὴν εὐχὴν ἐποίησε δυνατῆν. Τοῦτο γοῦν καὶ ἀνιτιθέμενος εἶπε· *Σπλαγχνισθεὶς ὁ κύριος αὐτοῦ, ἀπέλυσεν αὐτόν, καὶ τὸ δάνειον ἀφῆκεν αὐτῷ*· ἵνα μάθῃς ὅτι μετὰ τῆς εὐχῆς, καὶ πρὸ τῆς εὐχῆς, τοῦ δεσπότη τὰ σπλάγγνα τὸ πᾶν ἐποίησεν. Ἐξελθὼν δὲ ἐκεῖνος εἶπεν ἕνα τῶν συνδούλων αὐτοῦ, ὃς ὤφειλεν αὐτῷ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ πρατήσας αὐτόν [12] ἔειπεν, λέγων· Ἄποδος μοι, εἰ τι ὀφείλεις. Ἄρα τί τοῦτο γένοιτο· ἂν μαριώτερον; Ἐναυλον ἔχων τὴν εὐεργεσίαν, ἐπελήθησθαι τῆς τοῦ δεσπότη φιλανθρωπίας.

ζ' Ὁρᾶς ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν ἀμαρτημάτων μεμνησθαι; Καὶ γὰρ οὗτος, εἰ διηνεκῶς τούτων ἐμνήμητο, οὐκ ἂν οὕτως ἄργιος ἐγένετο καὶ ἀπάθρωπος. Διὰ τοῦτο συνεχῶς λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι χρῆσιμον σφόδρα καὶ ἀναγκαῖον τὸ διηνεκῶς μνημονεύειν ἡμᾶς τῶν πεπληγμένων ἡμῶν ἀπάντων· οὐδὲν γὰρ ὄψω φιλόσοφον καὶ ἐπιεικῆ καὶ πρὸς τὴν ψυχὴν ἐργάσασθαι δύναται, ὡς ἡ διηνεκῆς τῶν ἀμαρτημάτων μνήμη. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐ μόνον τῶν μετὰ τὸ λουτρὸν, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἀμαρτημάτων ἐμνήμητο, καίτοι γε ἀφανισθέντων καθάπαξ. Εἰ δὲ ἐκείνων τῶν πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἐμνήμητο, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα μεμνησθαι δεῖ· οὐ γὰρ δὴ μόνον αὐτὴ διαλύομεν τῇ μνήμῃ, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἅπαντας ἀνθρώπους ἐπιεικῆσταιρον διακισσόμεθα, καὶ τῷ Θεῷ μετὰ πλείονος δουλεύομεν τῆς εὐνοίας, τὴν ἑατόν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ἐκ τῆς τούτων μνήμης καταμαρτυροῦντες. Ὅταν οὗτος οὐκ ἐπίτησεν, ἀλλ' ἐπιλαθόμενος τοῦ μεγέθους τῶν ὀφλημάτων, καὶ τῆς εὐεργεσίας ἐπελάθετο· τῆς δὲ εὐεργεσίας; ἐπιλαθόμενος, πονηρὸς περὶ τὸν σύνδουλον ἐγένετο, καὶ διὰ τῆς εἰς ἐκεῖνον πονηρίας ἅπαντα. Ἄπειρ ἐκέρθανεν ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἀπίλωσε. *Κρατήσας γὰρ αὐτὸν ἔειπεν λέγων· Ἄποδος μοι, εἰ τι ὀφείλεις*. Οὐκ εἶπεν, Ἄποδος μοι τὰ ἑκατὸν δηνάρια· ἡσχύνετο γὰρ τοῦ χρέους τὴνεὐτέλειαν· ἀλλ' Ἄποδος, εἰ τι ὀφείλεις. Ὁ δὲ πᾶσιν ἐπὶ τοὺς πόδας αὐτοῦ, πηρεκάλει

αὐτόν, λέγων· *Μακροθύμησον ἐπ' ἐμοῦ, καὶ πάντα σοι ἀποδώσω*. Διὰ τῶν βημάτων, δι' ὧν ἐκεῖνος εἰσέρχεται τὴν συγχωρήσιν, διὰ τούτων καὶ οὕτως ἀξίωσθησθαι. Ὁ δὲ ὑπὸ τῆς ἄγαν ἐμότητος οὐδὲ τούτοις τοῖς λόγοις κατεκάμπετο, οὐδὲ ἐνενόησεν, ὅτι διὰ τούτων ἐσώθη τῶν βημάτων. Καίτοι γε καὶ εἰ συγχώρησεν, οὐδὲ οὕτω φιλανθρωπία τὸ πρᾶγμα λοιπὸν ἦν, ἀλλ' ὀφειλὴ καὶ χρέος. Εἰ μὲν γὰρ, πρὶν ἢ γενέσθαι τὸ λογοθέσιον, καὶ τὴν ψῆφον ἐξενεχθῆναι ἐκείνην; καὶ τοσαύτης ἀπολαῦσαι εὐεργεσίας, τοῦτο ἐποίησεν, οικείας μεγαλοφυχίας ἦν τὸ γινόμενον· νυνὶ δὲ μετὰ τοσαύτην δωρεάν καὶ τοσοῦτων ἀμαρτημάτων ἄφρασι, ὡς περ ἀναγκαίου τινὸς ὀφληματος λοιπὸν ὑπεύθυνος ἦν τῆς περὶ τὸν σύνδουλον ἀνεξικακίας. Ἄλλ' ὁμῶς οὐδὲ τοῦτο ἐποίησεν, οὐδὲ ἐνενόησεν ὅσον τὸ μέτρον ἦν τῆς ἀφέσεως, ἥς τε αὐτὸς ἀφῆλαυσε, καὶ ἦν περὶ τὸν σύνδουλον ἐπιδεικνύσθαι ἔμελλεν· οὐ γὰρ δὴ τῇ ποσότητι τῶν ὀφλημάτων, οὐδὲ τῷ ἀξιώματι τῶν προσώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ τρόπῳ πολλὴν τὴν διαφορὰν ἴδοι τις ἂν. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ μύρια τάλαντα ἦν, ταῦτα δὲ ἑκατὸν δηνάρια· καὶ οὗτος μὲν εἰς τὸν δεσπότην ὕβρισε, ὃ δὲ ὀφείλων αὐτῷ εἰς τὸν σύνδουλον· καὶ οὗτος μὲν εὐπιθῶν ἐπαλλε· χαριεῖσθαι; δεσπότης δὲ οὐ μικρὸν, [15] οὐ μέγα ἀγαθὸν ἰδὼν περ' αὐτοῦ γενόμενος, πάντα ἀφῆκεν. Ἄλλ' ὁμῶς οὐδὲν τούτων ἐνενόησεν, ἀλλὰ καθάπαξ ὑπὸ τῆς ὀργῆς πηρωθεὶς ἤγγεν αὐτόν, καὶ εἰς τὸ δισμωτήριον ἐνέβαλεν. Ἰδόντες δὲ οἱ σύνδουλοι αὐτοῦ, φησὶν, ἠγανάκτησαν, καὶ πρὸ τοῦ δεσπότη οἱ σύνδουλοι καταψηφίζονται, ἵνα μάθῃς τοῦ δεσπότη τὸ ἡμερον. Ἀκούσας δὲ ὁ δεσπότης αὐτοῦ, καὶ καλέσας αὐτόν, πάλιν κρίνεται πρὸς αὐτόν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπλῶς ἐκφέρει τὴν καταδίωξιν; ἀλλὰ πρότερον δικαιολογεῖται. Καὶ τί φησι; *Δούλε πονηρὸς, πᾶσαν τὴν ὀφειλὴν ἐκείτην ἀφῆκε σοι*.

Τί τοῦτο γένοιτο· ἂν ἀγαθιώτερον τοῦ δεσπότη; Ὅτε μὲν αὐτῷ ὤφειλε τὰ μύρια τάλαντα, οὐδὲ μέχρι βήματος αὐτὸν ἐλύπησεν^b, οὐδὲ πονηρὸν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ πρᾶθῆναι μόνον ἐκέλευσε· καὶ τοῦτο, ἵνα ἀπαλλάξῃ τῶν ὀφλημάτων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸν σύνδουλον πονηρὸς ἐγένετο, τότε ὀργίζεται καὶ παροξύνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι εὐκολώτερον τὰ εἰς αὐτὸν ἀφῆσιν, ἢ τὰ εἰς τοὺς πλησίον ἀμαρτήματα. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχῶ. *Εἰάν γὰρ προσφῆρης τὸ δῶρόν σου, φησὶν, ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, κάκει μιησούῃς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ὕπαγε, πρότερον διαλλάγηθαι τῷ ἀδελφῷ σου, καὶ τότε ἐλθὼν πρότερον τὸ δῶρόν σου*. Ὁρᾶς πῶς πανταχοῦ τῶν αὐτοῦ τὰ ἡμέτερα προτιμᾷ, καὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης τῆς εἰς τὸν πλησίον οὐδὲν ἀνώτερον τίθησιν; Καὶ πάλιν ἀλλαχῶ· *Ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρέκδοτος λόγου πορνείας, ποιῶ αὐτὴν μοιχευθῆναι*. Διὰ δὲ Παύλου οὕτως ἐνομοθέται· *Εἰ τίς ἀνήρ γυναικῆ ἔχει ἀπίστον, καὶ αὐτὴ σύνευνδοκαὶ οὐκ εἰσὶν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτήν*. Ἄν μὲν γὰρ πορευέσθαι, φησὶν, ἐκβαλε· ἂν δὲ ἀπιστος ἦ, μὴ ἐπιδόλη· ἐὰν εἰς σὲ ἀμάρτη, φησὶν, ἀπόκοψον· ἐὰν δὲ εἰς ἐμὲ ἀμάρτη, κάτεχε. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, ὅτε μὲν εἰς αὐ-

^b Savil. in textu ἐκάλεσεν, in marg. ἐλύπησεν, quae lectio praestat. Verum etiam sic sententia manca est, quam ex Regio codice emendamus. Nannius sic legerat, ut in Regio codice fertur.

^a Savil. ut in textu habet. Reg. vero οὐδεὶς ἔρημος; ἀρετῆς ἦν, et sic legi se Nannius videtur.

τὸν ἡμαρτην ἁμαρτήματα τοσαῦτα, συνεχώρησεν· ὅτε δὲ εἰς τὸν σύνδουλον ἡμαρτην ἐλάττονα πολλῶν καὶ βραχίον τῶν εἰς τὸν δεσπότην, οὐκ ἀφήκεν, ἀλλ' ἐπεξῆλθε· καὶ ἐνταῦθα μὲν κομηρὸν ἐκάλασεν, ἐκεῖ δὲ οὐδὲ μέχρι βήματος αὐτὸν ἐλύπησα. Διὰ τοῦτο μὲν καὶ ἐνταῦθα καὶ τοῦτο πρόσκειται, ὅτι ὀργισθεὶς παρέδωκεν αὐτὸν τοῖς βασανισταῖς· ἤνικα δὲ αὐτὸν ἀπῆκει λόγον τῶν μυρίων ταλάντων, οὐδὲν τοιοῦτον προσέθηκεν· ἵνα μάθῃ, ὅτι ἐκεῖνη μὲν ἡ ψῆφος οὐχὶ ὀργῆς ἦν, ἀλλὰ κηδεμονίας πρὸς συγχώρησιν ἵπαγομένης· αὕτη δὲ αὐτὸν μάλιστα παρώξυνεν ἡ ἁμαρτία. Ἄρα τί γένοιτ' ἂν μνησικακίας χεῖρον, ὅταν φιλανθρωπίαν ἐξενεχθεῖσαν ἀνακαλεῖται Θεοῦ, καὶ ἅπερ οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν διαθεῖναι τὰ ἁμαρτήματα, ταῦτα ἴσχυει αὐτὸν ἐργάσασθαι ἢ κατὰ τοῦ πλησίον ὀργῆς; Καίτοι γὰρ γέγραπται, ὅτι Ἄμεταμέλητα τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ. Πῶς οὖν ἐνταῦθα μετὰ τὸ ἐξενεχθῆναι τὴν δωρεάν, μετὰ τὸ προχωρῆσαι τὴν φιλανθρωπίαν, ἀνεκλήθη πάλιν ἡ ψῆφος; Διὰ τὴν μνησικακίαν· ὥστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, πάσης ἁμαρτίας ταύτην χαλεπωτέραν ἀποφηνάμενος εἶναι· αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι πῆσαι ἠδυνήθησαν συγχώρησιν εὐρέσθαι, αὕτη δὲ οὐ μόνον οὐκ ἴσχυσε συγχώμησιν τυχεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑτέρας ἀφανισθείσας καθάπαξ ἀνανέωσε πάλιν.

Ὅσα διπλοῦν κακὸν ἢ [14] μνησικακία, ὅτι τε οὐδεμίαν ἀπολογίαν ἔχει παρὰ τῷ Θεῷ, καὶ ὅτι τὰ λοιπὰ ἡμῶν ἁμαρτήματα, κἂν συγχωρηθῇ, πάλιν ἀνακαλεῖται, καὶ καθ' ἡμῶν ἴστησιν· ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα ἐποίησεν. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται, ὡς ἄνθρωπον μνησικακὸν καὶ διατηροῦντα ὀργήν. Καὶ τοῦτο μάλιστα μὲν ἐνταῦθεν ἐπεδείξατο, καὶ ἀπὸ τῆς εὐχῆς δὲ αὐτῆς ἐκίλευσεν ἡμῖν λέγειν οὕτως· Ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀξιόμενοι τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες, καὶ τὴν παραβολὴν ἐγγράφαντες ταύτην ἐν ταῖς καρδίαις, ὅταν ἐνοήσωμεν ἅπερ πεπόνθαμεν παρὰ τῶν συνδούλων, λογιζόμεθα ἅπερ ἐποίησαμεν εἰς τὸν δεσπότην· καὶ τῷ φόβῳ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων τὸν θυμὸν τὸν ἐπὶ τοῖς ἄλλοις πλημμελήμασι ταχέως ἀπ-

ώσασθαι θυνησόμεθα· εἰ γὰρ δεῖ μεμνησθαι ἁμαρτημάτων, τῶν οἰκείων δεῖ μεμνησθαι μόνον· ἂν δὲ τῶν οἰκείων μνημονεύσωμεν, οὐδέποτε τὰ ἄλλοτρια λογιούμεθα· ὥπερ οὖν ἂν τούτων ἐπιλανθανώμεθα, ἐκεῖνα βραδίως ἐμφιλοχωρήσει τοῖς ἡμετέροις λογισμοῖς. Καὶ γὰρ οὗτος εἰ τῶν μυρίων ταλάντων ἐμίμητο, οὐκ ἂν ἐμνήσθη τῶν ἑκατὸν θηναρίων· ἀλλ' ἐπειδὴ ἑκατῶν ἐπελάθετο, διὰ τοῦτο ὑπὲρ τούτων ἤγχε τὸν σύνδουλον, καὶ ὀλίγα βουλόμενος ἀπαιτῆσαι, οὕτε ἐκεῖνων ἐπέτυχεν, ἀλλὰ καὶ τῶν μυρίων ταλάντων τὸν θυμὸν εἰς τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν ἐπισπάσατο. Διὰ τοῦτο θαρρῶν ἂν εἰποίμι, ὅτι πάσης ἁμαρτίας αὕτη χαλεπωτέρα· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγὼ τοῦτο, ἀλλὰ ὁ Χριστὸς διὰ τῆς παραβολῆς ταύτης τοῦτο ἀπεφῆνατο. Εἰ γὰρ μὴ μυρίων ταλάντων, λέγω δὴ τῶν ἑκατῶν ἁμαρτημάτων, αὕτη χαλεπωτέρα ἦν, οὐκ ἂν διὰ ταύτην κἀκεῖνα ἀνακαλίσσατο. Οὕτω μὲν οὖν τοῖνον σπουδάζωμεν, ὡς ὀργῆς καθαρεύειν, καὶ τοὺς πρὸς ἡμᾶς ἀηδῶς ἔχοντας καταλλάττειν, εἰδότες ὅτι οὕτε εὐχῆ, οὕτε ἐλεημοσύνη, οὕτε νηστεία, οὕτε κοινωνία μυστηρίων, οὕτε ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἂν μνησικακῶμεν, θυνησεται ἡμῶν προστεῖναι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην· ὥπερ οὖν ἂν ταύτης περιγενώμεθα τῆς ἁμαρτίας, κἂν μυρία ἔχωμεν πλημμελήματα, θυνησόμεθα τινας συγχώμησιν τυχεῖν. Καὶ οὐχὶ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμᾶς τότε κρίνειν Θεοῦ. Καθάπερ γὰρ ἐνταῦθα εἶπεν, ὅτι Ὅτω ποιήσει καὶ ὁ Πατήρ μου, ἂν μὴ ἀφήτε ἕκαστος ἀπὸ τῶν καρδιῶν ὑμῶν· οὕτω καὶ ἄλλαχού φησιν· Ἐὰν ἀφήτε τοῖς ἀνθρώποις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, ἀφήσει καὶ ὑμῖν ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ οὐράνιος. Ἴνα οὖν καὶ ἐνταῦθα πρῶτον καὶ ἡμεῖς διαγώμεν βίον, κἀκεῖ συγχωρήσεως καὶ ἀφέσεως τυχωμεν, σπουδάζωμεν καὶ πραγματευόμεθα, ὅσους ἂν ἔχωμεν ἔχθρους, καταλλάττειν ἡμῖν· οὕτω γὰρ καὶ τὸν δεσπότην ἡμῶν, κἂν μυρία ὦμεν ἡμαρτηκότες, καταλλάττομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM

Nullam temporis certam notam præ se fert hæc homilia; vixque deprehendi posse videtur Antiochiense an Constantinopoli hæc concionatus ait Chrysostomus. Hoc unum initio commemoratur, nimium paucis ante diebus contra rapaces et avaros multa, eaque admodum gravia, dicta fuisse. Quam autem hic memoret concionem, haud ita facile est augurari. Multis enim in locis prædones illos publicæque rei pestes alibi vehementer insectatur ille.

aliquid tamen lucis ex iis quæ post principium dicuntur, nos mutuari posse putamus. De proposita lectione agens Chrysostomus, nempe: *Pater, si possibile est, transeat: me calix iste: verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu, ita loquitur: Nam et multos quærere arbitror, qua de causa dicta hæc sint a Christo, ac veris mile est eos qui adsunt hæreticos hæc verba arripere, multosque ex simplicioribus fratri-*

inquit, ejiciatur; si autem infidelis sit, ne expellatur: si, inquit, in te peccaverit, abscinde; si in me, delinca. Ita et hic, cum tanta peccata adversum se commissa erant, veniam dedit, cum autem adversum conservum, licet minora paucioraque, nequaquam remisit, sed ultionem persequutus est: et hic quidem cum scelerum appellavit, illic ne verbo quidem contristavit. Et ideo hic illud quoque adjunctum est, quod dominus iratus tradiderit eum tortoribus: cum autem ab illo reposebat rationem decies mille talentum, nihil istiusmodi additum fuit: ut intelligas illic quidem calculum subductum fuisse, non irarum, sed sollicitudinis, quæ venæ locam pararet: Hoc autem peccatum dominum plane exacerbavit. Quid igitur est pejus injuriæ recordatione, cum benignitatem Dei jam deprecipit revocet, et quæ non potuerunt efficere alia peccata, hæc efficiat ira adversus proximum? Atque scriptum est, Dei dona esse sine poenitentia (Rom. 11. 29). Car igitur hic post eductum munus, post progressam benignitatem, reductus est calculus? Propter injuriæ memoriam: quamobrem non erraverit quis, si hoc peccatum omni peccato gravius pronuntiet: alia enim omnia veniam impetrare poterant, istud solum adeo non potuit veniam adipisci, ut jam deleta, et jam extincta iterum renovaret.

Nihil ita Deus odit ut mentem memorem injuriæ. — Duplex igitur malum pertinax injuriæ memoria, et quod nullam excusationem apud Deum habeat, et quod reliqua peccata jam remissa iterum revocet, et contra nos constituit. Quod ipsum et hic factum est: nihil enim, nihil omnino ita Deus odit, et aversatur, ut hominem offensarum memorem, et tenacis iræ. Et illud quidem præcipue ex hoc loco declaravit, et ex oratione, in qua jussit nos ita dicere: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Math. 6. 12). Hæc igitur omnia docti, et parabola ista in cordibus inscripta, cum cogitaverimus quæ passi sumus a conservis, cogitemus quæ fecimus in ipsam Dominum, et metu priorum criminum iram

de alienis delictis collectam facillime poterimus summovere: si enim meminisse oportet delictorum, priorum tantum meminisse oportet; quod si priorum memores fuerimus, numquam aliena delicta supputabimus: contra si illorum obliviscamur, ista facilius obversabuntur nostris cogitationibus. Nam et hic si decies mille talentorum memor fuisset, numquam centum denariorum recordationem retinisset. Ideo postquam illorum oblitus erat, factum est, ut conservum suffocaret, et pauca volens exigere, neque illa quidem assequutus est; sed et decies mille talentorum molem in suum ipsius caput retraxit. Quocirca audacter dixero, omni peccato istud gravius esse: quinimo non ego hoc dico, sed Christus per parabolam istam istud declaravit. Si enim non decem millibus talentum, hoc est, ineffabilibus peccatis istud gravius esset, nequaquam hujus causa illa omnia jam donata revocata fuissent. Nihil igitur ita studeamus, quam ut ipsi ira vacemus, et nobis insensos reconciliemus: cum illud sciamus, nullam nec orationem, nec elemosynam, nec jejunium, nec participationem mysteriorum, aut aliud quidpiam, si memores offensarum simus, nobis patrocinari posse in illa die: ut contra si hoc peccatum superemus, etiamsi mille delictis inquinati simus, veniam aliquam consequi nos posse. Nec meus sermo est iste, sed illius qui tunc nos judicaturus est Dei. Quemadmodum hoc in loco pronuntiavit: *Ita, inquit, faciet Pater meus, si non remiseritis unusquisque ex cordibus vestris.* Et rursus alibi: *Si remiseritis hominibus delicta sua, remittet et vobis Pater vester celestis* (Math. 18. 35 et 6. 14). Ut igitur et hic mansuetam et mitem agamus vitam, et illic veniam et remissionem obtineamus: studendum ac satagendum est, ut quotquot habemus inimicos, eos nobis reconciliemus: ita enim et Dominum nostrum, etiamsi sexcenties peccaverimus, nobis reconciliabimus, et futura bona adipiscemur, quibus nos dignos opto fieri, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

IN ILLUD, PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIE ISTE, ETC.

bus supplantare. Unde liquet hæreticos illos, qui Filium Patre minorem, ipsique dissimilem dicebant, nempe Anomæos, Chrysostomi concionibus interfusus. Illud autem frequenter Antiochiæ accidisse, et præsentem hæreticis Chrysostomum confutasse, ipse diserte ait, Tomo I de Incomprehensibili contra Anomæos p. 450, idipsumque postea subindicat p. 525, et p. 509, in hæc verba quæ Christus Petrum reputat, *Vade post me, Satana, etc.*, eadem pene ipsa quæ hic paulo post initium habes, illidemque fere verbis commemorat. Quamobrem putaverim hanc homiliam Antiochiæ habitam fuisse, nec diu post illas contra Anomæos Homilias; quod tamen conjecturam tantum loco dictum sit.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN ILLUD,

PATER, SI POSSIBILE EST, TRANSEAT A ME CALIX ISTE : VERUMTAMEN NON SICUT EGO VOLO, SED SICUT TU (*Matth.* 26. 39) : ET CONTRA MARCIONISTAS, ET MANICHEOS, ET QUOD INGERERE SE PERICULIS NON OPORTEAT, SED OMNI VOLUNTATI DEI VOLUNTATEM ANTEFERRE (a).

***

1. Profundam sectionem nuper infiximus illi qui prædantur et alios per avaritiam fraudare conantur; non ut eos vulnerarem, sed ut eos corrigeremus: non quod homines odio prosequamur, sed quod improbitatem aversemur. Quandoquidem medicus etiam aecat ulcus, non quod ægro sit infestus, sed quod morbum et vulnus oppugnet. Age paululum quietis hodie demus ipsis, ut a dolore possint respirare, neque frequenter icti a medicina resiliant. Ita faciunt et medici: emplastra post sectiones imponunt, ac medicamenta, tum aliquot dies elabi sinunt, dum ea excogitant, quæ dolorem possint mitigare. Hos utique nos etiam hodie imitemur, ac indulgeamus ipsis, ut ex sermone nostro utilitatem percipere valeant, ac de dogmatibus instituta disputatione sermonem ad ea quæ læta sunt traducamus. Nam et multos quærere arbitror, qua de causa dicta hæc sint à Christo: ac verisimile est eos qui adsunt hæreticos hæc verba arripere, multosque ex fratribus simplicioribus supplantare.

Lectio sine intelligentia non prodest. — Ut igitur et illorum propulsemus insultus, et eos qui questiones proponunt, anxietate ac perturbatione liberemus, locum istum pertractantes horum verborum expositioni sic immoremur, ut reconditos quosque sensus attingamus. Non enim sufficit lectio, nisi accedat et cognitio: nam et Candacee eunuchus legebat, sed quousque præsto fuit qui doceret eum, quid illud esset quod legebat, non magnam inde utilitatem percepit (*Act.* 8. 27. *sqq.*). Ne igitur idem vobis contingat, ea quæ dicuntur advertite: attendite animum, et studiosam mihi mentem præbete: acri sit acie præditus oculus, attentus intellectus, anima curis secularibus expedita, ne in spinas, nec in petras, neque secus viam verba spargamus (*Luc.* 8. 5-8); sed secundum ac pingue quoddam arum colentes, uberem segetem demetamus. Si enim hoc pacto sermoni attentas aures præberitis, cum leviores nobis labore redditis, tum efficietis, ut facilius id, quod quæritur, reperire possitis. Quid igitur lectum est? *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (*Matth.* 26. 39). Quid tandem istud est quod dicit? Nos enim oportet, ubi prius verborum sensum exposuerimus, solutionem deinde subiungere. Quid igitur dicit? Pater, si possi-

bile est, transfer a me crucem. Quid ais? ignoras sine hoc possibile, an non possibile? Quis hoc dicat? Etsi verba ignorantis sint: nam hæc additio, *Si, dubitantis est*; verum, ut dixi, non oportet verbis adherere, sed ad sensa converti, et scopum nosse dicentis, et causam et occasionem, omnibusque collectis sensum in eis latentem indagare. Ineffabilis ergo sapientia, ille qui Patrem ita novit, ut Filium novit Pater, qui potuit hoc ignorare? Neque enim major est cognitio passionis, quam illa naturæ, quam solus ipse novit exacte. *Sicut enim novit me Pater, inquit, et ego agnosco Patrem* (*Joan.* 10. 15). Et quid dico de unigenito Dei Filio? Nam neque prophetæ videntur id ignorasse, sed manifeste novisse, multaque cum asseveratione prædixisse, oportere ut hoc fieret, atque id omnino futurum.

Maris integritas ac puritas. Miracula Christi in morte, Mors prophetarum futura prædicentium. — Audi sane quo pacto diversa ratione omnes crucem prænuntiant. Primus est Jacob patriarcha: siquidem ad ipsum sermonem dirigens ait: *Ex germine, fili mi, accipias* (*Gen.* 49. 9), germen scilicet virginem vocans, et Maris integritatem ac puritatem hac voce significans. Tum crucem designans dicebat: *Recumbens dormisti ut leo, et quasi catulus leonis, quis suscitabit eum* (*Ib.*)? Mortem quippe dormitionem illius et somnum appellavit, et mortem cum resurrectione copulavit, dicens: *Quis suscitabit eum?* Alius quidem nemo, sed ipse seipsum. Quapropter dicebat etiam Christus: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (*Joan.* 10. 18); et rursus, *Solito templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (*Id.* 2. 19). Quid porro est illud, *Excitabo dormienti ut leo?* Sicut leo nimirum non solum dum vigilat, sed etiam dum dormit, formidabilis est: sic et Christus non ante crucem tantum, sed et in ipsa cruce, atque in ipsa morte formidabilis fuit, magnaque tum miracula edidit, dum solis cursum retro convertit, petras scidit, terram tremefecit, velum templi conscidit, uxori Pilati metum injecit, Judam coarguit. Tum enim dixit: *Peccasti tradens sanguinem innocentem* (*Matth.* 27. 4). Atque hæc Pilati uxor indicabat, *Nihil tibi, et justo isti: multa enim passa sum per visum propter eum* (*Ib.* v. 19). Tum orbem terrarum tenebræ occuparunt, et medio die nox apparuit, tum mors contabuit, ejusque vis ac potestas destructa est: multa certe corpora sanctorum

(a) Collata cum Ms. Regio 1958, qui pauca exhibet lectionum discrimina.

ΕΙΣ ΤΟ,

[15] Πάτερ, εἰ δυνατόν ἐστι, παραλθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο· πλην οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ· καὶ κατὰ Μαρτυριῶν καὶ Μαρτυριῶν· καὶ οὐδὲν ἔπισηθῆν τοῖς κινδύνοις, ἀλλὰ παντός θελήματος προτιμῶν τὸ τοῦ Θεοῦ θέλημα.

α'. Βαθεῖαν τομὴν τοῖς ἀρπάζουσι καὶ πλεονεκτεῖν βουλομένοις πρῶτην ἐδώκαμεν· οὐχ ἵνα πληξώμεν, ἀλλ' ἵνα διορθωσώμεθα· οὐ τοὺς ἀνθρώπους μισοῦντες, ἀλλὰ τὴν πονηρίαν ἀποστρεφόμενοι. Ἐπεὶ καὶ ἱατρὸς τέμνει τὸ ἔλκος, οὐ τὴν νοσοῦντι σῶματι παλεμῶν, ἀλλὰ τῇ νόσῳ καὶ τῷ τραύματι μαχόμενος. Θέρε δὴ, σήμερον μικρὸν ἐνδῶμεν αὐτοῖς, ὥστε αὐτοῖς ἀπὸ τῆς ὀδύνης ἀναπνεῦσαι, καὶ μὴ συνεχῶς κλητεομένους ἀποσκιρτῆσαι τῆς θεραπείας. Οὕτω καὶ ἱατροὶ ποιοῦσι· μετὰ τὰς τομὰς ἐμπλάστρους ἐπιτιθέασι καὶ φάρμακα, καὶ διαλιμπάνουσιν ἡμέρας, τὰ παραμυθούμενα τὴν ὀδύνην ἐπινοοῦντες. Τούτους δὴ καὶ ἡμεῖς μιμούμενοι σήμερον ἐπινοοῦντες, ὥστε καρπώσασθαι τὴν ἀπὸ τῆς ἡμετέρας διαλέξεως ὠφέλειαν, καὶ τὸν περὶ δογμάτων κινήσωμεν λόγον, εἰς τὰ ἀνεγνωσμένα τὸν λόγον ἀφίεντες. Καὶ γὰρ οἴμα πολλοὺς θαυροεῖν, τίνος ἔνεκεν ταῦτα εἰρηται παρά τοῦ Χριστοῦ· εἰκὸς δὲ καὶ αἰρετικούς παρόντας ἐπισηθῆσαι τοῖς εἰρημίοις, καὶ πολλοὺς τῶν ἀφελιστέρων ἀδελφῶν ἀντιῦθεν ὑποσκαιλίζειν.

Ἰν' οὖν καὶ τὴν [16] ἐκείνην ἔφοδον ἀποτείλωμεν, καὶ τοὺς διαπορούντας θορύβου καὶ ταραχῆς ἀπαλάξωμεν, μεταχειρίσαντες τὸ εἰρημένον, ἐνδιατρέψωμεν τῇ λέξει, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβῶμεν τῶν νοημάτων. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ ἡ ἀνάγκησις, ἐὰν μὴ προσῆ καὶ ἡ γνώσις. Ἐπεὶ καὶ ὁ εὐνοῦχος Κανδάκης ἀνεγίνωσκεν, ἀλλ' ἕως ὅτε παρεγένετο ὁ διδάσκων αὐτὸν εἶ ποτε ἦν ὁ ἀνεγίνωσκεν, οὐδὲν ἑκαρπούτο μέγα. Ἰν' οὖν μὴ καὶ ὑμεῖς τὸ αὐτὸ πάθητε, προσέχετε τοῖς λεγομένοις, συντείνετε τὴν διάνοιαν, σχολάζετε μοι τὴν ψυχὴν παράσχετε, ὀξυδερκέεστω τὸ ὄμμα, συντεταμένη ἡ γνώμη· ἀπηλλαγμένη φροντίδων βιωτικῶν ἢ ψυχῆ, ἵνα μὴ καταβάλλωμεν εἰς τὰς ἀκάνθας, μηδὲ εἰς τὰς πέτρας, μηδὲ παρὰ τὴν ὁδὸν τὰ λεγόμενα· ἀλλὰ βαθύγειον καὶ λιπαρὴν γεωργοῦντες ἀρουραν, κομῶντα τὸν ἄσταχυν ἀμῆσωμεν. Ἐὰν γὰρ οὕτω προσέχητε τοῖς λεγομένοις, καὶ ἡμῖν κουφότερον τὸν πόνον ἐργάσεσθε, καὶ ὑμῖν εὐκολωτέραν τὴν εὐρεσιν κατασκευάσετε. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ἀνεγνωσμένον; Πάτερ, εἰ δυνατόν, παραλθέτω τὸ ποτήριον τοῦτο ἀπ' ἐμοῦ. Τί ποτὲ ἐστὶν ὁ φησι; Αἶψα γὰρ τὸ εἰρημένον σαφέστερον ἐρμηνεύσαντας, οὕτως ἐπαγαγείν τὴν λύσιν. Τί οὖν ἐστὶν ὁ φησι; Πάτερ, εἰ δυνατόν, παράγαγε τὸν σταυρόν. Τί λέγεις; ἄγνωεῖς εἶπε δυνατόν, εἶπε ἀδύνατον, τοῦτο; Καὶ τί ἂν τοῦτο εἴποι; Καίτοι τὰ ῥήματα ἀγνωσθέντος ἐστὶν· ἡ γὰρ τοῦ, Εἰ, προσθήκη, ἀμφιβάλλοντός

ἐστὶν, ἀλλ', ὅπερ ἔφη, οὐ δεῖ τοῖς ῥήμασι προσέχειν, ἀλλὰ πρὸς τὰ νοήματα τρέπασθαι, καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ λέγοντος εἰδέναι, καὶ τὴν αἰτίαν, καὶ τὸν καιρὸν, καὶ πάντα συναγαγόντα, οὕτω θηρῶν τὴν ἐναποκεμένην διάνοιαν. Ἡ οὖν σοφία ἡ ἀπόρρητος, ὁ τὸν Πατέρα οὕτως εἰδώς, ὡς ὁ Πατὴρ οἶδε τὸν Υἱὸν, πῶς ἂν τοῦτο ἠγνόησεν; Οὐδὲ γὰρ μεῖζων αὐτῆ ἡ γνώσις ἢ περὶ τοῦ πάθους τῆς γνώσεως τῆς περὶ τῆς οὐσίας, ἦν ἀκριβῶς μόνος οἶδεν αὐτός. Καθὼς γὰρ, φησι, γινώσκαι με ὁ Πατὴρ, καὶ γὰρ γινώσκω τὸν Πατέρα. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ; Οὐδὲ γὰρ οἱ προφῆται φαίνονται τοῦτο ἠγνοήκοτες, ἀλλὰ καὶ εἰδότες σαφῶς καὶ προαναφωνοῦντες μετὰ πολλῆς τῆς πληροφορίας, ὅτι δεῖ τοῦτο γενέσθαι, καὶ οὐδὲν πάντως ἔσται.

Ἄκουε γοῦν πῶς διαφόρως ἅπαντες τὸν σταυρὸν ἀπαγγέλλουσι. Πρῶτος ὁ πατριάρχης Ἰακώβ· πρὸς γὰρ αὐτὸν ἀποτεινὼν τὸν λόγον φησὶν· Ἐκ βλαστοῦ, υἱὲ μου, ἀνέβη· βλαστὸν τὴν Παρθένον, καὶ τὸ ἄκρανον τῆς Μαρίας ἐμφαίνων. Εἶτα τὸν σταυρὸν δηλῶν ἔλεγεν· Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος λείπτος, εἰς ἔγερσιν αὐτόν; Τὸν γὰρ θάνατον αὐτοῦ κοιμησὶν ἐκάλεσε καὶ ὕπνον, καὶ τῷ θανάτῳ συνῆψε τὴν ἀνάστασιν, λέγων· Τίς ἔγερσιν αὐτόν; Ἄλλος μὲν οὐδεὶς, αὐτὸς δὲ αὐτόν. Δι' ὃ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν· καὶ πάλιν· Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔγερῶ αὐτόν. Τί δὲ ἐστὶν, Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη ὡς λέων; Ὅσπερ γὰρ ὁ λέων οὐκ ἐγρηγορῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ καθεύδων ἐστὶ φοβερός· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς οὐ πρὸ τοῦ σταυροῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ τελευταίῃ φοβερός ἦν, καὶ τὰ μεγάλα τότε εἰργάζετο θαύματα, ἦλιον ἀποστρέφων, πέτρας τέμνων, [17] τὴν γῆν κλονῶν, τὸ καταπέτασμα σχίζων, τὴν γυναῖκα τοῦ Πιλάτου δεδιττόμενος, τὸν Ἰούδαν ἐλέγχων. Τότε γὰρ ἔλεγεν· Ἥμαρτον παραδοὺς αἴμα ἀθῶον. Καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Πιλάτου ἐδήλου· Μηδὲν σοὶ καὶ τῷ δικαίῳ τοῦτω· πολλὰ γὰρ ἐπαθον κατ' ἄναρ δι' αὐτόν. Τότε τὸ σκότος τὴν οἰκουμένην κατελάμβανε, καὶ νύξ ἐν ἡμέρᾳ μέση ἐφαίνετο· τότε ὁ θάνατος ἐτήκετο, καὶ ἡ τυραννὶς αὐτοῦ κατελύετο· πολλὰ γοῦν

πώματα τῶν κειομένων ἁγίων ἠγέρθη. Ταῦτα ἐκδοθέν προλήτων ὁ πατριάρχης, καὶ θεῖνός ἐστι καὶ σταυρούμενος ἵσται φοβερός, Ἀναπρώω, φησὶν, ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ οὐκ εἶπα, Κοιμηθῆσθαι, ἀλλ' Ἐκοιμήθης, διὰ τὸ πάντως ἐσόμενον. Ἔθος γὰρ τοῖς προφήταις πολλαχῶς τὰ μέλλοντα ὡς προγεννημένα προλέγειν. Ὡσαυτὸν γὰρ οὐκ ἔστι τὰ γεννημένα μὴ γεννηθῆσαι, οὕτως οὐδὲ τοῦτο, καίτοι μέλλον ἔν, μὴ γενέσθαι. Διὰ τοῦτο τῷ σχήματι τοῦ παρρηχότου χρόνου τὰ μέλλοντα προαναφωνοῦσι, τὸ βδιδάπτων αὐτῶν καὶ πάντως ἐσόμενον διὰ τούτων ἰνδεικνύμενοι. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ τὸν σταυρὸν δηλῶν ἔλεγεν· Ὁρυξάω χεῖράς μου καὶ πόδας μου. Οὐκ εἶπα, Ὁρυξοῦσιν, ἀλλ', Ὁρυξάω. Ἐξηρόθησαν πάντα τὰ ὀστέα μου. Καὶ οὐ τοῦτο λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ παρὰ τῶν στρατιωτῶν γεγονότα· Διαμερῖσασθαι τὰ ἰμάτιά μου ἑαυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἰματισμόν μου ἔβαλον κλῆρον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ γολῆν αὐτὸν ἐψώμισαν, καὶ ἔξω ἐπότισαν. Ἐδωκαν γὰρ, φησὶν, εἰς τὸ βρωμά μου γολῆν, καὶ εἰς τὴν δίψαν μου ἐπότισάν με βῆρος. Ἐτερος δὲ πάλιν ὅτι λέγει αὐτὸν ἐπαισάν φησιν· Ὁψοῦσαι, γὰρ εἰς ἔν ἐξεκέντησαν. Ὁ δὲ Ἡσαίας ἐτέρως πάλιν τὸν σταυρὸν προαναφωνῶν ἔλεγεν· Ὡς πρόβατα ἐπὶ σφαγῆν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείραντος αὐτὸν ἀφωρος, οὕτως οὐκ ἀνίσχει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρισις αὐτοῦ ἤρθη.

β'. Σὺ δὲ με παρατήρει πῶς ἕκαστος τούτων, ὡς περὶ παρρηχότων διαλέγεται, τὸ πάντως ἐσόμενον καὶ ἀναντιρρήτως ἐκδησόμενον διὰ τοῦ χρόνου τούτου δηλῶν. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ τὸ δικαστήριον τοῦτο ὑπογράφων ἔλεγεν· Ἰνα τί ἐγράψαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κατά; Παροῦσιν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ ἀρχοὶ συνηχῆσαν ἐπὶ τὸ ἀπὸ πρὸς τοῦ Κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ. Οὐ τὸ δικαστήριον δὲ λέγει μόνον, καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὰ ἐν τῷ σταυρῷ, ἀλλὰ καὶ τὸν προδεδωκότα, ὅτι θυμοδαίτης καὶ θυμορῆπτος; ἦν· Ὁ γὰρ ἐσθλῶν, φησὶν, ἄρτους μου, ἐμεγάλυνεν ἐπ' ἐμὲ πταρτισμόν. Καὶ τὴν φωνὴν δὲ οὕτω προλέγει, ἦν ἐμελλεν ἀφιῆναι ἐν τῷ σταυρῷ, λέγων· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, Ἰνα τί ἐγκατέλιπές με; Καὶ τὸν τάφον πάλιν· Ἐθετό με ἐν λίθῳ κατωτάτῳ, ἐν ἀκοιμητοῖς, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου. Καὶ τὴν ἀνάστασιν· Ὁ γὰρ ἐγκαταλείψεις τὴν ψυχὴν μου εἰς ἔθνη, οὐδὲ βῶσεις τὸν διστόν σου ἴσθιν διασποράν. Καὶ τὴν ἀνάληψιν· Ἀνέθη ὁ Θεός ἐν ἀλαλαγμῷ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος. Καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν· Ἐἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἄρ θῶ [18] τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ὁ δὲ Ἡσαίας καὶ τὴν αἰτίαν φησὶ λέγων, ὅτι Ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ μου ἦκει εἰς θάνατον· καὶ, ὅτι Ἐπεβῆ πάντες ὡς πρόβατα ἐκπληθήσονται, διὰ τοῦτο σφαγίζονται. Ἔπειτα καὶ τὸ κατόρθωμα ἐπάγει λέγων· Τῷ μάλωπι

αὐτοῦ ἡμεῖς πάσας ἰδέθημεν, καὶ οὐ ἄμαρτιας πολλῶν ἀνήγαγον. Ἔπειτα οἱ μὲν προφήται καὶ τὸν σταυρὸν ἴδισαν, καὶ τοῦ σταυροῦ τὴν αἰτίαν, καὶ τὰ ἐκ τοῦ σταυροῦ κατορθώματα, καὶ τὸν τάφον, καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὴν ἀνάβασιν, καὶ τὴν ἀποδοσίαν, καὶ τὸ δικαστήριον, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας διεγράψαν· ὁ δὲ ἀποστολεὺς αὐτοῦ, καὶ ταῦτα κειλούσας εἶπαι, ἀδὰς ἄγνοε; Καὶ τίς ἐν ταῦτα νῆν ἔχων εἶποι; Ὁρῶ ὅτι οὐ δεῖ τοῖς ῥήμασιν ἀπλῶς προσέχειν; ὁ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ἴσθι τὸ ἀποροῦν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξῆς ἀπορώτερον. Τί γὰρ φησὶ· Πάτερ, εἰ διωγῶν, παρελθὲν ἀπ' ἐμοῦ τὸ σπήριον τοῦτο; Οὐ γὰρ δὴ ἀγνοῶν μόνον εὐραθήσεται, ἀλλὰ καὶ παρατιτούμενος τὸν σταυρὸν· ὁ γὰρ λέγει τοῦτο ἴσθι· εἰ ἐγχοῦμαι, φησὶ, μὴ ἐμπέσοιμι εἰς τὸ σταυρωθῆναι, μὴδὲ ἀναιρεθῆναι. Καίτοι τῷ Πέτρῳ τῷ κορυφαίῳ τῶν ἀποστόλων τοῦτο ἀπὸ εἰπόντι, ὅτι Ἰλαός σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, οὕτω σφῆδρα ἐπιτιμήσεν, ὡς εἶπαι, Ὑπαγε ὀπίσω μου, Σατανᾶ, σκάνδαλόν μου εἰ, ὅτι οὐ φροῦσις τὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὰ τῶν ἀνθρώπων· καίτοι γὰρ πρὸ μικροῦ μακαρίσας αὐτόν. Ἄλλ' οὕτως αὐτῷ ἀποπον ἰδοῦναι εἶναι τὸ μὴ σταυρωθῆναι, ὡς ἐκείνῳ τὸν παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενον, τὸν μακαρισθέντα, τὸν λαβόντα τὰς κλεῖς τῶν οὐρανῶν, Σατανᾶν καλέσαι καὶ ἐκάνδαλον, καὶ αἰτιῶσθαι, ὡς μὴ φρονοῦντα τὰ τοῦ Θεοῦ, ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῷ. Ἰλαός σοι, Κύριε, οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο, τὸ σταυρωθῆναι. Ὁ τοίνυν τὸν μαθητὴν οὕτως ὑβρίσας, καὶ τρωσάτη κατ' αὐτοῦ χρησάμενος τῇ καταφορᾷ, ὡς καὶ Σατανᾶν αὐτὸν καλέσαι μετὰ τοσαῦτα ἰγκώμια, ἐπειδὴ ἔλεγε, Μὴ σταυρωθῆς, πῶς αὐτὸς ἰδοῦντο μὴ σταυρωθῆναι; πῶς δὲ μετὰ ταῦτα τοῦ καλοῦ ποιμένος ὑπογράφων τὴν εἰκόνα, τοῦτο ἔφησεν μάλιστα δεῖγμα εἶναι τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ, τὸ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν προβάτων, οὕτω λέγων· Ἐγὼ εἶμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλός τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ἐπέθ τῶν προβάτων; Καὶ οὐδὲ μὲν τοῦτο ἴσθι, ἀλλὰ καὶ ἐπήγαγεν· Ὁ δὲ μισθωτός, καὶ οὐκ ὡς ποιμὴν, θεωρεῖ τὸν λύκον ἐρχόμενον, καὶ ἀφήσθι πρὸ πρόβατα, καὶ σέυγει. εἰ τοίνυν τοῦ καλοῦ μὲν ποιμένος τὸ σφάττεσθαι, τοῦ δὲ μισθωτοῦ τὸ μὴ βούλεσθαι τοῦτο ὑπομένειν, πῶς αὐτὸς λέγων εἶναι ποιμὴν καλός, παρακαλεῖ μὴ σφαγισθῆναι; πῶς δὲ ἔλεγεν· Ἐγὼ τίθημι τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμαυτοῦ; εἰ γὰρ ἀπὸ σαυτοῦ τίθης, πῶς ἕτερον παρακαλεῖς, ἵνα μὴ θῆς; πῶς δὲ αὐτὸν ὁ Παῦλος θαυμάζει ταύτης ἕνεκα τῆς προφάσεως, οὕτω λέγων· Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὁμοιωθῶν, οὐχ ἀρκαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἰσαθεῶ, ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκέκρωσε, μορφήν δοῦλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι εὑρεθείς ὡς ἀνθρώπος, ἑαυτὸν ἐταπεινώσας, γενόμενος ὑπηρέτης μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυραῖ; Αὐτὸς δὲ πάλιν οὕτω πῶς φησὶ· Δὲ τοῦτο με ἀγαπᾷ ὁ Πατήρ, ὅτι ἐγὼ τὴν ψυχὴν μου τίθημι ἀπὸ ἑαυτοῦ, ἵνα πᾶσι ἰδοῦνται. εἰ γὰρ οὐ βούλεται, ἀλλὰ παραιτεῖται καὶ παρακαλεῖ τὸν Πατέρα, πῶς διὰ τοῦτο ἀγαπᾶται; [19] Ἡ γὰρ ἀγάπη τῶν κατὰ γνώμην ἐστὶ. Πῶς δὲ φησὶ πάλιν ὁ Παῦλος· Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν; Αὐτὸς δὲ πάλιν ὁ Χριστὸς μέλλον σταυροῦσθαι ἔλεγε· Πάτερ, ἐλθέλυθη ἡ ὥρα· δόξα σοι σου τὸν γλῶρ, δόξαν τὸν

Reg. ἐκκατὰ ὀπίσθας με.

qui dormierant, surrexerunt. Hæc olim prædicens patriarcha, et ostendens illum etiam crucifixum formidabilem fore, dicebat : *Recubans dormitasti ut leo : nec dixit, Dormies, sed Dormitasti*, propterea quod illud omnino erat futurum. Mos enim hic est prophetarum, ut multis in locis tamquam præterita futura prædicent. Nam quomodo fieri nequit, ut quæ jam evenerunt, non eveniant : ita acque ut hoc, tametsi futurum est, non eveniat. Propterea nimirum per speciem temporis jam præteriti futura prænuntiant, ut hæc ratione fieri non posse significant, quin exitum habeant ac prorsus eveniant. Sic etiam David crucem designans aiebat : *Foderunt manus meas, et pedes meos (Psal. 31. 17)*. Non dixit, *Fodient, sed Foderunt. Diminuerunt omnia ossa mea (Ib. v. 18)*. Nec solum hæc dixit, sed etiam ea, quæ a militibus facta sunt. *Diviserunt tibi vestimenta mea, et super vestem meam miserunt sortem (Ib. v. 19)*. Neque hoc solum, sed etiam quod eam felle cibaverunt, et aceto potarunt : *Dederunt enim, inquit, in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto (Psal. 68. 22)*. Alius rursus eam lancea percussam ab illis fuisse narrat : *Viderunt enim, inquit, in quem transfixerunt (Zach. 12. 10)*. Isaias autem rursus aliter crucem prænuntians dicebat : *Sicut ovis ad occisionem ductus es, et sicut agnus coram tondente se mutus, sic non aperuit os suum. In humilitate ejus iudicium ipsius sublatus est (Isai. 53. 7. 8)*.

2. *Mortem Christus subire non recusavit. Mirabilia crucis opera.* — Tu vero mihi observa, quo pacto utrisque istorum tamquam de rebus præteritis verba faciat, ut ea plane futura, et sine contradictione eventura per hoc tempus ostendat. Ita quoque David hoc iudicium describens aiebat : *Quare fremuerunt reges terræ, et populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum adversus Dominum, et adversus Christum ejus (Psal. 2. 1. 2)*. Neque vero iudicium tantum et crucem, quæque in cruce contigerunt, commemorat, sed cum quoque qui tradidit, quod nimirum contubernalis, et ejusdem particeps mensæ fuerit. *Qui enim edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem (Psal. 40. 10)*. Vocem quoque sic effert, quam emiasurus erat in cruce : *Deus, Deus meus, quare me dereliquisti (Psal. 31. 2)*? Tum sepulcrum rursus : *Posuerunt me in lacu infimo, in tenebris et in umbra mortis (Psal. 87. 6)*. Et resurrectionem : *Non enim derelinques animam meam in inferno, neque dabis sanctum tuum videre corruptionem (Psal. 15. 10)*. Et ascensionem : *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ (Psal. 46. 6)*. Item scdem a dextris : *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. 109. 1)*. Isaias vero causam etiam expressit dicens : *Quoniam ab iniquitatibus populi mei ductus est ad mortem (Isai. 53. 8)*, et quod, *Quoniam omnes sicut oves erraverunt, idcirco mactatur (Ibid. v. 6. 7)*. Tum adjicit, quid ex eo boni consequutum sit, dicens, *Livore ejus nos omnes sanati sumus (Ib. v. 5)*, et quod, *Pec-*

cata multorum tulit (Isai. 53. 12). Ergone propheta quidem crucem noverant, et crucis causam, quæque propter crucem commoda obvenerunt, et sepulcrum, et resurrectionem, et ascensionem, et prodigionem, et iudicium, et omnia exacte descriperunt : qui vero misit eos, et hæc illis dicenda mandavit, ipse ignorat? Quis unquam prudens hoc dixerit? Vides non esse verba tantum tenere spectanda? non enim hoc solum est dubium, sed et majorem id, quod sequitur, dubitandi occasionem offert. Quid enim ait? *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*. Non enim solum ignorasse reperitur, sed etiam crucem recusasse. Hæc namque verborum istorum esse sententia : Si licet, inquit, ne subeam crucem, neve interficiar : tametsi Petrum apostolorum principem hoc ipsi dicentem, *Propitius tibi esto, Domine : non erit tibi hoc*, adeo vehementer increpavit, ut diceret : *Vade post me, satana, scandalum mihi es : quia non sapis ea, quæ Dei sunt, sed ea quæ hominum (Matth. 16. 22, 23)* : idque cum beatum illum paulo ante prædicasset. Verum adeo videbatur absurdum esse non crucifigi, ut illum, qui a Patre revelationem acceperat, qui beatus dictus fuerat, cui cælorum claves traditæ fuerant, satanam appellaret, et scandalum, ac tamquam ea quæ Dei sunt, minime sapientem accusaret, propterea quod dixerat, *Propitius tibi esto, Domine : non erit tibi hoc*, ut crucifigaris. Ergo qui discipulum contumeliis affectit, adeoque graviter in illum invecus est, ut et satanam post tantas laudes appellaret, quia dixerat, Ne crucifigaris : quo pacto nolebat ipse crucifigi? Quomodo vero postea boni pastori depingens imaginem, hoc præcipue virtutis ejus indicium esse dixit, ut pro suis ovibus occidatur, ita dicens : *Ego sum pastor bonus : bonus pastor animam suam ponit pro ovibus (Joan. 10. 11)*? Neque vero hic substitit, sed adjecit : *Mercenarius autem, et qui non est pastor, videt lupum venientem, et dimittit oves, et fugit (Ib. v. 12)*. Si ergo boni pastoris esse occidi, mercenarii vero nolle hoc pati, quomodo ille, qui se bonum pastorem præstetur, occidi recusat? quomodo autem dicebat, *Ego pono animam meam a me ipso (Ib. v. 18)*? Nam si a teipso ponis, qui sit, ut alterum roges, ne ponas? quomodo item hac occasione laudat eum Paulus, in hæc verba : *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinovit semetipsum formam servi accipiens, in similitudine hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. 2. 6 - 8)*? Ipse vero rursus sic dicit : *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam (Joan. 10. 17)*. Si enim non vult, sed recusat, et Patrem orat, quomodo propterea diligitur a Patre? Caritas enim est eorum, quæ ex animi sententia sunt. Quomodo autem rursus ait Paulus : *Diligite invicem, sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis (Eph. 5. 2)*? Christus ipse rursus, cum esset crucifigendus, dicebat, *Pater, venit hora; glorifica Filium tuum (Joan. 17. 1)* : gloriam vocans crucem. Et quomodo

hic recusat, illic urget? Gloriam enim esse crucem, auli quomodo testetur evangelista, dicens: *Nondum enim erat datus Spiritus sanctus, quis Jesus nondum erat glorificatus* (Id. 7. 39). Horum autem verborum hæc est sententia: Nondum erat data gratia, quia nondum restinctum erat Dei erga homines odium; quod nondum Christus ad crucem processisset. Crux enim Dei in homines odium restinxit, Deum cum hominibus reconciliavit, terram cælum effecit, homines cum angelis miscuit, mortis arcem munitissimam diruit, diaboli vires enervavit, peccati virtutem delevit, terram ab errore liberavit, veritatem reduxit, demones expulit, templa destruxit, altaria subvertit, nidorem sustulit sacrificiorum, virtutem inseruit, Ecclesias fundavit. Crux Patris voluntas, Filii gloria, Spiritus sancti exsultatio, Pauli gloriatio: *Mihi enim absit, inquit, gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi* (Gal. 6. 14). Crux sole clarior, radiis splendidior: cum enim ille obscuratur, tum ista fulget; tum vero sol obscuratur, non quod e medio tollatur, sed quod crucis splendore suporetur. Crux nostrum chirographum laceravit, mortis carcerem inutilem reddidit, crux divinæ caritatis indicium. *Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipsum non pereat* (Joan. 3. 16). Et rursus Paulus, *Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus* (Rom. 5. 10). Crux murus inexpugnabilis, scutum invictum, securitas divitum, pauperum opulentia, eorum quibus insidiæ parantur propugnaculum, eorum, qui bello vexantur, arinatura, perturbationum destructio, virtutis fundatio, signum admirabile ac stupendum. *Generatio enim hæc signum querit, et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ* (Matth. 12. 39). Itemque Paulus, *Quandocumque Judæi signa petunt, et Græci sapientiam querunt, nos autem prædicamus Christum crucifixum* (1. Cor. 1. 22). Crux paradisum reseravit (a), latronem introduxit, genus humanum, quod perituum erat, ac ne terra quidem dignum, in regnum cælorum deduxit. Tanta nobis beneficio crucis bona obvenerunt, et obvenerunt, et non vult crucifigi? Quis hoc, quæro, dixerit? Sin autem nolbat, quis eum cogebat? quis ei vim inferebat? Ut quid autem et prophetas præmissit annuntiantes fore, ut crucifigeretur, si crucifigendus non erat, neque hoc pati volebat? ut quid autem et calicem crucem vocat, si utique crucifigi volebat? hoc enim est ostendentis, quanto hujus rei desiderio teneretur. Quemadmodum enim sitientibus calix suavis est, sic et ipsi crucifigi; quam ob rem etiam dicebat, *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 15): non quod hoc temere diceret, sed ob hanc causam, eo quod post vesperam subituro crucem esset.

3. *Contra Anomæos et Arianos agit. Una voluntas Patris et Filii. Doctrina de Incarnatione Christi.* — Is ergo qui etiam gloriam rem istam appellat, et discipulum increpat, eo quod ipsum prohibeat, et bonum pastorem ex hoc se ostendit, quod pro ovibus suis occida-

(a) Hic locus citatur in Concilio sexto œcumenico.

tur, neque desiderio desiderare hanc rem dicit, et ad hoc sponte venit, quomodo rogat, ut hoc non fiat? Quod si nolebat, num difficile fuit ad hoc venientes prohibere? Nunc autem vides, eum ad hanc rem etiam accurrere. Certo cum in ipsum irruerent dixit, *Quem queritis?* At illi dicunt, *Jesum.* Et ait illis, *Ecce ego sum; et abierunt retrorsum, ac ceciderunt in terram* (Joan. 18. 6). Cum igitur eos prius excæcasset, seque aufugere potuisse ostendisset, tum se ipsum tradidit, ut intelligas eum non necessitate, neque vi, neque per tyrannidem irruentium hoc sustinuisse nolentem, sed ultro ac volentem et eligentem, ac multo ante sic dispensantem. Idcirco prophetæ præmittebantur, et patriarchæ prædicebant, et crux verbis simul ac rebus præfigurabatur. Siquidem Isaac mactatio crucem nobis designabat, unde et dicebat: *Abraham pater vester exultavit ut videret diem meum, et ridit, et gavisus est* (Id. 8. 56). Ergo patriarcha quidem gavisus est, cum imaginem crucis videret, ipse vero rem ipsam recusat? Et vero Moyses sic Amalec superavit, quia figuram crucis ostendit: et sexcenta ejusmodi in veteri Testamento leguntur accidisse, quæ crucem præfigurabant. Ut quid igitur ita flebant, si is qui crucem erat subiturus, hoc fieri nolebat? Id vero quod sequitur, adhuc est explicatu difficilius. Cum enim dixisset, *Transite a me calix iste*, addidit: *Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. 26. 39). Ex hoc enim, prout verba sonant, duæ voluntates sibi invicem contrariæ demonstrantur: siquidem Pater eum vult crucifigi, at ipse non vult: tametsi ubique videmus eadem ipsum cum Patre velle, atque eadem eligere. Quando enim dicit, *Da eis, ut quemadmodum ego et tu unum sumus, et ipsi in nobis unum sint* (Joan. 17. 11), nihil aliud dicit, nisi unam esse Patris et Filii voluntatem. Et quando dicit, *Verba quæ ego loquor, non ego loquor: Pater autem in me manens ipse facit hæc opera* (Id. 14. 10), istud ipsum ostenditur. Cum ergo dicit, *A me ipso non loquor, et a me ipso non veni* (Id. 7. 28), et, *A me ipso non possum quidquam facere* (Id. 5. 30), non hoc dicit, ut ostendat se vel loquendi vel faciendi esse potestate privatum, absit; sed exacte volens ostendere concordem suam esse cum Patre sententiam tam in verbis, quam in rebus; et in omnibus dispensationibus unam eandemque esse, sicut jam sæpe demonstravimus. Illud enim, *A me ipso non loquor* (Id. 14. 10), non potestatis privatio, sed consensus est probatio. Qui sit igitur, ut hic dicat, *Veruntamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. 26. 39)? Forsitan in multam anxietatem vos conjecimus, sed attendite animum: licet enim prolixior fuerit sermo noster, vigere tamen atque adolecere ventrorum alacritatem animorum probe novi: nam ad ipsam questionis solutionem nostra deinceps festinat oratio. Quam igitur ob causam ita dictum est? Diligenter advertite. Difficiliter admodum admittebatur sermo incarnationis. Siquidem excellentia ejus illa clementia et attemperationis ejus magnitudo res erant admiratione dignissimæ, multaque præparatione, ut reciperentur,

σταυρὸν καλῶν· καὶ πῶς ἐνταῦθα μὲν παραιτεῖται, εἰσεὶ δὲ καὶ καταπειθεῖ; Ὅτι γὰρ δόξα ὁ σταυρὸς, ἔκρινον τί φησὶν ὁ εὐαγγελιστὴς· Οὐδέπω γὰρ ἦν Πνεῦμα ἄγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐκ ἀποδόσθη. Ὁ δὲ λέγει, τούτῳ ἔστιν· Οὐδέπω ἦν δοξαῖα ἡ χάρις, ἐπειδὴ ἡ ἔχθρα ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους οὐδέπω ἦν καταλυθεῖσα, τῷ μηδέπω τὸν σταυρὸν προικωρηκέναι. Ὁ γὰρ σταυρὸς τὴν ἔχθραν τοῦ Θεοῦ κατέλυσε τὴν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, τὰς καταλλαγὰς ἐκόμισε, τὴν γῆν εὐρανὴν ἐποίησε, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς ἀγγέλοις ἐνέμιξε, τοῦ θανάτου τὴν ἀκρόπολιν κατήγαγε, τοῦ διαβόλου τὴν ἰσχύν ἐξενεύρωσε, τῆς ἀμαρτίας τὴν δύναμιν ἠφάνισε, τὴν γῆν τῆς κλήνης ἀπῆλλαξε, τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγε, τοὺς δαίμονας ἀπῆλασε, νεοὺς κρεθέειλε, βωμολύξ ἀνέτριψε, κνίσσαν ἠφάνισε, τὴν ἀρετὴν κατεζύτευσε, τὰς Ἐκκλησίας ἐβρίζωσε. Σταυρὸς, ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἐβλήθη, ἡ τοῦ Υἱοῦ δόξα, τὸ τοῦ Πνεύματος ἀγαλλίαμα, τὸ τοῦ Παύλου καύχημα· Ἐμοὶ γὰρ, φησὶ, μὴ γένοιτο κυνηχῆσθαι, εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Σταυρὸς ὁ τοῦ ἡλίου φανερότερος, ὁ τῆς ἀκτίως φαιδρότερος· ὅταν γὰρ ἐκείνος σκοτιζέται, τότε οὗτος λάμπει· φωτίζεται δὲ ὁ ἥλιος τότε οὐκ ἀφανιζόμενος, ἀλλὰ νικώμενος τῇ τοῦ σταυροῦ φαιδρότητι. Σταυρὸς τὸ χειρόγραφον ἡμῶν διέβριξε, τοῦ θανάτου τὸ δεσμωτήριον ἀχρηστον ἐποίησε, σταυρὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγάπης ἡ ἀπέδειξε. Οὕτως γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολέται. Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ. Σταυρὸς τὸ ταῖχος τὸ ἀβραγαῖς, τὸ ὄπλον τὸ ἀχειρωτων, τῶν πλουτουτων ἡ ἀσφάλεια, τῶν πενήτων ἡ εὐπορία, τῶν ἐπιβουλευμένων τὸ ταῖχος, τῶν πολεμουμένων τὸ ὄπλον, τῶν παθῶν ἡ ἀναίρεσις, τῆς ἀρετῆς ἡ κτήσις, τὸ σημεῖον τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον. *Σημείον γὰρ ἐπιζητεῖ ἡ γενεὰ αὕτη· καὶ σημεῖον οὐ δοθεῖσθαι αὐτῇ, εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωῦ.* Καὶ πάλιν ὁ Παῦλος· *Ἐπειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτοῦσι, καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν· ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον.* Σταυρὸς παρῆρθεσον ἠνέψε, λησθὴν εἰσήγαγε, τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἀπόλλυσθαι μέλλον καὶ οὐδὲ τῆς γῆς ἄξιον πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν χειραγωγῆσε. Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ καὶ γέγονε καὶ γίνεταί, καὶ οὐ βούλεται σταυρωθῆναι, εἰπέ μοι; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Εἰ δὲ μὴ ἐβούλετο, τίς αὐτὸν ἠνάγκασε; τίς ἐδίασαστο; τί δὲ καὶ προέπειψε προφήτας ἀπαγγέλλοντας, ὅτι σταυρωθήσεται, μὴ μέλλον σταυροῦσθαι, μηδὲ βουλόμενος τοῦτο ὑπομείναι; Τίνος δὲ ἕνεκεν καὶ ποτήριον καλεῖ τὸν σταυρὸν, εἰ γὰρ μὴ ἐβούλετο σταυρωθῆναι; Τοῦτο γὰρ ἰνδείκνυμένου ἔστι τὴν ἐπιθυμίαν, ἣν ἔχει περὶ τὸ πρᾶγμα. Ὅσπερ γὰρ τοῖς διψῶσι τὸ ποτήριον ἡδύ, οὕτως καὶ αὐτῷ τὸ σταυρωθῆναι· δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· [20] *Ἐπιθυμῶ ἐπεθύμουν τοῦτο τὸ Πάσχα φάγεῖν μεθ' ὑμῶν, οὐκ ἀπλῶς εἰπὼν τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὴν αἰτίαν ταύτην, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἐσπέραν ὁ σταυρὸς αὐτὸν διεδέχτο.*

γ. Ὁ τὸν καὶ δόξαν τὸ πρᾶγμα καλῶν, καὶ τῷ μαθητῇ ἐπιτιμῶν, ὅτι διεκώλυεν αὐτὸν, καὶ τὸν καλὸν ποιμένα ἐνταῦθεν δείκνυσι ἀπὸ τοῦ σφάττεσθαι ὑπὲρ τῶν προβάτων, καὶ ἐπιθυμῆξ ἐπιθυμῆξ λέγων

τὸ πρᾶγμα, καὶ ἐκὼν ἐπὶ τοῦτο ἐρχόμενος, πῶς παρακαλεῖ μὴ γενέσθαι τοῦτο; Εἰ δὲ μὴ ἐβούλετο, τί δύσκολον ἦν διακωλύσαι τοὺς ἐρχομένους ἐπὶ τοῦτο; Νῦν δὲ καὶ ὁρᾶς αὐτὸν ἐπιτρέχοντα τῷ πρᾶγματι. Ὅτε γοῦν ἐπῆλθεν αὐτῷ, λέγει· *Τίνα ζητεῖτε;* Οἱ δὲ λέγουσιν· *Ἰησοῦν.* Καὶ λέγει αὐτοῖς· *Ἴδοί, ἐγὼ εἰμι· καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰ ἐπίσω καὶ ἔπεσον χαμαί.* Οὕτω κηρώσας αὐτοὺς πρότερον καὶ δείξας, ἔτι ἡδύνατο διαφυγεῖν, τότε ἐξέδωκεν ἑαυτὸν, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἀνάγκη, οὐδὲ βία, οὐδὲ τῇ τυραννίδι τῶν ἐπιθετῶντων ἄκων τοῦτο ὑπέμεινε, ἀλλ' ἐκὼν, καὶ προαιρούμενος καὶ βουλόμενος, καὶ ἐκ πολλοῦ ταῦτα οἰκονομῶν. Διὰ τοῦτο καὶ προφήται προεπέμψοντο, καὶ πατριάρχαι προέβλεπον, καὶ διὰ ρημάτων καὶ διὰ πραγμάτων ὁ σταυρὸς προδιετυποῦτο. Καὶ γὰρ τοῦ Ἰσαάκ ἡ σφαγὴ τὸν σταυρὸν ἐδήλου ἡμῖν· δι' ὃ καὶ ἔλεγεν· *Ἀβραάμ, ὁ πατήρ ὁμῶν, ἠγαλλιάσθη, ἵνα ἴδῃ τὴν δόξαν τὴν ἐμήν, καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη.* Εἶτα ὁ μὲν πατριάρχης ἐχάρη βλέπων τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ, αὐτὸς δὲ παραιτεῖται τὸ πρᾶγμα; Καὶ Μωϋσῆς δὲ οὕτω τοῦ Ἀμαλήκ περιεγένετο, ἐπειδὴ τὸν τύπον ἐπαδείκνυτο τοῦ σταυροῦ· καὶ μυρία ἂν ἴδοι τις ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τὸν σταυρὸν προδιαγράφοντα. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτως ἐγένετο, εἰ γὰρ ὁ σταυροῦσθαι μέλλον οὐκ ἐβούλετο τοῦτο γίνεσθαι; Καὶ τὸ μετὰ τοῦτο δὲ ἔτι ἀπορώτερον. Εἰπὼν γὰρ, *Παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ σοτήριον τοῦτο, ἐπήγαγε, Πλήρ οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ.* Ἐνταῦθεν γὰρ, ὅσον κατὰ τὴν ῥῆσιν, δύο θελήματα ἐναντία ἀλλήλοις εὐρίσκομεν, εἰ γὰρ ὁ μὲν Πατὴρ βούλεται αὐτὸν σταυρωθῆναι, αὐτὸς δὲ οὐ βούλεται. Καίτοι γὰρ πανταχοῦ ὁρῶμεν αὐτὸν τὰ αὐτὰ τῷ Πατρὶ βουλόμενον, τὰ αὐτὰ προαιρούμενον. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ, *Δός αὐτοῖς, καθὼς ἐγὼ καὶ σύ ἐν ἔσμεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐν ἡμῖν ἐν ὦσιν, οὐδὲν ἄλλο λέγει, εἰ μὴ τὸ μίαν ἐνανίαν γνῶμην Πατρὸς καὶ Υἱοῦ.* Καὶ ὅταν λέγῃ, *Τὰ ῥήματα, ἃ ἐγὼ λαλῶ, οὐ λαλῶ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Πατὴρ ὁ ἐν ἐμοὶ μένων, αὐτὸς ποιεῖ τὰ ἔργα ταῦτα, τοῦτο ἰνδείκνυται.* Καὶ ὅταν λέγῃ, *Ἄπ' ἐμαντοῦ οὐκ ἐλήλυθα, καὶ, οὐ δύναμαι ἀπ' ἐμαντοῦ ποιεῖν οὐδὲν, οὐ τοῦτο δηλῶν λέγει, ὅτι ἐξουσίας ἀπεστέρηται, ἢ τοῦ λαλεῖν ἢ τοῦ ποιεῖν, (ἀπαγε!) ἀλλὰ μετὰ ἀκριβείας δεῖξαι βουλόμενος σύμφωνον αὐτοῦ τὴν γνώμην, καὶ τὴν ἐν ῥήμασι, καὶ τὴν ἐν πράγμασι, καὶ τὴν ἐν πάσαις οἰκονομίαις πρὸς τὸν Πατέρα μίαν καὶ τὴν αὐτὴν οὖσαν, καθὼς καὶ ἦδη πολλάκις ἀπαδείξαμεν. Τὸ γὰρ, Ἄπ' ἐμαντοῦ οὐ λαλῶ, οὐκ ἐξουσίας ἀναίρεσις, ἀλλὰ συμφωνίας ἐστὶν ἀπόδειξις. Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησὶ, *Πλήρ οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ;* Τάχα εἰς πολλὴν ὑμᾶς ἀγῶνα ἐνεθάλομεν, ἀλλὰ διανόστητε· εἰ γὰρ καὶ πολλὰ τὰ εἰρημένα, [21] ἀλλ' εὖ εἶδα ὅτι νεάζει ὑμῶν ἡ προθυμία· πρὸς γὰρ αὐτὴν λοιπὸν τὴν λύσιν ὁ λόγος ἐπαίγεται. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτως εἰρηται; Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Πολὺ δυσπαράδεκτος ἦν ὁ τῆς σαρκώσεως λόγος. Ἡ γὰρ ὑπερβολὴ τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ, καὶ τὸ μέγεθος τῆς συγκαταβάσεως τοῦτο φρικτῆς ἔγχευε, καὶ πολλῆς ἐδέετο κατα-*

^a Περὶ ἀλλήλοις δεῖκνυται, εἰ γὰρ.

επιστῆς, ὥστε παραδεχθῆναι. Ἐννόησον γὰρ ἁλίμων ἦν ἀκούσαι καὶ μαθεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς, ὁ Ἀβρῆτος^a, ὁ Ἀφθαρτος, ὁ ἀπερινώητος, ὁ ἀόρατος, ὁ ἀκατάληπτος. Οὐδ' ἐν τῇ χειρὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ κοίωρ αὐτὴν τρέμειν, ὁ ἀπετόμενος τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ καενίζων αὐτὰ, οὐ τὴν ῥοπήν τῆς συγκαταβάσεως οὐδὲ τὸν Χερουβὶμ ἐνεγκίειν ἠδυνήθησαν, ἀλλὰ τὰς ὄψεις ἀπέκρυπτον τῇ προβολῇ τῶν περύγων· οὗτος δὲ πάντα νοῦν ὑπερβαίνων, καὶ πάντα λογισμὸν νικῶν, παραδραμῶν ἀγγέλους ἀρχαγγέλους, πάσας τὰς ἀνω νοερὰς δυνάμεις, καταδέξαιτο γενέσθαι ἀνθρώπος, καὶ σάρκα τὴν ἀπὸ γῆς καὶ πηλοῦ πλασθεῖσαν ἀναλαβεῖν, καὶ εἰς μήτραν ἄλθειν παρθενικῆν, καὶ ἐναμνηναῖον κυοφορηθῆναι χρόνον, καὶ γαλακτοτροφῆθῆναι, καὶ τὰ ἀνθρώπινα πάντα παθεῖν. Ἐπεὶ οὖν οὕτω παράδοξον ἦν τὸ μέλλον ἔσεσθαι, ὡς καὶ γενόμενον παρὰ πολλοὺς ἀπιστεῖσθαι, πρῶτον προφήτας προέμπει, τοῦτο αὐτὸ ἀπαγγέλλοντας. Καὶ γὰρ ὁ τε πατριάρχης· αὐτὸ προανεφώνει λέγων, Ἐκ βλαστοῦ, υἱέ μου, ἀνέσθης· ἀναπεσῶν ἐκοιμήθης ὡς λέων· ὅτε Ἥσαϊας λέγων, Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ· καὶ ἕταρος (sic) πάλιν, Εἶδομεν αὐτὸν ὡς παιδίον, ὡς ῥίζον ἐν γῇ διψώσῃ. Γῆν δὲ διψώσαν τὴν μήτραν λέγει τὴν παρθενικῆν, διὰ τὸ μὴ δέξασθαι σπέρμα ἀνθρώπου, μηδὲ συνουσίας ἀπλαύσαι, ἀλλὰ χωρὶς γάμων αὐτὸν τεκεῖν. Καὶ πάλιν, Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν· καὶ πάλιν, Ἐξελεύσεται βῆθος ἐκ τῆς ρίζης Ἰακώβ, καὶ ἀνθος ἐκ τῆς ρίζης ἀναθήσεται. Ὁ δὲ Βαρούχ ὁ ἐν Ἱερουσαλὴμ φησὶν· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν· οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν· ἐξέυρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡγαπημένῳ ὡς αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς ἔφθην, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναρροστράφη. Καὶ ὁ Δαυὶδ τὴν ἐνσαρκον αὐτοῦ παρουσιαν θηλῶν ἔλαχε· Καταθήσεται ὡς ὑετὸς ἐπὶ πόκον, καὶ ὡσεὶ σταγῶν ἡ σταδύουσα ἐπὶ τὴν γῆν, ὅτι ἀφορητὴ καὶ ἀταράχως εἰς τὴν μήτραν εἰσελήλυθε τὴν παρθενικῆν.

δ. Ἄλλ' οὐκ ἤρκεισε ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ παραγενόμενος, ἵνα μὴ νομισθῇ φαντασία τὸ γενόμενον, οὐ τῇ ὄψει μόνον πιστοῦται τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ καὶ χρόνῳ πολλῷ, καὶ τῷ διὰ πάντων ἄλθειν τῶν ἀνθρωπίνων. Οὐ γὰρ ἀπλῶς εἰς ἀνθρώπον εἰσέρχεται ἀπρητισμένον καὶ πεπληρωμένον, ἀλλ' εἰς μήτραν παρθενικῆν, ὥστε καὶ κυοφορήσῃ καὶ τόκων ἀνασχέσθαι, καὶ γαλακτοτροφίας, καὶ ἀξήσεως, καὶ τῷ μῆκει τοῦ χρόνου καὶ τῇ διαφορᾷ τῶν ἡλικιῶν ἀπασῶν πιστώσασθαι τὸ γενόμενον. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσταιται τὰ τῆς ἀποδείξεως μόνον, ἀλλὰ καὶ [22] περιφέρων τὴν σάρκα, ἀφίησιν αὐτὴν τὰ τῆς φύσεως ἐλαττώματα ὑπομείναι, καὶ πεινῆσαι καὶ διψῆσαι καὶ καθουδῆσαι καὶ κοπιᾶσαι· τέλος καὶ ἐπὶ τὸν σταυρὸν ἐρχόμενος, ἀφίησιν αὐτὴν τὰ τῆς σαρκὸς παθεῖν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ κρουνοὶ κατεφέροντο ἰδρύτων ἐξ αὐτῆς, καὶ ἄγγελος ἠύρισκετο αὐτὴν διακρατῶν, καὶ λυπαίται καὶ ἀθρομεῖται, καὶ γὰρ πρὶν ἢ ταῦτα εἰπεῖν, φησὶν· Ἡ ψυχὴ μου τετάρακται, καὶ περίλυπος ἔστιν ὡς θανάτου. Εἰ οὖν τούτων ἀπάντων γενομένων τὸ πονηρὸν τοῦ διαβόλου στόμα διὰ Μαρκίανος τοῦ Ποντικιοῦ καὶ Οὐαλεντινοῦ, καὶ Πανιχαίου τοῦ

^a Reg. ὁ ἀόρατος, et infra ἀόρατος decsi.

Πέρσου, καὶ ἑτέρων κλεινῶν αἰρέσεων ἐπαχείρησον ἀνατρέφαι τὸν περὶ τῆς οἰκονομίας λόγον, καὶ ἤχησεν σατανικὴν τινα ἤχην λέγων, ὅτι οὐδὲ ἐσαρκώθη, οὐδὲ σάρκα περιεβάλετο, ἀλλὰ δόκησις τοῦτο ἦν καὶ φαντασία, καὶ σκηπὴ καὶ ὑπόκρισις, καί ταις τῶν παθεῖν βίωντων, τοῦ θανάτου, τοῦ τάφου, τῆς ταφῆς· εἰ μὴδὲν τούτων ἐγεγόνει, πῶς οὐ καλλῶ πλέον ὁ διέβολος τὰ πονηρὰ ταῦτα ἀνέσπειρε τῆς ἀσεβείας ἐόγγματα; Διὰ τοι τοῦτο, ὡσπερ ἐπαίησαν, ὡσπερ ἐκαθεύθησαν, ὡσπερ ἐκοιπίασαν, ὡσπερ ἐφαγεν, ὡσπερ ἐπιεν, οὕτω καὶ θάνατον παραιτεῖται, τὸ ἀνθρώπινον ἐνδεικνύμενος, καὶ τὴν ἀσθένειαν τῆς φύσεως τὴν οὐκ ἀνεχομένην ἀπαθῶς ἀποβραχθῆναι τῆς παρουσίας ζωῆς. Εἰ γὰρ μὴδὲν τούτων εἰρήκει, εἶχεν ἂν εἰπεῖν, ὅτι εἰ ἀνθρώπος ἦν, ἔδει αὐτὸν παθεῖν τὰ τοῦ ἀνθρώπου. Τίνα δὲ ἔστι ταῦτα; Τὸ μέλλοντα σταυροῦσθαι, καὶ δελεῖσθαι καὶ ἀγωνισθῆναι, καὶ μὴ ἀπαθῶς ἀποβραχθῆναι τῆς παρουσίας ζωῆς· τῇ φύσει γὰρ ἔγκειται τὸ φίλτρον τὸ περὶ τὰ παρόντα· διὰ τοι τοῦτο δεῖξαι βουλούμενος ἀληθῆ τῆς σαρκὸς τὴν περιβολὴν, καὶ τὴν οἰκονομίαν πιστώσασθαι, μετὰ πολλῆς τῆς ἀποδείξεως τὰ πάθη γυμνά προτιθήσθαι. Εἰς μὲν οὖν λόγος οὗτος· ἔστι δὲ καὶ ἕτερος τοῦτου οὐκ ἐλάττω. Τίς δὲ οὗτος; Πάραγενόμενος ὁ Χριστὸς, πάσαν ἀρετὴν παιδεύσαι τοὺς ἀνθρώπους ἐβούλετο· ὁ δὲ παιδεύων οὐ λόγῳ μόνον διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ· αὐτὴ γὰρ ἡ ἀρίστη διδασκαλία ἐστὶ τοῦ διδάσκοντος. Ἐπεὶ καὶ κυβερνήτης παρακαθίζων τὸν μαθητὴν, δεικνύσει μὲν αὐτῷ πῶς κατέχει τοὺς ὄλαμας, προστίθησι δὲ καὶ λόγον τῷ ἔργῳ, καὶ οὕτε λέγει μόνον, οὕτε ἐργάζεται μόνον· ὁμοίως καὶ οἰκοδόμος παραστήσας τὸν μέλλοντα παρ' αὐτοῦ μανθάνειν πῶς τοῦτος ὑφαίνεται δεικνύσει μὲν αὐτῷ διὰ τοῦ ἔργου, δεικνύσει δὲ αὐτῷ καὶ διὰ τοῦ λόγου· εἰσαύτως καὶ ὑφάντης, καὶ ποικιλτῆς, καὶ χρυσοκόου, καὶ χαλκοτύπος, καὶ πᾶσα τέχνη διὰ λόγων τε καὶ ἔργων ἔχει τὸν διδάσκοντα. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς παραγένετο παιδεύσαι ἡμᾶς πᾶσαν ἀρετὴν, διὰ τοῦτο καὶ λέγει τὰ πρακτεῖα, καὶ ποιεῖ. Ὁ γὰρ ποιήσας, φησὶ, καὶ διδάξας, οὗτος μάλιστα κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Σκόπει δὲ· ἐκίλευσεν εἶναι ταπεινόφρωνας καὶ πραεῖς, καὶ εἰδὶβαξε διὰ τῶν ῥημάτων. Ὅρα πῶς αὐτὰ παιδεύει καὶ διὰ τῶν πραγμάτων. Εἰπόντων γὰρ, Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, μακάριοι οἱ πραεῖς, δεικνύσει πῶς αὐτὰ δεῖ κατορθοῦν. Πῶς οὖν εἰδὶβαξε; [23] Λαβὼν λέντιον διεζύωνεν ἑαυτὸν, καὶ ἐνίψα τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας. Τί ταύτης ἴσον τῆς ταπεινοφροσύνης; Οὐκ ἔτι γὰρ διὰ τῶν λόγων μόνον ταύτην παιδεύει, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων. Πάλιν τὴν πραότητα καὶ τὴν ἀνεγκλιαν διδάσκει διὰ τῶν ἔργων. Πῶς; Ἐβραπίσθη παρὰ τοῦ δούλου τοῦ ἀρχιερέως, καὶ φησὶν· Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, εἰ με ὀφείλεις; Ἐπέλευσεν εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν· πάλιν καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἔργων παιδεύει· ἀναθᾶς γὰρ ἐν τῷ σταυρῷ λέγει· Πάτερ, ἄφεες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν εἰ ποιῶσι. Ὅσπερ οὖν ἐκίλευσεν εὐχεσθαι, οὕτω καὶ αὐτὸς εὐχεταί, σὲ παιδεύων εὐχεσθαι οὐκ αὐτὸς ἀπο-

indigebant. Cogita namque quale illud fuerit audire ac discere Deum ineffabilem, incorruptibilem, qui neque percipi mente potest, nec oculis cerni, nec ullo modo comprehendere, *Cujus in manu sunt fines terræ (Psal. 94. 4), Qui respicit terram, et eam tremefacit, qui tangit montes, et sunigant (Psal. 103. 32),* cujus attemperationis momentum nec ipsa Cherubim ferre potuerunt, sed oppensis aliis facies occultarunt; hunc qui mentem omnem exsuperat, omnemque vincit cogitationem, prætermisissis angelis, archangelis omnibusque caelestibus ac spiritualibus illis virtutibus, hominem fieri dignatum esse, carnemque de terra et luto formatam assumpsisse, atque in virgineum venisse uterum, et novem mensium spatio in ventre fuisse gestatum, lacte nutritum, et humana cuncta tolerasse. Quoniam igitur adeo fuit mirabile quod futurum erat, ut etiam dum fieret a multis minime crederetur, primum quidem prophetas ad hoc ipsum annuntiandum præmisit, atque hoc ipsam patriarcha prædicebat his verbis utens: *De geminis ascendisti, fili mi; recubans dormisti ut leo (Gen. 49. 9).* Hesaias autem: *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel (Hesai. 7. 14).* Et alibi rursus: *Vidimus eum infantem, tanquam radicem in terra sitiientem (Hesai. 53. 2).* Terram vero sitiientem uterum dicit virgineum, eo quod hominis semen non susceperit, neque coitum sit expertus, sed absque conjugio illum pepererit. Et rursus, *Puer natus est nobis, filius et datus est nobis (Hesai. 9. 6),* et, *Egreditur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Hesai. 11. 1).* Et Baruch apud Jeroniam: *Hic Deus noster, non æstimabitur alius præter eum. Invenit omnem viam disciplinæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus conversatus est (Bar. 3. 36-38).* David etiam adventum ejus in carne prædicans ait: *Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidium stillans super terram (Psal. 71. 6),* quoniam absque strepitu in virgineum uterum venit.

4. *Marcion, Valentinus, et Manichæus Incarnationis oppugnatores refelluntur; altera ratio cur passiones et affectus Christus in se suscepit.* — At non suffecerunt hæc solummodo (a), sed et cum advenisset, ne putaretur esse phantasma quod fiebat, non aspectu solo rem credibilem reddidit, verumetiam multo tempore, quodque per humana cuncta transiverit. Neque enim quoquo modo in hominem perfectum atque completum venit, sed in uterum virginis: sic ut etiam in valva gestaretur, et partum sustineret, et lactis alimentum, et incrementum, ac per temporis prolixitatem, omniumque diversitatem ætatum, quod gerebatur credibile redderet. Quin ne hac quidem probatione contentus fuit, sed et carnem circumferens, eam naturæ perpetui detrimenta permittit, et esurire et sitire et dormire et fatigari: postremo etiam ad crucem veniens sinit eam quæ carnis sunt pati. Propterea namque et guttur sudoris ex illa cadelant, et angelus

eam confortasse reperitur, et tristatur, et mæstus est. Prius enim, quam hæc diceret, ait: *Anima mea turbata est, et tristis est usque ad mortem (Matth. 26. 38).* Si enim his omnibus gestis, malignum os diaboli per Marcionem Ponticum, et Valentinum, et Manichæum Persam, et alios plures hæresum auctores sermonem de dispensatione (a) potuit, quantum in ipsis erat, subvertere, et satanicam vocem emisit, ut diceret, eum neque incarnatum esse, neque carnem induisse, sed speciem id quamdam fuisse, phantasma, simulationem ac mimum: tametsi passiones, et mors, et sepulcrum, et fames reclamarent: si nihil horum contigisset, nonne multo amplius diabolus hæc impietatis pessima dogmata disseminasset? Quamobrem sicut esurivit, sicut fatigatus est, sicut dormivit, sicut manducavit, sicut bibit, sic et mortem recusat, id quod est humanum ostendens, et infirmitatem naturæ, quæ avelli se a præsentī vita sine dolore non patitur. Nam si nihil horum dixisset, potuisset dicere: Si homo erat, oportebat eum pati quæ hominis sunt. Quænam autem illa sunt? Ut nimirum qui crucifigendus erat, formidaret et anxius esset, nec sine dolore a præsentī vita avelleretur; siquidem insitus est naturæ amor præsentium: propterea cum verum esse carnis indumentum vellet ostendere, ac dispensationem credibilem reddere, multa cum demonstratione passiones ipsas nudas proposuit. Et hæc quidem una est ratio: sed et altera quædam est nihilo ista minor. Hæc quænam est? Adveniens Christus omnem virtutem homines docere volebat: at is qui docet non verbo solum sed etiam opere instruit: hæc quippe ductoris optima est doctrina. Quandoquidem gubernator quoque dum discipulum collocat, quo pacto clavum tractet, ostendit, et simul operi verbum adjungit, et neque loquitur tantummodo, neque tantummodo operatur: pari ratione cum medium adducit eum, quem ad extruendum murum instructurus est architectus, docet illum opere, docet et verbo: similiter et textor et phrygio et auri fûsor, et faber ærarius et omnis artifex, cum verbis docet, tum operibus. Quando igitur et ipse nos ad omnem virtutem instructurus advenit, propterea et quæ facienda sunt dicit, et ipse peragit. *Qui enim fecerit, inquit, et docuerit, hic magnus vocabitur in regno cælorum (Matth. 5. 19).* Sic autem rem expende: humiles ut esemus ac mites præcepit, et verbis docuit: vide quo pacto et rebus ipsis illa docuerit. Cum enim dixisset, *Beati pauperes spiritu, beati mites (Matth. 5. 3. 4),* quo pacto illa præstanda sint, indicat. Quoniam ergo pacto docuit? Cum accepisset linteam, præcinxit se, et lavit pedes discipulorum (*Joan. 13. 4. 5*). Quid cum hac humilitate conferri potest? Non enim jam verbis tantum illam docet, verum etiam operibus. Mansuetudinem rursus et patientiam docet operibus. Quoniam pacto? Alapa percussus est a servo pontificis, et ait: *Si quidem male loquutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cordis (Joan. 18. 25)?*

(a) De dispensatione. hoc est, de incarnatione, quam vel negabant, vel præpostero exlicebant hæretici illi.

(a) Affertur hic locus in eodem Concilio VI œcumenico.

Pro inimicis orare præcepit : rursus hoc etiam operibus docet : cum enim in crucem ascendisset, dixit, *Pater, dimitte illis ; non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Ut igitur præcepit ut oraremus, sic et orat ipse, teque docet orare, cum nec ipse dimittendi sit potestate destitutus. Præcepit rursus, ut iis qui nos oderunt beneficeremus, ac de illis qui nos calumniantur bene mereremur (Matth. 5. 44) : hoc autem opere ipso complevit : siquidem ex Judæis dæmones expulit, a quibus correptus a dæmone appellabatur, persequentes se beneficiis cumulabat, insidiantes albat, crucifigere volentes ad regnum manu ducebat. Rursus ad discipulos dicebat : *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in saccis vestris* (Matth. 10. 9), ut ad paupertatem incitaret : hoc rursus operibus docebat, cum ita loqueretur : *Vulpes foveas habent, et volucres celi nidus : Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet* (Matth. 8. 20) : neque mensa illi crat, non domus, non aliud quidquam ejusmodi : non quod egenus esset, sed quod homines ad hanc insistendam viam erudiret. Hac nimirum ratione docebat illos orare. Dicebant igitur illi : *Docce nos orare* (Luc. 11. 1). Idcirco etiam orat, ut et illi discant orare. Sed non tantum orare, verumetiam, quo pacto deberent orare, discere illos oportuit : propterea nempe tradidit et illis orationem in hæc verba conceptam : *Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem* (Ib. v. 2-4), hoc est, in periculum, in insidias. Quando igitur orare jussit, *Ne nos inducas in tentationem*, istud ipsum reipsa docet illos, dum ait, *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste*, dum omnes sanctus docet, ne periculis sese objiciant, neque se præcipites agant, sed insultum adversariorum exspectent, omnemque fortitudinem præ se ferant : non tamen ut ipsi prosiliant, seque priores malis objiciant. Quid ita? Ut nimirum humilitatem doceat, et vanæ gloriæ crimine liberet. Quam etiam ob causam hic quoque, dum hæc diceret, *Abiens, inquit, oravit* (Matth. 26. 39), et postquam orasset, ita dixit discipulis, *Non potestis una hora vigilare mecum? Vigilate, et orate, ne iniretis*

in tentationem (Ib. v. 40. 41). Vides ut non solum oret, sed etiam admoneat? *Spiritus enim promptus est*, inquit, *curò autem infirma* (Ibid. v. 41). Hoc autem dicebat, ut ex eorum anima fastum omnem depelleret, ut eos superbia liberaret, humiles redderet, ac modestos efficeret. Quod igitur eos precari docere volebat, hoc et ipse precabatur humanitus, non secundum divinitatem (est enim omnis passionis expertus Numen), sed secundum humanitatem. Porro ut nos orare doceret, orabat, et semper querere liberari a malis : quod si fieri nequeat, eo, quod Deo visum fuerit, contentos esse. Propterea dicebat, *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. 26. 39) : non quod alia voluntas ejus caset, et alia Patris; sed ut homines doceret, quamvis astuent, quamvis tremant, quamvis pericula immineant, quamvis ab hac vita nolint avelli, propriæ tamen voluntati Dei præferre voluntatem : quod utique Paulus edoctus agere, utrumque opere præstitit : nam et tentationes a se postulavit amoveri, cum ita diceret : *Propter quod ter Dominum rogavi* (2. Cor. 12. 8) : et quoniam Deo visum non est, inquit, *Idcirco placide acquiesco in infirmitatibus, in contumeliis, in persecutionibus* (Ib. v. 10). Forto vero non satis apertum est, quod dicitur : itaque manifestius a nobis reddetur. Multis obsidebatur periculis Paulus, et orabat, ne periculis objiceretur. Audivit ergo Christum dicentem : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur* (Ib. v. 9). Postquam igitur, quamnam esset Dei voluntas, agnovit, tum voluntatem suam deinceps Dei voluntati subjecit. Hæc igitur utraque per orationem istam docuit, ut neque periculis nos objiciamus, sed et oremus ne in ea incidamus : sin autem nos invaserint, ea patienter feramus, ac propriæ voluntati Dei voluntatem præferamus. Quæ cum ita nobis explorata sint, oremus, ut nunquam in tentationem intremus : quod si quandoque intraverimus, Deum precemur, ut nobis patientiam et fortitudinem largiatur, ipsiusque voluntatem omni nostræ voluntati præferamus. Sic enim fiet, ut vitam presentem cum securitate transigamus, et futura bona consequamur : quorum nos compotes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN CONCIONEM SEQUENTEM

Romilia de Augusta porta et de Oratione Dominica nullam præ se fert notam, ex qua vel temporis calulum, vel loci in quo habita est argumentum ducere possimus. Hoc unum certo dicere licet, eam Chrysostomo dignam esse, ejusque styli tesseras in ea non dubias deprehendi, secus quam opinatur Halesius in notis Savillanis p. 725, qui pronuntiare ausus est, contra opusculi γρηγορία ex styli genere scrupulos oriri. Nos contra non stylum modo Chrysostomi, tropos et orandi modum hic invenimus, sed etiam loca aliis Chrysostomi dictis perquam similia ; ut est illud num. 2, ubi de corporis humani consti-

νῶν ἀφίνα. Πάλιν ἐκέλευσεν εὖ ποιεῖν τοὺς μισοῦσιν ἡμᾶς, καὶ καλῶς ποιεῖν τοὺς ἐπιβράζοντας· τοῦτο δὲ διὰ τῶν ἔργων ἐποίησε· τῶν γὰρ Ἰουδαίων τοὺς δαίμονας ἐξέβαλε, τῶν καλούντων αὐτὸν δαιμονιώνα, ἐλαύνοντας εὐηργεῖται, ἐπιβουλεύοντας ἔτρεψε, σταυρώσαι βουλομένους εἰς βασιλείαν χειραγωγεῖ. Ἔλεγε πάλιν τοῖς μαθηταῖς, *Μὴ κτήσηθε χρυσόν, μηδὲ ἀργύρον, μηδὲ χαλκὸν εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν*, πρὸς ἀκτημοσύνην ἀλείφων· τοῦτο πάλιν διὰ τῶν ἔργων ἐπαίδευεν, οὕτως λέγων· *Αἱ ἀλώμενες φώλεοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσκει· ὁ δὲ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει κοῦ τὴν κεφαλὴν κλίται*. Καὶ οὐκ ἦν αὐτῷ τράπεζα, οὐκ οἰκία, οὐκ ἄλλο τι τῶν τοιούτων οὐδὲν· οὐκ ἐπειδὴ ἠπόρει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπαίδευε τοὺς ἀνθρώπους ταύτην ἔλθειν τὴν ἑδὸν. Κατὰ δὴ τούτον τὸν τρόπον καὶ εὐχεσθαι αὐτοὺς ἐδίδασκεν. Ἐλεγον οὖν αὐτῷ· *Δίδαξον ἡμᾶς εὐχεσθαι*. Διὰ τοῦτο καὶ εὐχεται. ἵνα ἐκείνοι μάθωσιν εὐχεσθαι. Ἄλλ' οὐκ εὐχεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ πῶς δεῖ εὐχεσθαι μαθεῖν αὐτοὺς ἐχρήν· διὰ δὴ τοῦτο καὶ εὐχὴν παρέδωκεν οὕτως ἔχουσαν· *Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· γεινηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον· καὶ ἀφεσον ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*, τοῦτ' ἐστίν, εἰς κίνδυνον, εἰς ἐπιβουλὰς. Ἐπεὶ οὖν ἐκέλευσεν εὐχεσθαι, *Μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν*, τοῦτο αὐτὸ διδάσκει· αὐτοὺς δὲ αὐτοῦ τοῦ πράγματος λέγων, *Πάτερ, εἰ δυνατὸν, παραλθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον τοῦτο*, παιδεύων ἅπαντας τοὺς ἁγίους μὴ ἐπιτηδῆν τοῖς κινδύνοις, μηδὲ ἐπιβρίπτειν ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἀναμένειν μὲν ἐπιόντας, καὶ ἀνδραῖαν πᾶσαν ἐπιδείκνυσθαι· μὴ μὴν αὐτοὺς προπηδῆν, μηδὲ πρῶτους ὁμῶς τοῖς θεινοῖς ἵναί. Τί δὴ ποτε; Καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκων, καὶ τῶν τῆς κενοδοξίας ἐγκλημάτων ἀπαλλάττων. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐνταῦθα, ὅτε ταῦτα ἔλεγεν, *Ἀπαλλάτω, φησὶ, προσηύξατο*· καὶ μετὰ τὸ προσεύξασθαι λέγει τοῖς μαθηταῖς· οὕτως· *Οὐκ ἰσχύσατε μίαν ὥραν γρηγορῆσαι μετ' ἐμοῦ; Γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν*.

Ὁρᾷς ὅτι οὐ προσεύχεται μόνον, ἀλλὰ καὶ παρακαλεῖ; *Τὸ μὲν γὰρ πνεῦμα πρόβημον*, φησίν, ἡ δὲ *σὰρξ ἀσθενής*. Τοῦτο δὲ ἔλεγε, τύφου τὴν ψυχὴν αὐτῶν κενῶν, καὶ ἀπονοίας ἀπαλλάττων, συνεσταλμένους ποιῶν, μετριάζειν παρασκευάζων. Ὁ τοίνυν ἠβούλετο αὐτοὺς διδάσκειν εὐχεσθαι, τοῦτο [26] καὶ αὐτὸς τῷ εἶπε ἀνθρωπίνως, οὐ κατὰ τὴν θεότητα (ἀπαθὲς γὰρ τὸ θεῖον), ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡβουλετο δὲ παιδεύων ἡμᾶς εὐχεσθαι, καὶ αἰεὶ ζητεῖν τῶν θειῶν τὴν ἀπαλλαγὴν· εἰ δὲ μὴ ἐγγωροῖη, στέργειν τὰ τῷ θεῷ δοκοῦντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγε· *Πλὴν οὐχ ὡς ἐγὼ θέλω, ἀλλ' ὡς σύ*· οὐκ ἐπειδὴ ἄλλο μὲν αὐτοῦ βούλημα, ἄλλο δὲ τοῦ Πατρὸς· ἀλλ' ἵνα παιδεύῃ τοὺς ἀνθρώπους, κἂν ἀγωνιώσῃ, κἂν τρέμωσι, κἂν κινδύνοσ ἐπιῆ, κἂν μὴ βούλωνται ἀποβραχῆναι τῆς παρουσίας ζωῆς, ὅμως τοῦ οικείου βουλήματος προτιμῶν τὸ τοῦ θεοῦ βούλημα· ὡς περὶ οὖν καὶ Παῦλος παιδεύει, ἀμφοτέρω ταῦτα διὰ τῶν ἔργων ἔδειξε· τοὺς τε γὰρ πειρασμοὺς ἤβουλεν ἀποκινήθηναι αὐτοῦ, οὕτως λέγων· *Ἐπεὶ τοῦτου τρίτον τὸν Κύριον παρεκάλεσα*· καὶ ἐπειδὴ οὐκ ἔδοξε τῷ θεῷ, φησὶ· *Ἀλλ' ὁ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρει, ἐν διωγμοῖς*. Τάχα δὲ ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ποιῶ αὐτὸ σαφέστερον· Ἐκινδύνευσε πολλὰ ὁ Παῦλος, καὶ ἠβουλετο μὴ κινδυνεύειν. Ἐκινδύνευσε οὖν τὸν Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι· *Ἄρκει σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Ἐπεὶ οὖν εἶδε τοῦ θεοῦ θέλημα ἔν, λοιπὸν τὸ ἑαυτοῦ θέλημα ὑποτάττει τῷ τοῦ θεοῦ θελήματι. Ταῦτα τοίνυν ἀμφοτέρω ἀπὸ τῆς εὐχῆς ταύτης; ἐπαίδευσε, μήτε ἐπιτηδῆν τοῖς κινδύνοις· ἀλλὰ καὶ εὐχεσθαι μὴ ἐμπροσθεν εἰς αὐτοὺς· εἰ δὲ ἐπιθόουεν, φέρειν αὐτοὺς γενναίως, καὶ τοῦ οικείου θελήματος προτιμῶν τὸ τοῦ θεοῦ θέλημα. Ταῦτα οὖν εἰδότες, εὐχόμεθα μὲν μηδέποτε εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· κἂν εἰσελθῶμεν, παρακαλῶμεν τὸν θεὸν διδόναι ἡμῖν ὑπομονὴν καὶ ἀνδραῖαν, καὶ τὸ αὐτοῦ θέλημα παντὸς θελήματος ἡμῶν προτιμῶμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν παρόντα βίον μετὰ ἀσφαλείᾳ; διανύσομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτευξόμεθα· ὧν γένοιτο πάντα; ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM.

tatione eadem iisdemque pene verbis dicit, quæ libro primo ad Theodorum lapsam, num. 43 dixerat. Fatetur tamen Halesius inventionem esse Chrysostomi, sed stylum esse humiliorem. At ego sine ullo errandi periculo dici posse puto, multa esse Chrysostomi opera, quæ a nemine in dubiam vocantur, quæ ab elegantissimis ejusdem opusculis stylo magis deflectunt, quam hæc homilia.

Interpretationem Achillis Stalli, Lusitani, etsi non inelegantem, quia cum Græco sæpe non consentiebat, rejecimus novamque paravimus.

[25] *Περὶ τοῦ κατὰ Θεὸν πολιτεῦσθαι, καὶ εἰς τὸ, Στενὴ ἡ πόλις, καὶ τὰ ἐξῆς· καὶ ἑρμηνεῖα τῆς προσευχῆς τοῦ, Πάτερ ἡμῶν.*

α'. Πάσης μὲν θεοπνεύστου Γραφῆς ἡ ἀνάγκωσις γίνεται τοῖς προσέχουσιν εὐσεβείας ἐπιγνώσις· ἡ δὲ σεπτή τῶν Εὐαγγελίων γραφή ὑψηλοτέρων ἐστὶ διδαγμάτων ὑπεροχή· τὰ γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐμπερόμενα λόγια ὑψίστου Βασιλέως ὑπάρχει θεοπνεύματα. Αὐτὸ καὶ φοβερὰ τις ἠπειληται κόλασις τοῖς μὴ φυλάττουσιν ἀκριβῶς τὰ ὑπ' αὐτοῦ εἰρημύγια. Εἰ γὰρ τῶν ἐπὶ τῆς ἀρχόντου ὁ παραβαίνων τοὺς νόμους ἀπαραίτητον ὀφίσταται κόλασιν, πόσω μᾶλλον ἀφορήτοις ἐκδοθήσεται βασάνοις ὁ τοῦ ἐπουρανοῦ Δεσπότης ἀθετῶν τὰ πράγματα; Ἐπὶ οὖν μάγας ἐστὶν ὁ τῆς ἀπροσεξίας κίνδυνος, μετὰ πολλῆς ἀκριβείας προσέχωμεν τῇ ἀκροάσει τῶν ἀρετικῶς ἀναγνωσθέντων ἡμῖν ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου ῥημάτων. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; *Στενὴ, φησὶν, ἡ πόλις, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν· καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν. Καὶ πάλιν· Πλατεία ἡ πόλις, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπόλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ διαρχόμενοι δι' αὐτῆς.*

Τούτων ἐγὼ συνεχῶς ἀκούων τῶν λόγων, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἐπὶ τὰ μάτια βλέπων σπουδὴν, λίαν θαυμάζω τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν. Πάντες γὰρ διὰ τῆς πλατείας βαδίζουσιν ὁδοῦ, πάντες εἰς τὰ παρόντα κηχῆναι πράγματα, καὶ τῶν μελλόντων οὐδέποτε λαμβάνουσιν ἔννοιαν· ἀλλ' εἰς μὲν τὰς σωματικὰς ἀπολαύσεις ἀδιαλείπτως ἐπαιγόνται, τὰς δὲ ψυχὰς ἄνωσιν ἐν λιμῇ κατατήκασθαι· καὶ μυρία καθ' ἐκάστην ἡμέραν λαμβάνοντες τραύματα, οὐδέποτε αἰσθησὶν ἔχουσι τῶν ἐν οἷς εἰσι κακῶν· καὶ τῶν μὲν τοῦ σώματος ἕνεκα παθημάτων, φοιτῶσι πρὸς τοὺς ταῦτα θεραπεύοντας· καὶ αὐτοὺς δὲ τούτους οὐκ ἀπαρτίζονται, καὶ μισθοῦς παρέχουσιν οἱ μάλιστα πλείστους, καὶ καρτερίαν ἐπιδεικνύνται πολλήν, καὶ τῆς ἐπιπόνου θεραπείας ἀνέχονται, ἵνα τὴν ἐκεῖνου ὑγίαν ὠνήσωνται· τῆς δὲ ψυχῆς κακῶς διακειμένης παντελῶς ἀμελοῦσι, καὶ τὴν ἀξίεραστον αὐτῆς ὑγίαν λαβεῖν οὐ σπουδάζουσι, καίτοι σαφῶς ἐπιστάμενοι, οἱ μὲν ὅμως αὐτῶν ὀφθαλμοὶ ἐστὶν καὶ ἐπίκηρον, καὶ τοῖς ἐαρινοῖς προσόικεν ἄνεσιν· ὁμοίως γὰρ ἐκεῖνοις μαραινεται καὶ ὁσένηται, καὶ φθορᾷ παραδίδεται τὴν δὲ ψυχὴν ἰσασὶν ἀθανασίᾳ τετιμημένην, καὶ καθ' εἰκόνα θεῖαν γεγεννημένην, καὶ τοῦ ζῶον πεπιστευμένην τοὺς οὐρανοὺς. Ὅσον γὰρ ἐστὶν ἡνίοχος ἄρματι, καὶ κερνῆτης πλοῖον, καὶ μουσικὸς ὄργανον, τοῦτο εἶναι τῷ γένει· τοῦτο σκεύει τὴν ψυχὴν ὁ πλάστης ἐνομοθέτησεν. Αὕτη γὰρ κατέχει τὰς ἡνάς, καὶ κινεῖ τὰ πηδάλια, καὶ τὰς χορδὰς ἀνακρούεται, καὶ εἴ μὲν τοῦτο πράττουσα, τὸ παναρμόνιον τῆς ἀρετῆς ἀνακρούεται μέλος· ὅταν δὲ ἡ χαλᾶση τοὺς φλόγγους, ἢ [26] διατείνῃ πέρα τοῦ δέοντος, καὶ τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἀρμονίᾳ λυμαίνεται. Ταύτης τοίνυν ἀμελοῦσιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδὲ βραχεῖς αὐτὴν ἐπιμελείας ἀξιοῦσιν, ἀλλ' ἅπαντα τῆς ζωῆς αὐτῶν

ο Omnes mes. τῶν εἰρημένων τὴν ἀλήθειαν. Duo postrema verba desunt in Morel.

τὸν χρόνον εἰς τὰς σωματικὰς ἀναλίσκουσι φροντίδας· καὶ οἱ μὲν τῶν ναυτίλων ἀσπάζονται βίον, καὶ κύμασι καὶ πνεύμασι μάχονται, τὴν ζωὴν καὶ τὸν θάνατον μεθ' ἑαυτῶν περιφέροντες, καὶ τὰς τῆς σωτηρίας ἐλπίδας ἐν ὀλίγοις σάνισι κατέχοντες· οἱ δὲ τὸν τῆς γεωπονίας ἀναδέχονται ἰδρῶτα, βούς ἀροτῆρας ζευγνύοντες, καὶ τὴν γῆν ἀροτρώνοντες, καὶ νῦν μὲν σπείροντες καὶ θερίζοντες, νῦν δὲ φυτεῖοντες καὶ τρυγῶντες, καὶ ἅπας αὐτοῖς ὁ χρόνος μετὰ τῆς τοιαύτης ὀδεύει ταλαιπωρίας· οἱ δὲ τὰς ἐμπορίας ἐπιέρχονται, καὶ ὑπὲρ τούτων τὰς ἐν γῆ τε καὶ θαλάττῃ ποιοῦνται ἀποδημίας, καὶ τῆς οικείας τὴν ἀλλοδαπήν προτιμῶσι, καὶ πατρίδα, καὶ γένος, καὶ φίλους, καὶ ὁμοζύγους μετὰ παιδῶν καταλιμπάνοντες, ὀλίγων ἕνεκα κερδῶν τὴν ξέντην ἀσπάζονται. Καὶ τί δεῖ πάσας καταλέγειν τὰς τέχνας, ἃς ταῖς χρεῖαις τοῦ σώματος ἐξεύρον οἱ ἄνθρωποι, ἐν αἷς διημερεύοντες καὶ διανυκτερεύοντες, τὴν μὲν ἐκεῖνου θαλασσίαν ἑαυτοῖς περιποιοῦνται, τὴν δὲ ψυχὴν ὑπεροπῶσι κτείνωσάν τε καὶ διψῶσαν καὶ ἀρχμῶσαν καὶ ρυπῶσαν, καὶ ὑπὸ μυρίων ἐνοχλουμένην κακῶν; Καὶ μετὰ πολλοὺς ἰδρῶτας καὶ κόπους οὐδὲ τὸ θνητὸν σῶμα θανάτου κρείττον ἐργάζονται, καὶ τὴν ἀθάνατον μετὰ τῷ θνητοῦ ταῖς ἀθανάτοις ὑποβάλλουσι τιμωρίαις.

β'. Διὰ τοῦτο λίαν ὀλοφύρομενος τὴν περιεχυμένην ἄνοιαν ταῖς τῶν ἀνθρώπων ψυχαῖς, καὶ τῆς ἐπικειμένης αὐτοῖς ἀγλῦος τὴν παχύτητα, ἐβουλόμην μὲν εὐρεῖν σκοπιᾶν τινα ὑψηλὴν ὑποδεικνύουσαν μοι πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων γέννη· ἐβουλόμην δὲ καὶ φωνῆς τυχεῖν, πάντα περιηούσης τὰ πέρατα, καὶ πᾶσιν ἀρχούσης τοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ στήναι καὶ βοήσαι, καὶ τὴν Δαυιδεῖκην ἐκείνην ἀνακράξαι φωνῆν· *Υἱὸς ἀνθρώπων, ἕως ποῦς βαρυνᾷς ἡμᾶς; ἵνα τί ἀγαπήτα ματαιότητα καὶ ζητεῖτε ψεῦδος, προτιμῶντες τῶν οὐρανῶν τὰ φθειρόμενα; Ἔως ποῦς τοὺς ὀφθαλμοὺς μύετε, καὶ τὰ ὦτα βύετε, καὶ τῆς θαλάσσης φωνῆς οὐκ ἀκούετε, τῆς καθ' ἐκάστην ἡμέραν βοῆσης· Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε, καὶ εὐρήσεται, κρούετε, καὶ ἀνοιγήσεται ὑμῖν· πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται; Ἐπειδὴ δὲ τινες ἀτελέστερον διακείμενοι καὶ πρὸς τὰ βιωτικὰ μᾶλλον ἐπιρρηπῶς ἔχοντες, καὶ τοῖς φιλοσόφοις ἐνηδυπαθοῦντες λογισμοῖς, οὐ καθήκοντως ποιοῦνται τὰς αἰτήσεις, τούτου χάριν ὁ κοινὸς Δεσπότης εὐχῆς ἡμῖν διδασκαλίαν ὑπέδειξεν, εἰπὼν· Ὅταν προσεύχησθε, μὴ βαττολογεῖτε, ὡς περὶ οἱ ἐθνηκοί· δοκοῦσι γὰρ, οἱ ἐν τῇ πολυλογίᾳ αὐτῶν εἰσακουσθήσονται· βαττολογίαν ὀνομάζων τὴν φλυαρίαν, τὴν διὰ πολλῶν μὲν λόγων προσφερομένην, ὠφελείας δὲ πάσης ἔστερημένην.*

Ἐπαινίττεται τοίνυν, ἀπαγορευῶν τὴν βαττολογίαν ὁ Κύριος, μὴ χρῆναι τοὺς προσευχομένους αἰτεῖν τὰ ῥέοντα καὶ ἀπολλύμενα· μὴ σώματος ὠραιότητα, τὴν ἐπὶ χρόνου μαραινόμενήν, καὶ ὑπὸ νόσου δαπανωμένην, καὶ ὑπὸ θανάτου καλυπτομένην· τοιοῦτον γὰρ τὸ σωματικὸν κάλλος. Ἄνθος ἐστὶν ὀλιγοχρόνιον,

β Mss. μετέρχονται. Unus ms. μοσι καὶ τῆς ἡμεδαπῆς τὴν ἀλλοδαπήν.

DE INSTITUENDA SECUNDUM DEUM VITA, ET IN ILLUD, ANGUSTA EST PORTA (*Math. 7. 14*),
ETC.: ITEM EXPLICATIO ORATIONIS, PATER NOSTER (a).

1. Omnis Scripturæ divinitus inspiratæ lectio animum adhibentibus piæ religionis notitiam affert: veneranda autem evangeliorum Scriptura præstantioribus documentis excellit: quæ enim in ea efferuntur dicta, supremi Regis sunt oracula. Quamobrem his, qui dicta ejus accurate non observarint, horribile impendit supplicium. Si enim is, qui terrenorum principum leges transgreditur, indeprecabiles omnino pœnas luet: quanto magis qui cælestis Domini jussa detrectat, intolerandis cruciatibus afficitur? Quia igitur magnum est incuriæ periculum, summa cum diligentia jamjam lectis attendamus. Quæ sunt autem illa? *Angusta est, inquit, porta, et arcta via, quæ ducit ad vitam: et pauci inveniunt eam (Math. 7, 14.)* Et rursus: *Lata est porta, et spatiosa via, quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui transeunt per eam. (Ib. v. 13.)*

Corporis cura animi curæ postponenda. — Horum ego frequens auditor verborum, hominumque studia cernens inanibus in rebus posita, dictorum veritatem vehementer admiror. Omnes quippe in lata gradiuntur via, omnes rebus inhiant presentibus, futurorumque cogitationem numquam suscipiunt; sed ad corporeas voluptates cum impetu assidue feruntur, animas vero suas sinunt fame contabescere; cumque innumeris quotidie vulneribus confodiantur, eorum in quibus versantur malorum nullum habent sensum: ac qui in corporeis ægritudinibus ad medicos adeunt, ipsos domum evocant, amplissimamque illis mercedem retribuunt, tolerantiam vero summam exhibent, et curationem sustinent laboriosam, quo valetudinem consequantur corporis; illi, inquam, male affectam animam prorsus negligunt, expetendamque ejus sanitatem contemnunt, licet probe sciant corpus mortale et corruptioni obnoxium esse, vernisque floribus consimile: perinde enim marcescit, exstinguitur, corrumpitur; animam vero immortalitate præditam, et ad imaginem Dei factam, cui concredita sunt animalis corporis gubernacula. Quod enim est auriga curru, gubernator navi, musicus instrumento, id ipsum huic terreno vasculo esse animam præcepit Opifex ille. Hæc habenas tenet, clavum moderatur, et chordas pulsat: quod cum scienter facit, suavissimum virtutis reddit concentum: cuni autem vel remiserit sonos, vel intenderit plus quam oporteat, et artem et harmoniam labefactat. Hujus ergo animæ curam abjeiciunt multi mortales, nec minima quidem illam cura dignantur; sed totum vitæ tempus in corporeas sollicitudines impendunt. Atque hi quidem nauticum

(a) collata cum Mss. Regiis 1964 et 2319, et Colbertino 1054.

vitæ genus amplectuntur, ac cum fluctibus et ventis concertant: vitam mortemque secum semper una circumferentes, spemque salutis totam exiguis committentes tabulis: illi agriculturæ sudores suscipiunt, boves aratro jungunt, terram sulcant, nunc semen-tem jaciunt, nunc metunt: modo plantant, modo vindemiæ dant operam; et hac in miseria totum tempus cinetiuntur. Alii mercaturam adeunt, et ea de causa terra marique peregrinantur, alienum solum suo anteferentes, patriam, genus, amicos, conjuges, liberos relinquunt, exiguique lucri causa libenter peragunt. Sed quid attinet artes omnes enumerare, quas in usum corporis commenti sunt homines, in quibus die noctuque versantes, curam corporis sibi suscipiunt, animam vero despiciunt esurientem, sitientem, squalentem, sordibus fodatam, sexcentisque agitatam ærumnis? Cæterum post tantos illos sudores laboresque mortale corpus a morte non vindicant, animamque immortalem cum mortali corpore æternis suppliciis subjiciunt.

2. Tantam ego mortalium animis offusam ignorantiam, ingruentemque ipsis densam caliginem deflens, vellem utique sublimem quandam reperire speculam, quæ universa mihi hominum genera oculis subjiceret: vocemque dari mihi, quæ posset ab universis terræ finibus exaudiri, ut Davidicum illum sonum ederem: *Filii hominum, usquequo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, et queritis mendacium (Psal. 4, 3)?* dum terrena cælestibus, temporanea æternis, corruptibilia incorruptilibus anteponitis. Usquequo oculos clauditis, aures obturatis, divinaque illam vocem quotidie clamantem non auditis: *Petite, et dabitur vobis, querite, et inveniatis; pulsate, et aperietur vobis (Math. 7, 7)?* *Omnis enim qui petit, accipit; et qui querit, invenit, et pulsanti aperietur (Ib. v. 8).* Quia vero nonnulli imperfectiores sunt, et ad sæcularia proni, carnalibusque cogitationibus indulgent, non ea qua oporteret ratione preces adhibent: ideo communis omnium Dominus precandi nobis formam præscripsit dicens: *Orantes autem, nolite multum loqui, sicut ethnici: putant enim, quod in multiloquio exaudientur (Math. 6, 7):* multiloquium vocans futilitatem, multitudine verborum redundantem, utilitateque carentem.

Pulchritudo corporis, resque terrenæ quam fluxæ sint. Omnium dispensatio Deo committenda. — Subiudicat igitur Dominus, dum multiloquium prohibet, non oportere eos, qui precantur, fluxa et corruptibilia postulare: non corporis pulchritudinem, quæ tempore marcescit, et morbo labefactatur, demumque morte deletur. Talis uamque est corporis pul-

chritedo, hoc minime diuturnus, qui paucillum in juventutis vere floret, sed brevi temporis decursa corrumpitur. Si quis vero substantiam ejus explorare velit, tunc illum magis despere poterit. Nihil enim aliud est, quam pituita, sanguis et humor, cibusque mansi chylus. Hinc enim oculi, genæ, nares, supercilia, labia, totumque corpus irrigatur: quæ si desinat irrigatio, illa formæ venustas prorsus desinet. Non pecuniarum facultates, quæ aquarum instar fluvialium influunt et defluunt, et nunc ad illum, nunc ad alium transiliunt: quæ possessorem fugiunt, et apud se diligentes manere recusant: insidiatores vero multos habent, lineas, fures, sycophantas, incendia, naufragia, bellorum incursus, populorum seditiones, domesticorum nequitiæ, chiographorum amissiones, vel additiones, imminutiones: aliæque multa, quæ pecuniarum amantes invadunt detrimenta. Non dignitatum potentiam, quæ et ipsa multa parit incommoda, sollicitudinum tabem, insomnia frequentia, invidiorum insidias, inimicorum machinamenta, subdolum rhetorum argutiam, quæ compositis verbis veritatem circumvenit, iudicibusque ipsis magnum periculum erant. Sunt enim, sunt revera multiloqui viri multi, et futilibus instructi verbis, qui hæc et similia a Deo universorum postulant, eorumque, quæ vere sunt bona, nullam rationem habent. Atqui medicum medicamentorum usum non ægroti docent, sed hi, quantumvis durus molestusque sit curationis modus, quæ ab illo offeruntur sustinent. Itemque gubernatorem non vectores jubent hoc illo modo clavum tenere, et navim dirigere; sed in tabulatis sedentes, illius peritiæ, non modo secundis ventis, sed etiam extremo ingruente periculo sese committunt. Uni tantum Deo, qui quæ nobis utilia opportunaque sunt accurate novit, illi male feriat homines cedere nesciunt, sed perniciose quasi utilia postulant, perinde atque ægrotus, qui a medico petit, non ea quæ morbum depellant, sed quæ materiam illam morbi matrem alant. Verum medicus infirmi preces non admittit, sed etiamsi lacrymantem ingementemque videat, artis præceptis obtemperabit potius, quam illius flectatur lacrymis: tumque medici inobsequentiam, non inhumanitatem, sed humanitatem vocamus. Contra vero si ægroti morem gerat, ejusque voluptati obsequatur, hostiliter cum illo agit; sin renitatur, ejusque cupiditatem oppugnet, misericordia atque clementia utitur. Sic animarum nostrarum Medicus, quæ noxia futura sunt potentibus numquam dedit. Neque enim patres preliis amantes filii adhuc tenellis gladios aut ignitos carbones petentibus, umquam porrexerint: norunt enim hæc damno futura esse si dentur: nonnulli vero in extremam prolapsi dementia, non modo corporis pulchritudinem, divitias, potentiam cæteraque hæc genus ab universorum Deo postulant; sed etiam inimicis suis imprecantur, ipsosque poenis supplicioque afflicti rogant: et quem sibi propitium benignumque esse precantur, inimicis inimicem inhumanamque esse peroptant. Quæ omnia Dominus reprimere præoccupans, multiloquium vetat, docetque quid sit in oratione dicendum: ac paucis verbis ad omnem virtutem instituit: illa quippe verba non modo doctrina ad præcandum sunt, sed etiam ad perfectam vitam institutio.

3. *Oratio dominica ejusque explanatio.* — Quænam autem illa sint, et quis eorum sensus, diligentissime exquiramus, eaque tamquam divinas leges non dubitantè observemus: *Pater noster, qui es in cælis* (*Math. 6. 9. sqq.*). O quantam erga homines benignitatem! o quantam dignitatis excellentiam! Ecquis sermo erit ad gratias tantorum honorum largitori agendas satis? Perpende, dilecte, tuæ meæque naturæ vilitatem: scrutare cognitionem, terram, pulverem, lutum, laterem, cinerem: e terra namque effeci, in terram demum resolvimur. His perpensis, inscrutabiles divinx erga nos benignitatis divitiæ cum stupore considera: quod Patrem illum vocare jussus sis, terrenus cælestem, mortalis immortalẽ, corruptibilis incorruptibilem, temporaneus æternum, qui heri aut nuper lutum eras, eum qui ante sæcula Deus erat. Profecto non ad illam frustra mittendam vocem edoctus es; sed ut ad illam, quam lingua tua protulit, Patris appellationem, reverentia commotus, ejus benignitatem imiteris: quemadmodum alibi dicit: *Estote similes Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos* (*Math. 5. 45*). Non potest benignum Deum Patrem appellare quisquis est feroci inimitique animo: neque enim servat illas benignitatis, quæ in cælesti Patre est, tesseras, sed in ferinam se speciem transmutavit, atque a divina illa nobilitate excidit, secundum illud David dictum: *Homo cum in honore esset, non intellexit: comparatus est jumentis insipientibus, et similitis factus est illis* (*Psal. 48, 21*).

Etenim qui ut taurus insilit et invadit, ut asinus calces ferit, ut camelus injuriæ meminit, ut ursus vorat, ut lupus rapit, ut scorpius pungit, subdole agit ut vulpes, hinnit ad feminas instar equi emissarii, qui possit dignam filio vocem emittere, Patremque Deum compellare? Quem hunc igitur vocemus? Feramne? At feræ uno ex enumeratis vitio laborant, hic vero omnia simul complectens, feritate ipsarum efferrator est. Ecquid dico feram? fera quavis deterior ille est. Etenim feræ licet natura sua inimites sint, humana tamen arte cicares fiunt et mansuescunt: hic vero homo, qui insitam illis a natura feritatem in mansuetudinem, quæ contra illarum naturam est, commutat, quam excusationem habebit, qui inditam sibi a natura mansuetudinem in feritatem naturæ suæ contrariam convertit, et quod erat natura ferum, mite reddidit, se vero natura mitem, ferum effecit? et qui leonem mitigat tractabilemque facit, iram suam leone reddit intractabiliorẽ? At in leone duo sunt impedimenta, quod is ratione careat, et quod cætorum omnium sit ferocissimus: et tamen per divinitus inditam sapientiam ferinam illam superat naturam; verum is, qui in feris naturam vincit, in seipso et naturæ ei propositi voluntarii bonum perdit: dumque leonem

πρὸς ὄλιγον μὲν φαινόμενον τῷ ἔαρι ^a τῆς νεότητος. [27] μετ' ὀλίγον δὲ φθειρόμενον ὑπὸ τῆς χρόνου παλαιότητος. Εἰ δὲ καὶ τὴν ὑπόστασιν αὐτοῦ τις ἐξετάσειν ἐθέλοι, τότε κλίον αὐτοῦ διαπτέειν δυνήσεται. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἐστίν, ἢ φλέγμα καὶ αἷμα καὶ ρεῦμα καὶ τροφῆς διαμασθηθείσης χυλός. Ἐκ τούτου γὰρ καὶ ὀφθαλμοί, καὶ παρειαί, καὶ ῥίνες, καὶ ὀφρύες, καὶ χεῖλη, καὶ ὄλον ἀρδεύεται τὸ σῶμα· κἂν ἐπιλείψῃ ποτὲ ἢ τούτων ἀρδέα, συνεπιλείψει πάντως καὶ τοῦ προσώπου ἢ εὐμορφία. Μὴ πλοῦτον χρημάτων τὸν καθ' ὁμοιότητα τῶν ποταμίων ὑδάτων ἐπιβρόντά τε καὶ μεταβρόντα, καὶ νῦν μὲν παρὰ τούτου, νῦν δὲ παρ' ἐκείνου πηδῶντα ^b, καὶ τοὺς κατέχοντας φεύγοντα, καὶ τοὺς φιλοῦσιν αὐτὸν παραμένειν οὐκ ἀνεχόμενον, καὶ μικροῦς ἐπιβούλους ἔχοντα, καὶ σῆτας, καὶ ληστὰς, καὶ σκυροφάντας, καὶ ἐμπρησμούς, καὶ ναυάγια, καὶ πολέμων ἐφόδους, καὶ δῆμων ἐπαναστάσεις, καὶ κακουργίας οἰκετῶν, καὶ γραμμάτων ἀφαιρέσεις, καὶ προσθήκας, καὶ μειώσεις, καὶ ἅλλα ὅσα τοῖς ἐρώσι χρημάτων ὑπὸ τῆς φιλοπλουτίας ἐπιφύεται δεινά. Μὴ δυναστέων ἀξιωμάτων· πολλά γὰρ καὶ ταύτη ἀλγεινὰ παραφύεται, φροντίδων τηκεδόνες, ἀγρυπνίας συνεχεῖς, ἐπιβουλαι παρὰ τῶν φθοιούτων, κατασκευαὶ παρὰ τῶν μισούτων, στωμιλλὰ ῥητόρων τοῖς κτενυγλωττισμένοις λόγοις ὑποκλέπτουσα τὴν ἀλήθειαν καὶ πολλὸν τοῖς δικάζουσι προξενούσα κίνδυνον. Εἰσι γὰρ, εἰσι βαττολόγοι τινὲς, καὶ ματαιολόγοι, ταῦτά τε καὶ τὰ τοιαῦτα παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων αἰτούντες, καὶ τῶν ὄντως ἀγαθῶν οὐδένα ποιούμενοι λόγον. Καὶ τὸν μὲν ἱατρὸν οὐχ οἰ νοσοῦντες διδάσκουσι τῶν φαρμάκων τὴν χρῆσιν, ἀλλὰ τὸν ὑπ' αὐτοῦ προσφερομένων ἀνέχονται μόνον, κἂν ἐπίπονος ἢ ὁ τῆς θεραπείας· τρώσῃ καὶ τὸν κυβερνήτην οἱ πλέοντες οὐ κελεύουσι τοῖσδε κατέχειν τοὺς ὄλακα, καὶ τὸ σκάφος ἰθύνειν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων καθήμενοι, τῆς ἐκείνου ἐπιστήμης ἀνέχονται, οὐ μόνον ἐξ οὐρίων φερόμενοι, ἀλλὰ καὶ τὸν ἔσχατον ὑπομένοντας κίνδυνον· τῷ Θεῷ δὲ μόνον, τῷ τὸν συμφέρων ἡμῖν ἀκριθῶς ἐπισταμένῳ διδόναι, οἱ τὰς φρένας κακῶς διακειμένοι παραχωρεῖν οὐκ ἀνέχονται, ἀλλ' αἰτούσιν ὡς ὠφέλιμα τὰ ὀλέθρια, ὁμοιον ποιούντες ἀβρώσῳ, τὸν ἱατρὸν δοῦναι αὐτῷ παρακαλοῦντι, οὐχ ὅσα λύει τὴν νόσον, ἀλλ' ὅσα τρέφει τὴν ὕλην τὴν τῆς νόσου μητέρα. Ἄλλ' οὐκ ἀνέξεται ὁ ἱατρὸς τῆς τοῦ κείμενος ἰκεσίας, ἀλλὰ κἂν δακρύοντα ἴδῃ καὶ ὀλοφυρόμενον, τῷ νόμῳ τῆς τέχνης ἀκολουθεῖ μᾶλλον, ἢ τοῖς τούτου δάκρυσιν ἐπικάμπτεται, καὶ τὴν ἀπίθειαν οὐκ ἀπανθρωπίαν, ἀλλὰ φιλανθρωπίαν ὀνομάζομεν· πειθόμενος μὲν γὰρ τῷ νοσοῦντι, καὶ τὰ πρὸς ἔθοντῃν χαρίζομενος, τὰ πολεμίῳν εἰς αὐτὸν ἐργάζεται ἀντιταίνων δὲ αὐτῷ, καὶ τῆ ἐπιθυμίᾳ μαχόμενος, ἐλεῖρ κέχρηται καὶ φιλανθρωπίᾳ· οὕτω καὶ ὁ τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἱατρὸς οὐκ ἀνέχεται δοῦναι τοῖς αἰτούσι τὰ εἰς βλάβην αὐτοῖς ἔσομανα. Ὅτε γὰρ οἱ φιλόδοργοι πατέρες τοῖς κομιδῇ νηπίοις μαχαίρας ἐπιζητοῦσιν ἢ κυρὰς ἀνθρακας, ὀρέγοντι ἀνέχονται· Ἰσασί γὰρ σαφῶς βλαβεράν αὐτοῖς οὔσαν τὴν τοιαύτην ὄσαν τινὲς δὲ τῶν εἰς ἔσχατῃν ἀλογίαν ἐκπεπτωκότων, οὐ μόνον σώματος ὠραιότητα, καὶ πλοῦτον, καὶ δυναστείαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα παρὰ τοῦ τῶν ὄλων Θεοῦ αἰτούσιν, ἀλλὰ [28] καὶ τοῖς ἔχθροῖς αὐτῶν ἐπαρῶνται, καὶ τινα πτωρίαν ἐπενεχθῆναι αὐτοῖς ἰκετεύουσιν, καὶ ὃν ἔαυ-

^a Sic duo mss. Morel. et Savil. in marg. recte. Savil. in textu et unus aliq. Mox tres mss. φθειρόμενον ὑπὸ, ceteri vero φαινόμενον perperam. Savil. in marg. ἀφανίζου-
^b in quo quodammodo prorsus similia habes supra Orat. I ad Theodorum lapsam num. 13

^c All' ἐκείνων φοιτῶντα.

τοῖς ἡμερον εἶναι καὶ φιλάνθρωπον εὐχονται, τούτου τοῖς ἔχθροῖς ἀνήμερον γενέσθαι καὶ ἀπάνθρωπον βου-
λονται. Ταῦτα τοίνυν ὁ Δεσπότης προαναστειλόμενος, παρεγγυᾷ μὲν μὴ βαττολογεῖν διδάσκει δὲ τίνα χρῆ
λέγειν ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἐν ὀλίγοις ῥήμασι πᾶσαν
ἀρετὴν ἐκπαιδεύει· οὐ μόνον γὰρ εὐχῆς ἐστὶ διδασκαλίαι
ἐκείνα τὰ ῥήματα, ἀλλὰ καὶ βίου τελείου παιδαγωγία.

γ. Τίνα δέ ἐστὶ ταῦτα, καὶ τίς ἢ τούτων ἔννοια, μετὰ
πολλῆς ἀκριθείας ἐξετάσωμεν, καὶ ὡς θεῖους νόμους
ἀσφαλῶς τηρήσωμεν. Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς. Ὡ πόση τῆς φιλανθρωπίας ἢ ὑπερβολῆ! Ὡ πόση
τῆς φιλοτιμίας ἢ ὑπεροχῆ! ποῖος ἀρκέσει λόγος πρὸς
εὐχαριστίαν τοῦ τοσαῦτα πηγάζοντος ἡμῖν ἀγαθὰ;
Σκόπησον, ἀγαπητέ, τῆς σῆς καὶ τῆς ἐμῆς φύσεως
τὴν εὐτέλειαν, ἐρευνήσον τὴν συγγένειαν, τὴν γῆν,
τὸν χοῦν, τὸν πηλόν, τὴν σποδόν, τὴν σποδόν· ἀπὸ
γὰρ τῆς γῆς διαπλασθέντες, πάλιν εἰς τὴν γῆν μετὰ
τέλος ἀναλύομεν. Ταῦτα οὖν ἐνοήσας ἐκπλάγῃ τὸν
ἀνεξιχνίαστον πλοῦτον τῆς πολλῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ
ἀγαθότητος, ὅτι Πατέρα καλεῖν προσετάχθησιν αὐτόν,
ὁ γῆϊνος ἀνωύρανιον, ὁ θνητὸς τὸν ἀθάνατον, ὁ φθα-
ρτὸς τὸν ἀφθαρτον, ὁ πρόσκαιρος τὸν αἰώνιον, ὁ φθὸς
καὶ πρῶτον πηλός, τὸν ὄντα πρὸ τῶν αἰώνων Θεόν.
Ἄλλ' ἵνα τὴν ὑπὸ τῆς γλώττης σου προφερομένην
τοῦ Πατρὸς ὀνομασίαν αἰδοῦμενος, μιμῆ αὐτοῦ τὴν
ἀγαθότητα, ὡς καὶ ἀλλαχῶ φησι· Γίνεσθε ὁμοιοὶ
τοῦ Πατρὸς ὅμων τοῦ ἐν οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἡλιον
αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ
βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Οὐ δύναται γὰρ
Πατέρα καλεῖν τὸν φιλάνθρωπον Θεόν ὁ τὴν γνῶμην
ἔχων θηριώδη καὶ ἀπάνθρωπον· οὐδὲ γὰρ σώζει τοὺς
χαρακτήρας τοὺς ἐν τῷ ^c εὐκρανίῳ Πατρὶ ἀγαθότη-
τος, ἀλλ' εἰς τὸ θηριώδες εἶδος ἑαυτὸν μετεμόρφωσεν,
καὶ τῆς θεϊκῆς εὐγενείας ἐξέπεσε, κατὰ τὸ ὑπὸ τοῦ
Δαυὶδ εἰρημένον· Ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὦν οὐ συνῆκε,
παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ
ὠμοιωθῆ αὐτοῖς. Ὅταν γὰρ τις σκυρτᾷ μὲν ὡς ταῦ-
ρος, λακτιζῇ δὲ ὡς βνος, μνησικακῇ δὲ ὡς κάμηλος,
καὶ γαστριμαργῇ μὲν ὡς ἄρκτος, ἀρπίξῃ δὲ ὡς λύ-
κος, πλήτη δὲ ὡς σκορπίος, ὑπουλός δὲ ἢ ὡς ἀλώπηξ,
χρεμετίξῃ δὲ ἐπὶ γυναίξιν ὡς ἵππος Ὀηλυμανθῆς, πῶς
δύναται ὁ τοιοῦτος τὴν νιῶν πρέπουσαν ἀναπέμψαι
φωνὴν, καὶ Πατέρα ἑαυτοῦ καλεῖν τὸν Θεόν; Τί οὖν
ὀνομάζεσθαι χρῆ τὸν τοιοῦτον; Θηρίον; Ἄλλὰ τὰ
ἡρία ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαττωμάτων κατέχεται· ὁ
τὸς δὲ πάντα συναγαγὼν ἐν ἑαυτῷ, καὶ τῆς ἐκείνων
ἀλογίας γέγονεν ἀλογώτερος. Καὶ τί λέγω θηρίον;
θηρίου παντὸς χαλεπώτερός ἐστιν ὁ τοιοῦτος. Ἐκείνα
μὲν γὰρ, καίτοι κατὰ φύσιν ἄγρια ὄντα, ἀνθρωπίνως
ἀπολαύσαντα τέχνης, ἡμέρα πολλὰς γίνεται· οὕτως
δὲ, ἀνθρώπος ὢν, καὶ τὴν ἐκείνων ἀγριότητα τὴν κα-
τὰ φύσιν εἰς τὴν ἡμερότητα μεταβαλὼν τὴν παρὰ
φύσιν, ποῖαν ἔξει ἀπολογία, τῆν ἑαυτοῦ πραότητα
τὴν κατὰ φύσιν εἰς ἀγριότητα ἐξέγνων τὴν παρὰ φύ-
σιν, καὶ τὸ μὲν ἄγριον φύσει ποιῶν ἡμερον, ἑαυτὸν δὲ
τὸν [29] ἡμερον φύσει ποιῶν ἄγριον; καὶ λέοντα μὲν
πιθασσέων, καὶ χειροῖθι ποιῶν, τὸν δὲ θυμὸν τὸν
ἴδιον λέοντος κατασκευάζων ^d ἀγριώτερον; Καίτοι
ἐκεῖ δύο ἐστὶ κωλύματα, καὶ τὸ λογισμῶ ἐστερηθῆσαι
τὸ θηρίον, καὶ τὸ πάντων εἶναι θυμωδέστερον· ἀλλ'
ὁμως διὰ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ δοθείσης σοφίας, καὶ
τῆς θηριώδους περιγίνεσθαι φύσεως. Καὶ ὁ ἐπὶ τῶν
θηρίων τὴν φύσιν νικῶν, ἐφ' ἑαυτοῦ μετὰ τῆς φύσεως
καὶ τὸ τῆς προαιρέσεως ἀπόλοιτο καλόν· καὶ λέοντα

^c I lege τοὺς χαρ. τῆς ἐν τῷ. Epist.

^d Mss. ἴδιον λέοντος κατασκ. In Morel. et Savil. λέψ-
τος deest, sed ad seriem p. rlinere videtur.

μὲν ποιεῖ ἄνθρωπον, ἐαυτὸν δὲ περιορᾷ ἐξ ἀνθρώπου γινόμενον λόντα· καὶ ἐκείνῳ μὲν τὰ ὑπὲρ φύσιν χαρίζεται, ἐαυτῷ δὲ οὐδὲ τὰ κατὰ φύσιν πορίζεται. Πῶς τοίνυν ὁ τοιοῦτος θυνησεται Πατέρα καλεῖν τὸν Θεόν; Ὁ μόντοι περὶ τοὺς πλησίον ἡμερος καὶ φιλόφρωνος, καὶ τοὺς εἰς αὐτὸν πλημμελοῦντας οὐκ ἀμυνόμενος, ἀλλ' εὐσεβείαις τὰς ἀδικίας ἀμειβόμενος, οὐ κατακρίνεται Πατέρα καλῶν τὸν Θεόν. Πρόσχε δὲ τῇ ἀκριβείᾳ τοῦ λόγου, πῶς ἡμῖν νομοθετεῖ τὸ φιλόλληλον, καὶ εἰς ἀγαπητικὴν ἔκπαιξιν συνάπτει διάθεσιν. Οὐ γὰρ ἐκέλευε λέγειν, Πάτερ μου, ὅτι τοὺς οὐρανοὺς, ἀλλὰ, Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἵνα κοινὸν Πατέρα ἔχιν διδαχθέντες, ἀδελφικὴν πρὸς ἀλλήλους δαικνύωμεν εὐνοίαν. Εἶτα διδάσκων ἡμᾶς καταλιπεῖν τὴν γῆν καὶ τὰ περὶ γῆν α, καὶ μὴ κεχηγμένα κάτω, ἀλλὰ τῆς πίστεως λαβεῖν τὰ περὶ καὶ ἀναστῆναι τὸν ἄερα, καὶ διαβῆναι τὸν αἰθέρα καὶ ζητῆσαι τὸν καλούμενον Πατέρα, προσέταξε λέγειν Πάτερ ἡμῶν, ὃ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὐκ ἐπειδὴ ἐν τοῖς οὐρανοῖς μόνον ἔστιν ὁ Θεός, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς κάτω περὶ γῆν καλινδουμένους ἀναυῖσαι εἰς οὐρανοὺς παρασκευάσῃ, καὶ τῷ κάλλει τῶν ἐπουρανίων ἀγαθῶν περιλάμψας, τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν πᾶσαν ἐκαὶ μετενέγκῃ.

θ. Εἶτα δευτέραν προσέθηκε ῥῆσιν, εἰπὼν Ἄγισθῆτω τὸ δρομὸν σου. Καὶ μοι μηδεὶς ἀνοήτως ὑπολαμβάνετω ἀγιασμοῦ προσθήκην χαρίζεσθαι τῷ Θεῷ ἐν τῷ λέγειν Ἄγισθῆτω τὸ δρομὸν σου· ἅγιος γὰρ ἐστι, καὶ πανάγιος, καὶ ἅγιων ἀγιώτατος. Καὶ ταύτην αὐτῷ τὴν ὑμνωδίαν προσφέρει τὰ Σεραφεῖμ ὀπιγῆτοις βοῶντα κραυγαῖς, Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβὰωθ, πλήρης ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἄλλ' ὡσπερ οἱ τοὺς βασιλεῦσι τὰς εὐφημίας προσφέροντες, καὶ βασιλείας καλοῦντες καὶ αὐτοκράτορας, οὐκ ὃ μὴ ἔχουσι χαρίζονται, ἀλλ' ὅτι ἔχουσιν εὐφημοῦσιν· οὕτω καὶ ἡμεῖς οὐ τὴν οὐκ οὔσαν ἀγκυσίνην προσφέρομεν τῷ Θεῷ, λέγοντες, Ἄγισθῆτω τὸ δρομὸν σου, ἀλλὰ τὴν οὔσαν δοξάζομεν· τὸ γὰρ ἀγισθῆτω, ἀντὶ τοῦ δοξασθῆτω, εἰρηται. Διδασκόμεθα τοίνυν διὰ τῆς φωνῆς ταύτης τὸν κατ' ἀρετὴν μετέπειν βίον, τὸν τοῦτον ὁρῶντες οἱ ἄνθρωποι, τὸν οὐράνιον ἡμῶν Πατέρα δοξάζωσιν· ὃ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μετὰ τοῦτο λέγειν ἐδιδάχθημεν Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· τυραννοῦμενοι γὰρ ὅτι τῶν τοῦ σώματος παθημάτων, καὶ μυρίας πειρασμῶν [30] δεχόμενοι προσβολὰς, τῆς τοῦ Θεοῦ χρῆζομεν βασιλείας, ἵνα μὴ βασιλεύσῃ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ σώματι ἡμῶν εἰς τὸ ὑπακούειν αὐτῇ ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτοῦ, μηδὲ παριστάνομεν τὰ μέλη ἡμῶν ὅπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀλλ' ἵνα παραστήσωμεν ὅπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ, καὶ στρατευόμεθα τῷ βασιλεῖ τῶν αἰώνων. Διδασκόμεθα δὲ πρὸς τοῦτους, μὴ σφόδρα τῷ παρόντι βίῳ προστετηκῆναι, ἀλλὰ καταφρονεῖν μὲν τῶν παρόντων, ἐπιθυμεῖν δὲ τῶν μελλόντων ὡς μερόντων, καὶ τὴν βασιλείαν ἐκείνην ζητεῖν τὴν οὐράνιον καὶ αἰώνιον, καὶ τοῖς ἐνταῦθα τερπνοῖς μὴ κατέχεσθαι, μὴ σωματικῶν εὐμορφίᾳ, μὴ χρημάτων εὐπορίᾳ, μὴ κτημάτων εὐθηνίᾳ, μὴ λίθων πολυτελείαις, μὴ οἰκῶν μεγαλοουργίας, μὴ ἡγε-

μονίας καὶ στρατηγίας, μὴ ἀλουργίας καὶ διαδύματι, μὴ ὀφιοποιίας καὶ καρυκαίας καὶ παντοδαπαῖς χλωδαῖς, μὴ ἄλλῳ τινὶ τῶν τὰς ἡμετέρας δελεάζοντων αἰσθήσεσι, ἀλλὰ πᾶσι τοῖσι ἐβρώσας φράσαντες, τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἀδιαιλίπτως ὀρέγεσθαι. Οὕτως ἡμᾶς καὶ ταύτην διδάξας τὴν ἀρετὴν, ἐκέλευσε λέγειν· Γενηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς· ἐνταθεικῶς γὰρ ἡμῖν τῶν μελλόντων τὸν ἔρωτα, καὶ τῆς ἐπουρανίου βασιλείας τὴν ἐπιθυμίαν, καὶ τρώσας ἡμᾶς ἐκείνῳ τῷ πόθῳ, παρασκευάζει λέγειν· Γενηθῆτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄδς ἡμῖν, φησὶ, Δέσποτα, τὴν ἐν οὐρανῷ μιμεῖσθαι πολιτείαν, ἵν' ἂ θέλεις αὐτὸς, καὶ ἡμεῖς θέλωμεν. Ἐπάρεσκον τοίνυν προαιρέσει καμνούσῃ, καὶ ποιεῖν μὲν ἐπιθυμοῦσῃ τὰ σά, ὑπὸ δὲ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας κωλυομένη· βρεξὸν χεῖρα τοῖς τρέχειν μὲν ἐπειγομένοις, χλωαῦεν δὲ ἠναγκασμένοις. Ὑπόπτερος ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ βαρύνει ταύτην ἡ σὰρξ· ὀρεῖται ἐκείνη πρὸς τὰ οὐράνια, ἀλλὰ βραδεία αὐτὴ πρὸς τὰ ἐπίγεια· τῆς δὲ σῆς βοηθείας παρούσης, ἔσται δυνατὰ καὶ τὰ λαν ἀδύνατα. Γενηθῆτω τοίνυν τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς.

ε. Καὶ ἐπειδὴ τῆς γῆς ἐμνημόνευσε, χρεῖα δὲ τοῖς ἐξ αὐτῆς γεγενημένοις καὶ ἐν αὐτῇ θειαιτωμένοις, καὶ γηγενὲς σῶμα περιχειμένοις, καὶ τῆς καταλλήλου τροφῆς, ἀναγκαίως ἐπήγαγε· Τὸν ἄρτον ἡμῶν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον. Ἄρτον ἐκέλευσε αἰτεῖν ἐπιούσιον, οὐ τρυφὴν, ἀλλὰ τροφήν, τὴν τὸ ἐλλείπον ἀναπληροῦσαν τοῦ σώματος, καὶ τὸν ἐκ λιμοῦ κωλύουσαν θάνατον· οἱ τραπέζας φλεγμαινούσας ἢ, οὐδὲ ἔβων ποικιλίας, καὶ ὀφιοποιῶν μαγγανείας, καὶ ἀρτοποιῶν ἐπιουσίας, καὶ οἴνου ἀνθοσμίας, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τὸν μὲν λαίμῳ ἡδύνει, τὴν δὲ γαστέρα φορτίζει, τὴν δὲ διάνοιαν σκοτίζει, καὶ σκιρτῶν τὸ σῶμα κατὰ τῆς ψυχῆς παρασκευάζει, καὶ δυσήνιον τῷ ἠνιδῶν τὸν πῶλον ἐργάζεται. Οὐ ταῦτα ἡμᾶς αἰτεῖν ὁ λόγος ἐδίδαξεν, ἀλλ' Ἄρτον ἐπιούσιον, τοῦτ' ἐστιν, ἐπὶ τὴν οὐσίαν τοῦ σώματος διαβαίνοντα, καὶ συγχροτῆσαι ταύτην δυνάμενον. Καὶ τοῦτον δὲ οὐκ εἰς πολλῶν ἐτῶν ἀριθμὸν αἰτεῖν ἐκελεύσθημεν, ἀλλὰ τὸν σήμερον ἡμῖν ἀρκούντα μόνον· Μὴ μεριμνήσητε γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν [31] ἀβρίον. Τί δήποτε γὰρ περὶ τῆς ἀβρίον φροντίζει τις, ὃ τὴν ἀβρίον οὐ πάντως ὀφόμενος, ἀλλὰ τὸν μὲν πόνον δεχόμενος, τὸν δὲ καρπὸν οὐ βραπόμενος; Θάρρησον τῷ Θεῷ τῷ διδόντι τροφήν πάση σαρκί. Ὁ τὸ σῶμά σοι δεδωκώς, καὶ τὴν ψυχὴν ἐμψύσας, καὶ ζῶν σε λογικὸν κατασκευάσας, καὶ πάντα σοι τὰ ἀγαθὰ πρὸ διαπλάσεως ἐτοιμάσας, πῶς σε διαπλάσθοντα παρόβεται, Ὅς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον ἀπὸ τοῦ ἐπὶ πορθοῦ καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους; Τοῦτ' οὖν τοίνυν θαρβῶν, τὴν ἐσήμερον μόνον αἰτεῖ τροφήν, τῆς δὲ ἀβρίον αὐτῷ κατάλιπε τὴν φροντίδα, ὡς καὶ ὁ μακάριος ἔλεγε Δαυὶδ· Ἐπὶ ῥῆσιν ἐπὶ Κύριον τὴν μεριμνάν σου, καὶ αὐτὸς σε διαθρέψει. Οὕτω διὰ τῶν ἐρημνῶν τὴν ἀβρίον ἐκπαίδευσας φιλοσοφίαν, εἰδὼς ὅτι τῶν ἀδυνάτων ἐστὶν, ἀνθρώπους βνας καὶ θνητῶν σῶμα περιχειμένους μὴ πταίειν, ἐδίδαξε λέγειν· Καὶ ἄρες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Τρία κατ' αὐτὸν ἀγαθὰ διὰ τοῦδε τοῦ λόγου πραγματοποιεῖται· τοὺς μὲν

α Sic omnes mss. Editi vero hæc non habent, καὶ τὰ περὶ γῆν. Paulo post in editis τὸν ἄερα dicit, sed habetur in omnibus mss.

β Duo mss. φλεγμαινούσας, καὶ εἰς ἡδονὰς ἐκμαινούσας.

facit hominem, se ex homine factum esse leonem pro nihilo ducit : illi quæ supra naturam sunt impertit, sibi quæ contra naturam sunt adsciscit. Quomodo igitur talis cum sit, Deum poterit appellare Patrem? Quisquis igitur erga proximum mitis humanusque est, quisquis in se peccantes non ulciscitur, sed beneficiis injurias sibi illatas remunerat, is si Deum appellet Patrem, non reus agitur. Orationis vim diligenter advertit, quomodo nobis mutuum amorem præcipiat, atque caritatis affectu omnes conjungat. Neque enim dicere jussit, Pater mi, qui es in cælis; sed *Pater noster, qui es in cælis*; ut edocti nos communem habere Patrem, fraternam mutuo benevolentiam exhibeamus. Deinde nos instituit ut terram terrenaque¹ relinquamus, nec terrenis inhiemus, sed assumptis fidei alis, per aërem volemus ætheraque transcendamus, et quem vocamus Patrem quaeramus, jubetque dicere, *Pater noster, qui es in cælis*, non quod Deus in cælis tantum sit, sed ut nos in terra volutatos ad cælum respiciendum inducat, nobisque cælestium bonorum pulchritudine illustratis id conferat, ut concupiscentia nostra tota eo traducatur.

4. Secundam deinde clausulam adjicit : *Sanctificetur nomen tuum*. Ne quis vero insipienter existimet sanctificationis accessionem Deo attribui, dum dicitur, *Sanctificetur nomen tuum* : sanctus enim est, et omnino sanctus, et sanctorum sanctissimus. Hanc autem ipsi laudem offerunt Seraphim, sic incessabili voce clamantes : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth : plenum est cælum et terra gloria ejus (Hesai. 6. 3)*. Sed quemadmodum ii, qui reges acclamationibus excipiunt, ac Reges Imperatoresque vocant, non illis id attribuunt quod non habent, sed quod habent laudibus celebrant : ita et nos non eam, quæ absit, sanctitatem Deo offerimus cum dicimus, *Sanctificetur nomen tuum*, sed eam, quæ inest, laudibus celebramus : nam illud, *Sanctificetur*, idipsum est quod, glorificetur. Hac itaque voce docemur, ut vitam cum virtute ducamus, ut eam videntes homines, cælestem Patrem nostrum glorificent, ut alibi dicitur : *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Math. 5. 16)*. Postea edocemur dicere, *Adveniat regnum tuum* : perturbationum corporalium oppressi tyrannide, et sexcentis tentationum insultibus impetiti. Dei regno egemus, ut peccatum non regnet in mortali corpore nostro (*Rom. 6. 12*), ita ut illi in cupiditatibus obsequamur, utque non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato, sed exhibeamus arma justitiæ Deo, et Regi sæculorum militemus. Ad hæc etiam docemur, ne præsentem vitam magis faciamus, sed præsentia despiciamus, futura vero, utpote manentia concupiscamus, et regnum illud quaeramus cæleste, æternamque, nec presentibus voluptatibus hæreamus ; non formæ corporum, non pecunie vi, non possessionum abundantie, non gemmarum magnificentie, non ædium splendori, non imperiis et militaribus præfecturis, non purpuræ, non

¹ sic omnes MSS. Editi vero non habent, *terrenaque*.

diademati, non opsoniis et lautis epulis, neque aliis quibuslibet eorum, quæ sensus nostros inescare solent ; sed iis omnibus valere jussis, regnum cælorum indesinenter appetamus. Hanc vero virtutem postquam nos docuit, dicere jubet : *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*. Postquam enim nobis futurorum amorem indidit, necnon regni cælestis concupiscentiam, hoc vulneratos desiderio ad hæc dicenda comparat, *Fiat voluntas tua, sicut in cælo et in terra*. Da nobis, inquit, Domine, ut cælestem illam vitæ rationem sequamur, ut ea, quæ tū vis, nos etiam velimus. Opitulare igitur debili voluntatis proposito, quod ea quæ jubes exsequi cupit, sed corporis infirmitate præpeditur : porrige manum currere quidem volentibus, sed ad claudicandum coactis. Alis instructa est anima, sed illam caro gravem efficit ; hæc ad cælestia velox est, illa vero gravis et ad terrena proclivis. Adsit modo auxilium tuum, et ea, quæ fieri non posse videntur, facilia evadent. *Fiat igitur voluntas tua sicut in cælo et in terra*.

5. Quia vero terram commemorat, atque iis, qui ex terra procreati sunt, in illaque versantur terreno amicti corpore, congruenti cibo est opus, necessario subjunxit : *Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie*. Panem supersubstantialem petere jussit, non in delectamentum, sed in alimentum, quod decedit de corpore supplens, et interitum ex fame futurum depellens. Non instructas dapibus mensas¹, non opsonia varia, non delicatos ferculorum apparatus, non pistorum artificia, non vina odore demulcentia, et quæ alia palatum delectant, ventrem onerant, mentem obscurant, et corpori vires addunt ut insultet animæ, ac pullum aurigæ reddunt indocilem. Non hæc ut poscamus oratio docuit, sed *Supersubstantialem panem*, id est, qui in substantiam corporis transit, camque confirmare potest. Hunc vero panem non ad multum annorum numerum petere jubemur, sed qui ad hodiernum tantum diem satis sit : *Nolite, inquit, solliciti esse in crastinum (Math. 6. 34)*. Cur enim de crastino quis sollicitus sit, qui non ipsum diem crastinum certo visurus sit ; sed qui laborem suscipit, fructum non decerpit ? In Deo igitur fiduciam colloca, *Qui dat escam omni carni (Psal. 135. 25)*. Qui tibi corpus dedit, animamque inspiravit, teque animal rationale constituit, atque omnia tibi bona ante formationem præparavit, quomodo te formatum aspernabitur, *Qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos (Math. 5. 45)* ? Huic igitur si fidas, quotidianum tantum posse alimentum, illi crastini curam relinque, quemadmodum et beatus David dixit : *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te amonet (Psal. 54. 23)*. Ita cum superioribus verbis supremam philosophiam docuisset, gnarus fieri non posse, ut nos homines mortali corpore circumdati non cadamus, etiam hoc dicere docuit : *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*. Tria simul bona hisce verbis

¹ Duo MSS., non mensas luxuriantes et ad voluptatem furere facientes.

operatur : eos qui ad summum virtutis gradum pervenerunt de se mediocriter sentire docet, jubetque recte factis non confidere, sed formidare atque tremere præteritorum memores peccatorum : quod et divinus Paulus facit, post sexcenta præclare gesta dicens : *Quoniam Christus Jesus venit in mundum ad salvandum peccatores, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15). Non dixit, *Eram*, sed, *Sum*, præsentem se semper facinorum memoriam habere significans. Iis igitur qui in supremo virtutis gradu sunt, ex humilitate tutelam per hæc verba paravit ? eos autem, qui post baptismi gratiam lapsi sunt, de salute desperare sua non sinit, sed docet ab animarum medico petere veniæ remedia. Ad hæc vero humanitatis doctrinam suggerit. Vult enim nos mites erga eos esse, qui culpæ sunt obnoxii, et injuriarum nobis illatarum immemores, ut per veniam ipsais datam et nos veniam consequamur : et ipsi præeuntes benignitatis modum et mensuram afferamus : tantum enim recipere postulamus, quantum proximo largiti sumus : et tantam veniam rogamus, quantum debitoribus concedimus. Insuperque dicere docemur, *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo*. Multa namque nobis ex diaboli opera accedunt tristia : multa item ex hominibus, vel palam intestis, vel clam insidiantibus. Corpus etiam

modo contra animam insurgens grave damnum infert; modo variis debilitatum morbis, dolores nobis atque languores parit. Itaque cum multa et varia nos undique tristia adoriantur, ab iis omnibus ut liberemur, a Deo universorum petere institui-mur. Ipso namque vindice sedatur omnis tempestas, fluctus in tranquillitatem cedunt; malignusque ille pudefactus discedit, quemadmodum olim relictis hominibus, ad porcos diacessit : neque tamen illud injussus facere est ausus. Qui vero ne in porcos quidem potestatem habet, quo pacto homines pervigiles animoque temperantes, Dei septos præsidio, qui eum Regem esse suum putant, vincere possit ? Quapropter in fine orationis Dei regnum, virtutem et potentiam ostendit dicens : *Quoniam tuum est regnum et potestas et gloria in sæcula, amen* (a). Hoc, inquit, abs te peto, qui te novi Regem omnium, æterno præditum imperio, qui omnia, quæcumque velis, potes, et gloria circumdatus es, quam nemo possit auferre. Pro his autem omnibus gratias agamus ei, qui nos tantis dignatus est bonis; quia ipsi convenit omnis gloria, honor et imperium, Patri, Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Hæc postrema clausula, quæ abest a vulgata, in Bibliis Græcis legitur.

MONITUM

Hanc homiliam non publicavit Hearicus Savilius; sed prior ex tenebris ex uno tantum Codice eruit Fronto Ducæus. Anni, quo habita hæc fuit, temporisque notam, meo iudicio, non dubiam suppeditat Chrysostomus in exordio, cum ait se nuper de Paralytico, qui annis triginta octo infirmitate detentus fuerat, sermonem habuisse : ubi eam memorare prorsus videtur homiliam, quam contra Anomæos duodecimam posuimus Tomo I. In illa quippe contra Anomæos præcipue agitur, exemploque paralytici a morbo liberati æqualem paternæ Filii potestatem commonstrat S. doctor; quin etiam ut Filii cum Patre æqualitatem asserat, hunc Evangelii locum, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, explanandum suscipit. Hinc etiam aliud argumentum eruimus, quo probatur hanc homiliam paucis post illam de alio paralytico diebus pronuntiatam fuisse; in hac enim quoque de Filii cum Patre æqualitate aliquot in

HOMILIA

IN PARALYTICUM PER TECTUM DEMISSUM, QUOD NON SIT ILLE, DE QUO APUD JOANNEM AGITUR;
DEQUE FILII CUM PATRE ÆQUALITATE.

INCIPIT

1 Cum in paralyticum juxta piscinam in lecto jacentem nuper incidissemus, multum et ingentem thesaurum invenimus, non terram effodientes, sed ejus

animi sensa scrutantes : thesaurum invenimus non aurum et pretiosos lapides continentem, sed tolerantiam, philosophiam, patientiam, et multam in Deum

ἔκρουε τὴν ἀρετὴν μετριότητα διδάσκει φρονήματος, καὶ παρακαλεῖται μὴ θαρβεῖν τοῖς κατορθώμασιν, ἀλλὰ δοθεῖναι καὶ τρέμειν καὶ τῶν προτέρων ἀμαρτημάτων μνημονεύειν· ὡς καὶ ὁ θεσπέσιος ποιητὴ Παῦλος, μετὰ μυρία κατορθώματα λέγων· Ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἀμαρτωλοὺς σώσαι, ὡς πρῶτός εἰμι ἀγῶ· οὐκ εἶπαν, ἡμῖν, ἀλλ' αἰμι, δεικνύς ὅτι ἄπιστον εἶχε τῶν ἐργασμένων τὴν μνήμην. Τοῖς μὲν εὖν ἄκροις τὴν ἀρετὴν ἀπὸ τῆς ταπεινοφροσύνης ἀσφάλειαν διὰ τούτων τῶν λόγων ἐμχανήσατο· τοὺς δὲ πταίσαντας μετὰ τὴν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος χάριν οὐκ ἀφήσιν ἀπογινώσκειν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας, ἀλλ' αἰτεῖν διδάσκει παρὰ τοῦ ἱατροῦ τῶν ψυχῶν τῆς ἀφάρσεως τὰ φάρμακα. Πρὸς δὲ τούτοις, καὶ φιλανθρωπίας διδασκαλίαν ὁ λόγος ὑποτίθεται. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ἡμέρους εἶναι περὶ τοὺς ὑπαυθύνους, ἀμνησιμάτους περὶ τοὺς εἰς ἡμᾶς κλημμελοῦντας, καὶ τῇ περὶ τούτους συγγνώμῃ ἑαυτοῖς θεωρεῖσθαι συγγνώμην, καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς προσισφίρειν τῆς φιλανθρωπίας τὰ μέτρα. Τοσοῦτον γὰρ αἰτούμεν λαθεῖν, ὅσον τοῖς πλησίον παρέχομεν, καὶ τοσαύτης ἀξιοῦμεν συγγνώμης τυχεῖν, ὅσην τοῖς ὀφειλοῦσι θεωροῦμεθα. Πρὸς τούτοις ἐκλειύσθημεν λέγειν, Καὶ μὴ εἰσεστέγκης ἡμῶς εἰς πειρασμόν, ἀλλὰ ῥύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Πολλὰ μὲν γὰρ ἡμῖν ἐκ διαβολικῆς ἐνεργείας προσγίνεται λυπηρὰ, πολλὰ δὲ καὶ ἐξ ἀνθρώπων, ἢ προφανῶς

ἐπιπρεαζόντων, ἢ ἀφανῶς ἢ ἐπιβουλεύοντων. Καὶ τὸ σῶμα ποτὲ μὲν ἐπανιστάμενον τῇ ψυχῇ, χαλεπὴν ἐργάζεται βλάβην· ποτὲ δὲ παντοδαποῖς ἀβρωσθήμασι περιπίπτειν ὀδύνας ἡμῖν ἐπιφέρει καὶ ἀθητόδυνας. Ἐπειδὴ τῶν πολλὰ καὶ διάφορα ἔστιν πολλὰ λυγρόθεν προσπίπτοντα λυπηρὰ, ἐδιδάχθημεν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῶν ὧν αἰτεῖν τὴν τούτων ἀπαλλαγὴν. Αὐτοῦ γὰρ ἐπαμύνοτος, πᾶσα μὲν κατασθένεται ζάλη, ὁ δὲ κλύδων εἰς γαλήνην μεθίσταται, καὶ ὑπαχωρεῖ κατησχυμμένος ὁ πονηρὸς, καθάπερ ποτὲ τοὺς ἀνθρώπους καταλείπων κατὰ τῶν χοίρων ἐχώρησεν, οὐδὲ ἐκείνο ποιῆσαι τολμήσας δόξα τοῦ καλεύσαντος. Ὁ δὲ κατὰ χοίρων ἐξουσίαν οὐκ ἔχων, πῶς ἀνθρώπων ἐργηγορῶτων καὶ νηφόντων, καὶ ὑπὸ Θεοῦ φυλαττομένων, καὶ [32] βασιλεῖα οἰκίειν ἡγουμένον αὐτὸν κρατῆσαι δυνήσεται; διὰ τοῦτο καὶ τῷ τέλει τῆς προσευχῆς, τοῦ Θεοῦ τὴν βασιλείαν καὶ τὴν δυνάμιν καὶ τὴν δόξαν ὑπέδειξεν, εἰπὼν· Ὅτι σοῦ ἐστιν ἡ βασιλεία καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν. Ταῦτα γὰρ, φησὶν, αἰτῶ παρὰ σοῦ, ὅτι οἶδά σε βασιλεῖα πάντων, αἰώνιον κεκτημένος κράτος, καὶ πάντα δυνάμενον ἕσπερ ἂν θέλης, καὶ δόξαν κεκτημένος ἀναφαίρετον. Ἰπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ τοσοῦτον ἡμᾶς ἀξιώσαντι ἀγαθῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ κράτος, τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

¹ Hæc, ἐπιπρεαζόντων ἢ ἀφανῶς, desunt in editis; sed habentur in mss.

AD HOMILIAM IN PARALYTICUM PER TECTUM DEMISSUM.

locis, licet obiter, verba facit. Qua re maxime movemur, ut hoc exordium, Cum in paralyticum juxta piscinam in lecto jacentem nuper incidissemus, multum et ingentem thesaurum invenimus, de illa homilia in Paralyticum triginta annorum Constantinopoli anno 398 habita intelligendum censeamus: atque adeo hanc homiliam in Paralyticum per tectum demissum paucis post diebus eodemque anno Constantinopoli habitam statuamus. In hac porro concione pluribus demonstrat Chrysostomus, evangelistas inter se maxime consentire; huncque paralyticum per tegulas demissum, diversum esse ab eo, qui juxta piscinam jacebat.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

ΟΜΙΛΙΑ

Εἰς τὸν παραλυτικὸν διὰ τῆς στέγης χαλυσθέντα, ὅτι οὐκ αὐτὸς ἐστιν ὁ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ κείμενος· καὶ περὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ἰσότητος.

α'. Περιτυχόντες πρῶτην τῷ παραλυτικῷ περὶ τὴν κολυμβήθραν ἐπὶ τῆς κλίτης κειμένῃ, πολλὴν καὶ μέγαν εὐρήκαμεν θησαυρὸν, οὐχὶ γῆν διορύξαντες, ἀλλὰ

τὴν διάνοιαν αὐτοῦ διασκάψαντες· εὐρήκαμεν θησαυρὸν οὐχὶ ἀργύριον ἔχοντα καὶ χρυσίον καὶ λίθους τιμίους, ἀλλὰ καρτερίαν καὶ φιλοσοφίαν καὶ ὑπομονήν·

καὶ πολλὴν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἐλπίδα, ἣ παντὸς χρυ-
σίου καὶ πάσης εὐπορίας ἐστὶ τιμιωτέρα. Ὁ μὲν γὰρ
αἰσθητὸς πλοῦτος καὶ ληστὸν ἐπιβουλὰς [35] πρὶ-
κεῖται, καὶ συκοφαντῶν στόμασι, καὶ τοιχωρῶν
χερσὶ καὶ οἰκετῶν κακουργίαις, καὶ ὅταν ἅπαντα
ταῦτα διαφυγῇ, τότε τοῖς κεκτημένοις μέγιστον ἐπ-
άγει, πολλάκις τὸν ἐλεθρον, βασκάνων ὀφθαλμοὺς δι-
εγείρων, καὶ μυρίους ἐκ τούτου τίκτων χειμῶνας. Ὁ
δὲ πνευματικὸς πλοῦτος ἀπάσας ταύτας διέφυγε τὰς
λαθῆς, καὶ πάσης ἐπιτηρείας ἐστὶν ἀνώτερος τοιαύ-
της, καὶ ληστῶν καὶ τοιχωρῶν καὶ βασκάνων καὶ
συκοφαντῶν καὶ αὐτοῦ καταγελῶν τοῦ θανάτου. Οὐδὲ
γὰρ θανάτῳ διαζεύγνυται τοῦ κεκτημένου, ἀλλὰ τότε
μάλιστα ἀσφαλότερα ἢ κτήσις αὐτοῦ τοῖς ἔχουσι
γίνεται, καὶ συναποδημῆ, καὶ συμμεθίσταται πρὸς
τὴν μέλλουσαν ζωὴν, καὶ συνήγορος γίνεται θαυμα-
στὸς, οἷς ἂν ἐκεῖ συναπέλθῃ, καὶ ἴλω καθίστησιν
αὐτοῖς τὸν δικάζοντα.

Τούτων καὶ ἡμεῖς τὸν πλοῦτον μετὰ πολλῆς τῆς
δαψιλίας ἐπὶ ῥήκαμεν ἐν τῇ τοῦ παραλυτικοῦ κατ-
ορωρυσμένῳ ψυχῇ. Καὶ μάρτυρες ὑμεῖς οἱ μετὰ
πολλῆς αὐτὸν ἐξαντλήσαντες τῆς προθυμίας, οὐ κε-
νώσαντες δέ. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ πνευματικοῦ πλού-
του φύσις· τὰς τῶν ὀδόντων ἐπιβουλὰς μιμνῆται, μάλ-
λον δὲ καὶ ἐκείνων νικᾷ τὴν ἀφθονίαν, τότε πλεονά-
ζουσα μᾶλλον, ὅταν πολλοὺς ἔχη τοὺς ἀρουμένους
αὐτῆν. Εἰς γὰρ τὴν ἐκάστου ψυχὴν εἰσιῶν, οὐ μαρί-
ζεται, οὐδὲ ἐλαττοῦται, ἀλλ' ὀλόκληρος ἐκάστῳ παρα-
γινόμενος ἀνάλωτος μένει διηγεκῶς, οὐδέποτε ἐπιλεί-
πειν δυνάμενος· ὃ δὲ καὶ τότε συνέβαινε. Τοσοῦτων
γὰρ ἐπιπεσόντων τῷ θησαυρῷ, καὶ πάντων τὰ κατὰ
δύναμιν ἀρουμένων ἐκείθεν· καὶ τί λέγω περὶ ὑμῶν,
ἔπου γε ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου μέχρι τῆς παρουσίας
ἡμέρας μυρίους ποιήσας ἐπόρους, ἐπὶ τῆς οἰκείας
τελειότητος μένει; Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν πρὸς τὴν
πνευματικὴν ταύτην εὐπορίαν· ἀλλ' ὅσον δυνατὸν καὶ
νῦν ἐξαντλήσωμεν, καὶ ἴδωμεν φιλόφρονον Δεσπό-
την, ἴδωμεν καρτερικὸν οἰκέτην. Τριάκοντα γοῦν καὶ
ὀκτὼ ἔτη ἀρρώστια παλαιῶν ἀνιάτῳ καὶ μαστιζόμε-
νος διηγεκῶς, οὐκ ἔδυσχέρανε, οὐκ ἀφῆκε βῆμα βλά-
σφημον, οὐ κατηγόρησε τοῦ πεποιηκότος, ἀλλὰ γεν-
ναίως καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικειᾶς τὴν συμφορὰν
ἔφερον ἐκείνην. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; φησὶν· οὐ-
δὲν γὰρ περὶ τῆς ἀνω ζωῆς αὐτοῦ σαφῶς ἡμᾶς ἐδίδα-
ξεν ἡ Γραφή, ἀλλ' ὅτι μὲν τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη εἶχεν
ἐν τῇ ἀσθενείᾳ αὐτοῦ, δῆλον ἐποίησεν· ὅτι δὲ οὐκ
ἔδυσχέρανε, οὐδὲ ἠγανάκτησεν, οὐδὲ ἀπεδυσπέτησε,
τοῦτο οὐκέτι προσέθηκεν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτο δῆλον
ἐποίησεν, εἰ τις ἀκριβῶς προσέχοι, καὶ μὴ παρέργως,
μηδὲ ἀπλῶς. Ὅταν γὰρ ἀκούσῃς ὅτι ἐπιστάντι Χριστῷ
καὶ οὐκ ὄντι γυωρίμῳ, ἀλλ' ἀνθρώπῳ νομιζομένῳ
ψιλῷ, μετὰ τοσαύτης ἐπιεικειᾶς διαλέγεται αὐτῷ, καὶ
τὴν ἔμπροσθεν αὐτοῦ φιλοσοφίαν συνήσῃ θεάσασθαι.
Εἰπόντι γὰρ αὐτῷ, *Θέλεις ὑγιῆς γενέσθαι*; οὐδὲν
εἶπεν οἷον εἰκὸς ἦν, ὅτι Ὁρᾶς με παραλελυμένον
χρόνον τοσοῦτον κατακείμενον, καὶ ἐρωτᾷς εἰ βούλο-
μαι γενέσθαι ὑγιῆς; ἐπεμῆναι μοι τοὺς κακοὺς ἤλ-
θες, ἐνειδέσθαι, καὶ καταγέλασαι, καὶ κωμῶδησαι τὴν
συμφορὰν; Οὐδὲν [34] τοιοῦτον οὐδὲ εἶπεν, οὐδὲ ἐν-

νόησεν, ἀλλὰ μετ' ἐπιεικειᾶς· *Ναι, Κύριε, φησὶν*.
Εἰ δὲ μετὰ τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη οὕτω πρῶτος ἦν, οὐ-
τως ἐπιεικῆς, τῆς εὐτονίας αὐτῷ καταβληθείσης
ἀπάσης καὶ τῆς δυνάμειος τῶν λογισμῶν, ἐνόησεν
ὅποσον εἰκὸς εἶναι τούτον ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν δει-
νῶν. Ὅτε γὰρ δῆπου πάντες, ὅτι οὐχ ὁμοίως εἰσὶ
δυσάρεστοι οἱ νοσοῦντες ἐν ἀρχῇ τῆς ἀρρώστιας καὶ
πολλοῦ προϊόντος τοῦ χρόνου· τότε γὰρ μάλιστα δυσ-
χερεῖς γίνονται οἱ νοσοῦντες, ὅταν εἰς μῆκος ἐπιδῷ
τὸ νόσημα, τότε πᾶσιν ἀφόρητοι. Ὁ δὲ μετὰ τοσαῦτα
ἔτη οὕτω φιλοσοφῶν, οὕτως ἀνεξικακῶς ἀποκρινόμε-
νος, εὐθὺς δὲ καὶ τὸν ἔμπροσθεν χρόνον μετὰ πολ-
λῆς τῆς εὐχαριστίας τὴν συμφορὰν ἔφεραν ἐκείνην.

Ταῦτα οὖν καὶ ἡμεῖς λογιζόμενοι μιμώμεθα τὴν
ὕπομονην τοῦ συνδούλου· ἰκανῆ γὰρ ἡ παράλωσις
ἐκείνου τὰς ἡμετέρας ἐπισηφίξει ψυχὰς· οὐδεὶς γὰρ
οὕτω κωθρὸς καὶ παρσιμένος, ὡς τὸ μέγεθος τῆς
συμφορᾶς ἐνόησας ἐκείνης, μὴ πάντα γενναίως ἐν-
εγκεῖν τὰ προσπίπτοντα δεῖν, κἂν ἀπάντων ἀφορη-
τότερα ἦ. Οὐτε γὰρ ἡ ὕγεια αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ
ἡ νόσος μεγίστης ἡμῖν ὠφελείας γέγονε ἀκτῖα· ἢ τε
γὰρ θεραπεία πρὸς δοξολογίαν τοῦ Δεσπότου καὶ τὰς
τῶν ἀκουόντων ἠγείρε ψυχὰς· ἢ τε νόσος καὶ ἡ ἀρ-
ρώστια πρὸς ὑπομονὴν ὑμᾶς ἤλειψε, καὶ πρὸς τὸν Ἰσον
παρεκάλεσε ζῆλον· μᾶλλον δὲ καὶ αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν
φιλανθρωπίαν ἐνεδείξατο. Καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ παραδοῦ-
ναι τοιοῦτον νοσηματι, καὶ τὸν χρόνον ἐκτείνει τοσοῦ-
τον τὴν ἀρρώστιαν, μεγίστης κηδεμονίας ἐστὶ. Καθά-
περ γὰρ χρυσοχόος εἰς χωνευτήριον ἐμβαλὼν χρυσίον
μέχρι τοσοῦτου ἐπιτρέπει βασανίζεσθαι τῷ πυρὶ, ἕως
ἂν ἴδῃ γινόμενον καθαρώτερον· οὕτω δὲ καὶ ὁ Θεὸς
μέχρι τοσοῦτου τὰς τῶν ἀνθρώπων ψυχὰς ἀφίησιν ἐξ-
ετάζεσθαι ἐν δεινοῖς, ἕως ἂν γένωνται καθαροὶ καὶ
διειδέις, καὶ πολλὴν ἀπὸ τῆς βασάνου ταύτης τὴν
ὠφέλειαν καρπωσάμενοι· ὥστε καὶ τοῦτο εὐεργεσίας
εἰδὸς ἐστὶ τὸ μέγιστον.

β'. Μὴ τοίνυν θορυβώμεθα, μηδὲ ἀλύωμεν, πειρασ-
μῶν ἐμπιπτόντων ἡμῖν. Εἰ γὰρ ὁ χρυσοχόος εἶδε πόσον
μὲν ἀφιέναι ἐν τῇ καμίνῳ χρόνον δεῖ τὸ χρυσίον, πότε
δὲ ἀνασπάσαι, καὶ οὐκ ἀφίησι μέχρι τοῦ διαφραθῆναι
καὶ κατακαυθῆναι μένει ἐν τῷ πυρὶ· πολλῷ μᾶλ-
λον ὁ Θεὸς τοῦτο ἐπίσταται, καὶ ὅταν ἴδῃ καθαρωτέ-
ρους γενομένους, ἀφίησι τῶν πειρασμῶν, ὥστε μὴ τῷ
πλεονασμῷ τῶν κακῶν ὑποσκελισθῆναι καὶ καταπε-
σεῖν. Μὴ τοίνυν δυσχεραίνωμεν, μηδὲ μικροψυχῶμεν,
ἐπειδὴν τι τῶν ἀδοκῆτων ἐμπέσῃ· ἀλλὰ παρχωρῶ-
μεν τῷ ταῦτα μετὰ ἀκριβείας εἰδῶτι, ἕως ἂν βού-
λοιτο, πυροῦν τὴν διάνοιαν τὴν ἡμετέραν· συμπερόν-
τως γὰρ τοῦτο ποιεῖ καὶ ἐπὶ κέρδει τῶν πειραζομέ-
νων.

Διὰ τοῦτο σοφὸς τις παραινεῖ λέγων· *Τέκνον, εἰ
προσέρχῃ δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἐτοίμασον τὴν ψυ-
χὴν σου εἰς πειρασμόν, εὐθρον τὴν καρδίαν
σου, καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπεύσῃς ἐν καιρῷ
ἐπαγωγῆς. Αὐτῷ παραχώρησον, φησὶν, ἀπάντων·
οἶδε γὰρ ἀκριβῶς πότε ἡμᾶς ἀνελέσθαι ἐκ τῆς καμί-
νου δεῖ τῶν κακῶν. Χρὴ τοίνυν αὐτῷ πανταχοῦ πα-
ραχωρεῖν, καὶ διὰ παντὸς εὐχαριστεῖν, καὶ πάντα
φέρειν [35] εὐγνωμόνως, κἂν εὐεργετῇ, κἂν κολάζῃ,*

opem, quæ auro quovis et luero quovis est pretiosior. Nam sensibus quidem subjectæ divitiæ latronum insidiis, sycophantarum linguis, parietum perfossorum manibus, et famulorum sceleribus sunt obnoxia; cumque omnia ista effugerint, tum maximam dominis perniciem frequenter accersunt, dum Invidorum oculos excitant, et pericula creant innumera: spirituales autem divitiæ petitiones istas omnes effugiunt, et ab injuriis latis omnibus sunt immunes, ac latrones, parietum perfossores, invidos, sycophantas, ipsam denique mortem aspernantur. Non enim domini morte divelluntur, sed tum maxime tutior fit dominis earum possessio: cum illis peregrinantur, et ad futuram commigrant vitam, patronæ sunt illorum exiniæ, cum quibus illuc discesserint, et ipsis propitium judicem reddunt.

Spiritualium opum natura qualis sit; Paralytici quanta virtus. — Has invenimus nos quoque divitias admodum copiosas in paralytici mente defossas; testes vos estis, qui summa cum animi alacritate illas erulistis; nec tamen evacuastis. Talis quippe spiritualium est opum natura: influxus aquarum imitantur, vel potius illarum copiam vincunt, tumque magis exuberant, cum plures fuerint, a quibus hauriuntur. Dum enim in cujusque animum ingrediuntur, non dividuntur, nec imminuuntur, sed ad singulos integræ adveniunt, et apud eos perpetuo morantur inconsumptæ, nec deficere possunt umquam: quod nimirum tum etiam evenit. Cum enim tam multi in thesaurum inciderint, et omnes inde pro viribus hauserint: quid ego de vobis loquor, cum ex illo tempore ad hunc usque diem innumeros locupletarit, et integritatem suam retineat? Ne igitur spiritualem hunc quæstum sectantes defatigemur, sed quantum in nostra potestate situm erit, nunc etiam hauriamus, ac videamus Dominæ benignum, videamus et servum patientem. Triginta quippe et octo annos cum immediabili morbo conflictatus, ac perpetuo diverberatus, non ægre tulit, non blasphemum verbum emisit, non Creatorem accusavit, sed patienter calamitatem illam et multa cum animi æquitate tolerabat. Unde vero id constat? dicit aliquis: neque enim de præcedenti ejus vita clare Scriptura nos docuit, sed eum triginta octo annos egisse in infirmitate sua declaravit (*Joan. 5. 5*): quod autem non ægre tulerit, nec indignatus sit, neque stomachatus, hoc non diserte addidit. Attamen hoc etiam subindicavit, si quis diligenter attendat, et non perfunctorie et oscitanter. Cum enim audis eum, accedentem Christum, qui notus ipsi non erat, sed nudus homo putabatur, tanta cum modestia esse alloquutum, præcedentem etiam illius probitatem ac philosophiam poteris spectare. Nam cum ei dixisset, *Vis sanus fieri?* nihil tale dixit, quale verisimile erat eum dicturum: *Vides me paralyti resolutum tam diuturno tempore jacere, et interrogas, num sanus fieri velim? venisti ut meis malis insultares, ut exprobares, irideres, et subsannares calamitatem? Nihil horum neque dixit, neque cogitavit, sed cum æquitate animi, Profecto Domine, inquit. Quod si*

post annos octo et triginta adeo mitis, adeo modestus erat, cum omnes illi vires ac robur animi fractum ac debilitatum esset, cogita qualem illum fuisse sit probabile, cum mala tantum inciperent. Nostis quippe omnes non ita ægros initio morbi esse morosos, ut cum multum temporis elapsum fuerit: tum enim præcipue difficiles ægroti sunt, cum infirmitas in longum tempus excreverit, tum omnibus sunt intolerabiles. Qui vero post tot annos ita philosophatur, ita patienter respondet, haud dubium, quin præcedenti quoque tempore cum frequenti gratiarum actione calamitatem illam toleraverit.

Quæ utilitas ex historia Paralytici derivetur; comparantur afflictiones cum fornace. — Hæc igitur et nos cum animo nostro reputantes, conservi patientiam imitemur: sufficit enim ad nostras animas corroborandas illius paralyti: nec ullus est adeo supinus, et paralyti resolutus, ut si calamitatis illius gravitatem animo volvat, non omnia, quæ inciderint, mala patienter ferat, licet intolerabiliora sint omnibus. Nam neque sanitas ejus tantum, sed etiam morbus maximam nobis peperit utilitatem: cum ejus sanatio ad glorificandum Dominum animos auditorum excitavit, et morbus atque infirmitas ad patientiam vos instruxerit, et ad similem zelum cohortata sit, imo vero ipsam quoque Dei benignitatem ostenderit. Hoc enim ipsum, quod tante illi objecerit ægri tudini, et in tantam temporis prolixitatem infirmitatem extenderit, maximæ iudicium est sollicitudinis. Nam quemadmodum cum in conflatoriam fornacem aurifex aurum injecerit, tamdiu ab igne illud examinari sinit, quousque purius viderit evasisse: ita quoque Deus tamdiu hominum animas probari malis permittit, quousque puræ flant, ac splendidæ, multa que ex illa exploratione utilitatem perceperint. Itaque hoc quoque beneficentiæ genus est maximum.

2. Ne turbemur igitur, neve animo concidamus, si quando tentationes nos invaserint. Si enim aurifex novit, quanto tempore derelinqui aurum in fornace conveniat, et quando extrahi, neque sinit eousque in igne remanere, ut corrumpatur et exuratur: multo magis id Deo notum est, et cum puriores factos esse nos videt, tentationes remittit, ne malorum multiplicatione supplantemur et concidamus. Ne igitur ægre feramus, nec animum despondeamus, si quid inopinatum acciderit: sed ei permittamus, qui accurate ista novit, utquamdiu voluerit, animam nostram expurget: utiliter enim id agit, et in rem eorum qui tentantur.

Cum medico et patre comparatur Deus; auxilium gratiæ divinæ necessarium. — Quam ob causam sapiens quidam admonet, dicens: *Fili, si accedas ad servandum Domino, præpara animam tuam ad tentationem; dirige cor tuum, et sustine: et ne festines in tempore illationis (Eccli. 2. 1, 2).* Omnia, inquit, illi permittite: probe siquidem novit, quando nos e fornace malorum expediat erui. Quamobrem illi ubique cedere oportet, ac perpetuo gratias agere, atque omnia æquo animo ferre, sive conferat beneficia, sive puniat, cum hoc

quoque genus si beneficii. Nam et medicus, non cum lavat solum, et nutrit, atque ad viridaria educit ægrotum : sed et cum urit et secat, pari ratione medicus est : et pater non modo cum filio blanditur, sed etiam cum eum pellit ex ædibus et cum increpat, ac flagris credit, pari ratione pater est, neque minus quam cum laudat. Cum igitur intelligas medicis omnibus indulgentiorem esse, ac majori affectu nos Deum prosequi, noli curiose inquirere, neque rationem ab eo exige curationis ; sed sive recreare voluerit, sive punire, ad utrumque pariter paratos nos exhibeamus : siquidem per utrumque nobis restituit sanitatem, et vos sibi reconciliat : cumque noverit quibus indigeat quisque nostrum, et quid conferat cuique, et quo tandem modo servandus sit, hac via nos ille deducit. Sequamur igitur quo ille præceperit, neque exacte quidquam disquiramus, sive per planam et facilem, sive per difficilem asperamque viam incedere jusserit, quemadmodum et istum paralyticum. Unum igitur hoc fuit genus beneficentiæ, quod tanto tempore animam ejus purgarit, eamque tamquam confessoris euidam fornacis tentationum probationi tradiderit : aliud autem nihil inferius isto, quod in ipsis tentationibus illi adfuerit, multumque solatium illi præbuerit. Ipse erat, qui continebat eum, et retinebat, manumque porrigebat, neque collabi sinebat. Cum autem ipsum fuisse audis, noli paralyticum laude privare, nec illum nec alium hominem quemvis, qui tentetur et patienter ferat. Quantumvis enim sæpe philosophemur, quamvis omnium robustissimi simus ac validissimi, si illius absit auxilium, ne mediocri quidem poterimus tentationi resistere. Sed quid ego de nobis vilibus et abjectis loquor ? Licet Paulus sit aliquis aut Petrus, licet Jacobus aut Joannes, subsidio cælesti privatus facile vincitur, et supplantatur, et concidit. Ad hæc omnia tuenda vobis Christi ipsius voces recitabo : siquidem Petro dixit : *Ecce satanas expetivit vos, ut cribraret sicut triticum : et ego rogavi pro te, ut non deficiat fides tua (Luc. 22. 31. 32)*. Quid est cribrare ? Abducere, circumducere, exagitare, movere, concutere, divexare, sicut in iis quæ cribro ventilantur : at ego cohibebam, inquit, intelligens nequaquam posse vos tentationem sustinere ; cum enim ait, *Ne deficiat fides tua*, hoc significat, futurum fuisse, ut fides ejus deficeret, si ille permisisset. Quod si Petrus fervidus amator Christi, qui animam suam millies pro ipso exposuit, quique semper ante costum prosilit apostolorum, et beatus a magistro suo prædicatur, ideoque Petrus appellatus est, quod inconcussa et immutabili fide præditus esset, dejectus fuisset, et a confessione excidisset, si, quantum vellet, tentare diabolo Christus permisisset, quis alius absque illius auxilio poterit umquam resistere ? Quocirca dicit etiam Paulus, *Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari supra id, quod potestis : sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere (1. Cor. 10. 13)*. Non enim tantum, inquit, supra vires inferri tentationem non sinit, sed etiam in ipsa quæ pro ratione virium adhibetur, nos sustentans adest, et nos corroborat,

cum nos priores quæ nostrarum sunt partium contulerimus, exempli causa, alacritatem animi, spem in ipsum, gratiarum actionem, tolerantiam, potentiam. Neque tantum in periculis, quæ vires nostras excedunt, sed in ipsis etiam quæ non excedant, cælesti auxilio indigemus, ut generose possimus obistere. Siquidem alibi quoque dicit : *Sicut abundant passionis Christi in nobis, ita et per Christum abundat consolatio nostra, ut nos possimus consolari eos, qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur et ipsi a Deo (2. Cor. 1. 5. 4)*. Itaque is etiam qui hæc consolatus est, ipse est qui tentationem permisit inferri. Vide autem post curationem quantam sollicitudinem præ se ferat. Neque enim illo dimisso recessit, at postquam illum offendit in templo, ait, *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat (Joan. 5. 14)*. Si enim quod odio prosequeretur, puniri permisisset, non te liberasset, non in futurum communitasset : quod autem dicit, *Ne deterius tibi aliquid contingat*, indicat eum futuris malis obvium ire. Morbum depulsi, et angorem non depulsi : ægritudinem abegit, et metum non abegit, ut immotum maneat beneficium quod est collatum. Hoc providi est medici, ut non præsentia tantum mala depellat, sed et adversa futura præcaveat : quod utique fecit et Christus, dum præteritorum memoria ipsius animam confirmavit. Nam quoniam ubi præterierint ea quæ nobis molestiam exhibebant, simul eorum memoria sæpe dilabitur, quod ipsam perpetuam velit manere, *Noli, inquit, amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat*.

5. Neque vero ex hoc solum providentiam ejus et æquitatem licet intueri, sed ex ipsa, quæ videtur esse, increpatione. Nam peccata quidem ejus non propulavit, sed cum propter peccata passum esse quæ passus est, indicavit : quæ vero essent peccata, non indicavit : neque dixit, *Hoc et illud peccasti, neque*, in hoc et in illo deliquisti, sed uno simplici verbo id exprimens, *Noli amplius peccare*, tantumque dicens, quod ad eum admonendum necessarium erat, diligentem illum reddidit in futurum, et ipsius patientiam, fortitudinem, ac philosophiam nobis omnem patefecit, cum illi necessitatem imposuit totam calamitatem suam quiritando divulgandi, ac studium suum ostendendi : *Dum venio enim ego, alius ante me descendit (Joan. 5. 7)* ; peccata vero non propulavit. Sicut enim nos obtegere nostra volumus, sic et Deus multo magis quam nos : quam ob causam et coram omnibus medicinam fecit, adhortationem autem et consilium privatim adhibet. Numquam enim evulgat peccata nostra, nisi forte si quando nos viderit nullo eorum sensu affici. Nam et cum dicit : *Furientem me vidistis, et non alacristis, et sitientem, et non potastis (Math. 23. 12)*, propterea dicit in presenti tempore, ne forte in futuro verba hæc audiamus. Minatur, evulgat in hac vita, ne in illa evulget, quemadmodum et Ninivitarum civitatem se minatus est eversurum, ut non everteret. Si enim peccata vellet nostra publicare, nequaquam se publicaturum prædixisset ;

ἐπι καὶ τοῦτο εὐεργεσίας ἐστὶν εἶδος. Καὶ γὰρ ἱατρὸς οὐχ ὅταν λούῃ, καὶ τρέφῃ, καὶ εἰς παραδείσους ἐξάγῃ τὸν νέμνοντα μόνον, ἀλλ' ὅταν καὶ καίῃ, καὶ τέμνῃ, ὁμοίως ἐστὶν ἱατρὸς· καὶ πατὴρ οὐχ ὅταν θεραπεύῃ τὸν υἱὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐκβάλλῃ τῆς οἰκίας, καὶ ὅταν ἐπιτιμᾷ, καὶ μαστίζῃ, ὁμοίως ἐστὶ πατὴρ, καὶ οὐχ ἦττον, ἢ ὅταν ἐπαυῇ. Εἰδὼς τοίνυν ὅτι καὶ ἱατρῶν ἀπάντων φιλοσοργότερος ὁ Θεὸς, μὴ περιεργάζου, μηδὲ ἀπαίτει τὰς εὐθύνas αὐτὸν τῆς ἱατρείας, ἀλλ' ἂν τε ἀνεῖλαι βούληται, ἂν τε κολάζῃ, πρὸς ἑκιάτερα ὁμοίως παρέχουμαι ἑαυτοῦς· δι' ἑκατέρων γὰρ πρὸς ὅτιαν ἡμᾶς ἐπαυᾷ, καὶ πρὸς τὴν οἰκίωσιν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ οἶδεν ὧν ἑκαστος χρεῖαν ἔχομεν, καὶ τί συμφέρον ἐκάστῳ, καὶ πῶς καὶ τίνι τρόπῳ σωθῆναι δεῖ, καὶ ταύτην ἡμᾶς ἀγει τὴν ὁδόν. Ἐπώμεθα τοίνυν ὅπερ ἂν αὐτὸς κελεύῃ, καὶ μηδὲν ἀκριβολογώμεθα, εἴτε διὰ βράβειas καὶ εὐκόλου, εἴτε διὰ χαλεπῆς καὶ τραχυτέρας ὁδοῦ βαδίζειν κελεύοι· ὥσπερ οὖν καὶ τὸν παράλυτον τοῦτον. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος ἦν τὸ χρόνῳ τοσοῦτ' ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ καθαίρειν, ὥσπερ χωνευτηρίῳ τινὶ τῇ πυρῶσει τῶν πειρασμῶν αὐτὴν παραβόνα· ἕτερον δὲ οὐκ ἔλαττον τοῦτο, τὸ καὶ ἂν αὐτὸς παρῆναι τοῖς πειρασμοῖς, καὶ πολλὴν αὐτῷ παρέχῃ τὴν παραμυθίαν. Αὐτὸς ἦν ὁ διακρατῶν αὐτὸν καὶ συνέχων, καὶ χεῖρα ὀρέγων, καὶ οὐκ ἀφίει καταπεσεῖν. Ὅταν δὲ ἀκούσης ὅτι αὐτὸς ἦν, μὴ ἀποστερηθῆς τῶν ἐγκωμίων τὸν παράλυτον, μήτε ἐκείνον, μήτε ἄλλον τινὰ πειραζόμενον ἄνθρωπον καὶ καρτεροῦντα. Κἂν γὰρ μυριάκις φιλοσοφώμεν, κἂν ἀπάντων ὦμεν ἰσχυρότεροι καὶ δυνατώτεροι, τῆς παρ' αὐτοῦ βοήθ. ἀποούσης, οὐδὲ πρὸς τὸν τυχόντα ἀνιστῆναι δυνησόμεθα πειρασμῶν. Καὶ τί λέγω περὶ ἡμῶν τῶν εὐτελῶν καὶ ἀπερρίμμένων; Κἂν γὰρ Παῦλος τις ἦ, καὶ Πέτρος, κἂν Ἰάκωβος, κἂν Ἰωάννης, τῆς ἄνωθεν βοήθ. ἀποστερηθεὶς ἐλέγχεται βράβειas, καὶ ὑποσκάλίζεται, καὶ καταπίπτει. Καὶ ὑπὲρ τούτων αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ φωνὴν ὡμῖν ἀναγκάσωμαι· τῷ γὰρ Πέτρῳ φησὶν· *Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἤρτησεν, ἵνα σιναίσῃ ὑμᾶς ὡς τὸν σίτον· ἀγῶν ἐδεήθη περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλήπῃ ἡ πίστις σου. Τί ἐστὶ, σιναίσει;* Ἀγαγεῖν, περιαγαγεῖν, σαλευσαι, κινήσαι, διαδοῆσαι, βασανίσει, ὅπερ ἐπὶ τῶν κοσμικῶν γίνεταί· ἀλλ' ἐγὼ, φησὶν, ἐπέσχον, εἰδὼς ὅτι τὸν πειρασμὸν ἐνεγκεῖν οὐ δύνασθε· τὸ γὰρ εἶπαί·ν· *Ἴνα μὴ ἐκλήπῃ ἡ πίστις σου, δηλοῦντός ἐστιν, ὅτι εἰ συνεχώρησεν, ἐξέλειπεν ἂν αὐτοῦ ἡ πίστις. Εἰ δὲ Πέτρος ὁ θερμὸς ἑραστής τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ αὐτοῦ μυριάκις ἐπιδοῦς, καὶ προπηδῶν δεῖ τοῦ χοροῦ τῶν ἀποστόλων, καὶ παρὰ τοῦ διδασκάλου μακαριζόμενος, καὶ διὰ τοῦτο Πέτρος κληθεὶς, ἐπειδὴ ἄσειστον εἶχε καὶ ἀπεριτραπτον τὴν πίστιν, ἠνέχθη ἂν καὶ τῆς ὁμολογίας ἐξέπεισεν, εἰ συνεχώρησεν ὁ Χριστὸς τῷ διαβόλῳ πειράσαι ὅσον ἠδούλετο, τίς ἕτερος στήναι δυνησεται χωρὶς τῆς αὐτοῦ βοήθ. Διὰ [36] τοῦτο καὶ Παῦλος φησὶ· *Πιστός δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύνασθε, ἀλλὰ ἀποποιήσῃ σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκείσιν τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερβαλεῖν.* Οὐ μόνον γὰρ, φησὶ, πειρασμὸν ὑπὲρ δύναμιν οὐκ ἀφήσιν ἐπινεχθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ δύναμιν ἐπαγομένῳ πάρεσι διαβατῶσιν*

ἡμᾶς καὶ συγκροτῶν, ὅταν ἡμεῖς πρότερον τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενέγκωμεν, οἷον προθυμίαν, ἐλπίδα τὴν εἰς αὐτὸν, εὐχαριστίαν, καρτερίαν, ὑπομονήν. Οὕτε γὰρ μόνον ἐν τοῖς ὑπὲρ δύναμιν κινδύνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς κατὰ δύναμιν τῆς ἄνωθεν δοόμεθα βοήθ. εἰ μέλλομεν ἐστάναι γενναίως· καὶ ἀλλαχοῦ γὰρ φησὶ· *Καθὼς περισσεύει τὰ παθήματα Χριστοῦ εἰς ἡμᾶς, οὕτω διὰ τοῦ Χριστοῦ περισσεύει καὶ ἡ παρακλήσις ἡμῶν, εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τοὺς ἐν πάσῃ θλίψει διὰ τῆς παρακλήσεως, ἥς παρακαλούμεθα ἀπὸ τοῦ τοῦ Θεοῦ.* Ὅστε καὶ ὁ τοῦτον παρακαλέσας αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὸν πειρασμὸν συγχωρήσας ἐπινεχθῆναι. Ὅρα δὲ καὶ μετὰ τὴν θεραπείαν πόσῃ κηδεμονίαν ἐπιδεικνύεται. Οὐ γὰρ ἀφίει αὐτὸν ἀπῆλθεν, ἀλλ' εὐρών αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ φησὶν· *Ἴδε ὅτι τῆς γέγονας, μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται.* Εἰ γὰρ μισῶν συγχώρησε τὴν κόλασιν, οὐκ ἂν ἀτήλλαξεν, οὐκ ἂν πρὸς τὸ μέλλον ἠσφαλισατο· τὸ δὲ λέγειν· *Ἴνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται, τὰ μέλλοντα ἐστὶ προανασιτέλλοντος θεινά.* Ἐλυσε τὴν νόσον, καὶ οὐκ ἔλυσε τὴν ἀγωνίαν· ἀτήλασε τὴν ἀβρωσίαν, καὶ οὐκ ἀτήλασε τὸν φόβον, ὥστε ἀκίνητον εἶναι τὴν γενομένην εὐεργεσίαν. Τοῦτο ἱατροῦ κηδεμονικῶς μὴ τὰ παρόντα λύειν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀσφαλιζεσθαι, ὅπερ καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε τῇ μνήμῃ τῶν παρελθόντων συγκροτῶν ἐκείνου τὴν ψυχὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπειθόντων τῶν ὀδυνώντων ἡμᾶς, συναπέρχεται καὶ ἡ μνήμη πολλῶν, βουλόμενος αὐτὴν μένειν διηνεκῆ, φησὶ· *Μηκέτι ἀμάρτανε, ἵνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται.*

γ. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον τὴν πρόνοιαν αὐτοῦ καὶ τὴν ἐπιεικίαν αὐτοῦ ἐστὶν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτῆς τῆς δοκούσης εἶναι ἐπιτιμῆσεως. Οὐδὲ γὰρ ἐξ ἐπόμπουσιν αὐτοῦ τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὅτι μὲν δι' ἀμαρτήματα ἐπαθεν, ἀπὸ ἐπαθεν, εἰπά· τίνα δὲ ἦν τὰ ἀμαρτήματα οὐκ ἐδήλωσεν, οὐδὲ εἶπε, τὸ καὶ τὸ ἡμαρτες, οὐδὲ, τὸ καὶ τὸ ἐπλημμέλησας, ἀλλ' ἐνὶ ψιλῷ ῥήματι τοῦτο ἐνδειξάμενος τῷ· *Μηκέτι ἀμάρτανε, καὶ τοσοῦτον εἰπὼν, ὅσον ἀναμνησάι μόνον, σπουδαιότερον αὐτὸν πρὸς τὸ μέλλον εἰργάσατο, καὶ τὴν μὲν ὑπομονὴν αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν φιλοσοφίαν πᾶσαν δὴλην ἡμῖν ἐποίησεν εἰς ἀνάγκην αὐτὸν καταστήσας τοῦ πᾶσαν ἐκτραγυθῆσαι τὴν συμφορὰν, καὶ τὴν σπουδὴν ἐπιδειξάμενος τὴν ἔκλυτον·* Ἐν ᾧ γὰρ, φησὶν, ἐγὼ ἔρχομαι, ἄλλος πρὸ ἐμοῦ καταβαίνει· τὰ δὲ ἀμαρτήματα οὐκ ἐξ ἐπόμπουσιν. Ὅσπερ γὰρ ἡμεῖς βουλόμεθα τὰ ἡμέτερα συσκιάζεσθαι, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς πολλῷ πλέον ἢ ἡμεῖς· διὰ τοῦτο τὴν μὲν θεραπείαν ἐπὶ πάντων ἐποίησατο, τὴν ἔ...ραίνεσιν ἢ τὴν συμβουλήν κατιδίαν ποιεῖται. Οὐδέποτε γὰρ ἡμῶν ἐκπομπεῖται τὰ ἀμαρτήματα, πλην εἰ μὴ ποτε ἴδοι ἀναισθητῶς ἔχοντας πρὸς αὐτά. Καὶ γὰρ ὅταν λέγῃ· *Πενῶντά με εἶδετε, καὶ οὐκ [37] ἐβρέψατε· καὶ διεψῶντα, καὶ οὐκ ἐποτίσατε,* διὰ τοῦτο λέγει κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν, ἵνα μὴ κατὰ τὸν μέλλοντα τούτων ἀκουσώμεθα τῶν ῥημάτων. Ἄπειλε, ἐκπομπεῖται ἐνταῦθα, ἵνα μὴ ἐκπομπεῖσιν ἐκεῖ· ὥσπερ οὖν καὶ καταστρέφει διὰ τοῦτο ἡπειλήσε τὴν τῶν Νινευιτῶν πόλιν, ἵνα μὴ καταστρέψῃ. Εἰ γὰρ ἠδούλετο δημοσιεύειν ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, οὐκ ἂν

προεῖπεν, ὅτι δημοσιεύσει· νῦν δὲ διὰ τοῦτο προλέγει, ἵνα τῷ φόβῳ τῆς δημοσιεύσεως ἐκείνης, εἰ καὶ μὴ τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως σωφρονισθέντες, ἀπονεύματα ἀπαντα. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος γίνεται· καὶ γὰρ αἶγει πρὸς τὴν κολυμβήθραν τῶν ὑδάτων τὸν ἄνθρωπον, οὐδενὶ θῆλα ποιήσας αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα, ἀλλὰ τὴν μὲν ὕδαρὰν πᾶσι καθίστησι φανεράν, καὶ ποιεῖ θῆλην, τὰ δὲ ἁμαρτήματα πλὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ τῶν ἀρεσῶν λαμβάνοντος οὐδεὶς ἕτερος οἶδε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τούτου γέγονε, καὶ ἁμαρτυροῦν ποιεῖται τὸν ἐλεγχον, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐλεγχος-μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπολογία τὸ εἰρημένον ἐστίν, ὥσπερ ὑπὲρ τῆς τοσαύτης κακώσεως ἀπολογούμενος καλλέγων αὐτῷ, καὶ δεικνύς, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ εἰκῆ τοσούτον αὐτὸν ἠπέτρειψε κακωθῆναι χρόνον, τῶν ἁμαρτημάτων ἀνέμνησεν αὐτὸν, καὶ τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἀρρώστιας. *Εὐρῶν γὰρ αὐτὸν, φησὶν, ἐν τῷ ἱερῷ, εἶπεν αὐτῷ· Μηκέτι ἁμάρτανε, ἴνα μὴ χεῖρόν τι σοι γένηται.*

Ἐπει οὖν τοσαῦτα ἐκαρπωσάμεθα ἐκ τοῦ προτέρου παραλύτου, φέρε ἔθωμον καὶ ἐφ' ἕτερον κἄν παρὰ τῷ Ματθαίῳ κείμενον. Καὶ γὰρ καὶ ἐν τοῖς μετάλλοις ὅπουπερ ἂν εὐροί τις χρυσίον, πλέον ἐκεῖ διασκάπτει πάλιν· καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τῶν ἀπλῶς ἀναγιγνωσκόντων ἵνα καὶ τὸν αὐτὸν εἶναι νομίζουσι παράλυτον παρὰ τοῖς τέσσαρσιν εὐαγγελισταῖς κείμενον· οὐκ ἔστι δέ. Διὸ χρή διαναστῆναι καὶ προσέχειν μετὰ ἀκριθείας. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡ ζήτησις ἐστίν, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἕλληνας, καὶ πρὸς Ἰουδαίους, καὶ πρὸς πολλοὺς τῶν αἰρετικῶν χρήσιμος ὁ λόγος οὗτος ἔσται, τὴν προσήκουσαν λύσιν λαθῶν. Καὶ γὰρ ὅστω πάντες τοῖς εὐαγγελισταῖς ἐγκαλοῦσιν ὡς μαχομένοις καὶ διαφωνοῦσιν· οὐκ ἔστι δέ, μὴ γένοιτο, ἀλλ' εἰ καὶ διάφορα τὰ πρόσωπα, μία τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἐστίν, ἡ τὴν ἐκάστου κινῶσα ψυχὴν· ὅπου δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη· πόλεμος καὶ ἀμφισβήτησις οὐκ ἔστι, καὶ μάχη καὶ φιλονεικία τις. Πῶς οὖν ποιήσομεν φανερόν, ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ παράλυτος οὗτος ἐκεῖνος, ἀλλ' ἕτερος παρ' ἐκεῖνον; Ἀπὸ πολλῶν σημείων, καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ καιρῶν, καὶ ἡμέρας, καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆς θεραπείας, καὶ ἀπὸ τῆς παρουσίας τοῦ ἱατροῦ, καὶ ἀπὸ τῆς ἐρημίας τοῦ θεραπευθέντος. Καὶ τί τοῦτο; φησὶ· καὶ γὰρ ἕτερα σημεῖα οὐχὶ διαφόρως ἀπήγγειλαν πολλοὶ τῶν εὐαγγελιστῶν; Ἄλλ' ἕτερόν ἐστι διαφόρως εἰπεῖν, καὶ ἕτερον ἀναντίως· ἐκεῖνο μὲν γὰρ διαφωνίαν οὐ ποιεῖ τίνα, οὐδὲ μάχην· τοῦτο δὲ τὸ νῦν προκείμενον ἡμῖν πολλὴν ἔχει τὴν ἀναντίωσιν, εἰ μὴ δειχθεῖη ἕτερος ὢν ὁ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ παραλυτικὸς παρ' ἐκεῖνον τὸν ἐν τοῖς τρισὶν ἀναγεγραμμένον. Καὶ ἵνα μάθητε εἰ ποτὲ ἐστὶ διαφόρως, καὶ τί ποτὲ ἐστὶν ἀναντίως εἰπεῖν, τῶν εὐαγγελιστῶν [38] ὁ μὲν ὅτι ὁ Χριστὸς τὸν σταυρὸν ἐβάσταξεν εἶπεν, ὁ δὲ ὅτι Σίμων ὁ Κυρηναιὸς· τοῦτο δὲ ἀναντίωσιν τίνα οὐ ποιεῖ, οὐδὲ μάχην. Καὶ πῶς οὐκ ἔστιν ἀναντίον, φησὶ, τὸ βαστάζειν τῷ μὴ βαστάζειν; Ὅτι ἀμφότερα γέγονε. Καὶ ἐξαλλόντων μὲν ἐκ τοῦ πραιτωρίου, ὁ Χριστὸς ἐβάσταξε· *περὶ τῶν δὲ, ὁ Σίμων ἔλαβεν ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἔφερε.* Πάλιν ἐπὶ τῶν ληστῶν, ὁ μὲν φησὶν, ὅτι οἱ δύο αὐτὸν

ἐβάσταξον· ὁ δὲ ὅτι εἰς ἐπιστόμιζε τὸν κατηγοροῦντα. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο πάλιν ἀναντίον. Διὰ τί; Ὅτι καὶ ἐν ταῦθα ἀμφότερα γέγονε καὶ παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἀμφότεροι ἦσαν οἱ πονηροῦμένοι· μετὰ δὲ ταῦτα σημείων γενομένων καὶ τῆς γῆς κλονουμένης, καὶ τῶν πατρῶν σχιζομένων, καὶ ἡλίου κρυπτομένου, θάτερος αὐτῶν μεταβλήθη, καὶ σωφρονέστερος γέγονε, καὶ τὸν ἐσταυρωμένον ἐπέγνω, καὶ τὴν βασιλείαν ὠμολόγησε τῇ ἐκείνου. Ἴνα γὰρ μὴ νομίση, ὅτι ἀνάγκη τίτι καὶ βίβη τινὲς ἐνδοθεν ὠθοῦντος αὐτὸν τοῦτο γίνεται, μηδὲ διαπορήσῃ, δείκνυσί σοι καὶ ἐν τῷ σταυρῷ τὴν πονηρίαν αὐτοῦ ἐτι διατηροῦντα τὴν προτέραν, ἵνα εἰδῆς, ὅτι οἰκθρὸν καὶ παρ' αὐτοῦ μεταβαλλόμενος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀπολαύσας, οὕτω βελτίων ἐγένετο.

δ'. Καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα ἐστὶν ἐκ τῶν εὐαγγελίων ἀναλγεσθαι, ἃ δοκεῖ μὲν ἀναντιώσεως ὀποφίαν ἔχειν, οὐκ ἔστι δὲ ἀναντιώσις, ἀλλὰ καὶ τὰ παρὰ τοῦτου καὶ τὰ παρ' ἐκείνου εἰρημένα γεγονήναι· εἰ δὲ ἢ μὴ κατὰ τὴν αὐτὴν ὥραν, καὶ ὁ μὲν πρότερον, ὁ δὲ τὸ δεύτερον εἰρηκεν· ἐν ταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ἐστιν· ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν εἰρημένων σημείων δείκνυσιν καὶ τοῖς ὀμοῦσιν προσέχουσιν, ὅτι ἕτερος μὲν αὐτὸς ἦν, ἕτερος δὲ ἐκεῖνος. Οὐ μικρὰ δὲ καὶ αὐτὴ γένοιτ' ἂν ἀπόδειξις πρὸς τὸ δεῖξαι τοὺς εὐαγγελιστὰς συμφωνοῦντας ἀλλήλοις, καὶ οὐ μαχομένους. Ἄν μὲν γὰρ αὐτὸς ἦ, πολλὴ ἡ μάχη· ἂν δὲ ἕτερος ἐκεῖνος, πᾶσα ἀμφισβήτησις λέλυται.

Φέρε οὖν αὐτὰς τὰς αἰτίας εἰπωμέν, δι' ἃς οὐ φαινομένη τούτων εἶναι ἐκεῖνον. Τίνες οὖν εἰσὶν αὗται; Ὁ μὲν ἐν Ἱεροσολύμοις θεραπεύεται, οὗτος δὲ ἐν Καπριναοῦμ, καὶ ὁ μὲν παρὰ τὴν κολυμβήθραν τῶν ὑδάτων, οὗτος δὲ ἐν οἰκίσκῳ τινί· ἰδοὺ ἀπὸ τοῦ τόπου· κἀκεῖνος μὲν ἐν ἑορτῇ· ἰδοὺ ἀπὸ τοῦ καιροῦ· κἀκεῖνος μὲν τριάκοντα καὶ ὄκτω ἔτη αἶχεν ἐν τῇ ἀσθενεῖ· περὶ τούτου δὲ οὐδὲν τοιοῦτόν ὁ εὐαγγελιστῆς· ἰδοὺ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου· κἀκεῖνος μὲν ἐθεραπεύθη ἐν σαββάτῳ· ἰδοὺ καὶ ἀπὸ ἡμέρας· εἰ γὰρ ἐν σαββάτῳ ἐθεραπεύθη καὶ οὗτος, οὐδ' ἂν τοῦτο παρεσιώπησεν ὁ Ματθαῖος, οὐδ' ἂν ἠσούχασαν οἱ παρῆντες Ἰουδαῖοι· οἱ γὰρ καὶ μὴ ἐν σαββάτῳ θεραπευθέντος αὐτοῦ δυσχεράναντες δι' ἄλλην αἰτίαν, πολλῶ μᾶλλον εἰ καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαθὴν ἔσχον, οὐκ ἂν ἐπέσαντο τῶν ἐγκλημάτων τῶν κατὰ τοῦ Χριστοῦ. Καὶ οὗτος μὲν πρὸς τὸν Χριστὸν φέρεται· πρὸς ἐκεῖνον δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς παραγίνεται, κἀκεῖνός μὲν οὐδεὶς ἀνθρώπος ἦν ὁ βοηθήσων· Κύρια γὰρ, φησὶν, *ἀνθρώπων οὐκ ἔχω*· οὗτος δὲ πολλοὺς εἶχε τοὺς προσήκοντας, οἱ καὶ διὰ τοῦ στέγους αὐτὸν ἐχάλασαν. Κἀκεῖνος μὲν πρὸ τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα διώρθωσε· πρότερον γὰρ αὐτοῦ τὴν [39] παράλυσιν σφίγγας, τότε φησὶν· *Ἴδοι ὄνησις γέγονας, μηκέτι ἁμάρτανε*· ἐν ταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πρότερον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἰασάμενος (φησὶ γὰρ αὐτῷ· *θάρασι, τέκνον, ἀφέωνται σοι αἱ ἁμαρτίαι σου*), τότε τὴν παράλυσιν διώρθωσεν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν οὗτος ἐκεῖνος, ἀπὸ τούτων ἡμῖν σαφῶς ἀποδέδεικται, δεῖ δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος ἐλθόντας ἰδεῖν, πῶς μὲν τούτων, πῶς δὲ ἐκεῖνον ἀθεράπευσεν ὁ Χριστὸς, καὶ δεῖ τί διαφόρως· διὰ τί τὸν μὲν ἐν σαββάτῳ, ἐκεῖνον δὲ οὐκ ἐν σαββάτῳ, καὶ πρὸς ἐκεῖνον μὲν αὐτὸς ἦλθε, τούτων

^a Lige εἰ καί, εἰ μὴ οὐ μὲν τὸ πρότερον. Edit.

jam vero idcirco prædicit, ut publicationis illius metu, si minus supplicii metu castigati, omnia abtergamus. Hoc et in baptismo fit: siquidem ad aquarum lavacrum hominem deducit, nec ulli ejus peccata patefacit: sed donum quidem manifestum omnibus reddit, et notum: peccata vero præter se et ipsum, cui remissio tribuitur, nemo alius novit. Hoc et in isto accidit: reprehensio remotis arbitris adhibetur, imo vero non reprehensio tantum, sed et excusatio quædam est hæc oratio, quasi ob tantam illatam afflictionem se excusaret, eique diceret, et significaret non temere, neque frustra permissum esse, ut ipse tanto tempore affligeretur, peccata in memoriam illi revocavit, et causam aperuit infirmitatis. Cum enim, inquit, *invenisset eum in templo, dixit illi: Noli amplius peccare, ne deterius tibi aliquid contingat (Joan. 5. 14).*

Transit ad posteriorem Paralyticum; Evangelistæ non inter se pugnant. Quid sit diversa loqui et contraria. — Quando igitur ex priori paralytico tantum fructum collegimus, age jam ad alterum etiam veniamus, de quo apud Matthæum agitur (*Matth. 9*). Nam et in metallorum fodinis ubi quis plus auri repperit, illic effodit rursus: et multos scimus eorum, qui negligenter legerunt, unum et eundem esse putare paralyticum, de quo apud quatuor evangelistas agitur. Atqui non est idem. Quamobrem erigite vos, ac diligenter attendite. Neque enim de rebus trivialibus quæstio habetur, sed et adversus gentiles et adversus Judæos, et adversus multos hæreticos utilis hæc erit oratio, ubi conveniens solutio fuerit addita. Nam et ita reprehendunt omnes evangelistas tamquam inter se pugnantibus ac dissonantibus. Atqui non ita res se habet, absit: licet diversæ personæ sint, una est Spiritus gratia, qua cujusque anima movetur: at ubi Spiritus est gratia, caritas, gaudium, pax; bellum non est, nec discordia, nec pugna, nec ulla contentio. Quo tandem igitur pacto manifestum reddemus hunc non esse illum paralyticum, sed alterum ab illo diversum? Ex multis indiciis cum loci tum temporis, et occasionum, et diei, et ex modo curationis, et ab adventu medici, et ejus qui curatus est solitudine. Quid tum postea? dicit aliquis: nam et alia signa nonne diversa ratione multi evangelistæ narrarunt? At enim aliud est diversæ narrare, aliud contrario modo: siquidem illud dissonantiam nullam gignit aut pugnam: in hoc vero quod est præ manibus, multa apparet repugnantia, nisi alterum esse ostendatur in piscina paralyticum, quam is, de quo tres evangelistæ scripserunt. Atque ut intelligatis quid sit diversæ et quid contrarie loqui: unus ex evangelistis dixit crucem portasse Christum, alter autem Simonem Cyrenæum: hoc vero contrarietatem nullam gignit, aut pugnam. Qui potest, inquit, non esse contrarium, portare et non portare? Quia nimirum utrumque accidit. Et cum exissent quidem ex prætorio, portavit Christus: cum autem longius progressi essent, Simon ab illo accepit et tulit. Rursus de latronibus unus quidem ait duos ipsum blasphemasse, alter vero, unum compeñcuisse illum qui accusabat. Sed neque hoc rursus est con-

trarium. Quid ita? Quoniam licet quoque utrumque accidit, atque initio quidem uterque improbe se gerebat: postea vero cum facta essent miracula, terra mota, petra scissæ, et sol absconditus, alter eorum conversus et modestior est factus, et crucifixum agnovit, ejusque regnum confessus est. Nam ne forte existimares necessitate quadam ac vi cujusdam intus eum impellentis hoc fieri, neve dubitares, illum in cruce tibi exhibet priorem adhuc improbiter retinentem, ut agnoscas eum sponte atque a se ipso mutatum, Deique gratia donatum ita meliorem evasisse.

4. Alia quoque multa ejusmodi ex Evangelistis colligere licet, quæ videntur suspicionem habere repugnantia: sed nulla tamen est repugnantia, sed et quæ ab hoc, et quæ ab illo dicta sunt, evenerunt: tametsi non eadem hora, et unus primum illud dixit, alter illud secundum: at hoc loco nihil est tale, sed eorum indiciorum multitudo, quæ notata sunt, iis, qui utrumque animum adverterint, ostendit alterum hunc fuisse, et alterum illum. Neque vero mediocris ista esse potest demonstratio ad probandum evangelistas inter se consentire, non pugnare. Si enim idem sit, magna pugna: sin autem alter est ille, sublata est omnis dubitatio.

Quibus distinguantur duo Paralytici; incisiones et unctiones medicorum comparantur cum curatione ista. — Age igitur causas ipsas proponamus, quibus adducti dicimus hunc illum non esse. Quænam illæ porro sunt? Ille sanatur Jerosolymis, hic vero in Capharnaum, et ille quidem juxta piscinam aquarum, iste autem in quodam cubiculo, ecce indicium a loco: atque ille quidem in die festo, ecce a temporis conditione: et ille quidem triginta et octo annos habebat in infirmitate sua; de hoc autem nihil tale evangelista narrat, ecce a tempore: et ille quidem in sabbato sanatus est, ecce a die: si enim in sabbato fuisset hic quoque sanatus, neque id tacuisset Matthæus, neque Judæi qui aderant, quievissent: qui enim etiam tum cum ille in sabbato sanatus non est, aliam ob causam indignati sunt, multo magis si a tempore data esset ansa reprehendendi, nequaquam jactandis in Christum criminationibus pepercissent. Atque hic quidem ad Christum defertur, ad illum autem Christus accedit, et illi nullus est homo qui suppetias ferret: *Dominus, enim, inquit, hominem non habeo (Joan. 5. 7)*: iste vero multos habebat propinquos, qui et per tectum illum demiserunt. Et illius quidem ante animam corpus correxit: siquidem cum prius paralyticum ejus sanasset, deinde dixit, *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare*: hic autem non ita: sed cum prius animæ illius medicatus esset; ait enim ipsi: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua (Matth. 9. 2)*, tum deinde paralyticum sanavit. Illic igitur illum non esse clare nobis ex his est demonstratum: jam autem ad ipsum narrationis initium veniendum est, ac videntur, quo pacto hunc et quo pacto illum sanavit Christus, et cur diversa ratione: cur hunc in sabbato, illum non in sabbato, et ad illum ipse venerit, hunc

autem exspectaverit ad se deferri, et quam ob causam illius corpori prius, hujus vero animæ prius medeatur. Neque enim tenere aut sine causa ista facit, cum sapiens sit et providus. Attendamus igitur, eamque medentem contemplemur. Si enim cum medici quemdam secant, uruntve, aut alio quodam modo mutilatum et debilitatum incidunt, ac membrum amputant, multi tam ægram quam medicam circumstant ista facientem, multo magis nos hoc loco id agere oportet, quanto et medicus major, et gravior morbus est, qui non arte humana, sed gratia divina curatur. Atque illic quidem pellem concisam cernere licet, saniem defluentem, putredinem evacuatam, ac multam molestiam ex illo allatam spectaculo sustinere, doloremque non mediocrem et angorem, quem non modo vulnerum conspectus, sed eorum etiam, qui uruntur secanturque, cruciatus inurit: nullus enim est adeo saæus, ut cum illis, qui talia patiuntur, adstiterit, ac lamentantes audiverit, non commoveatur, confundatur, et ingentem animo concipiat mœrorem: verumtamen ob spectandi cupiditatem hæc omnia sustinemus. Hic autem nihil tale cernere licet, non ignem admoveri, non ferrum immergi, non sanguinem fundi, non ægrum cruciari, non lamentari: in causa vero est medici sapientia, quæ nullis indiget rebus externis, sed ipsa sufficit sibi. Siquidem sufficit tantum ut imperet, et omnia mala pelluntur. Neque vero admiratione dignum hoc est, quod tanta facilitate medicinam faciat, sed quod sine dolore, nec ullam molestiam afferat iis qui curantur. Quando igitur et miraculum majus et copiosior medicina, et ab omni tristitia immunis spectatoribus voluptas offertur, age diligenter curantem Christum spectemus. *Et ascendens Jesus in naviculam transfretavit, et venit in civitatem suam. Et ecce obtulerunt illi paralyticum jacentem in lecto: et videns Jesus fidem illorum dixit paralytico: Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua (Matth. 9. 1. 2).* Centurione quidem inferiores sunt, quoad fidem, illo autem in piscina jacente paralytico superiores. Nam ille quidem neque medicum traxit, neque ad medicum duxit ægrotum; sed tamquam ad Deum accessit, et ait: *Dic verbo tantum, et sanabitur puer meus (Luc. 7. 7).* Isti vero medicum in ædes non traxerunt, et in hoc centurioni sunt æquales; sed ægrum attulerunt ad medicum, et in hoc sunt minores, quod non dixerint, *Dic verbo tantum.* Illo quidem certe qui ad piscinam jacebat multo sunt isti meliores, siquidem ille dicit, *Domine, hominem non habeo, ut cum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam (Joan. 5. 7):* isti vero nihilo indigere Christum sciebant, non aqua, non piscina, non alia re quapiam: attamen Christus non centurionis tantum puerum, sed et hunc et illum morbo liberavit; neque dixit: Quandoquidem fidem obtulisti minorem, curationem pariter accipies: sed cum majorem exhibuisset, cum laudibus et coronis eum dimisit, dicens: *Neque in Israel tantam fidem inveni (Luc. 7. 9).* Eum vero, qui minorem quam ille fidem obtulerat, nullo modo laudavit: non tamen sanitate privavit, sed nec illum, qui nullam fi-

dem exhibuerat. Verum quemadmodum medici cum eundem morbum curent, a quibusdam centum aureos accipiunt, ab aliis quinquaginta, ab aliis pauciores, a quibusdam nihil penitus: sic nimirum et Christus a centurione quidem multam et immensam fidem accepit, ab hoc autem minore, ab illo vero nequidem mediocrem, et tamen omnes sanavit. Cur igitur hunc quoque qui nihil contulerat, beneficio dignatus est? Quod non præ nimia negligentia, nec ob animæ stuporem, sed quod Christum minime nosset, nullamque parvum aut magnum de illo miraculum audisset, fidem non exhibuerit. Idcirco ergo veniam obtinuit: quod et obscure indicans evangelista dixit: *Nesciebat enim quis esset (Joan. 5. 13),* verum ex aspectu solo illum agnovit, cum in ipsum iterum incidit.

5. Quidam igitur dicunt hunc curatum fuisse, eum illi, qui obtulerant, credidissent tantum: sed non ita est. *Videns enim fidem illorum, non eorum qui obtulerunt tantum, sed et ipsius qui oblati sunt.* Quid igitur? altero credente alter non sanatur? dicet aliquis. Non equidem arbitror, nisi forte si vel propter ætatis immaturitatem, vel ob nimiam infirmitatem destitutus viribus credere nequeat. Quomodo igitur in historia Chananææ, inquit, credidit quidem mater, filia vero sanata est? et cum centurio fuisset incredulus, quomodo puer surrexit, et salvus evasit? Quod nimirum credere minime possent ægroti. Audi sane quid Chananæa dicit: *Filia mea male a dæmonio vexatur, et nunc quidem cadit in aquam, nunc autem in ignem (a) (Matth. 15. 22):* illa vero vertigine laborans, et a dæmone correpta, quæque numquam mentis suæ compos esse poterat, neque sana esse, quo pacto credere potuisset?

Fidem ostendit Paralytici. — Ut igitur apud Chananæam, sic et apud centurionem; in ædibus jacebat puer, qui nec ipse noverat Christum, neque quis tandem easet, qui potuisset igitur ei quem non noverat credere, et cujus periculum nullum fecerat? At enim de hoc dicere istud non licet: siquidem credidit paralyticus. Unde id constat? Ex ipso modo, quo ad ductus est. Neque enim illud oscitanter audias, quod demiserunt eum per tectum: sed cum animo tuo reputa, quantum sit ægrotum id pati contentum esse. Probe siquidem nostis adeo pusillanimes ac morosos ægros esse, ut ministeria quæ jacentibus in lecto deferuntur, sæpenumero adversentur, malintque morborum dolores perferre, quam molestias eorum qui adjuvant sustinere. Iste vero et ex ædibus egredi contentus erat, et per forum ingredi, cum gestaretur, sequet tot præsentibus hominibus ostendere. Est hoc etiam in more positum ægrotorum, [ut non facile velint ullum suæ ægritudinis esse testem]: sic ut multi maluerint oppressi morbis interire, quam calamitates suas detegere. At non ita æger iste, verum cum repletum videret theatrum, aditus interclusos, portum obseptum, per tectum demitti contentus fuit. Adeo solers est amor, et locuples caritas. Nam qui querit,

(a) hic quædam adjunguntur ex Matth. 17. 14.

ἐξ ἀνέμεινα πρὸς αὐτὸν κομισθῆναι, καὶ διὰ τί ἐκαί-
νου μὲν τὸ σῶμα πρότερον, τοῦτο δὲ τὴν ψυχὴν
πρότερον ἴδται. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ ταῦτα
ποιεῖ, σοφὸς ὢν καὶ προνοητικὸς. Προσέχωμεν τὸν-
νον; καὶ ἴδωμεν αὐτὸν θεραπευόντα. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν
λατρῶν, ἐπειδὴν τέμνωσιν, ἢ καίωσιν, ἢ καὶ ἄλλῃ
τρόπῳ πατηρωμένον καὶ ἐξησθησθέντα ἀνατέμνω-
νται, καὶ κατατέμνωσι μέλος, πολλοὶ περιστοιχίζονται
τὸν τε ἄρρωστον καὶ τὸν ταῦτα ποιοῦντα λατρῶν,
πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς ἐνταῦθα τοῦτο ποιεῖν χρῆ, ὅσῳ
καὶ λατρός μείζω, καὶ τὸ νόσημα χαλεπώτερον, οὐκ
ἀνθρώπινῃ τέχνῃ, ἀλλὰ θεῖα κατορθούμενον χάριτι.
Κἀκεῖ μὲν καὶ δέρμα ἔστιν ἰδεῖν ταμνόμενον, καὶ
ἴγυρα βέοντα, καὶ σηπαδόνα κινουμένην, καὶ πολλὴν
ἠγρίαν ἀπὸ τῆς θεωρίας ἔγγινομένην ὑπομείναι, καὶ
πολλὴν ὀδύνην καὶ λύπην, οὐκ ἀπὸ τῆς ὕφους τῶν
τραυμάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀλγηδόνης τῶν
κατομένων καὶ τῶν ταμνομένων· οὐδεὶς γὰρ οὕτω
λίθινος, ὡς παρστώσ τοῖς ταῦτα πάσχουσι, καὶ
ἀκούων ὀλουζόντων, οὐχὶ κατακλάται, καὶ συγγεί-
ται, καὶ πολλὴν τῆ ψυχῆ δέχεται τὴν ἀθυμίαν· ἀλλ'
ὁμοῦ διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς θεωρίας ταῦτα πάντα
ὑπομένομεν. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἔστιν ἰδεῖν,
οὐ πῦρ προσαγόμενον, οὐ σίδηρον βαπτιζόμενον, οὐχ
αἷμα βέον, οὐ τὸν κάμοντα ὀδυνούμενον, οὐκ ὀλοῦ-
ζοντα· τὸ δὲ αἶτιον, ἢ σοφία τοῦ λατρεύοντος, οὐδε-
νὸς δεομένη τούτων τῶν ἔξωθεν, ἀλλ' αὐτῆ ἑαυτῆ ἀ-
τάκτου οὕσα. Ἄρκει γὰρ ἐπιτάξαι μόνον, καὶ πάντα
λύεται τὰ θεινά. Οὐ τοῦτο δὲ ἔστι τὸ θαυμαζόμενον,
ὅτι μετ' εὐκολίας τοσαύτης ποιεῖται τὴν λατρείαν,
ἀλλ' ὅτι καὶ ἀνωδύτως, οὐδένα πόνον ἐπάγων τοῖς θε-
ραπυομένοις. Ἐπεὶ οὖν καὶ μείζον τὸ θαῦμα, καὶ
πλείων ἡ θεραπεία, καὶ καθαρὰ πάσης ἀθυμίας ἢ
ἡθονῆ τοῖς θεωμένοις, φέρε μετὰ ἀκριβοῦς θεασώ-
μαθα θεραπεύοντα τὸν Χριστόν. Καὶ ἐμβὰς εἰς πλοῖον
διεπέρασε, καὶ ἦ. ἴδεν εἰς ἰδίαν πόλιν, καὶ ἰδοὺ
προσηνεγμένην αὐτῷ παραλυτικὸν ἐπὶ κλίνης βε-
βλημένον, καὶ ἰδὼν ὁ Ἰησοῦς τὴν πίστιν αὐτῶν
εἶπε τῷ παραλυτικῷ· Ὄρθαι, τέκνον, ἀνέσθαι
σοὶ αἱ ἁμαρτίαι σου. Τοῦ μὲν ἑκατοντάρχου ἐλάτ-
τους εἶσι κατὰ τὴν πίστιν, τοῦ δὲ ἐν τῇ κολυμβήθρῃ
μείζους. Ἐκαίνο μὲν γὰρ οὕτω τὸν λατρῶν εἰλκυσεν,
οὕτω τὸν ἄρρωστον πρὸς τὸν λατρῶν ἤγαγεν· ἀλλ'
ὡς Θεῷ προσήλθε, καὶ φησιν· Εἶπέ λόγῳ μόνον,
καὶ καθίσταται ὁ παῖς μου. Οὗτοι δὲ τὸν μὲν λατρῶν
εἰς τὴν οἰκίαν οὐχ εἰλκυσαν, καὶ κατὰ τοῦτο εἰσιν
ἴσοι τῷ ἑκατοντάρχῃ· τὸν δὲ ἄρρωστον πρὸς τὸν λατρῶν
ἐκώμισαν, καὶ κατὰ τοῦτο εἰσιν ἐλάττους, ὅτι οὐκ
εἶπον, Εἶπέ λόγῳ μόνον. Τοῦ μέντοι κειμένου πολὺ
βελτίους οὗτοι. Ἐκαίνο μὲν [40] γὰρ λέγει· Κύριε,
ἀνθρώπων οὐκ ἔχω, ἴνα, ὅταν παραχθῆ τὸ ὕδωρ,
βάλη με εἰς τὴν κολυμβήθραν· οὗτοι δὲ ἤδεισαν,
ὅτι οὐδὲν δεῖ τῷ Χριστῷ, οὐχ ὀδάτω, οὐ κολυμβή-
θρας, οὐκ ἄλλου τοιοῦτου τινός· ἀλλ' ὁμοῦ ὁ Χριστὸς
ὡχί τὸν τοῦ ἑκατοντάρχου μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦτον
καταίειν τῶν νοσημάτων ἀπήλλαξε, καὶ οὐκ εἶπεν·
Ἐπειδὴ πίστιν ἐλάττονα προσήνεγας, καὶ τὴν θερα-
πειαν ὡσαύτως λήψῃ· ἀλλὰ τὸν μείζονα ἐπειδείξά-
μενον μετ' ἔγκωμων καὶ στεφάνων ἀπέπεμψεν εἰ-
πών· Οὐδὲ ἔν τῷ Ἰσραὴλ τοσαύτην πίστιν εἶδρον.
Τὸν δὲ ἐλάττονα προσανεγκάμενον ἐκαίνο οὐκ ἐπι-
νευσεν οὐδὲν, οὐ μὴν τῆς ὑγείας ἀπεστέρησεν, ἀλλ'
οὐδὲ ἐκαίνο τὸν οὐδεμίαν ἐπιδειξάμενον πίστιν. Ἄλλὰ
καθότι λατρῶν τὸ αὐτὸ νόσημα θεραπεύοντες παρὰ

μὲν τῶν ἑκατὸν χρυσίνους ἔλαβον, παρὰ δὲ τῶν ἡμί-
σαις, παρὰ τῶν ἐλάσσους, παρ' ἐνίων δὲ οὐδὲν ὄλιγος·
οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς, παρὰ μὲν τοῦ ἑκατοντάρχου
πολλὴν καὶ ἀρατον ἐδέξατο πίστιν, παρὰ δὲ τούτου
ἐλάττονα, παρ' ἐκαίνο δὲ οὐδὲ τὴν τοιοῦσαν, καὶ
ὁμοῦς ἅπαντας ἐθεράπευσεν. Τίνος οὖν ἐνεκεν καὶ τὸν
οὐδὲν καταβάλοντα τῆς εὐεργεσίας ἤξιωσαν; Ὅτι
οὐδὲ παρὰ βραθυμίαν, οὐδὲ παρὰ ἀναισθησίαν ψυχῆς,
ἀλλὰ παρὰ τὸ ἀγνοεῖν τὸν Χριστὸν καὶ μηδὲν μηδέ-
ποτε μῆτε μικρὸν μῆτε μέγα ἀκηκοῦναι περὶ αὐτοῦ
θαῦμα, τὴν πίστιν οὐκ ἐπαδείξατο. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ
συγγνώμης ἀπήλυσεν· ὅτι οὖν καὶ ὁ εὐαγγελιστῆς
αἰνιτικῶς ἐλάγειν· Οὐδὲ γὰρ ἤδει, ὅστις ποτὲ ἦν,
ἀλλ' ἐξ ὕφους αὐτὸν μόνος ἐπέγνω, ὅτι ἐκ δευτέρου
ευνέτυχεν.

ε'. Τινὲς μὲν οὖν φασιν, ὅτι τῶν προσανεγκάτων
πιστευσάντων μόνον, οὗτος ἐθεράπευτο· ἀλλ' οὐκ
ἔστι τοῦτο. Ἰδὼν γὰρ τὴν πίστιν αὐτῶν, οὐχὶ τῶν
προσανεγκάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσανεγκθέν-
τος. Τί οὖν; ἑτέρου πιστεύσαντος ἕτερος οὐ θερα-
πύεται; φησίν. Οὐκ ἔγωγε οἶμαι, πλὴν εἰ μὴ τι ἢ
διὰ ἡλικίας ἄωρον, ἢ διὰ ὑπερβάλλουσαν ἀσθένειαν
ἀδυνάτως ἔχει πρὸς τὸ πιστεῦσαι. Πῶς οὖν ἐπὶ τῆς
Χαναναίας, φησίν, ἐπίστευσε μὲν ἡ μήτηρ, ἐθερα-
πύετο δὲ ἡ θυγάτηρ; καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου δὲ ἀπι-
στήσαντος πῶς ὁ παῖς ἀνίστατο, καὶ διεσώζετο;
Ὅτι οὐκ ἠδύναντο πιστεῦειν οἱ νοσοῦντες. Ἄκουσον
οὖν τί φησιν ἡ Χαναναία· Ἡ θυγάτηρ μου κακῶς
δαμονίζεται, καὶ ποτὲ μὲν πίπτει εἰς τὸ ὕδωρ,
ποτὲ δὲ εἰς τὸ πῦρ· ἢ δὲ σκοτουμένη καὶ δαιμω-
νῶσα, καὶ μηδὲ ἐν ἑαυτῇ δυναμένη γενέσθαι ποτὲ,
μηδὲ ὑγιαίνουσα, πῶς ἂν ἠδυνήθη πιστεῦσαι;

Ἄ; οὖν ἐπὶ τῆς Χαναναίας, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἑκα-
τοντάρχου· ἐν τῇ οἰκίᾳ ἐβέβλητο ὁ παῖς, οὐδὲ αὐτὸς
εἰδὼς τὸν Χριστὸν, οὐδὲ ὅστις ποτὲ ἦν, πῶς οὖν
ἡμελλε τῷ ἀγνοουμένῳ πιστεῦειν, καὶ οὐ μηδεμίαν
οὐδέπω πείραν εἰλήφει; Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ τούτου ἔστι
τοῦτο εἰπεῖν· ἀλλ' ἐπίστευσεν ὁ παράλυτος. Πόθεν
τοῦτο δῆλον; Ἄπ' αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς προσεγγ-
γῆς. Μὴ γὰρ δὴ ἀπλῶς ἀκούσης, ὅτι καθῆκαν αὐτὸν
διὰ τοῦ στέγους· ἀλλ' ἐνόησον, ὅσον ἔστιν ἄρρω-
στοῦντα τοῦτο παθεῖν ἀνέχεσθαι. Ἰστε γὰρ δῆπου
[41] τοῦτο, ὅτι οὕτω μικρόψυχοι καὶ δυσάρεστοι νο-
σοῦντές εἰσιν, ὡς καὶ τὰς ἐπὶ κλίνης θεραπείας δεκ-
κρούεσθαι πολλάκις, καὶ αἰρεῖσθαι τὰς ἀπὸ τῶν νοση-
μάτων φέρειν ὀδύνας, ἢ τὴν ἀπὸ τῶν βοηθημάτων
ὑπομένειν ἐπάχθειαν. Οὗτος δὲ καὶ τῆς οἰκίας προ-
ελθεῖν ἠνέσχετο, καὶ εἰς ἀγορὰν ἐμβαλεῖν βασταζό-
μενος, καὶ τοσοῦτων παρόντων ἑαυτὸν ἐπιδείξει. Καὶ
τοῦτο δὲ ἔθος τοῖς ἀρρωστοῦσιν ἐναποθεῖναι, ἢ τὰς
οἰκίας ἐκκαλύψαι συμφοράς. Ἄλλ' οὐχ ὁ ἀρρωστος
οὗτος οὕτως, ἀλλ' ἰδὼν τὸ θέατρον πεπληρωμένον,
τὰς εἰσόδους ἀποταπεινωμένας, τὸν λιμένα ἀποκε-
κλειμένον, διὰ τοῦ στέγους ἠνέσχετο χαλασθῆναι.
Οὕτως εὐμήχανον ὁ πόθος, καὶ εὐπορον ἡ ἀγάπη. Καὶ
γὰρ ὁ ζητῶν εὐρίσκει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοίγεται.
Οὐκ εἶπε πρὸς τοὺς προσήμοντας αὐτῷ· Τί ποιε

τούτῳ ἐστίν; τί θορυβεῖσθε; τί δὲ ἰπαιγεσθε; Ἄνα-
 γνῶμεθα κινωθῆναι τὸ δωματίον, διαλυθῆναι τὸ
 θέατρον· ἀναχωρήσουσιν οἱ συνειλεγμένοι, δυνησά-
 μεθα κατιδίαν αὐτῷ προσελθεῖν, καὶ κατὰ τούτων
 ἀνακοινώσασθαι. Τί δεῖ πάντων ὁρώντων εἰς μέσον
 προτεθῆναι τὰς ἐμὰς συμφορὰς, καὶ ἄνωθεν χαλά-
 σθαι. καὶ ἀσχημονεῖν; Τούτων οὐδὲν ἐκεῖνος οὕτε
 πρὸς ἑαυτὸν, οὕτε πρὸς τοὺς κομιζοντας εἶπεν, ἀλλὰ
 κόσμον εἶναι ἐνόμισε τὸ μάρτυρας τοσοῦτους ποιή-
 σασθαι τῆς ἑαυτοῦ θεραπείας. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ
 μόνον αὐτοῦ τὴν πίστιν ἦν ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῶν
 τῶν τοῦ Χριστοῦ βημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγαλάσθη
 καὶ προσπνέχθη, φησὶν αὐτῷ ὁ Χριστὸς· *Θάρσει, τέκνον, ἀφένωταί σοι αἱ ἁμαρτίαι*. Καὶ ταῦτα ἀκού-
 σας οὐκ ἠγανάκτησεν, οὐκ ἰδυσχέρανεν, οὐκ εἶπα
 πρὸς τὸν ἱατρὸν· Τί ποτε τοῦτό ἐστιν; Ἐτερον ἦλθον
 θεραπευθῆναι πάθος, καὶ ἕτερον αὐτὸς θεραπεύει;
 Σιγήφας ταῦτα καὶ πρόβασις, καὶ ἀσθενείας προκα-
 λύματα. Ἄμαρτίας ἀφίεις τὰς οὐκ ἠρωμένους; Οὐ-
 δὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνανόησεν· ἀλλ' ἀνέμεινεν
 ἐπιτρέπων τὸν ἱατρὸν ὀδῶν χρῆσασθαι θεραπείας,
 ἥσπερ ἐβούλετο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς οὐκ ἀπήλαθε
 πρὸς αὐτὸν, ἀλλ' ἀνέμεινεν αὐτὸν ἰλεῖν, ἵνα ἐπι-
 δείξῃ αὐτοῦ τὴν πίστιν πᾶσι. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδύνατο
 τὴν εἰσοδὸν ποιῆσαι εὐκολον; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων
 ἐποίησεν, ἵνα πᾶσιν αὐτοῦ τὴν σπουδὴν ἐπιδείξῃ, καὶ
 τὴν ζέουσαν πίστιν. Καθάπερ γὰρ πρὸς ἐκεῖνον τὸν
 τριάκοντα ὀκτὼ ἔτη ἔχοντα ἀπῆκε διὰ τὸ μηδένα αὐτῷ
 παραῖναι· οὕτω τοῦτον, ἐπειδὴ πολλοὺς εἶχε τοὺς
 προσήκοντας, ἀνέμεινεν ἰλεῖν πρὸς αὐτὸν, ἵνα καὶ
 τούτου τὴν πίστιν ποιῆσθαι δὴλῃ διὰ τοῦ προσπνεχθῆ-
 ναι, κακείνου τὴν ἐρημίαν ἡμᾶς διδάξῃ διὰ τοῦ πρὸς
 αὐτὸν ἀπαλεῖν, καὶ τούτου τὴν σπουδὴν κακείνου
 τὴν ὑπομονὴν ἐκκαλύψῃ πᾶσι, καὶ μάλιστα τοῖς τότε
 παροῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδώτων Ἰουδαῖοι βάσκανοί
 τινες καὶ μιανθρώποι εἰς τῶν πλησίον ἀδεργεσίας
 φθονεῖν, καὶ νῦν ἀπὸ τοῦ καιροῦ τοῖς θαύμασιν ἐπι-
 σκήπτειν λέγοντες, ὅτι ἐν σαββάτῳ θεραπεύει, νῦν
 δὲ ἀπὸ τοῦ βίου τῶν εὐεργετούμενων λέγοντες· *Εἰ
 ἦν προφήτης οὗτος, ἤδει τίς ἦν ἡ γυνὴ ἡ ἀπο-
 μένη αὐτοῦ· οὐκ εἶδότες, ὅτι ἱατροῦ μάλιστα τοῦτο
 ἐστὶ τὸ τοῖς ἀδέρωστοις ἀναμίγνυσθαι, καὶ παρὰ
 τοὺς νοσοῦντας δεῖ φαίνεσθαι, ἀλλὰ μὴ φυγεῖν αὐτοὺς
 μηδὲ ἀποπηδᾶν*. Ὅπερ οὖν καὶ πρὸς ἐκεῖνους [42]
 ἀποτεινόμενος εἶπεν· *Ὁὐ χριστὸν ἔχουσιν οἱ ὀργι-
 νοντες ἱατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες*. Ἴνα οὖν
 μὴ τὰ αὐτὰ πάλιν ἐγκαλῶσι, πρότερον δείκνυσιν ὡς
 ἄξιοι τῆς θεραπείας εἰσὶν οἱ προσιόντες διὰ τὴν πί-
 στιν, ἦν ἐκδείκνυνται. Διὰ τοῦτο κακείνου τὴν ἐρη-
 μίαν, καὶ τούτου τὴν ζέουσαν πίστιν καὶ προθυμίαν
 εἶδει· διὰ τοῦτο ἐκεῖνον μὲν ἐν σαββάτῳ ἐθερά-
 πεισε, τοῦτον δὲ οὐκ ἐν σαββάτῳ· Ἴν', ὅταν ἴδῃ καὶ ἐν
 ἑτέρῃ ἡμέρᾳ ἐγκαλούσας καὶ ἐπιτιμῶντας τῷ Χριστῷ,
 μάθη, ὅτι καὶ τότε οὐ διὰ τὴν τοῦ νόμου παρατη-
 ρησὶν ἐνεκάλουν, ἀλλὰ τὴν οἰκείαν βασκανίαν φέρειν
 οὐκ ἔχοντες. Διὰ τί δὲ οὐκ ἐπὶ τὸ τὴν παράλυσιν
 ὀρθῶσαι πρότερον ἦλθεν, ἀλλὰ φησὶ· *Θάρσει, τέκνον,
 ἀφένωταί σοι αἱ ἁμαρτίαι*; Καὶ τοῦτο σφίδρα σοφῶς.
 Καὶ γὰρ τοῖς ἱατροῖς ἔθος ἐστὶ μὴ πρότερον τὰ νοσή-
 ματα λύειν, ἀλλὰ τὰς πηγὰς αὐτῶν ἀναιρεῖν. Ὅσον
 πολλάκις ὑπὸ πονηροῦ χυμοῦ καὶ διεφθαρμένου
 βεύματος ἐνοχλουμένων ὀφθαλμῶν, ἀφελί; ὁ ἱατρὸς
 τὴν νοσοῦσαν θεραπεύσαι κόρη, τῆς κεφαλῆς ἐπε-
 μελήστω, ἐθα βή βίβλα καὶ ἡ πηγὴ τῆς ἀβρωστίας·
 ἦν· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, τὴν πηγὴν ἀνα-

στέλλει τῶν κακῶν πρότερον. Πηγὴ γὰρ κακῶν καὶ
 βίβλα καὶ μήτηρ πάντων ἐστὶ τῆς ἁμαρτίας ἡ φύσις.
 Δύστη τὰ σώματα ἡμῶν παραλύει· αὕτη τὰς νόσους
 ἐπάγει· διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα φησὶ *Θάρσει, τέκνον,
 ἀφένωταί σοι αἱ ἁμαρτίαι· κακῆ φησὶν· Ἴδοθ
 ὄνητος γέγονας, μηκέτι ἀμαρτύνε, ἵνα μὴ χειρόν
 εἶ σοι γένηται*, δηλῶν ἀμφοτέροις, ὅτι ἐξ ἁμαρτη-
 μάτων ἐτέθησαν αὐταὶ αἱ νόσοι. Καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ
 ἐν προκομίαις τῆς κτίσεως ἐξ ἁμαρτίας ἡ νόσος εἰς
 τὸ τοῦ Κἀν κατέσπεψε σῶμα. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μετὰ
 τὴν ἀδελφοκτονίαν, μετὰ τὴν παρανομίαν ἐκείνην,
 τότε παρελύθη τὸ σῶμα. Τὸ γὰρ τρέμειν οὐδὲν ἕτε-
 ρόν ἐστιν ἢ παράλυσιν. Καὶ γὰρ ὅταν ἡ τὸ ζῶον οἰ-
 κονομοῦσα δύναμις ἀσθενεστέρα γένηται, οὐκέτι
 δυναμένη πάντα διαβαστάζειν τὰ μέλη, ἀφίησιν αὐτὰ
 τῆς οἰκείας προνοίας, εἶτα χαλασθέντα ἐκείνα τρέμει
 καὶ περιφέρεται.

ζ'. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐδήλωσεν· *ἁμαρτίαν γὰρ τινα
 Κορινθίοις ἐγκαλῶν φησὶ· Διὰ τοῦτο πολλοὶ ἐν
 ὑμῖν ἀσθετεῖς καὶ ἀβρωστοί· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χρι-
 στὸς πρότερον τὴν αἰτίαν ἀναιρεῖ τῶν κακῶν, καὶ
 εἰπὼν, *Θάρσει, τέκνον, ἀφένωταί σοι αἱ ἁμαρτίαι*,
 ἀνίστησιν αὐτοῦ τὸ φρόνημα, διεγείρει καταβεβλη-
 μένην τὴν ψυχὴν· ὁ γὰρ λόγος ἔργον ἐγένετο, καὶ εἰς
 τὸ συνειδὸς εἰσελθὼν αὐτῆς ἤπτετο τῆς ψυχῆς, καὶ
 πᾶσαν ἀγωνίαν ἐξέβαλεν. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἤσθη
 ποιῆσαι, καὶ παρέχει θαρβεῖν ὡς τὸ μηδὲν ἑαυτοῦ κα-
 τηγορεῖν. *Θάρσει, τέκνον, ἀφένωταί σοι αἱ ἁμαρ-
 τίας*. Ὅπου γὰρ ἁμαρτημάτων ἀφεις, ἐκεῖ υἰοθε-
 σία. Οὕτω γοῦν καὶ ἡμεῖς οὐ πρότερον δυνάμεθα
 καλέσαι Πατέρα, ἕως ἐν τῇ κολυμβήθρᾳ τῶν ὀδόντων
 τῶν ἁγίων ἀπονηψόμεθα τὰ ἁμαρτήματα. Ὅταν γοῦν
 ἐκείθεν ἀνέλθωμεν τὸ πονηρὸν ἐκεῖνο φορτίον ἀπο-
 θέμενοι, τότε λέγομεν, *Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρα-
 νοῖς*. Ἀλλὰ τίνος ἕνεκεν ἐπὶ τοῦ τριάκοντα ὀκτὼ
 ἔχοντος οὐκ οὕτως ἐποίησεν, ἀλλὰ τὸ σῶμα αὐτοῦ
 [43] διώρθωσε πρότερον; Ὅτι ἐκείνῳ μὲν τῷ μήκει
 τοῦ χρόνου τὰ ἁμαρτήματα δεδαπάνητο· δύναται γὰρ
 πειρασμοῦ μέγεθος τὸ τῶν ἁμαρτημάτων φορτίον
 κοῦφον ποιεῖν· ὥσπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῷ Λαζάρου φη-
 σὶν, ὅτι ἀπέλαθε τὰ κακὰ αὐτοῦ, καὶ ἐνταῦθα παρα-
 καλεῖται· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ φησὶ· *Παρακαλεῖτε
 τὸν· λαὸν μου, λαλήσατε εἰς τὴν καρδίαν Ἰερου-
 σαλήμ, ὅτι ἐδέξαστο ἐκ χειρὸς Κυρίου διαπλῆ τὰ
 ἁμαρτήματα αὐτῆς*. Καὶ πάλιν ὁ προφήτης, *Κύριε,
 εἰρήνην δός ἡμῖν, πάντα γὰρ ἀπέδωκας ἡμῖν*,
 ἐμφαίνων, ὅτι αἱ τιμωρίαι καὶ αἱ κολάσεις ἁμαρτη-
 μάτων συγχώρησιν ποιοῦσι, καὶ πολλαχθῶν τοῦτο
 ἐστὶ φανερόν ποιῆσαι.*

Ἐμοὶ τοίνυν δοκεῖ μηδὲν ἐκείνῳ περὶ ἀφέσεως δια-
 λεχθῆναι, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέλλον αὐτὸν ἀσφαλίσασθαι,
 ὡς τῶν βῆθ πλημμεληθέντων τῷ μήκει τῆς ἀβρω-
 στίας ἢ εἰ μὴ τοῦτο, διὰ τὸ μηδὲν αὐτὸν μηδέπω
 περὶ τοῦ Χριστοῦ πεπεισθαι μέγα, διὰ τοῦτο ἐπὶ τὸ
 ἕλαττον πρότερον ἦλθε, καὶ τὸ φανερόν καὶ δῆλον,
 τὴν τοῦ σώματος ὑγείαν· ἐπὶ δὲ τούτου οὐκ οὕτως.
 ἀλλ' ἐπειδὴ μάλλον ἐπίστευσε, καὶ ὑψηλοτέραν εἶχε
 ψυχὴν, διὰ τοῦτο αὐτῷ περὶ τῆς χαλεπωτέρας πρό-

invenit, et pulsanti aperietur (*Luc. 11. 10*). Non dixit propinquis suis, Quid hoc rei est? Quid turbamini? quid vero properatis? Exspectemus quousque domus evacuetur, theatrum dimittatur: recedent qui congregati sunt, poterimus privatim ad illum accedere, ac de his rebus illum consulere. Quid opus est inspectantibus omnibus calamitates meas in medium proferri, et desuper submitti, atque indecore moveri? Horum nihil aut apud se aut ad eos qui se gestabant eloquutus est, sed ornamento sibi esse duxit, ut tam multos curationis suæ testes redderet. Neque vero tantum ex hoc fides ejus cerni poterat, sed etiam ex ipsis Christi verbis. Postquam enim demissus est et oblatas, ait illi Christus, *Confide, fili, remittuntur tibi peccata*. His ille auditis non ægre tulit, non dixit medico: Quid hoc rei est? Ab altero morbo ut sanarer adveni, et alterum ipse sanat? Ista commenta sunt et pretextus, et imbecillitatis tegumenta. Peccata sanas, quæ non cernuntur? Nihil horum neque dixit, neque cogitavit, sed exspectavit permittens, ut medicus eam curationis viam teneret, quam vellet. Idcirco etiam Christus non ad eum perrexit, sed exspectavit quomodo veniret, ut fidem ipsius cunctis ostenderet. Numquid enim facilem illi potuit accessum reddere? Sed nihil horum fecit, ut ejus studium omnibus patefaceret, et fidem ardentem. Nam quemadmodum ad illum adivit, qui octo et triginta jam annos habebat, eo quod nemo illi adesset: sic et istum, propterea quod multos habebat propinquos, dum ad se veniret, exspectavit, ut et istius manifestam fidem redderet, eo quod oblatas fuerit: et illius solitudinem nos doceret, eo quod ad ipsum accesserit, et tam istius studium, quam illius patientiam cunctis detegeret, atque illis præcipue qui adstant. Nam quoniam Judæi homines invidi et hominum osoros proximorum beneficiis invidere consueverunt, et nunc sumpta occasione a tempore miracula carpere, dicentes eum in sabbato curare, nunc ab eorum vita, qui curabantur, dicentes, *Hic si esset propheta, sciret quænam sit mulier, quæ tangit eum* (*Luc. 7. 39*), nescientes hoc esse præcipue medici, cum ægrotis misceri, et juxta infirmos semper versari, non autem illos fugere, et ab illis resilire. Quod quidem et cum in eos inveheretur dicebat: *Non est opus valentibus medico, sed male habentibus* (*Matth. 9. 12*). Ne igitur eadem rursus objicerent, prius indicat eos curatione dignos esse, qui accedebant, ob fidem quam præ se ferebant. Propterea et illius solitudinem et ferventem istius fidem et animi promptitudinem declaravit: propterea tum illum in sabbato curavit, tum hunc non in sabbato: ut, cum illos altero die videris reprehendere et increpare Christum, intelligas tum temporis etiam, non quod studiosi essent legis observandæ, reprehendisse, verum cum propriam invidiam ferre non possent. Quare vero non prius paralyticum sanare aggressus est, sed dixit, *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*? Et hoc sapienter admodum. Si quidem est hoc in more positum medicorum, ut non prius morbos abigant, sed eorum fontes tollant.

Exempli causa sæpenumero cum a pravo humore et corrupta fluxione infestantur oculi, medicus omittens pupillam ægram curare, capitis curam gerit, ubi radix et fons erat ægritudinis: ita quoque Christus agit: prius malorum fontem reprimit. Fons quippe malorum et radix et mater est omnium natura peccati. Hæc est quæ corpora nostra vexat paralyti, hæc morbos invehit; idcirco etiam inquit hoc loco, *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*; et illic ait: *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare, ne quid deterius tibi contingat*; utroque loco declarans morbos istos ex peccato natos esse. Et in principio atque in exordio creationis ex peccato morbus Caini corpus invasit. Nam et ille post fratricidium, post illud scelus, tum paralyti corporis est correptus. Tremor enim ille nihil aliud fuit quam paralyti. Quando enim illa virtus, quæ animal regit, imbecillior est reddita, nec amplius omnia potest membra sustentare, sua cura illa destituit, atque illa relaxata tremunt et exagitantur.

6. Hoc etiam indicavit Paulus, cum Corinthiis peccatum quoddam exprobrans ait: *Ideo inter vos multi infirmi et imbecillos* (*1. Cor. 11. 30*): ideo Christus quoque prius causam malorum tollit, cumque dixisset: *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*, animum ejus erigit, dejectamque mentem excitat: quippe sermo prodibat in opus, et in conscientiam penetrans animam ipsam movebat, ac metum omnem expellebat. [Nihil enim est quod ita formidinem ac timorem injiciat, ut conscientia peccatorum:] nihil ita voluptatem parit, et confidentiam ingenerat, ac si nullius quis sceleris sibi sit conscius, *Confide, fili, dimittuntur peccata tua*. Ubi enim remissio est peccatorum, illic et adoptio est filiorum. Ita nos quoque non prius Patrem possumus appellare, quam in sacrarum aquarum lavacro peccata absterserimus. Quando igitur mala illa deposita sarcina inde ascendimus, tum dicimus, *Pater noster, qui es in caelis*. Verum enim vero cujus rei gratia non ita se gessit erga illum, qui triginta octo annos habebat, sed prius illius corpus curavit? Quoniam illi quidem temporis prolixitate fuerant consumpta peccata: potest enim tentationum gravitas onus peccatorum levius reddere: quemadmodum et de Lazaro dixit, eum mala sua recepisse, atque hic consolari: et rursus ait alibi: *Consolamini populum meum, loquimini ad eam Jerusalem, recepit de manu Domini duplicia peccata sua* (*Hesai. 40. 1. 2*). Et iterum propheta: *Domine, pacem da nobis, omnia enim reddidisti nobis* (*Hes. 26. 12*), significans pœnas et supplicia veniam impetrare peccatorum, idque plurimis ex locis potest demonstrari.

Divinitatem suam indicat Christus. — Itaque nihil mihi videtur de peccatorum remissione dixisse, sed in posterum illum præmunisse, cum ea quæ fuerant ab illo commissa jam ægritudinis essent prolixitate deleta: aut si hoc non sit, propterea quod nondum quidquam magnum illi fuerat de Christo persuasum, idcirco ad id quod minus erat, prius accessit, et quod evidens ac manifestum, nimirum corporis sanitatem: in hoc autem non ita, sed quoniam magis credebat,

et sublimiori mente præditus erat, propterea de graviore prius apud illum morbo disseruit: præter hæc omnia, ut sibi æqualem cum Patre deberi honorem ostenderet. Ut enim illic in sabbato curavit, quod eos vellet a Judaica observatione revocare, atque ex illorum criminationibus occasionem captaret æqualem se Genitori ostendendi: Ita nimirum et hic prævidens quod erant dicturi, hæc verba protulit, ut hinc initio ducto, et occasione sumpta demonstraret æquali se cum Genitore dignum honore. Non enim ex æquo se res habet, si nemine reprehendente vel accusante, sua sponte quis in sermonem de his delabatur, et si cæteris causam præbentibus, nomine ac specie defensionis hoc ipsum præstiterit. Nam ille quidem demonstrationis modus auditores offendisset: hic vero minus odiosus erat, et facilius admitti poterat, videmusque Christum hoc ubique præstare, neque tam verbis quam factis æqualitatem suam ostendere. Hoc quidem certe subindicans evangelista dicebat (*Joan. 5. 46*), propterea persecutos eum fuisse Judæos, non solum quia solvebat sabbatum, sed et quia patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo, quod multo est majus: hoc enim ipsum per rerum demonstrationem adstruebat. Quid igitur invidi illi atque scelerati, qui aliorum bonis macerantur, et undique ansam reprehendendi perquirunt? Quid hic, inquit, blasphemat? *Nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus Deus* (*Marc. 2. 7*). Sicut illic eum persequabantur, quod sabbatum solveret, et ex illorum reprehensionibus sumpta occasione defensionis nomine ac specie suam cum Patre æqualitatem ostendit, ac dixit: *Pater meus operatur, et ego operor* (*Joan. 5. 17*): sic nimirum hoc loco ex iis quæ ipsi objiciunt, Patri per omnia similem seipsum ostendit. Quid enim ait? *Nemo potest peccata dimittere nisi solus Deus*. Quando igitur ipsi hunc limitem posuerunt, ipsi hanc regulam induxerunt, ipsi legem tulerunt, propriis illos verbis irretit. Vos, inquit, confessi estis solius esse Dei peccata dimittere; indubitata igitur est æqualitas. Neque vero isti solum hoc dicunt, sed et propheta, dum ita loquitur: *Quis Deus sicut tu?* deinde quid sit proprium indicans adjecit, *Auferens iniquitates, et transcendens impietates* (*Mich. 7. 18*). Si quis ergo alius appareat, qui hoc ipsum ita præstat, etiam Deus est, et Deus quemadmodum ille. Sed videamus quo pacto illos argumentis Christus urgeat, quam mansuete ac modeste, summaque cum sollicitudine. *Ei ecce quidam de scribis dicebant intra seipso: Hic blasphemat* (*Math. 9. 3*). Nequaquam verbum protulerunt, non pronuntiarunt lingua, sed in mentis arcano cogitabant. Quid ergo Christus? Illorum arcanas cogitationes protulit in medium, antequam ad demonstrationem veniret, quam ex corporis paralytici curatione prolaturus erat, quod illis suæ divinitatis vellet potentiam declarare. Ut enim constet solius Dei esse mentis arcana patefacere, *Tu prorsus solus nosti corda* (*3 Reg. 8. 59*), inquit. Vides illud *Solus* rursus non ad distinctionem Filii dictum esse? Si enim Pater solus corda novit, quomodo Fi-

lius novit abscondita cordis? *Ipsæ enim*, inquit, *sciebant quid esset in homine* (*Joan. 2. 25*): et Paulus indicans proprium esse Dei secreta cognoscere, ait: *Qui autem scrutatur corda* (*Rom. 8. 27*): quibus verbis significat hæc eandem vim habere, quam ipsa Dei habet appellatio. Ut enim cum dico, qui pluit, nullum alium præter Deum designo per rem illam, quoniam Dei solius est illud agere; et si dicam, qui solem oriri facit, nec addam, Deus, tamen per rem illam eum ostendo: sic nimirum et Paulus cum ait: *Qui scrutatur corda, solius ipsius esse scrutari corda declarat*. Nisi enim hoc eandem vim haberet, quam nomen, Deus, ad eum nobis indicandum qui designabatur, solum id mihi posuisset. Nam si hoc esset illi cum creatura commune, illum qui designatur non agnosceremus, cum communitas illa confusionem in mentibus gigneret auditorum. Cum igitur appareat hoc proprium Patris esse, itemque Filii constet competere, cum quo indubitata relinquatur inde æqualitas, idcirco, *Quid cogitatis*, inquit, *malæ in cordibus vestris? Quid enim est facilius dicere, Dimittantur peccata tua, an dicere, Surge et ambula* (*Math. 9. 4. 5*)?

7. *Alteræ demonstratio remissionis peccatorum*.—Ecce alteram etiam exhibet remissionis peccatorum demonstrationem. Nam dimittere peccata multo majus est, quam corpus sanare, tantoque majus, quanto anima corpore. Ut enim corporis morbus est paralyticus, sic et animæ morbus peccatum est: verum illud etsi majus erat, obscurum erat: hoc vero etsi minus erat, manifestum erat. Quoniam igitur ad demonstrationem majoris usus est minori, ostendens se propter illorum infirmitatem ita fecisse, atque ad illorum humilitatem se demisisse, *Quid est facilius*, inquit, *dicere, Dimittantur peccata tua, an dicere, Surge et ambula?* Car igitur ad minus propter illos venis? Quoniam id quod manifestum est, obscuro clariorem exhibet demonstrationem. Propterea non prius illum erexit, quam dixit illis: *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait paralytico, Surge et ambula* (*Math. 9. 6*): quasi diceret, majus quidem signum est remissio peccatorum, sed propter vos quod minus est adjicio, quandoquidem hoc vobis illius esse demonstratio videtur. Nam quemadmodum illic cum centurionem laudasset qui dixerat: *Dic tantum verbo, et sanabitur puer meus: nam et ego dico huic, Vade, et vadit, et alii, Veni, et venit* (*Math. 8. 8. 9*), animum ejus laudibus confirmavit: et rursus cum Judæos reprehendisset sibi objicientes in sabbato legem ab ipso violari, i. e. sua potestate situm esse ostendit legem immutare: sic nimirum hoc loco, cum illi dixissent, *Æqualem te ipsum facis Deo, promittens ea, quæ solius sunt Patris, reprehendens eos, et accusans, atque operibus ipsis ostendens se minime blasphemare, indubitata nobis præbuit demonstrationem, unde constet eandem ipsum, quæ Genitor, posse præstare. Vides igitur, quo pacto istud contendat adstruere, quæ Patris solius sunt, ea ipsius etiam esse: non enim simpliciter paralyticum erexit, sed cum dixisset, *Ut au-**

τερον διελέχθη νόσου· και πρὸς τούτοις δὲ ἅπασιν, ἵνα τὴν εἰς τὸν Πατέρα ἰσοτιμίαν ἐπιδείξῃται. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ ἐν σαββάτῳ ἐθεράπευσε, βουλόμενος αὐτοῦς τῆς παρατηρήσεως ἀπαγαγεῖν τῆς Ἰουδαϊκῆς, και ἐκ τῶν ἐγκλημάτων τῶν αὐτῶν λαβεῖν ἀφορμὴν τοῦ δεῖξαι αὐτὸν ἴσον τῷ γεγεννηκότι· οὕτω δὴ και ἐνταῦθα προειδώς, ὅσπερ ἡμελλον εἶπεν, εἶπα ταῦτα τὰ ῥήματα, ἵν' ἐντεῦθεν λαβῶν ἀρχὴν και πρόφασιν δείξῃ τῷ γεγεννηκότι ὁμότιμον ὄντα αὐτόν. Οὐ γὰρ ἴσον μηδενὸς ἐγκαλοῦντος, μηδὲ αἰτιωμένου, ἀφ' αὐτοῦ εἰς τὸν περὶ τούτων καθεῖναι λόγον, και ἐτέρῳ παρεχόντων τὰς αἰτίας ἐν ἀπολογίᾳ τάξει και σχήματι τοῦτο αὐτὸ κατασκευάσαι. Ἐκείνης μὲν γὰρ τῆς ἀποδείξεως ὁ τρόπος ἀντέκρουε τοῖς ἀκούουσιν· οὗτος δὲ ἀνεπαχθέστερος ἦν, και εὐπαραδέκτος μᾶλλον, και πανταχοῦ δὲ ὁρώμεν τοῦτο αὐτὸν ποιοῦντα, και οὐχ οὕτω διὰ ῥημάτων, ὡς διὰ πραγμάτων ἐπιδεικνύμενον τὴν ἰσότητα. Τοῦτο γοῦν και ὁ εὐαγγελιστῆς αἰνιττόμενος ἔλεγε, ὅτι ἐδίωκον αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οὐχ ὅτι μόνον ἔλυε τὸ σαββάτον, ἀλλ' ὅτι και πατέρα ἴδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἴσον αὐτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, ἢ πολλῷ μείζον ἐστίν· διὰ γὰρ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως τοῦτο αὐτὸ κατεσκευάζε. Τί οὖν οἱ βᾶσκανοι και πονηροὶ, και τοῖς ἄλλοις τυχόμενοι καλοῖς, και πανταχόθεν λαβὰς ζητούντες εὐρεῖν; Τί οὗτος, φησὶ, βλασφημεί; Οὐδεὶς γὰρ δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Ὅσπερ ἐκεῖ ἐδίωκον αὐτὸν ὅτι ἔλυε τὸ σαββάτον, και παρὰ τῶν ἐγκλημάτων αὐτῶν λαβῶν ἀφορμὴν τὴν ἰσότητα ἐν ἀπολογίᾳ τάξει τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἐδήλωσεν εἰπὼν· Ὁ Πατήρ μου ἐργάζεται, καὶ γὼ ἐργάζομαι· οὕτω δὴ και ἐνταῦθα, ἀφ' ὧν ἐγκαλοῦσιν, ἀπὸ τούτου τὸ πρὸς τὸν Πατέρα ἀπαράλλακτον δεικνύσιν. Τί γὰρ φησὶν; Οὐδεὶς δύναται ἀφιέναι ἁμαρτίας, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Ἐπεὶ οὖν αὐτοὶ τὸν ὄρον ἔθιξαν τούτου, αὐτοὶ τὸν κανόνα ἐσήνεγκαν, αὐτοὶ τὸν νόμον ἔγραψαν, ἐκ [44] τῶν οικειῶν αὐτοῦς λοιπὸν συμποδίζει ῥημάτων. Ὑμεῖς, φησὶν, ὠμολογήσατε ὅτι Θεοῦ μόνου ἐστὶ τὸ ἀφιέναι ἁμαρτίας· ἀναμψισθητῆτος ἐστὶν ἰσότης. Καὶ οὐχ οὕτοι δὲ τοῦτο μόνον φασὶν, ἀλλὰ και ὁ προφήτης οὕτω λέγων· Τίς Θεός ὡσπερ σὺ; εἰτα δεικνύς· τί ἴδιον, ἐπήγγαγεν; Ἐξάφρων ἀνομίας, και ὑπερβαίνων ἀδικίας. Ἄν τοίνυν φανῇ τις ἕτερος οὕτως τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιῶν, και Θεός ἐστίν, και Θεὸς ὡσπερ ἐκεῖνος. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτοῖς ὁ Χριστὸς συλλογίζεται, πῶς πρῶτος, και ἐπισικιός, και μετὰ κηδεμονίας ἀπάσης. Καὶ ἰδοὺ τινες τῶν γραμματέων εἶπον ἐν αὐτοῖς· Οὗτος βλασφημεῖ. Οὐκ ἐξήνεγκαν τὸ ῥήμα, οὐ προήνεγκαν διὰ γλώτσης, ἀλλ' ἐν τοῖς ἀπορήτοις τῆς διανοίας ἐλογίζοντο. Τί οὖν ὁ Χριστός; ἤνεγκεν εἰς τὸ μέσον τὰ ἀπόρρητα ἐκείνων βουλευματα πρὸ τῆς ἀποδείξεως τῆς κατὰ τὴν ἴσιν τοῦ σώματος τοῦ παραλυτικοῦ, βουλόμενος αὐτοῖς δεῖξαι τῆς αὐτοῦ θεότητος τὴν ἰσχύν. Ὅτι γὰρ Θεοῦ μόνου ἐστὶ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας; δεῖξαι τῆς αὐτοῦ θεότητος. Σὺ ἐπίστασαι καρδίας μονώτατος, φησὶν. Ὁρᾷς ὅτι τὸ μόνος πάλιν οὐ πρὸς τὴν ἀντιδιαστολὴν τοῦ Ἰῶ λέγεται; Εἰ γὰρ ὁ Πατήρ ἐπίσταται καρδίας μονώτατος, πῶς ὁ Υἱὸς οἶδε τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας; Αὐτός γὰρ ἤδει, φησὶ, τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· και ὁ Παῦλος δεικνύς, ὅτι ἴδιον Θεοῦ τοῦτο ἐστὶ τὸ τὰ ἀπόρρητα εἰδέναι, φησὶν· Ὁ δὲ ἐρευνητὴς τὰς καρδίας, δεικνύς, ὅτι τῇ Θεοῦ προσηγορίᾳ τὴν αὐτὴν

ἰσχύν ἔχει τοῦτο. Ὅσπερ γὰρ ἐκ εἰπω ὁ βρέχων, οὐδένα ἄλλον δηλῶ τὸν Θεὸν διὰ τοῦ πράγματος, ἐπειδὴ αὐτοῦ μόνου τοῦτο ἐστὶ· και ἐκ εἰπω, ὁ ἀνατέλλων τὸν ἥλιον, και μὴ προσθῶ τὸ Θεός, ὅμως αὐτὸν δηλῶ διὰ τοῦ πράγματος· οὕτω δὴ και ὁ Παῦλος φησὶν εἰπὼν, Ὁ ἐρευνητὴς τὰς καρδίας, εἰδείξεν, ὅτι αὐτοῦ μόνου ἐστὶ τὸ ἐρευνητὴς τὰς καρδίας. Εἰ γὰρ μὴ τὴν αὐτὴν ἰσχύν εἶχε τοῦτο τῷ Θεῷ ὀνόματι πρὸς τὸ δεῖξαι ἡμῖν τὸν δηλούμενον, οὐκ ἂν αὐτὸ κατ' αὐτὸ τέθεικεν. Καὶ γὰρ εἰ κοινὸν ἦν αὐτῷ και πρὸς τὴν κτίσιν τοῦτο, οὐκ ἂν ἐγκωμεν τὸν δηλούμενον, τῆς κοινωνίας σύγχυσιν ἐμποησάσης τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκροατῶν. Ὅταν οὖν φαίνεται ἴδιον Πατὴρ τοῦτο, φαίνεται δὲ και τῷ Υἱῷ, πρὸς ὃν ἀναμψισθητῆτος και ἐντεῦθεν ἡ ἰσότης, διὰ τοῦτο. Τί, φησὶ, διαλογίζεσθε πονηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν; τί γὰρ εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἀφένεται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἐγείραι και περιπάτει;

ζ'. Ἰδοὺ και δευτέραν ἀπόδειξιν ποιεῖται τῆς τῶν ἁμαρτημάτων ἀφέσεως. Τὸ μὲν γὰρ ἁμαρτίας ἀφιέναι τοῦ σώματος θεραπεύσαι πολλῷ μᾶλλον μείζον ἐστὶ, και τοσοῦτον μείζον, ὅσον ψυχῆ σώματος. Ὅσπερ γὰρ τοῦ σώματος νόσος ἡ παράλυσις, οὕτω και τῆς ψυχῆς νόσος ἡ ἁμαρτία· ἀλλ' ἐκεῖνο εἰ και μείζον ἦν, ἀθλον ἦν· τοῦτο δὲ εἰ και ἕλαττον ἦν, φανερόν ἦν. Ἐπειδὴ τοίνυν μέλλει πρὸς τὴν ἀπόδειξιν τοῦ μείζονος τῷ ἐλάττονι κεχρησθαι, δεικνύς, ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν τὴν ἐκείνων οὕτως ἐποίησε, και συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ταπεινότητι φησὶ· Τί ἐστὶν εὐκοπώτερον εἰπεῖν, Ἀφένεται σου αἱ ἁμαρτίαι, ἢ εἰπεῖν, Ἐγείραι και περιπάτει; [45] Τίνος οὖν ἐνεκεν ἐπὶ τὸ ἕλαττον ἔρχη δι' ἐκείνους; Ἐπειδὴ τὸ φανερόν τοῦ ἀφανοῦς τρανοτέραν παρέχεται τὴν ἀπόδειξιν. Διὰ τοῦτο οὐ πρότερον αὐτὸν ἀνέστησεν, ἕως οὐ εἶπεν αὐτοῖς· Ἴνα δὲ εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς, τότε φησὶ τῷ παραλυτικῷ, Ἐγείραι και περιπάτει, ὡσανεὶ ἔλεγε· Μείζον μὲν ἐστὶ σημεῖον ἢ τῶν ἁμαρτημάτων ἀφεις· διὰ δὲ ὅμᾶς και τὸ ἕλαττον προστίθημι, ἐπειδὴ τοῦτο ὑμῖν ἀπόδειξις ἐκείνου εἶναι δοκεῖ. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ τὴν ἑκατοντάρχη ἑπαινέσας εἰπόντα, Εἰπέ λόγῳ μόνον, και ἰαθήσεται ὁ παῖς μου· και γὰρ ἐγὼ λέγω τούτῳ, Πορεύου, και πορεύεται· και τῷ ἄλλῳ, Ἐρχου, και ἔρχεται, ἐκύρωσεν αὐτοῦ τὴν γνώμην διὰ τῶν ἐγκωμιῶν· και πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις ἐγκαλέσας ἐπὶ τοῦ σαββάτου μεμφομένοις αὐτῷ, ὅτι πάλιν παραλύει τὸν νόμον, εἰδείξεν ὅτι κύριός ἐστι μεταθεῖναι νόμους· οὕτω δὴ και ἐνταῦθα εἰπόντα τοῦτον, ἴσον αὐτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, ἐπαγγελλόμενος ἃ τοῦ Πατρός ἐστὶ μόνον, μεμψόμενος αὐτοῦς και αἰτιασάμενος, και διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξας ὅτι οὐ βλασφημεῖ, ἀναντιρρήτον ἡμῖν παρέσχεν ἀπόδειξιν, ὅτι ταῦτα δύναται, ἢ και ὁ γεγεννηκώς. Ὅρα γοῦν πῶς τοῦτο κατασκευάσαι βούλεται, ὅτι ἃ τοῦ Πατρός ἐστὶ μόνον, ταῦτα και αὐτοῦ· οὐ γὰρ ἀπλῶς ἀνέστησε τὸν παραλυτικόν, ἀλλ' εἰπὼν·

"*Ἰνα θε εἰδῆτε ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου κερθεῖν ἀπὸ τῆς γῆς ἁμαρτίας*" οὕτως ἔργον ἦν αὐτῷ καὶ σπουδὴ τοῦτο μάλιστα δεῖξαι, ὅτι τὴν αὐτὴν ἀσθεντίαν ἔχει τῷ Πατρὶ.

ἦ. Ταῦτα οὖν ἀπαντα, καὶ τὰ πρῶτον καὶ τὰ πρὸ ἐκείνης εἰρημένα τῆς ἡμέρας μετὰ ἀκριβείας κατέχωμεν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλῶμεν ἀκίνητα μένειν ἐν τῇ διανοίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ, καὶ τὴν παρ' ἑαυτῶν εἰσάγωμεν σπουδὴν, καὶ συνεχῶς ἐνταῦθα ἀπαντῶμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ πρόσθεν εἰρημένα φυλάξομεν, καὶ ἕτερα προσκτεσόμεθα πάλιν· κἂν ἀποβῶν τι τῷ χρόνῳ, βραδίως αὐτὰ ἀνακτῆσασθαι δυνασόμεθα τῇ συνεχεῖ διδασκαλίᾳ. Καὶ οὐ τὰ δόγματα μόνον ὑγιᾶ καὶ ἀφθορα μείνει, ἀλλὰ καὶ ὁ βίος πολλὰς ἀπολαύσεται τῆς ἐπιμελείας, καὶ μετ' ἡθονίας καὶ μετ' εὐθυμίας τὴν παρούσαν δυνασόμεθα διανύσαι ζωὴν. Ὅποιον γὰρ ἐνοχλεῖ πάθος τὴν ψυχὴν ἐνταῦθα παραγινομένων ἡμῶν, βραδίως διαλυθῆναι δυνήσεται· ἐπεὶ καὶ νῦν ὁ Χριστὸς πάρεστι, καὶ ὁ μετὰ πίστεως αὐτῷ προσῶν δέξεται τὴν ἰατρειάν εὐκόλως. Πενία τις πυκτεύει διηνεκέ, καὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπορεῖ τροφῆς, καὶ πεινῶν ἐκαθεύθει πολλάκις, εἰσελθὼν δὲ ἐνταῦθα, καὶ ἀκούσας Παύλου λέγοντος, ὅτι ἐν λιμῷ καὶ ἐν δίψει καὶ γυμνότητι διήγῃ, καὶ ἔτι οὐκ ἐν μιᾷ καὶ δύο καὶ τρισὶν ἡμέραις, ἀλλὰ διηνεκῶς τοῦτο ὑπέμεινε (τοῦτο γοῦν ἐνδεικνύμενος ἔλεγεν· *Ἄχρη τῆς ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διγνώμεν, καὶ γυμνησόμεν*), λήφεται παραμυθίαν ἱκανὴν, μαθὼν διὰ τῶν εἰρημένων, ὅτι οὐχὶ μισῶν αὐτὸν ὁ Θεὸς· οὐδὲ ἐγκαταλιμπάνων συνεχώρησεν εἶναι ἐν πενίᾳ· οὐ γὰρ [46] ἂν εἰ μισούντος τοῦτο ἦν, ἐπὶ τοῦ Παύλου, τοῦ φίλου μάλιστα πάντων ἀνθρώπων ἄνθρωπος, τοῦτο συνεχώρησεν· ἀλλὰ κτηδόμενος καὶ προνοῦν, καὶ εἰς πλείονα ἔργων φιλοσοφίαν. Ἄλλος τις ὑπὸ νόσου καὶ μυρίων κακῶν τὸ σῶμα ἔχει πολιορκούμενον; Ἰκανὴ τούτῳ παραμυθία γένοιτο· ἂν τῶν παραλυτικῶν τούτων τὰ σώματα, καὶ μετὰ τούτων ὁ μακάριος καὶ γενναῖος τοῦ Παύλου μαθητῆς, ὃς διηνεκῶς ἐν ἀβρωστίαις ἦν, καὶ οὐδέποτε ἀπέπνει ἐκ τῆς μακρᾶς ἀσθενείας, ὅπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὀίγω ὅλῳ χρόνῳ διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἀσθενείας*. Ἔτερος συκοφαντηθεὶς παρὰ τοῖς πολλοῖς πονηρῶν ἐκτῆσατο ὄξαν, καὶ τοῦτο αὐτὸ τὴν ψυχὴν ὄξαν καὶ κατεσθίει διηνεκῶς· εἰσελθὼν καὶ ἀκούσας, ὅτι *Μακάριοι ἔστε, ὅταν ὄνειδίζουσιν ὑμᾶς, καὶ εἰπωσιν καθ' ὑμῶν κἂν πονηρὸν κρᾶγμα ψευδόμενοι· χαίρετε, καὶ ἀγαλλιῶσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν κοιλίᾳ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἀποθήσεται πᾶσαν ἀθυμίαν καὶ δέξεται πᾶσαν ἡθονίαν*. *Σκιματᾶτε γὰρ καὶ ἀγαλλιῶσθε*, φησὶν, *ὅταν ἐκβάλλουσιν ὑμῖν ὄνομα πονηρῶν*. Καὶ τοὺς μὲν κακῶς ἀκούοντας τούτῳ παραμυθίζεται τῷ τρώπῳ, τοὺς δὲ κακῶς λέγοντας ἐτέρως φοβεῖ λέγων, ὅτι *Πᾶν ῥῆμα ἀργόν, ὃ ἐὰν λαλήσωσιν οἱ ἄνθρωποι, δάσουσιν περὶ αὐτοῦ λόγον, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν*. Ἄλλος τις θυγάτριον ἀπέβαλεν ἢ υἱόν, ἢ τίνα τῶν προσηκόντων, καὶ οὕτως ἐνταῦθα παραγενόμενος· Παύλου στενάζοντος ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ ζωῆ καὶ τὴν μέλλουσαν ἐπιθυμοῦντος ἰδεῖν, καὶ βαρυνομένου τῇ ἐνταῦθα διατριβῇ, καὶ αὐτὸς λαβίων ἱκανὴν φάρμακον ἀπαλεύσεται ἀκούσας αὐτοῦ λέγοντος· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀθελοῖ, ἵνα μὴ λυπηθῆτε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα*. Οὐκ εἶπε, Περὶ τῶν ἀποθησκόντων,

ἀλλὰ, Περὶ τῶν κεκοιμημένων, δεικνύς ὅτι ὕπνος ἐστὶν ὁ θάνατος. Ὅπερ οὖν ἂν ἴδωμεν τινα καθεύδοντα, οὐ βορυδόμεθα, οὐδὲ ἀλύομεν προσδοκῶντες αὐτὸν ἀναστῆσθαι πάντως· οὕτως εἴαν ἴδωμεν τινα ἀποθανόντα, μὴ βορυδόμεθα, μηδὲ καταπίπτωμεν καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ὕπνος μακρότερος μὲν, ὕπνος δὲ ὁμοῦ. Τῷ μὲν οὖν ὀνόματι τῆς κοιμήσεως παρεμυθήσατο τοὺς πανθούντας, τὴν δὲ κατηγορίαν τῶν ἀπίστων ἀνέτρεψεν. Ἐν πενήθῃ, φησὶ, τὸν ἀπελθόντα ἀφορήτως, κατ' ἐκείνον ἔση τὸν ἄπιστον τὸν οὐκ ἔχοντα ἐλπίδα ἀναστάσεως. Ἐκείνος καλῶς θρηνεῖ, ὅτε περὶ τῶν μελλόντων μηδὲν δυνάμενος φιλοσοφεῖν· οὐ δὲ ὁ τοσαύτας λαβίων ἀποδείξεις περὶ τῆς μετὰ ταῦτα ζωῆς, τίνας ἔνεκεν εἰς τὴν αὐτὴν ἀσθενίαν ἐκείνων καταπίπτεις; Διὰ τοῦτο φησὶ, *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλωμεν ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἵνα μὴ λυπηθῆτε ὡς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα*.

Οὐκ ἀπὸ τῆς Καινῆς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς ἱκανὴν ἐστὶ λαβεῖν παραμυθίαν. Ὅταν γὰρ ἀκούσης τοῦ Ἰωὴ μετὰ τὴν τῶν χρημάτων ἀποβολήν, μετὰ τὴν τῶν βουκολίων ἀπίωλειαν, οὐκ ἔνα καὶ δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ὀλόκληρον χορὸν ἀποβαλόντα παιδῶν ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἄνθει, μετὰ τοσαύτην ψυχῆς ἀρετῇ, κἂν ἀπάντων ἀσθενέστερος ἦς, δυνατὴ βραδίως [47] αὐτὸν ἀνακτῆσασθαι καὶ ἀνεγκεῖν. Σὺ μὲν γὰρ, ἄνθρωπε, καὶ παρηκολούθησας ἀβρωστοῦντι τῷ παιδί, καὶ κατακλινομένῳ ἐπὶ τῆς κλίνης εἶδες, καὶ ἔσχατα φεγγόμενον ῥήματα ἤκουσας, καὶ τὰς τελευταίας ἀναπνέοντα παρίστης ἀναπνοᾶς, καὶ καθέλεις ὀφθαλμούς, καὶ συνέκλεισας στόμα· ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ παρίστη ψυχορραγοῦσι, οὐκ εἶδεν ἐκπνέοντα, ἀλλ' εἰς ἐγένετο τάφος πᾶσιν ἢ οἰκία, καὶ ἐπὶ τῆς αὐτῆς τραπέζης ἐγκέφαλος ὁμοίως καὶ αἷμα ἐκίχυτο, καὶ ξύλα, καὶ κέρατος, καὶ κόνις, καὶ σάρκες διατεμνόμεναι, καὶ πάντα ὁμοίως ἐφύρετο. Ἄλλ' ὁμῶς μετὰ τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα οὐκ ἐθρήνησεν, οὐκ ἀπεδυσπέτησεν, ἀλλὰ τί φησιν; *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο, ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἔσται· εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ταύτην καὶ ἡμεῖς ἐφ' ἐκάστῳ τῶν συμβαινόντων ἡμῖν φεγγόμεθα τὴν φωνὴν, κἂν ζημίαι χρημάτων, καὶ σωματικῶν ἀβρωστίαι, καὶ ἐπήρεια, καὶ συκοφαντία, κἂν ὅτι οὖν τῶν ἀνθρωπίνων συμβαίῃ κακῶν, ταῦτα λέγωμεν· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο*· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἔσται, εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄν οὕτω φιλοσοφῆσωμεν, οὐδὲν οὐδέποτε πεισόμεθα κακόν, κἂν μυρία πάσχωμεν· ἀλλ' ἐστὶ μείζον τῆς ζημίας τὸ κέρδος, πλείων τῶν κακῶν τὰ ἀγαθὰ, διὰ τῶν ῥημάτων τούτων ἴσω τὸν Θεὸν σεαυτῷ ποιῶν, τὴν τυραννίδα ἀποκρούμενος. Ὅμοῦ γὰρ ἐφθόγητο ἡ γλῶσσα τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ εὐθέως ἀπεπῆδησεν ὁ διάβολος· ἐκείνου δὲ ἀποπηθήσαντος, καὶ τὸ τῆς ἀθυμίας νέφος ἀπελευνεται, καὶ οἱ θλίβοντες ἡμᾶς δρασκετεύουσι λογισμοί, συνεκπηδῶντες ἐκείνῳ, καὶ πρὸς τούτοις πᾶσι καὶ τῶν ἐνταῦθα ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ

tem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata (Matth. 9. 6) : adeo curabat ac studebat hoc maxime ostendere sibi eandem esse auctoritatem cum Patre.

.8. *Epilogus sermonis quo ad patientiam in adversis cohortatur.*—Hæc igitur omnia et quæ hesterno die ac audientibus dicta sunt, diligenter memoria teneamus, ac Deum precemur, ut ea in nostra mente defixa permanent, nostramque studium conferamus, atque ad hunc locum frequenter accedamus. Sic enim fiet, ut et ea quæ superius dicta sunt conservemus, et alia rursus acquiramus : quod si quid forte lapsu temporis effluerit, facile illud assidua doctrina ex culti poterimus recuperare. Neque vero sana tantum dogmata permaneant et incorrupta, sed et vitam nostram majori cura et cautione dirigemus, et cum voluptate animique tranquillitate hoc ævum transigere licebit. Nam quæcumque tandem perturbatio nostram animam exagitet, dum in hunc locum convenimus, facile discessi poterit : quandoquidem et Christus aunc adest, et qui cum fide ad illum accedit, facile adepturus est curationem. Paupertate quis assidua conflictatur, et necessariis destituitur alimentis, et fame confectus sæpe numero lectum petiit : tamen huc ingressus, cum audierit Paulum dicentem, in fame et siti et nuditate se degere, æque non uno, aut duobus, aut tribus diebus, sed perpetuo passum esse (quod quidem indicans aiebat, *Usque in hæc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus* [1 Cor. 4. 11], sufficientem ex eo consolationem percipiet, cum ex iis quæ dicta sunt didicerit Deum, non quod illum odisset, in paupertate versari permisisse : neque enim, si odio prosequi hæc esset, Paulo præ cæteris omnibus amico suo id accidere permisisset : verum quod de eo sollicitus esset, etque provideret, atque ad majorem illum philosophiam promoveret. Est alius quispiam, cujus corpus morbis ac malis innumeris obsidetur ? Sufficientem huic afferent consolationem paralyticorum istorum corpora, et cum illis beatus ac generosus Paulus discipulus, qui perpetuis morbis conflictabatur, nec unquam a longa ægrotudine respirabat, quod etiam Paulus dicebat : *Modico vino vitare propter stomachum terram, et frequentes tuas infirmitates* (1. Tim. 5. 23), non simpliciter dixit infirmitates. Alius quispiam calumnias appetitus est ab iis, qui magnam illi apud populum confarunt infamiam, atque hoc ejus animum graviter angit et perpetuo cruciat : si ingressus fuerit, et audierit, *Beati estis, cum maledixerint vobis homines, et dixerint omne malum adversum vos mentientes : gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis* (Matth. 5. 11. 12) : omnem deponet morerem, et summa voluptate perfundetur ; *subsistite enim et exultate*, inquit, *cum injecerint vobis nomen malum* (Luc. 6. 22. 23). Atque illos quidem qui conviciis afficiuntur, hoc modo consolatus : eos vero qui conviciis afficiunt, aliter terret, cum ait : *Omne verbum otiosum, quod loquuti fuerint homines, reddant de eo rationem, sive bonum fuerit, sive malum* (Matth. 12. 36). Filiolam quispiam alius amisit, aut

alium, aut alium aliquem ex propinquis, et hic si huc veniat, cum Paulus propter præsentem vitam iugemiscat, et futuram videre cupiat, eumque tædeat hic tamdiu morari, sufficienti et ipse medicamento accepto discedet, ubi dicentem illum audiverit : *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini sicut et cæteri, qui spem non habent* (1 Thess. 4. 12). Non dixit De morientibus, sed *De dormientibus*, somnum esse mortem ostendens. Ut igitur cum dormire quemdam videmus, non turbamur, neque morerere afficimur, illum plane resurrecturam sperantes : ita cum mortem obiisse quemdam videmus, nihil perturbemur, neque animo concidamus : siquidem hoc quoque somnus est ; prolixior quidem, sed tamen somnus. Itaque dormitionis nomine lugentes consolatus est, accusationem autem infidelium refutavit. Si defunctum impatienter luges, infidelem illum imitaris, qui resurrectionis fidem non habet. Illa recte luges, utpote qui nihil de rebus futuris philosophari queat : tu vero cui tot datæ sunt de futura vita demonstrationes, quam ob causam in eandem cum illo imbecillitatem devolveris ? Propterea dicit, *De dormientibus nolumus vos ignorare, ut non contristemini, sicut et cæteri, qui spem non habent.*

Exemplum patientiæ.—Neque vero ex Novo tantum, sed etiam ex Veteri Testamento possumus consolationem haurire. Cum enim Job audis post pecuniarum jacturam, post intentum armentorum, non unum et duos, ac tres, sed integrum cœtum filiorum in ipso ætatis flore amisiisse, post tantam animi virtutem, quamvis omnium sis infirmissimus, facile teipsum refocillare poteris ac rescicere. Nam tu quidem, o homo, ægrotanti filio aduisti, decumbentem in lecto vidisti, postrema verba profertem audisti, et extremum halitum exhalanti adstitisti, depressisti oculos, et os conclusisti : at ille neque animam exhalantibus adfuit, nec expirantes aspexit, verum tamquam uno conditi sunt omnes sepulcro adibus suis, et in eadem mensa cerebrum pariter et sanguis fundebatur, et lingua, et tegula, et pulvis, et carnes concisæ, et omnia pariter miscebantur. Verumtamen post tot et tanta mala non luxit, non impatienter tulit : sed quid ait ? *Dominus dedit, Dominus abstulit, sicut Domino placuit, ita et factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula* (Job 4. 21). Hanc nos quoque vocem in singulis quæ nobis accidant proferamus, sive pecuniarum jactura, sive corporis infirmitas, sive contumelia, sive calumnia, sive quodvis aliud humanum malum acciderit, ista dicamus, *Dominus dedit, Dominus abstulit : sicut Domino placuit, ita et factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula*. Ita si philosophemur, nihil unquam mali patiemur, licet innumera patiamur : sed majus lucrum erit quam damnum, plura bona quam mala per hæc verba tibi evenient, dum et propitium tibi ipsi Deum reddes, et inimici tyrannidem propulsabis. Simul enim atque verba illa lingua protulit, diaboles contestim abscissi : illo porro abecedente, nubes quoque tristitiæ discutitur, et cum illa celeriter auferunt cogitationes, quæ nos affligunt ; ac præter hæc omnia

cum hujus vite bona, tum illa quae nos in caelo moneant, omnia consecraris. Exemplum habes in Jobo certissimum et in apostolis, qui cum propter Deum hujus aevi mala contempserunt, aeterna bona sunt assequuti. Pareamus igitur, et in omnibus, quae acci-

dunt, gaudeamus, benigneque Deo gratias agamus, et et praesentem vitam cum facilitate traducamus. et futuris bonis potiamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria, honor et imperium semper, nunc et in perpetuum, et in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM

Haec conciones, longo intervallo in prius Editis separatas, ut continenter ponamus, et series ipsa temporis, et argumenti ratio postulat. Cum seriem temporis dico, ne putes me ita tempus assecutum esse, ut annum vel certo statuere, vel probabilibus admodum conjecturis indicare possim; sed de serie et ordine tempora loquor, quem inter se habent Homiliae de Actorum inscriptione, ita ut assignare in promptu sit, quae sit prima, quae secunda, etc. Id vero clare docet ipse Chrysostomus infra in ea, quam tertiam ordine ponimus. Ibi vero num. 2 legitur: *Es sit, ut cum ad quartam jam diem expositionem prodixerimus, necdum tamen unam inscriptionem potuerimus praeterire, sed adhuc circa illam versemur. Et paulo post: Itaque primo die non esse temere praeterundas inscriptiones dicebam, quo tempore titulum vobis Altaris legi, ac Pauli sapientiam ostendi.... In hoc desit priori die tota doctrina: post illam secundo die, qui libri esset illius auctor quaerivimus, et invenimus Dei gratia Lucam evangelistam: multaque vobis demonstrationibus rem in quaestione positam probavimus. Demum clarius paucis interpositis: Prima igitur die, de inscriptione; secunda vero die, de eo qui librum scripsit; tertia die discerimus apud eos, qui adveniant, de initio Scripturae: et ostendimus quid sit actum, quid sit miraculum, et quid sit conversatio, quid signum et prodigium ac virtus... Hodie reliquas inscriptionis operas pretium est dicamus, et quid significet Apostoli nomen ostendamus.* Prima igitur homilia ea est, in qua non temere praeterundas esse sacrorum Librorum inscriptiones docet, et de inscriptione Altaris, nimirum, ignoto dico, agit. Illam vero Chrysostomo duce primam locamus. Secundam ubi de auctore libri Actorum edissererat, et Lucam esse demonstrabat, reperimus quidem; sed, heu! misera deformatam, et cum spuris immixtam. Est nempe Homilia Inscripta, expt̄ *Ἀναλήψεως*, de Assumptione sive Ascensione Domini, et Chrysostomo ascripta: ubi quae prima feruntur, Chrysostomo nostro indigna videntur esse. Sub haec adjiuntur alia, quae cum prioribus non cohaerere videntur, et licet melioris notae sint, utrum Chrysostomo sint ascribenda non aequam affirmare. Sequitur postea pars illa, ubi quibusdam praemissis circa inscriptionem libri Actorum, quae ad praesens institutum apprime quadrant, de hujus auctore egregie disseritur, et Lucam esse probatur. Hic vero Chrysostomum agnosco; nec dubito quin tam ea quae de inscriptione Actorum, quam ea quae de hujus libri auctore feruntur, ad eam homiliam pertineant, quam ut secundam a se dictam hic memorat Chrysostomus. Hinc quaeritur, quoties a Resurrectione ad Ascensionem usque Dominus Christus apparuerit; hanc quoque partem Chrysostomi esse puto: reliqua vero omnia, quae in hac longissima homilia habentur, aut inepta aut Chrysostomo indigna sunt. Itaque male auctam et consarcinatam homiliam, etsi quaedam *ὑψίστερα* et ad praesens argumentum pertinentia habeat, cum sinceris admiscere non aequi sumus; sed ad finem hujus tomi ablegavimus. Tertia quam, altera ad calcem rejecta, secundam ponimus, ea est in qua de inscriptione Actorum agitur, nec non de differentia inter miraculum et actum, etc. Quarta, quam supra memorata de capae tertiam inscribimus, ea est quae de utilitate lectionis Scripturarum agit, et titulum *Actuum Apostolorum* postremam vocem explicat, perquirat quid significet Apostoli nomen. Huc quartam subjungimus eam in qua quaerit cur Acta Apostolorum in Pentecoste legantur: quae sese prodit aliis subnectendam esse: etenim in ea ita legitur: *Dixi tum temporis, a quo scriptus fuerit liber Actorum, et quis operis istius auctor fuerit; imo vero non quis auctor operis, sed quis minister. Non enim ille quae dicta sunt produxit, sed illa, quae dicta sunt, ministravit. Dixi de Actis ipsi, et quid tandem sibi vellet nomen illud Actorum: dixi etiam de Apostolorum appellatione: jam necesse est dicamus, quae de causa statuerint patres nostri, ut liber Actorum in Pentecoste legeretur.*

Itaque luce clarius est has continue, medico inter singulas interposito tempore, habitas fuisse: et quidem non diu post Paschalem solemnitatem, ut ex his, quae de nuper illuminatis circa finem primae et tertiae homiliae dicuntur, arguitur. Praeter hanc vero Paschalis nuper elapsi notam, alteram eruiamus ex his verbis homiliae I, num. 2: *Non sunt igitur malum divitiarum, sed i legitimus earum usus est malum: et sicut nuper de ebrietate verba faciens, non rivum accusandum, quippe cum omnis creatura Dei bona sit, quae cum gratiarum actione percipitur; sed malum usum, etc.* Hic porro annotare prorsus videtur Homiliam contra Ebriosos et de Resurrectione, quam T. 2 edidimus: ubi contra temulentos multa disserens, haec inter alia dicit: *Abstinemus ab ebrietate: non dico, Abstinemus a vino, sed, Ab ebrietate abstinemus. Non vinum efficit ebrietatem: est enim Dei creatura: Dei porro creatura nihil efficit mali, sed voluntas maligna efficit ebrietatem, etc.* Ex his porro verbis arguitur homilia illam, quae ut nuper habita memoratur in hac prima concione in Actorum initium, eam ipsam esse, quae contra Ebriosos in die Resurrectionis dicta fuit, atque adeo hanc primam paucis post Pascha habitam fuisse. Idipsum vero probatur etiam ex alio hujus homiliae loco, num. 3, ubi dicitur: *Superioribus apud vos diebus de apostolicis verbis, deque evangelicis disserimus, cum de Juda verba faceremus: discerimus et de prophetis, hodierno die volumus de Apostolorum Actis, etc.* Hic omnino videtur agi de Homilia in Judam, quae habita fuit feria V in Coena Domini, ubi de apostolicis et de prophetis verbis edisserit. Hujus porro homiliae duplicem textum edidimus, quia cum priorem de Juda, cujus initium est, *Ὀλίγα ἀνάγκη σήμερον*, aliquot ante annis habuisset, posteriorem, quae sic incipit, *Ἐβουλόμην, ἀναγκησθε, τῆς κατὰ τὴν πατριάρχην*, eandem, quam

ἐπιταύξῃ πάντων. Καὶ τὸ ὑπόδειγμα ἀσφαλὲς ἀπὸ τοῦ
 ἰσθμοῦ, ἀπὸ τῶν ἀποστόλων, οἱ διὰ τὸν Θεὸν κατατρο-
 νήσαντες τῶν ἑαυτῶν δαιμόνων, τῶν αἰώνιων ἐπιτύχων
 ἀγαθῶν. Πειθώμεθα τοῖσιν, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς συμ-
 βάλουσι χαίρωμεν, καὶ εὐχαριστῶμεν τῷ φιλαν-

θρώπῳ Θεῷ, ἵνα καὶ τὸν παρόντα μετ' εὐκολίας δι-
 γωμεν βίον, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν,
 χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ
 Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, τιμὴ καὶ κράτος πάντοτε, νῦν καὶ
 ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAS IN PRINCIPIUM ACTORUM.

priorem; sed retractatam, et aliquot in locis auctam eadem ipsa Quadragesima habuit, qua Homilias in
 Genesis. Hanc enim post trigesimam secundam in Genesis homiliam, intermisso videlicet Homiliarum
 in Genesis cursu, Antiochia habuit, ut in Monito ad Homiliam de Proditore Juda diximus, atque infra
 dixerimus in Praefatione ad Homilias in Genesis. Certum itaque est has in principium Actorum homilias
 eodem anno habitas esse, quo Homilia illa in Judam, cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπήτοί, et Homilia
 contra Ebriosos et de Resurrectione, paucisque post utramque diebus.

Hunc porro ordinem ipse Chrysostomus statuit Homil. 53 in Genesis, ubi rationem reddens cur Homi-
 liarum in Genesis, quas per totam Quadragesimam habnerat, cursum interceperit, hæc habet: *Men-
 autem vobis proponenda erat suis congrua temporibus. Et ideo quando venit dies Traditionis et Passionis,
 continua docendorum serie resecta, præsentibus quæ urgebant nos accommodantes, primum in Prodito-
 rem linguam laxavimus: deinde a Cruce aliqua in medium protulimus. Postea, illucescente Resurrectionis die
 necessarium erat, ut de Resurrectione Domini caritatem vestram doceremus: et sequentibus diebus, per ea
 miracula, quæ tunc facta sunt, resurrectionis demonstratio iterum afferenda erat. Quando etiam Acta
 Apostolorum accipientes, inde vobis frequentia convivia apponimus; ac multas credulas admonitiones eis
 dedimus, qui nuper [baptismi] gratiam acceperant.* Hic magnam homiliarum continenter habitatum sortem
 habemus. Per totam igitur Quadragesimam Homilias duas et triginta priores in Genesis habuit: Prima
 autem quinta in Cena Domini Homiliarum in Genesis cursum intercepit, ut de Juda proditore loqueretur,
 quod etiam ipse dicit initio illius Homilias de Juda, cujus initium, Ἐβουλόμην, ἀγαπήτοί, quæ sequitur
 illas triginta duas in Genesis homilias. Die Parasceves sequenti Homiliam habuit de Cruce et La-
 trone, alterutram ex his, quas continua serie edidimus Tom. 2: nam, ut de Concione in Judam dicebamus,
 eam bis a Chrysostomo, sed retractatam, et aliquot in locis mutatam, habitam fuisse, habitam fuisse,
 deprehendimus de Homilia in Crucem et Latronem, ut in Monito ad eandem videas. Postea vero in die
 Pasche contra ebriosos et de resurrectione concionatus est, ut jam supra vidimus. Tempore autem
 paschali Homilias in principium Actorum habuit, quarum quatuor vel quinque supersunt, si annuere-
 mus illam de qua initio.

Cave autem putes has in Acta Apostolorum homilias, quæ in supra allato loco memorantur, esse cor-
 pus illud Homiliarum in Acta, quæ magno numero infra extant; nam illæ Constantinopoli haud dubie
 habitas sunt, hæc vero in principium Actorum, Antiochia, ut liquidum est: atque in prima et tertia et
 nuper baptizatos cohortationes animaverimus illas, quas in loco supra allato se habuisse commemorat.
 Post illas vero in principium Actorum conciones intermissam Concionem in Genesis ordinem Chry-
 sostomus repetit.

Hic carnis magnam et perspicuam concionum seriem, eodem habitam anno. Quodque mirum videatur,
 in tanto homiliarum decursu ne γὰρ quidem comparet, unde quis ille fuerit annus exiscari vel probabi-
 liter possimus. Opinatur Tillemontius aliquam temporis notam posse decipi ex Homilia secunda de
 Christi Precibus, ubi sic oritur Chrysostomus: Ἰκινῶς ἐν ταῖς ἑμπροσθεν ἐπισηγήσομεν ἡμέραις, τῶν
 ἄλλων ἐπιλαθόμενοι τῶν ἀποστολικῶν καὶ τῆ διηγήσει τῶν πνευματικῶν ἐντροφήσας καταρω-
 μάτων, i. e. Superioribus diebus abunde in celebri actu conciones habuimus, apostolica certamina tractan-
 tes, et spiritualium recte factorum narratione nos oblectantes. Hæc, inquit ille, apostolica certamina proba-
 biliter referri possunt ad Concionem præcedentis locum illum, versus finem, ubi ait apostolos esse quasi
 principes, quorum præclara gesta sunt recensenda. Verum non animadvertit Tillemontius, in illo Homi-
 lia II de Christi Precibus principio de multis in apostolorum certamina concionibus agi, quod non potest
 quadrare ad Homiliam, quæ in prius editis præcedebat illam de Christi precibus, quamque nos Chry-
 sostomus duce primam in principium Actorum constituitimus. Deinde Homilia illa secunda de Christi pre-
 cibus anno 387 habitas est, ipso satente recteque statuente Tillemontio, qua vero anni parte incertum;
 sed vel ante vel post Quadragesimam illius anni dictam oportet; si ante Quadragesimam, quomodo dixe-
 rit Chrysostomus se nuper ἐν ταῖς ἑμπροσθεν ἡμέραις de apostolorum certaminibus egisse, de homilia
 inquit, quam paucis post Pascha anni præcedentis 386 diebus habuisset? Si post Quadragesimam et
 tempus paschale, eam illa Homilia prior in principium Actorum eodem anno habitas fuerit in tempore
 paschali, quo Homilia in Genesis per totam Quadragesimam habitas sunt, sequeretur Homilias in Gene-
 sim anno 387 in Quadragesima habitas fuisse. At certum est Quadragesimam totam anni 387 Homilia
 circa Statas averas et calamitatem Antiochenam insignitam fuisse. Alioquin vero non sibi constat Til-
 lemontius, si Homiliam primam in principium Actorum consignet in annum 387, quando certum omnium
 est, ipso satente Tillemontio; eam eodem anno pronuntiatam fuisse, quo Homilia in Genesis, quas ipse
 probabiliter statuit anno 385 habitas fuisse. Si vel certis vel verisimilibus argumentis id statueret Til-
 lemontius, huic haud dubie calculum sequeremur. Sed cum res admodum obscura incertaque videatur,
 donec quid probabiliter emergat, calculo ferendo spernabimus.

Homiliarum in principium Actorum interpretatio est Frontonis Ducxi.

SERMO

AD EOS QUI CONVENTUM ECCLESIE DESERUERUNT, ET QUOD NON OPORTeat SACRAMENTUM SCRIPTURARUM TITULOS PRÆTERMITTERE, ET IN INSCRIPTIONEM ALTARIS, ET IN NUMEROS ILLUMINATOS.

1. Quid hoc sibi vult? Quo nobis festa ulterius progrediuntur, eo minores collectæ fiunt. Ne tamen idcirco desides simus nos qui adsumus: aliquid minores fiunt, si multitudinem spectes; si alacritatem animi, non fiunt minores: numero fiunt minores, non affectu. Porro idcirco minuuntur, ut qui in vobis probati sunt, manifesti fiant, et quinam ex consuetudine, quinam divinorum eloquiorum cupiditate, quinam lectionis spiritualis desiderio ducti ad annuam ventitent solemnitatem, sciamus. Præcedenti dominica civitas hic aderat universa, plena erant septa, et multitudo recedentes fluctus atque redeuntes imitabatur: sed mihi fluctibus illis optatior et gratior est tranquillitas vestra; pluris ego facio quietem vestram, quam tumultum et turbas illas. Tum præsentia dinumerare corpora licebat, nunc affectus plenos pietatis. Si quis hanc paucorum hominum collectam, et ex pauperibus majori ex parte constantem, et illam multorum hominum ex divitibus majore ex parte confatam, si quis utrasque collectas istas tamquam in trutina et statera ponderare voluerit, hanc comperiet præponderare. Quamquam enim, si numeri ratio habeatur, minores estis: si tamen cupiditatem affectumque spectemus, pluris faciendi estis. Ita fit in rebus, quæ ponderantur: si quis decem aureos staterasumat, et in una lance deponat, ac deinde in altera centum æreos nummos; trutinam quidem centum ærei nummi deorsum ad se trahunt, attamen aurei decem illi cum habita ratione materiæ graviores sint ac pretiosiores, naturæ suæ dignitate præponderant. Itaque fieri potest, ut qui pauci sunt numero, pluris faciendi sint et utiliores habeantur illis qui numero multi sint. Sed quid ego vobis exempla profero a rebus consuetis repetita, cum ipsam a Deo prolata sententiam oporteat in medium afferri? Quid igitur illa dicit? *Melior est unus faciens voluntatem Domini, quam innumeri prævaricatores (Eccli. 16. 3).* Est enim, est sæpe unus homo innumeris æquiparandus. Quid dico unum hominem solum æquiparandum innumeris? imo toto orbe terrarum utilior et pretiosior censetur. Atque hujus rei testimonium ex Pauli verbis mutuabor. Cum enim hominum pauperum, vexatorum, exagitatorum, afflictorum mentionem fecisset, adjecit: *Circueverunt in melotis, in pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, quibus dignus non erat mundus (Heb. 11. 37. 38).* Quid ais? Hominiibus egentibus, afflictis, patrias sedes non habentibus dignus non erat mundus? Non vides quam

paucos tam multis opposueris? Video, inquit, et ideo dixi mundum illis non fuisse dignum: nota quippe mihi est numismatum istorum natura. Si terram posuero, mare, reges, præfectos, et totam omnino naturam humanam, et duos tresve pauperes his opposuero, confidenter asseram fore, ut pauperes isti præponderent. Quod si illi e patriis sedibus expelluntur, tamen patriam supernam Jerusalem habebant. In paupertate vitam agebant; at pietate divites erant. Hominiibus erant odiosi, at Deo grati. Quinam illi porro sunt? Helias, Eliasus, et illius temporis omnes. Neque vero id spectes, quod ne alimenta quidem illis necessaria suppetebant: at quod os Heliaz caelum clausit et aperuerit, ejusque melote Jordanem retro flexerit.

Invehitur in eos qui spectaculis intersunt. — Atque hæc cum mihi veniunt in mentem, gaudeo, et doleo: gaudeo quidem propter vos qui adestis: doleo vero propter eos qui absunt: doleo valde, molestique sero et corde conteror. Quis enim est adeo sensus doloris expertus, ut non doleat cum in ea quæ ad diabolum pertinent, plus studii conferri cernat? Atqui nulla spes veniæ nobis vel excusationis reliqua esset, si vel æquale studium conferretur: cum autem etiam longe superet, quis nobis defensionis locus relinquitur? Quotidie nos invitant spectacula, nec ullus pigritatur, nullus est qui cunctetur; nullus est qui negotiorum occupationes obtendat, sed tamquam expediti et omni cura soluti accurrunt omnes: non canitiem senex reveretur, non ardorem naturæ ac libidinis juvenis suspectum habet, neque dignitatem suam probro se afficere censet opulentus. At si quidem ad ecclesiam veniendum sit, quasi ex aliquo sublimi gradu et honore desiliendum sit, ita pigritatur et torpet, et inflatur deinde, quasi quidpiam fuerit Deo largitus: cum vero properat ad theatrum, ubi sunt lasciva spectacula et acroamata, non existimat se probro seipsum afficere, non divitias suas nec nobilitatem. Scire cuperem, ubi nunc sint, qui tum illo die nos Interturbabant, siquidem interturbatio quædam erat ipsorum præsentia: scire cuperem quid nunc agant, quid utilius his, quæ nobis sunt præ manibus, illos occupet. Imo nulla occupatio illos detinet, sed solus fastus. Quo quid insanius videri potest? Cur enim, quæso, magnifice ac superbe de te sentis, mi homo? teque nobis gratificari censes, si cum huc veneris attendas, et quæ ad salutem animæ tuæ pertinent audias? quam ob causam, quæso, et cujus rei gratia

[48-50] ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς ἑβραεὺς ἀλάττους τὴν σὺνάξιν τῆς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸ μὴ παραινεῖν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θείων Γραφῶν, καὶ εἰς τὸ ἐπιγράμμα τοῦ βωμοῦ, καὶ εἰς τοὺς νομοθετοῦς.

ε'. Τί τοῦτο; ὅσον προλασιν ἡμῖν αἱ ὁρτιαί*, τοσοῦτον καὶ αἱ συνάξεις ἀλάττους γίνονται. Ἄλλὰ μὴ βραθυμῶν ἡμεῖς οἱ παρόντες· ἐλάττους μὲν γίνονται τῷ κλήθει, οὐκ ἐλάττους δὲ τῇ προθυμίᾳ· ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, οὐκ ἐλάττους δὲ τῷ πόθῳ. Ἐλάττους γίνονται, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν, καὶ μάθωμεν, τίνες μὲν συνηθεία, τίνες δὲ ἐπιθυμία θείων λόγων παραγίνονται δι' ἐνιαυσίου ἑορτῆς, τίνες ἐπιθυμία ἀκρίβειας πνευματικῆς. Πᾶσα ἡ πόλις ἦν ἐνταῦθα τῇ προτέρᾳ κυριακῇ, μεστοὶ οἱ περιβολοὶ, καὶ κύματα ἀπέναντα καὶ ἐπανιόντα ἐμμεῖστο τὸ κλήθος· ἀλλ' ἔμοι τῶν κυμάτων ἐκείνων ποθεινότερα ἢ ὑμετέρα γαλήνη, ἔμοι τοῦ βορῶδου καὶ τῆς τεραχῆς ἐκείνης τιμιώτερα ὑμῶν ἢ ἡσυχία. Τότε τὰ σώματα ἦν ἀριθμεῖν παρόντα, νῦν τὰ φρονήματα εὐλαβείας γέμοντα. Εἰ τις τὴν σὺνάξιν ταύτην τὴν ἀγαθάνθρωπον καὶ τὸ πλέον ἐκ πανήτων συνεστηκυῖαν, κάκεινην τὴν σὺνάξιν τὴν πολυάνθρωπον καὶ τὸ πλέον ἀπὸ πλουσίων συγκεκροτημένην, εἰ τις ἀφορτέρας τὰς συνάξεις ταύτας ὡσπερ ἐν ζυγῷ καὶ σταθμῷ θελήσει σταθμῆσαι, εὐρη ἂν ταύτην καθέλκουσαν. Εἰ γὰρ ἐλάττους τῷ ἀριθμῷ, ἀλλὰ τιμιώτεροι ἔσται τῇ ἐπιθυμίᾳ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν σταθμητῶν γίνεται· ἂν δέκα τις στατήρας χρυσοῦ λαθῶν εἰς μίαν καταθήσεται πλάστιγγα, εἴτα εἰς τὴν ἑτέραν πλάστιγγα χαλκοῦς ἑκατὸν, οἱ μὲν ἑκατὸν χαλκοὶ πρὸς ἑαυτοῦς καθέλκουσι τὴν τρυτάνην· οἱ δὲ δέκα χρυσοὶ τῇ τῆς φύσεως ὑπεροχῇ μειζόνως ἀνθέλκουσι, βαρύτεροι καὶ τιμιώτεροι ὄντες κατὰ τὸν τῆς οὐσίας λόγον. Ὅσπερ ἔστιν ἄλλοις ὄντας τῷ ἀριθμῷ, τῶν πολλῶν εἶναι τιμιωτέρας καὶ ἀναγκαιότερας. Ἄλλὰ τί ὑμῖν τὰ παραδείγματα ἀπὸ τῶν ἐν τῇ συνηθείᾳ φέρω πραγμάτων, δέον αὐτὴν τοῦ Θεοῦ τὴν ψῆφον περὶ τούτων κεραιγεῖν ἀποφαινομένην; Τί οὖν αὕτη φησί; *Κρεῖσσων εἰς ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, ἢ μυρίοι παρόντες.* Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἀνθρώπος εἰς μυρίων ἀντάξιον. Καὶ τί λέγει. Ἔστιν εἰς ἀνθρώπων μυρίων ἀντάξιον μόνος; ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀναγκαιότερος καὶ [51] τιμιώτερος. Καὶ τούτου τὴν μαρτυρίαν ἀπὸ τῶν Παύλου ῥημάτων ποιήσομαι. Ἀνθρώπων γὰρ μνησθεὶς πανήτων, ἐλαυνομένων, θλιβομένων, κακουχομένων, οὕτω φησί· *Περιήλθον ἐν ἡμετέροις, ἐν αἰγείοις ὄρεμασιν, ὄστερον μνηστοί, θλιβόμενοι, κακουχομένοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος.* Τί λέγει; τῶν ὑστερουμένων, τῶν κακουχομένων, τῶν οὐκ ἔχόντων πατρίδα οὐκ ἦν ἄξιος ὁ

κόσμος; Οὐχ ὄρις πόσις πόσις ἀντίστησας; Ὅρῳ μὲν, φησί, καὶ διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι οὐκ ἦν ὁ κόσμος ἄξιος αὐτῶν· ἐγὼ γὰρ τῶν νομισμάτων τούτων τὴν φύσιν οἶδα σαφῶς. Καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, καὶ βασιλεῖς, καὶ ἐπάρχους, καὶ πᾶσαν ἀπλῶς τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν τιθεὶς, καὶ δύο ἢ τρεῖς πένητας τοῦτοις ἀντίστησας, θαρρῶν ἂν εἴπωμι, ὅτι οὗτοι μᾶλλον κατάγουσιν οἱ πένητες. Εἴπαρ ἐκείνοι ἀπηλαύνοντο πατρίδος, ἀλλ' εἶχον πατρίδα τὴν ἀνω Ἱερουσαλήμ. Ἐν παντὶ διῆγον· ἀλλ' ἐπλούτουσαν κατὰ τὴν εὐσεβείαν. Ἀνθρώπων ἦσαν ἔχθροί· ἀλλὰ τῷ Θεῷ φίλοι. Καὶ τίνες εἰσὶν οὗτοι; Ὁ Ἥλιος, ὁ Ἐλισσαῖος, καὶ οἱ κατ' ἐκείνους ἄπαντες. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδης, ὅτι οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας ἡτόπουρον τροφῆς, ἀλλ' ὅτι τὸ στόμα Ἥλιου τὸν οὐρανὸν ἐκλείσει καὶ ἀνέψξει, καὶ ἡ μηλωτὴ αὐτοῦ τὸν Ἰορδάνην ἀπίστρεψε.

Καὶ ταῦτα ἐνοῶν χαίρω, καὶ ἀλγῶ· χαίρω μὲν δι' ὑμᾶς τοὺς παρόντας, ἀλγῶ δὲ δι' ἐκείνους τοὺς μὴ παρόντας· ἀλγῶ σφόδρα, καὶ ὀδυρόμαι, καὶ συντέτριμμαί τὴν καρδίαν. Τίς γὰρ καὶ τῶν σφόδρα ἀναλήθων οὐκ ἂν ἀλγήσειε τὰ τοῦ διαβόλου πλείονος ἀπολαύοντα σπουδῆς ὁρῶν; Καίτοι εἰ καὶ ἴσῃς ἀπῆλαυσεν, οὐδέμα ἡμῖν ἦν ἡ συγγνώμη, οὐδὲ ἀπολογία θῆναι δὲ καὶ πλεονεκτῆ, τίς ἡμῖν ἐλλείπειται λόγος; Θεάτρα καθ' ἑκάστην καλεῖ τὴν ἡμέραν, καὶ οὐδεὶς ὁ ὀκνῶν, οὐδεὶς ὁ ἀναδυόμενος, οὐδεὶς ἀσχολίαν προβάλλεται πραγμάτων· ἀλλ' ὡσπερ εὐζωνοὶ καὶ λελυμένοι φροντίδος ἀπάσης, οὕτω τρέχουσιν ἄπαντες· οὐχ ὁ γέρων τὴν πολιάν αἰδεῖται, οὐχ ὁ νέος ὑφορᾶται τὴν φλόγα τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐπιθυμίας, οὐχ ὁ πλούσιος τὸ ἀξίωμα τὸ αὐτοῦ καταισχύνειν ἡγεῖται. Ἄλλ' ἂν μὲν εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντήσαι δέη, καθάπερ ἐξ ὑπεροχῆς τινοῦ καὶ ἀξιώματος καταβαίνων, οὕτω ναρκᾷ καὶ ὀκνεῖ, καὶ μετὰ ταῦτα φυσᾶται, ὡσπερ τι τῷ Θεῷ χαρισάμενος· εἰς δὲ θέατρον σπεύδων, ἐνθα ἀσελγῆ θεάματα καὶ ἀκούσματα, οὐ νομίζει καταισχύναί αὐτὸν, οὐ τὸν πλοῦτον, οὐδὲ τὴν εὐγένειαν. Ἐβουλόμην εἰδέναι, ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡμῖν ἐνοχλήσαντες· ἐνοχλήσῃς γὰρ ἦν αὐτῶν ἡ παρουσία· ἐβουλόμην εἰδέναι τί πράττουσι, τί τῶν παρόντων αὐτοῦς ἀναγκαιότερον ἀπασχολῆσεν. Ἄλλ' ἀσχολία οὐδέμα, τυφός δὲ μόνος. Καὶ τί γίνονται· ἂν μανικώτερον; Τίνος γὰρ ἐνεκεν, ἀνθρώπε, μεγαλοφρονεῖς, καὶ νομίζεις ἡμῖν χαρίζεσθαι, ἂν παραγεγόμενος ἐνταῦθα προσέχης, καὶ ἀκούσῃς; τὰ πρὸς σωτηρίαν τῆς σῆς ψυχῆς; τίνος ἐνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ διὰ τί ἀλαζονεύῃ; διὰ τὸν πλοῦτον; διὰ τὰ ἱμάτια τὰ σερικὰ; Εἴτα οὐκ ἐνοεῖς, ὅτι σκυλῆκων εἰσὶν [52] ἐκείνα νῆματα, καὶ βαρβάρων ἀνθρώπων εὐρέματα;

* Cod. Vaticanus 569, p. 174: τί τοῦτο; ὅσον πρόεισιν ἡμῖν ἢ ἑορτῆ. Hic codex paucas habet varias lectiones.

ὅτι πόρνοι ἐκείνοις κέχρηται, καὶ μαλακοί, καὶ τυμβωρύχοι, καὶ ληστές; Ἐπίγνωθι τὸν δίκαιον πλοῦτον, καὶ κατάρθῃ ποτε ἐκ τῆς φουσηματὸς ἐκείνου τοῦ ὑψηλοῦ καὶ κενοῦ· διάσκεψαι τῆς φύσεως τὴ εὐταλῆς. Γῆ καὶ σποδὸς εἰ, τίφρα καὶ κόνις, καπνὸς καὶ σκιά, χόρτος καὶ ἄνθος χόρτου. Τοιαύτη φύσει μεγαλοφρονεῖς, εἰπέ μοι; Καὶ τί τούτου γένοιτ' ἂν καταγελαστότερον; Ἄλλα πολλῶν ἀρχαίς ἀνθρώπων; Καὶ τί τοῦτο ὄφθαλμος, ὅταν ἀνθρώπων μὲν ἀρχαίς, τῶν δὲ παθῶν αἰχμάλωτος εἴ καὶ δοῦλος; Ὅσπερ ἂν τις οἶκος μὲν ὑπὸ τῶν οἰκετῶν τύπτοτο καὶ τραύματα λαμβάνοι, ἔξω δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν ἐμβάλλων μέγα φρονῆ ἐπὶ τῆ τῶν ἄλλων ἀρχῇ· οὕτω τύπτει σὲ κενοδοξία, τραύματά σοι ἐπάγει ἡ ἀσελγεία, πάντων τῶν παθῶν δοῦλος εἴ, καὶ μέγα φρονεῖς ὅτι τῶν ὁμοφύλων ἀρχαίς; Εἴθε ἐκείνων ἤρχες, ἐκείνων ἢς ἰσότημος.

β'. Οὐ τῶν πλουτούντων κατηγορῶν ταῦτα λέγω, ἀλλὰ τῶν κακῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένων. Οὐ γὰρ ὁ πλοῦτος κακὸν, ἂν εἰς δέον βουλευόμεθα αὐτῷ χρῆσασθαι, ἀλλ' ἡ ἀπείθεια, καὶ ἡ ἀλαζονεία. Εἰ κακὸν ἦν ὁ πλοῦτος, οὐκ ἂν πάντες ἠδὲ ἐξέμεθα εἰς κόλπους Ἀβραάμ ἀπαλαθεῖν τοῦ ἔχοντος τριακοσίους δέκα καὶ ὀκτὼ οἰκίας, οἰκογενεῖς. Οὐ τοίνυν ὁ πλοῦτος κακὸν, ἀλλ' ἡ παράνομος αὐτοῦ χρῆσις κακόν. Καὶ ὡσπερ πρόψην περιμέτης λέγων, οὐ τὸν οἶνον εἰβάλλον (πᾶν γὰρ κτίσμα θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπέδηλον, μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον), οὕτω καὶ νῦν εὐ τῶν πλουτούντων κατηγορῶ, οὐδὲ τὰ χρήματα διαβάλλω, ἀλλὰ τὴν κακὴν τῶν χρημάτων χρῆσιν, καὶ εἰς ἀσέβειαν θανατωμένην. Διὰ τοῦτο χρήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτοὺς χρῆσάμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμῖν· διὰ τοῦτο κτήματα λέγεται, ἵνα ἡμεῖς αὐτὰ κτησάμεθα, καὶ μὴ ἐκεῖνα ἡμῶς. Τί οὖν τὸν δοῦλον ἔχεις δεσπότην; τί ἀντιστραφῆς τὴν τάξιν; Ἄλλ' ἐβουλόμην μαθεῖν, τί νῦν ποιῶσιν οἱ τὴν σὺναξιν ἐγκαταλείψαντες, καὶ ἂν τίσιν εἰσὶν. Ἄλλα ἡ κρυβασμένη, ἢ πάντως πράγματα ἀνακινουοῦσι βιωτικά, ταραχῆς ἐμπεπλησμένα. Ἐνταῦθα εἰ παρῆς, ἀνθρώπων, ἐν γαλήνῃ ἢς καὶ ἐν λιμένι· οὐκ οἰκονόμος εἰσαλθὼν ἐτάραττεν, οὐκ ἐπιτροπὸς ἰθροῦδαι, οὐκ οἰκίτης ὅπῃ πραγμάτων βιωτικῶν ἠνόητος, οὐκ ἄλλος τις παρῶξινεν· ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ διάγων ἀπληγεῖς θεῶν ἀκροάσεων. Οὐδαμῶς κύματα ἐνταῦθα, οὐδαμῶς ταραχῆ· ἀλλ' εὐλογία, καὶ εὐχα, καὶ ὁμιλία πνευματικῆ, καὶ μετάστασις εἰς τὸν οὐρανόν· καὶ ἐνταῦθεν ἦδη τὸν ἀβραάμνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν λαθὼν ἀπῆεις. Τίνος ἐσκεν τὴν κλουσίαν ταύτην τράπεζαν ἀφαι, εἰς ἐτέραν φορτικωτέραν ἑαυτὸν μετήγαγες, καὶ τὸν λιμένα καταλιπὼν, ταραχὴν ἀντικαταλλάττη γαλήνης; Τὸ μὴ παραγενέσθαι πένθητος τοὺς τότε παρόντας, δεινὸν μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὕτως δεινόν, ὡς τὸ μὴ παραγενέσθαι κλουσίους. Τίνος ἐσκεν; Ὅτι οἱ μὲν πένθητος ἔχουσ. τὴν ἀναγκαίαν ἀσχολίαν, τὴν φροντίδα τῆς καθημερινῆς [53] ἐργασίας, ἀπὸ τῶν χειρῶν ποιούμενοι τὸν βίον· παιδοτροφίας ἐπιμελοῦνται, γυναικῶς προσήμασι, κἄν μὴ κάμωσι, καὶ τῆς ζωῆς αὐτοὺς οἰχέσται. Ταῦτα λέγω, οὐχὶ ἀπολογίαν ὅπῃ ἐκείνων συντιθεῖς, ἀλλὰ εὐκρινῶς πῶς μελλόντες κατηγορίας οἱ πλουτούντες εἰσιν ἄξιοι. Ὅσον κλεινοὺς ἀπολαύουσιν ἀξίας, ποσοῦτον καὶ κατακρίσεως, ὅτι οὐδενὶ τούτων κατέχονται.

Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς θεομάχους, τοὺς ἀντιπίπτοντας τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, τοὺς σκληροτραχίλους; Τούτων οἱ μὴ παραγενόμενοι πάντων χειρῶν εἰσιν. Ἐκεῖνοι ἂν εἰπωσιν οἱ λαοὶ ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἀργῆσαι, καὶ δέκα, καὶ εἴκοσι, καὶ τριάκοντα, οὐκ ἀντιλέγουσι· καίτοι τί τῆς ἀργίας ἐκείνης χαλεπώτερον; Τὰς θύρας ἀποκλείουσι, καὶ οὐτε πῦρ καίουσιν, οὐχ ὕδωρ φέρουσιν, οὐκ ἄλλο τι πρὸς τὴν χρεῖαν τὴν τοιαύτην μεταχειρίζειν ἐπιέντοι· ἀλλ' ἔστιν ἄλλοις αὐτοῖς ἡ ἀργία, καὶ οὐδὲ οὕτως ἀντιλέγουσιν. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν τοιοῦτον λέγω, ὅτι Ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἀργησον, οὐδὲ δέκα ἡμέρας· ἀλλὰ δύο μοι δάναισον ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ τὰς λοιπὰς αὐτὸς ἔχε· καὶ οὐδὲ τοῦτο μοι τὸ μέτρον εἰσφέρεις. Μᾶλλον δὲ μὴ ἐμοὶ θανάτου τὰς δύο ὥρας, ἀλλ' ἑαυτῷ· ἵνα παράκλησιν τινα εὐχῆς δέξῃ πατέρων, ἵνα εὐλογίῶν πεπληρωμένος ἀναχωρήσῃ, ἵνα πανταχόθεν ἀσφαλῆς ἀπέλθῃ, ἵνα τὰ ὄπλα λαθὼν τὰ πνευματικὰ ἀκατάγωνιστος γένη, ἀχείρωτος τῷ διαβόλῳ. Τί ἡδύτερον, εἰπέ μοι, τῆς ἐνταῦθα διαγωγῆς; Εἰ γὰρ διημερεύειν ἐνταῦθα ἐχρῆν, τί σαμνότερον; τί ἀσφαλέστερον, ὅπου ἀδελφοὶ τοσοῦτοι, ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅπου Ἰησοῦς μέσος, καὶ ὁ τούτου Πατήρ; Ποίαν ἐτέραν ζητεῖς συναγωγὴν τοιαύτην; ποῖον ἕτερον βουλευτήριον; ποῖαν εὐνοῖαν; Τοσαῦτα ἀγαθὰ ἐν τῇ τραπέζῃ, ἐν τῇ ἀκροάσει, ἐν ταῖς εὐλογίαις, ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἐν ταῖς συνοουσίαις· καὶ σὺ πρὸς ἐτέρας βλέπεις διαστρέβεις; Καὶ ποῖαν ἔχεις συγγνώμην; Ταῦτα οὐχ ἵνα ὑμεῖς ἀκούσητε εἰπὼν· οὐ γὰρ χρεῖαι ἔχετε τῶν φαρμάκων τούτων ὑμεῖς, οἱ διὰ τῶν ἔργων ἐκπαιδευόμενοι τὴν ὑγίειαν, τὴν ὑποκοῖν, οἱ διὰ τῆς σπουδῆς τὸν πόθον ἀπλώσαντες· ἀλλ' εἶπον ταῦτα πρὸς ὑμᾶς, ἵνα ἀκούσωσιν οἱ μὴ παρόντες δι' ὑμῶν. Μὴ εἰπῆτε, ὅτι κατηγορήσα τῶν μὴ παραγενομένων ἀπλῶς, ἀλλ' ἔλον ἐκινῶν αὐτοὺς διηγήσασθε τὸν λόγον. Ἀναμνήσατε αὐτοὺς τῶν Ἰουδαίων, ἀναμνήσατε αὐτοὺς τῶν βιωτικῶν πραγμάτων· εἴπατε πόσων βελτιῶν ἢ ἐνταῦθα σὺναξίς, εἴπατε πόσων σπουδῆν περὶ τὰ τοῦ κόσμου πρᾶγματα ἐπιθετικῶνται, εἴπατε πόσους μισθὸς ἔπεται ταῖς ἐνταῦθα συλλεγομένους. Ἄν γὰρ μόνον εἰπῆτε, ὅτι κατηγορήσα, τὸν μὲν θεὸν μὴ ἠγάρατε, καὶ τραῦμα εἰργάσασθε, τὸ δὲ φάρμακον οὐκ ἐπέσθηκα· ἂν εἰ δὲ διδάξῃτε αὐτοὺς, ὅτι οὐχ ὡς ἐχθρὸς κατηγορήσα, ἀλλ' ὡς φίλος ἐβουλόμην, καὶ πείσητε αὐτοὺς, ὅτι Ἀξιοσιμότερα τραύματα φιλίῳ, ἢ ἐκούσμα φιλήματα ἐχθρῶν, εἴδονται μετὰ πολλῆς ἡθονῆς τὴν κατηγορίαν· οὐ γὰρ τοὺς ῥήμασιν, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τοῦ λέγοντος προσέξουσιν. Οὕτω θεραπεύετε τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὑμετέρους. Ἡμεῖς τῆς σωτηρίας ὑπεύθυνοι τῶν παρόντων ὑμῶν, ὑμεῖς τῆς τῶν ἀπολειφθέντων. Οὐ [54] θυνά-

gloriaris? an ob divitias? an ob vestes sericas? Cur non potius cogitas illas vermium esse stamina et barbarorum hominum inventa? meretricibus illis ac molles, et sepulcrorum perfossores, ac latrones uti? Divitias agnosce legitimas, et ab illo sublimi vanoque factu aliquando delabere; naturæ vilitatem considera. Terra es et pulvis, cinis et favilla, fumus et umbra, fœnum et flos fœni. Taline, quæso, natura gloriaris? Quid vero esse potest magis ridiculum? At qui multis hominibus imperas? Quid hoc tibi prodest, quod hominibus imperes, cum perturbationum tuarum servus et captivus sis? Quemadmodum si quis domi quidem a famulis verberibus ac vulneribus concidatur, foris autem in forum veniens, quod aliis imperet, gloriatur: ita cum te verberet inanis gloriæ cupiditas, cum tibi vulnera infligat luxuria, cum omnium perturbationum servus sis, gloriaris quod gentilibus tuis imperes? Atque utinam illis imperares! utinam æquiparandus illis esses!

2. *Non divitiæ, sed divitiarum abusus damnandus.*— Non ut divites accusem hæc dico, sed eos qui divitiis perperam utuntur. Neque enim malum sunt divitiæ, si eis ut oportet uti voluerimus; sed superbia et arrogantia. Si malum essent divitiæ, nequaquam ad alium Abrahamæ pervenire optarem omnes, qui vernaculos habuit trecentos et octodecim famulos. Non sunt igitur malum divitiæ, sed illegitimus earum usus est malum. Et sicut nuper de ebrietate verba faciens non vinum accusabam (a); quippe cum omnis creatura Dei bona, nihilque rejiciendum sit quod cum gratiarum actione percipitur (1. Tim. 4. 4): ita nunc quoque non divites accuso, neque pecunias in invidiam adduco, sed malum usum pecuniarum, et qui in libidines impenditur. Propterea *ὑπερβολὰ* (b) pecuniam dicuntur, et nos illis utamur, et non illæ nobis: propterea possessiones dicuntur, et nos illas possideamus, et non illæ nos. Cur igitur servum habes dominum? cur invertisti ordinem? At enim scire perciperem, quid illi nunc agant qui collectam deseruerunt, et quibus occupentur. Nimirum aut alea ludunt, aut omnino rebus sæcularibus, quæ tumultu redundant, distinentur. Hic si adesses, mi homo, in tranquillitate atque in portu esses: non ingressus dispensator inturbaret, non procurator interpelleret, non famulus ob sæcularia negotia molestiam afferret, non alius ullus irritaret, sed in quiete vivens divinis lectionibus interesses. Nusquam hic fluctes: nusquam tumultus, sed benedictio et preces, et sermo spiritualis, et in cælum commigratio, et jam ex hoc loco, accepto pignore regni cælorum, discedes. Quam ob causam opulentiam hanc mensam et opiparam deserens, ad aliam multo molestiorem te transtulisti, et derelicto portu cum turbis tranquillitatem commulasti? Est illud quidem grave, quod non intersint pauperes, qui tum aderant: sed non ita tam grave, ut quod divites non intersint. Quid ita?

(a) Vide supra Romil. contra Ebricos et de Resurrectione.

(b) Δ verbo ὑπερβολὰ, id est, uter.

Quod pauperes necessariis occupationibus detineantur, quotidiani opificii sollicitudine, manibus suis victum sibi comparantes: educandorum liberorum curam gerunt, uxorem tuentur, ac nisi laborent, vivere nequeant. Hæc a me dicantur, non ut defensionem illis componam, sed ut divites majori accusatione esse dignos ostendam. Quanto majori securitate fruuntur, tanto magis damnabuntur, quod nullis ejusmodi rebus occupentur.

Judeis peiores qui abstant ab ecclesia.— Nonne Judæos videtis, Deo rebelles, qui Spiritui sancto resistunt, duros illos cervicæ? His omnino præiores sunt, qui non venerunt. Illis si dixerint sacerdotes septem diebus ab operibus cessandum, vel decem, vel viginti, vel triginta, non contradicunt: tametsi quid illa vacatione molestius fieri potest? Fores occludunt, nec ignem accendant, nec aquam ferunt, neque aliud quidquam ad ejusmodi usum aggredi illis permittitur: sed otio tamquam catena vinciuntur, et ne tum quidem contradicunt. At ego nihil tale dico, non impero ut septem decemve diebus ab operibus abstineas, sed duas mihi diei horas ut commodes, reliquas ipse tibi habeas, et ne hanc quidem mihi mensuram contribuis. Imo vero mihi ne commodes duas horas, sed tibi ipsi, ut ex oratione patrum aliquam consolationem percipias, ut benedictionibus plenus recedas, ut omni ex parte securus abeas, ut spiritualibus acceptis armis invictus diabolo et inexpugnabilis fias. Quid jucundius, quæso, quam hic versari? Si enim totos dies hic transigere necesse esset, quid præclarior? quid tutius, ubi tot sunt fratres, ubi Spiritus sanctus, ubi medius Jesus, et Pater ejus? Qualem aliam talem congregationem quæris? qualem aliam senatum? qualem conventum? Tot bonis referta est mensa, tot lectio Scripturæ, tot benedictiones, tot preces, tot ipsi congressus: et tu aliam conversationem et colloquia spectas? Quam autem venia dignus censere? Hæc a me dicta sunt, non ut vos audiat: neque enim vos medicamentis ejusmodi indigetis, qui ipsis operibus sanos vos esse comprobatis, qui obeditis, qui tanto studio vestrum amorem ostenditis: sed ad vos hæc dicta sunt a me, ut ex vobis audiant qui non adsunt. Nolite dicere solum a me accusatos eos esse qui non venerunt, sed totam a principio illis orationem narrate. Revocate illis in memoriam Judæos, revocate in memoriam negotia sæcularia: dicite quanto præstantior sit isto conventus: dicite quantum erga res mundanas studium exhibeant, dicite quanta merces illos maneat, qui hic congregantur. Si enim tantum dixeritis accusatos illos a me fuisse, iram excitabit, et vulnus infligetis, non medicinam admovebitis: sin autem illos docueritis me non tamquam inimicum accusasse, verum tamquam amicum indoluisse, atque illis persuaseritis, *Fideliora esse vulnera amicorum, quam spontanea oculis inimicorum* (Prov. 27. 6), accusationem multa cum voluptate suscipiant: non enim ad verba, sed ad sententiam dicentis attendent. Ita fratres vestrum curate. Nobis salutis omnium vestrum, qui adestis,

est ratio reddenda, vobis, eorum qui absunt. Non possumus ipsi per nos cum illis in colloquium venire, per vos cum illis in colloquium veniamus, et per vestram eruditionem : sit nobis instar pontis cujusdam erga illos caritas vestra : officite ut per linguam vestram nostri sermones ad illorum aures trajiciantur. Sufficiant fortasse quæ diximus de illis, qui collectæ non intersunt, neque quidquam est addendum. Nam plura quidem dicere potuissemus, sed ne totum tempus in ejusmodi accusationes impendamus, et ad vos ipsos, qui adestis, hinc utilitas nulla dimanet, age, vobis etiam insolitum ac novum quoddam opsonium opponamus : insolitum autem ac novum dico, non habita ratione mensæ spiritualis, sed aurium vestrarum habita ratione.

3. Superioribus apud vos diebus de apostolicis verbis, deque evangelicis disseruimus, cum de Judæa verba faceremus (a) : disseruimus et de prophetis ; hodierno die volumus de Apostolorum Actis verba facere. Propterea insolitum dixi opsonium et non insolitum. Non insolitum quidem, quod ad seriem sacrarum pertineat Scripturarum : insolitum autem, quod aures fortasse vestræ minime sint narrationi ejusmodi assuetæ. Multis quidem certe nec notus est liber iste : a multis rursus cum clarus et apertus videratur, tamen contemnitur : et his quidem cognitio, illis autem ignorantia occasionem affert negligentie. Ut igitur et qui non noverunt, et qui clare se intelligere arbitrantur, multas in eo profundas et abstrusas esse sententias discant, operæ pretium fuerit amborum negligentiam hodierno die corrigere. Prius sciamus opus est, quis librum scripserit : hic enim optimus indagacionis est ordo, ut de auctore videamus, an homo sit, an vero Deus : ac si homo quidem sit, rejiciamus (*Nolite enim, inquit, vocare magistrum super terram (Matth. 23. 8)*) : sin autem Deus, admittamus : cælestis enim est et superna schola nostra, siquidem talis est dignitas hujus theatri, ut ab hominibus nihil, sed per homines a Deo discamus.

Tituli Scripturæ non prætereundi. — Disquirendum nobis est, quis scripserit, et quando scripserit, et de quibus, et qua de causa præceptum sit, ut ille in hac solemnitate egeretur. Nam toto fortassis anno legi librum non auditis. Enimvero hoc quoque nosse prodest : ac deinde querendum est qua de causa hunc titulum præ se ferat, *Acta Apostolorum*. Neque enim temere prætereundi sunt tituli, neque confestim initium libri attingendum est : sed prius libri nomen videndum. Nam quemadmodum in nobis ex capite reliquum corpus sit notius, et superne imminens illi facies manifestum illud reddit, sic a superiori parte impositus textui titulus in fronte reliquam scripturam efficit notiozem. Nonne hoc videtis in regis etiam imaginibus, ut sursum quidem posita sit imago, quæ regis nomen inscriptum habet, inferius in basi triumphos regis, victorias et præclara facinora inscripta habet ? Idem in Scripturis licet cernere. Sursum quidem depicta est imago regia : inferius autem victoria

(a) Vide notitum ad homiliam in Judam.

inscripta est et tropæa et res omnes præclare gestæ. Ita facimus etiam, cum epistolam acciperimus : non continuo vinculum solvimus, neque continuo quæ intus latent, legimus : sed exterius positam inscriptionem prius percurramus, et ex illa discimus et qui miserit, et a quo recipi debeat. Annua igitur absurdum est, ut in rebus quidem secularibus tantum studii adhibeamus, neque commoveamur, aut perturbemur, sed ordine singulis percurramus : hoc vero loco agre feramus, et confestim initium aggrediamur ? Vultis intelligere quanta sit vis tituli, quanta sit virtus, quantus in Scripturarum initis reconditus sit thesaurus ? Ascultate, ne sacrorum Librorum titulos contemnatis. Athenas aliquando Paulus ingressus est : hæc historia scripta est in hoc ipso libro ; reperit in urbe non librum sacrum, sed idolorum altare : inscriptionem reperit quæ sic habuit, lexoro Dzo (*Act. 17. 23*) : neque præterit, sed hujus inscriptionis altaris opera ipsum altare subvertit. Paulus ille sanctus, qui Spiritus gratiam habebat, altaris inscriptionem non præterit, et tu Scripturarum titulos præteris ? Ille quod Athenienses idololatræ scripserant, non omisit, et tu quæ Spiritus sanctus scripsit necessaria esse non censes ? Quæ tandem venia dignus eris ? Verum enim vero quantam pepererit utilitatem hæc inscriptio videamus. Cum ergo altari insculptam inscriptionem tantam videris suppeditasse virtutem, multo magis a Scripturarum inscriptionibus id perficere posses intelliges. Ingressus est urbem Paulus, invenit altare, cui erat inscriptum *Ignoto Deo*. Quid fuit opus facto ? Gentiles erant omnes, impii omnes : quid igitur faciendum fuit ? De Evangelis verba facere ? At non scivissent. Num de prophetarum libris, vel de legis mandatis ? At non credidissent. Quid ergo fecit ? Accurrit ad altare, et suis ipsorum armis hostes suliegit. Atque hoc illud est quod dicebat, *Factus sum omnibus omnia, Judæis tamquam Judæus, iis qui sine lege erant, tamquam sine lege essem (1. Cor. 9. 21)*. Vidit altare, vidit inscriptionem, insurrexit Spiritus. Talis enim est Spiritus gratia : efficit ut qui eam receperint, undique lucrum colligant ; talia sunt arma nostra spiritualia. *In captivitatem enim, inquit, redigentes omnem intellectum in obsequium Christi (2. Cor. 10. 5)*. Vidit ergo altare, nec reformidavit, sed ad seipsum altare traduxit : vel potius omnis literis, ejus sensum transmutavit : et quemadmodum in bellidux exercitus si generosum militem in hostili acie viderit, et coma prehensum ad aciem militem illum transtulerit, atque ut pro se pugnet, effecerit : ita quoque Paulus egit, cum tamquam in hostium acie inscriptionem altari insculptam offendisset, ad suam aciem transtulit, ut adversus Athenienses cum Paulis pugnaret, non cum Atheniensibus Paulum percuteret : gladius enim erat Atheniensium, ensis erat hostium illa inscriptio : sed hic ensis hostium caput amputavit. Non ita mirabile fuisset, si quis ipsius armis eos devicisset : hoc enim merito accidit : verum illud novum est et insolens, cum hostium arma tanquam machinas hostibus admoveamus, cum gladius,

μαθα αὐτοῖς συγγενέσθαι δι' αὐτῶν· συγγενόμεθα αὐτοῖς δι' ὁμῶν, καὶ τῆς ὁματέρας διδασκαλίας· γέφυρά τις ἡμῖν γενέσθω πρὸς ἐκείνους ἢ ὁματέρα ἀγάπη· κοίτησατε τοὺς ὁματέρους λόγους διὰ τῆς ὁματέρας γλώττης διαβῆναι πρὸς τὴν ἐκείνων ἀκρόασιν. Τάχα αὐτάρκως εἰρηται ξυκεν τῶν ἀπαλειφθέντων τὰ εἰρημένα, καὶ οὐδὲν δεῖ πλέον προσθεῖναι. Ἐνῆν μὲν γὰρ πλείονα εἶπαι, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸν καιρὸν ἅπαντα εἰς τοῦτο καταδαπανήσωμεν κατηγοροῦντας, ὁμᾶς δὲ μηδὲν ὠφελούντας παραγενομένους αὐτοῖς, φέρε τι καὶ ὑμῖν παραθῶμεν ξένον ἔξον καὶ καινὸν· ξένον δὲ καὶ καινὸν λέγω οὐ κατὰ τὴν πνευματικὴν τρόπικαν, ἀλλὰ ξένον κατὰ τὴν ὁματέραν ἀκρόασιν.

γ. Διελέχθημεν ὑμῖν ἀπὸ τῶν ἀποστολικῶν ρημάτων ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ἡμέραις, καὶ ἀπὸ τῶν εὐαγγελικῶν, ὅτι περὶ τοῦ Ἰούδα διελεγόμεθα· διελέχθημεν ὑμῖν καὶ ἀπὸ προφητικῶν· σήμερον βουλόμεθα ἀπὸ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων εἶπαι. Διὰ τοῦτο εἶπον τὸ ἔξον ξένον, καὶ οὐ ξένον. Οὐ ξένον μὲν, ὅτι τῆς ἀκολουθίας ἐστὶ τῶν θείων Γραφῶν, ξένον δὲ, διότι τάχα ἀήθης ὑμῖν ἢ ἀκοή πρὸς τὴν τοιαύτην ἀκρόασιν. Πολλοὺς γοῦν τὸ βιβλίον τοῦτο οὐδὲ γινώσκοντες, πολλοὺς δὲ δοκοῦν σαφῆς εἶναι, πάλιν παρρησάται· καὶ γίνεται τοῖς μὲν ἢ γινώσκουσιν, τοῖς δὲ ἢ ἀγνοοῦσιν ἁβυμίας ὑπόθεσις. Ἴν' οὖν καὶ οἱ ἀγνοοῦντες μάθωσι, καὶ οἱ νομίζοντες σαφῶς εἰδέναι, ὅτι πολὺ βᾶθος νοημάτων ἔχει, ἀναγκαῖον ἀμφοτέρων διορθώσασθαι τὴν βιβλιομίαν τῆμερον. Δεῖ δὲ πρότερον μαθεῖν, τίς τὸ βιβλίον ἔγραψεν. Αὕτη γὰρ ἀρίστη ἐρεῦνης ἀκολουθία, πρότερον τὸν γράψαντα ἰδεῖν, εἰ ἀνθρωπῶς ἐστίν, ἢ ὁ Θεός· καὶ μὲν ἀνθρωπῶς, παρακρουσόμεθα· *Μὴ καλέσητε γὰρ, φησί, διδάσκαλον ἐπὶ τῆς γῆς· ἂν δὲ Θεός, δεξώμεθα*· ἄνωθεν γὰρ ἐστὶ τὸ διδασκαλεῖον τὸ ἡμέτερον· καὶ γὰρ τοιοῦτον τὸ ἄξιωμα τοῦ θεάτρου τούτου, μηδὲν παρὰ ἀνθρώπων μανθάνειν, ἀλλὰ παρὰ Θεοῦ δι' ἀνθρώπων.

Δεῖ τοίνυν ἐξετάσαι, τίς ὁ γράψας, καὶ πότε ἔγραψε, καὶ περὶ τίνων, καὶ τίνος ἐνεκεν τῆ ἰστορίᾳ ταύτῃ νενομοθέτηται αὐτὸ ἀναγινώσκασθαι. Τάχα γὰρ οὐκ ἀκούεσθε διὰ παντὸς τοῦ ἔτους ἀναγινώσκοντες τοῦ βιβλίου. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο χρῆσιμον· καὶ μετὰ τοῦτο ζητῆσαι χρῆ, τίνος ἐνεκεν ταύτην ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν, *Πράξεις ἀποστόλων*. Οὐδὲ γὰρ τὰς ἐπιγραφὰς ἀπλῶς παρίναί χρῆ, οὐδὲ εὐθέως εἰς τὴν ἀρχὴν ἐμβαλεῖν τῆς συγγραφῆς, ἀλλὰ πρότερον ὁρᾶν τὴν προσηγορίαν τοῦ βιβλίου. Καθάπερ γὰρ ἐφ' ἡμῶν ἢ κεφαλὴ γινώσκιμώτερον ποιεῖ τὸ λοιπὸν σῶμα, καὶ ἢ ἔξωθεν ἀνωθεν ἐπικαιμένη φανερόν αὐτὸ ἐργάζεται, οὕτω καὶ ἢ ἐπιγραφὴ ἀνωθεν πρὸ τῆς ὑφῆς ἐπικαιμένη ἐπὶ τοῦ μετώπου καταφανέστερον ἡμῖν ποιεῖ τὸ λοιπὸν τῆς γραφῆς. Οὐχ ὁρᾶτε καὶ ἐπὶ τῶν εἰκόνων τοῦτο τῶν βασιλικῶν, ὅτι ἔνω καίται μὲν ἢ εἰκὼν, καὶ τὸν βασιλέα ἔχει ἐγγραμμμένον· κάτω δὲ ἐν τῆ χοίτικῃ ἐπιγράφεται τοῦ βασιλέως τὰ τρόπικα, ἢ νίκη, τὰ κατορθώματα; Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν [55] ἐστὶν ἰδεῖν. Γέγραπται μὲν ἢ εἰκὼν ἢ βασιλικὴ ἀνωθεν· κάτωθεν δὲ ἐπιγράφεται ἢ νίκη, τὰ τρόπικα, τὰ κατορθώματα. Οὕτω καὶ ἐπιστολὴν ὅταν δεξώμεθα, πρῶτον· οὐκ εὐθέως διαλύομεν τὸν δι-

σπὸν, οὐδὲ εὐθέως τὰ ἐγκαίμενα ἐνδοθεν ἀναγινώσκωμεν· ἀλλὰ πρότερον τὴν ἐξωθεν ἐπιγραφὴν ἐπιρρόμεθα, καὶ ἐξ ἐκείνης μανθάνομεν καὶ τὸν πέψαντα, καὶ τὸν ὀφείλοντα ὑποδέξασθαι. Καὶ πῶς οὖν οὐκ ἔσται ἐν μὲν τοῖς βιωτικοῖς; τοσαύτη κεχρησθαι σπουδῇ, καὶ μὴ θορυβεῖσθαι, μηδὲ ταράττεσθαι, ἀλλὰ κατὰ τάξιν ἕκαστον ἐπιναί· ἐνταῦθα δὲ ἀσχάλλειν, καὶ εὐθέως ἐπιπηδᾶν τῇ ἀρχῇ; Βούλεσθε μαθεῖν ὅση τῆς ἐπιγραφῆς ἢ ἰσχὺς; ὅση δύναμις; ὅσος ἀπόκειται θησαυρὸς ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν Γραφῶν; Ἀκούσατε, ἵνα μὴ καταφρονῆτε τῆς ἐπιγραφῆς τῶν θείων Βιβλίων. Εἰσηλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ Παῦλος ποτὶ· ἐν αὐτῷ τῷ βιβλίῳ γέγραπται ἡ ἱστορία αὕτη· εὗρεν ἐν τῇ πόλει οὐχὶ βιβλίον θεῖον, ἀλλὰ βωμῶν εἰδώλων· εὗρεν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ· καὶ οὐ παρέδραμεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ βωμοῦ τὸν βωμὸν καθελε. Παῦλος ὁ ἅγιος, ὁ Πνεύματος χάριν ἔχων, οὐ παρέδραμε βωμοῦ ἐπίγραμμα, καὶ οὐ ἐπιγραφὴν Γραφῶν παρατρέχεις, καὶ οὐ ἀφήκεν ἄπερ ἔγραψαν Ἀθηναῖοι εἰδωλόατρα, καὶ οὐ ἄπερ ἔγραψε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ νομίζεις εἶναι ἀναγκαῖα; καὶ ποῖαν ἔχεις συγγνώμην; Ἀλλὰ γὰρ ἴδωμεν πόσον τὸ κέρδος ἀπὸ τοῦ ἐπιγράμματός ἐστιν. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἐπίγραμμα βωμῷ ἐγκαταραμμένον τοσαύτην παρασχόν τὴν ἰσχύν, μαθήσῃ ὅτι πολλῷ μᾶλλον τὰ ἐπιγράμματα τῶν θείων Γραφῶν τοῦτο ποιῆσαι δυήσεται. Εἰσηλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ Παῦλος, εὗρε βωμὸν ἐν ᾧ ἐπαγγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τί εἶδει ποιῆσαι; Ἕλληνας πάντας ἦσαν, ἀσθεῖς πάντας. Τί οὖν ἐχρῆν ποιῆσαι; Ἀπὸ Εὐαγγελίου διαλεχθῆναι; Ἀλλὰ καταγέλιον. Ἀλλ' ἀπὸ προφητικῶν, καὶ τοῦ νόμου γραμμμένων; Ἀλλ' οὐκ ἐπίστευον. Τί οὖν ἐποίησεν; Ἐπὶ τὸν βωμὸν ἔδραμε, καὶ ἀπὸ τῶν ὄπλων τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐχειρώσατο. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ λέγει· *Ἐγενόμην τοῖς πᾶσι τὰ πάντα, τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνόμος*. Εἶδε τὸν βωμὸν, εἶδε τὸ ἐπίγραμμα, ἀνέστη τῷ Πνεύματι. Τοιαύτη γὰρ ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις· πάντοθεν ποιεῖ κερδαίνειν τοὺς ὑποδεχομένους αὐτὴν· τοιαῦτα ἡμῶν τὰ ὄπλα τὰ πνευματικά. *Αἰχμαλωτίζοντες γὰρ, φησί, πᾶν νόημα πρὸς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ*. Εἶδε τοίνυν τὸν βωμὸν, καὶ οὐκ ἰδεύλασεν· ἀλλὰ μετέστησε τὸν βωμὸν πρὸς ἑαυτὸν· μᾶλλον δὲ τὰ γράμματα ἀφείκ, μετέθηκεν αὐτοῦ τὰ νοήματα· καὶ καθάπερ ἐν πολέμῳ στρατηγὸς ἰδὼν στρατιωτῆν ἐν τῇ παρατάξει τῶν πολεμίων γενναῖον, εἶτα λαβόμενος ἀπὸ τῆς κόμης τοῦ στρατιώτου, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τάξιν αὐτὸν μεταστήσει, καὶ παρασκευάσειεν ὑπὲρ αὐτοῦ πολεμῆν· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησε, καθάπερ ἐν παρατάξει πολεμίων τὸ ἐπίγραμμα εὗρων ἐν τῷ βωμῷ γεγραμμμένον, πρὸς τὴν ἑαυτοῦ τάξιν μετέστησεν, ἵνα μετὰ Παύλου τοῖς Ἀθηναίοις πολεμῆ, ἀλλ' οὐ μετὰ Ἀθηναίων τὸν Παῦλον βάλῃ· ξίφος γὰρ ἦν τῶν Ἀθηναίων, μάχαιρα ἦν τῶν πολεμίων τὸ ἐπίγραμμα ἐκείνο, ἀλλ' αὕτη ἢ μάχαιρα τῶν πολεμίων τὴν κεφαλὴν ἐξέτεμεν. Οὐκ ἔην [56] οὕτω θαυμαστόν, εἰ τοῖς οἰκιστοῖς αὐτοῦ ὄπλοις ἐχειρώσατο· τοῦτο γὰρ κατὰ λόγον συμβαίνει· τὸ γὰρ καινὸν καὶ παράδοξον, ὅταν τὰ τῶν πολεμίων ὄπλα, ταῦτα μηχανήματα τοῖς πολεμίοις προτάγηται· ὅταν τὸ ξίφος, ὃ καθ' ἡμῶν βασιτάζουσι, τοῦτο αὐτοῖς τὴν καιρὴν ἐπαγάγῃ πληγῆν.

8. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος δύναμις. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησέ ποτε· ἐξῆλθε γυμνὸς τῶν ὅπλων, ἵνα φανῆ γυμνὴ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Μηδὲν γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπινον ἔστω, ὅταν Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν πολεμῆ. Ἐξῆλθε τοίνυν γυμνὸς τῶν ὅπλων, καὶ κατήνεγχε τὸν πύργον ἐκεῖνον. Ἔτα ἐπειθὲ ὅπλα οὐκ εἶχε, δραμῶν ἤρπασε τὴν μάχαιραν τοῦ Γολιάθ, καὶ οὕτω τὴν κεφαλὴν ἐξέτεμε τὴν τοῦ βαρβάρου· οὕτω καὶ Παῦλος ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ ἐπιγράμματος τούτου. Καὶ ἵνα σαφέστερος γένηται ὁ τῆς νίκης τρόπος, καὶ τὴν δύναμιν ὑμῖν τοῦ ἐπιγράμματος ἐρώ. Εὗρε τοίνυν ὁ Παῦλος ἐν Ἀθηναῖς βωμὸν, ἐν ᾧ ἐπεγράφτο Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τίς δὲ ἦν ὁ ἀγνοούμενος, ἀλλ' ἡ ὁ Χριστός; Εἶδες πῶς ἐξημαλώτισε τὸ ἐπίγραμμα, οὐκ ἐπὶ κακῷ τῶν γραψάντων, ἀλλ' ἐπὶ σωτηρίᾳ αὐτῶν καὶ προνοίᾳ; Τί οὖν; Οἱ Ἀθηναῖοι οἶα τὸν Χριστὸν ἔγραφαν τοῦτο, φησὶν; Εἰ διὰ τὸν Χριστὸν ἔγραφαν οἱ Ἀθηναῖοι, οὐκ ἦν οὕτω θαυμαστὸν· ἀλλὰ τοῦτό ἐστι τὸ θαυμαστὸν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν ἄλλως ἔγραφαν, οὗτος δὲ ἰσχυρὸν ἄλλως αὐτὸ μεταβαλεῖν. Πρώτερον ἀναγκαῖον εἶπεν τίνας ἔνεκεν οἱ Ἀθηναῖοι ἔγραφαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἔγραφαν; Πολλοὺς εἶχον θεοὺς ἐκεῖνοι, πολλοὺς δὲ πολλοὺς δαίμονας· Πάντες γὰρ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Εἶχον καὶ ἐπιχωρίους, καὶ ξένους. Ὁρᾶτε ὅσος ὁ κατάγειλος. Εἰ γὰρ Θεὸς ἐστίν, οὐκ ἐστὶ ξένος· τῆς γὰρ οἰκουμένης ἀπάσης Δεσπότης ἐστὶ. Τοῦτων τοίνυν τοὺς μὲν παρὰ πατέρων εἶχον δεξάμενοι, τοὺς δὲ ἀπὸ τῶν ἰλλυρίων ἐθνῶν, οἷον ἀπὸ Σκυθῶν, ἀπὸ Θράκων, ἀπὸ Αἰγυπτίων· καὶ εἰ τῆς ἐξωθεν παιδείσεως ἦτε ἔμπειροι, καὶ ταύτας ἂν ὑμῖν ἀνέγων τὰς ἱστορίας πάσας. Ἐπει οὖν οὐκ ἐξ ἀρχῆς πάντας ἐδίδξαντο, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰσηνέχθησαν αὐτοῖς, οἱ μὲν ἐπὶ τῶν πατέρων, οἱ δὲ ἐπὶ τῆς γενεᾶς τῆς αὐτῶν, συνελθόντες εἶπον πρὸς ἀλλήλους· ὅτι Ὅσπερ τοὺτους ἠγνοούμεν, φασὶν, ἔπειτα ὕστερον αὐτοὺς ἐδεξάμεθα καὶ ἐγνωρίσαμεν, οὕτω συμβαίνει καὶ ἄλλον εἶνα· ἀγνοούμενον, καὶ ὄντα μὲν Θεόν, οὐ γνωριζόμενον δὲ ὑφ' ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο λαθάνει ἀμελούμενος, καὶ μηδὲ θεραπεύμενος. Τί οὖν ἵνα γένηται; Ἔστησαν βωμὸν, καὶ ἔγραφαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ, τοῦτο λέγοντες διὰ τοῦ ἐπιγράμματος· ὅτι Καὶ εἰ τίς ἐστὶ θεὸς ἕτερος οὐδέπω γνωρισθεὶς ἡμῖν, κάκεινον θεραπεύσωμεν. Ὅρα ὑπερβολὴν δεισιδαιμονίας. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀρχόμενος ἔφη, Κατὰ πάντα ὡς δεισιδαιμονεστέρους ὑμᾶς ἐρώ· οὐ γὰρ τοὺς γνωρίμους ὑμῖν δαίμονας θεραπεύετε μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς οὐδέπω γνωρισθέντας ὑμῖν. Ἐκεῖνοι μὲν διὰ τοῦτο ἐπέγραφαν, Ἀγνώστῳ Θεῷ, ὁ δὲ Παῦλος ἠρμήνευσεν. Οἱ μὲν γὰρ τοῦτο περὶ ἄλλων [57] ἔλεγον, αὐτὸς δὲ αὐτὸ μετέστησεν ἐπὶ τὸν Χριστὸν, αἰχμαλωτίσας τὸ νόημα, καὶ μεθ' αὐτοῦ στήσας ἐν τῇ παρατάξει τῇ αὐτοῦ· Ὅν γὰρ ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε ὑμεῖς, τοῦτον ἐγὼ καταγέλλω, φησὶν· Ἀγνοῦστος γὰρ Θεὸς οὐδεὶς ἄλλος ἐστίν ἢ ὁ Χριστός. Καὶ ὅρα σύνεσιν πνευματικὴν. Ἐμελλον αὐτῷ μετὰ ταῦτα ἐγκαλεῖν, ὅτι Ξενίζοντα εἰσφέρεις δόγματα εἰς τὰς ἀκοὰς ἡμῶν, ὅτι καινοτομεῖς, ὅτι θεὸν εἰσφέρεις, ὃν οὐκ ἴσμεν. Βουλόμενος τοίνυν ἀπαλλαγθῆναι τῆς ὑποψίας τῆς κατὰ τὴν καινοτομίαν, καὶ δεῖξαι ὅτι οὐ ξένον κηρύττει θεόν, ἀλλ' ὃν προλαβόντες διὰ τῆς θεραπείας ἐτίμησαν, ἐπήγαγε καὶ εἶπεν· Ὅν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγέλλω ὑμῖν. Ὑμεῖς με προελάσσετε, φησὶν· Ἐρθασεν ὑμῶν ἡ θεραπεία τὸ ἐμὲν

κῆρυγμα. Μὴ τοίνυν ἐγκαλεῖτε, ὅτι ξένον εἰσφέρει θεόν· τοῦτον γὰρ καταγέλλω, ὃν ὑμεῖς ἀγνοοῦντες θεραπεύετε, οὐκ ἀξίω μὲν αὐτοῦ τρόπῳ, θεραπεύετε δὲ ὁμῶς. Οὐ γὰρ τοιοῦτος βωμὸς ἴσταται τῷ Χριστῷ, ἀλλὰ βωμὸς ἐμψυχος καὶ πνευματικὸς· ἀλλ' ἀπὸ τούτου ὑμᾶς καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀναγαγεῖν δύναμαι. Οὕτω καὶ Ἰουδαῖοι τὸ παλαιὸν ἐθεράπευον· ἀλλ' ἀπέστησαν ἀπὸ τῆς σωματικῆς θεραπείας, καὶ ἦλθον ἐπὶ τὴν πνευματικὴν οἱ πιστεύσαντες ἅπαντες. Εἶδες σοφίαν Παύλου; εἶδες σύνεσιν; εἶδες πῶς αὐτοὺς ἐχειρώσατο, οὐκ ἀπὸ Εὐαγγελίων, οὐκ ἀπὸ προφητικῶν, ἀλλὰ ἀπὸ ἐπιγράμματος; Μὴ παράτρεχε τοίνυν, ἀγαπητὲ, τὴν ἐπιγραφὴν τῶν θείων λογίων· ἂν μὲν νήφης καὶ ἐργήγορος ἦς, καὶ ἐν ἀλλοτρίοις εὐρίσκεαι τι χρήσιμον· ἂν δὲ βλάβος καὶ ἀναπεπτωκὸς, οὐδὲ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἔσται σοὶ τι πλεόν. Ὅσπερ γὰρ ὁ εἰδὼς κερδαίνειν, πανταχόθεν κερδαίνει· οὕτω καὶ ὁ μὴ εἰδὼς, κἀν θησαυρὸν εὕρη, κενὸς ἔπεισι. Βούλεσθε εἶπω καὶ ἕτερόν τι τοιοῦτον ἐπιχειρήμα, ὅπερ ἄλλος μὲν μεθ' ἑτέρας ἐφθέγγετο διαβολας, ὁ δὲ εὐαγγελιστῆς πρὸς ταυτὸν μετέθηκε τῶν εἰρημῶν τὴν δύναμιν; Οὐκοῦν προσέχετε ἀκριβῶς, ἵνα μάθητε, ὅτι κάκεινος ἠχμαλώτισε τὸ νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ· ἵνα μάθητε, ὅτι εἰ τὰ ἀλλότρια αἰχμαλωτίζειν δυνάμεθα, πολλῶν μᾶλλον ἐν τοῖς οικείοις ἐμπορευσόμεθα καὶ κερδανούμεν. Ὁ Κατάφας ἀρχιερεὺς ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐγένετο πονηρίας· κατήσχυνον γὰρ τὸ τῆς ἱερωσύνης ἀξίωμα, ὠνητοὺς ποιήσαντες ἀρχιερεῖς. Ἐμπροσθεν δὲ οὐχ οὕτως ἦν, ἀλλὰ τῇ τελευταίᾳ μόνῃ κατελύετο ἡ ἱερωσύνη τοῦ ἀρχιερέως· τότε δὲ καὶ ζῶντες παρελύοντο τῆς τιμῆς. Ἀρχιερεὺς τοίνυν ὢν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου ὁ Κατάφας, καθώπλιζε κατὰ τοῦ Χριστοῦ τοὺς Ἰουδαίους, καὶ ἔλεγεν· ὅτι δεῖ τοῦτον ἀποθανεῖν, ἐγκαλεῖν μὲν οὐδὲν ἔχων, βασκανίᾳ δὲ τηρόμενος. Τοιοῦτον γὰρ ὁ φθόνος· τῶν εὐεργεσιῶν τοιαύτας ἀποδίδωσι τὰς ἀμοιβὰς. Ὅθεν καὶ τὴν αἰτίαν διδάσκων τῆς ἐπιβολῆς, ἔλεγε· Συμφέροι ἵνα εἰς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὀλιγον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τούτου τοῦ ῥήματος ἡ δύναμις ἔρα πῶς μεθ' ἡμῶν ἐγένετο· ἵνα μάθης ὅτι τὸ μὲν ῥῆμα ἦν τοῦ ἱερέως, τὸ δὲ νόημα ἠδυνήθη γενέσθαι πνευματικόν. Συμφέροι ἵνα εἰς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ [58] ὀλιγον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Τοῦτο δὲ οὐκ ἔλεγον ἀφ' ἐκείνου, φησὶν, ἀλλ' ὅτι ἀρχιερεὺς ἦν τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκεῖνου, προσήτηυσεν, ὅτι δεῖ τὸν Χριστὸν ἀποθανεῖν, οὐ μόνον ὑπὲρ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὅλου τοῦ ἔθνους· διὰ τοῦτο καὶ ἔλεγεν, ὅτι Συμφέροι ἵνα εἰς ἀνθρώπος ἀποθάνῃ, καὶ μὴ ὀλιγον τὸ ἔθνος ἀπόληται. Εἶδες δύναμιν Θεοῦ, πῶς τὴν γλῶτταν τῶν ἐχθρῶν ἀναγκάζει τὰ ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λέγειν;

ε'. Ἴνα μὲν οὖν μὴ παρατρέχωμεν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν θείων Γραφῶν, ἀρκούντως ταῦτα εἰρηται. ἐὰν μνημονεύητε· ἐβουλόμην δὲ εἶπειν, καὶ εἰς ὁ γράφας τὸ βιβλίον, καὶ τότε, καὶ τίνας ἔνεκεν ἔγραφεν Ἄλλῃ τῶς ταῦτα κατέχιομεν· ἐκεῖνα δὲ εἰς τὴν ἐπιούσαν, ἐὰν ὁ Θεὸς θέλῃ, ἀποδώσομεν. Βούλομαι γὰρ λιπεῖν

quem in nos gestant, hic illis letale vulnus infligit.

4. *Comparatur Paulus cum Davide.* — Talis quippe virtus est Spiritus. Ita quondam egit etiam David : exivit armis nudus, ut nada gratia Dei appareret. Nihil enim, inquit, humanum sit, quando pro nobis pugnat Deus. Exivit ergo nudus armis, et turrim illani deiecit. Deinde cum armis destitutus esset, currens gladium Goliathi rapuit, atque ita barbari caput amputavit : ita quoque Paulus in hac inscriptione fecit. Atque ut manifestior fiat victoriæ modus, virtutem vobis inscriptionis declarabo. Altare igitur Athenis Paulus invenit, cui inscriptum erat, *Ignoto Deo*. Quis autem ille erat ignotus, nisi Christus? Vides quo pacto inscriptionem captivitate liberarit, non ut damno afficeret eos qui scripserunt, sed ut eos salvos faceret, eisque prodesset? Quid igitur? an propter Christum, dicitur aliquid, istud scripserant Athenienses? Si propter Christum hæc Athenienses scripsissent, res adeo mirabilis non fuisset : verum hoc est mirabile, quod illi quidem aliter scripserint, hic autem aliter illud potuerit immutare. Operæ pretium est prius dicamus, qua de causa scripserint Athenienses, *Ignoto Deo*. Quamnam igitur ob causam scripserunt? Multos illi Deus habebant, vel potius multos demones : *Omnes quippe dii gentium dæmoniq* (*Psal.* 95. 5). Habebant et patrios et peregrinos. Videtis quanta irrisioni. Si enim Deus est, non est peregrinus : siquidem universi terrarum orbis est dominus. Quosdam igitur istorum alios a patribus suis acceptos habebant, alios a finitimis nationibus, utpote a Scythiis, a Thracibus, ab Ægyptiis : quod si profanæ periti essetis eruditionis, hæc etiam vobis omnes historias recitarem. Quoniam igitur omnes ab initio non susceperant, sed illis invecti paulatim fuerant, alii quidem patrum ætate, alii vero ipsorum tempore, convenientes dixerunt ad invicem : Quemadmodum istos ignorabamus, quandoquidem ipsos deinceps accepimus et agnovimus : ita fieri potest, ut sit aliquis alius ignotus, qui verus sit Deus, sed a nobis minime cognitus, qui a nobis in scæcis propterea negligatur et non colatur. Quid igitur fecerunt? Aram erexerunt, et inscripserunt, *Ignoto Deo*, ut per inscriptionem hoc significarent, Si forte quispiam sit alius Deus, qui nondum nobis innotuerit, hunc etiam colamus. Vide immodicam superstitionem. Propterea dixit a principio Paulus, *Per omnia quasi superstitioniosiores vos video* (*Act.* 17. 22) : non enim vobis notos solummodo colitis deos, sed eos etiam, qui vobis nondum innotuerint. Inscripserant illi quidem, *Ignoto Deo*, sed Paulus interpretatus est ; nam illi quidem id de aliis dixerant, at illud ipse traduxit ad Christum, et in captivitate sensum redegit, et in sua secum acie collocavit : *Quem enim ignorantes vos colitis, hunc ego vobis annuntio* (*Ib.* v. 28), inquit ; ignotus enim alius Deus non est, nisi Christus. Ac vide prudentiam spiritualium. Objecturi deinceps illi erant, Nova quædam dogmata infers auribus nostris, verbis rebes stules, Deum invchis, quem non novimus. Ut igitur illis suspicionem eximeret novitatis, sequæ novum Deum minime predicare ostenderet,

sed quem ipsi prius cultu honorandum censebant, adjunxit et dixit, *Quem ignorantes colitis, eum ego vobis annuntio*. Vos me prævenistis, inquit ; prædicationem meam cultus vester præoccupavit. Ne igitur obijciatis novum a me Deum inferri : hunc enim annuntio quem vos colitis ignorantes, non digno quidem modo, sed tamen colitis. Non enim tale Christo erigitur altare, sed animatum altare ac spirituale ; verumtamen ab hoc ad illud vos possum perducere. Ita quoque Judæi quondam cultum exhibebant : sed a corporali cultu recesserunt, et ad spirituales traducti sunt, qui crediderunt omnes. Vides Pauli sapientiam? vides prudentiam? vides quo pacto illos devicerit non evangelicis, non propheticis usus dictis, sed inscriptione? Noli ergo, carissime, divinorum inscriptionem eloquiorum prætermittere : nam si attentus et vigilans fueris, etiam in alienis utile quidpiam offendes : sin autem negligens ac remissus, ne ipse quidem tibi sacræ Literæ prodesse poterunt. Nam quemadmodum qui lucra novit colligere, undique lucra colligit : ita et is qui minime novit, quamvis thesaurum invenerit, inanis recedit. Vultis et alterum simile argumentum in medium afferam, quod alius quidem alio sensu protulit, sed evangelista vim eorum quæ dicta fuerant ad se traduxit? Itaque diligenter attendite, ut illum quoque discatis intellectum ad obediendum Christo in captivitate redegit (*2. Cor.* 10. 5) : ut discatis, si aliena possumus in captivitate redigere, multo magis nos in propriis negotiaturos, quæstamque facturos. Pontifex erat anni illius Caiphas : nam et hoc fuit Judæicæ improbitatis : quoniam dignitatem sacerdotalem adeo deturpabant, ut venales pontifices redderent. Antea vero non ita fiebat, sed sola morte pontificis sacerdotium terminabatur : tum vero etiam viventes honore se abdicabant. Cum igitur illius anni pontifex esset Caiphas, Judæos adversus Christum armabat ac dicebat : Hunc inori oportet : cum tamen nihil haberet quod ei objiceret, sed invidia solum tabesceret. Ea namque invidia est conditio, talem acceptorum beneficiorum mercedem reppendit. Unde insidiarum causam aperiens dicebat, *Expedit ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat* (*Joan.* 11. 50). Hujus verbi virtus vide quo pacto in nostras partes transierit, ut intelligas verbum quidem fuisse sacerdotis, at sensum spirituales fieri potuisse. *Expedit ut unus homo moriatur, et non tota gens pereat. Hoc autem a semetipso non dicebat, inquit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit* (*Ib.* v. 51), quod inori Christum oporteret non modo pro Judæis, sed et pro tota gente : propterea dicebat, *Expedit ut unus moriatur homo, et non tota gens pereat*. Vides potentiam Dei, quo pacto linguam cogat inimicorum pro veritate verba facere?

5. *Neophyti qui veri sint.* — Ut igitur Scripturæ sacræ titulos non prætermittamus, sufficienter hæc dicta sint, si forte recordemini : cuperem autem etiam dicere quis sit auctor libri, et quando, quaque de causa illum scripserit. Sed hæc interim mente teneamus ; illa vero crastino die, si Deus voluerit, resti-

tuemus. Statai namque, quod reliquum est, hermonem ad nuper illuminatos convertere. Nuper autem illuminatos appello non eos, qui ante duos et tres, neque qui ante decem dies illuminati sunt tantum, sed eos etiam qui ante annum, atque adeo multo ante tempore: quandoquidem hos quoque sic appellari oportet. Si enim in excolenda anima nostra multum studii exhibuerimus, possumus et post decem annos nuper illuminati esse, si nobis ingenitam a baptismo juventutem conservaverimus. Neque enim nuper illuminatum efficit tempus, sed vita munda, cum fieri possit, ut post duos etiam dies, qui sibi nec caveat, appellacionis hujus dignitatem amittat. Atque hujus rei vobis exemplum proferam, quo pacto qui nuper illuminatus erat, statim post duos dies et gratiam et honorem nuper illuminati amisit. Hoc autem exemplum idcirco a me profertur, ut cum lapsum istum videritis, salutem vestram in tuto constitutis. Non enim tantum eorum exemplo vobis propositio qui steterunt, sed eorum etiam, qui supplantati sunt, corrigendi estis et sanandi. Simon Magus conversus erat, inquit, et baptizatus adhaerebat Philippo, videns signa: sed post paucos dies statim ad propriam reversus est nequitiam, et suam salutem emere pecunia volebat. Quid ergo nuper illuminato dixit Petrus? *In felle amaritudinis et obligationis iniquitatis video te esse: quocirca Deum roga, si forte remittatur tibi haec nequitia (Act. 8. 23. 22)*. Nondum ingressas est certamina, et statim indigno venia causa prolapsus est. Ut igitur post duos dies cadere possumus, et nuper illuminati appellacionem et gratiam perdere: ita quoque post decem ac viginti annos, et ad finem usque vitae possumus præclarum hoc atque venerandum nomen ac rem conservare. Atque hoc Paulus testatur apostolus, qui in senectute maxime illustris fuit. Nam quoniam a natura non est hæc juvenus, sed utriusque propositi compotes sumus; ut vel senescamus, vel juvenes maneamus, a nostro pendet arbitrio. In corpore quidem licet omne studium quis adhibeat, licet omnem lapidem moveat, licet illud minime vexet, licet domi contineat, licet laboribus illud et continuis operibus non affligat: tamen ex lege naturæ sic quoque plane senectus illud invadet. In anima vero non ita fit: sed si illam minime vexes, neque sæcularibus eam laboribus curisque mundanis excrucies, juventutem suam perpetuo retinet, illasamque conservat. Nonne videtis has in caelo fixas stellas? Jam per annos sexies mille nobis lucent, nec ipsarum ulla facta est obscurior. Quod si ubi naturæ res est, ita recens et vividum lumen remansit: ubi voluntatis res est, nonne multo magis tale permanebit, quale ab initio refulsit? Imo vero si velimus, non tale tantum permanebit, sed splendidius etiam erit, sic ut ipsos etiam solis radios æmuletur. Vin' tu intelligere quo pacto possumus etiam post longum tempus esse nuper illuminati? Audi quibus verbis Paulus homines multo ante tempore illuminatos alloquatur: *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes ad gloriam meam (Phi-*

lipp. 2. 15. 16). Veterem laceramque vestem exultis, spirituali unguento delibuti estis, liberi omnes facti estis: nemo deinceps ad priorem redeat servitutem. Bellum quoddam ac certamen sunt res istæ.

Athletarum probatio in Olympicis. — Nemo certat, qui servus sit: nemo militat qui sit famulus: sed si servus deprehendatur, ex albo militum cum supplicio ejicitur. Neque vero in hac tantum militia, sed et in Olympicis certaminibus idem iste mos obtinet. Post triginta enim dies hic transactos, in subarbitrium illos eductos circumvehunt, et toto sedente theatro clamat præco: Num quis hunc accusat? ita ut omni servilis conditionis suspicione depulsa, in certamina pedem inferat. Quod si diabolus in agones suos servos non admittit, quo pacto tu, cum peccati servus evaseris, in Christi certamen ingredi audeas? Illic quidem ait præco, Num quis hujus sit accusator? hic vero Christus non ita dicit, sed quamvis omnes ante baptismum illum accusent, dicit, Ego illum admittam et servitute liberabo, atque in libertatem vindicatum in certamina introducam. Vides agonothetæ benignitatem? Non ea quaerit quæ præcesserint; sed eorum quæ consequuntur, exigit rationem. Cum servus esses, mille accusatores habebas, conscientiam, peccata, demones omnes. Nullus me, inquit, illorum adversum te commovit, neque te meis certaminibus indignum censi, sed ad luctas admisi, non ob tuam dignitatem, sed ob meam benignitatem. Mane igitur ac decerta, sive currendum sit, sive pugilatu, sive pancratio certandum sit, ne occulte, ne temere, nec in vanum decertes. Audi quid egerit Paulus. Confestim ubi de lavacro ascendit, statim post baptismum decertabat, prædicabat, quoniam hic est Filius Dei, et Judæos jam inde a primo die confundebat (Act. 9. 22). At tu prædicare non potes, neque verbum doctrinæ habes? Igitur operibus et conversatione actionumque splendore doce. *Luceat enim, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est (Matth. 5. 16)*. Non potes Judæos voce confundere? Fac ut tua conversatione confundantur, fac ut commoveantur tua mutatione gentiles. Cum enim viderint eum qui lascivus, pravus, ac negligens et corruptus erat, subito fuisse mutatum, et post mutationem ex gratia mutationem ex conversatione exhibuisse, nonne confundentur, et dicent id quod de cæco Judæi quondam dicebant, *Hic est, Non est ille, Imo ipse est (Joan. 9. 8. 9)*? Sunt enim hæc verba hominum confusorum, de nomine sibi noto dubitare, inter se dissidere, propriam conscientiam minime credere, ac ne suis quidem oculis. Ille cæcitatem corporalem abiecit, tu spiritualement cæcitatem abiecasti; ille in solem hunc respexit, tu in justitiæ solem respice. Agnovisti Dominum: fac igitur ea quæ hæc agnitione sint digna, ut et cælorum regnum assequaris, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

πρὸς τοὺς νεοφωτιστοὺς ἀγαγεῖν τὸν λόγον. Νεοφωτιστοὺς δὲ λέγω, οὐχὶ τοὺς πρὸ δύο καὶ τριῶν, οὐδὲ πρὸ δέκα ἡμερῶν φωτισθέντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πρὸ ἑναυτοῦ, καὶ τοὺς πρὸ πλείονος χρόνου· καὶ γὰρ καὶ τοὺτους οὕτω χρῆ καλεῖν. Εἰ γὰρ πολλὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμεθα περὶ τὴν ἑαυτῶν ψυχὴν, ἔξοσι καὶ μετὰ δέκα ἔτη εἶναι νεοφωτιστοὺς, ἐὰν τὴν νεότητα τὴν ἀπὸ τοῦ φωτισματος ἐγγινομένην ἡμῖν διασώσωμεν. Οὐδὲ γὰρ ὁ χρόνος ποιεῖ νεοφωτιστον, ἀλλ' ὁ βίος ὁ καθαρὸς· ἐγγυρεῖ γὰρ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἀπολέσει τὸ ἀξίωμα τῆς προσηγορίας τὸν μὴ προσέχοντα. Καὶ τοῖσιν παράδειγμα ὡμὴν ἔρω, πῶς νεοφωτιστος εὐθέως ἀπέλει μετὰ δύο ἡμέρας καὶ τὴν χάριν τοῦ νεοφωτιστοῦ καὶ τὴν τιμὴν. Λέγω δὲ τὸ παράδειγμα, ἵνα ἰδόντες τὸ πτώμα, ἀσφαλίσθητε τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ἐσωτῶν ὡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ὑπισκαλισμένων διορθοῦσθαι χρῆ καὶ θεραπεύειν. Σίμων ὁ μάγος μεταβάλετο, φησὶ, καὶ βαπτισθεὶς προσκαρτερῶν ἦν τῷ φιλιππῶ, θεωρῶν τὰ σημεῖα· ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας· εὐθέως ἐπανῆλθεν ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ κακίαν, καὶ διὰ χρημάτων ἐβούλετο τὴν σωτηρίαν πρῆσθαι. Τί οὖν φησι τῷ νεοφωτιστῷ ὁ Πέτρος; *Εἰς χολὴν σικρῆς καὶ σύνδεσμον ἀδικίας ὄρω σε ὄντα· διὸ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφθῆσθαι σοι ἡ κακία αὕτη.* Οὐκ ἔστι ἐνέθῃ εἰς τοὺς ἀγῶνας, καὶ εὐθέως ἔπαυσεν εἰς πτώμα ἀσύγγνωστον. Ὡς περ οὖν ἔστι μετὰ δύο ἡμέρας πασεῖν, καὶ ἀπολέσει τὴν προσηγορίαν τοῦ νεοφωτιστοῦ καὶ τὴν χάριν, οὕτω καὶ μετὰ δέκα ἔτη καὶ εἰκοσι καὶ μέγρι τῆς ἐσχάτης ἡμέρας ἔστιν ἔχειν καὶ λαμπρὸν τοῦτο καὶ σεμνὸν ἔνομα τε καὶ πρᾶγμα. Καὶ τοῦτο μαρτυρῶ ἀπόστολος Παῦλος, ἐν γήρῃ διαλάμπας μειζύωνος. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ νεότης αὕτη οὐκ ἀπὸ φύσεως, ἀλλ' ἑκατέρας προαιρέσεως ἡμεῖς ἔσμεν κύριοι, καὶ τὸ γηρᾶσαι καὶ μῆναι νέους ἐν ἡμῖν ἔστι κείμενον. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ σώματος κἂν ἅπαντὰ τις ἐπισπουδάξῃ, κἂν ἅπαντὰ τις πραγματευήται, καὶ μὴ κατατρίβῃ τὸ σῶμα, κἂν ποιῆ μῆναι ἐνδον, κἂν μὴ κατατείνῃ τοῖς πόνοις αὐτὸ καὶ τοῖς συνεχέσιν ἐργοῖς, πάντως κατὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καλοῦσθαι αὐτὸ καταλήψεται τὸ γῆρας· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἐὰν μὴ κατατρίβῃ αὐτὴν, μηδὲ [59] κατατεθῆσθαι πόνοις βιωτικῶν καὶ κοσμικῶν φροντίσιν, μῆναι διαπαντὸς ἀκραίφῃ τὴν νεότητα διατηροῦσα. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺτους τοὺς ἀστῆρας τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς; Ἐξακισχίλια λοιπὸν ἡμῖν ἔτη φαίνουσι, καὶ οὐδεὶς αὐτῶν ἀμαρύτερος γέγονεν. Εἰ δὲ ἔνθα φύσις, οὕτως ἔμεινεν ἀκμαῖον τὸ φῶς· ἔνθα προαιρέσεις, οὐ πολλῷ μᾶλλον μενεῖ τοιοῦτον, οἷον ἐξ ἀρχῆς ἔλαμψε; Μᾶλλον δὲ, ἐὰν ἐθέλωμεν, οὐ τοιοῦτον μόνον μενεῖ, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον ἔσται, ὡς καὶ πρὸς αὐτὰς ἀμιλλᾶσθαι τὰς ἡλιακὰς ἀκτῖνας. Βούλει μαθεῖν πῶς ἔξεσι καὶ μετὰ χρόνον εἶναι νεοφωτιστοὺς; Ἄκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος πρὸς ἀνθρώπους πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου πεφωτισμένους· *Ἐν οἷς φαινεσθε ὡς φασαίηρος ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοιτες εἰς καυχήματα ἑμῶν.* Ἀπεδύσαθε τὸ παλαιὸν καὶ διεβρώγῃς ἱμάτιον, ἠλεΐψασθε τὸ μύρον τὸ πνευματικόν, ἐλευθεροὶ πάντες ἐγένεσθε· μηδέτις λοιπὸν ἐπὶ τὴν δουλείαν ἐπανερχέσθω τὴν πρῆτέραν. Πόλεμος ἔστι τὰ πράγματα καὶ ἀγών.

Οὐδεὶς ἀγωνίζεται δούλος, οὐδεὶς στρατεύεται οἰκέτης· ἀλλ' ἐὰν ἀλφῶ δούλος ὢν, μετὰ τιμωρίας ἐκβάλλεται τοῦ τῶν στρατιωτῶν καταλόγου. Οὐκ ἐπὶ τῆς στρατείας δὲ ταύτης, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν Ὀλυμπικῶν ἀγώνων τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔθος κρατεῖ. Μετὰ γὰρ τὰς τριάκοντα ἡμέρας τὰς ἐνταῦθα ἀναγαγόντας αὐτοὺς εἰς τὸ πρόστατον περιάγουσι, καὶ τοῦ θεάτρου καθήμενοι παντὸς, βοᾶ ὁ κήρυξ, Μῆ τις τοῦτο κατηγορεῖ; ὥστε αὐτὸν ἀποσκευασάμενον τῆς δουλείας τὴν ὑπόψιν, οὕτως εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβῆναι. Εἰ δὲ ὁ διάβολος οὐ δέχεται δούλους εἰς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ἑαυτοῦ, πῶς σὺ τολμᾷς δούλος γενόμενος τῆς ἀμαρτίας εἰς τοὺς ἀγῶνας ἐμβῆναι τοῦ Χριστοῦ; Ἐκεῖ μὲν ὁ κήρυξ λέγει, Μῆ τις τοῦτο κατηγορεῖ; ἐνταῦθα δὲ ὁ Χριστὸς οὐχ οὕτω λέγει· ἀλλὰ κἂν ἅπαντες αὐτοῦ κατηγορήσωσι πρὸ τοῦ βαπτίσματος, λέγει, Ἐγὼ δέξομαι αὐτὸν, καὶ ἀποσκευάσομαι τῆς δουλείας, καὶ ποιήσας ἐλευθερὸν εἰς τοὺς ἀγῶνας εἰσάξω. Εἶδες φιλανθρωπίαν ἀγωνοθέτου; Οὐ ζητεῖ τὰ πρότερα· ἀλλὰ τῶν μετὰ ταῦτα εὐθύναι ἀπαιτεῖ. Ὅτε δούλος ἦς, μυρίους εἶχες κατηγοροῦς, τὸ συνεῖδς, τὰ ἀμαρτήματα, τοὺς δαίμονας ἅπαντας. Οὐδεὶς με, φησὶν, ἐκείνων ἐκίνησε κατὰ σοῦ, οὐδὲ ἐνόμισά σε ἀνάξιον τῶν ἀγῶνων τῶν ἐμῶν, ἀλλ' ἐδεξάμην εἰς τὰ παλαιάματα, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀξίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐμῆς φιλανθρωπίας. Μῆνε τοίνυν καὶ ἀγωνίζου, κἂν τρέχειν δέῃ, κἂν πυκτεύειν, κἂν παγκρατιάξῃ· μὴ ἀδύλως, μηδὲ ἀπλῶς, μηδὲ εἰκῆ. Ἄκουσον τί ἐποίησεν ὁ Παῦλος; Εὐθέως ἀπὸ τῶν ναμάτων ἀναβὰς, αὐτίκα ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος ἠγωνίζετο, ἐκέρυττεν ἔτι οὕτως ἔστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ συνεχῶς τοὺς Ἰουδαίους ἀπὸ πρώτης. Ἄλλ' οὐ δύνασαι κηρύξαι σὺ, οὐδὲ ἔχεις διδασκαλικὸν λόγον; Οὐκοῦν διδάξον διὰ τῶν ἔργων καὶ τῆς πολιτείας, διὰ τῆς λαμπρότητος τῶν πράξεων. *Λαμπράτω γὰρ, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.* Οὐ δύνασαι συγγεῖν Ἰουδαίους διὰ τῆς φωνῆς; Ποίησον αὐτοῖς συγχυθῆναι διὰ τῆς πολιτείας, ποιήσον καὶ Ἕλληνας [60] θορυβηθῆναι διὰ τῆς μεταβολῆς. Ὅταν γὰρ ἴδωσι τὸν πρὸ τούτου ἀσελγῆ, τὸν πονηρὸν, τὸν ἡμελημένον, τὸν διεφθαρμένον, ἀθρόον μεταβληθέντα, καὶ μετὰ τῆς μεταβολῆς τῆς κατὰ τὴν χάριν, μεταβολῆν τὴν κατὰ τὴν πολιτείαν ἐνδεικνύμενον, οὐ συγχυθήσονται καὶ ἐροῦσιν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ τυφλοῦ οἱ Ἰουδαῖοι ἔλεγόν ποτε, *Οὗτός ἐστιν, οὐκ ἐστιν οὗτος, αὐτός ἐστι;* Συγκεχυμένων γὰρ ταῦτα τὰ ῥήματα, ἀμφιβάλλειν περὶ τοῦ γνωρίμου, διαστασιάζειν πρὸς ἑαυτοὺς, τῷ οἰκελίῳ συνειδότι μὴ πιστεύειν, μηδὲ τοῖς ἐκῆτων ὀφθαλμοῖς. Ἀπέβαλεν ἐκεῖνος τὴν σωματικὴν πῆρωσιν, ἀπέβαλες σὺ τὴν ψυχικὴν πῆρωσιν· ἀνέβλεψεν ἐκεῖνος εἰς τὸν ἥλιον τοῦτον, ἀνάβλεψεν σὺ πρὸς τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης. Ἐπέγνωσεν τὸν Δεσπότην· ἀξία τοίνυν πρᾶξον τῆς ἐπιγνωσεως· ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχης, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Συνάξασθε διὰ χρόνου ἐν τῇ καθολῇ ἐκκλησίᾳ γενομένης, εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὅτι χρησιμώτερος βίος ἐνόςστος σημείων καὶ θαυμάτων, καὶ παρὰ τί διαφέρει πολιτεία σημείων.

α'. Διὰ χρόνου πρὸς τὴν μητέρα ἡμῶν ἐπανήλομεν πάλιν, τὴν ποθεινὴν καὶ ἐπείραστον ταύτην ἄσασιν ἐκκλησίαν, πρὸς τὴν μητέρα ἡμῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἁπασῶν. Μητέρα μὲν γάρ, οὐχ ὅτι τῶ χρόνῳ πρεσβυτέρα μόνον ἐστίν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπὸ ἀποστολικῶν ἐθαμελώθη χερῶν· διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ κατασφαφέσα διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πάλιν ὠρθόθῃ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γάρ αἱ ἀποστολικά μόνον κῆρυξον ἐθαμελώσαν χεῖρες, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀεσπότου τῶν ἀποστόλων ἡ ἀπόφασις ἐτείχισεν αὐτὴν καινῶν καὶ παραδόξων τευχισμοῦ τρόπον. Οὐ γάρ ξύλα καὶ λίθους συνθεῖς, οὕτως ὑποδέμησε τὸν περιβόλον, οὐδὲ τάφρον ἐξωθεν περιλάσας, καὶ σκόλοπας καταπήξας, καὶ πύργους ἀναστήσας, οὕτως αὐτὴν ἠσφαλίσατο· ἀλλ' ἐφθίγγατο δύο ῥήματα ψιλὰ μόνον, καὶ ταῦτα ἤρκεσαν ἀντὶ τείχους αὐτῆς, καὶ πύργου, καὶ τάφρου, καὶ ἀσφαλείας ἀπάτης. Καὶ τίνα ἐστὶ τὰ ῥήματα ταῦτα, ἃ τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν; Ἐπὶ τῇ πέτρᾳ ταύτῃ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν· καὶ πύλαι ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Τοῦτό ἐστι τὸ τεῖχος, τοῦτο ὁ περίβολος, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια, τοῦτο λιμὴν καὶ καταφυγή. Σὺ δέ μοι σκόπει κἀντεῦθεν τοῦ τείχους τὸ ἄρραγές. Οὐ γάρ εἶπεν, ὅτι ἀνθρώπων ἐπιβουλαὶ οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς μόνον, ἀλλ' ὅτι οὐδ' αὐταὶ αἱ μηχαναὶ τοῦ ἔθου· Πύλαι γάρ, φησὶν, ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Οὐκ εἶπεν, Οὐ [61] προσβαλοῦσιν αὐτῆς, ἀλλ' ὅτι Οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς· προσβαλοῦσι μὲν γάρ, οὐ περιέονται δὲ αὐτῆς. Ἄλλὰ τί ποτε ἐστὶ, Πύλαι ἔθου; τάχα γὰρ ἀσπίς τὸ εἰρημένον. Μάθωμεν τί ἐστὶ πύλη πόλεως, καὶ τότε εἰσοῦμεν τί ἐστὶ πύλη ἔθου. Πύλη πόλεως ἐστὶν εἰσόδος ἢ εἰς τὴν πόλιν· οὐκ οὐκ καὶ πύλη ἔθου ἐστὶ κίνδυνος εἰς τὴν ἔθον φέρων. Ὁ τοίνυν λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἄν τοιοῦτοί κίνδυνοι καταβραγῶσι καὶ προσβάλωσιν, ὡς πρὸς αὐτὸν ἀνεγκεῖν ἡμᾶς τὸν ἔθον, ἀπέρτριπτος ἡ Ἐκκλησία μένει. Ἰδύνατο μὲν γάρ, ἢ ἀφείναι παίραν αὐτὴν λαθεῖν τῶν δεινῶν· τίνος οὖν ἔνεκεν ἀφῆκεν; Ὅτι πολλῶν μελλόντων ἐστὶ τοῦ κωλύσαι τοὺς πειρασμοὺς τὸ συγχωρήσαντα τοὺς πειρασμοὺς ἐλθεῖν, μηδὲν ἀφείναι δεῖν ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς τούτων παθεῖν. Διὰ τοῦτο ἀφῆκε πάντας ἐπελθεῖν τοὺς πειρασμοὺς, ἵνα δοκιμωτέραν αὐτὴν ἐργάσεται· Ἡ γὰρ ἀλλήως ὑπομορὴν κατεργάζεται, ἢ δὲ ὑπομορὴ δοκιμῆς. Καὶ ἵνα τὴν δύναμιν τὴν ἑαυτοῦ μετὰ πλείονος ἐπίδειξηται περιουσίας, ἐξ αὐτῶν τῶν πύλων τοῦ θανάτου ἐξαρπάξει αὐτὴν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ κλυδώνιον εἴασε γενέσθαι, καὶ βασιτεῖσθαι τὸ σκάφος οὐκ εἴασεν. Οὕτω καὶ κυβερνήτην θαυμάζομεν, οὐχ ὅταν ἐξ οὐρίας κλέων, οὐδ' ὅταν κατὰ πρῶμῶν ἰσχυροῦ τοῦ πνεύματος διασώσῃ τὸ σκάφος· ἀλλ' ὅταν τῆς θαλάσσης στασιαζούσης, καὶ τῶν κυμάτων ἀγριουμένων, καὶ τοῦ χειμῶνος

καταβρήγνυμένου, τὴν τέχνην πρὸς τὴν τῶν ἀνέμων ἀντιστήσας φορὰν, ἐκ μέσου τοῦ χειμῶνος ἐξαρπάξῃ τὸ πλοῖον. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε. Καθάπερ πλοῖον ἐν θαλάττῃ τὴν Ἐκκλησίαν ἐν τῇ οἰκουμένῃ φέρεσθαι πάλιν ἀφείας, οὐ κατέλυσε τὴν ζάλην, ἀλλ' ἐξήρπασε τῆς ζάλης· οὐ κατέσειλε τὴν θάλασσαν, ἀλλ' ἠσφαλίσατο τὴν ναῦν· καὶ διανισταμένων τῶν πανταχοῦ θήμων, καθάπερ κυμάτων ἀγρίων, καὶ προσβαλόντων αὐτῇ τῶν πνευμάτων τῶν πονηρῶν, καθάπερ χαλεπῶν ἀνέμων, καὶ πάντοθεν ἐγειρομένου τοῦ χειμῶνος, πολλὴν τῇ Ἐκκλησίᾳ τὴν γαλήνην ἔποιε· καὶ τὸ δὲ θαυμαστόν, ὅτι οὐ μόνον ὁ χειμῶν οὐ κατέκλυσε τὴν ναῦν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸν χειμῶνα ἡ ναὺς κατέλυσε. Οἱ γὰρ διωγμοὶ οἱ συνεχεῖς οὐ μόνον οὐ κατεπόντισαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ διελεύθησαν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Πῶς καὶ τίνα τρόπον, καὶ πόθεν; Ἐκ τῆς ἀποφάσεως ταύτης τῆς λεγούσης, Πύλαι ἔθου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Πόσα ἔκαμον Ἕλληνας, ὥστε τὸ ῥῆμα τοῦτο καθελθῆναι, ὥστε ἄκυρον ποιῆσαι τὴν ἀπόφασιν, καὶ οὐκ ἰσχυοῦσαν καταλύσαι; Θεοῦ γὰρ ἡ ἀπόφασις ἦν. Καὶ καθάπερ πύργον ἐξ ἀδαμαντίνων λίθων συγκείμενον, σιδήρων συνδεμένον ἀκριβῶς, οἱ πολέμοι πανταχοῦθεν βάλλοντες, οὕτως τὴν οἰκοδομὴν χανοῦσιν, οὕτως τὴν ἀρμονίαν παραλοῦσιν, ἀλλ' ἀπέρχονται τὸν μὲν πύργον μηδὲν καταδύσαντες, μηδὲ ποιήσαντες τι κακόν, τὴν δὲ ἑαυτῶν καταλύσαντες δύναμιν· οὕτω δὲ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο, καθάπερ πύργον ὑψηλὸν ἐν μέσῃ τῇ οἰκουμένῃ μετὰ ἀσφαλείας τετειχισμένον, οἱ Ἕλληνας πανταχοῦθεν βάλλοντες, αὐτόν τε ἰσχυρὸν ἀπέφηναν, τὴν δὲ ἑαυτῶν καταλύσαντες ἰσχύν, οὕτως ἀπίθανον. Τί γὰρ οὐκ ἐμηχανήσαντο κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης; Στρατόπεδα παρεσκευάζετο, ὄπλα ἐκινεῖτο, βασιλεῖς καθωπλιζόντο, ἡμῶν διηγείροντο, πόλεις διανίσταντο, δικαστὰι παρωξύνοντο, ἅπαν τιμωρίας [62] εἶδος ἐπεινοεῖτο· οὐδεὶς παρελιμπάνετο κολάσεως τρόπος· πῦρ, καὶ σιδήρος, καὶ θηρίων ὀδόντες, καὶ κρημνοὶ, καὶ καταποντισμοὶ, καὶ βάραθρον, καὶ ξύλον, καὶ σταυρὸς, καὶ κάμινος, καὶ πάντα ὅσα ὤφθη πώποτε βασιανιστήρια εἰς μέσον ἐφέροντο· ἀπειλῶν ὄγκος ἄφατος, τιμῶν ὑποσχέσεις ἄφατοι, ὥστε ἐκείνῳ μὲν φοβῆσαι τῶν τρόπων, τοῦτω δὲ ἐκλύσαι καὶ δελεᾶσαι. Οὐδὲν γοῦν ἀπάτης, οὐ βίας παρελιμπάνετο εἶδος. Καὶ γὰρ πατέρες παῖδας παρέδωκαν, καὶ παῖδες πατέρας ἠγγύησαν· μητέρες ὠδίνων ἐπελάθοντο· καὶ οἱ τῆς φύσεως ἀνετράπησαν νόμοι. Ἄλλ' ὅμως οἱ θεμέλιοι τῆς Ἐκκλησίας οὐδὲ οὕτως ἐσαλεύθησαν· ἀλλὰ διὰ τῆς συγγενείας αὐτῆς ὁ πόλεμος ἤρατο καὶ τῶν τει-

α Πῦρ καὶ σιδήρος. Ad his verbis incipit ms. Mox idem ξύλον καὶ τροχὸς καὶ σταυρὸς. Mox ἐπέρετο. Ἀπειλῶν ὄγκος ἀφώρητος... Infra οὐδὲν οὐκ ἀπάτης... παῖδας παρέδωκαν.

CUM IN VETERI ECCLESIA LONGO INTERVALLO CELEBRATA COLLECTA ESSET, SERMO HABITUS IN INSCRIPTIONEM ACTORUM APOSTOLORUM: ET VITAM CUM VIRTUTE ACTAM UTILIOREM ESSE SIGNIS AC MIRACULIS: ET QUATENUS DIFFERAT A SIGNIS CONVERSATIO (a).

1. *Ecclesia nec persecutionibus nec alio modo vincitur.*
 — Rursus ad matrem nostram longo intervallo reversi sumus, ad desideratam et caram omnibus hanc ecclesiam, ad nostram et omnium ecclesiarum matrem. Nam mater quidem est non quod antiquior tantum sit tempore: sed quod apostolorum manibus sit fundata: quam ob causam multoties propter Christi nomen eversa, Christi virtute rursus est erecta. Neque enim apostolica tantam manus illam fundarunt, sed et ipsius apostolorum Domini decretum illam novo et lausitate munitionis genere munivit. Non enim coagmentatis lignis et lapidibus septa construxit, neque fossa exterius ducta circumdedit aut palis defixis, aut turribus exaedificatis illam munivit: sed duo nuda solum verba protulit, et hæc illi fuerunt instar muri, et turris, et fossæ, et cuiusvis loco munimentum. Et quæ tandem illa sunt verba, quæ tantam vim obtinent? *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam: et portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18).* hoc murus est, hoc septum, hoc munimentum, hoc portus et refugium. Tu vero quam inexpugnabilis sit hic murus, inde perpende. Neque enim hominum tantam insidias adversus eam dixit non prævaliuras, sed nec ipsas inferni machinas. *Portæ enim, inquit, inferi non prævalebunt adversus eam.* Non dixit, In illam non irruent, sed, *Adversus eam non prævalebunt:* nam irruent illæ quidem, sed illam non superabunt. Sed quid illud est, *Portæ inferi?* forte namque obscurum est dictum. Discamus quid sit porta urbis, et tunc sciemus quid sit porta inferi. Porta urbis est aditus in urbem: itaque porta inferi est periculum, quod ad inferos tendit. Quod igitur ait, est ejusmodi: licet irruant et impetum faciant tanta pericula, ut ad ipsum nos precipites agant infernum, Ecclesia manet inmutata. Poterat ille quidem non permittere, ut nulla mala experiremur: cur ergo permisit? Quod multo magis sit, quam tentationes prohibere, si dum advenire tentationes sinit, nihil tamen ex earum incursu mali nos ferre permittat; idcirco omnes accidere tentationes sivit, ut probatorem illam redderet: siqui-

dem *Tribulatio patientiam operatur, patientia vero probationem (Rom. 5. 3. 4).* Atque ut majori cura excessu virtutem suam ostendat, ex ipsis eam portis eripit mortis. Propterea tempestatem sivit excitari: et mergi cymbam minime sivit. Sic gubernatorem quoque laudamus, non cum secundis ventis navigans, neque cum a puppi flantibus auris incolumem navim servat; sed cum mari procellis agitato, ac fluctibus effervescentibus, ac tempestate commota suam artem adversus impetum ventorum opponit, et navigium ex mediis procellis salvum educit. Ita fecit et Christus. Dum tanquam navigium in mari Ecclesiam rursus in mundo ferri permisit, neque fluctus sedavit, sed ex fluctibus eripuit: non mare composcivit, sed navim communit; et cum surgerent undique populi, tanquam sævi fluctus, et maligni spiritus tanquam adversi quidam venti in eam irruerent, excitata undique tempestate, multam attulit Ecclesie tranquillitatem: quodque permirum sane fuit, non modo navim procella non obruit, sed et procellam cymba sedavit. Nam continuæ persecutiones non modo Ecclesiam non submerserunt, sed ab Ecclesia sunt sedatæ. Quo tandem pacto, et quorum opera? Hæjus sententiæ nimirum ita pronuntiatis, *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam (Matth. 16. 18).* Quam multa Græci moliti sunt, ut verbum hoc tollerent, ut sententiam irritam redderent, neque potuerunt dissolvere? Dei quippe sententia erat. Et quemadmodum turrim ex adamantinis structam lapidibus, ferro firmiter junctam, hostes undique si verberent, neque structuram laxant, neque coagmentationem dissolvunt, sed illæsa turri manente, nec ullis incommodis affecta, suisque viribus exhaustis discedunt: sic nimirum et verbum hoc tanquam altam quamdam turrim in medio orbis terrarum firmiter communitam, cum Græci undique verberassent, cum illam firmam reddiderunt, tum suis viribus fractis mortem obierunt. Quid enim adversus hanc sententiam non machinati sunt? Exercituum delectus habebatur, arma movebantur, reges armabantur, populi commovebantur, urbes insurgabant, iudices exardescabant, omne supplicii genus excogitabatur, nullus pœnæ modus omittebatur, ignis, ferrum, dentes ferarum, præcipitia, submersiones, barathrum, equuleus, crux et fornax, et omnia quæ umquam visa sunt tormenta, in medium proferebantur: ingens minarum agmen, honorum pollicitationes innumera, ut illa quidem ratione terrerent, hæc vero mollirent et allicerent. Nullum igitur fraudis, nullum violentiæ genus præmittebatur. Nam et patres filios prædebant, et filii patres non agnoscebant, matres suorum partium obliviscebantur, et naturæ leges evertabantur. Veruntamen ne sic quidem Ecclesie fundamenta concussa sunt: et quamvis ab ejus propinquis bellum indi-

(a) Collata cum Ms. Colbertino 3058, qui deficit initio et fine. Non alium hæc Codicem nancisci potuimus. Ibid., in *Palæa seu veteri Ecclesia*. Libanius in Antiochico sit, Antiochiam in duas fuisse urbes divisam, alteram *veterem*, hoc est, antiquam, quæ secundum Oronis fluvii oram longum occupabat terræ spatium: alteram novam, in ejusdem fluvii insula sitam, forma rotunda, quæ quinque pontibus antiquæ iungebatur. In *veteri* seu antiqua exstabat vetus ecclesia, ab apostolis fundata, ut dicit homilize initio Chrysostomus: ideoque apostolica vocatur a Theodoro: et in Chronico Alexandrino Palæa item ecclesia dicitur. Cujus appellationis duplex videtur causa fuisse, et quod in veteri urbe sita, et quod antiquitas ab apostolis fundata fuisset; quæ licet multoties propter Christi nomen eversa, multoties erecta de novo fuerit, *veteris* tamen, seu veteris nomen non amiserat etiam tempore auctoris Chronici Alexandrini; Palæam Antiochiæ monerat Athanasius tomo ad Antiocheos p. 771.

ctum esset, non tamen ad muros usque ipsius pervenit, propter illud verbum quod sic habuit, *Portæ inferi non prævalebunt adversus eam*. Noli enim id spectare, quod verbum erat, sed, quod verbum Dei : siquidem cælum verbo firmavit Deus (*Psal.* 32. 6), et terram verbo super aquas fundavit (*Psal.* 103. 5), et effecit, ut hæc densa gravisque natura ab illa levi fluxaque sustentaretur, et mare, cujus vis indomita, quod tot fluctibus ac procellis se extollit, imbecilli vallo arenæ undique per verbum suum vallavit. Ergo qui cælum verbo firmavit, qui terram fundavit, qui mare circumvallavit, quid miraris, si Ecclesiam cælo, terra marique pretiosorem rursus hoc verbo munivit?

2. *Ecclesia quomodo fundata.* — Quando igitur adeo stabile est et inconcussum ædificium, adeo inexpugnabile munimentum, qua ratione apostoli jecerint fundamenta, videamus, quam profundam fossam aukerint, ut inconcussum fieret ædificium. Non profundam fossam duxerunt, neque tanto labore indiguerunt. Quid ita? Vetus invenere fundamentum, quod a prophetis factum erat. Ut igitur homo, qui maximam domum ædificaturus sit, postquam vetus et firmum ac stabile fundamentum offendit, non vectibus fundamenta subvertit, non lapides loco movet, sed immotum sinens, novum ædificium imponit : sic et apostoli cum magnum istud exstructuri essent ædificium, Ecclesiam, quæ ubique terrarum erigitur, non profundam fossam duxerunt, sed invento veteri fundamento prophetarum, illud minime subverterunt, nec ædificium et doctrinam immutarunt : sed illa intacta suam deinde imposuere doctrinam, hanc scilicet novam Ecclesiæ fidem. Atque ut intelligas vetus illos fundamentum loco non movisse, sed super illud ædificasse, sapientem ipsum architectum Paulum audi, nobis exactam ædificationis diligentiam declarantem : siquidem ipse sapiens est architectus. *Ut sapiens enim architectus, inquit, fundamentum posui (1. Cor. 3. 10)*. Sed videamus, qua ratione fundamentum ipsum posuerit. Super aliud, inquit, fundamentum vetus prophetarum. Unde id constat? *Jam non estis hospites, inquit, sed cives sanctorum, superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum (Eph. 2. 19. 20)*. Vides fundamentum, et fundamentum, alterum prophetarum, alterum apostolorum, quod supra positum est. Et quod sane mirum est, non statim post prophetas venerunt apostoli, sed multum interea tempus elapsam est. Quid ita? Quod ita faciant optimi quique architecti : ubi jecerint fundamentum, non confestim ædificium superimponunt, ne forte dum mollis ac recens est fundamenti structura, grave parietum pondus minime ferre possit. Propterea cum longo tempore firmari lapides siverint, ubi recte coagmentatos illos viderint et compactos, tunc et parietum molem imponunt. Ita quoque fecit Christus, cum prophetarum fundamentum in auditorum mentibus deligi, ac firma fieri doctrinam siverisset, quando immobile vidit ac stabile ædificium esse, quando defixa dogmata sacra, sic ut possent novam etiam hanc philosophiam ferre, tunc apostolos misit, qui supra

fundamentum prophetarum Ecclesiæ parietes excitarent. Idcirco non dixit, ædificati super fundamentum prophetarum, sed *Superædificati*, supra scilicet ædificati. Sed quo pacto fuerint ædificati, videamus.

Explanatio tituli Act. Apost. : differentia quæ inter actionem et miraculum ; altera differentia inter miraculum et actum. — Unde vero id cognoscemus? Unde, quæso, aliunde, quam ex Actorum libro, de quo et superioribus diebus disseruimus? Fortasse namque debitam inde vobis exiguum aliquod debemus, quod hodierno die necesse est persolvamus. Quodnam igitur illud est debitum? Ipsum titulum libri interpretari studeamus. Non enim facilis est et apertus, sicut plurimi arbitrantur, sed inquisitione multa indiget. Quisnam igitur est libri titulus? *Acta Apostolorum*. Nonne dilucida res videtur esse, nonne clara omnibus, atque manifestata? Sed si velitis assequi ea quæ dicuntur, quanta tituli hujus profunditas sit, videbitis. Cur enim non dixit, *Miracula Apostolorum*? cur non inscripsit, *Signa Apostolorum*, aut *Virtutes ac prodigia Apostolorum*, sed tantum *Acta Apostolorum*? Non enim idem sunt acta et signa, non idem acta et miracula; non idem sunt, acta et prodigia et virtutes : sed multam inter utraque discrimen est. Est enim actum opus propriæ cujusque diligentiae, miraculum vero divini muneris est beneficium. Vides quanta sit inter actum et miraculum differentia? Actum est humanorum sudorum effectus, miraculum divinæ liberalitatis est specimen : actum a nostra voluntate ducit initium, miraculum a gratia divina trahit originem, et hoc cælestis est auxilii, illud humani est arbitrii. Actum ex utroque contextitur, ex nostra diligentia et ex gratia divina : miraculum solam exhibet cælestem gratiam, neque sudoribus nostris indiget. Actum est probis moribus esse, castum, modestum, iræ imperare, cupiditates subigere, largiri eleemosynas, benignitatem exhibere, omnem virtutem exercere : hoc est actio et labor et sudor noster. Miraculum est demones abigere, exæcatos oculos aperire, leprosum corpora mundare, resoluta membra compingere, mortuos suscitare, alia ejusmodi mira opera patrare. Vides quantum sit inter acta et miracula discrimen, inter conversationem et signa, inter diligentiam nostram et gratiam Dei?

3. Vis et alterum tibi discrimen ostendam? Vestra enim causa hodierno die institutus est hic me sermo, ut quid sit miraculum signumque discatis¹. Majus quidem est miraculum, ac formidabilius, ac naturam nostram exsuperat : actio vero et conversatio res quidem est signis minor, sed utilior et fructuosior; est quippe laborum præmium et diligentiae merces. Atque ut intelligas fructuosiore esse atque utiliorem signo actionem, actio quidem bona etiam sine signis eos, a quibus peracta fuerit, introducit in cælum : miraculum autem et signum absque conversatione deducere ad vestibula illa non possunt. Quo vero pacto id fiat, ostendam : vos autem animadvertite,

¹ Colb., *Oportet enim vos illa verba omnino intelligere, nempe miraculum et signum.*

ᾧ αὐτῆς οὐκ ἦφατο, διὰ τὸ ῥῆμα ἐκεῖνο τὸ λέγον, Ὅτι κύριαι ἄθου οὐ κατισχύουσιν αὐτῆς. Μὴ γὰρ ἴσθης, ὅτι ῥῆμα ἦν, ἀλλ' ὅτι ῥῆμα Θεοῦ. Καὶ γὰρ τὸν οὐρανὸν ῥήματι ἐστερέωσεν ὁ Θεός, καὶ τὴν γῆν ῥήματι ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τῶν ὑδάτων, τὴν πυκνὴν ταύτην καὶ βαρεῖαν φύσιν ἐπὶ τῆς χαυνοτάτης ἐκεῖνης καὶ διαφρεοῦσης ποιήσας φέρεσθαι· καὶ τὴν θάλασσαν τὴν ἀπόρητον αὐτῆς βίαις, ἐκείνην τὴν τοσαῦτα ἔχουσαν κύματα, ἀσθενεὶ τειχίῳ τῇ ψάμμῳ πανταχόθεν ἐτείχισε διὰ ῥήματος. Ὁ τοίνυν διὰ ῥήματος τὸν οὐρανὸν στερεώσας, τὴν γῆν θεμελιώσας, τὴν θάλασσαν περιφράξας, τί θαυμάζεις, εἰ τὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάσσης τιμιωτέραν Ἐκκλησίαν διὰ τοῦ ῥήματος; τοῦτο πάλιν ἐτείχισεν;

β'. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτως ἡ οἰκοδομὴ ἀσειστος, οὕτω τὸ τεῖχος ἀρραγές, ἴδωμεν πῶς κατεβάλλοντο οἱ ἀπόστολοι τοὺς θεμελίους, πόσον βάθος ἔσκαψαν, ὥστε ἀσειστον γενέσθαι τὴν οἰκοδομήν. Οὐκ ἔσκαψαν βάθος, οὐκ ἐδείξθησαν πόνου τοσοῦτου. Διὰ τί; Παλαίῳ εὖρον θεμέλιον καὶ ἀρχαῖον, τὸν τῶν προφητῶν. Καθάπερ οὐν ἄνθρωπος μέλλων οἰκίαν μεγίστην οἰκοδομεῖν, ἐπειδὴν εὖρη θεμέλιον παλαιὸν καὶ ἰσχυρὸν καὶ ἀρραγῆ, οὐκ ἀναμοχλαίει τὸν θεμέλιον, οὐ κινεῖ τοὺς λίθους, ἀλλ' ἀφελὲς ἐστάναι ἀκίνητον, οὕτως ἐπιτίθεισιν τὴν νέαν καὶ πρόσφατον οἰκοδομήν· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι μέλλοντες τὸ μέγα τοῦτο οἰκοδόμημα οἰκοδομεῖν, τὴν πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίαν ἰδρυμένην, οὐ δίσκαψαν βάθος, ἀλλ' εὐρόντες παλαιὸν θεμέλιον, τὸν τῶν προφητῶν, οὐκ ἀνεμόχλευσαν ἐκεῖνον, οὐκ ἐκίνησαν τὴν οἰκοδομήν καὶ τὴν διδασκαλίαν, ἀλλ' ἀφέντες αὐτὴν μένειν ἀκίνητον, οὕτως ἐπέθηκον τὴν παρ' αὐτῶν διδασκαλίαν, τὴν νέαν ταύτην τῆς Ἐκκλησίας πίστιν. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ ἐκίνησαν τὸν παλαιὸν θεμέλιον, ἀλλ' ἐπάνω αὐτοῦ οἰκοδόμησαν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ σοφοῦ ἀρχιτέκτονος Παύλου λέγοντος ἡμῖν τῆς οἰκοδομῆς τὴν ἀκρίβειαν· αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων. Ὡς σοφὸς γὰρ, φησὶν, ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα. Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτὸν τέθεικε τὸν θεμέλιον. Ἐπάνω, φησὶν, ἐτέρου θεμελίου παλαιῶν, τῶν τῶν προφητῶν. [63] Πόθεν τοῦτο δῆλον; Οὐκ ἔτι ἐστὲ ξένοι, φησὶν, ἀλλὰ συμπολιτεῖαι τῶν ἀγίων, οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν ἀποστόλων καὶ προφητῶν. Εἶδες θεμέλιον καὶ θεμέλιον, τὸν μὲν τῶν προφητῶν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων ἀνωτέρω κείμενον. Καὶ ἐδὴ θαυμαστὸν, οὐκ εὐθέως μετὰ τοὺς προφήτας ἦλθον οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ πολὺς μεταξὺ παρεγένετο χρόνος. Τί δήποτε; Ὅτι οἱ ἀριστοὶ τῶν οἰκοδομῶν ταῦτο ποιῶσιν· ἐπειδὴν καταβάλλονται θεμέλιον, οὐκ εὐθέως ἐπιτιθέασιν τὴν οἰκοδομήν, ἵνα μὴ ἀπαλωτέρα καὶ πρόσφατος οὕσα τοῦ θεμελίου ἢ ἀρχαία, ἀδυνατήσῃ τῶν τεχνῶν ἐνεργεῖν τὸ βάρος. Διὰ τοῦτο ἀφέντες χρόνον πολλῷ παγῆσαι τοὺς λίθους, ἐπειδὴν ἴδωσιν ἀκριβῶς σφριγάντας, τότε ἐπιτιθέασιν καὶ τῶν τοίχων τὸ βάρος. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἀφελὲς παγῆσαι τὸν θεμέλιον τῶν προφητῶν ἐν ταῖς τῶν ἀκουσάντων ψυχαῖς, καὶ γενέσθαι βαθεῖαν τὴν διδασκαλίαν, ὅτε εἶδαν ἀσειστον οὕσαν τὴν οἰκοδομήν, ὅτε παγῆντα τὰ δόγματα τὰ ἱερὰ, ὥστε

δυνηθῆναι τὴν κατὰ τὴν καινὴν φιλοσοφίαν ἐνεργεῖν, τότε ἀπέστειλε τοὺς ἀποστόλους, ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν προφητῶν τοὺς τοίχους τῆς Ἐκκλησίας ἀναστήσοντας. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, Οἰκοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν προφητῶν, ἀλλ' Ἐποικοδομηθέντες, ἐπάνω οἰκοδομηθέντες. Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς οἰκοδομήθησαν.

Πόθεν οὖν εἰσόμθα; Πόθεν δὲ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς βίβλου τῶν Πράξεων, περὶ ἧς καὶ ἐν ταῖς ἐμπροσθεν ἡμῖν ἡμέραις διαλέχθημεν; Τάχα γὰρ τι καὶ μικρὸν ἐκείθεν ἡμῖν ὀφείλομεν χρέος, ὅπερ ἀνάγκη καταθεῖναι σήμερον. Τί οὖν ἐστὶ τὸ χρέος; Αὐτὴν τοῦ βιβλίου τὴν ἐπιγραφὴν ἐρμηνεύσαι σπουδάζωμεν. Οὐ γὰρ ψιλὴ τίς ἐστὶ καὶ σαφής, καθὼς πολλοὶ νομίζουσιν, ἀλλὰ δεῖται καὶ ἐξετάσασθαι. Τίς οὖν ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ βιβλίου; Πράξεις ἀποστόλων. Οὐ δοκεῖ σαφὲς εἶναι; οὐ δοκεῖ γνωρίζον, καὶ δῆλον ἄπασιν; Ἀλλ' ἂν παρακολουθῆτε τοῖς λεγομένοις, εἴσεσθε ὅσον τὸ βάθος τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης. Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπε, Θαύματα ἀποστόλων; διὰ τί οὐκ ἐπέγραψε, Σημεῖα ἀποστόλων, ἢ Δυνάμεις καὶ τέρατα ἀποστόλων· ἀλλὰ Πράξεις ἀποστόλων; Οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ ἐστὶ πράξεις καὶ σημεῖα, οὐ τὸ αὐτὸ πρᾶξεις καὶ θαύματα· οὐ τὸ αὐτὸ ἐστὶ πρᾶξεις, καὶ τέρατα, καὶ δυνάμεις· ἀλλὰ πολλὴ ἡ διαφορὰ τούτων ἑκατέρων. Πρᾶξις μὲν γὰρ ἐστὶν οἰκεία σπουδῆς κατόρθωμα, θαῦμα δὲ θείας δωρεᾶς χάρισμα. Εἶδες ὅσον τὸ μέσον πρᾶξεως καὶ θαύματος; Πρᾶξις ἐστὶν ἀνθρωπίνων ἰδρώτων συντέλεσμα, θαῦμά ἐστὶ θείας φιλοτιμίας ἐπίδειξις· πρᾶξις ἐστὶν ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως τὴν ἀρχὴν ἔχουσα, θαῦμά ἐστὶν ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὰ προοίμια λαμβάνουσα, καὶ τὸ μὲν τῆς ἀνωθεν βοήθειας, τὸ δὲ τῆς κάτωθεν γνώμης. Πρᾶξις ἐξ ἀμφοτέρων ὑφαίνεται, καὶ ἐξ ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ ἐκ θείας χάριτος· τὸ δὲ θαῦμα γυμνῆν ἐπιδείκνυται τὴν ἀνωθεν χάριν, οὐδὲν τῶν ἡμετέρων ἰδρώτων δεόμενον. Πρᾶξις ἐστὶν ἐπαικὴ [64] εἶναι, σῶφρονα, μέτριον, ὀργῆς κρατεῖν, ἐπιθυμίας καταγωνιζέσθαι, ἐλεημοσύνας ποιεῖν, φιλανθρωπίαν ἐπιδείκνυσθαι, ἄπασαν ἀσκειν ἀρετὴν· τοῦτο πρᾶξις ἐστὶ, καὶ πόθος, καὶ ἰδρὸς ἡμέτερος. Θαῦμά ἐστὶ δαίμονας ἀπελαύνειν, τυφλωθέντας ὀφθαλμοὺς ἀνοίγειν, λεπρῶν τὰ σώματα καθαίρειν, διαλελυμένα μέλη σφίγγειν, νεκροὺς ἐγείρειν, ἕτερα τοιαῦτα θαυματουργεῖν. Εἶδες πόσον τὸ μέσον πρᾶξεως καὶ θαυμάτων, πολιτείας καὶ σημεῖων, τῆς ἡμετέρας σπουδῆς καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος;

γ'. Βούλει καὶ ἐτέρα σοὶ δεῖξω διαφορὰν; Διὰ γὰρ ἡμᾶς σήμερον ἅπαντα τὸν λόγον τοῦτον ἐκίνησα, ὥστε μαθεῖν τὸ θαῦμα καὶ τὸ σημεῖον. Τὸ θαῦμα μείζον μὲν ἔστι, καὶ φρικωδέστερον, καὶ τὴν ἡμετέραν ὑπερβαίνει φύσιν· ἢ δὲ πρᾶξις καὶ ἡ πολιτεία ἕλαττον μὲν τῶν σημεῖων, χρησιμώτερον δὲ καὶ κερδαλιώτερον· πόνον γὰρ ἐστὶν ἀμοιβῆ καὶ σπουδῆς μισθός. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ πρᾶξις τοῦ σημεῖου κερδαλιώτερα καὶ χρησιμώτερα, πρᾶξις μὲν ἀγαθὴ καὶ χωρὶς σημεῖων εἰς τὸν οὐρανὸν τοὺς κατωρθώσοντας εἰσθηγασε, θαῦμα δὲ καὶ σημεῖα χωρὶς πολιτείας οὐκ ἔσχυσε πρὸς τὰ πρόθυρα χειραγωγῆσαι ἐκεῖνα. Καὶ πῶς, ἐγὼ δεῖξω· ὑμεῖς δὲ παρατηρεῖτε πῶς τὴν προσδρίαν αἱ

δυνηθῆναι τὸ βάρος τῆς κατὰ. Infra διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, οἰκοδ. Hanc lectionem, in Morel. et Savil. viliatam, ex C. h. restituiimus.

d Colb. δεῖ γὰρ ἡμᾶς... τοῦτον μαθεῖν, τὸ θαῦμα καὶ τὸ σημεῖον. Μείζον μὲν.

e Colb. χρησιμώτερα δὲ καὶ κερδαλιώτερα.

a Colb. ἀπόρητον, Savil. et Morel. ἀπόρρητον.

b Colb. προφητῶν κατώτερον, τὸν δὲ τῶν.

c Colb. εἶδεν εἰπώνουσαν τὴν οἰκοδομήν. Paulo post idem

πράξεις ἔχουσι κατὰ τὴν τῶν μισθῶν ἀμοιβήν· πῶς τὰ μὲν σημεῖα καθ' ἑαυτὰ ἔντα οὐ σώζει τοὺς ποιούντας, ἢ δὲ πράξεις καθ' ἑαυτὴν ὄσα, οὐδὲν ἑτέρου δεῖται πρὸς σωτηρίαν τῶν κεκτημένων. Πολλοὶ ἄρουσί μοι, φησὶν ὁ Χριστός, ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ· Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σῶ ὀνόματι προσεφητεύσαμεν; τοῦτο σημεῖον καὶ θαῦμα· Οὐ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια πολλὰ ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Ὁρᾷς πανταχοῦ σημεῖα καὶ θαύματα· Ἰδωμεν τί φησὶν ὁ Θεός· Ἐπειδὴ γυμνὰ τὰ θαύματα, καὶ οὐδαμοῦ πολιτεία, Πορεύσθε α, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν. Εἰ οὐκ οἶδας αὐτοὺς, πῶς οἶδας αὐτοὺς, εἰ ἐργάζονται τὴν ἀνομίαν; Ἴνα μάθης, ὅτι τὸ, Οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οὐκ ἀγνοίας ἔστιν, ἀλλὰ μίσους καὶ ἀποστρεφῆς. Οὐκ οἶδα ὑμᾶς. Τίνας ἔνεκα, εἰπέ μοι; Οὐ τῷ σῶ ὀνόματι δαιμόνια ἐξεβάλομεν; Διὰ τοῦτο γὰρ ὑμᾶς μίσῳ καὶ ἀποστρέφομαι, φησὶν, ὅτι οὐδὲ ταῖς δωρεαῖς βελτίους ἐγένεσθε, ὅτι τοσαύτης ἀπαλαύσαντας τιμῆς ἐμείνατε ἐπὶ τῆς αὐτῆς κακίας. Πορεύσθε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς.

Τί οὖν; Τὸ πάλιν ἀνάξιοι ἐλάμβανον χαρίσματα, καὶ διεφθαρμένοι τὸν βίον σημεῖα ἐπεδείκνυντο, καὶ θείας ἀπῆλθον δωρεᾶς, τῆς πολιτείας οὐκ ἐπιμελούμενοι τῆς ἀρίστης; Ἀπῆλθον διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλάνθρωπιαν, οὐ διὰ τὴν οικεῖν ἀξίαν. Ἐδεῖ γὰρ πανταχοῦ σιταροῖναι τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ προοίμια τῆς πίστεως ἦν. Καθάπερ οὖν γηπῶνος ἀριστος νεόφυτον δένδρον τοῖς κόλποις τῆς γῆς ἔρτι παρακατατιθέμενος, ἀπαλὸν ὑπάρχον ἐπὶ πολλῆς ἐπιμελείας [65] ἀξιοί, πανταχοῦθεν περιφράττων, τεχιζῶν καὶ λίθοις καὶ ἀκάνθαις, ὥστε μὴ ὑπὸ ἀνέμων ἀνασπασθῆναι, μήτε ὑπὸ θραυμάτων ἀδικηθῆναι, μήτε ὑπὸ ἄλλης τινὸς ἐπηρασθῆναι βλάβης· ἐπειδὴ δὲ παγὰν καὶ πρὸς ὕψος ἀναδραμὸν ἴση, περιαιρεῖ τὰ τεῖχη· ἀρκεῖ γὰρ αὐτὸ τὸ δένδρον πρὸς τὸ μηδὲν τοιοῦτον παθεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς πίστεως γέγονεν. Ὅτε νεόφυτος ἦν, δεῖ ἀπαλὴ ὑπῆρχαν, ὅτε προσφάτως ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων κατεβλήθη ψυχαῖς, πολλῆς ἐπιμελείας ἤξειστο πάντοθεν· ἐπειδὴ δὲ ἐπάγη καὶ ἐβρίζωθη καὶ πρὸς ὕψος ἀνέδραμεν, ἐπειδὴ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσε, καὶ περιῆρε τὰ τεῖχη, καὶ τὰ ἀσφαλίσματα λοιπὸν ἀνείλεν ὁ Χριστός. Διὰ τοῦτο παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ ἀναξίους χαρίσματα ἐδίδοτο· χρεῖαν γὰρ εἶχε τὸ παλαιὸν β, τῆς πίστεως ἕνεκα, ταύτης τῆς βοηθείας· νῦν δὲ οὐδὲ ἀξίους δίδοται· ἢ γὰρ ἰσχύς τῆς πίστεως οὐκέτι ταύτης δεῖται τῆς συμμαχίας. Καὶ ἴνα μάθης ὅτι οὐκ ἐψεύδοντο ἐκείνοι, ἀλλὰ ἀληθῶς σημεῖα ἐποίησαν, καὶ ἀναξίους ἀνθρώπους χαρίσματα ἐδίδοτο, καὶ ἴνα πρὸς τοῖς εἰρημῶνος καὶ ἑτερόν τι κατορθωθῇ, καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ δωρεὰν αἰδασθέντες ἐκείνοι ἀποδῶνται τὴν πονηρίαν, Ἰούδας ὁ τῶν δώδεκα παρὰ πᾶσιν ὁμολογεῖται, ὅτι σημεῖα ἐποίησε, ὅτι δαίμονας ἐξέβαλλεν, ὅτι νεκροὺς ἔγειρεν, ὅτι λεπροὺς ἐκάθηρεν· ἀλλ' ὁμως ἐξέπεσε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν. Οὐ γὰρ ἰσχυρεν αὐτῶν

^a Colb. δυνάμεις ἐποιήσαμεν; ὁρᾷς πανταχοῦ σημεῖα καὶ θαύματα; οὐδαμοῦ πράξις οὐδὲ πολιτεία. Ἰδωμεν οὖν, φησὶ, τί ὁ Χριστός· Ἐπειδὴ γυμνὰ τὰ θαύματα, καὶ οὐδαμοῦ πολιτεία καὶ πράξις, Πορεύσθε.

^b Colb. το ἀπαλόν, editi τὸ κελκίον.

σῶσαι τὰ σημεῖα, ἐπειδὴ ληστής, καὶ κλέπτης, καὶ τοῦ Δεσπότη προδότης ἐγένετο. Ὅτι μὲν τὰ σημεῖα οὐκ ἰσχύει σῶσαι χωρὶς πολιτείας ἀρίστης καὶ βίου καθαροῦ καὶ θεηκριθωμένου, ἀπὸ τούτων ἀποβέβηκεται· ὅτι δὲ πολιτεία οὐκ ἔχουσα τὴν ἀπὸ τῶν σημείων παραμυθίαν, οὐδὲ σύμμαχον λαβοῦσα ἐκείνην, ἀλλ' αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν φανείσα, ἰσχυρε μετὰ παρρησίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἕτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Διὰ τί; ὅτι νεκροὺς ἔγειραν; ὅτι λεπροὺς ἐκάθηρεν; ὅτι δαίμονας ἔλασαν; Οὐχί· ἀλλὰ διὰ τί; Πεινῶντα εἶδετέ με, φησὶ, καὶ ἐθρέψατε· διψῶντα, καὶ ἐποτίσατέ με· γυμνὸν, καὶ περιεβάλατέ με· ξένον, καὶ συνηγάγετε. Οὐδαμοῦ θαύματα, ἀλλὰ πανταχοῦ πολιτεία. Ὅσπερ οὖν ἐκὰς πανταχοῦ θαύματα, καὶ εὐθὺς κόλασις, ἐπειδὴ γυμνὰ τὰ θαύματα τῆς πολιτείας· οὕτω καὶ ἀνταῦθα πανταχοῦ πολιτεία, καὶ οὐδαμοῦ θαύματα, καὶ εὐθὺς ἡ σωτηρία· ἐπειδὴ ἰσχύει καθ' ἑαυτὴν σῶσαι ἡ ἀρίστη πολιτεία τοὺς κεκτημένους αὐτήν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος οὗτος, καὶ γενναῖος, καὶ θαυμάσιος ῥουκᾶς οὕτως ἐπέγραψε τὸ βιβλίον, Πράξεις ἀποστόλων, οὐ θαύματα ἀποστόλων· καί· τοι καὶ θαύματα παποιήκασιν. Ἄλλ' ἐκείνα μὲν καιρῶ γέγονε, καὶ παρήλα· ταῦτα δὲ διὰ πάντος τοῦ χρόνου πάντας ἐπιδεικνυσθαί χρη τοὺς σώζεσθαι μέλλοντας. Ἐπεὶ οὖν οὐ πρὸς τὰ σημεῖα, ἀλλὰ πρὸς τὰς πράξεις τῶν ἀποστόλων ὁ ζῆλος ἡμῖν, διὰ τοῦτο οὕτως τὸ βιβλίον ἐπέγραψεν. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, μάλλον δὲ [66] ἴνα μὴ λέγωσιν οἱ ῥάθυμοι, ἐπειδὴ αὐτοὺς παρακαλοῦμεν πρὸς τὴν μίμησιν τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγομεν· Μίμησαι Πέτρον, Ζήλωσον Παῦλον, γενεῶ κατὰ Ἰωάννην, ἀκολούθησον Ἰάκωβον· ἴνα μὴ λέγωσιν, Οὐ δυνάμεθα, οὐδὲ ἰσχύομεν, ἐκείνοι γὰρ νεκροὺς ἀνέστησαν, λεπροὺς ἐκάθηρεν, ἐπιστομίζων ἡμῶν τὴν ἀναίσχυντον ἀπολογία, Σιώπα, φησὶ, περιέμωσο· οὐ θαύματα, ἀλλὰ πολιτεία εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει τῶν οὐρανῶν.

Ζήλωσον τοίνυν τὴν πολιτείαν τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐδὲν ἐλαττον ἔξεις τῶν ἀποστόλων. Οὐ γὰρ τὰ σημεῖα ἀποστόλων ἐποίησεν, ἀλλ' ὁ βίος ὁ καθαρὸς· καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ γνώρισμα τῆς ἀποστολικῆς εἰκῆς, καὶ τοῦ χαρακτήρος τῶν μαθητῶν, ἄκουσον τοῦ Χριστοῦ τοῦτο δηλοῦντος τὸ σημεῖον. Χαρακτηρίζων γὰρ τῶν μαθητῶν τὰς εἰκόνας, καὶ δεικνύς τί ποτε ἐστὶν ἀποστολῆς γνώρισμα, οὕτως εἶπεν· Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι μαθηταὶ μου ἐστέ. Ἐν τούτῳ, πόσω; ἐν τῷ θαύματι ποιεῖν; ἐν τῷ νεκροὺς ἐγειρεῖν; Οὐχί, φησὶν· ἀλλ' ἐν τίνι; Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐχὶ θαυμάτων, ἀλλὰ πολιτείας ἐστὶ. Πλήρωμα γὰρ νόμου ἡ ἀγάπη. Εἶδες τὸ γνώρισμα τῶν μαθητῶν; εἶδες τὴν εἰκόνα τῆς ἀποστολῆς; εἶδες τὴν μορφήν; εἶδες τὸν τύπον; μηδὲν πλέον ζῆτε· ὁ γὰρ Δεσπότης ἀπεφῆνατο, ὅτι ἀγάπη χαρακτηρίζει τοὺς μαθητάς. Ἄν τοίνυν ἔχῃς ἀγάπην, ἀπόστολος γέγονας, καὶ τῶν ἀποστόλων πρῶτος.

qua ratione priorem locum obtineant actiones, cum de remuneratione mercedis agitur : qua ratione signa quidem, si sola sint, eos, qui illa patrarint, salvos non faciunt : actus vero seorsim sumpta nulla re indigeant alia ad eos salvandos, qui eam possident. *Multi dicent mihi, inquit Christus, in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus? hoc signum est et miraculum; Nonne in nomine tuo demonia multa ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus (Matth. 7. 23)?* Vides ubique signa et miracula : videamus quid dicat Deus. Quia nuda erant miracula, nec usquam conversatio, *Discedite, inquit, a me, nescio vos, qui operamini iniquitatem (Ibid. v. 23).* Si non nosti eos, unde tibi innotuit eos iniquitatem operari? Ut intelligas illud, *Nescio vos, non ignorantis, sed odii et aversionis esse. Nescio vos.* Quam ob causam quæso? *Nonne in nomine tuo demonia ejecimus?* Propterea vos odio prosequor, et aversor, inquit, quia me donis quidem acceptis meliores evasistis, quod tanto honore cumulati, in eadem malitia persististis. *Discedite a me, nescio vos.*

Cur olim charismata darentur indignis; vera miracula etiam indigni faciebant. — Quid igitur? Olim dona dabantur indignis, et qui vita erant et moribus depravatis, edebant miracula, et divinis ditabantur donis, licet optimam conversationem non curarent? Ditabantur illi quidem ob eximiam Dei benignitatem, non ob suam dignitatem. Erat enim religionis verbum ubique spargendum, quandoquidem initium et origo erat fidei. Ut igitur optimus agricola in novellam arborem, quam non ita pridem terræ sinui commendavit, dum adhuc tenera est, multam curam impendit, undique illam circumvallat, et lapidibus munit et spinis, ut ne a ventis evellatur, ne a pecoribus labefactetur¹, neve alio quodam incommodo lædatur; postquam autem radices egisse, et in sublime crevisse illam viderit, tum amovet munimenta : sufficit enim sibi ipsi arbor ad injurias tales repellendas : ita quoque in fide accidit. Quando nuper erat plantata, quando tenera erat, quando nuper in humanis animis fundata, omni ex parte multa in eam cura impendebatur : postquam autem coluit, et radices egit, et in sublimitatem ascendit, postquam universam terrarum orbem complevit, munimenta removit Christus, et de cætero tutamina sustulit. Propterea initio quidem etiam indignis dabantur dona, quoniam hoc auxilio fidei fovendæ causa indigebat antiquitas : nunc autem neque dignis conceduntur; fidei quippe robur et firmitas hoc subsidio non eget. Atque ut intelligas nequaquam illos imposuisse, sed vere miracula edificasse, atque indignis hominibus dona fuisse concessa, utque præter ea, quæ dicta sunt, quiddam etiam aliud perficeretur, Deique munus illi reverti nequitiam abjicerent, Judam unum ex duodecim omnes fatentur signa fecisse, demones ejecisse, mortuos suscitasse, leprosos mundasse : et tamen excidit a regno cælo-

rum. Non enim illum salvum facere signa potuerunt, quia latro, fur, et proditor fuit Domini. Ac signa quidem sine optima conversatione, vitæque pura et exacta salvum facere minime posse demonstratum existis est : conversationem autem hoc signorum solatio destitutam, neque illo stipatam præsidio, sed quamvis sola compareat, posse cum fiducia in regnum cælorum introire, Christo docente condiscas : *Venite, benedicti Patri mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. 25. 34).* Quam ob causam? quia mortuos suscitavit? quia leprosos mundavit? quia demones expulerunt? Nequaquam : sed qua de causa? Esurientem me vidistis, inquit, et aluistis : sitientem, et dedistis mihi potum : nudum, et cooperuistis me : hospitem, et collegistis (*Ib. v. 35. 36*). Nusquam miracula, sed ubique conversatio. Ut igitur illis ubique miracula, et statim supplicium, quoniam conversatione destituta erant miracula : sic et hoc loco ubique conversatio, nec usquam miracula, et statim salus¹ : propterea quod per se sola possessores suos salvos facere potest optima conversatio. Ideo etiam beatus hic et generosus ac mirabilis Lucas ita librum inscripsit, *Acta Apostolorum*, non miracula apostolorum : tametsi fecerant et ipsi miracula. Verum illa quidem certo tempore facta sunt, et præterierunt : hæc autem quovis tempore ab illis exhiberi opus est, qui salutem sunt adepturi. Quando igitur non miracula, sed acta nobis annuenda proponuntur apostolorum, propterea librum sic inscripsit. Ut enim non diceret, vel potius ne dicerent deædes, si quando illos ad imitationem apostolorum cohortamur, ac dicimus, Imitare Petrum, æmulare Paulum, similis esto Joanni, Jacobum sequere : ne dicerent, Non possumus, nec valemus : illi enim mortuos suscitabant, leprosos mundabant : hanc impudentem nostram excusationem reprimens. Tace, inquit, obmutesce, non miraculum, sed conversatio in regnum cælorum introducit.

Quæ notæ et indicia Apostoli. — Imitare igitur conversationem apostolorum, et nihil minus quam apostoli obtinebis. Neque enim signa fecerunt apostoli, sed vita munda. Atque hoc apostolicæ imaginis indicium esse, ac signum discipulorum, audi quo pacto Christus hoc signo demonstrat. Cum enim imagines discipulorum effingeret, et quodnam apostolatus insigne sit, declararet, ita dixit : *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis (Joan. 13. 35).* In hoc, in quo? in miraculis faciendis, in mortuis suscitandis? Nequaquam, inquit : sed in quo tandem? *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis; si vos invicem diligatis.* Atqui dilectio non miraculorum est, sed conversationis : *Plenitudo enim legis est dilectio (Rom. 13. 10).* Vides discipulorum indicium? vides imaginem apostolatus? vides formam? vides signum? Nihil amplius quære : quippe Dominus pronuntiavit caritatem discipulos exprimere. Si ergo caritatem habeas, apostolus factus es, et apostolorum primus.

¹ Hæc, ne a pecoribus labefactetur, μήτε υπό θρωπέτων ἀνικηθήναι, deest in Edittis, sed ex Colb. supplicentur. Infra item quædam ex eodem resurguntur.

¹ In hæc verba, et statim salus, Gr. καὶ εὐχέλαι; ἡ σωτηρία, deest in Colbertinus Ms.

4. Vis aliunde hoc discere? Cum Christus Petrum alloqueretur, *Petre, diligis me plus his (Joan. 21. 17)?* ait. Nihil porro æque valet ad regnum cælorum obtinendam, ac si constet nos ita Christum diligere, ut a nobis diligendus est. Atque ita designavit indicium. Quodnam illud ergo est? et quid nos agere oportet, ut plus quam apostoli diligamus? an mortui suscitandi? an alia quæpiam edenda miracula? Nullo modo: sed quid agendum est? Ex ipso Christo, qui diligendus est, id audiamus. Si enim *amas me*, inquit, *plus his, pasce oves meas (Ibid.)*. Ecce hic quoque conversatio laudem meretur. Nam curam gerere, compati solere, subsidio esse, quæ sua sunt minime quærere, cætera omnia, quæ pastorem oportet habere, conversationis hæc sunt omnia, non miraculorum aut signorum. At illi, dicit aliquis, propter miracula tales evaserunt. Non propter miracula, sed propter conversationem, et ob eam maxime celebres et illustres fuerunt. Propterea dicebat illis: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant homines, non miracula, sed opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. 5. 16)*. Vides ubique conversationem, ac vitam virtute præditam collaudari? Vis ostendam tibi et Petrum ipsum, hunc principem apostolorum, qui et eximiam conversationem præ se tulit, et miracula edidit quæ naturam humanam excedebant, et utraque inter se comparata, et miraculum, et conversationem, atque illum potius ob vitæ conversationem quam ob signa fuisse honorem cumulatam? Hanc historiam audi: *Petrus et Joannes ascendebant in templum ad horam orationis nonam (Act. 3. 1)*. Ne oscitanter hanc narrationem prætereas, sed in proximo statim insistas, et quanta caritas esset, discas, quanta concordia, quantusque consensus, et qua ratione cuncta isti sibi invicem communicabant, et amicitia secundum Deum vinculo colligati cuncta faciebant, et in mensa, et in oratione, et in incessu, et in reliquis omnibus juncti apparebant. Quod si illi qui columnæ ac turres erant, qui multam apud Deum fiduciam habebant, mutuo indigebant auxilio, mutuoque subsidio corripiebantur, quanto magis nos imbecilles ac miseri, nulliusque pretii homines mutuo auxilio indigentus? *Frater enim qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma (Prov. 18. 19)*: et rursus: *Ecce quid bonum, et quid pulchrum, nisi habitare fratres in unum (Psal. 132. 1)*? Petrus et Joannes erant, et Jesum in medio habebant: *Ubi enim fuerint duo vel tres congregati, inquit, in nomine meo, ibi sum in medio eorum (Matth. 18. 20)*. Vides quantum sit in unum versari? Neque vero quovis modo in unum erant: nam et nunc in unum sumus omnes; sed in unum esse oportet vinculo caritatis, et voluntatis affectu: et quemadmodum corpora nostra sibi propinqua nunc sunt invicem ac sese in unum constringunt, sic etiam oportet corda constringi. *Petrus et Joannes ascendebant in templum*. Scissum est velum, desolata sunt sancta sanctorum, sublata est uni addicta loco adoratio. Clamat Paulus, ac dicit: *In omni loco puras manus levate (1. Tim. 2. 8)* Cur igitur isti currunt ad tem-

plum, ut orent? rursus ad Judaicam infirmitatem devoluti sunt? Absit! sed imbecillioribus sese attemperant, illudque Pauli dictum implent, quod ait: *Factus sum Judæis tamquam Judæus (1. Cor. 9. 20)*. Imbecilibus se attemperant, ne illi maneat imbecilles. Alioquin autem illic quoque tota civitas congregabatur. Ut igitur optimi piscatores eos sinus in fluminibus sectantur, ubi pisces omnes conveniunt, ut facilius præda potiantur: ita nimirum et isti apostoli, spirituales piscatores, ad illum sinum festinabant, in quo tota civitas conveniebat, ut illic expanso evangelii reti facile præda potirentur. Hoc autem cum agerent, magistrum imitabantur. Nam ait Christus: *Quotidie apud vos eram in templo (Matth. 26. 55)?* Quare in templo? Ut qui in templo versabantur, caperet. Ita quoque isti tamquam oraturi quidem pergebant, sed doctrinam illic erant sparsuri. *In templum, ut orarent, circa horam orationis nonam*. Neque ipsam horam sine causa observaverunt. Sæpe namque de hæc hora dixi vobis, in ipsa paradisi fuisse reseratum, et latronem ingressum: in ipsa sublatum est maledictum, in ipsa terrarum orbis victima est oblata: in ipsa dissipatæ sunt tenebræ, in ipsa lux affulsit cum sensibilis, tum spiritualis. *Circa horam nonam*. Quando cæteri post prandium et ebrietatem alto sopiti somno dormiunt, tum illi sobrii atque vigilantes, ac multo amore succensi, ad orationem properabant. Quod si oratione illi indigebant, oratione tam assidua, tam exacta, qui tantam fiducia habebant, qui nullius sibi criminis erant conscii, quid nos faciemus, qui vulneribus secatemus innumeris, nec illis orationis remedium adhibemus? Ingens telum est oratio. Vis nosse quam ingens sit telum oratio? Curam pauperum onitebant apostoli, ut plus illis otii ad vacandum orationi suppeteret. *Constituite namque, inquit, ex vobis viros boni testimonii septem: nos vero orationi et ministerio verbi instantes erimus (Act. 6. 3)*.

5. Sed quod dicebam (non enim digrediendum est ab argumento sermonis, ut constet, Petrum et actionem exhibuisse, et miraculum edidisse, et ob actionem potius esse laudatum), ascendit ergo in templum, ut oraret: et ecce claudus ex utero matris suæ bajulabatur illic ad portam templi (Act. 3. 2). Ab ipso matris utero natura mutilata erat, et artem medicinæ vincebat ægritudo, ut Dei gratia magis appareret. Hic ergo claudus ad portam templi jacebat, et cum introeuntes illos vidisset, intendebat in eos, quærens elemosynam ab ipsis accipere. Quid igitur Petrus? *Respice in nos (Act. 3. 4)*, inquit. Ex aspectu solo constare potest quam pauper sit: non verbis opus est, non demonstratione, nec responsione, nec doctrina: vestitus ipse tibi pauperem indicat. Hoc ergo totum opus et recte factum est apostolatus, ut hæc ad pauperem dicas, ut remedium non tantum adhibeas egestati, ut dicas, *Majores divitias videbis. Argentum, inquit, et aurum non habeo: quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Jesu Christi surge, et ambula (Act. 3. 6)*. Vides egestatem et divitias? egestatem quidem pecuniarum, sed divitias charismatum ac donorum.

δ. Βούλει ἐτέρωθεν τοῦτο μαθεῖν; Πρὸς Πέτρον εἰπὼν ὁ Χριστὸς, *Πέτρε, φιλεῖς με πλέον τούτων*; φησί. Τούτου δὲ ἴσον οὐδὲν εἰς τὸ τυχεῖν βασιλείας οὐρανῶν, ἀλλ' ὅταν φανῶμεν τὸν Χριστὸν φιλοῦντες, ὡς φιλεῖν δεῖ. Καὶ τὸ γινώρισμα εἶπε. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τοῦτο; καὶ τί ποιοῦντες δυνάμεθα φιλεῖν πλέον τῶν ἀποστόλων; ἄρα τοὺς νεκροὺς ἐγείροντες; ἢ ἄλλα τινὰ θαύματα ἐπιδεικνύμενοι; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τί ποιοῦντες; Αὐτοῦ τοῦ φιλουμένου Χριστοῦ ἀκούσωμεν. *Εἰ γὰρ φιλεῖς με*, φησί, *πλέον τούτων, ποιήσωμεν τὰ πρόβατά μου*. Ἰδοὺ καὶ ἐνταῦθα πολιτεία εὐδοκίμα. Τὸ γὰρ κηδεμονικὸν, τὸ συμπαθητικὸν, τὸ προστατικὸν, τὸ μὴ τὰ ἑαυτοῦ ζητεῖν, ἀλλὰ πάντα, ἃ τὸν ποιμαίνοντα ἔχειν δεῖ, πάντα ταῦτα πολιτείας ἐστίν, οὐχὶ θαυμάτων, οὐδὲ σημαίων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, φησί, διὰ τὰ θαύματα τοιούτου γαγόνασιν. Οὐχὶ διὰ τὰ θαύματα, ἀλλὰ διὰ τὴν πολιτείαν, καὶ ἐντεῦθεν μάλιστα Ἰλαμψαν. Διὰ τοῦτο φησὶν αὐτοῖς· *Λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἴδωσιν οἱ ἄνθρωποι οὐχὶ τὰ θαύματα, ἀλλὰ τὰ καλά ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν ὃν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὅρξ· πανταχοῦ τὴν πολιτείαν διαλάμπουσιν, τὸν βίον τὸν ἀνάρετον θαυμαζόμενον; Βούλει σοι δεῖξω καὶ αὐτὸν τὸν Πέτρον, τοῦτον τὸν κορυφαῖον τῶν ἀποστόλων, καὶ πολιτείαν ἐπιδειξάμενον μεγίστην, καὶ θαύματα ποιήσαντα ὑπερβαίνοντα ἀνθρωπίνην φύσιν, καὶ ἀμφοτέρα παράλληλα καίμενα, καὶ τὸ θαῦμα, καὶ τὴν πολιτείαν, καὶ ἀπὸ τῆς πολιτείας μᾶλλον, ἢ ἀπὸ τῶν σημαίων τιμηθέντα; Ἄκουε τῆς ἱστορίας ταύτης· *Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν περὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τῆς ἐννάτης*. Μὴ παραδράμης [67] ἀπλῶς τὸ διήγημα, ἀλλ' εὐθέως ἐπίστα τῷ προομίῳ, καὶ μάθε ποσὴ ἦν ἡ ἀγάπη, καὶ ἡ συμφωνία καὶ ἡ ὁμόνοια, καὶ πῶς παγχαῶ οὗτοι ἐκοινωνοῦν ἀλλήλοις, καὶ συνδεδεμένοι τῷ δεσμῷ τῆς κατὰ Θεὸν φιλίας, ἅπαντα ἔπραττον, καὶ ἐν τραπέζῃ καὶ ἐν εὐχῇ καὶ ἐν βαδίσει καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν μετὰ ἀλλήλων ἐφαινοντο. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι οἱ στυλοὶ, οἱ κύργοι, οἱ πολλὴν παρῆρσιαν ἔχοντες πρὸς τὸν Θεόν, τῆς παρ' ἀλλήλων ἐδέοντο βοήθειας, καὶ ὑπὸ τῆς παρ' ἀλλήλων συμμαχίας διωρθύνοντο, πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ἀσθενεῖς, καὶ ταλαίπωροι, καὶ οὐδενὸς ἄξιου λόγου, τῆς ἀλλήλων δεησόμεθα βοήθειας; Ἄδελφός γάρ ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πάλιν ὁμοῦ· καὶ πάλιν· *Ἰδοὺ δὴ εἰ καλὸν, ἢ εἰ τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό*; Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἦσαν, καὶ τὸν Ἰησοῦν εἶχον μέσον· Ὅπου γὰρ ἂν ὡσι συνηγημένοι εἶδο ἢ τρεῖς, φησὶν, *ἐν τῷ ὀνόματι μου*. Ἐγὼ ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Εἶδες πόσον ἐστὶ τὸ ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἶναι; Οὐχ ἀπλῶς δὲ ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτό, ἐπεὶ καὶ νῦν ἐπὶ τὸ αὐτό πάντες ἐσμέν· ἀλλ' ἐπὶ τὸ αὐτὸ εἶναι· χρὴ τῷ συνδέσμῳ τῆς ἀγάπης, τῇ διαιρέσει τῆς προαιρέσεως· καὶ ὡσπερ τὰ σώματα ἡμῶν ἕγγυς ἀλλήλων ἐστὶ νῦν, καὶ συσφιγγεται ἐπὶ τὸ αὐτό, οὕτω καὶ τὰς καρδίας συσφιγγεσθαι χρὴ. *Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἀνέβαινον εἰς τὸ ἱερὸν*. Ἐσχίσθη τὸ καταπέτασμα, ἠρημώθη τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων, ἀνηρίθη ἢ ἐν ἐνὶ τόπῳ προσκύνησις. Ὁ Παῦλος βοᾷ λέγων· *Ἐν παντὶ τόπῳ ἐπαίρετε ὀσίους χεῖρας*. Τί τοίνυν τρέχουσιν αὐτοὶ εἰς τὸ ἱερὸν προσεύεσθαι; πάλιν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἦλθον ἀσθενεῖαν; Μὴ γίνονται! ἀλλὰ συγκαταβαίνουσι τοῖς ἀσθενεστέροις, ἐκεῖνο πληροῦντες τὸ ῥῆμα Παύλου, τὸ λέγον· *Ἐγενόθη τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαίος*. Συγκαταβαίνουσι τοῖς ἀσθενέσιν, ἵνα μὴ μείνωσιν ἀσθενεῖς

ἐκεῖνοι. Ἄλλως δὲ καὶ ἐκεῖ συνήγето πᾶσα ἡ πόλις. Καθάπερ οὖν ἀλιεῖς ἄριστοι ἐκεῖνους τοὺς κόλπους τῶν ποταμῶν διώκουσιν, ἐνθα πάντες συλλέγονται οἱ ἰχθύες, ὥστε μετ' εὐκολίας ἐπιτυχεῖν τῆς θήρας· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι οὗτοι, οἱ πνευματικοὶ ἀλιεῖς, εἰς ἐκεῖνον τὸν κόλπον ἐσπαυδον, ὅπου πᾶσα ἡ πόλις συνήγето, ἵνα ἐκεῖ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου δίκτυον ἀπλώσαντες, μετ' εὐκολίας τύχωσι τῆς ἀγρας. Τοῦτο δὲ ἐποιοῦν μιμούμενοι τὸν διδάσκαλον. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς φησὶ· *Καθ' ἡμέραν μεθ' ὑμῶν ἤμην ἐν τῷ ἱερῷ*. Διὰ τί ἐν τῷ ἱερῷ; Ἴνα τοὺς ἐκ τοῦ ἱεροῦ λάβῃ. Οὕτω καὶ οὗτοι ἀπήρχοντο μὲν ὡς προσευζόμενοι, διδασκαλίαν δὲ ἐμελλον κατασπείρειν ἐκεῖ. Εἰς τὸ ἱερὸν προσεύεσθαι περὶ τὴν ὥραν τῆς προσευχῆς τῆς ἐννάτης. Οὐδὲ ἡ ὥρα αὐτοῖς ἀπλῶς παρατετήρηται. Καὶ γὰρ εἶπον ὑμῖν πολλάκις περὶ τῆς θήρας ταύτης, ὅτι ἐν αὐτῇ παράδεισος ἀνεψύγη, καὶ ὁ ληστής εἰσῆλθεν, ἐν αὐτῇ ἡ κατάρα ἀνηρέθη, ἐν αὐτῇ ἡ θυσία τῆς οἰκουμένης προσηνέχθη, ἐν αὐτῇ τὸ σκότος ἐλύθη, ἐν αὐτῇ τὸ φῶς Ἰλαμψε, καὶ τὸ αἰσθητὸν καὶ τὸ νοητὸν. *Περὶ ὥραν ἐννάτης*. Ὅτε ἕτεροι ἀπὸ ἀρίστου καὶ μέθης καθυδούσουσιν ὑπνον βαθῖν, τότε ἐκεῖνοι νήφοντες, καὶ διεγνηγερμένοι, καὶ πολλῶ τῷ πῶθῳ ζέοντες, ἐπὶ τὴν προσευχὴν ἐσπαυδον. Εἰ δὲ ἐκεῖνοι εὐχῆς ἐδέοντο, εὐχῆς [68] οὕτω ἔκτενοῦς, εὐχῆς οὕτω διηκριθωμένης, οἱ τοσαύτην ἔχοντες παρῆρσιαν, οἱ μηδὲν ἑαυτοῖς συνειδότες πονηρῶν, τί ποιήσομεν ἡμεῖς, μυρῖων γέμοντες τραυμάτων, οὐκ ἐπιτιθέμενοι δὲ τῆς εὐχῆς τὸ φάρμακον; Μέγα ὄπλον εὐχῆς. Βούλει μαθεῖν πῶς μέγα ὄπλον ἡ εὐχή; Προστασίας πενήτων παρέδραμον οἱ ἀπόστολοι, ἵνα πλείονα σχολὴν περὶ τὴν εὐχὴν ἔχωσι. *Καταστήσατε γὰρ*, φησὶν, *ἐξ ὑμῶν ἄνδρας μαρτυρομένους ἐκτὸς ἡμῶν δὲ τῇ προσευχῇ καὶ τῇ διακονίᾳ τοῦ λόγου προσκαρτερήσομεν*.

ε'. Ἄλλ', ὅπερ εἶπον (μὴ γὰρ ἐκπίσωμεν τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ μὲν Πέτρος καὶ πρῶξιν ἐπεδείξατο, καὶ ὁσῦμα ἐποίησε, καὶ ἀπὸ τῆς πράξεως ἐπαινεῖται μᾶλλον), ἀνῆλθεν οὖν εἰς τὸ ἱερὸν προσεύεσθαι· καὶ ἰδοὺ χωλὸς ἐκ κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ, βασταζόμενος ἐκεῖ πρὸς τὴν θύραν τοῦ ἱεροῦ. Ἄν' αὐτῶν τῶν ὀδύων ἡ πῆρσις τῆς φύσεως ἦν, καὶ μεῖζον ἱατρικῆς τέχνης τὸ νόσημα, ἵνα μεῖζονως ἐπιδειχθῇ ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Οὗτος οὖν ὁ χωλὸς ἔκειτο πρὸς τὴν πύλην τοῦ ἱεροῦ· καὶ ἰδὼν αὐτοὺς εἰσιόντας, προσεῖχεν αὐτοῖς, ζητῶν ἐλεημοσύνην παρ' αὐτῶν λαβεῖν. Τί οὖν ὁ Πέτρος; *Βλέψον εἰς ἡμᾶς*, φησὶν. Ἰκανὴ ἀπὸ τῆς ἐψέως ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀκτῆμοσύνης· οὐ χρεῖα λόγων, οὐδὲ ἀποδείξεως, οὐδὲ ἀποκρίσεως, οὐδὲ διδασκαλίας· ὁ στολισμὸς σοι δείκνυσσι τὸν ἀκτῆμονα. Τοῦτο οὐδὲν τὸ κατόρθωμα τῆς ἀποστολῆς, ἵνα ταῦτα λέγῃς πρὸς τὸν πένητα, ἵνα μὴ διορθώσῃ τὴν πενίαν μόνον, ἵνα εἴπῃς, Ὅφει μεῖζονα πλοῦτον. Ἀργύριον, φησὶ, καὶ γρυσίον οὐκ ἔχω· ὁ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείραι, καὶ περιπατεῖ. Εἶδες πενίαν καὶ πλοῦτον; πενίαν μὲν χρημᾶ-

των, κλοῦτον δὲ χαρισμάτων. Οὐκ ἔλυσεν πανίαν χρημάτων, ἀλλὰ διώρθωσε πανίαν φύσιν.

Ὅρα τὴν ἐπισκευὴν Πέτρου· *Βλέψον εἰς ἡμᾶς. Οὐχ ὑβρίσων, οὐκ ἀλοιδόρησατο, ὃ πολλὰκις ποιούμεν ἡμεῖς πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντας ἡμῖν, εὐθύνας ἐγκαλοῦντες αὐτοῖς, ὅτι καθεδύουσι. Μὴ γὰρ τοῦτο ἐπετάγη, ἀνθρώπων; Οὐκ ἐκλευσί σοι ἀργίαν ἐγκαλεῖν, ἀλλὰ πανίαν διορθοῦσθαι· οὐκ ἐπιποίησθε σε κατήγορον κακίας, ἀλλὰ ἱατρὸν κατέδοτῃσι συμφορᾶς· οὐχ ἵνα ἐνεβίβης κωδεῖαν, ἀλλ' ἵνα χεῖρα ὀρέγῃς τοῖς καιμένους· οὐχ ἵνα κακίης τρέπον, ἀλλ' ἵνα λύσῃς λιμὸν.* Ἡμεῖς δὲ τούναντίον ποιούμεν· ἀφέντας παραμυθησασθαι τοὺς προσιόντας τῇ δόξαι τῶν χρημάτων, καὶ προσπιτρίθωμεν αὐτῶν τὰ τραύματα ταῖς τῶν ἐγκλημάτων ἐπαγωγαῖς. Ἀλλὰ καὶ ἀπολογεῖται τῷ πένητι, καὶ μετ' ἐπισκευᾶς διαλέγεται· *Κλίρον γάρ, φησί, πτωχῶ ἀλύπως τὸ οὖδ σου, καὶ ἀπεκρίθητι αὐτῷ ἐν πρῶτῃ εἰρηνικῶς. Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐκ ἔχω· ὃ δὲ ἔχω, τοῦτό σοι δίδωμι· ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔλασται, καὶ περιπάτει. Δύο ἑνταυθὰ ἴσθι, πολιτεία καὶ θαῦμα. Πολιτεία, τὸ, Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι· πολιτείας γὰρ τὸ καταφρονεῖν τῶν γῆινων πραγμάτων, τὸ βῆσαι τὰ ὑπάρχοντα, τὸ ὑπαρθεῖν τῆς παρούσης μεταίτητος· θαῦμα δὲ τὸ [69] ἐγείρειν τὸν χαλδόν, τὸ διορθῶσαι τὰ μέλη τὰ πεπτρωμένα. Ἰδοὺ τοίνυν καὶ πολιτεία καὶ θαῦμα. Ἰδωμεν οὖν πόθεν ὁ Πέτρος καυχῆται. Τί εἶπεν; Ὅτι θαύματα ἐποίησεν; καίτοι θαύματα ἦν πεποικηκώς τότε· ἀλλ' οὐκ εἶπε τοῦτο· ἀλλὰ τί; Ἰδοὺ ἡμεῖς ἀφήκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι. Εἶδες τὴν πολιτείαν καὶ τὸ θαῦμα, καὶ τὴν πολιτείαν στεφανουμένην; Τί οὖν ὁ Χριστός; Τοῦτον ἀπαβέβητο καὶ ἐπήνεσε. Λέγω γὰρ ὑμῖν, φησὶν, ὅτι ὑμεῖς οἱ ἀφέντες οὐκίας, καὶ τὰ λοιπά. Οὐκ εἶπεν, Οἱ ἀναστῆσαντες νεκροῦς, ἀλλ' Ὑμεῖς οἱ ἀφέντες τὰ ὑπάρχοντα ἑμῶν, καθήσασθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους· καὶ πᾶς ὅστις ἀφήκει τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ πάντα, ταύτης ἀπολαύσεται τῆς τιμῆς. Οὐ δύνασαι ἀναστῆσαι χαλδόν, καθάπαρ ὁ Πέτρος; Ἀλλὰ δύνασαι εἰπαῖν, ὡς ἐκείνος· Ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐχ ὑπάρχει μοι. Κἂν τοῦτο εἶπης, ἔγγυς ἐγένετο τοῦ Πέτρου· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀνείπης. ἀλλ' ἐὰν ποιήσης. Οὐ δύνασαι ξηρὰν διορθῶσαι χεῖρα; Ἀλλὰ δύνασαι τὴν σεαυτοῦ χεῖρα ξηρὰν γινομένην ὑπὸ ἀπανθρωπίας ποιῆσαι ἐκταθῆναι διὰ φιλανθρωπίας. Μὴ ἔστω γὰρ, φησὶν, ἡ χεῖρ σου ἐκτεταμένη εἰς τὰ λαβεῖν, ἐν δὲ τῷ δίδόναι συννεσταμένη. Ὅρξεν ὅτι οὐχ ἡ ξηρότης, ἀλλὰ καὶ ἀπανθρωπία συστῆλλει τὴν χεῖρα; Ἐκτεῖνον οὖν αὐτὴν διὰ φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης. Οὐ δύνασαι ἐκβαλεῖν δαίμονα; Ἀλλ' ἐκβαλε δαίμονα. καὶ μέλιζονα λήψῃ μισθόν. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἡ πολιτεία καὶ τὰ κατορθώματα μέλιζονα ἔπαινον ἔχει τῶν θαυμάτων, καὶ κλεινονα τὴν ἀμοιβήν; Εἰ δὲ βούλει, καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο δείξωμεν. Προσηλθὼν αὐτῷ, φησὶν, οἱ ἑβδομήκοντα μαθηταί, καὶ ἔλασσαν, καὶ ἔλεγον· Κύριε, ἐν τῷ ὀνόματί σου καὶ τὰ δαιμόνια ἡμῶν ὑπακούουσι. Καὶ λέγει αὐτοῖς· Μὴ χεῖρατε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῶν ὑπακούει, ἀλλὰ χεῖρατε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ὅρξεν πανταχοῦ τὴν πολιτείαν θαυμαζομένην;*

ς· φέρε οὖν, ἀναλογισώμεθα τὰ εἰρημμένα ἄνωθεν· Ἐν

τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἄνθρωποι μαθηταὶ ὄντες, ἀπὸ θαυμάτων ἀλλήλων. Ἰδοὺ ἀπὸ πολιτείας, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων τὸ γινώρισμα τοῦ μαθητᾶς εἶναι ἀποδείκνυται. Πέτρε, φιλεῖς με πλὴτον τούτων; ποιμαίνε τὰ πρόβατά μου. Ἰδοὺ καὶ ἕτερον γινώρισμα, καὶ αὐτὸ πάλιν ἀπὸ πολιτείας. Τρίτον πάλιν γινώρισμα· Μὴ χεῖρατε, ὅτι τὰ δαιμόνια ὑμῶν ὑπακούει, ἀλλὰ χεῖρατε, ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γέγραπται ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ τοῦτο πολιτείας πάλιν κατορθώμα. Βούλει καὶ τετάρτην ἀποδείξειν τοῦτου μαθεῖν; Λαμψάτω, φησὶ, τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα ἴδωσι τὰ καλὰ ὑμῶν ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ἰδοὺ καὶ ἑνταυθὰ ἔργα φαίνονται. Καὶ ἔτιαν λέγει πάλιν· Ὅστις ἀφήκεν οὐκίαν, ἢ ἀδελφόν, ἢ ἀδελφὸν ἑταίρον ἑμοῦ, ἐκαστοταπλασίονα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει, τὴν πολιτείαν ἐπαινεῖ, καὶ τὸν διηκριβωμένον βίον. Εἶδες τοὺς μαθητὰς ἀπὸ τοῦ φιλεῖν ἀλλήλους γνωρίζομένους, τὸν δὲ ὑπὲρ τοὺς ἀποστόλους φιλοῦντα τὸν Χριστὸν ἀπὸ τοῦ ποιμαίνειν τοὺς ἀδελφοὺς φαίνόμενον, τοὺς δὲ ὀφειλόντας χεῖρατε, οὐκ ἀπὸ τοῦ θαίροντας ἐκβάλλειν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἐγγεγράφθαι ἐν [70] τῷ οὐρανῷ κλεισομένους ἐδραφαισθαι, καὶ τοὺς μὲν τὸν Θεὸν δοξάζοντας ἀπὸ τῆς τῶν ἔργων λαμπρότητος δεικνυμένους, τοὺς δὲ ζωῆς ἐπιτυχόντας καὶ ἀκαστοταπλασίονα λαμβάνοντας, ἀπὸ τῆς τῶν παρόντων ἀπάντων ὑπεροφίας ἐπιτυχόντας ταύτης τῆς δωρεᾶς. Τούτους μίμησαι πάντας, καὶ βουήση καὶ μαθητῆς εἶναι, καὶ ἐν τοῖς φίλοις τοῦ Θεοῦ ἀριθμείσθαι, καὶ δοξάζειν τὸν Θεόν, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαῦσαι· καὶ οὐδὲν ἔσται σοι κώλυμα πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, τὸ μὴ ποιεῖν σημεῖα, ἐὰν πολιτείαν ἔχῃς διηκριβωμένην. Καὶ γὰρ αὐτὸς τοῦτο τὸ ἔνομα, Πέτρος, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων καὶ σημείων ἔλαθεν, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου καὶ φίλτρον γνησίου. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ νεκροῦ ἀνάστησεν, οὐδὲ ἐπειδὴ χαλδόν ἀνῶρθωσεν, οὕτως ἐκλήθη· ἀλλ' ἐπειδὴ πίστιν μετὰ τῆς ὁμολογίας ἐπέδειξετο γνησίαν, τὸ ἔνομα τοῦτο ἐκκληρονόμησε, Ἐν εἰ Πέτρος, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρῳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν. Διὰ τί; Οὐχ ὅτι θαύματα ἐποίησεν, ἀλλ' ὅτι εἶπα· Ἐν εἰ ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ὅρξεν ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ Πέτρον κληθῆναι, οὐκ ἀπὸ θαυμάτων, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου πεπτρωμένου ἔλαθε τὴν ἀρχήν. Ἀλλ' ἐπειδὴ Πέτρον ἐμνήσθη, εἰσηλθέ μοι καὶ ἔτερον Πέτρον ἐμνήμη, τοῦ κοινῶ πατρὸς, καὶ διδασκάλου, ὃς τὴν ἐμῶν διαδεξάμενος ἀρετὴν, καὶ τὴν καθέβραν ἐκκληρονόμησε τὴν ἐκείνου. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο κλεινοτάτημα τῆς ἡμετέρας πόλεως, τὸ τῶν ἀποστόλων τὸν κορυφαῖον λαβεῖν ἐν ἀρχῇ διδασκαλον. Ἐδεῖ γὰρ τὴν πρὸ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης τὸ τῶν Χριστιανῶν ἀναδησαμένην ἔνομα, τὸν τῶν ἀποστόλων πρῶτον ποιμένα λαβεῖν. Ἀλλὰ λαβόντας αὐτὸν διδασκαλον, οὐκ εἰς τέλος κατέχομεν, ἀλλὰ παρεχωρήσαμεν τῇ βασιλῆϊ· Ἰώμῃ· μᾶλλον δὲ εἰς τὸ τέλος αὐτὸν ἐσχάκαμεν· τὸ μὲν γὰρ σῶμα Πέτρου οὐ κατέχομεν, τὴν δὲ πίστιν Πέτρου κατέχομεν ὡς Πέτρον· τὴν δὲ πίστιν Πέτρου κατέχοντες, αὐτὸν ἔχομεν Πέτρον. Οὕτω καὶ τὸν ἐκείνου ζῆλωτην ὀρώ-

Non sustulit egestatem pecuniarum, sed egestatem nature correxit.

Non sunt contumeliis afficiendi pauperes. — Vide modestiam Petri: *Respice in nos.* Non contumeliis affecti, non conviciis lacessivit, ut fieri a nobis sæpe numero solet in eos, qui nobis supplices occurrunt, dum crimen illis objicimus, quod sint otio dediti. Num enim hoc tibi mandatum est, mi homo? Non tibi imperavit, ut desidiam illi objiceret, sed ut ipsius egestati remedium adhiberet; non te improbitatis accusatorem creavit, sed medicum calamitatis constituit; non ut segnitatem exprobares, sed ut jacentibus manum porrigeres; non ut mores vituperares, sed ut famem sedares. At nos contrarium facimus: non dignamur ad nos accedentes pecuniarum largitione solari, sed et illorum vulnera criminum insuper exprobratione vellicamus. Quin etiam apud pauperem se excusat, ac modeste illum alloquitur: *Inclina enim, inquit, pauperi sine tristitia aurem tuam, et responde illi pacifica in mansuetudine (Eccli. 4. 8). Argentum et aurum non habeo: quod autem habeo, hoc tibi do: in nomine Jesu Christi surge, et ambula.* Duo sunt hoc loco, conversatio, et miraculum. Conversatio, *Argentum et aurum non est mihi*: conversationis enim et actionis est terrenas res despiciere, facultates suas abjicere, præsentem spernere vanitatem: miraculum vero est claudum excitare, ac membra mutilata sanare. Ecce tibi ergo conversationem et miraculum. Videamus autem unde Petrus gloriatur. Quid dixit? an se miracula edidisse? Tametsi fuerant tunc edita ab ipso miracula: sed hoc non dixit; quid ergo? *Ecce nos reliquistis omnia, et sequi sumus te (Matth. 19. 27).* Vides conversationem et miraculum, et conversationi palmam tribui? Quid ergo Christus? Commendavit eum, laudavit. Dico enim vobis, inquit, quod vos qui reliquistis domos, et quæ sequuntur. Non dixit, Qui mortuos suscitastis, sed *Vos qui reliquistis bona vestra, sedebitis super sedes duodecim (Matth. 19. 28)*: et omnia, qui reliquerit omnia bona sua, honorem istum consequetur. Non potes claudum erigere, sicut Petrus? At potes dicere, ut illo: *Argentum et aurum non est mihi.* Quod si hoc dixeris, factus es propinquus Petro: imo vero non si dixeris, sed si feceris. Non potes aridam manum sanare? Sed potes manum tuam, quam inhumanitas aridam reddidit, per humanitatem extendere. *Non sit enim, inquit, porrecta manus tua ad accipiendum, et ad dandum collecta (Eccli. 4. 36).* Vides non ariditatem, sed inhumanitatem quoque manum contrahere? Extende igitur illam per humanitatem et eleemosynam. Non potes dæmonem ejicere? Sed peccatum ejice, majoremque mercedem accipies. Vides quo pacto conversatio et bona opera majorem quam miracula mercedem, et majus præmium merentur? Ac si velis, aliunde quoque id ostendemus. *Accesserunt ad eum, inquit, septuaginta discipuli, et gaudebant, dicebantque, Domine, in nomine tuo etiam dæmonia obediunt nobis. Et ait illis: Nolite gaudere, quia dæmonia vobis obediunt, sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis (Luc. 10. 17. 20).* Vides ubique conversationem laudari?

6. Age ergo retractemus quæ a nobis ante sunt dicta. *In hoc cognoscant omnes, quia discipuli mei estis, si vos invicem dilexeritis (Joan. 13. 35).* Ecce non ex miraculis, sed ex conversatione dignosci discipulos demonstratum est. *Petre, diligis me plus his? pascere oves meas (Id. 21. 17).* Ecce alterum indicium, et hoc rursus a conversatione sumptam. Tertium rursus indicium: *Nolite gaudere, quia dæmonia vobis obediunt, sed gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis.* Et hoc rursus conversationis est recte factum. Vis etiam quartam hujus rei demonstrationem cognoscere? *Luceat, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. 5. 16).* Ecce hic quoque opera occurrunt. Et cum rursus ait: *Quisquis reliquerit domum, vel fratres, vel sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit (Matth. 19. 29),* conversationem laudat, et vitam exactam. Vides discipulos ex eo fuisse designatos, quod mutuo se diligerent, eum vero qui Christum supra apostolos diligebat ex eo innotuisse, quod fratres pasceret: eos porro qui gaudere debuerunt, non ex eo quod ejicerent dæmones, sed ex eo quod eorum nomina scripta in cælis essent, gaudere jussos esse, atque illos qui Deum glorificarent, ab operum splendore fuisse designatos; eos vero qui vitam assequerentur, et centuplum acciperent, idcirco ejusmodi munere donari, quod præsentia cuncta contempserint. Hos omnes imitare, et discipulos esse poteris, atque inter amicos Dei numerari, Deum glorificare, ac vita æterna potiri: nec impedimento ullo tibi esse poterit, quominus bona assequaris omnia, quod signa non facias, si conversationem mundam et exactam præ te feras. Nam et ipse Petrus hoc nomen non propter miracula vel signa recepit, sed propter zelum, amoremque sincerum. Neque enim quia mortuos suscitavit, aut quia claudum erexerat, sic appellatus est; sed quia fidem cum confessione sinceram exhibuerat, hoc nomen obtinuit. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Matth. 16. 18).* Quam ob causam? Non quia fecit miracula, sed quia dixit, *Tu es Christus Filius Dei vivi.* Vides ipsam etiam Petri appellationem non a miraculis, sed ab ardenti zelo initium duxisse? Verum quando Petri feci mentionem, subiit animum meum alterius Petri recordatio, communis patris et doctoris (a), qui cum illi in virtute successisset, etiam illius cathedram est adeptus. Hæc enim est una etiam nostræ civitatis prærogativa dignitatis, quod principem apostolorum ab initio doctorem accepit. Equum enim erat, ut ea, quæ nomine Christianorum ante universum orbem terrarum ornata fuit, primum apostolorum pastorem acciperet. Sed cum cum doctorem accepissimus, non in perpetuum retinimus, sed regie civitati Romæ illum concessimus: imo vero in perpetuum ipsum retinimus: nam corpus quidem Petri non

(a) Episcopum Antiochenum Flavium intelligit.

retinēmus, sed Petri fidem tamquam Petrum retinēmus : porro dum Petri fidem retinēmus, ipsam Petrum habemus. Ita cum imitatore illius cernamus, ipsum cornere videmur : siquidem Joannem Christus Heliam appellavit, non quod Helias esset Joannes, sed quod in spiritu Heliae ac virtute venisset. Sicut igitur Joannes, quoniam in spiritu Heliae ac virtute venerat, Helias dicebatur : ita hic quoque, quoniam in confessione ac fide Petri adventit, merito illius etiam appellatione donabitur. Nam conversationis cognatio nominum etiam communionem parit. Oremus autem omnes, ut ad senectutem etiam Petri perveniat : si-

quidem apostolus jam senex vitam finivit. *Cum enim senueris, inquit, tunc cingent te, et ducent quo tu non vis (Joan. 21, 18).* Precemur autem et huic longam vitae conversationem : si enim producat eum senectus, efficiet, ut magis vegeta sit et vivida spiritualis juvenus nostra : quam utinam aetate florentem ac vividam nos perpetuo conservare contingat cum illius precibus, et hujus Petri, tum gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

QUOD UTILIS SIT LECTIO SACRARUM SCRIPTURARUM, ET QUOD SERVITUTE ET INCOMMODIS OMNIBUS INEXPUGNABLEM REDDAT EUM, QUI FUERIT EIS INTENTUS : ET QUOD APOSTOLORUM NOMEN MULTARUM DIGNITATUM SIT NOMEN, ET QUOD EXTERNIS MAGISTRATIBUS, IPSISQUE ADEO REGIBUS MULTO MAJOREM HABEANT POTESTATEM ET AUCTORITATEM APOSTOLI : ET IN FINE, AD NUPER BAPTIZATOS (a).

4. *Alacritas auditorum laudata. Scripturae lectio cum pruto collata.* — Cum egestatem mentis meae considero, torpeo et refugio, ad habendum coram tanto populo sermonem invitatus : cum autem animi vestri alacritatem respicio, sic ut nullum vos capiat unquam audiendi fastidium, fiduciam resumo et excitor, ac prompto animo ad doctrinae stadium me accingo. Possetis enim vos, si vel in animam incurrissetis lapideam, hac vestra audiendi cupiditate ac studio penna quavis levior illam reddere. Et quemadmodum quae in latibulis animalia delitescunt ac media hyeme se intra rupes abscondunt, ubi aestatem viderint apparere, latibula deserunt, et cum reliquis animantibus congregantur, ac simul nobiscum exsultant : sic et animus noster, qui tamquam in latibulum quoddam imbecillitatis conscientiae se abdebat, cum vestrae caritatis desiderium intuetur, latibulum deserit, et vobiscum congregatur, et in hoc spiritali divinoque prato, in paradiso Scripturae praeclaris Scripturarum saltibus simul vobiscum exsultat. Est enim spirituale pratum, ac deliciarum paradisi sacrarum lectio Scripturarum, et paradisi deliciarum multo illo melior paradiso. Hunc paradisi non in terra, sed in fidelium animabus plantavit Deus : hunc paradisi non in Edem, nec ad orientem uno circumscriptum loco posuit, sed ubique terrarum expandit, et in fines orbis terrarum extendit. Atque ut intelligas in universum orbem terrarum expansas esse Scripturas, audi prophetam dicentem : *In omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terrae verba eorum (Psal. 48. 5. Rom. 10. 18).* Sive ad Indos te conferas, quos oriens primos sol respicit, sive ad oceanum te conferas, sive ad Britannicas illas

insulas, sive in Euxinum pontum naviges, sive ad australes partes abeas, omnes ubique audies de iis quae in Scriptura sunt philosophantes, alia quidem voce, sed non alia fide, ac lingua quidem diversa, sed mente consona. Nam linguae quidem sono differunt, religionis autem modo non differunt : et lingua quidem barbata loquuntur, sed animi sensu philosophantur : sollicitos faciunt sono, sed pietatem moribus colunt.

Paradisii flumina quae. Cum fonte comparatur Scriptura. — Vides amplitudinem paradisi ad fines orbis terrarum extensi? Hic serpens non est, locus est a feris immunis, ac Spiritus sancti gratia munitur. Habet et fontem hic paradisi, quemadmodum ille, fontem ex quo innumera nascuntur flumina, non quatuor tantum. Non enim Trigrim, nec Euphratem, nec Aegyptium Nilum, nec Indum Gangem, sed innumeros fons iste fluvios effundit. Quis hoc dicit? Deus ipse, qui fluvios nobis istos largitus est : *Qui enim credit in me, inquit, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquae vivae (Joan. 7. 38).* Vides ut non quatuor flumina, sed infinita ab illo fonte profluant? Neque vero multitudine tantam, sed etiam natura fons est mirabilis : neque enim aquae fluenta sunt, sed Spiritus dona. Fons iste in singulas fidelium mentes dividitur, et non minuitur : dividitur, et non consumitur : dispertitur, et minor non fit ; apud omnes integer, et in singulis integer. Talia namque sunt Spiritus dona. Vis tu fluentorum istorum ubertatem cognoscere? vis aquarum naturam cognoscere? quo pacto his non similes, sed his meliores sunt et mirabiliores? Audi rursus Christum ipsum Samaritanam dicentem, ut ubertatem fontis agnoscas. *Aqua, quam ego dabo, inquit fideli, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam (Joan. 4. 14).* Non dixit, excurrentis, non dixit, effusae, sed, *Salientis, per*

(a) collata cum Ms. Colbert. 3038, ubi magna pars hominū in principio desideratur.

τες· αὐτὸν δοκοῦμεν ὄρῃ· καὶ γὰρ τὸν Ἰωάννην Ἥλιον ἐκάλεσεν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπειδὴ Ἥλιος ἦν ὁ Ἰωάννης, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει ἦλθεν Ἥλιου. Καθάπερ οὖν ὁ Ἰωάννης, ἐπειδὴ ἐν πνεύματι καὶ δυνάμει ἦλθεν Ἥλιου, Ἥλιος ἐλέγτο, οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ ἐν ὁμολογίᾳ καὶ πίστι· Πέτρου παραγέγονεν, εἰκότως ἂν καὶ τῆς προσηγορίας ἐκείνης ἐξιωθεῖται. Ἡ γὰρ τῆς πολιτείας συγγένεια καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν ὀνομάτων ποιεῖ. Εὐξώμεθα δὲ πάντας καὶ εἰς τὸ Πέτρου γῆρας αὐτὸν ἐθεῖν· καὶ γὰρ ὁ

Ἀπόστολος ἐν γῆρᾳ τὸν βίον κατέδωκεν. Ὅταν γάρ, φησί, γηράσῃς, τότε ζώσουσί σε, καὶ ἄξουσιν σε οὐ θέλεις. Αἰτήσωμεν δὴ καὶ τούτῳ μακρὰν πολιτείαν· ἐκτεινόμενον γὰρ αὐτοῦ τὸ γῆρας τὴν ἡμετέραν νεότητα τὴν πνευματικὴν μᾶλλον ἀμάρξαι ποιεῖ· ἦν γένοιτο διαπαντὸς ἐν ἀκμῇ τηρηθῆναι, εὐχαῖς μὲν ἐκείνου καὶ τούτου τοῦ Πέτρου, χάριτι δὲ καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[71] Ὅτι χρήσιμος ἡ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις, καὶ διὰ δουλείᾳ καὶ περιστάσει πραγμάτων ἀξιωματικὸν ποιεῖ τὸν προσέχοντα, καὶ διὰ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων πολλῶν ἐστὶν ἀξιωματῶν ὄνομα, καὶ διὰ τῶν ἐξωθεν ἀρχόντων καὶ αὐτῶν τῶν βασιλευσάντων πολλῶ μάλιστα κέκτηται δύναμιν οἱ ἀπόστολοι καὶ ἐξουσίαν· καὶ πρὸς τῷ τέλει πρὸς νεοφωτιστούς.

α'. Ὅταν μὲν εἰς τὴν πτωχείαν τῆς διανοίας ἴδω τῆς ἑαυτοῦ, ναρκῶ καὶ ἀναδύομαι, πρὸς διάλεξιν τοσοῦτου δήμου καλούμενος· ἔταν δὲ εἰς τὴν προθυμίαν ἀναβλέψω τὴν ἡμετέραν, καὶ τὸ τῆς ἀκροάσεως ἀκόμεστον, θαρρῶ καὶ διανίσταμαι, καὶ μετὰ προθυμίας πρὸς τὸ τῆς διδασκαλίας ἀποδύομαι στάδιον. Ἰκανοὶ γὰρ ὑμεῖς καὶ λιθίην λαθόντες διάνοιαν, πεπεροῦ παντὸς κουφοτέρην ἐργάσασθαι τῇ περὶ τὴν ἀκρόασιν ἐπιθυμίᾳ τε καὶ σπουδῇ. Καὶ καθάπερ τὰ φωλεούοντα τῶν ζώων ἐν μέσῳ τῷ χειμῶνι πρὸς τὰς πέτρας καταδυόμενα, ἐπειδὴν ἴδῃ τὸ θέρος φανῆναι, ἀφίησι τὴν κατάδυσιν, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ζώων ἀγελάζονται, καὶ κοινῇ μεθ' ἡμῶν σκιριτᾶ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα ὡσπερ εἰς τινα φωλεὸν τῆς ἀσθενείας τοῦ συνειδότος καταδυομένη, ὅταν ἴδῃ τὸν πόθον τῆς ἡμετέρας ἀγάπης, ἀφίησι τὸν φωλεὸν, καὶ μεθ' ὑμῶν ἀγελάζεται, κοινῇ μεθ' ὑμῶν σκιριτᾶ τὰ κατὰ τῶν Γραφῶν σκιριτήματα, ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ γάρ λειμῶνι, ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς Γραφῆς. Καὶ γὰρ πνευματικὸς λειμῶν, καὶ παράδεισος τρυφῆς ἡ τῶν θείων Γραφῶν ἐστὶν ἀνάγνωσις, παράδεισος δὲ τρυφῆς ἐκείνου τοῦ παραδείσου βελτίων. Τοῦτον τὸν παράδεισον οὐκ ἐν τῇ γῆ, ἀλλ' ἐν ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς ἐφύτευεν ὁ Θεός· τοῦτον τὸν παράδεισον οὐκ ἐν Ἑλλίμ, οὐδὲ κατὰ ἀνατολὰς ἔθετο ἐν ἐνὶ περιγρᾶφας χωρίῳ, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξήπλωσε, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐξέτεινε. Καὶ διὰ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τὰς Γραφὰς ἠπλώσεν, ἄκουσον τοῦ προφήτου λέγοντος· *Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν.* Κἂν πρὸς Ἰνδοὺς ἀπέλθῃς, οὐδὲ πρῶτους ἀνίσχων ὁ ἥλιος ὄρῃ, κἂν εἰς τὸν ὠκεανὸν ἀπέλθῃς, κἂν πρὸς τὰς Βρετανικὰς νήσους ἐκείνας, κἂν εἰς τὸν Εὐξείνιον πλεύσης πόντον, κἂν πρὸς τὰ νῦπια ἀπέλθῃς μέρη, πάντων ἀκουσῆ πανταχοῦ τὰ ἀπὸ τῆς Γραφῆς φιλοσοφούντων, φωνῇ μὲν ἑτέρᾳ,

πίστει δὲ οὐκ ἑτέρᾳ, καὶ γλώσσῃ μὲν διαφόρῳ, διανοίᾳ δὲ συμφώνῳ. Ὁ μὲν γὰρ φθόγγος τῆς γλώσσης, ἐνῆλλακται, ὁ δὲ τρόπος τῆς εὐσεβείας οὐκ ἐνῆλλακται· καὶ βαρβαρίζουσι μὲν τῇ γλώττῃ, φιλοσοφοῦσι δὲ τῇ γνώμῃ· καὶ σολοικίζουσι μὲν τῷ φθόγγῳ, εὐσεβοῦσι δὲ τῷ τρόπῳ.

Εἶδες παραδείσου μήκος πρὸς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐκτεταμένον; Ἐνταῦθα οὐκ ἐστὶν ὄρις, καθάρων τῶν θηρίων ἐστὶ τὸ χωρίον, καὶ τῇ τοῦ Πνεύματος τειχίζεται χάριτι. Ἐχει καὶ πηγὴν ὁ παράδεισος οὗτος, καθάπερ ἐκεῖνος, πηγὴν μυρίων ποταμῶν [72] μητέρα, οὐχὶ τεσσάρων. Οὐ γὰρ τὸν Τίγρητα, οὐδὲ τὸν Εὐφράτην, οὐδὲ τὸν Αἰγύπτιον Νεῖλον, οὐδὲ τὸν Ἰνδὸν Γάγγην, ἀλλὰ μυρίοι· ἀφίησι ποταμούς αὐτῇ ἡ πηγῇ. Τίς ταῦτά φησιν; Αὐτὸς ὁ τοὺς ποταμούς ἡμῖν χαρισάμενος Θεός· Ὁ πιστεύων γὰρ εἰς ἐμέ, φησί, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, *ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλάδος αὐτοῦ ῥέουσιν ὕδατος ζωῆς.* Εἶδες πῶς οὐχὶ τέσσαρες ποταμοὶ, ἀλλὰ ἀδιόριστοι ἀπὸ τῆς πηγῆς ἐκείνης ἐκχέοντες; Οὐ τῷ πλήθει δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει θαυμαστῇ ἡ πηγῇ· οὐ γὰρ ὕδατος ἐστὶ τὰ νάματα, ἀλλὰ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Αὕτη ἡ πηγῇ καθ' ἐκάστην ψυχὴν ἐστὶ τῶν πιστῶν μεριζομένη, καὶ οὐ μειομένη· μεριζομένη, καὶ οὐ δαπανωμένη· κατακερματιζομένη, καὶ οὐκ ἐλαττωμένη· παρὰ πᾶσιν ὀλόκληρος, καὶ ἐν ἐκάστῳ ὀλόκληρος. Τοσαῦτα γὰρ τοῦ Πνεύματος τὰ χαρίσματα. Βούλει μαθεῖν τὴν δαψίλειαν τῶν ναμάτων τούτων; βούλει μαθεῖν τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν; πῶς οὐκ ἔοικε τούτοις, ἀλλὰ βελτίω τούτων καὶ θαυμασιώτερά ἐστιν; Ἄκουσον πάλιν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τῇ Σαμαρείτιδι, ἵνα μάθῃς τὴν δαψίλειαν τῆς πηγῆς. *Τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω, φησί, τῷ πιστῷ, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον.* Οὐκ εἶπεν, ἐξιδόντος, οὐκ εἶπε, προχομένου, ἀλλὰ, ἀλλομένου, διὰ τῶν ἀλμάτων τὴν ἀφθονίαν ἡμῖν ἐμφαίνων. Ἐκείνου

τῶν κρηναίων ὑδάτων ἐξάλλεσθαι καὶ πηδῶν πανταχόθεν εἶσθαι, ἀπὸ ἂν αἱ πηγαὶ ἐν τοῖς κόλποις μὴ δύνανται κατέχειν, ἀλλὰ νικώμεναι τῇ συνεχεῖ τῆς ἀπαρροῆς πανταχόθεν αὐτὰ ἀναβλύζουσι. Βουλόμενος οὖν τὴν βασιλείαν τῶν ναμάτων δεῖξαι, εἶπεν, ἀλλομένου, οὐκ, ἐξέσθαι. Βούλει καὶ τῆς φύσιν αὐτῆς καταμαθεῖν; Μένθαι ἀπὸ τῆς χρείας. Οὐ γὰρ εἰς ζωὴν τὴν παροῦσαν, ἀλλ' εἰς ζωὴν αἰώνιον ἐστὶ χρησίμη. Διατρέφωμεν τοίνυν ἐν τῷ παραδείσῳ τούτῳ, παρακαθεζώμεθα τῇ πηγῇ, μὴ πάθωμεν ὅπερ ἔπαθεν ὁ Ἄδμ, καὶ ἐκπέσωμεν τοῦ παραδείσου· μὴ δεξώμεθα συμβουλίαν ἑλισβίαν, μὴ παραδεξώμεθα τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου· μένωμεν ἔνθεν· πολλὴ γὰρ ἡ ἐνταῦθεν ἀσφάλεια· μένωμεν ἐν τῇ ἀναγνώσει τῶν Γραφῶν τούτων. Καθάπερ γὰρ οἱ πηγῇ παρακαθήμενοι, καὶ τῆς αἵρας ἐκείνης ἀπολαύοντες, καὶ καύσωνος ἐπιχειμήνου τὴν ἔψιν συνεχῶς ἐπικλύζοντες, ἀποκρούονται τὸ πνίγει τοῖς νάμασι, καὶ δέφους διενεχλοῦντος βράδιως ἴωνται τὸ πάθος, ἔγγυθεν τὸ φάρμακον ἀπὸ τῆς πηγῆς ἔχοντες· οὕτως ὁ παρὰ τὴν πηγὴν τῶν θείων Γραφῶν παρακαθήμενος, κἂν ἐπιθυμίας ἀτόπου φλόγα διενεχλοῦσαν ἴῃ, βράδιως ἀπὸ τῶν ναμάτων ἐκείνων τὴν ψυχὴν ἀποκλύσας ἀπεκροῖσασθαι τὴν φλόγα· κἂν ὀργὴ διακαῆς ἐνοχλή, τὴν καρδίαν καθάπερ λέθεται ὑποκαίμενον ἀναβράσσουσα, μικρὸν τοῦ νάματος ἐπιστάξας, εὐθέως κατέσσειλε τοῦ πάθους τὴν ἀναισχυντίαν· καὶ ἐκ πάντων τῶν πονηρῶν λογισμῶν, ὡς περ ἐκ μέσης φλογός, ἐξαρπάξει τὴν ψυχὴν ἢ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις.

β. Αὐτὸ καὶ ὁ προφήτης ὁ μέγας Δαυὶδ ἐκεῖνος, εἰδὼς τὴν ὀφείλειαν τὴν ἀπὸ τῆς ἀναγνώσεως τῶν Γραφῶν, τὸν διηνεκῶς προσέχοντα ταῖς Γραφαῖς καὶ τῆς ὀμιλίας ταύτης ἀπολαύοντα παρεκίχρει φυτῶν ἀεὶ τεθηλότι, παρὰ τοὺς ρύακας ἐστηκότι τῶν ὑδάτων, οὕτως ἰέγων *Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐσκορεύθη ἐν βουλή ἰσθεῶν, καὶ ἐν ὀδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδρῳ [73] λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός, καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων. Καθάπερ γὰρ τὸ ξύλον ἐκεῖνο τὸ παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων πεφυτευμένον, παρ' αὐτοὺς τοὺς ρύακας ἐστηκός, διηνεκῆ τῆς ἀρθείας ἔχον τὴν χορηγίαν, πάσῃ ἀέρων ἀνωμαλίᾳ ἀχειρωτὸν γίνεται, καὶ οὐτε ἀκτεῖνα θερμότεραν γενομένην δίδοικεν, οὐτε τὸν ἀέρα μεταπεσόντα εἰς ἀχρῆν ἐλάθειται· ἰκανὴν γὰρ ἔχον ἐναποκεκλεισμένην ἐν ἑαυτῇ τὴν νοτίδα, πάσης ἡλιακῆς θέρμης πλεονεξίαν ἐξῆθεν προσβαλοῦσαν εὐθέως ἀποκρούεται καὶ διωθεῖται· οὕτω καὶ ψυχὴ παρὰ τοὺς ρύακας ἐστηκυῖα τῶν θείων Γραφῶν, καὶ ποτιζομένη διηνεκῶς, ἐκεῖνα τὰ νάματα καὶ τὴν ὄρσον τοῦ Πνεύματος ἐν ἑαυτῇ συνάγουσα, πρὸς πᾶσαν πραγμάτων περιστάσιν ἀχειρωτὸς ἔσται, κἀν νόσος, κἂν ἐπήρεια, κἂν συκοφαντία, κἂν λουδοβλαί, κἂν σκώμματα, κἂν πᾶσα βιβημία, κἂν πάντα τὰ τῆς οἰκουμένης κακὰ εἰς τὴν τοιαύτην κατασκήψῃ ψυχῇ, εὐκόλως ἀποκρούεται τὴν πύρωσιν τῶν παθῶν, ἀπὸ τῆς τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως ἰκανὴν παράκλησιν ἔχουσα. Ὅστις γὰρ δόξης μέγας, οὐ δύναστέας ὄγκος, οὐ φίλων παρουσία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων ὄρω τὸν ἐν ἐβύνη παραμυθῆσασθαι δύνηται, ὡς ἢ τῶν θείων Γραφῶν ἀνάγνωσις. Τί εἴποτε; Ὅτι*

ἐκεῖνα μὲν ἐπίτηρα καὶ φαρτὰ, δὲ καὶ φαρτῆ αὐτῶν ἢ παράκλησις· ἢ δὲ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις, Θεοῦ ὀμιλία ἐστίν. Ὅταν οὖν ὁ Θεός τὸν ἐν ἀθυμίᾳ παρακαλῇ, εἰ τῶν ἔντων αὐτοῦ εἰς ἀθυμίαν ἐμβαλεῖν δύναται;

Προσέχωμεν τοίνυν τῇ ἀναγνώσει, μὴ τὰς δύο μόνον ταύτας ὥρας (οὐ γὰρ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς ἀσφάλειαν ἢ ψυχὴ αὐτῆ ἀκράσις), ἀλλὰ διηνεκῶς· καὶ ἔλαστος οὐκαθε ἄναγνώσεως τὰ Βιβλία μετὰ χεῖρας λαμβανόμεν, καὶ τῶν εἰρημῶν ἐπαρχίσεως τὰ νοήματα, εἰ γε μέλλῃ διηνεκῆ καὶ ἀρκοῦσαν ἔχειν τὴν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ὀφείλειαν. Καὶ γὰρ τὸ ξύλον ἐκεῖνο, τὸ παρὰ τοὺς ρύακας ἐστηκός, οὐ δύο καὶ τρεῖς ὥρας ὀμιλεῖ τοῖς ὕδασι, ἀλλὰ πᾶσαν μὲν ἡμέραν, πᾶσαν δὲ νύκτα. Διὰ τοῦτο κομᾷ τοὺς φύλλους, διὰ τοῦτο βραβεῖ τῷ καρπῷ ἐκεῖνο τὸ ξύλον, κἂν μηδαὶ αὐτὸ ἀνθρώπων ποτίσῃ· ἐταυθὴ παρὰ τοὺς ρύακας ἐστηκεν αὐτὸ, διὰ τῶν ριζῶν ἐπισπάται τὴν νοτίδα, καὶ ὡς περ διὰ τινων πόρων παραπέμπει τὴν ὀφείλειαν παντὶ τῷ σώματι· οὕτω καὶ ὁ συνεχῶς ἀναγνώσκων τὰς θείας Γραφὰς, καὶ παρὰ τοὺς ρύακας αὐτῶν ἐστηκός, κἂν μηδαὶ ἔχῃ τὸν ἐρηνεύοντα, διὰ τῆς συνεχῆς ἀναγνώσεως, ὡς περ διὰ τινων ριζῶν, πολλὴν ἐπισπάται τὴν ὀφείλειαν. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὰς φροντίδας ὁμῶν εἰδότες, τοὺς περισπασμούς, τὰς ἀσχολίας τὰς πολλὰς, ἡρέμα καὶ καταμικρὸν ὀμᾶς προσάγομεν τοῖς νοήμασι τῶν Γραφῶν, τῷ σχολαίῳ τῆς ἐξηγήσεως μόνιμον ποιούντες τῶν λεγομένων τὴν μνήμη. Καὶ γὰρ ὁμοῖος βαρβαῖος μὲν καταβρογγύμενος, κατακλύζει τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ τὸ βάθος οὐδὲν ὀφείλει· ἡρέμα δὲ καὶ καταμικρὸν ἑλαίου δίκην ἐνίσκων τῷ προσώπῳ τῆς γῆς, ὡς περ διὰ τινων φλεβῶν τῶν πόρων αὐτῆς πρὸς τὸ βάθος διολισθαίνων, τὰς λαγόνας· αὐτῆς ἐμπλήσεως νοτίδος, εὐπωρωτάτην ποιεῖ πρὸς [74] τὴν τῶν καρπῶν φορὰν. Αὐτὸ καὶ ἡμεῖς τὸν πνευματικὸν τοῦτον ὁμοῖον ἡρέμα ταῖς ὀμῆταις ἐνέμεν ψυχῆς· αἱ μὲν γὰρ Γραφαὶ νεφέλαις εἰσίκασσι πνευματικαῖς, τὰ δὲ ῥήματα καὶ νοήματα ὁμοῖον προσέοικε πολλῷ τοῦτου βελτίον· καὶ διὰ τοῦτο τὸν πνευματικὸν τοῦτον ὁμοῖον καταμικρὸν ὀμῖν ἐνέμεν, ἵνα πρὸς αὐτὸ τὸ βάθος χωρήσῃ τὰ ῥήματα. Διὰ τοῦτο τετάρτην σήμερον ἡμέραν ἔχοντες ἐξηγήσεως, οὐδέπω μίαν ἐπιγραφὴν παρελθεῖν ἡδυνήθημεν, ἀλλ' ἔτι περὶ αὐτὴν στρεφόμεθα. Βέλτιον γὰρ μικρὸν διασκάπτουτας χωρίον, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταβαλίνοντας· πολλὴν τῶν ἀναγκαίων εὐρίσκων τὸν θησαυρὸν, ἢ πολλὰς ἀρούρας ἐπιόντας ἄνωθεν, ἀπλῶς καὶ εἰκὴ ταλαιπωρεῖσθαι καὶ μάτην. Καίτοι οἶδα πολλοὺς πρὸς τὴν βραδύτητα ταύτην δυσχεραίνοντας· ἀλλ' οὐ μέλει μοι τῆς ἐκείνων κατηγορίας, ἀλλὰ μέλει μοι τῆς ὀμῆταις ὀφείλειας. Οἱ ὀμῆταις βραδύτερον βαδίζουσιν δυνάμενοι τοὺς βραδύτερους τῶν ἀελαφῶν ἀναμενεύσαν· οὗτοι μὲν γὰρ ἐκείνους ἀναμείναι δύνανται, οἱ δὲ ἀσθενέστεροι πρὸς ἐκείνους ἑαυτοὺς παρεκτείναι οὐκ ἰσχύουσι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι οὐκ ὀφείλομεν τοὺς ἀσθενεῖς ἀναγκάζειν πρὸ καιροῦ, πρὸς τὴν τελειότητα τῶν δυνατῶν ἐκτελεσθαι μὴ δυναμένους· ἀλλ' ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν οἱ δυνατοὶ τὰ ἀσθενήματα τῶν ἀδυνάτων βαστάζειν. Ὀφείλειες ἡμῖν μέλει τῆς ὀμῆταις, οὐκ ἐπιδείξεως ἀπλῶς· διὰ τοῦτο ἐνδυστρέβομεν τοῖς νοήμασι.

γ'. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ οὐκ ἀπλῶς παρατρέχειν χρὴ τὰς ἐπιγραφὰς ἔλεγον, ὅτι καὶ τὸ ἐπιγράμμα

salsam abundantiam nobis exprimens. Illa fontana solent aquæ proallire, atque undique erumpere, quas continere sine fontis noqueant, sed fluctus frequentia victi undique illas scaturientes effundunt. Cum igitur laticum copiam vellet indicare, *Saltans* dixit, nos exeuntis. Vis etiam naturam ejus cognoscere? Ex uena cognosce. Non enim ad vitam præsentem, sed ad vitam æternam est utilis. In hoc igitur paradiso versemur: assideamus fonti, ne nobis accidat id quod Adamo accidit, et paradiso exeamus: ne periculosum consilium admittamus, ne diaboli fraudem suscipiamus: maneamus intes: quippe multa inde securitas: in lectione Scripturæ salus permaneamus. Ut enim ii, qui fonti assident, et aura illa fruuntur, et æstu ingruente faciem frequenter immergunt, laticibus æstivum calorem depellunt, et sitis, qua vexantur, malo medentur, dum illis de propinquo fonte remedium suppetit: sic qui sacrarum fonti Scripturarum assidet, licet nefaria libidinis flamma cruciari se sentiat, cum animam laticibus illis perfuderit, facile flammam repellit: sive fervida infestet iracundia, quæ tamquam succensum lehetera cor inflammat, si modicum aquæ instillet, confestim iræ importunitatem compescet: et ex omnibus pravis cogitationibus animam tanquam ex media flamma eripiet sacrarum lectio Scripturarum.

2. Quam ob causam etiam magnus ille propheta David, cum probe sciret, quanta ex lectione Scripturæ manet utilitas, eum qui Scripturis perpetuo sit intentus, et earum colloquio fruatur, cum planta comparat quæ semper floreat, juxta rivos aquarum sita, dum ita loquitur: *Beatus vir, qui non abit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentis non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte: et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum* (*Psal.* 1, 1-3). Ut enim lignum illud secus aquarum decursum plantatum, et juxta rivos situm, dum perenni aquarum copia irrigatur, nulla intempérie aeris lædi potest, et neque solis radios acris iucalescentes reformidat, neque graviore æstu sævientem aerem pertimescit: cum enim inclusum in se sufficientem humorem habeat, omnem radii solaris exterioris ingruentem ardorem statim depellit ac discutit: sic etiam anima quæ juxta sacrarum rivos Scripturarum sedet, ac perpetuo rigatur, dum latices illos, roremque Spiritus in semetipsa colligit, omnibus rerum humanarum incommodis resistet invicta; sive morbus, sive contumelia, sive calumnia, sive vituperia, sive scommata, sive pigritia quævis, sive cuncta mundi mala in ejusmodi animam impetum faciant, facile perturbationum incendium propulsabit, cum sufficienti lectionis Scripturæ solatio roboretur. Nam neque gloriæ magnitudo, neque potentiæ majestas, nec amicorum præsentia, nec aliud quidquam ex rebus humanis animum adeo tristitia confectum solari poterit, ac sacrarum lectio Scripturarum. Quid ita? Quod illa quidem caduca sint, et interitui obnoxia, quam ob causam et obnoxium interitui est ipsorum

solatium: at lectio Scripturæ colloquium est cum Deo. Quando igitur eum qui tristitia sit affectus consolatur Deus, quid ex rebus creatis ipsam in maiorem potest conjicere?

Ad lectionem Scripturæ sacræ hortatur. Scripturæ cum nubibus collata. — Lectioni ergo similis intuenti, non duas tantum hæc horas (non enim ad securitatem sufficit hæc auditio nuda), sed perpetuo: quisque domum reversus Libros sacros in manus sumat, et eorum quæ dicta sunt sensus percurrat, si quidem perpetuam et sufficientem utilitatem percipere cupiat ex Scriptura. Nam et lignum illud juxta rivos situm non ad duas et tres horas cum aquis veratur, sed omni die omnique nocte. Propterea foliis vernat, propterea fructu gravatur lignum illud, licet nullus ex hominibus illud irriget: quoniam juxta rivos est constitutum, radicibus humorem attrahit, et quasi per meatus quosdam in totum corpus utilitatem transfundit: sic et is qui Scripturas sacræ assidue legit, et juxta rivos illorum residet, licet neminem habeat, qui interpretetur, frequenti lectione quasi radicibus quibusdam utilitatem haurit. Idcirco nos quibus sollicitudines vestræ sunt notæ, occupationes, ac negotia multa, sensim ac paulatim vos ad Scripturæ sensa deducimus, ac lentitudine expositionis efflicimus, ut eorum, quæ dicta sunt, memoria tenacius adherescat. Nam et imber si vehemens irrumpat, superficiem terræ inundat, et profundo nihil prodest: sin autem sensim et pedetentim in morem olei in terræ faciem se insinuet, quasi per venas quasdam per meatus ejus ad profundum delabitur, ejusque viscera humore complens ad fruges ubertim pariendas fecundissimam illam reddit. Propterea nos quoque spiritualem hunc imbrem animabus vestris paulatim immittimus: siquidem Scripturæ spiritualibus sunt nubibus similes, at voces et sensus imbri similes sunt longe isto præstantiori: atque idcirco spiritualem hunc imbrem sensim vobis infundimus, ut ad fundum ipsum verba permeent. Eo fit, ut cum ad quartum jam diem expositionem produxerimus, necdum tamen unam inscriptionem potuerimus præterire, sed adhuc circa illam versemur. Satius enim est, ut exiguo perfosso agro, cum ad fundum descenderimus, multum illic rerum necessariorum thesaurum offendamus, quam si cum arva multa superficie tenus percurrerimus, frustra, temere, et incassum nos affligamus. At scio equidem multos hanc tarditatem ægre ferre; sed illorum ego reprehensionem nihil curo, sola mihi vestra cura est utilitas. Qui celerius possunt incedere, tardiores fratres expectent: nam isti quidem expectare illos possunt, at infirmiores illos assequi minime possunt. Idcirco etiam Paulus non debere nos ait imbecilliores ante tempus urgere, cum ad robustorum perfectionem se ipsos minime possint extendere: sed debere nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere (*1. Cor.* 8. 9). Nos de vestra sumus utilitate solliciti, non ut nos temere ostentemus: atque idcirco sensibus immoramur.

3. *Homiliarum in principium Actorum ordo; quid significet nomen Apostoli. Christus a sensibus ad spiri-*

ualia deducti. — Itaque primo die non esse temere pretereundas inscriptiones dicebam, quo tempore titulum vobis altaris legi, ac Pauli sapientiam ostendi, qui militem alienum, quippe in adversariorum acie stabat, ad cohortes suas transtulit. In hoc desuit priori die tota doctrina: post illam secundo die, qui libri caset illius auctor, quaerimus, et invenimus Dei gratia Locam evangelicam, multisque vobis demonstrationibus rem in quaestione positam probavimus, quarum aliae clariores, abtroversiores aliae fuerunt. Scio namque multos ex auditoribus ea, quae postremo loco dicta sunt, assequutos non esse: nec tamen idcirco subtiliores sensus confidenter persequi desistimus. Itaque ea quae clariora sunt, simplicioribus, profundiora vero proderant his, qui acutius intuentur. Variam quippe mensam esse oportet ac differentiam, quandoquidem et differens est eorum qui invitati sunt appetitus. Primo igitur die de inscriptione, secunda vero die de eo qui librum accipit, tertia die heri disserimus apud eos qui advenerant de initio scripturae, et ostendimus, sicut illi norant qui audierunt, quid sit actum, quid sit miraculum, et quid sit conversatio, quid signum et prodigium ac virtus, et quantum inter utraque sit discrimen: qua ratione alterum majus sit, utilius alterum: et qua ratione alterum solum per se regnum acquirit, alterum nisi operum subsidium assumat, extra vestibulum illud ejicitur. Hodie reliquam inscriptis operas pretium est dicamus, et quid significet Apostoli nomen ostendamus. Neque enim nudum est nomen hoc, sed magistratus est appellatio, maximi magistratus, magistratus maxime spiritualis, magistratus caelestis. Sed attendite diligenter. Nam quemadmodum in rebus saecularibus magistratus sunt multi, non tamen ejusdem omnes dignitatis, sed alii majores, alii minores: exempli causa, ut ab inferiori enumerationem ordiamur, est Defensor civitatis; est illo sublimior gentis Praeses; est alius post illum magistratus major: est rursus Magister militum: est Praefectus; est sublimior istis magistratus, dignitas Consulium: et omnes quidem hi sunt magistratus, sed non ejusdem omnes dignitatis: ita multi sunt spirituales magistratus non aequales dignitate: porro major omnibus est dignitas Apostolatus. A sensibilibus enim rebus ad spiritualia quasi manu ducendi estis. Ita fecit et Christus, de Spiritu disserens aquae meminit. *Qui enim bibit ex aqua hac, sitiet iterum, inquit; qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum* (Joan. 4. 13). Vides eum a sensibilibus ad spiritualia mulierculam illam deducere? Sic nos etiam agimus, et ab inferioribus ad superiora conscendimus, ut magis perspicua fiat oratio. Propterea cum de magistratu loqueremur, non spiritualis tantum mentionem fecimus, sed sensibilis magistratus, ut ab hoc vos ad illum manu duceremus. Audistis quot saeculares magistratus enumeraverimus, et quo pacto alii quidem majores, alii vero sint minores, et quo pacto Consulium magistratus quasi culmen et caput praereliquis cunctis emineat: vileamus

spirituales etiam magistratus. Spiritualis est magistratus, Prophetiae magistratus: est alter Evangelista, est Pastoris, est Doctoris, est donorum, est curationum, est interpretationis linguarum. Haec omnia nomina quidem sunt donorum, res autem magistratum ac potestatum. Propheta magistratus est: apud nos is qui daemones eicit, magistratus est: apud nos Pastor et Doctor spiritualis est magistratus: verum his omnibus major est Apostolicus magistratus. Unde vero id constat? Quod omnes istos praecedat Apostolus. Et quemadmodum inter sensibiles magistratus Consul, sic inter spirituales Apostolus honoris gaudet praerogativa. Audiamus ipsum Paulum enumerantem dignitates, et in sublimiori loco Apostolicam collocantem. Quid igitur ait ille? *Quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, et pastores, exinde gratias curationum* (1. Cor. 12. 28).

Apostolatus dignitas quanta. Quid per genera linguarum intelligat. — Vides fastigium dignitatum? vides Apostolum sublimem sedere, nec ullum ipsum praecedere, aut sublimiorem illo esse? Primum enim Apostolos dicit, secundo Prophetas, tertio Doctores et Pastores: deinde gratias curationum, opulationes, gubernationes; genera linguarum. Neque vero tantum principatus est caeterarum dignitatum Apostolatus, sed etiam radix ac fundamentum. Et quemadmodum caput in sublimiori loco situm non modo principatus est corporis atque dominatus, sed etiam radix (siquidem nervi, qui corpus regunt, oriuntur ex illo, et ex ejus cerebro nati, ac spiritus largitione ditati, deinde totum animal moderantur), sic et Apostolatus non modo tamquam principatus ac dominatus praeter ceteris donis eminet, sed omnium quoque radices comprehensas apud se retinet. Ac Propheta quidem Apostolus esse non potest et Propheta: sed Apostolus est etiam omnino Propheta, et gratias habet curationum, et genera linguarum, et interpretationes linguarum: propterea principatus et radix est gratiarum.

4. Porro ut haec ita se habere constet, testem vobis adduco Paulum. Prius tamen dicere convenit, quid illud tandem sit, genera linguarum? Quid igitur est genera linguarum? Olim is qui baptizatus fuerat, et crediderat, statim ad Spiritus manifestationem diversis linguis loquebatur. Nam quoniam adhuc imbecilliore erant homines illius aevi, et spiritualia dona non poterant oculis carnis contueri, sensibile donum dabatur, ut innotesceret spirituale, quique baptizatus fuerat, statim lingua nostra et Persica, et Indica, et Scythica loquebatur; sic ut eum Spiritu sancto donatum esse intelligerent infidèles. Ac signum quidem sensibus subjectum erat, talis inquam vox; siquidem corporis sensu illam audiebant: spirituale autem, et quae minime cornebatur, Spiritus gratiam subjectum sensibus signum istud omnibus manifestam reddebat. Et hoc signum genera linguarum appellabatur. Qui enim unicum a natura linguam habebat, beneficio gratiae variis ac differentibus linguis loquebatur: ac videre erat hominem

ὁμῖν ἀνέγνων τοῦ βωμοῦ, καὶ τὴν σοφίαν ἐπέδειξα Παύλου, τὸν ἀλλότριον στρατιωτὴν καὶ ἐν τῇ παρατίξει τῶν ἐχθρῶν ἐστηκότα πρὸς τὴν εἰκαιὴν φάλαγγα μεταστῆσαντος. ^a Εἰς τοῦτο ἐν τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ κατέληξεν ἡ διδασκαλία πᾶσα μετ' ἐκείνην ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐζητήσαμεν τίς ἦν ὁ τὸ βιβλίον γράψας· καὶ εὐρομεν τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι Λουκᾶν τὸν εὐαγγελιστὴν, καὶ διὰ πλεόντων ἀποδείξουν ἡμῖν παρεστήσαμεν τὸ ζητούμενον, τῶν μὲν σαφεστέρων, τῶν δὲ βαθυτέρων. Οἶδα γὰρ ὅτι τοῖς ἐσχάτοις τῶν εἰρημνῶν πολλοὶ τῶν ἀκουσάντων οὐ παρηκολοῦθησαν· ἀλλ' ὁμῶς οὐ διὰ τοῦτο ἀποστησόμεθα τοῦ κατατολμᾶν λεπτοτέρων νοημάτων. Τὰ μὲν οὖν σαφέστερα τοῖς ἀφελεστέροις, τὰ δὲ βαυτέρα τοῖς ἐξύτερον ἰνωρῶσιν ἔσται· χρήσιμα. Ποικίλην γὰρ εἶναι δεῖ τὴν τράπεζαν καὶ διάφορον, ἐπειδὴ καὶ διάφορος ἡ τῶν κεκλημένων ἐπιθυμία. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ περὶ ἐπιγραφῆς, τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ περὶ τοῦ γραφάντος τὸ βιβλίον, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ χθὲς πρὸς τοὺς παραγενομένους περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς γραφῆς διελέχθημεν, καὶ ἐδείξαμεν, καθάπερ ἴσασιν οἱ ἀκηκοότες, τί μὲν ἐστὶ πρῶξις, τί δὲ ἐστὶ θαῦμα, καὶ τί μὲν ἐστὶ πολιτεία, τί δὲ ἐστὶ σημεῖον, καὶ τέρας, καὶ δύναμις, καὶ πῶσον τὸ μέσον ἐκατέρων· καὶ πῶς τὸ μὲν καθ' ἑαυτὸν ὃν βασιλείαν προξενεῖ, τὸ δὲ ἐὰν μὴ λάβῃ τὴν ἀπὸ τῆς πράξεως συμμεχρίαν, ἔξω τῶν προθύρων ἐκείνων ἐκβάλλεται. Σήμερον [75] ἀναγκαῖον εἰπεῖν τὸ ἐπιλοιοῦν τῆς ἐπιγραφῆς, καὶ δεῖξαι τί ποτὶ ἐστὶ τὸ ὄνομα τῶν ἀποστόλων. Οὐδὲ γὰρ ψιλὸν ἐστὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, ἀλλ' ἀρχῆς ἐστὶ προσσηγορία, ἀρχῆς μεγίστης, ἀρχῆς τῆς πνευματικωτάτης, ἀρχῆς τῆς ἄνω. Ἄλλὰ διανάστητε. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς βιωτικῶσι πράγμασιν εἰσὶν ἀρχαὶ πολλαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας, ἀλλ' αἱ μὲν μελλοῦσαι, αἱ δὲ ἐλάττωσαι· οἷον, ἵνα ἀπὸ τῆς κατωτέρας τὸν ἀριθμὸν ποιησώμεθα, ἐστὶν ὁ τῆς πόλεως· ἐκδικος· ἐστὶν ἀνώτερος ἐκείνου ὁ τοῦ ἔθνους ἡγεμῶν· ἐστὶ μετ' ἐκείνου ἕτερος ἄρχων μελλῶν· ἐστὶ πάλιν ὁ στρατηλάτης· ἐστὶν ὁ ὑπαρχος· ἐστὶν ἀνωτέρα τούτων ἀρχή, ἡ τῶν ὑπᾶτων ἀρχή· καὶ πᾶσαι μὲν αὐταὶ ἀρχαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας· οὕτω καὶ τῶν πνευματικῶν πολλαὶ μὲν ἀρχαί, οὐ πᾶσαι δὲ τῆς αὐτῆς ἀξίας· πᾶσῶν δὲ μελλῶν ἡ τῆς ἀποστολῆς ἀξία. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ὑμᾶς ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγεῖν δεῖ. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησε, περὶ Πνεύματος διαλεγόμενος ὑδατος ἐμνημόνευσεν. Ὁ γὰρ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος τούτου διψήσει πάλιν, φησὶν· ὁ δὲ πίνων ἐκ τοῦ ὕδατος, οὐ ἐγὼ δώσω αὐτῷ, οὐ μὴ διψήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ὁρᾶς ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγούντα τὸ γύναιον; Οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιούμεν, καὶ κάτωθεν ἀναβαλόμεν ἄνω, ὥστε εὐσημότερον γενέσθαι τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο περὶ ἀρχῆς διαλεγόμενοι, οὐ πνευματικῆς ἐμνησθημεν ἀρχῆς, ἀλλ' αἰσθητῆς, ἵνα ἀπὸ ταύτης πρὸς ἐκείνην ὑμᾶς χειραγωγῆσωμεν. Ἦκούσατε πόσας ἠριθμήσαμεν ἀρχὰς βιωτικὰς, καὶ πῶς αἱ μὲν μελλοῦσαι, αἱ δὲ ἐλάττωσαι, καὶ πῶς ἡ τῶν ὑπᾶτων ἀρχὴ καθάπερ κορυφὴ καὶ κεφαλὴ πᾶσιν ἐπικεῖται· ἴσωμεν καὶ τὰς ἀρχὰς τὰς πνευματικὰς. Ἔστιν ἀρχὴ πνευματικῆ, προφητείας ἀρχή· ἐστὶν ἕτερα ἀρχὴ εὐαγγελισμοῦ, ἐστὶ ποιμένος, ἐστὶ διδασκάλου, ἐστὶ χαρισμάτων, ἐστὶν ἰαμάτων, ἐστὶν ἐρμηνείας γλω-

σῶν. Ταῦτα πάντα ὀνόματα μὲν ἐστὶ χαρισμάτων, πράγματα δὲ ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν. Ὁ προφήτης ἄρχων ἐστὶ· παρ' ἡμῖν ὁ δαίμονας ἐξελαύνων ἄρχων ἐστὶ· παρ' ἡμῖν ὁ ποιμὴν καὶ διδάσκαλος ἄρχων ἐστὶ πνευματικός· ἀλλὰ τούτων ἀπάντων μελλῶν ἐστὶν ἀρχὴ ἡ ἀποστολική. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; Ὅτι πρὸ πάντων ὁ ἀπόστολος τούτων ἐστὶ. Καὶ καθάπερ ὁ ὑπατος ἐν ταῖς αἰσθηταῖς ἀρχαῖς, οὕτως ὁ ἀπόστολος ἐν τοῖς πνευματικοῖς τὴν προεδρείαν ἔχει. Αὐτοῦ τοῦ Παύλου ἀκούσωμεν ἀριθμοῦντος τὰς ἀρχὰς, καὶ ἐν τῷ ὑψηλότερῳ χωρίῳ τὴν ἀποστολικὴν καθίζοντος. Τί οὖν οὗτός φησιν; *Ὅθι μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους, καὶ ποιμένας· εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων.*

Εἶδες κορυφὴν ἀρχῶν; εἶδες ὑψηλὸν καθήμενον τὸν ἀπόστολον, καὶ οὐδένα πρὸ ἐκείνου ὄντα, οὔτε ἀνώτερον; Πρῶτον γὰρ ἀποστόλους φησὶ, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους καὶ ποιμένας· εἶτα χαρίσματα ἰαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Οὐκ ἀρχὴ δὲ μόνον ἐστὶν ἡ ἀποστολὴ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπόθεσις καὶ ρίζα. Καὶ καθάπερ ἡ κεφαλὴ ἐν τῷ ὑψηλότερῳ τοῦ παντός [76] καθήμεν, οὐ μόνον ἀρχὴ τοῦ σώματος ἐστὶ καὶ ἐξουσία, ἀλλὰ καὶ ρίζα (τὰ γὰρ νεῦρα τὰ διοικούντα τὸ σῶμα ἐξ ἐκείνης πικτόμενα, καὶ ἐξ αὐτοῦ βλαστάνοντα τοῦ ἐγκεφάλου, καὶ τὴν τοῦ πνεύματος δεχόμενα χορηγίαν, οὕτως ἅπαν οἰκονομεῖ τὸ ζῶον), οὕτω καὶ ἡ ἀποστολὴ οὐ μόνον ὡς ἀρχὴ καὶ ἐξουσία τοῖς λοιποῖς ἐπικεῖται χαρίσμασιν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀπάντων ρίζας ἐν αὐτῇ συλλαβοῦσα κατέχει. Καὶ ὁ μὲν προφήτης οὐ δύναται εἶναι καὶ ἀπόστολος καὶ προφήτης· ὁ δὲ ἀπόστολος καὶ προφήτης ἐστὶ πάντως, καὶ χαρίσματα ἔχει ἰαμάτων, καὶ γένη γλωσσῶν, καὶ ἐρμηνείας γλωσσῶν· διὸ ἀρχὴ καὶ ρίζα ἐστὶ τῶν χαρισμάτων.

δ. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, Παῦλον ἡμῖν παραγάγω μάρτυρα. Πρῶτον δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τί ποτὶ ἐστὶ γένη γλωσσῶν. Τί οὖν ἐστὶ γένη γλωσσῶν; Τὸ παλαιὸν ὁ βαπτισθεὶς καὶ πιστεύσας εὐθέως πρὸς τὴν φανέρωσιν τοῦ Πνεύματος διαφόρους ἐλάλει γλώσσαις. Ἐπειδὴ γὰρ ἔτι ἀσθενέστερον διεκίνοιο οἱ τότε, καὶ τὰ νοητὰ χαρίσματα ὀρᾶν οὐκ ἔδύναντο τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς σαρκὸς, ἐδίδοτο αἰσθητὸν χάρισμα, ὥστε τὸ νοητὸ γενέσθαι καταφανές· καὶ ὁ βαπτισθεὶς εὐθέως καὶ τῇ ἡμετέρᾳ γλώσσῃ, καὶ τῇ τῶν Περσῶν, καὶ τῇ τῶν Ἰνδῶν, καὶ τῇ τῶν Σκυθῶν ἐφθέγγετο, ὥστε μαθεῖν καὶ τοὺς ἀπίστους, ὅτι Πνεύματος ἁγίου ἐξίλωτο. Καὶ ἦν τὸ μὲν σημεῖον αἰσθητὸν, ἡ τοιαύτη φωνὴ λέγω· τῇ γὰρ αἰσθήσει τοῦ σώματος αὐτῆς ἤκουον· τὴν δὲ νοητὴν καὶ οὐκ ὀρωμένην τοῦ Πνεύματος χάριν πᾶσι τὸ αἰσθητὸν τοῦτο σημεῖον κατάδηλον ἐποίησε. Καὶ τοῦτο τὸ σημεῖον ἐκαλεῖτο γένη γλωσσῶν. Ὁ γὰρ μίαν γλώσσαν ἔχων ἀπὸ τῆς φύσεως, ποικίλαις ἐλάλει γλώσσαις καὶ διαφόροις ἀπὸ τῆς χάριτος· καὶ ἦν ἰδεῖν ἄνθρωπον ἕνα μὲν τῷ ἀριθμῷ, ποικίλον δὲ

^a Legebatur ... χάρισμα, τὸ νοητὸν. Addidimus ὥστε, postulantiibus sensu, Saxil. in marg., Venet. in Emendationibus. Forst.

^a Φάλαγγα μεταστῆσαντος. Hic incipit ms. Colb.

^b Ms. Colb. κατ' ἑαυτό.

τοῖς χαρίσμασι, καὶ διάφορα στόματα ἔχοντα, καὶ διαφόρους γλώσσας. Ἰδῶμεν οὖν πῶς ὁ Ἀπόστολος καὶ τοῦτο εἶπε τὸ χάρισμα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Περὶ μὲν τοῦτου οὕτω λέγει· *Πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶ*. Εἶδες πῶς ἔχει τὰ γένη τῶν γλωσσῶν, καὶ οὐκ ἔχει μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ πλείονος ὑπερβολῆς ἢ οἱ λοιποὶ πάντες πιστοί; Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Γλώσσαις ἔχω λαλεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ, *Πάντων ὁμῶν μᾶλλον γλώσσαις λαλῶ*. Τὴν δὲ προφητείαν, ἣν εἶπε, δι' ἐκείνων δεῖκνυσι τῶν βημάτων, οὕτω λέγων· *Τὸ δὲ Πνεῦμα βητικῶς λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς ἐστήσονται καιροὶ χαλεποί· ὅτι δὲ τὰ ἐν ὑστέροις καιροῖς λέγειν, προφητεία ἐστὶ, παντί που δῆλον. Καὶ πάλιν, Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἐστήσονται καιροὶ χαλεποί· καὶ πάλιν, Λέγω δὲ ὑμῖν ἐν λόγῳ Κυρίου, ὅτι ἐν παραοσίᾳ αὐτοῦ ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπούμενοι, οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας. Καὶ τοῦτο δὲ προφητεία ἐστίν. Εἶδες πῶς γένη γλωσσῶν καὶ προφητείας ἔχει; Βούλει μαθεῖν πῶς ἔχει καὶ χαρίσματα λαμάτων; Ἀλλὰ τάχως τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τῶν λόγων ἀποδείξεως δεῖται, ὅταν ἴδωμεν οὐ μόνον τοὺς ἀποστόλους, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱμάτια αὐτῶν [77] χαρίσματα λαμάτων ἔχοντα. Ὅτι δὲ καὶ διδάσκαλος ἦν τῶν ἔθνων, πολλαχού τοῦτο λέγει, καὶ δι' τῆς οἰκουμένης ἀντελαμβάνετο πάσης, καὶ διεκυβέρνα τὰς Ἐκκλησίας. Ὅταν οὖν ἀκούσης, πρῶτον ἀποστόλους, δεῦτερον προφήτας, τρίτον ποιμένας καὶ διδασκάλους, χαρίσματα λαμάτων, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν, μάθε ὅτι πᾶσα ἡ χορηγία τῶν λοιπῶν χαρισμάτων, ὡσπερ ἐν κεφαλῇ, τῇ ἀποστολῇ ἐναπόκειται. Ἄρ' οὐ ψεῦδον ἐνομίζετε τοῖνομα τῶν ἀποστόλων πρὸ τοῦτου; Ἰδοὺ νῦν ἔγνωτε πόσον βάθος ἔχει νοήματος τὸ ὄνομα. Ταῦτα δὲ εἰρήκαμεν, οὐκ οἰκείας δυνάμεως ἐπιδειξιν ποιούμενοι· οὐ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τῶν βραθυμότερων τὴν καθρίαν διεγειρούσης, ὥστε μηδὲν παρὰ τρέχειν ἀπλῶς.*

Εἰκότως ἄρα ὑπάτελαν πνευματικὴν ἐκαλέσαμεν τὴν ἀποστολὴν. Ἄρχοντες γὰρ εἰσιν ὑπὸ Θεοῦ χειροτονηθέντες οἱ ἀπόστολοι· ἄρχοντες, οὐκ ἔθνη καὶ πόλεις διαφόρους λαμβάνοντες, ἀλλὰ πάντες κοινῇ τὴν οἰκουμένην ἐμπιστευθέντες. Καὶ ὅτι ἄρχοντές εἰσι πνευματικοί, καὶ τοῦτο ἀποδείξει περὶ ἡμῶν, ἵνα μετὰ τὴν ἀπόδειξιν μάθητε, ὅτι τοσοῦτον βελτίους εἰσιν οἱ ἀπόστολοι τῶν ἀρχόντων τῶν βιωτικῶν, ὅση αὐτοὶ οἱ βιωτικοὶ ἄρχοντες τῶν παιδῶν τῶν παιζόντων ἀμείνους εἰσὶ. Ποῦ γὰρ μεῖζον αἴτη ἐκείνης ἡ ἀρχή, καὶ μᾶλλον τὴν ἡμετέραν συνέχει ζωῆν, καὶ ταύτης ἀρθείσης πάντα οἰχεται καὶ διαλέλυται. Τί ποτ' οὖν ἐστὶν ἀρχῆς σύμβολον, καὶ τίνα ἔχειν τὸν ἄρχοντα χρῆ; Δεσποτηρίου ἐξουσίαν, ὥστε τοὺς μὲν δεῖσαι, τοὺς δὲ λύσαι, τοὺς μὲν ἐκβάλλειν, τοὺς δὲ ἐμβάλλειν κύριός ἐστιν· ἀφεῖναι πάλιν χρημάτων ὀφλήματα, καὶ τοὺς μὲν ἀπολύσαι ὄντας ὑπευθύνους, τοὺς δὲ καλεῦσαι ἀποδοῦναι κύριός ἐστιν· εἰς θάνατον πάλιν ἀπαγαγεῖν, καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου καλέσαι· μᾶλλον δὲ τοῦτο ἄρχοντος μὲν οὐκ ἐστὶ, βασιλέως δὲ μόνον· μᾶλλον δὲ οὐδὲ βασιλέως ὀλόκληρόν ἐστι· τὸ

δῶρον. Οὐ γὰρ ἀπὸ θανάτου καλεῖ τὸν ἀπίοντα, ἀλλ' ἐξ ἀπαγωγῆς μόνον, καὶ ἀπόφασιν μὲν λύσαι δύναται, ἀπὸ θανάτου δὲ ἀνακαλέσασθαι οὐ δύναται· καὶ τὸ μὲν χεῖρον ^a ἔχει, τοῦ βελτίονος δὲ ἀπιστήρηται. Ἀπὸ τῆς ζώνης δὲ πάλιν δοκιμάζομεν τὸν ἄρχοντα, ἀπὸ τῆς τοῦ κήρυκος φωνῆς, ἀπὸ τῶν βαδούχων, ἀπὸ τοῦ ὀχλήματος ^b, ἀπὸ τοῦ ξίφους· ταῦτα γὰρ πάντα ἀρχῆς σύμβολα. Ἰδῶμεν τοίνυν καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων ἀρχὴν, εἰ ταῦτα ἔχει τὰ σύμβολα· ἔχει μὲν, οὐ τοιαῦτα δὲ, ἀλλὰ πολλῶν βελτίονα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι ταῦτα μὲν ὀνόματα πραγμάτων, ἐκεῖνα δὲ ἀλήθεια πραγμάτων· ἵνα μάθῃς τὸ μέσον τῶν παιδῶν τῶν παιζόντων ἀρχὰς, καὶ τῶν ἀρχῶν τῶν ἐχόντων τὰς ἀρχὰς· καὶ, εἰ βούλεσθε, ἀπὸ τοῦ δεσποτηρίου πρῶτον ἀριθμήσομεν. Καὶ γὰρ εἰρήκαμεν, ὅτι κύριος τοῦ δεῖσαι καὶ λύσαι ἐστὶν ὁ ἄρχων. Ὅρα δὴ ταύτην τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀποστόλους ἔχοντας. [78] Ὅσους γὰρ ἂν διήσητε ἐπὶ τῆς γῆς, φησὶν, ἔσονται δεδεμένοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσους ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς ἔσονται λελυμένοι ἐν οὐρανοῖς. Εἶδες δεσποτηρίου, καὶ δεσποτηρίου ἐξουσίαν· καὶ τὸ μὲν ὄνομα τὸ αὐτὸ, τὸ δὲ πρᾶγμα οὐ τὸ αὐτὸ. Δεσμὰ, καὶ δεσμὰ· ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ τῆς γῆς, τὰ δὲ ἐν οὐρανῶ. Οὐρανὸς γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ τὸ δεσποτήριον. Μάθε τοίνυν τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς. Ἐπὶ τῆς γῆς καθήμενοι φέρουσι τὴν ψῆφον, καὶ τῆς ψήφου ἡ δύναμις διαβαίνει τοὺς οὐρανοὺς. Καὶ καθάπερ οἱ μὲν βασιλεῖς καθήμενοι ἐν μιᾷ πόλει ψηφίζονται καὶ νομοθετοῦσιν, ἡ δὲ τῶν ψηφισμάτων καὶ τῶν νόμων δύναμις πᾶσαν διατρέχει τὴν οἰκουμένην· οὕτω καὶ τότε, οἱ μὲν ἀπόστολοι ἐν ἐνὶ τόπῳ καθήμενοι ταῦτα ἐνομοθέτουσιν· ἡ δὲ τῶν νόμων δύναμις, καὶ τῶν δεσμῶν τούτων, οὐχὶ τὴν οἰκουμένην μόνον διέτρεχεν, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὕψος τῶν οὐρανῶν ἀνέβαινεν. Εἶδες δεσποτήριον, καὶ δεσποτήριον· τὸ μὲν ἐπὶ γῆς, τὸ δὲ ἐν οὐρανῶ, τὸ μὲν σωματικῶν, τὸ δὲ ψυχῶν· μᾶλλον δὲ καὶ ψυχῶν καὶ σωματικῶν· οὐ γὰρ σώματα ἐδέσμου μόνον, ἀλλὰ καὶ ψυχὰς.

ε'. Βούλει μαθεῖν πῶς κύριοι ἦσαν καὶ ὀφλήματα ἀφεῖναι; Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πολὺ τὸ διάφορον βφαί· οὐ γὰρ ὀφλήματα χρημάτων, ἀλλ' ὀφλήματα ἁμαρτημάτων ἀφίεσαν· Ἄν γὰρ, φησὶν, ἀφήτε τὰς ἁμαρτίας, ἀφέντων αὐτοῖς· καὶ ὦν ἂν κρατήτε, πεκράτηται. Τί μετὰ τοῦτο ἀποδείξει χρῆ, ὅτι καὶ εἰς θάνατον ἐπεμπον, καὶ ἀπὸ θανάτου πάλιν ἐκάλουν, οὐκ ἐξ ἀποφάσεως μόνης, καὶ ἀπαγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ θανάτου τοὺς κειμένους ἦδη καὶ διαφθαρέντας ἀνιστύντες; Ποῦ τοίνυν κατεδικασαν; ποῦ δὲ ἀπήλλαξαν θάνατον; Ὁ Ἀνανίας καὶ ἡ Σάπφειρα ἱεροσυλίας ἐτάλωσαν· εἰ γὰρ καὶ τὰ ἐαυτῶν ἔκλειψαν χρήματα, ἀλλ' ὅμως ἱεροσυλίας τὸ τὸλμημα ἦν· μετὰ γὰρ τὴν ὑπόσχασιν οὐκ ἔτι ἦν αὐτῶν τὰ χρήματα. Τί οὖν ὁ Ἀπόστολος; Ἄκουσον πῶς, καθάπερ ἐν δικαστηρίῳ καθήμενος, τὸν ἱερόσυλον εἰσάγει, καὶ πρῶτον προσάγει καθάπερ δικαστῆς, καὶ τότε τὴν ἀπόφασιν ἐκ-

^a Colb. λύσαι δύναται· ἀλλ' ἐμβάλλειν μὲν εἰς θάνατον δύναται, ἀπὸ θανάτου δὲ ἀνακαλέσασθαι οὐ δύναται· καὶ τὸ μὲν χεῖρον.

^b Colb. ἀπὸ τοῦ ὀχλήματος, a curru, quae lectio germana ut ex sequentibus arguitur. Editi ὀνήματος.

numero quidem unum, varium autem donis, ac diversa possidentem ora, linguasque diversas. Videamus itaque quo pacto Apostolus hoc quoque donum haberet, et alia omnia. De hoc quidem ita loquitur: *Magis quam vos omnes linguis loquor* (1. Cor. 14. 18). Vides ut genera linguarum habeat, nec solum habeat, sed majori cum ubertate quam cæteri omnes fideles? Non enim dixit modo, *Linguis loqui possum, sed Magis quam omnes vos linguis loquor*. Prophetiam autem qua præditus erat, illis verbis indicabat, cum diceret: *Spiritus autem manifeste dicit, quod in novissimis temporibus instabunt tempora periculosa* (2. Tim. 3. 1. coll. 1. Tim. 4. 1): porro quæ novissimis temporibus evenient dicere, prophetiam esse nemo ignorat. Et rursus, *Hoc scitote, quod in novissimis temporibus instabunt tempora periculosa* (2. Tim. 3. 1): et rursus, *Dico enim vobis in verbo Domini, quoniam in adventu ejus nos qui vivimus, qui residui sumus, non præveniemus eos, qui dormierunt* (1. Thess. 4. 14). Hoc quoque prophetia est. Vides illum et genera linguarum et prophetias habuisse? Vis etiam discere, quo pacto gratias curationum habuerit? Sed hoc fortasse verborum demonstratione non indiget, cum non Apostolos tantum, sed ipsorum etiam vestes gratis curationum præditas fuisse videamus. Doctorem autem gentium se fuisse multis in locis testatur, ac se toti terrarum orbi subvenisse, et Ecclesias gubernasse. Cum igitur audieris, primum Apostolos, deinde Prophetas, tertio Pastores ac Doctores, gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, discere reliquarum gratiarum copiam omnem tamquam in capite in Apostolatu residere. Numquid nudum esse nomen Apostolorum antea censebatis? Ecce, quanta profunditas sensuum hoc ex nomine comprehensa novistis. Hæc autem a nobis dicta sunt, non ut nostram virtutem ostentaremus: neque enim nostra sunt quæ dicuntur, sed gratiæ Spiritus quæ negligentiorum segnitiam excitat, ut nihil temere prætermittat.

Apostolatus Consulatus spiritualis. — Merito igitur spiritualem Consulatum appellavimus Apostolatum. Sunt enim a Deo designati magistratus Apostoli; magistratus, quibus non gentes urbesque variæ tribuuntur, sed quorum omnium fidei simul totus orbis terrarum committitur. Porro magistratus illos esse spirituales demonstrare conabor, ut ex demonstratione intelligatis tanto meliores sæcularibus magistratibus esse Apostolos, quanto ipsi magistratus sæculares ludentibus pueris antecellunt. Multo quippe magistratus iste præstantior est illo, magisque vitam nostram continet, eoque sublato omnia pessumdantur et pereunt. Quoddam igitur est magistratus insigne, et quædam sunt, quæ habere debet hic magistratus? Potestatem in carcerem, sic ut alios vincire compedibus, alios solvere, alios educere, alios possit conjicere: rursus pecuniarum debita dimittere, atque alios qui obnoxii erant absolvere, aliis ut restituant imperare, ex ipsius pendet arbitrio: ad mortem rursus adducere, atque a morte revocare: vel potius hoc

magistratus non est, sed Imperatoris solius: vel potius ne Imperatoris quidem est integrum donum. Neque enim revocat a morte defunctum, sed eum tantum, qui abducitur, ac sententiam quidem potest rescindere, sed non potest a morte revocare¹; atque illud quidem habet quod deterius est, eo vero destitutus est, quod est præstantius. Rursus magistratum ex cingulo æstimamus, ex voce præconis, ex satellitibus, ex curru, ex gladio; hæc enim omnia magistratus sunt insignia. Videamus igitur num Apostolorum etiam magistratus hæc habeat insignia: habet ille quidem, sed non talia, verum multo præstantiora. Atque ut intelligas hæc quidem rerum esse nomina, illa vero rerum veritatem: ut quod sit discrimen intelligas inter pueros qui magistratus ludunt et eos qui magistratus, gerunt; ac si placet, a carcere initium enumerationis ducemus. Diximus enim in potestate situm esse magistratus, ut vinciat et solvat. Vide rursus hoc imperium esse penes Apostolos. *Quoscumque enim ligaveritis super terram, inquit, erunt ligati in cælis: et quoscumque solveritis super terram, erunt soluti in cælis* (Math. 18. 18). Vides carceris, et carceris potestatem: et nomen quidem idem, rem autem minime eandem. Vincula et vincula; sed alia in terra, in cælo alia. Cælum quippe carcer illis est. Cognosce igitur amplitudinem magistratus. In terris sedentes sententiam ferunt, et ad cælos usque penetrat virtus sententiæ. Et quemadmodum Imperatores in una quidem civitate residentes sententiam ferunt, ac leges sanciant, ac sententiarum legumque vis universum orbem terrarum permeat: sic etiam tum temporis Apostoli quidem uno in loco residentes hæc sanciebant: porro legum virtus et vinculorum istorum non solum orbem terrarum pervadebat, sed ad ipsum cælorum fastigium ascendebat. Vides carcerem et carcerem, alterum in terris, alterum in cælis; alterum corporum, alterum animarum: imo vero et animarum et corporum: neque enim corpora tantum, sed etiam animas vinciebant.

5. Debita dimittebant Apostoli. — Vis intelligere, quo pacto in potestate illorum esset et debita dimittere? Siquidem hic quoque multum discriminis offendet; neque enim pecuniarum debita, sed peccatorum debita remittebant. *Quorum enim, inquit, remisistis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, retenta sunt* (Joan. 20. 23). Quid post hæc opus est ostendere eos ad mortem transmisisse, ac rursus a morte revocasse, non post sententiam tantum latam, et jam abductos ad supplicium liberantes, sed reipsa defunctos et jam extinctos a mortuis excitantes? Ubi ergo condemnarunt? ubi a morte vindicarunt? Ananias et Sapphira sacrilegii convicii jam fuerant: tametsi enim suas pecunias furati erant, fuit tamen crimen sacrilegii: quandoquidem post promissionem jam non erant illorum pecuniæ. Quid igitur Apostolus? Audi qua ratione, tamquam in judicio considerens, sacrilegum ad judicium sistat, et interrogationem tamquam iudex adhibeat,

¹ Colb., *sententiam potest rescindere; potest quidem morti tradere, a morte autem revocare non potest.*

ac sententiam deinde pronuntiet. Neque enim ante quam sciscitetur, fert sententiam: quamquam enim manifestum erat delictum, tamen ut nobis qui foris adstant persuaderet justam a se ferri sententiam, propterea interrogationem adhibet his verbis utens: *Cur implevit satanas cor tuum, ut mentireris Spiritui sancto, et fraudares de pretio agri? Nonne manens tibi manebat, et venundatum in tua erat potestate? Non es mentitus hominibus, sed Deo (Act. 5. 3. 4).* Quid igitur audiens ille sermones istos? Cecidit, et expiravit. Vides ut gladium etiam habeant Apostoli? Cum dicentem Paulum audiveris, *In omnibus gladium Spiritus, quod est verbum Dei (Ephes. 6. 17)*, recordare sententiæ istius, quod nusquam gladius sit, et solo verbo sacrilegus percussus ceciderit. Vidisti gladium exacutum ac nudatum? Nusquam ferrum, nusquam capulus, nusquam manus: sed loco manus lingua, verba proferens loco gladii, confestim illum occidit. Post hunc introivit uxor, et occasionem illi excusationis, ansam veniæ præbere voluit: propterea rursus interrogat, *Dic mihi, si tanti agrum vendidisti (Act. 5. 8).* Tametsi non tanti venditum sciebat: sed ut ipsam per interrogationem ad pœnitentiam invitaret, ac peccati se condemnaret, et illi veniam impertiret, idcirco eam interrogat: illa tamen in impudentia perseverabat; propterea in consortium supplicii mariti venit. Vides carceris potestatem? vides ut possint ad mortem mittere? Videamus id quod melius est, quo pacto rursus a morte revocent. Tabitha discipula mortua est, quæ multis eleemosynis celebris erat, et ad Apostolos statim curritur. Sciebant enim illos mortis ac vitæ potestatem habere: sciebant cælestium principatum delapsam in terras. Quid ergo Petrus? *Tabitha, surge (Act. 9. 40)*, inquit. Nullo alio illi opus fuit, non ministris, non famulis; sed ad resurrectionem verba suffecerunt; vocem igitur audivit mors, et retinere mortuam non potuit. Vides quales sint iudicum istorum voces? Siquidem externorum iudicum voces imbecillæ sunt. Licet enim imperet ex illis quispiam, si famulus non obtinere, res imperata interrumpitur: hic autem non est opus famulis; tantum dixit, et continuo factum est. Vides eorum carcerem, quod magistratus est insigne: vides, quo pacto peccata dimittant, quo pacto mortem discutiant, quo pacto in vitam revocent. Vis cingulum etiam illorum cognoscere? Siquidem cinctos illos misit Christus non corio, sed veritate; hoc cingulum sanctum et spirituale; propterea dicit: *Succincti lumbos vestros in veritate (Ephes. 6. 14)*. Spiritualis enim est magistratus, quocirca nihil sensibile quaerendum; *Omnis quippe gloria filiae regis ab intus (Psalm. 45. 14)*.

Carnifices habent Apostoli dæmonas. — Sed quid? num vis carnifices etiam videre? Carnifices sunt, qui reos virgis cædunt, qui in ligno suspendunt, et latera deradunt, qui castigant, qui puniunt. Visne igitur istos videre? Non homines habent, sed ipsum diabolum, et dæmones: qui corpore sunt et carne circumdati, ministras habebant incorporeas virtutes. Audi sane quo pacto cum auctoritate Paulus illis imperaret:

siquidem de eo qui fornicatus erat, scribens dicebat: *Tradite hujusmodi satanæ in interitum carnis (1. Cor. 5. 5)*. Rursus cum alii blasphemarent, hoc ipsum fecit: *Tradidi enim illos, inquit, satanæ, ut discant non blasphemare (1. Tim. 1. 20)*. Quid restat ostendendum? num currus etiam illos habere? Sed ne hæc quidem nobis demonstratio deerit: siquidem Philippum, postquam eunuchum baptizavit, et sacris mysteriis initiavit, eam revertendum illi esset, rapuit ipsum Spiritus, et a deserto translatus Azoti reperiens est (Act. 8. 39. 40). Vides currum alatum? vides celerius vento vehiculum? Rursus in paradysam pergere Apostolum oportuit, tanta itineris longinquitate, tam immenso dissitum intervallo: tum ille subito raptus illuc nullo negotio et in brevi momento temporis transferebatur (2. Cor. 12. 2). Tales igitur currus sunt: vox autem præconis est, et ipsa rursus magistratus digna. Non enim antecedeat illos homo vocem mittens, verum Spiritus gratia, et per miracula demonstratio quavis tuba clariorem vocem mittebat, atque ita viam illis ubique faciebat. Et quemadmodum in multa dignitate ac magnificentia constituti sunt magistratus, nec audent privati passim cum illis misceri: sic in Apostolis accidebat: *Cæterorum enim, inquit, nemo audebat se conjungere illis; sed magnificabat eos populus (Act. 5. 13)*. Vides carceris potestatem, et remittendi debita facultatem, et gladios illos habuisse, cinguloque fuisse præcinctos, curru vectos, vocem præcedere quavis tuba clariorem, et in multa pompa illos fuisse ac splendore decoratos?

6. *Ad nuper illuminatos cohortatio.* — Jam operæ pretium fuerit et omnes illorum res præclare extant indicare, et quæ illorum in orbem terrarum gestas beneficia. Nam et hoc magistratum est, ut non honore tantum fruantur, sed et multam sollicitudinem et curam erga subditos præ se ferant. Sed jam plura dicta sunt, quam oportebat. Quocirca ad alium differens ista tractatum, ad eorum cohortationem, qui nuper illuminati sunt, traducere sermonem conabor. Nemo autem consilium existimet intempestivum: jam enim dixi non modo post decem et viginti dies, sed et post decem et viginti annos posse nuper illuminatos vocari eos, qui mysteriis initiati sunt, si vigilantes et sobrii fuerint. Qua igitur optima ad illos cohortatione utemur? Si nimirum iis modum natiuitatis in memoriam revocemus, et priorem et posteriorem, naturalem ac spiritualem, et quodnam sit inter utramque natiuitatem discrimen, ostendamus. Imo vero necesse non est, ut ex nobis illi ista discant: ipse tonitruus filius de his ipsos admonet, dilectus Christi Joannes. Quid igitur ille dicit? *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. 1. 12)*: deinde priorem illis natiuitatem in memoriam revocans, et ex comparatione sanctitatem ac dignitatem præsentis gratiæ declarans, sic ait: *Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt (Joan. 1. 13)*. Uno verbo nobilitatem illorum expressit. O munda natalia! o spirituales partus! o nova puerperia! sine utero conceptio, sine ventre natiuitas, sine carne

ἀγει. Οὐ γὰρ πρὸ τῆς ἐρωτήσεως ἡ ἀπόφασις· δὴλ-
 ῶν γὰρ ἦν ἡ ἀμαρτία· ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς τοὺς ἐξωθεν
 παριστώτας πείσῃ, ὅτι δικαίως ἐπάγει τὴν ψῆφον,
 διὰ τοῦτο ποιεῖται τὴν ἐρώτησιν, οὕτω λέγων· *Διὰ τί
 ἐπλήρωσεν ὁ Σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαι
 σε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ νεκρῶσασθαι
 ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; Οὐχὶ μένον σοι ἔμενε,
 καὶ πρᾶθῆν ἐπὶ τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχεν; Οὐκ
 ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Τί οὖν ἀκούων
 ἐκεῖνος τοὺς λόγους τούτους; Πεσὼν ἐξέψυξεν. Εἶδες
 πῶς καὶ ξίφος ἔχουσιν οἱ ἀπόστολοι; Ὅταν ἀκούσης
 Παύλου λέγοντος, ὅτι Ἐπὶ πᾶσι τὴν μάχαιραν τοῦ
 Πνεύματος, ὃ ἐστὶ ῥῆμα Θεοῦ, ἀναμνήσθητι τῆς
 ἀποφάσεως ταύτης, ὅτι οὐδαμοῦ ξίφος, καὶ τῷ ῥή-
 ματι πληγεὶς ὁ ἱερόσυλος ἔπεσεν. Εἶδες μάχαιραν
 ἤκωνημένην καὶ γεγυμνωμένην; Οὐδαμοῦ σίδηρος,
 οὐδαμοῦ λαθὴ, οὐδαμοῦ χεῖρες· ἀλλὰ ἀντὶ τῆς χειρὸς
 ἡ γλῶττα, τὰ ῥήματα ἀντὶ τῆς μαχαίρας ἐξενεγκούσα,
 εὐθέως ἐκείνους ἀπέσφαξε. Μετὰ [79] τούτων εἰσῆλ-
 θεν ἡ γυνή, καὶ ἐβούλετο αὐτῇ δοῦναι πρόβατον
 ἀπολογίας, ἀρρομὴν συγγνώμης· διὰ τοῦτο πάλιν
 ἐρωτᾷ· *Εἰπέ μοι, εἰ τοσοῦτον τὸ χωρίον ἀπέδοσθε.*
 Καίτοι γε ἦδει, ὅτι οὐ τοσοῦτον· ἀλλ' ἵνα αὐτὴν διὰ
 τῆς ἐρωτήσεως εἰς μετάνοιαν ἀγάγῃ, καὶ καταγῶν
 τῶν ἡμαρτημένων, καὶ μεταδῶν συγγνώμης αὐτῇ,
 διὰ τοῦτο αὐτὴν ἐρωτᾷ· ἀλλ' ὁμοῦ ἐκείνη μετὰ ταῦτα
 ἀναισχύοντως διέκειτο· διὰ τοῦτο ἐκοινώνησε τῆς τι-
 μωρίας τοῦ ἀνδρός. Εἶδες δεσμοτηρίου δύναμιν;
 εἶδες πῶς εἰσι κύριοι εἰς θάνατον πέμπειν; Ἴδωμεν
 καὶ τὸ βέλτιον, πῶς ἀπὸ θανάτου ἀποκαλοῦνται πάλιν.
 Ἡ Ταθιθᾶ, ἡ μαθήτρια, ἐλεημοσύναις πολλαῖς
 κομῶσα ἀπέθανε· καὶ δρόμος εὐθέως ἐπὶ τοὺς ἀπο-
 στόλους. Ἡδίσταν γὰρ ὅτι καὶ θανάτου καὶ ζωῆς
 ἐξουσίαν εἶχον· ἦδίσταν τὴν ἄνω ἀρχὴν κατὰ κατε-
 νευθεῖσαν. Τί οὖν ἐλλῶν ὁ Πέτρος; *Ταθιθᾶ, ἀνά-
 στηθι.* φησὶν. Οὐδεμίαν πραγματείαν ἐδέησεν αὐτῇ,
 οὐχ ὑπηρετῶν, οὐ διακόνων· ἀλλ' ἤρκεισε τὰ ῥήματα
 πρὸς τὴν ἀνάστασιν· ἤκουσε γοῦν τῆς φωνῆς ὁ θά-
 νατος, καὶ οὐκ ἴσχυσε κατασχεῖν τὴν νεκράν. Εἶδες
 οἷα τῶν δικαστῶν τούτων αἱ φωναὶ α; Αἱ μὲν γὰρ
 τῶν ἐξωθεν δικαστῶν ἀσθενεῖς. Κἂν γὰρ ἐπιτάξῃ τις
 ἐκείνων, ὁ δὲ διακόνων μὴ ὑπηρετήσῃ, διεκόπη τὸ
 προσταθῆν· ἐνταῦθα δὲ οὐ δεῖται διακόνων· ἀλλ'
 εἶπε, καὶ εὐθέως ἐγένετο. Εἶδες αὐτῶν τὸ δεσμοτή-
 ριον, ὅπερ ἀρχῆς ἐστὶ σύμβολον· εἶδες πῶς ἀφιδίαν
 ἀμαρτήματα, πῶς λύουσι θάνατον, πῶς εἰς ζωὴν
 ἐπανάγουσι. Βούλει μαθεῖν καὶ τὴν ζώνην αὐτῶν;
 Καὶ γὰρ ἐξωσμένους αὐτοὺς ὁ Χριστὸς ἐπεμφεν, οὐχ
 ἐν δέρματι, ἀλλ' ἐν ἀληθείᾳ· αὕτη ἡ ζώνη ἀγία καὶ
 πνευματικὴ· καὶ διὰ τοῦτο φησὶ· *Περιβιζόμενοι
 τὴν ἄσφιν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ.* Καὶ γὰρ ἡ ἀρχὴ
 πνευματικὴ, διὸ μηδὲν αἰσθητὸν ζῆται· Πᾶσα γὰρ
 ἡ θεία τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλείως ἐσώθη.*

Ἄλλὰ τί; βούλει καὶ τοὺς δημίους ἰδεῖν; Δήμεοὶ
 εἰσιν οἱ τοὺς ὑπευθύνους μαστιζόντες, προσαρπύοντες
 τῇ ψύλῳ, διαζαίνοντες τὰς πλυσράς, παιδεύοντες
 κολάζοντες. Βούλει οὖν τούτους ἰδεῖν; Οὐκ ἀνθρώ-
 πους ἔχουσιν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν διάβολον, καὶ τοὺς δαί-
 μονας· οἱ σῶμα καὶ σάρκα περικεῖμενοι, τὰς ἀπο-

μάτους εἶχον ὑπηρετούσας δυνάμεις. Ἄκουσον γοῦν
 πῶς μετὰ αὐθεντίας ἐκείνους ἐπέταττον ὁ Παῦλος·
 περὶ γὰρ τοῦ πεπορευκότος γράφων ἔλεγε· *Παρά-
 δοτε τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δεσθρον τῆς
 σαρκός.* Πάλιν ἐφ' ἐτέρων βλασφημούντων τὸ αὐτὸ
 τοῦτο πεποίηκε· *Παρέδωκα γὰρ αὐτοὺς, φησὶ, τῷ
 Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημῶν.* Τί λοιπὸν
 ὑπολέλειπται δεῖξαι; ὅτι καὶ ὀχήματα ἔχουσιν; Ἄλλ'
 οὐδὲ ταύτης ἀπορήσομεν τῆς ἀποδείξεως· τὸν γὰρ
 Φίλιππον, ἐπειδὴ τὸν εὐνοῦχον ἐδάπτισε, καὶ πρὸς
 τὴν ἱερὰν μυσταγωγίαν ἐχειραγωγῆσεν, εἶδε δὲ αὐτὸν
 ἐπανελεθεῖν, ἤρπασεν αὐτὸν τὸ Πνεῦμα, καὶ εὐρέθη
 εἰς Ἄζωτον ἀπὸ τῆς ἐρήμου. Εἶδες βηγμα ὑπόπτει-
 ρον; εἶδες ζεύγος ἀνέμου σφοδρότερον; Πάλιν εἶδε
 τὸν ἀπόστολον εἰς τὸν παράδεισον ὀδεῦσαι, μήκος
 οὕτω πολὺ, καὶ διάστημα ἄπειρον· κἀκεῖνος πάλιν
 ἀθρόον ἄρπαγεις ἐκαὶ μετεφέρετο [80] ἀπονητὶ, καὶ
 ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή. Τὰ μὲν οὖν ὀχήματα
 τοιαῦτα· ἡ δὲ τοῦ κήρυκος φωνή, καὶ αὕτη πάλιν
 ἀξία τῆς ἀρχῆς. Οὐ γὰρ ἐνθροῦνος αὐτῶν προηγεῖτο,
 φωνὴν ἀφίεις, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, καὶ ἡ
 διὰ τῶν θαυμάτων ἀπὸδειξις πάσης σάλπιγγος λαμ-
 προτέραν ἤφειε φωνήν· οὕτως αὐτοῖς πανταχοῦ
 προδοποιεῖ. Καὶ καθάπερ οἱ ἄρχοντες ἐν πολλῇ πε-
 ριφανείᾳ καθιστῆχαι, τῶν ἰδιωτῶν ἐν τοῖς μόνον
 αὐτοῖς ἀπλῶς ἀναμίγνυσθαι· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀπο-
 στόλων ἐγένετο· *Τῶν γὰρ λοιπῶν, φησὶν, εὐθεῖς
 ἐτόλμα κολιῦσθαι αὐτοῖς· ἀλλ' ἐμεγάλυνεν αὐ-
 τοῖς ὁ λαός.* Εἶδες δεσμοτηρίου δύναμιν, καὶ ἀφ-
 ἔσεως ὀφλημάτων ἰσχύον, καὶ ξίφος ἔχοντας, καὶ ζώνην
 ἐξωσμένους, καὶ ὀχήματι ὀδεύοντας, καὶ φωνὴν πά-
 σης σάλπιγγος λαμπροτέραν προηγουμένην αὐτῶν,
 καὶ ἐν πολλῇ περιφανείᾳ ὄντας;

ς. Ἄνω καὶ ἰσὺν ὅτι καὶ τὰ κατορθώματα αὐτῶν δεῖξει
 πάντα, καὶ ὅσα τὴν οἰκουμένην ὠνεύσαν. Καὶ γὰρ καὶ
 τοῦτο ἀρχόντων, τὸ μὴ τιμῆς ἀπολαύειν μόνον, ἀλλὰ
 καὶ πολλὴν ἐνδείκνυσθαι πρὸς τοὺς ἀρχομένους τὴν
 πρόνοιαν καὶ τὴν προστασίαν. Ἄλλὰ πλείονα τοῦ
 δόνητος καὶ τὰ εἰρημένα. Διὰ τοῦτο εἰς ἑτέραν ἀνα-
 θαλλόμενος ταῦτα διάλεξε, πρὸς τὴν τῶν νεοφωτί-
 στων παραίνεσιν παραγαγεῖν πειραζομαί λόγον. Μη-
 δεῖς δὲ ἀκαιρον νομιζέτω τὴν συμβουλίαν. Καὶ γὰρ
 εἴθην εἰπὼν, ὅτι οὐ μετὰ δέκα καὶ εἴκοσι ἡμέρας
 μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ δέκα καὶ εἴκοσι ἔτη δυνατὸν
 νεοφωτιστούς καλεῖν τοὺς μεμυημένους, ἐκ νήφουσι.
 Τίς οὖν ἀν γένοιτο πρὸς τούτους ἀρίστη παραίνεσις;
 Εἰ τοῦ τρόπου τῆς γεννήσεως αὐτοὺς ἀναμνήσασαιμεν,
 καὶ τοῦ προτέρου, καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ φυσικοῦ,
 καὶ τοῦ πνευματικοῦ, καὶ τί τὸ μέσον ἐκατέρας τῆς
 γεννήσεως δεῖξαιμεν. Μᾶλλον δὲ οὐ δεῖ παρ' ἑμῶν
 αὐτοὺς ταῦτα μανθάνειν· αὐτοὶ ὁ τῆς βροντῆς ὑλὴς
 περὶ τούτων αὐτοῖς διαλέξεται, ὁ ἀγαπητὸς τοῦ
 Χριστοῦ Ἰωάννης. Τί οὖν ἐκείνός φησιν; Ὅσοι δὲ
 ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνη
 Θεοῦ γενέσθαι· εἶτα ἀναμνήσασαί αὐτοὺς τῆς
 προτέρας γεννήσεως, καὶ ἐκ συγκρίσεως τὸ σεμνὸν
 τῆς παρούσης χάριτος ἐνδεικνύμενος, οὕτω φησὶ·
*Οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρῶν,
 ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν.* Ἐν ῥήματι αὐτῶν
 ἐδείξε τὴν εὐγένειαν. Ὡ καθαρῶν ὀδίνων! Ὡ πνευ-
 ματικῶν τέκνων! Ὡ καινῶν λογευμάτων! χωρὶς μή-
 τρος ἡλικίας, χωρὶς γαστρὸς γέννησις, χωρὶς σαρ-

* Colb. αὶ φωναί. Editi male φωναι

κός τόκος, τόκος πνευματικός, τόκος ἐκ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας Θεοῦ, τόκος εὐφροσύνης γέμων καὶ χαρᾶς. Ἄλλ' οὐ τοιοῦτος ὁ πρότερος, ἀλλ' ἀπὸ θρήνων ἔχει τὴν ἀρχὴν. Τὸ γὰρ παιδίον ἐκ τῆς μητρὸς ὀλισθαίνει καὶ ἐκ τῆς νηθῆος καταφερόμενον, πρῶτην φωνὴν μετὰ δακρύων ἐκβάλλει, καθάπερ τίς φησι· *Πρῶτην φωνὴν τὴν ὁμιλίαν ἀπασιν Ἰσα κλαίω*. Διὰ θρήνων γὰρ ἡ εἰσδοὸς εἰς τὸν βίον, διὰ δακρύων προίμια, τῆς φύσεως τὸ μᾶλλον ὀδυνηρὸν προαναφωνοῦσης. Τί κλαίει τὸ παιδίον εἰς φῶς ἰδόν; Διὰ τοῦτο· πρὸ μὲν τῆς ἁμαρτίας ἔλεγεν ὁ Θεός, *Ἀφ' ἑσέσθε, καὶ πληθύνεσθε*, ὅπερ εὐλογίας ἦν· τὸ δέ, *Ἐν λύπαις τέβη τέκνη*, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, ὅπερ τιμωρίας ἦν. Οὐ δάκρυα δὲ ἐν τῇ γεννήσει μόνον, ἀλλὰ [81] καὶ σπάργανα καὶ δεσμά· δάκρυα ἐν τῇ γεννήσει, δάκρυα ἐν θανάτῳ· σπάργανα ἐν γεννήσει, σπάργανα ἐν θανάτῳ· ἵνα μάθῃς ὅτι πρὸς θάνατον ἢ ζωὴ αὐτῆ τελευτεῖ, καὶ πρὸς ἐκεῖνο καταστρέφει τὸ τέλος. Ἄλλ' οὐχ ἡ γέννησις αὕτη. Οὐ-

δαμοῦ δάκρυα καὶ σπάργανα, ἀλλὰ λελυμένος ὁ γεννηθεὶς, καὶ πρὸς ἀγῶνας παρεσκευασμένος· διὰ τοῦτο ἔφατο οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρες, ἵνα τρέξῃ καὶ πυκτεύῃ· οὐδαμοῦ θρήνος, οὐδαμοῦ δάκρυα ἐνταῦθα, ἀλλ' ἀσπασμοί, καὶ φέλλαι, καὶ περιπλοκαὶ τῶν ἀδελφῶν τὸ οικεῖον μέλος ἐπιγυροσκότων, καὶ ὥσπερ ἐκ μακρᾶς ἀπολαβόντων ἀποδημίας. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ τοῦ φωτισματος ἐχθρὸς ἦν, μετὰ δὲ τὸ φῶτισμα γέγονε φίλος τοῦ κοινοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότη, διὰ τοῦτο πάντες συνηδόμεθα· διὰ τοῦτο καὶ τὸ φιλῆμα εἰρήνην καλεῖται, ἵνα μάθωμεν ὅτι πόλεμον κατέλυτον ὁ Θεός, καὶ πρὸς τὴν οικειώσιν ἐπανήγαγε τὴν ἑαυτοῦ. Ταύτην οὖν τηρώμεν διηγεκῶς, ταύτην φυλάττωμεν τὴν εἰρήνην, ταύτην ἐκταίνωμεν τὴν φιλίαν, ἵνα καὶ τῶν αἰωνίων ἐπιτύχωμεν σπηγῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Ὅτι οὐκ ἀνίδυρον τοῖς ἀκροαταῖς τὸ σιγᾶν τὰ λεγόμενα ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ τίτος ἐνεκεν αἱ πράξεις ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἀναγινώσκονται, καὶ διὰ τὸ οὐκ ἔδειξε πᾶσιν θαντὸν ἀναστὰς ὁ Χριστός, καὶ δεῖ τῆς ὄψης σαφωτέραν παρόσχε τὴν τῆς ἀναστάσεως ἀπόδειξιν τὴν διὰ τῶν σημείων τῶν ἀποστόλων.

α'. Τὸ μὲν πλεόν τοῦ χρέους τοῦ συντεθέντος ἡμῖν ὑπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν ἐν ταῖς ἔμπροσθεν ὑμῖν καταβόλομεν ἡμέραις· ἐπειδὴ δὲ ἔτι μικρὸν ἐναπέμεινε λείψον, ἀνάστην καὶ τοῦτο καταθήσω ὑμῖν σήμερον. Εἰ δὲ μετ' ἀκριθείας φυλάττετε τὰ εἰρημένα, καὶ μετὰ πολλῆς κατέχετε σπουδῆς, ὑμεῖς ἂν εἰδείητε οἱ τὸ ἀργύριον ὑποδεξάμενοι, καὶ τῶν ἀργυρίων τούτων μέλλοντες τὸν λόγον διδόναι τῷ Δεσπότη κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ὅταν οἱ τὰ τάλαντα πιστευθέντες καλῶνται, καὶ τὰς εὐθύνas ὑπέχωσιν· ὅταν ἰδῶν ὁ Χριστὸς ἀπαιτῇ τοὺς τραπεζίτας τὸ ἀργύριον τοῦτο μετὰ τῶν τόκων. Ἔδει γὰρ σε, φησί, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας, καὶ ἐγὼ ἔλθω μετὰ τόκου ἂν ἀπῆτησα αὐτό*. Ὁ τῆς πολλῆς καὶ ἀράτου φιλανθρωπίας τοῦ Δεσπότη! Ἀνθρώπους κωλύων ἀπαιτεῖν τόκους, αὐτὸς ἀπαιτεῖ τόκους. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἐκεῖνος ὁ τόκος διαβεβλημένος ἐστὶ καὶ κατηγορίας ἀξίος· οὗτος δὲ ἐπαινετός καὶ πολλῆς ἀποδοχῆς ἐστὶν ἀξίος. Ἐκεῖνος τοῖνον ὁ τόκος, ὁ τῶν χρημάτων λέγω, καὶ τὸν λαμβάνοντα, καὶ τὸν διδόντα ζημιοῖ, καὶ τοῦ μὲν λαμβάνοντος ἀπόλλυσι τὴν ψυχὴν, τοῦ δὲ διδόντος [82] ἐπιτρέψει τὴν πενίαν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπώτερον, ἀλλ' ἢ ὅταν τις τὴν πενίαν τοῦ πλησίον ἐμπορεύηται, καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν πραγματεύηται συμφοράς; ὅταν τις προσωπεῖον φιλανθρωπίας ἔχων πᾶσαν ἀπανθρωπίαν ἐπιδεικνύεται, καὶ ὁ χεῖρα ἂ μέλων ὀρέγειν πρὸς τὸ βράθρον ὠθῆ τὸν βοηθείας δεόμενον; Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; Οὐ διὰ τοῦτο πρὸς σὰς ἦλθε θύρας ὁ πένης, ἵνα κῦξήσῃς αὐτοῦ τὴν πενίαν, ἀλλ' ἵνα λύσῃς αὐτοῦ τὴν πενίαν· οὐ δὲ ταυτὸν ποιεῖς, οἷον οἱ τὰ δηλητήρια κεραννύντες φάρμακα· καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τὴν συνήθη

τροφὴν αὐτοῖς ἀναμίξαντες ἀνεπαίσθητον ποιῶσι τῆς ἐπιβουλήν, καὶ οὗτοι φιλανθρωπίας προσχηματι τῶν τόκων τὸν βλεθρον κρύψαντες, οὐκ ἐῴσιν αἰσθῆσθαι τῆς βλάβης τοὺς μέλλοντας πίνειν τὸ θανάσιμον τοῦτο φάρμακον. Διὸπερ εὐκαιρον, ὃ περὶ τῆς ἁμαρτίας εἰρηται, καὶ περὶ τῶν τοκίζόντων καὶ θανατομένων εἰπεῖν. Τί δὲ περὶ τῆς ἁμαρτίας εἰρηται; *Πρὸς καιρὸν, φησί, γλυκαίνει τὸν λάρυγγα, ὕστερον δὲ πικρότερον χολῆς εὐρήσει, καὶ ἠχορημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου*. Τοῦτο τοῖνον καὶ ἐπὶ τῶν θανατιζομένων γίνεται· ὅταν μὲν γὰρ λαμβάνῃ τὰ χρήματα ὁ δεόμενος, παραμυθίαν λαμβάνει μικρὰν τινα καὶ πρόσκαιρον· ὕστερον δὲ τῶν τόκων αἰζομένων, καὶ τοῦ φορτίου μεζονος τῆς δυνάμεως γενομένου, ἐκεῖνο τὸ γλυκὺ καὶ λιπάναν τὸν λάρυγγα πικρότερον χολῆς ὑψεται γινόμενον, καὶ ἠχορημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου, τῶν πατρώων πάντων ἀποστήναι ἄθροον ἀναγκαζόμενος.

β'. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ πνευματικά τὸν λόγον μετάγωμεν. Ἔδει σε, φησί, *καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας*, ἐκεῖνου τοῦ ἀργυρίου τραπεζίτας ὑμᾶς καλῶν τοὺς τῶν ρημάτων τούτων ἀκροατάς. Καὶ τίος ἐνεκεν τραπεζίτας ὑμᾶς ἐκάλεσεν ὁ Θεός; Παιδεύων ἅπαντας τὴν αὐτὴν σπουδὴν ἐπιδεικνυσθαι περὶ τὴν δοκιμασίαν τῶν λεγομένων, ὅσην ἐκεῖνοι σπουδὴν ἔχουσι περὶ τὴν ἐξέτασιν καὶ εἰσοδὸν τῶν νομισμάτων. Καθάπερ γὰρ οἱ τραπεζίται τὸ μὲν κίβδηλον καὶ παράσημον ἐκβάλλουσι νόμισμα, τὸ δὲ δόκιμον καὶ ὑγιὲς δέχονται, καὶ διακρίνουσι τὸ νόθον ἀπὸ τοῦ γνησίου· οὕτω καὶ σύ ποιήσον, καὶ μὴ πάντα παραδέχου λόγον, ἀλλὰ τὸν μὲν κίβδηλον καὶ διεφθαρμένον ἐκβάλλε ἀπὸ σοῦ. τὸν δὲ ὑγιῆ καὶ σωτηρίαν ἔχοντα παράπεμπε τῇ διανοίᾳ. Ἔστι γὰρ, ἔστι· καὶ σοὶ ζυγὰ καὶ σταθμὰ

^a Col'b. καὶ ὡς χεῖρα.

partus, partus spirituales, partus ex gratia et benignitate Dei, partus lætitiæ plenus et gaudii. At ille prior talis minime fuit, sed a lamentis initium duxit. Siquidem ubi prodiit infans ex utero et ex alvo dejectus est, primam cum lacrymis vocem mittit, prout dixit quispiam : *Primam vocem similem omnibus æque plorans* (Sap. 7. 3). Per lamenta siquidem ingressus in vitam, per lacrymas exordia, dum futuras molestias natura prænuuntiat. Cur plorat infans cum exit in lucem? Hac de causa : ante peccatum quidem dicebat Deus, *Crescite, et multiplicamini* (Gen. 1. 28), quod erat benedictionis : illud autem, *In dolore paries filios* (Gen. 3. 16), post peccatum dictum est, quod erat pœnæ. Neque vero lacrymæ in nativitate tantum, sed et fasciæ et vincula : lacrymæ in nativitate, lacrymæ in morte : fasciæ in nativitate, fasciæ in morte : ut intelligas vitam hanc in mortem desinere, et illo sine terminari. Sed talis non est hæc nativitas. Nus-

quam lacrymæ et fasciæ, sed solutus est qui nascitur, et ad certamen paratus : propterea sunt etiam liberi pedes, et manus, ut et currat et pugnet : nusquam lamenta, nusquam lacrymæ hic, sed salutationes et oscula, et amplexus fratrum qui suum membrum agnoscunt, et tamquam ex longinqua reversum peregrinatione recipiunt. Nam quoniam ante baptismum inimicus erat, post baptismum autem amicus est factus communis omnium nostrum Domini, propterea gratulamur omnes ; idcirco etiam osculum pax vocatur, ut discamus a Deo finitum esse bellum, et nos in amicitiam ejus receptos esse. Hanc igitur perpetuo conservemus, hanc pacem foveamus, hanc amicitiam augeamus, ut æterna quoque tabernacula consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

PERICULO NON CARERE, SI AUDITORES EA TACEANT, QUÆ IN ECCLESIA DICUNTUR, ET CUJUS REI GRATIA LEGANTUR ACTA APOSTOLORUM IN PENTECOSTE ; ET CUR SEIPSUM NON OMNIBUS CHRISTUS OSTENDERIT, CUM SURREXISSET A MORTUIS ; EUMQUE MULTO CLARIOREM IP SO CON-SPECTU DEMONSTRATIONEM EXHIBUISSE RESURRECTIONIS PER MIRACULA, QUÆ SUNT AB APO-STOLIS EDITA (a).

1. *Usuram doctrinæ acceptæ exigit Deus. Usuras qui exigunt quam iniqui sint.* — Majorem debiti partem, quod ex occasione inscriptionis Actorum Apostolorum contraximus, superioribus vobis diebus exsolvimus : sed quoniam modicum adhuc reliquiarum quippiam restat, hoc quoque vobis hodierno die numeraturus exarngo. An vero diligenter ea, quæ dicta sunt, conservetis, et studiose memoria teneatis, vos scitis qui pecunias accepistis, et a quibus istarum pecuniarum rationem in illo die exigit Dominus, cum illi, quorum fidei talenta commissa sunt, vocabuntur, et rationem reddent : cum Christus adveniet, et a numulariis hanc pecuniam exiget cum usuris. *Oportuit enim, inquit, te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego cum usura exegissem illam* (Math. 25. 27). O magnam et ineffabilem Domini benignitatem ! Qui hominibus prohibet usuras ne exigant, ipse exigit usuras. Quid ita ? Quoniam damnanda est usura illa et accusationi obnoxia ; hæc autem laudabilis et commendatione digna. Itaque usura illa, pecuniarum, inquam, et eum qui accipit, et eum qui solvit, damno afficit : siquidem et ejus qui accipit, animam perdit, et ejus qui solvit, egestatem affligit. Quid enim crudelius fieri potest, quam cum ex proximi egestate quispiam quæstum facit, et in fratrum calamitatibus lucra sectatur ? cum quis benignitatis larvam gestans, inhumanitatem omnem exercet, et qui porrigere manum debuerat, enim in barathrum propellit, qui subsidio indigebat ? Quid facis, mi homo ? Non idcirco ad tuas appulit fores pauper, ut ipsius augeas paupertatem, sed ut ipsum liberes paupertate : at tu perinde agis, atque

illi qui venena mæcent : quandoquidem ipsi dum illa consuetis cibis admiscunt, occultas ita parant insidias : isti quoque dum benignitatis specie perniciosam usuram occultant, damni sui sensum capere non sinunt eos, qui letiferum illud sunt venenum hausturi. Quamobrem id quod de peccato dictum est, opportune poterit et de illis qui fenori dant, et mutuum accipiunt, efferri. Quid porro dictum est de peccato ? *Ad tempus, inquit, mulcet fauces tuas : postea vero amarius illud felle invenies, et magis acutum, quam gladium ancipitem* (Prov. 5. 3. 4). Hoc igitur et in his accidit, qui fenore accipiunt : siquidem cum pecunias accipit qui eis indiget, exiguo quopiam solatio ad tempus fruitur : postea vero ubi fœnus accrevit, et majus viribus factum est onus, dulce illud quod fauces impinguaverat, felle amarius sentiet factum esse, atque acutius gladio ancipiti, statimque bonis omnibus paternis cedere cogetur.

2. Verum enimvero a sensilibus ad ea quæ spiritualia sunt orationem traducamus. *Oportuit, inquit, te committere pecuniam meam numulariis* (Math. 25. 27), illius pecuniæ numularios vos appellans verborum istorum auditores. Quam vero ob causam numularios vos Deus appellavit ? Ut omnes doceat ad examinanda ea, quæ dicuntur, idem studium conferre, quod illi adhibent, cum exploranda vel inferenda sunt numismata. Nam ut numularii adulterinam et perperam signatam numisma repudiant, probum et integrum admittunt, et adulteratam a genuino distinguunt : ita fac tu quoque, neque sermonem quævis admitte, sed adulterinum quidem, corruptumque abs te rejice, integrum autem et salutarem in tuam mentem admitte. Sunt enim, sunt etiam tibi stateræ

(a) Collata cum Ms. Colbert. 5038, in quo innumera menda. Hæc homilia deest in Editione Savilli.

ac trutinæ, non ex ære ferroque constatæ, sed ex morum castimonia et fide compositæ, atque his omnem sermonem examina. Propterea namque dixit, Estote probi trapezitæ, non ut in foro stantes pecunias numeretis, sed ut omni adhibito studio sermones examinetis: propterea Paulus quoque dixit apostolus, *Omnia probate, quod autem bonum est, tenete solum* (1. *Thess.* 5. 21). Neque vero propter explorationem tantum trapezitas appellavit, sed et propter eorum, quæ commissa sunt, distributionem. Nam et trapezitæ si pecunias acceptas tantum domi recludant, neque in alios illas distribuunt, totus illis quæstus peribit; atque idem accidit auditoribus. Si enim acceptam doctrinam apud te concludas, nec in alios diffundas, tota tibi in nihilum recidit negotiatio. Propterea in illis quotidie videmus officinis homines ulro citroque commeari. Hoc igitur et in doctrina servetur: Siquidem apud numularios illos alios videmus pecunias committere, alios accipere statim et abire, idque toto die fieri quivis potest cernere. Hinc fit, ut quamvis propriæ minime sint illis pecuniæ, quia tamen ad ea, quæ necessaria sunt, illis utuntur, multum ex alienis lucrum colligatur. Ita fac tu quoque. Non sunt tua hæc eloquia, sed Spiritus sancti: si tamen illis probe uti noveris, multum tibi spirituale lucrum congeres: idcirco et Deus vos numularios appellavit. Cur autem sermonem pecuniam appellavit? Quod nimirum quemadmodum pecunia perfecta regis effigie insignita est (nisi enim eam expressam habeat, proba pecunia non est, sed dicitur adulterina), sic et doctrinam fidei figuram ac notam sermonis oportet perfectam habere. Rursus pecuniarum usus vitam omnem nostram continet, et contractuum omnium occasionem præbet, et seu sit emendum quidpiam, seu vendendum, per has cuncta peragimus. Hoc idem fit in doctrina, siquidem spiritualium occasio contractuum et radix est spiritualis hæc pecunia: quo fit, ut si quid a Deo coemere voluerimus, numerato prius precum sermone, tum demum illud accipiamus, quod postulamus. Quod si negligentem fratrem videamus, atque pereuntem, si tanquam pecuniam doctrinæ sermonem numeraverimus, salutem ipsius lucrabimur, et vitam cinemus.

Doctoris munere quisque fungi potest, quomodo. — Quam ob causam omni ope conatuque curandum est, ut omnia conservemus, ac memoria teneamus, ut in alios illa distribuamus, siquidem a nobis quoque usuræ pecuniarum istarum exiguntur. Attendamus igitur, dum eas recipimus, ut et in alios distribuere pecunias possimus; quandoquidem si velit, unusquisque nostrum docendi est præditus facultate. Non potes tantam Ecclesiam corrigere; at potes uxorem tuam monere. Non potes tantam alloqui multitudinem; at filium tuum potes ad sanio rem mentem reducere. Non potes ad tantum populum doctrinæ sermonem dirigere; at potes servum tuum ad meliorem frugem revocare. Non excedit vires tuas discipulorum cæcus ille: non excedit sapientiam tuam modus ille doctrinæ: sed et facilius quam nos ipsi, vos illos omnes potestis emendare. Ego enim semel aut ple-

rumque in hebdomada vobiscum iterum versor, at in perpetuo discipulos intra privatos parietes habes, et uxorem, et liberos, et servos, et vesperi, et in mensa, et toto die potes illos corrigere. Aliunde quoque facilius fit ista curatio, siquidem ego, dum tantam alloquor multitudinem, quinam morbus animam vestram divexet, ignoro; quapropter singulis in collectis omnia cogor medicamenta proponere; vos vero non ita facere necesse est, sed minori vobis cum labore licet amplioris fructum correctionis decerpere; vobis quippe probe nota sunt eorum peccata, qui sub eodem tecto vobiscum degunt: quocirca et celerius potestis medicinam adhibere.

3. Ne igitur, dilectissimi, contubernium nostrorum curam omittamus, siquidem maxima pœna suppliciumque paratum est inmensum illis, qui domesticos suos neglexerint. *Si quis enim, inquit Paulus, suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli deterior* (1. *Tim.* 5. 8). Vides, quo pacto Paulus eos feriat, qui domesticorum curam negligunt? Et quidem merito: qui enim domesticos suos negligit, inquit, quomodo alienos curabit? Scio me hac apud vos cohortatione frequenter usum esse, nec umquam uti desinam, tametsi deinceps innocens ego sum ab aliorum negligentia: *Oportuit enim, inquit, te pecuniam meam committere numulariis* (*Math.* 25. 27), nec amplius quidquam requirit. Ego vero et pecuniam commisi, neque rationi ulli reddendæ sum obnoxius: verumtamen quantumvis innoxius sim, et a supplicio huic crimini proposito liberatus, tanquam pœnæ supplicioque obnoxius, ita salutis vestræ causa metuo et contremisco.

Cur longioribus exordiis utatur Chrysostomus. — Nemo igitur temere ac perfunctorie spirituales sermones auscultet: neque enim frustra et sine causa proluxa præmittuntur a me exordia, sed ut exactior eorum, quæ committantur, fiat custodia: ne ubi temere aut incassum applauseritis, ac tumultuati fueritis, domum recedatis. Nihil enim ego vestras laudes curo, sed de vestra salute sum sollicitus. Nam illi quidem, qui in theatro certant, hujus rei mercedem a populo laudem accipiunt: nos vero hæc de causa in hanc arenam non descendimus, sed ut propositam huic rei mercedem a Domino recipiamus. Propterea vos ad hoc frequenter adhortamur, ut ea, quæ dicuntur, in vestris mentibus alte defigantur. Ut enim plantæ, quæ profundas radices egerint, nullis ventorum incurisibus concuti possunt: ita Scripturæ sententiæ quo altius fuerint in mente defixæ, minus facile negotiorum incurisibus evelluntur. Dic enim, quæso, carissime, si filium fame confectum videres, an eum posses contemnere, neque omnia potius ferenda censeris, ut ejus posses famem mitigare? Ergone panis fame divexatum non despiceres, divinæ autem doctrinæ fame pereuntem potes contemnere? Quo pacto igitur dignus fueris, ut pater voceris? Siquidem multo gravior illa est hæc fames, quanto funestior in mortem desinit, unde majus in hoc studium conferendum est. *Educate enim, inquit, filios vestros in di-*

εὐκ ἀπὸ χαλκοῦ καὶ σιδήρου κατασκευασμένα, ἀλλ' ἀπὸ ἀργύρας καὶ πίστεως συγχεόμενα, καὶ διὰ τούτων δοκιμαζέσθαι λόγον ἅπαντα. Καὶ γὰρ διὰ τούτο φησι, Ἦνεσθε τραπεζίται δοκιμοί, οὐχ ἵνα ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐσιτῶντες τὰ ἀργύρια ἀριθμῆτε, ἀλλ' ἵνα τοὺς λόγους βασανίζητε μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης· διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἀπόστολος Παῦλος φησι· Πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν δὲ κατέχετε μόνον. Οὐ διὰ τὴν δοκιμασίαν δὲ μόνον ὑμᾶς τραπεζίτας ἐκάλειν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν καταβαλλομένων νομῆν. [83] Καὶ γὰρ τοὺς τραπεζίταις, ἐὰν μόνον ὑποθεχόμενοι τὰ χρήματα καταλείψωσιν οἴκοι, μηκέτι δὲ εἰς ἑτέρους διανεμῶσιν, ἅπαν τὸ τῆς ἀμπορίας οὐχίχεται· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ἀκροατῶν τὸ αὐτὸ τοῦτο γίνεται. Ἄν γὰρ δεξιόμενος τὴν διδασκαλίαν παρὰ σαυτῆ κατασχῆς, μηκέτι δὲ εἰς ἑτέρους ἐκθάλης, πᾶσά σου ἡ πραγματεία διαβροησεται. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τῶν ἐργαστηρίων ἐκείνων διὰ πάσης ἡμέρας εἰσοδὸν τε καὶ ἐξοδὸν γινομένην ὀρώμεν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας γινέσθω. Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζίτων ἐκείνων ὀρώμεν τοὺς μὲν καταβάλλοντας χρήματα, τοὺς δὲ λαμβάνοντας εὐθέως, καὶ ἀπίοντας, καὶ τοῦτο διὰ πάσης ἡμέρας γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Διὰ τοῦτο, καίτοι τῶν χρημάτων οὐκ ὄντων αὐτοῖς οἰκείων, ἐπειδὴ τῇ χρήσει πρὸς τὸ θεῖον κέχρηται, διὰ τῶν ἄλλοτρίων πολλῶν ἑαυτοῦ συλλέγουσι τὴν εὐπορίαν. Οὕτω καὶ σὺ ποιήσον. Οὐκ ἔστι ταῦτα ἀλόγια εἶ, ἀλλὰ τοῦ Πνεύματος· ἀλλ' ὅμως ἐὰν ἀρίστην ἐπίδειξῃ τὴν χρῆσιν, πολλὴν ἑαυτῷ συνάξῃ τὴν εὐπορίαν τὴν πνευματικὴν· διὰ τοῦτο καὶ τραπεζίτας ὑμᾶς ἐκάλεισεν ὁ Θεός. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἀργύριον τὸν λόγον ἐκάλεισεν; Ἐπειδὴ καθάπερ τὸ ἀργύριον τὸν χαρακτήρα ἔχει ἀπριτριμμένον τὸν βασιλικὸν (κἂν γὰρ μὴ τοῦτον ἔχη, οὐκ ἔστιν ἀργύριον δοκιμον, ἀλλὰ κίβδηλον καλεῖται), οὕτω καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως τὸν χαρακτήρα τοῦ λόγου ἀπριτριμμένον ἔχειν δεῖ. Πάλιν τὸν ἀργυρίων ἡ χρῆσις πᾶσαν ἡμῶν συγκροτεῖ τὴν ζωὴν, καὶ συμβολαίων ἁπάντων ὑπόθεσις γίνεται, κἂν ἀγοράσαι τι, κἂν πωλῆσαι δέη, διὰ τούτων ἅπαντα πράττομεν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας γίνεται· τῶν γὰρ συμβολαίων πνευματικῶν ὑπόθεσις ἔστι καὶ βίβλα τὸ ἀργύριον τοῦτο τὸ πνευματικόν· ὅθεν κἂν παρὰ τοῦ Θεοῦ τι βουλευθῶμεν ἀγοράσαι, τὸν λόγον τῆς εὐχῆς καταβαλλόντες πρώτον, οὕτω λαμβάνομεν ἅπασαν αἰτούμεν. Κἂν ἀδελεφὸν ἴδωμεν ἡμελημένον καὶ ἀπολλύμενον, τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ κερδήσομεν, καὶ τὴν ζωὴν ἀγοράσομεν, τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας καταβάλλοντες.

Διὸ χρῆ μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης φυλάττειν καὶ κατέχειν ἅπαντα, ἵνα καὶ εἰς ἑτέρους αὐτὰ διανεμώμεν· καὶ γὰρ καὶ τὸς τῶν ἀργυρίων τούτων ἀπαιτούμεθα. Προσέχωμεν τοίνυν τῇ ὑποδοχῇ, ἵνα καὶ εἰς ἑτέρους διανεμῶμεν τὰ ἀργύρια· καὶ γὰρ ἕκαστος, ἐὰν θέλῃ, δύναμιν ἔχει διδασκαλίας. Οὐ δύνασαι Ἐκκλησίαν ὀρθῶσαι τοσαύτην· ἀλλὰ δύνασαι τὴν γυναῖκα τὴν σὴν νοουθετῆσαι. Οὐ δύνασαι πρὸς πλῆθος τοσοῦτον διαλεχθῆναι· ἀλλὰ τὸν υἱὸν σου σωφρονίσαι δύνασαι. Οὐ δύνασαι πρὸς δῆμον τηλεκνήτον τὸν λόγον ἀποτείνειν διδασκαλίας· ἀλλὰ τὸν οἰκέτην σου βελτίονα ἐργάσασθαι δύνασαι. Οὐκ ἔστι σου μεζῶν τῆς δυνάμεως ἐκεῖνος τῶν μαθητῶν ἑ σύλλογος· οὐκ ἔστι σου πλέον τῆς συνέσεως ἐκεῖνο τῆς διδασκαλίας τὸ μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν εὐκολώτερον ὑμεῖς ἐκεῖνους πάντας βυθιάζειν δύνασθε.

Ἐγὼ μὲν γὰρ ὑμῖν ἅπασι τῆς ἐδοξιάδος συγγίνομαι, ἢ καὶ δεύτερον πολλάκις· σὺ δὲ διαπαντὸς ἔδωκεν ἔχεις τῆς οἰκίας τοὺς μαθητάς, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ παῖδια, καὶ τοὺς οἰκέτας, καὶ ἐν ἐσπέρῃ, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ διὰ πάσης ἡμέρας δύνασαι διορθοῦν αὐτούς. Καὶ ἐτέρωθεν δὲ ἡ ἱερατεία αὐτῆ εὐκολωτέρα γίνεται· ἐγὼ μὲν γὰρ ἐν πλῆθει τοσοῦτῃ [84] διαλεγόμενος οὐκ οἶδα τὸ ἐνοχλοῦν ὑμῖν πάθος τῆς ψυχῆς, διὸ καὶ ἀναγκάζομαι καθ' ἑκάστην διδασκαλίαν ἅπαντα προτιθέναι τὰ φάρμακα· ὑμᾶς δὲ οὐχ οὕτω ποιεῖν ἀνάγκη, ἀλλ' ἔξοστιν ὑμῖν μετὰ ἐλάττονος πόνου πλείονα καρποῦσθαι τὴν διορθῶσιν· ἴσα γὰρ σαφῶς τὰ ἁμαρτήματα τῶν ὑμῖν συνοικούντων, διὸ καὶ ταχυτέραν δύνασθε ποιῆσαι τὴν θεραπείαν.

γ'. Μὴ τοίνυν, ἀγαπητοί, ἀμελῶμεν τῶν συνοικούντων ἡμῖν· καὶ γὰρ μεγίστη κόλασις κείται καὶ ἁφαιτος τιμωρία τοῖς ἀμελοῦσι τῶν οἰκείων. Εἰ γὰρ τις, φησὶν ὁ Παῦλος, τῶν ἰδίων οὐκ κρονοεῖται, καὶ μάλιστα τῶν οἰκείων, τὴν πίστιν ἠρηγῆται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χεῖρων. Ὅρα; ποῦ τῶν ἀμελούντων τῶν οἰκείων ὁ Παῦλος ἠρόντισε; Καὶ μάλα εἰκότως· ὁ γὰρ τῶν οἰκείων ἀμελῶν, φησὶ, πῶς τῶν ἄλλοτρίων ἐπιμαθήσεται; Οἶδα πολλὰς ταῦτα παραίνεσας ὑμῖν· ἀλλὰ καὶ παραινῶν οὐδέποτε παύσομαι, καίτοι γε ἐγὼ ἀνεύθυνος λοιπὸν τῆς τῶν ἐτέρων βρυθμίας εἰμί· Ἔδει γὰρ σε, φησὶ, καταβαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας, καὶ πλέον οὐδὲν ἀπήτησεν. Ἐγὼ δὲ καὶ τὸ ἀργύριον κατέβαλον, καὶ λόγον οὐδένα ἔχω· ἀλλ' ὅμως καίτοι γε ἀνεύθυνος ὢν, καὶ τῆς τιμωρίας ἀπυλλογόμενος τῆς ἐπὶ τούτοις, καθάπερ ἀνεύθυνος ὢν κολάζε. καὶ τιμωρία, οὕτω δίδοικα καὶ πρέμω περὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας.

Μηδαὶς τοίνυν ἀπλῶς μηδὲ ἡμελημένως ἀκούετω τῶν λόγων τῶν πνευματικῶν· οὐδὲ γὰρ εἰκὴ καὶ μάτην μακρὰ ποιούμεαι τὰ προοίμια, ἀλλ' ὥστε ἀσφαλεστέραν γίνεσθαι τῶν καταβαλλομένων τὴν φυλακὴν, ὥστε μὴ μάτην μηδὲ ἀπλῶς κροτήσαντας καὶ θορυβήσαντας οἰκαδὲ ἀπελθεῖν. Οὐ γὰρ μέλει μοι τῶν παρ' ὑμῶν ἐπαίνων, ἀλλὰ φροντίζω τῆς ὑμετέρας σωτηρίας. Οἱ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς σκητῆς ἀγωνιζόμενοι τὴν ὑπὲρ τούτου μισθὸν τὸν ἐπαινον παρὰ τοῦ δήμου λαμβάνουσιν· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐπὶ τούτοις ἀπεδυσάμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθὸν τὸν ἐπὶ τούτοις κείμενον λαβεῖν. Διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς εἰμὶν ταῦτα παρακλειόμεθα, ὥστε πρὸς τὸ βάθος τῆς διανοίας ὑμῶν καταθῆναι τὰ λεγόμενα. Καθάπερ γὰρ τῶν φωτῶν ἕσπερ ἂν πρὸς τὸ βάθος παραπέμψῃ τὰς βίβλας, ἄσιστα γίνεται ταῖς τῶν ἀνέμων προσβολαῖς· οὕτω καὶ τῶν νοημάτων ὄσπερ ἂν ἐν τῷ βάθει μένη τῆς διανοίας, οὐ ῥηδίως ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνασπᾶται ἐπιβουλῆς. Εἰπέ γὰρ μοι, ἀγαπητὲ, εἰ λιμῶ τὸν παῖδα τηκόμενον εἶδες, ἄρα ἂν ἠνέσχω περιδεῖν, ἀλλ' οὐχὶ πάντα ἂν ὑπέμεινας, ὥστε λύσαι αὐτοῦ τὸν λιμόν; Εἶτα λιμῶ μὲν ἄρτου διαφθειρόμενον οὐκ ἂν περιεῖδες, λιμῶ δὲ θείας διδασκαλίας ἀπολλύμενον ἀνέχη περιορᾶν; Καὶ πῶς ἄξιος ἂν ἦς καλεῖσθαι πατήρ; Καὶ γὰρ οὗτος ὁ λιμὸς ἐκείνου χαλεπώτερος, ὅσῃ καὶ πρὸς μεζῶνα τελευτᾷ θάνατον, ἔθεν καὶ πλείονα ἐνταῦθα ποιεῖσθαι χρῆ τὴν σπουδὴν. Ἐκτρέφετε γὰρ, φησὶ, τὰ τέκνα

ἡμῶν ἐν παιδείᾳ [85] *καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου.* Ἀπὸ πολλῶν πατέρων ἐπιμύθια, ἀπὸ γνησίου κηδεμονία γεγεννηκότων· οὕτω γὰρ ἐγὼ ἐπιγινώσκω τῆς φύσεως τὴν συγγένειαν, ἂν ἐν τοῖς πνευματικοῖς πλείονα ἐπιδείξωμαι τὴν σπουδὴν. Ἀλλὰ τῶν μὲν προομιῶν ἀρκυτὸς ὁ λόγος· ἀνάγκη δὲ λοιπὸν καταβαλεῖν καὶ τὸ χρέος· διὰ γὰρ τοῦτο τὸν μακρὸν καὶ πολλὸν τοῦτον ὕμιν ἀπεμύθη λόγος, ἵνα μετὰ πάσης ὑποδείξεσθε τὸ καταβαλλόμενον φυλακῆς. Τί οὖν τὸ ἔφλημα, ὅπερ ἀνεχωρήσαμεν ὀφειλοντας πρῶτον; ἢ καὶ τοῦτο τάχα ἐπιπέλασθε; Οὐκοῦν ἀνάγκη παρ' ἡμῶν ὁμῶς ὑπομνησθῆναι, καὶ πρότερον ἀναγκῶναι τὸ γραμματεῖον, δι' ὃ καὶ τὴν πρότερον καταβολὴν ἐποίησθε, καὶ τίνα ἦν τὰ καταβληθέντα εἰπεῖν, ἵνα ἴδωμεν ἐκ τῶν καταβληθέντων τὰ λειπούμενα. Τίνα οὖν ἔστι τὰ καταβληθέντα πρότερον; Ἔπειν ἐκεῖ τίς ἦν ὁ τὸ βιβλίον γράφας τῶν Πράξεων, καὶ τίς ὁ πατὴρ τοῦ λόγου τούτου· μᾶλλον δὲ οὐχ ὁ πατὴρ τοῦ λόγου, ἀλλ' ὁ διάκονος· οὐ γὰρ αὐτὸς ἔταξε τὰ εἰρημίνα, ἀλλ' αὐτὸς διηκόνησε τοῖς εἰρημίνοις.

Ἐπειν παρ' τῶν Πράξεων αὐτῶν, καὶ τί ποτ' οὖν βούλεται ἐνδείξασθαι τὸ τῶν Πράξεων ὄνομα· εἶπον καὶ περὶ τῆς τῶν ἀποστόλων προσηγορίας. Ἀνάγκη λοιπὸν εἰπεῖν, τίνας ἔδειξαν οἱ Πατέρες ἡμῶν ἐν τῇ Πεντηκοστῇ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων ἀναγινώσκασθαι ἐνομοθέτησαν. Τάχα γὰρ μέμνησθε ὅτι καὶ τοῦτο τότε ὑποσχόμεθα εἶπεν. Ὅτι γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοὺς καιροὺς ἡμῶν τούτους παρετήρησαν οἱ Πατέρες, ἀλλὰ μετὰ τίνος λόγου σοφοῦ πεποιήσασθε τοῦτο· οὐχ ἵνα ὑπὸ ἀνάγκην καιρῶν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ὑποβάλωσιν, ἀλλ' ἵνα τῇ τῶν ἀσθενεστέρων πτωχείᾳ συγκαταβάντες, ἐπὶ τὸν πλοῦτον τῆς γνώσεως αὐτοὺς ἀναγάγῃ. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο παρατηροῦσι καιροὺς, οὐχ ἑαυτοὺς τῇ ἀνάγκῃ τῆς παρατηρήσεως ὑποβάλλοντες, ἀλλὰ τοὺς ἀσθενεστέρους συγκατινάει σπουδάζοντες, ἀκουσον εἰ φησὶν ὁ Παῦλος· *Ἡμέρας παρατηρεῖτε καὶ μῆρας καὶ καιροὺς καὶ ἑνιαυτούς; Φεβοῦμαι μὴ πως εἰκὴ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς.* Σὺ δὲ οὐ παρατηρεῖς ἡμέρας καὶ καιροὺς καὶ ἑνιαυτούς; Τί οὖν; εἰ ἴδωμεν τὸν κωλύοντα παρατηρεῖν ἡμέρας καὶ μῆρας καὶ καιροὺς καὶ ἑνιαυτούς παρατηροῦντα ταῦτα, τί ἐροῦμεν, εἰπέ μοι; ὅτι μάχεται ἑαυτῷ, καὶ φιλονεικεῖ; Μὴ γένοιτο! ἀλλ' ὅτι τῶν παρατηρούντων τοὺς καιροὺς τὴν ἀσθένειαν ἀναλεῖν βουλόμενος συγκαταβαίνει διὰ τῆς παρατηρήσεως πρὸς ἐκείνους. Οὕτω καὶ ἱατροὶ ποιοῦσι, τῶν σιτίων τῶν διδομένων τοῖς νοσοῦσιν ἀπογεύονται πρότερον, οὐκ αὐτοὶ δεόμενοι τῶν σιτίων, ἀλλὰ τὴν ἐκείνων ἀσθένειαν διορθῶσαι σπουδάζοντες. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν· οὐδὲν δεόμενος τῆς παρατηρήσεως τῶν καιρῶν, τοὺς καιροὺς ἐτήρησεν, ἵνα τοὺς παρατηροῦντας ἀπαλλάξῃ τῆς ἀσθενείας τῆς κατὰ τὴν παρατήρησιν. Καὶ ποῦ παρετήρησε καιροὺς ὁ Παῦλος; Προσέχετε μετὰ ἀκριθείας, παρακαλῶ. Τῇ δὲ ἐπιούσῃ, φησὶ, *κατεπλεύσαμεν εἰς Μίλητον.* Κεκρίκει γὰρ ὁ Παῦλος *καταπλεύσαι τὴν Ἐφεσον, ὅπως μὴ γένηται αὐτῷ χρονοτριβήσας ἐν τῇ Ἄσίᾳ.* Ἐσπευδε γὰρ, εἰ δυνατὸν ἦν αὐτῷ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς γενέσθαι εἰς Ἱεροσόλυμα. Εἶδες πῶς ὁ λέγων, *Ἡμέρας μὴ παρατηρεῖσθε καὶ μῆρας καὶ καιροὺς, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς παρετήρη;*

^a Sic correctum cum Venetis in Emend. Legeshatur ἡμῶς. Eort.

[86] δ'. Καὶ οὐ μόνον ἡμέραν παρετήρη, ἀλλὰ καὶ τόπον· οὐ γὰρ μόνον τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἔσπευδε ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἱεροσολύμοις αὐτὴν ἐπιτελέσαι. Τί τοῦτο ποιεῖς, ὦ μακάριε Παῦλε; Τὰ Ἱεροσόλυμα καταλύθη, ἡρημώθη τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων τῇ τοῦ Θεοῦ ψήφῳ, ἡ πολιτεία ἡ πρότερον ἐλύθη. Σὺ πρὸς Γαλάτας βοᾷς λέγων· *Οἱ ἐν νόμῳ δικαιοῦσθεαι προσδοκῶντας, τῆς χάριτος ἐξεπέσασθε· καὶ τί κάλιν ἡμᾶς πρὸς τὴν δουλείαν ἄγεις τοῦ νόμου; Οὐκ ἔστι μικρὸν τὸ κινούμενον, μαθεῖν εἰ μάχεται ἑαυτῷ ὁ Παῦλος.* Οὐδὲ γὰρ ἡμέρας μόνον παρατηρεῖ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἅλλα φυλάττει νομικὰ παραγγέλματα, καὶ βοᾷ λέγων τοῖς Γαλάταις· *Ἴδοὺ ἀπὸ Παύλου λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.*

Ὅπως τοίνυν ὁ Παῦλος, ὁ λέγων ὅτι *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει,* φαίνεται αὐτὸς περιτέμνων τὸν Τιμόθεον. Εὐρὼν γὰρ, φησὶν, ὁ Παῦλος ἐν Αὐστροῖς τινὰ νεανίαν, υἱὸν Ἰουδαίας γυναικὸς πιστῆς, πατρὸς δὲ Ἑλλήνου, περιτέμνω αὐτόν· οὐκ ἐβούλετο γὰρ ἀκρόβυστον πέμπειν διδάσκαλον. Τί τοῦτο ποιεῖς, ὦ μακάριε Παῦλε; ἀναίρεις τῷ λόγῳ τὴν περιτομὴν, καὶ βεβαίως τῷ ἔργῳ πάλιν; Οὐ βεβαίω, φησὶν, ἀλλ' ἀναίρω διὰ τῶν ἔργων. Καὶ γὰρ υἱὸς γυναικὸς ἦν Ἰουδαίας πιστῆς ὁ Τιμόθεος, πατρὸς δὲ Ἑλλήνου, ἀκρόβυστου δὲ γένους. Ἐπει οὖν ἐμελλεν αὐτὸν ὁ Παῦλος προπέμπειν τοῖς Ἰουδαίοις διδάσκαλον, οὐκ ἐβούλετο δὲ ἀκρόβυστον πέμψαι, ἵνα μὴ εὐθέως ἀπὸ τῶν προομιῶν ἀποκλιση τὰς θύρας τῷ λόγῳ. Προδοποιῶν τοίνυν τῇ ἀναίρειας τῆς περιτομῆς, καὶ ἀνοίγων ὁδὸν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ Τιμοθέου, περιτέμνηκεν αὐτῷ περιτομὴν, ἵνα ἀνέλθῃ περιτομὴν. Διὰ τοῦτο φησὶν, *Ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος·* οὐχ ἵνα Ἰουδαῖος γένηται, τοῦτο εἰρηκεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἵνα τοὺς μένοντας Ἰουδαίους πείσῃ μηκέτι εἶναι Ἰουδαίους· διὰ τοῦτο καὶ τοῦτον περιτέμνω, ἵνα ἀνέλθῃ τὴν περιτομὴν. Τῇ περιτομῇ τοίνυν κατὰ τῆς περιτομῆς ἐχρήσατο. Ἔλαβε γὰρ περιτομὴν καὶ ὁ Τιμόθεος, ἵνα δυνήθῃ παραδεχθῆναι ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων, καὶ εἰσελθὼν κατὰ μικρὸν ἐξελεύσῃ ταύτης αὐτοὺς τῆς παρατηρήσεως. Εἶδες τίνας ἔδεικεν καὶ Πεντηκοστὴν καὶ περιτομὴν ἐτήρησεν ὁ Παῦλος; Βούλεσθε καὶ ἅλλα ὑμῖν ἀποδείξω νόμιμα τηροῦντα αὐτόν; Προσέχετε ἀκριβῶς. Ἀνῆλθέ ποτε εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἰδόντες αὐτὸν οἱ ἀπόστολοι ἔλεγον αὐτῷ· *θεωρεῖς, ἀδελφε Παῦλε, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συνεληλυθόντων, καὶ οὗτοι πάντες κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις.* Τί οὖν; Πόησον ὁ σοὶ λέγομεν. Εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἄνδρες εὐχὴν ἔχοντες ἵνα ἑαυτοὺς· τοῦτους λαβὼν ἀγρίσθητι σὺν αὐτοῖς, καὶ ξέρησαι τὴν κεφαλὴν μετ' αὐτῶν, ἵνα ἔργῳ πιστωθῶσιν, ὅτι ὡς κατήχηται περὶ σοῦ οὐδὲν ἔστιν, ἀλλὰ τηρεῖς καὶ αὐτὸς τὸν νόμον τοῦ Μωϋσέως. Εἶδετε συγκατάβασιν θαυμασίαν; Καιροὺς παρατηρεῖ, ἵνα ἀνέλθῃ καιρῶν παρατήρησιν· περιτομὴν περιτέμνηται, ἵνα παύσῃ περιτομὴν· θυσίαν προσάγει, ἵνα καθέλθῃ τὴν παρατήρησιν τῶν θυσιῶν. Καὶ ὅτι διὰ τοῦτο ταῦτα ἐποίησε, ἀκουσον αὐτοῦ λέγοντος· [87] *Ἐγενόμην τοῖς ὑπὸ νόμον, ὡς ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον κερδήσω, καὶ ἐλευθέρωσιν ὡς ἐκ πάντων,*

sciplina et correptione Domini (Ephes. 6. 4). Hæc est patrum cura pulcherrima, hæc germana parentum sollicitudo: hinc ego naturæ cogitationem agnosco, si plus in spiritualia studii conferant. Sed satis indultum ait proemiis; jam necesse est ad exsolutionem debiti veniamus: hac enim de causa prolixum hunc et copiosum teximus vobis sermonem, ut ea quæ numerantur cum summa cautione suscipiatis. Quodnam ergo debitum fuit, quo contracto nuper discessimus? an vero illius forsitan oblitus estis? Itaque vobis in memoriam a nobis necesse est revocari, priusque syngrapham legi, cujus opera prior solutio est perfecta, et quænam fuerint a nobis numerata, dicendum est, ut ex iis quæ numerata sunt, quæ sint reliqua videamus. Quænam igitur prius a nobis numerata sunt? Dixi tum temporis a quo scriptus fuerit liber *Actorum*, et quis operis istius auctor fuerit: imo vero non quis auctor operis, sed quis minister: non enim ille quæ dicta sunt produxit, sed iis quæ dicta sunt ministravit.

Cur in Pentecosta legantur Acta Apostolorum. — Dixi de Actis ipsis, et quid tandem sibi velit nomen illud *Actorum*, dixi etiam de *Apostolorum* appellatione. Jam necesse est dicamus, qua de causa statuerint patres nostri, ut liber *Actorum* in Pentecoste legeretur. Fortasse namque meministis hoc quoque tum pollicitos nos esse dicturos. Neque enim temere et sine causa nobis hæc tempora patres observarunt, sed prudenti aliqua ratione ducti id egerunt: non ut libertatem nostram temporum necessitati subjicerent, sed ut dum se imbecilliorum attemperant egestati, ad cognitionis opes illos proveherent. Atque ut intelligas eos idcirco tempora observare, non ut se observationis subjiciant necessitati, sed quod imbecillioribus sese accommodare conentur, audi quid dicat Paulus: *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo, ne forte sine causa laboraverim in vobis (Gal. 4. 10. 11).* Tu autem nonne observas dies et tempora et annos? Jam vero si videamus eum, qui dies, et menses, et tempora, et annos observari vetat, hæc observare, quid, quæso, dicemus? num eum sibi repugnare seculumque contendere? Absit; sed eum, quod vellet eorum tollere imbecillitatem, a quibus tempora observabantur, illis sese per observationem istam attemperare. Ita quoque faciunt medici, porrectos agris cibos prius degustant, quamvis ipsi minime cibis indigeant, sed illorum studeant infirmitati mederi. Ita quoque Paulus egit, cum observatione temporum nihil indigeret, tempora observavit, ut eos, qui observabant, illa observandi imbecillitate liberaret. Ubi vero tandem tempora Paulus observavit? Attendite, quæso, diligenter. *Sequenti autem die*, inquit, *appellimus Miletum. Proposuerat enim Paulus præternavigare Ephesum, ne qua mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes ageret Jerosolymis (Act. 20. 15. 16).* Vides, ut ille qui dicebat, *Ne observetis dies et menses et tempora*, diem Pentecostes observaret?

4. Neque vero diem tantum observabat, sed etiam

locum: non enim solum Pentecostes diem ut ageret festinabat, sed etiam ut eam Jerosolymis celebraret. Quid facis, beate Paule? Destructa sunt Jerosolyma, desolata sunt sancta sanctorum sententia divina, prior religio sublata est. Nonne ad Galatas clamas et dicis: *Qui in lege justificari expectatis, a gratia excidistis (Gal. 5. 4)?* et cur nos iterum sub legis servitutem redigis? Non est exigui momenti res, de qua agitur, ut discamus, num secum ipse Paulus pugnet. Neque enim dies observat tantummodo Paulus, sed et alia legis præcepta custodit, et clamat ad Galatas dicens: *Ecce, ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Ibid. v. 2).*

Cur circumciderit Timotheum Paulus. — Hic igitur Paulus qui dicit, *Quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit*, ipse Timotheum circumcidisse comperitur. Cum enim invenisset, inquit Scriptura, Paulus Lystris adolescentem quemdam filium mulieris Judææ fidelis, patris autem gentilis, cum circumcidit (*Act. 16. 1 - 3*): volebat enim præputium habentem doctorem mittere. Quid facis, beate Paule? verbis circumcisionem tollis, et rursus factis illam confirmas? Non confirmo, inquit, sed tollo factis. Siquidem mulieris Judææ fidelis filius erat Timotheus, patris autem gentilis et ex genere præputium habente. Quando igitur eum præmissurus erat Judæis doctorem Paulus, volebat sane præputium habentem mittere, ne statim a principio verbo fores occluderet. Ut igitur ad tollendam circumcisionem viam sterneret, et doctrinæ Timothei aditum reseraret, circumcisionem illi apposuit, ut tolleret circumcisionem. Propterea dixit, *Factus sum Judæis tanquam Judæus (1. Cor. 9. 20)*: non ut Judæus fieret, hoc dixit Paulus, sed ut iis qui Judæi manebant, persuaderet, ut non amplius essent Judæi: propterea hunc etiam circumcidit, ut circumcisionem tolleret. Itaque circumcisione adversus circumcisionem est usus. Accepit enim et Timotheus circumcisionem, ut a Judæis posset admitti, et ingressus illos sensim ab hac observatione abduceret. Vides qua de causa et Pentecosten et circumcisionem Paulus observaret? Vultis et alia legitima vobis ostendam ab eo fuisse servata? Diligenter attendite. Ascendit aliquando Jerosolymam, et cum eum vidissent apostoli, dicebant ei: *Vides, frater Paule, quot millia sunt in Judæis, qui conveniunt, et omnes audierunt de te, quia discessionem doceas a lege. Quid ergo? Fac quod tibi dicimus: sunt apud nos viri votum habentes super se: his assumptis sanctifica te cum illis, et caput rade cum illis, ut re ipsa fides illis fiat, quia quæ audierunt de te falsa sunt, sed et ipse Moysis legem servas (Act. 21. 20 - 24).* Videtis condescensionem admirabilem? Observat tempora, ut observationem temporum tollat: circumcisionem adhibet, ut circumcisioni finem imponat: sacrificium offert, ut observationem auferat sacrificiorum. Hoc autem illum idcirco fecisse ut intelligas, audi ipsum hoc dicentem: *Factus sum iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, ut eos qui sub lege erant, sacrificiarem: et cum liber essem ab omnibus, omnium*

me servum feci (1. Cor. 9. 21. 19). Hæc autem Paulus agebat, ut suum dominum imitaretur. Nam ut ille *Cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens* (Philipp. 2. 6. 7), et cum liber esset, factus est servus: sic et iste cum liber esset ex omnibus, omnium se servum fecit, ut omnes lucrifaceret. Naturam nostram assumens dominus factus est servus, ut liberos redderet servos: *Inclinavit cælos, et descendit* (Psal. 17. 10), ut eos qui inferius manebant in cælum eveheret. *Inclinavit cælos*: non dixit, *Dereliquit tibi efficeret ascensum in cælos*. Hunc quoque pro viribus imitatus est Paulus, quocirca dicebat: *Imitatores mei estote, sicut et ego Christi* (1. Cor. 4. 16). Et quomodo tu, beate Paule, Christi imitator es factus? Quomodo? Quia nullibi quod mihi est utile quero, sed quod multis, ut salvi fiant, et cum liber essem ex omnibus, omnium servum me feci. Nihil ergo melius est hac servitute, quippe quæ libertatem cæteris pariat. Spiritualis erat piscator Paulus; *Faciatis enim, inquit, vos piscatores hominum* (Matth. 4. 19); quam ob causam et ista præstabat. Nam et piscatores cum piscem viderint hamum deglutire, non statim retrahunt, sed cedentes ad multum spatium sequuntur, et expectant ut hamus recte defigatur, atque ita prædam tutius extrahant: sic et apostoli tum agebant: hamum doctrinæ verbi Judaicæ animæ injiciebant: at illi retrahebant temere, atque retinebant, et seipsos ad circumcisionem traducebant, ad festa et temporum observationes, ad sacrificia, ad capita radenda, et cætera talia peragenda: verum apostoli sequebantur illos ubique, nec retrahebant. Itaque sive circumcisionem quæras, inquit, non resisto, sed sequor: sive sacrificium requiras, sacrifico: sive radi velis me, qui a tua religione defeceram, adsum, et quod jusseris facio: sive Pentecosten observare præcipias, ne hic quidem reluctor, sed quocumque circumduxeris sequor, et cedo expectans, ut hamus verbi defigatur, sic ut tuto possim totam nationem vestram a veteri cultu ac religione revocare. Propterea namque Epheso Jerosolymam veni. Vides quantum obsequeretur Paulus piscaturæ piscium verbo cedens? vides rursus temporum observationem, et circumcisionis indulgentiam ac sacrificiorum communionem initam idcirco esse, non ut ipsi ad veterem religionem redirent, sed ut illos qui figuris adhaerebant, ad veritatem proveherent? Qui enim in sublimi loco sedet, si perpetuo maneat in sublimi, nunquam poterit eum, qui deorsum jacet, evehere, sed illum prius se demittere oportet, ac deinde istum exaltari. Propterea ex sublimitate religionis evangelicæ: ¹ descenderunt apostoli, ut a religionis Judaicæ humilitate ad sublimitatem illam Judæos proveherent.

5. *Cur legantur in Pentecoste Acta Apost.* — Sed temporum quidem observationem ac reliqua omnia utiliter et commode facta esse constat ex istis: reli-

¹ Colb., anglicæ.

quum est autem ut videamus qua de causa in Pentecoste liber Actorum legatur. Hæc enim de causa hæc omnia proposuimus, ut, cum temporum observationem instare videritis, ne existimeris apostolos Judaicis ritibus velle se obstringere. Verum attendite diligenter, quæso: neque enim mediocre questionem complectitur id quod dicturi sumus. In die crucis omnia legimus quæ ad crucem pertinent: in magno sabbato rursus, traditum esse Dominum nostrum, crucifixum esse, mortuum esse secundum carnem et sepulcro conditum: cur igitur non etiam Apostolorum Acta legimus post Pentecosten, quando et evenerunt, et initium duxerunt? Ac scio equidem hoc ignotum esse multis, quam ob causam ex ipso Actorum libro demonstremus istud necesse est, ut non a Pentecoste, sed a tempore, quod Pentecosten sequutum est, apostolorum acta initium duxisse intelligatis. Quocirca merito querret aliquis, quom tandem ob causam statutum sit, ut historiam crucis in die crucis et passionis legamus: Apostolorum autem Acta non ipsis illis diebus aut illo tempore, quo patrata sunt, legamus, sed tempus præveniamus? Neque enim festum, ubi Christus resurrexit, edita sunt miracula ab apostolis, sed quadraginta diebus cum ipsis vescebatur in terris. Cur autem diebus quadraginta fuerit cum illis versatus in terris, alio tempore declarabimus; nunc ad propositum revertamur, et ostendamus Christum non statim post resurrectionem in cælos ascendisse, verum in terris commoratum esse diebus quadraginta cum discipulis, neque simpliciter commoratum, sed et vescentem cum ipsis, et in mensa cum illis recubentem familiariter cum illis versatum esse, ac post dies tandem quadraginta in cælos ad Patrem ascendisse, ac non tum quidem miracula illos edidisse, sed alios decem dies elapsos esse, cumque completeretur Pentecostæ, missum ad eos Spiritum sanctum fuisse, tumque linguis demum igneis acceptis edere cœpisse miracula. Hæc autem omnia, dilectissimi, ex Scripturis demonstrabimus: exempli causa, quadraginta diebus cum ipsis versatum eum esse, Spiritum sanctum post Pentecosten descendisse, tumque linguas illos igneas accepisse, atque ab eo tempore miracula edi ab illis cœpisse. Quis igitur omnia ista commemorat? Discipulus Pauli, venerandus et magnus Lucas, dum ita incipit, et his verbis utitur: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere, et docere usque in diem, qua præcipiens apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumptus est. Quibus et præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei. Et convalescens præcepit eis, ab Jerosolymis ne discederent* (Act. 1. 1-4). Vides quadraginta diebus in terris Dominum versatum esse post resurrectionem, de regno Dei loquentem et cum apostolis vescentem? Vides etiam cibum cum illis sumpsisse? *Et præcepit eis, inquit, ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris quam audistis, inquit, ex me: qui Johannes baptizavit aqua,*

πάντων ἐμμαντὸν ἐδούλωσα. Ἐποίησεν δὲ ταῦτα ὁ Παῦλος μιμούμενος τὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην. Καθάπερ γὰρ αὐτοῦς Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπέδραμον οὐκ ἀρπαγμὸν ἤρτησαν το εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκέλευσε μορφήν δούλου λαβῶν, καὶ ἐλεύθερος ὢν δούλος γέγονεν· οὕτω καὶ οὗτος ἐλεύθερος ὢν ἐκ πάντων πᾶσιν ἑαυτὸν ἐδούλωσεν, ὥστε πάντας καρδεῖναι. Δούλος ἐγένετο τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν ἀναλαβὼν ὁ Δεσπότης, ἵνα τοὺς δούλους ἐλευθέρους ποιήσῃ· Ἐκλίνας οὐρανοὺς, καὶ κατέβη, ἵνα τοὺς κάτω μένοντας ἀναγάγῃ εἰς οὐρανόν. Ἐκλίνας οὐρανοὺς· οὐκ εἶπε· Κατέλιπον οὐρανοὺς, καὶ κατέβη, ἀλλ' Ἐκλίνας, εὐκολωτέραν σοι τὴν ἄνοσον ποιῶν τὴν εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Τοῦτον καὶ ὁ Παῦλος ἐμιμήσατο κατὰ θύναμιν, διὰ καὶ ἔλεγε· *Μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ γὰρ Χριστοῦ.* Καὶ πῶς σὺ, ὡ μακάριε Παῦλε, τοῦ Χριστοῦ ἐγένου μιμητής; Πῶς; Ἐπειδὴ οὐδαμοῦ ζητῶ ὃ ἐδ' ἑμαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶν πολλῶν, ὅπως σωθῶσι, καὶ ἐλεύθεροι ὢν ἐκ πάντων, πᾶσιν ἑμαυτὸν ἐδούλωσα. Οὐδὲν τοίνυν ταύτης τῆς δουλείας βέλτιον, ἐλευθερίας γὰρ ἔτεροις αἰτία γίνεσθαι. Ἄλιεύς ἦν πνευματικὸς ὁ Παῦλος· *Ποιήσω γὰρ ὑμᾶς, φησὶν, ἀλιεῖς ἀνθρώπων*· διὰ τοῦτο καὶ ταῦτα ἐποίησεν. Καὶ γὰρ καὶ οἱ ἀλιεῖς, ἐπειδὴ ἴδωσι τὸν ἰχθὺν καταπίνοντα τὸ ἄγκιστρον, οὐκ εὐθέως ἀνθελκουσιν, ἀλλ' ἐνδιδόντες μέχρι πολλοῦ διασθήματος ἀκολουθοῦσιν ἀναμένοντες ἐμπαγῆναι τὸ ἄγκιστρον καλῶς, ἵνα οὕτω μετὰ ἀσφαλείας τὴν θήραν ἐλύσωσιν. Οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι τότε ἐποίησαν· ἀνέβαλλον τὸ ἄγκιστρον τῆς διδασκαλίας τοῦ λόγου ψυχῇ τῇ Ἰουδαίῃ, οἱ δὲ ἀνθελκον εἰκῆ, καὶ κατέσχον εἰς περιτομὴν ἑαυτοὺς ὄγοντας, εἰς ἑορτάς, εἰς καιρῶν παρατήρησιν, εἰς θυσίας, εἰς τὸ ξυρδῶσθαι καὶ ἕτερα ταυτά ποιεῖν· οἱ δὲ ἀπόστολοι πανταχοῦ ἠκολούθουν αὐτοῖς, καὶ οὐκ ἀνθελκον· ὥστε κἂν περιτομὴν ζητῆς, φησὶν, οὐκ ἀντιτείνω, ἀλλ' ἔπομαι· κἂν θυσίαν αἰτήσῃς, θύω, κἂν ξυρδῶσθαι βουληθῆς ἐμὲ τὸν ἀποστάντα τῆς σῆς πολιτείας, πᾶρειμι, καὶ ποιῶ τὸ καλούμενον· κἂν Πεντηκοστὴν καλεῖς παρατηρήσαι με, οὐδὲ ἐνταῦθα φιλονεικῶ· ἀλλ' ὅπουπερ ἂν περιάγῃς, ἀκολουθῶ καὶ ἐνδίδωμι ἐμπαγῆναι σοὶ ἀνζυμῶν τοῦ λόγου τοῦ ἄγκιστρον, ὥστε θυνηθῆναι μετὰ ἀσφαλείας ἕπαν ὑμῶν ἐξαλκῶσαι τὸ εἶδος τῆς παλαιᾶς λατρείας καὶ πολιτείας. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἀπὸ Ἐφέσου εἰς Ἱερουσόλυμα ἦλθον. Ὁρᾷς πόσον παρηκολούθησεν ὁ Παῦλος τῇ ἀλαίᾳ τῶν ἰχθύων ἐνδιδοῦς τῷ λόγῳ; ὄρῃς ὅτι ἡ παρατήρησις τῶν καιρῶν, καὶ ἡ συγκατάθεσις τῆς περιτομῆς, καὶ ἡ κοινωνία τῶν θυσιῶν διὰ τοῦτο ἐγένετο, οὐκ ἵνα αὐτοὶ πρὸς τὴν παλαιὰν ἐπανέλθωσι πολιτείαν, ἀλλ' ἵνα ἐκείνους τοῖς ὑποκίς παρακαθημένους πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπαγαγάωσιν; Ὁ γὰρ ἐν ὕψει καθήμενος, ἐὰν διαπαντὸς ἐπὶ τοῦ ὕψους μένη, οὐδέποτε δυνησεται τὸν κάτω κείμενον ἀναγαγεῖν, ἀλλὰ δεῖ πρότερον ἐκείνον ταπεινωθῆναι; καὶ τότε τοῦτον ὕψωθῆναι. Διὰ τοῦτο κατέβησαν οἱ ἀπόστολοι ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς πολιτείας τῆς εὐαγγελικῆς ὃ, ἵνα ἀπὸ τῆς ταπεινότητος τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαίικης [88] ἀναγάγωσιν εἰς τὸ ὕψος ἐκείνο τοὺς Ἰουδαίους:

ε'. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡ τῶν καιρῶν παρατήρησις καὶ τὰ λοιπὰ πάντα χρησίμως καὶ συμφερόντως ἐγένοντο, ἐκ τούτων ἔβησαν· ἴδωμεν δὲ λοιπὸν τίνας ἔνεκεν τὸ

βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων ἐν τῷ καιρῷ τῆς Πεντηκοστῆς ἀναγινώσκειται. Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, ἵ', ὅταν ἴδῃτε καιρῶν παρατήρησιν ἐγκαιρὴν, μὴ νομίσητε πολιτείας ποιεῖν Ἰουδαίικην τοὺς ἀποστόλους. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, παρακαλῶ· οὐ γὰρ μικρὸν ἔστι ζήτημα τὸ μέλλον ῥηθῆσθαι. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ πάντα ἀναγινώσκομεν· ἐν τῷ σαββάτῳ τῷ μεγάλῳ πάλιν, ὅτι παρεδόθη ἡμῶν ὁ Κύριος, ὅτι ἐσταυρώθη, ὅτι ἀπέθανε τὸ κατὰ σάρκα, ὅτι ἐτάφη· τίνας οὖν ἔνεκεν καὶ τὰς Πράξεις τῶν ἀποστόλων οὐ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀναγινώσκομεν, ὅτε καὶ ἐγένετο, καὶ ἀρχὴν ἔλαβον; Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πολλοὶ τοῦτο ἀγνοοῦσι· διόπερ ἀπὸ τοῦ βιβλίου τῶν Πράξεων αὐτὸ πιστώσασθαι ἀναγκαῖον, ἵνα μάθητε, ὅτι τὴν ἀρχὴν τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν οὐχ ἡ Πεντηκοστὴ ἔχει, ἀλλ' ὡ καιρὸς ὁ μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν. Διὰ καὶ δικαίως ἂν τις ζητήσῃ, τί δήποτε τὸν μὲν σταυρὸν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ σταυροῦ καὶ τοῦ πάθους ἀναγινώσκων νομοθετήται· τὰς δὲ Πράξεις τὰς ἀποστολικὰς οὐκ αὐταῖς ταῖς ἡμέραις ἀναγινώσκομεν, οὐδὲ τῷ καιρῷ καθ' ὃ ἐπράχθησαν, ἀλλὰ προφθάνοντες τὸν καιρὸν. Οὐδὲ γὰρ εὐθέως ὅτε ἀνέστη Χριστὸς, θαύματα ἐποίουν οἱ ἀπόστολοι, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνῆλθετο ὃ ἐπὶ τῆς γῆς. Τίνας δὲ ἔνεκεν τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο ἐπὶ τῆς γῆς, ἐν ἑτέρῳ καιρῷ δηλώτομεν· τίως δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον ἔωμεν τοῦ λόγου, δεικνύοντες, ὅτι οὐκ εὐθέως εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέβη μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς διέτριψε μετὰ τῶν μαθητῶν, καὶ οὐκ ἀπλῶς διέτριψεν, ἀλλὰ καὶ συναλιζόμενος, καὶ τραπέζης κοινωνῶν, καὶ ὀμιλίας μεταδιδούς, καὶ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἀνῆλθε πρὸς τὸν Πατέρα ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ οὐδὲ τότε ἐθαυματουργοῦν, ἀλλ' ἕτεροι δέκα ἐγένοντο ἡμέραι, καὶ πληρουμένης τῆς Πεντηκοστῆς ἐπέμφθη αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ τότε λαβόντας τὰς πυρίνας γλώσσας ἤρξαντο ποιεῖν θαύματα. Ταῦτα δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ἀπὸ τῶν Γραφῶν πιστωτόμεθα· ὅσον ὅτι τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο, ὅτι μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν κατῆλθε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τότε τὰς γλώσσας ἔλαβον τὰς πυρίνας, ὅτι τῶν σημείων ἔκτοτε ἤρξαντο. Τίς οὖν ταῦτα πάντα φησὶν; Ὁ τοῦ Παύλου μαθητῆς, ὁ τίμιος καὶ μέγας Λουκᾶς, οὕτως ποιούμενος τὴν ἀρχὴν καὶ λέγων· *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσατον περὶ πάντων, ὃ θεόφιλε, ὡς ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιῆσαι τε καὶ διδασκαλεῖν, ἄχρι ἧς ἡμέρας ἐνταυλάμενος τοῖς ἀποστόλοις διὰ Πνεύματος ἁγίου, ὅς ἐξελέξατο, ἀναλήθη· οἷς καὶ παρέστησεν ἑαυτὸν ζῶντα μετὰ τὸ παθεῖν αὐτὸν, ἐν πολλοῖς τεκμηρίοις, δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὁπτανόμενος αὐτοῖς, καὶ λέγων τὰ περὶ τῆς βασιλείας τοῦ [89] Θεοῦ. Καὶ συναλιζόμενος παρήγγειλεν αὐτοῖς ἀπὸ Ἱερουσόλων μὴ χωρίζεσθαι.* Ὁρᾷς ὅτι μετὰ τὴν ἀνάστασιν τεσσαράκοντα ἡμέρας ἐπὶ τῆς γῆς ἦν ὁ Κύριος, λέγων περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, καὶ συναλιζόμενος τοῖς ἀποστόλοις; ὄρῃς ὅτι καὶ τραπέζης ἐκοινωνῆς; Καὶ παρήγγειλεν αὐτοῖς, φησὶν, ἀπὸ Ἱερουσόλων μὴ χωρίζεσθαι, ἀλλὰ περιμένειν τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Πατρὸς, ἣν ἠκούσατέ μου, φησὶν· ὅτι Ἰωάννης μὲν ἐβάπτισεν ὕδατι, ὑμεῖς δὲ βαπτί-

^a Alit καὶ πῶς σὺ γίνῃ Χριστοῦ μιμητής· οὐ ζητῶ. Editt Χριστοῦ μαθητής.
^b Colb. τῆς ἀγγλικῆς.

^c Colb. συνεγένετο.

σθίησθεσθς ἐν Πνεύματι ἀγάπῃ οὐ μετὰ πολλὰς ταύτας ἡμέρας. Ταῦτα δὲ εἶπεν ὁ Σωτὴρ ἐν ταῖς τεσσαράκοντα ἡμέραις. Οἱ μὲν οὖν συναλθόντες ἐπηρώτων αὐτὸν λέγοντες· Κύρια, εἰ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἀποκαθιστάνεις τὴν βασιλείαν τῷ Ἰσραὴλ; Εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς· Οὐχ ὁμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὗς ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ· ἀλλὰ λήψασθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὁμᾶς, καὶ ἔσθε μοι μαρτυραὶ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, βλέπόντων αὐτῶν, ἐπήρθη, καὶ νεφέλῃ ὑπέκλυθεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Εἶδες πῶς καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνεγένετο ἐπὶ τῆς γῆς ὁ Χριστὸς, καὶ μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας τότε ἀνελήθη ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ἀλλ' ἴδωμεν εἰ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ τὸ Πνεῦμα ἐπέμφθη τὸ ἅγιον. Καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι· φησὶ, τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς ἐγένετο ἄφωνος ἤχος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡσεὶ φερομένης προῆς βιαίας, καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλώσσαι ὡσεὶ πυρὸς, καὶ ἐκάθισεν ἐφ' ἑνὸς ἑκάστου αὐτῶν. Εἶδτε ἀκριθῆ τὴν ἀπόδειξιν γεγεννημένην, ὅσον εἰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦν ἐπὶ γῆς ὁ Χριστὸς, καὶ οὐδὲ θαυματουργοὺν οἱ ἀπόστολοι; Πῶς γὰρ ἐμελλον θαυματουργεῖν τὴν τοῦ ἁγίου καὶ ζωοποιῦ Πνεύματος χάριν οὐδέπω ἔχοντες;

Εἶδτε, ὅτι μετὰ τὰς τεσσαράκοντα ἡμέρας ἂν ἀνελήθη εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Ἰησοῦς; εἶδτε πάλιν, ὅτι μετὰ τὰς δέκα ἡμέρας θαυματουργοὺν οἱ ἀπόστολοι; Ἐν γὰρ τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς κατεπέμφθη τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τοῦτο οὖν ἐστὶ λοιπὸν τὸ ζητούμενον, τίνας ἔνεκεν αἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Πεντηκοστῇ ἀναγινώσκονται. Εἰ γὰρ τότε ἤρξαντο ποιεῖν τὰ σημεῖα οἱ ἀπόστολοι, ἦγουν μετὰ τὴν Κυρίου ἀνάστασιν, τότε ἔδει καὶ τὸ βιβλίον ἀναγινώσκεισθαι τοῦτο. Ὅσπερ γὰρ τὰ περὶ τοῦ σταυροῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ σταυροῦ ἀναγινώσκωμεν, καὶ τὰ ἐν τῇ ἀναστάσει ὁμοίως, καὶ τὰ ἐν ἐκάστῃ ἑορτῇ γεγονότα τῇ αὐτῇ πάλιν ἀναγινώσκωμεν, οὕτως ἔδει καὶ τὰ θαύματα τὰ ἀποστολικὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν ἀποστολικῶν σημείων ἀναγινώσκεισθαι.

ς'. Τίνας οὖν ἔνεκεν οὐ τότε αὐτὰ ἀναγινώσκωμεν, ἀλλ' εὐθέως μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν, ἀκούσατε μετὰ ἀκριβείας τὴν αἰτίαν ἅπασαν. Μετὰ τὸν σταυρὸν εὐθέως ἀνάστασιν καταγγέλλομεν τοῦ Χριστοῦ, τῆς δὲ ἀναστάσεως ἀπόδειξις ἐστὶ τὰ σημεῖα τὰ ἀποστολικὰ, τῶν δὲ σημείων ἀποστολικῶν διδασκαλιῶν ἐστὶ τοῦτο τὸ βιβλίον. Ὅ τοίνυν μάλιστα πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν τὴν Δεσποτικὴν, τοῦτο μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ζωηφόρον ἀνάστασιν εὐθέως οἱ Πατέρες ἐνομοθέτησαν ἀναγινώσκεισθαι. Διὰ [90] τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοὶ, μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐθέως ἀναγινώσκωμεν τὰ σημεῖα τῶν ἀποστόλων, ἵνα ἔχωμεν σαφῆ καὶ ἀναμφισβήτητον τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν. Οὐκ εἶδες αὐτὸν ἀναστάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς τοῦ σώματος, ἀλλὰ βλέπεις

αὐτὸν ἀναστάντα τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς πίστεως· οὐκ εἶδες αὐτὸν διὰ τῶν ὀφθαλμῶν τούτων ἀναστάντα, ἀλλ' ἔβλεπες αὐτὸν ἀναστάντα διὰ τῶν θαυμάτων ἐκείνων. Ἡ γὰρ τὴν σημείων ἐπίδειξις χειραγωγεῖ σε πρὸς τὴν τῆς πίστεως θεωρίαν. Ἦθεν τοῦ φανῆσαι αὐτὸν ἀναστάντα πολλὰ μείζων ἦν ἀπόδειξις καὶ σαφεστέρα τὸ σημεῖα γίνεσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Βούλει μαθεῖν, πῶς τοῦτο· μᾶλλον πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν, ἢ εἰ ἐφάνη πᾶσιν ἀνθρώποις κατ' ὀφθαλμούς; Ἀκούσατε νουνεχῶς· καὶ γὰρ πολλοὶ τοῦτε ἐρωτῶσι, καὶ λέγουσι· Τίνας ἔνεκεν ἀναστὰς οὐκ εὐθέως ἐφάνη τοῖς Ἰουδαίοις; ἀλλὰ περιττὸς ὁ λόγος οὗτος καὶ μάταιος. Εἰ γὰρ ἐμελλε πρὸς τὴν πίστιν αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι, οὐκ ἂν παρητήσατο μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανῆναι πᾶσιν· εἰ δὲ οὐκ ἐμελλεν αὐτοὺς ἐπισπάσασθαι φανεῖς αὐτοῖς μετὰ τὴν ἀνάστασιν, δείκνυσι διὰ τοῦ Λαζάρου. Τοῦτον γὰρ τετραήμερον νεκρὸν ἀναστήσας, ὀδωδῶτα, διεφθορότα, καὶ μετὰ τῶν χειρῶν δεδεμένος ποιήσας αὐτὸν ἐξελεῖν ὑπὸ τὰς ἀπάντων ὕψεις, οὐ μόνον οὐκ ἐπισπάσατο πρὸς τὴν πίστιν αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ παρῴξυνεν· ἐλθόντας γὰρ ἠθουλήθησαν καὶ αὐτὸν ἀνελεῖν διὰ τοῦτο. Εἰ οὖν ἕτερον ἀνέστησε καὶ οὐκ ἐπίστευσαν, ἑαυτὸν ἀναστήσας εἰ εἶδειεν ἑαυτὸν, οὐκ ἂν πάλιν ἐμάνησαν κατ' αὐτοῦ; Εἰ καὶ μηδὲν ἐμελλον ἀνύειν, ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς ἐπιχειρήσεως ἐμελλον ἀσεβεῖν.

Ἄστα βουλόμενος αὐτοὺς ἀπαλλάξαι μανίας περιττῆς, ἐκρυψεν ἑαυτὸν· μᾶλλον γὰρ ἂν ἐποίησεν ὑπευθύνους κολάζει, εἰ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐφάνη. Διὰ τοῦτο φειδόμενος αὐτῶν ἐκρυψε μὲν αὐτὸν ἐκ τῆς ἐκείνων ὕψεως· εἶδειε δὲ διὰ τῆς τῶν σημείων ἀποδείξεως. Τοῦ γὰρ ἰδεῖν αὐτὸν ἀναστάντα οὐκ ἐλάττων ἦν ἀκούσαι Πέτρου λέγοντος· Ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείρωμαι καὶ περιπάτω. Καὶ εἰ τοῦτο ἀναστάσεως μεγίστη ἀπόδειξις, καὶ εὐκολώτερον πρὸς πίστιν ἢ ἐκεῖνο τὸ πρότερον, καὶ μᾶλλον ἰδύνατο πείσαι τὰς διανοίας τῶν ἀνθρώπων τὸ σημεῖα φαίνεσθαι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ γινόμενα, ἢ τὸ ἰδεῖν αὐτὸν ἀναστάντα, δῆλον ἐκεῖθεν. Ἀνέστη καὶ εἶδειεν αὐτὸν τοῖς μαθηταῖς ὁ Χριστὸς· ἀλλ' ὅμως εὐρέθη τὴν ἀπιστῶν καὶ ἐν ἐκείνῳ Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, καὶ ἐδεήθη τοῦ τὰς χειρᾶς εἰσενεγκεῖν εἰς τοὺς τύπους τῶν ἤλων· ἐδεήθη δὲ καὶ τὴν πλευρὰν αὐτοῦ καταμαθεῖν. Εἰ δὲ ὁ μαθητὴς ἐκεῖνος ὁ τρεῖς χρόνους διατρίψας μετ' αὐτοῦ, ὁ τραπέζης Δεσποτικῆς κοινωνήσας, ὁ σημεῖα καὶ τέρατα θεασάμενος μέγιστα, ὁ ῥημάτων Δεσποτικῶν μετασχὼν, καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀναστάντα, οὐ πρότερον ἐπίστευσεν, ἕως ὅτε τοὺς τύπους τῶν ἤλων καὶ τῆς λόγχης τὰ τραύματα εἶδε· πῶς ἡ οἰκουμένη πιστεύειν ἐμελλεν, εἰπέ μοι, εἰ εἶδαν αὐτὸν [91] ἀναστάντα; Καὶ τίς ἂν ταῦτα εἶποι; Οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν δείξομεν, εἰ μᾶλλον ἐπίσθη τὰ σημεῖα τοῦ θεάσασθαι κατ' ἑβὴν ἀναστάντα. Ἀκούσαντες γὰρ οἱ ὄχλοι τοῦ Πέτρου τῷ χαλῶ λέγοντος, Ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείρωμαι καὶ περιπάτω, τρισχιλιοὶ ἐπίστευσαν καὶ πεντακισχιλιοὶ τῷ Χριστῷ ἄνδρες· ὁ δὲ μαθητὴς ἰδὼν ἀναστάντα ἠπίστησεν. Ὅρξ πῶς τοῦτο εὐκολώτερον μᾶλλον πρὸς τὴν τῆς ἀναστάσεως πίστιν; Ἐκεῖνο μὲν γὰρ καὶ ὁ οἰκείος μαθητὴς ἰδὼν ἠπίστησε· ταῦτα δὲ καὶ οἱ ἔχθροὶ θεασάμενοι ἐπί-

^a Sic Colb., Morel. vero male τὰς δέκα ἡμέρας.

vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies (Act. 1. 4. 5). Hæc autem in diebus illis quadraginta a Salvatore sunt dicta. Igitur qui convenerant, interrogabant eum dicentes : Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel ? Dixit autem eis, Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate ; sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in omni Judæa et Samaria, et usque ad ultimum terræ. Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est, et nubes suscepit eum ab oculis eorum (Ib. v. 6-9). Vides, quo pacto et cum ipsis quadraginta diebus versatus fuerit Christus in terris, et post quadraginta demum dies assumptus in cælos fuerit ; sed videamus an in Pentecoste missus fuerit Spiritus sanctus. Et cum completeretur, inquit, dies Pentecostes, factus est repente de cælo sonus tanquam advenientis spiritus vehementis, et apparuerunt illis dispersæ lingue tanquam ignis, seditque supra singulos eorum (Ib. 2. 1 - 3). Videtis exactam demonstrationem allatam, ut constet quadraginta diebus in terris Christum esse versatum, nec ullum ab apostolis miraculum esse patratum ? Quomodo enim miracula patrare potuissent, cum necdum sancti ac vivifici Spiritus gratiam accepissent ?

Lectio Scripturæ in festis distributa. Cur post Resurrectionem Judæis non apparuerit Christus. — Videtis post quadraginta dies Jesum assumptum in cælos fuisse ? Videtis rursus post decem dies ab apostolis edita esse miracula ? Cum enim completeretur dies Pentecostes, demissus est Spiritus sanctus : hoc igitur querendum restat, qua de causa in Pentecoste Acta legantur Apostolorum. Si enim tum signa facere cœperunt apostoli, hoc est post Domini resurrectionem, tum etiam hunc legi librum oportebat. Nam quemadmodum ea quæ ad crucem pertinent, in die legimus crucis, et in resurrectione item, et in singulis festis, quæ in singulis acciderunt, iterum legimus : sic et miracula oportuit apostolica in apostolicorum miraculorum diebus legi.

6. Cur igitur non illa tum legamus, sed statim post crucem, et resurrectionem, causam omnem diligenter attendite. Statim post crucem, resurrectionem Christi annuntiamus : porro demonstratio resurrectionis miracula sunt apostolica : atqui nihil aliud est liber iste, quam apostolicorum schola miraculorum. Quod igitur dominicæ resurrectionis maxime fidem facit, hoc statim post crucem et vitæ largitricem resurrectionem patres legi statuerunt. Hanc igitur ob causam, dilectissimi, statim post crucem ac resurrectionem miracula legimus apostolorum, ut manifestam et indubitam resurrectionis probationem habeamus. Excitatum illum a mortuis corporeis oculis non vidisti, sed oculis fidei certis illum a mortuis excitatum. Non vidisti illum his oculis a mortuis excitatum, et per illa miracula excitatum illum a mortuis latere. Ad illum enim fidei conspectum signorum exhibitio te deducit. Itaque multo major et evidentior illa fuit demonstratio, quod in ejus nomine signa fle-

rent, quam quod excitatus ille a mortuis a; pareret. Viane intelligere, quo pacto majorem resurrectionis istud fidem faciat, quam si omnium hominum oculis sese intuendum obtulisset ? Prudenter attendite : si quidem multi querant, et dicunt : Quam ob causam, cum resurrexisset, non statim Judæis apparuit ? verum supervacaneus et vanus est iste sermo. Si enim ad fidem illos pellecturus fuisset, post resurrectionem omnibus apparere non recusasset : cæterum nequam eos se pellecturum fuisse, si post resurrectionem illis apparuisset, per Lazarum indicavit. Cum enim hunc quatruiduanum mortuum, foetentem, et corruptum suscitasset, et effecisset ut ligatus iustis in conspectum omnium prodiret, non solum illos ad fidem non attraxit, sed etiam irritavit : venientes enim ipsum etiam interficere hac de causa voluerunt (Joan. 12. 10). Si ergo cum aliorum a mortuis excitasset, non tamen crediderunt : si seipsum ostendisset a semetipso suscitatum, nonne in ipsam furere exarsissent ? Tametsi nihil ad effectum perducturi fuissent : tamen irritò conatu suam impietatem exercuissent.

Miraculorum vis ad probandam Resurrectionem. — Ut igitur eos superfluo furore liberaret, seipsum occultavit : majori enim illos supplicio obnoxios reddidisset, si post crucem apparuisset. Quocirca ut illis parceret, seipsum quidem ab oculis eorum subtraxit, sed editis tamen miraculis seipsum ostendit. Non enim minus erat, quam si excitatum a mortuis eum cernerent, quod Petrum dicentem audirent : *In nomine Jesu Christi surge et ambula* (Act. 3. 6). Atque hoc quidem plurimum valuisse ad resurrectionem adstruendam, atque ad fidem faciendam proclivius quam illud prius, faciliusque mentibus hominum persuadere potuisse miracula, quæ in ejus nomine facta cernebantur, quam si a mortuis excitatum illum vidissent, inde constabit. Resurrexit, et seipsum discipulis Christus ostendit : sed inventus est tamen aliquis et inter illos incredulus Thomas, qui dicitur Didymus, et opus illi fuit, ut in figuram clavorum manus inferret : opus fuit, ut et latus ejus palparet (Joan. 20. 24. seq.). Quod si discipulus ille, qui tres cum illo annos exegerat, qui dominicæ particeps mensæ fuerat, qui signa conspexerat et prodigia maxima, qui loquentem illum audiverat, etiam cum illum a mortuis excitatum videret, non prius credidit, quam figuram clavorum et lanceæ vulnera conspexit : quomodo, queso, totus orbis terrarum crediturus erat, si excitatum illum a mortuis conspexisset ? Quis hoc umquam dicere audeat ? Neque vero intantum, sed etiam aliunde constabit plus ad persuadendum signa valuisse, quam si resurgentem oculis se spectandum præbuisset. Cum enim Petrum audissent turbæ claudò dicere, *In nomine Jesu Christi surge et ambula* (Act. 3. 6), tria millia et quinque millia virorum Christo crediderunt : at discipulus cum suscitatum vidisset, incredulus fuit. Vides aptius ad fidem faciendam resurrectionis hoc fuisse ? Nam illud quidem cum proprius discipulus ejus vidisset, incredulus fuit : at hæc cum etiam inimici spectassent,

crediderunt. Ita majus hoc illo fuit et evidentius, plusque ad illos alliciendos, valuit atque flectendos, ut resurrectioni fidem haberent. Quid dico Thomam? Siquidem ut scias ne ceteros quidem discipulos primo intuitu credituisse, prudenter attende. Noli tamen illos condemnare, dilectissime; si enim illos Christus non damnavit, neque tu illos damnes: videbunt enim rem miram et inusitatam discipuli, primogenitum ipsum a mortuis excitatum: ceterum maxima ejusmodi miracula primo conspectu terrere consueverunt quosque in fidelium mentibus progressa temporis stabilitatem aliquam acquisiverint, quod etiam tunc discipulis evenit. Postquam enim Christus, qui a mortuis resurrexerat, dixit illis, *Pax vobis, Conturbati*, inquit, *et conterriti existimabant se spiritum videre, et dixit illis Jesus: Quid turbati estis (Luc. 24. 36-38)*. Post hæc cum ostendisset eis manus et pedes, *Non credentibus illis præ gaudio et mirantibus dixit: Habetis hic aliquid, quod manducetur (Ibid. v. 41)*? quod hæc ratione vellet illis fidem facere resurrectionis. Non persuadet tibi latus, inquit, neque vulnera? saltem mensa persuadeat.

7. Ut autem accurate cognoscas idcirco illum dixisse, *Habetis hic aliquid, quod manducetur?* ne forte simulacrum esse vel spiritum, aut phantasma putarent, sed veram ac subsistentem resurrectionem, audi quo pacto Petrus his comprobet resurrectionem. Cum enim dixisset, *Deus illum suscitavit, ac dedit manifestum cum fieri nobis testibus præordinatis*, deinde resurrectionis demonstrationem afferens adjecit: *Qui manducavimus et bibimus cum eo (Act. 10. 40. 41)*. Propterea quoque alibi Christus cum mortuam suscitasset ut fidem faceret resurrectionis ait: *Data illi quod manducet (Marc. 5. 43)*. Cum igitur audis eum præbuisse seipsum vivum per dies quadraginta illis apparentem, et cum illis vescentem, causam manducationis cognosce, non quod cibo nimirum indigeret, illum manducasse, sed quod discipulorum mederi vellet imbecillitati, unde prodigia et signa apostolorum liquet maximam resurrectionis demonstrationem existisse. Quapropter ait ipse quoque, *Amen, amen, dico vobis, Qui credit in me, opera, quæ ego facio, et ipse faciet, et majora horum faciet (Joan. 14. 12)*. Nam quoniam crux cum intervenisset, plurimos scandalizaverat, idcirco pluribus illi miraculis opus fuit. Alioqui enim si, cum obiisset Christus, morte præpeditus mansisset, et sepultus, neque resurrexisset, ut aiunt Judæi, neque in cælum ascendisset, non solum majora postea fieri miracula post crucem non oportuisset, verum etiam ea, quæ prius facta fuerant, opus fuisset extinguere. Illic mihi diligenter attendite: indubitata quippe resurrectionis demonstrationem continent hæc quæ dicimus: quamobrem eadem rursus eloquar.

Cur post Passionem miracula majora. — Signa fecit antea Christus, mortuos suscitavit, leprosos mundavit, demones ejecit, crucifixus est deinde, atque, ut dicunt cælesti Judæi, non resurrexit a mortuis. Quid igitur illis dicemus? Hoc nimirum, Si non resurrexit, quomodo postea in nomine ipsius majora facta sunt

signa? Nullus enim ex vivis cum obiisset, majora post obitum signa fecit: at hic majora et modo et natura fuerunt quæ consequuta sunt miracula. Siquidem natura fuere majora, cum Christi umbra nunquam mortuos suscitavit: at apostolorum umbra talia multa perfecit. Modo vero majora fuere signa, quod tum quidem ipse imperans miracula cœeret: post passionem autem servi ejus Augusto et sancto ejus nomine adhibito majora et sublimiora peragerent, ut amplius et gloriosius virtus ipsius effulgeret. Multo quippe majus fuit alterum nomen ipsius usurpantem talia miracula patrare, quam ipsum imperantem. Videt et natura et modo majora fuisse apostolorum signa, dilectissime, quæ Christi resurrectionem sequuta sunt? Itaque resurrectionis indubitata est demonstratio. Nam, ut ante dixi, et iterum dicam, si mortem obiisset Christus, et non resurrexisset, signa etiam interire oportuisset ac deleri: jam vero non modo delata non sunt sed et illustriora deinde atque celebriora sunt facta. Si enim Christus non resurrexisset, nunquam alii ejus in nomine talia signa fecissent. Eadem quippe virtus et ante passionem et post passionem edebat miracula: ac primum quidem per se, deinde vero per discipulos: ut autem evidentior et gloriosior fieret resurrectionis probatio, majora post crucem fiebant, et sublimiora prodigia. Unde vero constat, dicit infidelis, edita tum fuisse signa? Unde, quæso, crucifixum Christum fuisse constat? Ex sacris Litteris, inquam. Nam et signa tum fuisse facta et crucifixum fuisse Christum, ex sacris Litteris constat. Illæ enim et hæc et illa narrant. Quod si tu noster adversarius dicas apostolos signa non fecisse, majorem ipsorum ostendis virtutem, et gratiam divinam, quod absque signis tantum orbem terrarum potuerint ad pietatem traducere. Hoc enim maximum est et inusitatum miraculum, cum pauperes atque mendici, abjecti, illiterati, imperiti, viles, et numero duodecim tot urbes, gentes, populos, reges, tyrannos, philosophos, oratores, et totam propemodum terram absque signis potuerint ad se pertrahere. An vero cupis etiam nunc fieri signa cernere? Tibi ego illa et majora prioribus ostendam, non unum mortuum suscitatum, non visum uni cæco restitutum, sed discussas erroris tenebras, quæ totam terram occupaverant: non leprosum unum mundatum, sed tot gentes, quæ peccati lepram absterserunt, ac per lavacrum regenerationis mundatæ sunt. Quod signum majus his quæris, ni homo, cum tantam et tam repente factam mutationem conspicias?

8. *Fide sola cernitur Deus. Petrus quomodo crucifixus fuerit.* — Vin' tu intelligere, quo tandem pacto visum universo terrarum orbi restituerit Christus? Antea lignum et lapidem non existimabant homines lignum et lapidem esse, verum res sensus expertes deos vocabant, adeo excæcati erant: jam vero quid lignum sit, quidve lapis noverunt; quid sit Deus crediderunt. Sola quippe fide immortalis ac beata illa natura spectatur. Visne aliud quoque resurrectionis signum intueri? Ex ipsa discipulorum mente sum-

σταυσαν. Οὕτω μείζον τοῦτο ἐκείνου καὶ σαφέστερον, καὶ μέλλον αὐτοῦ ἐπεσπάτο καὶ ἐπειθε πρὸς τὴν ἀνάστασιν. Καὶ τί λέγω τὸν Θωμᾶν; Ὅτι γὰρ οὐδὲ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ἐκ πρώτης ἔβλεψαν ἐπίστευσαν, ἀκουσον νουεχῶς. Ἀλλὰ μὴ καταγνώσῃς αὐτῶν, ἀγαπητέ· εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς οὐ κατέγνω αὐτῶν, μηδὲ σὺ καταγνώσῃς αὐτῶν· καὶ γὰρ πρᾶγμα ξένον εἶδον οἱ μαθηταὶ καὶ παράδοξον, πρωτότοκον αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν ἀναστάντα· τὰ δὲ τοιαῦτα μέγιστα θαύματα ἐκ πρώτης ἐκπλήττειν εἰσθην, ἕως ἂν τῷ χρόνῳ μένυμα γένηται ἐν ταῖς τῶν πιστευόντων ψυχαῖς· ὅπερ ἔστιν καὶ ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐγένετο τότε. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναστάς ὁ Χριστὸς ἐκ νεκρῶν εἶπεν αὐτοῖς· *Εἰρήνη ὁμῖν, Πιστοθέτες, φησὶν, ἐκείνοι καὶ ἔμφοδοι γερόμενοι ἐδόκουν πνεῦμα θεωρεῖν, καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· Τί τεταραγμένοι ἐστέ;* Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπιδείξας αὐτοῖς τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας, καὶ *Ἀπιστοῦντων αὐτῶν ἀπὸ τῆς χαρᾶς, καὶ θαυμάζόντων, εἶπεν αὐτοῖς· Ἐχέτε τι βρώσιμον ἐν ἑστέ;* διὰ τούτων βουλόμενος αὐτοῖς τὴν ἀνάστασιν πιστώσασθαι. Οὐ παῖθε· σε, φησὶν, ἢ πλευρά, οὐδὲ τὰ τραύματα; πεθίετω κἂν ἡ τράπεζα.

ζ'. Ἴνα δὲ μάθῃς ἀκριβῶς, ὅτι διὰ τοῦτο εἶπεν, *Ἐχέτε τι βρώσιμον ἐν ἑστέ φαγεῖν;* ἵνα μὴ νομισθῶσιν εἰσθῶν εἶναι, μηδὲ πνεῦμα, μηδὲ φαντασίαν, ἀλλ' ἀληθῆ καὶ ἐνυπόστατον ἀνάστασιν, ἀκουσον, πῶς ὁ Πέτρος ἀπὸ τούτων πιστοῦται τὴν ἀνάστασιν. Εἰπὼν γὰρ ὅτι *Ἀνέστησεν αὐτὸν ὁ Θεὸς, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἔμπρηγὴ γενέσθαι μάρτυσι τοῖς προεχειροτονημένοις ἡμῖν, εἶτα καὶ ἀπόδειξεν τῆς ἀναστάσεως τιθεὶς, ἐπήγαγεν· Ολιγες συνεισφάγομεν καὶ συνεπιόμεν αὐτῷ.* Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ ἀναστήσας νεκρῶν ὁ Χριστὸς, ἵνα πιστώσῃται τὴν ἀνάστασιν ἔφη· *Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι παρέστησεν ἑαυτὴν ζῶντα δι' ἡμερῶν τεσσαράκοντα ὀπτανόμενος αὐτοῖς καὶ συναλιζόμενος, μάνθανε τῆς τραπέζης τὴν αἰτίαν, ὅτι οὐχὶ δέδομενος αὐτὸς τραπέζης ἔτρωγεν, ἀλλὰ βουλόμενος τὴν ἀσθένειαν διορθῶσαι τῶν μαθητῶν, ὅθεν ἔβλεπον ὅτι τὰ τέρατα καὶ σημεῖα τῶν ἀποστόλων ἀπόδειξις ἦν μεγίστη τῆς ἀναστάσεως. Διὰ καὶ αὐτὸς φησὶν· Ἀμήν, ἀμήν, λέγω ὁμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ, τὰ ἔργα ἃ ποιῶ ἐγὼ, κάκεινος ποιήσει, καὶ μείζονα τούτων ποιήσει.* Ἐπειδὴ γὰρ ὁ σταυρὸς μεταξὺ παρεμπιπῶν ἐκκανάλισε πλείστους, διὰ τοῦτο καὶ μείζονων ἐδέξασιν μετὰ ταῦτα σημεῖων. Καίτοι γε εἰ τελευτήσας ὁ Χριστὸς ἀναπέμεινε τῷ θανάτῳ καὶ τῷ [92] τάφῳ, καὶ οὐκ ἀνέστη, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι φασὶν, οὐδὲ ἀνέστη εἰς τοὺς οὐρανοὺς, οὐ μόνον οὐκ ἔδει μείζονα γίνεσθαι τὰ μετὰ ταῦτα σημεῖα τὰ μετὰ τὴν σταυρῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ πρότερα γινόμενα ἀποσβεσθῆναι ἐχρήν. Προσέχετε μοι μετὰ ἀκριβείας· ἐνταῦθα ἀναστάσεως γὰρ εἰσὶν ἀναμφισθητῆτος ἀποδείξεις τὰ λεγόμενα, διὰ καὶ πάλιν τὰ αὐτὰ ἐρῶ.

Ἐποίησε σημεῖα πρὸ τούτου ὁ Χριστὸς, νεκροὺς ἤγειρε, λεπρούς ἐκάθηρε, δαίμονας ἀπήλασεν· ἐσταυρώθη μετὰ ταῦτα, καὶ ὡς οἱ παράνομοι Ἰουδαῖοι λέγουσιν, οὐκ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν. Τί οὖν ἂν εἰπομεν πρὸς αὐτούς; Ὅτι εἰ μὴ ἀνέστη, πῶς μετὰ ταῦτα ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μείζονα ἐγένετο σημεῖα; Οὐδεὶς

γὰρ τῶν ζώντων τελευτήσας μείζονα σημεῖα ἐποίησε μετὰ τὴν τελευτήν, ἐνταῦθα δὲ μείζονα καὶ τῷ τρόπῳ καὶ τῇ φύσει τὰ θαύματα μετὰ ταῦτα ἦν. Φύσει γὰρ μείζονα ἦν, ὅτι μὲν τοῦ Χριστοῦ οὐδέποτε σκίαὶ νεκροὺς ἀνέστησαν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀποστόλων αἱ σκίαὶ αὐτῶν πολλὰ τοιαῦτα ἐποίησαν. Τρόπῳ δὲ μείζονα ἐγένετο σημεῖα, ὅτι τότε μὲν αὐτὸς ἐπιτάτων ἑαυματούργει· μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν οἱ δούλοι αὐτοῦ τῷ σεβασμῷ καὶ ἀγίῳ αὐτοῦ ὀνόματι χρώμενοι μείζονα καὶ ὑψηλότερα ἐποίησαν, ὥστε μείζονα αὐτοῦ καὶ ἐνδοξότερα διαλάμψαι τὴν ἰσχύν. Τοῦ γὰρ αὐτὸν ἐπιτάττειν πολλῶ μείζον ἦν τὸ ἕτερον τῷ ἐκείνου κεχρημένον ὀνόματι τοιαῦτα θαυματουργεῖν. Εἶδες, ἀγαπητέ, καὶ τῇ φύσει καὶ τῷ τρόπῳ μείζονα ἔντα τὰ σημεῖα τῶν ἀποστόλων μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ; Οὐκοῦν ἀναμφισβήτητος ἡ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως. Ὑπερ γὰρ ἔλεγον, καὶ πάλιν ἐρῶ, εἰ ἐτελευτήσῃς ὁ Χριστὸς, καὶ οὐκ ἀνέστη, ἔδει καὶ τὰ σημεῖα τελευτῆσαι καὶ ἀποσβεσθῆναι· νυνὶ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἀποσβεσθῆ, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερα καὶ ἐνδοξότερα γέγονε μετὰ ταῦτα. Εἰ γὰρ μὴ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, οὐκ ἂν ἕτεροι ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τοιαῦτα σημεῖα ἐποίησαν. Ἡ αὐτὴ μὲν γὰρ δύναμις καὶ πρὸ τοῦ σταυροῦ καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν ἐθαυματούργει· καὶ πρῶτον μὲν δι' αὐτοῦ, ἕτερον δὲ διὰ τῶν μαθητῶν· ἵνα δὲ σαφέστερα καὶ ἐνδοξότερα γένηται τῆς ἀναστάσεως ἡ ἀπόδειξις, μείζονα καὶ ὑψηλότερα μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο τὰ σημεῖα. Καὶ πῶθεν ἔβλεπον ὅτι σημεῖα γέγονε τότε; ὁ ἀκριβὴς ἐρεῖ Πῶθεν δὲ καὶ ἔβλεπον ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστὸς; Ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν, φησὶ. Καὶ γὰρ ὅτι σημεῖα γέγονε τότε καὶ ὅτι ἐσταυρώθη ὁ Χριστὸς, ἀπὸ τῶν ἀγίων Γραφῶν ἔβλεπον. Ἐκείναι μὲν γὰρ καὶ ταῦτα κάκει· α λέγουσιν. Εἰ δὲ λέγει ὁ ὑπεναντίας, ὅτι οὐκ ἐποίησαν σημεῖα οἱ ἀπόστολοι, μείζονα αὐτῶν δεικνύει; τὴν δύναμιν καὶ τὴν θείαν χάριν, ὅτι χωρὶς σημεῖων τοσαύτην οἰκουμένην ἐπισπάσαντο πρὸς θεοσέβειαν. Τοῦτο γὰρ μέγιστον σημεῖον καὶ παράδοξον θαῦμα, ἔταν οἱ πτωχοὶ, καὶ πένητες, καὶ εὐκαταφρόνητοι, καὶ ἀγράμματοι, καὶ ἰδιώται, καὶ εὐτελεῖς, καὶ δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, πόλει; τοσαύτας, καὶ ἔθνη, καὶ δήμους, καὶ βασιλεῖς, καὶ τυράντους, καὶ φιλοσόφους, καὶ ῥήτορας, καὶ πᾶσαν, ὡς εἶπεν, τὴν γῆν χωρὶς σημεῖων φαίνονται πρὸς αὐτοὺς ἐλκύσαντες. Βούλει δὲ καὶ νῦν σημεῖα γινόμενα ἰδεῖν; Ἐγὼ σοὶ δείξω καὶ μείζονα τῶν προτέρων, οὐχ ἕνα νεκρὸν ἐγειρόμενον, οὐχ ἕνα τυφλὸν ἀναβλέποντα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν γῆν τὸ σκότος τῆς [93] πλάνης ἀποσπείρον· οὐχ ἕνα λεπρὸν καθαιρόμενον, ἀλλ' ἔθνη τοσαῦτα τὴν λέπραν τῆς ἀμαρτίας· ἀποσπείροντα ἃ καὶ διὰ τοῦ λουτροῦ παλιγενεσίας καθαρθέντα. Τί τούτων τῶν σημεῖων μείζον ἐπιζητεῖς, ἄνθρωπε, ἄνθρωπον τοσαύτην τῆς οἰκουμένης μεταβολὴν ὁρῶν γεγεννημένην;

η'. Βούλει μαθεῖν πῶς ἀναβλέψαι τὴν οἰκουμένην ἐποίησεν ὁ Χριστὸς; Τὸ πρότερον τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον οὐκ ἐνόμιζον εἶναι ξύλον καὶ λίθον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ θεοὺς ἐκάλουν τὰ ἀναίσθητα, οὕτω; ἦσαν ἀποστατευφλωμένοι· νυνὶ δὲ εἶδον τί ξύλον, τί λίθος· ἐπίστευσαν τὸ θεός. Πίστει γὰρ μόνῃ θεωρεῖται ἡ ἀνώλεθρος καὶ μακαρία φύσις ἐκείνη. Βούλει δὲ καὶ ἕτερον ἀναστάσεως ἰδεῖν σημεῖον; Ἀπὸ τῆς τῶν μαθητῶν γνώμης ἔβλεπε καὶ τοῦτο μείζον γινόμενον μετὰ

^a Colb. καὶ ὡς Ἕλληνας λέγουσι.

^b Colb. ἀποσπείροντα.

τὴν ἀνάστασιν. Καὶ γὰρ παρὰ πᾶσιν ὁμολογῆται, ὅτι ὁ μὲν περὶ ζῶντα ἄνθρωπον εὐνοϊκῶς διακειμένος καὶ ἀποθανόντος ἰσως οὐδὲ μέμνηται· ὁ δὲ περὶ ζῶντα ἀγνωμόνως διατεθείς καὶ ἐγκαταλιπὼν περιόντα, πολλῷ μᾶλλον ἀποθανόντος ἐπιλήσεται. Ὅθεν οὐδεὶς τῶν ἀνθρώπων τὸν φίλον καὶ τὸν διδάσκαλον ἀφείς ζῶντα καὶ ἐγκαταλιπὼν, τελευταίαντα περὶ πολλοῦ ποιεῖται, καὶ μάλιστα θύαν κινδύνους μυρίους αὐτῷ προκειμένους ἀπὸ τῆς περὶ ἐκεῖνον σπουδῆς βλέπει. Ἄλλ' ἰδοὺ τοῦτο τὸ ἐπὶ μηδενὸς συμβαῖνον, ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο, καὶ οἱ ζῶντα αὐτὸν ἀρνησάμενοι καὶ ἐγκαταλιπόντες, καὶ συλληφθέντα ἀφέντες, καὶ ἀποπηδήσαντες, μετὰ μυρία ἐκεῖνα ὄνειδη καὶ τὸν σταυρὸν, ὅστω περὶ πολλοῦ πεποιήνται, ὡς καὶ τὰς ψυχὰς ἐπιδοῦναι τὰς ἑαυτῶν ὑπὲρ τῆς εἰς αὐτὸν ὁμολογίας καὶ πίστεως. Καίτοι γε εἰ καὶ τετελευτήκει ἂ Χριστὸς καὶ οὐκ ἀνέστη, πῶς εἶχε λόγον τοὺς ἡνίκα ἐξη φυγόντας διὰ τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον, ἡνίκα ἐτελεύτησε μυρίους ἑαυτοῦ δι' ἐκεῖνον περιβάλλειν κινδύνους; Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι πάντες ἐφυγον, Πέτρος δὲ καὶ ἠρνήσατο μεθ' ὄρκου τρίτον, καὶ ὁ μεθ' ὄρκου τρίτον αὐτὸν ἀρνησάμενος καὶ θεραπευτικῶν φόβον εὐτελοῦς δεισας, ἐπειδὴ ἐτελεύτησε, βουλόμενος ἡμᾶς πείσαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι εἶδεν αὐτὸν ἀναστάντα, οὕτως ἀθρόον μετεβάλλετο ὡς ὀλοκλήρου καταγελάσαι δῆμου, καὶ εἰς μέσον τῶν Ἰουδαίων τὸ βίβραρον εἰσπηδήσας καὶ εἰπεῖν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς καὶ ταφείς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, καὶ εἰς τοὺς οὐρανούς ἀνέβη, καὶ μηδὲν αὐτὸν ὑποδεισῆσαι δεινόν. Πόθεν οὖν τὸ θαρβεῖν αὐτῷ ἐγένετο; Πόθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἢ ἀπὸ τῆς πληροφροῦν τῆς κατὰ τὴν ἀνάστασιν; Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν, καὶ διελέγη, καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἤκουσε, διὰ τοῦτο ὡς ὑπὲρ ζῶντος κινδυνεύων λοιπὸν, οὕτως ἀπάντων κατετόλμησε τῶν δεινῶν, ἅτε δὴ καὶ πλείονα λαθὼν δύναμιν καὶ μείζον τὸ θάρσος ὡς ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποθανεῖν, καὶ τῷ σταυρῷ κατὰ κεφαλῆς προσομιλήσαι. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς^β καὶ σημεῖα μείζονα γινόμενα, καὶ τοὺς μαθητὰς πλείονα κεκτημένους εὐνοίαν περὶ αὐτὸν τοὺς πρότερον ἐγκαταλιπόντας αὐτὸν, καὶ [94] παρῆρσιαν μείζονα ἐπιδεικνυμένους, καὶ πανταχόθεν λαμπρότερον γινομένην τῶν πραγμάτων τὴν μεταβολὴν, καὶ ἐπὶ τὸ πεπαρῆρσιασμένον καὶ φαιδρὸν προσελθόντα ἅπαντα, μάνθανε δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας, ὅτι οὐ μέχρι θανάτου τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν ἔμεινεν, ἀλλὰ ἀνάστασις αὐτὸν διεδέξατο, καὶ ζῆ καὶ μένει διηνεκῶς ὁ σταυρωθεὶς Θεὸς ἀναλλοίωτος. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ ἀνέστη καὶ ἔζη, μείζονα μετὰ ταῦτα σημεῖα ἐργάσαντο οἱ μαθηταὶ τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ γινομένων. Τότε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ οἱ μαθηταὶ ἐγκατέλιπον· νυνὶ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ οἰκουμένη προστρέχει ἅπασα, καὶ οὐχὶ Πέτρος μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι μυρίοι, καὶ πολλῷ πλέον μετὰ Πέτρον τῶν οὐχ ἑωρακῶτων αὐτὸν τὰς ψυχὰς ἐπέδωκαν τὰς ἑαυτῶν ὑπὲρ ἐκεῖνου, καὶ τὰς κεφαλὰς ἀπετμήθησαν, καὶ μυρία ἔπαθον δεινὰ, ὥστε τὴν εἰς αὐτὸν

^α [regebat] ut τετελευτήκει, quod, postulante sensu, correctius, interpretemur et Euseb. Ven. scuti. Edit.

^β [οὐκ] τὸ θάρσος οὐκ ἂν εἰ πλείονα δύναμιν ἔλαβεν παρὰ τοῦ νεκροῦ καὶ μένοντος ἐν τῷ θανάτῳ· θύαν οὖν ἴδης.

ὁμολογίαν ὑγιῆ καὶ ἀκέραιον ἔχοντας ἀπαθεῖν. Πῶς οὖν ὁ νεκρὸς καὶ ἐν τῷ τάφῳ μένων, ὡς σὺ λέγεις, ὡ Ἰουδαῖε, τσαυτήν καὶ ἐν τοῖς μετ' ἐκεῖνους ἄπασιν ἐπεδείξατο τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν δύναμιν, πείθων αὐτοὺς αὐτὸν μόνον προσκυνεῖν, καὶ πάντα αἰρεθῆσαι ὑπομέναι καὶ πάσχειν ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν πίστιν ἀπολέσαι τὴν εἰς αὐτόν; Ὅρᾳς διὰ πάντων σαφῆ τῆς ἀναστάσεως τὴν ὑπόδειξιν, διὰ τῶν σημείων τῶν τότε, τῶν νῦν, διὰ τῆς εὐνοίας τῶν μαθητῶν τῶν τότε, τῶν νῦν, διὰ τῶν κινδύνων ἐν οἷς διετέλεσαν οἱ πιστεύσαντες; Βούλει καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἰδεῖν πεφοβημένους αὐτοῦ τὴν ἰσχὴν καὶ τὴν δύναμιν, καὶ πολλῷ μᾶλλον μετὰ τὸν σταυρὸν ἀγωνιώντας; Ἄκουε καὶ περὶ τούτων συνετός. *Θεωροῦντες γὰρ, φησὶν, οἱ Ἰουδαῖοι τὴν τοῦ Πέτρον παρῆρσιαν καὶ Ἰωάννου, καὶ καταλαβόμενοι, ὅτι ἄνθρωποι ἀγράμματοι εἰσι καὶ ἰδιῶται, ἐθαύμαζον, καὶ ἠγωνίον, οὐκ ἐπειδὴ ἀγράμματοι ἦσαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀγράμματοι ὄντες πάντων τῶν σοφῶν περιετιμῶντο, καὶ τὸν ἄνθρωπον σὶν αὐτοῖς ὁρώντες τὸν θεραπευτικόν, οὐδὲν εἶχον ἀντιπαῖν· καίτοι γε πρὸ τούτου ἀντέλεγον σημεῖα ὁρῶντες γινόμενα. Πῶς οὖν τότε οὐκ ἀντίειπον; Ἀπέστησεν αὐτῶν τὴν γλώτταν ἢ ἀόρατος τοῦ σταυρωθέντος δύναμις· ἐκεῖνος τὸ στόμα αὐτῶν ἐνέφραξεν· ἐκεῖνος τὴν παρῆρσιαν κατέστειλε· διὰ τοῦτο καὶ εἰσθήκαισαν μηδὲν ἔχοντες ἀντιπαῖν. Ὅταν δὲ καὶ ἐφθέγγαντο, ὄρα πῶς τὴν δειλίαν ὁμολογοῦσι τὴν ἑαυτῶν. Βούλεσθε, φησὶν, ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου; Καὶ μὴν, εἰ ἄνθρωπος ἔστι ψιλὸς, τί δέδοικας αὐτοῦ τὸ αἷμα; πόσους ἀνείλες προφήτας, πόσους ἐσφαξας δικαίους, ὡ Ἰουδαῖε, καὶ οὐδενὸς αὐτῶν τὸ αἷμα ἐφοβήθη; τίνας ἐνεκεν ἐναυθα φοβῆ; Κατέσεισεν αὐτῶν ὄντως τὸ συνειδὸς ὁ σταυρωθεὶς, καὶ τὴν ἀγωνίαν ἣν εἶχον κρῦψαι μὴ δυνάμενοι, καὶ ἄκοντες ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν ὁμολογοῦσι τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν. Καὶ ὅτε μὲν ἐσταύρουν αὐτὸν ἐδῶν λέγοντες· *Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμῶν καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν*· οὕτω κατεφρόνουν τοῦ αἵματος αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν σταυρὸν ἰδόντες αὐτοῦ τὴν δύναμιν διαλάμπουσαν, φοβούνται καὶ ἀγωνιῶσι, καὶ λέγουσι· *Βούλεσθε [95] ἐπαγαγεῖν ἐφ' ἡμᾶς τὸ αἷμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου*; Καίτοι γε εἰ πλάτος ἦν καὶ ἀντίθεος, καθὼς φατε, Ἰουδαῖοι παρὰνεμοι, τίνας ἐνεκεν αὐτοῦ δεδοίκατε τὸ αἷμα; Καὶ γὰρ καὶ ἐγκαλλωπίζεσθαι ἔδει τῷ φόβῳ, εἰ τοιοῦτος ἦν. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοιοῦτος οὐκ ἦν, διὰ τοῦτο τρέμουσιν.*

β'. Ὅρᾳς πανταχόθεν καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγωνιώντας καὶ δεδοίκτας; εἶδες αὐτῶν τὴν ἀγωνίαν; Μάθε καὶ τοῦ σταυρωθέντος τὴν φιλανθρωπίαν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἔλεγον· *Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν*· ὁ δὲ Χριστὸς οὐκ ἐποίησεν οὕτως· ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα καθικετεύων λέγει· *Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ ἴδισι τί ποιοῦσιν*. Εἰ γὰρ ἐγένετο τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν, οὐκ ἂν ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν ἐγένοντο ἀπίστολοι· οὐκ ἂν ὁμοῦ τρισχιλιοὶ ἐπίστευσαν, οὐκ ἂν πεντακισχιλιοὶ. Ὅρᾳς πῶς ἐκεῖνοι μὲν ὡμοὶ καὶ ἀπηνεῖς περὶ τὰ ἔργονα αὐτῶν ὄντες καὶ τὴν φύσιν αὐτῶν ἠγνόησαν, ὁ δὲ Θεὸς πατέρων ἀπάντων φιλανθρωπότερος, καὶ μητέρων φιλοστοργότερος γέγονεν;

ptam illud quoque majus videbis post resurrectionem affulsisse. Siquidem in confesso est apud omnes eum, qui erga viventem hominem benevole sit affectus, ipso mortuo fortasse ne quidem ejus meminisse: qui vero male affectus sit erga illum, dum viveret, et superstitem deseruerit, multo magis immemorem defuncti futurum. Quo fit, ut nemo qui amicum magistrumve superstitem reliquerit ac deseruerit, vita functum plurimi faciat, ac tum præcipue, eum propter exhibitam in eum benevolentiam mille pericula sibi viderit imminere. Ecce tamen illud quod nulli accidit, in Christo et discipulis evenit, et qui viventem illum negaverant ac deseruerant, et comprehensam reliquerant, et aufugerant, post innumera illa opprobria, et crucem, tanti eum fecerunt, ut pro ipsius confessione ac fide animas etiam suas exponerent. Enimvero si mortuus fuisset Christus, neque resurrexisset, qui fieri potuisset, ut qui, dum superstes esset, ob periculum imminens fugerant, eo jam vita functo, propter illam mille periculis scipsus objicerent? Ac cæteri quidem omnes fugerunt, Petrus vero etiam cum juramento ter illum negavit, et qui ter illum cum juramento negaverat, et vilis ancillulæ fuerat timore percussus, posteaquam obierat, nobis rebus ipsis volens fidem facere se suscitatum illum a mortuis vidisse, sic repente mutatus est, ut integrum populum aspernaretur, et in medium Judæorum theatrum prosiliret, diceretque illum qui crucifixus fuerat ac sepultus, a mortuis die tertia, surrexisse atque in cælos ascendisse, neque se mali quidquam reformidare. Unde igitur factum erat, ut adeo confidens esset? Non aliunde sane, quam ex eo quod de resurrectione certior factus esset. Cum enim illum vidisset, atque alloquutus esset, deque rebus futuris verba facientem audisset, hac de causa tamquam in gratiam hominis jam viventis periculum adiret, ita se malis omnibus objiciebat, utpote qui majori virtute corroboratus esset confidentiaque majori, sic ut pro ipso mortem oppeteret, et cruci capite in terram verso affigeretur. Cum ergo majora fieri signa videris, et discipulos majori eum benevolentia esse complexos, qui prius eum deseruerant, et majorem fiduciam præ se ferre, omni ex parte illustriorem rem factam esse mutationem, omniaque tutiori ac jucundiori ease in statu collocata, tum ipso rerum experimento cognosce, res Christi non esse mortis finibus circumscriptas, sed resurrectionem illi successisse, ac vivere, superstitemque perpetuo crucifixum manere Deum immutabilem et immortalem. Neque enim discipuli, nisi resurrexisset ac viveret, majora postea miracula patraissent, quam quæ crucem præcesserant. Nam tum temporis etiam discipuli reliquerunt eum: jam vero totus ad illum orbis terrarum accurrit, neque Petrus solum, sed et mille alii, ac multo plures post Petrum, ex illis qui illum minime viderunt, animas pro illo suas exposuerunt, capite truncati sunt, et innumera sunt mala perpassi, ut integra et illæsa ipsius confessione possent ex hac vita discedere. Quomodo ergo is qui mortuus erat et sepulcro con-

clusus, ut tu dicis, o Judæ, in omnibus qui sequuti sunt illos tantam vim exhibuit tantamque virtutem, ut eis persuaderet, solum illum ut adorarent, omniaque sustinere ac perpeti mallent, quam suam in illum fidem amittere? Vides in omnibus certam resurrectionis probationem elucere, cum ex signis quæ tum facta sunt, quæque nunc sunt, tum ex discipulorum benevolentia, qui tum vivebant, et qui nunc vivunt, tum ex periculis in quibus semper fideles versabantur? Visne etiamnum hostes cernere potentiam ac virtutem ejus pertimescere, ac multo amplius post crucem æstare? Audi sane prudentem, quid de his scriptum sit. *Cum enim viderent*, inquit Scriptura, *Judæi Petri in loquendo libertatem, et Joannis, atque animadverterent homines illos literarum rudes et imperitos esse, mirabantur* (Act. 4. 13), et metuebant non quod literas nescirent, sed quod cum illiterati essent omnes sapientes vincerent, *Cumque hominem cernerent, qui sanatus erat, nihil poterant contradicere* (Ibid. v. 14), tametsi antea contradicebant cum signa fieri viderent. Cur igitur tum minime contradicebant? Cohibebat illorum linguam virtus invisibilis crucifixi: ille os eorum obturabat, ille libertatem in dicendo compescerebat: propterea stabant, neque poterant contradicere. Cum autem verba etiam protulerunt, vide quo pacto nectum suum fateantur. *Vultis*, inquit, *inducere super nos sanguinem hominis istius* (Ib. 5. 28)? At enim si nudus homo est, cur ejus sanguinem pertimescis? quam multos prophetas occidisti, quam multos justos jugulasti, Judæe, nec ullius illorum sanguinem reformidasti? cur igitur hic reformidas? Vere conscientiam terreat illorum crucifixus, suamque formidinem cum occultare non possent, vel etiam inviti suam coram inimicis imbecillitatem fatentur. Ac dum illum quidem crucifigerent, clamabant dicentes, *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Matth. 27. 25); adeo sanguinem ejus spernebant. Post passionem autem cum effulgentem illius virtutem intuentur, pertimescunt et æstuant, dicuntque: *Vultis inducere sanguinem hominis istius super nos?* At enim si seductor erat, et adversarius Dei, prout dicitis, scelesti Judæi, quam ob causam sanguinem ipsius timetis? Etenim si talis erat, illius etiam fuerat cæde gloriantum. Sed quoniam talis non erat, idcirco tremunt.

9. Vides undique et inimicos æstare ac timere? Vides illorum anxietatem? Crucifixi quoque benignitatem cognosce. Siquidem illi quidem dicebant: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (Matth. 27. 25): Christus autem non ita fecit; verum supplicans Patri ait, *Pater, dimitte illis: non enim sciunt, quid faciunt* (Luc. 23. 34). Si enim super illos sanguis fuisset, et super filios illorum, nequaquam ex illorum filiis detecti essent apostoli: nequaquam ter mille simul credidissent, neque quinquies mille. Vides ut illi quidem crudeles ac sævi cum in suos liberos essent, ipsam etiam naturam abnegarint, Deus autem patres omnes superaverit benignitate, ac filios majori quam matres fuerit amore complexus? San-

quis enim ejus super illos et super illorum filios fuit; super filios vero non omnes, sed super illos tantum, qui paternam impietatem et iniquitatem imitati sunt, et quotquot illis filii fuerunt non secundum naturam successione, sed secundum voluntatis insaniam, hi soli malis facti sunt obnoxii.

Jerusalem quando excisa. — Tu vero mihi bonitatem ac benignitatem Dei aliunde quoque considera. Non enim statim illis supplicium ac poenam intulit, sed quadraginta et plures elabi post passionem annos sivit. Siquidem Salvator ipse Tiberio imperante cruci affixus est: at illorum civitas imperantibus Vespasiano ac Tito capta est. Cur igitur consequens tempus omisit? Voluit illis spatium ad poenitentiam agendam præbere, ut peccata deponerent, ut crimina a se depellerent. Postquam autem temporis spatium ad poenitentiam præstitutum habentes immedicabili se laborare morbo præ se tulerunt, tum demum supplicium illis ac poenam intulit, et eversa illorum urbe per universam orbem terrarum eductos illos dispersit. Atque hoc benignitatis ejus opus fuit. Siquidem illos dispersit, ut Christum, quem cruci affixerant, ubique terrarum cernerent adorari, ut cum ab omnibus adoratum illum cernerent, ejusque virtutem perciperent, summam suam impietatem agnoscerent, eaque cognita ad veritatem redirent. Atque ipsa captivitas illis deinde doctrinæ, ac supplicium admonitionis occasionem afferebat: si enim in regione Judææ remansissent, veraces fuisse prophetas non agnovissent. Quid enim propheta dicebant? *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. 2. 8)*. Itaque illos egredi oportuit a terræ terminos, ut propriis oculis cernerent a Christo terræ terminos possideri. Rursus alius propheta dicit: *Et adorabunt eum singuli a loco suo (Seph. 2. 11)*. Ergo illos per omnia terræ loca di-

spergi oportuit, ut unumquemque adorare illum propriis oculis cernerent. Rursus alius dixit: *Repletur terra, ut cognoscat Dominum, sicut aqua multa ad operiendum maria (Hab. 2. 14)*. In omnem igitur terram abire illos oportuit, ut repletam illam cogitatione Domini viderent, et maria, hoc est spirituales istas Ecclesias, pietate redundantia. Propterea ubique terrarum dispersit illos Deus: si enim in Judæa resedissent, hæc ignorassent. Jam vero prophetas veraces esse, atque ipsum virtute pollere suorum oculorum experimento vult ipsos cognoscere: ut, si quidem prohi gratique fuerint, ad veritatem per ista deducantur: sin autem in impietate perseverent, nullam habeant in tremenda die judicii excusationem. Propterea per universum orbem terrarum illos dispersit, ut et nos quidpiam inde lucri decerpamus, hoc est, dum prolatas illas de illorum dispersione predictiones, deque Jerosolymorum eversione cernimus, quas et Daniel, dum abominationis desolationis mentionem facit (*Dan. 9. 27*), et Malachias dum ait: *Quia et in vobis claudantur janus (Mal. 4. 10)*, et David, et Isaias, et alii prophetae multi de his prædixerunt, ut videntes eos qui Dominum tot injuriis affecerant, ita fuisse punitos, patria libertate privatos et suis omnibus legibus ac paternis traditionibus, virtutem ejus agnoscamus, quæ illa prædixit atque perfecit, atque inimici quidem ex nostris bonis potentiam illius intelligant, nos autem ex supplicio de illis sumpto immensam ejus benignitatem ac potentiam agnoscamus, nec unquam illum glorificare desinamus, ut et sempiterna atque ineffabilia bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, una cum sancto et vivifico Spiritu, honor et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἤγνετο μὲν γὰρ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα αὐτῶν· ἐπὶ τὰ τέκνα δὲ οὐχὶ πάντα, ἀλλ' ἐπ' ἕκαστα μόνον τὰ μισησάμενα τὴν πατρικὴν ἀσέβειαν καὶ παρανομίαν, καὶ ὅσοι ἦσαν αὐτοῖς υἱοὶ οὐ κατὰ τὴν τῆς φύσεως διαδοχὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς προαιρέσεως μανίαν, οὗτοι μόνον γεγόνασιν ὑπερέθυνοι τῶν κακῶν.

Σωπείει δὲ μοι καὶ ἐτέρωθεν τὴν ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ. Οὐ γὰρ εὐθέως ἤπηγαγεν ἐπ' αὐτοὺς τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ τεισαρράκοντα καὶ πλείονα ἔτη διέλιπε μετὰ τὸν σταυρὸν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ὁ Σωτὴρ ἐπὶ Τιθερίου Ἰσαυρούθου· ἡ δὲ πόλις αὐτῶν ἐπὶ Οὐροσπασιανῶν καὶ Τίτου ἔβλεπε. Τίνας οὖν ἐνέικεν τὸν μετὰ ταῦτα τούτων χρόνον διέλιπεν; Βουλόμενος αὐτοὺς θοῦναι καιρὸν μετανοίας, ἵνα ἀποθυσιασθῶσι τὰ παπλημμηλημένα, ὥστε ἀποκρούσασθαι τὰ ἐγκλήματα. Ἐπειθὴ δὲ καὶ προθεσίαν μετανοίας λαβόντας ἕμενον ἀνιάτως ἔχοντες, ἤπηγαγε λοιπὸν αὐτοῖς τὴν κόλασιν καὶ τὴν τιμωρίαν, καὶ τὴν πόλιν καθελὼν ἐξήγαγεν αὐτοὺς διασπίρας πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, καὶ τοῦτο διὰ φιλανθρωπίαν ποιῶν. Διδασκείει γὰρ αὐτοὺς, ἵνα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης προσκυνοῦμενον ἴδωσι τὸν ὑπ' αὐτῶν σταυρωθέντα Χριστὸν, ἵνα ὀρώντες αὐτὸν προσκυνοῦμενον ὑπὸ πάντων καὶ μαθόντας αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἐπιγνώσι τῆς οὐκείας ἀσεβείας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐπιγνόντες ἐπανέλθωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Καὶ λοιπὸν ἡ αἰχμαλωσία αὐτοῖς διδασκαλία ἐγένετο, καὶ ἡ τιμωρία νοουεσία· εἰ γὰρ ἕμενον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας γῆς, οὐκ ἂν ἔγνωσαν τῶν προφητῶν τὴν ἀλήθειαν. Τί γὰρ καὶ ἔλεγον οἱ προφῆται; *Αἰτησαὶ παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάρα σου ἐν πέρατα τῆς γῆς.* Ἔδει τοίνυν αὐτοὺς ἐξελεθεῖν εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς, ἵνα ἴδωσιν οὐκείως ὀφθαλμοῖς, ὅτι καὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς κατέχει ὁ Χριστός. Πάλιν οὖν ἕτερος προφήτης λέγει· *Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ.* Ἔδει τοίνυν αὐτοὺς εἰς ἅπαντα διασπαρῆναι τόπου

τῆς γῆς, ἵνα ἴδωσιν οὐκείως ὀφθαλμοῖς ἕκαστον ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ προσκυνοῦντα αὐτόν. Πάλιν ἄλλος εἶπε· *Πλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, ὡς ὕδωρ καλὸν κατακαλύψαι θαλάσσης.* Ἔδει τοίνυν [96] αὐτοὺς εἰς ἅπασαν τὴν γῆν ἀπαλθεῖν, ὥστε ἴδειν αὐτὴν παπληρωμένην τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον, καὶ τὰς θαλάσσης, τούτεστι τὰς πνευματικὰς ταύτας Ἐκκλησίας, τῆς θεοσεβείας μεμειστωμένας. Διὰ ταῦτα διέσπειρεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς πανταχοῦ τῆς γῆς· εἰ γὰρ ἐν Ἰουδαίᾳ ἐκάθηντο, ταῦτα ἂν ἤγνόησαν. Λοιπὸν βούλεται αὐτοὺς καὶ τῆς τῶν προφητῶν ἀληθείας κατὰ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως αὐταῖς ἕβασιν τὴν πείραν λαθεῖν· ἵνα ἂν μὲν εὐγνωμονῶσι, διὰ τούτων χειρουργηθῶσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν· ἂν δὲ ἐπιμένωσι τῇ ἀσείβειᾳ, μηδεμίαν ἔχωσιν ἀπολογίαν ἐν τῇ φοβερῇ τῆς κρίσεως ἡμέρᾳ. Διὰ τοῦτο διέσπειρεν αὐτοὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἐκ τούτου κερδάνωμεν τι, τούτεστιν ἑκαίνας τὰς προβήσεις ὀρώντες τὰς περὶ τῆς διασπίρας αὐτῶν εἰρημένους, τὰς περὶ τῆς ἀλώσεως τῶν Ἰεροσολύμων, ἃς καὶ ὁ Δανιὴλ τοῦ βελύγματος τῆς ἐρημώσεως μνησθεὶς, καὶ ὁ Μαλαχίας εἰπὼν, *Ὅτι καὶ ἐν ὑμῖν συγκλεισθήσονται πύλαι,* καὶ ὁ Δαυὶδ καὶ ὁ Ἡσαίας καὶ ἕτεροι πολλοὶ προφῆται περὶ τούτων προαναφώνησαν, ἵνα ὀρώντες τοὺς περὶ τὸν Δεσπότην ἀγνώμονας γεγεννημένους οὕτω κολαζομένους, ἐκπαπτικώτερας τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρικῆς καὶ τῶν οὐκείων ἀπάντων θεσμῶν τε καὶ πατρικῶν παραδόσεων, μάθωμεν αὐτοῦ τὴν δύναμιν τὴν προειποῦσαν αὐτὰ καὶ ἐργασαμένην, καὶ οἱ μὲν ἐχθροὶ διὰ τῶν ἡμετέρων ἀγαθῶν ἴδωσιν αὐτοῦ τὴν ἰσχύν· ἡμεῖς δὲ διὰ τῶν εἰς ἑκείνους τιμωριῶν μάθωμεν αὐτοῦ τὴν ἀφαιτον φιλανθρωπίαν καὶ δύναμιν, καὶ διὰ παντὸς δοξάζοντες αὐτόν διατελώμεν, ὅπως καὶ τῶν αἰωνίων καὶ ἀποβήτων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι τιμὴ καὶ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD, SAULUS AUTEM, ETC.,

Hæc concionatus est Chrysostomus post quartam habitam in inscriptionem Actorum homiliam. Id vero liquet ex iis quæ num. 3 dicuntur: ubi etiã hujus concionis argumentum declaratur his verbis: *Totum igitur debitum inscriptionis vobis persolvimus, inscriptionis, inquam, Actorum apostolicorum: ut igitur initium libri attingeremus, ordo exigebat, ac doceremus, quid hoc sibi velit: Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cœpit Jesus facere ac docere. Verumtamen non sinit Paulus, ut hanc ordiem ordinis sequar, sed ad te suaque recte facta linguam nostram invitat. Cupio namque videre illum introductum Damascum, non ferrea catena, sed Dominica voce vincitum.* Hic vides post Homiliam in principium Actorum institutam concionem: vides item ejus argumentum. Habitam item hanc de qua nunc agimus, antequam tempus paschale dilaberetur, aperte narrat num. 4: *Nam si, dum solam vobis, ait, inscriptionem legimus et enarramus, dimidium solemnitatis consumpsimus, si ab exordio initio facto in ipsum libri pelagus orationem immittere cœpissimus, quantum, quæso, temporis impendissimus, ut ad illas de Paulo narrationes perveniremus? Et postea numero quinto non obscure significat illam homiliam, quæ nulla intermedia præcesserat, esse quartam in principium Actorum, in qua quæritur cur Acta Apostolorum in Pentecoste legantur. Hic namque sanctus doctor talia satur: *Nonne in priore vobis collecta dicebam ea miracula, quæ crucem secuta sunt, iis majora quæ ipsam præcesserant existitis? Nonne id ostendi vobis et ex miraculis et ex discipulorum benevolentia; et quo pacto antea quidem Christus imperans mortuos suscitabat, postea vero servorum ejus umbra idipsum præstabat, etc.* Quæ omnia diserte narrantur in illa quarta Homilia in principium Actorum num. 7. Hæc igitur homilia quartam illam in principium Actorum procul dubio sequitur. Qui vero fuerint illi πρόδρομοι qui tum in hac, tum in sequenti homilia memorantur, in Vita Chrysostomi ad caleem Operum adornanda disquiretur.*

Die insequente post habitam Homiliam in illud, *Paulus autem adhuc spirans minarum, etc.*, illam concionem habuit, quæ inscribitur *De nominum mutatione*. Quod argumentum ille in fine præcedentis homiliæ cœperat, hac proposita quæstione, cur Paulo, cur Petro, cur aliis in Veteri Testamento mutatam nomen fuerit. Id enim ipse narrat num. 2. *Neque enim, ait, de rebus trivialibus quæstionem habemus hodie, sed de re, quæ cœpit quidem hesternis diebus proponi, non potuit autem solutio quæstionis afferri, propter eorum multitudinem, quæ fuerant in medium prolata. Quid illud porro est? De nominum impositione quæstio erat, quæ Deus sanctis imposuit. Et quibusdam interpositis: Pauli præclara facinora narrare cupiebamus, jamque historiæ attigeramus exordium; et his verbis conceptum initium narrationis invenimus: Saulus*

[97-98] Ἀναγνωσθεῖς περικοπῆς, ἡ Σαῦλος δὲ ἐτι ἐμπρότων ἀπειλῆς καὶ φόβου, ἡ πάντων προσδοκῶντων εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ θ' τῶν Πράξεων τὴν ὁμιλίαν λεχθῆσθεσθαι, ὅτι ἀναστάσεως ἀπόδειξις ἡ Παύλου κλήσις.

α'. Ἄρα ταῦτα φορητά; ἄρα ταῦτα ἀνεκτά; Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἡμῖν ἡ σύναξις πρὸς τὸ ἑλαττον συστέλλεται· καὶ μεστὴ μὲν ἡ πόλις ἀνθρώπων, κενὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἀνθρώπων· μεστὴ μὲν ἡ ἀγορὰ, καὶ θίατρα, καὶ παρῖπατος· ἔρημος δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ οἶκος· μέλλον δὲ, εἰ χρὴ τάληθες εἶπειν, ἔρημος μὲν ἡ πόλις ἀνθρώπων, μεστὴ δὲ ἡ ἐκκλησία ἀνθρώπων. Ἀνθρώπους γὰρ οὐ τοὺς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς δεῖ καλεῖν, ἀλλὰ τοὺς ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ὄμας· οὐκ ἐκαίνους τοὺς βρωμοῦντας, ἀλλ' ὄμας τοὺς σπουδάζοντας· οὐκ ἐκαίνους τοὺς περὶ τὰ βρωτικὰ κειχνοτάς, ἀλλ' ὄμας τοὺς ἐκ πνευματικῶν τῶν βρωτικῶν προτιμῶντας. Οὐ γὰρ, εἴ τις σῶμα ἀνθρώπου καὶ φωνὴν ἔχει, οὗτος ἀνθρώ-

πος· ἀλλ' εἴ τις ψυχὴν ἀνθρώπου, καὶ διάθεσιν ἔχει ψυχῆς. Ψυχῆς δὲ ἀνθρωπίνης οὐδὲν οὕτω τακμήριον, ὡς τῶν θείων ἐρῶν λογίων· ὥσπερ οὐδὲν οὕτω κτηνῶδους καὶ ἀλόγου ψυχῆς δείγμα καὶ σημεῖον, ὡς τῶν θείων ὑπερορῶν λογίων. Βούλει μαθεῖν, ὅτι οἱ θεῖοι ἀκρόασις ὑπερορῶντες, καὶ τὸ εἶναι ἀνθρώποι διὰ τῆς ὑπεροφίας ταύτης ἀπίστεσαν, καὶ τῆς εὐγενείας αὐτῆς ἐξέπεισαν; Οὐκ ἐμὸν ὁμῖν ἐρῶ λόγον, ἀλλὰ προφητικὴν ἐρῶ ῥῆσιν, τὴν ἐμὴν γνώμην κυροῦσαν, ἐν ᾗ ἴσθητε ὅτι λόγων οὐκ ἐρῶντες πνευματικῶν, οὐδὲ ἀνθρώποι εἶναι δύνανται· ἵνα ἴσθητε ὅτι ἔρημος ἡμῖν ἐστὶν ἡ πόλις ἀνθρώπων. Ὁ γὰρ μεγαλοφρονότατος Ἰησοῦς, ὁ τῶν παραδόξων ὕψων θεωρῶς, ὁ τὰ σε-

ET IN RELIQUAS DE MUTATIONE NOMINUM.

autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini. *Continuo turbavit nos immutatio nominis, et cætera de nominum mutatione, quæ pluribus ille prosequitur; ita ut hæc homilia sit ceu complementum præcedentis.*

Hanc homiliam secutus est sermo ille, qui post Homilias in Genesim nonus numeratur: ubi duæ illæ, de quibus jamjam egimus, homiliae discrete memorantur, et de mutatione nominis Abrahamæ, deque aliorum nominum propriorum, quæ in Veteri Testamento sunt, significatione tractatur. In hoc sermone perinde atque in præcedentibus homiliis, longo proœmio usus est Chrysostomus. Hinc querelæ populi Antiocheni, hinc reprehensiones in Chrysostomum, ob nimiam nempe proœmiorum prolixitatem. Cujus querimoniam occasione paucis elapsis diebus illam de ferendis reprehensionibus homiliam habuit, quam nos in serie Homiliarum de nominum mutatione ponimus; quia ipsa, licet in prius editis distracta et procul ab aliis posita, sese prodit hoc ordine ponendam esse, num. 3, his verbis: *De Paulo autem sermo nobis nuper erat, quando de nominibus discebamus, quærebatibusque cur aliquando Saulus, postea vero Paulus vocatus fuerit. Inde vero digressi sumus ad veterem historiam, omnesque qui nomina habuerant examinavimus.* Pergit etiam in hac concione, ac disquirat cur Paulo nomen mutatum sit, et cur non statim ab ejus conversione, sed non modico post illam tempore sit mutatum.

Hanc aliquanto interposito tempore excepit Homilia in illud, *Paulus vocatus*, in cujus medio idem ipsum tangit argumentum, et tres priores homiliae commemorat, his verbis: *Num, si recordamini, tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis, dum causas afferrem, ob quas cum Saulus ante vocaretur, Paulus deinde vocatus est, et quemobrem non statim ad fidem conversus hanc appellationem accepit, sed ad multum tempus nomen retinuit, quod illi parentes imposuerant?* Quibus tres hasce priores de nominum mutatione homiliae ita discrete commemorat, ut nulla supersit adversum suspicandi causa. Hæ porro quatuor homiliae in prius editis misere distractæ, et, ut ita dicam, dissipatæ erant, ut non nisi ingenti labore posset earum series internosci, quemadmodum et præcedentes aliæ quatuor in Actorum inscriptionem; quanto autem id lectorum dispendio acciderit, norunt ii, qui vel primoribus labris rem ecclesiasticam litterariam attigerunt.

Primæ, secundæ et quartæ homiliae interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, tertiæ vero homiliae novam paravimus, quia vetus illa incerti versio non accurata erat.

CUM LECTUS ESSET ILLE TEXTUS, SAULUS AUTEM ADHUC SPIRANS MINAS ET CÆDEM, COM EXSPECTARENT OMNES HOMILIAM IN PRINCIPIUM CAP. 9 ACTORUM HABENDAM, ET QUOD RESURRECTIONIS DEMONSTRATIO SIT PAULI VOCATIO.

1. *Homines non sunt, qui Dei verbum spernunt.* — Hæcine sunt ferenda? hæcine sunt toleranda? Singulis diebus eorum numerus nobis imminuitur, qui collectis intersunt: et plena quidem est hominum civitas, at ecclesia est hominibus vacua: plenum quidem est forum, et theatra, et porticus: domus autem Dei deserta est: imo vero, si verum dicendum est, destituta est hominibus civitas, et plena hominum est ecclesia. Siquidem homines appellandi sunt, non qui in foro, sed vos qui in ecclesia versamini: non illi socordes, sed vos diligentes: non illi, qui res sæculares ad stuporem usque mirantur, sed vos qui spiritualia præfertis sæcularibus. Non enim si quis hominis corpus ac vocem habeat, idcirco est homo: sed si quis hominis animam et

affectionem animæ habeat. Porro humanæ animæ tale nullum est iudicium, quam si divinatorum eloquiorum amore ducatur: quemadmodum belluinæ ac rationis expertis animæ signum et argumentum tale nullum est, ac si eloquia divina contemnat. Vin' tu intelligere, quam vere qui divini verbi expositionem audire negligunt, per hunc contemptum homines esse desinant, et ipsa sua nativa nobilitate se spolient? Non meum vobis sermonem proferam, sed prophetiicam vocem proferam, quæ sententiam meam confirmet, ut videatis eos qui spiritualium sermonum amantes non sunt; ne homines quidem esse posse; ut civitatem hominibus desertam nobis esse videatis. Nam Isaias qui sublimitate vocis aliis antecellit, qui mirabilium illarum spectator visionum fuit, cui con-

cessum est, ut cum adhuc esset carne circumdatus, Seraphinos videret, qui mysticum illum concentum audivit, is cum in urbem Judæorum metropolim hominibus refertam ingressus esset, Jerosolyma nimirum, atque in medio foro constitisset, cum toto populo circumseptus esset, cum significare vellet non hominem esse, qui propheticos sermones non audiret, clamans dicebat, *Veni, et non erat homo: vocati, et non erat qui obediret* (*Lucei. 50. 2*). Atque ut hoc esse dictum intelligas non ob raritatem eorum, qui adessent, verum ob eorum socordiam qui audirent, postquam dixit, *Veni, et non erat homo*, subjunxit, *Et non erat qui obediret*. Itaque aderant illi quidem, sed adesse non consuebantur, quandoquidem prophetam non audiebant: propterea, quandoquidem venit, et non erat homo: vocavit, et non erat qui obediret, orationem ad elementa convertit, et ait: *Audi, cæsum, et auribus percipe, terra* (*Id. 1. 2*). Nam equidem ad homines, inquit, missus fueram, ad homines ratione ac mente præditos: quando autem neque ratione, neque sensu præditi sunt isti, propterea destituta sensu alloquor elementa, in reprehensionem eorum, qui cum honorati sensu fuissent, tamen honore illo non utuntur. Sic etiam alter propheta dixit Jeremias, Siquidem ille quoque in medio Judæorum cœtu cum stetisset, in eadem illa urbe, quasi nullus adesset, ita clamabat: *Ad quem loquar, et contestabor* (*Jer. 6. 10*)? Quid ais? cum tantam videas multitudinem, quæris, quem alloquuturus sis? Quæro equidem, inquit: siquidem multitudo corporum est, non hominum multitudo: corporum est multitudo, quæ auditu non pollent. Idcirco etiam adjecit: *Incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Vides omnes istos eo quod non audiant, homines non esse? Ille dixit: *Veni, et non erat homo: vocati, et non erat qui obediret*: hic dicit, *Ad quem loquar et contestabor? incircumcisæ sunt aures eorum, et audire non possunt*. Quod si eos qui aderant, propterea quod diligenter ad eam quæ dicebantur non attendebant, ne homines quidem esse dicunt prophetæ: quid dicemus nos de illis qui non modo non audiunt, sed ne ingredi quidem hæc vestibula sacra dignantur, de illis qui extra sacrum hunc gregem vagantur, qui procul ab ædibus istis maternis in trivialis et angiportis tamquam insolentes ac socordes quidam pueruli versantur? Nam et illi, cum paternam domum deseruerint, alicubi foris oberrant, et totos dies in ludis puerilibus transigunt: quam ob causam et libertate, ac sæpenumero vita pueruli tales privantur. Nam cum in manus plagiariorum aut prædonum inciderint, sæpe morte negligentis suæ poenas luunt. Siquidem arreptis ipsis cum aurea ornamenta sustulerint illi, aut fluminum undis suffocant, aut si quid mitius de illis stiterint, in longinquam illos regionem abductos ac servituti addictos dividendunt. Idem istis etiam accidit. Cum enim longe a paternam domo et hujus templi frequentatione aberrarint, in hæreticorum ora incident, et in linguas hostium veritatis: tum illi cum tamquam plagarii quidam ipsos invaserint, et aurco fidei ornatu spoliarint,

confestim eos non in flumen projectos, sed in turbida dogmata fœtoris sui demersos enecant.

2. Vestrarum hoc partium fuerit, salutem fratrum consulere, atque ad nos illos reducere, licet resistant, licet reclamant, licet lamententur. Puerilis est animi contentio ista et negligentia. Vos vero imperfectam adhuc atque ita misere affectam ipsorum animam corrigite; vestri muneris est, ut illis persuadeatis, ut homines fiant. Nam quemadmodum eum, qui humana aversetur alimenta, et cum pecudibus spinis herbisque pascatur, hominem esse minime dicemus: sic nimirum eum, qui veram et animæ convenientem humanam escam oderit, quæ ex divinis constat eloquiis, in sæcularibus autem cœtibus et omni fœditate redundantibus circulis resident, et iniquis alatur verbis, hominem appellare minime possumus. Siquidem apud nos homo est non is tantum qui pane vescatur, sed qui priusquam ullo cibo, divinis ac spiritalibus eloquiis perfruat. Hoc autem hominem esse, discite ex his quæ Christus effatus est: *Non in solo pane vivet homo, sed in omni verbo, quod procedit de ore Dei* (*Matth. 4. 4*). Itaque duplex vitæ nostræ est alimentum, unum deterius, alterum vero præstantius: et hoc præcipue capessendum est, ut et animam alere possimus, neque fame illam torqueri sinamus. In vestra igitur potestate situm est, ut civitatem nobis hominum plenam efficiatis. Quando ergo destituta est hominibus ampla et populosa hæc civitas, æquum est ut patriæ vestræ hanc gratiam et munificentiam conferatis, ut transmisissis ad eos quæ hic didiceritis, fratrum nobis animos reconcilietis. Tum enim mensæ participes nos fuisse comprobamus, non cum mensam laudamus tantum, sed cum iis, qui abfuerint, cibariorum quidpiam largiri possumus. Hoc et vos nunc agite, sique alterutrum ex his duobus omnino eveniet, ut vel illis persuadeatis, ad nos ut redeant, vel si in eadem contentione perseverent, vestræ linguæ opera nutriantur, imo vero plane revertantur. Non enim potius eligent gratuita beneficentia nutrirî, cum pro suo jure possint ipsi hac paternam mensam potiri. Sed hoc vos facere, vel fecisse, vel esse facturos plane confido credoque; quandoquidem frequenter ad hæc hortari vos non destitui, et vos quoque omni scientia repleti estis, qui et alios admonere possitis (*Rom. 15. 14*). Jam vero tempus est, ut nostram vobis hanc mensam apponamus, vilem quidem ipsam ac tenuem, et quæ multam penariam præ se ferat, sed quæ optimo tamen cibi condimento, alacritate auditorum, instructa sit. Mensam enim efficit jucundissimam non ciborum sumptuositas solum, sed eorum etiam qui invitati fuerint appetitus: sic et lauta et magnifica mensa vilis ac tenuis apparebit, nisi fame pressi, qui adsunt, ad illam accedant; sic etiam vilis sumptuosa censebitur, si famelicos suos convivas acceperit. Idque cum probe nosset alius quispiam, non ex natura ciborum, sed ex affectu ac dispositione convivarum de mensarum magnificentia iudicium ferri, his verbis ulitur: *Anima, quæ in avaritate est, satis illudit: animæ autem egentis etiam*

ραφαίμ ἰδεῖν καταξιωθεὶς ἔτι ὢν ἐν σαρκί, ὁ τοῦ μυστικοῦ μέλους ἐκείνου α, οὗτος εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἰουδαίων τὴν μητρόπολιν εἰσελθὼν τὴν πολυάνθρωπον. τὰ Ἰερουσόλυμα λέγω, ἐν μέσαις ταῖς ἀγοραῖς ἐστὼς, τοῦ δήμου παντὸς αὐτὸν περιεστυτός, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ὁ μὴ ἀκούων τῶν λόγων τῶν προφητικῶν, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ἐβόα λέγων· *Ἠλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος· ἐκάλισσα, καὶ οὐκ ἦν ὑπακουσόμενος*. Καὶ ὅτι οὐ διὰ τὴν ἐρημίαν τῶν παρόντων, ἀλλὰ διὰ τὴν βιβυμίαν τῶν ἀκρωμένων τοῦτο εἶπεν, εἰπὼν, *Ἠλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος*, ἐπήγαγε, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος. Ὅστε παρήσαν μὲν, οὐκ ἐνομιζόντο δὲ παρῆναι, ἐπειδὴ τοῦ προφήτου οὐκ ἤκουον· διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἤλθε, καὶ οὐκ ἦν ἄνθρωπος, ἐκάλισσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος, πρὸς τὰ στοιχεῖα τρέπει τὸν λόγον, καὶ φησιν, *Ἄκουε, σόραπέ, καὶ θρωεῖζου, γῆ*. Ἐγὼ μὲν γάρ, φησὶ, πρὸς ἀνθρώπους ἀπεστάλην, πρὸς ἀνθρώπους νοῦν ἔχοντας· ἐπειδὴν δὲ οὕτω λόγον, οὕτω αἰσθησὶν ἔχοντες ὡς, διὰ τοῦτο ταῖς οὐκ ἔχουσιν [99] αἰσθησὶν στοιχείοις διαλέγομαι, εἰς κατηγορίαν τῶν αἰσθησῶν τετιμημένων μὲν, οὐ χρωμένων δὲ τῇ τιμῇ. Οὕτω καὶ ἕτερος προφήτης φησὶν ὁ Ἰερεμίας. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος ἐν μέσῳ πλήθει τῶν Ἰουδαίων ἐστὼς, ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, ὥσπερ οὐδενὸς παρόντος, οὕτως ἐβόα· *Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτυροῦμαι; Τί λέγαις; τοσούτων πληθοῦς ὁρῶν, ἐρωτᾷς, πρὸς τίνα λαλήσεις; Ναί, φησὶ τὸ πληθος γὰρ τῶν σωμάτων ἐστίν, ἀλλ' οὐ πληθος ἀνθρώπων· σωμάτων ἐστὶ πληθος οὐκ ἔχόντων ἀκὴν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν· Ἀπερίτμητα τὰ ὠτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύνανται ἀκοῦειν. Ὅρξ ἐτι πάντες οὗτοι διὰ τὸ μὴ ἀκοῦειν οὐκ εἰσὶν ἄνθρωποι;* Ἐκεῖνός φησιν, *Ἠλθον, καὶ οὐκ ἦν ἀνθρώπος, ἐκάλισσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακουσόμενος*. οὗτός φησι, *Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτυροῦμαι; ἀπερίτμητα τὰ ὠτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύνανται ἀκοῦειν*. Εἰ δὲ τοὺς παρόντας, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον μετὰ σπουδῆς τοῖς λεγομένοις, οὐδὲ ἀνθρώπους εἶναι φασὶν οἱ προφήται, τί ἂν εἰποιμὲν ἡμεῖς περὶ τῶν οὐ μόνον οὐκ ἀκουμένων, ἀλλ' οὐδὲ ἐπειθῆναι τῶν ἱερῶν τούτων προθύρων ἀνεχομένων, περὶ τῶν ἔξω τῆς ἱερᾶς ταύτης ἐγγελης πλανωμένων, πόρρωθεν ὄντων τῆς μητρικῆς ταύτης οἰκίας, ἐν ἀμφόδοις καὶ στενωποῖς, καθάπερ τὰ ἄτακτα καὶ ῥέθυμα τῶν παιδίων; καὶ γὰρ ἐκεῖνα τὸν πατρῶον οἶκον ἀφέντα, ἔξω που πλανᾶται, ἐν ἀθύρμασι διημερεύοντα παιδικούς· διὰ τοι τοῦτο καὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς πλάκας ἐξέπεσε τὰ τσαῦτα παιδία. Περιτυγχάνοντα γὰρ ἀνδραποδιστῶν ἢ λωποδυτῶν χερσὶ, θάνατον πολλάκις τὴν τιμωρίαν τῆς ῥηθυμίας ἔκωκαν. Διαμβάνοντας γὰρ ἐκεῖνοι αὐτά, καὶ τὸν χρυσοῦν ἀφελόμενοι κόσμον, ἢ βρούμασι ποταμῶν ἀποπνίγουσιν, ἢ ὅταν φιλανθρωπότερόν τι περὶ αὐτῶν βουλεύσωνται, εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἀπαγαγόντες γῆν, τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν ἀποδίδονται. Τοῦτο καὶ οὗτοι πάσχουσιν. Ἐπειδὴν γὰρ τοῦ πατρῶου οἴκου καὶ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἀποκλανηθῶσι, περιτυγχάνουσι στόμασιν αἰρετικῶν, καὶ ταῖς γλώσσαις τῶν τῆς ἀληθείας ἔχθρῶν· εἴτα, καθάπερ ἀνδραποδιστὰι λαθόντες

αὐτῶς ἐκείνο, καὶ τὸν χρυσοῦν τῆς πίστεως ἀφελόμενοι πῶσμον, ἀποπνίγουσιν εὐθείας, οὐκ εἰς ποταμούς ἐμβάλλοντες, ἀλλ' εἰς τὰ θαλάρα^α τῆς δυσωδίας αὐτῶν καταπνιγίζοντες δόγματα.

β. Ὑμέτερον ἂν εἴη τῆς τῶν ἀδελφῶν τούτων προνοῆσαι σωτηρίας, καὶ ἐπαναγαγεῖν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ ἀνθέλωσι, καὶ ἀντιτείνωσι, καὶ καταβῶσι, καὶ ἰδύρωται. Παιδικῆς ἢ φιλονεικίας αὐτα βιβυμία διανοίας ἐστίν. Ἄλλ' ὅμως διορθώσατε τὴν ἀτελέστερον ἔτι διακειμένην αὐτῶν ψυχὴν· ὕμετέρον ἐστὶ παῖσαι γενέσθαι ἀνθρώπους αὐτούς. Ὅσπερ γὰρ τὸν ἀνθρωπίνην ἀποστρεφόμενον τροφήν, ἀκάνθας δὲ καὶ βοτάνας μετὰ τῶν θρεμμάτων βοσκόμενον, οὐκ ἂν εἰποιμὲν ἄνθρωπον εἶναι· οὕτω δὲ τὸν τὴν ἀληθῆ καὶ προσήκουσαν ἀνθρωπίνην ψυχῇ μισοῦντα τροφήν, τὴν ἀπὸ τῶν θείων λογίων, ἐν δὲ βιωτικαῖς συλλόγοις καὶ συνεδρίοις ἀεὶ αἰσχρότητος γέμουσι καθήμενον, καὶ παράνομα βοσκόμενον ῥήματα, οὐκ ἂν εἰποιμὲν ἄνθρωπον εἶναι. Ἄνθρωπος γὰρ καθ' ἡμᾶς, οὐκ εἴ τις ἄρτον τρέφοτο μόνον, ἀλλ' εἴ τις [100] πρὸ τῆς τροφῆς ἐκείνης θείων λογίων μετέχοι καὶ πνευματικῶν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἄνθρωπος, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Οὐκ ἐπ' ἄρτω μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐν παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος Θεοῦ*. Ὅστε διπλῆ τῆς ζωῆς ἡμῶν ἡ τροφή, ἢ μὲν ἐλάττων, ἢ δὲ βελτίων· καὶ δεῖ μάλιστα ταύτης ἀντιποιεῖσθαι, ὥστε καὶ τὴν ψυχὴν διατρέφειν, καὶ μὴ περιορῆν αὐτὴν λιμῷ τηκομένην. Ὑμέτερον οὖν ἂν εἴη ποιῆσαι τὴν πόλιν ἡμῶν μεστὴν ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ οὖν ἐρημὸς ἐστὶν ἀνθρώπων ἢ μεγάλη αὐτὴ καὶ πολυάνθρωπος, δίκαιοι δ' ἂν εἴητε τοῦτον τῇ πατρὶδι τὸν ἔρανον εἰσενεγκεῖν, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἐπισπάσασθαι δεῖ, ἂν τὰ ἐνταῦθεν πρὸς ἐκείνους διακομισήτε. Καὶ γὰρ τραπέζης τότε παῖθμεν ἀπολαύειν, οὐχ ὅταν ἐπαινώμεν τὴν τράπεζαν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν τῶν ἐξ αὐτῆς ἐδεσμάτων τοῖς ἀπολαυθεῖσιν ἔχωμὲν τι παρασχεῖν. Τοῦτο καὶ ὅμως ποιήσατε νῦν, καὶ θυοῦν θάτερον ἔσται πάντως, ἢ πείσατε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς ἐπανελεῖν, ἢ μένοντες ἐπὶ τῆς αὐτῆς φιλονεικίας, διὰ τῆς ὕμετέρας τραφῆσονται γλώττης, μᾶλλον δὲ ἐπανήξουσι πάντως. Οὐ γὰρ αἰρήσονται ἐν χάριτος τρέφασθαι μέρει, παρὸν μετ' ἐξουσίας τῆς πατρικῆς ταύτης ἀπολαύειν τραπέζης. Ἄλλ' ὅτι μὲν τοῦτο ποιεῖτε, ἢ πεποιήκατε, ἢ ποιήσατε, πάνυ θαρρῶ καὶ πιστεύω· καὶ γὰρ αὐτὸς συνεχῶς ταῦτα παραινῶν οὐ διέλιπον· καὶ ὅμως δὲ πεπληρωμένον ἐστὶ πάσης γνώσεως, δυνάμενοι καὶ ἄλλους νοθετεῖν. Ὅρα δὴ λοιπὸν τὴν ἡμετέραν ὕμιν παραθεῖναι τράπεζαν τὴν εὐτελεῖ ταύτην καὶ πτωχὴν, καὶ πενίας μὲν πολλῆς γέμουσαν, ἔχουσαν δὲ ἕξον ἄριστον, ὕμῶν τῶν ἀκρωμένων τὴν ἐπιθυμίαν. Τράπεζαν γὰρ ἠδίστην οὐκ ἐδεσμάτων πολυτέλεια ποιεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν κεκλημένων ποιεῖ ὄρεξις· οὕτω λαμπρὰ τράπεζα εὐτελεῖς φανεῖται, ὅταν μὴ μετὰ τοῦ πεινήν προσβάλλωσιν οἱ παρόντες· οὕτω καὶ ἡ εὐτελεῖς πολυτέλης δείκνυται, ὅταν πεινῶντας λάθῃ τοὺς δαιτυμόνας. Ὅπερ οὖν καὶ ἕτερός τις συνιδῶν, ὅτι οὐ τῇ φύσει τῶν ἐδεσμάτων, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῶν ἐστιασμένων ἢ πολυτέλεια κρίνεται τῶν τραπέζων, οὕτω πῶς φησὶ· *Ψυχὴ ἐν κλίσματι ἢ οὐσα, κηλοῖς ἐμακαίσει,*

• Hæc dices videtur ἀρεστικῆς.

φυγῆ δὲ ἐνδεῖ καὶ τὰ πικρὰ γλυκῆς φαίνεται· οὐ τῆς φύσεως τῶν προκειμένων μεταβαλλομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως τῶν ἐστιωμένων κλεπτύσης τὴν ἀσθησίαν. Εἰ δὲ τὰ πικρὰ γλυκῆς φαίνεται διὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν κακῶν, πολλῶν μᾶλλον τὰ εὐτελῆ πολυτελῆ φαίνεται. Διὸ δὴ καὶ ἡμεῖς ἐσχάτῃ συζώντες πνίξ, τοὺς φιλοτίμους τῶν ἐστιατῶρων μιμούμεθα, καθ' ἑκάστην σὺναξιν πρὸς τὴν ἡμετέραν καλοῦντες ἑμᾶς τράπεζαν. Ποιοῦμεν δὲ τοῦτο, οὐ τῆ τῆς οὐκείας ἀπορίας παρορθίας, ἀλλὰ τῆ τῆς ἡμετέρας ἀκροατικῆς θαρρῶντες.

γ. Τῆς μὲν οὖν ἐπιγραφῆς ὕμν τὸ χρέος ἅπαν καταβδλήκαμεν, τῆς ἐπιγραφῆς, φησὶ, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν. Ἀκόλουθον δὲ λοιπὸν ἦν καὶ τῆς ἀρχῆς ἔκτασθαι τοῦ βιβλίου, καὶ εἰπεῖν τί ποτὲ ἐστὶ· Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμεν περὶ πάντων, ὡς θεόφιλε, ὡς ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν. Ἀλλὰ Παῦλος οὐκ ἀφήσῃ με χρῆσασθαι τῇ [101] τάξει ταύτῃ τῆς ἀκολουθίας, πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὰ οὐκεία κατορθώματα τὴν ἡμετέραν γλώτταν καλῶν. Ἐπιθυμῶ γὰρ αὐτὸν ἰδεῖν εἰς Ἀμασὸν εἰσαγόμενον, δεδεμένον, οὐκ ἂν ἀλύσει σιδηρᾶ, ἀλλὰ φωνῆ δεσποτικῆ· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν ἀλιευθέντα τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν, τὸν ἅπασαν ἀναβράσσοντα τὴν θάλασσαν, τὸν μυρία κύματα κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἐπιγεῖραντα· ἐπιθυμῶ ἰδεῖν αὐτὸν ἀλιευθέντα, οὐκ ἀγκίστρω, ἀλλὰ λόγῳ δεσποτικῷ. Καθάπερ γὰρ τις ἀμύξ ἐπὶ πέτρας ὑψηλῆς καθήμενος, τὸν κάλαμον μετεωρίζων, ἀφ' ὑψηλοῦ τὸ ἀγκίστρον ἀφήσιν εἰς τὸ πέλαγος· οὕτω δὴ καὶ ὁ δεσπότης ὁ ἡμέτερος, ὁ τὴν ἀλείαν δαίξας τὴν πνευματικὴν, καθάπερ ἐφ' ὑψηλῆς πέτρας τῶν οὐρανῶν καθήμενος, ὡσπερ ἀγκίστρον τὴν φωνὴν ταύτην ἀφελὲς ἀνωθεν, καὶ εἰπὼν, Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; οὕτως ἤλειυσε τὸν ἰχθὺν τοῦτον τὸν μέγαν. Καὶ οἷον ἐπὶ τοῦ ἰχθύος γέγονεν, ὃν ἤλειυσε Πέτρος κατὰ τὸ πρόσταγμα τὸ δεσποτικόν, τοιοῦτόν τι καὶ ἐπὶ τοῦτου συνῆθη. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁ ἰχθὺς εὐρέθη στατήρα ἔχων ἂν τῷ στόματι, στατήρα μὲν, κίθδρον δέ· εἶχε μὲν γὰρ ζῆλον, οὐ κατ' ἐπίγνωσιν δέ. Διὰ τοῦτο τὴν ἐπίγνωσιν αὐτῷ χαρισάμενος ὁ θεὸς, δόκιμον ἐποίησε τὸ νόμισμα· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν ἀλιευομένων ἰχθύων γίνεται, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦτου γέγονε. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι τοῦ πελάγους εὐθέως ἀνελευσθέντες ἀποτυφλοῦνται, οὕτω καὶ οὗτος θεξάμενος εὐθέως τὸ ἀγκίστρον, καὶ ἀνασπασθεὶς εὐθέως ἐκετυφλώθη· ἀλλ' ἐκείνη ἡ τύφλωσις πᾶσαν οἰκουμένην ἀναβλέψαι ἐποίησε. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἰδεῖν ἐπιθυμῶ. Καὶ γὰρ εἰ πόλεμος ἡμῖν περιεστῆκει βαρβαρικῆς, καὶ ἐπὶ τῆς παρατάξεως οἱ πολέμοι μυρία παρεῖχον ἡμῖν πράγματα, εἶτα ὁ στρατηγὸς τῶν βαρβάρων, ὁ μυρία προσάγων μηχανήματα, καὶ πάντα συγγένων τὰ ἡμέτερα, καὶ πολλοῦ θορυβοῦ καὶ ταραχῆς πληρῶν, καὶ τὴν πόλιν αὐτὴν ἀπειλῶν κατασκάψειν, καὶ παραδώσειν πυρὶ, καὶ δουλείαν ἡμῖν ἐπανατεινόμενος, ἐξαίφνης ὑπὸ τοῦ βασιλέως τοῦ ἡμετέρου δεθείς αἰχμάλωτος εἰς τὴν πόλιν ἤγετο, πάντες ἂν μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων πρὸς τὴν θεωρίαν ἐκείνην ἐξεπηδήσαμεν. Ἐπεὶ οὖν καὶ νῦν πόλεμος συνέστηκεν, Ἰουδαίων θορυβοῦντων ἕπαντα καὶ ταραττόντων, καὶ πολλὰ τῆ τῆς Ἐκκλησίας ἀσφαλεῖα προσαγόντων μηχανήματα, τὸ ἐξ κεφάλαιον τῶν πολέμων ἦν ὁ Παῦλος, ὁ πάντων μέγιστος καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ὁ πάντα θορυβῶν καὶ ταράττων, ἔθηκε

• Hic desce aliquid videtur.

δὲ αὐτὸν ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὁ βασιλεὺς ὁ ἡμέτερος, ἔθηκε καὶ αἰχμάλωτον εἰσάγαγε τοῦτον τὸν πάντα ἀνατρέποντα, οὐκ ἐβλήθωμεν ἅπαντες ἐπὶ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὥστε ἰδεῖν αὐτὸν αἰχμάλωτον ἀγόμενον; Καὶ γὰρ οἱ ἄγγελοι τότε ἐκ τῶν οὐρανῶν ὁρῶντες αὐτὸν δεδεμένον καὶ εἰσαγόμενον, ἐσπίρτων· οὐκ ἐπειδὴ δεδεμένον εἶδον μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνενοῦνδους ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν δεσμῶν λύειν ἐμελλεν· οὐκ ἐπειδὴ χειραγωγούμενον ἰθεάσαντο, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλογίζοντο, δεσοὺς ἀνθρώπους ἐμελλεν ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανὸν χειραγωγεῖν ἐκεῖνος. Διὰ τοῦτο ἔχαιρον, οὐκ ἐπειδὴ παρηραμένον εἶδον, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐνενοῦνδους ἐμελλεν ἀπὸ σκότους ἐξαγαγεῖν. Παρεῖθητι γὰρ, φησὶν, εἰς τὰ ἔθνη, καὶ ἀπαλλάξας αὐτοὺς ἀπὸ σκότους, μεταστῆσας αὐτοὺς εἰς τὴν βασιλείαν τῆς ἀγάπης Χριστοῦ. [102] Διὰ ταῦτα τὸ προοίμιον ἀφελὲς, εἰς τὸ μέσον ἔλεισθαι σπαύδω. Παῦλος γὰρ καὶ ὁ Παύλου πόθος ἠνάγκασεν ἡμᾶς πηθεῖναι τοῦτο τὸ πηθεῖμα. Παῦλος καὶ ὁ Παύλου φόθος. Σύγγνωτέ μοι, μᾶλλον δὲ μὴ σύγγνωτε, ἀλλὰ καὶ ζηλώσατε τὸν ἔρωτα τοῦτον. Ὁ μὲν γὰρ ἀποκον ἐρῶν ἔρωτα, εἰκότως συγγνώμην αἰτεῖ· ὁ δὲ τοιοῦτον ἐρῶν, καλλωπιζέσθω τῷ πόθῳ, καὶ πολλοὺς ποιήσω κοινωνοὺς τῆς ἐπιθυμίας, καὶ συναραστὰς αὐτοῦ κατασκευαζέτω μυρίους. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁδῶν βαδίζοντα καὶ τάξει προβαίνοντα, καὶ τὰ πρότερα εἰπεῖν, καὶ πρὸς τὰ μέσα φθάσαι, οὐκ ἂν τὴν ἀρχὴν ἀφέντας, εὐθέως ἐπὶ τὸ μέσον ἤλθομεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν Πατέρων ὁ νόμος κελεύει μετὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἀποτίθεσθαι τὸ βιβλίον, καὶ τῷ τέλει τῆς ἑορτῆς ταύτης συγκαταλύεται καὶ ἡ τοῦ βιβλίου ἀνάγνωσις, ἐφοβήθη μὴ ποτε περὶ τὰ προοίμια ἀσχολουμένων ἡμῶν καὶ διατριβόντων, πρόσεδράμῃ τὴν ἡμετέραν ἀφίξιν τῆς ἱστορίας ἢ ἀκολουθίας. Διὰ τοῦτο ἔδραμον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ διηγήματος, καὶ καθάπερ κεφαλῆς ὑπὸσθεν κατέχων τὸ προοίμιον τῆς ἱστορίας, κελεύσας μένειν καὶ στήναι ὑμᾶς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ὁδοῦ. Τῆς γὰρ τοῦ διηγήματος κεφαλῆς ἀψάμενος, θαρρῶν λοιπὸν ἅπασιν ἐπέξειμι τοῖς λοιποῖς, κἂν ἡ ἑορτὴ παρέλθῃ· οὐδεὶς γὰρ ἡμῖν ἀκαιρίαν ἐγκαλέσει, αὐτῆς τῆς κατὰ τὴν ἀκολουθίαν ἀνάγκης τῶν τῆς ἀκαιρίας ἐγκλημάτων ἀπαλλαγῆς ἡμᾶς· διὰ τοῦτο ἀπὸ τῶν προοιμίων ἐπὶ τὸ μέσον ἔδραμον. Ὅτι γὰρ οὕτως ἦν ὁδῶν βαδίζοντα πρὸς Παῦλον ἔλθειν, ἀλλὰ προεξέδραμεν ἂν τῆς ἡμετέρας γλώττης τὸ βιβλίον, καὶ τὰς θύρας ἡμῖν ἀπέκλειπεν ἂν, ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου ποιήσω φανερὸν, εἰ καὶ ἤδη γέγονε τοῦτο ὅλον.

δ. Εἰ γὰρ ἐπιγραφὴν μόνην ὕμν ἀναγινώσκοντες καὶ ἐξηγούμενοι, τὸ ἡμισυ τῆς ἑορτῆς ἀνηλώσαμεν, εἰ καὶ πρὸς τὸ πέλαγος αὐτὸ τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοῦ προοιμίου ἀρξάμενοι, τὸν λόγον ἀφείνα ἐπαχειρήσαμεν, πόσον ἂν ἀνηλώσαμεν χρόνον, ὥστε φθάσαι εἰς τὰ κατὰ τὸν Παῦλον διηγήματα; Μᾶλλον δὲ ἐξ αὐτοῦ τοῦ προοιμίου ὅλον ὕμν τοῦτο ποιῆσαι πειράσομαι. Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐποιήσαμεν περὶ πάντων, ὡς θεόφιλε. Πόσα νομίζετε ἐνταῦθα εἶναι ζητήματα; Πρῶτον, τίνας ἐνεκεν ἀναμνησθεῖ αὐτὸν τοῦ πρώτου βιβλίου. Δεύτερον, τίνας ἐνεκεν λόγον καλεῖ, καὶ

amara dulcia videntur (Prov. 27. 7) : non quod eorum quæ apposita sunt, natura mutetur, sed quod eorum affectio, qui convivio sunt excepti, sensum decipiat. Quod si propter convivarum cupiditatem amara dulcia videntur, multo magis ea quæ villa sunt, sumptuosa videbuntur. Atque idcirco nos quoque, summa licet inopia pressi, magnificos convivatores imitamur, dum singulis collectis ad nostram vos mensam invitamus. Id vero facimus non nostris opibus freti, sed quod de vestra auditione confidamus.

3. *Pauli conversi cum pisce comparatio*. — Totum igitur debitum inscriptionis vobis persolvimus, inscriptionis, inquam, Actorum apostolicorum. Ut igitur initium libri attingeremus, ordo exigebat, ac doceremus, quid hoc sibi velit : *Primum quidem sermonem fecimus de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere ac docere* (Act. 1. 1). Verumtamen non sinit Paulus ut hanc seriem ordinis sequar, sed ad se suaque recte facta linguam nostram invitat. Cupio namque videre illum introductum Damascum, non ferrea catena, sed dominica voce vincetum. Cupio videre piscatu captum piscem hunc magnum, qui totam exæstuans mare conturbat, qui fluctus innumeros adversus Ecclesiam excitat. Cupio videre ipsam piscatu captum non hamo, sed verbis Domini. Nam quemadmodum in sublimi rupe considens piscator, et arundinem attollens, hamum ab alto in mare demittit : sic nimirum et Dominus noster spirituales exhibens piscaturam tamquam in sublimi cælorum rupe considens, velut hamo quodam de super hac voce missa cum dixisset, *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? piscem hunc ingentem piscatus est. Et quod in pisce contigit, quem jussu Domini piscatus est Petrus, hoc et in isto evenit. Siquidem hic quoque piscis in ore staterem habens inventus est; staterem quidem, sed adulterinum : quippe qui zelum haberet, sed non secundum scientiam. Propterea cum scientiam illi largitus esset Deus, probum illum nummum reddidit : et quod piscatu captus accidit piscibus, hoc et in isto accidit. Nam ut illi cum primum extracti e mari fuerint, confestim cæci sunt : sic et iste confestim hamum excepit, et extractus confestim est excæcatus : verum excæcatio hæc effectit, ut totus orbis terrarum visum reciperet. Hæc igitur omnia cupio cernere. Nam si forte bellum nos barbaricum circumscideret, et in aciem dispositi hostes innumera nobis negotia facerent, deinde barbarorum exercitus ductor, qui machinis nos oppugnaret innumeris, resque nostras omnes conturbaret, et tumultu ac perturbatione compleret, urbem ipsam funditus eversurum se minaretur, et igne succensurum, qui servitutem intentaret, confestim ab Imperatore nostro vincetus et captivus in urbem introduceretur, nonne omnes eam mulieribus et puerulis ad spectaculum illud exsiliremus? Quando igitur et nunc bellum est indictum, dum omnia confundunt turbantque Judæi, et multis machinis Ecclesiæ quietem ac securitatem oppugnant; caput autem et princeps hostium cum esset Paulus, qui majora quam cæteri faciebat,

ac dicebat, qui cuncta miscebat et conturbabat, jam a Domino nostro Jesu Christo Imperatore nostro vincetus est, et captivus abductus qui cuncta susque deque vertebat, non ad spectaculum istud egrediemur omnes, ut captivum ipsum duci videamus? Nam et angeli cum e cælis ipsum duci captivum cernerent, exultabant : non quod vincetum cernerent tantum, sed quia, quam multos homines a vinculis expediturus esset, cogitabant : non quod manu duci spectarent, sed quod mente versarent, quam multos homines in cælum e terris injecta manu esset introducturus. Propterea gaudebant, non quod excæcatum viderent, sed quod intelligerent, quantos esset e tenebris educturus : Proficiscere namque, inquit, ad gentes, et a tenebris liberatos in regnum eos dilectionis Christi transferes. Propterea misso exordio, ad medium propero transilire : nam Paulus et in Paulum amor hunc dare saltum nos coegit. Paulus et in Paulum amor. Ignoscite mihi : vel potius, nolite ignoscere, sed et amorem istum simulamini. Nam is qui turpi amore correptus est, merito veniam postulat : qui vero ejusmodi amore flagrat, hæc cupidine gloriatur, multosque faciat desiderii istius participes et innumeros comparet sibi rivales. Si enim fieri posset ut recta via pergentes, et ordine progredientes priora diceremus, et ad ea quæ in medio sunt perventurum, nequaquam omissis principio confestim ad medium venissemus : sed quoniam post Pentecosten deponi librum lex patrum jubet, et una cum fine solemnitate hujus lectio libri terminatur, veritus sum, ne dum in exponendis proœmiis occupamur et immoramur, historiæ series nos prius effugeret, quam illam possemus attingere. Idcirco a principio narrationis ad alia properans, et proœmium historiæ tamquam a posteriori capitis parte prehensum retinens, manere vos jussi, et in principio viæ subsistere. Postquam enim narrationis caput attigero, confidenter deinceps quæ sequuntur, quamvis festum præterierit, cuncta percurram; neque vero nos accusare quisquam poterit, quod intempestivam narrationem afferamus, cum ordinis ipsius necessitas omni nos intempestivi argumenti accusatione liberet : quam ob causam a proœmio ad medium usque decurri. Non enim fieri potuisse, si recta via progressi essemus, ut ad Paulum perveniremus, sed linguam nostram prius evasurum fuisse librum, nobisque fores occlusurum, ex ipsius proœmii expositione demonstrabo, tametsi jam illud re ipsa patefacium est.

4. Nam si dum solam vobis inscriptionem legimus et enarramus, dimidium solemnitate consumpsimus, si ab exordio initio facto in ipsum libri pelagus orationem immittere cœpissimus, quantum, quæso, temporis impendissemus, ut ad illas de Paulo narrationes perveniremus? Imo vero ex ipso proœmio vobis hoc ipsum conabor ostendere. *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile* (Act. 1. 1). Quæ existimatis hic esse quæstiones? Primum quidem, quam ob causam priorem librum in memoriam illi revocet. Secundo, quam ob causam *Sermonem* vocet,

et non Evangelium : tametsi Paulus Evangelium illum vocat, dum sic ait : *Cujus laus est in evangelio per omnes Ecclesias* (2. Cor. 8. 18), de Luca verba faciens. Tertio qua de causa dicat, *De omnibus quas fecit Jesus*. Si enim Joannes Christi dilectus, qui tanta fiducia gratiaque apud illum valebat, cui datum fuerat, ut supra sacrum illud pectus recumberet, qui spiritus fontes inde hauserat, hic illud dicere minime ausus est, sed tantam cautionem adhibuit, ut diceret : *Si scribantur per singula omnia, quas fecit Christus, nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros* (Joan. 21. 25) : quomodo dicere hic ausus est : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quas fecit Jesus* (Luc. 1. 1) ? an vero parva nobis hæc quæstio videtur ? Atque illic quidem, *Optime Theophile*, nomen cum laude positum est : neque enim hoc sine causa dictum est sanctis. Et forte illud ex parte demonstravimus, neque unum iota, neque apicem unum temere positum esse in Scripturis. Si ergo tot ac tantæ sunt in proœmio quæstiones, quantum nobis temporis impendendum fuisset, si omnia quæ sequebantur, voluissemus percurrere ? Has ob causas, prætermisissis quæ interjecta erant, coactus sum ad Paulum venire. Cur igitur propositis quæstionibus earum solutionem non adjecimus ? Ut scilicet vos assuefaceremus non semper mansum excipere cibum, sed sæpenumero solutionem sententiis per vos ipsos adjungere, quod facere solent columbæ. Siquidem illæ pullos quamdiu quidem in nido manent, ore proprio nutriunt : postquam autem ejicere illos e nido possunt, eisque cernunt jam natas alas, non jam amplius id præstant, sed granum quidem ore gestant et ostentant : ubi vero pulli sperantes propius accesserint, dimissam in pavimentum escam matres per seipsos jubent colligere : sic et nos fecimus, dum accepto in ore spirituali cibo vos invitavimus tamquam solutionem more consueto exposituri : postquam autem advenistis, et vos excepturos sperastis, vos dimisimus, ut ipsi per vos sententias colligatis. Propterea proœmio derelicto ad Paulum festinamus. Dicturi porro sumus non ea solum quibus Ecclesiæ profuit, sed etiam ea quibus ei nocuit : nam et hæc e re nostra est oratio. Dicemus quo pacto verbum prædicationis oppugnaret, quo pacto Christo bellum inferret, quo pacto apostolos persequeretur, quo pacto hostili in eos animo esset, quo pacto Ecclesiæ plus negotii, quam cæteri omnes feceretur. Verumtamen neminem pudeat hæc audire de Paulo : non enim hæc sunt ejus accusationes, sed laudum potius occasiones. Non enim crimen est illi, cum prius improbus fuisset, bonum deinceps evasisse ; sed si, cum prius virtute præditus fuisset, postea mutatus ad improbitatem descivisset ; semper enim res ex fine jûdicantur. Nam et gubernatores, licet innumera sint passi naufragia, cum ad portum navem appulsuri sunt, si refertam mercibus onerariam deduxerint, nequaquam illos male functos esse munere suo dicimus, cum rei exitus omnia quæ præcesserant occultarit : et rursus athletas, licet multo-

ties fuerint ante superati, modo in ea pugna vincant, in qua de corona agitur, nequaquam propter ea quæ præcesserunt, victoriz præconis defraudamus. Sic et erga Paulum nos geramus. Nam et ipse naufragia passus est innumera : sed cum ad portum appulsurus navem fuit, refertam mercibus onerariam deduxit. Et quemadmodum Judæ nihil profuit, discipulorum prius fuisse, cum deinde factus sit proditor : ita nec isti quidquam nocuit antea persecutores fuisse, cum evangelista deinceps evaserit. Hæc Pauli sunt præconia, non quod Ecclesiam subverterit, sed quod ipsam rursus ædificavit : non quod verbum Dei oppugnarit, sed quod, postquam verbum oppugnarat, ipse illud rursus amplificaverit : non quod apostolis bellum intulerit, non quod gregem dissiparit, sed quod, ubi dissipasset, illum ipse deinde congregavit.

5. *Pauli conversio magnum miraculum. Liberam arbitrium.* — Quid hoc admirabilius fieri possit ? Lupus pastor est factus : qui sanguinem ovium absorbebat, sanguinem suum pro salute ovium fundere non cessavit. Vis tu intelligere quo pacto sanguinem ovium absorberet ? quo pacto sanguinem ejus lingua stillaret ? *Saulus autem adhuc spirans minas et cædem in discipulos Domini* (Act. 9. 4). Attamen iste qui minas et cædem spirabat, et sanctorum sanguinem fundebat, audi quo pacto sanguinem suum pro sanctis funderet. *Si secundum hominem, inquit, ad bestias pugnavi Ephesi* (1. Cor. 15. 32) : et rursus, *Quotidie morior* (1b. v. 31) : et rursus, *Æstimati sumus sicut oves occisionis* (Rom. 8. 36). Atque hoc dicebat is qui aderat, cum Stephani sanguis funderetur, et erat consentiens neci ejus. Vides ut lupus pastor evaserit ? Numquid non erubescitis, cum audiveritis antea persecutorem illum, et blasphemum et contumeliosum fuisse ? Vidistis ut prior accusatio laudes ejus nova accessione cumularit ? Nonne in priori vobis collecta dicebam ea miracula, quæ crucem sequuta sunt, iis majora quæ ipsam præcesserant existisse ? nonne id ostendi vobis et ex miraculis et ex discipulorum benevolentia ; et quo pacto antea quidem Christus imperans mortuos suscitabat, postea vero servorum ejus umbra idipsum præstabat ? quo pacto tum quidem ille suo jussu miracula patrabat : postea vero servi ejus nomen ipsius usurpantes majora faciebant ? nonne de hostibus dicebam, quo pacto conscientiam illorum perterrefaceret ? quo pacto universo terrarum orbi imperaret ? quo pacto majora fuerint post crucem miracula, quam quæ crucem præcesserant ? Illius germana quæ se nunc ingerit est oratio. Quod enim majus hoc cerni possit miraculum, quod in Paulo contigit ? Nam viventem quidem illum Petrus negavit, at mortuum Paulus confessus est. Porro mentem Pauli pellexisse atque expugnasse majus signum fuit, quam umbrarum opera mortuos suscitasse. Nam illic quidem sequebatur natura, neque imperanti contradicebat : hic vero in potestate liberi arbitrii situm erat, ut persuaderetur vel non persuaderetur ; unde magna virtus ejus qui persuasit, ostenditur. Multo enim majus fuit voluntatem convertisse, quam naturam corrompisse : majus igitur cæteris omni-

ἐπιτῆθῳσι, τὴν δὲ περὶ τοῦ στεφάνου πάλιν κρατήσωσιν, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῶν ἐγκωμίων τῶν ἐπὶ τῇ νίκῃ διὰ τὰ πρότερα. Οὕτω καὶ ἐπὶ Παύλου ποιήσωμεν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος καὶ μυρία ναυάγια ὑπέμεινον, ἀλλ' ὅτε εἰς τὸν λιμένα καταβαῖν ἐμαλλε, πληρωμένην ἐπήγαγε τῶν φορτίων τὴν ὀλιγάδα. Καὶ ὡσπερ ὁ Ἰούδας οὐδὲν ὠφέλησε πρὸ τούτου μαθητῆς ὢν, εἴτα προδότης γενόμενος· οὕτω καὶ οὗτος οὐδὲν παρεδίδετο πρὸ τούτου διώκτης ὢν, μετὰ δὲ ταῦτα γενόμενος εὐαγγελιστής. Ἐγκώμια Παύλου ταῦτά ἐστιν, οὐκ ἐπειδὴ κατέσκαψε τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' αὐτὸς αὐτὴν πάλιν ἐκδόμησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπόρθησε τὸν [104] λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πορθήσας τὸν λόγον, αὐτὸς αὐτὸν πάλιν ἠβήτησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπολέμησε τοὺς ἀποστόλους, οὐκ ἐπειδὴ διεσπάραξε τὴν ἀγέλην, ἀλλ' ἐπειδὴ διασπάραξας, ὑστερον αὐτὸς αὐτὴν συνεκρότησε.

ε'. Τί τούτου παραδοξότερον γένοιτ' ἂν; Ὁ λύκος ἐγένετο ποιμὴν· ὁ τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐκπίνων, οὐ διέλιπε τὸ αἷμα ἑαυτοῦ ἐκχέων ὑπὲρ τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας. Βούλει μαθεῖν πῶς τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐξέπινε; πῶς ἡμαγμένη ἦν αὐτῷ ἡ γλώσσα; *Σαῦλος δὲ ἐτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου.* Ἄλλ' οὗτος ὁ ἀπειλῆς καὶ φόρου ἐμπνέων, καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀγίων ἐκχέων, ἀκουσον πῶς τὸ αἷμα τὸ ἑαυτοῦ ἐξέχεεν ὑπὲρ τῶν ἀγίων. *Εἰ κατὰ ἀνθρώπου,* φησὶν, *θήριομαχησα ἐν Ἐφέσῳ· καὶ πάλιν, Καθ' ἡμέραν ἀποθήσκω· καὶ πάλιν, Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.* Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ παρὼν ὅτε ἐξέχετο τὸ αἷμα Στεφάνου, καὶ ἦν συνευσεκίων τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ. Ὅρξες πῶς ὁ λύκος ποιμὴν ἐγένετο; Ἄρ' οὐκ αἰσχύνεσθε πρὸ τούτου ἀκούοντες ὅτι διώκτης ἦν καὶ βλάσφημος καὶ ὕβριστής; Εἰδέτε πῶς μείζον αὐτοῦ ἐποίησε τὸ ἐγκώμιον ἢ προτέρα κατηγορία; Οὐκ ἔλεγον ὅμιν ἐν τῇ προτέρᾳ συνάξει ὅτι εἰς τὸν σταυροῦ σημεῖων τὰ μετὰ τὸν σταυρον εἰζόμενα ἐγένετο; οὐκ εἶδεξα ὅμιν καὶ ἀπὸ τῶν σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῶν μαθητῶν, καὶ πῶς πρὸ τούτου μὲν ὁ Χριστὸς ἐπιτάττων ἤγειρε τοὺς νεκροὺς, ὑστερον δὲ αἱ σκῖαι τῶν βούλων αὐτοῦ τοῦτο ἐποίησαν; πῶς τότε μὲν αὐτὸς κελύων ἰθαυματουργεῖ, ὑστερον δὲ αἱ βούλαι αὐτοῦ ἐπὶ ὀνόματι αὐτοῦ κερημένοι μείζονα ἐποίησαν; οὐκ εἶπον ὅμιν περὶ τῶν ἰχθῶν, πῶς διεσείσαν αὐτῶν τὴ συνειδὸς; πῶς ἐκράτησε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης; πῶς μείζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἦν τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ; Ἄβελφός ἐκείνου καὶ ὁ σήμερον εἰσελθὼν λόγος. Τί γὰρ τοῦ κατὰ Παῦλον μείζον σημεῖον γένοιτ' ἂν; Ζῶντα μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, ἀποθανόντα δὲ ὁ Παῦλος ὁμολόγησε. Τοῦ δὲ νεκροῦς ἔγειραι διὰ τῶν σκιῶν μείζον σημεῖον ἦν τὸ τὴν γνώμην Παύλου ἐπισπασσασθαι καὶ εἶναι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ φύσις εἶπετο, καὶ οὐκ ἀντέλεγε τῷ ἐπιτάττειν· ἐνταῦθα δὲ προαίρεσις ἦν τοῦ πεισθῆναι, καὶ τοῦ μὴ πεισθῆναι κυρία· ἔθεν πολλὴ ἡ δύναμις τοῦ πεισαντος δεικνύεται. Τοῦ γὰρ φύσιν θεωρθῶσαι τὸ προαίρεσιν μεταβαλεῖν πολλῷ μείζον ἦν· μείζον ἔρα τῶν ἄλλων

ἦτηθῳσι, τὴν δὲ περὶ τοῦ στεφάνου πάλιν κρατήσωσιν, οὐκ ἀποστεροῦμεν τῶν ἐγκωμίων τῶν ἐπὶ τῇ νίκῃ διὰ τὰ πρότερα. Οὕτω καὶ ἐπὶ Παύλου ποιήσωμεν. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος καὶ μυρία ναυάγια ὑπέμεινον, ἀλλ' ὅτε εἰς τὸν λιμένα καταβαῖν ἐμαλλε, πληρωμένην ἐπήγαγε τῶν φορτίων τὴν ὀλιγάδα. Καὶ ὡσπερ ὁ Ἰούδας οὐδὲν ὠφέλησε πρὸ τούτου μαθητῆς ὢν, εἴτα προδότης γενόμενος· οὕτω καὶ οὗτος οὐδὲν παρεδίδετο πρὸ τούτου διώκτης ὢν, μετὰ δὲ ταῦτα γενόμενος εὐαγγελιστής. Ἐγκώμια Παύλου ταῦτά ἐστιν, οὐκ ἐπειδὴ κατέσκαψε τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλ' αὐτὸς αὐτὴν πάλιν ἐκδόμησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπόρθησε τὸν [104] λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ πορθήσας τὸν λόγον, αὐτὸς αὐτὸν πάλιν ἠβήτησεν· οὐκ ἐπειδὴ ἐπολέμησε τοὺς ἀποστόλους, οὐκ ἐπειδὴ διεσπάραξε τὴν ἀγέλην, ἀλλ' ἐπειδὴ διασπάραξας, ὑστερον αὐτὸς αὐτὴν συνεκρότησε.

ε'. Τί τούτου παραδοξότερον γένοιτ' ἂν; Ὁ λύκος ἐγένετο ποιμὴν· ὁ τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐκπίνων, οὐ διέλιπε τὸ αἷμα ἑαυτοῦ ἐκχέων ὑπὲρ τῆς τῶν προβάτων σωτηρίας. Βούλει μαθεῖν πῶς τὸ αἷμα τῶν προβάτων ἐξέπινε; πῶς ἡμαγμένη ἦν αὐτῷ ἡ γλώσσα; *Σαῦλος δὲ ἐτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου.* Ἄλλ' οὗτος ὁ ἀπειλῆς καὶ φόρου ἐμπνέων, καὶ τὸ αἷμα τῶν ἀγίων ἐκχέων, ἀκουσον πῶς τὸ αἷμα τὸ ἑαυτοῦ ἐξέχεεν ὑπὲρ τῶν ἀγίων. *Εἰ κατὰ ἀνθρώπου,* φησὶν, *θήριομαχησα ἐν Ἐφέσῳ· καὶ πάλιν, Καθ' ἡμέραν ἀποθήσκω· καὶ πάλιν, Ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς.* Καὶ ταῦτα ἔλεγεν ὁ παρὼν ὅτε ἐξέχετο τὸ αἷμα Στεφάνου, καὶ ἦν συνευσεκίων τῇ ἀναίρεσει αὐτοῦ. Ὅρξες πῶς ὁ λύκος ποιμὴν ἐγένετο; Ἄρ' οὐκ αἰσχύνεσθε πρὸ τούτου ἀκούοντες ὅτι διώκτης ἦν καὶ βλάσφημος καὶ ὕβριστής; Εἰδέτε πῶς μείζον αὐτοῦ ἐποίησε τὸ ἐγκώμιον ἢ προτέρα κατηγορία; Οὐκ ἔλεγον ὅμιν ἐν τῇ προτέρᾳ συνάξει ὅτι εἰς τὸν σταυροῦ σημεῖων τὰ μετὰ τὸν σταυρον εἰζόμενα ἐγένετο; οὐκ εἶδεξα ὅμιν καὶ ἀπὸ τῶν σημείων, καὶ ἀπὸ τῆς εὐνοίας τῶν μαθητῶν, καὶ πῶς πρὸ τούτου μὲν ὁ Χριστὸς ἐπιτάττων ἤγειρε τοὺς νεκροὺς, ὑστερον δὲ αἱ σκῖαι τῶν βούλων αὐτοῦ τοῦτο ἐποίησαν; πῶς τότε μὲν αὐτὸς κελύων ἰθαυματουργεῖ, ὑστερον δὲ αἱ βούλαι αὐτοῦ ἐπὶ ὀνόματι αὐτοῦ κερημένοι μείζονα ἐποίησαν; οὐκ εἶπον ὅμιν περὶ τῶν ἰχθῶν, πῶς διεσείσαν αὐτῶν τὴ συνειδὸς; πῶς ἐκράτησε τῆς οἰκουμένης ἀπάσης; πῶς μείζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἦν τῶν πρὸ τοῦ σταυροῦ; Ἄβελφός ἐκείνου καὶ ὁ σήμερον εἰσελθὼν λόγος. Τί γὰρ τοῦ κατὰ Παῦλον μείζον σημεῖον γένοιτ' ἂν; Ζῶντα μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ὁ Πέτρος ἠρνήσατο, ἀποθανόντα δὲ ὁ Παῦλος ὁμολόγησε. Τοῦ δὲ νεκροῦς ἔγειραι διὰ τῶν σκιῶν μείζον σημεῖον ἦν τὸ τὴν γνώμην Παύλου ἐπισπασσασθαι καὶ εἶναι. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἡ φύσις εἶπετο, καὶ οὐκ ἀντέλεγε τῷ ἐπιτάττειν· ἐνταῦθα δὲ προαίρεσις ἦν τοῦ πεισθῆναι, καὶ τοῦ μὴ πεισθῆναι κυρία· ἔθεν πολλὴ ἡ δύναμις τοῦ πεισαντος δεικνύεται. Τοῦ γὰρ φύσιν θεωρθῶσαι τὸ προαίρεσιν μεταβαλεῖν πολλῷ μείζον ἦν· μείζον ἔρα τῶν ἄλλων

ἀπάντων σημείον ἐγένετο τὸ Παῦλον προσελθεῖν τῷ Χριστῷ μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὸν τάφον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο ἀφῆκεν αὐτὸν ὁ Χριστὸς πάσαν τὴν ἔχθραν ἐπιδείξασθαι, καὶ τότε ἐκάλισεν, ἵνα ἀνύποπτον ποιήσῃ τῆς ἀναστάσεως τὴν ἀπόδειξιν, καὶ τὸν διδασκαλίας λόγον. Πέτρος μὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ λέγων ἰσως ὑποπτεύετο· εἶχε γὰρ τις τῶν ἀναισχύντων εἰπεῖν τι. Εἶπον δὲ τῶν ἀναισχύντων, ὅτι κάκει φανερὰ ἢ ἀπόδειξις ἦν. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος αὐτὸν ἠρνήσατο πρότερον, καὶ ἠρνήσατο μεθ' ὄρκου, ἀλλ' ὄμως τὸν αὐτὸν τοῦτον ὁμολογῶν ὕστερον καὶ τὴν ψυχὴν ἐπέδωκε τὴν ἑαυτοῦ. Εἰ δὲ μὴ ἀνέστη, [105] οὐκ ἂν ὁ ζῶντα ἀρνησάμενος, ὥστε μὴ ἀρνήσασθαι τελευτήσαντα, μυρίου ἀν' θανάτους ὑπέμεινε· διὸ καὶ ἐπὶ Πέτρου φανερὰ ἢ ἀπόδειξις τῆς ἀναστάσεως ἦν. Πλὴν ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν εἶχον οἱ ἀναισχύντοι λέγειν, ὅτι ἐπειδὴ μαθητὴς αὐτοῦ ἦν, ἐπειδὴ τραπέζης ἐκοινωνήσεν αὐτῷ, καὶ τρία ἔτη αὐτῷ συνεγένετο, ἐπειδὴ διδασκαλίας ἀπήλαυσεν, ἐπειδὴ ἐκολακεύθη ὑπ' αὐτοῦ ἀπατηθεὶς, διὰ τοῦτο κηρύττει αὐτοῦ τὴν ἀνάστασιν· ὅταν δὲ Παῦλον ἴδῃς τὸν οὐκ εἰδῶτα αὐτὸν, τὸν οὐκ ἀκούσαντα αὐτοῦ, τὸν οὐ μετασχόντα τῆς διδασκαλίας, τὸν καὶ μετὰ τὸν σταυρὸν αὐτῷ πολυμῶντα, τὸν ἀποκτινύντα τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας, τὸν πάντα συγχόνοντα καὶ ταραττόντα, τοῦτον ἐξαίφνης μεταβεβλημένον, καὶ τοῖς ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος καμάτοις ἅπαντας παρελάσαντα τοὺς τοῦ Χριστοῦ φίλους, ποίαν ἔξεις λοιπὸν, εἰπέ μοι, ἀναισχύντις πρόφασιν, ἀπιστῶν τῷ τῆς ἀναστάσεως λόγῳ; Εἰ γὰρ μὴ ἀνέστη ὁ Χριστὸς, τίς τὸν οὕτως ὤμων καὶ ἀπάνθρωπον, τίς τὸν ἐκπεπολεμημένον καὶ ἡγριωμένον ἐπισπάσατο ἄν, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπηγάγετο; Εἰπέ γὰρ μοι, ὦ Ἰουδαίε, τίς Παῦλον ἐπεισε προσελθεῖν τῷ Χριστῷ; Πέτρος; ἀλλ' Ἰάκωβος; ἀλλ' Ἰωάννης; Ἄλλ' οὗτοι πάντες αὐτὸν ἰδεδοίκεσαν καὶ ἔφριττον, καὶ οὐχὶ πρὸ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτε τῶν φίλων ἐγένετο, ὅτε Βαρνάβας ἐπιλαθόμενος αὐτοῦ τῆς χαιρὸς ἐπανάγαγεν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἔτι ἐφοβούντο κολάζεσθαι αὐτῷ· καὶ ὁ μὲν πόλεμος ἐλέλυτο, ὁ δὲ φόβος ἐπέμεινε τοῖς ἀποστόλοις. Οἱ οὖν καταλλαγέντα αὐτὸν ἔτι φοβοῦμενοι, ἐχθρὸν ὄντα καὶ πολέμιον ἐτόλμων πείσαι; προσελθεῖν γὰρ ὄλωσ, ἢ στήναι, ἢ διαῖραι στόμα, φανήναι δὲ ὄλω; ὑπέμεινον; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· οὐκ ἦν ἀνθρωπίνῃ σπουδῇ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ θείας χάριτος. Εἰ τοίνυν νεκρὸς ἦν, ὡς φαστε, ὁ Χριστὸς, καὶ ἰλθόντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐκλεψάν αὐτὸν, πῶς μείζονα τὰ σημεῖα μετὰ τὸν σταυρὸν ἐγένετο; πῶς κλειών ἢ ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως; Οὐ γὰρ μόνον μετέστησε τὸν πολέμιον, καὶ ἀρχηγὸν τῆς μάχης ὤμων· καίτοι εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἐποίησε, μεγίστης δυνάμεως ἦν τὸ τὸν ἐχθρὸν καὶ πολέμιον λαβεῖν αἰχμάλωτον· νῦν δὲ οὐχὶ τοῦτο μόνον εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ τούτου πολλῷ μεῖζον. Οὐ γὰρ μόνον μετέστησεν, ἀλλ' οὕτως οἰκείον ἐποίησεν, οὕτως ἐπισπάσατο πρὸς τὴν εὐνοίαν τὴν ἑαυτοῦ, ὡς καὶ αὐτῷ πάντα τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα ἐχειρίσαι. Σκεῦος γὰρ, φησὶν, ἐκλογῆς μοι ἔστιν οὗτος, τοῦ βαστάσαι τὸ θροῦνόν μου ἐνώπιον ἐθνῶν

καὶ βασιλέων, καὶ πλείονα τῶν ἀποστόλων πείσασα καμῖν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πρότερον ὑπ' αὐτοῦ πολεμουμένης.

ζ'. Βούλει μαθεῖν πῶς αὐτὸν μετέστησε; πῶς αὐτὸν ὠκείωσατο; πῶς αὐτὸν ἐπισπάσατο; πῶς εἰς τοὺς πρώτους τῶν φίλων κατέλεξεν; Οὐδενὶ τῶν ἀνθρώπων τσαῦτα ἐθάβρησεν εἰπεῖν ἀπόβρητα, ὅσα τῷ Παύλῳ. Καὶ πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἦκουσα ἀβρήθησεν ῥήματα, φησὶν, ἃ οὐκ ἔξον ἀνθρώπων λαλήσασθαι. Εἶδες, ὁ ἐχθρὸς, ὁ πολέμιος πῶς ἔβουλιαν ἐπέδειξάτο; Διὰ [106] τοῦτο ἀναγκαῖον καὶ τὸν πρότερον βίον αὐτοῦ εἰπεῖν· καὶ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ δείκνυσιν ἡμῖν φιλανθρωπίαν καὶ δύναμιν· φιλανθρωπίαν μὲν, ὅτι ἐβουλήθη τὸν τσαῦτα κακῶς ἐργασάμενον σῶσαι, καὶ πρὸς ἑαυτὸν ἐπισπάσασθαι· δύναμιν δὲ, ὅτι βουλήθεις ἰσχυσε. Καὶ τὴν Παύλου δὲ τοῦτο δείκνυσαι ψυχὴν, ὅτι οὐδὲν πρὸς φιλονεικίαν ἐποίησε, οὐδὲ ἀνθρωπίνῃ προκατειλημμένος δόξῃ, καθάπερ οἱ Ἰουδαῖοι· ἀλλὰ ζήλω πεπυρωμένος, οὐκ ὀρθῶ μὲν, ζήλω δὲ ὄμως· ὅπερ καὶ αὐτὸς ἐβόα λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο ἠλεήθη, ὅτι ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ· καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐκπλητόμανος ἔλεγεν· Ἴνα ἐν ἐμοὶ πρῶτον ἐνδειχθῆται Χριστὸς τὴν ἄπιστον μακροθυμίαν, πρὸς ὑποπίπασιν δὲ τῶν μελλόντων πιστεῦσιν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀλλαχῶ πάλιν ἔλεγεν, ὅτι τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ μάλιστα ἐδειξεν εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας. Εἶδες πῶς καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἐδειξε τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δύναμιν, καὶ τὸ τῆς ἑαυτοῦ γνώμης ἀδέκαστον ὁ πρότερος Παύλου βίος; Τοῦτο γοῦν Γαλάταις γράφων εἰς ἀπίδειξιν παρήγαγε, τοῦ μὴ δι' ἀνθρώπους μεταβαλέσθαι, ἀλλὰ θεῖα μετενεύχθαι δυνάμει. Εἰ γὰρ ἀνθρώποις, φησὶν, ἤρεσκον, Χριστοῦ δούλος οὐκ ἂν ἦμην. Καὶ πόθεν δῆλον ὅτι οὐκ ἀνθρώποις ἀρέσκων, πρὸς τὸ κήρυγμα μετέστη; Ἦκούσατε, φησὶ, τὴν ἐμὴν ἀναστροφήν ποτε ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ἐδίωκον τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπόρθουν αὐτήν. Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἀνθρώποις ἀρέσκων ἦθελε, μετέθετο πρὸς τὴν πίστιν. Διὰ τί; Ἐτιμᾶτο παρὰ Ἰουδαίους, καὶ ἀδείας ἀπήλαυε πολλῆς, καὶ προεδρίας ἔξειοτο· οὐκ ἂν οὖν πρὸς ἐπικίνδυνον μετέατη βίον τὸν τῶν ἀποστόλων, τὸν δυσφημίας γέμοντα, τὸν συμφορῶν ἐμπεπλησμένον· ὥστε αὐτῷ (sic) ἀβρόα μεταβολῇ καὶ μεταστάσει, καὶ τὸ καταλείπειν μὲν τὴν παρὰ Ἰουδαίους τιμὴν καὶ τὸν ἀπόλεμον βίον, ἀναλλάξασθαι δὲ τὴν τῶν ἀποστόλων ζωὴν, τὴν μυρίου ἔχουσαν θανάτους, μεγίστη γέγονεν ἀπίδειξις τοῦ μὴ δι' ἀνθρωπίνην τινα πρόφασιν μετατεθῆναι τὸν Παῦλον. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλήθημεν τὸν πρότερον αὐτοῦ βίον εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ δεῖξαι τὸν πεπυρωμένον ζῆλον τὸν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἢ, ὅταν ἴδῃς τὴν πολλὴν προθυμίαν τὴν ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας, θαυμάσῃ; τὸν ποιοῦντα πάντα καὶ μετασκευάζοντα Θεόν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μαθητὴς ὁ Παῦλος τὰ πρότερα ἡμῖν μετ' ἀκριβείας διηγῆσατο, καὶ πολλῆς ἐμφάσεως, οὕτως εἰπὼν· Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητάς

has signum fuit, Paulum post crucem et sepulturam ad Christum accessisse. Propterea namque permisit eum Christus omne odium præ se ferre, ac tum illum vocavit, ut resurrectionis probationem ac doctrinæ sermonem omni suspitione liberaret. Nam Petrus quidem si de eo loquutus esset, suspectus fuisset: potuisset enim impudens aliquis quidpiam dicere. Porro impudentem dixi, quoniam et illic manifesta fuit demonstratio. Siquidem ille quoque prius ipsum negavit, et cum juramento negavit: verumtamen hunc ipsam deinde dum confitetur, vel ipsam animam suam pro illo tradidit. Quod si non resurrexisset, numquam is, qui viventem negaverat, millies mortem tolerasset, ne jam mortuum abnegaret: quo sit, ut etiam in Petro resurrectionis demonstratio manifesta fuisse videatur. Verumtamen de illo quidem impudentes dicere potuissent, cum propterea quod discipulus erat illius, propterea quod particeps ejus mensæ fuerat, ac tribus annis cum illo versatus fuerat; propterea quod ejus doctrina potitus erat; propterea quod in fraudem illectus blanditiis ejus fuerat, idecirco resurrectionem illius prædicare: cum vero Paulum videas, qui ipsum non viderat, qui ipsum non audiverat, qui doctrinæ particeps minime fuerat, qui etiam post crucem illi bellum indixerat, et eos qui in ipsum credebant, interfecerat, qui omnia miscebat ac turbabat, hunc subito mutatum in ferendis pro prædicatione verbi laboribus omnes Christi amicos superare, quæ tibi deinceps, quæso, impudentiæ occasio relinquatur, si resurrectionis verbo non credas? Si enim Christus non resurrexisset, quis hominem adeo crudelem et inhumanum, quis adeo infensum et efferatum sibi conciliasset et ad se attraxisset? Dic enim, quæso, Judææ, quis Paulo persuasit, ut Christo se adjungeret? num Petrus? num Jacobus? num Joannes? Atqui omnes isti eum timebant et horrebant, neque tantum ante hoc tempus, sed tum etiam cum in amicorum numerum relatus erat, quando manu prebensum illum Barnabas Jerosolymam introduxit, adhuc illi propius se adjungere timebant; ac sedatum quidem erat bellum, metus tamen adhuc in apostolis permanebat. An igitur illi qui reconciliatum adhuc timebant, cum inimicus et hostis esset, oratione flectere ausi essent? an vero ad illum accedere omnino, vel coram illo subsistere, vel os aperire, aut omnino apparere potuissent? Non ita se res habet, non ita est; nec humanæ diligentiae facinus illud fuit, sed gratiæ divinæ. Si ergo mortuus erat Christus, ut dicitis, et cum venissent discipuli ejus, furati sunt eum, quomodo majora post crucem facta sunt miracula? quomodo amplior virtutis sequuta est demonstratio? Non enim tantum hostem sibi reconciliavit et principem ducentem pugnæ vestræ; tametsi, licet hoc solum fecisset, maxime fuit hoc potentæ, inimicum et hostem abduxiæ captivum; jam vero non hoc solum præstitit, sed et aliud multo majus. Non enim tantum sibi reconciliavit, sed ita sibi familiarem reddidit, sic eum ad amorem suum pellexit, ut ejus fidei Ecclesiæ negotia cuncta commiserit: *Vas enim, inquit, electionis est mihi iste, ut*

portet nomen meum coram gentibus, et regibus (Act. 9. 15), eique persuaserit, ut plus quam apostoli pro Ecclesia laboraret, quam antea oppugnabat.

6. Vis tu intelligere quo pacto illum sibi reconciliavit? quo pacto familiarem reddiderit? quo pacto sibi adsciverit? quo pacto in numerum præcipuorum amicorum retulerit? Nulli hominum tam multa detegere arcana, quam multa Paulo est ausus. Unde vero id constat? *Audivi arcana verba, inquit, quæ non licet homini loqui (2. Cor. 12. 4).* Vides quantam inimicus et hostis benevolentiam exhibuerit? Quam ob causam operæ pretium fuerit priorem ejus vitam proferre: siquidem ita fiet, ut nobis Dei benignitas et potentia innotescat: benignitas quidem, quod eum, qui tam multa mala perpetraverat, servare voluerit, et sibi conciliare: potentiam vero, quod id, quod volebat, exsequi potuerit. Et vero animum Pauli hoc patefecit, quod nihil contentionis studio faceret, neque gloriæ humanæ cupiditate præoccupatus, quemadmodum Judæi: sed zelo succensus non recto illo quidem, sed zelo tamen, quod et ipse clamans dicebat: *Ideo misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate (1. Tim. 1. 13): et benignitatem Dei obstupescens dicebat, Ut in me primo ostenderet Christus omnem patientiam ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam (1b. v. 16).* Et alibi rursus dicebat, *Operationem virtutis suæ maxime ostendit in nos qui credimus (Ephes. 1. 19).* Vides ut et benignitatem Dei et virtutem prior vita Pauli ostenderit, et quam incorrupta sinceraque mente præditus ipse fuerit? Sane quidem ad Galatas scribens hoc protulit, ut se hominum causa minime fuisse mutatum, sed divina virtute fuisse conversum probaret. *Si enim hominibus, inquit, placerem, Christi servus non essem (Gal. 1. 10).* Unde vero id constat te non ut hominibus placeres, ad prædicationem fuisse conversum? *Audistis, inquit, conversationem meam aliquando in Judaismo, quoniam supra modum persequabar Ecclesiam Dei, et expugnabam eam (1b. v. 13).* Quod si hominibus placere voluisset, nequaquam ad fidem conversus fuisset. Quid ita? Colebatur a Judæis, et multa securitate fruebatur, ac præ cæteris honore afficiebatur: non igitur ad apostolorum vitam tot objectam periculis se transtulisset, quæ multa laborabat in æmia, quæ tot calamitatibus redundabat: itaque quod illum honorem, quo apud Judæos fruebatur, repentina mutatione ac conversione, et vitam quietam deseruerit, et cum apostolorum vita commutaverit, innumeris objecta mortis generibus, maximum illud argumentum fuit non ob humanam quamdam occasionem Paulum esse conversum. Propterea nos etiam priorem ejus vitam in medium afferre volumus, et ardentem zelum ejus ostendere, quo Ecclesiam oppugnabat, ut cum ejus pro Ecclesiæ defensione promptitudinem animi videris, Deum laudes, qui facit omnia et transformat. Propterea Pauli quoque discipulus diligenter nobis ac perspicue priora narravit, ita dicens: *Saulus autem adhuc spirans minas et eadem in discipulos Domini (Act. 9. 1).* Ac vellem equi-

dem ego quoque hodierno die proœmium inchoare, vellem ad initium narrationis aggredi; sed video pelagus quoddam sententiarum ex solo nomine se nobis obtrudere. Cogita namque quantam e vestigio nobis illud, *Saulus*, quæstionem moveat: siquidem aliud in epistolis positum nomen occurrit. *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus* (Rom. 1. 1): *Paulus et Athenes: Paulus vocatus apostolus* (1. Cor. 1. 1): *Ecce ego Paulus dico vobis* (Galat. 3. 2): jam vero ut Paulus, et ubique Paulus appellatur, non autem Saulus dicitur. Cur igitur antea Saulus, postea vero Paulus vocatus est? Neque vero simplex est illa quæstio: statim enim Petrus occurrit: nam et ipse antea Simon dicebatur, postea vero Cephæ nomen accepit: et Zebedæi filii Jacobus et Joannes mutato nomine Filii tonitruui sunt appellati (Marc. 3. 16. 17). Nec in Novo solum Testamento, sed etiam in Veteri reperimus Abraham antea dictum Abram, postea Abraham; et Jacob primum Jacob esse dictum, deinde Israel; et Sarram primum Saram esse, deinde Sarram: et

multas nobis hæc mutatio nominum parit quæstiones, ac vereor, ne multis fluminum effusis, fluentis doctrinæ sermonem velut obruam et suffocem. Nam quemadmodum in agro humido et irriguo ubicunque quis fodit, undique fontes scaturiunt: sic et in agro divitiarum Scripturæ, ubicunque reseraveris, plurimos fluvios videbis erumpere: quam ob causam ne omnes illos simul hodierno die effundam, non mediocriter pertimesco. Quapropter rivum hunc nostrum claudens, caritatem vestram ad sacrum fontem præsulum istorum, magistrorumque transmittam limpidum illum, potabilem ac dulcem, quod ex spirituali petra fluentum manat. Mentem igitur ad excipiendam doctrinam, ad spirituales latices hauriendos paremus, ut fiat in nobis fons aquæ salientis in vitam æternam: quam nos omnes obtinere contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD EOS QUI REPREHENDEBANT EUM OB PROLIXITATEM EORUM, QUÆ DICTA FUERANT, ET AD EOS QUI BREVITATEM ORATIONIS ÆGRE FEREBANT, DEQUE SAULI ET PAULI APPELLATIONE, ET CUR PRIMUS HOMO VOCATUS SIT ADAM, ET QUOD UTILITER AC FRUCTUOSE; ATQUE IN EOS QUI REGENS FUERANT ILLUMINATI.

1. Quid quæso nobis agendum est hodierno die? Siquidem dum multitudinem vestram cerno, ne longius sermonem protraham, pertimesco. Cum enim provehitur longius doctrinæ sermo, video vos in angustias redactos vos invicem conculcare, atque hanc ex angustias afflictionem, quo minus diligenter audiat, impedire: nisi enim quietus sit ac tranquillus auditor, minime potest cum studio ad ea quæ dicuntur attendere.

Duo genera auditorum. — Cum igitur multitudinem vestram, ut dixi, video, ne longius sermonem protraham pertimesco, sed dum cupiditatem vestram considero, doctrinam contrahere reformido. Nam qui sinit, nisi prius poculum repletum viderit, ne labris quidem lubenter illud admovet, sed quamvis totum exhausturus non sit, totum repletum cernere concupiscit. Quamobrem, quo pacto me in hac concione gerere debeam, ignoro. Nam et brevitate sermonis laborem vestrum minuere volo, et orationis prolixitate vestram cupiditatem explere. Atqui utrumque istorum sæpenumero præstiti, ac ne semel quidem crimen effugi. Scio me persæpe, dum vobis parco, ante finem abruptisse sermonem, et in nos clamantur ii, quorum animus satiari minime potest, qui sacris laticibus assidue fruuntur, sed numquam tamen explentur, *Beati illi, qui esuriunt, et sitiunt justitiam* (Matth. 5. 6), et istorum adversos clamores pertimescens rursus doctrinæ sermonem protraxi longius, et idcirco in crimen incurri. Nam qui sermonis brevitate delectantur, occurrentes orabant, ut ipsorum infirmitati parcere, atque concionis prolixitatem contraherem. Dum igitur vos in angustias redactos

intueor, sermonem silentio coercere studeo: dum vero vos angustiis pressos idcirco non recedere, sed ad longiorem cursum paratos esse, acere linguam desidero. *Angustia mihi sunt undique* (Dan. 13. 22). Quid faciam? Nam is quidem qui uni domino servit, uniusque sententiæ cogitur famulari, facile domino potest placere, neque a proposito aberrare: at ego multos habeo dominos, qui tanto servire populo cogor, cujus diversa est sententia. Hæc autem non idcirco sunt a me dicta, quod servitutem ægre feram, absit, neque quod vestrum defugiam dominatum. Nihil enim mihi est hac servitute honorificentius. Non ita diademate ac purpura gloriatur Imperator, ut ego caritatis vestræ servitutem mihi honorificam ducam. Siquidem illi regno mors succedit: huic autem servituti, si recte peracta fuerit, regnum cælestis præparatum est. Beatus enim est *Fidelis servus, et prudens, quem constituit dominus ejus, ut conservetis suis det tritici mensuram. Amen dico vobis, super omnia bona sua constituet eum* (Luc. 12. 42. 44). Vides quantum sit servitutis hujus quæstus, si diligenter obita fuerit? Super omnia domini bona constituit. Non ergo defugio servitutem, quippe qui cum Paulo serviam. Nam et ille dicit: *Non nosmetipsos prædicamus, sed Christum Jesum Dominum: nos autem servos vestros propter Jesum* (2. Cor. 4. 5). Et quid dico Paulum? Si is qui in forma Dei erat, semetipsum exinanivit formam servi accipiens propter servos (Philipp. 2. 6. 7), quid magnum præsto, si ego servus sum conservis ipse servus propter meipsum? Non ergo quod vestram servitutem detrectem, ista dixi, sed ut mihi venia detur, si forte minus convenientem omnium iudicio

τοῦ Κυρίου. Ἐβουλόμην μὲν οὖν καὶ αὐτὸς ἀρξάσθαι τοῦ προομιλοῦ σήμερον, ἐβουλόμην ἐμβαλεῖν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος, ἀλλ' ὁρῶ πύλας ποσημάτων ἀπὸ τοῦ ὀνόματος μόνον. Ἐνόησον γὰρ ἔσον εὐθέως ἡμῖν κινεῖ ζήτημα, τὸ, *Σαῦλος*, τοῦτο· ἐν γὰρ ταῖς Ἐπιστολαῖς ἕτερον ὄνομα ὁρῶ κείμενον· *Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς ἀπόστολος· Παῦλος καὶ Ἐσωσθῆνης· Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος· Ἰδὲ ἄνω Παῦλος λέγω ὑμῖν*· νυνὶ δὲ ὡς Παῦλος, καὶ πανταχοῦ Παῦλος καλεῖται, ἀλλ' οὐχὶ Σαῦλος λέγεται. Τίνος οὖν ἔσκεν πρὸ τούτου μὲν Σαῦλος, μετὰ δὲ ταῦτα Παῦλος [107] ἐκλήθη; οὐκ ἔστι ψιδὸν τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ Πέτρος εὐθέως ἐπιτρέχει· καὶ γὰρ κάκεινος πρὸ τούτου μὲν Σίμων ἐλέγετο, μετὰ δὲ ταῦτα ὠνομάσθη Κηφῆς· καὶ υἱοὶ Ζεβεδαίου, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Ἰσοὶ βροντῆς μετωνομάσθησαν. Καὶ οὐκ ἐν τῇ Καινῇ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ εὐρίσκομεν τὸν Ἀβραάμ πρὸ τούτου μὲν Ἀβρὰμ λεγόμενον, μετὰ ταῦτα δὲ Ἀβραάμ· καὶ τὸν Ἰακώβ νῦν μὲν Ἰακώβ λεγόμενον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἰσραὴλ· καὶ τὴν Σάρραν πρὸ τούτου Σάραν λεγομένην, μετὰ δὲ ταῦτα Σάρραν·

καὶ πολλὴν ἡμῖν τῶν ὀνομάτων ἢ μεταθέσεις παρέχει τὴν ζήτησιν· καὶ δέδοικα μὴ, πολλὰ βεῦματα ποταμῶν ἐξαίφνης ἀφελῆς, ἀποπνίξω τῆς διδασκαλίας τὸν λόγον. Καθάπερ γὰρ ἐν χωρίῳ νοτιῶτα ἔχοντι, ἔπουπερ ἀν διασκάψῃ τις, πηγαὶ πανταχόθεν ἐκπηδῶσιν· οὕτω καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τῶν θείων Γραφῶν, ἔπουπερ ἀν διανοίξῃς, ποταμούς ἐξιόντας ὄψει πολλούς, ὅθεν καὶ πάντας αὐτοὺς ἀθρόον ἀφελῆσαι τήμερον θεός ἐστιν οὐ μικρὸν. Διόπερ τὸν ἡμέτερον ἀποφράξας ῥύακα, παραπέμφω τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱερὰν πηγὴν τῶν προέδρων τούτων καὶ διδασκάλων τὴν καθαρὰν ταύτην καὶ πότιμον καὶ γλυκύν, νῆμα τὸ ἐξ αὐτῆς ἐξερχόμενον τῆς πέτρας τῆς νοσητῆς. Παρασκευάσω μὲν τοῖνον τὴν διάνοιαν πρὸς ὑποδοχὴν τῆς διδασκαλίας, ἀρύσασθαι τὰ πνευματικὰ νάματα, ἵνα γένηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δέξα, τιμῇ, κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν εἰρημῶν, καὶ πρὸς τοὺς δυσχεραίνοντας ὑπὲρ τῆς βραχυλογίας, καὶ περὶ τῆς τοῦ Σαύλου προσηγορίας καὶ Παύλου, καὶ τίνος ἔσκεν Ἀδὰμ ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκλήθη, ὅτι χρησίμως καὶ συμφερδόντως, καὶ εἰς τοὺς νεοφωτιστούς.

α'. Τί ποτε ἀραχρῆ ἡμᾶς ποιῆσαι τήμερον; Τὸ μὲν γὰρ πλῆθος ὑμῶν ὁρῶν, δέδοικα πρὸς μήκος ἐκτείνειν τὸν λόγον. Καὶ γὰρ ἔσαν ἢ διδασκαλία μακροτέρω προβαλεῖν, ὁρῶ συμπατουμένους ὑμᾶς, στενοχωρούμενους, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς στενοχωρίας θλίψιν τῆ τῆς ἀκροάσεως ἀκριβεῖς λυμαιομένην· ἀκροατῆς γὰρ ἀνείσεως οὐκ ἀπολαύων, οὐδὲ μετὰ σπουδῆς προσέχειν τοῖς λεγομένοις δύναται· ἂν.

Τὸ μὲν οὖν πλῆθος ὑμῶν, ὡς ἔφην, ὁρῶν, δέδοικα πρὸς μήκος ἐκτείνειν τὸν λόγον· οὖν δὲ πόσον ὑμῶν λογιζόμενος φοβούμαι αὐταῖλαι τὴν διδασκαλίαν. Ὁ γὰρ ἐσθῶν, ἐὰν μὴ πρότερον πεπληρωμένην ἴσῃ τὴν φάλην, οὐδὲ τοῖς χεῖλεσιν αὐτὴν ἠδέως ἀν προσαγάγοι· ἀλλὰ κἂν μὴ πᾶσαν αὐτὴν ἐκπίνειν μέλλοι, πᾶσαν αὐτὴν γέμουσαν ἰδεῖν [108] ἐπιθυμῶ. Αἰὰ τοῦτο οὐκ ἔχω τί χρῆσομαι τῇ δημηγορίᾳ. Καὶ γὰρ τῇ βραχυλογίᾳ τὸν κάματον ὑποτέμνεσθαι τὸν ὑμέτερον βούλομαι, καὶ τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἐπιθυμίαν ὑμῶν ἐμπλήσσει. Ἀλλ' ἐκάτερα πολλάκις ταῦτα ἐποίησα, καὶ οὐδὲ ἀπαξ τὴν αἰτίαν εἰσφυγον. Οἶδα ὅτι πολλάκις φειδόμενος ὑμῶν πρὸ τοῦ τέλους καταλιπὼσα τὸν λόγον, καὶ καταβόησαν ἡμῶν οἱ ψυχὴν ἀκρόατον ἔχοντες, οἱ συνεχῶς μὲν τῶν θείων ἀπολαύοντες ναμάτων, οὐδέποτε δὲ ἐμπιπόμενοι, οἱ Μανδραῖοι ἐκαῖνοι, οἱ κεινώτερες καὶ διεγνώτες τὴν δικαιοσύνην, καὶ τὰς παρὰ τούτων καταβοήσεις φοβηθεὶς πάλιν προσήλθον μέχρι πολλοῦ τὴν διδασκαλίαν ἐκτείνων, καὶ διὰ τοῦτο αἰτίαν ὑπέμεινον. Οἱ γὰρ βραχυλογίας ἐρῶντες ἀπάντωντες παρεκάλουν τὴν αὐτῶν ἄσθενειαν φεῖσθαι, καὶ συστῆλιν τὸ μήκος τῶν λεγομένων. Ὅταν μὲν οὖν στενοχωρούμενους ὑμᾶς ἴδω, πρὸς σιγὴν συναλαύω τὸν λόγον·

ὅταν δὲ στενοχωρούμενους, καὶ οὐκ ἀφισταμένους, ἀλλ' ἐκχεμαμένους πρὸς πλείονα δρόμον, τὴν γῆνταν διεγείρειν ἐπιθυμῶ. *Ἐπειδὴ μοι πάντοθεν. Τί πάθω;* Ὁ μὲν γὰρ ἐν δουλείῳ κυρίῳ, καὶ μετ' ἡμῶν ὑπηρετεῖν ἀναγκαζόμενος, μετ' ἀκολίας ἀρέσκειν δύναται τῷ δεσπότῃ, καὶ μὴ διαμαρτάνειν· ἐγὼ δὲ πολλοὺς ἔχω δεσπότας, δὴμῳ τοσοῦτῳ δουλεύειν ἀναγκαζόμενος διάφορον ἔχοντι γνώμην. Ταῦτα δὲ εἰπὼν οὐ δυσχεραίνων τὴν δουλείαν, μὴ γένοιτο, οὐδὲ δραπτεῦσιν τὴν δεσποτείαν ὑμῶν. Οὐδὲν γὰρ μοι τῆς δουλείας ταύτης σεμνότερον. Οὐχ ὅτῳ βασιλεὺς ἐπὶ τῷ διαδήματι καὶ τῇ πορφυρίᾳ μέγα φροναί, ὡς ἐγὼ νῦν ἐπὶ τῇ δουλείᾳ τῆς ὑμέτερας ἀγάπης ἐγκαλλωπίζομαι. Ἐκείνην μὲν γὰρ τὴν βασιλείαν θάνατος διαδέχεται· ταύτην δὲ τὴν δουλείαν, ἀν ἀπαρτισθῇ καλῶς, βασιλεῖα οὐρανῶν ἀναμένει. Μακάριος γὰρ ὁ πιστὸς δοῦλος καὶ φρόνιμος, *ὅν κατέστησεν ὁ κύριος αὐτοῦ δίδόναι τὸ σιτομέτριον τοῖς συνδούλοις αὐτοῦ. Ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτοῦ καταστήσει αὐτόν.* Εἶδες πόσον τὸ κέρδος τῆς δουλείας ταύτης· ὅταν σπουδαίως γένηται; Ἐπὶ πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν τοῦ δεσπότου καθίσταται. Οὐ φεύγω τοῖνον τὴν δουλείαν μετὰ γὰρ Παύλου δουλεύω. Καὶ γὰρ ἐκεῖνός φησιν, *ὅτι οὐχ ἑαυτοῦς κηρύττομεν, ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον, ἑαυτοῦς δὲ δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν.* Καὶ τί λέγω Παῦλον; Εἰ δὲ ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφῇ δούλου λαβὼν διὰ τοὺς δούλους, τί μέγα εἰ ὁ δοῦλος ἐγὼ δούλος ἐγενόμην τοῖς συνδούλοις δι' ἑμαυτόν; Οὐ τοῖνον δραπτεῦσιν ὑμῶν τὴν δεσποτείαν ταῦτα εἰπον, ἀλλ' ἀξίων συγγνώμης τυχεῖν, ἐὰν μὴ ταῖς ἀπάντων γνώμαις;

κατάλληλον παραθῶμαι τὴν τράπεζαν. Μᾶλλον δὲ τοῦτο ποιήσατε ὃ λέγω νῦν. Ὑμεῖς οἱ μὴ δυνάμενοι ἐμπλησθῆναι ποτε, ἀλλὰ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ μακρῶν ἐπιθυμοῦντες λόγων, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ὑμετέρων ἀδελφῶν ἀνάσχεσθε τοῦ συνήθους περιχοπιζομένου μέτρου τῶν λόγων. Πάλιν ὑμεῖς οἱ βραχυλόγους ἐρώντες καὶ ἀσθενέστερον διακειμένοι, διὰ τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ὑμετέρους τοὺς ἀκορέτους μικρὸν καρτερήσατε πόνον, ἀλλήλων τὰ βάρη βαστάζοντες, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀθλητὰς εἰς μέσον τοῦ θεάτρου [109] ἐστῆσθαι. ἐν μεσημβρίᾳ μὲση καθάπερ ἐν καμίνῳ τῷ σκάμματα καὶ γυμνῶ τῷ σώματι τὴν ἀκτίνα δεχομένους, ὡσπερ τινὰς ἀνδριάντας χαλκοῦς καὶ ἡλίω καὶ κοινορτῶ καὶ πνίγει μαχομένους, ἵνα τὴν τοσαῦτα ταλαιπωρήσασαν κεφαλὴν φύλλοις δάφνης ἀναδήσωνται; Ὑμῖν δὲ οὐ στέφανος δάφνης, ἀλλὰ στέφανος δικαιοσύνης πρόκειται τῆς ἀκρόασις ὁ μισθός, καὶ οὐδὲ μέχρι μεσημβρίας μέσης ὑμᾶς κατέχομεν, ἀλλ' ἀπ' αὐτῶν τῶν προοιμίων τῆς ὑμετέρας ἕνεκα ὀλιγωρίας διαφεύμεν, ἔτι τοῦ ἀέρος δυτοῦ ψυχροτέρου, καὶ οὐ διαθερμαινομένου ταῖς ἀπὸ τῶν ἀκτίνων βολαῖς, οὐ γυμνῆ τῇ κεφαλῇ κελεύοντες ὑμᾶς τὴν ἀκτίνα δέχουσαι, ἀλλ' ὑπὸ τὸν θαυμαστὸν τοῦτον ἄγομεν ὄφρα, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς στέγης παρέχομεν παραμυθίαν παντὶ τρόπῳ ἐπινοοῦντες ὑμῖν ἄνεσιν, ὥστε γενέσθαι τῶν λογομάνων μόνιμον τὴν ἀκρόασιν. Μὴ δὴ γενώμεθα μαλακώτεροι τῶν παιδίων τῶν ὑμετέρων τῶν εἰς διδασκαλεῖα βαδίζόντων· ἐκείνα πρὸ τῆς μεσημβρίας οὐ τολμᾷ ἀναχωρῆσαι οἰκᾶδε, ἀλλ' ἄρτι τοῦ γάλακτος ἀποσπασθέντα, ἄρτι τῆς θηλῆς ἀποστάνα, οὐδέπω οὐδὲ πέντε ἐτῶν ἡλικίαν ἄγοντα, ἐν νεαρῶ καὶ ἀπαλῶ σώματι πᾶσαν καρτερίαν ἐπιδεικνυται· κἂν πνίγος, κἂν δίψος, κἂν ἄλλο ὅτιοῦν παρενοχλῆ, πρὸς μεσημβρίαν μὲσην διακαρτερεῖ, καὶ ταλαιπωρεῖται ἐν τῷ διδασκαλεῖῳ καθήμενα. Εἰ καὶ μηδένα οὖν ἔερον, ἐκείνα μιμησώμεθα τὰ παιδιά ἡμεῖς οἱ ἄνδρες οἱ φθάσαντες εἰς μέτρον ἡλικίας. Εἰ γὰρ τοὺς λόγους τοὺς περὶ ἀρετῆς μὴ ἀνεχόμεθα ἀκούειν, τίς ἡμῖν πιστεῦσαι δυνησεται, ὅτι τοὺς πόνους τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ὑπομενοῦμεν; εἰ πρὸς τὴν ἀκρόασιν οὕτω βάνασοι, πῶθεν ὄηλον, ὅτι πρὸς τὴν πρᾶξιν ἔσμεν διεγγεγερμένοι; εἰ τὸ εὐκολώτερον παραπεμφώμεθα, πῶς τὸ δυσκολώτερον οἴσομεν; Ἀλλὰ πολλὴ ἡ στενοχωρία, πολλὴ ἡ βία. Ἀλλ' ἄκουσον ὅτι βιασται ἀρπάξουσι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ὅτι στενὴ καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Ἐπεὶ οὖν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδὸν βαδίζομεν, δεῖ ἡμᾶς καὶ ἑαυτοὺς στενοχωρεῖν καὶ θλίβεσθαι, ἵνα δυνηθῶμεν διοδεῦσαι τὴν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδόν. Ὁ γὰρ ἐμπλατύνων ἑαυτὸν, οὐκ ἂν οὕτω βραδίως τὴν ἐστενωμένην ὁδὸν διαδράμοι, ἀλλ' ὁ συνέχων, καὶ ὀλιῶν, καὶ πείζων.

β'. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῶν τυχόντων ἐστὶν ἡμῖν ἡ ζήτησις τῆμερον, ἀλλ' ὑπὲρ ζητήματος τὴν ἀρχὴν μὲν λαθόντως χθές, τὴν δὲ λύσιν μὴ λαθόντως διὰ τὸ πολλὰ γενέσθαι τὰ προβληθέντα. Τί δὴ τοῦτό ἐστι; Περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως ἐζητοῦμεν, ἅπερ ἐπέθηκε τοῖς ἄγιοις ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ τὸ πρᾶγμα δοκεῖ μὲν ψιλὸν εἶναι, εἰ τις ἀκούσει· πολλὸν δὲ ἔχει θησαυρὸν, εἰ τις μετὰ ἀκριβείας προσέχοι. Καὶ γὰρ τὴν χρυσοτὴν γῆν τὴν ἐν τοῖς μετάλλοις κειμένην οἱ μὲν ἀπειροὶ καὶ ἀπλῶς ὁρῶντες γῆν νομίζουσιν εἶναι μόνον

ψιλὴν, καὶ οὐδὲν πλεον ἔχειν τῆς ἑτέρας· οἱ δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς τῆς τέχνης καταμανθάνοντες ἴσασι τῆς γῆς ταύτης τὴν εὐγένειαν, καὶ τῷ πυρὶ παραθόντες αὐτῆς τὴν βέσανον, ἅπασαν αὐτῆς ἐκκαλύπτουσι τὴν ὑπεροχὴν. Οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν θεῶν Γραφῶν, οἱ μὲν ἀπλῶς [110] ἀναγινώσκοντες τὰ γράμματα, γράμματα εἶναι νομίζουσι ψιλὰ καὶ τῶν ἄλλων πλεον ἔχειν οὐδέν· οἱ δὲ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς αὐτὰ καταμανθάνοντες, καθάπερ ἐκείνοι τοῖς τῆς τέχνης ὀργάνοις, πυρὶ τοῦ Πνεύματος παραδιδόντες αὐτῶν τὴν ἐξέτασιν, ἅπαντα τὸν χρυσοὺν αὐτῶν βρῶνται βραδίως. Πῶθεν οὖν ἡ ἀρχὴ τῆς ζητήσεως γέγονεν; Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἐνεπέσαμεν εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην, ἵνα μὴ τις ἡμῶν ἀκαιρίαν καταγινώσκῃ· ἀλλ' ἐπεθυμήσαμεν εἰπεῖν τὰ Παύλου κατορθώματα, τῶν Πράξεων τῶν ἀποστολικῶν ὑμῖν ὑπαναγινωσκομένων, καὶ ἠψάμεθα τοῦ προοιμίου τῆς ἱστορίας· ἠὲ ἤραμεν δὲ τὴν ἀρχὴν τοῦ διηγήματος οὕτως ἔχουσαν· *Σαῦλος δὲ ἔτι ἀμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Εὐθέως ὑμᾶς διατάραξεν ἡ τοῦ ὀνόματος ἐναλλαγὴ· εὐρίσκομεν γὰρ ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς ἀπάσαις, καὶ ἐν τοῖς προοιμίοις ἐκείνοις οὐ Σαῦλον αὐτὸν, ἀλλὰ Παῦλον καλούμενον, καὶ τοῦτο οὐκ ἐπὶ τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πολλῶν ἑτέρων γινόμενον. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Πέτρος Σίμων ἐλέγετο πρὸ τούτου, καὶ τὰ τέκνα Ζεβεδαίου Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης Υἱοὶ βροντῆς μετωνομάσθησαν ὕστερον, καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ δὲ τὸ ἔθος αὐτὸ τοῦτο ἴδοι τις ἂν ἐπ' ἐνίων κρατήσαν· καὶ γὰρ ὁ Ἀβραὰμ πρότερον Ἀβράμ λεγόμενος μετὰ ταῦτα Ἀβραὰμ ἐκαλεῖτο, καὶ Σάρρα πρὸ τούτου Σάρα, μετὰ δὲ ταῦτα Σάρρα ὀνομάσθη, καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ μετὰ ταῦτα Ἰσραὴλ προσηγορεῖτο· ἄπονον οὖν ἔδοξεν ἡμῖν εἶναι τοσοῦτον ὀνομάτων θησαυρὸν παραδραμεῖν ἀπλῶς. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ ἀρχόντων τῶν ἔξωθεν συμβαίνει εὐροί τις ἂν· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοις διπλοῦς ὁ χρηματισμὸς τῶν ὀνομάτων. Ὅρα δὲ· *Διεθέξατο, φησὶ, τὸν Φήλικα Πόρτιος Φῆστος*· καὶ πάλιν, *Συρῆν τις τῷ ἀνθυπάτῳ καλουμένῳ Εσρῆφ Παύλῳ*· καὶ ὁ τὸν Χριστὸν ἐκδοὺς τοῖς Ἰουδαίοις Πόντιος Πιλάτος ἐλέγετο. Οὐ τοῖς ἄρχουσι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς στρατιώταις πολλάκις διπλὰ τὰ ὀνόματα, καὶ τοῖς τὸν ἰδιωτικὸν ἀνηρημένους βίον ἀπὸ αἰτίας τινὸς καὶ ὑποθέσεως διπλῆ γέγονεν ἡ προσηγορία. Ἀλλ' ὑπὲρ μὲν ἐκείνων οὐδὲν ἡμῖν ὄφελος ζητεῖν πῶθεν οὕτως ἐκλήθησαν· ὅταν δὲ ὁ Θεὸς ὀνομάξῃ, πᾶσαν ἐπιδεικνυσθαι σπουδὴν χρὴ ὡς εὐρεῖν τὴν αἰτίαν.

Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὔτε εἰκῆ οὔτε ποιεῖν οὔτε λέγειν ὁ Θεὸς εἴθωεν, ἀλλ' ἕκαστον μετὰ τῆς αὐτῶ προσηκούσης σοφίας. Τὴ δὴποτε οὖν Σαῦλος ἐλέγετο, ὅτε ἔδωκεν, καὶ Παῦλος μετωνομάσθη, ὅτε ἐπίστευσε; Τινὲς φασὶν ὅτι ἡνίκα μὲν ἐδορούει καὶ ἐτάραττε καὶ συνέχεεν ἅπαντα, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐσάλυε, Σαῦλος ἐλέγετο, δι' αὐτὸ τοῦτο τὸ σάλυειν τὴν Ἐκκλησίαν, ἀπὸ τοῦ πράγματος λαβὼν τὴν προσηγορίαν· ἐπειδὴ δὲ ἀπέστη τῆς μανίας ἐκείνης καὶ τὴν ταραχὴν ἀπέθετο, καὶ τὸν πόλεμον κατέλυσε, καὶ τοῦ δεικνέειν ἐπαύσατο, πάλιν Παῦλος ἀπὸ τοῦ παύσασθαι

mensam apponam. Vel potius id agite, quod nunc dicam. Vos qui numquam expleri potestis, sed esuritis iustitiam, ac sititis, prolixosque sermones expetit, propter fratrum vestrorum imbecillitatem aliquid sinite de consuetudine sermonis mensura recessari. Rursus vos qui brevitatem orationis adamatis, et imbecilliores estis, gratia fratrum vestrorum, qui exsaturari non possunt, laborem exiguum tolerate, vestraque invicem onera portate, atque ita Christi legem adimplete (*Gal. 6. 2*). Nonne videtis Olympicorum ludorum athletas in medio stantes theatro in ipso meridie tamquam in fornace in stadio ac nudo corpore solis radios excipientes quasi statuas quasdam aereas, et cum sole, pulvere, aestuque pugnare, ut tot ærumnis vexatum caput lauri foliis coronetur? Vobis autem non laurea corona, sed iustitiæ corona in præmio auditionis est proposita, neque ad medium usque meridiem vos detinemus, sed ab ipsis lucis exordiis vos dimittimus propter vestram ignaviam, dum adhuc aer est frigidus, nequedum radiorum crebris iactibus concalescat; non capite nudo vos iubemus solis æstum excipere, sed sub exinivium laquear istud deducimus, vosque tecti solatio et quocumque genere jucunditatis a nobis excogitato recreamus, ut ea, quæ dicta fuerint, diutius et constantius audire possitis. Ne igitur puerulis nostris molliores flamus, qui scholas frequentant: illi ante meridiem domum non audent redire, sed non ita pridem a lacte depulsi, paulo ante avulsi ab ubere, cum nondum quinque annorum ætatem attigerint, in juvenili ac tenero corpore tolerantiam omnem præ se ferunt: quamvis æstus, quamvis sitis, quamvis aliud quidvis molestiam afferat, ad medium usque meridiem in schola sedentes tolerando ac patienter ferendo perseverant. Itaque si nullum alium, puerulos illos imitemur nos viri, qui ad justam ac perfectam ætatem pervenimus. Si enim institutos de virtute sermones audire non sustinemus, quis nobis credere poterit nos labores tolerantiores pro virtute subeundos? si ad audiendum illiberales adeo simus ac sordidi, unde nos ad agendum promptiores fore constabit? si quod facilius est omitamus, quomodo quod difficilius est perferemus? At enim multæ sunt loci angustiae, multa violentia. Audi, sive, quod regnum cælorum rapiant violenti (*Matth. 11. 12*), quod arcta sit et angusta via, quæ ducit ad vitam (*Matth. 7. 14*). Quando igitur per arctam et angustam viam incedimus, nos etiam oportet nos ipsos coarctare et comprimere, ut arctam et angustam conscendere viam possimus. Nam qui seipsum dilatat, non ita facile viam angustam percurrat, sed qui seipsum cohibet, comprimit, et constringit.

2. *Nominum mutatio quanti facienda. Scripturæ sacre quomodo legendæ.* — Neque enim de rebus trivialibus quæstionem habemus hodie; sed de re quæ cœpit quidem hesternum die proponi, non potuit autem solatio quæstionis afferri, propter eorum multitudinem, quæ fuerant in medium prolata. Quid illud porro est? De nominum impositione quæstio erat, quæ Deus sanctis imposuit, Res autem ista tempus videtur esse,

si quis audiat: multum vero continet thesaurum, si quis diligenter attendat. Nam et auream terram, quæ in fodinis reperitur, imperiti, et qui negligenter aspiciunt, terram nudam solum esse putant, neque quidquam amplius habere, quam aliam quamvis: qui vero artis oculis illam considerant, istius terræ nobilitatem noverunt, et dum illam in ignem injectam probant, omnem illius præstantiam patefaciunt. Sic nimirum in sacris Scripturis, qui oscitanter literas legunt, nudas esse literas arbitrantur, nec amplius quidquam in se continere quam cæteras: qui vero fidei oculis illas considerant, quemadmodum illi artis instrumentis, illarum probationem igni Spiritus committentes, totum illarum aurum facile cernunt. Unde igitur quæstionis initium est ductum? Neque enim temere in hanc disceptationem incidimus, ne quis intempestivæ nos curiositatis condemnet: sed, cum apostolica vobis acta legerentur, Pauli præclara facinora narrare enplebamus, jamque historiæ attingeramus exordium, et his verbis conceptum initium narrationis invenimus: *Santus autem adhuc spirans minus et cædem in discipulos Domini (Act. 9. 4)*. Continuo turbavit nos immutatio nominis: invenimus enim in omnibus epistolis, et in illarum exordiis non Saulum eum, sed Paulum appellari, et hoc non in hoc solo, sed et in multis aliis accidisse. Nam et Petrus Simon dicebatur, et filii Zebedæi Jacobus et Joannes Filii tonitruum mutato deinde nomine sunt vocati: et in Veteri Testamento hanc eandem consuetudinem in quibusdam obtinuisse comperimus. Nam et Abraham prius Abram appellabatur, et Sarra prius Sara, deinde Sarra nominata est, et Jacob postea Israel est vocatus: absurdum igitur nobis est visum, si tantus a nobis thesaurus nominum temere præteriretur. Id vero in principibus etiam sæcularibus evenire comperimus: siquidem illi duplex quoque nomen assumunt. Vide autem: *Successit, inquit, Felici Porcius Festus (Act. 24. 27)*: et rursus, *Erat quidam cum proconule, qui vocabatur Sergius Paulus (Ib. 13. 7)*, et qui Judæis Christum tradidit, Pontius Pilatus dicebatur. Neque vero principibus tantum, sed et militibus sæpe duplicia fuerunt nomina, et illi qui privatam vitam elegerant, ob causam et occasionem aliquam duplicem sortiti sunt appellationem. Sed de illis quidem nobis nihil proderit si quæramus, unde ita fuerint appellati: cum vero Deus nomen imponit, omni studio incumbendum est, ut causam reperiamus.

Deus nihil facti frustra. Cur Paulus nomen mutaverit. — Neque enim temere aut sine causa quidquam vel facere Deus vel dicere consuevit, sed singula cum ea, quæ ipsi convenit, sapientia. Cur ergo tandem Saulus dicebatur, cum persequeretur, et Paulus mutato nomine dictus est, quando credidit? Nonnulli dicunt, quando turbabat, tumultuabatur, et miscabat omnia, Ecclesiamque exagitabat, Saulum illum fuisse dictum, et ab hac ipsa Ecclesiæ vexatione nomen esse sortitum: postquam autem ab illa recessit insania, turbasque cedere ac bellum inferre desinit,

rursus Paulum, cum pausam fecisset, mutato nomine dictum esse: sed inutilis et falsa est hæc oratio, atque idcirco a me prolata in medium, ne forte nudis quibusdam causarum expositionibus decipi vos sinatis. Primum enim parentes hoc illi nomen imposuerunt, non quod propheta quidam essent, et quod futurum erat præviderent. Deinde si propterea Saulus dicebatur, quoniam Ecclesiam exagitabat et vexabat, oportebat eum, cum exagitare desiisset Ecclesiam, continuo nomen quoque deponere: jam vero illum videmus, cum turbas ciere adversus Ecclesiam cessaret, nomen idcirco non deposuisse, verum adhuc Saulum esse appellatum. Ne vero putetis hæc idcirco a me dici, et vos circumveniam, rem ipsam vobis a capite narrabo. *Ejecerunt, inquit Scriptura, Stephanum, et lapidabant eum, et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis, qui vocabatur Saulus (Act. 7. 57); et rursus, Saulus autem erat consentiens neci ejus (Ibid. v. 59); et alibi, Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, et trahens viros ac mulieres (Ibid. 8. 3); et rursus, Saulus autem adhuc spirans minas ac caedem in discipulos Domini (Ib. 9. 1); et rursus, Audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris (Ibid. 9. 4)?* Itaque oportuit ex hoc tempore ut Sauli nomen abjiceret, siquidem a persequutione abstinebat. Num igitur confestim abiecit? Nequaquam, idque ex his quæ sequuntur, liquet: animadvertite, quæso. *Surrexit Saulus de terra, apertisque oculis nihil videbat (Ib. v. 8); et rursus, Dixit autem Ananias Dominus: Vade in vicum, qui vocatur Rectus, et invenies in domo Judæ Saulum nomine (Ib. v. 11); et rursus, Introivit Ananias, et dixit, Saulus frater, Dominus misit me, qui apparuit tibi in via, ut videas (Ib. v. 17).* Deinde cœpit prædicare, et confundebat Judæos, nec tamen ita nomen deposuit, sed adhuc Saulus dicebatur. *Notas eum, inquit, factus sunt Saulo insidias Judæorum (Ib. v. 24).* Num igitur his tantum in locis? Nequaquam, sed, *Facta est sermo, inquit, et proposuerunt discipuli mitti Jerosolymam sanctis in ministerium. Miserunt autem per manus Barnabæ et Sauli (Ib. 11. 29. 30).* Ecce sanctis ministrat, et adhuc Saulus dicitur: et postea ingressus est Barnabas Antiochiam, et videns gratiam Dei, et magnam ibi esse multitudinem, profectus est Tarsum, ut quæreret Saulum (Ib. 22 et sqq.). Ecce multos convertit, et Sanctus dicitur; et rursus, *Erant, inquit, Antiochia in Ecclesia, quæ illic erat, propheta, et doctores, Symeon qui vocabatur Niger, et Lucius Cyrenæus, et Manahen, qui erat Herodis tetrarchæ collactianens, et Saulus (Ib. 13. 1).* Ecce et doctor factus erat et propheta, et adhuc Saulus dicebatur. Et rursus, *Ministrantibus autem illis Domino, et jejunantibus, dixit Spiritus sanctus: Segregate mihi Barnabam et Saulum (Ib. v. 2).*

3. Pauli nomen ubi primum occurrerit. — Ecce etiam a Spiritu sancto segregatur, necdum tamen nomen deponit, sed quando venit Salamina, quando magum invenit, tunc ait Lucas de illo: *Saulus autem, qui et Paulus repletus Spiritu sancto dixit (Ib. 13. 9).*

Hinc mutationis nominis initium est factum. Ne igitur defatigemur, dum rationem hæc impositionis nominum quaerimus. Siquidem nominum inventio in sæcularibus quoque negotiis vim non mediocrem obtinet. Nam et sæpenuero efficit, ut post multum tempus elapsum homines agnoscamus, et latentem cognationem patefacit inventio nominum, atque exortas in judicio dubitationes solvit, et pugnas tollit, et bellum exstinguit inventio nominum, ac sæpe pacis inveniendæ occasionem suppeditat. Quod si sæcularibus in negotiis inventio nominum tantum valet, multo magis in spiritualibus. Sed prius necesse est, ut ipsas quaestiones accurate disceramus.

Nomina immutata in Veteri Testamento; duas quaestiones de nominum mutatione. — Primum ergo quaeritur, qua de causa quibusdam sanctis Deus nomen imposuerit, quibusdam non imposuerit, Neque enim omnibus sanctis nomina imposuit ipse, neque in Novo, neque in Veteri Testamento; quodque in Novo factum est, id etiam in Veteri, ut unum utriusque Testamenti Dominum esse cognoscas. Itaque in Novo quidem Simoni Christus Petri nomen imposuit, et filiis Zebedæi Jacobo et Joanni Filiorum tonitruum, solis istis: reliquorum autem discipulorum nemini, sed suas illis appellationes reliquit, quas a principio parentes illis imposuerant; in Veteri autem Abrahamo nomen immutavit Deus et Jacob: non item Joseph, neque Samueli, neque Davidi, neque Helizæ, neque Elizeo, neque cæteris prophetis, sed ut priores illi appellationes retinerent, permisit. Hæc quidem prima est quaestio, quare quibusdam ex sanctis immutata sint nomina, quibusdam non item: secunda vero post illam est, cur ex his quibusdam in media ætate mutata sint nomina, quibusdam ab initio, atque ante ortum. Nam Petro quidem et Jacobo et Joanni in media ætate nomina Christus immutavit: Joanni autem Baptistæ priusquam etiam ex utero matris prodiret. *Venit enim angelus Domini, et dixit: Ne timeas, Zacharia: ecce nator tua Elisabet pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem (Luc. 1. 13).* Vides impositum illi fuisse nomen, antequam nasceretur? Hoc et in Veteri accidit Testamento. Ut enim in Novo Petrus quidem et Jacobus et Joannes in virili ætate nomen aliud acceperunt, et duplici nomine sunt appellati, Joannes autem Baptista nomen accepit antequam nasceretur: sic et in Veteri Abrahamo quidem et Jacob in media ætate nomen est immutatum; nam ille quidem Abram vocabatur, et Abraham vocatus est: hic vero Jacob vocabatur, et Israel est vocatus. Isaac autem non ita, sed antequam partu ederetur, nomen accepit; et quemadmodum illic angelus dixit: *Uxor tua in utero concipiet, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Joannem: ita hic quoque Deus ad Abraham dixit: Uxor tua Sarra pariet filium, et vocabis nomen ejus Isaac (Gen. 17. 19).* Una igitur hæc quaestio est, quare nonnullis mutatum sit nomen, nonnullis vero minime: altera vero ab illa, cur tandem nonnullis medio in ætatis decursu, nonnullis etiam antequam nascerentur; idque in utroque Testamento. Nos autem ad po-

βασιονομίαση· ἀλλ' ἕως οὗτος ὁ λόγος καὶ οὐκ ἀληθής, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν τέθεικα εἰς μέσον, ἵνα μὴ παρακρούσῃται ταῖς ψαλαῖς αἰτιολογίας. Πρῶτον μὲν γὰρ οἱ γονεῖς αὐτῷ τοῦτο τεθείκασι τοῖνομα οὐχ ἠροφήται ἵνας ὄντες, καὶ τὸ μέλλον προορῶντες. Ἐπιτα εἰ διὰ τοῦτο Σαῦλος ἐλέγτο, ἐπειδὴ τὴν Ἐκκλησίαν ἐσάλευε καὶ ἐτάραττεν, ἴδει παυσάμενον αὐτὸν τοῦ σαλεύειν τὴν Ἐκκλησίαν εὐθέως καὶ τὸ ὄνομα ἀποθέσθαι· νῦν δὲ ὀρώμεν αὐτὸν τοῦ μὲν σάλου τῶν κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἀποστάντα, τὸ ὄνομα δὲ [111] οὐκ ἀποθέμενον, ἀλλ' ἔτι Σαῦλον λεγόμενον. Καὶ ἵνα μὴ νομισθῆται ὅτι παρακρούόμενος ὕμῃς ταῦτα λέγω, ἀνωθεν ὁμῖν τοῦτο ἀπαριθμήσομαι. *Ἐξέβαλον τὸν Στάφανον*, φησὶ, *καὶ ἐλιθοβόλουν αὐτὸν, καὶ οἱ μάρτυρες ἀπέθεον τὰ ἱμάτια αὐτῶν παρὰ τοὺς σάδας νεανίου καλουμένου Σαύλου*. καὶ πάλιν, *Σαῦλος δὲ ἦν συνευδοκῶν τῇ ἀραιρῶσει αὐτοῦ*· καὶ ἀλλαγοῦ, *Σαῦλος δὲ ἐλυμαίετο τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τοὺς οἰκους εἰσπορευόμενος, σὺν ῥωτῆ ἀνδρας καὶ γυναικας*· καὶ πάλιν, *Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*· καὶ πάλιν, *Ἦκουσε φωνὴν λέγουσαν πῶτόν, Σαούλ, Σαούλ, τί με διώκεις*; Οὐκοῦν ἐντεῦθεν αὐτὸν ἴδει λοιπὸν ἀποθέσθαι τὸ ὄνομα, καὶ γὰρ ἀπέστη τοῦ διώκειν. Τί οὖν; εὐθέως ἀπέθετο; Οὐδαμῶς, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς ἤλον· σκοπεῖται δὲ· *Ἠγήθη Σαῦλος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἀνεφωγμένον ἕως ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐδένα εἶλεπε*· καὶ πάλιν· *Ἐὶς δὲ Κύριος τῷ Ἀνατῖα*. Πορεύθητι εἰς τὴν δέσμη καλουμένην Ἐβδαίων, εὐρήσεις ἐν οἰκίᾳ Ἰούδα Σαῦλον ὀνόματι· καὶ πάλιν, *Εἰσελθὼν ὁ Ἀνατῖας εἶπε, Σαούλ ἀδελφὲ, ἀπέσταλκέ με ὁ Κύριος, ὁ ὀφθαλμοί σοι ἐν τῇ ὕδῃ, ἵνα ἀναβλέψῃς*. Ἐἶτα ἤρξατο κηρύσσειν καὶ συνέχευε τοὺς Ἰουδαίους, καὶ οὐδὲ ὄντως τὸ ὄνομα ἀπέθετο, ἀλλ' ἔτι Σαῦλος ἐλέγτο. Ἐγκώσθη γὰρ, φησὶ, τῷ Σαούλ ἡ ἐπιβουλὴ τῶν Ἰουδαίων. Ἄρ' οὖν ἐνταῦθα μόνον; Οὐδαμῶς, ἀλλ', *Ἐγένετο λιμός, φησὶ, καὶ ὤρισαν οἱ μαθηταὶ πέμψαι εἰς Ἱεροσόλυμα τοῖς ἀγίοις εἰς διακονίαν*. Ἐπεμψάν δὲ διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου. Ἰδοὺ διακονεῖ τοῖς ἀγίοις, καὶ ἔτι Σαῦλος λέγεται. Εἰσηλθε καὶ μετὰ ταῦτα Βαρνάβας εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ ἰδὼν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι πληθὺς ἦν ἐκεῖ πολὺ, ἐξῆλθεν εἰς Ταρσὸν ἀναζητήσαι Σαῦλον. Ἰδοὺ καὶ ἐπιστρέφει πολλοὺς, καὶ Σαῦλος λέγεται· καὶ πάλιν· *Ἦσαν, φησὶν, ἐν Ἀρτιοχεῖα κατὰ τὴν οὐσαν Ἐκκλησίαν προζήται καὶ διδάσκαλοι, Συμῶν ὁ καλούμενος Νίγηρ, καὶ Λούκιος ὁ Κύρηναῖος, Μαναιὴν τε Ἡρώδου τοῦ τετραρρχοῦ σὺντροφεός, καὶ Σαῦλος*. Ἰδοὺ καὶ διδάσκαλος ἐγένετο καὶ προφήτης, καὶ ἔτι Σαῦλος ἐλέγτο. Καὶ πάλιν, *Λειτουργούντων δὲ αὐτῶν τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπισταύοντων, εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*. Ἄφορισάστέ μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον.

γ'. Ἰδοὺ καὶ ἀφορίζεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, καὶ οὐδέπω τὸ ὄνομα ἀποτίθεται, ἀλλ' ὅτε ἤλθεν εἰς Σαλαμίνα, ὅτε τὸν μάγον εὔρε, τότε φησὶν ὁ Λουκάς περὶ αὐτοῦ· *Σαῦλος δὲ, ὁ καὶ Παῦλος, πησθησθεὶς Πνεύματος ἁγίου, εἶπεν*. Ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς μετονο-

μασίας ἐγένετο. Μὴ τοῖνον ἀποκρίνωμεν τὸν περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦτον ζητοῦντας λόγον. Ὀνομάτων γὰρ εὔρεσις καὶ ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασι πολλὴν ἔχει τὴν ἰσχύν. Καὶ γὰρ ἀναγκωρισμὸν διὰ πολλοῦ χρόνου πολλάκις εἰργάσατο, καὶ συγγένειαν λαυθάνουσαν ἐφανέρωσεν ὀνομάτων εὔρεσις, καὶ ἀμφισθητήσεις ἐν δικαστηρίῳ ἔλυσε, καὶ μάχας καθέλα, καὶ πόλεμον ἐσθεσεν ὀνομάτων εὔρεσις, καὶ πολλάκις ὑπόθεσις εἰρήνης γέγονεν. Εἰ δὲ ἐν τοῖς βιωτικοῖς πράγμασι τοσαύτη ἡ δύναμις τῆς τῶν ὀνομάτων εὔρεσεως, πολλῶ μᾶλλον ἐν τοῖς πνευματικοῖς. Πρῶτον δὲ ἀνάγκη αὐτὰ τὰ ζητήματα διακρίναι μετὰ ἀκριβείας. Ζητεῖται τοῖνον [112] πρῶτον μὲν, διὰ τί τῶν ἁγίων τοὺς μὲν ὀνόμασεν ὁ Θεός, τοὺς δὲ οὐκ ὀνόμασεν. Οὐ γὰρ δὴ πάντας τοὺς ἁγίους αὐτὸς ὀνόμασεν, οὔτε ἐν τῇ Καινῇ, οὔτε ἐν τῇ Παλαιᾷ· καὶ ὅπερ γέγονεν ἐν τῇ Καινῇ, τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἵνα μάρτυς, ὅτι εἰς ἔστιν ὁ Δεσπότης ἑκατέρων τῶν διαθηκῶν. Ἐν μὲν οὖν τῇ Καινῇ τὸν Σίμωνα ὁ Χριστὸς Πέτρον ὀνόμασε, καὶ τὰ τέκνα Ζεβεδαίου Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην Ἰδοὺς βροντῆς, τοὺτους μόνους· τῶν δὲ λοιπῶν μαθητῶν οὐδένα, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτοὺς ἐν ταῖς προσηγορίαις, ἐν αἷς ἔθεντο αὐτοὺς οἱ γονεῖς ἐξ ἀρχῆς· ἐν δὲ τῇ Παλαιᾷ τὸν Ἀβραάμ ὁ Θεὸς μετωνόμασε καὶ τὸν Ἰακώβ· οὔτε δὲ τὸν Ἰωσήφ, οὔτε τὸν Σαμουὴλ, οὔτε τὸν Δαυὶδ, οὔτε τὸν Ἥλιαν, οὔτε τὸν Ἐλισσαίον, οὔτε τοὺς λοιποὺς προφήτας, ἀλλ' ἀφήκεν αὐτοὺς ἐπὶ τῆς προσηγορίας μένειν τῆς ἐν ἀρχῇ. Ἐν μὲν τοῦτο πρῶτον ζήτημά ἐστι, διὰ τί τῶν ἁγίων οἱ μὲν μετωνομάσθησαν, οἱ δὲ οὐ· δεῦτερον δὲ μετ' ἐκείνο, διὰ τί τούτων οἱ μὲν ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνομάζοντο, οἱ δὲ ἐξ ἀρχῆς, καὶ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίων. Τὸν μὲν γὰρ Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνόμασεν ὁ Χριστός· Ἰωάννην δὲ τὸν Βαπτιστὴν πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίων. *Ἦλθε γὰρ ἀγγελος Κυρίου, καὶ εἶπε*. Μὴ φοβοῦ, Ζαχαρίη· Ἰδοὺ ἡ γυνὴ σου Ἐλισάβετ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην. Εἶδες πῶς πρὸ τῶν ὀδίων ἡ προσηγορία; Τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γέγονεν. Ὅπερ γὰρ ἐν τῇ Καινῇ ὁ μὲν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης εἰς ἀνδρας τελούντες μετωνομάσθησαν, καὶ διώνυμοι γεγόνασιν, Ἰωάννης δὲ ὁ Βαπτιστῆς πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίων καὶ τῶν τόκων ἔλαβε τὴν προσηγορίαν· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁ μὲν Ἀβραάμ καὶ Ἰακώβ ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ μετωνομάζοντο· ὁ μὲν γὰρ ἑκαλεῖτο Ἀβράμ, καὶ ἐκλήθη Ἀβραάμ· ὁ δὲ ἑκαλεῖτο Ἰακώβ, ἐκλήθη δὲ Ἰσραήλ. Ὁ δὲ Ἰσαὰκ οὐκ ἔτι οὕτως, ἀλλὰ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίων τὸ ὄνομα δέχεται· καὶ καθάπερ ἐκεῖ ὁ ἄγγελος εἶπεν· *Ἦ γυνὴ σου λήψεται ἐν γαστρὶ, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωάννην*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Θεὸς εἶπε πρὸς τὸ Ἀβραάμ· *Ἦ γυνὴ σου Σάρρα τέξεται υἱόν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαὰκ*. Ἐν μὲν οὖν τοῦτο ζήτημα· τίνας ἔνεκεν οἱ μὲν μετωνομάσθησαν, οἱ δὲ οὐκέτι· δεῦτερον δὲ μετ' ἐκείνο, τί ἔποτε οἱ μὲν ἐν μέσῃ τῇ ἡλικίᾳ, οἱ δὲ πρὸ αὐτῶν τῶν ὀδίων, καὶ ταῦτα μὲν ἐν ἑκατέραις Διαθήκαις. Ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ δεῦτερον ἴωμεν πρῶτερον· οὕτω γὰρ καὶ ἐκεῖνο σα-

φύσιν ἔσται· καὶ ἰδωμεν τοὺς ἐξ ἀρχῆς ὀνομασθέντας, καὶ ἀναβαίνοντες μετὰ (ἰ. κατὰ) μικρὸν ἐπὶ τὸν πρῶτον ὀνομασθέντα ἄνθρωπον παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐλωμεν, ἵνα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τὰ ζητήματα τὴν κύσιν λαμβάνη. Τίνα οὖν πρῶτον ὀνόμασεν ὁ Θεός; Τίνα δὲ ἄλλον, ἀλλ' ἢ τὸν πρῶτον πλασθέντα; Οὐδὲ γὰρ ἦν ἄλλος ἄνθρωπος οὐδεὶς, ὥστε ἐπιθεῖναι αὐτῷ προσγορίαν. Τίνα οὖν τοῦτον ὀνόμασεν; Ἄδὰμ τῆ Ἑβραίων φωνῇ· οὐ γὰρ ἔστιν Ἑλληνικὸν τὸ ὄνομα, εἰς δὲ τὴν Ἑλλάδα [115] μεταβαλλόμενον, οὐδὲν ἄλλο ἐηλοῖ, ἀλλ' ἢ τὸν γῆϊνον· τὸ γὰρ Ἑδὲμ τὴν παρθένον σημαίνει γῆν· τοιοῦτον δὲ ἦν τὸ χωρίον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ τὸν παράδεισον ἐφύτευον ὁ Θεός. Ἐφύτευσε γὰρ τὸν παράδεισον ὁ Θεός, φησὶν, ἐν Ἑδὲμ κατὰ ἀνατολὰς· ἵνα μάθης, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνων χειρῶν ἔργον ἦν ὁ παράδεισος· παρθένος γὰρ ἦν ἡ γῆ, καὶ οὐτε ἄροτρον δεξαμένη ἦν, οὔτε εἰς αὐλακα διανοιγείσα, ἀλλ' ἄπειρος οὕσα γεωργικῶν χειρῶν ἀπὸ ἐπιταγῆς μόνον ἐβλάστησε τὰ δένδρα ἐκεῖνα. Διὰ τοῦτο Ἑδὲμ αὐτὴν ἐκάλεσεν, ὅπερ ἐστὶ παρθένος γῆ· αὕτη ἡ παρθένος ἐκείνης τῆς Παρθένου τύπος ἦν. Ὅσπερ γὰρ αὕτη ἡ γῆ μὴ δεξαμένη σπέρματα ἐβλάστησεν ἡμῖν τὸν παράδεισον· οὕτω καὶ ἐκείνη τὴν δεξαμένην σπέρμα ἀνδρὸς ἐβλάστησεν ἡμῖν τὸν Χριστόν. Ὅταν οὖν εἴποι σοι ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπὲ πρὸς αὐτόν, Πῶς ἐβλάστησεν ἡ παρθένος γῆ τὰ δένδρα ἐκεῖνα τὰ παράδοξα; Τὸ γὰρ Ἑδὲμ παρθένος γῆ λέγεται τῆ Ἑβραίων γλώττῃ· καὶ εἰ τις διαπιστεῖ, τοὺς τῆς γλώττης τῆς Ἑβραίων ἐμπείρους διαιρώστω, καὶ θεάσεται ταύτην οὕσαν τὴν ἑρμηνείαν τοῦ Ἑδὲμ ὀνόματος. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ ἀγνωοῦσι λέγομεν, διὰ τοῦτο παραλογίσασθαι ὕμεις βούλομαι, ἀλλὰ σπουδάζοντες ἀχειρώτους ποιεῖν, ὥσπερ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν παρόντων τῶν ταῦτα εἰδόντων, οὕτω μετὰ ἀκριβείας ἀπαντὰ ἑρμηνεύομεν. Ἐπειδὴ οὖν ἀπὸ τῆς Ἑδὲμ τῆς παρθένου γῆς ἐπλάσθη ἄνθρωπος, ἐκλήθη Ἄδὰμ συνώνυμος τῆ μητρὶ. Οὕτω καὶ ἄνθρωποι ποιοῦσι, τὰ τικτόμενα παιδιὰ εἰς ὄνομα τῶν μητέρων καλοῦσι πολλάκις· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὸν πλασθέντα ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς γῆς εἰς ὄνομα τῆς μητρὸς ἐκάλεσεν Ἄδὰμ. Ἐκείνη Ἑδὲμ, οὗτος Ἄδὰμ.

Ὁ. Ἀλλὰ τί τὸ χριστιανισμὸς; Ἄνθρωποι μὲν γὰρ καλοῦσιν εἰς ὄνομα τῶν μητέρων διὰ τὴν τιμὴν τῶν τετοκυῶν γυναικῶν· ὁ Θεὸς τίνος ἔνεκεν εἰς ὄνομα τῆς μητρὸς ἐκάλεσεν; τί μέγα ἢ μικρὸν οἰκονομῶν ἐντεῦθεν; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῆ ποιεῖ, ἀλλὰ μετὰ λόγου καὶ σοφίας πολλῆς· τῆς γὰρ συνέσεως αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς.

Ἑδὲμ ἡ γῆ, Ἄδὰμ ὁ γῆϊνος, ὁ χοϊκός, ὁ γηγενής. Διὰ τί οὖν οὕτως αὐτὸν ἐκάλεσεν; Ἀναμιμνήσκων αὐτὸν διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς εὐτελείας τῆς κατὰ φύσιν, καὶ καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ τῆ προσγορίᾳ κατατιθέμενος τὴν ταπεινότητα τῆς οὐσίας, ἵνα τὸ ὄνομα ἐδασκαλίαν ἔχη μετριοφροσύνης, ἵνα μὴ μείζονα τῆς οικείας ἐξίας ἔννοιαν λάβῃ. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ὅτι γῆ ἐσμεν, ἴσμεν σαφῶς, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς πείρας τῶν πραγμάτων· ἐκεῖνος δὲ οὐδὲνα εἶδε πρὸ αὐτοῦ τεταλευτημέτα, οὐδὲ διαλυθέντα εἰς κόνιν, ἀλλὰ πολὺ τὸ

κάλος ἦν αὐτῷ τοῦ σώματος, καὶ καθάπερ χρυσοῦ ἀνδρὶς ἀπὸ χωνευτηρίου ἀρτι προελθὼν, οὕτως ἀπλαμπεν. Ἴνα μὴ οὖν τὸ ὑπερέχον τῆς ἐξέως εἰς ἀπόνοιαν αὐτὸν ἐπάρῃ, ἀντίστησεν αὐτῷ ὄνομα ἱκανῆς ταπεινοφροσύνης διδασκαλίαν ἔχον· ἔμαλλε γὰρ αὐτῷ καὶ ὁ διάβολος προσελθὼν διαλέγεσθαι περὶ ἀπονοίας· ἔμαλλεν ἔρειν αὐτῷ, ὅτι Ἔσεσθε ὡς θεοί. Ἴνα οὖν μεμνημένος τοῦ ὀνόματος τοῦ διδάσκοντος αὐτόν, ὅτι γῆ ἐστὶ, μηδέποτε ἰσθησῶν φαντάζηται, διὰ τοῦτο προκαταλαμβάνει αὐτοῦ [116] τὸ συνειδὸς τῷ ὀνόματι, ἱκανῆς αὐτῷ διὰ τῆς προσγορίας προσκοιτιθέμενος ἀσφάλειαν τῆς μαλλούσης ἐπάγεσθαι παρὰ τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβολῆς, καὶ τῆς πρὸς τὴν γῆν αὐτὸν ἀναμιμνήσκων συγγενείας, καὶ ἐμπαίον τῆς φύσεως τὴν εὐγένειαν ἀπασαν, καὶ μονοουχὶ λέγων, ὅτι Ἐάν εἴποι σοι, ὅτι Ἐσῶς Θεός, ἀναμνήσθητι τοῦ ὀνόματος, καὶ ἱκανῆς Ἰλαθὲς παραίνεσιν, ὥστε μὴ δέξασθαι τὴν συμβουλήν. Ἀναμνήσθητι τῆς μητρὸς, ἀπὸ τῆς συγγενείας ἐπίγνωθι τὴν εὐτέλειαν, οὐχ ἵνα τὴν ταπεινότητα μάθης, ἀλλ' ἵνα μηδέποτε εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθῆς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος διεγεν, Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἄδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός. Τὸ γὰρ Ἄδὰμ ἑρμηνεύον ἡμῖν τί ποτε ἔστιν, ἔλεγε τὸ, Ἐκ γῆς χοϊκός· ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἄλλ' ἐπιτηδῶσιν ἡμῖν οἱ αἰρετικοὶ λέγοντας· Ἰδοὺ οὐκ ἀνέλαβε σάρκα ὁ Χριστός· Ὁ δεύτερος γὰρ, φησὶν, ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἀκούεις ὅτι δεύτερος ἄνθρωπος, καὶ λέγεις, ὅτι οὐκ ἀνέλαβε σάρκα; Καὶ τί ταύτης ἀναισχυντίας γίνονται ἂν ἰσον; τίς γὰρ ἔστιν ἄνθρωπος σάρκα οὐκ ἔχων; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἄνθρωπον καὶ δεύτερον αὐτὸν ἐκάλεσεν ἄνθρωπον, ἵνα ἴδῃς αὐτοῦ τὴν συγγένειαν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως. Τίς οὖν ἐστὶ, φησὶν, ὁ δεύτερος ἄνθρωπος; Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ. Ἄλλ' ὁ τόπος με σκανδαλίζει, φησὶ, καὶ τὸ λέγεσθαι Ἐξ οὐρανοῦ. Ὅταν ἀκούσης, ὅτι πρῶτος ἄνθρωπος Ἄδὰμ ἐκ γῆς χοϊκός, ἄρα γῆϊνον αὐτὸν νομίζεις εἶναι; ἄρα χοϊκὸν ὑποπτεύεις μόνον εἶναι, μὴ ἔχειν δὲ δύναμιν ἀσώματον, τὴν ψυχὴν λέγω καὶ τὴν ἐκείνης φύσιν; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Ὅσπερ οὖν περὶ τοῦ Ἄδὰμ ἀκούων, ὅτι χοϊκός ἦν, οὐκ ἔρημον τῆς ψυχῆς τὸ σῶμα ὑποπτεύεις, οὕτως ἀκούων, Ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ, μὴ ἀθέτει τὴν οικονομίαν διὰ τὸ προσκεῖσθαι, Ἐξ οὐρανοῦ. Τίως μὲν οὖν τὸ πρῶτον ὄνομα ἱκανῆς Ἰλαθὲν ἀπολογίαν· Ἄδὰμ γὰρ ἐκλήθη ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς, ἵνα μὴ μείζον φρονῇ τῆς οικείας δυνάμεως· ἵνα ἀχειρωτος γένηται πρὸς τὴν ἀπάτην τοῦ διαβόλου· καὶ γὰρ ἔλεγεν· Ἔσεσθε ὡς θεοί. Δεῦρο δὴ λοιπὸν, καὶ ἐφ' ἕτερον τὸν πρὸ αὐτῶν τῶν τόκων ὀνομασθέντα παρὰ τοῦ Θεοῦ μεταβάλλοντας καταπαύσωμεν τὸν λόγον. Τίς οὖν μετὰ τὸν Ἄδὰμ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσγορίαν Ἰλαθε πρὶν ἢ γενέσθαι; Ὁ Ἰσαάκ· Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ἡ γυνὴ σου Σάρρα λήψεται ἐν γαστρὶ, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ. Ἐπειδὴ δὲ ἔτεκεν αὐτόν, ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαάκ λέγουσα· Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός. Διὰ τί; Τίς ἦν, φησὶν, ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι Σάρρα θηλάσει υἱόν; Προσέχτε μοι· ἀκριβῶς ἐνταῦθα, ἵνα

steriorem prius aggrediamur; sic enim prior quoque dilucidior fiet: eosque qui ab initio nomen acceperunt videamus, ac pedetentim ascendentes ad primum hominem veniamus, cui a Deo nomen est impositum, ut ab ipso initio questionum solutio derivetur.

Terra virgo Edem, Virginis Matris figura. — Quis ergo prius a Deo nomen accepit? Quis vero alius, quam qui primus formatus est? Neque enim alius erat homo, cui nomen posset imponi. Qualem igitur appellationem accepit? Adam voce Hebraica dicitur est: neque enim Græcum est nomen, sed in Græcâ linguam versum nihil aliud significat, quam terrenum: siquidem Edem terram virginem sonat; talis porro fuit locus ille, in quo paradysum Deus plantavit. *Plantavit enim Deus, inquit Scriptura, paradysum in Edem ad Orientem (Gen. 2. 8);* ut intelligas non humanarum opus manu fuisse paradysum: siquidem terra fuit virgo, quæ neque vomerem experta erat, neque sulco exarata, sed nullis agrorum manibus culta solo jussu plantas illas germinarat. Propterea Edem illam appellavit, quod terram virginem significat. Hæc virgo figura virginis illius fuit. Nam quemadmodum terra ista nullo excepto semine paradysum nobis germinavit: sic et illa nullo viri semine suscepto Christum nobis germinavit. Quando igitur dicet tibi Judæus, Quomodo virgo peperit? dic tu illi: Quomodo terra virgo stupendas illas arbores germinavit? Siquidem Hebræa lingua Edem dicitur terra virgo: quod si fidem habere quis renuat, Hebrææ linguæ peritos interroget, et hanc veram esse nominis Edem interpretationem comperiet. Non enim quoniam eos alloquimur qui linguam illam non tenent, idcirco vos velim fallere: sed in id unum incumbimus, ut inexpugnabiles vos reddamus, et tamquam præsentibus inimicis qui ista noverunt, ita cuncta diligenter interpretamur. Quoniam igitur ex Edem terra virgine formatus est homo, matri cognominis Adam vocatus est. Ita faciunt homines quoque, liberos qui nascuntur sæpe nominibus matrum appellant: ita Deus etiam formatum ex terra hominem, de nomine matris Adam dixit. Illa Edem, hic Adam.

4. Sed quæ tandem inde dimanat utilitas? Homines enim nomine matrum vocant, ob honorem quem deferunt matribus, quæ pepererunt: Deus autem quam ob causam nomine matris appellavit? quid magni, vel exigui hoc agendo disposuit? Nihil enim temere aut sine causa facit, sed multa cum ratione ac sapientia: quippe *Cujus sapientiæ non est numerus (Psal. 146. 5).*

Adam quid sonet; cur a terra nomen Adami. — Edem terra, Adamus terrenus, pulverens, e terra genitus. Cur igitur sic illum appellavit? Suam nimirum illi vilitatem naturalem hoc nomine in memoriam revocavit, et tamquam in arreo cippo substantiæ humilitatem exaravit, ut ex nominis sui magisterio modestiam discat, neque majorem, quam par sit, de sua dignitate opinionem concipiat. Nam nos quidem terram nos esse probe novimus, idque nobis ipsa rerum experientia comperitum est: at ille neminem ante se viderat, qui

mortem obisset, neque in cinerem redactum, sed eximia corporis pulchritudine pollebat, et tanquam statua quædam aurea, quæ recens e confictoria fornace prodiiisset, ita fulgebat. Ne igitur propter eximiam speciem superbia effrictur, illi nomen opposuit, cujus magisterio sufficienter ad humilitatem informaretur: accedens enim diabolus ad superbiam verbis illum suis incitaturus erat, eique dicturus, *Eritis sicut dii (Gen. 3. 5).* Ut igitur nominis sui recordaretur, a quo terram se esse docebatur, nec unquam æqualem se Deo futurum opinionis errore sibi fingeret, propterea conscientiam ejus præoccupat, et nominis subsidio sufficienti eum adversus insidias a scelerato dæmone strandas cautione præmunit, dum et suæ cum terra cognationis illum admonet, et omnem illi naturæ suæ nobilitatem declarat, hoc promodum illi dicens: Si forte dixerit tibi, eris sicut Deus, nominis tui recordare, et sufficienti admonitione instrueris, ut ne consilium admittas. Recordare matris, et cognationis agnosce vilitatem, non ut humilitatem discas, sed ne unquam superbia intumescas. Propterea Paulus quoque dicebat: *Primus homo de terra terrenus.* Quid enim sit Adam nobis interpretans aiebat illud: *De terra terrenus, secundus homo ipse Dominus de caelo (1. Cor. 15. 47).* Sed invadunt nos hæretici, ac dicunt: Ecce carnem Christus non assumpsit: ait enim Paulus, *Secundus homo, Dominus de caelo.* Audis secundus homo, et dicis eum carnem non assumpsisse? Quis talem unquam impudentiam vidit? quis enim homo esse potest, qui carnem non habeat? Idcirco enim et hominem et secundum hominem appellavit, ut cum ex numero, tum ex natura cognationem ejus agnoscas. Quis igitur, inquit, secundus est homo? *Dominus de caelo.* At enim scandalizat me locus, inquit, et quod dicatur *de caelo.* Cum audis primum hominem Adamum esse de terra terrenum, numquid esse terrestrem ipsum arbitraris? numquid terrenum esse tantum suspicaris, neque virtutem quamdam incorpoream habere, animam, inquam, ejusque naturam? Et quis hoc dicat? Ut igitur cum de Adamo audis terrenum ipsum fuisse, non destitutum anima fuisse corpus suspicaris: ita cum audis, *Dominus de caelo,* noli incarnationem negare, quod adjiciatur, *de caelo.* Itaque jam primum nomen sufficienti defensione communitum est: Adamus enim vocatus est de nomine matris, ne ultra quam vires ejus ferant, de se magnifice sentiat, et diaboli fraudibus nullis possit expugnari. Siquidem aiebat: *Eritis sicut dii.* Age nunc quod reliquum est, ad alterum gradum facientes, qui ante partum ipsum a Deo nomen accepit, finem dicendi faciamus. Quis igitur post Adamum a Deo nomen priusquam nasceretur accepit? Isaac. Ecce enim, inquit, *uxor tua Sarra concipiet in utero, et pariet filium, et vocabis nomen ejus Isaac (Gen. 17. 19).* Cum autem peperisset eum, *vocavit nomen ejus Isaac, dicens: Risum fecit mihi Deus (Ib. 21. 3. 6).* Quare vero? *Quis enim, inquit, annuntiabit Abraham, quod Sarra filium laetet (Ibid. v. 7)?* Illic mihi diligenter attendite, ut miraculum

videtis. Non dixit, quod pepererit, sed quod *lactis* puerulum. Nam ne forte quis supposititium puerulum existimaret, genuini partus fidem faciebant lactis fontes : itaque ex recordatione nominis ipse quoque de mirabili generatione satis superque instruebatur. Propterea dicit : *Risum fecit mihi Deus*, quoniam videre erat mulierem senectute confectam, quæ in canitie longæva lactentem puerulum educabat. At ille risus gratiam divinam in memoriam revocabat, et lactentis nutritio miraculi editi fidem faciebat : neque enim naturæ opus illud erat ; sed totum fuit gratiæ præclarum facitibus tribuendum. Propterea Paulus quoque dicit, *Secundum Isaac promissionis filii sumus* (Gal. 4. 28). Nam quemadmodum illic operabatur gratia : ita hic quoque prodiit ille ex utero jam frigido et effeto. Ascendisti tu ex aquis gelidis : quod igitur illi fuit uterus, tibi lavacrûm fuit aquarum. Vides partus cognationem ? vides gratiæ concordiam ? vides ubique naturam oliari, et totum Dei virtutem operari ? Idcirco *Secundum Isaac promissionis sumus filii*. At enim una reat adhuc quæ-

sto : dixit de nobis, quod *Non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis sumus* (Joan. 1. 13). Quo tandem pacto ? Neque Isaac ex sanguinibus fuit : *Desierant enim Sarra fieri muliebria ejus* (Gen. 18. 11). Obturati erant lactis fontes, sublata erat generationis materia, inutilis naturæ erat officina, tumque virtutis esse Deus specineæ edidit. Ecce appellationis Isaac doctrinam habemus absolutam. Restat enim, ut ad Abraham, et ad filios Zebedæi Petrumque veniamus : sed ne vobis nostræ orationis prolixitas tedium patiat, ad alterum sermonem ista differemus, et hic finem dicendi facientes vos cohortabimur, qui secundum Isaac nati estis, ut mansuetudinem ac modestiam Isaac imitemini, omnemque aliam ejus philosophiam ; ut precibus justii illius et horum præsulum omnium adjuti, ad sinum Abraham cuncti pervenire possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, Imperium, simulque sancto et vivifico Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD EOS QUI IPSUM REPREHENDERANT OB PROCEMIORUM PROLIXITATEM, QUOD UTILE SIT REPREHENSIONES ÆQUO ANIMO FERRE : ET CUR PAULO NON STATIM ATQUE CREDIDIT NOMEN MUTATUM EST, ITEMQUE QUOD NON EX NECESSITATE, SED EX LIBERA VOLUNTATE FACTA SIT HÆC MUTATIO, ET IN DICTUM ILLUD : SAULE, SAULE, QUID ME PERSEQUERIS (Act. 9. 4) ?

1. *Quinam vere amici.*—Reprehenderunt nos amicorum quidam, quod prolixiora sermonum initia faceremus : an jure vel injuria reprehenderint, tunc intelligetis, cum audita defensione nostra, quasi in publico tribunali sententiam feretis. Ego vero, priusquam id ostendam, ob reprehensionem gratias ipsis refero : nam ex mei cura atque studio, non ex malo animo illa proficiscitur : amicum vero, non cum laudat modo, sed etiam cum reprehendit et corrigit, tunc me amare dixerim. Siquidem laudare omnia, tum quæ bene, tum quæ male se habent, id non amici, sed fallacis ac derisoris est : at laudare si quid boni, ac reprehendere si quid peccati admittatur, id vero amanti et curam habentis est. Atque ut discatis quod indiscriminatim omnia laudare et celebrare, non sit amici, sed decipientis : *Popule meus*, inquit, *qui vos beatos dicunt, ipsi vos decipiunt, et semitam pedum vestrorum exturbant* (Isai. 3. 12). Certe inimicum ne laudantem quidem admittit ; amicum vero etiam reprehendentem amplexor. Ille etsi me deosculetur, insuavis est ; hic etsi vulneret, amabilis : illius osculum suspicione plenum est, hujus vulnus curandi vim habet. Propterea dicit quidam : *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici* (Prov. 27. 6). Quid dicis ? Vulnera osculis meliora, inquit : non enim ad naturam eorum quæ sunt, sed ad affectio-

¹ Hæc sic forte melius legantur : *Quid dicis ? vulnera osculis meliora ? etiam, inquit : non enim, etc.*, nam hic tropus apud Chrysostomum frequens est.

nem eorum qui faciunt attendo. Vis discere quomodo fideliora sint vulnera amici, quam spontanea oscula inimici ? Dominum osculatus est Judas ; sed osculum erat proditiōne plenum ; os veneno, lingua nequitia replebatur (Math. 26. 49). Fornicarium apud Corinthios vulneravit Paulus ; sed illi salutem conciliavit. Quomodo, inquires, vulneravit ? Satanæ tradens. *Tradite*, inquit, *hujusmodi satanæ in iteritum carnis*. Ad quid ? *Ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu* (1. Cor. 5. 5). Vidistin' vulnera salutis ? vidistin' osculum proditiōne repletum ? Sic *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici*. Id non apud homines tantum, sed etiam apud Deum et apud diabolum exquiramus. Ille amicus, hic inimicus est ; ille servator et curator, hic fraudulentus et inimicus. Hic aliquando osculatus est, ille vulneravit ? Quomodo hic osculatus est, ille vulneravit ? Hic dixit, *Eritis sicut dii* ; ille vero, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 5. et 19). Uter magis profuit, an hic, qui dixit, *Eritis sicut dii* ; an ille qui dixit, *Terra es, et in terram reverteris* ? Hic mortem interminatus est, ille immortalitatem promisit ; sed qui immortalitatem promisit, ex paradiso exturbavit : qui vero mortem interminatus est, in cælum invezit. Viden' quomodo *Fideliora sunt vulnera amici, quam spontanea oscula inimici* ? Ideo antequam id demonstrarem, gratiam retuli iis, qui me arguunt. Illi namque sive jure sive injuria arguant, non exprobrandi, sed corrigendi

Ἰησὺς τὸ θαῦμα. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἔτετα παιδίον, ἀλλ' ὅτι θηλάζει παιδίον. Ἴνα γὰρ μὴ τις ὑποβολιμαῖον εἶναι νομίσει τὸ παιδίον, αἱ τοῦ γάλακτος πηγαὶ τὸν τοκετὸν ἐνεγυήσαντο, ὥστε ἀναμνησιζόμενος τοῦ ὀνόματος καὶ αὐτὸς ἰκανῆν εἶχε διδασκαλίαν τῆς παραδέξου γεννήσεως. Διὰ τοῦτο φησι, Γέλωτά μοι ἐποίησαν ὁ Θεός, ὅτι ἦν ἰδεῖν γυναῖκα γετηρακυλῆν ἐν βαθυτάτῃ πολιᾷ τήθηνουμένην, ὑπεμάρζιον ἔχουσαν [115] παιδίον. Ἄλλ' ὁ γέλως τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ὑπόμνησις ἦν, καὶ ἡ γαλακτοτροφία τῆν θαυματοποιαν ἐπιστοῦτο· οὐδὲ γὰρ φύσεως ἔργον ἦν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς χάριτος κατόρθωμα ἐγένετο. Διὰ τοῦτο φησι καὶ ὁ Παῦλος, Κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμεν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ χάρις εἰργάσατο· οὕτω καὶ ἐνταῦθα προσήλθεν ἐκείνος ἀπὸ μητρός· κατὰφυγένης. Ἀνέθης οὐ ἀπὸ ὀδάτων ψυχρῶν· ὅπερ οὐδ' ἐκεῖνῃ ἡ μήτρα, τοῦτο σοὶ ἡ καλυμθῆρα ἐγένετο τῶν ὀδάτων. Εἶδες τόκου συγγένειαν; εἶδες χάριτος συμφωνίαν; εἶδες πανταχοῦ τὴν φύσιν σχολάζουσαν, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ τὸ πᾶν ἐργαζομένην; Διὰ τοῦτο Κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμεν. Ἄλλ'

ἐν ἔστιν ἔτι τὸ ζητούμενον· περὶ ἡμῶν εἶπεν, ὅτι Οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θαλήματος σαρκός. Πῶς; Οὐδὲ Ἰσαὰκ ἐξ αἱμάτων· Ἐξέλιπε γὰρ Σάρρα τοῦ γίνεσθαι τὰ γυναικεία αὐτῆς. Ἀπασθῆσθησαν αἱ τοῦ αἵματος πηγαί, ἀνηρέθη τῆς γεννήσεως ἡ ὕλη, ἀχρηστον ἦν τῆς φύσεως τὸ ἐργαστήριον. καὶ ὁ Θεὸς τὴν δύναμιν ἐπέδειξεν τὴν ἑαυτοῦ. Ἴδου καὶ τῆς τοῦ Ἰσαὰκ προσηγορίας ἀπρητισμένην τὴν διδασκαλίαν ἔχομεν. Λείπεται μὲν γὰρ ἐπὶ τὸν Ἀβραάμ, καὶ τοὺς υἱοὺς Ζεβεθαίου καὶ τὸν Πέτρον ἔλθειν· ἀλλ' ὥστε μὴ ἐνοχλῆσαι τῷ μήκει, εἰς ἑτέραν ταῦτα διάλεξιν ὑπερθέμενοι καταπαύσομεν τὸν λόγον, παρακαλέσαντες ὑμᾶς, τοὺς γεννηθέντας κατὰ τὸν Ἰσαὰκ, μὴ μείσθαι τοῦ Ἰσαὰκ τὴν πραότητα καὶ τὴν ἐπισκευσίαν καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν φιλοσοφίαν, ἵνα εὐχαίς ἐκείνου τοῦ δικαίου καὶ τῶν προέδρων τούτων ἀπάντων εἰς κόλπους Ἀβραάμ ἅπαντες καταπίσται δυνθῶμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι οὐ καὶ μεθ' οὐ τῷ Πατρὶ ὄψα, τιμῆ, κράτος, θμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

Πρὸς τοὺς ἐγκαλέσαντας ὑπὲρ τοῦ μήκους τῶν προοιμίων, καὶ ὅτι χρήσιμον τὸ φέρειν ἐλέγχους, καὶ τίνας ἔρακεν οὐκ εὐθέως πιστευσθῆς μετανοήσῃ Παῦλος, καὶ ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης, ἀλλ' ἐκ προουρσεως γέγονεν αὐτῷ ἡ μεταβολή, καὶ εἰς τὸ ρητόν· Ἰ Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; :

α'. Ἐνεκάλεσαν ἡμῖν τινες τῶν ἀγαπητῶν τῶν ἡμετέρων, ὅτι τοῦ λόγου τὰ προοίμια πρὸς μῆκος ἐκτείνωμεν, καὶ εἰ μὲν δικαίως, ἢ ἀδίκως ἐνεκάλεσαν, τότε εἴσοσθε, ἐπιστάν καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἀκούσαντες, ὡς ἐν κοινῷ δικαστηρίῳ τὴν ψῆφον ἐνεγύητε. Ἐγὼ δὲ καὶ πρὶν ἀποδείξαι τοῦτο, χάριν αὐτοῖς· ἔχω τῶν ἐγκλημάτων· κηδεμονίας γὰρ, οὐ πονηρίας ἐστὶ τὰ ἐγκλήματα· καὶ τὸν φιλοῦντά με, οὐκ ὅταν ἐπαινῆ με μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐγκαλῆ καὶ διορθῶται, τότε φαίην ἂν ἔγωγε φιλεῖν. Τὸ μὲν γὰρ ἀπλῶς πάντα ἐπαινεῖν, καὶ τὰ καλῶς ἔχοντα, καὶ τὰ μὴ καλῶς, οὐκ ἔστι φιλοῦντος, ἀλλ' ἀπατεῶνος καὶ εἰρωνος· τὸ δὲ ἀπαινεῖν μὲν ἂν τι τῶν δεόντων γίνηται, ἐγκαλεῖν δὲ ἂν τι διαμαρτάνηται, τοῦτο φίλου καὶ κηδεμόνος. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι τὸ ἀπλῶς πάντα ἐπαινεῖν καὶ μακαρίζειν ἐπὶ πᾶσιν, οὐκ ἔστι φίλου, ἀλλὰ πλανῶντος· Λαός μου γὰρ, φησὶν, οἱ [116] μακαριζότες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὸν τρίτον τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκταράσσουσι. Τὸν μὲν οὖν ἐχθρὸν οὐδὲ ἐπαυοῦντα δέχομαι, τὸν δὲ φίλον καὶ ἐγκαλοῦντα προσίαμαι· Ἐκεῖνος, κἂν φιλῆ με, ἀηδής ἐστίν· οὗτος, κἂν τραυματίσῃ με, ποθεινός ἐστίν· ἐκείνου τῷ φιλημα ὑπομείζω γέμει, τούτου τὸ τραῦμα κηδεμονίαν ἔχει. Διὰ τοῦτο φησι τις· Ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἀκούσιον φιλήματα ἐχθροῦ. Τί λέγεις; Τραύματα φιλημάτων βελτίονα, φησὶν· οὐ γὰρ ἂ τῆ φύσει τῶν

γινόμενων, ἀλλὰ τῆ διαθέσει· τῶν ποιούντων προσέχω. Βούλει μαθεῖν, πῶς ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἀκούσιον φιλήματα ἐχθροῦ; Ἐφίλησε τὸν Κύριον ὁ Ἰούδας, ἀλλὰ προδοσίας αὐτοῦ τὸ φιλῆμα ἔγεμεν. Ἰὸν αὐτοῦ τὸ στόμα εἶχε, πονηρίας ἡ γλῶσσα ἐπέπληστο. Τὸν παρὰ Κορινθίοις πεπορευκότα ἐτραυμάτισεν ὁ Παῦλος, ἀλλ' ἔσωσε. Καὶ πῶς ἐτραυμάτισε; φησὶ. Τῷ Σατανᾷ παραδοῦς. Παράδοτε γὰρ, φησὶ, τὸν τοιοῦτον τῷ Σατανᾷ εἰς δόληρον τῆς σαρκός. Διὰ τί; Ἴνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἔν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Εἶδες τραύματα σωτηρίαν ἔχοντα; εἶδες φιλημα προδοσίας γέμον; Οὕτως Ἀξιοπιστότερα τραύματα φίλου, ἢ ἀκούσιον φιλήματα ἐχθροῦ. Τοῦτο μὴ ἐπ' ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ διαβόλου ἐξετάσωμεν. Ὁ μὲν φίλος, ὁ δὲ ἐχθρός· ὁ μὲν σωτὴρ καὶ κηδεμόν, ὁ δὲ ἀπτεῖν καὶ πολέμιος. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐφιλήσῃ ποτε, ὁ δὲ ἐτραυμάτισσ. Πῶς ὁ μὲν ἐφιλήσεν, ὁ δὲ ἐτραυμάτισεν; Ὁ μὲν εἶπεν, Ἔσεσθε ὡς θεοί· ὁ δὲ εἶπε, Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Τίς οὖν ὠφέλησε μάλλον, ἐκεῖνος ὁ εἰπὼν, ὅτι Ἔσεσθε ὡς θεοί, ἢ οὗτος ὁ εἰπὼν, ὅτι Γῆ εἶ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ; Οὗτος θάνατον ἔπειλησεν, ἐκεῖνος ἀθανασίαν ἐπηγγείλατο· ἀλλ' ὁ μὲν ἀθανασίαν ἐπαγγειλάμενος, καὶ τοῦ παραδείσου ἐξέβαλεν· ὁ δὲ θάνατον ἀπειλήσας, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνήγαγεν. Εἶδες πῶς Ἀξιοπιστότερον τραύματα φίλου, ἢ ἀκούσιον φιλήματα ἐχθροῦ; Διὰ τοῦτο καὶ πρὶν ἀποδείξαι, χάριν ἔχω τοῖς ἐγκαλοῦσιν. Οἱ μὲν γὰρ· κἂν δικαίως, κἂν ἀδίκως ἐγκαλοῦσιν, οὐκ ἐνεπίσται

* Legendum forsitan et distinguendum hoc modo : Τί λέγεις; τραύματα φιλημάτων βελτίονα: Ναι, φησὶν Οὐ γὰρ, εἰς.

βουλόμενοι, ἀλλὰ διορθῶσαι, τοῦτο ποιοῦσιν· οἱ δὲ ἐχθροὶ, κἂν δικαίως ἐγκαλῶσιν, οὐχὶ διορθῶσαι, ἀλλ' ἐκπομπεῖσαι σπουδάζοντες ἐλέγχουσιν. Οὗτοι τοίνυν ἐπαινοῦντες, σπουδαιότερον ζητοῦσι ποιῆσαι, ἐκείνοι δὲ, κἂν ἐπαινοῦσιν, ὑποσκελίσαι σπαύδουσι.

Πλὴν ὅπως ἂν ὁ ἐλεγχος κινήται, μέγα ἀγαθὸν τὸ δύνασθαι φέρειν ἐλέγχους καὶ ἐγκλήματα, καὶ μὴ ἐκθηριωθῆαι. Ὁ γὰρ μισῶν ἐλέγχους, ἄφρων ἐστὶ, φησὶν. Οὐκ εἶπε, τοιοῦσδε ἢ τοιοῦσδε ἐλέγχους, ἀλλ' ἀπλῶς, ἐλέγχους. Εἰ μὲν γὰρ δικαίως ἐνεκάλεισεν ὁ φίλος, διόρθωσαι τὸ ἀμάρτημα· εἰ δὲ ἀλόγως ἐμέμφαστο, τίως ἐπαινεσον αὐτὸν τῆς γνώμης, ἀπόδειξαι τὸν σκοπὸν, χάριν ὁμολόγησον τῆς φιλίας· ἀπὸ γὰρ τοῦ σφόδρα φιλεῖν τὸ ἐγκαλεῖν γίνεται. Μὴ δυσχεραίνωμεν ἐλεγχόμενοι. Καὶ γὰρ μεγάλη ὄνιησι τοῦτο τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, εἰ γίνοντο παρὰ πάντων, εἰ καὶ ἐλέγχουμεν τοὺς ἀμαρτάνοντας, καὶ ἀμαρτάνοντες φέρομεν τοὺς ἐλέγχους εὐκόλως· ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν τραυμάτων ἐστὶ τὰ φάρμακα, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀμαρτημάτων οἱ ἐλεχοὶ· ὥστερ οὖν ὁ τὰ φάρμακα [117] διακρούμενος, ἀνόητος, οὕτω καὶ ὁ τοὺς ἐλέγχους μὴ καταδεχόμενος, ἄφρων. Ἄλλ' ἐκθηριούνται πολλοὶ πολλὰκις, πρὸς αὐτοὺς ἐννοοῦντες καὶ λέγοντες· Σοφός, φησὶν, ἐγὼ καὶ συνετός τοῦ θεοῦ; ἀνέξομαι; οὐκ εἰδότες, ὅτι τοῦτο αὐτὸ ἐσχάτης ἀνοίας τεκμήριον. Εἶδον γὰρ, φησὶν, ἀνθρώπων δοκοῦντα σοφὸν εἶναι παρ' ἑαυτῶ, ἐπιπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον ὁ ἄφρων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει, Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. Κἂν γὰρ μυριάκις εἰ σοφός, καὶ τὰ δέοντα συνορῶν, ἀλλ' ἀνθρώπος εἶ, καὶ χρεῖαν ἔχεις συμβούλου. Ὁ Θεὸς γὰρ μόνος ἐστὶν ἀνευθετός, καὶ μόνος οὐ δαίεται συμβούλου. Δι' ὃ καὶ περὶ ἐκείνου μῆνους λέγεται· Τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου, ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἀνθρωποὶ δὲ, κἂν μυριάκις ὡμεν σοφοί, μυριάκις ἐλεγχόμεθα, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἀσθενές διαφαίνεται. Οὐ γὰρ δύναται πάντα εἶναι ἐν ἀνθρώποις, φησὶ. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἀθάνατος υἱὸς ἀνθρώπου. Τί φωτεινότερον ἡλίου; Ἄλλ' ὅμως καὶ τοῦτο ἐκλείπει. Καθάπερ οὖν ἐκεῖνο τὸ φῶς τὸ λαμπρὸν, τὴν ἀπαστρέπτουσαν ἀκτίνα σκότος ἐπελθὼν ἀποκρύπτει· οὕτω πολλὰκις καὶ τὴν σύνεσιν τὴν ἡμετέραν, καθάπερ ἐν σταθροῦ μεσημβρίας λάμπουσαν καὶ διαφανομένην, ἐπελθούσα ἀνοία ἀπέκρυψε πολλὰκις· καὶ ὁ μὲν σοφὸς τὸ δέον οὐ συνείδεν, ὁ δὲ ἐλάττων ἐκεῖνου πολλῶν ἄξύτερον ἐκαίνο τοῦτο ἐφώρσας. Καὶ τοῦτο γίνεται, ἵνα μῆτε ὁ σοφὸς ἐπαίρηται, μῆτε ὁ εὐτελής ἐαυτὸν ταλανίζῃ. Μέγα ἀγαθὸν ἐλέγχουσι δύνασθαι φέρειν, μέγα ἀγαθὸν δύνασθαι ἐλέγχειν· τοῦτο κηδεμονίας μεγίστης. Νυνὶ δὲ ἂν μὲν ἴδωμεν ἀνθρώπων τὸν χιτωνίσκον ἔχοντα παραλελυμένον ἐκ πλαγίων, ἢ τὴν ἄλλην στολὴν κακίως περικειμένην, διορθοῦμεν καὶ ὑπομνησκόμεν· ἂν δὲ ἴδωμεν αὐτοῦ τὴν ζωὴν παραλελυμένην, οὐδὲ λόγον προῖεμεθα. Ἄν ἴδωμεν αὐτοῦ τὸν βίον ἀσχημονα ἴντα, παρατρέχομεν· καίτοι τὰ μὲν τῶν ἡματιῶν, μέχρι γέλωτος, τὰ δὲ τῆς ψυχῆς, μέχρι κινδύνου καὶ τιμορίας ἐστίν. Ὅρᾳς τὴν ἀδελφὴν, εἰπέ μοι, κατὰ κρηνοῦ φερόμενον, ἡμελημένον ἔχοντα βίον, οὐ συνορῶντα τὸ δέον, καὶ οὐκ ὀρέγεις χεῖρα, οὐκ ἀνιστάς ἐκ τοῦ πτώματος; οὐκ ἐγκαλεῖς, καὶ ἐλέγχεις; ἀλλὰ τὸ μὴ προσκρούσαι· αὐτῷ

καὶ φανῆναι ἐπαχθῆς προτιμᾶς τῆς ἐκείνου σωτηρίας; Καὶ ποίαν ἔχεις συγγνώμην παρὰ τοῦ θεοῦ· τίνα ἀπολογίαν; Οὐκ ἤκουσας τί τοῖς Ἰουδαίους ἐκέλευσεν ὁ Θεός· τὰ ὑποζύγια τῶν ἐχθρῶν μὴ περιορᾶν πλανώμενα, μηδὲ παρατρέχειν πεπτωκότα; Εἶτα Ἰουδαῖοι μὲν τὰ ἄλογα κελεύονται μὴ περιορᾶν τῶν ἐχθρῶν, ἡμεῖς δὲ τὰς ψυχὰς τῶν ἀδελφῶν καθ' ἐκάστην ὑποσκελιζόμενας ἡμέραν περιορῶμεθα; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης τοῦτο ὠμότητος καὶ θηριωδίας, μηδὲ τοσαύτην ἀπονέμειν ἀνθρώποις πρόνοιαν, ὅσην τοῖς ἀλόγοις ἐκαίνο; Τοῦτο πάντα ἀνέτραψε, τοῦτο τὸν βίον ἡμῶν συνέχευεν, ὅτι οὕτε ἐλεγχόμενοι φέρομεν γενναίως, οὕτε ἑτέρους ἐλέγχειν βουλόμεθα· διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐπαχθεῖς ἔσμεν ἐλέγχοντες, ὅτι ἐκθηριούμεθα ἐλεγχόμενοι. Εἰ γὰρ ᾔδει ὁ ἀδελφός, ὅτι ἐλέγξας σε ἐπηρεῖτο παρὰ [118] σοῦ, καὶ αὐτὸς ἐλεγχόμενος τὴν αὐτὴν ἀμοιβὴν ἀπέδωκεν ἐν.

β'. Βούλει μαθεῖν ὅτι κἂν σφόδρα συνετός ᾖς, κἂν σφόδρα ἀπηριτισμένος, κἂν πρὸς αὐτὴν τὴν ἀκραν κορυφὴν εὐθιῆς τῆς ἀρετῆς, χρεῖαν ἔχεις συμβούλου, καὶ διορθοῦντος καὶ ἐλέγχοντος; Ἄκουσον ἱστορίαν παλαιάν. Οὐδὲν Μωϋσῆως ἦν ἴσον. Καὶ γὰρ πρῶτος, φησὶν, ἦν πάντων ἀνθρώπων ἐκείνος, καὶ τῷ θεῷ φίλος, καὶ τῆς ἐξωθεν φιλοσοφίας ἐνεπέπληστο, καὶ τῆς πνευματικῆς πλήρης ἦν συνέσεως. Ἐπαιθεύθη γὰρ, φησὶ, Μωϋσῆς πάσαν σοφίαν Αἰγυπτίων. Εἶδες ἀπηριτισμένην αὐτοῦ τὴν παιδείουσαν; Καὶ ἦν δυνατός ἐν λόγῳ, καὶ ἀλλῇ ἀρετῇ. Ἄλλ' ἄκουσον καὶ ἑτέραν μαρτυρίαν. Παλλοῖς, φησὶ, προφήταις ὠμίλησεν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐδενὸς οὕτως ὠμίλησεν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἄλλοις ἐν αἰνίγμασι καὶ δι' ἐνειρημάτων, τῷ δὲ Μωϋσῆϊ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Τί μείζον τοῦτου ζητεῖς τεκμήριον τῆς ἀρετῆς ἐκείνου, ὅταν ὁ πάντων Δεσπότης τῷ δούλῳ ὡς φίλῳ διαλέγεται; Ἦν τοίνυν σοφός καὶ τὴν ἔξω καὶ τὴν ἔσω παιδείαν ἦν δυνατός ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ· ἐπέτασεν αὐτῇ τῇ κτίσει, ὅτι ἐπειδὴ φίλος ἦν τοῦ Δεσπότης τῆς κτίσεως· ἐξήγαγε λαὸν τοσοῦτον ἐξ Αἰγύπτου· τὴν θάλασσαν ἔσχιζε, καὶ πάλιν συνήγαγε· καὶ ἦν ἰδεῖν θαῦμα παράδοξον. Τότε γὰρ πρῶτον ἐπέιδεν ἡλιος θάλασσαν οὐ πλεομένην, ἀλλὰ πεζυομένην, πέλαγος οὐχὶ κώπαις καὶ πλοῖσι, ἀλλὰ ποσὶν ἰσπων περῶμενον. Ἄλλ' ὅμως ὁ σοφός, ὁ δυνατός ἐν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ὁ φίλος τοῦ Θεοῦ, ὁ τῇ κτίσει ἐπιτάξας, ὁ τοσαύτην θαυματουργήσας, οὐ συνείδεν πρᾶγμα πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων εὐσύνοπον· ἀλλ' ὁ μὲν κηδεστής αὐτοῦ, βάρβαρος ἀνθρώπος καὶ εὐτελής, συνείδεν αὐτὸ, καὶ εἰς μέσον ἤγαγεν· ἐκεῖνος δὲ αὐτὸ οὐκ εἴρε. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Ἀκούσατε, ἵνα μάθητε, ὅτι ἕκαστος συμβούλου δαίται, κἂν κατὰ Μωϋσῆα γένηται, καὶ ὅτι τὰ τοὺς μεγάλους λαμβάνοντα καὶ θαυμαστοὺς τοὺς ἀνθρώπους, τοὺς μικροὺς καὶ εὐτελεῖς πολλὰκις οὐκ ἔλαθεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐξῆλθεν ὁ Μωϋσῆς ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἦν ἐν τῇ ἐρήμῳ, εἰστήκει πλησίον αὐτοῦ ὁ λαὸς ἅπας, ἐξακόσια χιλιάδες, καὶ πᾶσι διέλυσε τὰ ἐγκλήματα πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητοῦσιν. Ἰδὼν τοίνυν αὐτὸν ὁ κηδεστής τοῦτο ποιοῦντα ὁ Ἰσθῶρ, ἀνθρώπος καὶ ἀνόητος καὶ ἐν ἐρήμῳ βεδιωκός, καὶ οὕτε

animo id agunt; inimici vero, etiamsi jure arguant, non corrigendi, sed infamandi animo arguunt. Illi igitur dum laudant, id student ut meliorem efficiant; illi vero, etiamsi laudent, nihilominus supplantare conantur.

Reprehensionum utilitas.—Ceterum quoquo modo reprehensio accidat, magnum certe bonum est si quis reprehensiones criminationesque ita ferre possit, ut non exasperetur. Qui enim odit increpationes, ait Scriptura, *insipiens est (Prov. 12. 1)*. Non dixit tales vel tales increpationes, sed tantum increpationes. Nam si jure arguat amicus, peccatum corrige; si absque ratione, lauda voluntatem, scopum ejus approba, amicitiam gratiam consistere: ex magno quippe amore accusatio proficiat. Ne stomachetur, cum arguimur. Id admodum utile est vitæ nostræ, si ab omnibus fiat, si et peccantes arguamus, et dum labimur ab aliis argui libenter seramus: in peccatis enim idem sunt reprehensiones, quod in vulneribus remedia; quemadmodum igitur stultus est qui pharmaca rejicit, ita et insanus is, qui reprehensiones non admittit. Verum multi sæpe exasperantur, hæc apud se cogitantes et dicentes: Hunccino seram ego sapiens et prudens? ignorantibus esse illud extremæ dementiæ argumentum. Videbam enim, inquit, hominem, qui sibi videbatur sapiens, et majorem illo spem habet insipiens (*Prov. 26. 12*). Eapropter et Paulus dicit: *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16)*. Licet enim mirum in modum sit sapiens et perspicax, attamen homo es et consilio opus habes. Solius enim Dei est nullius indigere, et nullo opus habere consiliario. Ideo de illo solo dicitur: *Quis enim novit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit (Rom. 11. 34)*? At nos homines quantumcumque sapientes, multoties tamen sumus reprehensione digni, atque hinc apparet naturæ nostræ infirmitas. Non enim omnia esse possunt in hominibus (*Eccli. 17. 29*), inquit. Quare? Quia filius hominis non est immortalis. Quid lucidius sole? Attamen et ille deficit. Sicut ergo fulgur illam lucem et splendorem radium superveniens tenebræ obtegunt: ita et intelligentiam nostram, quasi in meridie fulgentem et perspicuam inconsiderantia obrepens sæpe tenebrosam reddit acciditque ut sapiens quandoque non videat quod oportet, et is qui multo illi inferior est acutius illud perspiciat. Atque ita res se habet, ut neque sapiens se extollat, neque inferior illo sese miserum prædicet. Magnum bonum est, reprehensiones ferre: magnum item bonum posse reprehendere; nam hoc ad curam proximi maxime pertinet. Nunc vero si videamus hominem tunicam solutam et ex transverso habentem, aut aliud indumentum male positum, monemus et emendamus; si vero videamus vitam ejus dissolutam, ne verbum quidem proferimus. Si videamus vitam ejus indecoram, præterimus: tametsi ea quæ ad vestes pertinent, risum tantum, ea vero quæ ad animam, periculum et supplicium pariant. Cum vides fratrem per præcipitia ferri, de vita non curantem, nec eo, quo opus est, spectantem, nonne

manum porrigis? nonne a lapsu erigis? nonne reprehendis et arguis? an pluris facis non importunum videri vel offendere, quam ejus salutem curare? Ecquam habiturus es apud Deum veniam? quam defensionem? Non audisti quid Judæis Deus præceperit, ut ne errantia inimicorum jumenta despicerent, et lapsa ne præterirent (*Exod. 23. 4. 5. et Deut. 22. 1*)? Itane Judæi quidem jubentur bruta inimicorum suorum non despiciere, nos vero fratrum animas quotidie supplantatas despiciemus? Quomodo id non extremæ crudelitatis et ferini animi fuerit, non tantum curæ hominibus impendere, quantum illi jumentis? Hoc omnia subvertit, hoc vitam nostram confundit, quod nec reprehensi genecrose seramus, neque alios reprehendere velimus: ideo enim molesti sumus, cum arguimus, quia exasperamur, cum arguimur. Eumvero si sciret frater tuus, se abs te laudatum iri, si te argueret, reprehensus et ipse parem rependeret vicem.

2. Vis scire te, etiamsi admodum prudens esses, etiamsi perfectus, etiamsi ad summum virtutis apicem pervenisses, opus tamen habiturum esse consiliario, et eo qui te argueret ac reprehenderet? Audi veterem historiam. Nihil Moysi par erat: siquidem, *Mitissimus erat*, inquit Scriptura, *omnium hominum (Num. 12. 3)*, Deo amicus, externa philosophia imbutus, spiritualique intelligentia plenus. *Eruditus enim erat*, inquit, *Moses omni sapientia Ægyptiorum (Act. 7. 22)*. Vides omnigenam eruditionem? *Eratque potens sermone et virtute*. Verum audi aliud quoque testimonium. Cum multis, inquit, prophetis conversatus est Deus; sed cum nullo sic conversatus est: nam cum aliis per ænigmata et somnia, cum Moyse vero facie ad faciem (*Deut. 34. 10*). Quod illo majus virtutis ejus iudicium requiras, quando omnium Dominus servum quasi amicum alloquitur? Erat itaque sapiens tam peregrina, quam domestica institutione; erat potens sermone et opere, imperabat ipsi creaturæ, quia amicus erat Domini creaturæ; eduxit tantum populum ex Ægypto; mare divisit, atque iterum conjunxit: videre quoque erat stupendum miraculum (*Exod. 35. 11*). Tunc enim primum sal vidit mare, non navali, sed pedestri itinere transiri: pelagusque non remis et navigiis, sed equorum pedibus transfretari. Attamen ille sapiens, ille potens sermone et opere, amicus Dei, qui creaturæ imperabat, et tot miracula ediderat, non animadvertit rem, quam plerique mortalium facile perspiciunt; sed socer ejus barbarus et obscurus homo id animadvertit, et in medium protulit id, quod ille non excogitaverat. Quid igitur illud est? Audite, ut discatis unumquemque consiliario indigere, etiamsi Moysi conferri possit: multa que plerumque esse, quæ magis et admirabiles viri ignorant, quæ nullius pretii hominibus nota sunt. Cum enim Moyses egressus esset ex Ægypto, in desertoque ageret, aderat universa plebs ad sexcenta hominum millia, omniumque lites disceptationesque ille solvebat (*Exod. 18*). Quod ubi vidit socer ejus Jothor, homo imperitus, qui in deserto vitam egerat, nec legum politicæque consuetudinem

ullam habuerat, et ad hæc in impietate viveret, quo quid certius insipientiæ argumentum? Nihil enim gentilibus est insipientius. Verumtamen ille barbarus, impius, insipiens, videns Moysen non ut par erat agere; ipsum reprehendit, sapientem inquam illum, prudentem, Dei amicum. Dixitque illi: *Quare illi stant coram te (Exod. 18. 14)? et cum causam didicisset, ait: Non recte tu facis (Ib. v. 17)*. Consilium cum increpatione conjunctum; neque tamen ille indignatus est, sed patienter tulit vir ille sapiens, prudens et Dei amicus, qui tot myriadibus præerat. Neque enim parvum hoc est, a barbaro et privato homine erudiri. Neque edita miracula, neque imperii magnitudo animum ejus extollebant: neque rabore suffundebatur, quod præsentibus subditis corripere- tur; sed cogitans se, etsi signa magna edidisset, humanæ tamen participem esse naturæ, cui multa sæpe ignota sunt, cum modesta consilium accepit. Multi contra, ne alieno videantur consilio egere, sæpe malunt utilitate consilii carere, quam suscepta admonitione peccatum emendare: imo malunt ignorare, quam discere, nescientes non esse crimen discere, sed potius ignorare; non doceri, sed in inscitia degere; non argui, sed peccare sine emendatione. Accidit enim etiam apud vilissimum hominem aliquid boni deprehendi, quod in sapiente magnoque viro plerumque non reperitur. Quod cum perpenderet Moyses, illum consulentem æquo audivit animo, et dicentem: *Fac tibi millenarios, centenarios, quinquagenarios, et decuriones; et res graviores ad te referant, leviores autem ipsi solvant (Exod. 18. 21. 22)*. His auditis ille non erubuit, non pudefactus est, non est reveritus subditos: non dixit intra se: Me contemnent subditi, si dux cum sibi ab alio quid faciendum sit didicero: sed obtemperavit, et consilium sequutus est, neque præsentibus, neque post futuros erubuit; imo tanquam cohonestatus hac socii correptione, non modo homines illos qui tunc erant, sed etiam eos qui ad hodiernum usque diem fuerunt, et qui in toto orbe futuri sunt usque ad Christi adventum, literis docuit, et se non potuisse quid facto opus esset videre, et socii admonitionem amplexum esse. Nos vero si vel unum videamus hominem dum emendamur et corripimur, conturbamur, obstupescimus, et de vita nos excidisse putamus. At ille non item; sed cum videret tot millia hominum præsentium; imo tot millia hominum, qui tunc erant, et qui post fuerunt per totum orbem usque ad præsentem diem, non erubuit; sed omnibus quotidie per literas denuntiavit ea socerum vidisse, quæ ipse non animadverterat. Cur hoc fecit, et cur rem illam literis tradidit? Ut nobis auctor esset, ne altum sapiamus, quamvis omnium sapientissimi simus, neque aliorum consilia contemnamus, etiamsi omnium vilissimi sint. Si quid aliquis probe consulat, etsi famulus sit, admonitionem accipe; si quid perniciosum quispiam vel in maxima dignitate positus consulat, sententiam repudies: non enim qualitas personarum consulendum, sed consilii natura spectanda semper est. Illud

igitur Moyses fecit ut nos doceret non erubescendum esse cum redarguimur, etiamsi nobis universus populus adesset. Illud enim vere laus est non vulgaris. supremæque philosophiæ præconium, reprehensionem generose ferre. Non enim ita Jobor nupc laudamus et admiramur, quod Moysen correxerit, ut sanctum illum, quod tot præsentibus redargui non erubuerit, et rem gestam memoriæ tradiderit, his omnibus philosophiam suam ostendens, declaransque quantopere inanem hominum gloriam contemneret.

3. *Cur Chrysostomus longa præcæmia ederet.* — At nos dum de præcæmiorum prolixitate nos excusamus, rursus majus præcæmium fecimus; verum non tenere neque sine causa: nam de rebus maximis admodumque necessariis vos alloquimur, ut fortiter feramus cum arguimur; et ut salacriter arguamus corripiamusque eos qui peccant. Verum jam necesse est ut de prolixitate nos defendamus, ostendamusque cur longa faciamus præcæmia. Cur ergo id facimus? Tantam multitudinem alloquimur, viros qui uxores habent, qui domibus præsunt, diurno opere vitam parant, in sæcularibus negotiis agunt. Neque illud tantum molestum est, quod perpetuo occupentur, sed quod semel in hebdomada ipsos hic excipiamus. Ut igitur intellectu facilia reddamus ea quæ dicimus, præcæmia clariorem exhibere doctrinam studemus. Ille enim cui nihil aliud est negotii, quam ut semper Scripturis vacet, non eget præcæmiis, non apparatus: statim enim audito doctore, dictorum sensum percipit: is vero qui maxima temporis parte sæcularibus negotiis addictus est, et rarius brevique tempore hic comparet, nisi præcæmia majoremque apparatus audiat, quæ sermone semper præcedant et ipsi viam parent, absque lucro discedit. Neque hæc una nobis causa est prolixitatis præcæmiorum, sed et alia non minor. Ex tanta quippe multitudine alii accedunt, alii sæpe non accedunt. Necesse itaque est eos qui accedunt laudibus ornare, eos vero qui absunt reprehendere: ut illi laudibus studiosiores evadant, hi increpationibus segnitiam ponant. Alia quoque adest præcæmiorum necessitas. Argumentum sæpe prolixius tractamus, quod non uno die possumus ad finem deducere, sed et secunda et tertia et quarta sæpe opus est nobis expositione, ad unam eandemque rem tractandam. Necessario igitur secunda die prioris doctrinæ finis est repetendus, ut ita finis cum principio coherens clariorem auditori narrationem reddat, ne sine ulla serie posita oratio obscurior evadat. Ut vero discas orationem præcæmio carentem a nemine intellectum iri, ecce jam sine præcæmiis experimenti causa orationem ordior. *Respiciens autem Jesus dixit: Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus (Joan. 1. 42)*. Videte num dictum illud intelligatis? an sciatis consequentiam, et qua de causa hæc dicta sint? quia nempe sine præcæmio hæc protuli, perinde ac si quis hominem undique obiectum in theatrum adducat. Age ergo ipsum detegamus, jam dato præcæmio. De Paulo autem sermo nobis nuper

νόμον οὐτε πολιτείας τινα κοινωνήσας ποτὲ, ἀλλ' ἐν ἀσθελεῖ ζῶν, οὐ τί γένοιτ' ἂν μείζον ἀνοίας τεκμήριον; Οὐδὲν γὰρ Ἑλλήνων ἀνοητότερον. Ἄλλ' ὅμως ἑκαίνας; ὁ βάρβαρος, ὁ ἀσθεής, ὁ ἀνόητος, ἰδὼν οὐ δέοντα; αὐτὸν ποιῶντα, διώρθωσε τὸν Μωϋσῆα, τὸν σοφὸν καὶ συνετὸν καὶ τοῦ Θεοῦ φίλον. Καὶ εἰπὼν πρὸς αὐτὸν, *Τι οἶτοι ἐστήκασιν ἐνώπιόν σου;* καὶ μαθὼν τὴν αἰτίαν λέγει· *Οὐκ ὀρθῶς σὺ τοῦτο ἐποίησας,* φησὶ. Μετ' ἐπιτιμήσεως ἡ συμβουλή· καὶ οὐτε οὕτω; ἤγριανεν ἑκαίνας, ἀλλ' ἠναίχето ὁ σοφός, ὁ συνετός καὶ τοῦ Θεοῦ φίλος, τοσαύταις ἐφεσθηκῶς μυριάσιν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, τὸ παρὰ τοῦ βαρβάρου καὶ ἰδιώτου παιδεύεσθαι. Καὶ οὐτε τὰ θαύματα, ἅπερ εἰργάσατο, οὐτε τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἐκῆρπεν, οὐτε τὸ παρόντων τῶν ὑπερκάων διορθοῦσθαι, ἐρυθρίσαι ἐποίησεν· ἀλλ' ἐνοήσας ὅτι εἰ καὶ μέγала αὐτῷ [119] εἰργασται σημεῖα, ἀλλ' ὅμως ἀνθρωπίνῃ; φύσεως μετέχει, ἦν πολλὰ λανθάνει πολλάκις, μετ' ἐπεικειας ἐδέξατο τὴν συμβουλήν. Πολλοὶ δὲ πολλὰκις ὑπὲρ τοῦ μὴ φανῆναι δέοντος συμβουλής τῆς παρ' ἐτέρου, ἐλθόντο προδοῦναι τὴν ὠφέλειαν τῆς ἀπὸ τῆς γνώμης, ἢ δεξάμενοι τὴν παραινέσιν διορθῶσαι τὸ ἁμαρτήριον· μᾶλλον ἀγνοεῖν ἢ μαθεῖν καταδέξαντο, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐ τὸ μαθεῖν ἐγκλημα, ἀλλὰ τὸ ἀγνοεῖν κατηγορία· οὐ τὸ διδάσκεισθαι, ἀλλὰ τὸ ἐν ἁμαρτίᾳ εἶναι· οὐ τὸ ἐλέγχεσθαι, ἀλλὰ τὸ ἁμαρτάνειν ἀδιόρθωτα. Ἔστι γὰρ, ἔστι καὶ παρὰ ἀνθρώπων μικρῶν καὶ ἐπτελεῖ εὐερέθῃναι τι τῶν δέοντων, ὃ παρὰ τῷ σοφῷ καὶ μεγάλῳ πολλάκις οὐκ εὐρηται. Ὅπερ οὖν συνιδὼν ὁ Μωϋσῆς ἤκουε μετὰ πάσης ἐπεικειας ἑκαίνοῦ συμβουλευόντος, καὶ λέγοντος· *Ποίησόν σοι κλιμάρχους, ἑκατονετάρχους, πεντηκοστάρχους, δεκάρχους· καὶ τὸ ῥῆμα τὸ βαρὺ ἀνολοῦσιν ἐπὶ σὲ, τὸ δὲ κοῦρον αὐτοὶ διαλύσονται.* Καὶ ἀκούσας οὐκ ἠσχύνθη, οὐκ ἠρυθρίασεν, οὐκ ἠδέσθη τοὺς ὑπερήβους, οὐκ εἶπε πρὸς αὐτὸν, ὅτι καταγνώσονται μου οἱ ἀρχόμενοι, εἰ ἀρχῶν ὄν παρ' ἐτέρου μανθάνω τὰ δέοντα· ἀλλὰ καὶ ἐπαίσθη καὶ ἐποίησε τὸ πρόσταγμα, καὶ οὐ μόνον ἑκαίνοὺς οὐκ ἠσχύνθη τοὺς τότε, ὅλλ' οὐδὲ ἡμᾶς; τοὺς μετὰ ταῦτα ἑσομένους· ἀλλ' ὥσπερ ἐγκαλλωπιζόμενος; τῆ διορθώσεως τῆ παρὰ τοῦ κηδεστοῦ γενομένη, οὐ τοὺς τότε μόνον ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἑκαίνοῦ μέχρι σήμερον γενομένους, καὶ τοὺς αὐθι; ἑσομένους μέχρι τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔπασαν διὰ τῶν γραμμάτων ἐδίδαξε, καὶ ὅτι αὐτὸς τὸ θεὸν συνιδεῖν οὐκ ἠδυνήθη, καὶ ὅτι τὴν ἐγύρωσιν ἐδέξατο παρὰ τοῦ κηδεστοῦ. Ἡμεῖς δὲ, ἐὰν ἄνθρωπον ἴωμεν παρόντα ἐλεγχόμενον ἡμῶν καὶ διορθούμενον, ἠλιγγώμεν, ἐξιστάμεθα, νομίζομεν τῆς ζωῆς ἐκπεπτωκίνας πάσης. Ἄλλ' οὐκ ἑκαίνας· ἀλλ' ὁρῶν τοσαύτας χιλιάδας παρούσας οὐκ ἠρυθρίασε, μᾶλλον δὲ τοσαύτας μυριάδας τότε, τὰς ἐξ ἑκαίνοῦ μέχρι νῦν κατὰ τὴν γῆν ἔπασαν, ἀλλὰ κηρύττει· πᾶσι καθ' ἑκάστην ἡμέραν διὰ τῶν γραμμάτων, ὅτι ὅπερ αὐτὸς οὐ συνείδε, τοῦτο ὁ κηδεστῆς συνείδε. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ἐποίησε, καὶ μνήμη παρέδωκε τὸ γεγενημένον; Ἴνα ἡμᾶς πείση μηδέποτε ἐφ' αὐτοῖς μέγα φρονεῖν, καὶ ἀπάντων ὤμεν σοφώτεροι, μηδὲ ἀτιμάζειν τὰς παρ' ἐτέρου συμβουλίας, καὶ ἀπάντων ὤσιν εὐτελέστεροι. Ἄν μὲν γὰρ τι τῶν δέοντων συμβουλευσῆ τις, καὶ οὐκ εἰσῆς ἦ, δέξαι τὴν παραινέσιν· ἂν δὲ τι τῶν οὐθερίων, καὶ ἐν ἀξιώματι τυγχάνῃ μεγίστω, παράπεμψαι τὴν γνώμην· οὐ γὰρ τῆ ποιότητι τῶν προσώπων

τῶν συμβουλευόντων, ἀλλ' αὐτῇ τῆς συμβουλῆς τῆ φύσει προσέχειν δεῖ πανταχοῦ. Ὅπερ οὖν καὶ Μωϋσῆς ἐποίησε, παιδεύων ἡμᾶς μὴ ἐρυθρίειν ἐλεγχόμενους, καὶ ἐλόκληρος ἡμῖν δῆμος καρῆ. Ἐγκώμεν γὰρ τοῦτο μέγιστον, καὶ ἑκαίνας οὐκ ὁ τυχῶν, καὶ φιλοσοφίας ἑκαίνας τῆς ἀνωτάτω, τὸ φέρειν ἐλεγχῶν γενναίως. Οὐκ οὕτω γὰρ τὸν Ἰσθῶρ ἐπαινοῦμεν καὶ θαυμάζομεν νῦν, ὅτι τὸν Μωϋσῆα διώρθωσεν, ὡς ἐκκληττόμεθα τὸν ἅγιον ἑκαίνον, ὅτι οὐτε ἠσχύνθη διορθούμενος τοσοῦτων παρόντων, καὶ μνήμη τὸ γεγενημένον παρέδωκε, διὰ πάντων τὴν αὐτοῦ φιλοσοφίαν δεῖξας, καὶ ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς ὑπεβολῆς τὴν παρὰ τῶν πολλῶν καταπάτησε δόξαν.

[120] γ'. Ἄλλὰ γὰρ ὑπὲρ προοιμίων ἀπολογούμενοι, πάλιν μείζον τὸ προοίμιον ποιηθήκαμεν· ἀλλ' οὐκ ἄπλως οὐδὲ εἰκῆ, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μεγίστων ὁμῖν διαλεγόμενοι, καὶ ἀναγκαιοτάτων, ἵνα γενναίως ἐλεγχόμενοι φέρωμεν, ἵνα προθύμως ἐλέγχωμεν τοὺς ἁμαρτάνοντας καὶ διορθῶμεν. Ἀνάγκη δὲ λοιπὸν ἀπολογησασθαι ὑπὲρ τοῦ μήκους, καὶ εἰπεῖν τίνος ἔνεκεν μακρὰ ποιούμεν προοίμια. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ποιούμεν; Πληθεῖ τοσοῦτῃ διαλεγόμεθα, ἀνθρώποις γυναιξας ἔχουσιν, οἰκίας προσηκόντων, ἐν ἐργασίᾳ καθημερινῇ ζῶσιν, ἐν βιωτικαῖς πράγμασι. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἔστι τὸ δυσχερὲς, ὅτι διηνεκῶς εἰσι τισὶ σχολημένοι, ἀλλ' ὅτι καὶ ἅπαξ τῆς ἐβδομάδος αὐτοῦ; ἐνταῦθα λαμβάνομεν. Βουλόμενοι τοίνυν εὐσύντοπα κατασκευάζειν αὐτοῖς τὰ λεγόμενα, δεῖ τῶν προοιμίων σαφεστέρην ποιῆσαι τὴν διδασκαλίαν σπουδάζομεν. Ὁ μὲν γὰρ μηδὲν ἔργον ἔχων, ἀλλ' ἀεὶ ταῖς Γραφαῖς προσηλωμένος, οὐ δέεται προοιμίων, οὐ δέεται κατασκευῆς, ἀλλ' ἀκούσας εὐθέως τοῦ λέγοντος, δέχεται τῶν λεγομένων τὴν διάνοιαν· ἀνθρώπος δὲ τὸν μὲν πλείω χρόνον πράγμασι βιωτικαῖς προσδεδμεμένος, ὀλίγον δὲ καὶ βραχὺ ἐνταῦθα παρογενόμενος, ἂν μὴ προοίμιον ἀκούσῃ καὶ κατασκευῆς πλείονος, καὶ πανταχόθεν ἴση προδοποιηθέντα αὐτῷ τὸν λόγον, οὐδὲν κερδάνας ἀπέργεται. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον ἡμῖν ἔστιν αἰτιον τοῦ μήκους τῶν προοιμίων, ἀλλὰ καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου. Τῶν γὰρ πολλῶν τούτων οἱ μὲν παραγίνονται, οἱ δὲ οὐ παραγίνονται πολλάκις. Ἀνάγκη τοίνυν τοὺς μὲν παραγενομένους ἐπαινεῖσαι, τοὺς δὲ μὴ παραγενομένους μέμψασθαι, ἵνα ἑκαίνοι μὲν ταῖς ἑταίροις σπουδαιότεροι γέωνται, οὗτοι δὲ διὰ τῶν ἐγκλημάτων τὴν βραθυμίαν ἀποθῶνται. Ἔστι καὶ ἕτερα χρεῖα προοιμίων ὁμῖν. Ὑποθέσει; ἀπτόμεθα μακροτέρας πολλάκις, ἦν οὐ δυνατόν ἐν ἡμέρᾳ μίθ πρὸς τέλος ἀγαγεῖν, ἀλλὰ καὶ δευτέρας καὶ τρίτης καὶ τετάρτης ἡμῖν ἔστιν ὅτι ἐξηγήσεως εἰς τὴν αὐτὴν ἐδέησε πραγματείας. Ἀνάγκη τοίνυν καὶ ταύτῃ τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τὰ τέλη τῆς προτέρας διδασκαλίας ἀναλαβεῖν, ἵν' οὕτως κηροσθῆν τῇ ἀρχῇ τὸ τέλος, σαφεστέρην ποιῆ τοῖς παροῦσι τὴν ἐξηγήσιν, καὶ μὴ τῆς ἀκολουθίας ἀπηρητημένους ὁ λόγος ἀφανέστερος ἢ τοῖς ἀκροαταῖς. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι χωρὶς προοιμίων εἰσαγόμενος λόγος οὐδενὶ γινώριμος ἔσται, ἰδοὺ χωρὶς προοιμίων αὐτὸν εἰσάγω νῦν πείρας ἔνεκεν. *Ἐμβλέψας δὲ αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς εἶπε, Σὺ εἰ Σίμων υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθῆσῃ Κηψᾶς, ὃ ἔρμηνεύεται Πέτρος.* Ὁρᾶτε, μὴ συνίετε τὸ λεχθέν; μὴ ἴστε τὴν ἀκολουθίαν, τίνος ἔνεκεν εἰρηται; ἐπειδὴ χωρὶς προοιμίου αὐτὸ εἰσάγαγον, ταῦτον ποιήσας, ὥσπερ ἂν εἰ τις ἀνθρώπων πάντοθεν περιβαλὼν εἰς τὸ θέατρον εἰσαγάγει. Φίερε οὖν, αὐτὸν λοιπὸν ἐκκα-

λόγωμεν, τὸ προομιον ἀποδόντες αὐτῷ. Περὶ Παύλου δὲ ὁ λόγος ἦν πρῶτον ἡμῖν ἐνταῦθα, ὅτι περὶ τῶν ὀνομάτων διελεγόμεθα, καὶ ἐζητοῦμεν, διὰ τί ποτὲ μὲν Σαῦλος, μετὰ δὲ ταῦτα Παῦλος ἐκλήθη. Ἐντεῦθεν ἐξέβημεν εἰς παλαιὰν ἱστορίαν, καὶ τοὺς ἔχοντας ἑπωνυμίας ἐζητήσαμεν ἅπαντας. Εἶτα ἐκείθεν καὶ Σίμωνος ἐμνήσθημεν, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ φωνῆς λεγούσης πρὸς αὐτόν, *Σὺ εἶ [121] Σίμων υἱὸς Ἰωνᾶ, σὺ κληθήσῃ Κηφᾶς, ὃ ἐρμηνεύεται Πέτρος*. Εἶδες πῶς τὸ πρὸ μικροῦ δόξαν ἀπορίας γέμειν, γνωριμώτερον ἐγένετο νῦν; Ὅσπερ γὰρ σῶμα κεφαλῆς, καὶ ρίζης δένδρου, καὶ ποταμῆς δαίται πηγῆς, οὕτω καὶ προομιῶν λόγος. Ἐπει οὖν ἐστήσαμεν ἡμᾶς ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ, καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐδείξαμεν, ἀφ' ὧμιθα λοιπὸν αὐτοῦ τῆς ἱστορίας τοῦ προομιῶν. *Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*.

Καὶ μὴν ἐν ταῖς Ἐπιστολαῖς Παῦλος καλεῖται· τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτοῦ τὴν προσηγορίαν μετέβαλε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον; Καθὰπερ δεσπότης οἰκέτην πριάμενος, εἶτα βουλόμενος· αὐτὸν διδάξαι τὴν δεσποτείαν, μετατίθεισιν αὐτοῦ τὸ ὄνομα· οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐποίησε τότε. Καὶ γὰρ ἐξ αἰχμαλωσίας τὸν Παῦλον ἔλαβε, καὶ προζήτησεν ἢ τῇ δεσποτείᾳ ταύτῃ προσελθῶν. Διὰ τοῦτο αὐτῷ μετέβαλε τὴν προσηγορίαν, ἵνα μάθῃ κἀντεῦθεν τὴν δεσποτείαν ἐκεῖνος. Ὅτι γὰρ ὀνομάτων θέσις· δεσποτείας ἐστὶ σύμβολον, μάλιστα μὲν καὶ ἐξ ὧν ποιοῦμεν δῆλον· γνωριμώτερον δὲ ἔστα· ἐξ ὧν ἐπὶ τοῦ Ἀδάμ ἐποίησεν ὁ Θεός. Βουλόμενος γὰρ αὐτὸν διδάξαι, ὅτι πάντων ἐστὶν ἄρχων καὶ δεσπότης, ἦγγαγε πρὸς αὐτὸν πάντα τὰ θηρία, Ἰδεῖν τί καλέσει αὐτὰ, δεικνύς ὅτι τῶν ὀνομάτων ἡ θέσις τὴν δεσποτείαν κυροῖ. Εἰ δὲ βούλοισθε καὶ ἐπ' ἀνθρώπων ἰδεῖν τοῦτο γινόμενον, καὶ μαθεῖν, ὅτι ἔθος πολλάκις τοῖς ἀπὸ αἰχμαλωσίας λαμβάνουσι δούλους μετατιθεῖν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀκούσατε τί ἐποίησεν ὁ τῶν Βαβυλωνίων βασιλεὺς. Λαβῶν γὰρ οὗτος· ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τὸν Ἀνανίαν καὶ Ἀζαρίαν καὶ Μισαήλ, οὐκ ἀφῆκεν ἐπὶ τῶν προτέρων ὀνομάτων, ἀλλὰ Σεδράκ, Μισάκ, Ἀβδεναγῶ αὐτοὺς ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ τίνας ἔνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτὸν μετωνόμαζεν, ἀλλ' ἀνέμεινε χρόνον γενέσθαι πολύν; Ὅτι εὐθέως εἰ αὐτὸν μετωνόμας μεταστάντα, οὐκ ἂν ἐγένετο φανερά ἡ μεταβολὴ τοῦ Παύλου, καὶ ἡ πρὸς τὴν πίστιν μεταστάσις. Ἄλλ' ὅπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν συμβαίνει, ὅταν φυγόντες εὐθέως ἀμείβωσιν αὐτῶν τὰ ὀνόματα, ἀφανεῖς γίνονται, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Παύλου γέγονεν ἂν· εἰ εὐθέως ἀφείλετο τοὺς Ἰουδαίους καὶ πρὸς ἡμᾶς ἔλθων μετωνομάσθη, οὐδεὶς ἂν ἔγνω ὅτι ὁ διώκτης αὐτός ἐστιν ὁ εὐαγγελιστής. Τὸ δὲ σπουδαζόμενον τοῦτο ἦν, μαθεῖν ὅτι ὁ διώκτης αὐτός ἐστι, καὶ ἀπόστολος γέγονε. Τοῦτο γὰρ ἦν ὃ συνέχευε τοὺς Ἰουδαίους, ὅτι τὸν διδάσκαλον τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἰσάμενον, ἤβρισκον κατ' αὐτῶν ὄντα. Ἴνα οὖν μὴ ἡ τοῦ ὀνόματος ἀθρόα μεταβολὴ ἀποκρύψῃ τὴν μεταβολὴν τῆς προαιρέσεως, ἀφίησιν αὐτὸν μέχρι πολλοῦ τὴν προτέραν ἔχειν προσηγορίαν· ἴν', ὅταν μάθωσι πάντες, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ διώξας τὴν Ἐκκλησίαν ἐμπροσθεν, τότε λοιπὸν γνωρίμου γενομένου πᾶσι, μεταβῇ καὶ τὴν προσηγορίαν. Καὶ ὅτι τοῦτο αἴτιον, ἀκούσον αὐτοῦ λέγοντος· *Ἠλθον εἰς τὰ κλίματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας· ἤμην δὲ ἀγροῦόμενος τῷ προσώπῳ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Παλαιστίνῃ, φησὶν*. Εἰ δὲ ταῖς ἐν Παλαιστίνῃ ἤγνωστο ἔνθα διέτριβε, πολλῶ μάλλον ταῖς ἀλλοχού

καίμεναις. Ἡμῶν δὲ ἀγροῦόμενος τῷ προσώπῳ, φησὶν, οὐχὶ τῷ ὀνόματι. Διὰ τί Ἀγροῦόμενος τῷ προσώπῳ; Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ ἰδεῖν αὐτὸν ἐτόλμα τῶν πιστῶν, ἤνικα ἡμῖν ἐπολέμει· τοσοῦτου φόβου, τοσαύτης ἔγχετο μανίας. Διὸ πάντες ἀπεπήδων, πάντας ἔφευγον, εἰ ποὺ παραγενόμενον εἶδον, [122] καὶ οὐδὲ ἀντιδέξασθαι ἐτόλμασιν· οὕτως ἦν ἐκτεθριωμένος κατὰ τῶν πιστῶν· μόνον δὲ ἀκούοντας ἦσαν, ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίστιν ἣν ποτε ἐπόρθει. Ἐπει οὖν τῷ μὲν προσώπῳ αὐτὸν ἠγνόουν, μόνον δὲ ἀκούοντας ἦσαν, εἰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ μετεβλήθη εὐθέως, οὐκ ἂν οὐδὲ οἱ ἀκούοντας ἔγνωσαν, ὅτι ὁ διώκων τὴν πίστιν, οὗτος εὐαγγελίζεται. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πρότερον αὐτοῦ ὄνομα ἦδασαν, ὅτι Σαῦλος ἐλέγετο, εἰ μεταβλήθεις εὐθέως Παῦλος ἐκλήθη, εἶτα ἀπήγγελλαν τινες αὐτοῖς, ὅτι Παῦλος εὐαγγελίζεται, ὁ διώκων τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ ἂν ἔγνωσαν ὅτι οὗτος ἐκεῖνος ἦν, διὰ τὸ μὴ Παῦλον αὐτὸν καλεῖσθαι, ἀλλὰ Σαῦλον. Διὰ τοῦτο ἀφῆκεν αὐτὸν μέχρι πολλοῦ τὴν προτέραν ἔχειν προσηγορίαν, ἵνα πᾶσι γνωρίμος γένηται τοῖς πιστοῖς, καὶ τοῖς ἀπόρρωθεν οὔσι καὶ οὐκ ἔωρακόσιν αὐτόν.

δ'. Τίνος μὲν οὖν ἔνεκεν οὐκ εὐθέως μετεβλήθη αὐτοῦ τὸ ὄνομα, ἱκανῶς ἀποδείκνυται. Ἀνάγκη λοιπὸν ἐπ' αὐτὴν ἔλθειν τοῦ λόγου τὴν ἀρχὴν. *Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Ἔτι· Ἔτι; Τί γὰρ ἐποίησε πρὸ τούτου, ὅτι λέγει, Ἔτι; Τὸ γὰρ, Ἔτι, περὶ ἀνθρώπου πολλὰ κακὰ παποηκότες ἐμπροσθεν λέγεται. Τί οὖν ἐποίησε; Τί γὰρ οὐκ ἐποίησεν, εἰπέ μοι, κακόν; Αἰμάτων ἐνέπληξας τὰ Ἱεροσόλυμα τοὺς πιστούς ἀναιρῶν, τὴν Ἐκκλησίαν ἐπόρθει, τοὺς ἀποστόλους ἐδίωκε, τὸν Στέφανον ἐσφαξεν, οὐκ ἀνδρῶν, οὐ γυναικῶν ἐφείδετο. Ἀκούσον γοῦν τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ λέγοντος· *Σαῦλος δὲ ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἰκους ἐσκορευόμενος, σύρων τε ἀνδρας καὶ γυναίκας*. Οὐδὲ γὰρ ἤρκει αὐτῷ ἡ ἀγορά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς οἰκίας ἐπαπήδα· *Κατὰ τοὺς οἰκους γὰρ ἐσκορευόμενος, φησὶ*. Καὶ οὐκ εἶπεν, ἀγων, οὐδὲ, ἔλκων ἀνδρας καὶ γυναίκας, ἀλλὰ, *Σύρων ἀνδρας καὶ γυναίκας*· καθὰπερ περὶ θηρίου διαλεγόμενος, *Σύρων ἀνδρας καὶ γυναίκας*· καὶ οὐκ ἀνδρας μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναίκας. Οὐδὲ τὴν φύσιν ἤδειτο, οὐδὲ τὸ γένος ἤλπει, οὐδὲ πρὸς τὴν ἀσθένειαν ἀπεκλάτο. Ζῆλῳ γὰρ, οὐχὶ θυμῷ ταῦτα ἐποίησε. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν Ἰουδαῖοι τὰ αὐτὰ ποιοῦντες, ἄξιοι κατηγορίας· οὗτος δὲ τὰ αὐτὰ ποιῶν, ἄξιος συγγνώμης. Καὶ γὰρ ἀπ' αὐτῶν ὧν ἐποιοῦν δῆλοι ἦσαν, ὅτι ἐκεῖνοι μὲν τιμῆς ἔνεκεν καὶ δόξης τῆς παρὰ τῶν πολλῶν ταῦτα ἐπραττον· οὗτος δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ τῷ Θεῷ ζηλῶν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἐπίγνωσιν· διὰ τοῦτο ἐκεῖνος τὰς μὲν γυναίκας ἤρπασεν, τοὺς δὲ ἀνδράσιν ἐπολέμουν, ἐπειδὴ εἰς ἐκεῖνους ἔωρων τὴν ἑαυτῶν περιελθούσαν τιμὴν· οὗτος δὲ, ὅτε ζηλοτυπῶν, πρὸς ἅπαντας ἴστατο. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἔνοησας ὁ Λουκᾶς, καὶ ὄρων αὐτὸν οὕτω κορευόμενον, ἔλεγε· *Σαῦλος δὲ ἐστὶ ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόρου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου*. Οὐκ ἐκόρεσεν αὐτὸν ὁ φόβος Στεφάνου, οὐκ ἐνέπλησεν αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν ἡ δίωξις τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ περιζιτέρω προΐει, καὶ οὐδαμῶς ἴστατο τῆς μανίας· *Ζῆλος γὰρ ἦν*. Ἄλλ' ἐπ' ἀνεβλῶν ἔρρι· ἀπὸ τῆς σφαγῆς Στεφάνου, ἐδίωκε τοὺς ἀποστόλους· καὶ ταῦτον ἐποίησε, ὡςπερ ἂν εἰ λύκος ἄγριος ἐπιπηδήσας πόμψην προβάτων, καὶ ἄρνητον ἀρπάσας ἐκείθεν, καὶ τῷ οἰκίῳ σπαράξας στόματι,

erat, quando de nominibus disserabamus, quærebamusque cur aliquando Saulus, postea vero Paulus vocatus fuerit. Inde vero digressi surgus ad veterem historiam, omnesque qui cognomina habuerant examinamus. Deinde Simonem commemoravimus, necnon Christum ipsi dicentem, *Tu es Simon filius Jona, tu vocaberis Cephas, quod est interpretatum Petrus*. Viden' quo pacto id quod difficultate plenum videbatur, nunc notius evaserit? Quemadmodum enim corpus capite, arbor radice, et flumen fonte indiget, sic et oratio proœnio. Itaque cum vos in viæ initium constituerimus, et consequentiam ostenderitimus, jam historiæ proœmium tangamus.

Cur Paulo nomen sit mutatum. Cur non statim post conversionem mutatum et nomen fuerit. — Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini (Act. 9. 1). In Epistolis Paulus vocatur: cur ergo illi nomen mutavit Spiritus sanctus? Quemadmodum herus, empto servo, ut illi herilem potestatem indicet, ejus nomen mutat: ita et Spiritus sanctus tunc fecit. Ex captivitate namque Paulum accepit, et nuper ille erat tali dominio subjectus. Ideo ejus nomen mutavit, ut inde ille dominium ediceret. Nominum quippe impositio domini est argumentum: quod palam est ex iis quæ quotidie geruntur, manifestius autem erit ex iis, quæ in Adamo fecit Deus. Cum vellet enim illum docere, quod ipse esset omnium princeps et dominus, adduxit ad eum omnia animalia, *Ut videret quid vocaret ea (Gen. 2. 19)*; ostendens nominum impositionem dominium confirmare. Quod si velitis ita quoque apud homines factum fuisse conspicere, discereque, in more olim plerumque fuisse, ut servis in captivitate abductis nomina mutarentur, audite quid fecerit rex Babyloniorum. Nam cum accepisset ex captivitate Ananiam, Azariam et Misælem, non reliquit eis priora nomina, sed vocavit eos, Sedrac, Misac et Abdenago (*Daniel. 1. 6. 7*). Verum quænam causa fuit cur non statim Sauli nomen mutaret, sed post multum temporis? Quia si statim post Pauli conversionem ipsius nomen mutasset, conversio Pauli ad fidem non fuisset manifesta. Verum quod in famulis usu venire solet, qui si statim post fugam nomina mutant, occulti manent, id ipsum in Paulo contigisset; si mox, ut relictis Judæis ad nos venit, nomen mutavisset, nemo scivisset eum qui persequator erat, esse evangelistam, et apostolum factum esse. Illud enim Judæos cohibebat, quod quem doctorem penes se habuerant, tunc adversarium experirentur. Ne itaque subita nominis mutatio propositi mutationem obtegeret, multo illum tempore cum priori nomine reliquit: ut postquam omnes didicissent eum ipsum esse, qui Ecclesiam antea persequabatur, tunc re omnibus comperta, nomen mutaretur. Et quod ipsa vera sit causa, audi ipsum dicentem: *Veni in partes Syriæ et Ciliciæ: eramque ignotus facie Ecclesiis Judææ, quæ in Palæstina sunt (Gal. 1. 21)*. Quod si Ecclesiis Palæstinæ, ubi degebat, ignotus erat, multo magis aliis. *Eram, inquit, ignotus facie, at non nomine. Quare ignotus erat facie? Nemo enim*

ex fidelibus vel respicere ipsum audebat, cum nos oppugnaret: tanta cæde, tanto furore plenus erat. Quamobrem omnes resiliabant, omnes fugiebant sicubi adventantem viderent, neque ipsum vel respicere audebant: ita nempe efferatus contra fideles erat: id unum audiebant, cum qui olim ipsos persequabatur, nunc prædicare fidem, quam olim devastabat. Quoniam igitur de facie ipsum non noverant, sed ex auditu tantum, si nomen statim mutasset, ne il quidem, qui audierant, cognovissent eum, qui fidem persequabatur, nunc evangelium prædicare. Quoniam enim prius noverant ipsum vocari Saulum, si statim mutato nomine Paulus dictus fuisset, deinde vero quidam ipsis renuntiasset, Paulum qui persequabatur Ecclesiam, jam evangelium prædicare, ignorassent an idem ipse esset, quia ille non Paulus, sed Saulus vocabatur. Ideo illum multo tempore cum priori nomine reliquit, ut omnibus cæset fidelibus notus, etiam iis, qui procul erant, et non ipsam viderant.

4. Cur ergo non statim ejus nomen mutatum sit, jam satis demonstratum est. Operæ pretium jam fuerit ut initium sermonis repetamus. *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini (Act. 9. 1)*. Quid sibi vult illud, *adhuc*? Quid antea fecit, ut dicat, *adhuc*? Nam illud, *adhuc*, de homine dicitur, qui antea multa mala fecerit. Quid ergo fecit? Imo quid, quæso, non mali fecit? Sanguine replevit Jerosolyma, fideles interfecit, Ecclesiam devastabat, apostolos persequabatur, Stephanum occidit; non viria, non mulieribus parcebat. Audi discipulum: *Saulus autem devastabat Ecclesiam, in domos ingrediens, trahens viros et mulieres (Act. 8. 3)*. Non illi forum satis erat, sed in domos insiliebat: *In domos ingrediens*, ait. Neque dixit, ducens, vel evellens viros ac mulieres; sed, *Trahens viros ac mulieres*: ac si de fera loqueretur: *Trahens viros ac mulieres*; non viros solum, sed etiam mulieres. Neque naturam reverebatur, neque sexus miscebatur, neque ob infirmitatem frangebatur. Zelo namque, non furore motus, hoc agebat. Ideo Judæi hoc ipsum facientes, criminatione digni; hic contra id agens, venia dignus est. Etenim illos palam erat honoris et inanis apud vulgus gloriæ causa illud agere; hic vero secus, sed zelo erga Deum permotus, etsi non secundum scientiam. Quamobrem illi, relictis mulieribus, viros impugnabant, quia in illos gloriam suam transisse videbant: hic autem, utpote zelo stimulante, universos adoriebatur. Hæc secum omnia reputans Lucas, vidensque illum nondum esse satiatum, dicebat: *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini*. Non satiavit eum cædes Stephani, non ejus explevit animum persecutio Ecclesiæ; sed ulterius procedebat: neque furandi finem faciebat: zelus quippe erat. Sed nuper reversus a cæde Stephani, apostolos persequabatur; id ipsumque faciebat, ac si quis lupus sæviens in ovile ingressus, rapto agno, oreque discerpto, ex hoc rapto ferocior evaderet. Ita et Paulus apostolorum chorum invasit, indeque rapuit agnum Christi Stephanum, coque die-

corpore, hac cæde ferocior evasit. Propterea dicit, *adhuc*. Quamvis cujus animam non explevisset cædes hujusmodi? quem non placasset mansuetudo ejus, qui occidebatur; verbaque ejus, qui lapidibus obrutus pro lapidantibus sic precabatur: *Domine*, inquit, *ne statuas illis hoc peccatum* (Act. 7. 59)? Ideo persecutor factus est evangelista. Nam statim post cædem hic conversus est, illius vocem audivit Deus. Etenim dignus erat Stephanus qui audiretur tum propter futuram Pauli virtutem, tum propter propriam confessionem: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum*. Audiant qui inimicos habent, qui injuria affliguntur. Etsi enim sexcenta gravia patiaris, nondum lapidatus es, quemadmodum Stephanus. Et vide quid factum sit. Obstruebatur fons unicus Stephani, et aperiebatur alius, ex quo innumera manabant flumina. Postquam enim siluit os Stephani, mox sonuit tuba Pauli. Sic numquam Deus derelinquit usque in finem ad se currentes, sed dona præbet majora, quam ab inimicis auferantur. Non enim illi talem ab exercitu ejecerunt militem, qualem in ejus locum induxit Christus. *Saulus autem adhuc*. Aliud quiddam significat illud, *adhuc*: videlicet, illum adhuc furem, adhuc ferocientem, adhuc vi furoris commotum, adhuc cæde ferventem attraxit Christus. Non enim expectavit donec cessaret argritudo, exstingueretur morbus, mansuetiorque fieret ille sic efferatus, et sic illum attraheret: verum in ipsa furoris vi ipsum cepit, ut ostenderet potentiam suam, quod in medio furore, sætuante animo, persecutorem vicerit et subegerit. Etenim medicum tunc admiramur, quando febrim invalescentem et ferventem in summo fervore exstinguere et penitus sedare potest: quod et in Paulo factum est. In ipsa quippe flammæ vehementia vox Domini, cœu ros superne manans, ipsum morbo penitus liberavit. *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini*, dimisit multitudinem, et deinde in principes impetum fecit. Quemadmodum enim is, qui arborem vult excindere, dimissis ramis, radicem secat: sic et ille discipulos adortus est, quod radicem prædicationis resecare cuperet.

Martyres palmites ex Christo cœu radice pullulantes. Conversionis Pauli modus. — Verum non erant discipuli radix prædicationis, sed discipulorum Dominus. Quamobrem dicebat ille: *Ego sum vitis, vos palmites* (Joan. 15. 5). Illa vero radix inexpugnabilis est. Idcirco quanto plures ressecabant palmites, tanto plures et majores iterum pullulabant. Exsectus itaque est Stephanus, et pullulavit Paulus, ac quotquot per Paulum croiderunt. *Factum est autem*, inquit, *cum appropinquaret Damasco, subito circumfulsit eum lux de cælo: et cadens in terram, audivit vocem dicentem sibi: Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 3. 4)? Quare non vox prius allata est, sed lux prius circumfulsit eum? Ut quiete vocem audiret. Quoniam enim is qui animo furoreque plenus aliquam rem perficere conatur, clamoribus innumeri vocent, non se convertit, totus operi intentus: ne idipsum in Paulo accideret, neve ille gestarum rerum furore ebrius vocem non adver-

teret, aut non audiret, animo ejus toto ad devastandum intento: excæcatis ante per lucem oculis, sedatoque animo; extincta omni mentis perturbatione, factaque ingenti animi tranquillitate, vocem emisit, ut dejecta omni arrogancia, sobria mente dictis attenderet. *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? Verba non tam arguentis, quam sese purgantis sunt. *Quid me persequeris?* In quo aut parvo aut magno accusare me potes? In quo a me lapsus fuisti? an quod mortuos vestros suscitaverim? an quod leprosos mundaverim? quod demones fugaverim? Sed ideo adorare me, non persequi oportuit. Ut vero discas illud, *Quid me persequeris?* sese purgantis potius esse: audi quomodo Pater ejus eisdem verbis Judæos alloquitur, *Quemadmodum enim hic dicit, Saule, Saule, quid me persequeris?* sic et ille Judæis dicebat: *Popule meus, quid feci tibi; aut in quo contristavi te* (Mich. 6. 3)? *Saule, Saule, quid me persequeris?* Ecce supinus jaces, ecce sine catena alligatus es. Quemadmodum igitur si hevus ærvum sæpe transfugam, multaque operatum mala, comprehensum et victum sic alloquitur, *Quid vis tibi faciam?* ecco jam ad manus venisti: ita et Christus Paulum correptum prostratumque, trementem videns ac formidantem, nihilque lacere valentem, sic alloquitur: *Saule, Saule, quid me persequeris?* Quorsum ille furor evadet? quorsum insania? quorsum zelus intempestivus? quorsum vincula et circuitiones? quorsum æfferatus ille animus? Jam immobilis eris, eumque quem persequeris, ne videre quidem poteris: et qui festinus undique circumcursabas, nunc ducente opus habes. Ideo namque nunc dicit ei, *Quid me persequeris?* ut disceret etiam præcedenti tempore ipso concedente omnia facta esse; neque illa infirmitatis fuisse, neque hæc, quæ jam fierent, crudelitatis esse; sed illa clementiæ, hæc providentiæ. Quid igitur Paulus, *Quis es, Domine* (Act. 9. 5)? Novit dominium ex concessione illa, virtutem ex cæcitate præsentis: demum potentiam constituetur. *Quis es, Domine?* Vidistin' gratum animum? vidistin' mentem libertate plenam? vidistin' conscientiam sinceram? Non reluctatus est, non contendit: sed statim Dominum agnovit. Non quem: admodum Judæi, cum viderent mortuos suscitatos, cæcos visum recipientes, leprosos mundatos, nedum ad tantarum rerum opificem accurrerent, seductorem etiam illum vocabant, omneque insidiarum genus apparabant: non sic utique Paulus, sed statim conversus est. Quid igitur Christus? *Ego sum Jesus, quem tu persequeris* (Ibid.). Cur non dixit, *Ego sum Jesus*, qui resurrexi, ego sum Jesus, qui in dextera Dei sedeo, sed, *Ego sum Jesus, quem tu persequeris?* Ut ejus mentem percelleret, ut ejus animam compungeret. Audi itaque Paulum post multum temporis, post innumera præclare gesta, hoc lamentantem: *Ego enim*, inquit, *sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quia persequutus sum Ecclesiam* (1. Cor. 15. 9). Si vero post sexcenta præclare gesta, post tantum elapsus tempus, hoc lugebat, quanta verisimile est ipsum esse passum illo tempore,

θρασύτερος ὅπῃ τῆς ἀρπαγῆς ἐγένετο. Οὕτω καὶ Σαῦλος ἐπεπῆδησε τῷ χορῷ τῶν ἀποστόλων, [123] ἤρπασεν ἐκείθεν τὸ ἄρνιον τοῦ Χριστοῦ, τὸν Στέφανον διεσπάρραξεν, ἐγένετο λοιπὸν ὑπὸ τῆς σφαγῆς ταύτης θρασύτερος. Διὰ τοῦτο φησιν, Ἔτι. Καίτοι εἶνα οὐκ ἂν ἐνέπλησεν ὁ φόνος ἐκεῖνος; εἶνα οὐκ ἂν κατήδεσεν ἡ ἐπιείκεια τοῦ σφαττομένου, τὰ ῥήματα ἄπερ λιθαζόμενος ὑπὲρ τῶν λιθαζόντων ἤρχετο, Κύριε, λέγων, μὴ στήσῃς αὐτοῦς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην; Διὰ τοῦτο ὁ δίκαιος εὐαγγελιστὴς γέγονεν. Εὐθέως γὰρ μετὰ τὸν φόνον οὗτος μετεβάλλετο, ἐκείνου τῆς φωνῆς ἤκουσεν ὁ Θεός. Καὶ γὰρ ἄξιός ἦν ἀκούσθαι Στέφανος καὶ διὰ τὴν ἀρετὴν Παύλου τὴν ἐσομένην, καὶ διὰ οἰκείαν ὁμολογίαν, Κύριε, μὴ στήσῃς αὐτοῦς τὴν ἁμαρτίαν ταύτην. Ἀκούετωσαν ὅσοι ἐχθροὺς ἔχουσιν, ὅσοι πλεονεκτοῦνται. Κἂν γὰρ μυρία πάθος θεινὰ, οὐδέπω ἐλιθάσθης, καθάπερ ὁ Στέφανος. Καὶ ὅρα τί γίνεται. Ἐνεφράττετο μία πηγὴ ἡ τοῦ Στεφάνου, καὶ ἠνοήγατο ἑτέρα μυρίου ἀρείσια ποταμοὺς. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσίγησε τὸ στόμα Στεφάνου, ἤχησεν εὐθέως ἡ ἀόλιγγος τοῦ Παύλου. Οὕτως οὐδέποτε ὁ Θεός εἰς τέλος ἔγκαταλιμπάνει τοὺς αὐτῷ προστρέχοντας, ἀλλὰ μελίζονα ὧν ἀποστεροῦσιν οἱ ἐχθροὶ δίδωσιν αὐτοῖς τὰ δῶρα. Οὐ γὰρ τοιοῦτον ἐξέβαλον ἀπὸ τῆς φάλαγγος στρατιωτῆν ἐκεῖνοι, οἷον ἀντεισηγαγὸν ὁ Χριστός. Σαῦλος δὲ ἔτι. Καὶ ἄλλο τι δηλοῖ τὸ, Ἔτι, τοῦτο· οἷον, ὅτι ἔτι μαινόμενον, ἔτι ἀγριαίνοντα, ἔτι ἐν ἀκμῇ τοῦ θυμοῦ ὄντα, ἔτι τῷ φόνῳ ζέοντα ἐπεσπάσατο ὁ Χριστός. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμεινε λῆξαι τὸ νόσημα, καὶ σθεσθῆναι τὸ πάθος, καὶ πρᾶκτερον γενέσθαι τὸν ἔργιον, καὶ οὕτως εἰλκυσε· ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς μανίας αὐτὸν ἐχειρώσατο, ἵνα δελξὴ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν, ὅτι ἐν μέσῃ τῇ βαχχεῖα τότε ἐκείνῃ ζέοντος ἔτι τοῦ θυμοῦ κρατεῖ καὶ περιγίνεται τοῦ διώκτου. Καὶ γὰρ ἱατρὸν τότε θαυμάζομεν μάλιστα, ὅταν δυνηθῇ τὸν πυρετὸν αἰρόμενον καὶ τὴν φλόγα τοῦ νοσηματος οὕσαν ἐν ἄραρ σφοδρότητι καταστέσαι καὶ πινυελῶς ἀφανίσαι· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Παύλου γέγονεν. Ἐν ἀκμῇ γὰρ αὐτὸν ὄντα τῆς φλογὸς, ὡσπερ τις θρόσος ἄνωθεν κατενεχθεῖσα, ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου τοῦ νοσηματος ἀπήλαξε παντελῶς. Σαῦλος δὲ ἔτι ἐμπνέων ἀπειλῆς καὶ φόβου εἰς τοὺς μαθητὰς τοῦ Κυρίου, ἀφῆκε τὸ πλῆθος, καὶ τοὺς ἄρχουσι λοιπὸν ἐπαπῆδα. Ὡσπερ γὰρ ὁ δένδρον βουλόμενος ἐκτεμεῖν, τοὺς κλάδους ἀφείλε, κάτωθεν ἐκκόπτει τὴν ῥίζαν, οὕτω δὴ καὶ οὕτως ἐπὶ τοὺς μαθητὰς ἤλθε, τὴν ῥίζαν τοῦ κηρύγματος βουλόμενος ἀνελεῖν.

Ἄλλα οὐκ ἦσαν ῥίζαι τοῦ κηρύγματος οἱ μαθηταί, ἀλλ' ὁ τῶν μαθητῶν Δεσπότης. Διὰ τοῦτο καὶ ἐλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀμπελος, ὑμεῖς τὰ κλήματα. Ἐκεῖνη δὲ ἀκαταγώνιστος ἡ ῥίζα. Διὰ τοῦτο ὅσα κλειονα ἐξέτεμνον κλήματα, τοσοῦτ' καὶ κλειονα καὶ μελίζονα πάλιν ἐβλάστειαν. Ἐξετεμήθη γοῦν Στέφανος, καὶ ἀνεβλάστησεν Παῦλος καὶ οἱ διὰ Παύλου πιστεύσαντες. Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἐν τῷ ἐγγίσειν αὐτὸν τῇ Δαμασκῷ, ἐξαίφνης περιήστραψεν αὐτὸν φῶς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κεινὸν ἐπὶ τῆς γῆς ἤκουσε φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ, Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Τίνος ἐνεκεν οὐχὶ πρῶτον ἡ φωνὴ ἠνέχθη, ἀλλὰ πρότερον φῶς αὐτὸν περιήστραψεν; Ἴνα μὲθ' ἡσυχίας ἀκούσῃ τῆς φωνῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ πρὸς τι πρᾶγμα τεταμένους καὶ θυμοῦ πλήρης ὧν, κἂν μυριοὶ καλῶσιν, οὐκ ἐπιστρέφεται, ὅλος τῆς

προκειμένης ὑποθέσεως ὧν· ἵνα μὴ καὶ ἐπὶ Παύλου τοῦτο γένηται, καὶ μεθῶν τῇ μανίᾳ τῶν [124] γεγενημένων παραπέμψῃται τὴν φωνὴν, ἡ μὴδὲ ἀκούσῃ τὴν ἀρχὴν, τὴν διάνοιαν ἄπασαν πρὸς τὴν λεηλασίαν ἐκεῖνην ἔχων, πρότερον διὰ τοῦ φωτὸς πηρώσας αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τὸν θυμὸν καταστελλας, καὶ σβέσας ἅπαντα τῆς ψυχῆς τὸν θόρυβον, καὶ πολλὴν ἐν τῇ διανοίᾳ γυλῆνην ποιήσας, οὕτω τὴν φωνὴν ἀφῆκεν, ἵνα κατενεχθείσης τῆς ἀλαζονείας αὐφρονι τῷ λογισμῷ προσέχη τοῖς λεγομένοις λοιπόν. Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Οὐ τοσοῦτον ἐγκαλοῦντός ἐστιν, ὅσον ἀπολογουμένου. Τί με διώκεις; Τί μικρὸν ἢ μέγα ἐγκαλεῖν ἔχων ἐμοί; τί παρ' ἐμοῦ ἠδικημένος; ὅτι τοὺς νεκροὺς ὁμῶν ἀνέστησα; ὅτι τοὺς λεπροὺς ἐκάθηρα; ὅτι τοὺς δαίμονας ὠπηλάσα; Ἄλλὰ διὰ ταῦτα προσκυνεῖσθαί με, οὐχὶ διώκεσθαί με δεῖ. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι τὸ, Τί με διώκεις; ἀπολογουμένου μᾶλλον ἐστιν, ἀκουσον πῶς καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους τοῦτ' ἐχρησάτο τῷ ῥήματι. Ὡσπερ γὰρ οὗτος λέγει, Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; οὕτω κακεῖνος πρὸς τοὺς Ἰουδαίους φησὶ· Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, ἢ τί ἐλύπησά σε; Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Ἰδοὺ κείσαι πρηγῆς, ἰδοὺ δέδασαι χωρὶς ἀλύσεως. Ὡσπερ οὖν ὅταν δεσπότης οἰκίτην πολλὰ περιφουέοντα καὶ μυρία ἐργαζόμενον θεινὰ λαβὼν ὑπὸ χεῖρας, καὶ δῆσας λέγει πρὸς αὐτὸν δεδεμένον, Τί σοι βούλει ποιήσω νῦν; ἰδοὺ γέγονας ὑποχείριος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν Παῦλον λαβὼν, ῥίψας κρηνῆ, καὶ ὀρῶν τρέμοντα καὶ δεδοικότα καὶ οὐδὲν ἐργάζεσθαι δυνάμενον, φησὶ· Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις; Πού οὖν ὁ θυμὸς ἐκεῖνος οἰχεται; ποῦ δὲ ἡ μανία; ποῦ δὲ ὁ ζῆλος ὁ ἀκαιρος; ποῦ τὰ δεσμά καὶ αἱ περιδρομαί; ποῦ δὲ ἡ ἀγριότης ἐκείνη; Ἀκίνητος μὲν ἔσθ' νῦν, καὶ οὐδὲ ἰδεῖν τὸν διωκόμενον δύνασαι· καὶ ὁ σπευδῶν καὶ πανταχοῦ περιτρέχων, χειραγωγῷ χρεῖαν ἔχεις νῦν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ νῦν φησὶν αὐτῷ, Τί με διώκεις; ἵνα μάθῃ ὅτι καὶ ἐν τῷ πρὸς τοῦτο χρόνῳ ἐκὼν αὐτῷ συνεχώρει· ὅτι οὔτε ἐκεῖνα ἀσθενείας ἦν, οὔτε ταῦτα ὀμότητος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα φιλανθρωπίας, καὶ ταῦτα κηδεμονίας. Τί οὖν ὁ Παῦλος, Τίς εἶ, Κύριε; Ἐπέγγυον τὴν δεσποτιαν ἀπὸ τῆς συγχωρησεως, ὁμολογεῖ λοιπὸν τὴν ἐξουσίαν. Τίς εἶ, Κύριε; Εἶδες ψυχὴν εὐγνώμονα; εἶδες δίκαιον ἐλευθερίας γέμουσαν; εἶδες συνεδὸς ἀδέκαστον; Οὐκ ἀντέτεινεν, οὐκ ἐφιλονείκησεν, ἀλλ' ἔγκω τὸν Δεσπότην εὐθέως. Οὐ καθάπερ Ἰουδαῖοι νεκροὺς ὀρῶντες ἀνισταμένους, πηροὺς ἀναθλίποντας, λεπροὺς καθαιρομένους, οὐ μόνον οὐ προσέτρεχον τῷ ταῦτα ποιῶντι, ἀλλὰ καὶ πλάνον αὐτὸν ἐκάλουν, καὶ πάντα τρόπον ἐπιβουλής ἐκίνουν· ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως, ἀλλ' εὐθέως μετετίθετο. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὁ ἀναστάς, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ἐν δεξιῇ τοῦ Θεοῦ καθήμενος, ἀλλ', Ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις; Ἴνα πλήξῃ αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, ἵνα κατανώξῃ αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Ἀκουσον γοῦν Παύλου μετὰ πολλοὺς τοὺς χρόνους καὶ μυρία κατορθώματα τοῦτο βρηγούντος· Ἐγὼ γὰρ εἰμι, φησὶν, ὁ ἐλάχιστος [123] πάντων τῶν ἀποστόλων, ὃς οὐκ εἰμι ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν. Εἰ δὲ μετὰ μυρία κατορθώματα καὶ τοσοῦτους χρόνους τοῦτο ἐπένηθι, τί εἰκὸς ἦν

αὐτὸν παθεῖν κατὰ τὸν καιρὸν ἐκαίνον, κατόρθωμα μὲν οὐδέποτε οὐδὲν ἔχοντά, τὴν δὲ θλίψιν λαυτῶ συνειδόντα, καὶ τῆς φωνῆς ἐκαίνης ἀκούοντα;

ζ'. Ἄλλ' ἐπιφύονται ἡμῖν ἐνταῦθα· ὑμεῖς δὲ μὴ ἀποκάμηται, κἄν ἄσπερα καταλάβοι· ὑπὲρ γὰρ τοῦ Παύλου πᾶς ἡμῖν ὁ λόγος, Παύλου τοῦ τρεστίαν νύκτα καὶ ἡμέραν τοὺς μαθητὰς διδάσκοντος. Ἐπιφύονται τοίνυν τινὲς ἐνταῦθα, καὶ λέγουσι· Καὶ εἰ μέγα, ὅτι Παῦλος προσῆλθε; καὶ γὰρ μονονουχί ὡσπερ σχοῖνον περιβαλὼν αὐτοῦ τῷ τραχήλῳ ὁ Θεὸς τὴν φωνὴν ἐκαίνην, οὕτως αὐτὸν εἰλασε πρὸς αὐτόν. Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας. Καὶ γὰρ καὶ πρὸς Ἑλληνας κωινὸς ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος, καὶ πρὸς Ἰουδαίους, οὗ τῆς οικίας ἀπιστίας προκαλύμμα νομίζουσιν εἶναι τὸ τοῦ δικαίου κατηγορεῖν, οὐκ εἰδότες ὅτι δικλῆν ἁμαρτάνουσιν ἁμαρτίαν, τὴν τε οικίαν οὐκ ἀποτιθέμενοι κλάνην, καὶ τὸν ἄγιον τοῦ Θεοῦ τοιαύταις αἰτίας ὑποβάλλειν ἐπακροῦντες. Ἄλλ' ἡμεῖς ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν ἀπολογία τῆ τοῦ Θεοῦ ἄρατι ποιησόμεθα. Τίς οὖν ἐστιν ἡ κατηγορία; Ἀνάγκη, φησὶν, αὐτὸν ἐπισκάσατο ὁ Θεός. Ποίῃ ἀνάγκῃ, ἄνθρωπε; Ἐκέλευσεν αὐτὸν ἄνωθεν. Ὅπως πιστεύεις, ὅτι ἐκέλευσεν αὐτὸν ἄνωθεν; Οὐκοῦν καὶ σὲ καλεῖ τήμερον δι' ἐκαίνης τῆς φωνῆς, ἀλλ' οὐχ ὑπακούεις. Ὅρῳς ὅτι οὐχὶ ἀνάγκη ἦν τὸ πρῶγμα; Εἰ γὰρ ἀνάγκη ἦν, καὶ σὲ δεῖ ὑπακούειν· εἰ δὲ σὺ οὐχ ὑπακούεις, εὐθὺς ἦν ἐκαίνης ἐκ προαιρέσεως ὑπήκουσε. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι πολὺ μὲν εἰς τὴν Παύλου σωτηρίαν ἡ κλῆσις, καθάπερ καὶ εἰς τὴν τῶν ἄλλων ἀπάντων ἀνθρώπων, εὐ μὴν ἔρημον αὐτὸν ἀφήκεν εἶναι τῶν οικίων καταρθωμάτων καὶ τῶν διὰ τὴν βουλήσιν ἐκαίνων, οὐδὲ ἀλυμήνατο αὐτοῦ τὸ αὐταξούσιον, ἀλλ' ἐκὼν προσῆλθεν οὗτος καὶ ἐξ οικίας εὐγνωμοσύνης, ἐξ ἑτέρου παραδείγματος τοῦτο ποιῆσω φανερόν. Ἦκουσαν εἰ Ἰουδαῖοι φωνῆς ἄνωθεν φερμένης, οὐχὶ τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλὰ τοῦ Πατρὸς, περὶ τοῦ Χριστοῦ λεγούσης περὶ τῶν Ἰορδανίων βεῖθρα, Ὁυτός ἐστιν ὁ Ἰός μου ὁ ἀγαπητός, καὶ λέγουσιν ἐκαίνοι Ὁυτός ἐστιν ὁ κλάνος. Εἶδες φανερόν πολεμον; εἶδες δὴλην μάχην; εἶδες ὅτι πανταχοῦ εὐγνωμοσύνης χρεια, καὶ ψυχῆς ἀδεκάστου, καὶ μὴ προκατειλημμένης πάθει; Ἰδοὺ καὶ ἐκαὶ φωνῆ, ἐνταῦθα φωνῆ· ἀλλ' ὁ μὲν ἐπαίθετο, οἱ δὲ ἀνέλεγον. Καὶ οὐχὶ φωνῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περιστερᾶς. Ἐπαυθὴ γὰρ ἐδάπτειζε μὲν Ἰωάννης, ἐδαπτιζέτο δὲ ὁ Χριστός, ἵνα μὴ τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι προσέχοντες, τὸν βαπτίζοντα μείζονα τοῦ βαπτιζομένου εἶναι νομίσωσιν, ἦλθεν ἡ φωνὴ τοῦτον ἀπ' ἐκαίνου διαιρούσα. Καὶ ἐπαυθὴ ἄθλητον ἦν περὶ τίνος ἔλεγεν ἡ φωνὴ ὅσπερ ἔλεγε, ἔλεγε καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἶδει περιστερᾶς, τὴν φωνὴν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἔλασεν τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλ' ὅμως καὶ διὰ φωνῆς αὐτὸν ἐκήρυξε, καὶ διὰ τοῦ Ἰνεύματος ἔδειξε, καὶ μετὰ τοῦτο καὶ Ἰωάννης ἔβόα, ἵτι οὐκ εἰμι κωινός αὐτοῦ· ἴδουσι τὸν ἰμάντα τοῦ ὑποδήματος· καὶ μυρία ἔτερα καὶ διὰ ῥημάτων, καὶ διὰ πραγμάτων μαρτύρια ἐγένετο, καὶ πρὸς ἀπαντα ἀπετυφλώθησαν· μέλλον δὲ πάντα [126] μὲν συνῶρωμαι, οὐδενὶ δὲ τῶν λεγομένων, οὐδὲ τῶν πραττομένων ἐκείθοντο, τῇ μανίᾳ τῆς παρὰ τῶν πολλῶν ἔλξης προκατειλημμένοι τὴν διάνοιαν. Ὅσπερ οὖν καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς φησιν, ὅτι πολλοὶ τῶν Ἰουδαίων ἐπίστανται εἰς αὐτόν, διὰ δὲ τοὺς ἄρχοντας οὐκ ὠμολό-

γουν, ἵνα μὴ ἀποσυνάγωγοι γίνωνται. Καὶ αἰὶός ἐστι ὁ Χριστὸς ἔλεγε, Πῶς ὄνασθε πιστεύετε, δόξαν παρὰ ἀλλήλων λαμβάνοντες, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ τοῦ μόνου Θεοῦ οὐ ζητοῦντες; Ἄλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως, ἀλλὰ μῆτε μόνος ἀκούσας φωνῆς αὐτοῦ τοῦ διακομένου, εὐθέως προσέδραμεν, εὐθέως ὑπήκουσε, καὶ πολλὴν ἐπακίβησε τὴν μεταβολήν. Εἰ δὲ μὴ ἀπεκίβησε τῷ μήκει τῶν εἰρημάτων, ἔτι εἰς ἔγγυταρον παράδειγμα ἄγω τὸν λόγον. Καὶ γὰρ καὶ τοῦ Ἰησοῦ ἤκουσαν, καὶ οὕτως ἤκουσαν ὡς Παῦλος ἤκουσε, καὶ ἐν καιρῷ τοιαύτῳ ἤκουσαν, ὡς Παῦλος ἤκουσε, καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπίστευσαν. Καθάπερ γὰρ Παῦλος ὅτε ἐκαίνετο, ὅτε ἠγγέλθη, ὅτε ἐπολιμήν τοὺς μαθητὰς, ἤκουσε τῆς φωνῆς, αὐτοῦ καὶ Ἰουδαῖοι. Ποῦ, καὶ πότε; Ἐξῆλθον ἐν τῇ νυκτὶ μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων εἰς τὴν σὺλληφιν αὐτοῦ· ἐνόμιζον γὰρ ἀνθρώπων φιλῶν ἐπιτίθεσθαι. Βουλόμενος τοίνυν αὐτοὺς διδάξαι τὴν δύναμιν τὴν αὐτοῦ, καὶ ὅτι Θεὸς ἐστὶ, καὶ πρὸς κέντρα λακτιζοῦσι, λέγει αὐτοῖς. Τίνα ζητεῖτε; Ἐμπροσθεν αὐτοῦ καὶ πηλοσιν εἰστήκεισαν, καὶ οὐκ ἔδρων αὐτόν· ἀλλ' αὐτὸς ὁ ζητούμενος· αὐτοὺς ἐχειραγωγῶ πρὸς τὴν εὐρασίαν τὴν αὐτοῦ, ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὐκ ἔλασεν ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται, ὅτι, εἰ μὴ ἔβούλετο συγχωρησάι, οὐκ ἂν περιεγίνοντο. Πῶς γὰρ, οὐ μὴδὲ εὐρασίαν αὐτὸν δυνθάνεται; Τί λέγω, εὐρασίαν αὐτὸν μὴ δυνθάνεται; Ἄλλ' οὕτε ἔδειν αὐτὸν παρόντα ἰσχυροῦσαν· οὐ μόνον δὲ παρόντα οὐκ ἰσχυροῦσαν ἔδειν, ἀλλὰ καὶ ἔρωτῶντι· ἀποκρινόμενοι, οὐδὲ οὕτως ἤδεσαν ὅσως ποτὲ ἦν ὁ παρών· οὕτω μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης ἀπετυφλώσαν αὐτὸν τοὺς ὀρθαλοῦς. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτι οὐκ ἔβλεπον τὸν ζητούμενον ὡς αὐτῶν· ὡσπερ οὗτος ἐν τῷ καιρῷ τῆς μανίας ἀπετυφλώθη, κακίνοι ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς μανίας ἀπετυφλώθησαν. Καὶ γὰρ ἐκαίνος, ὅτε ἐπορεύετο δεῖσαι τοὺς μαθητὰς, καὶ οὕτω, ὅτε ἐξῆλθον δεῖσαι τὸν Χριστόν, ταῦτ' ἔπαθον. Καὶ ἐκαὶ δεσμά, καὶ ἐνταῦθα δεσμά· καὶ ἐκαὶ θλίψις, καὶ ἐνταῦθα θλίψις· καὶ ἐκαὶ πῆρωσις, καὶ ἐνταῦθα πῆρωσις· καὶ ἐκαὶ φωνῆ, καὶ ἐνταῦθα φωνῆ· καὶ ὁμοία τῆς τοῦ Χριστοῦ δυνάμεως ἡ ἐνδείξις, ὁμοία τὰ φάρμακα, ἀλλ' οὐχ ὁμοία ἡ διόρθωσις· οἱ γὰρ κάμνοντες πολλὴν εἶχον διαφοράν. Τί γὰρ ἀναισθητότερον, τί δὲ ἀγνωμονέστερον ἐκαίνων; Ἐπασον ὅπισω, καὶ πάλιν ἀνέστησαν, καὶ πάλιν ἐπέθανο. Ἄρα τῶν λίθων οὐκ ἦσαν ἀναισθητότερον; Καὶ ἵνα μάθωσιν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ εἰπὼν αὐτοῖς, Τίνα ζητεῖτε; καὶ βίβας ὀπίσω αὐτοὺς, λέγει αὐτοῖς πάλιν, [127] ὅτι ἀνέστησαν, Τίνα ζητεῖτε; καὶ λέγουσιν, Ἰησοῦν· λέγει αὐτοῖς, Εἶπον ὑμῖν, ὅτι ἐγὼ εἰμι· μονονουχί λέγων. Μάθετε εἰτι καὶ ὁ πρὸς τοῦτο εἰπὼν, Τίνα ζητεῖτε; καὶ βίβας ὑμῶς, ἐγὼ εἰμι. Ἄλλ' οὐδὲν κλάνον ἐκ τούτου ἐγένετο, ἀλλ' ἔμειναν ἐπὶ τῆς αὐτῶν παρώσεως. Ταῦτ' οὖν ἀπαντα ἐκ παραλλήλου συγκρίνων, μάνθανε ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἐξ ἀνάγκης προσῆλθε Παῦλος, ἀλλ' ἀπὸ ψυχῆς εὐγνώμονος καὶ ἀδεκάστου συνειδόν-

ζ'. Εἰ δὲ καρτερεῖτε καὶ ὑπομένετε, ἕτερον ἔγγυταρον τούτου λέγω πάλιν, ἀναντιρρήτων ἔχον ἀπόδειξιν τοῦ μὴ κατ' ἀνάγκην τὸν Παῦλον προσεληλυθέναι τῷ

^a Placet conjectura Sarvilli : περὶ τὰ Ἰορδάνια βεῖθρα. Ε.Β.

cum nullum opus bonum penes se haberet, et illatae persecutionis sibi conscius esset, dum illam vocem audiret?

5. *Probatum Paulum libere accessisse, non necessitate.* — Verum insurgunt contra nos quidam: vos autem ne defatigemini, appetente licet vespera: nam pro Paulo loquimur, pro Paulo, qui per triennium nocte dieque discipulos docuit. Insurgunt itaque jam adversum nos aliqui, et dicunt: Ecquid mirum si Paulus accesserit? cum Deus vocem illam quasi faciem ad collam ejus injecerit, et sic illum ad se traxerit. Animum diligenter adhibete. Etenim hæc argumentatio nobis communis est cum gentilibus et cum Judæis, qui incredulitatis suæ tegumentum id esse putant, si virum justum incensent, ignari se dupliciter peccare, et quod errorem suum non deponant, et quod sanctum Dei ejusmodi criminationibus impetant. Verum nos Dei gratia fulti, ejus defensionem suscipiemus. Quæ igitur accusatio est? VI, inquam, illum attraxit Deus. Quæ vi, mi homo? Superne vocavit eum. Credis omnino quod eam superne vocaverit? Atqui te quoque hodie vocat per illam vocem, et tu non obsequeris. Viden' non fuisse illud necessitatis? Nam si necessitatis fuisset, opus erat ut et tu obedires. Quod si tu non obedias, palam est eum ex voluntate obedivisse. Et ut discatis vocationem multum ad Pauli salutem contulisse, quemadmodum et ad aliorum omnium hominum, nec tamen illum bonis operibus, et laudibus, quæ merito voluntatis acquiruntur, vacuum reliquisse, neque liberum ejus arbitrium labefactasse, sed libentem eum proprio bonæ voluntatis motu accessisse: alio exemplo id planum faciam. Audierunt Judæi vocem superne loquentem, non Filii, sed Patris de Christo loquentis ad Jordanis fluentia, *Hic est Filius meus dilectus*; at illi dicunt, *Hic est seductor ille* (Math. 3. 17. et 27. 63). Viden' manifestum bellum? viden' apertam pugnam? viden' ubique grato et benevolo animo esse opus, animaque sincera, neque affectu præoccupata? Ecce et illic vox, et hic vox: sed ille obtemperabat, hi repugnabant. Neque tantum vox auditur, sed Spiritus in columbæ specie videtur. Cum enim Joannes baptizaret, Christus vero baptizaretur, ne humanam figuram spectantes, baptizantem baptizato præstantiorem existimarent, venit vox quæ hunc ab illo distingueret. Et quia incertum esse videbatur de quonam vox illa loqueretur, venit Spiritus sanctus in specie columbæ, qui vocem in caput Christi duceret. Attamen et per vocem prædicavit, et per Spiritum ostendit, Joannesque postea clamabat, *Non sum dignus, qui corrigiam solvam calceamenti ejus* (Luc. 3. 16): multa quoque alia tam verborum, quam operum testimonia accesserunt, et ad omnia in cæcitate manserunt; imo viderunt omnia, sed neque dictis neque factis credidere, præjudicatæ vulgi opinionis insaniam ipsorum mentem occupante. Quod etiam evangelista dicit: multos nempe Judæorum in illum credidisse; sed metu principum ipsum confiteri non ausos esse, ne a synagoga ejicerentur (Joan. 12. 42). Ipse vero Christus dicebat: *Quomodo potestis cre-*

dere, qui gloriam ab invicem accipitis, et gloriam, quæ a solo Deo est, non queritis (Joan. 5. 44)? Verum non ita Paulus; sed una solum audita voce ejus, quem ille persequabatur, statim accurrit, statim obedivit, et magnam præ se tulit conversionem. Quod si dictorum prolixitate non defatigemini, ad aliud propinquius exemplum propero. Etenim et Filium audierunt, atque ita audierunt, ut Paulus audierat, et simili audierunt tempore, atque Paulus, neque tamen sic crediderunt. Nam sicut Paulus cum fureret, cum ferocior esset, cum discipulos impugnaret, vocem audivit, ita et Judæi. Ubinam, et quando? Egressi sunt noctu cum facibus et lampadibus ad comprehendendum illum; putabant enim se merum hominem adorari. Cum igitur eos suam vellet docere virtutem, neque Deum esse, ipsoque contra stimulum calcitrare, dicit illis, *Quem queritis* (Joan. 18. 4)? Coram eo et proxime stabant, neque illum videbant; verum is ipse, qui querebatur, ipsos manu ducebat, ut se invenirent, ut ediscerent ipsum non invitum ad patientium venire, et, si ipse non concessisset, numquam illos rem perfecturos fuisse. Quomodo enim, cum nec invenire illum possent, imo ne videre quidem præsentem? Non modo autem præsentem videre non poterunt, sed cum sciscitanti responderent, ne sic quidem sciebant, quisnam tunc præsens esset: usque adeo oculos eorum excæcaverat. Imo ne id quidem tantum, sed etiam voce illos supinos prostravit: nam ut dixit, *Quem queritis?* abierunt omnes retrorsum ab hac voce pulsî. Quemadmodum enim vox Paulum dejecit et resupinavit, sic et vox illos omnes prostravit supinos; et quemadmodum ille non videbat eum, quem persequabatur, ita et illi non videbant eum, quem querebant; sicut ille tempore furoris sui excæcatus est, ita et illi tempore furoris sui sunt excæcati. Etenim ille cum iret vincitum discipulos, et hi cum exirent alligatum Christum, eadem passi sunt. Illic vincula, et hic quoque vincula; illic persequutio, hic etiam persequutio, illic cæcitas, hic item cæcitas; illic vox, hic quoque vox: similis utrobique Christi potentia demonstratio, similia remedia: at non similis emendatio; inter ægrotantes enim magnum discrimen. Quid enim stupidius, quid ingratus illis? Ceciderunt retrorsum, et rursus surrexerunt, rursus invaserunt. Annon ipsis lapidibus insensibiliores erant? Ut vero discerent hunc ipsum esse, qui dixerat illis, *Quem queritis?* illosque retrorsum prostraverat: cum surrexissent, iterum dicit illis, *Quem queritis?* Respondent illi, *Jesum*. Tum ille: *Dixi vobis, quia ego sum* (Joan. 18. 6); ac si diceret: *Discite me eum ipsum esse, qui antea dixi vobis, Quem queritis?* vosque prostravi. Verum nihil hoc profuit, sed in cæcitate manserunt. Hæc omnia simul et accurate conferens, disce Paulum non ex necessitate accessisse, sed ex bono animo sinceraque conscientia.

6. *Alio exemplo probatur Paulum libere ad fidem accessisse. Deus non vim infert nolentibus, sed volentes trahit.* — Quod si id feratis patienterque toleretis,

aliud longe opportunius dicam, quo ineluctabiliter demonstratur Paulum non ex-necessitate ad Dominum accessisse. Venit postea Paulus Salaminem Cypri, ibique lavent magum quemdam sibi obsistentem apud proconsulem Sergium. Paulus vero repletus Spiritu sancto dixit illi : *Ō plene omni dolo, et omni veritate, fili diaboli, non decinas pervertare vias Domini rectas (Act. 13. 10) ?* Hæc persecutoris verba sunt. Gloriam Domino referamus, qui ipsum convertit. Antea audiebatis, quod devastaret Ecclesiam, in domos ingrediens, trahensque viros ac mulieres abriperet in carcerem. Videte quanta cum fiducia nunc pro predicatione loquatur : *Non desines, inquit, pervertere vias Domini rectas ? Et nunc ecce manus Domini super te : et eris cæcus, et non videns usque ad tempus.* Idem remedium mago imposuit, quod sibi ipsi visum restitueraat ; sed ille manavit in cæcitate : ut discas non vocationem modo Paulum adduxisse, sed etiam ejus propositum voluntatis. Nam si cæcitas sola id effecisset, in mago etiam id ipsum evenire oportuisset : sed non ita factum est. Verum ille quidem excæcatus est, proconsul autem videns id, quod factum erat, credidit. Alius remedium accepit, et alius visum recuperavit. Videte quantum bonum sit probus animi affectus ; quantum vero malum inobsequentia et cordis durities. Excæcatus est magus : et ille nihil lucratus est, quod inobsequens fuerit ; proconsul vero Christum cognovit. Quod igitur sponte et ex proposito voluntatis accesserit Paulus, id satis jam demonstratum est. Id vero jam volo, vos id probe nosse, Deum nempe non vim inferre nolentibus, sed volentes trahere. Idem namque dicit : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus traxerit eum (Joan. 6. 44).* Qui vero trahit, volentem trahit, humique jacentem ac manum porrigentem. Et ut discatis ipsum nemini vim ferre, et si ipso volente nos nolimus, quæ ad salutem nostram spectant pessum ire ; non quod ejus voluntas infirma sit, sed quod nemini velit necessitatem inferre : hanc rem disquirere necesse est, quoniam multi sæpe in segnitiei suæ obtentum hac futilli utuntur defensione : sæpeque moniti ut illuminationem seu baptismum suscipiant, vitæ institutum in melius commutent, aliaque similia bona opera exsequantur, tunc illi pigri-

tantes et refugientes ita respondent : Si Deus voluerit, persuadebit mihi et convertar. Sæpe non criminor illos, sed admodum approbo, quod ad voluntatem Dei confugiant ; sed volo ut ea, quæ penes ipsos sunt, afferant, et sic dicant, Si Deus voluerit. Nam si te somno ac segnitiei dedens, non cerneris bona edere opera, sed Dei tantum voluntatem objeceris, nihil eorum, quibus opus habes, adipisceris unquam. Nam, ut dicebam, necessitate ac vi neminem unquam adigit Deus : sed vult quidem omnes salvos fieri, nemini vero necessitatem inducit, quemadmodum et Paulus dicit : *Qui vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitivam veritatis venire (1. Tim. 2. 4).* Quomodo igitur non omnes salvi fiunt, si vult omnes salvos fieri ? Quia non omnium voluntas ejus voluntatem sequitur ; ille vero nemini vim inferit. Sic et ad Jerusalem dicit : *Jerusalem, Jerusalem, quoties volui congregare filios tuos, et nolueris (Luc. 13. 34) ?* Quis igitur ? *Ecce relinquatur domus vestra deserta (Is. 5. 35).* Viden' quod etsi Deus velit nos salvos fieri, nos tamen accedere nolimus, in interitum renascamus ? Non enim invitum, non nolentem, ut sæpe repeto, sed libentem et volentem hominem ut salvum faciat Deus paratus est. Homines quidem famulis volentibus nolentibus dominari et imperare volunt, non ad servorum utilitatem, sed ad suam respicientes : Deus vero qui nemine indiget, cum tibi demonstrare velit se nulla rerum nostrarum indigentem, servitatem nostram expetere, sed ad utilitatem solum nostram respicere ; ac non ad usum suum, sed ad emolumentum nostram se omnia facere : nisi sponte ac volentes gratiamque servitutis ipsi reddentes accedamus, invitos ac resilientes nunquam cogit nec vi adigit ; ut ostendat, non se nobis gratiam servitutis, sed nos ipsi gratiam habituros esse dominii. Hæc itaque cum sciamus, Domini clementiam considerantes, dignam ejus benignitate, quantum facultas erit, vitæ institutum exhibeamus, ut et regnum celorum consequamur : quo nos consortes fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, una cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

REPREHENSIO

EBORUM, QUI ABERANT AB ECCLESIA, ET COHORTATIO AD PRÆSENTES, UT CURAM GERANT FRATrum : ET IN PROŒMIUM EPISTOLÆ AD CORINTHIOS, PAULUS VOCATUS (1. Cor. 1. 1), ET DE HUMILITATE.

1. De paucitate auditorum loquitur ; amor propria facit quæ communia. Tabernacula peccatorum domus privata. — Cum ad vestram paucitatem oculos meos converto, et collectis in singulis gregem nostrum minorem fieri cerno, mœreo simul et gaudeo : gaudeo quidem propter vos, qui adestis : mœreo vero propter illos, qui absunt. Nam vos quidem laudibus digni estis, quod nec ipsa paucitas negligentiores vos reddiderit : illi vero criminibus sunt obnoxii, quos neque studium vestrum ad majorem animi promptu-

dinem excitavit. Propterea beatos vos prædico, et æmulatione dignos censeo, quod nihil vobis illorum nocuerit negligentia : miseros autem illos prædico, et lacrymis prosequor, quod nihil eos studium vestrum potuerit adjuvare. Non enim prophetam audierant dicentem : *Elegi abjectus esse in domo Dei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum (Psal. 83. 11).* Non dixit, Elegi habitare in domo Dei mei, neque versari, neque ingredi : sed, *Elegi abjectus esse.* Licet inter ultimos numerer, boni consulo, hac re conten-

Κυρία. Ἦλθεν εἰς τὴν Σαλαμίνα τῆς Κύπρου μετὰ ταῦτα ὁ Παῦλος, καὶ αὖρον ἐκαὶ μάγον τινὰ ἀντιστάμενον τῷ ὑπάτῳ Σαργίῳ. Ὁ δὲ Παῦλος κληθεὶς Πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς αὐτὸν, Ὁ κλήρης παντός θόλου καὶ πάσης ραδιουργίας, οὐκ ἀποθήκη διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; Ταῦτα ὁ βιάσθη. Δοξάσωμεν τοῖνον τὸν μεταβαλλόντα αὐτόν. Πρὸ τοῦτου ἠκούετε ὅτι ἐλυμαίνετο τὴν Ἐκκλησίαν, κατὰ τοὺς οἴκους εἰσπορευόμενος, σὺρανον τοὺς ἄνδρας καὶ γυναῖκας, παραδίδου εἰς φυλακὴν. Ὅρατε πῶς παρήσθαιζαται νῦν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος. Ὁ ἀποθήκη διαστρέφων, φησὶ, τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας; Καὶ νῦν ἴδοθ' χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔσθ' ἐν τῷ ἔργῳ σου ἕως καιροῦ. Τὸ φάρμακον τὸ ποίησαν αὐτὸν ἀναθλάσαι, τοῦτο ἐπέθηκε καὶ τῷ μάγῳ, ἀλλ' ἔμεινε ἐπὶ τῆς παρουσίας ἐκείνου· ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἡ κλήσις μόνον προσήγαγε τὸν Παῦλον, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτοῦ ἐκείνου προαιρέσις. Εἰ γὰρ ἡ κλήσις μόνη τοῦτο ἐποίησεν, ἔχρησεν καὶ ἐπὶ τοῦ μάγου τὸ αὐτὸ γενέσθαι· ἀλλ' οὐκ ἐγένετο. Ἄλλ' ἐκείνος μὲν ἐπηροῦτο, ὁ δὲ ἀνθύπατος ἴδεν τὸ γαγενόμενον ἐπιστάσαντα. Ἄλλος ἰδίξαστο τὸ φάρμακον, καὶ ἄλλος ἀνέθλαψεν. Εἶδετε πόσον ἐστὶν ἐγνωμοσύνη διανοίας, πόσον ἐστὶν ἀπειθεία καὶ σκληροκαρδία. Ἐγένετο πηρὸς ὁ μάγος· κἀκεῖνος μὲν οὐδὲν ἀπάντατο, ἀπειθῆς γὰρ ἦν, ἔγνω δὲ τὸν Χριστὸν ἀνθύπατος. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἐκὼν καὶ ἐκ προαιρέσεως προσήλθεν ὁ Παῦλος, ἰκανῶς ἀποδίδεικται. Βούλομαι δὲ τοῦτον ὑμᾶς ἀκριθῶς εἰδέναι τὸν λόγον, ὅτι μὴ βουλομένους οὐ βιάζεται ὁ Θεός, ἀλλὰ βουλομένους ἔλκει. Διὰ τοῦτο γὰρ φησιν· Ὁδοὶς ἐρχεται πρὸς με, ἢν μὴ ὁ Πατήρ μου ἐκλύσῃ αὐτόν. Ὁ δὲ ἔλκειν, τὸν βουλομένον ἔλκει, τὸν κἀτω καίμενον καὶ χεῖρα ὀρέγοντα. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι οὐδένα βιάζεται, ἀλλ' ἐάν αὐτὸς θέλῃ, ἡμεῖς δὲ μὴ θέλωμεν, ἀπειθαίμαται τὰ τῆς σωτηρίας ἡμῶν, οὐκ ἐπειθὲ ἀσθενῶς αὐτοῦ τὸ βούλημα, ἀλλ' ἐπειθὲ ἀναγκάσαι οὐδένα θέλει, ἀναγκαῖον τοῦτον ἐξετάσαι τὸν λόγον, ἐπειθὲ πολλοὶ πολλὰκις προφάσαι βραθυμίας, τούτῳ κέχρηται τῷ προσχῆματι τῆς ἀπολογίας, καὶ παρακαλούμενοι πολλὰκις ἐπὶ φῶτισμα, ἐπὶ πολιτείας ἀρίστης μεταβαλλήν, ἐφ' ἕτερα τοιαῦτα κατορθώματα, εἴτα καὶ ὡς ἄκουοντες καὶ ἀναδυόμενοι τοῦτο ἀποκρίνονται, ὅτι Ἐάν θέλῃ ὁ Θεός, πείσει με, καὶ μεταθήσομαι. Καὶ οὐκ ἐγκαλῶ μὲν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ σφόδρα

ἀποδέχομαι, ὅτι καταφεύγουσιν ἐπὶ τὴν [128] βουλήν τοῦ Θεοῦ· βούλομαι δὲ καὶ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέρειν, καὶ οὕτω λέγειν, Ἐάν θέλῃ ὁ Θεός. Ἄν γὰρ σαυτὸν ὑπὸν καὶ βραθυμίᾳ παραδοῖς, μὴ ἐγγυερῆς μὲν ταῖς ἀγαθαῖς πράξεσι, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ θέλημα προβάλλῃ μόνον, οὐδέποτε σοι οὐδὲν ἔσται τῶν θεούτων. Ὅσον γὰρ ἔφη, ἀνάγκη καὶ βίβ' οὐδένα προσάγεται ποτε ὁ Θεός· ἀλλὰ θέλει μὲν ἅπαντας σωθῆναι, οὐκ ἀναγκάζει δὲ οὐδένα· καθὼς καὶ Παῦλος φησιν, Ὁ θέλω πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. Πῶς οὖν οὐχ ἅπαντες σώζονται, εἰ θέλει πάντας σωθῆναι; Ἐπειθὲ οὐχ ἀπάντων τὸ θέλημα τῷ θελήματι αὐτοῦ ἔσται, αὐτὸς δὲ οὐδένα βιάζεται. Οὕτω καὶ πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ φησιν· Ἱερουσαλήμ, Ἱερουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησεν ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησας; Τί οὖν; Ἰδοὺ ἀφίσταται ὁ οἶκος ὑμῶν κρημνός. Ὅραξ' ὅτι, κἀν θέλῃ ὁ Θεός σῶσαι, ἡμεῖς δὲ αὐτοὺς μὴ ἐπιθῶμεν, μένομεν ἐπὶ τῆς ἀπωλείας; Οὐ γὰρ ἀκοντα, οὐδὲ μὴ βουλόμενον, ἔπερ λέγω πολλὰκις, ἀλλ' ἐκόντα καὶ προαιρούμενον παρεσκευασται σῶζειν ὁ Θεός τὸν ἀνθρώπον. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ καὶ ἐκόντων καὶ ἀκόντων τῶν οἰκετῶν βούλονται εἶναι καὶ δεσπόζειν· οὐ πρὸς τὸ τῆς οἰκέταις συμφέρον, ἀλλὰ πρὸς τὴν οἰκίαν χρεῖαν ὀρώμενοι αὐτῶν δεσπόζουσιν· ὁ δὲ Θεός ἀνευθεῖς ὢν, καὶ βοθηόμενος σοι δεῖξαι, ὅτι οὐδενὸς τῶν ἡμετέρων δεόμενος, τῆς δουλείας ἡμῶν ἐφίσταται, ἀλλ' εἰς ἕν μόνον σκοπῶν τὸ συμφέρον ἡμῶν, καὶ οὐ τῆς αὐτοῦ χρεῖας ἐνεκεν, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας ἅπαντα πράττει, ἂν μὲν ἐκόντες καὶ βουλόμενοι καὶ χάριν αὐτῷ τῆς δουλείας; εἰδότες προτέλθωμεν· ἀκοντας καὶ ἀποπηδῶντας οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται, αὐτὸ τοῦτο δεικνύς, ὅτι οὐκ αὐτὸς ἡμῶν χάριν τῆς δουλείας, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτῷ χάριν τῆς δεσποτείας ἔχοντες ὀφειλομένους. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, καὶ τὴν τοῦ δεσπότητος φιλοφροσύνην ἐκινῶμεν, ἀξίαν αὐτοῦ τῆς ἀγαθότητος κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν πολιτείαν ἐπιθειάζομεθα, ἵνα καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν· ἥς γένοιντο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἄμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

^a Sic aliquid desiderari videtur, v. g. κύριος.

ΕΠΙΤΙΜΗΣΙΣ

Ἐπὶ τῶν ἀπολειφθέντων, παραινέσις πρὸς τοὺς παρόντας, εἰς τὸ κηδεσθαι τῶν ἀδελφῶν, καὶ εἰς τὸ προοίμιον τῆς πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, ἢ Παῦλος κλητός, καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης.

α'. Ὅταν εἰς τὴν ὀλιγότητα ἀπίω τὴν ὑμετέραν καὶ τὸ ποίμνιον θεάσωμαι καθ' ἐκάστην συναξιν ἐλαττούμενον, καὶ ἀθυμῶ, καὶ χαίρω· χαίρω μὲν δι' ὑμᾶς τοὺς παρόντας, ἀθυμῶ δὲ δι' ἐκείνους τοὺς ἀπόντας. Ἔμεῖς μὲν γὰρ ἐπαίμων ἄξιοι, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ὀλιγοτήτος βραθυμότεροι γενομένοι ἐκείνοι δὲ ὑπεύθυνοι ἐγκλημάτων, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ὑμετέρας [129] σπουδῆς εἰς προθυμίαν διεγερόμενοι. Διὰ τοῦτο ὑμᾶς μὲν μακαρίζω καὶ ἡλωτοὺς εἶναι φημι, ὅτι οὐδὲν ὑμᾶς

παρέδραψεν ἢ ἐκείνων ὀλιγωρία· ἐκείνους δὲ ταλανίζω καὶ θακρῶς, ὅτι οὐδὲν αὐτοὺς ὠφέλησεν ἢ ὑμετέρα σπουδῆ. Οὐκ ἤκουσαν γὰρ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐξελεξάμην πυραυρῆς πεισθῆσαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ, ἢ οἰκεῖν με ἐν σκηνώματι ἀμαρτωλῶν. Οὐκ εἶπεν, Ἐξελεξάμην κατοικεῖν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου, οὐδὲ διατρίβειν, οὐδὲ εἰσεῖναι· ἀλλ', Ἐξελεξάμην παραυρῆσαι. Ἄγαπητόν μοι καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις τεταχῆται· στήργω ἐν τούτῳ, κἀν τῶν προ-

θύρων ἐπιθῆναι καταξυθῶ, φησί· μεγίστην ἤγούμαι θωρεάν, κἄν με τῶν τελευταίων ἀριθμήσῃ τις ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου. Τὸν κοινὸν Δεσπότην ὁ πάθος ἴδιον ποιεῖται· τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη. Ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου. Ὁ φιλῶν οὐχὶ τὸν φιλούμενον μόνον ἐπιθυμεῖ ἰδεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν οἶκον ἐκείνου μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν πυλῶνα· οὐχὶ τὸν πυλῶνα τῆς οἰκίας μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν στενωπὸν καὶ τὸ ἄμφοδον· καὶ κἄν ἰμάτιον, κἄν ὑπόδημα ἴσῃ τοῦ φιλουμένου, αὐτὸν νομίζει παραῖναι τὸν φιλούμενον. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ προφῆται· ἐπιθεῖν τὸν Θεὸν οὐχ ὄρων τὸν ἀσώματον, ὄρων τὸν οἶκον, καὶ διὰ τοῦ οἴκου τὴν ἐκείνου παρουσίαν ἐφαντάζοντο. Ἐξελεξάμην παραδριπέσεισαι ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Θεοῦ μου μᾶλλον, ἢ οἰκίσιν με ἐν σκηνώμασιν ἀμαρτωλῶν. Ἐκαστος τόπος, ἕκαστον χωρίον, πρὸς τὴν σύγκρισιν τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, σκῆνωμα ἀμαρτωλῶν ἔστι, κἄν δικαστήριον εἴη, κἄν βουλευτήριον, κἄν τὴν ἐκάστον οἰκίαν. Κἄν γὰρ εὐχαί γίνονται ἐκεῖ, κἄν ἐκτεθρίαι, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ φιλοκεικίας γίνεσθαι καὶ μάχας καὶ λοιδορίας, καὶ συλλόγους ὑπὲρ βιωτικῶν φροντίδων· ὁ δὲ οἶκος οὗτος τούτων καθαρῶς πάντων· διὰ τοῦτο, ἐκεῖνα μὲν σκῆνωματα ἀμαρτωλῶν, οὗτος δὲ οἶκος τοῦ Θεοῦ· καὶ καθάπερ λιμὴν πνευματῶν καὶ κυμάτων ἀπληλαγμένους πολλὴν τοῖς ὀρμιζομένοις κλοίους παρέχει τὴν ἀσφάλειαν, οὕτω δὴ καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ οἶκος, ὥσπερ ἀπὸ τινος χειμῶνος τῶν ἔξωθεν πραγμάτων τοὺς εἰσιόντας ἐξαρπάζων, μετὰ πολλῆς παρέχει τῆς γαλήνης καὶ τῆς ἀσφαλείας ἐστάσαι, καὶ τῶν θείων ἀποδοθῆαι λογίων. Τοῦτο τὸ χωρίον ὑπόθεσις ἔστιν ἀρετῆς, διδασκαλίον φιλοσοφίας· οὐκ ἂν συνάξει μόνον, ὅτε ἀκρόασις Γραφῶν καὶ διδασκαλία πνευματικῆ, καὶ συνδριον Πατέρων αἰθεσίμων· ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ τῷ λοιπῷ καιρῷ, ἐπιθεῖναι τῶν προθύρων μόνον, καὶ εὐθέως ἀπέθου τὰς φροντίδας τὰς βιωτικὰς. Εἰσελθε τῶν προθύρων εἰσω, καὶ καθάπερ αἶρα τις πνευματικῆ περισταταί σου τὴν ψυχὴν. Αὕτη ἡ ἡσυχία εἰς φρίκην ἄγει, καὶ διδάσκει φιλοσοφεῖν· ἀνίστησι τὸ φρόνημα, καὶ οὐκ ἀφίησι μεμνηθῆναι τῶν παρόντων, μεθίστησι σὲ ἀπὸ γῆς εἰς τὸν οὐρανόν. Εἰ δὲ χωρὶς συνάξεως τοσοῦτον τὸ κέρδος τῆς ἐνταῦθα παρουσίας, ὅταν προφῆται πάντοθεν βοῶσιν, ὅταν ἀπόστολοι εὐαγγελίζωνται, ὅταν ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ εἰστήκη, ὅταν Πατὴρ ἀποδέχηται τὰ γινόμενα, ὅταν [130] Πνεῦμα ἄγιον παρέχη τὴν οικίαν ἀγαλλασίν, πόσης μὲν ὠφελείας ἐμπλησθέντες οἱ παρόντες ἀπέρχονται! οἱ ἀπόντες δὲ πόσῃν ζημίαν ὑπομένουσιν!

Ἐβουλόμην εἰδέναι πῶς διατρέβουσιν οἱ τῆς συνάξεως καταφρονήσαντες, τί κατέσχευ αὐτοὺς, καὶ τῆς ἱερᾶς ταύτης τραπέζης ἀπήγαγε, περὶ τίνων ἡ διάλειξις. Μᾶλλον δὲ οἶδα σαφῶς· ἢ γὰρ περὶ ἀτόπων καὶ καταγελάστων πραγμάτων διαλέγονται, ἢ βιωτικὰς εἰσι προσηλωμένοι φροντίσιν· ἀμφοτέρων δὲ ἡ διατριβὴ συγγνώμης ἀπαστέρηται, καὶ κόλασιν ἔχει τὴν ἐσχάτην. Καὶ περὶ μὲν τῆς προτέρας οὐδὲ λόγου δεῖ, οὔτε ἀποδείξεως· ὅτι δὲ καὶ οἱ τὰ τῆς οἰκίας ἡμῖν προβαλλόμενοι πράγματα, καὶ τὴν ἀφόρητον ἐκείθεν ἀνάγκην λέγοντες, οὐδὲ οὔτοι δύνανται συγγνώμης τυχεῖν, ἀπαξ τῆς ἔδομαδος ἐνταῦθα καλούμενοι, καὶ οὐδὲ τότε ἀνεχόμενοι τὰ πνευματικὰ τῶν γῆινων προτιμῆσαι πραγμάτων, ἀπὸ τῶν εὐαγγελίων δῆλον. Καὶ γὰρ οἱ κληθέντες ἐπὶ τὸν γάμον τὸν πνευ-

ματικῶν, ταύτας προσβάλλοντο τὰς προφάσεις, ὁ μὲν ὅτι ζεύγος ὄνῃσατο, ὁ δὲ ὅτι ἀγρὸν ἐπράσαστο, ὁ δὲ ὅτι νύμφην ἤγάγετο, ἀλλ' ἐκολάσθησαν ὁμοῦ. Ἄναγκαια μὲν αἱ αἰτίαι· ἀλλ' ὅταν ὁ Θεὸς καλῆ, ἀπολογίαν οὐκ ἔχουσι· μετὰ γὰρ τὸν Θεὸν ἡμῖν πάντα ἀναγκαῖα. Μετὰ τὴν ἐκείνου τιμὴν, τότε τὰ ἄλλα ἀπολαύτω σπουδῆς. Τίς γὰρ οἰκίτης, εἰπέ μοι, πρὶν ἢ τὴν δεσποτικὴν πληρώσῃ διακονίαν, τῶν κατὰ τὴν ἴδιαν οἰκίαν ἐπιμαλήσεται ποτε; Πῶς οὖν οὐκ ἀστοπον ἐπ' ἀνθρώπων μὲν, ἐνθα φίλον ἔνομα ἡ δεσποτεία, τοσαύτην τοῖς κυρίοις παρέχει τὴν αἰδῶ καὶ τὴν ὑπακοήν, τὸν δὲ ἀληθῶς Δεσπότην· οὐχ ἡμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄνω θυνάμαων, μηδὲ τῆς αὐτῆς τοῖς ἡμετέροις συνδούλοις ἀξιούῃν θεραπείας; Ἐθεῖς ἦν δυνατὸν ὑμῖν εἰς τὸ συνεῖδῃς αὐτῶν εἰσεληλυθέναι, καὶ τότε εἶδετε ἂν καλῶς, πόσων τραυμάτων ἔγχετον, ὅσας ἀκάνθας εἶχον. Καθάπερ γὰρ γῆ, γεωργικῶν οὐκ ἀπολαύουσα χειρῶν, χερσοῦται καὶ ὄλομανεῖ· οὕτω καὶ ψυχὴ, πνευματικῆς οὐκ ἀπολαύουσα διδασκαλίας, ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐκπέμπει. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῆς τῶν προφητῶν καὶ ἀποστόλων μετέχοντες ἀκρόασις, μόλις κατέχομεν θυμῶν, μόλις χαλινῶμεν ὄργην, μόλις καταστάλλομεν ἐπιθυμίαν, μόλις ἐκβάλλομεν τηλαθῶνα φθόνου, συνεχῆς ἐπιπόδῃς τὰς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ἐπὶφθόντας τοῖς ἡμετέροις πάθεισι, μόλις καταστάλλομεν τὰ ἀναίσχυντα θηρία· ἐκείνοι οἱ μηδέποτε ταύτης ἀπολαύοντες τῆς ἰατρείας, μηδὲ τῆς θείας ὑπακούοντες φιλοσοφίας, ποῖαν σωτηρίας ἐλπίζουσι, εἰπέ μοι; Ἐβουλόμην δύνασθαι δεῖξαι τοῖς ὑμετέροις ὀφθαλμοῖς τὴν ἐκείνων ψυχὴν, καὶ εἶδετε ἂν βυβῶσαν, αὐχμῶσαν, κατακαχυμένην, καὶ τεταπεινωμένην, καὶ ἀπαρῆρσιαστον. Ὡσπερ γὰρ τὰ βαλανεῖων οὐκ ἀπολαύοντα σώματα αὐχμοῦ καὶ βύπου γέμει πολλοῦ· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, διδασκαλίας οὐκ ἀπολαύουσα πνευματικῆς, πολλὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἔχει περιειμένην αὐτῇ· τὴν κηλῆα. Καὶ γὰρ βαλανεῖον ἔστι τὰ ἐνταῦθα πνευματικῶν, τῇ θερμῇ τοῦ Πνεύματος πάντα ἀποσμήχον ῥύπον· μᾶλλον δὲ οὐχὶ ῥύπον ἀποσμήχον μόνον τὸ τοῦ Πνεύματος πῦρ, ἀλλὰ καὶ βαφὴν. Ἐὰν γὰρ ὦσι, φησὶν, αἱ ἀμαρτίαι [131] ὁμῶν ὡς φοινικιοῦν, ὡς χιόνα λευκανῶ· κἄν μετὰ τῆς αὐτῆς, φησὶν, ἀκριβείας τῶν ἀμαρτημάτων ὁ ῥύπος δάκη τῆς ψυχῆς τὴν οὐσίαν, ὡς εἰς ἔξιν βαφῆς ἀκίνητον καταστῆναι, καὶ οὕτως ἐγὼ δύναμαι εἰς τὴν ἐναντίαν αὐτὴν καταστῆσαι ποιότητα· ἀρκεῖ γὰρ νεῦσαι, καὶ πάντα ἀφανίζεται τὰ ἀμαρτήματα.

β'. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ὑμεῖς ἀκούσητε· οὐδὲ γὰρ ὑμεῖς δεῖσθε τῶν φαρμάκων, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν· ἀλλ' ἵνα ἐκείνοι δι' ὑμῶν μάθωσιν. Εἰ δὲ ἐδυνάμην εἰδέναι τοὺς τόπους ἐν οἷς συλλέγονται, οὐκ ἂν ἠνώχλησα τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην· ἀλλ' ἐπειδὴ ἀδυνατῶ μοι ἐνὶ ὄντι τοσοῦτον εἰδέναι δῆμον, ὑμῖν ἐγγειοῶ τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων τὴν θεραπείαν· ἐπιμαλήσαθε τῶν ἀδελφῶν τῶν οικείων, ἀποσπάσαθε, καλέσατε. Οἶδα ὅτι πολλάκις τοῦτο ἐποιήσατε· ἀλλ' οὐδὲν τὸ πολλάκις τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἕως τότε ποιῆσαι, ἕως ἂν πείσητε καὶ ἐλυθήσητε. Οἶδα ὅτι ἠνωχλήσατε, ὅτι φορτικοὶ πολλάκις ἐνομιζήθητε, ὅτι

rus san, et vel intrare vestibulum mihi concedatur, nequit; magis benefici loco duco, si vel in numerum referar postremorum in domo Dei mei. Communem Dominum amor ut proprium sibi vindicat: ea siquidem vis est caritatis. In domo Dei mei. Qui amat, non cum tantum videre desiderat quem amat, sed vel solam ejus domum, sed et vestibulum; neque vestibulum tantum sedium, sed vel angiportum vel vicum, et si vel vestem, vel calceamentum viderit ejus quem amat, ipsam se videre arbitratur quem amat. Sic affecti fuerant propheta: quoniam Deum incorporeum non videbant, domum videbant, et per domum presentem illum coram sibi videbantur. *Eligi abjectus esse in domo Dei mei magis, quam habitare in tabernaculis peccatorum.* Quivis locus, quodvis spatium cum domo Dei comparatum tabernaculum est peccatorum, sive forum dixeris, sive curiam, sive domum singulorum. Licet enim preces illic fiant, licet supplicationes, tamen illic contentiones et pugnas et convicia, conventusque fieri de secularibus curis necesse est: at hic locus ab his omnibus est immunis; propterea peccatorum quidem illa sunt tabernacula, hæc vero domus est Dei: et quemadmodum portas a ventis et fluctibus liber malam navibus in eo stationem eligentibus præbet securitatem, sic nimirum et Dei domus tanquam ab externorum negotiorum tempestate abreptos eos, qui intraverint, in multa tranquillitate collocat et securitate, sacrarumque eloquiorum auditionis participes efficit. Hic locus virtutis est occasio, philosophis schola: non in collecta solum, dum Scripturæ sacræ recitantur, et doctrina spiritualis porrigitur, ac venerandorum patrum sententias adant: sed quovis etiam reliquo tempore, vestibula tantum ingredi, tum tu subito sæculares omnes curas depones. Intra in vestibulum, et tanquam æra quædam spiritualis animam tuam afflabit. Hæc tranquillitas horrorem incutit, et philosophari docet: mentem erigit, neque sinit presentium recordari, a terra in cælum te transfert. Quod si absque collecta tantum questum facis, quod hic verseris, quando undique propheta clamant, quando apostoli evangelium prædicant, quando stat Christus in medio, quando quæ sunt suscipit Pater, quando lætitiæ suam Spiritus sanctus impertit, quanta qui adsunt utilitate cumulati recedunt, quanto damno afficiuntur qui absunt?

Dei cultus omnibus rebus præferendus. — Vellem scire ubinam versentur, qui collectæ interesse neglexerunt, quid eos detinuerit, et ab hac sacra mensa revocarit, de quibus inter se colloquantur. Ino vero jam probe novi; aut enim de absurdis ac ridiculis rebus colloquantur, aut sæcularibus curis affixi sunt: utraque porro ventis digna non est occupatio, et extreme supplicio est obnoxia. Ac de priori quidem neque verba facere opus est, vel demonstrationem afferre: eos vero qui res domesticas nobis objiciunt, et inde se intolerabili urgeri necessitate causantur, ne istos quidem veniam obtinere posse, cum semel in hebdomada hæc vocentur, ac ne tum quidem res spirituales terrenis anteferre dignentur, ex evangeliiis

constat. Nam et illi qui ad spirituales neptias fuerant levitati, ejusmodi excusationes obtendebant, quod his quidem jagum emisset, ille vero prædium sibi comparasset, ille sponsam duxisset (*Luc. 14. 18-20*); sed puniti sunt tamen. Necessaria quidem sunt illa causa; sed cum Deus invitat, nulla excusatione sunt digna; Deo namque nobis sunt omnia necessaria posthabenda. Ubi ejus honori fuerit satisfactum, tum in alia studium impendatur. Quis enim, quæso, balneus, antequam domino debitum expleverit ministerium, domini sui unquam providabit? An non igitur absurdum est inter homines, ubi nudum nomen est dominatus, tantam heris reverentiam exhibere atque obedientiam; verum autem Dominum, non nostrum solum; sed supernarum etiam virtutum, ne eodem quidem, quo conservos nostros, cultu et honore dignari? Atque utinam fieri posset, ut in illorum conscientiam penetraretis, tum vero probe intelligeretis, quot vulnibus scaterent, quot spinas haberent. Ut enim terra, quæ manibus agricolarum exalta non est, deserta sit et sylvescit: hæc secus anima, quæ spirituali doctrina non imbuitur, spinas et tribulos producit. Si enim nos qui quotidie lectione prophetarum fruimur et apostolorum, vix impetum animi cohibemus, vix iram frenamus, vix cupiditatem reprimimus, vix invidiae tabem repellimus, licet assidua carmina ex Scripturis sacris deprompta nostris perturbationibus occinamus, vix impudentes istas belluas cohibemus: illis quibus nunquam ejusmodi est adhibita medicina, neque divini philosophiam audiverunt, quæ salutis, quæso, spes est reliqua? Velle mihi liceret animam illorum oculis vestris subficere, tum illam et sordidam et aequalentem, confusam et abjectam ac pudore suffusam corneretis. Nam quemadmodum quæ balneis non utuntur corpora squalore ac sordibus multis scalent: ita quæ spirituali doctrina exalta non est anima, multis sordibus peccatorum est oborta. Sunt enim balneum quoddam spirituale quæ hic sunt, quod calore Spiritus sordes omnes abstergit; imo vero non sordes tantum Spiritus ignis abstergit, sed etiam colorem. *Si enim fuerint, inquit, peccata vestra sicut phaniceum, sicut nitrum dealbabo (Isai. 1. 18)*; quamvis non minus tenaciter peccatorum sordes animæ naturæ adhæserint, ac si colorem ex tinctura immobilem contraxisset: ita possum ego contrariam in eam qualitatem inducere: sufficit enim solus motus meus, ut omnia peccata deleantur.

2. *De fratribus solliciti esse debent ipsius audiores.* Non rerum exitum, sed animi propositum Deus spectat; *Exemplum viduus orantis.* — Hæc a me non eo fine dicuntur, ut vos audiatis: neque enim vel medicamentis indigetis, ob Dei benignitatem et gratiam; sed ut illi per vos intelligant. Quod si loca scire potuissem, in quibus congregantur, nequaquam molestiam caritati vestræ exhibuissem: sed quoniam fieri nequit, ut ego qui unus sum, tam numerosum populum noverim, vestræ fidei fratrum vestrorum curationem committo: estote de fratribus vestris solliciti, conciliate vobis illos, invitate. Scio vos istud persæpe fecisse.

sed nihil est hoc persuase fecisse, nisi eo usque faciatis, quoad persuaseritis et allexeritis. Scio vos importunos fuisse, scio molestos sæpenumero visos esse, quod non persuaseritis : ideoque negligentiores redditi estis ; sed consoletur vos Paulus, qui dicit, *Caritas omnia sperat, omnia credit, caritas nunquam excidit* (1. Cor. 15. 7). Tu quod tui muneris est exsequere : quamvis curationem ille non admittat, tu apud Deum mercedem habes. Nam in terram quidem si semen jeceris, neque spicas produxerit, vacuis necesse est manibus inde discedas : at in anima non ita fit : sed tu quidem sparge doctrinam, et licet illa dictis tuis resistit, integram nihilominus mercedem habes, nec minorem quam si fuisset persuasa : non enim simpliciter rerum exitum, sed animi propositum eorum qui laborant, attendit Deus, dum præmia solet debere. Vos igitur hortor, ut quod faciunt, qui studiis theatrorum insaniunt, et in equorum certaminibus, hoc vos quoque faciatis. Quid illi porro faciunt? Jam ab ipsa vespera cocunt, et conveniunt inter se, et ad aliorum domos veniunt sub auroram, aliaque loca sibi designant, ut simul congregati majori cum voluptate ad æstivum spectaculum illud ascendant. Quemadmodum illi rei salutis animæ suæ nocte diligentem operam navant, seque mutuo deducunt : ita vos animæ vestræ curam gerite, vosque invicem servate : eamque futura erit collecta, ad ædes perge tui fratris, eamque foris pro vestibulo exspecta, atque egredientem retine : licet ab innumeris necessitatibus urgeatur, ne permittas, neve sinas sæcolare aliquod negotium aggredi, priusquam ad ecclesiam illum adduxeris, et integræ collectæ persuaseris interesse : quamvis contendant, quamvis contradicat, quamvis innumeras excusationes obtendat, ne illi credas, nec acquiescas, sed dicens ac docens fore, ut tum illi cætera magis facilia et expedita reddantur, cum absoluta collecta, postquam particeps precum fuerit, patrumque benedictiones acceperit, deinceps ad illa properarit ; atque his ac pluribus aliis verbis cum ipsum doxeris, ad sacram istam mensam deducito, et duplicem mercedem obtineas, cum ob tuum, tum ob illius adventum. Omnino si tantum studii tantumque diligentie ad illos venandos et alliciendos, qui negligentiores sunt, adhibuerimus, salutem assequemur. Quantumvis enim negligentis sint, et impudentes, et truculenti, assiduitatem propositi vestri reveriti, tandem a negligentia desistant. Neque enim illo iudice qui Deum non noverat, neque homines reverebatur, superiores sunt, quantumvis sint dari ac stupidi : attamen illum crudelem, sævum, ferreum, adamantem illum unius mulieris viduæ constans assiduitas exoravit (Luc. 18. 2-5). Quasnam igitur veniam dignerimus, si, cum malier vidua crudelem iudicem, qui neque Deum timebat, nec homines reverebatur, infligere potuerit, et ad beneficium conferendum impellere, nos fratres nostros multo illo tolerabiliores multoque modestiores allicere non potuerimus, dum ad propria illos commoda exspectanda cohortamur? Hæc sicut dixi, neque dicere cessabo, donec eos sanos vi-

dero, qui egrotant. Singulis diebus illos querere, donec opera vestra illos inveniam. A vobis etiam summeperere contendo, ut eodem cum animi dolore, cum quo hæc a me nunc dicantur, cum eodem labore negligentiores disquiratis. Non enim mihi tantum, sed et vobis Paulus præcepit, ut membrorum vestrorum curam geratis, *Consolamini enim, inquit, invicem in verbis istis, sicut et facitis : et rursus, Edificate alterutrum* (1 Thea. 5. 11). Magna quippe merces eos manet, qui de fratribus sunt solliciti, maximumque supplicium illis imminet, qui salutem illorum minime curant et negligunt.

3. *Auditio aut lectio Scripturæ, sine intellectu, nihil prosunt ; somnifacitio ditorum superiorum.* — Quamobrem valde confido credoque vos ea quæ diximus magna cum animi alacritate præstuturos : quam ob causam hic adhortandi finem faciens, ad Pauli mensam deducere vos conabor. *Paulus vocatus apostolus* (1. Cor. 1. 1). Hæc sæpenumero et a vobis audita, et a nobis sunt lecta ; sed non legere tantum, verum etiam intelligere quæ dicantur oportet : alioqui nullum nobis lucrum ex lectione constabit. Siquidem thesaurus, si superne calcetur, divitias non ostendit ; sed effodiendus est prius, et postquam infra descenderit, omnem deinde quæratum invenies : ita quoque fit in Scripturis ; non sola sufficit lectio ad reconditos bonorum thesauros indicandos, nisi profundum scrutatoris. Si lectio sufficeret, non dixisset eunucho Philippus : *Putasne intelligis quæ legis* (Act. 8. 30)? Si lectio sufficeret, Judæis Christus non dixisset : *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39) : at is qui scrutatur, non superficie tenui subsistit, sed ad profundum ipsum usque descendit. Etenim in ipso exordio multum sensuum pelagus cerno. Atque in sæcularibus quidem epistolis salutationes quoque modo sunt, solum honorem cultumque deferentes : hic vero non ita, sed multa exordium sapientia redundat. Non enim Paulus est qui loquitur, sed qui animam ejus movet Christus. *Paulus vocatus.* Hoc nomen, Paulus, unum quidem est nudumque nomen : sed tantum sensuum thesaurum habet reconditum, quantum experientia comperitis. Nam si recordamini, tres integros dies de solo hoc nomine disseruisse me scitis, dum causas afferrem, ob quas cum Saulus antea vocaretur, Paulus deinde vocatus est, et qua de causa non statim ad fidem conversus hanc appellationem accepit, sed ad multum tempus nomen retinuit, quod illi a principio parentes imposuerant : multamque Dei sapientiam et providentiam ex eo demonstravimus cum erga nos, tum erga sanctos illos exhibitam. Nam si liberis suis homines non temere nomen imponunt, sed vel a patre, vel ab avo, vel a majoribus cæteris nomina mutantur : multo magis Deus servis suis non sine causa, nec sine ratione aliqua appellationes imposuit, sed majori cum iudicio ac sapientia. Siquidem homines in honorem defunctorum, vel ad suam consolationem sæpenumero nominibus mortuorum filios suos appellant, eoque pacto per appellationem liberorum solatium sibi doloris excogitant, quem ex obitu defuncto-

ὡς ἐκείνους· καὶ τοῦτο ὑμᾶς ὀκνηροτέρους ἐποίησαν· ἀλλὰ παραμυθισθεὺς ὑμᾶς ὁ Παῦλος λέγων· Ἡ ἀγάπη πάντα ἐκείζει, πάντα πιστεύει, ἀγάπη οὐδένποτε ἐκπίπτει. Σὺ τὸ σαυτοῦ ποίησον· κἂν ἐκείνος μὴ δέξηται τὴν θεραπείαν, σὺ τὸν μισθὸν ἔχεις παρὰ τῷ Θεῷ. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς γῆς ἂν καταβάλῃς τὰ σκέρματα, καὶ μὴ ἐξάντηγῃ τοὺς ἀστέχους, κινεῖς ἀνάγκη χειρὸν ἀπαλθεῖν· ἐπὶ δὲ τῆς ψυχῆς οὐχ οὕτως· ἀλλὰ σὺ μὲν κατέβαλε τὴν διδασκαλίαν, ἐκείνη δὲ κἂν μὴ πισθῇ τοῖς λεγομένοις, ἀπρητισμένον ἔχεις τὸν μισθόν, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ἂν εἰ ἐκείσθῃ· οὐ γὰρ τῷ τέλει τῶν πραγμάτων ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ τῶν πονούτων προσέχων ὁ Θεός, ὅστω τὰς ἀμοιβὰς ὀρίζεται εἰσθε. Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς, ἕκαστος ποιῶσιν οἱ περὶ τὰ θέατρα μεμνηότες πρὸς τὰς τῶν Ἰσπανῶν ἀμύλλας, τοῦτο καὶ ὑμεῖς ποιήσατε. Τί δὲ ἐκείνοι ποιῶσιν; Ἀπὸ ἐσπέρας ἀλλήλους αὐ συντάσσονται, καὶ εἰς τὰς εἰκίας ἀλλήλων ἀπαντῶσιν ὑπὸ τὴν ἑω, καὶ τόπους ἑτέρους ἑαυτοῖς ἀφορίζουσιν, ἔν' ὁμοῦ συγκροτηθέντες, μετὰ πλείονος ἡδονῆς ἐπὶ τὴν σατανικὴν ἐκείνην ἀνέλθωσι θεάν. Ὅσπερ ἐκείνοι κατὰ τῆς ἑαυτῶν σπουδάζουσι ψυχῆς, καὶ ἀλλήλους συγκατασπῶσιν· ὅστω ὑμεῖς προνοήσατε τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς, καὶ ἀλλήλους συνδιασώσατε, καὶ συνῆξεως μαλλούσης γίνεσθαι, ἐπὶ τὴν οἰκίαν ἀπάντησον τοῦ ἀδελφοῦ, καὶ ἀνάμεινον ἔξω τῶν προθύρων, καὶ ἐξελεύσθε ἀτάσχε· κἂν μυρίαὶ καλῶσιν ἀνάγκαι, μὴ συγχωρήσης, μηδὲ ἐπιτρέψῃς ἄψασθαι τινος τῶν βιωτικῶν, πρὶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀγαγεῖν καὶ πείσαι τῆς συνέξεως μετασχεῖν ἀπάσης· κἂν φιλονεικῇ, κἂν ἀντιλέγῃ, κἂν μυρίας προβάλλῃται προφάσεις, μὴ πισθῆς, μηδὲ ἀνέσχη, ἀλλ' εἰπὼν καὶ διδάξας ὅτι καὶ τὰ ἄλλα αὐτῷ τότε μᾶλλον ἐξευμαρισθήσεται, ἔταν τὴν σύναξιν ἐπιτελέσας, καὶ κοινωρήσας εὐχῶν, καὶ εὐλογιῶν Πατέρων ἀπολαύσας, οὕτω πρὸς ἐκείνα [132] βαδίξει, καὶ τούτους καὶ πλείους τούτων ἑτέρους λόγοις καταθήσας αὐτόν, οὕτως ἄγε πρὸς τὴν εἰρὴν ταύτην ἐράπειαν, ἵνα διεκλύῃ ἕχη τὸν μισθόν, καὶ ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ, καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνου παρουσίας. Πάντως, ἂν τοσαύτη καὶ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ περὶ τῆς ἀγρᾶν τῶν βιβλιομετρῶν χρησώμεθα, πιτευώμεθα τῆς σωτηρίας. Ἐὰν γὰρ μυριάκις ὦσιν ὀλίγωροι καὶ ἀνάσχοντο καὶ φονικοί, τὸ συνεχὲς ὑμῶν τῆς προαιρέσεως ἐρυθρίασαντες, ἀποστήσονται ποτε τῆς βιβλιομετρίας. Οὐ γὰρ εἰσιν ἐκείνου τοῦ δικαστοῦ τοῦ τὸν Θεὸν οὐκ αἰδέοτος οὐδὲ ἀνθρώπους αἰσχυνομένου χαλεπώτεροι, κἂν μυριάκις ὦσιν ἀναίσθητοι· ἀλλ' ὅμως ἐκείνους τὸν ὦμον, τὸν ἀγρῶν, τὸν σιθηροῦν, τὸν ἀδάμαντα μίξιν γυναικὸς χήρας προσεδραία συνεχῆς ἐδυσώπησα. Ποίας οὖν κἂν εἴημεν συγγνώμης ἄξιοι, εἰ γυναικὸς χήρας δικαστὴν ὦμον, καὶ μήτε τὸν Θεὸν φοβούμενον, μήτε ἀνθρώπους ἐντροπόμενον, δυνηθείσης ἐπικάμψαι καὶ πείσαι δοῦναι τὴν χάριν, ἡμεῖς τοὺς ἀδελφούς τοὺς ἀνεκτοτέρους ἐκείνου πολλῶν, καὶ μετρωτέρους ἐκείνου, μὴ δυνηθείμεν ἐφαλευσασθαι, ὑπὲρ τῶν οἰκείων αὐτοῦ παρακαλοῦντες αγαθῶν; Ταῦτα πολλάκις εἶπον, καὶ λέγων ὅς παύσομαι, ἕως ἂν ἴδω τοὺς νοσοῦντας ὑγιαίνοντας.

* Ἐπιπλ. in marg. conjicit ἀλλήλους.

Καθ' ἐκαστὴν αὐτοὺς ἐπιζητῶ τὴν ἡμέραν, ἕως ἂν δυνηθῶ διὰ τῆς ὑμετέρας σπουδῆς αὐτοὺς εὐρεῖν. Δόμαί τε καὶ ὦμον, μετὰ τῆς αὐτῆς ὀδύνης, μεθ' ἧς ταῦτα λέγω νῦν, μετὰ τοῦ αὐτοῦ πόνου τὴν ἔρευναν ποιεῖσθαι τῶν βιβλιομετρῶν. Καὶ γὰρ οὐκ ἔμοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμῖν Παῦλος ἐπέταξε τῶν οἰκείων φροντίζειν μελῶν. Παρακαλεῖτε γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν ἔνα ἂν τοῖς λόγοις τούτοις, καθὼς καὶ ποιεῖτε· καὶ πάλιν· Οἰκοδομεῖτε ἀλλήλους. Καὶ γὰρ ὁ μισθὸς μέγας τοῖς τῶν ἀδελφῶν κηδομένοις, καὶ τιμωρία μεγίστη τοῖς ἀμελοῦσι καὶ καταφρόνουσι τῆς σωτηρίας αὐτῶν.

γ'. Ὅθεν σφόδρα θαρρῶ καὶ πιστεύω, ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ποιήσατε τὰ εἰρημένα· καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ταύτην τὴν παραίνεσιν στήσας, ἐπὶ τὴν Παύλου ἐράπειαν ὑμᾶς ἀγαγεῖν παύσομαι. Παῦλος πλητὸς ἀπόστολος. Ταῦτα πολλάκις καὶ ὑμεῖς ἠκούσατε, καὶ ἡμεῖς ἀνέγνωμεν· ἀλλ' οὐκ ἀναγινώσκειν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιγινώσκειν χρὴ τὰ λεγόμενα· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν ἡμῖν ἴσται τῆς ἀναγνώσεως. Καὶ γὰρ θησαυρὸς ἄνωθεν πατοῦμενοι οὐκ ἐνδείκνυται τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ χρὴ διορῆσαι πρῶτον αὐτόν, καὶ καταβῆναι κάτω, καὶ οὕτως ἄπασαν τὴν εὐπορίαν εὐρεῖν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν· οὐκ ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνάγνωσις δεῖξαι τὸν τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν θησαυρὸν, ἂν μὴ διερευνηθῆς τὸ βάθος. Εἰ ἤρκει ἀνάγνωσις, οὐκ ἂν εἶπεν ὁ Φίλιππος τῷ εὐνούχῳ. Ἀρὰ γε γινώσκεις ἢ ἀναγινώσκεις; εἰ ἤρκει ἡ ἀνάγνωσις, οὐκ ἂν εἶπεν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις, Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς· ὁ δὲ ἐρευνῶν οὐ μέχρι τῆς ἐπιφανείας ἴσταται, ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος αὐτὸ καταβαίνει. Καὶ γὰρ πολὺ πέλαιος νοσημάτων ἐν τοῖς προοίμοις ὄρω. Ἐν μὲν γὰρ ταῖς βιωτικαῖς ἐπιστολαῖς αἱ προσωρήσεις ἀπλῶς γίνονται, θεραπείαν ἐμφαίνουσαι μόνον· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πολλῆς σοφίας γέμει τὸ προοίμιον. Οὐ γὰρ Παῦλος ἐστὶν ὁ φεγγόμενος, ἀλλ' ὁ κινῶν τὴν ἐκείνου ψυχὴν Χριστός. [133] Παῦλος κλητὸς. Τὸ Παῦλος τοῦτο, ὄνομα μὲν ἐστὶν ἔν, καὶ ψιλὸν ὄνομα· τοσοῦτον δὲ ἔχει νοσημάτων θησαυρὸν ἀποκειμένον, ὅσον διὰ τῆς πείρας ἔγνωτε. Εἰ γὰρ θῆ μέμνησθε, ἴσται ὅτι τρεῖς ἡμέρας ὀλοκλήρους ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τούτου διελέχθη μόνον, τὰς αἰτίας λέγων, εἰ ἕως πρὸς τούτου Σαῦλος καλούμενος, μετὰ ταῦτα ἐκλήθη Παῦλος, καὶ τίνος ἐνεκεν οὐκ εὐθέως μεταστὰς πρὸς τὴν πίστιν, ἐδέξατο τὴν προσηγορίαν, ἀλλὰ μέχρι πολλοῦ διέμεινεν ἔχων τὸ ὄνομα, ἕκαστ' ἐξαρχῆς ἴδεντο οἱ γονεῖς· καὶ πολλὴν ἀπὸ τούτου τοῦ Θεοῦ σοφίαν καὶ κηδεμονίαν ἀνεδείκνυμεν, καὶ περὶ ἡμᾶς, καὶ περὶ τοὺς ἁγίους· ἐκείνους γαγεννημένην. Εἰ γὰρ ἄνθρωποι τοῖς αὐτῶν παιδίοις οὐκ ἀπλῶς ἐπιτιθέασιν τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ πάππου, τὸ δὲ ἀπ' ἑτέρων προγόνων καλοῦντες· πολλῶν μᾶλλον ὁ Θεὸς τοῖς ἑαυτοῦ δούλοις οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀνευ λόγου τινὸς τὰς προσηγορίας ἐπέθεκεν, ἀλλὰ μετὰ πλείονος σοφίας. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ εἰς τε τιμὴν τῶν ἀπειθόντων, εἰς τε ἑαυτῶν παραμυθίαν πολλάκις τοῖς τῶν τελευτηκότων ὀνόμασι τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς καλοῦσι, παραμυθίαν τινὰ τῆς τῶν κατοχομένων τελευτῆς διὰ τῆς τῶν παιθῶν προσηγορίας ἐπινοοῦντες· ὁ δὲ Θεὸς ἀρετῆς ὑπόμνησιν καὶ διδασκα-

λιαν, ὡσπερ ἐν στήλῃ χαλκῆ, τῇ προσηγορίᾳ τῶν ἁγίων ἐναποτίθεται.

Τὸν γοῦν Πάτρον ἀπὸ τῆς ἀρετῆς οὕτως ἐκάλεισε, τὴν ἀπέδειξεν τῆς κατὰ τὴν πίστιν σταθρότητος ἐναποτιθέμενος αὐτοῦ τῷ ὀνόματι, ἵνα ἔχη διδάσκαλον διηγησῆ, τὴν προσηγορίαν, τῆς τοιαύτης σταθρότητος. Τοῦτο καὶ τὸν Ἰωάννην καὶ τὸν Ἰάκωβον ἐκάλεισε, ἀπὸ τῆς κατὰ τὸ κήρυγμα μεγαλοφωνίας. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάλιν τὰ αὐτὰ λέγων διανοχῶ, ταῦτα ἀφελῆς, ἐκαίην ἐρῶ, οἷοι καὶ αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ λεγόμενα τὰ ὀνόματα τῶν ἁγίων, καὶ τοῖς φιλοθεοῖς εἰσὶν αἰδέσιμα, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι φοβερά. Τὸν γοῦν Ὑψησίμον δραπέτην καὶ κλέπτην γενόμενον, καὶ τῶν θεσποτικῶν ἀπαλλοτριωμένον τι χρημάτων, ὑποκαθέμενος ὁ Παῦλος καὶ μεταβαλὼν, καὶ οὕτως πρὸς τὴν ἱερὰν χειραγωγῆσιν μεταγωγίαν· εἶτα μᾶλλον ἀποδείξαι τῷ θεσπότη πάλιν, τοῦτο πρὸς αὐτὸν ἔγραφε· Διὸ καλλιῆρ ἐν Χριστῷ ἀφῆρησιν ἔχων ἐκατέδρασε· οὐκ ἐν ἑαυτῷ διὰ τὴν ἀγάπην, μᾶλλον παρακαλῶ, τοιοῦτος ἂν ὡς Παῦλος προσθίτης, οὐκ ἐν δὲ καὶ δέσμιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ὅρξῃς ἐτι τρία ἐπέθηκε, τὰ θεσπὸν τὰ διὰ τὸν Χριστὸν, τὴν πολιτείαν τὴν ἀπὸ τῆς φιλίας, τὴν αἰδῶ τὴν ἀπὸ τῆς προσηγορίας; Ἐπειδὴ γὰρ εἶς ἦν ὁ παρακαλῶν, τρεῖς αὐτὸν ἐφιλονεύοντες ποιῆσαι τὸν ὑπὲρ Ὑψησίμου δέδεμενον, ὅν προσθύτην α· Ὅρξῃς ἐτι καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα αἰδέσιμα τοῖς πιστοῖς ἐστι καὶ φιλόθεα; Εἰ γὰρ παιδίον φιλουμένου προσηγορία ὀνομασθεῖσα πολλάκις καὶ μὴ βουλούμενον τὸν πατέρα ἔπισκευθῆναι τὴν χάριν διὰ τὸ πρὸς τὸ ὄνομα φίλερον, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἁγίων συμβαίνειν τοῦτο εἰκὸς ἦν. Ὅτι ἐὰν καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι φοβερά ἦν, καθάπερ παιδίον βραθυμοῦσι τὰ τῶν διδασκάλων [134] ὀνόματα, ἀκούοντες πῶς Γαλάταις ἐπιστάλλων αὐτὸ τοῦτο ἠνέχετο. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἀσθένειαν ἀπέκλιναν Ἰουδαίην, καὶ κατὰ τὴν πίστιν αὐτὴν ἐκινδύνευον, βουλούμενος αὐτοὺς ἀναστήσαι καὶ πιστοὶ μηθεὶν Ἰουδαίων ἐπιστάγειν τῇ τοῦ Εὐαγγελίου διδασκαλίᾳ, οὕτως ἔγραψεν· Ἰδὲ ἐγὼ Παῦλος λέγω ὑμῖν, οἷοι ἔσθε περιετόμηστοι, Χριστὸς ὁμᾶς οὐδὲν ἀφελήσεται. Εἰπας, Ἐγὼ· τίνος ἕνεκεν προστιθεῖς τὸ ὄνομα; εἰ γὰρ, Ἐγὼ, οὐκ ἦν ἱκανὸν ἐθελῶσαι τὸν γράφοντα; Ἄλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ τοῦ ὀνόματος παρενθήκη ἱκανὴ τῶν ἀκούοντων καθάρσασθαι, διὰ τοῦτο προστίθηται τὴν προσηγορίαν, εἰς ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἁγίων τοῦ διδασκάλου. Καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἀσχομεν· ἔσθ' ἂν ἀναμνησθῶμεν τῶν ἁγίων, κἂν ἐν βραθυμίᾳ ὦμεν, διανοστήμεθα, κἂν ἐν καταφρονήσει, φοβούμεθα. Παῦλον γοῦν τὸν ἀπὸστολον ἔσθ' ἂν ἀκούσω ἐγὼ, ἔννοῶ τὸν ἐν θλίψει, τὸν ἐν στενοχωρίαις, τὸν ἐν κληγαῖς, τὸν ἐν φυλακαῖς, τὸν ἐν τῷ βυθῷ ψυχθήμερον γενόμενον, τὸν εἰς τρίτον ἀρπαγέντρα οὐρανῶν, τὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τὰ ἄβρητα βήματα ἀκούσαντα, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ, τὸν εὐχόμενον ἀνάθεμα εἶναι ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν. Καὶ καθάπερ σιμὸς τις χρυσῆ, τῶν κατορθωμάτων ὁ ὄρατος μετὰ τῆς τοῦ ὀνόματος μνήμης τοῖς μετὰ ἀκριβείας προσέχουσιν ἐπιστρέφεται· καὶ οὐ μικρὸν ἡμῖν ἀπὸ οὗτου γίνεται κέρδος.

^a Sic legendum videtur τὸν θεσπότην, τὸν προσθύτην, ὃν Παῦλον, ut sensus quadret.

δ. Ἐν τῇ καὶ κλεινοῦ τούτων εἰς τὴν προσηγορίαν εἰπὼν· ἄλλ' ἵνα καὶ τῆς δευτέρας ἀφῆμεθα λέξεως, ἐναυθῆ τὴν κατὰ τοῦ ὀνόματος στήσεως θεωρίαν, ἐκ' ἐκαίην βραδυοῦμεν λοιπόν. ὡσπερ γὰρ ἐν Παύλῳ ὄνομα πολλὴν παρέσχεν ἡμῖν εὐπορίαν, οὕτω καὶ τὸ Κλητός, εἰ βουληθεῖμεν αὐτὸ καταμαθεῖν μετὰ τῆς προσηγορίας ἐπιστολῆς, τῆς Ἰσῆς ἢ καὶ κλεινοῦς ἐμπλήσει θεωρίας ἡμᾶς. Καὶ καθάπερ ἀπὸ κόσμου, ἢ διδασκάλου βασιλικῶν ἄλλων ἕνα τις ἐξελθὼν, καὶ οὐκ εἰς λαμπρὰ καὶ πολυτελεῖς ἀγροὺς, καὶ οὐκ ἐπὶ ἀγῶνας, καὶ ἕτερα πολλὰ κλεινοῦ τούτων πρὸς θεὸν εὐνοίᾳ· ἂν, τὸν μαργαρίτην ἀποδέχμενος ἐκαίην· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θείων βημάτων, ἂν μὲν βήσας ἐνοεῖν ἀνακτιῆται θελήσει, πολλὴν οὖν παρέξει πνευματικῆς εὐπορίας ὑπέθεσιν, οὐκ εἰκίας, οὐδὲ ἀνδράποδα, οὐδὲ κλέψα γῆς κομιζουσα, ἀλλὰ θεοσοφίας· καὶ φιλοσοφίας ἀφορμὰς ἐνίσταται τῶν προσεχόντων ψυχῶν. Ἰσῆος οὖν αὐτὸ τοῦτο τὸ Κλητός, εἰς τὴν ἡμᾶς χειραγωγῆσαι πραγμάτων ἰστορίαν πνευματικῶν. Δεῖ δὲ πρῶτον μαθεῖν, τί ποτὲ ἐστὶν αὐτὸ τὸ Κλητός· καὶ δεῦτερον ἐξετάσαι, τίνος ἕνεκεν Κορινθίαις ἐπιστάλλων μόνον καὶ Ῥωμαίους οὕτως ἔγραψεν, ἄλλω δὲ οὐδέν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο ποιεῖ. Εἰ γὰρ ἡμεῖς τῶν ἐπιστολῶν τὰς προρήσεις οὐκ ἀπλῶς ποιούμεθα, ἀλλ' ὑποθεσόμεθα μὲν ἐπιστάλλοντες, Ὅθεν τῷ θεῷ, γράφομεν, ἔσθ' ἂν ὁμοτίμοι, καὶ θεσπότην ἐν τῇ προρήσει καλοῦμεν τὸν δεχόμενον τὴν ἐπιστολήν· ἔσθ' ἂν πολλὴ τὴν ἀξίαν ὑπερέχουσι τὴν ἡμετέραν, καὶ ἕτερα κλεινοῦ προστιθεῖμεν [135] ὀνόματα, μείζονα ἔχοντα τὴν θεραπείαν· εἰ οὖν ἡμεῖς τοσαύτη προνοία κερήμεθα, καὶ οὐκ ἐνὶ τρέπῳ πᾶσι γράφομεν, ἀλλὰ τῇ διαφορῇ τῶν δεχομένων προσώπων καταλλήλους ποιούμεθα τὰς προσηγορίας· πολλῶν μᾶλλον ὁ Παῦλος, οὐκ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκὴ τοῦτοις μὲν οὕτως, ἐκαίνοις δὲ ἑτέρως ἐπιστάλλων, ἀλλὰ μετὰ τινος σοφίας πνευματικῆς. Ὅτι μὲν οὐδέν τῶν ἄλλων ἐπιστάλλων, κλητόν ἑαυτῶν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς Ἐπιστολῆς ἐκάλεισε, ἔστιν ἡμῖν αὐτὰς τῶν Ἐπιστολῶν τὰς ἀρχὰς ἐπαλθεῖσι τοῦτο μαθεῖν. Τίνος δὲ ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, ἡμετέρον ἂν εἴη λοιπὸν εἰπῶν, ἐπειδὴν ἐβίβωμεν πρότερον εἰ ἐστὶν ὁ κλητός, καὶ τί διὰ τῆς βήσεως ἡμᾶς διδάξει ὁ Παῦλος ἠθέλησε ταύτης. Τί ποτ' οὖν ἡμᾶς βούλεται διδάξει διὰ τοῦ κλητόν ἑαυτὸν καλεῖσθαι; Ὅτι οὐκ αὐτὸς τῷ θεσπότη προσήλθε πρῶτος, ἀλλὰ κληθεὶς ὑπέκουσεν· οὐκ αὐτὸς ἐζήτησε καὶ εὔρεν, ἀλλ' εὐρέθη κλεινώμενος· οὐκ αὐτὸς πρὸς τὸ φῶς ἀνέβλεψε πρῶτος, ἀλλὰ τὸ φῶς τὰς οὐκίας ἀκτινας πρὸς τὰς ὕψεις ἀφῆκε τὰς ἐκαίνοις, καὶ τοῖς ἔξω πηρώσας ἐξέβαλε, οὕτω τοὺς ἐνδοθεν ἠνοεῖ. Βουλούμενος οὖν ἡμᾶς παιδεῦσαι ὅτι τῶν κατορθωμάτων αὐτοῦ πάντων οὐδὲν ἑαυτῷ λογίζεται, ἀλλὰ τῷ κλητόν θεῷ, κλητόν ἑαυτὸν καλεῖ. Ὅ γὰρ τὰς πύλας μοι τοῦ σκάμματος ἀνοίξας, φησὶ, καὶ τὸ στάδιον, οὕτως καὶ τῶν στεφάνων εἰτιος γίνεται· ὁ τὴν ἀρχὴν παρασχὼν καὶ τὴν βίαν καταβαλλόμενος, οὕτως καὶ τῶν βλαστοσάντων μοι μετὰ ταῦτα καρπῶν παρέσχε μοι τὰς ἀφορμὰς. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν εἰπὼν, Πλειστον ἀποπλάσας, ἐπήγαγεν, Οὐκ ἐγὼ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις ἢ ὁσὲν ἐμοί. Τὸ οὖν Κλητός ὄνομα οὐδέν ἐστιν ἐνδοξόν.

rum conceperant : Deus autem memoriam virtutis ac doctrinam tamquam in aerea columna in appellatione sanctorum recondit.

Petri nomen quid designet. Præceptorum nomina veneranda. — Petrum quidem certe a virtute sic vocavit, et in ejus nomine firmitatis fidei argumentum et iudicium collocavit, ut appellatione sua, perpetua tamquam magistra quadam ejusmodi firmitatis, utatur (*Matt. 16. 18*). Joannem quoque ac Jacobum a magnitudine vocis in evangelio prædicando nota vocavit. Sed ne eadem rursus memorando molestiam pariat oratio nostra, his omissis illud dicam, ipsa sanctorum nomina seorsim semper religiosis et piis viris veneratione digna esse, ac peccatoribus formidanda. Quosum quidem certe, qui fugitivus et fur existerat, et de pecunia herili quidpiam interverterat, cum suscepisset Paulus, eumque immutasset, atque ita sacris mysteriis initiasset; cum deinceps eum domino suo redditurus esset, hæc ad illum scripsit : *Propter quod nullam fiduciam habens in Christo imperandi tibi quod ad rem pertinet propter caritatem, magis obsecro, cum sis talis, ut Paulus senex, nunc autem et vinctus in Christo Jesu (Phil. v. 3. 9)*. Vides illum addidisse tria, vincula propter Christam, conversationem ob ætatem, et nominis reverentiam? Nam cum unus esset qui obsecrabat, triplicem eum conabatur efficere, qui pro Onesimo supplicabat, vinctum, senem, Paulum. Vides ipsa seorsim nomina veneranda esse fidelibus ac religiosa? Si enim dilecti filii nomen usurpatum sæpe vel invitum parentem ad conferendum beneficium inflexit ob nominis amorem, multo magis in sanctis id habere locum decebat. Porro formidabilia quoque peccatoribus esse, quemadmodum pigris puerulis nomina magistrorum, audi quo pacto Paulus scribens ad Galatas subindicavit. Nam quoniam ad Judaicam infirmitatem declinarant, et de ipsa fide periclitabantur, cum illos vellet erigere ac illis persuadere, ut in evangelicam doctrinam nihil Judaicum introducerent, ita scripsit : *Eccæ ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Gal. 5. 2)*. Dixisti, *Ego* : cur addidisti nomen? Num enim illud, *Ego*, sufficiebat ad eum indicandum qui scribebat? Ut nimirum discas ipsum nominis additamentum ad commovendos auditorum animos sufficisse, propterea nomen addit, ut eis memoriam refricet præceptoris. Idem quoque nobis accidit : cum enim nobis in memoriam sancti revocantur, tametsi desidia torpescimus, excitamur; licet contempnamus, terremur. Paulum quidem certe apostolum cum audio, animo intueor illum, qui in tribulationibus versabatur, in angustiis, in plagis, in carceribus, qui unius diei noctisque spatio in profundo maris fuit, qui tertium raptus in cælum fuit, qui in paradiso verba audivit arcana, vas electionis, Christi paranymphum, qui a Christo anathema esse pro fratribus optavit. Itaque tamquam aurea quadam catena recte factorum turba cum nominis memoria sese ingerit tuis, qui diligenter attenderint : neque mediocre inde lucrum decerpitur.

4. De dictione, Vocatus, agit; salutationes præmit-

tuntur epistolis. — Potuissimus his etiam plura de nomine dicere : sed ut secundam quoque dictionem attingamus, hic finita de nomine contemplatione, deinceps gradam ad illam faciemus. Ut enim nomen, *Paulus*, multum nobis lucri comparavit, ita et illud *Vocatus*, si convenienti studio velimus illud indagare, non minori vel etiam majori nos contemplatione complebit. Et quemadmodum si quis ex mundo aureo vel regio diademate lapillum unum eximat, et domos splendidas, et agros magni pretii, ac famulorum greges aliaque multo his majora coemere poterit, illa margarita divendita : ita quoque fiet in verbis sacris : si unius dictionis sensum velis evolvere, multam spiritualis tibi questus materiam præbebit; non quod domos aut mancipia vel terræ jugera tibi comparet, sed quod pietatis ac philosophiæ occasiones afferat eorum animabus, qui attentis ac sedulis fuerint. Ipsum igitur illud, *Vocatus*, considera ad quantum spiritualium rerum historiam nos deducat. Prius autem illud discendum est, quid sit illud ipsum, *Vocatus*, ac deinde scrutandum, quam tandem ob causam ad Corinthios solum et ad Romanos (*Rom. 1. 4*), non ad ullum alium literas mittens ita scripserit. Neque enim sine causa vel temere id facti. Nam si nos epistolis non temere inscriptiones præfigimus, sed si ad inferiores literas mittamus, Talis tali, scribimus; cum autem ad æquales, etiam dominum in inscriptione vocamus eum, qui epistolam recipit; cum vero nostram dignitatem longe excedunt, alia quoque plura adjicimus nomina, quæ majorem cultum et honorem præ se ferant. Quod si nos tantam curam adhibemus, neque eodem modo ad omnes scribimus, sed pro varietate personarum quæ literas recipiunt, convenientes appellationes præmittimus : multo magis Paulus non temere, aut sine causa hoc modo ad hos, ad illos alio modo scribebat, sed cum aliqua spirituali sapientia. Ac nulli quidem alteri mittentem literas *vocatum* eum in exordio epistolæ seipsum appellasse, decursis ipsis epistolarum initiis discere possumus. Cur autem id ageret, jam nostrum est dicere, si prius quid sit, *vocatus*, demonstraverimus, quidque nos per hanc dictionem docere Paulus voluerit. Quid ergo docere nos vult Paulus, cum seipsum *vocatum* appellat? Se nimirum priorem ad Dominum non accessisse, verum *vocatum* obedivisse : non ipsum quæsiivisse atque invenisse, sed cum aberrasset, inventum esse : non ipsum ad lucem respexisse primum, sed lucem radios suos in ejus palpebras vibrasse, et exterioribus oculis orbato, interioribus deinde esse reseratos. Cum igitur docere nos vellet, se nullum ex suis recte factis omnibus sibi ipsi tribuere, sed Deo qui vocavit, seipsum *vocatum* appellat. Nam qui stadii mihi fores aperuit, inquit, et scammatis, ille coronarum etiam est auctor : qui præbuit initium et radicem plantavit, hic mihi fructuum, qui deinde germinarunt, occasiones suppeditavit. Quapropter alibi quoque rursus cum dixisset, *Plus omnibus laboravi*, subjunxit, *Non ego autem, sed gratia, quæ mecum est (1. Cor. 15. 10)*. Itaque nomen illud, *Vocatus*,

assiduo nihil indicat, nisi Paulum nihil ex suis recte factis sibi proprium arbitrari, sed omnia Domino Deo tribuere. Quod utique Christus discipulos suos docebat dicens, *Non vos me elegistis, sed ego elegi vos* (Joan. 15. 16); atque apostolus istud ipsum rursus in eadem laudavit epistola, cum ait: *Tunc cognoscam, sicut et cognitus sum* (1. Cor. 13. 12): nunc enim, inquit, non ego prior cognovi, sed prior sum cognitus. Dum enim persequeretur et popularetur Ecclesiam, Christus eum vocavit dicens, *Saule, Saule, quid me persequeris* (Act. 9. 4)? propterea *vocatum* seipsum appellat. Quam ob causam ad Corinthios ita scribebat? Corinthus hæc metropolis est Achaiz, ac spiritualibus donis abundabat, et merito sane: siquidem prima Pauli potita est lingua; et quemadmodum vitis quæ ab optimo ac diligenti agricola excolitur, multis luxuriat foliis, multis fructibus semper oneratur: ita nimirum et urbs illa cum tamquam optimum agricolam Pauli doctrinam prima esset experta, ejusque sapientia longo tempore se oblectasset, bonis omnibus florebat; neque vero spiritualibus tantum donis abundabat, sed et commoda sæcularia illi assatim suppetebant. Nam et profanz eruditionis sapientia, et divitiis, et potentia cæteris urbibus antecellabat. Atque his illa inflabatur, et in superbiam efferebatur, et per superbiam in varias partes divisa est.

Arrogantia mala; Corinthii primi Pauli doctrina exculti. Profana sapientia non confert ad pietatem. — Ea quippe natura est arrogantiz: caritatis vincula dirumpit et proximum avellit, et efficit ut seorsim apud se degat is, qui ab illa correptus fuerit. Et sicut paries, qui intumuerit, ædificium destruit: sic anima inflata ferre non potest se cum altero copulari: quod et Corintho tum evenit: inter se dissidebant, et in multas partes Ecclesiam dividebant: atque innumeros sibi alios doctores cum præfessissent, in curias et classes distributi dignitatem Ecclesiz persumebant. Dignitas enim est Ecclesiz, cum illi qui congregati sunt, optime inter se concordiam pacemque conservant.

3. Hæc autem omnia vobis demonstranda sunt, et Corinthios Pauli doctrina tum excultos fuisse primos, eos donis spiritualibus divites fuisse, et commodis sæcularibus antecelluisse, atque idcirco in superbiam elatos a se invicem esse divulsos, et hos quidem his, illos autem illis sese addixisse. Ut igitur intelligas primos eos doctrina Pauli excultos fuisse, audi quo pacto idipsam indicet Paulus: *Nam si multos, inquit, pedagogos habetis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Jesus per evangelium ego vos genui* (1. Cor. 4. 13): atqui is qui gignit, primus in lucem producit quod genitum est. Et rursus, *Ego plantavi, Apollo rigavit* (1. Cor. 3. 6): ostendens a se primum sparsam esse doctrinam. Potro donis eos spiritualibus redundasse inde constat: *Gratias ago Deo ob gratiam Dei, quæ data est vobis in Christo Jesus, quod in omnibus divites facti estis in illo, ita ut nihil vobis desit in ulla gratia* (1. Cor. 1. 4. 5). Et vero profanz illos sapientiz fuisse participes, satis nobis declaravit multis

illis longisque sermonibus, quibus in sapientiam illam invehitur. Cum enim alia in epistola non facile id præstitisse reperitur, hic proluxa illos accusatione insectatur: ac merito sane. Nam quoniam hinc tumor et fastus exortus est, illic etiam sectionem adinovit sic dicens: *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare: non in sapientia verbi, ut non vacuetur crux Christi* (1. Cor. 1. 17). Vide quam acriter profanam sapientiam accuset, quod non modo nihil ad pietatem conferre videatur, sed etiam impedimentum et obstaculum fiat. Ut enim præclara corpora, et formosi pulchrique vultus, si quod ornatus exterius additamentum admittant, sæpe pulchritudinis gloriam minuunt, quod luci et pigmenta, et reliqua ejusmodi lenocinia et artificia formæ laudem divisam ad se trahant: quod si nihil eis addideris, pulchritudinem eorum magis detegis, dum sola forma decertat, et integra laude et commendatione perfruitur: ita fit in religione, et spirituali sponsa: si quid externum illi adjungas, sive divitias, sive potentiam, sive eruditionis vim, gloriam ejus perdis, nec sinis ut integra laus ejus appareat, sed in multas partes ejus gloriam dividis: in eam solam sinas simplicem nudamque certare, amotis omnibus rebus humanis, tunc maxime pulchritudo ejus omnis apparebit, tunc invidia virtus ejus elucebit, cum neque divitiis indigens, neque sapientia, neque potentia, neque nobilitate, neque aliis ullis rebus humanis, omnia superare potuerit et subigere, dum per homines viles, abjectos, egenos, pauperes, idiotas, impios oratoribus, philosophis, tyrannis, et universo terrarum orbe superior evadit.

Humana sapientia confunditur. — Propterea Paulus quoque dicebat: *Non veni per sublimitatem sermonis annuntians vobis testimonium Dei* (1. Cor. 2. 1): et, *Quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes* (1. Cor. 1. 27). Non simpliciter dixit, *Quæ stulta sunt, sed, Quæ stulta sunt mundi*; neque omnino quod, *Quæ stulta sunt mundi*, sint etiam stulta apud Deum: sed multi ex illis qui videntur hic esse insipientes, apud Deum sunt omnibus aliis sapientiores: quemadmodum nimirum multi qui egestate hic premuntur, omnibus apud Deum sunt opulentiores. Quandoquidem Lazarus etiam ille cum omnium pauperrimus esset in mundo, ditissimus omnium erat in cælis (Luc. 16. 20. sqq.). Stultitiam igitur mundi appellat eos, quibus lingua non est disertia, qui profana sapientia non sunt imbuti, qui eloquentia minime polent. Et hos *Elegit, inquit, Deus, ut sapientes confundat*. Quo vero pacto, quæso, per hos illi confundantur? Per ipsam rerum experientiam. Cum enim foris sedentem ac mendicantem viduam, ac serpenumero corporis membris mutilam de immortalitate animæ interrogaveris, de resurrectione corporum, de providentia Dei, de retributione pro meritis, de ratione illi reddenda, de tremendo judicio, de repositis eis, qui recte se gesserint, bonis, de suppliciis quæ peccatoribus Deus comminatus est, de aliis omnibus: cumque illa valde accarate magna cum fiducia et securitate responderit; philosophus autem et qui plu-

ἑτέρου, ἢ τὸ μὴδὲν οἰκτεῖν νομίζειν εἶναι Παῦλον τῶν οἰκτεῖν καταρθωμάτων, ἀλλὰ πάντα ἀνατιθέναι τῷ Ἀποστόλῃ Θεῷ. Ὅπως οὖν καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς μαθητάς ἐβίβασκε λέγων, *Ὅχι ὑμεῖς με ἐξελέξασθε, ἀλλ' ἐγὼ ἐξελέξαμην ὑμᾶς*· καὶ ὁ Ἀπόστολος τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐπὶ τῆς αὐτῆς Ἐπιστολῆς αἰνέττειται λέγων· *Τότε δὲ ἐπιγνώσωμαι, καθὼς καὶ ἐπιγνώσθη·* νῦν γάρ, φησὶν, οὐκ ἐγὼ πρῶτος ἐπέγνω, ἀλλ' αὐτὸς ἐπιγνώσθη πρῶτος. Διὼκοντα γάρ αὐτὸν καὶ κερθούοντα τὴν Ἐκκλησίαν ὁ Χριστὸς ἐκάλεσε, λέγων *Σαῦλε, Σαῦλε, τί με διώκεις;* Διὰ τοῦτο κληρὸν ἔαυτον καλεῖ. Τίς ἔνευεν Κορινθίοις οὕτως ἐπέσταλλον; Ἡ Κόρινθος αὕτη τῆς Ἀχαΐας μητρόπολις ἔστι, καὶ πνευματικοί; ἐκόμα χαρίσματα· καὶ μάλα εἰκότως· τῆς γὰρ Παύλου γλώττης πρώτη ἀπήλαυσε, καὶ καθάπερ ἄμπυλος, ἀρίστου τινός; καὶ ἐπιμαλοῦς ἀπυλαῖουσα γεωργου, πολλοὺς μὲν κομᾷ τοῖς φύλλοις, πολλῶν δὲ τῷ καρπῷ βρῖθει διηνεκῶς· οὕτω δὴ καὶ ἡ πόλις ἐκαίθη, ὥσπερ τινὸς ἀρίστου γεωργου, τῆς Παύλου διδασκαλίας μετασχούσα πρώτη, καὶ ἐπὶ πολλὴν ἐντυρήσασα χρόνον τῆς τούτου σοφίας, πᾶσιν ἐταθήλει τοῖς ἀγαθοῖς· οὐ πνευματικῶν δὲ αὕτη ἡ χαρισμάτων περιουσία μόνη ἦν, ἀλλὰ καὶ βιωτικῶν πλεονεκτημάτων πολλὴν εἶχε τὴν ἀφθονίαν. Καὶ γὰρ σοφία λέγων τὸν ἔξωθεν, καὶ πλοῦτον καὶ δυναστείαν τῶν ἄλλων ἐκράτει πόλιων. Καὶ ταῦτα αὕτη ἐφύσησε καὶ πρὸς ἀπόνοιαν ἤρε, καὶ διὰ τῆς ἀπονοίας; εἰς πολλὰ θείστησε μέρη.

Τοιαύτη γὰρ τῆς ὑπερφανίας ἡ φύσις· τὸν τῆς ἀγάπης διαβήγγυσι σύνδεσμον, καὶ τὸν κλησίον ἀποσχίζει, [136] καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστον εἶναι ποιεῖ τὸν κατηγμένον αὐτῆν. Καὶ καθάπερ τοῖχος φυσηθεὶς διαλύει τὴν οἰκοδομήν, οὕτω δὴ καὶ ψυχὴ φυσηθεῖσα τῆς πρὸς ἕτερον· συναφείας οὐκ ἀνέχεται, ὁ δὲ καὶ ἡ Κόρινθος ἔπαθε τότε· καὶ πρὸς ἀλλήλους διεστasiaζον, καὶ εἰς πολλὰ μέρη τὴν Ἐκκλησίαν κατέταμον, καὶ μυριοὺς ἑαυτοὺς ἑτέρους ἐπίστησαν διδασκάλους, καὶ κατὰ φρατρίδας καὶ συμμορίας γενόμενοι ἐλυμήναντο τὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀξίωμα. Ἐκκλησία; γὰρ ἀξίωμα, ὅταν σώματος ἀκολουθίαν πρὸς ἑαυτοῦ; εἰ συλλεγόμενοι διατηρῶσι.

ε'. Δεῖ δὲ ταῦτα ἀποδείξει ὁμῖν πάντα, ὅτι πρῶτοι Παῦλου τῆς διδασκαλίας Κορινθίους τότε ἀπήλαυσαν, ὅτι χαρίσματα ἦσαν πνευματικῶν πεπληρωμένοι, ὅτι καὶ βιωτικοὺς πλεονεκτήμασι ἐκράτουν, ὅτι διὰ ταῦτα ἀπονοηθέντες ἀλλήλους ἀπεβάρησαν, καὶ οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνοις προσένεμον ἑαυτοῦς. Ὅτι μὲν οὖν πρῶτοι τῆς Παύλου διδασκαλίας ἀπήλαυσαν, ἔβουον πᾶς αὐτὸ τοῦτο ὁ Παῦλος ἠνέκατο· *Ἐάν γάρ, φησὶ, πολλοὺς παιδαγωγὸς ἔχητε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς κατέρα.* Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Ἐυαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα· ὁ δὲ γενήσας πρῶτος εἰς φῶς ἔγει τὸ τεχθὲν. Καὶ πάλιν, *Ἐγὼ ἐφύτισσα, Ἀπολλῶς ἐπέτισε*· δεικνύς ὅτι πρῶτος τὴν διδασκαλίαν κατεβάλλετο. Ὅτι δὲ χαρίσμασι ἐκόμων πνευματικοί, ἐκαίθη δὴλον· *Ἐυχαριστῶ τῷ Θεῷ μου ἐπὶ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ, τῇ δοθείῃ ὑμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι ἐν παντὶ ἐκπορεύθητε ἐν αὐτῷ, ὥστε ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χαρίσματι.* Καὶ μὴν ὅτι σοφίας μετέχον

τῆς ἔξωθεν, ἐξ ὧν πολλοὺς καὶ μακροὺς κατὰ τῆς σοφίας ἀποταίνει λόγους, ὄθλον ἤμην ἐποίησεν. Οὐδαμῶς γὰρ αὐτὸ ταχέως ἐν ἑτέρας ποίησας Ἐπιστολῆ, ἐνεαῖθα καὶ πολλὴ κέχρηται τῇ κατηγορίᾳ· καὶ μάλα εἰκότως. Ἐπαίθη γὰρ ἐντεῦθεν ἡ φλεγμονὴ γέγονεν, ἐκαί καὶ τὴν τομὴν ἐπέταγεν, οὕτω λέγων· *Ὅδ γὰρ ἀποσταίλω με Χριστὸς βαπτίζων, ἀλλ' ἐπαγγελίεσθαι, οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου, ἵνα μὴ κερωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ.* Ὅρα πόση κατηγορία τῆς ἔξωθεν σοφίας, ὅτι μὴ μόνον μὴδὲν φαίνεται συντελοῦσα πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ἀλλὰ καὶ ἐμπόδισμα καὶ κάλυμα γίνεται. Καθάπερ γὰρ τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, καὶ τὸν ἔξωθεν εὐαίθετος καὶ καλά, ἂν μὲν τινα καλλωπισμοῦ προσθήκην ἔξωθεν λάβωσιν, εἰς τὴν τῆς οικείας; εὐμορφίας βλάπτονται δόξαν, τῶν ὑπογραμμάτων καὶ τῶν ὑπογραφῶν καὶ τῆς ἄλλης ἐπιτεχνήσεως μεριζομένων πρὸς ἑαυτὰ; τὸν τοῦ κάλλους ἐπαινον· ἂν δὲ μὴδὲν ἐπαγάγῃς αὐταῖς, μᾶλλον αὐτῶν ἐκφαίνεις τὴν εὐμορφίαν, γυμνῆς καθ' ἑαυτὴν τῆς ὥρας ἀγωνιζομένης, καὶ ὀλόκληρον καρπουμένης τὸ θαῦμα· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς νόμης τῆς πνευματικῆς, ἂν μὲν τι τῶν ἔξωθεν ἐπεισαγάγῃς αὐτῆ, ἢ πλοῦτον, ἢ δυναστείαν, ἢ λόγων ἰσχὺν, ἐκένωσας τὴν δόξαν αὐτῆς, οὐκ ἀρείς ὀλόκληρον αὐτῆς φανῆναι τὸ θαῦμα, ἀλλ' εἰς πολλὰ καταμερίσας αὐτῆς τὴν δόξαν· ἂν δὲ ἀφῆς γυμνῆς καθ' ἑαυτὴν ἀγωνίεσθαι, πάντα ἀποστήσας τὰ ἀνθρώπινα, τότε ἀκριβῶς αὐτῆς φανείτω τὸ κάλλος ἅπαν, τότε ἐκλάμψει σαφῶς ἡ ἀμαχος ἰσχὺς, ὅταν μῆτε πλοῦτον, μῆτε σοφίας, μῆτε δυναστείας, μῆτε εὐγενείας, μῆτε ἄλλου [137] τινὸς τῶν ἀνθρωπίνων δεηθεῖσα, πάντων δύνηται κρατεῖν καὶ περιγίνεσθαι, δι' ἀνθρώπων εὐτελῶν καὶ ταπεινῶν καὶ ἠορημένων καὶ πανήτων καὶ ἰδιωτῶν, καὶ ἀσεβῶν ῥητόρων καὶ φιλοσόφων καὶ τυράννων, καὶ τῆς οἰκουμένης κρατοῦσα ἀπάσης.

Διὸ καὶ Παῦλος ἔλεγεν· *Ὅταν ἦλθον καθ' ὅσον οὐκ ἔχοντα γλῶτταν ἠκονημένην, τοὺς τῆς ἔξωθεν ὁ μετασχιστάς σοφίας, τοὺς εὐγλωττίας ἀπαστερημένους. Καὶ τούτους ἐξελέξατο, φησὶν, ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τούτους σοφούς.* Οὐκ ἀπλῶς εἶπε, τὰ μωρὰ, ἀλλὰ, *τὰ τοῦ κόσμου μωρὰ*· οὐ πάντως δὲ, ὅτι τὰ τοῦ κόσμου μωρὰ, καὶ παρὰ τῷ Θεῷ μωρὰ· ἀλλὰ πολλοὶ τῶν ἐνταῦθα δοκούντων εἶναι ἀνοήτων, παρὰ τῷ Θεῷ πάντων εἰσὶ τῶν ἄλλων σοφώτεροι· ὥσπερ οὖν καὶ πολλοὶ τῶν ἐν κενῆς ζώντων ἐνταῦθα, πάντων εἰσὶν εὐπωρότεροι παρὰ τῷ Θεῷ. Ἐπεὶ καὶ ὁ Λάζαρος ἐκεῖνος πάντων πτωχότερος ὢν ἐν τῷ κόσμῳ, πάντων ἦν εὐπωρότερος ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Μωρίαν τοίνυν τοῦ κόσμου καλεῖ τοὺς οὐκ ἔχοντα γλῶτταν ἠκονημένην, τοὺς τῆς ἔξωθεν ὁ μετασχιστάς σοφίας, τοὺς εὐγλωττίας ἀπαστερημένους. Καὶ τούτους ἐξελέξατο, φησὶν, ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τούτους σοφούς. Καὶ πᾶς, εἰπέ μοι, διὰ τούτων ἐκαίνοι κατασχύνονται; Διὰ τῆς τῶν πραγμάτων πείρας. Ὅταν γὰρ τὴν χήραν τὴν ἔξω καθήμενην καὶ προσαιτούσαν, πολλάκις δὲ καὶ τὸ σῶμα ἀγάπηρον οὖσαν ἐξέτασης περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, περὶ σωμάτων ἀναστάσεως, περὶ προνοίας Θεοῦ, περὶ τῆς κατ' ἀξίαν ἀντιδόσεως, περὶ τῶν εὐδυνῶν τῶν ἐκαί, περὶ τοῦ φοβεροῦ δικαστηρίου, περὶ τῶν ἀποκαίμενων τοῖς κατορθούσι ἀγαθῶν, περὶ τῶν ἠπαλημένων τοῖς ἁμαρτάνουσι τιμωριῶν, περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων· εἶτα μετὰ ἀκριβείας ἀποκρίνεται καὶ πληροφορίας πολλῆς· ὁ δὲ φιλόσοφος καὶ μέγα ἐπὶ κόμη καὶ βακτηρίᾳ

* Placet nota marginalis Savvillii conficientis αὐτῆ. Edit.

φρονῶν, μετὰ τοὺς πολλοὺς καὶ μακροὺς τῶν λόγων θαυλοῦς, μετὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀκαιροὺς ἀβολασίας, μὴδ' ἄνευ δύναιτο, μὴδ' ἰδῆσαι στόμα περὶ τούτων ἔχει· οὕτω γινώσκω καλῶς, πῶς Ἐξελέξατο τὰ μακρὰ ἐπὶ κόσμου ὁ Θεός, ἵνα κατασχῶν τὸς σοφούς· Ἄπειρ γὰρ ἐκτείνει δι' ἀπονοίαν καὶ ὑπερηφανίαν οὐκ ἠθύνθησαν εὐραῖν, τῆς μὲν τοῦ Πνεύματος ἑαυτοὺς ἀποστήσαντας διδασκαλίας, τοὺς δὲ οικείοις λογιμοῖς τὸ πᾶν ἐπιβρέψαντες, ταῦτα οἱ πτωχοὶ καὶ ἀπεβρίμναι, καὶ τῆς ἔξωθεν ἀπεσταρημένοι παιδεύσεως, μετὰ ἀκριβοῦς ἔμαθον ἅπαντα, τῆς ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐξερτήσαντες ἑαυτοὺς διδασκαλίας. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον ἴστανται κατηγορῶν τῆς ἔξωθεν σοφίας, ἀλλὰ καὶ ἑτερα τούτων κλίσινα προστίθει λόγων· Ἡ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ· καὶ παρινοῶν τοὺς ἀκούουσι πάλιν μετὰ πάσης αὐτοῖς ἀτιμίας καὶ σφοδρότητος ἔλεγεν· Εἰ γὰρ τις δοκεῖ, φησὶν, ἐν ὑμῖν σοφός εἶναι ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, μωρός γινέσθω, ἵνα γένηται σοφός· καὶ πάλιν· Γέγραπται, Ἀπολλῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω· καὶ πάλιν, Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶ μάταιοι.

5. Ἄλλ' ὅτι μὲν σοφίας μετεῖχον οἱ Κορινθιοί, δῆλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ μέγα ἐφρόνου καὶ ἐφυσῶντο, πάλιν δι' αὐτῆς τῆς Ἐπιστολῆς ἔστι φανερόν. Κατηγορήσας γὰρ ποῦ τοῦ ταπεινοκώτους, ἐπήγαγε λόγων· [138] *Καὶ ὑμεῖς δὲ πεφυστωμένοι ἐστέ.* Ὅτι δὲ ἐκ τῆς ἀπονοίας πρὸς ἀλλήλους ἤριζον, καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐδήλωσε πάλιν εἰπὼν· Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἕρις καὶ ζῆλος καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοὶ ἐστέ, καὶ κατὰ ἰσχυροὺς περιπατεῖτε; Καὶ τίς ὁ τῆς ἔριδος τρόπος; Εἰς πολλοὺς ἄρχοντας κατέτευμον ἑαυτοὺς, καὶ διὰ τοῦτο φησὶ· *Ἄξιον δὲ τοῦτο, ὅτι ἕναστος ἡμῶν φησιν· Ἐγὼ μὲν εἰμι Παῦλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρῶ.* Ταῦτα ἔλεγεν, οὐκ ἐπειδὴ Παῦλῳ καὶ Κηρῶ καὶ Ἀπολλῶ προσέμενον ἑαυτοὺς, ἀλλὰ τοὺς ἑνόμασι τούτοις ἀποκρίψαι βούλεται τοὺς τῆς στάσεως αἰτίους γαγενημένους, ὥστε μὴ φανεροὺς καταστήσας, φιλονεικότερους ποιῆσαι, καὶ εἰς μείζονα ἀναισχυντίαν ἀγαγεῖν. Ὅτι γὰρ οὐ Παῦλῳ καὶ Πέτρῳ καὶ Ἀπολλῶ προσέμενον ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἐτέροις ποῖ, καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς δῆλον. Ἐγκαλέσας γὰρ αὐτοὺς ἐπὶ τῇ διαστάσει ταύτῃ, πάλιν ἐπήγαγε λόγων· *Ταῦτα δὲ, ἀδελφοί, μετεσχημάτισα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμῶν. ἵνα ἐν ὑμῖν μάθητε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ἵνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνός μὴ φουσιούσθε κατὰ τοῦ ἐτέρου.* Πολλοὶ γὰρ τῶν ἰδιωτῶν οὐκ ἔχοντες οἰκοθεν ἐπαίρεισιν, οὐδὲ τοὺς πλησίον δάκνειν, προστησάμενοι τινας ἑαυτῶν ἄρχοντας, τοὺς ἐκείνων πλεονετήμασιν εἰς τὴν καθ' ἑτέρων ὑπερηφανίαν ἐπέχρηντο· καὶ ἡ τῶν διδασκόντων αὐτοὺς σοφία τῆς ἐτέρων αὐτοῖς ἀπονοίας ἐγένετο πρόφασις· ὅπου ἐσχάτης δοξομανίας ἦν, οἰκοθεν οὐκ ἔχοντας ἠναδρύνεσθαι, ταῖς ἐτέρων ὑπεροχαῖς ἀποχρησθαι εἰς τὴν κατὰ τῶν ἀδελφῶν ὑπεροφίαν. Ἐπει οὖν καὶ εἰς ἀπονοίαν ἠρθῆσαν καὶ διεστασίαζον, καὶ εἰς πολλὰ κατέτευμον μέρη ἑαυτοὺς, καὶ μέγα ἐφρόνου ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ, ὡς οἰκοθέν τε καὶ παρ' ἑαυτῶν εὐρόντες, ἀλλ' οὐχ ὡς ἄνωθεν δεξάμενοι καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὰ τῆς ἀληθείας

δόγματα, βουλόμενοι αὐτῶν κατασταλῆαι τὸ φύσημα, αὐθιγὰ ἀπὸ τῶν προκειμένων κληρῶν αὐτῶν ἐκάλισσε, μονονουχί λόγων· Εἰ ἐγὼ ὁ διδασκαλὸς οὐδὲν εἰκοθεν εἶρον, οὕτω πρότερον αὐτῶς τῷ Θεῷ προσήλθον, ἀλλὰ κληθεὶς τότε ὑπέκουσα, πῶς ὑμεῖς οἱ μαθηταί, καὶ παρ' ἐμοῦ τὰ δόγματα δεξάμενοι, δύνασθε μέγα φρονεῖν, ὡς αὐτοὶ τούτων εὐρέται γενόμενοι; Διὰ τοῦτο καὶ προτὼν ἔλεγεν αὐτοῖς· *Τίς γὰρ σε διακρίσει, εἰ δὲ ἔχεις ὃ οὐκ ἔλαβες; εἰ δὲ καὶ ἔλαβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαθὼν;*

Οὐδὲν οὖν ἄλλο ἐστὶ τὸ κληρῶς τοῦτο, ἀλλ' ἡ ταπεινοφροσύνης διδασκαλία, καὶ τύπου καθάρσεως, καὶ πάσης ἀλαζονείας καταστολή· οὐδὲν γὰρ ἔστιν, οὐδὲν οὕτως ὁ συγκατατεῖν καὶ συνέχειν ἡμᾶς δύναται ἢν, ὡς ταπεινοφροσύνη, καὶ μετριάζειν, καὶ τὸ καταστάλθαι καὶ μηδὲν μεδέποτε περὶ ἑαυτῶν μέγα φαντάζεσθαι. Ὅπου καὶ ὁ Χριστὸς συνειδώς, καὶ τῆς πνευματικῆς ἐκείνης διδασκαλίας ἀρχόμενος, ἀπὸ ταπεινοφροσύνης πρῶτον τῆς παραινέσεως ἤρξατο, καὶ τὸ στόμα ἀνοίξας, τοῦτον πρῶτον εἰσήνεγκε τὸν νόμον, οὕτως εἰπὼν· *Μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι.* Καθάπερ γὰρ τις οἰκίαν μεγάλην καὶ λαμπρὰν οἰκοδομήσεται [139] μέλλων, ἀνάλογον καταβάλλεται τὸν θεμέλιον, ὥστε δυναθῆναι τὸ μετὰ ταῦτα ἐπιτιθέμενον ἐνεγκεῖν βάρος· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστὸς, τὴν μεγάλην ἐκείνην οἰκοδομήν τῆς φιλοσοφίας ἐν ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐγειρων, ὥσπερ τινὰ θεμέλιον καὶ τρόπιν ἀσφαλῆ καὶ κρηπίδα βεβαίαν καὶ ἀκίνητον, τὴν τῆς ταπεινοφροσύνης προκαταβάλλεται παραινέσιν, εἰδὼς ὅτι ταύτης ἐβρίζωμένης ἐν ταῖς διανοίαις τῶν ἀκούοντων, ἅπαντα ἄλλα τῆς ἀρετῆς μέρη μετὰ ἀσφαλείας οἰκοδομῆσθαι δύναται. Ὅσπερ οὖν ταύτης ἀπούσης, καὶ ἁπαζάν τις τὴν λοιπὴν ἀρετὴν κατορθώσῃ, εἰκὴ καὶ μάτην καὶ εἰς οὐδὲν ἔδον ἐστὶ πεπονηκώς, κατ' ἐκείνον τὸν ἐπὶ τῆς ψάμμου τὴν εἰκίαν οἰκοδομήσαντα, ὃς τὸν μὲν πέρον ὑπέμεινε, τοῦ δὲ κέρδους οὐκ ἀπώνατο, ἐπειδὴ θεμέλιον οὐ κατέβαλεν ἀσφαλῆ· οὕτως ὁ χωρὶς ταπεινοφροσύνης οἰκοδομῆσαι μετιῶν ἀγαθῶν, ἀπώλεσεν ἅπαντα καὶ διέφθειρε. Ταπεινοφροσύνη δὲ, οὐ τὴν ἐν ῥήμασι λέγω, οὐδὲ τὴν ἐπὶ τῆς γ' ὥπτης, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ διανοίᾳ, τὴν ἀπὸ τῆς ψυχῆς, τὴν ἐν συνειδήσει, ἣν ὁ Θεὸς δύναται μόνος ὀρῆν. Ἄρκει τοῦτο τὸ πλεονέκτημα, καὶ καθ' ἑαυτὸν πολλὰκις φρονόμενον, ἴστω ποιῆσαι τὸν Θεόν. Καὶ τοῦτο ὁ τελώνης ἐδήλωσεν· οὐδὲν γὰρ ἔχων ἀγαθὸν, οὐδὲ ἀπὸ κατορθωμάτων φανῆναι δυνάμενος, εἰπὼν μόνον, *Ἰλάσθητί μοι ἐπὶ ἁμαρτωλῶν,* κατήλθεν ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον δικαιοθεῖς· καίτοι γε οὐδὲ ταπεινοφροσύνης ἦσαν ἐκεῖνα τὰ ῥήματα, ἀλλ' εὐγνωμοσύνης μόνον. Ταπεινοφροσύνης μὲν γὰρ ἐστὶν ὅταν μεγάλα τις ἑαυτῷ συνειδώς, μηδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντάζεται· εὐγνωμοσύνη δὲ, ὅταν, ἁμαρτωλῶς ὢν, αὐτὸ τοῦτο ὁμολογῇ. Εἰ δὲ ὁ μηδὲν ἑαυτῷ συνειδώς ἀγαθῶν, ἐπειδὴ τοῦτο, ὅπου ἦν, ὁμολόγησεν, οὕτω τὸν Θεὸν εἰς εὐνοίαν ἐπισπάσαστο, πάσης ἀπολαύσονται παρήσσιας οἱ πολλὰ μὲν ἔχοντες ἑαυτῶν κατορθώματα εἰπεῖν, πάντων δὲ ἐκείνων ἐπιλαυθανόμενοι, καὶ εἰς τοὺς ἐσχάτους ἑαυτοὺς ἀριθμοῦντες;

riam coma et baculo gloriatur, post multa longaque spolia sermonum, post importunam multaque garrulitatem ne hicere quidem potuerit, neque de istis verba facturus valuerit os didicere: tum probe intelliges, quo pacto *Deus elegerit stulta mundi, ut sapientias confunderet*. Nam quæ præ nimia superbia fastuque reperire illi minime potuerant, tum quod seipsum a disciplina Spiritus sejunxissent, tum quod omnia propriis cogitationibus commisissent, hæc mendici et abjecti ac profanae eruditionis expertos omnia exacte didicerunt, cum a cælesti disciplina penderent. Neque vero contentus est horum tenus profanam sapientiam incensare, sed et alia plura subjungit, dicens: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum* (1. Cor. 3. 19); et auditores rursus adhortans cum contemptu ac vehementia dicebat: *Si quis enim videtur, inquit, inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens* (Ib. v. 18); et rursus, *Scriptum est, Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum reprobo* (1. Cor. 1. 19); et rursus, *Dominus novit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt* (1. Cor. 3. 20).

6. Ac sapientia quidem præditos fuisse Corinthios ex his liquet; eos autem superbos fuisse atque animis inflatos ex eadem epistola manifestum est. Cum enim uspiam eum qui fornicatus erat, reprehendisset, adjecti dicens: *Et vos inflati estis* (1. Cor. 5. 2). Porro præ nimia arrogantia inter se illos contendisso ac jurgatos esse rursus indicavit, cum dixit: *Cum enim sit inter vos contentio, et zelus, et dissidia, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis* (1. Cor. 3. 3)? Quisnam autem fuit contentionis ille modus? In varios se rectores ac principes dividebant, atque idcirco dicit: *Hoc autem dico, quod unusquisque vestrum dicit, Ego sum Pauli, ego autem Apollos, ego vero Cephas* (1. Cor. 1. 12). Hæc autem dicebat non quod Paulo et Cephæ et Apollos se attribuerent, sed his nominibus obtegere voluit eos, qui seditionis auctores fuerant, ne si eos manifestaret, contentiosiores atque adeo impudentiores redderet. Non enim Paulo et Petro et Apollos seipsum illos attribuisse, sed aliis quibusdam, ex his quæ sequuntur liquet. Cum enim ipsos propter hoc dissidium castigasset, rursus adjunxit dicens: *Hæc autem, fratres, transfiguravi in me et Apollos propter vos, ut in vobis discatis, ne supra quam scriptum est sapiatis, ne unus adversus alterum infletur pro alio* (1. Cor. 4. 6). Multi enim ex imperitis cum non possent ex domesticis meritis cfferri, neque proximos insectari ac mordere, cum sibi quosdam principes ac rectores præficcissent, illorum meritis ac virtutibus ad fatum et insolentiam adversus alios utebantur, et ex eorum, a quibus edocti fuerant, sapientia occasionem arrogantiae adversus cæteros arripiebant: quod summi et insani gloriæ amoris fuit, cum ii qui propriis meritis gloriari non possent, aliorum excellentia ad insolentiam contemptumque fratrum abuterentur. Quoniam igitur et in superbiam elati erant, et inter se dissidebant, atque in varias partes seipsum diviserant, et propter doctrinam gloria-bantur, tanquam propria illam industria sibi compa-

rassent, neque cœlitus ac divina ex gratia veritatis dogmata recepissent, volens eorum tumorem ac fastum reprimere, statim a principio seipsum *vocatum* appellavit, hoc propemodum dicens: Si ego magister nihil mea industria adinveni, neque prior ipse ad Deum accessi, sed cum vocatus essem, tum demum dicto audias fui, quomodo vos discipuli, quique a me dogmata accepistis, superbire potestis, perinde quasi adventa hæc a vobis fuissent? Quocirca prius etiam dicebat illis: *Quis enim te discernit? quid autem habes, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis* (1. Cor. 4. 7)?

Prima lex humilitatis. — Nihil igitur aliud est istud vocabulum *Vocatus*, nisi disciplina humilitatis et fastus depressio et omnis arrogantiae repressio: nihil enim est quod nos ita continere ac cohibere possit, ut humilitas, et moderate agere, ac modestum esse, nihilque de se magnum animo fingere. Quod et Christus intelligens ac spiritualement illam doctrinam tradere incipiens, a cohortatione ad humilitatem illam inchoavit, atque os aperiens primum tulit hanc legem ita dicens: *Beati pauperes spiritu* (Matth. 5. 3). Nam quemadmodum is qui magnas et magnificas ædes fuerit ædificaturus, conveniens jacit fundamentum, ut eam, quæ postea imponetur, molem ferre possit: ita nimirum etiam Christus, cum ingens illud ædificium philosophiæ in illorum animabus erigeret, tanquam fundamentum, et carinam et basim firmam et immobilem, cohortationem humilitatis ponit prius; cum probe noverit, postquam hæc in auditorum mentibus radices egerit, reliqua omnia virtutum genera ædificari tuto posse. Ut igitur si hæc defuerit, licet reliquas omnes virtutes quis opere ipso exhibeat, frustra et incassum ac sine ullo fructu labores suscipit, illi persimilis, qui domum suam super arenam construxit, qui laborem quidem exantlavit, quæstum autem nullum fecit, propterea quod firmam fundamentum minime jecit (Matth. 7. 26. 27): ita quisquis absque humilitate quidvis boni peragit, omnia perdit ac destruit. Humilitatem autem dico, non eam quæ in verbis, neque quæ in lingua, sed quæ in mente, in anima, in conscientia sita est, quam solus cernere Deus potest. Sufficit unum istud bonum, si vel solum æpenumero appareat, ut propitium Deum reddat. Atque hoc publicanus ostendit: qui cum boni haberet nihil, neque recte factis insignis posset videri, cum solummodo dixisset, *Propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13), potius quam Pharisæus justificatus descendit, tametsi non humilitatis erat illa verba, sed modestiæ et æquitalis tantum. Siquidem humilitatis est, cum quis magnarum a se gestarum rerum conscius nihil de se magnificum animo fingit: modestia vero et æquitas, cum is, qui peccator est, istud ipsum fatetur. Quod si is, qui nihil a se boni gestum noverat, quoniam id quod erat confessus est, ita sibi Dei benevolentiam conciliavit: quantam apud eum fiduciam obtinebant ii, qui cum multa sua possent commemorare præclara facinora, illorum omnium oblitum esse in numerum rejecerint postremorum?

Quod utique Paulus quoque fecit : cum enim iustum omnium primus esset, primum se esse dicebat peccatorum (1. Tim. 1. 15); neque dicebat solum, sed et credebat, cum a præceptore didicisset, postquam omnia fecerimus, debere nos servos inutiles nos vocare (Luc. 17. 10). Istud est humilitas, istum imitandi qui recte factis insignes estis, publicanum vero vos qui peccatorum pleni estis : et confiteamur quod sumus, percutiamus pectus, et menti nostræ persuadearum, ut nihil magnum de se concipiat. Si enim ita fuerimus affecti, sufficit hoc nobis ad oblationem et sacrificium : sicut et David dicebat : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus ; cor contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Psal. 50. 19). Non simpliciter dixit *humiliatum*, sed et *contritum*; quod enim est contritum, contractum est : neque enim potest, quantumvis cupiat, efferi. Ita nos quoque non humiliemus tantum animam nostram, sed ceate-

ramus etiam et compungamus : conteritur autem, dum suorum perpetuo peccatorum recordatur. Si ita illam humiliaverimus, ne si velit quidem in superbiam erigi poterit, dum a conscientia tamquam freno quodam corropta, ne se erigat, reprimetur, et ad modestiam servandam in omnibus compelletur. Ita poterimus et apud Deum gratiam invenire : *Quanto enim major es, inquit, tanto magis te ipsum humilia, et invenies gratiam apud Deum* (Eccli. 3. 20). Porro qui gratiam apud Deum invenerit, nihil sentiet molestiæ, sed et in hac vita poterit cum Dei gratia cuncta illa adversa facile pertransire, ac reposita in altera vita peccatoribus penas effugere, procedente ubique gratia Dei, et omnia illi propitia et placida reddente : quam utinam omnes obtinere possimus in Christo Jesu Domino nostro, per quem et cum quo Patri gloria, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Nullam hæc concio præ se fert temporis notam, qua vel annus deprehendi vel internosci valeat Antichriæ an Constantinopoli habita fuerit. Cæterum omnes styli notæ hic Chrysostomum auctorem designant; ut mirum sit virum doctum et accuratum Hermantium eam in *vobelaç* suspicionem vocare non dubitavisse, quem ideo jure refellit Tillemontius, et styli proprietate permotus et Catalogi Augustani per-

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, NON SOLUM AUTEM, SED ET GLORIAMUR IN TRIBULATIONIBUS, SCIENTES QUOD TRIBULATIO PATIENTIAM OPERATUR (Rom. 5. 3), ET RELIQUA (a).

1. *Labores pro virtute subeundi.* — Laboriosum est quidem agricolæ boves jungere, vomerem trahere, sulcum ducere, semina spargere, hyemem ferre, frigus tolerare, fossam circumducere, ingruentem aquarum copiam a satis arcere, fluminum ripas altiores reddere, ac per medium agrum profundiores sulcos ducere : sed hæc operosa, quæque multo labore illum fatigant, levia sunt ac facilia, dum spe concipit segetem vermantem agricolæ, falcem exactam, ac repletam manipulis aream et fruges maturas, quæ multa cum lætitia domum deferuntur. Sic et gubernator sævis audacter se fluctibus committit, tempestatem et furens pelagus sæpe contemnit, ventos instabiles, marinas procellas, et longas peregrinationes ferre novit, cum sarcinas mercium secum reputat et negotiationis portus, et immensas opes inde comparandas intuetur. Nec aliter miles fert vulnera, jaculorum nubem excipit, famem tolerat, frigus, longas peregrinationes, et in acie subeunda pericula, dum tropæa, victorias, et coronas secum reputat, quæ inde pariuntur. Ad quid autem hæc commemoravimus, aut quid hæc exempla sibi volunt? Hinc nimirum occasionem arripere placuit vos ad audiendum

(a) Collata cum Mss. Regio 2313, et Colbertino 49.

colobandi, atque ad labores pro virtute subeundos incitandi. Nam si propter spem futurorum, idque ut eorum aliquis ea bona consequi possit, quæ cum hac vita finiuntur, hæc illi sustinent, multo magis vos oportet in audiendo perseverare, ut spirituali doctrina imbuamini, ac pro vita æterna pugnam generose sudoresque tolerare. Nam illorum quidem incerta spes est ac temporaria, et sæpe dum sola expectatione lactantur, vitam finiunt, spe quidem se oblectantes, sed rebus ipsis necdum appropinquantibus, tametsi graves illas difficultates exantlarint. Exempli causa, post multos illos labores ac sudores agricolæ nonnumquam, dum falcem exacti, vel locustarum multitudinem, vel immodica pluvia incidente, vel alia quæpiam importata calamitate ex aeris intemperie, vacuis manibus domum revertitur, postquam labores quidem sustinuit, sed speratis frugibus excidit. Pari ratione gubernator dum mercium copia lætatur, expansis magna cum voluptate velis cum multa maria fuerit emensus, in ipso persæpe portus ingressu vel occurrente rupe vel ad saxum in mari latens aut ad scopulum aliquem allisa navi, ac inopinato ejusmodi casu perculsus, cunctis mercibus amissis, post infinita illa

Ἐπιπέτρ οὖν καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησε· πρῶτος γὰρ ἀκέντων ἐν τῶν δικαίων, πρῶτον ἑαυτὸν τῶν ἁμαρτωλῶν ἔλεγε εἶναι· οὐκ ἔλεγε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπέκτιστο παρὰ τοῦ διδασκάλου μαθὼν, ὅτι μετὰ τὸ πάντα ποιῆσαι ἀγαθούς, δοῦλους ἑαυτοῦ χρή καλεῖν. Τοῦτό ἐστι ταπεινοφροσύνη, τοῦτον ζηλώσατε οἱ κατορθώματα ἔχοντες, τὸν δὲ τελώνων ὑμεῖς οἱ ἁμαρτημάτων γέμοντες, κ.λ. ὀμολογῶμεν ὡσπερ ἔσμεν, καὶ τὸ στήθος κλήττωμεν, καὶ τὴν διάνοιαν παίθωμεν μηδὲν μέγα περὶ ἑαυτῶν φαντάζεσθαι. Ἄν γὰρ οὕτως ὤμεν διακείμενοι, ἀρκεῖ τοῦτο ἡμῖν εἰς προσφορὰν καὶ θυσίαν· καθάπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγε· *Θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουθενεῖσαι*. Οὐχ ἀπλῶς εἶπε *τεταπεινωμένην*, ἀλλὰ καὶ *συντετριμμένην*· τὸ γὰρ συντετριμμένον, καὶ διακαλασμένον· οὐδὲ γὰρ, ἐὰν βούληται, ἐπαρθῆναι δύναται. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς μὴ ταπεινώσωμεν μόνον τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, ἀλλὰ καὶ συντρίβωμεν καὶ

κατανύξωμεν· συντρίβεται δὲ οἰκείων ἁμαρτημάτων μνησθημένη συνεχῶς. Ἄν οὕτως αὐτὴν ταπεινώσωμεν, οὐδὲ βουλομένη πρὸς τύφον ἀναστῆναι θυνήσεται, ὡσπερ τινὲς χαλίνου τοῦ [140] συναϊδῆτος ἐκλαμβανόμενον διεγειρομένης αὐτῆς, καὶ καταστῆλλοντος καὶ παίδοντος μετριάζειν ἐν ἁπασιν. Οὕτω θυνήσομεθα παρὰ τῷ Θεῷ καὶ χάριν εὐρεῖν· *Ὅσῳ γὰρ μέγας εἶ, φησί, τοσοῦτῳ ταπεινὸν σεαυτὸν, καὶ ἐναντίον Κυρίου εὐρήσεις χάριν*. Ὁ δὲ παρὰ τῷ Θεῷ χάριν εὐρεῖν οὐθένος αἰσθήσεται χαλεπού, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα θυνήσεται μετὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐκείνα ἅπαντα μετ' εὐκολίας διαδραμεῖν τὰ δεινὰ, καὶ τὰς ἐκεί καίμινας τοῖς ἁμαρτάνουσι διαφυγεῖν τιμωρίας, τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πανταχοῦ προηγουμένης, καὶ πάντα ἐξουμενίζουσης αὐτῆ· ἥς γίνονται πάντας ἡμεῖς ἀπολαύειν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, & οὐ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ θεῷ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἄμην.

IN HOMILIAM DE GLORIA IN TRIBULATIONIBUS.

antiqui in notis supra editi testimonio; in quo Catalogo sincera Chrysostomi opera accurate recensentur, et haec ibidem quartadecima locatur.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducal.

Εἰς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ λέγον, « Ὁδὸ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, » ὅτις εἶ δὲ θλίψις ἀπομοιρῆν παρὰ γαίεται, » καὶ τὰ ἄλλῃς.

ω. Ἐπίπετρον μὲν γηπόνῳ τὸ ζεῦξαι βόας, καὶ ἄροτρον ἐλκῦσαι, καὶ αὐλακα ἀνατεμεῖν, καὶ σπέρματα καταβαλεῖν, καὶ ἀναστῆσαι χειμῶνος, καὶ κρυμὸν ἐνεγκεῖν, καὶ περιελάσαι τάφρον, καὶ κλισονεξίαν ἐδάτων ἐκποῦσαν τοῖς σπέρμασι ἀποκρούσασθαι, καὶ ἔχθρας ποταμῶν βήλοτῆρας ἐργάσασθαι, καὶ διὰ μέσης τῆς ἀρούρας βαυτῆρας αὐλακας ἀνατεμεῖν· ἀλλὰ τὰ ἐπίπετρα ταῦτα, καὶ μόχθον ἔχοντα, κοῦφα γίνονται καὶ ῥέοντα, ὅταν τὰς ἐλπίσιν ὁ γεωργὸς ἴθῃ κομῶντα τὰ λήθα, καὶ τὴν δρεπάνῃ ἠκονημένην, καὶ τὴν ἄλωνα τῶν δραγμάτων ἐμπληρωμένην, καὶ τὸν καρπὸν ἕρπον μετὰ πολλῆς τῆς εὐφροσύνης οὐκαθε εἰσομιζόμενον. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἀγρίων κυμάτων κατατολμῆ, καὶ χειμῶνος, καὶ καιρομένης θαλάσσης, πολλὰκις καταφρονεῖ, καὶ πνευματῶν ἀσθένων, καὶ διαπονητῶν κλύδωνας καὶ μακρὰς εἶδε φέρειν ἀποθμίας, ὅταν τὰ φορεῖα ἀναλογίζηται, καὶ τοὺς τῆς ἐμπορίας λιμένας, καὶ τὸν ἐκ τούτων ἄπειρον κλοῦτον τιχόμενον ἴθῃ. Οὕτω καὶ στρατιώτης τραύματα φέρει, καὶ νέφῃ βελῶν ὑποδέχεται, καὶ λιμὸν ὑποφέρει, καὶ κρυμὸν, καὶ τὰς μακρὰς ἀποθμίας, καὶ τοὺς ἐπὶ τῆς παρατάξεως [141] κινδύνους, ἐντεῦθεν τὰ τρῶπαια καὶ τὰς νίκας· καὶ τοὺς στεφάνους ἀναλογιζόμενος. Ἄλλὰ τίνας ἐνεκεν τούτων ἐμνήστην; ἢ τί μοι βούλεται ταῦτα τὰ παραδείγματα; Παράκλησιν ὑμῖν ἐντεῦθεν πρὸς τὴν ἀρπάζειν εἰσαγαγεῖν βούλομαι, καὶ παραμυθίαν πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἰδρώτας. Εἰ γὰρ τῶν εἰρη-

μένων ἑκάστος τὸ ἐπίπετρον κοῦφον ἡγείται διὰ τὴν τῶν μέλλοντων ἐλπίδα, καὶ ταῦτα, εἰ καὶ τις αὐτῶν ἐπιτυχεῖν θυνήσῃ, τῷ παρόντι συγκαταλυμένα βίῳ, πολλῶν ῥῆλλον ὑμῶς τὴν ὑπὲρ τιμωματικῆς δόξασκαλίας ἀκρῶτον ἀνέχεσθαι χρῆ, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς ἀκονίου ζωῆς παράταξιν τε καὶ τοὺς ἰδρώτας γενναίως φέρειν. Τὸς μὲν γὰρ ἄλλα τὰ τῆς προσκαίρου ἐλπίδος ἐστὶ, καὶ ἐν προσκοίῳ μῆνη τῶν χρηστῶν πολλὰκις γενόμενοι, τὸν βίον οὕτω κατέλυσαν, ἐντροφεύσαντες μὲν ταῖς ἐλπίσιν, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτῶν οὐκ ἔγγισαντες, καὶ δὲ διὰ ταῦτα τὰ χαλεπώτατα ὑπομείναντες. Οἷόν τι λέγω· μετὰ τοὺς πολλοὺς ἐκείνους πολλὰκις πόνους τε καὶ ἰδρώτας ὁ γηπόνος ἐνίστε ἐν αὐτῷ τῷ τὴν δρεπάνῃ ἀκονεῖν, καὶ πρὸς τὸν ἔμπετον παρασκευάζεσθαι, ἀρυσίθως κατανεχθείσης, ἢ πλήθους ἀκρίδων, ἢ ἀέρα τοῦ μέτρου τῆς ἀπομοιρίας γενομένης, ἢ ἀέρα, τινὲς πληγῆς ἐπινεχθείσης ἐκ τῆς τῶν ἀέρων ἀνωμαλίας, ἀπῆλθε κενὰς οἰκαδε χερσὶ, τὸν μὲν πόνον ἅπαντα ὑπομείνας, τοῦ δὲ καρποῦ τῆς ἐλπίδος ἐκπέσων. Καὶ ὁ κυβερνήτης δὲ ὁμοίως χαίρων τῷ πλῆθει τῶν φορτίων, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς τὰ ἰστία πετάσας, καὶ περῶσας πολλὴν πάλιν, ἐν αὐτῷ τῷ πολλὰκις τῷ στόματι τοῦ λιμένος, ἢ σπλάγδος ἐμπροσθοῦς, ἢ ὑφάλῳ καὶ σκοπέλῳ τινὶ προσπαρέξας, ἢ ἄλλῃ τινὶ τοιαύτῃ ἀδοκίῳ περιστάσει πληγείς, πάντα τὸν φόρτον ἀπώλεσε, καὶ μόλις τὸ ἑαυτοῦ σῶμα γυμνὸν εἶδωκε μετὰ τοὺς μυρίους κινδύνους

ἐκείνους. Ὡς τὼ καὶ ὁ στρατιώτης μυριοὺς πολλάκις παραταξάμενος πολέμοις, καὶ ἀποκρουσάμενος τοῖς ἐναντίοις, καὶ τῶν ἐχθρῶν περιγεγόμενος, καὶ ἐν αὐτῇ ὡν τῇ προσδοκίᾳ τῆς νίκης, τὴν ζωὴν μεταλλάξας ἀπῆλθεν, οὐδενὸς ὄλως ἐκ τῶν μόθων καὶ τῶν κινδύνων ἀπολαύσας χρηστοῦ. Τὰ δὲ τμήματα οὐ τοιαῦτα· τὰς τε γὰρ ἐλπιδας αἰωνίους ἔχει ἀκινήτους τε καὶ βεβαίας, καὶ οὐ τῷ προσκαίρῳ τούτῳ συγκαταλυομένας βίβη, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀκήρατον καὶ μακαρίαν ἐκείνην καὶ διακονίζουσαν ζωὴν, καὶ οὐ μόνον ἀνωμαλίᾳ ἀέρον καὶ ἀδοκίᾳ των πραγμάτων περιστασίαι οὐκ ἐπιβουλομένης, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῷ τῷ θανάτῳ διαλυομένης. Ἀπὸ τῶν ἐλπίδων δὲ αὐτῶν ἴδοι τις ἂν καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς τυχοῦσι λάμποντα αὐτῶν τὸν καρπὸν, καὶ πολλὴν καὶ μεγάλην οὖσαν τὴν ἀμοιβήν. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος ἔθετα, λέγων· *Ὁ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι*. Παρακαλῶ μὴ παραδράμωμεν ἐν εἰρημένον ἀπλῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ, οὐκ οἶδα πῶς, πάλιν ἡμεῖς ὁ λόγος· εἰς τὸν τοῦ καλοῦ κυβερνητοῦ Παύλου λιμένα εἰσγάγετε, ἐνευφρησάμενοι τῇ λέξει, βραχεία μὲν οὖσα, πολλὴ δὲ ἡμᾶς παιδευοῦσα φιλοσοφία. Τί ποτ' οὖν ἔστιν ἔρα τὸ εἰρημένον, καὶ τί τοῦτο εἰπὼν ἠνέξατο ἡμῖν, λέγων, *Ὁ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι*; Μικρὸν, εἰ δοκεῖ, ἀνωτέρω τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον ἀγάγωμεν, καὶ πολλὴν ὀφείμεθα τὴν [142] σαφῆναι, καὶ τὴν τῶν νοσημάτων δύναμιν ἐκείθεν τικοτομένην ἡμῖν. Ἀλλὰ μηδένα τὸ σῶμα καταμαλακίῃτω· ἀλλ' ἀντὶ ὁρόσου γενέσθω ἡ τῆς πνευματικῆς ἀκρόατος ἐπιθυμία. Καὶ γὰρ περὶ θλίψεως ἡμῖν ὁ λόγος καὶ ἐπιθυμίας ἀγαθῶν αἰωνίων, καὶ ὑπομονῆς, καὶ τῆς ἐκ τούτων γενομένης ἀμοιβῆς τοῖς οὐκ ἀναπαυτοῦσιν. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ, *Ὁ μόνον*; Ὁ γὰρ τοῦτο εἰρηκῶς, εἰπεῖν ἡμῖν πολλὰ καὶ ἔτερα δεικνύσι προσηρημένα ἀγαθὰ· καὶ μετ' ἐκείνων καὶ τοῦτο προσηρήσει, τὸ ἀπὸ τῆς θλίψεως· διὸ καὶ ἔλεγε ὁ αὐτός· *Ὁ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν*. Ὡστε δὲ σαφέστερον γενέσθαι τὸ εἰρημένον, βραχείαν ὥραν ἀνάσχεσθαι, μακροτέρην ἡμῶν ποιουμένων τὴν διδασκαλίαν τῷ λόγῳ.

Ἐπειδὴ γὰρ κατηγγέλη ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τὸ θεῖον κήρυγμα, καὶ περιήρασαν πανταχῶς τῆς οἰκουμένης σταίροντες τῆς εὐσεβείας τὸν λόγον, καὶ πρόδροβίζον ἀνασπῶντες τὴν πλάνην, καὶ τοὺς πατέρας τῶν ἀσεβῶν καταλύοντες νόμους, καὶ παρανομίαν ἔπασαν ἐλαύνοντες, καὶ τὴν γῆν ἐκκαθαίροντες, καὶ εἰδῶλων μὲν καὶ ναῶν καὶ βωμῶν καὶ πανηγύρεων τῶν ἐκείθεν καὶ τελετῶν κελύοντες ἀποπηδῶν, ἐπιγινώσκον δὲ τὸν πῶν ἔλων ἓνα καὶ μόνον Θεόν, καὶ τὰς μελλούσας ἀνέμνουν ἐλπίδας, καὶ περὶ Πατρὸς καὶ Ἰησοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος διελέγοντο, καὶ περὶ ἀναστάσεως ἐπιλοσόφουν, καὶ περὶ βασιλείας οὐρανῶν διελέγοντο· διὰ ταῦτα πόλεμος ἀνήθη χαλεπός, καὶ πολέμων ἀπάντων ὁ τυραννικώτατος, καὶ πάντα θορόβου καὶ παραγῆς καὶ στάσεως ἔγεμε, καὶ πόλεις ἔπασαι, καὶ δήμος ἔπασ, καὶ οἰκία, καὶ οἰκουμένη καὶ πόλις τοῦ. ἔτε δὲ τῶν παλαιῶν ἐθῶν διασαλευομένων, καὶ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον καταχούσης προλήψεως διασειομένης, καινῶν δὲ εἰσαγομένων δογμάτων, καὶ ὧν μηδεὶς μηδέποτε ἤκουσε· πρὸς ταῦτα βασι-

λαῖς ἠγρίαινον, καὶ ἄρχοντας ἐδυσχέαινον, καὶ ἰδιώται ἐταράττοντο, καὶ ἀγοραὶ ἐθορυβοῦντο, καὶ δικαστήρια ἐχαλεπαίνε, καὶ ξίφη ἐγυμνοῦτο, καὶ ὄπλα παρασκευάζετο, καὶ νόμοι ἠγανάκτου. Ἐκείθεν τιμωρίαι καὶ κολάσεις καὶ ἀπειλαὶ καὶ πάντα συνεκινεῖτο τὰ ἐν ἀνθρώποις εἶναι δοκούντα δεινὰ. Ὡς περὶ θαλάττης μαινομένης καὶ χαλεπῆ ναυάγια ὠδινούσης, οὐδὲν ἀμεινον τὰ τῆς οἰκουμένης δίκαιετο, πετρὸς παιδα διὰ τὴν εὐσέθειαν τότε ἀποκηρύττοντος, καὶ νύμφης πρὸς πανθεράν σχιζομένης, καὶ ἀδελφῶν διαιρουμένων, καὶ δεσποτῶν κατὰ τῶν οἰκτιῶν ἀγανακτούντων, καὶ τῆς φύσεως σχεδὸν πρὸς αὐτὴν στασιαζούσης, καὶ οὐκ ἐμφυλοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ συγγενικοῦ διὰ πάσης οἰκίας διόντος πολέμου. Ὁ γὰρ λόγος μαχαίρας δίκην εἰσιῶν, καὶ τὸ νοσοῦν ἀπὸ τοῦ ὑγιαίνοντος τέμνουν, πολλὴν ἔποιε πανταχῶς τὴν στάσιν εἶναι, καὶ τὴν φιλονεικίαν, καὶ πανταχῶθεν μυρίας αἰρεσθαι κατὰ τῶν πιστευόντων παρεσκευάσεν ἐπαχθείας καὶ μάχας. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν εἰς δεσμοτήρια ἀπήγοντο, οἱ δὲ εἰς δικαστήρια, οἱ δὲ τὴν ἐπὶ θάνατον φέρουσαν ὁδόν· καὶ τῶν μὲν αἰ οὐσίαι ἀθιμειούτο, οἱ δὲ καὶ τῆς πατρὸς καὶ τῆς ζωῆς αὐτῆς πολλάκις ἐξέπιπτον, καὶ πανταχῶθεν νιφάδων πυκνότητα περιεστήκει τὰ κακὰ· ἐνδοθεν μάχαι, ἐξωθεν φόβοι, παρὰ τῶν φίλων, παρὰ τῶν ἀλλοτρίων, παρ' αὐτῶν τῶν τῇ φύσει συνδεμένων ἀλλήλοις [143].

β'. Ταῦτ' οὖν ὁρῶν ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ τῆς οἰκουμένης παιδοτρίτης, ὁ τῶν εὐρανίων δογμάτων διδάσκαλος, ἐπειδὴ τὰ μὲν δεινὰ ἐν χερσὶν ἦν καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν πραττόμενα, τὰ δὲ χρηστά ἐν ἑλπίσι μόνον καί· ἐπαγγελίας, βασιλείας οὐρανῶν, λέγω, καὶ ἀνάστασις, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων λήξις τῶν πάντα νοῦν καὶ λόγον ὑπερβαίνοντων· κάμιοι δὲ καὶ τήγανα καὶ ξίφη καὶ τιμωρίαι καὶ παντοδοπαὶ κολάσεις; καὶ θάνατοι οὐκ ἐν ἐλπίσιν, ἀλλ' ἐν πείρῃ· οἱ δὲ πρὸς ταῦτα ἀγωνίζεσθαι μέλλοντες, ἀρτίως ἀπὸ βωμῶν καὶ εἰδῶλων καὶ τρυφῆς καὶ ἀκολασίας καὶ μέθης εἰσποιηθέντες; ἦσαν τῇ πίστει, οὐδὲν ὀφηλὸν περὶ τῆς αἰθέριου ζωῆς; τίως μεμελετηκότες ἔνοησαν, ἀλλὰ τῶν παρόντων ἀντεχόμενοι μάλλον· καὶ εἰκόσ τούτων πολλοὺς μικροφυγεῖν καὶ ἐκλύεσθαι, καὶ ἀναπίπτειν καθ' ἕκαστην πολιορκουμένους ἡμέραν· ὅρα τί ποιεῖ ὁ τῶν ἀπορρήτων κοινωνός, καὶ πρόσχε τῇ Παύλου σοφίᾳ. Συνεχῶς περὶ τῶν μελλόντων αὐτοῖς διαλέγεται, καὶ τὰ βραβεῖα ὑπ' ἑσῆν ἄγει, καὶ δεικνύσι τοὺς στεφάνου, ἀλείφον αὐτοὺς καὶ παραμυθούμενος ταῖς τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἐλπίσι. Καὶ τί φησι; *Ἀσχιζόμεθα γὰρ, ὅτι οὐκ ἄξια τὰ καθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς*. Τί γὰρ μοι λέγεις, φησὶ, τραύματα καὶ βωμολοχίας καὶ δημίους καὶ τιμωρίας καὶ λιμοὺς καὶ θημεύσεις καὶ πέναν καὶ δεσμά καὶ ἀλύσεις; πάντα ὅσα βούλει τίθει τὰ δοκούντα ἐν ἀνθρώποις δεινὰ, καὶ οὐδὲν ἄξιον λέγεις τῶν ἐπὶ θλῶν ἐκείνων καὶ τῶν στεφάνου καὶ τῶν ἀμοιβῶν. Τὰ μὲν γὰρ τῷ παρίντι συγκαταλύεται βίβη, τὰ δὲ ἐν τῷ ἀπείρῳ αἰῶνι τέλος οὐκ ἔχει· καὶ τὰ μὲν παροδεύει πρόσκαιρα ὄντα, ἐλ δὲ παραμένει διηνεκῶς ἀγήρατα συνυπάρχοντα. Ὅστερ καὶ ἀλλαχού τοῦτο αὐτὸ εἰνιττόμενος ἔλεγε-

^a Duo Mss. εὐρηκῶς, Editi εἰρηκῶς.

pericula vix salvo corpore nudus evadit. Sic et milles postquam innumeris sæpe pugnavit in præliis, adversaries repulit, hostesque devicit, dum in ipsa victoriæ expectatione versatur, nullis penitus commodis ex laboribus periculisque reportatis e vita discedit. At ejusmodi non sunt res nostræ : spes enim æternas, immotas, et firmas habent, quæque cum hac vita minime terminantur, sed ad immortalam beatamque vitam illam ac perpetuo duraturam spectant, et non modo nullis ex aeris intemperie vel inopinato rerum eventa patent incurisibus, sed nec ab ipsa morte possunt deleri. Quin etiam dum sola spe fovemur, ejus in quovis etiam e vulgo fructus elucet, et quanta illi merces debeatur. Propterea beatus etiam Paulus clamabat dicens : *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3). Ne, quæso, leviter prætereamus, quæ dicta sunt : sed quando, nescio quo casu, sermo nos rursus ad præclari gubernatoris Pauli portum appulit, in hujus dicti consideratione libenter immoremur, brevis quidem illud, sed a quo multa philosophia erudimur. Quid tandem est ergo quod dicit, et quid his nobis indicat verbis, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*? Paulo alius, si placeat, doctrinæ sermonem ordiamur, et multam inde nobis perspicuitatem videbimus ac vim sententiarum emergere. Sed neminem corpus in mollitiem ac pigritiam resolvat : quin potius tamquam rore quodam spiritualis doctrinæ cupiditate recreetur. Etenim de tribulatione verba facimus, de cupiditate bonorum æternorum, de patientia, deque mercede, quam illi obtinent, qui inimice sapini sunt ac desides. Quid igitur sibi vult illud, *Non solum*? Qui enim his verbis utitur, de multis aliis bonis se loquutum esse indicat, quæ præcesserint, et cum illis istud adjicere, quod ex tribulatione nascitur : quam ob causam et ipse dicebat, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*. Ut autem dilucidiora fiant hæc verba, nos ad brevem horum sustinete, dum prolixiori sermone doctrinam exponimus.

Adversarii fidei Christianæ quum multi; persequutiones variæ initio prædicationis. Inducitur Paulus de futuris disserens. Cur ingeniseat creatura. — Cum enim promulgata fuisset ab apostolis prædicationis divina, et omnes orbis terrarum plagas religionis sermonem illi serentes obirent, errorem radicatus extirparent, patrias impiorum leges rescinderent, iniquitatem omnem exterminarent, terram expurgarent, atque ab idolis quidem, a fanis, altaribus, feriis ac ceremoniis inde nascentibus resiliere jubèrent; unum autem, et solum universorum Deum agnoscere, spes futuras expectare; deque Patre, Filio, ac Spiritu sancto dissererent, de resurrectione philosopharentur, ac de regno caelorum verba facerent : idcirco bellum exarsit grave, omniumque sævissimum, omnia tumultu, perturbatione, ac seditione redundabant, urbes omnes, populi ac domus omnes, omnis regio sive inculta esset, sive deserta : quod nimirum antiquæ consuetudines labefactarentur, et quæ tandiu obtinuerat, anticipata opinio convelleretur, cum nova

dogmata inveberentur, quæ nemo umquam audierat : adversus ista sæviebant reges, indignabantur magistratus, privati tumultuabantur, fora perturbabantur, tribunalia concitabantur, stringebantur enses, arma parahantur, et leges succensebant. Inde supplicia, poenæ, minæque, ac cuncta commovebantur, quæ inter homines gravia censentur. Quemadmodum cum iratum est mare, atque infesta naufragia parturit, nihilo meliori erat in stata orbis terrarum, cum religionis causa tum filium pater abdicaret, a socru nurus dissideret, fratres dividerentur, domini in famulos indignarentur, natura quodammodo in seipsam seditione commota insurgeret, nec civile tantum, sed gentile quoddam bellum domos omnes pervaderet. Verbum enim gladii in morem penetrans, et quod morbidum erat a sano resecans, magnam ubique seditionem et contentionem excitabat, et efflicabat, ut innumere undique adversus fideles inimicitia pugnaque insurgerent. Hinc fiebat, ut in carcerem alii detruderentur, alii ad judicia raperentur, et ad viam quæ tendit ad mortem : atque horum quidem bona publicabantur, illi vero et patria, et vita ipsa persæpe præcabantur, et omni ex parte crebrius quam vix decidat, malis obsidebantur : intus pugnae, foris timores, ab amicis, ab alienis, ab ipsis qui naturæ necessitudine conjuncti erant.

2. Hæc igitur cum cerneret beatus Paulus, ille terrarum orbis præceptor, et caelestium dogmatum doctor, cum res quidem adversæ in manibus essent, et ante oculos versarentur, res autem prosperæ in spectantem et promissione, regnum, inquam, caelorum, et resurrectio, ac bonorum illorum adeptio, quæ cogitationem omnem ac sermonem excedunt : fornaces autem, sartagine, gladii, supplicia, tormentorum et mortium genera omnia non spe, sed experientia perciperentur : qui vero adversus hæc omnia certatori erant, non ita pridem ab altaribus, ab idolis, a deliciis, a luxuria et ebrietate ad fidem traducti fuissent, neque dum ad sublime quidquam de vita æterna versandum animo assuefacti, sed rebus præsentibus potius inhærent : et verisimile esset fore, ut multi eorum fatiscerent, conciderent animis, ac deficerent, cum singulis diebus obsiderentur : vide quid ille faciat, qui areanorum particeps caelestium fuerat, et sapientiam Pauli considera. De futuris assidue disserit apud illos, ponit ob oculos præmia, coronas ostendit, incitat eos, et spe bonorum æternorum consolatur. Quid autem dicit? *Existimamus enim quod non sunt condignæ passionis hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). Quid enim mihi vulnera, inquit, objicis, altaria, carnifices, supplicia, famam, proscriptiones, paupertatem, vincula et compedes? quæcumque volueris proponere, quæ ab hominibus gravia censentur; nihil tamen præmiis illis, coronis, ac retributionibus dignum commemoras. Nam ista quidem una cum hac vita finiuntur, illa vero in infinito illo ævo finem non habent : hæc temporaria cum sint, prætercunt : illa cum sint immortalia, perpetuo permanent. Quod ipsum et alio loco subindicans dicebat :

Id quod in præcæ. i est momentaneum et leve tribulationis (2. Cor. 4. 17) : sic quantitate qualitatem inminuit, et acerbitatem mitigat temporis brevitate. Quoniam enim gravia natura sua erant et molesta, quæ tum illis accidebant, brevitate molestiam inminuit dicens: Id nim quod in præcæ. i est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna sunt (2. Cor. 4. 17. 18). Et rursus ut ad cognoscendam honorum illius vite magnitudinem illos provehat, creaturam ipsam ob præsentia mala dolentem et congementem introducit, ac futura tanquam valde jucunda vehementer optantem, dum sic ait: Etiam creatura congemiscit, et simul parturit usque adhuc (Rom. 8. 22). Quæ de causa gemit? quæ de causa parturit? Dum illa nimirum futura bona prætolatur, et in melius mutationem desiderat. Nam et ipsa, inquit, creatura liberabitur a servitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum Dei (Ib. v. 21) Cum vero audis eam gemere ac parturire, noli ratione præditam illam arbitrari, sed idioma Scripturæ intellige. Cum enim vult Deus hominibus magnum aliquid ac jucundum per prophetas annuntiare, ipsa etiam res inanimatas fingit miraculorum, quæ sunt, magnitudinem percipere, non quod sensu præditam esse creaturam dicamus, sed ut per ea quæ hominibus quadrant, magnitudo miraculorum exprimi possit. Hoc nimirum et nos dicere solemus, cum inopinatum quid acciderit [paucam urbem esse contristatam, solum ipsum motus esse redditam] (a), et cum de ævis ac terribilibus sermo sit hominibus ac ferina mente præditis, ita quis plerumque loquitur: Ipsa fundamenta concussit, ipsi lapides eum timuerunt: non quod hunc lapides res vera tinuerint, sed ut summam cordis ejus feritatem et furorem possint exprimere. Hæc etiam de causa mirabilis propheta David ea, quæ Juddæis evenerant, bona commemorans, eamque voluptatem, qua persum erant, cum Ægypto liberati sunt, dicebat: In exitu Israel de Ægypto, domus Jacob de populo barbare, facta est Judæa sanctificatio ejus, Israel potestas ejus. Mare vidit et fugit, Jordanis conversus est retrorsum. Montes exultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium, a facie Domini (Psal. 113. 4-6). Hoc vero nullus evenisse unquam audivit. Nam mare quidem et Jordanis retrorsum Dei jussu conversa sunt: montes autem et colles non exultaverunt, sed, ut ante dixi, cum summam voluptatem vellet exprimere, ac relaxationem ex Ægyptiaca vexatione quæ illis contigerat, res etiam inanimatas exultare dicebat, ac tripudiare propter ea bona, quæ illis obvenerant: quemadmodum cum triste quidpiam nuntiare voluerit, quod nostris nobis peccata pepererint, ait, Lugebit vinum, lugebit et vitis (Hesai. 24. 7): et alibi, Viæ Sion lagent (Thren. 3. 8): sed et lacrymari res sensu destitutas ait, Muri filie Sion deducite lacrymas (Thren. 2. 18):

(a) quæ nuncis clauduntur decerant in Editis, sed habentur in us. et a Frontone Duceo lecta sunt.

lino et terram ipsam et Judæam lugere dicit atque etiam esse tristitia, non quod hæc elementa id sentiant, sed, ut ante dixi, prophetarum monitione indicare vult ingentem honorum magnitudinem, quæ Deus largitur, et suppliciorum, quæ propter scelera nostra nobis indigenter, ita loquitur: quæ ob causam beatus etiam Paulus creaturam ingemiscentem ac dolentem introducit, ut Dei donorum exprimere possit magnitudinem, quæ nos post hanc vitam excipiant.

3. *Magnitudo rerum quas adepti sumus.* — Verum hæc omnia sunt in spe, dicit quispiam: postulationis autem ac miser homo, non ita potest ab idololatris liberatus, neque dum sciens de rebus futuris philosophari, non admodum his sermonibus corrigitur, sed in presenti tempore consolationem aliquam optat invenire. Idcirco nimirum et sapiens hic magister, cuique nota sunt omnia, non modo ex bonis fetaris enumeratur, sed ex presentibus etiam commendis cohortatur. Ac primum quidem ea, quæ jam orbi terrarum obvenerant, bona commemorat, quæ non in spe et exspectatione sita erant, sed quibus re ipsa fruebatur: quæ futurorum, et eorum quæ sperantur maxima est et evidentissima demonstratio: cuiusque bene longum de fide sermonem tenuisset, atque patriarchæ Abraham mentionem fecisset, qui licet reluctante natura speravit tamen se patrem futuram, exspectavit et credidit, quapropter et tandem factus: inde dicta occasione cohortatur, ut nunquam ad ratiocinationum infirmitatem delabamur, sed animis nostris magnitudine fidei erigamus, attollamus, et alta aspiciamus: deinde rerum, quas adepti jam sumus, explicat dignitatem. Quænam illa porro est? Quod nimirum Filium suum, inquit, unigenitum, genuinum, dilectissimum, hæc Deus pro nobis sceleratis servis dedit, et innumeris peccatis gravatos, tantique delictorum oneribus oppressos non a peccatis solum liberavit, sed et justos effecit, nihil grave imperans aut laboriosum aut molestum, sed fidem a nobis tantum requirens justos reddidit, sanctos effecit, in Dei filios adoptavit, heredes regni instituit, Unigeniti coheredes renuntiavit, resurrectionem promisit, corporum incorruptionem, conditionem et sortem eandem cum angelis, quæ rationem omnem ac mentem exsuperat, habitationem in caelis, conversationem cum ipso, ac Spiritus sancti gratiam jam inde nobis effudit, a diaboli nos possessione liberavit, nos a demonum servitute vindicavit, peccatum destruxit, maledictionem sustulit, inferorum portas confregit, paradysum aperuit, non angelum, non archangelum, sed ipsum Unigenitum pro salute nostra misit, sicut per prophetam inquit, Non legatus, neque angelus, sed ipse Dominus salvos nos fecit (Hesai. 63. 9). Hæc nonne sexcentis splendidiora sunt coronis? quod sanctificati sumus? quod iustificati? quod per fidem? quod unigenito Dei Filio pro nobis descendente? quod Patre Filium suum dilectissimum propter nos tradente? quod Spiritum sanctum accepimus? quod cum omni facilitate? quod copiosa gratia donoque potiti sumus? His itaque dictis et cum

Τὸ γὰρ παρουσίαι ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως· τῇ ποσότητι τὴν πικρότητα ὑποταμόμενος, καὶ τῷ χρόνῳ τὴ φορτικὴν παραμυθούμενος. Ἐπειδὴ γὰρ τῇ φύσει βαρῆα καὶ φορτικὰ ἦν τὰ τότε συμβαίνοντα, τῷ προσκαίρῳ τὴ φορτικὴν αὐτῶν ὑποτίμωται, λέγων· Τὸ γὰρ παρουσίαι ἐλαφρὸν τῆς θλίψεως ἡμῶν καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν ἀκόντιον βάρους δόξης καταργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. Τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. Καὶ πάλιν ἀνάγων αὐτοὺς εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ μεγέθους τῶν τότε ἀγαθῶν, αὐτὴν εἰσάγει τὴν κτίσιν ἐθνωμένην καὶ συστανάζουσαν ἐπὶ τοῖς παροῦσι μοχθηροῖς, καὶ σφόδρα ἐπιθυμοῦσαν τὰ μέλλοντα, ὡς κύνες ὄντες χρηστὰ, λέγων οὕτω· Καὶ γὰρ ἡ κτίσις συστανάζει καὶ συνωδίδεται ἄχρι τοῦ νῦν. Τίνος ἔσκεν στενάξει; τίνος ἔσκεν ὀδίνει; Τὰ μέλλοντα ἐκείνα προσδοκῶσα ἀγαθὰ καὶ ἐπιθυμοῦσα τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολήν. Καὶ γὰρ καὶ αὐτῇ, φησὶν, ἡ κτίσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φορτικῆς εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν ἔκτατων τοῦ Θεοῦ. Ὅταν δὲ ἀκούσῃ, ὅτι στενάξει καὶ ὀδίνει, μὴ λογικὴν εἶναι νόμιζε, ἀλλὰ μάνθανε τῆς Γραφῆς τὸ εἶδος. Ὅταν γὰρ βούληται ὁ Θεὸς [144] μέγα καὶ χρηστὸν ἀναγγεῖλαι τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν προφητῶν, καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα αἰσθάνεσθαι ποιεῖ τῶν γινόμενων θαυμάτων τὸ μέγεθος· οὐκ ἐπειδὴ αἰσθάνεσθαι τὴν κτίσιν φανῆναι, ἀλλ' ἵνα τῶν θαυμάτων τὸ μέγεθος παραστήσῃ θνητῶν ἐκ τῶν συμβαινόντων τοῖς ἀνθρώποις. Τοῦτο δὴ καὶ ἡμῖν ἔθος λέγειν, ὅταν τι τῶν ἀδοκίμων συμβῆ, [ὅτι αὐτῇ ἡ πόλις ἐστύγνασεν, αὐτὸ τὸ ἔδαφος σκυθρωπὸν ἐγένετο] καὶ ἐπὶ τῶν φοβερῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ θηριώδη θυμὸν ἔχόντων τοῦτο αὐτὸ εἶποι τις ἄν· ὅτι αὐτὰ τὰ θεμέλια διείσειεν, αὐτοὶ οἱ λίθοι αὐτὸν ἐτρόμαξαν· οὐκ ἐπειδὴ ὄντες· οἱ λίθοι τοῦτον ἐτρόμαξαν, ἀλλ' ἵνα τὴν ὑπερβολὴν τῆς θηριώδους καρδίας αὐτοῦ καὶ τὸν θυμὸν παραστήσῃ θνητοῦσι. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ θαυμάσιος προφήτης Δαυὶδ ἀπαγγέλλων τὰ ἀγαθὰ τὰ τοῖς Ἰουδαίοις συμβάντα, καὶ τὴν ἡδονὴν τὴν ἐκ τῆς ἐλευθερίας Αἰγύπτου ἐγγινόμενῃ αὐτοῖς, ἔλεγεν· Ἐν ἐξῶθεν Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου, οἴκου Ἰακώβ ἐκ λαοῦ βαρβάρου, ἐγενήθη Ἰουδαία ἀγίασμα αὐτοῦ, Ἰσραὴλ ἐξουσία αὐτοῦ· ἡ θάλασσα εἶδε, καὶ ἔστυγεν, ὁ Ἰορδάνης ἐστράφη εἰς τὰ ἐπίσω· τὰ ὄρη ἐστράφησαν ὡσεὶ κριοὶ, καὶ οἱ βουνοὶ ὡς ἀρνία προβάτων, ἀπὸ προσώπου Κυρίου. Καὶ τοῦτο ὄδαμὸς γενόμενος ἤκουσέ τις. Ἡ μὲν γὰρ θάλασσα, καὶ ὁ Ἰορδάνης ἀνεστράφη εἰς τὰ ἐπίσω προστάγματι τοῦ Θεοῦ· τὰ δὲ ὄρη καὶ οἱ βουνοὶ οὐκ ἐστράφησαν· ἀλλ', ὅπερ ἐφθην εἰπῶν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡδονῆς παραστήσῃ βουλόμενος, καὶ τὴν ἀνεσιν τὴν ἐκ τῆς τῶν Αἰγυπτίων κακώσεως ὑπεργμένην αὐτοῖς, καὶ αὐτὰ τὰ ἄψυχα κριτῶν ἔλεγε καὶ πηδῶν ἐπὶ τοῖς συμβαδιστοῖσι αὐτοῖς χρηστοῖς· ὡς ὅταν τι καὶ λυπηρὸν ἀπαγγεῖλαι βούληται ἐξ ἡμετέρας ἀμαρτίας τιζόμενον, φησὶν· Πενθήσει οἶνος, πενήσει καὶ ἀμπέλκος· καὶ ἀλλοτῶ· Ὅδοι Σιών πενήσουσιν· ἀλλὰ καὶ δακρύειν τὰ ἀναίσθητα λέγει· Τείχος γὰρ στυγατῆρος Σιών, κατάμυγε δάκρυα, φησὶ· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν γῆν, καὶ Ἰουδαίαν πενήθειν λέγει καὶ μεθύειν τῇ λύπῃ οὐχ ὡς τῶν στοιχειῶν αἰθανομένων τούτων, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπῶν, ἔκκτιστος τῶν προφη-

τῶν τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐκ Θεοῦ χορηγούμενων ἡμῖν ἀγαθῶν, καὶ τῶν τιμωρῶν τῶν ἐκ τῆς ἡμετέρας κακίας ἐπαγομένων ἡμῖν παραστήσῃ ὄδων· οὐδὲ δὴ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος καὶ αὐτὸς τὴν κτίσιν εἰσάγει στενάζουσαν καὶ ἐθνωμένην, ἵνα τὸ μέγεθος τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ τῶν μετὰ ταῦτα διαδεχομένων ἡμῶς παραστήσῃ θνητῇ.

γ. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα, φησὶν, ἐν ἐλπίσιν· ὁ δὲ μικρόφυλος καὶ ταλαίπωρος ἄνθρωπος, καὶ νῦν τῆς εἰσβολοτραφείας ἀπαλλαγείς, καὶ οὐκ εἰδώς περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφεῖν, οὐ σφόδρα τοῦτος διορθοῦται τοῖς λόγοις, ἀλλὰ ζητεῖ καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ εὑρεῖσθαι τινὰ παραμυθίαν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ σοφὸς οὗτος διδάσκαλος, καὶ πάντα εἰδώς, οὐκ ἀπὸ τῶν μελλόντων μόνον παραμυθίζεται· ἀγαθῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων ἀλείφει χρηστῶν. Καὶ πρώτων μὲν τὰ ὑπεργόμενα προλέγει τῇ οἰκουμένῃ ἀγαθὰ, τὰ οὐκ [145] ἐν ἐλπίσιν καὶ προσδοκίᾳ, ἀλλ' ἐν πείρᾳ καὶ ἀπολαύσει γενόμενα (ἄπερ καὶ τῶν μελλόντων καὶ ἐλπίζομένων μεγαίστη καὶ σαρφεστάτη ἀπδειξίς ἐστι), καὶ πολλὴν περὶ πίστεως καταταίνας τὸν λόγον, καὶ τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ μνημονεύσας (καὶ τῆς φύσεως ἀπαγορευούσης τοῦ πατέρα αὐτὸν ἔσεσθαι, ἤλπιτε καὶ προσεδόκησε, καὶ ἐπίσθη ἔσεσθαι, διὰ καὶ ἐγένετο), κάκεῖθεν ἀνάγων εἰς τὸ μὴ δεῖν ποτε εἰς τὴν τῶν λογισμῶν καταπίπτειν ἀσθένειαν, ἀλλὰ τῷ μεγέθει τῆς πίστεως ὀρθοῦσθαι καὶ διανίστασθαι καὶ ὑψηλὰ φρονεῖν· μετὰ ταῦτα λέγει καὶ τῶν ὑπεργόμενων τὸ μέγεθος· Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Ὅτι τὸν Ἰὼν, φησὶ, τὸν μονογενῆ, τὸν γνήσιον, τὸν ἀγαπητὸν, τοῦτον ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ἀγνωμόνων ἔδωκεν οἰκετῶν, καὶ τοὺς μυριοὺς βεβαρημένους ἀμαρτήμασι, καὶ τοσοῦταις φορτικοῖς πιεζομένοις πλημμελημάτων, οὐχὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀπήλλαξε μόνον, ἀλλὰ καὶ δικαίους εἰργάσατο, οὐδὲν φορτικόν, οὐδὲ ἐπίπονον ἐπιτάξας, οὐδὲ ἐπαχθεῖς, ἀλλὰ πίστιν ζητήσας παρ' ἡμῶν μόνον, καὶ δικαίους ἐποίησε καὶ ἀγίους κατασκευάσας, καὶ υἱοὺς Θεοῦ ἀπέφηνε, καὶ βασιλείας κληρονόμους ἀπέδειξε, καὶ τοῦ Μονογενοῦς συγκληρονόμους ἀπειργάσατο, καὶ ἀνάστασιν ἐπηγγέλιτο, καὶ ἀφθαρσίαν σωμάτων, καὶ λῆξιν μετὰ ἀγγέλων, πάντα λόγον καὶ νοῦν ὑπερβαίνουσαν, καὶ τὴν ἐν οὐρανοῖς διατριβὴν, καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ὀμιλίαν καὶ ἀγίου Πνεύματος ἐντεῦθεν ἦδη χάριν ἐξέχευε, καὶ τῆς τοῦ διαβόλου κατοχῆς ἡμῶς ἀπήλλαξε, καὶ τῶν δαιμόνων ἡμῶς ἐβάρυστο, καὶ τὴν ἀμαρτίαν κατέλυσε, καὶ τὴν κατέραν ἠφάνισε, καὶ ἄδου πύλας συνέκλασε, καὶ τὸν παράδεισον ἠνέμωσεν, οὐκ ἀγγελῶν, οὐκ ἀρχαγγέλων, ἀλλ' αὐτὸν ἀπίστευτε τὸν Μονογενῆ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, ὡς φησὶ διὰ τοῦ προφήτου· Οὐ πρέσβυς, οὐδὲ ἀγγεῖλος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Κύριος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ταῦτα οὐ μυριῶν στεφάνων λαμπρότερα; ὅτι ἠγιάσθημεν; ὅτι ἐδικαιώθημεν; ὅτι διὰ πίστεως; ὅτι τοῦ μονογενοῦς; Ἰοῦ τοῦ Θεοῦ ἐξ οὐρανῶν κατελθόντος ὑπὲρ ἡμῶν; ὅτι τοῦ Πατρὸς τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ δωδωκίτος δι' ἡμᾶς; ὅτι Πνεῦμα ἅγιον ἐδεξάμεθα; ὅτι μετ' εὐκολίας ἀπάσης; ὅτι χάριτος ἀφάντου καὶ δωρεῆς ἀπαιλούσαμεν; Ταῦτα τοῖνον εἰπῶν, καὶ διὰ μικρῶν

* Colbertinus τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἡδονῆς παραστήσῃ βουλόμενος, καὶ τὴν ἀνεσιν τὴν ἐκ τῆς τῶν Αἰγυπτίων, ... τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἐκ τοῦ Θεοῦ χορ.

b Sic Morel., Savil. ex conj. in marg., et unus cod. Savil. in textu et alius prothymetici.

βημάτων ἅπαντα δηλώσας, πάλιν εἰς τὴν ἐλπίδα τὸν λόγον κατέλειπεν. *Ἐπιπὼν γάρ, δικαιωθείς οὐκ ἐκ πίστεως, εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεὸν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὴν προσ- σιγήν ἔσχηκαμεν εἰς πίστιν εἰς τὴν χάριν ταύτην, ἐν ἣ ἔσθηκαμεν, ἐπήγαγε· Καὶ καυχώμεθα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.* Ἐπὶ οὖν εἶπα τὰ μὲν γεγενημένα, τὰ δὲ μέλλοντα· τὸ μὲν γὰρ δικαιωθῆναι, καὶ τὸ τὸν Ἰῶν ὑπὲρ ἡμῶν σφάγηται, καὶ τὸ δὲ αὐτοῦ ἐπὶ Πατρὶ προσαχθῆναι, καὶ τὸ χάριτος ἀπολαῦσαι, καὶ δωρεᾶς, καὶ τὸ ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι, καὶ τὸ εἰρήνην ἔχειν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ ἁγίου Πνεύματος μετασχῆναι, ταῦτα γεγενημένων ἔσσι· τὰ δὲ μέλλοντα ἦν, ἡ δόξα ἐκείνη ἡ ἀπὸρρήτος· ὅ καὶ αὐτὸς ἐπήγαγε, λέγων· *Ἐν ἣ ἔσθηκαμεν, καὶ καυχώμεθα ἐπὶ ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ· ἢ [146]* δὲ ἐλπίς, ὡσπερ ἐφθην εἰπὼν, οὐ σφίδρα ἰκανὴ τὸν μικροψυχὸν ὀρθώσει καὶ ἀναστήσει ἀκροατὴν· ὄρα εἰ ποιεῖ πάλιν, καὶ θέσασαι τὴν εὐτονίαν Παύλου, καὶ τὴν φιλόσοφον γνώμην. Ἀπὸ γὰρ αὐτῶν τῶν δοκούντων λυκαῖν καὶ θορυβεῖν καὶ ταράττειν ἐν ἀκροατῆν, ἀπ' αὐτῶν τούτων ἀνακλιθεὶς τῆς παρακλήσεως καὶ τοῦ καυχήματος τοὺς στεφάνους. Ἐπειδὴ γὰρ εἴτα πάντα κατέλαξε, λοιπὸν ἐπάγει λέγων· Οὐ μόνον ταῦτα λέγω, ἀπερ εἶπον, φησὶν, ὅλον τὸ, ὅτι ἠγιάσθημεν, ὅτι ἰδικαιώθημεν, ὅτι διὰ τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι χάριτος ἀπηλαύσαμεν, ὅτι εἰρήνης, ὅτι δωρεᾶς, ὅτι ἁμαρτημάτων ἀφέσεως, ὅτι Πνεύματος ἁγίου κοινωνίας, ὅτι μετ' εὐκολίας ἀπάσης, ὅτι καὶ χωρὶς μόχθου, καὶ χωρὶς ἰδρώτων, ὅτι πίστιν μόνην, ὅτι τὸν Ἰῶν ἔπεμψε τὴν μονογενῆ, ὅτι τὸ μὲν ἔδωκε, τὸ δὲ ἐπηγγελάτο, δέξαν ἀρβύλλον, ἀφθαρσίαν, σωμάτων ἀνάστασιν, λῆξιν ἀγγελικὴν, τὴν μετὰ Χριστοῦ διαγωγὴν, τὴν ἐν οὐρανῶν διατριβήν· ταῦτα γὰρ ἅπαντα παρῆσθησαν ἐν τῷ εἰπεῖν, *Καὶ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ.*

Οὐ τοίνυν ταῦτα λέγει μόνον τὰ γενόμενα καὶ τὰ ἐσόμενα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ δοκούντα εἶναι ἐν ἀνθρώπῳ λυπηρὰ, τὰ δικαστήρια λέγω, τὰς ἀπαγωγὰς, τοὺς θανάτους, τὰς ἀπειλὰς, τοὺς λιμοὺς, τὰς βασάνους, τὰ τήγανα, τὰς καμίνας, τὴν λεηλασίαν, τοὺς πολέμους, τὰς πολιορκίας, τὰς μάχας, τὰς στάσεις, τὰς φιλονεικίας, καὶ ταῦτα τίθησιν ἐν τάξει δωρεᾶς καὶ κατορθωμάτων. Οὐ γὰρ ἐπ' ἐκείνοις μόνοις τοῖς εἰρημίοις χαίρειν δεῖ καὶ γεγεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτοις καυχῆσθαι χρὴ, ὡς εἶπεν λέγων· *Νῦν χαίρω ἐν τοῖς παθήμασι μου ὑπὲρ ὁμῶν, καὶ ἀντανακλιθῶ τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ σαρκὶ μου.* Εἶδες ψυχὴν εὐτόνον, καὶ γνώμην ὑψηλὴν, καὶ φρόνημα ἀπερίτρεπτον, οὐκ ἐπὶ τοῖς στεφάνοις καλλωπιζόμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγωνισμασιν ἐνηθύνωμενον; οὐκ ἐπὶ ταῖς ἀμοιβαῖς χαίροντα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῖς παλαισμασιν ἐναθρυνόμενον; οὐκ ἐπὶ ταῖς ἀντιδόσεσιν εὐφραίνωμενον, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ παγκρατικῷ καυχώμενον; Μὴ γὰρ μοι λέγε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μηδὲ τοὺς στεφάνους ἐκείνους τοὺς ἀκηράτους, μηδὲ τὰ βραβεῖα, ἀλλ' αὐτὰ τὰ παρόντα, τὰ θλίψιν ἔχοντα καὶ μόχθον καὶ ταλαιπωρίαν πολλήν· ταῦτα εἰς μέσον ἄγε, καὶ δυνήσονται δεῖξαι, ὅτι ἐπὶ τούτοις καυχῆσθαι δεῖ μᾶλλον μετίζδως. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων τὰ μὲν πα-

λαισμάτα τὸν πόνον ἔχει, ὁ δὲ στέφανος τὴν ἠδονήν· ἵνα οὕτως οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν στεφάνων αὐτὰ τὰ παλαισμάτα πολὺ φέρει τὸ καύχημα. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι ταῦτα τούτων ἔχει τὸν τρόπον, ἀναλογισασθε ἑαυτοὺς τῶν ἁγίων τῶν ἐφ' ἐκείνης γενεᾶς, ὡς φησὶν· *Ἰπὸδειγμα λάβετε, ἀδελφοί, τῆς κακοπυθείας καὶ τῆς ὑπομομηῆς, τοὺς προφήτας, οἱ ἐδίδησαν τὸν λόγον ἐν ὀνόματι Κυρίου.* Ἀλλὰ γὰρ καὶ οὗτος ὁ νῦν ἡμῖν τὸν ἀγῶνα τούτον πρῶταίνας, καὶ τὸ παρὴν πνευματικὸν θέατρον συγχροτήσας. Παῦλον λέγω, μετὰ τὸ τὰς μυρίας αὐτὸν ἐκείνας ἐκείνου τῶν ἁγίων καταλέξει ταλαιπωρίας, ἃς μηδὲ βέβαιον νῦν κατὰ λόγον διεξιέναι, ἐπάγει λέγων· *Παραῖλλον ἐν μηλικαῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ὡς οὐα φησὶ ἄξιος ὁ κόσμος [147], καὶ ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἀγαλλόμενοι.* Τοῦτο δὲ αὐτὸ ἴδοι τις ἂν, ὅτι μετὰ τὴν φυλακὴν καὶ τὰς λοιδορίας μαστιγθέντες ἀπληθύνοντο, τί φησιν; *Οἱ μὲν οὖν ἀποραύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συναδρίου, ὅτι κατηξικώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι.*

Ὁ. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ ἡμῶν ταῦτα γέγονε· καὶ εἰ βούλοιο τίς, ἐνθυμηθῆτω ὁ λέγων, ἐν τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν οὐα συνέβαιεν. Εἰσῆμι παρθένος ἀπαλὴ καὶ ἀπειράγαμος, κηροῦ μαλακώτερον ἔχουσα σῶμα· εἶτα τῷ ξύλῳ προσηλωθεῖσα πάντοθεν, διωρύνετο τὰς πλευρὰς καταξομένη, καὶ καταβρέιτο τῷ αἵματι, καὶ καθάπερ νυμφευομένη μᾶλλον καὶ ἐν πιστάδῃ καθήμενη. οὕτω μετ' εὐνοίας· ἔφερε τὰ γινόμενα διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγῶσι στεφανουμένη. Ἐνόησον ἡλικὸν ἦν ἰδεῖν τύραννον μετὰ στρατοπέδων καὶ ἐξῶν ἠκονημένων καὶ ὄπλων τοσούτων ἀπὸ μιᾶς κόρης νικώμενον. Ὅρξ ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ θλίψις καύχησιν ἔχει μεγίστην; Καὶ μαρτυρεῖτε τοὺς λεγομένους ὑμεῖς. Οὕτω γὰρ τῶν μαρτύρων ἀπολαβόντων τὰς ἀμοιβὰς, οὐδὲ τὰ βραβεῖα καὶ τοὺς στεφάνους, ἀλλ' εἰς κρίσιν διαλυθέντων καὶ τέφραν, μετὰ πάσης προθυμίας συντρέχουσαν εἰς τὰς ἐκείνων τιμὰς, καὶ θέατρον συγχροτοῦμεν πνευματικόν, καὶ ἀνακηρῦτομεν τούτους, καὶ στεφανοῦμεν αὐτοὺς ἐὰν τε τὰ τραύματα καὶ τὸ αἷμα, διὰ τὰς βασάνους καὶ τὰς πληγὰς, διὰ τὰς θλίψεις ἐκείνας καὶ τὰς στενοχωρίας· οὕτω καὶ αὐτὰί αἱ θλίψεις καύχημα ἔχουσι καὶ πρὸ τῆς ἀμοιβῆς. Ἐνόησον ἡλικὸς ἦν ὁ Παῦλος τότε τὰ δεσμοτήρια οἰκῶν, καὶ εἰς δικαστήρια ἐπαγόμενος, πῶς περιβλεπτοῦς, πῶς λαμπρῶς, καὶ περιφανῆς παρὰ πᾶσιν ἐφαίνετο, μάλιστα δὲ παρ' ὧν ἐπολεμαίτο, καὶ ἐπαυλούετο. Καὶ τί λέγω, ἀνθρώποις περιβλεπτοῦς, ὅπου γὰρ καὶ τοῖς δαίμοσι τότε μᾶλλον ἦν φοβερός, ὅτι ἐμαστίζετο; Ὅτε δὲ ἐδεσμαίτο, ὅτε ἐναυοῦται, τότε τὰ μέγιστα εἰργάζετο σημεῖα, τότε μετίζδως περιεγένετο τῶν ἀντικειμένων δυνάμεων. Εἰδὼς οὖν καλῶς τὸ ἀπὸ τῶν θλίψεων τούτων προσγινόμενον εἰς ψυχῆς κέρδος, ἔλεγεν· *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι.* εἶτα ἐπάγει· *Διὸ σὺδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕδασι, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς,*

^a Col. b. κακοπυθείας καὶ τῆς μικροθυμίας.

^b Mess. δέρμασιν ἐν ἔρημιας κτανόμενοι, καὶ ὄρασι, καὶ σπηλαιοῖς καὶ ταῖς ὁπαις τῆς γῆς, δικαίωμα, ὑστερούμενοι ὡς οὐα ἦν.

^c Mess. μετ' εὐκολίας, Editi μετ' εὐνοίας.

paucis verbis omnia declarasset, rursus commemoratione spei sermonem finivit. Cum enim dixisset, *Justificati igitur ex fide pacem habemus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et habuimus accessum per fidem in gratiam, in qua stamus*, adjecit, *Et gloriamur in spe gloriae Dei* (Rom. 5. 1. 2). Postquam igitur dixit partim quæ jam evenerant, partim quæ eventura erant : nam quod justificati quidem sumus, quodque pro nobis et immolatus est Filius, et quod per eum accessum ad Patrem obtinuimus, quod gratiam et donum adopti sumus, quod a peccatis liberati sumus, quod ad Deum pacem habemus, et Spiritus sancti participes factus, hæc ex illis sunt quæ jam evenerunt : quæ vero sunt eventura, gloria nimirum est illa ineffabilis, quod ipsum etiam adjecit dicens : *In qua stamus, et gloriamur in spe gloriae Dei* (Rom. 5. 2) : porro spes, ut ante dixi, ad pusillanimitatem auditorem erigendum et excitandum non admodum est idonea : vide quid rursus faciat, et constantiam Pauli considera ac philosophicam mentem. Ex illis enim ipsis, quæ tristitiam aut perturbacionem afferre videbantur, et auditorem turbare, ex his consolacionis et gloriacionis coronas contexit. His enim omnibus enumeratis deinceps adjecit dicens : Non solum hæc aio, quæ nunc dixi, quod nimirum sanctificati sumus, quod justificati, quod per Unigenitum, quod gratia potiti sumus, quod pax, quod dono, quod remissione peccatorum, quod communicatione Spiritus sancti, quod omni cum facilitate, quod absque labore, absque sudore, quod sola fide, quod Filium misit unigenitum, quod unum quidem largitus est, alterum vero promisit, ineffabilem gloriam, immortalitatem, resurrectionem corporum, conditionem et sortem angelicam, consuetudinem cum Christo, habitationem in caelis : hæc enim omnia verbis illis complexus est, *Gloriamur in spe gloriae Dei* (Rom. 5. 2).

Ipsæ afflictiones sunt lætitiarum occasiones. — Non hæc igitur solum dicit, quæ contigerunt, et quæ sunt futura : sed et quoque ipsa, quæ inter homines molesta cænantur, tribunalia nimirum, carceres, mortes, minas, fana, tormenta, sartagine, fornaces, depraedationem, bella, oppugnationes, pugnas, seditiones, contentiones, hæc quoque refert in numerum donorum ac recte factorum. Non enim ob illa solum, quæ dicta sunt, lætandum est atque gaudendum, sed in his etiam gloriandum, ut cum ait, *Nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea* (Col. 1. 24). Vides animam fortem, mentem sublimem, spiritum invictum, qui non ob coronas tantum gloriatur, sed et certaminibus ipsis oblectatur? non solum ob præmia gaudet, sed in luctis etiam exultat? non modo propter retributiones lætatur, sed et ipso pæneratio gloriatur? Ne mihi enim regnum caelorum communiora, neque coronas illas immarcescibiles, nec præmia, sed res ipsas presentes, in quibus multa inest afflictio, labor, et molestia plurima : hæc profer in medium, et ostendere poterit propter ista multo amplius esse gloriandum. Nam in præfatis quidem agonibus laborem habent certamina,

coronæ autem, voluptatem : hic vero non ita ; sed ante coronas ipsa certamina multam occasionem offerunt gloriandi. Atque ut hæc ita se habere intelligat, unumquemque sanctorum per singulas generationes considerate, ut inquit ille, *Exemplum accipite, fratres, laboris et patientiæ, prophetas, qui loquuti sunt verbum in nomine Domini* (Jac. 5. 10). Quinetiam hic ipse qui nobis hoc certamen proposuit, et hoc spirituale theatrum convocavit, Paulus, inquam, postquam innumeras singulorum sanctorum afflictiones recensuit, quas neque nunc persequi numerando facile fuerit, adjugit dicens : *Circulerant in melotis, in pellibus caprinis egrantes, angustiati, afflicti : quibus dignus non erat mundus*¹ (Hebr. 11. 37. 38), et tamen propter hæc omnia lætabantur. Hoc vero cernere quis potest, quando post carcerem, et probra cæsi verberibus eiciebantur : quid ait? *Et illi quidem ibant gaudentes a conspectu consilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati* (Act. 5. 41).

4. *Martyrum egregia certamina. Paulus demonibus terribilis in afflictionibus.* — Verum enim vero hæc nostra etiam ætate contigerunt ; ac si velis, cogitet quisvis ea quæ dico, qualia tempore persecutionum acciderint. Ingrediebatur virgo tenera et innupta, cæca quavis mollius habens corpus, tum affixa equuleo derasis lateribus perfodiebatur, et sanguine tota perfusa erat ; at perinde quasi sponsa esset potius, et in thalamo sederet, ita libenter ea quæ fiebant ob regnum caelorum perferebat, in ipsis certaminibus coronam percipiens. Cogita quale spectaculum esset tyrannum cernere cum suis exercitibus, cum acuminatis enibus, cum tot armis, quæ ab una puella vincebantur. Vides ipsam etiam afflictionem cum maxima gloria esse conjunctionem? Vos vero nobis testes eorum estis quæ diximus. Cum enim novum mercedis neque præmia receperint martyres, nec coronas, sed in pulverem ac cinerem abierint, summo studio ad eorum honores concurrimus, ac theatrum spirituale convocamus, victores eos renuntiamus, et coronamus propter vulnera, sanguinem, tormenta, plagas, afflictiones illas et angustias : sic fit ut et ipsæ afflictiones gloriacionem suam habeant vel ante retributionem. Cogita quantus vir esset tuum temporis Paulus, cum carceres habitaret, et ad tribunalia traheretur, quam conspicuus, quam celebris et illustris apud omnes appareret, præcipue vero apud eos, a quibus oppugnabatur et insidiis appetebatur. Sed quid ego conspicuum hominibus eum fuisse dico, quando vel ipsis demonibus tum magis fuit formidabilis, cum virgis cæderetur? Cum vero esset in vinculis, cum multatragia pateretur, tum maxima edebat miracula, tum magis adversariorum potestates superabat. Cum igitur probe nosset, quantum ex his afflictionibus animæ lucrum oveniret, dicebat : *Cum infirmior, tunc potens sum* : deinde addit : *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in per-*

¹ MSS. post, *caprinis*, addunt, *in solitudinibus errantes, et montibus, et cavernis, et antiis terra, ulsi, ægeræ, quibus dignus non erat mundus.*

argumentibus, in angustiis, ac interdictis in me virtus Christi (2. Cor. 12. 10. 9). Idcirco etiam cum ad quendam scriberet Corinthi degentes, et in eos inveheretur, qui de se magnifice sentiebant, alios vero damnabant, epistolæ formam exprimens nobis, coactus est suorum recte factorum imaginem depingere, idque non ex signis, non ex miraculis, non ex honore, non ex deliciis, sed ex carceribus, ex judiciis, ex fame, ex frigore, ex bellis, ex insidiis, ejusmodi verbis eos alloquitur: *Ministri Christi sunt, ut minus sapiens dico, plus ago*, et indicans illud *Plus*, et in quo emineret, inquit, *In laboribus amplius, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter* (2. Cor. 11. 25), et quæ sequuntur: *Si gloriari oportet, in his quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor* (2. Cor. 11. 30).

Gloria voluptatem offert. Præmium justorum in hac vita. — Vides eum in his multo amplius gloriari, quam ob splendidas coronas sibi placere, atque idcirco dicere, *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus?* Quid est autem illud, *Non solum?* Non solum, inquit, non animum despondemus afflictæ ærumnis oppressi, sed tamquam majorem ad honorem gloriamque proventi, gloriamur potius ob ea, quæ nobis contingunt, incommoda. Deinde quoniam maximam oriri gloriam, laudem et jactationem ex tribulationibus dixit, gloriam vero certum est voluptatem afferre: ubi enim voluptas est, omnino est etiam gloria: ubi vero tanta gloria, ibi omnino est etiam voluptas: postquam igitur affligi splendidum quid et illustre esse demonstravit, et gloriationis occasionem afferre, alium ejus effectum maximum narrat fructumque summum ac stupendum. Quis ille porro sit videamus. *Scientes igitur, inquit, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit* (Rom. 5. 3 - 5). Quid est, *Scientes quod tribulatio patientiam (a) operatur?* Hunc maximum fructum habet, quod hominem afflictum robusiorem reddit. Nam quemadmodum arbores, quæ in umbræ ac ventorum expertibus locis aluntur, cum externa specie prospere germinent, molles sunt atque fungosæ, et facile quovis incursu læduntur; quæ vero in excelsis montium verticibus sitæ sunt, a multis magnæque ventis agitantur, intemperiem aeris assidue ferunt, gravissima tempestate pulsantur, et multa nive feriuntur, ferro quovis robusiores evadunt: pari ratione corpora, quæ multis

(a) Neg. totum refert Pauli locum.

ac variis in deliciis educantur, quæ molibus vestimentis ornantur, quæ continuis balneis et unguentis stantur, ac diversi generis alimentis præter modum necessariam delicate fruuntur, præter ad austeriores laboresque pro religione subeundos inutilia redduntur, maximeque supplicio sunt obnoxia: sic animarum et animæ, quæ miseriorum expertem vitam ducunt, quæ deliciis affluunt, quæ libenter præsentibus rebus sunt deditæ, ac vitam doloris expertem præferunt afflictionibus pro regno colorum more sanctorum omnium subeundiis, cetera quavis molliores et imbecilliores effectæ, igni pabulum exponuntur æterno; quæ vero periculis, laboribus et ærumnis afflictionis Dei causa tolerandæ sunt expositæ, atque in ipsis emittæ, ferro ipsæ vel adamante solidiores sunt ac generosiores, et ex eo quod assidue venenter, inexpu gnabiles adversariis redduntur, et invictum quemdam patientiæ ac fortitudinis habitum acquirunt. Et quemadmodum hi, qui cum primum navim consequuntur, nauseant et capitis vertigine laborant turbati ac fastidio correpti: qui vero multa longaque maria sunt evensi, qui millies se fluctibus audacter commiserunt, et crebra sunt passi naufragia, peregrinationem ejusmodi confidenter aggrediuntur: sic nimirum et anima, quæ multas sustinuit tentationes, et magnas pertulit afflictiones, laboribus deinceps assuefacta, et sibi comparato habitu patientiæ, non amplius est meticulosa, nec terroribus obnoxia, nec ingruentibus malis turbatur: sed assidua rerum quæ accidunt exercitatione, ac frequenti casuum meditatione roborata, quæcumque insurgunt incommoda feri facillime. Hæc itaque peritus ille cælestis conversationis architectus indicans dicebat: *Non solum autem, sed et gloriamur in tribulationibus*: quoniam ante regni coronarumque cælestium adeptionem maximum hinc præmium reportamus, dum per assiduas afflictiones tolerantior anima nostra redditur, et ratio fortior evadit. Hæc igitur omnia cum vobis explorata sint, dilectissimi, generose quæcumque accidunt adversa toleremus, quod, cum ita Deo visum fuerit, ad utilitatem nostram id fiat, neque spem abjiciamus, nec animis concidamus, afflictionum impressione prostrati, sed fortiter stantes pro collatis in nos beneficiis perpetuo gratias Deo agamus, ut et præsentibus fruamur bonis et futura dona consequamur, gratia, misericordia, et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria et imperium, simulque sancto ac vivifico Spiritui, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἐν παθήμασιν, ἵνα ἀποικητήσῃ ἐκ' ἐμῆ ἢ δόξης τοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς τινὰς ἐν Κορίνθῳ διατρέθοντας, καὶ πρὸς τοὺτους ἀποπεινόμενος μεγαλοφρονούντας ἐφ' ἑαυτοῖς, τῶν δὲ λοιπῶν καταψυχόμενους, τὸν χαρακτήρα τῆς Ἐπιστολῆς ἀπογράφων, ἀνάγκη ἔσχεν ἐντεῦθεν τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπορρωμάτων συνθεῖναι ἡμῖν τὴν εἰκόνα, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπὸ τῶν σημείων, οὐκ ἀπὸ τῶν θαυμάτων, οὐκ ἀπὸ τῆς τιμῆς, οὐκ ἀπὸ τῆς ἀνάσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐισωτηρίων, καὶ τῶν δικαστηρίων, καὶ τοῦ λιμοῦ, καὶ τοῦ ψύχους, καὶ τῶν παλίων, καὶ τῶν ἐπιθουλῶν, οὕτω λέγων αὐτοῖς· *Δίκαιοι Χριστοῦ εἰσι· παραφρονῶν λαλῶ, ὑπὲρ ἐγὼ· καὶ δεικνύς τὸ, Ἰσχυρῶς, καὶ τὴν ὑπεροχὴν, φησὶν· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς ὑπερβυλλίστως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν θανάτοις πολλὰκις, καὶ τὰ ἕξιο· Ἐὶ καυχῶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀσθενείας μου καυχῆσομαι.*

Ὅραξ αὐτὸν ἐν τούτοις μᾶλλον [148] μειζόνως καυχώμενον, ἢ ἐπὶ λαμπροῖς στεφάνοις ἐγκαλλωπιζόμενον, καὶ διὰ τοῦτο λέγοντα· *Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι· Τί δέ ἐστι τὸ, Οὐ μόνον; Οὐ μόνον, φησὶν, οὐκ ἐκκαπούμεν θλιβόμενοι καὶ ταιλαπωρούμενοι, ἀλλ' ὡς ἐπὶ μειζονοὶ προκόπτοντες τιμῇ καὶ δόξῃ, καυχώμεθα μᾶλλον ἐπὶ ταῖς συμβαίνουσι θλίψεσιν. Ἐἴτα, ἐπειδὴ δόξαν ἔφησεν εἶναι μεγίστην καὶ καύχημα ἀπὸ τῶν θλίψεων καὶ καλλωπισμῶν· ἢ δὲ δόξα εὐδηλον δεῖ καὶ ἡδονὴν ἔχει· ὅπου γὰρ ἡδονή, πάντως ἔτι καὶ δόξα, ὅπου δὲ δόξα τοιαύτη, πάντως καὶ ἡδονή· ἐπειδὴ τοίνυν ἔδειξε λαμπρὸν καὶ περιφανῆ τὸ θλίβεσθαι καὶ ποιοῦν καλλωπιζεσθαι, λέγει ἕτερον αὐτοῦ κατόρθωμα μέγιστον, καὶ καρπὸν μέγιστόν τινα καὶ παράδοξον. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν, ἴδωμεν. Εἰδότες οὖν, φησὶν, δεῖ ἢ θλίψιν ὑπομονὴν καταγράφεται, ἢ δὲ ὑπομονὴν δοκιμὴν, ἢ δὲ δοκιμὴν ἐλπίδα, ἢ δὲ ἐλπίδα οὐ καταισχύνει. Τί ἐστίν· Εἰδότες δεῖ ἢ θλίψιν ὑπομονὴν καταγράφεται; Τοῦτε μέγιστον ἔχει τὸν καρπὸν, ἰσχυρότερον ποιεῖ τὸν θλιβόμενον τοῦτο. Καθάπερ γὰρ τῶν δένδρων τὰ μὲν σκιατροφεύμενα καὶ ἐν ἀπηνέμοις ἐστῆκότα χωριοί, εὐθαλοῦντα τῇ ἰδέᾳ, μαλακώτερα γίνονται καὶ γαῦνα, πείση ἀνέμων προσβολῇ ταχέως βλαπτόμενα· τὰ δὲ ἐν κορυφαῖς ὄρεων ὑψηλοτέροις ἐστῶτα, καὶ πολλοῖς καὶ μεγάλοις ριπιζόμενα τοῖς ἀνέμοις, καὶ ἀνωμαλίαν ἔχοντα ἰσχυρῶς φέροντα, καὶ χαλαπωτάτη ζάλη κλονούμενα, καὶ χιόνι πολλῇ βαλλόμενα, σιδήρου παντὸς ἰσχυρότερα μᾶλλον καθέστικε· καὶ σώματα δὲ ὁμοίως τὰ πολλὰ καὶ ποικίλαις ἡδοναῖς συστρεφόμενα, καὶ μαλακοῖς ἱματίοις κοσμοῦμενα, καὶ συνεχῆσι λουτροῖς καὶ μύροις κεχηρμένα, καὶ πολυσιδέσι τροφαῖς ὑπὲρ*

τὴν χρεῖαν τρυφῶντα, παντάπασιν ἀχρηστοὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς εὐσεβείας ἰδρώτας καὶ πόνοους καθίστανται, καλῶσεως ὄντα μεγίστης ὑπεύθυνα· οὕτω δὲ καὶ ψυχαι, αἱ μὲν τὸν ἀταλαίπωρον βίον ματιοῦσαι, καὶ ἀνάσεως γέμουσαι, καὶ τὸ ἡδέως διακισθῆναι πρὸς τὰ παρόντα, καὶ τὸν ἀνάλητον τοῦ διὰ τὴν βασιλείαν θλίβεσθαι κατὰ τοὺς ἀγίους ἅπαντας· προτιμιόσαι βίον, κηροῦ παντὸς μαλακώτεροι μᾶλλον καὶ ἀσθενέστεροι κηθιστάμενοι, αἰωνίου πυρὸς κατάδρωμα κέρκονται· αἱ δὲ κινδύνους καὶ πόνοους καὶ ταιλαπωρίας τῆς διὰ τὸν Θεὸν θλίψεως ἐπιθεσόμεναι, καὶ ἐν αὐταῖς συστρεφόμεναι, αὐτοῦ τοῦ σιδήρου ἢ τοῦ ἄδάμαντος· στερεώτεροι καὶ γενναίτεροι μᾶλλον εἰσὶν ἐκ τοῦ συνεχῶς πάσχειν κακῶς, τοῖς ἐπιουσίον ἀχρίρωτοι καθιστάμεναι, καὶ ἕξιν τινὰ προσλαβοῦσαι ὑπμονῆς καὶ ἀνδρείας ἀκαταύχητον. Καὶ καθάπερ οἱ μὲν πρῶτον νηὶς ἐπιθάντας ναυτιῶσι τε καὶ λιγυῖωσι, ταραττόμενοι καὶ θορυβοῦμενοι ἀηδία καὶ σκοτοδινίᾳ κατεχόμενοι· οἱ δὲ πολλὰ καὶ μακρὰ διαβάντες πελάγη, καὶ μυρίων κυμάτων κατατολήσαντες, καὶ ναυαγίων συνεχῶν ἀνασχύμενοι, μετὰ τοῦ θαρραλεῖν ἄπτονται τῆς τοιαύτης ἀποδημίας· οὕτω δὲ καὶ ἡ ψυχὴ πολλοὺς ὑπομείνασα πειρασμούς, καὶ μεγάλαις θλίψεσι ἀνασχομένη, ἐν μελέτη λοιπῶν πόνων καὶ ἕξει καρτερίας [149] καθίσταται, οὐκ ὑπάργουσα φοροδεής, οὐδὲ εὐπτόητος, οὐδὲ ταραττομένη τοῖς προσπίπτουσι λυπηροῖς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συνεχῶς γυμνασίας τῶν συμβαινόντων, καὶ τῆς πυκνῆς μελέτης τῶν γινόμενων, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας ἅπαντα φέρουσα τὰ ἐπιόντα δεῖνά. Τοῦτο τοίνυν ὁ σοφὸς ἀρχιτέκτων τῆς οὐρανόου πολιτείας δηλῶν, ἔλεγεν· *Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν·* ὅτι πρὸς τῆς βασιλείας καὶ τῶν οὐρανόων στεφάνων μέγιστον ἐντεῦθεν καρπούμεθα τὸν μισθόν, ἀπὸ τοῦ συνεχῶς θλίβεσθαι καρτερικωτέρας τῆς ψυχῆς ἡμῶν γινόμενης, καὶ τῶν λογισμῶν ἰσχυροτέρων κατασκευαζομένων. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα εἰδότες, ἀγαπητοί, φέρωμεν γενναίως τὰ προσπίπτοντα λυπηρὰ, διὰ τε τὴν τῷ Θεῷ δοκοῦν, καὶ ἐπὶ τῷ ἡμετέρῳ συμφέροντι, καὶ μὴ ἀλύωμεν, μήτε ἀναπίπτωμεν τῇ τῶν πειρασμῶν ἐπαγωγῇ, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἰνδρείας ἀπάσης ἰστάμενοι, εὐχαριστῶμεν τῷ Θεῷ διηνεκῶς· ὑπὲρ πασῶν τῶν εἰς ἡμᾶς τελουμένων εὐεργεσιῶν, ἵνα καὶ τῶν παρόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, καὶ τῶν μελλουσῶν ἐπιτύχωμεν δωρεῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

a Montf. coniecit ἀποστολῆς. Vide hujus tomi Praefationem, col. 14.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Hujus homilias exordium proorsus simile est proœmio Concionis in debitorem decem millium talentorum : in utroque enim auditoribus gratulatur Chrysostomus, quod post diuturnum morbum, sui amantem cœlium, et abs se pari animi affectu redamatum, sibi quasi ex longinqua peregrinatione redacti iterum convenire et alloqui liceat. Inde vero arguunt viri quidam docti, cum illa prior Homilia de decem millium talentorum debitore Antiochiæ-procul Umbio habita fuerit anno 387, hanc verisimiliter Constantinopoli dictam fuisse. Non enim, inquit, eodem exordio usus esset in una eademque urbe ; sed cum Antiochiæ ægritudine levatus, hoc exorsus esset modo, postea quoque Constantinopoli, post restauratam iterum valetudinem, idem proœmium apud auditores, quorum nullus sic unquam exorsum audierat,

[150] *Εἰς τὴν ἀποσταλικὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν, « Οἶδαμεν ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, » καὶ περὶ ὑπομονῆς, καὶ ὅσον τῶν θλίψεων τὸ κέρδος.*

α'. Ὡς δὲ μακροῦ τοῦ χρόνου πρὸς ὑμᾶς παραγενόμενος, οὕτω διακίμαιαι σήμερον. Εἰ γὰρ καὶ οἶκος καθειργμένος ἐτύχανον διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀβρωσίαν, ἀλλ' ὡς μακράν που ἀπακισμένος τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, οὕτω διεκρίμην. Ὁ γὰρ φιλεῖν εἰδῶς ἀκριβῶς, ὅταν μὴ ἐξῆ τῷ φιλουμένῳ συγγίνασθαι, καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν οἰκῆ, τῶν ἐν ἄλλοτρίᾳ διατριβόντων οὐδὲν ἕλαττον διακίσειται. Καὶ τοῦτο ἴσασι ὅσοι φιλεῖν ἴσασι. Σύγγνωτε τοίνυν ἡμῖν, παρακαλῶ· οὐ γὰρ ἀπὸ βρυθμίας ἡμῖν ὁ χωρισμὸς οὕτως γέγονεν, ἀλλ' ἀσθενείας σώματος ἦν ἡ σιγή. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι χαίρατε νῦν πάντες ὑμεῖς ; ὅτι ἀπεθέμεθα τὴν ἀβρωσίαν· ἐγὼ δὲ χαίρω, οὐχ ὅτι τὴν ἀβρωσίαν μόνον ἀπαθέμην, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ποθούμενα ὑμῶν πρόσσωμα πάλιν ὄρῳ δύναμαι, καὶ ἐντροφῶν ὑμῶν τῆ κατὰ Θεὸν ἀγάπῃ. Καὶ καθάπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀβρωσίας, φιάλας καὶ ποτήρια καὶ ψυχρὰ νάματα ἐπιζητοῦσιν· οὕτως ἐμοὶ πάσης εὐφροσύνης ἡδύστερα καθέστηκεν ἡ συνουσία ἡ ὑμετέρα, καὶ τοῦτό μοι καὶ ὑγείας ὑπέδωκε, καὶ εὐφροσύνης ἀπορρομή. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἀλλήλους ἀπελάδομεν, ἀποδώμεν ὑμῖν τὸ χρέος τῆς ἀγάπης, εἰ γὰρ ἔστιν ἀποδοθῆναι τοῦτό ποτε. Τοῦτο γὰρ μόνον τὸ ὄφλημα τέλος οὐκ ἐπίσταται· ἀλλ' ὅσω ἀποδίδεται, τοσούτω τὸ ὄφλημα ἀπιτείνεται· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν χρημάτων τοὺς μὴδὲν ὀφείλοντας ἐπεινούμεν, οὕτως ἐνταῦθα τοὺς πολλὰ ὀφείλοντας μακαρίζομεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος Παῦλος γράφων ἔλεγε· *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, ἀλλ' ἢ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*, βουλόμενος ἡμᾶς τοῦτο τὸ χρέος καὶ ἀεὶ ἀποδίδόναι, καὶ ἀεὶ ὀφείλειν, καὶ μηδέποτε τὴν ὀφειλὴν ταύτην καταλείπειν, μέχρις ἂν τὴν παροῦσαν ζωὴν καταλύσωμεν. Ὡσπερ οὖν τὰ χρήματα ὀφείλειν, βαρὺ καὶ ἐπαχθές, οὕτω τὴν ὀφειλὴν ταύτην μὴ ἀεὶ ὀφείλειν, κατηγορίας ἄξιον. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, ἄκουε τῆς σφίρας τοῦ θαυμαστοῦ τούτου διδασκάλου, ἔπος τὴν παραίνεσιν εἰσήγαγε. Πρῶτερον γὰρ εἰπὼν· *Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε*· τότε ἐπήγαγεν· *Εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους*· βουλόμενος πᾶσαν ἡμῶν τὴν ὀφειλὴν ἐνταῦθα κενώσθαι, καὶ τοῦτο τὸ χρέος θέλων ἀδιάλυτον μένειν διηνεκῶς. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ· μάλιστα

τὸ συγκροτοῦν καὶ συσφίγγον τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν. Ἐπεὶ οὖν ἐγνωμεν ὅσον τῆς ὀφειλῆς ταύτης τὸ κέρδος, καὶ ὅτι ἐν τῷ ἀποδίδοσθαι μᾶλλον ἀφίεται, φέρε, καὶ ἡμεῖς τὴν ὀφειλὴν, ἣν ὀφείλομεν ὑμῖν, οὐκ ἀπὸ βρυθμίας οὐδὲ ἀπὸ ἀγνωμοσύνης τινός, ἀλλ' ἀπὸ τῆς συμβάσεως ἀβρωσίας, σήμερον, καθ' ὅσον οἶόν τε, [151] ἐκτίσαι σπουδάζωμεν, μικρὰ τινα διαλεχθέντες πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὑπέδωκεν τῆς διαλέξεως ποιησάμενοι αὐτὸν τοῦτον τὸν θαυμαστὸν τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον· καὶ ἄπερ σήμερον γράφων Ῥωμαίοις διαλέγετο, ταῦτα εἰς μέσον ἀγαγόντας ἀναπολήσωμεν, καὶ διὰ μακροῦ τοῦ χρόνου τὴν ἐστίασιν τὴν πνευματικὴν παραδῶμεν ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ. Τίνα δὲ ἐστὶ τὰ ἀναγνωσθέντα, ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἵν' ὑπομνησθέντες τῶν εἰρημίων, μετὰ πλεονος τῆς εὐκολίας δέξησθε τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα. *Οἶδαμεν, φησὶ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*. Τί βούλεται αὐτὸ τοῦτο τὸ προέμιον; Οὐδὲν γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῆ φθέγγεται ἡ μακαρία αὐτῆ ψυχῆ, ἀλλὰ κατάλληλα ἀεὶ τοῖς ὑποκειμένοις πάθει προσάγει τὰ φάρμακα τὰ πνευματικά.

Τί οὖν ἐστὶν ὁ φθῆσι ; Ἐπειδὴ πολλοὶ πανταχόθεν οἱ πειρατμοὶ περιεστοιχίζοντο τοὺς τότε τῇ πίστει προσιόντας, καὶ ἐπάλληλα ἦν τὰ παρὰ τοῦ ἐχθροῦ μηχανήματα, καὶ συνεγείει αἱ ἐπιβουλαὶ, καὶ οὐκ ἔρέμουν οἱ τῷ κηρύγματι πολεμοῦντες, τοὺς μὲν εἰς δεσμοκτήρια ἐμβάλλοντες, τοὺς δὲ εἰς ἀπαγωγὰς, τοὺς δὲ εἰς μυρία ἕτερα βάραθρα καθέλοντες· διὰ τοῦτο καθάπερ στρατηγὸς ἄριστος, ὄρον μετὰ πολλοῦ θυμοῦ πνέοντα τὸν ἀντίπαλον, περιῦν τοὺς οικείους πανταχόθεν διεγείρει, νευροῖ, ἀλείφει, θαρσαλευτέρας καθίστησι, καὶ προθυμότερους ποιεῖ πρὸς τὸ τὰς χεῖρας· ἀντῆραι κατὰ τοῦ πολεμίου, καὶ μὴ δεδοικέναι τὰς ἐκεῖνου καταδρομὰς, ἀλλὰ στεβρῶ τῷ φρονήματι ἐξ ἐναντίας ἰσταμένους καὶ αὐτὴν αὐτοῦ συγκόπτειν, εἰ οἶόν τε, τὴν ὄψιν, καὶ μὴ καταπλήττεσθαι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀντίστασιν· τὴν αὐτὴν δὲ τρόπον καὶ ὁ μακάριος οὗτος, ἡ οὐρανομήτης ψυχῆ, διεγείρει βουλόμενος τῶν πιστῶν τὰ φρονήματα, καὶ κάτω κείμενον, ὡς εἰπεῖν, αὐτῶν τὴν λογισμὸν ἀνορθῶσαι ἐπιειρόμενος, οὕτως φράξαι λέγων· *Οἶδαμεν*

SCIMUS AUTEM QUONIAM DILIGENTIBUS DEUM OMNIA, ETC.

usurpaverit. Id non prorsus absimile vero videtur; sed eum Chrysostomus Antiochiæ frequenter adversa valetudine laboraverit, ut ex multis ejus homiliis arguitur, et alioquin eadem in urbe Antiochiæ non mole proemina, sed etiam conciones integras, retractatas, et parumper mutatas, intercurrente quodam anaerum spatio, repetere solitus sit, ut jam saepe vidimus: nihil officit quominus, quod anno 387 Antiochiæ proemium dixerat, aliquot postea elapsis annis, morbo aliquo (nam frequenter ægrotabat) levatus, idem ipsum eadem in urbe repeteret. Potuit igitur Antiochiæ, potuit et Constantinopoli hanc homiliam habere: in utraque autem urbe habuerit, non ita facile est augurari.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, SCIMUS AUTEM, QUONIAM DILIGENTIBUS DEUM OMNIA COOPERANTUR IN BONUM (Rom. 8. 28), ET DE PATIENTIA, ET QUANTUM LUCRUM EX TRIBULATIONIBUS ORIA-
TUR (a).

*****

1. *Chrysostomi amor erga suos auditores. Caritatis debitum nunquam solvitur.* — Quasi longo veniam ad vos intervallo, sic affectum hodierno die me sentio. Quamquam enim domo conclusus propter corporis infirmitatem manebam: tamen perinde quasi alicubi procul a vestra caritate translatus degerem, sic animo afficiebar. Qui enim sincere diligere novit, cum in congressum venire non datur ejus quem diligit, quamvis eandem urbem incolat, non aliter afficitur ac si in aliena regione versaretur. Hoc morant qui vere diligunt. Ignotate igitur nobis, quæso: non enim ex negligentia nostra separatio ista ortum habuit, sed silentii causam infirmitas corporis attulit. Ac vos quidem gaudere nunc omnes scio, quod ægritudinem deposuerimus: ego vero gaudeo non modo quod ægritudinem deposuerim, sed quod optatos vultus vestros rursus latneri possim, et caritate vestra secundum Deum oblectari. Et quemadmodum plurimi homines, cum et morbo fuerint recreati, phialas et pocula, gelidosque latices quærent: ita mihi lætitia quavis jucundior existit congressus vester, et hoc mihi sanitatis materia fuit, et occasio gaudii. Age igitur, quamloquidem Dei beneficio nos invicem recuperavimus, caritatis vobis debitum persolvamus, siquidem ullo tempore possit illud persolvi. Hoc enim solum debitum finem nescit; sed quanto magis dissolvitur, tanto magis debitum augetur: et quemadmodum in re pecuniaria laudamus eos qui nihil debent, ita hic eos, qui multa debent, beatos prædicamus. Idcirco magister orbis terrarum Paulus scribens dicebat: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (Rom. 13. 8), quod nimirum velit nos hoc debitum et semper solvere, et semper debere, nec unquam hoc æs alienum solvere, donec vitam presentem absolverimus. Ut igitur pecunias debere crævo ac molestum est, ita debitum hoc non semper debere crimini est obnoxium. Atque ut hoc na esse cognoscas, audi mirabilis istius doctoris sapientiam, quo prelo cohortationem induxerit. Cum enim ante dixisset, *Nemini quidquam debeatis*, tum adjunxit,

Nisi ut invicem diligatis, quasi hoc velit, ut omne hic debitum dispungamus, et hoc æs alienum perpetuum ac nunquam dissolubile perseveret. Hoc enim est præcipue quod vitam nostram continet, et constringit. Quando igitur, quanta ex hoc debito manet utilitas, scimus, et dum persolvitur, magis illud augeri, age, nos quoque debitum, quod non ex inertia quæpiam, vel improbitate ac fraude aliqua, sed ex eventu morbi contraximus, hodie, quantum in nobis altum erit, reddere studeamus, et paucis vestram caritatem alloquentes argumentum sermonis ab hoc ipso orbis terrarum doctore ducamus: et quæ ad Romanos hodie scribens dicebat, hæc in medium adducta expendamus, ac longo intervallo spiritualem caritati vestram mensam instruamus. Quæ vero lecta sint, operæ pretium fuerit indicare, ut de iis quæ dicta sunt admoniti, facilius quæ a nobis dicentur, percipere valeatis. *Scimus*, inquit, *quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum* (Rom. 8. 28). Quid sibi vult hoc exordium? Nihil enim temere aut frustra loquitur beata hæc anima, sed convenientia semper objectis ægritudinibus spiritualia medicamenta solet adhibere.

Persequutiones Christiani patiuntur. — Quid igitur est hoc quod ait? Quandoquidem multa undique tentationes eos circumsidebant, qui tum accedebant ad fidem, et frequentes ab hoste machinæ admovebantur, et continuæ tendebantur insidiæ, neque predicationis evangelii adversarii quiescebant, sed alios in carcerem conjiciebant, alios in exilium mittebant^(b), alios in alia præcipitia trahebant: propterea quemadmodum optimus imperator, cum hostem videt acrem iracundiam spirantem, circumiens suos excitat undique, corroborat, instruit, audaciores reddit, alacriores efficit, ut manus contra adversarium attollant, nec illius incursiones reformident, sed animo forti se illi opponant, ipsum ejus vultum, si possint, vulnèrent, nec illi resistere pertimescant: non aliter beatus iste, hæc anima ad cælum usque sublimis, fidei-um volens animos excitare, et humi jacentem, ut ita dicam, illorum cogitationem erigere studens, ita dicere occupat: *Scimus autem quoniam diligentibus*

(a) Collat. cum Ms. Regio 1974.

(b) Hunc locum secundis curis retractavit Montf. Vide hujus tomi Præfat., col. 14.

Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. 8. 28). Vides prudentiam apostolicam? Non dixit, 'Scio, sed, Scimus, et ipse ad assensum præbendum orationi pelliceret, quod diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum. Animadverto, quam accurate loquatur apostolus. Non dixit, Qui Deum diligunt, evitant mala, liberantur a temptationibus; sed, Scimus, inquit, hoc est, periculum nobis est, certiores facti sumus, ipse rerum experientia edocti demonstrationes accipimus: Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum.

2. *Verborum Apostoli quanta vis. Macedones ingrati in apostolos. Cur ejectus demon fuerit. —* Quantam huic brevi dictioni vim inesse arbitramini? *Omnia, inquit, cooperantur in bonum.* Noli enim mihi hujus vite commoda commemorare, neque jucunditatem tantum aut securitatem animo volvas, sed etiam contraria, carceres, tribulationes, insidias, quotidianos incurtus, ac tunc dictionis vim accurate cognosceas. Ac ne forte ad longe potenda exempla caritatem vestram abducam, pauca quædam, si lubet, ex iis quæ beato isti acciderunt, in medium proferamus, et vim istius verbi cognosceatis. Nam cum regiones omnes circumiens, pietatis verbum spargens, spinas evellens, veritatem in singulorum animis plantare contendens, ad urbem quamdam appulisset Macedoniæ, quemadmodum beatus Lucas, is qui librum Actuum composuit, nobis enarravit, ancillam quamdam, quæ malignum habebat spiritum, neque tacere poterat, sed circuibat, et ubique illos dæmonis opera patefacere volebat, multa cum auctoritate, solo verbo ac jussu tamquam verberonem quemdam abigens, illam a pravo dæmone liberasset: cum illius urbis incolæ oportuisset tamquam benefactores suos ac salutis suæ vindices deinceps apostolos intuerent, atque omni eorum officiorum genere prosequentes, tantum beneficium remunerari, illi plane contraria rependunt. Atque audi quo pacto illos remunerarentur. *Videntes, inquit, domini ejus, quia exivit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum et Silam perduxerunt in forum ad principes, et offerentes eos magistratibus, cum multas eis plagas imposuissent, miserunt eos in carcerem, præcipientes custodi, ut diligenter eos custodiret (Act. 16. 19-23).* Videtis summam illius urbis incolarum improbitatem? videtis apostolorum patientiam ac tolerantiam? Exspectate paulisper, et Dei videbitis benignitatem. Cum enim sapiens sit ac solers, non in principio nec in exordiis mala tollit, sed cum incrementum acceperint adversariorum molimina, et rebus ipsis athletarum probata patientia fuerit, et intuerit, tam subsidium suum præbet: ne dicere possit ullus, illos ideo sponte periculis se obijcere, quod se nihil molestum passuros esse confidant. Hanc nimirum ob causam quosdam etiam ineffabili quadam sapientia in malis derelinquit, quosdam eripit, ut ex omnibus discas summam ejus benignitatem, ipsumque majora illis præmia præparantem, mala frequenter augeri permittere. Ita hoc etiam loco fecit. Post tantum miraculum ac beneficium, quod im-

prudente illo dæmone ejecto contulerant, virgias illos cædi permisit, et in carcere mitti. Hinc enim maxime Dei virtus etiam elucebat. Quapropter et beatus hic dicebat: *Libentissimus glorior in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi; et rursus, Cum infirmos, tunc potens sum (2. Cor. 12. 9. 10),* infirmitatem continuas tentationes appellans. Sed quæret fortasse quispiam hoc loco, cujus rei gratia dæmonem expulerint nihil ipsis contradicentem, sed potius illos patefacientem; spatio quippe multorum dierum clama- bat dicens: *Isti homines servi Dei excelsi sunt, qui annuntiant nobis viam salutis (Act. 16. 17).* Ne mireris, carissime: nam et hoc prudentiæ fuit apostolice ac beneficii Spiritus sancti. Licet enim contrarium illis diceret nihil, ne tamen inde fidem sibi dæmon aliquam conciliaret, et in aliis simpliciores subdole posset attrahere, propterea cum illi os obturasset, ejecit, neque sivit ea proloqui, quæ dignitatem et captam ejus excedebant. Hoc autem præstitit, ut domini sui vestigiis insisteret: nam ad illum etiam accedentes dicebant: *Scimus te quis sis, sanctus Dei (Luc. 4. 34),* et tamen hæc dicentes eos eiciebat. Id vero fiebat in accusationem impudentium Judæorum, quod illi quidem miracula quotidie cernentes et innumera prodigia fieri, non crederent: dæmones autem agnoscerent, eumque Dei Filium faterentur.

3. *Pauli et Silæ fervor et liberatio. Vis hymnorum quanta sit; cur hæc media nocte fierent. —* Sed ad seriem instituti sermonis redeamus. Ut igitur discatis, quo pacto diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum, totam vobis historiam operæ pretium fuerit recitari, ut inde cognoscatis quo pacto post verbera, post carcerem, omnia Dei gratia in bonum mutavit. Sed videamus, qua ratione beatus id Lucas indirecte dicens: *Cum autem tale præceptum accepisset carceris custos, misit eos in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno (Act. 16. 24).* Animadvertite quo pacto augeantur mala, ut apostolorum etiam patientia fiat illustrior, et immensa Dei virtus omnibus manifesta reddatur. Audi vero quid sequatur: addit enim, *Media autem nocte Paulus et Silas orantes laudabant Deum (Ib. v. 25).* Vide animum excitatum, vide vigilem mentem: ne temere prætereamus quæ dicta sunt, dilectissimi. Non enim sine causa tempus ipsum designavit dicens, *Media autem nocte,* sed quod vellet ostendere, id gestum esse eo tempore, quo cæteris omnibus dulcis advenit somnus, et palpebras consopit, et quo ii, præcipue qui multis doloribus ac molestiis sunt obsessi somno corripit solent: tum igitur, inquit, cum undique somni vis dominaretur et vigeret, tunc illi *Orantes Deum laudabant,* et hoc suæ in illum caritatis maximum indicium edebant. Nam quemadmodum nos quoties doloribus corporis divexamur, propinquorum congressum requirimus, ut intentionem doloris illorum alloquio mitigemus: sic etiam hi sancti amore in Dominum inflammati, ac sacros hymnos offerentes ne sensum quidem illarum molestiarum capiebant, sed toti in orationem incumbebant, et mirabilem il-

ὅτι οἱ τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Ὁρᾷς τὴν σύνεσιν τὴν ἀποστολικήν; Οὐκ εἶπεν, Οἶδα, ἀλλ', *Ὀίδαμεν*, καὶ αὐτοὺς εἰς συγκατάθεσιν ἐφελκόμενος τῶν λεγομένων, ὅτι τοὶ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν. Σκόπει ἀκριβῆσαν βημάτων ἀποστολικῶν. Οὐκ εἶπεν, Οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεὸν διαφραύουσι τὰ δεινὰ, ἐλευθεροῦνται τῶν πειρασμῶν· ἀλλ', *Ὀίδαμεν*, φησί, τουτέστι, πακίσματα, πεκληροτορημέθα, δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πίρας; τὰ ἀποδείξεις αἰθήραμεν· *Ὀίδαμεν* οὗτοι οἱ ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.

β. Πόσην οἶσθε δύναμιν ἔχειν τὴν βραχειὰν ταύτην λέγει; *Πάντα*, φησί, *συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν*· μὴ γάρ μοι τὰ χρηστὰ ἐνταῦθα εἶπες, μηδὲ τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν ἄδαιαν μόνον λογίζῃ ἀλλὰ καὶ τὰ ἐναντία, τὰ θεσμοκτήρια, τὰς θλίψεις, τὰς ἐπισουλὰς, τὰς καθημερινὰς ἐφόδους, καὶ τότε εἴη μετὰ ἀκριβείας τοῦ βήματος τὴν δύναμιν. Καὶ ἵνα μὴ μακρὸν που ἀγάγω τὴν ὑμᾶς ἀγάπη, εἰ βούλοσθε, μικρὰ τινα τῶν μακαρίων τούτων συμβάντων εἰς μέσον ἀγάγωμεν, καὶ εἴθεοτε τοῦ βήματος τὴν ἰσχύ. Ἐπειδὴ γὰρ περιττὸν πανταχοῦ, σπείρων τὸν τῆς [152] εὐσπειρίας λόγον, τὰς ἀκάνθας ἀναστῶν, καὶ τὴν ἀληθειαν ἐν τῇ ἐκείνου ψυχῇ καταφυτεύειν ἐπειγόμενος, γινόμενος κατὰ τινα πάλιν τῆς Μακεδονίας, καθὼς ὁ μακάριος Λουκᾶς, ὁ τὸ τῶν Ἰβρέων βιβλίον συνθεῖς, ἦμιν διηγήσατο, παιδίσκην τινὰ πνεῦμα πνευρῶν ἔχουσαν, καὶ σιγῆν οὐκ ἀνεχομένην, ἀλλὰ περιούσων καὶ πανταχοῦ καταθέλων αὐτοὺς διὰ τοῦ δαίμονος ποιεῖν βουλομένην, μετὰ πολλῆς τῆς ἐξουσίας, λόγῳ καὶ ἐπιτάγματι, καθάπερ τινὰ μαστιγίαν ἀπέλασας, ἠλευθέρωσεν ἐκείνην τοῦ πνευρῶν δαίμονος· ἔδον τοὺς τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντας, ὡς εὐεργέτας λοιπὸν καὶ σωτήρας βλέπειν τοὺς ἀποστόλους, καὶ παντὶ θεραπείας τρόπον περὶ αὐτοὺς χρησαμένους ἀμείψασθαι τῆς τοσαύτης εὐεργεσίας, οἱ δὲ τὰς ἐναντίας ἀμείβονται. Καὶ ἀκουε τισιν αὐτοὺς ἀμείβονται. Ἰδόντες, φησὶν, οἱ κύριοι αὐτῆς, ὅτι ἐξήληθον ἢ ἄλλοις τῆς ἀρρωστίας αὐτῶν, ἐπιλαβόμενοι τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλλαν, ἔλκουσαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας, καὶ προσήγαγον αὐτοὺς τοῖς στρατηγοῖς, καὶ πολλὰς ἐπιθέοντας ἐκείνοισι πληγὰς, ἐβαλον εἰς φυλακὴν, παραγγέλλαντες τῷ δεσμοφύλακι ἀσφαλῶς τηρεῖν αὐτούς. Ἔβητε πνευρία ὑπερβολῆν τῶν τὴν πόλιν ἐκείνην οἰκούντων; εἴθε τῶν ἀποστόλων ὑπομονὴν καὶ καρτίαν; Μικρὸν ἀναμείνατε, καὶ εἴθεοτε καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Σοφός γάρ ὢν καὶ εὐμήχανος, οὐκ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν προομιῶσι λύει τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὅταν αὐξήθῃ πάντα τὰ παρὰ τῶν ἐναντίων, καὶ ἐσιγῇ δὲ τῶν πραγμάτων τῶν αὐτοῦ ἀθλητῶν ἢ ὑπομονῇ, τότε καὶ τὴν οἰκίαν βοῆν ἐπιδείκνυται· ἵνα μεθεὶς ἔχη λέγειν, ὅτι διὰ τοῦτο ἐπιτιμῶσι τοῖς κινούντοις, διὰ τὸ θαρβεῖν ὅτι οὐδὲν ἀρδὲς πείσονται. Διὰ τοῦτο τινες μὲν καὶ ἀναφῆσι τοῖς δεινοῖς, ἀπορρήτων τινὶ σοφίᾳ χρώμενος, τινὰ; δὲ καὶ ἐξαρκάζει, ἵνα διὰ πάντων μᾶλλον αὐτοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν, καὶ ὅτι μελέους αὐτοῦ τὰς ἀμοιβάς ἐγμαιόμενος, συγγράμει πολλάκις ἐπιταίνας τὰ δεινὰ. Οὕτως οὖν καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Μετὰ γὰρ τὴν τοσαύτην θαυματουργίαν καὶ τὴν εὐεργεσίαν,

ἦν ἐπαδείξαντο ἀπέλασαντες τὸν ἀναίσχυντον ἐκείνον δαίμονα, συνέχώρησε καὶ μαστιγῆθῆναι καὶ εἰς δεσμωτήριον ἐμβληθῆναι. Ἐνευθεν γὰρ μέγιστα θαυμάσιον καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις. Αἰὸ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ἔλεγεν· *Ἠδιστα οὐδ' κωχίσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, ἵνα ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμοὶ ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ*. Καὶ πάλιν· *Ὅταν ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι*, ἀσθένειαν τοὺς πειρασμοὺς λέγων τοὺς ἐκαλλήλους. Ἄλλ' ἴσως ἐν τις διαπορήσειαν ἐνταῦθα, τίνας ἐνεκαν ἀπέλασαν τὸν δαίμονα οὐδὲν ἐναντίον αὐτοῖς λέγοντα, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ καταθέλων αὐτοὺς ποιοῦντα· ἐπὶ πολλὰς γὰρ ἡμέρας ἐβόα λέγων, ὅτι *οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ἡμῖν ὁδὸν σωτηρίας*. Μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητέ· καὶ τοῦτο γὰρ τῆς συνέπειας ἦν τῆς ἀποστολικῆς καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ ἐκείνου ἐναντίον ἔλεγεν, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐνταῦθεν ἀξίοπistos γινόμενος ὁ δαίμων, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ὑποσπύρειν δύνηται τοὺς ἀπελαστέρους, διὰ τοῦτο ἐπιστομίζας αὐτὸν ἀπέλασαν, οὐ συγχωρήσας αὐτῷ τὴν ὑπὲρ τὴν ἕξιν φθῆγεσθαι. Τοῦτο δὲ ἐποίησεν, ἀκολουθῶν τῷ οἰκίῳ Δισπέτῃ· ἐπεὶ καὶ ἐκείνῳ προσόντες [153] ἔλεγον, *Ὀίδαμεν σε τίς εἶ, ὁ ἄγιος τοῦ Θεοῦ*· καὶ ὁμοίως ταῦτα λέγοντας αὐτοὺς ἀπέλασαν. Ἔγινετο δὲ τοῦτο εἰς κατηγορίαν τῶν ἀναίσχυντων Ἰουδαίων, ὅτι ἐκείνοι μὲν καθ' ἐκείτην ἡμέραν θαύματα ὁρῶντες καὶ μυρία παράδοξα γινόμενα, ἤπιστον, οἱ δὲ δαίμονες ἐπεγίνωσκον, καὶ ἴδον αὐτὸν τοῦ Θεοῦ ὠμολόγουν.

γ. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανέλθωμεν τοῦ λόγου. Ἴνα τοῖνυν μάθῃτε ὅπως τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν, ἀναγκαῖον πᾶσαν ὑμῖν ἀναγνώναί ταύτην τὴν ἱστορίαν, ἵνα καὶ ἐνταῦθεν γνῶτε, ὅπως μετὰ τὰς πληγὰς, μετὰ τὸ δεσμωτήριον, εἰς ἀγαθὸν ἔπαντα αὐτοῖς μετέβαλεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Ἄλλ' ἴδωμεν πῶς τοῦτο δείκνυσιν ὁ μακάριος Λουκᾶς λέγων· *Παραγγέλλαν δὲ τοιαύτην εὐληγῶς ὁ δεσμοφύλαξ ἔδουλον αὐτοὺς εἰς τὴν ἐσωτέραν φυλακὴν, καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ἠσφαλισάτο εἰς τὸ ξύλον*. Σκόπει πῶς ἐπιτείνεται τὰ δεινὰ, ἵνα καὶ ἡ ὑπομονὴ τῶν ἀποστόλων λαμπροτέρως γίνηται, καὶ ἡ ἀφρατος τοῦ Θεοῦ δύναμις κατάδηλος ἴκασι καταστή. Ἄκουε δὲ καὶ τὸ ἐξῆς· *Ἐπάγει γάρ, Κατὰ δὲ τὸ μαστονύκτιον Παῦλος καὶ Σίλλας προσευχόμενοι ὕμνον τὸν Θεόν*. Ὅρα ψυχὴν ἐπιτερωμένην, ὅρα δεινὰν νήφουσαν· μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν, ἀγαπητοί, τὸ εἰρημένον. Οὐ γὰρ εἰσὶ καὶ τὸν καιρὸν ἡμῖν ἐπαισημένον, εἰπὼν, *Κατὰ δὲ τὸ μαστονύκτιον, ἀλλὰ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι, ὅτι τὰς ἄλλοις ἔπασιν ἦδος ὁ ὑπνος ἐφίσταται ἢ καὶ κοιμίζεται τὰ βλέφαρα, μέγιστα δὲ τοὺς ἐν ὀδύναις πολλὰς καθεστῶτας εἰκὸς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον τοῦ ὑπνου καθέλεισθαι, τότε τοῖνυν, φησὶν, ἔτι πάντοθεν περιεγένετο ἡ τοῦ ὑπνου τυραννίς, τότε ἐκείνοι Προσευχόμενοι ὕμνον τὸν Θεόν*, τῆς περὶ αὐτὸν ἀγάπης μέγιστον εἶγμα τοῦτο ποιοῦμενοι. Καθάπερ γὰρ ἡμεῖς ὑπὸ ἀλγμάτων σωματικῶν ἐνοχλούμενοι, τὴν τῶν γνησίων συνουσίαν ἀπεριττοῦμεν, ἵνα ἐκ τῆς πρὸς ἐκείνους διαλέξεως τὴν ἐπίτασιν τῆς ἐδύνης παραμυθησώμεθα· οὕτω καὶ οἱ ἄγιοι οὗτοι τῷ πόθῳ τῷ περὶ τὸν Δισπέτην πυρούμενοι, καὶ τοὺς ἱεροὺς ὕμνους ἀναφύροντες, οὐδὲ ἀίσθησιν ἐλάμβανον τῶν ἰδίων

α Reg. πίρας πολλάκις τὰ; ἐπὶ.

β Reg. ἐφίσταται.

ἐκείνων, ἀλλ' ὅλοι τῆς ἱκετηρίας ἐγίνοντο. καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ὑμνωσίαν ἀνεφερόν, καὶ λοιπὴ ἐκκλησία ἐγένετο τὴ δεσμοπύλαιον, καὶ ὁ τόπος ἅπας ἠγαθήτο διὰ τῆς ὑμνωσίας τῶν ἁγίων ἐκείνων. Καὶ ἦν ἰδεῖν θαυμαστὰ καὶ παράδοξα πράγματα, ἀνθρώπους τῷ ξύλῳ προσδεδεμένους, καὶ οὐδὲν ἐμποδιζομένους πρὸς τὴν ὑμνωσίαν. Τὸν γὰρ νήφοντα. καὶ ἐργηγορῶτα, καὶ ζῶντα πόθον ἔχοντα περὶ τὸν Θεόν, οὐδὲν κωλύσαι δύνησται ποτε τῆς πρὸς τὸν Δεσποτικὴν συνουσίας· **Θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐγγίζω ἐγὼ εἰμι, καὶ σὺ Θεὸς πρόσβουθεν·** καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, **Ἐτι λαλοῦντός σου ἔρω· Ἰδοὺ ἀδρεῖμι.** Ἐνθα γὰρ ἂν ἡ διάνοια νήφουσα, περνοῦται ὁ λογισμὸς καὶ ἀκαλλάττειται, ὡς εἰπεῖν, τοῦ συνδίσμου τοῦ σώματος, καὶ πρὸς τὸν ποθοῦμενον ἀνίπταται, καὶ τῆς γῆς ὑπεροχῆ, καὶ τῶν ὁρωμένων ἀνωτέρω γενόμενος, πρὸς ἐκεῖνον ἐπιστρέφεται· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τῶν ἁγίων τούτων γένηται. Ὅρα γὰρ τὴν παραχρήμα τῶν ὕμων ἀνέργειαν, καὶ ὅπως καὶ ἐν δεσμοπύλαιον γενόμενοι καὶ τῷ ξύλῳ προσδεδεμένοι, καὶ μετὰ γοήτων καὶ δεσμίω ^a συναναμιγνέτες, [154] οὐ μόνον οὐδὲν παρεβλάθησαν, ἀλλὰ καὶ ταύτῃ μᾶλλον ἐξέλαμπαν, καὶ τῷ φωτὶ τῆς οικείας ἀρετῆς κατηύγασαν ἅπαντας τοὺς τὴ δεσμοπύλαιον οἰκοῦντας. Ἡ γὰρ φωνὴ τῶν ἱερῶν ὕμων ἐκείνων εἰς τὴν ἐκάστου τῶν δεσμοπύλαιον αἰσιούσα ψυχὴν, μετέπλαττεν αὐτὴν, ὡς εἰπεῖν, καὶ μεταβρέθμιζεν. **Ἄφνω γάρ, φησὶ, σειςμὸς ἐγένετο μέγας, ὥστε σαλευθῆναι τὰ θεμέλια τοῦ δεσμοπύλαιου, ἀνεψέχθησαν τε παραχρήμα οὐ θύραι ἅπασαι, καὶ πάντα τὰ δεσμὰ ἀνέστη.** Εἶδες τῶν ὕμων τῶν εἰς τὸν Θεὸν τὴν δύναμιν; Οὐ μόνον αὐτοὶ παρακλήσεως ἀπέλαυσαν οἱ τοὺς ὕμους ἀναφέροντες, ἀλλὰ καὶ πάντων τὰ δεσμὰ λυθῆναι παρεσκεύασαν· ἵνα δειχθῇ διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅπως **τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.** Ἰδοὺ γὰρ καὶ πληγαί, καὶ δεσμοπύλαιον, καὶ ξύλον, καὶ μετὰ τῶν δημίω διαγωγή, καὶ ὄμως ταῦτα ἀγαθῶν ὑπόθεσις γένηται καὶ εὐδοκίμησης ἀφορμή, οὐκ αὐτοὺς μόνον, οὐδὲ τοῖς οἰκοῦσι τὴ δεσμοπύλαιον δεσμοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ δεσμοπύλαιον. **Ἐξυκὸν γάρ, φησὶ, γερόμενος ὁ δεσμοπύλαιον, καὶ ἰδὼν τὰς θύρας ἀνεψιμμένας τῆς φυλακῆς, σπασσάμενος μάχαιραν, ἐμελλεν ἐαυτὸν ἀναιρεῖν, νομίσας ἐκπεφευγέναι τοὺς δεσμοῖς.** Ὅρα μοι ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ τὴν φιλοφροσύνην πάντα λόγον ὑπερβαίνουσαν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἅπαντα ταῦτα γίνεται; Οὐδεὶς ἐτέρου χάριν, ἀλλ' ἵνα ἀθόρυβον καὶ ἠσυχία τὸ πρᾶγμα οἰκονομηθῇ, καὶ τὴν σωτηρίαν πραγματεύσονται τοῦ δεσμοπύλαιον. Τοῦ γὰρ σειςμοῦ γενομένου καὶ τῶν θυρῶν ἀνοιχθειῶν, τὰ δεσμὰ ἀνέθη πάντων τῶν αὐτόθι, καὶ οὐδαὶ αὐτῶν ἐκπηδῆσαι συναχωρήθη Σκόπει μοι καὶ ἄλλην ἐνταῦθα Θεοῦ σοφίαν. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα γέγονεν, ὁ σειςμὸς, λέγω, καὶ ἡ τῶν θυρῶν ἀνοίξις, ἵνα μάθωσι διὰ τῶν ἔργων ἅπαντες, τίνας ἦσαν οἱ τότε τὴ δεσμοπύλαιον οἰκοῦντες, καὶ ὅτι ὥχ ὁ τυχόντες εἰσὶν ἄνθρωποι· οὐδενὶ δὲ ἐξέλθειν ἐγένετο, ἵνα μὴ κινδύνων ἀφορμὴ γένηται τοῦτο τῷ δεσμοπύλαιον. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἀκουσον πῶς, ὅτε μόνον ὑπόπτευσεν τοῦτο γεγενῆσθαι ὁ δεσμοπύλαιον, καὶ ἐνόμισέ τινας ἐκπεφευγέναι, καὶ τῆς

^a Neg. δημίω.

ζωῆς αὐτῆς καταφρόνησε. **Σπασσάμενος γὰρ, φησὶ, μάχαιραν, ἐμελλεν ἐαυτὸν ἀναιρεῖν.** Ἄλλ' ὁ πανταχοῦ νήφον καὶ ἐργηγορῶν, ὁ μακάριος Παῦλος, τῇ οικείᾳ φωνῇ ἐξήρασα τῆς φάρυγγος τοῦ θηρίου τὸ ἄρνιον. **Ἐξώθησε γὰρ φωνῆ μεγάλη, λέγων, Μηδὲν πράξῃς σεαυτῷ κακόν· ἅπαντες γὰρ ὄσμεν ἐνθάδε.** Ὡ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή! οὐκ ἐφρόνησε μέγα ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις, οὐ καταξανάστη τοῦ δεσμοπύλαιον. οὐδὲν ὑπέρογκον φθέγγασθαι καταδέξατο· ἀλλὰ μετὰ τῶν δεσμοπύλαιον, μετὰ τῶν δημίω, μετὰ τῶν κακούργων ἐαυτὸν κατηρέθησε, λέγων· **Ἄπαντες ὄσμεν ἐνθάδε.** Εἶδες αὐτὸν πολλῇ τῇ ταπεινοφροσύνῃ χρώμενον, καὶ οὐδὲν πλέον ἐαυτῷ νέμοντα τῶν αὐτόθι κακούργων; Ὅρα καὶ τὸν δεσμοπύλαιον λοιπὸν, οὐχ ὡς ἐν τῶν ἄλλων προσόντα. **Θαρήσας γὰρ καὶ αἰτήσας φῶτα, εἰσέπηδήσας, καὶ ἐντρομος ὑπάρχων, προσέειπε τῷ Παύλῳ καὶ τῷ Σίλλῳ, καὶ προσαγαγὼν αὐτοὺς ἔξω, ἔφη· Κύριοι, τί [155] με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ;** Εἶδετα πῶς **τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν;** εἶδετα τοῦ διαβόλου τὴν μηχανήν, ὅπως διελύθη; ὅπως ἄκουσα αὐτοῦ γέγονε τὰ μηχανήματα; Ἐπειθὴ γὰρ ἀπέηλασαν τὸν δαίμονα, παρεσκεύασαν εἰς τὴ δεσμοπύλαιον αὐτοὺς ἐμβλήθητι, νομίζων ἐμποδίζειν τὸν δρόμον τοῦ κηρύγματος διὰ τούτου. Ἄλλ' ἰδοὺ καὶ τὴ δεσμοπύλαιον ἐμπορίας αὐτοῖς ὑπόθεσις γένηται πνευματικῆς.

δ'. Ἄρα καὶ ἡμεῖς, ἀννήφωμεν, οὐ μόνον ἐν ἀνεσεί ὄντες, ἀλλὰ καὶ ἐν θλίψεσι, κερδαίνωμεν δυνάμεθα, καὶ τότε μᾶλλον, ἢ ἐν ἀνεσεί. Ἡ γὰρ ἀνεσεί, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον, βῆθμοτέρους ἐργάζεται· ἡ δὲ θλίψις νήφειν παρεσκευάζουσα, ἀξιοῦσθαι ποιεῖ καὶ τῆς ἀνωθεν βοήτης, καὶ μέγιστα, ὅταν διὰ τὴν εἰς τὸν Θεὸν ἐλπίδα τὴν ὑπομονὴν ἐπιδεικνύμεθα καὶ τὴν καρτερίαν ἐν πάσαις ταῖς ἀπαγομέναις θλίψεσι. Μὴ τοίνυν ἀλγῶμεν, ἐπιπῶν θλιβώμεθα, ἀλλὰ μᾶλλον χαίρωμεν· τοῦτο γὰρ ἡμῶν ἡ τῆς εὐδοκίμησης ὑπόθεσις. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν, **Οἰθαμεν δὲ ὅτι τρεῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ εἰς ἀγαθόν.** Ἄλλ' ἰδοὺμεν τὴν ζέουσαν ψυχὴν τῶν ἁγίων τούτων. Ἐπεὶ οὖν ἤκουσαν τὸν δεσμοπύλαιον λέγοντος, **Τί με δεῖ ποιεῖν, ἵνα σωθῶ;** ἄρα ὑπερέβητο; ἄρα ἀνεβάλλοντο; ἄρα ἐμέλησαν πρὸς τὴν κατήχησιν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ τί πρὸς αὐτὸν ἐκείνοι; **Πιστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, καὶ σωθήσῃ σὺ, καὶ πᾶς ὁ οἶκος σου.** Ὅρα κηδεμονίαν ἀποστολικὴν. Οὐκ ἀρκούντων τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ, ἀλλὰ δι' ἐκείνου βούλονται καὶ τοὺς προσήκοντας αὐτῷ πάντας σαγήνευσαι εἰς τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον, καιρίαν διδόντες τῷ διαβόλῳ τὴν πληγὴν **Καὶ ἐβαπτίσθη αὐτὸς καὶ οἱ αὐτοῦ πάντες πρὸς ἀρχὴν, καὶ ἡγιασθήσονται κυριοκὶ πεπιστευκῶς τῷ Θεῷ.**

Ἐνταῦθεν παιδεύμεθα μηδέποτε ἐν τοῖς πνευματικοῖς μηδὲ τὸ τυχὸν ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ πάντοτε καιρὸν ἐπιτήδειον ἡγεῖσθαι τὴν παραπίπτοντα. Εἰ γὰρ νυκτὸς οὕσης οἱ ἅγιοι αὐτοὶ ὑπερέβηται οὐκ ἠνέσχοντο, ποίαν ἔξομεν ἀπολογίαν ἡμεῖς, ἐν ἑτέρῳ καιρῷ παρατρέχοντες πνευματικὸν κέρδος; Εἶδες ἐκκλησίαν τὴ δεσμοπύλαιον γινόμενον; εἶδες τὸ καταγύγιον τῶν δημίω, εὐκτήριον οἶκον ἐξαίφνης ἀποδειχθέντα, καὶ τὴν μυσταγωγίαν ἐκεῖ τελοῦμένην;

lum hymnorum cantum offerebant, ac deinceps carcer ecclesia fiebat, et illorum sanctorum cantu totus ille locus sanctificabatur. Ac videre erat res miras et inusitatas, homines ligno alligatos, neque tamen quominus hymnos canereat quiddam impediri. Vigilam enim et attentum, et ardenti in Deum amore correptum nihil unquam poterit a colloquio cum Domino prohibere: *Deus enim, inquit, appropinquans ego sum, et non Deus longe (Jerem. 23. 23)*; et alibi rursus, *Adhuc loquens te dicam, Ecce adsum (Isai. 58. 9)*. Ubi siquidem vigilans animus fuerit, excitatur ratio, et evolat ad eum quem diligit, terram despicit, et quæ sunt oculis subjecta exasperans ad illum festinat: quod utique sanctis etiam istis contigit. Vide namque eelerem et efficacem hymnorum vim, et quo pacto cum in carcere versarentur, et alligati ligno essent, atque impostoribus et captivis admixti, non modo nihil passi sint detrimenti, sed et hac ratione splendidiore evaserint, et omnes, qui carcerem incolebant, virtutis suæ radiis collustrarint. Quippe illa sanctorum vox hymnorum cum in animam unicujusque captivorum penetrasset, transmutavit illam propemodum, ac reformavit. *Subito enim, inquit, terræ motus factus est magnus, ita ut moverentur fundamenta carceris, et statim aperta sunt omnia ostia, et universorum vincula soluta sunt (Act. 16. 26)*. Vides, hymnorum, qui Deo canuntur, virtutem? Non illi modo, qui obtulerunt hymnos, solatium perceperunt, sed etiam effecerunt, ut omnium vincula solverentur: ut factis ipsis innotesceret, quo pacto *Deum diligentibus omnia cooperentur in bonum*. Ecce namque verbera, carcer, compedes, et cum carnificibus conversatio, et tamen hæc omnia bonorum materia fuerunt et occasio gloriæ, non ipsis tantum nec illis qui carcerem incolebant captivis, sed et ipsi custodi carceris. *Expergefactus enim, inquit, custos carceris, et videns januas apertas carceris, evaginato gladio volebat se interficere, æstimans fugisse vinctos (Ib. v. 27)*. Tu mihi hoc loco Dei benignitatem considera, quam nulla exprimere potest oratio. Cur enim media nocte fiunt hæc omnia? Nullam aliam ob causam, nisi ut provideatur, ut sine turbis et tranquille res succedat, et salutem custodis carceris consulatur. Cum enim terræ motus accidisset, et reseratæ fores essent, omnium qui erant ibi soluta sunt vincula, nec ulli permissum est, ut inde discederet. Aliam quoque Dei sapientiam hic contemplare. Nam alia quidem evenerunt, terræ motus, inquam, et reseratio januarum, ut reclusis ipsis omnes intelligerent quales illi essent, qui tunc carcerem habitabant, neque vulgares homines esse: porro nemini contigit ut exiret, ne quod inde periculum custodi carceris crearetur. Atque ut hoc verum esse intelligas, audi quo pacto, cum id accidisse suspicaretur custos carceris, et aufugisse quosdam putaret, etiam vitam suam contempserit. *Evaginato enim, inquit, gladio, volebat se interficere: sed qui vigil ubique atque expergefactus erat, beatus Paulus, ex bellæ faucibus sua voce agnum*

eripuit. *Clamavit enim voce magna dicens, Nihil tibi mali feceris; universi enim hic sumus (Act. 16. 28)*. O incredibilem humilitatem! Non elatus est in superbiam ob ea quæ acciderant, non in custodem carceris insurrexit, nullam arrogans dictum illi excidit, sed cum vinctis, cum lictoribus, cum malefictis seipsum numerabat, dicens: *Universi hic sumus*. Vides insignis eum humilitatis exemplum edere, nec sibi plus quam malefictis cæteris, qui illic erant, tribuere? Vide jam quo pacto carceris etiam custos non tamquam ad unum ex aliis ad illum accedat: confidentior enim factus, *Petitoque lumine introgressus est, et tremefactus procidit Paulo et Silæ, et producens eos foras ait: Domini, quid me oportet facere, ut salvus sim (Ib. v. 29. 30)*? Videtis quo pacto *Diligentibus Deum omnia cooperentur in bonum*? Videtis diaboli machina quo pacto fuerit dissoluta? quo pacto in nihilum machinationes ejus reciderint? Nam cum dæmonem ejecissent, ut in carcerem conjicerentur effecit, ratus se hoc pacto prædicationis cursui obicem oppositurum. Sed ecce carcer etiam quæstus illis materiam spiritualis objecit.

4. *Afflicto diligentes reddit et attentos.* — Ergo possumus nos quoque, si sapimus ac vigiles sumus, non modo cum res secundæ sunt, sed et cum affligimur, lucrum acquirere, ac tum etiam magis, quam cum secundis rebus fruimur. Inertiores enim plerumque nos reddunt secundæ res: afflictiones autem dum vigiles nos reddunt, auxilium nobis celeste conciliant, ac tum præcipue, cum propter spem in Deum patientiam, et in omnibus, quæ inferuntur, afflictionibus tolerantiam exhibemus. Ne igitur doleamus, si quando tribuemur, sed potius gaudeamus: id enim nobis in occasionem gloriæ vertit. Propterea Paulus etiam dicebat, *Scimus autem, quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Sed ardentem sanctorum istorum animum videamus. Cum igitur custodem carceris dicentem audissent: *Quid me oportet facere, ut salvus sim (Ib. v. 30)*? num distulerunt? num cunctati sunt? num catechismo illum imbuere neglexerunt? Nullo modo: sed quid ad eum? *Crede in Dominum Jesum Christum, et salvus eris tu, et tota domus tua (Ib. v. 31)*. Vide sollicitudinem apostolicam. Illius salute contenti non sunt, et omnes ejus domesticos in causa religionis acquirere Deo volunt, et letalem diabolo plagam infligere. *Et baptizatus est ipse, et domus ejus continuo, et lætatus est cum omni domo sua credens Deo (Ib. v. 33. 34)*.

Numquam differendum in spiritualibus. Cur tentationes permittat Deus. — Hinc docemur, in spiritualibus ne tantillum quidem umquam differre, sed idoneum censere quodvis tempus, quod occurrerit. Si enim multa nocte volebant hi sancti differre, quæ nobis venia dari poterit, si alio tempore spirituale lucrum omittamus? Vides carcerem in ecclesiam esse conversum? vides lictorum diversorium repente domum orationis esse factum, et illic sacram initia-

tionem celebratam? Tanta res est vigilem esse, nec unquam spiritualia lucra negligere, sed idoneum quovis tempus ad ejusmodi questum arbitrari. Recte itaque beatus hic dixit scribens, *Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*. Hanc ardentiam, queso, nec omnes menti nostrae insculptam habentes nunquam indignemur, si quando in casus aliquos adversos incurramus, dum in hac vita versamur, aut in calamitates, aut in corporis infirmitates, aut in res alias molestas, sed multam exhibentes moderationem animi ac philosophiam, cuius tentationi resistamus, cum nobis exploratum sit omni ex parte nos posse lucrum reportare, si vigiles et attenti fuerimus, atque ex tentationibus patiamur quam ex rebus secundis: nec unquam animo concidamus, cogitantes quantum sit patientia lucrum, sed nec illis similes infirmi, qui tentationibus neque divexant. Licet enim illi etiam, ut consilium suum capiant, id agant: communis tamen Dominus hoc permittit, quod nos velit hac ratione spirituales hunc questum facere, ac patientis mercedem obti-

nero. Si ergo quae inferuntur mala cum gratularum actione perferre possimus, non exiguum delictorum nostrorum partem delebimus. Si enim thesaurum hunc, et orbis terrarum doctorem quotidie periculis obijci cum videret Dominus, permittebat, non quod athletam summa dropicere, sed quod longius illius virtuti stadium strueret, ut splendidiores illi coronas redderet: quid nos dicemus qui peccatis scatenus lamuseris, et idcirco frequenter tentationibus conflictamur, ut cum eorum causa pones dederimus, saltem aliquam misericordis partem exiguum impetremus, et in ille die tremendo bonis illis ineffabilibus perframur? Haec autem cum animis nostris repetentes, adversus omnia constantiter patienterque resistamus, ut et tolerantis mercedem a benigno Domino recipiamus, et peccatorum nostrorum multitudinem hinc hinc possimus, et aeterna bona consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Licet de anno, quo hanc Chrysostomus prouuntiavit homiliam, nihil habeamus, ex his, quae nam. 4 hujusmodi concionis dicuntur de imperatoria Curia, deque militari satellitio Imperatoris, in Constantinopoli habita fuisse deprehenditur; et quidem, ut num. 2 narratur, aetate magnam in frequentia populi satum pariente; quam obtendebant causam Constantinopolitani, cum quereretur Chrysostomus ecclesiam non frequentari, auctorque a concionibus abesse suis: quos egregie retundit Chrysostomus: Si

ADVERSUS EOS,

QUI AD COLLECTAM NON OCCURRUNT, ET IN DICTUM ILLUD APOSTOLI, SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM (Rom. 12, 20), ET DE INIMICITIAM MEMORIA.

1. *Pauca auditorum queritur Chrysostomus; applausum auditorum respicit. Proverbium, Catta cauet lapidem.* — Nihil, ut videtur, nobis profuit, quod sermonem longum nuper habuerimus, ut vestrum ad collectas veniendi studium excitaremus: rursus enim nobis illis suis ecclesia destituta est. Quo fit ut rursus etiam gravis ac molestus videri cogar, sive dum praesentes castigo, sive dum abentes reprehendo: illos quidem, quod pigritiam non excusarint, vos vero quod salutem fratrum non curetis. Gravis ac molestus videri cogor, non mea vel meorum possessionum, sed vestra salutisque vestrae causa, qua mihi nihil est antiquius. Aegre ferat qui volet, importunum et impudentem appellet;

ego vero semper hac de causa molestiam exhibere non desinam, nihil enim hac impudentia mihi fructuosius esse potest. Fortasse namque, fortasse, si minus altioris rei, saltem hujus vos pudebit, ut ne semper eandem ob causam molestia vobis exhibetur, et curam fratres vestros juvandi suscipietis. Quid enim mihi laudes prozunt, cum vos in virtute facere progressus non videam? Quod vero mihi damnum oritur ex silentio auditorum, cum vestram augeri conspiciam pietatem? Laus quippe dicentis est, non applausus, sed auditorum in pietate zelus ac studium; non tumultus excitatus, quo tempore sermo auditur, sed studium ac diligentia, quae omni tempore exhibetur. Applausus ex ore simul egreditur,

Τοιοῦτόν ἐστι τὸ νήφειν, καὶ μηδέποτε παρατρέχειν ἐν πνευματικῇ κέρδι, ἀλλὰ πάντα καιρὸν ἐπιτήθειον ποιῆσθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ἐμπορίαν. Καλῶς ἔρα ἔλεγεν ὁ μακάριος οὗτος γράφων, *Ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συναρτῶν εἰς ἀγαθόν*. Ταύτην τὴν βῆσιν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς ἐγκυκαλαμμένην ἔχοντες τῇ διαβολῇ τῇ ἡμετέρῃ, μηδέποτε ἀσχέλλωμεν, ἐπειδὴν λυπηροὶ ἴσιν κατὰ τὸν βίον τοῦτον περιπέσωμεν, ἢ περιστάσθω, ἢ ἀβρωστίας αἰματικῆς, ἢ ἑτέροις τισὶ λυπηροῖς πράγμασιν· ἀλλὰ πολλῇ κερημένοι τῇ φιλοσοφίᾳ, ἀντέχωμεν πρὸς πάντα πειρασμὸν, εἰδότες ὅτι, ἂν νήφωμεν, πανταχόθεν κερθαίνεσθαι δυνατόμεθα, καὶ μᾶλλον ἀπὸ τῶν πειρασμῶν ἢ ἀπὸ τῶν ἀνάστων· καὶ μηδέποτε ἀλύωμεν, ἐνεοῦντες ὅσον τῆς ὑπομονῆς τὸ κέρδος, ἀλλὰ μὲν ἀπαχθῶς ἔχωμεν πρὸς τοὺς ἐπάγοντας ἡμῖν τοὺς [156] πειρασμοὺς. Εἰ γὰρ κάκεινοι τὴν οἰκίαν σκοπὸν πληροῦντες τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ὁ κοινὸς Δεσπότης συγχαρῆται, βουλόμενος ἡμᾶς καὶ διὰ τούτων ἐμπορεῦσασθαι τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν, καὶ τῆς ὑπομονῆς λαβεῖν τὸν μισθόν. Ἐάν οὖν θυνηθῶμεν εὐχα-

ρίστως ἀνεγκεῖν τὰ ἐπαγόμενα, οὐ μικρὸν μέρος τῶν πεκλημελημένων ἡμῖν διαλύσομεν. Εἰ γὰρ τὸν θησαυρὸν τοῦτον καὶ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλον, καθ' ἐκάστην ἡμέραν κινδύνοις περιπίπτοντα ὄρων ὁ Δεσπότης ἠναίχεται, οὐ περιωρῶν τὸν δικαίον ἀθλητήν, ἀλλὰ τὰ σκάμματα αὐτῷ μακρότερα κατασκευάζων, ἵνα τοὺς στεφάνους αὐτῷ λαμπροτέρους ἀναργάσῃται, εἰ ἀνεῖποιμεν ἡμεῖς, οἱ μυρίων γέροντες ἀμαρτημάτων, καὶ διὰ ταῦτα πολλάκις τοὺς πειρασμοὺς περιπίπτοντες, ἵνα τὴν ὑπὲρ τούτων δίκτην ἐνταῦθα δόντες, μικρὰς γοῦν φιλανθρωπίας ἀξιοθῶμεν, ἐπὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας τῶν ἀποβόθων ἐκείνων ἀγαθῶν ἀπολαύσαντας; Τοῦτο δὲ λογίζόμενοι παρ' ἑαυτοῖς, πρὸς ἅπαντα γενναίως ἀντέχωμεν, ἵνα καὶ τῆς ὑπομονῆς τὸν μισθὸν δεθῶμεθα ἀπὸ τοῦ φιλανθρωποῦ Δεσπότη, καὶ τὸ κληθῶν τῶν ἡμῖν ἡμαρτημένων ὑποταμέσθαι θυνηθῶμεν, καὶ τῶν ἀκένων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἕνα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, ἴσιν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

SI ESURIERIT INIMICUS TUUS, CIBA ILLUM.

calor in causa est, inquit, cur adeo frequentatis forum, ubi aestus, strepitus, turba populi tanta, nulla re solares radios cohibente: cum contra ecclesia, ubi ille concionabatur, perampla. alta. tabulis strata lapideis, aestum non modice temperaret. Hinc de inimicorum dilectione, deque beneficiis in illos conferendis praeclare pro more loquitur.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducaei.

[157] ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ

ἂν ἀκατέησαντας εἰς τὴν σύναξιν, καὶ εἰς τὴν ἀποστολικὴν βῆσιν τὴν λέγουσαν, ἰ Ἐάν κεινῶ ὁ ἐχθρὸς σου φάμιζε αὐτόν, καὶ περι τοῦ μνησιακασῖν.

α'. Οὐδὲν, ὡς εἴκειν, ὠφελῆσαιμεν, μακρὸν λόγον πρὸς ὑμᾶς ἀποτείναντες ὑπὲρ τῆς περι τὰς συνάξεις σπουδῆς· πάλιν γὰρ ἡμῖν ἔρημος ἢ ἐκκλησία τῶν τέκνων. Διὸ καὶ πάλιν ἀναγκάζομαι ἐπαχθῆς φανῆναι καὶ βαρῦς, ἐπιτιμῶν τοὺς παροῦσιν, ἐγκαλῶν τοὺς ἀπολειφθεῖσιν· ἐκεῖνοις μὲν, ὅτι τὴν βεθυμίαν οὐκ ἀπέθεντο, ὑμῖν δὲ, ὅτι τῆς τῶν ἀδελφῶν οὐκ ἀντελάθεσθε σωτηρίας. Ἀναγκάζομαι βαρῦς φανῆναι καὶ ἐπαχθῆς, οὐχ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ἐμῶν κτημάτων, ἀλλ' ὑπὲρ ὑμῶν καὶ τῆς ὑμετέρας σωτηρίας, ἧς οὐδὲν ἐμοὶ προτιμότερον. Ὁ βουλόμενος βαρυνέσθω, καὶ φορτικὸν καὶ ἀναίσχυντον καλεῖται· ἐγὼ δὲ οὐ καύσομαι συνεχῶς ὑπὲρ τῶν αὐτῶν ἰνοχλῶν· τῆς γὰρ ἀναίσχυντίας ταύτης οὐδὲν ἕμεινον

ἐμοί. Ἴσως γὰρ, ἴσως, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, τοῦτο γοῦν ἐρυθρίασαντες, τὸ μὴ συνεχῶς ὀχλεῖσθαι περὶ τῶν αὐτῶν, ἀντιλήψεσθε ποτε τῆς κτημονίας τῶν ἀδελφῶν τῶν ὑμετέρων. Τί γὰρ μοι τῶν ἐπαίνων ὄφελος, ὅταν ὑμᾶς μὴ θεάσωμαι προκόπτοντας κατ' ἀρετὴν; τί δὲ μοι βλάβος ἐκ τῆς σιγῆς τῶν ἀκούοντων, ὅταν αὐξομένην ὑμῶν ἴω τὴν εὐλόθειαν; Ἐπαινος γὰρ τοῦ λέγοντος οὐχ ὁ πρότος, ἀλλ' ὁ περὶ τὴν εὐσέθειαν ζῆλος τῶν ἀκούοντων· οὐχ ὁ θόρυβος κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀπροάσεως, ἀλλ' ἡ σπουδὴ ἢ διαπαντὸς τοῦ χρόνου. Ὁ πρότος ἐξῆλθεν ὁμοῦ τε τοῦ στόματος, καὶ εἰς ἀέρα διαχυθεὶς ἀπώλετο· τὸ δὲ βελτίονος γενέσθαι τοὺς ἀκούοντας, ἀγγίρω καὶ ἀθάνατον φέρει τὸν μισθὸν καὶ τῷ λέγοντι καὶ τοῖς παθε-

ἔσονται. Ὁ τῆς βροχῆς ὕμνων ἔπαινος ἐνταῦθα τὸν λέγοντα ποιῆσαι λαμπρὸν, ἢ δὲ τῆς ψυχῆς ὕμνων εὐλάβεια πολλὴν ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ εἰδῶσι παρρησιασάν τῷ διδάξαντι. Ὅστις, εἰ τις τῶν λεγόντων ἐρῆ, μὴ τῶν κρότων, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας τῶν ἀκουόντων ἐράτω. Οὐκ ἔστι τὸ τυχὸν κακὸν ἀδελφῶν ἀμελεῖν, ἀλλ' ἐσχάτη κόλασις, καὶ ἀπαραίτητος τιμωρία· καὶ τοῦτο ὃ τὸ τάλαντον καταχύσας ἐδήλωσεν. Οὐδὲν γοῦν ὅπερ τῆς οικίας ἐνεκλιετο ζωῆς· οὐδὲ γὰρ ἐγένετο κακὸς περὶ τὴν καταθήκην· ὀλοκλήρον γὰρ αὐτὴν ἀπέδωκεν· ἀλλ' ὁμοίως ἐγένετο κακὸς καὶ περὶ τὴν ἐργασίαν τῆς παρακαταθήκης. Οὐ γὰρ ἐδιπλασίασε τὸ πιστευθῆν διὰ καὶ ἐκαλέζετο. Ὅθεν δὴλον, ὅτι καὶ ἡμεῖς σπουδαῖοι ὄμεν καὶ συγκροτημένοι. καὶ πολλὴν ἐπιθυμίαν ἔχωμεν περὶ τὴν ἀκρίαν τῶν θείων Γραφῶν, οὐκ ἀρχαί πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν. Διπλασιασάσα γὰρ χρῆ τὴν παρακαταθήκην, διπλῆ δὲ γίνεται, ὅταν μετὰ τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας, καὶ τῆς ἐτέρων ἀντιλαμβανόμεθα προνοίας. Ἐπεὶ κάκεινος εἶπεν, Ἴδε ἔχεις τὸ σὸν σῶμα· ἀλλ' οὐκ ἤρκεσεν αὐτῷ τοῦτο πρὸς ἀπολογίαν. Ἐδει [158] γὰρ, φησί, *καταβαλεῖν ἐπὶ τοὺς τραπεζίτας τὸ καταβληθῆν*. Καὶ μοι σκόπει, πῶς κοῦφα τοῦ δεσπότου τὰ ἐπιτάγματα. Ἄνθρωποι μὲν γὰρ τοὺς δανειζοντας χρήματα δεσποτικά καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ὑπευθύνους ποιοῦσι. Σὺ κατέβαλες, σὺ, φησὶν, ἀπαίτησον· ἐμοὶ λόγος οὐδεὶς πρὸς τὸν δεξάμενον. Ὁ δὲ θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καταβαλεῖν κελεύει μόνον, οὐκέτι δὲ καὶ τῆς ἀπαιτήσεως ἡμεῖς ὑπευθύνους ποιεῖ. Τοῦ συμβουλευσαί γὰρ, οὐ τοῦ πείσαι κύριος ὁ λέγων ἐστίν. Διὰ τῆς καταβολῆς ὑπεύθυνόν σε ποιῶ μόνον, φησὶ, τῆς δὲ ἀπαιτήσεως οὐκέτι. Τί τοῦτου κουφότερον; Ἄλλ' ὁμοίως σκληρὸν ἐκάλεε τὸν οὕτως ἡμερῶν καὶ φιλόνηρον δεσπότην ὁ δοῦλος. Τοιαῦται γὰρ τῶν ἀγνωμόνων καὶ βραθύμων οἰκετῶν αἱ συνήθειαι· τῶν οἰκείων ἀμαρτημάτων εἰς τοὺς δεσπότης ἀειματαιθῆσαι τὰς αἰτίας. Διὰ τοῦτο στρεβλούμενος καὶ δεσπομύμενος ἐκείνος εἰς τὸ σκότος ἐξήγετο τὸ ἐξώτερον. Ὅσοι ἵνα μὴ ἡμεῖς πάθωμεν, καταβάλλωμεν τὴν διδασκαλίαν ἐπὶ τοὺς ἀδελφούς, καὶ πείθονται, καὶ μὴ παύονται. Πειθόμενοι μὲν γὰρ, καὶ αὐτοὺς καὶ ἡμᾶς ὠφελήσουσι· μὴ πειθόμενοι δὲ, αὐτοῖς μὲν ἀπαραίτητον ἐπισπῶνται κόλασιν, ἡμᾶς δὲ οὐδὲ τὸ τυχὸν παραβλάψαι δύναιεν· ἄν. Τὸ γὰρ ἡμέτερον ἐποίησαμεν, συμβουλευσάντες· εἰ δὲ μὴ πείθοντο, οὐδὲν ἡμῖν ἐκ τούτου γένοιτ' ἂν βλάβος. Ἐγκλημα γὰρ, οὐ τὸ μὴ πείσαι, ἀλλὰ τὸ μὴ συμβουλευσαί· μετὰ δὲ τὴν παρίνεσιν καὶ τὴν συμβουλήν, τὴν διηνεκὴ καὶ τὴν συνεχῆ, οὐκέτι πρὸς ἡμᾶς, ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους· ἔσται ὁ λόγος τῷ Θεῷ. Ἐβουλόμην γοῦν εἰδῆναι σαφῶς, ὅτι παραινούντες αὐτοὺς οἰατελεῖτε, καὶ εἰ διαπαντὸς μένουσιν ἐπὶ τῆς βραθυμίας ἐκείναι, καὶ οὐκ ἂν ὅμιν οὐδέποτε ἠνόχησα· νῦν δέδοικα, μὴ ποτε ἐκ τῆς ὑμετέρας ὑπεροφίας καὶ ἀμελείας μένουσιν ἀδιόρθωτοι. Καὶ γὰρ ἀμήχανον ἀνθρώπων συνεχῶς ἀπολαύοντα παραινέσεως καὶ διδασκαλίας, μὴ γενέσθαι βελτίω καὶ σπουδαιότερον. Καὶ δημώδης μὲν ἔστιν ἡ παροιμία, ἣν ἐρεῖν μέλλω· πάλιν ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο συνέστησι. Πέτραν γὰρ κοιλαι-

νει, φησὶ, βανίς ὑδάτων ἐνδελουσα. Καίτοι τί μαλακώτερον ὑδατος; τί δὲ πέτρας σκληρότερον; Ἄλλ' ὁμοίως ἡ ἐνδελύχια τὴν φύσιν ἐνίκησεν. Εἰ δὲ φύσιν ἐνδελύχια νικήσῃ, πολλῶν μᾶλλον προαιρέσεως δύναται ἂν περιγενέσθαι. Οὐκ ἔστι παίγνια ὁ Χριστιανισμὸς, ἀγαπητοί, οὐδὲ πρᾶγμα κέραιρον. Συνεχῶς ταῦτα λέγομεν, καὶ οὐδὲν πλεον ποιούμεν.

β'. Πῶς οἰσθίμε ἐδυνῆσθαι, ἀναμνησκόμενον ὅτι ἐν μὲν ταῖς πανηγύρεσι πελάγη θαλάττης μακρὰ μάλιστα τῶν συνάξεων τὰ κλήθη, νῦν δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν τοῦ κλήθους ἐκείνου μέρος ἐνταῦθα συλλέγεται; Ποῦ νῦν εἰσιν οἱ διωκτικοὶ ἡμεῖς ἐν ταῖς ἑορταῖς; Ἐκείνους ἐπιζητῶ, καὶ δὲ ἐκείνους ἐδύρομαι, ἐννοῶν ὅσον κλήθος ἀπώλλυται τῶν σωζομένων, ὅσην ἀδελφῶν ὑπομένω ζημίην, πῶς εἰς ἄλλους τὰ τῆς σωτηρίας περισταταί, καὶ τὸ πλεον τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας μέρος νεκρῶ καὶ ἀκινήτων προσέεται σώματι. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, φησὶ; Πρὸς ὁμᾶς μὲν οὐν μάλιστα τοὺς μὴ θεραπεύοντας, τοὺς μὴ [159] παραινούντας καὶ συμβουλευόντας, πρὸς ὁμᾶς οὐκ ἐπιτιθένας ἀνάγκην, καὶ μετὰ βίας ἔλκοντας, καὶ τῆς πολλῆς ἀπάγοντας βραθυμίας. Ὅτι γὰρ οὐχ ἑαυτῶ χρησιμον εἶναι χρῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλοῖς, ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς, ἕλας ἡμᾶς καὶ ζύμην καλίστας καὶ φῶς· ταῦτα δὲ ἑτέροις ἐστὶ χρήσιμα καὶ λυσιτελεῖ. Καὶ γὰρ ὁ λύχνος οὐχ ἑαυτῶ φαίνει, ἀλλὰ τοῖς ἐν σκότῳ καθημένοις· καὶ σὺ λύχνος εἶ, οὐχ ἵνα τοῦ φωτὸς ἀπολαύσης μόνος, ἀλλ' ἵνα ἐκείνον τὸν πεπλανημένον ἐπαναγάγῃς. Τί γὰρ ὕψος λύχνου, ὅταν μὴ φαίνῃ τῷ ἐν τῷ σκότῳ καθημένῳ; τί δὲ ὕψος Χριστιανοῦ, ὅταν μηδένα καρδάνῃ μηδὲ πρὸς ἀρετὴν ἐπαναγάγῃ; Πάλιν τὸ ἕλας οὐχ ἑαυτὸ ἐπισφίγγει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ σεσηπῶτα τῶν σωμάτων συστῆλλει, καὶ οὐκ ἀφήκει διαβρῦντα ἀπολέσθαι. Οὕτω δὴ καὶ σὺ, ἐπειδὴ ἕλας σε κατεσκεύασεν ὁ θεὸς πνευματικῶν, τὰ σεσηπῶτα μέλη, τουτέστι, τοὺς βραθύμους ἀδελφῶν καὶ βαναύσους ἐπίσφιγγον καὶ σύστειλον, καὶ τῆς βραθυμίας, ὥσπερ τινὸς σηπεδόνος, ἀπαλλάξας, ἔνωσον τῷ λοιπῷ σώματι τῆς Ἐκκλησίας. Διὰ τοῦτο σε καὶ ζύμην ἐκάλεσε· καὶ γὰρ καὶ ἡ ζύμη οὐχ ἑαυτὴν ζυμοί, ἀλλὰ τὸ λοιπὸν φύραμα τὸ πλεῖον καὶ ἄφατον ἢ μικρὸν καὶ βραχέα. Οὕτω δὴ καὶ ὁμᾶς· εἰ καὶ ὀλίγοι ἐστέ κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ δυνατοὶ τῇ πίστει καὶ τῇ κατὰ θεὸν γίνεσθε σπουδῇ. Ὅσπερ οὖν ἡ ζύμη οὐκ ἀσθενεῖ διὰ τὴν βραχύτητα, ἀλλὰ περιγίνεται διὰ τὴν ἔγκαιμένην αὐτῇ θερμότητα καὶ τὴν τῆς ποιότητος δύναμιν· οὕτω δὴ καὶ ὁμᾶς δυνατὸς πολλῶν πλείους πρὸς τὴν αὐτὴν ὅμιν ἐπαναγαγεῖν σπουδὴν, ἂν θέλητε. Εἰ δὲ τὸ θέρος προβάλλοιτο· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀκούω λεγόντων, ὅτι Σφοδρὸν τὸ πνίγος νῦν, τὸ καῦμα ἀφῆρη-

et in aerem diffusus interit; quod autem meliores sunt auditores, incorruptam et immortalem cum dicenti, tum obtemperantibus mercedem affert. Clamor vestri commendatio illustriorem oratorem hic reddit: at animam vestram pietas multam apud tribunal Christi doctori fiduciam acquirit. Itaque si quis eos qui sermonem habent, diligit, non applausus, sed utilitatem diligit auditorum. Non mediocrem malum est fratrum curam non gerere, sed extremum supplicium est, et inevitabilis poena: quod ipsum is qui talentum defoderat indicavit. Sane nihil ei vitio vertebatur, quod in vita peccasset, neque male quidquam in depositi custodia commiserat: integrum enim illud resitavit: sed tamen in depositi negotiatione male se gesserat. Non enim id quod creditum fuerat duplicarat; quam ob causam etiam poenas dabat. Unde manifestum evadit, licet studiosi animus et instructi, licet ad sacram audiendam Scripturam mentis cupiditate exardescamus, id tamen ad nostram salutem non sufficere. Duplicandum namque depositum est: porro duplum fit, quando cum salute nostra curam aliorum quoque suscipimus. Nam et ipse dixit, *Ecces saluum habes, quod tuum est; sed hoc ad excusationem illi satis non fuit. Oportuit enim, inquit, te committere numularis quod tibi commissum est (Math. 25. 27).* At tu mihi, quam levia sint Domini mandata, considera. Homines enim eos, qui pecunias heriles dant foenori, etiam repetitioni reddant obnoxios. Tu commisisti, tu, inquit, repete: nullum mihi cum eo qui recepit, negotium est. Deus vero non ita, sed committere jubet tantum, at non item repetitioni nos reddidit obnoxios. Quippe in potestate oratoris est, ut coasulat, non ut persuadeat. Quapropter ad committendum solum te obligo, non item ad repetendum. Quid hoc levius est? At tamen durum appellabat tam mitem ac benignum dominum servus. Ea quippe improborum et inertium est consuetudo servorum: peccatorum suorum culpam semper in dominos suos rejiciunt. Idcirco cruciatus et compedibus vinctus ille in tenebras exteriores eiciebatur. Quod ne nobis etiam accidat, doctrinam fratribus committamus, sive persuadeantur, sive non persuadeantur. Si enim persuasi fuerint, et de seipsis et de nobis bene merebuntur: si non fuerint persuasi, supplicium sibi accersent inevitabile, nobis autem ne tantillum quidem nocere poterant. Quod enim nostri muneris fuit, praestitimus, cum consilium dederimus: quod si persuasi non fuerint, nihil inde possumus capere detrimenti. Siquidem crimen est, non si minime persuaseris, sed si minime consilium dederis: ubi vero cohortatione, consilioque continuo frequentique perfuncti fuerimus, non jam a nobis, sed ab illis rationem Deus exigit. Vellem equidem evidenter nosse vos illos assidue cohortando perseverare, et num in eadem semper illi negligentia persistant, nec umquam vobis molestiam exhiberem: jam vero timeo ne inertes incuriaeque vestrae vitio maneat incorrecti. Neque enim fieri potest, ut qui cohortatione

doctrinaque frequenter fruatur, melior studiosiorque non fiat. Ac vulgare quidem est illud proverbium, quod dicturus sum; verumtamen hoc ipsum testatur. Stillula enim, inquit, mollis aquae saxum assiduo cavat lecta. Tametsi quid aqua molliora? quid saxo duriora? attamen assiduitas naturam vincit. Quod si naturam vincit assiduitas, multo magis voluntatem poterit superare. Non ludus est Christianismus, dilecti, neque res supervacanea. Continuo ita dicimus, et nihil proficimus.

2. Quantum mihi venisset dolorem invari, cum recorder festis quidem diebus vasta maris aequora collectarum turbas imitari, jam vero ne quotannis quidem partem hic illius multitudinis congregari? Ubi nunc sunt, qui nobis in solemnitatibus molestiam exhibent? Illos requiro, et illorum causa lugeo; dum mihi venit in mentem, quanta pereat eorum multitudo, qui salvi erant, quantum faciam fratrum jacturam, quam exiguum in numerum redigantur, qui salutem adipiscantur, ut major pars corporis Ecclesiae mortuo et immobili corpori assimilaretur.

Non tollis nobis nulli curas. Exemplo sanctorum audaces non metuendi. Ecclesiae structura.— Quid illud ad nos attinet, dicet aliquis? Ad vos quidem certe maxime attinet, qui non eos curatis, non adhortamini, non consilio juvatis, ad vos qui necessitatem non imponitis neque vi pertrahitis, et ab illa summa negligentia reveratis. Non enim tantum nobis professe nos debere, sed et multis, ostendit Christus, cum salem nos, ac fermentum, et lucem vocavit. Haec enim aliis utilia sunt et comoda. Nam lucerna non sibi lucet, at illis qui sedent in tenebris: et tu lucerna es, non ut lumine solus fruaris, sed ut illum errantem reducas (*Math. 5. 13. 14*). Quid namque prodest lucerna, quando in tenebris sedenti non lucet? quae porro utilitas Christiani, quando meminem lucratur, nec ad virtutem reducit? Rursus non seipsum adstringit sal tantum, sed et corpora quae corrumpuntur cohibet, neque diffluere ac perire permittit. Sic tu quoque; quandoquidem spiritualem te salem Deus effecit, membra corrupta, hoc est desidiosa fratres, et qui mechanicas exercent artes, adstringe et colliga, desidiaque tanquam ulcere quopiam putrido liberatum cum reliquo Ecclesiae corpore copulato. Propterea te fermentum appellavit: si quidem fermentum etiam non seipsum fermentat, sed reliquam massam ingentem licet et immensam, ipsum parvum cum sit et breve (*Id. 13. 33*). Sic nimirum vos quoque, quamquam numero pauci estis, multi tamen ac potentes estote fide ac studio erga cultum Dei. Ut igitur fermentum propter exiguitatem imbecille non est, sed propter insitum a natura calorem ac virtutem qualitatis exsuperat: sic vos nimirum multo plures poteritis ad eundem ferorem ac studium reducere, si velitis. Quod si astatem obtendant: siquidem hoc quoque illos audio dicentes, Vehemens nunc aestus est, atque intolerandi calores; non possumus coarctari et in tanta turba

comprimi, undique sudore diffluentes, aëtu gravati et in angustias redacti: pudet me illorum, mihi credite; sunt enim muliebres isti pretextus, vel potius ne illis quidem ad obtinendam veniam excusationes istæ sufficerent, quibus molliora sunt corpora et imbecillior natura. Quamquam autem ejusmodi defensionem responsione diluere turpe videbitur, necessarium est tamen. Si enim illi has obtinere excusationes non erubescunt, multo magis nos pudere non debet hæc refellere. Quid ergo hæc obtinentibus opponemus? Triam puerorum illis memoriam volo reficere, qui cum in fornace ac medulis flammis versarentur, cum undique ac cernerent ignibus obsideri, qui in os, in oculos, in anhelitum ipsam incurrerent, sacrum illum et mysticum hymnum cum creaturis Deo canere non cessarunt, sed alacris, quam si in prato versati fuissent, tum 'n medio rogo stantes communi Domino universorum laudes offerebant (*Dan. 3*): et cum tribus his pueris Ionam in Babylone, Danielis et lacus (*Id. 6. 24*); neque vero tantum hujus, sed et alterius lacus, ac prophetae, lutique, quo ad collum usque suffocabatur Jeremias, ut recordentur, illos obsecro (*Jerem. 38. 6*). Et ex lacubus istis ascendens, in carcerem introducere istos volo, qui calores obtinent, Paulumque monstrare ac Silam compedibus illic præpeditos, vestigiis verberum plenos, quibus totum corpus vulneribus plagarumque fuerat multitudine laceratum, media nocte Deum laudantes et sacras illas vigiliis celebrantes. An non enim absurdum est sanctos quidem illos, cum in fornace, et igne, et lacu, et belluis, et luto, carcere, et compedibus, et plagis, et ergastulis, et intolerandis versarentur malis, nihil unquam horum culpæ, sed multa cum animi contentione et ardore perpetuo precibus et hymnis sacris operam dare; nos qui non ullam exiguam, non magnam ex illis quæ enumeratæ sunt passionibus toleravimus, ob æstum et calorem modicum ac sudorem, nostræ ipsorum salutis curam deponere, ac relictis collectis foris vagari, nosque cæcibus depravandos immiscere, in quibus nihil non vitiosum est et corruptum? Tantus sacrorum eloquiorum est rus, et æstum objicis? *Aqua, quam ego dabo ei*, ait Christus, *fit in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* (*Joan. 4. 14*): et rursus, *Qui credit in me, sicut dixit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ* (*Id. 7. 38*). An tu, quæso, cum intus fontes habeas et flumina spiritualia, sensilem calorem times? at in foro, quæso, ubi tantus est strepitus, tot angustiarum, ac multus æstus, qui sit ut calores et solis ardorem non obtendas? Non enim, opinor, id dicere potes illic frigidior licere aeris natura frui, hic vero totum nobis collectum calorem sævire; quin potius contrarium penitus, hic quidem ubi crustis lapideis solum constratum est, et ob reliquam ædis sacræ fabricam (siquidem in immensam assurgit altitudinem), levior et frigidior est aer: at illic multus undique sol irradiat, multe angustiarum, fumus, pulvis, et alia plura, quæ majorem

istis molestiam exhibent. Ex quo intelligitur iustitiam et mollitiæ animi, qui Spiritus sancti flamma sit destitutus, has ineptas excusationes esse tribuendas.

3. Hæc non tam ad illos a me dicta diriguntur, quam ad vos, qui non illos pertrahitis, qui non ab inertia revocatis, et ad salutarem hanc mensam adducitis. Ac servi quidem cum commune ministerium obituri sunt, advocant suos conservos: vos vero, a quibus hoc spirituale obsequium exhibendum est, conservos sinitis vestros hoc quæstu privari. Quid, si nolint ipsi, dicet aliquis? Effice assidue instando, ut velint; si enim urgentes nos viderint, omnino volent. At enim pretextus hæc sunt et sanctæ excusationes. Quam multi namque hic sunt patres, qui accam stantes non habent filios? Nam etiam liberos huc pertrahere non poterat? Ex quo apparet ceteros quoque non ob inertiam tantum suam, sed et ob vestram incuriam foris manere. At licet non prius, nunc saltem excitamini, et cum membro suo quisque in ecclesiam ingrediatur, et pater filium, et genitorem filius, et viri uxores, et viros uxores, et servum berus, et frater fratrem, et amicus amicum excitet, et ad hunc conventum frequentandum instiget: imo vero non amicos tantum, sed inimicos etiam ad communem hunc honorum thesaurum invitemus. Si curam viderit tuam laeticus, odium plene deponet.

Judeorum diligentia circa sabbatum. Secularia bene succedunt, si Deus colatur. — Dic illi: Non vercundaris, nec erubescis Judæos, qui tanta cum diligentia sabbatum custodiunt, atque ab ipsa jam vespera ab omni opere abstinunt? Quod si die Parasceves solem videant ad occasum vergentem, et pacta rescindunt, et emptiones interrumpunt. Quod si quis cum ante vesperam emisset, vespere veniens pretium afferat, non sustinent accipere, nec pecuniam admittunt. Quid dico pretium rerum venalium, et pacta? quamvis thesaurum accipere liceret, lucrum illud malent amittere, quam legem violare. Ergone Judæi, tametsi legem intempestive custodiant, ita sunt accurate diligentes, et ita studiosi sunt observationis, quæ nihil eis prodest, imo etiam nocet: tu qui jam umbra superior es, cui solem justitiæ videre concessum est, qui jam ad celorum municipatum pertines, ne eandem quidem cum iis, qui vitio intempestive adhaereat, sollicitudinem ac studium exhibes, tu cui veritas ipsa est credita; sed ad modicum diei partem huc vocatus, ne eam quidem sacrorum eloquiorum auditioni dignaris impendere? quam tandem veniam, quæso, mereri quæas? quam vero poteris legitimam et justam excusationem afferre? Non potest fieri, plane non potest, ut qui tam negligens sit ac piger, unquam venia dignus habeatur, licet millicies sæcularium negotiorum occupationes obtendat. Nescis, si huc veniens Deum adoraveris, et conventus istius particeps fueris, ea quæ præmanibus sunt negotia facilia tibi et expedita reddi? Sæcularibus curis præmeris? Earum igitur causa

τον, οὐκ ισχύομεν στενοχωρεῖσθαι καὶ θλιβεσθαι ἐν τῷ κλήθει. Ἰδρωτί πάντοθεν περιβρεβόμενοι καὶ ἀχθόμενοι τῇ θέρμῃ καὶ τῇ στενοχωρίᾳ· αἰσχύνομαι μὲν ὕπερ αὐτῶν, πιστεύετε· γυναικῶδεις γὰρ αἱ σκήψεις, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκάλναις πρὸς συγγνώμην ἀρκούσαι αἱ προφάσεις, αἷς μαλακώτερά τὰ σώματα, καὶ ἀσθενεστέρα ἢ φύσις. Πλὴν εἰ καὶ αἰσχρὸν τὸ ἀποκρίνασθαι πρὸς τὴν τοιαύτην ἀπολογίαν, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὅμως. Εἰ γὰρ ἐκείνοι τοιαῦτα προφασίζονται, καὶ οὐκ ἐρυθριῶσι, πολλῶ μᾶλλον ἡμᾶς οὐκ αἰσχύνοσθαι χρὴ πρὸς ταῦτα ἀντιλέγοντας. Τί οὖν εἴπομεν τοῖς ταῦτα προβαλλομένοις; Τῶν τριῶν παιδῶν ἀναμνησαί· αὐτοὺς βούλομαι τῶν ἐν τῇ καμίνῳ καὶ ἐν τῇ φλογί, αἱ πανταχόθεν αὐτοῖς περιτρέχον τὸ πῦρ ὀρώωντες, καὶ τῷ στόματι καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ αὐτῇ περιεχυμένον τῇ ἀναπνοῇ, οὐκ ἐπαύσαντο τὸν ἱερὸν καὶ μυστικὸν ἐκεῖνον ὕμνον ἔδοντες τῷ Θεῷ μετὰ τῆς κτιστικῆς, ἀλλὰ τῶν ἐν λειμῶνι διατριβόντων, ἐν μέσῃ τότε ἐστῶτες τῇ πυρρῇ, προθυμότερον τὴν εὐφημίαν τῷ κοινῷ τῶν ὄλων ἀνεπαμπον Δεσπότη· καὶ μετὰ τῶν τριῶν παιδῶν τούτων, τῶν λείοντων αὐτοῖς τῶν ἐν Βαβυλῶνι, καὶ τοῦ Δανιὴλ καὶ τοῦ Λάκκου· οὐχὶ δὲ τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ ἑτέρου Λάκκου καὶ προφήτου, καὶ βορβόρου μέχρι τραχήλου τὸν Ἰερεμίαν ἀποπνίγοντες ἀναμνησθῆναι πάλιν αὐτοὺς ἀξίω. Καὶ ἀπὸ τῶν Λάκκων [160] ἀναβάς, εἰσαγαγεῖν εἰς τὸ δεσμοτήριον βούλομαι τούτους τοὺς τὸ καῦμα προβαλλομένους, καὶ δεῖξαι τὸν Παῦλον ἐκεῖ καὶ τὸν Σίλαν τῷ ξύλῳ προσδεδεμένους, μυλώπων γέμοντα; καὶ τρυμμάτων, τῷ κλήθει τῶν πληγῶν ἅπαν καταξανθέντας τὸ σῶμα, ἐν μέσῃ τῇ νυκτὶ τὸν Θεὸν ὑμνοῦντας, καὶ τὴν ἱεράν ἐκείνην παννυχίδα ἐπιτελοῦντας. Πῶς γὰρ οὐκ ἔστονον τοὺς μὲν ἁγίους ἐκείνους, ἐν καμίνῳ, καὶ πυρρῇ, καὶ Λάκκῳ, καὶ θηροῖς, καὶ βορβόρῳ, καὶ δεσμοτηρίῳ, καὶ ξύλῳ, καὶ πληγαῖς, καὶ φυλακαῖς, καὶ τοῖς ἀφορήτοις ὄντας δεινοῖς, μηδὲν τούτων αἰτιεσθαι πάποτε, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ τοῦ τόπου καὶ προθυμῆς ζεοῦσιν εὐχαῖς καὶ ὕμνοις ἱεροῖς ἐνδιατρίβειν διηνεκῶς, ἡμᾶς δὲ οὐ μικρὸν, οὐ μέγα τῶν ἀπρηθμημένων ὑπομείναντας παθῶν, διὰ καῦμα, καὶ θέρμην βραχέων καὶ ἰδρώτα, τῆς οικίας αὐτῶν ἀμελεῖν σωτηρίας, καὶ τὰς συνάξεις ἀφέντας ἔξω πλανᾶσθαι, συλλόγοις προσφθειρομένους οὐδὲν ἔχουσι ὑγιές; Τοσαύτη θέρσις τῶν θείων λογίων, καὶ καῦμα προβάλλῃ; Τὸ ὄδωρ, ὃ ἐγὼ δάσω αὐτῷ, φησὶν ἡ Χριστὸς, γρηθήσεται ἐν αὐτῷ κρητὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· καὶ πάλιν, Ὁ πιστευῶν εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιτίας αὐτοῦ βρυσσοῦσιν ὕδατος ζωῆτος. Πηγὰς ἔχων, εἰπέ μοι, καὶ ποταμοὺς πνευματικούς, καῦμα δέδικυκας αἰσθητόν; ἐπὶ δὲ τῆς ἀγορᾶς, εἰπέ μοι, ἔνθα τοσοῦτος θόρυβος καὶ στενοχωρία καὶ πολὺς ὁ καύσων, πῶς οὐ προβάλλῃ πνίγος καὶ θέρμην; Οὐ γὰρ θῆ τοῦτο ἔχεις ἀν εἰπεῖν, ὅτι ἐκεῖ μὲν ψυχροτέρας τῆς τοῦ ἀέρος φύσεως ἔστιν ἀπολαύειν, ἐνταῦθα δὲ ἅπαν ἡμῖν συνήκται τὸ πνίγος, ἀλλὰ πᾶν τούναντιον, ἐνταῦθα μὲν καὶ ἀπὸ τῆς ὑποκειμένης πλακῆς, καὶ ἀπὸ τῆς ἄλλης τοῦ οἴκου κατασκευῆς (καὶ γὰρ εἰς ὕψος ἀνέστηκαν ἀφαιτων) κουφότερος καὶ ψυχρότερος ὁ ἀήρ· ἐκεῖ δὲ πολὺς μὲν ἥλιος πανταχοῦ, πολλὴ δὲ ἡ στενοχωρία καὶ κλιπὸς καὶ κόνις, καὶ ἕτερα πολλῶν πλείονα τούτων ἐπιτείνοντα τὴν ἀηθίαν. Ὅθεν δῆλον, ὅτι βῆθ

μίας καὶ ψυχῆς ἀναπατωκυίας καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος φλογὸς ἀπαστερημένης αὐταὶ αἱ προφάσεις αἱ ἄλογοι.

γ'. Ταῦτα οὐχὶ πρὸς ἐκείνους τοσοῦτον ἀποπεινόμενος λέγω νῦν, ὅσον πρὸς ὑμᾶς τοὺς οὐκ ἐπιστωμένους, τοὺς οὐκ ἀνιστῶντας αὐτοὺς ἀπὸ τῆς βῆθυμίας, καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ταύτην ἔλκοντας τράπεζαν. Καὶ οἰκείται μὲν κοινήν μᾶλλοντες ἐκπληροῦν διακονίαν. τοὺς αὐτῶν συνδούλους καλοῦσιν· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὴν πνευματικὴν ταύτην μέλλοντες ἀπαντῆν ὑπηρσίαν, περιορᾶτε τοὺς ὁμοδούλους τοῦ κέρδους ἀποστερουμένους. Τί οὖν, εἰ μὴ βούλοιντο, φησὶ; Ποίησον αὐτοὺς βουληθῆναι τῇ συνεχεῖ προσεδείξῃ· ἂν γὰρ ἴδωσιν ἐπικειμένους ἡμᾶς, πάντως βουλήσονται. Ἀλλὰ γὰρ σκήψις ταῦτα καὶ πρόφασις. Πόσοι γοῦν ἐνταῦθα πατέρες εἰσὶ καὶ τοὺς υἱοὺς οὐκ ἔχουσι μεθ' ἑαυτῶν ἐστῶτας; μὴ καὶ τῶν τέκνων ἐπισπάσασθαι οὐ δύσκολον ἦν; Ὅθεν δῆλον ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ οὐ παρὰ τὴν οικίαν βῆθυμιαν μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τὴν ὑμετέραν ὑπεροψίαν ἔξω μένουσιν. Ἄλλ' εἰ καὶ μὴ πρότερον, νῦν γοῦν διανᾶστῃτε, καὶ μετὰ τοῦ μέλους ἕκαστος εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰσιέτω, καὶ πατήρ υἱόν, καὶ υἱὸς τὸν γεγεννηκότα, καὶ γυναῖκας ἄνδρας, καὶ ἄνδρας γυναῖκας, καὶ δεσπότης δούλον, καὶ ἀδελφὸς [161] ἀδελφόν, καὶ φίλος φίλον διεγειρόντων καὶ παρορμῶντων πρὸς τὴν ἐνταῦθα σύνοδον· μᾶλλον δὲ μὴ τοὺς φίλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς καλῶμεν ἐπὶ τὸν κοινὸν τούτου τῶν ἀγαθῶν θησαυρόν. Ἄν ἴσῃ σου τὴν πρόνοιαν ὁ ἐχθρὸς, καταλύσει τὴν ἀπέχθειαν πάντως.

Εἰπέ πρὸς αὐτόν· Οὐκ αἰσχύνῃ Ἰουδαίους, οὐδὲ ἐρυθρίδας, οἱ μετὰ τοσαύτης ἀκριβείας τὸ σάββατον φυλάττουσι, καὶ ἀπὸ τῆς ἐσπέρας αὐτῆς πάσης ἐργασίας ἀφίστανται; Κἂν ἴδωσι τὸν ἥλιον πρὸς δυσμὰς ἐπιγόμενον ἐν τῇ τῆς παρασκευῆς ἡμέρᾳ, καὶ συμβόλαια διακόπτουσι, καὶ πράξεις διατέμνουσι· κἂν πριάμενός τις παρ' αὐτῶν πρὸ τῆς ἐσπέρας, ἐν ἐσπέρᾳ τὴν τιμὴν ἔλθῃ κομιζῶν, οὐκ ἀνέχονται λαθεῖν, οὐδὲ ὑποδέξασθαι τὸ ἀργύριον. Καὶ τί λέγω τιμὴν ὀνίων καὶ συμβόλαια; κἂν θησαυρὸν ἐξῆν λαθεῖν, ἔλθου· ἂν ἀπολέσαι τὸ κέρδος, ἢ καταπατήσαι ἐν νόμον. Εἶτα Ἰουδαῖοι μὲν, καὶ ταῦτα ἀκαίρως τηροῦντες τὸν νόμον οὕτως εἰσὶν ἀκριβεῖς, καὶ φυλακῆς ἀντέχονται οὐδὲν αὐτοὺς ὑπερλόουσης, ἀλλὰ καὶ καταθλαπτούσης· σὺ δὲ, ὁ τῆς σκιδῆς ἀνώτερος, ὁ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἰδεῖν καταξυθεις, ὁ πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν πολιτείαν ταλῶν, οὐδὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἐπιδεικνύσαι σπουδὴν τοῖς τῇ κακίᾳ προσεδρεύουσιν ἀκαίρως, ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐγχειρισθεις, ἀλλὰ μικρὸν μέρος ἡμέρας ἐνταῦθα καλούμενος, οὐδὲ τοῦτο ὑπομένεις ἀναλώσαι πρὸς τὴν τῶν θείων ἀκρόασιν λογίων; καὶ ποίας ἂν τύχοις συγγνώμης, εἰπέ μοι; τίνα δὲ ἔξεις ἀπολογίαν εἰπεῖν εὐλογον καὶ δικαίαν; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι τὸν οὕτως ἀμελῆ καὶ βῆθυμον συγγνώμης τυχεῖν ποτε, κἂν μυριάκις ἀνάγκας προβάλλῃται πραγμάτων βιωτικῶν. Οὐκ οἶδας, ὅτι ἐὰν ἐλθῶν προσηκνύσης τὸν Θεόν, καὶ μετὰσχῆς τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς, μᾶλλον σοι τὰ ἐν χερσὶν εὐμαρίζεται πράγματα; Βιωτικὰς ἔχεις φροντίδας; Διὰ ταῦτα μὲν οὖν ἐνταῦθα ἀπάντησον, ἵνα τὴν εὐνοίαν

ἐπιστασάμενος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς, οὕτω μετ' ἀσφαλείας ἐξέλθῃς· ἵνα ἔχῃς αὐτὸν σύμμαχον, ἵνα ἀκαταγώνιστος γένη τοῖς δαίμοσιν ὑπὸ τῆς ἐκθεῖν βοηθούμενος χειρὸς. Ἄν ἀπολαύσῃς εὐχῶν πατρικῶν, ἂν μετὰ σῆς κοινῆς εὐχῆς, ἂν ἀκούσῃς θαλάμῳ λογίων, ἂν ἐπιπάσῃ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθειαν, ἂν ταῦτος τοῖς ὅπλοις φραζόμενος οὕτως ἐξέλθῃς, οὐδὲ αὐτὸς ὁ διάβολος ἀντιβλέψας θυήσεται σοι λοιπὸν, μήτε γὰρ ἀνθρώποι πονηροὶ, σπουδάζοντες ἐπηρεάζειν καὶ συκοφαντεῖν. Ἄν δὲ ἀπὸ τῆς οἰκίας ἐπι τὴν ἀγορὰν Ἑλλάδος, γυμνὰς τῶν ὅπλων τούτων εὐρεθῆς, εὐχέλαιτος ἔσῃ τοῖς ἐπιηρεάζουσιν ἅπασιν· διὰ τοῦτο πολλὰ καὶ ἐν τοῖς κοινοῖς καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις πράγμασι παρὰ γνώμην ἡμῶν ἀπαντᾷ, ὅτι οὐ περὶ τὰ πνευματικὰ πρῶτον ἐσπουδάκαμεν, καὶ τότε περὶ τὰ βρωτικὰ, ἀλλ' ἀντεστρέψαμεν τὴν τάξιν. διὰ τοῦτο καὶ ἡ τῶν πραγμάτων ἀκολουθία καὶ εὐθύτης ἀντέστραπται, καὶ πολλῆς ἡμῶν ἅπαντα γέμει ταραχῆς. Πῶς οἰσθῆ με ὀδυνηθῆαι καὶ ἀλγεῖν, ὅταν ἰνοήσω, ὅτι πανηγύρεως μὲν καὶ ἑορτῆς ἐπιστάσης, καὶ μηδὲς ἢ καλῶν ἢ, πᾶσα ἢ πάλλας συντρέχει· [162] πανηγύρεως δὲ καὶ ἑορτῆς ἀπελθούσης, καὶ ἅπαντα τὴν ἡμέραν διατελλόμενον διαρρηγνύοντες ἑαυτοὺς καὶ καλοῦντας ἑμᾶς, οὐδὲλς ὁ προσέχων ἑσσι; Ταῦτα γὰρ πολλὰκις ἐν διανοίᾳ στρέφω, χαλεπῶς ἀνεστάναι, καὶ πρὸς ἑμαυτὸν εἶπον· τί δαὶ παραινέσεις, ἢ συμβουλῆς, συνηθεία ἀπλῶς ἅπαντα ποιοῦντων ἑμῶν, καὶ οὐδὲν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας περιθυμοτέρων γινόμενων τῆς ἡμετέρας; Ὅταν γὰρ ἐ· ἑορταῖς μὲν μηδὲν θεήσῃς τῆς παρ' ἡμῶν παραινέσεως, ἀπελθουσῶν δὲ ἐκείνων μηδὲν ὠφελήσῃς παρὰ τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας, οὐχὶ περιττὸν ἡμῶν ἀποφαίνεται τὴν λόγον, τὸ γὰρ εἰς ἑμᾶς ἦκον;

θ. Τάχα ἀλόγιστοι πολλοὶ τῶν ταῦτα ἀκούοντων. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ βραθυμούντων Ἰσασιν· εἰ γὰρ, ἂν ἀπέθευτε τὴν ἀλογίαν, ὡς ἡμεῖς οἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰ ἑμᾶς μεριμνῶντας. τί τοσοῦτον κερδαίνει ἐκ τῶν ἐκθεῖν πραγμάτων, ὅσον ζημιολὸς ἑαυτὸν; Οὐκ ἔστιν ἐξ ἑτέρας συνάξεως ἢ συνόδου τοσοῦτον κέρδος λαβόντας ἀπελθεῖν, ὅσον ἀπὸ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς· καὶ δικαστήριον λέγῃς, καὶ βουλευτήριον, καὶ αὐτὰ τὰ βασίλεια. Οὐ γὰρ οἰκονομῶν τῶν ἐθνῶν καὶ πόλεων, οὐδὲ στρατοπέδων ἐπιστάσιαν τοῖς ἐνταῦθα εἰσεῦθαι ἐγγειρίζομεν, ἀλλ' ἑτέραν ἀρχὴν καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας σεμνοτέραν· μᾶλλον δὲ οὐχ ἡμεῖς ἐγγειρίζομεν, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις.

τίς οὖν ἔστιν ἡ ἀρχὴ ἢ τῆς βασιλείας σεμνοτέρα, ἢν οἱ ἐνταῦθα εἰσιόντες λαμβάνουσι; παιδεύονται τῶν ἀτόπων κρατεῖν, βασιλεύειν ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἀρχεῖν ὀργῆς, ἀποτάσσειν φθόνον, δουλοῦσθαι κενόδοξον. Οὐκ ἔστιν οὕτω βασιλεὺς σεμνός, ὁ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενος τοῦ βασιλικοῦ, καὶ διδῆμα περιειμένος, ὡς ἀνθρώπος τὸν ὄρθον ἐν ἑαυτῷ λογισμῶν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς ἀρχῆς τῶν δουλοκρατῶν παθῶν

⁹ Qui nos praecesserunt Parisienses Operum Chrysostomi editores hunc locum sic retingendum conjiciunt: Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ βραθυμούντων Ἰσασιν (ἢ γὰρ ἐν ἀπέθευτε τὴν ἀλογίαν), ὡς κ. τ. λ. Edit.

ἐναθεύσας, καὶ τῇ κατ' ἐκείνων δεσποταίᾳ, καθάπερ τινὲς διδῆματι λαμπρῶ, τὴν κεφαλὴν ἀναθέσας. τί γὰρ ὄφελος ἀλουργίος, εἰπέ μοι, καὶ χρυσῶν ἱματίων καὶ θαλάμῳ σταφάνου, ὅταν ἢ ψυχῆ τῶν παθῶν αἰχμάλωτος ἢ; τί κέρδος ἐκ τῆς ἐκθεῖν ἀλυθρίας, ὅταν κυριώτερον ἐν ἡμῶν δουλοκρατῆται αἰσχροῦ καὶ ἀλεονείας; Ὅσοι γὰρ κυρετοῦ πρὸς τὸ βάθος καταδυόμενοι, καὶ τὰ ἐνδοθῆ ἅπαντα καταφλέγοντες, οὐδὲν ὄφελος ἐκ τῆς ἐκθεῖν ἐπιφανείας τοῦ σώματος, ἂν μηδὲν πάσῃ τοιαύτῳ αἰτίας, τῆς ψυχῆς ἡμῶν ὑπὸ τῶν ἐνδοθῆ παθῶν παρασυρομένης, οὐδὲ ὄφελος τῆς ἐκθεῖν ἀρχῆς, οὐδὲ τῆς καθόδου τῆς βασιλικῆς, ὅταν ὁ νοῦς μετὰ πολλῆς τυραννίδος ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας ὑπὸ τῶν παθῶν καταστρέφεται, καὶ ὑποκύπτῃ καὶ τρέμῃ τὰς ἀναστασεις αὐτῶν. Ὅσοι ἔνα μὴ γένηται, προφήται καὶ ἀπόστολοι πάντεςθεν συντρέγουσι, καταστῆλόντες ἡμῶν τὰ πάθη, καὶ τῆς ἐν ἡμῶν ἀλογίας τὴν θρησκείαν πᾶσαν ἐκβάλλοντες, καὶ τὴν πολλῆς τῆς βασιλείας σεμνοτέραν ἀρχὴν ἡμῶν ἐγγειρίζοντες. διὰ τοῦτο ἔλεγον, ὅτι οἱ ταύτης ἑαυτοὺς ἀποσταροῦντες τῆς ἐπιμελείας περὶ τὰ καίρια λαμβάνουσι τὴν πληγὴν, ζημίαν ὑπομένοντες, ὅσῃν οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν· ἐπαθεῖ καὶ κέρδη κερδαίνουσι ἐνταῦθα ἐρχόμενοι, [163] ὅσα εὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν κερδᾶναι δύνανται· ἂν ὡσοι οὖν καὶ ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Οὐκ ὀφθήσῃ ἐνώπιον Κυρίου κερδῆς, ὁ νόμος ἔλαγε· τοῦτέστι, χωρὶς θυσῶν μὴ εἰσέλθῃς. εἰ δὲ χωρὶς θυσῶν οὐ δαὶ εἰσεῖναι εἰς οἶκον Θεοῦ, πολλῶ μᾶλλον εἰς συνάξεις μετὰ ἀδελφῶν χρῆ· βελτίων γὰρ ἐκείνης αὐτῆ ἢ θυσία καὶ ἢ προσφορά, ὅταν ψυχὴν μετὰ σαυτοῦ λαθῶν εἰσέλθῃ. Οὐχ ὅρατε τὰς περισσότερὰς τὰς μεμελητηκίας, πῶς ἐξιοῦσιν ἠθροῦσιν ἑτέρας; Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν. Ποία γὰρ ἔσται σκῆψις, ὅταν τῶν ἀλόγων τὸ ἑμῶν ζῶον δυναμένον ἠθροῦσιν, ἡμεῖς οἱ λόγῳ τιμηθέντες καὶ σοφίᾳ τοσαύτῃ, τῆς τοιαύτης ἄγρας ὑπεροπῶμεν; Παρήνεσα τῇ προτέρᾳ διαλέξει λέγων· Ἐκαστος ἑμῶν εἰς τὰς οἰκίας ἀπαντήσατε τῶν πλησίον, ἀναμείνατε ἐξεληθόντας, κατέσχετε, καὶ ἐπαναγάγετε πρὸς τὴν κοινὴν μητέρα· καὶ τοὺς θεατρομανοῦντας μιμήσαθε, οἱ μετὰ πάσης σπουδῆς ἀλλήλοις συνταξάμενοι, οὕτως ὑπὸ τὴν ἑω πρὸς τὴν παράνομον ἀναμείνουσι θεῶν ἐκείνην. Ἄλλ' οὐδὲν πλέον ἡμῶν γέγονεν ἀπὸ τῆς παραινέσεως ἐκείνης. διὰ τοῦτο κἀνὼν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ἕως ἂν πείσω. Οὐδὲν ὡφελὲ ἀκράσις, ἐὰν μὴ πρᾶξις αὐτῇ παρῇ. βαρυτέραν οὖν ἡμῶν ποιεῖ τὴν τιμωρίαν, ὅταν συνεχῶς τῶν αὐτῶν ἀκούοντες, μηδὲν τῶν λεγομένων ποιῶμεν. καὶ ὅτι βαρυτέρα ἢ κόλασις ἔστιν, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἁμαρτιῶν οὐκ εἶχον· ἢν δὲ πρόφασις οὐκ εἶχουσι περὶ τῆς ἁμαρτίας· καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ, Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τοῦ νόμου δικαιοδοῦσιν. καὶ πρὸς τοὺς μὲν ἀκούοντας φησι ταῦτα· βουλόμενος δὲ καὶ τὸν λέγοντα παιδεύσαι, ὅτι οὐδὲ ἐκείνῳ κέρδος ἔσται τι πλέον ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, ὅταν μὴ πολιτείας ἔχῃ τῇ διδασκαλίᾳ συναεργμένην, καὶ συμβαίνοντα τῷ λόγῳ τὸν βίον, ἀκουσον πῶς καὶ ὁ Ἀπόστολος πρὸς αὐτὴν ἀποτίναται, καὶ ὁ

hæc vota, ut cum tibi Dei benevolentiam conciliaveris, quod hic versatus fueris, ita cum securitate discedas; ut illum habeas adiutorem, ut caelestis manus auxilio septus daemonibus fias invictus. Si paternis precibus fruaris, si communis orationis particeps fias, si eloquia sacra audiveris, si Dei tibi auxilium comparaveris, si his armis communitus egressus fueris, ne diabolus quidem ipse contra te deinceps oculos audebit attollere, nedum homines improbi, quibus studio esse solet, ut contumellis ceteros et calumniis persequantur. Quod si ex ædibus in forum egressus ejusmodi nudatus armis offenderis, omnium qui te contumellis infestabunt facile vincendus patebis incuribus. Idcirco et in privatis et in publicis nostris negotiis nequaquam ex animi sententia nobis multa succedunt, quod spiritualia non prius studiose accuraverimus, ac deinde secularia, sed ordinem inverterimus. Idcirco negotiorum quoque series ac rectus ordo invertitur, et omnia plane turbantur. Quantum mihi dolorem ac molestiam inuri putatis, cum cogito veniente quidem festo ac solemnitate, licet nullus sit qui vocet, totum concurrere civitatem: ubi vero festum solemnitasque transierit, toto licet die perseveremus nos disruptentes et vos advocantes, nullum tamen esse qui attendat? Illico enim sæpenumero cum mento versarem, graviter ingemui, et hæc apud me verba faciebam: Quid cohortatione vel consilio est opus, cum vos consuetudine tantam cuncta faciatis, nec ullius nostræ doctrinæ opera promptiores reddamini? Cum enim festis quidem diebus nostra cohortatione nihil indigeatis, postquam autem illi præterierint, nullam ex doctrina utilitatem percipiatis, nonne quantum quidem in vobis situm est, inutilem ac supervacaneam orationem nostram redditis?

4. Forte multi, qui hæc audiunt, dolent. Sed negligentes ita non sentiunt: alioquin incuriam suam deponerent, ut nos qui quotidie de rebus vestris solliciti sumus. Quod tantum ex negotiis secularibus lucram colligis, quantum tibi damnus accersis? Fieri nequit, ut ex alio congressu conventive tantum lucrum reportes, quantum ex eo quod hic verseris: sive iudiciale forum commemoras, sive curiam, sive ipsam Regiam. Non enim gentium urbiumque regimen, neque ducatum exercituum his qui hæc ingrediuntur committimus, sed aliam principatum augustiorem ipso regno: vel potius non committimus nos, sed Spiritus gratia.

De quibus rebus instruantur qui concioni intersunt.— Quianam igitur est regia potestate augustior principatus, quem adipiscuntur qui huc ingrediuntur? Docentur absurdis passionibus imperare, pravos libidines regere, iram moderari, invidiam subigere, inanem gloriam in servitum redigere. Non perinde veneratione dignus est Imperator in regio considens solio et diademate redimitus, atque homo, qui rationem in solium dominatus servilium passionum subvehit, et imperio, quod in illas exercet, tamquam splendido quodam revinctum caput habet diademate.

Quid enim, quæso, prodest purpura, aurea vestes, et corona gemmata, quando passionum captiva fuerit anima? quod ex ista externa libertate lucrum obvenit, quando id quod in nobis potissimum est, turpi ac miserabili subjacet servituti? Nam quemadmodum cum febris ad interiora penetrat, et viscera omnia incendit, nihil nobis prodest, si superior corporis superficies nihil tale patiat: ita domi nobis anima interioribus distrahitur passionibus, nihil externus principatus juvat, ne ipsum quidem regiam solium, cum animus violento impetu a passionibus de throno regie devolvatur et ultro se submittat, earumque rebelles insultus partimescat? Quod ne fiat, undique prophetæ concurrunt et apostoli, passiones nostras reprimunt, omnem appetitum rationis expertis feritatem a nobis amandant, et multo augustiorum regno principatum nobis committunt. Hæc de causa dicebam eos, qui hac sollicitudine se privant, letale sibi vulnus infligere, ac tantum capere detrimentum, quantum ulla alia ex parte capere nequeunt: quandoquidem et qui huc ingressi fuerint, ejusmodi quantum faciunt, qualem aliunde facere nullo modo possent: quod et ipsa sermonis series demonstravit. *Non apparebis in conspectu Domini vacuus* (*Exod. 23. 15*), aiebat lex: hoc est, absque sacrificiis non introas. Quod si absque sacrificiis in domum Dei non est ingrediendum, multo magis ad collectas cum fratribus non est intrandum: quippe sacrificium istud illo melius est, et oblatio, cum animum tecum accipiens ingressus fueris. Non videtis columbas, quæ instructæ fuerunt, quo pacto reliquas egressæ pelliciant et venentur? Hoc nos quoque faciamus. Quam enim tandem excusatio reliqua erit, cum rationis expertes animantes alias ejusdem generis venari possint, nos autem ratione tantaque sapientia exornati talem capturam negligamus? Superiori concione vos in hæc verba cohortatus sum, unusquisque vestrum ad proximi domum pergite, exeuntes præstolamini, prehendite, atque ad communem matrem aduelle: illosque qui in spectacula theatrorum insanunt imitamini, qui summo studio quasi composito inter se agmine, cum prima luce ad nefarium illud spectaculum contuendum expectant. At nihil illa nostra cohortatione promovimus. Idcirco rursus dico, neque dicere desinam, donec persuasero. Nihil prodest auscultatio, nisi illam actio comitetur, imo vero graviorem nobis poenam accersit, cum eadem frequenter audientes, nihil eorum præstamus, quæ dicuntur. Et vero majus supplicium imminero, audi quo pacto Christus indicet: *Si non venissem, et loquutus fuisset eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo* (*Joan. 15. 22*); et apostolus pariter: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur* (*Rom. 2. 13*). Atque ad auditores quidem ista dicuntur: volens autem concionatorem ipsum docere ne ipsi quidem ullam ex doctrina, quam communicat, utilitatem esse obventuram, si conversationem cum doctrina non habeat copulatam, et vitam conve-

nientem orationi, audi quo pacto apostolus et propheta in illum invehantur. Nam hic quidem sic ait: *Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum, tu vero odisti disciplinam (Psal. 49. 16. 17)?* Apostolus autem cum in eisdem istos rursus invehitur, qui ob doctrinam magnifice de se sentunt, ita loquitur: *Confiditis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum, qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium. Qui ergo alium doces, teipsum non doces (Rom. 2. 19-21)?*

Lectioni Scripturæ addantur bona opera. — Quando igitur neque mihi qui dico, prodesse potest, quod verba faciam, neque vobis audientibus, quod audiat, nisi dictis obtemperetur, sed et magis conde-
mnet: ne sola auditione tenuis studium exhibeamus, sed operibus etiam ea quæ dicuntur observemus. Bonum quidem est assiduam sacrarum eloquiorum auditioni operam dare; sed et hoc bonum inutile redditur, si conjunctam utilitatem non habeat, quæ ex obedientia nascitur. Ne igitur hic frustra conveniat, omni studio, quod a vobis precibus sæpe contendi, neque contendere desinam, fratres nobis adducite, cohortamini errantes, consilium date non verbo tantum, sed etiam opere. Major est ista doctrina quæ moribus, quæ conversatione profertur. Etsi nihil dicas, si tantum exas e collecta, et externa specie, aspectu, voce, incesso, et tota reliqua modesta corporis compositione lucrum, quod hinc egressus tecum retulisti, ostendis hominibus, qui collectæ non interfuerunt, ad cohortationem et consilium id sufficit. Sic enim egredi nos hinc oportet, quasi ex sacris adytis, quasi de celo delapsos, modestiores redditos, philosophantes, moderate ac temperate cuncta facientes ac dicentes: et uxor maritum a collecta recedentem videns, et filium pater, et patrem filius, et dominum servus, et amicum amicus, et inimicum inimicus, omnes utilitatis sensum capiant, quam ex hoc conventu reportavimus: capient autem, si mitiores, si patientiores, si religiosiores vos factos animadvertant. Cogita quibus mysteriis interesse tibi datum sit, qui initiatus es, cum quibus mysticum illum cantum offeras, cum quibus ter sanctum hymnum pronunties. Doce profanos, te cum Seraphium chorcas agitasse, te ad cælestem populum pertinere, te in chororum angelorum adscriptum esse, te cum Domino colloquutum esse, te cum Christo esse congressum. Si nos ita composuerimus, nihil oratione opus erit erga illos, qui non interfuerunt, sed ex profectu nostro jacturam suam animadvertent, et confestim accurrent, ut iisdem commodis perfruantur. Cum enim animæ vestræ pulchritudinem ex ipsis sensibus viderint relucens, licet omnium sint stupidissimi, ad cupiditatem eximii vestri decoris exardescunt. Si enim forma corporis excitat intuentes, multo magis animæ pulchritudo spectatorem potest commovere, atque ad similem zelum hortari. Interiori igitur hominem nostrum exornemus, et eorum quæ hic dicta fuerint foris recordemur: illic

enim ut maxime memores simus tempus exigit; et quemadmodum athleta, quæ in palaestra didicerit, eorum in certaminibus specimen edit: sic nos etiam quæ hic audimus, in externis negotiis oportet ostendere.

5. Memor igitur eorum esto quæ hic dicuntur, ut cum egressus fueris, et te diabolus vel per iram, vel per inanem gloriam, vel per aliam aliquam passionem invaserit, ejus doctrinæ memor, qua hic inibitus es, facile possis mali laqueos et nexu evadere. Nonne videtis in stadiis pædotribas ac palæstræ magistros, qui cum post mille certamina vacationem deinceps a luctis beneficio ætatis acceperint, extra stadium non longe ab ipso pulvere sedentes his qui sunt intus ac decertant clamando suggerere, ut manum prebendant, ut crus attrahant, ut dorsum invadant, et alia multa ejusmodi monentes, si hoc vel illud feceris, adversarium facile in terram extends: hac ratione discipulis maximopere prodesse? Tu quoque pædotribam tuum beatum Paulum intue, qui post coronas innumeras, extra stadium nunc consideris, hoc est, ex hac via egressus certantibus nobis clamando suggerit, et per epistolas suas vociferatur, cum correptos ab ira viderit, ab injuriarum memoria, atque a passionibus oppressos, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum (Rom. 12. 20).* Et quemadmodum dicit palæstræ magister, si hoc vel illud feceris, adversarium superabis, ita subjicit hic quoque: *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* Verum dum legem percurro, questio nobis occurrit, quæ ex ipsa nasci videtur, et multis adversus Paulum reprehensionis ansam suppeditat, quam hodierno die statui vobis in medium afferre. Quid ergo tandem est, quod mentes eorum terret, qui diligenter omnia nolunt excutere? Cum ab ira revocaret Paulus, inquit, et ut mansueti essent, ac modesti erga proximos, suaderet, illos amplius exasperavit et iracundia inflammavit. Quod enim dixit, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sicut, potum da illi,* præclarum mandatum est, et philosophiæ pleuum, ac tum agenti, tum patienti perutile: quod vero deinde sequitur, multam habet difficultatem, minimeque videtur cum ejus, qui priora dixit, sententia convenire. Quidnam vero illud est? Quod dicat, *Hoc autem faciens, carbones ignis congeres super caput ejus.* His enim verbis et eum qui agit et eum qui patitur afficit injuria, cum istius caput exurat, et ignis carbones imponat. Quod enim tantum bonum obveniat, ex eo quod cibetur et potetur, quantum malum ex accumulatione carbonum? Itaque illum qui beneficio afficitur, inquit, hoc pacto afficit injuria, cum in majus supplicium illum conjiciat; eum vero qui beneficium contulit, alio rursus modo lædit. Quid enim referre lucri potest ex eo, quod de inimicis bene mereatur, cum illud spe supplicii faciat? Nam qui idcirco cibatur vel potatur inimicum, ut in caput ejus carbones congerat, non benignus et clemens, sed crudelis est et immitis qui per exiguum beneficium supplicium immensum inferat. Quid enim asperius fieri potest eo, qui propterea nutriat, ut in caput ejus qui

Προφήτης. Ὁ μὲν γὰρ φησὶ· Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ θεός, Ἴνα τί σὺ ἐκδιώκῃ τὰ δικαίωματά μου, καὶ ἀναλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου, σὺ δὲ ἐμίσησας παιδεῖν; Ὁ δὲ Ἀπόστολος πρὸς αὐτοὺς τοὺτους πάλιν ἀποτεινόμενος, τοὺς ἐπὶ τῇ διδασκαλίᾳ μέγα φρονούντας, οὕτω πως φησὶ· Πέποιθας σεαυτὸν ὀδηγῆν εἶναι τυφλῶν, ὧς τῶν ἐν σκοτει, παιδευτῆν ἀφρόνων, διδάσκαλον ἡγῶν· ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει; Ἐπὶ οὖν οὕτε ἐμὲ τὸν λέγοντα τὸ λέγειν, οὕτε ὑμᾶς τοὺς ἀκούοντας τὸ ἀκούειν ἀνευ τοῦ παιθεῖσθαι τοὺς λεγόμενους· ὡφέλιμα δύναιε· ἄν, ἀλλὰ καὶ καταδικάζει πλέον, μὴ μέτρι· τὴν ἀκροάσεως τὴν σπουδὴν ἐπιδειξώμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἔργων φυλάττωμεν τὰ λεγόμενα. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ διηγεῖσθαι ἐνδιαιτρίθειν θεῶν ἀκροάσει λογίων· ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο ἀχρηστον γίνεται, ὅταν τὴν ἐκ τῆς ὑπακοῆς ὠφέλειαν μὴ ἔχη συναρξευμένην. Ἴνα οὖν μὴ μάτην ἐνταῦθα συλλέγησθε, μετὰ πάσης σπουδῆς, ὃ πολλάκις ὑμῶν ἐδεήθη, καὶ δεόμενος οὐ παύσομαι, τοὺς ἀδελφούς ἡμῖν ἐπιστάσασθε, τοὺς πλανωμένους περιαινάσατε, συμβουλεύσατε [164] μὴ λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Μειζῶν αὐτῇ διδασκαλίᾳ ἡ διὰ τῶν τρόπων, ἢ διὰ τῆς πολιτείας. Κὰν μηδὲν εἴπηρ, ἐξέλη; δὲ ἀπὸ συνάξεως, δὲ τοῦ σχήματος, καὶ τοῦ βλέμματος, καὶ τῆς φωνῆς, καὶ τῆς βαδίσσεως, καὶ τῆς ἄλλης ἀπάσης καταστολῆς ἐμφαίνων τοὺς ἀπολειφθεῖσιν ἀνθρώποις τὸ κέρδος, ὅπερ ἐντεῦθεν ἐξηλθε λαθῶν, ἀρκεῖ τοῦτο εἰς παραίτησιν καὶ συμβουλήν. Οὕτω γὰρ ἡμᾶς ἐνταῦθα ἐξείναι δεῖ, ὡς περ ἐξ ἱερῶν ἀδύτων, ὡς περ ἐξ αὐτῶν καταδάντας τῶν οὐρανῶν, γενομένους κατασταλμένους, φιλοσοφούντας, ρυθμῶ πάντα καὶ ποιούντας καὶ λέγοντας· καὶ γυνῆ τὸν ἀνδρα ὀρώσα ἀπὸ συνάξεως ἀναχωροῦντα, καὶ τὸν υἱὸν πατῆρ, καὶ τὸν πατέρα ὁ παῖς, καὶ τὸν δεσπότην ὁ δοῦλος, καὶ τὸν φίλον ὁ φίλος, καὶ τὸν ἐχθρὸν ὁ ἐχθρὸς, λαμβανέτωσαν ἅπαντες αἰσθητῆν τῆς ἐνταῦθα γενομένης ἡμῖν ὠφελείας· λήφονται δὲ, ἂν πραοτέρων, ἂν φιλοσοφωτέρων, ἂν εὐλαθεστέρων ὑμῶν γεγεννημένων αἰσθάνονται. Ἐννήσου οἴας ἀπολαύεις μυσταγωγίας ὁ μεμυημένος σὺ, μετὰ τίνων ἀναπέμψεις τὸ μυστικὸν μῆλος ἐκεῖνο, μετὰ τίνων βοᾷς τὸ, Τρισάγιος. Διδάξον τοὺς ἔξωθεν, ὅτι μετὰ τῶν σεραφίμ ἐχόρευσας, ὅτι εἰς τὸν δῆμον τὸν ἄνω τελεῖς, ὅτι εἰς τὸν χορὸν ἐνεγράφη τὸν τῶν ἀγγέλων, ὅτι τῷ Δεσπότῃ διελέχθη, ὅτι τῷ Χριστῷ συνεγένου. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς ρυθμιζώμεν, οὐδὲν ἐξελλόντες δεησόμεθα λόγου πρὸς τοὺς ἀπολειφθέντας· ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ὠφελείας, τῆς οἰκείας αἰσθῆσονται ζημίας, καὶ δραμοῦνται ταχέως, ὥστε τῶν αὐτῶν ἀπολαῦσαι. Τὸ γὰρ κάλλος ὑμῶν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν αἰσθησεων αὐτῶν ἀπολάμπον ὄρῶντες, καὶ ἀπάντων ὡς νωθρότεροι, εἰς ἔρωτα τῆς εὐπρεπείας ἐμπεσοῦνται τῆς ὑμετέρας. Εἰ γὰρ σώματος κάλλος ἀναπερεῖ τοὺς ὄρῶντας, καλλῶ μᾶλλον εὐμορφία ψυχῆς διεγειραὶ δύναιτ' ἂν ἐν θεατῆν, καὶ πρὸς τὸν ἴσον παρακαλεῖσαι ζῆλον. Καλλωπίσωμεν τοίνυν ἡμῶν τὸν ἔσω ἀνθρώπον, καὶ τῶν ἐνταῦθα λεγομένων ἔξω μνημονεύωμεν· ἐκεῖ γὰρ τῶν μάλιστα τῆς μνήμης ὁ καιρὸς· καὶ καθάπερ

ἀθλητῆς, ἅπερ ἂν ἐπὶ τῆς παλαιστρας μανθάνῃ, ταῦτα ἐπὶ τῶν ἀγῶνων ἐπιδεικνύται· οὕτω δὲ καὶ ἡμᾶς, ἅπερ ἂν ἐνταῦθα ἀκούωμεν, ταῦτα ἐπὶ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων ἐπιδεικνύσασθαι χρῆ.

ε'. Μνημόνευσον τοίνυν τῶν ἐνταῦθα λεγομένων, ἵν' ὅτε ἐξέληθες, καὶ ἐπιλάβηται σου ὁ διάβολος, ἢ δι' ὀργῆς, ἢ διὰ κενοδοξίας, ἢ δι' ἄλλου τινος πάθους, ἀναμνησθεὶς τῆς ἐνταῦθα διδασκαλίας, θυνηθῆς βαδῶς ἀποδύσασθαι τὰ ἄμματα τοῦ πονηροῦ. Οὐχ ὄρατε ἐν τοῖς σκάμμασι τοὺς παιδοτρίβας, οἱ μετὰ μυρίους ἄλλους ἀτέλειαν λοιπῶν τῶν σκαμμάτων καθήμενοι παρὰ τὴν κόνιν αὐτῆν, τοῖς ἐνδον οὔτι καὶ παλαίουσιν ὑποφωνοῦσιν, ὥστε χεῖρα κατασχέειν, ὥστε σκέλος ἐκχύσαι, ὥστε λαθεῖν μετὰ τὰ νῦτα, καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα λέγοντες, ὅτι ἂν τὸ καὶ τὸ ποιήσῃς, ἐκτενεῖς βραδίως τὸν ἀνταγωνιστῆν, τὰ μέγιστα συντελοῦσι τοῖς μαθηταῖς; Καὶ σὺ τὸν παιδοτρίβην τὸν σὺν δρα, τὸν μακάριον Παῦλον, ὃς μετὰ μυρίους στεφάνους ἔξω τοῦ σκάμματος [165] καθήμενος νῦν, τῆς παρούσης λέγω ζωῆς, τοῖς παλαίουσιν ἡμῖν ὑποφωνεῖ, καὶ βοᾷ διὰ τῶν Ἐπιστολῶν, ὅταν ἴδῃ κατασχθέντας ὑπὸ ὀργῆς καὶ ὑπὸ μνησικακίας, καὶ ἀποπνιγμένους ὑπὸ τοῦ πάθους, Ἐὰν κρινῶ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτὸν. Καὶ καθάπερ ὁ παιδοτρίβης λέγει, ὅτι ἂν τὸ καὶ τὸ ποιήσῃς, περίσῃ τοῦ ἀνταγωνιστοῦ, οὕτω καὶ οὗτος προστίθησι· Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ἀλλὰ γὰρ μεταξὺ τούτου τοῦ ἀναγινώσκαι με τὸν νόμον, ἐπλήθη τὸ δοκοῦν φύεσθαι ζήτημα ἐξ αὐτοῦ, καὶ πολλοὶ παρέχουσιν κατὰ τοῦ Παύλου λαθῆν, ὅπερ προθεῖναι ἑ τήμερον εἰς μέσον ὑμῖν. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ ὑφορμῶνται τὰς διανοίας τῶν μὴ μετὰ ἀκριθείας ἅπαντα ἐξετάζειν βουλομένων; Ἀπάγων ὀργῆς ὁ Παῦλος, φησὶ, καὶ πείθων ἐπιεικεῖς εἶναι καὶ μετρίους τοὺς πέλας, μᾶλλον αὐτοὺς ἐξεθρίωσας, καὶ πρὸς θυμὸν ἐπήρης. Τὸ μὲν γὰρ εἰπεῖν, Ἐὰν κρινῶ ὁ ἐχθρὸς σου, ψώμιζε αὐτὸν, εἰν διψῶ, πότιζε αὐτὸν, καλὸν ἐπίταγμα καὶ φιλοσοφίας γέμον, καὶ τῷ ποιοῦντι καὶ τῷ πάσχοντι χρῆσιμον· τὸ δὲ ἐντεῦθεν λοιπὸν πολλὴν ἔχει τὴν ἀπορίαν, καὶ δοκεῖ μὴ συμβαίνειν τῇ γνώμῃ τοῦ τὰ πρότερον εἰρηκότος. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ λέγειν, ὅτι Ποιῶν τοῦτο, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Διὰ γὰρ τούτων τῶν βρμάτων καὶ τὸν ποιοῦντα καὶ τὸν πάσχοντα ἴδικησε· τοῦ μὲν τὴν κεφαλὴν ἀνάψας, καὶ πυρὸς ἀνθρακας ἐπιθείς. Τί γὰρ τοσοῦτον ἀπὸ τοῦ ψώμιζεσθαι καὶ ποτιζεσθαι γένοιτ' ἂν ἀγαθόν, ὅσον κακὸν ἀπὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωρείας; Τὸν μὲν οὖν εὐ πάσχοντα, φησὶν, οὕτως ἴδικησεν, εἰς μείζονα ἐμβάλων τιμωρίαν, τὸν δὲ εὐ ποιοῦντα πάλιν ἑτέρως κατέταξε. Τί γὰρ καὶ οὗτος τῆς ἀπὸ τῶν ἐχθρῶν εὐεργεσίας κερδάνει δύναται, ὅταν ἐλπίδι τῆς τιμωρίας αὐτὸ ποιῆ; Ὁ γὰρ διὰ τοῦτο τρέφων καὶ ποτιζων τὸν ἐχθρὸν, ἵνα ἀνθρακας σωρεύσῃ πυρὸς ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, οὐχὶ φιλόφρωνος καὶ χρηστοῦ, ἀλλ' ὡμῶς καὶ ἀπηνῆς γένοιτ' ἂν, διὰ μικρᾶς ἐμβασίας ἄφατον ἐμβάλων κόλασιν. Τί γὰρ ἂν γένοιτο χαλεπώτερον τοῦ διὰ τοῦτο τρέφοντος, ἵνα σωρεύσῃ πυρὸς ἀνθρακας ἐπὶ τὴν τοῦ

• Forte προθεῖναι βουλομαι.

προφερόμενου κεφαλῆ; Ἡ μὲν οὖν ἀντιθέσις αὐτῆ· διὲ δὲ λοιπὸν τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν, ἵνα δι' αὐτῶν τούτων τῶν δοκούντων ἐπιλαμβάνεσθαι τῶν τοῦ νόμου γραμμάτων ἰδῆς ἀκριβῶς τοῦ νομοθέτου τὴν σοφίαν ἔπασαν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ λύσις;

Συναίδει τοῦτο καλῶς ὁ μέγας καὶ γενναῖος ἀνὴρ ἐκείνος, ὅτι βαρὺ καὶ χαλεπὸν πρῶγμα, ἐχθρῶ καταλλαγήναι ταχέως· βαρὺ δὲ καὶ χαλεπὸν, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν βραθυμίαν τὴν ἡμετέραν. Αὐτὸς δὲ οὐχὶ καταλλάγηται μόνον ἐκείλευται, ἀλλὰ καὶ θρέψαι, ὃ πολὺ τοῦ προτέρου βαρύτερον ἦν. Ἐἰ γὰρ βλέποντες εἰμὸν τοὺς λελυπηκότας τινὲς ἐκθηριούνται, πῶς ἂν εἰκόνο θρέψαι πεινῶντας; Καὶ τί λέγω, βλέποντας; Ἄν μνησθῆ τις αὐτῶν, καὶ τὴν προσηγορίαν εἰς μέσον ἐνάγκη μόνον, ἀνανεῖ τὴν πληγὴν τῆς διανοίας ἡμῖν, καὶ μίξω ποιεῖ τὴν φλεγμῆν. Ταῦτ' οὖν ἔπασαν συνιδὼν ὁ Παῦλος, καὶ βουλόμενος τὸ θυσακτόρθωτον τοῦτο καὶ χαλεπὸν εὐκολον ποιῆσαι καὶ βράδιον, καὶ πείσαι τὸν μηδὲ ἰδεῖν ἀνεχόμενον τὸν ἐχθρὸν εἰς εὐεργεσίαν [166] τὴν ἐκείνου γενέσθαι, τοὺς ἀνθρακας ἔθηκε τοῦ πυρὸς, ἵ' ἐλπιδί τῆς τιμωρίας προτραπέις, ἐπιδράμη τῆ τοῦ λελυπηκότος εὐεργεσίαι. Καὶ καθάπερ ὁ ἀλιεύς πάντοθεν τὸ ἀγκιστρον περιστέλλων τῷ θαλάτῃ, προστίθεισι τοῖς ἰχθύσιν, ἵνα προσδραμῶν τῆ συνήθει τροφῆ, δι' ἐκείνης ἀλῶ καὶ κατασχεθῆ βρόδιω· οὕτω δὲ καὶ ὁ Παῦλος, βουλόμενος εἰς τὴν εὐεργεσίαν ἐμβιβάσαι τοῦ ἡδικοκῆτος τὸν ἡδικοκῆμον, οὐ γυμνὸν προστίθεισι τὸ τῆς φιλοσοφίας ἀγκιστρον, ἀλλ' ὥσπερ εἶνι θαλάτῃ, τοῖς ἀνθρακί τοῦ πυρὸς περιστελλας, καλεῖ μὲν τὸν ἐπηρασεθέντα τῆ τῆς κολάσεως ἐλπίδι πρὸς τὴν εὐεργεσίαν τοῦ λελυπηκότος· ἐλθόντα δὲ αὐτὸν κατέγει λοιπὸν καὶ οὐκ ἀφήσειν ἀποπηθῆσαι, αὐτῆς τοῦ πράγματος τῆς φύσεως προσηλούσης αὐτὸν ἐπ' ἐχθρῶ· καὶ μονονουχί λέγει πρὸς αὐτόν· Οὐ βούλει δι' εὐλάβειαν τρέφειν τὸν ἡδικοκῆτα; διὰ γούν τὴν ἐλπίδα τῆς κολάσεως θρέψον. Ὅδε γὰρ, ὅτι ἐν ἀφῆται τῆς εἰς αὐτὸν εὐεργεσίας, ἀρχὴ λοιπὸν αὐτῷ καὶ ἔδωξ γίνεσθαι τῆς καταλλαγῆς. Οὐδαίς γὰρ, οὐδαίς τὸν φωμιζόμενον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ποτιζόμενον διηνεκῶς ἀνάσχοιτο ἔχειν ἐχθρὸν, εἰ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐλπίδι τιμωρίας τοῦτο ποιῆ. Ὁ γὰρ χρόνος προλὼν χαλᾶ καὶ τῆς ὀργῆς τὸν τόνον. Ὅσπερ οὖν ὁ ἀλιεύς, εἰ γυμνὸν τὸ θήρατρον προσέθηκεν, οὐκ ἂν ἐπισπάσαστο τὸν ἰχθύν, νυνὶ δὲ περιστελλας αὐτὸ, λανθανόντως ἐνήσει ἐπ' ἐσθματι τοῦ προσόντος ζώου τὸ ἀγκιστρον· οὕτω καὶ ὁ Παῦλος, εἰ μὴ προέτεινε τὴν προσδοκίαν τῆς κολάσεως, οὐκ ἂν ἐπίσει τοὺς ἡδικοκῆτους ἐπ' αὐτῆς τῆς τῶν λελυπηκότων εὐεργεσίας. Βουλόμενος οὖν ἀποπηθῶντας αὐτοὺς, καὶ δυσχεραίνοντας, καὶ νερκῶντας καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν τῶν ἐχθρῶν ἐψεν, πείσαι τὰ μέγιστα αὐτοὺς εὐεργετεῖν, τοὺς ἀνθρακας ἔθηκε τοῦ πυρὸς, οὐχ ἵνα ἐκείνους ἐμβάλλῃ εἰς ἀπαραίτητον κόλασιν, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἡδικοκῆτους πείσας ἐν εἴ προσδοκίᾳ τῆς κολάσεως εὐεργετεῖν τοὺς ἐχθροὺς, τῷ χρόνῳ λοιπὸν πείσῃ καὶ πᾶσαν αὐτοῖς ἀφείναι τὴν ὀργὴν.

ζ'. Καὶ τὸν μὲν ἡδικοκῆμον οὕτω παρεμυθήσατο· ὅρα δὲ καὶ τὸν ἡδικοκῆτα πῶς συνάπτει τῷ παρωργι-

• Savil in marg. conj. γενέσθαι προθυμῶν.

σμένῳ πάλιν. Πρῶτον μὲν τῷ τῆς εὐεργεσίας τρόπῳ· οὐδαίς γὰρ ἐστὶν οὕτως ἄβλιος καὶ ἀνασθητός. Ἐς ποτιζόμενος, καὶ φωμιζόμενος, μὴ γενέσθαι βολίαιτο δούλος καὶ φίλος τῷ ταῦτα αὐτῷ ἐργαζομένῳ· δεύτερον δὲ τῷ φόβῳ τῆς τιμωρίας. Δοκίαι μὲν γὰρ πρὸς τὸν φωμιζόμενον ἀποταίνεσθαι, λέγων· Τοῦτο γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύεις ἐπὶ τὴν κεφαλήν σου· μάλιστα δὲ τοῦ λελυπηκότος καθάπτεται, ἵνα τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως ταύτης μὴ μὲν διαπαντὸς ἐχθρὸς ὦν, ἀλλ' εἰδῶς, ὅτι τὰ μέγιστα αὐτὸν καταθλάσαι δύναται ἂν τὸ φωμιζόμενον καὶ ποτιζόμενον, εἰ μὲν οὐ διηνεκῶς ἐπὶ τῆς ἀπαχθείας, καταλύσῃ τὴν ὀργὴν. Οὕτω γὰρ τοὺς ἀνθρακας τοῦ πυρὸς σέσαι δύνησται. Ὅστε καὶ ἡ κολασίς καὶ ἡ τιμωρία κειμένη τὸν τε ἡδικοκῆμον ἐπισπάται εἰς εὐεργεσίαν τοῦ λελυπηκότος, τὸν τε παροξύναντα φοβεῖ καὶ διανίστησι, καὶ πρὸς καταλλαγὴν ὠθεῖ τοῦ τρέφοντος καὶ [167] ποτιζοντος. Διπλῶ τοίνυν ἀμφοτέρους συνέθεσε θεσμῷ πρὸς ἀλλήλους, καὶ τῷ τῆς εὐεργεσίας, καὶ τῷ τῆς τιμωρίας. Τὸ γὰρ δυσχερές, ἀρχὴν καὶ εἰσοδὸν εὐραῖν τῆ καταλλαγῆ· ταύτης δὲ ἀνοίγεισθαι οὐκ ἔστι ποτε τρόπος, τὰ μετὰ ταῦτα πάντα βρόδια ἐστὶ καὶ εὐκόλα. Κἂν γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐλπίδι κολάσεως τρέφῃ τὸν ἐχθρὸν ὁ λελυπημένος, ἀλλ' αὐτῷ τῷ τρέφειν γινόμενος φίλος, ἐκβαλεῖν τὴν ἐπιθυμίαν δύνησται τῆς τιμωρίας. Φίλος γὰρ γινόμενος, οὐκέτι ἂν τοιαυτῆ θρέψει προσδοκίᾳ τὸν καταλλαγέντα αὐτῷ. Πάλιν ὁ παροξύνων, ἰδὼν τὸν ἡδικοκῆμον τρέφειν αὐτὸν καὶ ποτιζέειν προαιρούμενον, διὰ γε τοῦτο αὐτὸ, καὶ τὸν φόβον τῆς ἀποκειμένης αὐτῷ κολάσεως, πᾶσαν ἐκβάλλει τὴν ἀπῆχθειαν, κἂν μυριάκις σιδηροῦς ἦ, καὶ ἀπηγῆς, καὶ ἀδύμας, τῆν τε φιλοφροσύνην τοῦ τρέφοντος δυσωπούμενος, καὶ τὴν ἀποκειμένην αὐτῷ κολασίν δεδοικῶς, εἰ μὲν οὐ μετὰ τὴν τροφὴν ἐχθρὸς ὦν.

Διὰ τοι τοῦτο οὐδὲ ἐνταῦθα ἐστὶ τῆς παραινέσεως, ἀλλ' ὅτε ἐκένωσεν ἐκατέρου τὴν ὀργὴν, τότε καὶ τὴν γνώμην αὐτῶν διορθοῦται· λέγων, Μὴ νικᾶς ὑπὸ τοῦ κακοῦ. Ἄν γὰρ μόνως, φησί, μνησικακῶν καὶ ἀμυνόμενος, δοκίαις μὲν τὸν ἐχθρὸν νικᾶς, νικᾶσαι δὲ ὑπὸ τοῦ κακοῦ, τουτέστιν, ὑπὸ τῆς ὀργῆς· ὥστε, εἰ βούλει νικῆσαι, καταλλάγηθι, καὶ μὴ ἐπεξέλιθῃς. Αὕτη γὰρ ἐστὶν ἡ λαμπρὰ νίκη, ὅταν ἐν τῷ ἀγαθῷ, τουτέστι, τῆ ἀνεξικακίᾳ νικήσῃς τὸ κακόν, τὴν ὀργὴν καὶ τὴν μνησικακίαν ἐκβαλῶν. Ἀλλὰ τούτων ἐξ ἀρχῆς οὐκ ἂν ἠνέσχετο τῶν βημάτων ὁ ἡδικοκῆμος καὶ φλεγμάλινον. Διὰ τοῦτο, ὅτε αὐτοῦ τὸν θυμὸν ἐκόρεσε, τότε καὶ ἐπὶ τὴν ἀρίστην αὐτὸν ἤγαγε τῆς καταλλαγῆς αἰτίαν, καὶ οὐκ ἀφήκεν ἐναπομείναι τῆ πονηρᾶ τῆς τιμωρίας ἐλπίδι. Εἶδες νομοθέτου σοφίαν; Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν οὐκ ἀνεχομένων ἄλλως ἑαυτοῖς συνάπτεσθαι, τοῦτον εἰσῆγαγε τὸν νόμον, ἀκουσον πῶς ὁ Χριστὸς τὸ αὐτὸ τοῦτο νομοθετῶν, οὐ τὸ αὐτὸ τέθεικεν ἑπαθλὸν· ἀλλ' εἶπὼν, ὅτι Ἀγαπήτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς, ὅρα ἐστὶ τρέφειν καὶ ποτιζέειν, οὐκ ἐπήγαγεν, ὅτι Τοῦτο γὰρ ποιοῦντας ἀνθρακας; πυρὸς σωρεύετε ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν, ἀλλὰ τί; Ὅπως γένησθε ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν τοῦ

nutritur, congerat carbones ignis? Hæc igitur est ob-
jectio: jam vero solutio est addenda, ut ex iis ipsis,
quæ verba legis videntur carpere, omnem legislatoris
sapientiam accurate cognoscas. Quamnam igitur est
solutio?

Cum inimicis reconciliari grave et difficile. — Novo-
rat hoc probe magnus ac generosus ille vir, rem
gravem ac molestam esse celeriter cum inimico re-
conciliari: gravem ac molestam non ex sua natura,
sed ob nostram ignaviam. At ipse non reconciliari
tantum jussit, sed etiam alere, quod priori multo
gravius fuit. Si enim conspectis tantum illis, qui se
molestia affecerint, efferrantur nonnulli, quo pacto
adducereatur, ut alerent esurientes? Quid dico, con-
spectis? Si quis mentionem illorum fecerit, et solum
eorum nomen in medium protulerit, mentis nobis
vulnus renovat, et inflammationem auget. Hæc igitur
omnia cum intelligeret Paulus, et hoc emendata dif-
ficile et arduum vellet facile reddere et expeditum,
et illi persuadere, qui ne latueri quidem inimicum
dignatur, ut ad bene de illo merendum se promptum
ostenderet, carbones ignis posuit, ut supplicii spe
commotus ad beneficium in illum conferendum ac-
currat, a quo damno fuisset affectus. Et sicut pisca-
tor hanum illecebra contegit undique, tumque pi-
scibus objicit, ut ad consuetum cibum occurrentes,
illo facile capiuntur ac delineantur: sic nimirum et
Paulus, cum affectum injuria vellet ad beneficium
conferendum incitare in illum qui injuriam intulerat,
non nudum philosophia objicit hanum, sed tan-
quam illecebra quadam carbonibus ignis obiectum, et
contumeliam passum spe supplicii ad beneficium in
eam conferendum, qui læsit, invitat: mox autem ut
venerit, deinde retinet, neque resilire sinit, cum ab
ipsa rei natura cum inimico jungatur, atque his pro-
reinodum verbis illum affatur: Non vis picæ causa
cibare illum qui te læsit? saltem ob spem ultionis ciba.
Scit enim fore, ut si beneficium in illum conferre
aggrediatur, jam tum initium fiat, ac via sternatur
reconciliationis. Nemo enim, nemo umquam poterit a
se nutritum hominem ac potatum infestum habere, li-
cet initio spe ultionis id fecerit. Temporis enim pro-
gressu ira contentio remittitur. Ut igitur piscator, si
nudum hanum objiceret, pisces nequaquam alliceret;
jam vero postquam illum obtexit, clam in os animalis
accidentis hanum immittit: sic etiam Paulus, nisi
pœnæ expectationem objecisset, affectus injuria non
persuasisset, ut ad bene merendum de illis a quibus
læsi fuissent, animum appellerent. Quod igitur illos
refugientes, ægre ferentes, et vel etiam inimicos in-
tueri detrectantes flectere vellet, atque ad illos ma-
ximis beneficiis cumulandos incitare, carbonum ignis
fecit mentionem, non ut in supplicium inevitabile
illos conjiceret, sed ut cum illis qui fuerant injuria læsi,
persuasisset expectando supplicium bene mereri de
inimicis, tandem progressu temporis etiam persuade-
ret illis, ut iram omnem deponerent.

6. Atque illum quidem qui passus injuriam fuerat,
sic mitigavit; vide autem quo pacto illum etiam qui

injuriam intulerat, cum læso reconciliet. Primum
quidem ipso genere beneficii: nullus enim tam miser
et stupidus est, qui potatus ac cibo refectus, nolit
ejus fieri servus et amicus, a quo in illum ista collata
sunt: deinde vero supplicii metu. Nam videtur qui-
dem insectari eum qui cibatur, dum ait: *Hæc enim fa-
ciens carbones ignis congeras super caput ejus*: sed eum
qui læsit perstringit maxime, ut hujus pœnæ timore
perculsus perpetuas inimicitias minime foveat, sed
intelligens fore, ut maxime afficiatur detrimento,
quod cihatus ac potatus fuerit, si semper inimicitias
exerceat, iram deponat. Sic namque poterit ignis car-
bones extinguere. Itaque pœna et supplicium proposi-
tum eum qui affectus est injuria ad beneficium con-
ferendum invitat in eum qui læsit, tum eum qui irri-
tavit terret et excitat, atque ad reconciliationem eum
eo qui cibo refectus ac potavit, impellit. Duplici ergo
vinculo ambos inter se copulavit, altero beneficii,
altero supplicii. Difficile quippe est incipere, atque
aditum invenire reconciliationi: ubi vero aperta hæc
quoquo modo fuerit, quæ sequuntur facilia cuncta
erunt et expedita. Quamvis enim initio spe supplicii
qui læsus est erat inimicum, tamen dum alet, amicus
evadet, et pœnæ cupiditatem poterit ex animo pel-
lere. Cum enim amicus redditus fuerit, non jam tali
cum expectatione poterit secum reconciliatum nu-
trire. Rursus is qui offendit eum viderit eum qui af-
fectus fuerat injuria, ipsum alere ac potare dignari,
saltem ob hoc ipsum, et ob metum parati supplicii
odium omne deponet, quantumvis ferreus, inhumana-
nus et adamas fuerit, quod et humanitatem reverca-
tur ejus a quo nutritur, et quod sibi paratum suppli-
cium reformidet, si post alimenta percepta inimicus
esse non desinat.

Vincendus inimicus quomodo. David in veteri lege
inimico benefecit. — Idcirco neque hæc usque tantum
cohortationem provexit, sed postquam utriusque iram
mitigavit, deinceps animi sententiam corrigi dicens:
Noli vinci a malo (Rom. 12. 21). Si enim acceptæ injuriæ
memoriam conservaveris, et ulcisci volueris, vincere
quidem inimicum videris, sed a malo vinceris, hoc
est, ab ira. Itaque si vincere cupis, reconciliare,
nec ulciscere. Hæc enim est præclara victoria, quando
in bono, hoc est, patientia malum vincis, subjecta
prorsus iracundia et injuriarum memoria. Verum hæc
verba non tulisset a principio, qui læsus fuerat, et
ira tumebat. Propterea cum primum ejus furorem
exsaturavit, tum ad optimam illum reconciliationis
causam traduxit, neque prava supplicii spe detineri
permisit. Vides sapientiam legislatoris? Atque ut
intelligas propter infirmitatem eorum, qui aliter inter
se non poterant copulari, legem hanc ab illo fuisse
invectam, audi quo pacto Christus hoc ipsum præci-
piens, non hoc ipsum præmium proposuerit; sed
cum dixisset: *Diligite inimicos vestros, benefacite his
qui oderunt vos (Matth. 5. 44)*, hoc est, cibate ac po-
tum date, non adjecerit: Hoc enim facientes carbones
ignis congeratis super capita illorum; sed quid? *Ut
similes fiat Patri vestro, qui in calce est.* Merito. Pœ-

trum enim, Jacobum et Joannem ac reliquum apostolorum cœtum alloquebatur: propterea præmium illud proposuit. Quod si dicas hæc quoque ratione grave esse præceptum, majorem tu quidem nobis suppeditas defensionem pro Paulo, te vero prius omni venia privas. Quid ita? Quod nimirum hoc quod esse grave videtur, in Veteri Testamento tibi ostendam esse perfectum, quo tempore nondem tantæ philosophiæ specimen editam fuerat. Propterea namque Paulus etiam non suis verbis legem introduxit, sed iisdem ipsius verbi usus est, quibus ille, qui a principio ipsam a se latam iuvenit, ut nullus veniæ locus relinquereetur iis, qui non illam observassent. Illud enim, *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi*, non Pauli primum est dictum, sed Salomonis (*Prov. 25. 21. 22*). Propterea verba posuit, ut auditori persuaderet, turpissimum esse veterem legem, et quam antiqui frequenter adimpleverunt, quæ nunc ad tantam evecta est philosophiam, gravem et molestam putari. Et quis illam ex antiquis adimplevit, dicit aliquis? Multi sane alii, sed David præsertim majorem in modum. Non enim cibavit inimicum, neque potum dedit ei tantum, sed etiam periclitantem arpius a morte liberavit, et cum posset ipsum occidere, semel et his et arpius pepercit. Ac Saül quidem sic eum oderat et aversabatur post innumera beneficia, post tropæa præclara, et partam adversus Goliath populo salutem, ut ne nominis quidem ipsius mentionem fieri sustineret, sed ipsum a patre designaret. Cum enim solemnitas advenisset, quoniam cum dolos texuisset aliquos et graves insidias in eum struxisset, illum venisse non videbat, *Ubi est, inquit, filius Jesse (1 Reg. 20. 27)?* Illum quidem a patre designabat, simul quidem non sustinens ejus nominis præ odio nimio meminisse, simul vero existimans ignobilitate patris posse justî claritatem obscurari, quæ opinio miscra plane fuit et infelix; præsertim cum nihil hoc deberet nocere Davidi, quamvis aliquod parenti crimen objici posset. Rerum enim a se gestarum rationem reddere debet unusquisque, atque ex illis vel laudem, vel vituperium moretur. Jam vero cum nullum scelus posset objicere, generis ignobilitatem in medium protulit: et hæc ratione speravit se posse claritatem ejus obscurare, quod extremæ fuit dementia. Quod enim crimen est ex vilibus et humilibus ortum esse parentibus? At ille tantam philosophiam non callebat. Saül igitur eum Jesse filium vocabat; David autem cum illum intus in spelunca dormientem offendisset, non cum filium Cis, sed dignitatis nomine vocavit: *Non enim injiciam manum meam, inquit, in christum Domini (1. Reg. 20. 11)*. Sic ab ira mundus erat et ab injuriarum omni memoria: christum Domini vocat eum, a quo tot affectus erat injuriis, qui sanguinem ejus sitiabat, et post innumera beneficia multoties illum aggressus est interimere. Non enim spectabat, quid illo pan commoverisset; sed spectabat, quid ipsum facere vel dicere conveniret, qui supremus limes est philosophiæ. Quodnam illud tandem? tamquam in carcere teneus inimicum duplici vincitum

compede vel triplici potius, et angustiis loci, et auxiliatorum inopia, et somni necessitate, non exigis ab illo penas nec supplicium? Nequaquam, inquit. Non enim quid ille pati mereatur nunc considero, sed quid fecisse me decernerat. Non respiciebat cædis facilitatem, sed convenientis sibi philosophiæ sanctitatem respiciebat. Tametsi quid eorum quæ tunc aderant non idoneum erat ad illum ad cædem impellendum? Quod vincas et traditus erat inimicus? Sciens enim hoc nimirum, nos ad ea exsequenda promptius advocare, quæ facilitatis plena sunt, et prosperi apud successus efficiunt, ut ad rem agendam majori cupiditate exardescamus, quod et in illo tum accidit.

Cur Saül pepercit David. Davidis quanta virtus.— Numquid tum exercitus dux consulebat et incitabat? Numquid præteritarum rerum memoria? Sed nihil ad cædem illum impulit; imo ipsa cædis facilitas avocavit: veniebat enim illi in mentem idcirco Deum illum tradidisse, ut majorem illi philosophiæ materiam et occasionem præberet. Ac vos quidem illum fortasse miramini, quod nullius ex præteritis malis recordatus sit: ego vero propter aliud multo majus ipsum obstupesco. Quid illud rei est? Quod nec futurorum quidem metus eum ad inimicum necandum impulerit. Quippe qui probe noverat eum semel ex ipsius manibus elapsam, rursus illi structuram insidias: sed maluit adversarium liberum dimittere ac periculum subire, quam, ut salutis suæ securitati consuleret, hostem necare. Quid eum magno illo genereque animo conferri possit, qui, eum oculum effodi lex pro oculo jubeat, et dentem pro dente, ac par pari referri (*Deut. 19. 21*), non modo id non fecit, sed et multo majorem philosophiam præ se tulit? Quamquam si tum Saûlem necasset, sic quoque illi philosophiæ laus illassa mansisset, non modo quod ultus esset, cum nec ipse prior percussisset, verum etiam quod dictum illud, *Oculum pro oculo*, longe majori modestia vicisset. Non enim pro una cæde unam rependisset, sed pro multis mortibus, quas ille intulerat, dum non semel, non bis, sed multoties ipsum occidere conatus erat, una illaturus mortem fuisset: imo vero non idcirco tantum, sed etiam quod metu futuri adactus ad ultionem progrediretur, hoc quoque præter ea, quæ dicta sunt, integram illi tolerantiam coronam acquirat. Qui enim propter ea quæ acciderant, in eum iratus esset ac penas exegisset, tolerantiam laudem consequi minime posset: eum vero qui præterita multa eaque gravia prætermittens metu imminentium periculorum salutem suam prospicere, atque idcirco ad ultionem progredi cogereetur, nemo posset modestiæ corona privare.

7. Verumtamen David ne hoc quidem fecit, sed novum quoddam et insolitum philosophiæ genus adinvenit, et neque memoria præteritorum, neque futurorum metus, neque ducis exercitus cohortatio, nec solitudo loci, non facilitas cædis, non aliud quidquam ad homicidium illum impulit: sed tamquam alicui de se bene merito, cuique magna beneficia tulisset accepta, sic inimico homini, a quo fuerat affectus inju-

ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Εἰκότως· Πέτρῳ γὰρ, Ἰακώβῳ καὶ Ἰωάννῃ διελέγετο, καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἀποστόλων χορῶ· διὰ τοῦτο αὐτὸ τέθεικεν ἐπαθλον. Εἰ δὲ λέγεις, ἔτι καὶ οὕτω φορτικὸν τὸ ἐπιτάγμα, μειζόνως μὲν ὑπὲρ Παύλου πάλιν ἤμῃν ἀπολογία, αὐτῶν δὲ πάσης συγγνώμης ἀποστερεῖς. Τί δήποτε; Ὅτι τοῦτο τὸ δοκεῖν εἶναι φορτικόν, ἐν τῇ Παλαιᾷ σοὶ δείκνυμι κατορθούμενον, ὅτε οὕτω τοσαύτης φιλοσοφίας ἐπίδειξις ἦν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐχὶ οικείοις βήμασι τὸν νόμον εἰσήγαγεν, ἀλλ' αὐταῖς χρησάμενος τὰς ῥήσεις, ὡς ὁ παρὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν εἰσαγαγὼν ἔθηκεν, ἵνα μηδεμίαν συγγνώμην καταλείπῃ τοῖς μὴ τηροῦσιν αὐτόν. Τὸ γὰρ, *Ἐάν πειρᾷ ὁ ἐχθρός σου, φώμιζε αὐτόν, ἐάν διψᾷ, πότιζε αὐτόν, οὐχὶ Παῦλος ἐστὶ πρῶτον βῆμα, ἀλλὰ τοῦ Σολομώντος. Διὰ τοῦτο τὰ βήματα τέθεικεν, ἵνα πείσῃ τὸν ἀκρατήν, ὅτι τῶν ἀλοχιστῶν ἐστὶ, παλαιὸν νόμον, καὶ ὅπῃ τῶν ἀρχαίων κατορθωθέντα πολλάκις, νῦν εἰς τοσαύτην ἐπιδοθέντα [168] φιλοσοφίαν φορτικὸν εἶναι ναμίζειν καὶ ἐπαχθῆ. Καὶ τίς αὐτὸν τῶν ἀρχαίων κατώρθωσε, φησί; Πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι, μάλιστα δὲ ὁ Δαυὶδ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας. Οὐ μὲν ἐφώμιζε τὸν ἐχθρόν, οὐδὲ ἐπότιζε μόνον, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύοντά πολλάκις ἐξήρπασε τοῦ θανάτου, καὶ γενόμενος κύριος αὐτοῦ τῆς σφαγῆς, ἐφείσατο καὶ ἄπαξ, καὶ δις, καὶ πολλάκις. Καὶ ὁ μὲν Σαοὺλ οὕτως αὐτὸν ἐμίσει μετὰ τὰ ἀπιστρέφει μετὰ τὰς μυρίας εὐεργεσίας, μετὰ τὰ λαμπρὰ τρόπαια, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦ Γολιάθ σωτηρίαν, ὡς μὴδὲ τῆς προσηγορίας ἀνασχίσθαι τῆς ἐκείνου μνησθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὸν καλεῖν. Ἐορτῆς γὰρ ποτε ἐπιστάσης, ἐπειδὴ ὅδω αὐτῷ πλέξας τινὰ, καὶ χαλεπὴν ἐπιβουλήν ῥάψας, οὐκ εἶδε παραγινόμενον. *Ποῦ ἐστὶ, φησὶν, ὁ υἱὸς Ἰεσσαί;* Ἐκάλει μὲν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ πατρὸς, ὁμοῦ μὲν διὰ τὴν ἐχθρὰν σὺχ ὀργισμένων ἀναμνησθῆναι τῆς προσηγορίας, ὁμοῦ δὲ νομίζων ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς δυσγένειας τῇ τοῦ δικαίου λυμναίνεσθαι περιφανείᾳ, ἀθλίως καὶ ταλαιπώρως νομίζων· μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ κατηγορεῖν εἶχε τοῦ πατρὸς, οὐδὲν τοῦτο κατέβλαπτε τὸν Δαυὶδ. Τῶν γὰρ αὐτῷ πεπραγμένων ὑπεύθυνός ἐστιν ἕκαστος, καὶ ἀπὸ τούτων ἐπαινεῖσθαι καὶ κατηγορεῖσθαι δύναται. Νυνὶ δὲ πονηρίαν οὐδέμιαν ἔχων εἰπεῖν, τὴν τοῦ γένους δυσγένειαν εἰς μέσον ἔφερε, ταύτην προσδοκῶν ἐπισκοπεῖν αὐτοῦ τὴν λαμπρότητα, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἐσχάτης ἀνοίας ἦν. Ποῖον γὰρ ἐγκλημα τὸ ἄξ ἑυτελῶν εἶναι καὶ ταπεινῶν; Ἄλλ' οὐκ ἴδρι ταῦτα ἐκείνος φιλοσοφεῖν. Ὁ μὲν οὖν Σαοὺλ υἱὸν Ἰεσσαί ἐκάλει· ὁ δὲ Δαυὶδ εὐρών αὐτὸν ἔνδον ἐν τῷ σπηλαίῳ καθέυδοντα, οὐκ ἐκάλει αὐτὸν υἱὸν Κεῖς, ἀλλὰ τῷ τῆς τιμῆς ὀνόματι· *Ὁ γῆρ μὴ ἐπαχθῶ τὴν χειρὰ μου,* φησὶν, *ἐπὶ χριστὸν Κυρίου.* Οὕτω καθαρὸς ἦν ὀργῆς καὶ μνησικακίας ἀπάσης· χριστὸν Κυρίου καλεῖ τὸν τοσαῦτα ἠδικηκότα, τὸν τοῦ αἵματος αὐτοῦ διψῶντα, τὸν μετὰ μυρίας εὐεργεσίας πολλάκις αὐτὸν ἐπιχειρήσαντα ἀναλεῖν. Οὐ γὰρ ἐσχόπει τί παθεῖν ἐκείνος ἄξιός ἦν, ἀλλ' ἐσχόπει τί καὶ ποιῆσαι καὶ εἰπεῖν αὐτῷ πρέπον ἦν, ὅπερ μέγιστος ὄρος φιλοσοφίας ἐστὶ. Τί τοῦτο; ὡς περ ἐν δεσμωτηρίῳ λαβὼν τὸν ἐχθρόν, διπλῶ κατεχόμενον δεσμῷ, μᾶλλον δὲ τριπλῶ, καὶ τῇ τοῦ τόπου στενωχωρίᾳ, καὶ τῇ τῶν*

βοηθησάντων ἐρημίᾳ, καὶ τῇ τοῦ ὑπνου ἀνάγκῃ, οὐκ ἀπαιτεῖς δίκην οὐδὲ τιμωρίαν αὐτόν; Οὐχί, φησὶν· οὐ γὰρ τί παθεῖν δίκαιος ὄντος ἐστίν, ὅρῳ νῦν, ἀλλὰ τί ποιῆσαι ἡμῶι προσήκει. Οὐκ εἶδε πρὸς τὴν εὐκολίαν τῆς σφαγῆς, ἀλλ' εἶδε πρὸς τὴν ἀκρίθειαν τῆς αὐτῷ περιούσης φιλοσοφίας. Καίτοι τί τῶν τότε οὐκ ἦν ἱκανὸν διαναστῆσαι αὐτόν πρὸς τὴν σφαγὴν; Τὸ δεδεμένον αὐτῷ παραδοθῆναι τὸν ἐχθρόν; Ἵστε γὰρ δήπου τοῦτο, ὡς μειζόνως ἐπιτρέχομεν τοῖς εὐκόλως γέμουσι πράγμασι, καὶ ἡ τοῦ κατορθώσαι ἱλπίς μίζονα τῆς πράξεως ἡμῖν ἐπιθυμίαν ἐνείθησιν, ὡς περ καὶ ἐπ' ἐκείνου τότε ἦν.

Ἄλλ' ὁ στρατηγὸς τότε συμβουλεύων καὶ διεγείρων; ἀλλ' ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων; Ἄλλ' οὐδὲν αὐτὸν ἐκίνησε πρὸς τὸν φόνον· αὐτὸ [169] μὲν οὖν αὐτὸν τὸ τῆς σφαγῆς· εὐκόλως ἀπέστρεψεν· ἐνανθήσε γὰρ, ὅτι διὰ τοῦτο περιέωκεν αὐτὸν ὁ θεός, ἵνα αὐτῷ πλείονα φιλοσοφίας ὑπόθεσιν παράσῃ καὶ ἀφορηθῆν. Ἵμεις μὲν οὖν αὐτὸν ἴσως θαυμάζετε, ὅτι οὐδένος ἐμνήσθη τῶν παρελθόντων κακῶν· ἐγὼ δὲ δι' ἕτερον πολλῶ μίζον αὐτὸν ἐκπλήττομαι. Ποῖον δὴ τοῦτο; Ὅτι οὐδὲ ὁ φόβος αὐτὸν τῶν μελλόντων ὤθησε πρὸς τὸ διαχειρίσασθαι τὸν ἐχθρόν. Ἥδει γὰρ σαφῶς, ὅτι διαφυγὼν αὐτοῦ τὰς χεῖρας, πάλιν κατ' αὐτοῦ στήσεται· ἀλλ' εἴλετο μᾶλλον αὐτὸς κινδυνεύειν ἀπολύσας τὸν ἠδικηκότα, ἢ τῆς καθ' ἑαυτὸν ἀτραλείας προνοῶν διαχειρίσασθαι τὸν πολέμιον. Τί γένοται ἂν οὖν ἴσον τῆς μεγάλης καὶ γενναίας ἐκείνης ψυχῆς, ὅς, τοῦ νόμου καλεῖσθαι ἐξορῶντιν ὀφθαλμῶν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ τοῖς ἴσοις ἀμύνεσθαι, οὐ μόνον τοῦτο οὐκ εἰργάσατο, ἀλλὰ καὶ πολλῶ πλείονα φιλοσοφίαν ἐπαδείξατο; Καίτοι γὰρ εἰ ἀνηγήκει τότε τὸν Σαοὺλ, καὶ οὕτως αὐτῷ φιλοσοφίας ἐγκώμιον ἀκέραιον ἔμεινεν ἂν, οὐ μόνον ὅτι ἡμύνατο, οὐκ αὐτὸς ἀρχῶν χειρῶν ἀδίκων, ἀλλ' ὅτι καὶ, *Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ,* μετὰ πολλῆς ἰνίκια τῆς ἐπισκευίας. Οὐ γὰρ ἀντὶ μίδς σφαγῆς μίαν ἐπήρην, ἀλλ' ἀντὶ πολλῶν θανάτων, ὧν ἐκείνος ἐπήγαγεν, οὐχ ἄπαξ, οὐ δις, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὸν ἐπιχειρήσας ἐλάειν, ἵνα ἐμμελλεν ἐπαγαγεῖν θάνατον· μᾶλλον δὲ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσδοκίκα τὸ μῆλλον οὕτως ἐπὶ τὴν ἄμυναν ἔρχεσθαι, καὶ τοῦτο μετὰ τῶν εἰρημῶν ὀδύκκληρον αὐτῷ τὸν τῆς ἀνεξικακίας διεγείρει στέφανον. Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων εἰς αὐτὸν ὀργιζόμενος; καὶ τιμωρίαν ἀπαιτῶν, οὐκ ἂν δύναίτο τῶν τῆς ἀνεξικακίας ἐπιτυγεῖν ἐγκωμίων· τὸν δὲ τὰ μὲν παρελθόντα πάντα πολλὰ ὄντα καὶ χαλεπὰ ἀφέντα, ὑπὲρ δὲ τοῦ μελλόντος; διδοκίκα καὶ προκατασκευάζοντα ἀσφάλειαν ἑαυτῷ, καὶ διὰ τοῦτο ἀναγκάζομενον ἐπὶ τὴν ἄμυναν ἀνέρχεσθαι, οὐδεὶς ἂν τῶν τῆς ἐπισκευίας ἀποστερηθῆς στεφάνου.

Ἰ' Ἄλλ' ὁμως ὁ Δαυὶδ οὐδὲ τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ καινῶν τινα καὶ παράδοξον εὐεργετικῆς φιλοσοφίας τρόπον· καὶ οὔτε ἢ μνήμη τῶν παρελθόντων, οὐχ ὁ φόβος τῶν μελλόντων, οὐχ ἡ προτροπὴ τοῦ στρατηγοῦ, οὐχ ἡ ἐρημία τοῦ τόπου, οὐ τὸ τῆς σφαγῆς εὐκόλον, οὐκ ἄλλο οὐδὲν διήγειρεν αὐτὸν πρὸς τὸν φόνον· ἀλλ' ὡς περ εὐεργέτου τινός, καὶ μεγάλα αὐτὸν πεποιηκότος ἀγαθὰ,

* Particulam ἂν e Sævillio receperimus, paulo infra ἀντὶ πολλῶν, pro eo quod legebatur ὅτι πολ, ex ejusdem conjectura rescribentes. Eius.

οὕτω τοῦ ἔχθρου καὶ λελυπημένος ἐφείσεται. Ποίαν οὖν ἔχομεν ἡμεῖς σύγγνωμην, ἁμαρτημάτων παρελθόντων μνημονεύοντες, καὶ τοὺς λελυπημένους ἄμυνόμενοι, ὅταν ὁ θναίτιος ἐκείνος, τοσαῦτα μὲν παπονθῶς, κλειότερα δὲ καὶ χαλεπότερα προσδοκῶν αὐτῷ συμβῆτεσθαι κατὰ ἀπὸ τῆς τοῦ ἔχθρου σωτηρίας, φαίνεται φαιδόμενος οὕτως, ὡς ἐλίσθαι κινδυνεύσαι μᾶλλον αὐτὸς, καὶ μετὰ φόβου καὶ τρόμου ζῆν, ἢ τὸν μίλλοντα μυστὰ πράγματα αὐτῷ παρέχειν ἀποσφάξαι δικαίως;

Τὴν μὲν οὖν φιλοσοφίαν ἐκ τούτων ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔσφαξε, τοσαύτης οὐτης θανάτου, ἀλλ' οὐδὲ βῆμα βλάσφημον εἰς αὐτὸν ἐξήνεγκε, καὶ ταῦτα μὴ μίλλοντος αὐτοῦ ἀκούσασθαι τοῦ ὑβριζομένου. Καίτοι γὰρ ἡμεῖς καὶ φίλους λέγομεν πολλὰς [170] κακῶς ἀπόντας, ἐκεῖνος δὲ οὐδὲ τὸν ἔχθρον καὶ τοσαῦτα ἡδικοῦντα. Τὴν μὲν οὖν φιλοσοφίαν ἐκ τούτων ἔστιν ἰδεῖν· τὴν δὲ φιλανθρώπιαν, καὶ τὴν ἄλλην κτηδεμόνιαν, ἐξ ὧν μετὰ ταῦτα ἐποίησε. Τὸ γὰρ κρῆσπιδον κίψας τοῦ ἰματίου, καὶ τὸν φακὸν τοῦ ὕδατος ὑπελόμενος, ἀπὸ τῶν περὶ αὐτὸν, καὶ στάς ἐθέσας, καὶ τῷ διασωθέντι ταῦτα ὑπέδειξεν, οὐχὶ πρὸς ἐπίδειξιν καὶ φιλοτιμίαν τοῦτο ποιεῖν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἔργων αὐτὸν καίτοι βουλόμενος, ὅτι εἰκὴ καὶ μάτην αὐτὸν ὑπώκειεν ὡς ἔχθρον, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν πρὸς φίλων ἐπιστάσασθαι σπειύδων. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως αὐτὸν καίσα, καὶ δυνάμενος διαχειρίσασθαι, πάλιν εἰστο μᾶλλον ἐκπαιεῖν τῆς πατρίδος καὶ ἐν ἄλλοτρίῳ διατρέβειν, καὶ καθ' ἑκάστην τάλαιπωροῦμενος ἡμέραν, τὴν ἀναγκαίαν αὐτῷ πορίζειν τροφήν, ἢ μόνον οἱκοι λυταῖν τὸν ἐπίβουλον. Τί γένοιτο; ἂν ἡμερώτερον τῆς ἐκείνου ψυχῆς; Ὅπως δικαίως; ἔλεγε, *Μνησθητι, Κύριε, τοῦ Δαυὶδ, καὶ πάσης τῆς κραστετος αὐτοῦ*. Τοῦτον καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ μήτε λέγωμεν, μήτε ποιῶμεν κακῶς τοὺς ἔχθρους, ἀλλὰ καὶ εὐεργετῶμεν κατὰ δύναμιν· ἡμεῖς γὰρ ἑαυτοὺς εὐποιήσομεν μᾶλλον, ἢ ἐκεῖνους. Ἄν γὰρ ἀφῆτε, φησὶ, τοῖς ἔχθροῖς ὑμῶν, ἀφελήσεται ὑμῖν. Ἄφες δουρικὰ ἁμαρτήματα, ἵνα λάβῃς συγχώρησιν δεσποτικὴν ἁμαρτημάτων· εἰ δὲ μεγάλη ἡδίκησεν, ὅσπερ ἂν μείζονα ἀφῆς, τοσοῦτ' μείζονα λήψῃ τὴν συγχώρησιν. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐδιδάχθημεν λέγειν, Ἄφες ἡμῖν, καθὼς ἀπέμεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι τὸ μέτρον τῆς ἀφέσεως παρ' ἡμῶν πρῶτον λαμβάνει τὴν ἀρχήν. Ὅστε, ὅσπερ ἂν χαλεπότερα ὁ ἔχθρος ἐργάσεται κακὰ, τοσοῦτ' μείζονως εὐεργετῆ. Σπυδόμεν τοίνυν καὶ ἐπειγώμεθα καταλλάττεσθαι πρὸς τοὺς λελυπημένους, ἢ τε δικαίως, ἢ τε ἀδίκως ὀργίζονται. Ἄν μὲν γὰρ ἐνταῦθα καταλλαγῆς, ἀπηλλάγῃς τῆς ἐκεῖ κρίσεως· ἐὰν δὲ, μεταξὺ μενούσης τῆς ἔχθρας, θάνατος ἐπιστάς ἀπαγάγῃ τὴν ἀπέχθειαν μεσολαβήσας, ἐκεῖ λοιπὸν εἰσαχθῆναι τὴν δίκην ἀνάγκη. Καθάπερ οὖν πολλὰ τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητοῦντες,

ἂν μὲν ἔξω φιλικώτερον διαλύσονται πρὸς ἀλλήλους, καὶ ζημίας καὶ φόβου καὶ κινδύνων πολλῶν ἑαυτοὺς ἀπαλλάττουσι, κατὰ γνώμην ἐκατέρου τοῦ τῆσους τῆς δίκης ἐκβαίνοντος· ἂν δὲ τῷ δικαστῇ καθ' ἑαυτοὺς ἐπιτρέψωσι, καὶ χρημάτων ζημίας καὶ τιμωρίας πολλὰς, καὶ τὸ τὴν ἔχθραν μένειν αἰνήτητον αὐτοῖς περιέσται· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, ἂν μὲν κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν διαλυσώμεθα, πάσης ἑαυτοὺς καλῶς ἀπαλλάξομεν· ἂν δὲ ἔχθροι μένοντες εἰς τὸ δικαστήριον ἀπελωμένοι εἰσὶν ἐν φόβῳ, τὴν ἐσχάτην θύσομεν δίκην ἐπὶ τῇ ψήφῳ τοῦ δικαστοῦ πάντως ἐκείνου, καὶ ἀμφοτέρου τιμωρίαν ὑποστησώμεθα ἀπαραίτητον, ὁ μὲν ἀδίκως ὀργιζόμενος, διὰ τοῦτο ὅτι ἀδίκως, ὁ δὲ δικαίως, διὰ τοῦτο ὅτι δικαίως ἐμνησιακῆσε. Ἐὰν γὰρ ἀδίκως ἑμὲν τι παπονθῆς κακῶς, συγχώρησιν δεῖ προσέμεναι τοῖς ἡδικοῦσι. Καὶ σκόπει πῶς τοὺς ἀδίκως λυπήσαντας ὠθεῖ καὶ καταταίγει πρὸς τὴν καταλλαγὴν τῶν ἡδικοῦμένων. Ἐὰν προσφῆρῃς τὸ ὄνειδόν σου, φησὶν, ἐμπροσθεν τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ αἰ μνησθῆς ὅτι ὁ ἀδελφός σου ἔχει τι κατὰ σοῦ, ὕπαγε, πρῶτον διαλλάγηθι [171] τῷ ἀδελφῷ σου. Οὐκ εἶπε, Συνάγαγε, προσένεγκε τὴν θυσίαν, ἀλλὰ, Διαλλάγηθι, καὶ τότε προσένεγκε. Ἄφες αὐτὴν καίθεαι, φησὶν, ἵνα ἡ ἀνάγκη τῆς προσφορῆς καὶ βίοντα καταναγκάσῃ πρὸς τὴν καταλλαγὴν ἐλθεῖν τὸν δικαίως ὀργιζόμενον. Ὅρα πῶς πρέπει πάλιν πρὸς τὸν παροξύνοντα ἐλθεῖν, εἰπὼν, Ἄφες τοῖς ὀφειλέταις ὑμῶν, ὅπως καὶ ὁ Πατὴρ ὑμῶν ἀφῆσῃ ὑμῶν τὰ παραπτώματα. Οὐ γὰρ μικρὸν τίθειαι μισθὸν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ὑπερβαίνοντα τὸ τοῦ κατορθώματος μέγεθος. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα ἐννοοῦντες, καὶ τὴν ἀμοιβὴν τὴν ἐπὶ τούτῳ γινομένην λογίζόμενοι, καὶ ὡς οὐ πολλοῦ καμάτου καὶ σπουδῆς ἔστιν ἁμαρτήματα ἀπαλεῖψαι, συγχωρῶμεν τοῖς ἡμῶν; ἡδικοῦσιν. Ὅ γὰρ διὰ νηστείας, καὶ ὀδυρμῶν, καὶ εὐχῶν, καὶ σάκκου, καὶ σποδοῦ, καὶ μυριας ἐξομολογήσεω· μόλις ἕτεροι κατορθοῦσι, τὸ τὰ ἁμαρτήματα ἐξαλείψειν λέγω τὰ ἑαυτῶν, τοῦτο ἔξεστιν ἡμῖν βεβίως ποιεῖν χωρὶς σάκκου καὶ σποδοῦ καὶ νηστείας, ἂν μόνον ἀπὸ τῆς διανοίας ἐξαλειφώμεν τὴν ὀργὴν, καὶ μετὰ εὐκρινείας ἀφώμεν τοῖς ἡδικοῦσιν ἡμῶν. Ὅ δὲ τῆς εἰρήνης καὶ ἀγάπης Θεὸς πάντα θυμὸν καὶ πικρίαν καὶ ὀργὴν τῆς ψυχῆς ἐξορίσας τῆς ἡμετέρας, καταξιώσας κατὰ τὴν τῶν μελῶν ἀκολουθίαν μετὰ ἀκριθείας συνδεδεμένους ἀλλήλοις, ὁμοθυμαδὸν, ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μὴ ψυχῇ, διηγεκῶς ἀναπέμπειν τοὺς ὀφειλομένους εὐχαριστηρίου ὕμνουσιν αὐτῷ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ris, pepercit. Quamnam igitur veniam merebimur nos, qui præteritorum delictorum memores sumus et eos ulciscimur, qui nos læserint, cum innocens ille tot mala passus, et quæ plura et graviora sibi, si hostem servaret, expectabatventura, sic pepercisse videatur, ut periculum ipse subire maluerit, atque in meta ac tremore vivere, quam eum quem sibi innumeras moliturum insidias sciebat, jure occidere?

Davidis patientiam exaggetat. — Ejus itaque philosophiam ex his cernere licet, quod non modo tanta imminente necessitate non interemerit, sed neque maledicum in eum verbum ullum protulerit, licet is quem læsurus fuisset, minime audisset. Atqui nos etiam amicos sæpenumero ab ænites conviciis incessimus; at ille ne inimicum quidem, a quo tot fuerat affectus injuriis. Ac philosophiam quidem ex his licet cognoscere: benignitatem autem ac reliquam sollicitudinem ex his, quæ postea præstitit. Quod enim ambriam vestis absciderit, quod aquæ scyphum subtraxerit, quod longe secedens et stans clamavit (1. Reg. 24. 5. et 26. 43. seq.), atque a se servato incolomi hæc significavit, non ad ostentationem et ambitionem id fecit, verum ut operibus ipsis ei persuaderet, se immerito ac sine causa tamquam hostem illi fuisse suspectum, et hac ratione studuit illum ad amicitiam provocare. Veruntamen cum ne sic quidem illum flectere potuisset, atque e medio posset tollere, rursus patria carere maluit, et peregre vivere, atque in malis quotidie versari, dum necessarium sibi victum compararet, quam domi manendo insidiatorum suum lædere. Quid illius anima lenius reperiri possit? Merito sane dicelatur, *Memento, Domine, David, et omnis mansuetudinis ejus (Psal. 131. 1)*. Ilunc imitemur nos quoque, ac neque dicamus, neque faciamus inimicis quidquam mali, sed et pro viribus de illis bene mereamur: siquidem de nobis ipsis potius, quam de illis læve merebimur. *Si enim, inquit, dimiseritis inimicis vestris, dimittetur vobis (Matth. 6. 14)*: dimitte servilia peccata, ut veniam herilem obtineas peccatorum: quod si magnam intulerit injuriam, quanto majora dimiseris, tanto majorem veniam obtinebis. Propterea namque dicere edocti sumus, *Dimitte nobis, sicut nos dimittimus (Ibid. v. 12)*, ut discamus remissionis modum initium a nobis accipere. Itaque, quanto graviora mala intulerit inimicus, tanto majoribus afficit beneficiis. Properemus igitur, et cum iis qui nos læserint, reconciliari festinemus, sive jure, sive injuria sint irati. Si enim hic fueris reconciliatus, illic a judicio liberaberis; sin autem interim, dum inimicitie præverant, mors interveniens odium e

medio tollat, illic deinceps judicium constitutum necesse est. Ut igitur homines multi qui later se controversantur, si quidem extra forum amice litens inter se componant, damno, metu, periculisque multis se liberant, dum ex animi sententia litis eis terminatio succedit: quod si judici negotium suum permittant, nihil aliud inde præter pecunie læcturam et pœnam percipere, atque immortalium inimicitiarum continuationem reportabunt: ita hic quoque, si dum in hac vita versamur, lites componamus, cum nos supplicio liberabimus: sin autem in offio perseverantes, ad tremendum illud judicium abeamus, illius judicis calculo damnati, extremo plane supplicio plectemur, et utrique pœnas inevitabiles sustinebimus, unus quidem injuste iratus, propterea quod injuste, alter autem juste iratus, quod juste memoriam injuriæ conservavit. Licet enim injuste quidpiam mali passi fuerimus, veniam dari par est illi, a quibus injuria læsi fuerimus. Ac vide quo pacto eos, qui præter jus fasque molestiam intulerunt, impellat et urgeat ad reconciliationem cum illis quos læserint. *Si offeras munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid adversum te: vade, prius reconciliari fratri tuo (Matth. 5. 23. 24)*. Non dixit, *Collige, sacrificium offer, sed, Reconciliare*, ac deinde offer. Sine ibi jaceat, inquit, ut oblationis necessitas eikam invitum reconciliari cogat eum, qui juste fuerit iratus. Vide quo pacto rursus hortetur ut ad eum qui nos offendit, veniamus, dicens: *Dimittite debitoribus vestris, ut et Pater vester dimittat delicta vestra (Marc. 11. 25)*. Non enim exiguam mercedem proposuit, sed eam etiam quæ boni operis magnitudinem longe excederet. Hæc igitur omnia nobis ob oculos ponentes, ac remunerationem hac de causa nobis propositam mente versantes, quamque non magni sit laboris aut studii peccata delere, his a quibus læsi fuimus, veniam demus. Quod enim alii jejuniis, planctibus, precibus, sacco, cinere, ac millies repetita confessione vix perficiunt, ut nimirum sua peccata deleant, hoc nobis sine sacco et cinere ac jejuniis facile licet præstare, si modo ex animo iram deleamus, eisque qui nos injuria læserint, sincere dimittamus. Deus autem pacis et caritatis omnem furorem, et acerbiteriam, et iram ex anima nostra exterminans nobis largiatur, ut juxta membrorum ordinem inter nos nexuque firmiter copulati, unanimiter, uno ore unaque anima, perpetuo gratiarum actionis hymnos ipsi debitos offeramus, quoniam ipsi gloria et imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD DUAS HOMILIAS IN ILLUD,

Ex hiæc duabus homiliis vix quidquam eruere possumus, unde quo habitis tempore fuerint explicemur, hoc unum est probabili conjectura facti dicimus, nimirum verisimile esse illas Antiochiæ habitas fuisse. Etenim illam in sacerdotali adhuc ordine fuisse argui videtur ex iis quæ de sacerdotibus istius, in qua degebat, urbis aliquot in locis ait; maxime vero in secunda homilia, num. 5, ubi auditores carpens, quod quidam eorum in sacerdotes probra et convicia jacerent, alii vero hæc audientes maledicas illos non compecerent, talia satur: *Quid illis fuerit beatius, quid autem nobis miserius? Quandoquidem illi sanguinem et animam pro præceptoribus profundebant, nos autem neque verbum pro communibus patribus, ὡς ἂν τὸν κενὸν παρῖπον, emittere audeamus, sed cum audiamus eis maledici et convicia eos debonestari et a suis et ab alienis, maledicos neque compeccimus, neque reprehendimus, neque prohibemus.* Hæc certe non videntur esse dicta Chrysostomi jam episcopi Constantinopolitanæ: neque enim ille jam episcopus sacerdotes illos, qui conviciis impetebantur, communes patres appellasset; veri autem similis est eum, cum seniores Ecclesiæ Antiochenæ sacerdotes probris oneratos cerneret, eosdem patrum loco ha-

IN ILLUD,

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM (Rom. 16. 3), ET QUÆ SEQUUNTUR, SERMO I.

1. *In Scriptura nihil superfluum. Unde hæreses nate sunt.* — Multos arbitror ex vobis mirari lectionis apostolicæ locum istum, vel potius minus necessariam ac supervacaneam ducere partem istam epistolæ, quod salutationes tantum frequentes habeat ac sibi invicem succedentes. Quam ob causam et ipse hodierno die cursum orationis alio flectens, ab illo digressus argumento ad hoc divertere sum paratus, ut in sacris Scripturis nihil supervacaneum esse intelligatis et non necessarium, sive unum iota sit, sive apex unus, imo etiam simplex saluatio magnum nobis pelagus aperit sententiarum. Quid dico, simplex saluatio? Sæpe vel literæ unius accessio integrum agmen sententiarum invexit. Atque hoc in nomine Abraham videre licet. An non enim absurdum est eum quidem, qui epistolam acceperit ab amico, non corpus tantum epistolæ legere, sed etiam in fine positam salutationem, atque inde maxime scriptoris affectum conjicere, cum vero scribat Paulus, vel potius non Paulus, sed Spiritus gratia dicet epistolam ad integram civitatem ac tantum populum, et per illos orbi terrarum universo, supervacaneum aliquid eorum, quæ in ea sunt, arbitrari eaque perfunctorie percurrere, neque cogitare hanc ob causam omnia easque deque verti? Hoc enim est, hoc plane, quod magnam negligentiam nobis ac torporem ingenerat, quod non omnes Scripturas legamus, sed ea quæ censemus dilucidiora seligamus, cæterorum nullam rationem habeamus. Hoc etiam hæreses introduxit, quod totum corpus nolimus perlegere, quodque superfluum aliquid esse minusque necessarium arbitremur. Propterea nos in alia quidem omnia studium omne conferimus, non in superflua tantum, sed et

in ea quæ inutilia sunt et noxia: Scripturarum autem peritia negligitur ac despicitur. Atque illi quidem qui certaminis equorum spectacula ad stuporem usque mirantur, et nomen, et gregem, et genus, et patriam, et educationem equorum diligentissime possunt referre, atque annos vitæ, cursusque vehementiam, et quis cum quo si fuerit copulatus, victoriam reportabit, et quis equus ex his vel illis emissus carceribus, et a quo si agitatore regatur, vincet in cursu, et adversarium antecedit. Illi etiam qui saltationibus vacant, nihilo minorem quam isti, sed et majorem erga illos qui in theatris indecore se gerunt, insaniam præ se ferunt, mimos dico et saltatriculas, dum et genus ipsarum et patriam et educationem et alia cuncta commemorant: nos autem si interrogemur, quot et quæ Pauli sint epistolæ, ne numerum quidem scimus exprimeret. Quod si sint nonnulli qui numerum novenerint, quænam tamen urbes epistolam acceperint, si interrogentur, quid sit respondendum ignorant. Atque homo quidem eunuchus et barbarus innumeris curis negotisque distractus innumeris, ita libris affixus erat, ut ne itineris quidem tempore interquiesceret, sed in curru sedens diligentem lectioni Scripturæ operam daret (*Act. 8. 27. seqq.*): nos autem qui ne minima quidem parte illius occupationum urgemur, vel ipsis nominibus epistolarum terrormur, idque cum singulis diebus dominicis huc conveniamus, et sacris lectionibus audiendis vacemus. Verum enim vero ne in solam reprehensionem sermonem impendamus, age salutationem ipsam, quæ supervacanea videtur esse atque importuna, in medium adducamus. Si enim explicetur, et utilitas ostendatur, quam parit iis qui diligenter attenderint,

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM.

buisse, sicque appellasse. In hisce porro duabus homiliis id demonstrare nititur Chrysostomus, quod et alibi frequenter, nimirum inscriptiones, nomina propria, salutationes, aliasque quantunque minimas Scripturæ sacræ particulas, non supervacaneas, sed diligenter excutiendas esse: cum vero inscriptiones et nomina commemorat initio secundæ dicens, Ἄρα ἐμάθετε καὶ ἐπιγραφὰς, καὶ ὀνόματα, καὶ φιλὰς περιεργάζεσθαι προσήτοις, Num didicistis et inscriptiones, et nomina, et simplices salutationes diligenter in Scripturis exentienda; cum, inquam, inscriptiones, et nomina, id est, nomina propria commemorat, subindicare prorsus videtur quatuor Homilias, quas de inscriptione Actuum deque aliis Scripturæ sacræ inscriptionibus, necnon quatuor alias quas de nominibus, ac de nominum mutatione Antiochiæ habuerat. Unde etiam eruitur hasce duas homilias Antiochiæ habitas fuisse: nam, ut liquet, eundem ille populum, qui memoratas audierat homilias, alloquitur.

Prioris homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, posterioris vero Sigismundi Gelenii, quam multis in locis castigavimus.

[173] ΕΙΣ ΤΟ

« Ἀσπασασθε Πρισκίλλαν καὶ Ἀκύλαν, » καὶ τὰ ἐξῆς, λόγος α'.

α'. Παλλοὺς ὁμῶν οἶμαι θαυμάζειν ἐπὶ τὴν περιτομήν τῆς ἀποστολικῆς ἀναγνώσεως ταύτης, μᾶλλον δὲ κἀρραγὸν ἠγασθαι καὶ περιττὸν τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς τὸ μέρος, διὰ τὸ προσήτοις ἔχειν μόνον συνεχεῖς καὶ ἐκκαλλήλους. Διὸ δὴ καὶ αὐτὸς ἐτέρωσε τῆμερον ὤρμημένος, ἀποστάς ἀκείνης τῆς ὑποθέσεως, εἰς ταύτην καθεῖναι παρασκευάζομαι, ἵνα μάθῃτε, ὅτι τῶν θείων Γραφῶν οὐδὲν περιττὸν, οὐδὲν κἀρραγὸν ἐστὶ, κινῶντα ἐν, κινῶντα κεφαλαῖα ἤ, ἀλλὰ καὶ φιλή πρόσησις παλὺ πλάτος ἡμῖν ἀνοίγει νοημάτων. Καὶ τί λέγω, φιλή πρόσησις; Πολλάκις καὶ ἐνδὸς στοιχείου προσθήκη ὀλίκληρον νοημάτων εἰσθήγει δύναμιν. Καὶ τοῦτο ἐπὶ τῆς τοῦ Ἀβραάμ προσηγορίας ἐστὶν ἰδεῖν. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποποιεῖται παρὰ φίλου μὲν ἐπιστολήν δεξιόμενον, μὴ τὸ σῶμα τῆς ἐπιστολῆς ἀναγνώσει μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κάτω κειμένην πρόσησιν, κἀκείθεν ἀμύσητα στοχάζεσθαι τὴν τοῦ γεγραφέως διάθεσιν, Παύλου δὲ γράφοντος, μᾶλλον δὲ οὐ τοῦ Παύλου, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὴν ἐπιστολήν ὑπαγορευούσης ὀλοκλήρῳ πόλει καὶ δῆμῳ τοσούτῳ, καὶ δι' ἐκείνων τῇ οἰκουμένῃ πάσῃ, νομίζουσιν περιττὸν τι εἶναι τῶν ἐγκειμένων, καὶ παρατρέχειν ἀπῶς, καὶ μὴ ἐννοεῖν, ὅτι ταῦτα πάντα τὰ ἐνὶ κάτω παροίημι; Τοῦτο γὰρ ἐστὶ, τοῦτο, ὃ πολλῆς βραθυμίας ἡμᾶς ἐνέπλησε, τὸ μὴ πάσας ἐπινοεῖν τὰς Γραφὰς, ἀλλ' ἂν νομίζομεν εἶναι σαφέστερα, ταῦτα ἐκλεγόμενους, τῶν ἄλλων μηδένα ποιεῖσθαι λόγον. Τοῦτο καὶ τὰς αἰρέσεις εἰσθήγει, τὸ μὴ βούλεσθαι ἅπαν ἐπινοεῖν τὸ σῶμα, τὸ νομίζουσιν εἶναι τι περιττὸν καὶ κἀρραγόν. Διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἄλλα ἅπαντα ἡμῖν δεσποῦσθαι, οὐχὶ τὰ περιττὰ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνήγητα καὶ βλαβερά· τῶν Γραφῶν δὲ ἡ ἐμπειρία ἡμῶν καὶ παρῶνται· καὶ οἱ μὲν πρὸς τὴν θεω-

ρίαν τῆς τῶν Ἰσπαν ἀμύλλης ἐπισημένους, καὶ ὀνόματα, καὶ ἀγέλην, καὶ γένος, καὶ πατριδα, καὶ ἀνατροφὴν τῶν Ἰσπαν ἔχουσιν εἰπεῖν μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης, καὶ ἐτῆ ζωῆς, καὶ ἐνεργείας βρόμων, καὶ τίς τίνι συνταττόμενος τὴν νίκην ἀρπάσεται, καὶ ποῖος Ἰσπος ἐκ ποίας ἀφειδῆς βαλθίδος, καὶ τίνα ἔχων ἠνιόχον, περιέσται τοῦ δρόμου, καὶ τὸν ἀντίτεχνον παραδραμεῖται. Καὶ οἱ περὶ τὴν ὀρχήστραν δὲ ἀσχολακότες, οὐκ ἐλάττω τούτων, ἀλλὰ καὶ πλεῖον μανίαν [173] περὶ τοὺς ἐν τοῖς θεάτροις ἀσχημονούσας ἐπιδεικνύονται, μίμους λέγω καὶ ὀρχηστρίδας, καὶ γένος αὐτῶν, καὶ πατριδα, καὶ ἀνατροφὴν, καὶ τὰ ἄλλα κἀντα καταλέγοντες· ἡμεῖς δὲ ἐρωτώμενοι, ὁπόσοι, καὶ τίνες εἰσὶν αἱ Παύλου ἐπιστολαί, οὐδὲ τὸν ἀριθμὸν ἴσμεν εἰπεῖν. Εἰ δὲ τίνες καὶ εἰεν τὸν ἀριθμὸν ἐπιστάμενοι, ἀλλὰ τὰς πόλεις, αἱ τὰς ἐπιστολάς ἐδέξαντο, ταύτας ἐρωτώμενοι διαποροῦσι πρὸς τὴν ἐρώτησιν. Καὶ ἀνθρώπος μὲν εὐνούχος καὶ βάρβαρος, μυρίαὶ φροντίσιν ὑπὸ μυρίων ἐλκόμενος πραγμάτων, οὕτω προσέκειτο βιβλίους, ὡς μὴδὲ κατὰ τὴν καιρὸν τῆς ὀδοιπορίας ἡσυχάζουσιν, ἀλλ' ἐπ' ὀχλήματος καθήμενος, ἐγκεῖσθαι μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἀναγνώσεως· ἡμεῖς δὲ οὐδὲ τὸ πολλοστὸν μέρος τῆς ἀσχολίας ἔχοντες τῆς ἐκείνου, καὶ πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιστολῶν ἐνιζόμεθα, καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην κυριακὴν ἐνταῦθα συλλεγόμενοι, καὶ θείας ἀπολαύοντες ἀκροάσεως. Ἄλλὰ γὰρ ἵνα μὴ μόνον εἰς ἐπιτίμησιν τὸν λόγον ἀναλώσωμεν, φέρε, τὴν πρόσησιν αὐτὴν τὴν δοκοῦσαν εἶναι περιττὴν καὶ παρενοχλεῖν, εἰς μέσον ἀγάγωμεν. Ἀναπτυσσομένης γὰρ αὐτῆς καὶ δεικνυμένου τοῦ κέρρους δσον παρέχει τοῖς προσέχουσιν αὐτῇ μετὰ ἀκριβείας, ὅσα μεζῶν ἐστὶ κατηγορία τοῖς ἀμελοῦσι τοσούτων θε-

σπουδῶν, καὶ τὸν πνευματικὸν ἀπὸ τῶν χειρῶν βί-
πτουσι πλοῦτον. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ πρόβησις; Ἀσπά-
σαθε, φησὶ, *Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συνερ-
γούς μου ἐν Κυρίῳ*. Ἄρα οὐ δοκεῖ φιλή τις εἶναι
πρόβησις, καὶ μηδὲν μέγα, μηδὲ γενναῖον ἡμῖν ἐνδει-
κνύσθαι; Φέρε οὖν, εἰς αὐτὴν μόνην ἄπασαν τὴν διάλε-
ξιν ἀναλώσωμεν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀρκίσομεν σήμερον τὰ
ἐγκείμενα ἅπαντα τοῖς ὀλίγοις τούτοις ῥήμασιν ἀνιμψ-
εῖσθαι σπουδάζαντες ὑμῖν νοήματα, ἀλλὰ ἀνάγκη καὶ
εἰς ἑτέραν ἡμῖν ἡμέραν ταμιευθῆναι τὴν τῶν θεωρη-
μάτων περιουσίαν, τῶν τικτομένων ἀπὸ τῆς ὀλίγης
ταύτης προσησίως. Οὐδὲ γὰρ ἄπασαν αὐτὴν ἐπι-
θεῖν παρασκευάζομαι, ἀλλὰ μέρος αὐτῆς καὶ ἀρχὴν
καὶ προοίμιον μόνον· Ἀσπάσαθε *Πρίσκιλλαν καὶ
Ἀκύλαν*.

β'. Ἡρῶτόν ἐστιν ἐκπλαγῆναι τοῦ Παύλου τὴν ἀρε-
τὴν, ὅτι τὴν οἰκουμένην ἄπασαν ἐγκρατισμένην, καὶ
γῆν καὶ θάλατταν, καὶ τὰς ὑφ' ἡλίῳ πόλεις ἀπάσας,
καὶ βαρβάρους, καὶ Ἑλληνας, καὶ δῆμους τοσούτους
ἐν ἑαυτῷ περιφέρων, ἐνὸς ἀνδρός καὶ μίαις γυναικὸς
τοσαύτην ἐποιεῖτο φροντίδα· καὶ δευτέρον τοῦτο θαυ-
μάσαι, πῶς ἄγρυπνὸν τε καὶ μεμεριμημένην εἶχε
ψυχὴν, οὐχὶ κοινητὴν πάντων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδίᾳ με-
μνημένος ἐκάστου τῶν δοκίμων καὶ γενναίων. Νῦν μὲν
γὰρ οὐδὲν θαυμαστὸν τοὺς τῶν Ἐκκλησιῶν προεστῶ-
τας τοῦτο ποιεῖν, τῷ καὶ τοὺς θεοῦδοξοις καταστάλλαι
ἐκείνους, καὶ μίαις πόλει· ἀναδεδέχθαι πρόνοιαν μόνον·
τότε δὲ οὐ τὸ τῶν κινδύνων μέγεθος μόνον, ἀλλὰ
καὶ τὸ τῆς ὁδοῦ διάστημα, καὶ τὸ τῶν φροντίδων πλῆ-
θος· καὶ τὰ ἐπάλληλα κύματα, καὶ τὸ μὴ συνεχῶς
ἄπασιν ἐπιχωριάζειν αἶε, καὶ πολλὰ ἕτερα πλείονα
τούτων, ἱκανὰ τῆς μνήμης ἐκβαλεῖν καὶ τοὺς σφόδρα
ἐπιτηδέους. Ἄλλ' οὐκ ἐξέβαλε τούτους. Πῶς οὖν οὐκ
ἐξεβλήθησαν; Διὰ τὴν τοῦ Παύλου μεγαλοψυχίαν, καὶ
τὴν θερμὴν αὐτοῦ καὶ γνήσιαν ἀγάπην. Οὕτω γὰρ
αὐτοὺς εἶχεν ἐν διανοίᾳ, ὅς καὶ ἐν ἐπιστολαῖς αὐ-
τῶν μεμνήσθαι [174] πολλάκις. Ἄλλ' ἴδωμεν τίνας
καὶ ὅποιοι ἦσαν οὗτοι, οἱ τὸν Παῦλον οὕτω χειρωσά-
μενοι, καὶ πρὸς τὸν οἰκεῖον ἐπισπασάμενοι πόθον.
Ἄρα ὑπατοὶ τίνας καὶ στρατηγοὶ ἦσαν, καὶ ὑπαρχοί,
ἢ ἄλλην τινὰ περιφάνειαν κεκτημένοι, ἢ πλοῦτον πολλὸν
παρεδεδημένοι, καὶ τῶν τὴν πόλιν ἀγόντων; Οὐδὲν
τούτων ἐστὶν εἰπεῖν, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν, πτωχοὶ
καὶ πένητες, καὶ ἐκ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας ζῶν-
τες. Ἦσαν γὰρ, φησὶ, σκηνοποιοὶ τῆ τέχνης· καὶ οὐκ
ἤσχοντο ὁ Παῦλος, οὐδὲ δνειδος εἶναι ἐνόμιζε βασι-
λικωτάτῃ πόλει καὶ δῆμῳ μέγα φρονούντι, κελεύων
τοὺς χειροτέχνους ἐκείνους ἀσπάζεσθαι, οὐδὲ καθυβρι-
ζειν αὐτοὺς ἡγεῖτο τῇ πρὸς ἐκείνους φιλή· οὕτως
ἦν ἅπαντας παπαιδευκῶς· τότε φιλοσοφεῖν. Καίτοι
γε ἡμεῖς πολλάκις συγγενεῖς ἔχοντες πνευστερόους
ὀλίγω, τῆς πρὸς αὐτοὺς οικειότητος ἀλλοτριωμένα, καὶ
δνειδος εἶναι νομίζομεν, εἰ φωραθῆναι ποτε
ἐκείνοις προσήκοντες· ὁ δὲ Παῦλος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ
καὶ ἐγκαλλιπίζεται τῷ πράγματι, καὶ οὐ τοῖς τότε
μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι δῆλον ἐποίη-
σεν, ὅτι εἰς τοὺς πρώτους αὐτῷ τὴν φιλίαν ἐτέλλουν

ἐκείνοι οἱ σκηνοποιοὶ. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, καὶ εἰ
γὰρ μέγα καὶ θαυμαστὸν, καὶ αὐτὸν, ἀπὸ τῆς αὐτῆς
δύνατε τέχνης, μὴ ἐπαισχύνεσθαι τοῖς ὁμοτέχνους; Τί
λέγεις; Τοῦτο γὰρ αὐτὸ μέγιστόν ἐστι καὶ θαυμα-
στὸν. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ προγόνων ἔχοντες εἰπεῖν πε-
ριφάνειαν ἐπαισχύνονται τοῖς καταδεστέροις, ὡς
οἱ γενόμενοι ποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς εὐτελείας, εἴτε
ἀθρόον εἰς λαμπρότητα τινα καὶ περιφάνειαν ἀνα-
δάντες. Ὅτι δὲ Παύλου λαμπρότερον οὐδὲν ἦν, οὐδὲ
περιφάνιστερον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλέων ἐπι-
σημότερος ἦν, παντὶ που δῆλον ἐστίν. Ὁ γὰρ δαιμό-
σιον ἐπιτάττων, καὶ νεκροὺς ἐγείρων, καὶ ἐξ ἐπιτά-
γματος καὶ πηρώσας, καὶ θεραπεύσας τοὺς πεπρωμέ-
νους δυνάμενος, οὐ τὰ ἰμάτια καὶ αἱ σκιά αἵταν νο-
σημάτων εἶδος ἔλουν, εὐθελον ὅτι οὐδὲ ἄνθρωπος λοι-
πὸν εἶναι ἐνομιζέτο, ἀλλ' ἀγγελὸς τις ἐξ οὐρανοῦ κα-
ταβάς. Ἄλλ' ὅμως τοσαύτης ἀπαλαύων δόξης, καὶ
πανταχοῦ θαυμαζόμενος, καὶ ὅπουπερ ἂν φανεῖται
πάντας ἐπιστρέφων, οὐκ ἐπαισχύνετο τὸν σκηνοποιὸν,
οὐδὲ ἐλαττούσθαι ἐνόμιζε τοὺς ἐν τοσούτοις ἀξιώμασιν
ἄντας. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ Ῥωμαίων
πολλοὺς εἶναι περιφανεῖς, οὓς ἠνάγκαζε τοὺς πτω-
χοὺς ἐκείνους ἀσπάζεσθαι. Ἦδει γὰρ, ἦδει σαφῶς,
ὅτι εὐγένειαν οὐ πλοῦτον περιφάνεια, οὐδὲ χρημά-
των περιουσία, ἀλλὰ τρόπων ἐπιείκεια ποιεῖν εἰσθε-
ὸς οἱ γε ταύτης μὲν ἀπεστερημένοι, ἀπὸ δὲ τῆς τῶν
γεγεννηκότων αὐτοῦ δόξης μεγαλοφρονεῦντες, ἐνόμι-
τι μόνον εὐγενείας φιλή, ἀλλ' οὐχὶ πράγματι καλλιπύ-
ζονται· μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ νομα φωραταί πολλάκις, εἰ
τις ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω προγόνους τῶν εὐγενῶν ἀναβαίη
τούτων. Τὸν γὰρ περιφανῆ καὶ λαμπρὸν, καὶ πατέρα
ἔχοντα ἐπίσημον εἰπεῖν καὶ πάππον, ἂν μετὰ ἀκρι-
θείας, ἐξετάσης, πολλάκις εὐρήσεις ἐπίπαππον εὐτελεῖ
τινα καὶ ἀνώνημον ἐσχηκότα· καθάπερ τῶν εὐτελέων
εἶναι δοκούντων ἂν [175] τὸ γένος ἅπαν ἀναβαίνον-
τες κατὰ μικρὸν διερευνησώμεθα, ὑπάρχους καὶ
στρατηγοὺς εὐρήσομεν αὐτῶν πολλάκις τοὺς ἀνωτέρω
προγόνους, καὶ εἰς ἰσποφορβούς καὶ σφοφορβούς εὐ-
ροι τις ἂν γεγεννημένους. Ἄπερ οὖν ἅπαντα Παῦλος
εἶδός, τούτων μὲν οὐ πολλὴν ἐποιεῖτο λόγον, ψυχῆς
δὲ εὐγένειαν ἐζητεῖ, καὶ τοὺς ἄλλους ταύτην θαυμά-
ζειν ἐπαίδευσεν. Οὐ μικρὸν οὖν τοῦτο τέως ἐνταῦθεν
καρπούμεθα, τὸ μηδενὶ τῶν εὐτελεστέρων ἐπαισχύν-
εσθαι, τὸ ψυχῆς ἀρετὴν ἐπιζητεῖν, τὸ πάντα τὰ
ἔξωθεν ἡμῖν περιεκείμενα περιττὰ εἶναι νομίζειν καὶ
ἀνόνητα.

γ'. Ἔστι καὶ ἕτερον οὐκ ἐλαττον τοῦτου καρπώσα-
σθαι κέρδος ἐνταῦθεν, καὶ ὁ μέγιστος συνέχει ἡμῶν
τὴν ζωὴν κατορθωθῆν. Τί δὲ τοῦτό ἐστι; Τὸ μὴ κατη-
γορεῖν τοῦ γάμου, μηδὲ νομίζειν ἐμπόδισμα εἶναι καὶ
κώλυμα τῆς εἰς ἀρετὴν φερούσης ὁδοῦ, τὸ γυναῖκα
ἔχειν, καὶ παῖδας τρέφειν, καὶ οἰκίας προϊστασθαι,
καὶ τέχνην μεταχειρίζεσθαι. Ἴδοι καὶ ἐνταῦθα ἀνήρ ἦν
καὶ γυνή, καὶ ἐργαστηρίων προϊστήμενος, καὶ τέχ-
νην μεταχειρίζοντο, καὶ τῶν ἐν μοναστηρίοις ζώντων
ἀκριβεστέρων ἐπεδείξαντο πολλῷ τὴν φιλοσοφίαν.
Πόθεν ταῦτο δῆλον; Ἀφ' ὧν προσεῖπεν αὐτοὺς ὁ Παῦ-
λος, μᾶλλον δὲ οὐκ ἀφ' ὧν προσεῖπεν, ἀλλὰ καὶ

tam majus eorum crimen apparebit et culpa, qui tantos contemnunt thesauros, et spirituales e manibus opes abiciant. Quænam igitur est salutiatio? *Salutate*, inquit, *Priscillam et Aquilam adjutores meos in Domino* (Rom. 16. 3). Nonne videtur nuda quædam esse salutiatio, neque quidquam magnum aut eximium nobis indicare? Age igitur in eam solam totam hanc sermocinationem impendamus: imo vero ne hodie quidem poterimus vobis involutas exiguis istis vocibus explicare sententias, sed in alterum diem reservare vobis necesse est contemnationum copiam, quæ ex hujus exiguæ salutiatiois consideratione nascuntur. Neque enim totam illam enarrare statui, sed partem ejus et initium atque exordium tantum: *Salutate Priscillam et Aquilam*.

2. *Quæ in hac salutiatioe sunt consideranda. Opifices et pauperes salutatur Paulus.*—Primo quidem Pauli virtutem admiremur oportet, quod cum illi totius orbis terrarum esset cura commissa, et terram, mare, cunctasque civitates quæ sub cælo sunt, et barbaros et Græcos, et tot populos secum circumferret, adeo de viro uno deque una muliere sollicitus esset; secundo hoc item mirandum, quam vigilantem ac sollicitum esset animo præditum, qui nondumnum simul tantum, sed et privatim singulorum ex probis et eximiiis recordaretur. Jam enim præsules Ecclesiarum id agere nihil sane mirum, cum et tumultus illi sedati sint, et unius civitatis tantam curam susceperint: tum vero non periculorum tantum magnitudo, sed et itineris intercapedo, et multitudo curarum, et continui fluctus, quodque non semper apud omnes assidue moraretur, atque alia plura poterant etiam valde caros e memoria excutere. Verumtamen hos non excusserunt. Quo tandem pacto non excussi sunt? Ob Pauli magnanimitatem ac fervidam sinceramque ipsius caritatem. Sic enim menti ejus inhærebant, ut et in literis crebram eorum fecerit mentionem. Sed videamus quidnam illi valescer tandem essent, qui Paulum adeo sibi manciparant, et ad amorem suum pellexerant. Nam fortasse consules aliqui vel magistri militum erant et præfecti, vel in aliqua illustri dignitate constituti, vel opibus circumfluentes, quique civitatem regerant? Nihil tale potest afferri, sed plane contrarium, pauperes et egeni, quique opere manuum victum quærerent. Erant enim, inquit, scenofactoriæ artis (Act. 18. 3): neque Paulum pudebat, neque augustissimæ civitati populoque magnifice de se sentienti probro esse ducebat, si opifices illos salutari juberet, neque ignominiam illis constari ex sua in illos amicitia putabat: sic omnes tum temporis eruditur, ut de se modeste moderateque sentirent. Atqui nos sæpe si propinquos paulo tenuioris fortunæ habeamus, ab illorum familiaritate abhorrenus, nobisque probro ducimus, si quando illorum propinqui deprehendamus; Paulus vero non ita, sed eare quoque gloriatur, nec hominibus tantum illius gratias, sed etiam omnibus posteris caravit ut innotesceret, inter ipsius amicos illos tabernaculorum opifices primos fuisse. Neque mihi quisquam dicat,

Quid vero magnum mirumve, si ipsam, qui eandem artem facitaret, ejusdem opificii consortium non pederet? Quid ais? Hoc enim ipsam plurimum faciendum est et admiratione dignum. Non enim eos qui claritatem possunt commemorare majorum æque pudet inferiorum, atque illos qui in eadem olim vulgi fæce jacuerint, et ad illustrem ac nobilem subito fuerint dignitatem evecti. Porro nihil fuisse illustrius Paulo vel nobilissimum, sed ipsis eum regibus fuisse clariorem, cuius, sat scio, manifestum est. Nam qui daemonebus imperabat, qui mortuos suscitabat, qui solo jussu excæcare poterat et cæcos sanare, cujus vestes morborum genus omne depellebant, haud dubium, quin non jam homo, sed angelus de cælo delapsus censeatur.

Nobilitas unde nascatur. Non est vituperandum matrimonium.—Verumtamen licet in existimatione tanta easet, et ubique admirationi, et in quascumque se oras conferret, omnes ad se converteret, tabernaculorum opificem non erubescere, nec honorem eorum imminui censebat, qui in dignitatibus tantis erant ac magistratibus constituti. Verisimile namque est multos in Ecclesia fuisse Romanorum illustres, quos cogebat pauperes illos salutare. Noverat quippe, noverat probe non opum splendorem, neque pecuniarum affluentiam, sed morum modestiam parere nobilitatem solere: itaque illi qui hac privati sunt, sed majorum claritate superbiunt, nomine potius nobilitatis nudo, non re ipsa gloriantur: imo ipsum nomen plerumque subtrahitur, si quis ad antiquiores nobilium istorum majores ascenderit. Nam eum qui clarus et illustris est, ac nobilem commemorare patrem et avum potest, si accuratius exanimis, vilem quempiam et obscurum proavum habuisse perscrutari comperies: quemadmodum et eorum qui tenues esse videntur, si totum genus paulatim sursum versus ascendendo pervestigemus, præfectos et magistris militum sæpe habuisse majores invenimus, qui tandem in equites et subulcos conversi fuerint. Quæ cum explorata Paulo essent omnia, non magnam horum rationem habebat, sed animæ nobilitatem quærebat, ac ceteros, ut hanc plurimum facerent, instruebat. Hinc igitur non medioerem interim fructum percipiamus, ut villioris fortunæ hominum nos minime pudeat, ut animæ virtutem disquiramus, ut externa omnia quibus ditamur superflua et inutilia censeamus.

3. Aliud quoque lucrum possumus hoc nihilominus hinc decerpere, quod si rite peractum a nobis fuerit, vitam maxime nostram tuetur. Quodnam illud tandem est? Ut ne conjugium vituperemus, neque nobis obstaculum et impedimentum esse arbitremur in via, quæ ad virtutem deducit, uxorem habere filios educare, domum præesse, artem facitare. Ecce hic quoque vir erat et mulier, et officinis præerant, et artem facitabant, et perfectiorem multo probitatem morum exhibebant, quam qui in monasteriis degunt. Unde id constat? Ex iis verbis quibus eus Paulus alloquitur, vel potius non ex iis quibus eus

est alloquutus, sed etiam ex illis, quibus eos postea testimonio commendavit. Cum enim dixisset: *Salutate Priscillam et Aquilam*, illorum etiam dignitatem adjecit. Quam vero tandem? Non dixit divites et illustres et nobiles; sed quid? *Adjuutores meos in Domino*. Nihil autem cum hoc conferri potest, quod ad virtutis commendationem attinet: nec tantum ex hoc, sed et ex eo quod apud ipsos manserit non unam et duos et tres dies, sed duos annos integros, virtutem illorum spectare possumus. Nam quemadmodum saeculares magistratus apud viles et abjectos homines non dignantur divertere, sed magnificas illustrium quorundam virorum domos quaerunt, ne dignitatis ipsorum magnitudo eorum a quibus excipiuntur vileitate laudatur: ita quoque faciebant apostoli; non apud obvios quavis hospitabantur, sed ut illi magnificentiam aedem, sic anime virtutem istam requirebant, et diligentius quaesitis sibi familiaribus, apud eos divertebant. Nam et a Christo lata lex erat quae hoc jubebat. *In quaecumque enim, inquit, civitatem aut domum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete* (Luc. 9. 4). Igitur Paulo digni erant isti: quod si Paulo, angelis erant digni. Ego vero domunculam illam et caelum et Ecclesiam audacter appellarim. Ubi enim Paulus erat, ibi etiam Christus erat: *An experimentum, inquit, quaeritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 5)? Ubi autem Christus erat, illic etiam frequenter angeli ventitabant.

Sanctorum non oratio tantum, sed et vita docet. — Porro qui seipso ante Pauli cultu ac ministerio dignos praebuerant, cogita quales evaserant, dum annis duobus cum illo degerent, et habitum ejus, et incessum et aspectum, et vestium modum, et ingressus, et egressus, et alia cuncta observarent. Siquidem in aspectis non verba tantum, neque doctrina et cohortationes, sed et reliqua omnis vitae conversatio ad eos in philosophia sufficit erudiendos, qui fuerint attentiores. Veniat tibi in mentem quale esset Paulum cernere, et prandium amentem, et reprehendentem et cohortantem et orantem, et lacrymas fundentem, exeuntem et introsuntem. Si enim, cum quatuordecim tantum nobis restent epistolae, quoquoersum per orbem terrarum illas circumserimus: qui fontem habebant epistolarum, qui linguam orbis terrarum, qui lumen Ecclesiarum, qui fidei fundamentum, qui columnam et firmamentum veritatis, quales non evadere possent, dum cum hoc angelo viverent? Nam si vestes ejus daemonibus erant formidabiles, tantamque vim obtinebant, habitationem cum illo quantam non Spiritus gratiam conciliare potuisse credendum est (Act. 19. 12)? Cum enim Pauli cubile cernerent, cum stragulum, cum calcamenta, nonne hoc illis sufficiens fuit ac perpetuum ad compunctionem incitamentum? Si enim daemones ipsius vestimenta perhorrescebant, multo magis fideles, et qui cum ipso degebant, cum ea cernerent, compungebantur. Est etiam illud operae pretium scrutari, quam ob causam, cum eos salutaret, Priscillam marito anteposuerit. Non enim dixit, *Salutate Aquilam et Priscillam,*

sed Priscillam et Aquilam. Nec sine causa id fecit, sed quod majori eam sciret, quam virum, praeditam fuisse pietate. Atque hoc non esse conjecturam, quod a me dictum est, ex Actis licet cognoscere. Siquidem Apollo, virum eloquentem et in Scripturis potentem, quique Joannis tantum baptismum sciebat, haec cum assumpsisset, exposcit illi viam Dei, et perfectum magistrum reddidit (Act. 18. 24. 25). Non enim illis, quae apostolorum aetate vivebant, mulieribus erant curae quae nunc sunt latas, ut splendidis vestibus ambianter, et pigmentis ac facis faciem suam condecorent, quae viros suos vexant ac premunt, coguntque vestem pretiosiore viciniae veste sibi coemere, mulos albos, et frana deaurata, obsequium eunuchorum, magnam ancillarum gregem et reliquam omnem pompam ridiculam: sed his omnibus amandatis, et excasso mundano fastu unum illud solum quaerebant, ut consortes fierent apostolorum, et ejusdem cum illis praeae participes. Quo fit ut non haec solum talis esset, verum etiam omnes reliquae. Nam et de Perside quaedam dicit, *Quae multum laboravit erga nos* (Rom. 16. 12), et Mariam ac Tryphenam ob ejusmodi labores laudat, quod cum apostolis laborarent, et ad eadem subeunda certamina se accingerent. Sed qui fit, ut ad Timotheum scribens dicat, *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum* (1. Tim. 2. 12)? Quando pius est vir, et eandem religionem profitetur, et ejusdem particeps est sapientiae: quomodo autem infidelis est et errat, ipsam docendi auctoritate non privat. Certe cum ad Corinthios scriberet, ait: *Et si qua mulier habet virum infidelem, non dimittat illum. Unde enim scis, mulier, si virum salvum facies* (1. Cor. 7. 15. 16)? Quo vero pacto fieri potest, ut mulier fidelis virum infidelem salvum faciat? Instruens nimirum illum et docens atque ad fidem adducens, sicut et ista Priscilla Apollo. Alioquin, cum dicit, *Mulieri docere non permitto*, de institutione quae fit e suggestu loquitur, de sermone qui habetur ad populum, et ut sacerdotibus ex officio incumbit: privata autem cohortari et consilium dare non prohibuit. Neque enim, si hoc prohibitum fuisset, haec quae id praestiterat collaudasset.

4. Audiant viri, audiant et ista mulieres: illae quidem, ut eam imitentur, quae sexus ejusdem est, et naturae cognatione conjuncta: hi vero, ne muliere imbecilliores appareant. Quam enim excusationem habebimus, quam veniam impetrabimus, si cum tantum animi studium, tantamque philosophiam mulieres exhibuerint, nos semper mundi affixi negotiis haeremus? Haec discant et magistratus et privati, et sacerdotes, et qui in ordine laicorum versantur, ut illi quidem divites tanti non faciant, neque illustres domos persequantur, sed virtutem cum paupertate disquirant, neque pauperiorum fratrum illos pudeat, neque tabernaculorum opificem, et coriarium, et purpurae insitorem, et avarium omittentes, eos qui magistratus gerunt colant: qui vero privati sunt, ne se impediri putent, quae minus sanctos excipiant, sed memores viduae quae filiam suscepit, cum illi farinae pugillus

ἄφ' ὧν μετὰ ταῦτα ἠμαρτύρησεν. Εἰπὼν γάρ, Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, προσέθηκεν αὐτῶν καὶ τὸ ἄξιωμα. Ποῶν δὴ τοῦτο; Οὐκ εἶπε τοὺς κλουσίους, τοὺς περιφανεῖς, τοὺς ἐπάκριβας· ἀλλὰ τί; Τοῦς συναγορῆς μου ἐν Κυρίῳ. Τοῦτου δὲ οὐδὲν ἴσον εἰς ἀρετῆς γίνονται· ἂν λόγον· καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν παρ' αὐτοῖς ἔμειναν, οὐχὶ ἡμέραν μίαν, δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' ἐνιαυτοὺς ὀλοκλήρους δύο, τὴν αὐτῶν ἔστιν ἀρετὴν ἰδεῖν. Ὡσπερ γὰρ οἱ τῶν ἔξωθεν ἄρχοντες οὐκ ἂν βλοῖντο παρ' εὐτελέσει καὶ ταπεινοῖς καταχθῆναι ποτε, ἀλλ' ἐπιζητοῦσι λαμπρὰς οἰκίας ἐπισήμων ἀνδρῶν τιων, ὥστε μὴ τὴν τῶν ὑποδοχομένων αὐτοῦς εὐτέλειαν τῷ μεγέθει τῆς ἀξίας λυμήνασθαι· οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐποιοῦν· οὐ πρὸς τυχόντας κατήγοντο, ἀλλ' ὥσπερ ἐκείνοι οἰκίας λαμπρότητα, οὕτω τῆς ψυχῆς ἀρετὴν ἐπεζητοῦν οὗτοι, καὶ μετὰ ἀκριθείας διερευνῶμενοι τοὺς ἐπιτηδελούς αὐτοῖς, πρὸς ἐκείνους κατήγοντο. Καὶ γὰρ καὶ νόμος παρὰ τοῦ Χριστοῦ τοῦτο κελεύων ἔκειτο. *Εἰς ἦν γὰρ πόδι, φησὶν, ἢ οἰκίαν εἰσέλθητε, ἐρωτήσατε τίς ἐν αὐτῇ ἀξίός ἐστι, κἀκεῖ μείνατε.* Ὡςτις ἀξιοὶ Παύλου ἦσαν οὗτοι· εἰ δὲ ἀξιοὶ Παύλου, τῶν ἀγγέλων ἦσαν ἀξιοὶ. Ἐγὼ τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, καὶ οὐρανὸν καὶ Ἐκκλησίαν θαρρῶν ἂν προσεῖποιμι. Ὅπου γὰρ Παῦλος ἦν, ἐκεῖ καὶ ὁ Χριστὸς ἦν. *Εἰ δοκιμὴν ἐπιζητεῖτε, φησὶ, τοῦ ἐν ἔμοι λαλοῦντος Χριστοῦ;* Ὅπου δὲ Χριστὸς ἦν, ἐκεῖ καὶ ἄγγελοι συνεχῶς ἐφοῦνται.

Οἱ δὲ καὶ πρὸ τοῦτου παρασχόντες ἑαυτοὺς ἀξίου· τῆς τοῦ Παύλου θεραπείας, ἐνέκησον τίνες ἐγένοντο, ἔτεσι δύο συνοικοῦντες αὐτῷ, καὶ σῆμα, καὶ βάδισμα, καὶ βλέμμα, καὶ τρόπον στολῆς, καὶ εἰσοδούς καὶ ἐξόδους, καὶ τάλλα πάντα παρατηροῦντες. Ἐπὶ γὰρ τῶν ἁγίων οὐχὶ τὰ ῥήματα ταῦτα μόνον, οὐδὲ αἱ διδασκαλίαι καὶ αἱ παραινήσεις, ἀλλὰ καὶ ἡ λοιπὴ τοῦ βίου πᾶσα ἀναστροφή ἀρκούσα γένοιτ' ἂν τοῖς [176] προσέχουσι διδασκαλίᾳ φιλοσοφίας. Ἐννόησον ἥλιον ἦν ἰδεῖν Παῦλον, καὶ δειπνοῦόμενον, καὶ ἐπιτιμῶντα, καὶ παρακαλοῦντα, καὶ εὐχόμενον, καὶ θαυμάζοντα, ἐξιδόντα καὶ εἰσιδόντα. Εἰ γὰρ δεκατέσσαρας ἐπιστολάς ἔχοντες μόνον, πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης αὐτάς περιφέροντες, οἱ τὴν πηγὴν τῶν ἐπιστολῶν ἔχοντες, οἱ τὴν γλῶτταν τῆς οἰκουμένης, οἱ τὸ φῶς τῶν Ἐκκλησιῶν, οἱ τὸν θεμέλιον τῆς πίστεως, οἱ τὸν στῦλον καὶ τὸ ἑδραῖωμα τῆς ἀληθείας, τίνες οὐκ ἂν ἐγένοντο ἀγγέλῳ τοιοῦτῳ συζῶντες; Εἰ γὰρ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ δαίμοσιν ἦν φοβερά, καὶ τοσαύτην εἶχον ἰσχύν, ἢ συνοικήσις αὐτοῦ πόσῃ οὐκ ἂν ἐπεσπάσατο Πνεύματος χάριν; Τὸ γὰρ τὴν κλίνην ὄρῃ τὴν Παύλου, τὸ γὰρ τὴν στρωμνὴν, τὸ γὰρ τὰ ὑποδήματα, οὐκ ἂν ἤρκειον αὐτοῖς εἰς ὑπόθεσιν κατανούξεως διηγενοῦς; Εἰ γὰρ οἱ δαίμονες ὀρώντες αὐτοῦ τὰ ἱμάτια ἔφριττον, πᾶσι μᾶλλον οἱ πιστοὶ καὶ συζησαντες αὐτῷ κατανούσσοντο βλέποντες αὐτά. Ἄξιον δὲ κἀκεῖνο ἐξετάσαι, τίνος ἔνεκεν, προσαγορευῶν, τὴν Πρίσκιλλαν προτίθεικα τοῦ ἀνδρός. Οὐ γὰρ εἶπαν, Ἀσπάσασθε Ἀκύλαν καὶ Πρίσκιλλαν, ἀλλὰ, Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀπλῶς ἐποίησεν, ἀλλ' ἔμοι δοκεῖ πλείονα αὐτῇ συνειδέναι τοῦ ἀνδρός εὐλόγησιν. Καὶ οὐκ οὐ στοχαζομένη τὸ εἰρημένον, ἔξεστι καὶ ἀπὸ τῶν

Πράξεων τοῦτο μαθεῖν. Τὸν γὰρ Ἀπολλῶ, ἀνδρῶς λόγιον ὄντα καὶ δυνατὸν ἐν ταῖς Γραφαῖς, καὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου μόνον εἰδὼτα, αὐτὴ λαβοῦσα κατήχησε τὴν ὄδον τοῦ Θεοῦ, καὶ δεδάσκαλον ἀπηρετισμένον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ αἱ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων γυναῖκες ταῦτα ἠμαρτίμων, ἕπερ αἱ νῦν, ὅπως λαμπρὰ ἱμάτια περιβάλλονται, καὶ ἐπιτερίμμασι καὶ ὑπογραφαῖς τὴν ὕψιν τὴν ἑαυτῶν καλλωπίσασιν, καὶ τοὺς ἐπιθρας τοὺς ἑαυτῶν ἐνάγχουσαι, τῆς γειτενος καὶ τῆς ὁμοτίμου πολυτελεστέραν ἀναγκάζουσαι πρίασθαι στολὴν, καὶ λευκοὺς ἡμίονους, καὶ χρυσοπάστους χαλινούς, καὶ θεραπεῖαν εὐωδῶν, καὶ πολλὴν θεραπευτικὴν ἐσμὸν, καὶ τὴν ἄλλην ἔπασαν τὴν καταγέλαστον φαντασίαν· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀποσιωπάμεναι, καὶ τὸν κοσμικὸν ἀποβαλοῦσαι τύπον, ἐν μόνον ἐζητοῦν, ὅπως κοινωνοὶ γένωνται τῶν ἀποστόλων, καὶ τῆς θήρας αὐτῶν μετασχοῖεν τῆς αὐτῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ αὐτὴ μόνη τοσαύτη, ἀλλὰ καὶ αἱ λοιπαὶ πᾶσαι. Καὶ γὰρ περὶ Περσίδος τίνος φησὶν, *Ἦτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς, καὶ Μαρίαν καὶ Τρύφαιναν ἀπὸ τούτων θαυμάζει τῶν πόνων, ὅτι ἐκοπίων μετὰ τῶν ἀποστόλων, καὶ πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀγῶνας ἀπέδωσαν.* Καὶ πῶς Τιμοθέῳ γράφων φησὶ, *Γυναικὶ δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν τοῦ ἀνδρός;* Ὅταν καὶ ὁ ἀνὴρ εὐλάβης ἦ, καὶ τὴν αὐτὴν πίστιν κεκτημένος, καὶ τῆς αὐτῆς σοφίας μετέχων· ὅταν δὲ ἀπιστοῦς ἦ καὶ κεκλινημένος, οὐκ ἀποστρέφει τὴν αὐθεντίαν τῆς διδασκαλίας αὐτῆς. Καρινθίοις γοῦν ἐπιστέλλων λέγει· *Καὶ γυνὴ ἧτις ἔχει ἀνδρα ἀπιστον, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἀνδρα σώσεις;* Πῶς δὲ ἂν ἴσωσεν ἢ πιστὴ γυνὴ τὸν ἀνδρα τὸν ἀπιστον; Κατηχούσα δηλονότι καὶ διδάσκουσα [177] καὶ ἐνάγουσα πρὸς τὴν πίστιν, ὥσπερ οὐκ καὶ αὐτὴ Ἀπολλῶ ἢ Πρίσκιλλα. Ἄλλως δὲ, ὅταν λέγῃ, *Γυναικὶ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω*, περὶ τῆς ἐν τῷ βήματι διδασκαλίας λέγει, περὶ τῆς ἐν κοινῷ διαλέξεως, καὶ τῆς κατὰ τὸν ἱερωσύνης λόγον· *Ἰδίᾳ δὲ παραινέειν καὶ συμβουλεύειν οὐκ ἐκίλυσεν.* Οὐ γὰρ ἂν, εἰ κεκωλυμένος ἦν, ταύτην ἐπέφησε τοῦτα ποιοῦσαν.

Ὁ. Ἀκουέτωσαν ἄνδρες, ἀκουέτωσαν ταῦτα καὶ γυναῖκες· ἐκείναι μὲν, ἵνα τὴν ὁμόφυλον καὶ συγγενῆ μιμήσωνται· οὗτοι δὲ, ἵνα μὴ γυναῖκός ἀσθενέστεροι φαίνωνται. Τίνα γὰρ ἔξομεν ἀπολογίαν, τίνα συγγνώμην, ὅταν γυναικῶν τοσαύτην προθυμίαν ἐπιδεικνυμένων καὶ τοσαύτην φιλοσοφίαν, ἡμεῖς τοῖς τοῦ κόσμου πράγμασιν ὤμεν συνδεδεμένοι διηγενοῦς; Ταῦτα καὶ ἄρχοντες μανθανέτωσαν, καὶ ἀρχόμενοι, καὶ ἱερεῖς, καὶ οἱ τῶν λαϊκῶν τὴν τάξιν ἔχοντες, ἵνα ἐκείνοι μὲν μὴ τοὺς κλουτοῦντας θαυμάζωσι, μηδὲ τὰς περιφανεῖς διώκωσιν οἰκίας, ἀλλ' ἀρετὴν μετὰ πενίας ζητῶσι, καὶ τοῖς πτωχοτέροις τῶν ἀδελφῶν μὴ ἐπαισχύνωνται, μηδὲ τοὺς σκηνοποιῶν, καὶ τὸν βυροδέψην, καὶ τὸν πορφυροπόλῃν, καὶ τὸν χαλκοτύπον παρατρέχοντες, τοὺς ἐν δυναστείαις θεραπεύσωσιν· οἱ δὲ ἀρχόμενοι, ἵνα μὴ νομίζωσιν εἶναι κώλυμα πρὸς τὴν ὑποδοχὴν τῶν ἁγίων, ἀλλ' ἐννοοῦνται

την χήραν, ἢ τὸν Ἕλληνα ὑπεδέξατο, δράκα ἀλεύρου μόνον ἔχουσα, καὶ τούτους, οἱ τὸν Παῦλον διέτιαν ἐξένισαν, τὰς οἰκίας διανοίγωσι τοῖς δεομένοις, καὶ πάντα τοῖς ξένοις ὡς κοινὰ κεκτημένοι. Μὴ γάρ μοι τοῦτο εἴπησ, ὅτι οἰκίας οὐκ ἔχεις διακονομένους. Ἐάν γάρ μυρίους ἔχης, ὁ Θεὸς σε καλεῖ διὰ σαυτοῦ τῆς φιλοξενίας τὸν καρπὸν τρυφῆν. Διὰ τοῦτο Παῦλος; χήρᾳ γυναικὶ διαλεγόμενος, καὶ κελεύων αὐτὴν ξενοδοχεῖν. οὐ δι' ἐτέρων, ἀλλὰ δι' ἑαυτῆς τοῦτο ἐπιτάττειν. Εἰπὼν γάρ, *Εἰ ξενοδοχῆσον*, ἐπήγαγεν, *Εἰ δὲ μὴν πόδας θύψον*. Οὐκ εἶπεν, εἰ χρήματα ἔδαπάνησεν, οὐδὲ, εἰ τοῖς οἰκίταις ἐκέλευσε τοῦτο ποιῆσαι. ἀλλ', εἰ δι' ἑαυτῆς τοῦτο εἰργάσατο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραάμ τριακοσίους ὀκτῶ καὶ δέκα οἰκογενεῖς; ἔχων, αὐτὸς ἐπὶ τὴν ἀγέλην ἔτραχε, καὶ τὸν μόσχον ἐβάσταζε, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα διηκόνει, καὶ τὴν γυναίκα κοινῶν ἐποιεῖ τῶν τῆς φιλοξενίας κυριῶν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός; καὶ ἐν φάτῃ τικτεται, καὶ ἐν οἰκίᾳ τικτόμενος τρέφεται, καὶ αὐξήθεις οὐκ εἶχε τοῦ τὴν κεφαλὴν κλίνῃ. ἵνα σε παιδεύσῃ διὰ πάντων μὴ πρὸς τὰ λαμπρὰ τοῦ βίου τούτου κεχηγνέαι πράγματα, ἀλλ' εὐτελείας εἶναι ἐρατὴν πνιταχοῦ, καὶ πτωχείαν διώκειν καὶ περιουσίαν φεύγειν, καὶ ἑσθῆν καλλωπίζεσθαι. Πῶσα γάρ ἡ δόξα τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως, φησὶν, ἔσωθεν. Ἐάν ἔχης προαίρεσιν φιλόξενον, ἅπασαν τῆς φιλοξενίας ἔχεις τὴν θήκην, κὰν ἐβόλῃς ἢς κακῆς μόνον· ἀν δὲ μισάνθρωπος ἦς καὶ μισόξενος, κὰν τὰ πάντα ἦς περιβεβλημένος πράγματι, ὅστενοχώρηται σοὶ τοῖς ξένοις ἢ οἰκίᾳ. Οὐκ εἶχε αὐτὴ κλίνας ἀργυρενέτους, ἀλλ' εἶχε σωφροσύνην πολλήν· οὐκ εἶχε στρωμνὴν, ἀλλὰ προαίρεσιν ἐκείνητο προσοῆν καὶ φιλόξενον· οὐκ εἶχε κίονας ἀπατράπτοντας, ἀλλ' εἶχε ψυχῆς [178] κάλλος ἀπολάμπον· οὐκ εἶχε τοίχους μαρμάρους περιβεβλημένους, οὐδὲ ἔλαφος ψηφίσι διηθισμένον, ἀλλ' ἦν αὐτὴ ναὸς τοῦ Πνεύματος. Ταῦτα ἐπήνησεν ὁ Παῦλος, τούτων ἠράσθη· διὰ ταῦτα ἐτῆ δύο μένας ἐπὶ τῆς οἰκίας οὐκ ἀπανίστατο· διὰ ταῦτα αὐτῶν μέμνηται διηνεκῶς, καὶ ἐγκώμιον αὐτοῖς συντίθει μέγα καὶ θαυμαστὸν, οὐχ ἵνα αὐτοὺς λαμπροτέρους ἐργάσθῃ, ἀλλ' ἵνα τοὺς λοιποὺς εἰς τὸν αὐτὸν ἀγάγῃ ζῆλον, καὶ περὶ μακαρίζειν, οὐχὶ τοὺς πλουτοῦντας, οὐδὲ τοὺς ἐν ἀρχαῖς ὄντας, ἀλλὰ τοὺς φιλοξένους, τοὺς ἐλεήμονας, τοὺς φιλανθρώπους, τοὺς πολλὴν περὶ τοὺς ἀγίους φιλοπροσύνην ἐπιδεικνυμένους.

ε'. Ταῦτα δὴ καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τῆς προσρήσεως ταύτης μαθόντες, διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιδειξώμεθα· καὶ μήτε τοὺς πλουτοῦντας· ἀπλῶς μακαρίζωμεν, μήτε τοὺς πτωχοὺς ἐξευτελιζώμεν, μηδὲ ἐπαισχνώμεθα τέχναις, μηδὲ θνείδος εἶναι νομίζωμεν ἐργασίαν, ἀλλὰ ἀργίαν, καὶ τὸ μὴ ἔχειν τι ποιεῖν. Εἰ γάρ θνείδος ἦν τὸ ἐργάζεσθαι, οὐκ ἂν αὐτὸ μετῆλθεν ὁ Παῦλος, οὐκ ἂν ἐπ' αὐτῷ μείζον ἐφρόνησεν, οὕτως λέγων· *Ἐάν γάρ εὐαγγελιζώμαι, οὐκ ἔστι μοι κινδύνημα*. *Τίς οὐν μοι ἔστιν ὁ μισθός;* Ἰνα εὐαγγελιζόμενος ἀδάπανον θῆσω τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. Εἰ δὲ τέχνη θνείδος ἦν, οὐκ ἂν τοὺς μὴ ἐργαζομένους ἐκέλευσε μηδὲ ἐσθῆν. Ἀμαρτία γάρ μόνον ἐστὶν θνείδος· ταύτην δὲ ἀργία τίκειν εἴωθε, καὶ οὐ μίαν

καὶ δύο καὶ τρεῖς μόνον, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν πονηρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τὶς σοφὸς δεικνύς, ὅτι πᾶσαν τὴν κακίαν ἐδίδαξεν ἢ ἀργία, καὶ περὶ οἰκίτων διαλεγόμενος φησὶν· *Ἐμβάλε αὐτὸν εἰς ἔργον*, ἵνα μὴ ἀργῇ. Ὅπερ γάρ ἐστὶν ὁ χαλιπὸς τῷ ἴκῳ, τοῦτο τὸ ἔργον τῆ φύσει τῆ ἡμετέρα. Εἰ καλὸν ἦν ἢ ἀργία, πάντα ἂν ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα ἢ γῆ ἀνεβλάστανεν· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐργάζεται. Πρώην μὲν οὖν ἐκέλευσαν ἀνήροτα πάντα ἐκβαλεῖν ὁ Θεός· νυνὶ δὲ οὐκ ἐποίησεν οὕτως, ἀλλὰ καὶ ζεῦξαι βόας, καὶ ἄροτρον ἐκλύσαι, καὶ αὐλακα ἀνατεμεῖν, καὶ σπέρματα καταβάλλειν, καὶ ἐτέροις πολλοῖς τρόποις θεραπεύσαι καὶ ἀμπλον καὶ δένδρα καὶ σπέρματα τοῖς ἀνθρώποις ἐνομοθέτησεν, ἵν' ἢ τῆς ἐργασίας ἀσχολία πάσης ἀπάγῃ πονηρίας τὴν τῶν ἐργαζόμενων διάνοιαν. Ἐξ ἀρχῆς μὲν οὖν, ἵνα τὴν δύναμιν ἐπιδείξῃ τὴν ἑαυτοῦ, χωρὶς τῶν πόνων τῶν ἡμετέρων ἅπαντα ἀναδοθῆναι παρασκευάσε· *Βλαστησάτω γὰρ ἡ γῆ βοσάνην χόρτου*, φησὶ· καὶ πάντα ἐκόμα εὐθέως· μετὰ δὲ ταῦτα οὐχ οὕτως· ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἡμετέρων αὐτὰς πόνων ἐκφύρεσθαι ἐκέλευσεν ἐκ τῆς γῆς. ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τὸ χρήσιμον ἡμῖν καὶ λυσιτελεῖ τὸν πόνον εἰσῆγαγε. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι κόλασις καὶ τιμωρία το ἀκούσαι, Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄροτρον σου· τὸ δὲ ἀληθές, νοθεσία τίς ἐστι καὶ σωφροσύνη, καὶ τῶν τραυματίων τῶν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας γενομένων φάρμακον. Διὰ ταῦτα καὶ Παῦλος εἰργάζετο διηνεκῶς, οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ νυκτὶ· καὶ τοῦτο βοᾷ λέγων· *Νυκτὸς γάρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι, πρὸς τὸ μὴ ἐπιθυροῦσθαι τίνα ὄμων*. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τέρψεται ἔνεκον καὶ ψυχαγωγίας τὸ ἔργον μετῆσι, καθάπερ πολλοὶ τῶν ἀβελφῶν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἐπιδεικνυτο [179] περὶ αὐτὸ πόνον, ὡς καὶ ἐτέροις δυνθῆναι ἐπικουροῦσθαι. *Ταῖς γὰρ χρεῖαις μου*, φησὶ, *καὶ τοῖς οὐσι μετ' ἐμοῦ ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὐται*. Ἀνθρώπος δαίμοσιν ἐπιτάττειν, τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος ὢν, τοῦς τὴν γῆν οἰκονότας ἅπαντας ἐπιτεραπεῖς, καὶ τὰς ὑπ' ἡλίῳ καιμένας Ἐκκλησίας ἅπασας, καὶ δήμους καὶ ἔθνη καὶ πόλεις μετὰ πολλῆς θεραπειῶν ἐπιμελείας, νύκτα καὶ ἡμέραν εἰργάζετο, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνει τῶν πόνων ἐκείνων. Ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ τὸ μυριστὸν τῆς ἐκείνου φροντίδος μετινέτας, μάλλον δὲ οὐδὲ εἰς νοῦν λαβεῖν δυνάμενοι, διατελοῦμεν ἐν ἀργίᾳ ζῶντες διηνεκῶς. Καὶ ποίαν ἔχομεν ἀπολογία, ἢ τίνα συγγνώμην, εἰπέ μοι; Ἐντεῦθεν ἅπαντα εἰς τὸν βίον εἰσενήνεκται τὰ κακὰ, ὅτι πολλοὶ μεγίστην ἀξίαν εἶναι νομίζουσι, τὸ μὴ τὰς ἑαυτῶν μεταχειρίζεσθαι τέχνας, καὶ ἐσχάτην κατηγορίαν, τὸ φανῆναι τι τοιοῦτον εἰδότας. Καὶ Παῦλος μὲν οὐκ ἠσχύνετο ὁμοῦ καὶ σμῆλην μεταχειρίζων, καὶ δέρματα βάπτων, καὶ τοῖς ἐν ἀξιώμασι διαλεγόμενος, ἀλλὰ καὶ ἐνεκαλλωπίζετο τῷ πράγματι, μυρίων πρὸς αὐτὸν λαμπρῶν καὶ ἐπιστήμων ἀφικνουμένων ἀνθρώπων. Καὶ εὖ μόνον οὐκ ἐπηρεχύνετο ταῦτα ποιεῖν, ἀλλὰ καὶ καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ ταῖς ἐπιστολαῖς ἐξεπέμπουσεν ἑαυτοῦ τὸ ἐπιπέθευμα Ὅπερ οὖν ἐξ ἀρχῆς ἔμαθε, καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸ μετεχειρίζε, καὶ τότε μετὰ τὸ εἰς οὐρανὸν τρίτον ἀρπαγῆναι, μετὰ τὸ εἰς παράδεισον ἀπενεχθῆναι, μετὰ τὸ κοινωῆσαι βημάτων ἀπορ-

actum suppeteret (3. Reg. 17. 10. sqq.), et istorum qui Paulum ad duos annos hospitem aluerunt, domos regnis aperiant, et omnia hospitibus communia esse velint, quæ possident. Noli enim hoc mihi dicere, favores tibi nullos esse, qui inserviant. Licet enim haberes innumeros, præcipit Deus, ut per te ipse hospitalitatis fructum decerpas. Propterea Paulus eum mulierem viduam alloqueretur, eamque hospitalem esse juberet, non per alias, sed per seipsam ut id ageret imperavit. Cum enim dixisset, *Si hospitio recepit*, adjecit, *Si sanctorum pedes lavit* (1. Tim. 5. 10). Non dixit, *Si pecunias expendit*, neque, *Si famulis, ut id agerent, imperavit*, sed, *Si per se ipsam hoc præstitit*. Propterea et Abraham, cui trecenti et octo decem erant vernaculi, ad gregem ipse perrexit, et vitulum gustavit, et alia cuncta ministeria obit, atque uxorem in consortium fructuum hospitalitatis adscivit. Propterea quoque Dominus noster Jesus Christus et in præsepio nascitur, et in domo natus educatur, neque adultus habuit ubi caput suum reclinaret, et his omnibus te doceret, ut res istius vitæ splendida ad stuporem ne mireris, sed vilioris conditionis amator ubique sis, ac paupertatis studiosus, opum abundantiam evites, et intus ornari cures. *Omnia quippe gloria filiae regis ab intus* (Psal. 44. 14), inquit Scriptura. Si proposito animi tui hospitalitatis amans sis, omnem hospitalitatis thecam habes, licet obolum tantum possideas: sin autem inhumanus sis, et hospites oderis, licet innumeris rebus circumfluis, nimis angusta est pro peregrinis domus tua. Non habebat ista lectos argento ornatos, sed summam habebat castitatem: non habebat stragulum, sed animi proposito erat mansuetus et hospitalis: non columnas habebat fulgentes, sed animæ pulchritudinem habebat emicantem: non marmore convestitos habebat parietes, non gemmis distinctum pavimentum, sed ipsa Spiritus erat templum. Hæc laudavit Paulus, hæc admiravit: propter hæc cum in ædibus ad duos annos commoratus esset, inde non recessit: propterea meminit semper ipsorum, eorumque laudationem eximiam illis contexit et mirificam, non ut clariores illos reddat, sed ut cæteros ad eundem zelum accendat, etque persuadeat, ut beatos prædicent, non eos qui divites sunt, neque qui gerunt magistratus, sed qui hospitales et misericordes sunt, et benigni, quique mulam erga sanctos exhibent comitatem.

5. *Epilogus sermonis et cohortatio moralis ad opus manuum. Non debet nos pudere laboris et operis* —

Hæc igitur cum nos quoque ex hac salutatione didicerimus, operibus ipsis specimina eorum edamus, neque divites temere beatos prædicemus, neque pauperes vilipendamus, neque nos pudeat artiam, nec operis probrum esse ducamus, sed otium, et nulli occupationi vacare. Si enim probrum esset operari, non exercuisset artem ejusmodi Paulus, neque ea causa magis gloriatus esset, ita dicens: *Si enim evangelizavero, non est mihi gloria. Quæ est ergo merces mea? Ut evangelium prædicans sine sumptu ponam evangelium Christi* (1. Cor. 9. 16. 18). Quod si probrum

esset ars, nequaquam eos qui non operarentur, etiam manducare vetuisset (2. Thess. 3. 10). Solum enim peccatum est probrum: at illud ex otio nasci solet, nec unum aut duo vel tria tantum, sed omnia simul improbitas. Propterea sapiens etiam quidam ostendens omnem malitiam docuisse otium, et verba faciens de servis ait: *Mitte illum in operationem, ne vacet* (Eccl. 33. 28). Quod e. im est frænum equo, id est opus naturæ nostræ. Si bonum quid esset otium, omnia sine semente et agricultura terra produceret: atqui nihil tale præstat. Olim igitur terram inaratam ferre cuncta præcepit Deus: jam vero non ita fecit, sed et boves jungere, et vomerem trahere, et sulcum ducere, et semen jacere, atque aliis multis modis colere et vitam et arbores et semina hominibus imperavit, ut operationis occupatio mentem eorum, qui se operibus exercebant, ab omni improbitate revocaret. Principio quidem, ut potentiam suam ostenderet, effecit ut omnia sine nostris laboribus provenirent: *Germinet enim terra herbam feni* (Gen. 1. 11), inquit, et statim cuncta vernabant: postea vero non ita; sed et nostrorum laborum opera jussit illa et terra produci, ut discas ob utilitatem et commodum nostrum laborem esse invectum. Ac videtur quidem pœna et supplicium esse eum audis: *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19): re autem vera quedam est admonitio et castigatio, et vulnere, quæ peccatum iussit, medela. Quam ob causam et Paulus operabatur perpetuo, non interdiu tantum, sed etiam ipsa nocte: quod et ipse clamans testatur: *Nocte enim et die operantes, ne quem vestrum gravavimus* (1. Thess. 2. 9). Neque vero temere delectationis, aut recreandi animi causa opus tractabat, sicut multi fratres, sed tanto se labore exercebat, ut et cæteris subsidio esse posset. *Ad ea enim quæ mihi opus erant, et his qui mecum sunt, ministraverunt manus istæ* (Act. 20. 34). Homo qui demonibus imperabat, qui doctor erat orbis terrarum, cui omnium, qui terram incolunt, fuerat cura commissa, qui cunctas sub sole positas Ecclesias, et populos et nationes, et urbes summa sollicitudine curabat, nocte et die operabatur, ac ne tantillum quidem ab illis laboribus respirabat. Nos vero, quibus ne millesima quidem illius curarum pars incumbit, vel potius qui ne mente quidem eas capere possumus, in otio perpetuo vitam ducimus. Qua vero digni executione, vel qua tandem venia censebimur? Inde cuncta in genus humanum mala dimanarunt, quod multi in eo maximum decus esse positum arbitrentur, ut suas artes minime tractent, et summo sibi crimini ducant, si earum peritiam præ se ferant. Ac Paulum quidem non pudet simul et scalpum manu tractare, pelles consuere, et viros alloqui in dignitate constitutos: sed et re illa gloriabatur, cum ad eum viri clari et illustres ventitent. Neque tantum hæc illum agere non pudebat, sed etiam in epistolis suis tamquam in æreo cippo, quam profiteretur artem, divulgabat. Quod igitur ab initio didicerat, illud et postea tractabat, idque postquam fuerat tertium raptus in caelum, postquam translatus fuerat in paradysum, postquam

Illi Deus arcana verba communicaverat : nos vero, qui ne calcamentorum quidem ejus pretio satinandam sumus, nobis ea probro ducimus, quibus se ille jactabat, et singulis quidem diebus dum delinquimus, non convertimur, neque probrum esse censemus; ex justis autem laboribus vivere tanquam turpe ac ridiculum evitamus. Quæ tandem igitur, quando, nobis salutis spes reliqua erit? Quem enim pudet, oportet peccati pudere, ac Deum offendisse, atque aliquid eorum quæ agenda non sunt agere, sed artibus et opificiis gloriari. Sic enim fiet, ut et prava cogitationes operum occupationibus ex mente facile depellamus, et egenis subsidia simus, et aliorum januis molesti non simus, et Christi legem adimpleamus, qui dixit : *Beatius est dare, quam accipere* (Act. 20. 35). Propterea namque nobis data sunt manus, ut nos ipsos juvemus, et illi qui corpore mutilati sunt, ex rebus nostris, quæ necessaria sunt, omnia pro nostra facultate suppeditemus : quod si quis in otio perseveret, sit licet sanus, illi qui febris laborant, est miserior : siquidem illi propter ægritudinem corporis veniam merentur, et facile qui miserentur ipsorum invenient : hi vero qui bonam corporis habitudinem probro afficiunt, merito ab omnibus odio habentur, ut qui et Dei leges violent, et mensam infirmorum lædant, et suam animam deteriore efficiant. Neque enim hoc solum est mali, quod cum

suo sibi labore victum quærere deberent, aliorum adibus sint importuni, sed quod ipsi omnibus peiores evadant. Nihil enim est, nihil plane in rebus humanis, quod non otio perdat. Nam et aqua si stes, corrumpitur; si vero currat, cum ubique vegetur, suam virtutem conservat : et ferrum quidem si in otio maneat, mollius ac deterius fit, et rubigine consumitur; quod autem ad opificia transfertur, multo utilius fit, et elegantius, nihilque minus quam argentum quodvis effulget. Ac terram quidem otiosam cernimus nihil fructuosum producere, sed mala gramina et spinas, et tribulos, et infrugiferas arbores : eam vero quæ multo labore colitur, sativis frugibus abundare. Singulæ denique res, ut uno verbo dicam, ab otio corrumpuntur, a propria vero operatione utiliores redduntur. Hæc igitur omnia cum sciamus, et quantum ab otio incommodum affertur, quantum ab opere lucrum invehatur, illud fugiamus, hoc sectemur, ut et vitam præsentem honeste traducamus, et egenis de nostris facultatibus subsidio simus, et animam nostram meliorem reddentes æterna bona consequamur : quæ nos omnes utinam assequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque Spiritui sancto gloria, et imperium, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

IN LOCUM PAULI,

SALUTATE PRISCILLAM ET AQUILAM (Rom. 16. 3), ET DE COLENDIS DEI SACERDOTIBUS, SERMO 2 (a).

ὉΜΙΛΙΑΣ

1. *Sollicitudo Pauli quanta. Priscilla et Aquila præ omnibus beati.* — Nonne docti estis, nihil in sacris literis inter supervacanea habendum? Nonne didicistis et inscriptiones, et nomina, merasque salutationes diligenter in Scripturis excutienda? Ego sane studiosus arbitrator ne laturos quidem, et verbum aliquod in sacris Libris contemptum prætereat, etiamsi tantum nomina recensentur, vel tempus numeretur, vel nuda sit quorundam salutio. Attamen ut adhuc certior hæc monitio fiat : age, hodie ad ea quæ nuper in salutatione Priscillæ et Aquilæ relicta sunt, accedamus : tametsi non parum nobis profuerit illud præmium. Docuit enim nos, quantum bonum sit opus, et quantum malum, otium, et qualis anima Pauli, quam vigil, quam sollicita, quæ non tantum civitatum et populorum, et gentium, sed et singulorum fidelium magnam curam gereret : ostenditque quomodo hospitalitas nec inopia præpediatur, et quod virtute ac pia voluntate ubique opus sit, non divitiis et facultatibus, et quod clarissimi omnium sunt qui Dei timorem habent, etiamsi in extremam sint paupertatem delapsi. Unde Priscilla et Aquila tentoriorum opifices, pauperem agentes vitam, præ regibus omnibus beati

prædicantur : et cum alii dignitatibus et potentia infiant, silentio prætereantur, tentoriorum ille opifex una cum uxore toto orbe decantatur (Act. 18). Quod si tanta eorum in præsentis vita est gloria, cogita quantis illo die dignabuntur retributionibus et coronis, qui ante illum diem non parvam voluptatem, utilitatem, et gloriam acceperunt, quibus tanti temporis consuetudo cum Paulo fuit (1. Cor. 16. 19). Enimvero quod prius dicebam et nunc dico, nec dicere desinam, non solum doctrina, et admonitio, et consilium, sed et ipse sanctorum aspectus, atque vestium amictus, et calceorum modus, multum habet utilitatis ac voluptatis. Etenim inde non exigua vitæ nostræ commoditas accedit, cum discimus, quatenus hi necessarii usi fuerint. Non enim solum utendi modum non sunt transgressi, sed aliquando ne quidem necessarii fruebantur : quin et in fame, et in siti et nuditate versati sunt. Et Paulus quidem imperabat discipulis, dicens : *Habentes autem alimenta et tegumenta, his contenti erimus* (1. Tim. 6. 8); et de seipso dicit : *Usque in hanc horam et esurimus, et sitimus, et nud sumus, et colaphis cedimus* (1. Cor. 4. 11). Operæ pretium hic fuerit in medium aliquid afferre, quod ante dicebam, et in sermonem incidit, de quo frequens est quæstio. Et quidnam hoc? Dicebam mo-

(a) Collatus cum Vaticano uno et cum Codd. Manuz. 245.

βήτων τῷ Θεῷ· ἡμεῖς δὲ, οὐδὲ τῶν ὑποθημάτων ὄντες ἀξιοὶ τῶν ἐκείνου, αἰσχυνόμεθα τοῦτους, ἐφ' οὓς ἐκείνος ἐνηθύνετο· καὶ καθ' ἑκάστην μὲν ἡμέραν πλημμυλοῦντες, οὐδὲ ἐπιστροφόμεθα, οὐδὲ θνείδας εἶναι νομίζομεν· τὸ δὲ ἐκ δικαίων πόνων ζῆν, ὡς αἰσχρὸν καὶ καταγέλαστον φεύγομεν. Τίνα οὖν ἔξομεν ἐλπῖθα σωτηρίας, εἰπέ μοι; Τὸν γὰρ αἰσχυνόμενον, ἁμαρτιᾶν αἰσχύνεσθαι δεῖ, καὶ τὸ τῷ Θεῷ προσκρούσαι, καὶ τὸ ποιῆσαι τι τῶν οὐ θεόντων, ἐπὶ δὲ τέχναις καὶ ἐργασίαις καὶ ἐναθρύνεσθαι. Οὕτω γὰρ καὶ πονηρὴν ἔννοιαν τῇ τῆς ἐργασίας ἀσχολίᾳ τῆς θειοφιλίας ἐκβαλοῦμεν βράβειος, καὶ τοὺς θεομένους ἐπιπορήσομεν, καὶ τὰς ἐτέρας οὐκ ἐνοχλήσομεν θύρας, καὶ τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ πληρώσομεν τὸν εἰπόντα· *Μακάριόν ἐστι διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν*. Διὰ γὰρ τοῦτο χεῖρας ἔχομεν, ἵνα ἑαυτοῖς βοηθῶμεν, καὶ τοὺς τὰ σώματα πεπρωμένους ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰσπύρωμεν τὰ κατὰ δύναμιν ἅπαντα· ὡς ἐάν τις ἀργῶν διατελῆ, κἂν ὑγιαίνῃ, τῶν πυρεττότων ἐστὶν ἀθλιώτερος· οἱ μὲν γὰρ παρὰ τῆς ἀσθενείας ἔχουσι συγγνώμην, καὶ τύχαιον ἂν ἔλλου· οὗτοι δὲ κατασχύνοντες τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, εἰκότως ἂν παρὰ πάντων μισοῦνται, ὡς καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ παραβαίνοντας νόμους, καὶ τῇ τραπέζῃ τῶν ἀσθενούντων λυσιανόμοι, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν φαυλοτέραν ποιοῦντες. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαινόν, εἶτι δέον οἰκοδοῦν καὶ παρ' ἑαυτῶν τρίψεσθαι, τὰς

ἐτέρας ἐνοχλοῦσιν οἰκίας, ἀλλ' ὅτι καὶ πάντων αὐτῶν γίνονται χεῖρους. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ τῶν πάντων οὐδὲν, ὃ μὴ διὰ τῆς ἀργίας ἀπόλλυται. Καὶ [140] γὰρ ὕδωρ, τὸ μὲν ἐστηκὸς σῆπεται, τὸ δὲ τρέχον καὶ πανταχοῦ πλανώμενον τὴν ἀρετὴν διασώζει τὴν ἑαυτοῦ· καὶ σίδηρος, ὃ μὲν ἐν ἀργίᾳ κείμενος, ἀπαιωτέρος τε καὶ φαυλότερος, ἢ πολλῶν θαπανώμενος, γίνεται· ὃ δὲ ἐν ἐργασίαις ὢν, πολὺ χρησιμώτερος καὶ εὐπρεπέστερος, ἀργύρου παντὸς οὐδὲν ἕλαττον ἀποσιόλων. Καὶ γῆν μὲν τὴν ἀργούσαν βλοῖ τις ἂν οὐδὲν ὄγτις ἐκφέρουσαν, ἀλλὰ πονηρὰς βοτάνας καὶ ἀκάθαρτας καὶ τριβόλους καὶ ἄκαρτα δένδρα, τὴν δὲ ἐργασίας ἀπολαύουσαν, καρποὺς ἡμέρους κομώσαν. Καὶ ἑκαστον δὲ τῶν ὄντων, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, ὑπὸ μὲν τῆς ἀργίας φθείρεται, ὑπὸ δὲ τῆς οἰκίας ἐργασίας χρησιμώτερον γίνεται. Ταῦτα οὖν εἰδότες ἅπαντα, καὶ πόσον μὲν ἀπὸ τῆς ἀργίας τὸ βλάβος, πόσον δὲ ἀπὸ τῆς ἐργασίας τὸ κέρδος, τὴν μὲν φεύγωμεν, τὴν δὲ διώκωμεν, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον εὐσχημόνως ζήσωμεν, καὶ θεομένοις ἐκ τῶν ἐνόντων ἐπιπορηθώμεν, καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν ἀμείνω κατασκευάσαντες τύχωμεν τῶν αἰωνίων αγαθῶν· ὢν γένονται πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ἕμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι. νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς Ἀκύλαν καὶ Πρισκίλλαν

Καὶ εἰς τὸ μὴ κακῶς λέγειν τοὺς λαοὺς τοῦ Θεοῦ. Λόγος β'.

α'. Ἐὰν ἐπαιδεύητε μηδὲν εἶναι νομίζετε πέραργον τῶν ἐν τῇ θαλάττῃ Γραφῇ κειμένων; ἄρα ἐμάθετε καὶ ἐπιγραφὰς καὶ ὀνόματα καὶ ψιλὰς περιεργάσασθε προσρήσεις, τὰς ἐν τοῖς θείοις Λογίοις γεγραμμένας· Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδένα οἶμαι λοιπὸν τῶν φιλοπόνων τὸν ἀνεξέμενον παραδραμεῖν τι τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς κειμένων βημάτων, κἂν ὀνομάτω ἢ κατάλογος, κἂν χρόνων ἀριθμὸς, κἂν ψιλὴ πρὸς τὰς πρόσρησις. Πλὴν ἵνα ἀσφαλεστέρα αὕτη ἡ διόρθωσις γένηται, φέρε καὶ τῆμαρον τὰ λειπόμενα τῆς προσηγορίας τῆς πρὸς Πρισκίλλαν καὶ Ἀκύλαν ἐπέλωμεν· καίτοι γε οὐ μικρὰ τὸ προσομιον αὐτῆς ἡμᾶς ὠφέλησε. Καὶ γὰρ εἰδὼς ἡμᾶς, πόσον ἂ μὲν ἀγαθὸν, ἔργον, πόσον δὲ κακὸν, ἀργία, καὶ εἰς ἡ Παύλου ψυχῇ, πῶς ἄγρυπνος καὶ μεμεριμημένη, οὐ κατὰ πόλεις καὶ δῆμους καὶ ἔθνη, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕνα ἑκαστον τῶν πιστῶν πολλὴν ποιουμένη τὴν πρόνοιαν. Ἐδεῖξε πῶς οὐδὲν εἰς φιλοξενίαν ἢ πένια γίνεται κώλυμα, καὶ εἰ οὐ πλοῦτον καὶ χρημάτων, ἀλλὰ ἀρετῆς πανταχοῦ χρεία καὶ προαιρέσεως εὐλάβειαν ἔχουσας, καὶ οἱ πάντων εἰσι λαμπρότεροι οἱ τὸν τοῦ Θεοῦ φέρον ἔχοντες, κἂν εἰς πένιαν ἐσχάτην κατενεχθῶσι. Τὴν γοῦν Πρισκίλλαν καὶ Ἀκύλαν, σκηνοποιούς ὄντας καὶ χειροτέχνους, καὶ ἐν πτωχείᾳ ζῶντας, τῶν βασιλέων πάντων μᾶλλον ἐμακαρίζομεν νῦν· καὶ οἱ μὲν ἐν ἀξιώμασι καὶ δυναστείαις οσιόγηται, ὃ δὲ σκηνοποιὸς μετὰ

τῆς γυναικὸς βδονται πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης. Εἰ δὲ ἐνταῦθα τοσαύτης ἀπολαύουσι δόξης, ἐνόησον ὅσον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀξιοθήσονται τῶν ἀντιδόσεων καὶ τῶν [181] στεφάνων· καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας δὲ ἐκείνης, οὐ μικρὴν καὶ ἴδονην καὶ ὠφέλειαν καὶ δόξαν ἑκαρπώσαντο ἂ νῦν, Παύλῳ τοσοῦτον συζήσαντες χρόνον. Καὶ γὰρ, ὅπερ ἐμπροσθεν ἔλεγον, τοῦτο καὶ νῦν λέγω, καὶ λέγων οὐ παύσομαι, ὅτι οὐχ ἡ διδασκαλία μόνον, οὐδὲ ἡ παραίνεσις καὶ συμβουλή, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ὕψις τῶν ἁγίων πολλὴν εἶχεν ἴδονην καὶ ὠφέλειαν, καὶ αὐτὸς δὲ τῶν ἱματιῶν ὁ στολισμὸς, καὶ αὐτὸς τῶν ὑποθημάτων ὁ τρόπος. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν πολλὴ τις εἰς τὸν ἡμέτερον εἰσενήνεκται βίον ὠφέλεια, τὸ μαθεῖν μέχρι ποῦ τοῖς ἀναγκαίοις ἐχρῶντο. Οὐδὲ γὰρ μόνον τὸ μέτρον οὐχ ὑπερέβαινον τῆς χρείας, ἀλλ' ἐστὶν ὅπου οὐτε τῆς χρείας αὐτῆς ἀπέλαυον ἀπάσης· ἀλλὰ καὶ ἐν λιμῷ καὶ δίψει καὶ γυμνότητι διετέλεσαν. Καὶ τοῖς μὲν μαθηταῖς ἐπιτάττων ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἐχοντες τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τοῦτους ἀρξαθήσομεθι*· περὶ δὲ ἑαυτοῦ φαίνεται λέγων, ὅτι· *Ἄχρι τῆς ἄρι θύρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνηθῶμεν, καὶ κολασιζόμεθα*. Ἀλλὰ γὰρ ἂ μεταξὺ ἔλεγον, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσηλθεν, ἀναγκαῖον εἰς μέσον παραθεῖναι· *πολλὴν ἔχοντα τὴν ζήτησιν*. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ἐλεγον, ὅτι καὶ

^a Duo mss. καρπώσανται.

^b Duo mss. προθεῖναι. Paulo post idem καὶ ὁ τῶν ὑποθημάτων τρόπος τῶν ἀποστολικῶν παρέχει πολλὴν ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν.

^c Duo mss. ἐπιτάττων.

^d Vatic. ἐν πένιᾳ ζῶντας.

ὁ τῶν ἀποστολικῶν ἱματίων στολισμὸς παρέχει πολλὴν ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν· μεταξύ δὲ μετὰ ταῦτα λέγοντα εἰσήλ-
θεν ὁ νόμος τοῦ Χριστοῦ, ὃν ἔβησαν αὐτοὶς, εὐτω λέγων·
*Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκόν
εἰς τὰς ζώνας ὑμῶν, μηδὲ ὑποδήματα, μηδὲ ῥάβδον
εἰς τὴν ὄδον·* φαίνεται δὲ Πέτρος σανδάλια ἔχων.
Ὅτε γὰρ ὁ ἀγγελὸς καθεύθοντα αὐτὸν ἐξύπνισε, καὶ
ἐξήγαγε τοῦ θεσωμητηρίου, φησὶν· *Ἰαδόθησαι τὰ σαν-
δάλια σου, καὶ περιβαλὺ τὸ ἱμάτιόν σου, καὶ ἀπο-
λόυθαί μοι. Καὶ Παῦλος δὲ Τιμῶν γράφων λέγει·
Τὸν φαλόνην, ὃν ἀπέλιπον ἐν Τρωάδι παρὰ Ἐκάρου,
φέρει Ἀρχόμενος, καὶ τὰ βιβλία, μάλιστα τὰς μεμ-
βράνας. Τί λέγεις; ὁ Χριστὸς οὐδὲ ὑποδήματα ἐκίλευ-
σεν ἔχειν, καὶ οὐ φαλόνην ἔχεις, καὶ ἕτερος σανδάλια
πάλιν; Καὶ εἰ μὲν τῶν αὐταλῶν τινες ἦσαν, καὶ τῶν οὐ
πάντοτε τῷ Διδασκάλῳ παιδομένων, οὐκ ἦν ζήτημα τὸ
λεγόμενον· ἐπειδὴ δὲ οἱ καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐπιθε-
δύναται, καὶ κορυφαῖοι καὶ πρῶτοι τῶν μαθητῶν εἰσιν
οὕτω, καὶ πάντα ἐπιτίθεντο τῷ Χριστῷ, ὁ δὲ Παῦλος οὐ
μόνον τὰ ἐπιτιττόμενα ἱποίει, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὰ σκέψι-
ματα ἐπατήσατο, καὶ κἀκεῖνοι καλεῖσθους ἐκ τοῦ εὐαγγε-
λίου ζῆν, οὕτως ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἐξῆ. πάλιν τὶ τῶν
ἐπιταγμένων ποιήσας, ἔβην ἕντως ζητήσαι, τίνος
ἔνεκεν, πάντα αὐτῷ παιδομένοι, ἐνταῦθα δοκοῦσι παρα-
βαίνειν αὐτοῦ τὸν νόμον. Ἄλλ' οὐ παραβαίνουσιν.^α
Οὐδὲ γὰρ εἰς τοῦτο χρησίμος ἡμῖν οὗτος ἔσται μόνον ὁ
λόγος, εἰς τὴν ὑπὲρ τῶν ἁγίων ἐκείνων ζήτησιν, ἀλλὰ
καὶ εἰς τὸ τὰ τῶν Ἐλλήνων ἐμφράζει στόματα. Καὶ
γὰρ πολλοὶ χερῶν οἰκίας ἀνατρέποντες, ὄφρα τοὺς
γυμνοῦντες, τὰ πάντων περιβαλλόμενοι, λύκων οὐδὲν
ἄμεινον διακείμεται· ἢ καὶ τῶν ἀλλοτρίων ζῶντας πόνων,
ἐρώντας πολλάκις τινὰς τῶν πιστῶν ἐκ ἑβρώσταν σώ-
ματος πλείονα περιβεβλημένους ἱμάτια, [182] τὸν νό-
μον εὐδώς ἡμῖν τοῦ Χριστοῦ προβάλλονται, καὶ ταῦτα
λέγουσι τὰ ῥήματα· Οὐκ ἐκίλευσεν ὁμῖν ὁ Χριστὸς μὴ
ἔχειν δύο χιτῶνας, μηδὲ ὑποδήματα; πῶς οὖν ὑμεῖς
παραβαίνετε τὸν νόμον τὸν περὶ τούτων κείμενον; Ἔπειτα
δαψιλῆς γελᾶσαντες καὶ ἀνακαγχάσαντες, καὶ καταισχύ-
ναντες τὸν ἀδελφόν, ἀποπηδῶσιν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα
γίνηται, φέρε καὶ τὴν ἐκείνων ἀναισχυντίαν ἐπιστομι-
σωμεν. Ἐξῆν μὲν οὖν τοῦτο πρὸς αὐτοὺς μόνον εἰπόν-
τας ἀπαλλαγῆναι. Πῶς δὲ τοῦτο; Ὅτι εἰ μὲν ἀξιώπι-
στὸν τινα νομίζεις εἶναι τὸν Χριστὸν, εἰκότως ταῦτα
προβάλλῃ, καὶ ζητεῖς πρὸς ἡμᾶς· εἰ δὲ ἀπιστεῖς αὐτῷ,
τίνος ἔνεκεν προβάλλῃ τὰς νομοθεσίας; Ἄλλ' ὅταν μὲν
ἡμῶν κατηγορεῖν ἐθέλῃς,^β ἀξιώπιστος νομοθέτης ὁ Χρι-
στὸς εἶναι σοὶ δοκεῖ· ὅταν δὲ αὐτὸν προσκυνεῖν δέῃ καὶ
θαυμάζειν, οὐδεὶς οὐκέτι σοὶ λόγος τοῦ κοινοῦ τῆς οικου-
μένης Δεσπότης.*

β'. Πλὴν ἀλλ' ἵνα μὴ δι' ἀπορίαν ἀπολογίας τοῦτο λέγειν
ἡμᾶς νομίζωσιν, ἐπ' αὐτὴν ἴωμεν λοιπὸν τῶν ζητουμέ-
νων τὴν λύσιν. Τίς οὖν ἡ λύσις ἔσται; Ἐὰν ἴωμεν,
τίσι, καὶ πότε, καὶ διὰ τί ταῦτα ἐπέταττον ὁ Χριστός.
Οὐ γὰρ ἀπλῶς αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ τὰ λεγόμενα ἐξετάζειν
χρή, ἀλλὰ καὶ πρόσωπον, καὶ καιρὸν, καὶ αἰτίαν, καὶ
πάντα ταῦτα μετὰ ἀκριθείας δεῖ ἔρευνᾶσθαι. Εὐρήσομεν
γὰρ ἀκριθῶς σκοποῦντας, ὅτι οὐ πᾶσι ταῦτα ἐπέτα-
τακτο, ἀλλὰ τοῖς ἀποστόλοις μόναις, καὶ ἐκείνοις δὲ οὐ
μέχρι παντὸς, ἀλλὰ μέχρι τινὸς διορισμένου καιροῦ.

^α Post ὁδὸν Morel. αἰρετε, quæ vox deest in Vatic. et
Cristin., et superflua erat.

^β Mss. ἐπετήθησ.

^γ Mss. νόμον· οὐ γὰρ δὴ παραβαίνουσιν.

Ἦσθον τοῦτο δῆλον; Ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων· καί τις
γὰρ τοὺς δύοκα μαθητὰς, εἶπεν αὐτοῖς· *Εἰς ὁδὸν
ὁδῶν μὴ ἀπέλιθτε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ
εἰσέλθτε· πορεύεσθε δὲ μᾶλλον πρὸς τὰ κρῶματα
τὰ ἀπολωλότες οἰκον Ἰσραὴλ· ἀσθενοῦντας θαρα-
πέετε, λακρόν καθαίρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε·
δωρεὰν ἔλάβετε· δωρεὰν δότε· μὴ κτήσησθε γρυ-
σόν, μηδὲ ἄργυρον, μηδὲ χαλκόν εἰς τὰς ζώνας
ὑμῶν.* Ὅρα διδασκάλου σοφίαν, πῶς κούφον ἔποίησε τὸ
ἐπίταγμα. Πρῶτον γὰρ εἶπεν, Ἄσθενοῦντας θαρα-
πέετε, λακρόν καθαίρετε, δαιμόνια ἐκβάλλετε. καὶ
τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν ἐπιβλήθεις αὐτοῖς, τότε ταῦτα
ἐπέταξε, τῇ τῶν σημείων παρουσίᾳ βρῆσαν καὶ κούφην
ποιῶν τὴν πανίαν ἐκείνην. Οὐκ ἐνετύθεν δὲ μόνον δῆλον,
ὅτι αὐτοῖς μόναις ταῦτα ἐπέτατται, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐτέ-
ρων πολλῶν. Καὶ γὰρ τὰς παρθένας ἐκείνας διὰ τοῦτο
ἐκόλασεν, ἐπειδὴ ἔλαιον οὐκ ἔχον ἐν ταῖς λαμπραῖσι αὐ-
τῶν· καὶ ἐτέροις ἐγχαλεῖ, ὅτι πεινῶντα αὐτὸν εἶδον, καὶ
οὐκ ἔθρεψαν, ἐψῶντα, καὶ οὐκ ἐπότισαν. Τὸν τοίνυν
οὐκ ἔχοντα χαλκόν, οὐδὲ ὑποδήματα, ἀλλ' ἐν ἱμάτιον
μόνον, πῶς δυνατόν ἦν ἕτερον διατρέφει, πῶς γυμνὸν
περιβαλεῖν, πῶς ἄστογον εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγαγεῖν;
Χωρὶς δὲ τούτων, καὶ ἐτέρων ἐν αὐτῷ δῆλον ἔσται
καὶ καταφανές. Προσεβλόντες γὰρ τινος, καὶ εἰπόντος,
Διδάσκαλε, εἰ ποιήσας ζήτη ἀκρίτων κληρονομίῃ;
*ἐπειδὴ τὰ τοῦ νόμου κατέλαβεν ἅπαντα, ὁ δὲ περιεργα-
ζόμενος, εἶπε· Ταῦτα πάντα ἐφυλαξάμην ἐκ νεό-
τητός μου· εἰ θεοὶ μοι ὄψονται; λέγει πρὸς αὐτὸν·
Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ
ὑπάρχοντα καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο, ἀκολούθει
μοι. Καίτοι εἰ νόμος καὶ [183] πρόσταγμα ἦν, τοῦτο
πρῶτον ἐξαρχῆς εἰπεῖν ἔδει, καὶ νομοθετῆσαι, καὶ ἐν
προστάγματι τάξει θεῖναι, ἀλλὰ μὴ ἐν συμβουλῇ καὶ
παραίνεσι αὐτὸ ἐπισηφασθαι. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ,
Μὴ κτήσησθε χρυσόν, μηδὲ ἄργυρον, ἐπιτίττειν
λέγει· ὅταν δὲ λέγῃ, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι,* συμβου-
λεύων καὶ παραινῶν λέγει. Οὐκ ἔστι δὲ ταῦτον συμβου-
λεύειν καὶ νομοθετεῖν. Ὁ μὲν γὰρ νομοθετῶν, ἐκ παν-
τὸς τρόπου βρῦλεται τὸ ἐπιταττόμενον γίνεσθαι· ὁ δὲ
συμβουλεύων καὶ παραινῶν καὶ τῇ γνώμῃ τοῦ ἀκούον-
τος ἐπιτρέπων τὴν αἰρεσιν τῶν λεγομένων, κύριον ποιᾷ
τοῦ δεῖξασθαι καὶ μὴ τὸν ἀκροατῆν. Διὰ δὲ τοῦτο οὐχ
ἀπλῶς εἶπεν, Ἰνα μὴ νόμον εἶναι νομίσῃς τὸ λεγόμενον, ἀλλὰ πῶς;
*Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὕπαγε, πώλησόν σου τὰ
ὑπάρχοντα·* ἵνα μάθῃς ὅτι ἐν τῇ γνώμῃ τῶν ἀκούοντων
τὸ πρᾶγμα κείται.*

Ὅτι μὲν οὖν τοῖς ἀποστόλοις ταῦτα ἐπέτακτο μόν-
οις, δῆλον ἐνετύθεν· ἀλλ' οὐδέπω τὴν λύσιν εὐρήκα-
μεν. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοῖς τοῦτο νενομοθέτηται μόναις,
τίνος ἔνεκεν ἐπιταγέντες μηδὲ ὑποδήματα ἔχον, μηδὲ
διπλοὺν ἱμάτιον, εὐρίσκονται, ὁ μὲν σανδάλια κεκτημέ-
νος, ὁ δὲ καὶ φαλόνην ἔχων; Τί οὖν ἀν εἰποιμεν πρὸς
ταῦτα; Ὅτι ὅτε αὐτοὺς μέχρι παντὸς ἀφῆκεν ὑπὸ ταῦ-
την εἶναι τῶν νόμων τὴν ἀνάγκην, ἀλλ' ἐπὶ τὸν σωτή-
ριον ἵναί μετ' ἄλλων θάνατον, ἀπέλυσε αὐτοὺς τῆς νομο-
θεσίας ταύτης. Πῶθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ
Σωτῆρος ῥημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ἐπὶ τὸ πάθος
ὀδεύειν, καλέσας αὐτοὺς φησὶν· *Ὅτε ἀπέστειλα ὑμᾶς
ὡς βαλάντιον καὶ σῆρας, μὴ τινος ὑστερήσατε;
Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· Οὐδενός. Ὁ δὲ εἶπεν πρὸς
αὐτοὺς· Ἀλλὰ τῶν ὁ ἔχων βαλάντιον, ἀράτω, καὶ πη-*

^δ Sic mss. Morel. vero καὶ ἐπιταττόμενον δέχσθαι.

dem apostolicarum vestium multum nobis conferre utilitatis : sed cum hoc dico, incidit mihi lex quam Christus posuit, dicens : *Non possidete aurum, neque argentum, neque aes in zonis vestris, neque calceos, neque virgam in via* (Matth. 10. 9. 10) : manifestum autem est Petrum habuisse sandalia. Unde cum angelus eum dormientem excitaret, et e carcere educeret, ait : *Calcea te sandaliis tuis, et circumda tibi vestimentum tuum, et sequere me* (Act. 12. 8). Et Paulus Timotheo scribit : *Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, cum venies affer, et libros, praesertim membranas* (2. Tim. 4. 13). Quid dicis? Christus jubet non habere calceos, tu autem penulam habes, et alius sandalia? Quod si hi tenues quidam essent, magistro non per omnia obtemperantes, nulla erat hic facienda quaestio: sed cum ipsi praecipui sint, ac primates apostolorum, et animas suas impenderent, Christoque per omnia obedirent, et Paulus non solum imperata fecerit, sed et supra scammata saltaverit; cumque praeciperet ex Evangelio vivendum, victum ipse manibus suis quaesiverit, plus, quam imperatum erat, faciens (1. Cor. 4. 12. Act. 20. 34), idcirco dignum est, ut quaeramus, quare qui in omnibus Christo parebant, hic legem ejus viderantur transgredi? At non re ipsa transgrediuntur. Hic sermo non in hoc solum utilis erit, ut excusentur sancti illi, sed ut et gentilium obstruantur ora. Quandoquidem multi viduarum domos subvertentes, orphanos nudantes, ipsique omnibus alienis abundantes, et lupis nihilo meliores, ex alienisque laboribus viventes, cum vident interdum fidelium aliquos pluribus ob aegritudinem vestiri amicalis, continuo nobis legem Christi objiciunt, et dicunt : Nonne praecipit vobis Christus, ne habeatis duas tunicas, vel calceamenta (Luc. 9. 3)? Quomodo ergo vos legem illam praevicamini? Et post haec, cum abunde fratrem riserint, et subsannarint, et probrie affecerint, discedunt. Igitur ne talia fiant, age et illorum obturemus impudentiam. Et possemus quidem ab eis facile liberari, si hoc unum eis dicere mus. Quale hoc? Si Christum ut fide dignum probas, merito haec objicis, et a nobis quaeris : sin ei non credis, quare legem ejus opponis? At quando accusare nos vis, dignus tibi videtur fide legislator Christus : quando autem eum admirari oportet et adorare, nullius est apud te momenti totius orbis Dominus?

2. *Solvitur quaestio, cur Christus jusserit non habere duas tunicas.* — Verum ne haec inopia defensionis dicere nos putent, ad solutionem ejus, quod quaerebatur, veniamus. Quanam ergo erit solutio? Videndum est in hujusmodi, quibus, et quando, et quare ea Christus imperavit. Non enim obiter, et nude inquirenda sunt haec : sed operae pretium fuerit simul et personam, et tempus, et causam et omnia haec diligenter perscrutari. His enim diligenter consideratis, inveniemus, quod ipsa non sint omnibus imperata, sed solis apostolis : et neque illis in omne, sed ad praescriptum et determinatum tempus. Et unde hoc manifestum? Ex dictis ipsis : etenim, vocatis duo-

decim discipulis, dixit eis : *In viam Gentium ne abieritis, et in civitatem Samaritanorum ne intraveritis. Ite potius ad oves domus Israel quae perierunt : infirmos curate, leprosos mundate, daemones ejicite : gratis accipistis, gratis date : ne possideatis aurum vel argentum, vel aes in zonis vestris* (Matth. 10. 6-9). Attende quanta magistri sapientia, quomodo leve hoc praecceptum fecerit. Nam cum prius dixisset : *Infirmos curate, leprosos mundate, daemones ejicite* (Ib. v. 8), magnamque eis gratiam liberaliter dedisset, tunc tandem haec imperavit, nimirum paupertatem signorum potestate levem et facilem reddens. Neque ex his solum, sed ex multis aliis manifestum est, solis discipulis esse imperatum. Nam et virgines, quia oleum in lampadibus suis non habebant, punivit (Matth. 25. 1-12) : et alios quoque arguit et increpat, quia esurientem ipsum viderunt, et non paverunt, et sitientem non potarunt (Ib. v. 41. seq.). Porro is cui non est aes neque calceamentum, sed una tantum vestis, quomodo alium pascere, quomodo nudum vestire, quomodo hospitem in domum inducere poterit? Sed ad haec et aliunde clarum esse poterat. Nam accedente et dicente quodam : *Magister, quid faciendo vitam aeternam possidebo* (Matth. 19. 16)? cum recensita essent omnia, quae in lege praeccepta, et ille curiosius percontaretur, et diceret : *Haec omnia servavi ab adolescentia mea, quid adhuc mihi docet?* dicit ad ipsum, *Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes, et da pauperibus, et veni, sequere me* (Ib. v. 20. 21). Hic si praecipere voluisset, oportebat hoc principio dicere, et legem in ordine praecceptorum ponere, et non tamquam consilium et exhortationem narrare. Enimvero cum dicit, *Nolite possidere aurum, vel argentum* (Matth. 10. 9), imperando dicit; cum vero dicit, *Si vis perfectus esse* (Matth. 19. 21), consulendo et admonendo dicit. Non est autem idem, consulere, et legem ponere. Nam qui legem statuit, modis omnibus fieri vult quod praecipit : qui vero consulit et adhortatur, sententiae et arbitrio auditoris permittit, ut ex dictis quod voluerit eligat, sicque faciendorum dominum auditorem relinquit. Propterea non simpliciter dixit, *Vade, vende quae habes*, ne id legem esse putares : sed quomodo? *Si vis perfectus esse, vade, vende quae habes* (Matth. 19. 21) : ut discas in arbitrio audientium res esse.

Non semper lege obstringi voluit Christus discipulos. — Apostolis solis ergo? — Praeccepta palam est; verum quaestio non est. Nam si praeccepta sunt haec solis apostolis, jussi non habere calceos, vel geminas vestes, inveniuntur alii habere sandalia, alii vero penulam? Quid igitur ad haec dicemus? Christus neque apostolos temper hujus legis necessitate obstringi voluit, sed eos absolvit ab hac lege, cum jam ad salutarem crucem iturus esset. Et unde hoc liquet? Ex Salvatoris sermonibus. Nam passionem aggressurus, vocatis illis dixit, *Cum vos mitterem sine marsupio et pera, aliquidne deerat? At hi respondentes dixerunt : Nihil. Ipse autem dicebat eis : Sed nunc qui habet marsupium, tollat, et peram : et qui*

non habet, vendat vestem suam, et mercetur gladium (Luc. 22. 35. 36). Jam forte dicit aliquis, apostolos quidem his dictis a crimine absolutos: sed ultra queritur, quare Christus contraria præceperit: nam interdum dicit, *No possidetis peram* (Math. 10. 10): interdum autem, *Qui habet marsupium, tollat, et peram* (Luc. 22. 36). Quare hoc fecit? Sane hæc admodum digne fecit sua sapientia, curaque, quam pro discipulis gerebat. Ab initio enim hoc imperavit, ut opere et experimento potentia sue documentum acciperent, ac deinde cum fiducia per totum orbem terrarum peragrarent. Verum ubi jam potentiam ipsius agnoverunt, optavit ut et ipsi ex se virtutis speciem præberent, neque ipsos ad finem usque gestare voluit; sed ipsos sæpe exposuit permisitque suos ferre tentationes, ne scilicet perpetuo otiosi residerent: et quemadmodum qui artem natandi doceat, principio suppositis manibus multa diligentia discipulos gestat; post unum autem et alterum et tertium diem subtracta dextera illis præcipient, ut seipsos juvent, et nonnunquam illos parumper mergi sinunt, ita ut et multum salsuginis sorbeant: ita sane et cum discipulis suis Christus faciebat. Nam luttus nihil eos pati sinebat, vel parvum vel magnum, sed ubique aderat muniens, et circumvallans eos, faciensque ut omnia ubertim eis affluerent: cum vero tempus esset, ut virilitatem suam ipsi declararent, subtraxit medicum gratia, præcipiens eis, ut etiam per seipsos multa perficerent. Atque hanc ob causam, cum non habebant calceos, vel zonam, vel baculum, vel æs, nihil eis deerat: dicit enim, *Num aliquid vobis deficit? Et respondentes dixerunt: Nihil* (Ibid. v. 33). Quo tempore autem permisit eis, ut marsupium haberent et peram et calceos, inveniebantur et esurientes, et sitiennes, et nudi incedentes. Unde liquidum, quod passim eos periclitari et affligi sineret: nempe, ut mercedem aliquam haberent. Sic videlicet aves pullos suos fovetea tandem in nido sedent, donec illorum plumæ increvant; quas dum increvisse viderint, illoque aerem secare posse, eos primum circa nidum volitare docent, postea paulo longius: initio eos sequuntur et supportant, dein adminiculo suo eos destituunt. Ita faciebat et Christus. In Palæstina enim, quasi in nido nutrabat discipulos; et postquam eos volare docuit præsens, et gestans, tandem dimisit eos, ut volarent in totum orbem, dato eis mandato, ut sese identidem juvent. Et quod hoc verum sit, quodque ideo eos omnibus nudatos, et una tantum veste amictos miserit, et absque calcæis ambulare jusserit, ut suam virtutem et potentiam cognoscerent, clare sciemus, si illud dictum audiamus. Non enim simpliciter dixit eis, Tollite marsupium et peram; sed priorum memoriam refricando sic dicebat, *Cum mitterem vos sine marsupio et pera, aliquidne deerat?* hoc est, nonne omnia ubertim vobis affluebant, multaque largitate fruebamini? Sed nunc volo vos per vos ipsos certare, et paupertatem experiri; et eapropter lego priori obstrictos nolo, sed permitto, ut et marsupium et peram

habeatis, ut ne quasi per inanima instrumenta per vos operari existimer; sed et vos vestram philosophiam exhibere oportet.

3. Quod si adhuc dicit: An non major visa fuit et gratia, si semper ita versati essent? Verum non ita probati fuissent: si enim nullam vel afflictionem, vel inopiam, vel persecutionem, vel angustiam experti essent, mansissent ignavi et pigri: nunc autem, non solum gratiam Christi relucere, sed et subditorum probationem exhiberi volebat, ne postea quidam dicere possent, eos nihil a seipsis attulisse, sed facta esse omnia auxilio Dei. Poterat enim Deus eos usque ad finem in ea abundantia custodire: sed noluit ob varias, necessariasque causas, quas sæpe caritati vestrae diximus. Una quidem hæc est quam diximus: alia autem hæc non minor, ut modestia assuefierent: tertia vero, ut ne major illis quam hominibus debetur, honor exhiberetur. Itaque propter hæc, et his multo plura, cum permissurus esset eis multa inexpectata accidere, noluit priorem legem tam arctam manere, sed ejus philosophiae severitatem nonnihil relaxavit, ut et ita non esset eis gravis et intolerabilis vita, si sæpe derelingerentur, et simul duram illam legem servare cogentur. Quoniam autem oportebat obacure propositum clarius docere, idcirco postquam dixit, *Qui habet marsupium, tollat, et peram*: subjicit, *Et qui non habet, vendat vestem suam, et emat gladium* (Luc. 22. 36). Quidnam hoc? Armatus discipulos qui dicit: *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, verte ei et alteram* (Math. 5. 39, et Luc. 6. 29). Qui præcepit, ut benedicamus iis, qui nos conviciis lacessunt, seramus lædentes, oremus pro persecutibus, nunc armat? armatque uno tantum gladio? Et quomodo hæc rationi consona sunt? Nam si omnino armis opus erat, non solo gladio, sed et scuto, et galea, et crura libus armare oportebat. Et profecto, si humano more hæc dispensare et agere voluisset, apud vos ridiculum non erat hoc præceptum? Quandoquidem licet sexcenta id genus arma possediissent adversus tot insidias et impetus populorum, tyrannorum, civitatum, gentium, quomodo iis potentiores fuissent undecim? Num potuissent audire vocem hinnientium equorum? annon vel ad solum exercitus aspectum conterriti essent viri non nisi in stagnis et fluminibus et lembis versati? Quare ergo hoc dicit? Judæorum insidias indicare volebat, illosque ipsum comprehensuros esse: idque manifeste dicere volebat, sed per ænigmata, ne iterum conturbarentur. Itaque sicut cum audis Christum dicentem: *Quod audistis in aurem, prædicare super tecta: et quod audistis in tenebris, dicite in luce* (Math. 10. 27, et Luc. 12. 3); non intelligis, quasi præcipiat relictiis foris et triviis eos super tecta debere prædicare; neque enim id fecerunt discipuli: sed cum dicit, *Super tecta*, et *In luce*, fiduciam et libertatem publice prædicandi insinuat; cum vero dicit, *In aurem* et *In tenebris*, significat, ut ubique terrarum narrent, quod in parva mundi parte, et in uno Palæstinae loco audierant. Neque enim in tenebris et in

ρον· και ο μη ἔχωρ, ποιήσατε τὸ ἰμάτιον αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσατε μάχιραν. Ἄλλ' ἴσως εἶποι τις ἄν, ὅτι τοὺς μὲν ἀποστόλους διὰ τῶν κλημάτων ἀπέλλασεν τὴν ἐγκλημάτων· τὸ δὲ ζητούμενον ἔστιν εἰπεῖν, τίνας ἔνεκεν ἄναντία ὁ Χριστὸς ἰσομοθέτησε, ποτὲ μὲν λέγων, *Μὴ κτήσησθε πήραν, ποτὲ δὲ λέγων, Ὁ ἔχωρ βαλάντιον, ἀράτω, και πήραν*. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο ποιοῦντες; Ἀξίως τῆς αὐτοῦ σοφίας και προνοίας τῆς ὑπὲρ τῶν μαθητῶν. Παρὰ μὲν γὰρ τῆν ἀρχὴν ταῦτα ἐπέταξεν, ἵνα ἔργῳ και πείρῃ τὴν ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ θεολογίας λάβωσι, και λαθόντες θαρρήσῃσι λοιπὸν εἰς τὴν οἰκουμένην ἐξαλθεῖν ἅπαντα. Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ἰκανῶς ἔγνωσαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, ἐβούλετο και αὐτοὺς εἰσθεῖν τὴν αὐτῶν ἀρετὴν ἐπιδειξασθαι, και μὴ μέχρι τέλους αὐτοὺς διαβαστάζουσαι, ἀλλ' ἐνδιδόναι πολλαχοῦ και συγχωρεῖν, και πειρασμούς αὐτοὺς ὑπομένειν, ἵνα μὴ διὰ τέλους ἀργοὶ μὲνῃσι. Καὶ καθάπερ οἱ νήγεσθαι διδάσκοντες, παρὰ μὲν τὰς ἀρχὰς τὰς αὐτῶν ὑποτιθέντες χεῖρας μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας τοὺς μαθητὰς τοὺς αὐτῶν διαβαστάζουσαι, μετὰ δὲ πρώτῃν και δευτέραν και τρίτην ἡμέραν πολλαχοῦ τὴν δεξιὰν αὐτῶν ὑποσύραντες ἱκεῖνοις, καλεῖουσιν αὐτοὺς βοηθεῖν, και ποῦ και μικρὸν βαπτίζουσαι ἐπιτρέπουσαι, και πολλὴν τῆν στόματι δέχεσθαι τὴν ἀλμυρὴν· οὕτω δὴ και ὁ Χριστὸς ἐποίησεν ἐπὶ τῶν μαθητῶν. Ἐν ἀρχῇ και ἐν προομιλοῖς οὐ μικρὸν, οὐ μέγα αὐτοὺς ἀφήκε παθεῖν, ἀλλὰ πανταχοῦ παρῆν ταχίζων αὐτοὺς, περιφράττων, πάντα [184] μετὰ ἀφθονίας αὐτοὺς ἐπιτρέβειν παρασκευάζων· ἐπειδὴ δὲ ἔδει και τὴν ἀνδρείαν αὐτοὺς ἐπιδείξασθαι τὴν αὐτῶν, συνέστειλεν ἄλιγῳ τὴν χάριν, ἐγκλεισάμενος αὐτοὺς πολλὰ και δι' αὐτῶν ἀνύειν. Διὰ τοι τοῦτο, ὅτε μὲν οὐκ εἶχον ὑποδήματα, οὐδὲ ζώνην, οὐδὲ ῥάβδον, οὐδὲ χαλκόν, οὐδὲνδὲ ὑπερέβησαν· *Μὴ τινοὶ γὰρ, φησὶν, ὄστρησατε; Οἱ δὲ ἀποκριθέντες εἶπον· Οὐδένος*. Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὺς ἐκλείουσαι και βαλάντιον ἔχειν, και πήραν, και ὑποδήματα, εὐρίσκονται και πεινῶντες και διψῶντες και γυμνητεύοντες. Ὅθεν δῆλον, ὅτι πολλαχοῦ συνεχῶρ και παρκενδύουσαι αὐτοὺς και στενοχωρεῖσθαι, ἵνα τινὰ μισθὸν ἔχωσιν· οὕτω που και οἱ ὄρνιθες τοὺς νεοττοὺς ποιοῦσαι τοὺς αὐτῶν· και γὰρ ἱκεῖνοι, ἕως μὲν τὰ περὰ ἀπάλαι ἔχουσιν, ἐπὶ τῆς καλιᾶς καθήμενοι θάλασσιν· ἐπειδὴ δὲ ἔβωσι περφορησαντὰς, και δυναμένους τὸν ἀέρα τέμνειν, πρώτον μὲν περι αὐτὴν τὴν καλιὰν ἵπτασθαι παρασκευάζουσαι, ἐπειτα δὲ και τορβαντέρω περιάγουσαι, παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐπόμεναι και διαβαστάζουσαι, μετὰ δὲ ταῦτα αὐτοὺς αὐτοὺς ἀφίεσαι βοηθεῖν. οὕτω και ὁ Χριστὸς ἐποίησε, καθάπερ ἔν καλιᾷ, τῇ Παλαιστίνῃ τρέφων τοὺς μαθητὰς· ἐπειδὴ δὲ πίεσθαι ἐδίδαξε παρὸν και διαβαστάζων αὐτοὺς, τέλος ἀφήκεν εἰς τὴν οἰκουμένην πτῆναι, καλεῖσας και αὐτοὺς πολλαχοῦ βοηθεῖν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, και ἵνα τὴν δύναμιν αὐτοῦ μάθωσι, πάντων αὐτοὺς ἐγύμνωσε, και μονοχίτωνας ἀπέστειλε, και χωρὶς ὑποδημάτων ἐκείλους βαδίσειν, αὐτῆς οὖν τῆς ῥήσεως ἀκούσαντες σαφῶς ἐτόμαθα. οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπεν αὐτοὺς· Ἄρατε βαλάντιον και πήραν, ἀλλ' ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῶν προτέρων, οὕτως εἶπὼν· Ὅτε ἀπεστειλα ὑμᾶς ἄτερ βαλαντίου και πήρας, μὴ τινος ὄστρησατε; τοῦτέστιν, οὐ πάντα μετὰ ἀφθονίας ὑμῖν ἐπέβρι, και πολλῆς ἀπελεύσατε διαψιλίας; ἀλλὰ νῦν βούλομαι ὑμᾶς και δι' αὐτῶν ἀγωνίζουσαι· βούλομαι ὑμᾶς και πενίας πείραν λαθεῖν· διὰ τοῦτο λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀνάγκην οὐκ ἔγω τοῦ προτέρου νόμου, ἀλλ' ἐπιτρέπω και βαλάντιον ἔχειν και πήραν, ἵνα μὴ, καθάπερ δι'

ἀφύων ὀργάνων, ἀνεργεῖν τὰ καθ' ὑμᾶς νομίζωμαι, ἀλλὰ και ὑμεῖς τὴν οἰκίαν ἔχητε ἐπιδεικνυσθαι ἃ φιλοσοφίαν.

γ'. Καὶ τί, φησὶν, οὐκ ἂν μεζῶν ἐφάνη ἡ χάρις, εἰ διαπαντὸς οὕτως ἐτέλειαν ὄντας; Ἄλλ' αὐτοὶ οὐκ ἐγένοντο οὕτω δοκιμοί· εἰ γὰρ μηδεμιὰς ἔλαβον θλίψεως πείραν, μὴ πενίας, μὴ θωγμοῦ, μὴ στενοχωρίας, ἔμειναν ἂν ἀργοὶ και νωθεῖς· νῦν δὲ οὐχὶ τὴν χάριν διαλάμψαι μόνον, ἀλλὰ και τὴν τῶν ὑπακούοντων δοκιμὴν ἠθέλησεν ἐπιδειχθῆναι^α, ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα τίνες ἔχῳσι λέγειν, ὅτι οὐδὲν παρ' αὐτῶν εἰσθηνεγκαν ἱκεῖνοι, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ βοήθης ἐγένετο. Ἐδύνατο μὲν γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεὸς μέχρι τέλους ἐν ἀφθονίᾳ καταστήσαι τοσαύτη, ἀλλ' οὐκ ἠθέλησε διὰ πολλὰς και ἀναγκαίας προφάσεις, ἃς πολλάκις πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἰρήκαμεν· μὲν μὲν δὴ ταύτην, ἔτεραν δὲ οὐκ ἐλάττωσα ταύτης, ἵνα και μετριάσειν εἰδῶσι· τρίτην δὲ, ἵνα μὴ μεζῶνα ἢ κατὰ ἄνθρωπον [185] λάβωσι δόξαν. Διὰ δὴ ταῦτα, και πολλῶν πλείονα τούτων, ἀφίεσαι αὐτοὺς πολλοὺς τῶν ἀδοκῆτων περιπίπτειν, οὐκ ἠβουλήθη ὑπὸ τὴν ἀκριβείαν τῆς νομοθεσίας τῆς προτέρας ἀφίεσαι, ἀλλ' ἐγάλασε και ἀνήκα τῆς φιλοσοφίας τὸν τόνον ἐκείνης, ὥστε μὴ βαρῶν τινα και ἀφόρητον αὐτοὺς γενέσθαι τὸν βίον, πολλαχοῦ ἐγκαταλιμπανομένους, και τὸν ἀκριβῆ νόμον ἱκεῖνον ἀναγκαζομένους τηρεῖν. Ἐπειδὴ δὲ χρῆ και τὸ προκειμένον ἀσαφές ἦν ποιῆσαι καταφανές, ἀναγκαῖον και τοῦτο εἰπεῖν. Εἰπὼν γὰρ, Ὁ ἔχωρ βαλάντιον, ἀράτω, και πήραν, ἐπήγαγε· *Και ὁ μη ἔχωρ, κωλήσεται τὸ ἰμάτιον αὐτοῦ, και ἀγοράσει μάχιραν*. Τί ποτε τοῦτο ἔστι; καθοπλίζει τοὺς μαθητὰς ὁ λέγων, Ἐάν τις σε βαλίση εἰς τὴν δεξιὰν σιαγόνα. σερβήσον αὐτῷ και τὴν ἄλλην; ὁ καλεῖων εὐλογεῖ τοὺς λοιδορομένους, ἀνέχεσθαι τῶν ἐκηρεαζόντων, εὐχεσθαι ὑπὲρ τῶν διωκόντων, εἶτα καθοπλίζει, και διὰ μαχαίρας μόνης; Καὶ ποῖον ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον; Εἰ γὰρ ὄλωσ ἔδει καθοπλίσαι, οὐ μαχαίρας ἔδει κτήσασθαι μόνον, ἀλλὰ και ἀσπίδα και κρᾶνος και κνημίδας. Ὅλωσ δὲ, εἰ γε ἀνθρωπίνως τὰ τοιαῦτα ἐμελλεν οἰκονομεῖν, πόσοις οὐκ ἦν τὸ ἐπίταγμα γέλωσ; Εἰ γὰρ μυρία τοιαῦτα ὄπλα ἐκτέσαντο τῆς τοσαύτην ἔροδον και ἐπιβουλήν ὄρων, τυράννων, πύλων, ἐθνῶν, τίνες ἐμελλον οἱ ἔνδεκα φανῆσθαι; Φωνῆς γὰρ ἀκούσαι χρεματίζοντος ἱκεπτο δυνατὸν ἦν αὐτοῖς; πρὸς δὲ τὴν ἔψιν μόνην οὐκ ἂν κατεπλάγησαν τῶν στρατοπέδων, ἐν λίμναις και ποταμοῖς και ἀκατοῖς τραφέντες μικροί; Τίνος οὖν ἔνεκεν τοῦτο λέγει; Τὴν ἔροδον τῶν Ἰουδαίων ἐνδείξασθαι βουλόμενος, και ὅτι μέλλουσαι αὐτὸν συλλαμβάνειν. Καὶ τοῦτο φανερώσ μὲν οὐκ ἠθέλησεν εἰπεῖν, δι' αἰνιγμάτων δὲ, ὥστε μὴ θορυθησαι πάλιν αὐτοὺς. Ὅσπερ οὖν ὅταν ἀκούσης αὐτοῦ λέγοντος, ὅτι Ὁ ἠκούσατε εἰς τὸ οὐδ, κηρύξατε ἐπὶ τῶν δωματίων, και ὁ ἠκούσατε ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἰπατε ἐν τῷ φωτι, οὐ τοῦτο ὑποπειθεῖς, ὅτι καλεῖται τοὺς στενωποὺς και τὴν ἀγορὰν ἀφέντας ἐπὶ τῶν δωματίων κηρύττειν· οὐδὲ γὰρ φαίνονται τοῦτο ποιῆσαντες οἱ μαθηταί· ἀλλὰ τὸ, Ἐπὶ τῶν δωματίων, και τὸ, Ἐν τῷ φωτι, τὸ μετὰ παρρησίας ἀνιτίτται· τὸ δὲ, Εἰς τὸ οὐδ, και τὸ, Ἐν τῇ σκοτίᾳ, τοῦτο δηλοῖ, ὅτι Ὅσπερ ἐν μικρῷ μέρει τῆς οἰκουμένης, και ἐν ἐνὶ χωρίῳ τῆς Παλαιστίνης ἠκούσατε, τοῦτο πανταχοῦ τῆς γῆς ἐξ-

^α Duo Mes. φιλοσοφίαν. Εἶτα οὐκ ἂν μεζῶν.

^β Ἐπιδειχθῆναι deest in duobus Mes.

^γ Hic in Morel. et Savil. post. εἰρηκαμεν, και νῦν δὲ εἰκομαι, quae desunt in utroque ms. et superflua videntur, in acqu. entibus levissima sunt lecturam discrimina.

ηγησάσθε. Οὐ γὰρ δὴ ἐν σκοτίᾳ, οὐδὲ εἰς τὸ οὐδὲ διαλέγετο αὐτοὶ, ἀλλ' ἐφ' ὑψηλῶν τῶν ὀρέων, καὶ ἐν ταῖς συναγωγαῖς πολλῶν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὑποληπτέον. Ὅσπερ οὖν ἔχει δώματα ἀκούοντας, ἐτέρως ἐνοήσαμεν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα μαχαίρας ἀκούοντας, μὴ τοῦτο νομίσωμεν, ὅτι ἐπέταξε μαχαίρας κειτῆσθαι, ἀλλ' ὅτι διὰ τῶν μαχαίρων τὴν ἐνεστώσαν αἰνίττεται ἐπιβουλὴν, καὶ ὅτι μέλλει πάσχειν παρὰ τῶν Ἰουδαίων, ὡς περ ἔπαθε. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἐξῆς ὅρων. Εἰπὼν γὰρ, Ἄγοράσει μάχαιραν, ἐπήγαγε· Ἀεὶ γὰρ τὰ γεγραμμένα περὶ ἐμοῦ ταλεσθῆναι, ὅτι ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη. Εἰπόντων δὲ ἐκείνων, ὅτι Ἐὐὸν ὡς δὺο μάχαιραι, καὶ τὸ λεχθὲν μὴ συνιέντων, φησὶν, Ἰκανόν ὅστι. Καίτοι γε οὐκ ἦν ἱκανὸν· εἰ μὲν γὰρ ἀνθρωπίνῃ βοήθειᾳ κεχρησθαι αὐτοὺς ἐβούλετο, οὐ μόνον δύο καὶ τρεῖς, ἀλλ' οὐδὲ ἑκατὸν ἦταν ἱκαναὶ μάχαιραι· εἰ δὲ οὐκ ἐβούλετο ἀνθρωπίνῃ βοήθειᾳ αὐτοὺς κεχρησθαι, καὶ αἱ δύο περιτεταί. Ἄλλ' ὁμως [186] οὐκ ἐξεκάλυψε τὸ αἰνίγμα· καὶ γὰρ πολλοῦ φαίνεται τοῦτο ποιῶν· ἐπειδὴν μὴ νοήσῃσι τὸ λεχθὲν, παρατρέχει καὶ ἀφίσει, τῇ τῶν πραγμάτων ἐκθάσει τῶν μετὰ ταῦτα τὴν κατανῆσιν τῶν εἰρημένων ἐπιτρέπων λοιπόν· ὕπερ οὖν καὶ ἀλλαγῶ ἐποίησε. Καὶ γὰρ περὶ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ διαλεγόμενος, οὕτω πως ἔλεγε· Ἄσαστε τὸν ναόν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερω αὐτὸν. Καὶ ὁμως οὐκ ἤδεισαν εἰ μαθηταὶ τὸ λεγόμενον· καὶ ὅτι οὐκ ἦδεισαν ὁ εὐαγγελιστὴς· ἐπεσημείνωτο, λέγων· Ὅτε δὲ ἀνάσῃ ὁ Ἰησοῦς, τότε ἐπιστεῖουσιν ἐπὶ λόγῳ αὐτοῦ, καὶ τῇ Γραφῇ. Καὶ πάλιν ἀλλαγῶ· Οὐδὲ γὰρ ἤδεισαν, ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.

θ. Ἄλλα τὸ μὲν ζήτημα ἱκανὴν ἔχει τὴν λύσιν· ἡμεῖς δὲ ἐπὶ τὸ λειπομένον τῆς προσηρσεως ἄ μέρος, τὸν λόγον ἀγάγομεν. Τί ποῦ ὦν ἐστὶ τὸ λεγόμενον, καὶ πόθεν εἰς ταῦτα ἐξέθησαν; Ἐμακαρίζομεν τὴν Πρίσκιλλαν καὶ τὸν Ἀκύλαν, ὅτι συνῶκον τῷ Παύλῳ, ὅτι καὶ τὸν τρόπον τῆς σοφίας, καὶ τὸν τρόπον τῶν ὑποδημάτων, καὶ τὰ ἄλλα ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας αὐτοῦ κατεμάθανον. Ἐντεῦθεν τὸ ζήτημα ἡμῖν ἐτέθη τοῦτο. Ἐζητούμεν γὰρ, τίνας ἐνεκεν, τοῦ Χριστοῦ ἀπαγορευόντος μηδὲν ἄλλως ἔχειν, εἰ μὴ μόνον ἡμέτιον, ἐφαίνοντο καὶ ὑποδήματα καὶ φελόνην ἔχοντες. Εἶτα ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ὅτι οὐ παραβαίνοντες τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα τηροῦντες τοῦτους ἔχρωντο. Ταῦτα δὲ ἐλέγομεν, οὐκ εἰς περιουσίαν χρημάτων ὑμᾶς ἀλείφοτες, οὐδὲ παρακαλοῦντες πλεῖω τῆς χρείας κειτῆσθαι, ἀλλ' ἵνα ἔχητε πρὸς τοὺς ἀπίστους ἀντιλέγειν τοὺς διαχλευάζοντα; τὰ ἡμέτερα. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς λύσας τὸν πρότερον νόμον, οὐκ οἰκίας, οὐδὲ ἀνδράποδα, οὐδὲ κλίνας, οὐδὲ ἀργυρώματα, οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον οὐδὲν ἐκέλευσεν ἔχειν, ἀλλὰ τῆς ἰνάγκης ἀπηλλάχθαι τῶν πρότερον εἰρημένων. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ οὕτω παρήγει λέγων· Ἐχοντες προφᾶς καὶ συνεκλάματα, τοῦτους ἀρκεσθησόμεθα. Τὸ γὰρ περιττὸν τῆς χρείας εἰς τοὺς δεομένους ἀναλίσκεσθαι δεῖ· καθάπερ οὖν καὶ οὗτοι ἐποίουν, Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλα. Διόπερ αὐτοὺς ἐπικινεῖ καὶ θαυμάζει, καὶ μέγιστον αὐτῶν συνεπίθεισιν ἐγκώμιον. Εἰπὼν γὰρ, Ἀσπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν τοὺς συναεργούς μου ἐν Κυρίῳ, καὶ τὴν αἰτίαν τίθησι τῆς τοιαύτης ἀγάπης. Ποίαν δὴ ταύτην; Οἴτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου, φησὶ, τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέστησαν. Οὐκ οὖν διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἀγαπᾶς καὶ φιλεῖς, ἰσως εἶπαι τις ἡ; Μάλιστα μὲν οὖν· εἰ καὶ τοῦτο μόνον ἦν, ἀρκούον ἐγκώμιον ἦν. Ὁ γὰρ τὸν στρατηγὸν σώσας, τοὺς στρατιώτας διέσωσεν ἂν· ὁ τὸν λατρὸν ἀπαλλάξας τῶν κινδύνων, τοὺς πᾶνοντας εἰς ὕψαιαν ἐπανήγαγεν· ὁ τὸν κυβερνήτην ἐξαπαρῶσας τοῦ κλύδωνος, τὸ πλεῖον ἔδωκε

τῶν κυμάτων ἀπῆλλαξεν· οὕτω καὶ οἱ τὸν διδάσκαλον τῆς οἰκουμένης διασώσαντες, καὶ τὸ αἷμα τῶ ἑαυτῶν ἐκχάναντες ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας, κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἦσαν εὐεργεταί, ἐν τῇ περὶ τὸν διδάσκαλον προνοίᾳ τοὺς μαθητὰς ἅπαντας διασώσαντας. Ἴνα ἔξ μάθης, ὅτι οὐ περὶ τὸν διδάσκαλον ἦσαν τοιοῦτῶ μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἀδελφῶν τὴν αὐτὴν ἐπεδείκνυντο πρόνοιαν, ἀκούσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γὰρ, Οἴτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέστησαν, ἐπήγαγε λέγων· Οὐκ οὐκ ἐγὼ μόνος εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πάνσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν. [187] Τί λέγεις; σκηνοποιοὶς, πτωχοὶς χειροτέχναις, οὐδὲν πλέον τῆς ἀναγκαίας ἔχουσι τροφῆς, πᾶσαι αἱ Ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν εὐχαριστοῦσι; καὶ τί τοσοῦτον οἱ δύο οὗτοι Ἐκκλησίας τοσαύτας ὠφελεῖσαι ἰσχυσαν; ποίαν χρημάτων εἶχον περιουσίαν; ποίον δυναστείας μέγεθος; τίνα παρὰ ἄρχουσι παρῆρσιαν; Χρημάτων μὲν περιουσίαν καὶ δυναστείαν παρὰ τοῖς κρατοῦσιν οὐκ ἐπέκτησαν· δὲ τούτων ἀπέντων μείζον ἦν, προθυμίαν γενναίαν καὶ ψυχὴν πρὸς κινδύνους παρατεταγμένην μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας εἶχον. Διὰ τοῦτο πολλῶν εὐεργεταὶ ἐγένοντο καὶ σωτήρες. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ πλουτοῦντες καὶ φοφοδεῖς ὡς οἱ πάντα συζῶντες καὶ μεγαλόψυχοι τὰς Ἐκκλησίας ὠφελεῖν δύνανται· ἂν. Καὶ μηδὲς παράδοξον εἶναι νομίζεται τὸ λεγόμενον· ἀληθὲς γὰρ ἐστὶ, καὶ ἀπ' αὐτῶν δείκνυται τῶν πραγμάτων. Ὁ μὲν γὰρ πλούσιος πολλὰς ἔχει τοῦ παραβλάπτεσθαι τὰς λαβὰς. Δέδοικεν ὑπὲρ οἰκίας, ὑπὲρ οἰκετῶν, ὑπὲρ ἀγρῶν, ὑπὲρ χρημάτων, μὴ τις αὐτὸν τι τούτων ἀφέληται. Καὶ τὸ πολλῶν εἶναι κύριον, πολλῶν εἶναι δούλον ποιεῖ. Ὁ μόντοι πένης, εὐζωνός τις ὢν καὶ πάσας ταύτας ἀποθέμενος τὰς λαβὰς, λέων ἐστὶ πύρ πνέων, καὶ ψυχὴν ἔχει γενναίαν, καὶ πάντων ἐξανιστάμενος βρόδως ἅπαντα κρᾶττει· τὰ δυνάμενα τὰς Ἐκκλησίας ὠφελεῖν, κἂν ἐλέγξαι δέη, κἂν ἐπιτιμῆσαι, κἂν μυρίας διὰ τὸν Χριστὸν ἀναδείξασθαι ἐπαχθείας· καὶ ἐπειδὴ ἀπαξ τῆς ζωῆς ὑπερῶει τῆς παρουσίας, πάντα βρόδως καὶ μετὰ πολλῆς ποιῆ τῆς εὐκολίας. Τί γὰρ καὶ δέδοικεν, εἰπέ μοι; Μὴ τις αὐτοῦ τὰ χρήματα ἀφέληται; Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο εἰπεῖν. Ἄλλὰ μὴ τῆς πατρίδος ἐκπέσει; Ἄλλὰ πᾶσα ἡ ὑπ' οὐρανὸν πόλις αὐτῷ ἐστιν ἡ. Ἄλλὰ μὴ τῆς τρυφῆς αὐτὸν τις παρικόφη καὶ τῆς δουροφροσύνης; Ἄλλὰ καὶ τοῦτοις ἔπασσι χαιρεῖν εἰπὼν, ἐν οὐρανῷ πολιτεύεται, καὶ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἐπαίγεται ζωὴν. Κἂν αὐτὴν ἐπιδοῦναι δέη τὴν ψυχὴν, καὶ τὸ αἷμα εἰσενεγκεῖν, οὐ παραιτῆσται. Ἐντεῦθεν ὁ τοιοῦτος καὶ τυράννων, καὶ βασιλέων, καὶ δέμων, καὶ πάντων ἐστὶ δυνατώτερός τε καὶ εὐπορώτερος. Καὶ ἵνα μάθης ὅτι οὐ κολακαῖα τὸ λεγόμενον, ἀλλ' ἀληθὲς, εἰ μὴδὲν κειτημέγοι, οὗτοι μάλιστα πάντων ἐλευθεροστέμειν δύνανται· ἂν, πόσοι πλούσιοι κατὰ τὸν καιρὸν ἦσαν Ἡρώδου; πόσοι δυνάσται; τίς παρῆλθεν εἰς μέσον; τίς ἐπετίμησε τῷ τυράννῳ; τίς ἤμυεν ἀδικούμενοι; τίς τοῦ Θεοῦ νόμος; Τῶν μὲν εὐπύρων οὐδεὶς· ὁ δὲ πένης καὶ πτωχός, ὁ μὴ κλίην, μήτε τράπεζαν, μήτε στήγην ἔχων, ὁ τῆς ἐρήμου πολιτῆς Ἰωάννης, οὗτος μόνος καὶ πρώτος· μετὰ παρῆρσιαν ἀπάσει τὸν τυράννον ἤλεγε, καὶ τοὺς μοιχαλίους ἐξεκάλυπτε γάμοις, καὶ παρόντων ἀπάντων καὶ ἀκούοντων, τὴν καταδικάζουσαν αὐτὸν ἐξέφερε ψήφον. Καὶ πρὸ τούτου δὲ πάλιν ὁ μέγας Ἡλίας, τῆς μηλεωτῆς μηδὲν κειτημένος πλέον, τὸν ἀσεβῆ καὶ παράνομον

o Sic Colalla, recte in Moral. ἀπὸ τῆς ἡρώδου, perperam.

o Forte legendum ἰσως εἶπαι τις ἂν.

o Savil. in marg. ἀλλὰ μίαν εἶναι νομίζει τὴν εἶνα.

aurem eis loquebatur, sed arpe in altis montibus, et in synagogis. Ita et hic intellige. Nam sicut ibi audientes tecta, alio modo intelleximus, ita et hic cum gladios audimus, ne putemus eum jussisse haberi gladios, sed per gladios insinuasse imminere insidias, et passurum se a Judæis quæ et passus est. Atque hoc ex sequentibus manifestum est. Nam ut dixit emendum gladium, mox adjecit: *Quia oportet adimpleri ea quæ de me sunt scripta (Luc. 22. 37), Quod cum iniquis reputatus sum (Isai. 53. 12)*. Discipulis autem dicentibus, *Hic sunt duo gladii*, et non intelligentibus id quod dictum fuerat, ait, *Satis est (Luc. 22. 38)*. Tametsi non satis erat: æque enim sufficissent vel duo, vel tres, vel centum, si humano auxilio eos uti voluisset; quod si noluit eos humano presidio uti, sunt utique et hi duo superflui. Proinde hic ænigma non exposuit; id quod arpe facere deprehenditur, ut quoties dicta minus intelligunt discipuli, eventui rerum dictorum intelligentiam explanandam relinquens, prætereat. Ita et alibi facit. De resurrectione enim disserens, sic dicebat: *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud (Joan. 2. 19)*: et non intelligebant discipuli quid diceret, sicut et evangelista testatur, dicens: *Quando autem resurrexit Jesus, crediderunt verbo ejus, et Scripturæ (1b. v. 22)*. Et iterum alibi: *Nondum enim sciebant, quod oportebat ipsum e mortuis resurgere (Joan. 20. 9)*.

4. Sed quæstio satis soluta est. Nos nunc ad reliquam salutationis partem sermonem spectamus. Quidnam ergo est, quod dictum est, et unde istuc digressi sumus? Priscillam et Aquilam beatos diximus, quod cum Paulo habitarent, diligenter addiscentes morem habitus et calcamentorum, atque omnia quæ agebat. Hinc nobis enata est quæstio: cujus gratia Christo prohibente aliquid præter unam vestem haberi, visi sunt hi habere sandalia et penulam? Et sermone demonstratum est, apostolos his utendo legem non transgressos esse, sed diligenter observasse. Hæc autem dicebamus, non ut vos ad enacervandas divitiis exhortaremur, et provocaremus ut plus quam necessitas postulat, possideatis, sed in promptu sint quæ infidelibus nostra ritentibus respondeatis. Etenim Christus superiorem legem solvens, non jussit nos habere domos, servos, lectos, vasa argentea, vel quidpiam horum: sed nos a prius dictorum necessitate liberos esse voluit. Unde et Paulus sic admonerat, dicens: *Habentes victum et tegumenta, his contenti sumus (1. Tim. 6. 8)*. Tribuendum enim egentibus, si quid usui nostro superest: id quod Priscilla et Aquila perquam studiose faciebant. Et idcirco eos laudat et admiratur apostolus, insigne illorum præconium apponens. Nam ut dixit, *Salutate Priscillam et Aquilam cooperarios meos in Domino (Rom. 16. 3)*, etiam causam ponit tantæ caritatis. Qualem? *Qui pro mea, ait, animæ cervicem suam supponere (Ibid. v. 4)*. Igitur, dicet fortasse aliquis, hæc de causa eos diligis et amas? Maximo: quia et si id unum egissent, vel hinc laude digni erant. Qui enim ducem exercitus salvum fecit, et milites fecit salvos: qui medicum libe-

ravit periculis, et liberantes morbis ad sanitatem reduxit: qui gubernatorem fluctibus eripuit, navem totam ex undis liberavit: sic utique qui magistrum orbis salvaverunt, et pro illius salute sanguinem suum effuderunt, orbis quoque totius fuerunt benefactores, utpote qui sua erga præceptorem providentia discipulos omnes servaverint. Ut autem discas, eos non solum erga magistrum tales fuisse, sed et fratribus eandem curam impendisse, audi sequentia. Nam cum dixisset, *Pro anima mea cervicem supposuerunt*, adjecit: *Quibus non ego solus gratias ago, sed et omnes Ecclesie gentium*. Quid ais? Tentoriorum opificibus, pauperibus, artificibus, quibus nihil præter victum necessarium suppetebat, omnes Ecclesie gentium gratias agunt? Et quid tantum duo illi prodesse potuerunt tot Ecclesiis? qua opum abundantia, qua potentia magnitudine, quo apud principes favore claruerunt? Opum quidem abundantia, et potentia, et gratia apud imperantes nihil valuerunt, sed erat eis, qui omnibus major est, animus ad pericula admodum promptus. Hinc est quod de multis bene meruerunt, multosque servarunt. Neque enim Ecclesiis tam prodesse valent divites illi fastosi, ut pauperes magnanimi. Nemo dictum hoc miretur: verum enim est, quod dicimus, idque rebus ipsis comprobatur: nam multæ sunt divitis molestiæ et pericula. Timet pro domo, pro famulis, pro agris, pro opibus, ne quis aliquid ex iis auferat. Et qui multorum est dominus, idem multorum servus esse cogitur. Pauper autem his expeditus, et curis omnibus carens, leo est, ignem spirat, generoso et forti est animo, de omnibus sese expellit, facile omnia agit, quæ prodesse possunt Ecclesiis, sive opus sit ut arguantur aliqui, sive ut increpentur, sive sexcenta propter Christum opera subeunda sint: ac quoniam semel vitam despexit præsentem, magna facilitate conficit omnia. Quid enim timeret, dic, obsecro? Num ne opes ejus auferantur? Hoc nemo dicere poterit. Num ne pellatur e patria? Sed universus orbis terrarum ei civitas est? Num ne quis imminuat ei delicias et satellitium? Sed his omnibus valere jussis in celo habitat, et ad futuram festinat vitam. Non deprecabitur item, si anima ipsa tradenda sit, et effundendus sanguis. Hinc est, quod talis etiam et tyrannis, et regibus, et populis, et omnibus potentior est ac ditior. Et ut discas, quod vere hæc, et non adulanter sint dicta, et quod qui nihil possident, hi omnium liberrimi sint ad loquendum: quot divites erant tempore Herodis, quot potentes? et quis in medium prorupit? quis tyrannum increpavit? quis contemptis leges Dei ultus est? Divitum quidem nullus, sed pauper ille et inops, qui neque lectum, neque mensam, neque tectum habebat: ille, inquam, solitudinis inquilinus Joannes, ille solus et primus omni libertate tyrannum arguit, et adulterinas nuptias detexit, et præsentibus omnibus ac audientibus pronuntiata sententia eum condemnavit. Et ante hunc magno quoque

¹ *scribit in margine sic habet, sed unam patriam reputat quæ servorum est.*

Ueltas, qui nihil præter melotem possidebat, impium et prævaricatorem illum Achab solus viriliter corripuit. Nihil enim loquendi libertatem, et in rerum discrimine fiduciam ita præbat, nihil homines adeo munitos et fortes efficit, ut nihil posse dere, et nullis sæcularibus circumvolvi negotiis. Atque adeo, si quis virtutem multam; occidere cupit, paupertatem amplectetur, præsentem vitam despiciat, nihil esse putet mortem. Hic non solum plus quam divites et principes, sed et plus quam reges ipsi Ecclesialis prodeesse poterit. Nam regnantes illi et abundantes quæcumque faciunt, id opibus faciunt: hic autem magna plerumque operatur per pericula et mortem ipsam. Quanto autem auro omni pretiosior est sanguis, tanto paupertas quam abundantia mellior.

5. Tales quidam erant illi Pauli hospites Priscilla et Aquila, qui opum carebant abundantia, et omnibus divitiis locupletiore animam possidebant, mortem expectantes quotidie, in cæde et sanguine viventes, atque perpetuo martyrium patientes. Ideo res nostræ illis temporibus florebat, quia sic discipuli magistris, et magistri discipulis colligali erant. Nam Paulus hoc non solum de his, sed et de multis aliis testatur. Nam Hebræis, et Thessalonicensibus, et Galatis scribens, asserit omnes multis tentationibus afflictos, et indicat in epistolis suis ipsos pelli, patria excidere, substantias perdere, et ad sanguinem usque periclitari: tota eorum vita in gravibus certaminibus erat, et ipsis mutilari membris pro præceptoribus non detrectabant. Unde Galatis scribens, dicit: *Testor enim, quod, si possibile fuisset, oculos vestros effossos mihi dedissetis (Galat. 4. 15)*. Et Epaphram qui Colossis erat, eadem de re laudat his verbis: *Ægrotavit usque ad mortem, et Deus ejus misericors est: non solum autem ejus, sed et mei, ne tristitiam super tristitiam haberem (Philipp. 2. 27)*. Ubi clare demonstrat se jure habiturum fuisse dolorem de morte discipuli. Cujus virtutem alicui omnibus iterum detegit dicens, *Accessit usque ad mortem, neglecta anima sua, ut impleret, quod in vobis erga me deerat ministerium (Philipp. 2. 30)*. Quid illis fuerit beatus, quid autem nobis miserius? quandoquidem illi sanguinem et animam pro præceptoribus profundeabant, nos autem neque verbum pro communibus patribus emittere audeamus, sed cum audiamus eis maledicere, et conviciis eos delonestari, et a suis, et ab alienis, maledicentes neque compecimus, neque reprehendimus, neque prohibemus.

Quantum sit peccatum Ecclesiarum rectoribus maledicere.
— Utinam ne ipsi primi maledicorum simus. Sane non tanta ab infidelibus convicia et probra, quanta in principes ab illis, qui nobis juncti religione et fideles videntur, proferrî videmus. Ultra hic queremus, unde tanta ignavia, et unde hic pietatis contemptus evenit, quod sic hostiliter erga patres nostros simus affecti? Nihil profecto est quod Ecclesiam Dei ita destitueret et dissolvere, nihil quod ita facile pessumdare possit, ut quando discipuli magistris, et patribus filii, et principibus subditi, non magno studio cohererent.

Si quis fratrum cuiquam maledicit, a sacrarum Scripturarum lectione excluditur. *Ut quid enim accusatis, ait Deus, testamentum meum per os tuum (Psalm. 49. 16)? et causa posita dicit: Sedens contra fratrem tuum loqueris (Ibid. v. 20)*. Patrem vero spirituales accensans, te dignum reputas, qui ad divina vestibula accedas? Quomodo hoc congruet? Nam si maledicentes patri vel matri morte moriuntur secundum legem (*Exod. 21. 17*), quali judicio dignus erit, qui maledicere audeat ei, qui parentibus illis magis necessarius est, et mellior? Annon timet, ne aperiat se terra, et ipsum absorbeat, vel fulmen superne decidens maledicam illam linguam comburat? Non audisti, quid passa sit Moysis soror, principi maledicens? quomodo facta sit immunda, inciderit in lepram, summam sustulerit ignominiam, fratre Deum orante, veniam non obtinuerit; tametsi illa ipsa esset, quæ sanctum illum exposuerat, et pro ejus educatione id effecerat, ut ejus mater in nutrice assumereatur, et ne puellam in barbarico sinu enutrireatur; deinde vero seminarum exercitus dux fuit sicut Moses virorum; omnesque cum illo tulit ærammas, vere soror Moysis existens: verumtamen cum maledixit, nihil ei profuerunt hæc omnia ad effugiendam iram Dei: sed nec Moses, qui tantum populum, post ingentem illam impietatem, precibus explaverat, pro sorore supplicans et veniam potens, placare Deum potuit, sed ab eo valde ille increpatur: quo discamus et nos, quantum malum sit principibus maledicere, et de aliorum judicare vita. Etenim in die illo non solum de his quæ nos peccavimus, sed et de his, ob quæ in alios sententiam tulimus, omnino judicabit nos Deus. Et quod sæpe natura leve peccatum est, hoc grave et non ignoscibile fit, dum peccans de alio judicat. Forte non satis claret quod diximus, igitur clarius dicemus. Peccavit aliquis, et alium idem committentem peccatum condemnavit: in die illo valde amaro non eam poenam luet, quam peccati natura exposcit, sed majorem quam duplicem, et triplicem: non enim quod ipse peccaverit, sed quod in alium similiter lapsus tam gravem calculum tulerit, supplicium illi destinabit Deus. Et hoc verum esse, ex his quæ jam facta sunt et contigerunt, clarius, ut promisi, demonstrabo. Nam Pharisæus, quævis ipse nihil peccaverat, sed et juste vixerat, et multa de se bona prædicare poterat: quia tamen publicanum raptorem, avarum, et iniquissimum condemnavit, tantas dedit poenas, ut ad supplicium majus, quam publicano debebatur, reservatus sit (*Luce. 18. 10 - 14*). Quod si is, qui nihil peccavit, et peccantem alium, qui manifestus erat omnibus, levi verbo condemnavit, tantum sibi attraxit supplicium: qui multum quotidie peccamus, aliorumque vitam condemnamus, etiam aliis ignotorum, cogita quantum sustinebimus poenam, quomodo omni venia excidemus. *In quo enim judicio judicatis, inquit, et eos judicabimini (Matth. 7. 2)*.

6. Propter hæc utique et supplico, precor, et exhortor, ut ab hac mala consuetudine desistatis. Nihil enim nocebimus sacerdotibus, quibus maledicimus.

Ἄγαθὸν ἐκαίνον μόνος ἤλεγξε μετὰ πολλῆς ἀνθρώπων, οὐδὲν γὰρ οὕτως ἐλευθεροστομεῖν παρασκευάζει, καὶ θαρραλεῖν ἐν ἅπασιν παθεῖ τοῖς θείοις, καὶ ἀναλώτους ἐργάζεται καὶ ἰσχυρούς, ὡς τὸ μὴδὲν κακῆσθαι, μηδέ περιβόλην τινα πραγμάτων ἔχειν. Ὅσα εἰ τις βούλοιο πολλὴν κακῆσθαι δύναμιν, ἀσπασάσθω πενήταν, καταφρονεῖτω τῆς παρουσίας ζωῆς, μηδὲν εἶναι νομίζτω θάνατον. Οὕτως οὐχὶ τῶν εὐπόρων μόνον, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν βασιλευόντων πλεῖστον ἔχει. Ἐκκλησιαστικὴ ἀποφασίσει [185] δυνήστα. Οἱ μὲν γὰρ βασιλευόντες καὶ οἱ εὐποροὶ, ὅσα ἂν ποιήσωσιν, ἀπὸ χρημάτων ποιοῦσιν· ὁ δὲ τοιοῦτος πολλάκις καὶ ἀπὸ κινδύνων καὶ ἀπὸ θανάτων πολλὰ καὶ μεγάλα συντέλεσαν. Ὅσα δὲ χρυσίου παντὸς τιμιωτέρον αἷμα, τοσοῦτον βαλεῖν ἐκαίνης αὐτῆ ἡ εἰσφορά

ε'. Τοιοῦτοί τινες ἦσαν καὶ οὗτοι οἱ Παύλου ξηνοδόχοι, ἡ Πρίσκιλλα καὶ ὁ Ἀκύλας, οἱ χρημάτων μὲν περιουσίαν οὐκ εἶχον, πλοῦτου δὲ πάντος εὐπορωτέραν ἐκίτηνον γνώμην, καθ' ἑκάστην ἀποθαναίεσθαι προσδοκῶντες ἡμέραν, καὶ ἐν σφαλαῖς καὶ αἵματι ζῶντες, καὶ διὰ παντός μαρτυροῦντες τοῦ χρόνου. Διὰ τοῦτο ἦνθαί τὰ ἡμέτερα κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκαίνους, οἷοι οὕτω μὲν οἱ μαθηταὶ τοῖς διδασκάλοις, οὕτω δὲ οἱ διδασκαλοὶ συνδέδοντο τοῖς μαθηταῖς. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτων μόνον φησὶ ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ περὶ ἐτέρων πολλῶν. Καὶ γὰρ Ἑβραίοις καὶ Θεσσαλονικέσιν γράφων καὶ Γαλάταις, πολλὴν ἅπασιν μαρτυρεῖ πειρασμῶν ἐπαγωγὴν, καὶ δείκνυσι δὲ ὡς ἐπέτελλεν, ὅτι καὶ ἡλαύνοντο καὶ τῆς πατρὸς ἐξέπεπτον, καὶ τὰς οὐσίας ἀπέκλυον, καὶ μέχρις αὐτοῦ τοῦ αἵματος ἐκινδύνουν· καὶ ἅπασιν ἐναγωνίως αὐτοὺς ὁ βίος ἦν, καὶ αὐτὰ δὲ ἀκρωτηριασθῆναι τὰ μέλη οὐκ ἂν ὑπὲρ τῶν διδασκάλων παρητήσαντο. Τοῖς γοῦν Γαλάταις ἐπιστάλλων εἶπε· *Μαρτυρῶ γὰρ ὑμῖν, ὅτι, εἰ θνατόν, τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν δεξοῦσθε τὰς ἀνδράκωντες μοι.* Καὶ τὸν Ἑπαφρόδιν δὲ τὸν ἐν Κολοσσαῖς ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς ἀποδέχεται πάλιν, εἰπὼν, ὅτι *Ἡσθόντες παραπλησίον θανάτου, καὶ ἠλέησεν αὐτὸν ὁ Θεός, οὐκ αὐτὸν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμὰ, ἵνα μὴ λύπηρ ἔπι λύπη σῶω.* Οὕτω δὲ εἶπε δεικνύς, ὅτι δικαίως ἐμελλεν ἀλγεῖν ἐπὶ τῆ τελευταίῃ τοῦ μαθητοῦ. Καὶ τὴν ἀρετὴν δὲ αὐτοῦ πάλιν ἐκαλύπτει πλοῖον, οὕτως εἰ λέγων, ὅτι *Ἠγγίσε μέχρι θανάτου παραβουλεύσάμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὄμιον ὑστέρημα τῆς πρὸς με λειτουργίας.* Τί γένουσι ἂν ἐκαίνον μακαριώτερον, τί δὲ ἡμῶν ἀθλιώτερον; εἰ γὰρ ἐκαίνον μὲν καὶ τὸ αἷμα, καὶ τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν διδασκάλων προθέτοντο, ἡμεῖς δὲ οὐδὲ βήμα ψιλὸν πολλάκις προσδοχοῦμεν ὑπὲρ τῶν κοινῶν πατέρων, ἀλλὰ ἀκούοντες αὐτοὺς βλασφημομένους, λοιβορομένους κακῶς καὶ παρὰ τῶν οἰκείων καὶ παρὰ τῶν ἀλλοτρῶν, οὐκ ἐπιστομίζομεν τοὺς λέγοντας, οὐ κολώομεν, οὐκ ἐλέγομεν.

Εἶθε μὲν οὖν μὴ αὐτοὶ τῆς κακηγορίας ἤρχομεν ταύτης. Νυνὶ δὲ οὐ τοσαῦτα παρὰ τῶν ἀπίστων σκώμματα καὶ οὐκ ἐπιβόη, ὅσα παρὰ τῶν δοκούντων εἶναι πιστῶν καὶ μεθ' ἡμῶν τετάχθαι γινώμενα εἰς τοὺς ἀρχοντας ἴσοι τις ἂν. Ἐπεὶ οὖν ζητήσομεν πόθεν βραχυμία τοσαύτη καὶ εὐλαβείας ὑπεροφίας γέγονεν, ὅταν οὕτως ὤμεν ἀπεχθῶς πρὸς τοὺς πατέρας διακαίμενοι τοὺς ἡμετέρους; Οὐ γὰρ ἐστίν, οὐκ ἐστὶν οὐδὲν, ὃ καταλύσαι καὶ διαφθεῖραι Ἐκκλησιαστικὸν δύναται ἂν, μᾶλλον δὲ οὐκ ἐστὶν οὕτω γενέσθαι τοῦτο ἀλλοτρίως βραδύως, ἀλλ' ἢ ὅταν οἱ μαθηταὶ τοῖς διδασκάλοις, καὶ τοῖς πατέρας οἱ παῖδες, καὶ τοῖς ἀρχουσιν οἱ ἀρχόμενοι μὴ μετὰ πολλῆς ὡς συνειδημένοι τῆς ἀκριβείας. Εἶτα ἂν μὲν τὸν ἀδελφόν τις

εἶπῃ κακῶς, καὶ τῆς ἀναγνώσεως τῶν θείων ἀπειργετῆται Γραφῶν. *Ἦνα τί γὰρ ἀνυλαμβάνεις τὴν διαθήκην μου διὰ στόματός σου;* φησὶν ὁ Θεός· εἰτὰ τὴν αἰτίαν τίθει, ἐπήγαγε· *Καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου καταλάλις.* [189] Τὸν πνευματικὸν δὲ πατέρα κατηγορῶν, ἄξιον εἶναι νομίζεις σαυτὸν ἐπιβῆναι τῶν ἱερῶν προδούρων; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; Εἰ γὰρ οἱ κακολογῶντες πατέρα ἢ μητέρα θανάτω τελευτῶσι, ποιάς ἄξιός ἐσται δίκης ὁ τὸν πολλῶν τῶν γονέων ἐκαίνων ἀναγκαϊότερον ὄντα καὶ βελτίω τολμῶν λέγειν κακῶς; Καὶ οὐ δέδοικε, μήποτε διαστῆσά ἡ γῆ πάντεως αὐτὸν ἀφανίσῃ, ἢ σκηπτὸς ἀνῶθεν κατανεχθεὶς καταφλέξῃ τὴν κατήγορον γλῶτταν; Οὐκ ἤκουσας τί πέπονθεν ἡ Μιυβήσεως ἀδελφῆ κατεπιούσα τοῦ ἀρχοντος; πῶς ἀκάθαρτος γέγονε, καὶ εἰς λέκτραν ἐνέπεσε, καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπέμεινε ἀτιμίαν, καὶ τοῦ ἀδελφοῦ παρακαλοῦντος καὶ τῷ Θεῷ προσπίπτοντος, οὐδεμίαν ἔτυχε συγγνώμης, ἀλλὰ καὶ ἐκθεμένη τὸν ἄγιον ἐκαίνον, καὶ πρὸς τὴν ἀνατροφὴν αὐτοῦ συντέλεσασα, καὶ ὅπως ἡ μήτηρ γένοιτο τροφὸς, καὶ μὴ ἐν βαρβαρικῇ χειρὶ τραφῇ τὸ παιδίον ἐξαρχῆς συμπράξασα, καὶ μετὰ ταῦτα στρατηγήσασα τοῦ γυναικείου γένους, καθάπερ Μιυβήσεως τοῦ τῶν ἀνδρῶν, καὶ πάντα συνδιενεγκοῦσα τὰ θεινά, καὶ ἀδελφῆ Μιυβήσεως οἶσα, οὐδὲν ὅμως ἀπὸ τούτων ἀπάντων ἐκέρθανεν εἰς τὸ διαφυγεῖν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῇ κακηγορίᾳ; ἀλλ' ὁ Μιυβήσεως, ὁ τοσοῦτον λαβὴν ἐξαιτησάμενος μετὰ τὴν ἀφάτον ἀσέθειαν ἐκαίνον, οὕτως ὑπὲρ τῆς ἀδελφῆς προσπίπτων καὶ συγγνώμην αἰτῶν, οὐκ ἴσχυον ἴδω ποιῆσαι τὸν Θεόν, ἀλλὰ καὶ ἐπετιμῆτο σφοδρῶς· ἵνα μάθωμεν ἡμεῖς ὅσον κακόν ἐστι, τὸ τοὺς ἀρχοντας λέγειν κακῶς, καὶ τοὺς ἐτέρων κρίνειν βίους. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς ἡμέρας ἐκαίνης, οὐκ ἄφ' ὧν ἀμαρτάνομεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄφ' ὧν ἑτέροις ἐψηφισάμεθα, κρίνει πάντως ἡμεῖν ὁ Θεός· καὶ πολλάκις ὁ τῆ φύσει κοῦφόν ἐστὶν ἀμάρτημα, τοῦτο χαλεπὸν καὶ ἀσύγνωστον γίνεσθαι τῇ τοῦ ἀμαρτάνοντος περὶ ἐτέρου κρίσει. Τάχιστα σαφῆς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν αὐτὸ σαφῆς ποιῆσαι πειράσομαι. Ἡμαρτίαι τις· ἕτερον ἀμαρτάνοντα τὴν αὐτὴν ἀμαρτίαν καταδικάζει σφοδρῶς. Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκαίνῃ οὐ τοσαύτην ἐπισπάται κόλασιν, ὅσην ἡ φύσις τῆς ἀμαρτίας ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ καὶ διπλαστίονα πολλῶν καὶ τριπλασίονα· οὐ γὰρ ἄφ' ὧν αὐτὰς ἡμαρταν, ἀλλ' ἄφ' ὧν ἕτερον ἀμαρτάνοντα τὰ αὐτὰ χαλεπῶς ἐκόλασε, ψηφίζεται αὐτῷ τὴν τιμωρίαν ὁ Θεός. Καὶ οἷοι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, ἀπὸ τῶν γεγεννημένων καὶ ἐκθάντων, μαιζόνως, ὅπερ ὑπεσχόμην ὑμῖν, αὐτὸ ποιῆσω καταφανές. Ὁ Φαρισαῖος, καίτοι γε αὐτὸς οὐδὲν ἀμαρτάνων, ἀλλὰ καὶ ἐν δικαιοσύνῃ ζήσας, καὶ πολλὰ ἔχων κατόρθωματα εἰπεῖν, ἐπειδὴ τὸν ταλῶνην, τὸν ἄρπαγα καὶ πλεονέκτην καὶ παρανομώτατον καταδικάσει, τοσαύτην ἔδωκε δίκην, ὡς ἐκεῖνου μείζονα τηρεῖσθαι κολάσει. Εἰ δὲ ὁ μὴδὲν μὲν ἀμαρτιῶν αὐτὸς, ἀμαρτάνοντα δὲ ἕτερον καὶ περιεφάνη πᾶσιν ἐπὶ παρανομίαις ὄντα, βήματι ψιλῷ καταδικάσει τοσαύτην ἐπεσπάσασα κόλασιν, οἱ πολλὰ μὲν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀμαρτάνοντες, ἐτέρων δὲ βίους καταδικάζοντες, οὐδὲ ἐμφανεῖς ὄντας τιπὶ, οὐδὲ δόλους, ἐννόησον ὅσην ὑποστησώμεθα κόλασιν, πῶς ἐκπεσοῦμεθα πάσης συγγνώμης. Ἐρ ᾧ γὰρ κρίματι, φησὶ, κρίνετε, καὶ ὑμεῖς κριθήσεσθε.

ε'. Διὰ δὲ ταῦτα ἀντιβολῶ, καὶ πυραινῶ, καὶ δεομαι, ταύτης ἀποστῆναι τῆς πονηρᾶς συνηθείας. Τοὺς μὲν [190] γὰρ ἱερέας κακῶς ἀκούοντας οὐδὲν παραβλάζομεν,

^a Hæc, et de hinc ἀθλιώτερον, desunt in Morel. Sed habentur in Celsim. et a Geleno lecta sunt.

οὐ μόνον ἀν ψευδῆ τὰ λεγόμενα ἦ, ἀλλὰ καὶ ἀληθῆ· ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος τὸν τειλῶνην οὐδὲν κατέβλαψεν, ἀλλὰ καὶ ὠφέλησε, καίτοι γε ἀληθῆ περι αὐτοῦ λέγων· ἡμεῖς δὲ ἑαυτοῖς τοῖς ἰσχυροῖς περιβαλούμεν κακοῖς· ἐπεὶ καὶ ὁ Φαρισαῖος καθ' ἑαυτοῦ τὸ ξίφος ὤθησε, καὶ καιρίαν πληγὴν λαθῶν ἀπῆλθεν. Ἴνα οὖν μὴ καὶ ἡμεῖς τὰ αὐτὰ πάθωμεν, κρατώμεν ἀκολάστου γλώττης. Εἰ γὰρ τὸν τειλῶνην εἰπὼν κακῶς, οὐ διεφύωνεν ἐκεῖνος, οἱ τοὺς πατέρας ἡμῶν κακῶς λέγοντες, ποία ἔξομεν ἀπολογία; εἰ τὸν ἀδελφὸν βλασφημήσασα Μαρία ἅπαξ, τοσαύτην ἔδωκε δίκην, ποίας σωτηρίας ἡμῖν ἔλπις, όταν μυρίας καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς ἄρχοντας πλύνομεν λοιδορίας; Μὴ γὰρ μοι-τοῦτο λεγέτω τις, ὅτι ἐκεῖνος Μωυσῆς ἦν· δυνήσομαι γὰρ εἰπεῖν καὶ ἐγώ, ὅτι κακείνη Μαρία ἦν. Ἄλλω; δὲ, ἵνα καὶ τοῦτο αὐτὸ μάθῃς σαφῶς, ὅτι εἰ καὶ ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος ὣσιν οἱ ἱερεῖς, οὐδὲ οὕτω σοι θέμις τὸν ἐκεῖνων βίον κρίνειν, ἀκουσον τί φησι περὶ τῶν ἀρχόντων τῶν Ἰουδαίων τοῦ Χριστοῦ· *Ἐπεὶ οἱ Μωυσοῦς καθέδρα ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς καὶ τῆς Φαρισαίου πάντα οὖν, ὅσα ἄν λέγωσιν ὑμῖν ποιεῖν, ποιεῖτε· κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε.* Καὶ τί γένοιτ' ἀν χεῖρον ἐκαίνωα, ὢν ὁ ζῆλος ἐφθειρε τοὺς μαθητευομένους; Ἄλλ' ὁμω; οὐδὲ οὕτω κατεβίβασεν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἀξίας, οὐδὲ εὐκαταφρονήτους ἐποίησεν εἶναι τοῖς ἀρχομένοις· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ ταύτης ἐπιλάβοιτο τῆς ἐξουσίας οἱ ἀρχόμενοι, ὁρθήσοιαν πάντας ἀποχειροτονούντας, καὶ ἐκ τοῦ βῆματος καταβιβάζοντες. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων ὀβρισίας, καὶ εἰπὼν, *Τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖς κεινομαμένοις· καὶ σὺ κἀθὼ κρίνω με;* ἐπειδὴ τιμὴν ἤκουσεν ἐπιστομιζόντων αὐτὸν, καὶ λεγόντων, *Τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς;* δειξάμενος βουλόμενος, ὅσην ἀπονέμειν δεῖ τοῖς ἀρχομοῖς τὴν αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν, τί φησιν; *Οὐκ ἤδειν ὅτι ἀρχιερεὺς τοῦ Θεοῦ ἦν.* Διὰ τοῦτο καὶ Δαυὶδ παρανομοῦντα λαθῶν τὸν Σαούλ, καὶ φόνου πνέοντα, καὶ μυρίας θύτα κολάσεως ἄξιον, οὐ μόνον αὐτοῦ τῆς ζωῆς ἐπέλατο, ἀλλ' οὕτε βῆμα φορτικὸν εἰ; αὐτὸν ἐκβλεῖν ὑπέμεινε· καὶ τὴν αἰτίαν τιθεῖσι λέγων, ὅτι *Χριστὸς Κυρίου ἐστίν.* Οὐκ ἔνευθεν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν ἐκ πολλῆς τῆς παρουσίας ἔσιν ἰδεῖν, πῶς πόρρω πῶς τὰ τῶν ἱερῶν διορθοῦν τὸν ἀρχόμενον ἐστηκέναι χρή. Τῆς γὰρ κιβωτοῦ ποτε ἀναγομένης, ἐπειδὴ τινας τῶν ἀρχομένων περιτρεπομένην καὶ καταπίπτειν μέλλουσαν ἰδόντας ἀνάρθρωσαν, ἐν αὐτῷ τῷ χωρίῳ δίκην ἔδωκεν, ὑπὸ τοῦ Κυρίου πληγέντες καὶ νεκροὶ μέιναντες. Καίτοι γε οὐδὲν ἄποπον ἐποίησαν· οὐδὲ γὰρ ἀνέτρεπον τὴν κιβωτὸν, ἀλλ' ἀνατρέψασθαι μέλλουσαν καὶ καταπίπτειν ἀνάρθρωσαν. Ἄλλ' ἵνα ἐκ πολλῆς παρουσίας ἡμῶν τῶν ἱερῶν τὸ ἀξίωμα, καὶ πῶς οὐ θέμις τὸν ὑποταγμένον καὶ ἐν τάξει λαϊκῶν θύτα τοιαῦτα ἀναρθροῦν, ἀπέκτεινεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῷ πλήθει, τοὺς ἄλλους πάντας ἐκ πολλῆς φοβῶν τῆς ὑπερβολῆς, καὶ πειθῶν μηδέποτε τοῖς τῆς ἱερωσύνης προσείναι ἀδύτοις. Εἰ γὰρ δὴ μέλλοιαν ἕκαστοι ἐπὶ προφάσει τοῦ τὰ κακῶς γινόμενα διορθοῦν εἰς τὸ τῆς ἱερωσύνης εἰσάγειν ἑαυτοῦς ἀξίωμα, οὕτε [191] πρόφασιν ἐπιείκει διορθώσεως ποτε, οὕτε ἀρχοντα, οὕτε ἀρχόμενον διαγνωσόμεθα, ἀναμειγμένον πάντων ἀλλήλοις. Καὶ μὴ με τις νομίση τῶν ἱερῶν κατεγνωσῶτα ταῦτα λέγειν (διὰ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, πολλὴν, ὡς καὶ ὁμῆς ἴσπε, τὴν ἐπιείκειαν ἐν ἅπασιν ἐπιδεικνύνται, καὶ

^a Sic Coislin, melius, quam Morel. τί δὲ γένοιτ' ἀν τοῦ βίου χεῖρον.

οὐδεμίαν οὐδὲν ποτε παρασχῆκασι λαθῆν), ἀλλ' ἵνα ὁμῆς μάθητε, ὅτι εἰ καὶ μογηθροῦς εἴχετε πατέρας καὶ φορτικούς διδασκάλους, οὐδὲ οὕτως ἀκίνδυνον ὑμῖν ἦν, οὐδὲ ἀσφαλῆς βλασφημεῖν αὐτοὺς καὶ λοιδορεῖσθαι. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν γονέων σοφὸς τίς φησι, *Ἄν ἀποβληθῆ ἄνεστιν, συγγνώμην ἔχε·* τί γὰρ αὐτοῖς ἀποδώσεις, καθὼς αὐτοῖς σοι; πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν πνευματικῶν τοῦτον φυλάττεσθαι χρὴ τὸν νόμον, καὶ τὸν ἕκαστον βίον ἑαυτὸν ἕκαστον περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν, ἵνα μὴ ἀκούσωμεν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, *Ἵκοιρτὰ, εἰ βλέπεις τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου, τὴν δὲ ἐν τῷ σὺ ὀφθαλμῷ οὐ καταροεῖς δοκόν;* Καὶ γὰρ ὑποκριτῶν ἔργον, τὸ δημοσίῳ μὲν καὶ πάντων ὀρώντων τὰς χεῖρας φιλεῖν τῶν ἱερῶν, καὶ γονάτων ἄπτεσθαι, καὶ παρακαλεῖν ὑπὲρ αὐτῶν εὐχεσθαι, καὶ δεομένους βαπτίσματος; ἐπὶ τὰς ἐκείνων τρέχειν ὑβρας, οἰκοὶ δὲ καὶ ἐν ἀγοραῖς τοὺς ποσούτων ἀγαθῶν αἰτίους ἡμῶν καὶ διακόνους μυρίας πλύνειν ὀνειδίσαι, ἢ ἕτέρῳ ἰνὸνειδίζοντων ἀνέχεσθαι. Εἰ μὲν γὰρ ἀληθῶς κακὸς ὁ πατήρ, πῶς αὐτὸν ἀξιοπίστον εἶναι νομίσεις διάκονον τῆς τῶν φρικτῶν ἐκεῖνων μυσταγωγίας; Εἰ δὲ ἀξιοπίστος ἐκεῖνων εἶναι σοι δοκεῖ διάκονος, τίνος ἔνεκεν ἀνέχη κακῶς ἑτέρων λεγόντων αὐτὸν, καὶ οὐκ ἐπιστομίσεις, οὐδὲ ἀγανακτεῖς, οὐδὲ δυσχεραίνεις, ἵνα παρὰ τοῦ Θεοῦ πολὺν τὸν μισθὸν ἀπολάβῃς, καὶ παρ' αὐτῶν ἐκαίνωα τῶν κατηγορούντων τὸν ἔπαινον; Κἄν γὰρ μυριάκις ὣσιν ὀβρισταί, πάντως ἐκαινέσονται σε καὶ ἀποδείξονται τῆς περὶ τοὺς πατέρας κηδεμονίας· ὥσπερ, ἀν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἅπαντες ἡμῶν καταγνώσονται, καὶ αὐτοὶ οἱ κακῶς λέγοντες. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκεῖ τὴν ἐσχάτην δώσωμεν δίκην. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὰς Ἐκκλησίας λυμαίνεται, ὡς τοῦτο τὸ νόημα· καὶ καθάπερ σῶμα μὴ μετὰ ἀκριβείας συνδεδεμένον τῆ τῶν νευρῶν περιβολῇ, κολλὰς τίκεται τὰς ἀρρωστίας, καὶ ἀβλύτων ποιεῖ τὸν βίον οὕτω καὶ Ἐκκλησία, μὴ σφοδρῶ καὶ ἀβραγαεῖ τῆ τῆς ἀγάπης ἀλύσει περιβεβλημένη, μυρίας τίκετ' ἰσχυροῦς, καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ αὐξεί, καὶ πολλῶν παρρασμῶν γίνεσθαι ὑπόθεσις. Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα συμβαίη, μηδὲ τὸν Θεὸν παροξύνωμεν, καὶ τὰ ἡμέτερα ἐπαυξήσωμεν κακῶς, καὶ τὴν κλάσιν ἀπαρτίτητον παρρασκάζωμεν, καὶ πολλῆς ἀηθίας πληρῶμεν τὴν ζωὴν τὴν ἡμέτεραν, ἢ πρὸς εὐφημίαν τὴν γλῶτταν μεταθέντας, τὸν ἑαυτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν περιεργάζόμεθα βίον, καὶ τὴν ἑτέρων ζωὴν τῷ τὰ ἀπόρρητα μετὰ ἀκριβείας εἰδοῖ κρίνειν ἐπιτρέψαντες, αὐτοὶ τὰ αὐτῶν ἀμαρτήματα κρίνομεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὸ τῆς γέννησις δυνήσομεθα διαφυγεῖν πῶρ. Ὅσπερ γὰρ οἱ τὰ ἀλλότρια πολυπραγμονούντας κακῶς, τῶν οικείων οὐδένα ποιοῦνται λόγον· [192] οὕτως οἱ θεοδικότες εἰς τὸν ἑτέρων παρακῶφαι βίον, πολλὴν ἑαυτοῖς τῶν πεπληρωμένων ποιήσονται τὴν φροντίδα· οἱ δὲ τὰ αὐτῶν ἀναλογίζόμενοι κακῶς, καὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην κρίνοντες τὴν ἡμέραν, καὶ δίκας ἑαυτοῦς ἀπαιτούντες, ἴμερον ἔξουσι τότε τὸν δικαστήν. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· *Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἄν ἐκρινόμεθα ὑπὸ Κυρίου.* Ἴν' οὖν διαφυγῶμεν τὴν ψῆφον ἐκαίνωα, πάντα τὰ ἄλλα ἀφέντες, παρρασκάζόμεθα τὴν ἑαυτῶν ζωὴν, καὶ κολάζομεν τὸν λογισμὸν ἐν ἀμαρτάνει ἀναπέθοντα, καὶ κατανύττωμεν τὸν συνείδησιν, καὶ λόγον ἑαυτοῦς ἀπαιτῶμεν τῶν πεπραγμένων ἡμῶν. Οὕτω γὰρ δυνήσομεθα κούφοι τῶν ἀμαρτημάτων ποιήσαντας τὸ φορτίον, συγγνώμης ἀπολαύσαι πολλῆς, καὶ τὸν παρόντα βίον μεθ' ἡδονῆς διάγειν, καὶ τῶν μελ-

^b Hoc, quæ in Mor. manca erant, in Coisl. sic restituitur.

alve ementita, sive vera sint quæ de eis dicimus: quoniam et Pharisæus publicano nihil nocuit, sed et ipsi profuit, licet vera de eo diceret. Cæterum nobis ipsa mala extrema ipsi accersimus, sicut et Pharisæus in belpoem gladium impulit, et letali accepta plaga abiit. Ut igitur ne et nos idem patiamur, impereamus indomitæ linguæ. Nam si is, qui publicano maledixit, pœnam non effugit, nos qui patribus nostris maledicimus, qua nos apologia tuebimur? si Maria, quod fratri semel maledixerit, tantam dedit pœnam (*Num. 12. 10*): cujus nobis salutis spes, cum nos quotidie principes infinitis conviciis afflicimus? Ne mihi hoc quis dixerit, ille Moses erat: pœtero enim et ego dicere, illa Maria erat. Cæterum, ut et alia ratione hoc manifeste cognoscas, quod nec si criminum rei sint sacerdotes, de illorum tibi vita iudicare fas sit, audi quid dicat de principibus Judæorum Christus: *Super cathedram Moïsis sederunt scribæ et Pharisei: omnia igitur quæcumque dixerint vobis, ut faciatis, facite: juxta opera autem eorum ne faciatis* (*Math. 23. 2. 3*). Jam, quid illis pejus fucrit, quorum zelus futuris discipulis noxius erat? Attamen neque sic eos deposuit a dignitate, neque subditis despiciabiles fecit: idque jure merito. Nam si semel hanc potestatem erriperint subditi, statim magistratu privatos principes de dignitate deturbari videbimus. Eapropter Paulus cum principem sacerdotum Judæorum contumelia affecisset, ac dixisset: *Percutiet te Deus, prius dealbato: et tu iudicans me sedes* (*Act. 23. 3*)? postquam autem quosdam audivit se increpantes, et dicentes: *Pontificem Dei convictis incessis* (*Ib. v. 4*)? monstrare volens, quantum oportet sacerdotibus Dei exhibere honorem et reverentiam, quid dicit? *Nesciebam quod pontifex Dei esset* (*Ib. v. 5*). Propterea et David, cum Saulem apprehendisset prævaricatore, et spirantem homicidium, multisque pœnis dignum: non solum ejus vitæ pepercit, sed neque ut verbum asperum in eum jaceretur, sustinuit, causamque ponens dicit: *Christus Domini est* (*1. Reg. 24. 7*). Neque hinc solum, sed et aliunde videre licet copiose, quomodo subditum procul a sacerdotum correptione abesse oportet. Nam cum aliquando arca reduceretur, et subditorum aliqui ad lapsum declinantem videntes erigerent, eo ipso in loco pœnam dederunt, et a Domino percussus, mortui manserunt, tametsi nihil agerent absurdum (*2. Reg. 6. 7*). Non enim subvertebant, sed lapsuram erigebant. Et ut ex abundantia sacerdotum dignitatem discas, et quomodo non sit fas subditum, et in ordine laicorum existentem talia corrigere: illos in media multitudine occidit, cæteros omnes hoc prodigio admodum terrens, et persuadens eis, ne ad adyta sacerdotii accedant. Si enim singuli obtentu male acta corrigendi in sacerdotii dignitatem se inferant, numquam deerit corrigendi occasio, et confusis inter se omnibus, inter principem et subditum non discernemus. Nemo hæc me dicere opinetur, quasi ad sacerdotes accusandos (per Dei namque gratiam in omnibus, ut et vos scitis, magnam exhibent probitatem, et nemini umquam criminandi an-

sam dederunt), sed ut discatis, etiamsi improbos haberetis patres, et molestos magistratos, neque sic eis maledicere vobis securum et absque gravi periculo fore. Nam si de corporalibus parentibus sapiens quidam dicit: *Si sensus deficiat, veniam da* (*Eccli. 3. 15*): quid enim illis dabis, quale ipsi tibi? multo magis in spiritualibus hæc lex observanda: ac uniuscujusque officium est, ut suam ipsius vitam diligenter consideret, et excutiat, ne videlicet audiamus in die illo: *Hypocrita, quid vides festucam in oculo fratris tui, in tuo autem oculo trabem non consideras* (*Matt. 7. 3*)? Etenim hypocritarum opus est, publicos quidem et omnibus videntibus osculari manus sacerdotum, genua tangere, supplicare, ut pro se orent, et baptismo indigentes ad illorum januas currere: domi autem et in foro tantorum bonorum nobis auctores et ministros multis afflicere probris, vel conviciatoribus consentire. Quod si vere malus est pater, quomodo fide dignum putas tam terribilium sacramentorum ministrum? Si autem fide dignus tibi minister esse videtur, quare fers alios ei maledicentes, et non obturas eorum ora, neque stomacharis, neque ægre fers, ut et multam accipias a Deo mercedem, et laudem ab ipsis maledicis? Nam licet sexcenta convicia proferant, omnino tamen te laudabunt et amplexabuntur ob egregiam in patres curam: contra vero si hoc non faciamus, omnes nos condemnabunt, etiam illi ipsi qui maledicunt. Ad hæc accedit illud multo gravius, quod extremam illic dabimus pœnam. Quia nihil perinde sic Ecclesiis labefactat atque morbus ille: et sicut corpus nervorum debita habitudine carens multas gignit ægritudines, et vitam facit molestam: ita Ecclesia non circumdata forti illa et infracta caritatis catena, plurima parturit bella, iram Dei auget, et multarum tentationum est occasio. Ne igitur hæc contingant, neve Deum exacerbemus, ne nostra augeamus mala, et pœnam certam indeclinabilenque comparemus, vitamque hanc multis molestiis repleamus: nostram ad bene loquendum linguam transferentes, nostram ipsorum vitam singulis diebus diligenter scrutemur; aliorum autem vitam ejus, qui etiam incognita accurate novit, iudicio relinquentes, ipsi nostra peccata damnemus. Ita nobis gehennæ ignem licet effugere. Nam sicut ii, qui in alienis curiosius explorandis malis occupati sunt, suorum peccatorum nullam habent rationem: ita qui ab aliena vita discutienda abhorrent, magnam suorum delictorum habebunt sollicitudinem: et qui sua considerant mala, illaque quotidie discutunt, a seipsis exscentes pœnas, mitem tunc habituri sunt iudicem. Id quod Paulus declarans dicebat: *Nam si nos ipsos iudicemus, non utique iudicemur a Domino* (*1. Cor. 11. 31*). Ut autem illam sententiam effugiamus, relictis omnibus aliis, magno studio vitam nostram examinemus, corrigamus cogitationes ad peccandum inducentes, conscientiam ad compunctionem flectamus, actorum nostrorum rationem repetamus. Sic enim poterimus facile peccatorum exonerari sarcina, multa venia frui, præsentemque simul vitam cum voluptate transmittere, et assoquet

bona futura : gratia et misericordia Domini nostri Spiritui sancto sit gloria, in aeterna saeculorum.
Iesu Christi; per quem et cum quo Patri simul et Amen.

MONITUM

Haec tres homilias, quarum prior in illud, *Propter fornicationes, etc.*, altera de Libello repudii, tertis, *Quales ducenda sint uxores*, eodem tempore consequenter habitas fuisse conspicuum est. Secundam enim paucis post primam diebus pronuntiatam fuisse clare dicitur initio : *Περὶ γάμου πρόην, De nuptiis nuper*, id est, paucis ante diebus; ubi locum ipsam Pauli, *Propter fornicationes, etc.*, quem in priori explanandum susceperat, ad verbum repetit. Tertiam pari modo paucis post secundam diebus secutam esse indicat Chrysostomus, cum sub initium dicit, se nuper, *πρόην*, de libello repudii locutum esse. In prima agitur praecipue de nuptiis, quo pacto scilicet contrahenda sint: deque vitandis saltationibus, tripodiis, ebrietas cantibus solitis hymenaeorum, quae omnia sponse castitati noxia esse possunt. Invehitur postea Chrysostomus in eos, qui etiam post initum matrimonium scorta adire non cessant: ac nonnullorum opinionem evellit qui putabant adulteram non esse conjugatam, qui cum libera scortaretur. In secunda de libello repudii tractatur, et contra hodiernorum Graecorum sententiam et usum statuitur, non licere mulierem ducere, etiam pro causa adulterii repudiatam. Tertiae argumentum premit ipse titulus, *Quales ducenda sint uxores*: nam per totam concionem agitur de sponse futurae moribus explorandis et ad-discendis, antequam conjugium inestur.

DE VERBIS ILLIS APOSTOLI,

PROPTER FORNICATIONES AUTEM UNUSQUISQUE SUAM UXOREM HABEAT (1. Cor. 7. 2) (a).

1. Ad mellis fontes etiam hodie statui vos deducere, mellis quod fastidium nunquam parit. Ejusmodi namque Pauli verborum est natura; et vero quicumque sua corda laticibus ex his fontibus haustis replent, per Spiritum sanctum loquuntur: imo vero mellis virtutem¹ etiam omnem exsuperat sacrorum eloquiorum voluptas. Atque hoc ut indicaret propheta dicebat: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo* (Psal. 118. 103). Neque vero melle dulcior tantum, sed et auro ac lapillo quovis pretiosior, et argento purior est voluptas eloquiorum sacrorum. *Eloquia quippe Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum* (Psal. 11. 7). Propterea quoque dicebat et sapiens quidam: *Comedere mel multum non bonum: honorare autem oportet*

sermones gloriosos (Prov. 25. 27). Nam ex illo quidem morbus, quo caremus, saepe gignitur; horum autem opera et corporis aegritudinem, qua tenemur, deponere possumus: et mel quidem in concoctione corrumpitur, sacra vero eloquia cum fuerint concocta, tum jucundiora sunt et utiliora cum illis, qui ea possident, tum aliis multis. Ac mensa quidem sensibus subjecta dum affatim quispiam fruitur, si deinde illic saturatus ructet, injucundus sit ei qui illum convivio excepit: si vero spirituali doctrina expletus eructet, multum suavem odorem diffundit in proximum. David quidem certe cum his dapibus se frequenter expleret, dicebat: *Eructavit cor meum verbum bonum* (Psal. 44. 2). Nam et malum verbum possumus eructare. Et quemadmodum in hac sensili mensa pro conditione cibariorum qualitatem eorum, quae eructantur, cernimus apparere: sic nimirum et in virtute verborum, qualibus pascuntur, talia plerique homines

¹ Unus, voluptatem.

(a) Collata cum Codicibus Colbertinis 970 [nunc Reg. 768], et 1030.

λόγων ἐπιτυχεῖν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία
τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ

τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς
αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

AD TRES HOMILIAS SEQUENTES.

In tertie titulo Editionis Morellianæ legitur Græce atque Latine, *Leus Maximî, et quales ducendæ sint uxores*. Sic vero legit etiam Sigiamundus Gelenius interpres. In Editione vero Savillii, et in duobus quibus usi sumus Mss. illud, ἰγκώμιον εἰς Μάξιμον, desideratur. Nec tamen existimo illud additamentum esse spernendum: non enim divinando hic titulus appositus fuisse videtur; sed qui titulum apposuit, rei gnarus ita scripserit, vel fortasse Chrysostomus ipse sic initio titulum concinnaverit. Putat Hermannus hunc esse Maximum illum episcopum Seleucis in Isauria, qui in præcedenti conventu loca Chrysostomi conclusionem habuerat: id autem non absurdum vero est. Ex eis porro quæ sub initium dicit, Ὁ γὰρ μετ' ἐμοῦ ζυγὸν ἔλκων, *Meus enim in trahendo iugo compar, nuper proscisso sulco, ubera lingua, inpersit etiam semina*, ex his, inquam, argui videtur tunc Chrysostomum fuisse episcopum Constantinopolitanum. Nam illo Constantinopoli sedente, alii diversarum civitatum episcopi in hac regia urbe identidem ipso annuente conclocabantur, quod non semel fecit etiam Severianus Gabalorum episcopus, ut in Vita Chrysostomi pluribus narrabitur.

Primæ homiliæ interpretatio Latina est Frontonis Duczi; secundæ incerti cujusdam, tertis Sigismundi Gelenii. Duas postremas multis in locis emendavimus.

[195] ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΡΗΤΟΝ

Διὰ δὲ τὰς πορτείας ἑαυτοῦ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχευε.

α'. Πρὸς τὰς τοῦ μέλιτος πηγὰς καὶ τήμερον ὁμῶς
χειρζωγῆσαι βούλομαι, μέλιτος οὐδέποτε κόρον
ἔχοντος. Τοιαύτη γὰρ τῶν Παύλου ρημάτων ἡ φύσις,
καὶ πάντες εἶ, ὅσοι πληροῦσι τὰς ἑαυτῶν καρδίας ἐκ
τῶν πηγῶν τούτων, διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου
φθέγγονται· μᾶλλον δὲ καὶ μέλιτος ἀρετῆν ^α ἀπο-
κρύπτει· πᾶσαν ἢ τῶν θεῶν ἡδονὴν λογίων. Καὶ τοῦτο
θελῶν ὁ Προφήτης ἔλεγεν, Ὡς γλυκὴ τῷ λάρυγγί
μου τὰ λόγια σου; ὑπὲρ μέλι ^β τῷ στόματι μου.
Ὁ μὲλιτος δὲ ἔστιν ἡδίων μόνον, ἀλλὰ καὶ χρυσοῦ
καὶ λίθου παντὸς τιμιωτέρα καὶ ἀργυρίου παντὸς κα-
θαρωτέρα ἢ ἡδονὴ τῶν θεῶν λογίων. Τὰ λόγια γὰρ
Κυρίου, φησὶ, λόγια ἀγνά, ἀργύριον πεπυρωμένον,
δοκιμὸν τῆ γῆ, καθαρισμένον ἐκταπλῶσις. Διὰ
αὐτοῦ καὶ τις σοφὸς ἔλεγεν ^γ· Ἐσθίειν μέλι πολὺ

οὐ καλόν, τιμῶν δὲ χρὴ λόγους ἐνδόξους. Ἐξ ἑκα-
νου μὲν γὰρ καὶ νόσος οὐκ οὔσα τίκεται πολλάκις,
ἀπὸ δὲ τούτων καὶ τὴν οὔσαν ἀρρώστιαν ἀποδέσσει
δυνάμεθα· καὶ τὸ μὲν μέλι κατὰ πᾶσαν διαφθαίρεται,
τὰ δὲ λόγια τὰ θεῶν, ὅταν πεφθῇ, τότε καὶ ἡδίων γίνε-
ται καὶ χρησιμώτερα, ἀπὸς τε τοῖς ἔχουσι, καὶ ἐτέ-
ροις πολλοῖς. Καὶ τραπέζης μὲν τις αἰσθητῆς μετὰ
βασιλείας ἀπολαύων, εἴτα ἐκείθεν ἐρευγόμενος, ἀηθῆς
τῷ κοινωνοῦντι γίνεται· ἀπὸ διδασκαλίας δὲ τις
ἐρευξάμενος πνευματικῆς, πολλῆς τῆς εὐωδίας μετα-
δίδωσι τῷ πλησίον. Ὁ γοῦν Δαυὶδ τοιαύτης συνεχῶς
ἀπολαύων ἐστιάσας ἔλεγεν; Ἐξηραύξατο ἡ καρ-
διά μου λόγον ἀγαθόν. Ἔστι γὰρ καὶ πονηρὸν λό-
γον ἐρευξασθαι. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τρα-
πέζης κατὰ τὴν φύσιν τῶν ἐδεσμάτων καὶ ἡ τῆς
ἐρυγῆς ποιότης ἐκβίδεται· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τῶν
ρημάτων δυνάμεως, οἴαπερ ἂν σιτῶνται, τοιαῦτα

^α Ὑπερ μέλιτος ἡδονῆν.

^β Ἀδελφὸν cod. 768 καὶ κρητὸν.

^γ Δύο Mss. καὶ τις παραπάνω ἔλεγεν.

καὶ ἐρεψονται πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὃσον ἔστιν εἰς οὐρανὸν ἀναβῆς καὶ πορνικῶν φημάτων ἀκούσης, τοιαῦτα καὶ ἐρεύξη πάντως εἰς τὸν πλησίον ῥήματα· ἂν δὲ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἔλθῶν, μετάσχης ἀκουσμάτων πνευματικῶν, τοιαύτας ἔξεις καὶ τὰς ἐρυγὰς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγεν, Ἐξηρεύξατο ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, τῆς τραπέζης, ἥς ἀεὶ μετείχε, τὴν βρώσιν ἡμῶν ἐνδείκνυμενος. Τοῦτω καὶ ὁ Παῦλος παιθόμενος, παρήγει λέγων· Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἰ τις ἀγαθός. Καὶ τίς ἐστὶν ὁ σαπρὸς, φησὶν; Ἐάν μάρης τὸν ἀγαθόν, τότε εἴση καὶ τὸν σαπρὸν· πρὸς γὰρ τὴν ἀντιδιαστολὴν ἐκείνου τοῦτον τίθειαι. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ ἀγαθός, οὐδὲν δεῖσθαι παρ' ἐμοῦ μαθεῖν· αὐτὸς γὰρ ἡμῖν αὐτοῦ τὴν φύσιν ἠρμήνευσεν. Εἰπὼν γὰρ, Εἰ τις ἀγαθός, ἐπήγαγε, Πρὸς οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας, δεικνύς ὅτι οὗτός ἐστιν ἀγαθός ὁ τῶν πλησίον οἰκοδομῶν. Ὡσπερ οὖν ὁ οἰκοδομῶν, ἀγαθός, οὕτως ὁ καθαιρῶν, σαπρὸς καὶ [194] φαῦλος.

Καὶ σύ τοίνυν, ἀγαπητέ, εἰ μὴν ἔχεις τι τοιοῦτον εἰπεῖν, ὃ δύναται βελτίω ποιῆσαι τὸν ἀκούοντα, μὴ κωλύσης λόγον ἐν καιρῷ σωτηρίας· εἰ δὲ μὴδὲν τοιοῦτον ἔχεις, ἀλλὰ πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα ῥήματα, σίγησον, μὴ κατηγορήσης τοῦ πλησίον. Οὗτος γὰρ ὁ λόγος σαπρὸς ἐστὶν, οὐκ οἰκοδομῶν τὸν ἀκούοντα, ἀλλὰ καὶ καταστρέφει. Ἄν τε γὰρ ἀρετῆς ἐπιμαλῆται, πρὸς ἀπόνειαν αἴρεται πολλάκις· ἂν τε ἡμελημένος ᾖ, ῥαθυμότερος γίνεται. Ἄν αἰσχρὸν μέλλης φθέγγεσθαι ῥῆμα καὶ γέλωτος γέμον, σίγησον. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος ὁ λόγος σαπρὸς ἐστὶ, τὸν τε λέγοντα τὸν τε ἀκούοντα ἀσελγαστέρους ποιῶν, καὶ τὰς ἐν ἐκείνῳ πονηρὰς ἐπιθυμίας ἀνάπτων. Ὡσπερ οὖν τῷ πυρὶ τὰ ξύλα τροφή γίνεται καὶ ὕλη, οὕτω τοῖς πονηροῖς βουλεύμασι τὰ ῥήματα. Διὰ τοῦτο οὐ χρὴ πάντως, ἅπερ ἂν ἔχωμεν ἐν διανοίᾳ, φθέγγεσθαι πάντως· ἀλλὰ σπουδάζειν μὲν καὶ τῆς διανοίας αὐτῆς ἐφορίζειν τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας καὶ πᾶσαν αἰσχρὰν ἐννοίαν. Εἰ δὲ ποτε λαθόντες παραδεξόμεθα ῥυπαροὺς λογισμοὺς, μηδέποτε διὰ τῆς γλώττης αὐτοὺς ἐκφέρωμεν, ἀλλ' ἀποπνίγωμεν αὐτούς διὰ τῆς σιγῆς. Καὶ γὰρ καὶ θηρία καὶ ἑρπετὰ εἰς λάκκον ἐμπίπτοντα, ἂν μὲν εὖρη τινὰ διέξοδον ἄνωθεν, ἀναβάντα ἀγριώτερα γίνεται· ἂν δὲ μὴν κάτω διηγεκῶς συγκακλισμένα, πάντοθεν ἀπόλλυται ῥαδίως καὶ ἀφανίζεται· οὕτω δὲ καὶ τὰ πονηρὰ ἐνθυμήματα, ἂν μὲν εὖρη τινὰ διὰ τοῦ στόματος ἡμῶν καὶ τῶν ῥημάτων ἐξοδον, ἀνάπτει τὴν ἔνδον φλόγα· ἂν δὲ ἀποκλείσῃς αὐτὰ διὰ τῆς σιγῆς, ἄσθενέστερα γίνεται, καὶ καθάπερ λιμῷ τηκόμενα τῇ σιωπῇ, ταχέως ἀναποθνήσκει τῇ διανοίᾳ. Ὡστε κἂν ἐπιθυμῆσθαι τινὰ αἰσχρὰν ἐπιθυμίαν, μὴ φθέγγῃ δὲ ῥῆμα αἰσχρὸν, κατέσθεας καὶ τὴν ἐπιθυμίαν. Οὐκ ἔχεις διάνοιαν καθαρὰν; Κἂν στόμα ἔχῃ καθαρὸν, καὶ μὴ κενώσης ἐξω τὸν βόρβορον, ἵνα μὴ καὶ ἔτερον καὶ ἰσχυρὸν καταβλάψῃς. Οὐ γὰρ τοὺς λέγουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκούουσι αἰσχρὰ φθεγγομένων ἐτέρων πολλὴ προσγίνεται κηλίς. Διὰ τοῦτο παραινῶ καὶ

* Duo mss. τὴν φύσιν ἡμῶν.

συμβουλεύω, μὴ μόνον τοῦ λέγειν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ καὶ λεγόντων ἐτέρων τοῦ ἀκούειν ἀπέχεσθαι, καὶ τῷ θεῷ προσηλωθεὶς νόμῳ διηγεκῶς. Τὸν γὰρ τοιοῦτον καὶ ὁ Προφήτης μακαρίζει, λέγων· Μακάριος ὁ ἄνθρωπος ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδοῖς ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδρῳ λογίων οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἦ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτὸς.

β'. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἔξωθεν συλλόγοις, εἰ καὶ τι λεχθῆναι ποτὲ χρῆσθαι, ἀλλ' ἐν πολλοῖς τοῖς φαῦλοις μέλις ἐν ὕδατι οὐ πολλοὶ φθέγγονται· ἐπὶ δὲ τῶν θεῶν Γραφῶν τοῦναντίον ἅπαν· πονηρὸν μὲν οὐδένα οὐδέποτε ἀπόση λόγον, πάντας δὲ σωτηρίας καὶ πολλῆς γέμοντας φιλοσοφίας· οἷα δὲ καὶ τὰ σημεῖον ἡμῶν ἀναγνωσθέντα. Τίνα δὲ ταῦτά ἐστι; Περὶ δὲ ὧν ἐγράφηται μοι, φησὶ, καλὸν ἀνθρώπου γυναικὸς μὴ ἀπεσθαι διὰ δὲ τὰς πορνείας ἑαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναικὴ ἔχετω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνθρωπον. Περὶ γάμων ὁ Παῦλος νομοθετεῖ, καὶ οὐκ αἰσχύνεται, οὐδὲ ἐρυθραῖ· καὶ μάλα εὐκότως. Εἰ γὰρ ὁ Ἀσπότης [195] αὐτοῦ γάμον ἐτίμησε, καὶ οὐκ ἐπηρεχύνθη, ἀλλὰ καὶ τῇ παρουσίᾳ καὶ τῷ ὄρωμῃ τὸ πρῶτον ἐκόσμησε (καὶ γὰρ καὶ ἑώρα τῷ γάμῳ μέζονα ἀπάντων εὐσημεγέα, τὴν τοῦ ὕδατος φύσιν εἰς οἶνον μεταβαλὼν), πῶς ὁ δοῦλος ἠρωθρασίαν ἂν περὶ γάμου νομοθετῶν; Οὐ γὰρ πονηρὸν ὁ γάμος πράγμα, ἀλλὰ πονηρὸν ἡ μοιχεία, πονηρὸν ἡ πορνεία· γάμος δὲ πορνείας ἀναιρετικὸν φάρμακον. Μὴ τοίνυν αὐτὸν ἀτιμάζωμεν ταῖς διαβολικαῖς πομπαῖς· ἀλλ', ὅπου ἐποίησαν οἱ ἐν Κανθῇ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οἱ νῦν γυναῖκας λαμβάνοντας ποιεῖτωσαν, τὸν Χριστὸν ἔχετωσαν μέσον. Καὶ πῶς δυνατόν τοῦτο γενέσθαι, φησὶ; Δι' αὐτῶν τῶν ἱερῶν Ὁ δεχόμενος γὰρ, φησὶν, ὑμᾶς, ἐμὲ δέχεται. Ἄν τοίνυν τὸν διάβολον ἀπελάσῃ, ἂν τὰ πορνικὰ ἔσματα, καὶ τὰ κεκλισμένα μέλη, καὶ τὰς ἀτάκτους χορείας, καὶ τὰ αἰσχρὰ ῥήματα, καὶ τὴν διαβολικὴν πομπὴν, καὶ τὸν θόρυβον, καὶ τὸν κερυμένον γέλωτα καὶ τὴν λοιπὴν ἐξελάνθη ἀσημησύνην, εἰσαγάγῃς δὲ τοὺς ἀγίους Χριστοῦ δούλους, καὶ ὁ Χριστὸς δι' αὐτῶν παρέσται πάντως μετὰ τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἀδελφῶν· Ὅς γὰρ ἂν ποιήσῃ, φησὶ, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, οὗτός μου ἀδελφός καὶ ἀδελφὴ καὶ μήτηρ ἐστὶ. Καὶ οὐδα ὅτι βαρῦς τίσις εἶναι δοκῶ καὶ φορτικὸς, ταῦτα παραινῶν καὶ παλαιῶν ἔθος ἐκκόπτων. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν μοι τοῦτου μέλει· οὐ γὰρ τῆς χάριτος τῆς παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ τῆς ὠφελείας δέομαι τῆς ὑμετέρας· οὐ τὸν πρῶτον καὶ τὸν ἑταίρην, ἀλλὰ τοῦ κέρους καὶ τῆς φιλοσοφίας. Μὴ μοι λεγέτω τίς, ὅτι ἔθος ἐστὶν· ὅπου ἀμαρτία τολμᾷται, ἔθους μὴ μνησθῆς· ἀλλ', εἰ μὲν πονηρὰ τὰ γινόμενα, κἂν παλαιὸν ἔθος ᾖ, κατάλυσον· ἂν δὲ μὴ πονηρὰ, κἂν συνήθεια μὴ ᾖ, εἰσάγαγε καὶ καταφύτυσσον. Ὅτι δὲ οὐ παλαιὸν ἔθος ᾖ τὸ τοιαῦτα ἀσημησθαι, ἀλλὰ καὶ νοστομία τίς ἐστὶ τὰ γινόμενα, ἀναμνήσθητι πῶς ἐγγίμεν ὁ Ἰσαὰκ τὴν Ῥεβέκκαν, πῶς ὁ Ἰακώβ τὴν Ῥαχὴλ. Καὶ γὰρ τῶν γάμων αὐτῶν μνησθῆναι ἡ Γραφή, καὶ πῶς εἰς τὰς οἰκίας τῶν νυμφίων ἤχθησαν αὐταὶ αἱ νύμφαι· λέγει, καὶ οὐδενὸς τοιοῦτου μνησθῆναι· ἀλλὰ συμπόσιον μὲν καὶ δέειπον ἐποίησαντο τοῦ συνήθους φαιδρότερον, καὶ τοὺς προσήκοντας ἐκάλεσαν

ἢ Duo mss. μεταβαλὼν, εὐκότως. Οὐδὲ ὁ δοῦλος ἐρυθραῖ περὶ τούτων νομοθετῶν.

etiam eructant. Exempli causa, si in theatrum ascenderit, et meretricias cantilenas audiveris, talia plane verba in proximum etiam eructabis : quod si ad ecclesiam veniens spiritualis particeps lectionis, ejusmodi erunt etiam quæ eructabis. Propterea quod dicebat propheta, *Eructavit cor meum verbum bonum*, ut mensæ dapæ, qua fructabatur semper nobis ostenderet. Hoc etiam incitatus, nos corrobatur his verbis utens Paulus : *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus (Eph. 4. 29)*. Et quis est malus, dicit aliquis? Si bonum didiceris, tum etiam malum scies, nam ad distinctionem illius hanc posuit. Quis ergo bonus sit, non erit opus ut ex me discas : ipse quippe nobis ejus naturam declaravit. Cum enim dixisset, *Si quis bonus*, adjecit, *Ad edificationem Ecclesiae (Ibid.)*, bonum cum esse ostendens, qui edificat proximum. Ut igitur is qui edificat, bonus est : ita qui destruit, malus et pravus est.

Lingua quomodo coercenda. — Et tu igitur, dilectissime, si quidem tale quid proferre possis, quod meliorem reddere possit auditorem, ne retineas verbum in tempore salutis : quod si nihil tale suppetat, sed prava tantum et corrupta verba, tace, ne proximum accuses. Hic enim malus est sermo, nec edificat audientem, sed subvertit. Sive enim illi curæ sit virtus, in superbiam sæpius effertur : sive sit ignavus, negligenter evadit. Si turpe prolaturus sis verbum ac ridiculum, tace. Nam et hic malus est sermo, quo et is qui dicit, et is qui audit lasciviores redduntur, et in unoquoque pravæ libidinis inflammantur. Ut igitur ignis alimentum ligna sunt et sarmenta, ita pravæ cogitationes verbis aluntur. Idcirco non omnia quæ mente versamus, omnino eloqui nos oportet : sed ex ipsa mente pravæ cupiditates omnemque fecdam cogitationem eliminare studendum est. Quod si quando nobis nec opinantibus turpes irrepserint ratiocinationes, namquam eas lingua efferamus, sed silentio suffocemus. Nam et belluæ ac serpentes si quando in fossam inciderint, et exitum quemdam sursum invenerint, ascendentes, ferociores evadunt ; quod si deorsum conclusæ perpetuo manserint, omni modo perduntur facile atque exterminantur : sic nimirum et pravæ cogitationes, si quidem aliquem per os nostrum exitum nanciscantur interiorem flammam accendunt : sin autem eas per silentium concluderis, imbecilliores fiunt, et tamquam fame confectæ per silentium, celeriter in mente moriuntur. Itaque si quæ cogitatio turpis invadat, neque turpe verbum eloquaris, etiam cupiditatem exstingues. Non est tibi mens munda? Saltem mundum sit os, neque lutum foras ejicias, ne et alium et te ipsum offendas. Non enim illi tantum qui dicunt, sed etiam illi qui audiunt, multas contrahunt sordes, dum alii turpia loquuntur. Propterea cohortari et consilium non desino, ut non solum ab ejusmodi verbis efferendis, sed etiam, dum ab illis efferuntur, audiendis abstinere, et divinæ legi semper addicti simus. Qui enim ejusmodi fuerit, beatus a propheta prædicatur : *Beatus vir, qui non*

abii in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentis non sedii : sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte (Psal. 1. 1. 2).

2. Atque in profanis quidem conventibus, etiam aliquid fortasse boni aliquando dicitur, vix tamen inter multa prava unum quiddam probum plerique loquuntur : dum autem sacræ leguntur Scripturæ, plane contrarium evenit : nullum sermonem pravum audies, omnes salutis ac philosophiæ modestiæque plenos, cujusmodi sunt quæ hodierno die sunt lecta. Quenam illa porro? *De quibus autem scripsisti mihi, inquit, bonum est homini mulierem non tangere : propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat, et unusquisque suum virum (1. Cor. 7. 1. 2)*. De nuptiis leges sancit Paulus, neque eum pudet, nec erubescit; ac merito sane. Si enim nuptiis honorem detulit Dominus ejus, nec illarum eum puduit, sed et præsentia sua rem exornavit, et munere : siquidem munera contulit omnium maxima, cum aquæ naturam mutavit in vinum : qui potuisset pudere servum leges de nuptiis ferre? Non enim res mala sunt nuptiæ, sed mala res adulterium, mala res fornicatio : nuptiæ vero præsens sunt adversus fornicationem remedium.

Nuptiis quomodo celebrandis. Invehitur in lascivas pompas nuptiarum. — Ne igitur diabolicis eas pompis debonestemus : sed quod factum est a civibus Canæ Galilææ, fiat et ab illis qui nunc ducunt uxores, Christum habeant in medio sedentem. Quo vero pacto id fieri potest, inquit? Per ipsos sacerdotes. *Qui enim, inquit, recipit vos, me recipit (Math. 10. 40)*. Si ergo diabolium abegeris, si meretricias cantilenas, et molles cantus, immodestas choreas, verba turpia, diabolicam pompam, tumultum, risum effusum, et reliquam turpitudinem amandaris, sanctos autem Christi servos introduxeris, Christus per ipsos plano aderit cum matre sua et fratribus. *Quicumque enim fecerit, inquit, voluntatem Patris mei, ipse meus frater, et soror et mater est (Math. 12. 50)*. Scio equidem gravein quibusdam et molestum videri me, dum ad hæc vos hortor, et antiquam resco consuetudinem. Nihil tamen istud curo; neque enim tam gratia vestra, quam utilitate indigeo, non applausibus et laudibus, sed lucro et philosophia. Neque mihi quisquam dicat, consuetudo est : ubi peccatum committitur, noli consuetudinis mentionem facere; sed si quidem mala sint quæ geruntur, licet antiqua sit consuetudo, tolle illam : si mala non sint, licet consuetudo non sit, introduce illam et invehe. Cræterum antiquam non fuisse consuetudinem, ut tam turpes res fierent, sed invectam quamdam fuisse novitatem, cognosces, si recorderis, quo pacto duxerit uxorem Rebeccam Isaac, quo pacto Jacob Rachelem. Nam et nuptiarum meminuit illarum Scriptura, et quo pacto fuerint in sedes sponsorum hæ sponæ deductæ narrat, neque tale quiddam commemorat; sed convivium quidem et prandium solito lautius instruxerunt, et propinquos ad nuptias invitarunt : tibiæ vero ac fistulæ, cytha-

la, et temulentæ saltationes, ac reliqua omnia hujus temporis turpitudine procul aberat. At nostræ ætatis homines et hymnos in Venerem saltando canunt, et adulteria multa, et nuptiarum violationes, et illegitimos amores, illicitosque coitus¹, et alia plurima plena impietatis et ignominie cantica illo die canunt, et post ebrietatem ac tantam turpitudinem cum verbis obscenis publice sponsam deducunt. Quo igitur pacto castitatem ab illa exigis, quæso, cum jam a primo die ad tantam impudentiam illam erudias, et in ejus conspectu ea fieri ac dici curas, quæ neque fas sit a probis maucipiis audiri? Tam diuturno tempore laboravit pater, dum virginem cum matre servaret, ut neque diceret, neque dicentem alium quoddam tale verbum audiret, et concavia, et gynæceæ, et custodes, et januas, et vectes, et vespertinos progressus, et ut nemini, ne propinquorum quidem ulli se spectandam offerret, et alia multa, et his plura diligenter accurabat, et tu veniens cuncta illa uno die effudisti, ac per inhonestam illam pompam effecisti, ut impudens fieret, et verba depravata in sponsæ animam infudisti? Nonne inde quæ sequuntur mala proveniunt? non inde adulteria et zelotypiæ? nonne inde filiorum orbitates, viduitates, et immaturi parentum obitus? Cum enim dæmones cantibus illis invites, cum per obscena verba cupiditatem illorum expleas, cum mimos et effeminatos in sedes introducas et totum theatrum, cum meretricibus domum compleas, et efficias, ut totus illic dæmonum cœtus lasciviat, quid sani, quæso, deinceps potes exspectare? Qua vero de causa et sacerdotes introducis, cum postero die talia sis perpetraturus? Vis magnificentiam fructuosam ostentare? Voca pauperum choros. Sed verecundaris et erubescis? Et quid hæc absurditate pejus, cum in ardes diabolum pelliciens, nihil turpe te agere censeas, cum vero Christum inducturus sis, erubescas? Ut enim introeuntibus pauperibus advenit Christus, ita cum molles ac mimi choreas illic ducunt, lascivit in medio illorum diabolus. Atque ex illis quidem expensis nullum lucrum, sed et multum oritur damnum: ex his autem sumptibus multam cito mercedem reportabis. Atqui nullus eorum qui in urbe sunt, hoc præstitit? Tu vero incipe, et præclaræ istius consuetudinis auctor esse contendere, ut eam tibi posteris acceptam serant. Quod si æmuletur aliquis, et imitetur hanc consuetudinem, ad eos qui interrogabunt, dicere poterunt nepotes, ac nepotum filii, illum talem hanc optimum legem primum invexisse. Si enim exterius in certaminibus, dum convivium instruuntur, qui inutilia ista munera publica majorem ad magnificentiam provexerint, a vulgo celebrantur: multo magis in hoc publico munere spiritali laudabunt omnes, et gratiam habebunt ei, qui principium istud præclarum introduxerit, eique laudem liberalitatis hoc et utilitatem acquirat. Nam si et hoc ab aliis peractum fuerit, tibi qui primus semina jecisti fructuum illorum, mercedem proferet: hoc et te cito parentem efficiet, hoc

¹ Hæc, *illicitosque coitus* (καὶ μίξεις ἀδίστατοις), desunt in Editis, sed habentur in duobus Mss.

et liberis auxilio erit, efficietque ut sponsa cum sponsa concenescat. Ut enim peccantibus frequenter Deus comminatur dicens: *Erunt filii vestri pupilli, et uxores vestras viduæ* (Exod. 22. 24): sic illis qui in omnibus ipsi obediunt et senectutem beatam et omnia cum ea se daturum bona pollicetur.

3. Et vero Paulum possumus hoc dicentem audire, sæpe immaturas mortes a multitudine peccatorum allatas esse. *Ideo enim, inquit, inter vos multi infirmi, et imbecilles, et dormiunt multi* (1 Cor. 11. 30). Pauperes autem, si nutriantur, nihil evenire tale permittere, sed quamvis inopinatum quid incidat, remedium illos adhibere præsentissimum, ex ea puella cognosce quæ in Joppe morabatur. Nam et hanc mortuam jacentem circumstantes pauperes qui ab ea nutriebantur, et plorantes excitarunt, et ad vitam revocarunt (Act. 9. 36 et seq.). Tanto viduarum et pauperum oratio risa et chorea omni est utilior. Hic pro die durat delectatio, illic perennis est quæstus. Cogita quantum illud sit tot benedictionibus onustam sponsam sponsi domum introire. Quibus coronis splendidiora non sunt ista? quibus non divitiis utiliora? cum contra hic mos hodiernus extremæ sit dementia. Quamvis enim nec poena, nec supplicium, his qui tam inhoneste se gerunt, immiveter, cogita quantum supplicium sit, tantis maledictis proscindi, populo spectante, cunctis audientibus, ab hominibus ebriis et mente depravatis. Nam pauperes quidem, ubi quid acciperint, benediciunt, infinita bona precantur: illi vero post ebrietatem, post voracitatem, omnes dicitiorum sordes in eorum capita effundunt, qui matrimonium contrahunt, et diabolicum certamen inter se quoddam instituant: et quasi essent inimici qui conveniunt, sic illorum propinqui certant inter se uter plura de illis qui conjugio copulantur, fanda et nefanda probra effutiet; et adversarios imitantur: atque hæc illorum inter se contentio efficit; ut cum sponsa sponsus summo pudore suffundatur.

Dæmonum impulsu sunt illa omnia. Mimos et saltatores arceat a nuptiis. — An igitur aliam, quæso, demonstrationem requiremus, ut hæc omnia ab illis fieri dicitur dæmonum impulsu constet? Quis ergo deinceps ambiget, quin hæc omnia fiant ab illis ac dicantur, dæmonibus animas eorum impellentibus? Nemo plane: siquidem ejusmodi sunt diaboli remunerationes, cavillationes, ebrietates, et animæ delirium. Quod si quis eo, quod horum loco pauperes introducuntur, omne deterreatur, et calamitatis hoc indicium esse dicat, is hoc etiam discat, non pauperes ac viduas alii, sed molles ac meretrices, omnis molestia atque innumerorum esse malorum indicium et portentum. Sæpe namque meretrix jam ab illo ipso die ex amicis sponsum captivum abripiens discessit, amorem erga sponsam exstinxit, benevolentiam subdole avertit, dilectionem, antequam accenderetur, dissolvit, et adulterii semen injecit. Hæc portimescere patres oportuit, etsi nihil aliud caset, ac mimos et saltatores nuptiarum ingressu prohibere. Sane enim instituta nuptiæ, non ut lasciviamus, nec ut sce-

εἰς τοὺς γάμους· αὐλοὶ δὲ, σύριγγες, καὶ κύμβαλα, καὶ τὰ εὐκρίδη· σαρκήματα, καὶ ἡ λοιπὴ ἡ νῦν ἀσχημοσύνη πᾶσα ἐκποδὼν ἦν. Οἱ δὲ ἐφ' ἡμῶν καὶ ὕμνους εἰς τὴν Ἀφροδίτην ᾄδουσι χοροῦντες, καὶ μοιχείας πολλὰς, καὶ γάμων διαφθοράς, καὶ ἔρωτας παρανόμους, καὶ μίξεις ἀθέτους, καὶ πολλὰ ἔτερα ἀσεβείας καὶ αἰσχρῆς γέμοντα ἄσματα κατ' ἐκείνην ᾄδουσι τὴν ἡμέραν, καὶ μετὰ μέθην καὶ τοσαύτην ἀσχημοσύνην δι' αἰσχροῦν ῥημάτων δημοσίᾳ τὴν νύμφην πομπάουσι. Πῶς οὖν αὐτὴν ἀπαιτεῖς σωφροσύνην, εἰπέ μοι, εἰς τοσαύτην ἀναίδειαν ἐκ πρώτης αὐτὴν παιδοτριβῶν τῆς ἡμέρας, καὶ παρασκευάζων ἐπ' ἕβασιν αὐτῆς καὶ γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι ταῦτα, ἃ μηδὲ σπουδαῖος ἀνδραπέδοις ἀκοῦσαι θέμις; Τοσοῦτον χρόνον ἐπίνεσεν ὁ πατήρ μετὰ τῆς μητρὸς φυλάττων τὴν παρθένον, ὥστε μήτε εἰπεῖν, μήτε ἑτέρου ἀκοῦσαι λέγοντός τι τῶν τοιούτων ῥημάτων, καὶ θαλάμους, καὶ γυναικωνίτιδας, καὶ [196] φύλακας, καὶ ὕβρας, καὶ μοχλοῦ, καὶ τὰς ἐν ἐσπέρας προόδους, καὶ τὸ μηδὲν φαίνεσθαι μηδὲ τῶν ἐπιτηδίων, καὶ πολλὰ ἔτερα κλεισιὰ τούτων πραγματευόμενος, καὶ σὺ πάντα ἐκείνη ἐν μιᾷ εὐθὺν ἐξέχεας ἡμέρᾳ, ἀναίσχυντον αὐτὴν παρασκευάζων γενέσθαι διὰ τῆς ἀτίμου πομπῆς ἐπέλην, καὶ διεφθαρμένα ῥήματα εἰς τὴν ψυχὴν εἰσάγων τῆς νύμφης; Οὐκ ἐντεῦθεν τὰ μετὰ ταῦτα κακὰ; οὐκ ἐντεῦθεν μοιχεύει καὶ ζηλοτυπία; οὐκ ἐντεῦθεν ἀπαιδία καὶ χηραῖα καὶ ὀρφανὰ ἄωροι; Ὅταν γὰρ τοὺς δαίμονας καλῆς διὰ τῶν ἁμαρτιῶν, ὅταν τὴν ἐκείνων ἐπιθυμίαν πληροῖς διὰ τῶν αἰσχροῦν ῥημάτων, ὅταν μίμους καὶ μαλακοὺς εἰς τὴν οἰκίαν εἰσάγῃς καὶ τὸ θεᾶρον ἅπαν, ὅταν πορνῶν ἐμπλήσῃς τὴν οἰκίαν, καὶ τῶν δαιμόνων ὀλόκληρον παρασκευάσῃς ἐκεῖ κωμῶσαι τὸν χορὸν, τί προσδοκᾷς λοιπὸν θυεῖς, εἰπέ μοι; Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ ἱερέας εἰσάγεις, μέλλων τῇ ὕστεραίᾳ τοιαῦτα τελεῖν; Βούλει φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι κέρδος ἔχουσαν; Κάλισσον χοροὺς πέντην. Ἄλλ' αἰσχρῶν πάντως, καὶ ἐρυθριᾷς; Καὶ τί ταύτης τῆς ἀλογίας χεῖρον, ὅταν τὸν μὲν διάβολον ἔλκων εἰς τὴν οἰκίαν, μηδὲν νομίζῃς αἰσχρὸν ποιεῖν, τὸν δὲ Χριστὸν μέλλων εἰσάγειν, ἐρυθριᾷς; Ὅσπερ γὰρ πενήτων εἰσιόντων ὁ Χριστὸς παραγίνεται, οὕτω μαλακῶν καὶ μίμων ἐκεῖ χορευόντων ὁ διάβολος ἐν τῷ μέσῳ κωμῶδες. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς δαπάνης ἐκείνης κέρδος οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ πολλὴ γένοιτ' ἂν ἡ βλάβη· ἀπὸ δὲ τούτων τῶν ἀναλωμάτων πολὺν τινα λήψῃ τὸν μισθὸν ταχέως. Ἄλλὰ οὐδεὶς ἐπὶ τῆς πόλεως τοῦτο εἰργάσατο; Ἄλλὰ σὺ κατέρχαι σπουδασὸν καὶ ἀρχηγὸς γενέσθαι τῆς καλῆς ταύτης συνηθείας, ἵνα καὶ οἱ μετὰ ταῦτα εἰς σὲ ἀναφέρωσι. Κἂν ζηλώσῃ τις, κἂν μιμησθῆται τοῦτο τὸ ἔθος, πρὸς τοὺς ἐξετάζοντας ἔξουσι λέγειν οἱ ἕγγονοὶ καὶ οἱ ἐξ ἕγγόνων, ὅτι Ὁ θεῖνα τὴν καλὸν τοῦτον νόμον πρῶτος εἰσῆγαγεν. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγῶνων, ἐν τοῖς συμποσίοις, οἱ πρὸς τὸ φιλοτιμότερον τὰς ἀνοήτους ταύτας λειτουργίας ἐξάγοντες, παρὰ πολλῶν ᾄδονται πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς λειτουργίας τῆς πνευματικῆς ἅπαντες ἐπαινεύονται, καὶ χάριν ὁμολογήσουσι τῷ πρώτῳ τὴν θαυμαστὴν ταύτην ἀρχὴν εἰσαγαγόντι, καὶ ἔσται τὸ αὐτὸ καὶ φιλοτιμία καὶ κέρδος. Καὶ γὰρ ὅψ' ἑτέρων τοῦτο κατορθώμενον, σοὶ, τῷ πρώτῳ φουρυσσαμένῳ, τῶν καρπῶν ἐκείνων ὄσει τὴν ἀμοιβήν· τοῦτό σε καὶ πατέρα ποιήσει ταχέως, τοῦτο καὶ τῶν τικτομένων προστήσεται, καὶ τὸν νυμφίον τῇ νύμφῃ.

• Sic Veneti et Morel. Muntl. villose οὐκρίδη. Savil. et cod. 748 ὠκρίδη. Est.

συγκαταγῆρασι παρασκευάσει. Ὅσπερ γὰρ τοῖς ἁμαρτανούσι ἀπαιεῖ συναχθεὶς ὁ θεὸς, λέγων, ὅτι Ἔσονται οἱ υἱοὶ ὁμῶν ὀρφανοί, καὶ αἱ γυναῖκες ὁμῶν χηραὶ· οὕτω καὶ τοῖς ἐν ἔπασιν αὐτῷ παιθεμένοις καὶ γῆρας λιπαρὸν καὶ πάντα μετὰ τούτων δώσειν ὑπισχνεῖται τὰ ἀγαθὰ.

γ. Καὶ Παύλου δὲ ἔστιν ἀποῦσαι τοῦτο λέγοντος, ὅτι θανάτους ἄωρους πολλάκις ἁμαρτημάτων ἐποίησε πλῆθος. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶν, ἐν ὁμῶν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ κωμῶνται ἱεροί. Ὅτι δὲ πένητες τρεφόμενοι οὐδὲν τοιούτων ἀφίδου συμπεσοῖν, ἀλλὰ, κἂν γένηται τι τῶν ἀδοκίμων, ταχίστην ἐπάγουσιν [197] αὐτοῦ τὴν διόρθωσιν, ἀπὸ τῆς κόρης μάνθανε τῆς ἐν Ἰόππῃ. Καὶ γὰρ ταύτην ποτὲ νεκρῶν κωμῶντην παριστάντες οἱ τρεφόμενοι πένητας καὶ διακρύσαντες ἀνίστησαν, καὶ πρὸς ζῶντι ἐπανήγαγον. Τοσοῦτον εὐχὴ χηρῶν καὶ πνήτων γέλωτος παντὸς καὶ χορείας ἐστὶ χρησιμώτερα. Ἐνταῦθα πρὸς μίαν ἡμέραν ἢ τέρψις, ἐκεῖ διηγεκὶς τὸ κέρδος. Ἐννόησον ἤλιον ἐστὶ τοσαύτας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς εὐλογίας λαβοῦσαν τὴν νύμφην, εἰς τὴν οἰκίαν εἰσεῖναι τοῦ νυμφίου. Πόσων στεφάνων ταῦτα συμφύτερα; πόσου χρησιμώτερα πλοῦτου; ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα ἐσχάτης παραπληθείας καὶ παραφροσύνης ἐστὶν. Εἰ γὰρ μηδὲ κόλασις, μηδὲ τιμωρία τις ἐκεῖτο τοῖς τὰ τοιαῦτα ἀσχημονούσι, ἐννόησον ὅσης ἐστὶ τιμωρίας, ἀνεχέσθαι τοσαύταις πλουνομένους λοιδωρίας, δημοσίᾳ, πάντων ἀκούοντων, ὑπὸ ἀνθρώπων μεθυόντων καὶ διεφθαρμένων τὸν νοῦν. Οἱ μὲν γὰρ πένητες λαμβάνοντες εὐλογοῦσι, μυρία συνεύχονται τὰ ἀγαθὰ· ἐκεῖνοι δὲ μετὰ τὴν μέθην, μετὰ τὴν ἀθηφαλίαν, πάντα βρόδρον κωμῶντων κατὰ τῆς τῶν γαμουόντων καταχέουσι κεφαλῆς, ἀμιλλάν τινα διαβολικὴν πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες· καὶ καθάπερ ἐχθρῶν ὄντων τῶν συνιόντων, οὕτως οἱ προσήκοντες αὐτοῖς φιλοτιμούνται πρὸς ἀλλήλους, ἐν τῷ ῥητὰ καὶ ἄρρητα λέγειν ὄνειδη περὶ τῶν γημάτων, μιμησαί τοὺς ἀντιεταγμένους· καὶ ἢ πρὸς ἀλλήλους τούτων φιλονεικία μεθ' ὑπερβολῆς ἀπάσης τὸν νυμφίον μετὰ τῆς νύμφης καταισχύνεσθαι παρασκευάζει.

Ἄρ' οὖν ἑτέραν ζητήσομεν ἀπόδειξιν, εἰπέ μοι, τῶν δαιμόνων κινούντων τὰς ἐκείνων ψυχὰς ταῦτα καὶ γίνεσθαι καὶ λέγεσθαι παρ' αὐτῶν; Τίς οὖν ἀμφισβητήσει λοιπὸν, ὅτι δαιμόνων κινούντων τὰς ἐκείνων ψυχὰς καὶ λέγεται ταῦτα πάντα καὶ γίνεται παρ' ἐκείνων; Οὐκ ἔστιν οὐδαίς· καὶ γὰρ τοιαῦτα τοῦ διαβόλου αἱ ἀντιδόσεις, λοιδωρίαί, καὶ μέθαι, καὶ παραφροσύνη ψυχῆς. Εἰ δὲ τις οὐκ ἐπινοεῖται τὸ πένητας ἀπὸ τούτων εἰσάγεσθαι, καὶ συμφορὰς λέγει εἶναι σύμβολα ταῦτα, μαθέτω καὶ τοῦτο, ὅτι οὐ τὸ πένητας τρέφεσθαι καὶ χηρας, ἀλλὰ τὸ μαλακοὺς καὶ πόρνους, τοῦτο ἀπάσης ἀηδίας καὶ μυρίων ἐστὶ σύμβολον κακῶν. Πολλάκις γὰρ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡμέρας ἐκ τῶν φίλων τὸν νυμφίον αἰχμάλων λαβοῦσα ἀπῆλθεν ἢ πόρνη, καὶ τὸν ἔρωτα τὸν πρὸς τὴν νύμφην ἔθεσε, καὶ τὴν εὐνοίαν ὑπέσπερε, καὶ τὴν ἀγάπην, πρὶν ἐξαφθῆναι, κατέλυσε, καὶ μοιχείας ἐγκατέβαλε σπέρματα. Ταῦτα δεδοικέναι τοὺς πατέρας ἐχρῆν, εἰ καὶ μηδὲν ἕτερον, καὶ κωλύειν τῶν μίμων καὶ τῶν ὀρχουμένων τὰς εἰς τοὺς γάμους παρουσίας. Γάμος γὰρ, οὐκ ἵνα ἀπὸ τῶν

μαν εισενηνεκται, οὐδ' ἵνα πορνεύωμεν, ἀλλ' ἵνα σωφρονώμεν. Ἄκουσον γοῦν τοῦ Παύλου λέγοντος· Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχει. Δύο γὰρ ταῦτά ἐστι, δι' ἅπερ εισενηνεκται γάμος. ἵνα τε σωφρονώμεν, καὶ ἵνα πατέρες γινώμεθα· τῶν δὲ δύο τούτων προηγουμένη ἡ τῆς σωφροσύνης ἐστὶ πρόφασις. Ἐπειδὴ γὰρ εἰσῆλθεν ἐπιθυμία, εἰσῆλθε καὶ γάμος τὴν ἀμετρίαν ἐκκόπτων, καὶ παίδων μὴ χρῆσθαι γυναίκε. Τὰς γὰρ παιδοποιίας οὐχ ὁ γάμος ποιεῖ πάντως, ἀλλ' ἀεινὸν τὸ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ τὸ λέγον, [198] *Αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν*^a καὶ μαρτυροῦσιν ὅσοι γάμῳ μὲν ἐχρήσαντο, πατέρας δὲ οὐκ ἐγένοντο. Ὅσοι προηγουμένη αὐτῆ ἡ αἰτία, ἢ τῆς σωφροσύνης, καὶ μάλιστα νῦν, ὅτι ἡ οἰκουμένη πᾶσα τοῦ γένους ἡμῶν ἐμπέλησται. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν ποθεινὸν τὸ τῶν παιδῶν ἦν, διὰ τὸ μνημόσυνον καὶ λείψανα καταλιμπάνειν ἕκαστον τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἀναστάσεως οὐδέπω ἦσαν ἐλπιδες, ἀλλ' ὁ θάνατος ἐκράτει, καὶ μετὰ τὴν ἀνευθεὶν ζωῆν ἀπόλλυσθαι ἐνόμιζον οἱ τελευταῖνες, ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὴν ἐκ τῶν παιδῶν παραμυθίαν, ὥστε τῶν ἀπελθόντων εἰκόνας ἐμφύχους μένειν, καὶ τὸ γένος ἡμῶν διατηρεῖσθαι, καὶ τοὺς μέλλουσι τελευτᾶν, καὶ τοὺς ἐπιτηδεύουσιν τοὺς ἐκείνων μεγίστην εἶναι παράκλησιν τὰ ἐκείνων ἔχοντα. Καὶ ἵνα μάθῃς διὰ τοῦτο μάλιστα ποθεινὰ τὰ τέκνα ἦν, ἄκουσον τί πρὸς τὸν Ἰωβ ἀποδύρεται μετὰ τὰς πολλὰς πληγὰς ἢ τῆς γυνῆς. *Ἰδοῦ, φησὶν, ἀπώλετο τὸ μνημόσυνόν σου ἀπὸ τῆς γῆς, οἱ υἱοὶ σου καὶ αἱ θυγατέρες σου. Καὶ πάλιν ὁ Σαούλ πρὸς τὸν Δαυὶδ· Ὅμοσόν μοι, ἵνα μὴ ἀρατίσης τὸ σπέρμα μου, καὶ τὸ δρομὸ μου μετ' ἐμοῦ.* Ἐπειδὴ δὲ λοιπὸν ἡ ἀνάστασις ἐπὶ θύραις, καὶ θάνατος λόγος οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν ζωὴν ὀδύομεν βελτίως τῆς οὕτης, περιττὴ ἡ περὶ ταῦτα σπουδὴ. Εἰ γὰρ παιδῶν ἐπιθυμίας, πολλῶν βελτίους καὶ χρησιμωτέρους δυνήσῃ κτήσασθαι νῦν, ὅτε πνευματικαὶ τινες ὠδίνες εἰσῆχθησαν, καὶ βελτίων τόκος, καὶ γηροκόμοι χρησιμώτεροι. Ὅσοι μίαν τίς ἐστι γάμου πρόφασις, τὸ μὴ πορνεύειν, καὶ διὰ τοῦτο τὸ φάρμακον εισενηνεκται τοῦτο. Εἰ δὲ μέλλοις καὶ μετὰ γάμον κερῆσθαι πορνείαις, περιττῶς ἦλθες ἐπὶ τὸν γάμον, καὶ εἰκῆ καὶ μάτην· μάλλον δὲ οὐκ εἰκῆ καὶ μάτην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ βλάβῃ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον οὐκ ἔχοντα γυναῖκα πορνεύειν, καὶ μετὰ γάμον πάλιν τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν. Οὐδὲ γὰρ πορνεία τὸ τοιοῦτο λοιπὸν ἐστίν, ἀλλὰ μοιχεία. Εἰ γὰρ καὶ παράδοξόν ἐστι τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ἀληθές.

8. Οὐκ ἀγνοοῦμεν γὰρ ὅτι πολλοὶ μοιχείαν νομίζουσιν, ὅταν τις ὑπανδρον φθέρῃ γυναῖκα μόνον· ἐγὼ δὲ κἂν δημοσίᾳ πόρνῃ, κἂν θεραπεύω, κἂν ἄλλη τινὶ γυναίκε ἄνδρα οὐκ ἔχουσα πρόσχη κακῶς καὶ ἀκολάστως, ἔχων γυναῖκα, μοιχείαν τὸ τοιοῦτον εἶναι φημι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἀπὸ τῶν ὑβριζομένων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν ὑβριζόντων τὸ τῆς μοιχείας συνίσταται ἔγκλημα. Μὴ γὰρ μοι τοὺς ἔξωθεν νόμους εἴπῃς νῦν, οἱ τὰς μὲν γυναῖκας μοιχομενάς εἰς δικαστήριον ἔλκουσι

καὶ εὐθὺς ἀπαιτοῦσιν, ἄνδρας καὶ γυναῖκας ἔχοντας καὶ θεραπεύουσιν προφθειρομένους οὐκ ἀπαιτοῦσιν εὐθὺς· ἀλλ' ἐγὼ σοὶ τὴν τοῦ Θεοῦ νόμον ἀναγνώσσομαι, ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς γυναίκος καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνδρός ἀγανακτοῦντα, καὶ μοιχείαν εἶναι τὸ πρᾶγμα λέγοντα. Εἰπὼν γὰρ, *Καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχει*, ἐπήγαγε· *Ἡ γυναῖκίς ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδοῖτω.* Τί ποτε δηλοῦν βουλόμενος τοῦτο εἶπεν; [199] Ἄρα ἵνα τὰς προσόδους αὐτῆ τῶν χρημάτων διατηρήσῃ; ἵνα τὴν προίκα σώσῃ; ἵνα ἰμάτια παράσχη πολυτελεῖ; ἵνα τρέψαζαν ἐσφιλεσίτεραι, ἵνα ἐξόδους λαμπράς; ἵνα οἰκετῶν θεραπεύειν πολλήν; Τί λέγεις; ποῖον εὐνοίας εἶδος ζητεῖς; καὶ γὰρ ταῦτα πάντα εὐνοίας ἐστίν. Οὐδὲν τὸ τοιοῦτο λέγω, φησὶν, ἀλλὰ τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητα. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρός οὐκέτι τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ τῆς γυναίκος. Τηραίτω τοίνυν αὐτῆ τὸ κτήμα σώων, καὶ μὴ μαυροῦται, μηδὲ παραφθειρέτω· καὶ γὰρ τῶν οἰκετῶν ἐκείνος εὐνοίας λέγεται, ὅς ἂν τὰ δεσποτικὰ θεάμενος χρήματα, μηδὲν ἐξ αὐτῶν διαφθείρῃ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῆς γυναίκος ἐστὶ κτήμα τὸ τοῦ ἀνδρός σῶμα, εὐνοίας ἔστω περὶ τὴν παρακαταθήκην ὁ ἀνὴρ. Ὅτι γὰρ τοῦτο φησὶν, εἰπὼν, *Ἡν εὐνοίαν ἀποδοῖτω*, ἐπήγαγεν· *Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ· ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή.* Ὅταν τοίνυν ἰδῇ πόρνην δαλαΐζουσαν, ἐπιβουλεύουσαν, ἐρώσαν τοῦ σώματος, εἰπὲ πρὸς αὐτήν· Οὐκ ἐστὶν ἐμὸν τὸ σῶμα, τῆς γυναίκος ἐστὶ τῆς ἐμῆς· οὐ τελμῶ καταχρησασθαι, οὕτω ἐτέρᾳ τοῦτο ἐνδοῦναι γυναίκε. Τοῦτο καὶ γυνὴ ποιεῖτω. Πολλὴ γὰρ ἐνταῦθα ἡ ἰσοτιμία· καίτοι γε ἐν τοῖς ἄλλοις πολλὴν δίδωσιν ὑπεροχὴν ὁ Παῦλος, οὕτω λέγων· *Πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἕνα, ἵνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ὡς ἑαυτὸν ἢ δὲ γυνή, ἵνα φοβῆται ὡς ἄνδρα· καὶ κεφαλὴ τῆς γυναίκος ὁ ἀνὴρ, καὶ ὑπεῖται ἡ γυνὴ ὑποτάσσασθαι ὡς ἀνδρὶ.* Καὶ πάλιν ἐν τῇ Παλαιᾷ, *Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρεφὴ σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει.* Πῶς οὖν ἐνταῦθα ἴσῃ ἀντίθεσιν δουλείας καὶ δεσποτείας εἰσῆγαγε; Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ· ὁμοίως καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή,* ἰσότητά τινα πολλὴν ἐστὶν εἰσαγγόντος. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνος δεσπότης ἐστὶ τοῦ σώματος αὐτῆς, οὕτω καὶ αὐτὴ δεσποῖνα τοῦ ἐκείνου σώματος. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοσαύτην ἰσοτιμίαν εἰσῆγαγεν; Ὅτι ἐνταῦθα ἀναγκαῖα ἡ ὑπεροχὴ· ἔνθα δὲ σωφροσύνης καιρὸς καὶ σεμνότητος, οὐδὲν ἔχει πλέον τῆς γυναίκος ὁ ἀνὴρ, ἀλλ' ὁμοίως ἐκείνη κολάζεται, τοὺς τοῦ γάμου παραφθείρας νόμους· καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτο ἦλθεν ἡ γυνὴ πρὸς σὲ, καὶ πατέρα καὶ μητέρα ἐγκατέλιπε καὶ τὸν οἶκον ἅπαντα, ἵνα καθυβρίζηται, ἵνα θεραπεύωμεν εὐτελεῖς ἐπισημίας αὐτῆς, ἵνα μυρίους ποιῆς πολέμους, συνέμπορον ἔλαβες, καὶ κοινωνὸν τοῦ βίου, καὶ ἐλευθέραν, καὶ ὁμότιμον. Πῶς γὰρ οὐκ ἄσπονον τὴν προίκα αὐτῆς ὑποδεχόμενον, πᾶσαν ἐπιδεικνύσασθαι εὐνοίαν, καὶ μηδὲν αὐτῆς ἔλαττοῦν· ὃ δὲ τῆς προίκας ἐστὶν ἀπᾶσης τιμιώτερον, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν σεμνότητα

^a Duo mss. πολλὰς καὶ ἀφέντους πληγὰς.

tenur, sed ut casti simus. Audi sane Paulum dicentem : *Propter fornicationes autem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat* (1 Cor. 7. 2). Hæc enim duo sunt, quorum causa nuptiæ sunt institutæ, ut caste vivamus et ut patres fiamus, horum autem duorum antecedens castitatis est occasio. Postquam enim ingressa est libido, conjugium quoque ingressum est, ut immoderatum usum reseraret, et persuaderet, ut una muliere contenti essemus. Non enim omnino conjugium efficit, ut liberos suscipiamus, sed illud Dei verbum, quod dicit : *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). Testes sunt quicumque conjugio sunt usi, sed liberos minime genuerunt. Itaque antecedens est hæc causa castitatis, atque hoc præcipue tempore, cum genere humano totus orbis terrarum repletus est. Nam a principio quidem expetenda res erat habere liberos, ut monumentum ac reliquias vitæ suæ quisque relinqueret. Quoniam enim resurrectionis spes nondum erat, sed mors dominabatur, sequæ post hanc vitam perire censebant, qui moriebantur, solatium istud ex susceptione liberorum largitus est Deus, ut animarum defunctorum imagines remanerent, genusque nostrum conservaretur, et mortem obituris eorumque propinquis maximam consolationem id pareret, quod posteros haberent superstites. Atque ut intelligas idcirco liberos expetendos fuisse, audi, quo pacto apud Jobum queratur ac lamentetur post multas p'agras uxor : *Ecce, inquit, memoriale tuum perit de terra, et filii tui, et filiarum tuarum* (Job 18. 17). Et rursus ad Davidem Saul : *Jura mihi in Domino, quia non exterminabis semen meum, et nomen meum post me* (1. Reg. 21. 23). Postquam autem in foribus est resurrectio, neque mortis jam ulla ratio habetur, sed ad aliam pergimus vitam hac multo meliorem, supervacaneum studium est ejusmodi. Si enim liberorum desiderio teneris, multo meliores atque utiliores acquirere poteris, nunc cum spiritualis quedam pariendi ratio introducta est, meliorque partus, et utiliores senectutis alt'eres. Itaque una quedam est occasio conjugii, ut non scortemur et idcirco remedium hoc inventum est. Quod si post conjugium scortationibus te inquinaturus sis, supervacaneæ, frustra et incassum ad conjugium venisti : imo vero non frustra et incassum tantum, sed etiam cum damno. Non enim par ratio est, si quis uxorem non habens scortetur, et si quis matrimonio contracto rursus idipsum agat. Neque enim jam illud scortatio est, sed adulterium. Quamvis enim mirum et insolens sit quod diximus, est tamen verum.

4. *Adulterium etiam cum libera committitur.* — Non ignoramus plurimos adulterium arbitrari tantum, cum quis marito junctam mulierem corrumpit : ego vero sive cum vulgari scorto, sive cum ancilla, sive cum alia quapiam muliere non maritata, illegitimo fascioque congressu jungatur, cum uxorem habeat, adulterium hoc esse contendo. Non enim ex eorum tantum qui contumeliam patiuntur, sed ex eorum etiam, qui contumeliam inferunt, conditione hoc cri-

men adulterii metimur. Noli enim mihi leges externas objicere, quæ muliæres quidem adulterium committentes in judicium pertrahunt, et pœnas ab eis repetunt : a viris vero ancillas vitiantibus non item : at ego legem tibi Dei recitabo, quæ pari ratione in mulierem et in virum excandescit, et rem adulterium appellat. Cum enim dixisset, *Et unaquæque suum virum habeat*, adjecit : *Uxori vir debitam benevolentiam reddat* (1. Cor. 7. 3). Quid tandem innuere volens hoc dixit? num ut ei pecuniæ reditus conservaret? ut dotem illæsam? ut vestes sumptuosas suppeditaret? ut lautiores mensas? ut splendidos sumptus? ut multum servorum obsequium? Quid ais? quodnam benevolentia genus exigit? nam et hæc omnia sunt benevolentia. Nihil tale commemoro, inquit, sed castitatem ac pudicitiam. Viri corpus non amplius est viri, sed uxoris. Suam igitur possessionem illæsam illi servet, neque imminuat, nec corrumpat; siquidem inter famulos ille benevolus dicitur, qui herilibus acceptis pecuniis, nihil ex ipsis interverterit. Quando igitur uxoris possessio est viri corpus, benevolam vir erga depositum suum se præbeat. Ut enim scias hoc eum innuere, cum ait, *Benevolentiam reddat*, adjecit : *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir : similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (1b. v. 4). Cum ergo meretricem allicientem videris, insidiantem, corpus adamantem, dic illi : Non est meum corpus, uxoris est meæ : illo abuti non audeo, neque alteri mulieri id exponere. Hoc et faciat mulier. Magna quippe hic est honoris æqualitas : tametsi multam in cæteris tribuit excellentiam et juris prærogativam Paulus ita dicens : *Verumtamen et vos singuli, ut unusquisque suam uxorem ita diligat, ut seipsum : uxor autem ut timeat virum suum* (Ephes. 5. 33) : et, *Caput mulieris est vir : et, Debet mulier viro esse subjecta* (Ibid. v. 23. 22). Et rursus in Veteri Testamento : *Ad virum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (Gen. 3. 16). Quomodo igitur hoc loco æqualem remunerationem servitutis et dominatus induxit? Cum enim dixerit, *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir : similiter et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier* (1. Cor. 7. 4), magnam æqualitatem constituit. Et quemadmodum ille corporis ejus est dominus, sic et ista corporis illius est domina. Cur igitur tantam æqualitatem honoris introduxit? Quod nimirum hic necessaria sit eminentia : ubi vero castitatis tempus est et pudicitia, nihil amplius habet vir, quam mulier, sed pari ratione cum illa plectitur, si leges conjugii violaverit, ac merito sane. Non enim ad te mulier idcirco venit, et patrem et matrem totanique domum dereliquit, ut a te contumeliis afficeretur, et vilem ancillulam ipsi superinduceres, ut innumeratas pugnas excitares : comitem et sociam vitæ, liberam et honore parem accepisti. Annon enim absurdum est, ut cum dotem acceperis, omnem exhibeas benevolentiam, nihilque ex illa imminuas : quod autem quavis dote pretiosius est, castitatem et pudicitiam, tuumque corpus, quod illius est possessio, corrumpas et polluas? Si dotem imminueris, videri

rationem reddes : si castitatem imminueris , Deus a te poenas exiget , qui nuptias introduxit , et uxorem tibi tradidit . Atque hoc verum esse colliges ex his , quæ de adulteris ait Paulus : *Qui enim spernit , non hominem spernit , sed Deum , qui dedit Spiritum suum sanctum in vobis* (1. *Thess.* 4. 8). Vides quam multis verbis ostensum ex Scriptura sit adulterium esse , non solum si marito junctam mulierem , sed etiam si quamvis meretricem corrupat is qui sit junctus uxori ? Nam quemadmodum adulterio pollui mulierem dicimus , sive cum servo , sive cum alio quocumque peccet : sic etiam virum adulterium committere dicimus , sive cum ancillula , sive cum quocumque vulgari scorto uxorem habens libidinem expleat . Ne igitur salutem nostram negligamus , neve nostram animam per hoc peccatum diabolo exponamus . Illic enim innumeræ familiarum oriuntur everisiones , et bella innumera : hinc fit , ut caritas dilabatur , et benevolentia subtrahatur . Nam ut fieri nequit , ut homo castus uxorem negligat unquam ac despiciat : sic neque fieri potest , ut homo intemperans et lascivus uxorem suam diligat , sit licet omnium formosissima . Nam ex castitate caritas oritur , ex caritate bona innumera . Fac igitur lapideas mulieres reliquas arbitraris , cum intelligas , si lascivis oculis alienam mulierem intuearis sive publicam sive junctam viro , te adulterorum criminali obnoxium esse factum . Hæc tibi ipsi quotidie verba occine : quod si alterius uxoris in te sentias cupiditatem exardescere , ac deinde minus idcirco tibi tuam uxorem placere , ingressus conclave , librum hunc evolve , Paulamque adhibens interventorem , ac tibi hæc verba frequenter occinens flammam exstingue .

Nihil turpius viro scortante . — Sic fiet ut et gratior tibi rursus futura sit uxor , cum nulla cupiditas tuam erga illam benevolentiam labefactet : neque tantum gratior erit uxor , sed tu quoque honestior ac venustior esse videberis . Nihil enim est , nihil plane turpius homine , qui contracto matrimonio scortatur . Non enim coram socero tantum , et amicis , et obviis , sed etiam coram servis ipsis erubescit . Neque solum est hoc malum , sed etiam , quod ipsius domus aspectus injucundior erit , quam carceris ejusvis , cum amicam ante oculos positam habeat , ac meretricis semper imaginem mente verset ?

§. Vis tu probe intelligere , quantum sit hoc malum ? Cogita qualem ducant vitam , qui suas uxores suspensas habent , quo pacto injucundæ illis sint esem , injucundi potus . Venenis mensa videtur scotere , et tanquam exitium domum fugiunt malis innumeris redundantem . Non illis somnus , non vox est placida , non amicorum congressus , non ipsi radii solares : sed ab ipso lumine se offendi putant , non tum solum cum adulterio pollui uxorem viderint , sed etiam cum in qualemcumque suspicionem illius culpæ venerint . Idem accidere et uxori puta , cum a quolibet id audiverit , vel etiam fuerit suspicata , te mulieri meretrici teipsum addixisse . Hæc apud te cogitans non adulteria tantum fuge , sed etiam suspensiones : quod

si immerito suspicetur , placæ illam et verbis flecto . Non enim odio vel factu impulsæ , sed præ nimia tui cura id facit , quodque de sua possessione valde timet . Possesulo quippe ipsius est , ut ante difi , corpus tuum , et possessio rerum omnium protectissima . Noli ergo in re maxima illam ledere , neque letale illi vulnus infligas . Quamvis enim illam contemnas , Deum tamen debes timere ejusmodi criminum vindicem , et qui talibus delictis intolerabile supplicium comminatur . Eorum enim , qui talia perpetrare aint ausi , inquit , *Vermis non morietur , et ignis non extinguetur* (*Marc.* 9. 45). Quod si non admodum pungunt te futura , terreant te saltem præsentia . Multi quidem certe illorum , qui meretricibus adherent , in hac etiam vita mali male perierunt , curiosis meretricum insidiis oppressi . Dum enim illa contendunt a legitima uxore ac matrimonio junctæ illam alienare , suæque amore penitus illum devinctum tenere , præstigiis et incantationibus utuntur , amatoria parant veneficia , et multas fascinationum fallacias texunt : sic deinde cum illum in gravem morbum conjecerint , dira læsæ corruptum , longa tæbe consumptum et insaniæ obrutum malis , hujus lucis usura privant . Si forte gehennam non reformidas , ni homo , præstigiis illarum reformida . Cum enim per luxuriam istam divino præsidio te privaveris , et caelesti auxilio spoliaveris , tum audacter invadens te meretrix , suosque demones advocans laninis et amuletis adhibitis , suisque structis insidiis facillime salutem tuam expugnat , teque probris obnoxium ac ridendum omnibus , qui civitatem incolunt , propinat , ut nec illi calamitatis unquam tua miseratione moveantur . *Quis enim miserabitur , inquit , incantatori a serpente percusso , et omnibus qui appropinquant bestiis* (*Eccli.* 12. 13) ? Præterea jacturam pecuniarum , et quotidianas suspensiones , fastum , arrogantiam , contumelias , quibus stultos vexant meretrices , quæ multo sunt acerbiora , quam si millies fuerit mors oppotenda . Atque uxorem quidem capnumero , ne si verbum quidem molestum dixerit , ferre potes , ac meretricem etiam slapis te exdentem adoras . Non te pudet , nec erubescis , nec optas ut tibi delibet terra ? Qui poteris ad ecclesiam venire , atque in caelum manus extendere ? quo tandem ore Deum invocabis , quo meretricem osculatus es ? Non tu , quæso , times , nec perhorrescis , ne quando tuum caput impudens de caelo delapsam fulmen exurat ? Quamvis uxorem tuam , quam afflicis injuria , cales , ac insomnem illum oculum numquam celabis : quandoquidem adultero illi , qui dicebat , *Tenebras circumdant me , et parietes , quid vereris* (*Eccli.* 25. 26) ? contradixit sapiens ille sic dicens : *Oculi Domini millies lucidiores sunt sole , inapicientes opera hominum* (*Ib.* v. 28). Propter hæc omnia nimirum dicebat Paulus : *Unusquisque suam uxorem habeat , et unaquæque virum suum habeat : uxori vir debitam benevolentiam reddat ; similiter et uxor viro* (1. *Cor.* 7. 2. 3). *Nel distillat a labiis multoris meretricis , quæ ad tempus impingnat , fœcibus tuis : postea vero eam amatorem solo immoget , et aculeis magis gladio ancipiti* (*Prov.* 5. 3. 4). Venenum ha-

καὶ τὸ σῶμα τὸ ἐαυτοῦ, ὅσαρ ἐστὶν ἐκείνης κτῆμα, διαφθεῖραιν τε καὶ μαινεῖν; Ἄν τὴν προῖκα μειώσῃ; τῆς κηδεστῆ βλάβος λόγον ἂν τὴν σωφροσύνην μειώσῃς; τῆς Θεῆς τὰς εὐθύναις ὑφέξεις. τῆς τὴν γάμον εισαγαγόντι, καὶ τὴν γυναῖκα ἐχειρίσαντι. Καὶ οὗτος ἐστὶν ἀληθὲς, ἀκούσον τί φησὶν ὁ Παῦλος περὶ τῶν μοιχευόντων Ὁ γὰρ ἀθεῶν, οὐκ ἀνθρώπων ἀθεῖται, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν δόντα τὸ Πνεῦμα [200] αὐτοῦ τὸ ἄριστον εἰς ὑμᾶς. Ὁρᾷς δι' ὅτων ὁ λόγος ἀπέδειξεν ὅτι μοιχεία ἐστὶν, οὐ μόνον τὸ ὑπανδρὸν γυναῖκα διαφθεῖραιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἡντιναῶν πόρνην, ἔχοντα γυναῖκα; Ὅσαρ γὰρ μοιχεύεσθαι γυναῖκα λέγομεν, κἂν εἰς οἰκέτην, κἂν εἰς ὄντιναοῦν ἀμάρτη, ἄνδρα ἔχουσαν· οὕτω καὶ ἄνδρα μοιχεύει ἂν εἰποιμεν, κἂν εἰς θεραπεινίδα, κἂν εἰς ἡντιναοῦν δημόδη γυναῖκα ἀσελαγίην, γυναῖκα ἔχων αὐτός. Μὴ τοίνυν ἀμάλωμεν τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας, μηδὲ τῆς διαδόχου προσινωμεν ἡμῶν τὴν ψυχὴν διὰ τῆς ἀμαρτίας ταύτης. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν αἱ μυρία τῶν οἴκων ἀνατροπαί, οἱ μυριοὶ πόλεμοι· ἐντεῦθεν τὰ τῆς ἀγάπης ὑποβρεῖ, καὶ τὰ τῆς εὐνοίας ὑποσύρεται. Ὅσαρ γὰρ ἀμύχανον σωφρονεῖ ἄνθρωπον ὑπεριδεῖν γυναῖκα καὶ καταφρονῆσαι ποτε· οὕτως ἀμύχανον ἄνθρωπον ἀσελαγίῃ καὶ ἀκλαστον φιλεῖν τὴν γυναῖκα τὴν ἐαυτοῦ, κἂν ἀπάντων εὐμορφότερα ἦ. Ἀπὸ γὰρ σωφροσύνης ἀγάπη τίκτεται, ἀπὸ δὲ ἀγάπης τὰ μυρία ἀγαθά. Λιθίνας τοίνυν νόμιζε τὰς λοιπὰς γυναῖκας, εἰδὼς ὅτι μετὰ γάμον, κἂν ἀκολάστοις ἴθης ὀφθαλμοῖς ἑτέρων γυναῖκα, κἂν δημοσίαν, κἂν ὑπανδρὸν, τοῖς τῶν μοιχῶν ἐγκλήμασιν ὑπεύθυνος γέγονας. Ταῦτα σεαυτῷ καθ' ἐκάστην ἔπαθε τὰ ῥήματα· κἂν ἴθης ἐπιθυμίαν ἄλλης γυναῖκος ἐγερομένην ἐν οἴκῳ, εἰτα ἐκ τούτου σοὶ τὴν γυναῖκα ἀηδῆ φαίνομένην, εἰσελθε εἰς τὸν θάλαμον, καὶ τὸ βιβλίον ἀναπτύξας τοῦτο, καὶ λαβὼν Παῦλον μαστίην, καὶ συνεχῶς ἀπάδων ταῦτα τὰ ῥήματα, κατὰσθεσον τὴν φλόγα.

Καὶ οὕτω καὶ ἡ γυνὴ πάλιν ἔσται σοι ποθεινότερα, εὐδεμιᾶς ἐπιθυμίας τὴν πρὸς αὐτὴν εὐνοίαν ὑποσυρούσης· οὐχ ἡ γυνὴ δὲ ἔσται ποθεινότερα μόνον, ἀλλὰ καὶ σὺ σεμνότερος πολλῶν καὶ ἐλευθεριώτερος βόξεις εἶναι. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶν οὐδὲν αἰσχρότερον ἀνθρώπου μετὰ γάμον πορνεύοντος. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸν κηδεμόνα καὶ τοὺς φίλους καὶ τοὺς ἀπαντῶντας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐρυθριᾷ τοὺς οἰκέτας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὴν οἰκίαν αὐτὴν δεσπονητήριον παντὸς ἀηδεσιτέρων ἐφέται, πρὸς τὴν ἔρωμένην βλέπων, καὶ τὴν πόρνην διηνεκῶς φανταζόμενος.

ε'. Βούλει μαθεῖν ἀκριβῶς ὅσον ἐστὶ τὸ δεινόν; Ἐνόησον ὅσον οἱ τὰς γυναῖκας ἐαυτῶν ὑποπειθόντες ζῶσι βίον, πῶς ἀηδῆ τὰ σιτία, ἀηδῆ ποτά. Δηλητηρίων ἢ ἐπάπειρα δοκᾷ γέμειν φαρμάκων· καὶ ὡσαρ ὠλεθρον, μυρίων γέμουσαν κακῶν, οὕτω φεύγουσι τὴν οἰκίαν. Οὐχ ὑπνος αὐτοῖς ἐστὶν, οὐ νύξ προσηγῆς, οὐ συνουσία φίλων, οὐκ αὐταὶ αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτίνες· ἀλλὰ καὶ παρ' αὐτοῦ τοῦ φωτὸς ἐνοχλεῖσθαι νομιζοῦσιν, οὐχ ὅταν ἴδωσι μοιχευομένην τὴν γυναῖκα μόνον, ἀλλὰ κἂν ἀπλῶς ὑποπειθῶσι. Ταῦτα νόμιζε καὶ τὴν γυναῖκα πάσχειν, ὅταν ἀκούσῃ παρ' ἐτοίμου, ἢ καὶ

ὑποπειθῆσθαι, ὅτι πόρνη γυναικὶ σαυτὸν ἐξέλιπας. Ταῦτα λογιζόμενος, μὴ τὰς μοιχείας φεύγα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑποψίας· κἂν ἀδικῶς ὑποπειθῆσθαι, θεράπυσσον καὶ παῖσον. Οὐ γὰρ ἐξ ἔχθρας ἢ ἀπονοίας, ἀλλ' ἀπὸ κηδεμονίας τοῦτο ποιεῖ, καὶ τοῦ σφόδρα [201] δεδοικέναι περὶ τοῦ κτήματος τοῦ ἰδίου. Κτῆμα γὰρ αὐτῆς ἐστὶν, ὡσαρ ἔφθην εἰπὼν, τὸ σῶμα τὸ σὸν, καὶ κτῆμα τῶν ὄντων ἀπάντων τιμωότερον. Μὴ τοίνυν αὐτὴν περὶ τὰ μέγιστα ἀδικήσῃς, μηδὲ καιρίαν ἄφῃς τὴν πληγὴν. Εἰ γὰρ ἐκαίνας καταφρονήσεις, ἀλλὰ τὸν Θεὸν φοβήθητι, τὸν ἐκδικῶν τῶν τοιούτων, τὸν ἀφορήτους κολάσεις τοῖς τοιούτοις ἀπειλήσαντα ἀμαρτήμασι. Τῶν γὰρ τοιαῦτα τοιμῶντων, φησὶν, Ὁ σκώληξ οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται. Εἰ δὲ οὐ σφόδρα σε δάκνει τὰ μέλλοντα, τὰ γούν παρόντα σε φοβεῖται. Πολλοὶ γούν τῶν πόρνων προτεχόντων καὶ ἐνταῦθα κακοὶ κακῶς ἀπαύοντο, περιεργίας ὑπομείναντες ὑπὸ τῶν πορνευομένων γυναικῶν. Φιλονεικούσαι γὰρ ἐκαίνας τῆς μὲν συνοικουσίας αὐτῶν καὶ καταγεγυθηθείσης ἀποστήσαι γυναῖκας, τῶν δὲ αὐτῶν ἔρωτι προσθήσαι τέλειον, μαγγανείας ἐκίνησαν, καὶ φίλτρα κατεσκευάσαν, καὶ πολλὰς γοητείαις ἔβραψαν· εἰτα οὕτως εἰς ἀβρωστίαν αὐτὸν ἐμβολοῦσαι χαλεπὴν, καὶ φθορὰ παραδοῦσαι, καὶ τμηκιδόνι μακρᾷ, καὶ μυριοῖς περιβαλοῦσαι κακοῖς, ἀπήνεγκαν τῆς παρούσης ζωῆς. Εἰ μὴ φοβῆ τὴν γένεαν, ἄνθρωπε, τὰς γοητείας αὐτῶν φοβήθητι. Ὅταν γὰρ σαυτὸν διὰ τῆς ἀσελγείας ταύτης ἔρημον ποιήσῃς τῆς τοῦ Θεοῦ συμμαχίας, καὶ γυμνώσῃς σαυτὸν τῆς ἀνωθεν βοήθειας, λαβοῦσά σε μετὰ ἀδείας ἡ πόρνη, καὶ τοὺς αὐτῆς καλέσασα δαίμονας, καὶ τὰ πέταλα βράψασα, καὶ τὰς ἐπιβουλὰς ἐργασασμένη, μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας περιγίνεται σου τῆς σωτηρίας, ὀνειδὸς σε καὶ γέλωτα τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἀπάντων καταστήσασα, ὥστε μηδὲ λησείσθαι κακῶν πάσχοντα. Τίς γὰρ ἐλεήσει, φησὶν, ἐκποιδὸν ὀφειδῆκτον ὁ, καὶ πάντας τοὺς προσάγοντας θηρίους; Παρίημι τὴν τῶν χρημάτων ζῆμίαν, τὰς καθήμενὰς ὑποψίας, τὸν τύπον, τὴν ἀπόνοιαν, τὴν ὕβριν τὴν παρὰ τῶν πορνῶν γινομένην εἰς τοὺς ἀνοήτους, ἢ θανάτων μυρίων ἐστὶ πικρότερα. Καὶ τὴν γυναῖκα πολλὰς οὐδὲ βαρὺ ῥῆμα εἰποῦσαν οὐκ ἤνεγκας, τὴν δὲ πόρνην καὶ ραπίζουσαν προσκυνεῖς. Καὶ οὐκ αἰσχρὴν, οὐδὲ ἐρυθριᾶς, οὐδὲ εὐχῆ διαστήναι σοὶ τὴν γῆν; Πῶς δυνήσῃ εἰς ἐκκλησίαν εἰσελθεῖν, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατελεῖν; ποῶν στόματι καλέσαι τὸν Θεόν, ἢ τὴν πόρνην ἐφιλήσας; Καὶ οὐ δέδοικας, οὐδὲ φρίτεις, εἰπέ μοι, μὴ ποτε σκηπτὸς ἀνωθεν ἐνεχθῆς καταφλέξῃ τὴν ἀνασχυντόν σου κεφαλὴν; Κἂν γὰρ τὴν γυναῖκα λάθῃς τὴν ἡδικομένην, ἀλλὰ τὸν ἀκούμητον ὀφθαλμὸν οὐ λήσῃ ποτέ· ἐπεὶ καὶ τῷ μοιχῷ ἐκείνῳ τῷ λέγοντι, Σκότος κύκλω μου καὶ τοῖχοι, εἰ ἐβλαβούμαι; ἀντεφθέγγετο ὁ σοφὸς ἐκεῖνος, οὕτω λέγων· Ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου μυριοπλασίως ἡλλίου φωτεινότεροι, βλέποντες εἰς τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο δὴ πάντα ὁ Παῦλος; ἔλεγεν· Ἐκαστος τὴν ἐαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἐκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω· τῆς γυναικὶ ὁ ἄνθρωπος τὴν ὀφειλομένην εὐσείαν ἀποδιδέτω, ἐμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ. Μέλι ἀποστεινύει ἀπὸ χυλῶν γυναικῶς πόρνης, ἢ πρὸς καιρὸν λιπαίνει ὄν φάρυγγα, ὕστερον [202] μέντοι πιμρότερον χολῆς εἰρήσει;

ἢ Sic Mas. In editis vero πῶς ἀηδῆ τὰ ποτά, δὴ τῆς.

ἢ Mss. unus ἐπιδοκῆκτον.

καὶ ἠκοημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου. Τὸν ἔχει τῆς πόρνης τὸ φθῆμα, ἰὼν λανθάνοντα καὶ ἐγκαχυρμένον. Τί τοίνυν διώκαις ἦβονη κατάγνωσιν ἔχουσαν, ὄλεθρον εἰκτούσαν, πληγὴν ἐπάγουσαν ἀνάστον, ἔξδν εὐφραίνεσθαι καὶ μηδὲν πάσχειν δεινόν; Ἐπὶ γὰρ τῆς ἐλευθέρως γυναικὸς ὁμοῦ καὶ ἦβονη καὶ ἀσφάλεια καὶ ἀνεσις καὶ τιμὴ καὶ κόσμος καὶ συνειθὸς ἀγαθόν· ἐκεῖ δὲ πολλὴ μὲν ἡ πικρία, πολλὴ δὲ ἡ βλάβη, διηνεκῆς δὲ ἡ κατηγορία. Κἂν γὰρ μηδεὶς ἀνθρώπων ἴδῃ, τὸ συνειδὸς οὐδέποτε παύσεται σου κατηγοροῦν· ἀλλ' ὅπουπερ ἂν ἀπέλθῃς, ἔσεται κατηγορῶν καὶ μὲγάλα καταδοῶν, ὁ κατήγορος οὗτος. Ὅστε εἰ τις ἦβονη διώκαι, οὗτος μάλιστα φευγέτω τὴν πρὸς τὰς πόρναις ὁμίλιαν. Οὐδὲν γὰρ ἐκείνη· τῆς συνηθείας· πικρότερον, οὐδὲν τῆς συνουσίας ἀηδέστερον, οὐδὲν τῶν τρόπων μαρύτερον. Ἐλαφος φύλλας, καὶ πῦλος σὼν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι· ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος σου σοὶ ἔστω πηγὴ. Πηγὴν ὕδατος ἔχων καθαρὰν, τί τρέχεις ἐπὶ λάκκον βορβόρου γέμοντα, γένηνης ἔξοντα, καὶ κολάσεως ἀφάτου; ποίαν ἔξεις ἀπολογία; τίνα συγγνώμην; Εἰ γὰρ οἱ πρὸ τοῦ γάμου πορνεία προσηχόντες κολάζονται καὶ δίκην δίδασσι, καθάπερ εἰκενὸς ὁ τὰ ρυπαρὰ ἐνδεσδυμένος ἱμάτια, πολλῶ μᾶλλον οἱ μετὰ τὸν γάμον. Διπλοῦν

γὰρ ἐνταῦθα καὶ τριπλοῦν τὸ ἔγκλημα γίνεται, ὅτι τε παραμυθίας ἀπολαύοντες, ἀπεσιρτήσαντες τὴν ἀσέλγειαν ἐκείνην, καὶ ὅτι τὸ πρᾶγμα οὐχὶ πορνεία μόνον, ἀλλὰ καὶ μοιχεία λογίζεται, ὃ πάσης ἀμαρτίας ἐστὶ χαλεπώτερον. Ταῦτ' οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ταῖς γυναιξίν ἐπρόβοντες οὕτω διαταλῶμεν· διὸ δὴ καὶ αὐτὸς εἰς ταῦτα καταλύσω τὰ ῥήματα· Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ ἐκδοσθὴ τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται· τῇ γυναικὶ ὁ ἄνθρωπος ὀφειλομένην εἴδουσαν ἀποδοῖτω, ὁμοίως καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἄνθρωπῳ. Ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ὁμοίως καὶ ὁ ἄνθρωπος τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνὴ. Μετὰ ἀκριβείας ταῦτα φυλάξαντες τὰ ῥήματα, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ, καὶ ἐν ἑσπέρᾳ, καὶ ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ ἐπὶ τῆς εὐνῆς, καὶ πανταχοῦ καὶ αὐτοὶ μελετῶμεν, καὶ τὰς γυναῖκας παιδεύωμεν, καὶ πρὸς ἡμᾶς λέγειν, καὶ παρ' ἡμῶν ἀκούειν, ἵνα σιωπῶντες τὸν παρόντα ζήσαντες βίον, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[203] ΕΙΣ ΤΟ

Γυνὴ δέδεται νόμφ, ἐφ' ἔσον χρόνον ζῆ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ, ἐλευθέρη ἐστὶν ὃ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστίν, ἐὰν οὕτω μείνῃ.

α'. Περὶ γάμου πρώην ἡμῖν ὁ μακάριος Παῦλος ἐνομοθέτη, καὶ τῶν τοῦ γάμου δικαιωμάτων, Κορινθίους οὕτω γράφων καὶ λέγων· *Περὶ δὲ ὧν ἐγγράφατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπεσθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ ἐκδοσθὴ τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται.* Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς τὴν διάλεξιν ἄπασαν εἰς ταῦτα τὰ ῥήματα ἀναλώσαμεν. Οὐκοῦν ἀνάγκη καὶ σήμερον περὶ τῆς αὐτῆς ὑμῖν ὑποθέσεως διαλεχθῆναι πάλιν, ἐπειδὴ καὶ σήμερον περὶ τῶν αὐτῶν ὁ αὐτὸς διαλέγεται Παῦλος. Καὶ γὰρ ἠκούσατε αὐτοῦ βοῶντος καὶ λέγοντος· *Γυνὴ δέδεται νόμφ, ἐφ' ἔσον χρόνον ζῆ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς, ἐλευθέρη ἐστὶν ὃ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαριώτερα δὲ ἐστίν, ἐὰν οὕτω μείνῃ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην· δοκῶ δὲ κατὰ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν* Ἐφώμεθα^α τοίνυν αὐτῷ καὶ σήμερον, καὶ περὶ ταύτης διαλεξιόμεθα τῆς ὑποθέσεως· ἀκολουθοῦντες γὰρ Περὶ οὗ, δι' αὐτοῦ πάντως τῷ Χριστῷ ἐφώμεθα, ἐπειδὴ καὶ οὗτος οὐχ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐκείνῳ ἀκολουθῶν, πάντα ἔγραψε. Καὶ γὰρ οὐ τὸ τυχὸν πρᾶγμα γάμος εὖ διακαίμενος, ὥσπερ οὖν μυρῖον συμφορῶν ὑπόθεσις γίνεται τοῖς οὐκ εἰς θεὸν αὐτῷ χρωμένους. Ὅσπερ γὰρ βοηθὸς ἐστὶν ἡ γυνὴ, οὕτω πολλάκις καὶ ἐπίβουλος γίνεται. Ὅσπερ οὖν λιμὴν ἐστὶν ὁ γάμος, οὕτω καὶ ναυάγιον, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τῶν κακῶς αὐτῷ χρησαμένων. Ὅ μὲν γὰρ κατά τοὺς προσήκοντας αὐτῷ ἐπιτελιῶν, νόμους, τῶν ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς καὶ πάντων τῶν πανταχοῦ κακῶν παραμυ-

θίαν τινὰ καὶ ἀπαλλαγὴν εὐρίσκει τὴν οἰκίαν, καὶ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα· ὁ δὲ ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὸ πρᾶγμα μεταχειριζόμενος, κἂν πολλῆς ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀπολαύσῃ γαλήνης, σκοπέλους καὶ σπιλάδας εἰσελθὼν εἰς τὴν οἰκίαν ἔσεται. Ἐπει οὖν οὐ περὶ τῶν τυχόντων ἡμῖν ὁ κίνδυνος, ἀναγκαῖον μετὰ ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις προσέχειν, καὶ τὸν μέλλοντα γυναῖκα ἀγεσθαι, μετὰ τῶν τοῦ Παύλου νόμων, μᾶλλον δὲ μετὰ τῶν τοῦ Χριστοῦ νόμων τοῦτο ποιῆν. Οἶδα μὲν οὖν ὅτι πολλοὶ εἶναι δοκεῖ καινὸν καὶ παράδοξον τὸ λεγόμενον· πλὴν οὐ διὰ τοῦτο σιγήσομαι, ἀλλὰ πρῶτον τὸν νόμον ὑμῖν ἀναγνούς, οὕτω τὴν δοκούσαν ἀντινομίαν λύσαι πειράσομαι. Τίς οὖν ἐστὶν ὁ νόμος, ὃν ὁ Παῦλος ἡμῖν ἔθηκε; *Γυνὴ, φησὶ, δέδεται νόμφ.* Οὐκοῦν οὐ δεῖ ἀποσιγήσθαι ζώντος τοῦ ἀνδρός, οὐδὲ ἕτερον ἐπιεισάγειν νυμφίον, οὐδὲ δευτέρους ὁμιλεῖν γάμοις. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ ἀκριβείας καὶ αὐτῇ τῶν λέξεων τῇ φύσει κέρηται. Οὐ γὰρ εἶπε, *Συνοικεῖτω τῷ ἄνθρωπῳ, ἐφ' ἔσον [204] χρόνον ζῆ*· ἀλλὰ τί; *Γυνὴ δέδεται νόμφ, ἐφ' ἔσον χρόνον ζῆ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς*· ὥστε κἂν βίβλιον ἀποστασίου διῷ, καὶ τὴν οἰκίαν ἀφῆλ, κἂν πρὸς ἄλλον ἀπέλθῃ, τῷ νόμφ δέδεται, καὶ μοιχείας ἐστὶν ἡ τοιαύτη.

Ἐὰν τοίνυν ὁ ἄνθρωπος ἐκβαλεῖν βούληται τὴν γυναῖκα, ἢ ἡ γυνὴ τὸν ἄνδρα ἀφεῖναι, ταύτης ἀναμνησκέσθω τῆς ῥήσεως, καὶ τὸν Παῦλον νομιζέτω παραινῆσαι καὶ καταδικάζειν αὐτὴν βιώντα καὶ λέγοντα, *Γυνὴ δέδεται νόμφ.* Καθάπερ γὰρ οἱ δραπαιτεύοντες οἰκέται κἂν τὴν οἰκίαν ἀφώσι τὴν δεσποτικὴν, τὴν ἄλυσιν ἔχουσιν ἐπισυρομένην· οὕτω καὶ γυναῖκες, κἂν τοὺς ἄνδρας ἀφώσι, τὸν νόμον ἔχουσι καταδικάζοντα ἑαυ-

^α Πισο mss. ἐφώμεθα.

^β ἴδω mss. τῶν ἐπὶ τῆς.

hæc osculum meretricis, venenum latens et absconditum. Cur igitur damnandam persequeris voluptatem, quæ exitum parit, quæ plagam infert immedicabilem, cum oblectari possis, et nullum malum incurrere? Cum libera et honesta muliere simul voluptas est et securitas, et delectatio et honor, et ornatus et bona conscientia: illic autem acerbitas multa, damnum multum, accusatio perpetua. Quamvis enim nullus hominum viderit, numquam tamen accusare te desinet conscientia: sed quocumque perrexeris, te sequetur accusans, et magna voce te persequens accusator late. Itaque si quis voluptatem sectetur, is congressum cum meretricibus fugiat maxime. Nihil enim illa consuetudine injucundius, nihil illo congressu molestius, nihil moribus illarum scelestius. *Cervus anticitæ, et pullus gratiarum tuarum confabuletur tecum: fons aquæ tuæ sit tibi fons (Prov. 5. 19. et 15).* Cum sit tibi fons purus, cur ad lacum luto plenum curris, gehennam olentem et supplicium ineffabile? qua excusatione, qua venia dignus poteris videri? Si enim qui ante contractum matrimonium scortantur, penas sustinent, et supplicio plectuntur, sicut ille qui sordidis

erat vestimentis indutas, multo magis qui matrimonio contracto. Duplex enim inde ac triplex crimen oritur, tum quia cum deliciis fruere, ad lasciviam illam prosilierunt, tum quia non modo scortatio res illa, sed etiam adulterium censetur, quod peccato quovis est gravius. Hæc igitur et nobis et mulieribus inculcare non desinamus: quam etiam ob causam his verbis orationem concludam: *Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque suum virum habeat. Uxori vir debitam benevolentiam reddat; uxor similiter viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier (1. Cor. 7. 2-4).* Hæc verba studiose memoria tenentes, et in foro, et in ædibus, et interdium, et vesperi, et ad mensam, et in lecto, et ubique locorum, cum ipsi ea meditemur, tum mulieres nobis dicere atque a nobis audire doceamus, ut cum hanc vitam caste traduxerimus, caelorum etiam regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, in æcula sæculorum. Amen.

IN ILLUM LOCUM,

MULIER ALLIGATA EST LEGI QUANTO TEMPORE VIXERIT VIR EJUS: SI AUTEM DORMIERIT, LIBERA EST CUI VOLUERIT NUBERE, TANTUM IN DOMINO. BEATIOR AUTEM EST SI SIC MANSERIT (1. Cor. 7. 39. 40) (a).

•••••

1. Nuper nobis beatus Paulus de conjugio, conjugiique juribus legem tulit, Corinthiis sic scribens ac dicens: *De quibus autem scripsistis mihi, Bonum esse homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem, suam quisque uxorem habeat, et suam quoque virum habeat (1. Cor. 7. 1. 2).* Eapropter et nos totum sermonem in hoc insumpsimus. Itaque necesse est hodie de eodem argumento iterum vobiscum disserere, quandoquidem de eodem etiam ipse Paulus hodie disserit. Audivistis enim illum clamantem, ac dicentem: *Mulier alligata est legi quanto tempore vixerit vir illius: si autem obdormierit vir illius, libera est cui voluerit nubere, tantum in Domino: beator autem est si sic manserit, secundum meum consilium: opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam. (Ibid. v. 39. 40).* Sequamur igitur illum et hodie, et de hac colloquamur materia: sequentes enim Paulum, per eum et Christum ipsum sequemur, eo quod ille non semetipsum, sed Christum per omnia sequens scripsit. Enimvero non est vulgaris res, conjugium bene constitutum: sicut etiam iis qui illi, non ut oportet, utuntur, innumerorum malorum sit materia. Nam sicut mulier adiutrix est, ita sæpe et insidiatrix. Et sicut portus est conjugium, ita et sæpe naufragium parit: non natura sua, sed animo eorum, qui illo male utuntur. Etenim qui secundum congruas leges illud observat, domum et uxorem suam, ut malorum omnium quæ vel in foro, vel ali-

cubi obveniunt, consolatricem ac liberatricem reperit; qui autem temere et vulgariter hanc rem aggreditur, etiamsi multa in foro et alibi tranquillitate fruatur, ingressus domum, scopulos et petras videbit. Itaque quoniam non de rebus vulgaribus nobis est periculum, operæ pretium fuerit cum diligentia dictis attendere, et uxorem ducturam, juxta Pauli, imo juxta Christi leges agere. Sane scimus, quod multis novum et inexpectatum videlicet quod dicimus: at propterea non silebo, sed primum legem vobis legam, et dein legem, quæ contraria videtur, solvere tentabo. Igitur quænam est lex illa, quam nobis Paulus posuit? *Mulier, inquit, alligata est legi.* Oportet igitur ut minime separetur, vivente viro, neque alium superinducat maritum, neque secundas nuptias adeat. Et vide quanta cum diligentia verborum usus sit proprietate. Non enim dixit, *Cohabitet viro quoad vixerit*; sed, *Mulier alligata est legi quanto tempore vixerit vir illius*: atque adeo etiamsi libellum repudii det, etiamsi domum relinquat, etiamsi ad alium abeat, legi adstricta adulteraque est.

Non licet repudiatam ducere. Leges externæ divina legi cedunt. — Quando igitur vir ejicere vult uxorem, et uxor relinquere virum, hujus memor sit dicti, et Paulum putet esse præsentem, et persequi se clamando et dicendo: *Mulier adstricta est legi.* Nam quemadmodum servi fugitivi, etiamsi domum herilem relinquunt, catenam secum trahunt: ita et mulieres etiamsi viros relinquunt, legem habent pro catena,

(a) Collata cum Mss. Colbertinis 970 et 1050.

se persequentem et adulterii accusantem, accusantem etiam eam, qui duxerit, ac dicentem: Adhuc superest maritus, et facinus hoc adulterium est. *Nasus enim adstricta est legi, quoad viserit maritus illius. Et omnis qui dimissam duxerit, machatur* (Matth. 5. 32). Quando igitur licebit illi secundas nuptias contrahere? Quando? Tunc ubi a catena liberata fuerit, quando vir moriatur. Hoc igitur declarans non addidit, Quod si mortuus fuerit vir illius, libera est cui voluerit nubere: sed, *Si autem dormierit vir illius, quasi consolans videam, et persuadens manere apud priorem, et non adjungere secundum maritum. Non mortuus est, inquit, vir tuus, sed obdormivit. Quis dormientem non prætulerit? Propterea dixit, Si autem dormierit, licens est cui volueris nubere. Non dixit, Nubat, ut ne videatur vim sapere et cogere: neque prohibuit volentem secundas nuptias contrahere: neque nolentem adhortatus est, sed legem legit, dicens: Libera est cui volueris nubere. Liberam autem illam post viri mortem esse factam dicens, ostendit, servam eam antea adhuc vivente marito fuisse; quam autem serva est, ac subdita legi, etiam si miles libellum repudii accipiat, adulterii ligabitur lege. Nam servus quidem licet mutare dominos viventes, uxori autem non licebit viros commutare, vivente suo: nam id adulterium esset. Ne mihi leges ab exteris conditas legas, præcipientes dari libellum repudii, et divelli. Neque enim juxta illas judicataras est te Deus in die illa, sed secundum eas, quas ipse statuit. Etiam externæ leges non simpliciter, nec absolute hoc posuerunt: nam et ipsæ puniunt factum, et hinc liquet, eas peccatum valde ægre tollere. Unde eam, quæ auctor fuerit repudii, nudam et spoliatam facultatibus ejiciunt, et eam a quo data fuerit dissolutionis occasio, etiam facultatum jactura puniunt, et sane hoc facientes, factum illud non commendabant.*

2. Quid igitur? Et Moses, sicut, hoc fecit: et ille propter eandem ipsam causam. Tu vero audi Christum dicentem, *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum caelorum* (Matth. 5. 20). Audi illum rursus dicentem: *Qui dimiserit uxorem suam, excepta causa adulterii, facit illam adulteram fieri: et qui dimissam in uxorem duxerit, adulter fit* (Matth. 5. 32). Propter hoc venit unigenitus Filius Dei, propter hoc servum formam assumpsit, propter hoc sanguinem effudit pretiosum, mortem destruxit, peccatum extinxit, largiorem Spiritus gratiam dedit, ut ad majus te sapientiae studium induceret. Alias etiam Moses non ita simpliciter legem hanc tulit, sed cum cogeret sese attemperare eorum quibus legem dabat, infirmitati. Nam quoniam ad cædes prompti erant, et domos cognato replebant sanguine, et neque suis, neque alienis parcebant, ne intus occiderent uxores, quæ ingratas erant, præcepit foras mittendas, quo gravius malum, nempe homicidiorum facilitas tolleretur. Sane quod homicidæ fuerint, audi prophetas dicentes: *Ædificantes Sion in sanguine, et Jerusalem in injustitiis* (Mich. 3. 10); et iterum: *Sanguinem sanguini*

miscant (Osæ 4. 2); et iterum: *Manus vestre sanguine videntur* (Isai. 1. 15). Et quod non solum contra alienos, sed etiam contra suos œvierint, ita manifestans propheta dicebat: *Immolarunt filios suos et filios suos demoniis* (Psal. 106. 37). Qui autem non parcebant liberis, utique nec uxoribus pepercissent. Ut ne itaque hoc accideret, illud permisit.

Incomparabile matrimonium ab initio. — Quapropter et Christus Judæis rogentibus, et dicentibus: *Quomodo igitur Moses permisit dare libellum repudii* (Matth. 19. 7)? ostendens quod non contrariam suam legem serena ita scripserit, dixit: *Moses juxta dardium cordis vestri loquutus est, ab initio autem non erat sic* (Ibid. v. 8); *sed qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit illos* (Ib. v. 4). Si hoc bonum fuisset, inquit, non unum virum et unam mulierem fecisset, sed uno Adam condito duas fecisset mulieres, si quidem voluisset unam quidem ejici, alteram vero induci; nunc vero ipso formationis modo legem induxit, quam ego nunc scribo. Et quænam est illa? Hæc utique, Eam sibi quisque uxorem servet semper, quam initio sortitus est. Hæc lex antiquior, quam illa de libello repudii, et tanto, quanto Adam ipso Mose. Et idcirco nunc nihil novum sector, neque peregrina affero decreta, sed Mose antiquiora et priora. Operæ autem pretium fuerit et Mosis legem illam, quam de hac re posuit, audire: *Si quis, inquit, acceperit uxorem, et habitaverit cum illa; et erit, si non invenerit gratiam coram illo, quia invenit in illa turpitudinis rem, scribet illi libellum repudii, et dabit in manus ejus* (Deut. 24. 1). Vide, non dixit, Scribito et dato, sed quid? *Scribet illi libellum repudii, et dabit in manus ejus.* Magnum autem inter hoc et illud discrimen: nam dicere, Scribat libellum repudii, et det in manus ejus, jubentis ac imperantis est; dicere autem, *Scribet libellum repudii, et dabit in manus ejus*, annuntiantis factum, et non propriam legem introducentis est. Igitur, *Si quis, ait, ejiciat uxorem, et dimittat illam ex domo sua: et cum abierit, si fuerit alteri viro, et odio illam habuerit etiam vir posterior, et accipierit illi libellum repudii, et dederit in manus ejus et amittat illam ex domo sua: si mortuus fuerit illius vir, qui accepit sibi illam uxorem, non poterit vir prior, qui dimiserat illum, reducere, et accipere eam sibi in uxorem* (Ib. v. 2-4). Deinde monstrans se non laudare factum, neque conjugium esse putare, sed infirmitati eorum sese attemperare, postquam dixit: *Non poterit vir prior accipere illam sibi in uxorem*, addidit, *Postquam polluta est* (Ib. v. 4): declarans per hujus verbi molum, quod secundæ nuptiæ, vivente priore viro, pollutio magis sint quam conjugium: propter hoc non dixit, Postquam illam in uxorem duxerit. Vides quam consona cum Christo loquatur? Deinde et causam apposuit, *Quod abominatio sit coram Deo* (Ib. v. 4). Et Moses quidem sic: propheta autem Malachias multo manifestius, quam Moses, hoc demonstrat; imo potius non Malachias, sed Deus per Malachiam, his verbis, *Numquid dignum respicere ad sacrificium vestrum? vel recipere acceptabile de manibus vestris* (Ma-

ἀλώσεως, κατηγορούντα μοιχείαν, κατηγορούντα τῶν λαμβανόντων, καὶ λέγοντα· Παρίστιν ὁ ἀνὴρ ἔτι, καὶ μοιχεία τὸ γινόμενόν ἐστι· Γυνή γάρ δόδεσται νόμῳ, ἐξ' ὅσον χρόνον ζῆ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Καὶ πᾶς ὁ ἀπολαλυμένην γαμῶν μοιχᾶται. Καὶ πότε, φησὶν, ἐξίσταται αὐτῇ δευτέρως θυλιθῆσαι γάμοις; Πότε; Ὅταν τῆς ἀλώσεως ἀπαλλαγῆ, ὅταν ὁ ἀνὴρ τελευτήσῃ. Τούτω γοῦν θηλῶν, οὐ προσέθησαν, ἔτι. Ἐάν τελευτήσῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, ἀλλ', Ἐάν κοιμηθῆ, μονοουχὶ παραμυθούμενος τὴν ἐν χρεῖαι, καὶ πείθων μένειν ἐπὶ τῷ προτέρῳ, καὶ μὴ δευτέρον εἰσαγαγεῖν νυμφίον. Ὡς ἐτελεύτησέ σου ὁ ἀνὴρ, ἀλλὰ καθεύδει. Τίς καθεύδωντα οὐκ ἀνακρίνει; Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐάν δὲ κοιμηθῆ, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι· οὐκ εἶπαι, Γαμίσθω, ἵνα μὴ ἄλλῃ βιάζεσθαι καὶ ἀναγκάζειν· οὔτε ἐκώλυσε βουλομένην φιλίαιν δευτέρῳ γάμῳ, οὔτε μὴ θέλουσαν προατρέψατο, ἀλλὰ τὸν νόμον ἀνέγνω εἰπών, Ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι. Ἐλευθέραν δὲ αὐτὴν μετὰ τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελευτὴν γεγενῆσθαι λέγων, εἰσέειπεν ὅτι πρὸ τούτου δοῦλη ἦν, ζῶντος ἰκαίνου· δοῦλη δὲ οὐσα καὶ ὑποκειμένη πρὸ νόμου, καὶ μυριάκις βιβλίον ἀποστασίου λάβῃ, τῷ τῆς μοιχείας ἀλίσκαται νόμῳ. Οἰκτείρας μὲν γὰρ ἐξέστι διασπῆρας ἀμείβειν ζῶντας· γυναῖκα δὲ οὐκ ἐξέστιν ἀνδρα ἀμείβειν, ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς· ἔπει τὸ πρᾶγμα μοιχεία ἐστὶ. Μὴ γὰρ μοι τοὺς παρὰ τοὺς ἐξωθεν καιμένους νόμους ἀναγκῆς, τοὺς καλεῖοντας διδόναι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ ἀφίστασθαι. Ὁδὲ γὰρ θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἰκαίνου, ἀλλὰ καθ' ὅδε αὐτό; ἔθηκε. Καὶ οἱ τῶν ἐξωθεν δὲ νόμοι οὐκ ἀπέλω, οὐδὲ προηγουμένως τοῦτο ταθείκασιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ κολάζουσι τὸ πρᾶγμα· ὥστε καὶ αὐτῶθεν φαίνονται, ὅτι ἀπὸ πρὸς ταύτην ἔχουσι τὴν ἀμαρτίαν. Τὴν γοῦν αἰτίαν τοῦ ἀποστασίου γινόμενης γυμνῆς καὶ ἔρημον χρημάτων ἐκβάλλουσι, καὶ ἔθεν ἂν γένηται τῆς διαλύσεως ἢ πρᾶφασι, καὶ τῇ ζημίᾳ τῆς οὐσίας τοῦτον κολάζουσι· οὐκ ἂν οὖν τοῦτο ποιήσαντες ἐπὶνον τὸ γινόμενον.

β. Τί οὖν καὶ Μωυσῆς; Τοῦτο ἐπρατε καίκενος διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Σὺ δὲ ἀκουε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι Ἐάν μὴ παρυσσῶσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλεον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ἀκουε αὐτοῦ πάλιν λέγοντος, Ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι, καὶ ὁ ἀπολαλυμένην γαμῶν μοιχᾶται. [205] Διὰ τοῦτο ἦλθεν ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, διὰ τοῦτο δοῦλον μορτὴν ἔλαβε, διὰ τοῦτο τὸ εἶμα ἐδέχετο τὸ τιμιον, τὸν θάνατον κατέλυσε, τὴν ἀμαρτίαν ἔσθεσε, θαψιλετέραν τὴν τοῦ Πνεύματος ἔδωκε χάριν, ἵνα πρὸς μετάνοιαν σε ἀγάγῃ φιλοσοφίαν. Ἄλλως δὲ, οὐδὲ ὁ Μωυσῆς προηγουμένως; τοῦτο ἐνομοθέτησεν, ἀλλ' ἀναγκάζόμενος συγκαταβῆναι τῇ τῶν νομοθετουμένων ἀσθενείᾳ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς φόνους ἦσαν ἔτοιμοι, καὶ συγγενικῶν αἱμάτων τὰς οἰκίας ἐπλήρου, καὶ οὕτω τῶν οἰκείων, οὔτε τῶν ἄλλοτριων ἐφείδοντο· ἵνα μὴ κατασφάττωσι τὰς γυναῖκας ἔθνος, ἔς ἂν ἀπῆλυτο ἔχουσι, ἐκίλευσαν ἐκβαλεῖν, μείζων ἀναιρῶν κακὸν τὴν περὶ τὰς σφαγὰς εὐκολίαν. Ὅτι γὰρ μαιφόνους ἐνὸς ἦσαν, ἀκουε αὐτῶν τῶν προφητῶν λεγόντων· Οἰκοδομοῦντες Σιών ἐν αἵματι, καὶ Ἰερουσαλήμ ἐν ἀδικίαις· καὶ πάλιν, Αἵματα ἐξ' αἵμασι μισγοῦσι·

PATR. GR. LI.

καὶ πάλιν, Αἱ χεῖρες ὑμῶν αἱματός πληρεῖς. Ὅτι δὲ οὐ κατὰ τῶν ἄλλοτριων μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν οἰκείων ἡμείνοντο, καὶ τοῦτο θηλῶν ὁ Προφήτης ἔλεγε· Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαίμονι. Οἱ δὲ καίτων αὐτῶν μὴ φεισόμενοι, οὐκ ἂν ἐφείσαντο γυναικῶν. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, τοῦτο ἐπέτρεψε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐρωτᾷ καὶ λέγουσι, Πῶς Μωυσῆς ἐπέτρεψε δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου; δεκνύς ὅτι οὐκ ἀντινομοθετῶν αὐτῷ ταῦτα ἔγραψεν, οὕτω πῶς φησὶ· Μωυσῆς πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν εἶπεν, ἀπ' ἀρχῆς δὲ οὐ γέγονεν οὕτως· ἀλλ' ὁ ποιήσας ἐξ ἀρχῆς ἄφρων καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς. Εἰ καλὸν τοῦτο ἦν, φησὶν, οὐκ ἂν ἕνα ἀνδρα ἐποίησε καὶ μίαν γυναῖκα, ἀλλὰ ἕνα ποιήσας τὸν Ἀδάμ, δύο ἂν ἐποίησε τὰς γυναῖκας, εἰ γὰρ ἐβούλετο τὴν μὲν ἐκβαλεῖν, τὴν δὲ εἰσαγαγεῖν· νῦν δὲ διὰ τοῦ τρόπου τῆς δημιουργίας τὸν νόμον εἰσήγαγεν. Ἦν ἐγὼ γράψω νῦν. Ποῖον δὲ τοῦτον; Τὸ τὴν κληρωθεῖσαν ἐξ ἀρχῆς γυναῖκα, ταύτην ἔχειν διαπαντός· οὕτως ἰκαίνου παλαιότερος ὁ νόμος, καὶ τοσούτου, ὅσον ὁ Ἀδάμ τοῦ Μωυσῆως. Ὅσα οὐ καινοτομῶ νῦν ἐγὼ, οὐδὲ ἕνα ἐπαισφίρω δόγματα, ἀλλὰ τοῦ Μωυσῆως πρᾶσθαι καὶ ἀρχαιότερα. Ἄξιον ἔστι καὶ αὐτὸν τὸν νόμον ἀκούσαι Μωυσῆως, ἢ περὶ τοῦτου ἔθηκεν. Ἐάν τις γυναῖκα λάβῃ, φησὶ, καὶ συνοικίῃσθαι αὐτῇ, καὶ ἔσται, ἔάν μὴ εὐρη χάριν ἐναντίον αὐτοῦ, ὅτι εὐρεν ἐν αὐτῇ ἀσχημοσύνης πρᾶγμα, γράψαι αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει αὐτῇ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς. Ὅρα· οὐκ εἶπα, Γραψάτω, καὶ δότω· ἀλλὰ τί; Γράψαι αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει αὐτῇ εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς. Πολὺ δὲ τοῦτου κακίονος τὸ μέσον· τὸ μὲν γὰρ εἰπαίν, Γραψάτω, καὶ δότω, καλεῖοντος καὶ ἐπιτάκτοντος· τὸ δὲ εἰπαίν, Γράψαι βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, τὸ γεγεννημένον ἀπαγγέλλοντος, οὐκ οἰκοῦν τὸν νόμον εἰσάγοντος. Ἐάν οὖν τις, φησὶν, ἐκβάλῃ τὴν γυναῖκα, καὶ ἀποσταλῇ αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ ἀπαλοῦσα γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, καὶ μισήσῃ αὐτὴν καὶ ὁ ἀνὴρ ὁ ἔσχυτος, καὶ γράψῃ αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ δώσει εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς, καὶ ἐξαποσταλῇ αὐτὴν ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἢ ἀποδοῦναι ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ὅς [206] ἔλαβεν αὐτὴν ἑαυτῷ· γυναῖκα, οὐ δύνησται ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερος ἐξαποσταλῆσαι αὐτὴν ἐκταστρέψαι καὶ λαβεῖν αὐτὴν ἑαυτῷ γυναῖκα. Εἶτα ἐνδεικνύμενος, ὅτι οὐκ ἔπαινει τὸ γεγεννημένον, οὐδὲ γάμον εἶναι νομίζει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν συγκαταβαίνει, εἰπών, Οὐ δύνησται ὁ ἀνὴρ ὁ πρότερος λαβεῖν αὐτὴν ἑαυτῷ γυναῖκα, ἐπήγαγε, Μετὰ τὸ μισθῆναι αὐτὴν, ἐμφαίνων διὰ τοῦ τρόπου τῆς λέξεως, ὅτι ὁ δευτέρος γάμος, ζῶντος τοῦ προτέρου ἀνδρὸς γενόμενος, μίσημα μέλλον ἐστὶν, ἢ γάμος. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπα, Μετὰ τὸ γαμηθῆναι αὐτὴν. Ὅρα ὅτι συνυδὰ τῷ Χριστῷ φθέγγεται; Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν προσέθηκεν, Ὅτι βδέλυγμα ἐστὶν ἐναντίον τοῦ Θεοῦ. Καὶ Μωυσῆς; μὲν οὕτως· ὁ δὲ προφήτης Μαλαχίας σαφέστερον, πολλῶν τοῦ Μωυσῆως αὐτὸ τοῦτο ἐνδεικνύεται, μᾶλλον δὲ οὐ Μαλαχίας, ἀλλ' ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Μαλαχίου, λέγων οὕτως· Εἰ ἀξίον ἐπιβλέψαι εἰς θυσίαν ἡμῶν; ἢ λαβεῖν δεκτὴν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; εἶτα εἰπόντος, Τίνας ἐνεκεν, φησὶ, γυναῖκα ἐκ

νεότητός σου ἐγκατάλειπας; καὶ δεικνύς ἂ ἥλικον ἐστὶ κακόν, καὶ ἀποστερῶν πάσης συγγνώμης τὸν τοῦτο ποιήσαντα, διὰ τῶν ἐξῆς τὴν κατηγορίαν αὐξήσει, ἐπάγων οὕτω καὶ λέγων· *Καὶ αὕτη κοινωρός σου, καὶ γυνὴ διαθήκης σου, καὶ ἐγκατάλειμμα πνεύματός σου, καὶ οὐκ ἄλλος ἐποίησεν.* Ὅσα πόσα τίθησι δικαιώματα· πρῶτον τὸ τῆς ἡλικίας, *Γυνὴ νεότητός σου·* εἴτα τὸ ἀναγκαῖον, *Καὶ αὕτη κοινωρός σου·* εἴτα τὸν τῆς δημιουργίας τρόπον, *Ἐγκατάλειμμα πνεύματός σου.*

γ. Πρὸς τοῦτοις ἅπασιν, ὁ πάντων τούτων μεῖζον ἦν, τὸ τοῦ ποιήσαντος ἀξίωμα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *οὐκ ἄλλος ἐποίησεν.* Οὐκ ἔχεις, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι σὲ μὲν ὁ θεὸς ἐποίησεν, ἐκείνην δὲ οὐχ ὁ θεός, ἀλλ' ἄλλος τις ἐκείνου καταθεστέρος· ἀλλ' εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἀμφοτέρους εἰς τὸ εἶναι παραγαγών· ὥστε εἰ καὶ μὴ δὲν ἕτερον, τοῦτο γούν αἰδεσθαί, φύλαττε τὴν πρὸς αὐτὴν ἀγάπην. Εἰ γὰρ δούλοις πολλάκις τοῖς πρὸς ἀλλήλους στασιάζουσιν ἢ ὑπόθεσις τοῦτο γεγένηται, τὸ δεῖν λέγει τοὺς ἀμφοτέρους ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ δουλεύσαι δεσπότην, πολλῷ μᾶλλον ἐφ' ἡμῶν τοῦτο γίνεσθαι χρεῖ, ὅταν καὶ δημιουργὸν καὶ δεσπότην τὸν αὐτὸν ἔχωμεν οἱ ἀμφοτέροι. Εἶδες πῶς καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἀρχῆς καὶ προοίμια λοιπὸν ἐλάμβανε τῆς κακῆς φιλοσοφίας τὰ προστάγματα; Ἐπειδὴ γὰρ πολλὸν ἐνετράφησαν τῷ νόμῳ, χρόνον, καὶ πρὸς τὰ τελειότερα παραγγέλματα ὁδεύειν ὤρειον, καὶ πρὸς τὸ τέλος λοιπὸν ἀπήντα αὐτοῖς τὰ τῆς πολιτείας, μετὰ τοῦ προσήκοντος καιροῦ λοιπὸν ἐπὶ ταύτην ἄγει τὴν φιλοσοφίαν αὐτοῦς ὁ προφήτης. Πειθώμεθα τοίνυν τῷ καλῷ τούτῳ νόμῳ, καὶ πάσης ἀσχύνης ἐαυτοὺς ἀπαλλάξωμεν καὶ μήτε τὰς ἐαυτῶν ἐκδάλωμεν, μήτε τὰς ὑπὸ ἐτέρων ἐκδηθείσας δεχώμεθα. Ποίῳ γὰρ ὕψει προσώπῳ τὸν ἄνδρα τῆς γυναίκος; ποίοις ὀφθαλμοῖς τοὺς φίλους τοὺς ἐκείνου, τοὺς οἰκέτας; [207] Εἰ γὰρ τελευτήσαντος τοῦ συνοικοῦντος, τὴν γυναῖκα τις τὴν ἐκείνου λαβὼν, εἴτα τὴν εἰκόνα μόνην ἀνακειμένην ἰδὼν, ἐπαθέ τι καὶ ἰδυσχέρανεν, ὡς ζῶντα τὸν ἄνδρα ὄρων τῆς αὐτῷ συνοικουσης, ποῖον βιώσεται βίον; πῶς οἰκάδα εἰσελεύσεται; μετὰ ποίας γνώμης, μετὰ πόσων ὀφθαλμῶν ὕφεται τὴν ἐκείνου γυναῖκα τὴν αὐτοῦ;

Μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνου, οὔτε αὐτοῦ δικαίως ἂν τις τὴν τοιαύτην προσεῖποι· ἢ γὰρ μοιχαλὶς οὐδενός ἐστὶ γυνή. Καὶ γὰρ τὰς πρὸς ἐκείνον συνθήκας ἐπάτησε, καὶ πρὸς σὲ μετὰ τῶν προσηκόντων νόμων οὐκ ἔλθε. Πόσης οὐκ ἂν εἴη παρανοίας, πρᾶγμα τοσούτων γέμον κακῶν εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγαγεῖν; Μὴ γὰρ σπάνις ἐστὶ γυναικῶν; Τίνος ἕνεκεν, πολλῶν οὐσῶν, ἃς μετὰ τῶν προσηκόντων νόμων καὶ μετὰ καθαροῦ συνειδότος λαμβάνειν ἔστιν, ἐπὶ τὰς κεκωλυμένας τρέχομεν, τὰς οἰκίας ἀνατρέποντας, καὶ πολέμους ἐμφυλίου εἰσάγοντας, καὶ πανταχόθεν ἔχθραν ἐαυτοῖς παρασκευάζοντες, μυρίων κατηγορῶν ἀνοίγοντες σόματα, καὶ τὴν ζωὴν τὴν ἐαυτῶν κατασιχύνοντες, καὶ, τὸ πάντων χαλεπώτατον, ἀπαραίτητον ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως συνάγοντες ἐαυτοῖς κόλασιν; Τί γὰρ ἐροῦμεν τότε τῷ μέλλοντι κρίνειν ἡμᾶς, ὅταν τὸν νόμον παρενεγκῶν εἰς μέσον καὶ ἀναγνοῦ; εἰποι· Ἐκέλευσα ἀπολειψθῆναι γυναῖκα μὴ λαμβάνειν, εἰπὼν ὅτι μοιχεῖα τὸ πρᾶγμα ἐστὶ. Πῶς οὖν ἐτόλμη-

^a Duo mss. ὁμῶν, εἰ λαθεῖν δεκτὸν ἐκ τῶν χειρῶν ὁμῶν, καὶ εἰσάοντες, ἕνεκεν τίνος... ἐγκατάλιπας; εἴτα δεικνύς.

^b Duo mss. δούλους... στασιάζοντας.

σας ἐπὶ κεκωλυμένον γάμον ἔλθειν; Τί ἐροῦμεν, καὶ τί ἀποκρινοῦμεθα; Οὐ γὰρ δεῖ τοὺς παρὰ τῶν ἔξωθεν κειμένους νόμους ἐκεῖ προβαλέσθαι, ἀλλ' ἀνάγκη σιγῶντας καὶ δεδεμένους εἰς τὸ τῆς γενέσεως ἀπάγεσθαι πῦρ μετὰ τῶν μοιχῶν καὶ τῶν τοὺς ἄλλοτριους ἀδικησάντων γάμους· ὅτε γὰρ ἀπολύσας χωρὶς αἰτίας, τῆς ἐπὶ πορνείᾳ, ὅτε ἐκβεβημένην γαμῶν, τοῦ ἀνδρὸς ζῶντος, ὁμοίως μετὰ τῆς ἐκδηθείσης κολάζονται. Διὸ παρακαλῶ, καὶ δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μήτε ἄνδρας ἐκβάλλειν γυναίκας, μήτε γυναίκας ἀνδρας ἀφίεναι, ἀλλ' ἀκούειν τοῦ Παύλου λέγοντος· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ἔῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρη ἐστὶν ὡς θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ.*

Ποῖαν γὰρ ἔχοιεν συγγνώμην οἱ, τοῦ Παύλου καὶ δεύτερον ἐπιτρέποντος γάμον μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ συνοικοῦντος, καὶ τοσαύτην παρέχοντος ἀδείαν, πρὸ τῆς ταπεινῆς τολμώντες τοῦτο ποιεῖν; τίνος ἂν τύχοιεν ἀπολογίας, ἢ οὗτοι οἱ ζῶντων τῶν ἀνδρῶν τὰς γυναίκας λαμβάνοντες, ἢ ἐκεῖνοι οἱ πρὸς τὰς πανδημίας ἀπεργόμενοι πόρναις; Καὶ γὰρ καὶ ἐκείνοι μοιχεῖα; ἕτερον εἶδος, τὸν γυναῖκα ἔχοντα ἑνὸν, πόρναις γυναιξίν ὁμοίειν. Ὅσπερ γὰρ ἢ τὸν ἄνδρα ἔχουσα γυνή, κἂν οἰκίτῃ κἂν ἐλευθέρῳ τινὶ γυναίκα μὴ ἔχοντι ἐαυτὴν ἐκδῶ, τοῖς τῆς μοιχείας ἀλλοσκεταὶ νόμοις· οὕτω καὶ ὁ ἀνὴρ, κἂν εἰς πάνδημον πόρνην, κἂν εἰς ἕτεραν γυναῖκα ἄνδρα οὐκ ἔχουσαν ἀμάρτοι, γυναῖκα ἔχων, μοιχεύει τὸ πρᾶγμα νενομίσταί. Θεύγωμεν τοίνυν καὶ τοῦτον τὸν τρόπον τῆς μοιχείας. Τί γὰρ ἔξομεν εἰπεῖν, τί δὲ προβαλέσθαι τοιαῦτα τολμώντες; ποῖαν εὐπρόσωπον παρεξόμμεθα πρόφασιν; Τὴν τῆς φύσεως ἐπιθυμίαν; Ἄλλ' ἐφέστηται ἢ κληρωθεῖσα γυνή, τῆς ἀπολογίας ἡμᾶς ταύτης ἀποστερούσα. Διὰ τοῦτο γάμος εἰσηγήκεται, ἵνα μὴ πορνεύσης· μᾶλλον δὲ [208] οὐχ ἢ γυνὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν μετασχόντες φύσεως ταύτης ἡμᾶς ἀποστεροῦσι τῆς συγγνώμης. Ὅταν γὰρ ὁ σύνδουλός σου, τὸ αὐτὸ σῶμα ἔχων, τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν κερτιμένος, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἀνάγκης ὠθεύμενος, μηδεμίαν ἕτεραν ἰθὺ γυναῖκα, ἀλλὰ μόνην τὴν αὐτοῦ στέργων μόνην, ποῖαν ἔξεις ἀπολογίαν σὺ τὴν ἐπιθυμίαν προβαλλόμενος; Καὶ τί λέγω τοὺς ἔχοντας γυναίκας; Ἐνδοξόν μοι τοὺς διαπαντὸς ἐν παρθενίᾳ ζῶντας, καὶ μηδ' ὄλωσ' ὁμιλήσαντας γάμῳ, καὶ πολλὴν ἐπιθεῖσα μέρους σωφροσύνην. Ὅταν οὖν ἄλλοι χωρὶς γάμου σωφρονῶσι, ποίας σὺ τεύξη συγγνώμης μετὰ γάμον πορνεύων; Ταῦτα καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες ἀκούεσσαν, καὶ χῆραι, καὶ γεγαμηκυῖαι· ὅτι πᾶσι γὰρ ὁ Παῦλος διαλέγεται, καὶ ὁ νόμος οὕτως ὁ λέγων· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἐφ' ὅσον χρόνον ἔῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ, ἐλευθέρη ἐστὶν ὡς θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ.* Καὶ ταῖς ἐχούσαις ἄνδρας, καὶ ταῖς οὐκ ἐχούσαις, καὶ ταῖς χηρεύουσαις, καὶ ταῖς δεύτερον εἰσαγούσαις νυμφίον, καὶ πάσαις ἀπλῶς ὁ λόγος οὕτως χρήσιμος. Ἡ μὲν γὰρ ἔχουσα ἄνδρα οὐχ αἰρήσεται, ζῶντος ἐκείνου, ἔσεσθαι ἕτερον ἢ ἀκούσασα ὅτι ζῶντος αὐτοῦ δέδεται· ἢ δὲ ἀποβαλοῦσα πάλιν, ἂν μὲν βουληθῇ δευτέρως ὁμιλεῖν γάμους, οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχε, τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ μετὰ τῶν κειμένων παρὰ τοῦ Παύλου νόμων, εἰπὼντος, *Ἐλευθέρη ἐστὶν ὡς θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ,* τούτῃς, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ σεμνότητος. Ἄν δ' ἄρα ἔληται πρὸς τὸν ἀπελθόντα τὰς συνθήκας φυλάξαι, ἀκούσεται τοὺς ἀποκειμένους αὐτῇ στεφάνους, καὶ μελίζονα λήφεται προθυμίαν. *Μακαριώτερά γάρ ἐστι, φησὶν, ἐὰν οὕτω μελήσῃ.*

^a Duo mss. γεγαμημένας.

^b Hæc erat Sarvilli conjectura, quam scriptura vulgata in ἐτέρῳ πρωτόλιμῳ. Edit.

Act. 2. 13)? et cum hæc dixisset, *Quare dereliquisti*, ait, *uxorem adolescentiæ tuæ* (*Ibid. v. 14*)? postea ut ostendat quantum sit malum, et quam indignus sit omni venia is qui hoc ferit, in sequentibus accusationem auget, sic dicens: *Et ista socia tua, et uxor patris tui, et reliquæ spiritus tui, et non alius fecit* (*Id.*). Vide quanta apponit jura; primum ætatem, dicens: *Uxor adolescentiæ tuæ*; deinde societatem vitæ, dicens: *Et ista socia tua*; postea modum formationis, dicens: *Reliquæ spiritus tui*. [Non enim de terra formata est sicut Adam, sed deformati e terra latere, et hoc est quod dicit, *ἐγκατάλειμμα*, *Et reliquæ spiritus tui* (a).]

3. Ad hæc omnia, quod omnibus illis majus fuerit, accedit conditoris dignitas. Hoc enim significat illud, *Non alius fecit*. Non potes, inquit, dicere, quod te quidem Deus fecit, illam vero non Deus, sed alius quidam illo inferior; sed unus et idem utrosque ut essent reverit; caritatem erga illam custodi. Nam si sæpe hoc servis litigantibus mutæ dilectionis causa fuit, quia ambo uni et eidem domino serviunt: multo magis nobis hoc fieri convenit, quando eundem et conditorem, et opificem utriusque habemus. Vidisti quomodo etiam in Veteri initia et proœpia fere acceperint novæ philosophiæ præcepta? Nam ubi multo tempore in lege versati essent, et ad perfectiora mandata transire deberent, jamque properaret ad finem ipsorum politia, opportuno tempore ad ejusmodi sapientiam illos propheta inducit. Pareamus igitur huic bonæ legi, et nos ab omni confusione liberemus, neque nostras ejiciamus, neque ab aliis ejectas recipiamus. Nam qua facie virum uxoris aspicias? quibus oculis amicos illius et famulos? Nam si is qui mortui conjugis, cujus uxorem accepit, imaginem recumbentem viderit, afficitur aliquo modo, et graviter fert, ac si viventem maritum videat ejus quæ sibi cohabitavit, qualem vitam aget? quo pacto ingrediatur domum? quo animo, quibus oculis videbit illius uxorem suam?

Adultera nullius est uxor. — Imo neque illius, neque suam juste quis talem appellet: adultera enim nullius est uxor. Fefellit pacta quæ cum illo habuit, et ad te cum honestis legibus non venit. Quantæ igitur dementiae fuerit, rem tot malis plenam in domum inducere? Num est feminarum penuria? Quare, cum multe sint, quas licet pura conscientia et permittentibus legibus ducere, ad prohibitas currentes, domos subvertimus, bella civilia excitamus, ac undique inimicitias nobis conciliantes, innumeris accusatoribus ora aperientes, nostram vitam dedecoramus, et quod omnium gravissimum est, inevitabile supplicium in die iudicii nobis accumulamus? Quid enim dicemus ei qui de nobis iudicaturus est, quando legem in medium illatam legerit dicens: *Jussi repudiatam uxorem non ducere*, dicens id adulterium esse (*Matth. 5. 32*). Quomodo igitur ausus es ad prohibitas nu-

(a) Hæc quæ uncinis clauduntur in Græco non exstant, nec in *Act.*, sed Interpres anonymus in exemplari suo legerat.

ptias accedere? Quid dicemus, quid respondebimus? Numquam enim illic fas externas leges prætexere, sed necessarium est tacentes et ligatos in gehennæ ignem immitti cum adulteris et alienum torum injuria afficientibus; nam et qui dimiserit ah-que causa stupri, et qui ejectam vivente viro duxerit, cum ejecta illa punientur. Propter quod oro, obsecro et supplico, ne viri mulieres ejiciant, neque mulieres viros relinquant, sed audiant Paulum dicentem: *Mulier adstricta est legi, quanto tempore vixerit vir ejus. Si autem dormierit vir, libera erit cui voluit nubere, tantum in Domino* (1. Cor. 7. 39).

Genus est adulterii conjugatum cum scortis misceri. In Domino nubere quid sit. — Qualem enim habebunt veniam, qui Paulo etiam secundas permittente nuptias post mortem conjugis, et tantam concedente copiam, ante mortem ad tentalia facere? Quam assequantur defensionem, vel illi qui viventibus viris uxores accipiunt, vel hi qui ad publica scorta accedunt? Etenim et illud est adulterii aliud genus, habere domi uxorem, et foris scortis jungi. Nam quemadmodum mulier habens virum, etiamsi famulo vel libero cuiquam uxorem non habenti se exponat, adulterii legibus implicatur: sic et vir licet ad vulgare scortum, vel ad mulierem aliam, quamvis non habentem virum, ipse uxorem habens accesserit, adulterii reus censetur. Fugiamus igitur et hunc adulterii modum. Quid enim poterimus dicere, quid item prætexere, qui talia audemus? quam honestam excusationem adhibebimus? Naturæ concupiscentiam? Sed adest quidem uxor, quæ nobis obigit, hæc nos excusatione privans. Idcirco nuptiæ invectæ sunt, ut ne scorteris; imo non uxor sola, sed et multi alii, qui eandem, quam nos, habent naturam, hæc nos privant venia. Quando enim conservus tuus, idem habens corpus, eandemque concupiscentiam, eadem necessitate exstimulatus, nullam aliam videt mulierem, sed manet sua sola contentus, qualem tu habebis excusationem, concupiscentiam prætexens? Et quid dico habentes uxores? Cogita mihi eos, qui semper in virginitate vixerunt, et contemptis nuptiis magnam præ se tulerunt continentiam. Cum igitur alii absque nuptiis continentes sint, quam tu assequeris veniam post nuptias scortans? Hæc et viri et mulieres audiant, et viduæ et nuptæ: omnibus enim Paulus loquitur, et lex illa dicens: *Mulier adstricta est legi quanto tempore vixerit vir illius: si autem dormierit, libera est cui vult nubere, tantum in Domino*. Et habentibus viros, et non habentibus, et viduis, et secundo nubentibus marito, et omnibus simpliciter sermo ille utilis est. Nam quæ habet virum, non voluit vivente illo quærere alium, audiens se vivente illo adstrictam esse; quæ vero est libera, siquidem voluerit secundo nubere, non simpliciter neque temere hoc facit, sed cum legibus, quæ sunt a Paulo positæ. Dicit enim: *Libera est cui vult nubere, tantum in Domino* (1. Cor. 7. 39): hoc est, cum continentia et honestate. Sin voluerit cum defuncto servare fœdera, audiet repositas sibi coronas, majoremque alacritatem capiet. *Beator enim est, inquit, si sic manserit* (*Ibid. v. 40*).

4. *Pauli sapientia. Vidua beatior etiam in presenti saeculo. Formicatio quam turpis.* — Vides quo pacto omnibus sermo illa utilis, et se ad illarum infirmitatem demittit, et istas suis laudibus non defraudat? Etenim quod de nuptiis et virginitate fecit, hoc et de prioribus et secundis nuptiis. Quemadmodum enim illic non exclusit nuptias, ut ne gravet infirmiores, neque necessitatem imposuit, ut ne volentes in virginitate degere, propositis coronis spoliaret: sed demonstravit quidem bonas esse nuptias, declaravit autem meliorem esse virginitatem; ita et hic quoque alios gradus ponit nobis, majorem scilicet et sublimiorem altero alteram, nempe viduitatem: alterum vero inferiorem, nempe secundas nuptias: et fortiores quidem ac transilire nolentes ad certamen preparat, et infirmiores cadere non permittit. Dicans enim: *Beatior enim est si sic manserit* (1. Cor. 7. 40), ut ne putes humanam esse legem, audiens, *Iuxta meum consilium*, subdit: *Opinor autem quod et ego Spiritum Dei habeam*. Non igitur humanam consilium est vel praecoptum, sed gratia Spiritus sententia ac divina lex. Idcirco ne putemus esse Pauli qui haec dicit, sed Spiritus sancti, qui hanc nobis legem condidit. Quod vero dicit, *Opinor*, non quasi neciens dicit, sed modeste agens et seipsum humilians. Quod autem beatior sit, dixit quidem, sed non adjecit, quomodo beatior, sufficienti demonstratione data; nempe hanc se a Spiritu afferre sententiam. Quod si voles etiam rationibus exquirere, magnam demonum rationum copiam invenies: et videbis beatiorum esse viduam, non solum in futuro saeculo, sed etiam in presente vita. Et istud ipsum maxime noverat Paulus, id quod de virginibus insinavit: Admovent enim et consulens eligendam esse virginitatem, sic dicebat: *Opinor quod bonum sit homini sic esse propter instantem necessitatem* (Ibid. v. 36); et iterum: *Etiam si nuperit virgo, non peccavit* (Ibid. v. 34): virginem hic dicens non eam quae renuntiavit, sed eam dumtaxat quae nondum conjugium experta est, et non factam obnoxiam perpetuae virginitatis promissione. *Tribulationem autem in carne habebunt qui tales sint: ego autem vobis parco* (Ibid. v. 28-). Uno enim et brevi hoc verbo reliquit cordato auditori, ut omnia colligat et expendat, dolores partus, educationes puerorum, curam, infirmitates, mortes intempestivas, inimicitias, contentiones, innumeris servire sententiis, alienis malis obnoxiam fieri, innumeras tristitias in una sua anima recipere. Ab omnibus illis malis liberatur, quae continentiam amplexatur, et cum liberatione a tot injucundis, etiam in futura vita magnam repositam habet mercedem. Haec igitur omnia scientes, studeamus quidem primis nuptiis esse contenti. Si autem et ad secundas adspiramus, fiat hoc decenti modo et habitu et secundum divinas leges. Propter hoc enim dixit: *Libera est cui vult nubere*: et subdidit, *Tantum in Domino* (Ibid. v. 39): simul et licentiam dans, et licentiam confirmans, et potestatem concedens, et potestati illi undique leges ac terminos ponens: videlicet ne pollutos et corruptos viros in domum introducat mulier, et stuprum sectantes, sed cum honestate.

et moderata, ac pietate, ut omnia in gloriam Dei cedant. Quoniam enim saepius multae mulieres prioribus viris defunctis, adulterio prius commisso alios introduxerunt, et alias pessimas vias excogitarunt: propter hoc adjecit, *Tantum in Domino*, ut nihil horum secundae nuptiae habeant: sic enim a criminibus libera esse poterunt. Optimum enim omnium foret exspectare defunctum, et servare leges cum illo initas continentiamque eligere, et manere cum relictis pueris, majorem Dei benevolentiam sic conciliando. Et si qua secundo nubere marito volet, cum modestia ac honestate, et decentissimis legibus hoc faciat; nam et hoc permittitur: fornicatio autem sola et adulterium prohibentur. Haec igitur fugiamus et conjuges et castibiles, ne dedecoremus vitam nostram, ne vitam agamus ridiculam, neque pollueamus corpus, neque malam conscientiam in mentem inducamus. Quando enim post consuetudinem cum scortis in ecclesiam venire poteris? quomodo manus, quibus scortum contrectasti, in caelum extendere audebis? quomodo linguam movere, et ore illo invocare, quo scortum osculatus es? quibus oculis intueberis amicos honestiores? Et quid dices amicos? Etiam si nullas conscientias sit, tu te ipsum cogere maxime omnium rubore ac confusione perfundere, et maxime omnium corpus proprium abominari. Nam si hoc non esset, quare ad balneum post peccatum illud curris? Nonne quia omni luto immundiorum te ipsum esse censes? Quam igitur majorem immunditiae lux probationem quaeris, vel quam Deum exspectas sententiam daturam, quando tu ipse, qui deliquisti, talem de factis tuis sententiam tenes?

Balneum animae quale. — Igitur quod impuros se esse censent, valde laudo et approbo; quod autem non rectum purificandi modum habeant, improbo, et propterea reprehendo. Nam si corporalis macula esset, jure balnearum purificationibus corpus ipsum ablueres, animam autem cum coinquinatis et impuram feceris, talem quaere purificationem, quae illius maculam ablucere poterit. Quod autem est illius maculae balneum? Calidi lacrymarum fontes, gemitus e profundo cordis ascendentes, compunctio perpetua, preces continuatae, eleemosynae, et eleemosynae largae, non ultra haec opera attentare, condemnare quod factum est. Ita peccati natura abluitur, ita expurgatur animae macula; atque adeo si haec non fecerimus, etiam si in omnes fluminum fontes descenderimus, neque parvam illius peccati partem depellere poterimus. Imo quod aelius, ne attentemus hoc abominabile peccatum. Si quis autem aliquando supplantatus fuerit, haec subijciat remedia, prius promittens non ultra se in haec prolapsurum. Certe si peccantes condemnaverimus quidem ea, quae jam fecimus, iterum autem eadem attentemus, nulla erit purificationis utilitas. Qui enim abluitur, et eodem luto iterum inquinatur, et qui demolitur iterum quod aedificavit, et qui aedificat iterum, ut destruat, nihil aliud inde lucri facit, quam quod frustra laborat et arduosus est. Igitur et nos ne in vanum et frustra vitam insumamus, priora peccata expurgemus, et quod reliquum est vitae in continentiam

8. Ὅπως πῶς ἅπασιν ὁ λόγος χρήσιμος, τῆ τε ἐκείνων ἀσθεναίῃ συγκαταβαίνων, καὶ ταύτας οὐκ ἀποστερῶν τῶν οἰκίων ἐπαίμων; Ὅπως γὰρ ἐπὶ τοῦ γάμου καὶ ἐπὶ τῆς παρθενίας ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ προτέρου γάμου καὶ τοῦ δευτέρου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ οὐκ ἀπέκλεισε τὸν γάμον, ἵνα μὴ βαρῆται τοὺς ἀσθενεστέρους, οὕτε ἀνάγκην ἐπέθηκεν, ἵνα μὴ τοὺς βουλομένους παρθεναίνειν ἀποστερήσῃ τῶν καιμένων σταφάνων, ἀλλ' ἔδειξε μὲν ὅτι καλῶς ὁ γάμος, ἐδήλωσε δὲ ὅτι κρείττων ἡ παρθενία· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἡμῖν ἑτέρους εἴησι βαθμούς, δεικνύς ὅτι μείζον μὲν καὶ ὑψηλότερον τὸ τῆς χηρείας, δευτέρον δὲ καὶ κατώτερον τὸ τῶν δευτέρων γάμων, τοὺς τε ἰσχυροτέρους καὶ μὴ μεταπηδῆν βουλομένους ἀλείφω, καὶ τοὺς ἀσθενεστέρους οὐκ ἀφείλες πασι. Εἰπὼν γὰρ, *Μακαριωτέρα δὲ ἔστιν, ἢ ἂν οὕτω μείωσιν*, ἵνα μὴ νομίσης ἀνθρώπινον εἶναι τὸν νόμον, ἀκούων, *Κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἐπήγαγε· Δοκῶ δὲ κατὰ τὸ Πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν*. Οὐκ ἔχεις τοίνυν εἰπεῖν, ὅτι ἀνθρωπίνη ἐστὶν ἡ γνώμη, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἡ ἀπόφασις, καὶ θεοῦ ὁ νόμος. Μὴ τοίνυν Παύλου νομιζόμεν εἶναι ταῦτα λόγοντος, ἀλλὰ τοῦ Παρακλητοῦ ταῦτα νομοθετοῦντος ἡμῖν. Εἰ δὲ λέγει, *Δοκῶ, οὐχ ὡς οὐκ ἔχων λέγει, ἀλλὰ μετριάζων καὶ συστειλλὼν ἑαυτόν*. Ὅτι μὲν οὖν [209] μακαριωτέρα ἐστὶν, εἶπε· πῶς δὲ μακαριωτέρα, οὐκ ἐτι προσέθηκεν, ἀρκοῦσαν ἀπόδειξιν δοῦς τὸ παρὰ τοῦ Πνεύματος κομιζεῖν τὴν ἀπόφασιν. Εἰ δὲ βούλει καὶ λογισμοί· ἐξετάσαι, πολλὴν ἀποδείξωσαν εὐπορίαν ἐνταῦθα εὐρήσεις· καὶ ἔφει τὴν χήραν μακαριωτέραν εἶσθαι, οὐ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα μόνον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ μάλιστα οἶδεν ὁ Παῦλος, ὃ καὶ παρὶ τῶν παρθένων ἠνέκατο λέγων. Παραιῶν γὰρ καὶ συμβουλευῶν παρθεναίνειν αἰρεσθαι, οὕτω πῶς εἶπε· *Νομιζῶ ὅτι καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι διὰ τὴν ἀσπεκτώσαν ἀνάγκην*· καὶ πάλιν, *Καὶ ἂν γήμη ἢ παρθένος, οὐχ ἡμάρτε*· παρθένον ἐνταῦθα λέγων, οὐ τὴν ἀποταξάμενην, ἀλλὰ τὴν ἀπειρόγαμον μόνον, καὶ μὴ γενομένην ὑπεύθυνον τῆ τῆς διηγεοῦς παρθενίας ὑποσχέσει. *Θλίψιν δὲ εἴη σαρκὶ ἐξουσίαν οἱ κτειοῦτοι*· ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. Ἐνὶ γὰρ καὶ ψιλῶ βήματι τοῦτω κατέλιπε τῷ συνειδότι τῶν ἀκρατῶν ἅπαντα ἀναλέξασθαι, τὰς ὕδνας, τὰς παιδοτροφίας, τὴν φροντίδα, τὰς ἀρβαστίας, τοὺς θανάτους τοὺς ἄωρους, τὰς ἀπεχθείας, τὰς φιλονεικίας, τὸ γνῶμαις μυριάς δουλεύειν, τὸ τῶν ἀλλοτρίων κακῶν ὑπεύθυνον εἶναι, τὸ μυρίας ἀναδέχεσθαι λύπας μίαν ἔχουσαν ψυχὴν. Ἀπάντων δὲ τούτων ἀπαλλάττεται τῶν κακῶν ἢ τὴν ἐγκράτειαν ἐλομένη, καὶ μετὰ τῆς τῶν ἀναρῶν ἀπαλλαγῆς κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν πολλὴν ἔχει καίμενον τὸν μισθόν. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα εἰδότες, σπουδάζωμεν τοὺς προτέρους ἀρκεῖσθαι γάμοις. Ἄν δὲ καὶ ἐπὶ δευτέρους παρασκευάζωμεθα εἰσερχεσθαι, μετὰ τοῦ προσήκοντος τρόπου καὶ σχήματος, μετὰ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων. Διὰ τοῦτο γὰρ εἶπεν, *Ἐλευθέρα ἐστὶν ἡ θέλει γαμηθῆναι*· καὶ ἐπήγαγε, *Μόνον ἐν Κυρίῳ*, ὁμοῦ καὶ ἀδελφὰ διδοῦς, καὶ ταχιζῶν τὴν ἀδειαν, καὶ ἐξουσίαν παρέχων, καὶ τῆ ἐξουσίᾳ πάλιν ταύτη ὄρους καὶ νόμους τιθεῖς πανταγοῦσαν· οἶον, ἵνα μὴ μιᾶρος καὶ διεσθαρμένους ἀνδρας εἰς τὴν οἰκίαν εἰσαγάγῃ ἢ γυνῆ, ἢ τοὺς ἀπὸ τῆς σκηνῆς, ἢ τοὺς πορνείας προσέχοντας· ἀλλὰ μετὰ σεμνότητος, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ εὐλαθείας, ἵνα πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ γίνηται.

Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰί πολλαίς γυναίκες, τῶν πρώτων τελευτησάντων ἀνδρῶν, μοιχευθεῖσαι πρότερον, οὕτω τοὺς ὑστέρους εἰσήγαγον, καὶ τρόπους ἑτέρους μιᾶρος ἐπέστησαν, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε, *Μόνον ἐν Κυρίῳ*· ἵνα μὴδὲν τούτων ὁ δευτέρος ἔχη γάμος· οὕτω γὰρ δυνήσεται ἐγκαλημάτων ἀπηλλάχθαι. Πάντων μὲν γὰρ βέλτιον ἀναμένειν τὸν τελευτηκῶτα, καὶ τὰς πρὸς ἐκεῖνον συνθήκας διατηρεῖν, καὶ ἐγκράτειαν αἰρεσθαι, καὶ τοὺς καταλειφθεῖσιν ἐπιμένειν παιδίῳ, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ κλειόνα τὴν εὐνοίαν ἐπιστάσασθαι. Ἄν δ' ἄρα τις βουληθῇ δευτέρον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον, μετὰ σωφροσύνης, μετὰ σεμνότητος, μετὰ τῶν προσήκοντων νόμων· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἔφεται, πορνεία δὲ κεκάλυται μόνον καὶ μοιχεία. Ταύτην τοίνυν φεύγωμεν, καὶ οἱ μὴ ἔχοντες· καὶ μὴ κατασχύνωμεν ἡμῶν τὸν βίον, μὴδὲ καταγέλαστον ζῶμεν ζωὴν, μὴδὲ μολύνωμεν τὸ σῶμα, μὴδὲ ποτηρὸν συνειδῶς εἰς τὴν διάνοιαν εἰσαγάγωμεν. Πῶς γὰρ εἰς ἐκκλησίαν ἐλθεῖν δυνήσῃ μετὰ τὴν πρὸς [210] τὰς πόρναις ὀμίλιαν; πῶς τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατείνειν, αἰς τὴν πόρνην περιελάμβανας; πῶς κινήσαι γλῶτταν, καὶ τῷ στόματι καλέσαι τοῦτω, ἢ τὴν πόρνην ἐφίλησας; τοίοις ὀφθαλμοῖς ἔφει τῶν φίλων τοὺς σεμνοτέρους; Καὶ τί λέγω τοὺς φίλους; Κἂν γὰρ μηδαίς ὁ συνειδῶς ἦ, σὺ σαυτὸν ἀναγκασθῆς πρὸ πάντων ἐρυθριῆσαι καὶ αἰσχύνεσθαι, καὶ πάντων μᾶλλον τὸ ἑαυτοῦ βελύττεσθαι σῶμα. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, εἶνος ἔνεκεν ἐπὶ βαλανεῖον μετὰ τὴν ἁμαρτίαν τρέχεις ἐκείνην; οὐκ ἐπειδὴ βορβόρου παντός ἀκαθαρτότερον ἑαυτὸν εἶναι νομιζεῖς; Ποῖαν ἑτέραν ζητεῖς μείζονα ἀπέδειξιν τῆς τῶν γεγενημένων ἀκαθαρσίας, ἢ τίνα τὸν Θεὸν προσδοκῆς ψῆφον οἶσαι, ὅταν ὁ πεπλημμεληκῶς οὗ τοιαύτην περὶ τῶν γεγενημένων γνώμην ἔχῃς; Ὅτι μὲν οὖν ἀκαθάρτους ἑαυτοὺς εἶναι νομιζοῦσι, σφόδρα ἐπαινώ καὶ ἀποδοχομαι· ὅτι δὲ οὐκ ἐπὶ τὸν προτήκοντα τῶν καθαρῶν ἔρχονται τρόπον, ἐγκαλῶ διὰ τοῦτο καὶ μέμφομαι. Εἰ μὲν γὰρ σωματικῶς ὁ ρύπος ἦν, εἰκότως τοῖς τῶν βαλανεῖων καθαρῶς ἑαυτὸν ἀπέσμηχες· τὴν δὲ ψυχὴν καταβρυπάνας καὶ ποιήσας ἀκάθαρτον, τοιοῦτον ζῆτει καθάρσιον, ὃ τὴν ἐκείνης κηλῖδα ἀποσμήξει δυνήσεται. Ποῖον δὲ ἐστὶ τῆς τοιαύτης ἁμαρτίας τὸ βαλανεῖον; Θερμαὶ δακρυῶν πηγαί, στεναγμοὶ κάτωθεν ἀπὸ καρδίας ἀνιόντες, κατάνυξις διηνεκῆς, εὐχαὶ ἔκτανας, ἐλεημοσύναι, καὶ ἐλεημοσύναι δαφίλει, τὸ καταγνῶναι τῶν γεγενημένων, τὸ μηκέτι τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρῆσαι πράγμασιν· οὕτως ἁμαρτίας ἀποσμήχεται φύσις, οὕτως ἐκκαθαίρεται τῆς ψυχῆς ὁ ρύπος· ὥστε ἂν μὴ τοιαῦτα ποιῶμεν, κἂν ἀπάσας τῶν ποταμῶν διέλθωμεν τὰς πηγὰς, οὐδὲ μικρὸν τῆς ἁμαρτίας ταύτης ὑφελίσθαι δυνήσομεθα μέρος. Τὸ μὲν οὖν ἄμενον, μηκέτι περιαν λαθεῖν τῆς μυσαρῆς ταύτης ἁμαρτίας. Εἰ δ' ἄρα τις ὑποσκελισθῆ ποτὲ, ταῦτα ἐπιτιθέτω τὰ φάρμακα, πρότερον ὑποσχόμενος μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Ἄς ἂν ἁμαρτάνοντας καταγινώσκωμεν τῶν ἤδη γεγενημένων, πάλιν δὲ τοῖς αὐτοῖς ἐπιχειρῶμεν, οὐδὲν ἤμιν ὑπελὸς ἔσται τῶν καθαρῶν. Ὁ γὰρ ἀπολόσιμνος, καὶ τῷ αὐτῷ πάλιν ἐγκυλινοῦμενος βορβόρος, καὶ ὁ καθαιρῶν πάλιν ὅπως ἐμολογήσῃ, καὶ οἰκοδομῶν πάλιν, ἵνα καθέλιθ, οὐδὲ· κερδαίνει πλέον, ἢ τὸ περιττὰ ποιεῖσθαι καὶ τάλαιπωρεῖν. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ἵνα μὴ μάτην μὴδὲ εἰκῆ τὴν ζωὴν ἀναλώσωμεν, τὰ πρότερα ἁμαρτήματα ἐκκαθάρωμεν, καὶ τὸν ἐπιλοπόν ἅπαντα βίον ἐν σωφροσύνῃ καὶ κοσμιότητι

καὶ τῆ λοιπῇ διατέγγωμεν ἀρετῇ· ἵνα καὶ τὸν Θεὸν ἔχοντες Ὄλων, τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύλωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν

Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[211] ΕΓΚΟΜΙΟΝ ΕΙΣ ΜΑΞΙΜΟΝ

Καὶ περὶ τοῦ ποίας δαὶ ἄγασθαι γυναῖκας.

α'. Ὅτι μὲν ἀπελαίφθῃν ὁμῶν τῇ παρελθούσῃ συνέξει, ἤλγησα· ὅτι δὲ πλουσιωτέρας ἀπελαύσατε τραπέζης, ἤσθην. Ὁ γὰρ μετ' ἐμοῦ τὸν ζυγὸν ἔλκων, τὴν τε αὐλακα πρῶν ἡμῖν ἀνέτεμε, καὶ τὰ σπέρματα κατέβαλε δαψιλεῖ γλώττῃ, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἐγεώργησε τὰς ὑμετέρας ψυχάς. Εἶδετὲ γλώτταν ἐκκεκαθαρισμένην, ἠκούσατε λόγον ἀποτετορευμένον, ἀπελαύσατε ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζῶν ἁλιώνιον, εἶδετε πηγὴν ποταμοῦ ἀφύσισαν χρυσοῦ καθαροῦ. Λέγεται τις ποταμὸς χρυσοῦ ψήγματα φέρειν τοῖς περιοικοῦσιν αὐτὸν ἀνθρώποις, οὐ τῆς φύσεως τῶν ὁδάτων τὸ χρυσὸν τικτούσης, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦ ποταμοῦ τὰς πηγὰς ἐν μεταλλικοῖς ὄρεσι διέρχεσθαι συνέθη, δι' ἐκείνων τῶν ὄρειων ὁ ποταμὸς ῥέων καὶ τὴν χρυσίτην παρασύρων γῆν, θησαυρὸς τοῖς παροικοῦσι γίνεται, ἐσχεδιασμένον παρέχων τὸν πλοῦτον. Τούτων καὶ ὁ διδάσκαλος οὗτος ἐμιμήσατο πρῶν τὸν ποταμὸν, ὡσπερ διὰ μεταλλικῶν ὄρειων, τῶν Γραφῶν ῥέων, καὶ τὰ χρυσοῦ παντὸς τιμιώτερα νοήματα ταῖς ὑμετέραις κομίζων ψυχαῖς. Καὶ οἶδα μὲν ὅτι πτωχότερα τὰ ἡμέτερα ὁμῖν φαίνεται σήμερον. Ὁ γὰρ πνευχρὰς ἀπολαύων τραπέζης διηνεκῶς, ἂν εὐπωρατέρας μεταξὺ σου τινὸς ἐπιτύχη, εἶτα πρὸς τὴν ἑαυτοῦ πάλιν ἐπανέλθη, μᾶλλον αὐτῆς κατόψεται τὴν πέναν. Οὐ μὴν διὰ τοῦτο ὀκνηρότερον ἀποδύσομαι. Ἴστε γὰρ, Παῦλε μαθητευθέντες, καὶ χορτάζεσθαι καὶ πεινᾶν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι, καὶ τοὺς πλουσίους θαυμάζειν, καὶ τοὺς πένητας μὴ διαπτύειν. Καὶ καθάπερ οἱ φίλοινοι καὶ οἱ φιλοπόται ἀσπάζονται μὲν τὸν ἀμείνω οἶνον, οὐ μὴν δὲ τοῦ καταδεστέρου καταφρονοῦσιν· οὕτω δὴ καὶ ὑμεῖς περὶ τὴν τῶν θεῶν λογίαν ἀκράσιν μεμνητάς, ἀποδέχεσθε μὲν τοὺς σοφωτέρους τῶν διδασκάλων, καὶ τοὺς εὐτελεστέροις δὲ οὐ τὴν τυχοῦσαν παρέχετε σπουδὴν καὶ προθυμίαν. Οἱ μὲν γὰρ χαῖνον καὶ διαλελυμένοι, καὶ πρὸς τὴν πολυτελεστέραν ναυτιῶσι τράπεζαν· οἱ δὲ διεγρηγεμένοι καὶ νήφοντες, καὶ πεινῶντες καὶ θυφῶντες τὴν δικαιοσύνην, καὶ πρὸς τὴν πνευστέραν μετὰ πολλῆς τρέχουσι προθυμίας. Καὶ ὅτι οὐ καλακαῖα τὰ ῥήματα, ἀπὸ τῆς πρῶν ὁμῖν διαλέξεως γενομένης τοῦτο εἰδείξατε μάλιστα. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὺς περὶ γάμων λόγους ἐποιήσαμε πρὸς ὑμᾶς, δεικνύντες ὅτι μοιχεία τις ἀπρητισμένη τὸ ἐκβάλλειν γυναῖκας, ἢ ἐκθεδλημένας λαμβάνειν, ζώντων ἐτι τῶν προτέρων ἀνδρῶν, καὶ τὸν τοῦ Χριστοῦ νόμον ἀναγινώσκοντες τὸν λέγοντα, ὅτι Ὁ ἀπολελυμένην γαμήσις μοιχᾶται, καὶ ὁ ἀπολυθὼν γυναῖκα, παρεκτός λόγου πορνείας, ποῦδ' αὐτὴν μοιχευθῆναι, πολλοὺς εἶδον κάτω κύπτοντας, τὸ πρόσωπον σύπτοντας, καὶ οὐδὲ ἀνανεῦσαι δυναμένους· τότε δὴ καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέψας εἶπον· Εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὅτι οὐκ εἰς νεκρὰς ἀκοῆς ἔνηχούμεν, ἀλλ' ἐπιλαμβάνεται τῆς διανοίας τῶν ἀκούοντων τὰ [212] λεγόμενα μετὰ πολλῆς τῆς σφο-

δρότητος. Ἄμεινον μὲν γὰρ μὲδ' ὄλων ἀμαρταῖν· ἐθ' μικρὸν δὲ εἰς σωτηρίας λόγον, κατοδυνηθῆναι, καὶ καταγῶναι τὸν ἀμαρτάνοντα τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς, καὶ μαστίξαι τὸ συνειδὸς μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας· ἢ γὰρ τοιαύτη κατὰγνωσις δικαιοσύνης ἐστὶ μέρος, καὶ ὄλων ἐπὶ τὸ μηκέτι ἀμαρτάνειν ἀγούσα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος λυπήσας τοὺς ἡμαρτηκότας ἔχαιρεν, οὐχ ὅτι ἐλύπησεν, ἀλλ' ὅτι τῇ λύπῃ διώρθωσεν. Ἐξέστη γὰρ, φησὶν, οὐχ ὅτι ἐλύπηθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· ἢ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον καταργεῖται. Εἶτε γὰρ ὑπὲρ τῶν οικείων, εἶτε ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων τότε ἡμαρτημάτων ἠλγήσατε, μυρίων εἴητε ἐπαίων ἀξιοί. Ὅτε γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀλλοτρίων ἀλγήσει τις, ἀποστολικά ἀποδείκνυται σπλάγγνα, καὶ τὸν ἄγιον ἐκείνον μιμείται τὸν λέγοντα· Τίς ἀσθεσεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς στανθαλλίεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πειροῦμαι; Ὅτε δὲ ὑπὲρ τῶν οικείων δηγήθη, τὴν τε ἐπὶ τοῖς ἡδὴ τολμηθεῖσι κόλασιν ἐσθεσε, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα ἑαυτὸν ἀσφαλέστερον διὰ τῆς λύπης ταύτης ἐποίησε. Διὰ ταῦτα κατὰ κύπτοντας ὄρων, καὶ στανάζοντας, καὶ τὸ πρόσωπον τύπτοντας, ἔχαιρεν τὸν ἀπὸ τῆς λύπης ταύτης ἔνοον καρπὸν. Διὰ τοῦτο καὶ σήμερον περὶ τῆς αὐτῆς ὁμῖν ὑποθέσεως διαλέξομαι· ὥστε τοὺς βουλομένους εἰς γάμον ἔλθειν, πολλὴν ὑπὲρ τοῦ πράγματος τούτου ποιῆσθαι πρόνοιαν. Εἰ γὰρ οικίας ὠνεῖσθαι μέλλοντας καὶ οἰκέτας, περιεργαζόμεθα καὶ πολυπραγμονοῦμεν τοὺς τε πωλοῦντας, τοὺς τε ἐμπροσθεν κτησαμένους, αὐτῶν τῶν πωλομένων τῶν μὴν τὴν κατασκευὴν, τῶν δὲ καὶ τὴν τοῦ σώματος ἔξιν, καὶ τὴν τῆς ψυχῆς προαίρεσιν· πολλῶ μᾶλλον γυναῖκας μέλλοντας ἄγασθαι, πρόνοιαν τοσαύτην καὶ πολλῶ πλείονα ἐπιδείκνυσθαι χρῆ. Οἰκίαν μὲν γὰρ φαύλην οὖσαν ἀποδόσθαι πάλιν ἐξεστὶ, καὶ οἰκέτην σκαιὸν φανέντα ἀποδοῦναι τῷ πεπρακῶτι πάλιν ἀρίεται· γυναῖκα δὲ λαμβάνοντα ἀποδοῦναι πάλιν τοῖς ἐκδεδωκόσιν οὐκ ἐνι, ἀλλὰ ἀνάγκῃ πᾶσα διὰ τέλους ἔνδον ἔχειν, ἢ πονηρὰν οὖσαν ἐκβάλλοντα, μοιχεῖξ ἀλίσκεσθαι κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους. Ὅταν οὖν μέλλῃς λαμβάνειν γυναῖκα, μὴ τοὺς ἔξωθεν ἀναγίνωσκε νόμους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ ἐκείνων, τοὺς παρ' ἡμῖν κειμένους· κατὰ γὰρ τοούτους, οὐ κατ' ἐκείνους σοὶ μέλλει κρῖνειν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ Θεός· κἀκεῖνοι μὲν παροφθέντες, εἰς χρήματα τὴν ζημίαν πολλάκις ἤνεγκαν, οὔτοι δὲ τοῦτο παθόντες τῇ ψυχῇ τὰς ἀπαραιτήτους ἐπάγουσι τιμωρίας καὶ ἐπὶ πῦρ ἐκείνο τὸ δοεστόν.

β'. Σὺ δὲ ὅταν μέλλῃς ἄγασθαι γυναῖκα, πρὸς μὲν τοὺς ἔξω νομικοὺς μετὰ πολλῆς τρέχεις τῆς σπουδῆς, καὶ παρακαθήμενος αὐτοῖς, μετὰ πάσης ἀκριβείας ἐξετάσεις, τί μὲν ἔσται, ἐάν ἄπαις τελευτήσῃ ἢ γυνὴ, τί δὲ ἐάν ἔχουσα παῖδα, τί δὲ ἐάν δύο καὶ τρεῖς, καὶ πῶς μὲν ἔχουσα πατέρα, πῶς δὲ οὐκ ἔχουσα τοῖς ἑαυ-

et honestate exterisque virtutibus agamus, ut et Deum misericordem habentes regnum cælorum asso-

quamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui sit gloria in sæcula sæculorum. Amen.

LAUS MAXIMI,

ET QUALES DUCENDÆ SINT UXORES (a).

1. *Maximus Chrysostomi collega laudatur.* — Quod quidem proximæ collectæ interesse mihi non contigerit, dolui: quod vero ipsi tum magis opiparam mensam nacti sitis, gavisus sum. Meus enim in trahendo jugo compar, nuper procisso sulco ubere lingua inspersit etiam seminina, omnique diligentia vestras excoluit animas. Vidistis linguæ puritatem, audistis bene tornatam orationem, datum est vobis aqua frui saliente in vitam æternam: vidistis fontem scatentem fluviis aurum purum deferentibus. Ferunt quemdam fluvium auri ramenta inferre accolis. non quod ejus aqua naturam auriferam habeat, sed quia fontes ejus oriuntur in montibus metallicis: per eos labens fluvius arenasque trahens aureas, scolentibus thesanros affert, ultro oblatiis divitiis. Hujus fluminis in morem nuper hic magister labendo per Scripturas tamquam montes metallicos, quovis auro pretiosiores sententias intulit vestris animis. Quapropter scio fore ut apparatus noster hodie vobis videatur exilior. Qui enim paupere mensa continue fruitur, si quando forte fortuna in copiosorem incidit, mox ad propriam reversus tanto magis sentit ejus inopiam. Attamen nihilo sequius orationem aggrediar. Nostis enim a Paulo docti et saturari, et esurire, et abundare, et egere, mirari divites, nec tamen pauperes contemnere (*Philipp. 4. 12*). Et quemadmodum vini amantes et potatores delectantur quidem generoso, sed deterius non fastidiunt: sic vos quoque qui deperitis divina eloquia, magistros doctiores suscipitis, ita tamen ut non vulgare studium impendatis etiam mediocribus. Qui enim luxu diffluunt, vel ad sumptuosam mensam nauseabundi discumbunt: contra sobrii qui esuriunt ac sitiunt justitiam, vel ad pauperem mensam magna alacritate accurrunt. Quod autem hæc non loquar ad gratiam, proximo, quem nuper ad vos habui (b), sermone satis apparuit. Cum enim multa verba faceremus de conjugio, docentes merum esse adulterium dimittere uxores, aut dimissas vivo etiamnum priore marito ducere, allegaremque legem ab ipso Christo latam, ubi disertè legitur, *Qui dimissam ducit, committit adulterium, et qui præter stupri causam dimittit uxorem, facit eam adulteram* (*Matth. 5. 32*), animadverti multos demisso capite cedere sibi faciem, ac ne vultum quidem posse attollere: ad quod spectaculum sublatis in cælum oculis, Benedictus, dixi, Deus, quod non mortuis inclamemus auribus, sed no-

stra verba vehementer tangant auditorum animos.

Justificationis pars peccatum damnare. Mature de nuptiis deliberandum. — Satius quidem esset omnino a peccando abstinere, non parvum tamen ad salutem momentum est, agnatum peccatum damnare, et castigare diligenter conscientiam, utpote cum hoc ipsum justificationis pars sit, et impostum a peccando arceat. Hinc est quod etiam Paulus eos, qui peccaverant, contristatos videns gaudebat, non ob eorum tristitiam, sed quod per hanc occasionem correcti essent. *Gaudeo, inquit, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad penitentiam: nam qui secundum Deum est dolor, is penitentiam ad salutem non dubiam parit* (*2. Cor. 7. 9. 10*). Ergo sive propriis, sive alienis peccatis tunc indoluistis, ingenti laude estis dignissimi. Nam et qui pro alienis dolet, apostolica præ se fert viscera, et beatum illum imitatur, dicentem, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror* (*2. Cor. 11. 29*)? Et qui propriis mordetur, debitam sceleribus suis poenam exstinxit, et per hunc dolorem in futurum se cautiorem reddidit. Hac de causa ego quoque cum viderem vos demisso capite, gementesque et tundentes faciem, gavisus sum cogitans quantus sit fructus ejus tristitiæ. Quo fit ut et hodie idem argumentum tractare libeat, ut quibus cordi sunt nuptiæ, mature de hoc negotio deliberent. Si enim domum empturi aut mancipia, curiose consideramus tum venditores, tum priores dominos, ipsorum quoque venalium tam corporis habitudinem, quam indolem animi: quanto magis dispiciendum est de futura conjuge? Domum enim, si vitiosa sit, licet denuo vendere, sicut et ærum nequam compertum venditori restituere: uxorem vero semel acceptam non item fas est a quibus acceperis reddere: sed necesse est in perpetuum eam domi habere, nisi malis ea ut improba ejecta reus adulterii juxta legem divinam fieri. Quando igitur uxorem ducturus es, non solum civile jus, verum etiam ecclesiasticum legito: nam secundum hoc, non illud, extrema die judicandus a Deo es: et illo contempto sæpe numero pecuniis tantum mulctaberis, hoc autem calcato in animæ supplicium incidet et ignem inextinguibilem.

2. Tu vero uxorem ducturus externi juris peritoti diligenter consulis, et illos frequentans sollicitè discquiris, quid futurum sit, si ea decedat nullis relictis liberis, quid si filium relinquat, quid item si duo tresve fuerint superstites, tum quomodo vivo patre suo defunctove rebus suis usura sit, quantum ex ejus patrimonio marito, quantum fratribus mulieris obvenire

(a) Collata cum Mss. Colbert. 970 et 1030, in quibus deest illud, *Laus Maximi*, pariter atque in Edit. Savil.: attamen genuinum existimo. Vide in Monito. Admodum pauca hic occurrunt lectionum discrimina.

(b) Supra, Nonil. de libello repudii.

debeat : quando item universa uxoris bona retinenda sint, ita ut nihil ex eis alii concedendum sit, quando contra cedendum omnibus : aliaque similia percontaris curiosus, modis omnibus circumspicens ne quid ex uxoris bonis ad agnatos ipsius redeat, quamvis, ut jam dixi, si quid præter opinionem acciderit, damnum te sequatur tantum pecuniarum ; attamen nihil horum contemnis. An non absurdum videtur, cum tanta rationem habeamus pecunie, animæ periculum et reddendam in illa die rationem contemnere, cum hic potissimum cura adhibenda sit?

Paulus matrimonii leges præscribit. Uxores quomodo diligenda. -- Ideo uxores ducturis suadeo ut beatum Paulum adeant, et leges apud eum de conjugio scriptas perlegant, cognitoque prius quod ille censet faciendum, si uxor contingat malitiosa aut vino dedita, si maledica aut fatua similive obnoxia vitio, tum demum de nuptiis cogitent. Si enim videris eum tibi permittere in uno quovis tali vitio deprehensam expellere domo, et aliam pro illa introducere, ut extra periculum constitutus bono esto animo. Quod si hoc non sinat, sed jubeat quodcumque præter impudicitiam vitium habentem diligere, obfirma animum, quasi laturus quamlibet ejus nequitiam. Sin hoc grave videtur et intolerabile, omnem curam adhibe ut commodam, æquis moribus præditam, et obsequentem uxorem ducas, certus quod, si malam duxeris, alterutrum necessario sequitur, ut aut feras perpetuam molestiam, aut si hoc nolis, ejecta illa reus fias adulterii. *Qui enim eiecit uxorem, inquit, obsequæ causa fornicationis, facit eam adulteram : et qui sic dimissam ducit, committit adulterium (Matth. 5. 32).* Hæc si ante nuptias recte dispexerimus, et leges has cognoverimus, dabimus operam ut ab initio aptam et moribus nostris convenientem ducamus : quo facto non hoc tantum lucrabimur, quod eam nunquam ejiciemus, sed magno etiam affectu eam diligemus, quemadmodum Paulus præcipit. Cum enim dixisset : *Viri uxores diligant (Ephes. 5. 25)* : non hic constituit, sed modum etiam amoris prælinvit. [At quem tandem? *Viri diligite uxores. Dic quomodo? quem mihi diligendi modum præscribis? (a)*] *Sicut et Christus dilexit Ecclesiam.* Et quomodo, quæso, Christus dilexit? *Ita ut semetipsum pro ea traderet.* Itaque etiamsi inori pro uxore oporteat, nequaquam tergiversaberis. Nam si Dominus servam ita dilexit, ut seniet pro ea traderet, multo magis conservam oportet sic diligi. Sed videamus, ne forte pulchritudo sponsæ aut præclara indoles sponsum attraxerit. Ne hoc quidem dicere possumus. Quod enim deformis ac impura fuerit, audi quæ deinceps sequantur. Nam cum dixisset, *Tradidit seipsum pro ea, mox subjunxit, Ut sanctificaret eam purificatam lavacro aquæ (Ibid. v. 26).* Cum autem dicit purificatam, ostendit impuram ante fuisse et contaminatam, idque non vulgari impuritate, sed longe maxima, ut quæ nidore ac fumo cruoreque cum aliis id genus innumeris sordebat maculis. Attamen non

(a) Hæc, quæ uncinis clauduntur, in Græco non constant, sed interpret legit.

aversatus est ejus deformitatem, sed transformavit in meliorem faciem remissis peccatis pristina. Hunc et tu imitare. Et si plurimum in te uxor peccaverit, totum ei remitte et condona : si male moratam nactus fueris, refringe eam ad bonitatem ac mansuetudinem, sicut et Christus Ecclesiam. Non solum enim immunditiam ejus absterxit, sed seniam quoque abrasit exoto veteri homine, qui totus constabat e vitio. Quod etiam Paulus subindicat his verbis, *Ut exhiberet eam sibi ipsi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam (Ephes. 5. 27)* : non enim pulchram setam reddidit, sed et juvenem, non juxta naturam corporis, sed juxta voluntatis habitudinem. Nec hoc solum admiratione dignum est, quod nactus deformem, mala facie præditam, turpem ac vetulam, non aversatus est talem : sed quod morti seipsum obijcieas refluxit eam in pulchritudinem incredibilem : sed quod etiam post hæc sæpe sordidatam animadvertens et maculatam, nec eiecit eam e thalamo, nec abruptum nexus conjugii, sed mavult eam curare, et remediis corrigere. Quam multi enim, quæso, post acceptam fidem in peccata relapsi sunt? nec tamen eos ob hoc fastidiit : qualis fuit ille qui apud Corinthios stuprum commiserat, cum esset membrum Ecclesiæ; nihilominus non exci-um est id membrum, sed sanitati redditum. Quin et Galatarum Ecclesia universa resiliit, et in Judaismum lapsa est, attamen ne illam quidem repulit, sed curatam Pauli opera ad pristinam reduxit consuetudinem. Quemadmodum et in nostris corporibus si morbus acciderit, non membrum abscindimus, sed morbum pellimus : sic et cum uxore agendum est. Si quod insit ei vitium, ne ipsam ejicias, sed vitium abigito. Atqui uxor quidem emendari potest, membrum autem mutilum curare sæpe est impossibile ; et tamen quamvis sciamus id incurabile, ne sic quidem rescindimus : sed cum alius toripes, alius ex crure laborans claudicat, alius manum aridam et enortuam circumferat, alius oculum lumine orbum, nemo tamen eorum oculum aut manum, aut crus pedemque vult amittere : et quamvis sint inutilia, cæterisque membris dedecus afferant, tamen innato quodam affectu ut partem ejusdem corporis ea prosequimur. An non igitur absurdum fuerit, ubi nulla speratur utilitas aut correctio, tantam adhibere sollicitudinem : ubi vero bona spes superest et facilis mutatio, nullam medicinam facere? Nam innata vitia nullis cedunt remediis, voluntas autem depravata potest corrigi.

3. Quod si tuam uxorem post adhibita multa remedia neges curabilem, ut quæ obstinate mores suos retineat, ne tam quidem alleganda est : neque enim membrum incurabile rescindimus. Est autem et hæc pars tui corporis : dictum est enim : *Erunt duo in carne una (Gen. 2. 24).* Et membrum quidem curasse nullam operæ pretium fuerit, si ex infirmitate insanabile maneat; contra uxoris vitio si medearis, licet insanabile maneat, magnum tibi propositum est præmium, si eam duxeris et institueris. Quantumvis enim frustra sit omnis disciplina et institutio, tolerantia tamen tua mercede divinitus promissa non

τῆς χρήσεαι πράγμασι, καὶ τί μὲν εἰς τοὺς ἀδελφούς
ἔξει τοῦ κλήρου, τί δὲ εἰς τὸν συνοικοῦντα, καὶ πότε
κύριος ἔσται τοῦ παντὸς, μηδὲνα μὴθὲν ἀφίδιαι τὸν
ἐκείνης παρασπάσασθαι μέρος, καὶ πότε τοῦ παντὸς
ἐκπαύεται· καὶ πολλά ἕτερα τοιαῦτα πολυπραγμονεῖς
παρ' ἐκείνων καὶ ζητεῖ, πάντα περιῶν καὶ περισκο-
πῶν, ὅπως ἐκ μηδενὸς γένηται τρόπου τι τῶν γυναι-
κῶς πραγμάτων εἰς τινα τῶν ἐκείνη προστηκόντων
[213] ἰλθεῖν· καίτοι, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, εἰ καὶ τι συμ-
βαίη τῶν ἀδοκῆτων, ἐν χρήμασι ἔσται τὰ τῆς ζη-
μίας, ἀλλ' ὅμως οὐκ ἀνέχῃ τούτων οὐδὲν παριδεῖν.
Πῶς οὖν οὐκ ἀποπν. χρημάτων μὲν ἡμῖν ἀπόλλυσθαι
μελλόντων, τοσαύτην σπουδὴν ἐπιδεικνύσασθαι, ὑπὲρ δὲ
ψυχῆς ἧτος ἡμῖν τοῦ κινδύνου καὶ τῶν εὐθυνῶν τῶν
ἐκεῖ, μηδένα ποιεῖσθαι λόγον, δεῖον πρὸ τῶν ἄλλων
πάντων ταῦτα ζητεῖν καὶ περιεργάζεσθαι καὶ πολυ-
πραγμονεῖν;

Διὸ παραινῶ καὶ συμβουλεύω τοὺς μέλλοντας ἀγε-
σθαι γυναίκας, πρὸς τὸν μακάριον Παῦλον ἀπαντῶν,
καὶ τοὺς παρ' αὐτῷ κειμένους περὶ γάμων ἀναγκώ-
σκειν νόμους, καὶ μαθόντας πρότερον, τί κελύει
ποιεῖν, ὅταν πονηρὰ καὶ ὑπουλος, καὶ μέθης ἐλάττων,
καὶ λοιδοροῦ, καὶ ἀνοίας γέμουσα, καὶ ἴσιον ἄλλο
τοιούτων ἐλάττωμα ἔχουσα τύχη γυνή, οὕτω διαλέγε-
σθαι περὶ γάμου. Ἄν μὲν γὰρ ἴδῃς ὅτι σοι δίδουσιν
ἔξουσίαν ἐν τούτων εὐρόντα τῶν ἐλαττωμάτων ἐκβάλ-
λειν μὲν ἐκείνην, εἰσάγειν δὲ ἑτέραν, ὡς παντὸς ἀπλ-
λαγμένος κινδύνου θάββει· ἂν δὲ τούτο μὲν οὐκ ἐπι-
τρέπῃ, κελύει δὲ πλὴν πορνείας· πάντα τὰ ἄλλα
ἐλαττώματα ἔχουσαν κατέργειν καὶ ἐνόον κατέχειν, οὐ-
τως ἀσφάλισαι ἑαυτὸν, ὡς μέλλων ἅπασαν φέρειν
τῆς γυναικὸς τὴν πονηρίαν. Εἰ δὲ βαρὺ τούτο καὶ
φορτικὸν, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύου, ὥστε χρη-
στήν καὶ ἐπεικῆ καὶ παιθήνουν γυναίκα λαβεῖν, εἰδὼς
ὅτι θεοὺ ἀνάγκη θάτερον, ἢ πονηρὰν λαβόντα γυ-
ναῖκα φέρειν αὐτῆς τὴν ἐπάχθειαν, ἢ τούτο μὴ βου-
λόμενον, ἐκβαλόντα μοιχεῖα ἀλίσκεσθαι. Ὁ γὰρ ἐκ-
βάλλων γυναῖκα, φησὶ, παρεκτός λόγου πορνείας,
τοιαῦ αὐτὴν μοιχευθήναι· καὶ ὁ ἀπολελυμένῃν
;αμῶν μοιχεύεται. Ἄν ταῦτα πρὸ τοῦ γάμου καλῶς
ὡμεν διεσκεμμένοι καὶ τοὺς νόμους τούτους εἰδότες,
πᾶν τὴν ποιησόμεθα σπουδὴν, ὥστε ἐξ ἀρχῆς εὐρυθμὸν
τινα καὶ συμβαίνουσαν τοῖς ἡμετέροις τρόποις γυναίκα
λαβεῖν· τοιαύτην δὲ λαβόντες οὐ τούτο καρπωσόμεθα
μόνον, ὅτι οὐδέποτε αὐτὴν ἐκβαλοῦμεν, ἀλλ' ὅτι
καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἀγαπήσομεν τῆς σφοδρότη-
τος, καὶ μεθ' ὅσης ὁ Παῦλος ἐπέλευσεν. Εἰπὼν γὰρ,
Οἱ ἄνδρες, ἀγαπαίτε τὰς γυναῖκας, οὐκ ἔσθη μέγρι-
τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ μέτρον ἡμῖν ἔδωκεν ἀγάπης,
Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν.
Καὶ πῶς ἠγάπησεν ὁ Χριστός; εἰπέ μοι. Ὅτι παρ-
έδωκεν ἑαυτὸν ὅπερ αὐτῆς. Ὅστε κἂν ἀποθανεῖν
ὑπὲρ τῶν γυναικῶν ὅλη, μὴ παραίτησθαι. Εἰ γὰρ ὁ
θεοπάτης τὴν δοῦλην οὕτως ἠγάπησεν, ὡς καὶ ἑαυτὸν
ἐπιδοῦναι ὑπὲρ αὐτῆς, πολλῶν μᾶλλον αἰ τὴν ὁμέδου-
λον οὕτως ἀγαπᾶν χρῆ. Ἄλλ' ἴδωμεν μὴ ποτε τὸ
κάλλος τῆς νόμφης ἐπεσπάσατο τὴν νυμφίον, καὶ ἡ
ἀρετὴ τῆς ψυχῆς. Οὐκ ἔστι τούτο εἰπεῖν. Ὅτι γὰρ
δοσεῖδῃς ἦν καὶ ἀκάθαρτος, ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν
γάρ, Παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ αὐτῆς, ἐπήγαγεν,
ἵνα ἀγάσῃ αὐτὴν καθαρῶς ἐν τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδα-
τος. Εἰπὼν δὲ, Καθαρίσας αὐτὴν, ἔδειξεν ἀκάθαρτον
οὖσαν ἔμπροσθεν καὶ ἐνοση, καὶ ὡς ἔπαυον, ὅλλῃ
τὴν ἐσχάτην ἐκκαθάρσει· καὶ ὡς γὰρ καὶ κληρὸν καὶ

λύθρῳ καὶ αἵμασι, καὶ μυρσίαις ἐ-έραις τοιαύταις κατ-
εβρύπυτο κηλίζει. Ἄλλ' ὅμως οὐκ ἐδέλεῦξοτο τὴν
ἀμορφίαν, ἀλλὰ μετέβαλε [214] τὴν ἀφίδια, μετε-
πίασε, μεταβρῦθμισεν, ἀφῆκε τὰ ἡμαρτημένα. Τούτον
καὶ σὺ μίμησαι. Κἂν μυρία ἀμάρτη ἢ συνοικοῦσα
εἰς σὲ ἀμαρτήματα, πάντα ἄφες καὶ συγχώρησον
κἂν λάβῃς· δύστροπον, μεταβρῦθμισον ἐπιεικῆ καὶ
πραῆτην, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν.
Οὐ γὰρ τὴν ἀκαθαρσίαν αὐτῆς μόνον ἀπέσμηξεν,
ἀλλὰ καὶ τὸ γῆρας ἀπέξυσε, τὸν παλαιὸν ἀποθύσας
ἄνθρωπον, τὸν ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων συγκελμενον.
Καὶ τούτο αὐτὸς αἰνιττόμενος πάλιν ὁ Παῦλος ἔλε-
γεν· Ἴνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἑνδοξον τὴν
Ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσαν σάπλον ἢ ρυτίδα· οὐ γὰρ
καλὴν μόνον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ νέαν, οὐ κατὰ τὴν
τοῦ σώματος φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῆς πραιρείσεως
ἔξιν. Καὶ οὐ τούτο μόνον ἐστὶ θαυμαστὸν, ὅτι λαβὼν
ἀμορφον καὶ δυσειδῆ καὶ αἰσχρὸν καὶ γεγηρακυῖον
οὕτε ἐδέλεῦξοτο τὴν ἀμορφίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς θάνατον
ἑαυτὸν παρέδωκε, καὶ μεταβρῦθμισεν αὐτὴν εἰς κάλ-
λος ἀμήχανον· ἀλλ' ὅτι καὶ μετὰ τούτου πολλάκις
βυπουμένῃν, κηλιδομένην ὄρων, οὐκ ἐκβάλλει, οὐδ'
ἀποβρῆγγυσεν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ μένει· θεραπεύων καὶ
διορ. οὐμένο. Πῶσοι γὰρ, εἰπέ μοι, μετὰ τὸ πιστεῦσαι
ἡμαρτον; ἀλλ' ὅμως αὐτοὺς οὐκ ἐδέλεῦξοτο· ὅλον, ὁ
παρὰ Κορινθίους πεπορευκὸς μέλος τῆς Ἐκκλησίας·
ἦν· ἀλλ' οὐκ ἐξέκοψε τὸ μέλος, ἀλλὰ διώρθωσεν. Ἡ
Γαλατῶν Ἐκκλησία ἅπασα ἀπεσκήρτισε, καὶ πρὸς
ἰουδαϊσμὸν κατέστησεν· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ ἐκείνην ἐξ-
έβαλεν, ἀλλὰ διὰ τοῦ Παύλου θεραπεύσας αὐτὴν, ἐπὶ
τὴν προτέραν ἐπανήγαγε συγγένειαν. Ὅσπερ οὖν ἐν
τοῖς σώμασι τοῖς ἡμετέροις, ἐπειδὴν γένηται νόσημα,
οὐ τὸ μέλος ἐκκόπτομεν, ἀλλὰ τὸ νόσημα ἀπε-
ελαύνομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ποιούμεν.
Ἐὰν γένηται τις ἐν αὐτῇ πονηρία, μὴ τὴν γυναῖκα
ἐκβάλλῃς, ἀλλὰ τὴν κακίαν ἀπέλασον. Καίτοι γυναῖκα
μὲν διορθώσασθαι δυνατὸν, μέλος δὲ πολλάκις πεπι-
ρωμένον θεραπεύσαι οὐκ ἐν· ἀλλ' ὅμως εἰδότες αὐτοῦ
τὴν πῆρωσιν οὖσαν ἀνάτα, οὐδὲ οὕτως ἐκκόπτομεν·
ἀλλὰ καὶ πᾶσα διεστραμμένη ἔχοντες πολλοὶ πολλὰ-
κις, καὶ σκέλος χωλὸν, καὶ χεῖρα ξηρὰν καὶ νενεκρω-
μένην, καὶ ὀφθαλμὸν ἰσθεσμένον, οὕτε τὸν ὀφθαλμὸν
ἐξορύττουσιν, οὕτε τὸ σκέλος ἐκκόπτουσιν, οὕτε τὴν
χεῖρα ἀποτέμνουσιν, ἀλλ' ὀρώντες οὕτε κέρδος ἐγγι-
νόμενον ἐξ αὐτῶν τι τῷ σώματι, καὶ πολλὴν τοῖς λοι-
ποῖς μέλεσιν αἰσχύνῃν, μένουσιν αὐτὰ ἔχοντες διὰ τὴν
πρὸς τὰ λοιπὰ συμπάθειαν. Πῶς οὖν οὐκ ἀποπν,
ἐνθα μὲν ἀνάτα ἢ διορθώσις, καὶ κέρδος οὐδὲν, το-
σαύτην ποιεῖσθαι πρόνοιαν· ἐνθα δὲ χρῆσται· ἐλπίδες,
καὶ πολλὴ ἢ μεταβολὴ, ἀπαγορεύειν τὴν θεραπείαν;
Τὰ μὲν γὰρ τῆ φύσει πηρωθέντα ἀδύνατον ἀνακτι-
σασθαι πάλιν, τὴν δὲ προαίρεσιν διεστραμμένην δυνα-
τὸν μεταβρῦθμισαι.

γ'. Εἰ δὲ καὶ αὐτὴν λέγοις ἀνάτα νοσεῖν, καὶ πάλλῃς
ἐπιμελείας τυχοῦσαν τῷ οἰκείῳ κηρῆσθαι τρόπῳ,
οὐδὲ οὕτως αὐτὴν ἐκβλητέον· οὕτε γὰρ τὸ μέλος ἀνάτα
νοσοῦν ἐκκόπεται. Μέλος δὲ καὶ αὐτὴ σὸν· Ἔσοται
γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ
μέλους, οὐδὲν ἔσται κέρδος ἡμῖν τῆς θεραπείας, ἐπει-
δὴν ὑπὸ τῆς ἀβρωστίας ἀδιόρθωτον φθάσῃ γενέσθαι·
[215] ἐπὶ δὲ τῆς γυναικὸς, κἂν ἀνάτα μὲν νοσοῦσα,
πολύς ἡμῖν ὁ μισθός ἀποκείσεται διδάσκουσι, παιδαγω-
γοῦσι. Κἂν μὴδὲν ἐκείνη παρὰ τῆς ἡμετέρας διδασκα-
λίας κερδῶνῃ, τῆς γούν ὑπομονῆς πολὺν παρὰ τοῦ

θεοῦ ληφόμεθα τὸν μισθὸν, ὅτι διὰ τὸν ἐκείνου φέρον
 τοσαύτην ὑπομονὴν ἐπαδειξάμεθα, καὶ τὴν κακίαν αὐ-
 τῆς πρῶτος ἠγέχαμεν, καὶ τὸ μέλος ἡμῶν ἐκρατή-
 σαμεν. Μέλος γὰρ ἡμῶν ἀναγκαῖον ἢ γυνή· καὶ διὰ
 τοῦτο αὐτὴν μάλιστα δεῖ φιλεῖν. Ὅπως οὖν καὶ αὐτὸ
 τοῦτο διδάσκων πάλιν ὁ Παῦλος εἶπεν· *Ὅτως ὀφεί-
 λουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς
 τὰ ἑαυτῶν σώματα. Ὁδοὺς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ
 σάρκα ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν,
 καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς τὴν Ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη
 ἐσμεν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ,
 καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ ἡ Ἐβα,
 φησὶν, ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἀδάμ γέγονεν, οὕτω
 καὶ ἡμεῖς· ἐκ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο γὰρ
 ἐστίν, Ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων
 αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡ Ἐβα ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ
 τοῦ Ἀδάμ γέγονεν, ἅπαντες ἴσμεν, καὶ σαφῶς ἡ
 Γραφή τοῦτο εἶρηκεν, ὅτι ἐπέβαλεν ἑκστασιν ἐπ'
 αὐτὴν, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ
 ἠκοδόμησεν τὴν γυναῖκα· ὅτι δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία
 ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ συνέστη, πόθεν ἔχει τις
 ἂν ἀποδείξει; Καὶ τοῦτο ἡ Γραφή δείκνυσιν. Ἐπειδὴ
 γὰρ ὁ Χριστὸς εἰς τὴν σταυρὸν ἀνυψήθη, καὶ προση-
 λώθη, καὶ ἀπέθανε, *Προσελθὼν εἰς τῶν στρατιωτῶν
 ἐνυξερ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν, καὶ ἐξῆλθεν αἷμα καὶ
 εἶδωρ*· καὶ ἐξ ἐκείνου τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ὕδατος ἡ
 Ἐκκλησία ἅπασα συνέστηκε. Καὶ μαρτυρεῖ αὐτὸς
 λέγων, ὅτι *Ἐὰν μή τις ἀναγεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ
 πνεύματος, οὐ δύναται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασι-
 λείαν τῶν οὐρανῶν.* Τὸ δὲ αἷμα, πνεῦμα λέγει. Καὶ
 γεννώμεθα μὲν διὰ τοῦ ὕδατος τοῦ βαπτίσματος, τρε-
 φόμεθα δὲ διὰ τοῦ αἵματος. Ὅρα; πῶς ἐκ τῆς σαρκὸς
 αὐτοῦ ἐσμεν, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ αἵμα-
 τος ἐκείνου καὶ τοῦ ὕδατος τικτόμενοι καὶ τρεφόμενοι;
 Καὶ καθάπερ, τοῦ Ἀδάμ καθυδόντος, ἡ γυνὴ κατε-
 σκευάσθη, οὕτω, τοῦ Χριστοῦ ἀποθανόντος, ἡ Ἐκ-
 κλησία διεπιλάσσεται ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ. Οὐ διὰ
 τοῦτο δὲ μόνον χρὴ φιλεῖν τὴν γυναῖκα, ὅτι μέλος
 ἡμῶν ἐστίν, καὶ ἐξ ἡμῶν ἔσχε τὴν τῆς δημιουργίας
 ἀρχὴν· ἀλλ' ὅτι καὶ νόμον ὑπὲρ αὐτοῦ τοῦτου τέθεικεν
 ὁ Θεός, οὕτω λέγων· *Ἄντι τούτου καταλείψει ἄν-
 ἄθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ
 προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ
 ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν.* Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ
 τοῦτον ἡμῖν ὁ Παῦλος ἀνέγνω τὸν νόμον, ἵνα πυν-
 ταχθῶν ἡμᾶς πρὸς τὸν ἔρωτα συνελάσῃ τοῦτον.
 Καὶ σκόπει σοφίαν ἀποστολικήν· οὔτε γὰρ ἀπὸ τῶν
 θεῶν νόμον, οὔτε ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων μόνον, εἰς
 τὴν ἀγάπην ἡμᾶς; ἐνάγει τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ
 τούτων καὶ ἀπ' ἐκείνων ἐναλλάξ ἀμφοτέρωτα ταῦτα
 τίθησιν· ἵνα ὁ μὲν ὑψηλότερος καὶ φιλοσοφώτερος,
 ἀπὸ τῶν ἀνωθεν, ὁ δὲ ἀσθενής ἀπὸ τῶν κάτωθεν καὶ
 τῶν τῆς φύσεως εἰς φίλητον ἐνάχῃται. Διὰ τοῦτο ἀρ-
 χόμενος μὲν ἀπὸ τῶν Χριστοῦ κατορθωμάτων,
 τὴν παραίτησιν εἰσάγει οὕτω λέγων· *Ἀγαπίετε τὰς
 γυναῖκας, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν
 Ἐκκλησίαν*· εἶτα πάλιν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων· *Ὅ-
 τως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν
 γυναῖκας, ὡς τὰ [216] ἑαυτῶν σώματα*· εἶτα πάλιν
 ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ· ὅτι μέλη ἐσμεν ἐκ τοῦ σώματος
 αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῶν ὀστέων
 αὐτοῦ· εἶτα πάλιν ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων· *Ἄντι τού-
 του καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ
 τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν**

γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ τὸν νόμον ἀναγνοὺς τοῦτον
 φησὶ· *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν.* Πῶς μέγα
 ἐστίν; εἰπέ μοι. Ὅτι τὸν ἅπαντα θαλαμωκομένη ἢ
 κόρη χρόνον, μηδέποτε τὸν νυμφίον ἐωρακεῖα, ἀπὸ
 τῆς πρώτης ἡμέρας οὕτω ποδεῖ καὶ στέργει ὡς σῶμα
 οἰκεῖον· πάλιν ὁ ἀνὴρ, ἦν οὐδέποτε εἶδεν, ἦς οὐδέποτε
 τῆς ἐν λόγῳ ἐκοινωνήσε συνουσίας, ταύτην κακέινος
 ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἀπάντων προτίθησι, καὶ τῶν
 φίλων, καὶ τῶν οἰκεῶν, καὶ τῶν γεννησαμένων αὐτῶν.
 Οἱ γονεῖς πάλιν, ἂν μὲν ἐξ ἐτέρας ὑποθέσεως ἀφαιρε-
 θῶσι χρήματα, δάκνονται, ἀλογοῦσιν, εἰς δικαστήριον
 τοὺς ἀφελόμενους ἔλκουσιν· ἀνθρώπων δὲ πολλὰς
 μηδέποτε ὀφθέντι, μηδὲ γνωρισθέντι, καὶ τὴν θυγα-
 τέρα τὴν ἑαυτῶν καὶ προῖκα χρημάτων πολλῶν ἐγ-
 χειρίζουσι. Καὶ χαίρουσι τοῦτο ποιοῦντες, καὶ οὐχ
 ἠγνοῦνται ζημίαν εἶναι τὸ γινόμενον· ἀλλ' ὀρώντες τὴν
 θυγατέρα ἀπαγομένην, οὐ συνηθείας μέμνηται, οὐκ
 ἀλογοῦσιν, οὐ δάκνονται, ἀλλὰ καὶ εὐχαριστοῦσι, καὶ
 εὐχῆς ἔργον εἶναι νομίζουσι τὸ καὶ τὴν θυγατέρα
 εἶδεν τῆς οἰκίας ἐξαγομένην, καὶ πολλὰ μετ' ἐκείνης
 χρήματα. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἐνοήσας ὁ Παῦλος, ὅτι
 τοὺς γονεῖς ἀφέντες ἀμφοτέρω ἀλλήλοις συνδεσμού-
 νται, καὶ χρόνον τοσοῦτου συνηθείας ἢ τότε συντυχία
 τυραννικωτέρα γίνεται, καὶ συνιδῶν, ὅτι οὐκ ἐστὶ
 τοῦτο ἀνθρώπινον, ἀλλ' ὁ Θεὸς τοὺς ἔρωτας τούτους
 ἐγκατέσπειρε, καὶ τοὺς ἐκδιδόντας καὶ τοὺς ἐκδιδο-
 μένους μετὰ χαρᾶς τοῦτο ποιεῖν παρεσκεύασε, φησὶν·
Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν. Καὶ καθάπερ ἐπὶ
 τῶν παιδῶν, τὸ παιδίον τεχθὲν ἀπὸ τῆς ὕψους εὐθέως
 ἐπίσταται τοὺς γονεῖς οὐ φθειγόμενον· οὕτω δὲ καὶ
 νυμφίος καὶ νύμφη, οὐδεὶς συνάχοντος, οὐδεὶς παρ-
 αινούντος καὶ συμβουλεύοντος, ἀπὸ τῆς ὕψους ἀλλή-
 λους συμπλέκονται. Εἶτα ἰδὼν ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Χρι-
 στοῦ τοῦτο ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας μάλιστα,
 ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασε. Πῶς οὖν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ
 καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦτο ἐγένετο; Καθάπερ ὁ νυμ-
 φίος τὸν πατέρα ἀφείσε πρὸς τὴν νύμφην ἔρχεται,
 οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς τὸν πατρικὸν θρόνον ἀφείσε πρὸς
 τὴν νύμφην ἦλθεν· οὐχ ἡμᾶς· ἀνο ἐκάλεσεν, ἀλλ'
 αὐτὰς πρὸς ἡμᾶς παρεγένετο. Ὅταν δὲ ἀκούσης ὅτι
 ἀρῆκε, μὴ μετατάσῃς νοήσης, ἀλλὰ συγκατάδασιν·
 καὶ γὰρ καὶ μεθ' ἡμῶν ὦν, μετὰ τοῦ Πατρὸς ἦν. Διὰ
 τοῦτο φησὶ· *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν.* Μέγα
 μὲν ἐστὶ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων γινόμενον· ὅταν δὲ ἴδω
 εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν αὐτὸ συμβαί-
 νον, τότε ἐκπλήττομαι, τότε θαυμάζω. Διὰ τοῦτο
 εἶπὼν, *Τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐπιήγαγεν·
 Ἐγὼ δὲ λέγω, εἰς τὸν Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν Ἐκ-
 κλησίαν.* Εἰδὼς τὸν γάμον ἡλικον μυστήριον ἐστίν ὁ
 γάμος, καὶ ἡλικον πρᾶγματος τύπος, μὴ ἀπλῶς, μηδὲ
 ὡς ἔτυχε περὶ τοῦτου βουλευοῦ, μηδὲ χρημάτων εὐ-
 πορίαν ζῆτει μέλλων ἀγεσθαι νύμφην. Οὐ γὰρ καπη-
 λείαν, ἀλλὰ βίου κοινωνίαν εἶναι τὸν γάμον δεῖ νο-
 μίζειν.

[217] δ'. Καὶ γὰρ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων, Ὁ δεῖνα
 εὐπορώτερος γέγονεν ἀπὸ τοῦ γάμου, πένης ὦν· ἐπειδὴ
 γυναῖκα εὐπορον ἔλαβε, πλουτεῖ καὶ τρυφᾷ νῦν. Τί
 λέγεις, ἄνθρωπε; ἀπὸ γυναικὸς κερδαίνειν ἐπιθυμεῖς,
 καὶ οὐκ αἰσχύνῃ, οὐδὲ ἐρυθριᾷς; οὐδὲ εἰς τὴν γῆν
 καταδύη τοιούτους κερδῶν ἐπιζητῶν τρόπους; καὶ
 ποῦ ταῦτα ἀνδρὸς τὰ ρήματα; Γυναικὸς ἐν ἐστὶ
 βρόνον, τὰ συλλαγόμενα διαφυλάττειν, τὰς προσόδους
 διατηρεῖν, τῆς οἰκίας ἐπιμελεῖσθαι· καὶ γὰρ διὰ τοῦτο
 αὐτὴν ἔδωκεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν τούτοις ἡμῖν βοήθῃ
 μετὰ τῶν ἑλλείνων ἁπάντων. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν βίον τῶν

frustrabitur, quod propter Dei timorem tantum molestiarum sustinueris, et morosam feminam æquo animo tuleris, et membrum tuum constanter pertuleris. Est enim uxor membrum nostrum necessarium; et hoc potissimum nomine debetur ei benevolentia. Quod et Paulus his verbis præcipit: *Sic debent viri suas uxores diligere sicut propria corpora. Nemo enim unquam suam carnem odio habuit, sed nutrit et fovet illam, sicut et Christus Ecclesiam, quoniam membra sumus ejusdem corporis, ex carne ejus et ossibus ejus* (Ep. 5. 28-30).

Ecclesia cum Eva collata. — [Magnum hic subindicavit mysterium, dicens, *Ex carnibus ejus et ossibus ejus* (a).] Sicut enim Eva, inquit, ex latere Adami prodiit, ita et nos e Christi latere. Hoc enim est, *Ex carne ejus et ossibus ejus* (Gen. 2. 21). Sed Evam quidem e latere Adami progeneratam scimus omnes, et disertè hoc in Scriptura legitur, quod immiserit in eum soporem, et exempta una e costis ejus edificaverit mulierem: quod autem Ecclesia e Christi latere orta sit, undenam discere possumus? Hoc quoque Scriptura indicat. Postquam enim Christus in crucem sublatus et affixus exspiravit, *Accedens unus militum pupugit latus illius, et exiit inde sanguis et aqua* (Joan. 19. 34): et ex illa aqua et sanguine tota constat Ecclesia. Testis est ipse dicens: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non potest introire in regnum celorum* (Joan. 3. 5): sanguinem autem appellat spiritum. Et nascimur quidem per aquam baptismatis, alimur autem per sanguinem. Vides quomodo simus ex carne ejus, et ex ossibus ejus, dum ex sanguine illo et aqua tum nascimur, tum alimur? Et quemadmodum Adamo dormiente mulier est condita, sic Christo mortuo facta est Ecclesia ex ejus latere. Nec ob hæc tantum amanda est uxor, quod membrum nostrum est, et ex nobis originem habuit, sed quia legem etiam super hoc Deus statuit, sic dicens, *Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una* (Gen. 2. 24). Nam ideo nobis hanc legem Paulus legit, ut modis omnibus nos ad hunc amorem compelleret. Hic mihi considera sapientiam apostolicam: non enim solis divinis aut solis humanis legibus nos inducit ad amandas conjuges, sed mixtum utrisque: ut sublimes quidem viri ac philosophici magis moveantur cælestibus, infirmos autem et humiles naturale amoris incitamentum magis moveat. Ideo primum a Christi beneficiis doctrinam hanc incipit sic dicens, *Diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam* (Ephes. 5. 25); deinde rursus idem agit humanis rationibus: *Sic debent viri suas uxores diligere, ut sua ipsorum corpora* (Ephes. 5. 28), deinde rursus ad Christum revertitur: *Quoniam membra sumus ex corpore ejus, et ex carne ejus, et ex ejus ossibus* (Ib. v. 30); ac rursus ad humanas rationes redit, *Propterea relinquet homo patrem suum et matrem, et adhærebit uxori suæ* (Ib. v. 31); lectaque hæc lege: *Mysterium, inquit, hoc magnum est* (Ibid. v. 32).

(n) Hæc, quæ vicinis clauduntur, non sunt in Græco, secunda legit interpret.

Parentibus præferenda uxor. — Quomodo magnum est, dic mihi? Quod virgo asservata omni tempore, sponsum numquam ante visum mox a prima die desiderat, et amat tamquam corpus proprium: rursus vir quam numquam vidit, numquam alloquutus est, mox a prima die præfert cæteris omnibus, et amicis et familiaribus, denique ipsis parentibus. Parentes item, si per aliam causam auferatur eis pecunia, dolenter ferunt, et in Jus trahunt eum qui abstulit: homini autem sæpe numquam ante viso et ignoto etiam dotem una cum filia luculentam in manus dant. Idque libenter faciunt, neque se damno affici existimant; sed videntes abduci filiam non meminerunt consuetudinis, non dolent, non anguntur, sed gratias agunt insuper, et rem optabilem putant filiam e domo cum multa abduci pecunia. Hæc igitur omnia Paulus considerans, quod parentibus relictis ambo sibi mutuis jungantur nexibus, novumque consortium majorem antiqua consuetudine vim accipiat: animadvertensque non esse hoc humanum negotium, sed divinitus amores tales inseri, ut nuptæ pari et tradentium et accipientium cum lætitia elocentur atque assumantur, *Mysterium, inquit, hoc magnum est.* Et sicut recens natus infantulus ad aspectum statim parentes agnoscit, priusquam sciat voces edere: ita sane et sponsus ac sponsa, nemine sequestro, nemine hortatore, primo statim ad aspectum conciliantur invicem. Id cum in Christo etiam animadvertisset, et præsertim in Ecclesia, non sine stupore quodam admiratus est. Quomodo igitur in Christo et Ecclesia idem contigit? Sicut sponsus relicto patre ad sponsam properat, ita et Christus relicto paterno solio, venit ad sponsam: non nos evocavit ad supera, sed ipse ultro ad nos adventit. Cum autem adventum audis, non migrationem, sed attemperationem intellige: nam etiam cum nobiscum esset, cum Patre erat. Quapropter inquit: *Mysterium hoc est magnum.* Magnum sane etiam apud homines; sed cum video in Christum quoque et Ecclesiam idem competere, tum certe miraculo rei reddo attonitus. Quamobrem cum dixisset, *Mysterium hoc magnum est*, subjecit mox: *Ego autem dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. 5. 32). Itaque cum scias quantum sit in conjugio mysterium, et quanti figura negotii, non temere de hoc delibera, neque ducturus sponsam, pecuniarum accessionem respice. Non enim negotiatio, sed vitæ societas conjugium existimandum est.

4. *Mulier creata ut auxilietur viro.* — Multos enim audiivi dicentes, Ille opulentior post nuptias factus est, cum fuisset pauper antea; nunc ducta uxore divite et ipse agit in deliciis. Quid ais, bone vir? ex uxore lucrari cupis, et non erubescis? non præ pudore sub terram te abdis talium lucrorum appetens? hæcine sunt verba viri? Mulieris unum est officium, ut parta custodiat, ut conservet redditus, et curet rem domesticam: nam idcirco eam Deus dedit, ut hæc in re et in cæteris nobis sit auxilio. Quoniam enim vita hæc nostra e duobus constat, e rebus privatis et pu-

illicis, suam utriusque partem Deus attribuit, femineo quidem generi curam rei domesticæ, viris autem negotia publica, forensia, judicia senatoria, militaria, cætera donique omnia. Non potest mulier hastam torquere aut jaculari spiculum; sed eorum potest annere, et telam texere, et cætera negotia domestica obire egregie. Non potest in senatu sententiam dicere; sed potest de re familiari ferre sententiam, et sæpe melius quam maritus prospexit rebus domesticis. Non potest administrare publica; sed pulchre potest educare liberos, quæ quidem præcipua est possessio: potest ancillarum malefacta deprehendere, et in officio continere familiam, alias securitates exhibere marito illi:que liberare sollicitudine, dum ipsa domi curat penum, lanificum, culinam, decorem vestium, cæteraque neque decora maribus, neque facilia, si sibi illa usurpare voluerint. Est enim et hoc divinæ providentiæ, quod is qui in majoribus negotiis est utilis, in minoribus reperitur deterior, ut necessaria sit mulierum opera. Si enim in r'isique vir præcelleret, facile contemneretur genus femineum: contra si in præstantioribus major esset usus mulierum, plenæ essent insolentia. Quamobrem non contemnit uni utraque, ne alterius generis deterior fieret conditio ut supervacanei: nec tamen ex æquo distribuit officia, ne inter æquatos honore oriretur de principatu contentio, uxoribus non dignantibus viris prærogativa cedere: sed quo et concordia: et decoro prospiceret, ita ordine suas cuique sexus functiones distribuit, ut utilior ac magis necessaria pars viro obtingeret, minor autem et inferior femina: et ille quidem propter præcipuum sui usum fieret honorabilis, hæc vero propter viliora ministeria contra conjugem non iusurgeret.

Sola virtus et morum probitas in uxore querenda. Uxoris divitiæ incommoda.—Hæc igitur omnes cum sciamus, unam tantum queramus, nempe virtutem animi, et morum egregiam indolem, ut pace fruamur, et oblectemur concordia perpetuaque benevolentia. Qui enim divitem ducit uxorem, dominam magis albi quaesivit, quam conjugem. Cum enim et absque hoc mulieres ingenio superbo sint honorisque cupido, si opes quoque accesserint, quomodo erunt maritis tolerabiles? Qui autem aequalem duxit, aut opibus sibi imparem, iis adiutricem duxit et sociam, et omnia bona suis induxit ædibus. Ipsa enim paupertatis necessitas ei persuadet, ut maritum colat modis omnibus, cedens illi et obsequens per omnia: sicque contentio, rixæ, insolentiæ, contumeliarum materia tollitur: pacis autem, concordia, dilectionis consensusque accedit vinculum. Pax igitur et jucunda consuetudo querenda est, non pecunia. In hoc factum est conjugium, non ut rixis plena sit domus et bellis, non ut lites adsint et contentio, non ut mutuis laboremus dissidiis, et sic vivamus ut vitæ tædeat: sed ut fruamur adiutorio, et portum habeamus, refugium atque solatium, quo levius feramus incommoda, utque jucundis uxoris recreemur colloquiis. Quot divites ductis opulentis uxoribus, re aucta exciderunt a volu-

ptate concordia, ne mensa quidem vacante a quotidianis pugnis et contentionibus? quot pauperes ductis etiam pauperioribus vivunt in pace, et admodum læti solem huic aspiciunt; divites contra omnibus abundantibus deliciis, propter uxores vitam excoam habeant, et mortem votis expetant? adeo nulla est pecuniarum utilitas, nisi in bonam animam inciderint. Et quid opus est de pace loqui et concordia, quando ditiores duxisse nonnumquam ad pecunias parandas fuit obstaculum? Fit enim interdum et qui totam substantiam in accessione dotis uxoris contribuit, paulo post ob immaturam conjugis obitum totam dotem numerare cogatur affinibus: et quemadmodum naufragi enantant nudo corpore, ita et hic post tot contentiones, rixas, lites et injurias aigre tusatur libertatem corporis. Et sicut insatiabiles negotiatores repleta navi innumeris sarcinis, et congestis pluribus quam ferri possint oneribus, mæro navigio perdunt omnia: ita et qui prægraves opibus sequuntur nuptias, dum majorem per conjugium adipsi se putant substantiam, amittunt et eam, quæ prius ipsis fuerat; sicut enim illic unius fluctus impetu navis opprimitur: sic et hic immatura mors conjugis superveniens cum uxore etiam rem omnem eripit.

5. Hæc igitur omnia cogitantes non pecunias spectemus, sed probitatem, honestatem, et prudentiam. Mulier enim cordata, probata, modesta, sit licet pauper, paupertatem commodius feret quam divitiis: sicut contra morosa, contentiosa, et intemperans, etiamsi ingentes thesauros in ædibus inveniat, quavis procella citius eos dissipat, maritumque et paupertatem et innumeris involvit calamitatibus. Non igitur divitiis queramus, sed quæ præsentem facultatem dispenset commode.

Cur institutum fuerit conjugium. Exemplum Abrahami filio suo uxorem querentis.—Ante omnia diæ querendam fuerit causa conjugii, et quamobrem in communem vitam introductum sit, nec quidquam requiras amplius. Quæ igitur fuit causa conjugii, et cur illud datum est divinitus? Audi Paulum dicentem, *Ad vitandas autem exhortationes quisque suam uxorem habeat* (1. Cor. 7. 2). Non dixit, Ut evitetur paupertas, et parentur divitiæ: sed quid? Ut exhortationem evitemus, ut moderemur concupiscentiam, ut vivamus sobrie, ut Deo placeamus contenti uxore propria: hoc nobis affert conjugium, hic ejus fructus, hoc inde lucrum est. Cave igitur omissis potioribus sectis quæ minoris sunt pretii: meus enim sobria longe præstat divitiis. Hoc enim unum in conjugio spectandum est maxime, ut peccatum effugiamus, ut immunes simus a exhortationibus: in hoc querendæ sunt nuptiæ, ut ad vitam pudice degendam nos adjuvent: quod ita demum futurum est, si talis sponsa contigerit, quæ ad pietatem, ad temperantiam et probitatem nos magnam redigat. Corporis enim pulchritudo nisi conjunctam habeat virtutem animi, poterit quidem maritum usque ad decem aut viginti, triginta dies capere, sed eandem vim non obtinebit ulterius, quod incentivum illud amoris vaneat detecta man-

ἡμέτερον δύο ταῦτα συγχροτεῖν εἶθε, τὰ πολιτικὰ καὶ ἰδιωτικὰ πράγματα, διελὼν ἀμφοτέρω ταῦτα ὁ θεὸς, ταύτη μὲν τὴν τῆς οἰκίας προστασίαν ἀπένειμε, τοῖς δὲ ἀνδράσι τὰ τῆς πόλεως ἅπαντα πράγματα, τὰ τε ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, δικαστήρια, βουλευτήρια, στρατηγίας, καὶ ἄλλα πάντα. Οὐ δύναται ἀπονεῖσαι δόρυ, οὐδὲ ἀρμύρα βέλος ἢ γυνή· ἀλλ' ἡλακτάτην δύναται λαβεῖν, καὶ ἰσὺν ὑφᾶναι, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν διαθεῖναι καλῶς. Οὐ δύναται γνῶμην εἰσηγγεῖσθαι ἐν βουλευτηρίῳ· ἀλλὰ δύναται γνῶμην εἰσηγγεῖσθαι ἐν οἰκίᾳ, καὶ πολλάκις ἄπερ συνείδεν ὁ ἀνὴρ τὴν κατὰ τὴν οἰκίαν, βέλτιον αὕτη συνείδεν. Οὐ δύναται τὰ θεμῶσια διαθεῖναι καλῶς· ἀλλὰ δύναται παιδία διαθροῖναι καλῶς, τὸ κεφάλαιον τῶν κτημάτων· δύναται θεραπευεῖν κακουργίας συνείδεν, καὶ σωφροσύνης ἐπιμεληθῆναι τῶν διακονουμένων, τὴν ἄλλην ἄπασαν τῶν συνοικοῦντι παρέχειν ἀδειαν, καὶ πάσης αὐτὸν τοιαύτης ἀπαλλάξει φροντίδος ἐν οἴκῳ, ταμειῶν, ἐρουργίας, ἀρίστου παρασκευῆς, ἰατρῶν αὐτοχρησίων, τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπιμελουμένη, ἅπερ ἀνδρὶ οὔτε εὐπρεπὲς, οὔτε εὐκόλον μεταχειρίσασθαι ποτε, κἂν μυρία φιλονεικῇ. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοτιμίας καὶ σοφίας ἔργον, τὸν ἐν τοῖς μακροῖς χρόνοις, ἐν τοῖς ἐλάττοις καταδεέστερον καὶ ἀχρηστον εἶναι, ἵνα ἀναγκαῖα γένηται τῆς γυναικὸς ἡ χρεια. Εἰ γὰρ ἐν ἀμφοτέροις ἐποίησε τὸν ἀνδρα ἐπιτήδειον εἶναι, εὐκαταφρόνητον ἂν τὸ τῶν γυναικῶν ἐγένετο γένος· πάλιν, εἰ τὸ μείζον καὶ χρησιμώτερον ἐπέτερεψεν τῇ γυναικί, πολλῆς ἂν ἐν ἐπιπλοῦς τὰς γυναικας τῆς ἀπονοίας. Διὰ τοῦτο οὔτε ἀμφοτέρω ἐν ἴσῳ, ἵνα μὴ τὸ ἕτερον ἐλαττωθῇ γένος, καὶ περιττὸν εἶναι δοκῇ· οὔτε ἐξίσης ἀμφοτέρα ἐκατέρω δίδειμεν, ἵνα μὴ πάλιν ἐκ τῆς ἰσοτιμίας μάχη τις γένηται καὶ φιλονεικία, τῆς αὐτῆς προεδρίας τοῖς ἀνδράσι φιλονεικουσῶν ἀξιοῦσθαι τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τῆς εἰρήνης προνοεῖ, καὶ τὴν πρόνοσαν ἐκάστῳ τάξιν διατηρῶν, εἰς δύο ταῦτα διελὼν ἡμῶν τὴν ζωὴν, τὸ μὲν ἀναγκαῖότερον καὶ χρησιμώτερον τῷ ἀνδρὶ, τὸ δὲ ἑλαττον καὶ καταδεέστερον ἔδωκεν τῇ γυναικί· ἐν ὁ μὲν διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας περισπούδατος ἡμῖν ἦ, ἡ δὲ διὰ τὸ καταδεέστερον τῆς διακονίας μὴ κατεξανιστάται τοῦ συνοικοῦντος.

Ταῦτ' ὄν ἅπαντες εἰδότες, ἐν μόνον ζητῶμεν, ψυχῆς ἀρετὴν καὶ εὐγένειαν τρόπων, ἵνα εἰρήνης ἀπολαύωμεν, ἵνα ἐντροφῶμεν ἐν ὁμοίᾳ καὶ ἀγάπῃ διηναίῃ· Ὁ μὲν γὰρ εὐπορον λαβὼν γυναῖκα, δέσποιναν μᾶλλον ἔλαβεν ἢ γυναῖκα. Εἰ γὰρ, καὶ χωρὶς τούτου, φρονήματός εἰσιν αἱ γυναῖκες ἐμπεπλησμένοι, καὶ πρὸς δόξης ἔρωτα εὐέμπυτοι, ἂν καὶ ταύτην προσλάβωσι τὴν προσθήκην, πῶς ἔσονται; [218] φορηταὶ τοῖς συνοικοῦσιν αὐταῖς; Ὁ δὲ ὁμότιμον ἢ πενεστέραν λαβὼν γυναῖκα, βοηθὸν καὶ σύμμαχον ἔλαβε, καὶ πάντα εἰς τὴν οἰκίαν εἰσῆγαγε τὰ ἀγαθὰ. Ἡ γὰρ τῆς πενίας ἀνάγκη θεραπεύει αὐτὴν μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας ἀναπειθεῖ τὸν ἀνδρα, καὶ πάντα εἰκεῖν καὶ πείθεσθαι, καὶ ἔριδος μὲν, καὶ μάχης, καὶ ἀπονοίας, καὶ ὕβρεως· πᾶσαν ἀναίρει πρόφασιν· εἰρήνης δὲ, καὶ ὁμονοίας, καὶ ἀγάπης, καὶ συμφωνίας γίνεσθαι σύνδεσμος. Μὴ τοίνυν τοῦτο ζητῶμεν ὅπως χρήματα ἔχωμεν, ἀλλ' ὅπως εἰρήνην, ὅπως ἡδονῆς ἀπολαύωμεν· διὰ τοῦτο γάμος, οὐχ ἵνα πολέμου καὶ μάχης τὰς οἰκίας ἐπιπλώωμεν, οὐχ ἵνα ἔρεις καὶ φιλονεικίας ἔχωμεν, οὐχ ἵνα πρὸς ἀλλήλους ἐπαστασιάζωμεν, καὶ ἀδίωτον τὸν βίον ποιῶμεν, ἀλλὰ ἵνα βοηθείας ἀπολαύωμεν, καὶ λιμένα ἔχωμεν καὶ

καταφυγὴν, καὶ παραμυθίαν τῶν ἐπιχειρούντων κινῶν· ἵνα μεθ' ἡδονῆς τῇ γυναικί διαλεγεώμεθα. Πόσοι πλουτοῦντες, γυναικας λαβόντες εὐπόρους, τὴν οὐσίαν αὐξήσαντες, τὴν ἡδονὴν καὶ τὴν ὁμόνοιαν κατέλυσαν, καθημερινὰς μάχας ἐπὶ τῆς τραπέζης ποιούμενοι, φιλονεικίας ἔχοντες; πόσοι πένητες πενεστέρας λαβόντες, εἰρήνης ἀπολαύουσι, καὶ μετ' εὐφροσύνης πολλῆς τὸν ἥλιον τοῦτον βλέπουσιν· οἱ δὲ εὐποροί, πανταχόθεν αὐτοὶ περιχειμένης τρυφῆς, διὰ τὰς γυναικας ἠύξαντο πολλάκις ἀποθανεῖν, καὶ τῆς παροῦσης ἀπαλλαγῆναι ζωῆς; οὕτως οὐδὲν χρημάτων βεβλος, δεῖν ψυχῆς μὴ ἐπιτυγχάνωμεν ἀγαθῆς. Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ εἰρήνης καὶ ὁμονοίας; Καὶ γὰρ εἰς αὐτὴν τῶν χρημάτων τὴν κτήσιν πολλάκις τὸ πλουσιωτέραν λαβεῖν ἡμᾶς παρέδωκεν. Ὅταν γὰρ εἰς τὸν τῆς προικὸς λόγον ἄπασαν τὴν παραουσίαν ἐπιδοῦς, εἴτα ἄωρου συμβάντος θανάτου, καταβαλεῖν παρὰ τῶν κτεριστῶν ἀναγκάζεται τὴν προῖκα ἄπασαν· καθάπερ εἰ ναυάγιον ὑπομένοντες ἐπὶ τῆς θαλάσσης τὸ σῶμα διασώζουσι μόνον, οὕτω δὴ καὶ οὕτως, μετὰ κολλὰς φιλονεικίας, καὶ μάχας, καὶ ὕβρεως, καὶ δικαστηρίων, μόλις τὸ σῶμα ἐλευθέρων ἔχων ἐξέρχεται. Καὶ καθάπερ εἰ τῶν ἐπιπόρων ἀπληστοί, μυρία τὴν ναῦν πλῆσαντες φορτίων, καὶ πλέον τῆς δυνάμεως τὸν ὄγκον ἐπιθέντες, κατέδυσαν τὸ σκάφος, καὶ πάντα ἀπώλεσαν· οὕτω δὴ καὶ οὗτοι τοὺς ὑπερόγκους ἀγόμενοι γάμους, μείζονα πολλάκις δόξαντας περιβαλεῖσθαι οὐσίαν διὰ τῆς γυναικὸς, καὶ τῆς οὐσης ἐξέπεσον· καὶ ὥσπερ ἐκεί κωματος ἐμβολὴ βραχεία ἐμπιστοῦσα βαπτίζει τὸ σκάφος, οὕτω καὶ ἐνταῦθα θάνατος ἄωρος προσπίπτων μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ πάντα τὰ ὄντα αὐτοῦ ἀφελίετο.

ε'. Ταῦτ' ὄν ἅπαντα ἐνοοῦντες, μὴ χρήματα περισκοπῶμεν, ἀλλὰ τρόπων ἐπιείκειαν, καὶ σεμνότητα καὶ σωφροσύνην. Γυνὴ γὰρ ὡσφρων, καὶ ἐπιεικὴς καὶ μετρία, κἂν πένης ἦ, τὴν πενίαν πλούτου βέλτιον διαθεῖναι δυνήσεται· ὥσπερ ἡ διεσθαρμένη, καὶ ἀκάλαστος, καὶ φιλερὴς, κἂν μυρίους εὐρῆθησαυρούς ἔνδον κειμένους, ἀνέμου παντὸς τάχιον αὐτοὺς ἐκφυθήσασα, καὶ συμφοραῖς μυρίαῖς μετὰ τῆς πενίας περιβάλλει τὸν ἀνδρα. Μὴ τοίνυν πλούτον ζητῶμεν, ἀλλὰ τὴν χρησιμὴν καλῶς τοῖς οὔσι.

Πρότερον μάθε, τίς ἡ τοῦ γάμου αἰτία, καὶ τίνας ἔνεκεν εἰς τὸν βίον εἰσηνέκεται τὸν [219] ἡμέτερον, καὶ μηδὲν πλέον ἀπαίτει. Τίς οὖν ἡ τοῦ γάμου πρόφασις, καὶ τίνας ἔνεκεν ἔδωκεν αὐτὸν ὁ θεός; Ἄκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται Οὐκ εἶπε, Διὰ δὲ τὴν τῆς πενίας ἀπαλλαγὴν, ἢ διὰ τὴν τῆς εὐπορίας κτήσιν· ἀλλὰ τί; Ἴνα πορνείας φύγωμεν, ἵνα τὴν ἐπιθυμίαν καταστελώμεν, ἵνα σωφροσύνην τυζήσωμεν, ἵνα εὐαρεστήσωμεν θεῷ, τῇ οἰκείᾳ ἀρκούμενοι γαμετῇ. Τοῦτο τοῦ γάμου τὸ δῶρον, οὗτος ὁ καρπός, τοῦτο τὸ κέρδος. Μὴ τοίνυν τὰ μαίζονα ἀφῆεις, τὰ ἐλάττονα ζητεῖς· πολὺ γὰρ σωφροσύνης ἐλάττων ὁ πλούτος. Δι' ἐν γὰρ τοῦτο μόνον χρὴ λαμβάνειν γυναῖκα, ἵνα τὴν ἀμαρτίαν φύγωμεν, ἵνα πορνείας ἀπάσης ἀπαλλαγώμεν· πρὸς τοῦτο χρὴ τὸν γάμον καθίστασθαι πάντα, ἵνα εἰς σωφροσύνην ἡμεῖς συμπράττη· ἔσται δὲ τοῦτο, ἐὰν τοιαύτας ἀγώμεθα ὁμύμφας, αἱ πολλὴν μὲν εὐλάβειαν, πολλὴν δὲ σωφροσύνην, πολλὴν δὲ ἐπιείκειαν ἡμῖν εἰσαγαγεῖν δύνανται. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος εὐμορφία, δεῖν μὴ συνεζευγμένην ἔχη τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν, καὶ εἴκοσι καὶ τριάκοντα ἡμέρας δυνήσεται τὸν ἀνδρα εἶναι, περαιτέρω δὲ οὐ προδῆσται, ἀλλὰ δεῖξασα τὴν κακίαν, ἅπαν καταλύσει τὸ φίλτρον· αἰ δὲ τῇ κάλλει

τῆς ψυχῆς καταλάμπουσι, ἕωςπερ ἐν ὁ χρόνος φθῆσκει, καὶ παύσῃ τῆς οικίας εὐγένειας, παρήγορα, τοσαύτῃ μάλιστα θερμότερον τοῖς οἰκίαις ἀνδραῖοι παύσει τὸν ἔρωτα, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξέκτισον ἀγάπην. Τοῦτο δὲ ἦναι, καὶ φίλος μεταξὺ παιμῶνς θερμῆς καὶ γοησίας, ἅπαν ἐλαύνεται πορνείας εἶδος, καὶ οὐδὲ ἔνεστις τῆς ἀκολασίας, τῷ φιλοῦντι τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα, καὶ ἐξοικεῖται, ἀλλὰ μῆναι θερμῶς τὴν ἑαυτοῦ στήρην καὶ διὰ τῆς σωφροσύνης τὸν θεόν, ἐπιστώμενος εἰς τὴν τῆς οικίας ἀπάσης ἐλευθερίαν καὶ προστασίαν. Οὕτως ἐλάμβανον οἱ γυναῖκες τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν γυναίκας, ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητούντας, καὶ οὐκ εὐπορίαν χρημάτων. Καὶ οἱ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, παραδείγματος ἔνεστιν, ἐνδὲ ἐπιμηθηθῆσθαι γάμου. Καὶ Ἀβραάμ προσβύταρος ἦν καὶ ἀρεθολογῶν ἡμερῶν, φησὶ, καὶ εἶπε τῷ παιδί αὐτοῦ τῷ προσβυτέρῳ τῆς οικίας αὐτοῦ, τῷ ἀρχοῦτι τῶν αὐτοῦ πάντων· θεὸς τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρὸν μου, καὶ ἐξοικεῖσαι σε Κύριον τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἵνα μὴ λάβῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναταίων, μεθ' ὧν ἐγὼ οἰκῶ μετ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου οὐ ἐγεννήθη, πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ λήξῃ τὴν γυναῖκα τῷ υἱῷ μου ἐκείνῳ. Εἶδες τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, πόσῃ ὑπερ γάμου πρόνοιαν ἐποιήσατο; Οὐ γὰρ δὴ μαστροποῦς καλέσας γυναῖκας, καθάπερ οἱ νῦν, οὐδὲ προμνηστρίας, οὐδὲ γραβδία μυθεύοντα, ἀλλὰ τὸν οἰκίτην τὸν ἑαυτοῦ, τούτῳ τὸ πρῶγμα ἐνεχείρισεν· ὁ καὶ αὐτὸ τῆς εὐλαβείας τοῦ πατριάρχου μέγιστόν ἐστι σημεῖον, ὅτι τοιοῦτον κατεσκεύασε τὸν οἰκίτην, ὡς καὶ τοιοῦτου πράγματος νομίσει ἀξιόπιστον εἶναι διάκονον. Εἶτα γυναῖκα ζητεῖ, οὐκ εὐπορον, οὐδὲ εὐμορφον, ἀλλ' εὐγενῆ τοῖς τρόποις, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην ὄδον ἀποδημίας προπέμπει. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ οἰκίτου τὴν εὐγνωμοσύνην· οὐδὲ γὰρ εἶπε, Τί ποτε τοῦτο ἐστίν; ἔβηη τοσαῦτα πλησίον [220] ἡμῶν, εὐπόρων ἀνδρῶν θυγατέρες τοσαῦται, ἐπιστήμων καὶ περιφανῶν· σὺ δὲ εἰς μακρὰν ὄδω πέμπεις γῆν, πρὸς ἀνθρώπους ἀγνωστὰς· τίμι διαλέξομαι; τίς με εἰσεται; τί δὲ, ἂν ἴδωμαι μοι βέλῃσιν, ἂν ἀπάτην ἐργάζωνται; οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐεπιχείρητον, ὡς ξένους. Οὐδὲν οὕτως εἶπε, ἀλλὰ ταῦτα ἅπαντα περιδῶν, ὁ μάλιστα ἐστὶν ὑπέδεισθαι, τοῦτο ὑπέδειξε, ἀπὸ μὲν τοῦ μηδὲν ἐκείνῳ ἀντιπεῖν τὴν ὑπακοήν ἐπιδεικνύμενος, ἀπὸ δὲ τοῦ μόνον ἐκεῖνο ἐρεῖσαι, ὁ μάλιστα πάντων ζητήσαι εἶδει, τὴν σύνοιαν τὴν αὐτοῦ καὶ πρόνοιαν θελήων. Τί ποτε εἶπε τοῦτο; καὶ τί τὴν δεσπότην ἤρετο τὸν ἑαυτοῦ; Ἐάν δὲ μὴ βουληθῆ, φησὶν, ἡ γυνὴ πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ, ἀποστρέψω τὸν υἱόν σου εἰς τὴν γῆν, ὅθεν ἐξῆλθες; Εἶτα ὁ Ἀβραάμ· Μὴ ἀποστρέψωσ' τὸν υἱόν μου ἐκεῖ. Κύριος ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὃς ἐλάβε με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐκ τῆς γῆς. ἦς ἐγεννήθη, ὃς ἐλάλησέ μοι καὶ ὡμοσέ μοι λέγων· Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου, αὐτὸς ἀποστελεῖ τὸν ἀγγελὸν αὐτοῦ ἐμπροσθέν σου, καὶ κατευοδώσει τὴν ὁδόν σου. Ὅραξ πιστὸν ἀνδρῶς; Οὐ παρεκάλεσε φίλους, ἢ συγγενεῖς, οὐκ ἄλλων οὐδένα, ἀλλὰ τὸν θεὸν ἔδωκεν αὐτῷ μεστὴν καὶ συνοδοιπόρον. Εἶτα βουλόμενος παραθαρῆσαι τὸν οἰκίτην, οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Κύριος ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ προστίθησιν, Ὅς ἐλάβε με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου. Ἀναμνήσθητι, φησὶ, πῶς τοσαύτην ἠλθομεν

^a Duo mss. ἀποστρέψαι.

ἐκπαθρίαν, πῶς τὴν οἰκίαν ὄφρηναι ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας κλεισθῆς ἀπικαίωμεν ἀνταρτίας, πῶς τὴν ὄδον ταύτην ὄφρηναι. Ὅς τοῦτο δὲ μόνον βουλόμενος ἐλάβεσαι εἶπεν, Ὅς ἐλάβε με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐπαλείψῃ ἔχει τὸν θεόν. Ἐρωτῶντες, φησὶν, ἔστιν ἔστιν· εἰσὶς εἶπε, Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου. Ὅρα εἰ καὶ ἡμεῖς ἀνάγκη, δὲ γόν τὴν ὄφρηναι εἰσὶς τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ἕνα αὐτὴν εἰς τέλος ἀγάγῃ, συμπαρέσται, καὶ ἐξυμναρεῖ τὰ κρεῖττα ἅπαντα, καὶ τέλος ἐπιθήσει τοῦτο ὄφρηναι εὐχόμεθα. Ταῦτα εἰπὼν ἐπεμψε τὸν παιδᾶ.

Εἶτα ἰδὼν ἐκείνος εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, οὐ προσῆλθε τινὲ τῶν τῶν πάλιν οἰκιστῶν, οὐ δαλέχθη ἀνθρώποις, οὐκ ἐκάλεσε γυναῖκας· ἀλλ' ὄρα πῶς καὶ ἐκείνος πιστὸς ὦν, τὸν μεστὴν, ὃν ἔδωκεν, αὐτὸν κατεῖχεν, αὐτῷ ἐαλέχθητο μόνον, καὶ στίς τῆξτα, φησὶ, καὶ εἶπε, Κύριε ὁ θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, εὐδόκησον ἐναντίον μου σήμερον· καὶ οὐκ εἶπε, Κύριε ὁ θεός μου, ἀλλὰ τι; Κύριε ὁ θεός τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ. Εἰ καὶ ἐγὼ εὐτελής καὶ ἀπάρρημμένος, φησὶν, ἀλλὰ τὸν δεσπότην προσέλλομαι τὸν ἑμὸν· οὐ γὰρ ἔμασπ, ἀλλ' ἐκείνῳ θεακωνῶν ἦκα· ἐκείνῳ τὸν αἰδοῦσθαι τὴν ἀρετὴν, συγκατεπραξὸν μοι τὸ προκείμενον ἅπαν.

ς. Εἶτα ἵνα ἡμῖς ὄφρηναι ὡς χρεῖς ἀπαιτεῖ, ἔκουσον καὶ τῶν ἐξῆς· Καὶ ποιήσων ἔλεος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ. Ἐἰν μυρία ὤμαν, φησὶ, κατωρθωσάτες, ἀξιούμεν χάριτι σωθῆναι, καὶ ἀπὸ φιλανθρωπίας τοῦτο λαβεῖν, οὐκ ἐξ ἐπιλήθης τινας καὶ χρεῖους. Τί τοῖνον βούλει; Ἰδοὺ ὄφρηναι, φησὶν, ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος· οὐ δὲ θυγατέρες τῶν οὐκῶντων τὴν πόλιν [221] ἐκπορεύονται ἀντλήσαι ὕδωρ· καὶ ἐστὶν ἡ παρθένος, ἣ ἂν ἐγὼ εἶπω, Ἐπίκλιθόν μοι τὴν ὕδριαν σου, ἵνα πίω, καὶ εἰπη, Πίε καὶ σὺ, καὶ τὰς καμήλους σου ποτίω, ἕως ἂν παύσωνται πίψαι πίνουσας, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τοῖτω γινώσκωμαι ὅτι ἐποίησας ἔλεος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραάμ. Ὅρα σοφίαν οἰκίτου, ὅσον τίθησι σημεῖον. Οὐκ εἶπεν, Ἐάν τινα ἴδω ἐπὶ ἡμίονων φερομένην, ἐπὶ ὄχηματος ὄφρηναι, εὐνοῦχον δὲ ἐσμὴν ἐπισυρομένην, κολλῆν ἔχουσαν θεραπειαν, εὐμορφον καὶ ἀπολάμπουσαν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ὤραν, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου· ἀλλὰ τί; Ἢ ἂν ἐγὼ εἶπω Ἐπίκλιθόν μοι τὴν ὕδριαν σου, ἵνα πίω. Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; οὕτως εὐτελεῖ γυναῖκα τῆς δεσπότης σου ζητεῖς, ὕδροφοροῦσαν, καὶ σοὶ διαλαχθῆναι δυναμένην; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ ἐπεμψέ με χρημάτων εὐπορίαν, οὐδὲ γένους λαμπρότητα, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητήσονται. Πολλὰ πλάσις τῶν ὕδροφοροῦσῶν τοῦτων ὀλοκλήρον ἔχουσιν ἀρετὴν, ἀλλὰ δὲ ἐν οἴκοις λαμπροῖς καθήμεναι, πάντων εἰσὶ χείρους καὶ φαυλότεραι. Εἶτα καὶ πῶθεν τοῦτο, ὅτι ἐνάρετός ἐστιν ἡ γυνὴ; Ἀπὸ τοῦ σημείου, φησὶν, οὐ εἶπε. Καὶ ποῖον τοῦτο τὸ σημεῖον ἀρετῆς; Μέγιστον καὶ ἀναμφισβήτητον. Φιλοξενίας γὰρ τοῦτο μέγα σημεῖον ἐστίν, ὥστε πᾶσαν παρασχῆναι ἀπόδειξιν. Ὅ τοῖνον λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, εἰ καὶ μὴ ταῦτα φθέγγεται τὰ ῥήματα· Ἐκείνην ζητῶ τὴν παρθένον, ἦτι· οὕτω φιλοξενός ἐστίν, ὡς πᾶσαν παρασχῆναι ἐν ὅς ἂν δύνηται θεραπειαν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τοῦτο ἐξήτει· ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτης οικίας ἦν, ἐν ἣ μάλιστα τὰ τῆς φιλοξενίας ἦνθε κατορθώματα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐξήτησεν, ὁμότερον τοῖς ἑαυτοῦ δεσπότηται λαβεῖν. Εἰς οἰκίαν αὐτὴν μέλλομεν, φησὶν εἰσαγαγεῖν, ξένους

lita; at quæ animi pollent pulchritudine, quo magis temporis processu generositate suam appropinquant, tanto acriori flamma urunt maritorum pectora. Illo pacto ubi fervida et germana innascitur benevolentia, omne stupri genus exultat, et sic amanti uxorem ne in mentem quidem venit voluptas nisi legitima, immanenti amoribus propriis, et per pulchritudinem captanti favorem cælestis numinis, cujus auspiciis et benevolentia inter conjuges sit perpetua, et ejus ope administraretur res domestica. Sic uxores sibi quærebant prisca illi virtute nobiles, præclaram animi indolem in eis spectantes, non pecuniarum copiam, quod ita esse ut dixi uno exemplo indicabitur. *Abrahamus jam senior protractæque ætatis dixit servo majori domus suæ, qui præerat ejus omnibus facultatibus, Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te per Dominum Deum cæli et terræ, ut non accipias uxorem filio meo Isaac de filiabus Chanæanorum, inter quos habito, sed ad terram meam ubi natus sum, et ad cognitionem meam proficiscaris, et inde uxorem filio meo capias (Gen. 24. 1-4).* Videntur justis hujus virtutem, quanta cura nuptiis prospexerit? Non enim adhibuit perductrices mulierculas, ut nunc sit, neque pronubas aut anus garrulas, sed famulo suo commisit hoc negotium: quod ipsum magnum pietatis patriarchæ argumentum est, quod tam bene instituit famulum, ut dignus fieret, cui crederetur tale ministerium. Deinde mulierem quærit non formosam aut divitem, sed generosis moribus præditam: et hac de causa hominem jubet tam longinquam peregrinationem suscipere. Nunc contemplare et famuli mentem egregiam: non enim dixit: Quid hoc rei est? tot sunt propinquæ gentes, tot in eis filiarum nobilitum et illustrium, simulque præditum; et tu me mittis in terram tam longe dissitam, ad ignotos homines: quem illic compellabo? quis me agnoscet? quid si insidias mihi struant? quid si conentur decipere? nihil enim hospite magis injuriis expositum. Nihil tale dixit: sed missis talibus cogitationibus, quod maxime suspectum esse poterat, suspicatus est, sine contradictione obediens, necessaria tamen interrogatione declarans suam prudentiam. Quid igitur est quod interrogavit dominum? *Si noluerit, inquit, mulier venire mecum, numquid reducere debeo filium tuum ad regionem ex qua egressus es (Gen. 24. 5)?* Respondit Abrahamus: *Cave nequando reducas filium meum illuc. Dominus Deus cæli et terræ, qui tulit me de domo patris mei, et de terra natalitatis meæ, qui loquutus est mihi et juravit, dicens, Tibi dabo terram hanc et semini tuo, ipse mittet angelum suum coram te, qui iter tuum prosperum faciet (Ib. v. 6. 7).* Videntur viri fidem? Non advocavit amicos, aut cognatos, non alium quemquam, sed Deum adjunxit ei sequestrum et comitem: et quo magis animum adderet famulo, non simpliciter dixit: *Dominus Deus cæli et terræ:* sed subjunxit. *Qui sumpsit me e domo patris mei.* Recordare, inquit, quomodo tantam peregrinationem suscepimus, quomodo relicto solo patrio majorem apud externos felicitatem invenimus: quomodo quæ impossibilia videbantur, facta

sunt possible. Nec hoc solum in mentem ei revocata dixit, *Qui sumpsit me e domo patris mei,* sed etiam quod debitorem Deum habeat. Obligavit se nobis, inquit; ipse pollicitus est terram hanc mihi se daturum et meo semini. Quapropter etiam nos indigni simus, certe ne promissio fiat irrita, nobis aderit, et cuncta quæ destinavimus reddet facilia, et ad effectum, qualem optamus, perducet. Illis dictis misit famulum.

Famuli Abrahamæ laudatio. Hospitalitas bonorum causa. — Ille ubi pervenit illuc, non adit ullum ex civibus, non alloquutus est homines, non compellavit mulieres: sed vido quam bona fide, quem accepterat sequestrum, retinuit, præter eum appellavit neminem; et stans oravit, *Et ait, Domine Deus domini mei Abrahami, sis mihi hodie præsens ac propitius (Gen. 24. 12):* nec dixit, Domine Deus meus: sed quid? *Domine Deus domini mei Abrahami.* Etiam ego abjectus sim, inquit, et humilis, certe herum meum pro me allego: non enim mihi, sed illi ministraturus huc veni: illius igitur virtutis respectu conatus meos adjuva.

6. Deinde ne putes eum tamquam debitum repetere, audi quæ sequuntur: *Et fac misericordiam cum domino meo Abraham (Gen. 24. 12).* Etiam si plurima exstarent, inquit, nostra merita, rogamus tamen ut tua nos serves gratia, totum ut beneficium acceptum ferentes, non ut debitum. Et quid tibi postulas? *Ecce ego sto,* inquit, *prope fontem aquæ, et filiarum habitatorum civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella cui dixero: Præbe hydriam tuam ut bibam, et illa responderit, Bibe, quin et camelis tuis dabo potum: ipsa est quam præparasti servo tuo Isaac, et per hoc cognoscam, quod feceris misericordiam cum hero meo Abraham (Gen. 24. 13. 14).* Vide sapientiam famuli, quale signum ponat. Non dixit, Si quam videro mulis carpentove inveli, eunuchorumque agmen post se trahere, et numerosum famulitium, puellam ætate ac forma florida, eam præparasti tuo famulo; sed quid? *Cui dixero: Præbe hydriam tuam, ut bibam.* Quid agis, bone vir? Adeone vilem hero tuo quæris conjugem, aequatum missam, et quæ te alloqui potest? Etiam, inquit: missus enim sum non pecuniosam aut nobilem, sed moribus ingenuis præditam quærere. Multæ sæpe ex istis quæ aequatum mittuntur, in solidum virtutem possident: alia contra in magnificis desidentes ædibus, ignavissimæ sunt et deterrimæ. Et qui scis hanc esse virtute præditam? E signo, inquit, quod dixi. Et quale hoc virtutis signum est? Indubitatum et maximum. Est enim hospitalitatis signum certissimum. Sic igitur, etsi non eisdem verbis, loquitur: Illam quæro virginem, quæ tam hospitalis est, ut nullum, quantum potest, recuset ministerium. Idque non temere quærit, sed quia in eis fuerat educatus ædibus, in quibus maxime colebatur hospitalitas: ante omnia mores quærit herorum suorum moribus consimiles, ducturus sponsam in ædes patentes hospitibus. Sic ergo cogitabat: ne qua rixa orietur inter ipsam et conjugem, dum maritus sua benigne communicat, in hoc a patre

τῆς ψυχῆς καταλάμπουσαι, ὡς περ ἂν ὁ χρόνος προῆλθῃ, καὶ πείραν τῆς οικίας εὐγενείας παρέχωσι, τοσοῦτ᾽ ἄλλοις θερμότερον τοῖς οικείοις ἀνδράσι ποιοῦσι τὸν ἔρωτα, καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἐξάπτουσι ἀγάπην. Τοῦτου δὲ ἕνεκα, καὶ φιλίας μεταξὺ κειμένων θερμῆς καὶ γνησίας, ἅπαν ἐλαύνεται πορνείας εἶδος, καὶ οὐδὲ ἔννοια τις ἀκλασίας τῷ φιλοῦντι τὴν ἑαυτοῦ γυναικῆ ποτε ἐμπροσθεῖται, ἀλλὰ μένει διηλεκτῶς τὴν ἑαυτοῦ στέργων καὶ διὰ τῆς σωφροσύνης τὸν θεὸν ἐπισπώμενος εἰς τὴν τῆς οικίας ἀπάσης εὐνοϊάν τε καὶ προστασίαν. Οὕτως ἐλάμβανον οἱ γενοῖναι τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν γυναικας, ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητούντες, καὶ οὐκ εὐνορίαν χρημάτων. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθὲς, παραδείγματα ἔνεκεν, ἐνδὲς ἐπιμνησθήσομαι γάμου· *Καὶ Ἀβραὰμ πρεσβύτερος ἦν καὶ προσβεβηκὸς ἡμερῶν, φησὶ, καὶ εἶπε τῷ παιδί αὐτοῦ τῷ πρεσβυτέρῳ τῆς οικίας αὐτοῦ, τῷ ἀρχοντι τῶν αὐτοῦ πάντων·* *Θεὸς τὴν χεῖρά σου ὑπὲρ τὸν μηρόν μου, καὶ ἐξορκίω σε Κύριον τὸν θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἵνα μὴ λάβῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, μεθ' ὧν ἐγὼ οἰκῶ μετ' αὐτῶν, ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου οἰεθνηθήσῃ, πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν γαλήνην μου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου ἐκείθεν.* Εἶδες τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, πόσῃ ὑπὲρ γάμου πρόνοιαν ἐποίησας; Οὐ γὰρ δὴ μαστρωποὺς καλέσας γυναῖκας, καθάπερ οἱ νῦν, οὐδὲ προμνηστρίας, οὐδὲ γραβδία μυθεύοντα, ἀλλὰ τὸν οἰκέτην τὸν ἑαυτοῦ, τούτῳ τὸ πρῶτον ἐνεχείρισεν· ὁ καὶ αὐτὸ τῆς εὐλαβείας; τοῦ πατριάρχου μεγίστον ἐστὶ σημεῖον, ὅτι τοιοῦτον κατεσκεύασε τὸν οἰκέτην, ὡς καὶ τοιοῦτου πράγματος νομίσαι ἀξιώσιμον εἶναι διάκονον. Εἶτα γυναῖκα ζητεῖ, οὐκ εὐπορον, οὐδὲ εὐμορφον, ἀλλ' εὐγενῆ τοῖς τρόποις, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην ὁδὸν ἀποδημίας προπέμπει. Ὅρα δὲ καὶ τοῦ οἰκέτου τὴν εὐγνωμοσύνην· οὐδὲ γὰρ εἶπε, *Τί ποτε τοῦτο ἐστίν;* ἔβη τοσαῦτα πλησίον [220] ἡμῶν, εὐπόρων ἀνδρῶν θυγατέρες τοσαῦται, ἐπισήμων καὶ περιφανῶν· σὺ δὲ εἰς μακρὰν οὕτω πέμπεις γῆν, πρὸς ἀνθρώπους ἀγνωστὰς· τί με διαλέξομαι; τίς με εἰσεται; τί δὲ, ἂν ὄλιγον μοι βῆσιν, ἂν ἀπάτην ἐργάζωνται; οὐδὲν γὰρ οὕτως εὐεπιείρητον, ὡς ξένος. Οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ ταῦτα ἅπαντα παριδῶν, ὁ μάλιστα ἐστὶν ὑπιδέσθαι, τοῦτο ὑπείδετο, ἀπὸ μὲν τοῦ μηδὲν ἐκείνῳ ἀντιπεῖν τὴν ὑπακοήν ἐπιδεικνόμενος, ἀπὸ δὲ τοῦ μόνον ἐκεῖνο ἐρέσθαι, ὁ μάλιστα πάντων ζητῆσαι ἴδει, τὴν συνέσει τὴν αὐτοῦ καὶ πρόνοιαν δηλῶν. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ τοῦτο; καὶ τί τὸν δεσπότην ἤρετο τὸν ἑαυτοῦ; *Ἐάν δὲ μὴ βουληθῇ, φησὶν, ἡ γυνὴ πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ, ἀποστρέψω τὸν υἱόν σου εἰς τὴν γῆν, ὅθεν ἐξῆλθες;* Εἶτα ὁ Ἀβραὰμ· *Μὴ ἀποστρέψῃς τὸν υἱόν μου ἐκεί. Κύριος ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὃς ἐλάβε με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐκ τῆς γῆς, ἧς ἐγεννήθην, ὃς ἐλάλησέ μοι καὶ ὡμοσέ μοι λέγων·* *Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου, αὐτὸς ἀποστελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ ἐμπροσθέν σου, καὶ κατενοδώσει τὴν ὁδόν σου.* Ὅρα πίστιν ἀνδρός; Οὐ παρεκάλει φίλους, ἢ συγγενεῖς, οὐκ ἄλλον οὐδένα, ἀλλὰ τὸν θεὸν ἰδὼκεν αὐτῷ μεσίτην καὶ συνοδοιπόρον. Εἶτα βουλόμενος παραβαρῶσαι τὸν οἰκέτην, οὐκ ἀπλῶς εἶπε, Κύριος ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ προστίθησιν, *Ὅς ἐλάβε με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου.* Ἀναμνήσθητι, φησὶ, πῶς τοσαύτην ἠλομεν

^a Duo mss. ἀποστρέψεις.

ἀποδημίαν, πῶς τὴν οικίαν ἀφέντες ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας πλείονος ἀπελαύσαμεν εὐμερίας, πῶς τὰ ἀδύνατα γέγονε δυνατά. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον βουλόμενος δηλώσαι εἶπεν, *Ὅς ἐλάβε με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, ἀλλ' ὅτι καὶ ὀφειλέτην ἔχει τὸν θεόν.* Χρεώστης, φησὶν, ἡμῖν ἐστίν· αὐτὸς εἶπε, *Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σου.* Ὅστε εἰ καὶ ἡμεῖς ἀνάξιοι, διὰ γούνην ὑπόσχεσιν αὐτὸς τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ἵνα αὐτὴν εἰς τέλος ἀγάγῃ, συμπαρέσται, καὶ ἐξευμαριεῖ τὰ προκαίμενα ἅπαντα, καὶ τέλος ἐπιθήσει τοῦτου οὐπερ εὐχόμεθα. Ταῦτα εἰπὼν ἐπεμψε τὸν παῖδα.

Εἶτα ἐλθὼν ἐκεῖνος εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, οὐ προσῆλθέ τινα τῶν τῆν πόλιν οἰκούντων, οὐ διελέχθη ἀνθρώποις, οὐκ ἐκάλεσε γυναῖκας· ἀλλ' ὅρα πῶς καὶ ἐκεῖνος πιστὸς ὢν, τὸν μεσίτην, ὃν ἐλάβεν, αὐτὸν κατέχειν, αὐτῷ διελέγετο μόνῳ, καὶ στὰς ἠΐθετο, φησὶ, *Καὶ εἶπε, Κύριε ὁ θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραὰμ, εὐδόκισον ἐναντίον μου σήμερον· καὶ οὐκ εἶπε, Κύριε ὁ θεὸς μου, ἀλλὰ τί; Κύριε ὁ θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραὰμ.* Εἰ καὶ ἐγὼ εὐτελής καὶ ἀπεβρίμμενος, φησὶν, ἀλλὰ τὸν δεσπότην προβάλλομαι τὸν ἐμόν· οὐ γὰρ ἑμαυτῷ, ἀλλ' ἐκείνῳ διακονῶν ἦκα· ἐκεῖνον τοίνυν αἰδεσθεῖς τὴν ἀρετὴν, συγκατάπραξόν μοι τὸ προκαίμενον ἅπαν.

ς. Εἶτα ἵνα μὴ νομίσει ὅτι ὡς χρέος ἀπαιτεῖ, ἀκούσον καὶ τῶν ἐξῆς· *Καὶ ποίησον ἔλεος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραὰμ.* Κἂν μυρία ὤμεν, φησὶ, κаторθωκότες, ἀζνοῦμεν χάριτι σωθῆναι, καὶ ἀπὸ φιλοφροσύνης τοῦτο λαβεῖν, οὐκ ἐξ ὀφειλῆς τινος καὶ χρέους. Τί τοίνυν βούλει· *Ἰδοὺ ἔστηκα, φησὶν, ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος· αἱ δὲ θυγατέρες τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν [221] ἐκπορεύονται ἀντλήσαι ὕδωρ· καὶ ἐστὶν ἡ παρθένος, ἧ ἂν ἐγὼ εἶπω, Ἐπικλιθὼν μοι τὴν ὄβριαν σου, ἵνα πίω, καὶ εἶπη, Πίε καὶ σὺ, καὶ τίς καμήλους σου κειώ, ἕως ἂν παύσωνται πᾶσαι πίνουσαι, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τούτῳ γνώσομαι ὅτι ἐποίησας ἔλεος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραὰμ.* Ὅρα σοφίαν οἰκέτου, οἷον τιθῆσι σημεῖον. Οὐκ εἶπεν, *Ἐάν τινα ἴδω ἐπὶ ἡμίονων φερομένην, ἐπὶ ὀχήματος ὀχομένην, εὐνούχων δὲ ἐσμὴν ἐπισυρομένην, πολλὴν ἔχουσαν θεραπείαν, εὐμορφον καὶ ἀπολάμπουσαν κατὰ τὴν τοῦ σώματος ὤραν, ταύτην ἠτοίμασας τῷ παιδί σου· ἀλλὰ τί;* Ἢ ἂν ἐγὼ εἶπω· *Ἐπικλιθὼν μοι τὴν ὄβριαν σου, ἵνα πίω.* Τί ποιεῖς, ἀνθρώπε; οὕτως εὐτελῆ γυναῖκα τῷ δεσπότην σου ζητεῖς, ὑδροφοροῦσαν, καὶ σοὶ διαλεχθῆναι δυναμένην; Ναί, φησὶν· οὐ γὰρ ἐπεμψέ με χρημάτων εὐπορίαν, οὐδὲ γένους λαμπρότητα, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγένειαν ἐπιζητήσοντα. Πολλὰ πολλάκις τῶν ὑδροφορουσῶν τούτων ὀλόκληρον ἔχουσιν ἀρετὴν, ἀλλὰ δὲ ἐν οἴκοις λαμπροῖς καθήμεναι, πάντων εἰσι χείρους καὶ φαυλότεραι. Εἶτα καὶ πόθεν τοῦτο, ὅτι ἀνάρετός ἐστιν ἡ γυνὴ; Ἀπὸ τοῦ σημείου, φησὶν, οὐ εἶπε. Καὶ ποῖον τοῦτο τὸ σημεῖον ἀρετῆς; Μέγιστον καὶ ἀναμφισβήτητον. Φιλοξενίας γὰρ τοῦτο μέγα σημεῖον ἐστίν, ὥστε πᾶσαν παρασχεῖν ἀπόδειξιν. Ἢ τοίνυν λέγει τοιοῦτόν ἐστιν, εἰ καὶ μὴ ταῦτα φθέγγεται τὰ ῥήματα· Ἐκείνην ζητοῦ τὴν παρθένον, ἧει· οὕτω φιλοξενός ἐστίν, ὡς πᾶσαν παρασχεῖν ἐν ὅς ἂν δύνηται θεραπεύειν. Καὶ οὐκ ἀπλῶς τοῦτο ἐξήρει· ἀλλ' ἐπειδὴ τοιαύτης οικίας ἦν, ἐν ἣ μάλιστα τὰ τῆς φιλοξενίας ἦνθεῖ κατορθώματα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐζήτησεν, ὁμολογοῦν τοῖς ἑαυτοῦ δεσπότηταις λαβεῖν. Εἰς οικίαν αὐτὴν μέλλομεν, φησὶν εἰσαγαγεῖν, ξένους

litia; at quæ animi pollent pulchritudine, quo magis temporis processu generositatem suam approlant, tanto acriori flamma urunt maritorum pectora. Hoc pacto ubi fervida et germana innascitur benevolentia, omne stupri genus exsulat, et sic amanti uxorem in mentem quidem venit voluptas nisi legitima, immanenti amoribus propriis, et per pulchritudinem captanti favorem cælestis numinis, cuius auspiciis et benevolentia inter conjuges sit perpetua, et ejus ope administraretur res domestica. Sic uxores sibi querebant prisca illi virtute nobiles, præclaram animi indolem in eis spectantes, non pecuniarum copiam, quod ita esse ut dixi uno exemplo indicabitur. *Abrahamus jam senior provecæque ætatis dixit servo majori domus suæ, qui præerat ejus omnibus facultatibus, Pone manum tuam subter femur meum, ut adjurem te per Dominum Deum cæli et terræ, ut non accipias uxorem filio meo Isaac de filiabus Chananeorum, inter quos habito, sed ad terram meam ubi natus sum, et ad cognationem meam profiscaris, et inde uxorem filio meo capias (Gen. 24. 1-4).* Viden' justis hujus virtutem, quanta cura nuptiis prospexit? Non enim adhibuit perductrices mulierculas, ut nunc sit, neque pronubas aut anus garrulas, sed famulo suo commisit hoc negotium: quod ipsum magnum pietatis patriarchæ argumentum est, quod tam bene instituit famulum, ut dignus fieret, cui crederetur tale ministerium. Deinde mulierem quærit non formosam aut divitem, sed generosis moribus præditam: et hac de causa hominem jubet tam longinquam peregrinationem suscipere. Nunc contemplare et famuli mentem egregiam: non enim dixit: Quid hoc rei est? tot sunt propinquæ gentes, tot in eis filiarum nobilium et illustrium, simulque prædivitum; et tu me mittis in terram tam longe dissitam, ad ignotos homines: quem illic compellabo? quis me agnoscet? quid si insidias mihi struant? quid si conentur decipere? nihil enim hospite magis injuriis expositum. Nihil tale dixit: sed missis talibus cogitationibus, quod maxime suspectum esse poterat, suspicatus est, sine contradictione obediens, necessaria tamen interrogatione declarans suam prudentiam. Quid igitur est quod interrogavit dominum? *Si noluerit, inquit, mulier venire mecum, numquid reducere debeo filium tuum ad regionem ex qua egressus es (Gen. 24. 5)?* Respondit Abrahamus: *Cave nequando reducas filium meum illuc. Dominus Deus cæli et terræ, qui tulit me de domo patris mei, et de terra natiuitatis meæ, qui loquutus est mihi et juravit, dicens, Tibi dabo terram hanc et semini tuo, ipse mittet angelum suum coram te, qui iter tuum prosperum faciet (Ib. v. 6. 7).* Viden' viri fidem? Non advocavit amicos, aut cognatos, non alium quemquam, sed Deum adjunxit ei sequestrum et comitem: et quo magis animum adderet famulo, non simpliciter dixit: *Dominus Deus cæli et terræ: sed subjunxit, Qui sumpsit me e domo patris mei.* Recordare, inquit, quomodo tantam peregrinationem suscepimus, quomodo relicto solo patrio majorem apud externos felicitatem invenimus: quomodo quæ impossibilia videbantur, facta

sunt possible. Nec hoc solum in mentem ei revocata dixit, *Qui sumpsit me e domo patris mei*, sed etiam quod debitorem Deum habeat. Obligavit se nobis, inquit; ipse pollicitus est terram hanc mihi se daturum et meo semini. Quapropter etiamsi nos indigni simus, certe ne promissio fiat irrita, nobis aderit, et cuncta quæ destinavimus reddet facilia, et ad effectum, qualem optamus, perducet. Illis dictis misit famulum.

Famuli Abrahamæ laudatio. Hospitalitas bonorum causa. — Ille ubi pervenit illuc, non adit ullum ex civibus, non alloquutus est homines, non compellavit mulieres: sed vido quam bona fide, quem acceperat sequestrum, retinuit, præter cum appellavit nemi-nem; et stans oravit, *Et ait, Domine Deus domini mei Abrahami, sis mihi hodie præsens ac propitius (Gen. 24. 12):* nec dixit, Domine Deus meus: sed quid? *Domine Deus domini mei Abrahami.* Etiamsi ego abjectus sim, inquit, et humilis, certe herum meum pro me allego: non enim mihi, sed illi ministraturus huc veni: illius igitur virtutis respectu conatus meos adjuva.

6. Deinde ne putes cum tamquam debitum repetere, audi quæ sequuntur: *Et fac misericordiam cum domino meo Abraham (Gen. 24. 12).* Etiamsi plurima exstarent, inquit, nostra merita, rogamus tamen ut tua nos serves gratia, totum ut beneficium acceptum ferentes, non ut debitum. Et quid tibi postulas? *Ecce ego sto, inquit, prope fontem aquæ, et filiarum habitatorum civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Igitur puella cui dixero: Præbe hydriam tuam ut bibam, et illa responderit, Bibe, quin et camelis tuis dabo potum: ipsa est quam præparasti servo tuo Isaac, et per hoc cognoscam, quod feceris misericordiam cum hero meo Abraham (Gen. 24. 13. 14).* Vide sapientiam famuli, quale signum ponat. Non dixit, Si quam videro mulis carpentove inveli, eunuchorumque agmen post se trahere, et numerosum famulitium, puellam ætate ac forma florida, cam præparasti tuo famulo; sed quid? *Cui dixero: Præbe hydriam tuam, ut bibam.* Quid agis, bone vir? Adeone vilem hero tuo quæris conjugem, aequatum missam, et quæ te alloqui potest? Etiam, inquit: missus enim sum non pecuniosam aut nobilem, sed moribus ingenuis præditam quærere. Multæ sæpe ex istis quæ aequatum mittuntur, in solidum virtutem possident: aliæ contra in magnificis desidens ædibus, ignavissimæ sunt et deterrimæ. Et qui scis hanc esse virtute præditam? E signo, inquit, quod dixi. Et quale hoc virtutis signum est? Indubitatum et maximum. Est enim hospitalitatis signum certissimum. Sic igitur, etsi non eisdem verbis, loquitur: Illam quæro virginem, quæ tam hospitalis est, ut nullum, quantum potest, recuset ministerium. Idque non temere quærit, sed quia in eis fuerat educatus ædibus, in quibus maxime colebatur hospitalitas: ante omnia mores quærit herorum suorum moribus consimiles, ducturus sponsam in ædes patentes hospitibus. Sic ergo cogitabat: ne qua rixa orietur inter ipsam et conjugem, dum maritus sua benigne communicat, in hoc a patre

non degener, et hospites ulro lavitans; hæc contra præ nimia parcimonia id vetat, et non sustinet, ut sit in plerisque domibus; jam nunc experiri volo quam hospitalis sit; quandoquidem hospitalitati omnem nostram felicitatem debemus. Per hanc sponsam ipsam herus consequutus est, per hanc pater factus est, vitulum maculavit, et accepit filiolum, farinam fermentavit, et quanta stellarum est, tantam multitudinem nepotum ei Deus est pollicitus. Quando igitur hinc omnia bona influxerunt in nostram familiam, hanc virtutem requiro ante omnia. Non hoc enim consideremus, quod homo aquam postulaverit, sed quod admodum hospitalis sit animi, non solum dare quod petitur, sed ulro offerre amplius. *Et accidit, inquit, ut priusquam is finem loquendi faceret, prodiret Rebecca ex oppido (Gen. 24. 15).* Proprietarum illud hic impletum est: *Adhuc loquens te dicam, Ecce adamus (Hes. 58. 9).* Tales sunt honorum preces: ante finem earum sentiunt annuisse Deum propitium. Ergo tu quoque uxorem ducturus non confugas ad homines, aut ad mulieres quæstum facientes ex alienis infortunis, et nihil aliud quærentes quam ut ipsam operæ mercedem capiant: sed ad Deum confugito. Non gravabitur case tuas pronubus. Ipsius est promissio: *Quærite regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur vobis (Matth. 6. 33).* Ne dicas, quomodo Deum videre possum? qui possum habere cum eo colloquium, et interrogare cominus? Infidelis hæc verba sunt animæ. Potest enim Deus et absque voce quidquid vult e vestigio conficere: quod hic quoque factum est. Nam et iste nec vocem ullam audivit, nec visionem vidit, sed ad fontem stans ac precatus, confestim voti compos factus est. *Accidit, inquit, ut priusquam finem loquendi faceret, Rebecca prodiret gestans aqualem in humeris, filia Bathuelis et Melcha progeniti, virgo viride formosa, virgo et viro incognita (Gen. 24. 15. 16).* Quid mihi narras pulchritudinem corporis? Ut dicas insignem ejus pudicitiam, ut dicas animi pulchritudinem. Suspicienda namque res est ipsa pudicitia, sed magis etiam si conjuncta sit cum egregia specie. Hinc est quod de Joseph nobis narraturus ejusque temperantia, præfatus est de illius eximia pulchritudine corporis, dicens formosum fuisse, aspectuque gratum et in ipso flore pulchritudinis, atque ita demum subjunxit de juvenis temperantia, dicens quod formæ decore non sit usus ad lasciviam (*Gen. 39. 6*). Haudquaquam enim pulchritudo scortationis causa semper est, sicut nec deformitas continentie. Multæ enim illustres insigni specie corporis illustriores factæ sunt per pudicitiam: altæ facie turpes turpiorem animam stupris sordidaverunt innumeris. Utrobique causa est propositum animi, non natura corporis.

7. *Cur bis appellet virginem Rebecca.* — Nec temere eam bis appellat virginem. Cum enim jam dixisset, *Virgo erat*, subjunxit: *Virgo erat, et viro incognita.* Quoniam enim multe virgines corpus incorruptum servantes, animam habent plenam intemperantia, suisque turbam amatorum attrahunt, et inescantes

oculos juvenum in insidias eos trahunt, atque ad harathra pelliciant, ostendens Moses quod hæc non talis, sed tam animo quam corpore virgo fuerit, dixit, *Virgo erat, et viro incognita.* Tametsi multas habeat occasiones, per quas a viris cognosceretur: primum corporis pulchritudinem; deinde modum ministerii, quo perfungi est solita. Si enim in thalamo deoedisset perpetuo, sicut nostri temporis virgines, nec forum adisset, nec exisset paternam domum, nulla esset laus, si diceretur viro incognita. Cum autem videas eam forum petere, quotidieque cogi aequum ire aciem, his aut sæpius, atque ita manere viro incognitam, ea vero laus est non minima. Cum enim nonnumquam accidat, ut raro forum petens virgo, nec formosa, et comitata ancillis aliquot, amittat merum puritatem in ejusmodi evagationibus: hæc que quotidie sola prodit e paternis ædibus, idque non in forum tantum, sed aequum ad fontem, quo et alios multos convenire est necesse, an non magna admiratione digna est? quippe cujus probitati neque crebri e domo exitus, neque egregia vultus forma, neque frequentium juvenum occurus, neque aliud quidquam, detrimendum ullum afferat, dum tam animo quam corpore servat pudicitiam diligentius, quam que nunquam e gynæceo se proferunt, plane talis qualem Paulus requirit dicens, *Ut sit sancta corpore et spiritu (1. Cor. 7. 34)*? *Cum igitur ad fontem descendisset, jamque repleta hydria reverteretur, occurrens ei servus ait: Præbe mihi pauillum potus de tua hydria. Quæ respondit, Bibe, domine; celeriterque deposuit hydriam super ulnam suam, et præbuit ei donec desineret bibere. Moxque ait, Etiam camelis tuis hauriam, donec omnes bibunt. Festinansque effusa aqua in alveum unde potum sumerent, occurrit ad puteum, ut hauriret aquam camelis omnibus (Gen. 24. 16-20).*

Hospitalitas et modestia Rebecca. Non ex sumptu commendanda hospitalitas. — Magna hospitalitas feminæ, magna modestia, ut ex ipsius tam dictis quam factis est conspicuum. Viden' quomodo nec modestie hospitalitas obsuit, nec hospitalitati modestia? Quod enim non prior occurrit, nec appellavit virum, hoc fuit modestiæ: rursus quod ad postulata non remittit, neque negavit se facturam, hoc magnæ hospitalitatis ac humanitatis fuit officium. Ut enim impudenter fecisset, si prior occurrisset, et ulro appellasset hominem: ita inhumanum erat et barbarum, si rogantis verba repulisset. Nunc vero neutrum fecit: nec modestiæ studio hospitalitati defuit, nec hospitalitatis cura laudem verecundiæ sibi minuit, sed utramque virtutem integram obtinuit, declarando suam modestiam, dum rogari expectat; miram vero hospitalitatem, dum rogata sine mora obsequitur. Etenim summiæ hospitalitatis fuit, non modo quæ postulavit dedisse, sed etiam plusquam ille petiit exhibuisse. Nec refert quod aqua erat quæ offerebatur: tum enim hanc solam habuit. Hospitalis autem non ex sumptu cænsendi sunt, sed ex facultatibus; quæmo Deus eum etiam laudat, qui dedit frigida poculum, et eam, quæ duos æreos minutos obtulit, ait contu-

ἀναγμένην· ἵνα μὴ πόλεμος ἦ καὶ μάχη, τοῦ ἀνδρὸς προεπιμένου τὰ ὄντια, καὶ τὸν πατέρα μιμουμένου, α καὶ τοὺς ξίνους ὑποδοχομένου· ταύτης δὲ συμικρολογουμένης τε καὶ μὴ ἀνεχούσης, καὶ κυλωούσης, ὃ πολλὰκις ἐν πολλαῖς οἰκίαις εἰώθε γίνεσθαι· ἐντεῦθεν ἦδη βολομαί μαθεῖν εὐφλόξενός· ἐστι· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἡμῖν ἅπαντα γέγονε τὰ ἀγαθὰ. Οὕτω τὸν νυμφίον ἐπέησατο ὁ δεσπότης ὁ ἐμός· οὕτω πατήρ ἐγένετο, μέσχον ἔβουσε, καὶ παιδίον ἔλαβεν, ἄλευρα ἔφυρε, καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ἄστρων τοὺς ἐγκύσιους αὐτῷ ὑπέσχετο δώσειν ὁ θεός. Ἐπεὶ οὖν ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ τῆ οἰκίᾳ ἅπαντα γέγονε τὰ ἀγαθὰ, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων ἐπιζητῶ. Μὴ γὰρ τοῦτο ἔβωμαν, ὅτι ὕδωρ ἐπιζητήσαν, ἀλλ' ἐκείνο σκοπήσωμεν, ὅτι σφόδρα φιλοξένου ψυχῆς, μὴ μόνον δοῦναι τὸ αἰτηθὲν, ἀλλὰ καὶ πλέον ὧν ἦηται παρασχεῖν. Καὶ ἀγένητο, φησί, πρὸ τοῦ συνταλάσαι αὐτὸν λαλοῦντα, ἰδοὺ Ῥαβέκκα ἐξεπορεύετο, καὶ τὸν προφητικὸν ἔκλιον ἐκλήρουτο· Ἔτι λαλοῦντός σου ἄρῳ, Ἰδοὺ πάρειμι. Τοιαῦται τῶν γενναίων ἀνδρῶν αἱ εὐχαί· πρὸ τοῦ τέλους παύθουσι τὸν θεὸν ἐπινοῦσαι ταῖς λαγομένοις. Καὶ σὺ τοίνυν, ἐπειδὴν μέλλης γυναῖκα ἄγεισθαι, μὴ πρὸς ἀνθρώπου κατασύρῃς, μηδὲ πρὸς γυναῖκα ἐμπορευομένης τὰς ἀλλοτρίας συμφορὰς, καὶ ζητούσης ἐν μόνον, [222] ὅπου· αὐταί μισθὸν λάβωσιν· ἀλλὰ κατάφυγε ἐπὶ τὸν θεόν. Οὐκ ἐπαισχύνεται σου γενέσθαι νυμφαγωγός. Αὐτὸς ὑπέσχετο καὶ εἶπε· Ζητεῖτε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Καὶ μὴ λέγε, Πῶς δύναμαι τὸν θεὸν ἰδεῖν; μὴ γὰρ ἀπειθαί μὲ φωνῆν ἔχει, καὶ διελεχθῆναι φανερώς, ἵνα προσελθὼν ἐρωτήσω; Ἀπίσταν ταῦτα ψυχῆς. Καὶ γὰρ ὀξέως καὶ χωρὶς φωνῆς πάντα, ὅσα ἂν θέλῃ, δύναται κατασκευάζειν ὁ θεός· ὃ δὴ καὶ ἐπὶ τούτου γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ φωνῆν ἔχουσαν, οὐδὲ ὄψιν τινὰ εἶδεν· ἀλλ' ἐπὶ πηγῇ ἐστὼς ἠέξατο, καὶ ταχέως ἐπέτυχεν. Ἐγένετο γὰρ κρινὴ ἢ συνταλάσαι λαλοῦντα αὐτὸν, φησί, Ῥαβέκκα ἐξεπορεύετο ἢ τεχθεῖσα Βαθουήλ τῷ υἱῷ Μελαχᾶς, ἔχουσα τὴν ὕδριαν ἐπὶ τῶν ὤμων· ἢ δὲ παρθένος ἦν καλλὴ τῇ ὄψει σφόδρα, παρθένος ἦν, ἀτὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Τί μοι λέγεις τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος; Ἰνα μάθης τὴν ὑπερβολὴν τῆς σωφροσύνης, ἵνα μάθης τὸ κάλλος τὸ ἐν τῇ ψυχῇ. Θαυμαστὸν μὲν γὰρ τὸ σωφρονεῖν· πολλῶν δὲ θαυμαστότερον, ὅταν μετ' εὐμορφίας τοῦτο γίνηται. Διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ μέλλων ἡμῖν διηγεῖσθαι καὶ τῆς ἐκείνου σωφροσύνης, πρότερον τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος τάθειεν, εἰπὼν· Καλὸς ἦν τῷ εἶδει, καὶ ὠραῖος τῇ ὄψει σφόδρα· καὶ τότε τὴν σωφροσύνην αὐτοῦ διηγήσατο δεικνύς, ὅτι τὸ κάλλος αὐτοῦ εἰς ἀσέλιγιαν οὐ προήγαγεν. Οὕτε γὰρ τὸ κάλλος πορνείας αἴτιον, οὔτε ἡ ἀμορφία σωφροσύνης πάντως. Πολλὰ γὰρ κατὰ τὴν ὥραν τοῦ σώματος λάμψασαι, μειζῶνως κατὰ τὴν σωφροσύνην ἔλαμψαν· ἄλλαι πάλιν ἀσχηρὰ καὶ δυσειδεῖς οὖσαι, ἀσχηότεραι κατὰ τὴν ψυχὴν ἐγένοντο, μυριάς ρυτυθθεῖσαι πορνείας. Οὐ γὰρ ἡ φύσις τοῦ σώματος, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῆς ψυχῆς καὶ τούτου κάκεινον αἴτια.

Γ'. Οὐκ ἀπλῶς δὲ δεύτερον αὐτὴν παρθένον εἶπεν. Εἰπὼν γὰρ, Παρθένος ἦν, ἐπήγαγε· Παρθένος ἦν, ἀτὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ παρθένων τὸ σῶμα ἀδιάφορον τηροῦσαι, τὴν ψυχὴν πολλῆς ἀπολασίας πληροῦσαι, καλλωπιζόμεναι, μυριάς

πανταχόθεν ἐπισπώμεναι ἑραστάς, καὶ τοὺς τῶν νέων ὀφθαλμοὺς ἀναπτεροῦσιν, ἐνέδρας τίθεισιν καὶ βάραθρα, δεικνύς ὁ Μωϋσῆς ὅτι οὐκ αὐτὴ τοιαύτη, ἀλλ' ἐκατέρωθεν ἦν παρθένος, ἀπὸ τε σώματος, ἀπὸ τε ψυχῆς, φησί, Παρθένος ἦν, ἀτὴρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Καίτοι γε πολλὰς εἶχεν ἀφορμὰς τοῦ γνωρισθῆναι ἀνδράσι· πρῶτον μὲν, τὸ κάλλος τοῦ σώματος· δεύτερον δὲ, ὁ τῆς διακονίας τρόπος. Εἰ μὲν γὰρ ἐν θαλάμῳ διηνακῶς ἐκάθητο, καθάπερ αἱ νῦν παρθένοι, καὶ μηδέποτε εἰς ἀγορὰν ἐνέβαλεν, μηδὲ ἐξῆι τὴν οἰκίαν τὴν πατρίαν, οὐδὲν τοσοῦτον ἦν εἰς ἐγκώμιον λέγεσθαι περὶ αὐτῆς, ὅτι ἀνήρ οὐκ ἔγνω αὐτήν. Ὅταν δὲ ἔβη αὐτὴν εἰς ἀγορὰν ἐξιούσαν, καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὄδροφορεῖν ἀναγκαζομένην, καὶ ἄπαξ καὶ δις καὶ πολλακίς, εἶτα μηθεὶ γνώριμον οὖσαν ἀνδρὶ, τότε μάλιστα αὐτῆς δυνήση κατεῖναι τὸ ἐγκώμιον. Εἰ γὰρ ὀλιγάκις εἰς ἀγορὰν παραβάλλουσα παρθένος, καὶ δυσσευδῆς οὖσα καὶ ἀμορφος, πολλῶν ἐπιμένων θεραπευνίδων, ἀπὸ τῶν ἐξόδων τούτων διαφθάρη τὸ ἦθος πολλακίς· ἢ καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐκ τῆς πατρῆας οἰκίας ἐξιούσα μόνη, καὶ οὐκ εἰς ἀγορὰν ἀπλῶς, [223] ἀλλ' εἰς τὴν πηγὴν ἀπαντῶσα καὶ ὑδρευομένη, ἔνθα πολλοὺς καὶ ἐτέρους συνείαι ἀνάγκη, πῶς οὐκ ἂν εἴη μυρίων ἀξία θαυμάτων, οὔτε ἀπὸ τῶν ἐξόδων τῶν συνεχῶν, οὔτε ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν ὄψιν εὐμορφίας, οὔτε ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν παραγινομένων, οὔτε ἄλλοθεν οὐδαμῶδες διαφθαρεῖσα τὸ ἦθος, ἀλλὰ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀδιάφορος μέναισα, καὶ τὴν σωφροσύνην ἐν γυναικωνίτιδι καθήμενον ἀκριδέστερον διατηρήσασα, καὶ τοιαύτη φανείσα, ὅταν ὁ Παῦλος ἐπιζητῆι λέγων, Ἰνα ἢ ἅγια σώματι καὶ πνεύματι; Καταβάσα τοίνυν ἐπὶ τὴν πηγὴν ἐκλήσθη τὴν ὕδριαν τοῦ ὕδατος, καὶ ἀνέβη· καὶ ἔδραμεν ὁ παῖς εἰς συνάντησιν αὐτῆς, καὶ εἶπε· Πότισόν με μικρὸν ἐκ τῆς ὕδριος σου. Ἢ δὲ εἶπε· Πίε, κύριε· καὶ ἔσκευσε, καὶ καθέλιε τὴν ὕδριαν ἐπὶ τὸν βραχίονα αὐτῆς, καὶ ἐπότισεν αὐτὸν ἕως ἐκαύσατο πίνων· καὶ εἶπε· Καὶ ταῖς καμήλους σου ὕδρευσομαι, ἕως ἂν πᾶσαι πλωσι. Καὶ ἔσκευσε καὶ ἐξεκένωσε τὴν ὕδριαν εἰς τὸ ποτιστήριον, καὶ ἔδραμεν ἐπὶ τὸ φρέαρ ἀντλήσας καὶ ὕδρευσασθαι πάσαις ταῖς καμήλους.

Πολλὴ μὲν τῆς γυναικὸς ἡ φιλοξενία, πολλὴ δὲ ἡ σωφροσύνη, καὶ ἀμφοτέρα ταῦτα καὶ ἀφ' ὧν ἐποίησε, καὶ ἀφ' ὧν εἶπε, μάλιστα ἔστι καταμαθεῖν. Εἶδες πῶς οὔτε ἡ σωφροσύνη τὴν φιλοξενίαν ἐλυμήνατο, οὔτε ἡ φιλοξενία τὴν σωφροσύνην διέφθειρε; Τὸ μὲν γὰρ μὴ προτέρα ἐπιδραμεῖν, μηδὲ προσεπιεῖν τὸν ἀνδρα, σωφροσύνης ἦν· τὸ δὲ αἰτηθῆναι μὴ ἀνευθεῖσαι, μηδὲ ἀρνήσασθαι, φιλοξενίας καὶ φιλανθρωπίας πολλῆς. Ὅσπερ γὰρ εἰ προτέρα προσέδραμε, καὶ μηδὲν εἰπόντι διελέχθη, ἱταμότητος ἦν καὶ ἀναισχυντίας· οὕτως, εἰ παρακάλεσαντα διεκρούσατο, ὠμότητος ἦν καὶ ἀπανθρωπίας. Νῦν δὲ οὐδέτερον τούτων ἐποίησεν· οὔτε διὰ τὴν σωφροσύνην τὴν φιλοξενίαν ἐλυμήνατο, οὐδ' αὖ πάλιν διὰ τὴν φιλοξενίαν τὸ τῆς σωφροσύνης ἐγκώμιον ὑπετέμετο, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐκατέρωθεν ἐπεδείξατο τὴν ἀρετὴν, τῷ μὲν ἀναμείναι τὴν αἰτησίαν τὴν σωφροσύνην ἐπιδεικνυμένην, τῷ δὲ παρασχεῖν μετὰ τὴν αἰτησίαν τὴν φιλοξενίαν τὴν ἀφάτον. Καὶ γὰρ ἀφάτου φιλοξενίας ἦν, τὸ μὴ μόνον ἔπερ ἦησε δοῦναι, ἀλλὰ καὶ πλέον τι παρασχεῖν τῶν αἰτηθέντων. Εἰ δὲ ὕδωρ ἦν τὸ διδόμενον, τούτου κυρία ἦν τότε. Τοὺς δὲ φιλοξένους οὐκ ἀπὸ τῆς πολυτελείας τῶν διδόμενων, ἀλλ' ἀπὸ τῆς δυνάμεως, ἧς παρέχουσι, κρῖναι εἰώθα-

* Sic loci verborum ordo, ex Murelii editione restitutus, turbatus exestabat apud Montf. Edit.

εἶν· ἐπεὶ καὶ τὸν ποτήριον δόντα ψυχροῦ ὁ Θεὸς ἐπι-
 ήνεσε, καὶ τὴν δὴν λεπτὴν καταβαλοῦσαν πάντων πλέον
 καταβλήθειναι ἔφη, ἐπειδὴ πάντα, ἕπερ εἶχε, τότε
 κατέβαλεν. Οὕτω καὶ αὕτη τούτοις τὸν γενναῖον
 ἐκαῖνον ἐξέτινον, ὧν οὐδὲν εἶχε πλέον αὐτῷ παρα-
 σκεῖν. Οὐχ ἀπλῶς δὲ πρόσκειται τῷ, Ἔσπευσε, καὶ
 ἔδραμε, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλ' ἵνα μάθῃς τὴν προθυ-
 μίαν, μεθ' ἧς ἔποιε τὸ πρᾶγμα, οὐκ ἄκουσα, οὐδὲ
 ἀναγκαζομένη, οὐδὲ δυσχεραίνουσα, οὐδὲ ἀνανα-
 κτούσα. Καὶ ὅτι οὐ μικρὸν τοῦτό ἐστι, πολλάκις
 παριόντα τινὰ στήναι μικρὸν ἠτήσαμεν ἔβδα κατε-
 χόντα, ἵνα ἀψώμεν, ἢ ὑδὼρ βασιτάζοντα, ὥστε ἀπο-
 πνεῖν, καὶ οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἔδυσχέρανεν· ἐκείνη δὲ
 οὐ μόνον ἀπέκλιεν αὐτῷ τὴν ὑδρίαν, ἀλλὰ καὶ ταῖς
 καμήλοις πάσαις ὑδρεύσατο, πόνον τοσοῦτον ἀνασχο-
 μένη, καὶ [226] τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος λειτουργίαν εἰς
 τὴν φιλοξενίαν εἰσενεγκούσα μετὰ πολλῆς προσηγίας·
 οὐ γὰρ τὸ ποιῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ προθύμως,
 δεκτικῶς αὐτῆς τὴν ἀρετὴν· κύριον καλεῖ ἄνθρωπον
 ἀγνώστα καὶ τότε φανέντα πρῶτον. Καὶ καθάπερ ὁ
 κηδεστὴς αὐτῆς Ἀβραὰμ οὐκ ἠρώτα τοὺς παριόντας,
 Τίνες τὰ ἔσπε, καὶ πόθεν; καὶ ποῦ πορεύεσθε; καὶ
 πόθεν ἦκατε; ἀλλ' ἀπλῶς τὴν φιλοξενίαν ἐκαρπούτο·
 οὕτω καὶ αὕτη οὐκ εἶπε, Τίς εἶ, καὶ πόθεν, καὶ τίνας
 ἔνεκεν παραγγέλλομαι; ἀλλὰ καρπωσαμένη τὴν εὐπο-
 ρίαν τῆς φιλοξενίας, τὰ περιττὰ πάντα ἀφήκε. Καὶ
 γὰρ οἱ μαργαρίτας ὠνούμενοι, καὶ χρυσοὶν λαμβάνον-
 τες, ἐν τούτῳ ζητοῦσι μόνον, ὅπως κερδαίνωσιν ἀπὸ
 τῶν ἐχόντων τὰ χρήματα οὐχ ὅπως αὐτοὺς περιεργά-
 σονται· καὶ αὕτη τοῦτο μόνον ζητεῖ, ὅπως ἐξήρτη
 τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸν, ὅπως λάβοι τὸν μισθὸν
 ἀπρητισμένου. Ἥξει τοῦτο σαφῶς, ὅτι ὁ ξένος μά-
 λιστα πάντων αἰσχύνεται· διὰ τοῦτο δεῖται πολλῆς
 τῆς φιλοφροσύνης, καὶ ἀπεριεργάστου τῆς σωφροσύ-
 νης· ἂν τοίνυν μέλλωμεν αὐτὸν περιεργάζεσθαι καὶ
 πολυπραγμανεῖν, ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται, καὶ ἀηδῶς
 προσέρχεται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ αὕτη τοῦτο ἐποίησεν
 ἐπὶ τούτου, οὐδὲ ἐπὶ τῶν ξένων ὁ κηδεστὴς ὁ ταύτης,
 ἵνα μὴ τὴν θῆραν ἀποσυνθῆσθαι· ἀλλ' ἐθεράπευε τοὺς
 παριόντας μόνον, καὶ καρπούμενος δι' αὐτῶν ὅπερ
 ἐβούλετο, οὕτως αὐτοὺς ἐξέπεμπε.

η'. Διὰ τοῦτο καὶ ἀγγέλους ποτὲ ὑπεδέξατο· ὡς εἴ γε
 περιεργάζετο, ἠλαττώθη ἂν αὐτῷ ὁ ἐπικείμενος μι-
 σθός. Καὶ γὰρ θαυμάζομεν αὐτὸν, οὐχ ὅτι ἀγγέλους
 ὑπεδέξατο, ἀλλ' ὅτι ἀγνοῶν ὑπεδέξατο. Εἰ μὲν γὰρ
 εἰδὼς ἐθεράπευσεν, οὐδὲν θαυμαστὸν ἔποιε, τῆς ἀξίας
 τῶν ὑποδεχθέντων καὶ τὸν σφόδρα λίθινον καὶ ἀπηνῆ
 καταναγκαζούσης φιλάνθρωπον γενέσθαι καὶ ἡμερον-
 τῆ δὲ θαυμαστὸν τοῦτο ἦν, ὅτι ὀδίτας τινὰς αὐτοὺς
 εἶναι νομίζων, τοσαύτην ἐπ' αὐτοὺς ἐπαδείξατο τὴν
 θεραπείαν. Τοσαύτη καὶ αὕτη ἦν· οὐκ οἶδεν τίς ἦν,
 οὐδὲ ἐπὶ τί παρεγένετο, οὐδὲ ὅτι αὐτὴν μνηστευσόμε-
 νος ἦλθεν, ἀλλὰ ξένον τινὰ καὶ ὀδοιπόρον ἐνόμισε. Διὰ
 τοῦτο μείζων αὐτῇ ὁ μισθὸς τῆς φιλοξενίας ἐγένετο,
 ὅτι τὸν οὐδαμόθεν ὄντα γινώριμον μετὰ τοσαύτης
 ὑπεδέξατο εὐνοίας, ὁμοῦ καὶ τὴν σωφροσύνην διατη-
 ρούσα. Οὐδὲ γὰρ ἀναισχύντως, οὐδὲ ἰταμῶς, οὔτε
 ἀναγκάζουσα, οὔτε ὀργιζομένη, ἀλλὰ μετὰ τῆς προση-
 γούσης σεμνότητος τοῦτο ἔποιε. Τοῦτο γὰρ αὐτὸ
 ἠνέξατο ὁ Μωϋσῆς λέγων· Ὁ δὲ ἄνθρωπος κατεμάν-
 θανεν αὐτήν, καὶ κυρεσιώσα τὸν γινῶναι, εἰ εὐ-
 ὐδωσα Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ. Τί ἐστι, Κατεμάν-

θανεν αὐτήν; Καὶ σῆμα, καὶ βόδισμα, καὶ βλέμμα,
 καὶ ῥῆμα, καὶ πάντα ἀκριβῶς ἐξήταζεν, ἀπὸ τῶν τοῦ
 σώματος κινήματων τὴν ἕξιν τῆς ψυχῆς καταμαν-
 θάνων. Καὶ οὐδὲ τούτοις ἠράκησθη μόνον, ἀλλὰ δευτέ-
 ραν προσάγει λαβάν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέτισεν αὐτὸν,
 οὐκ ἔσθη μέχρι τούτου, ἀλλ' εἶπεν αὐτῇ, Τίνος θυ-
 γάτηρ εἶ, ἀνδραγατῶν μοι, καὶ εἰ ἔστι παρὰ τῷ
 πατρὶ σου τόκος τοῦ καταλύσαι; Τί οὖν ἐκαίνη;
 Ἀνεξικάνκως καὶ κρᾶως καὶ τὸν πατέρα εἶπα, καὶ
 οὐκ ἵγνανάκτησε, λέγουσα· Σὺ δὲ τίς εἶ ὁ πολυπραγμο-
 νῶν, καὶ ζητῶν, καὶ τὴν οἰκίαν περιεργάζομενος;
 ἀλλὰ τί; Θυγάτηρ Βαθουλή εἰμι ἐγὼ υἱοῦ Μελεχᾶς,
 ὃν ἔτεκεν τῷ Ναχώρ· καὶ ἄχυρα καὶ [225] χορ-
 τάσματα πολλὰ παρ' ἡμῶν, καὶ τόκος τοῦ κατα-
 λύσαι. Ὅσπερ ἐπὶ τοῦ ὕδατος, κλίον ὧν ἤησεν
 ἔδωκεν· ὁ μὲν γὰρ πλεῖν ἤησε μόνον, ἢ δὲ καὶ τὰς
 καμήλους ὑπέσχετο ποτίζειν, καὶ ἐπέτισεν· οὕτω καὶ
 ἐνταῦθα· αὐτὸς τὸπον ἤησε μόνον, ἢ δὲ καὶ ἄχυρα
 καὶ χορτάσματα καὶ ἄλλα πολλά, διὰ τούτων πάντων
 αὐτὸν ἐκκαλουμένην, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν ἔλκουσα,
 ἵνα τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸς ἴσθαι μισθόν. Ταῦτα
 δὲ μὴ παρέργως μὴδὲ ἀπλῶς ἀκούωμεν, ἀλλ' ἡμᾶς
 αὐτοὺς καθ' ἑαυτοὺς ἐνοούντες, καὶ τούτοις παραβάλ-
 λοντες, οὕτως εἰσόμεθα τὴν ἀρετὴν τῆς γυναικός.
 Πολλάκις γοῦν γνωρίμους τινὰς καὶ ἐπιτηδείους
 ὑποδεχόμενοι δυσχεραίνομεν, κἂν μίαν ἢ δευτέραν
 ἡμέραν ἐνδιατρίψωσι, βαρυνόμεθα· αὕτη δὲ τὸν
 ἀγνώστα καὶ ξένον μετὰ πολλῆς εἰς τὴν οἰκίαν εἴλας
 τῆς προθύμιας, καὶ ταῦτα οὐκ αὐτῷ μόνον, ἀλλὰ καὶ
 καμήλοις τοσαύταις μέλλουσα παρέξει τὴν θερα-
 πείαν. Ἐπειδὴ δὲ εἰσῆλθε, σκόπει ἐνταῦθεν μάλλον
 αὐτοῦ τὴν σύνεσιν. Ὡς γὰρ παρέθηκες φαγεῖν αὐτῷ
 ἄρτους, φησὶν· Ὅθ μὴ φάγω, ὥς ὅτου λαλήσω τὰ
 ῥήματά μου.

Εἶδες πῶς ἦν ἐργηγορῶς καὶ νήφων; Εἶτα, ἐπειδὴ
 εἶπεν ἐπέτρεψαν, ἴωμεν πῶς αὐτοὺς διαλέγεται.
 Ἄρα ταῦτα εἶπα πρὸς αὐτοὺς τὰ ῥήματα, ὅτι δεσπό-
 την ἔχοι περιφανῆ καὶ λαμπρὸν, παρὰ πάντων τιμώ-
 μενον, πολλῆς παρὰ τῶν ἐγχωρίων προεδρίας ἀπο-
 λαύοντα; καίτοι γε εἶπερ ἐβούλετο ταῦτα εἶπαι, οὐκ
 ἂν ἠπόρησε· καὶ γὰρ ἐν τάξει βασιλικῶς αὐτὸν οἱ ἐπι-
 χῶριοι ἐτίμων. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τούτων εἶπεν, ἀλλὰ
 τὰ ἀνθρώπινα ταῦτα ἀπέλι, ἀπὸ τῆς ἄνωθεν αὐτὸν
 βουλής ἐκώσμησεν οὕτω λέγων· Παῖς Ἀβραὰμ ἐγὼ
 εἰμι· Κύριος εὐλόγησε τὸν κύριόν μου σφόδρα,
 καὶ ἐψώθη, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πρόβατα, καὶ μό-
 σχους, καὶ χρυσοῦν, καὶ ἀργύριον. Τὸν κλοῦτον
 εἶπεν, οὐχ ἵνα εὐπορον δείξῃ ὄντα, ἀλλ' ἵνα φιλοθεῶν
 οὐ γὰρ ἀπὸ τοῦ κεκτηθῆσαι, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρὰ Θεοῦ
 ταῦτα αὐτὸν εἰληφῆναι ἐγκωμιάσαι βούλεται· εἶτα
 περὶ τοῦ νυμφίου διαλεγόμενος· Καὶ ἔτεκε Σάρρα,
 ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου μου, υἱὸν ἔτεκε τῷ κυρίῳ μου
 μετὰ τὸ γηρῶσαι αὐτόν. Ἐνταῦθά μοι καὶ τὸν τρέ-
 πον τῶν ὠδίνων ἠνέξατο, δεικνύς ὅτι καὶ ὁ τόκος ἀπὸ
 τῆς τοῦ Θεοῦ γέγονε προνοίας τῆς πρὸς ἐκαῖνον, οὐ
 κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν. Καὶ οὐ τοίνυν ἂν τε νυμ-
 φιον, ἂν τε νύμφην ἐπιζητήσῃ, ταῦτα πρὸ τῶν ἄλλων
 ζητεῖ, εἰ θεοφιλὴς ἔστιν, εἰ πολλῆς ἄνωθεν ἀπολαύει
 τῆς εὐνοίας. Ἄν γὰρ ἐκαίνα ἦ, καὶ τὰ ἄλλα ἔπαται·
 τούτων δὲ οὐκ ὄντων, κἂν μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας
 αὐτοῖς ὑπάρχη τὰ βιωτικὰ, κέρδος οὐδέν. Εἶτα ἵνα μὴ
 λέγωσι, Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐδεμίαν τῶν ἐπιχωρίων
 εἶλας γυναικῶν; Ὡρισέ με, φησὶ, λέγων· Οὐ

hæc pius omnibus, quia totum quod habuit conjecerat (*Matth.* 10. 42; *Luc.* 21. 2-4). Sic et ista his bonum illum virum excepit xeniis, quæ sola tum ad manum aderant. Nec temere additum est, quod festinus cucurrit, et similia, sed ut intelligas eam alacriter secisse omnia, non ægre ac gravatim, nec invitam et coactæ similem. Et ne id parvum putes, sæpe aliquem prætereuntem rogavimus, ut paulisper gradum sisteret, summissaque sua face nostram accenderet, aut a bajulante aquam petimus ut modicum inde bibere liceret: nec id facere sustinuit, sed tulit graviter: hæc autem non modo summisit ei hydriam, sed camelis etiam omnibus aquam hausit affatim, labori non parcens, et suo corpore hospitalitati comiter subserviens: non enim factum hoc solum, verum etiam alacritas adjuncta virtutem puellæ indicat, quæ hominem ignotum et tum primum visum vocat dominum. Et sicut Abraham ipsius socer prætereuntes non interrogat, quinam sint et eujates, quoque iter et unde faciant, sed simpliciter hospitalitati dat operam: ita et hæc non sciscitatur, quis es et unde? qua de causa venis? sed hospitalitatis opes congregans, non est curiosa cæterorum. Etenim geminarii et nummularii hoc unum curant, ut lucrum capiant ex iis cum quibus negotiantur, parum solliciti quales tandem illi sint: sic hæc solum id quærit, ut hospitalitatis fructum capiat, utque solidam ejus mercedem percipiat. Bene sciebat hospitem maxime verendum esse, ideoque magnam ei comitatem exhibendam esse et modestiam non curiosam: quod si de rebus ejus percontemur immodice, tergiversari eum et gravatim accedere. Quapropter neque hæc se ita gerit erga illum, neque ejus socer Abraham erga hospites, ne sic venationem suam absterreat: sed curatis prætereuntem corporibus et obsequiis suo animo, sic eos dimittit.

8. Hoc pacto etiam angelos aliquando excepit, circa quos si fuisset curiosior, non parum decessisset mercedi ejus debitæ (*Gen.* 18). Admiramur enim cum non quod exceperit angelos, sed quod nesciens esse angelos, exceperit. Nec enim mirandum si prudens ac sciens tractasset eos comiter, quorum dignitas quantumvis immane pectus ac saxum ad humanitatem benignitatemque posset cogere: sed hoc meretur admirationem, quod viatores vulgares ratus tantum honoris eis habuit. Talis erat hæc quoque: nesciebat hominem quisnam esset, aut curam venisset, neque quod conciliaturus esset ipsius nuptias, sed viatorem unum aliquem putabat et hospitem. Idcirco uberior ei hospitalitatis merces contingit, quod modis omnibus ignotum tanta prosequuta sit benevolentia, servata interim et modestia. Neque enim effrena temeritate, neque vim afferens aut stonachabunda hoc faciebat, sed cum decore ita ut par erat. Hoc enim ipsum Moses subindicat his verbis: *Ille autem contemplabatur eam tacitus, scire volens utrum prosperum iter suum fecisset Dominus* (*Gen.* 24. 21). Quid est, *Contemplabatur eam?* Et habitum, et incessum, et aspectum, et verba, omnia denique diligenter examinabat,

ex corporis gestibus habitudinem animi colligens. Nec his contentus, alterum experimentum adhibet. Accepto enim ab ea potum non destitit, sed regarum pergit: *Cujus es filia, indica mihi: estne in domo patris tui locus quo possim divertere* (*Gen.* 24. 23)? Quid illa ad hæc? Patienter ac mansuete suum patrem indicat. Non dixit indignabunda: Tu vero quis es tam curiosus percontator etiam de nostris ædibus; sed quid? *Filia sum Bathuelis filii Melchæ, quem Nachori peperit. Palæstram quoque et feni apud nos est copia, et locus ad divertendum* (*Ib.* v. 24. 25). Sicut ante aquam petenti plusquam posceret obtulit: nam cum ille potum sibi soli petiisset, etiam camelis æ præbitaram est pollicita, et utique præbuit: sic etiam hic requirenti tantummodo diversorium, insuper de palæis ac sceno prospicit, deque aliis multis, alliciens eum his omnibus, et domum pertraheus, ut hospitalitatis fructum et mercedem capiat. Hæc autem non obiter, neque negligenter audiamus, sed nosmetipsos considerantes, ad hoc exemplum conferamus: sic enim intelligemus virtutem hujus feminae. Sæpenumero notos aliquos et necessarios excipientes ægre ferimus, et gravamur, si unum aut alterum diem commorati fuerint; hæc autem ignotum et hospitem magna alacritate domum pertraxit, præsertim cum non ipsi soli, sed tot camelis etiam offerret curam et ministerium. Postquam autem introgressus est hospitium, jam magis considera servi prudentiam. Apposita enim mensa, inquit, *Non prius cibum capiam quam loquar verba mea* (*Gen.* 24. 33). Vide quam vigilans fuerit et sobrius?

Abrahami potentia. Cum quanta sapientia a famulo laudetur. Deo auspice quæ fiunt bene succedunt. — Deinde postquam permissum est ei dicere, videamus quomodo illos alloquitur. Num ista verba ad eos dixit: Herum æ habere illustrem et splendidum, honoratum ab omnibus, virum magnæ auctoritatis apud cives regionis, in qua tum degeret? Tametsi poterat, si voluisset, hæc vere dicere: etenim tamquam res colebatur ab ejus nationis hominibus. Attamen nihil horum dixit, sed omissis istis, quæ apud homines sunt in pretio, a divino cum favore commendat his verbis: *Ego Abrahamæ servus. Dominus benedixit domino meo valde, exaltatusque est, et dedit ei oves et boves, argentum et aurum* (*Gen.* 24. 34. 35). Divitias ejus memorat, non ut opulentum, sed ut piæ esse ostendat, hoc nomine laudans quod a Deo hæc acceperit, non quod tantarum rerum sit dominus. Deinde loquitur de sponso: *Et peperit Sara, uxor domini mei, filium domino meo jam seni* (*Gen.* 24. 36). Hic et partus modum subindicat, docens quod et partus ei divina providentia concessus sit, non naturæ ordine. Ergo tu quoque sive sponsum, sive sponsum quæras, hoc inquire ante omnia, sitne amicis Deo, an multum sursum obtineat benevolentiam. Si enim hæc adsint, consequenter et alia: sin autem desint, etiamsi res familiaris abunde suppetat, nihil proderit. Deinde non audiat ab eis. Cur igitur nullam indigenam in uxorem accipit? *Adjuravit me*, inquit, *dominus meus dicens,*

Non accipies uxorem filio meo ex filiabus Chanaanæorum, sed ad domum patris mei proficietis, et de tribu mea accipies uxorem filio meo (Gen. 24. 37. 38). Sed ne totam historiam in medium afferentes molesti videamur, ad finem transeamus. Cum enim retulisset, quomodo ad fontem adstiterit, quid a puella petierit, quomodo illa plus quam petiitum esset dederit, quomodo Deus mediator fuerit, cumque omnia diligenter nuntiasset, sermonis finem fecit. His omnibus auditis illi non amplius dubitaverunt, neque neglexerunt rem, sed quasi divinitus instincti, sine mora ei promiserunt filiam. Respondentesque Laban et Bathuel dixerunt: *Mandatum hoc egressum est a Deo: Ideo non possumus tuæ postulationi contradicere. En Rebecca, tolle eam et propera, et sit uxor domui tuæ, sicut loquutus est Dominus (Gen. 24. 50. 51).* Quis non obstupesceret? quis non admiraretur, quanta inpedimenta brevi temporis momento sublata sint? Etenim vel quod hospes erat, vel quod servus, vel quod ignotus, vel quod longum esset itineris intervallum, vel quod nec socer, nec sponsus, neque alius ex eorum necessariis notus erat, horum unumquodque per se satis erat impedimenti, quominus hoc connubium succederet: attamen hæc universa facilia sunt reddita, et haud secus quam si notus esset, habitaretque prope, et totam ætatem cum eis versatus fuisset, commiserunt sponsam ejus fidei, hæc de causa, quod auspice Deo res agebatur. Sicut enim si quid eo parum fauente aggrediamur, etiamsi omnia sint plana et facilia, voragine et salebras et innumeras frustrationes obiter offendimus: sic eodem præsertim et adjuvante, licet omnia quæ habemus præ manibus, sint inpeditissima, plana sunt et facilia. Nihil igitur vel faciamus, vel dicamus, nisi invocato Numine, ut res quas tractamus dirigat, ut ille fecit.

9. Nunc videamus, postquam eam accepit, quo pacto adornet nuptias. Num cymbala, fistulas, choreas, tympana, tibias secum traxit, reliquasque apparatus species? Nihil horum, sed illa sola assumpta abiit, deducente et comitante angelo, quem herus, dum famulum e domo dimitteret, una mitti a Deo supplex impetraverat. Atque ita ducebatur sponsa nullis tibiis et citharis occinentibus, sed innumeris a Deo caput ornata benedictionibus, vice coronæ pretiosioris quovis diademate. Ducebatur autem non auratis amicta vestibus, sed ornata modestia, pietate, hospitalitate, ceterisque virtutibus omnibus. Ducebatur non in carpento camerato, aut apparatu aliquo simili, sed camelo insidens. Nam præter virtutes animi, etiam corpora virginum olim optima fuerunt habitudine. Non enim sic educabantur a matribus, ut sit hodie, crebra inter unguenta et balnea, fucum et pigmenta, in mollibus indumentis, aliisque corruptelaram modis innumeris, quibus stant plusquam doctæ molliculæ: sed modis omnibus dura erat earum educatio. Quamobrem et corporis nativa florebant pulchritudine, nullis adjunctæ externis lenociniis, et valetudine æque felici ac forma fruebantur, nulla infestante ægitudine, ablegatque omni mollicitate. La-

boreas enim et opera, quibus exercebantur, variis languorem omnem pellebant, robur autem et sanitatem tutam eis conciliabant, reddebantque tanto magis maritis gratas et amabiles: sic enim non solum corpora, sed et animi in melius proficiebant. Vecta igitur camelo postquam ad destinatam regionem pervenit, sublatis procul oculis vidit Isaacum, moxque a camelo desiliit. Vides robur? vides bonam habitudinem? A camelo desiliit. Tantum illi virium una cum modestia supererat. Et ait ad servum: *Quis est ille homo qui progressus est in campum? Respondit servus: Ipse est dominus meus. Tum illa æstivo palliolo sumpto se obnupsit (Gen. 24. 65).* Observa omnia testari ejus modestiam, quam padens erat ac verecunda. *Et accepit eam uxorem Isaac, dilexitque in tantum ut latiret dolorem, qui illi ex morte Sarre matris acciderat (Gen. 24. 67).* Hæc non temere dicuntur, quod dilexerit eam, quodque pro solamine luctus habuerit, sed ut dicas, quibus rebus illa maritum in amorem sui pellexerit, quas domo secum attulerat. Quis enim talem non adamaret, tam modestam, tam honestam, tam hospitalem, humanam, et amabilem, fortem animo et validam corpore? Hæc dixi, ut non audiatis tantum, aut auditis applaudatis, sed ut etiam æmulemini. Et patres quidem providentiam patriarcharum imitamini, qua usus est in paranda uxore simplici, non pecunias quarrens, non splendorem generis, non pulchritudinem corporis, non aliud quidquam præter generositatem animi.

Quomodo erudiendæ filia a matribus. — Vos autem matres, date operam ut ad hunc modum educetis vestras filias. Porro sponsi qui eas ducturi sunt, ducant cum honestate simili, exterminantes risum, choreas, turpiloquium, fistulas, tibias, diabolicum illum apparatus et reliqua hujusmodi, semperque invocantes Deum, ut mediator adsit actionum nostrarum omnium. Si enim res nostras hoc pacto disposuerimus, nullum divortium erit, nulla adulterii suspicio, aut occasio zelotypiæ, non rixa, non contentio, sed multa fruamur pace, multaque concordia, a quibus non aberunt virtutes ceteræ. Sicut enim uxore a marito dissidente nihil sani est in sedibus, etiamsi aliquoties res eorum secundo ferantur flatu: ita dum pax constabit et concordia, nihil erit insuave, etiamsi quotidie tempestates accidant plurimæ. Si hoc modo conciliabuntur nuptiæ, perfacile poterimus ad virtutem educare liberos. Ubi enim mater tam honesta fuerit, ac sobria, omnique virtute prædita, profecto maritum desiderio sui capiet ac devinciet; atque ita habebit eum alacrem adjutorem in curandis atque instituendis communibus liberis; simulque Deum ad prospiciendum eis attrahet: quo aspirante tam honestæ administrationi domesticæ, et exercente puerorum animos, omnia posthac jucunda erunt et felicia, rebus tam bene compositis, et iis qui præsentem sic affectis: poteritque unusquisque una cum sua domo, videlicet uxore, liberis ac famulis, et præsentem vitam secure peragere, et ad cælorum regnum pervenire: quæ nobis omnibus per

λήθη τῷ υἱῷ μου γυναῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ λήθη γυναῖκα τῷ υἱῷ μου. Ἄλλ' ἵνα μὴ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν εἰς μέσον φέροντες παρενοχλεῖν δόξωμεν, ἐπὶ τὸ τέλος ἴωμεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπα, πῶς ἐπὶ τῆς πηγῆς ἔστη, πῶς ἤτησε τὴν κόρην, πῶς ἔδωκεν ἐκείνῃ πλῆρον τῆς αἰτήσεως, πῶς ὁ Θεὸς μεσίτης ἐγένετο, καὶ πάντα μετὰ ἀκριβείας ἀπαγγείλας, κατέλυσεν ἐν τούτοις [226] τὸν λόγον. Ταῦτα ἅπαντα ἀκούσαντες ἐκεῖνοι, οὐκ εἶτε λοιπὸν ἀμφέβαλον, οὐδὲν ἠμῆλησαν, ἀλλ' ὡσπερ τοῦ Θεοῦ τὴν ψυχὴν αὐτῶν εἰς τοῦτο κινήσαντος, εὐθέως αὐτῷ καθωμολόγησαν τὴν θυγατέρα. Καὶ ἀποκριθεὶς Λάβαν καὶ Βαθουὴλ εἶπον· Τὸ πρόσταγμα τοῦτο κυρὰ Θεοῦ ἐξῆλθεν ὅτι δυνησόμεθα οὐκ σοὶ ἀντειπεῖν κακόν· ἰδοὺ Ῥεβέκκα, λαβὼν ἀπόστραχε, καὶ ἔσται γυνὴ τῷ κυρίῳ σου, καθάπερ ἐλάλησε Κύριος. Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγεῖται; τίς οὐκ ἂν θαυμάσειεν, ὅσα καὶ ἡλίκα κωλύματα ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπή ἀνηρείτο; Καὶ γὰρ τὸ ξένον εἶναι, καὶ οἰκέτην, καὶ ἀγνώστην, καὶ πολὺ τῆς ὁδοῦ τὸ διάστημα, καὶ τὸ μὴδὲ τὸν κηδεστήν, μὴδὲ τὸν νυμφίον, μήτε ἄλλον τινὰ τῶν ἐκείνῃ προσηκόντων γνωρίζεσθαι, καὶ καθ' ἑαυτὸ τούτων ἕκαστον ἱκανὸν ἦν κωλύσαι τὸν γάμον· ἀλλ' ὁμοῦ οὐδὲν ἐκώλυσεν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐξημαρτίζετο καὶ καθάπερ γνωρίζω καὶ πλησίον οἰκοῦντι, καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας συναναστραφάντι, οὕτως αὐτῷ θαρρῶντες ἐνεχειρίζον τὴν νύμφην· τὸ δὲ αἴτιον, ὁ Θεὸς ἦν ἐν μέσῳ. Ὅσπερ γὰρ ἔταν χωρὶς αὐτοῦ τι ποιῶμεν, κἂν ἅπαντα ἦ ἰεῖα καὶ ῥέθια, βάραθρα καὶ κρημνοὺς καὶ μυριάς ἐν αὐτοῖς ἀποτυχίας εὐρίσκομεν· οὕτως ὅταν παρῆ καὶ συνεφάπτηται, κἂν ἀπάντων ἀπορώτερα ἢ τὰ προκείμενα, ἅπαντα ἰεῖα καὶ ῥέθια γίνεται. Μηδὲν οὖν μήτε ποιῶμεν, μήτε λέγωμεν, πρὶν ἢ τὸν Θεὸν καλέσαι καὶ παρακαλέσαι συναφάσθαι τῶν ἐν χειρὶν ἡμῶν ἀπάντων, καθάπερ οὖν καὶ οὗτος ἐποίησεν.

θ'. Ἄλλ' ἴδωμεν, ἐπειδὴ αὐτὴν ἔλαβε, ποίῳ τρόπῳ τὸν γάμον ἐπετέλεισεν. Ἄρα κύμβαλα καὶ σύριγγας καὶ χοροὺς καὶ τύμπανα καὶ αὐλοὺς καὶ τὴν ἄλλην ἐπισύρατο φαντασίαν; Οὐδὲν τούτων, ἀλλὰ μόνην λαβῶν οὕτως ἀπήει, τὸν ἄγγελον ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ παραπέμποντα αὐτὴν καὶ συνοδοιοποροῦντα, ὃν ὁ δεσπότης αὐτοῦ τὸν Θεὸν ἰκέτευσεν αὐτῷ συναποστελεῖται ἐκ τῆς οἰκίας ἐξερχομένῳ. Καὶ ἤγετο λοιπὸν ἡ νύμφη αὐλῶν μὴν καὶ κιθάρας καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιοῦτων οὐδενὸς ἀκουσασα, μυριάς δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τὰς εὐλογίας ἔχουσα, στέφανον διαδήματος παντὸς λαμπρότερον. Ἦγετο οὐ χρυσῶ περιβεβλημένη ἱμάτια, ἀλλὰ σωφροσύνην καὶ εὐλάβειαν, καὶ φιλοξενίαν, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν. Ἦγετο οὐκ ἐπὶ ὄχηματος καταστέγου, οὐδὲ ἐπὶ ἄλλης τινὸς φαντασίας τοιαύτης, ἀλλ' ἐπὶ τῆς καμῆλου καθημένη. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρετῆς τῆς ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὰ σώματα ταῖς παρθένοις τὸ παλαιὸν πολλὰς μεταίχε τῆς εὐεξίας. Οὐ γὰρ οὕτως αὐτὰς ἔτρεφον αἱ μητέρες, καθάπερ τὰς νῦν, βαλανεῖαις πυκνοῖς, μύρον ἀλοιφαῖς, ἐπιτρίμμασι σκυαγραφίας, μαλακῶς ἱματίοις, ἑτέροις μυρίοις διαφθεύουσαι τρόποις, καὶ τοῦ δέοντος μαλακωτέρας ποιοῦσαι, ἀλλ' εἰς ἅπασαν αὐτὰς ἤγαγον ἐκείναι σκληραγωγίαν. Διὰ τοῦτο αὐταῖς καὶ τοῦ σώματος ἡ ὥρα σφόδρα ἦν εὐαριθῆς καὶ γυνισία, ἅτε φυσικῆ τις

* Savil. in marg. conjicit ἐκείνη.

οὖσα, ἀλλ' οὐ χειροποίητος, οὔτε ἐπιτετηθευμένη. Διὰ τοῦτο καὶ ὑγείας ἀπέλαυον καθαρὰς, καὶ κάλλος αὐταῖς ἀμήχανον ἦν, οὐδεμιὰς ἀβρωστίας ἐνοχλοῦσης τῷ σώματι, ἀλλὰ πάσης βλακείας ἐκβεβλημένης. Οἱ γὰρ πόνοι καὶ αἱ ταλαιπωρίαι καὶ τὸ ἐν ἅπασιν αὐτοσυργεῖν βλακείαν μὲν ἀπήλαυον πᾶσαν, εὐρωστίαν [227] δὲ καὶ ὑγείαν μετὰ πολλῆς παρείχε τῆς ἀσφαλείας. Διὸ δὴ καὶ ποθεινότεραι τοῖς ἀνδράσιν ἦσαν, καὶ μᾶλλον ἐπέραστοι· οὐ γὰρ δὴ τὸ σῶμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ψυχὴν τούτοις βελτίω καὶ σωφρονεστέραν κατείργασαντο. Καθημέριον τοῖσιν ἐπὶ τῆς καμῆλου καὶ φθάσασα εἰς τὴν χώραν, πρὶν αὐτὴν ἐλθεῖν ἐγγύς, ἀναβλέψασα εἶδε τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸν Ἰσαάκ, καὶ κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς καμῆλου. Εἶδες ἰσχύς; εἶδες εὐεξίαν; Κατεπήδησεν ἀπὸ τῆς καμῆλου. Οὕτως αὐταῖς ῥώμῃ πολλῇ μετὰ σωφροσύνης ἦν. Καὶ εἶπε τῷ παιδί· Τίς ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὁ πορευόμενος ἐν τῷ πεδίῳ; Εἶπε δὲ ὁ παῖς· Ὁ κύριός μου. Εἶτα λαβούσα τὸ θέριστρον περιεβάλετο. Ὅρα πανταχοῦ τὴν σωφροσύνην αὐτῆς μαρτυροῦμεν, πῶς ἦν αἰσχυντηρὰ, πῶς ἦν αἰδέσιμος. Καὶ ἔλαβεν αὐτὴν ὁ Ἰσαάκ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ εἰς γυναῖκα καὶ ἠγάπησεν αὐτὴν, καὶ παρεκλήθη περὶ Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ ταῦτα εἰρηται, ὅτι ἠγάπησεν αὐτὴν, καὶ παρεκλήθη περὶ τῆς Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μάθῃς τοῦ φίλτρου καὶ τῆς ἀγάπης τὰς ὑποθέσεις, ἃς οἰκοθεν ἔχουσα ἦλθεν ἡ γυνὴ. Τίς γὰρ τὴν τοιαύτην οὐκ ἂν ἠγάπησε, τὴν οὕτω σώφρονα, τὴν οὕτω κοσμίαν, τὴν οὕτω φιλόξενον καὶ φιλόανθρωπον καὶ ἡμερον, τὴν ἀνδρείαν μὲν κατὰ τὴν ψυχὴν, ῥωμαλέαν δὲ κατὰ τὸ σῶμα; Ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα ἀκούσῃτε, οὐδ' ἵνα ἀκούσαντες ἐπαινεῖσθε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσητε. Καὶ πατέρες μὲν, τὴν πρόνοιαν τοῦ πατριάρχου μιμησθε, ἦν ἐποίητο περὶ τοῦ λαβεῖν γυναῖκα ἀπλαστον, οὐ χρήματα ἐπιζητήσας, οὐ γένουσι λαμπρότητα, οὐ σώματα, κάλλος, οὐκ ἄλλο οὐδὲν, ἀλλὰ ψυχῆς εὐγένειαν μόνον· μητέρες δὲ, οὕτω τὰς ἑαυτῶν ἀνατρέφετε θυγατέρας. Οἱ δὲ ἀγεσθαι αὐτὰς μέλλοντες νυμφιοί, μετὰ τοσαύτης αὐτὰς ἄγστε κοσμιότητος, χορείας μὲν καὶ γέλωτας καὶ ῥήματα αἰσχρὰ, καὶ σύριγγας καὶ αὐλοὺς, καὶ τὴν διαβολικὴν φαντασίαν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα τὰ τοιαῦτα ἐξορίζοντες, τὸν Θεὸν δὲ αἰετὰ παρακαλοῦντες μεσίτην γενέσθαι τῶν πραττομένων ἀπάντων. Ἄν γὰρ οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομήσωμεν, οὐκ ἀποστάσιον ἔσται ποτὲ, οὐ μοιχείας ὑπόψια, οὐ ζηλοτυπίας πρόφασις, οὐ μάχη καὶ ἔρις, ἀλλὰ πολλῆς μὲν ἀπολαυσόμεθα τῆς εἰρήνης, πολλῆς δὲ τῆς ὁμονίας· ταύτης δὲ οὐσης, καὶ αἱ ἄλλαι πάντως ἔβονται ἀρεταί. Ὅσπερ γὰρ, γυναικὸς πρὸς ἄνδρα στασιαζούσης, οὐδὲν ὑγιὲς ἔσται ἐπὶ τῆς οἰκίας, κἂν ἅπαντα τὰ ἄλλα κατὰ ῥοῦν φέρηται πράγματα· οὕτως ὁμοουσίας καὶ εἰρηνουσίας, οὐδὲν ἔσται ἀηδὲς, κἂν μυρίοι χειμῶνες καθ' ἑκάστην τίκτωνται τὴν ἡμέραν. Ἄν οὕτως οἱ γάμοι γίνωνται, καὶ τὰ παιδία μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας εἰς ἀρετὴν ἀγαγεῖν δυνησόμεθα, ὅταν γὰρ ἡ μήτηρ οὕτως ἦ κοσμία, καὶ σώφρων, καὶ πᾶσαν ἀρετὴν κεκτημένη, πάντως καὶ τὸν ἄνδρα ἐλεῖν δυνησεται καὶ χειρώσασθαι τῷ περὶ αὐτὴν πόθῳ· ἐλοῦσα δὲ αὐτὸν, μετὰ πολλῆς ἕξει τῆς προθυμίας βοηθοῦντα πρὸς τὸν τῶν παίδων ἐπιμέλειαν, καὶ τὸν Θεὸν οὕτως ἐπισπάσεται πρὸς τὴν αὐτὴν ταύτην πρόνοιαν· ἐκείνου δὲ συνεπραπτομένου τῆς καλῆς ταύτης οἰκονομίας, καὶ τὰς ψυχὰς τῶν παίδων ἀσκούοντος, οὐδὲν ἀηδὲς ἔσται λοιπὸν, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς οἰκίας εὖ διακίσειται, τῶν ἀρχόντων οὕτω [228] διαχειμένων· καὶ μετὰ τῆς οἰκίας οὕτως ἕκαστος δυνησεται, τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς λέγω, καὶ παίδων καὶ οἰκετῶν, καὶ τὸν ἐνταῦθα μετὰ ἀδελφίας ἀπάσης διανύ-

στ: θλον, και εις την των ουρανων βασιλειαν εισελθειν ης γινετο παντας ημας αποτυχειν, χαριτι και φιλανθρωπια του Κυριου ημων Ιησου Χριστου, μεθ'

ου τω Πατρι δεξα, και κρετος, συν τω αγιω και ζωοποιω Πνευματι, νυν και δελ, και εις τους αιωνας των αιωνων. Αμφυ.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

De anno quo hæc habita est concio nihil habemus : ætate solum pronuntiatam, et die post Homiliam in sanctum Barlaam insequente ex Chrysostomi dictis eruitur. Sub initium namque ait : *Ita et ego hæc anni tempestatem maxime diligo ; non quia liberati sumus hieme, nec quod ætate perfruamur ; sed quia aduunt spirituales portus, qui nos frequenter excipiunt, festi nempe sanctorum martyrum dies. Et paucis interpositis : Horum omnium vos testes estis, qui in certaminibus beati Barlaam heri oblectati, et cum magna tranquillitate in ejus portum festinantes, sæcularium curarum calunginem abluistis. Antiochiæ vero*

ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΠΗΤΟΝ*

Οὐ θέλω ἡμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθοι.

α'. Οἱ ναῦται τοῦτο μέγιστα φιλοῦσι τοῦ πελάγους τὸ μέρος, ὅπου ἂν λιμέσι πυκνοῖς καὶ νήσοις διεληγμένον ᾖ. Τὸ μὲν γὰρ ἀλίμενον πέλαγος, κἂν γαλήνην ἔχη, πολλὴν παρέχει τοῖς πλέουσι τὸν τρόμον· ἐνθα δὲ ἂν ὦσιν ὄρησι, καὶ ἄκται, καὶ αἰγιαλοὶ πανταχόθεν ἐκτεταμένοι, μετὰ πολλῆς πλέουσι τῆς ἀσφαλείας. Κἂν γὰρ βραχὺ διεγερθεῖσαν τὴν θάλασσαν ἴωσι, δι' ὀλίγου τὴν καταφυγὴν ἔχοντες, ταχίστην καὶ εὐκολὸν τῶν ἐπιχειμένων κακῶν ἀπαλλαγὴν εὐρασθαι δύναισι· ἂν. Διὰ δὲ ταῦτα, οὐχ ὅταν πλησίον λιμένος ἐλαύωσι μόνον, ἀλλὰ κἂν πόρρωθεν ὦσι, πολλὴν καὶ ἀπὸ τῆς ὕψω; τούτης παράκλησιν δέχονται. Οὐ γὰρ ὡς ἐτυχεν αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἀνακτᾶσθαι πέφυκε καὶ ὄρους κορυφὴ φαινομένη πόρρωθεν, καὶ καπνὸς ἀναθρῶσκων, καὶ προσάτων ποίμνια παρὰ τὴν ὑπώρειαν νεμόμενα. Ἐπειδὴν δὲ καὶ εἰς αὐτὸ τοῦ λιμένος τὸ στόμα ἔλθωσιν, ὀλόκληρον καρποῦνται τὴν εὐφροσύνην. [229] Τότε γὰρ καὶ κώπην ἀποτίθενται, καὶ τὰ σώματα ὑπὸ τῆς ἄλλης τεταριχευμένα ποτίμοις περικλύζουσιν ὕδασι, καὶ εἰς τὸν αἰγιαλὸν ἐξελθόντες, καὶ τῇ γῆ μικρὴν ὀμιλήσαντες γυμνοῖς τοῖς σώμασι, πᾶσαν τὴν ἀπὸ τῆς ναυτιλίας ἀποτίθενται τλαιπωρίαν. Ὡςπερ οὖν ἐκεῖνοι τοῦτο μέγιστα τῆς θαλάσσης ἀσπάζονται τὸ μέρος διὰ τὰς πυκνάς ταύτας καὶ συνεχεῖς ἀναπαύσεις· οὕτω δὲ καὶ ἐγὼ ταύτην μέγιστα φιῶ τὴν ὥραν, οὐκ ἐπειδὴ χειμῶνος ἀππλάγμεθα, οὐδὲ ἐπειδὴ θέρους ἀπολαύομεν, ζεφύρου λιγυρὰ πνέοντος, ἀλλ' ἐπειδὴ τοὺς πνευματικοὺς λιμένους ἔχομεν συνεχῶς διαδεχομένους ἡμᾶς, τῶν ἁγίων μαρτύρων λέγω τὰς πανηγύρεις. Οὐ γὰρ οὕτως οἱ λιμένες πλωτῆρας, ὡς αἱ τῶν ἁγίων τούτων ἕσονται τοὺς πιστοὺς ἀνακτᾶσθαι πεφύκασιν. Ἐκείνους μὲν γὰρ θαλαττίων κυμάτων ἐμβολῆς καὶ ἐρσείας μακρὰς ἀπαλλάττουσι λιμένες· τοὺς δ' εἰς πανήγυριν μαρτύρων ἀπαντώντας πνευμάτων πανηρῶν καὶ

ἀκαθάρτων, λογισμῶν ἀτόπων, πολλῆς τῆς ἐν ψυχῇ γινομένης ζῆλης, ἢ τῶν ἁγίων μνήμη τούτων ἐξαρπάζειν εἴωθε. Κἂν ἐκ τῶν πολιτικῶν, κἂν ἐκ τῶν οικιακῶν πραγμάτων ἀθυμίαν τινὰ ἐπισυρόμενος εἰσέλθῃ, πᾶσαν αὐτὴν ἀποθέμενος, οὕτως ἄπεισι, καὶ ῥῶων γίνεται καὶ κουφότερος, οὐχὶ κώπην ἀποτιθέμενος, οὐδὲ οἰάκων ἐξανιστάμενος, ἀλλὰ τὸ δυσδάστακτον καὶ ποικίλον τῆς βιωτικῆς λύπης φορτίον διαλύων, καὶ πολλὴν τῇ ψυχῇ δεχόμενος τὴν εὐφροσύνην. Καὶ τούτων ἀπάντων μάρτυρες ὑμεῖς, οἱ τοῖς ἄθλοισι τοῦ μακαρίου Βαρλαάμ χθὲς ἐντυφήσαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας εἰς τὸν ἐκεῖνου σκιρτήσαντες λιμένα ^a, καὶ τὴν ἄλμην τῶν βιωτικῶν φροντίδων ἀπολουσάμενοι, καὶ κούφοι οἰκασθε ἀπὸ τῶν ἐκεῖνου διηγημάτων ἀναχωρήσαντες. Ἄλλ' ἴδου καὶ ἐτέρων μαρτύρων προσελαύνει πάλιν πανηγυρις. Ἔως ἂν οὖν εἰς τὸν ἐκεῖνον λιμένα φθάσωμεν, φέρε δὴ μιμησώμεθα τοὺς πλωτῆρας· καὶ καθάπερ ἐκεῖνοι τὸ πέλαγος πλέοντες ἄδουσι, τῇ ψῆθ τὸν πόνον παραμυθούμενοι· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς, ἕως εἰς τὸν ἐκεῖνων φθάσωμεν λιμένα, λόγους τινὰς πνευματικοὺς πρὸς ἀλλήλους κινήσωμεν, τὸν μακάριον Παῦλον τῆς καλῆς ταύτης ὀμιλίας ἡγεμόνα ποιησάμενοι, καὶ ἦνπερ ἂν αὐτὸς κειυῆ, ταύτην ἐπόμειοι ^b. Ποῖαν οὖν ἐπεσθαι κελεύει; Τὴν διὰ τῆς ἐρήμου, καὶ τῶν ἐκεῖ συμβάντων θαυμάτων ὁδόν. Καὶ γὰρ ἡκούσατε σήμερον αὐτοῦ βοῶντος, καὶ λέγοντος· Οὐ θέλω δὲ ἡμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθοι, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωδσην ἐδουκτισαντο, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρώμα πνευματικῶν ἐξαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα

^a Duo mss. λιμένα, Editi λιμῶνα. Priorem lectionem postulare series videtur.

^b Duo mss. καὶ ἦνπερ ἂν... ταύτη ἐπόμειοι.

gratiam, benignitatem, et misericordiam suam concedat Dominus noster Jesus Christus, cum quo Patri, simulque Spiritui vivifico et sancto gloria imperitum.

et honor, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

NOLO VOS IGNORARE, FRATRES, QUOD, ETC.

habitam fuisse vet inde liquet, quod dicta sit post festum sancti Barlaami, Antiochiæ celebrari solitum, ut videas in Monito ad Homiliam in sanctum Barlaamum Tom. II. Chrysostomi scopus est demonstrare, res in veteri Lege actas futurarum rerum prædictionibus fidem facere: esseque illas rerum novi Testamenti typum et umbram. Marcionem, Manichæum et Paulum Samosatenum obiter perstringit, et postulat in fine sanctorum precibus homiliam claudit.

Lucerti interpretationem Latinam, utpote non accuratam, rejecimus, novamque paravimus.

IN APOSTOLICUM DICTUM,

NOLO VOS IGNORARE, FRATRES, QUOD PATRES NOSTRI OMNES SUB NUBE FUERUNT, ET OMNES PER MARE TRANSIERUNT (1. Cor. 10. 1) (a).

1. Nautæ eam maris partem libentius frequentant, quæ multis portibus insulisque instructa est. Pelagus enim portibus destitutum, etiam tranquillo tempore, multum incutit navigantibus tremorem: ubi autem portus et littora undecumque patent, cum magna securitate navigant. Etiam si enim mare aliquantum scire videant, cum in proximo refugium habeant, prompte facileque possunt ab instantibus periculis liberari. Eapropter non modo cum prope portum sunt, sed etiam si procul sint, a solo portus aspectu magnam consolationem accipiunt. Non enim parum illos recreare solent montium cacumina procul visa, fumus exsiliens, et ovium greges ad litus pascentes. Verum ubi ad portus ingressum devenerunt, plena fruuntur lætitia. Tunc enim et remum deponunt, et corpora sanguine confecta potabilibus oblectant aquis, et ad litus egressi, in terraque nudis corporibus aliquantum versantes, nauticam omne tædium deponunt. Quemadmodum igitur illi eam maris partem libentius amplectantur, ob frequentes illas et assiduas recreationes: ita et ego hanc anni tempestatem maxime diligo, non quia liberati sumus hieme, nec quod ætate fruamur zephyro suaviter afflante, sed quis adsunt spirituales portus, qui nos frequenter excipiunt, festi nempe sanctorum martyrum dies. Non enim portus perinde nautas, atque dies festi sanctorum horum fideles recreare solent. Illos quippe a fluctuum impetu et diuturna remigatione portus liberant; hos autem ad martyrum solemnitatem ac-

cedentes, a violenta per malignos impurosque spiritus, perque absurdas cogitationes in animo excitata tempestate, sanctorum memoria eripit. Sivo quis ex publicis, sive ex privatis negotiis morore contracto huc ingrediatur, illo prorius deposito revertitur, atque expeditior leviorque abit, non posito remio, nec relictis gubernaculis, sed excussa illa onerosa varisque secularis tristitiæ sarcina, multaque repletus animi lætitia. Horum omnium vos testes estis, qui in certaminibus beati Barlaam heri (a) oblectati, et cum magna tranquillitate in ejus portum festinantes, secularium curarum sanguinem abluistis, atque auditis de illo sermonibus, leves et expediti domum recessistis. At ecce alia martyrum accedit festivitas. Donec igitur ad illorum portum appellamus, age nautas imitemur; et sicut illi navigantes in pelago cantant, cantu laborem sedantes: ita et nos donec ad illorum portum appellamus, spirituales quosdam inter nos conferamus sermones, beato Paulo hujus pulchri colloquii duce constituto, ut eum, quæ jussit ille via, sequamur. Quanam porro sequi via jubet? Per desertum et per miracula, quæ illic contigerunt. Etenim audistis illum hodie sic clamantem: *Nolo vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes per mare transierunt, et omnes in Moysen baptizati sunt, et omnes eandem escam spirituales comederunt, et omnes eundem potum spirituales biberunt. Bibebant enim de spiritali sequente petra; petra autem erat Christus. Sed non in pluribus*

(a) collata cum MSS. Colbertinis 970 et 3038.

(a) Die præcedenti de Beato Barlaam fuerat conclusus.

eorum beneplacitum fuit Deo : prostrati enim sunt in deserto. Hæc autem figuræ nostri fuerunt, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupiverunt; neque idololatras simus, sicut quidam illorum, sicut scriptum est : Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere. Neque fornicamur, sicut quidam illorum fornicati sunt, et ceciderunt uno die, viginti tria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam illorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt. Neque murmuramus, sicut quidam illorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore (1 Cor. 10. 4-10; Exod. 32. 6). Videntur quidem hæc manifesta esse; sed diligenter advertentibus dubitationem afferunt non vulgarem. Etenim primo quaeritur, cur veteres memoret historias : et qua consequentia, cum de iis disputasset, quæ idolis sunt immolata, in hanc incidit narrationem, ea afferens in medium, quæ in deserto contiguerunt. Neque enim temere vel fortuito casu sanctus ille loquitur, sed cum magna consequentia, et accuratam semper servat dictorum consonantiam. Cur ergo et unde in hanc incidit historiam? Increpabat eos, qui temere et sine examine ad idola ingrediebantur, deque polluta mensa degustabant, atque idolothya contingebant : et cum ostendisset ipsos hinc duplici damno affici, cum et infirmis offendiculo essent, et ipsi diæmonum participes essent : et cum per prædicta satis illorum animos coercuisset, docuissetque, oportere fidelem non sua tantum respicere, sed etiam ea, quæ aliorum multorum sunt, volens ipse timorem addere, veteres historias commemorat. Quia enim illi altum sapiebant, utpote fideles, et ab errore liberati, atque scientiam assequuti; et ineffabilem mysteriorum participes effecti, ad regnumque cælorum vocati : declarare volens eorum nullam esse utilitatem, nisi adesset vita tantæ gratiæ consona, ex veteri historia ipsos erudit.

2. Cur Paulus de pœnis peccatorum loquens Veteris Testamenti verbis utatur potius quam Novi. Præterita gesta futurorum prædictionibus fidem faciunt. — At hoc ipsum multas complectitur quæstiones. Cur non ex verbis Christi in Evangelio positis cum ipsis disputet? cur non gehennam memoret, non tenebras exteriores, non venenatum vermem, non vincula perpetua, non ignem paratum diabolo et angelis ejus, non stridorem dentium, et alia incnarrabilia supplicia? Si enim terrere voluit, a gravioribus id faciendum oportuit, non autem ab iis, quæ in deserto contigerunt. Illi enim, etiamsi plexi sint, at mitiore et temporanea pœna, atque una tantum die; hi autem immortalis ac graviori sunt supplicio plectendi. Cur ergo illos non ex hisce terruit, neque Christi dicta commemoravit? Poterat enim illis dicere, Nolo vos ignorare, fratres, quas leges Christus posuerit iis, qui cum fidem habeant, vitam tamen optimam non exhibent. Etenim eos etiam, qui miracula patrabant et prophetiæ dono fulgebant, exclusit a regno cælorum, dicens : *Muli dicunt mihi in die illa, Domine, Domine, nonne in nomine tuo demonia eiecimus, et in nomine tuo prophetavimus, et virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor*

eis, Recedite a me, non novi vos, qui operamini iniquitatem (Matth. 7. 22. 23). Et virgines quoque non de fide et dogmatibus arguens, sed de perversa vita, et inhumanitate et crudelitate, exclusit e thalamo nuptiali (Matth. 25. 10-12); illum vero qui sordidis indutus erat vestibus, ideo vinculum eiecit (Matth. 22. 11 - 13) : non quod dogmata recta non teneret, sed quod vitam sordidam et impuram egisset; illos item, quos abduci jussit in ignem paratum diabolo et angelis ejus (Matth. 25. 41), non propterea illo misit, quod a fide excidissent, sed quod nullius unquam miserti essent. Hæc omnia et similia commemorare poterat, ac dicere, Nolo vos ignorare, fratres, hos omnes baptismum esse consequutos et mysteriorum participes effectos, multam exhibuisse fidem, scientiam habuisse perfectam, sed quia vitam fidei consonam non instituerunt, a regno exclusos, et igni traditos fuisse. Cur ergo hæc non dixit, sed his missis omnibus, sic loquutus est : *Nolo autem vos ignorare, fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt*, et ea commemorans, quæ ad Moysem spectabant, quæ ad gratiam pertinebant tacuit? Non temere nec sine causa sic agit; multa quippe sapientia plenus erat. Sed cur, et propter quid? Duabus hisce de causis; ut videlicet illos tangeret, simulque ostenderet, magnam esse cognationem Vetus inter et Novum Testamentum. Quoniam enim multi sunt, qui nec gehennam nec supplicium esse putant, sed autumant Deum simpliciter, ut metum et temperantiam induceret, hæc comminatum esse, vermem immortalem, ignem inextinguibilem; tenebras exteriores, sed non possunt præteritis fidem negare. Nam quæ facta sunt, quo pacto quis dicere possit non facta esse? Iis quippe quæ non visa, nec in opus educta sunt, multi non credunt; iis autem quæ facta sunt, et ad finem deducta, quantumvis perversus et improbus quis fuerit, ne quidem si velit, poterit fidem negare. Ab iis ergo, quæ in confesso apud omnes sunt, utpote facta, quorum etiam reliquæ manent, vult eos de recto Dei judicio fieri certiores; ac si diceret : Si non putas esse gehennam, neque pœnam, neque supplicium, sed Deum frustra comminatum esse, præterita repetens, futuris etiam crede. Si enim is ipse est Deus, qui et præterita et presentia dispensat; itemque ea quæ sub Veteri Lege, et ea quæ in statu gratiæ, sicut revera idem et ipse est, qua ratione illos quidem peccantes castigavit et pœnis subiecit, nos vero qui paria, imo multo graviora admisimus, inultos dimittet? Quæro igitur, annon Judæi fornicati sunt et plexi sunt? annon murmuraverunt, et supplicio sunt affecti? Id confiteri necesse est. Quomodo ergo qui illos affecti pœna, te paria ausum præteribit? Id sane non est rationi consonum¹. At hic non dedisti pœnas? Ideo maxime crede gehennam esse atque supplicium, quia hic non dedisti pœnas. Nisi enim posthac aliquid supplicium futurum esset, nequa-

¹ Savh. in margine hæc addit, *illos quidem propter peccata plectere, nos vero quamvis illorum quæ multo graviora sunt reos non plectere.*

πνευματιῶν ἔπιον. Ἔπιον γὰρ ἐκ πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας, ἣ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλαιοῖσι αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός· παρέστη ἔπιον γὰρ ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ταῦτα δὲ τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἀπειθυμητὰς κακῶν, καθὼς κἀκεῖνοι ἐπεθύμησαν· μὴδὲ εἰδωλοῦλτρας γίνεσθαι, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡς περ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φαγεῖν, καὶ ἀνέστησαν τοῦ πλῆξιν. Μὴδὲ πορνεύωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν [230] ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον ἐν μῇ ἡμέρᾳ, εἰκοσιεπτεῖς χιλιάδες. Μὴδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπειράσαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὕδατων ἀπώλοντο. Μὴδὲ τοιγύχως, καθὼς τινες αὐτῶν ἐτόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ δλοθρευτοῦ. Καὶ δοκεῖ μὲν εἶναι σαφὴ τὰ λεγόμενα, παρέχει δὲ τινα διαπόρῃσιν οὓς τὴν τυχοῦσαν τοῖς προθέγουσι. Καὶ γὰρ ἄξιον ζητῆσαι πρῶτον, τίνας ἔνεκεν τὰς παλαιὰς αὐτῶς ἐμνημόνευσεν ἡ ἱστορία, ἐκ ποίας ἀκολουθίας περὶ εἰδωλοθύτων διαλεγόμενος εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν διήγησιν, τὰ ἐπὶ τῆς ἐρήμου φέρων εἰς μέσον. Οὐ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔφυγεν, ὁ μακάριος ἐκεῖνος σφέγγεται, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκολουθίας καὶ ἀκριβοῦς διατηρῶν πανταχοῦ τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων τὴν συμφωνίαν. Τίνος οὖν ἔνεκεν, καὶ πόθεν εἰς ταύτην ἐνέπεσε τὴν ἱστορίαν; Ἐπειμὰ τοῖς ἀπλῶς καὶ ἀνεξετάστως εἰς τὰ εἰδωλα εἰσιούσι, καὶ μαρὰς ἀποτυχοῦντες τραπέζης, καὶ εἰδωλοθύτων ἀποτόμενοι· καὶ δεῖξας, ὅτι διπλῆν ἀπὸ τοῦ πράγματος ὑπομένουσι βλάβην, τῶς τε ἀσθενεῖς πλήττοντες, καὶ αὐτοὶ κοινωνοὶ δαιμόνων γινόμενοι, καὶ καταστελλας αὐτῶν ἰκανῶς τὰ φρονήματα διὰ τῶν ἔμπροσθεν εἰρημένων, καὶ παιδεύσας, ὅτι δεῖ τὸν πιστὸν μὴ τὸ ἑαυτοῦ βλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τῶν πολλῶν, βουλόμενος αὐτοῖς ἐπιτείνειν τὸν φόβον, παλαιῶν αὐτοῖς ἀναμνησθεῖς διηγημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι μέγα ἐφρόνου, ὡς πιστοὶ, καὶ πλάνης ἀπαλλαγέντες, καὶ γνώσεως καταξωθέντες, καὶ τῶν ἀπορρήτων κοινωνήσαντες μυστηρίων, καὶ πρὸς βασιλείαν οὐρανῶν κληθέντες, δεῖξαι θέλων, ὅτι τούτων ὕψους οὐδὲν, ἂν μὴ πολιτεία προσῆ συμφωνοῦσα τῇ τοσαύτῃ χάριτι, ἐκ παλαιᾶς αὐτοῖς παιδεύει ἱστορίας.

β. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν πολλῆς γέμει ζητήσεως. Τίνος ἔνεκεν οὐκ ἀπὸ τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων αὐτοῖς διαλέγεται τῶν ἐν Εὐαγγελίῳ κειμένων, οὐδὲ γέννησις αὐτοῖς ἀναμνησθεῖς, καὶ σκότους ἐξωτέρου, καὶ σκώληκος ἰοδόλου, καὶ δεσμῶν ἀθανάτων, καὶ πυρὸς τοῦ ἠτοιμασμένου τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, καὶ τοῦ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπορρήτων κολάσεων; Εἰ γὰρ φοβῆσαι ἐβούλετο, ἀπὸ τῶν μειζόνων τοῦτο ποιῆσαι ἔδει, οὐκ ἀπὸ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἐκολάσθησαν, ἀλλ' ἡμερῶτερον καὶ προκαίρω, καὶ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ· οὗτοι δὲ ἀθάνατα μέλλουσι τιμωρεῖσθαι καὶ χαλεπώτερα. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐκεῖθεν αὐτοῖς ἐφώθησεν, οὐδὲ ἀνέμνησε τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων; Καὶ γὰρ ἠδύνατο λέγειν πρὸς αὐτοῦς· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγορεύειν, ἀδελφοί, οἷος ὁ Χριστὸς ἔθηκε νόμους περὶ τῶν πιστῶν μὲν ἔχόντων, βίον δὲ ἄριστον οὐκ ἐπιδεικνυμένων. Καὶ γὰρ θαύματα ποιήσαντας ἀνθρώπων, καὶ προφητείας ἐπιδεικνυμένους ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, λέγων· Πολλοὶ ἐροῦσίν μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, Κύριε, Κύριε, οὐ τῷ σὺ ὄνοματι δαιμόνων ἐξεδόλωμεν, καὶ τῷ σὺ ὄνοματι

προσφθεύσαμεν, καὶ θυράμεις πολλὰς ἐποιήσαμεν; Καὶ τότε ὁμολογήσω αὐτοῖς, Ὑπάγετε ἀπ' ἐμοῦ, οὐκ οἶδα ὑμᾶς, οἱ ἐργαζόμενοι τὴν θνομίαν. Καὶ τὴς παρθένους δὲ οὐχ ὑπὲρ πίστεως ἑγκαλῶν καὶ δογμάτων, ἀλλ' ὑπὲρ [231] βίου διεφθαρμένου καὶ ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος, ἀπέκλεισε τοῦ νυμφώνος· καὶ τὸν τὰ ρυπαρὰ ἐνδεδυμένον ἱμάτια, διὰ τοῦτο δεδεμένον ἐξέβαλεν, οὐκ ἐπειδὴ δόγματα οὐκ εἶχεν ὀρθὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ βίον ρυπαρὸν καὶ ἀκάθαρτον· καὶ οὐς ἐκίλευσεν εἰς τὸ τῷ ἀπειναχθῆναι τὸ ἠτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, οὐ διὰ τοῦτο ἐπεμψεν ἐκεῖ, ἐπειδὴ τῆς πίστεως ἦσαν ἐκπεπωκότες, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέποτε οὐδένα ἠλέησαν. Τούτων πάντων καὶ τῶν τοιούτων αὐτοῖς ἀναμνησθεῖς ἠδύνατο, καὶ εἰπεῖν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγορεύειν, ἀδελφοί, ὅτι οὗτοι πάντες καὶ βαπτισματοῦ ἔτυχον, καὶ μυστηρίων ἐκοινώνησαν· καὶ πίστιν πολλὴν ἐπεδείξαντο, καὶ γνώσιν εἶχον ἀπρητισμένην· ἀλλ' ἐπειδὴ βίον οὐ παρέσχον τῇ πίστει συνάγοντα, τῆς βασιλείας ἐξεβλήθησαν, καὶ τῷ πυρὶ παρεδόθησαν. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ ταῦτα εἶπεν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφεῖς, οὕτω πῶς φησιν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγορεύειν, ἀδελφοί, ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ τῶν Μωυσέως αὐτοῖς ἀναμνησθεῖσκαν, τὰ ἐπὶ τῆς χάριτος τῶς σιγήσεως; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀνευ λόγου τινὸς· τοῦτο ποιεῖ· πολλῆς γὰρ σοφίας ἦν πεπληρωμένος. Ἄλλὰ τί δήποτε, καὶ διὰ τί; Δουλοῦν ἔνεκεν αὐτῶν· ὁμοῦ τε αὐτῶν βουλόμενος καθάψασθαι μᾶλλον, καὶ δεῖξαι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πρὸς τὴν Καινὴν πολλὴν οὔσαν τὴν συγγένειαν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν τῇ γέννησι διαπιστοῦσι, καὶ οὐδὲ εἶναι κολασιν νομίζουσιν, ἀλλὰ τὸν Θεὸν ἀπλῶς ἔνεκεν φόβου καὶ σωφρονισμοῦ ταῦτ' ἠπειληθέναι, σκώληκα τὸν ἀτελεῦττον, τὸ πῦρ τὸ ἀσβεστον, τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον, τοῖς δὲ παρελθούσιν οὐκ ἔχουσιν ἀπιστῆσαι. Τὰ γὰρ γεγενημένα πῶς ἂν τις δύναται λέγειν μὴ γενέσθαι; Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω φανεῖσιν, οὐδὲ εἰς ἔργον ἐξελοῦσίν εἰσι πολλοὶ οἱ διαπιστοῦντες, τοῖς δὲ γεγεννημένοις καὶ τέλος εἰληφόσι, κἂν μυριάκις τις ἀνεύθυνος; ἢ καὶ ἀγκώμων, οὕτε, εἰ βουληθεῖη, δυνησεται ποτε ἀπιστεῖν. Ἀπὸ τῶν σφόδρα ὁμολογημένων, καὶ τέλος ἔχόντων, καὶ ὧν πολλὰ μένει τὰ λείψανα, βούλεται αὐτοῖς πιστώσασθαι περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δικαιοκρασίας, μονουχλῆ λέγων· Εἰ μὴ νομίζεις εἶναι γέννηαν, μὴδὲ τιμωρίαν καὶ κολασιν, ἀλλ' ἀπλῶς τὸν Θεὸν ἠπειληθέναι, τὰ παρελθόντα ἀναλογισάμενος, καὶ τοῖς μέλλουσι πιστεῦε. Εἰ γὰρ ὁ αὐτός ἐστι Θεός, ὁ καὶ τὰ πρότερα καὶ τὰ νῦν οἰκονομῶν, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς χάριτος, ὡς περ οὖν καὶ ἔστιν ὁ αὐτός, πῶς ἂν ἔχοι λόγον, ἐκεῖνος μὲν ἀμαρτάνοντας κολάσαι καὶ τιμωρησάσθαι, ἡμᾶς δὲ ταῦτα, καὶ πολλῶν χαλεπώτερα ἐκεῖνων πταλόντας ἀτιμωρήτους ἀφεῖναι; Ἐρωτῶ τοίνυν· ἐπόρνευσαν οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἐκολάσθησαν; ἐτόγγυσαν, καὶ ἀτιμωρήθησαν; Ἀνάγκη πᾶσα ὁμολογήσαι. Πῶς οὖν ὁ τιμωρησάμενος ἐκεῖνος, οὐ τὰ αὐτὰ τολμῶντα παρόψεται; Οὐκ ἂν ἔχοι λόγον β. Ἄλλ' οὐκ ἔδωκας δίκην ἐνταῦθα; Διὰ τοῦτο μάλιστα πιστεῦε γέννηαν εἶναι καὶ κολασιν, ἐπειδὴ δίκην ἐνταῦθα οὐκ ἔδωκας. Εἰ γὰρ μὴ ἐμελλέ τις ἀποκτεῖσθαι μετὰ ταῦτα τιμωρία, οὐκ ἂν τὰ αὐτὰ ο

b saviil. in marg. addit ἐκεῖνος μὲν ἀμαρτάνοντας κολάσαι, ἡμᾶς δὲ ταῦτα, καίτοι πολλῶν ἀσχετότερα ἐργασασμένους οὐ κολάσαι.

c Τὰ αὐτὰ. Sic recte end. unus, cuius scripturam vulgatae tota iura, substituiimus. Edit.

a Dio mss. τῆς παλαιᾶς αὐτοῖς ἀνέμνησιν.

τοῖς προτέροις τολμήσας, ἀτιμώρητος ἔμεινας. Καὶ σὺ τοῖνον ὅταν λάβῃς τινὰ χαῦνον, καὶ διαλελυμένον, καὶ πολλὴν ἀτέλειαν ἐπιδεικνύμενον, καὶ λέγῃ πρὸς σέ, ὅτι μῦθος ταῦτά ἐστιν, οὐκ ἔστι κώλασις, οὐτε γένηνα, ἀλλ' ἀπλῶς ὁ Θεὸς [232] ἠπέλησεν φοβῆσαι βουλομένους, λέγει πρὸς αὐτόν· Ἄνθρωπε, τοῖς μέλλουσιν ἀπιστεῖς, ἐπειδὴ μὴ φαίνεται, μηδὲ εἰς μέσον ἦλθε, μηδὲ ὑπὸ τοῖς ὀφθαλμοῖς κείται τοῖς ἡμετέροις· μὴ ἐπὶ τοῖς γεγεννημένοις καὶ τέλος αἰληφόροι δυνατόν ἀπιστήσασθαι τινα; Ἐννόησόν μοι τὰ Σάβωμα καὶ τὰ Γόμορρα. Ἐκείνη δὲ χώρα δι' οὐδεμίαν ἑτέραν ἁμαρτίαν τοσαύτην ἔδωκε δίκην, ἢ ὅτι παρανόμους εἰσθήγαγον μίξεις εἰ τὰς πόλεις οἰκήσαντες ἐκείνας, καὶ ἀθέτους· ἔρωτας, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους ἐκ βάθρων ἀνέτριψαν. Πῶς οὖν ἂν ἔχοι λόγον, τὸν Θεὸν, τὸν αὐτὸν ὄντα καὶ τότε καὶ νῦν, ἐκείνους μὲν ἁμαρτάνοντας· κολάσαι χωρὶς συγγνώμης ἀπάσης, σὲ δὲ τὸν μεταίτιόνους ἁμαρτάνοντα, τὸν πολλῶν μίξινος ὄντα τιμωρίας· ἄξιον καὶ κολάσεως, ὅσω καὶ χάριτος ἀπῆλαυσας, καὶ οὐδὲ τὰς ἐκείνων ἐσωφρονισθῆς· τιμωρίας· ἀτιμώρητον ἀφίνα;

γ. Διὰ δὲ ταῦτα καὶ Παῦλος οὐδὲν περὶ γενένης τείως εἰπὼν, ἐταυθὶ πολλοῖς τὰ μέλλοντά ἐστιν ἀπιστα, ἀπὸ τῶν ἡδὲ συμβάντων, καὶ ὧν ἱκανῶς εἶχον πίστιν, αὐτοὺς σωφρονισαί βούλεται. Εἰ γὰρ καὶ φοβερώτερα τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ τοῖς ἀτελεστέροις τῶν ἀνθρώπων τὰ παρελθόντα πιστότερα, καὶ ταῦτα μᾶλλον αὐτοὺς ἐκείνων φοβεῖν εἴωθε. Διὰ ταῦτα ἐντεῦθεν αὐτοῖς διαλέγεται, ὅς οὐδὲ τὸν σφόδρα ἀναίσχυντόντα ἀπιστήσαι δυνατόν ἦν· ὁμοῦ δὲ καὶ Μαρκίωνα καὶ Μάνεντι, καὶ πῖσι τοὺς τὰ αὐτὰ ἐκείνους νοσοῦσι κατεῖλαν εἰθῶσι τὴν πληγὴν. Εἰ γὰρ μὴ ἔστιν ὁ αὐτὸς Θεὸς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, ὁ καὶ ἐκεῖνα νοθετήσας, καὶ ταῦτα μέλλων διατυποῦν, περιττῶς μοι ταῦτα λέγεις, ὦ Παῦλε, καὶ φόβον οὐδένα τοῖς ἀκροαταῖς ἐνεῖθης. Δύναται γὰρ ὁ ἀκούων λέγειν, ὅτι εἰ ἕτερος ἐκεῖνός ἐστι Θεὸς, καὶ ἕτερος οὗτος, οὐ πάντως οὗτος κατὰ τὴν ἐκείνου κρίνει γνώμην; οὐδὲ τὰς αὐτοῖς παύεται νόμος. Τί γὰρ, εἰ τῷ τῆς Παλαιᾶς Θεῷ πάντας ἔδοξε κολάσαι καὶ τιμωρησασθαι, τί μορμολύττεις καὶ ἐκφοβεῖς; ἕτερον ἔχω Δεσπότην τὸν μέλλοντά με κρίνειν. Ὄσα εἰ ἕτερος ἦν ὁ τῆς Παλαιᾶς, καὶ ἕτερος ὁ τῆς Καινῆς, τούναντιον, ὅπερ ἐβούλετο, ὁ Παῦλος ἐποίησεν· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἐφόβησε τὸν ἀκούοντα, ἀλλὰ καὶ πάσης ἀγωνίας καὶ δέους ἀπήλλαξεν· ὅπερ οὐδὲ τῶν τυγχόντων ἀνθρώπων καὶ σφόδρα ἀνοήτων τις ἔπαθεν ἂν, μῆτι γε Παῦλος ὁ τοσαύτης γέμων σοφίας. Ὅθεν ἔηλον, ὅτι εἰς καὶ ὁ αὐτός ἐστι Θεὸς ὁ καὶ τοὺς Ἰουδαίους ἐπὶ τῆς ἐρήμου καταστρώσας, καὶ ἡμῶν τοὺς ἁμαρτάνοντας κολάζειν μέλλων. Οὐ γὰρ εἰ μὴ εἰς ἦν (πάλιν γὰρ τὸ αὐτὸ ἐρῶ), ἀπὸ τῶν ἡδὲ γεγεννημένων ὑπ' ἐκείνου, καὶ περὶ τῶν μελλόντων ἡμᾶς ἐφόβει· ἐπειδὴ δὲ ὁ αὐτός ἐστιν, ἀναντιρρήτον εἰσθήγαγεν αὐτοῖς τὴν περὶ τῆς τιμωρίας προσδοκίαν, δεικνύς τὴν θεοδικεῖναι χρῆ καὶ φοβεῖσθαι. Οὐ γὰρ ἂν ὁ τοὺς πατέρας ἡμῶν κολάσας ἁμαρτάνοντας, ἡμῶν φείσεται τὰ αὐτὰ πλημμελούντων. Ἄξιον δὲ ἐπ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἔλθειν τοῦ διηγήματος, καὶ ἐκάστην διερευνησασθαι ῥῆσιν μετ' ἀκριθείας ἀπάσης. Ὅθ' ἐβλώ δὲ ὑμᾶς ἀγωνεῖν, ἀδελφοί. Τοὺς μαθητὰς ἀδελφοὺς ἐκάλεσεν, οὐκ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀξίας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοὺς προσαγορεύων ὀνόματος. Ἥδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι ταύτης Ἰσον οὐδὲν, καὶ τὸ μέγιστον [233] τῆς ἀξίας εἶδος, τὸ τῆς ἀγάπης εἶδος ἐστίν. Τοῦτο

δὲ πρῶτον καὶ ἡμεῖς ζηλώσωμεν. Κἂν σφόδρα καταβεβητοί τινες ἡμῶν ὡς ἡ, τοῖς τῆς θεραπείας αὐτοῖς καλῶμεν ὀνόμασι, μὴ μόνον ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους, μὴ μόνον πλουσίους, ἀλλὰ καὶ πένητας, ἐπεὶ καὶ Παῦλος οὐχὶ τοὺς πλουσίους τοὺς παρὰ Κορινθίους, οὐδὲ τοὺς ἐλευθέρους καὶ περιφανεῖς, οὐδὲ τοὺς ἐπισήμους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιώτας, καὶ οἰκίτας, καὶ πάντας ἀπλῶς ταύτη τετίμηκε τῇ προσηγορίᾳ. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ οὐ δούλος, οὐκ ἐλεύθερος, οὐ βάρβαρος, οὐ Σκυθῆς, οὐ σοφρῆς, οὐκ ἀσφορῆς, ἀλλὰ πᾶσα ἀξία ἀνωμαλία βιωτικῆς ἀνήρηται. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ Παῦλος τοὺς ὁμοδοῦλους οὕτως ἐκάλεσεν, ὅπου γε καὶ ὁ Δεσπότης αὐτοῦ τὴν ἡμετέραν οὕτω ἐκάλεσε φύσιν, οὕτω λέγων· Ἀπαγγεῖλῶ τὸ βρομά σου τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας δημηῶ σε; Οὐ μόνον δὲ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ἀδελφοὺς, ἀλλὰ καὶ γενεθῶς ἀδελφὸς ἡμῶν ἠθέλησε, καὶ ἐγένετο τὴν σάρκα ὑπεῖδος τῆν ἡμετέραν, καὶ τῆς φύσεως ἡμῶν κοινωνήσας τῆς αὐτῆς. Ὅσαρ οὖν καὶ αὐτὸ θαυμάζων ὁ Παῦλος ἔλεγον· Οὐ γὰρ ἀγγέλιον ἐπιλαμβάνεται ὁ Θεός, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται, ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι. Καὶ πάλιν· Ἐπεὶ οὖν καὶ τὰ παιδία κεκοινωνήκα σαρκὸς καὶ αἱματος, παρακλησῶ καὶ αὐτοὺς μετέσχε τῶν αὐτῶν.

Πάντα δὲ ταῦτα ἀκούοντες, ἀλαζονεῖαν, καὶ τύπον, καὶ ἀπόνοιαν ἄπασαν τῆς ψυχῆς ἐξορίσωμεν τῆς ἡμετέρας, καὶ μετὰ πολλῆς τοῦτο κατορθώσωμεν τῆς σπουδῆς, τὸ θεραπευτικὸς ὄνομα καὶ τιμὴν ἔχουσι τοὺς πλησίον καλεῖν. Εἰ γὰρ καὶ μικρὸν καὶ φίλον εἶναι δοκεῖ τὸ κατορθώμα, ἀλλ' ὁμοῦς μεγάλων ἀγαθῶν ἐστὶν αἴτιον· ὡσπερ οὖν τὸ ἐναντιον πολλὰς πολλάκις ἔχθρας καὶ ἔρεις καὶ φιλονικίας ἐποίησεν. Οὐ ταύτην δὲ μόνον τὴν ῥῆσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξῆς μετὰ πολλῆς ἐξετιστόν τῆς ἀκριθείας· οὐδὲ γὰρ ταύτην ἀπλῶς τῆθεικεν. Εἰπὼν γάρ· Ὅθ' ἐβλώ ὑμᾶς ἀγωνεῖν, ἀδελφοί, ἐπήγαγεν· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες· οὐκ εἶπεν, Ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι, οὐδὲ οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐξεληθόντες· ἀλλὰ τί; Οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες· ὁμοῦ καὶ τὴν ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος τὴν ἐαυτοῦ, ὅτι οὐκ ἀπηξίωσε τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν, τοσοῦτον αὐτοῦς ἀναβεθεκῶς κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, καὶ τῶν τῆν Παλαιῶν διαβαλλόντων ἐπιστομίζων τὴν ἀναίσχυντον γλώτταν. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ πρὸς ἐκείνην ἀπεχθῶς δέχεται, ἀπὸ τῶν εὐφημωτέρων ὀνομάτων ἂν ἐμνήσθη, τῶν τότε γενομένων ἀπάντων διαβολῆν ἐχόντων. Πάντες. Οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς τῆθεικε τὸ, Πάντες, οὐδὲ παρέργως, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς σοφίας. Οὐδὲ γὰρ ἀπαξ εἰπὼν εἰσηγήσεν, ἀλλὰ καὶ δις καὶ τρις καὶ πολλάκις, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ παρέργως αὐτὰ προσέβριψεν. Εἰπὼν γάρ· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, ἐπήγαγε· Καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον. Ἦκουσας πῶς πολλάκις τὸ, Πάντες, τῆθεικεν; Οὐκ ἂν δὲ τοῦτο ἐποίησεν, εἰ μὴ μέγα τι καὶ θαυμαστόν μωσθηρὸν αἰνίσασθαι ἠθέλεν. Εἰ γὰρ ἀπλῶς ἐτίθει, ἤρκει ἀπαξ εἰπόντα σιγῆσαι, [234] καὶ εἰπεῖν οὕτως· Ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, καὶ εἰς τὸν Μωσῆν ἐβαπτίσαντο, καὶ τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον.

* Edit. male σωφρονισθῆς; e Cod. 748 correctior. Empt.

† Sic Cod. 748, et haec erat conjectura Savilli. Legebat: οὐτε. Edit.

quam eadem quæ illi priores ausus, inultus mansisset. Tu ergo si quempiam deprehenderis mollem, dissolutum, multamque lasciviam exhibentem, qui dicat tibi, Hæc sunt fabulæ; non est supplicium, neque gehenna, sed Deus hæc frustra terrendi causa comminatus est, responde illi: Homo, non credis futuris, quia non apparent, neque in medio vel sub oculis sunt constituta: num potes fidem negare iis, quæ facta fuerunt sortita sunt? Cogita Sodomam et Gommorham. Regio illa nulla alia de causa tantas dedit penas, quam quod incolæ ejus illicitos coitus induxerunt, illegitimosque amores, ac naturæ leges radicibus subverterunt. Quæ igitur ratione fieri possit ut Deus idem ipse nunc qui tunc erat, illos peccantes sine venia punierit, id vero qui post illos peccasti et majore dignus es ultione, quia gratiam sortitus es, neque illorum supplicio emendatus, inultum sinat?

3. *Probatum eundem esse Novi ac Veteris Testamenti Deum.* — Ideoque Paulus, nihil dum de gehenna loquutus, quia futura a multis non creduntur, ab iis quæ jam contigerant, et quibus illi fidem habebant, ipsos erudire vult. Etiam si enim futura terribiliora sint, popularibus tamen præterita sunt credibilia, et hæc plus quam illa terrori sunt ipsis. Idcirco ex iis argumentum mutatur, quibus ne impudentiores quidem fidem negare possunt: simul autem et Marcioni et Manichæo et iis qui pari morbo laborabant, letalem infligit plagam. Si enim non est idem Veteris qui Novi Testamenti Deus, qui et illa monuit, et hanc formam traditurus erat, frustra mihi hoc dicis, o Paule, et nullum auditoribus timorem incutis. Nam potest is qui audit dicere: Si alius ille, alius hic Deus est: hic certe non secundum illius sententiæ judicabit, neque iisdem obtemperabit legibus. Quid enim si Deo Veteris Legis visum est omnes punire, quas larvas profers, quid terres? Alium habeo Dominum, qui me judicaturus est. Itaque si alius fuisset Veteris, alius Novæ Legis, Paulus contra, quam volebat, fecisset: non modo enim non terruisset auditorem, sed etiam ab omni angustia et metu liberasset, quod nemo quantivis pretii, etiam insipiens fecerit, nedum Paulus tanta plenus sapientia. Unde palam est eundem esse Deum, qui et Judæos in eremo prostravit, et de nobis eos ulturus est, qui peccaverint. Neque enim, nisi unus esset (id iterum dico), per ea quæ olim a se gesta sunt, de futuris etiam nos terreret; quia autem idem ipse est, supplicii expectationem, cui contradici nequit, ipsis induxit, ostendens metendum formidandumque esse. Qui enim patres nostros peccantes ultus est, non utique nobis parcat paria peccantibus. Jam operæ pretium fuerit principium narrationis repetere, et dicta singula cum omni accuratatione examinare. *Nolo autem vos ignorare, fratres.* Discipulos vocat fratres; non dignitatis, sed caritatis nomine ipsos compellans. Sciebat enim, apprimè utique sciebat, huic appellationi æquale nihil esse, et maximam dignitatis speciem, speciem esse caritatis. Hoc autem prius et nos imitemur. Etiam si quidam nostrum valde inferiores sint, ipsos ministerii no-

mine compellemus, non solum liberos, sed etiam servos; non solum divites, sed etiam pauperes: quandoquidem et Paulus non solum Corinthiorum divites, liberos et conspicuos et nobiles, sed etiam privatos et domesticos, et omnes indiscriminatim hac appellatione honoravit. Nam in Christo Jesu neque servus neque liber, non barbarus, non Scythæ, non sapiens, neque insipiens (*Gal. 3. 28*), sed omnis sæcularis dignitatis inæqualitas sublata est. Ecquid mirum si Paulus consertos sic appellaverit, quando et Dominum ejus naturam nostram sic vocavit, his verbis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te (Psal. 21. 25)*? Neque tantum nos fratres vocavit, sed et ipse frater esse noster voluit, et vere fuit cum carnem nostram induit, et naturæ nostræ consort factus est. Quod ipsum admirans Paulus dicebat: *Non enim angelos apprehendit; unde debuit per omnia fratribus assimilari (Hebr. 2. 16. 17)*. Et rursum: *Quoniam vero pueri participaverunt carni et sanguini, similiter et ipse participavit iisdem ipsis (Ibid. v. 14)*.

Proximi honeste compellendi. Transitus per mare Rubrum baptismi typus. — Hæc porro omnia audientes, arrogantiam, fastum et superbiam quamlibet ex animis nostris eliminemus: id summo studio curemus, ut obsequii et honoris nominibus proximos nostros compellemus. Licet enim hoc officium parvi momenti esse videatur, magna tamen parit bona: quemadmodum et oppositum multas inimicitias, lites et contentionem plerumque peperit. Neque hoc solummodo dictum, sed etiam illud quod sequitur, magna accuratatione excutiamus: neque enim illud sine causa posuit. Cum enim dixisset, *Nolo vos ignorare, fratres*; adjecit, *Quod patres nostri omnes*: non dixit, quod Judæi, neque illi, qui ex Ægypto egressi fuerant; sed quid? *Patres nostri omnes*; simul suam exhibens humilitatem, cum eorum cognationem non dedignatus est, etsi tantum superior virtute; et impudentem eorum linguam cocreans, qui Veterem Legem criminantur. Neque enim si odisset illam, honorabilioribus illam nominibus commemorasset, cum illi omnes qui tunc vixerant criminationi essent obnoxii. *Omnes*. Neque illud temere posuit, *Omnes*, neque supervacane, sed magna cum sapientia. Neque cum semel dixisset, id postea tacuit; sed et bis et ter et sæpe pronuntiavit, ut ediscas illum non perfunctorie hoc protulisse. Cum dixisset enim, *Quod patres nostri omnes sub nube fuerunt*, adjecit, *Et omnes per mare Rubrum transierunt, et omnes in Moysem baptizati sunt, et omnes eandem escam spiritualem comederunt, et omnes eundem potum spiritualem biberunt*. Audisti quomodo sæpe illud, *Omnes*, posuerit? Quod nequaquam fecisset, nisi magnum quid et mirabile mysterium subindicare voluisset. Si enim simpliciter posuisset, satis erat id semel dictum postea tacere, et sic dicere: Quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, et per mare transierunt, et in Moysem baptizati sunt, et eandem escam spiritualem comederunt, et eundem potum spiritualem biberunt. Nunc autem non ita dixit,

sed ad singula gesta illud, *Omnes*, adjiciens, non parvam nobis sententiam suam Januam aperuit, ut ejus sapientiam consideremus, Cur ergo hanc vocem frequenter repetit? Ut ostendat magnam esse Legis Veteris cum Nova cognationem, et illa fuisse horum figuram, et futurorum umbram. Atque primum hinc consouantiam ostendit. Volebat enim demonstrare quod, quemadmodum in Ecclesia non est discrimen inter servum et liberum, neque inter peregrinum et civem, senem et juvenem, sapientem et insipientem, privatum et principem, mulierem et virum, sed omnis ætas et dignitas, atque uterque sexus similiter in eandem illam aquarum piscinam descendunt, ac sive rex sive mendicus eadem expiatione fruuntur: id quod est maximum nostræ nobilitatis argumentum, quod simili modo mendicum ac purpura vestitum ad mysteria admittamus, atque in mysteriorum ratione nihil hic plus illo habeat: sic et in Veteri Lege illud, *Omnes*, frequenter posuit. Neque enim dicere potes, Moysen per aridam, Judæos vero per mare transivisse; neque opulentos per hanc viam, pauperes per aliam, neque mulieres sub aere, virum sub nube; sed omnes per mare, sub nube omnes, et in Moysen omnes. Quoniam enim transitus ille futuri baptismatis typus erat, hoc primum per figuram exprimi oportuit, nempe omnes eorundem consortes fuisse, quemadmodum et hic omnes eadem æqualiter participant. Et quomodo potest, inquis, illud presentium esse typus? Si prius didiceris quid sit typus, quid veritas, tunc tibi hujusce rei rationem reddam.

4. *Discrimen inter umbram et veritatem.* — Quid igitur est umbra, et quid veritas? Age, sermonem ad imagines transferamus, quas pictores delineant. Vidisti sæpe imperatoriam imaginem caruleo tinctam colore; deinde vero pictorem albas lineas ducentem, et Imperatorem depingentem, et solium imperatorium, et equos adstantes, et satellites et vinctos hostes atque subactos. Attamen cum vides hæc delineata et adumbrata, neque totum scis, neque totum ignoras: sed hominem pingi et equum obscure cognoscis; qualis vero sit imperator et qualis hæris, non ita perspicue cognoscis, donec accedens colorum veritas visum certiore faciat. Sicut igitur in illa imagine non exigis totum ante colorum veritatem; sed si obscuram quamdam rei cognitionem percipias, satis absolutam delineationem esse arbitraris: sic et de Veteri et de Novo Testamento sentias: neque omnimodam in typo veritatis accurationem a me requiras; tumque potero te docere, quo pacto quamdam affinitatem habuerit Vetus cum Novo, et ille transitus cum baptismo nostro. Illic aqua et hic aqua: hic piscina, illic pelagus: hic omnes in aquam ingrediuntur, illic item omnes: secundum hoc affinitas. Vis demum discere colorum veritatem? Illic ab Ægypto per mare liberabantur, hic ab idololatria: illic Pharaon demergebatur, hic diabolus: illic Ægyptii præfocabantur, hic vetus homo peccatis onustus defoditur. Et vide cognationem figuræ cum veritate, ac veritatis præ typo excellentiam. Neque cuius omnino

alienum oportet esse typum a veritate, alioquin quum typus non esset: neque rursus par est exæquari typum veritati; alioquin typus ipsa veritas esset: sed in suo modo maneat oportet, neque omnia habeat, quæ veritas habet, neque a toto excidat. Si enim totum haberet, ipsa veritas esset; si a toto excideret, non posset esse typus; sed oportet ut partem habeat, partem veritati reservet. Ne igitur in Veteri totum a me requiras: sed si qua parva et obscura acceperis ænigmata, tecum bene actum esse puta. Ubi itaque est cognatio typi cum veritate? In eo quod illic omnes, hic item omnes: illic per aquam, hic etiam per aquam: illi a servitute liberati sunt, et nos item a servitute liberati, sed non ab eadem: nam illi a servitute Ægyptiorum, nos a servitute dæmonum: illi a servitute Barbarorum, nos a servitute peccati. Ad libertatem reducti sunt illi, et nos etiam, sed non ad eandem, sed ad multo splendidiorem nos. Quod si majora suis nostra et excellentiora, ne stupeas. Hoc enim maxime veritatis est, quod ait typo longe excellentior, neque tamen illi adversaria sit, et cum illo pugnet. Quid autem est, *Omnes in Moysen baptizati sunt*? Forte obscurum¹ est quod dicitur; sed clarius efficere conabor. Mare tunc erat diffusum ante oculos eorum et jubebantur transire per extraneam quamdam et admirabilem viam. Nemo unquam sic transierat. Cunctabantur et recusabant, atque ægre ferebant. Transivit Moyses primus, et ut omnes facile sequerentur effecit. Hoc sibi vult illud, *In Moysen baptizati sunt*; cum illi credidissent, tunc in aquas illo duce ipsique fidentes ingredi ausi sunt. Hoc et in Christo accidit: cum enim nos reduxisset ab errore, et ab idolorum cultu liberasset, et in regnum nos manum duceret, ipse primus viam aperuit, primus in celos ascendit. Quemadmodum igitur illi Moysi fidentes, iter suscipere sunt ausi, ita et nos Christo fidentes, hanc peregrinationem fidentes suscipimus. Quod autem id sibi velit illud *In Moysen baptizati sunt*, ex historia palam est. Non enim in nomen Moysis baptizati sunt. Si porro nos non modo Jesum duceam ac principem habemus, sed etiam in nomen ejus baptizamur, licet illi non baptizentur in nomen Moysis, ne ideo turberis: dixi namque oportere ut veritas aliquam iugentem et ineffabilem excellentiam habeat supra figuram.

Mensa et Mysteria sacra in Veteri Lege adumbrata; Paulus Samosatensis refellit. — Vidisti in baptismo qui sit typus, quæ veritas? Age, ostendam tibi et mensam et mysteriorum participationem illic adumbratam fuisse, si non totum rursus a me petas, sed sic ea quæ gesta sunt examines, ut par est umbras et figuras. Nam cum dixisset de mari, de nube, deque Moysen, subjunxit: *Et omnes eandem escam spirituales comederunt.* Quemadmodum tu, inquit, ex piscina aquarum ascendens, ad mensam curris: sic et illi ex mari ascendentes, ad mensam novam et mirabilem venerunt, de manna loquor. Ac rursus sicut

¹ In Editis legitur, *clarum* (σαφές); Savil., *obscurum* (ἀσαφές), in margine posuerat, et nos legitimus e codice 748.

Νῦν ἃ οὐχ ὄψεαι εἶπαι, ἀλλὰ καθ' ἑναστον τῶν γενομένων ἐδ. Πάντας, τιθεὶς, θύραν ἡμῖν τῆς αὐτοῦ γνώμης παρήνοιξεν οὐ μικράν, ὥστε κατιδεῖν αὐτοῦ τὴν σοφίαν. Τίτος οὖν ἕνασκον συνεχῶς τῆς λέξεως ταύτης μέμνηται; Βούλεται δεῖξαι πολλὴν οὖσαν τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν τὴν συγγένειαν, καὶ ὅτι ταῦτα τύπος ἐκαίνων ἦν, καὶ σκια τῶν μαλλόντων. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τούτου τὴν συμφωνίαν δείκνυσι. Βουλόμενος γὰρ δεῖξαι, ὅτι ὡσπερ ἔν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐκ ἔστι θούλου καὶ ἐλευθέρου διάκρισις, οὐδὲ ξένου καὶ πολίτου, οὐδὲ γέροντος καὶ νέου, οὐδὲ σοφοῦ καὶ ἀσοφοῦ, οὐδ' ἰδιώτου καὶ ἀρχοντος, οὐδὲ γυναικὸς καὶ ἀνδρός, ἀλλὰ πᾶσα ἡλικία, καὶ πᾶσα ἀξία, καὶ ἑκατέρω ἡ φύσις ὁμοίως εἰς τὴν κολυμβήθραν ἐκαίνην ἐμβαδίνουσι τῶν ὀδάτων, κἂν βασιλεὺς ἢ τις, κἂν πτωχός, τῶν αὐτῶν ἀπολαύουσι καθαρῶν· καὶ τοῦτό ἐστι μάλιστα τὸ μέγιστον τῆς παρ' ἡμῖν εὐγενείας τεκμήριον, ὅτι ὁμοίως καὶ τὸν προσαιτην^a, καὶ τὸν τὴν ἀλουργίδα ἔχοντα μυσταγωγούμεν, καὶ οὐδὲν πλέον οὗτος ἐκαίνον κατὰ τὸν τῶν μυστηρίων ἔχει λόγον· οὕτω καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ συνεχῶς τὸ, Πάντας, εἴδεισαν. Οὐδὲ γὰρ ἔχεις εἶπαι, ὅτι Μωυσῆς μὲν διὰ ξηρᾶς, Ἰουδαῖοι δὲ διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, οὐδ' ὅτι οἱ μὲν εἰσποροὶ δι' ἑτέρας ὁδοῦ, οἱ δὲ πινίσταροι δι' ἑτέρας, φέρεται ὅτι αἱ γυναῖκες μὲν ὑπὸ τὸν ἀέρα, ἄνδρες δὲ ὑπὸ τὴν νεφέλην, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς θαλάσσης πάντες, καὶ ὑπὸ τὴν νεφέλην πάντες, καὶ εἰς τὸν Μωυσῆν πάντες. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ διάβασις ἐκαίνη τοῦ μέλλοντος βαπτίσματος ἦν τύπος, εἶδε τοῦτο πρῶτον τῶν ἑλῶν διατυπωθῆναι, τὸ πάντας τῶν αὐτῶν ἀπολαύσαι, ὡσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα πάντες τῶν αὐτῶν ἐξίσις μετέχουσι. Καὶ πῶς δύναται, φησὶν, ἐκεῖνο τύπος εἶναι τῶν παρόντων; Ἄν μάθης πρότερον, τί μὲν ἐστὶν τύπος, τί δὲ ἀλήθεια, τότε σοὶ καὶ τούτου παρήξομαι τὰς εὐδύνας.

Σ. Τί ποτ' οὖν ἐστὶ σκία, τί δὲ ἀλήθεια; Φέρε, τὸν λόγον ἐπὶ τὰς εἰκόνας ἀγάγωμεν, ἃς οἱ ζωγράφοι γράφουσι. Εἶδες πολλάκις εἰκόνα βασιλικὴν κυανῶν κατακαχρωσμένην χρώματι, εἶτα τὸν ζωγράφον λευκῆς περιάγοντα γραμμῆς, καὶ ποιοῦντα βασιλέα, καὶ θρόνον βασιλικόν, καὶ ἱκπος παρεστῶτας, καὶ δορυφόρους, καὶ πολεμίωνς δεδεμένους καὶ ὑποκαίμενους. Ἄλλ' ἄνωγες ὁρῶν ταῦτα σκιαγραφούμενα, οὕτε οἶδας τὸ πᾶν, οὕτε ἀγνοεῖς τὸ πᾶν, ἀλλ' ὅτι μὲν ἄνθρωπος γράφεται καὶ ἱκπος, ἀμυδρῶς ἐπίστασαι· ποῖος δὲ ἐστὶν ὁ βασιλεὺς, καὶ ποῖος ὁ πολέμιος, οὐ σφόδρα ἀκριβῶς οἶδας, ἕως ἂν ἐλθοῦσα τῶν χρωμάτων ἡ ἀλήθεια τρανώσῃ τὴν ἔξιν καὶ σαφιστέρην ποιήσῃ. ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἐκαίνης οὐκ ἀπαιτεῖς τὸ πᾶν πρὸς τῆς τῶν χρωμάτων ἀληθείας, ἀλλὰ κἂν ἀμυδράν τινα λάθης γνῶσιν τῶν γινομένων, ἱκανῶς τὴν σκιαγραφίαν ἀπρητισθαὶ νομίζεις· οὕτω μοι καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς καὶ ἐπὶ τῆς Καινῆς λογίζου, καὶ μὴ με πᾶσαν ἀπαιτήσῃς τῆς ἀληθείας τὴν ἀκριβείαν ἐπὶ τοῦ τύπου· καὶ δυνησόμεθ' αὖ σε διδάξαι, πῶς εἶχε τινα συγγένειαν ἡ Παλαιὰ πρὸς τὴν Καινὴν, καὶ ἡ διάβασις ἐκαίνη [235] πρὸς τὸ ἡμέτερον βάπτισμα. Κάκει ὕδωρ, κἀνταῦθα ὕδωρ· κολυμβήθρα ἐνταῦθα, καὶ ἐκεῖ πῆλαγος· πάντες ἐνταῦθα εἰς τὰ ὕδατα ἐμβαδίνουσι, κάκει πάντες· κατὰ τοῦτο ἡ συγγένεια. Λοιπὸν βούλει μαθεῖν τῶν χρωμάτων τὴν ἀλήθειαν; Ἐκεῖ μὲν Αἰγύπτου διὰ τῆς θαλάσσης ἀπηλλάττοντο, ἐνταῦθα

ἃ εἰδωλολατρείας· κάκει μὲν ὁ Φαραὼ καταπεινεῖτο, ἐνταῦθα δὲ ὁ διάβολος· ἐκεῖ Αἰγύπτιοι ἀπεπνίγοντο, ἐνταῦθα δὲ ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τῶν ἁμαρτημάτων κατορούσεται. Καὶ ἴδε συγγένειαν τύπου πρὸς ἀλήθειαν, καὶ ἀληθείας ὑπεροχὴν πρὸς τύπον. Οὕτε γὰρ ἀπηλλοτριώσθαι πάντῃ χρητὴ τὸν τύπον τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη τύπος· οὕτε πάλιν ἐξισάζειν πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἐπεὶ πάλιν καὶ αὐτὸς ἀλήθεια ἐστὶ· ἀλλὰ εἰ μόνον ἐπὶ τῆς οικείας συμμετρίας, καὶ μήτε τὸ πᾶν ἔχειν τῆς ἀληθείας, μήτε τοῦ παντὸς ἐκπεπτωκίναί. Ἄν μὲν γὰρ τὸ πᾶν ἔχη, ἀλήθεια πάλιν ἐστὶ καὶ αὐτός· ἂν δὲ τοῦ παντὸς ἐκπίση, τύπος εἶναι λοιπὸν οὐ δύναται· ἀλλὰ εἰ τὸ μὲν ἔχειν, τὸ δὲ τῇ ἀληθείᾳ τηρεῖν. Μὴ τοίνυν τὸ πᾶν με ἀπαιτήσῃς ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ἀλλ' εἰ κἂν μικρά τινα καὶ ἀμυδρά λάθης αἰνίγματα, ἀγαπητὸν εἶναι νόμιζε τοῦτο. Ποῦ οὖν ἐστὶν ἡ συγγένεια τοῦ τύπου πρὸς τὴν ἀλήθειαν; Ὅτι πάντας ἐκαί, καὶ ἐνταῦθα πάντες· ὅτι δι' ὕδατος ἐκαί, καὶ ἐνταῦθα δι' ὕδατος· ὅτι δουλείας ἀπηλλάγησαν ἐκαῖνοι, καὶ ἡμεῖς δουλείας, ἀλλ' οὐ τῆς αὐτῆς· ἀλλ' οἱ μὲν τῆς Αἰγυπτίων, ἡμεῖς δὲ τῆς τῶν δαιμόνων· ἐκαῖνοι τῆς τῶν βαρβάρων, ἡμεῖς τῆς κατὰ τὴν ἁμαρτίαν. Πρὸς ἐλευθερίαν ἀνήχθησαν ἐκαῖνοι, καὶ ἡμεῖς, ἀλλ' οὐ πρὸς τὴν αὐτήν, ἀλλὰ πρὸς πολλῶν λαμπροτέραν ἡμεῖς. Εἰ δὲ μαίζω τὰ ἡμέτερα καὶ ὑπερέχοντα ἐκαίνων, μὴ θορυβοῦ. Τοῦτο γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἀληθείας, τὸ πολλὴν ἔχειν πρὸς τὸν τύπον τὴν ὑπεροχὴν, οὐκ ἀναντίωσιν, οὐδὲ μάχην. Τί δὲ ἐστὶ, Πάντας εἰς τὸν Μωυσῆν ἑθαπτίσαντο; Καὶ τάχα ἀσαφὲς τὸ λεγόμενον· οὐκὼν σαφέσταρον αὐτὸ ποιῆσαι πειράσομαι. Θάλασσα ἦν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κχυμένη τῶν ἐκαίνων τότε, καὶ ἐκαλεύοντο διαβαίνειν ξένην τινα καὶ παράδοξον ὁδὸν, ἣν οὐδεὶς οὐδέποτε ἀνθρώπων διέβη. Ἦκνον καὶ ἀνεύδιον, καὶ ἔδυσχέραινον. Διέβη πρῶτος Μωυσῆς, καὶ πᾶσι μετ' εὐκοιλίας ἕτασκον ἀκολουθήσαι λοιπὸν. Τοῦτό ἐστι· Εἰς τὸν Μωυσῆν ἑθαπτίσαντο· ἐκαίνω πιστεύσαντες, οὕτως ἐθάβρησαν ἐπιθῆναι τῶν ὀδάτων, ἠγεμόνα τῆς ὁδοπορίας λαβόντες. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· ἐξαγαγὼν γὰρ ἡμεῖς τῆς κλάνης, καὶ τῆς εἰδωλολατρείας ἀπαλλάξας, καὶ πρὸς τὴν βασιλείαν χειραγωγῶν, αὐτὸς πρῶτος ταύτης ἡμῖν ἤρξε τῆς ὁδοῦ, πρῶτος εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀναβάς. ὡσπερ οὖν ἐκαῖνοι Μωυσῆ θαρρήσαντες κατετόλμησαν τῆς ὁδοπορίας, οὕτως ἡμεῖς Χριστῶ θαρρήσαντες κατατολμῶμεν τῆς ἀποδημίας ταύτης. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ· Εἰς Μωυσῆν ἑθαπτίσαντο, ὅλον ἐκ τῆς ἱστορίας. Οὐ γὰρ εἰς τὸ ὄνομα Μωυσέως ἑθαπτίσαντο. Εἰ δὲ ἡμεῖς οὐ μόνον ἀρχηγὸν τὸν Ἰησοῦν ἔχομεν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ βαπτίζόμεθα, ἐκαίνων μὴ βαπτισθέντων εἰς τὸ ὄνομα Μωυσέως, μηδὲ ἐνταῦθα ταράττου· εἶπον γὰρ, ὅτι δεῖ τὴν ἀλήθειαν ἔχειν τινα ὑπεροχὴν πολλὴν καὶ ἄφατον.

[236] Εἶδες ἐπὶ τοῦ βαπτίσματος τίς μὲν ὁ τύπος, τίς δὲ ἡ ἀλήθεια; Φέρε, σοὶ δεῖξω καὶ τὴν τράπεζαν καὶ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν ἐκεῖ σκιαγραφουμένην, ἂν μὴ τὸ πᾶν ἀπαιτῆς με πάλιν, ἀλλ' οὕτως ἐξετάσῃς τὰ γενόμενα, ὡς εἶδος ἐν σκιαγραφίᾳ καὶ τύποις ἴδειν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε περὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης καὶ τοῦ Μωυσέως, ἐπηγάγε πάλιν· Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικῶν ἔφαγον. ὡσπερ σὺ, φησὶν, ἀπὸ τῆς κολυμβήθρας τῶν ὀδάτων ἀναβαίνων, ἐπὶ τὴν τράπεζαν τρέχεις, οὕτω κάκεινοι ἀπὸ τῆς θαλάττης ἀναβάντες, ἐπὶ τράπεζαν

^a Uenis ins. τὸν προσαιτῆ.

ἔλαβον καινήν καὶ παράδοξον, τὸ μίνα λέγω. Καὶ πάλιν ὡσπερ οὐ παράδοξον ἔχεις πότον, τὸ αἶμα τὸ σωτήριον, οὕτω κάκεινοι παράδοξον ἔσχον τοῦ πόματος τὴν φύσιν, οὐ πηγὰς· εὐρόντες, οὐδὲ ποταμούς βέοντες, ἀλλ' ἀπὸ πέτρας σκληρᾶς καὶ ἀνύδρου πολλὴν δεξιόμενοι ναμάτων θαψίλειαν. Διὰ τοῦτο αὐτὸ καὶ πνευματικὴν ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ τῇ φύσει τοιοῦτον ἦν, ἀλλὰ ἐπειδὴ τῷ τρόπῳ τῆς χορηγίας τοιοῦτον ἐγένετο. Οὐ γὰρ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν αὐτοῖς ἐδίδοτο, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ στρατηγούντος· αὐτῶν Θεοῦ. Ὅσπερ οὖν καὶ αὐτὸ διορθούμενος εἶλεγεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε· *Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον*, ὕδωρ δὲ ἦν τὸ πινόμενον, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι διὰ τοῦτο Πνευματικὸν εἶπεν, οὐ διὰ τὴν φύσιν τοῦ ὕδατος, ἀλλὰ διὰ τὸν τῆς χορηγίας τρόπον, ἐπήγαγεν· *Ἐπίον γὰρ ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀκολουθοῦσης πέτρας· ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστὸς*. Οὐχὶ ἡ φύσις τοῦ λίθου, φησὶν, ἀλλ' ἡ δύναμις τοῦ ἐνεργούντος Θεοῦ τὰς πηγὰς ἐκείνας ἤφει. ε'. Ἐνταῦθα καὶ τὴν Παύλου τοῦ Σαμοσατεύως αἵρεσιν ἀνέσπασε πρόβριζον. Εἰ γὰρ ὁ Χριστὸς ἦν ὁ πάντα ἐνεργῶν ἐκεῖνα, πῶς αὐτὸν ἐκ τότε εἶναι λέγουσιν, ἐξ οὗ Μαρία αὐτὸν ἔτεκεν; Ὅταν γὰρ πρὸ μὲν τῆς Μαρίας τὰ κατὰ τὴν ἔρημον φαίνεται συμβάντα, ἐκεῖνα δὲ πάντα ὁ Χριστὸς ἦν ποιητικῶς κατὰ τὴν τοῦ Παύλου φωνήν, ἀνάγκη καὶ πρὸ τοῦ τόκου τούτου, καὶ πρὸ τῶν ὠδίνων αὐτὸν εἶναι τούτων· οὐ γὰρ δήπου ὁ μὴ ὢν ἐνεργεῖν ἐμελλεν οὕτω θαυμαστὰ καὶ παράδοξα πράγματα. Ὅσπερ δὲ εἰπὼν, ὅτι πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διήλθον, τὴν εὐγένειαν τῆς Ἐκκλησίας· ἐδήλωσεν ἄνωθεν προδιαιτυπομένην· οὕτως εἰπὼν, τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἠνέξατο. Καθάπερ γὰρ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ οὐχ ἑτέρου μὲν σώματος ὁ πλούσιος, ἑτέρου δὲ ὁ πένης, οὐδὲ ἑτέρου μὲν οὗτος αἵματος, ἑτέρου δὲ ἐκεῖνος· οὕτω καὶ τότε, οὐχ ἕτερον μὲν ὁ πλούσιος ἐλάμβανε μίνα, ἕτερον δὲ ὁ πένης· οὐδὲ ἑτέρας μὲν ἐκεῖνος μετέσχε πηγῆς, ἑτέρας δὲ οὗτος καταδειστέρας· ἀλλὰ ὡσπερ νῦν ἡ αὐτὴ τράπεζα, τὸ αὐτὸ ποτήριον, ἡ αὐτὴ τροφὴ ἅπασιν πρόκειται τοῖς ἐνταῦθα εἰσιούσιν· οὕτω καὶ τότε τὸ αὐτὸ μίνα, ἡ αὐτὴ πηγὴ ἅπασιν προκειτο. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ἐπεχείρησάν ποτὲ τινες κατὰ τὴν καιρὸν ἐκεῖνον πλεόν συλλέξαι τοῦ δέοντος, καὶ οὐδὲν ἀπάναντο τῆς πλεονεξίας. Ἄλλ' ἕως μὲν τὴν ἰσότητά ἐτίμων, ἔμεινε τὸ μίνα μίνα ὄν· ἐπειδὴ δὲ πλεονεκτεῖν ἐπεθύμησαν, ἡ πλεονεξία τὸ μίνα σκώληκα ἐποίησε· καίτοι γε οὐ μετὰ τῆς τῶν ἄλλων [237] ζημίας τοῦτο ἐποιοῦν· οὐ γὰρ δὴ ἐκ τῆς τοῦ πλοσίων ἀρπάζοντες τροφῆς, οὕτως αὐτοὶ πλεόν συνέλεγον, ἀλλ' ὁμοῦ ἐπειδὴ τοῦ πλείονος ἐπεθύμησαν, κατεγνώσθησαν. Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν τὸν πλοσίων ἔβηκον, ἀλλ' ἑαυτοὺς τὰ μέγιστα κατέβλαπτον, πρὸς πλεονεξίαν τῷ τρόπῳ τῆς συλλογῆς ταύτης συνεθεζόμενοι. Ὅστε ὁμοῦ τὸ αὐτὸ καὶ τροφὴ ἦν καὶ Θεογνωσίας διδασκαλία· ὁμοῦ καὶ τὰ σώματα ἔτρεφε, καὶ τὴν ψυχὴν ἐπαίδευεν· οὐκ ἔτρεφε δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πόνον ἀπέλλαττεν. Οὐ γὰρ ἔδει ζεῦξαι βούς, οὐτε ἄροτρον ἐκλύσαι, οὐδὲ ἀνατεμεῖν ἀβλακας, οὐδὲ ἐναιατὸν ἀναμείναι, ἀλλ' ἔσχεδιασμένην εἶχον τὴν τράπεζαν, πρόσφατον καὶ νεαρὸν καὶ ἐφήμερον· καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ἐκεῖνο παράγγελμα διὰ τῶν ἔργων αὐτοῦς ἐπαίδευε, τὸ μὴ μεριμνᾶν εἰς τὴν αβρίον· οὐδὲ γὰρ οὐρελοσ ἀπὸ τῆς μερίμνης ταύτης ἐγένετο. Εἰ γὰρ τις πλεόν συνέλεξε, διεφθείρετο καὶ ἀπώλλυτο, καὶ πλεονεξίας ἐλεγχότο τὸ γινόμενον μόνον ἦν. Ἔτα ἵνα μὴ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν εἶναι νομίζωσιν ἐκεῖνοι τὸν ὕδωρον, ἐν ἡμέρᾳ σαββάτου οὐδὲν τοιοῦτον

ἐγένετο, τοῦ Θεοῦ ταῦτα ἀμφοτέρω αὐτοῖς διδάσκοντος, ὅτι ἐν ταῖς προτέραις ἡμέραις αὐτοῖς ἐνήργηκε τὸν θαυμαστὸν τοῦτον καὶ παράδοξον ὑετὸν, καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην διὰ τοῦτο ἐπαίχεν, ἵνα καὶ ἀποντες παιδεύωνται τοῦ σαββάτου τὴν ἡμέραν ἀργεῖν. Οὐκ ἐπὶ τῆς τροφῆς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ὑποδημάτων, καὶ ἐπὶ τῶν ἔλων ἀπάντων, δι' αὐτῶν τῶν ἔργων ἦν ἰδεῖν τὰ τῶν ἀποστόλων παράγγελα ἐκτελούμενα. Οὐδὲ γὰρ οἰκίαν εἶχον, οὐ τράπεζαν, οὐ κλίνην, οὐχ ἰμάτιον δεύτερον, οὐχ ὑποδήματα, τοῦ Θεοῦ οὕτως οἰκονομήσαντος. Ὅρα πόση τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν συγγένεια. Ὅσπερ γὰρ τοὺς ἀποστόλους ἐσχημάτιζεν ὁ Χριστὸς ὕστερον τῶν ἀναγκαίων ἔνεκεν, οὕτω πᾶς κάκεινός ὁ τῆς πολιτείας ἐβρῦθμίζετο ὁ τρόπος, καὶ ἡ κτίσις ἅπασα πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ἐκείνων παρεσκευάζετο. Καὶ τίνας ἔνεκεν ταῦτα ἐγένετο, φησὶ· Ἐμελλεν αὐτοὺς εἰς ἕνα συγκλείειν τῆς οἰκουμένης τόπον, καὶ καλεσεῖν ἐκεῖ διηλεκτῶς αὐτὸν θεραπεύειν, καὶ μήτε ναὸν, μήτε βωμὸν ἀλαχοῦ ποῦ τῆς οἰκουμένης ἰδρῦσθαι, ἀλλὰ καὶ ἀναθήματα καὶ θυσίας ἐκεῖ φέρειν, καὶ ἑορτὰς ἐπιτελεῖν, καὶ τὸν νόμον ἀναγνώσκειν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα τὰ τῆς ἀγιαστίας ἐκπληροῦν ἐκείνην. Ἴν' οὖν μὴ τῶν διωρισμένων τῆς θεραπειᾶς τρόπων καὶ τὴν προνοίαν αὐτοῦ συγκαταλεῖσθαι ἐκεῖ νομίζωσι, καὶ μερικὸν αὐτὸν εἶναι Θεόν, προλαβὼν τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐπὶ τῆς ἀλλοτριᾶς ἐπέδειξεν, ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ἐπὶ τῆς ἐρήμου, ἐνθα οὐδεὶς ἦν ὁ θεραπευτὴς, ἐνθα οὐδεὶς ἦν ὁ προσκυνοῦν· καὶ πρὸς τὴν ἐναντία ἡ κτίσις ὑπηρετεῖτο, δι' ὧν ἐποίησε, τὴν ἐξ ἀρχῆς αὐτοῦ δημιουργητὴν καὶ τοὺς ἀγνωμονοῦντας αὐτῷ λογίζεσθαι πείθουσα. Καὶ γὰρ ἡ θάλασσα τοὺς μὲν ἀπέπνιγε, τοὺς δὲ διέσωσε· καὶ ὁ ἄηρ νῦν μὲν κατέφερε χάλαζαν, καὶ τοὺς βαρβάρους ἀπώλλυε, νῦν δὲ κατέφερε μίνα, καὶ τοὺς Ἰουδαίους διέτρεφε. Πάλιν ἡ γῆ νῦν μὲν σκηνίας ἐκκολάσει τῶν πολεμίων, νῦν δὲ ὄργυρομητράν [238] ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν οἰκείων ἐξέφερε. Κάκεινός μὲν ἐν ἡμέρᾳ σκότος, τούτοις δὲ ἐν νυκτὶ φῶς ἐγένετο. Καὶ Αἰγύπτιοι μὲν τὸν Νεῖλον ἔχοντες παραβρέοντα, διέψι καὶ αὐχμῶ διεφθείροντο· οὗτοι δὲ ἐν ἐρήμῳ ξηρᾷ καὶ αὐχμυδῆ στρατοπεδεύοντες, πολλῆς ἀπέλαου ὕδατος θαψίλειας· καὶ τοὺς μὲν βάρβαροι κατηγωνίζοντο, τούτους δὲ οὐδὲ οἱ γίγαντες ἐκεῖ χειρώσασθαι ἴσχυον.

ς'. Ἄλλὰ τίνας ἔνεκεν τοῦτων ὑμᾶς ἀνέμνησεν ὁ μακάριος Παῦλος; Διὰ τὴν αἰτίαν, ἦν ἐξ ἀρχῆς εἶπον ὑμῖν, ἵνα μάθης ὅτι οὐτε βάπτισμα, οὐτε ἀμάρτημάτων ἄφεσις, οὐ γνώσις, οὐ μυστηρίων κοινωνία, οὐ τράπεζα ἱερὰ, οὐχ ἡ ἀπόλαυσις τοῦ σώματος, οὐχ ἡ κοινωνία τοῦ αἵματος, οὐκ ἄλλο τούτων οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελεῖσαι δυνησεται, ἀν μὴ βίον ὀρθόν, καὶ θαυμαστὸν, καὶ πίσος ἀμαρτίας ἀπηλλαγμένον ἔχωμεν. Ὅτι γὰρ διὰ τοῦτο τοῦτων ἀνέμνησε, καταλέξας τὸν τύπον τοῦ βαπτίσματος, τὸν διὰ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς νεφέλης, τὴν τύπον τῶν μυστηρίων, τὸν διὰ τοῦ μίνα καὶ τῆς πέτρας προδιέγραφεν ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ εἰπὼν, ὅτι *Πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευματικὸν ἔφαγον, καὶ τὸ αὐτὸ πόμα πνευματικὸν ἔπιον*, ἐπήγαγε λέγων· Ἄλλ' οὐκ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. Μετὰ τὰς αὐτὰ καὶ τηλικαῦτα θαύματα, φησὶν, οὐκ ἠγάπησεν αὐτοῦς ὁ Θεός. Ἄλλὰ τί; *Κατεστρώθησαν ἐν τῇ ἐρήμῳ*. Τίνας οὖν ἐνεκα ταῦτα λέγεις ἡμῖν, ὦ Παῦλε; *Ταῦτα δὲ τύπος ἡμῶν ἐγενήθησαν εἰς τὸ μὴ γασέσθαι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰ· κακῶν, καθὼς κάκεινός ἐπεθύμησαν, μηδὲ εἰδῶ*

α Alli κάκεινός... ἐβρῦθμίζετο. Alli κάκεινός... ἐβρῦθμίζε. Priorem lectionem secutus est interpret vetus.

β Duo mss. ἀπώλλυεν. Edittl ἀπώλλυ.

tu mirabilem potum habes, sanguinem Salvatoris : sic et illi mirabilem habuere potus naturam ; non invenerunt fontes, non fluvios, sed ex petra dura et inaquosa magnam fluentorum copiam acceperunt. Ideo potum illum, spiritualem vocavit ; non quod natura talis esset, sed quod ex modo, quo suppeditabatur, talis fieret. Neque enim secundum naturæ rationem ipsis dabatur, sed secundum Dei, ipsos ducentis, operationem. Quod ille ad rectum sensum deducens dicebat. Cum enim dixisset, *Et omnes eundem potum spirituales biberunt*, aqua autem erat quæ bibebatur, ut ostenderet se ideo *Spiritualem* dixisse, non ob naturam aquæ, sed ob modum, quo suppeditabatur, adjecit : *Bibebant enim de spirituali consequente eos petra : petra autem erat Christus*. Non, inquit, natura lapidis, sed operantis Dei virtus fontes illos emittebat.

8. Et hic Pauli Samosatani hæresim radicatus elevit. Si enim Christus illa omnia operabatur, quomodo ipsum hinc cepisse dicunt, cum Maria ipsum genuit ? Cum enim ea quæ in deserto gesta sunt, ante Mariam facta sint, et Christus secundum Pauli vocem illa omnia fecerit, necesse est illum et ante partum et ante parturitionem fuisse : neque enim qui non existisset, tam mirabilia atque incredibilia opera patrasset. Sicut autem cum dixit, omnes per mare transivisse, Ecclesiæ nobilitatem diu ante typis expressam declaravit : sic cum dixit, omnes eandem escam spiritualem comeditisse, id ipsum iterum subindicavit. Quemadmodum enim in Ecclesia non aliud corpus dives, aliud pauper, nec alium sanguinem hic, alium ille accipit : sic et illo tempore non aliud dives manna accepit, aliud pauper ; nec alterius ille fontis, alterius hic et indigentioris particeps fuit : sed sicut nunc eadem ipsa mensa, id ipsum poculum, idem cibus omnibus huc ingredientibus offertur : ita et tunc id ipsum manna, idem fons omnibus proponebatur. Quodque stupendum admirandumque est, tentavere quidam illo tempore plus, quam opus erat, colligere, nihilque profuit illis avaritia. Verum donec æqualitatem servabant, manna manebat manna ; ubi vero plus accipere studebant, avaritia manna in vermes mutabat : quamvis hoc non cum detrimento aliorum faciebant : non enim proximi escam rapiendo plus colligebant, attamen quia plus concupiscebant, damnati sunt. Licet enim proximum non læderent, sibi tamen maximum damnum afferebant, cum hoc colligendi modo avaritiæ assuescerent. Itaque id ipsum simul et esca erat et Dei cognitionis doctrina : simul corpora nutricebat, et crudiebat animum ; neque nutricebat tantum, sed etiam a labore eximebat. Neque enim opus erat jungere boves, aratrum trahere, vel terram sulcare, vel per annum expectare ; sed subito appositam hæbebant mensam, recentem, novam et quotidianam : rebusque ipsis disciebant evangelicam illud præceptum, non debere quempiam sollicitum esse in crastinum (*Matth. 6. 34*) : nulla quippe utilitas ex hac sollicitudine consequebatur. Quod enim plus quispiam colligebat, corruppebatur et peribat, atque argumentum avaritiæ solum manebat. Deinde

ne putarent imbrem illum ex naturæ consuetudine manare, in die sabbati nihil hujusmodi fiebat, Deo hæc utraque ipsos docente ; quod scilicet ipse præteritis diebus hanc mirabilem pluviam operatus esset, et quod illo die pluviam ideo cohiberet, ut vel inviti discerent illo die feriari. Neque ex cibo tantum, sed etiam ex vestimentis et calcamentis et ex aliis omnibus, videre erat tradita apostolis mandata reipsa completa. Neque enim domum habebant, non mensam, non lectum, non vestem mutatoriam, neque calceos, Deo sic dispensante. Vide quanta sit Veteris Testamenti cum Novo affinitas. Quemadmodum enim Christus apostolos demum ad ea quæ necessaria erant informavit, sic et illis vitæ modus adaptatus est, et omnis creatura ad ministerium eorum præparata erat. Et cur, inquires, hæc facta sunt ? Ipsos in unum orbis locum conclusurus erat, et mandaturus eis ut sibi perpetuo illic ministrarent, ac neque templum vel altare allibi per orbem construerent ; sed oblationes et sacrificia sua illic afferrent, festa celebrarent, legerent legem, et omnes alios sanctificationis illius ritus persicerent. Ne igitur ex definito ministerii ritu providentiam suam illic concludi putarent, seque Deum particularem illius loci crederent, prius virtutem suam in aliena terra exhibuit, in Ægypto, in deserto, ubi nemo qui se coleret, nemo erat qui se adoraret : et contrariis rebus creatura serviebat, operibus suis vel incredulis suadens, ut creationem ab initio ab illo factam agnoscerent. Etenim mare alios suffocavit, alios servavit ; aer nunc grandinem, quo barbaros perderet, nunc manna, ut Judæos aleret, emittebat. Rursum terra, nunc sciniphes ad ulciscendos hostes, nunc coturnicem ad salutem suorum efferebat. Illis interdum tenebræ, his noctu lux aderat. Ægyptii interfluentem habentes Nilum, siti et siccitate peribant ; hi autem in deserto arido et sicco castra metantes, multa fruebantur aquarum copia : et illos quidem ranæ oppugnabant, hos autem ne gigantes quidem capere poterant.

6. Sed cur hæc nobis commemorat beatus Paulus ? Ob eam causam, quam initio vobis dixi : ut discas neque baptismum, neque peccatorum remissionem, non scientiam, non mysteriorum participationem, non mensam sacram, non corporis fruitionem, non sanguinis participationem, nec aliud quidpiam prodesse nobis, nisi vitam rectam, mirabilem, et omni peccato liberam ducamus. Quod enim hæc ideo commemoraverit ostendit, cum postquam recensuerat formam baptismi per mare et per nubem, mysteriorumque typum per manna et per petram in Veteri Lege præfiguratum descripserat, ac dixerat, *Omnes eandem escam spirituales comederunt ; et eundem potum spirituales biberunt ; adjecit dicens : Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*. Post tot tantaque miracula, inquit, non dilexit eos Deus. Sed quid ? *Prostrati sunt in deserto*. Cur itaque hæc nobis, Paule, narras ? *Hæc autem in figura facta sunt nobis, ut non simus concupiscentes malorum, sicut et illi concupiscent : neque idololatræ efficiamur, sicut quidam ex*

ipsis; quemadmodum scriptum est: *Sedit populus manducare et bibere, et surrexerunt ludere.* Vide Pauli prudentiam. Dixit peccatum, dixit causam peccati, dixit poenam propter peccatum inflictam: his nos erudiens, ut ne illos imitemur. Causa peccati fuit gula: *Sedit populus manducare et bibere.* Peccatum, ipse usus. Deinde poena, *Prostrati sunt in deserto.* Iterum vero, *Ne fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt.* Hic causam fornicationis non posuit, sed poenam. Quam vero illam? *Ceciderunt una die viginti tria millia.* Cur autem occasionem non dixit, ex qua fornicatio orta est? Studiosis reliquit, ut historiam adirent, et radicem mali diacerent. Hic est medicinae modus, dicere nempe unde nascantur morbi, et remedia adhibere vulneribus. Propterea dicit: *Hæc autem omnia in figura contingebant illis, scripta sunt autem ad correptionem nostram.* Itaque qui fecit illa, et improbos ultus est, is ipse nunc nos admonet, non verbis tantum, sed rebus ipsis; qui maximus est admonitionis modus. Vidistin' quomodo iis qui in gratia sunt, eum, qui in Veteri hoc fecerat, magistrum instituerit, ostendens eundem ipsum esse qui et illa fecerat, et hæc per ipsum loquebatur? Nam si alienus fuisset, nequaquam illa horum figuram, nec ad correptionem nostram ea scripta fuisse dixisset, neque magistrum nobis instituisset, quem non putasset esse Deum: neque ab iis, quæ tunc facta fuerant, nos terrisset, quasi in illius manus deventuros. Nunc autem ostendens nos in illius manus iterum delapsuros esse, atque utrumque populum, illum nempe

et hodiernum, illius gubernari legibus, omnia illa commemoravit, ac dixit, *Ad nostram correptionem scripta sunt.* Hæc igitur cum sciamus, et præteritis et futuris credamus. Si vero quipiam sint, qui futuris non credant, a præteritis eos ad virtutis studium deducamus, illa narrantes quæ Sodomitæ acciderant, quæ in diluvio item, quæ in Ægypto commemorantes; ut aliorum poenis ad meliorem frugem reducti, vitamque agentes optimam, doctrinam demum de gehenna et de resurrectione admittant. Quandoquidem et nunc qui iudicium non credunt, nonnisi a corrupta vita et prava conscientia sic affecti sunt. Itaque si peccata eloquam, et metu præteritorum nos erudiamus, etiam doctrinam de futuris admittere suadebimus. Quemadmodum enim prava dogmata vitam impuram inducere solent, sic et corrupta vita prava dogmata plerumque peperit. Quod ne contingat et nobis ipsis, et aliis, hæc vociferantes verba et rectam fidem servemus, et vitæ institutum optimum exhibeamus, quandoquidem a nobis ex omni parte demonstratum est, sine proba vita nullam fore rectorum dogmatum utilitatem. Fiat autem precibus sanctorum, et præsulum omnium, ut et recta dogmata, quæ a majoribus olim accepimus, pura servemus; et vitam ipsis congruentem adjiciamus, ut promissa bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri simulque sancto Spiritui, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Id unum circa præsentem concionem expiscari possumus, dictam nempe fuisse postquam in præcedenti homilia Jerosolymam calamitates suas ita *παθητικῶς* deplorantem induxerat Chrysostomus, ut bujusmodi acroamate commoti omnes qui aderant, mox in fletus et gemitus erupturi essent, nisi sedandi luctus causa sermonem alio transulisset orator. De anno autem vel tempestate, itemque Antiochiæ an Constantinopoli hanc habuerit homiliam, ne conjectando quidem dici potest. Hæc vero præcipue hic demonstranda suscipit: vocem *δεῖ* seu *oportet* hic non præcipientis aut consulentis esse, sed futura prænuntiantis, quemadmodum et in aliis non paucis Scripturæ locis observatur; itemque hæreses, quas

IN DICTUM ILLUD APOSTOLI,

OPORTET ET HÆRESSES ESSE IN VOBIS, UT QUI PROBATI SUNT, MANIFESTI FIANT (1. Cor. 11. 19).

1. Satis nuper hoc spirituale theatrum incaluit, cum Jerosolymam oratione vobis inducerem et plorantem, et proprias calamitates annuntiantem. Vidi

enim oculos vestros lacrymarum flumina parturire: vidi ex affectu vestro singulorum animos gemitibus opletos atque turbatos. Ideo statim atque id animad-

καὶ λέγειν γίνεσθαι, καθὼς τινες αὐτῶν, ὡς περ γέγραπται· Ἐκάθισεν ὁ λαὸς φραγεῖν καὶ κτεῖν, καὶ ἀνέστησαν παῖζιν. Ὅρα τοῦ Παύλου τὴν σέβασιν. Εἶπε τὴν ἁμαρτίαν, εἶπε τὴν αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας, εἶπε τὴν κόλασιν τὴν ἐπι τῇ ἁμαρτίᾳ, διὰ πάντων ἡμᾶς παιδεύων φεύγειν τὴν ἐκείνων μίμησιν. Αἰτία τῆς ἁμαρτίας ἡ ἀδυσπραγία· Ἐκάθισε γὰρ ὁ λαὸς φραγεῖν καὶ κτεῖν. Ἡ ἁμαρτία, αὐτὸ ἐδὲ παῖζιν. Ἔτα ἡ τιμωρία, ἐτι καταστράφησαν ἐν τῇ ἀρῆμῃ. Πάλιν, Ἐκείνη πορνεία, καθὼς τινες αὐτῶν ἐκέρυσσαν. Ἐνεαυθα τὴν αἰτίαν τῆς πορνείας οὐκ εἶθηναι, ἀλλὰ τὴν τιμωρίαν. Ποίαν δὲ ταύτην; Ἐκέρυσσαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδας. Τίνος δὲ ἕνεκα τὴν πρόφασιν οὐκ εἶπαν, ἀπ' ἧς ἡ πορνεία γέγονε; Τοῖς φιλοπόνοις διδοῖς ἐπι τὴν ἱστορίαν εἰθεῖναι, καὶ μαθεῖν τοῦ καιοῦ τὴν ρίζαν. Οὗτος γὰρ ἱατροὺς τρέφει, ἐδὲ λέγειν ἐξ ὧν τίκεται τὰ νοσήματα, καὶ φάρμακα ἐπιτιθέναι τοῖς τραύμασι. Διὰ τοῦτο φησι· Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνδέσμων ἁ ἐκείνοις, ἀγρόφη δὲ πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν. Ὅσα ὁ ποιήσας ἐκαίνα, καὶ καλῶς τοὺς ἀγωνισάσας, οὕτως ἡμᾶς ρουθεταὶ νῦν, οὐ διὰ βημάτων μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅπερ μέγιστος ἐστὶ νουθεσίας τρόπος. Ἔβλες πῶς τοῖς ἐν τῇ χάριτι τὸν ἐν τῇ Παλαιᾷ ταῦτα ποιήσαντα διδάσκαλον ἐπίστησε, δεικνύς ἐτι εἰς ἐστὶ καὶ ὁ αὐτὸς, ὁ καὶ ἐκαίνα ποιήσας, καὶ ταῦτα δι' αὐτοῦ φεγγόμενος; Ἐὶ γὰρ ἀλλότριος ἦν, οὐκ ἐκαίνα τούτων τύπους ἐκάλειεν, οὐκ ἂν εἰς ρουθεσίαν ἡμῶν αὐτὰ γαγράφαι εἶπαν, οὐκ ἂν διδάσκαλον ἡμῖν ἐπίστησεν, ὃν οὐκ ἐνόμιζαν εἶναι Θεόν, οὐκ ἂν ἀπὸ τῶν ὑπ' ἐκείνου γενομένων τότε ἡμᾶς ἐφρόνησεν, ὡς [239] εἰς τὰς ἐκείνου πάλιν μέλλοντας ἐμπέτατον χεῖρας. Νῦν δὲ δεικνύς, ἐτι εἰς τὰς ἐκείνου μέλλομεν ἐμπέτατον πάλιν χεῖρας, καὶ ἐκαίνα-

ρος ὁ λαός, ἐκαίνας καὶ οὗτος, τοῖς ἐκείνου διοικούνται νόμοις, ἀνίμνησε πάντων ἐκείνων, καὶ εἶπεν, ἐτι πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν ἀγρόφη. Ταῦτα ὅν αἰδέσας, τοῖς τε παρελθούσι, τοῖς τε μέλλουσι πιστεύομεν. Ἄν δὲ τινες ἔσιν οἱ τοῖς μέλλουσι οὐ πιστεύοντες, ἀπὸ τῶν παρελθόντων αὐτοῖς ἐνάγωμεν εἰς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν τὰ κατὰ τοὺς Σοδομίτας διηγούμενοι, τὰ κατὰ τὸν κατακλυσμὸν λέγοντες, τὰ κατὰ ἡ τὴν Αἴγυπτον ἀναμνησκόντες, ἵνα ταῖς ἐτέρων σωφρονισθέντας καλῶσαι, καὶ βίον ἀριστον ἐπιδειξάμενοι, καὶ τὸν περὶ τῆς γέννησιν καὶ τῆς ἀναστάσεως δέξονται λόγον. Ἐπι καὶ νῦν ὅσοι τῇ κρίσει διαπιστεύουσιν, οὐδαμῶθεν ἐτέρωθεν, ἀλλ' ἀπὸ βίου διαφθαρέμενοι καὶ κτηνῶν συνειδότες τοῦτο πάσχεσιν. Ὅσα ἐὰν ἐκκαθάρωμεν ἐαυτῶν τὰς ἁμαρτίας, καὶ τῷ φόβῳ τῶν παρελθόντων παιδεύομεν, καὶ περὶ τῶν μελλόντων πείσομεν δέξασθαι λόγον. Ὅσα γὰρ δόγματα κτηνῶν βίον ἀκάθαρτον εἰσάγειν εἴθεον, οὕτω καὶ διαφθαρέμενος βίος κτηνῶν δόγματων καλλῶς εἶπεν. Ὅσα ἵνα μὴ γένηται, καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, καὶ τοῖς ἄλλοις ταῦτα καταφρόνησας τὰ βήματα, τὴν τε ὀρθὴν πίστιν διαμένωμεν ἔχοντες, καὶ πολιτείας ἀριστῆς ἐπιδειξάμεθα, ἐπειδὴ κενταγόμεν ἡμῖν ὁ λόγος ἀπέδειξεν, ἐτι ταύτης χωρὶς οὐδὲν ὑψελος ἡμῖν ὀρθῶν δόγματων. Γένοιο δὲ εὐχαῖς τῶν ἁγίων, καὶ τῶν προέδρων ἀπάντων, τὴν τε ὀρθότητα τῶν δόγματων, ἣν ἔθεθεν καὶ ἐκ προγόνων παρελάδομεν, ἀκέραιον διατηρήσοι, καὶ βίον αὐτῇ συμβαίνοντα προσθεῖναι, ἵνα τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ἁ Alii πάντας τύποι συνδέσμων. In aliis τύποι deest. ὁ Alii τῶν κατὰ.

OPORTET HÆRESSES ESSE IN VOBIS, ETC.

hoc loco Paulus commemorat, non dissidia circa fidem et dogmata indicare; sed Scissuras illas, quæ in communi ac Dominica mensa divites seors a pauperibus sequestrabant, ut seorsim cibum sumerent, in quos ideo invehitur Apostolus. Demum postquam Chrysostomus præcæ Ecclesie mirabilem in mensa communi ritum graphice descripsit, et ad pauperum suscipiendam curam hortatus est, orationem claudit.

Incerti interpretationem Latinam, utpote non accuratam, rejecimus, novamque adornavimus.

[240] ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΠΗΤΟΝ

Τὸ Λόγον· « Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένηνται. »

ἁ. Ἰωαννῶς πρῶτην ἡμῖν διεθερμάνθη τὸ πνευματικὸν τοῦτο θέατρον, ἐτι τὴν Ἱερουσαλήμ εἰσάγαγον ὑμῖν τῷ λόγῳ θρηνοῦσαν, καὶ τὰς οἰκίας ἐξαγγέλλουσαν

συμφορὰς. Καὶ γὰρ εἶδον ὑμῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τότε ἀδίνοντας πηγὰς ἀφίναί βακρῶν· εἶδον, ἐξ ὧν ἐπασχον, τὴν ἐκάστου διάνοιαν ὀλοφυρμῶν γέμουσαν καὶ

συναγκυμένῃν. Διὸ καὶ ταχέως αἰσθόμενος συνέσειλα τὴν φραγυδίαν, ἤρπασα ἐκ τοῦ μέσου τὸν λόγον, ὥστε τὸν ὀρθὸν ἐκείνου τῆς ἐκάστου καρδίας ἐκρήγνυσθαι μέλλοντα προκατασχεῖν. Ψυχὴ γὰρ πένθει κατασχεθεῖσα, οὔτε εἰπεῖν, οὔτε ἀκοῦσαι τι δύναται ἂν ὑγιᾶς. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐκείνων ὑμᾶς ἀνέμνησα νῦν; Ὅτι καὶ τὰ σήμερον βῆθησθε μέλλοντα συγγενῆ τῶν τότε εἰρημένων ἐστίν. Ὡσπερ γὰρ ἐκεῖνα τὴν ἐν τῷ βίῳ βῆθυσίαν ἡμῶν ἀνίσταλλε, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν τὴν περὶ τὰ πρακτικὰ διώρθου, οὕτω δὴ τὰ βῆθησόμενα νῦν περὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀκριθεῖ παρατήρησιν ἀσφαλεστέρους ἡμᾶς ἐργάσασθαι δύναται ἂν ὥστε ἐξ ἀπάντων ἀπηρτισμένους εἶναι, εἰς ἀνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας φθάνοντας κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον. Τότε τὸ σῶμα ὑμῖν ἰεραπεύσεται, νῦν τὴν κεφαλὴν ἰατροῦσιν· τότε διὰ τῶν ἱεραμίου λόγων, νῦν διὰ τῶν τοῦ Παύλου ρημάτων.

Τίνα οὖν ἐστὶ τὰ Παύλου ρήματα, ἃ σήμερον ἡμῖν ἐξεργάσασθαι πρόκειται; Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι, φησὶν, ἐν ὑμῖν, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. Οὐ μικρὸν τὸ ζητούμενον. Εἰ γὰρ συμβουλεύων τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος, καὶ δεῖ αἰρέσεις εἶναι, ἀναίτιοι οἱ τὰς αἰρέσεις εἰσάγοντες. Ἄλλ' οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐστὶν· οὐ γὰρ συμβουλεύοντος τὸ ρημά ἐστίν, ἀλλὰ τὸ μέλλον προλέγοντος. Ὡσπερ γὰρ ἱατρός, ὁρῶν τὸν κείμενον ἀσθενῆσαν, καὶ μέθρησεν καὶ ἐτέρους κακωλυμένους, φησὶν ὅτι τὴν ἀταξίαν ταύτην δεῖ πυρετὸν τεκεῖν, οὐχὶ νομοθετῶν, οὐδὲ συμβουλεύων, ἀλλ' ἐκ τῶν παρόντων τὸ μέλλον μετὰ σκέψεως προλέγων· καὶ γεωργὸς πάλιν, ἢ κυβερνήτης ὁρῶν νεφρὸν συνδρομάς καὶ βροντὰς καταβῆθρησιν, μετὰ ἀστραπῶν, φησὶν ὅτι δεῖ τὰ νέφη ταῦτα τεκεῖν ὑετὸν καὶ θύβρον σφοδρὸν, οὐδὲ οὗτος παραινῶν, ἀλλὰ τὸ ἐσόμενον προαναφωνῶν· οὕτω καὶ Παῦλος τὸ, Δεῖ, τίθεικε. Πολλάκις γοῦν καὶ ἡμεῖς ὁρῶντες ἀνθρώπους ἀλλήλοις συβῆθρησιν καὶ χαλεπαίς ἑαυτοὺς πλύνοντας λουδοβρίας, λέγομεν, Δεῖ συμπληγάδας γενέσθαι τούτους· καὶ φυλακίζεσθαι, οὐ συμβουλεύοντες οὐδὲ ἡμεῖς, οὐδὲ παραινοῦντες ἐκεῖνοις, (πῶς γάρ;) ἀλλ' ἀπὸ τοῦ παρόντος τὸ μέλλον στοχαζόμενοι. Οὕτω δὴ καὶ ὁ Παῦλος οὐχὶ συμβουλεύων ταῦτα φησὶν, ὅτι Δεῖ καὶ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, ἀλλὰ προσαναφωνῶν καὶ προφητεύων τὸ μέλλον εἶσεσθαι Ὅτι γὰρ οὐ συμβουλεύει αἰρέσεις· εἶναι, αὐτὸς ἐστὶν ὁ λέγων, ὅτι *Κἄν ἀγγελος ὑμᾶς εὐαγγελίζηται [241] παρ' ὃ παρελίθετε, ἀνάθεμα ἔστω.* Αὐτὸς ἐστὶν ὁ τὴν περιτομὴν, ἐπειδὴ παρὰ καιρὸν παρελαμβάνετο, καὶ ἐδόλου τὸ καθαρὸν τοῦ κηρύγματος, ἐκβάλλων καὶ λέγων, *Ἐάν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελήσει.* Πῶς οὖν, φησὶ, καὶ αἰτίαν προσέθηκεν εἰπὼν, *Ἴνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται;* Τὸ, *Ἴνα*, πολλαχοῦ ἐν ταῖς Γραφαῖς οὐκ ἐστὶν αἰτιολογία, ἀλλὰ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκβάσεως. Οἷον, ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ τὸν τυφλὸν ἀναβλέψαι ἐποίησε· κάκεινος μὲν αὐτὸν προσεκύνησεν· οἱ δὲ Ἰουδαῖοι, τοῦτου θεραπευθέντος, πάντα ἐποίησαν, ὥστε συσκιάσαι τὸ θαῦμα, καὶ τὸν Χριστὸν ἤλαυνον. Τότε τοῖνυν φησὶν *Εἰς κρίμα ἐγὼ ἦλθον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέπωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται.* Ἄρα οὖν διὰ τοῦτο ἦλθεν, ἵνα ἐκεῖνοι τυφλοὶ γένωνται; Οὐ διὰ τοῦτο ἦλθε, τοῦτο δὲ ἐξέβη, καὶ τὴν ἐκδοσὶν ἐν σχήματι αἰτιολογίας τίθεικε. Πάλιν, νόμος ἐδόθη, ἵνα

α Inhl. ζμιν.

καλύσῃ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων φορὰν, ἵνα ἐπεικτεστέρους ποιῆσῃ τοὺς δεχομένους. Ἄλλὰ τούναντιον ἐξέβη παρὰ τὴν βῆθυσίαν ἐκείνων· ἠβῆσαν γὰρ τὰ ἁμαρτήματα· καὶ φησὶν ὁ Παῦλος, *Νόμος δὲ παρεῖσθαι, ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα*· καὶ μὴ οὐ διὰ τοῦτο ἐπιστήλθην, ἀλλ' ἵνα ἐλαττώσῃ τὸ παράπτωμα. Τοῦτο δὲ ἐξέβη παρὰ τὴν ἀγνωμοσύνην τῶν δεξαμένων αὐτόν. Οὕτω δὴ καὶ ἐνεαῦθα, τὸ, *Ἴνα*, οὐχὶ αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ ἐκβάσεως. Ὅτι γὰρ ἄλλη τίς ἐστὶν αἰτία τῶν αἰρέσεων, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἐγένοντο αἰρέσεις, ἵνα οἱ δόκιμοι φανεροὶ γένωνται, ἀλλ' ἐτέρωθεν ἔλαβον τὰς προφάσεις, ἀκούσον τοῦ Χριστοῦ θῆλον τοῦτο ποιούτος ἡμῖν *Ὁμοιωθῆ, φησὶν, ἢ βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἀνθρώπων σκείροντι καλὸν σπέρμα ἐν τῷ ἀγγῶ αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ κωθεύδαι τὸς ἀνθρώπους, ἦλθεν ἐχθρὸς ἀνθρώπων, καὶ ἐσπεῖρε τὰ ζῆλναι.* Ὁρᾶς, ὅτι διὰ τοῦτο αἰρέσεις, ἐπειδὴ ἐκαθεβῆσαν οἱ ἀνθρώποι, ἐπειδὴ ἐβῆθυσαν; ἐπειδὴ οὐ προσέσχον μετὰ ἀκριθείας τὰς λεγομένους; Ἴν' οὖν μὴ λέγῃ τις. Τίνος ἕνεκεν συνεχώρησεν ὁ Χριστὸς; φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Οὐδὲν σε βλάπτει ἢ συγχώρησις αὐτῆ· ἐάν ἢς δόκιμος, φανερότερος ἔση μᾶλλον. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον, μηδενὸς ὑποκαλιζόντος, μηδὲ ἀπατῶντος, ἐπὶ τῆς ὀρθῆς στήναι πίστεως, καὶ μυρίων προσηγγυμένων κυμάτων, ἀσειστον καὶ ἀπεριτρέπτον μεῖναι. Καθάπερ οὖν τὰ δένδρα αἱ τῶν ἀνέμων προσβολαὶ πάντοθεν βρίζουσαι ἰσχυρότερα ποιοῦσιν, ἂν ἢ καλῶς ἐβῆθυσμένα καὶ μετὰ ἀκριθείας· οὕτω δὴ καὶ τὰς ψυχὰς τὰς πεπηγυῖας ἐν τῷ θεμελίῳ τῆς ὀρθῆς πίστεως, ὅσαι ἂν προσβάλωσιν αἰρέσεις, οὐ περιτρέπουσιν, ἀλλὰ καὶ ἰσχυρότερας ποιοῦσι. Τί οὖν πρὸς τοὺς ἀσθενούντας, φησὶ, καὶ περιτρεπομένους καὶ ὑποκαλιζόμενους βρόδιος; Οὐδὲ ἐκεῖνοι παρὰ τὴν τῆς αἰρέσεως προσβολὴν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οικεῖαν ἀσθένειαν τοῦτο πάσχουσιν. Ἀσθένειαν δὲ οὐ φυσικὴν λέγω, ἀλλὰ τὴν ἐκ προαιρέσεως, τὴν καὶ ἐκγλήματων ἀξίαν καὶ ὀπὸ κόλασιν καὶ τιμωρίαν κειμένην, ἣν καὶ ἡμεῖς κύριοι διορθῶσαι. Διὸ κατορθοῦντες τε ἐπαινοῦμεθα, καὶ μὴ κατορθοῦντες κολαζόμεθα.

β'. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι τοὺς νήφοντας οὐδὲν δύναται παραβλάψαι, καὶ ἐτέρωθεν τοῦτο ἀποδείξει πειράσομαι. Τί τοῦ διαβόλου γένοιτ' ἂν πονηρότερον, [242] τί δὲ μιαιώτερον; Ἄλλ' ὁμοῦς οὗτος ὁ πονηρὸς καὶ κακούργος καὶ πολλὴν ἔχων ἰσχύν, μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν μηχανημάτων προσβαλὼν τῷ Ἰωῶ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν βελοθήκην εἰς τὴν οἰκίαν καὶ τὸ σῶμα τοῦ δικαίου κενώσας, οὐ μόνον αὐτὸν οὐ περιτρέψεν, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον ἐποίησε. Καὶ οὗτος μὲν οὐδὲ παρὰ τοῦ διαβόλου τότε ἐβλάπτετο· ὁ δὲ Ἰουδαῖος, ἐπειδὴ ἡμελημένος καὶ βῆθυστος ἦν, οὐδὲν παρὰ τῆς τοῦ Χριστοῦ συνουσίας ἐκέρθανεν, ἀλλ' ἐμεινεν ἔων προδότης μετὰ τὰς πολλὰς παραινήσεις ἐκεῖνας καὶ συμβουλὰς· τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι μὴ βουλομένων τινε οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται ὁ θεός· ὥσπερ οὖν οὐδὲ ἐκείνου. Οὕτως ἐάν νήφωμεν καὶ ἡμεῖς, οὐδὲ ὁ δεσβλος ἡμᾶς βιάσεται· ἂν δὲ μὴ νήφωμεν, ἀλλὰ βῆθυσμεν, οὐδὲ παρὰ τῶν ὠφελούντων κερδανόμεθα

verti, tragediam illam sedavi, sermonem de mediò transtuli, stetumque illum ex singulorum cordibus erupturum coercui. Anima quippe luctu occupata, nihil sanum vel dicere vel audire valet. At cur hoc nunc vobis in memoriam revocavi? Quia ea, quæ sum hõlle dicturus, illis quæ tunc loquutus sum admodum sunt affinia. Quemadmodum enim illa vitæ desidiam in nobis reprimebant, segnitiamque in agendo nostram corripiebant: sic ea quæ nunc dicturi sumus circa diligentem dogmatum observationem, securiores nos reddere poterunt, ita ut undequaque perfecti futuri simus, *In virum perfectum, in mensuram ætatis* (Ephes. 4. 13) pervenientes secundum divinum apostolum. Tunc corpus vestrum curavimus, nunc capiti medicinam afferimus; tunc Jeremiæ verbis, nunc Pauli sermonibus.

Vox, Oportet, prædicationis sæpe vim habet.— Quænam sunt illa Pauli verba, quæ nunc nobis explananda proponuntur? *Oportet*, inquit, *et hæreses esse in vobis, ut et qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19). Non minimum est quod quæritur. Nam si consulentis more Paulus loquitur, et vere oportet hæreses esse, inculpati sunt hæresiarchæ. Atqui non ita est, non ita res se habet: non enim consulentis, sed futura prædicentis hoc dictum est. Quemadmodum enim medicus cum videt ægrum crapulæ et vino aliisque prohibitis deditum, tali intemperantia, inquit, febrim gigni oportet, non legem ponens, non consulens, sed ex præsentibus futura coniectans ac prædicens, ita loquitur; similiterque agricola aut gubernator videns concursum nubium et tonitrua cum fulguribus erumpentia, dicit, Oportet hæec nubes pluviam parere, et imbrem vehementissimam, non cohortando hæc dicit, sed quod futurum est prænuntiat; sic et Paulus illa voce, *Oportet, usus est.* Et nos sæpenumero cum videmus homines acriter disceptantes, ac sese mutuo gravibus contumeliis afficientes, dicimus, Oportet hosce homines in aliquam pugnam erumpere, et custodiendi sunt; non cohortantes, neque consulentes ita loquimur (qui enim id fieri possit?) sed ex præsentibus futurum coniectantes. Ita et Paulus non consulens ita loquitur, *Oportet hæreses in vobis esse, sed prædicens et prophetice prænuntians id quod futurum est.* Quod enim non consulat hæreses esse, ipse declarat dicens: *Etiamsi angelus vobis evangelizat præter id, quod acceptus, anathema sit* (Gal. 1. 8). Ipse est qui circumcionem, quia intempestive observabatur, et prædicationis puritatem labefactabat, rejecit ac dixit: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Id. 5. 2). Quomodo igitur, inquires, causam adjecit, dicens: *Ut qui probati sunt, manifesti fiant?* Illa vox, *Ut*, in Scripturis plerumque non causam significat, sed rerum eventum. Exempli causa, venit Christus, et cæco visum reddidit: ille vero ipsum adoravit (Joan. 9): Judæi contra, hoc in sanitatem restituto, nihil non agebant ut miraculum obsecrarent; atque Christum expellebant. Tunc igitur ait ille: *In judicium ego veni in mundum hunc, ut qui non vident, vi-*

deant, et qui vident, cæci fiant (Joan. 9. 39). Ergone ea de causa venit, ut illi cæci fierent? Non certe ideo venit: sed illud accidit, et eventum rei ille ceu causam extulit. Rursum, lex data est ut peccatorum cursum coerceret, ut moderatiores efficeret eos, qui ipsam acciperent. Sed ob illorum ignaviam contrarium accidit: peccata enim auxerunt; dicitque Paulus: *Lex autem subintravit, ut abundaret delictum* (Rom. 5. 20); cum tamen non ideo subintraverit, sed ut minueret delictum. Illud autem evenit propter improbitatem eorum, qui illam acceperunt. Sic et hoc loco, *Ut*, non causam indicat, sed eventum. Quod enim alia sit hæresium causa, quodque non ideo hæreses fuerint, ut qui probati essent, manifesti fierent, sed aliunde occasiones acceperint, audi Christum nobis declarantem. *Simile factum est*, inquit, *regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo; et dum dormirent homines, venit inimicus homo, et seminavit zizania* (Matth. 13. 24. 25). Viden' ideo hæreses fuisse, quod dormirent homines, quoniam segnes erant? quoniam dictis non diligenter attendebant? Ne itaque quispiam dixerit, Cur hoc permisit Christus? dicit Paulus: Hæc permissio nihil te lædit: si probatus fueris, clarior apparebis. Non enim par res est, nemine supplantare, nemine decipere conante, in recta stare fide, atque innumeris erumpentibus procellis, inconcussum et immobilem manere. Quemadmodum enim arbores ventorum undique irruentium impetu firmiores redduntur, si quidem recte et accurate radicem possuerint: sic et animas in fundamento rectæ fidei defixas quælibet irrupentes hæreses non subvertunt, sed fortiores reddunt. Quid igitur dicamus de infirmis, qui facile corruunt et supplantantur? Ne illi quidem per hæreseos impetum, sed per propriam infirmitatem hoc patiuntur. Infirmitatem vero non naturale dico, sed eam, quæ est ex proposito voluntatis, juxta digna reprehensione, poena atque supplicio, quam emendare penes nos est. Quapropter eum emendamus, laudamus; cum non emendamus, castigamus.

2. *Vigilanti nihil damni infert diabolus.* *Vox, Ut, aliquando eventum, non causam significat.* *Eleemosynæ modus.*— Atque ut discas eis, qui vigilant, nihil nocere posse, aliunde etiam id demonstrare atagam. Quid diabolo malignius, quid sceleratius? Attamen hic malignus sceleratusque, qui multa vi pollet, cum omnibus machinis suis Job adortus, totaque pharetra sua in domum et in corpus justii viri evacuata, non modo ipsum non subvertit, sed et clariorrem fecit. Et ille quidem a diabolo nocummenti nihil accepit; Judas vero, quoniam negligens segnisque erat, nihil ex Christi consortio lucratus est, sed post tot illas adhortationes atque consilia proditor mansit. Causa autem est, quia neminem invitum cogit vel vi adducit Deus, ut nec illum coegit. Eodem modo si nos vigilemus, nihil nocummenti nobis afferre poterit diabolus; sin non vigilemus, sed sequiter agamus, ne quidem ab iis, quæ prodesse possent, lucri quid-

piam accipimus; sed detrimentum nobis erit exterrum: tantum malum est segnitia. Judæis ergo non modo nihil profuit Christi adventus, sed etiam nocuit: non Christus illis in causa fuit, sed sua ipsorum segnitia et improbitas. Id vero Christum ipsam audi dicentem: *Nisi venissem, inquit, et loquutus Jerusalem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo (Joan. 15. 23)*. Videm' adventum ejus et venia ipsos privasse, et omnem defensionis modum abstinuisse? Tantum est malum non attendere sibi, neque sua, ut par est, curare. Hoc et in corporibus videre est: eum enim qui oculis laborat, ipse sol caligine effundere solet, sanum vero ne tenebras quidem ledere possunt. Non sine causa dicitur hunc sermonem produco: sed quia multi, cum segnitiam suam culpam, ac improbitatem stuporemque suum corrigere deberent, hac misera cura circumveniunt frigiditates excusationes querentes atque dicentes: *Nisi diabolus esset, non periremus; nisi lex esset, non peccaremus; nisi hæreses essent, non supplantaremur*. Hæc sunt obtentus et pretextus, ut homo: vigilanti enim nihil nocet unquam, sicut dormienti, pigritanti et salutem suam prodeuti, nihil prodest. Idipsum enim et Paulus subindicans dicebat: *Ut qui probati sunt, manifesti sunt in vobis (1. Cor. 11. 19)*: hoc est, ne turbomini, neque anxii estote; nihil vobis nocere possunt hæreses. Quod itaque etiam de hæresibus sermo sit, prædicta quæstio non sic habet, hinc palam est. Prophetia namque est, non consilium; prædictio, non admonitio: et illa vox, *Ut*, eventum, non causam, significat. Quod autem non de dogmatibus jam illi sermo sit, sed de pauperibus et divitibus, de cibo, et de abstinentia a cibo, de opulentorum lascivia et crapula, et de pauperum contemptu, qui penes ipsos erat, forte paulisper id superius narratorem: neque enim alio modo id vobis palam esse potest. Quoniam enim apostoli coperant verbum pietatis seminare, accesserunt statim tria millia, et rursum quinque millia, et illorum omnium erat cor unum, et anima una. Concordia autem causa, et caritatis eorum vinculum, quod tot animas in unum congregabat, pecuniarum contemptus erat. *Nullus enim, inquit, quispiam sibi proprium esse dicebat, sed erant illis omnia communia (Act. 4. 32)*. Quia enim radix malorum sublata fuerat, avaritia nempe, omnia advennerant bona: ac deinde mutuo coherabant, a nulla re divulsi. Illud enim *monum et tumum*, frigidum illud verbum, innumera bella in orbem inducens, ex sancta illa Ecclesia eliminatum erat, et in terra perinde habitabant, atque angeli in celo. Non divitibus pauperes invadebant, cum nulli essent divites; nec pauperes a divitibus contemnebantur, cum pauperes non essent, sed omnia essent communia. Ac nemo quidpiam ex illis quæ habebat, suum esse dicebat; neque enim ut hodie, sic tunc se res habebant. Nunc enim sua habentes, erogant pauperibus: tunc vero non sic; sed a propriarum pecuniarum dominio absistentes, et in medio eas deponentes atque com-

mittentes, ne quidem latroscipi poterant qui nuper divites fuerant; ita ut si quis ex pecuniarum despectu fastus oriri posset, ille etiam funditus tolleretur, quandoquidem omnia equalia erant, omnesque pecunie commixtæ fuerant. Neque inde solum, sed etiam ex modo deponendi pecunias, illorum pietatem videre erat. *Quotquot enim agros aut domos possidebant, illas vendentes pretium afferebant, et ponebant ad pedes apostolorum (Act. 4. 34)*. Non dixit, in manus injiciebant, sed *Ad pedes eorum ponebant*, pudorem, reverentiam, timorem, quo erga apostolos afficiebantur, his declarantes: non enim dare magis, quam accipere se putabant. Et hoc maxime est pecunias despiciere, hoc vero Christum nutrire, si non cum arrogantia et fastu hoc facias; si ita largiaris, si ita præbeas, ac si magis in te, quam in accipientem, beneficium conferas. Si enim non sic affectus sis, ne dederis; nisi te pates magis accipere, quam dare, ne præberis. Idipsum et aliis rursum testificatus est Paulus his verbis: *Notam autem facio vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesiis Macedonia, quoniam altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum: quia secundum virtutem testamentum illis reddo, et supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam et communicationem ministrari, quod in sanctos impleverunt (2. Cor. 8. 1-4)*. Videm' quod ideo plus illos admiretur, quod gratiam scientes et obsecrantes et hortantes, sic pecuniarum copiam exhibuerunt?

3. Ideo Abrahamum miramur, non tantum quod vitulum mactaverit, non quod farinam miscuerit, sed quod cum multa voluptate et humilitate hospites exceperit, accurrens, ministrans, dominos vocans, thesaurum innumerorum honorum se reperisse putans, si quando transentem hospitem videret. Sic enim duplex est eleemosyna, cum danus, et cum alacritate danus. *Hilarem enim, inquit, datorum diligit Deus (2. Cor. 9. 7)*. Quandoquidem si cum arrogantia, fastu et vana gloria innumera effuderis talenta, omnia perdidisti; quemadmodum ille Pharisæus, qui honorum suorum decimam dabat, quia altum sapiebat et superbia timebat, omnibus amissis, discessit e templo (*Luc. 18. 10-14*). Apostolorum vero tempore non sic se res habebat, sed gaudentes, exultantes, magno sibi esse lucro putantes, sic pecunias afferebant; et bene secum actum esse existimabant, si eas apostoli dignarentur accipere. At quemadmodum quidam ad supremos magistratus vocati, et in præcipuis imperii urbibus semper habitaturi, substantia tota in pecunia conversa, sic solent eo se transferre: sic tunc faciebant homines illi, ad cælum vocati, ad supernam metropolim et cælestem regnum. Quia enim aciebant illam esse vere patriam suam, substantiam suam in pecunias convertentes, eas per apostolicas manus eo præmittabant. Etenim extremus est insipientiæ quidpiam ex rebus nostris hic relinquere, cum nos post tantillum temporis hinc emigraturi simus: quod enim relinquitur, in darnum

ποτα, ἀλλὰ καὶ ζημίαν ὑποσησόμεθα τὴν ἐσχάτην. τοσοῦτον ἔστι βλάβη κακῶν. Οἱ γοῦν Ἰουδαῖοι οὐ μόνον οὐκ ὠφελήθησαν, τοῦ Χριστοῦ παραγενομένου, ἀλλὰ καὶ ἐβλάθησαν· ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν Χριστὸν, ἀλλὰ παρὰ τὴν οἰκίαν αὐτῶν βλάβη καὶ ἀγνωμοσύνην. Καὶ τοῦτο ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Εἰ μὴ ἤλθοι, φησί, καὶ ἀλλάξαι αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον· τὴν δὲ ἀπόρασιν οὐκ ἔχουσι περὶ τῆς ἀμαρτίας αὐτῶν.* Ὅρξ, ὅτι ἡ παρουσία αὐτοῦ καὶ συγγνώμης αὐτοῦς ἀπεστέρησι, καὶ τὴν ἀπολογίαν αὐτῶν ἐξέκοι; Τοσοῦτον ἔστι κακὸν μὴ συγκροταῖν ἑαυτὸν, μὴδὲ τὰ καθ' ἑαυτὸν οἰκονομεῖν ὡς χρῆ. Τοῦτο καὶ ἐπὶ σωμάτων συμβαίνει ἴσοι τις ἄν· τὸν μὲν γὰρ νοσοῦντα τὰς βίβας καὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος σκοτεῖταιν εἰθε, τὸν δὲ ὕγι' οὐδὲ τὸ σπέντος παραβλάθαι δύναται. Καὶ τοῦτον οὐκ ἀπλῶς μηχανῶν τὸν λόγον· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ τὰς ἑαυτῶν ἀφέντες βλάβη; αἰτιάζονται, καὶ τὴν ἀγνωμοσύνην αὐτῶν καὶ τὴν ἀναίσθησιαν ἐκφορῶν, τοῦτο μὲν οὐ ποιοῦσι, περιέρχονται δὲ ζητοῦντες ἑαυτοῖς ψυχρὰς ἀπολογίας, καὶ λέγοντες· *Εἰ μὴ ὁ διάβολος ἦν, οὐκ ἂν ἀπωλόμαθα· εἰ μὴ νόμος ἦν, οὐκ ἂν ἠμάρτομεν· εἰ μὴ αἰρέσεις ἦσαν, οὐκ ἂν ὑπεσεκείσθημεν.* Σκήψεις ταῦτα καὶ προφάσεις, ἀνθρώποι· τὸν γὰρ νήφοντα οὐδὲν βλάπτει ποτε, ὡσπερ οὖν τὸν καθυθύνοντα καὶ βλαβουμῶντα καὶ τὴν ἑαυτοῦ προδιδόντα σωτηρίαν οὐδὲν ὠφελεί. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος εἰκνέτομονας ἔλεγεν, *Ἴνα οἱ δοκίμοι φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν·* τουτέστι, μὴ θορυβεῖσθε, μὴδὲ ἀλύετε· οὐδὲν ὠμὰς αἰ αἰρέσεις παραβλάθαι δύναται. Ὅτι μὲν οὖν, εἰ καὶ περὶ αἰρέσεων ἦν ὁ λόγος, οὐδὲ οὕτως ἔχει ζήτημα τὸ εἰρημῶν, ἐκ τούτων δῆλον. Προφήτια γὰρ ἔστιν, οὐ συμβουλή· *πρόφρησις, οὐ παραίνεσις·* καὶ τὸ, *Ἴνα, ἐκβάσεως, οὐκ αἰτιολογίας.* Ὅτι δὲ οὐδὲ περὶ δογμάτων ἔστιν ὁ λόγος αὐτῶν νῦν, ἀλλὰ περὶ πενήτων καὶ πλουσίων, περὶ τοῦ φαγεῖν καὶ μὴ φαγεῖν, περὶ τῆς τῶν εὐπόρων ἀσωτίας καὶ λαιμαργίας, περὶ τῆς τῶν πενήτων ἐγκαταλείψεως τῆς παρ' αὐτῶν γενομένης, ἀνάσχεσθε μικρὸν Ἰωθεὶν διηγουμένον· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ὁμῖν γένοιτο σαφὲς τὸ λεγόμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤρξαντο σπαίρειν τὸν λόγον τῆς εὐσεβείας οἱ ἀπόστολοι, προσήλθον εὐθέως τρισχιλιοὶ, καὶ πάλιν πεντακισχιλιοὶ, καὶ πάντων αὐτῶν ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία. Τὸ δὲ τῆς ὁμονοίας αἰτίον, καὶ συνδήσαν αὐτῶν τὴν ἀγάπην, καὶ τοσαύτας ψυχὰς εἰς [243] ἐν συναγαγόν, ἡ τῶν χρημάτων ὑπεροψία ἦν. Οὐδεὶς γὰρ *τι τῶν ὑπαρχόντων*, φησίν, *Ἰδιον ἔλεγον εἶπαι, ἀλλ' ἦν αὐτῶν ἅπαντα κοινά.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀνηρέθη ἡ ρίζα τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν λέγω, πάντα ἐπεισπλάθη τὰ ἀγαθὰ, καὶ λοιπὸν συνεσφίγγοντο πρὸς ἀλλήλους, οὐδενὸς ἔντος τοῦ διαιρούντος αὐτούς. Τὸ γὰρ *ἐμὸν*, καὶ τὸ *σὸν*, τοῦτο τὸ ψυχρὸν ῥήμα καὶ μυρίους πολέμους εἰς τὴν οἰκουμένην εἰσαγαγόν, ἐκ τῆς ἀγίας ἐκείνης Ἐκκλησίας ἐξώριστο, καὶ τὴν γῆν ἔκκουον, καθάπερ οἱ ἄγγελοι τὸν οὐρανόν, καὶ οὕτως ἐφθόνην οἱ πένητες τοῖς πλουτοῦσιν· οὐδὲ γὰρ ἦσαν πλούσιοι· οὐτε ὑπερειψύον οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων· οὐδὲ γὰρ ἦσαν πένητες· ἀλλὰ πάντα ἦν κοινά. Καὶ οὐδὲ εἰς τι τῶν ὑπαρχόντων ἴδιον ἔλεγεν εἶναι· οὐ γὰρ, καθάπερ νῦν γίνεται, οὕτω καὶ τότε συνέβαινε. Νῦν μὲν γὰρ ἔχοντες τὰ ἑαυτῶν, διδῶσαι τοῖς δεομένοις· τότε δὲ οὐδὲ τοῦτο ἦν, ἀλλ' ἀποστάντες τῆς δεσποτείας τῶν οἰκείων χρημάτων, καὶ εἰς μέσον αὐτὰ καταθίντες καὶ ἀνα-

μίξαντες, οὐδὲ θῆλοι λοιπὸν ἦσαν οἱ πρῶτον ἔντες εὐποροὶ· ὥστε καὶ εἰ τις ἐκ τῆς ὑπεροψίας τῶν χρημάτων ἐγένετο τύφος, καὶ οὕτως ἀνήρητο παντάπασιν, πάντων ἔντων ἐν ἰσότητι μίξ, καὶ τῶν χρημάτων ἀναμιχθέντων ἀπάντων. Οὐκ ἐκ τούτου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ τρόπου τῆς καταβολῆς ἔστιν αὐτῶν ἰεῖν τὴν εὐλάβειαν. Ὅσοι γὰρ κτήτορες χωρίων ἢ οἰκῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τὰς τιμὰς, καὶ ἐτίθουν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἀποστόλων. Οὐκ εἶπαν, ὅτι εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν ἐνέβαλλον, ἀλλὰ, *Παρὰ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐτίθουσιν*, τὴν αἰθῶ καὶ τὴν εὐλάβειαν καὶ τὸν φόβον, ὃν περὶ τοὺς ἀποστόλους εἶχον, διὰ τούτου δεικνύντες· οὐ γὰρ διδόναι μᾶλλον, ἢ λαμβάνειν ἐνόμιζον. Καὶ τοῦτο γὰρ μάλιστα ἔστιν ὑπεριδεῖν χρημάτων· τοῦτο θρέψαι γνησίως ἔστι Χριστὸν, ὅταν μὴ μετὰ ἀπονοίας καὶ τύφου τοῦτο ποιῆς, ὅταν ὡς σαυτὸν μᾶλλον, ἢ τὸν λαμβάνοντα εὐεργετῶν, οὕτω παρήγης. Εἰ γὰρ μὴ οὕτω διακίσεις, μὴδὲ ἔφες· *εἰ μὴ νομίζεις λαμβάνειν μᾶλλον ἢ διδόναι, μὴ παράσχης.* Τοῦτο καὶ ἐτέροις λοιπὸν ὁ Παῦλος ἐμαρτύρησεν, οὕτω λέγων· *Γνωρίζω δὲ ὑμῖν, ἀδελφοί, τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ, τὴν δεδομένην ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Μακεδονίας, ὅτι ἡ κατὰ βάθος πτωχεία αὐτῶν ἐπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀπλότητος αὐτῶν.* *ὅτι κατὰ δύναμιν, μαρτυρῶ, καὶ ἑπὲρ δύναμιν, ἀσθαίρετοι μετὰ πολλῆς παρακλήσεως θεόμνητοι ἡμῶν, τὴν χάριν καὶ τὴν κοινωρίαν τῆς διακονίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους ἐπλήρωσαν.* Ὅρξ πῶς αὐτοῦς ἐπὶ τούτῳ μᾶλλον θαυμάζει, ὅτι χάριν εἰδότες, καὶ θεόμνητοι, καὶ παρακαλοῦντες, οὕτω τὴν ἐπὶ τῶν χρημάτων θαψίλειαν ἐπαδείκνυντο;

γ'. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Ἀβραάμ θαυμάζομεν, οὐκ ὅτι μέσον ἔθυσεν μόνον, οὐδὲ ὅτι ἄλευρα ἐφύρασεν, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ ταπεινοφροσύνης τοὺς ξένους ὑπέδεχτο, προστρέχων, θεραπεύων, κυρίως καλῶν, θησαυρὸν μυρίων ἀγαθῶν εὐρηκίνας νομίζων, εἰ ποτε ἴδοι παρίοντα ξένον. Οὕτω γὰρ διπλῆ ἐλεημοσύνη γίνεται, ὅταν καὶ διδῶμεν, καὶ διδόντες μετὰ προθυμίας παρέχωμεν. Ἰλαρὸν γὰρ δόστην, φησὶν [244], ἀγαπᾷ ὁ Θεός. Ἐπεὶ κἂν μυρία καταβάλλης τάλανα μετὰ ἀπονοίας καὶ τύφου καὶ κενῆ δοξίας, τὰ πάντα ἀπώλεισας· καθάπερ ἐκεῖνος ὁ Φαρισαῖος, ὃς ἀποδεκατῶν αὐτοῦ τὰ ὑπάρχοντα, ἐπειδὴ καὶ μέγα ἐφρόνει καὶ ἐφυσάτο, πάντα ἀπολέσας, οὕτω κατῆλθεν ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Οὐκ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων δὲ οὕτως· ἀλλὰ χαίροντες, ἀγαλλόμενοι, κερδαίνειν τὰ μέγιστα νομίζοντας, οὕτως ἔφερον τὰ χρήματα, καὶ ἀγαπητὴν εἶναι ἐνόμιζον, εἰ καταξιώσειεν οἱ ἀπόστολοι δέξασθαι. Καὶ καθάπερ πρὸς τὰς μεγάλας τινὲς ἀρχὰς καλοῦμενοι, καὶ τὰς βασιλικωτέρας τῶν πόλεων μέλλοντες οἰκεῖν, διαπαντὸς τὴν οὐσίαν αὐτῶν πᾶσαν ἐξαργυρίσαντες, οὕτω μεθίστανται· οὕτω δὲ καὶ οἱ ἀνθρώποι τότε ἔποιον ἐκεῖνοι, πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθέντες, εἰς τὴν ἀνω μητρόπολιν καὶ τὴν ἐκεῖ βασιλείαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἤθεσαν, ὅτι ἐκεῖνη ἔντως αὐτῶν ἔστιν ἡ πατρὶς, ἐξαργυρίσαντες τὴν ἑαυτῶν οὐσίαν, διὰ τῶν ἀποστολικῶν αὐτῆν χειρῶν ἐκεῖ πρόπεμπον. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἔστιν ἀφεῖναι τι τῶν ἡμετέρων ἀναπομείναι ἐνταῦθα, ἡμῶν μικρὸν ὑπερὸν μελλόντων ἐνταῦθεν ἀποδημεῖν· καὶ γὰρ ὅπερ ἀπολεῖσθαι, ζημία

γίνεται. Πάντα τοίνυν εκεί προεμπέσθω, ἔνθα καὶ ἡμεῖς διαπαντός διατρίβειν μέλλομεν λοιπόν. Ταῦτα γὰρ καὶ αὐτοὶ λογισάμενοι, πᾶσαν ἀπαδύσαντο τὴν οὐσίαν, καὶ διεκλύον ἐγένετο τὸ κατόρθωμα· καὶ γὰρ τοὺς δεομένους τὴν πνίαν διώρθουν, καὶ πλείω καὶ ἀσφαλεστέραν τὴν αὐτῶν οὐσίαν ἐποίησαν, εἰς τὸν ὁρανὸν τοὺς ἑαυτῶν μετατιθέντες θησαυρούς.

Ἐκ τούτου τοίνυν τοῦ νόμου καὶ τοῦ ἔθους ἐγένετο τις συνθήσια θαυμαστὴ τότε ἐν ταῖς ἐκκλησίαις· συνιδόντες γὰρ οἱ πιστοὶ πάντες μετὰ τὴν τῆς διδασκαλίας ἀκράσιν, μετὰ τὰς εὐχάς, μετὰ τὴν τῶν μυστηρίων κοινωνίαν, τῆς συνάξεως λυθείσης, οὐκ ἀνεχώρουν εὐθέως οἰκᾶς, ἀλλ' οἱ πλούσιοι καὶ εὐπρόωτοι φέροντες οἰκοθεν τροφάς καὶ ἐδέσματα, τοὺς πένητας ἐκάλουν, καὶ κοινὰς ἐποιοῦντο τραπέζας, κοινὰς ἐστιασίαις, κοινὰ συμπόσια ἐν αὐτῇ τῇ ἐκκλησίᾳ· ὥστε καὶ ἀπὸ τῆς κοινωνίας τῆς κατὰ τὴν τράπεζαν, καὶ ἀπὸ τῆς εὐλαθείας τῆς ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ πανταχόθεν τὴν ἀγάπην αὐτοῖς ἐπισφίγγεσθαι, καὶ πολλὴν μὲν τὴν ἡδονὴν, πολλὴν δὲ αὐτοῖς γίνεσθαι τὴν ὠφέλειαν. Οἱ τε γὰρ πένητες παραμυθίας ἀπέλαυνον οὐ τῆς τυχοῦσης, καὶ οἱ πλουτοῦντες πολλὴν εὐνοίαν καὶ παρὰ τῶν τρεφομένων, καὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ, δι' ἐν ταῦτα ἐποίησαν, καρποσάμενοι πολλὴν τὴν χάριν, οὕτως ἀπέστησαν οἰκᾶς. Καὶ μυρία ἐκ τοῦ πράγματος τούτου ἐγένετο τὰ ἀγαθὰ, καὶ τὸ πάντων κεφάλαιον, ἡ φιλία θερμότερα ἦν καθ' ἑκάστην σύναξιν, μετὰ τοσαύτης φιλοφροσύνης ἀλλήλοις συνηωμένων αὐτῶν εὐεργετούντων τε αὐτῶν καὶ εὐεργετούμενων. Τοῦτο τοίνυν τὸ ἔθος Κορίνθιοι, τοῦ χρόνου προϊόντος, διέφθειρον, καὶ καθ' ἑαυτοὺς ἐστειώμενοι οἱ εὐπρόωτοι τοὺς πένητας παρεύρων, καὶ οὐκ ἀνέμενον ὑστερίζοντας πολλάκις, καὶ ὑπὸ βιωτικῶν χρεῶν, οἶα τὰ τῶν πνήτων, κατεχομένους καὶ βραδυβότους. Ἐκ δὲ τούτου συνέβαινε παραγενομένων αὐτοὺς ὑστερον μετὰ ἀισχύνης ἀναχωρεῖν, τῆς τραπέζης ἀναιραθείσης, φθανόντων τούτων, κακίων ὑστερίζοντων. Ὅρων τοίνυν ὁ Παῦλος ἐκ τοῦ πράγματος τούτου πολλὰ κακὰ, τὰ μὲν γινόμενα, τὰ δὲ μέλλοντα (καὶ γὰρ καταφρόνησις τῶν [248] πνήτων τοὺς πλουτοῖς ἐγένετο καὶ ὑπεροψία πλείων, καὶ τοὺς πνήτων ἀθυμία καὶ ἀπέχθεια πρὸς τοὺς πλουτοῦντας, καὶ ὅσα ἄλλα εἰκόζῃ ἦν ἀπὸ τούτων ταυθῆναι τῶν κακῶν), διορθοῦται τὴν πονηρὰν ταύτην καὶ πικρὰν συνθήσιαν. Καὶ ὅρα μεθ' ὅσης συνέσεως καὶ ἐπιεικειᾶς εἰς τὴν διόρθωσιν ἐπέβαλεν. Ἀρχόμενος γὰρ οὕτω φησὶ· Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαινώ, ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέργησθε. Τί δὲ ἐστίν, Οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον; Οἱ πρόγονοι, φησὶν, οἱ ὑμέτεροι καὶ οἱ πατέρες καὶ τὰς ἑαυτῶν οὐσίας ἐπέωλον καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις, καὶ κοινὰ πάντα εἶχον, καὶ πολλὴν πρὸς ἀλλήλους τὴν ἀγάπην· ὑμεῖς δὲ ὀφείλοντες ἐκείνους ζηλοῦν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐποίησατε τοιούτων, ἀλλὰ καὶ ὅπερ εἴχετε μόνον, καὶ τοῦτο ἀπωλείσατε, τὰ συμπόσια τὰ κατὰ σύναξιν γινόμενα· διὰ τοῦτο φησὶν, Ὅτι οὐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέργησθε. Καὶ ἐκείνοι μὲν καὶ τῶν κτημάτων ἀπάντων τοὺς πνήτοις παρεχώρησαν· ὑμεῖς δὲ τραπέζης αὐτοῖς μεταδίδόντες, καὶ ταύτης ἀπιστερήσατε. Πρῶτον μὲν γὰρ, *συνερχομένων ὁμῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν, καὶ μέρος τι πιστεύω.*

8. Ὅρα πῶς πάλιν συνετός ποιεῖται τὴν διόρθωσιν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐπιστεύω, ὅτι πιστεύω· ἀλλὰ μέτω· ἀφῆκε τὸ ῥῆμα, ὅτι *Μέρος τι πιστεύω*· οὐ πι-

στεύω τέλος, ἀλλ' οὐδὲ ἀπιστῶ τέλος· τοῦ δὲ ἡ τοῦτο, ἡ ἐκείνο συμβῆναι παντελῶς ὑμεῖς κύριοι. Ἄν μὲν γὰρ διορθώσθε, οὐ πιστεύω· ἂν δὲ ἐπὶ τῶν αὐτῶν μείνητε, πιστεύω. Οὕτε οὖν κατηγορήσε, καὶ κατηγορήσεν. Οὐ κατηγορήσεν ἀπρητισμένως, ἵνα αὐτοῖς ἐλπίδα δι' διορθώσεως καὶ προθεσίαν μετανοίας· οὐκ ἀφῆκεν ἀνεγκλήτους, ἵνα μὴ ἐπὶ τῆς αὐτῆς μείνωσι βραθυμίας. Οὕτω τέλος ἐπίστασα, φησὶ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ εἰπεῖν, *Μέρος τι πιστεύω*. Τοῦτο δὲ ἔλεγε προτρέπων μεταβαλέσθαι καὶ διορθώσασθαι καὶ ἀπαγαγεῖν αὐτὸν τοῦ κλῆν ἐκ μέρους πιστεύσαι τε κατ' αὐτὸν τοιούτων. Δεῖ γὰρ καὶ αἰρέσεις εἶναι, *ἵνα οὐ δοκίμοι φαγεῖν γένωται ἐν ὑμῖν*. Εἶπα οὖν τὰς αἰρέσεις. Ἐνταῦθα προσέχετε, ὅτι οὐ περὶ δογμάτων ἐστὶ τὸ, *Δεῖ αἰρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι*· ἀλλὰ περὶ τῆς διχονομίας τῆς κατὰ τὰς τραπέζας. Εἶπων γὰρ, *Δεῖ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι*, ἐπήγαγε καὶ τὸν τρόπον τῶν αἰρέσεων· *Συνερχομένων γὰρ ὁμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό, οὐκ ἐστὶ κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν*. Τί ἐστὶ, *Κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν*; Δεσποτικὸν δεῖπνον, φησὶν, οὐκ ἐστὶ φαγεῖν· ἐκεῖνο λέγων τὸ δεῖπνον, ὃ τῇ ἑσχάτῃ νυκτὶ παρεδωκεν ὁ Χριστὸς, ὅτε οὐ μαθητὰ μετ' αὐτοῦ πάντες ἦσαν. Ἐν ἐκείνῳ γὰρ τῷ δεῖπνῳ καὶ Δεσπότης καὶ δοῦλος πάντες ὁμοῦ κατέκειντο· ὑμεῖς δὲ σύνδουλοι ὄντες ἀλλήλους διεστήσατε καὶ ἀπεσχίσασθε. Κάκεινος μὲν οὐδὲ τὸν προδότην ἀπέχασε· καὶ γὰρ ὁ Ἰούδας μετ' αὐτῶν ἦν τότε· σὺ δὲ τὸν ἀδελφὸν διακροῦ. Διὰ τοῦτο φησὶν, *Οὐκ ἐστὶ κυριακὸν δεῖπνον φαγεῖν, κυριακὸν δεῖπνον* καλῶν, τὸ μεθ' ὁμονομίας, τὸ κοινῇ πάντων συγκαλημένων. Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει. [248] Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ ἐσθλεί, ἀλλὰ τῷ τῆς μέθης ὄνοματι μάλλον αὐτῶν καθήψατο. Κάκει καὶ ἐνταῦθα ἀμαρτία, φησὶ. Σὺ μὲν ὑπὸ τῆς ἀδυναμίας διαβρήγγουσαι, ἐκείνος δὲ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ τήκεται· σὺ καὶ τῶν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν μετέχεις, ἐκείνος δὲ οὐδὲ τῶν ἀναγκαίων ἀπέλαυσε. Διεκλύον τὸ δεινὸν, τῆς ἰσότητος διαφθορήσας, τοῦτο αἰρέσεις καλεῖ· ἐπειθὴ φιλονεικίας πρὸς ἀλλήλους διέκειντο καὶ διεστασιαζόν, καὶ ἅς μὲν ἐπείνα, ἅς δὲ ἐμέθυε. Καὶ καλῶς εἶπε, *Συνερχομένων ὁμῶν ἐπὶ τὸ αὐτό*. Τίνος γὰρ ἕνεκεν συνέργησθε; φησὶ· τί βούλεται ἡ σύνοδος; τίνος ἕνεκεν ἡ συλλογὴ κοινῇ, ὅταν ἡ τραπέζα μὴ γίνεται κοινῇ; Δεσποτικὰ ἐστὶ τὰ χρήματα, ἕπερ ἄλλοθι κοινὰ προκίβωσι τοίνυν τοὺς συνδούλους τοὺς ἡμετέροις. Μὴ γὰρ οἰκίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθλείν, καὶ κίνεσιν; ἢ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, φησὶ, καὶ κατασχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας; Σὺ μὲν νομίζεις, φησὶ, τὸν ἀδελφὸν ὑβρίζειν μόνον, κοινῶν δὲ καὶ ὁ τόπος τῆς ὑβρώσεως. Ἐκκλησία γὰρ ὁλοκλήρου καταφρονεῖς. Ἐκκλησία γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται, ὅτι κοινῇ πάντας ὑποδέχεται. Τί τοίνυν τῆς οἰκίας σου τὴν εὐτέλειαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν εισάγεις; Εἰ γὰρ καταφρονεῖς τοῦ ἀδελφοῦ, αἰδέσθητι τὸν τόπον· καὶ γὰρ ἡ ἐκκλησία ὑβρίζεται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀποστερεῖτε τοὺς μὴ ἔχοντας, ἢ, Οὐκ ἐλαττεῖς τοὺς μὴ ἔχοντας, ἀλλὰ εἰ; *Κατασχύνετε τοὺς μὴ ἔχοντας*. Ἐντροπετικώτατα τὴν ἀσωτίαν αὐτῶν ἐτραγώδησεν. Οὐ γὰρ οὕτω μέλει τῷ πνήτῳ, φησὶν, ὅπερ τῆς προφῆς, ὡς ὑπὲρ τῆς ὑβρώσεως. Ὅρα πῶς; καὶ ὑπὲρ τούτου σεμνῶς ἀπελογήσατο, κάκεινον σφοδρότερον καθήψατο. *Τι ὑμῖν ἀπὸ; ἐπαυέσω ὑμῖς; Ἐν τούτῳ οὐκ ἐπαυέω. Τι τούτο;* Μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀτοπίας ὑπεριμένει, ἡ

cedit. Omnia igitur illo præmittantur, ubi et nos deinceps semper versaturi sumus. Hæc secum reputantes ipsi, omnem substantiam deponebant; duplexque officium præstabatur: nam et egenorum pauperitatem sublevabant, et ampliorum securioreinque sibi substantiam parabant; in cælo thesauros suos deponentes.

Præca mos Ecclesiæ circa mensam communem.— Ab hac lege et consuetudine mos quidam mirabilis in Ecclesiam tunc inductus est: coacili namque simul fideles omnes post auditam doctrinam, post orationes, post mysteriorum participationem, soluta synaxi, non statim domum concedebant: sed divites et opulentiores, alimenta et fercula e domibus suis afferentes, pauperes advocabant; communique simul mensa fruebantur, communibus epulis atque conviviiis in ipsa ecclesia; ita ut et a consortio mensæ, et a loci reverentia, undequaque caritas constringeretur, cum multa voluptate simul atque utilitate. Pauperes enim consolatione non parva, divites vero benevolentia fruebantur, tum eorum quos pascebant, tum Dei, cujus causa hoc faciebant: sicque magnam assequuti gratiam, domum secedebant. Innumera hinc sequebantur bona: quodque caput bonorum est, per singulas synaxes amor magis magisque accendebatur, cum et ii qui beneficia conferebant, et ii qui accipiebant, tanta cum benevolentia contubernales essent. Hunc morem Corinthii processu temporis labefecerunt, cum opulentiores seorsim cibum sumentes, egenos despicerent, nec exspectarent tardius accedentes, et necessitatibus vitæ detentos, ut pauperes solent, atque moras trahentes. Unde contingebat eos, demum advenientes, cum pudore jam sublata mensa recedere; illis præoccupantibus, his vero tardantibus. Videns itaque Paulus inde multa suboriri mala, tum quæ jam acciderant, tum quæ futura erant (nam a divitibus pauperes contemnebantur, ac superbe tractabantur, hincque pauperibus mœror odiumque in divites, atque succedebant mala ex huiusmodi rebus oriri solita), hanc prævam acerbamque consuetudinem corrigi. Et vide cum quanta prudentia et moderatione correctionem aggrediatur. Incipiens enim sic ait: *Hoc autem præcipiens, non laudo, quod non in melius, sed in deterius convenitis* (1. Cor. 11. 47). Quid sibi vult illud, *Non in melius?* Majores, inquit et patres vestri substantias suas vendebant et prædia et possessiones, atque omnia habebant communia, multamque mutuo caritatem: vos autem, quos par esset illos imitari, non modo nihil simile fecistis, sed etiam id, quod solum habebatis amisistis; nempe convivia in collectis fieri solita. Ideoque ait: *Non in melius, sed in deterius convenitis.* Et illi quidem possessiones omnes in usum pauperum concedebant: vos vero mensa etiam illis concessa privatis. *Primum enim convenientibus vobis in ecclesiam, audio scissuras esse inter vos, et ex parte credo* (1. Cor. 11. 48).

4. Vide quomodo rursum prudenter correctionem adhibeat. Non dixit, Credo, vel, Non credo, sed medio verbo usus est, *Ex parte credo*; non omnino cre-

do, nec omnino fidem nego; ut vero hoc vel illud, in vestra penitus potestate est. Si respiscatis, non credo; sin ita perseveretis, credo. Itaque non accusavit, et accusavit. Non accusavit penitus, ut emendationis spem et inducias ad penitentiam daret: non crimine liberos dimisit, ne in eadem segnitie manerent. Non dum omnino credidi, inquit; idipsum enim est dicere, *Ex parte credo.* Id vero dicebat cohortans ut sese emendarent ac corrigerent, ipsumque abducerent, ne rem huiusmodi vel ex parte crederet. *Oportet enim hæreses esse, ut qui probati sunt, manifesti fiant in vobis* (1. Cor. 11. 19). Dic igitur quænam hæreses? Illic animum adhibete: quoniam non de dogmatibus dicitur illud, *Oportet hæreses in vobis esse*: sed de dissensione circa mensam. Cum enim dixisset, *Oportet autem et hæreses esse*, modum hæreseon adjunxit: *Convenientibus enim vobis in unum, non est dominicam cœnam manducare* (Ib. v. 20). Quid est, *Dominicam cœnam manducare*? *Dominicam cœnam*, inquit, non est manducare: illam vocans cœnam, quam ultima nocte tradidit Christus, quando discipuli cum illo omnes erant. In illa quippe cœna et Dominus et servi omnes simul recumbebant: vos vero, qui conservi estis, inter vos tamen dissidetis ac dividimini. Ille nec proditorem expulit: nam et Judas cum illis tunc erat: tu vero fratrem depellis. Ideo dicit: *Non est dominicam cœnam manducare, dominicam cœnam* vocans eam, quæ concordissime omnibus convocatis sumitur. *Unusquisque enim suam cœnam sumit ad manducandum, et alius quidem esurit, alius autem ebrius est* (Ib. v. 21). Non dixit, *Alius esurit, alius comedit*; sed ebrietatis nomine magis illos tangit. Et hic et illic, ait, nullus est modus. Tu te crapula dirumpis, dum ille fame contabescit; tu plura, quam opus sit, sumis, ille vero ne quidem necessariis fruitur. Duplex hoc corruptæ æqualitatis malum hæreses vocat, quia contentiose invicem agebant et dissidebant, et alio esuriendo, alio inebriabatur. Ac bene dixit, *Convenientibus vobis in unum.* Cur convenitis? inquit; quid sibi vult ille conventus? ad quid ille communis cœtus, quando mensa non est communis? *Dominicæ sunt facultates, quas accepimus, proindeque communes conservis nostris proponantur. Numquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? aut ecclesiam Dei contemnitis*, inquit, *et confunditis eos qui non habent* (Ibid. v. 22)? Tu quidem putas, inquit, fratrem tantum te contumelia afficere, redundat autem contumelia etiam in locum. Ecclesiam quippe totam contemnis. Ecclesia enim ideo dicitur, quia communiter omnes accipit. Cur ergo domus tuæ vilitatem in ecclesiam inducis? Si enim contemnis fratrem, reverere locum: etenim Ecclesia contumelia afficitur. Neque dixit, *Eos privatis, qui non habent*; aut, *Non miseremini eorum qui non habent.* Sed quid? *Confunditis eos qui non habent.* Vehementissimo tangendi modo eorum luxum representat. Non tam curat pauper, inquit, cibum, quam contumelliam. Vide quam honeste hoc excuset, et quam vehementer illos tangat. *Quid dicam vobis? laudo vos? In hoc non laudo* (1. Cor. 11.

22). Quid hoc est? Post demonstratam absurditatem lenior sequitur increpatio, et jure quidem merito, ne impudentiores evaderent. Priusquam enim rem absurdam esse demonstraret, perfectam sententiam extulit dicens, *Hoc autem præcipiens non laudo* (1. Cor. 11. 17) Postquam autem accurate demonstravit illos esse complurium criminum reos, leniore utitur criminatione, in jam dictorum apparatu et demonstratione accusationis vehementiam positam relinquens. Deinde in mysticam mensam sermonem transfert, ut eis plus timoris incuteret. *Ego enim, inquit, accepi a Domino, quod et tradidi vobis* (Ib. v. 23). Qualls hæc consequentia? De communi prandio loqueris, et horrenda mysteria commemoras? Etiam, inquit. Si enim tremenda illa mensa omnibus communis proponitur, et diviti et pauperi, neque illa fructur uberior dives, et parcus pauper, sed unus honor, et unus accessus; ac donec omnes communicaveriat, et participes fuerint hujus spiritualis et sacræ mensæ, quæ proposita sunt non retrahuntur, sed stant sacerdotes omnes, vel omnium pauperrimum et vilissimum expectantes: multo magis in hac sensilli mensa id agendum. Ideo illam dominicam cœnam memoravi. *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Hoc est corpus meum, quod pro multis frangitur, in remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem postquam canavit, dicens: Illic calix novum testamentum est in meo sanguine* (Ibid. v. 23 - 25).

5. Deinde multa loquutus circa eos, qui indigne mysteria participant, ubi illos vehementer tetigit et coarguit, docuitque eos, qui sanguinem et corpus Christi temere ac perfunctorie accipiunt, eandem subituros esse pœnam, quam ii qui Christum occiderunt; rursus ad propositum argumentum sermonem refert, dicens: *Itaque fratres, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis autem esurit, domi manducet, ut non in iudicium conveniatis* (1. Cor. 11. 33, 34). Vide quomodo latenter etiam voracitatem eorum damnet. Non dixit, Si esuritis, sed, *Si quis esurit*, ut quisque metu et pudore ductus, ne reus hoc in negotio videatur, sese emendare præoccupet. Atque a metu supplicii sermonem concludit dicens: *Ut non in*

iudicium conveniatis, id est, in condemnationem et in opprobrium. Non est enim cibus, inquit, neque mensa, quæ cum pudore fratris, cum despectu ecclesiæ, et cum tanta voracitate vel intemperantia conjuncta est. Hæc non sunt lætitia, sed supplicium et pœna. Magnam enim vobis attrahitis ultionem dum fratres contumelia afficitis, ecclesiam contemnitis, sanctumque illum locum propriam domum facitis, quando cibum seorsum sumitis. His et vos auditis, fratres, obturate ora eorum, qui apostolico dicto doctrinæque temere utuntur; corripite eos, qui in suum aliorumque damnum Scripturis utuntur. Nostis enim de quanam re hoc dicat: *Oportet autem et havesse esse in vobis, nempe de dissidio circa mensam oboriri solito, quandoquidem Alius quidem esurit, alius vero ebrius est* (1. Cor. 11. 21).

Adhortatio ad pauperum curam. — Ac cum recta fide vitæ rationem cum dogmatibus congruentem exhibeamus, multam erga pauperes benevolentiam, multam egenorum curam suscipiamus; negotiationem spirituales exerceamus, nihil plus inquiramus, quam necessitas postulet. Hæ sunt divitiæ, hæc negotiatio, hic thesaurus indeficiens, si omnia nostra in cælum transferamus, et circa depositi custodiam metu soluti fidamus. Duplex namque ex elemosyna nobis læcrum accedet: quod scilicet non ultra timeamus circa depositas pecunias, ne fures aut murorum effossos, aut nequissimi servi ipsas pesuudent: et quod sic deposita non temere defossæ sine fructu jaceant; sed quemadmodum radix in pingui solo plantata annuos tempestivosque fructus profert, sic et argentum in pauperum manibus insitum, non annuos solum, sed etiam quotidianos spirituales nobis referat fructus, fiduciam erga Deum, peccatorum veniam, cum angelis propinquitatem, conscientiam bonam, lætitiæ spiritualis exultationis, spem pudore vacuum, mirabilia bona, quæ præparavit Deus timentibus se, iisque qui ferventi ardentique animo requirunt misericordiam adventus ejus. Quam nos omnes, hac vita secundum placitum ejus transacta, assequi contingat, nec non æternum eorum qui salutem consequuntur, gaudium, gratia et miserationibus veri Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium cum Patre ejusque sanctissimo Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Soannes Chrysostomus, qui non semel ex tempore concionatus est, hanc habuit homiliam occasione mendicorum et egenorum, quos hiemis tempore jacentes, cum per forum et angiportus ad ecclesiam pergeret, repererat. Hunc ad concionandum apparatus, dum iter faceret, adornavit: et hanc elegantem concionem de elemosyna αυτοσχεδιαστης orator pronuntiavit. Eam porro Antiochiæ habitam fuisse indicat, non modo cum ait, se per forum et angiportus, διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στρωπῶν, ecclesiam petiisse: neque enim cum episcopus Constantinopolitanus erat, tam procul ecclesia degebat; sed etiam et

κατηγορία, και μάλα εικότως, ἵνα μὴ ἀναισχυνότεροι γένωνται. Πρὶν ἢ μὴ γὰρ ἀποδείξει τὸ πρᾶγμα ἔσπον, ἀπειρησιμὴν ἐξήνεγκε τὴν ἀπόφασιν, εἰπὼν· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλων οὐκ ἐπαίνω*· ὅτε δὲ ἀπέδειξεν ἀκριβῶς πολλῶν ὄντας ἐγκλημάτων ἄξιους, ὑφειμένη κέρχεται τῇ διαβολῇ, τῇ τῶν εἰρημένων κατασκευῇ καὶ ἀποδείξει τὸ σφοδρότερον τῆς κατηγορίας ἀφελὲς ἐναποκείσθαι. Ἔτα ἐπὶ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐξήγει τὸν λόγον, μειζρόνως αὐτοὺς φοβῆσαι βουλόμενος. Ἐγὼ γάρ, φησί, *παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν*. Ποία ἀκολουθία αὕτη; Περὶ ἀρίστου διαλέγῃ κοινῷ, καὶ μυστηρίων φρικτῶν μύμησαι; Ναί, φησὶν. Εἰ γὰρ τὰ πνευματικὰ ἐκείνα, εἰ γὰρ ἡ τράπεζα ἢ φρικώδης κοινὴ πᾶσι πρόκειται, καὶ πλοσίῳ καὶ πένητι, καὶ οὐχὶ θαυλίστερον ἀπολαίει ταύτης ὁ πλοσίως, οὐδὲ ἑλαττον ὁ πένης, ἀλλὰ μία τιμὴ, καὶ πρόσθεος μία· καὶ ἕως ἂν πάντες μετασῶσι καὶ κοινωνήσωσι τῆς πνευματικῆς καὶ ἱερᾶ ταύτης τραπέζης, οὐ συστέλλεται τὰ προκείμενα, ἀλλ' ἕστικμασιν οἱ ἱεραὶ ἕκπαντες, καὶ τὸν πάντων πνεύστερον καὶ εὐτελέστερον ἀναμένοντες· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τοῦτο χρῆ ποιῶν. Διὰ τοῦτο ἐμνήσθη ἐκείνου τοῦ κυριακοῦ δείπνου. Ἐγὼ γάρ *παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος ἤησους ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄριστον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε*· *Τοῦτό μου ἔστι τὸ [247] σῶμα τὸ ὑπὲρ πολλῶν κλώμενον εἰς ἀρεσιν ἀμωριῶν*. *Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν*. *Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, λέγων*· *Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καιρὴ διαθήκη ἔστιν ἐν τῷ ἔμφυ αἵματι*.

ε'. Ἔτα παλλὰ διαλεχθεὶς περὶ τῶν ἀναξίως κοινωούτων τοῖς μυστηρίοις, καὶ σφόδρα αὐτῶν καθαιρέμενος καὶ διελέγξας, διδάξας τε ὅτι τοῖς τὸν Χριστὸν ἀποκτείνουσι τὴν αὐτὴν ὑποστήσονται τιμωρίαν οἱ τὸ αἷμα αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε λαμβάνοντες, πάλιν εἰς τὴν προκείμενην ὑπόθεσιν τὸν λόγον ἐξήγαγεν, εἰπὼν· *Ὅστε, ἀδελφοί, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε*. *Εἰ δὲ τις πεισῶ, ἐν οἴῳ ἐσθίειτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχῃσθε*. *Ὅρα πῶς λαθονόντως καὶ λαιμαργίαν αὐτῶν κατέγω, καὶ οὐκ εἶπαι, Εἰ δὲ πεινάτε, ἀλλ', εἰ δὲ τις πεισῶ, ἵνα ἕκαστος αἰσχυνόμενος αὐτὸς ὑπεύθυνος φανῆται τοῖς ἐγκλήμασι, προλαβὼν διορθώσεται*. *Καὶ εἰς κολάσεως δὲ φόβον τὸν λόγον κατέκλεισεν,*

εἰπὼν· *Ἴνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχῃσθε, τοῦτέστιν, εἰς κατάκριμα καὶ εἰς ἐναϊδισμόν*. Οὐ γάρ ἐστι τροφή, φησὶν, οὐδὲ τράπεζα ἢ μετὰ αἰσχύνης τοῦ ἀδελφοῦ, ἢ μετὰ καταφρονήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἢ μετὰ λαιμαργίας ἢ ἀσωτίας γινόμενη. Οὐκ ἔστιν εὐφροσύνη ταῦτα, ἀλλὰ κλάσις καὶ τιμωρία. Μεγάλην γὰρ ἐπισπᾶσθε καθ' ἑαυτῶν δίχην τοὺς ἀδελφοὺς ὑβρίζοντες, τῆς ἐκκλησίας καταφρονούντες, οἰκίαν ἰβωτικὴν τὸν ἄγιον τόπον ποιούντες διὰ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίειν. Ταῦτα καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες, ἀγαπήτοί, ἐπιστομίζετε τοὺς ἀπλῶς τῇ ἀποστολικῇ κεχρημένους ῥήσι καὶ διδασκαλίᾳ· διορθοῦτε τοὺς ἐπὶ βλάβῃ τῇ ἑαυτῶν καὶ τῇ ἐτέρων ταῖς Γραφαῖς κεχρημένους. Ἐγίνωτε γὰρ περὶ τίνος φησὶ τὸ, *Δεῖ δὲ καὶ ἀρρέσις εἶναι ἐν ὑμῖν, περὶ τῆς διχοστασίας τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις γινόμενης, ἐπειθὲ Ὁ μὲν πεισῶ, ὁ δὲ μεθύει*.

Καὶ μετὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας συμβαινουσάν τοῖς δόγμασιν ἐπιδειξόμεθα, πολλὴν περὶ τοὺς πένητας φιλοφροσύνην, πολλὴν ὑπὲρ τῶν δεομένων ποιούμενοι πρόνοιαν· ἐμπορίαν πνευματικὴν ἐμπορευσόμεθα, μηδὲν πλέον τῆς χρείας ἐπιζητούμεν. Τοῦτο πλοῦτος, τοῦτο ἐμπορία, τοῦτο θησαυρὸς ἀνελλιπής, τὸ πάντα τὰ ὄντα εἰς τὸν οὐρανὸν μετατιθεῖναι, καὶ θαρβεῖν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τῶν ἀποκειμένων. Διπλοῦν γὰρ ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἔσται τὸ κέρδος, ὅτι τε οὐκέτι δεδοικαμεν ὑπὲρ τῶν καταβληθέντων χρημάτων, μήποτε λησται καὶ τοιχωρύχοι καὶ οἰκετῶν κακουργία αὐτὰ λυμήνηται, καὶ ὅτι κείμενα οὐκ ἀπλῶς κατορώρουκαται ἀκαρπα· ἀλλ' ὡσπερ ῥίξα ἐν λιπαρῷ φυτευθῆσα χωρίῳ, καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ὠρίμους φέρει τοὺς καρπούς, οὕτω καὶ ἀργύριον ἐν ταῖς τῶν πεινῆτων χερσὶ φυτευθὲν, οὐ καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕκαστην ἡμέραν πνευματικούς ἡμῖν φέρει τοὺς καρπούς, παρρησίαν πρὸς τὸν Θεὸν, ἀμαρτημάτων συγχώρησιν, ἀγγέλων ἐγγύτητα, συνειδὸς ἀγαθὸν, εὐφροσύνην πνευματικῆς ἀγαλλιέσεως, ἐλπίδα ἀκατασχυντον, τὰ θαυμαζόμενα ἀγαθὰ, ἅπερ [248] ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς ἐν θερμῇ καὶ ζεοῦσῃ ψυχῇ ἐκζητοῦσι τὸ ἔλεος τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς τὸν παρόντα βίον εὐαρέστως διανύσαντας ἐπιτυχεῖν, τῆς αἰωνίου τῶν σωζομένων χαρᾶς, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE ELEEMOSYNA.

longe clarius, num. 6, ubi dicit : *Olim namque cum fames totum orbem invasura esset, hujus civitatis (id est Antiochiæ, ut videas Act. 11, 30) incolæ Jerosolymitanis, iisdem ipsis de quibus jam sermo habetur, per Barnabam et Saulum pecunias miserunt*. De anno autem habitæ conclonis nihil dicendum suppetit.

Interpretationem Latinam incerti cujusdam utpote non accuratam rejecimus, novamque paravi-

mus.

22). Quid hoc est? Post demonstratam absurditatem lenior sequitur sarcasmo, et jure quidem merito, ne impudentiores evaderent. Priusquam enim rem absurdam esse demonstraret, perfectam sententiam extulit dicens, *Hoc autem præcipiens non laudo* (1. Cor. 11. 17) Postquam autem accurate demonstravit illos esse complurium criminum reos, leniore utitur criminatione, in jam dictorum apparatu et demonstratione accusationis vehementiam postam relinquens. Deinde in mysticam mensam sermonem transfert, ut eis plus timoris incuteret. *Ego enim, inquit, accepi a Domino, quod et tradidi vobis* (Ib. v. 23). Qualls hæc consequentia? De communi prandio loqueris, et horrenda mysteria commemoras? Etiam, inquit. Si enim tremenda illa mensa omnibus communis proponitur, et diviti et pauperi, neque illa fruitur uberius dives, et parcius pauper, sed unus honor, et unus accessus; ac donec omnes communicaverint, et participes fuerint hujus spiritualis et sacræ mensæ, quæ proposita sunt non retrahuntur, sed stant sacerdotes omnes, vel omnium pauperrimum et vilissimum expectantes: multo magis in hac sensili mensa id agendum. Ideo illam dominicam coenam memoravi. *Ego enim accepi a Domino, quod et tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus, in qua nocte tradebatur, accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Hoc est corpus meum, quod pro multis frangitur, in remissionem peccatorum. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem postquam cenavit, dicens: Illic calix novum testamentum est in meo sanguine* (Ibid. v. 23 - 25).

5. Deinde multa loquutus circa eos, qui indigne mysteria participant, ubi illos vehementer tetigit et coarguit, docuitque eos, qui sanguinem et corpus Christi temere ac perfunctorie accipiunt, eandem subituros esse pœnam, quam il qui Christum occiderunt; rursus ad propositum argumentum sermonem refert, dicens: *Itaque fratres, cum convenitis ad manducandum, invicem expectate. Si quis autem esurit, domi manducet, ut non in iudicium conveniat* (1. Cor. 11. 33, 34). Vide quomodo latenter etiam voracitatem eorum damnet. Non dixit, Si esuritis, sed, *Si quis esurit, ut quisque metu et pudore ductus, ne reus hoc in negotio videatur, sese emendare præoccupet. Atque a metu supplicii sermonem concludit dicens: Ut non in*

iudicium conveniat, id est, in condemnationem et in opprobrium. Non est enim eibus, inquit, neque mensa, quæ cum pudore fratris, cum despectu ecclesiæ, et cum tanta voracitate vel intemperantia conjuncta est. Hæc non sunt lætitia, sed supplicium et pœna. Magnam enim vobis attrahitis ultionem dum fratres contumelia afficitis, ecclesiam contemnitis, sanctumque illum locum propriam domum facitis, quando cibum seorsum sumitis. Illis et vos auditis, fratres, obturate ora eorum, qui apostolico dicto doctrinaque temere utuntur; corripite eos, qui in suum aliorumque damnus Scripturis utuntur. Nostis enim de quanam re hoc dicat: *Oportet autem et habere esse in vobis, nempe de dissidio circa mensam oboriri solito, quandoquidem Alius quidem esurit, alius vero ebrius est* (1. Cor. 11. 21).

Adhortatio ad pauperum curam. — Ac cum recta fide vitæ rationem cum dogmatibus congruentem exhibeamus, multam erga pauperes benevolentiam, multam egenorum curam suscipiamus; negotiationem spiritualem exerceamus, nihil plus inquiremus, quam necessitas postulet. Hæc sunt divitiæ, hæc negotiatio, hic thesaurus indeficiens, si omnia nostra in cælum transferamus, et circa depositi custodiam metu soluti fidamus. Duplex namque ex elemosyna nobis læcrum accedet: quod scilicet non ultra timeamus circa depositas pecunias, ne fures aut murorum effosores, aut nequissimi servi ipsas pessumdent: et quod sic deposita non temere defossæ sine fructu jaceant; sed quemadmodum radix in pingui solo plantata annuos tempestivosque fructus profert, sic et argentum in pauperum manibus insitum, non annuos solum, sed etiam quotidianos spirituales nobis referat fructus, fiduciam erga Deum, peccatorum veniam, cum angelis propinquitatem, conscientiam bonam, lætitiæ spiritualis exultationis, spem pudore vacuam, mirabilia bona, quæ præparavit Deus timentibus se, iisque qui ferventi ardentique animo requirunt misericordiam adventus ejus. Quam nos omnes, hac vita secundum placitum ejus transacta, assequi contingat, nec non æternum eorum qui salutem consequuntur, gaudium, gratia et miserationibus veri Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium cum Patre ejusque sanctissimo Spiritu in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Soannes Chrysostomus, qui non semel ex tempore concionatus est, hanc habuit homiliam occasione mendicorum et egenorum, quos hiemis tempore jacentes, cum per forum et angiportus ad ecclesiam pergeret, repererat. Hunc ad concionandum apparatus, dum iter faceret, adornavit: et hanc elegantem concionem de elemosyna *ἀποσχεδιαστής* orator pronuntiavit. Eam porro Antiochiæ habitam fuisse indicat, non modo cum ait, se per forum et angiportus, *δὲ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στενωπῶν*, ecclesiam petiisse: neque enim cum episcopus Constantinopolitanus erat, tam procul ecclesia debebat; sed etiam et

κατηγορία, και μάλα εικότως, ἵνα μὴ ἀναισχυνότεροι γίνωνται. Πρὶν ἢ μὲν γὰρ ἀποδείξει τὸ πρᾶγμα ἄτοπον, ἀπρητισμένην ἐξήγησε τὴν ἀπόφασιν, εἰπὼν· *Τοῦτο δὲ παραγγέλλω οὐκ ἐπαίνῳ ὅτε δὲ ἀπίθειξιν ἀκριβῶς πολλῶν ὄντας ἐγκλημάτων ἄξιους, ὑφαιμένην κέχρηται τῇ διαβολῇ, τῇ τῶν εἰρημένων κατασκευῇ καὶ ἀποδείξει τὸ σφοδρότερον τῆς κατηγορίας ἀφελος ἐναποκείσθαι.* Ἔτα ἐπὶ τὴν μυστικὴν τράπεζαν ἐξάγει τὸν λόγον, μειζρόνως αὐτοὺς φοβῆσαι βουλόμενος. *Ἐγὼ γάρ, φησί, παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν. Ποία ἀκολουθία αὕτη; Περὶ ἀρίστου διαλέγῃ κοινῶς, καὶ μυστηρίων φρικτῶν μνήσῃσι; Ναί, φησὶν. Εἰ γὰρ τὰ πνευματικὰ ἐκείνα, εἰ γὰρ ἡ τράπεζα ἡ φρικώδης κοινὴ πᾶσι πρόκειται, καὶ πλουσίῳ καὶ πένητι, καὶ οὐχὶ θαυμάσιον ἀπολαύει ταύτης ὁ πλούσιος, οὐδὲ ἕλαττον ὁ πίνης, ἀλλὰ μία τιμὴ, καὶ πρόσθετος μία· καὶ ἕως ἂν πάντες μετασχωσῶσι καὶ κοινωνήσωσι τῆς πνευματικῆς καὶ ἱερᾶς ταύτης τραπέζης, οὐ συστῆλλεται τὰ προκειμένα, ἀλλ' ἐσθῆμασιν οἱ ἱεραὶ ἕκαστοι, καὶ τὸν πάντων πνεύστερον καὶ εὐτελέστερον ἀναμένοντες· πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς αἰσθητῆς τοῦτο χρῆ ποιεῖν. Διὰ τοῦτο ἐμνήσθη ἐκείνου τοῦ κυριακοῦ δαιμονίου. Ἐγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ, ἣν παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον, καὶ εὐχαριστήσας ἔκλασε, καὶ εἶπε· *Τοῦτό μου ἔστι τὸ [247] σῶμα τὸ ὑπὲρ πολλῶν κλώμενον εἰς ἄρτους ἁμαρτιῶν. Τοῦτο ποιᾶτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως καὶ τὸ ποτήριον μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, λέγων· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἑμῷ αἵματι.**

ε'. Ἔτα πολλὰ διαλεχθεὶς περὶ τῶν ἀναξίως κοινωνούντων τοῖς μυστηρίοις, καὶ σφόδρα αὐτῶν καταψάμμενος καὶ διελγξας, διδάξας τε ὅτι τοῖς τὸν Χριστὸν ἀποκτείνουσι τὴν αὐτὴν ὑποστήσονται τιμωρίαν οἱ τὸ αἷμα αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε λαμβάνοντες, πάλιν εἰς τὴν προκειμένην ὑπόθεσιν τὸν λόγον ἐξήγαγεν, εἰπὼν· *Ὅστε, ἀδελφοί, συνεργόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Εἰ δὲ τις πεινῶ, ἐν οὐκίῳ ἐσθίτω, ἵνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρῃσθε.* Ὅρα πῶς λαθρανόντως καὶ λαιμαργίαν αὐτῶν κατέγνω, καὶ οὐκ εἶπεν, *Εἰ δὲ πεινᾶτε, ἀλλ' Εἰ δὲ τις πεινῶ, ἵνα ἕκαστος αἰσχυρόμενος αὐτὸς ὑπέσθωνος φανῆται τοῖς ἐγκλήμασι, προλαβὼν διορθώσεται.* Καὶ εἰς κολάσεως δὲ φόβον τὸν λόγον κατέκλεισεν,

εἰπὼν· *Ἴνα μὴ εἰς κρῖμα συνέρῃσθε, τουτίστιν, εἰς κατάκριμα καὶ εἰς ὀνειδισμόν.* Οὐ γὰρ ἔστι τροφή, φησὶν, οὐδὲ τράπεζα ἡ μετὰ αἰσχύνης τοῦ ἀδελφοῦ, ἢ μετὰ καταφρονήσεως τῆς ἐκκλησίας, ἢ μετὰ λαιμαργίας ἢ ἀσωτίας γινομένη. Οὐκ ἔστιν εὐφροσύνη ταῦτα, ἀλλὰ κόλασις καὶ τιμωρία. Μεγάλην γὰρ ἐπισπᾶσθε καθ' ἑαυτῶν δίκην τοὺς ἀδελφοὺς ὀβριζόντες, τῆς ἐκκλησίας καταφρονούντες, οἰκίαν ἰδωτικὴν τὸν ἅγιον τόπον ποιούντες διὰ τὸ καθ' ἑαυτοὺς ἐσθίαιν. Ταῦτα καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες, ἀγαπήτοί, ἐπιστομίζετε τοὺς ἀπλῶς τῇ ἀποστολικῇ κειρημένους ῥήσει καὶ διδασκαλίᾳ διορθοῦτε τοὺς ἐπὶ βλάβῃ τῇ ἑαυτῶν καὶ τῇ ἐτέρων ταῖς Γραφαῖς κειρημένους. Ἐγίνωτε γὰρ περὶ τίνος φησὶ τὸ, *Ἀπὸ δὲ καὶ αἰρέσεις εἶναι ἐν ὑμῖν, περὶ τῆς διχοτασίας τῆς ἐν ταῖς τραπέζαις γινομένης, ἐπειδὴ Ὁ μὲν πεινῶ, ὁ δὲ μεθύει.*

Καὶ μετὰ τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ πολιτείας συμβαινουσάν τοις δόγμασιν ἐπιδειξώμεθα, πολλὴν περὶ τούτων πένητας φιλοφροσύνην, πολλὴν ὑπὲρ τῶν δεομένων ποιούμενοι πρόνοιαν· ἐμπορίαν πνευματικὴν ἐμπορευώμεθα, μὴδὲν πλέον τῆς χρείας ἐπιζητώμεν. Τοῦτο πλοῦτος, τοῦτο ἐμπορία, τοῦτο θησαυρὸς ἀνάλιπτος, τὸ πάντα τὰ ὄντα εἰς τὸν οὐρανὸν μετατιθεῖναι, καὶ θαρβεῖν λοιπὸν ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τῶν ἀποκειμένων. Διπλοῦν γὰρ ἡμῖν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἔσται τὸ κέρδος, ὅτι τε οὐκέτι δεδοικαμεν ὑπὲρ τῶν καταβληθέντων χρημάτων, μήποτε λησται καὶ τοιχωρύχοι καὶ οἰκτιῶν κακουργία αὐτὰ λυμήνηται, καὶ ὅτι κείμενα οὐκ ἀπλῶς κατορώρυκται ἀκαρπα· ἀλλ' ὡς περὶ ῥίζα ἐν λιπαρῷ φυτευθεῖσα χωρὶς, καθ' ἕκαστον ἑναυτὸν ὠρίμους φέρει τοὺς καρπούς, οὕτω καὶ ἀργύριον ἐν ταῖς τῶν πνήτων χερσὶ φυτευθὲν, οὐ καθ' ἕκαστον ἑναυτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ καθ' ἕκαστην ἡμέραν πνευματικοὺς ἡμῖν φέρει τοὺς καρπούς, παρῆρησιαν πρὸς τὸν Θεόν, ἁμαρτημάτων συγχώρησιν, ἀγγέλων ἐγγύτητα, συνειδὸς ἀγαθῶν, εὐφροσύνην πνευματικῆς ἀγαλλιᾶσεως, ἐλπίδα ἀκαταίσχυτον, τὰ θαυμαζόμενα ἀγαθὰ, ἅπερ [248] ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν, καὶ τοῖς ἐν θερμῇ καὶ ζεοῦσῃ ψυχῇ ἐκζητοῦσι τὸ ἔλεος τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ· ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς τὸν παρόντα βίον εὐαρέστως διανύσαντας ἐπιτυχεῖν, τῆς αἰωνίου τῶν σωζομένων χαρᾶς, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ παναγίῳ αὐτοῦ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN HOMILIAM DE ELEMOSYNA.

longe clarius, num. 6, ubi dicit: *Olim namque cum fames totum orbem intasura esset, hujus civitatis (id est Antiochiæ, ut videas Act. 11, 30) incolæ Jerosolymitanis, iisdem ipsis de quibus jum sermo habetur, per Barnabam et Saulum pecunias miserunt.* De anno autem habitæ concionis nihil dicendum suppetit.

Interpretationem Latinam incerti cuiusdam utpote non accuratam rejecimus, novamque paravi-

mus.

ΠΕΡΙ ΕΛΕΗΜΟΣΥΝΗΣ

Ἐκρωτηθεὶς ἐν τῷ παρίσαι αὐτὸν χειμῶνος ὥρα, καὶ ἰδεῖν τοὺς πένητας καὶ πτωχοὺς ἀναξιμελήτους ἐξβιμνῶντας κατὰ τὴν ἀγορὰν.

α'. Προσεβίαν τινὰ δικαίαν καὶ λυσitelῆ καὶ κρέπουσαν ὑμῖν ἀνέστην ποιησόμενος τήμερον πρὸς ὑμᾶς· ἑτέρου μὲν οὐδενός, τῶν δὲ τὴν πόλιν οἰκούντων ἡμῖν πτωχῶν ἐπὶ ταύτῃ με χειροτονησάντων, οὐ ῥήμασι καὶ ψηφίσμασι καὶ κοινῆς γνώμῃ βουλῆς, ἀλλὰ διὰ τῶν θαμάτων τῶν ἐλευσινῶν καὶ μικροτάτων. Παρῶν γὰρ διὰ τῆς ἀγορᾶς καὶ τῶν στενωπῶν, καὶ πρὸς τὴν ὑμετέραν σύνοδον σπαύδων, εἶτα ὁρῶν ἐν μέσοις ἀμφοῖς ἐξβιμνῶντας πολλοὺς, καὶ τοὺς μὲν τὰς χεῖρας ἐκκακομένους, τοὺς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς, τοὺς δὲ ἐλκῶν καὶ τραυμάτων ἀνιάτων γέμοντας, καὶ ταῦτα μάλιστα προβάλλοντας τῶν μερῶν, ἃ συγκαλύπτειν ἀναγκαῖον ἦν διὰ τὴν ἠναποκειμένην αὐτοῖς σηπεδόνα, ἐσχάτης ἐνόμισα ἀπανθρωπίας εἶναι, τὸ μὴ περὶ τούτων διαλαχθῆναι πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ μάλιστα μετὰ τῶν εἰρημῶν καὶ τοῦ καιροῦ πρὸς τοῦτο συνωθούσης ἡμᾶς. Ἄει γὰρ ἀναγκαῖον τοὺς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης ποιεῖσθαι λόγους, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς πολλῆς ταύτης παρὰ τοῦ ποιήσαντος ἡμᾶς δέουθα δεσπέτου· μάλιστα δὲ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ, οἷα πολλὸς ὁ κρυμὸς. Ἐν μὲν γὰρ τῷ θέρει πολλὴν παρὰ τῆς ὥρας ἔχουσι παραμυθίαν οἱ πένητες· καὶ [249] γὰρ καὶ γυμνοὺς βαδίζειν ἀκίνδυνον, ἀντὶ περιβολῆς τῆς ἀκτίνος ἀρκούσης αὐτοῖς, ἐπ' ἐδάφους ἀπλῶς καθεῖδειν καὶ αἰθρίους διανυκτερεύειν ἀσφαλές· καὶ οὔτε ὑποδημάτων αὐτοῖς χρειαί τισαύτη, οὔτε οἰνοποιίας, οὔτε θαψιλεστέρας τροφῆς, ἀλλ' ἀρκούνται μὲν ταῖς τῶν ὀδάτων πηγαῖς, ἀρκούνται δὲ οἱ μὲν τῶν λαγάνων τοῖς φαυλοτέροις, οἱ δὲ σπερμάτων ξηρῶν εὐλιγέτηι, τῇ ὥρας τοῦ ἔτους ἐσχεδιασμένην αὐτοῖς παρεχούσης τὴν τράπεζαν. Καὶ ταύτης δὲ οὐκ ἐλάττωνα ἔχουσι ἑτέραν παραμυθίαν, τὴν τῆς ἐργασίας εὐκολίαν· οἱ γὰρ τὰς οἰκίας οἰκοδομοῦμενοι, καὶ οἱ τὴν γῆν σκάπτοντες, καὶ οἱ τὴν θάλασσαν πλείοντες, τῆς τούτων μάλιστα θέονται συνεργίας. Καὶ ὅπερ τοῖς πλουτοῦσιν ἀγροὶ καὶ οἰκίαι καὶ λοιπαὶ πρόσδοι, τοῦτο τούτοις τὸ σῶμά ἐστι καὶ πᾶσα ἀπὸ τῶν χειρῶν ἢ πρόσδοις, ἑτέρωθεν δὲ οὐδαμόθεν. Διὰ τοῦτο θέρους μὲν ἀπολαύουσι τινος παραμυθίας· ἐν δὲ τῇ τοῦ χειμῶνος ὥρᾳ πολλὸς αὐτοῖς πάντοθεν ὁ πόλεμος, καὶ διπλῆ ἢ πολιορκία, τοῦ λιμοῦ κατεσθίοντος· ἔνδον τὰ σπλάγχνα, τοῦ κρυμοῦ πηγνύντος τὴν σάρκα ἐξωθεν, καὶ νεκρὰν ἐργαζομένου. Διὰ καὶ πλείονος μὲν αὐτοῖς τροφῆς δεῖ, ἰσχυροτέρας δὲ τῆς περιβολῆς, καὶ στέγης, καὶ σιτιβάδος, καὶ ὑποδημάτων, καὶ πολλῶν ἑτέρων. Καὶ τὸ δὴ πάντων χαλεπώτερον, οὐδὲ ἐργασίας τίς ἐστιν αὐτοῖς εὐπορία· οὐ γὰρ ἐπιτρέπει τοῦ ἔτους ἡ ὥρα. Ἐπεὶ οὖν καὶ πλείων αὐτοῖς ἢ τῶν ἀναγκαίων χρειαί, καὶ τὸ ἐργάζεσθαι μετὰ τούτου παρήρηται, οὐδενός τοὺς ἀθλίους μισθουμένου, οὐδὲ καλοῦντος εἰς διακομίαν, φέρε, τὰς τῶν ἐλεημῶνων ἀντειστάγμενον χεῖρας ἀντὶ τῶν μισθουμένων, τὸν ἀληθῶς προστάτην καὶ κηδεμόνα τῶν ἐν πενίᾳ ζώντων Παῦλον συνεργὸν πρὸς τὴν προσεβίαν ταύτην λαβόντες. Καὶ γὰρ πολ-

λὴν τοῦ πράγματος ποιεῖται τὴν πρόνοιαν οὗτος, καὶ δὴν οὐδεὶς ἕτερος. Διὰ τοι τοῦτο τοὺς μαθητὰς πρὸς τὸν Πέτρον διελόμενος, τὴν τῶν πενήτων οὐ διελετο προστασίαν· ἀλλ' εἰπὼν, ὅτι *Δοξιάς ἐδωκαν ἔμοι καὶ Βαρνάβα κοινοῦντας, ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ δὲ εἰς τὴν περιτομήν, ἐπήγαγε, Μόρον τῶν πτωχῶν ἵνα μνημοσύμωμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.* Καὶ γὰρ πανταχοῦ τῶν Ἐπιστολῶν τὸν περὶ τούτων εἰσφέρει λόγον, καὶ οὐκ ἔστιν εὐρεῖν οὐδεμίαν ἐπιστολὴν ταύτης ἐκτὸς οὗσαν τῆς παραίνεσεως. (Ἰδε γὰρ, οἶδεν ὅση τοῦ πράγματος ἡ ἰσχὺς· διὰ τοῦτο καθάπερ οἰκοδομῆ θαυμαστῆν ὄροφην ἐπιτιθεὶς ταῖς λοιπαῖς παραίνεσι καὶ συμβουλαῖς, τὴν περὶ τούτων εἰσάγει διδασκαλίαν. Ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα παποίηκε διαλεχθεὶς περὶ ἀναστάσεως, καὶ τὰ ἄλλα διορθώσας ἅπαντα, εἰς τὸν περὶ τῆς ἐλεημοσύνης κατέλυσε λόγον, οὕτως εἰπὼν· *Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιήσατε κατὰ μίαν σαββάτων ἑκαστος ὑμῶν.* Σκόπει σύνεσιν ἀποστολικήν, πῶς εὐκαιρῶς ταύτης ἤφατο τῆς παραίνεσεως. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέμνησε τοῦ μέλλοντος δικαστηρίου, καὶ τοῦ βήματος ἐκείνου τοῦ φοβεροῦ, καὶ τῆς δόξης, ἧς ἀμφιένυσσαι ἔμελλον οἱ κατορθωκότες, καὶ τῆς ἀθανάτου διατριβῆς· τότε λοιπὸν εἰς τὸν περὶ τούτων ἐμβάλλει λόγον, ἵνα ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἀναπνεύσας καὶ ῥῶον γανόμενος ὁ ἀκρατής, μετὰ πλείονος αὐτὸν καταδέξῃται τῆς προθυμίας, ἀνακμάζοντα τὸν φόβον [250] ἔχων τῆς κρίσεως, καὶ γυρωμένην τὴν ψυχὴν ταῖς τῶν ἀποκειμένων ἀγαθῶν προσδοκίαις. Ὁ γὰρ περὶ ἀναστάσεως δυνάμενος φιλοσοφεῖν, καὶ μεταστήσας ἑαυτὸν ἕλον πρὸς τὴν ἐκεῖ ζωὴν, οὐδὲν ἠγήσεται τὰ παρόντα εἶναι, οὐ πλοῦτον, οὐκ εὐπορίαν, οὐ χρυσίον, οὐκ ἄργυρον, οὐκ ἱματίων περιβολὴν, οὐ τρυφήν, οὐ τραπέζας πολυτελεῖς, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν· ὁ δὲ ταῦτα μηδὲν εἶναι νομίζων, εὐκολώτερον τῆς τῶν πενήτων ἀνθ' ἔξεται προστασίας. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ Παῦλος καλῶς προπαρασκευάσας αὐτῶν τὴν διάνοιαν τῇ περὶ τῆς ἀναστάσεως φιλοσοφίᾳ, τότε εἰσήγαγε τὴν παραίνεσιν.

Καὶ οὐκ εἶπε, Περὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς, οὐδὲ, τῆς εἰς τοὺς πένητας, ἀλλὰ, τῆς εἰς τοὺς ἀγίους· παιδεύων τοὺς ἀκούοντας καὶ τοὺς ἐν πενίᾳ θαυμάζειν, ὅταν εὐσεβεῖς ᾖσι, καὶ τοὺς ἐν πλοῦτιμῳ διαπτύειν, ὅταν ἀρετῆς καταφρονῶσιν. Οἷδε γοῦν καὶ βασιλεῖα βέβηλον καλεῖν καὶ παράνομον, ὅταν ἐχθρὸς ἢ τῷ Θεῷ, καὶ πτωχοὺς ἀγίους, ὅταν ἐπιεικῆς ὡσι καὶ μέτριοι. Τὸν γοῦν Νέρωνα μυστήριον τῆς ἀνομίας καλεῖ, λέγων· *Τὸ γὰρ μυστήριον ἦδη ἐνεργεῖται τῆς ἀνομίας*· τούτους δὲ καὶ οὐδὲ τῆς ἀναγκαίας εὐπορουντας τροφῆς, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπαιτεῖν ἔρφομένους, ἀγίους ὠνόμασεν. Ἄμα δὲ κάκιστους λανθανόντως ἐδίδασκε μὴ μέγα φρονεῖν, μηδὲ ἐπαίρεσθαι τῇ τῆς ἐντολῆς δόσει, ὡς εὐτελεῖσι τισὶ καὶ εὐκατα-

DE ELEEMOSYNA SERMO

HABITUS CUM HIEMIS TEMPORE PERTRANSISSSET, ET PAUPERES MENDICOSQUE NEGLECTOS VIDISSSET
IN FORO JACENTES.

1. *Homilia hujus habendæ occasio.* — Legationem quamdam justam, utilem vobisque congruentem apud vos obiturus accessi hodie; non ab alio quopiam orator constitutus, quam a pauperibus, qui vestram hanc civitatem incolunt; non verbis, non calculis, non senatusconsulto missus, sed miserabilibus acerbissimisque spectaculis. Nam cum ad costum vestrum properans per forum et angiportus transirem, videremque multos mediis in biivis jacentes, alios exsectis manibus, alios effosis oculis, alios ulceribus vulneribusque insanabilibus plenos, illasque potissimum partes exhibentes, quas propter saniem contegere opus erat: extremæ inhumanitatis esse duxi, si apud caritatem vestram de his non verba facerem, cum maxime præter ea, quæ dicta sunt, me tempus etiam ad eam rem compelleret. Nam semper quidem convenit de eleemosyna sermonem habere, quandoquidem et nos multa Domini qui nos condidit misericordia egemus; sed hac tempestate maxime, tanto urgente frigore. Æstate namque temporis commoditas magnum affert pauperibus solatium: nam vel nudi sine periculo ambulare possunt, cum solares radii vestimenti loco sint, cum tuto possint in nudo pavimento cubare, et sub diro noctos transigere; neque adeo calcementis indigent, non vini potu, non lautiore cibo: nam satis sunt ipsis fontes aquarum; his viliora olera, illis pauca aridaque legumina sufficiunt, anni tempestate apparatu facilem ipsis instructe mensam. Aliudque nec minus commodum tunc ipsis adest; operandi nempe facultas: nam qui domos exstruunt, qui terram fodiunt, qui in mari navigant, horum maxime ministerio opus habent. Quod enim divitiibus sunt agri, domus cæterique proventus, id ipsum est illis corpus, et qui manibus parari potest redditus: aliunde nihil adest. Quapropter æstate quidem quidpiam offertur solatii; hiberno autem tempore magnum illis undique bellum, duplex obsidio, fame intus viscera rodente, frigoreque extrinsecus carnem congelante, et quasi mortuam reddente. Idcirco largiore cibo, densiore vestitu opus habent, insuperque tecto, strato, calcementis multisque aliis. Quodque illis acerbius est, ne operandi quidem facultatem habent: neque enim id anni tempestas patitur. Quandoquidem igitur pluribus indigent iisque necessariis rebus, neque operandi facultas adest, nemine miseros conducente, nemine ad opus vocante, age, conducendum vice, misericordium hominum manus porriganus: atque ad hanc legationem Paulum egenorum vere patronum et curatorem in collegam assumamus. Etenim magnam ille hujusce rei, et quantam nemo

alius, sollicitudinem habet. Unde divisus cum Petro discipulis, pauperum curam non divisit: sed cum dixisset, *Dexteras dederunt mihi et Barnabas societatis, ut nos in Gentes, ipsi in circumcisionem (Gal. 2. 9)*, adjecit, *Tantum ut pauperum memores essemus: quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere (Ibid. v. 10)*. Etenim ubique per epistolas suas his de rebus sermonem inducit, neque ullam ejus reperias epistolam hujusmodi admonitione vacuam. Sciebat enim, sciebat utique quanti momenti res sit: quamobrem ac si ædificio mirabile fastigium imponat, reliquis monitis et consiliis doctrinam hac de re adjicit. Quod etiam hoc loco fecit, cum de resurrectione loquutus, postquam cætera omnia disposuerat, in hunc de eleemosyna sermonem desinit his verbis: *De collectis autem, quas fiunt in sanctos, sicut ordinavi Ecclesie Galatias, sic et vos facite: in una sabbatorum unusquisque vestrum (1. Cor. 16. 1. 2)*. Animadvertite prudentiam apostolicam, quam opportune hanc tractet admonitionem. Postquam enim futurum judicium et tribunal illud tremendum commemoraverat, nec non gloriam illam, qua amittendi sunt ii, qui probe vixerint, atque vitam immortalem: tunc demum his de rebus sermonem infert, ut bona spe fultus atque expeditior factus auditor, majore ipsum alacritate susciperet, tum instante judicii timore motus, tum repositorum expectatione bonorum gestiens. Etenim qui de resurrectione philosophari potest, et ad futuram illam vitam se totum transfert, præsentia nihil faciet, divitias, facultates, aurum, argentum, sumptuosas vestes, delicias, lautam mensam, aut quidvis aliud simile: qui autem hæc nihil esse reputat, pauperum patrocinium facilius suscipiet. Ideoque Paulus, postquam eorum mentem per philosophiam illam de resurrectione pulchre præparaverat, tunc adhortationem illam intulit.

Pauper pius divite improbo præstantior. Paulus pauperes summopere curat. — Non dixit, De collecta vero in mendicos, vel, in pauperes; sed, *In sanctos*: auditores instituens ut egenos admirationi haberent, si quidem illi pii essent; divitesque respuerent, si virtutem illi despicerent. Solet enim etiam Imperatorem profanum et iniquum vocare, quando inimicus est Dei; et pauperes sanctos, cum probi modestique sunt. Nero nem quippe mysterium iniquitatis vocat, dicens: *Mysterium enim nunc operatur iniquitatis (2. Thess. 2. 7)*; hos autem qui alimentis egebant, et emendicatio pane alebantur, sanctos appellat. Interim vero subobscurè docet illos, ne efferantur animo, neve de hujusmodi mandato extollantur, ac si vilioribus er

despectioribus largiantur, sed certo sciant sibi que persuadeant, id sibi maximo esse honori, quod eorum arumnas participent.

2. Jam vero opera pretium erit disquirere, quoniam sint illi sancti: non enim hic tantum illorum meminit, sed etiam alibi cum dicit: *Nunc autem proficiat in Jerusalem ministrare sanctis* (Rom. 15. 25). Et Lucas in Actis, cum magna fames immineret, hos ipse sanctos ita commemorat: *Discipuli autem, prout quis habebat, proposuerunt singuli mittere ad pauperes sanctorum, qui sunt in Jerusalem* (Act. 11. 29). Et iterum, quod ante dicebam, ait, *Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere* (Gal. 2. 10). Postquam vero sic inter nos divisimus, ut mihi Gentes, Petro Judæi contingerent, communi sententia constituitur, inquit, ut divisio hæc ad pauperes non pertingeret. Nam cum prædicabant, ille Judæis, hic Gentibus prædicabat: cum vero pauperibus patrocinabantur, non ita res constituta erat, ut ille pauperibus Judæorum, hic vero pauperibus Gentium tantum curam impenderet: sed uterque erga pauperes Judæorum magnam gerebat curam. Quamobrem dicebat: *Tantum ut pauperum memores essemus, quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere*. Quinam ergo sunt illi, de quibus hic loquitur, necnon in epistola ad Romanos, et in epistola ad Galatas, pro quibus etiam Macedonas hortatur Judæorum pauperes, qui Jerosolymis degabant. Et cur tantam eorum curam habet? Annon in singulis civitatibus pauperes et mendici erant? Cur ad illos mittit, et pro eis omnes rogat? Non sine causa sane, nec temere, neque ex personarum acceptione; sed utiliter et commode. Rem autem paulo alius repetere necesse est. Quoniam Judæorum res conciderant, et cum Jesum crucifigerent, vocem illam, *Non habemus regem nisi Cæsarem* (Joan. 19. 15), contra se ratam fecerant, ac demum Romanorum imperio subditi erant, neque sui juris, ut antea, erant; neque prorsus servi, ut jam sunt, sed in consultiore ordine constituti, tributa Imperatoribus pendebant, et prætores ab eis accipiebant: plerumque etiam suis utebantur legibus, et eos qui apud se delinquerent, secundum patria placita plectebant. Quod autem tributa Romanis penderent palam hinc est, quod Jesum tentantes interrogarent, *Magister, licetne dare census Cæsari, annon* (Matth. 22. 17)? at ipse jussis ostendere numisma dixit: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Ib. v. 21); Lucas vero dicit, et milites et tribunos habuisse templum (Luc. 22. 52). Quæ argumenta non levia sunt fuisse Judæos Romanis subditos: quod autem propriis uterentur legibus hinc palam est, quod Stephanum lapidariunt nec ad tribunal ductum, Jacobum fratrem Domini interfecerint, Christum ipsum crucifixerint, etiamsi judex concederet, ut omni crimine liber abiret. Quapropter manus lavit dicens: *Innocens sum a sanguine hoc* (Matth. 27. 24). Et quia admodum instantes videbat, ipse quidem calculum non tulit, sed abscessit: illi vero propria tyrannide usi,

totum postea perfecerunt. Paulum etiam sæpe aggrediebantur.

Judæorum in Christianos immunitas. Die dominica præsertim elemosyna eroganda. — Quia igitur suo tribunali utebantur, hinc contigit ut contribuales, qui credebant, cæteris asperiora paterentur. In aliis certe civitatibus et tribunalia et leges et magistratus erant; sed non licebat gentilibus eos ex suis, qui descerent, propria sententia vel interficere vel lapidibus obruere, aut aliquid ipsis mali inferre: aut si quis deprehendebatur tale quiddam præter judicum sententiam patrasse, is puniebatur; Judæis autem magna circa rem hanc potestas concedebatur. Quapropter graviora, quam cæteri omnes, patiebantur ii ex illis, qui credebant, ac si inter medios lupos intercepti essent, adstante, qui eriperet, nemine. Ita nempe Paulum sæpe flagellabant: audi quomodo id ipse declarat: *Quinquies quadragenas a Judæis una minus accepi: ter virgis caesus sum, sæmel lapidatus sum* (2. Cor. 11. 24. 25). Quod autem hæc non conjectura dicta sint, ipse Paulus ad Hebræos scribens declarat: *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinistis passionum: et in altero quidem opprobriis et tribulationibus spectaculum facti, in altero autem socii taliter patientium effecti. Etenim rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem substantiam in cælis, et manentem* (Heb. 10. 32-34). Et cum Thessalonicenses adhortaretur, illos in medium adduxit: *Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa: quia eandem passi estis vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis* (1. Thess. 2. 14). Quia igitur graviora, quam omnes alii, patiebantur, et non modo sine misericordia cum illis agebatur, sed etiam omnia iis rapiebantur et auferbantur, et undique ipsi pellebantur, jure omnes ad eorum suscipiendum patrocinium excitat. Iterumque Corinthios illorum gratia hortatur his verbis: *De collecta autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite* (1. Cor. 16. 1).

3. Itaque quinam illi sancti sint, et cur eorum majorem curam gerat, jam satis demonstratum est: reliquum est ut queramus etiam, cur Galatarum meminerit. Cur autem non dixit: *De collecta autem in sanctos hoc facite: una sabbatorum unusquisque vestrum apud se seponat thesaurizans; sed postquam dixisset, De collecta autem in sanctos, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ, sic et vos facite?* Cur hoc agit, nec unius duarumve, aut trium civitatum meminit, sed gentis integræ? Ut majus studium susciperent, aliorumque laudes majori sibi æmulationis occasio essent. Deinde modum, quo præcepit, declarat: *Per unam sabbati*, inquit, *unusquisque vestrum apud se seponat, recondens quod sibi placuerit, ut non cum venero, tunc collectæ fiant* (1. Cor. 16. 2). Unam sabbatorum Dominicam vocavit. Et cur talem diem oblationi deputat? cur non dixit, secunda sabbatorum aut tertia sabbatorum, aut in ipsis sabbatis? Non temere profecto, nec sine causa; sed quod vellet a temporis opportunitate juvari, ut majus offerentibus studium accederet.

φρονήτους παρέχοντας, ἀλλ' εἰδένα σαφῶς καὶ καίθιναι ἑαυτοὺς, ὅτι τιμῆς ἀπαιτοῦσι μεγίστης, καταξιοῦμενοι κοινοῦναι ταῖς ἐκείνων θλίψεσιν.

β'. Ἄξιον ἐστὶ καὶ αὐτοὺς ἐξετάζειν, τίνας εἰσὶν οὗτοι οἱ ἄγιοι· οὐδὲ γὰρ ἐνταῦθα αὐτῶν μέμνηται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθεν πάλιν οὕτω λέγων· *Νυνὶ δὲ κοροδομαίαις Ἰερουσαλὴμ διακονήσω τὸς ἀγίους.* Καὶ Λουκᾶς δὲ ἐν ταῖς Πράξεσι, λιμοῦ προσδοκωμένου μεγάλου, τούτων αὐτῶν μεμνημένος τῶν ἀγίων φησὶ· *Τῶν δὲ μαθητῶν, καθὼς ἐσπορεύετο τις, ἤρξατο ἑκαστος πέμψαι πρὸς τοὺς πτωχοὺς τῶν ἀγίων ἐν Ἰερουσαλὴμ.* Καὶ πάλιν, ὃ καὶ ἐμπροσθεν ἔβηεν εἰπὼν, *Μόνον τῶν πτωχῶν ἴνα μνηστούμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.* Ἐπειδὴ δὲ διελόμεθα, ἐγὼ μὲν τοῖς Ἕλληνας, ὃ δὲ Πέτρος τοὺς Ἰουδαίους, κοινῇ γνώμῃ συνεθέμεθα, φησὶν, ὥστε ἐν τοῖς πτωχοῖς μὴ εἶναι τὴν διαίρεσιν ταύτην. Ὅτε μὲν γὰρ ἐκήρυττον, ὃ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις, ὃ δὲ τοῖς Ἕλλησιν ἐκήρυττον, ὅτι δὲ πανήτων προέσταντο, οὐκ εἶ οὕτως, ὃ μὲν τῶν πανήτων τῶν Ἰουδαίων, ὃ δὲ τῶν πανήτων τῶν Ἑλλήνων μόνον· ἀλλὰ καὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους πτωγευδῶν ἑκαστος πολλὴν ἐποιεῖτο πρόνοιαν. Διὸ καὶ εἶπε, *Μόνον τῶν πτωχῶν ἴνα μνηστούμεν, ὃ καὶ ἐσπούδασα αὐτὸ τοῦτο ποιῆσαι.* Τίνας οὖν εἰσὶν οὗτοι, παρὶ ἐνταῦθα διαλέγεται, καὶ ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ, καὶ ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας, ὑπὲρ ὧν καὶ Μακεδόνας παρεκάλεσεν; Οἱ τῶν Ἰουδαίων πάντες, οἱ ἐν Ἰερουσαλὴμοις καθήμενοι. Καὶ τίνας οὖν ἕνεκεν τοσαύτην αὐτῶν ποιεῖται πρόνοιαν; μὴ γὰρ οὐχὶ καὶ καθ' ἑκάστην πόλιν ἦσαν πτωχοὶ καὶ πένητες; τί δήποτε οὖν πρὸς ἐκείνους πέμψαι, καὶ πάντας ὑπὲρ αὐτῶν παρακαλεῖ; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, οὐδὲ προσωποληψία χρωμένους τινα, ἀλλὰ [251] χρησίμως καὶ συμφερόντως. Μικρὸν δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγαὶν ἀναγκαῖον. Ἐπειδὴ τὸν Ἰουδαίων μετέπεισε πράγματα, καὶ τὸν Ἰησοῦν σταυρώσαντας, τὴν φωνὴν ἐκείνην καθ' ἑαυτῶν ἐκύριωσαν, λέγοντες, *Οὐκ ἔχομεν βασιλέα, εἰ μὴ Καίσαρα,* καὶ λοιπὸν ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἐπέθεσαν ἀρχὴν, οὕτε αὐτόνομοι ἦσαν, καθάπερ καὶ πρότερον, οὕτε καθόλου δοῦλοι, καθάπερ καὶ νῦν· ἀλλ' ἐν τάξει συμμάχων ὄντας διετέλουν, φόρους μὲν τελούντας τοῖς βασιλεῦσιν ἑαυτῶν, καὶ τοὺς παρ' ἐκείνων ἀρχοντας δεχόμενοι· πολλοχοῦ δὲ τοῖς ἰδίως κερημμένοι νόμοις, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῖς ἀμαρτάνοντας κατὰ τὰ πάτρια κολάζοντας νόμιμα. Καὶ ὅτι μὲν φόρους ἐτέλουν Ῥωμαίοις, ὅθλον ἐξ ὧν κεραιζόντες τὸν Ἰησοῦν, φησὶν, ἠρώτων, *Διδάσκαιε, ἔξοστι δοῦναι κήρυον Καίσαρι, ἢ οὐ;* ὅτι καὶ αὐτὸς δεῖξαι κελύσας αὐτοῖς νόμισμα, εἶπεν, *Ἀπόδοτε, λέγων, τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.* Ὁ Λουκᾶς δὲ καὶ ὅτι στρατηγοὺς καὶ χιλιάρχους εἶχε τὸ ἱερὸν, λέγει. Τὸ μὲν οὖν ὑποκαίθεαι τοὺς Ἰουδαίους Ῥωμαίοις, οὐ μικρὰ ταῦτα δείγματα· ὅτι δὲ καὶ οικείοις ἐκέρχοντο νόμοις, ὅθλον ἐκείθεν· τὸν Στέφανον ἐλάσαν, οὐκ εἰς δικαστήριον ἀγαγόντας τὸν Ἰάκωβον ἀπέκτεταν τὸν ἀδελφὸν τοῦ Κυρίου· τὸν Χριστὸν αὐτὸν ἀσταύρωσαν, καίτοι τοῦ δικαστοῦ συγχωρησάντος καὶ ἀφέντος πάσης αὐτὸν κατηγορίας. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰς χεῖρας ἐνήψατο, λέγων· *Ἀθῶός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος τούτου.* Καὶ ἐπειδὴ σφόδρα ἐπιλαίμενους εἶδεν, αὐτὸς μὲν τὴν ψῆφον οὐκ ἐξήνεγκεν, ἀλλ' ἀπέστη· ἐκείνοι δὲ οἰκεία χρησάμενοι τυραννίδι τὸ πᾶν μετὰ ταῦτα εἰργάσαντο· καὶ Παῦλον δὲ πάλαις ἐπέθεντο.

Ἐπὶ οὖν τοῖς ἑαυτῶν ἐκέρχοντο δικαστήριος, ἐκ τούτων συνέβαινε τοῖς ἐξ αὐτῶν πιστεύοντας χαλεπώτερα τῶν ἄλλων ἀπάντων πάσχειν κακὰ. Ἐν μὲν οὖν ταῖς ἄλλαις πόλεσι καὶ δικαστήρια καὶ νόμοι καὶ ἀρχοντας ἦσαν, καὶ οὐκ ἐξῆν τοῖς Ἕλλησι τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀποκηρῶντας οἰκεία τυραννίδα ἢ σφάττειν ἢ λιθῶσαι, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον διατιθέναι αὐτοῖς κακόν· ἀλλ' εἰ τις ἐλάω τοιοῦτόν τι τολμῶν παρὰ τὴν τῶν δικαζόντων ψῆφον, καὶ αὐτὸς ἐκολάζετο· παρὰ δὲ τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ πολλῆς ταῦτα συγκεχώρητο τῆς ἐξουσίας. Διὰ δὲ τοῦτο πάντων δεινότερον ἔπασχον οἱ ἐξ ἐκείνων πιστεύοντας, ὥστε ἐν μέσοις ἀπειλημμένοι λύκοις, καὶ οὐδένα τὸν ἐξαιρούμενον ἔχοντες. Οὕτω γοῦν καὶ τὸν Παῦλον ἑμπετόγουν πάλαις· καὶ ἄκουε αὐτοῦ τοῦτο δηλοῦντος καὶ λέγοντος· *Πεντάκις τασσάμενοιτα παρὰ μίαν ἐπὶ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρίς ἐξέβαθίσθη, ἀπαξ ἐλάβασθην.* Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, γράφων πρὸς Ἑβραίους ὁ Παῦλος φησὶν· *Ἀναμνηθήσεσθε τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπαμείνατε καθημέτων, τοῦτο μὲν ὀνειδιμοῖς καὶ θλίψεσι θεαριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινοὶ τῶν οὕτω πασχόντων γερθέντες.* Καὶ γὰρ τὴν ἀραρίην τῶν πασχόντων ὁμῶν μετὰ χαρῆς προσδέξασθε, γυνέσκοντες κρεῖτονα ὑπαρξεν ἔχειν ἐν οὐρανῶις καὶ μένουσαν. Καὶ Θεσσαλονικίας δὲ παρακαλῶν, τοῦτους εἰς μέσον ἤγαγεν· *Ἵμεῖς γὰρ μνηστὴι ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἑκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ [252] Ἰουδαίᾳ, ὅτι καὶ ὑμεῖς τοιαῦτα ἐπάθετε ἐπὶ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθάπερ καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων.* Ἐπὶ οὖν πάντων χαλεπώτερα ἔπασχον, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἤλαύνοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ ἑνὶ ἀφ' ἑρῶντο πάντα, καὶ ἤγοντο καὶ ἀφέροντο, καὶ πάντοθεν ἠλαύνοντο, εἰκότως τοὺς πανταχόθεν ἐπὶ τὴν ἐκείνων ἀντιλήψιν διεγείρει. Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ὑπὲρ τούτων αὐτῶν παρακαλεῖ Κορινθίους, λέγων· *Παρὶ δὲ τῆς λογίας εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἑκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε.*

γ'. Τίνας μὲν οὖν εἰσὶν οἱ ἄγιοι οὗτοι, καὶ τί δήποτε πλείονα ὑπὲρ αὐτῶν ποιεῖται πρόνοιαν, ἱκανῶς ἀπεδείκται· δεῖ δὲ λοιπὸν ζητῆσαι, τίνας ἕνεκεν Γαλατῶν μέμνηται. Διὰ τί γὰρ μὴ εἶπεν· *Παρὶ δὲ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους τοῦτο ποιήσατε*· κατὰ μίαν σαββάτων ἑκαστος ὁμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θεσαυρίζων· ἀλλ' εἶπεν, *Παρὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τοὺς ἀγίους, καθὼς διέταξα ταῖς Ἑκκλησίαις τῆς Γαλατίας, οὕτω καὶ ὑμεῖς ποιήσατε*; Τίνας οὖν ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, καὶ οὐδὲ μίς, οὐδὲ δύο, οὐδὲ τριῶν ἀναμνησθῆσαι πάλιν, ἀλλὰ ἑθνοῦς ὀλοκλήρου; Ἰνα πλείονα δέξωνται προθυμίαν, καὶ τὰ ἐτέρων ἐγκώμια αὐτοῖς ὑπόθεσις γίνηται ζήλου. Εἶτα λέγει καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν διέταξε· *Κατὰ μίαν σαββάτων*, φησὶν, *ἑκαστος ὁμῶν παρ' ἑαυτῷ τιθέτω θεσαυρίζων ὃ τι ἐν εὐδοκίαι, ἴνα μὴ, ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται.* Μίαν σαββάτων τὴν κυριακὴν ἐκάλεσε. Καὶ τίνας ἕνεκεν ταύτην ἐπέταξε τῇ εἰσφορᾷ τὴν ἡμέραν; διὰ τί μὴ εἶπε, τῇ δευτέρᾳ τῶν σαββάτων, τῇ τρίτῃ τῶν σαββάτων, ἢ αὐτοῖς τοῖς σαββάσιν; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῆ· ἀλλὰ βουλόμενός τινα καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ λαβεῖν συμμαχίαν εἰς τὸ προθυμότερους ποιῆ

σει τοὺς εἰσφέροντας. Οὐ μικρὸν δὲ ἐπιτηδεύτης καιροῦ ἂν ἔπαισι πράγμασι. Καὶ τί, φησὶν, ὁ καιρὸς ἐπιτηθεῖον ἔχει πρὸς τὸ πείσαι διδόναι ἐλεημοσύνην; Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην τὸ πάσης ἐργασίας ἀφίστασθαι, τὸ φαιδρότεραν γίνεσθαι τὴν ψυχὴν ἐκ τῆς ἀνάσσεως, τὸ δὲ πάντων μείζον, τὸ μυρίων ἡμᾶς κατ' αὐτὴν ἀπολαλευκέναι καλῶν. Ἐν ταύτῃ γάρ τῃ ἡμέρᾳ κατελύθη ὁ θάνατος, ἐσθῆθη ἡ κατάρα, ἁμαρτία ἠφανίσθη, ἄου πύλαι συνεκλάσθησαν, καὶ δέσμιος ὁ διάβολος γέγονε, καὶ ὁ χρόνος ἀνερρήθη πόλεμος, καὶ καταλλαγαὶ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους ἐγένοντο· καὶ πρὸς τὴν προτέραν, μᾶλλον δὲ πρὸς πολλῶν μείζονα ἐπανήλθον εὐγένειαν ἡμῶν τὸ γένος, καὶ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνο καὶ παράδοξον ἐπαῖδε θάμα ἥλιος, ἀνθρώπων ἀθάνατον γεγενημένον. Τούτων δὲ πάντων ἡμᾶς ἀναμνησαί βουλόμενος, καὶ τῶν τοιούτων, τὴν ἡμέραν εἰς μέσον ἦγαγε, μονονοῦχι συνήγορον αὐτὴν λαμβάνων, καὶ πρὸς ἕκαστον λέγων· Ἐνώησον πόσων καὶ ἡλικίων ἀπέλαυσας ἀγαθῶν κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, ἀνθρώπων πόσων ἀπηλλάγης κακῶν· τίς ὢν τὸ πρότερον, τίς ἐγένου μετὰ ταῦτα. Εἰ δὲ τὰς γενεθλίους ἡμῶν ἡμέρας, πολλοὶ δὲ τῶν οἰκετῶν κάκεινας, ἐν αἷς ἠλευθερώθησαν, μετὰ πολλῆς ἀγουσι τῆς τιμῆς, οἱ δὲ ἐλευθεροὶ καὶ ἔωρα δωροῦνται, πολλὰ τὸν καιρὸν τιμῶντες· πολλῶν [253] μᾶλλον ἡμᾶς χρῆ τιμῶν τὴν ἡμέραν ταύτην, ἢν οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀπάσης γενεθλίον προσειπῶν. Ἀπολωλότες γὰρ ἤμεν, καὶ εὐρέθημεν· νεκροὶ, καὶ ἀνεζήσαμεν· ἐχθροὶ, καὶ καταγλάγημεν. Διὰ τοῦτο καὶ προσήκει αὐτὴν τιμῶν τιμῆν πνευματικῆν, οὐχὶ συμπόσια ποιῶντας, οὐδὲ οἶνον ἐκχέοντας, οὐδὲ μεθύοντας καὶ χορεύοντας, ἀλλὰ τοὺς πτωχοτέρους τῶν ἀδελφῶν ἐν πολλῇ καθιστάντας ἐφθονίᾳ. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινήτε, ἀλλ' ἵνα καὶ μιμῆσθε. Μὴ γὰρ δὴ μόνον πρὸς Κορινθίους ταῦτα εἰρησῆσαι νομίζετε, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἡμῶν ἕκαστον, καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων ἀπάντων· καὶ ποιῶμεν αὐτὸ δὲ τοῦτο, ὅπερ Παῦλος ἐκέταξε· καὶ κατὰ κυριακὴν ἕκαστος ἀποτιθέσθω οἰκοὶ χρήματα δεσποτικά· καὶ νόμος ἔστω τὸ πρᾶγμα καὶ συνήθεια ἀκίνητος, καὶ οὐ δεησόμεθα παραινώσεως λοιπῶν, οὐδὲ συμβουλή· οὐ γὰρ οὕτω λόγος καὶ παραινέσις ἰσχύει τὰ τοιαῦτα κατορθοῦν, ὡς συνήθεια χρόνῳ βεβαιωθείσα. Ἄν τοῦτο κυρώσωμεν κατὰ κυριακὴν ἀποτιθέσθαι τι πρὸς τὴν τῶν πενήτων ἀντίληψιν, οὐδ' ἂν μυρία γένοιτο ἀνάγκαι, τὸν νόμον παραθησόμεθα τοῦτον.

Εἰπὼν δὲ, *Κατὰ μίαν σαββάτων*, ἐπήγαγεν, Ἐκαστος ὁμῶν. Οὐχὶ πλουσιοὶς λέγω, φησὶ, μόνον, ἀλλὰ καὶ πένησιν· οὐκ ἐλευθέρους, ἀλλὰ καὶ δούλους· οὐκ ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναῖξί. Μῆθεις ἔστω ταύτης ἀτελής τῆς λειτουργίας, μηδὲ ἄμοιρος τοῦ κέρδους, ἀλλ' ἕκαστος εἰσφέρειτω. Οὐδὲ γὰρ ἡ πανία κώλυμα γένοιτ' ἂν τῆς τοιαύτης εἰσφορᾶς. Κἂν γὰρ μυριάκις ἦς πένης, οὐκ εἰ πενήστερος τῆς χήρας ἐκαίνης, ἢ τὴν οὐσίαν πᾶσαν ἐκέλευσε. Κἂν μυριάκις ἦς πτωχός, οὐκ εἰ πτωχότερος τῆς Σιδωνίας γυναίκος, ἢ δράκα ἀλεύρου μόνον ἔχουσα, οὐδὲ οὕτως ἐστενοχωρεῖτο πρὸς τὴν τοῦ προφήτου δεξιῶσιν· ἀλλ' ὁρώσα καὶ χορὸν περισσῶτα παιδῶν, καὶ λιμὸν ἐπιεικόμενον, καὶ οὐδὲν ἀποκείμενον ἕτερον, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας τὸν προφήτην ἐδέχτο. Τίνος δὲ ἕνεκεν εἶπεν, ὅτι *Παρ' αὐτῶν τίθετω θησαυρίζων*; Ἐπειδὴ ὁ

τιθεὶς ἴσως ἠσχύνετο καὶ ἡρωδία ἀλλῶν ἂν ἐπαδελφαί. Διὰ τοῦτο φησὶ, Σὺ τήρει καὶ φύλαττε, καὶ ἔσαν ταῖς κατὰ μέρος εἰσφοραῖς τὸ ἀλλῶν πολλὸ γίνηται, τότε ἄγε εἰς μέσον. Καὶ οὐκ εἶπε, συλλέγων, ἀλλὰ, *θησαυρίζων*, ἵνα μάθῃς ὅτι ἡ διαπάνη αὕτη θησαυρὸς ἔστιν, οἷ τὸ ἀνάλωμα τοῦτο πρόσδος γίνεται· θησαυρὸς θησαυροῦ παντὸς βελτίων. Οὗτος μὲν γὰρ ὁ αἰσθητὸς καὶ ἐπιβουλεύεται καὶ μειοῦται, καὶ τοὺς εὐρόντας πολλὰκις ἀπώλεσεν· ὁ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τούναντίον ἄπαν· ἀνάλωτος μένει καὶ ἀνεπιβουλεύτος, σωτηρία τοῖς κακτημένοις καὶ τοῖς μεταλαμβάνουσιν. Οὐ γὰρ διαπανᾶται χρόνῳ, οὐχ ἀλλοκεται φθόνῳ, ἀλλ' ἔστιν ἀχειρωτὸς πάσης ταῖς τοιαύταις ἐπιβουλαῖς, καὶ μυρία κομίζει τοῖς λέγουσιν αὐτὸν ἀγαθά.

δ'. Πειθώματα τοίνυν, καὶ ποιῶμεν οὕτω καὶ ἡμεῖς· καὶ ἔστω καὶ ἱερὰ χρήματα μετὰ τῶν ἰδιωτικῶν ἂν ταῖς οἰκίαις ἀποκείμενα ταῖς ἡμετέραις, ἵνα καὶ τὰ ἰδιωτικά δια τούτων φυλάττηται. Καθάπερ γὰρ ἐν ταμείοις βασιλικῶν ἂν φανῇ τινος τῶν ἀρχόντων ἀποκείμενα χρήματα, κάκεινα διὰ ταῦτα πολλῆς ἀπολαύει τῆς ἀσφαλείας· οὕτω δὴ καὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ [254] σῆ ἂν ἀποθῆ ἡ χρήματα πενήτων καὶ κατὰ κυριακὴν συλλέγῃς, ταῦτα ἐκεῖνον ἔσται ἀσφάλεια. Οὕτω καὶ οἰκονόμος γενήσῃ τῶν σαυτοῦ χρημάτων ὑπὸ Παύλου χειροστονηθείς. Τί λέγω; Καὶ τὰ ἴδη συλλέγοντα πρὸς τὸ πλείονα συλλέξαι πάλιν ὑπόθεσίς σοι γενήσεται καὶ ἀφορμὴ πλείων. Ἄν γὰρ ἀρχὴν ποιήσῃ μόνον τῆς καλῆς ταύτης συνηθείας, αὐτὸς ὑπὸ σαυτοῦ δυνήσῃ διανίστασθαι πάλιν, οὐδενὸς γενομένου συμβόλου. Γενέσθω τοίνυν ἐκκλησία τῷ τρόπῳ τούτῳ ἡ ἕκαστου οἰκία, χρημάτων ἱερῶν ἔκδοσις ἀποκειμένων. Καὶ γὰρ τὰ γαστροφυλάκια τὰ ἐνταῦθα κείμενα τούτων ἔστι σύμβολον. Ὅπου πενήτων κείται χρήματα, ἄδατος τοῖς δαίμοσιν ὁ τόπος ἐστὶ· καὶ ὑπὲρ ἀσπίδα, καὶ δόρυ, καὶ ὄπλα, καὶ σώματα ἰσχύων, καὶ στρατιωτῶν πλήθος, τὰ πρὸς ἐλεημοσύνην συλλεγόμενα χρήματα τεχνίζει τὰς οἰκίας. Εἰπὼν τοίνυν πότε; καὶ παρὰ τίνων, καὶ πῶς τὰ τοιαῦτα συλλέγεσθαι δεῖ χρήματα, τὴν ποσότητα λοιπὸν αὐτοῖς τοῖς εἰσφέρουσιν ἐπέτρεψεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, οἷ Τόσων καὶ τόσων εἰσάγετε, ἵνα μὴ βαρῶν τὸ ἐπίταγμα γένηται, πολλῶν πενιὰν προβαλλομένων· ὥστε μὴ λέγειν τοὺς πένητας, Τί οὖν, ἂν μὴ δυνώμεθα; ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν εἰσφερόντων τὸ μέτρον τῆς εἰσφορᾶς ὤριστο. Ἐκαστος, φησὶν, ὁμῶν *παρ' αὐτῶν τίθετω θησαυρίζων, ὁ ἅς ἂν εὐδοῶται*. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅπερ ἂν δυνθῆ, ἢ ὅπερ ἂν εὐρεθῆ, ἀλλ' Ὅπερ ἂν εὐδοῶθῃ· δεικνύς οἷ καὶ τὴν ἀνωθεν βοήθην καὶ εὐνοίαν ἔχει συναντιλαμβανομένην αὐτῶ. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο μόνον ὁ Παῦλος ἐσκόπει, ὅπως εἰσνεχθεῖ τὰς πένησι χρήματα, ἀλλὰ καὶ ὅπως μετὰ προθυμίας πολλῆς. Ἐπαὶ καὶ ὁ Θεὸς τὴν ἐλεημοσύνην διὰ τοῦτο ὤρισεν, οὐχ ἵνα τρέφονται μόνον οἱ δέσμονοι, ἀλλ' ἵνα καὶ οἱ παρέχοντες εὐεργετῶνται, καὶ διὰ τούτους μᾶλλον, ἢ δι' ἑκείνους. Εἰ γὰρ τὸ ἐνεῖναι ἐσκόπει μόνον, ὅπως δοθεῖ τὰ χρήματα μόνον ἐπέταττον ἂν, οὐκ ἂν δὲ τὴν προθυμίαν τῶν δίδόντων ἐζήτει· νυνὶ δὲ ὁρᾶς ἄνω καὶ κάτω ὑπὲρ τοῦτο μάλιστα τὸν Ἀπόστολον διατακόμενον, ὅπως χαίροντες, ὅπως ἱλαροὶ παρέχοντες οἱ παρέχοντες. Καὶ ποτὲ μὲν φησὶ· *Μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης· ἱλαρὸν γὰρ ὄσθην ἀγαπᾷ ὁ Θεός· οὐχ ἀπλῶς ὄσθην, ἀλλὰ τὸν μετ' ἠδονῆς τοῦτο ποιοῦντα*. Καὶ πάλιν ἀλλαγοῦ, Ὅ *μεταδιδούς ἐν ἀκλόνητι, ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ, ὁ ἀλλῶν ἐν ἱλαρότητι*.

Neque enim parva res omnibus in negotiis temporis opportunitas. Et quid, dices, opportunitatis habet tempus, ut quis persuadeatur eleemosynam dare? Quod hac die ab omni opere cessetur, quod hilarior animus ex hac quiete reddatur, quodque omnium maximum est, quod illo die innumeris fruamur bonis. Hæc quippe die soluta mors est, extincta maledictio, deletum peccatum, portæ inferi contractæ, vinculus diabolus, diuturnum bellum diremptum, reconciliati Deo homines, nostrumque genus ad pristinam, imo potius ad longe majorem nobilitatem rediit: viditque sol admirandum illud spectaculum, hominem factum immortalem. Hæc omnia et talia volens ipse nobis in memoriam revocare, diem illum in medium attulit, eum in advocatum illum assumens, ut singulis dicat: Cogita, homo, quot qualibusque bonis donatus sis hodie, quot quantisque malis ereptus: qualis cum prius esses, qualis postea factus sis. Quod si dies natales nostros recolimus, multi autem servi etiam eos, quibus libertate donati sunt, magno cum honore celebrant, ita ut alii convivia faciant, alii autem liberiores dona largiantur: multo magis nos hunc diem venerari par est, quem non erraverit, si quis totius humanæ naturæ diem natalem vocaverit. Perditi enim eramus, et inventi sumus; mortui, et reviximus; inimici, et reconciliati sumus. Quapropter eum honore spirituali colere par est, non conviviis, non vini potu, non ebrietate, non tripudiis, sed fratribus nostris pauperioribus ad rerum copiam adductis. Hæc dico non ut laudetis tantum, sed ut etiam imitemini. Ne putetis enim hæc ad Corinthios solum dicta fuisse, sed etiam ad nostrum singulos et ad universos, qui post futuri sunt. Idipsum vero faciamus quod Paulus præcepit: et die dominico unusquisque nostrum domi opes dominicas reponat: sitque hoc lex et consuetudo immutabilis, neque admonitione deinceps vel consilio opus erit nobis: non enim tantum valet sermo et admonitio, quantum inveterata consuetudo. Si hoc statuamus, ut singulis dominicis aliquid in subsidium pauperum deponamus, ne quidem si sexcentæ urgeant necessitates, hanc legem transgrediemur.

• *Omnes eleemosynam pro viribus dare oportet; eleemosyna cum gaudio eroganda; eleemosynæ ritus.* — Postquam vero dixit, *Per unam sabbati*, subdidit, *Unusquisque vestrum*. Non divites tantum alloquor, inquit, sed etiam pauperes; non liberos tantum, sed etiam servos; non viros modo, sed et mulieres: nullus sit ab hoc ministerio immunis, neque hoc lucro vacuus, sed unusquisque offerat: neque collationi huic obstat inopia. Quantumcumque enim pauper sis, non es pauperior vidua illa, quæ omnem substantiam suam exhausit (*Luc. 21. 2-4*). Quantumcumque pauper sis, non es pauperior muliere Sidonia, quæ licet pugillam farinæ tantum haberet, ne sic quidem ab excipiendo propheta cohibita est; sed licet circumstantes liberos videret, urgentemque famem, neque aliud quidquam haberet depositum, magna cum alacritate prophetam excepit (*3. Reg. 17. 10. seq.*). Qua vero de causa dixit, *Apud se seponat thesaurizans* (*1. Cor. 16. 2*)? Quia

fortasse cum modicam esset, id ostendere verebatur et erubescerat. Quapropter dixit, Tu serva et custodi, et cum oblationum frequentia quod parvum erat, multum effectum fuerit, tunc in medium producto. Neque dixit, colligens, sed *Theaurizans*; ut discas, expensam illam esse thesaurum, quia sumptus ille thesaurus efficitur: thesaurus, inquam, omni thesauro melior. Nam hic, qui sub senam cadit, thesaurus insidiis impetit et imminuitur, sæpeque eos, qui ipsam invenerant, perdidit: thesaurus vero cælestis locus; imminui namque et insidiis impeti nequit, salus possidentibus et accipientibus. Non tempore consumitur, non perit invidia, sed talibus prorsus insidiis inaccessus, sexcenta colligentibus confert bona.

4. Obtemperemus igitur, et sic nos ipsi faciamus: sintque sacræ pecuniæ in domibus nostris cum privatis opibus privatæ, ut per eas privatæ illæ conserventur. Quemadmodum enim in regis arariis, si subditi cuiusdam pecuniæ intersint, privatæ regiarum causa in tuto collocantur: sic et si domi repositas habeas pauperum pecunias, quas die dominico colligas, illæ tuis securitatem parient. Ita dispensator eris pecuniarum tuarum a Paulo constitutus. Quid dico? Eæ quæ jam collectæ ad plures colligendas occasionem tibi ansamque præbent. Si enim bonæ huic consuetudini initium dederis, ipse teipsum excitare poteris sine ullo symbolo. Sit igitur hoc modo cuiusque domus ecclesiæ, sacræ pecuniis intus repositis. Enimvero gazophylacia, quæ hic habentur, illarum symbolum sunt. Ubi pauperum pecuniæ jacent, inaccessus dæmonibus est locus: collectæ namque ad eleemosynam pecuniæ plus, quam scutum, hasta, et arma, omneque corporis robur, aut militum manus domos muniunt. Cum dixisset ergo, quando, a quibus et quomodo hujusmodi pecuniæ colligendæ sint, quantas illas esse oporteat offerentium arbitrio relinquit. Non enim dixit, Tantum et tantum offer, ne onerosum sit præceptum, multis paupertatem objicientibus; ne pauperes dicerent, Quid igitur si non possumus? sed facultati offerentium oblationis modum permisit: *Unusquisque*, inquit, *vestrum apud se seponat thesaurizans quod sibi placuerit* (*1. Cor. 16. 2*): non dixit, quod poterit, aut quod reperitum fuerit; sed, *Quod sibi placuerit*, sive quod commodum fuerit, ostendens supernum nutum et benevolentiam ipsi adfuturam esse. Non enim id solum spectabat Paulus, ut pecuniæ pauperibus ministrarentur, sed ut id magna cum alacritate fieret. Etenim Deus non ob id tantum eleemosynam præcepit, ut alantur egeni, sed etiam ut dantibus beneficia accederent; propterque hos magis, quam propter illos. Nam si pauperum dumtaxat habuisset rationem, præcepisset tantum ut pecuniæ erogarentur, neque ergantium alacritatem requisivisset: at nunc vides apostolum omni sollicitudine præcipientem, ut læti hilaresque sint largitores. Et aliquando dicit, *Non ex tristitia, aut ex necessitate: hilarem enim datorem diligit Deus* (*2. Cor. 9. 7*); non simpliciter datorem, sed eam qui libenter id agit. Et iterum alibi: *Qui tribuit in simplicitate, qui præest in sollicitudine, qui miseretur in hila-*

ritate (Rom. 12. 8). Hæc est enim elemosyna, si ita dederis, ut gaudeas, et putes te magis accipere, quam dare. Ideoque modis omnibus conatur ut leve faciat præceptum, ac cum alacritate fiat oblatio. Et considera quot capitibus præcepti pondus auferre satagat. Primo jubet non unam, aut duas tresve offerre, sed universam civitatem. Collecta enim nihil aliud est, quam collatæ et symbalum ab omnibus oblatum. Secundo accipientium dignitati prospicit; non enim dixit, pauperes, sed *Sanctos*. Tertio exemplum affert alterum, qui simile quiddam fecerant: *Sicut ordinasti, inquit, Ecclesie Galatia*. Ad hæc dici opportunitatem adjicit: *Per unam sabbatorum, ait, unusquisque vestrum apud se exponat thesaurarium*. Quinto, non jubet omnem conferriam inferri elemosynam; sed sensim et paulatim. Non enim par est ratio omnia uno die inferri præcipere, aut in diuturnum tempus illa minutatim dividere: nam hoc modo impensa ne sentitur quidem. Sexto, non præscribit mensuram, sed offerentium arbitrio relinquit; et illud a Deo datum declarat: nam cum dicit, *Quod commodum fuerit, hæc ambo indicat*. Septimum quoque aliam modum adjicit, dicens, *Ut non, cum venero, tunc collectæ fiant*. Simul enim eos excitat expectantes adventum suum, et consolatur, certum adventus sui diem significans. Neque his contentus octavum aliud adjicit. Quodnam illud? *Cum autem præsens fuero, inquit, quos probaveritis per epistolas, hæc mittam perferre gratiam vestram. Quod si dignum fuerit ut et ego eam, mecum ibunt* (1. Cor. 16. 3. 4). Vide quam aliena a fastu et quam modesta sit beata et generosa illa anima, vide quam sollicita, quam amoris plena. Noluit enim, neque passus est ut illi, qui pecunias administraturi erant, arbitrata sui ipsius constanterentur, sed eorum electionem ipsis permisit, neque contumeliam loco habuit, si Corinthiorum calculo atque sententia, non autem Pauli, constituerentur; contra vero absurdum fore censuit, si oblatio eorum esset, ministrorum autem electio sua. Ideoque id illis commisit, modestam simul suam ostendens, atque omnem ansam umbramque adversæ suspicionis reseccans. Nam licet sole splendidior et ab omni mala suspitione alienus esset: ex abundantiam tamen curabat infirmioribus se attemperare, et falsas suspiciones effugere. Propterea dicit: *Cum autem præsens fuero, quos probaveritis, hæc mittam perferre gratiam vestram*. Quid dicit? Tu non navigas, neque pecunias accipis, sed aliis rem committis? Ne igitur talia cogitantes segiores evaderent, vide quomodo et hoc iterum caveat. Non enim simpliciter dixit, Quos probaveritis, mittam, sed quid? *Per epistolas*. Etiamsi corpore non adfuturus sim, at literis meis præsens ero, eorumque ministerii particeps.

5. Num vel umbra Pauli, vel calcamentis ejus digni sumus, quando ille tanta apud omnes gloria fulgens omnium rejicit honores, nos autem stomachamur et ægre ferimus, si non sententia et calculo nostro talium pecuniarum prompti creentur, contumeliamque nobis inferri putamus cum nobis inconsultis quipiam pecunias impendant suas? Vide etiam qua

ratione sui ubique mentionem faciat, neque usquam obliviscatur: neque enim hic mandatum vocat illud, neque elemosynam, sed *Gratiam*; ostendens sicut mortuos suscitare, dæmones pellere et leproso mundare, sic et pauperes javare gratia opus esse; hæc potius hoc quam illud: atque etiam gratia sit, studio tamen et alacritate opus nobis est ut eligamus et volumus, et nos gratia dignos reddamus. Hæc itaque ad consolationem attulit, quod literas suas cum illis mitteret; aliud vero majus adjecit, quod se polliceretur itineris socium fore: *Quod si dignum fuerit, inquit, ut et ego eam, mecum ibunt* (1. Cor. 16. 3. 4). Hic animadvertas vellem ejus prudentiam. Neque enim negavit se simul iterum, neque omnino pollicitus est; sed illud etiam dentium arbitrio permisit, eosque profectiois sua dominos fecit; indicans, si donum tantum foret, ut se iactare posset, iter se suscepturum esse. Nam cum dicit, *Si dignum fuerit*, id subindicantis est. Quod si perfectionem illam omnino negasset, ipse ignaviores segioresque reddidisset; sin dubie promississet, negligentiores fecisset. Ideo nec omnino negat, neque pollicetur; sed illud arbitrio Corinthiorum relinquit dicens, *Quod si dignum fuerit*. Audientes enim Paulum ipsum delaturam oblationem suam, majori studio et alacritate ad id rei ferebantur, quod sanctæ illæ manus dona tractatura essent, et huic sacrificio preces illius accederent. Porro si Paulo traditari dona Corinthii, id cum majore alacritate faciebant, tu Pauli Domino daturus (nam per pauperes ille suscipit), quam excusationem habiturus es? Neque enim, nisi magna fuisset oblatio multaque cura digna, ille cui totus orbis creditus, et cui cura erant omnes sub sole Ecclesie, pollicitus esset se pecunias administraturum esse. Hæc igitur animo reputantes, sive largiendum sit, sive aliis largientibus ministrandum, ne segnes simus, neque mesuli, quod facultates nobis minuatur. Quomodo enim absurdum non fuerit, dum agricola semen jaciens, et bona effundens, non tritatur, nec dolet, neque id sumptus loco habet, sed lucrum potius et proventum esse patat, tametsi spes sit incerta: te, qui non pro paribus, sed pro multo majoribus seminans, et qui in ipsas Christi manus argentum jacturus es, refugere, torpere, et in opiam præstendere? Annon poterat Deus præcipere telluri, ut proferret aurum purum? Qui enim dixit, *Germinat terra herbam feni* (Gen. 1. 11), moxque comantem exhibuit, poterat haud dubie præcipere ut fontes et fluvii aurum jugiter funderent. Verum id noluit, sed multos in paupertate dimisit tum ob ipsorum, tum ob tuam utilitatem. Nam ad virtutem opportunior est paupertas divitiis, et his, qui in peccatis sunt, non parva consolatio oritur ab auxilio egenis præstito. Tantaque hujus rei cura est Læo, ut cum advenisset carneque indutus cum hominibus conversaretur, non detrectaret, neque ignominiam habere, quod ipse quæ ad pauperes spectabant dispensaret. Etsi vero tot panes fecerat, et quæcumque vellet jussu perficiebat, licet posset sexcentos thesauros confertim ostendere, noluit tamen; sed maru-

Ἐπι καὶ τοῦτο ἐστὶν ἐλεημοσύνη, τὸ χαίροντα καὶ νομίζοντα λαμβάνειν μᾶλλον ἢ δίδοναι, οὕτω παρέχειν. Διὰ τοῦτο παντὶ τρόπῳ πειράζεται εὐκολοῦ ποιῆσαι τὸ ἐπιτάγμα, ἵνα μετὰ προθυμίας ἢ εἰσφορᾶ γένηται. Καὶ σκόπει πόσοις ἐπιχειρήσεως κεφαλαιοὺς τὸ βαρὺ τοῦ πράγματος ἐπιτετιμμένους. Ἐνὶ μὲν καὶ πρώτῳ, τῷ μὴ πρὸ ἑνὸς καὶ δύο ἢ τριῶν, ἀλλὰ παρὰ πάσης αὐτὸν καλεῖσθαι εἰσνεχθῆναι τῆς πόλεως. Ἰσχυρὰ γὰρ οὐδὲν ἔτερον ἐστὶν, ἀλλ' ἡ συλλογὴ καὶ ἔρανος παρὰ πάντων ἐπιδιδόμενος. Δευτέρῳ, τῷ τῶν λαμβανόντων ἀξιώματι· οὗ γὰρ εἶπε, Πτωχοὺς, ἀλλ' Ἁγίους. Τρίτῳ, τῷ παραδείγματι τῶν ἡδὴ παποιηκότων· *Καθὼς διέταξα γὰρ, φησὶ, ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Γαλιτίας.* Πρὸς τοὺτους, τῇ τῆς ἡμέρας εὐκαιρίᾳ· *Κατὰ μίαν γὰρ, φησὶ, σαββάτων ἕκαστος ὑμῶν κερὶ ἑαυτοῦ τιθέτω θησαυρίζων.* Πέμπτῳ, τῷ μὴ πᾶσαν ὕψ' ἐν καλεῖσθαι εἰσνεχθῆναι τὴν ἐλεημοσύνην· ἀλλ' ἡμέρα καὶ κατὰ [255] μικρῶν. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ἐν ἡμέρᾳ μίᾳ καλεῖν τὸ εἰσφέρειν, καὶ ἐν τοσοῦτῳ κατακερματίζειν αὐτὸ χρόνῳ· τὸ γὰρ τοιοῦτον οὐδὲ αἰσθησὶν παρέχει δαπάνης. Ἐκτῷ, τῷ μὴ μέτρον ὄρισαι, ἀλλ' ἐπιτρέψαι τῇ γνώμῃ τῶν εἰσφέροντων, καὶ δεῖξαι παρὰ Θεοῦ τοῦτο διδόμενον· τῷ γὰρ εἶπειν, *Ὅτι ἐὰν εὐδοῦσαι, ἀμφότερα ταῦτα ἰδέησθε.* Προσέθηκε καὶ ἰσθόμον ἔτερον τρόπον εἰπὼν, *Ἴνα μὴ, ὅταν ἔλθω, εἴτε λογιῶν γίνωμαι.* Ὅμοῦ τε γὰρ αὐτοὺς καὶ καταπέμψαι προσδοκῶντας αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, καὶ παραμυθεῖται, προθεσίαν αὐτοῖς πολλὴν παρέχων. Καὶ οὐδὲ τούτους ἠρκέσθη μόνον, ἀλλὰ καὶ ὄχθον προσέθηκεν ἑταρον. Ἡοῖον δὲ τοῦτο; Ἐπειδὴν δέ, φησὶ, *παραγίνωμαι, οὐκ ἐὰν δοκιμάσητε δι' ἐπιστολῶν, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν· καὶ ἐὰν ἢ ἄξιον τοῦ καμῆ πορευέσθαι, σὺν ἐμοὶ πορευέσονται.* Ὅρα τὸ ἄτυπον καὶ ἐπιεικὲς τῆς μακαρίας καὶ γενναίας ἐκείνης ψυχῆς, καὶ τὸ κηδεμονικὸν καὶ φιλόστοργον. Οὐ γὰρ ἠθέλησεν αὐτῷ, οὐδὲ ἠνέσχeto τοὺς διακονησομένους τοὺς χρήμασι τούτους χειροτονῆσαι ἐξ οἰκείας γνώμης· ἀλλ' ἐκείνοις τὴν αἴρεσιν τούτων ἐπέτρεψε, καὶ οὐκ ἐνόμιζεν ὄφρην εἶναι τὸ πρᾶγμα, εἰ τῇ Κορινθίων ψήφῳ καὶ γνώμῃ, ἀλλὰ μὴ τῇ Παύλου μέλλοισιν οὕτω καθίστασθαι· τούναντίον μὲν οὖν αὐτῷ ἄπονον εἶναι ἑφαίνετο, τὴν μὲν εἰσφορὰν ἐκείνων εἶναι, τὴν δὲ αἴρεσιν τῶν ὑπηρετησομένων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο αὐτοῖς οὕτω ἐπέτρεψε, ὁμοῦ τε τὴν ἐπιεικτικὴν ἐπιδεικνύμενος, ὁμοῦ τε πᾶσαν λαθρὴν ἀναιρῶν καὶ σκιάν ὑπεφίας ἀτόπου. Εἰ γὰρ καὶ τοῦ ἡλίου λαμπρότερος ἦν, καὶ πάσης πονηρᾶς ὑποφίας ἀπληλαγμένος, ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτως ἐκ περιουσίας ἐσπούδαζε καὶ τῶν ἀσθενεστέρων φείδεσθαι, καὶ τὰς ψευδεῖς ὑποφίας διαρρῦζειν. Διὰ τοῦτο φησὶν· *Ἐπειδὴν παραγίνωμαι, οὐκ ἐὰν δοκιμάσητε, τούτους πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν.* Τί λέγεις; οὐ δὲ οὐ πλεῖν, οὐδὲ δέχῃ τὰ χρήματα, ἀλλ' ἑτέροις τὸ πρᾶγμα ἐπιτρέπεις; Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα ἐννοοῦντες βραθυμότεροι γίνωμεθα, ὅρα πῶς καὶ τοῦτο πάλιν διώρθωσεν. Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Οὐκ ἐὰν δοκιμάσητε πέμψω, ἀλλὰ εἰ; Δεῖ ἐπιστολῶν. Κἀν μὴ τῷ σίματι παρῶν, ἀλλὰ τοῖς γράμμασι παρέτοιμαί τοῖς ἐμοῖς, καὶ συναντιλήφομαι τῆς διακονίας ἐκείνους.

ε'. Ἀρα ἄξιον τῆς σκιάς ἔσμεν τῆς τοῦ Παύλου, ἢ τῶν ὑποδημάτων ἐκείνου, ὅταν ἐκείνους μὲν τοσαύτην παρὰ πᾶσι δόξαν ἔχων διακρούεται τὰς παρὰ πάντων τιμὰς, ἡμεῖς δὲ καὶ ἀγανακτῶμεν, καὶ δυσχεραίνωμεν, ἂν μὴ τῇ ἡμετέρᾳ γνώμῃ, μηδὲ τῇ κρίσει καὶ τῇ ψήφῳ οἱ τὰ τοιαῦτα διακονούμενοι χρήματα χειροτονώμεθα; ὅταν ὄφρην εἶναι νομίζωμεν τὸ μὴ μ'οῦ

ἡμῶν καὶ τῆς ἡμετέρας γνώμης τοὺς τὰ αὐτῶν δαπανῶντας τοῦτο ποιεῖν; Καὶ ὅρα πῶς ἑαυτοῦ πανταχοῦ μέμνηται, καὶ οὐδαμοῦ ἐπιλανθάνεται, οὐδὲ γὰρ ἐν ταῦθα ἐντολὴν ἐκέλευεν, οὐδὲ ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ, *Χάριν*· δεικνύς, ὅτι καθάπερ νεκροῦς ἐγείρειν, καὶ δαίμονες ἐλαύνειν, καὶ λεπρούς καθαίρειν, χάριτος ἔργον ἐστὶν· οὕτω καὶ πενίαν διορθοῦν, καὶ τοῖς δεομένοις χεῖρα ὀρέγειν, καὶ πολλῶ μᾶλλον τοῦτο ἢ ἐκείνο· ἀλλ' εἰ καὶ χάρις ἐστὶ, καὶ τῆς ἡμετέρας δεῖται [256] σπουδῆς καὶ προθυμίας, ἵνα ἐλώμεθα καὶ βουληθώμεν, καὶ τῆς χάριτος ἀξίους ἑαυτοὺς παρασκευάσωμεν. Ἐνὶ μὲν οὖν τούτῳ παρεμυθήσατο, τῷ τὰ γράμματα αὐτοῦ πέμπειν μετ' ἐκείνων· ἑτέρῳ δὲ μεῖζονι τοῦ προτέρου πάλιν, τῷ καὶ αὐτὸν ὑποσχέσθαι τῆς ἀποδημίας ταύτης κοινωθήσιν αὐτοῖς. *Ἐὰν γὰρ ἢ ἄξιον, φησὶ, τοῦ καμῆ πορευέσθαι, σὺν ἐμοὶ πορευέσονται.* Καὶ σκόπει κἀνατῶθα αὐτοῦ τὴν σύνεσιν. Οὕτε γὰρ ἠνέσχeto συναπιεῖναι, οὕτε ὑπέσχετο καθάπαξ, ἀλλὰ πάλιν τῇ τῶν δίδόντων γνώμῃ τοῦτο ἐπέτρεψε, καὶ κυρίους αὐτοὺς ἐποίησε τῆς ἀποδημίας τῆς ἑαυτοῦ, ἐνδείξάμενος ὅτι εἰ δαψίλους εἶη τὸ δεδομένον καὶ τοσοῦτον ὡς καὶ αὐτὸν διαναστῆσαι, πάντως ἄφεται τῆς ὁδοῦ. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἐὰν ἢ ἄξιον,* τοῦτο ἐστὶν αἰνιτιστικόν. Εἰ μὲν οὖν καθόλου τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἠνέσχeto, ἀθυμότερους ἂν ἐποίησε καὶ ἀκηροτέρους αὐτούς· πάλιν εἰ ἀμφιδόλως ὡμολόγησε καὶ ὑπέσχετο, βραθυμότερους ἂν ἐργάσατο. Διὰ δὴ τοῦτο οὕτε ἀπαγορεύει καθόλου, οὕτε ὁπισχεῖται· ἀλλ' ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν Κορινθίων τοῦτο ποιεῖ, εἰπὼν, *Ἐὰν δὲ ἢ ἄξιον.* Ἀκούοντας γὰρ ὅτι Παῦλος μέλλει τὴν προσφορὰν αὐτῶν ἀποφέρειν, πλεονοῦντες καὶ σπουδῇ πρὸς τὸ πρᾶγμα ἐκέχρηστο· ὥστε τὰς ἁγίας χεῖρας ἐκείνας διακονήσασθαι τοῖς δίδομένοις, καὶ τὰς εὐχὰς τὰς ἐκείνου προστεθῆναι τῇ θυσίᾳ ταύτῃ, *Εἰ δὲ Παῦλος διδάσει μέλλοντες οἱ Κορινθιοὶ ὥστε διακομισαί, μετὰ πλειονοῦ τοῦτο ἐποιοῦν τῆς προθυμίας· σὺ τῷ Παύλῳ μέλλων διδοῦναι Δεσπότην (διὰ γὰρ τῶν πενήτων ἐκείνους λαμβάνει), ποῖαν ἔξεις ἀπολογίαν ἀναβαλλόμενος; Οὐδὲ γὰρ ἂν, εἰ μὴ μέγα ἦν τὸ πρᾶγμα καὶ πολλῆς ἄξιον σπουδῆς, ὁ τῆν οἰκουμένην πᾶσαν ἐγγχειρισθεὶς, καὶ τὰς ὕψ' ἤλιπ κειμένας μεριμνῶν Ἐκκλησίας, ὑπέσχετο τῇ τῶν χρημάτων οἰκονομίᾳ διακονήσασθαι τούτων. Ταῦτ' οὖν καὶ ἡμεῖς λογιζόμενοι, ἂν τε δοῦναι δέη, ἂν τε παρέχουσιν ἑτέροις ὑπηρετεῖν, μὴ κατακνώμεν, μηδὲ ἀθυμώμεν, ὡς τῆς οὐσίας ἡμῶν ἐλαττωμένης. Πῶς γὰρ οὐκ ἄστονον, τὴν μὲν γηπέδον τὰ σπέρματα καταβάλλοντα, καὶ τὰ θύτα κενούοντα, μὴ δάκνεσθαι, μηδὲ ἀλγεῖν, μηδὲ ἀνάλωμα νομίζειν εἶναι τὸ γινόμενον, ἀλλὰ κέρεος καὶ πρόσδοον, καίτοι ἀδήλου τῆς ἐλπίδος οὐσης; ἀτὲ δὲ οὐκ ἐπὶ τοιούτοις, ἀλλ' ἐπὶ πολλῶ μείζονσι σπεύροντα, καὶ αὐτῷ μέλλοντα τὸ ἀργύριον ἐγγχειρίζειν τῷ Χριστῷ, ἀναδύεσθαι, καὶ ναρκᾶν, καὶ πενίαν προβάλλεσθαι; Μὴ γὰρ οὐκ ἰδύνατο ὁ Θεὸς καλεῖσθαι τῇ γῇ χρυσίον ἀπρητισμένον ἐκβαλεῖν; Ὅ γὰρ εἶπὼν. *Βλαστισάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου,* καὶ δεῖξας αὐτὴν ἐξαίφνης κομώσασιν, ἰδύνατο καλεῖσθαι καὶ πηγὰς καὶ ποταμούς χρυσίου βεῦσαι πάντοθεν. Ἄλλ' οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' ἀφήκεν εἶναι πολλοὺς ἐν πτωχείᾳ, διὰ τε τὸ ἐκείνοις, διὰ τε τὸ σοὶ συμφέρον. Καὶ γὰρ πρὸς ἀρετὴν ἐπιτηδαιότερον πενία πλοῦτος· καὶ τοῖς ἐν ἀμαρτίαις καθεστηκόσιν οὐ μικρὰ παραμυθία γίνεται ἀπὸ τῆς εἰς τοὺς δεομένους βοθηθείας, καὶ τοσαύτη τοῦ πράγματος σπουδῆ τῷ Θεῷ, ὅτι καὶ παραγενόμενος, καὶ σάρκα περιβαλλόμενος, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφεὶς, οὐ παρητήσατο, οὐδὲ αἰσχύνῃς ἄξιον εἶναι ἐνόμιζεν οἰκονομεῖν αὐτοῖς τὰ τῶν πενήτων. [257] Καίτοι γε τοσαύτους ἐργασάμενος ἄρτους, καὶ πάντα ἐξ ἐπιτημάτων ποιῶν ἄπερ*

ἦθελε, καὶ δυνάμενος δεῖξαι μυρίους ἀθρόον θησαυρούς, οὐκ ἐποίησε τοῦτο· ἀλλὰ γλωσσόκομον ἔχειν ἐκέλευσε τοῖς μαθηταῖς, καὶ τὰ βαλλόμενα βαστάζειν, καὶ τοὺς δεομένους ἐκείθεν ἐπικουρεῖν. Ὅτε γὰρ τῷ Ἰούδῃ περὶ τῆς προδοσίας αἰνιγματωδῶς διελέγετο, μὴ συνιέντες οἱ μαθηταὶ τὸ λεχθέν, ἐνόμισαν, φησὶν, ὅτι εἶπεν αὐτῷ ἵνα τοὺς πτωχοὺς τι δῶ· Καθ' γὰρ τὸ γλωσσόκομον αὐτοῦ, φησὶν, εἶχε, καὶ τὰ βαλλόμενα ἐβάσταυε. Πολὺς γὰρ τῷ θεῷ λόγος ἐλέους, οὐ τοῦ παρ' αὐτοῦ μόνον εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ τοῦ παρ' ἡμῶν· εἰς τοὺς συνδούλους ὀφειλοντος γίνεσθαι· καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ μυρίους ὑπὲρ τούτου τιθῆαι νόμους, κελεύων διὰ πάντων εἶναι φιλόφρονον, καὶ διὰ βημάτων, καὶ χρημάτων, καὶ πραγμάτων. Καὶ Μωϋσῆς ἄνω καὶ κάτω τοὺς περὶ τούτων διασπαίρει λόγους ταῖς νομοθεσίαις ἀπάσαις· καὶ οἱ προφηταὶ ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τοῦτο βοῶσιν, ὅτι *Ἔλασον θέλω, καὶ οὐ θυσιᾶν*· καὶ οἱ ἀπόστολοι πέντες συνεβὰ τούτους καὶ ποιοῦσι καὶ λόγοισι. Μὴ τοίνυν καταμελῶμεν τοῦ πράγματος· οὐ γὰρ τοὺς πένητας, ἀλλ' αὐτοὺς ἡμᾶς τὰ μέγιστα ὠφελοῦμεν, καὶ μείζονα λαμβάνομεν ὡν παρέρχομεν.

ς'. Ταῦτα δὲ οὐχ ἀπλῶς λέγω· νῦν, ἀλλ' ἐπειθὲ πολλοὶ πολλὰκις πρὸς τοὺς δεομένους ἀκριβολογοῦνται, καὶ πατρίδα ἐξετάζοντες, καὶ βίον, καὶ τρόπον, καὶ ἐπιτήδευμα, καὶ τὴν τοῦ σώματος εὐεξίαν, ἐγκλήματα ποιοῦμενοι, καὶ μυρίας ὑπὲρ ὕγιαιας ἀπαιτοῦντες εὐθύνας. Διὰ τοι τοῦτο, καὶ πολλοὶ πηρώσεις ὑπεκρίναντο σώματος, ἵνα τὴν ὠμότητα τῆν ἡμετέραν καὶ τὴν ἀπανθρωπιαν τῶ τῆς συμφορᾶς ταύτης ἐπικάμψωσι δράματι. Καθ' ὃ μὲν, θέρους ὄντος, ταῦτα ἐγκαλεῖν, δεινὸν ὄν, οὐχ οὕτω δεινὸν ἐστὶ· τὸ δὲ ἐν κρυμῷ καὶ ψύχει οὕτως ὠμὸν καὶ ἀπάνθρωπον γίνεσθαι δικαστήν, καὶ μηδεμίαν ἀπονέμειν τοῖς ἀργοῦσι συγγνώμην, οὐκ ἂν ἔχοι τινα ὠμότητος ὑπερβολήν; Τί οὖν ὁ Παῦλος, φησὶν, ἄνομοθετεῖ Θεσσαλονικεῖσιν, λέγων· *Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθίετω*; Ἴνα καὶ σὺ ταῦτα ἀκούσης, καὶ μὴ πρὸς ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς σαυτὴν διαλέγη τὰ τοῦ Παύλου βήματα. Οἱ γὰρ τοῦ Παύλου νόμοι οὐχὶ τοῖς πένησι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν κείνται. Εἶπω τι φορτικὸν καὶ ἐπαχθές· οἶδα μὲν ὅτι ὀργεῖσθε· κλήν ἀλλ' ὁμως ἐμῷ· οὐδὲ γὰρ ὥστε πλῆξαι, ἀλλ' ὥστε διορθῶσαι τοῦτο λέγω. Τοῦτοις μὲν ἀργίαν ἐγκαλοῦμεν, πρᾶγμα καὶ συγγνώμης πολλὰκις ἄξιον· αὐτοὶ δὲ ἐργάζομεθα τοιαῦτα πολλὰκις, ἃ πάσης ἀργίας ἐστὶ χαλεπώτερα. Ἄλλ' ἐγὼ πατρώον ἔχω κλήρον, φησὶν. Ἐπεὶ οὖν οὗτος πένητες ἐστὶ, καὶ ἐκ πνήτων, καὶ οὐκ ἔσχε προγόνους εὐπόρους, ἀπόλλυσθαι δίκαιος, εἰπέ μοι; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο μάλιστα ἐλεεῖσθαι καὶ κατοικτεῖρεσθαι ἄξιος ἂν εἴη παρὰ τῶν ἐχόντων. Σὺ μὲν γὰρ πολλὰκις διημερεύων τὴν ἡμέραν ἐν θεάτροις, ἢ ἐν συνεδρίοις καὶ συλλόγοις οὐδὲν ἔχουσι κέρδος, καὶ μυρίους λέγων κακῶς, οὐδὲν ἡγήθῃ ποιεῖν δεινὸν, οὐδὲ ἀργεῖν τὸν δὲ ἄθλιον τοῦτον καὶ ταλαίπωρον πᾶσαν ἀναλίσκοντα τὴν ἡμέραν ἐν ἰκτεθρίαις, ἐν δάκρυσιν, ἐν μυρία ταλαίπωρῳ, κρίνεις, καὶ εἰς [258] δικαστήριον ἔλκεις, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖς; Καὶ ποῦ ταῦτα γνώμης ἀνθρωπίνης, εἰπέ μοι; Ὅποτε ὅταν λέγῃς, τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ; μὴ τοῖς πένησι, ἀλλὰ καὶ σαυτῷ διαλεγόμενος ταῦτα λέγε. Ἄλλως δὲ, μὴ τὴν ἀπειλὴν ἀναγίνωσκε μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν συγγνώμην· ὁ γὰρ εἰπὼν, *Εἰ τις μὴ ἐργάζεται, μηδὲ ἐσθίετω*, προσέθηκεν· *Ἵμεῖς δὲ, ἀδελφοί, μὴ ἐκκαθήσητε τὸ καλὸν ποιούντες*. Ἄλλὰ τίς αὐτῶν ἢ εὐπρόσωπος, πρόσφαις· Δραπέται· τινὲς εἰσι, φησὶ, καὶ ξένοι,

καὶ μαστιγία, καὶ τὰς αὐτῶν ἀγένετες πατρίδας, εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν συβρέουσι. Διὰ τοῦτο οὖν ἐγανακτεῖς, εἰπέ μοι, καὶ τὸν στέφανον τῆς πόλεως διατιλλεῖς, ὅτι κοινὸν λιμένα πάντες αὐτὴν εἶναι νομίζουσι, καὶ τῆς ἐνεγκούσης τὴν ἄλλοτριαν προτιθέασι; Διὰ τοῦτο μὲν οὖν ἀγάλλεσθαι ἔδει καὶ χαίρειν, ὅτι καθάπαρ εἰς κοινὸν ἐμπορίον τὰς ἡμετέρας χεῖρας τρέγουσιν ἅπαντες, καὶ μητέρα κοίτην εἶναι ταύτην τὴν πόλιν νομίζουσι. Μὴ δὲ διαφθεῖρητε τὸ ἐγκώμιον, μηδὲ ἀκρωτηριάσητε τὸν ἔσταινον πᾶρων ὄντα αὐτῇ καὶ ἀρχαίον. Καὶ γὰρ ποτε λεγοῦ μείλιοντος εἰς τὴν γῆν ἐμβαλεῖν ἔπασαν, οἱ τὴν πόλιν ταύτην οἰκούντες τοῖς ἐν Ἱερουσαλὺμοις καθημένους, αὐτοῖς δὲ (σ. δὴ) τοῦτοις, περὶ ὧν ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος ἅπας κεκίνηται, διὰ χειρὸς Βαρνάβα καὶ Σαύλου χρήματα ἐπιμψαν οὐκ ὀλίγα. Τίνος οὖν ἂν εἰρημὴν ἡμεῖς συγγνώμης ἄξιοι, ποίας δὲ ἀπαλογίας, ὅταν εἰ μὲν πρόγονοι οἱ ἡμέτεροι καὶ τοὺς πόρρωθεν καθημένους φαίνονται διὰ τῶν οἰκείων τρέφοντες χρημάτων, καὶ αὐτοὶ πρὸς ἐκεῖνους τρέφοντες· ἡμεῖς δὲ καὶ τοὺς ἀλλαχόθεν πρὸς ἡμᾶς καταφεύγοντας ἀπελαύνομεν, καὶ ἀπαιτῶμεν εὐθύνας ἀκριβεῖς, καὶ ταῦτα εἰδότες, ὅτι μυρίων ὑπεύθυνοί ἐσμεν κακῶν; Κἄν ὁ Θεὸς οὕτως ἀκριβῶς τὰ καθ' ἡμᾶς ἐξετάσῃ, ὥσπερ ἡμεῖς τὰ τῶν πνήτων, οὐδεμίαν τευξόμεθα συγγνώμην, οὐδὲ ἐλέου τινός· Ἐν ᾧ γὰρ κρίματι κρίνετε, φησὶ, καὶ ὑμεῖς κριθήσεσθε. Γενοῦ τοίνυν φιλόφρονος καὶ ἡμερος τῷ συνδούλῳ, καὶ πολλὰ ἄφες τῶν ἡμαρτημένων, καὶ ἐλέησον, ἵνα καὶ αὐτὸς τοιαύτης τύχῃς τῆς ψήφου. Τί πράγματα σαυτῷ πλέκεις; τί περιεργάζῃ; Ἄρα εἰ προσέταξεν ὁ Θεὸς βίους ἐρευνᾶν, καὶ εὐθύνας ἀπαιτεῖν, καὶ πολυπραγμονεῖν τρόπους, οὐκ ἂν ἐθυσχέρινον πολλοὶ; οὐκ ἂν εἶπον πρὸς αὐτούς· Τί ποτε τοῦτο ἐστὶ; δύσκολον ἡμῖν τὸ πρᾶγμα κατέστησεν ὁ Θεός· μὴ γὰρ δυναμέθα τὴν ἐτέρωμ ζήτην ἐξετάζειν; μὴ γὰρ ἴσμεν τὰ ἡμαρτημένα τῶν δεινῶν; Οὐκ ἂν πολλοὶ ποῖα ταῦτα εἶπον; Νῦν δὲ, ὅτε πάσης ἡμᾶς τοιαύτης πολυπραγμοσύνης ἀπήλλαξε, καὶ ὑπέσχετο δώσειν ἀπρητισμένον τὸν μισθόν, κἄν ποιηθῶν, κἄν χρηστοὶ οἱ λαμβάνοντες ὦσιν, εὐαιτεῖς πρᾶγματα ἐπισκώμεθα. Καὶ πόθεν τοῦτο ἐβλον, φησὶν, ὅτι χρηστοί, καὶ τοῖς μὴ τοιοῦτοις δόντες ληψόμεθα τὸν μισθόν; Ἄφ' ὧν αὐτὸς εἶπεν· *Ἐβχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπιηραζόντων καὶ διωκόντων ὑμᾶς, ὅπως γένησθε ὁμοιοὶ τοῦ Πατρὸς ὡμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἦλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ κληροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βράχει ἐπὶ δικαίους καὶ δίκλους*. Ὅσπερ οὖν ὁ Δεσπότης σου, μυρίων αὐτὸν βλασφημοῦντων, μυρίων πορνεύοντων, κλεπτόντων, ληστευόντων, τάφους ἀνορτυτόντων, μυρία ἐργαζομένων κακά, [259] οὐκ ἄριστάται τῆς εἰς ἅπαντας εὐεργεσίας, ἀλλὰ κοινήν τὴν ἀκτίνα, κοινούς τοὺς ἡμέρους, καὶ τοὺς καρποῖς τοὺς ἀπὸ τῆς γῆς προτιθησά, τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενος τὴν ἑαυτοῦ· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον, καὶ ὅταν ἐλέους καιρὸς ἢ καὶ φιλανθρωπίας, διόρθου τὴν πενίαν, λύε τὸν λιμὸν, ἀπέλλαττε τῆς θλίψεως, μηδὲν περαιτέρω περιεργάζου. Εἰ γὰρ δὴ μέλλομεν βίους ἐρευνᾶσθαι, οὐδέποτε οὐδένα ἄνθρωπον ἐλεήσομεν· ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἀκαιρου ταύτης πολυπραγμοσύνης ἐμποδισθέντες, ἀκαρποὶ καὶ πάσης ἐργίας βοήθειας διαμενοῦμεν, καὶ πολὺν ὑποστησόμεθα πόνον εἰκῆ καὶ μάτην. Διὸ δὴ παρακαλῶ τὴν ἔκαιρον ταύτην περιεργίαν ἐκβαλόντας, τοῖς δεομένοις διδόναι πᾶσι, καὶ μετὰ πολλῆς τοῦτο ποιεῖν τῆς δαψύλειας, ἵνα καὶ αὐτοὶ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην πολλοῦ τοῦ

pium habere discipulos iussit, et quæ inmittebantur portare, atque inde egenis subministrare. Nam cum Judam ænigmaticè de proditione alloqueretur, non intelligentes discipuli quod dicebatur, putabant, inquit, ipsum dixisse illi ut pauperibus aliquid daret: nam *Marsupium*, inquit, *ipse habebat, et quæ inmittebantur portabat* (Joan. 12. 6). Magnam quippe Deus rationem habet de misericordia, non de sua tantum erga nos, sed de nostra etiam in consertos: qua de re multas et in Veteri et in Novo Testamento leges constituit, hominem jubens et verbis et pecuniis et operibus benignum esse. Ilac de re passim Moyses in legibus sermonem inserit: hoc ex persona Dei prophetæ clamant, *Misericordiam volo, et non sacrificium* (Osee 6. 6): apostoli quoque iis consona et faciunt et dicunt (*Matth.* 9. 13). Ne itaque rem illam negligamus: non enim pauperibus tantum, sed nobis ipsis maxime prosumus, majoraque accipimus, quam præbamus.

6. *Non perquirenda egenorum vita ut eleemosyna crogetur.* — Hæc non sine causa nunc dico, sed quia plerique egenos curiose interrogant, inquirunt patriam, vitam, mores, artem, corporis valetudinem: accusationes intentant, et sexcentas de sanitate rationes repetunt. Ideoque multi corporis mutilationes simulant, ut fictæ calamitatis artificio crudelitatem inhumanitatemque nostram flectere valeant. Et æstate quidem taliter criminari, grave licet sit, non usque adeo tamen grave est: hyeme vero urgente frigore ita se inhumanum et ferum præstare iudicem, veniamque nullam otiosis concedere, annon summæ crudelitatis fuerit? Cur itaque Paulus, dicit aliquis, Thessalonicensibus hanc legem ferebat: *Si quis non vult laborare, nec manducet* (2. *Thess.* 3. 10)? Ut et tu hæc audias, et non ipsum tantum, sed te quoque hisce Pauli verbis compelles. Pauli quippe leges non pauperibus tantum, sed etiam nobis positæ sunt. Dicam aliquid onerosum et molestum: scio fore ut vos succenseatis; at tamen dicam: non enim ut offendam, sed ut emendem dico. Illis otium objicimus, rem sæpe venia dignam: nos autem ea perpetramus, quæ otio longe graviora sunt. At ego, inquit, paternam hereditatem habeo. An ergo, dic mihi, quia ille pauper est et ex pauperibus ortus, nec opulentos majores habuit, dignus est qui pereat? Profecto ea ipsa de causa commiseratione et misericordia apud divites dignus fuerit. Tu quidem sæpe diem in theatris transigens, vel in consessibus, colloquisque, ex quibus nihil accedit lucri, multis obloqueris, nihilque mali te facere nec otiosum esse putas: hunc vero miserum et ærumosum, qui in precibus, lacrynis milleque ærumnis toto die versatur, damnas, ad tribunal trahis, de eoque rationes exposcis? Hæccine, quæso, humani sunt animi? Igitur quando dicis, Quid dicemus Paulo? tu ea ipsa tibi, non pauperibus dicito. Alioquin vero, ne minas ejus tantum legas, sed et veniam quoque: nam qui dicit, *Si quis non laborat, nec manducet*, adjecit: *Vos autem, fratres, nolite deficere beneficientes* (2. *Thess.* 3. 13). At quonam illi specioso obtentu utuntur? Fugitivi sunt, inquit, peregrini,

verberones, qui sua relicta patria in civitatem nostram confluunt. Idcirco, quæso, stomachatis, et civitatis coronam vellicas, quia omnes eam communem esse portum existimant, et propriæ alienam præferunt? Imo vero hac de causa exultare oportuit ac lætari, quia ad manus vestras, quasi ad commune quoddam emporium, omnes accurrunt, et communem matrem hanc civitatem esse arbitrantur. Ne, quæso, tantum eucomium labefactis, neque antiquam hanc paternamque laudem decidatis. Olim namque cum fames totum orbem invasura esset, hujus civitatis incolæ Jerosolymitanis, iisdem ipsis, de quibus jam sermo habetur, per Barnabam et Paulum pecunias non paucas miserunt (*Act.* 11. 30). Qua igitur fuerimus venia, qua defensione digni, quando majores quidem nostri etiam procul positos suis pecuniis, etiam ad ipsos accurrentes, aluerunt: nos vero eos, qui aliunde ad nos confugiunt, pellimus, deque illis rationes expetimus, cum sciamus nos plurimorum malorum esse reos? Quod si Deus ita diligenter nos scrutaretur, ut nos causam pauperum, nullam veniam vel misericordiam consequeremur: *In quo enim iudicio*, inquit, *judicabitis, judicabimini* (*Matth.* 7. 2). Esto igitur benignus humanusque conservo: multaque peccata dimitte, ac misericordiam exerce, ut et ipse talem impetres sententiam. Quid tibi ipsi negotia facessis? quid curiose scrutaris? Si Deus præcepisset ut aliorum vitam scrutaremur, rationes exposceremus, moresque curiose disquireremus, annon multi id moleste ferrent? annon intra se dicerent, Quid igitur hoc est? difficilem nobis rem Deus præscripsit: an possumus aliorum vitam examinare? nun scimus quænam ille talis peccata admiserit? Annon multi similia plurima dicerent? Nunc vero, cum nos ab hujusmodi perquisitione liberavit, ac mercedem nobis perfectam se daturum pollicitus est, sive mali sive boni sint illi, qui accipiunt, nobis ipsi negotium facessimus. Et unde hoc liquet, inquit, quod sive bonis, sive malis fœderimus, mercedem accepturi simus? Eo quod ipse dixerit: *Orate pro insectantibus, et calumniantibus vos, ut sitis similes Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos* (*Matth.* 5. 44. 45). Quemadmodum ergo Dominus tuus, cum innumerum ipsum blaphemum, innumeri fornicentur, furentur, latrocinentur, sepulcra effodiant, infinita mala perpetrent, a suis erga omnes beneficiis non absistit; sed communes radios, communes imbres et fructus terræ profert, suam exhibens erga homines beneficentiam: sic et tu facito, et cum tempus misericordiæ humanitatisque exhibendæ adfuerit, pauperes fove, famem sedit, ab ærumnis libera, nihil ulterius scrutare. Nam si vitam hominum curiose disquiramus, nullius unquam miseremur: sed hæc intempestiva curiositate præpediti, absque fructu, et omni adjumento destituti manebimus, multumque laboris frustra et incassum suscipimus. Quapropter rogo, inopportunam hanc curiositatem abjicientes, egenis omnibus largiamur, idque abundanter faciamus, ut et ipsi illo die magnam a

Deo misericordiam et benignitatem consequamur : *simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor,* quam nos omnes obtinere contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri,

MONITUM AD TRES HOMILIAS IN ILLUD APOSTOLI,

An Chrysostomi sint necne tres sequentes homiliae ausus est quispiam dubitare, cum tamen ita seorsum prodat Chrysostomi stylus, dictio, tropus, ut si quis vel prioribus labris ejus conciones attigerit, eundem ipsum S. doctorem loquentem statim agnoscat. Dubitandi causae viro alioquin docto et facundo hujusmodi fuere : quod nempe hic concluditur hom. I, num. 3, Semipelagianis favere videatur, cum dicit, de initio fidei loquens : *Neque enim Deus, neque Spiritus gratia nostrum praevenit propositum : sed tametsi vocet, exspectat tamen ut sponte et propria voluntate accedamus, ac tum demum, cum accesserimus, nobis suum totum exhibet auxilium.* Verum tum ex praecedentibus subsequenterque hac in homilia Chrysostomi verbis, tum etiam ex aliis huic similibus per diversa ejus opera dispersis locis demonstrari potest, licet non pauca quae supra dictis consonant, subinde apud Chrysostomum occurrant, eum tamen vere ad initium fidei gratiae auxilium necessarium esse censuisse. Quia vero quae ad gratiam spectant, nonnullam in controversiam vocata, necdum erant certis vocum limitibus circumscripta, ideo aliqua similia apud Chrysostomum, haec obiter loquentem, occurrunt ; unde si quis hinc verba sententiam ferat, is plane in S. doctoris scriptis sese peregrinum esse comprobet. Verum alius ad haec fuavissimum pertractanda nobis est constitutus locus. Aliam dubitandi causam effert is ipse qui praebrem protulit : Sub initium tertiae homiliae,

DE VERBIS APOSTOLI

HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. Cor. 4. 13). ITEM DE HIS VERBIS, CREDIDI, PROPTER QUOD LOCUTUS SUM (Psal. 115. 10), ET DE ELEEMOSYNA (a).

1. Sapientissimi medici ubi vident ulcus egere ferro, admovent quidem sectionem, sed hoc faciunt non sine affectu, et commiseratione, verum et moerent et gaudent non minus quam ipsi qui secantur : moerent quidem propter dolorem quem secando inferunt ; gaudent autem propter sanitatem, quae hoc modo comparatur. Idem et Paulus fecit, sapiens ille animarum medicus. Corinthios enim cum acriori objurgatione opus haberent increpans, laetatus est simul et tristatus : tristabatur quod dolorem inferret, laetabatur quod praedesset. Et utrumque hoc significans

(a) Collata cum Codicibus Mss. Coll. 970 et 1050.

dicebat : *Quare etiamsi contristavi vos per priorem epistolam, non me poenitet, tametsi poenituerat (2. Cor. 7. 8). Cur poenituerat ? et cur non poenitet ? Poenituerat, quia acrius objurgavi ; non poenitet, quia erratum correxi. Et ut scias hanc esse causam, audi quid sequatur : Video namque quod epistola illa, tametsi ad tempus, contristavi vos : nunc gaudeo, non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad poenitentiam (Ib. v. 9). Etiamsi ad tempus vos contristavi, molestia illa momentanea fuit, inquit : utilitas autem ejus perpetua. Permittite nunc mihi quoque his verbis apud dilectionem vestram uti : quare*

ἐίδους καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τύχου-
μεν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ
φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ'

οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων.
Ἀμήν.

HABENTES AUTEM EUNDEM SPIRITUM, ETC.

Inquit ille, hic scriptor dicit, a Pauli tempore quingentos elapsos annos esse, quæ longe recentioreni Chrysostomo auctorem arguant. Hanc vero nullam esse dubitandi rationem statim advertet, quisquis lectioni Chrysostomi assuetus, perpetuam ejus in annorum calculis negligentiam observaverit. Sic non semel ille annos quingentos enumerat a postrema templi Jerosolymitani destructione, quæ aliquot annis Pauli mortem subsequuta est. Sic et alibi passim ἀναχρονισμοί, in scriptore nempe temporum rationem parum curante, deprehenduntur.

Antiochiæ habitas fuisse tres hasce conciones, arguunt ea, quæ de monachis habet, verticem montium occupantibus, asperamque vitæ rationem agentibus. Quos sane monachos in vicinis montibus degentes, in Antiochenis homiliis sæpe commemorat, secus vero in Constantinopolitanis. De anno autem ne conjectura quidem loqui possumus. In hisce porro homiliis de eroganda elemosyna præcipue agitur: quod argumentum summe est a Chrysostomo frequentatum. In secundæ homiliæ priorē parte multa contra Manichæos effert, pluribusque demonstrat, Vetus Testamentum cum Novo consonare, atque unum et eundem esse utriusque legislatorem.

Interpretatio Latīna est Sigismundi Gelenii, quam aliquot in locis castigavimus.

[260] ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΝ ΡΗΣΙΝ

Τὴν λέγουσαν, ἰ Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· ἰ καὶ εἰς τὸ,
ἰ Ἐπίστευσσα, διὰ ἐλέησας, ἰ καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Οἱ σοφώτατοι τῶν ἱατρῶν ἐπειδὴν ἴδωσιν ἕλκος σιζήσου δεόμενον, ἐπάγουσι μὲν τὴν τομήν, ἐπάγουσι δὲ εὖ καὶ ἀναλγήτως, οὐδὲ ἀσυμπαθῶς, ἀλλὰ καὶ ἀλγῦσι καὶ χαίρουσιν αὐτῶν οὐχ ἦττον τῶν τεμονομένων· καὶ ἀλγῦσι μὲν διὰ τὴν ἐκ τῆς πληγῆς γινομένην οὐδύνην, χαίρουσι δὲ διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς τικτομένην ὑγίαιαν. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος ἐποίησεν ὁ σοφὸς τῶν ψυχῶν ἱατρός. Κορινθίοις γὰρ ποτε θεομένοις ἐπιτιμήσας σφοδρότερας ἐπιτιμήσας, καὶ ἤσθη καὶ ἐλυπήθη· ἐλυπήθη μὲν, ὅτι οὐδύνησεν, ἤσθη δὲ, ὅτι οὐφέλησεν. Καὶ ἀμφοτέρα ταῦτα δηλῶν, ἔλεγεν· Ὅσπερ εἰ καὶ ἐλύπησας ὑμᾶς ἐν τῇ προτέρᾳ ἐπιστε. ἦ, εὐ

μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην. Διὰ τί μετεμέλου; διὰ τί δὲ πάλιν οὐ μεταμέλη; Μετεμελόμην, ἐπειδὴ σφοδρότερον ἔπληξα· οὐ μεταμέλομαι, ἐπειδὴ διώρθωσα. Καὶ ἵνα μάθῃς ἐτι διὰ τοῦτο, ἄκουσον τῶν ἐξῆς· Βλέπω γάρ, ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὤραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς· νῦν χαίρω, οὐχ ἐτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ἐτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν. Εἰ καὶ πρὸς ὤραν ἐλύπησας ὑμᾶς, τὸ λυπητήριον ἂν πρὸς καιρον, φησὶ, τὸ δὲ ὠφέλιμον διηνεκέας. Δότε δὲ ἡμεῖς ταῦτα τὰ ῥήματα, παρακαλῶ, πρὸς τὴν ἀγα-

• Unus uss. habet ἐν ὀνόματι.

πην τὴν ἄμετραν εἰπεῖν· ὥστε εἰ καὶ ἐλύπησα ὑμᾶς ἐπὶ τῇ προτέρᾳ παραινέσει, οὐ μεταμέλομαι, εἰ καὶ μετεμελόμην· βλέπω γάρ, ὅτι ἡ παραίνεσις ἐκείνη καὶ ἡ συμβουλή, εἰ καὶ πρὸς ὤραν ὑμᾶς ἐλύπησεν, ἀλλ' ἡμεῖς μεζίδως ἠὲ φραγεν, οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετένοιαν. Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσῃν κατειργάσατο ἐν ὑμῖν σπουδὴν; Ἀμπρότερος ἡμῖν σήμερον ὁ σύλλογος, φαιδρότερον τὸ θέατρον, πλείων τῶν ἀδελφῶν ὁ χορὸς. Αὕτη ἡ σπουδὴ τῆς λύπης ἐκείνης καρπός.

Διὰ τοῦτο, ὅσον οὐδυνήθη, τότε, τοσοῦτον νῦν χαίρω, ἔρων τὴν ἀμπελον ἡμῖν τὴν πνευματικὴν τῷ καρπῷ βριθομένην. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἰδεσμάτων τῶν αἰσθητῶν φέρει τινα φιλοτιμίαν καὶ εὐφροσύνην τῷ καλοῦντι τῶν δαιτυμόνων τὸ πλῆθος, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῶν ἰδεσμάτων τῶν πνευματικῶν τοῦτο γένοιτο· ἂν· καίτοι γὰρ ἐκεῖ τὸ πλῆθος τῶν κεκλημένων μᾶλλον ἀναλίσκει τὰ παρακείμενα, καὶ δαπάνην ἐργάζεται πλείω· ἐνταῦθα δὲ [261] τούναντιον, οὐ μόνον οὐκ ἀναλίσκει τὸ πλῆθος τῶν κεκλημένων, ἀλλὰ καὶ πλεονάζει τὴν τράπεζαν· εἰ δὲ ἐκεῖ ἡ δαπάνη ἥδονην ἐργάζεται, πολλῷ μᾶλλον ἐνταῦθα πρόσθετος ἔσται ἔργασται· καὶ γὰρ τοιαύτη τῶν πνευματικῶν ἡ φύσις, εἰς πολλοὺς διανεμομένη, μᾶλλον αὐξεται. Ἐπαὶ οὖν πλήρης ἡμῖν ἡ τράπεζα, προσδοκῶ καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος χάριν ἐνηχησαί ἡμῶν τῇ διανοίᾳ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ πολλοὺς παρόντας, τότε δαφιλεστέραν παρατίθεται τὴν ἐστίασιν· οὐκ ἐπειδὴ τῶν ὀλίγων καταφρονεῖ, ἀλλ' ἐπειδὴ τῆς τῶν πολλῶν ἐπίσταται σωτηρίας. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Παῦλον παρατρέχοντα τὰς ἄλλας πόλεις, ἐν Κορινθῶν μένειν ἐκέλευσε φανερὸς ὁ Χριστὸς, καὶ εἰπὼν· *Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λέλει, καὶ μὴ σιωπήσῃς, διότι λαὸς πολὺς ἐστὶ μοι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ.* Εἰ γὰρ ἔπειρ ἐνὸς κροβάτου ἔρη καὶ νάπας καὶ τὴν ἄβατον ἐπισει χώραν ὁ ποιμὴν, ἔταν πολλὰ κροβάτα μέλλη βρυθμίας καὶ πλάνης ἀπάγειν, πῶς οὐ πολλὴν ἐπιβεβεβαίει σπουδὴν; Ὅτι γὰρ οὐδὲ πῶν ὀλίγων καταφρονεῖ, ἀκουσον οὐτοῦ λέγοντος· *Ὁὐκ ἐστὶ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου, ἵνα ἀπόληται ἐν τῶν μικρῶν τούτων.* Οὕτω οὖν ἡ ὀλιγότης, φησὶν, οὕτω ἡ αὐτέλεια ὑπεριδεῖν ἀπὸ τῶν πλείων τῆς σωτηρίας ἡμῶν.

β'. Ἐπαὶ οὖν τοσαύτη μὲν αὐτῷ τῶν μικρῶν καὶ ἐλαχίστων ἡ πρόνοια, τοσαύτη δὲ τῶν πολλῶν, τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν ἐκείθεν βροπὴν βίψαντες, ἐπὶ τὴν Παύλου βῆσιν τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσαν τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τίς δὲ ἡ βῆσις; β'. *Ὀιδώμεν γὰρ, ὅτι ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οὐκίαι τοῦ σκήνοῦς, φησὶ, καταλυθῆ ἄλλοι δὲ ἀνωτέρω καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν κεφαλὴν τοῦ νοήματος ἴωμεν.* Καθάπερ γὰρ τινες πηγὴν ἀνιχνεύοντες, εἰς τα διὰ βροπον ἰδόντες χορῶν, οὐκ ἐκεῖ διασκάπτουσι μόνον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς νοτίδος αὐτῆς καὶ τῆς φλεβὸς χειραγωγούμενοι ἐνδοτέρω χωροῦσιν, ἕως ἂν ἐπὶ τὴν βῆσαν καὶ τὴν ἀρχὴν τῶν ναμάτων ἐλθωσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Πηγὴν εὐρόντες πνευματικὴν ἐκ τῆς Παύλου σοφίας ἐξιοῦσαν, ὡσπερ ὑπὸ τινος φλεβὸς τῆς βῆσεως χειραγωγούμενοι, πρὸς τὴν βῆσαν αὐτὴν ἀναβώμεν τοῦ νοήματος. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ κεφαλὴ καὶ ἡ βῆσις; *Ἐχόντες δὲ τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ*

ἐδόθησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Τί λέγει; ἂν μὴ πιστεύσῃς, οὐ λαλεῖς, ἀλλὰ ἄφωνος ἐστὶς; Ναί, φησὶν· οὐδὲ διὰ τοῦτο στόμα δύναμαι χωρὶς πίστεως, οὐδὲ κινήσαι γλῶτταν, οὐδὲ ἀνοῖξαι χελεῖν, ἄφωνος ὁ λογικὸς ἐστὶς χωρὶς τῆς ἐκείθεν διδασκαλίας. Καθάπερ γὰρ, βῆσις μὴ πεφουτευμένης, οὐκ ἂν βλαστῆσει καρπός· οὕτω, πίστεως μὴ προκαταβεβλημένης, οὐκ ἂν προέλθοι διδασκαλίας λόγος. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαγῶ φησὶ· *Καθάρθαι πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.*

Τί τοῦ δένδρου τοῦτου βέλτιον, ἢ ἴσον γένοιτο· ἂν, ἔταν μὴ οἱ κλάδοι μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ βῆσις φέρῃ καρπὸν, ἢ μὲν δικαιοσύνην, οἱ δὲ σωτηρίαν; Διὰ τοῦτο φησὶ· *Πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν.* Καθάπερ γὰρ τὰ ὑπὸ τρομα μέλη καὶ τῷ γῆρας παρεκείμενα βακτηρία μετὰ ἀσφαλείας χειραγωγούσα οὐκ ἀφήσονται ὀλισθησαί καὶ καταποσεῖν, οὕτω δὲ καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἡμέτεραν [262] σφαλινμένην καὶ περιπερομένην ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν ἰσθεναίας, βακτηρίας ἀσφαλίστρον ἢ πίστις ἔλκουσα, καὶ τῇ τῆς οὐκίαις ἰσχύος ἐπαναπαύουσα δύναμις, στηρίζει μετὰ ἀκριθείας, καὶ οὐκ ἀφήσονται ὑποκαλεσθῆναι ποτε, τὸ τῶν λογισμῶν ἰσθενὲς τῇ τῆς οὐκίαις ἰσχύος περιουσίᾳ διορθωμένη, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ ἀπαλαυνούσα ζῶπον, καὶ τὴν ψυχὴν, ὡσπερ ἐν οὐκίαις σπασίῃ, τῷ θορύβῳ τῶν λογισμῶν καθημένην τῷ οὐκίαις φωνῇ καταυγάζουσα. Διὰ τοῦτο εἰ ταύτης ἀπεστερημένοι, τῶν ἐν σκότει διατρεβόντων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται, ἀλλ' ὡσπερ ἐκεῖνοι καὶ τοίχοις προσπαλοῦσι, καὶ τοῖς ἀπαντῶσι προσρήγνυται, καὶ εἰς βάραθρα καὶ κρημνοὺς καταφέρονται, καὶ τῶν οφθαλμῶν αὐτοῖς ὕψελος οὐδὲν, οὐκ ἔντος τοῦ χειραγωγούτου φωτός· οὕτω καὶ οἱ τῆς πίστεως ἀπεστερημένοι, καὶ ἀλλήλοισ προσεβλάγγσαν, καὶ τοίχοις προσέπταισιν, καὶ τέλος εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάραθρον φέροντες ἑαυτοὺς κατεκρήμνισαν.

γ'. Καὶ μάρτυρες τῶν λόγων τούτων οἱ τὴν ἐξωθεν αὐχούντες σοφίαν, οἱ μέγα ἐπὶ τῷ πύγωνι, καὶ τῷ τρίβωνι, καὶ τῇ βακτηρίᾳ φρονούντες. Μετὰ γὰρ μακροῦς καὶ πολλοὺς διαύλους λόγων, τοὺς πρὸ τῶν οφθαλμῶν κειμένους λίθους οὐκ εἶδον· εἰ γὰρ ὡς λίθους αὐτοὺς ἔωρων, οὐκ ἂν αὐτοὺς ἐνόμισαν εἶναι θεοῦς. Καὶ ἀλλήλοισ ἐξ προσεβλάγγσαν, καὶ εἰς αὐτὴν τῆς ἀσθεῖας τὸν βαθύτατον κρημὸν κατηνέχθησαν, οὐδαμῶθεν ἄλλοθεν, ἀλλ' ἡ διὰ τὸ λογισμῶς ἐπιτρέψαι τὰ καθ' ἑαυτοὺς ἄπαντα. Καὶ τοῦτο ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· *Ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία· φάσκοτες εἶναι σοφοί, ἐμωράνθησαν.* Εἶτα λέγων τοῦ σκότους καὶ τῆς μωρίας τὴν ἀπόδειξιν, ἐπήγαγεν· *Ἦλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιωμάτι εἰκόνας φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀπεικόνων, καὶ τετραπέδων, καὶ ἑρπετῶν.* Ἀλλὰ τοῦτο ἄπαν τὸ σκότος ἐπικεισλοῦσα ἡ πίστις διεσκέδασεν ἐκ τῆς ψυχῆς τοῦ ὑποδεξαμένου αὐτὴν· καὶ καθάπερ πλοῖον ὑπὸ τῆς ὁ τῶν πνευμάτων ἐμβολῆς κλυδωνιζόμενον καὶ ταῖς τῶν κυμάτων ἐπαναστάσει περιαντιλούμενον ἐξαρτηθεῖσα ἀγκυρα πάντοθεν ἴστη, καὶ ἐν μέσῳ βῆσι τῷ πλάγει· οὕτω δὲ καὶ τὸν νοῦν τὴν ἡμέτερον ἔταν οἱ προσπίπτοντες· ἐξωθεν λογισμοὶ κλυδωνίζουσιν, ἀγκυρας ἀσφαλέστερον ἐκεί-

^a Ἄλλο πρόθετον.

^b Τίς δὲ ἡ βῆσις; Hæc omittit cod. 748, nec legisse videtur Celenius.

^c Mss ὑπὲρ τῆς. Edill ὑπὸ τῆς.

etiam contristavi vos per priorem admonitionem, non me penitet, tametsi penituerat: video enim admonitionem illam et consilium, tametsi ad tempus me contristavit, mihi tamen magnam lætitiæ attulisse, Non quod contristati fueritis, sed quod contristati sitis ad penitentiam. Ecce enim hoc ipsam quod contristati estis secundum Deum, quantum in vobis excitavit alacritatis? Luculentior est hodie noster convectus, festivius nostrum theatrum, numerosior fratrum chorus. Hæc ipsa alacritas tristitia illius est fractus.

Dona spiritalia largitione crescant. Corinthi commemorari cur fuisse Paulus. — Ideo quantum tunc in dolui, tantam nunc gaudeo, videns spiritualem hanc nostram vineam fructibus refertam. Si enim in vulgaribus lætis convivis honorem quemdam et hilaritatem convivatori offert convivium frequentia, quanto magis in spiritualibus his convivis idem fieri convenit: quævis illie invitatorum multitudo magis absumat ea, quæ apponuntur, majorique sit sumptui: hic autem contra, nedum absumat mensas vocatorum multitudo, abundantiam quoque parit; quod ei illie sumptus voluptatem offert, quanto magis hic idem faciet accessio et reditus? Hæc est enim spiritualium rerum natura, quo pluribus distribuuntur, hoc amplius crescant. Quoniam igitur video refertam convivis mensam, expecto etiam Spiritus gratiam venni nostræ insonatam. Quando enim multos adesse videt, tunc copiosiores epulas apponere solet; non quod paucos fastidiat, sed quod multorum salutem desideret. Hæc de causa Paulum quoque prætercurrentem ceteras urbes, apud Corinthum commemorari Christus per visionem iussit, dicens: *Noli timere, sed loquere et ne taceas, quoniam populus est mihi multus in hac civitate* (Act. 18. 9. 10). Si enim propter unam oviculam montes et nemora: et inaccessiblea loca pervagatus est pastor, qui fieri potest ut non longe majorem curam adhibeat, quoties multas oves a socordia et errore sunt revocandæ? Quod enim ne paucas quidem contemnat, audi ipsum dicentem: *Non est voluntas Patris mei, ut pereat vel unus ex istis parvulis* (Matth. 18. 14). Neque paucitas, inquit, neque vilitas inducit eum, ut negligat salutem nostram.

2. Quando igitur tantam habet parvulorum ac paucorum curam, tantam etiam multorum, tolli ab ejus favore pendentes, ad Pauli verba quæ hodie lecta sunt, sermonem flectamus. *Scimus, inquit, quod si terrenum nostrum domicilium hujus tabernaculi destructum fuerit* (2. Cor. 5. 1). Imo vero altius et ad ipsum exordium hujus sententiæ redeamus. Quemadmodum enim qui fontem pervestigant, invento riguo loco non illic solum fodiunt, sed humorem eum, et venam sequentes interiorius scrutantur, donec ad caput ipsum et initium fluentorum perveniant, sic et nos faciamus. Postquam invenimus spiritualem fontem et Paulina sapientia manantem, verba hæc tanquam venam quampiam sequendo ad caput ipsum sententiæ ascendamus. Quod est igitur illud fontis caput?

Habentes igitur eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi propter quod loquutus sum: et nos credimus, quapropter et loquimur (2. Cor. 4. 13; Psal. 113. 10). Quid ais? nisi credideris, non loqueris, sed mutus peras? Etiam, inquit; neque diducere os possum sine fide, neque movere linguam, neque aperire labia, ratione præditus cum sim, mutus persolo nisi fides loqui me doceat. Sicut enim planta absque radice fructum non profert, ita absque fidei fundamento non provenit sermo doctrinæ: quapropter et alibi inquit: *Corda creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10).

Fides cum baculo comparata; philosophos ridet profanos; fides cum ancora collata. — Quid huic arbori vel præferri vel conferri potest, cujus quidem non rami solum, sed radix quoque ipsa fert fructum, hæc justitiam, illi salutem? Ideo dicit: *Credimus, quapropter et loquimur*. Sicut enim membra tremula, et senectute languida, baculo tuto deducunt, labi et cadere non permittuntur: sic etiam animam nostram infirmis ratiocinationibus circumactam ac jactatam fides quovis baculo tutius sustentans, suæque vi reficiens, summopere firmat, nec alicui subverti, infirmas cogitationes corrigens præstantia suæ virtutis, et caliginem illam dispellens, animamque volut in domicilio tenebrosos inter tumultuantes cogitationes sedentem suo lumine illustrans. Hinc fit, ut qui illa carent, nihilo potiore sint conditione, quam qui in tenebris vitam degunt: sed sicut illi et ad parietes et in obvia quæque impingunt, et in focas ac præcipitia prolabantur, nec ullum usum oculorum habent, ut quibus nihil præluceat: sic etiam quotquot fide carent, et inter se alii in alios incursant, et in ipsos parietes, et postremo in barathrum aliquod exitiale ultro se ipsi præcipitant.

3. Testes mihi sunt illi qui profanam sapientiam jactant, qui multam sibi promissa barbæ, tritoque pallio ac baculo placent. Post longas enim ac sæpe repetitas dissertationes, lapides præ oculis sitos non vident: si enim ut lapides eos cernerent, nequaquam eos deos esse putarent. Quin ipsi quoque in alios alii feruntur, atque inter se colliduntur, ut in ipsum impietatis profundissimum præcipitium devolvantur, non allam ob rem, quam quod ratiocinationibus suis omnia sua permittunt. Id vero Paulus significans dicit: *Evanuerunt in cogitationibus suis, et obtenebratum est insipiens cor eorum: cum se viderent esse sapientes, stulti facti sunt* (Rom. 1. 21. 22). Declarans deinde quam occæcati et stulti essent, addit hæc verba: *Mutaveruntque gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volatilium, et quadrupedum, et reptilium* (Ibid. 2. 23). Sed has tenebras fides adventu suo in universum discutit in anima, quæ se hospitio dignata fuerit: et quemadmodum navem ventorum impetu jactatam, et fluctuum assulta inundatam, demissa ancora omnino stabilit, et vel in medio pelago radicat: ita etiam mentem nostram extraneis cogitationibus jactatam adventu suo fides tutius quam ancora ex inimicenti naufragio liberat, tanquam in tranquillum

portam, in constantiâ certitudinem deducens. Quod et ipsum Paulus significans dicit : *Propterea dedit Deus apostolos ad consummationem sanctorum, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Filii Dei, ut ne amplius simus parvuli fluctuantes, et quoque recto huc atque illuc jactati* (Ephes. 4. 11 - 14). Vides fidei facinus præclarum, quod ceu ancora quæpiam tutissima, a fluctuatione liberat : sicut idem rursus ad Hebræos scribit, hoc modo de fide loquens : *Quam velut ancoram tenemus animæ, tutam firmamque, et introentem usque ad ea quæ sunt intra velum* (Hebr. 6. 19). Ne enim audita ancora putes deorsum te trahendum, ostendit novum esse quoddam anchoræ genus, quæ non deprimit, sed sursum mentem elevet, ad cælum usque sublatam, et intra velum ceu manu deductam : velum enim hoc loco cælum vocavit. Cur, aut quam ob causam? Quia sicut velum ab exteriore parte tabernaculi dirimebat sancta sanctorum, ita cælum istud tamquam velum medium inter creaturam objectum, ab exteriori tabernaculo, hoc est mundo hoc quem videmus, dirimit sancta sanctorum, videlicet ea quæ supra se sunt, quo præcursor pro nobis introgressus est Christus.

4. Quod autem dicit, sic intelligendum est : Illuc, inquit, animam nostram sublimem attollit fides, non sine ullis præsentibus malis deprimi, sed spe futurorum labores allevans. Qui enim futura spectat, cælestia sperans, et mentis oculos illo dirigens, ne sentit quidem præsentium malorum molestiam, quemadmodum neque Paulus sentiebat, et hujus philosophiæ causam docebat dicens : *Nam momentanea levitas afflictionis nostræ ni re supra modum æternam pondus gloriæ parit nobis* (2. Cor. 4. 17). Quomodo et qua ratione? *Dum non spectamus ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur* (Ib. v. 18), nimirum oculis fidei. Sicut enim corporis oculi nihil vident intelligibile, ita oculi fidei nihil vident sensibile. Sed de qua fide hic loquitur Paulus? nam fidei vocabulum duplicem habet significationem. Etenim fides dicitur, per quam prodigia tunc faciebant apostoli, de qua Christus dicebat : *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic, Migra, et migrabit* (Matth. 17. 19). Et rursus cum discipuli non possent lunaticum liberare a dæmone, causamque sciscitarentur, hanc eis subindicavit, quod fides eos desiceret, dicens, *Propter incredulitatem vestram* (Ib.) Et Paulus de eadem dicebat : *Si habuero fidem ita ut montes transferam* (1. Cor. 13. 2). Et Petrus cum periclitaretur ne mergeretur pedibus per mare incedens, eandem inerepationem audivit a Christo, *Modicæ fidei, quare dubitasti* (Matth. 14. 31)? Itaque fides dicitur qua miracula et prodigia patrantur : dicitur item fides quæ nos ad agnitionem Dei perducit, ob quam quisque nostrum fidelis est : sicut ad Romanos scribens dicit : *Gratias ago Deo meo per Jesum Christum, quod fides vestra annuntietur in toto mundo* (Rom. 1. 8); ac rursus ad Thessalonicenses : *A vobis enim personavit sermo Domini, non solum in Macedonia et Achaia, verum etiam in omni loco fides*

vestra, quæ est in Deum, dimanavit (1. Thess. 1. 8).

Fidem cognitionis cur Spiritum fidei roget; fides quare auxilio Spiritus indigeat. — Qualem igitur subindicat in hoc loco fidem? Dubio procul fidem cognitionis : id quod ex sequentibus patet. *Credimus, inquit, quapropter et loquimur. Quid credimus? Quod qui resuscitavit Christum, etiam nos resuscitabit per virtutem suam* (2. Cor. 4. 14). Sed quare eam vocat Spiritum fidei, et in donationum ordinem annumerat? Nam si donum est fides, et solius Spiritus donum, non nostrum meritum, neque increduli punientur, neque credentes laudem promerebuntur. Talis enim est donationum natura, non sunt coronæ, neque præmia. Donum enim non est accipientis meritum, sed largitoris liberalitatis gratificatio. Hanc ob rem etiam discipulos jussit non gaudere eo quod dæmones egerent, et eos qui in nomine suo prophetaverant, et virtutes multas fecerant, expulsi e regno cælorum : quoniam ex suis meritis nullam habebant fiduciam, sed ob solas donationes salvi fieri volebant.

5. Si igitur etiam fides tale quiddam est, et nihil ex nostro contulimus, sed totum est gratiæ Spiritus, et ipsa ultro se in animas nostras ingressit, et nullam pro ea recepturi sumus mercedem, quomodo igitur dicit : *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10)? Quoniam et ejus qui credidit, virtutis meritum est fides. Quo autem modo alibi id rursus subindicat dicens, *Ei vero qui non operatur, sed credit in eum qui justificat impium, imputatur fides sua ad justitiam* (Ibid. 4. 5), si totum est gratiæ Spiritus? qui enim etiam patriarcham Abraham plurimis redimivit laudem coronis, eo quod contemptis rebus præsentibus, præter spem in spem credidit? Quam ob rem igitur Spiritum fidei vocat eam? Illud nimirum ostendere voleus, quod initio credere, et parero vocanti, nostræ est bonæ mentis : at postquam jacta fuerint fidei fundamenta, jam opus est auxilio Spiritus, ut in nobis perpetuo maneat inconcussa et inexpugnabilis. Neque enim Deus, neque Spiritus gratia nostrum prævenit propositum : sed tametsi vocet, exspectat tamen, ut sponte et propria voluntate accedamus, ac tum demum cum accesserimus nobis suum totum exhibet auxilium. Quoniam enim diabolus, posteaquam ad fidem accessimus, continuo subrepat volens egregiam hanc radicem evellere, et zizania properans interserere, gominamque ac purum sonem ledere, opus tum habemus auxilio Spiritus, ut quemadmodum strenuus agricola animæ nostræ insidens, multa cura et providentia novellam fidei plantam undequaque munit. Ideo Thessalonicensibus quoque scribebat dicens : *Spiritum ne extinguatis* (1. Thess. 5. 19) : ut ostendat, accedente Spiritus gratia, inexpugnabiles nos malo dæmoni atque omnibus ejus insidiis futuros esse. Nam si nemo potest dicere Dominum Jesum nisi in Spiritu sancto, multo magis fidem tutam et radicatam non poterit habere nisi in Spiritu sancto.

6. *Quomodo Spiritus sanctus in nobis retinetur. Virginitas sive juncta benignitati.* — At quomodo pote-

αλωθῶσα ἢ πίστις ἀπαλλάττει τοῦ ναυαγίου, ὡς περ ἐν γαληνῇ λιμένι, τῆ τοῦ συνειδέτος πληροφορίᾳ τὸ σκάφος ὀρμίζουσα. Καὶ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ὁ Παῦλος θηλῶν ἔλεγεν, ὅτι *διὰ τοῦτο ἔδωκαν ἀποστόλους ὁ Θεὸς πρὸς καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, μέχρι καταρτίσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητά τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Θεοῦ. Ἰνα μηκέτι ὦμεν τήσιοι κλυθωνίζομενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ.* Ὅρθῃ τῆς πίστεως τὸ κατόρθωμα, ὅτι ὡς ἀγκυρᾶ τις ἀσφαλῆς, οὕτως ἐκβάλλει τὸν σάλον· ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς πάλιν Ἑβραίοις ἐπιστέλλει, οὕτως ἰλέγων περὶ τῆς πίστεως· *Ἦν ὡς ἀγκυραν ἔχομεν τῆς ψυχῆς ἀσφαλῆ, καὶ βεβαλαν, καὶ εἰσπροχόμενην εἰς τὸ ἐσώτερον τοῦ καταπέτασματος.* [265] Ἰνα γὰρ ἀκούσας ἀγκυραν, μὴ νομίσῃς κάτω καθέλκεσθαι, δείκνυσιν, ὅτι καινὴ τις αὐτῇ τῆς ἀγκύρας ἢ φύσις, οὐ κάτω πιάζουσα, ἀλλ' ἄνω πουφιζουσα τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν χειραγωγούσα· καταπέτασμα γὰρ ἐνταῦθα τὸν οὐρανὸν ἐκάλει. Τίνας ἔνεκα, καὶ διὰ τί; Ὅτι καθάπερ τὸ καταπέτασμα ἀπὸ τῆς ἐξῶ σκητῆς διείργει τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, οὕτω δὴ καὶ ὁ οὐρανὸς οὗτος, ὡς περ καταπέτασμα, μέσος τῆς κτίσεως παρεμβεδλημένος ἀπὸ τῆς ἐξῶ σκητῆς, οὕτ' ἴσως, τῷ κόσμῳ τούτῳ τοῦ βλεπομένου, διείργει τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, τὰ ἄνω λέγων καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτῶν, ὅπου πρῶτος ὑπὲρ ἡμῶν εἰσῆλθε Χριστὸς.

δ'. Ὅ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐκεῖ μετewpίζει τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν, φησὶν, ἢ πίστις, οὐκ ἀφαιεῖσα οὐδὲν τῶν παρόντων διενῶν ταπεινωθῆναι. ἀνακουφίζουσα τοὺς πόνοους τῆ τῶν μελλόντων ἐλπίδι. Ὁ γὰρ πρὸς τὰ μέλλοντα ἀφορῶν, καὶ τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἀναμένων ἐλπίδα, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς διανοίας ἐκεῖ μετὰγων, οὐδὲ αἰσθάνεται τῆς ὀδύνης τῶν ἐν τῷ παρόντι διενῶν, ὡς περ οὖν οὐδὲ Παῦλος ἡσθάνετο, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς φιλοσοφίας ἐδίδασκε, λέγων· *Τὸ γὰρ παρανομία ἐλαττὸν τῆς θλίψεως καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης ἡμῖν καταργάεται.* Πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ; *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα διὰ τῶν τῆς πίστεως ὀφθαλμῶν.* Ὅς περ γὰρ οἱ τοῦ σώματος οὐδὲν βλέπουσι νοητῶν, οὕτως οἱ τῆς πίστεως οὐδὲν βλέπουσιν αἰσθητῶν. Ἀλλὰ ποῖαν πίστιν ἐνταῦθα λέγει ὁ Παῦλος; τὸ γὰρ τῆς πίστεως ὄνομα διεπλήν ἔχει τὴν σημασίαν. Καὶ γὰρ πίστις λέγεται, καθ' ἣν τὰ σημεῖα ἐπιούουν τότε οἱ ἀπόστολοι, περὶ ἧς ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Ἐάν ἔχητε πίστιν, ὡς κόκκον σιτάσπας, ἔρειτε ἐπ' ὄρει τοῦτο, Μετάσθηθι. καὶ μεταβήσεται.* Καὶ πάλιν, ὅτε τὸν σεληνιαζόμενον οὐκ ἴσχυσαν ἀπαλλάξαι τοῦ δαίμονος οἱ μαθηταί, καὶ τὴν αἰτίαν ἐβούλοντο μαθεῖν, ταύτην αὐτοῖς ἠνίκατο τὴν ἔλλειψιν τῆς πίστεως, λέγων· *διὰ τὴν ἀπιστίαν ὁμών.* Καὶ ὁ Παῦλος δὲ περὶ αὐτῆς ἔλεγεν· *Ἐάν ἔχω πίστιν, ὡς τε ὄρη μεθιστάνειν.* Καὶ ὅτι δὲ καταποντίζεσθαι ἐμελλε παρῆ βαδίζων ἐπὶ τῆς θαλάσσης ὁ Πέτρος, αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἐνεκάλεσεν ὁ Χριστὸς, εἰπὼν· *Εἰς τί ἐδίστασας. ὀλιγόπιστε;* λέγεται τοίνυν πίστις ἢ τῶν σημείων καὶ τῶν θαυμάτων ποιητικῇ· λέγεται δὲ πίστις· καὶ ἢ τῆς ἐν Θεῷ τὸν ὁδὸν γνώσεως παρασκευαστικῇ, καθ' ἣν ἕκαστος ἡμῶν ἐστὶ πατήρ· ὡς διαν λέγει γράφων Ῥωμαίους· *Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι ἢ πίστις ὁμών ἐν ὄλῳ τῷ κόσμῳ καταγγέλλεται· καὶ Θεσσαλονικεῦσι πάλιν· Ἀφ' ὁμών γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ,*

ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀχαίᾳ, καὶ ἐν παντὶ τόσῳ ἢ πᾶσις ἐν ὁμών ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξεληλυθε.

Ποῖαν οὖν αἰνίσσεται ἐνταῦθα πίστιν; Ἐὐθελον, ὅτι τὴν τῆς γνώσεως· καὶ δηλοῖ τὰ ἑξῆς. *Πιστεύομεν γὰρ, φησὶ, διὸ καὶ λαλοῦμεν. Τί πιστεύομεν; Ὅτι ὁ θεῖος Ἰησοῦς, καὶ ἡμᾶς ἔγραψα διὰ τῆς δυνάμεως.* Ἀλλὰ διὰ τί Πνεῦμα πίστεως αὐτὴν καλεῖ, καὶ εἰς τὴν τῶν χαρισμάτων καταλέγει τάξιν; Εἰ γὰρ χάρισμα ἐστὶν ἢ πίστις, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεᾶ· μόνον, ἀλλ' οὐχ ἡμέτερον κατόρθωμα, οὔτε οἱ ἀπιστοῦντες κολασθῆσονται, οὔτε οἱ πιστεύοντες ἐταινεθῆσονται. [264] Τοιαύτῃ γὰρ τῶν χαρισμάτων ἢ φύσις, οὐχ ἔχει στεφάνους, οὔτε ἀμοιβάς. Οὐ γὰρ τῶν δεξαμένων τὸ δωρὸν ἐστὶ κατόρθωμα, ἀλλὰ τῆς τοῦ παρεσχθέντος φιλοφροσύνης χάρισμα. διὰ τοῦτο καὶ τοῖς μαθηταῖς ἐκείλευσε μὴ χαίρειν ἐπὶ τῷ δαίμονας ἐκβάλλειν, καὶ τοὺς ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ προφητεύσαντας καὶ δυνάμεις πολλὰς ποιήσαντας ἐξέβαλε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἐπειδὴ ἀπὸ κατορθωμάτων μὴ οἰκίουν οὐδεμίαν εἶχον παρῆρσιαν, ἀπὸ δὲ χαρισμάτων ἐβούλοντο οὕζεσθαι μόνον.

ε'. Εἰ τοίνυν καὶ ἡ πίστις τοιοῦτόν ἐστι, καὶ οὐδὲν ἡμεῖς εἰσηνέγκαμεν, ἀλλὰ τὸ πᾶν τῆς τοῦ Πνεύματος ἐστὶ χάριτος, καὶ ἐκείνηταις ἡμετέροις αὐτὴν ἔγκαιρέβαλε ψυχᾶς, καὶ οὐδὲνα ἀντὶ τοῦτων ληφόμεθα ἐκ ὁδῶν, πῶς οὖν ἔλεγε, *Καθὼ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν;* Ὅτι καὶ τῆς τοῦ πεπιστευθέντος ἀρετῆς ἐστὶ κατόρθωμα ἢ πίστις. Πῶς δὲ ἀλλοχού τοῦτο αὐτὸ πάλιν αἰνίσσεται λέγων, *Τῷ δὲ μὴ ἐργαζόμενῳ, πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαιούντα τὸν ἀσεβῆ, λογίζεται ἢ πίστις εἰς δικαιοσύνην,* εἰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος τὸ πᾶν ἐστὶ; πῶς δὲ καὶ τὸν πατριάρχην Ἀβραάμ δι' αὐτῆς ἠ μύριοις ἀνέδωκεν ἐγκωμίων στεφάνους, ὅτι τὰ παρόντα πάντα παραδραμών, παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσε; Τίνας οὖν ἔνεκα Πνεῦμα πίστεως αὐτὴν καλεῖ; Ἐκεῖνο δεῖξει βολόμενος, ὅτι τὸ μὲν παρὰ τὴν ἀρχὴν πιστεύσαι, τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης ἐστὶ, καὶ τὸ ὑπακούσαι κληθέντας· μετὰ δὲ τὸ καταβληθῆναι τὴν πίστιν, τῆς τοῦ Πνεύματος δωρεῆς βοηθείας, ὡς τε μὲν αὐτὴν διηνεκῶς ἀσπιστον καὶ ἀπερίτρεπτον. Οὕτως γὰρ ὁ Θεὸς, οὔτε ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις τὴν ἡμετέραν προσθένει προσέρισιν· ἀλλὰ καλεῖ μὲν, ἀναμένει δὲ ὡς τε ἐκόντας καὶ βουλευθέντας ὁκοθεν προσελθεῖν· εἶτα, ἐπειδὴν προσέλωμεν, τότε τὴν παρ' ἑαυτοῦ παρέχει συμμαχίαν ἀπασαν. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ διάβολος μετὰ τὸ τῆς πίστεως προσελθεῖν ἡμᾶς, εὐθέως ἐπεισέρχεται, τὴν καλὴν ταύτην ῥίζαν ἀνασπάσαι βολόμενος, καὶ τὰ ζιζάνια σπείρει ἐπειγόμενος, καὶ τοῖς γνησίοις καὶ καθαροῖς λυμῆνασθαι σπέρμασι· δωρεῆς τῆς τοῦ Πνεύματος βοηθείας τότε, ἵνα, καθάπερ γεωργός φιλόπρονος ἢ, ἐγκαθεζόμενος ἡμῶν τῇ ψυχῇ, πολλῇ τῇ ψεῖδι καὶ προνοῖα τευχίση πάντοθεν τὸν νεοπαγὸς τῆς πίστεως φυτὸν. διὰ τοῦτο Θεσσαλονικεῦσιν ἐπιστέλλει λέγων, *Τὸ Πνεῦμα μὴ σβέννυτε,* δηλῶν ὅτι τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἐπισεισθούσης, ἀναταγώνιστοι τῷ πονηρῷ δαίμονι λοιπὸν καὶ ταῖς μεθοδεῖαις αὐτοῦ πάσαις ἐσόμεθα. Εἰ γὰρ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, πολλῷ μᾶλλον τὴν πίστιν ἀσφαλῆ καὶ ἔρριζωμένῃν οὐ δυνησεται κατασχεῖν, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ.

ς'. Πῶς δὲ δυνασόμεθα τὴν τοῦ Πνεύματος ἐπισπᾶσθαι βοηθείαν, καὶ πείσαι μεῖναι παρ' ἑαυτοῖς;

^a Duo mss. εἰ' αὐτῆν.

^b Duo mss. ἐπιπρόνοος.

δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ πολιτείας ἀρίστης. Καθάπερ γὰρ τὸ λυχνιαλὸν φῶς ἑλάτῃ κατέχεται, καὶ ἀναλωθέντος [265] τούτου κἀκεῖνο συναλωθὲν ἀπαιεῖν· οὕτω δὲ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, παρόντων μὲν ἡμῖν ἔργων ἀγαθῶν, καὶ ἐλεημοσύνης πολλῆς ἐπιχειρήσεως τῇ ψυχῇ, μένει καθάπερ ἑλάτῃ καταχομένη ἡ φλόξ· ταύτης δὲ οὐκ οὕσης, ἀπαιεῖ καὶ ἀναχωρεῖ· ἅπερ καὶ ἐπὶ τῶν πάντε παρθένων ἐγένετο. Καὶ γὰρ αἰνεῖται μετὰ τοῖς πολλοῖς πόρους καὶ τοῖς ἰσχύσας, ἐπειδὴ τὴν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας οὐκ εἶχον βοήθειαν, οὐκ ἴσχυσαν παρ' ἑαυταῖς κατασχεῖν τὸ τοῦ Πνεύματος χάρισμα· διὸ καὶ τοῦ νυμφώνος ἐξελήθησαν, καὶ τῆς φεβερᾶς ἐκείνης ἤκουσαν φωνῆς, Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ἑμέας· ἢ καὶ τῆς γέννησος ἦν χαλεπωτέρα· διὰ τοῦτο καὶ μωρὰς αὐτὰς ὠνόμασαν· αἰκότως· ὅτι τυραννικωτέρας ἐπιθυμίας περιγενόμεναι, ὑπὸ τῆς ἀσθενεστέρως ἐλάλωσαν. Ὅρα γὰρ· φύσως βίαν ἐνίκησαν, λυγτώσαν μανίαν ἠγαλῆσαν, τὴν ἐπιθυμίας ἐστώσαν κύματα, ἐν τῇ διατριβούσῃ ἀγγελικὸν ἐπαδείξαντο βίον, σώμα περιαιμέναι πρὸς τὰς ἀσωμάτους ἡμιλλήθησαν δυνάμεις· καὶ μετὰ τοσούτου πόνου χρημάτων ἐπιθυμίας οὐκ ἐκράτησαν, ὅπως μωραὶ καὶ ἀνόητοι· διὰ τοῦτο καὶ οὐδὲ συγγνώμης ἠξιώθησαν. Πρῶθυμία· γὰρ τὸ πτώμα γένοιτο μόνον· αἱ γὰρ ἐν τοσαύτῃ φλογὶ κάμινον ἐπιθυμία· δυνηθεῖσαι σβέσαι, καὶ ὑπὲρ τὰ σπάμματα πηθῆσασαι, καὶ πλεῖον τῶν προσταθέντων ἐπιδειξάμεναι (οὐ γὰρ ἐστὶ νόμος ἢ παρθεσία, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τῶν ἀκούστων ἐπιτέτραπται), εἴτα ὑπὸ χρημάτων ἤττηθεῖσαι, τίνας οὐκ ἐν εἰαν ἐλειώτεραι, εἰ' ὀλίγων ἀργυρίων τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς κρηλατῆς βίβασαι; Ταῦτα λέγω, οὐχὶ τὰς χεῖρας τῶν παρθένων ἐκλύων, οὐδὲ τὴν παρθεσίαν σβέσαι βουλόμενος, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀνόητα δράματιν, ἵνα μὴ μετὰ μωροῦς ἰδρωῖτας ἀστεφάνωτοι καὶ ἀλογίης γέμουσαι ἐκ τῶν σκαμμάτων ἀναχωρήσασαι. Καλὴν ἢ παρθεσία καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν τὸ κατόρθωμα· ἀλλὰ τὸ καλὸν τοῦτο καὶ μέγα καὶ ὑπὲρ τὴν φύσιν, ἂν μὴ φιλανθρωπίαν ἔχη συναξουμένην, οὐδὲ ἐπιθαίνειν τῶν τοῦ νυμφώνος προθύρων δυνησεται. Καὶ σκόπει μοι τῆς φιλανθρωπίας τὴν ἰσχύν, καὶ τῆς ἐλεημοσύνης τὴν δύναμιν. Παρθεσία μὲν χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυον οὐδὲ μέχρι τῶν προθύρων τοῦ νυμφώνος ἀγαγεῖν· ἐλεημοσύνη δὲ χωρὶς παρθεσίας, τοὺς ἑαυτῆς τροφίμους μετὰ πολλῶν ἐγκωμίων εἰς τὴν πρὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν ἠτοιμασμένην ἐχειραγωγῆσεν. Αὐταὶ μὲν γὰρ, ἐπειδὴ ἐλεημοσύνην οὐκ ἀπεδείξαντο δαψιλῇ, ἤκουσαν, Ὑπάγετε, οὐκ οἶδα ἑμέας· αἰνεῖται δὲ οἱ δεψῶντα πορίζαντες, καὶ πεινῶντα θρέψαντες τὸν Χριστὸν, καὶ τὴν παρθεσίαν μὴ προβαλλόμενοι, ἤκουσαν, Δεῦτε, οἱ ἐδλογημέτροι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονόμησατε τὴν ἠτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Καὶ μάλα εἰκότως· ὁ μὲν γὰρ παρθεσίαν καὶ νηστεύων, ἑαυτῷ χρήσιμος· ὁ δὲ ἐλεῶν, κοινός ἐστι τῶν ναυαγούντων λιμῆν, τὰς τῶν πλησίον διορθούμενος πενίας, καὶ τὰς ἐτέρων λύων ἀνάγκας. Τῶν δὲ κατορθωμάτων ἕκτινα μάλιστα εὐδοκίμειν εἶδεν, ἅπερ ἂν πρὸς τὸ συμφέρον ἑτέροις γίνεταί α·

[266] ζ'. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι αὐταὶ μᾶλλον τῷ Θεῷ περισπούδασαι τῶν ἄλλων αἱ ἐντολαί, περὶ μὲν νηστείας καὶ παρθεσίας διαλεγόμενος, βασιλείας οὐρα-

^a Cod. 748 γίνεταί.

νῶν μέμνηται· περὶ δὲ ἐλεημοσύνης καὶ φιλανθρωπίας καὶ τοῦ ποιεῖν ἑαυτοὺς οἰκτιρμονας νομοθετῶν, πολλὸν μᾶλλον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν εἰστικεν ἐπαθλον, Ὅπως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὁμοῦν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, λέγων. Ἐκείνοι γὰρ μάλιστα τῶν νόμων ὁμοίους ποιοῦσι τοὺς ἀνθρώπους τῷ Θεῷ, ὡς ἀνθρώπους εἰσὶ γενέσθαι ὁμοίους τοῦ Θεοῦ, οἱ πρὸς τὸ κοινῇ συμφέρον ἐβαδίνοντες. Καὶ ὁμοῦν αὐτὸ τοῦτο ὁ Χριστὸς εἶπεν· Ὅτι τὸν ἦλεον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βράχας ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Οὕτω καὶ ὑμεῖς τοὺς οὐρανοὺς κατὰ δύναμιν εἰς τὸ κοινῇ συμφέρον τῶν ἀδελφῶν ἀποκαχημένοι, μιμήσασθε τὸν τὰ ἀγαθὰ αὐτοῦ προτιθέντα πᾶσιν ὁμοίως. Μέγα τὸ τῆς παρθεσίας ἀξίωμα, καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον συγκαροτηθῆναι αὐτὸ βούλομαι. Παρθεσίας γὰρ ἀξίωμα οὐκ ἀποσχίσθαι γάμων μόνου, ἀλλὰ τὸ φιλάνθρωπον εἶναι καὶ φιλόδελφον καὶ συμπαιθητικόν. Τί γὰρ ὕψος παρθεσία μετὰ ἀμώτητος; τί δὲ κέρδος σωφροσύνη μετὰ ἀπανθρωπίας; Οὐκ ἐλάττω σωματίων ἐπιθυμίαι, ἀλλ' ἐλάττω χρημάτων ἐπιθυμίαι· οὐκ ἐθαύμασας χρυσοῦ κέλλος· τὸν μάλιστα ἐνίκησας ἀναγωνιστήν, ἀλλ' ὁ ἐλάττων καὶ ἀσθενέστερος ἐκράτησέν σου τὴν περιγνέτω. Διὰ τοῦτο εἰσχυρότερον ἐποίησέν σου τὴν ἦταν· διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγνώμης ἔτυχες, τοσαύτης μὲν περιγενόμενῃ βίαι, καὶ πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν ἀποδουσαμένην, ὑπὸ δὲ φιλαργυρίας ἀλούσα, ἦν καὶ οἰκείαι πολλάκις καὶ βάρβαροι ἀπονητὶ νικῆσαι ἤδυνήθησαν.

η'. Ταῦτ' οὖν ἀπαντα εἰδόντες, ἀγαπητοὶ, καὶ οἱ γάμοις ὁμιλοῦντες, καὶ οἱ παρθεσίαν ἀσκούντες, πολλὴν ἐπειδειξώμεθα περὶ τῆς ἐλεημοσύνης σπουδῆν, ἐπειδὴ ἡμεῖς ἐτέροις ἐστὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν. Εἰ γὰρ παρθεσία χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἴσχυον εἰς βασιλείαν εἰσαγαγεῖν, ποῖον ἕτερον κατόρθωμα τοῦτο ἴσχυσι, ἢ δυνησεται ταύτης χωρὶς; Οὐκ ἐστὶν οὐδέν. Πᾶσιν τοίνυν ψυχῇ καὶ δυνάμει τὸ εἶπεν ἐγγνώμεν ταῖς λαμπάσι, καὶ δαψιλῆς ἔστω καὶ εὐνηκὲς τοῦτο, ἵνα φαιδρὸν καὶ πλούσιον μείνη τὸ φῶς. Μὴ γὰρ δὴ τὸν πένθητα ἴσῃς τὸν λαμβάνοντα, ἀλλὰ τὸν θεὸν τὸν ἀποδιδόντα· μὴ τὸν δεχόμενον εἰ ἀργύριον, ἀλλὰ τὸν ὑπεύθυνον γινόμενον τῷ ὀφλήματι. Διὰ γὰρ τοῦτο ἕτερος λαμβάνει, καὶ ἕτερος ἀποδίδωσιν, ἵνα ἡ μὲν τοῦ δεχομένου πενία καὶ ἡ συμφορὰ πρὸς εἶσον ἐπικάμψῃ καὶ συμπάθειαι· ὁ δὲ τοῦ μέλλοντος ἀποδιδόντα πλούτος τὴν καταβολὴν ἐγγνώμενος, καὶ τὴν μετὰ πολλῆς προσθήκης ἐκτισιν ἐπομένην, θαρρήσας παρασκευάσῃ περὶ τοῦ δανείου καὶ τοῦ τέλους, καὶ μετὰ πλείονος δαψιλίας ἐκκαλέσεται τὴν ἐλεημοσύνην. Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, μᾶλλον ἑκατονταπλασίονα λαμβάνειν, καὶ θαρρῶν πάντως ὑπὲρ τῆς ἀποδόσεως, οὐχὶ τὰ πάντα προήσεται;

Μὴ τοίνυν φειδόμεθα χρημάτων, μᾶλλον δὲ φειδόμεθα τῶν χρημάτων· ὁ γὰρ φειδόμενος τῶν ὄντων, εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας αὐτὰ ἐναποτίθεται, εἰς τὸν ἄστυλον θησαυρὸν, καὶ ληστοῖς καὶ οἰκείαις καὶ συκοφάνταις κακούργοις καὶ πάσαις ἐφθόραις ἀνάλωτον. [267] Εἰ δὲ καὶ ταῦτα ἀκούων ὀκνεῖ προσθεῖναι τῶν ὄντων, καὶ οὔτε τὸ ἑκατονταπλασίονα ἀπολαβεῖν, οὔτε ἡ τοῦ πένθητος συμφορὰ, οὔτε ἄλλο οὐδὲν ἐπικάμψαι εἰς δυνήσεται, ἀναλόγιαι τὴν πεπλημμελημέναν τὴν ἐσελθεῖ εἰς τὸ συναεῖδθαι τῶν ἁμαρτημάτων, πᾶσαν ἐξέτασόν σου τὴν ζωὴν κατὰ μὲν σου τὰ παραπτώματα

rimas allucere auxilium Spiritus, eique persuadere ut apud nos manere velit? Per opera bona et optinam vivendi rationem. Sicut enim lucernæ lumen oleo retinetur, et consumptio eo ipsum quoque una consumptum evanescit: ita etiam Spiritus gratia, dum habemus opera bona, et crebris eleemosynis animam rigamus, manet non aliter quam flamma oleo releta: quæ si non adsint, recedit a nobis et abit; quod etiam quinque illis virginibus accidit. Etenim illæ post multos labores ac sudores, cum nullum haberent ex sua benignitate præsidium, non potuerunt apud se retinere Spiritus gratiam: atque ideo sunt a thalamo repulsæ, vocemque illam terribilem audierunt: *Discedite, non novi vos (Matth. 25. 12)*: quæ vel gehenna fuit gravior; propter hoc etiam stultæ sunt appellatæ; et merito: quoniam cum impotentiores cupiditates vicescent, a minus valida sunt victæ. Vide, quæso: naturæ violentiam superaverunt, rabidam insaniam frenaverunt, cupidinum fluctus sedaverunt, in terra degentes angelicam vitam vixerunt, corpore vestitæ incorporeas virtutes amulatæ sunt, et post tantos labores pecuniarum cupiditatem non superaverunt, stultæ revera et insensatæ: quapropter ne venia quidem dignæ sunt habitæ. Lapsus enim earum socordia fuit solius: quæ enim in tanta flamma fornacem potuerant cupidinum extinguere, et ultra septa transilierant, et plura quam jusæ erant præstiterant (nulla enim lex virginitatem præcipit: liberæ hoc voluntati auditorum relinquitur), post hæc omnia victæ sunt a pecunia: quo quid esse miserabilius potest, si propter paululum argenti coronam e capite projiciant? Hæc dico, non quod manus virginum dissolvam, neque quod virginitatem extinguere velim, sed ne inutiliter currant, ne post plurimos sudores corona privatæ et pulvere plenæ ex arena discedant. Bona res est virginitas, et majus quam pro nature viribus meritum: sed bona hæc res et magna et naturam superans, nisi benignitatem habeat adjunctam, ne in vestibulum quidem thalami ingredi poterit. Atque hic mihi considera benignitatis vim et eleemosynæ potentiam. Virginitas sine eleemosyna ne in vestibulum quidem thalami perducere potuit; eleemosyna vero vel sine virginitate alumnos suos cum magna laude in regnum ante conditum orbem præparatum manu deducit. Hæc siquidem quoniam largam eleemosynam non exhibuerant, audierunt: *Abite, non novi vos*: illi vero qui sitientem potaverunt, et esurientem alierunt Christum, tametsi virginitatem non profferrent in medium, audierunt: *Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis a constitutione mundi (Ibid. v. 31)*. Et merito: qui enim virginitatem servat, et jejunat, sibi ipsi utilis est: qui vero miseretur, communis est naufragorum portus, proximorum paupertatem sublevans, et alienis necessitatibus succurrens. Cæterum ex beneficiis quæcumque ad aliorum utilitatem fiunt, ea potissimum laudem promereri solent.

7. *Quæ præcepta Deo curæ sint præ cæteris. Virginitatis dignitas.* — Et ut scis talia præcepta præ cæte-

ris Deo curæ esse, de jejunio et virginitate disserens regni cælorum meminit: ubi vero de eleemosyna et liberalitate agit, et ut nos misericordes exhibeamus, præcipit, longe amplius quam regnum cælorum præmium proponit: *Ut fiat, inquit, similes Patris vestri, qui in cælis est (Matth. 5. 45)*. Hæc enim potissimum leges hominem similem Deo reddunt, quatenus Deo similem fieri hominem licet, quæ ad publicam utilitatem faciunt. Et hoc significans Christus dicit: *Quia solem suum oriri facit super bonos ac malos, et pluit super justos ac injustos*. Ita vos quoque pro sua quisque virili facultatibus vestris in communem fratrum utilitatem utendo, imitamini eum qui bona sua proponit ex æquo omnibus. Ingens est virginitatis dignitas, ideoque illam admodum coli et celebrari cupio. Est enim dignitas virginitatis, non solum abstinere a nuptiis, verum etiam benignum esse, et fratrum amantem, et pronum ad commiserationem. Quæ enim est utilitas virginitatis cum crudelitate? quid lucri ex temperantia cum inhumanitate conjuncta? Non es capta corporum concupiscentia, sed capta es cupiditate pecuniarum: non es admirata hominis faciem, sed admirata es auri pulchritudinem: majorem adversarium vicisti, sed minori et imbecilliori succubisti. Atque ideo turpius victa es; ideo ne venia quidem digna es, videlicet quæ tantam vim sustinueris, et adversus ipsam naturam pugnavisti, ab avaritia vero expugnata es, quam et mancipia sæpenu-mero, et barbari homines miuimo negotio superare potuerunt.

8. Hæc igitur omnia scientes, dilecti, sive in conjugio, sive in virginitate degentes, magna diligentia eleemosynam exerceamus, quandoquidem nulla alia ratione licet ad regnum cælorum pervenire. Nam si virginitas absque eleemosyna ad regnum non valuit perducere, quodnam aliud benefactum hoc efficere sine hac poterit? Profecto nullum. Toto igitur animo, totisque viribus oleum affundamus lampadibus idque largiter ac indesinenter, ut hilare ac largum lumen permaneat. Nec pauperem respicias accipientem, sed Deum redditurum: non eum qui stipem accipit, sed eum qui se tibi debitorem obligat. Nam ideo alius accipit, alius reddit, ut accipientis paupertas et calamitas ad misericordiam te flectant ac commiserationem: divitiæ vero Dei reddituri, fidejudentis etiam cum auctario solutionem futuram, majorem tibi de fructu et usura fiduciam indant, et ad largiorem eleemosynam provocent. Quis enim, rogo, centuplum recepturus, et de recipiendo securus, non omnia sua libens erogat?

Cohortatur ad eleemosynam imperitendam. — Ne igitur parcamus pecuniæ, imò vero parcamus pecuniæ: nam qui facultatibus suis parcat, in pauperum manus eas deponit, in thesaurum sacrosanctum, quo nec latrones, nec servi, nec syrophantæ malefici, nec ullæ mortalium insidiæ penetrare valeant. Quod si etiam his auditis piget te e bonis tuis nonnihil erogare, et neque centuplum recipiendum, neque pauperis calamitas, neque aliud quidquam flectere te po-

test, reputa quam multa peccatoris, ingredi in conscientiam delictorum, excute omnem actam vitam, accurate errata tua cognosce, et sis licet hominum omnium inhumanissimus, certe pavore peccatorum omni tempore compulsus, et remissionem propter eleemosynam sperans, vel corpus tuum insuper impendes, necdum pecuniam. Si enim sauci, et morbos corporales depellere cupientes, nullis facultatibus parcimus, etiamsi indumentum ipsum dividendum sit, ut ab infirmitate illa liberemur: multo magis animæ infirmitatem et gravissima peccatorum vulnera curaturi per eleemosynam, cum summa alacritate eam exercebimus. Atqui quoties ægrotas, non statim numerata pecunia liberaris a morbo, sed sæpenumero et sectione opus est, et ustione, et amaris pharmacis, et fame, et frigore, et aliis gravioribus mandatis: hic autem non sic, sed satis est dare nummos in manus pauperum, et statim ablueris omnia peccata, sine ullo vel dolore vel labore. Medicus enim qui animam curat, non opus habet arte, non instrumentis artis, non ferro aut igne: sed solus nutus sufficit, ac mox omnia peccata ab anima auferuntur et evanescunt.

9. *Monachorum dura vivendi ratio.* — Non vides monachos istos qui solitariam vitam amplectuntur, et in vertices montium secedunt, quam duram vivendi rationem perferant? Etenim cinerem sibi subternentes, et sacrum induentes, et catenis ferreis totum corpus degravantes, et in casa seipos concludentes assidue cum fame luctantur, in fletu vivunt et vigiliis intolerabilibus, ut partem aliquam peccatorum abluant: tibi vero licet sine omni illo duro victu expositam hanc et facilem pietatis viam ingredi. Qualis enim, rogo, labor est, his quæ adsunt frui, et quod superest in egenos insumere? Nam etiamsi nulla merces esset proposita, etiamsi non tam ampla retributio præfinita esset, annon vel ipsa rei natura quantumvis inhumanis persuadere poterat, ut eo quod ipsis superest ad egenorum solamen uterentur? Nunc cum tantum coronarum, tantum retributionum, tanta peccatorum oblivio per eleemosynam paretur, quam rogo, excusationem habebant, qui pecuniæ parcunt, et animam suam in profundum peccatorum demergunt? Nam etiamsi nihil aliud te moveat et excitet ad condolendum et ad dandam eleemosynam, saltem reputa quam incertus sit vite finis, et cogita quod etiamsi pauperibus non des, morte tamen superveniente, velis nolis, tuas res aliis esse cessurus. Ergo dispensato divitias tuas, et dam licet, humanus esto. Extremæ enim vesaniæ fuerit, ea quibus vel invitus aliis cessurus es, nolle indigentibus communicare ultro, idque cum tanta bona ex hac benignitate tibi sint proventura. *Ut vestra*, inquit, *copia succurrat illorum inopia* (2. Cor. 8. 14). Quid est autem quod dicit? Majora accipis, quam das. Das sensibilia, accipis intelligibilia et spiritualia; liberas pauperem a fame, ille te liberat ab ira divina. Retributionis hoc genus est et negotiationis, quod majorem ac utiliore redditum habet quam sumptum. Nam sumptus pecuniarum est: redi-

tus vero non pecunias affert tantum, sed etiam remissionem peccatorum, simulque fiduciam erga Deum, et regnum caelorum, et bona illa quæ neque oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis adscenderunt (1. Cor. 2. 9). Annon igitur absurdum, quod negotiatores nulli rei parcant, idque cum non singularia quædam, sed paria fere paribus permutare soleant: nos vero, cum non corruptibilia et momentanea, sed incorruptibilia et sempiterna liceat pro nostris corruptilibus ac momentaneis commutare, non eandem quam illi diligentiam adhibeamus?

Fides indiget auxilio Spiritus. *Ex pravitate morum oritur incredulitas.* — Non ita, fratres, non ita nostras salutem male consulamus, sed moti exemplo virginum, et eorum qui ducuntur in ignem paratum diabolo et angelis ejus, eo quod non aluerint, neque potaverint Christum, retineamus sancti Spiritus ignem per largam benignitatem et profusas eleemosynas, ne circa fidem naufragium faciamus. Fides enim opus habet auxilio Spiritus ac perseverantia, ut inconcussa permaneat: auxilium autem Spiritus vite puritate moribusque probatis retineri apud nos solet. Quare si cupimus fidem radicatum habere, vivendi ratione pura nobis opus est, quæ Spiritum retineat, a quo totam fidei viam dependere constat. Impossibile enim est, impossibile profecto si vitam impuram habeas in fide non vacillare.

10. Certe qui de fato nugantur, et salutari de resurrectione sermoni non credunt, ob malam conscientiam et mores depravatos in hoc incredulitatis barathrum seipos precipitant. Et quemadmodum febre laborantes, dum volunt æstuationem depellere, sæpe in frigidam aquam sese projiciunt, et paulisper mitigato malo, graviores sibi ardorem accendunt: ita qui mala conscientia premuntur, et consolationem aliquam quaerunt, nec tamen volunt per penitentiam peccata abluere, ad fati tyrannidem, et resurrectionis confugiunt abnegationem: atque hoc pacto dum se in hac vita frigidis rationibus paulisper consolantur, majorem gehennæ flammam sibi accendunt: quandoquidem segiores hic facti, postquam illic devenerint, videbunt pro suis quemque peccatis debita supplicia persolvere. Et ut hoc verum esse scialis, fidei nempe robur mala opera vehementer impedire, audite quid Paulus dicat ad Timotheum scribens: *Ut milites*, inquit, *egregiam militiam, habens fidem ac bonam conscientiam* (bona autem conscientia ex vita et operibus bonis contingere solet): *quam quidam, inquit, repellentes, circa fidem naufragium fecerunt* (1. Tim. 1. 18. 19). Rursum alibi: *Redix omnium malorum est avaritia, per cujus cupiditatem quidam a fide aberraverunt* (Ibid. 6. 10). Vides tum illos propterea naufragium fecisse, tum istos ob hoc ipsum aberravisse: quoniam illi bonam conscientiam repulerunt, isti vero avaritiæ adhæserunt? Quæ quidem omnia cogitantes, magnam curam habeamus vite quam optime instituendæ, ut duplex nobis merces contingat, una ex operum retributione, altera ex fidei robore. Sicut enim se habet ad coram, ita certa

μετὰ ἀκριβείας· κἄν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀκρινέστερος ᾖς. πάντως ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν ἡμαρτημένων σοι παρὸ πάντα τὸν χρόνον ὠνούμενος, καὶ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἄφασί σοι προσδοκῶν γενέσθαι τούτων, καὶ τὸ σῶμα ἐπιδώσεις αὐτοῦ, μῆτι γὰρ χρήματα. Εἰ γὰρ τραύματα βγόντες, καὶ νοσήματα σωματικὰ ἀπακρούσασθαι βουλόμενοι, οὐδενὸς τῶν ὄντων φειδόμεθα, κἄν αὐτὸ τὸ ἱμάτιον ἀποδόσθαι θέοι, ὥστε τῆς ἀβρωστίας ἀπαλλαγῆναι ἐκείνης· πολλῶ μᾶλλον τῆς ψυχῆς ἀβρωστίαν ἀποτίθεσθαι μέλλοντες καὶ τὰ χαλεπὰ τῶν ἡμαρτημάτων τραύματα διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, μετὰ πάσης προθυμίας αὐτὴν ἐργασώμεθα. Καίτοι γὰρ ἐπὶ μὲν τῶν νοσημάτων οὐκ ἔστιν εὐθὺς καταβαλόντα ἀργύριον ἀπαλλαγῆναι τῆς νόσου, ἀλλὰ δεῖ καὶ τομῆς πολλᾶκις καὶ καύσεως καὶ πικρῶν φαρμάκων, καὶ λιμοῦ, καὶ ψύχους, καὶ ἑτέρων φορτικωτέρων ἐπιταγμάτων· ἐνταῦθα δὲ οὐκ οὕτως, ἀλλ' ἀρκεῖ καταβαλεῖν τὸ ἀργύριον εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας, καὶ πάντα εὐθὺς ἀπολούσασθαι τὰ πεπλημμελημένα χωρὶς ὀδύνης καὶ πόνου. Ὁ γὰρ τὴν ψυχὴν θεραπεύων ἰατρός, οὐ δεῖται μελόδων καὶ ὀργάνων, καὶ σιδήρου καὶ πυρός· ἀλλ' ἀρκεῖ νεῦσαι μόνον, καὶ πάντα ἐκρεῖ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς τὰ πλημμελήματα, καὶ εἰς τὸ μὴ ἂν ἀφανίζεται.

6. Οὐκ ὀρθὸς τοὺς μοναχοὺς τοὺς τὸν μονῆρην βίον ἐπιθυμοῦντας καὶ εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὄρεων ἀναχωροῦντας, ὅσῃν ὑπομένουσι σκληραγωγίαν; Καὶ γὰρ σποδὸν ὑποστρωνύμενοι, καὶ σάκκον περιβαλλόμενοι, καὶ κλοιδά παντὶ τῷ σώματι περιτιθέντες, καὶ ἂν οὐκᾶν καθείρξαντες ἑαυτοῦς, λιμῶ παλαῖουσι διηγεσθεῖ, θρήνης συζῶσι καὶ ἀγρυπνίαις ἀφορήτοις, ἵνα θνηθῶσι μικρὸν γούν μέρος τῶν ἡμαρτημένων ἀποβρίψασθαι· σοὶ δὲ ἔξῃσι χωρὶς τῆς σκληραγωγίας ἀπάσης ἐκείνης τὴν εὐκόλον ταύτην καὶ βραδίαν εὐλάβειαν ἐπιδείξασθαι. Ποῖος γὰρ πόνος, εἰπέ μοι, τῶν ὄντων ἀπολαύοντας, τὰ περιστὰς τῆς χρείας εἰς τοὺς δεομένους ἀναλῶσαι; Εἰ γὰρ μὴ μισθὸς ἔσται, εἰ γὰρ μὴ ἀμοιβὴ τοσαύτη ὄριστο, αὐτῆ τοῦ πράγματος ἢ φύσις οὐκ ἱκανὴ καὶ τοὺς σφόδρα ἀνημέρους πείσαι, τοὺς περιτεύουσιν εἰς παραμυθίαν τῶν ὀνομένων ἀποχρήσασθαι; Ὅταν δὲ καὶ τοσοῦτο στέφανοι, καὶ τοσαῦτα ἀμοιβά, καὶ τοσαύτη ἡμαρτημάτων ἀμνηστία διὰ τῆς ἐλεημοσύνης γίνηται, ποίαν ἔξουσιν ἀπολογία, εἰπέ μοι, οἱ χρημάτων φειδόμενοι καὶ τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτῶν καταποντίζοντες τοῖς ἡμαρτημασί; Εἰ γὰρ καὶ μηδὲν σε ἕτερον κινεῖ καὶ διανίστησι πρὸς συμπάθειαν καὶ πρὸς ἐλεημοσύνην, τῆς τελευταίας τὴν ἀθλιάν ἀναλόγισαι· καὶ ἰθυμυθεῖς, ὅτι κἄν μὴ πένησι δῶς, ἐπιελθόντος τοῦ θανάτου καὶ ἄκων ἐκτίση ἑτέροις αὐτῶν, κἄν οὕτω γενοῦ φιλόφρονος νῦν. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀνοίας ἂν εἶη. ὦν καὶ ἄκοντες ἐξίστασθαι μέλλομεν, ἑτέροις [268] τοῦτων μὴ μεταδοῦναι ἐκόντας τοὺς δεομένους, καὶ ταῦτα μέλλοντας τοσαῦτα ἀπὸ τῆς φιλοφροσύνης ταύτης καρποῦσθαι καλά. Τὸ ὡμῶν περίσσευμα, φησὶ, γινέσθω εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα. Τί δὲ ἔστιν ὃ λέγει; Μείζονα λαμβάνεις, ἢ δίδως. Δίδως αἰσθητὰ, καὶ λαμβάνεις νοητὰ καὶ πνευματικὰ· δίδως ἀργύριον, καὶ λαμβάνεις ἡμαρτημάτων ἄφεσιν· λύεις σὺ τῷ πένητι λιμὸν, ἐκείνος δὲ σοὶ λύει τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν. Ἄντιδοσίς τίς ἐστὶ καὶ πραγματεία πολὺ τῆς δαπάνης μείζω καὶ χρησιμωτέραν τὴν πρόσδοσιν ἔχουσα. Ἢ μὲν γὰρ δαπάνη ἐν χρήμασι γίνεται· ἢ πρόσδοσις δὲ οὐκ ἐστὶ ἐν χρήμασι μόνον, ἀλλὰ καὶ

ἐν ἡμαρτημάτων ἀφέσει, καὶ παρήρησι τῇ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν, καὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύσει, ἢ μῆτε ὀφθαλμοὶ εἶδε, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη. Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τοὺς μὲν ἐμποροῦς μηδενὸς φειδέσθαι τῶν ὄντων, καὶ ταῦτα οὐκ ἕτερας τινας καιοτέρας, ἀλλ' ὁμοίως τῇ ἐπιτήκῃ τῆς ἐμπορίας αὐτῶν μελλούσης ἔσεσθαι· ἡμᾶς δὲ διὰ φθορῶν καὶ ἐπιτήκων οὐχὶ φθορὰ καὶ ἐπίκτηρα, ἀλλ' ἀφθαρτα καὶ ἀθάνατα καρποῦσθαι μέλλοντας ἀγαθὰ, μηδὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνοις φιλοτιμίαν περὶ τὰ ὄντα ἐπιδείκνυσθαι; Μή, ἀδελφοί, μὴ ὅτω κακῶς περὶ τῆς ἑαυτῶν βουλευόμεθα σωτηρίας· ἀλλὰ τὸ παράδειγμα τῶν παρθένων εἰδότες, καὶ τοὺς εἰς τὸ πῦρ ἀπαγομένους τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ἐπειδὴ μὴ ἔθρεψαν, μηδὲ ἐπίτισαν τὸν Χριστὸν, κατέχωμεν τοῦ Πνεύματος τὸ πῦρ διὰ φιλανθρωπίαις δαψιλοῦς καὶ ἐπιτεταμένης ἐλεημοσύνης, ἵνα μὴ περὶ τὴν πίστιν ναυαγήσωμεν. Ἢ μὲν γὰρ πίστις τῆς τοῦ Πνεύματος δεῖται βοηθείας καὶ τῆς παραμονῆς, ἵνα ἀσειστος μῆνη· ἢ δὲ τοῦ Πνεύματος βοήθεια διὰ βίου καθαρῶ καὶ πολιτείας ἀρίστης ἡμῖν εἴσθαι παραμένειν. Ὅστε εἰ μέλλομεν ἐβρίζωμένην ἔχειν τὴν πίστιν, πολιτείας ἡμῖν δεῖ καθαρὰς τῆς τοῦ Πνεύματος παιδείας μένειν καὶ συνέγειν ἐκείνης τὴν δύναμιν. Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐκ ἔστι βίον ἀκάθαρτον ἔχοντα, μὴ καὶ περὶ τὴν πίστιν σαλεύσθαι.

7. Οἱ γοῦν περὶ εἰμαρμένης ληροῦντες, καὶ τῷ σωτηριῶδι τῆς ἀναστάσεως διαπιστοῦντες λόγῳ, ἀπὸ συνειδέσθαι πονηροῦ καὶ πράξεων διεφθαρμένων ἐπὶ τὸ βάραθρον τῆς ἀπιστίας ταύτης κατέπεσον. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες βουλόμενοι τὸ πνίγος ἀποτινάξασθαι, κατὰ ψυχρῶν ἑαυτοῦς πολλᾶκις ἐβρίψαν ὑδάτων, καὶ πρὸς βραχὺ παραμυθησάμενοι τὴν νόσον, χαλεπωτέραν ὑστερον ἀνήψαν τὴν φλόγα· οὕτω δὲ καὶ οἱ πονηρῶ συνέχόμενοι συνειδέσθαι, εἴτα παραμυθίαν ζητούντες εὐρεῖν καὶ μὴ βουλόμενοι μετανοεῖν τὰ ἡμαρτήματα ἀπονήσασθαι, τὴν τῆς εἰμαρμένης ἐπισηγάγον τυραννίδα, καὶ τὴν τῆς ἀναστάσεως ἀπιστίαν. Διὰ τοῦτο ἐνταῦθα ἑαυτοῦς διὰ τῶν ψυχρῶν λογισμῶν πρὸς βραχὺ παραμυθησάμενοι, μείζονα τῆς γενένης ἀνέψασιν ἑαυτοῦς τὴν φλόγα, ὅταν γενόμενοι βραθυμότεροι, εἴτα ἀπελθόντες ἐκεῖ θεάσανται τῶν ἑαυτοῦς πεπλημμελημένων ἕκαστον αὐτὸν διδόντα εὐθύναι. Καὶ ἵνα μάθητε ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθὲς, καὶ πράξεις πονηρὰ τῇ τῆς πίστεως λυμῶνται στερόβητι, ἄκουσον τί φησὶν ὁ Παῦλος τῷ Τιμοθέῳ [269] γράφων· Ἰνα στρατεύσῃ, φησὶ, τὴν καλὴν στρατείαν, ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνειδήσιν (ἢ δὲ ἀγαθὴ συνειδήσις ἀπὸ βίου καὶ πράξεων ὀρθῶν γένοιτ' ἂν)· ἦν τινες ἀπιστοῦμενοι, περὶ τὴν πίστιν, φησὶν, ἐναυάγησαν. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Ρίζα πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία, ἢ τινες ὀρεγόμενοι ἀπεπλανήθησαν τῆς πίστεως. Εἶδες ὅτι κάκεῖνοι ἐναυάγησαν διὰ τοῦτο, καὶ οὗτοι διὰ τοῦτο ἀπεπλανήθησαν, ἐπειδὴ οἱ μὲν τὴν ἀγαθὴν συνειδήσιν ἀπώσαντο, οὗτοι δὲ τῆς φιλαργυρίας ἐπελάβοντο; Ἄπερ ἅπαντα λογισάμενοι ὁ μετ' ἀκριβείας, ἐπιμελώμεθα πολιτείας ἀρίστης, ὥστε γενέσθαι διπλοῦν ἡμῖν τὸν μισθόν. Ἴνα μὲν, τὸν ἐκ τῆς τῶν ἔργων ἀμοιβῆς ἡτοιμασμένον, ἕτερον δὲ, τὸν ἐκ τῆς κατὰ πίστιν στερόβητος. Ὅπερ γὰρ ἔστιν ἡ τροφή τῷ σώματι, τοῦτο ἢ πολιτεία τῇ πίστει· καὶ καθάπερ ἢ τῆς σαρκὸς φύσις τῆς ἡμετέρας οὐκ ἂν διακρη-

^a Duo mss. ἐνθυμῆθητι.

^b Duo mss. λογίζμενοι.

τησέη χωρὶς τροφῆς, οὕτως οὐδὲ ἡ πίστις χωρὶς ἔργων ἀγαθῶν· *Χωρὶς γὰρ ἔργων ἡ πίστις νεκρά.* "὘ν ὑπολείπεται λοιπὸν εἰπεῖν, *τι ποτε ἔστι, τὸ αὐτό;* Οὐ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ἔχοντες; τὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, ἀλλὰ τί; *Ἐχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως.* Καὶ θεολόγηται μὲν ἐπιβεβαῖον καὶ τοῦτο τῷ λόγῳ· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὺς ποταμοὺς ἔρω νοημάτων ἐκ τῆς ψιλῆς ταύτης ῥήσεως ἐξίόντας, δίδωκα μὴ τῷ πλήθει τῶν ῥηθῆσθαι μαλλόντων τὰ εἰρημένα ἐπικλύσας ἅπαντα, ἀχρηστον ὑμῖν ποιῶ τὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς ἀμετρίας· ὑμῖν λυμνῶμενος. Διότι ἐνταῦθα στήσας τὸν λόγον, περὶ αὐτῶν καὶ δόμοι τὰ τε εἰρημένα μετ' ἀκριθείας; φυλάττειν, ὅσα περὶ πολιτείας,

καὶ πίστεως, καὶ παρθενίας, καὶ φιλανθρωπίας, καὶ ἐλεημοσύνης ἠκούσατε, καὶ ταῦτα κατέχοντες ἀσφαλῶς, πρὸς τὴν τῶν μαλλόντων ἀκρόασις ἀπαντήσαι. Οὕτω γὰρ ἡμῖν στερεὰ καὶ ἀπειστος ἵσται ἡ τῶν εἰρημένων οἰκοδομή, ὅταν, τῶν προτέρων καλῶς πεπηγῶτων ἐν ταῖς ὑμετέραις διανοαῖς, τὰ δεύτερα ἐπιβεβάλωμεν. Ὁ δὲ Θεὸς ὁ καὶ ἡμῖν ταῦτα εἰπεῖν δοῦς, καὶ ὑμῖν μετὰ προθυμίας ἀκούσαι, καταξιώσασαι καὶ τὸν διὰ τῶν ἔργων ἐπιβεβῆσθαι καρπὸν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων Ἀμήν.

Εἰς τὴν ἀποστολικὴν ῥῆσιν τὴν λέγουσαν, Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· *καὶ πρὸς Μανιχαίους, καὶ πάντας τοὺς διαβάλλοντας τὴν Παλαιὰν καὶ διακουρῶντας αὐτὴν ἀπὸ τῆς Καινῆς, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.*

α'. Ἀποστολικῆς ὑμῖν ἐξηγήσεως χρέος ὄφειλον παλαιῶν· ἀλλὰ τοῦτο τὸ χρέος ὑμεῖς μὲν ἴσως ἐπιπέλησθε διὰ τὸν χρόνον, ἐγὼ δὲ οὐκ ἐπιπέλησμαι διὰ τὸν περὶ ὑμῶν πόθον. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· ἀγρυπνῶν τι χρεῖμα, καὶ μεμαρμυνημένον ἐστὶ· καὶ οὐχὶ τοὺς φιλομένους μόνον ἐπὶ τῆς διανοίας περιφέρει· οἱ φιλοῦντες, ἀλλὰ καὶ ὅσα ἐν αὐτοῖς ὑπόσχωνται [270] δώσειν, τῶν μαλλόντων ἀπολαμβάνειν ἀχρηστέων τὴν μνήμην ἔχουσιν. Οὕτως καὶ μήτηρ φιλόστοργος τίς, παῖσι τοῖς ἐαυτῆς λείψανα τραπέζης διατηρήσασα, κὼν ἐκείνοι τύχῳσιν ἐπιλαθόμενοι, αὕτη γὰρ οὐκ ἐπιλήσεται, ἀλλὰ μετὰ σπουδῆς αὐτὰ διαφυλάξασα πάσης, εἰς μέσον φέρει καὶ διατρέφει παιδιῶντας. Εἰ δὲ μητέρες οὕτω περὶ τὰ ἔκγονα φιλόστοργοι, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς περὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην πλείονα σπουδῶν καὶ ἐπιμέλειαν ἐπιδεικνύσασθαι χρῆ, ὅσα τῶν τῆς φύσεως· ὁδῶν αἱ τοῦ πνεύματος εἰσι δυνατώτεροι. Τίς οὖν ἡ τράπεζα ἦν, ἧς τὰ λείψανα διατηρήσαμεν ὑμῖν; Ῥῆσις ἦν ἀποστολική, πολλὴν ἡμῖν τότε παρασχούσα τροφὴν πνευματικὴν, ἧς μέρος μὲν ἐνεθῆκαμεν ὑμῶν τῇ διανοίᾳ, μέρος δὲ εἰς τὴν παρούσαν ἡμέραν ἀνεβαλλόμεθα, ὥστε μὴ τῷ πλήθει τῶν λογιζομένων καταχῶσαι τῆς μνήμης τῆς ὑμετέρας τὴν δύναμιν. Τίς οὖν ἐστιν ἡ ῥῆσις; *Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὰ ἐλάλησα*· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὰ καὶ λαλοῦμεν. Περὶ ποίας μὲν οὖν πίστεως εἴρηται, πῶς τῶν τῶν σημείων ποιητικῆς; περὶ ἧς ὁ Χριστὸς φησιν· *Ἐὰν ἔχετε πίστιν, ὡς κόκκον σιτάπεως, ἔρειπε τῷ ὄρει τούτῳ, Μετάσθθαι, καὶ μεταθήσεται*· ἡ τῆς τὴν γῶσιν ἐμποιοῦσας ἡμῖν, καθ' ἣν πάντες ἐσμέν πιστοί· καὶ τίνας ἔνεκα Πνεῦμα πίστεως εἴρηται, καὶ τί ποτε ἐστὶν ἡ πίστις αὕτη, καὶ πάντα δὴ ταῦτα κατὰ δύναμιν τότε πρὸς τὴν ὑμετέραν διελέχθημεν ἀγάπην, ὅσα καὶ τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης ἐκινήσαμεν λόγους. Ἐπειδὴ δὲ ἐλείπετο εἰπεῖν καὶ τίνας ἔνεκεν εἴρηται, *Πνεῦμα πίστεως τὸ αὐτὸ, καὶ τὸ πλήθος τῶν τότε λεχθέντων οὐκ ἐπέτρεπε καὶ ταύτη μετ' ἀκριθείας ἐπιβεβαῖον τῇ ῥῆσει*· τοῦτο χάριν εἰς τὴν παρούσαν ἡμέραν αὕτην ἐταμειώσαμεθα, καὶ νῦν τοῦτο ἀνοσσημὸν ἀποδύσοντας ὑμῖν τὸ χρέος. Τίνας οὖν ἔνεκεν εἴρηκε, Τὸ αὐτό;

Πολλὴν συγγένειαν τῆς Καινῆς Διαθήκης πρὸς τὴν Παλαιὰν ἐπιδειξάι βούλεται· διὰ τοῦτο καὶ προφητικῆς ἡμεῖς ἀνέμνησις ῥήσεως, εἰπὼν, *Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ ἔπαργον.* *Κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὰ ἐλάλησα.* Τοῦτο δὲ ἐνεσθεν καὶ πρὸ πολλῶν χρόνων ὁ Δαυὶδ ἦν εἰρηκῶς, ὅσαρ ὁ Παῦλος παρήγαγε νῦν, δηλῶν ὅτι τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις ἡ αὕτη καὶ ἐν ἐκείνῳ τότε, καὶ νῦν ἐν ἡμῖν τὴν τῆς πίστεως ἐβρίζωσα δύναμιν· ὥσει ἔλεγε, Τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, τὸ καὶ ἐν ἐκείνῳ λαλήσαν, καὶ ἐν ἡμῖν ἐνήργησε.

β'. Ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ τῆν Παλαιὰν διαβάλλοντες, οἱ τὸ σῶμα τῆς Γραφῆς διασπῶντες, οἱ τῇ Καινῇ μὲν ἄλλον, ἕτερον δὲ τῇ Παλαιᾷ Θεὸν ἀπονέμοντες; Ἀκούετωσαν Παῦλον τὰ στόματα τὰ ἔθεα ἐμφρόντων, καὶ ἐπιστομιζόντων· τὴν διομάχον γλῶτταν, καὶ διὰ τῆς ῥήσεως ταύτης δαικνύοντες, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ ὀνόματα πολλὴν ἡμῖν τῶν Διαθηκῶν δείκνυσιν τὴν συμφωνίαν. Ἡ γὰρ Καινὴ διὰ τὴν Παλαιὰν εἴρηται, καὶ ἡ Παλαιὰ διὰ τὴν Καινὴν· καθάπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος φησιν, *Ἐν τῷ λέγειν Καινὴν πεπαλαίωσεν τὴν προτέραν.* Εἰ δὲ μὴ τοῦ αὐτοῦ εἴεν δεσπότης, οὔτε αὕτη Καινὴ, οὔτε ἐκείνη Παλαιὰ δύναται· ἂν λέγεσθαι. Ὅστε αὕτη ἡ ἐν τοῖς ὀνόμασι διαφορὰ τὴν συγγένειαν ἐκατέρας ἐδεικνύεται. [271] καὶ ἡ διαφορὰ δὲ αὕτη οὐ κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν τῶν χρόνων ἐναλλαγὴν ἐστὶ· καὶ γὰρ τὸ καινὸν τῷ παλαιῷ κατὰ τοῦτο ἀντιδιαστῆλεται μόνον· ἡ δὲ τῶν χρόνων ἐναλλαγή οὐδὲ διαφορὰν δεσποτίας οὐδὲ μελῶσιν εἰσάγει. Καὶ τοῦτο πάλιν ὁ Χριστὸς ἐνήργησεν, εἰπὼν· *Διὰ τοῦτο λέγω ὑμῖν, Πῶς γραμματεὺς μαθητευθεὶς ἐν τῇ βασίλειᾳ τῶν οὐρανῶν ὁμοίως ἐστὶν ἀνθρώπῳ οὐλοδеспότη, ὅστις ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θησανροῦ αὐτοῦ καινὰ καὶ παλαιὰ.* Ὅρξ· διαφορὰ μὲν τὰ κτήματα, μίαν δὲ τὴν δεσποτίαν; Ὅσπερ οὖν ἐκεῖνος δύναται ἐκβάλλειν καινὰ καὶ παλαιὰ εἰς ὧν οὐλοδеспότης, οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα δυνατὸν ἐνὸς εἶναι Θεοῦ τὴν Καινὴν καὶ τὴν Παλαιὰν· αὐτὸ γὰρ τοῦτο μάλιστα δείκνυσιν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν παρουσίαν, τὸ μὴ μόνον καινὰ κερτῆσθαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς παλαιῶις τὴν παρουσίαν ἐνδεικνύσασθαι.

Ὅστε διαφορὰ μόνον ἐστὶν ὀνομάτων ἐν ταῖς Διαθ-

^a Duo mss. τοῦ αὐτοῦ. Τῇ προτέρᾳ διαλεχθεὶς εἰς τὴν ἀποστ... γεγραμμένον, πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν εἶπε.

^b Alii ἄθεα ἐντεβάλλοντες, ἐμφρόντων, ἐπιστομιζόντων.

vita ad fidem; et sicut carnis nostræ natura sine alimento durare non potest, ita neque fides sine bonis operibus: *Fides enim sine operibus mortua est* (Jac. 2. 20). Unum superest dicendum: quid est, *Eumdem*? Non enim simpliciter dixit, *Habentes Spiritum fidei*: sed quid? *Habentes eundem Spiritum fidei*. Et volebam quidem enarrare hoc quoque: sed quoniam videro multa sententiarum flumina ex nuda hac vocula præsumptentia, vereor ne multitudine eorum, quæ dicenda essent, inundem omnia, atque ita hæc doctrina nimia prolixitate detrimenti aliquem accipiat. Quapropter hic finem faciens loquendi, oro et obtestor, ut

et quæ audivistis, de honeste videndo, de fide, de virginitate, de benignitate, de elemosyna, diligenter observetis: et hæc bene in memoria retinentes, ad ea quæ supersunt audienda præsto sitis. Sic enim nobis solidum erit ac inconcussum doctrinæ nostræ ædificium, si prioribus in mente vestra bene fundatis, ea quæ sequuntur superstruxerimus. Deus autem qui nobis dedit hæc dicere, et vobis cum alacritate audire, dignos nos faciat, ut et per opera fructum aliquem proferamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, quoniam ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

DE EISDEM VERBIS APOSTOLI, HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDELI, SICUT SCRIPTUM EST (2. Cor. 4. 13): ET ADVERSUS MANICHÆOS, ET OMNES QUI VETUS TESTAMENTUM CALUMNIANTUR, ET A NOVO SEPARARE CONANTUR, ET DE ELEEMOSYNA (a).

—[a]—

1. *Veri amatores promissorum memores.* — Apostolici vobis sermonis expositionem debco jam dñi: sed hoc debitum vos fortassis estis oblitii ob temporis longitudinem, ego vero non sum oblitus ob meam erga vos affectum. Sic se habet caritas: vigilans est ac sollicita; nec ad amatos solum in animo circumferunt illi qui amant, sed quæ promiserunt magis meminere quam ipsi, qui promissa sunt recepturi. Eodem modo mater amatissima postquam mensæ reliquias pueris suis reposuit, etiam illi forte obliviscantur, ipsa tamen meminit, easque diligenter asservatas deponit, et famelicis eis pascit. Quod si matres erga liberos tam indulgentes sunt, tanto majori cura et studio vestra caritas nobis est prosequenda, quanto major vis est spiritualis partus quam naturalis. Quænam igitur fuit illa mensa, cujus reliquias vobis servavius? Verba erant apostoli, ex quibus tunc non parum nutrimenti spiritualis perceperimus, cujus partem vestris mentibus indidimus, partem in hodiernum distulimus, ne multitudine sermonum memoriam vestram obrueremus. Quænam igitur sunt illa verba? *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est: Credidi, propter quod loquutus sum: etiam nos credimus, quapropter et loquimur* (2. Cor. 4. 13). De qua igitur fide sit sermo, utrum de ea per quam patrantur prodigia, de qua Christus dicit, *Si habueritis fidem sicut granum sinapi, dicetis monti huic, Migra et migrabit* (Math. 17. 19): an de ea, quæ cognitionem in nobis gignit, secundum quam omnes sumus fideles: tum qua de causa Spiritus fidei sit dictus, et quænam sit hæc fides: hæc omnia pro viribus apud vestram disseruimus caritatem, atque interim etiam de elemosyna verba fecimus. Cum vero superesset disquendum, cur dictum sit, *Eumdem Spiritum fidei*, et præ multitudine eorum quæ jam dixeram, non liceret etiam hæc verba diligenter enarrare: ideo in præsentem diem ea reposuimus, et nunc illud debitum vobis reddituri venimus. Cur igitur dixit, *Eumdem*? Ma-

gnam cognitionem Novi Testamenti et Veteris vult ostendere: ideo prophetæ etiam verba nobis commemorat dicens: *Habentes autem eundem Spiritum*; et adjiciens: *Sicut scriptum est: Credidi propter quod loquutus sum* (Psal. 115. 10). Hoc autem jamdudum et ante multas retates David dixerat, quod nunc Paulus adduxit, indicans eandem Spiritus gratiam, et tunc in illo, et nunc in nobis, fidei radices posuisse: ac si diceret, *Idem est fidei Spiritus, qui in illo loquutus est, et in nobis operatus.*

2. *Contra Manichæos.* — Ubi nunc sunt qui Vetus Testamentum criminantur, qui corpus Scripturæ dilacerant, qui alium Novo, alium Veteri Testamento Deum attribuunt? Audiant Paulum impia ora obturantem, impugnatrices Dei linguas cohibentem, et hoc dicto ostendentem eundem esse Spiritum tam Novi quam Veteris Testamenti. Nam et ipsa nomina magnam nobis Testamentorum consonantiam significant. Novum enim ad differentiam Veteris dicitur, et Vetus ad differentiam Novi, sicut et Paulus inquit: *Dicendo Novum, antiquavit illud prius* (Hebr. 8. 13). Nisi vero ejusdem essent Domini, neque hoc Novum, neque illud Vetus appellari posset. Itaque hoc ipsum nominum discrimen cognitionem utriusque indicat: et differentia hæc non est in eorum essentia, sed in mutatione temporum: sole enim tempore novum a veteri distat. Cæterum temporum differentia nullam dominii mutationem affert, neque diminutionem: id quod et Christus indicavit dicens: *Propterea dico vobis: omnis scribe doctus in regno caelorum similis est homini patrifamilias, qui profert de thesauro suo nova et vetera* (Math. 13. 52). Vides diversas quidem possessiones, idem vero dominium? Quemadmodum igitur ille potest deponere nova et vetera, cum sit unus et idem paterfamilias: ita hic quoque nihil vetat ejusdem esse Dei tum Novum, tum Vetus Testamentum: hoc ipsum enim maxime indicat ejus divitias et abundantiam, quod non solum nova possideat, verum etiam in veteribus abundantiam præ se ferat.

Non contraria sunt duo Testamenta; Novum Veteris

(a) Duo Mss.: *Ejusdem; pridie sermocinatus de his apostoli verbis, « Habentes autem eundem..... scriptum est, iterum de iisdem verbis orationem aggreditur.*

perfectius. — Itaque nomine tantum inter se differunt Testamenta, at non pugnant, neque sunt contraria, Vetus enim ex novo fit vetus; hoc autem non pugnat est neque contrarietatis, sed differentie nominis tantummodo. Ego autem addo, quod etiamsi contrariae essent leges Veteris legibus Novi, asseverarem ne sic quidem alium Deum fuisse superinducendum. Si enim eodem tempore, eisdem hominibus, in eisdem rebus versantibus, eadem munia obeuntibus, contrarias leges statuisset, rationem fortassis aliquam habere potuisset commentum ipsorum: quod si aliis illis, aliis hae scriptae sunt, alio tempore illis, alio his, aliter se habentibus illis hominibus, aliter his, quid necesse est propter legum differentiam duos contrarios legislatores inducere? Equidem nullam necessitatem video: ipsi proferant, si habent quod dicant: sed nihil habere possunt. Namque et medicus saepe numero multa contraria facit, sed non contraria ratione, imo eadem et conveniente. Etenim urit et non urit, secat et non secat unum et idem corpus: nunc amara, nunc dulcia pharmaca ad bibendum offert: et facit quidem contraria, sed ratione simili atque eadem: unum enim finem spectat, nimirum aegri sanitatem. Annon igitur absurdum est medicum quidem non incusare, quod multa contraria faciat circa unius corporis naturam, Deum autem criminari quod diverso tempore, diversis hominibus, diversa mandata dederit?

3. Demonstratum est igitur non fuisse incusandum, etiamsi leges inter se fuissent contrariae: ut autem sciamus non esse contrarias, sed diversas tantum, age ipsas leges in medium producamus. *Audistis, inquit, quod dictum sit antiquis, Non occides. Haec lex est vetus; videamus nunc novam: Ego autem dico vobis, quicumque irascitur fratri suo temere, reus est gehennae ignis (Matth. 5. 21. 22). Haecine sunt, obsecro, contraria mandata? Et quis hoc diceret mortalium, modo rationis compos? Si enim priore lege volente occidere, posterior juberet, fortasse aliquis in his verbis legum pugnam esse diceret: nunc cum illa jubente non occidere, haec jubet ne irasci quidem, augetur prius mandatum, non affertur contrarium: illa enim fructum malitiae resecat, videlicet eadem: haec vero etiam radicem ipsam evellit, nimirum iracundiam: illa rivum tollit vitii, haec fontem ipsum exsiccant, Fons enim et radix cordis est furor et iracundia. Illa lex naturam nostram posteriori paratiorem reddidit, haec superveniens quod desiderabatur supplevit. Quenam haec est contrarietas, dum una finem malorum, altera vero etiam principium extirpat? Illa manum puram facit a sanguine, haec mentem etiam servat a mala cogitatione. Haec autem consentientium sunt legum, non pugnantium, sicut veritatis inimici adstruere conantur, non animalvertentes, quod sic magno incuriae et sequei-tiae crimini Deum Novi Testamenti obijciunt: comperietur enim Deus (quae quidem blasphemia in caput illorum vertat, qui nobis haec loquendi necessitatem imponunt) intempestive res nostras dispensavisse.*

Quae autem dico, sic vobis clariora faciam. Lactis alimento similis est Veteris Testamenti educatio, solide vero cibo Novi Testamenti philosophia: ac nemo ante lactis alimoniam solidum cibum adhibet. Quod quidem Novi Testamenti Deus fecit, si non idem est qui etiam Vetus prodidit: prius enim quam lacte nutriret, hoc est legis disciplina, ad solidum nos cibum adduxit. Non hujus autem solum, sed majoris etiam criminis eum reum faciunt, quandoquidem post quinque mille demum annos, aut plures, providentiam nostri generis suscepit. Si enim non idem erat, qui per prophetas et patriarchas et justos homines res nostras dispensabat, sed alter quispiam praeter hunc, sero admodum et tarde videbitur nostri providentiam aggressus, quasi per anteactorum poenitentiam ad se reversus: quod quidem tantum abest a Deo, ut nec in unum quemvis vulgo hominem competat, tanto tempore tam multis perire permissis, in extremis demum saeculis ad paucorum quorundam providentiam ac curam accedere.

4. *Unus est utriusque Testamenti legislator. Pauli Samosatensis error*. — Videsne quantis blasphemis Deum faciant obnoxium isti, qui alium Novi Testamenti legislatorem dicunt, alium Veteris? Quae sane omnes evanescent, si unum utriusque Testamenti assentiamur esse Deum. Sic enim apparebit, cum ordine et bona ratione res nostras dispensare, tunc quidem per legem, nunc autem per gratiam: et non recens, neque nuper, sed jam inde ab initio et a prima usque die nostra omnia gubernare. Quo autem magis eorum ora obstruamus, age jam testimonia tum prophetarum, tum apostolorum adducamus, clamantium, unum esse utriusque Testamenti legislatorem. Procedat igitur in medium Jeremias in utero sanctificatus, et probet hoc manifeste, unum esse eundemque Deum tum Novi Testamenti, tum Veteris. Quid igitur hic dicit ex persona legislatoris clamans? *Testabor vobis testamentum novum, non sicut testamentum quod testatus sum patribus vestris (Jerem. 31. 31)*. Itaque qui Novum Testamentum dedit, idem est Deus, qui olim Vetus etiam illud dederat. Hic sane Pauli quoque Samosatensis sectatoribus ora sunt oclusa, qui negant ante saecula fuisse Unigenitum Dei. Si enim ante Mariae partum, et aetatequam in carne se vitendum praerberet, non erat, quomodo legem ferebat cum non esset? quomodo autem dicebat: *Testabor vobis testamentum novum, non sicut testamentum quod testatus sum patribus vestris?* quomodo enim testamentum dabit patribus eorum, cum nondum esset, ut illi quidem affirmant? Sed contra Judaeos quidem, eodemque morbo laborantes Paulianos, idoneum est quod opponatur prophetae hujus testimonium: ut autem etiam Manichaeorum ora cohibeamus, ex Novo Testamento adducamus testimonium, quandoquidem Vetus nihil pendunt: imo vero etiam Novum, cui quamvis honorem habere videri velint, Novum minorem tamen hunc quam illi alteri injuriam inferunt: uno quidem modo, quod dum illud a Veteri excindunt, hujus quoque auctoritatem labefactant.

καις, ὡ μὴ, οὐδὲ ἐναντίως. Τὸ γὰρ παλαιὸν ἐκ τοῦ καινοῦ γίνεται παλαιόν· τοῦτο δὲ οὐ μὴ, οὐδὲ ἐναντίως, ἀλλὰ διαφορᾶς ὀνόματος μόνως. Ἐγὼ δὲ τοσαύτην ὑπερβολὴν ποιῶμαι, ὅτι, εἰ καὶ ἐναντίως ἦσαν οἱ νόμοι τῆς Παλαιᾶς τοῖς τῆς Καινῆς, σφόδρα ἂν δισχυρισάμην, ὡς οὐδὲ οὕτως ἕτερον ἐπεισάγειν Θεὸν ἔχρη. Εἰ μὲν γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν, τοῖ, αὐτοῖς ἀνθρώποις, περὶ τὰ αὐτὰ διατρέθουσιν, ἐν τοῖς αὐτοῖς οὔσι πράγμασιν, ἐναντίως ἐπέταττε νόμους, εἶχαν ἂν τινα αὐτοῖς λόγον ἴσως τὸ σφίσιμα· εἰ δὲ ἑτέροις μὲν ἐκαίνοι, ἑτέροις δὲ ἐγράφουν οὗτοι, καὶ ἐν ἑτέρω μὲν ἐκαίνοις καιρῷ, ἐν ἑτέρω δὲ τούτοις, ἄλλως ἐκαίνοις διακαιμένους, καὶ ἑτέροις τούτοις, ποῖα ἂ ἀνάγκη διὰ τὴν τῶν νόμων διαφορὰν ἐναντίως εἰσάγειν νομοθέτας δύο; Ἐγὼ μὲν οὐδέμιαν ὀρῶ, εἰ δὲ αὐτοὶ λέγειν ἔχουσι, εἰπάτωσαν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχουσι. Καὶ γὰρ καὶ ἱατροὶ ἐναντία πολλὰ ποιεῖ πολλάκις· ἀλλ' οὐκ ἀπὸ ἐναντίας τῆς γνώμης, ἀλλ' ἀπὸ μίθης καὶ συμφώνου. Καὶ γὰρ καιεὶ καὶ οὐ καιεὶ, τέμνει καὶ οὐ τέμνει τὸ αὐτὸ σῶμα πολλάκις· καὶ νῦν μὲν πικρὰ, νῦν δὲ γλυκίᾳ δίδωσι πίνειν φάρμακα· καὶ τὰ μὲν γινόμενα ἐναντία, ἡ γνώμη δὲ, ἀφ' ἧς ταῦτα γίνεται, σύμφωνος καὶ μία· πρὸς γὰρ ἐν τέλος βλέπει, τὴν τοῦ κάμνοντος ὑγίαιαν. Πῶς οὖν οὐκ ἄστογον ἱατροῦ μὲν μὴ ἐγκαλεῖν ἐναντία ποιοῦντι πολλὰ καὶ περὶ σώματος ἐνὸς φύσιν, τῷ Θεῷ δὲ μέμψιν ἐπάγειν, εἰ κατὰ διαφορᾶς καιροῦς διαφορᾶς ἀνθρώποις διάφορα ἔδωκε τὰ προστάγματα;

Υ'. Ὅτι μὲν οὖν, εἰ καὶ ἐναντίως ἦσαν οἱ νόμοι, οὐδὲ οὕτως ἐγκαλεῖν ἔδει, ὅηλον ἐκ τούτων· ὅτι δὲ οὐδὲ εἰσι ἐναντίως, ἀλλὰ διαφοροὶ μόνον, φέρε, τοὺς νόμους εἰς μέτρον προχαιρισώμεθα. Ἐκούσατε, φησὶν, ὅτι κηρύσσῃ τοῖς ἀρχαίοις, Ὁ φρονεῦσις. Οὗτος παλαιὸς ὁ νόμος· ἔδωκεν τὸν τῆς Καινῆς· Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, Ὁ φρονεῦσις ἐπὶ ἀδελφῷ αὐτοῦ εἰσῆ, ἔνοχος ἔστω εἰς τὴν γένηται τοῦ πυρός. Ταῦτα ἐναντία, εἰπέ μοι, τὰ προστάγματα; Καὶ τίς ἀνθρώπων, κἀν ὀπωσοῦν διανοία; μετέγων, τοῦτο ἂν εἴποι; Εἰ μὲν γὰρ τοῦ προτέρου κελύσαντος μὴ φονεύειν, οὗτος ἐκέλευσεν, ἴσως ἂν τις ἀντινομίαν ἔφησεν εἶναι τὸ [272] λεγόμενον· εἰ δὲ ἐκαίνοις κελύσαντος μὴ φονεύειν, οὗτος ἐκέλευσε μηδὲ ὀργίζεσθαι, εἰπάσεις, οὐκ ἐναντίως ἢ πρότερος τοῦ δευτέρου ἢ νόμος ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ τὸν καιρὸν τῆς κακίας ἐξέτεμα, τὸν φόνον, οὐτὸς δὲ καὶ τὴν ῥίζαν ἀνέσπασε, τὴν ὀργὴν· ἐκαίνοις ἐδ βεῦμα τῆς πονηρίας ἐξέκοψεν, οὗτος καὶ τὴν πηγὴν αὐτὴν ἐξήρανε. Πηγὴ γὰρ καὶ ῥίζα τοῦ φόνου θυμῆς καὶ ὀργῆς. Ἐκαίνοις τοῦτο ἢ προπαρεσκευάσεν ὁ νόμος τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, οὗτος ἔλθων τὸ λείπον ἐπέκρωσε. Ποῖα ἐναντιότης, ὅταν ὁ μὲν τὸ τέλος τῶν κακῶν, ὁ δὲ καὶ τὴν ἀρχὴν ἐκκόπτῃ; Ἐκαίνοις τὴν χεῖρα καθαρὰν ἐποίησαν αἵματος, οὗτος καὶ τὴν θεάνοιαν αὐτὴν ἀπήλλαξε τῶν πονηρῶν βουλευμάτων. Ταῦτα δὲ συμφωνούντων ἀλλήλοις νόμων, οὐχὶ μαχομένων ἐστίν· ὑπερ ἄνω καὶ κάτω σπουδάζουσι κατασκευάζειν οἱ τῆς ἀληθείας ἔχοντες, μὴ συνορῶντες. ὅτι ἐκ τούτου μεγάλη βεβαιότης; καὶ ὑπεροχὴς αἰτίας τὸν τῆς Καινῆς Θεὸν ὑποβάλλουσιν· εὐρεθήσεται γὰρ (ἡ δὲ βλασφημία εἰς τὴν τῶν ταῦτα ἀναγκαζόντων

ἡμᾶς λέγειν περιτραπητὴ κεφαλῆν) ἀκαιρως τὰ καθ' ἡμᾶς οικονομήσας· τὸ δὲ πῶς, ἐγὼ λέγω. Γαλακτοτροφία προσέοικεν ἢ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παιδαγωγία, στερεὰ δὲ τροφή τῆς Καινῆς Διαθήκης ἢ φιλοσοφία· οὐδαί; δὲ πρὶν ἢ θρῆψαι γάλακτι, πρὸς τὴν στερεὰν ἔγει τροφήν. Ὅπως ἔσται πεποιηκὸς ὁ τῆς Καινῆς Θεὸς ἄνθρωπος μὴ αὐτὸς ἢ ὁ τὴν Παλαιὰν δεδωκὸς· πρὸ γὰρ τοῦ θρῆψαι γάλακτι καὶ τῇ διὰ τοῦ νόμου παιδαγωγίᾳ, ἐπὶ τὴν στερεὰν ἡμᾶς ἔγει τροφήν. Οὐ τούτω δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρω μάλιστον τοῦτου πάλιν αὐτὸν ὑποβάλλουσιν ἐγκλήματι, εἰ γε μετὰ πεντακισχίλια καὶ πλείονα ἔτη τοῦ γένους ἦκε προνοήσων τοῦ ἡμετέρου. Εἰ γὰρ μὴ αὐτὸς ἦν, ὁ διὰ τῶν προφητῶν καὶ τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν δικαίων ἀνθρώπων τὰ καθ' ἡμᾶς ἅπαντα οικονομῶν, ἀλλ' ἕτερος τις παρὰ τοῦτον ὄψε ποτε καὶ βραδέως εὐρεθήσεται τῆς ἡμετέρας ἐπιληγμένου προνοίας, ὥστε πρὸς εἰς τινας μετανοίας ἀνεργῶν· ὅπερ οὐ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπου τοῦ τυχόντος ἀνάξιον ἂν εἴη, τοσούτου ἀφέντος ἀπολίεσθαι ἐν τοσούτῳ χρόνῳ, ὄψε ποτε ἐν ἐσχάτῳ τῶν καιρῶν τῆς τῶν ὀλίγων ἐπιλαδέσθαι προνοίας.

8. Ὅρθ; ὅσαις τὸν Θεὸν ὑποβάλλουσι βλασφημίας ἐκαίνοι, ἕτερον μὲν τῆς Καινῆς, ἕτερον δὲ τῆς Παλαιᾶς λέγοντες εἶναι νομοθέτην; Ἄπειρα ἅπαντα λύνεται, ἂν ἕνα ἐκατέρως τῆς Διαθήκης δῶμεν εἶναι Θεόν. Εὐρεθήσεται γὰρ κατὰ λόγον τὰ καθ' ἡμᾶς οικονομῶν, τότε μὲν διὰ τοῦ νόμου, νῦν δὲ διὰ τῆς χάριτος, καὶ οὐ προπατάως, οὐδὲ νεωστὶ, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας τῆς ἡμετέρας ἐπιληγμένου προνοίας. Ἴνα δὲ μιζόντες αὐτῶν τὰ στόματα ἀποβρέψωμεν, φέρε, καὶ αὐτὰς τὰς ῥήσεις παραγάγωμεν, καὶ προφήτας, καὶ ἀποστόλους βωόντας, ὅτι Καινῆς καὶ Παλαιᾶς εἰς ἕστιν ὁ νομοθέτης. Παρῶν τοίνυν εἰς μέσον ὁ ἐκ κοιλίας ἀγιασθεὶς Ἰσραηλίας, καὶ αὐτὸς τοῦτο δεκνύτω σαφῶς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν [275] ἐκατέρως ὄντα τῆς Διαθήκης Θεόν. Τί οὖν οὗτος φησὶν, ἐκ προσώπου τοῦ νομοθέτου κηρύττων; Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἢν διεθέμην τοῖς πατέσιν ὑμῶν. Ὅστι ὁ τὴν Καινὴν αὐτοῖς διαθέμενος, αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὴν Παλαιὰν θεὸς Θεός. Ἐνταῦθα καὶ τοὺς ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατεύου ἐπιστόμισεν ἰκανῶς, οἱ τὴν προαιώνιον ὑπαρξίν ἀναρῶσι τοῦ Μονογενοῦς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ τόκου τῆς Μαρίας οὐκ ἦν, οὐδὲ ὑπῆρχε πρὶν ἢ φανθῆναι ἐν σαρκί, πῶς ἐνομοθετεῖ ὁ μὴ ὢν; πῶς δὲ ἔλεγε, Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἢν διεθέμην τοῖς πατέσιν ὑμῶν; πῶς διέθετο τοῖς πατέσιν αὐτῶν μὴ ὑπάρχων, μηδὲ ὢν, κατὰ τὸν ἐκαίνοιον λόγον; Ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους μὲν καὶ τοὺς τὰ Ἰουδαίων νοσοῦντας Παυλιανούς ἰκανῶς στήναι ἢ τοῦ προφήτου μαρτυρία· ἵνα δὲ καὶ Μανιχαίους ἐπιστομισώμεν, ἀπὸ τῆς Καινῆς τὴν μαρτυρίαν παραγάγωμεν, ἐπειδὴ τῆς Παλαιᾶς; οὐδαίς αὐτοῖς; ἐστὶ λόγος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ τῆς Καινῆς· ἀλλὰ καὶ ταύτην, ἢν δοκοῦσι τιμῆν, οὐχ ἤττον ἐκαίνοις καθυβρίζουσιν· ἐνὶ μὲν τρώπῳ, τῷ τῆς Παλαιᾶς ἐκκόψαι, καὶ τὸ θεῖον πιστον αὐτῆς λυμῆνασθαι. Οὐ γὰρ μικρὰ τῶν ἐν αὐτῇ κειμένων τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ

^a Mes ποῖα ἀνάγκη. Vox ποῖα totum mutat sensum. Fratrali autem Edictorum lectioni, in quibus ποῖα deest.

^b Natil. conij. ὁ δεύτερος τοῦ προτέρου.

^c Fori. τούτω.

προφητιῶν ἢ προαναφώνησις ἦν, οὐδ' ἀποστραφέντες οὗτοι οὐκ αἰσθάνονται τῶν προφητῶν μᾶλλον τοὺς ἀποστόλους ἀτιμάσαντας. Ἐὰν μὲν οὖν τρέπω τούτω τὴν Καινὴν καθυβρίζουσιν, ἐτέρω δὲ πάλιν δευτέρω, τῷ τὰ κλεινοῦ αὐτῆς ἐκκρίβει. Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῶν ἐν τῇ αὐτῇ καιμένων ἢ δύναμις τοσαύτη α, ὡς καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν λευφάνων εὐφώρατον αὐτῶν γενέσθαι ποιεῖ τὴν κακουργίαν· τὰ γὰρ ἀποκοπέντα μέλη κρέζει καὶ βοᾷ, τὴν πρὸς τὰ οἰκτα μέλη συμφωνίαν ἐπιζητοῦντα.

ε'. Πῶς οὖν ἀποδείξομεν, ὅτι Καινῆς καὶ Παλαιᾶς εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης; Ἀπὸ τούτων β τῶν παρ' αὐτοῖς ὑπολειπμένων ρημάτων τῶν ἀποστολικῶν, ἃ δοκαί μὲν ἔχειν τοῦ νόμου κατηγορίαν, συνίστησι δὲ αὐτὸν μάλιστα, καὶ δεικνύει θεῖον ὄντα χρησμένον καὶ ἀνωθεν ἤκοντα. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐγένετο σοφίας, ὥστε τῇ προχείρῳ ῥήσει δελεασθέντας τοὺς τοῦ νόμου κατηγοροῦντας ἀκοντας καὶ ἀγνοοῦντας διέξασθαι τὴν ὑπερ' αὐτοῦ γεγραμμένην ἀπολογίαν· ἴνα, ἂν μὲν θαλῆσωσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἰδοῖν, ἔχωσι τὴν ῥῆσιν τὴν χειραγωγούσαν αὐτούς· ἂν δὲ ἐπιμένωσι εἴη ἀπιστία, μηδεμιᾶς συγγνώμης λοιπὸν τύχωσι, καὶ αὐτοῖς, οἳ δοκοῦσι πιστεύειν, ἀπιστοῦντες κατὰ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Ποῦ τοίνυν ἡ Καινὴ ἑαυτῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς ἓνα τὸν νομοθέτην εἶναι φησι; Πολλοῦ μὲν καὶ ἀλλαχοῦ· ἡμεῖς δὲ ἐκείνην τέως σπουδάσομεν τὴν περικοπὴν εἰς μέσον ἀγαγεῖν, τὴν καὶ παρὰ τοῖς Μανιχαίοις συζομένην εἶσι καὶ νῦν. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; *Λέγετέ μοι, οἱ ἐπὶ νόμον θέλοντες εἶναι, φησὶ, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆς [274] ἐλευθέρης;* Ἦκουσαν οἱ αἰρετικοὶ, ὅτι ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ εὐθέως ἐπεπῆδησαν· ἐνόμισαν γὰρ κατηγορίαν εἶναι τοῦ νόμου τὸ λεγόμενον καὶ ἐκκρίβαντας αὐτὴν τῆς λοιπῆς ἀκολουθίας, ὡς συνηγοροῦσαν αὐτοῖς κατέχουσι. Θέρε οὖν ἀπ' αὐτοῦ δεξιῶμεν ἓνα ὄντα τὸν νομοθέτην. *Ἀβραάμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆς παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆς ἐλευθέρης· ταῦτα δὲ ἐστὶ, φησὶν, ἀλληγορούμενα.* Τί θέ ἐστὶν, *Ἀλληγορούμενα;* Τύποι τῶν ἐν τῇ χάριτι γενομένων ἦσαν τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γινόμενα. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ δύο γυναῖκες, οὕτως ἐνταῦθα δύο Διαθῆκαι. Πρῶτον μὲν ἐν τούτῳ δείκνυσιν τὴν συγγένειαν τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιάν, ὅταν ἐκεῖνα τύπων ἢ τύπος. Ὁ γὰρ τύπος τῆς ἀληθείας οὐκ ἄναντιόν, ἀλλὰ συγγενές. Εἰ δὲ ἀναντιός ἦν ὁ θεός τῆς Παλαιᾶς τῷ Θεῷ τῆς Καινῆς, οὐκ ἐμελλε διὰ τῶν γυναικῶν προδιατυποῦν τῆς Καινῆς Διαθήκης τὴν ὑπεροχὴν. Εἰ δὲ καὶ ἐκεῖνος προδιετύπωσε, τὸν Παῦλον ἐχρῆν μὴ ἀπεχρησασθαι τῷ τύπῳ. Εἰ δὲ λέγοιεν, ὅτι Ἰουδαεῖς συγκαταβαλὼν ἀσθενεῖζ, τοῦτο ἐποίησεν, ἐχρῆν καὶ Ἕλλησι κηρύττοντα τύπους Ἑλληνικοῦ εἰσάγειν, καὶ ἱστορίας μεμνησθαι τῶν παρ' Ἕλλησι γεγεννημένων πραγμάτων. Ἀλλὰ οὐκ ἐποίησε τοῦτο· καὶ μάλιστα εἰκότως. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ οὐδὲν κοινὸν εἶχε πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ταῦτα δὲ θεοῦ χρησμοὶ καὶ νό-

μοι· διὰ καὶ πολλὴν συγγένειαν ἔχει τὰ παλαιὰ πρὸς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

ς'. Πρῶτον μὲν οὖν τοῦτο δείκνυσιν, ὅτι πολλὴ ἡ συμφωνία τῆς Καινῆς πρὸς τὴν Παλαιάν· δευτέρον δὲ οὐκ ἔλαττον τούτου, καὶ αὐτῇ τῇ ἱστορίᾳ. Ὅσπερ γὰρ τότε δύο γυναῖκες ἦσαν ἐνδὸς ἀνδρός, οὕτως καὶ νῦν δύο Διαθῆκαι ἐνδὸς νομοθέτου· ἐκεῖ, ἂν ἄλλος ἢ τῆς Καινῆς, καὶ ἄλλος τῆς Παλαιᾶς, περιττῶς τὴν ἱστορίαν εἰσήγαγεν. Οὐ γὰρ ἄλλος μὲν ἦν τῆς Σάρρας ἀνὴρ, ἄλλος δὲ τῆς Ἰαγάρ, ἀλλ' εἷς καὶ ὁ αὐτός. Ὅσπερ, ὅταν λέγῃ, *Ἄδεται γὰρ εἰς δύο διαθήκαι, οὐδὲν ἕτερον λέγει, ἀλλ' ἡ, ὅτι ἓνα ἔχουσι νομοθέτην, καθάπερ ἐκεῖνα ἓνα ἀνδρὰ τὸν Ἀβραάμ.* Ἀλλ' ἡ μὲν δούλη, φησὶν, ἡ δὲ ἐλευθέρη ἦν. Καὶ τί τούτου; τίως γὰρ ζητούμενον ἦν, εἰ εἷς ἐκατέρων νομοθέτης. Καταδειξάσθωσαν τοίνυν τοῦτο πρότερον, καὶ τότε πρὸς ἐκεῖνο αὐτοῖς ἀποκρινόμεθα. Ἄν γὰρ τοῦτο καταναγκάζῃ αὐτοὺς διέξασθαι, καὶ πεισθῶσιν, ἅπαν αὐτῶν τὸ δόγμα οἰχθήσεται. Ὅταν γὰρ εὐρεθῆ τοῦ αὐτοῦ νομοθέτου καὶ ἡ Παλαιὰ οὐσα, καθάπερ οἷον καὶ ἐστὶ, πᾶσα λήλυται ἡμῖν ἡ πρὸς ἐκεῖνους ἀμφισβήτησις. Ἴνα δὲ μὴδὲ τοῦτο ὁμᾶς θυροβῆ, πρόσχυμεν ἀκριβῶς τῇ ῥῆσει. Οὐ γὰρ εἶπα, *μία μὲν δούλη, μία δὲ ἐλευθέρη· ἀλλὰ, μία μὲν εἰς δουλείαν γεννησάσα*· οὐ πάντως δὲ ἡ εἰς δουλείαν γεννήσασα, δούλη· καὶ αὐτὴ δὲ τὸ εἰς δουλείαν τεχθῆναι, οὐ τῆς τεκούσης ἔγκλημα, ἀλλὰ τῶν τεχθέντων παιδίων. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς ἐλευθερίας διὰ τὴν κακίαν ἑαυτοὺς ἀπεστέρησαν, καὶ τῆς εὐγενείας ἐξέπεσον, ὡς δούλους αὐτοὺς ἀγνώμονας ἐπαίθευσεν ὁ θεὸς φόβῳ διηνεκεῖ, κολάζων τιμωρίας καὶ ἀπειλαῖς. Πολλοὶ γοῦν καὶ νῦν πατέρες [275] τοῖς ἑαυτῶν υἱοῖς, οἳ ὡς υἱοὺς ἐνάγουσιν, ἀλλὰ μετὰ τοῦ πρότερον οἰκταίς φόβου· καὶ τὸ ἔγκλημα οὐχὶ τῶν πατέρων ἐστὶν, ἀλλὰ τῶν τοῦς πατέρας παρασκευασάντων παιδίων, ὡς δούλους κερχεῖσθαι τοῖς ἐλευθέροις. Οὕτω καὶ ὁ θεός τὸν λαὸν τότε ἐκεῖνον μετὰ τοσαύτου φόβου καὶ τιμωρίας· τοσαύτης ἐνήγε, μετ' ὅσης εἰκότως ἦν οἰκτεῖν ἀγνώμονα· ἀλλ' οὐ κατηγορία τοῦ θεοῦ τὸ γινόμενον, οὐδὲ ἔγκλημα τοῦ νόμου, ἀλλὰ τῶν ἀφηνιαζόντων Ἰουδαίων, σφοδρτέρου δεηθέντων χαλινῶ. Ἐν αὐτῇ γοῦν τῇ Παλαιᾷ εὐρεθῆσονται πολλοὶ οὐχ οὕτως ἀχθέντες, οἷον ὁ Ἄβελ, ὁ Νῶε, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Ἰσαάκ, ὁ Ἰακώβ, ὁ Ἰωσήφ, ὁ Μωϋσῆς, ὁ Ἠλίας, ὁ Ἐλισσαῖος· οἱ ἅλλοι πάντες, ὅσοι τὴν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίαν ἐζήλωσαν. Οὐ γὰρ φόβῳ καὶ κολάσει, οὐδὲ ἀπειλῇ καὶ τιμωρίᾳ, ἀλλ' ἀγάπῃ θεῖα καὶ φιλίᾳ ζέοντι τῷ περὶ θεὸν ἐγένοντο τοιοῦτοι, οἳ οὐ καὶ ἐγένοντο. Οὐ γὰρ ἐδεήθησαν προσταγμάτων, οὐδὲ ἐντολῶν καὶ νόμων, ὥστε ἀρετὴν ἐλθεῖν καὶ φεῦγειν κακίαν, ἀλλ' ὥσπερ εὐγενεῖς παῖδες καὶ ἐλευθέρους, τὴν οἰκίαν ἐπιγνόντες ἀξίαν, χωρὶς φόβου ἐνδὸς καὶ κολάσεως ἠτύπωσαν πρὸς τὴν ἀρετὴν· οἱ δὲ λοιποὶ πάντες Ἰουδαῖοι, ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἀπέκλιναν, τοῦ κατὰ τὸν νόμον ἐδεήθησαν χαλινῶ. Ὅτε γοῦν ἐποίησαν τὸν μόσχον, καὶ τὸ γλυπτὸν προσεκύνησαν, τότε ἤκουσαν· *Κύριος ὁ θεός σου, Κύριος εἷς ἐστίν·* ὅτι ἐφόνευσαν, καὶ τὰς γυναῖκας τῶν πλησίων διέφθειραν, τότε ἤκουσαν,

^a Ἰσααὶτή δεσὲ in mss.

^b Mos. ἐπ' αὐτῶν.

Non parum enim veritatem ejus illustant Veteris Testamenti prophetarum præconia, quos isti aversando non intelligunt majore apostolos quam prophetas contumelia se afficere. Unam, inquam, Novo Testamento injuriam faciunt istam; alio vero modo iterum, quod bonam ex eo partem resecent. Attamen tanta est eorum, quæ in illo continentur, vis, ut vel ex ipsis reliquiis facile maleficium istorum deprehendatur: resecta enim membra clamant, et pristinum tum suis membris consensum indesinenter requirunt.

5. *Probat unum esse legislatorem utriusque Testamenti ex apostolicis verbis, et ex eo quod Vetus Novum præfiguraverit.* — Quomodo igitur demonstrabimus Veteris et Novi Testamenti unum esse legislatorem? Ex ipsis apostolicis verbis, quæ apud ipsos etiam relicta sunt: quæ tametsi prima fronte videantur Vetus illud accusare, non mediocriter tamen id commendant, et divinis oraculis cælitus proditum esse indicant. Et hoc sancti Spiritus sapientia factum est, ut occusatores legis, alleci prima facie verborum, imprudentes et inviti adscriptam ejus defensionem receperint: ut si vellent ad verum respicere, haberent sermonem quem sequerentur: quod si in incredulitate permanerent, nullam sibi in posterum veniæ spem reliquam facerent: ut qui etiam illis quæ alias recipere videntur, fidei in suam ipsorum perniciem abrogarent. Ubi igitur Novum Testamentum suarum ac veterum legum eundem auctorem esse testatur? Et alibi quidem non uno loco: nos tamen data operam textus partem adducemus, quæ vel in Manichæorum codicibus hactenus mansit incolumis. Quænam hæc? *Dicite mihi, inquit, qui sub lege vultis esse, legem non audistis? quod Abraham duos filios habuit: unum ex ancilla, alterum e libera (Gal. 4. 21. 22)?* Audiverunt hæretici unum habuisse ex ancilla, et confestim accurserunt: rati enim his verbis legis accusationem contineri, resectis consequentibus, illam accusationem retinent sibi patrocinantem. Age igitur ex hoc ipso loco ostendamus eundem esse legislatorem. *Abraham duos filios habuit, unum ex ancilla, alterum ex libera. Hæc autem sunt, inquit, per allegoriam dicta (Ib. v. 24).* Quid est, *Per allegoriam dicta?* Figuræ eorum, quæ sub gratia gererentur, erant quæcumque sub Lege flebant. Sicut enim illic duæ mulieres, ita hic duo Testamenta. Primum in hoc apparet cognatio Novi cum Veteri, quod illa horum figuræ erant. Figura enim veritati non contraria est, sed cognata. Quod si Veteris illius Deus Novi hujus Deo contrarius esset, haudquaquam per illas mulieres Novi præcellentiam præfigurasset. Quod si ille præfiguravit, par erat Paulum non abuti hac figura. Sin autem dicant, quod ad Judaicam infirmitatem se demittens hoc faciebat, oportebat eum etiam Græcis prædicantem figuras Græcorum adhibere, et rerum apud Græcos gestarum historias commemorare. Sed hoc nusquam fecit, et merito. Illa enim nihil cum veritate commune habebant, hæc autem Dei leges erant, et oracula: quapropter magna cognatio

veteribus illis cum Novo Testamento intercedit.

6. *Argumentum secundum ex eadem historia. Non pauci in Veteri Testamento amore ducti, non timore.* — Primum igitur argumentum hoc est, Vetus Testamentum modis omnibus cum Novo consonare: secundum autem ille non minus, ex ipsa historia sumitur. Quemadmodum enim tunc duæ mulieres erant unius viri: ita nunc duo Testamenta unius legislatoris; si enim alius esset Novi, alius Veteris, supervacaneam erat hanc historiam adducere. Neque enim alium habebat Sara virum, alium Agar; sed utraque unum et eundem. Itaque dicendo, *Hæc enim sunt duo Testamenta (Gal. 4. 21)*, nihil aliud dicit quam quod eundem habeant legislatorem, sicut illæ unum virum Abraham. Sed altera quidem erat ærva, altera vero libera. Quid tum? hactenus enim quærebatur, an unus utriusque sit legislator. Recipiant igitur prius hoc, ac tum demum ad illud alterum eis respondebimus. Si enim eos hoc ut admittant, ac nobis assentiantur, coegeris, universum illorum dogma corruet. Comperto enim etiam Veteris Testamenti eundem legislatorem esse, sicut revera est, finem habebit omnis illorum nobiscum controversia. Attamen ac vel hinc turbemini, advertamus diligenter hæc verba. Non enim dixit, *Una quidem serva, una vero libera: sed, Una quidem in servitutem gignens (Ibid.)*: nec statim serva est, quæ in servitutem gignit: et hoc ipsum ad servitutem natum esse non matris est crumen, sed parvulorum qui nascuntur. Quoniam enim sua malitia seipsos libertate privaverunt, et a jure ingenuitatis exciderunt, non secus quam ingratos servos tractavit eos Deus, terrore ac mialis castigans. Quin et hodie multi patres liberos suos non ut filios, sed ut servos metu coercent: quæ culpa non parentum est, sed filiorum, qui causa fuerunt parentibus ut servilem in modum ab eis educarentur. Eundem ad modum etiam Deus ejus temporis populum terroribus ac pænis erudiebat, non aliter quam nullius frugis servum; nec tamen hæc Dei culpa fuit, aut legis, sed Judæorum respicientium frenum, et duriori freno opus habentium. Siquidem in ipso Veteri Testamento multos reperire licet, qui non ad eandem sint tracti disciplinam, ut Abel, Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Joseph, Moses, Elias, Elisæus, et omnes qui Novi Testamenti instituta sunt amulati: non enim terrore ac pænis, nec minus ac mulctis, sed amore Dei, et ferventi erga illum affectione tales erga Deum sunt redditi, quales fuerunt. Non enim opus habebant mandatis, neque præscriptis et legibus, ut virtutem sectarentur ac vitia fugerent: sed ut ingenui et liberali ingenio sibi, agnoscentes suam conditionem, absque metu ullo aut castigatione in virtutis castra se contulerunt: reliquum vero vulgus Judæorum, quoniam ad malitiam defecerant, legis freno necessario coercendi fuerunt. Ideoque postquam vitulum linxerunt, et sculptile adoraverunt, tum demum audierunt, *Dominus Deus tuus Dominus unus est (Deut. 6. 4)*; posteaquam cades patravertunt et uxores proximi stupraverunt, tunc

audiverunt, *Non occides, non mæchaberis*: et simili modo reliqua omnia.

7. Itaque non est vituperium legis quod puniat et mulcet, et servos velut improbos emendet ac castiget, sed præconium insigne, nec vulgaris laus, quod eos qui ad extremam malitiam prolapsi fuerant, potuerit severitate sua liberare a vitiis, mollireque et obsequentes gratiæ facere, atque ad novam hanc philosophiam cœcæ viam quamdam sternere. Idem enim Spiritus tum in Veteri Testamento, tum in Novo dispensabat omnia, licet diverso modo. Propterea Paulus dicebat: *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum.*

Morum probitas cum fidei sinceritate jungenda.—Nec solum propter hoc dixit, *Eundem spiritum*, sed et ob aliam non leviores causam, quam volebam quidem nunc asserre; sed veritus ne pluribus gravati jam dicatorum obliviscamini, in aliam diem vobis eum sermonem servabo, interim hortatus, ut presentem locum in memoriam reconlatis, atque diligenter retineatis, atque virtutes Christianas cum dogmatum puritate coniungatis: *Ut sic fiat integer homo Dei ad omne opus bonum præparatus* (2. Tim. 3. 17): quandoquidem nihil nobis profuerit recte sentire, si vita interim fuerit malis moribus vitata: quemadmodum contra nihil prodest vita luxuriosa, nisi accedat fidei quoque sinceritas. Ut igitur integram utilitatem consequamur, utrinque nobis provideamus, fructus etiam generosos in aliis proferentes: et cum primis eleemosynam, de qua etiam unper ad vos verba feci, magna cum largitate atque alacritate illam exerceatis. *Qui enim parce arminat*, ait Scriptura, *par. o et metet: et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus et metet* (2. Cor. 9. 6). Quid est, *In benedictionibus*? Cum magna largitate. Sic quidem in rebus sæcularibus tam messis quam sementis eorumdem est seminum: nam qui serit, triticum aut hordeum seminat, aut aliquid simile, et qui metit, id ipsum metit; at in eleemosyna non idem usu venit. Sed spargis argentum, et colligis fiduciam erga Deum: das pecuniam, et accipis remissionem peccatorum: præbes panem ac vestem, et pro his regnum cælorum tibi paratur, bonaque illa infinita, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9): et quod est omnium bonorum summa, similis efficitur Deo, quatenus id homini est possibile. Nam cum de eleemosyna et benignitate disseruisset Christus subiunxit: *Ut efficiamini similes Patri vestro cælesti, qui solem suum oriri jubet super malos ac bonos, et pluit super justos ac injustos* (Matth. 5. 45). Tu non potes oriri jubere solem, neque imbres immittere, neque beneficus esse in orbem terrarum tam longe lateque patentem: utere facultatibus tuis ad beneficentiam, et factus es similis ei qui solem suum oriri jubet, in quantum hominem Deo similem fieri licet.

8. *Eleemosyna etiam indignis datur. Segnes revocat ab otio Paulus, sed multum abest quin a benefaribus advertat.*—Animadvertite diligenter quæ dico: *Super bonos ac malos*, inquit. Ergo in quoque quoties elec-

mosynam facis, ne vitam examines, neque morum rationem repositas. Eleemosyna enim, hoc est misericordia, ideo dicitur, ut etiam indignis præbeamus: qui enim miseratur, non recte viventem, sed peccantem miseratur: nam qui recte vivit, laude est dignus et corona: qui vero peccat, venit et misericordia. Quapropter hæc quoque parte Deum imitabimur, si etiam malis benignitatem nostram non subducamus. Considera enim quam multi orbem terrarum habitent blasphemæ, acclerati, præstigiatores, omnibus vitiis referti; attamen hos quoque per singulos dies enatrit Deus, docens nos ut universos homines beneficentia complectamur. Nos vero omnia contrario modo facimus: non solum enim malos et improbos homines aversamus, verometiam eam sanus quispiam nos adit, aut propter probitatem, aut propter libertatem, forte etiam propter pigritiam (ut et hoc addam), in paupertate vivens, probra, contumelias, et innuera in eum jaculati dictoria, vacuis ipsum manibus remittimus, valetudinem exprobrantes, etiam objicientes, penas repositantes. Hocine jussus es, o homo, objurgare tantum ac increpare egros? Miserari ac sublevare paupertatem eorum jussit Deus, nos rationem repositare ac conviciari. Sed vis illius mores corrigere, et hominem inertem a segnitie suæ revocatum ad opus aliquod applicare? Da prius, ac tum demum increpa, ut non crudelitatis suspectus fias, sed benignitatis laudem reportes. Eum enim qui nihil dante tantam opprobrat, aversatur pauper, et inique fert, ac ne accipere quidem sustinet; et merito. Putat enim non quod bene sibi velit, sed quod dare nolit, objurgatorem eum esse; ita ut revera est. Qui vero posteaquam dedit objurgat, facit ut libenti animo objurgatio sua recipiatur: eo quod non propter inhumanitatem, sed propter benevolentiam increpationem adhibere videatur. Sic etiam Paulus fecit: cum enim dixisset: *Qui non vult operari, ne edat* (2. Thess. 3. 10), adjungit exhortationem dicens: *Vos autem bonum facientes ne deficiatis* (Ib. v. 13). Atqui hæc præcepta contraria esse videntur. Si enim otiosos non oportet cibum capere, quomodo jubet hæc talibus facere? Sed non sunt contraria: absit. Ideo enim hoc dixi, inquit, *Qui non vult operari, ne edat*, non ut eos qui alioqui largituri erant, averterem a danda eleemosyna, sed ut in otio viventes a segnitie suæ revocarem. Itaque cum dicit, *Ne edat*, illos exstimulat ad laborem, comminationes hæc terrores: cum vero dicit, *Bonum facientes ne deficiatis*, hos excitat ad beneficentiam, utili exhortatione impulsos. Ne enim quidam retraherent manus audito qua illi comminatione feriantur, ad beneficentiam his verbis illos provocat: *Bonum faciendo ne deficiatis*. Itaque etiamsi otioso des, bonum fecisti.

9. Hoc et in sequentibus manifestum fecit. Cum enim dixisset: *Si quis non audit sermones nostros per epistolam, hunc indicate, et ne conmisciamini illi* (2. Thess. 3. 14), atque hoc modo hominem eiecisset ex Ecclesia, rursus alio modo eum reconciliat, reducens in gratiam cum eis a quibus ejectus fuerat:

Φθ φρεσίδεις, οὐ μοιχεύσεις, καὶ τὰ ἄλλα· ἐὰν πάντα ἔμεναι.

ζ'. Ὅστε οὐκ ἔγκλημα τοῦ νόμου ἐκώλυσεν ἐπάγειν καὶ τιμωρίαν, καὶ καθάπερ οὐκ ἐπίστατος παιδεύειν καὶ σωφρονίζειν, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον, καὶ οὐχ ὁ τυχὼν ἔπαινος, ὅτι τοὺς πρὸς τοσαύτην κατενεχθέντας κακίαν ἠδυνήθη διὰ τῆς ἀκρίβειας σφοδρότητος ἀπαλλάξει τῆς πονηρίας, μαλάξει τε καὶ ποιήσει καταπειθεὶς τῇ χάριτι^a, καὶ πρὸς τὴν τῆς Καινῆς ἀδελφότητος φιλοσοφίαν. Τὸ γὰρ αὐτὸ Πνεῦμα καὶ τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ τὰ ἐν τῇ Καινῇ πάντα ἐκονομεῖ, εἰ καὶ διαφόρος. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν· Ἐρχομαι δὲ ἐπὶ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως παρὰ τὸ γερραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα.

Ὁὐ διὰ τοῦτο ἐκ μόνου ἔλεγε, Ἐπὶ αὐτὸ Πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ δι' ἑτέραν αἰτίαν οὐκ ἐλάττωσε τῆς εἰρημέλειας, ἣν ἐβουλόμην μὲν νῦν εἰπεῖν, δεδοικὼς δὲ μὴ τὰ εἰρημμένα ἐκβλύσῃται, εἰς ἑτέραν ὑμῖν διδάξαι ταύτην ταμιεύσομαι, τίως ταύτης μεμνησθῆαι πάσης παρακαλέσας ὑμᾶς, καὶ μετὰ ἀκριβείας φυλάττειν αὐτήν, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς πολιτείας ἀρετὴν προστιθεῖναι, καὶ τῇ τῶν δογμάτων συνυφαίνειν αὐτὴν καθαρῶτετι· Ἴνα ἄριστος ὁ ἀθροῦκος ἢ τοῦ Θεοῦ, πρὸς αὐτὸν ἔργον ἀγαθὸν ἐξήρητισμένος· ἐπεὶ κέρδος οὐδὲν ἔσται ἡμῖν τῶν ὀρθῶν δογμάτων, ὅταν ὁ βίος διεσθαρμένος ἢ· ὡσπερ οὖν οὐδὲ πολιτείας ἀρίστης ὄφελος, κρίσιμος οὐκ οὕτως ὑγιούς. Ἴνα οὖν ἀπρητισμένην ἔχουσαν τὴν ὠφέλειαν, ἐκατέρωθεν ἐκινετοῦς ἀσφαλίζόμεθα, ἐν τα τοῖς ἄλλοις ἔπαισι καρποῦς ἐπιδικνύμενοι γενναίους, καὶ μετὰ τῶν ἄλλων τὴν ἐλεημοσύνην, περὶ ἧς καὶ πρώην [276] ὑμῖν διελόχθην, μετὰ πολλῆς μὲν τῆς προθυμίας, μετὰ πολλῆς δὲ αὐτὴν ἐπιτελοῦντας τῆς θαυφιλίας. Ὁ γὰρ σπειρωτῶν φειδομένως, φησὶ, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπειροῦν ἐπ' ἐβλογίαις, ἐπ' ἐβλογίαις καὶ θερίσει. Τί ἐστίν, Ἐπ' ἐβλογίαις; Μετὰ πολλῆς τῆς ἀφρονίας. Ἐνταῦθα μὲν οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν πραγμάτων καὶ ὁ ἀμνηστὸς καὶ ὁ σπόρος τῶν αὐτῶν ἐστὶ σπερμάτων· καὶ γὰρ ὁ σπειρωτῶν, πυρὸν ἢ κριθᾶς καταβάλλει, ἢ καὶ ἄλλο τι τῶν τοιούτων, καὶ ὁ θερίζων ἐπὶ αὐτὸ θερίζει· πάλιν ἐπὶ δὲ τῆς ἐλεημοσύνης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ ἐτέρως. Σὺ μὲν γὰρ καταβάλλεις ἀργύριον, συλλέγεις δὲ παρρησίαν τὴν πρὸς τὸν Θεόν· δίδως χρήματα, καὶ λαμβάνεις ἀμαρτημάτων λύσιν· παρέχεις ἄρτον καὶ ἱμάτιον, καὶ ἀντὶ τούτων σοὶ ἡ τῶν οὐρανῶν εὐτρεπίζεται βασιλεία, καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ, ἀ μῆτε ὀφθαλμοῖς εἶδε, μῆτε οὖς ἤκουσε, μῆτε ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου ἀνέβη· τὸ δὲ πάντων κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν, ὁμοίος γίνῃ τῷ Θεῷ, κατὰ δύναμιν τὴν ἀνθρωπίνην. Περὶ γὰρ ἐλεημοσύνης καὶ φιλανθρωπίας διαλεχθεὶς ὁ Χριστὸς ἐπήγαγεν· Ὅσως γένησθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν ἐπὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅτι τὸν ἦλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Οὐ δύνασαι ἀνατελεῖν ἦλιον, οὐδὲ βυθροῦς ἀφελῆσαι σὺ, οὐδὲ οἰκουμένην εὐεργετῆσαι τοσαύτην· τοῖς οὖσι χρήμασις ἀπόχρησις πρὸς τὴν φιλοφροσύνην, καὶ γέγονας ἴμοιος τῷ τὸν ἦλιον ἀνατέλλοντι, ὡς ἀνθρωπῶν ὅμοιον Θεῷ γενέσθαι δυνατόν.

τ'. Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας τοῖς εἰρημνοῖς. Ἐπὶ

πονηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, φησὶ. Καὶ σὺ τοῖνον, ὅσα ἐλεημοσύνην ποιῆς, μὴ βίον ἐξέτασης, μῆδὲ τρόπον εὐθύναις ἀπαιτεῖ. Ἐλεημοσύνη γὰρ διὰ τοῦτο λέγεται, ἵνα καὶ τοῖς ἀναξίοις παρέχωμεν· ὁ γὰρ ἐλεῶν, οὐ τὸν κατωρθωκότα, ἀλλὰ τὸν ἡμαρτηκότα ἐλεᾷ· ὁ μὲν γὰρ κατορθῶν, ἐκείνου ἔξις καὶ σταθάνων. ἔστιν· ὁ δὲ ἀμαρτάνων, ἐλέου καὶ συγγνώμης. Ὅσα καὶ κατὰ τοῦτο μιμησόμεθα τὸν Θεόν, ἴαν καὶ πονηροῖς παρέχωμεν. Ἐνώσησον γὰρ ὅσοι τὴν οἰκουμένην οἰκοῦσι βλάσφημοι, μαροὶ, γόητες, πάσης ἐμπειλησμένοι κακίαι· ἀλλὰ καὶ τοῦτος καθ' ἐκάστην τρέφει τὴν ἡμέραν ὁ Θεὸς, ἡμᾶς παιδεύων τὴν φιλοφροσύνην ἐπὶ πάντας ἐκταίνειν. Ἡμεῖς δὲ ἴσαν τούναντιον ποιῶμεν· οὐ γὰρ πονηροῦς, οὐδὲ φαύλους ἀνθρώπους ἀποστρεφόμεθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑγιάνων τις ἡμῖν προσέβη ἢ δι' ἐπεικταίαν, ἢ δι' ἐλευθερίαν, ἢ καὶ δι' ἀργίαν ἰσως (καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τίθημι), πέντε σὺν, λοιδορίας, ὄβρις, μυρία κατ' αὐτοῦ συνείροντες σκώμματα, κενὰς αὐτὸν ἀποκείμεναι χερσὶ, τὴν ὑγίαν οὐκ ἐδίζοντες, τὴν ἀργίαν προσφύροντες. εὐθύναις ἀπαιτοῦντας. Μὴ γὰρ τοῦτα προσετάγης, ἄθρωπε, ἐγκαλεῖν καὶ ἐπιτιμᾶν ἀπλῶς τοῖς θεομόνοις; Ἐλεεῖν καὶ διορθοῦσθαι τὴν πενίαν αὐτῶν ὁ Θεὸς ἐκέλευσε, οὐχ εὐθύναις ἀπαιτεῖν καὶ ὄβριζειν. Ἀλλὰ βούλει διορθοῦσαι τὸν τρόπον, καὶ τῆς ἀργίας ἀπαγαγεῖν, καὶ εἰς ἔργον ἐμβαλεῖν τὸν ἀργούντα; Ἄδς πρότερον, [277], καὶ τότε ἐπιτιμήσον, ἵνα μὴ ὠμόρητο; ὑποψίαν, ἐγκληθεὶς ἢ βαρύτητα, ἀλλὰ κηδεμονίας ὄψαν λείψης. Τὸν μὲν γὰρ μὴ δόντα, ἀλλ' ἐγκαλοῦντα μόνον ἀποστρέφεται, καὶ ἀδικεῖ, καὶ οὐδὲ ἔλεει ἀνάσχοιτ' ἂν ὁ πόνος· καὶ μάλα εἰκότως. Οὐ γὰρ διὰ κηδεμονίας, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι θῆναι νομίζει τὰ ἐγκλήματα γίνεσθαι· ὅπερ οὐ καὶ ἐστὶν ἀληθές. Ὁ δὲ μετὰ τὸ θῆναι ἐγκαλῶν, εὐπαράδεικτον ποιεῖ τὴν παρτέλειαν· οὐ γὰρ ἐξ ἀπανθρωπίας, ἀλλ' ἐκ κηδεμονίας ποιεῖται τὴν ἐπιτιμήσιν. Οὕτω καὶ Παῦλος; ἐποίησεν· εἰπὼν γὰρ, Ἐἴ τις οὐ θέλει ἀργάζεσθαι, μῆδὲ ἐσθίετω, ἐπάγει λέγων· Ὑμεῖς δὲ τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίησθε. Καίτοι δοκεῖ ταῦτα ἐναντία εἶναι τὰ προστάγματα. Ἐἴ γὰρ οὐ δεῖ τοῦς ἀργούντας ἐσθίειν, πῶς τοῦτοις κελεύεις τὸ καλὸν ποιεῖν; Ἀλλ' οὐκ ἔστιν ἐνωπίον· μὴ γένοιτο. Διὰ γὰρ τοῦτο, φησὶν, εἰπον, ὅτι Ἐἴ τις οὐ θέλει ἀργάζεσθαι, μῆδὲ ἐσθίετω, οὐχ ἵνα τοὺς μέλλοντας διδόναι ἀπαγάγω τῆς ἐλεημοσύνης, ἀλλ' ἵνα τοὺς ἐν ἀργίᾳ ζῶντας ἀπαγάγω τῆς ἀργίας. Τὸ μὲν οὖν εἰπεῖν, Μῆδὲ ἐσθίετω, ἐκείνους διανίστησι πρὸς ἐργασίαν, τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς· τὸ δὲ εἰπεῖν, Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίητε, τοῦτους διεγείρει πρὸς ἐλεημοσύνην τῷ χρησίμῳ τῆς παραινέσεως. Ἴνα γὰρ μὴ, ἀκούσαντες τῆς κατ' ἐκείνων γεγεννημένης ἀπειλῆς, συσταίωσι τὰς χεῖράς· τινες, ἐκκαλεῖται πρὸς φιλοφροσύνην αὐτοῦς, λέγων· Τὸ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακίητε. Ὅσα καὶ ἀργοῦντι ἐν θῆρι, καλὸν πεποίηκα.

θ'. Τοῦτο καὶ ἐνωπίον ἐξῆς ὄφελον ἐποίησεν. Εἰπὼν γὰρ, Ἐἴ τις οὐκ ἀκακοῦται ἐπὶ λόφῳ ἡμῶν δαί τις ἐπιστολής, τοῦτον σημαίετε, καὶ μὴ συναναμίγκυσεσθε αὐτῷ· καὶ ἐκκίησθε αὐτὸν τῆς ἐλεῶς; αὐλῆς, πάλιν αὐτὸν ἐτέρῳ συναπτει τρόπον, τὰς τῶν ἐκτεμόνων διανοίας οἰκειῶν αὐτῷ καὶ συνάγων· ἐπ-

^a Unus Mas. καταπειθεὶς προκατασκευάζει τῇ χάριτι. Cod. καταπειθεὶς κατασκευάζει τῇ χάριτι.

^b Mas. ἐγκληθεὶς. Cod. 748 ἵνα μὴ ὠμόρητος ὑποψίαν ἐγκληθεὶς καὶ βαρύτητα, quae lectio non est speranda

^c Alibi ἐξῆς κατασκευάζειν εἰπὼν.

ήγαγε γούν λέγων· Μή ως δαχθρόν, φησίν, ήγηϊσθε, ἀλλ' ως ἀδαλφόν. Ὅσοι οὖν εἰπών, Εἰ τις σὸ θέλει ἀργάλασθαι, μηδὲ δοθῆναι, τοῖς κυρίοις ἐκίλευσε πολλὴν αὐτῶν ποιεῖσθαι πρόνοιαν πάλιν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπών, Μή συναναμίγνυσθε αὐτῶ, οὐκ ἀπέτησεν αὐτοῦ τῆς ἐπαμελείας τοὺς ἀκούοντας, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτοῖς ἀντιλαθέσθαι παρεκαλεύσατο, προσθεὶς καὶ εἰπών, Καὶ μὴ ως δαχθρόν ήγηϊσθε, ἀλλ' ως ἀδαλφόν. Ἐχωρισθῆς αὐτοῦ τῆς συνουσίας, ἀλλὰ μὴ χωρισθῆς τῆς κηδεμανίας· ἀπέκοψας αὐτὸν τῆς συνόδου, μὴ ἀποκόψῃς αὐτὸν τῆς ἀγάπης. Καὶ γὰρ αὐτὸ τοῦτο δι' ἀγάπην ἐκίλευσα γίνεσθαι, ἵνα τῷ χωρισμῷ γενόμενος βελτίων, πρὸς τὸ λοιπὸν ἐπανέλθῃ σῶμα· ἐπεὶ καὶ οἱ πατέρες τῆς οἰκίας τῆς αὐτῶν ἐπέβλλουσι τοὺς παῖδας, οὐχ ἵνα ἕξω μένωσι διηνεκῶς, ἀλλ' ἵνα τῷ τῆς οἰκίας ἐκπαιεῖν γινόμενοι σωφρονέστεροι, πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανέλθωσι πάλιν. Πρὸς μὲν οὖν τοὺς ἀργίαν ἐγκαλοῦντας ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.

Ἐπιθεὶ δὲ καὶ ἑτερός ἐστι πολλοῖς μεμελημένους λόγος πρὸς ἀπολογία, ἀπανθρωπίας καὶ ὠμότητος γέμων, ἀνάγκη καὶ τοῦτον διεξελέγει πάλιν, οὐχ ἵνα ἀπολογία αὐτοῦ, ἀποσταρῆσθαι, [278] ἀλλ' ἵνα παίσωμεν τὴν οὐκ οὔσαν, εὐδὲ ἀρελοῦσαν ἀπολογία ἀποδοῖσθαι, τὴν δὲ οὔσαν καὶ προστῆναι δυναμένην ἐπὶ τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ταύτην διὰ τῶν ἔργων μελετῆν διηνεκῶς.

Τίς οὖν ἐστιν ἡ ψυχρὰ καὶ ἀνόνητος τῶν πολλῶν ἀπολογία; Παιδοτροφία συζῶ, φησίν, οἰκίας προϊσταμαι, γυναῖκα τρέφω, πολλὰς ἔχω δαπάνης ἀνάγκας· ὅθεν οὐκ εὐκρῶ τοὺς προσόντας μοι ἔλαβεν. Τί λέγεις; Παιδία τρέφεις, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς προσόντας οὐκ ἔλαβες; Δεῖ αὐτὰ μὲν οὖν ταῦτα τοὺς θεομένους ἔλαβεν δεῖ, δεῖ τὰ παιδία, καὶ τὴν αὐτῶν προστασίαν, ἵνα ἀπὸ ὀλίγων χρημάτων ἴδωσιν τὸν θόνα αὐτὰ θεοῦ ποιήσης, ἵνα καταλίπῃς αὐτοῖς προστάτην ἐκαίνοι καὶ μετὰ τὸν θάνατον, ἵνα πολλὴν αὐτοῖς ἀνωθεν εὐνοίαν ἐπισπάσῃ ἀπὸ τῶν ἐκαίνοι χρημάτων τῷ θεῷ δαπανῶν. Οὐχ ὁρᾷς, ὅτι πολλοὶ ἀνθρώπουτος πλουτοῦντες καὶ ἐν δυναστείαις ὄντες, οὐδαμῶθεν αὐτοῖς προσήκουσας, εἰς τὰς διαθέτας; πολλὰκις εἰσηγάγον τὰς αὐτῶν, καὶ τοῖς αὐτῶν παῖσι συγκληρονόμους ἐποίησαν, δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, ἵνα δὲ ἀσφάλαιαν τοῖς αὐτῶν κτήσωνται παῖσιν ἀπὸ ὀλίγων χρημάτων; καὶ ταῦτα, οὐκ εἰδότες πῶς διακρίσονται μετὰ τὴν αὐτῶν τελευταίην παρὶ τοὺς αὐτῶν παῖδας οἱ τοῦ κλήρου γενόμενοι κοινωνοί; Σὺ δὲ εἰδὼς τὸ φιλόφθονον καὶ χρηστὸν καὶ ἐπεικὲς τοῦ σοῦ δεσπότη

του, οὐ ποιήσεις αὐτὸν κοινωνὸν τῆς διαθέτης τῆς σῆς; οὐ ποιήσεις αὐτὸν συγκληρονόμον τῶν παίδων τῶν σῶν; καὶ ποῦ ταῦτα πατέρες, εἰπέ μοι, παῖδας φιλοῦντες; Εἰ γὰρ κήθη τῶν τεχθέντων παίδων, κατὰλαίπε γραμματεῖον αὐτοῖς, ἐν ᾧ τὸν θεοῦ ὀρεῖσθαι ὀρεῖσθαι. Τοῦτο μεγίστη κληρονομία, τοῦτο κόσμος, τοῦτο ἀσφάλεια. Εἰσάγαγε αὐτὸν εἰς τὴν κληρονομίαν τὴν ἐνταῦθα, ἵνα σε μετὰ τῶν παίδων εἰς τὴν κληρονομίαν ἀντισαγάγῃ τὴν ἐκαί. Οὗτος ὁ κληρονόμος; γενναῖος, φιλόφθονος, χρηστὸς, δυνατὸς, κλούσιος· ὥστε κατ' οὐδὲν ἐστιν ὀρεῖσθαι τὴν κοινωνίαν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ σφόδρα ἡ ἐλεημοσύνη καλεῖται, ἐπιθεὶ οὐκ ἐστι δαπάνη τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ πρόσδοδος· σὺ δὲ, ὅταν μὲν σπείρῃς δέη, οὐ προσέχεις, ὅτι κινεῖς τὰ ταμίαια τῶν παλαιῶν γεννημάτων, ἀλλὰ προσέχεις τῷ μηδέπω παρόντι τῶν γεννημάτων ἀμνητῶ· καὶ ταῦτα, οὐκ εἰδὼς, ὅτι πάντως ἐκδοθήσεται. Καὶ γὰρ καὶ ἐρυσίθη, καὶ χάλαζα, καὶ ἀκρὺς, καὶ ἀέρων ἀνωμαλία, καὶ πολλὰ τῆς ἐλπίδος ἡμῶς ἀντικρούει τῆς μελλούσης· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν μέλλων σπείρειν, ὅπου πάντα μὲν ἀνωμαλία ἀέρου ἐκδοθήσεται, πάσης δὲ λύπης καὶ ἐπιβουλῆς ἀνήρηται πρόφασις, ὅπως καὶ ἀναδύῃ; Καὶ πόταν εὐρήσεις συγγνώμην, ὅταν εἰς μὲν τὴν γῆν καταβάλλων θαρβῆς, καὶ μετὰ προθυμίας τοῦτο ποιῆς, εἰς δὲ τῆς χεῖρα τοῦ θεοῦ μέλλων καταβάλλειν, ὄκνεις καὶ ἀμαλεις; Εἰ γὰρ ἡ γῆ τὰ καταβληθέντα ἀποδοῖσσι, πολλῷ μᾶλλον ἡ τοῦ θεοῦ χεῖρ, ἅπαν ἀν δέξεται, μετὰ πάσης ἀποδοῖσσι σοι τῆς περιουσίας.

Ἴ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ τῇ δαπάνῃ προσέχωμεν, ὅταν ἐλεημοσύνην ποιῶμεν, ἀλλὰ τῇ προσόδῳ καὶ [279] ταῖς μελλούσαις ἐλπίσι, καὶ τῷ παρόντι δὲ κέρδει· οὐ γὰρ βασιλείαν οὐρανῶν ἐλεημοσύνην προξενεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν κατὰ τὸν παρόντα βίαν ἀσφάλειαν τε καὶ ἀφθονίαν. Τίς ταῦτ' αὖ φησίν; Αὐτὸς ὁ ταῦτα δοῦναι κύριος. Ὁ γὰρ τὰ αὐτοῦ πένησι, φησὶ, θεός, ἐκατονταπλασίονα λήψεται ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Ὅρῃς ἐν ἐκατέρῃ τῇ ζωῇ τὰς ἀμοιβὰς δεδομένας μετὰ πολλῆς τῆς περιουσίας; Μὴ τοῖσιν ὀκνοῦμεν, μηδὲ ἀναβαλλόμεθα, ἀλλὰ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὸν τῆς ἐλεημοσύνης καρπὸν φέρωμεν, ἵνα καὶ τὰ παρόντα ἡμῖν πράγματα κατὰ βούην φέρηται, καὶ τῆς μελλούσης ἐπιτύχωμεν ζωῆς· ἧς γίνονται πάντας ἡμᾶς μετασχέιν, χάριτι καὶ φιλοφροσύνη τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

• Unus ms. hic et mox γεννημάτων.

ΠΑΛΙΝ Εἰς τὴν Αὐτὴν Ρῆσιν

Ἐχοντας δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· καὶ διὰ τὴν κοινὴν πάντες ἀπολαμβάνουσι τὰ ἀγαθὰ, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Τῇ προτέρῃ συνάξει καὶ τῇ πρὸ ἐκείνης μίαν τοῦ Ἀποστόλου ρῆσιν ἀπολαθόντες, εἰς τὴν ἐξήγησιν ταύτης ἅπαντα τὸν λόγον ἀνηλώσαμεν· καὶ τήμερον δὲ τῇ αὐτῇ ταύτῃ πάλιν ἐνδιατρίψαι σπουδάζομεν· ποιοῦμεν δὲ οὗτο ἐπίτηδες πρὸς ὠφέλειαν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν τῆν ὑμετέραν. Οὐ γὰρ ἵνα γίνεσθαι· τινα καὶ πολύνου ἔμαυτὸν ἀποεῆνω, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν Παύλου σοφίαν ὑμῖν ἐκκα-

• Unus mss. γνώριμον.

λῶσω, καὶ τὴν ὑμετέραν διεγείρω προθυμίαν, οὕτω μεταχειρίζω τὸν λόγον. Τὸ τε γὰρ βάθος τῆς ἐκείνου συνέσεως φαίνεται μειζρόνως, ὅταν ἐκ μιᾶς ῥήσεως τοσοῦτους ἡμῖν τίκτη ποταμούς νοημάτων· ὑμεῖς τε μαθόντες, ὅτι καὶ αὐτὸς μὲν λέξεως ἀποσταλτικῆς ἀφαιρὸν ἐστὶ καρπώσασθαι φιλοσοφίας πλοῦτον, οὐ παραδραματίζεσθαι τὰς Ἐπιστολάς ἀπλῶς, ἀλλὰ προαχθήσεσθε, ταῖς ἐλπίσι ταύταις τρεφόμενοι, τῶν ἐγκαιμένων ὁφείων ἐκάστην μετὰ πολλῆς περιεργάζεσθαι

quapropter hæc verba subdit, *Non ut inimicum existimate, sed ut fratrem* (2 Theos. 3. 15). Quemadmodum igitur cum dixisset, *Si quis non vult laborare, ne edat* (1b. v. 10), illos certe, qui possunt, curam eorum habere iussit: ita etiam hic posteaquam dixit, *Ne commisceamini illi*, non alienavit ab ejus cura auditora, sed jubet diligenter eum suscipere, dicens: *Non ut inimicum existimate, sed ut fratrem*. Reliquisti ejus consuetudinem, sed ne relinquant de eo sollicitudinem: exclusisti eum a conventu, ne excludas a caritate. Etenim hoc ipsum affectu caritatis mandavi, ut hæc separationem factus melior, ad reliquum corpus revertretur; quandoquidem etiam patres domo sua filios expellunt, non ut perpetuo foris maneat, sed ut quod domo exciderint, modestiores facti, dum postliminio revertantur. Atque hæc sufficiant ad illos, qui pigritiam aliis objicere solent.

Verum quoniam multi aliis utuntur verbis quibus se excusent, quæ plena crudelitatis ac inhumanitatis sunt, necesse est ut illa quoque redarguam, non ut excusationem eis adimam, sed quo persuadeam ut omnia vana et inutilia, ad veram et apud Christi tribunal profuturam defensionem operibus ipsis se exercent.

Excusationes alias avarorum refellit; coheredes filiorum sunt pauperes; sementem cur eleemosynam vocat Scriptura. — Quæ est igitur illa vulgare hominum frigida ac inutilis defensio? Alendi sunt, inquit, liberi, rei familiaris gerenda est cura, uxorem alo, necessarios sumptus multos sustineo: quamobrem non suppetit, unde obvius sublevare possim. Quid ais? Filios alis, et ideo non est unde vententes ad te subleves? Imo propter hoc ipsum sublevandi sunt egeni, ut exigua pecunia Dominum qui eos tibi dedit, propitius, ut etiam post mortem tuam patronum illis relinquant, ut eis magnum favorem cælitus concilies, dum illa pecunia sumptus Deo gratos facies. Annon vides, a multis homines præpotentes ac opulentos, nihil alioqui ad suum genus attinentes, in testamento suo insertos fuisse, et liberis suis coheredes factos, nihil ob aliud quam ut securitatem filiis modica pecunia parent? idque cum incertum esset quonam affectu post obitum ipsorum filios illos coheredes essent prosequuturi? Tu vero cum scias humanitatem,

bonitatem, et equitatem tui Domini, expertem eum tui testamenti facies? non facies eum coheredem liberorum tuorum? Hocine est amantissimi patris officium? Nam si prolis tuæ curam geris, relinque illis chartulam scriptam, in qua Deum debitorem habeas. Hæc maxima hereditas, hoc decus est, hæc securitas. Indue eum in terrenam hæc hereditatem, ut te tua cum tuis liberis in cælestem illam hereditatem inducat. Hic heres nobilis est, humanus, bonus, potens, dives; quare nihil est cur ejus societatem suspectam habeas. Ideo etiam sementis vocatur eleemosyna, quia res hæc non tam sumptus est, quam reditus: in autem quando seminandum est, non magis facis quod evacues fructuum veterum promptuaria, sed ad messis futuræ fructum spectas, idque cum eventum nescias. Nam et rubigo, et calamitas, et locusta, et acris intemperies et multa nos a spe et expectatione dericiunt: cum vero in cælum est semen jaciendum, ubi nulla aeris intemperies, nullus dolor, nullæ insidiæ, tergiversaris ac procrastinas? Et quam speras veniam, qui in terram seminando, confidenter et alacriter id facis; cum vero in manum Dei seminandum est, cessas et negligis? Nam si terra reddit quod sibi est creditum, multo magis Dei manus, quæcumque acceperit, magno cum fœnore est redditura.

10. Hæc igitur scientes non respiciamus sumptum, quando eleemosynam facimus, sed eum qui inde speratur proventus, imo etiam præsens lucrum: non solum enim regnum cælorum eleemosyna procurat, sed in præsentem etiam vitam securitatem affert et abundantiam. Quis hæc pollicetur? Ipse qui præstare potest Dominus. Dicit enim: Qui sua pauperibus largitur, centuplum accipiet in hoc sæculo, et vitæ æternæ hereditatem habebit (Matth. 19. 29). Vides retributionem in utraque vita cum magno fœnore recipendam? Ne igitur cessemus, neque procrastinemus, sed per singulos dies eleemosynæ fructum percipiamus, ut et in præsentem sæculo rebus secundis fruamur, et futuram vitam consequamur: quæ nobis omnibus contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri una cum Spiritu sancto gloria, honor, imperium in sæcula sæculorum. Amen.

DE EISDEM VERBIS,

HABENTES AUTEM EUMDEM SPIRITUM FIDEI, SICUT SCRIPTUM EST (2. Cor. 4. 13) ET QUA DE CAUSA REBUS BONIS OMNES EX ÆQUO FRUANTUR, ET DE ELEEMOSYNA

1. Cum priore conventu, et qui illum præcæserat, unum apostoli dictum susceperimus exponendum, in ejus enarratione totum sermonem consumpsimus, et hodie quoque in eodem versari proposuimus: hoc autem data opera facimus, ad vestram utilitatem, non ad rostram ostentationem. Non enim ut secundum me et multiscium ostendam; sed ut tum Pauli sapientiam vobis aperiam, tum vestram alacritatem excitem, ita eundem-verso sermonem. Nam et illius intelligentiæ

profunditas magis elucebit, si ex uno dicto tanta nobis sententiarum fluentia proferat; et vos, cum didiceritis ex uno apostoli verbo ineffabiles sapientiæ divitias depromi posse, non oscitantes percurretis ejus epistolas, sed hac spe inducti singulas earum sententias exquisita cura ac diligentia perscrutabimini. Si enim unum dictum triduo nobis discernendi materiam præbuit, quantum putatis thesaurum nobis profunderet una quæpiam pars diligenter tractata ac consi-

derata? Ne igitur delectemur priusquam totum quod superest decerpserimus. Si enim metallorum aurum fossores, licet quantumvis divitiarum inde exhauriant, non prius tamen inde absistunt, quam totum aurum auferant: multo majorem nos alacritatem ac diligentiam in perscrutandis divinis eloquiis adhibere convenit. Nam et nos aerum effodimus, non sensibile, sed spirituale: non enim in metallis terræ, sed in Spiritu metallis operamur. Paulinæ enim epistolæ metalla sunt Spiritus et fontes: metalla quidem, quia quovis auro pretiosiores nobis præbent divitias: fontes vero, quia nunquam deficiunt; sed quantumlibet exhausta, tantumdem ac multo amplius rursus affluit. Et hoc evidenter declarare potest totum tempus quod præterit. Siquidem ex quo Paulus vixit, quingenti jam elapsi sunt anni, totoque hoc tempore multum commentatores, tum doctores ac interpretes multa sæpe inde exhauscrunt, nec tamen in repositis inibi divitias evacuare valuerunt. Non est enim sensibilis hic thesaurus, et ideo non consumitur a multis effodientium manibus, sed augetur et multiplicatur. Et quid dico de illis qui ante nos fuerunt? Quam multi post nos dicturi sunt, ac rursus post illos alii, nec tamen deficientis fontis in modum exscentes divitiæ, neque metallorum hoc genus exhaurietur? Spirituales enim sunt, et sæpe natura nunquam omnino absunt possunt. Quod est igitur illud dictum apostolicum? *Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est. Credidi, quapropter loquutus sum.*

2. Nuper igitur quaesivimus quam de causa dixerit, *Eundem Spiritum fidei*; et usam hactenus causam attulimus: erat autem hæc: ut ostenderet consonantiam Veteris ac Novi Testamenti. Cum enim invenitur idem fidei Spiritus et Davidis linguam movisse, dicentem, *Credidi, propter quod loquutus sum (Psal. 115. 10)*, et in Pauli anima operatus esse, satis apparet magnam esse prophetarum cum apostolis cognationem, atque ita necessario sequitur magnam esse Veteris et Novi Testamenti consonantiam. Sed ne iterum eadem repetentes molesti vobis simus, age et alteram causam proferamus, ob quam dixit, *Eundem*. Jam tum enim alteram hujus dicti causam promiseramus. Sed opus est ut excitemini: profundus enim est sensus quem caritati vestræ sum dicturus, et perspicaci animo opus habet, ingenioque peracuto: qua propter obtestor ut summa attentione quæ dicenda sunt auscultetis. Vestrum est lucrum, noster vera labor; imo gratiæ Spiritus sancti donum, quo revelante secreta, neque qui dicit, neque qui audit defatigatur: revelationem enim magna facilitas sequitur. Attendamus igitur cum diligentia: licet enim majorem partem auribus persequamini, si vel minimum dormitaveritis, interrupto semel contextu totam ignorabitis. Et quemadmodum his, qui viam ignorant, et ductore opus habent, diu licet illum sequuti, si per negligentiam vel paululum ex oculis eum amittant, nihil prodest hactenus sequutos esse, sed consistunt ignari quam sit progrediendum: ita etiam qui dicentem prosequuntur animo, etiamsi attente doctri-

nam ejus hæserint, si paulisper tantum ecclesiaster audiant, tota serie amissa, non possunt amplius ad sententiarum finem pervenire. Ne igitur idem vobis accidat, omnibus quæ dicturi sumus pari tenore intendite, donec ad finem perveniamus.

3. *Cur dicat eundem esse Spiritum fidei. Imago persequutionum.* — Dicturi igitur qua de causa dicat, *Habentes autem eundem Spiritum fidei*, volens ostendere eandem esse utriusque Testamenti fidem omnium honorum marem, paulo alius sermonem repetamus. Sic enim nobis causa evidenter apparebit. Quænam igitur est hæc causa? Magnam bellum circumsteterat fideles dum hæc dicebantur; bellum, inquam, grave et abaque ullis inducitur. Nam et civitates integræ et populi undique in eos insurrexerant, et tyranni omnes insidiabantur, et reges contra eos bellum parabant: arma movebantur, gladii acuebantur, exercitus adornabantur, et omnia genera poenarum ac suppliciorum excogitabantur; inde facultatum rapinæ et confiscationes, et carceres ac mortes quotidianæ, tormenta, vincula, ignis, ferrum, bestia, patibula, rotæ, barathra, præcipitia, et quidquid in perniciem fidelium excogitari poterat: ac ne intra hos quidem fines bellum ac continuit. Non solum enim ab inimicis excitabatur, sed ipsa etiam natura contra eipsam irritabatur. Et enim liberis insidiabantur patres, et filie exotas matres habebant, et amici amicos aversabantur, et in cognationes ac familias bellum hoc latenter esse ignavabat, magnusque tumultus erat per universum orbem habitabilem. Et sicut navis undis insurgentibus, nubibus concurrentibus, elisis tonitribus, caligine undique scapham cingente, mari furente, bellis sævientibus, piratis oppugnantibus, ipsis vectoribus inter se dissidentibus, haudquaquam evadere potest, nisi cælestis dextera, magna illa ac potens, discusso periculo et sedata tempestate, in tranquillitatem reducat navigantes: ita etiam tunc inter lucta prædicationis accidit. Non solum enim externa tempestate pulsabantur, sed intus etiam plerumque seditione laborabant. Quis hoc dicit? Paulus ipse sic scribens: *Foris pugna, intus timores (3. Cor. 7. 5)*. Et quod hoc verum ait, quodque doctores pariter ac discipuli innumeris septi fuerint malis, et per omnes ex æquo bellum hoc fuerit grassatum, eundem Paulum iterum testem adduco. Vestræ autem partes sunt meminisse omnium horum quæ dico, ut cognitis periculis ac tentationibus, omnibusque adversitatibus, quas ejus temporis fideles perferabant, tanto majores gratias agatis Deo, qui omnibus illis calamitatibus finem imposuit, et averruncato bello, tranquillissimam pacem nobis concessit: ut nemo vel socordiae poenam confugiat, vel ob vitam recte actam extollatur.

4. *Pace Ecclesiæ non abutendum.* — Neque enim perinde est, si undique impugnatus et innumeris adversitatibus obrutus generose subsistas, ac si in portu nunc sedens, et in summa securitate eandem animam præ te feras. Illorum enim conditio nihilo melior erat, quam eorum qui turbato mari jactantur: nos vero securius agimus quam qui in portum devocati

της σπουδης. Ει γάρ μια λέξις τριῶν ἡμερῶν διέλεξιν ἡδὴν ἔσκε, πόσον ἡμῖν ἀναβλύσει θησαυρὸν ἀλόκληρος περιουσία μετὰ ἀκριβείας θεωρουμένη; Μὴ τοῦτων ἀποκείμωμεν, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἀποτρογησώμεν. Εἰ γὰρ οἱ μέταλλα θεωρῦντο χυροῦ, ὅσον ἂν ἐκείθεν κενώσασιν πλοῦτον, οὐ πρότερον ἀφίστανται, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἀνέλκωνται χυροῦ· πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς μεζονοὶ προθυμία καχρησθῆναι δεῖ καὶ σπουδῇ περὶ τὴν τῶν θείων λογίων ἔρευναν. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς χυροὶν ὀρύττομεν, οὐκ αἰσθητῶν, ἀλλὰ πνευματικῶν· οὐ γὰρ μέταλλα γῆς, ἀλλὰ μέταλλα τοῦ Πνεύματος ἐργαζόμεθα. Αἱ γὰρ ἐπιστολαὶ τοῦ Παύλου τοῦ Πνευμάτος εἰσι μέταλλα καὶ πηγαὶ· μέταλλα μὲν, ὅτι χυροῦσι παντὸς τιμιώτερον ἡμῖν παρέχουσι πλοῦτον· πηγαὶ δὲ, ὅτι οὐδέποτε ἐπιλείπουσιν· ἀλλ' ὅσον ἂν κενώσῃς ἐκεῖθεν, τοσοῦτον καὶ πολλῷ πλέον ἐπιβραβεῖ πάλιν. [280] Καὶ τοῦτο γίνεται ἂν ἀπόδειξις σαφὴς ὁ χρόνος ὁ παραλόγιος ἄπας. Ἐξ οὗ γοῦν Παῦλος ἐγένετο, πεντακόσια λοιπὸν ἔτη παρήλαθ'· καὶ τοῦτον ἄπαντα τὸν χρόνον πολλοὶ μὲν συγγραφεῖς, πολλοὶ δὲ διδάσκαλοι καὶ ἐξηγηταὶ πολλὰ πολλάκις ἐκείθεν ἐξηγήτησαν, καὶ τὸν ἀποκείμενον οὐκ ἐκένωσαν πλοῦτον. Οὐ γὰρ αἰσθητὸς ὁ θησαυρὸς· διὰ τοῦτο οὐκ ἀναλίσκονται τῇ τῶν ὀρυττόνων πολυχρηρίῳ, ἀλλ' ἀβύσσεται καὶ πλεονάζει. Καὶ τί λέγω τοὺς ἐμπροσθεν; Πόσοι μὲν ἡμεῖς ἐρούσι καὶ μετ' ἐκείνους ἕτεροι πάλιν, καὶ οὐ παύεται πηγάζων ὁ πλοῦτος, οὐδὲ ἀπαιλεῖται ταῦτη τὰ μέταλλα; πνευματικὰ γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐ πέφυκε θανατῶσθαι ποτε. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ βῆσις ἢ ἀποστολική, περὶ ἧς καὶ πρῶην πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην διαλέχθημεν; Ἐχούτε δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον· Ἐπίστευσα, διὰ ἐλέησας.

β. Τότε μὲν οὖν ἐζητοῦμεν, τίνας ἔνακεν εἰρηκε, Πνεῦμα πίστεως τὸ αὐτὸ· καὶ μίαν αἰτίαν τότε εἰρήκαμεν· αὐτὴ δὲ ἦν, τὸ δεῖξαι σύμφωνον τῇ Καινῇ τὴν Παλαιάν οὔσαν. Ὅταν γὰρ φαίνεται τὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως τὸ αὐτὸ καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ κινήσαν γλώτταν τὴν λέγουσαν, Ἐπίστευσα, διὰ ἐλέησας, καὶ εἰς τὴν τοῦ Παύλου ψυχὴν ἐνεργοῦν, εὐδελον ἐστὶ πολλὴ συγγένεια προφητῶν καὶ ἀποστόλων, καὶ ἀνάγκη πολλῇ Παλαιᾷ καὶ Καινῇ εἶναι τὴν συμφωνίαν. Ἄλλ' ἵνα μὴ πάλιν τὰ αὐτὰ ἀνακινούντες ἀνοχλῶμεν ὑμῖν, φέρε, καὶ τὴν ἑτέραν αἰτίαν εἰπωμεν, εἰ ἠνεῖρηκε, τὸ αὐτὸ· καὶ γὰρ καὶ τότε ὑμῖν ὕπεσχόμεθα ἑτέραν αἰτίαν εἶναι τῆς βῆσεως ταύτης. Ἀλλὰ διανόηστε· βαθεῖ γὰρ τὸ νόημα τοῦτ' ἐστὶν, ὁ μὲλλω λέγειν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ διορατικῆς θεόμενον διανοίας, καὶ ὀξυτάτης ψυχῆς διὰ παρακαλῶ μετὰ ἀκριβείας παρακολουθεῖν τοῖς βῆθησασθαι μέλλουσιν. Εἰ γὰρ ἡμέτερος ὁ πόνος, ἀλλ' ὑμέτερον τὸ κέρδος, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡμέτερος ὁ πόνος, ἀλλὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος ἢ δωρεᾶ· ὅταν δὲ ἀποκαλύψῃ, οὔτε ἡ λέγων, οὔτε οἱ ἀκούοντες κάμνουσι· πολλὴ γὰρ τῆς ἀποκαλύψεως ἢ εὐκολία. Πρόσχωμεν τοίνυν μετὰ ἀκριβείας· κἂν γὰρ τοῖς πλείοσι παρακολουθήσητε, περὶ δὲ βραχὺ μέρος ἀπονυστάθητε, τὸ πᾶν ἀγνοήσετε τοῦ κάλλους, διασκοπίσης τῆς ἀκολουθίας λοιπῶν. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς ὁδοὺς ἀγνοοῦντες καὶ ἑτέρων δεξιῶν τῶν ὁδηγούντων, κἂν πολὺ προέλθωσιν ἀκολουθοῦντες αὐτοῖς, μικρὸν δὲ ἀποβῆθαι μὴσαντες ἀπολέσασιν τὸν ἡγούμενον, οὐδὲν αὐτοῖς ὕψος ἐστὶ τῆς προτέρας ἀκολουθήσεως, ἀλλ' ἐστάνται λοιπὸν, οὐκ εἰδότες ὅπου προέλθωσιν· οὕτω καὶ οἱ τῷ λέγοντι παρακολουθοῦν-

τες, ἐν παρὰ πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν προσέχοντες μικρὸν βεθυμῶσασιν, ἕπασαν τὴν ἀκολουθίαν βίψαντες, οὐκ ἐτι λοιπὸν ἐπιστῆναι τῷ τέλει τῶν νοημάτων δυνήσονται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο πάθητε, διὰ πάντων τῶν μελλόντων βῆθησασθαι τὴν ἴσῃν μοι παρέχετε σπουδὴν, ἕως ἂν εἰς αὐτὸ τὸ τέλος ἴθωμεν. γ. Τίνας οὖν ἔνακεν εἰρηκεν, Ἐχούτε δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, καὶ σπουδάζει βῆξαι καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ πίστιν οὔσαν τὴν μητέρα τῶν ἀγαθῶν, μικρὸν ἄνωθεν ἀναγκαῖον εἶπαι· οὕτω γὰρ ἐστὶ κατὰ ἄλλους ἡμῖν ἢ αἰτία μᾶλλον. Τίς οὖν ἐστὶν ἢ [281] αἰτία; Πολὺς πόλεμος περιεστήκει τοὺς πιστοὺς, ἦν τε ταῦτα ἐλέγετο, πόλεμος χαλεπὸς καὶ ἀκήρυκτος. Καὶ γὰρ καὶ πόλεις αὐτοῖς ἀλόκληροι καὶ δῆμοι πάντοθεν ἐπανίσταντο, καὶ τύραννοι πάντας ἐπεδούλευον, καὶ βασιλεῖς παρεσκευάζοντο, καὶ δὲκα ἐκινεῖτο, καὶ ξίφη ἤκονάτο, καὶ στρατόπεδα ἡδρεπίζετο, καὶ πᾶν εἶδος κολάσεως καὶ τιμωρίας ἐπενοεῖτο· ὅθεν ὑπαρχόντων ἀρπαγαὶ καὶ δημεύσεις, καὶ ἀπαγωγαὶ καὶ θάνατοι καθημερινοὶ, καὶ στρεβλώσεις, καὶ δεσμοτήρια, καὶ πῦρ, καὶ σιδηρός, καὶ θηρία, καὶ ξύλον, καὶ τροχός, καὶ βάραιρα, καὶ κρημνοὶ, καὶ πάντα τὰ εἰς ἐπίνοιαν πρὸς τὸν τῶν πιστῶν ὄλεθρον ἐκινεῖτο· καὶ οὐδὲ μὲρ τῶν τούτων ὁ πόλεμος εἰστήκει. Οὐδὲ γὰρ παρὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνεβρίπιζετο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ κατ' ἐαυτῆς ἢ φύσις ἐσχίζετο. Καὶ γὰρ πασιὸν ἐπολέμου πατέρες, καὶ θυγατέρες ἐμίσουν τὰς κυρησάσας, καὶ φίλοι φίλους ἀπεστρέφοντο, καὶ εἰς τὰς συγγενείας καὶ εἰς τὰς οἰκίας ὁ πόλεμος οὕτως ἔρπων εἰσῆλθε, καὶ θόρυβος ἦν τότε πολὺς κατὰ τὴν οἰκουμένην. Καὶ καθάπερ πλοῖον, κυμάτων διανισταμένων, νεφῶν συβῆρηγνυμένων, βροντῶν καταβῆρηγνυμένων, ζέφου πάντοθεν κυκλούντος τὸ σκάφος, τῆς θαλάσσης μαινομένης, θηρίων ἐπανισταμένων, πειρατῶν προσβαλλόντων, αὐτῶν τῶν ἔνδον στασιαζόντων, οὐκ ἂν διαφύγοι τὸν κίνδυνον, εἰ μὴ ἢ ἄνω χεῖρ, ἢ κρηταιὰ καὶ μεγάλη, ἀποκρούσαιτο τὸν πόλεμον, καὶ λύσασα τὸν χειμῶνα καταστήσειεν ἐν γαλήνῃ τοὺς πλεόντας· οὕτω θὴ καὶ τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος γέγονεν. Οὐ γὰρ ἔξωθεν προσέβαλλον ὁ χειμῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ἔνδον πόλεμοι πρὸς ἀλλήλους ἐστασίαζον. Τίς τοῦτο φησιν; Αὐτὸς ὁ Παῦλος γράφων, Ἐξωθεν μάχαι, ἐσωθεν φόβοι. Καὶ ὅτι ταῦτ' ἐστὶν ἀληθὴ, καὶ διδασκάλους καὶ μαθητὰς μυρία περιεστοιχίστο κακῶ, καὶ πάντας ὁ πόλεμος ἐπανάμετο, αὐτοῦ πάλιν τοῦ Παύλου τὴν μαρτυρίαν παράγω. Ἔμεῖς δὲ μνημονεύετε τῶν λεγομένων ἀπάντων, ἵν' ἔσταν μάθητε τοὺς κινδύνους, τοὺς πειρασμούς, τὰ μυρία κακὰ, ἀπερ οἱ τότε πιστεύοντες ὑπέμενον, μειζόνως καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστήτε τῷ Θεῷ, τῷ λύσαντι πάντα ἐκεῖνα τὰ δεινὰ, καὶ εἰρήνην εἰσαγαγόντι βαθείαν, καὶ τὸν πόλεμον ἀπαλάσαντι, καὶ πολλὴν κατασκευάσαντι τὴν γαλήνην· ἵνα μηδεὶς μήτε βῆθμῶν νομίζῃ διαφεύγειν τὴν κώλασιν, μήτε κατορθῶν ἐπαίρηται νῦν.

δ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσῃν πανταχῶθεν πολεμούμενον καὶ μυρία περιαντλούμενον κακοῖς δυνήθησθαι στήναι γενναίως, καὶ καθάπερ ἐν λιμένι καθήμενον νῦν καὶ πάσης ἀπολαύοντα ἀδείας τὴν αὐτὴν ἐπιβίβασθαι προθυμίαν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ τῶν ἐν πλάγῃ σκελευόντων τότε καὶ κλυδωνιζομένων οὐδὲν ἄμεινον διέκινετο· ἡμεῖς δὲ τῶν ἐν λιμένι καθημένων ἀδείστερον

διόγομεν νῦν. Μὴ τοίνυν μήτε ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι μέγα φρονῶμεν, μήτε ἐπὶ τοῖς συμπίπτουσι πειρασμοῖς καταπίπτωμεν, μήτε εἰς βῆθυμιαν τῆς εἰρήνης ἀδεία ἀποχρώμεθα· ἀλλὰ νήφωμεν δαί και γρηγορῶμεν. Ἔστι γὰρ και ἡμῖν πάλη πρὸς τὰς ἐπιθυμίας τῆς φύσεως. Οὐκ ἐπανίστανται νῦν ἡμῖν ἄνθρωποι, ἀλλ' ἐπανίστανται αἱ τῆς σαρκὸς ἡδοναί· οὐ [289] πολεμοῦσι τύρανοι και βασιλεῖς, ἀλλὰ πολεμαὶ θυμὸς, κενοδοξίας ἔρως, φθόνος, βασκανία, και τὰ μυρία τῆς ψυχῆς πάθη. Ἐπεὶ οὖν ἐκαίνων τῶν πειρασμῶν ἀπηλλάγμεθα, τούτων περιγενώμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο ἀνέμνησα ὑμᾶς τῶν καιρῶν ἐκαίνων τὰ προσοχήσιματα, ἵνα και ὁ ἐν θλίψει νῦν ὢν, ἱκανὴν ἐκείθεν λαμβάνῃ παράκλησιν, και ὁ πολλῆς ἀπολαύων ἀδείας, ἀντὶ τῆς ἀτεχνίας τῶν κινδύνων ἐκαίνων πολλὴν εἰσάξῃ προθυμίαν εἰς τὴν τῶν ἀτόπων λογισμῶν μάχην. Εἰς γὰρ ἡμετέραν νοθεσίαν και παράκλησιν και ὑπομονὴν πάντες ἐκαίνα ἐγράφετο· Ἐπερ ἀναγκαῖον νῦν πρὸς ὑμᾶς εἶπαι, και δοῦξαι τὸ μέγεθος τότε τοὺς πιστοὺς περισηκτόων δεινῶν, οὐχὶ τοὺς δ.δασκάλους μόνον, ἀλλὰ και τοὺς μαθητάς. Ἄκουσον γοῦν τί φησιν ὁ Παῦλος γράφων Ἑβραίοι· Ἀναμνηθήσεσθε τὰς προτέρας ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε κατημάτων. Οὐδὲ γὰρ βραχὺς διεγένετο χρόνος, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς εὐθύς τοῖς προοιμίαις τῆς κατηχήσεως και τῆς διδασκαλίας ἐπανεστήσαν αὐτοῖς πειρασμοί, και βεπαισθέντες εὐθέως ἐκινδύνεον· τί πάσχοντες, ἄκουε· Τοῦτο μὲν, οὐαειδομοῖς και θλίψει θεατριζόμενοι. Πάντες γὰρ ἐνέπτουν, ὑβρίζον, κατεγέλων, ἐχλεύαζον, μωροὶ ἐκάλουν, ἀνοήτους, ἐτι τῆς πατρῴας ἀποστάντες πολιτείας, καινὸν δόγμα κατεδέξαντο. Οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο πρὸς τὸ παρασαλεῦσαι ψυχὴν, ἐὰν μὴ ἐβρίζωμένη κατὰ βάθους ἢ πίστεως ἦ. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτω δάκνει ψυχὴν, ὡς βνείδος· οὐδὲν οὕτω τῆκαι ψυχὴν και διάνοιαν, ὡς σῶμματα και λοιδορία· πολλοὶ γὰρ πολλὰκις ἄνδρες ὑπεκαλίσθησαν οὐαειζόμενοι. Ταῦτα δὲ λέγω νῦν, ἵνα ἐν παρρησίᾳ τὴν πίστιν ἔχωμεν. Εἰ γὰρ τότε, ἐτι πᾶσα αὐτοῖς ὠαειδίξεν οἰκουμένη, οὐχ ὑπεκαλίσθησαν, πολλῶ ἀλλοι νῦν ἐν παρρησίᾳ τὸ κήρυγμα τῆς ἀληθείας ἔχειν δεῖ, ἐτι πᾶσα ἢ οἰκουμένη πρὸς ἡμᾶς μετετάξατο. Ὅτι δὲ οὐ μέχρι κατηγορίας και οὐαειδισμῶν και λοιδορίας ἴσαντο ἐκαίνοι, ἀλλὰ και ἔχαιρον οἱ ταῦτα πάσχοντες, ἄκουσον τῶν ἐξῆς. Καὶ γὰρ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν, φησί, μετὰ χαρῆς προσεδέξασθε. Ὅρᾶς ἐτι και αἱ οὐαίαι αὐτῶν ἐδημεύοντο τὸ παλαιὸν, και πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προέκειντο τοῖς βουλομένοις ἐπηρεάζειν. Καὶ ταῦτα μὲν Ἑβραίοις ἐπιστέλλων ἔλεγε.

ε'. Θεσσαλονικεῦσι δὲ ἕτερα τοιαῦτα μαρτυρεῖ πάλιν λέγων· Ὑμεῖς γὰρ μιμηταί, φησιν, ἐγενήθητε τοῦ Κυρίου και ἡμῶν, δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ. Ὅρα και τούτους θλιβομένους, και οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν θλίψει πολλῇ. Μετ' ἐπιτάσεως γὰρ ἦν^α ὁ πειρασμὸς, διηγεκῆς ὁ κίνδυνος, οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι παρεχὼν τοῖς ἀγωνιζόμενοις τότε. Ἄλλ'

^α Ηαε, γὰρ ἦν, desunt in duobus mss.

ὁμως και ταῦτα πάσχοντες οὐκ ἐδυσχεραῖνον, οὐδὲ ἀπεδυσπέτουν, ἀλλὰ μᾶλλον και ἔχαιρον. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Παύλου βρημάτων· εἰπὼν γὰρ, Ἐν θλίψει πολλῇ, προσέθηκα, Μετὰ χαρῆς Πνεύματος ἁγίου· δηλῶν ἐτι οἱ μὲν πειρασμοὶ τὴν θλίψιν ἐποιοῦν, ἢ δὲ τῶν πειρασμῶν ὑπέθεσις τὴν χαρὰν αὐτοῖς ἐτικτεν. Ἦρκει γὰρ εἰς παραμυθίαν τὸ συνεῖδῆαι αὐτοῖς, ἐτι ταῦτα διὰ τὸν Χριστὸν [285] ἔπασχον. Διότι οὐχ^β οὕτω θαυμάζω τοὺς τότε, ἐτι ἀθλίβοντο, ὡς θαυμάζω, ἐτι θλιβόμενοι διὰ τὸν Θεὸν ἔχαιρον. Τοῦτο γὰρ γενναίας και φιλοθέου ψυχῆς, τὸ θλίβεσθαι και κακῶς πάσχειν· τὸ δὲ γενναίως φέρειν τὸν πειρασμὸν, και τῷ συγχαροῦντι τὰς θλίψεις εὐχαριστεῖν, τοῦτο μεγίστης ἀνδρείας, τοῦτο διετηγηρμένης ψυχῆς και τῶν ἀνθρωπίνων ἀπηλλαγμένης ἀπάντων.

Οὐκ ἐναῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ και ἐτέρωθεν δηλῶν, ὅσα ἔπασχον οἱ πιστεύοντες τότε κακὰ παρὰ τῶν οἰκείων και συγγενῶν (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ χαλεπώτατον), οὕτωσι πῶς φησιν· Ὑμεῖς γὰρ μιμηταί ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ τῶν οὐσῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Κατὰ τί μιμηταί; Ὅτι και ὑμεῖς τὰ αὐτὰ ἐπάθετε ἀπὸ τῶν ἰδίων συμφυλετῶν, καθὼς και αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἰδοὺ και πόλεμος, ἀλλὰ και πόλεμος ἐμφύλιος, ὁ μάλιστ' οὐαει τὴν ὀδύνην. Εἰ γὰρ ἐχθρὸς ὠαειδιστέ με, ὀπήτηγα ἀν, φησί· σὺ δὲ, ἀθρωακε ἰσθήνυχε, ἠγμῶρ μου και γρωστέ μου· ὑπερ τότε συνέβαινε συμβολικῶς. Διὸ και πολλῆς ἐδέοντο τῆς παρακλήσεως. Ὅπερ οὖν και Παῦλος συνορῶν, και τοὺς ὑπ' αὐτῶ ταττομένους βλέπων κάμνοντες και ἰδρούντες, βαρυνόμενοι τῷ μεγέθει τῶν συμφορῶν και ταῖς ἐπαλλήλοις ὀδυνομένοις πληγαῖς, πολυτρόπως αὐτῶν διανίστησι τὰ φρονήματα, νῦν μὲν λέγων, Εἴπαρ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν, και ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀνεσιν μεθ' ἡμῶν· νῦν δὲ λέγων, Ὁ Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε· και πάλιν, Μὴ ἀποβάλλετε τὴν καρρησίαν ὑμῶν· ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρειαί, ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν. Εἶτα πρὸς τὴν ὑπομονὴν ἀλαίφων αὐτοὺς, ἐπάγει· Ἔτι γὰρ μικρὸν ὄσον, ὄσον, ὁ ἐρχόμενος ἤξει, και οὐ χροισεῖ. Καὶ καθάπερ παιδίον κλαυθμυρίζον, δυσχεραῖνον, και τὴν μητέρα ἐπιζητεῖτον παρακαθήμενός τις παραμυθεῖται λέγων, ἐτι Ἔτι μικρὸν ἀνήμενον, και ἀπαντήσεται πάντως ἢ μήτηρ· οὕτω και Παῦλος ὄρων δυσανασχετούνας, ὀδυρομένους, τὴν παρουσίαν ἐπιζητούνας τοῦ Χριστοῦ τοὺς τότε πιστεύοντας διὰ τὴν ἀφόρητον τῶν κακῶν ἐπαγωγῆν, παραμυθούμενος ἔλεγεν· Ἔτι μικρὸν ὄσον, ὄσον, ὁ ἐρχόμενος ἤξει, και οὐ χροισεῖ.

ς'. Ὅτι μὲν οὖν οἱ μαθηταί, ἐθλίβοντο, και μυρία ἔπασχον δεινὰ, και καθάπερ ἐν μέσσις ἐπειλημμένοι λύκοις ἀρνες, οὕτω πάντοθεν ἠλαύνοντο, δῆλον ἐκ τούτων· ἵνα δὲ μάθης ἐτι και οἱ διδάσκαλοι οὐκ ἐλάττονα τούτων, ἀλλὰ και πολλῶ χαλεπώτερα τότε ὑπέμενον (ὄσφ γὰρ μεζόνως ἐλύπουν τοὺς ἐχθρῶς

^β Alit διόπερ οὐγ.

incolames jam per otium se resciunt. Quapropter æque propter bonam vivendi rationem extollamur, neque tentationibus cedamus, neque securitate Ecclesie nostram ad segnittem abutamur: quin potius sobrii simus ac vigilemus. Nam nobis quoque est lucta adversus innatas concupiscentias. Non insurgunt contra nos homines, sed insurgunt carnales voluptates; non impugnant nos reges atque tyranni, sed impugnat ira, vanæ gloriæ cupido, invidia, æmulatio, atque id genus alii affectus innumeri. Quando igitur illas tentationes evasimus, ne ab his viamur operam demus. Ideo enim vobis in memoriam revocavi illius temporis calamitates, ut nunc et qui affligitur, idoneam inde consequatur consolationem, et qui in securitate agit, utpote non exercitatus acre contra absurdas cogitationes certamen suscipiat. Propter nostram enim admonitionem et consolationem ac tolerantiam illa omnia sunt scripta: quæ quidem necesse habemus nunc apud vos eloqui, et docere quantis adversitatibus ejus temporis fideles obsessi fuerint non doctores solum, verumetiam discipuli. Audi igitur quid dicat Paulus ad Hebræos scribens: *Memores estote priorum dierum, in quibus illuminati multum certamen afflictionum sustinistis (Hebr. 10. 32)*. Non enim per breve tempus, sed mox ab ipso exordio prædicationis et doctrinæ insurrexerunt adversus eos tentationes, et mox a suscepto baptismo periculis erant obnoxii: at quomodo audi: *Opprobriis et tribulationibus spectaculum facti (Ib. v. 33)*. Omnes enim despuebant eos, contumeliis affliciebant, deridebant, vituperabant, fatuos vocabant ac insensatos, quod deserta patria vivendi formula, nova placita susceperant. Quæ quidem non parum valent ad commovendam animam, ni fides profunde sit radicata. Nihil enim æque animam mordet, ac improprium; nihil æque tabefacit mentem, ac diceria et convicia: nam multi viri per convicia sunt sæpe subversi. Hæc autem loquor nunc, ut cum fiducia fidem teneamus. Si enim illi totius orbis convicio non sunt subversi, multo magis nostra ætate fides magna confidentia retinenda est, quando totus orbis ad nostras partes accessit. Quod autem illi non intra calumnias tantum et opprobria conviciaque patientiam retinuerint, sed illa cum gaudio toleraverint, audi quæ sequuntur. *Nam et direptionem, inquit, facultatum vestrarum cum gaudio pertulistis (Ib. v. 34)*. Vides quod et bona eorum confiscabantur olim, et omnibus in prædam erant, qui eos lædere cuperent. Atque hæc quidem ad Hebræos scribit.

5. De Thessalonicensibus vero rursus aliud quiddam tale testatur: *Vos enim, inquit, imitatores facti estis Domini ac nostri, qui suscepistis sermonem hunc in tribulatione magna (1. Thess. 1. 6)*. Vide etiam hos affligi, neque id simpliciter, sed afflictione magna. Vehemens tentatio, continuum periculum nec minimam quidem respirandi facultatem concedebat eis, qui tunc temporis in certamine erant. Attamen cum hæc tolerarent, non iaque ferebant, neque animum despondebant, imo

gaudebant etiam. Unde hoc apparet? Ex verbis ipsius Pauli. Ubi enim dixit: *In tribulatione magna*; addidit, *Cum gaudio Spiritus sancti (1. Thess. 1. 6)*, scilicet tentatio pariebat afflictionem, gaudebant tamen reputantes quare tentarentur. Idonea enim erat consolatio, quod conscii essent propter Christum se hæc pati, quapropter non tam demiror quod illo tempore affligerentur, quam quod affligi se propter Deum lætarentur. Hoc enim generosæ ac Deum amanti animæ officium est, nimirum afflictiones et adversitates ferre. Cæterum generosè tolerare tentationem, atque insuper gratias agere ei, qui se tentari permittit, id demum summæ fortitudinis est, animæque vigilantia, et quæ omnibus humanis affectibus sit superior.

A familiaribus et propinquis vexati Christiani. — Nec hic tantum, sed et alibi docens quanta mala paterentur ejus temporis fideles a familiaribus ac propinquis (hoc enim erat gravissimum), in hunc modum loquitur: *Vos imitatores fuistis Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa. Qua in re imitatores? Quoniam et vos eadem estis perpassi a propriis contribulibus, sicut et illi a Judæis (Ibid. 2. 14)*. Ecce bellum, sed bellum civile, quod majorem facit indignationem. *Si enim inimicus exprobraasset mihi, inquit, sustinuissem utique. Tu vero, homo unanims, dux meus et notus meus (Psalm. 54. 13. 14)*; id quod tum in figura contingebat. Quapropter multa opus habebant consolatione. Quod quidem Paulus cum videret, eosque qui ad suam curam pertinebant laborare ac sudare animadverteret, quod magnis calamitatibus gravarentur, et alias super alias plagas ægre sustinerent, vide quam variis modis animos eorum excitet, nunc quidem his verbis: *Si quidem justum est apud Deum retribuere tribulantibus vos tribulationem, et vobis qui tribulamini, requiem nobiscum (2. Thess. 1. 6. 7)*: nunc vero his: *Dominus prope est, nihil solliciti sitis (Philipp. 4. 5. 6)*. Ac rursus, *Nolite amittere confidentiam vestram: nam patientia opus habetis, ut Dei voluntatem facientes, reportetis promissionem (Hebr. 10. 35. 36)*. Deinde ad patientiam eos confirmans subinfert: *Adhuc enim modicum aliquantulum qui venturus est veniet, et non tardabit (Ibid. v. 37)*. Sicut puerulum plorantem, moleste ferentem, matremque suam requirentem, assidens aliquis sic consolatur: Paulisper adhuc exspecta, et omnino tua mater aderit: ita etiam Paulus, videns ægre ferentes, conquerentes, adventum Christi requirentes ejus temporis fideles propter intolerabilem malorum vim, consolaturus illos dicit: *Adhuc modicum aliquantulum qui venturus est veniet, et non tardabit.*

6. *Doctores ipsi gravius afflicti.* — Itaque quod discipuli affligerentur, et plurima mala paterentur, et sicut agni in medio luporum undique persecutionem sustinerent, per hæc satis apparet; ut autem sciatis, etiam doctores non minora, imo vero multo graviora sustinuisse (nam quo magis

* Vide hunc locum secundis curis retractatum in Praefat. hujus tomii, col. 14.

inimicos veritatis contristabant, eo magis et a pluri-
bus infestabantur), hoc quoque ab eodem, qui
superiora nos docuit, audiamus. Corinthiis enim
scribens, sic loquitur: *Nemini dantes ullam occasio-
nem, ut non vituperetur ministerium nostrum: sed
in omnibus exhibentes neometopos, sicut Dei mini-
stros, in multa patientia, in afflictionibus, in necessita-
tibus, in angustis, in plagis, in carceribus, in scellioni-
bus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis* (2. Cor. 6. 3-5).
Vidistin' quot certamina enumeraverit, quam cre-
bras tentationes? Rursum eisdem scribens, *Ministri
Christi sumus, inquit, ut minus sapiens dicas, plus ego*
(2. Cor. 11. 23). Deinde volens nobis persuadere,
multo præstantius esse propter Christum affligi quam
prodigia facere, et probationem adferens apostolatus,
ostendensque se præferendum esse aliis, non apo-
stolis, sed pseudo-apostolis, non a miraculis per
se editis argumentatur, sed a continuis periculis
in quibus versabatur, in hunc modum scribens: *In
laboribus copiosius, in verberibus supra modum,
in carceribus abundantius, in moribus frequenter:
a Judæis quinque quadragenas una minus accepi,
ter virgis cæcus sum, semel lapidatus sum, ter nau-
fragium feci, nocte ac die in profundo egi: in iti-
neribus sæpe, in periculis fluminum, periculis latro-
num, periculis ex genere, periculis ex gentibus,
periculis in civitate, periculis in deserto, periculis
in mari, periculis in falsis fratribus: in labore et
molestia, in vigiliis sæpe, in fame et siti, in frige
et nuditate, præter illa quæ extrinsecus sunt*
(1b. ad v. 28). Ili sunt veri apostolatus chara-
cteres. Prodigia siquidem et alii sæpe fecerunt, nec
eis fecisse profuit, sed post omnia illa audiverunt,
Recedite, non novi vos qui operamini iniquitatem
(Matth. 7. 23): nemo vero eorum qui eadem quæ
Paulus commemorare possunt, vocem illam unquam
est auditurus: verum cum magna fiducia caelum
conscendet, bonisque caelestibus perfruetur uni-
versa.

7. Fortasse prolixior visus est vobis sermo no-
ster: sed ne sitis solliciti; non sum oblitus pro-
missionis, sed statim ad illam revertar. Hæc autem
non temere longiori oratione prosequuti sumus,
sed ut prolixiori verborum apparatus certius ac cla-
rius doctrinam nostram approbaremus, simulque
afflictorum animas consolaremur, ut quotquot in
periculis versantur et tentationibus, idoneam nacti
consolationem discendant, scientes quod socii Pauli
per has afflictiones efficiantur, imo vero ipsius Chri-
sti angelorum Domini: qui autem afflictionum ejus
particeps est in hoc sæculo, in illo particeps erit
etiam gloriæ; ait enim: *Si quidem compatimur,
ut et conglorificemur* (Rom. 8. 17); ac rursus: *Si
sustinemus, ut simul etiam regnemus* (2. Tim. 2. 12).
Omnino enim necesse est, ut fidelium genus aff-
lictionibus prematur: *Omnnes enim qui volunt pie in
Christo vivere, persecutionem patientur* (2. Tim. 3.
12); ac rursus: *Filli, dum accedis ad servitendum
Domino, præpara animam tuam ad tentationem;*

recte fac, et persevera (Eccli. 2. 4). Nulla promissio-
nes, statim ab exordio in tentationes incidere?
egregia vero exhortatio et insignis consolatio ejus
servituti, pericula confestim degustare? Plana
egregia simul et admiranda, et maximum lucrum
adferens. Quodam illud? Audi quæ sequuntur:
*Sicut enim in igne probatur aurum, sic homines
accepti in fornace tentationis* (Eccli. 2. 5). Quod au-
tem dicit sic accipe: sicut aurum igne examinatum
purius redditur, pari modo etiam anima, quæ
inter afflictiones versatur ac pericula, hilarior ac
splendidior per illa evadit, omnemque peccatorum
maculam abatergit. Hiuc est quod ad divitem illum
dicebat Abraham: *Lazarus recepit mala sua: hic
autem consolationem recipit* (Luc. 16. 25). Ac Paulus
Corinthiis scribens dicit: *Propter hæc inter vos multi
imbecilles et invalidi, et dormiunt multi. Etenim si
nos ipsos didicaremus, non utique judicaremur:
at cum judicamur a Domino corripimur, ne cum
mundo damnemur* (1. Cor. 11. 30-32). Quin et for-
nicatorem illum hæc de causa tradidit in interitum
carnis, ut spiritus salvus foret (1. Cor. 5. 5), osten-
dens præcæti tentatione salutem perfici, et pericula
illis, qui cum gratiarum actione subeunt illa, animæ
purgationem esse maximam. Itaque quod afflictiones
pertrulerint fideles, et innumeras calamitates tam di-
scipuli quam doctores, ac ne minimum quidem
respiraverint, variis omnium generum bellis undi-
que circumdati, satis hic noster sermo declaravit,
et plura etiam de hoc et sacris Literis studiosi
colligere possunt.

8. Superest ut hæc ad propositum nostram ad-
ducamus. Quid autem proposueramus dicere? Qua
de causa Paulus dixerit, *Habentes eundem Spiritum
fidei*. Cur igitur dixit? Turbabat hoc disci-
pulos, quod gravia quidem in re præcæti experie-
bantur, bona vero spe solum concipiebant, et
illa quidem jam aderant, hæc longe distabant;
illa jam contingebant, hæc adhuc sperabantur.
Quid mirum si initio prædicationis quibusdam hoc
usu veniebat, quandoquidem nunc post tantum tem-
poris spatium, post prædicationem toto orbe pro-
pagatam, post tot certa promissionum argumenta,
idem multis adhuc usu venire solet?

In Veteri Testamento præmia hic accipiebantur. —
Nec hoc solum illos perterrebat, sed et aliud quid-
dam, idque non minus. Quodnam hoc? Cogitabant
apud se, in veteri Testamento non ad eum modum res
hominum dispensatas fuisse, sed virtutis præmia con-
festim accepisse quicumque justam ac temperatam vi-
vendi rationem prætulissent. Non enim post corporum
resurrectionem, neque in futura vita, sed hic in præ-
cæti vita omnes eis promissiones implebantur. Ait
enim: *Si dilexeris Dominum Deum tuum, bene tibi erit,
et multiplicabit Deus arma boum tuorum, et greges
pecorum tuorum: non erit apud te infecundum, neque
sterile: non erit apud te languor neque ægritudo* (Deut.
7. 13. 15). *Emitte Deus benedictionem in promptuariis
collarum tuarum* (Deut. 28. 8. 12); *aperiet oculos, et*

της ἀληθείας, τοσοῦτω καὶ παρὰ πλείονων ἐβάλ-
λοντο), καὶ ταῦτα παρὰ τοῦ τὰ πρότερα εἰρηκότους
ἀποσώμεν. Κορινθίους γὰρ γράφων, οὕτως εἶπε·
*Μηθεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν, ἵνα
μὴ μωπισθῆ ἢ διακονία ὑμῶν, ἀλλ' ἐν καρτῇ
συνιστώμενοι ἑαυτοῦς, ὡς Θεοῦ διδάκοντοι, ἐν ὁμο-
μοσῇ πολλῇ, ἐν βλήψεσι, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στε-
ροχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκατα-
στασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις.*
Ἐπὶ πᾶσι πᾶσις ἄλλοις ἠρέθμισι, πᾶσι παρρασμῶν
νεθέας; Πάλιν τοῖς αὐτοῖς [284] ἐπιστέλλων, *Διδά-
κοντοι Χριστοῦ εἰσι, φησί, παραφρονῶν λαλῶ,
ὑπερ ἑτά.* Ἐτα βουλόμενος ἡμᾶς πείσαι, ὅτι τοῦ
σημαῖα ποιῶν πολλῶ λαμπρότερον τὸ διὰ τὸν Χρι-
στὸν θλίβεσθαι, καὶ ποιούμενος ἀπέδειξεν ἀποστολῆς,
καὶ δευκῆς ἔτι βελτίων αὐτῶν ἔστιν, οὐχὶ τῶν ἀπο-
στειλῶν λέγω, ἀλλὰ τῶν ψευδαποστειλῶν, οὐκ ἀπὸ
θωμάτων καὶ σημαῖων, ἀλλ' ἀπὸ κινδύνων ἐπι-
λήλων κινεῖται τὸν τῆς ὑπαρχῆς εἰσχεον, οὕτως
λέγων· *Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς
ἑσπεραλλόντως, ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, ἐν
θανάτοις πολλῶν· πεντάκις τας σαρδάραται παρὰ
μ' ἂν ὑπὸ Ἰουδαίων ἔλαβον, τρίς ἄρραβδισθῆν,
ἅπαξ ἐλιθάσθην, τρίς θραυάγησα, τυχοῖμιμον
ἐν τῷ βυθῷ ποιοῖοκα· ὁδοιπορίαίς πολλῶν,
κινδύνοις ποταμῶν, κινδύνοις λιμνῶν, κινδύ-
νοις ἐκ γένους, κινδύνοις ἐξ ἐθνῶν, κινδύνοις ἐν
πόλει, κινδύνοις ἐν ἀρημίᾳ, κινδύνοις ἐν θα-
λάσσει, κινδύνοις ἐν ψευδαδέλοισι· ἐν κόπῃ
καὶ μόχθῳ, ἐν ἀγρυπνίαις πολλῶν, ἐν λιμῷ καὶ
δίψῃ, ἐν ψύχει καὶ γυμνάσει, χωρὶς τῶν παρ-
εκτός.* Ἦτοι τῆς ἀκριβοῦς ἀποστολῆς οἱ χαρακῆρας.
Σημεῖα μὲν γὰρ καὶ ἕτεροι πολλοὶ πολλάκις ἐποίη-
σαν, καὶ οὐδὲν ἀπάναντο τῶν θαυμάτων, ἀλλὰ μετὰ
πάντα ἐκ· ἵνα ἤκουσαν· *Ἰπάγετε, οὐκ οἶδα ὑμᾶς,
οἱ ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν· τὼν δὲ ταῦτα δυνα-
μένων εἰπεῖν, ἔπερ ὁ Παῦλος ἀπειρηθήσατο νῦν,
οὐδαὶ ἐκαίνης ἀκούσεται τῆς φωνῆς· ἀλλὰ μετὰ
πολλῆς τῆς παρρησίας τῶν οὐραγῶν ἐπιθήσεται
καὶ τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἀγαθῶν ἀπολαύσεται πάν-
των.*

ζ. Τάχα μακρότερος ἡμῖν ὁ λόγος ἐγένετο· ἀλλὰ
μὴ δαίσητε· οὐκ ἐπιλαλήσμεθα τῆς ὑποσχέσεως, ἀλλ'
αὐτίκα δὲ πρὸς αὐτὴν πάλιν ἐπανήσομεν. Καὶ ταῦτα
δὲ οὐ μάτην ἐμυκνῶμεν, ἀλλὰ διὰ πλείονος κατα-
σκευῆς· ἀναμφισβήτητον καὶ σαφέστερον βουλόμενοι
πειθῆσθαι τὴν ἀπόδειξιν, ὁμοῦ δὲ τὰς θλιβομένας
παρακαλέσαι ψυχὰς, ἵν' ἕκαστος τῶν ἐν πειρασμοῖς
ἕντων καὶ κινδύνοις ἱκανῆ λαθὼν παραμυθία ἀπέληθῃ,
μαθὼν ὅτι Παῦλον κοινωνῶν· διὰ τῶν παθημάτων γί-
νεται, μάλλον δὲ τοῦ τῶν ἀγγέλων δεσπότητος Χρι-
στοῦ· κοινωνῶν δὲ αὐτοῦ τῶν παθημάτων ἐνταῦθα
κοινωνῆσαι τῆς δόξης καὶ· *Ἐπερ γὰρ, φησί, συμ-
πάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν· καὶ πάλιν· Εἰ
ὁπομέτρομεν, ἵνα καὶ συμβουσιλεύσωμεν.* Ἀνάγκη
γὰρ τὸν πιστὸν θλίβεσθαι πάντως. Πάντες γὰρ
οἱ θέλοντες ζῆν εὐσεβῶς ἐν Χριστῷ, διωχθή-
σονται· καὶ πάλιν· *Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δου-
λεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πει-*

ραυμῶν, εὐθυρον καὶ καρτέρησον. Καλὰ αἱ ἐπαγ-
γελίαι ἐκ προαιμίων εἰς πειρασμοὺς ἐμπροσθεν· μα-
γὰλη προτροπή καὶ παράκλησις ἐναρτήσεως τῆς βουλῆς
κινδύνων εὐθῶς ἀπογειύσασθαι. Μαγίστη οὖν καὶ
θαυμασία, καὶ κέρως ἔχουσα μέγιστον. Πῶσον δὲ
τοῦτο; *Ἄκουσον τῶν ἐξῆς· Ὅσπερ γὰρ ἐν κυρί
δοκιμάζεται χρυσός, οὕτως ἄνθρωποι θεκοὶ ἐν
καμίῳ ταπεινώσεως.* Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν·
*Ὅσπερ τὸ χρυσὸν τῷ κυρί βασιανίζόμενον καθαρῶ-
τερον γίνεται, οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ, θλίψεσιν ὀμιλοῦσα
καὶ κινδύνοις, φαιδρότερα καὶ [285] λαμπρότερα
ἄνισι, καὶ πᾶσαν ἀμαρτημάτων ἀποβρέβεται κη-
λίδα.* Ὅθεν καὶ πρὸ· τὸν πλείονον εἶπε ὁ Ἀβραάμ,
*Ἐτι Ἀάζαρος ἀπέλαβε τὰ κακὰ, καὶ ἐνταῦθα παρ-
ρακυλεῖται.* Καὶ Παῦλος Κορινθίους ἐπιστέλλων
ἔγραφε· *Διὰ τοῦτο ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ
ἀβήρωτοι.* Εἰ γὰρ ἑαυτοῦς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν
ἐκρινόμεθα· κρινόμενοι δὲ ὑπὸ Κυρίου παιδευό-
μεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Καὶ
τὸν πεπορευκότεν δὲ δι' αὐτὸ τοῦτο παρῆδωκεν εἰς
ἐλεθρον τῆς σαρκὸς, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ· δευκῆς
ὅτι σωτηρίαν ὁ παρὼν ἐργάζεται πειρασμός, καὶ οἱ
κινδύνοι τοῖς μετ' εὐχαριστίας αὐτοῦς φέρουσι, κα-
θάρισον ψυχῆς εἰσι μέγιστον. Ὅτι μὲν οὖν ἐθλίβοντο
οἱ πιστοὶ, καὶ μυρία ἐπάσχον διενὰ καὶ μαθηταὶ καὶ
διδάσκαλοι καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀνέπνεον, ποικίλοις τισὶ
καὶ παντοδαποῖς πάντοθεν περιεστοιχισμένοι πολέ-
μοις, ἱκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξε, καὶ πλείω δὲ τῶν εἰρημέ-
νων τοῖς φιλοπόντοις ἐξεστὶν ἀναλέξασθαι ἐκ τῶν θαίων
Γραφῶν.

η'. Αἰοπὸν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον ἀγάγω-
μεν. Τί δὲ τὸ προκείμενον ἦν εἰπεῖν; Τίνος ἕνεκεν
εἶπεν ὁ Παῦλος, *Ἐχοντες Πνεῦμα πίστωσης τὸ αὐτό.*
Τίνος οὖν ἕνεκεν εἶπεν; Ἐθοροῦσαι τοῦτο τοῦς μαθη-
τάς, ὅτι τὰ μὲν δευκῆ ἐν πείρῃ, τὰ δὲ χρῆσται ἐν
ἐλπίσι· καὶ τὰ μὲν παρῆν, τὰ δὲ ἀφαισθῆται· καὶ
τὰ μὲν ἐγένετο, τὰ δὲ ἠλπίζετο. Καὶ τί θαυμαστὸν,
εἰ τότε ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος τοῦτο ἐπάσχοντινες,
ὅπου γε καὶ νῦν μετὰ τοσοῦτον χρόνον, μετὰ τὸ
πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθῆναι τὸ κήρυγμα,
μετὰ τὸ λαβεῖν ἀποδείξεις τοσαύτας τῶν ὑποσχέσεων,
πολλοὶ οἱ τοῦτο πάσχοντες εἰσιν;

Ὁὐ τοῦτο δὲ μόνον αὐτοῦς διετάραττεν, ἀλλὰ καὶ
ἕτερον οὐκ ἔλαττον τοῦτου. Πῶσον δὲ τοῦτο; Ἐνεκόν
πρὸ· ἐαυτοῦς, ὅτι ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐχ οὕτω
τὰ πράγματα φηκονομήθη, ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς τοῖς
ἄλλοις καὶ τοῖς μισθοῖς εὐθῶς ἀπελάμβανον οἱ μετ'
ἐπιεικείας καὶ σωφροσύνης προηρημένοι ζῆν. Οὐ γὰρ
μετὰ τὴν τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, οὐδὲ ἐν τῇ με-
λούσῃ ζωῇ, ἀλλ' ἐνταῦθα, καὶ κατὰ τὸν παρόντα
βίον πᾶσαι αὐτοῖς ἐπληροῦντο αἱ ὑποσχέσεις. *Ἐάν
γὰρ ἀγαπήσης, φησί, Κύριον τὸν Θεόν σου, εὖ
σοι ἔσται, καὶ πληθυνεῖ ὁ Θεός τὰ βουκόλια τῶν
βοῶν σου, καὶ τὰ ποιμνία τῶν προβάτων σου·
οὐκ ἔσται ἐν σοὶ ἀγονορ, οὐδὲ στεῖρον· οὐκ ἔσται
ἐν σοὶ μαλακία, φησὶν, οὐδὲ ῥύσος.* Ἐξαποστειλεῖ
ὁ Θεός τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ εἰς τὰ ταμεία τῶν
ἀποθηκῶν σου· ἀνοίξει τὸν οὐρανόν, καὶ ἔσσει

σοι ὁτι ἐν πρόφῳ καὶ δὴμιον. Καταλήφεται ὁ ἀλοητός τὸν τροχητὸν καὶ ὁ τροχητός τὸν σκόρον. Καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα αὐτοῖς ἐπηγγελῆται, ἅπαν ἅπαντα κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν αὐτοῖς ἀπαδίδοτο. Εἰ τις ἐξ ἑτέρων, ἤδη προδίδται τὴν λύσιν. Ἐκεῖ οὖν σώματος ὕγεια, καὶ γῆς εὐκλῆρια, καὶ πολυπαιδία καὶ εὐπαιδία, καὶ λιπαρὸν γῆρας, καὶ ὠρῶν κρῆσις ἀρίστη, καὶ εὐετηρία, καὶ ὑμῶν εὐκαιρία, καὶ πολλὰ ποίμνια ἃ καὶ βουκόλια, καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ ἀγαθὰ κατὰ τὴν παροῦσαν αὐτοῖς ἐπληροῦτο ζωὴν, [286] καὶ οὐδὲν ἐν ἐλπίσει ἦν, οὐδὲ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν· ἀναλογιζόμενοι οὖν ταῦτα οἱ πιστοὶ, ὅτι τοῖς προγόνους τοῖς ἑαυτῶν παρὰ πόδας ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ ἀπήντα, αὐτοῖς δὲ εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν τὰ ἕπαθλα καὶ οἱ στέφανοι πάντας εἰσὶ τεταμιευμένοι, καὶ ἐν πίστει τὰ τῶν ἐπαγγελιῶν, ἔκαμνον, ἐξελεύοντο, τὴν παροῦσαν ζωὴν ἄπασαν διὰ πειρασμῶν ἔλαβον ἀναγκαζόμενοι. Ταῦτα οὖν ἐννοῶν ὁ Παῦλος καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐπισημημένων αὐτοῖς δεινῶν, καὶ ὅτι τοῦτο μὲν τὸν μισθὸν τῶν πόνων μετὰ τὴν ἐντεῦθεν αὐτοῖς ἀποδημίαν ὁ Θεὸς ἐπηγγελῆται, τοὺς δὲ προγόνους αὐτῶν ἐντεῦθεν ἡμέλιζατο, καὶ συνορῶν πολλὴν ἐκ τῶν λογισμῶν τούτων ἀκηδίαν ἐγγινομένην αὐτοῖς, βουλόμενος αὐτοὺς ἀναστῆσαι καὶ διδάξαι, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν πατέρων τῶν αὐτῶν οὕτω τὰ πρῶγματα φρονόμετο, καὶ ἐν πίστει πολλοὶ τὸν μισθὸν ἔλαβον, οὐκ ἐν τῇ πείρᾳ, ἀνέμνησεν αὐτοὺς τῆς προφητικῆς βήσεως, εἰπὼν· Ἐχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γρηραμμένον· Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· ἰδιονοχὸν καὶ γοναῖος προφήτης ἐκεῖνος, πιστεῖ τὴν ἀμοιβὴν ἐκομίσατο, οὐχὶ τῇ πείρᾳ· οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, εἶπεν, Ἐπίστευσα, διὸ καὶ ἐλάλησα. Ἡ γὰρ πίστις ἐλπίζομένων ἐστὶν ὑπόστασις πραγμάτων, οὐ βλεπομένων· ὁ δὲ βλέπει τις, οὐ πάντως καὶ ἐλπίζει. Εἰ τοίνυν ἐπίστευσε, τοῖς ἐλπίζομένοις ἐπίστευσε. Εἰ δὲ τοῖς ἐλπίζομένοις ἐπίσταται, τὰ δὲ ἐλπίζόμενα οὐδέπω βλέπεται, οὕτω ἦν ἀπειληφώς ταῦτα, εἰς ἅπαν ἐπίστευσε· διὰ τοῦτο φησὶν, Ἐχοντες τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, τοῦτο ἔστι, τὴν αὐτὴν πίστιν, τὴν ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ ἡμεῖς ἔχομεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλαχοῦ φησι, περὶ τῶν τότε ἀγίων λέγων· Περιήλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὕστεροῦμενοι, θλιδόμενοι, κακουχούμενοι, ὡρ οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· εἶτα διδάσκων, ὅτι τὰ δεινὰ μὲν ὑπέβαιναν, τοὺς δὲ μισθοὺς οὐδέπω καὶ νῦν ἀπέλαβον, ἐπήγαγε λέγων· Κατὰ τὴν πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασόμενοι. Καὶ πῶς εἶπον, εἰπέ μοι, τὰς μηδέπω παρούσας; Τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, τοῖς ὑπερβαίνουσι τὸν οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐκεῖ κατασκοπεύουσιν ἅπαντα.

θ. Σὺ δὲ μοι σκόπει Θεοῦ σοφίαν, πῶς καὶ ἔδειξεν αὐτοῖς τὰ βραβεῖα πόρρωθεν, καὶ οὐκ ἔδωκε μὲν εὐθείως, ἵνα μείζονα αὐτῶν ἐργάσθαι τὴν ὑπομονήν· ἔδειξε δὲ πόρρωθεν, ἵνα ταῖς ἐλπίσι ταύταις τρεφόμενοι, μὴδὲ ἀσθησῶν τῶν παρόντων λάθωσι πόνων.

ο Alii et Cod. 748 πολυποίμνια. Savil. in marg. πολυποίμνια, καὶ βουκόλια.

Ἄλλα τάχα τις τῶν ἐξ ἑτέρων προειδόντων ἑαυτῶν περιπετωκίαναι τὸν λόγον ἠγήσεται. Εἰ γὰρ οὐδὲ οἱ πρότεροι, φησὶν, ἀπαλάμβανον παρὰ πόδας τὰ ἀγαθὰ καὶ τὰς ἀμοιβὰς, πῶς ἡμεῖς μακρὸν ἀπέπεινας λόγον, ἀπαριθμούμενος ὠρῶν εὐκρῆσιαν, σώματος ὕγεια, εὐπαιδία, πολυπαιδία, εὐετηρία, καρπῶν ἀφρονία, βουκόλια, ποίμνια, ἅπαντα τὴν βιωτικὴν εὐφρογίαν; [287] Τί οὖν ἂν εἰποιμεν πρὸς τοῦτο; Ὅτι ἐτέρως μὲν τὸ κληθεὶς καὶ τὸν ἀθενέστερον ὄμιον, ἐτέρως δὲ τὸν γοναῖος καὶ τὴν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίᾳ ἤδη μετιόντας ἦγεν ὁ Θεὸς τότε. Τοῖς μὲν γὰρ πολλοῖς καὶ χαμαὶ ἔρπομένοις καὶ οὐδὲν μέγα δυναμένους ἰδεῖν, οὐδὲ ἐκτείνειν τὴν τῆς ψυχῆς ἐλπίδα πρὸς τὴν τῶν μελλόντων ἀπλευσιν ἀγαθῶν, ταῦτα τὰ παρόντα παρεῖχεν ἀγαθὰ, τὴν ἀσθένειαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν παραμυθοῦμενος, καὶ διὰ τούτων αὐτοὺς ὀδηγῶν ἐπὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, καὶ εἰς τὴν τῶν καλῶν ἐπιθυμίαν ἐμβάλλων· τὸν δὲ Ἡλίαν καὶ τὸν Ἐλισσαῖον, τὸν Ἰερემίαν, τὸν Ἠοσίαν, καὶ πάντας θῆ ἀπλῶς τοὺς προφήτας, καὶ ὅσοι τοῦ χοροῦ γεγενῆσται τῶν ἀγίων καὶ μεγάλων ἀνδρῶν, ἐπὶ τοὺς οὐρανούς ἐκάλεσε καὶ τὰ ἐκεῖ παρεσκευασμένα τοῖς εὐδοκιμηκόσιν ἀγαθὰ. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος οὐκ ἀπλῶς πάντας ἀπριθμήσατο, ἀλλὰ τοὺς ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασι, τοὺς ἐν καμίνῳ, τοὺς ἐν δεσμοτηρίᾳ, τοὺς ἀποτυμπανισθέντας, τοὺς καταλευσθέντας, τοὺς ἐν λιμῷ, τοὺς ἐν πενίᾳ, τοὺς ἐν ἐρημίαις, τοὺς ἐν σπηλαίοις, τοὺς ἐν ταῖς ὀρεῖς τῆς γῆς, τοὺς τὰ μύρια παθόντας δεινὰ. Καὶ τότε εἶπε κατὰ πίστιν πάντας τετελευτηκέναι, καὶ μηδέπω κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας· οὐχὶ τὴν κληθεὶς τὸ Ἰουδαϊκόν, ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὸν Ἡλίαν ἡμεῖς ἀνιτιτόμοις. Εἰ δὲ λέγοι τις· Αὐτοὶ δὲ οὗτοι εἴως ἔτι οὐδέπω καὶ νῦν ἀπέλαβον τοὺς ὀφειλομένους αὐτοῖς στεφάνους; μανθανέτω καὶ ταύτην παρὰ Παύλου τὴν αἰτίαν. Εἰπὼν γὰρ, Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἐπήγαγε, Τοῦ Θεοῦ κρείττον' εἰ προβλεψαμένον περὶ ἡμῶν, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελευθῶσι. Κοιῆ γὰρ ἐστὶν, φησὶν, ἡ πανήγυρις, ἐπιθεὶ καὶ μεζῶν ἡδονῇ, ὅταν κοιῆ στεφανώμεθα πάντες. Τοῦτο καὶ ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι γίνεται· ὁ παλαίστας, ὁ πυκτεύσας, ὁ παγκρατίστας ἐν διαφόροις μὲν καιροῖς τοὺς ἀγῶνας ὑπομένουσιν, ἐν μίᾳ δὲ καιρῷ ροζήν πάντας ἀνακηρύσσονται. Οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἀρίστοις γίνεται. Ὅταν γὰρ τῶν βαπτυσμένων οἱ μὲν φθάσωσι προσηπαντήσαντες, οἱ δὲ ἐτι μελλῶσι, τιμῶντες τοὺς ἀπολειφθέντας οἱ ἐστιάτορες, τοὺς φθάσαντας ἤθη καὶ παραγενομένους κελεύουσιν ἀναμένειν τοὺς ὑστερησαντας. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς πεποίηκεν· ἐπειθεὶ γὰρ τοὺς ἐκ τῆς οἰκουμένης ἀπίστας κατὰ διαφόρους καιροὺς εὐδοκίμησάσας ἐπὶ κοινήν τε καὶ πνευματικὴν εὐωχίαν ἐπέλασε, τοὺς ἤθη φθάσαντας καὶ προσηπαντήσαντας κελεύει τοὺς μετὰ ταῦτα ἀπίστας μελλόντας ἀναμένειν, ἵ' οὕτω κοινή παραγενομένων ἀπάντων, καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ ἡδονὴ μία ἅπασι γένηται.

γ. Ἐννοήσον γὰρ ἡλίαν ἐστὶν εἰς τιμῆς λόγον, Παῦλον καὶ τοὺς κατ' ἐκείνον ἅπαντας, τὸν Ἀβραάμ, καὶ τοὺς κατ' ἐκείνον, καὶ τοὺς πρὸ ἐκείνου πάλιν πρὸ τούτων ἐτῶν ἀλλήσαντας καὶ νικήσαντας καθῆσθαι νῦν τὴν ἡμετέραν ἀναμένοντας εὐδοκίμησιν. Ὅτι γὰρ οὐδέπω τὸν στέφανον Παῦλος ἀπείληφεν, οὐδὲ ἄλλος οὐδὲ τις τῶν ἐξ ἀρχῆς εὐηρεστηκότων, ἀλλ' οὐδὲ ἀπολήφονται, ἕως ἂν ἅπαντες οἱ μέχρι τέλος στεφαι-

dabit tibi pluriam matutinam et serotinam (Ibid. 11. 14). Excipiet arca vindemiam, et vindemia sementem (Levit. 26. 4. 5). Aliisque multa simil modo eis promisit, quæ quidem omnia in præsentem vitam eis reddidit. Si quis est acutior, jam prævidet solutionem. Quandoquidem igitur corporis sanitas, agrorum felicitas, liberorum bonitas atque copla, fausta senectus, anni partium temperies optima, annonæ bonitas, imbrium opportunitas, armentorum et gregum abundantia, omnia denique bona illis in hac vita representabantur, nihilque post hanc vitam et in futurum sæculum sperandum proponebatur: hæc reputantes fideles, maioribus quidem tuis omnia bona præ pedibus fuisse cita, sibi vero in futuram vitam præmia et coronas reposita esse, et ex fide ipsorum promissiones pendere: de lassantibus ac deficiētib, ut quibus universa vita inter tentationes necessario esset exigenda. Hæc igitur considerans Paulus, et maiorum quæ eis impendebant magnitudinem, et quod his quidem post obitum laborum mercedem Deus esset pollicitus, patribus autem præsentem retributionem præstitisset; perspiciebatque magnam in illis segnitiam e talibus cogitationibus suboriri, et volens eos excitare ac docere, patrum quoque temporibus eandem fuisse rerum dispensationem, multosque fide mercedem percepisse, non re, propheticum illis dictum in memoriam revocat dicens: *Habentes eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum*: tantum non dicens quod magnus etiam ille David, egregius et admirandus propheta, fide retributionem perceperit, non experimento: alioqui, nisi res ita se haberet, non dixisset (*Psal. 115. 10*): *Credidi, propter quod loquutus sum*. Fides enim ad ea quæ sperantur refertur, non ad ea quæ videntur: quod enim videt quis, plane non sperat (*Hebr. 11. 1.*). Si igitur credidit, illis nimirum credidit quæ sperabat. Quod si eis quæ sperabat credidit, quæ vero sperantur, non videntur, consequitur eum non recepisse ea quæ crediderat; propterea dicit, *Habentes eundem Spiritum fidei*: hoc est, eandem fidem, quæ fuit in Veteri Testamento, etiam nos habemus. Quapropter et alibi de ejus temporis sanctis ad hunc modum loquitur: *Circueverunt in metotibus, in pellibus caprinis, egentes, afflicti, angustiatii, quibus dignus non erat mundus (Hebr. 11. 37. 38)*: deinde docens eos calamitates quidem pertulisse, mercedem vero nondum recepisse, subdit verba hæc, *In fide mortui sunt omnes hi, nec promissiones receperunt, sed a longe tantum aspectas salutaverunt (Ib. v. 39. etc. et 43)*. Et quomodo viderunt eas, quæso, quæ nondum erant præsentibus? Fidei nimirum oculis, quæ cælum penetrant, et quæ in eo sunt universa contemplantur.

9. Tu vero considera mihi Dei sapientiam, quomodo illa præmia e longinquo ostenderit, quæ ideo tuis non statim dedit, quo major esset eorum patientia: ostendit autem e longinquo ideo ut, hac spe refecti, ne senem quidem præsentium laborum percipiant.

Aliter cum vulgo et aliter cum justis et sanctis se geris Deus. — Sed forsitan aliquis ex his qui scrius at-

tendunt, inter se pugnantia nos dicere putabit. Dices enim: Si neque præcis illis statim oblata sunt bona et præmia, quid ita longum habuisti sermonem, enumerando anni partium temperiem, corporis sanitatem, liberorum bonitatem ac copiam, annonæ facilitatem, fructuum abundantiam, armenta, greges, et omnem vivendi felicitatem? Quid igitur ad hoc est respondendum? Aliter cum vulgo et imbecilliore populo, aliter cum generosis hominibus, et eam, quæ est Novi Testamenti, philosophiam jam tum meditantibus, accessisse Deum illo tempore. Multitudini enim quæ lumi repebat, nec magnum aliquid videre poterat, neque spem suam ad futurorum honorum fructum extendere, præsentia bona exhibuit, imbecillitatem animæ eorum consolando, et per hoc ad virtutem exercendam ipsos deducendo, atque ad rerum honestarum desiderium; Eliam autem et Elisæum et Jeremiam et Hoesiam et in summa universos prophetas, et quotquot ad magnorum et sanctorum hominum chorum pertinebant, ad cælum vocabat, ad eaque bona quæ electis sunt illic præparata. Quamobrem etiam Paulus non omnes simul enumeravit, sed amictos ovillis ac caprinis pellibus, in fornacem coniectos, vinculis constrictos, distentos, saxis lapidatos, fame et inopia laborantes, in solitudinibus, speluncis et cavernis terræ degentes, innumeraque mala sustinentes. At tum demum dixit omnes hos in spe mortuos, nec adhuc promissionem recepisse: subindicans nobis non vulgus Judaicum, sed homines ad Eliam similitudinem accedentes. Quod si quis dicat: Illi autem ipsi quamobrem ne nunc quidem debitas sibi coronas perceperunt? causam hujus rei discat a Paulo. Cum enim dixisset: *Fide sunt mortui omnes hi non acceptis promissionibus*, subjunxit, *Deo pro nobis melius aliquid providente, ut non sine nobis consummarentur (Hebr. 11. 43. 40)*. Communis enim est celebritas hæc, inquit, quandoquidem major etiam est voluptas, dum omnes eadem opera coronamur. Idem fit et in Olympiceis certaminibus: luctator, pugil, pancratiasta, diversis quidem temporibus certamen subeunt, sed uno temporis momento omnes a præcone victores pronuntiantur. Idem fit et in conviviis. Quoties enim conviviarum alii venerunt maturius, alii adhuc cunctantur, convivatores in honorem absentium jubent præsentibus paulisper manere, donec illi quoque veniant. Idem etiam Deus fecit: quoniam enim ex toto orbe diversis temporibus electos ad commune et spirituale convivium invitavit, jubet eos qui priores iverunt, expectare eos qui posteriores sunt venturi, ut hoc pacto omnibus una præsentibus, unus omnibus contingat honor et una voluptas.

10. Cogita enim quanta sit honoris accessio, Paulum et sui temporis homines, Abrahamum item atque ejus ætatis viros, ac rursus alios qui tot sæculis ante illum certaverunt et vicerunt, sedere nunc exspectantes donec nos quoque probati simus. Quod enim Paulus nondum coronam receperit, neque eorum quisquam qui nunquam ab initio Deo placuerunt, imo ne recepturi quidem sint donec omnes qui coronandi sunt

convenerint, audi ipsum Paulum dicentem : *Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem servavi : in reliquo reposita est mihi corona justitiae, quam reddet mihi iustus iudex* (2. Tim. 4. 7. 8). Quando? *In illa die, non solum autem mihi, sed et omnibus qui diligunt adventum ejus.* Et rursus alibi indicans bona illa universis simul ad fruendam concedenda esse, Thessalonicensibus sic scribit : *Siquidem iustum est apud Deum ut reddatur affligentibus vos afflictio, verbis autem qui affligimini relaxatio mea vobiscum* (2. Theos. 1. 6. 7). Ac rursus : *Quoniam nos qui vivimus, qui relinquitur in adventum Domini, non preveniamus eos qui dormierunt* (1. Theos. 4. 14) : per hanc omnia decens oportere nos simul omnes et in commune celestis honoris possessionem ac fructum accipere. Ille ipsum etiam illis qui nos praecesserunt magnam offert voluptatem, quod una cum propriis membris sint infabulibus illis bonis perfructuri. Etenim pater mensam habens splendidam ac opiparam, tum denum majore cum voluptate ea fructur, quando liberi sunt ejus voluptatis ac hilaritatis participes. Sic etiam Paulus ejusque similes ita denum ampliorem sentient animi voluptatem, quando una cum propriis membris illa perfructur. Neque enim patribus tantus est erga liberos affectus, quantum illi sollicitudinem gerunt de eis qui eandem virtutis viam sunt ingressi. Ut igitur etiam nos in eorum qui tunc honorabuntur numero simus, deus operam ut sanctos illos assequamur. Et quomodo assequi poterimus, inquit? quis nobis viam, quae ad illos ducit, indicabit? Ipse sanctorum illorum Dominus, qui non solum quomodo illos assequamur docet, verametiam quomodo illorum omnium contubernales ac sodales fieri possimus : ait enim : *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum desereritis, recipiant vos in aeterna sua tabernacula* (Luc. 16. 9). Recto dixit, *Aeterna*. Nam in hoc saeculo etiam si splendidam domum habeas, omnino vetustate est peritura : imo prius quam illa pereat, mors irruens ejiciet te ex magnifico isto domicilio : non raro quidem vel ante obitum infausta negotia, calumniatorum impetus ac insidiae faciunt, ut iude ejiciaris. Illic autem non est quod tale quidquam verearis : non corruptionem, non mortem, non ruinam, non damnum a calumniatoribus, non aliud quidquam; sed immobile et immortale est domicilium. Quapropter aeternum illud appellavit. *Facite vobis amicos*, inquit, *de mammona iniquitatis.*

11. *Eleemosyna ex rapina data, non est eleemosyna. Eleemosyna laudes. Cur pro foribus templorum pauperes; fontes ante oratoria.* — Vide quanta sit Domini benignitas, quanta bonitas ac acquitas; neque enim temere hoc adjuvit : sed quoniam plerique divites ex rapinis ac fraude divitias sibi comparaverunt, Male, inquit, factum, nec oportebat te ita pecuniam colligere; veruntamen quandoquidem jam collegisti, desiste a rapina et fraude, et utere pecunia ad ea, quibus opus habes. Non iubeo te esse ex rapto misericordem, sed a fraude temperantem, divitiis ad benignitatem et eleemosynam uti. Nisi enim a rapina desistas,

ne eleemosyna quidem erit : sed citiusi innumeris pecuniis des in manus egenorum, a fraude et rapina interim non abstinens, in homicidarum numero a Deo computaberis. Quapropter oportet a fraude absistere, ac tum demum in egenos misericordem esse. Magna enim est eleemosynae vis, de qua etiam in priore conventu apud vos disserimus, ac nunc quoque disseremus. Sed nemo vestrum ita cogitet, hanc admonendi assiduitatem ad auditorum tendere accusationem. Nam et in certaminibus illi potissimum a spectatoribus excitantur, qui ad metam propius accedunt, et certiorum victoriae spem habere videntur. Ergo quia magna alacritate video vos de eleemosyna sermonem excipere, eo magis libet istam exhortationem continuare. Medici animarum nostrarum sunt pauperes, benefactores et protectores : neque enim tantum das, quantum accipis; das pecuniam, et accipis regnum caelorum; sublevas egestatem, et reconcilias tibi Dominum. Vides imparcem esse retributionem? Ille sunt terrena, illa caelestia; haec peritura, illa permanens; haec corrumpitur, illa sunt extra corruptionis periculum. Haec de causa majores nostri pro foribus ecclesiarum pauperes constituerunt, ut vel inhumanissimum et segnisimum quemque aspectus ipse egenorum ad eleemosynam excitet. Ubi enim stat chorus senum incurvorum, pannosorum, aequalidorum, sordidatorum, haecios tenentium, atque his argue se sustentantium, nonnumquam oculis orbatorum, totoque corpore male mulcatorum, quis tam saxeus est, quis tam adamantinus, qui ad eorum grandevitatem, imbecillitatem, caecitatem, egestatem, habitus vililitatem, totaque alia ad condolendum moventia, obdurare se et inflexibilis queat permanere? Haec de causa pro foribus nostris stant, ad ipso aspectu, magis quam ullis verbis possunt, ad beneficentiam provocant eos qui introdiuntur. Quemadmodum enim solemne est ut fontes praesto sint ante oratoria, ut adoraturi Deum manus prius lotas inter precandum attollant : ita pauperes fontium vice ante fores collocaverunt majores vestri, ut quemadmodum manus abluimus a qua, sic prius per beneficentiam abstersa anima, tum denum preces nostras offeramus.

12. Non enim tam apta est aqua ad abluendas corporis maculas, quam eleemosyna ad abluendas sordes animae. Quemadmodum igitur non aedes illotis manibus ad precandum intrare, quamvis levius sit hoc crimen, ita nec absque eleemosyna ad precandum unquam accedat. Atqui non raro etiam cum parvas manus habeamus, non tendimus ad Deum nisi prius lotas : tantum valet consuetudo. Idipsum igitur in eleemosyna est faciendum; et licet nullius magni peccati nobis simus conacti, tamen eleemosyna data conscientiam nostram abstergere oportet. Multa in foro tibi contraxisti mala : inimicus irritavit, iudex aliquid parum decorum facere compulit, verba serpe effutivisti non bona, ne amicum offenderes peccatum aliquod admisisti : alias non paucas maculas contraxisti, ut solent homines qui in foro versantur, iudi-

νοθεῖται μέλλοντας ἀφικνεῖται, ἀκουσον αὐτοῦ τοῦ [298] Παύλου λέγοντος· *Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγάρισται, τὸν δρόμον τετέλεικα, τὴν πίστιν τετήρησα· λοιπὸν ἀπομέναι μοι ὁ θεὸς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ δίκαιος κριτής.* Πότε; *Ἐν ἡμέρῃ τῇ ἡμέρᾳ· οὐ μόνον δὲ ἐμοί, ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἠγαπητοῖς τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ.* Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ βακινός, ὅτι κοινῇ πᾶσιν ἡ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαυσὶς ἐτίθειαι, Θεσσαλονικῶσι γράφων ἔλεγεν· *Ἐπεὶ δίκαιον παρὰ Θεῷ ἀποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν, καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀποδοῦναι μεθ' ἡμῶν.* Καὶ πάλιν· *Ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, οἱ περιλειπούμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ Κυρίου, οὐ μὴ φθάρωμεν τοὺς κοιμηθέντας· διὰ πάντων τούτων θηλῶν, ὅτι κοινῇ πάντας καὶ ὁμοῦ παραγενομένους τῶν οὐρανῶν τιμῶν ἀπολαύειν χρῆθι.* Τοῦτο καὶ τοῖς φθάσει πολλὴν φέρει τὴν ἡδονήν, ὅταν μετὰ τῶν οικειῶν μελῶν τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀπολαύσωσιν ἀγαθῶν. Καὶ γὰρ πατὴρ τραπέζης μετήχων λαμπρῆς καὶ πολυτελοῦς, τότε μετὰ πλειονος αὐτῆς ἀπολαύσεται τῆς εὐφροσύνης, ὅταν μετὰ τῶν αὐτοῦ παιδίων μετέχη τῆς εὐαχίας καὶ εὐφροσύνης. Οὕτως καὶ Παῦλος καὶ οἱ κατ' ἐκείνους ἀπαντες μαζίνοντες αἰσθήσονται τῆς θυμηδίας, ὅταν μετὰ τῶν οικειῶν μελῶν ὄντες ἀπολαύσωσιν αὐτῆς. Οὐ γὰρ τοσαύτην πατέρης περὶ παιδῶν ἐπιτακνύεται φιλοστοργίαν, ὅσην ἐκείνοι περὶ τοῦ τὰ αὐτὰ καταρωδιώτατος αὐτοῖς ἔχοντος κηδεμονίαν. Ἰν' οὖν καὶ ἡμεῖς τῶν τότε τιμωμένων γενώμεθα, σπουδάζωμεν καταλαβεῖν τοὺς ἀγίους ἐκείνους. Καὶ πῶς θνησομεθα, φησὶ, αὐτοῦς καταλαβεῖν; τίς ἡμῖν δείξει τὴν ἐκείνους φέρουσαν ὁδόν; Αὐτοῖς ὁ τῶν ἀγίων ἐκείνων Δεσπότης, ὃς οὐχ ὅπως αὐτοῦς καταληψώμεθα μόνον διδάσκει, ἀλλὰ καὶ ὅπως θηροφύει καὶ οὐκ ἴσκησι γενώμεθα πᾶσιν αὐτοῖς· *Ποιήσατε γὰρ ὁμῶν φίλους ἐκ τοῦ μασμωνᾶ τῆς ἀδικίας, φησὶν, Ἰν' ὅταν ἐκλείπηται, δέξονται ὑμᾶς τίς τὰς αἰωνίους αὐτῶν σκηρὰς.* Καλῶς εἶπαν, Αἰωνίους. Ἐναυθα μὲν γὰρ κἄν λαμπρὰν ἔχησιν οἰκίαν, ἀπολείπει πάντως φθειρομένη τῷ χρόνῳ· μάλλον δὲ καὶ πρὸ τῆς κατὰ τὸν χρόνον φθορᾶς, θάνατος ἐμπιπὼν ἐκβάλλει σε τῆς λαμπρᾶς ταύτης εὐχέσεως· πολλὰς δὲ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου πραγμάτων τινῶν δυσκολίας καὶ συκοφαντῶν ἔφοδοι καὶ ἐπιβουλαὶ ἐπιτακνύει αὐτῆς παρασκευάσαν. Ἐκεῖ δὲ οὐδὲν τούτων ἐστὶν ὑποκειῦσαι, οὐ φθορὰν, οὐ θάνατον, οὐ κατὰ πτωσιν, οὐ συκοφαντῶν ἐπήρειαν, οὐ ἄλλο οὐδὲν, ἀλλ' ἀκίνητος καὶ ἀθάνατος ἐστὶν ἡ εὐχέσις. Διὰ τοῦτο αἰωνίους αὐτὰς ἐκάλεσε. *Ποιήσατε ὑμῖν φίλους, φησὶν, ἐκ τοῦ μασμωνᾶ τῆς ἀδικίας.*

εζ'. Ὅρα πόση φιλανθρωπία τοῦ Δεσπότη, πόση χρηστότης καὶ ἐπιεικεία οὐ γὰρ ἀπλῶς ταύτην θέθειαι τὴν προσθήκην· ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ πλουσίους κλυτοῦς συνείλεχται ἀξ ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας, Κακίως μὲν, φησὶ, καὶ οὐκ ἐχρήν σε οὕτω συλλέξειαι τὰ χρήματα· πλὴν ἀλλ' ἐπειδὴ συνέλεξας, στήθι τῆς ἀρπαγῆς καὶ τῆς πλεονεξίας, καὶ χρήσαι εἰς δέον τοῖς χρήμασιν. Οὐ λέγω, ἵνα ἀρπάξων ἐλεῆς, ἀλλ' ἵνα τῆς πλεονεξίας ἀποστᾶς, πρὸς ἐλεημοσύνην [299] καὶ φιλανθρωπίαν ἀποχρήση τῷ πλούτῳ. Εἰ γὰρ τις μὴ καύσασι τοῖς ἀρπαγῆς, οὐδὲ ἐλεημοσύνην ἐργάσεται· ἀλλὰ κἄν μυρία καταβάλη χρήματα εἰς τὰς τῶν δεομένων χεῖρας, τὰ ἐτέρων ἀρπάξων καὶ πλεονεξιῶν, τοῖς ἀνδροφόνους ἐξίτης λελόγισται τῷ Θεῷ. Διὰ χρῆ πλεονεξίας ἀποστάντα πρότερον, οὕτω τοὺς δεομένους

ἐλεῖν. Πολλὴ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης ἡ δύναμις, περὶ τῆς καὶ τῆ προτεραιᾶ συνάξει πρὸς ὑμᾶς θαυμάσιον, καὶ νῦν διαλέξομαι. Ἀλλὰ μηδεὶς τὴν συνέχαιαν τῆς ὑπομνήσεως κατηγορίαν ἠγγέλομαι τῶν ἀκούοντων. Καὶ γὰρ ἐν τοῖς ἀγῶσι ἐκείνους τῶν δεομένων διεγειροῦσιν οἱ θεαταί, οὓς ἂν ἴωσιν ἔγγις τοῦ βραβεῖου γενομένων, καὶ πολλὰς τῆς νίκης ἐπιπέδας ἔχοντας. Καὶ ἐγὼ τοῖνυν, ἐκείνη μετὰ πολλῆς αἰε προθυμίας ὄρω τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης δεχομένους λόγους ὑμᾶς, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς συναχέστερον τὴν ὑπὲρ τούτων κινῶ παραίνεσιν. Ἰατροὶ τῶν ψυχῶν ἡμῶν εἰσιν οἱ πένιται, εὐεργεταὶ καὶ προστάται· οὐ γὰρ τοσοῦτον δίδως, ὅσον λαμβάνεις· δίδως ἀργύριον, καὶ λαμβάνεις βασιλείαν οὐρανῶν· λύεις πανίαν, καὶ καταλλάττεται σεαυτῷ τὸν Δεσπότην. Ὅρα ὅτι οὐκ ἴση ἡ ἀντίθεσις; Ταῦτα ἐπὶ γῆς, ἐκεῖνα ἐν οὐρανῷ· ταῦτα ἀπώλυται, ἐκεῖνα διαμένει· ταῦτα φθείρεται, ἐκεῖνα πόση ἐστὶν ἀνώτερα ἀπωλείας. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸ τῶν θυρῶν τῶν οὐρανῶν τῶν εὐκτηρίων ἔστησαν τοὺς πένιτας οἱ πατέρες οἱ ἡμέτεροι, ἵνα καὶ τὸν κωφότατον καὶ ἀπανθρωπώτατον αὐτῆ τῶν πενήτων ἡ εὐχὴ πρὸς ὑπόμνησιν ἐγγείρη τῆς ἐλεημοσύνης. Ὅταν γὰρ ἐστὶν χορδὴ γρόντων, συγκακυσθῶν, βόκιμα περιβεβλημένων, ἀσχημῶντων, ρυτῶντων, βακτηρίας ἔχοντων, μόλις στηρίζεσθαι δυναμένων, πολλὰς δὲ καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκακομένων, καὶ τὸ σῶμα ἕλον ἀνακῆραν, τίς οὕτω λίθινος, τίς οὕτως ἀδάμας, ὡς καὶ τῆς ἡλικίας, καὶ τῆς ἀσθενείας, καὶ τῆς πηρώσεως, καὶ τῆς πανίας, καὶ τῆς εὐτελοῦς τολῆς, καὶ πάντων ἀπλῶς πρὸς συμπάθειαν ἐπικλῶντων αὐτὸν, ἀντισηναί καὶ μείναι πρὸς ἅπαντα ταῦτα ἀνένδοτος; Διὰ ταῦτα πρὸ τῶν θυρῶν ἡμῶν ἔστηκασι πάντες λόγου δυνατώτεροι, διὰ τῆς εὐφροσύνης ἐπισπώμενοι, πρὸς φιλανθρωπίαν τοὺς εἰσιόντας ἐκκαλούμενοι. Καθὰπερ γὰρ κρήνας εἶναι ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν εὐκτηρίων οὐκ ἔστιν νομίσταται, ἵνα οἱ μέλλοντες εὐχεσθαι τῷ Θεῷ, πρότερον ἀπονησάμενοι τὰς χεῖρας, οὕτως αὐτὰς εἰς εὐχὴν ἀναταίωσιν· οὕτω καὶ τοὺς πένιτας ἀντὶ πηγῶν καὶ κρηνῶν ἔστησαν οἱ πατέρες πρὸ τῶν θυρῶν, Ἰν', ὥσπερ ὑδατὶ τὰς χεῖρας ἀπονίπτομεν, οὕτω φιλανθρωπία τὴν ψυχὴν ἀποσημῆχοντες πρότερον, οὕτως εὐχώμεθα.

ιβ'. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ὑδατος φύσις ἀπονίπτει κηλίδας σώματος, ὡς ἐλεημοσύνης δύναμις ἀποσημῆχει βύβον ψυχῆς. Ὅσπερ οὖν οὐ τολμᾶς ἀνίπτοις χερσὶν εἰσαλθῶν εὐχεσθαι, καίτοι Ἐλαττον τὸ ἔγκλημα ἐκεῖνο, οὕτω μήτε χωρὶς ἐλεημοσύνης ἐπ' εὐχὴν ἔλθῃσιν πατέ. Καίτοι καὶ καθαρὰς πολλὰς εὐχὰς τῶν χεῖρας. Ἄν μὴ πρότερον αὐτὰς ἀποπλύνωμεν ὑδατὶ, οὐκ ἀναταίωμεν εἰς εὐχὴν· τοσοῦτον ἐστὶν ἡ συνθήσια. Τοῦτο τοῖνυν καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης ποιῶμεν· κἄν μηδὲν ἑαυτοῖς ὤμεν [299] συνειδότες μέγα ἀμάρτημα, ὅμως ἀποσημῆχωμεν τὸ συνέδος διὰ τῆς ἐλεημοσύνης. Πολλὰ ἀπὸ τῆς ἀγορᾶς ἐπισπᾶσθε δεινά· ἐχθρὸς παρῶξεν, δικαστῆς ἠνάγκασέ τι ποιῆσαι τῶν οὐ προστηκόντων πραγμάτων, βήματα πολλὰς ἐξέβλασε ἄτοπα, φίλος ἐβυσώπησεν ἐργάσασθαι τι τῶν ἀμαρτιῶν ἔχοντων. Ἐταρα προσετρίψω πολλὰ, οἷα εἰκὸς ἀνθρώπου ὄντα προσετρίβεσθαι, ἐν ἀγορᾷ στερεφόμενον, δικαστηρίου προσεδρεύοντα, τὰ τῆς πόλεως πράττοντα πράγματα· ὑπὲρ τούτων ἀπάντων εἰσέρχη τὸν Θεὸν αἰτήσων συγγνώμην καὶ ἀπολογισμένους. Κατάβαλε τοῖνυν ἀργύριον εἰς τὰς τῶν πενήτων χεῖρας, καὶ ἀποσημῆσον τὰς κηλίδας ἐκείνας, ἵνα μετὰ παρήρητας καλῶσης

αἰτούμενος τὸν δυνάμενόν σοι ταῦτα ἀφαίρει τὰ ἁμαρτήματα. Ἄν ἂν συνηθεῖς καταστήσης σαυτὸν μηδέποτε χωρὶς ἐλεημοσύνης τῶν ἱερῶν τούτων προθύρων ἐπιβαίνειν, οὐδέποτε, οὔτε ἐκῶν, οὔτε ἄκων, ὑστερήσεις τῆς καλῆς ταύτης ἐργασίας, τοιοῦτον γὰρ ἡ συνήθεια. Καὶ ὡσπερ οὖν ἀεὶ, ὅτι οὖν γένοιτο, χερσὶν ἀνίπτους οὐχ ὑπομένεις εὐξασθαι, ἐπειδὴ κατέστης εἰς συνήθειαν ἀπαξ· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἐλεημοσύνης, ἂν τούτον σαυτῷ ἐπιθήσης τὸν νόμον, καὶ ἐκῶν καὶ ἄκων αὐτὸν καθ' ἐκάστην ἐκπληρώσεις ἡμέραν ὑπὸ τῆς συνηθείας ἐλκόμενος.

Πῦρ ἐστὶν ἡ εὐχή, μάλιστα ὅταν ἀπὸ νηφούσης καὶ διεγερμένης ἀναπέμπηται ψυχῆς· ἀλλὰ τὸ πῦρ τοῦτο καὶ ἐλαίου θεῖται, ἵνα αὐτῶν ἀψήγεται τῶν οὐρανίων ἀψίδων· ἔλαιον δὲ τοῦ πυρὸς τούτου οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ ἐλεημοσύνη. Ἐπίγλας τοίνυν τὸ ἔλαιον θαψίλης, ἵνα εὐφραϊνόμενος ἐπὶ τῷ κατορθώματι, μετὰ παρρησίας πλειόνης καὶ προθυμίας μέλζονος τὰς εὐχὰς σου ἐπιτελήσῃ. Ὅσπερ γὰρ οἱ μηδὲν ἑαυτοῖς συνεδέετες ἀγαθόν, οὐδὲ εὐξασθαι μετὰ παρ-

ρησίας δύνανται, οὕτως οἱ κατορθώσαντές τι, καὶ μετὰ τὴν δικαιοσύνην ἐκείνην ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἀρχόμενοι, τῇ μνήμῃ τοῦ κατορθώματος εὐφραϊνόμενοι, μετὰ πλειόνης τῆς προθυμίας ποιοῦνται τὴν ἐσκτηρίαν. Ἴν' οὖν καὶ κατὰ τοῦτο δυνατωτέρα ἡμῖν ἡ εὐχή γένηται, γρηγορούσης ἡμῖν τῆς διανοίας ἐν ταῖς δεήσεσιν ἀπὸ τῆς τῶν κατορθωμάτων μνήμης· μετὰ τῆς ἐλεημοσύνης ἐπὶ τὰς εὐχὰς ἐρχόμεθα, καὶ μνημονεύωμεν μετὰ ἀκριθείας ἅπαντα τὰ εἰρημένα· καθὼς γὰρ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐκείνην μοι τὴν εἰκόνα διατηρεῖτε διηλεκτικῶς, καθ' ἣν εἶπον τοὺς πένητας πρὸ τῶν θυρῶν ἐστάναι τῶν εὐκτηρίων οἰκῶν, ταύτην ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἀνακληροῦντες τὴν χρεῖαν, ἣν ἐπὶ τοῦ σώματος ἡ κρήνη. Ἄν γὰρ τοῦτο ὤμεν διηλεκτικῶς μεμνημένοι, συνεχῶς ἀπονιπτόμενοι τὸν λογισμὸν, καθαρὰς μὲν δυνησόμεθα τὰς εὐχὰς ἐπιτελεῖν. πολλὴν δὲ ἐπισπάσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν παρρησίαν, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD,

Nullam vel loci vel temporis notam præ se fert hæc homilia. Sed a Pauli laudibus orsus Chrysostomus, ejus exemplo quemque docet abstinendum semper esse a propriis laudibus, quantum facultas ferat; et si quando, urgente casu, cogatur quispiam ea commemorare quæ in suum vertant honorem, id summa

[291] ΕΙΣ ΤΟ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΟΝ ΠΗΤΟΝ,

Ὁραλον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀφροσύνη.

α'. Ἀπαντας μὲν φιλῶ τοὺς ἀγίους, μάλιστα δὲ τὸν μακάριον Παῦλον, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὴν σάλπιγγα τὴν οὐράνιον, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ. Τοῦτο δὲ εἶπον, καὶ ἂν περὶ αὐτὸν ἔρωτα ἔχω, εἰς μέσον ἐξήνεγκα, ἵνα καὶ ὁμᾶς κοινωνοὺς ποιήσω τοῦ φίλτρου. Οἱ μὲν γὰρ τὸν σωματικὸν ἔρωτα ἐρῶντες εἰκότως αἰσχύνονται ὁμολογεῖν, ἅτε καὶ ἑαυτοὺς κατααἰσχύνοντες, καὶ τοὺς ἀκούοντας βλάπτοντες· οἱ δὲ τὸν πνευματικὸν, μηδέποτε ὁμολογοῦντες παυέσθωσαν· καὶ γὰρ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τοὺς ἀκούοντας ὤφελουσι διὰ τῆς καλῆς ταύτης ὁμολογίας. Ἐκείνος μὲν γὰρ ὁ ἔρωας ἔγκλημα, οὗτος δὲ ἐγκώμιον· ἐκείνος μὲν πάθος ψυχῆς διαβεβλημένος ἐστίν, οὗτος δὲ εὐφροσύνη ψυχῆς, καὶ ἀγαλλίαμα, καὶ κόσμος ἀριστος· ἐκείνος εἰσάγει πόλεμον εἰς τὴν τῶν ἐρώντων διάνοιαν, οὗτος καὶ τὸν ὄντα πόλεμον ἐκβάλλει, καὶ ἐν εἰρήνῃ πολλῇ τοὺς ἐρώντας καθίστησι. Κἀκεῖθεν μὲν οὐδὲν ὄφελος γίνεταί, ἀλλὰ καὶ πολλὴ ζημία χρημάτων καὶ δαπάνη τις ἀνόητος, καὶ ζωῆς ἀνατροπὴ, καὶ οἰκιῶν ὀλόκληροι διασθοραί· ἄντεῦθεν δὲ πολὺς ὁ πλοῦτος τῶν κατορθωμάτων, πολλὴ ἡ περιουσία τῆς ἀρετῆς. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, οἱ μὲν σωματικῶν εὐμόρφων ἐρῶντες, καὶ πρὸς τὰς λαμπρὰς τῶν

ὄψεων κειμήλιος, ἂν ὣσιν αἰσχροὶ καὶ δυσειδεῖς, οὐδὲν ἐκ τῆς ἐκεῖνων ἐπιθυμίας εἰς ἀπαλλαγὴν τῆς οἰκείας καρδαίνουσιν ἀμορφίας, ἀλλὰ καὶ αἰσχροτέροι κρίνονται καὶ εἰδεχθέστεροι· ἐπὶ δὲ τοῦ ἔρωτος τούτου τούναντιον ἔπαν. Ὁ γὰρ ψυχῆς ἀγίως ἐρῶν, καὶ εὐμόρφου, καὶ λαμπρῆς, καὶ περικαλλοῦς, κἀν αὐτὸς αἰσχρὸς; ἢ καὶ δυσειδής, κἀν ἀπάντων ἀνθρώπων αἰσχιστος, ἐμμένων τῷ ἔρωτι τῶν ἀγίων, ταχέως ἔσται τοιοῦτος, οἷος ὁ ἐρώμενος. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἔργον, τὸ σῶμα μὲν ἀμορφον καὶ πεπηρωμένον μὴ δύνασθαι διαρθεῖν, ψυχὴν δὲ αἰσχρὰν καὶ δυσειδῆ δύνασθαι λαμπρὰν καὶ περικαλλῆ ποιεῖν. Ἀπὸ γὰρ τῆς εὐμορφίας τῆς ἐκεῖνου οὐδὲν ἂν γένοιτο κέρρος· ἀπὸ δὲ τοῦ κάλλους τοῦ ταύτης τσαυτά ἐξεσι καρπώσασθαι ἀγαθὰ, ὅσα [292] εἰκότως κεκτισθαι τὸν ἐραστὴν ἔχοντα τὸν Θεόν. Περὶ ταύτης τῆς εὐμορφίας καὶ ὁ Δαυὶδ ἐν ψαλμῷς ἔδων, Ἄκουσον, φησί, θύγατερ, καὶ ἴδε, καὶ κλίνον τὸ οὖς σου, καὶ ἐκίληθον τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ κάλλους σου· κάλλος ἐνταῦθα λέγων τὸ κατὰ ψυχὴν, ὑπερ δι' ἀρετῆς καὶ εὐλαθείας συνίσταται.

eum concessui intersunt, rem populi administrant : pro his omnibus accedis Deum exoraturus, et veniam petiturus. Ergo da pecuniam in manus pauperum, et absterge illas maculas, ut cum fiducia invocans rogans illum qui potest hæc tibi peccata remittere. Si te assueveris numquam sine eleemosyna sacra hæc vestibala intrare, nec sponte, invitus umquam ab hoc bono opere abstinerebis : tantum valet consuetudo. Et sicut quomodocumque se res habeat, numquam sustines illotis manibus precari, posteaquam semel consuetudinem hanc usurpasti, ita etiam in eleemosyna si hanc legem tibi præfixeris, volens nolens quotidie illam implebis, ipsa consuetudine ad hoc pertractus.

Precatio cum igne collata. — Ignis est precatio, præcipue cum a vigilante et sobria mente proficiscitur : sed ignis iste opus habet oleo, ut ad ipsa cali convexa perveniat : cæterum oleum, quo ignis hic fovetur, non aliud est quam eleemosyna. Affunde igitur oleum hoc largiter, ut exhilaratus hoc tuo bono

opere, cum majore alacritate precationem tuam absolvas. Sicut enim qui nullius bonæ rei sibi sunt conacii, nulla cum fiducia precari possunt : Ita qui bene aliquid egerunt, et post ista opera ad precandum se conferunt, læti recollectione bene gestorum, majore cum alacritate supplicationem suam offerunt. Ut igitur hæc quoque parte efficaciores sint preces nostræ, nimirum mente per beneficentiam memoriam excitata, cum eleemosyna ad precandum accedamus. et diligenter omnia quæ dicta sunt in memoria retineamus, et ante omnia illam pauperum imaginem, qua eos dixi pro foribus oratorii consistere, idipsum in animæ usum præstantes, quod in corporis usum fons exhibet. Si enim horum memores continue mentem abluerimus, poterimus et puras preces ad Dominum allegare, multam apud Deum fiduciam obtinere, et cæleste regnum consequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

UTINAM SUSTINERETIS MODICUM QUID INSIPIENTIÆ MEÆ.

cum moderatione præstandum esse. Idipsum vero confirmat exemplo Davidis et Samuelis : et nihil ve obiter tangit, quo internosci valeat Antiochiæ an Constantinopoli hanc conclusionem habuerit.

Interpretationem incerti cujusdam, quæ minus bene concinnata erat, expunximus, novamque adornavimus.

IN HOC APOSTOLI DICTUM,

UTINAM SUSTINERETIS MODICUM QUID INSIPIENTIÆ MEÆ (2. Cor. 11. 1).

— 300 —

1. *Veri amoris ratio.* — Omnes equidem amo sanctos, maxime vero beatum Paulum, vas electionis, tubam cælestem, Christi pronubum. Id vero dixi, necumque erga illum amorem in medium protuli, ut ejusdem vos participes efficerem. Nam qui corporum amore flagrant, id, et jure quidem, erubescunt profiteri, utpote qui sic et sibi pudorem, et cæteris damnatum infrant : qui vero spirituali ardent amore, id fateri numquam cessant : etenim et sibi et auditoribus suis hæc pulchra confessione proderunt. Ille namque amor crimen est, hic vero laudis argumentum : ille ut morbus animæ male audit, hic animi letitia est, exsultatio, et ornatus optimus : ille bellum in amantium mentem inducit, hic si quod sit bellum eliminat, in magna pace constituit amatores. Et hinc nulla provenit utilitas, sed multa pecuniarum jactura, sumptus insani, vitæ subversio, domorum extrema pernicies ; hinc ingentes bonorum operum divitiæ, virtutis magna copia. Ad hæc vero formosorum corporum amatores, qui ad decoras facies inhiant,

si turpes ipsi sint ac deformes, nihil ex earum cupidine ad deformitatem suam commutandam lucrantur ; sed ex comparatione turpiores deformioresque esse videntur : contra vero accidit in hoc amore. Nam qui sanctam, formosam, splendidam et decoram diligit animam, etsi deformis ille sit, etsi omnium mortalium turpissimus, in sanctorum amore perseverans, cito talis erit, qualis is qui amatur. Id enim est divinæ benignitatis opus, quod corpus deforme et mutilum nequeat emendari, anima vero turpis ac deformis splendida decoraque possit effici. Ex pulchritudine enim illius nihil lucri provenit, ex pulchritudine autem animæ tot possunt excerpri bona, quot par est obtinere eum, qui Deum amatorem habeat. De hac pulchritudine David in Psalmis canens ait : *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populatum tuum, et domum patris tui : et concupiscet rex decorem tuum (Psal. 44. 11. 12) : decorem hic animæ dicit, qui virtute pietateque constituitur.*

2. Cum ergo tantum sit lucrum iis, qui cum sanctis

comunionem junguntur, amoris mei participes estote: hanc sanctam summo cum affectu diligamus. Nam si hic amor in animum ingrediatur nostram, splendendamque flammam excitet: si quid spinosum, si quid saxosum vel asperum, vel stupidum in cogitationibus nostris offendat, tum id absumens, tum illud emolliens, animam nostram ceu pingue arvom divinae sententiæ aptum efficiet. Nec mihi dicas, Paulus nec scdet nunc, nec oculis conspicitur nostris; quomodo possit amari is, quem non videmus? Nihil enim huic amari est impedimento: etenim et absentem amare, et non conspectam diligere possumus, cum maxime tot et talia quotidie virtutis illius monumenta videamus, nempe Ecclesiam ubique terrarum stabilitas, impietatis eversionem, improbae vitæ in melius mutationem, erroris expulsionem, dirutas aras, oclusa templa, dæmonum silentium. Hæc quippe omnia Pauli efficax lingua, divina inspirante gratia, destruxit, ac splendidam ubique pietatis flammam accendit. Cum tot tantique gestis ejus, adsunt quoque sacræ illius epistolæ, quæ beatæ ejus animæ formam accurate nobis depingant. Ac si ergo cum ipso Paulo jam præsentem et nobiscum versantem disereremus, sic ejus scriptis studiose obtemperemus, intima et profunda explicemus, discamus quid illud sit quod hodie vociferabatur dicens: *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ; sed et supportate me: æmulor enim vos Dei æmulatione* (2. Cor. 11. 1. 2). Quid ais, Paulus? Qui jubes discipulos in sapientia ambulare erga extraneos, qui dicis, *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere* (Coloss. 4. 5. 6); qui apprecaris omnibus, ut sapientia repleantur spirituali (Coloss. 1. 9), ipse dicis, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ?* Non satis erat tibi aliquod insipientiæ verbum emisisse, sed et discipulis illud effers? nec modo effers discipulis, sed id omnibus post futuris hominibus per epistolam notum facis? Animadvertite quam non oporteat dicta temere prætercurrere, sed unum quodque accurate scrutari? Illud enim si simpliciter legatur, circum emittitur auditoribus: sin vero examinatur, magnam ostendit Pauli sapientiam, magnam prudentiam, ineffabilem curam.

3. A Pseudoapostolis accusatus Paulus se laudare cogitur. — Quid tandem illud est quod dicitur? Pseudoapostoli multi erant apud Corinthios qui ipsos corrumpent ac Paulum accusarent, ejus famam, quam apud discipulos suos valebat, subdole lædentes, dicerent illum subeannantes, ut arrogantem insimulantes. Hos plerumque in epistola sua impetere reprehenditur: quemadmodum cum dicit, *Non sumus sicut cæteri, adulterantes verbum Dei* (2. Cor. 2. 17); ac rursus cum dicit, *Sine onere me vobis servavi* (1b. c. 11. 3); ac pollicitus se hanc legem semper immotam servaturum esse: *Est enim, inquit, veritas Christi in me: quoniam hæc gloriatio mea non infringetur in regionibus Achaiæ* (1b. v. 10); cum deinde causam subiunxit, sceleratos illos subindicat dicens: *Quare? Quia non diligo vos? Deus scit. Quod autem facio et*

faciam: ut amplectem occasionem eorum, qui solent occasionem (2. Cor. 11. 12); et ante hæc discipulos exhortatur, ne ipsam inducant in necessitatem suam ipsa potestatem exhibendi, ita dicit: *Rogo autem vos ut præsens audeam, per eam confidentiam qua existimem auctere, in quosdam qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulamus* (2. Cor. 10. 2). Hi enim ipsi, de quibus hæc ait, per ironiam ipsam incusantes hæc dicebant: epistolæ Pauli magnum præ se ferre tumorem et verborum arrogantiam, ipsum vero nihili esse, vilem et abjectum. Posteaquam autem hæc advenerit, aiebant, nullius pretii dignus videbatur: quod ipsum declarans dicebat: *Ut autem non existimer tanquam terrere vos per epistolæ: quoniam quidem epistolæ, inquit, graves sunt et fortes: præsentia autem corporis infirma, et sermo contemptibilis* (1b. v. 9. 10). Deinde Corinthios ipsos, qui persuasi fuerant, accusans ait, *Numquid peccatum feci, meipsum humilians, ut vos exallemini* (2. Cor. 11. 7)? Et hoc crimen diluens ait iterum, *Quia qualis sumus verbe per epistolæ absentes, tales et præsentem in factis* (2. Cor. 10. 11). Quia igitur multi apud illos erant pseudoapostoli, quos et operarios dolosos nominat, sic dicit: *Nam ejusmodi pseudoapostoli operarii subdoli sunt, transfigurantes se in apostolos Christi. Et non mirum: ipse enim Satanas transfiguratur se in angelum lucis. Non est ergo magnum si ministri ejus transfigurantur velut ministri justitiæ* (2. Cor. 11. 13-15). Cum igitur hi, innumeris cogitationibus contra eum calumniis, discipulis nocerent, minus congruentem doctoris existimationem inducentes, cogitur ille demum in propriarum laudum commemorationem incidere: neque enim ultra silere tutum erat. Quia igitur sua nobis certamina enarraturus est, necnon eas, quas vidit, revelationes, laboresque quos subiit: ut ostendat omnibus se agere et invitum id agere, ac licet id necessarium esse videat, insipientiam tamen id vocat, sic loquens, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ. Rem stultam, inquit, aggressurus sum, ut meipsum laudem et celebrem; ac non ego in causa sum, sed il potius, qui me in hanc necessitatem impulerunt: quare rogo me sustineatis, illisque eam causam imputetis.*

4. At vide mihi Pauli prudentiam: cum dixisset, *Utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed et supportate me: æmulor enim vos Dei æmulatione*, non statim ad laudem narrationem venit, sed interpositis verbis, sic infert: *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse: alioquin velis insipientem accipite me* (2. Cor. 11. 16). Neque tamen sic ad enarrationem venit, sed iterum subjungit ac dicit: *Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloriæ* (1b. v. 17). Nec etiam post hæc audeat ingredi, sed rem differt ac dicit: *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor; libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes* (1b. v. 18. 19). Quin etiam postea refugit et cunctatur, ac quibusdam interjectis rursus infert: *In quo quis audeat, in insipientia dico, audeo et ego* (1b. v. 21). Ac tunc demum, post tot præmissas excusa-

β'. Ἐπει οὖν τοσοῦτόν ἐστι τὸ κέρδος τοῖς κοινωνοῦσι τῶν ἀγίων, κοινωνήσατέ μοι τοῦ ἔρωτος, καὶ φιλήσωμεν τὸν ἄγιον τοῦτον μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς. Ἄν γὰρ οὗτος εἰς τὴν ψυχὴν τὴν ἡμετέραν ὁ ἔρωσ εἰσεβῆ καὶ φλόγα ἀνάψῃ λαμπράν, καὶ ἀκανθώδεις, καὶ λιθώδεις τε καὶ σκληρὸν καὶ ἀναίσθητον ἐν τοῖς λογισμοῖς εὐρη τοῖς ὑμετέροις, τὸ μὴ ἀναλώσας, τὸ δὲ μαλάξας, βαθεῖάν τινα καὶ λιπαράν ἀρουραν τὴν ἡμετέραν ἐργάσεται ψυχὴν, καὶ πρὸς τὴν τῶν θείων σπερμάτων καταβολὴν ἐπιτηδαίαν. Καὶ μὴ μοι λέγέτω τις, ὅτι Νῦν οὐ πάρεστιν, οὐδὲ ὁρᾶται τοῖς ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς ὁ Παῦλος· καὶ πῶς δυνατόν φιλεῖν ἐν μὴ βλεπόμενον; Οὐδὲν γὰρ τῷ ἔρωτι τούτῳ κώλυμα γίνεται· ἔξεστι γὰρ καὶ ἀπειθῶντα φιλεῖν, καὶ μὴ ὀρώμενον ἀγαπᾶν, καὶ μάλιστα θαν τοσαῦτα καὶ τοιαῦτα τῆς ἀρετῆς ἐκείνου καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὑπομνήματα βλέπωμεν, τὰς πανταχοῦ τῆς γῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀσθεσίας τὴν ἀνατροπὴν, τοῦ πονηροῦ βίου τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, τῆς πλάνης τὴν ἀπαλλαγὴν, τοὺς ἀνατραπέντας βωμούς, τοὺς ἀποκαλειζόμενους ναοὺς, τὴν τῶν δαιμόνων σιγῆν. Πάντα γὰρ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα τῆς Παύλου γλώττης ἢ δυνάμεις ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἐμπνεομένη κατέβηκε, καὶ λαμπρὰν πανταχοῦ τῆς εὐσθεσίας ἀνήψα ἐν φλόγα. Ἐχομεν μετὰ τῶν κατορθωμάτων τούτων καὶ τὰς ἐπιστολάς ἐκείνου τὰς ἀγίας, αἱ τὸν χαρακτήρα τῆς μακαρίας ἐκείνης ψυχῆς ἀκριβῶς ἡμῖν ὑπεγράφουσιν. Ὡς οὖν αὐτῷ τῷ Παύλῳ διαλεγόμενοι παρόντι καὶ συγγινόμενῳ, οὕτω μετὰ προθυμίας κειθόμεθα τοῖς γεγραμμένοις, ἀναπτύξομεν τὰ ἐνδὸν εἰρημνία, μάθωμεν τί ποτὲ ἐστὶν ὑπερ σήμερον ἰδέα λέγων· Ὁραλον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀπροσῆνῃ· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου· ζηλώ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζηλώ. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ὁ κελεύων τοὺς μαθηταῖς ἐν σοφίᾳ περιπατεῖν πρὸς τοὺς ἔξω, ὁ λέγων, Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἠορτυμέτρος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐν ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι· ὁ πᾶσιν ἐπαυχόμενος, ἵνα σοφίας πληρωθῶσι πνευματικῆς, αὐτὸς λέγεις, ὅτι *Εἶθε ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῆς ἀνοίας*; Οὐκ ἔρκει σοι τὸ φθέγγασθαι τι ἀπροσῆνης βῆμα, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς μαθητάς τοῦτο ἐκφέρεις; καὶ οὐκ εἰς τοὺς μαθητάς ἐκφέρεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα πᾶσι γινόμενοις ἀνθρώποις διὰ τῆς ἐπιστολῆς τοῦτο δηλον ποιεῖς; Ὅρατα πῶς οὐκ ἀπλῶς δεῖ παρατρέχειν τὰ λεγόμενα, ἀλλ' ἕκαστον περισκοπεῖν ἀκριβῶς; Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπλῶς μὲν ἀναγινωσκόμενον περισταταί α τοῖς ἀκροαταῖς, ἐρευνηθῆν δὲ πολλὴν δείκνυσι τοῦ Παύλου τὴν σοφίαν, μεγάλην τὴν σύνεσιν, ἀφατον τὴν κηδεμονίαν.

γ'. Τί ποί' οὖν ἐστι τὸ λεγόμενον; Ψευδαπόστολοι πολλοὶ ἦσαν παρὰ τοῖς Κορινθίοις, διαφθείροντες αὐτούς, κατηγοροῦντες τοῦ Παύλου, ὑπορύττοντες αὐτοῦ τὴν δόξαν, ἦν παρὰ τοῖς μαθηταῖς εἶχεν, εἰς [295] εἰρωνεῖαν αὐτὸν σκώπωντες, ὡς ἀλαζόνος κατηγοροῦντες. Πρὸς τούτους καὶ διατεινόμενος πολλαχοῦ τῆς ἐπιστολῆς φαίνεται. Καὶ γὰρ θαν λέγει, *Ὁρα ὅσων ὡσαυτὰ οἱ λοιποὶ, καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ*· καὶ πάλιν εἰπὼν, *Ἀδαρῆ ὑμῶν ἐμαυτὸν ἐτίρησα*, καὶ ὑποσχόμενος διαπαντός τούτων ἀκίνητον διατηρήσει τὸν νόμον (Ἔστι γὰρ, φησὶν, ἀλήθεια Χριστοῦ ἐν ἐμοί, ὅτι ἡ καύχησίς μου αὕτη οὐ φραγῆσεται ἐν τοῖς ἀλλήμοις τῆς Ἀχαρίας), ἐν τῇ τῆς αἰτίας ἐπαγωγῇ ἠνέξατο τοὺς μιαιφόνους οὕτως

εἰπὼν· *Διὰ τί; δεῖ οὐκ ἀγαπᾶν ὑμᾶς; Ὁ Θεὸς οἶδεν. Ἀλλ' ὁ ποιῶ, καὶ ποιήσω, ἵνα ἐκπέσω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελήτων ἀφορμῆν*· καὶ ἀνωτέρω δὲ τούτων παρακαλεῖ τοὺς μαθητάς μὴ καταστήσαι αὐτὸν εἰς ἀνάγκην τοῦ τὴν οικίαν ἐπιδαΐσαι δυνάμειν αὐτοῖς, οὕτω λέγων· *Δέομαι δὲ τὸ μὴ παρῶν θαρρήσαι τῇ πεποιθῆσει, ἢ λογίζομαι τολημῆσαι ἐπὶ τινὰς τοὺς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περικαυούντας*. Αὐτοὶ γὰρ οὗτοι, περὶ ὧν ταῦτα φησιν, εἰς εἰρωνεῖαν αὐτὸν διαβάλλοντες, οὕτως εἶπεν, ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ Παύλου πολλὴν ἔχουσιν ἔγκον καὶ βημάτων ἀπόνοιαν, αὐτὸς δὲ οὐδὲ μινδὸς καὶ εὐτελής καὶ ἀπεβῆμιμένος. Ἐπειδὴν γοῦν ἐνταῦθα παραγίνεται, οὐθενὸς ἄξιος φαίνεται λόγου· ὑπερ οὖν καὶ αὐτὸ πάλιν ἐμφαίνων εἶπεν, *Ἴνα δὲ μὴ δόξω ὡς ἄν ἐκροθεῖν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν*· ὅτι αἱ μὲν ἐπιστολαί, φησὶ, *βαρεῖαι καὶ ἰσχυραί*, ἢ δὲ *παρουσία τοῦ σώματος ἀσθενῆς, καὶ ὁ λόγος ἐξουθενημένος*. Εἶτα αὐτοῖς ἐγκάλων τοὺς Κορινθίους τοὺς ἀναπειθόμενους, φησὶ· *Ἡ ἀμαρτία ἐπολεῖσα ἐμαυτὸν ταπεινῶν, ἵν' ὑμεῖς ὑψωθῆτε*; Καὶ ἀποδύμενος δὲ τὸ ἐγκλημα αὐτὸ ἐκείνο πάλιν λέγει· *Ὅτι οἱ οἱ ὅσων δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοιοῦτοι καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ*. Ἐπει οὖν πολλοὶ παρ' αὐτοῖς ἦσαν ψευδαπόστολοι, οὗς καὶ ἐργάτας δόλους καλεῖ, οὕτω λέγων· *Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδοπροφῆται, ἐργάται δόλου, μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. Καὶ οὐ θαυμαστόν· καὶ γὰρ αὐτὸς ὁ Σατανᾶς μετασχηματίζεται εἰς ἀγγελον φωτός. Οὐ μέγα οὖν, εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ μετασχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης*. Ἐπεὶ οὖν οὗτοι μυρία εὐρόντες κατ' αὐτοῦ διαβολὰς, τοὺς μαθητάς ἐβλαπτον, οὗ τὴν προσήκουσαν περὶ αὐτοῦ παίδοντες αὐτοὺς ἔχειν δόξαν, ἀναγκάζεται λοιπὸν εἰς διήγησιν τῶν οικείων ἐγκωμίων ἐμπασίν· οὐδὲ γὰρ ἦν τὸ σιγᾶν λοιπὸν ἀσφαλές. Ἐπει οὖν μέλλει τοὺς οικίους ἀδελφὸς ἡμῶν ἐξηγησθαι, καὶ τὰς ἀποκαλύψεις, ἃς εἶδε, καὶ τοὺς μόχθους, οὗς ἐμόχθησε, βουλόμενος δεῖξαι πᾶσιν, ὅτι ἄκων καὶ βιαζόμενος τοῦτο ποιεῖ, καὶ ἀνάγκην οὖσαν ὄρων, ὅμως ἀπροσῆνης αὐτὸ πρᾶγμα ἐκάλεισεν, οὕτως εἰπὼν· *Ὁραλον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀπροσῆνῃ*. Μέλλω, φησὶ, πρᾶγμα ἀνόητον ποιεῖν, καὶ ἐγκωμιάζειν καὶ ἐπαινεῖν· ἀλλ' οὐκ ἐγὼ τοῦτων αἷτιος, ἀλλ' οἱ εἰς τοιαύτην μὴ ἀνάγκην ἐμβαλόντες· διὰ τοῦτο παρακαλῶ ὑμᾶς ἀνασχέσθαι, κἀκεῖνοις τὴν αἰτίαν λογισασθαι.

δ'. Καὶ θρα τὴν Παύλου σύνεσιν· εἰπὼν, *Ὁραλον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν τῇ ἀπροσῆνῃ· ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθέ μου· ζηλώ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζηλώ, οὐκ εὐθέως ἦλθεν ἐπὶ τὴν διήγησιν τῶν ἐγκωμίων, ἀλλὰ μεταξὺ πάλιν ἐνθεῖς βήματα, οὕτω πῶς φησιν· Πάλιν λέγω, μὴ τίς με δόξῃ ἀφρονα εἶναι· εἰ δὲ μὴ γ, κἀν ὡς ἀφρονα δέξασθέ με*. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἤψατο τῆς διηγῆσεως, ἀλλὰ πάλιν ἐπάγει καὶ λέγει· *Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀπροσῆνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχῆσεως*. Καὶ οὐδὲ μετὰ ταῦτα τὰ βήματα ἐτόλμησε καθελθαι, ἀλλὰ πάλιν ὀρμήσας ἀνακρούεται καὶ φησιν· *Ἐπειδὴ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, καὶ γὰρ καυχῶμαι· ἡθέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων, φρόνιμοι ὄντες*. Εἶτα πάλιν ἀναδύεται καὶ ἐκνεῖ, καὶ ἑσπρά τινα εἰπὼν, πάλιν ἐπάγει· *Ἐν ᾧ ὁ ἄν τις τολημῆ, ἐν ἀπροσῆνῃ λέγω, τολημῆ κἀγὼ*. Καὶ τότε μόλις

* Savil. conjiici προσίσταται.

μετὰ τοσαύτας προδιόρθώσεις κατατόλμησε τῆς δι-
τηγήσας τῶν ἐγκωμίων. Καὶ καθάπερ ἴσως κρημνὸν
ἐπίτομον ὑπερβαίνειν μέλλων, ὄρμη μὲν ὡς ὑπερ-
βάλλεσθαι μέλλων, τὸ δὲ βάθος ἰδὼν ναρξὶ καὶ συ-
στέλλεται, εἶτα τὸν ἐπιβάτην ὄρων σφοδρότερον ἀναγ-
κάζοντα, πάλιν ἐπιχειρεῖ, καὶ τὸ αὐτὸ τοῦτο πάσχει,
καὶ τὴν ἀνάγκην ἐνδεικνύμενος καὶ τὴν βίαν, ἴσταται
ἐπὶ πολλῷ χρεμετίζων ἐπὶ τοῦ χαίλους τῆς φάραγγος,
ὅπως παραβαρύννας ἑαυτὸν κατατολμήσῃ· οὕτω καὶ
ὁ μακάριος Παῦλος καθάπερ ἐπὶ κρημνὸν τινα μέλ-
λων ἑαυτὸν ἀφίεται, τῶν οἰκίων ἐγκωμίων τὴν δι-
τήγησιν, καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ τρις καὶ πολλάκις ἀνα-
δύεται οὕτω λέγων· *Ὁσαλον ἀνείχεσθέ μου μικρὸν
τῇ ἀφροσύνῃ*· καὶ πάλιν, *Μὴ τις με δόξῃ ἀφρονα
εἶναι· εἰ δὲ μή γε, πᾶν ὡς ἀφρονα δέξασθέ με*, καὶ,
*Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κόριον, ἀλλ' ὡς ἐν ἀφρο-
σύνῃ, ἐν ταύτῃ τῇ ὀσοστάσει τῆς κευχήσεως*· καὶ
πάλιν, *Ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ σάρκα, κατὰ
καυχῆσομαι· ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε τῶν ἀφρόνων,
φρόνιμοι ὄντες*· καὶ πάλιν, *Ἐν ᾧ ὁ ἄν τις τολμᾷ, ἐν
ἀφροσύνῃ λέγω, τολμᾷ κατὰ*. Καὶ μυριάκις ἑαυ-
τὸν ἀφρονα καλέσας καὶ ἀνόητον, τότε μόλις ἐτόλμη-
σεν ἰδοὺν εἰς τοὺς ἐπαίνους τοὺς ἑαυτοῦ· *Ἑβραῖοί
εἰσι; κατὰ· Ἰσραηλίται εἰσι; κατὰ· σπέρμα
Ἀβραάμ εἰσι; κατὰ· διακονοὶ Χριστοῦ εἰσι; κατὰ*.
Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐπαλάβετο ἑαυτοῦ, ἀλλὰ πάλιν τί-
θησι τὴν προδιόρθωσιν, οὕτως ἐπάγων· *Παραφρο-
νῶν λαλῶ, ὑπέρο ἐγώ*. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσθη, ἀλλὰ
μετὰ τὸ διηγήσασθαι πάντα αὐτοῦ τὰ ἐγκώμια, λέ-
γει· *Γέγονα ἀφρον καυχώμενος· ὑμεῖς με ἠναγκά-
σατε*. Ὡσαύτως, Ἐκείνων μοι λόγος οὐδεὶς ἦν,
εἰ τὰ ὑμέτερα ἦν ἐβρωμένα, εἰ μὴ παρετρέπισθε,
μηδὲ ἐσαλεύσαθε. Καὶ γὰρ εἰ διαπαντός ἡμᾶς ἔλεγον
ἐκεῖνοι κακῶς, οὐδεμίαν μὲν βλάβην διὰ τῆς ἐκείνων
ἐγένετο κακηγορίας. Ἐπειδὴ δὲ εἶδον τὸ πομπικόν
διαφθειρόμενον, τοὺς μαθητὰς ἀποπηδώντας, κατ-
αφρόνητα φορτικῶς πράγματος καὶ ἐπαχθοῦς, καὶ
ἠναγκάσθη ἀφρον γενέσθαι. τὰ ἑμαυτοῦ λέγων
ἐγκώμια δι' ὄμᾶς καὶ τὴν ὑμέτερον σωτηρίαν·

ε'. Τοιοῦτον γὰρ τῶν ἁγίων ἐδίδωκεν· εἰ μὲν τι πρά-
ξαιεν φαῦλον, ἐκπομπεύουσιν αὐτὸ, καὶ καθ' ἑκάστην
ἡμέραν θρηνοῦσι καὶ πᾶσι ποιούσι κατὰθλον· εἰ δὲ
τι γενναῖον καὶ μέγα, ἀποκρύπτουσι καὶ λήθην παρα-
πέμπουσιν. Αὐτὸς γοῦν οὕτως ὁ ἅγιος τὰ μὲν ἀμαρ-
τήματα· [295] καὶ μηδενὸς βιαζομένου, συνεχῶς ἔσ-
ταρε καὶ ἐξεπέμπει, νῦν μὲν λέγων, *Χριστὸς
Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σώ-
σαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ*· νῦν δὲ λέγων, *Χάρις
ἔχω τῷ ἐνδυναμώσασι με Χριστῷ, οὗ πιστὸν
με ἠγήσατο, θέμιστος εἰς διακονίαν τὸν πρότερον
ὄντα βλασφημῶν καὶ θύρακτον καὶ ὑβριστήν· ἀλλ'
ἡ ἰσθήθη, οὗ ἀγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ*· καὶ
πάλιν, *Ἐσχάτον δὲ πάντων ὡσπερ ἐγὼ ἐκτρέψ-
ματι ὤφθη κάμω*· ἐγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν
ἀπιστολόων, δὲ οὐκ εἰμι ἰκανὸς καλεῖσθαι ἀπό-
στολος, οὗ ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ·
καὶ πάλιν, *Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ πάντων ἁγίων
ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη*. Ὁρᾷς πῶς οὐ τῶν ἀπιστέων
μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπλῶς τῶν πιστῶν ἀπάντων ἔσχατον
ἑαυτὸν καλεῖ, Ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστοτέρῳ, εἰπὼν, πάν-
των τῶν ἁγίων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη; Οὕτως οὐδὲ

τῆς σωτηρίας, δι' ἧς ἐσώθη, ἄξιός εἶναι φησιν· εἰ-
πὼν γὰρ οὗ Χριστοῦ *Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσ-
μον ἁμαρτωλοὺς σώσαι, ὧν πρῶτός εἰμι ἐγώ*·
ἀκουσον καὶ διὰ πόλιν αἰτίαν τοῦτο λέγει· Ἀλλὰ
διὰ τοῦτο ἠλεήθη, *ἵνα ἐν ἐμοὶ πρῶτον ἐνβάλῃ τὴν
Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν χάσιν μακροθυμίας πρὸς
ὑποστῆσαν τῶν μελλόντων πιστεύειν ἐκ αὐτῶν
εἰς ζωὴν ἀκόριον*. Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστιν· Οὐ διὰ
τὴν ἀξίαν μετέθεσιν τοῦ βίου ἠλεήθη, μὴ τοῦτο να-
μίσης· ἀλλ' ἵνα μηδεὶς ἀπογῆ τῶν ἐν κακίᾳ βεβα-
κότων, μηδὲ τῶν τῷ Χριστῷ πολεμησάντων, τῶν
πάντων ἔσχατον, καὶ μεθ' ὧν οὐδεὶς ἦν ἕτερος οὕτως
πολέμιος τῷ Χριστῷ, σωθέντα ὄρων. Καὶ ὁ μὲν Χρι-
στὸς φησιν, *Ὅτι σωθεὶς ἐκλογῆς μοι ἐστὶ τῶν
βαστάσαι τὸ θροῦν μου ἐνέσιον ἐθίων καὶ βα-
σιλέων*· οὕτως δὲ οὐδὲν ὑπὸ τῶν ἐγκωμίων ἐκείνων
φυσήθη, μένει ταλανίζων ἑαυτὸν μετὰ τοσαύτην
παρρησίαν, πρῶτον τῶν ἁμαρτωλῶν ἑαυτὸν καλῶν,
καὶ διὰ τοῦτο ἠλεήθη λέγων, ἵνα μηδεὶς τῶν πρὸς
ἔσχάτην ἠηλασμένων κακίαν ἀπογῆ τῆς οἰκίας σω-
τηρίας, πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν εἰς αὐτὸν γενομένην
φιλανθρωπίαν βλάπτει.

ζ'. Τὰ μὲν οὖν ἀμαρτήματα, καὶ μηδαμιᾶς εὐσε-
ῖας ἀνάγκης, ἐκπομπεύει καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν ταῖς
ἐπιστολαῖς αὐτοῦ πάσαις, στηλιτεύων καὶ θῆλα ποιῶν
οὐχὶ τοῖς τότε μόνον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μετὰ
ταῦτα ἰσομένους πᾶσι· τὰ δὲ ἐγκώμια, καὶ ἀνάγκην
οὕσαν ὄρων, ἑμῶς ὀκνεῖ καὶ ἀναδύεται διηγήσασθαι.
Καὶ τοῦτο θῆλον μὲν ἔξ ὧν μυριάκις ἀφροσύνην ἐν
πράγμα ἐκάλει, θῆλον δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου παν-
τός, ὃν ἐστίγησε τὴν θαυμαστήν καὶ θεῖαν ἀποκάλυψιν
ἐκείνην· οὐ γὰρ διὰ τότε, οὐδὲ πρὸ δύο καὶ τριῶν καὶ
δέκα ἐτῶν, ἀλλὰ πολλῶν κλειόνων ἦν αὐτὴν θεωρησάμενος.
Διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον αὐτὸν τίθησιν οὕτω λέγων·
*Οἶδα ἀνθρώπων πρὸ ἐπιῶν δεκαετασσάρον ἀπαγα-
γῆντα εἰς τρίτον οὐρανῶν*· ἵνα σὺ μάθῃς, οὗ εἶπα
ἂν οὐδὲ τότε ἐφθάρξατο, εἰ μὴ πολλὴν εἶδεν ἀνάγκην
ἐπικαιμένην. Εἰ γὰρ βούλυτο τοὺς οἰκίους ἐπαί-
νους διεξιᾶναι, εὐθέως ἂν αὐτὴν εἶπεν, οὗ εἶδεν, ἢ
τῷ πρῶτῳ καὶ δευτέρῳ καὶ τρίτῳ ἔπει· νυνὶ δὲ ἔτη
δεκαεττασσαρα ἐκατέρησεν καὶ ἐστίγησε καὶ πρὸς οὐδένα
ἐξείπεν, ἀλλὰ πρὸς Κορινθίους μόνον. Καὶ πῶς; Ὅτι
τοὺς ψευδοπροφήτας εἶδεν ἐπιφυσέντας, δεικνύς οὗ
οὐδ' ἂν [296] τότε ἐφθάρξατο, εἰ μὴ τοσαύτην αἴρα
διαφορὰν ἐν τοῖς μαθηταῖς γενομένην. Ἀλλ' οὐχ
ἡμεῖς οὕτως, ἀλλὰ τὸναντίον ἔπεν ποιούμεν· τῶν
μὲν ἀμαρτημάτων οὐδὲ μίαν μεμνήμεθα ἡμέραν,
ἀλλὰ καὶ ἐτέρων μνησθέντων ἀκούσωμεν, ἀνακαυτώ-
μεν, δυσχεραίνομεν, ὑβριν τὸ πρᾶγμα λογιζόμεθα,
μυριάς αὐτοῦς πλύνομεν λοιδορίας· εἰ δὲ τι μικρὸν
ἐργασώμεθα· ἀγαθὸν, τοῦτο συνεχῶς στρέφομεν, καὶ
τοὺς μεμνημένους αὐτὸ χάριν ἴσμεν, καὶ φίλους τοὺς
τοιούτους εἶναι νομιζόμεν· καίτοι γε ὁ Χριστὸς τὸ
ἐναντίον ἐπέταξε, κατορθωμάτων μὲν ἐπιλεῖσθαι,
ἀμαρτημάτων δὲ μεμνήσθαι. Καὶ τοῦτο θῆλον μὲν
ἡμῖν ἐποίησε καὶ δι' ὧν τοῖς μαθηταῖς παρήκει λέ-
γων· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, οὗ Ἀχριστοὶ
δοῦλοὶ ἐσμεν*· καὶ διὰ τῆς τοῦ Φαρισαίου παραβο-
λής, τὸν τελώνην αὐτοῦ προβαλεῖ. Ὅσπερ γὰρ τοῦτον
ἡ μνήμη τῶν ἀμαρτημάτων ἐδικαίωσεν, οὕτως ἐκαί-
ων ἡ μνήμη τῶν κατορθωμάτων ἀπέλλει. Καὶ Ἰου-
δαίοις δὲ ὁ Θεὸς τὰ αὐτὰ διὰ ταῦτα παραινεῖ, λέγων

α Savil. ἐργασώμεθα. Lcg. ἀν.. ἐργασώμ.

libens, laudum commemorationem vix audet aggredi. Ac quemadmodum equus præcipitum et præruptum transilire parans, conatum intendit ut transeat, ut vero profunditatem intuetur, obatupsit contrahitorque, hinc ubi visat equitem acrius instare, rursus tentat, idipsumque quod antea, patitur, necessitatem vimque sibi filatam ostendens, stat diu hinniens ad oram prærupti, ut sibi animos faciens demum, transilire audeat : sic et beatus Paulus, tamquam in præcipitum quoddam sese mox demissurus, nempe in propriarum laudum commemorationem, semel, iterum et tertio, imo pluries retrocedit sic dicens, *Utinam sustinueritis modicum quid insipientis meos* : et iterum, *Ne quis me putet insipientem esse : alioquin velut insipientem accipite me* ; et, *Quod loquor, non loquor secundum Dominum, sed quasi in insipientia, in hac substantia gloria* ; ac rursus, *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, et ego gloriabor ; libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes* ; iterumque, *In quo quis audeat, in insipientia dico, audeo et ego*. Ac postquam sexcenties se stultum et insipientem appellavit, vix tandem audet in proprias laudes descendere : *Hebræi sunt, et ego : Israelitis sunt, et ego : semen Abraham sunt, et ego : ministri Christi sunt, et ego* (1b. v. 23. 25). At neque hic oblitus est sui, sed rursus correctionem apponit, sic addens, *Ut minus sapiens dico, plus ego* (Ibid.). Neque hic gradum sistit, sed postquam omnes laudes suas enarraverat, sic loquitur : *Factus sum insipiens gloritando, vos me coegistis* (2. Cor. 12. 11). Ac si diceret : Eos ego nihili ducebam, si res vestras bene se haberent, nisi evera fuissetis, mihi vacillassetis. Nam etsi semper illi me maledictis impetissent, nihil ex eorum maledictis mihi detrimenti accedebat. Quia vero gregem vidi pessumdari, discipulos resiliences, rem gravem et onerosam desepxi, et insipiens fieri coactus sum, dum laudes meas propter vos vestramque salutem decanto.

5. *Sancti peccata sua facile, laudes vero suas non nisi coacti enuntiant.* — Hic enim mos sanctorum est : si quid mali fecerint, illud evulgant, quotidie deplorant, omnibusque palam faciunt ; si vero quid magni ac generosi, occultant et oblivioni tradunt. Hic itaque sanctus peccata, nemine cogente, frequenter versabat et evulgabat, modo dicens, *Christus Jesus venit in mundum, ut peccatores salvaret, quorum primus sum ego* (1. Tim. 1. 15) : modo autem, *Gratias ago ei, qui me confortavit, Christo, quia fidelem me existimavit, ponens in ministerio, qui primus blasphemus fui, et persecutor et contumeliosus : sed misericordiam consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate* (1b. v. 12. 15) ; ac rursus, *Novissime autem omnium tamquam abortivo visus est et mihi : ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei* (1. Cor. 15. 8. 9) ; ac rursus, *Mihi omnium sanctorum minimo data est hæc gratia* (Ephes. 3. 8). Viden' quomodo non apostolorum modo, sed etiam simpliciter fidelium omnium se minimum vocet ? *Mihi minimo omnium sanctorum, inquit, data est gratia hæc.* Itaque neque

salute, quam consequutus est, se dignum esse dicit : cum enim dixerit, *Christus Jesus venit in mundum, ut peccatores salvaret, quorum primus ego sum* (1. Tim. 1. 15) : audi qua de causa id dicat : *Sed ideo misericordiam consequutus sum, ut in me primo ostenderet Christus Jesus omnem patientiam ad informationem eorum, qui credituri sunt illi, in vitam æternam* (1b. v. 16). Horum autem sensus est : Non ob condignam vitæ mutationem misericordiam consequutus sum : cave id existimes ; sed ut nemo eorum, qui in nequitia vixerunt, etiamsi Christo bellum fecerit, desperaret, dum extremum omnium, quo nullus umquam infestior Christo fuit, salutem consequutum videret. Siquidem Christus dicit, *Quoniam vas electionis est mihi, ut portet nomen meum coram gentibus et regibus* (Act. 9. 15) ; hic vero tot laudibus non intumescens, post tantam fiduciam se miserum predicare pergit, se primum peccatorum vocans, atque ideo misericordiam consequutum dicens, ut nemo vel eorum qui ad extremum nequitiae devenerint, de propria salute desperaret, dum se sibi que collatum beneficium respiceret.

6. Peccata itaque sua, nulla coactus necessitate quotidie evulgat in omnibus epistolis suis ; illaque traducit et declarat non illius temporis hominibus tantum, sed etiam omnibus post futuris ; laudes vero, etiam instante necessitate, narrare cunctatur et refugit. Id sane vel ex eo palam est, quod id sexcenties insipientiam vocet ; palam item est ex tanto tempore, quo mirabilem illam et divinam revelationem tacuit : non enim tunc, vel ante duos trese aut decem annos, sed ante multo plures illam viderat. Quamobrem ipsum tempus assignat his verbis : *Scio hominem ante annos quatuordecim raptum ad tertium cælum* (2. Cor. 12. 2) : ut tu disceres, ne tunc quidem ita loquutum fuisse, nisi magna urgente necessitate. Si namque voluisset laudes suas recensere, statim atque vidisset eam, declarasset, vel saltem primo, vel secundo aut tertio anno : at ille quatuordecim annis in silentio perseveravit, et nemini dixit, nisi Corinthiis tantum. Quando nam ? Cum pseudoapostolos vidit insurgentes, declarans se ne tunc quidem dicturum fuisse, nisi tantam vidisset corruptionem discipulos invadere. At nos non item : sed prorsus contrarium facimus. Peccatorum ne uno quidem die recordamur ; sed si quospiam ea commemorare audiamus, indignamur, ægre ferimus, contumeliam id esse putamus, innumeris illos maledictis incessimus ; si quid autem boni præstemus, in ore frequenter versamus, id commemorantibus gratiam habemus, illesque nobis amicos existimamus : licet Christus contrarium præcepit, ut recte factorum quidem obliviscamur, peccatorum vero recordemur. Quod nobis declaravit dum sic discipulos cohortaretur : *Cum omnia feceritis, dicit, quoniam servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10) ; et in parabola Pharisæi, cui publicanum præposuit. Quem admodum enim hunc peccatorum commemoratio iustificavit, sic et illum recte factorum memoria perdidit. Judæis quoque Deus eadem monita tradit, his

verbis : *Ego sum ipse, qui deleo peccata tua, et non recordabor; tu vero recordare* (Ier. 43. 25).

7. Hic mos erat apostolorum, hic prophetarum et iustorum omnium. David enim peccati sui jugiter recordabatur, bonorum operum nusquam nisi forte cogente necessitate (1. Reg. 17). Cum ergo barbaricum illud bellum Judæum vexabat, omniaque periculis plena erant; cum ille juvenis adhuc esset et belli imperitus, relictis ovibus in aciem descendit, cumque omnes exterritos, formidantes ac trementes cerneret, nihil humanum passus est, neque ceteros abjectos videns formidolosus fuit, sed fide omnia, quæ conspiciebantur transcendens, ad Regem calorum respiciens, multam animo alacritatem concepit, et ad milites fratresque suos accessit, pollicens se ab instanti periculo ipsos liberaturum. Cum autem dictam irridere fratres ejus (neque enim videbant Deum intus illum concitantem, neque noverant animum illum generosum, ad cælum usque pertingentem, magnaque fiducia plenum), illis relictis, alios adit. Ubi autem illum adduxissent ad regem, quem timore emortuam reperit: primo is illius animum erigit, his verbis, *Ne concidat cor domini mei super ipso, quia servus tuus ibi et pugnabit cum hoc alienigena* (1. Reg. 17. 32). Cum autem ille non fidem haberet ac diceret, *Non poteris ire; tu puer es, ille autem vir bellator a juventute sua* (1b. v. 33), in ancipiti constitutus David cogitur proprias efferre laudes. Quod enim id mollet, ex prioribus arguitur, quandoquidem nec fratribus suis de rebus a se fortiter gestis quidpiam dixerat, ut neque militibus, imo ne ipsi regi, donec vidit eum non credere, contendere et congressum suum contra adversarium impedire. Quid tunc faciendum restabat? an tacendam laudes erant? At non aivisset egredi, et ab imminenti periculo liberare. Ideo cum tacuisset, quando tacere oportebat, ubi vidit temporis rationem id postulare ut loqueretur, non ultra tacuit, sed sic eum alloquutus est: *Pascens ovem servus tuus gregem patris mei, et cum veniret leo aut ursus, et acciperet ovem de grege, egrediebar post eum, et percutiebam eum, et extrahiebam ab ore ejus, et apprehendebam guttur ejus, et occidebam eum: ac leonem et ursum percussit servus tuus: et erit allanigana hic et incircumcisus sicut unus ex eis* (1. Reg. 17. 34-36). Vides quomodo declaravit qua de causa ab se fortiter gesta commemoraverit? Tam scilicet rex assumpta fiducia, jussit abire. Abiit porro, pugnavit et vicit. At nisi laudes suas enarrasset, nequaquam rex illi monomachiam ejusmodi concessisset; si non credidisset, non aivisset eum in aciem descendere; si non aivisset, victoriam impedivisset: impedita autem victoria, neque Deus tunc glorificatus, neque civitas ab urgentibus malis liberata esset. Ne igitur tot absurda contingerent, neque tanta dispensationis opus præpediretur, coactus est David proprias recensere victorias. Ut enim tacere sciant, ubi nulla est loquendi necessitas, ita et loqui norant, vi instante atque imminente.

8. Neque in hoc tantum, sed etiam in Samuele

ipsam contigisse quis videat. Etenim ille cum tet annis Judæico populo præfuisset, idque ad Dei placitum, nec quidpiam magis de se usquam loquutus fuisset, multa licet haberet dicenda, si voluisset, suam a primæva ætate educationem, in templo considerationem, prophetia donum ab incunabula, post hæc bella, victorias, quas non armis, sed ex benevolentia Dei aciem instruens reportavit: horum tamen nihil superiori tempore dixerat. At ubi principatum abdicaturus, alterique imperium traditurus erat, tunc coactus est proprias laudes recensere, idque admodum parce. Evocatoque universo populo, præsentio Saule, ita loquutus est: *Ecces audivi vocem vestram, et constitui vobis regem: et ego ecce conversatus sum in conspectu vestro a juventute mea, et usque ad diem hanc, et senul. Respondete contra me in conspectu Domini, et in conspectu christi ejus: cujus vestram vitulum accepi? aut cujus animum accepi? aut quem vestrum oppressi? aut cui vestrum vim feci? aut ex cujus vestrum manus accepi placationem aut calcum, et abscondi oculos meos in illo? Dicite contra me, et restituite vobis* (1. Reg. 13. 1-3). Equa necessitas hæc dicendi, inquires? Multa magnaque. Quoniam enim principem inducturus illis erat Saulem, ut in sui ipsius defensione doceret eum, quo pacto præesse oporteret, et curam gerere subditorum, ipsos subditos philosophiæ suæ testes adducit. Nec illud egit imperii sui tempore, ne quis diceret illos præ ipsius metu ac formidine quæ non erant testificatos esse; verum jam soluta sua administratione, cum in alium præfectura translata esset, nullumque accusanti periculum instaret, tunc cum illis disceptat. Quamquam si alius fuisset, Judæis infensus futurus erat, nec voluisset principem successorem suum æquum moderatumque esse, idque non solum ex injuriæ acceptæ memoria, sed et ut ipse majorem consequeretur laudem.

9. *Principes optant improbos habere successores.*— Illud enim morbi principum animis insidet, ut successores suos improbos sceleratosque esse peroptent. Nam si strenui generosique fuerint, illustriores se existimandos esse putant, si il, qui imperium excipiunt, non sui similes sint: si autem perversi corruptique sint, successorum nequitiam apologiam sibi fore putant. Sed non talis erat beatus ille vir; optabat quippe volisque omnibus cupiebat, ut longe meliori imperio fruerentur: tanto scilicet amore tenebatur, usque adeo livoris experta erat, et a vana gloria alienus. Siquidem unum tantum expetebat, cæmpe hominum salutem. Ideo in defensione sua principis officia depingebat. Quia enim, si regem compellasset ac dixisset, *Esto æquus, mansuetus, muneribus impervius, nemini vim inferas, neminem lædas, vel defraudes, grave illud molestumque fuisset audienti; si tacuisset item, illud erat populum prodere: defensionis specie utrique remedium adhibuit: illum quippe docuit quem oporteret esse regem, talisque doctrinæ molestiam effugit. Et quidem videtur ille pro suis tantum rebus disceptare, docetque interim illum quod*

αἴτιος· Ἐγὼ αἶμι αὐτὸς ὁ ἐξαλείφω τὰς ἀμαρτίας σου. καὶ οὐ μὴ μνησθῶ· σὺ δὲ μνήσθητι.

5. Τοιοῦτον τῶν ἀποστόλων τὸ ἦθος ἦν, τοιοῦτον τῶν προφητῶν καὶ τῶν δικαίων ἀπάντων. Ὁ γινὼν Δαυὶδ τῆς μὲν ἀμαρτίας τῆς αὐτοῦ συνεχῶς ἐμείνητο, τῶν δὲ κατορθωμάτων οὐδαμῶς, κλην εἰ ποτε καταναγκάσθη. Ὅτι γοῦν ὁ βαρβαρικὸς ἐκείνος πόλεμος τὴν Ἰουδαίαν κατέλαθε, καὶ πάντα κινδύνων ἦν μετὰ, νέος ὢν ἔτι καὶ πολέμων ἀπειρος, καταλιπὼν τὰ πρόβητα, καὶ εἰς τὴν παράταξιν ἐλθὼν, πάντας κατασπηχότας βλέπων καὶ δεδοικότας καὶ τρέμοντας, οὐδὲν ἔπαθεν ἀνθρώπινον, οὐδὲ ἐγένετο θειλότερος τοῦς οικίαις τεταπεινωμένους ὄρων· ἀλλὰ τῇ πίστει πάντα τὰ βλεπόμενα ὑπεβάρδω, καὶ πρὸς τὴν Βασιλέα τῶν οὐρανῶν ἰδὼν, καὶ πολλῆς ἐκτὸν ἐμπλήσας προθυμίας, προσῆλθε τοῖς στρατιώταις καὶ τοῖς ἀδελφοῖς, ἐπαγγελλόμενος· ἀπαλλάσσειν αὐτοὺς τοῦ κατέχοντος κινδύνου. Ὡς δὲ ἐτέλεσαν τὸ εἰρημένον οἱ ἀδελφοί (οὗ γὰρ ἕρπον τὸν ἔδον αὐτὸν ἀλείφοντα θεῶν, οὐδὲ τὴν ψυχὴν τὴν γενναίαν ἐκείνην, καὶ οὐρανομήκη, καὶ πολλῆς γέμουσαν φιλοσοφίας), καταλιπὼν ἐκείνους, πρὸς ἐτέρους ἀπῆλθεν. Ὡς δὲ πρὸς τὸν βασιλέα αὐτὸν εἰσῆγαγον, καὶ εἶπεν αὐτὸν ἀποταθηνώτα τῷ δέει, πρῶτον αὐτοῦ διανίστητι τὸ φρόνημα, οὕτω λέγων· Μὴ συμπεσέτω ἡ καρδιά τοῦ κυρίου μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι ὁ δοῦλός σου πορεύσεται καὶ πολεμήσει μετὰ τοῦ ἀλλοθυλοῦ τούτου. Ἐπειδὴ δὲ ἐκείνος ἠπίσται λέγων, Οὐ δυνατὴν πορευθῆναι· σὺ κραιδάριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνήρ πολεμιστῆς ἐκ νεότητος αὐτοῦ, ἐν ἀπορίᾳ ὢν λοιπὸν ὁ Δαυὶδ ἀναγκάζεται τὰ οικία διηγείσθαι ἐγκώμια. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐβούλετο, διὰ τὸν προτέρων ἰδεῖξεν, οὐτε πρὸς τοῦς ἀδελφούς ἐκίων τι τῶν αὐτοῦ κατορθωμάτων, οὐτε πρὸς τοὺς στρατιώτας, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα, ἕως εἶδεν αὐτὸν ἀπιστοῦντα καὶ ἀγωνιῶντα καὶ κωλύοντα τὴν ἔφοδον τὴν κατ' ἐκεῖνον. Τί γὰρ ἔδει πρῶτα λοιπὸν· σιγῆσαι τὰ ἐγκώμια· Ἄλλ' οὐκ ἂν ἐπέτρεψεν ἀπαθεῖν, οὐδὲ ἀπαλλάξαι τὸν κατεχόντων κινδύνων. [297] Διὰ τοῦτο σιγῆσαι ἠνίκα ἔδει, ἐπειδὴ τὸν καιρὸν εἶδε καταναγκάζοντα εἰπεῖν, οὐκ ἔτι σιγᾶ, ἀλλὰ φησι πρὸς αὐτόν· Ποιμαίνων ἤμην ὁ δοῦλός σου ἐν τῷ ποιμαίνω τοῦ πατρός μου, καὶ όταν ἤρξατο λέων ἡ ἀρκτης, καὶ ἐλάμβανε πρόβατον ἐκ τῆς ἀγέλης, ἐξηρχώμην κατέπισθεν αὐτόν, καὶ ἐπάτασεν αὐτόν, καὶ ἐξέσπευεν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ, καὶ ἐκράτηον τοῦ φάρυγγος αὐτοῦ, καὶ ἐθανάτουεν αὐτόν· καὶ τὸν λέοντα καὶ τὴν ἀρκτην ἔτυπεν ὁ δοῦλός σου· καὶ ἔσται ὁ ἀλλοθυλός οὗτος καὶ ἀπεριτμητός, ὡς ἐν' τούτων. Ὅρθω πῶς δὴ ἴλωσε, τίνας ἐνεκεν εἶπα τὰ οικία κατορθώματα· Τότε δὴ, τότε θαρρήσας ὁ βασιλεὺς λοιπὸν ἐκέλευσεν ἀπαθεῖν. Καὶ ἀπῆλθε, καὶ παρετάξατο, καὶ ἐνίκησεν. Εἰ δὲ μὴ ἐγκώμια εἶπεν, οὐκ ἂν αὐτῷ τὴν μονομαχίαν ἐκείνην ἐπίστευσεν ὁ βασιλεὺς· μὴ πιστεύσας δὲ, οὐκ ἂν ἀφῆκεν αὐτὸν εἰς τὴν παράταξιν ἀπαθεῖν· μὴ ἀφαιρῆς δὲ, διεκώλυσεν ἂν τὸ κατόρθωμα· τοῦ δὲ κατορθώματος κωλυθέντος, οὐτε ὁ Θεὸς ἂν ἐδοξάσθη τότε, οὐτε ἡ πόλις τῶν ἐπικαιμένων ἀπηλλάγη κινδύνων. Ἴν' οὖν μὴ τοσαῦτα γένηται ἀποκα, μηδὲ οικονομίας μέγεθος κωλυθῆναι τοσούτων, ἠναγκάσθη τοὺς οικίαιους θελοῦς εἰπεῖν ὁ Δαυὶδ. Ὅσπερ γὰρ σιγῆν ἴσασιν, οὐδεμίαν οὐσης ἀνάγκης, οὕτω καὶ λέγειν ἐπιστανται, ἐπειδὴν πολλὴν ἔκωσι βίαν ἐπικαιμένην.

ἦ· Οὐκ ἐπὶ τούτου δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ Σαμουὴλ

τὸ αὐτὸ τοῦτο γεγενημένον ἴδοι τις ἂν. Καὶ γὰρ ἐκαίνο· ἔτη τοσαῦτα προστάς τοῦ δήμου τῶν Ἰουδαίων οὕτως, ὡς ὁ Θεὸς ἤθελε, καὶ μηδὲν μηδέποτε μέγα περὶ αὐτοῦ φθεγγόμενος, καίτοι πολλὰ ἔχων, εἴπερ ἐβούλετο, λέγειν, τὴν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀνατροφήν, τὴν ἐν τῷ νῶν διατριβήν, τὴν ἐκ σπαργάνων αὐτοῦ προφηταίαν, τοὺς μετὰ ταῦτα πολέμους, τὰς νίκας δὲ ἐνίκησεν, οὐχ ὅπλοι· χρώμενος, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐνοίας τοῦ Θεοῦ παρατατόμενος, ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοι· οὐδὲν τούτων εἶπεν. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ἀφίστασθαι τῆς προστασίας, καὶ τὴν ἀρχὴν ἀγχιρρίζειν ἐτέρῳ, τότε λοιπὸν ἠναγκάσθη τὰ ἐγκώμια αὐτοῦ διεξιλεῖν, καὶ ταῦτα ὑφαιμένως. Καὶ καλέσας τὸν δῆμον ἅπαντα, παρόντος καὶ τοῦ Σαουλ, οὕτω πῶς φησιν· Ἰδοὺ ἤκουσα τῆς φωνῆς ὁμῶν, καὶ ἐθασιλευσα ἐφ' ὑμᾶς βασιλέα· καὶ ἐγὼ ἰδοὺ ἀνέστραψαμαι ἐνώπιον ὑμῶν ἐκ νεότητός μου, καὶ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, καὶ γεγήρακα. Ἀποκρίθητε κατ' ἐμοῦ ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, καὶ ἐνώπιον χριστοῦ αὐτοῦ· μόνον τίτος ὁμῶν εἰληφα; ἢ θρον τίτος εἰληφα; ἢ τίνα ὁμῶν κατεθυνάστουσα; ἢ τίνα ἐξεκίσα ὁμῶν; ἢ ἐκ χειρὸς τίτος ὁμῶν εἰληφα ἐξίλασμα ἢ ὁπόδημα, καὶ ἀπέκρυψα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου ἐν αὐτῷ; Εἶπατε κατ' ἐμοῦ, καὶ ἀποδώσω ὑμῖν. Καὶ ποία ἦν ἀνάγκη ταῦτα λέγειν, φησί; Πολλὴ καὶ μεγάλη. Ἐπειδὴ γὰρ ἄρχοντα ἐμελλεν εἰσάγειν αὐτοῖς τὸν Σαουλ, ἐν τῇ κατ' ἐαυτὸν ἀπολογία διδάξει βουλόμενος ἐκείνον, πῶς προστασάτω διὰ καὶ κήδεσθαι τὸν ἀρχομένον, αὐτοῦς τοὺς ὑπηκόους μάρτυρας αὐτοῦ τῆς φιλοσοφίας παράγει. Καὶ οὐ ποιεῖ τοῦτο ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρχῆς, ἵνα μὴ τις εἴπη, ὅτι δεδοικότας αὐτὸν καὶ φοβούμενοι, τὰ μὴ ὄντα ἐμαρτύρησαν· ἀλλ' ὅτε παρελύθη τὰ τῆς δημαγωγίας, καὶ εἰς ἕτερον μετέστη τὰ τῆς [298] προστασίας, καὶ κίνδυνος οὐδεὶς ἦν τῷ κατηγοροῦντι λοιπὸν, τότε δικάζεται πρὸς αὐτούς. Καίτοι γε εἰ ἕτερός τις ἦν, ἐμνησικαχῆσεν ἐν τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ οὐκ ἂν ἐθέλησεν τὸν ἄρχοντα τὸν μετ' αὐτὸν ἐπικτικῆ γενέσθαι καὶ μέτριον, οὐ διὰ μνησικαχίαν δὲ μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ αὐτὸς ἐπαινῆται μειζόνως.

6. Καὶ γὰρ νόσημα τοῦτο θεῖον τοῖς ἀρχουσιν ἔνεστι· τοὺς μετ' αὐτούς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἐρχομένους εὐχονται φαύλους εἶναι καὶ πονηρούς. Ἄν τι γὰρ γενναῖοι τύχωσι ὄντες, λαμπροτέρους αὐτοὺς φανεῖσθαι νομίζουσι, τῶν διαδεξαμένων τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντων τοιούτων· ἂν τι σκαιοὶ καὶ διεφθαρμένοι, ἀπολογίαν τῆς οικίας ἴσασθαι πονηρίας τοῦ μετὰ ταῦτα ἀρχοντος τὴν κακίαν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος οὗτος τοιοῦτος· ἀλλ' ἠθούλετο καὶ ἠύχετο καὶ ἐπαύμιε· πολλῷ βελτίονος αὐτοὺς ἀπολαῦσαι τῆς προστασίας· οὕτω φιλόστοργος ἦν, οὕτω φρόνου καθαρὸς, οὕτω κενοδοξίας ἀπηλλαγμένος. Καίτοι γε ἐν μόνον ἐζήτει, τῶν ἀνθρώπων τὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἀρχοντα αὐτοῖς ἐν τῇ κατ' ἐαυτὸν ἐρρύθμιζεν ἀπολογία. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ μὲν καλέσαι τὸν βασιλέα καὶ εἰπεῖν, Ἐπικτικῆς ἔσο καὶ μέτριος καὶ ἀεωροδόκητος, καὶ μηδένα βιάζου, μηδὲ ἀδικεῖ, μηδὲ πλεονέκτει, φορτικὸν ἦν καὶ ἐπαχθὲς τῷ μέλλοντι ταῦτα ἀκοῦσιν· τὸ δὲ σιγῆσαι πάλιν προδοσία τοῦ δήμου ἐγένετο· ἐν ἀπολογίας προσήματι ἀμφοτέρω ταῦτα κατώρθωσε, κακίαινον ἐδίδαξεν ὁπολον εἶναι χρῆ τὸν βασιλεύοντα, καὶ τὴν ἐκ τοῦ διδάσκειν ἐπάχθειαν ἔφυγε. Καὶ δοκεῖ μὲν ὑπὲρ τῶν

καθ' αὐτὸν ἀγωνίζεσθαι· παιδεύει δὲ ἰσχυρῶς, πῶς καὶ τὴν τρέψαν τῶν ἀρχομένων ἐπιμαλεσθαι χρὴ. Σὺ δὲ μοι σκόπει πῶς μετὰ ἀκριβείας ἀπάσης καθαρὸν αὐτὸν ἔβριξε λημμάτων. Οὐδὲ γὰρ εἶπα, Μὴ ἀγροῦς τινὸς ὁμῶν ἔλαβον; μὴ χρυσίον; ἀλλ' ὃ πάντων εὐτελέστερον ἦν, Μὴ ὑπόδημι; φησίν. Ἔβρα καὶ ἑτέραν αὐτοῦ πολλὴν ἡμῖν ἐδήλωσεν ἀρετὴν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀρχόντων, ὅταν μὲν κλέπτωσιν, ἐπαικίζῃ; εἰσι καὶ μέτριοι καὶ προσήκεις οὐκ οἴσθεον, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀπάτην τοῦ συναιδέτου, ἐκ τῶν κλεμμάτων περιηρημένοι τὴν παρῆρησιαν· οἱ δὲ ἀδωροδέκται, φορτικῶς καὶ ἐπαχθεῖς, οὐδὲ αὐτὰ πάλιν οἴσθεον, ἀλλ' ὅπῃ τινος κινουμένης καὶ τοῦ καθαρῶν λημμάτων εἶναι ἀμφοτέρωθεν ἔστι οὐκ ἂν τις ἴδοι βραβείως συναλθόντα εἰς ἑκὼ· δαίξει βουλόμενος ὃ ἀγιο; οὗτος, ὅτι ἀμφοτέρων περιεγίνετο, καὶ λημμάτων ἐπράτει καὶ θρηγῆς, εἰπὼν, Μὴ μόνον τινὸς ὁμῶν εἰληθα; οὐκ ἐτίγησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, Ἥ καταδυναστευσά τινα ὁμῶν ἢ ἐξέπαισα; τοῦτ' ἴστιν, ἐξέθλιψα; Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτὸν ἴστιν· Οὐδαίς ἂν ἔχοι τοῦτο εἰπαίν, ὅτι οὐκ ἔλαβον μὲν, ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἔλαβον, φορτικῶς ἔγινόμενον καὶ ἐπαχθὲς καὶ ὠμὸς καὶ ἀγριο;. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, Ἥ καταδυναστευσά τινα ὁμῶν; Τί εὖν ἐκίνοι; Ὅτε καταδυναστευσας ἡμᾶς, ὅτε ἐξέπαισας, οὐδὲ εἰληθας ἐκ χειρὸς ἡμῶν οὐδέεν. Καὶ ἵνα μάθης, ὅτι καὶ τὸν βασιλεῖα αὐτὸν παιδεύων ταῦτα ἔλεγεν, ἐπήγαγε· Μάρτυς [300] Κύριος, καὶ μάρτυς ὁ Χριστὸς αὐτοῦ· τοῦτο δὲ ἡμῖν αὐτὸ παραδηλῶν καὶ δεικνύς, ὡς οὐκ ἦν ἡ μαρτυρία κεχαρισμένη, αὐτὸν ἐκάλεισε μάρτυρα τὸν τὰ ἀπόβρητά τῆς διανοίας εἰδέσθαι, ἕκαστ' ἴσθι καθαροῦ συναιδέτου ἀπέδειξίς. Οὐδαίς γὰρ, οὐδαίς, εἰ μὴ σφόδρα ἦν μεμνηνὸς καὶ ἐξιστηκῶς, τοῦ συναιδέτου τοῦ αὐτοῦ καλέσειεν ἂν ποτε μάρτυρα τὸν Θεόν, εἰ μὴ σφόδρα αὐτῷ θαρροῖη. Μαρτυρησάντων τοίνυν ἐκείνων ἐπὶ τοῖς εἰρημῶνις αὐτῶν, καὶ ἑτέραν αὐτοῦ δείκνουσιν αὐτὸς ἀρετὴν· καὶ τῶν καλαιῶν ἀναμνήσας ἀπάντων τῶν κατὰ τὴν Ἀφυπτον, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προστασίας, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους πολέμων, ἀναμνηστικῶς τῆς μάχης τῆς ἐκ' αὐτοῦ γενομένης καὶ τῆς νίκης τῆς παραδόξου· καὶ εἰπὼν πῶς πολλὰκι; διὰ τῆς οικείας ἀμαρτίας τοῖς πολεμίοις παραδοθέντων, ἐκάλεισεν

αὐτὸς τὸν Θεόν, καὶ ἀπέλαξεν αὐτοῖς τῶν πολεμίων, συνάπτων τοῖς καλαιῶς τὰ νία, ἐπάγει καὶ λέγει· Ἐξαδέστωτε Κύριος τὸν Ἰεροδόκον, τὸν Γεδοῖον, καὶ τὸν Βαρῶν, καὶ τὸν Ἰαροθῶν, καὶ τὸν Σαμουήλ, καὶ ἐξείλετο ὁμῶς πικρῶν ἐκ χειρὸς τῶν ἐχθρῶν ὁμῶν, καὶ κατοικεῖτε πακοῖθότες.

γ. Ὁρῶς πῶς ἔθος τοῖς ἀγίοις μὴ τὰ αὐτῶν κατορθώματα λέγειν, εἰ μὴ ποτε καταναγκασθεῖεν; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τοῦτους βλέπων, καὶ παιδαυόμενος ἀκριβῶς, ὅτι τὸ αὐτὸν τινα περὶ αὐτοῦ λέγειν ἐπαχθὲς καὶ φορτικόν, ἔλεγεν· Ὁραλον ἀνάχουθί μου μικρόν τῆ ἀφροσύνη· οὐ μέγα, ἀλλὰ μικρόν τι. Οὐδὲ γὰρ ἀνάγκης εὐσης μετὰ βασιλείας ἐγκεῖν αὐτὸν εἰς τὴν διήγησιν τῶν ἐγκωμίων παρεσκευάσται, ἀλλὰ διὰ βραχέων αὐτὰ παρατρέχει καὶ αὐτὸ θῆ τοῦτο δι' ἐκείνους καὶ τὴν ἐκείνων σωτηρίαν. Ὅσοι γὰρ, οὐκ εὐσης ἀνάγκης λέγειν τὰ οικεῖα κατορθώματα, ἀνοίας ἴστιν ἐσχάτης, οὕτως ἀνάγκης ἐπικαιμένης καὶ βίας ὀδοῦσης, πάλιν προέσθια ἔσθι τὸ σιγῆν τὰ αὐτῶν πεπραγμένα. Ἄλλ' ὅμως ὁ Παῦλος καὶ ἀνάγκην εὐσαν ὄραν, ἀπέκνει, καὶ τὸ πρῶτον ἀφροσύνην ἐκάλει, ἵνα μάθης αὐτοῦ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν πολλὴν ἀσφάλειαν. Καὶ γὰρ εἰπὼν, Ὁ λαλῶ, οὐ λαλῶ κατὰ Κύριον, προσέθηκεν, Ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς κωχρησῶς. Μὴ νομίση, φησί, καθόλου με τοῦτο λέγειν. Ὅστε διὰ τοῦτο αὐτὸν μέλιστα ἐκινῶ καὶ θαυμάζω καὶ σοφώτατον καλέω, ὅτι πρῶτον ἀφροσύνης εἶναι ἐνόμισα τὸ αὐτὸν ἐγκωμιάζειν καὶ ἐπαινεῖν. Εἰ δὲ οὕτως ἀνάγκην εὐσαν ὄραν, ἀφροσύνην τοῦτο ἐκάλει, τίνος ἂν εἴεν συγγνώμης ἄξιος, ποίας ἀπολογίας, οἱ μὴδὲ ἀνάγκης εὐσης περὶ αὐτῶν λέγοντες μεγάλα, ἢ καὶ ἑτέρους λέγειν καταναγκάζοντες; Ταῦτ' εὖν εἰδέτας, μὴ ἐκινῶμεν τὰ λεγόμενα μόνον, ἀλλὰ καὶ μεμνησώμεθα καὶ ζηλώσωμεν, καὶ κατορθωμάτων ἐπιλανθανόμενοι, τῶν ἀμαρτημάτων ἀεὶ μνημονεύωμεν, ἵνα καὶ μετριάξωμεν ὀνώμεθα, καὶ πρὸς τὰ ἔμπροσθεν ἐπακταινόμενοι, τὸ βραβεῖον λάθωμεν τῆς ἄνω κλήσεως, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἄμήν.

modo quave ratione subtilioram curam gerere oporteat. Tu vero mihi perpende quomodo se diligenter omni munere parum esse demonstrat. Non enim dixit, Num agros cuiuspiam vestrum abtulit? num aurum? sed quod omnium vilissimum erat, Num calceum, inquit? Deinde aliam eamque magnam virtutem suam patefecit. Quia enim multi principes, dum furantur, manenti sunt et moderati, non suapte natura, sed cogente conscientia, quod scilicet illis admissum furtum aduciam tollat: contra vero qui munera aversantur, molesti onerosique sunt, nec ipsi suapte natura, sed ex quadam vana gloria, et quod muneribus vacui sint: utraque autem mala in uno concurrere non facile videas: cum ostendere vellet vir ille sanctus, se et muneribus et ira superiorem fuisse, ubi dixisset, *Num vitulum cuiusdam vestrum accepit?* non tacuit, sed subjunxit, *Aut oppressi quempiam vestrum? aut depressi, id est, contrivi?* Illius porro dici sensus est: Nemo illud dicere possit, quod non peceperim quidem, sed quia non acceperam, ideo gravis, molestus, crudelis et immanis fuerim. Propterea dicebat: *Num oppressi quampiam vestrum (1. Reg. 12. 3-4).* Quid igitur illi? *Non oppressisti nos, neque vexasti, nec accepisti ex manu nostra quidpiam.* Et ut dicas illum ut regem crudiret hæc dixisse, subjunxit: *Testis Dominus, et testis christus ejus (1b. v. 5):* hoc autem ostendens atque declarans, nempe testimonium non fuisse ad gratiam datum, ipsam advocavit testem, qui mentis arcana novit, quod est signum puræ conscientiæ. Nemo quippe, nemo, nisi mente captus ac furiosus sit, conscientiæ suæ testem advocaverit Deum; nisi ad modum sibi ipsi fidat. Cum itaque illi dicta ipsius suo testimonio confirmarent, aliam ipse virtutem suam prædicat: ac commemoratis antiquis illis omnibus, qui in Ægypto fuerunt, necnon Dei patrocínio, bellisque quæ postea contigerunt, refert pugnam se duce commissam et victoriam inopinatam: ac cum dixisset quomodo sæpe ob peccata sua inimicis traditos, ipso precante, Deus ab hostibus liberaverit, veteribus recentia adjungens, sic infert: *Misit Deus Jerobaal, Gedeon (a), Barac, Japhtha, et Samuellem, et eripuit*

(a) In hac locum notat Savilius vocem, *Gedeon*, esse

vos in circuitu de manu inimicorum vestrorum, et habitatis confidenter (1. Reg. 12. 11).

10. Sancti non nisi urgente necessitate laudes suas efferunt. — Viden' quomodo in more sit sanctis non præclara sua gesta narrare nisi urgente necessitate? Ideo Paulus ad hos respiciens, et accurate institutus, molestum onerosumque esse, si quis de seipso aliquid proferret, dicebat, *Utinam sustineretis modicum, quid insipientiæ meæ; non magnum, sed modicum quid (2. Cor. 11. 1).* Neque enim cogente necessitate copiosam laudem suarum narrationem effundere paratus erat, sed paucis illas percurrit: et hoc ipsum propter eos eorumque salutem. Quemadmodum enim sine aliqua necessitate sua recensere præclara gesta extremæ dementiæ est; sic instante necessitate et vi compellente, proditio esset illa lacere quæ probe fecerit. Attamen Paulus etiam cum urgeret necessitas, cunctabatur, remque illam insipientiam vocabat, ut dicas ejus prudentiam et sapientiam, magnamque cautionem. Nam cum dixisset, *Quod loquor, non loquor secundum Dominum*, adjecit, *In hac substantia gloriationis (2. Cor. 11. 7).* Ne putes, inquit, me generatim hoc dicere. Itaque ideo maxime virum laudo, admiror et sapientissimum voco, quod rem insipientem esse putaret seipsum laudare et celebrare. Quod si ille, licet necessitatem instare videret, hoc stultitiam vocabat, qua venia, qua excusatione digni erunt ii, qui nulla necessitate de seipsis magna jactant, aut alios jactare cogunt? Hæc cum comperita habeamus, ne illa, quæ dicta sunt, laudemus tantum, sed etiam imitemur et æmulemur, et recte factorum oblii peccata semper commemoremus, ut et moderate agere possimus, et ad ea quæ ante nos sunt contendentes, bravium superius vocationis accipiamus, gratia et benignitate Domini nostri-Jesu Christi, quicum Patri, una cum sancto Spiritu, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

superfluum ortumque ex glossæmate marginali ad *Jerobaal*. Et quædam idem erat *Jerobaal* et *Gedeon*. Itaque aut vox, *Gedeon*, aut virgula inter *Gedeon* et *Jerobaal* posita deletur necesse est: virgula autem deleta, duo nomina sumuntur conjunctim unum et eundem significantia.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD APOSTOLI,

Hanc homiliam habuisse Chrysostomum quo tempore cum Anomæis Antiochiæ concertabat, si non omnino certum, admodum saltem verisimile est. Id enim exordii verba suadent. *Cum nuper, inquit, Pharisei et publicani mentionem faceremus et duos currus ex virtute et ex vitio jungeremus, utrumque ostendimus, quantum sit in humilitate lucri, et quantum in arrogantia damni, etc.* Hæc porro confer cum his verbis Homiliæ quintæ contra Anomæos num. 6 et 7: *Ut autem dicas, quantum bonum sit non aliam sapere, duos finge currus. Junge justitiam cum arrogantia, et peccatum cum humilitate: videbisque peccati curram justitiæ curram præcedere.... Ut porro videas hanc bigam illa velociorem esse, recordare Pharisei et publicani; junxit Phariseus justitiam et arrogantiam, etc.* His conspectis vix est quod dubitemus hanc homiliam paucis post concionem quintam contra Anomæos diebus pronuntiatam fuisse. Quinta verp homilia contra Anomæos eam præcessit, quæ in S. Philogonium dicta est quinque ante Natalem Domini diebus. Quamobrem si inter Homilias in Philogonium et in Natalem Domini nulla intercoasset, ut optime conjicit Tillemontius, hæc in diès Natalem Domini subsequentes, atque adeo in postremos anni 386 apposite conjicitur. Qua de re pluribus agetur in Vita Chrysostomi. Occasione autem hujus habendæ concionis

IN EOS

QUI MALE UTUNTUR HOC APOSTOLI DICTO, SIVE PER OCCASIONEM, SIVE PER VERITATEM, CHRISTUS ANNUNTIATUR. (*Philipp. 1. 18*); ET DE HUMILITATE (a).

1. *In humilitate quantum boni, et in arrogantia quantum mali insit.* — Cum nuper Pharisei et publicani mentionem faceremus, ac duos currus ex virtute et ex vitio jungeremus, utrumque ostendimus, quantum sit in humilitate lucri, et quantum in arrogantia damni. Hæc quippe etiam cum justitia, et cum jejuniis, atque decimarum solutione conjuncta, defecit tamen: illa vero etiam cum peccato copulata, Phariseum prævertit, etsi improbum aurigam nacta. Quid enim pejus publicano? Attamen quia animam suam contrivit, et se peccatorem declaravit, ut revera erat, Phariseum superavit, qui jejunia et decimarum solutionem proferre poterat, eratque ab omni nequitia liber. Cur, et qua de causa? Quia etsi ab avaritia et a rapina esset alienus, omnium malorum matrem vanam gloriam et arrogantiam habuit in animo radicatam. Ideo Paulus hortatur et dicit: *Opus suum probet unusquisque, et sic in semetipso gloriam habebit, et non in altero (G. 1. 6. 4)*. Ille autem totius orbis accusator in medium prorupit, sequè omnibus hominibus meliorem dixit. Atqui si denis, si quinis, si binis, imo si uni seipsum prætulisset, ne id quidem ferendum erat: jam vero non se tantum toti orbi anteponit, sed etiam omnes accusavit. Ideo in cursu defecit. Et oca navis, qui innumeros fluctus pertransiit, et tempestates multas effugit, ac deinde in ipso portus ostio in aliquem scopulum impexit, omnem in se repositum thesaurum amittit: ita et hic Phariseus post jejunii cæterarumque omnium virtutum labores, quia linguam non cohibuit, in ipso portu naufragium fecit. Ex precibus enim, unde lucrum erat sperandum, cum tanto abire damno, nihil aliud erat, quam in portu naufragium facere.

(a) Collata cum Mss. Colbertinis 970 et 3086, qui sic titulum offerunt: *Ejusdem; ante hanc homiliam de Phariseo et publicano, non in eos verba facit qui male utuntur, etc.*

2. Hæc cum sciamus, dilecti, etiamsi in ipsum virtutis fastigium pervenerimus, nos omnium patremos existimemus: cum didicerimus arrogantiam ex ipso celo posse eum, qui non sibi attendit, deſcendere, et humilitatem eum, qui in peccatorum abyssum demersus sit, in altum reducere, si modeste agat. Hæc enim Phariseo publicanum præposuit; illa vero, nimirum arrogantia et superbia, ipsius diaboli in corpore vim superavit, humilitas autem et propriorum peccatorum agnitio latronem ante apostolos in paradysum induxit. Si autem ii, qui sua constituentur peccata, tantam sibi fiduciam conciliant: ii qui sibi bonorum multorum consciî animam tamen suam humiliant, quantas non coronas assequuntur? Quando enim peccatum cum humilitate jugatur, tam expedito currit, ut justitiam cum arrogantia junctam superet atque prævertat. Si ergo illam cum justitiâ junxeris, quo non perveniet? quot caelos non pertransiit? Stabit plane fiducia magna inter angelos ante ipsum Dei thronum. Contra si arrogantia cum justitiâ copulata, nequitia suæ mole ac pondere ejus fiduciam detrahere potuit: si cum peccato jungatur, in quam gehennam non præcipitabit eum, qui illa detentus sit?

Humilitas philosophiæ nostræ fundamentum. — Nec dico non ut justitiam negligamus, sed ut fugiamus arrogantiam; non ut peccemus, sed ut modeste agamus. Philosophiæ quippe nostræ fundamentum est humilitas. Etsi lanumera sursum ædifices, etsi elemosynarum, precum, jejuniorum, omnesque virtutes congeras, nisi eam pro fundamento posueris, omnia frustra et incassum ædificasti, citoque corruent, perinde atque ædificium illud super arenam ædificatum. Nullum quippe opus bonum non illa eget, nullum sine illa stare poterit. Sed etiamsi continentiam dixeris, etiamsi virginitatem, etiamsi pecuniarum contemptum, etiamsi quidvis aliud, omnia inanimam

SIVE PER OCCASIONEM, SIVE PER VERITATEM CHRISTUS, ETC.

ista fuit, ut ipse non semel, maxime autem num. 5 et 6 aperte significat. Cum quidam hæc Apostoli verba, *Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo*, quæ in cætu Ecclesie lecta fuerant, ita prave interpretarentur ut dicerent, dum Christus annuntietur, nihil interesse, an hæretica an vera dogmata essent : hoc erroris portentum depellit ille, pluribusque demonstrat non eam esse Pauli mentem ; sed ex vera rerum gestarum historia Pauli sententiam hanc esse confirmat : Cum quidam Pauli inimici eum vinculis constrictum cernerent, ut Neronem in eum magis exasperarent, ipsique perniciem molirentur, veram sanamque fidem ideo prædicabant, ut aucto discipulorum numero tyrannus ille in doctorem catenis onustum magis magisque æviret, utpote ejus doctrinæ præconem exitium : hac vero de causa, ait Chrysostomus, Paulus dicit, *Sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur, et in hoc gaudeo*. Multa præsert hæc homilia in principio de humilitate, et in fine de utilitate necessitateque precationis.

Incerti interpretationem rejecimus, novamque paravimus.

[300] ΠΡΟΣ Α ΤΟΥΣ

Ὅταν εἰς δέον χρωμένους τῷ ἀποστολικῷ ῥητῷ τῷ λέγοντι, « εἶτε προσφάσει, εἶτε ἀληθείᾳ Χριστὸς καταγγέλλεται » καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης.

α' Τοῦ Φαρισαίου καὶ τοῦ τελώνου μνημονεύσαντες. πρῶτον, καὶ ἄρματα δύο τῷ λόγῳ ζεύσαντες· ἐξ ἀρετῆς καὶ κακίας, ἐκότερον ἀδείξασιν, ὅσον μὲν τῆς ταπεινοφροσύνης τὸ κέρδος, ὅσον δὲ τῆς ἀπονοίας τὸ βλάβος. Αὕτη μὲν γὰρ καὶ δικαιοσύνη συμβεβημένη καὶ νηστείαις καὶ δακρύαις, ὑπέστησεν· ἐκείνη δὲ καὶ μετὰ ἁμαρτίας ζευχθεῖσα προέλαβε τὸ τοῦ β' Φαρισαίου ζεύγος, καίτοι καὶ τὸν ἠνολογὸν ἔχουσα φαῦλον. Τί γὰρ τελώνου χεῖρον ; Ἄλλ' ὁμοῦ· ἐπειδὴ συνέτριψεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, καὶ ἁμαρτωλὸν αὐτὸν ἐκάλεσεν, ἕκαστ' ἦν, ὑπερέβη τὸν Φαρισαῖον καὶ νηστείας [301] ἔχοντα εἰπεῖν καὶ δακρύας, καὶ κακίας πάσης ἀπηλλαγμένον. Τίνος ἕνεκεν, καὶ διὰ τί ; Ὅτι εἰ καὶ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ἀπῆλλακτο, τὴν μητέρα τῶν κακῶν πάντων· κηνοδοξίαν τε καὶ ἀπόνοιαν εἶχεν ἐβρωζομένην ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρακαλεῖ καὶ λέγει· Ἐκαστος τὸ αὐτοῦ ἔργον δοκιμάστω, καὶ τότε εἰς αὐτὸν τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον. Ἐκεῖνος δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης παρήλθεν εἰς μέσον κατηγορίας, καὶ πάντων τῶν ὄντων ἀνθρώπων αὐτὸν ἔφησεν εἶναι βελτίω. Καίτοι καὶ εἰ δέκα μόνον, καὶ εἰ πέντε, καὶ εἰ δύο, καὶ εἰ ἓνός αὐτὸν προῦθ' ἔκειν, οὐδὲ τοῦτο ἀνεκτὸν ἦν· οὐδὲ οὐχὶ προῦθ' ἔκειν αὐτὸν μόνον τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ καὶ κατηγόρησεν ἀπάντων. Διὰ τοῦτο ὑπέστησε κατὰ τὸν δρόμον. Καὶ καθάπερ ναῦς μυρία διαδραμοῦσα κύματα, καὶ πολλοὺς ἐκφυγοῦσα χειμῶνας, εἶτα ἐν αὐτῷ τῷ στόματι τοῦ λιμένος σκοπέλωτιν προσάρξασα πάντα τὸν ἐναπικείμενον ἀπόλλυσαι θησαυρὸν· οὕτω δὲ καὶ ὁ Φαρισαῖος οὗτος, τοὺς πόρους τῆς νηστείας ὑπομείνας καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἀπάσης, ἐπειδὴ γλώττης οὐκ ἐκράτησεν, ἐν αὐτῷ τῷ λιμένι τὸ φορτικὸν ναυάγιον ὑπέμεινε. Τὸ γὰρ ἐξ εὐχῆς, ὅθεν κερδαίνων ἴδει, τοσαῦτα βλαδένα μάλλον ἀπελθεῖν, οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἐν λιμένι ναυάγιον ὑπομείναι.

^a Mss. Colbertini 570 et 5058 : Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸ τῆς εὐχῆς εἰς Φαρισαῖον, νῦν πρὸς τοὺς οὐκ εἰς δέον, κ. τ. λ.
^b Duo mss. προέλαβε καὶ προέδραμε τὸ τοῦ. Savil. in marg. καὶ παρέδραμε.

β'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, κἂν εἰς αὐτὴν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν ἀνέλθωμεν, πάντων ἑαυτοὺς ἰσχύτους νομίζωμεν, μαθόντες ὅτι καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν οὐρανῶν ἀπόνοια δύναται κατανεγκεῖν τὴν μὴ προσέχοντα, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἀδύσου τῶν ἁμαρτημάτων ἀνενεγκεῖν εἰς ὕψος ταπεινοφροσύνης τὸν μετριάσειν εἰδόντα. Αὕτη γὰρ πρὸ τοῦ Φαρισαίου τὸν τελώνην ἔστησεν· ἐκείνη δὲ, ἡ ἀπόνοια λέγω, καὶ ἡ ὑπερηφανία, καὶ ἀσωμάτου περιεγένετο δυνάμει· τοῦ ἐκβάλλου· ἡ δὲ ταπεινοφροσύνη καὶ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων ἡ ἐπίγκωσις εἰς παράδεισον τὸν ληστὴν εἰσήγαγε πρὸ τῶν ἀποστόλων. Εἰ δὲ οἱ τὰ οἰκεία ὁμολογοῦντες ἁμαρτήματα, τοσαύτην ἑαυτοὺς προξενούσι τὴν παρῆσιν, οἱ πολλὰ μὲν ἑαυτοὺς συνειδότες ἀγαθὰ, ταπεινοῦντες δὲ αὐτῶν τὴν ψυχὴν, πίσων οὐκ ἐπιταύξονται στεφάνων ; Ὅταν γὰρ ἁμαρτία συμβεβημένη ἢ τῇ ταπεινοφροσύνῃ, οὕτω τρέχει μετ' εὐκολίας, ὡς δικαιοσύνη μετ' ἀπονοίας οὕσαν ὑπεβήναι καὶ προλαθεῖν. Ἄν τοῖνον μετὰ δικαιοσύνης αὐτὴν συνάψης, ποῦ οὐκ ἀφίξεται ; πόσους οὐ διαθήσεται οὐρανοὺς ; Παρ' αὐτὸν πάντως στήσεται τοῦ Θεοῦ τὸν θρόνον ἀνὰ μέσον τῶν ἀγγέλων μετὰ παρῆσιν πολλῆς. Πάλιν εἰ μετὰ δικαιοσύνης ἡ ἀπόνοια ζευχθεῖσα, τῇ τῆς οἰκείας κακίας ὑπερβολῇ καὶ βάρυττι καθελκύσεται τὴν ἐκείνης παρῆσιν ἰσχυρῶν, ἂν μετὰ ἁμαρτίας ἢ συμβεβημένη, εἰς πόσῃ οὐ κατακρημνίσαι δυνήσεται τὸν ἔχοντα αὐτὴν γένναν ;

Ταῦτα λέγω, οὐκ ἵνα ἀμελῶμεν δικαιοσύνης, ἀλλ' ἵνα φύγωμεν ἀπόνοιαν· οὐκ ἵνα ἁμαρτάνωμεν, ἀλλ' ἵνα μετριάσωμεν. Θεμέλιος γὰρ ἔσται τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας ἡ ταπεινοφροσύνη. Κἂν μυρία ἄνωθεν οἰκοδομήσης, κἂν ἐλεημοσύνην, κἂν εὐχὰς, κἂν νηστείας, κἂν πᾶσαν ἀρετὴν, ταύτης μὴ προκαταβληθείσης, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην ἐποικοδομηθήσεται, καὶ καταπείσεται βρόδως κατὰ τὴν οἰκοδομήν [302] ἐκείνην τὴν ἐπὶ τῆς φάμμου τεθείσαν. Οὐδὲν γὰρ ἐστίν, οὐδὲν τῶν ἡμετέρων κατορθωμάτων, ὃ οὐ ταύτης δεῖται· οὐδὲν ἐστίν, ὃ χωρὶς ταύτης στήναι δύνησται. Ἄλλὰ κἂν σωφροσύνην εἴηης, κἂν παρθενίαν, κἂν χορηγίαν ὑπεροψίαν, κἂν ἑτιοῦν, πάντα

ἀκράτεια καὶ ἐναγὴ καὶ βέλαιρα ταπεινοφροσύνης ἀπούσης. Πενταχοῦ τοίνυν αὐτὴν παραλαβάνωμεν, ἐν βήμασιν, ἐν πράγμασιν, ἐν ἀνθυμύμασι, καὶ μετὰ ταύτης ταῦτα οἰκοδομῶμεν.

γ'. Ἀλλὰ τὰ μὲν περὶ ταπεινοφροσύνης ἱκανῶς εἰρηται, οὐ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ κατορθώματος· οὐδεὶς γὰρ αὐτὴν κατ' ἀξίαν ὑμνήσας· ἀλλὰ πρὸς τὴν εὐνοσίαν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης. Ἐὖ γὰρ οὐδ' ἔστι καὶ ἀπὸ ὀλίγων τῶν εἰρημένων μετὰ πολλῆς εὐθὴν ἐπιστάσεσθε τῆς σπουδῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἀνάγκη καὶ τὴν ἀποστολικὴν βῆσιν τὴν σήμερον ἀναγνωσθεῖσιν, πολλοὶς δοκοῦσιν παρέχειν βιβλικῆς πρόφασι, ποιῆσαι φανεράν καὶ δῆλον, ὥστε μὴ ψυχράν τινα ἀπολογία ἀνταυθέν τινας πορίζομένου· τῆς οικείας ἀμειλίην σωτηρίας, φέρε, ἐπὶ ταύτην τὸν λόγον ἀγάγωμεν. Τίς οὖν ἔστιν ἡ βῆσις; Ἐἶτε προφάσει, φησὶν, εἶτε ἀληθεῖα Χριστὸς καταγγέλλεται. Τοῦτο πολλοὶ περιφέρουσιν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, οὐ τὰ πρότερα, οὐ τὰ μετὰ ταῦτα ἀναγινώσκοντες· ἀλλὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν λοιπῶν ἀποκρίσαντες μελῶν ἐπ' ὀλίγοις τῆς αὐτῶν ψυχῆς τοὶς βιβλιοτέροις προβάλλονται. Ἐπιχειροῦντες γὰρ αὐτοὺς τῆς ὑγιᾶς ἀπάγειν πίστει, εἶτα ὄρνυντας δεδιούτας καὶ τρέμοντας, ὡς οὐκ ἐκίνδυνον ἂν τοῦτο ποιεῖν, καὶ βουλόμενοι τὸν φόβον αὐτῶν ἐκλύσαι, τὴν ἀποστολικὴν ταύτην περιέχουσαν βῆσιν, λέγοντες· Ὁ Παῦλος συναγέρθησεν τοῦτο, εἰπὼν· Ἐἶτε προφάσει, εἶτε ἀληθεῖα Χριστὸς καταγγέλλεται. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι. Πρῶτον μὲν γὰρ οὐκ εἴρηκα, καταγγέλλεται, ἀλλὰ, καταγγέλλεται· καὶ δὲ τὸ μέσον τοῦτου κἀκείνου. Τὸ μὲν γὰρ εἰπαὶν, καταγγέλλεται, νομοθετοῦντός ἐστι· τὸ δὲ εἰπαὶν, καταγγέλλεται, τὸ συμβαίνειν ἀπαγγέλλοντος· Ὅτι δὲ οὐ νομοθετεῖ Παῦλος αἰρέσει εἶναι, ἀλλὰ ἀπάγει πάντας τοὺς αὐτῷ προσέχοντα· ἀνομοσιν εἰ φησὶν· Ἐἰ τις ὑμᾶς ἐταγγέλλεται παρ' ὁ παρελάβετε, ἀνάθεμα ἔστω, κἄν ἐγὼ, κἄν ἀγγελος καὶ ἄγγελος. Οὐκ ἂν δὲ ἀνεθεμέτισαι καὶ ἑαυτὸν καὶ ἄγγελον, εἰ τὸ πρῶτον ἐκίνδυνον ἦεν. Καὶ κἀκεῖν, Ζηλωτὴ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζῆλω, φησὶν· ἠρμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀνητήρ. Φοβοῦμαι δὲ μήποτε ὡς ὁ θεὸς ἔδωκεν ἠπάτησαν ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, οὗτοι φθορῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀκρίτου τῆς εἰς τὸν Χριστόν. Ἰσοῦ καὶ ἀπλότητα τέθεικα, καὶ συγγνώμην οὐκ ἔδειξα. Εἰ γὰρ ἦν συγγνώμη, κίνδυνος οὐκ ἦν· εἰ δὲ κίνδυνος οὐκ ἦν, οὐκ ἂν ἐφοβήθη Παῦλος· καὶ οὐχ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ ζιζάνια κἄν ἐκίλευσαι ἢ κατακαῖναι, εἰ πρῶτον ἀδιάφορον ἦν καὶ τῶν, κἀκείνου, καὶ ἑτέρου προσέχειν, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς.

δ'. Τί ποτ' οὖν ἔστι τὸ λεγόμενον; Μικρὸν ἀνωθεν ὑμῖν τὴν ἱστορίαν ἅπασαν διηγήσασθαι βούλομαι· εἰ γὰρ εἰδέναι ἐν τίσιν ὁ Παῦλος ἦν, ἦνίκα ταῦτα ἐπίσταλλεν. Ἐν τίσιν τοίνυν ἦν τότε; Ἐν δεσμοτηρίῳ [363] καὶ ἀλύσει καὶ κινδύνοις ἀφορήτοις. Πόθεν τοῦτο φησὶν; Ἐξ αὐτῆς τῆς ἐπιστολῆς. Ἀνωτέρω γὰρ τοῦτου οὐλοῖ· Γινώσκωμεν δὲ ὑμῶς βούλομαι, ἀδελφοί, δεῖ εἰ κατ' ἐμὲ μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐκλήλυθεν, ὥστε τοὺς δεσμοὺς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ἔλπῃ τῷ πραιτωρίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν καὶ τοὺς κλειστάς δὲ τῶν ἀδελφῶν πεπονηθῆσας τοὺς δεσμοὺς μου περισσοτέρως τολμᾶν ἀρῶντας τὸν λόγον λαλεῖν. Νέρων δὲ ἦν αὐτὸν ἐμὸς ἄλλοτῶς τότε τῷ δεσμοτηρίῳ. Καθάπερ γὰρ τις

^a Unus ms. 748 καὶ ὁ Χριστὸς δὲ τὰ ζιζάνια οὐκ ἂν ἐκίλευσαι.

ληστῆς τῆς οικείας ἐπιβὰς, καθευδόντων ἀπάντων, τὰ πάντα ὑφαιρούμενος, ἐπειδὴν ἴδῃ τινὰ λύχνον ἕψαντα, καὶ τὸ φῶς οὐδένουσι, καὶ τὸν λυχνούχον ἀναιρεῖ, ἵνα μετὰ ἀδελφῶν αὐτῷ τῶν ἄλλων ὑφαιρέσθαι καὶ ἀρπάξῃ· οὕτω δὲ καὶ Νέρων ὁ Καίσαρ τότε, ὡς παρτις ληστῆς καὶ τοιχοῦχος, καθευδόντων ἀπάντων βαθῦν τινα καὶ ἀναίσθητον ὕπνον, τὰ πάντων ἀρπάξων, γάμοις διορῶντων, οὐκίας ἀνατρέπων, ἅπαν κακίας εἶδος ἐπιβεκινώμενος, ἐπειδὴ τὸν Παῦλον εἶδε λύχνον ἕψαντα κατὰ τὴν οἰκουμένην, τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον, καὶ ἀλλέγγονα αὐτοῦ τὴν πονηρίαν, ἐσπούδαζε καὶ τὸ κήρυγμα σβίσει, καὶ τὸν διδασκαλον ἀνελεῖν, ἵνα μετ' ἐξουσίας αὐτῷ πάντα ποιεῖν ἐξῆ, καὶ θήσας τὸν ἄγιον ἐκείνον ἐνέβαλεν εἰς δεσμοτηρίον. Τότε τοίνυν ταῦτα ἔγραψεν ὁ μακάριος Παῦλος.

Τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγεί; τίς οὐκ ἂν θαυμάσει; μᾶλλον δὲ τίς κατ' ἀξίαν ἐκπλαγείη καὶ θαυμάσειεν ἂν τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ οὐρανομήκη ψυχὴν, δεθεμένο; ἐν Ῥώμῃ καὶ καθαιρούμενος, ἀπὸ τοσοῦτου διαστήματος Φιλιππησίου ἐπίσταλλεν; Ἰστε γὰρ ὅσον τὸ μέσον Μακεδονίας καὶ Ῥώμης. Ἀλλ' οὐτε τῆς ὁδοῦ τὸ μήκος, οὐτε τοῦ χρόνου τὸ πῆθος, οὐτε ὁ τῶν πραγμάτων ὄγκος, οὐτε ὁ κίνδυνος καὶ τὰ ἐπάλληλα δεινὰ, οὐτε ἄλλο οὐδὲν τὴν ἀγάπην καὶ τὴν μνήμην ἐξέβαλε τῶν μαθητῶν, ἀλλ' εἶχεν αὐτοὺς ἅπαντας ἐν διανοίᾳ· καὶ οὐχ οὕτως αὐτῶν ταῖς ἀλύσειαι αἱ χεῖρες ἐδέδεκτο, ὡς ἐπὶ πόδι τῶν μαθητῶν ἡ ψυχὴ συνεδέδεκτο καὶ προσήλωτο· ἔπαρ οὖν καὶ αὐτὸς ἐθελῶν ἐν τῷ προομιμῆ τῆς ἐπιστολῆς ἔλαγε· Διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ μου ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς μου, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσει τοῦ Εὐαγγελίου. Καὶ καθάπερ βασιλεὺς ἐπὶ τὸν θρόνον ἀναβὰς ἐπὶ τὴν ἑσπέρην καὶ καθίσας ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς, μυρίας εὐθείας δέχεται πανταχόθεν ἐπιστολάς· οὕτω δὲ κἀκεῖνος, καθάπερ ἐν βασιλικαῖς αὐλαῖς τῷ δεσμοτηρίῳ καθήμενος, πολλὰ κλεῖμα καὶ ἰδέχεται καὶ ἐπιματὰ τὰ γράμματα^b, τῶν πανταχόθεν ἰθύνων ἐπὶ τὴν ἐκείνου σφύραν ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτοῦ πραγμάτων ἀναφερόντων ἅπαντα· καὶ τοσοῦτῃ κλεῖμα πρᾶγματα τοῦ βασιλεύοντος φρονόμεναι, ὅση καὶ μείζονα ἀρχὴν ἐμπισπίστατο. Οὐ γὰρ δὴ τοὺς τὴν Ῥωμαίων οἰκοῦντας χώρον μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς βαρβάρους ἅπαντας, καὶ τὴν καὶ θάλατταν φέρων εἰς τὰς ἐκείνου χεῖρας ἐνήθηκεν ὁ Θεός. Καὶ τοῦτο ἐθελῶν Ῥωμαῖοις ἔλαγεν· Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, δεῖ καλλιδικῶς ἐλθεῖν προσθέμην πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἐκκλησίουν ἄχρι τοῦ δεῦρο, ἵνα τινὰ καρπὸν σχῶ καὶ ἐν ὑμῖν, καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν· Ἐλλήσοι τε καὶ βαρβάρους, σοφοὺς τε καὶ [304] ἀσοφῶς ὄψεσθε ἐμῇ. Καθ' ἑκάστην τοίνυν ἡμέραν τὴν ἡμέραν, τοῦτο δὲ Κορινθίους, τοῦτο δὲ Μακεδόνας, πῶς Φιλιππησίου, πῶς Καππαδόκας, πῶς Γαλάται, πῶς Ἀθηναίους, πῶς οἱ τὸν Πόντον οἰκοῦντες, πῶς ἅπαντες ἄνθρωποι. Ἀλλ' ὅμως τὴν γῆν ἅπασαν ἐγχαίρεισμένους οὐχ ὑπὲρ ὀλοκλήρων ἡμερίμων μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ἐνὸς ἀνθρώπου· καὶ νῦν μὲν εἰ· Ὁνήσιμον τὴν ὁ ἐπιστολὴν ἔπεμπε, νῦν δὲ διὰ τὸν παρὰ Κορινθίους πεπορευκῶτα. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἐσκόπει, δεῖ εἰς τὴν ὁ ἀμαρτῶν, καὶ δεόμενος προστασίας· ἀλλ' εἰ ἄνθρωπος ἦν, ἄνθρωπος; τὸ τῷ Θεῷ τιμωτάτον ζῶον, καὶ δεῖ ἂν οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ὁ Πατὴρ ἐφάσασθε.

ε'. Μὴ γὰρ μοι τοῦτο εἴπης, δεῖ Δραπέτης ὁ ὤφειλε, καὶ ληστῆς καὶ κλέπτης, καὶ μυρίων γέμων κειμένων,

^b Unus ms. ἔπεμπε συνεχῶς τὰ γρ. Cod. 748 συνεχῶς.

^c Duo mss. μὲν Ὁνήσιμον τὴν.

da, execranda et abominanda absente humilitate sent. Ubique igitur illam in verbis, in operibus, in cogitationibus assumamus, et cum illa hæc ædificemus.

3. Verum de humilitate hæc satis sunt, non pro dignitate rei; nemo quippe illam condigne celebrare possit; sed ad intelligentiam vestræ caritati dandam. Novi quippe vos ex paucis illis, quæ præfati sumus, illam multo studio suscepisse. Quia vero necesse est apostolicum dictum bo.ternæ lectionis, quod multis videtur segnitiei occasionem præbere, planum facere, ut ne quidam inde frigida sumpta excusatione salutem suam negligant: age illo sermonem transferamus. Quodnam est dictum illud? *Sive per occasionem*, inquit, *sive per veritatem, Christus annuntiatur* (Philipp. 1. 18). Hæc multi simpliciter et temere circumferunt, qui nec priora nec sequentia legerunt; sed recepta reliquorum membrorum serie, in animarum suarum perniciem hæc segnioribus proponunt. Nam dum tentant eos a sana fide abducere, deindeque vident eos formidolosos ac tremulos, quasi id non vacet periculo: ut timorem eorum solvant, hoc apostolicum proferunt dicentes, Paulus hoc concessit, inquit, *Sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur*. Sed hæc non ita se habent, non ita utique. Nam primo non dixit, annuntietur, sed, *Annuntietur*, quod multum differt ab illo. Etenim dicere, annuntietur, legem dantis est; *Annuntietur*, vero dicere, id quod contingit narrantis est. Quod vero Paulus non legem ferat ut sint hæreses, sed abducat omnes qui ipsi attenderent, audi quid dixerit: *Si quis vobis evangelizat præter id quod accepistis, anathema sibi, etsi ego, etsi angelus de cælis* (Gal. 1. 8. 9). Non autem et se et angelum anathematizasset, si rem sine periculo esse scivisset. Ac rursus: *Æmulor enim vos Dei æmulatione: despondi enim vos uni viro virginem castam; timeo autem ne, sicut serpens Evam decepit astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a simplicitate quæ est in Christo* (Gen. 3. 4; 2 Cor. 11. 2. 3). Ecce et simplicitatem posuit, et veniam non dedit. Nam si venia esset, certe periculum non erat; si periculum non erat, non utique timuisset Paulus; neque Christus zizania comburi jussisset, si res indifferens erat huic, illi vel alii attendere omnibusque simpliciter.

4. Quid sibi vult illud quod dictum est? Paulo altius vobis totam historiam repetam: sciendum quippe est quo in statu Paulus esset cum hæc scriberet. Quo in statu igitur erat? in carcere, et catenis, ingentibusque periculis. Undenam id liquet? Ex ea ipsa epistola nam antea dixerat: *Scire autem vos volo, fratres, quod ea, quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in toto prætorio et cæteris omnibus; et plures e fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui* (Philipp. 1. 12-14). Nero erat, qui illum in carcerein conjecerat. Quemadmodum enim prædo quidam cunctis dormientibus domum ingressus, dum omnia abri-

pit, si quem videat lucernam accendere, lumen extinguunt, et illum interimunt, ut omnia libere possit auferre et abripere: sic et tunc Nero Cæsar, ceu quidam prædo et compilator, dormientibus omnibus, profundeque somno obrutis, omnium bona abripiebat, nuptias invadebat, domos subvertebat, omne genus nequitie exhibebat: cumque Paulum videret lucernam per totum orbem accendere, nempe doctrinæ verbum, ejusque nequitiam redarguere, prædicationem extinguere et doctorem occidere conatus est, ut omnia cum potestate sibi facere liceret: vincitumque sanctum illum coniecit in carcerem. Tunc igitur hæc beatus Paulus scripsit.

Sollicitudo Pauli erga discipulos; discipulorum erga magistrum amor. — Quis non stupeat? quis non admiretur? imo quis, ut par est, stupeat et admiretur generosum illum et ad cælos pertingentem animum, qui Romæ vincitum et incarceratum, ex tanto intervallo Philippensibus scriberet? Scitis quantum spatium sit Macedoniam inter et Romam. Sed neque itineris longitudo, neque diuturnitas temporis, neque resum tumultus, neque pericula et frequentia mala, neque aliud quidpiam caritatem memoriamque discipulorum dejiciebat; sed omnes ille in mente servabat: neque ita catenis manus ligabantur, ut anima ejus amore discipulorum devincta affixaque erat: quod ipsum initio epistolæ declarabat: *Et in defensione et confirmatione evangelii* (Philipp. 1. 7). Et sicut rex mane in solium conscendens, in regalibus aulis sedens, innumeratas statim undique recipit epistolas: sic et ille quemadmodum in regis aulis in carcere sedens, multo plures accipiebat atque mittebat epistolas, gentibus undique negotia sua omnia ad ejus sapientiam referentibus: tantoque plura ille negotia, quem ipse Imperator, gerebat, quanto majus sibi commissum imperium habebat. Neque enim Romanam tantum ditonem, sed etiam barbaros omnes, terram et mare in manus ejus tradiderat Deus. Idque Romanis declarans dicebat: *Nolo autem vos ignorare, fratres, quia sæpe proposui venire ad vos, et prohibitus sum usque adhuc; ut aliquem fructum habeam et in vobis, sicut et in cæteris gentibus: Græcis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor sum* (Rom. 1. 13. 14). Quotidie ergo sollicitus erat, quid Corinthii, quid Macedones agerent: quomodo Philippenses, quomodo Cappadoces, quomodo Galatæ, quomodo Athenienses, quomodo Pontum incolentes, quomodo omnes homines se haberent. Attamen, cum universus orbis ipsi concreditus esset, non tantum de gentibus omnibus erat sollicitus, sed etiam de uno quopiam homine: et nunc propter Onesimum epistolam mittebat, nunc propter eum, qui apud Corinthios fornicatus erat. Neque enim hoc considerabat, quod unus esset is qui peccaverat, et patrocínio egeret, sed quod homo esset: homo, inquam, pretiosissimum Deo animal, et propter quem Pater Filio suo non pepercit.

5. Ne mihi dixeris quod ille fugitivus, quod latro, quod fur, et innumeris onustus vitiis; vel quod men-

dicens, abjectus, vilis et nullius pretii: sed cogita pro illo Christum mortuum esse, idque tibi satis est ad omnem suscipiendam curam. Cogita quem esse oporteat cum quem Christus sic honoraverit, ut neque sanguis suo pepercerit. Neque enim, si rex pro aliquo sese immolari vellet, aliud quaereremus argumentum, quod magnus ille esset, regique carissimus, ut ego quidem existimo: mors quippe satis esset ad declarandam ejus qui mortem susciperet erga illum affectum. Jam vero non homo, non angelus, non archangelus, sed ipse caelorum Dominus, ipse unigenitus Filius Dei carna indutus scripturam tradidit pro nobis. Annua igitur omnia faciemus, omnia tentabimus, ut homines tanto affecti honore nostra fruantur cura et sollicitudine? Equam habebimus exaltationem? quam veniam? Hoc ipsam Paulus indicans dicebat: *Ne cibo tuo illum perdas, propter quem Christus mortuus est (Rom. 14. 15)*. Eos enim qui fratres sperant et tamquam infirmos despiciunt et pudentiat, et ad proximi curam studiamque inducat, vice omnium mortem Domini posuit. Ex tanto igitur intervallo in carcere sedens Philippensibus scripsit. Talis quippe est caritas erga Deum; nullis rebus impeditur humanis, utpote quae in caelis radicem habeat et remunerationem. Et quid dicit? *Scire vos volo, fratres (Philipp. 1. 12)*. Vidistis curam erga discipulos? vidistis magistri sollicitudinem? Audi et affectum discipulorum erga magistrum, et scias ideo illos fortes invictosque fuisse, quod mutuo amore devincti essent. Nam si *Frater qui adjuvatur a fratre, quasi civitas firma (Prov. 18. 19)*, multo magis tot homines caritatis vinculis constricti, omnes depellant maligni demonis insidias. Certa quae Paulus devinctus esset discipulis, non epus est demonstrare vel dicere, quando etiam vinculis constrictas illorum sollicitudinem gerebat, et quotidie pro illis moriebatur, incensus amore.

6. Quod vero discipuli Paulo essent omni studio devincti, non viri solum, sed etiam mulieres, audi quid dicat de Phoebe: *Commendo vobis Phobeam cororem, quae in ministerio est Ecclesiae, quae est in Caenchris, ut eam suscipitis in Domino digne sanctis, et assistatis ei in quocumque negotio vestri indigerit, quae adstitit multis, et mihi ipsi (Rom. 16. 1. 2)*. Verum hic circa patrocinium tantum ipsius studio testimonium dedit: Priscilla vero et Aquila usque ad mortem Pauli gratia processerunt. De illis autem hoc modo scribit: *Salutate vos Aquila et Priscilla, qui pro animo meo coruleam suam supponerunt (Rom. 16. 5. 6)* (a), ad mortem videlicet. De alio quoque sic ad illos scribit: *Usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut implet id, quod ex vobis doerat erga me obsequium (Philipp. 2. 30)*. Videtis quomodo magistrum diligere, quomodo prius, quam animae suae, ejus tranquillitati prospicerent? Quomobrem nemo tunc illos superabat. Haec porro dico, non ut audiamus tantum, sed etiam ut imitemur: neque subditis tantum loquor, sed etiam magistratibus; ut discipuli

(a) Haec differunt a textu epistolae ad Romanos.

multam erga magistros coram exhibeant, utque magistri eundem quem Paulus erga subditos affectum habeant, nec solum praesentes, sed etiam procul positos. Siquidem Paulus ac si in toto orbe cum tua in domo habitaret, sic de omnium salute sollicitus erat, missaque vinculis suis, servans, plange, angustias, considerabat et sciencibat quodidie, quomodo se haberent ea, quae ad discipulos spectabant: saepeque illa solum de causa mittebat, nunc Timotheum, nunc Tychicum: nam de hoc quidem ait: *Ut scias quae ad vos spectant, et consuelet corda vestra (Ephes. 6. 22)*: de Timotheo autem: *Misi cum ad vos non amplius continens, ne forte tentaverit vos is qui tentat (1. Thes. 3. 5)*. Alibi vero Titum, alibi alium. Quia enim ipse uno detentus in loco illis adesse non poterat, qui viscero ejus erant, per discipulos suos ipsas conveniebat.

7. *Caritas inaequalitatem abjicit.* — Tunc ergo in vinculis cum esset, Philippensibus scripsit: *Scire autem vos volo, fratres (Philipp. 1. 12)*; discipulos vocat fratres. Talis quippe caritas est: inaequalitatem omnem abjicit, praeminentiam et dignitatem non novit: sed etiam si quis sit omnibus sublimior, ad omnium humillimum descendit, quod et Paulus faciebat. Sed audiamus quid illos scire velit: *Quia quae circa me sunt, magis ad profectum venerunt evangelii (Ibid.)* Dic mihi, quomodo et qua ratione? Num a vinculis liberatus es? num catenam deposuisti, et cum libertate in urbe praedicas? num in Ecclesiam ingressus longos multosque texuisti sermones circa fidem, multosque adeptus discipulos abecessisti? num mortuos suscitasti, et admirationi fuisti? num leprosus mundasti, et omnes stupefacti sunt? num daemones fugasti, et sublimis inde factus es? Nihil horum, laquit. Quomodo igitur profectus evangelii fuit? dic, quae. *Ita ut, inquit, vincula mea manifesta in Christo florent in toto praetorio, et in ceteris omnibus (Ibid. v. 13)*. Quid dicis? Hicne profectus? haec accessio? hoc augmentum praedicationis, quod omnes didicerint, te vincitum esse? Etiam, inquit. Audi igitur ea, quae sequuntur, ut discas, vincula non modo impedimentum non fuisse, sed etiam argumentum majoris fiducia: *Ita ut plures a fratribus in Domino, confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum loqui (Ibid. v. 14)*. Quid dicis, Paulo? Vincula non anxietatem, sed fiduciam indidere? non timorem, sed amorem? Non habent haec dicta consequentiam. Scio et ego. Non enim secundum humanarum rerum morem haec contigerunt, inquit: sed supra naturam sunt illa, et divinae gratiae gesta. Ideo quod aliis anxietatem parit, id apud illum fiduciam praebat. Etenim si quis capto constrictoque deo id evulget, totum exercitum in fugam conjicit: et si quis pastorem ex ovili abduxerit, abigendi gregis libertatem praebet. Verum non sic in Paulo, sed contrarium eveniebat. Nam dux alligabatur, et alacriores milites erant, majorique animo adversarios adoriebantur: pastor constrictus erat, et oves non comestebantur, nec dispergebantur.

8. *Brumna et catena Pauli magna consolationi*

ἢ ὅτι πτωχὸς· καὶ ἀπερβύμμενος, καὶ εὐταλῆς, καὶ οὐδενὸς ἄξιος λόγου· ἀλλ' ἐνόησον ὅτι καὶ ὑπὲρ τοῦτου Χριστὸς ἀπέθανε, καὶ ἀρκεῖ σοι τοῦτο εἰς πάσης προνοίας ἀπόδειξις. Ἐνόησον ὅποῖον τινα ἐκείνον εἶναι χρῆ, ὃν τοσοῦτον Χριστὸς ἐτιμήσατο, ὡς μηδὲ τοῦ αἵματος φεῖσασθαι τοῦ ἑαυτοῦ. Οὐδὲ γὰρ, εἰ βασιλεὺς ὑπὲρ τινος εἴλετο καταθῆναι ἑαυτὸν, ἐζητήσαμεν ἂν ἐτέραν ἀπόδειξιν τοῦ μέγαν τινὰ εἶναι καὶ περισπούδατον ἐκεῖνον τῷ βασιλεῖ, οὐκ ἔγωγε οἴμαι· ἔρχει γὰρ ἡ τελευταῖα δαίξαι τοῦ τελευτηκότου τὴν καὶ αὐτὸν ἀγάπην. Νυνὶ δὲ οὐκ ἀνθρώπος, οὐκ ἄγγελος, οὐκ ἀρχάγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ὁ τῶν οὐρανῶν Δεσπότης, αὐτὸς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ σάρκα περιβαλόμενος ἐπέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. Οὐ πάντα οὖν ποιήσομεν καὶ πραγματευσόμεθα, ὥστε τοῖς οὐρανῶν τιμηθέντες ἀνθρώποις· πάσης ἀπολαύσαι παρ' ἡμῶν προνοίας; Καὶ ποῖαν ἔχομεν ἀπολογίαν; τίνα συγγνώμην; Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ ὁ Παῦλος ἐνδεικνύμενος εἶπε· *Μὴ τῷ βρώματι σου ἐκείνον ἀπέδωκεν, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε*. Τοὺς γὰρ καταφρονούντας τῶν ἀδελφῶν, καὶ ὁ ἀσθενούντων ὑπερρωπῶντας βουλόμενοι· ἐντρέψαι καὶ εἰ; σπουδὴν ἀγαγεῖν καὶ κείσασθαι τῶν κλησίων, ἀντὶ πάντων τὸν τοῦ Δεσπότη τοῦ θανάτου τέθεικε. Καθήμενος τοῖνυν ἐν τῷ δεσμοῦ τῶν Φιλιππησίων ἐπιστάλλεν ἐκ τοσοῦτου τοῦ διαστήματος. Τοιαύτη γὰρ ἡ κατὰ Θεὸν ἀγάπη· οὐδὲν τῶν ἀνθρωπίνων διακρίπτεται, ἀνωθεν ἔχουσα τὰς ρίζας ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ τὰς ἀμοιβὰς α'. Καὶ εἰ φησὶ; *Γινώσκεις δὲ ἡμῶν βούλομαι, ἀδελφοί*. Εἶδες πρόνοιαν ὑπὲρ μαθητῶν; εἶδες διδασκάλου κηδεμονίαν; Ἄκουσον καὶ φιλοσοργίαν μαθητῶν περὶ τὸν διδασκαλόν, ἵνα ἴδῃς ὅτι τοῦτο ἦν τὸ ποιοῦν λογιζοὺς ἐκείνους καὶ ἀκαταγνώστους, τὸ συνδεδίχθαι ἀλλήλοις. Εἰ γὰρ ἄδελφός ὑπὸ ἀδελφοῦ βοηθούμενος, ὡς πόλις ὄχυρά, πολλῶ μᾶλλον τοσοῦτοι συνδεδιμένοι ταῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς, πᾶσαν ἂν ἀπεκρούσαντο τὴν τοῦ πονηροῦ δαίμονος ἐπιβουλήν. Ὅτι μὲν οὖν ὁ Παῦλος συναδέδδοτο τοῖς μαθηταῖς, οὐδὲ ἀποδιέξωσ δαίμοι τὸν ἡμῖν, οὐδὲ λόγου, ὅπου γε καὶ δεδεμένοι; αὐτῶν ἐμερίμνα, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὑπὲρ αὐτῶν ἀπέθνησκε τῷ πόθῳ πυρούμενος.

[305] Γ'. Ὅτι δὲ καὶ οἱ μαθηταὶ τῷ Παύλῳ συνδεδιμένοι μετὰ ἀκριβείας ἦσαν ἀπάσης, καὶ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, ἄκουσον εἰ φησὶ περὶ τῆς Φοίτης· *Συρίστημι δὲ ὑμῖν Φοίθη τὴν ἀδελφῆν, διὰ κλονοῦ οὐσαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς ἐν Κερχραῖς, ἵνα προσδέξησθε αὐτὴν ἐν Κυρίῳ ἀξίως τῶν ὀφείλων, καὶ παραστήτε αὐτῇ, ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν πράγματι χρῆσθῆ, ἥτις προστάτις πολλῶν ἐγενήθη, καὶ αὐτοῦ ἐμοῦ*. Ἄλλ' ἐνταῦθα μὲν μέχρι προστασίας ἐμαρτύρησεν αὐτῇ τὴν σπουδὴν· Πρίσκιλλα δὲ καὶ Ἀκύλας καὶ μέχρι θανάτου διὰ τὸν Παῦλον ἐχώρησαν, καὶ περὶ αὐτῶν δὲ οὕτω γράφει λέγων· *Ἀσπάζονται ὑμᾶς Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα, οἵτινες ὑπὲρ τῆς ψυχῆς μου τὸν ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκεσαν*^α, εἰς θάνατον δηλονότι. Καὶ περὶ ἐτέρου πάλιν αὐτοῖς τοῦτοις γράζων, φησὶν· *Ὅτι ἤγγισεν ἕως θανάτου, παραβουλευσόμενος τῇ ψυχῇ, ἵνα τὸ ὑμῶν φστέρημα ἀνασπληρώσῃ τῆς πρός με λειτουργίας*. Εἶδες πῶς ἐφίλου τὸν διδασκαλόν; πῶς πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς ἑαυτῶν τὴν ἀνεσις ἐσκόπου τὴν ἐκείνου; Διὰ τοῦτο οὐδεὶς αὐτῶν περιεγένητο τότε. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν μόνον, ἀλλὰ ἵνα καὶ μι-

^α *Ms. τὰς ἀμοιβὰς. Editi τὰς ἀφορμὰς.*

^β *E. Cod. 748 ἰδίως.*

^γ *Hinc non quadrant ad textum Epistolae ad Romanos.*

^δ *Duo Mss. ἵνα καὶ διεγειρώμεθα.*

μώμεθα δ'· καὶ οὐ πρὸς τοὺς ἀρχομένους μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἀρχοντας ἡμῖν ὁ λόγος ἀποταίνεται, ἵνα καὶ οἱ μαθηταὶ πολλὴν περὶ τοὺς διδασκάλους κηδεμονίαν ἐπιδεικνύωνται, καὶ οἱ διδασκαλοὶ τὴν ἀδελφὴν τῷ Παύλῳ φιλοσοργίαν περὶ τοὺς ὑποτατατομίους ἔχωσιν, οὐχὶ τοὺς παρόντας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόρρωθεν ὄντας. Καὶ γὰρ ὁ ἑσπῶλος καθάπερ μὲν οἰκῶν οἰκίαν τὴν οἰκουμένην ἕασαν, οὕτω τῆς πάντων ἐφρόντιζε σωτηρίας, καὶ τὰ αὐτοῦ πάντα ἀφείλε δεσμὰ καὶ θλίψεις καὶ πληγὰς καὶ στενοχωρίας, ἐπισκόπει καὶ ἐπυθόνατο καθ' ἑκάστην ἡμέραν, πῶς τὰ τῶν μαθητῶν ἔχοι· καὶ πολλάκις δι' αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπεμψε, νῦν μὲν Τιμόθεον, νῦν δὲ Τυχικόν· καὶ περὶ μὲν ἐκείνου φησὶν· *Ἴνα γινῶ τὰ περὶ ὑμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν*· περὶ δὲ Τιμοθέου· *Ἐπεμψε αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς μετὰ τῆς ἐπίτης, μήπως ἐπιστρέψῃ ὑμᾶς ὁ κειράζων*· καὶ Τίτον πάλιν ἀλλαχοῦ, καὶ ἄλλον ἐτέρωσε. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς τῆς τῶν δεσμῶν ἀνάγκη πολλάκις ἐν ἐνὶ κατεχόμενος τότῳ συγγενέσθαι τοῖς αὐτοῦ σπλάγχθοις οὐκ ἔδύνατο, διὰ τὴν μαθητῶν αὐτοῖς συνεγένετο.

Γ'. Καὶ τότε τοῖνυν ἐν δεσμοῖς ὡν γράφει τοῖς Φιλιππησίοις λέγων· *Γινώσκεις δὲ ἡμῶν βούλομαι, ἀδελφοί, τοὺς μαθητὰς ἀδελφοὺς καλῶν*. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀγάπη· πᾶσαν ἀνωμαλίαν ἐκβάλλει, καὶ ὑπαροχὴν καὶ ἀξίαν οὐκ οἶδεν, ἀλλὰ κἂν ἀπάντων ὑψηλότερος ἢ τις, πρὸς τὸν πάντων κἀταῖσι ταπεινότερον· ὅπερ καὶ Παῦλος ἐποίησε. Ἄλλ' ἀκούσωμεν εἰ βούλεται γινώσκωμεν αὐτούς· Ὅτι τὰ κατ' ἐμὲ, φησὶ, μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν. Εἰπέ μοι, πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἄρα τῶν δεσμῶν ἀφέτης; Ἄρα ἀπέθου τὴν ἄλυσιν, καὶ μετὰ ἀδείας κηρύττεις ἐν τῇ πόλει; Ἄρα εἰς ἐκκλησίαν ἐσελεύθῃ, μακροῦς καὶ πολλοὺς κατέτεινας λόγους περὶ τῆς πίστεως, καὶ πολλοὺς λαβὼν μαθητὰς ἀπῆλθες; Ἄρα νεκροὺς ἤγειρας, καὶ θαυμασιώθης; Ἄρα λεπροὺς ἐκάθηρας, καὶ ἐξεπλάγησαν [306] ἅπαντες; Ἄρα δαίμονας ἀπέλασας, καὶ ἀνυψώθης; Οὐδὲν τούτων, φησὶ. Πῶς οὖν ἡ προκοπὴ γέγονε τοῦ Εὐαγγελίου; εἰπέ· Ὅστε τοὺς δεσμοὺς μου, φησὶ, φανεροῦσ ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ἑλίῳ τῷ κρημασίῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. Τί λέγεις; τοῦτο ἄρα, τοῦτο ἡ προκοπή; τοῦτο ἡ ἐπίδοσις; τοῦτο ἡ αὐξήσις τοῦ κηρύγματος, ὅτι πάντες ἔμαθον ὅτι διδασκᾷ; Ναί, φησὶν. Ἄκουσον γοῦν τῶν ἐξῆς, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ δεσμὰ οὐ μόνον οὐκ ἐγένετο κύλωμα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρθεσις πλειονος παρήσιας· Ὅστε τοὺς πλειονοὺς τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου, περισσοτέρως τολμῶν ἀπόδος τὸν λόγον μαλαίῳ. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; οὐκ ἀγωνίαν ἀνέβαλεν, ἀλλὰ θάρρος; τὰ δεσμὰ; οὐ φόβον, ἀλλὰ πόθον; Οὐκ ἔχει τὰ λεγόμενα ἀκολουθίαν. Οἶδα καγὼ. Οὐδὲ γὰρ κατὰ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀκολουθίαν ταῦτα συνέβαινε, φησὶν· ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἦν τὰ γινόμενα, καὶ θείας χάριτος τὰ κατορθώματα. Διὰ τοῦτο ὁ τοῖς ἄλλοις ἀγωνίαν ἐποίησε, τοῦτο ἐπ' ἐκείνῳ ὁ θάρρος παρεῖχε. Καὶ γὰρ στρατηγὸν ἂν λαβὼν τις καὶ καθάρβας ποιήσῃ φανερόν τοῦτο, εἰς φυγὴν ἐμβάλλει τὸ στρατόπεδον ἔπαν· καὶ ποιμένα δὲ ἐάν τις τῆς ποιμνῆς ἀπαγάγῃ, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας ἐπιλαύει τὰ πρόβατα. Ἄλλ' οὐκ ἐπὶ Παύλου οὕτως, ἀλλὰ τούναντίον ἔπαν. Ὁ στρατηγὸς γὰρ εἰδέτο, καὶ οἱ στρατιῶται προθυμότεροι ἐγένοντο, καὶ μετὰ πλειονος τῆς παρήσιας τοῖς ἐναντίοις ἐπεπῆδων· ὁ ποιμὴν καθείρνετο, καὶ τὰ πρόβατα οὐκ ἀνηλοῦτο, οὐδὲ ἐσκορπίζετο.

^ε *Mss. ἐπ' ἐκείνῳ.*

ἦ. Τίς εἶδε, τίς ἔβουλεν ἐν τοῖς τῶν διδασκάλων δει-
νοῖς πλείονα παράκλησιν λαμβάνοντας τοὺς μαθητάς;
Πῶς οὐκ ἔδεισαν; πῶς οὐκ ἐφοβήθησαν; πῶς οὐκ
εἶπον πρὸς τὸν Παῦλον, *Υατὲρ, θαράπευσον σεαυ-
τόν*; ἀπάλαξεν σεαυτὸν τῶν πολυπλόκων δεινῶν,
καὶ τότε ἤμην τὰ μυρία προξενήσεις ἀγαθὰ. Πῶς
ταῦτα οὐκ εἶπον; Πῶς; ὅτι καπαιδευμένοι ἦσαν
παρὰ τῆς τοῦ Πνεύματος χάριτος, ὅτι ταῦτα οὐκ ἐξ
ἀσθενείας ἐγένετο, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Χριστοῦ συγγω-
ρήσεως, ἵνα μειζόνως ἢ ἀλήθεια διαλάμπῃ, διὰ δε-
σμῶν καὶ φυλακῶν καὶ θλίψεων καὶ στενοχωριῶν
αὐξανομένη καὶ πρὸς μείζον αἰρομένη μέγεθος. Οὐ-
τως ἡ δύναμις τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται.
Εἰ μὲν γὰρ ὑπεσκέλιζε τὸν Παῦλον τὰ δεσμά, καὶ
δειλότερον ἐποίησεν, ἢ αὐτὸν, ἢ τοὺς ἐκείνῳ προσ-
έχοντας ἴδε διαπορεῖν· εἰ δὲ μᾶλλον θαρραῖν παρ-
εσκεύαζε καὶ εἰς πλείονα δόξαν ἤγαγεν, ἐκπληττισθαι
δεῖ καὶ θαυμάζειν, πῶς διὰ πράγματος ἀτιμίαν ἔχον-
τας δόξα τῷ μαθητῇ προξενεῖτο, διὰ πράγματος
δειλίαν ἐμβάλλοντος θάρσος καὶ παράκλησις πᾶσιν
ἐκείνους ἐγένετο. Τίς γὰρ αὐτὸν οὐκ ἐξεπλήττετο
τότε, ὁρῶν ἄλλοισιν περικείμενον; Τότε δαίμονες
ἐδραπέτευον μᾶλλον, ὅτε ἔωρων αὐτὸν ἐν δεσμοτηρίῳ
διατριβόντα. Οὐ γὰρ οὕτω βασιλικὴν κεφαλὴν λαμπ-
ρὰν τὸ διάδημα ποιεῖ, ὡς τὰς ἐκείνου χεῖρας ἢ
ἄλλοις, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν
ἀπανθοῦσαν αὐτὰς χάριν. Διὰ τοῦτο πολλὴ παρά-
κλησις ἐγένετο τοῖς μαθηταῖς. Καὶ γὰρ ἔωρων τὸ μὲν
σῶμα δεδεμένον, τὴν δὲ γλῶτταν οὐ δεδεμένην· [307]
τὰς μὲν χεῖρας ἐσφιγμένας, τὸν δὲ λόγον λελυμένον,
καὶ τῆς ἀκτίως τῆς ἡλιακῆς ταχύτερον τὴν οἰκουμέ-
νην ἐπιτρέχοντα πᾶσαν. Καὶ τοῦτο αὐτοῖς παράκλη-
σις ἐγένετο διὰ τῶν ἔργων μανθάνουσιν, ὅτι οὐδὲν τῶν
παρόντων δεινόν. Καὶ γὰρ ὅταν ὑπὸ θεοῦ πόθου καὶ
ἔρωτος ἢ ψυχῆ βαφεῖσα τύχῃ γνησίως, πρὸς οὐδὲν
ἐπιστρέφεται τῶν παρόντων· ἀλλ' ὡσπερ οἱ μαινόμε-
νοι καὶ πυρὸς καὶ σιδήρου καὶ θηρίων καὶ πελάγους
καὶ πάντων κατατολμῶσιν, οὕτω καὶ οὗτοι μανίαν
τινὰ καλλίστην καὶ πνευματικωτάτην μανέντες, μαν-
ίαν ἀπὸ σωπροσύνης γινόμενην, πάντων κατεγέλων
τῶν ὁρωμένων. Διὰ τοῦτο δεδεμένον ὁρῶντες τὸν δι-
δασκαλον, μᾶλλον ἐσπίρτων, μᾶλλον ἠγάλλοντο, διὰ
τῶν ἔργων τοῖς ἐναντίοις δόντες ἀπόδειξιν, ὅτι πάν-
τοθεν εἰσιν ἀνάλωτοι καὶ ἀχείρωτοι.

θ. Τότε τοίνυν, ὅτε ἐν τούτοις τὰ πράγματα ἦν, τινὲς
τῶν ἐχθρῶν τῶν Παύλου βουλόμενοι τὸν πόλεμον
ἀναρρῆπίσαι χαλεπότερον, καὶ μείζονα τοῦ τυράννου
ποιῆσαι τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπέχθειαν, προσεποιούντο
καὶ αὐτοὶ κηρύττειν, καὶ ἐκήρυττον τὴν ὀρθὴν καὶ
ὀρθὴν πίστιν ὑπὲρ τοῦ τὸ δόγμα ἐπιδοῦναι μειζόνως·
τοῦτο δὲ ἀπόλουν, οὐχὶ τὴν πίστιν σείρειν βουλόμενοι,
ἀλλ' ἵνα μαθῶν ὁ Νέρων, ὅτι τὸ κήρυγμα αὐξεται
καὶ τὸ δόγμα ἐπιδοῦσιν, ταχύτερον τὸν Παῦλον ἐπὶ
τὸ βάραθρον ἀπαγάγῃ. Δύο τοίνυν ἦν διδασκαλεῖα,
τῶν Παύλου μαθητῶν, καὶ τῶν ἐχθρῶν τῶν τοῦ Παύ-
λου· τῶν μὲν ἐξ ἀληθείας κηρυττόντων, τῶν δὲ ἀπὸ
φιλονεικίας καὶ τῆς πρὸς τὸν Παῦλον ἀπεχθείας. Καὶ
παντα δηλῶν εἶπε· *Τινὲς μὲν διὰ φθόνον καὶ
ἔρον τὸν Χριστὸν κηρύττουσιν*, ἐκείνους ἐμφαί-
νων τοὺς ἐχθρούς· *Τινὲς δὲ καὶ δι' εὐδοκίαν*, περὶ
τῶν αὐτοῦ μαθητῶν οὗτο λέγων. Εἶπε πάλιν περὶ
ἐκείνων, *Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας*, οἱ ἐχθροί· οὐχ ἀγῶως,

οὐχ ὑγιῶς, ἀλλ' *Οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς
δεσμοῖς μου*· οἱ δὲ ἐξ ἀγάπης· πάλιν τοῦτο περὶ
τῶν ἀδελφῶν τῶν αὐτοῦ· *Εἰδοὺς ὅτι εἰς ἀπο-
λόγησαν τοῦ Ἐυαγγελίου κείμεναι*. *Τι γὰρ; Πλὴν
κατὰ ἐρώσῃ, εἴτε προφάσαι, εἴτε ἀληθεία,
Χριστὸς καταγγέλλεται*. Ὅστε μίτην καὶ εἰκὴ
ἐπὶ τῶν αἰρέσεων τοῦτο τὸ ῥῆμα παραλαμβάνε-
ται. Οἱ γὰρ τότε κηρύττοντες οὐχὶ δόγμα διεφθαρ-
μένον ἐκήρυττον, ἀλλὰ πίστιν ὑγιῆ καὶ ὀρθήν. Εἰ
γὰρ δόγμα διεφθαρμένον ἐκήρυττον, καὶ ἕτερα παρὰ
τὸν Παῦλον ἐδίδασκον, οὐκ ἔμελλεν αὐτοῖς προ-
χωρεῖν, ὅπερ ἐβούλοντο. Πῶς δὲ ἐβούλοντο; Τῆς πί-
στως αὐξηθείσης καὶ πολλῶν γενομένων τῶν Παύλου
μαθητῶν, εἰς μείζονα πόλεμον τὸν Νέρωνα διεγίρει.
Εἰ δὲ ἕτερα δόγματα ἐκήρυττον, οὐκ ἂν πολλοὺς
ἐποίησαν τοὺς Παύλου μαθητάς· μὴ ποιούντας δὲ,
οὐκ ἂν παρώξυναν τὸν τυράννον. Οὐ τοίνυν τοῦτο
φησιν, ὅτι διεφθαρμένα δόγματα εἰσήγον, ἀλλ' ὅτι ἡ
αἰτία, ἀφ' ἧς ἐκήρυττον, αὐτὴ ἦν διεφθαρμένη. Ἐτε-
ρον γὰρ ἐστὶ λαλεῖν τὴν πρόφασιν τοῦ κηρύγματος,
καὶ ἕτερον αὐτὸ τὸ κήρυγμα μὴ εἶναι ὑγιῆς. Τὸ μὲν
γὰρ κήρυγμα οὐ γίνεται ὑγιῆς, ὅταν τὰ δόγματα ἢ
πλάνης γέμοντα· ἢ πρόφασις δὲ οὐ γίνεται ὑγιῆς,
ὅταν τὸ μὲν κήρυγμα ὑγιῆς ἢ, οἱ δὲ κηρύττοντες μὴ
διὰ τὸν Θεὸν κηρύττωσιν, ἀλλ' ἢ πρὸς ἔχθραν, ἢ
πρὸς χάριν ἐτέρων.

[308] γ'. Οὐ τοίνυν τοῦτο φησιν, ὅτι αἰρέσεις εἰσήγον,
ἀλλ' ὅτι οὐκ ἀπὸ προφάσεως ὀρθῆς, οὐδὲ δι' εὐλάβειαν
ἐκήρυττον, ὅπερ ἐκήρυττον. Οὐ γὰρ ἵνα τὸ Ἐυαγγέ-
λιον αὐξήσῃ, τοῦτο ἐποίησαν, ἀλλ' ἵνα αὐτὴ πολε-
μήσῃ, καὶ εἰς μείζονα αὐτὸν ἐμβάλωσι κίνδυνον
διὰ τοῦτο αὐτοὺς ἐγκαλεῖ. Καὶ ὅρα πῶς μετὰ ἀκρι-
θείας αὐτὸ τίθεικεν· *Οἰόμενοι θλίψιν*, φησιν, *ἐπι-
φέρειν τοῖς δεσμοῖς μου*. Οὐκ εἶπεν, *ἐπιφέροντες*,
ἀλλ' *Οἰόμενοι ἐπιφέρειν*, τούτῃστι, νομίζοντας·
δεικνύς ὅτι εἰ καὶ ἐκείνοι νομίζουσιν, ἀλλ' οὐκ αὐτοὺς
οὕτω διακίεται, ἀλλὰ καὶ χαίρει διὰ τὴν τοῦ κηρύγμα-
τος ἐπίδοσιν. Ἐπήγαγεν οὖν λέγων· *Ἀλλὰ καὶ ἐν
τούτῳ χαίρω καὶ χαρήσομαι*· εἰ δὲ πλάνην τὰ δόγμα-
τα εἶχε, καὶ αἰρέσεις εἰσήγον ἐκείνοι, οὐκ ἠδύνατο
χαίρειν ὁ Παῦλος. Ἐπαίδῃ δὲ ὀρθῆς καὶ ἀνόθευτον τὸ
δόγμα, διὰ τοῦτο φησὶ, *Χαίρω καὶ χαρήσομαι*. Τί
γὰρ, εἰ αὐτοῦς ἀπολλύουσιν ἐκείνοι, ἐξ ἀπεχθείας
τοῦτο ποιοῦντες; Ἀλλὰ τὰ ἐμὰ καὶ ἀνοητοὺς αἰθεύσιν.
Εἶδες πόση τοῦ Παύλου ἡ δύναμις; πῶς οὐδενὶ τῶν
τοῦ διαβόλου μηχανημάτων ἀλλίσκεται; Καὶ οὐ μόνον
οὐχ ἀλλίσκεται, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τούτοις αὐτὸν χει-
ροῦται. Πολλὴ μὲν γὰρ οὖν καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κακουργ-
ία, καὶ τῶν ἐκείνῳ διακονούντων ἡ πονηρία· ἐν
προσχηματῇ γὰρ τοῦ τὰ αὐτὰ φρονεῖν, σέβεται τὸ
κήρυγμα ἐβούλοντο. Ἀλλ' *Ὁ δραστήσιμος τοῦς
σοφοὺς ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτῶν*, οὐ συνεχώρει
τοῦτο γενέσθαι τότε. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ ἐμφαίνων ὁ
Παῦλος εἶπε· *Τὸ δὲ ἐκμεταίει τῇ σαρκὶ ἀσφαλε-
στερον δι' ἡμᾶς*, καὶ τούτο πεποιθῶς ὀδοῖ, *ὅτι μανῶ
καὶ συμπαρομηνῶ πᾶσιν ὁμῶν*. Ἐκείνοι μὲν γὰρ
τῆς παρουσίας με ζωῆς ἐκβαλεῖν ἐπιθυμοῦσι, καὶ πάντα
διὰ τοῦτο ὑπομένουσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐκ ἀφήσει ἐ-
ὐμᾶς.

Ταῦτα τοίνυν μετὰ ἀκριθείας ἅπαντα μνημονεύεται,
ἵνα τοὺς ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε ταῖς Γραφαῖς κηρυχμέ-
νους καὶ ἐπ' ὀλίγω τῶν πλησίων, μετὰ πάσης σε-
φίας δύνησθε διορθοῦν. Δυνησόμεθα δὲ καὶ μεμνησθαι

^a Αὐτῷ πολεμήσῃ, sic mss.

discipulis erant. — Quis vidit, quis audivit in magistrorum ærumnis plus solatii capere discipulos? Quomodo non-timuerunt? Qui fieri potuit, ut Paulo non dicerent: *Medice, cura teipsum (Luc. 4. 23):* erue te ipsum ab iis, quibus constringeris, malis, et tunc nobis innumera bona conciliabis. Cur hoc non dixerunt? Quam ob rem? Quoniam edocti erant a gratia Spiritus, hæc non ex infirmitate, sed ex permissione Christi fieri, ut veritas magis effulgeret, per vincula, per carceres et ærumnas, angustiasque aucta, et majorem in modum evecta. Sic virtus Christi in infirmitate perficitur (2. Cor. 12. 9). Si enim vincula Paulum supplantassent, et timidiorem reddidissent, sive illum, sive eos, qui ipsi hærebant, tunc formidandum erat; sin majorem fiduciam indiderunt, et ad ampliores gloriam exerunt, obstupescere ac mirari oportet, quomodo per rem ignominia plenam gloria discipulo conciliaretur; perque rem quæ metum incutere debebat, fiducia et consolatio illis omnibus pareretur. Quis enim non tum obstupesceret, virum ceruens catena constrictum? Tunc maxime demones fugiebant, cum viderent eum in carcere degentem. Neque enim diadema regium caput perinde conspicuum facit, atque catenæ manus illius, non quidem apte natura, sed per gratiam in ipsis efflorescentem. Hinc magna consolatio discipulis. Videbant enim corpus vinctum, linguam vero minime ligatam; manus ligatas, sed verbum solutum, quod velocius quam solaris radius totum mundum percurreret. Eratque id illis consolationi, cum per opera edicerent, nullam rerum presentium esse gravem. Anima quippe, cum amore desiderioque divino vere corripitur, ad nullam rerum presentium sese convertit: sed quemadmodum furiosi et ignem et ferrum, et foras et mare et omnia adire nihil dubitant: sic et hi pulcherrimo quodam et spirituali furore correpti, furore, inquam, qui a temperantia proficiscitur, visibilia omnia deridebant. Quapropter cum magistrum cernerent vinctum, magis exultabant et gaudebant, per ipsa opera adversariis declarantes, se undique invictos insuperabilesque esse.

9. Tunc igitur, cum res ita se haberent, quidam Pauli inimici, cum vellent acrius bellum movere, et tyrannum ad majorem adversus illum inimicitiam inflammare, se prædicare simulabant, et revera prædicabant rectam sanamque fidem, ut doctrina augetur: illud vero faciebant, non ut fides disseminaretur, sed ut hoc comperto Nero, quod nempe prædicatio cresceret, et doctrina invalesceret, citius Paulum in barathrum conjiceret. Duo itaque magistræ erant, Pauli nempe discipulorum, ejusdemque inimicorum, illis ex veritate, his ex contentione et odio Pauli prædicantibus. Hæc porro declarans dicebat ille: *Quidam propter invidiam et contentionem Christum prædicant (Philipp. 1. 15),* proprios indicans adversarios; *Quidam propter bonam voluntatem (Ib.),* de suis loquens discipulis. Deinde rursum de illis: *Alii quidem ex contentione, inimici nempe, non caste, non sincere, sed Existimantes se pressuram suscitare*

vinculis meis; alii vero ex caritate (Ib. v. 17, 18); rursus hoc dicit de discipulis suis: *Scientes quoniam in defensionem evangelii positus sum (Ib. v. 16). Quid enim? Dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur (Ib. v. 18).* Itaque frustra et incassum hoc dictum de hæresibus accipitur. Nam qui tunc prædicabant, non corruptam doctrinam annuntiabant, sed fidem sanam et rectam. Etenim si corruptam doctrinam prædicassent, et alia, quam Paulus docuissent, neququam illis accidisset id quod volebant. Quid autem volebant? Ut aucta fide, multisque additis Paulo discipulis, ad majus inferendum bellum Neronem excitarent. Si autem alia dogmata prædicassent, non multos fecissent Pauli discipulos: si non fecissent, non exasperassent tyrannum. Non illud itaque dicit, quod corrupta dogmata inducerent: sed quod causa propter quam prædicabant, vitiosa esset. Aliud quippe est prædicationis causam dicere, et aliud dicere prædicationem non sanam esse. Tunc enim doctrina non est sana, cum dogmata errore plena sunt; occasio autem non est sana, cum doctrina quidem sana est, qui vero prædicant, non propter Deum prædicant, sed aut propter inimicitiam, vel ad aliorum gratiam.

10. Non itaque dicit eos hæreses induxisse, sed non recta occasione, nee pietatis causa id prædicasse quod prædicabant. Id quippe non ideo agebant, ut evangelium auferent, sed ut illud impugnant, et in gravius periculum conjicerent: ideo illos incusat. Et vide quam accurate illud proferat: *Existimantes, inquit, se pressuram inferre vinculis meis (Philipp. 1. 17).* Non dixit, inferentes; sed, *Existimantes se inferre;* id est, arbitantes: ostendens, etiamsi illi sic arbitrantur, se tamen non ita affectum esse; imo gaudere de prædicationis incremento. Adjecit ergo dicens: *Sed et in hoc gaudeo, et gaudebo (Ib. v. 18).* Si autem error fuisset in dogmatibus, et illi hæreses induxissent, non potuisset gaudere Paulus. Quia vero sanum et non adulteratum dogma erat, ideo dicit, *Gaudeo, et gaudebo.* Quid enim, si illi ex inimicitia id agentes, se in perniciem conjiciunt? At mea vel invitati augebunt. Viden' quanta fuerit Pauli virtus? quomodo nullis diaboli machinis captus sit? Nec solum non captus est, sed etiam hisdem ipsum machinis cepit. Ingens profecto erat diaboli vafrities, et ministrorum ejus nequitia: nam se idem ipsum sentire simulantes, prædicationem extinguere volebant. Sed *Qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1 Cor. 3. 19),* id fieri non permittebat. Id ipsum porro declarans Paulus dicebat: *Permanere autem in carne magis necessarium est propter vos; et hoc confidens scio quia manebo, et permanebo cum omnibus vobis (Philipp. 1. 24. 25).* Illi siquidem ex presenti vita ejicere me cupiunt, et ea de causa nihil non sustinent: Deus autem vestri causa id non permittet.

11. *Ad prædicationem hortatur. Perseverantia in prædicando quantum valeat. Deus per nos rogatus magis exaudit, quam si per alios rogemus.* — Horum itaque omnium diligenter recordamini; ut eos qui temere

et perfunctoria Scripturis utuntur in perniciem proximi, eam omni sapientia emendare valeant. Poterimus autem et dictorum meminisse, et alios emendare, si ad orationes semper confugiamus, et Deum obsecremus, qui dat verbum sapientiae, ut det auditus intelligentiam, atque accuratam et invictam spiritualis hujus depositi custodiam. Nam quæ non possumus sæpe proprio studio perficere, ea precum auxilio facile poterimus exsequi, de precibus loquor assiduis. Semper enim et sine intermissione precandum est, sive quis in ærumnis, sive in tranquillitate, sive in calamitatibus, sive in bonis versetur. Is qui in tranquillitate et bonis multis, ut hæc immota firmaque maneant, et nunquam exsident: qui in ærumnis et multis calamitatibus, ut benignam quamdam vicissitudinem videat, et in solatium tranquillitatis transferatur. In tranquillitate es? Roga igitur Deum, ut firma tibi maneat hæc tranquillitas. Tempestatem vides ingruentem? Deum obnixè precare, ut procellam avertat, et tranquillitatem ex tempestate faciat. Exauditus es? Gratias age quod exauditus sis. Non exauditus es? Persevera ut exaudiaris. Licet enim Deus donum aliquando differat, non ideo id facit quod odio habeat aut aversetur, sed ut procrastinando te diutius apud se detineat, quemadmodum patres proles amantes, qui dona differendo segniores filios solerter cogunt assidue penes se stare. Non tibi apud Deum patronus est opus, neque multa circumcursatione, ut adulcris aliis; sed etiamsi desertus patronoque destitutus sis, tute Deum precatus postulatum assequeris. Non ita solet annuere aliis pro nobis orantibus, ut nobis ipsis precantibus, etiamsi innumeris simus malis onasti. Nam si homines, quos innumeris læsumus offensis, cum matutino tempore, meridie, vespere adimus ipsos indignabundos, conspectus frequentia et assiduitate tandem facile placamus, multo magis id apud Deum contingat.

12. Sed indignus es? Assiduitate dignus evadas. Quod enim indignus possit assiduitate dignus evadere, et quod per nos magis, quam per alios rogatus Deus annuat; quodque donum sæpe differat, non ut dubios aulmi reddat, et vacuis manibus remittat: sed ut majorum nobis honorum auctor sit: hæc, inquam, tria per parabolam hodie vobis lectam demonstrare satagam. Accessit ad Christum Chananaea rogans pro filia demonium habente, vehementerque clamans, *Miserere mei, Domine, filia mea male a demonio vexatur* (Matth. 15. 22). En alienigena mulier et barbara, Judæorum reipublicæ extranea. Et quid aliud erat, quam canis, et indigna quæ optatum assequeretur? *Non est enim, inquit, bonum accipere panem filiarum, et dare catellis* (Ib. v. 26). Atamen assiduitate digna evasit. Neque enim tantum illam in filiarum nobilitatem evexit, quæ canis erat; sed etiam multis cum laudibus dimisit, dicens: *O mulier! magna est fides tua: fiat tibi sicut vis* (Ib. v. 28). Cum autem Christus dicat, *Magna est fides tua*, nullum aliud quærat circa magnanimitatem hujus mulieris argumentum. Vidistin' quomodo ex assiduitate digna

facta sit mulier, quæ indigna prius erat? Vis discere nos in precando per nosmetipsos plus perficere, quam per alios? Clamavit hæc, et accedentes discipuli dixerunt: *Dimitte illam, quia clamat post nos* (Ib. v. 23): et ad illos quidem respondit, *Non sum unus nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel* (Ib. v. 24): cum autem illa per seipsam accedit, et clamando perseveravit dicens, *Etiam, Domine, nam et catelli edunt de mensa dominorum suorum* (Ib. v. 27): tunc gratiam contulit, et dixit, *Fiat tibi sicut vis* (Ib. v. 28). Vidistin' quomodo, cum illi precarentur, repulit, cum autem illa munus clamando postulavit, annuit? Illis quippe dicit, *Non sum unus nisi ad oves, quæ perierunt, domus Israel; huls vero, Magna est fides tua: fiat tibi sicut vis*. Et quidem initio petitionis nihil respondit: ubi autem semel, iterum et tertio accessit, tunc gratiam contulit; ex sine docens nos, se munus distulisse, non ut illam repelleret, sed ut nobis omnibus patientiam mulieris exhiberet. Nam si ut illam repelleret distulisset, neque in sine postulatum dedisset; quia vero ut philosophiam ejus omnibus exhiberet expectabat, ideo tacebat. Nam si statim a principio beneficium contulisset, mulieris virtutem fortitudinemque non nessemus. *Dimitte illam, inquit, quia clamat post nos*. Quid vero Christus? Vos auditis vocem, ego mentem video: scio quid dictura sit. Nolo thesaurum in mente ejus reconditum latere: sed expecto et taceo, ut ipsum detectum in medium proferam, et omnibus manifestum faciam.

13. Hæc igitur omnia cum didicerimus, etiam in peccatis simus, et beneficiis indigni, ne desperemus, scientes nos ex animi assiduitate posse dignos postulatis evadere. Licet sine patrocinio ac deserti simus, ne animum despondeamus, quari magnum illud esse patrocinium, si quis magno cum studio per seipsam ad Deum accedat. Si munus conferre differat et procrastinet, ne concidamus, scientes illam procrastinationem curæ atque benignitatis esse argumentum. Si id persuasum habeamus, et cum animo dolente et fervido, atque excitata voluntate, tali scilicet, qualem habuit accedens Chananaea, et nos ipsam adierimus, etiamsi canes simus, etiamsi quidvis grave perpetraverimus, et nostra mala amollemur, tantumque fiducie accipiemus, ut aliis quoque patrocinari valeamus: quemadmodum et Chananaea non solum ipsa fiduciam et multas laudes consequuta est, sed etiam filiam intolerabilibus molestiis eripere potuit. Nihil enim, nihil utique potentius est oratione ferventi atque sincera. Hæc et præsentia mala solvit, et a futuris illo tempore supplicii eripit. Ut itaque et præsentem vitam facilius transigamus, et illuc cum fiducia abeamus, multo studio et alacritate precibus vacemus. Sic enim poterimus et præsentia consequi bona, et optima spe frui: quæ nos omnes assequi contingat, gratia, benignitate et commiseratione Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, unaque Spiritui sancto gloria, honor, imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

τῶν εἰρημένων, καὶ ἑτέρους διορθοῦν, ἂν εἰς εὐχὰς ἀεικτασεύγωμεν, καὶ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν τὸν διέθοντα λόγον σοφίας, δοῦναι καὶ σύνεσιν ἀκροάσεως, καὶ φυλακὴν τῆς πνευματικῆς ταύτης παρακαταθήκης ἀκριθῆ καὶ ἀχειρώτων. Ἄ γὰρ οὐκ ἰσχύομεν πολλάκις ἐξ οικειᾶς κατορθῶσαι σπουδῆς, ταῦτα θυνησόμεθα ἀνύσαι εὐμαρῶς δι' εὐχῶν α, εὐχῶν δὲ λέγω τῶν διηνεκῶν. Ἄσι γὰρ καὶ ἀδολοίως εὐχεσθαι χρῆ, καὶ τὸν ἐν θλίψει, καὶ τὸν ἐν ἀνάσει, καὶ τὸν ἐν δεινοῖς. καὶ τὸν ἐν ἀγαθοῖς ὄντα· τὸν μὲν ἐν ἀνάσει καὶ πολλὰς ἀγαθοὺς, ἵνα ὁ ἀκίνητος καὶ ἀμετάβλητος ταῦτα μένη καὶ μηδέποτε μεταπέση· τὸν δὲ ἐν θλίψει καὶ πολλοῖς τοῖς δεινοῖς, ἵνα τινὰ χρηστὴν αὐτῷ ἰσχυρομένην μεταβολὴν, καὶ εἰς γαλήνην παρηγορίας μεταβληθῆ. Ἐν γαλήνῃ εἶ; Οὐκοῦν παρακάλει τὸν Θεὸν βεβαίαν σοὶ μένειν τὴν γαλήνην ταύτην. Χειμῶνα εἶδες ἐπαναστάντα; Παρακάλει ἐκτενῶς τὸν Θεὸν παρενέγκαι τὸ κλυδώνιον, καὶ γαλήνην ἀπὸ χειμῶνος ποιῆσαι. Ἐκούσθης; Ἐπὶ τούτῳ εὐχαρίστησον, ἐπειδὴ ἤκουσθης. Οὐκ ἤκουσθης; Παράμεινον, ἵνα ἀκουσθῆς. Κἂν [309] γὰρ ἀναβάλλεται ποτε τὴν δόσιν ὁ Θεός, οὐχὶ μισῶν οὐδὲ ἀποστραφόμενος, ἀλλὰ τῇ μαλλήσει τῆς θέσεως; διηνεκῶς σε παρ' αὐτῷ κατέχειν βουλόμενος, καθάπερ καὶ πατέρες φιλόστοργοι ποιοῦσι· καὶ γὰρ ἐκείνοι τῶν βραθυμοτέρων παιδῶν τὴν διηνεκῆ πρόσοδραῖαν τῇ τῆς θέσεως ἀναβολῇ σοφίζονται. Οὐ χρεῖα σοὶ μισιῶν ἐπὶ τοῦ Θεοῦ, οὐδὲ πολλῆς τῆς περιδρομῆς, καὶ τοῦ κολακεύσαι ἑτέρους· ἀλλὰ κἂν ἐρημος ᾖς, κἂν ἀπροστάτευτος, αὐτὸς διὰ σαυτοῦ παρακαλέσας τὸν Θεὸν ἐπιτεύξῃ πάντως. Οὐχ οὕτω δι' ἑτέρων ὑπὲρ ἡμῶν παρακαλούμενος ἐπινεύειν εἴωθεν, ὡς δι' ἡμῶν αὐτῶν τῶν δεομένων, κἂν μυρίων ὤμων γέμοντες κακῶν. Εἰ γὰρ ἐκ' ἀνθρώπων κἂν μυρία προσκεκρουκότες ὤμων, ὅταν καὶ ὑπὸ τὴν ἔω, καὶ μέσης ἡμέρας, καὶ ἐν ἑσπέρῃ φαινόμεθα τοῖς πρὸς ἡμᾶς λελυπημένοις, τῇ συνεχεῖ καὶ τῇ διηνεκῇ τῆς ὕψους συντυχίᾳ καταλομὴν βράδιος αὐτῶν τὴν ἔχθραν, πολλῶν μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτο γένοιτο ἂν.

β'. Ἄλλ' ἀνάξιός εἰ; Γενοῦ τῇ προσεδραίᾳ ἄξιός. Ὅτι γὰρ καὶ τὸν ἀνάξιον δυνατὸν ἄξιον ἐκ τῆς προσεδραίας γενέσθαι, καὶ δι' ἡμῶν αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἑτέρων παρακαλούμενος ὁ Θεός ἐπινεύει, καὶ ὅτι τὴν δόσιν ἀναβάλλεται πολλάκις, οὐχ ἡμᾶς ἐξαπορήσαι βουλόμενος, οὐδὲ κενὰς ἐκπέμψαι χερσὶν, ἀλλ' ἵνα μειζῶνων ἡμῖν ἀγαθῶν αἴτιος γένηται· τὰ τρία ταῦτα διὰ τῆς παραβολῆς τῆς σήμερον ἀναγνωσθείσης ὑμῖν πειράσομαι ποιῆσαι φανερά. Προσῆλθε τῷ Χριστῷ ἢ Χαναναῖα ὑπὲρ θυγατρὸς δεομένην δαιμονιζομένης, καὶ βῶσα μετὰ πολλῆς ἐκτενεῖας, φησὶν· Ἐλέησόν με, Κύριε, ἡ θυγάτηρ μου κινῶς δαιμονίζεται. Ἰδοὺ ἀλλόφυλος ἢ γυνή, καὶ βάρβαρος, καὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαϊκῆς ἔκτος. Καὶ τί γὰρ ἕτερον ἢ κύων, καὶ ἀνάξιός τοῦ λαβεῖν τὴν αἰτησιν; Οὐ γὰρ ὅστις, φησὶ, καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις. Ἄλλ' ὅμως ἀπὸ τῆς προσεδραίας γέγονεν ἄξια. Οὐ γὰρ μόνον εἰς τὴν τῶν παιδῶν αὐτῆν εὐγένειαν εἰσήγαγε, κύνα οὖσαν, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῶν τῶν ἐγκωμίων ἐξέπαμψεν, εἰπὼν· Ὁ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· γνηθήτω σοὶ ὡς θέλεις. Ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς λέγῃ, Μεγάλη ἡ πίστις, μηδεμίαν ἑτέραν ἀπόδειξιν ζῆται τῆς μεγαλοφυχίας τῆς κατὰ τὴν γυναῖκα. Εἶδες πῶς ἐκ τῆς προσεδραίας γέγονεν

ἄξια, ἀνάξια οὖσα ἢ γυνή; Βούλει μαθεῖν καὶ ὅτι δι' ἡμῶν αὐτῶν μᾶλλον, ἢ δι' ἑτέρων παρακαλοῦντες αὐτὸν ἀνύομεν; Ἐκραξεν αὐτῇ, καὶ προσελθόντας οἱ μαθηταὶ λέγουσιν· Ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κράζει ἐπισθεν ἡμῶν· καὶ πρὸς μὲν ἐκείνους φησὶν, Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· ὅτι δὲ αὐτὴ δι' αὐτῆς προσῆλθε καὶ ἐπέμνε βῶσα, καὶ λέγουσα· Ναί, Κύριε, καὶ γὰρ τὰ κυναρία ἐσθλὰ ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν· τότε τὴν χάριν ἔδωκε, καὶ φησὶ· Γνηθήτω σοὶ ὡς θέλεις. Εἶδες πῶς, ὅτι μὲν ἐκεῖνος παρακάλοισιν, διακρούσατο· ὅτι δὲ αὐτὴ ἢ δεομένη τῆς δωρεᾶς ἐδόθησεν, ἐπένευσεν; Ἐκεῖνοισιν μὲν γὰρ φησὶν, Οὐκ ἀπεστάλην, εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ· ταύτην δὲ εἶπε, Μεγάλη σου ἡ πίστις· γνηθήτω σοὶ ὡς θέλεις. Πάλιν παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν καὶ ἐν προομιῇ τῆς αἰτήσεως οὐδὲν ἀπεκρίνατο· ἐπειδὴ [310] δὲ καὶ ἅπασι καὶ δευτέρου καὶ τρις προσῆλθε, τότε τὴν χάριν ἔδωκε, διὰ τοῦ τέλους ἡμᾶς πείθων, ὅτι τὴν δόσιν ἀνεβάλετο, οὐχ ἵνα αὐτὴν διακρούσῃται, ἀλλ' ἵνα πᾶσιν ἡμῖν δείξῃ τὴν ὑπομονὴν τῆς γυναικός. Εἰ γὰρ ἵνα αὐτὴν διακρούσῃται ἀνεβάλετο, οὐδ' ἂν πρὸς τῷ τέλει ἔδωκεν· ἐπειδὴ δὲ ἀνέμνε δεῖξαι πᾶσιν αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν, διὰ τοῦτο εἰσῆγα. Εἰ γὰρ εὐθέως ἔδωκε καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν, οὐκ ἂν ἔγνωμεν τὴν ἀνδραῖαν τῆς γυναικός. Ἀπόλυσον αὐτήν, φησὶν, ὅτι κράζει ἐπισθεν ἡμῶν. Τί δὲ ὁ Χριστὸς; Ὑμῖς φωνῆν ἀκούετε, ἐγὼ δὲ τὴν διάνοιαν ὁρῶ· οἶδα τί μέλλει λέγειν. Οὐ βούλομαι τὸν ἐγκεκρυμμένον αὐτῆς τῇ διανοίᾳ θησαυρὸν ἀφειναῖ λαθεῖν, ἀλλ' ἀναμείνω καὶ σιγῶ, ἵνα αὐτὸν ἐκκαλύψας εἰς τὸ μέσον καταθῶμαι, καὶ πᾶσι ποιῆσω φανερόν.

γ'. Ταῦτ' οὖν ἅπαντα μαθόντες, κενὸν ἀμαρτήμασιν ὤμεν, καὶ τοῦ λαθεῖν ἀνάξιοι, μὴ ἀπογινώσκωμεν, εἰδότες ὅτι τῇ προσεδραίᾳ τῆς ψυχῆς θυνησόμεθα γενέσθαι τῆς αἰτήσεως ἄξιοι. Κἂν ἀπροστάτευτος καὶ ἐρημὸς ὤμεν, μὴ ἀπαγορευόμεν, εἰδότες ὅτι μεγάλη προστασία, τὸ αὐτὸν δι' αὐτοῦ προσελθεῖν τῷ Θεῷ μετὰ προθυμίας πολλῆς. Κἂν μέλλῃ καὶ ἀναβάλλεται πρὸς τὴν δόσιν, μὴ ἀναπέσωμεν, μαθόντες ὅτι ἢ μέλησις καὶ ἀναβολὴ κηθεμονίας καὶ φιλανθρωπίας ἐστὶ τεκμήριον. Ἄν οὕτως ὤμεν παπεικότες ἑαυτοὺς, καὶ μετὰ ψυχῆς ὀδυνημένης καὶ θερμῆς καὶ διεγερμένης προαιρέσεως, καὶ τοιαύτης οἴας ἢ Χαναναῖα προσῆλθεν, αὐτῷ προσώμεν καὶ ἡμεῖς, κἂν κύνας ὤμεν, κἂν ὅτι οὖν εἰργασμένοι δεῖνδον, καὶ τὰ οἴκελα ἀποκροσόμεθα κακὰ, καὶ τῆσάυτην ληψόμεθα παρῆρησιαν, ὡς καὶ ἑτέρων προστῆναι· ὃν τρόπον καὶ αὐτὴ ἢ Χαναναῖα οὐ μόνον αὐτὴ παρῆρησιᾶς ἀπέλαυσε καὶ μυρίων ἐγκωμίων, ἀλλὰ καὶ τὸ θυγάτριον τῶν ἀφορήτων ἰσχυσεν ἐξαρκάσαι δεῖνῶν. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν εὐχῆς δυνατώτερον πεπυρωμένης καὶ γνησίας. Αὐτὴ καὶ τὰ παρόντα διαλύει δεῖνὰ, καὶ τῶν κατ' ἐκείνων τὸν καιρὸν συμβαινόντων ἐξαρκάζει κολάσων. Ἴν' οὖν καὶ τὸν παρόντα βίον μετ' εὐκολίας διανύσωμεν, κάκει μετὰ παρῆρησιᾶς ἀπέλωμεν, πολλῇ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ ταύτην ἐπιτελέσωμεν διηνεκῶς. Οὕτω γὰρ θυνησόμεθα καὶ τῶν ἀποκειμένων τυχεῖν ἀγαθῶν, καὶ τῶν χρηστῶν ἀπολαύειν ἐλπίδων· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, τιμὴ, κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Αἴμ δι' ἐντεῦθεν.

^b Μss. ἀγαθοῖς φιλομνηθῆναι, ἵνα.

MONITUM

Hanc homiliam eodem anno eodemque seruae tempore habitam fuisse, quo Homilia in Kalendas, quae primo anni die, et Homilia de Lazaro, quae sequentibus ineuntis anni diebus pronuntiatae sunt, in ipso significatur concionis exordio, ubi dicitur, nuper in illud, *De dormientibus nolo vos ignorare*, et in resurrectionem oratum fuisse. Haec porro de dormientibus concio, quinta est in serie Homiliarum de Lazaro, ut videas Tom. I, p. 762, supra. Eodem igitur anno, et quidem ineunte, hasce novem homilias, nempe in Kalendas, septem de Lazaro, et hanc De viduis Antiochiae habuit Chrysostomus. Quis autem ille fuerit annus, nobis prorsus incertum videtur. In annum 387 haec contulit vir doctissimus Tillemontius : sed levisima de causa, ut videas in Monito ad Homiliam in Kalendas, T. I, p. 697. Hic vero novum con-

[311] ΕΙΣ ΤΟ

« Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα » καὶ περὶ παιδῶν ἀνατροφῆς, καὶ περὶ ἀλεημοσύνης.

α'. Εἰς καιρὸν ἡ τοῦ Πνεύματος ὑποκρίσθη χάρις ταύτην τῆς ἀποστολικῆς ἐπιστολῆς ἀναγνωσθῆναι τὴν παρικοπήν, ἣν ἤκούσατε σήμερον· ἔχει γὰρ τινα πρὸς τὰ πρόωγα εἰρημένα ἃ συγγένειαν καὶ ἀκολουθίαν πολλὴν, εἰ καὶ μὴ ἐν τοῖς ῥήμασιν, ἀλλ' ἐν τοῖς νοήμασι. Τὸ μὲν γὰρ πρόωγα ἀναγνωσθῆναι τοῦτο ἦν· Περὶ δὲ τῶν κακομημένων οὐ θέλω ὑμᾶς ἀγροεῖν, ἀδελφοί· καὶ πολλὰ περὶ ἀναστάσεως ἐλέγη τότε, τὸ γενναῖος τὰ τοιαῦτα φέρειν πάθη, καὶ εὐχαριστεῖν τῷ λαμβάνοντι τοὺς προσήκοντας ἡμῖν Θεῷ. Σήμερον τὸ ἀναγνωσθῆναι τοῦτο ἐστὶ· Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλάττων ἐτῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα. Ἐπεὶ οὖν ἀπὸ θανάτου χρεῖα γίνεται, καὶ τοῦτο μάλιστα ἐστὶ τὸ τὴν οὐδύνην ἐπιτείνειν, καὶ διεγείρειν τὸ πένθος, μεμνημένοι τῶν πρόωγα εἰρημένων, ἃ τοὺς πενθοῦντας παρακαλοῦντες εἰρήκαμεν, καὶ ταῦτα μετὰ πάσης ὑποδεξάμενοι τῆς σπουδῆς μετ' ἐκείνων εἰς τὰ ταμίαια τῆς διανοίας ἀπόθεσθε. Τὸ γὰρ τῆς χρεῖας ὄνομα θεοκτεῖ μὲν εἶναι συμφορᾶς ὄνομα, οὐκ ἐστὶ δὲ, ἀλλ' ἀξίωμα, καὶ τιμὴ, καὶ δόξα μεγίστη· οὐκ ἠνεῖδος, ἀλλὰ στέφανος. Εἰ γὰρ καὶ ἀνδρα οὐκ ἔχει συνοικούντα ἡ χήρα, ἀλλὰ τὸν Χριστὸν ἔχει συνοικούντα, τὸν πάντα ἀποκρουόμενον τὰ ἐπιόντα δεινά. Ἄρχει γὰρ ἐν ταῖς ἐπιούσαις ἐπηρειαῖς τῆς χήρας, εἰσελθεῖν καὶ γόνυ κλίνειν, καὶ στενάξει πικρὸν, καὶ δάκρυα προχεῖν, καὶ πάσαν ἀποκρούσασθαι τῶν ἐπηρειαζόντων τὴν ἐπιβουλήν· τὰ γὰρ ὄπλα τῆς χήρας [312] τοιαῦτα, δάκρυα, καὶ στεναγμοί, καὶ εὐχαὶ διηνεκεῖς· διὰ τούτων οὐκ ἀνθρωπίνην ἐπήρειαν μόνον, ἀλλὰ

καὶ δαιμονικὰς ἐφόδους ἀποκρούσασθαι δύναται. Ἡ χήρα τῶν μὲν βιωτικῶν ἀπῆλλαται πραγμάτων, πρὸς δὲ τὸν οὐρανὸν ὀδεύει λοιπὴν· καὶ ἦν περὶ τὸν ἀνδρα ἐπεδείκνυτο σπουδὴν καὶ θεραπείαν, ταύτην εἰς τὰ πνευματικὰ πράγματα ἀναλώσαι δύνησθαι. Εἰ δὲ λέγοις, ὅτι τὸ παλαιὸν συμφορὰ ἦν τὸ πρᾶγμα, ἐκεῖνο ἀν εἶπομι, ὅτι καὶ ὁ θάνατος, κατὰρα ἦν· ἀλλὰ γέγονε τιμὴ καὶ ἀξίωμα τοῖς γενναῖος αὐτὸν φέρουσιν ἐπιόντα. Οὕτω γοῦν οἱ μάρτυρες στεφανοῦνται· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ χήρα πρὸς ἀξίωμα μέτεισι μέγα.

β'. Βούλει μαθεῖν ὅσον ἐστὶ χήρα; πῶς ἐστὶ τιμία τῷ Θεῷ, καὶ ἐπέραστος καὶ συνήγορος μεγίστη, καὶ τοὺς καταδικασθέντας, καὶ τοὺς ἀπεγνωσμένους, καὶ τοὺς παρῆρησιαν οὐκ ἔχοντας, καὶ τοὺς ἐκτεπωλεμωμένους τῷ Θεῷ καὶ πάσης ἐστερημένους ἀπολογίας φανεῖσα ἐξαρπάξει καὶ καταλλάττει, καὶ οὐχὶ συγγνώμην αὐτοῖς κομίζει μόνον, οὐδὲ ἀπαλλαγὴν τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τὴν παρῆρησιαν καὶ τὴν λαμπρότητα, καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καθαρωτέρους ἐργάζεται, κὰν ἀπάντων ὡς καταρῥυπαρόμενοι μᾶλλον ἀνθρώπων; Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λέγοντος πρὸς τοὺς οὐδαίους· Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτελέγητε, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν ἄν πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἱματος πλήρεις. Ἄλλ' ὅμως τούτοις τοῖς μιαινοῖς, τοῖς ἀνδροφόνους, τοῖς ἀπαρῆρσιάστοις, τοῖς ἠτιμωμένοις ἐπαγγέλλεται καταλλάττεσθαι, εἰ βοηθήσειαν ἀδικουμένους χήραις. Μετὰ γὰρ τὸ εἰπεῖν, Ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ οὐκ εἰσακούσομαι, φησί· Κρίνατε ὄψαν ὑμῶν, καὶ δικαιοῦσατε χήρας· καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν· καὶ ἂν ὡσιν ὑμῶν αἱ ἀμαρτίαι ὡς ἤσονται, ὡς χιεῖρα λευκανῶ. Εἶδες πόσῃ ἔχει δύναμιν ἡ

^a Omnes mss. πρὸς τὰ πρόωγα εἰρημένα. In Editis πρώην δεσσι.

IN HOMILIAM DE VIDUIS.

illam contentiam scrupulum injiciamus. Certum est Chrysostomum anno incunte 387 non paucas habuisse conciones de *εποουσις* et contra Anomœos : nec minus certum solere Chrysostomum præterita-
 rum concionum meminisse : an vero contingere potuit, ut vigente illa disceptatione contra Anomœos, in
 nulla harumce novem homiliarum, quæ sine dubio inter Homilias contra Anomœos intermixtæ fuerunt,
 ei illo anno dictæ fuerint, de illa controversia unquam meminisset? Hac mihi nova suborta dubitandi
 causa, animi pendeo donec quid certius emergat.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN ILLUD,

VIDUA ELIGATUR NON MINUS SEXAGINTA ANNORUM (1. Tim. 5. 9) ; ET DE LIBERORUM EDUCA-
 TIONE, AC DE ELEEMOSYNA (a).

— o —

4. *Connexio dicendorum cum antea dictis.* Arma
 viduarum quæ sint. — Commodum divini Spiritus
 gratia disponente contigit, ut is vobis apostolicæ lo-
 cæ epistolæ, quem hodierno die audivistis, legeret-
 ur : habet enim cum his quæ nuper diximus, cognat-
 ionem et connexionem haud mediocrem, si minus
 in verbis, certe in sententiis. Hoc enim illud est,
 quod nuper legebatur, *De dormientibus autem nolo vos
 ignorare, fratres (1. Thes. 4. 12)* : et de resurrectione
 multa tum a nobis sunt dicta, æquo animo ferenda
 esse mala ejusmodi, Deoque gratias agendas, qui
 propinquos nostros sibi assumeret. Hodie vero lectum
 est istud : *Vidua eligatur non minus sexaginta anno-
 rum (1. Tim. 5. 9)*. Quando igitur ex occasione
 mortis viduitas oritur, et hoc est, quod maxime do-
 lorem auget, ac luctum excitat, memores eorum,
 quæ nuper a nobis dicta sunt ad eos qui lugent con-
 solandos, eaque summo studio suscipientes, in vestra
 mentis promptuariis illa recondite. Nam viduitas quid-
 em calamitatis esse nomen videtur, sed tamen non
 est, verum dignitas, honor, et gloria maxima ; non
 opprobrium, sed corona. Licet enim maritum non ha-
 beat, cum quo habitet, vidua : tamen Christum habet
 cum quo habitat, a quo universa, quæ ingruant, mala
 propulsentur. Sufficit enim dum injuriis vexatur vi-
 dua, ut introeat, genu flectat, acerbè ingemiscat,
 lacrymas fundat, et omnes insidias eorum, a quibus
 vexatur, repellat. Ejusmodi enim arma sunt viduæ,
 lacrymæ, gemitus, ac preces assiduæ : per hæc non

humanas tantum injurias, sed daemonum etiam in-
 cursus poterit propulsare. Vidua a sæcularibus negotiis
 immunis est, ad cælum autem deinceps tendit : et
 quod erga virum studium et cultum exhibebat, eum
 in res spirituales potest impendere. Quod si dicas,
 olim rem istam calamitatem fuisse, tum illud subji-
 ciam, mortem quoque maledictam fuisse : tamen in
 honorem ac dignitatem convorsa est his qui patienter
 tulerint invadentem. Sic nimirum et martyres coro-
 nantur, eademque ratione vidua summam ad dignita-
 tem evchitur.

2. Vis intelligere, quanta res sit vidua ? quam sit
 apud Deum honore digna, et amore, utque summo-
 pere suo possit apud Deum patrocinio juvare, et cum
 primum apparuerit, jam damnatos, animum despon-
 dentes, hiscere non audentes, odiosos Deo, omni
 excusationis spe spoliatos liberare, ac reconciliare,
 neque veniam tantum impetrare et supplicio exinere,
 sed et multam fiduciam ac splendorem acquirere, et
 solis radiis puriores reddere, licet omnium sint mor-
 talium sordidissimi ? Audi Deum ipsum Judæos sic
 alloquentem : *Cum extenderit manus vestras, avertam
 oculos meos a vobis : si multiplicaveritis orationem, non
 exaudiam vos : manus enim vestrae sanguine pleuæ
 sunt (Isa. 1. 15)*. Attamen his sceleratis homicidis,
 pudore suffusis, ignorantia notatis se reconciliatum
 iri pollicetur, si affectis injuria viduis auxilium ferant.
 Postquam enim dixit, *Avertam oculos meos, et non
 exaudiam*, inquit : *Judicate pupillo, et justificatè vi-
 duam, et venite, et disputemus ; et si fuerint peccata
 vestra quasi phaniceum, sicut nivem dealbabo (Ib. 1.*

(a) Collata cum Mss. Reg. 1975, et Colbertinis 970 et
 970.

17. 16). Vides quantam habeat vidua potentatem? ubi suum ostendat auxillium, non apud magistratem vel regem, qui dominantur in terris, sed apud ipsam caelorum Regem? quantam possit iram sedare, ac Dominum illis, qui incurabili morbo infecti sunt, placare, intolerabili supplicio eripere, animam sordibus obrutam peccatorum ab ejusmodi labe purgare, atque ad summam puritatem perducere? Ne igitur mulierem viduam contemnamus, sed omnem in illam sollicitudinem exhibeamus. Patrona nostra est, quae vere vidua.

Genera viduarum varia.— Sed operæ pretium fuerit ut attente consideremus, de qua tandem vidua hoc loen verba fiant. Nam et illæ viduæ dicuntur, quæ cum in summam inciderint egestatem et in matriculam relata fuerint, ex ecclesiasticis pecuniis aluntur, prout temporibus apostolorum licebat. *Factum est enim, inquit, murmur inter Græcos, eo quod despicerentur in ministerio quotidiano viduas eorum (Act. 6. 1).* Neque vero solum istæ viduæ dicuntur, sed et illæ, quæ nulla inopia pressæ, sed facultatibus abundantes, cum domui præsent, maritum tantum amiserunt. Videamus ergo, de quanam vidua hoc loco verba faciat, dum ait, *Vidua eligatur non minor annis sexaginta*; an de ea quæ auxilio indigeat, et quam opus sit ex ecclesiasticis pecuniis ali, an de ea quæ minime indiga sit, et opibus circumfluat? Haud dubium quin de ista. Nam de illa quidem cum loquitur, quæ fame conficitur, non tempus assignat, non probitatem morum requirit: sed absolute, *Si quis fidelis, aut si qua fidelis, inquit, viduas habet, subministret illis, et non gravetur Ecclesia (1. Tim. 5. 16)*: non dixit, cum sexaginta annorum fuerit; non dixit, Si hospitio recepit¹, si sanctorum pedes lavit (1. Ib. 5. 10): ac merito sane. Ubi enim remedium fuerit adhibendum inopiæ, tempus non exspectat. Quid enim, si cum annorum sit quinquaginta, fame conficiatur? Quid si in juvenili ætate corpore sit mutilato? Num dormiet exspectans donec sexagesimus annus appetat? At hoc extremæ foret immanitatis. Quam ob causam cum sedanda fames fuerit, non anxie in tempora et animæ virtutes inquiri: cum vero non inopiæ succurrendum est, sed honor est pro dignitate deferendus, merito hanc de moribus inquisitionem instituit.

3. *Olim chori erant viduarum.*— Nam quemadmodum chori sunt virginum, sic et olim erant viduarum chori, neque passim licebat illis in numerum viduarum referri. Non igitur de illa sermo est, quæ premitur egestate, atque auxilio indiget, sed de ista, quæ viduitatem elegit. Cur autem in hac etiam tempus requirit? Sciebat pyram quamdam esse juventutem, et pelagus plenum fluctuum, ac multis tempestatibus infestum. Postquam igitur ætatis beneficio fuerint immunitatem consequutæ, et tamquam ad portum ad senectutem appulerint, jamque fuerint illis extinctæ libidines, confidenter eas in coetum

¹ Non dixit, si filios educavit, si hospitio recepit. sic tres Mes.

istam adiegit. Quid igitur? nonne pluraus, dilecti antiqua, cum vel post annum vicecesimum incipiant, ad finem usque cum laude vixerunt, jugum tolerant, et apostolica vite specimen ediderunt! an igitur, quæso, illas prohibebimus, et cum viduitatem servare velint, secundis nuptiis jungi cogemus? hoc certe dignum est apostoli consilio? quid igitur hæc alij volunt? Attendite diligenter, dilectissimi, significationem dictionis. Non enim dixit, Vidua fiat non minor sexaginta annis, sed, *Vidua eligatur*: et rursus non dixit, Vidua juniores ne eligantur, sed, *Juniores viduas devota (1. Tim. 5. 11)*: sic enim ait ad Timotheum scribens. Nam quoniam detractionibus et maledictiæ multi facile sunt obnoxii, et linguas adversus Ecclesiæ præsules exactas habent, volens rectorem a criminationum periculis vindicare, has leges præscribit, et ait: Tu devota, tu ne eligas. Si velit ipsa ultro ac sua sponte hæc amplecti, faciat: tu quidem ne adhuc admittas, ne forte dicant, Ille talis juniorem coegit, quæ nubere volebat, et domui præesse: propterea lapsa est, et supplantata. Tu illam ne eligas, ut si forte lapsa fuerit, tu a criminationibus sis immunis: si non fuerit lapsa, majori cum securitate convenienti tempore illam eligas. Quod si dicat, *Volo juniores viduas nubere, filios procreare (1. Tim. 5. 14)*, audi quas juniores appellet, eas quæ cum luxuriatæ fuerint adversus Christum, nubere volunt, verbosas, cariosas, circumeuntes domos, loquentes quæ non oportet, quæ converse sunt post satanam. Neque enim cum simpliciter dixisset, *Volo juniores nubere*, tacuit, sed et quales juniores dicit, et earum lapsus evanuat. Quos tandem lapsus? *Cum luxuriatæ fuerint, inquit, adversus Christum, nubere volunt, et otiosas disceunt, et curiosas, circumeuntes domos, loquentes quæ non oportet, et converse sunt (Ibid. v. 11. 13. 15)*. Post quem autem? *Post satanam*. Quando igitur, postquam viduitatem sunt amplexæ, et omnem hanc ignominiam sustinere voluerunt, rursus nubere volunt, satius est priusquam peccato detineantur, et inita cum Christo pacta violent, ad hoc venire: quod si qua talis non fuerit, necessitatem secundarum nuptiarum non imponit.

4. Porro id verum esse, inde constat. Si enim hoc quasi lege sanxisset omnibus mulieribus, ut nubere, et domui præessent, superflue illa requisivisset, *Si filios educavit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationum patientibus subvenit, si omne opus bonum sectata est (Ib. v. 10)*: superflue quoque illud dicit, *Quæ fuerit antus viri uxor (Ib. v. 9)*. Si enim viduas omnes juniores nubere jubet, quomodo poterit aliqua unius viri uxor esse? Itaque illas ejus spectat oratio. Ita facit et dum loquitur de congressu conjugali. Cum enim dixisset, *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis jejuniis et orationi, et ierum revertamini in idipsum (1. Cor. 7. 5)*: ne legem esse ac præceptum existimes, causam adjicit, deinde dicens: *Ne tentet vos satanas. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium, propter incontinentiam vestram (Ib. c. 6. 5)*. Quemadmodum

χήρα; ποῦ τὴν προστασίαν ἐπιδεικνύεται τὴν αὐτῆς, οὐ παρὰ ἄρχοντι καὶ βασιλεὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλὰ παρ' αὐτῷ τῷ τῶν ὀρατῶν βασιλεῖ; πόσῃ δύνανται καταλύσει ὄρηγῃ καταλλάξει τὴν δεσπότην τοῖς ἀνίκα νενοσηρόσιν, ἐξαρπάσει τιμωρίας ἀφορήτου, ψυχὴν βαρεῖσαν τῷ τῶν ἀμαρτημάτων ῥύπῳ τῆς κηλίδος ἀκλύβια ἐκείνης, καὶ πρὸς τὴν ἀκραν ἀγαγεῖν καθαρότητα; Μὴ τοῖνον καταφρονῶμεν χήρας γυναῖκας, ἀλλὰ πᾶσιν περὶ αὐτὴν ἐπιμέλειαν ἐπιδείξωμεν. Προσέτις ἡμῶν ἔστιν ἡ ὄντως χήρα.

Ἄξιον δὲ ἐπιστάντας ἰδεῖν, περὶ ποίας ἐνταῦθα χήρας φησί. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖναι χῆραι λέγονται, αἱ εἰς εὐτέλειαν ἐσχάτην καταπεσοῦσαι, καὶ ἐγγραμμῆναι, καὶ ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν τραφόμεναι χρημάτων, καθάπερ οὖν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων. Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, *ρογγυσμὸς μεταξὺ τῶν Ἑλληνιστῶν, οὗ παρεθεωροῦντο ἐν τῇ διακορῇ τῇ καθημερινῇ ἢ χήραι αὐτῶν*. Οὐχ αὐταὶ δὲ μόνον χῆραι λέγονται, ἀλλὰ κἀκεῖναι, αἱ μηδὲν μὲν δεόμεναι, ἀλλ' εὐπορίας ἀπολαύουσαι, καὶ οἰκίας προσετώσαι, τὸν δὲ ἄνδρα ἀποβιβάουσαι μόνον. Ἴδωμεν οὖν περὶ ποίας χήρας ἐνταῦθα φησὶ λέγων· *Χήρα καταλεγεσθῶ μὴ ἐλάττω τῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα* ἄρα [313] περὶ τῆς δεομένης βοήθειας καὶ χρεῖαν ἔχουσας ἐξ ἐκκλησιαστικῶν τρέφεσθαι χρημάτων, ἢ περὶ τῆς ἀνευδαούς καὶ ἐν εὐπορίᾳ ζωῆς; Ἐβδηλον οὖν περὶ ταύτης. Περὶ μὲν γὰρ ἐκείνης ὅταν λέγη, τῆς λιμῆ διαφθειρομένης, οὐ χρόνον τίθειν, οὐκ ἀκριβεῖς ἀπαιτεῖ τρόπων· ἀλλ' ἀπλῶς, *Εἰ τις πιστὸς ἢ πιστῆ*, φησὶ, *χήρας ἔχει, ἐπαρκεῖτω αὐταῖς, καὶ μὴ βαρεῖσθω ἢ Ἐκκλησίᾳ*. Οὐκ εἶπεν, Ὅταν ἐξήκοντα ἐτῶν γένηται· οὐκ εἶπεν, *Εἰ ἐξενδοθήσῃ*, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψῃ· καὶ μᾶλα εἰκότως. Ἐνθα μὲν γὰρ ἂν πένταν διορθῶσαι δεῖ, οὐκ ἀναμένει χρόνον. Τί γὰρ εἰ πεντήκοντα ἐτῶν οὔσα λιμῆ διαφθείροτο; τί δὲ ἂν ἐν νεότητι τὸ σῶμα ἀνάπηρος οὔσα τύχοι; καθευδεῖται ἢ ἀναμένουσα τὸ ἐξήκοστὸν ἔτος; Ἄλλ' ἀπανθρωπίας τοῦτο ἐσχάτης. Διὰ τοῦτο, ὅταν μὲν λιμὸν παραμυθῆσθαι δεῖ, οὐδὲν περὶ χρόνων καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς ἀκριβολογεῖται· ὅταν δὲ μὴ ἢ διορθῶσθαι πένταν, ἀλλὰ τιμὴν κατ' ἄξιαν χαρίσασθαι, εἰκότως τοσαύτην ποιεῖται τρόπων ἐξέτασιν.

γ. Καθάπερ γὰρ εἰσι παρθένων χοροὶ, οὕτω καὶ χηρῶν τὸ παλαιὸν ἦσαν χοροὶ, καὶ οὐκ ἐξῆν αὐταῖς ἀπλῶς εἰς τὰς χήρας ἐγγράφασθαι. Οὐ περὶ ἐκείνης οὖν λέγει τῆς ἐν παντὶ ζωῆς καὶ δεομένης βοήθειας, ἀλλὰ περὶ ταύτης τῆς ἐλομένης χηρείαν. Τίνος δὲ ἐνίκεν καὶ ἐπὶ ταύτης ἀπαιτεῖ χρόνον; Οἶδεν οὖν κυρὰ τίς ἔστιν ἡ νεότης, καὶ πᾶσι κυμάτων γέμον καὶ πολλὰς ἔχον ἐπαναστάσεις. Ἐπειδὴν οὖν μέλλωσιν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀτέλειαν ἔχειν, καὶ ὥσπερ ἐν λιμένι διατρίβωσι τῷ γῆρας, τῶν ἐπιθυμιῶν αὐταῖς σεσθῆσιν, μετὰ ἀδείας αὐτὰς εἰς τὸν χορὸν εἰσάγει τοῦτον. Τί οὖν, οὐχὶ πολλὰ, φησὶ, καὶ μετὰ εἰκοστὸν ἔτος ἀρξάμεναι μέχρι τέλους διέλαμψαν, καὶ τὸν ζυγὸν ἤνεγκαν, καὶ ἀποστολικῶν ἐπιδείξαντο βίον;

^a Οὐα εἶπεν, *Εἰ ἐκευνοτρόφησιν, εἰ ἐξενδοθῆ*. Sic tres mss.

^b Cod. 748 recte καθευδεῖται.

κωλύσομεν οὖν ἐκεῖνας, εἰπέ μοι, καὶ βουλομένης ἐν χηρείᾳ ζῆν ἀναγκάσομεν δευτέροις ὁμιλεῖσαι γάμοις; καὶ ποῦ τοῦτο ἄξιον ἀποστολικῆς γνώμης; τί οὖν ἔστι τὸ λεγόμενον; Προσέχετε μετὰ ἀκριβείας, ἀγαπητοὶ, αὐτῇ τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως. Οὐ γὰρ εἶπε, *Χήρα γινέσθω μὴ ἐλάττω τῶν ἐξήκοντα γεγονυῖα*, ἀλλὰ, *Χήρα καταλεγεσθῶ*· καὶ πάλιν οὐκ εἶπε, *Χῆραι νεώτεραι μὴ καταλεγεσθῶσαν*, ἀλλὰ, *Τὰς νεωτέρας δὲ χήρας παρατεῖτω*· πρὸς γὰρ τὸν Τιμόθεον ταῦτα διαλέγεται. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων εὐχείρωτοι περὶ κακηγορίας εἰσι, καὶ τὰς γλώττας κατὰ τῶν τῆς Ἐκκλησίας προσετώτων ἠκονήκασιν, βουλόμενος ἐξαρπάσει τὸν ἄρχοντα τῶν ἐκκλησιῶν, τοῦτους τίθει τοὺς νόμους, καὶ φησὶ· *Σὺ παρατεῖτω, καὶ σὺ μὴ κατάλεγε*. Ἄν αὐτῇ βούληται οἰκοθεῖν καὶ παρ' αὐτῆς αἰρεῖσθαι ταῦτα, ποιεῖτω· οὐ μέντοι μὴ καταδέξῃ μηδέπω, ἵνα μὴ λέγῃσιν οὗτι νεωτέραν οὖσαν, γήμασθαι βουλομένην, οἰκίας προσετήναι, ὃ δεῖνα κατηνάγκασιν· διὰ τοῦτο ἔπεισε, καὶ ὅπως καλίστη. Σὺ μὴ καταδέξῃς αὐτὴν, ἵνα, κἂν πέσῃ, τῶν ἐκκλησιῶν ἦς ἀπηλλαγμένης· κἂν μὴ πέσῃ, μετὰ πλείονος ἀσφαλείας τῷ προσήκοντι καιρῷ καταδέξῃς. Εἰ δὲ λέγει, *Βούλομαι νεωτέρας χήρας γαμεῖν, τεκνοτορεῖν*, ἀκουσον ποίας φησὶ νεωτέρας, τὰς μετὰ τὸ [314] καταστρηνιδῶσαι τοῦ Χριστοῦ βουλομένης γαμεῖν, τὰς φλυάρους, τὰς περιέργους, τὰς περιερχομένης τὰς οἰκίας, τὰς λαλοῦσας τὰ μὴ δεόντα, τὰς ἐκτραπίσας ὅπισω τοῦ Σατανᾶ. Οὐ γὰρ εἰπὼν ἀπλῶς, *Βούλομαι νεωτέρας γαμεῖν*, εἰσέγησεν, ἀλλὰ λέγει καὶ ποίας νεωτέρας, καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἔπεισι. Ποῖα πτώματα; Ὅταν καταστρηνιδῶσιν, φησὶ, τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖσθαι θέλουσιν, καὶ ἀργαί μανθάνουσι, καὶ περιεργοί, περιερχόμεναι τὰς οἰκίας, λαλοῦσαι τὰ μὴ δεόντα, καὶ ἐξετραπίσασιν. Τίνος ὀπίσω; Τοῦ Σατανᾶ. Ἐπεὶ οὖν μετὰ τὸ χηρεῖαν εἶσθαι, καὶ ταύτην πᾶσαν ὁπομεῖναι τὴν ἀσχημοσύνην, βούλονται γαμεῖσαι πάλιν, βέλτιον πρὶν ἔχθασθαι, καὶ τὰς πρὸς τὸν Χριστὸν καταπατήσασιν συνθήκας, ἐπὶ τοῦτο λθεῖν· ὡς εἰ μὴ τις εἴη τοιαύτη, οὐκ ἐπιτιθησὶν ἀνάγκην γάμου δευτέρου.

δ. Καὶ οὗτοῦτο ἔστιν ἀληθὲς, ὅθλον ἐκείθεν. Εἰ γὰρ ὡς νόμον τοῦτο τέθεικε πάσαις ταῖς γυναῖξιν τὸ γαμεῖν καὶ οἰκοδοποτεῖν, περιττῶς ἐκεῖνα ἀπῆται, *Εἰ ἐκευνοτρόφησιν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψῃ, εἰ θλιβομένης ἐπήκουσεν, εἰ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν*· περιττῶς κἀκεῖνὸ φησὶ τὸ, Ἐνός ἀνδρός γεγονυῖα. Εἰ γὰρ πάσας τὰς νεωτέρας κελεύεις γαμεῖσθαι, πῶς δυνησεται τις ἐνὸς ἀνδρός εἶναι γυνή; Ὅσοι πρὸς ἐκεῖνας ὁ λόγος αὐτῷ. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς σπουδῆς τῆς κατὰ τὸν γάμον ποιῆ. Εἰπὼν γὰρ, *Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ ἡσυχίᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε*· ἵνα μὴ νομιζῆς τὸ πρᾶγμα νόμον εἶναι, προστίθησιν τὴν αἰτίαν ὑστερον λέγων· Ἴνα μὴ περιρῶθῃ ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. Τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συντηγνώμην, οὐκ ἐπιταγήν, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὁμῶν. Ὅσοι οὖν οὐ πᾶσιν ἐκεῖ ταῦτα διαλέγεται, ἀλλὰ

^c Cod. 748 ἠκονήσαν.

τοῖς ἀκρατετέροις τῶν ἀνθρώπων καὶ εὐαλότοις· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ταῖς ἀχειρώτοις τῶν γυναικῶν, καὶ μὴ δυναμέναις ἐνεγκεῖν τὸν μετὰ ἀκριβοῦς βίον τῆς χηρείας, ταῦται παραινέει καὶ συμβουλεύει δευτέρου ἐπεισάγειν νυμφίον. Ἡ γὰρ χηρεία διπλοῦν τι πρᾶγμα ἐστὶ. Τί ποτέ ἐστι διπλοῦν; Ἔργων ἐπίδειξις ἀγαθῶν, καὶ τιμῆς ὑπεροχὴ μεγίστης. Καθάπερ οὖν καὶ ἡ ἀρχὴ διπλοῦν τι πρᾶγμα ἐστὶν· ἔχει γὰρ καὶ ἔργα καὶ ἀξίωμα· ἀξίωμα μὲν ἀρχῆς ἢ ἐξουσία, καὶ ἡ παρὰ τῶν πολλῶν θεραπεία, καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι ἀρχοντα· ἔργα δὲ ἀρχῆς, τὸ βοηθεῖν τοῖς ἀδικουμένοις, κολλεῖν τοὺς ἀδικούντας, προστάται τῶν πόλεων, διανυκτερεύειν ἐν ταῖς κοιναῖς τῶν πραγμάτων φρονεῖσι, καὶ μυρία ἕτερα· οὕτω καὶ ἡ χηρεία καὶ ἀξίωμα ἐστὶ καὶ ἔργον· ἀξίωμα ἐστὶν, αὐτὸ τὸ χήρα^a εἶναι, μέγιστον δὲ, ὡς ἀπεδείξαμεν ἐμπροσθεν· ἔργον ἐστὶ, τὸ μὴ δεύτερον ἐπεισάγειν ἄνδρα, ἀλλ' ἀρκισθῆναι τῷ προτέρῳ, τὸ τακτοποιῆσαι, τὸ ξενοδοξῆσαι, τὸ ἀγίῳ πόδας νίφαι, τὸ θλιβομένοις ἐπαρκεῖσθαι, τὸ παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπακολουθῆσαι. Ὁ τοίνυν Παῦλος περὶ αὐτῶν διαλεγόμενος, τὰ μὲν ἔργα τῆς χήρας ἀφίησιν αὐτὴν πάντα ἐπιτελεῖν· εἰς δὲ τὸ ἀξίωμα τῆς χήρας, καὶ τὸν χορδὸν, καὶ τὴν τάξιν οὐκ ἀφίησιν αὐτὴν εἰσελαθεῖν, ἕως ἂν ἐξηκοστὸν ἔτος παρέλθῃ, μονονουχὶ λέγων· [313] Ποιεῖτω μὲν τὰ τῆς χήρας ἔργα, τῆς δὲ τιμῆς ἀξιούσθω τότε, ὅταν πάντα ἐπιδειξαμένη καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου λοιπὸν ἀσφάλειαν ἔχη, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν, καὶ τὴν ἐξωθεν μαρτυρίαν. Μηδεὶς γυναιξὶ μόνον τὸν λόγον τοῦτον ἐπιτέθειον εἶναι νομίζετω. Καὶ γὰρ καὶ ἀνδράσιν ἐστὶ χρήσιμος, ἵνα καὶ αὐτοὶ στέργωσι τὰς ἑαυτῶν καὶ ἀπαλθούσας, καὶ μὴ λεαινας συγκατοικίῃσι τοῖς παιδίοις, μητρειαὶς ἐπεισάγοντες, καὶ τὴν ἀσφάλειαν τὴν ἑαυτῶν ἅπασαν ἀνατρέποντες.

ε'. Ταῦτα δὲ λέγομεν οὐχὶ νομοθετοῦντες δεύτερον ἀποστρέφασθαι γάμον, ἀλλὰ παραινούντες καὶ συμβουλεύοντες μετὰ σωφροσύνης ἀρκεῖσθαι τῷ προτέρῳ. Ἐταρὸν ἐστὶν παραινέειν καὶ συμβουλεύειν, ἕτερον νομοθετεῖν. Ὁ μὲν γὰρ παραινῶν καὶ συμβουλεύων, κύριον ἀφίησι τὸ ἀκούοντα τῆς τῶν συμβουλευομένων αἰρέσεως εἶναι· ὁ δὲ νομοθετῶν, ταύτην παραινέει τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ Ἐκκλησία οὐ νομοθετεῖ ταῦτα, ἀλλὰ παραινέει μόνον· καὶ γὰρ καὶ δεύτερον ἐπέτρεψε γάμον ὁ Παῦλος, οὕτως εἰπὼν· *Γυνὴ δέδεται νόμῳ, ἕρ' ὅσον χρόνον ἔῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἂν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ὡς θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ μακαριώτερα δὲ ἐστὶν, ἂν οὕτω μείνῃ*. Ὡσπερ οὖν καλὸν μὲν ὁ γάμος, κρείσσων δὲ ἡ παρθενία· οὕτω καλὸν μὲν καὶ ὁ δεύτερος γάμος, κρείσσων δὲ αὐτοῦ ὁ πρῶτος καὶ μόνος. Οὐ τοίνυν ἐκβάλλομεν δεύτερον γάμον, οὐδὲ νομοθετοῦμεν ταῦτα, ἀλλὰ παραινῶμεν, εἰ τις δύναται σωφρονεῖν, ἐπὶ τῷ προτέρῳ μένειν. Παραινῶμεν δὲ καὶ συμβουλεύομεν καὶ δι' αὐτὴν τῆς οἰκίας τὴν ἀσφάλειαν· μάχης γὰρ πολλάκις καὶ πολέμων καθημερινῶν ὁ δεύτερος γάμος ἀρχὴ καὶ πρόφασις γέγονε. Πολλάκις γοῦν ἀνὴρ ἐπὶ τραπέζης καθήμενος, τῆς προτέρας γυναικὸς ἀναμνηθεὶς ἐπὶ τῆς δευτέρας, ἐδάκρυεν ἠρέμα· ἢ δὲ εὐθέως ἤγριεν, καὶ καθάπερ θηρίον ἐπεπήθησε, τῆς φιλοστοργίας

αὐτὸν τῆς πρὸς ἐκαίην ἀπαιτούσα δίαιτη· καὶ ἀπεινῆσαι τὴν ἀπαλθούσαν θελήσῃ, γίνεται πολέμου καὶ μάχης πρόφασις ἢ τῶν ἐγκωμίων ὑπόθεσις. Καὶ πρὸς μὲν τοὺς ἔχθρους ἀπαλθόντας στανθόμεθα, καὶ μετὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς καταλύομεν ἔχθραν· ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν τούναντιον ἄπαν. Ἦν γὰρ οὐκ εἶδεν, ἧς οὐκ ἤκουσε, παρ' ἧς οὐδὲν ἔπαθε δεινόν, ταύτην μισεῖ καὶ ἀποστρέφεται, καὶ οὐδὲ ὁ θάνατος τὸ μῖσος σθένουσι. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσε ζηλοτυπούμενη κόριν, καὶ πολεμουμένην τέφραν;

ς'. Ἄλλ' οὐ μέχρι τούτου τὸ δεινόν· ἀλλὰ καὶ τὸν γένοντα παῖδας ἐκ τῆς δευτέρας, καὶ μὴ γένοντα, πάλμος πάλιν καὶ μάχη. Μὴ γενομένου μὲν γὰρ οὐκ ἐπιτρέφεται μαιζώνας, καὶ διὰ τοῦτο, καθάπερ πολεμίου καὶ τὰ μέγιστα ἠδικηκότας τοὺς τῆς προτέρας ὄρεξ, διὰ τῆς ἐκαίην ζωῆς τῆς οἰκίας ἀπαιδίας σαφαστέραν λαμβάνουσα αἰσθησιν. Ἄν δὲ γένωνται, πάλιν οὐκ ἔλαττον τὸ δεινόν. Ὁ μὲν γὰρ ἀνὴρ πολλὰκις φιλοστόργως πρὸς τὴν ἀπαλθούσαν διακείμενος ἀντέχεται τούτων, φίλων τε ὁμοῦ καὶ ἐλευθῶν τῆς ὀφθαλμίας [316] αὐτοῦ· ἐκαίην δὲ πανταχοῦ τοὺς αὐτῆς προτιμᾶσθαι βούλεται, καὶ οὐδὲ ἐν ἀδελφῶν τάξει, ἀλλ' ἐν οἰκέτων ἀπερρίμμενων εἶναι βούλεται τούτου· ἅπαν ἐπαντα οἰκίαν ἀνατρέψαι δύναται ἂν, καὶ τῷ γαμηκότῳ ποιῆσαι τὸν βίον ἀβύσσον. Διὰ ταῦτα παραινῶμεν, εἰ δυνατόν; σωφρονεῖν, στέργειν τῷ προτέρῳ γάμῳ, καὶ μήτε νυμφίους τὰς γυναῖκας, μήτε γυναῖκας τοὺς ἄνδρας ἐπεισάγειν, ὥστε μὴ τὴν οἰκίαν ἀνατρέπεσθαι κἄσαν.

Τίνος δὲ ἔνεκεν περὶ χηρείας διαλεγόμενος, οὐκ ἠρκίσθη τῷ προτέρῳ μόνῳ, τῷ εἰπεῖν, Ἐπὸς ἀνδρὸς γυνή; Ἴνα μάθῃς, ὅτι χήραν ποιεῖ οὐ τὸ μὴ γαμησάσαι δεύτερον μόνον ἀπλῶς, ἀλλὰ τὸ κομῆν ἐν ἔργοις ἀγαθοῖς, ἐν ἐλεημοσύνῃ καὶ φιλανθρωπίᾳ, καὶ ταῖς τῶν ξένων θεραπείαις. Εἰ γὰρ τὰς παρθένους οὐδὲν ὠφέλησεν ἡ παρθενία (καίτοι πολλῶν μείζων χηρείας ἢ παρθενία), ἀλλ' ἀπῆλθον; οὐδὲ σθένος αὐταῖς τοῦ πυρὸς τῶν λαμπάδων, ἠτιμωμέναι, ἐπειδὴ τὸν ἀπὸ τῆς φιλανθρωπίας καὶ ἐλεημοσύνης οὐκ ἔσχον ἐπιδειξάσαι καρπὸν, πολλῶν μᾶλλον αἰ χῆραι. Ἐκαίηνς γοῦν ἀκούσας τῆς παραβολῆς ὁ Παῦλος, καὶ φοβούμενος ὑπὲρ τούτων, πολλὴν ὑπὲρ τοῦ^ο πράγματος ποιεῖται τὴν ἀκριβολογίαν, ἵνα μὴ τῇ μονογαμίᾳ θαρβύσαι τῆς λοιπῆς ἀρετῆς καταμελήσῃσι· διὰ τοῦτο φησιν, Ἐν ἔργοις κυλοῖς μαρτυροῦμένη· ὡσπερ γὰρ καλὸν ἡ παρθενία, χωρὶς δὲ τῶν λοιπῶν ἀκαρπος γέγονε, καὶ τὸ νυμφῶνος ἀπέκλεισεν· οὕτω καλὸν ἢ χηρεία, χωρὶς δὲ τῆς λοιπῆς ἀρετῆς μάταιόν ἐστι καὶ περιττόν. Διὰ τοῦτο οὐ μέχρι τοῦ μὴ δεύτερον ἐπεισάγειν ἄνδρα τὴν παραινέειν ἐστησεν ὁ Παῦλος, ἀλλὰ καὶ ἕτερα πολλῶν πλείονα καὶ μείζονα ἀπαιτεῖ παρὰ τῆς χήρας. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς στρατιώτας καταλέγοντες σώματος ζητοῦσιν εὐεξίαν, οὕτω καὶ οὗτος εἰς τὸ τοῦ Χριστοῦ στρατόπεδον αὐτὴν καταλέγων, ψυχῆς εὐεξίαν ἐζήτησε καὶ εὐσυνίαν καὶ τὴν ἐν ἅπασι τοῖς ἀγαθοῖς ἔργοις σπουδὴν, οὕτω λέγων· *Εἰ ἐτεκνοτρόφησεν, εἰ ἐξενδοδόχησεν, εἰ ἀγίων πόδας ἐνέψεν, εἰ θλιβομένους ἐπήρασεν*.

^a Allii χήραν.

^b Cod. 788 παρατρέπεται, alius παρανέεται.

^c Allii πολλὴν ἐπὶ τοῦ.

igitur non omnibus illic ista loquitur, sed iis qui inter homines incontinentiores sunt, et facile capi possunt: sic etiam hoc loco mulieres expugnatae faciles, et quae non ita facile perferre possunt exactam in viduitate vivendi rationem, hortatur, et consulit, ut alterum virum introducant. Est enim res quaedam duplex viduitas. Quid hoc est tandem duplex? Bonorum operum specimen, et honoris summi fastigium. Ut igitur est etiam res quaedam duplex magistratus: habet enim et opera et dignitatem; dignitas quidem magistratus est potestas, et cultus qui a vulgo exhibetur, et ipsum esse magistratum; opera vero magistratus sunt injuria affectis succurrere, inferentes injuriam compescere, urbibus praesae, in communibus reipublicae curis excubando pernoctare, et reliqua innumera: sic et viduitas et dignitas est et opus: maxima dignitas est viduam esse, ut ante demonstravimus; opus est secundum maritum sibi non adsciscere, sed priori esse contentam, filios educare, hospitio recipere, pedes sanctorum lavare, tribulationem patientibus subministrare, omne opus bonum sectari. Itaque Paulus de illis loquens opera quidem omnia viduae sinit illam perficere: ad dignitatem autem viduae, ac eorum, et ordinem illam provehi non sinit, donec sexagesimus annus praeterierit, quasi dicat: Opera quidem viduae faciat, dignitatem vero tum obtineat, cum his omnibus perfectis securitatem beneficio temporis aequata fuerit, et ex operibus demonstrationem ac testimonium externum. Nemo solis mulieribus arbitretur orationem convenire. Nam et viris prodest, ut et ipsi defunctis uxoribus suis contenti sint, neque velint cum liberis suis leaenas habitare, dum novercas introducunt, et suam omnem securitatem evertunt.

5. *Cohortatur ad monogamiam, nec damnat secundas nuptias.* — Haec autem a nobis dicuntur, non ut secundas aversari nuptias praecipiamus; sed ut hortemur et consulamus, prioribus esse contentos. Aliud est adhortari, aliud praecipere. Nam qui adhortatur et consulit, in arbitrio ac potestate relinquit auditoris, ut quod consulatur eligat: qui vero praecipit, hanc facultatem ejusmodi non permittit. At Ecclesia ista non praecipit, sed hortatur solum: siquidem secundas etiam nuptias permisit Paulus cum ita dixit: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir ejus vivit: quod si dormierit vir ejus, libera est, cui vult nubat, tantum in Domino. Reatior est autem si sic permanserit* (1. Cor. 7. 59. 40). Ut igitur bonum est conjugium, sed melius est virginitas: ita bonum quidem est secundum conjugium, sed melius est primum et solum. Non igitur conjugium secundum rejicimus, neque haec praecipimus, sed cohortamur, ut si quis castitatem servare possit, sit priori contentus. Cohortatur autem et consulimus ad stabilendam domus securitatem: saepe namque secundae nuptiae quotidianarum et pugnarum et contentioinum initium et occasionem attulerunt. Sane multoties evenit, ut assidens mensae maritus prioris uxoris recordatus, leniter fleat: at illa contentim excandescit, et tamquam fera insilit, et sui in illam amoris ab eo poenas exigit. Quod si voluerit

laudare defunctam, tum contentioinis et pugnae occasio ex laudibus illius offertur. Ac defunctis quidem inimicis reconciliamur, eodemque sine vita illorum et nostrum in illos odium terminatur: in uxoribus autem contrarium penitus evenit. Quam enim non vidit, quam non audivit, a qua nihil est mali passa, hanc odio prosequitur et aversatur, ac ne mors quidem odium exstinguit. Quis umquam vidit, quis audivit zelotypiam in pulverem, pugnam cum cinere ausceptam?

6. Sed non eousque tantum progreditur malum: quin etiam sive ex secunda nati sint liberi, sive non sint nati, pugna rursus et contentio exoritur. Nam si nati non sint, majori moerore conficitur, et hac de causa natos ex priori tamquam hostes, et a quibus maximis sit affecta injuriis, intuetur, dum ex illorum vita sterilitatis suae sensum capit majorem. Si vero nati sint, rursus nihilo minus malum est. Siquidem maritus saepenumero bene affectus erga defunctam hos amplectitur, et amore simul ac misericordia in illos propter orbitatem commovetur: at illa suos ubique praefert, ac nec fratrum illos haberi loco, sed abjectorum famulorum: quae omnia domum possunt subvertere, ac vitam marito acerbam et infestam reddere. Propterea ad servandam castitatem adhortamur, si fieri possit, et ut priori conjugio contenti sitis, et neque mariti uxores, neque uxores maritos adsciscant, ne domum suam omnem susque deque vertant.

Virginitas sine virtutibus aliis non prodest. — Cur autem cum de viduitate dissereret, priori solo contentus non fuit, cum dixit, *Unius viri uxor?* Ut intelligas id viduam non facere, si secundo marito solum utcumque non nubat, sed si bonis operibus, eleemosyna, benignitate, atque officiis erga peregrinos abundet. Nam si virginibus nihil profuit virginitas (*Matth. 23*) (tametsi multo major est viduitate virginitas), sed cum in lampadibus illarum ignis esset extinctus, ignominia affecta recesserunt, quoniam benignitatis et eleemosynae fructum exhibere minime valuerunt, multo magis viduae. Certe cum illam parabolam audisset Paulus, et istarum causa timeret, exquisitè admodum rem examinat, ne forte propter unicum matrimonium sibi confidentes reliquas virtutes negligerent. Propterea dicit, *In operibus bonis testimonium habens* (1. Tim. 5. 10). Ut enim bonum est virginitas, absque caeteris autem infructuosa sit, et a conclavi sponsi excludit: sic et viduitas bonum est, sed sine virtutibus caeteris vana res est et superflua. Propterea Paulus dum cohortatur, non eousque solum progreditur, ut non esse superinducendum secundum maritum suadeat, sed et alia plura et majora requirit a vidua. Et quemadmodum ii, qui militum delectum habent, corporis bonam habitudinem requirunt: ita hic, qui ad exercitum Christi hanc deligit, bonam animae habitudinem requisivit, et fortitudinem, et in omnibus bonis operibus studium, ita dicens: *Si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum sectata*

est. Etenim unumquodque istorum nudum quidem esse nomen videtur, sed multam in seipso vitam continent.

7. *Viduae in educandis liberis laus.* — Ac si videtur, primum exortiamus, quod ille primo loco posuit: *Si filios educavit.* Educationem enim innuit non hanc simplicem, quam vulgus cenat, dum fame confectos liberos non negligimus: hoc enim ne ipsa quidem naturae necessitas unquam omitti permittet: quo fit ut neque mandatis hae de causa sit opus et legibus, ut suam prolem educant viduae; sed justitiae curam, educationem cum pietate hoc loco intelligit: quod alioquin est, quae hoc pacto non educant, parricidae potius sint, quam mares. Hoc non ad mulieres tantum a me dictum est, sed etiam ad viros. Siquidem multi patres, ut bonus equus filio obveniret, et ut aedes magnificae, et praedium magni pretii, cuncta faciunt atque moluntur: ut autem anima ejus bona fiat, et pium propositum, nullius pensi habent. Et hoc est quod totum mundum subvertit, quod nostros liberos non curamus, et possessionum opumque ipsorum curam gerimus, sed ipsorum animam negligamus, et extremae dementiae facinus admittamus. Nam possessiones quidem sint licet multae ac sumptuosae, si probus non sit ac studiosus, qui cum virtute possit eas administrare, omnes cum ipso peribunt et evanescent, ac summum possessori damnum inferent: sin autem generosa fuerit et sapiens anima, licet nihil intus sit in promptuariis reconditum, omnium bona tuto poterit retinere. Illud igitur spectandum est, non quo pacto argento et auro, et rebus ejusmodi locupletes eos reddamus, sed quo pacto pietate ac temperantia, virtutumque acquisitione ditissimi omnium fiant: quo pacto fiat, ut multis non indigeant, ut res saeculi hujus et novas cupiditates non tanti faciant. Et ingressus eorum et egressus diligenter et curiose considerandus est, quibuscum versentur, qui familiares illis sint, cum intelligamus, si haec a nobis neglecta fuerint, nullam nos a Deo veniam impetraturos. Nam si cum aliorum curam non gesserimus, poenae a nobis exiguntur (*Nemo enim quod suum est, quaerit*, inquit apostolus, *sed quod alterius*) (1. Cor. 10. 24), quanto magis si liberorum curam non gesserimus? Nonne ipsum in tuis aedibus ab initio collocavi, inquit? nonne te praecceptorem, praefectum et curatorem et judicem illi te praefeci? omnem in illum potestatem in manus tuas transtuli? Tenerum adhuc conformandum ac fingendum commisi: qua venia dignus eris si reluctantem illum neglexeris? Quid enim dicere poteris? Refrenatu difficilem et asperum illum esse? At haec ab initio praevideri oportuit, et quando freno cohiberi poterat, cum juvenis admodum esset, eum diligenter frenari, et officio suo fungi assueferi, informari, morbis ejus animae remedium adhiberi. Quando facillior erat agricolatio, tum resecaui spinas oportuit, quando, cum tenera esset aetas, facillius evelebantur, neque passiones neglectae, et auctae, expugnatu difficiles evasissent. Idcirco dicit: *Curra u. pueritia carviam ejus* (Eccli. 7. 23), quando facillius potest erudiri.

Neque vero praecipit tantum, sed et ipse tecum opus aggreditur. Quo tandem pacto? *Qui maledixit patri vel matri*, inquit, *morte pereat* (Exod. 21. 17). Vides quantum illis timorem incusserit? quantum formidinem objecerit? quam potenti imperio pollere te voverit? Quam nos igitur excusationem obtendere poterimus, cum ipse quidem, si nos afficiamur injuria, ne vita quidem parcat ipsorum: nos autem, si ab illis Deo inferatur injuria, ne accensere quidem illis velimus? Ego nec occidere illum recuso, qui te affecit injuria: tu vero ne verbis quidem illum contristare dignaris, inquit, a quo leges meae violantur. Nam haec venia digna? Vides affici contumelia Creatorum, nec indignaris, neque terres, nec reprehendis, praesertim cum intelligas hoc a Deo fuisse prohibitum, non quod ille quidpiam detrimenti patiatur, qui contumeliam accepit (neque enim Numen interitui est obnoxium), sed propter salutem ipsius? Qui enim inique se gerit in Deum et stolidè, multo magis in patrem suum et in suam ipsius animam contumeliosus et insolens esse poterit.

8. Ne igitur contemnamus, cum aciamus fore, ut si erga Deum recte se gesserint, etiam in iis quae ad hanc vitam pertinent celebres sint et illustres. Qui enim vitam cum virtute modestaque traducit, cum omnes reverentur et colunt, sicut licet omnium pauperimus, sicut improbum ac depravatum aversantur et odio prosequuntur omnes, licet opibus multis circumfluat. Neque solum ceteris hominibus venerandus erit, sed tibi ejus parenti erit carior, cum praeter naturam nihilo minore habere occasionem amoris, ipsam virtutem: neque vero solum carior, sed et utilior erit tibi dum colet, dum inserviet, dum in senectute sustentabit. Ut enim qui sunt in Deum injurii et ingrati, etiam parentes aspernantur: ita qui suum Conditorum colunt, ingentem genitoribus suis honorem deferunt. Ut igitur et apud Deum et apud homines bene audias, tibi quoque vitam jucundam facias, ac futuris poenis libereris, omni ipsum studio cole. Nam eos quidem qui liberorum curam non gesserint, tamen si ceteroquin modesti fuerint atque moderati, ob istud peccatum poenas gravissimas luituros, ex veteri constabit historia, quam narrabo.

Heli pater nimis indulgens. — Sacerdos fuit quidam apud Judaeos ceteroquin modestus, ac lenis, Heli nomine. Huic igitur Heli duo fuerunt liberi, qui ad summum improbitatis fastigium pervenerant: illos autem non reprimebat ille, nec prohibebat: imo vero reprimebat ille quidem, atque prohibebat, sed non tanta cum diligentia et vehementia, quanta opus fuit (1. Reg. 2. 11). Cum enim flagris cadere debuisset, domo paterna eiecere, omnem correctionis molum adhibere, cohortabatur solum et consulebat ita dicens: *Ne, filii, ne ita faciatis: quoniam non bona auditis, quam audio de vobis* (1. Reg. 2. 21). Quid ais? Deum injuria affecerunt. et filios appellas? Conditorum ignorarunt. et tu propinquitatem illorum agnoscis? Propterea dicit, eum non admonuisse illos: admonitio enim est si non utrumque consilium de-

αι παντι ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησας. Τούτων γὰρ ἕκαστον ἔοικαι μὴ εἶναι ῥήμα ψιλόν, πολλὴν δὲ ἐν ἑαυτῷ συνέχει τὴν ζωὴν.

Ζ'. Καὶ εἰ δοκῶσι, πρῶτον, ἐξετάσασμεν πρῶτον αὐτὸς τίθειαι· *Ἐὶ ἐτακροτρόφῃσας*. Τροφὴν γὰρ ἐνταῦθα λέγει οὐ ταύτην τὴν ψιλὴν καὶ παρὰ τοῖς πολλοῖς νομιζομένην, τὸ μὴ λιμῷ φθειρομένους περιεθεῖν τοὺς παῖδας· τοῦτο γὰρ οὐδὲ αὐτὴ τῆς φύσεως ἢ ἀνάγκῃ ἀφίτησι παραμεληθῆναι ποτε· ὅθεν οὐδὲ προσταγμάτων ὑπὲρ τούτου χρεῖα καὶ νόμων, ἵνα τὰ ἔκγονα τρέφωσιν αἱ χῆραι· ἀλλὰ τὴν τῆς δικαιοσύνης ἐπιμέλειαν, τὴν ἀνατροφὴν τὴν μετ' εὐλαβείας ἐνταῦθα φησιν· ὡς αἱ γε μὴ οὕτω τρέφουσαι, παιδοκτόνοι μᾶλλον εἰσιν ἢ μητέρες. Τοῦτο οὐ πρὸς γυναικῶς μόνον λέγεται, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀνδρας. Καὶ γὰρ πολλοὶ πολλὰκις τῶν πατέρων, ὅπως μὲν ἱππος γένοιτο καλὸς τῷ παιδί, καὶ ὅπως οἰκία λαμπρὰ, καὶ ὅπως πολυτελεὲς ἔργος, πάντα ποιοῦσι καὶ πραγματεύονται· ὅπως δὲ αὐτῷ ψυχὴ γένοιτο καλὴ καὶ προαίρεσις εὐσεβῆς, οὐδένα ἔχουσι λόγον. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ τὴν οἰκουμένην [317] ἀνατρέπει· πᾶσαν, ὅτι τῶν οἰκειῶν ἀμελοῦμεν παίδων, καὶ τῶν μὲν κτημάτων αὐτῶν ἐπιμελοῦμεθα, τῆς δὲ ψυχῆς αὐτῶν καταφρονοῦμεν, ἐσχάτης ἀνοίας πρᾶγμα ὑπομένοντες. Τὰ μὲν γὰρ κτήματα κἄν πολλὰ ἦ καὶ πολυτελεῖ, τοῦ δυναμένου μετ' ἀρετῆς αὐτὰ οἰκονομεῖν οὐκ ἔντος σπουδαίου, πάντα ἀπολείπει καὶ οἰχῆσεται μετ' αὐτοῦ, καὶ βλάβην ἐσχάτην ἐνέγκει· τῷ κακημένῳ· ἂν δὲ ἡ ψυχὴ γενναία γένηται καὶ φιλόσοφος, κἄν μηδὲν ἔνδον ἀποκαίμενον ἦ, τὰ πάντα νοσῆσεται μετὰ ἀδείας συσχέιν. Δεῖ τοίνυν σκοπεῖν, οὐχ ὅπως αὐτοῦ πλουσίως ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ καὶ τοῖς τοιοῦτοις ποιήσωμεν, ἀλλ' ὅπως ἐν εὐλαβείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ κτήσει τῆς ἀρετῆς πάντων γένοιτο· ἂν εὐπορώτεροι· ὅπως μὴ πολλῶν δέοντο, ὅπως μὴ περὶ τὰ βιωτικὰ καὶ τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας ὡς ἐκπονημένοι. Καὶ τὰς εἰσόδους αὐτῶν, καὶ τὰς ἐξόδους μετ' ἀκριβείας περιεργάζεσθαι χρὴ, τὰς διατριβὰς, τὰς συνουσίας, εἰδότες ὅτι τούτων ἀμελοῦμεν, οὐδεμίαν ἔξομεν παρὰ τῷ Θεῷ συγγνώμην. Εἰ γὰρ τῆς τῶν ἄλλων προνοίας ἀπαιτούμεθα τὰς εὐθύνας (*Ἐκαστος γὰρ μὴ τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω*, φησὶν, ἀλλὰ τὸ τοῦ πλησίον), πόσῳ μᾶλλον τῆς τῶν παίδων; Οὐ κατώκισά σοι, φησὶν, αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς; ἐπέστησα δὲ σε αὐτῷ διδάσκαλον καὶ προστάτην καὶ κηδεμόνα καὶ ἀρχοντα; τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ πᾶσαν φέρων εἰς τὰς σὰς ἐνέθηκα χεῖρας; Ἀπαλὸν ἔντα διαπλάττειν ἐκέλευσα, καὶ ῥυθμίζειν· ποῖαν ἂν ἔχῃς συγγνώμην, εἰ περιδείξῃς αὐτὸν ἀποσκιρτήσαντα; Τί γὰρ ἂν εἴποις; ὅτι δυσήμιός ἐστι καὶ τραχύς; Ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς ἔδει ταῦτα προορῶντα, ὅτε εὐήμιος ἦν, καὶ κομιδῇ νέος, χαλεπὸν μετ' ἀκριβείας, ἐδίξεν πρὸς τὰ δέοντα, ῥυθμίζειν, κολάζειν αὐτοῦ τὰ νοσήματα τῆς ψυχῆς. Ὅτε εὐκολώτερα ἢ ἐργασία, τότε νῆς ἀκάνθη ἀκτέμενευ ἔδει, ὅτι ἀπαλωτέρας οὐσίας τῆς ἡλικίας εὐκολώτερον ἀνεσπῶντο, καὶ οὐκ ἂν ἀμελούμενα τὰ πάθη, καὶ ἀξανάνομα, δυσκατέργαστα γέγονε. Διὰ τοῦτό φησι, *Κάμψον ἐκ νεότητος τὸν τράχηλον αὐτοῦ*, ὅτε εὐκολώτερα γένοιτο· ἂν ἢ παιδαγωγία. Οὐκ ἐπιτάττει

^a Cod. 719 μετὰ τοῦ καὶ βλ. δ. ἐνεργεῖν.

δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς συναφάπτεται σοὶ τοῦ ἔργου. Καὶ πῶς, καὶ τίνι τρόπῳ; Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα, φησὶ, *θανάτῳ τελευτάτω*. Ὁρᾷ πόσον αὐτοῖς ἐπέστησε φόβον; πόσῳ ἐπατίχισεν ἀγωνίαν; πῶς δυνατὴν σου τὴν ἀρχὴν ἐποίησε; Τίνα οὖν ἀπολογίαν ἔχομεν ἂν εἴπαίεν, ὅταν αὐτὸς μὲν, ἐπαιδὴν ἡμεῖς ὑβριζόμεθα, μηδὲ τῆς ζωῆς αὐτῶν φείθηται· ἡμεῖς δὲ, ὑβριζόμενοι τοῦ Θεοῦ παρ' αὐτῶν, μηδὲ ἀγανακτεῖν αὐτοῖς ὑπομένωμεν; Ἐγὼ, φησὶν, οὐδὲ ἀποκτεῖναι παραιτοῦμαι τὸν ὑβρίζοντά σε· σὺ δὲ οὐδὲ ῥήματι λυπεῖν ἀνάγκη, φησὶ, τὸν τοὺς ἔμοιους καταπατοῦντα νόμους. Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἀξία; Ὁρᾷ αὐτὸν ὑβρίζοντα εἰς τὸν πεποιηκότα, καὶ οὐ δυσχεραίνεις, εἰπέ μοι, οὐδὲ φοβεῖς καὶ ἐπιτιμᾷς, καὶ ταῦτα εἰδώς, ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐκώλυεν, οὐκ ἐπειδὴ βλάβη [318] τις εἰς ὑβριζόμενον γίνεται (ἀνώλεθρον γὰρ τὸ Θεῖον), ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἐκείνου σωτηρίας; Ὁ γὰρ περὶ τὸν Θεὸν ἀγνώμων γενόμενος καὶ ἀναίσθητος, πολλῷ μᾶλλον εἰς τὸν γεγεννηκότα, καὶ εἰς τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἐμπαροινῆσαι δυνήσεται.

η'. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν, εἰδότες ὅτι τῶν κατὰ Θεὸν αὐτοῖς εὐ διακειμένων, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον ἔσονται εὐδόκιμοι· καὶ λαμπροί. Τὸν γὰρ ἀρετῇ συζῶντα καὶ ἐπαιεῖα πάντας αἰδοῦνται καὶ τιμῶσι, κἄν ἀπάντων πανέστερος ἦ, ὥσπερ οὖν τὸν πονηρὸν καὶ διστραμμένον ἀποστρέφουσι καὶ μισοῦσιν ἅπαντες, κἄν εὐπορίαν ἦ κακτημένος πολλῇ. Οὐ τοῖς ἄλλοις δὲ μόνον ἀνθρώποις ἔσται αἰδέσιμος, ἀλλὰ καὶ σοὶ τῷ γεγεννηκότῳ ποθεινότερος, πλην τῆς φύσεως οὐκ ἐλάττωνα ἑτέραν ὑπόθεσιν ἔχων πρὸς τὸ φιλεῖσθαι τὴν ἀρετὴν· οὐ ποθεινότερος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ χρησιμώτερος ἔσται σοὶ θεραπεύων, δουλεύων, γηροκομῶν. Ὅσπερ γὰρ οἱ περὶ τὸν Θεὸν ἀγνώμονες καὶ τῶν γεγεννηκότων καταφρονοῦσιν· οὕτως οἱ τὸν πεποιηκότα θεραπεύοντες, ἐν πολλῇ καὶ τοῖς γεγεννηκότας ἔχουσι τῇ τιμῇ. Ἴνα οὖν καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις εὐδοκίμη, καὶ σοὶ τὴν ζωὴν ἡδίστην ποιῇ, καὶ τῆς μελλούσης ἀπαλλάττη κολάσεως, πᾶσαν ἐπιδείκνυσσο μερὶ αὐτῶν τὴν σπουδὴν. Ὅτι γὰρ οἱ τῶν παίδων ἀμελοῦντες, κἄν τέλλα ὡς ἐπαιεῖς καὶ μέτριοι, διὰ ταύτην τὴν ἀμαρτίαν τὴν ἐσχάτην ὑποστήσονται δίκην, ἱστορίαν σοὶ τίνα διηγήσομαι παλαιά.

Ἰερεὺς τις ἦν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐπιεικῆς τὰ ἄλλα καὶ μέτριος, Ἥλει τῷ ὀνόματι. Ἦν οὖν οὗτος· Ἥλει δύο παῖδας ἔχων εἰς ἕσχάτον πονηρίας ἠθλακώτας· οὐ κατεῖχε δὲ, οὐδὲ ἐκώλυε· μᾶλλον δὲ κατεῖχε μὲν καὶ ἐκώλυεν, οὐ μετὰ τῆς προσηκούσης δὲ ἀκριβείας καὶ σφοδρότητος. Δέον γὰρ μαστιγῶσαι, τῆς πατρῴας ἐκβαλεῖν οἰκίας, πάντα ἐπιδείξασθαι διορθώσεως τρόπον, παρῆναι καὶ συμβουλεύει μόνον, οὕτω λέγων· *Μὴ, τέκνα, μὴ κοιεῖτε οὕτως· ὅτι οὐκ ἀγαθὴ ἡ ἀκοή, ἣν ἐγὼ ἀκούω περὶ ὑμῶν*. Τί λέγεις; τὸν Δεσπότην ὕβρισαν, καὶ τέκνα καλεῖς; ἠγγήσαν τὸν πεποιηκότα, καὶ σὺ ἐπιγινώσκεις αὐτῶν τὴν συγγένειον; Διὰ τοῦτό φησιν, ὅτι οὐκ ἐνουθεῖται αὐτούς· νουθεσία γὰρ ἐστίν, οὐκ ἂν ἀπλῶς συμβουλεύσωμεν, ἀλλ' ἂν σφοδρότερον καὶ τομώ-

τερον και ὄσσην ἢ τοῦ τραύματος ἀπαιτεῖ σθηπέδων, τσσαύτην ἐπαγάγωμεν τὴν πληγὴν. Οὐ τοίνυν ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, οὐδὲ τὸ παραινέσαι μόνον, ἀλλὰ και πολὺν ἐπιτειχίσαι δαί τὸν φόβον, ὥστε τὴν τῆς νεότητος περιχώρησιν βραθυμίαν. Ἐπει οὖν παρήγει μὲν, οὐ παρήγει δὲ ὡς ἔδει, τοῖς πολεμίοις αὐτοῦς ἐξέθωκα, και μάχης γενομένης, ἔπασον ἐπὶ τῆς παρατάξεως, και τὴν ἀγγελίαν οὐκ ἀνεγκών, πεισὼν συνερίθη και αὐτὸς και ἀπέθανεν. Ὅρξαι οὖν δικαίως εἶπον, ὅτι και παιδοκτόνοι οἱ πατέρες εἰσιν, οἱ μὴ σφιδρῶς τοῖς αὐτῶν κεχρημένοι παισὶ βραθυμοῦσι, μηδὲ τὴν κατὰ θεὸν ἀπαιτοῦντες αὐτοῦς εὐλάβειαν; Οὕτω γοῦν ὁ Ἥλει παιδοκτόνος ἐγένετο. Εἰ γὰρ οἱ πολέμιοι κατέσφαξαν αὐτοῦ τοὺς υἱοὺς, ἀλλὰ τῆς σφαγῆς οὗτος αἴτιος ἐγένετο, διὰ τῆς περὶ αὐτοῦς βραθυμίας ἀποστήσας [319] τοῦ θεοῦ τὴν βοήθειαν, και γυμνοὺς και ἐρήμους διείξας τοῖς βουλομένοις αὐτοῦς ἀνελεῖν. Οὐκ ἐκεῖνους δὲ μόνον, ἀλλὰ και ἑαυτὸν προσεπώλεσε.

θ'. Τοῦτοδὴ πολλοὶ και τῶν νῦν πατέρων πάσχουσιν· οὐ βουλόμενοι μαστίξαι, οὐδὲ ἐπιτιμῆσαι ῥήμασιν, οὐδὲ λυπησάσαι τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς ἀτίκτως ζῶντας και παρανόμως, πολλάκις εἶδον ἐπὶ τοῖς ἐσχάτοις ἀλόγους, εἰς δικαστήριον ἀρπαγέντας, ὑπὸ δημίων ἀποτημηθέντας. Ὅταν γὰρ σὺ μὴ παιδεύσῃς, ὅταν σὺ μὴ σωφρονίσῃς, μιαινοὺς ἀνθρώπους και διεφθαρμένους σαντὸν ἀναμίξας, και κοινωήσας τῆς πονηρίας αὐτοῖς, ὑπὸ τοῖς κοινοῖς ἄγονται νόμοις και κολάζονται πάντων ὀρώντων· και μετὰ τῆς συμφορᾶς μείζων ἢ αἰσχύνῃ γίνεται, δακτυλοδεικτοῦντων ἀπάντων τὸν πατέρα μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτῆν, και ἄδατον αὐτῷ ποιούτων τὴν ὀγορίαν. Ποιοὶς γὰρ ὀφθαλμοῖς ἀντιβλέψαι δύνησεται τοῖς ἀπαντῶσιν αὐτῷ μετὰ τὴν τοιαύτην τοῦ παιδὸς ἀσημοσύνην και συμφορᾶν; Διὸ δέομαι και ἀντιβολῶ πολλὴν τῶν οικείων παιδῶν ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν, και πανταχοῦ τὴν σωτηρίαν ζητεῖν αὐτῶν τῆς ψυχῆς. Διδάσκαλος εἰ τῆς οικίας ἀπάσης, και τὴν γυναῖκα και τοὺς υἱοὺς σοὶ παραπέμπει συνεχῶς ὁ θεός. Καὶ νῦν μὲν φησιν ὁ Παῦλος περὶ τῶν γυναικῶν· *Εἰ δὲ τι μαθητεύειν θέλουσιν, ἐν οἴκῳ τοῦ ἰδίου ἀνδρὸς ἐπερωτάτωσαν*· νῦν δὲ περὶ τῶν παιδῶν, *Ἐπιτρέψατε αὐτὰ ἐν κυρίῳ και ρουθεσίᾳ κυρίου*. Νόμισον ἀγάματα χρυσᾶ ἔχειν ἐπὶ τῆς οικίας, τὰ παιδία· καθ' ἑκάστην ἡμέραν αὐτὰ ρύθμιζε και περισκόπει μετὰ ἀκριβείας, και παντὶ τρόπῳ τὴν ψυχὴν αὐτῶν κατακόσμη και διάπλαττε· μίμησαι τὸν μακάριον Ἰὼβ, ὃς και ὑπὲρ τῶν κατὰ διάνοιαν αὐτοῖς πλημμελουμένων δεδοικώς, προσέφερεν ὑπὲρ αὐτῶν θυσίας, και πολλὴν αὐτῶν ἔποιεῖτο τὴν πρόνοιαν. Μίμησαι τὸν Ἀβραάμ· και γὰρ ἐκεῖνος οὐκ ὑπὲρ χρημάτων και κτημάτων ἐσπουδάζεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν θείων νόμων, ὅπως αὐτῶν τὴν φυλακὴν τοῖς ἐκγόνοις μετὰ ἀκριβείας παρακαθοίτο. Καὶ μαρτυρεῖ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν ὁ θεός οὕτω λέγων· *Ἦδεν γὰρ, ὅτι συντάξαι Ἀβραάμ τοῖς παισὶν αὐτοῦ τὰ κρίματα και τὰ δικαιώματα*. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ, ἥνικα ἐτελεύτα, ἀντὶ μεγάλης κληρονομίας καλέσας τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ, ταῦτα παρηγγύα και συνεχῶς ἔλεγεν· ὅτι Εἰ βουληθείης, παιδίον, κατὰ τοὺς τοῦ θεοῦ νόμους ζῆν, οὐδὲν ἐμπασεῖται τῶν ἀδοκίμων. ἀλλὰ πάντα σοὶ κατὰ ῥοὴν ἔξει τὰ πράγματα, και πολλῆς ἀπολαύσῃ τῆς ἀσφαλείας· ἀν δὲ ἐκεῖνης ἐκπέσῃς τῆς βοηθείας οὐδὲν ὀφείλεις σοὶ τῆς βασιλείας και τῆς πολλῆς ταύτης δυνάμεως. Ταῦτα και τοιαῦτα ἔλεγεν, εἰ και μὴ τοῖς ῥήμασι τούτοις.

ε'. Ταῦτα και ἡμεῖς, και ζῶντες, και μέλλοντες τελευτῆν, πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν διαλεγόμεθα, και πείθωμεν αὐτοὺς, ὅτι μέγας πλοῦτος, και κληρονομία ἀδιάπτωτος, και θησαυρὸς ἀνεπηρέαστος ὁ τοῦ θεοῦ φόβος ἐστὶ· και σπουδάζωμεν μὴ χρήματα αὐτοῖς καταλειπᾶναι τὰ ἀπολλύμενα, ἀλλὰ εὐσέβειαν τὴν μένουσαν και μὴ δαπανωμένην. Εὐσέβειας μὲν γὰρ οὐκ οὕσης και τὰ ὄντα ἀπόλλυται χρήματα μετὰ κινδύνων και τῆς ἐσχάτης αἰσχύνῃς· ταύτης δὲ παρούσης και τὰ οὐκ ὄντα προσγίνεται. Ἐὰν ἀναθρόψῃς [320] σὺ καλῶς τὸ παιδίον, οὕτω κάκεινος τὸν υἱὸν τὸν ἑαυτοῦ, και οὗτος τὸν υἱὸν· και καθάπτερ σειρά τις και ἀκολουθία πολιτείας ἀρίστης μέχρι παντὸς βαδίζεται, παρὰ σοῦ λαβοῦσα τὴν ἀρχὴν και τὴν βίβαν, και τῆς τῶν ἐγγόνων ἐπιμελείας σοὶ φέρουσα τοὺς καρπούς. Εἰ μετὰ ἀκριβείας οἱ πατέρες τοὺς ἑαυτῶν ἐπαίδευσον παῖδας, οὐ νόμων, οὐ δικαστηρίων ἔδει, οὐ τιμωριῶν και κολάσεων και τῶν δημοσίων φόνων. *Δικαίω γὰρ, φησὶ, νόμος οὐ κείται*. Ἐπειδὴ δὲ καταμελούμεν αὐτῶν, διὰ τοῦτο μείζοσιν αὐτοῦς περιβάλλομεν κακοῖς, και ταῖς τῶν δημίων ἐκδίδομεν χερσὶ, και εἰς τὰ βάραθρα συνεχῶς ὠθοῦμεν· *Ὁ γὰρ περιψύχωρ τῶν υἱῶν τὸν ἑαυτοῦ, καταδουλεύσει τὰ τραύματα αὐτοῦ*, φησὶ. Τί ἐστὶν Ὁ περιψύχωρ; Ὁ ἰλιών, ὁ κολακεύων, ὁ θεραπεύων ὑπὲρ τὸ μέτρον. Σφοδρότης γὰρ οὗτος και ἐπιμελείας δεῖται και φόβων. Ταῦτα λέγω οὐκ ἵνα λιαν β τραχεῖς ὦμεν τοῖς παισὶν, ἀλλ' ἵνα μὴ εὐκαταφρόνητοι πρὸς αὐτοὺς φαίνώμεθα. Εἰ γὰρ γυνὴ τὸν ἄνδρα φοβεῖσθαι ὀφείλει, πολλῷ μᾶλλον τὸ παιδίον τὸν πατέρα. Καὶ μὴ μοι λέγε, ὅτι ἀδύνατον περιγενέσθαι τῆς νεότητος. Εἰ γὰρ χήραν γυναῖκα ἀπαιτεῖ τὴν πρόνοιαν ταύτην ὁ Παῦλος, πολλῷ μᾶλλον τοὺς ἄνδρας· εἰ ἀδύνατον ἦν, οὐκ ἂν ἐπέταξεν. Ἄλλ' ἢ πᾶσα πονηρία παρὰ τὴν ἡμετέραν γίνεται βραθυμία, και τὸ μὴ εἶ ἀρχῆς, μηδὲ ἐκ πρώτης ἡλικίας εἰς εὐλάβειαν ἐνάγειν αὐτοῦς. Ἄλλ' ὅπως μὲν τῆς ἐξωθεν μετάσχοιεν παιδεύσεως, και εἰς στρατείαν τελέσαιεν, σπουδάζομεν, και χρήματα καταβάλλομεν, και φίλους ἀξιοῦμεν, και πολλαῖς κεχρημέθα ταῖς περιδρομαῖς· ὅπως δὲ εὐδοκίμησαιεν παρὰ τῷ βασιλεῖ τῶν ἀγγέλων, οὐδένα ποιούμεθα λόγον. Καὶ εἰς θεάματα μὲν συνεχῶς συγχωροῦμεν ἀναβαίνειν, εἰς ἐκκλησίαν δὲ οὐκ ἀναγκάζομεν οὐδέποτε· ἀλλὰ κἂν ἀπᾶς ἡ δεύτερον παραγίνεται τὸ παιδίον, ἀπλῶς και εἰκῆ και μάτην και ψυχαγωγίας ἐνεκεν ἐνταῦθα παραγίνεται. Οὐκ ἐχρῆν δὲ οὕτως· ἀλλ' ὥσπερ εἰς διδασκαλίαν πέμποντες τῶν μαθημάτων ἀπαιτοῦμεν τὰς εὐθύνas, οὕτω και εἰς ἐκκλησίαν πέμποντες, μᾶλλον δὲ ἄγοντες. Οὐ γὰρ ἑτέροις αὐτοὺς ἐπιτρέπαι, ἀλλ' αὐτοὺς κατέχοντας ἐνταῦθα εἰσιδῆναι ἐχρῆν, και τῆς ἐνταῦθα ἀκροάσεως και διδασκαλίας τὴν μνημῆν ἀπαιτεῖν ἔδει. Οὕτω γὰρ, οὕτω ῥῶν ἐγένετο και εὐκολος ἡμῖν ἡ τῶν παιδῶν διόρθωσις· εἰ γὰρ και ἐν τῇ οἴκῳ διαπαντὸς ἤκουον ὑμῶν διαλεγόμενων περὶ φιλοσοφίας, και συμβουλευόντων αὐτοῖς τὰ δέοντα, και τὰ ἐνταῦθα αὐτοῖς προστίθετο μετ' ἐκείνων, και ταχέως ἂν τῶν καλῶν τούτων σπερμάτων γενναίον ἡμῖν ἐπέδειξαντο καρπὸν. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ποιούμεν, ἀλλὰ πάρεργα ἡμῖν τὰ ἀναγκαῖα· κἂν παραινέσῃ

^a Omnes mss. φόβων, editi φόβων.

^b Duo mss. λιμῶ.

mus, sed vehementius et acrius, et si quantum vulneris requirit ulcus, tantam plagam infligamus. Non ergo sufficit si solum dicamus, sed et multum incurere timorem oportet, ut juventutis desidiam excutias. Quoniam igitur hortabatur ille quidem, sed non ut oportuit hortabatur, hostibus illos exposuit, et exorto prælio ceciderunt in acie, cumque nuntium ferre non posset, cadens et ipse contractus est et interiit. Vides merito dictum a me fuisse, liberorum esse parricidas, qui negligentes liberos acriter non castigant, neque ab illis debitum Deo cultum exigunt? Sic nimirum Heli factus est parricida. Licet enim filios ejus hostes occiderint, ille tamen auctor cædis fuit, quod sua circa illos negligentia Dei auxilium ab illis averterit, et nudos ac desertos iis, qui necare vellent, objecerit. Neque vero solum illos, sed et seipsum cum illis Interemit.

9. *Pater indulgens parricida est.* — Idipsum nunc quoque plurimis patribus evenit: quia verberare noluerunt, nec verbis castigare, neque contristare liberos inordinate atque inique viventes, sæpenumero in gravissimis illos criminibus deprehensos, in judicium abreptos, a carnificibus capite truncari viderunt. Cum enim tu eos non castiges, cum tu non corrigas, et sceleratis ac perditis hominibus te ipsum admisceas, et in consortium nequitiae cum illis venias, ex communibus legibus in eos agitur, et in omnium conspectu puniuntur: ac major cum calamitate sit ignominia, dum patrem illum digito monstrant omnes post illius obitum, et illi fori aditum intercludunt. Quibus enim oculis poterit occurrentes sibi post tantam infamiam et calamitatem filii contueri? Quocirca precor et obsecro multam liberorum curam geramus, et ubique salutem illorum animæ quæramus. Magister et doctor es universæ domus tuæ, tibi que uxorem et filios perpetuo docendos committit Deus. Et nunc quidem ait Paulus de uxoribus: *Si quid autem volunt discere, domi viros suos interrogent* (1. Cor. 14. 35); nunc vero de liberis, *Educate illos in disciplina et correptione Domini* (Ephes. 6. 4). Statuas aureas in ædibus habere te existima liberos; singulis diebus eos informa, et diligenter considera, omnique ratione illorum animam exorna et institue: imitare beatum Job, qui timeis ob ea quæ ipsi mente peccassent, sacrificia pro ipsis offerebat, ac multum de illis erat sollicitus (Job 1. 5). Imitare Abraham: nam et ille pecuniarum et possessionum haud studiosus erat, sed divinarum legum, ut illarum observationem posteris suis exacte commendaret. Quam ejus virtutem testimonio suo declarat Deus in hæc verba: *Scio enim, quis constituet Abraham filiis suis judicia et justificationes* (Gen. 18. 19). David quoque, dum moreretur, magnæ hereditatis loco vocato filio suo mandabat, ac frequenter dicebat: *Si volueris, filii, ex legum Dei præscripto vivere, nullum inopinatum malum te opprimet, sed omnia prospere tibi succedent, ac multa securitate poteris: sin autem ab illo auxilio excidas, nihil tibi regnum et multa hæc potentia proderit. Hæc et talia dicebat, etsi non istis plane verbis.*

10. *Quomodo pueri docendi; fructus bonæ aut malæ educationis liberorum; negligentia parentum.* Hæc etiam nos et dum vivimus, et cum morituri sumus, liberis nostris dicamus, eis que persuadeamus magnas esse divitias et stabilem hereditatem, thesaurumque nullis obnoxium damnis timorem Dei; ac studeamus illis non pecunias quæ pereunt relinquere, sed pietatem quæ permanet, nec umquam absumitur. Si enim pietas non adsit, pereunt pecuniæ quæ suppetunt, cum periculo et ignominia summa: ea vero si adsit, etiam ea quæ non suppetunt, acquiruntur. Si tu filium tuum recte educaveris, ita suum filium ille, et alter suum; ac veluti catena quædam et series optimæ conversationis ad omnes usque perveniet, a te ducto initio et radice, unde tibi ob susceptam filiorum curam fructus nascentur. Si parentes liberos suos diligenter erudirent, non legibus, non judiciis opus foret, non poenis ac suppliciis, et cardibus publicis: siquidem *Iusto, inquit ille, lex non est posita* (1. Tim. 1. 9). Quoniam autem illorum curam non gerimus, idcirco majoribus illos malis involvimus, et carnificum illos manibus dedimus, atque in barathra frequenter impellimus. *Qui enim refrigerat filium, inquit, colligabit vulnera ejus* (Eccli. 30. 7). Quid est *Qui refrigerat*? Qui miseretur, qui adulatur, qui blanditur ultra modum. Is enim severitate cura que indiget ac metu. Hæc autem non eo dico, ut nimis asperi liberis simus, sed ne despiciatur ab illis habeamur. Si enim uxor virum suum metuere debet, multo magis filius patrem. Neque mihi dicas domari non posse juventutem. Nam si a muliere vidua curam ejusmodi requirit Paulus, multo magis a viris: si fieri id non posset, non imperasset. Verum omnis improbitas ex negligentia nostra oritur, et quod non a principio, neque a primæva ætate ad pietatem ipsos informaverimus. Sed ut profanis quidem imbuantur disciplinis, et in castrorum numeros allegantur, operam damus, et pecunias numeramus, et amicos obsecramus, huc illuc frequenter discurremus: ut autem apud angelorum Regem in existimatione sint, non admodum laboramus. Atque ad spectacula quidem frequenter ascendere sinimus, ad ecclesiam autem nunquam venire compellimus: sed si semel aut iterum puerulus huc adveniat, temere, frustra et incassum atque animi causa huc advenit. At non ita fieri oportuit: sed quemadmodum cum ad scholas mittimus, disciplinarum ab illis rationem exigimus, ita cum ad ecclesiam mittimus, vel potius ducimus. Non enim aliis eos committere, a vobis ductos huc oportet intrare, et eorum quæ hic audiverint, et quæ didicerint, memoria repscenda est. Sic enim fieret ut a nobis facile ac nullo negotio ad meliorem frugem liberi revocarentur. Nam si et domi perpetuo nos de philosophia loquentes audirent, et quod opus factu esset consulentes, et cum illis adjungerentur quæ hoc loco dicuntur, et quamprimum istorum seminum uberem nobis fructum producerent. At nos nihil horum præstamus, sed ea quæ nostra intersunt maxime, perfunctorie curamus: quod si de his cohortetur aliquis,

otatim irridetur; atque hinc sit, ut omnia susque de-
 que vertantur, quodque parentes non castigant, leges
 externæ castigent.

11. An non te pedet, quæso, nec erubescis, cum
 filium tuum iudex punit, et temperantiozem reddit,
 quod ille correctione externa indigeat, qui tanto tem-
 pore in contubernio tuo vixit? non te abscondis et
 occultas? An vero tu omnino, dic, quæso, pater il-
 lius audes vocari, qui filium ita prodideris, neque ne-
 cessario illum præsidio manueris, sed ab omni sive-
 ris improbitate vitari? Ac si quempiam quidem fu-
 gitivam videas puerulo alapas impingentem, indigna-
 ris, irascaris, et fera crudelius in faciem involas
 ejus, a quo percussit: cum vero diabolus quotidie
 videas alapas illi impingere, dæmones ad peccata
 pellicere, dormis, neque indignaris, neque ex fauci-
 bus sævissimæ belluæ filium eripis? Rursus a dæ-
 mone si correptum videas, ad omnes sanctos curris,
 et eos qui cacumina montium incolunt interpellas, ut
 illum ejusmodi furore liberent: cum autem a peccato
 semper vexetur, quod dæmone quovis asperius est,
 nihil tamen te commovet?

Peccator dæmoniaco miserior. — At a dæmone qui-
 dem vexari, nihil grave est: neque enim ullo modo
 potest dæmoniam in gehennam præcipitem agere;
 sed si attentis simus ac vigiles, ubi cum gratiarum
 actione contumelias ejusmodi tulerimus, etiam coro-
 nas nobis insignes et illustres illa tentatio compara-
 bit; cum vero qui peccatis vivat addictus, impossi-
 bile est umquam salvum fieri, sed plane necesse est
 et hic ignominiosum esse, et defunctum rursus illi
 immortalis supplicio puniri. Verumtamen licet hæc
 scismus, multum quidem studii in ea quæ sunt mi-
 nora conferimus: at cum de majoribus agitur, nolu-
 mus excitari: dumque correptum a dæmone cerni-
 mus, lugemus: dum autem peccantem cernimus,
 ne percipimus quidem, cum plangere oporteret ac
 de flere: vel potius non de flere solum, sed et colli-
 bere ac refrenare, consulere, cohortari, timorem in-
 cutere, reprehendere, omni medelæ genere morbum
 illum abigere, ac viduam istam imitari, de qua Pau-
 lus ait, *Si filios educavit* (1. Tim. 5. 10). Neque enim
 ad illam tantum, sed ad omnes quoque sermonem
 hunc dirigit, omnesque cohortatur, dicens, *Educate*
filios in corruptione Domini (Ephes. 6. 4). Nam pri-
 mum hoc quidem est, et maximum bonum, quod uti-
 que primum a vidua exegit; deinde post istud ait:
Si hospitio recepit. Quid, quæso, dicis? A muliere vi-
 dua requiris, ut hospitio recipiat? Non hoc sufficit,
 ut liberos nutriet? Nequaquam, inquit; sed hoc quo-
 que adjiciatur necesse est, et dum domesticis præest,
 etiam alienorum curam gerat, ac peregrinis domum
 aperiat. Vita functus est maritus; omnium operam
 quam olim in illum, in peregrinos impende. Quid
 ergo, si pauperula sit, dicet aliquis? Non est ulla
 pauperior illa vidua, quæ modico illo farinæ, atque
 olei lecytho magnum prophetam Heliam excepit (3.
 Reg. 17). Nam illi erant liberi: sed neque rei fami-
 liaris egestas, nec violentia famis, neque mors im-

minens, neque liberorum cura, nec viduitas, nec
 aliud quidquam hospitali mulieri obataculo fuit.

12. Sic ubique non facultatum mensura, sed animi
 affectusque mensura quærritur. Qui magnanimus est et
 mente dives, licet pecunia sit omnium pauperissimus,
 et hospitalitate, et elemosyna, et omni reliquo genere
 liberalitatis omnes poterit superare: qui vero parvas
 est ac mente pauper, atque humi æripit, sit licet om-
 nium locupletissimus, omnium pauperissimus est et
 egentissimus; idcirco talia cuncta detrectat et refugit.
 Et quemadmodum in paupere nullum potest paupertas
 ad elemosynam impedimentum afferre, propter men-
 tis opulentiam: sic nec divitem possunt opes juvare
 ad liberalitatem exercendam præ nimia mentis ege-
 state. Nec longe erunt exempla petenda: siquidem
 vidua modico farinæ prophetam excepit: Achaab au-
 tem, qui tot divitias possidebat, etiam aliena concu-
 pivit (3. Reg. c. 17. et c. 21). Ita non pecuniarum
 divitias, sed mentis divitiarum facilitatem nobis ad ele-
 mosynam præbent: quandoquidem illa etiam vidua
 duobus obolis innumeros divites superavit, nec pau-
 pertas impedimentum objecit (Luc. 21. 2-4). Imo hæc
 ipsa paupertas elemosynam majorem efficit: quod
 utique Paulus his verbis expressit: *Altissima pau-
 pertas abundavit in divitiis simplicitatis eorum* (2. Cor.
 8. 2). Non enim hoc considerandum est duos illam obo-
 los erogasse, sed quod cum hos solos haberet, illis
 minime pepercerit, sed totam substantiam suam con-
 tulerit, laudare illam oportet ac mirari. Non igitur
 opibus, sed animi alacritate nobis est opus, quando
 excipiendi sunt hospites. Nam quemadmodum si hæc
 adsit, nihil nocere potest paupertas: sic si hæc absit,
 nihil proderit opulentia. Quid ais? Curam liberorum
 gerit vidua, et idcirco peregrinos fovere non potest?
 Imo vero hanc eandem ob causam facilius id præstare
 poterit, cum in consortium officiorum exhibendorum
 filios possit addiscere, qui simul juvent, et cum illa
 præclarum illud opus exequantur. Itaque non impe-
 dimentum, sed auxilium hospitalitatis erit multitudo
 liberorum, et multorum manus operi adnotæ magnam
 afferent ministerio facilitatem. Noli enim mihi sum-
 ptuosam mensam commemorare: si peregrinum tecto
 exceperit, si quæ suppetebant apposuerit, si multam
 humanitatem et comitatem exhibuerit, mercedem
 omnem hospitalitatis promeruit. Nam si solus aquæ
 frigida calix regnum cælorum conciliat (Math. 10. 42),
 suo tecto excipere, mensam participem addiscere, ac
 reficere, quantum, quæso, fructum pariet? Ac vide,
 quam accurate rem Paulus exponat. Non enim simpli-
 citer hoc loco hospitalitatem exigit, sed eam quæ cum
 animi promptitudine, fervida mente, atque ardenti
 affectu exhibetur. Cum enim dixisset, *Si hospitio ex-
 cepit*, adjecit, *Si sanctorum pedes lavit.* Non illam cum
 fastu sedentem oportet obsequium erga peregrinum
 ancillis demandare, sed ipsam operi manuum admo-
 vere, fructumque sibi arripere, nec ulli præclarum
 illum thesaurum cedere. Sed qui fieri poterit istud,
 dicet aliquis? si enim sit nobilis et illustris, ac cele-
 bris, et claris orta majoribus, an ipsa peregrini peles

ως περί τούτων, γέλωσ εὐθέως· και διὰ τοῦτο τὰ ἄνω κάτω γαίνηται, και οὐς οὐ παιδεύουσιν οἱ γονεῖς, οἱ ἔβωθεν παιδεύουσι νόμοι.

π'. Οὐκ αἰσχύνη και ἐρυθριῆς, εἰπέ μοι, ὅταν τὸν υἱὸν τὸν οὐδὲν ὁ δικαστὴς κολάσῃ και σωφρονώτερον ποιήσῃ, και τῆς ἔβωθεν ἐκαίνου δέηται διορθώσεως, τοσοῦτον [321] ἐξ ἀρχῆς σοι συνεικίσας χρόνον; οὐκ ἐγκαλύπτῃ και καταδύῃ; Τολμῆς δὲ δῶκε, εἰπέ μοι, πατήρ ἔτι καλεῖσθαι, οὕτω προβοῦς τὸν υἱὸν, και τὴν ἀναγκαίαν οὐκ εἰσενεγμῶν αὐτῷ φοράν, ἀλλὰ περιυῶν ὑπὸ πάσης διαφθαρέντα κακίας; Κἄν μὲν δραπέτην τινὰ ἴδῃς ἢ ραπίζοντα τὸ παιδίον, ἀγανακτεῖς και ὀργίζῃ και δυσχεραίνεις, θηρίου χαλεπώτερον ἐπισηθήσας τῇ τοῦ τυπησαντος ἔψει· τὸν δὲ διάβολον καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὄρων αὐτὸν ραπίζοντα, δαίμονας εἰς ἁμαρτήματα ἐνάγοντας, καθεύδεις και οὐκ ἀγανακτεῖς, οὐδὲ ἐξαρπάξεις τοῦ χαλεπωτάτου θηρίου τὸν υἱόν; Πάλιν ἂν μὲν ὑπὸ δαίμονος ἐνεργῆται, πρὸς πάντας τοὺς ἁγίους τρέχεις, και τοὺς ἐν ταῖς κορυφαῖς τῶν ὄρων ἐνοχλεῖς, ὥστε αὐτὸν τῆς μανίας ἀπαλλάξαι ἐκαίνης· ἁμαρτίας δὲ, ἣ παντὸς δαίμονός ἐστι χαλεπωτέρα, συνεχῶς ἐνοχλοῦσης, οὐδὲν πλέον ποιεῖς;

Και τὸ μὲν παρὰ δαίμονος ἐνοχλεῖσθαι χαλεπὸν οὐδὲν· οὐ γὰρ εἰς γένναν ἐμβαλεῖν τὸ δαιμόνιον δύναται πάντως, ἀλλ' ἂν νηφωμεν, και στεφάνους ἡμῖν ὁ πειρασμός οὗτος ὁσεὶ λαμπρούς και περιφανείς, ὅταν εὐχαρίστως φέρωμεν τὰς τῶν αἰτημάτων τὸν δὲ ἁμαρτίαν συζῶντα ἀμῆχανον σωθῆναι ποτε, ἀλλ' ἀνάγκη πάντως και ἐνταῦθα ἐπινοήσασθαι εἶναι, και ἀπελθόντα ἐκεῖ ἀθάνατα πάλιν κολάζεσθαι. Ἄλλ' ὁμῶς ταῦτα εἰδότες, ὑπὲρ μὲν τῶν ἐλαττώων πολλὴν ποιούμεθα σπουδὴν, ὑπὲρ δὲ τῶν μεζόνων οὐδὲ διαναστήναι βουλόμεθα· και δαιμονῶντα, μὲν ὄρωντες θρηνοῦμεν, ἁμαρτάνοντα δὲ ὄρωντες οὐδὲ αἰσθανόμεθα· δέον τότε κατακόπτεσθαι και δούρεσθαι, μῆλον δὲ οὐκ ὄδυρ σθαι μόνον, ἀλλὰ και κατέχειν και χαλινῶν, συμβουλεύειν, παραινέειν, φοβεῖν, ἐπιτιμῆν, παντὶ τρόπῳ θεραπείας τὴν ἀβῶστίαν ἀπελαῖνειν ἐκαίνην, και τὴν χῆραν μιμεῖσθαι ταύτην, περὶ ἧς ὁ Παῦλος φησιν· *Εἰ ἐτακνοτρόφησεν*. Οὐ γὰρ πρὸς ἐκαίνην μόνον, ἀλλὰ και πρὸς ἅπαντας τοῦτον ἀποτείνει τὸν λόγον, και πᾶσι παραινέει λέγων, *Ἐκτρέφετε τὰ παιδιά ἐν νοουθεσίᾳ Κυρίου*. Πρῶτον γὰρ τοῦτο και μέγιστόν ἐστι τῶν ἀγαθῶν· ὅπερ οὐν και παρὰ τῆς χῆρας πρῶτον ἀπήτησεν· εἶτα μετὰ τοῦτο φησιν, *Εἰ ἐξενδοχῆσε*. Τί λέγεις, εἰπέ μοι; χῆραν γυναῖκα ξενοδοχίαν ἀπαιτεῖς; οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὸ θρεῖναι παιδιά; Οὐχί, φησὶν· ἀλλὰ δεῖ και τοῦτο πρέσβειναι, και μετὰ τὴν τῶν οικείων προστασίαν, και τῶν ἀλλοτρῶν ἔχειν πρόνοιαν χρῆ, και τὴν οἰκίαν ἀνοίξει τοῖς ξένοις. Ἀπῆλθεν ὁ ἀνὴρ· πᾶσαν εἴην περὶ ἐκαίνου σπουδὴν περὶ τοὺς ξένους ἀνάλωσον. Τί οὖν, φησιν, εἰ πένης εἶη; Οὐκ ἔστιν ἐκαίνης τῆς χῆρας πενεστέρα τῆς ἐν ἀλεύρω μικρῷ και ἄλειου κυθῶν τὸν μέγαν προφήτην ὑποδεξαμένης τὸν Ἡλίαν. Και γὰρ και ἐκεῖ παιδιά παρῆν· ἀλλ' οὕτε ἣ σπάνις τῶν ὄντων, οὕτε ἣ τοῦ λιμοῦ τυραννίς, οὕτε ὁ προσδοκώμενος θάνατος, οὐχ ἣ τῶν παιδίων φροντίς,

^a Cod. 718 recte ἴδης. Ehd. εἰδης.

οὐχ ἣ χηρεία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἐγένετο κώλυμα τῆς φιλοξενίᾳ γυναίκαί.

β'. Οὕτω πανταχοῦ οὐ μέτρα οὐσίας, ἀλλὰ μέτρα διανοίας ζητεῖται. Ὁ μεγάλψυχος και τῆς διανοίας [322] πλούσιος, κἄν ἀπάντων ἀνθρώπων πενέστερος ἐν χρήμασιν ἦ, πάντας ὑπερβῆναι δυνήσεται και φιλοξενίᾳ και ἐλεημοσύνῃ, και τῆς λοιπῆς πάσης φιλοφροσύνῃ· ὁ μικρολόγος και πτωχός τὴν διάνοιαν, και χαμαὶ ἔρπων, κἄν ἀπάντων εὐπορώτερος ἦ, πάντων ἐστὶ πτωχότερος και ἀπορώτερος· διὰ τοῦτο πρὸς τὰ τεοῦτα ἅπαντα ὀκνεῖ και ἀναδύεται. Και ὥστε οὐδὲν ἐπὶ τοῦ πένητος ἣ πενία γένοιτ' ἂν κώλυμα πρὸς ἐλεημοσύνην διὰ τὸν τῆς θιανοίας πλοῦτον· οὕτως οὐδὲν ἐπὶ τοῦ πλουτοῦντος ἣ εὐπορία συμπερῆξαι δυνήσεται πρὸς τὴν φιλοφροσύνην διὰ τὴν τῆς διανοίας πενίαν. Και τὰ παραδείγματα ἐγγύθεν ἣ μὲν γὰρ χῆρα και ἐν ἀλεύρω μικρῷ τὸν προφήτην ἐδέξατο ὁ δὲ Ἄγαθὸς τοσοῦτον κεκτημένος πλοῦτον, και τῶν ἀλλοτρῶν ἐπαθύμηνεν. Οὕτως οὐκ ἔστι χρημάτων πλοῦτος, ἀλλὰ πλοῦτος διανοίας ὁ παρέχων ἡμῖν εὐκολίαν περὶ τὴν ἐλεημοσύνην· ἐπαὶ και ἣ χῆρα ἐκαίνη διὰ δύο μόνων ὄβωλων μυριάς πλουσίους ὑπερηκόντισα, και οὐκ ἐγένετο κώλυμα ἣ πενία. Αὕτη μὲν οὖν ἣ πενία μαζίονα τὴν ἐλεημοσύνην ἐργάσατο· ὅπερ οὐν και ὁ Παῦλος φησιν, *Ἦ κατὰ βάθους πτωχεῖα ἐκπερίσσευσεν εἰς τὸν πλοῦτον τῆς ἀκλόνητος αὐτῶν*. Οὐ γὰρ τοῦτο χρῆ σκοπεῖν, ὅτι δύο κατέβαλεν ὄβωλους, ἀλλ' ὅτι μόνους ἔχουσα τοῦτους, οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὀδύκληρον τὴν οὐσίαν εἰσήνεγκε, θαυμάζειν αὐτὴν χρῆ και στεφανοῦν. Οὐ τοῖον περιουσίας, ἀλλὰ προθυμίας ἡμῖν δεῖ, ὅταν ὑποδεχόμεθα ξένους. Ὡστερ γὰρ ταύτης παρουσίας οὐδὲν βλάβος γένοιτ' ἂν ἀπὸ πενίας, οὕτως ἀπουσίας οὐδὲν ὄφελος γένοιτ' ἂν ἐξ εὐπορίας. Τί λέγεις; Παιδίων ἐπιμελεῖται ἣ χῆρα και διὰ τοῦτο οὐκ ἂν δύνατο θεραπεύειν ξένους; Δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο εὐκολώτερον τοῦτο ἐργάσεται, κοινωνοὺς ἔχουσα τῆς θεραπείας τοὺς υἱούς, συναντιλαμβανομένους και συναφαπτομένους αὐτῇ τῆς καλῆς ταύτης πραγματείας. Ὡστε οὐ κώλυμα, ἀλλὰ βοήθεια τῆς φιλοξενίας ἔσται τῶν παιδίων τὸ πλῆθος, και ἣ πολυχεῖρία πολλὴν τῇ διακονίᾳ παρέξει τὴν εὐκολίαν. Μῆ γὰρ μοι πολυτελῆ τρέπεζαν εἴπης· ἂν εἰς τὴν οἰκίαν δέξηται τὸν ξένον, ἂν τὰ ὄντα παραθῇ, ἂν πολλὴν ἐπιδείξῃ τὴν φιλοφροσύνην, ἀπήρησται τῆς ξενοδοχίας ὁ καρπὸς ἅπας. Εἰ γὰρ ποτήριον ψυχροῦ μόνον βασιλείαν οὐρανῶν προξενεῖ, τὸ και ὀμωρόφιον ποιῆσαι, και τραπέζης κοινωνῶν, και ἀναπαῦσαι, πόσον οἶσει τὸν καρπὸν, εἰπέ μοι; Σκόπει δὲ μοι Παύλου τὴν ἀκρίθειαν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς ξενοδοχίαν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ τὴν μετὰ προθυμίας και ζεούσης ψυχῆς και διανοίας θερμῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Εἰ ἐξενδοχῆσεν*, ἐπήγαγεν, *Εἰ ἀγίων πόδας ἐνύψεν*. Οὐ θεραπευαίνισιν ἐπιτρέπαι χρῆ αὐτὴν μετὰ τύφου καθημένην τοῦ ξένου τὴν θεραπείαν, ἀλλ' αὐτοῦργον γενέσθαι, και τὸν καρπὸν ἀρπάξειν, και μηδενὶ παραχωρεῖν τοῦ καλοῦ τούτου θεσαυροῦ. Καὶ πῶς, τοῦτο γένοιτ' ἂν, φησὶν; εἰ γὰρ εὐγενής εἶη και περιφανής και λαμπρῆ και ἐπισημῆ ἐκ προγόνων. αὕτη τοῦ [323] ξένου νίψει τοὺς πόδας; και πῶς οὐκ

αισχρόν; Αισχρόν μὲν οὖν τὸ μὴ νίπτειν, ἕνεκα. Ἐὰν γὰρ μυριάκις αὐτῆς τὴν εὐγένειαν ἐπέβῃ; καὶ τὴν περιφάνειαν, καὶ τὴν λαμπρότητα, τῆς αὐτῆς μετέχει τῷ νικητομένῳ φύσεως, καὶ σύνδουλός ἐστι τοῦ θεραπευομένου καὶ ὁμοτίμος.

ιγ'. Ἐνόησον τίς τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας ἐνίψα, καὶ παῦσαι μοι περὶ εὐγενείας διαλεγόμενος. Ὁ κοινὸς τῆς οἰκουμένης Δεσπότης, ὁ τῶν ἀγγέλων βασιλεὺς καὶ ἐνίψα καὶ λέντιον περιεζώσατο, καὶ οὐχὶ τῶν μαθητῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ προδότου. Εἶδες πόσον τὸ μέσον τοῦ νίπτοντος καὶ τῶν νικητομένων; Ἄλλ' ὅμως τὸ μέσον ἅπαν τοῦτο κατέθη, καὶ ὁ Δεσπότης τὸν δούλον ἐνίψεν, ἵνα ἡ δούλη τὸν σύνδουλον μὴ ἐπαισχύνηται. Διὰ τοῦτο καὶ τοῦ προδότου, ἵνα μὴ μάλῃς λέγειν, ὅτι εὐτέλης καὶ εὐκαταφρόνητος ὁ μέλλων ἀπολαύειν τῆς θεραπείας. Εἰ γὰρ καὶ εὐτέλης καὶ εὐκαταφρόνητος, ἀλλ' οὕτω κατὰ τὸν Ἰούδα ἐστίν, οὐδὲ τοιαῦτά σοι δίδθηκεν, οἷα τὸν Δεσπότην ἐκείνος, μετὰ τὰς μυριάς εὐεργεσίας ἐπὶ προσβολίαν ἐλθὼν. Ἄλλ' ὅμως ἅπαντα ταῦτα προσιδῶς ἐνίψεν, ἡμῖν νόμου τιθεὶς, ἵνα κἂν ἅπαντων ὤμεν ὑψηλότεροι, κἂν ἅπαντων λαμπρότεροι καὶ περιφανέστεροι, κἂν ἅπαντων χείρους οἱ μέλλοντες πρὸς ἡμᾶς κατάγεσθαι, μὴ διὰ τοῦτο αὐτῶν φεύγωμεν τὴν θεραπείαν, μηδὲ τὴν εὐτέλειαν ἐπαισχυνόμεθα. Σὺ δὲ, ὦ γύναι, ἐὰν μὲν τινα ἴθης ἐν τοῖς βιωτικοῖς σοι βοηθοῦντα πράγμασι, ἢ ἐν δικαστηρίῳ συμπράττοντα, ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ τοιοῦτῳ, καὶ ἀπαντᾷς, καὶ μετὰ πολλῆς δέχῃ τῆς εὐνοίας, καὶ χεῖρας καταφιλεῖς, καὶ ἀργύρου καταβάλλεις, καὶ τὰ τῶν θεραπευομένων ποιεῖς· ἂν δὲ τὸν Χριστὸν εισελθόντα ἴθης^β, ἐκείνους καὶ καταδύῃ πρὸς τὴν αὐτοῦ θεραπείαν; Εἰ μὴ ὡς τὸν Χριστὸν δέχῃ τὸν ξένον, μὴ δέξῃ· αἱ δὲ ὡς τὸν Χριστὸν δέχῃ, μὴ ἐπαισχυνθῆς τοῦ Χριστοῦ νίψαι τοὺς πόδας. Οὐχ ὄρθς πόσοι τῶν ἐπιπραζομένων εἰς ἀνδριάντων κατέφυγον πόδας; Καίτοι γε ἀναίσθητος ἡ ὕλη, καὶ ἄψυχος ὁ χαλκός· ἀλλ' ὅμως ἐπειθεὶ βασιλέων εἰσὶν εἰκόνας, προσεβόησαν τινα καρπώσασθαι παρὰ τῶν ποδῶν ἐκείνων ὠφέλειαν. Σὺ δὲ οὐκ ἀναίσθητος πόδας, οὐδὲ ἄψυχον ὕλην, ἀλλ' εἰκόνα ἔχουσαν τὸν βασιλεῖα θεωροῦσα πρὸς σὲ εἰσιούσαν, οὐ προστρέχεις, εἰπέ μοι, καὶ τοὺς πόδας κατέχεις, καὶ παντὶ θεραπεύῃ τρόπῳ; Καὶ ποῦ ταῦτα συγγνώμης ἄξια; πόστις δὲ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο αἰσχύνης; Ἐνόησον τίνι κοινωεὶς φουσιμένη, καὶ πρὸς ἀλαζονείαν ἐπαιρομένη, καὶ τοῦ ξένου τὴν θεραπείαν αἰσχουομένη. Τῷ διαβόλῳ δηλονότι· ἐκείνου γὰρ ἡ ὑπερηφανία νόσημα. Ἄν δὲ προσδράμῃς, ἐνόησον τίνα μιμῆ. Τὸν Δεσπότην τὸν σὸν, καὶ τὸ τοῦ Χριστοῦ ποιεῖς ἔργον. Ποία τολῶν αἰσχύνῃ, ἢ ποδῶν θνεῖδος τῷ Δεσπότη κοινωεῖν, εἰπέ μοι; Αἰσχύνῃ μὲν οὖν τὸ ταῦτα ἐπαισχύνεσθαι, καὶ νομίζειν θνεῖδος εἶναι, ὅσαρ ἐποίησεν ὁ Χριστός· μεγάλα θύναται πόδες ἁγίων εἰς οἰκίαν εἰσόντες· αὐτὸ τὸ ἴδιον ἀγιάζουσι, θησαυρὸν μυρίων εἰσάγουσιν ἀγαθῶν, φύσιν παρηραμένην διορθοῦνται, λιμὸν λύουσι, πολλὴν εἰσάγουσι [324] τὴν εὐπορίαν. Ὅτω καὶ οἱ πόδες τοῦ Ἥλιου εἰς τὴν οἰκίαν τῆς χήρας εἰ-

ελθόντας καινὴν τινα καὶ παράδοξον εὐστηρίαν ἐπέειξαντο τρόπον. Ἄρουραν τὴν οἰκίαν τῆς χήρας ἐπέειψα, καὶ τὴν ὑδρίαν ἄλινα. Καινὴς τις τρόπος σπέρου καὶ ἀμηντοῦ ἐγένετο τότε· ἔσπασεν εἰς τὸ τοῦ δικαίου στόμα, καὶ τὰ καταβληθέντα μετὰ πολλῆς τῆς ἀφθονίας ἐκ τῆς ὑδρίας ἐδέρριεν· ἔσπασεν ἄλινον, καὶ ἐδέρριεν ἄλινον· οὐκ ἐδέσθη βῶν, καὶ ζάβουλος, καὶ ἀρότερον, καὶ ἀβλακός, οὐδὲ ὕδατος καὶ ἀέρος καὶ ἀσπότηνης, οὐδὲ ἄλινος καὶ βραγμμάτων, οὐδὲ ἀσπίου διακρινόντων ἀπὸ τοῦ καρποῦ τὰ ἄχυρα, οὐδὲ μύλης τριβούσης· ἀλλὰ ἐν μιᾷ καιροῦ βοήθη τούτων ἐπάντων τὸ τέλος εὔρεν ἐπὶ τῆς ὑδρίας· καὶ δύο πηγὰς, τὴν μὲν ἀλεύρου, τὴν δὲ ἐλαίου διηλεκτῶς ἀνήκεν ἡ τοῦ προφήτου φωνή.

ιδ'. Τοιαῦτα τῶν ἁγίων τὰ δῶρα, καὶ βαφίλειαν καὶ εὐκολλίαν ἔχει πάλιν. Τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ τῆς γῆς ἐρεπόμενα δαπανᾶται, ἐκείνη δὲ αἱ πηγαὶ ἀντελούμεναι καθημέραν οὐκ ἐκινώθησαν, ἀλλ' ἦν ἰσοστάσις πρὸς τὴν ἐκκίνωσιν τῆς ἐπιβρότης ἢ μάχῃ. Τοιαῦτα χαρίζονται πόδες ἁγίων, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶν κλειῶνα τούτων· καὶ εἰ μὴ μακρὸν ἐποιοῦν τὸν λόγον, πολλὰς ἂν ἀπηριθμησάμην τοιαύτας δωρεάς. Ἄλλ' ὡσπερ τιμώμενοι τοιαῦτα φέρουσι δῶρα, οὕτως ἀτιμαζόμενοι μεγάλην ἐπάγουσι κόλασιν καὶ πῦρ ἀπαραίτητον. Πόθεν τοῦτο ἔβλον; Ἄκουσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς· *Εἰς ἦν ἄρ πάτερ ἡ οἰκία εἰσελήθητε, ἐρωτήσατε τίς ἀξίος ἐστὶν ἐν αὐτῇ, κἀκεῖ μείνατε, καὶ εἰσερχόμενοι λέγετε· Εἰρήνη τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ.* Ἴνα γὰρ μὴ λέγη. Δαπανῶ τὰ χρήματα, ἀναλίσκω τὴν οὐσίαν, τρέφω καὶ παρατιθεῖσα τοῖς ξένοις, αὐτὸν πρότερον τὸν εἰσόντα παρασκευάζει σοι κομίσει ξένια καὶ δῶρα πᾶσαν ὑπερβαίνοντα περιουσίαν. Ποῖα θη ταῦτα; Τῆς εἰρήνης τὴν καρδίαν. Ταύτης γὰρ ἴσον οὐδὲν. Ὅρθς μεθ' ὅσης εὐπορίας ὁ ἄγιος εἰσέρχεται εἰς τὴν οἰκίαν; Τὸ βῆμα τοῦτο ψιλὸν μὲν ἐστὶ, μυρίων δὲ ἀγαθῶν ὑπόθεσις. Τί γὰρ ἀσφαλές ἐστιν οἰκίας γένει· ἂν εἰρήνης ἀπολαύσης; Εἰρήνην δὲ ἐπαύγουται οἱ ἄγιοι τοῖς ὑποδεχομένοις, οὐ τὴν πρὸς ἀλλήλους μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦς. Πολλάκις γοῦν πόλεμον ἐν τοῖς λογισμοῖς ἔχουμα, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος ἐραττόμεθα, καὶ ἐπιθυμῶμαι πονηραὶ συνιχεῖς ἠρῖν ἐπανίστανται. Καὶ ταύτην οὖν καταστέλλει τὴν μάχην ἐκεῖνο τῶν ἁγίων τὸ βῆμα, καὶ πολλὴν ἔκδοσιν ποιεῖ γαλήνην. Ὅμοιόν ἐστι γὰρ ἐκεῖνος ἐφθέγγετο, καὶ πᾶσα ἐνθύμησις διαβολικὴ καὶ λογισμὸς ἄτοπος ἐδραπέταυσεν ἐκ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς· ὥστε μεζύοντα λαμβάνεις τὴν εἰδωλῶν. *Ἐὰν μὲν δέξωμαι, φησὶν, θμῶς, ἐλθέτω ἡ εἰρήνη ἐπ' αὐτούς· ἐὰν δὲ μὴ δέξωμαι, ἀπειθήσατε τὸν κοριορὸν τῶν ποδῶν ὁμῶν.* Ἀμήν. *λέγω ὁμῶν, ἀνεκτότατον ἐστὶν γῆ Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἂν εἴ ἡμέρα ἐπιλήθῃ, ἢ εἴ πόλις ἐκείνη.* Ὅρθς ἐστὶ ἀτιμαζόμενοι πόδες ἁγίων πόσον ἐπάγουσι πῦρ; Διὰ τοῦτο κλάσει νίπτειν αὐτούς, ἵνα θεραπευόμενοι πολλὴν ἡμῖν προσεξήσωσι παρὰ τῷ Θεῷ τὴν παβήθειαν· ὁμῶν δὲ καὶ ἐκεῖνο ἐκ ταύτης ἡμᾶς παιδεύει τῆς παραινέσεως, τὰ τῆς φιλοξενίας ἔργα [325] δι' αὐτῶν ἅπαντα ἐπιτελεῖν. Μίμησαι τὸν Ἀβραάμ, γενοῦ θυγάτηρ ἐκείνου, ἵς τριακοσίων δέκα καὶ ὀκτὼ ἔχων οἰκογενεῖς, αὐτὸς μετὰ τῆς γυναικὸς διενελεῖτο τῆς φιλοξενίας τὸν

^a Duo mss. ἐπιπύ.

^b Sic et supra ἴθης dedit cod. 748. Edilium laeral ἴθης, Basil. in marg. εἴθης. Supra etiam εἴθης; legebatur. Esit.

lavabit? nonne hoc turpe fuerit? Turpe sane fuerit si non lavet, mi homo. Quantumvis enim nobilitatem ipsius in caelum efferas, et claritatem generis atque splendorem, ejusdem particeps est naturæ cum eo qui abluatur, et conserva illius est, et honore par illi cui defertur obsequium.

13. *Exemplum Christi pedes lavantis; bona ex successione peregrinorum manantis; exemplum viduæ.*—Cogita quis erat ille qui discipulorum pedes lavit, ac de nobilitate verba facere desino. Communis orbis terrarum Dominus, Rex angelorum et lavit, et linteo se præcinxit, nec discipulorum tantum, sed et proditoris ipsius (Joan. 13. 4. app.). Vides quantum inter eum qui lavabat, et eos qui lavabantur esset intervallum? Attamen toto hoc intervallo se demisit, et Dominus servum lavit, ut serva censervum non erubescat. Idcirco etiam proditoris, ne forte dicere posses vilem et abjectum esse illum, cui cultus esset ille atque obsequium deferendum. Licet enim et vilis sit et abjectus, nondum tamen Judæ similis est, nec in te talia perpetravit, qualia in Dominum ille, qui acceptis innumeris beneficiis ad proditionem venit. Attamen his omnibus prævisis lavit, ac nobis legem constituit, ut licet sublimiores omnibus simus, licet omnibus clariores et illustriores almas, licet omnibus inferiores sint qui apud nos diversaturi sunt, ne idcirco illis inservire recusemus, neque vilitatis nos pudeat. At tu, mulier, si quempiam videris in sæcularibus tibi negotiis opem ferre, vel in judicio succurrere, vel in alia quapiam re simili, et occurris, et multa cum benevolentia suscipis, manus deocularis, pecunias erogas, et ancillarum munera obis: Christum autem introeuntem si videas, pigritaris, et cultum ac ministerium illi exhibere detrectas? Si non ut Christum suscipis peregrinum, ne suscipias: sin autem ut Christum suscipis, lavare Christi pedes non erubescas. Nonne vides, quam multi eorum, qui injuriis afficiuntur, ad statuarum pedes confugiant? Tamen materia est sensu destituta, et res animæ expers: sed quoniam Imperatorum sunt illæ imagines, aliquam se a pedibus illis opem impetratores confidunt. At tu quæ non sensu carentes pedes, neque materiam expertem animæ, sed imaginem intus apud se Regem gestantem domum tuam ingredi videas, non accurras, quæso, nec pedes amplecteris, atque omni ratione colis? Quis hoc facinus venia dignum judicet? quis non potius omni plectendum ignominie nota censeat? Cogita cui communices, dum infaris et scroganter effarris, atque inservire peregrino erubescas. Haud dubium quin diabolo: illius enim morbus est superbia. Sin autem accurras, cogita quem imiteris. Dominum tuum, et opus Christi perscis. Quis ergo pudor, quæ ignominia, quæso, fieri Christi consortem? Imo vero pudor est, si istorum nos pudeat, et ignominiam id quod Christus fecerit, arbitremur. Multa possunt domum introeuntes sanctorum pedes: pavimento ipsam sanctificant, innumerorum thesaurum bonorum invehunt: mutilatam naturam instaurant, sanem pellunt, multas opes inducunt. Ita

quoque pedes Hebræ viduæ domum ingressi novum quemdam et admirabilem ubertatis annonæ modum intulerunt (3. Reg. 17). Viduæ domum in agrum convertit, et hydriam in aream. Novum quoddam seminis ac messis genus tunc apparuit: in os justi semen factabat, et quæ sata fuerant multa cum ubertate ex hydria metabat: seminabat farinam, et farinam metabat; non indiguit bobus, et jugo, et aratro, et sulco, nec pluvia et aere ac falce, nec area et insulpalis, neque ventis, qui paleas a granis discernerent, neque mola, quæ treret: sed uno temporis momento in hydria finem omnium istorum invenit: ac duos fontes, unum farinæ, alterum olei vox propheta perennes effudit.

14. Talia sunt dona sanctorum, et ubertatem et facilitatem ingentem in se continent. Nam ea quidem, quæ decerpuntur e terra, consumuntur: at illi fontes hausti quotidie, non exhauriebantur, sed cum illis, qui evacuabant, pari successu scaterigo pugnabat. Talia sunt, quæ sanctorum pedes largiuntur, vel patias his multo plura: ac nisi fieret. prolixior oratio, multa ejusmodi dona numerando percererem. Sed quemadmodum ii qui honorem illis deferunt, talia dona consequuntur: ita qui despiciunt, magnum tibi supplicium et inevitabilem ignem accersent. Unde id constat? Audi Christum ipsum dicentem discipulis: *In quamcumque civitatem, aut domum intraveritis, interrogate quis in ea dignus sit, et ibi manete, et intrantes dicite, Pax huic domui (Math. 10. 11. 12).* Ut enim non dicas, Pecunias expendo, facultates assumo, dum peregrinis mensam sponno, efficit ut ille ipse, qui domum intrat, prior tibi dona hospitalia muneraque largiatur, quæ divitiis omnes exsuperat. Quænam illa porro sunt? Pacis largitatem. Nihil enim est, quod cum illa conferri possit. Vides quanta cum opum affluentia sanctus domum introeat? Hoc verbum quidem nudum est, at infinitorum bonorum est occasio. Quid enim ea domo tutius reperiri possit, quæ pace fruatur? Porro illis a quibus excipiuntur, sancti pacem precantur, non cum invicem tantam, sed cum nobis ipsis. Sæpe namque fit, ut pugnam in nostris cogitationibus sentiamus, et æmiae interpellante turbemur, atque in nos assidue pravæ cupiditates insurgant. Et hanc igitur pugnam verbum illud sanctorum sedat, ac multam intus tranquillitatem creat. Nam simul atque loquutus est ille, diabolica cuncta cogitatio, pravumque consilium ex animo nostro exsulat: itaque majora recipis quam largiaris. *Et si quidem vos, inquit, receperint, veniat pax super illos: si vero non receperint, excutite pulverem pedum vestrorum. Amen dico vobis, tolerabilis erit terra Sodomorum et Gomorrhæ in die illa, quam illi civitati (Math. 10. 13-15).* Vides quantum ignem despecti pedes sanctorum accumulent et attrahant? Propterea jubet, ut eos lavemus, ut cum eos nostro ministerio curaverimus, multam nobis apud Deum concilient gratiam: simulque nos illud hæc admonitione docet, ut hospitalitatis opera per nos ipsa omnia exerceamus. Imitare Abrahamum, filia illius flas, qui trecentos decem et octo vernaculos cum haberet, ipse

cum uxore fructum hospitalitatis partitus est, et ipse quidem vitam adforebat, illa vero farinam pinsebat. Illa tu quoque emulare : non enim solum pecunias erugare, sed etiam pauperibus ministrare multam mercedem obtinet. Propterea etiam apostoli septem illos in quibus Stephanus, ejusmodi ministerio preceperunt (Act. 6). Tametsi nihil illi de suo pauperibus erogabant, sed ab aliis data recte dispensabant : magnam tamen recitare mercedem, quod a ceteris collata recte diligentique dispensarent.

15. *Pauperibus inserviendum est.*— Esto tu quoque rerum tuarum bonus dispensator, ut duplicem fructum accipias, et quod crogas, et quod recte dispensas. Nec te pudeat manu tua pauperi inservire. Non erubescit Christus per pauperem manum extendere, atque accipere, tu vero manum extendere ac largiri pecuniam erubescis? Quis hoc extrema temeritatis facinus esse non dicat? Unum solum est pudor et ignominia, nequitia nempe et crudelitas atque inhumanitas : comitas autem, eleemosyna, et humanitas, ac pauperibus ministrare clariores nos efficit. Quanto enim ditior es ac locupletior, tanto te magis omnes laudabunt, cum ad mendicos et viles te demiseris : neque solum homines, sed etiam angeli, et Dominus angelorum : nec laudabit solum, sed et duplici premio remunerabitur. Non enim eleemosynæ tantum, sed humilitatis etiam multam tibi mercedem preparabit. Ne igitur in pauperes ministerii nos pudeat, neque peregrinorum lavare pedes recusemus : sanctificantur enim tali famulata manus nostræ ; quod si post ministerium illud ad orationem illas extenderis, illis aspectis facilis exoratur Deus, et postulata concedit. Nam pecunias quidem erogare possunt plurimi : per se vero pauperibus inservire, et cum animi alacritate, et caritate, ac fraterno amore id agere, magno indiget animo, et philosophia prædito. Atque hoc illud est, quod omnium maxime Paulus requirit, cum eis, qui tribulatione, paupertate et incommodis premuntur, compati jubet, quasi in malis eisdem versemur : *Vinctis, inquit, tamquam simul vincti* (Heb. 13. 3). Quam ob causam non hic solum orationem terminavit, sed et aliud adjecit : *Si tribulationem patientibus ministravit, si omne opus bonum sectata est* (1. Tim. 5. 40). Quid est, *Si omne opus bonum sectata est*? Ita ut etiam in carcerem introiret, ac vinctos inviseret, et ægrotos visitaret, et recrearet afflictos, et mercentes consolaretur, et quocumque modo posset, cuncta suppeditaret, ac nihil omnino detrectaret eorum, quæ ad salutem ac solatium nostrorum fratrum pertinerent. Quod si a muliere vidua tam nulla requiratur bona opera, qua nos excusatione censi dignos æquum erit, qui cum viri simus, ea non agamus, quæ mulieribus Paulus agenda præscripsit? Sed fortasse dicet aliquis : Quo tandem pacto a muliere vidua tantam diligentiam requirit, cum vero de virginitate scriberet, nihil tale loquutus est? Ac majorem quidem his philosophiam ab ipsis exegit. Nam cum dicit : *Divisa est uxor et virgo* : et, *Quæ innupta est,*

solicita est de his, quæ sunt Domini, quomodo placeat Domino; et rursus : *Hæc autem dico propter id quod honestum est, et quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi* (1. Cor. 7. 34. 35) : nihil aliud per hæc significat, nisi virginem, quæ secularibus negotiis omnibus nuntium semel remiserit, totam animam consecrare Deo oportere, neque quidquam habere commune cum terra, nec aliquando his, aliquando illis vacare, sed cum in universum illis abrenuntarit, totum in res spirituales debere studium suum impendere. Sans quidem ipsa quoque decem virginum parabola nobis hoc ipsam declaravit (Matth. 25). Hanc mirum ob causam conclavi sponsi excluse sunt, quod oleum non haberent : oleum vero nihil aliud est, quam misericordia et eleemosyna, benignitas, et sublevatio eorum qui patienter injuriam, et eorum qui dolore premuntur consolatio : quod cum illis decasset, abierunt illæ atque a thalamo exciderunt.

16. *Ad eleemosynam adhortatio.*— Hæc igitur omnia cum sciamus et uxores et viri, et virgines et matrimonio junctæ, et viduæ, multum ad eleemosynam studium conferamus, neque dicamus, ille improbus est, et indignus, qui beneficium accipiat; ille vilis est, ille abjectus. Ne dignitatem spectes ejus, qui culta et subsidio indiget, sed inopiam tantum. Quamvis enim vilis et abjectus sit, et despectus, ita tibi Christus mercedem imputat, ac si per eum ipse beneficium accepisset. Ne enim eorum, qui beneficiis afficiuntur, dignitatis rationem haberemus, audi quid dicat : *Esurientem me vidistis, et aluitis* (Matth. 25. 35). Deinde cum illi dicerent, *Quando te vidimus esurientem, et aluimus* (Ib. v. 37)? adjecit dicens : *Quandiu fecistis uni ex his parvis, mihi fecistis* (Ib. v. 40). Itaque nullus relictus est prætextus. Siquidem ne dicere possemus, Ubi nunc Helix similem inveniemus? ubi similem Eliazæ? item, Da mihi tales viros, et summa cum animi alacritate suscipiam illos, neque lavare pedes recusabo, et omni officiorum genere colam : ne hæc diceremus, quod multo majus est, ipse Helix et Eliazæ et prophetarum omnium Dominus per pauperes ad nos se ingressurum promisit cum dixit : *Quandiu fecistis uni de his minutis, mihi fecistis.*

Quatuor ob causas Christi nomine dandum.— Sed quod dictum est, ne prætereas. Illud enim, *Esurientem me aluitis*, quatuor exhibet eleemosynæ necessitates : quod fide dignus sit is qui petit, quod Dominus sit is qui petit : quod urgeat inopia, dum fames premit : quod facile sit largiri, cum alimenta postulet, et solum panem, non delicias petat : quod magna remuneratio expectetur, cum pro exiguis istis promissum sit regnum. Inhumanus, crudelis, et inimicorsus es? Reverere, inquit, dignitatem ejus qui postulat. At respectu dignitatis non exoraris? Calamitate saltem flectere. Sed neque calamitatis ratio te ad misericordiam inflectit? Ob petitionis facilitatem concede. Neque dignitas, neque inopiæ necessitas, neque largitionis facilitas commovere te potest?

καρπὸν · καὶ ὁ μὲν δάμαλιν ἔφερον, ἡ δὲ ἐφύρασεν^a ἄλευρον. Τούτους καὶ σὺ ζήλωσον · οὐ γὰρ τὸ δοῦναι χρήματα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ διακονῆσαι τοῖς δεομένοις πολλὴν ἔχει τὸν μισθόν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι τοὺς ἑπτὰ ἐκείνους τοὺς περὶ Στέφανον ἐπέστησαν τῇ τοιαύτῃ διακονίᾳ. Καίτοι γε οὐδὲν οἴκωσαν ἐκεῖνοι παρεῖχον τοῖς πένησιν, ἀλλὰ τὰ παρ' ἑτέρων διδόμενα ἑκονόμουν καλῶς · ἀλλ' ὅμως μέγαν ἀπηνέγκαντο τὸν μισθόν, ὅτι τὰ παρ' ἑτέρων διδόμενα καλῶς καὶ μετὰ ἀκριβείας ἑκονόμουν ἀπάσης.

ω'. Γενοῦ τοίνυν καὶ σὺ τῶν σαυτοῦ καλῶς οἰκονόμος, ἵνα διπλοῦν λάβῃς τὸν καρπὸν, καὶ τὸν δοῦναι, καὶ τοῦ καλῶς οἰκονομηῆσαι. Μὴ ἐπαισχυνθῆς διὰ τῆς σαυτοῦ χειρὸς θεραπεῦσαι τὸν πένητα. Ὁ Χριστὸς οὐκ ἐπαισχύνεται χεῖρα ἐκτείνειν καὶ λαβεῖν διὰ τοῦ πένητος, καὶ σὺ χεῖρά ἐκτείνειν καὶ δοῦναι ἀργύριον ἐπαισχύνῃ; Καὶ πῶς τοῦτο οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας; Ἐν μόνον ἐστὶν ἀσχύνη, πονηρία καὶ ὠμότης καὶ ἀπανθρωπία · φιλοφροσύνη δὲ καὶ ἐλεημοσύνη καὶ φιλανθρωπία καὶ τὸ διακονεῖσθαι τοῖς δεομένοις λαμπροτέρους ἡμᾶς ἐργάζεται. Ὅσον γὰρ ἂν ἦς πλεῖστα καὶ εὐπορος, τοσοῦτον ἐπαινέσονται σε πάντες, ὅταν πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ εὐτελεῖς καταβαίνης, οὐκ ἀνθρωποι δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι, καὶ ὁ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης · οὐκ ἐπαινέσεται δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀμειψεται διπλάς δωρεάς. Οὐ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ταπεινοφροσύνης πολλοὺς σοὶ παρασκευάσει τοὺς μισθοὺς. Μὴ τοίνυν ἐπαισχυνόμεθα ταῖς τῶν πενήτων θεραπείαις, μηδὲ παραιτώμεθα νίπτειν τῶν ξένων τοὺς πόδας · ἀγιάζονται γὰρ ἡμῶν αἱ χεῖρες διὰ τῆς τοιαύτης διακονίας · κἂν εἰς εὐχὴν αὐτὰς ἀνατείνῃς ἀπὸ τῆς θεραπείας ἐκείνης, ὅρων αὐτάς ὁ Θεὸς δυσωπεῖται μᾶλλον, καὶ τὴν αἴτησιν δίδωσι. Τὸ μὲν γὰρ χρήματα δοῦναι, πολλῶν ἂν εἴη · τὸ δὲ δι' ἑαυτὸν θεραπεῦσαι τοὺς δεομένους καὶ μετὰ φροθυμίας τοῦτο ποιῆσαι καὶ ἀγάπης καὶ φιλαδελφίας, πολλῆς καὶ μεγάλης δέξεται ψυχῆς καὶ φιλοσόφου. Καὶ τοῦτο ἐστίν, ὃ μάλιστα πάντων ὁ Παῦλος ἐπιζητεῖ, τοῖς ἐν θλίψει καὶ πενίᾳ καὶ περιστάσεσιν ὧτων καλεῖσθαι συναγεῖν, ὡς ἂν τοῖς αὐτοῖς ὄντας δεινοῖς. Τοῖς γὰρ δεσμοῖς, φησὶν, ὡς συνδεδεμένοι. Διόπερ οὐδὲ ἑνταῦθα τὴν λόγον ἔστησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπήγαγεν · *Εἰ θλιβομένοις ἐπήρωσεσθε, εἰ παρὲ ἐργῶ ἀγαθῶ ἀπηκολούθησε. Τί ἐστίν · Εἰ παρὲ ἐργῶ ἀγαθῶ ἐπηκολούθησεν*; Ὡστε καὶ εἰς δεσμοπήριον εἰσίναι, καὶ τοὺς δεδεμένους ἐπισκέπτεσθαι, καὶ ἀρρώστουοντας ἐπισκοπεῖν, καὶ θλιβομένους παραμυθεῖσθαι, καὶ ὀδυνωμένους παρακαλεῖν, καὶ πάντα τρόπον τὰ κατὰ δύναμιν εἰσφέρειν ὅπαντα, καὶ μηδὲν ὄλως παραιτεῖσθαι τῶν εἰς σωτηρίαν καὶ ἀνάπαυσιν τῶν ἀδελφῶν γινομένων τῶν ἡμετέρων. Εἰ δὲ χήραν γυναῖκα τοσαῦτα απαιτεῖ κατορθώματα, τίνοσ ἂν εἴημεν ἀπολογίας [326] ἄξιοι οἱ ἄνδρες ἡμεῖς ταῦτα μὴ ποιοῦντες, ἃ γυναῖκας χήρας ποιεῖν ἰνομοθέτησεν ὁ Παῦλος; Ἄλλ' ἴσως ἀεὶ εἶποι τις · Καὶ πῶς χήραν γυναῖκα τοσαύτην απαιτεῖ ἀκριβείαν, ὅτι δὲ περὶ παρθενίας ἐπέστελλεν, οὐδὲν διελέχθη τοιοῦτον; Πλεονα μὲν τούτων φιλοσοφίαν αὐτάς ἀπήτησεν. Ὅταν γὰρ εἴπῃ · *Μεμέρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος* · καί · *Ἡ ἀγαμία μεριμνᾷ*

τὴ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ · καὶ πάλιν · *Τοῦτο δὲ λέγω διὰ τὸ εὐσεβήμον καὶ εὐπρόσθερον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως* · οὐδὲν ἄλλο διὰ τούτων αἰνίσσεται τῶν ῥημάτων ἀλλ' ἡ ὅτι τῶν βωτικῶν ἀπάντων πραγμάτων καθάπαξ ἑαυτὴν ἀπορρήξασαν τὴν παρθένον ὀλόκληρον ἀναθεῖναι δεῖ τῷ Θεῷ τὴν ψυχὴν καὶ μηδὲν πρὸς τὴν γῆν ἔχειν κοινόν, μηδὲ ποτὲ μὲν τούτοις, ποτὲ δὲ ἐκεῖνοις σχολάζειν, ἀλλὰ κ·θόλου τούτοις ἀποταξαμένην, ὅλην εἰς τὰ πνευματικὰ πράγματα ἀναλίσκειν τὴν σχολήν. Καὶ ἡ παραβολὴ δὲ τῶν δέκα παρθένων αὐτὸ τοῦτο ἰδὴ λέγειν ἡμῖν. Διὰ τοῦτο γοῦν ἀπεκλείσθησαν τοῦ νυμφῶνος, ὅτι ἔλαιον οὐκ εἶχον · ἔλαιον δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία καὶ ἐλεημοσύνη καὶ φιλοφροσύνη καὶ προστασία τῶν ἀδικουμένων καὶ παράκλησις τῶν ὀδυνομένων · ὅπερ οὐκ ἔχουσαι ἀπῆλθον ἐκεῖναι, καὶ τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον.

ζ'. Ταῦτ' οὖν εἰδότες ἄπαντα, καὶ γυναῖκες, καὶ ἄνδρες, καὶ παρθέναι, καὶ γεγαμημέναι, καὶ χήραι, πολλὴν τῆς ἐλεημοσύνης ποιώμεθα στουδῆν · καὶ μὴ λέγωμεν, ὅτι ὁ δεῖνα πονηρὸς καὶ οὐκ ἄξιός εὑ παθεῖν, ὁ δεῖνα εὐτελής, ὁ δεῖνα ἀπερρίμμενος. Μὴ πρὸς τὴν ἀξίαν ἴδῃς τοῦ δεομένου τῆς θεραπείας, ἀλλὰ πρὸς τὴν χρείαν μόνον. Κἂν γὰρ εὐτελής ἦ καὶ ἀπερρίμμενος, κἂν εὐκαταφρόνητος, ὁ Χριστὸς οὕτως σοι λογίζεται τὸν μισθόν, ὡς αὐτὸς εὐ παθῶν δι' ἐκεῖνον. Ἴνα γὰρ μὴ πρὸς τὴν ἀξίαν βλέπωμεν τῶν εὐαργετουμένων, ἀκουσον τί φησι · *Πεινῶντά με εἰδετε, καὶ ἐθρέψατε*. Εἶτα ἐκεῖνων λεγόντων · *Πότε σε εἶδομεν πεινῶντα, καὶ ἐθρέψαμεν*; ἐπήγαγε λέγων · *Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐπὶ τῶν μικρῶν τούτων, ἐμοὶ ἐποιήσατε* · ὥστε οὐδεμία ἡμῖν καταλείπεται πρόφασις. Ἴνα γὰρ μὴ λέγωμεν, ὅτι Πού νῦν κατὰ τὸν Ἥλιον εὐρεῖν; ποῦ δὲ κατὰ τὸν Ἐλισσαῖον; καὶ, Δός μοι τοιοῦτους ἄνδρας, καὶ μετὰ πάσης αὐτοὺς ὑποδέχομαι τῆς προθυμίας, καὶ οὐ παραιτήσομαι νίψαι τοὺς πόδας καὶ παντὶ θεραπεῦσαι πρόπῳ · ἵνα μὴ ταῦτα λέγωμεν, ὃ πολλῶ μείζον ἐστίν, αὐτὸς ὁ τοῦ Ἥλιου καὶ τοῦ Ἐλισσαίου καὶ τῶν προφητῶν Δεσπότης ἀπάντων διὰ τῶν πενήτων ὑπέσχετο πρὸς ἡμᾶς εἰσέναι, λέγων · *Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐπὶ τούτων τῶν μικρῶν, ἐμοὶ ἐποιήσατε*.

Ἄλλὰ μὴ παραδράμῃς τὸ εἰρημένον. Τὸ γὰρ, *Πεινῶντά με εἰδετε καὶ ἐθρέψατε*, τέσσαρας ἀνάγκας ἐφίστησιν ἐλεημοσύνης · τὸ ἀξίωστον τοῦ αἰτουήτος, ὅτι Δεσπότης ἐστὶν ὁ αἰτῶν · τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας, ὅτι πεινᾷ · τὸ εὐκολον τῆς δόσεως, ὅτι τραπῆναι ζητεῖ καὶ ἄρτον αἰτεῖ μόνον, οὐχὶ τρυφήν · τὸ μέγεθος τῆς δωρεᾶς, ὅτι βασιλείαν ἀνεῖ τοῦτων τῶν μικρῶν ἐπαγγέλλεται. Ἀπάνθρωπος εἰ καὶ ὠμὸς καὶ ἀνηλεὴς; Αἰδέσθητι, φησὶ, τὸ ἀξίωμα τοῦ αἰτουήτος. Ἄλλ' ὅθ' δυσωπεῖ^b σε τὸ ἀξίωμα; Πρὸς τὴν συμφορὰν ἐπικάμφθητι. Ἄλλ' οὔτε τὰ τῆς συμφορᾶς εἰς Διόν σε [327] ἐπικάμπται; Διὰ τὸ τῆς αἰτήσεως εὐκολον δός. Οὔτε τὸ ἀξίωμα, οὔτε τὸ ἀναγκαῖον τῆς χρείας, οὔτε τὸ εὐκολον τῆς δόσεως δύναται σε παῖσαι; Οὐκοῦν διὰ τὸ μέγεθος τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν παράσχε.

^b Hæc est conjectura Savillii, quam cop. rmal. Cod. 718. Edebatur δυσωπεῖσαι. Edit.

^a Duo mss. ἔφυρον.

ἐπὶ θεωρίῃ. Ὅρξ ἐπίσταται αἰτίας δυναμένας καὶ τὸν λῆθον αὐτὸν, καὶ τὸν μικρολόγον, καὶ τὸν τετυφωμένον, καὶ τὸν ἀνηλεῆ, καὶ τὸν καθρότατον ἀπάντων ἀνθρώπων διανοητῆσαι; Τίς οὖν ἔσται συγγνώμη τοῖς μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν καὶ συμβουλήν τῶν δεομένων ὑπερρωῶσιν; Εἶπω δὴ καὶ ἕτερον πρὸς τοῦτοις· ἀκούτωσαν οἱ μεμνημένοι. Αὐτὸς, ὅταν βῆ σὺ θρέψαι, οὐδὲ τῆς σαρκὸς φαίεται τῆς ἑαυτοῦ· ὅταν βῆ σὺ ποτίσαι, οὐδὲ τοῦ αἵματος φαίεται, οὐδὲ φθονεῖ· οὐ δὲ οὐδὲ ἄρτου μεταβίβως, οὐδὲ ποτηρίου; Καὶ ποίαν ἕξεις συγγνώμην τοιαῦτα λαμβάνων, καὶ οὕτω τίμια, καὶ τῶν αὐτελῶν φειδόμενος; Ὅρα μὴ πολλάκις φειδόμενος τῷ Χριστῷ δοῦναι ἐπὶ κέρδει, ὅπως ἐπὶ βλάβῃ τῷ διαβόλῳ. Ὅταν γὰρ πένησι μὴ δῶμεν, συκοφάνταις δίδομεν· κλέπται πολλάκις, ἢ καὶ οὐκ εἶται κακούργοι λαμβάνοντες ἀπὸ ληθον, ἢ καὶ ἕτεροι πραγμάτων περιπέσεις. Καὶ ταῦτα εἰ ὅταν διαφύγωμεν ἅπαντα, θάνατος ἐπαλθὼν γυμνὸν ἀφήγαγεν. Ἴν' οὖν μὴ ταῦτα γίνηται, προλαθόντες δῶμεν αὐτοῦν ἐπὶ Χριστῷ, καὶ εἰς τὸν ἄστυλον ἀποδώμεθα θησαυρὸν, ἵνα καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς καὶ ὑπὲρ τῆς προσέβου θαρβύωμεν. Οὐ γὰρ διατηρεῖ μόνον, ἀλλὰ ἔσται, μετὰ ἀκριβείας· ἀλλὰ μετὰ κλειόνος

αὐτὰ ἀποδίδοσθε σοὶ τῆς προσθήκης κλέων. Μὴ τῶντων νομίζομεν ἡμῖν ἐλαττοῦσθαι τὴν οὐσίαν, ὅταν ἐλεημοσύνην παρέχωμεν. Οὐ γὰρ ἐλαττοῦται, ἀλλ' αὐξάνεται· οὐ διαπανθεῖται, ἀλλὰ πλεονάζει, καὶ πραγματεία τις ἔστι καὶ σπέρος τὸ γινόμενον· μᾶλλον δὲ ἀμφοτέρων τούτων καρδαιώταρον καὶ ἀσφαλίσταρον. Ἢ μὲν γὰρ ἐμπορία καὶ πνεύμασι καὶ κύμασι θαλάσσης ὑπόκειται καὶ ναυαγίοις πολλοῖς, καὶ τὰ σπέρματα καὶ αὐχμοῖς καὶ ἰσομυρίαις καὶ ἑτέροις ἄεραρον ἀνωμαλλίαις· τὰ δὲ εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Χριστοῦ καταβαλλόμενα χρήματα ἀνώτερα πάσης ἐστὶν ἐπιβουλῆς. Οὐδεὶς δύναται ἀρπάξαι ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ λαβόντος τὰ δοθέντα ἀπαξ· ἀλλὰ μένει πολὺν ἡμῖν καὶ ἄρα τὸ ἐργαζόμενα τὸν καρπὸν, καὶ τὸν ἀμνησὸν ἐν καιρῷ φέροντα κλοῦσιον. Ὁ σπείρων γὰρ φειδομένως, φησὶ, φειδομένως καὶ θερίσει· καὶ ὁ σπείρων ἀπ' εὐλογίας, ἀπ' εὐλογίας καὶ θερίσει. Σπείρωμεν τῶντων μετὰ θαφιλίας, ἵνα καὶ οὕτω θερίσωμεν, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολαύσωμεν· ἢ γένετο πέντες ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

MONITUM

Nihil de tempore vel de anno hujus habitæ conclonion dicendum succurrit : nihil signi suppetit, que eam vel Antiochia vel Constantinopoli dictam internoscamus. Hoc unum certo et ἀκινδύνως dicere possumus, esse illam genuinam et Chrysostomo dignissimam. Hic propositum cernimus argumentum a S. de-

[328] ΕΙΣ ΤΟΝ ΗΛΙΑΝ

Καὶ εἰς τὴν χήραν, καὶ περὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Ἐν ταῖς ἡμέραις αἷς ἐνηγετούμεν ἅπαντας, τοὺς περὶ τῆς ἐλεημοσύνης πολλάκις ἐλόμενος κινήσαι λόγους, ἐξεκρούομεν. τῆς ἀσπέρως καταλαμβανοῦσης καὶ τοῦ λόγου διακοπούσης ἡμῖν τὸν δρόμον. Τοῦτο δὲ ἐγένετο, τοῦ Θεοῦ τάχα συμπερὸντος οικονομούντος, καὶ πρὸς τὴν παρούσαν ἡμέραν τὴν περὶ τούτων ὑπερτιθέντος παραίνεσιν· ἵνα μὴ κατὰ τὴν ἀκκλησίαν διηρημένων ὑμῶν, οὕτως ἢ τῆς ἐλεημοσύνης παρατιθῆ τράπεζα σήμερον· οὐκ ἐπειδὴ μέγα τι καὶ γενναῖον ἡμεῖς ἔχομεν εἰπεῖν, ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλη καὶ γενναία τῆς ἐλεημοσύνης ἡ δύναμις. Πολλὴ γὰρ τοῦ πράγματος ἡ περὶ τὴν πρὸς τὸν Θεόν· καὶ καθάπερ τις βασιλεύουσα τῆς καθ' ἡμᾶς πολιτείας, οὕτω μετὰ ἀδείας πολλῆς τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐπιθαίνειν εἴθε· καὶ αἱ τὰς πύλας τῶν οὐρανῶν ἐγκειρισμέναι δυνάμεις, ἂν μὲν ἴδωσι τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιθαίνουσαν, μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς καὶ ταῖς ἄλλαις ἐι· αὐτὴν τὰς πύλας ἐκείνας ἀνοίγουσιν ἀρεταῖς· ἂν δὲ χωρὶς τῆς ἐλεημοσύνης ἴδωσι παραγενομένης, ἀποκλείουσι· τὰς θύρας αὐταῖς. Καὶ τοῦτο ἐκ τῶν

παρθένων ὄηλον ἐκείνων, αἱ διὰ τοῦτο τῆς ἱερᾶς παστάδος ἀπεκλείσθησαν, ἐπειδὴ διηγεῖται ἡμεῖς ἐν ταῖς λαμπάσιν οὐκ εἶγον. Καὶ σκόπει μοι τὴν διαφορὰν. Ἐλεημοσύνη μὲν χωρὶς παρθενίας τοὺς αὐτῆς τροφίμους εἰς τὸν οὐρανὸν εἰσάγαγε· παρθενία δὲ χωρὶς ἐλεημοσύνης οὐκ ἔσχυσεν. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτη τοῦ πράγματος ἡ δύναμις, μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ τοὺς περὶ αὐτῆς δεχόμεθα λόγους. Γένοιτο δ' ἂν ἀρίστη καὶ σύντομος τοῦ πράγματος ἡ παραίνεσις, εἰ πρὸς τὴν χήραν ὑμᾶς ἀπαγάγοιμεν τὴν ἐν Σαρεφθαῖς τῆς Σιδωνος. Τῶν γὰρ λόγοις συμβουλευόντων οἱ διὰ τῶν ἔργων παιδευόντες ἀξιοπιστότεροι διδάσκαλοι γίνονται· διὸ καὶ ἡ χήρα ἀρίστη τοῦ πράγματος τούτου γένοιτο· ἂν ἡμῖν διδάσκαλος. Ἡμεῖς μὲν γὰρ λόγῳ παραινοῦμεν· ἐκείνη δὲ διὰ τῶν ἔργων ὑμᾶς παιδεύουσα δυνήσεται, τὴν ὁμότροπον ἔχουσα μεθ' αὐτῆς συνευγεμένην. Δύο γὰρ εἰσιν αὐταὶ αἱ χῆραι· μία μὲν ἐν τῇ Καινῇ, ἡ τὰ δύο λεπτὰ καταβαλοῦσα, μία δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἡ τὸν προφήτην ὑποδέξασθαι· καταξωθεῖσα· καὶ ἀμφοτέρω[329] πρὸς τὴν αὐ-

Saltem igitur ob eorum honorem, quæ promissæ sunt, magnitudinem egeno præbe. Vides quatuor causas, quæ possent vel lapidem ipsum, et avaram, et execratam, et immisericordem hominem, et omnium stupidissimum excitare? Quam igitur venturam sperare poterunt, qui post tantam cohortationem et consilium egenos despicient? Dicam et aliud præterea quiddam: audiant qui mysteriis sunt initiati. Cum ali te opus fuerit, ne carni quidem sæ parcat ipse: cum tibi potum dari opus fuerit, ne sanguini quidem sæ parcat, nec illum invidet: tu vero ne panem quidem impertis, nec calicem? Quam tandem veniam obtinebis, qui tot bonis tam preciosis acceptis, tam vilibus parcas? Vide ne frequenter cum Christo largiri ad lucrum recusaveris, ad damnum diabolo largiaris. Cum enim pauperibus non demus, impostoribus damus: fures plerumque vel malefici famuli abripientes abeunt, vel etiam aliquis alius rerum casus aufert. Et vero postquam hæc evitaverimus omnia, mors interveniens dudum abducat. Ne igitur isthæc eveniant, prius Christo potenti largiamur, et in thesauro nullis prædonibus obnoxio reponamus, ut et de custodia et de proventu contidamus. Non

enim solum quæ accepit, diligenter asservat, sed et majori tibi rursum cum accessione restituit. Ne igitur imminui nobis facultates arbitremur, cum eleemosynam erogamus. Non enim minuuntur, sed augentur: non absumuntur, sed multiplicantur, et negotiatio quædam res ista et sementis est: vel potius utroque istorum quæstuosius quiddam et tutius. Nam mercatura quidem ventis ac fluctibus multisque naufragiis est obnoxia, itemque semina siccitatibus aeris, humilibus, æstivisque injuriis et inæqualitatibus aeris: quæ vero in manus Christi conferuntur pecuniis, ab insidiis omnibus sunt immunes. Nemo rapere potest de manu ejus, cum acceperit ea quæ semel ei sunt tradita: sed manent multumque nobis et immensum fructum pariunt, et uberem in tempore lætæm proferunt. Qui enim parcat seminat, inquit, parcat et metet; et qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus etiam metet (2. Cor. 9. 6). Copiosè itaque seminemus, ut ita quoque metamus, et vita fruamur æterna: quam nos omnes utinam consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simulque Spiritui sancto gloria, imperium, honor, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN HELIAM ET VIDUAM.

ctore summopere frequentatam, de eleemosyna scilicet et de hospitalitate, quas ille semper inter præcipua Christianæ vitæ officia habuit.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducmi.

IN HELIAM,

ET IN VIDUAM, ET DE ELEEMOSYNA.

1. *Eleemosyna dignitas; duæ viduæ duo testamenta expriment.*—Diebus illis, quibus jejunabamus omnes, cum sæpenumero sermonem instituere de eleemosyna statuissem, superveniente vespera sum impeditus, quæ nobis curam orationis interruptit. Hoc vero stebat Deo fortasse in nostram utilitatem ita disponente, atque in hunc diem cohortationem de his rebus differente: ne dum vos in Ecclesia divisi eratis, eleemosynæ mensa vobis apponeretur: non quod hodie magnum aliquid et insigne dicendum habeamus, sed quod magna sit et eximia virtus eleemosynæ. Multam quippe fiduciam apud Deum res ista conciliat, et tamquam regina quædam religionem nostram regens multa cum securitate cælestes ingredi sedes consuevit, et illæ, quibus cælorum januæ commissæ sunt, potestates, si quidem intransiem viderint eleemosynam, multo cum honore reliquis etiam virtutibus propter ipsam fores illas aperiant: si autem absque eleemosyna venire viderint, fores

illis ocludunt. Atque hoc ex virginibus illis patet, quæ propterea sacro illo thalamo fuerunt exclusæ, quod oleum in lampadibus suis perpetuo non haberent (Math. 25). Ac mihi discrimen considera. Eleemosyna quidem absque virginitate suos alumnos introduxit in cælum: at virginitas absque eleemosyna minime potuit. Quando igitur tanta rei hujus est virtus, omni studio institutos de ea sermones excipiamus. Enimvero compendiosa fuerit admodum ad hanc rem cohortatio, si vos ad viduam Sarephthis Sidonis habitantem abducamus. Nam qui operibus ipsis instruunt, multo digniores fide magistri sunt, quam qui verbis solis consilium dant: quocirca vidua quoque nobis rei hujus optima erit magistra. Si quidem nos verbis quidem adhortamur: at illa vos operibus docere poterit, cum eisdem præditam moribus, sociam habeat sibi copulatam. Duæ quippe sunt hæc viduæ, una in Novo Testamento, quæ diminuta misit (Luc. 21), altera in Vetsci, quæ præ-

phetam suscipere increvit (3. Reg. 17) : atque ambo ad eandem philosophiæ virtutem pervenerunt, eandemque comitatem exhibuerunt, et suorum recte extantem similitudine Testamentorum nobis affinitatem exprimerunt. Nam quemadmodum sublimes quidam scopuli, circumdati portibus, quos appellari Pharos mos est, in quibus tota nocte inextinctus ignis lucet, errantes in mari splendore luminis ad portus securitatis deducunt : sic ista tamquam portus comitate circumdata, magnanimitatis suæ lumine profundissima in nocte : non enim potior est conditio vitæ nostræ quam noctis, sicut et Paulus dicit : *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* (Rom. 13. 12) ; eos igitur qui profundissima in nocte in avaritiæ mari oberrant, et jamjam submergendi sunt, ad suam invitant securitatem, et humanitatis semper ardentem habentes ignem, inextinctum eleemosynæ lumen conservant.

3. Sed de illa quidem alio loco ; hodierno die apud vos de ista Veteris Testamenti agemus. Omnino enim dum hæc laudabitur, illius quoque præconiorum corona nectetur : nam quarum paria sunt recte facta, earum quoque laudatrix oratio communis est. Orta est igitur hujus tempore fames gravissima, non quod defessa tellus fruges negaret, sed quod hominum peccata Dei donum averterent. Orta est igitur fames gravissima, et omnium acerbissima ; atque illam famem Hælis magnus invexit, et tamquam terribilem famulum quemdam vocavit, ut consertos injuria Dominum afflicientes castigaret : imo vero Judæorum illam advocare peccata ; prophetæ autem illam os intulit, *Vivit enim, inquit, Dominus Deus, si erit pluvia nisi per os meum* (3. Reg. 17. 1).

Descriptio sterilitatis et siccitatis aeris. — Intolerandum igitur erat malum : neque enim tantum sterilem reddidit terræ uterum terribilis illa vox prophetæ, sed et ipsa fluminum fluentia cohibuit, omnesque tum exarescebant torrentes. Et quemadmodum cum vehemens et ardens febris corporis naturam invasit, non superficiem tantum arefacit, sed et interiora permeans ipsam ossium naturam exurit : ita quæ tum vigeat siccitas aeris, non solam terræ faciem incendebat, sed ad ipsa ejus viscera penetrans omnem inferiorem humorem exhauriebat. Quid ergo Deus ad prophetam ? *Surgat, inquit, et vade in Sarephtha Sidonia : ibi mandabo mulieri viduæ, ut nutriat te* (3. Reg. 17. 9). Quid hoc sibi vult ? In sua patria nullam comitatem expertus est, et ad alienam regionem illum mittit, atque ad mulierem viduam ? Nam si opulenta esset, si ditissima, si regis uxor ipsius, si multis terræ frugibus repleta haberet promptuaria, monæ voluntatem ejus vehementius quam terram ipsam motus famis sterilem redderet ? Ne igitur hæc propheta diceret, aut animo versaret, idcirco prius eum per corvos aluit (3. Reg. 17. 6), ut per ea quæ gerebantur, ista propemodum illi diceret : si effoci, ut rationis experta natura hospitio te reciperet, multo magis ratione prædixit, ut hoc faciat, persuadebitur.

3. Propterea vidua post corvos. Videre erat prophetam mulierculæ factum obnoxium, animam illam ad caelos usque sublimem ac divinam, generosam et excelsum Hæliam velut erroneam quendam ac mendicum ad viduam jannam venire, atque illud ea, quod celum cluserat, mendicorum voces effundere : Da mihi panem, da mihi aquam ; ut tu discas, nihil æque benevolam et humanam esse ac viduam domum, et tabernaculum egestatis plenum, ac divitiarum expertum, et malorum quæ ex divitiis oriuntur. Locus enim erat a tumultibus liber, omniaque philosophiæ plenus, et portu quovis tranquillior. Talia maxime requirens domiciliella sanctorum animæ.

Deus quomodo punit Sodomitarum nefaria scelera ; quomodo Deus in puniendo eos se gessit. — Pergebat igitur ad viduam propheta, quæ Judæos, quibus perosi erant peregrini, exemplo erat suo redargutura : pergebat ad viduam, omnesque docebat, merito Judæos pœnam illam sustinere. Nam cum in aliquos pœnam illaturus est Deus, non quoquo modo supplicium imittit, neque sui judicii contentus est calculo, sed et apud homines excusat se rebus ipsis ac tuetur, perinde quasi communi quodam in judicio suspicionibus vulgi expositus disceptaret. Et quemadmodum qui judicium exercent, cum ad mortis supplicium quempiam sunt abducturi, in sublimi præsidentes tribunali, ac vela contrahi jubentes : totam civitatem circum sese stare curantes, ita velut in publico theatro judicant, et in oculis omnium atque auribus interrogationes adhibent reo, et acta, et commentarios scelerum ab illo perpetratorum legi præcipiunt, et efficiunt ut reus ipse suorum facinorum fiat accusator, ac tum demum sententiam ferunt : ita quoque Deus tamquam in excelso quodam tribunali prædicationis Scripturæ præsidentem, universum orbem terrarum præcipiens circumstans, spectantibus omnibus et audientibus, questionem instituit peccatorum, non commentarios et acta legi præcipiens, neque tabulas in medium adducens, sed ipsa reorum peccata nobis ob oculos contemplanda proponens.

4. Sane cum infesta fulmina in Sodomitas erat immissurus, et populos urbesque terribilis illius flammæ opera de medio regionis sublaturus, cum novum et insolitum illum imbrem dejiciebat, multo priori terribiliorem, quem primum et solum sol unquam aspexit : antequam ejusmodi pœnam inferret, eorum improbitatem, qui puniendi erant, nobis indicavit, non tabulis ut dixi lectis, sed adductis in medium ipsis eorum peccatis (Gen. 19). Propterea nimirum angelos misit, non tantum ut Lot educerent, sed ut illorum iniquitatem ostenderent ; quod etiam evenit. Cum enim eos Lot excepisset, hospitis domum obsederunt omnes, et in orbem circumsteterunt. Hujus autem obsidionis copiarum dux erat infandus amor, et iniqui cupiditas coitus, qui et ætatis et naturæ limites excedebat. Neque enim juvenes solum circumsteterunt, sed etiam seniores : et æque canifici rabiem sedavit, neque furorem sen-

την ὄψασαν τῆς φιλοσοφίας ἀρετὴν, καὶ τὴν αὐτὴν ἐπέβλεψαντο φιλοφροσύνην, τῇ τῶν κατορθωμάτων ὁμοιότητι τὴν συγγένειαν ἡμῶν τῶν διαθηκῶν ἐνδεικνύμεναι. Καθάπερ γὰρ σκόπελοι τινες ὕψηλοι περιβεβλημένοι λιμένας, οὗς δὴ φάρους καλεῖν εἰώθασι, διὰ πάσης τῆς νυκτὸς ἀσβεστον ἔχοντες πῦρ, τοὺς πεπλανημένους κατὰ τὸ πλάγιος τῇ λαμπρότητι τοῦ φωτὸς πρὸς τὴν τοῦ λιμένος χειραγωγούσιν ἀσφάλειαν· οὕτω καὶ αὗται καθάπερ τινὰς λιμένας τὴν φιλοφροσύνην περιβεβλημέναι, τῷ φωτὶ τῆς οικίας μεγαλοψυχίας τοὺς ἐν τῇ βαθυτάτῃ νυκτὶ· νυκτὸς γὰρ οὐδὲν ἀμεινὸν ἡμῶν ἢ ζωὴ διάκειται, καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος φησιν, ὅτι *Ἦ νύξ ἀποκόψουσ', ἢ δὲ ἡμέρα ἤγγισσε*. τοὺς οὖν ἐν τῇ βαθυτάτῃ νυκτὶ κατὰ τὸ πλάγιος τῆς φιλαργυρίας πλανωμένους, καὶ γίνεσθαι μέλλοντας ὑποβρυχίους, πρὸς τὴν παρ' αὐτῶν κολουσὶν ἀσφάλειαν, τὸ τῆς φιλανθρωπίας διαπαντὸς καύμενον ἔχουσαι· πῦρ, καὶ διασωζέουσαι τὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἀσβεστον φῶς.

β'. Ἀλλὰ περὶ ἐκείνης μὲν ἐν ἐτέρῳ καιρῷ· τήμερον δὲ περὶ τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ πρὸς ὑμᾶς ἐρούμεν. Πάντως γὰρ καὶ ταύτης ἐπαινουμένης, ἐκείνης τῶν ἐγκωμίων οἱ στέφανοι πλέκονται· ὧν γὰρ τὰ κατορθώματα ἴσα, καὶ οἱ λόγοι τῶν ἐγκωμίων κοινοί. Ἐγένετο τοίνυν κατὰ τοὺς ταύτης χρόνους λιμὸς χαλεπός· οὐχὶ ἢ γῆ δὲ καμουσα παρητήσατο τὴν φορὰν, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων τὰ ἁμαρτήματα τοῦ Θεοῦ τὴν ὄψασαν ἀπακρούσαντο. Ἐγένετο τοίνυν λιμὸς χαλεπός, καὶ λιμῶν ἀπάντων πικρότατος· καὶ τοῦτον ἤγαγε τὸν λιμὸν ὁ μέγας Ἡλίας, καθάπερ τινὰ φοβερὸν οἰκίτην καλέσας, ὥστε τοὺς συνδούλους τὸν Δεσπότην ὑθρίζοντας σωφρονίσαι· μέλλον δὲ ἐκάλεσεν αὐτὸν τῶν Ἰουδαίων τὰ ἁμαρτήματα· ἐκόμισε δὲ αὐτὸν τοῦ προφήτου τὸ στόμα, *Ζῆ γὰρ, φησὶ, Κύριος ὁ Θεός, εἰ ἔσται ὑετός, εἰ μὴ διὰ στόματός μου*.

Ἦν τοίνυν ἀφόρητον κακόν· οὐδὲ γὰρ τὴν γαστέρα τῆς γῆς ἔργον ἐποίησε μόνον ἢ φοβερὰ τοῦ προφήτου φωνή, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τῶν ποταμῶν τὰ ρεῖθρα ἀνέστειλε, καὶ οἱ χεῖμαρροι τότε ἐξηραίνοντο πάντες. Καὶ καθάπερ πυρετὸς λάβρος καὶ διακαῆς εἰς σώματος φύσιν ἐμπασῶν, οὐχὶ τὴν ἐπιφάνειαν ἐξηραίνει μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὸ χωρήσας τὸ βάθος, αὐτὴν τῶν ὀστέων καταφρύγει τὴν φύσιν· οὕτω καὶ ὁ τότε γενόμενος αὐχμὸς, οὐχὶ τὴν ἕψιν τῆς γῆς κατέκαυσε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτὰς τὰς λαγόνας ἐλήθων, πᾶσαν κάτωθεν ἀνέσπασε τὴν νοτιάδα. Τί οὖν ὁ Θεὸς πρὸς τὸν προφήτην; Ἀνάστηθι, φησὶ, καὶ πορεύθητι εἰς Σαρφεθά τῆς Σιδωνίας· ἐκεῖ ἐντελοῦμαι γυναίκα χήρα τοῦ διαθρέψαι σε. Τί τοῦτο; ἐπὶ τῆς οικίας οὐδαμῶς ἀπέλαυσε φιλοφροσύνης, καὶ εἰς τὴν ἄλλοτριαν αὐτὸν πέμπεις, καὶ πρὸς γυναίκα χήραν; Εἰ γὰρ ὑπόστροφος ἦν, εἰ γὰρ πλουσιωτάτη, εἰ γὰρ αὐτοῦ τοῦ βασιλεύοντος γυνή, εἰ γὰρ ταμεία πολλῶν εἶχεν ἀμπειλησμένα γεννημάτων, οὐκ ἂν αὐτῆς μέλλον τῆς γῆς τὴν προαίρεσιν ἀπεστείρωσεν ὁ τοῦ λιμοῦ φόβος; Ἴνα οὖν μὴ ταῦτα ὁ προφήτης λέγῃ, μηδὲ διαλογίζηται, διὰ τοῦτο αὐτὸ, [350] πρότερον διὰ τῶν κοράκων ἐθρέψε, μονοουχὶ πρὸς αὐτὸν λέγων διὰ τῶν γενομένων, ὅτι Εἰ τὴν ἄλογον φύσιν ξενοδοχῆσαι σε παρεσκεύασα, πολλῶν μάλλον ἢ λογικῆ πεισθῆσεται τοῦτο ποιῆσαι.

γ'. Διὰ τοῦτο μᾶτὰ τοὺς κοράκας ἢ χήρα. Καὶ ἦν ἰδεῖν τὸν προφήτην ὑπόδικον γενόμενον γυναικὸς, τὴν οὐρανὸμῆκη καὶ θεῖα ψυχὴν ἐκείνην, τὸν γενναῖον καὶ ὕψηλόν Ἡλίαν, ὥσπερ ἀλήτην τινὰ καὶ προσάτην πρὸς τὰς θύρας τῆς χήρας ἐρχόμενον, καὶ τὸ στόμα, ὃ τὸν οὐρανὸν ἐκλείσει, τὰς τῶν προσαιτούντων φθεγγόμενον φωνάς· Δός μοι ἄρτον, δός μοι ὕδωρ· ἴνα σὺ μάθῃς ὅτι οὐδὲν οὕτως ἐπιτήθειν, ὡς γυναικὸς οἰκία χήρας, καὶ σκητὴ πένιας γέμουσα, καὶ πλούτου καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ πλοῦτου κακῶν ἀπηλλαγμένη. Καθαρὸν γὰρ θεωροῦσθαι τὸ χωρίον, καὶ πάσης φιλοσοφίας μιστὸν, καὶ λιμένους παντὸς αὐδιώτερον. Τοιαῦτα δὴ μέλιστα ἐνδιατήματα τῶν ἁγίων ἐπιζητοῦσιν αἱ ψυχαί.

Ἄφησε τοίνυν πρὸς τὴν χήραν ὁ προφήτης, τῆς Ἰουδαϊκῆς μισοξενίας ἐλαχθὼν ἰσομένην· ἀπήγει πρὸς τὴν χήραν, διδάσκων ἅπαντας ὅτι δικαίως ἐκείνην τὴν κόλασιν ὑπομένουσιν Ἰουδαῖοι. Καὶ γὰρ ἔταν μέλλῃ τινὰς καλᾶζειν ὁ Θεός, οὐχ ἁπλῶς ἐπάγει τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ τῇ τῆς οικίας κρίσεως ἀρχαίτας ψήφω, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀνθρώποις διὰ τῶν πραγμάτων ἀπολογεῖται, ὥσπερ ἐν κοινῷ δικαστηρίῳ κρινόμενος ταῖς τῶν πολλῶν ὑπονοίας. Καὶ καθάπερ οἱ δικάζοντες, ἔταν μέλλωσι τινὰ τὴν ἐπὶ θάνατον ἄγειν ὀδὸν, ἐφ' ὕψηλόν τοῦ βήματος προκαθίσαντες, καὶ τὰ παραπετάσματα συνελευσθῆναι κελεύσαντες, καὶ τὴν πάλιν αὐτοῖς περιστήσαντες ἔπασαν, οὕτω καθάπερ ἐν θεάτρῳ κοινῷ δικάζοντες πρὸς τὸν καταδίκον, ὑπὸ ταῖς ἀπάντων ὕψει καὶ ἀκοαῖς τὰς πύσεις ποιῶμενοι, καὶ τὰ ὑπομνήματα τῶν ἐκείνοις τετολμημένων ἀναγνωσθῆναι κελεύοντες, καὶ αὐτὸν τὸν ὑπεῖθνον τῶν αὐτῶν τετολμημένων γενέσθαι κατήγορον παρασκευάζοντες, τότε τὴν ψῆφον ἐπάγουσιν· οὕτω καὶ ὁ Θεός, καθάπερ ἐφ' ὕψηλόν τοῦ βήματος, τοῦ τῶν Γραφῶν κηρύγματος προκαθίσας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἔπασαν περιστήσας, ὑπὸ ταῖς ἀπάντων ὕψει καὶ ἀκοαῖς ποιεῖται τῶν ἁμαρτημάτων τὴν ἐξέτασιν, οὐχ ὑπομνήματα ἀναγνωσθῆναι κελεύων, οὐδὲ γράμματα παράγων εἰς μέσον, ἀλλ' αὐτοῖς ἡμᾶς τοῖς τῶν καταδίκων ἐπιστῶν ἁμαρτήμασιν.

δ. Ὅτε γοῦν τοὺς χαλεποὺς κεραυνοὺς κατὰ τῶν Σοδομιτῶν ἀφεῖναι ἤμελλε, καὶ δήμους καὶ πόλεις ἀναρπάξειν ἐκ μέσου τῆς χώρας διὰ τῆς φοβερᾶς φλογὸς ἐκείνης, ὅτε τὸν καινὸν καὶ παράδοξον ὑετὸν ἐπὶ τὴν γῆν ἤφει, τοῦ προτέρου φρικωδέστερον ὄντα, ἢ πρῶτον καὶ μόνον ἥλιος ἐπέειδεν· ἐπὶ τοιοῦτον πρὶν ἢ τὴν κόλασιν ταύτην ἐπαγαγεῖν, ἔβριξε τῶν μελλόντων κολάζεσθαι τὴν πονηρίαν ἡμῶν, οὐχὶ γράμματα ἀναγνώσκων, καθάπερ ἔφην, ἀλλ' αὐτὰ εἰς μέσον παραγαγὼν τὰ ἁμαρτήματα. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπαμφε τοὺς ἀγγέλους, οὐχ ἵνα τὸν ἄδω ἐξαγάγωσι μόνον, ἀλλ' ἵνα σοὶ δεῖξωσι τὴν παρανομίαν ἐκείνων· ὃ δὴ καὶ γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς ὁ ἄδω ὑπεδέξατο, τὴν οἰκίαν ἐπολιόρουν τοῦ ξενοδόχου πάντες, περισιτάνας [351] κύκλῳ. Ἐστρατήγει δὲ τῆς πολιορκίας ἄποπος ἔρωσ, καὶ μίξεως ἐπιθυμία παρανόμου, καὶ ἡλικίας καὶ φύσεως ἄδω ὑπερβαίνουσα. Οὐδὲ γὰρ νεανῖσκοι περιέστησαν μόνον, ἀλλ' ἤδη καὶ πρεσβύτεροι· καὶ οὐδὲ ἡ πολιὰ τὴν λύτταν κατέπαυσεν, οὐδὲ τὸ γῆρας

^a Sayll. in marg. conj. ἐπειδὴ τοιοῦτον πρὶν.

την μανίαν ἔθεσεν, ἀλλ' ἦν ἰεὶν ἐν λερῶνι ναύτρον, ἐν γῆρᾳ παράνομον ἐπιθυμίαν. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἕστησαν τῆς παρανομίας, ἀλλὰ τοῦ ἁγίου ὑποσχομένου τὰς ἑαυτοῦ παραδώσειν θυγατέρας, οὐδὲ οὕτως ἀφίσταντο, ἀλλ' ἐπέκειντο, λέγοντες μὴ πρότερον ἀποστῆσαι, ἵνα ἂν τοὺς ἀνδρας λάβωσι· καὶ μεγάλη ἠπαλιον δώσειν κατὰ τῷ τὰς ἑαυτοῦ θυγατέρας ὑποσχομένην δώσειν διὰ τὴν εἰς τοὺς ξένους τιμὴν. Εἶδες πῶς πανταχόθεν ἕδειξε τῶν Σοδομιτῶν τὴν κακίαν, καὶ τότε τὴν τιμωρίαν ἐκήγγαυεν· ἵνα γὰρ μὴ μετὰ ταῦτα ὄρων κολαζόμενους αὐτοὺς κατακλασθῆς διὰ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, μηδὲ μετ' ἐκείνων ἐγκαλλῆς τῷ Θεῷ, ἀλλὰ μετὰ τοῦ Θεοῦ κατακρίνης ἐκείνους, προλαβὼν τῇ τῆς πονηρίας ἀποδείξει, πάντα προανήρπασεν αὐτῶν τὸν βίον, τῆς πρὸς αὐτοὺς συμπαθείας ἀπαγαγὼν ἡμᾶς. Ὁ δὲ καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ προφήτου πεποίηκεν. ἵνα μὴ θεωρῶν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ διαφθειρομένους τοὺς Ἰουδαίους· ἀγγίξῃ, θεῖνοι σοὶ τὴν ἀπανθρωπίαν αὐτῶν καὶ τὴν ὠμότητα, καὶ τῆς φιλοξενίας τὴν ἐπέαν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐχ ὑπέδειξαντο τὸν προφήτην, ἀλλὰ καὶ ἀποκαταίνειν ἠπαλιον καὶ τοῦτο ὅλον ἐκ τῶν Θεοῦ βημάτων. Οὐ γὰρ εἶπαν, Ἄραχέρησον, μόνον, ἀλλὰ καὶ, Ἐρῦθηθα. Οὐκ ἀρκαί γάρ σοι πρὸς σωτηρίαν ἡ φυγὴ, ἀλλὰ δαί καὶ λαθεῖν μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας· ὅτιμος γὰρ ἐστὶν Ἰουδαίος, ὅτιμος αἱμάτων ἀγίων προφητικῶν, καὶ ταῖς τῶν ἁγίων ἐμμελετήσας σφαγαῖς· ἀπὸ τῶν προφητικῶν αἱμάτων ἀπὸ τὰς ἑαυτῶν ἡμαξάν δεξιᾶς. Καὶ, ὅτι μὲν ἐκ τῆς Ἰουδαίας αὐτὸν ἐξέπεμψεν, Ἄκαθε καὶ ἐρῦθηθα, φησὶν· ὅτι δὲ πρὸς τὴν χήραν ἀπέστειλαν, Ἐγὼ, φησὶν, ἐνταλοῦμαι αὐτῇ. Ὁρῆς πῶς ἐκείθεν μὲν φεύγοντα μετὰ πολλῆς ἀσφαλείας τοῦτο ποιῆσαι προστάττει· ἐνταῦθα δὲ καταφυύγοντα μετὰ πολλῆς παύρησας καὶ τοῦ θάβρου ἀπίναυ καλεῖται;

ε'. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ τι καὶ ἕτερον ἐκονόμηται διὰ τῆς τοῦ προφήτου πρὸς τὴν χήραν παρουσίας. ἵνα γὰρ μὴ μετὰ ταῦτα ὄρωντες εὐργασίας τὰς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, μετὰ τοὺς μυρίους νεκροὺς, οὐς ἀνέστησε, μετὰ τοὺς τυφλοὺς, οὐς ἀναβλέψαι ἐποίησε, μετὰ τοὺς λεπρῶς, οὐς ἐκάθηρε, μετὰ τοὺς δαίμονας, οὐς ἀπήλασε, μετὰ τὴν θαυμαστὴν καὶ σωτήριον διδασκαλίαν, παρὰ μὲν τῶν εὐεργετηθέντων ἐλαυνόμενον, παρὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς ἔθνεσι τιμώμενον, οὐδὲν τοιοῦτον εἰδῶν οὐτὲ ἀκηκοῶτων, θαυμάζωσι, διαπορῶσι, καὶ ἀπιστον τὸ πρᾶγμα εἶναι νομίζωσιν· ἄνωθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου διὰ τῶν δούλων τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀγνομοσύνην διδάσκει, καὶ τῶν ἰθῶν φιλοφροσύνην ἡμᾶς παιδαύει. Οὕτω γοῦν τὸν Ἰωσήφ, οὐς παρεγένετο θράψων ἐκείνος, καὶ ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν, ἀνθρωπος δὲ βάρβαρος εἰς μεγίστην ἡγάγε τιμὴν. Οὕτω τὸν [352] Νωσέα ἀπήλασαν οἱ εὐεργετηθέντες Ἰουδαῖοι, ὑπέδειξαντο δὲ ἀνθρωπος βάρβαρος Ἰωθῶρ, καὶ πολλῆς αὐτὸν φιλοφροσύνης ἤξιωσεν. Οὕτω τὸν Δαυὶδ ἀπήλασε μὲν ὁ Σαοὺλ μετὰ τὴν τοῦ Γολιάθ κεφαλὴν, μετὰ τοὺς μυρίους κινδύνους, οὐς καὶ αὐτῷ καὶ τῇ πόλει πολλάκις ἐπαγομένους ἔλυσεν· ὑπέδειξαντο δὲ Ἀγγοὺς ὁ βαρβάρων βασιλεὺς, καὶ εἰς πολλὴν ἡγάγε τιμὴν.

Ὁὕτω καὶ νῦν τὸν Ἰαλίαν ἀπήλασαν μὲν Ἰουδαῖοι, ὑπέδειξαντο δὲ ἡ χήρα. Ὅταν οὖν ἔβη τὸν Χριστὸν ἀπαυλόμενον μὲν παρὰ αὐτῶν, ὑποδείχοντο δὲ παρὰ τῶν ἰθῶν, ἔνωθεν τοὺς τύπους καταμαθεῖν, μὴ θαυμάσης ἐπὶ τῆς τοῦ πράγματος ἀληθείας. Ἔκινεσας γοῦν καὶ σήμερον τοῦ Χριστοῦ λέγοντας, καὶ αὐτὸ τοῦτο αἰνιτομένου. Πρὸς γὰρ τοὺς Ἰουδαίους εὐσεβαιοτάτους διαλεγόμενος λαλεῖν, ὅτι *Παύλαι χῆραι ἦσαν ἐν ταῖς ἡμέραις Ἰλλου, καὶ πρὸς οὐδεμίαν ἀπεσταλὴν Ἰλλου, εἰ μὴ πρὸς τὴν χῆραν τὴν ἐν Σεραφθοῖς τῆς Σιδῶνος.* Ἄλλ' ἴσως ἐκείνο ἂν τις θαυμάσῃ, εἰ δὴ ποτε τὸν οὕτω ζῆλοῦσαντα ὑπὲρ τῆς τοῦ Θεοῦ ἐξῆς θλίβεσθαι καὶ στενωχωρεῖσθαι ἀφήκεν ὁ Θεός, νῦν μὲν εἰς τὸν χαλεπὸν πόντον, νῦν δὲ πρὸς τὴν χήραν, νῦν δὲ εἰς ἄλλο χωρίον, καθάπερ τινα μεταναστὴν οὕτως ἀκρότων ἀμείβειν παρασκευάζων. Ὅτι γὰρ ἐθλίβετο καὶ ἐστενοχωρεῖτο, ἄκουσον καὶ τοῦ Παύλου λέγοντος, *Παρῆλθον ἐν μηλοκαῖς, ἐν ἀγροῖς δάρασι, ὑστεροῦμενοι, θλιβόμενοι, κωουχοῦμενοι.* Τίνος οὖν ἔκειαν θλίβεσθαι αὐτὸν συνχώρησον; Ἐἰ μὲν γὰρ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτημάτων ταύτην ἀκῆται τοὺς Ἰουδαίους τὴν δίσην, εἰκότως ἂν τις ἐφησε τῇ στενωχωρίᾳ τῆς θλίψεως αὐτὸν λαμβάνειν πείραν, ὥστε γενέσθαι κρατίτερον, καὶ καθυφαίνει τῆς ὠμότητος. Ἐἰ δὲ οὐχ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν γινόμενων αὐτοῖς μνηστιακῶν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς εἰς τὸν ἀσπετήν ἀσθείας καὶ ὑδρωῶς τεκόμενος, ταύτην ἐκήγγαυεν αὐτοῖς τὴν συμφορὰν, τίνος ἔκειαν καὶ αὐτὸς κοινωνεῖ τῶν δεινῶν, καὶ οὐκ ἀπολαύει πολλῆς ἐξουσίας καὶ ἀδελας; Ὅτι εἰ τῶν ἄλλων κωουχομένων καὶ τῷ λιμῷ διαφθειρομένων, αὐτὸς ἀνίσταται καὶ τραπεζῆς ἀπέδρασε κλουσίας, ἴσως ἂν τις ἐνόμισεν ὠμότητος εἶναι τὸ γεγενημένον. Θαυμαστὸν γὰρ οὐδὲν ἔδεικται, εὐθηνίας ἀπολαύοντα, τοὺς ἄλλοτρίως ἐντροφῶν κακοῖς. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀφήκε κοινωνῆσαι τῆς συμφορᾶς, καὶ πείραν λαθεῖν τῶν συμβάντων δεινῶν, καὶ μετασχεῖν τοῦ λιμοῦ, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ λίμος, ἀλλὰ θεῖος ἦν ζῆλος παρ' αὐτῷ. Οὐ γὰρ ἂν ἐλιετο στενωχωρούμενος οὕτω, καὶ ὑστερούμενος, καὶ θλιβόμενος, καὶ κωουχοῦμενος, μὴ λύσει τὴν ἀπειλήν, εἰ μὴ ἀπὸ πολλοῦ τὸν ζῆλον τὴν μακαρίαν ἐκείνην ἀφήκε φωνήν. Διόπερ καὶ ἡδίων ἦν αὐτῷ στενωχωρεῖσθαι, καὶ σωφρονιζόμενους αὐτοὺς ὄρῃν, ἢ τῆς ἀνάγκης ἀπαλλαγέντας τῆς ἐπικαιμένης, πρὸς τὴν προτέραν ἀσθεῖαν ἐπανελθόντας ἰεῖν.

ς'. Τοιαῦτα γὰρ πανταχοῦ τῶν ἁγίων αἰ ψυχαί· ὑπὲρ τῆς ἑτέρων διορθώσεως τὴν ἑαυτῶν ἀσφάλειαν προδιδάσκουσιν. ἵνα οὖν μὴ τις λέγῃ, ὅτι διὰ τὴν ὠμότητα ἐπέτανα τὸν λιμὸν, ἀφήκεν αὐτὸν κοινωνῆσαι τοῦ λιμοῦ, ἵνα μάθῃς τοῦ προφήτου τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ [353] χωρὶς τούτου δὲ, ἐπειδὴ εἰσθε πῶς ἡ τῶν θαυμάτων φύσις τοὺς τε θαυματουργοῦντας ἐκπαρῆν, τοὺς τε ὄρωντας θαύματα μείζονα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως περὶ αὐτῶν κείθει ἐπινοεῖν· καὶ ταῦτα ἀμφοτέρω διωρθώματα, τὴν τῆς φύσεως ἐναντιάζει ἀσθενεῖαν. Καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐκ τῆς τοῦ Παύλου φωνῆς ῥῥῖον μαθεῖν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐκπαρῆν τὰ θαύματα, ἄκουσον τί φησι· *Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπαρῶμαι, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, ἀγγελος Σατᾶν, ἵνα με κολαρίζῃ.* Ὅτι δὲ καὶ τοὺς ὄρωντας τὰ θαύματα καὶ τοὺς ἀκούοντας μείζονα κείθει περὶ τῶν θαυματουργοῦντων ἐπινοεῖν, καὶ τοῦτο ἐκείθεν δῆλον. Εἰπὼν γὰρ περὶ

cum exiit, sed videre erat in porte naufragium, inquam in senectute cupiditatem. At non huc usque tantum progressa est illorum improbitas, sed et cum filias suas tradituram se Lot polliceretur, ne sic quidem recesserunt, sed urgebant dicentes non se prius quam viros accepissent recessuros; neque gravissima illatos mala minabantur ei, qui ut hospitibus honorem deferret, filias suas se promiserat traditurum. Vides ut omni ex parte Sodomitarum nequitiam demonstrarit, ac deinde penam illis intulerit? Ne enim postea cum eos affectos supplicio videris, propter calamitatis magnitudinem animo frangaris, neque cum illis Deum accuses, sed illos cum Deo condemnes, antea demonstrata illorum improbitate omnem erga illos misericordiam occasionem præripuit, et nos ab omni commiseratione in illos vocavit. Quo! et nunc erga prophetam præstitit. Ne fame confectos intuens Judæos doleres, immanitatem illorum et crudelitatem ostendit, et quam raro comiter peregrinos exciperent. Non enim solum prophetam non susceperunt, sed et se interfectorum minabantur: id quod ex Dei verbis colligitur. Non enim ait tantum, *Recede*, sed etiam, *Abscondere* (3. Reg. 17. 5). Non sufficit ad salutem fuga, sed et oportet ut te diligenter occultes: populus quippe Judaicus est, populus sanguinem sitiens prophetarum, et in sancis necandis exercitatus: semper manus suas prophético sanguine cruentarunt. Et cum illum quidem emittebat ex Judæa, *Vade et abscondere*, inquit: cum autem ad viduam mittebat: *Ego*, inquit, *illi mandabo* (Ibid. v. 9). Vides, ut inde quidem fugientem jubeat illud cum multa cautione præstare; huc autem confugientem magna cum fiducia præcipiat et securitate discedere?

5. *Cur ab aliis ejectus, a vidua susceptus propheta; cur Heliam Deus affligi siverit.* — Neque solum hoc, sed et aliud per hunc prophetæ adventum ad viduam providit ac disposuit. Ne enim postea cum Christum nonnulli cernerent post multa et immensa beneficia in Judæam collata, post innumeros mortuos quos suscitaverat, post cæcos, quos visum restituerat, post leprosos, quos mundaverat, post dæmones, quos eiecerat, post admirabilem salutaremque doctrinam, ab illis, quos devinxerat beneficiis, esse vexatum, et a gentilibus honore affectum, qui nihil viderant, nec audiverant, mirarentur, dubitarent, et rem esse incredibilem existimarent: prius ac multo ante tempore per servos suos, et quam improbi fuerint Judæi nos docet, et quam comes et humani fuerint gentiles nos instruit. Sic nimirum et Joseph illi, quibus ipse cibaria ministraturus advenerat, etiam necare conati sunt: homo autem barbarus in summum illum honorem evexit. Non aliter Moysen, quem beneficio affecti expulere Judæi, homo barbarus Jothior excepit, et multam in eum comitatem et humanitatem exhibuit. Sic Davidem Saul post amputatum Goliath caput eiecit, post mille pericula quæ ab ejus civitatisque cervicibus sæpe depulerat: Anchus autem rex barbarorum excepit, et in magnum honorem evexit. Ita

nunc etiam Heliam expulere Judæi, sed vidua suscepit. Quando igitur Christum ab illis repulsam videris exceptum a gentibus, animadversis antea figuris, ne prodentem se rei veritatem mireris. Audisti ergo Christum hodie dicentem, et hoc ipsum subindicantem. Cum enim Judæos indignantes alloqueretur, dicebat, *Multa viduas erant in diebus Helias, et ad nullam missus est Helias, nisi ad viduam, quæ erat in Sarephitis Sidonis* (Luc. 4. 25). Sed quæret fortasse quispiam, quam ob causam eum qui tantum pro Dei gloria zelum præ se tulerat, vexari Deus permisit et affligi, cum eum ad torrentem nunc mitteret, nunc ad viduam, nunc alium in locum, tamquam exsulem quemdam volens locum ex loco mutare. Vexatum enim et afflictum fuisse audi quo pacto Paulus etiam testetur: *Circueverunt in melotis, in pellibus caprinis, egestes, angustiati, afflicti* (Heb. 11. 37). Cur igitur illum sicut affligi? Nam si quidem ob ea peccata quæ in ipsum admiserant, has a Judæis penas exegisset, merito dixisset eum vexatione ista periculum afflictionis fecisse, ut mitior fieret et non nihil de crudelitate remitteret: si autem non quod malorum maior esset, quæ ab illis passus fuerat, sed quod propter eorum adversus Dominum improbitatem et insolentiam contabesceret, hanc illis calamitatem invehebat: quæ de causa in consortium et ipse malorum vocatur, nec multis deliciis ac securitate perfruitur? Quia nimirum si dum illi calamitate premerentur, et fame perirent, ipsæ deliciis et opipora mensa frueretur, illud fortasse factum quispiam crudelitati tribuisset. Nihil enim mirum fuisset visum, hominem, cui affatim cuncta suppetent, aliorum malis oblectari. Idcirco participem eum esse calamitatis permisit Deus, et experiri mala quæ accidebant, ac famem pati, ut discas non famem apud illum, sed zelum fuisse. Neque enim sic in angustias redactus, egestate pressus, vexatus, et afflictus adduci potuisset, ut minas rescinderet, nisi præ nimio zelo beatam illam vocem emississet. Quocirca jucundius illi fuisset affligi, atque castigatos illos cornere, quam urgenti necessitate liberatos ad priorem reversum impietatem videre.

6. Tales enim sunt ubique animæ sanctorum: ut cæteri resipiscant, securitatem suam periculo exponunt. Ne quis diceret eum præ nimia crudelitate famem auxisse, participem cum fieri famis permisit, ut philosophiam prophetæ cognoscas. Præterea vero cum soleat plerumque miraculorum natura eos, qui miracula patrant, efferre, atque eorum spectatores in eam mentem impellere, ut aliquid in eis humana natura sublimius esse arbitrentur: his etiam duobus remedium adhibuit, et naturæ infirmitatem immutavit. Hæc autem ita se habere, facile fuerit ex Pauli vocibus intelligere. Nam miracula quidem efferre solere, audi quo pacto testetur: *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satanæ, ut me colaphizet* (2. Cor. 12. 7). Efficere porro miracula, ut qui ea cernunt, majorem concipiant opinionem de illis, a quibus eduntur, hoc

etiam inde constat. Cum enim snarum revelationum feciuset mentionem, addit, *Nam si voluero gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam* (2. Cor. 12. 6). Cui non igitur gloriaris? *Parco autem, ne quis in me existimet, supra id quod videt me, aut aliquid audit ex me.* Ne igitur tale quidpiam prophetæ accideret (licet enim Helias esset, homo tamen erat), immiscuit miraculo naturæ defectum. Propterea qui cælo imperavit, fami non imperavit: qui terræ partum cohibuit, ventris reprimere necessitatem non potuit, sed muliere vidua indiguit, ut divinam gratiam agnoscas, et humanam simul infirmitatem. Non ad hoc tantum factum illud profuit, sed ad aliud quidpiam nihilo minus isto. Quodnam illud tandem? Ut cum te quispiam ad prophetæ zelum fuerit adhortatus, non animum respondeas, nec desperes, quod hominem esse alterius naturæ arbitreris, ideoque tantam apud Deum fiduciam habuisse. Quod quidem innuit quispiam cum dixit: *Helias homo erat similis nobis passibilis* (Jac. 5. 17): quasi diceret: Ne impossibile arbitreris esse, ad idem cum illo philosophiæ fastigium pervenire: nam et ejusdem ille particeps fuit naturæ. Verumtamen admirabile ac divinum illud ejus propositum multo cæteris eum sublimiorem ostendit.

7. Sed jam tempus est, ut ad viduam redeamus. *Venit, inquit, in Sarephtha Sidonis, et invenit mulierem viduam colligentem ligna* (3. Reg. 17. 10). Digna domestica paupertate hactenus sunt vestibula. Quid igitur? num retro conversus est, cum talia vidisset hospitalitatis exordia? Nequaquam; quippe qui sententiam divinam audierat: sed clamavit post eam, et dixit: *Sume vero mihi aquam, et ivit, ut sumeret* (Ib. v. 11). Vere generosa et sapiens mulier, ac nisi paulo videatur audacius hoc dictum, ipsa etiam prophetæ magnanimitate digna: imo nullo pacto debet audax illud dictum videri: nisi enim digna fuisset, nequam habita digna fuisset, quæ sanctum illum exciperet. Quemadmodum et ad discipulos dixit Christus, *In quamcumque civitatem aut castellum intraveritis, interrogate, quis in ea dignus sit, et ibi manete* (Matth. 10. 11): ita Deus hic quoque quoniam præ omnibus dignam noverat hanc mulierem, quæ prophetam susciperet, propterea cæteris omnibus ommissis illuc eum misit. At enim ex rebus ipsis nobilitatem ejus videmus. *Sume mihi, inquit, aquam in vase.* Magna sane mulieris humanitas. Quod enim responderit, quod in colloquium ejus venerit, quod illum corripens totam civitatem ad puniendum sacrum illud caput non vocaverit, nonne stupore et admiratione dignum videtur? Siquidem merito famis adactam necessitate mulierculam eo usque fuisse iracundiam commotam, ex hoc Judaico exemplo cognosce.

Elisæus duplex Helias.— Discipulus Helix Elisæus, duplex Helias (duplicem enim magistrum in discipulo licebat intueri), famem postea prophetavit; non ipse immisit sicut Helias, sed venturam prædixit. Quid ergo rex, qui temporibus illis regnabat? Indutus est sacco, inquit: siquidem humiliavit eum calamitas: sic tamen humiliatus cum lamentantem mulierem

audisset propter ea quæ famis causa acciderant, tanta tum exarsit iracundia, ut confestim exclamavit ac dixerit: *Hæc faciat mihi Deus et hæc adjiciat, ut stabit caput Elisæi filii Saphat super ipsum hodie* (4. Reg. 6. 31). Vidistin' regis iracundiam? Vide mulieris aspersionem: hæc enim invento eo qui non famem prædixerat, sed invexerat, cum prope civitatem esset, non indignata est, non excauduit, non cæteros ad supplicium sumendum vocavit, sed modestissime paruit.

8. Scitis autem quo pacto, si quando negotio quopiam simus occupati, ne familiares quidem sæpenter lubenter aspiciamus, sed et adversus eos indignemur: cum vero tanta etiam afflictio ingruerit, vel ipsam etiam lumen molestiam nobis videtur exhibere: id quod rursus ex Judaico patet exemplo. Sane quidem cum venisset Moyses, et innumera Judæis annuntiasset bona, liberationem a tyrannide, libertatem, et in antiquam patriam reditum: *Videntes eum, inquit, non audierunt eum præ pusillanimitate, et operibus duris* (Exod. 6. 9). Illi tam faustum nuntium ferentem cum vidissent, aversati sunt: hæc venientem prophetam cum vidisset, non ut famem depelleret, sed ut illam gravaret, nihil ei tale accidit. Et illi quidem adeo difficiles ac morosi erant propter operum laborem: hæc autem non labore, sed fame vehementer afflicta (magnum quippe est inter laborem famemque discrimen), non modo virum non aversata est, sed etiam totam suam paupertatem exhausta, ut eum susciperet, qui famem illis induxerat. *Et ivit ut sumeret aquam, inquit, et clamavit propheta, et dixit, Sume mihi jam etiam panem, et comedam* (3. Reg. 17. 11). Quid igitur mulier? Ne hoc quidem ægre fert, sed quid ait? *Vivit Dominus Deus tuus, si est mihi panis subcineritius, nisi quantum pugillus farinæ* (Ib. v. 12). Quam ob causam jurat? Panem petiit propheta, cæterum illa panem non habebat. Timuit ergo, ne forte dum illa coqueret, torreret, præpararet, deinde tardaret, more impatientis propheta discederet, et præda hospitalitatis aufereret. Propterea juramento illum præoccupavit dicens, non sibi farinam deesse, verum subcineritium panem sibi non esse, farinam esse. Neque juramento solum fidem facit, sed et ipsa rerum quæ sunt demonstratione. *Eccæ enim, inquit, colligo duo ligna, et ingrediar, et faciam illa filis meis, et comedemus, et moriemur.*

Nullam relinquit excusationem ditibus vidua.— Audiant qui magnificas ædes construunt, et sumptuosa prædia mercantur, ac famulorum greges per forum traducunt: vel potius et locupletes et pauperes audiant omnes: nulli enim post viduam istam excusatio relinquetur. Tam multis illa impedimentis intricata erat, sed illa tamen interruptit et transcendit. Audi vero. Alienigena erat: unum est hoc impedimentum. Sidonia; secundum impedimentum. Non enim par est conditio, si alienigena sis quovis pacto, et si ex Sidone oriundus improbissima civitate:

τῶν ἀποκαλύψων τῶν αὐτοῦ, φησὶν· Ἐὰν γὰρ καὶ θελήσω κινῆσασθαι, οὐκ ἔσομαι ἄφρων· ἀλήθειαν γὰρ ἄρω. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐ καυχᾶσαι; Φείδομαι δὲ μή τις εἰς ἐμὲ λογισθῆται ὑπὲρ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούσῃ τι ἐξ ἐμοῦ. Ἵνα οὖν μὴ καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου τοιοῦτόν τι συμβῆ (εἰ γὰρ καὶ Ἥλιος ἦν, ἀλλ' ἀνθρώπος ἦν), ἐγκατέμειξε θαύματι τὸ τῆς φύσεως ἑλάττωμα. Διὰ τοῦτο ὁ τῶν οὐρανῶν κρατήσας, τῆς παίνης οὐκ ἐκράτησεν· ὁ τὰς ὠδύνας τῆς γῆς ἐπισχῶν, τῆς γαστρὸς τὴν ἀνάγκην ἐπισχεῖν οὐκ ἔσχυσεν, ἀλλὰ χήρας ἔδειτο γυναικῶς, ἵνα μάθῃς καὶ τὴν θείαν χάριν, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Οὐκ εἰς τοῦτο δὲ μόνον ἠφέλει· τὸ συμβῆν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον οὐκ ἔλαττον τούτου. Ποῖον δὲ τοῦτο; Ἴν' ἔταν σε παρακαλῆ τις πρὸς τὸν τοῦ προφήτου ζῆλον, μὴ καταπίσης, μηδὲ ἀπογυῖς νομίζων ἑτέρας εἶναι τὸν ἀνθρώπων φύσεως, καὶ διὰ τοῦτο τοσαύτην πρὸς τὸν Θεὸν ἐσχηκέναι τὴν παρῆρσιαν. Ὅσαρ οὖν καὶ τις ἠνέξατο εἰπὼν· Ἥλιος ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν ἦν ἀνθρώπος· μονοουχὶ λῆγων, μὴ νομίσης ἀδύνατον εἶναι πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνῳ φθάσαι τῆς φιλοσοφίας τὴν κορυφὴν· καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνος τῆς αὐτῆς ἀποικόνησε φύσεως. Ἄλλ' ὅμως ἡ θαυμαστὴ καὶ θεῖα προαίρεσις πολλῶν τῶν ἄλλων αὐτὸν ὑψηλότερον ἕδειξεν.

ζ'. Ἀλλὰ καιρὸς λοιπὸν πρὸς τὴν χήραν ἐπανελεθεῖν. Ἦλθε, φησὶν, εἰς Σαραφθὰ τῆς Σιδωνος, καὶ εὔρε γυναικῆ χήραν συλλέγουσαν ξύλα. Ἀξία τῆς ἔνδον πενίας; τίως τὰ προτύλαια. Τί οὖν; ἀπετράπη τοιαῦτα τῆς φιλοξενίας ἰδὼν τὰ προύμια; Οὐδαμῶς· θείας γὰρ ἦν ἀκηκοὺς ἀποφάσσω· ἀλλ' ἐδόθησεν ὀπίσω αὐτῆς, καὶ εἶπε, Λάβε δὴ μοι ὕδωρ, καὶ ἐπορεύθη λαβεῖν. Ὅπως γυναικῆ καὶ φιλόσοφος ἢ γυνὴ, καὶ εἰ μὴ τολμηρὸν εἶπαι, καὶ αὐτῆς τοῦ προφήτου μεγαλοφυχίας ἀξία· μάλλον δὲ οὐ τολμηρὸν εἶπαι· εἰ γὰρ μὴ ἦν ἀξία, οὐκ ἂν ὑποδέξασθαι κατηξιώθη τὸν ἅγιον ἐκεῖνον. Καθάπερ ὁ Χριστὸς φησι πρὸς τοὺς μαθητάς· ὅτι *Εἰς ἦν δὲ ἂν πόλις ἢ κώμη ἐπιστάθητε, ἐρωτήσατε τίς ἀξίος ἐν αὐτῇ, κακεῖ μείνατε*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ Θεὸς, ἐπειδὴ μάλιστα πάντων ἀξίαν ἔδει τὴν γυναῖκα τοῦ δέξασθαι τὸν προφήτην, διὰ τοῦτο τὰς ἄλλας πάσας ἀφελὲς, ἐκεῖσε αὐτὸν ἔπεμψε. Πλὴν ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἴδωμεν αὐτῆς τὴν εὐγένειαν. Λάβε δὴ μοι, φησὶν, ὕδωρ εἰς ἀγγος. Πολλὴ ἡ [354] φιλοφροσύνη τῆς γυναικῆς. Ὅτι γὰρ ἀπακρίνατο, ὅτι λόγου μετέδωκεν, ὅτι μὴ κατασχούσα αὐτὸν τὴν πόλιν ἄπασαν ἐκέλευσε πρὸς τὴν τιμωρίαν τῆς θείας ἐκείνης κεφαλῆς, οὐκ ἔξιον ἐκπληττεσθαι καὶ θαυμάζειν; Καὶ γὰρ ὅτι εἰκὸς ἦν τοῦ λιμοῦ τὴν ἀνάγκην πρὸς ταύτην ἐξαγαγεῖν τὴν ὀργὴν τὸ γύναιον, ἐξ Ἰουδαίου παραδείγματος μάνθανε.

Ὁ Ἐλισσαῖος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἥλιου, ὁ διπλοῦς Ἥλιος (ἐν γὰρ τῷ μαθητῇ διπλοῦν τὸν διδάσκαλον ἦν ἰδεῖν), προσηύτευσε μετὰ ταῦτα λιμὸν· οὐχὶ αὐτὸς ἐπήγαγε, καθάπερ Ἥλιος, ἀλλὰ μέλλοντα ἤξειεν προείπε. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς, ὁ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βασιλεύων; Περιεβάλλετο σάκκον, φησὶ· καὶ γὰρ ἐταπεινώσεν αὐτὸν ἡ συμφορὰ· ἀλλ' ὅμως οὕτω ταπεινωθεὶς, ἀκούσας γυναικῆς ὑδρομένης τινας ἐπὶ

συμβῆσι διὰ τὸν λιμὸν, εἰς τοσαύτην ἐξηνέχθη τότε ὀργὴν, ὡς ἀναβοῆσαι εὐθέως καὶ εἰπαιν, *Τάδε ποιήσαι μοι ὁ Θεός, καὶ τάδε προσθαίη, εἰ στήσεται ἡ κεφαλὴ Ἐλισσαίου υἱοῦ Σαράτ ἐπ' αὐτὸν σήμερον*. Εἶδες τοῦ βασιλεῦς τὴν ὀργὴν; Μάθε τῆς γυναικῆς τὴν φιλοσοφίαν· αὐτὴ γὰρ οὐχὶ τὸν προσιπόντα λιμὸν, ἀλλὰ τὸν ἐπαγαγόντα εὐρούσα, καὶ τῆς πόλεως οὖσα ἐγγύς, οὐκ ἠγανάκτησεν, οὐκ ἠγρίανεν, οὐκ ἐτέρους πρὸς τιμωρίαν ἐκέλευσε, ἀλλὰ καὶ μετὰ πολλῆς ὑπέκρουσε τῆς ἐπαικειίας.

η'. Ἴστε δὲ ὅτι ἐπαίδων περὶ τινὰ χρεῖαν ὤμων ἡσυχολημένοι, οὐδὲ τοὺς ἐπιτηδείους πολλὰκις ὀρώμεν ἡδέως, ἀλλὰ καὶ πρὸς αὐτοὺς δυσχεραίνομεν· ἔταν δὲ θλίψις τοσαύτη παρῆ, καὶ αὐτὸ τὸ φῶς ἐνοχλεῖν ἡμῖν δοκεῖ· καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ Ἰουδαίου μαθεῖν ἔστι παραδείγματος. Ὅτε γοῦν ἦλθεν ὁ Μωϋσῆς τὰ μυρία τοὺς Ἰουδαίους ἀπαγγέλλων ἀγαθὰ, τυραννίδος ἀπαλλαγὴν, ἐλευθερίαν, καὶ πρὸς τὴν παλαιὰν πατριδα ἐπάνοδον· Ἰδόντες αὐτὸν, φησὶν, *οὐκ ἤκουσαν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἀλιγοφυχίας, καὶ τῶν ἔργων τῶν σκληρῶν*. Ἐκείνοι τὸν κομίζοντα εὐαγγέλια τοσαῦτα ἰδόντες ἐπιστράφησαν· αὐτὴ δὲ ἰδοῦσα τὸν προφήτην ἐλθόντα, οὐχὶ ὥστε λύσαι τὸν λιμὸν, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτῇ γενέσθαι βαρὺν, οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθε. Κάκεινοι μὲν οὕτως ἦσαν δυσχερεῖς διὰ τὸν τῶν ἔργων πόνον· αὐτὴ δὲ οὐχὶ πόνου, ἀλλὰ λιμοῦ σφοδρῶς ἐπικειμμένου (πολὺ δὲ πόνου καὶ λιμοῦ τὸ μέσον), οὐ μόνον οὐκ ἀπιστράφη τὸν ἄνδρα, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν αὐτῆς τὴν πενίαν ἐκένωσεν, ὥστε ὑποδέξασθαι τὸν ἐπαγαγόντα αὐτοὺς τὸν λιμὸν. *Καὶ ἐπορεύθη, φησὶ, λαβεῖν ὕδωρ, καὶ ἐδόθησεν ὁ προφήτης καὶ εἶπε, Λάβε δὴ μοι καὶ ἄρτον, καὶ φάγομαι*. Τί οὖν ἡ γυνὴ; Οὐδὲ ἐνταῦθα δυσχεραίνει, ἀλλὰ τί φησι; Ζῆ Κύριος ὁ Θεός σου, εἰ ἔστι μοι ἐγκρυφίας, ἀλλ' ἡ ὄσον δρᾶξ ἀλεύρου. Τίνος ἔνεκεν ἐμνυσιν; Ἄρτον ἤτησεν ὁ προφήτης, αὐτὴ δὲ ἄρτον οὐκ εἶχεν. Ἔδεισεν οὖν μὴ ποτε πεπτούσης αὐτῆς, ὀπώσης, καὶ παρασκευασοῦσης, εἴτα βραδυνούσης, οὐκ ἀναμείνας τὴν ἀναβολὴν ὁ προφήτης ἀποπηδήσῃ, καὶ φύγῃ τῆς φιλοξενίας τὸ θῆραμα. Διὰ τοῦτο αὐτὸν ὀρυκ προκατέλαβε λέγουσα, οὐχὶ ὅτι οὐκ ἔστι μοι ἄλευρον, ἀλλ' ὅτι Ἐγκρυφίας μὲν οὐκ ἔστιν, [355] ἄλευρον δὲ ἔστι. Καὶ οὐ διὰ τοῦ ὀρυκου μόνον αὐτὸν πιστοῦται, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς ἀποδείξεως. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ, *δύο συλλέγω ξυλάρια, καὶ εἰσελεύσομαι, καὶ ποιήσω αὐτὰ τοῖς τέκνοις μου, καὶ φαγόμεθα, καὶ ἀποθανούμεθα*.

Ἀκουέτωσαν οἱ τὰς λαμπρὰς οἰκίας οἰκοδομούμενοι, καὶ τοὺς πολυτελεῖς ἀγροὺς ἀνούμενοι, καὶ οἰκετῶν ἀγέλας ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς περιφέροντες· μάλλον δὲ καὶ εὐποροὶ καὶ πένητες ἀκουέτωσαν πάντες· οὐδενὶ γὰρ μετὰ τὴν χήραν ταύτην ἀπολογία ἔσται λοιπὸν. Τοσαῦτα ἦν αὐτῇ τὰ κωλύματα, ἀλλ' ὅμως πάντα ἐκεῖνα ἐτέκοψε καὶ ὑπερέβη. Ἄκουε δὲ. Ἀλλόφυλος ἦν· ἐν τοῦτο τὸ κώλυμα. Σιδωνία· δεύτερον κώλυμα. Οὐδὲ γὰρ ἴσον ἄλλόφυλον εἶναι ἀπλῶς, καὶ Σιδωνίον τῆς πονηροτάτης πόλεως· ὡς γὰρ ἔσχατον κακίας

φθάρματα, τὴν πόλιν ἐκείνην ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις παρήγαγεν ὁ Χριστός. Ἦν τοίνυν καὶ ἄλλοφυλος, καὶ Σιδωνία, καὶ γυνή, τὸ ἀσθενὲς γένος καὶ πάντοθεν δοκῶν τῆς ἀντιλήψεως. Προσῆν καὶ χηραία, τέταρτον κώλυμα· κίμπτον, ἐκείνων ἀπάντων μαζόν, παιδοτροφίας ἐπιμέλεια. Ἀκουήσασαν αἱ χῆραι καὶ παιδῶν τρέφουσαι, ὡς οὐκ ἦν ἱκανὴ ἡ στήψις αὐτῆ πρὸς τὸ μὴ κρινεῖν ἐπιτηροσύνην, μηδὲ υποδέχεσθαι ἕξινους· καὶ δρᾶξ ἀλεύρου ὁπαλλοῦσθε μόνον, καὶ μετ' ἐκείνην θάνατος προσδοκᾶτο. Σὺ μὲν γὰρ καὶ ἅπαντα κινήσεις τὰ χρήματα, καὶ γυμνώσεις τῆς παρουσίας σου, δύνασαι πρὸς τὰς ἐτέρων θύρας ἀπαλθεῖν καὶ τυχεῖν παραμυθίας· τότε δὲ οὐδὲ ἐκείνην θανατὸν ἦν, οὕτως ἅπαντας τοὺς λιμένας ἔχωνσεν ὁ λιμός. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἀκώλυσεν. Ἔβω καὶ ἔβδομον κώλυμα, αὐτὸν τὸν μέλλοντα ἐπιξενίζεσθαι ἐπὶ γυναικί. Οὐδὲ γὰρ οἰκείος, οὐδὲ γνώριμος ἦν, ἀλλὰ ξένος καὶ ἄλλοτριος, καὶ κατ' αὐτὸν τῆς εὐσεβείας λόγον κειχωρισμένους αὐτῆς. Οὐ μόνον δὲ ξένος καὶ ἄλλοτριος, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ τὸν λιμὸν ἐπαγαγὼν.

θ. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἀπίτρεψε τὴν γυναῖκα, ἀλλ' ἐδίδου τροφήν στόματι τῆ πῖσαν αὐτῆς διακινήσαντι τὴν τροφήν, καὶ τὸν αἴτιον τοῦ λιμοῦ τοῖς λευφάνοις ἔστρεψε τοῦ λιμοῦ. Διὰ σὲ, φησὶν, ἡ ἑκαστὸ μοι παρουσία εἰς τὴν δράκα περίστη ταύτην· ἀλλ' οὐδὲ τῆς δρακὸς ταύτης φοβέομαι διὰ σὲ, ἀλλὰ καὶ ἑμαυτὴν καὶ τὰ παιδιά ἐπιθύσω θανάτῳ, ἵνα σὺ, φησὶν, ὁ τῆς στενοχωρίας αἴτιος μηδὲ μικρὸν τῆς στενοχωρίας αἰσθῆσιν λάβῃς. Ποίαν τις ὑπερβολὴν ἐπινοήσῃ φιλοξενίας ἐτέρων; Οὐκ ἔστιν οὐδεμίαν εὐραία. Ἐίδε ξένον, καὶ τῆς φύσεως· εὐθείως ἐπαλάθετο, καὶ τὰς ὀφείλας ἠγνόησε, καὶ πρὸς τὸν τῶν παιδῶν βλέπουσα χορὸν, οὐ κατακλάσθη. Καὶ οἶδα μὲν ἀκούσας πολλάκις λεγόντων πολλῶν, ὅτι Ὁδεῖνα πτωχὸν ἰδὼν, ἐν χιτωνίσκῳ, ἐν περιεβέβλητο μόνον, τοῦτον ἀπεθυσάμενος, τὸν γυμνὸν περιβάλας, αὐτὸς δὲ παρ' ἐτέρου θανισάμενος ἱμάτιον, οὕτως ἀπῆλθε· καὶ μέγα ἔδοξε τοῦτο εἶναι καὶ θαυμαστόν. Καὶ γὰρ οὕτως ἐστὶ μέγα· τὸ δὲ τῆς χήρας ταύτης πολὺ τοῦτο μαζόν. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἑαυτὴν γυμνώσας, καὶ τὸν γυμνὸν περιβάλας, ἔσχε παρ' ἐτέρου λαθεῖν ἱμάτιον· αὐτὴ δὲ τὴν δράκα [336] τοῦ ἀλεύρου προέβλημένη, οὐκ ἴσχυσε δράκα ἐτέραν λαθεῖν· οὐδὲ μίχρη γυμνότητος ἦν ὁ κίνδυνος αὐτῆ, ἀλλὰ μετ' ἐκείνη θάνατος προσδοκᾶτο καὶ αὐτῆς καὶ τῶν παιδῶν. Ὅταν οὖν μήτε πνίας, μήτε παιδοτροφίας ἐπιμέλεια κωλύσῃ, μήτε λιμὸς χλαπὸς, μήτε πτωχεία τοσαύτη, μήτε θάνατος προσδοκώμενος, ποίαν ἔχομεν ἀπολογία ἢ εὐτοποί; ποίαν οἱ πένητες; Ζῆ Κύριος ὁ Θεὸς σου, εἰ ἔστι μοι ἐγκρυφίας, ἀλλ' ἢ ἔσον δρᾶξ ἀλεύρου ἐν τῇ ὕδρῳ, καὶ ὄλιγον ἔλασον ἐν τῷ κάμψῳ καὶ ἰδοὺ συλλέγω δύο ἔυλάρια, καὶ εἰσελεσσομαι, καὶ ποιήσω αὐτὰ τοῖς τέκνοις μου, καὶ φασγόμεθα, καὶ ἀποθανούμεθα. Ταύτην ἑκαστος τὴν ἐλευσίην, μᾶλλον δὲ ἑκαστος ταύτην τὴν μακαρίαν φωνὴν καὶ τῶν οὐρανῶν ἀξίαν ἐν τοῖς τοίχοις τῆς οἰκίας ἐγγραφεύς τῆς θαυτοῦ, ἐν τῷ θαλάμῳ, ἐν ᾧ ἀναθεώδωμεν, ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ ἀριστοποιούμεθα. Ταύτην ἐπὶ τῆς οἰκίας, ταύ-

την ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ταύτην ἐν τοῖς συλλόγοις τῶν φίλων, ταύτην εἰς δικαστήριον ἀκρίων, ταύτην εἰς οὐρανῶν, ταύτην ἐξῶν ἑκαστος μελετᾶται τὴν φωνὴν· καὶ σφόδρα ἀν ἰσχυροσίμην, ὅτι οὐδ' ἀν εἰ λθόνός τις εἴη, καὶ πύθρῳς, καὶ ἀθέμας, ἀνίσταται προσελθόντα πάντα κενὰς ἀποπέμψαι χερσίν, ἀν τὴν φωνὴν ἐγγράψῃ ταύτην, ἀν τὴν χήραν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔχῃ.

Ἄλλ' ἴσως ἐκείνη εἶπὶ τις· Ἄγε κάμοι προφήτην, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς εὐνοίας υποδέξομαι. Ἰπόσχου τοῦτο, καὶ ἄγε σοὶ τὸν προφήτην. Καὶ τί λόγος τὸν προφήτην; Αὐτὸν ἄγε σοὶ τὸν τοῦ προφήτου Δασπότην, τὸν κοινὸν ἡμῶν Θεὸν καὶ Κύριον τὸν Χριστόν. Αὐτὸς γὰρ φησὶν, ὅτι Πεντωντὰ με εἰδεατο, καὶ ἐθρόψατε. Εἰ δὲ ἀπιστοῦσι τινες τῇ φωνῇ, καὶ τῆς φιλοφροσύνης ἀμελοῦσι, μαθήσονται τότε διὰ τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας τοῦτο. Ὅσοι γὰρ αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ παραμείψαντες, οὕτως ὅπως ἀφῆρτον ἀπαλείψονται κώλυται. Οὕτως οὖν οἱ τοὺς πτωχοὺς τρέφοντες καθάπερ αὐτὸν τὸν Χριστὸν θεραπεύσαντες, εἰς τὴν τῶν οὐρανῶν εἰσάγονται βασιλείαν.

γ. Τάχα κλείω τοῦ θέντος τὰ εἰρημένα. Εἶθε μὲν οὖν πάσας τὰς ἡμέρας ἀνδιατριβεῖν ἦν τοῖς περὶ τῆς ἐπιτηροσύνης λόγοις. Εἰ δὲ ἀρκούντως ἡμῖν ἔχων ταῦτα δοκᾷ, φέρε αὐτὰ ἀνακαφαλαιώμεθα πάντα. Εἶπον τίνος ἔνακεν ὁ προφήτης πρὸς τὴν χήραν ἀπεστέλλετο, ἵνα μὴ μακαρίζησιν ἡ πνίας, ἵνα μὴ θαυμάζησιν πλοῦτον, ἵνα μὴ τὸν εὐπορον ζηλωτὸν εἶναι νομίζησιν, ἵνα μὴ τὸν ἐν πτωχείᾳ ζῶντα θθλοῦν καὶ ἐλευσίην, ἵνα μὴ τῆς ἰουδαϊκῆς κωνηρίας. Ἔθεος γὰρ τῷ Θεῷ μᾶλλον τοιάδε κολάζειν, καὶ ἡμῖν ἀπολογεῖσθαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν· ἵνα μὴ μετὰ ταῦτα ἰδὼν τὸν κοινὸν ἀπάντων Σωτῆρα παρὰ μὲν ἐκείνων ἐλαυνόμενον, παρὰ δὲ τῶν ἐθνῶν υποδέχεσθαι, θαυμάζησιν καὶ διαπορῆσιν, ἐκείνων αὐτῶν τὴν ἀγκωμοσύνην καταμαθῶν, καὶ ὡς ἔθος αὐτοῖς τοὺς αὐεργέτας ἐλαύνειν· ἵνα μὴ νομίσησιν ὠμότητος εἶναι τοῦ προφήτου τὴν εὐχὴν, καὶ τὴν τῆς τιμωρίας παρτάσιν, ἀλλὰ ζήλου Θεοῦ καὶ κηδεμονίας· ἵνα μᾶλλον ὅτι ἐν τοῖς μεγίστοις κατορθώμασι καὶ σωφρονισμοῦ ἡμῶν ἡ φύσις δεῖται· ἵνα μὴ παρακαλούμενος εἰς τὸν αὐτὸν τοῦ προφήτου ζῆλον, ἀδύνατον εἶναι νομίσησιν τὴν μίμησιν. Εἶπον παρὶ [337] τῆς χήρας, πῶς ἐν τοσαύτῃ στενοχωρίᾳ οὐσα, τοῦ λιμοῦ καταναγκάζοντος, οὐδὲ ῥῆμα πικρὸν πρὸς τὸν προφήτην ἐθέβατο, καίτοι γε εἰδὼς ἦν· καὶ ἔδειξα καὶ τοῦτο ἐκ τῶν ἰουδαϊκῶν φρονημάτων· ἀλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ἐπαθεν ἐκείνη, ἀλλὰ μετὰ πάσης αὐτὴν ἐδέξατο φιλοφροσύνης, καὶ τὴν πνίαν ἑκείνην εἰς τὴν ἐκείνου τιμὴν ἐκένωσε, καὶ Σιδωνία οὐσα καὶ ἄλλοφυλος, καὶ οὕτε τῶν προφητῶν φιλοσοφούντων παρὶ ἐπιτηροσύνης ἦκουσαν, οὕτε τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Πεντωντὰ με εἰδεατο, καὶ ἐθρόψατε. Τίς οὖν ἡμῶν ἔσται συγγνώμη, εἰ μετὰ τοιαύτας παραινέσεις, εἰ μετὰ τοιοῦτων ἐπάθλων ὑπέσχεσιν, εἰ μετὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, μὴ φθάσαιμεν πρὸς τὸ αἰτὸ τῆ χήρας τῆς φιλοφροσύνης μέτρον; Ἐκείνη μὲν γὰρ καὶ Σιδωνία ἦν, καὶ ἄλλοφυλος, καὶ γυνὴ χήρα, καὶ παιδῶν ἐπιμελεῖτο πολλῶν, καὶ λιμὸν ἐκινύδωνον ἔωρα καὶ θάνατον προσδοκώμενον, καὶ ἀνθρωπῶν ἀγνώστα υποδέχεσθαι ἔμαλλε καὶ τὸν ἐπαγαγόντα τὸν λιμὸν, καὶ οὐδὲ οὕτως ἠφείσατο τῆς δρακὸς· ἡμεῖς

^a F. ταλαίης.

tanquam enim summæ improbitatis exemplum in Evangelii illam urbem in medium Christus adduxit (*Matth.* 11. 21. 22). Erat igitur et alienigena, et Sidonia, et mulier, sexus infirmus, et omni ex parte subsidio indigens. Accedebat viduitas quartum impedimentum: quintum illis omnibus majus, alendorum cura liberorum. Audiant viduæ, ac liberorum matricæ, non fuisse idoneam et legitimam illam excusationem, quominus impertiret elemosynam, vel hospites exciperet: et pugillos farinæ reliquis erat tantam, ac post illum mora expectabatur. Nam tu quidem licet omnes pecunias profuderis, licet facultatibus teipsum spoliaveris, potes ad aliorum fores pergere, atque inde solatium obtinere: tum vero neque mendicare licebat, ita portas omnes famem obstruxerat. Nihil tamen horum prohibuit. Dicam et septimum impedimentum, ipsum nimirum, quem mulier hospitio fuit exceptura. Nam neque familiaris, neque notus erat, sed peregrinus et alienus, et ipso religionis ab illa septo separatus. Neque vero tantum peregrinus, et exterus, sed ille ipse erat, qui famem luderat.

9. Nihil tamen horum feminam avertit, sed ori cibum porrigebat, quod omnes illi cibos absumpserat, et famis auctorem famis reliquis nutrebat. Propterea, inquit, facultates omnes meæ ad hunc pugillum redactæ sunt: sed nec isti pugillo tua causa parcam, verum et me et liberos meos obijciam morti, ut tu, inquit, hujus auctor necessitatis ne minimum quidem necessitatis sensum capias. Cui potuit umquam majus hospitalitatis studium in mentem venire? Nullum plane licebit reperire. Vidit peregrinum, et naturæ confestum oblita est, dolores partus ignoravit, et oculis ad filiorum turbam conversis animo fracta non est. Ac me quidem scio frequenter audiisse multos qui dicerent: ille cum pauperem conspexisset, tunicam, qua sola erat indutus, exuens nudum vestivit; ipso vero, cum mutam ab altero vestem sumpsisset, deinde discessit: et hoc magnum quid et mirabile visum est. Siquidem vere magnum est: istud vero viduæ factum hujus multo illo majus. Nam ille quidem cum se nudasset, ac nudum operuisset, potuit ab altero vestem accipere: hæc vero cum farinæ pugillum prodegiisset, alterum pugillum accipere minime potuit; neque nuditatis tantum illi periculum subeundum erat, sed postea mors ipsius ac liberorum erat expectanda. Cum igitur neque paupertate, neque alendorum cura filiorum, neque gravi fame, neque tanta egestate, neque mortis expectatione fuerit impedita, quæ nobis reliqua erit excusatio locupletibus, quæ pauperibus? *Vivit Dominus Deus tuus, si est mihi panis subcineritius, nisi quantum pugillus farinæ in hydria, et parum olei in lecytho: et ecce colligo duo ligna, et ingrediar, et factam illa filiis meis, et comedemus, et moriamur.* Hanc unusquisque miserandam, vel potius unusquisque beatam illam vocem ac cælo dignam domus suæ parietibus inscribat, in cubiculo, in quo dormians, in conclavi, in quo prandemus. Hanc in sedibus, hanc in foro, hanc in amicorum castibus,

hanc dum ad iudicium tribunal pergit, hanc dum ingreditur, hanc dum egreditur vocem quisque meditetur: et constanter affirmo, quantumvis saævus fuerit quis, et ferreus, et adamas, minime umquam adductum iri ut accedentem pauperem vacuis manibus a se dimittat, si vocem hanc inscripserit, si viduam ante oculos positam habuerit.

Non propheta solum excipiendi sunt. — Sed dicet fortasse quispiam: Adducito mihi prophetam, et eadem cum benevolentia illum suscipiam. Hoc mihi promitte, tum ego tibi prophetam adducam. Quid dico prophetam? Ipsum tibi propheta Dominum adducam, communem Deum ac Dominum nostrum Christum. Ipse enim dicit, *Esurientem me vidistis, et aluitis* (*Matth.* 25. 35). Quod si qui forte voci fidei derogant, et humanitatem non curant, cum supplicio pœnisque castigati hoc discent. Tamquam enim Christum ipsum non curassent, sic ad intolerandum supplicium abducentur. Sic igitur et qui pauperes aluerint, quasi Christum ipsum curarint, in regnum cælorum introducentur.

10. Fortasse plura dicta sunt, quam oportuit. Utinam autem dies omnes in sermones de elemosyna liceret impendere! Quod si vobis hæc sufficere videntur, age summatim omnia illa repetamus. Dixi qua de causa propheta ad viduam mitteretur, ne paupertatem despicias, ne divitias tanti facias, ne locupletem beatum arbitreris, ne infelicem ac miseracione dignum eum qui egestate premitur, ut Judaicam nequitiam cognoscas. Ille enim Dei mos est, cum supplicium est illaturus, ut rebus ipsis se purget: ne cum postea communem omnium Salvatorem rejectum ab illis videris, et a gentibus susceptum, mireris et dubites, cum multo ante ipsorum improbitatem cognoveris, eosque bene de se meritis vexare consuevisse: ne crudelitatis esse arbitreris orationem propheta, atque productionem pœnæ, sed zeli divini ac sollicitudinis: ut discas in maximis recte factis etiam castigatione naturam nostram indigere: ne cum ad eundem cum propheta zelum te adhortamur, fieri non posse putes, ut illum imiteris. Dixi de vidua, quo pacto in tantas angustias redacta, fame cogente, ne verbum quidem asperum adversus prophetam emisit, tametsi rerum statui consentaneum erat, atque hoc ex superbia Judæorum ostendi: nihil tamen horum illi accidit, sed cum multa illum comitate atque humanitate suscepit, totamque suam egestatem in ejus honorem impendit, cum Sidonia esset et alienigena, neque prophetas de elemosyna philosophantes audiisset, neque Christum dicentem, *Esurientem me vidistis, et aluitis.* Quamnam igitur venia digni causebitur, si tot auditis cohortationibus, si post tantorum promissa præmiorum, si proposito regno cælorum, non ad eundem cum vidua comitatis et humanitatis gradum perveniamus? Nam illa quidem Sidonia fuit et alienigena, et mulier vidua, et multorum illi erat cura liberorum, periculosam famem videbat et mortem imminentem, et hominem ignotum erat exceptura quique famem invexerat, et ne sic quidem pugillo pepercit: at nos qui et propheta

tiae participes fuimus, et divinis ex culti dogmatibus, qui de rebus futuri possumus philosophari, neque famem videmus instantem, et qui multo plura, quam mulier possidemus, quamquam poterimus excusationem obtendere, qui facultatibus parcimus, et nostram salutis prodigi sumus? Ut igitur gravia illa tormenta

vitemus, omnem misericordiam in egenos exhibeamus, ut et nos assequi bona futura mereamur gratis et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo gloria Patri, una cum Spiritu sancto in secula seculorum. Amen.

MONITUM

Hanc pulcherrimam concionem habuit Chrysostomus Antiochiæ, ut arguitur ex his quæ sub initium dicuntur, nempe ad hunc martyrum locum populum ventitasse. Extra urbem nempe erat ecclesia, propter martyrum reliquias frequentata, quo pergebant populi pietatis gratia, et ubi conciones frequenter habe-

DE FUTURORUM DELICIIIS,

ET PRÆSENTIUM VILITATE (a).

—o—

1. *Auditoribus de alacritate gratulatur; quæ vera sint insignia magistratus exponit.* — Vehemens æstus est, et molestus ardor; attamen alacritatem vestram non debilitavit, nec audiendi cupiditatem repressit. Talis est auditor fervens et attentus; audiendi desiderio corroboratus omnia patienter ferre potest, ut cupiditatem hanc præclaram et spiritualem expleat, et nec a frigore, nec ab æstu, non a negotiorum turba, non a multitudine curarum, non ab aliis rebus ullis ejusmodi potest supplantari: quemadmodum et supinum ac desidens non acris bona temperies, non otium et securitas, non facilitas aut voluptas potest excitare, sed correptus somno quodam residet crimine ac vituperatione dignissimo. Vos autem tales non estis: sed iis qui nostram incolunt urbem multo meliores estis. Siquidem vos urbis caput ac vertex estis adeo erecti ac vigiles, et qui ea quæ dicuntur, perpetuo persequi studiose soletis. Hoc mihi theatrum regum aulis est augustius. Nam illic quidem ea quæ tribuuntur, una cum hac vita finiuntur, et tumultus plena sunt ac turbis redundant: hic vero nihil tale; sed et securitas omnis, et honor a turbis immunis est, et magistratus qui numquam finiuntur, nec ipsa morte interrumpuntur, sed tum temporis tutiores fiunt. Nolo enim mihi commemorare eum qui sedeat in curru, supercilia attollat, multoque sit satellitio cinctus, neque cingulum et vocem præconis: nolo mihi magistratum inde designes: sed ab animi statu, si affectibus imperet, si vitia subigat, videlicet, si divitiarum cupiditati dominetur, si corporum inexplebilem amorem subegerit, si non invidia tabescat, si non inanis gloriæ perturbatione distrahatur, si egestatem non metuat et tremat, si non in deterius mutationem, si hoc timore non exanimetur. Talem mihi magistratum ostende: hoc enim est gerere magistratum. Quod si

(a) collata cum Mas. Reg. 1974, et Colb. 3038.

hominibus quidem imperet, sed affectibus animi serviat, hunc ego dixerim plus quam omnes homines esse servituti obnoxium. Et quemadmodum qui febrem habeat visceribus ac venis intus inclusam, tametsi nihil tale species corporis externa præ se ferat, omnino febre maxime correptum asserent medici, licet ignorent imperiti: sic et ego illum cui serva sit anima et animi affectibus mancipata, licet nihil tale facies externa, sed contrarium præ se ferat, servituti obnoxium præ cæteris dixerim, utpote qui vitiorum febrem grassantem intus habeat, ac tyrannidem passionum ipsi animæ insidentem: magistratum autem gerere, et liberum esse ac regibus ipsis augustiorem, quamvis pannis indutus sit, quamvis in carcere habitet, quamvis catena sit circumdatus, eum qui hujus tyrannidis jugum excusserit, et neque pravis cupiditatibus teneatur, nec absurdo paupertatis et ignominie, neque eorum quæ in hac vita molesta videntur, timore correptus contremiscat.

2. Ejusmodi magistratus non pecunia venales præstant, neque invidorum patent incuribus: hunc accusatoris lingua non novit, nec oculus invidorum, neque insidiatorum machinæ, sed tamquam in inviolabili quodam philosophiæ domicilio residente permanet semper invictus, neque tantum cæteris rerum adversarum casibus, sed nec ipsi morti cedit.

Martyrum potestas quanta; spirituales divitiæ distributione creantur; cur caduca esse res vitæ hujus voluerit Deus; angelica est vita evangelica. — Ostendunt hoc martyres, quorum corpora quidem dissoluta sunt, et in pulverem cineremque redacta: magistratus autem ac principatus quotidie vivit, et operatur, dum dæmones abigit, et morbos in fugam convertit, dum integras urbes excitat, et populos in hunc locum deducit. Tanta magistratus et imperii istius est virtus, non vivorum tantum principum, sed etiam vita sum-

ἔτι καὶ προφητείας μετασημῶτες, καὶ θεϊκῶν ἀπολαβόντες διδαγμάτων, καὶ πολλὰ περὶ τῶν μελλόντων φιλοσοφεῖν ἔχοντες, καὶ οὐδὲ λιμὸν ὄρωντες ἐπιχειροῦμεν, καὶ πολλὴ κλεισθὴ κατημένοι τῆς γυναικός, ποίαν θνησόμεθα ἀπολογίαν προβαλέσθαι φειδόμενοι τῶν ὄντων, καὶ τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας ἀφειδοῦντες; Ὅπως ἂν οὖν τὰ χαλεπὰ ἐκείνη κολασθῆρα ἐκφύ-

γωμεν, πᾶσαν εὐπλαγχίαν εἰς τοὺς πένητας ἐκδιεξόμεθα, ἵνα καὶ ἡμεῖς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καταξιωθῶμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ δόξα τῷ Πατρὶ, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE FUTURORUM DELICIS, ETC.

hantur, ut jam non semel vidimus. Æstate vero dictam homiliam declarat initio. Quo autem anno ne conjectura quidem assequi possumus.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΜΕΛΛΟΝΤΩΝ

Ἀπολαύσεως, καὶ τῆς τῶν παρόντων εὐταλαίας.

α'. Σφραδὸν τὸ καῦμα, καὶ βαρὺς ὁ αὐχμὸς· ἀλλὰ τὴν προθυμίαν ὁμῶν οὐκ ἐξέλιπεν, οὐδὲ τὸν πόθον τῆς ἀπροσέως ἐμάρανε. Τοιοῦτον γὰρ ἀκρατῆς θερμὸς καὶ διεγερμένους· τῷ τῆς ἀπροσέως ἔρωτι νευροῦμενος, πάντα βραδίως ἂν ἐνέγκαι, ὥστε τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσαι ταύτην τὴν καλὴν καὶ πνευματικὴν· [338] καὶ οὐτε κρυμὸς, οὐτε αὐχμὸς, οὐ πραγμάτων ἔχλος, οὐ φροντίδων πλῆθος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιοῦτων οὐδὲν ὑποσεκίσει δύναιτ' ἂν· ὥσπερ οὖν τὸν ὕπτιον καὶ ἀναπατικώτα οὐκ ἀέρων εὐκράσιαι, σὺ σχολῆ καὶ ὄδαια, οὐ βροστώνη καὶ ἀνεσις διεγείρειν ἂν, ἀλλὰ μένει καθέδων ὕπνον τινὰ πολλῆς κατηγορίας· ἄξιον. Ἄλλ' οὐχ ὅμοις τοιοῦτοι, ἀλλὰ παρὰ τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἡμῖν ἁμείνους. Καὶ γὰρ τὸ κεφάλαιον τῆς πόλεως ὅμοις, ὡς συντεταμένοι καὶ νήφοντες, καὶ τοῖς λεγομένοις μετὰ ἀκριβείας παρακολουθοῦντες ἀεὶ. Τοῦτο ἔμοι τὸ θέατρον τῶν βασιλικῶν αὐλῶν σεμνότερον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὰ διδόμενα, ὅσα ἂν ἦ, τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίω, καὶ θορύβου γέμει καὶ ταραχῆς ἐμπέπλησται· ἐνταῦθα δὲ τοιοῦτον οὐδὲν, ἀλλὰ καὶ ἀσφάλεια πᾶσα, καὶ τιμὴ ταραχῆς ἀπὸ πλάγμην, καὶ ἀρχαὶ τέλος οὐκ ἔχουσαι, οὐδὲ αὐτῷ τῷ θανάτῳ διακοπτόμεναι, ἀλλὰ τότε ἀσφαλίσταται γινόμεναι. Μὴ γὰρ μοι τὸν ἐπ' ὄχηματος εἴκησ καθήμενον, καὶ τὰς ὄφρως ἀνασπῶντα, καὶ πολλοὺς ἔχοντα δορυφόρους, μήτε τὴν ζώνην καὶ τὴν σοῦ κήρυκος φωνὴν· μὴ ἐνταῦθ' ἐμοὶ τὸν ἀρχοντα χαρακτηρίσης, ἀλλ' ἀπὸ τῆς καταστάσεως τῆς κατὰ ψυχὴν, εἰ τῶν ἑαυτοῦ παθῶν ἀρχεῖ, εἰ τῶν νοσημάτων περιγίνεται· ὅλον, εἰ χρημάτων ἐπιθυμίας κρατεῖ, εἰ σωματῶν ἀκρόστον. ἔρωτα ὑπέταξεν, εἰ μὴ τίμηται φθόνῳ, εἰ μὴ σύρεται τῷ χαλεπῷ τῆς κενωθῆσας πάθει, εἰ μὴ δέδοικε καὶ τρέμει πανίαν, εἰ μὴ τὴν ἐπὶ τὸ σκυθρωπότερον μεταβολὴν, εἰ μὴ ἀποτέθηκε τῷ δέει τούτῳ. Τοιοῦτόν μοι δεῖξον τὸν ἀρχοντα· τοῦτο γὰρ ἀρχή. Εἰ δὲ κρατεῖ μὲν ἀνθρώπων,

^a Savil. conj. πολὺ.

δουλεύει δὲ πάθει, πάντων ἀνθρώπων δουλικώτερον τὸν τοιοῦτον εἴποιμι ἂν ἔγωγε. Καὶ καθάπερ τὴν ἐν τῷ βάθει τὸν πυρετὸν ἔχοντα κατακλειόμενον, κἂν μηδὲν τοιοῦτον ἢ ἐπιφάνεια τοῦ σώματος ἐνδείκνυται, πάντως μάλιστα φαῖν ἂν πυρετῆται οἱ τῶν ἱατρῶν παῖδες, κἂν εἰ ἰδιῶται ἀγνωστοῖν· οὕτω δὴ κατὰ τὸν ψυχὴν ἔχοντα δούλην, καὶ τῶν παθῶν αἰχμάλωτον ἢ, κἂν μὴ τι τοιοῦτον ἢ ἐξωθεν ἐπιδεικνυται ἔβησι, ἀλλὰ τὸναντίον, ἀπάντων δουλικώτερον φαῖν ἂν τὸν ἐν τῷ βάθει τὸν πυρετὸν τῶν κακῶν ἔχοντα, καὶ τὴν τυραννίδα τῶν παθῶν ἐν αὐτῇ ἰδρυμένην τῇ ψυχῇ· ἀρχοντα δὲ καὶ ἐλεύθερον, καὶ βασιλικῶν βασιλικώτερον, κἂν βάρια περιβεβλημένος ἦ, κἂν δεσποτήριον οἰκῇ, κἂν ἄλλοισιν περιμύεται, τὴν ταύτην ἀποδυσάμενον τὴν τυραννίδα, καὶ οὐτε ταῖς πονηραῖς ἐπιθυμίαις καταχόμενον, οὐτε ἄλογον βίος πανίας καὶ ἀτιμίας, αὐτῶν τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν ἐν τῷ παρόντι βίω, δεδοκῶτα καὶ τρέμοντα.

β'. Αὐταὶ αἱ ἀρχαὶ οὐκ εἰσι χρημάτων ὠνηταί, οὐδὲ τοὺς φθορῶντας ἔχουσι· ταύτην οὐκ εἶδε κατηγόρου γλῶττα, οὐτε βασκάνων ὀφθαλμὸς, οὐδὲ ἐπιβούλων μηχανήματα, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἀσίλῳ χωρίῳ τινὶ τῷ τῆς φιλοσοφίας ἐνδαιτωμένη, μένει διηνηκῶς ἀχειρωτοῦ, οὐ μόνον ταῖς ἄλλαις τῶν πραγμάτων περιστάσεσιν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτῇ εἰκουσα τῇ τελευτῇ.

Καὶ δεικνύουσι ταῦτα οἱ μάρτυρες, ὧν τὰ σώματα μὲν διελύθη καὶ κόνις γέγονε καὶ τέφρα, ἢ δὲ ἀρχὴ καθ' ἐκαστὴν ζῆ τὴν ἡμέραν καὶ ἐνεργεῖ, δαίμονας [339] ἀπελαύνουσα, καὶ νοσήματα βραπετεῦναι παρασκευάζουσα, καὶ πόλεις ὀλοκλήρους ἀναπερεῖσα, καὶ δῆμους ἐνταῦθα ἀγούσα. Τοσαύτη τῆς ἀρχῆς ταύτης ἡ δύναμις, οὐχὶ ζώντων τῶν ἀρχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτησάντων, ὡς ἀνάγκη μὲν μηδένα, γνώμη δὲ καὶ πόθῳ πάντα ἐνταῦθα ἔλαθαι, καὶ

^b Duo mss. τῶν παθῶν καὶ τῶν νόσων αἰχμ.

μηδὲν μαραινέσθαι χρόνῳ. Ὅρατε ὡς οὐ μάτῃν τοῦτ' ἐθέλοντες σεμνότερον ἔφην εἶναι τῶν βασιλικῶν αὐλῶν; Τὰ μὲν γὰρ ἐκεῖ φύλλοις ἕοικε μαραινόμενοις, καὶ σκιαῖς παρατρεχούσαις· τὰ δὲ ἐνταῦθα διδόμενα τὸν ἀθάνατον μιμείται, μᾶλλον δὲ κάκεινον σπερμότερα, ὅτε ἀθάνατα ὄντα καὶ ἀκίνητα καὶ οὐδαμῶς εἰκοντά ποτε μεταβολῇ, καὶ τοῖς ἔρῳσιν αὐτῶν ἀδεῶς ἐπίοντα, μάχης ἀπὴλλαγμένα καὶ φιλονεικίας, καὶ φθόνου καὶ δικαστηρίων, καὶ ἐπιβούλων καὶ σωφροντίας. Τὰ μὲν γὰρ βιωτικά πολλοὺς ἔχει τοὺς φθοροῦντας· τὰ δὲ πνευματικά, ὅσον ἂν εἰς πλεονάσας ἔλθῃ, τοσοῦτον μᾶλλον τὴν εὐπορίαν ἐνδείκνυται τὴν ἑαυτῶν. Καὶ τοῦτο ἔξεστιν ὑμῖν ἐκ τοῦ λόγου τοῦτου μαθεῖν. Τὸν γὰρ λόγον, ὃν εἰς πάντας ἐκχέω, ἂν μὲν οἴκῃ κτεάτῳ παρ' ἑμαυτῷ, ἀπορώτερος γίνομαι· ἂν δὲ εἰς πάντας ἐκχέω, ὥσπερ εἰς ἀρουραν καθαρὰν βάλλων τὰ σπέρματα, ἐπιτείνω μου τὴν εὐπορίαν, πλείονα ποιῶ τὸν πλοῦτον, ἅπαντας ὑμᾶς εὐπορώτερος ἐργαζόμενος, αὐτῆς δὲ οὐδὲν ἐν ταύτῃ πενέστερος γινόμενος, ἀλλὰ καὶ πλουσιώτερος μειζύνως· ὅπερ ἐπὶ χρημάτων οὐκ ἐνι, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν. Εἰ γὰρ ἔχων χρυσὸν ἀποκαίμενον, εἰς πάντας αὐτὸ διανείμῃ ἐλοιμην, οὐκ ἐτι ἂν δυναίμην ἔχειν τὴν προτέραν εὐπορίαν, τῇ διαίρεσει ταύτης ἐλαττωμένης.

γ'. Ἐπεὶ οὖν τοσαῦτα τῶν πνευματικῶν τὴν ἐξαιρέτα, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν εὐκολίαν, ὅτε πᾶσι τοῖς βουλομένοις δωρεὰν παραγινόμενα, τούτων μᾶλλον ἐρώμεν, τὰ; σκιάς ἀφέντες, καὶ μὴ τοὺς κρημνοὺς καὶ τοὺς σκοπέλους διώκοντες. Καὶ γὰρ ἵνα τοῦτον τὸν ἔρωτα ὁ θεὸς ἐπιτείνῃ, καὶ πρὸ τῆς τελευτῆς τοῦ κεκτημένου ταῦτα ἀνθρώπου θάνατον αὐτοῖς συνεκλήρωσεν. Οἷον τι λέγω· οὐχ ὅταν ὁ κεκτημένος ταῦτα τελευτήσῃ, τότε καὶ αὐτὰ τελευτᾷ, ἀλλὰ καὶ ζῶντος ἐτι μαραινέσθαι ταῦτα καὶ ἀποθνήσκει, ἵνα τὸ ἐπίκρητον αὐτῶν καὶ τοὺς σφόδρα αὐτῶν ἐρώντας καὶ περὶ αὐτὰ μεμνημένους τῆς χλιπῆς ταύτης ἀπαγάγῃ λύττης, παιδεύοντα αὐτῶν τὴν φύσιν, καὶ διδάσκοντα διὰ τῆς πείρας, ὅτι σκιάς ἐστιν ἀδρανέστερα, καὶ ταύτη τὸν ἔρωτα καταλύσκει. Οἷον ὡς ἐπὶ παραδείγματος· ὁ πλοῦτος οὐχὶ τοῦ πλουτοῦντος μόνον τελευτώτος καταλύεται, ἀλλὰ καὶ ζῶντος μᾶλλον ἀπέστη. Ἡ νεότης τὸν ἔχοντα οὐχὶ τελευτήσαντα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐμπνέοντα ἐτι ἀπολιπούσα σκεταί, ἐν τῇ τῆς ηλικίας ὁδῷ καταλύουσα, καὶ τῷ γήρῳ παραχωροῦσα. Τὸ κάλλος ὁμοῦ καὶ ἡ εὐμορφία, ἐτι ζωῆς τῆς γυναικῆς, ἐτελεύτησε, καὶ πρὸς ἀμορφίαν μετέστη· αἱ δόξαι, αἱ δυναστεῖαι πάλιν ὁμοίως· αἱ τιμαὶ, αἱ ἀρχαὶ, ἐφημεροὶ καὶ πρόσκαιροι, καὶ τῶν ἐχόντων αὐτὰ ἀνθρώπων θνητότερα· καὶ ὥσπερ σωματίων θανάτους ἐστὶ καθήμερινοὺς ὄρῳ, οὕτω καὶ πραγμάτων. Τοῦτο δὲ γέγονεν, ἵνα τῶν παρόντων ὑπεροπνότες. [510] τῶν μελλόντων ἐχώμεθα, καὶ τῆς ἐκείνων ἐκκρεμώμεθα ἀπολαύσεως, καὶ ἐν τῇ γῆ βαδίζοντες, τῷ πῶθῳ ἐν οὐρανῷ διατρέδωμεν. Καὶ γὰρ δύο τοσούτους αἰῶνας ἐποίησεν ὁ θεός, τὸν μὲν παρόντα, τὸν δὲ μελλόντα· τὸν μὲν ὄρατον, τὸν δὲ ἀόρατον· τὸν μὲν αἰσθητὸν, τὸν δὲ νοητὸν· τὸν μὲν σωματικὴν ἔχοντα ἀνάπαυσιν, τὸν δὲ ἀσώματον· τὸν μὲν ἐν πείρῃ, τὸν δὲ ἐν πίστει· τὸν μὲν ἐν χερσὶ, τὸν δὲ ἐν ἐλπίσει· καὶ τὸν μὲν εἶναι στάδιον ἐκέλευσε, τὸν δὲ βραβεῖον· καὶ

τούτῳ μὲν σκάμματα καὶ πόνους καὶ ἰδρώτας συνεκλήρωσεν, ἐκείνῳ δὲ στεφάνους καὶ ἑπαθλα καὶ ἀμοιβάς· τὸν μὲν πέλαγος, τὸν δὲ λιμένα κατεσκευάσει· καὶ τὸν μὲν βραχὺν, τὸν δὲ ἀγήρω καὶ ἀθάνατον. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τῶν νοητῶν ἐκείνων τὰ αἰσθητὰ προετίμων, συνεκλήρωσε τοῦτοις τὸ ἐπίκρητον καὶ τὸ πρόσκαιρον, ἵνα ταύτη τῶν παρόντων ἀπαγαγῶν, τῷ ἔρωτι τῶν μελλόντων μετὰ πολλῆς αὐτοὺς προσθήσῃ τῆς ἀκριβοῦς. Ἐἴτα ἐπειδὴ ἀόρατα ἦν ἐκεῖνα καὶ νοερὰ, καὶ ἐν πίστει καὶ ἐν ἐλπίσει, ἔρα τί ποιεῖ. Παραγενόμενος ἐνταῦθα, καὶ τὴν σάρκα λαβὼν τὴν ἡμετέραν, καὶ τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην οικονομίαν ἐργασάμενος, ὑπ' ὅσῳ ἄγει τὰ μελλόντα, τὰς παχυτέρας καὶ ταύτη πληροφορῶν διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε κομιζῶν πολιτείαν ἀγγελικὴν, καὶ τὴν γῆν οὐρανὸν ἐργαζόμενος, καὶ ταῦτα ἐπιτάττων, ὃ τοῖς ἀσωμάτοις ἐξωμοίουν δυνάμει τοὺς μετιόντας, καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἀγγέλους ἀπέησε, καὶ πρὸς τὰς ἐλπιδας ἐκάλεε τὰς ἄνω, καὶ μικρὰ σκάμματα διέτινε, καὶ ὑψηλότερα ἑπασθαι ἐκέλευσε, καὶ πρὸς αὐτὰ ἀναβαίνειν τῶν οὐρανῶν τὰς ἀλίδας, καὶ πρὸς θαίμονας ἀποδύεσθαι, καὶ πρὸς ἔπασαν τοῦ διαβόλου τὴν φάλαγγα παρατάττεσθαι, σῶμα ἔχοντας, σαρκα συμπεπλεγμένους, καὶ τὰ σώματα νεκροῦν, καὶ τῶν παθῶν ἐξορίζειν τὸν θόρυβον, καὶ τὴν σάρκα ἀπλῶς περισκεῖσθαι, τὴν ἄμιλλαν δὲ πρὸς τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις τείνασθαι.

δ'. Ἐπειδὴ ταῦτα ἐπίταξεν, ὅρα τί ποιεῖ, πῶς εὐκολοῦν τὸν ἀγῶνα ἐργάζεται. Μᾶλλον δὲ, εἰ δοκεῖ, πρότερον εἴπωμεν τῶν ἐπιταγμάτων τὸ μέγεθος, καὶ πῶς ὑψηλὸν τὸ πτερόν κατεσκευάσει, καὶ τῆς ἀνθρωπίνης σκεδῆν ἐξοικίζων φύσεως, πρὸς οὐρανὸν μεθωρμισθαι πάντας ἐκέλευσε. Τοῦ γὰρ νόμου κελύοντο· ὀφθαλμὸν ἀντιὸφθαλμοῦ, αὐτὸς φησὶ· *Ἐάν τις σε βασιση εἰς τὴν δεξιάν σου γόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἀλλήν.* Οὐκ εἶπε, φέρε γυναικῶς μόνον καὶ πρῶως τὴν παροιμίαν, ἀλλὰ καὶ πρόβῃι παραιτέρω τὴν φιλοσοφίαν, καὶ μείζονα παρασκευάζου πάσχιν. Ἡ ἐκείνος ποιῆσαι ἐπιθυμῶ· τῇ θαυμάσιῃ τῆς φιλοσοφίας νίκησον αὐτοῦ τὸ προπετὲς τῆς παροιμίας, ἵνα αἰδουθεῖς σου τὴν ὑπερέβουσαν ἐπεικυσίαν, ἀνεχωρήσῃ. Καὶ πάλιν φησὶν· *Εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐσηραζόντων ὑμᾶς· εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν· καλῶς ποιεῖτε τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς.* Τὴν περὶ τῆς παρθενίας πάλιν εἰσῆγαγε συμβουλήν λέγων· *Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρετω.* Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ παραδείσου τὸ πρᾶγμα ἀπέπη, καὶ μετὰ τὴν παρακοὴν ἀνεχώρησε κατιῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, πάλιν αὐτὴν ἐπανήγαγε, καθάπερ φυγάδα πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπαναγαγῶν πατρίδα, καὶ [511] τῆς μακρᾶς ἐξορίας ἀπαλλάττων· καὶ ἐλθὼν πρῶτον ἐκ παρθένου ἐτίκτετο, καὶ τοῦ τῆς φύσεως ἐκίνας νόμους, ἐκ προομιῶν τιμῶν αὐτῆν, καὶ μητέρα τὴν παρθένον ἀποβαίνων. Ἐπειδὴ τοῖνον παραγενόμενος τοιαῦτα ἐπέταττε, καὶ ὑψηλὴν τὴν πολιτείαν εἰργάζετο, ἄξια καὶ τὰ ἑπαθλα τῶν πόνων ἐδίδου, μᾶλλον δὲ πολλῷ μείζονα καὶ ὑψηλότερα. Ἀλλ' ἦν καὶ ταῦτα ἀόρατα, καὶ ἐν ἐλπίσει καὶ ἐν πίστει καὶ ἐν προσδοκίᾳ τῇ τῶν μελλόντων. Ἐπεὶ οὖν τὰ μὲν ἐπιτάγματα ἐπίπασα καὶ ὑψηλά, τὰ δὲ ἑπαθλα καὶ τὰ βραβεῖα ἐν πίστει, ὅρα

clortum, ut necessitate compulsus nemo, sed sponte ac proprio inducti affectu huc omnes accurrant, nec ulla temporis longinquitate minuatur. Videtis quam non sine causa theatrum istud regum aulis augustius esse dixerim? Nam quæ illic sunt, foliis similia sunt exarescentibus, et umbris prætereuntibus: ea vero quæ hic traduntur, adamantem imitantur, vel potius illo firmiora sunt, utpote quæ immortalia sint, et immota, nec ulli cedant utquam mutationi, et ad suos amatores intrepide accedant, pugnae ac contentionis expertia, atque, ab invidia, iudiciis, et insidiis, ac calumniis sicut immunia. Siquidem secularia multos patiuntur invidios, spiritualia vero, quanto pluribus communicata fuerint, eo majorem suam ubertatem ostendunt. Atque id ex hac ipsa oratione intelligere potestis. Quam enim in omnes orationem effundo, si quidem domi apud me delineam, pauperior sum: sin autem in omnes effundam, tanquam si in vacuum quoddam arvom semen jactem, facultates meas augeo, divitias meas amplifico, locupletiores reddo vos omnes; nec idcirco tamen pauperior evado, sed opulenter multo: quod in pecuniis non licet, imo plane contrarium evenit. Nam si reconditum aurum habeam, et in omnes illud velim distribuere, non amplius tantas possidere potero divitias, cum hac divisione fuerint luminatæ.

3. Cum igitur spiritualium rerum tanta sit præstantia, tanta facilitas, utpote quæ cunctis volentibus gratis obveniunt, has potissimum adamemus, et umbras omittamus, nec præcipitia et scopulos persequamur. Ut enim hunc amorem Deus auget, etiam ante obitum hominis, a quo possidentur, ista morti obnoxia esse præcepit. Verbi gratia: non cum interierit is, qui hæc possidet, et ista intereunt, sed et ipso adhuc vivente marcescunt et pereunt, ut eorum caduca conditio summo illorum amore flagrantis, et insana cupiditate ductos, ab illa sæva rabie revocet: eorumque naturam admoneat, et experientia magistra doceat, ea quavis umbra imbecilliora esse, atque hac ratione cupiditatem illam exstinguat. Exempli causa: divitiæ non solum cum interit dives, pereunt, sed illo potius vivente discedunt. Juventus possessorem suum non morientem solum, sed spirantem adhuc relinquens evanescit; quæ in ætatis adultæ via fluit, et senectuti locum cedit. Pulchritudo simul et forma, vivente adhuc muliere, desinit et in deformitatem transit: gloria, principatus rursus pari ratione: honores, magistratus, diurni sunt et ad breve tempus durant, et amplius quam homines ipsi, qui eos obtinent, mortales sunt: et quemadmodum quotidianos corporum videre licet interitus, ita quoque rerum. Porro id accidit, ut præsentia contemuentes adhaeramus futuris, et eorum sinus expectatione suspensi, ac dum in terris ambulamus, desiderio in cælo versamur. Etenim duo sæcula condidit Deus, præsens, et futurum; unum visibile, alterum invisibile: unum quod sub sensu cadit, alterum quod est spirituale: unum quod corporali quiete perfruitur, alterum quod incorporea: unum in experientia, al-

terum in fide: unum in manibus, alterum in spe; et unum esse stadium jussit, alterum bravium: atque huic quidem certamina, labores ac sudores attribuit, illi vero coronas, præmia et retributiones: hoc pelagus, illud portum effecit, et hoc breve quidem, illud vero senectutis expers, et immortale. Quoniam igitur homines multi spiritualibus illis ea quæ sensibilia sunt præferabant, his caducam conditionem ac temporariam attribuit, ut hoc pacto a præsentibus abductos, vehementer amoris futurorum addicat. Deinde quoniam invisibilia erant illa et spiritualia, in fide atque in spe posita, vide quid agat. Cum huc advenisset, ac nostram carnem assumpsisset, et mirabilem illam dispensationem perfecisset, futura ponit ob oculos, et hæc ratione crassiores mentes securas reddit. Nam quoniam conversationem ac vitam rationem angelicam affrensus veniebat, ac terram in cælum convertibat, eaque mandabat, quæ similes redderent incorporeis virtutibus eos qui ea perficerent, homines reddebat angelos, ad spem celestium rerum vocabat, longiora certamina proponebat, altius evolare jubebat, et ad ipsa fastigia calorum ascendere, adversus demones pugnam buire, contra universas diaboli copias aciem eos instruere, qui corpus habebant, et cum carne copulati erant, mortificare corpora, ac perturbationum tumultum abigere, et corpore utcumque esse circumdatos, cæterum cum incorporeis virtutibus certatim contendere.

4. Hæc ubi præcepit, vide quid agat; quo pacto facile certamen reddat. Quinimo, si videtur, prius mandatorum sublimitatem exponamus, et quo pacto in altum nos voluerit evolare, cum ex humana propemodum natura emigrare, atque in cælum omnes transferri jusserit. Cum enim oculum pro oculis reddi lex præciperet, ipse dixit, *Si quis te percussierit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram (Matth. 5. 39)*. Non dixit, tantum fer patienter ac leniter contumeliam, sed ulterius philosophia modestiaque progredere, atque ad majora patienda paratus esto, quam ille facere cupiat: et patientiæ tuæ ubertate petulantiam ejus et insolentiam vince, ut summam tuam reveritus modestiam recedat. Et rursus ait, *Orate pro calumniantibus vos: orate pro inimicis vestris: benefacite iis, qui oderunt vos (Matth. 5. 44)*. Consilium de virginitate rursus introducens dixit: *Qui potest capere capiat (Matth. 19. 12)*. Nam quoniam e paradiso illa evolavit, et post transgressionem recessit, de cælo descendens ipsam rursus reduxit, et tanquam exulem in antiquam patriam suam restituit, et a diuturna relegatione liberavit: primum adveniens nimirum ex virgine natus est, et leges naturæ mutavit, cum ab ipso exordie vitæ suæ illam honore affecerit, et virginem matrem reddiderit. Cum igitur veniens talia præcepisset, et ad tantam sublimitatem conversationem hominum evexisset, præmia quoque laboribus digna proposuit, imo vero majora multo et sublimiora. Verumtamen invisibilia erant hæc quoque atque in spe, fide et expectatione posita futurorum. Itaque cum laboriosa mandata essent ac

sublimia, præmia vero et bravia in fide, vide quid faciat, quo pacto levem agem, quo pacto facilia reddat certamina. Quo tandem pacto? Duabus scilicet viis: una, quod eadem ipse exsoquat; altera, quod præmia ostendat et sub aspectum proferat. Nam quæ ab illo dicta sunt, quædam mandatum erant, quædam præmia. Mandatum quidem, *Orate pro calumniantibus vos et persequentibus* (Math. 5. 44): præmium autem: *Ut sitis filii Patri vestri, qui in caelis est* (Ibid. v. 45). Rursus, *Beati cum maledixerint vobis, et persequantur vos fuerint, et dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes. Gaudete et exultate, quoniam merces vestra copiosa est in caelis* (Ib. v. 41. 42). Vides unum mandatum esse, alterum præmium? Rursus, *Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus: et veni, sequere me, et habebis thesaurum in caelo* (Math. 19. 21). Vides aliud mandatum, et præmium? Alterum enim ipsis præcepit, alterum ipsis paravit, quod merces erat ac retributio. Et rursus: *Quicumque reliquerit domos, et fratres et sorores: hoc mandatum est: Centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Ib. v. 29): hoc præmium est, et corona.

5. Quoniam igitur magna erant præcepta, et præmia non apparebant, vide quid agat: ipse operibus illa ostendat, et in aspectum coronas proferat. Ut enim qui minime tritam viam jubetur insistere, si quem viderit per eam prius incedentem, facilius eam aggreditur, et majorem animo concipit alacritatem: ita quoque sit in mandatis: qui vident eos, qui præcesserint, facile sequuntur. Ut igitur natura nostra facilius sequatur, carnem et naturam nostram assumens, ita per illam incessit, et operibus mandata expressit. Siquidem illud, *Si quis te percusserit in dexteram maxillam, obverte illi et alteram* (Math. 5. 39), ipse præstitit, quando aliam illi pontificis servus impedit. Non enim ipsum ultus est, sed tantam modestiam præ se tulit, ut diceret: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo: si autem bene, quid me cædis* (Joan. 18. 23)? Vides tremendam lenitatem? vides humilitatem stupendam? Percutiebar, non a libero quopiam, sed a servo, a verberone, et vernaculo, et tanta cum modestia respondet. Ita quoque Pater ejus dicebat Judæis: *Popula meus, quid feci tibi, aut quid contristavi te, aut quid molestus fui tibi? responde mihi* (Mich. 6. 3). Quemadmodum ipse dicit: *Testimonium perhibe de malo*, sic et Pater ejus, *Responde mihi*: et quemadmodum ait ipse, *Quid me cædis?* sic etiam Pater, *Quid contristavi te, aut in quo molestus fui tibi?* Paupertatem rursus docens, vide quo pacto illam opere exhibeat dicens: *Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet* (Math. 8. 20). Vides extremam paupertatem? Non mensam habebat, non lucernam, non domum, non sellam, non aliud quidquam ejusmodi. Docebat ut male audientes patienter ferrent, id vero ille opere exhibuit. Quando enim dæmonium habentem, et Samaritanum ipsum appellabant, cum illos rursus necare posset, et contumeliam pœnam ab illis exigere, nihil tale faciebat,

imo etiam bene de illis merebatur, et ex illis dæmones expellebat. Cumque dixisset, *Orate pro calumniantibus vos* (Math. 5. 44), in crucem cum ascendisset, id fecit. Postquam enim eam crucifixuram, et clavem affixerunt, pendens dicebat, *Dimitte illis: non enim sciunt quid faciunt* (Luc. 23. 34). Hæc ab eo dicebatur, non quod ipse dimittere minime posset, sed ut nos orare pro inimicis doceret. Nam quia non sermone tantum, sed opere quoque doctrinam præ se ferebat, propterea preces etiam adjunxit. Nullus igitur ex hæreticis, ob nimiam ejus humanitatem, infirmitatem hæc verba judicet iudicare. Ipse enim est qui dicit: *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata* (Math. 9. 6). Sed quoniam docere volebat (is autem qui docet non verbis tantum suis, sed etiam factis doctrinam proferat in medium), hac de causa preces etiam adjunxit: nam aliqui discipulorum etiam pedes lavit, non quod inferior esset: verum cum Deus esset ac Dominus, ad tantam se humilitatem demisit.

6. *Resurrectionis futuræ argumenta; transfiguratio Christi futuræ gloriæ imago.* — Hanc etiam ob causam dicebat: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (Math. 11. 29). Alio modo rursus ipsa bravia præmiaque in medium afferri, ac subijci oculis audi. Pellicitus erat corporum resurrectionem, immortalitatem, occursum in aera, raptum in nubibus: hæc rebus ipsis ostendit. Quo tandem modo? Mortuus cum esset, resurrexit: quapropter et quadraginta diebus cum ipsis versatus est, ut certiores illis redderet, et qualia corpora nostra post resurrectionem futura sint, ostenderet. Rursus qui per Paulum dixit: *In nubibus rapiemur obviam illi in aera* (1. Thess. 4. 17), hoc etiam opere demonstravit. Siquidem post resurrectionem, cum esset in caelos ascensurus, præsentibus ipsis, *Elevatus est*, inquit, et *nubes suscepit eum ab oculis eorum* (Act. 1. 9); et cum intentis oculis essent, dum abiit ille. Sic nimirum et corpus nostrum consubstantiale corpori erit illi, utpote quod ex eadem sit massa: sicut enim caput, ita et corpus; sicut principium, ita et finis. Atque hoc manifestius indicans Paulus dicebat: *Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, ut conforme fiat corpori claritatis suæ* (Philip. 3. 21). Si igitur conforme sit, eandem etiam viam consciet, et in nubibus pariter elevabitur. Hæc tu quoque in resurrectione expecta. Nam quoniam ad illud usque tempus obacurum fuerat audientibus verbum regni caelorum, propterea cum ascendisset in montem, coram discipulis suis transfiguratus est (Math. 17), eisque futurorum gloriam præmonstravit, et obscure tamquam in æmigmatibus, quale corpus nostrum futurum esset, ostendit. Verum cum vestibus tum quidem apparuit: at non ita in resurrectione. Neque enim vestibus indiget corpus nostrum, neque tecto, neque concameratione, neque alia ulla re simili. Nam si ante transgressionem Adam, cum esset nudus, non erubescerat, gloria circumdatus: multo magis corpora nostra, quæ ad præstantiorem melioremque conditionem transferentur, nullo

τί ποιεί· πῶς ἐβχολον τὸν ἀγῶνα ἐργάζεται· πῶς ββδία τὰ σπάμματα. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Δύο δὴ ταύταις ὁδοῖς· μὴ μὲν, τὸ αὐτὸν αὐτὰ μεταλθεῖν· ἐτέρῃ δὲ, τὸ αὐτὸν δεῖξαι τὰ βραβεῖα καὶ ὑπ' ἑβην ἀγαγεῖν. Τῶν γὰρ ἀπ' αὐτοῦ λεγομένων τὰ μὲν ἐντολὴ ἦν, τὰ δὲ ἐπαθλα· ἐντολὴ μὲν, *Ἐβχασθε ὑπὲρ τῶν ἀπηρεαζόντων ἑμῶς καὶ διωκόντων*· ἐπαθλον δὲ, *Ὅπως γένησθε νῖοι τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Πάλιν, *Μακάριοι ἔστε, ἔτιαν ἐναυθίσωσιν ὑμῶς καὶ διώξωσι, καὶ εἰπωσι πᾶν πονηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμνοιοι. Χαίρετε καὶ ἀγαλλιῶσθε, ἔτι οὐ μισθὸς ὑμῶν κολλῶς ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Εἶδες τὸ μὲν, ἐντολὴν, τὸ δὲ, ἐπαθλον; Πάλιν, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, κἀλησὸν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ὁδὸς πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ*. Εἶδες ἄλλην ἐντολὴν, καὶ ἐπαθλον; Τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦς ἐκίλευσε ποιεῖν, τὸ δὲ αὐτὸς ἠτοίμασεν, ὅπερ ἦν μισθὸς καὶ ἀντίδοσις. Καὶ πάλιν, *Ὅστις ἀφῆκεν οἰκίαν καὶ ἀδελφοὺς, καὶ ἀδελφὰς· τοῦτο ἐντολὴ· Ἐξατοντακλασίουνα λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει· τοῦτο βραβεῖον καὶ στέφανος*.

ε'. Ἐπαιοῦν καὶ τὰ ἐπιτάγματα μέγαρα ἦν, καὶ τὰ ἐπαθλα αὐτῶν οὐ φαινόμενα, ὅρα τί ποιεί· αὐτὸς αὐτὰ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύεται, καὶ τοὺς στεφάνους ἐπ' ἑβην ἀγει. Ὅσπερ γὰρ ὁ κελευόμενος· ἀτριεῖ βαδίζειν ὀδῶν, ἐάν ἴσῃ πρότερον τίνα βαδίσαντα, οὐκὼτερον ἄπτεται, καὶ κλειόνα λαμβάνει τὴν προθυμίαν· οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἐντολαῖς, οἱ τοὺς προηγουμένους ὁρῶντες, βχδῖως ἐπονται. "Ἰν' οὖν εὐκὼτερον ἢ ἡμετέρα φύσις ἀκολουθήσῃ, ταύτην λαβῶν τὴν σάρκα, καὶ τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, οὕτω· αὐτὴν ἐβάδισε, καὶ τὰς ἐντολὰς διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξατο. Τὸ γὰρ, *Ἐάν τις σε βραβῖση ἐπὶ τὴν δεξιὴν σιαγῖνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην*, αὐτὸς ἐποίησεν, ὅταν αὐτὸν ἐββάπισεν ὁ ὀυλοῦς τοῦ ἀρχιερέως. Οὐ γὰρ ἡμῶντα αὐτὸν, ἀλλὰ τοσαύτην ἐπισκίαν ἐπαδείξατο, ὡς εἰπεῖν· *Εἰ μὲν κακῶς ἐλάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ· εἰ δὲ καλῶς, τί με ὀβρεις;* Εἶδες πρᾶδῖτητα φρικτῆς γέμουσαν; εἶδες ταπεινοφροσύνην ἐκπληξῖν ἔχουσαν; Ἐτύπτετο, οὐ παρ' ἐλευθέρου τινός, ἀλλὰ παρ' οἰκέτου, μαστιγίου, καὶ εἰπωτρίβου, καὶ μετὰ τοσαύτης ἀποκρίνεται τῆς ἐπεικίας ταῦτα. Οὕτω καὶ ὁ Πατήρ αὐτοῦ τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγε· *Λαός μου, τί ἐποίησά σοι; ἢ τί σε ἐλύπησα; ἢ τί κερηνόχλησά σοι; ἀποκρίθητι*. Ὅσπερ αὐτὸς φησι, *Μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ*, οὕτω καὶ ὁ Πατήρ αὐτοῦ, *Ἀποκρίθητι μοι*· καὶ ὡσπερ αὐτὸς φησι, *Τί με ὀβρεις*, οὕτω καὶ ὁ Πατήρ, *Τί ἐλύπησά σε, ἢ τί κερηνόχλησα;* Πάλιν ἀκτημοσύνην παιδεύων, ὅρα πῶς διὰ τῶν ἔργων αὐτὴν ἐπιδείκνυται λέγων· *Αἱ ἀλώπεκες* [342] *φωλοδοὺς ἔχουσι, καὶ τὰ κτερινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατασκηνώσκει οὐδὲ γῖδος τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλήν αἰτῖνα*. Εἶδες ἀκτημοσύνης ἐπίτασιν; Οὐ τράπεζα ἦν αὐτῷ, οὐ λυχνία, οὐκ οἶκος, οὐ ὀθρος, οὐκ ἔλλο τῶν τοιοῦτων οὐδέν. Ἐδίδασκε περὶ τοῦ κακῶς ἀκούοντα· φέρειν γενναίως, ὅπερ διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείξατο. Ὅτε γὰρ δαιμονῶντα αὐτὸν ἐκάλοῦν καὶ Σαρμαρείτην, δυνάμενος ὀνοτος πάλιν ἀπολέσει, καὶ τῆς ὀβρῆως· αὐτῶν ἀποτίσαι δίκην, οὐδὲν ἐποίει τοιοῦτον,

ἀλλὰ καὶ εὐηργάσει, καὶ τοὺς δαίμονα· αὐτῶν ἀπῆλαυσε. Καὶ εἰπῶν, *Ἐβχασθε ὑπὲρ τῶν ἀπηρεαζόντων ὑμῶς*, εἰς τὸν σταυρὸν τοῦτο ἀναβάς ἐποίησεν. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν ἐσταύρωσαν καὶ προσήλωσαν. κρεμᾶμενος ἔλεγεν, *Ἄφες αὐτοῖς· οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσι*. Ταῦτα ἔλεγεν οὐκ ἀστονῶν αὐτὸς ἀφιέναι, ἀλλ' ἡμᾶς παιδεύων εὐγεσθαῖ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ λόγῳ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ τὴν διδασκαλίαν ἐπιδείκνυτο, διὰ τοῦτο καὶ τὴν εὐχὴν προσέθηκα. Μῆδεῖς τοῖνον τῶν αἰρετικῶν, διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ φιλανθρωπίαν, ἀσθένειαν καταγιωσκέτω τῶν εἰρημένων· αὐτὸς γὰρ ἔστιν ἄ λέγων, *Ἰνα δὲ εἰδῆτε, ἔτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ γῖδος τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἐπὶ τῆς γῆς ἀμαρτίας*. Ἄλλ' ἐπειδὴ παιδεύειν ἐβούλετο (ὁ δὲ παιδεύων οὐ δὲ ὤν λέγει μόνον, ἀλλὰ καὶ δὲ ὤν ποιεῖ τὴν διδασκαλίαν προάγει), τοῦτο χάριν καὶ τὴν εὐχὴν προσέθηκεν· ἐπει καὶ τῶν μαθητῶν τοὺς πόδας ἐνιπτεν, οὐκ ὡς ἐλάττων ὢν, ἀλλὰ θεὸς ὢν καὶ ἀσπότης εἰς τοσοῦτο κατέθη ταπεινοφροσύνης.

ζ'. Διὰ δὴ τοῦτο ἔλεγε· *Μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ἔτι πρᾶδῖς εἰμι καὶ ταπεινός τῇ καρδίᾳ*. Ἐτέρως πάλιν τὸ τὰ βραβεῖα αὐτὰ καὶ τὰ ἐπαθλα εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ ὑπὸ ὀφθαλμοὺς δεικνύναί, ἀκουσον. Ἰπέσχετο σωματῶν ἀνάστασιν, ἀφθαροσίαν, τὴν εἰς ἀέρα ἀπάντησιν, τὴν ἐν νεφέλαις ἀρπαγῖν· ταῦτα διὰ τῶν πραγμάτων ἔδειξε. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ἀποθανῶν ἀνέστη· διὸ καὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας αὐτοῖς συνῆν, ἵνα αὐτοὺς πληροφορήσῃ καὶ δεῖξῃ ἡλικία ἡμῶν εἶναι μέλλει τὰ σώματα μετὰ τὴν ἀνάστασιν. Πάλιν λέγων διὰ τοῦ Παύλου, ἔτι *Ἐν νεφέλαις ἀρπαγησόμεθα εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ εἰς ἀέρα, καὶ τοῦτο ἔδειξεν ἔργοις*. Μετὰ γὰρ τὴν ἀνάστασιν, ἡνῖκα ἔμαλλεν ἀνίνα εἰς ἀρανοὺς, παρόντων αὐτῶν *Ἐπήρησῃ*, φησι, καὶ νεφέλῃ ὑπέλασθεν αὐτὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν· καὶ ὡς ἀτενίζοντες ἦσαν, πορευομένου αὐτοῦ. Οὕτως οὖν καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα ὀμοούσιον ἔσται ἐκείνῳ τῷ σῶματι, ἄτε ἐκ τοῦ φυράματος ἐν ὡσπερ γὰρ ἡ κεφαλή, οὕτω καὶ τὸ σῶμα· ὡσπερ ἡ ἀρχὴ, οὕτω καὶ τὸ τέλος. Καὶ τοῦτο σαφέτερον ὁ Παῦλος δηλῶν ἔλεγεν· *Ὅς μετασχηματίσει τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως ἡμῶν, εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σῶματι τῆς ὀδῆς αὐτοῦ*. Εἰ τοῖνον σύμμορφον γίνεται, καὶ τὴν αὐτὴν ὀδῶν βαδίζεται, καὶ ὀμοῖως ἐπὶ νεφελῶν ἀρθήσεται. Ταῦτα προσόδα καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ἀναστάσει. Ἐπειδὴ γὰρ ἀθλητὸν ἦν τοῖς ἀκούοις τῶς τὸ ῥῆμα τῆς βασιλείας, διὰ τοῦτο ἀνελθὼν ἐν τῷ ὀρει μεταμορφῶθῃ ἔμπροσθεν τῶν μαθητῶν αὐτοῦ παρανοήτων αὐτοῖς τῶν μελλόντων [343] τὴν ὀδῶν, καὶ ὡς ἐν ἀνίγματι καὶ ἀμυδρῶς ἐπιδεικνύς ὀνον ἔσται τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον. Ἄλλὰ τότε μὲν μετὰ ἱματίων ἐφάνη, ἐν δὲ τῇ ἀναστάσει οὐκ οὕτως. Οὐ γὰρ δεῖται τὸ σῶμα ἡμῶν ἱματίων, οὐδὲ στέγης, οὐδὲ ὀρόφου, οὐδὲ ἄλλου τῶν τοιοῦτων οὐδενός. Εἰ γὰρ ὁ Ἄδῃμ πρὸ τῆς παραβάσεως γυμνός ὢν οὐκ ἠτχύνετο, ὀδῆσῃ ἡμφισσμένος, πολλῶν μᾶλλον τὰ σώματα τὰ ἡμέτερα, ὅσα ἐπὶ μεῖζονα καὶ ἀμείνω λῆξιν βαδίζεται, οὐδενός τούτων δεθηθήσεται. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ αὐτὸς ἀνίστάμενος, τὰ ἱμάτια ἐπὶ τοῦ τάφου καὶ τῆς σοροῦ κείσθαι εἶασε, γυμνὸν ἀναστήσας

τὸ σῶμα, δόξης ἀφάρτου καὶ μακαριότητος ἐμπλη-
σμένον Ταῦτα οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ διὰ λόγων
παιδευθέντες, καὶ δι' ὀφθαλμῶν διδασκόμενοι, τοιαύ-
την ἐπιδειξόμεθα πολιτείαν, ἵνα ἐν νεφέλαις ἄρπα-
γίντες ἀλλ' μετ' αὐτοῦ διατρίβοντες ὦμεν, σωζόμενοι

καὶ τῇ αὐτοῦ χάριτι, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύοντες
ἀγαθῶν ὧν γένοιντο πάντα ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν ἐν Χρι-
στῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἐμα-
τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, προσκύνησις,
νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM AD HOMILIAM DE NON EVULGANDIS FRATRUM PECCATIS,

Optime calculum posuit Tillemontius cum dixit, Concionem de non evulgandis fratrum peccatis uno die precedere illam, quae in Editione Morelli ipsi praemittitur, titulumque habet, *Non esse desperandam*. In hac enim de illa ut p. idie habita diserte loquitur Chrysostomus n. 3: *Sed quam tandem ob causam publicanum tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, eique pro amore sua supplicare, ac tum demum justis precibus annuisti? Sunt enim vobis hesternae doctrinae reliquiae persolvendae: ἀνάγκη γὰρ τῆς χθὲς διδασκαλίας ἀποδοῦναι ὄμνεν τὰ λείψανα*. Haec autem fuse prosequitur ille in Homilia de non evulgandis fratrum peccatis num. 3 et 4, ubi de Rebecca viginti annorum sterilitate in fecunditatem mutata multa disserit. Caeterum haec quae de Rebecca dicuntur, ipsis pene verbis jacent in Homilia 49 in Genesis, totamque pene homiliam illam quadragesimam nonam, paucis exceptis, constituent. Cave tamen putes, in secunda de non desperando homilia, illam in Genesis concionem memorari: non enim in illam quadrare possunt ea quae initio hujus secundae homiliae dicuntur; nempe: *Quod et a vobis hesterno die peractum est. Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus genuinavit, gemitus multas bonorum divitias secum ferens*. Nam in illa in Genesis homilia ne γρῦ quidem existat quod compunctionem movere possit. In prioro vero de non evulgandis fratrum peccatis admodum παθητικῶς loquitur adversus eos qui contra inimicos suos fundunt preces; numero scilicet 5 et 6, praesertim ante finem, ubi ait: *Σύντριψον τὴν διάνοιαν, ταπεινώσον τὴν ψυχὴν τῇ μνήμῃ τῶν σοι πλημμελημένων, Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordatione delictorum*. Unde etiam evallitur hic Tillemontii scrupulus. Cur, inquit, compunctionem in prioro homilia non expresse commemorat, cum tamen in posteriore dicat, se in

[344] ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΜΗ ΔΗΜΟΣΙΕΥΕΙΝ

τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν, μηδὲ κινεῖσθαι τῶν ἐχθρῶν.

α'. Μακαρίζω τῆς σπουδῆς ὑμᾶς, ἀγαπητοί, μεθ' ἧς εἰς τὸν πατρῶον οἶκον συντρέχετε. Ἀπὸ γὰρ τῆς σπουδῆς ταύτης καὶ περὶ τῆς ὑγείας ἡμῶν τῆς κατὰ ψυχὴν ἔχω θάρσειν· καὶ γὰρ ἱατρῶν θαυμαστῶν τῆς Ἐκκλησίας τὸ διδασκαλεῖον ἐστίν· ἱατρῶν, οὐχ

σωμάτων, ἀλλὰ ψυχῶν. Πνευματικῶν γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐχὶ τραύματα σαρκὸς, ἀλλ' ἁμαρτήματα διανοίας διορθοῦται· τῶν δὲ ἁμαρτημάτων τούτων καὶ τῶν τραυμάτων τὸ φάρμακον ὁλόγος ἐστίν. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἐκ βοτανῶν τῶν ἐπὶ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν

horum indigebunt. Ilac nimirum de caus. eum et ipse resurgeret, vestes in sepulcro et loeulo manere permisit, nudumque corpus suscitavit, immensæ gloriæ et beatitudinis plenum. Hæc igitur nobis cum explorata sint, dilectissimi, et verbis eruditi, et per oculos edocti, talem conversationem exhibemus, ut

in nubibus rapti, semper cum illo versemur, ejusque gratia salvi facti, futuris bonis perfruamur: quæ nobis omnibus asequi contingat in Christo Jesu Domino nostro, cum quo Patri, una cum Spiritu sancto gloria, imperium, honor, adoratio, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

ET IN SEQUEM DE NON DESPERANDO.

priore de compunctione verba fecisse? At non dicit ille se in priore compunctionem nominatim commemorasse, sed talia fatur: *Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus germinavit.* Quid porro aliud sunt hæc, *Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordatione delictorum,* atque alia multa hinc et inde sparsa, quam compunctionis sermo? Æque facile est illum ejusdem evellere scrupulum, qui hujusmodi est: In posteriore homilia, num. 3, ait Chrysostomus: *Sed quam tandem ob causam publicanum tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, ac tum demum justis precibus annuit? Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquias persolvendæ.* Hic ianuere videtur Chrysostomus, inquit Tillemontius, se in priori concione de publicano simul et de Isaaco sermonem habuisse, eum tamen nonnulla de Isaaco verba faciat, deque precibus ab illo per annos viginti ad impetrandam a Deo prolem emissis. At nihil est in postremo allatis verbis, ni fallor, quod de publicano habitam in priori concione mentionem fuisse suadeat. Hæc quippe verba, *Sunt enim vobis hesternæ doctrinæ reliquias persolvendæ,* ad ea quæ ad Isaacum spectant, quæque hæc postrema præcedunt, non vero ad illa prius posita de publicano, sunt referenda. Hi ergo scrupuli nulli sunt, neque etiam tanti esse a Tillemontio existimantur, ut illum a sententiâ dimoveant. Utraque igitur homilia de perseverantia in emittendis precibus agit, et in utraque pluribus docetur non esse precandum contra inimicos. In neutra vero aliquam temporis notam expiscari possumus.

Interpretatio utriusque Latina est Frontonis Ducaei.

QUOD NON OPORTEAT PECCATA

FRATRUM EVULGARE, NEQUE INIMICIS IMPRECARI.

1. *Scriptura nunquam suam beneficam vim amittit; pauperibus utilior est quam divitibus.* — Laudo vos, dilectissimi, quod tanto studio ad paternam domum concurratis. Nam ex hoc studio de vestra secundum animam sanitate confidendi mihi præbetur occasio: siquidem mirabilis quædam est officina medici Ecce-

sie schola: medici non corporum, sed animorum. Spiritualis namque est, neque vulnera carnis, sed peccata mentis sanat: porro peccatorum istorum ac vulnerum medicamentum est doctrina. Hoc medicamentum non ex herbis terrestribus, sed ex verbis constat cælestibus; hoc non manibus medicorum, sed

linguis prophetarum est compositum. Quam ob causam perpetuum est, et neque temporum longinquitate debilitatur, neque morborum virtute superatur. Nam medicorum quidem medicamenta utroque defectu ac vitio laborant: dum recentia sunt, vim suam produnt: cum vero multum temporis est elapsum, in modum corporum senectute confectorum imbecilliora redduntur: quin etiam persæpe morborum difficultate vincuntur, quippe quæ humana sint: at divinum medicamentum tale non est, sed multo tempore interjecto suam omnem vim retinet. Sane ex eo tempore, quò vixit Moyses (ab illo enim initium est Scripturarum), tam multos homines sanavit, et suam virtutem non amisit: sed neque ab ulla unquam ægritudine superatum est. Hoc medicamentum non numerata pecunia licet accipere, sed qui sinceram voluntatem et affectum exhibet, totam illud secum reportat. Idcirco divites simul et pauperes pariter hac medicina fruuntur. Nam ubi quidem pecunias impendi necesse est, qui locuples est, utilitatis sit particeps: pauper autem sæpe lucri expertus discedit: cum tanti redditus illi non suppetant, ut ad medicamentum conficiendum sufficiant. Illic vero quoniam pecuniam numerare non permittitur, sed fides et voluntas est exhibenda, qui numerare potest ista et cum alacritate persolvere, hic potissimum percipit utilitatem: quandoquidem hæc sunt quæ pro mercede medicinæ istius exiguntur. Et dives et pauper pariter hanc utilitatem participant: imo vero non pariter utilitatem participant, sed majori percepta pauper abcedit. Quid ita? Quod nimirum dives variis præoccupatus sollicitudinibus, superbia tumens, et opibus inflatus ac fastu, desidias deditus ac negligentia, non admodum attente, neque magno cum studio medicinam auditionis Scripturæ recipiat: pauper autem a deliciis et ingluvie, ac negligentia immunis, multamque inde animæ suæ concilians philosophiam, dum totum tempus in opere manuum ac legitimis laboribus consumit, attentior ac robustior evadat, ac majori cum diligentia quæ dicuntur percipiat: quo fit, ut majori pretio persoluto, majori decerpta utilitate discedat.

2. Hæc a me non eo dicuntur consilio, ut divites quoscumque vituperem, nec ut pauperes quoscumque laudem: nam neque divitiarum malum sunt, sed divitiis male uti: neque paupertas bonum, sed paupertate bene uti. Torquebatur dives ille qui ætate Lazari vixerat, non quia dives fuerat, sed quia crudelis fuerat et inhumanus. Laudabatur pauper ille in sinu Abraham, non quia pauper fuerat, sed quia paupertatem cum gratiarum actione toleraverat. Res enim aliæ (attendite diligenter ad ea quæ dicimus: poterunt enim sufficientem philosophiam modestiamque vobis inserere, ac vitiosam omnem cogitationem expellere, atque efficere ut rectum de rebus iudicium feratis); res igitur aliæ sunt natura bonæ, aliæ plane contrariæ; aliæ quæ nec bonæ sunt nec malæ, sed medium quemdam locum tenent. Bonum est quiddam natura sua pietas, malum impietas: bonum virtus, malum improbitas: porro divitiarum ac paupertas per

se neque hoc sunt, neque illud: sed pro ratione propositi ac voluntatis eorum qui utuntur illis, aut hoc aut illud sunt. Nam si ad humanitatem quidem divitiis utare, tibi res ad occasionem boni traductur: sin autem ad rapinas, avaritiam et injuriam, in contrarium ipsius usum convertes: verumtamen non sunt in causa divitiarum, sed is qui ad injuriam divitiis est usus. Ita quoque de paupertate dici potest: siquidem illam patienter tuleris Domino gratias agens, res tibi occasio fiet ac materia coronarum: sin autem idcirco blasphemus fueris in Creatorem, ejusque providentiam accusaveris, rem ad malum usum rursus traduxisti. Sed quemadmodum illic avaritiæ fraudisve divitiarum causa non sunt, sed is qui male divitiis utitur: sic etiam blasphemie culpam non rejiciemus in paupertatem, sed in eum qui rem moderate ferro noluit. Ubique namque cum laus, tum vituperium ex sententia et voluntate nostra pendet. Bonæ sunt divitiarum, sed non simpliciter, verum illi, cui peccatum non est: et rursus mala est paupertas, sed non simpliciter, verum in ore impij, quoniam ægre fert, quoniam blasphemat, quoniam Creatorem accusat.

3. *Nec divitiarum nec paupertas vituperanda.*—Ne igitur divitiarum accusemus, neque paupertatem simpliciter vituperemus, sed eos qui his rebus recte uti nolunt: res enim ipsæ sunt in medio positæ. Sed quod dicebam (bonum enim est ut ad prius illud argumentum revertamur), et dives et pauper eadem cum fiducia et libertate his nostris medicamentis fruuntur: sæpenumero etiam majori cum studio pauper. Non hæc medicamentorum istorum præcipua laus est, quod animas sanent, quod temporis longinquitate non corruptantur, quod a morbis non vincantur, quod eorum utilitas gratis proposita sit, quod ex æquo divitibus et pauperibus pateat medicina: sed et aliud quidpiam nihilo minus his bonis habent. Quodnam illud tandem est? Quod eos qui ad hanc medici officinam veniunt non divulgamus. Nam illi quidem qui ad profanas medicorum officinas abeunt, multos habent vulnerum spectatores: ac nisi prius medicus ulcus detegat, medicamentum non adhibet: hic vero non ita fit, sed cum innumeros videamus ægros, occulte illos curamus. Neque enim in medium adductis peccatoribus, eorum deinde peccata divulgamus: sed communi omnibus doctrina proposita, conscientiarum relinquimus auditorum, ut convenientem suo vulnere ex iis quæ dicta sunt eliciant medicinam. Prodit enim ab oratoris lingua doctrinæ sermo qui vituperationem vitii continet, laudem virtutis, reprehensionem luxuriae, commendationem castitatis, accusationem superbiam, præconium modestiæ, tamquam varium multiplexque pharmacum ex omnibus speciebus compositum: porro conveniens sibi et utile ut accipiat, est uniuscujusque auditorum. Proccedit igitur aperte sermo, et cuiusque conscientiarum insidens, latenter suam exhibet medicinam, et prius quam ægritudo publicetur, sæpe restituit sanitatem.

4. Hæc quidem certe audiistis quo pacto virtutem orationis laudamus, quo pacto eos qui negligenter

βημάτων τῶν ἐξ οὐρανοῦ σύγκριται· τοῦτο οὐκ Ιατρῶν χεῖρες, ἀλλὰ προφητῶν κατεσκευάσθη γλῶτται. Διὰ τοῦτο διαρκῆς ἐστί, καὶ οὕτε πλήθει χρόνων ἀμαυροῦται, οὕτε δυνάμει νοσημάτων ἐλλέγεται. Τὰ μὲν γὰρ τῶν ἰατρῶν φάρμακα ἀμφοτέρω ταῦτα ἔχει τὰ ἐλαττώματα· νεαρὰ μὲν γὰρ ὄντα τὴν ἰσχὺν ἐπιδεικνύονται τὴν αὐτῶν· ὅταν δὲ χρόνος παρέλθῃ πολὺς, καθάπερ τὰ γεγηρακότα τῶν σωμάτων, ἀσθενέστερα γίνονται· πολλάκι, δὲ αὐτὰ καὶ δυσκολία ἀρρώστημάτων διήλεγξιν· ἀνθρώπινα γὰρ ἐστί· τὸ δὲ θεῖον φάρμακον οὐ τοιοῦτον, ἀλλὰ χρόνου διαγενομένου πολλοῦ, τὴν οἰκίαν ἰσχὺν ἔχει πᾶσαν. Ἐξ τοῦ γοῦν ἐγένετο Ἰωύσθης (ἐξ ἑαῖνου γὰρ ἡ ἀρχὴ τῶν Γραφῶν), τοσοῦτος ἐθεράπευεν ἀνθρώπους, καὶ τὴν οἰκίαν δύνάμειν οὐκ ἀπέβαλεν· ἀλλ' οὐδὲ νόσημα αὐτοῦ περιεγένετο πώποτε. Τοῦτο τὸ φάρμακον οὐκ ἐστὶν ἀργύριον καταβαλόντα λαθεῖν, ἀλλ' ὁ προαίρεσιν καὶ διάθεσιν γνησίαν ἐπιδειξάμενος, ἅπαν ἔχων ἀπήλαθε. Διὰ τοῦτο καὶ πλούσιοι καὶ πένητες ὁμοίως τῆς ἰατρείας ἀπολαύουσι ταύτης. Ἐνθα μὲν γὰρ ἀνάγκη καταθεῖναι χρήματα, ὁ μὲν εὐπορος μετέχει τῆς ὠφελείας· ὁ δὲ πένης πολλάκις ἀπεστατημένους τοῦ κέρδους ἀπέρχεται, οὐκ ἀρκούσης αὐτῷ τῆς προσόδου πρὸς τὴν τοῦ φαρμάκου κατασκευὴν. Ἐνταῦθα δὲ, ἐπειδὴ ἀργύριον [345] οὐκ ἐστὶ καταβαλεῖν, ἀλλὰ πίστιν ἐπιδείξασθαι δεῖ καὶ προαίρεσιν, ὁ ταῦτα καταβαλὼν μετὰ περθυμίας, οὕτως καρπύεται μάλιστα τὴν ὠφέλειαν· ἐπειδὴ καὶ ταῦτα τῆς ἰατρείας ἐστὶν ὁ μισθός. Καὶ ὁ πλούσιος καὶ ὁ πένης τῆς ὠφελείας κοινωνοῦσιν ὁμοίως· μᾶλλον δὲ οὐχ ὁμοίως κοινωνοῦσι τῆς ὠφελείας, ἀλλὰ πολλάκις πλεονοῦσιν ἢ ἀπολαύσας ὁ πένης ἀπέρχεται. Τί δὲ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν πλούσιος πολλάκις προκατεληγμένος φροντίζειν, ἔχων τὴν ἀπόνοιαν καὶ τὸ φύσημα τὸ τῆς εὐπορίας, ὀλιγωρῶν συζῶν καὶ βραθυμῶν, οὐ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας, οὐδὲ μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὸ φάρμακον τῆς ἀκρόασις τῶν Γραφῶν δέχεται· ὁ δὲ πένης τρυφῆς καὶ ἀδυσπραγίας καὶ βραθυμίας ἀπηλλαγμένος, ἅπαντα τὸν χρόνον ἐν τῇ τῶν χειρῶν ἐργασίᾳ καὶ τοῖς δικαίοις ἀναλίσκων πόνοις, καὶ πολλὴν ἐνετεύθειν ψυχῇ συλλέγων φιλοσοφίαν, προσεκτικώτερός τε καὶ εὐτονώτερος γίνεται, καὶ μετὰ πλείονος προσέχει ἀκριβῆς τοῖς λεγομένοις· ὅθεν καὶ πλείονα καταβαλὼν τὸν μισθὸν, πλείονα τὴν ὠφέλειαν καρπώσμενος ἄπαισι.

β'. Οὐ τῶν πλουτούντων ἀπλῶς κατηγορῶν ταῦτα εἶπον, οὐδὲ τοὺς πένητας ἀπλῶς ἐπαινῶν· οὕτε γὰρ ὁ πλούσιος κακόν, ἀλλὰ τὸ κακῶς κεχρησθαι τῷ πλούτῳ· οὕτε ἡ πενία καλόν, ἀλλὰ τὸ καλῶς κεχρησθαι τῇ πενίᾳ. Ἐκολάζετο ὁ πλούσιος ἐκεῖνος ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου, οὐκ ἐπειδὴ πλούσιος ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὠμῆς ἦν καὶ ἀπάνθρωπος. Ἐπηρεῖτο ὁ πένης ἐκεῖνος ὁ ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Ἀβραάμ, οὐκ ἐπειδὴ πένης ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ μετ' εὐχαριστίας τὴν πενίαν ἠνεγκε. Τῶν γὰρ πραγμάτων (προσέχετε δὲ μετὰ ἀκριβείας τοῦτ' ἰσχυρῶς) ἰκανὴν γὰρ ὕμιν ἐμβεῖναι φιλοσοφίαν δυνήσεται, καὶ πάντα διεφθαρμένον λογισμὸν ἐκβαλεῖν, καὶ ποιῆσαι περὶ τῶν ὄντων ὀρθὴν ἔχειν τὴν κρίσιν, τῶν τοίνυν πραγμάτων τὰ μὲν ἐστὶ φύσει καλὰ, τὰ δὲ τὸ ἐναντίον· τὰ δὲ οὕτε καλὰ, οὕτε κακὰ, ἀλλὰ τὴν μέσην τάξιν ἐπέχει. Καλὴν ἢ εὐσέβεια φύσει, κακὴν ἢ ἀσέβεια· καλὴν ἢ ἀρετὴν, κακὴν ἢ πονηρίαν· ὁ δὲ πλούσιος καὶ ἡ πενία καθ' ἑαυτὰ μὲν οὕτε τοῦτό ἐστιν,

οὕτε ἐκεῖνο· παρὰ δὲ τὴν προαίρεσιν τῶν χρωμένων ἢ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο γίνεται. Ἄν μὲν γὰρ πρὸς φιλοπρωπίαν χρηστῆ τῷ πλούτῳ, γέγνε σοι καλοῦ τὸ πρᾶγμα ὑπέθεσις· ἂν δὲ εἰς ἀρπαγῆς καὶ πλεονεξίας καὶ ὑβριν, πρὸς τὸ ἐναντίον ἐτρεφῆς αὐτοῦ τὴν χρησιν, ἀλλ' οὐχ ὁ πλούσιος αἴτιος, ἀλλ' ὁ πρὸς ὑβριν τῷ πλούτῳ χρησάμενος. Οὕτω καὶ περὶ τῆς πενίας ἐστὶν εἰπεῖν· ἂν μὲν γὰρ γενναίως αὐτὴν ἐνέγκῃς εὐχαριστῶν τῷ Δεσπότη, γέγονέ σοι στεφάνων τὸ πρᾶγμα ἀφορμὴ καὶ ὑπέθεσις· ἂν δὲ βλασφημῆς διὰ τοῦτο τὸν πεποιηκότα, καὶ κατηγορῆς αὐτοῦ τῆς πρηνείας, ἐπὶ κακῷ πάλιν ἐχρήσω τῷ πράγματι. Ἄλλ' ὥσπερ ἐκεῖ τῆς πλεονεξίας οὐχ ὁ πλούσιος αἴτιος, ἀλλ' ὁ κακῶς τῷ πλούτῳ χρησάμενος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τῆς βλασφημίας οὐ τὴν πενίαν αἰτιασόμεθα, ἀλλὰ τὸν μὴ βουλευθέντα σωφρόνως τὸ πρᾶγμα ἐνεγκεῖν. Πανταχοῦ γὰρ καὶ ὁ ἐπαινος καὶ ὁ ψόγος τῆς γνώμης τῆς [346] ἡμετέρας καὶ τῆς προαιρέσεώς ἐστιν. Ἄγαθος ὁ πλούσιος, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅ μὴ ἐστὶν ἀμαρτία· καὶ πάλιν, πονηρὰ ἡ πενία, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐν στόματι ἀσεβοῦς, ἐπειδὴ δυσχεραίνει, ἐπειδὴ βλασφημεῖ, ἐπειδὴ ἀγανακτεῖ, ἐπειδὴ κατηγορεῖ τὸν πεποιηκότος.

γ'. Μὴ τοίνυν κατηγορῶμεν πλούτου, μὴ δὲ κακίζωμεν πενίαν ἀπλῶς, ἀλλὰ τοὺς οὐκ ἐθέλοντας τοῦτοισι χρησθαι καλῶς· αὐτὰ γὰρ τὰ πρᾶγματα ἐν μέσῳ κεῖται. Ἄλλ' ὅπερ εἶπον (καλὸν γὰρ ἐπανελεῖν ἐπὶ τὴν προτέραν ὑπόθεσιν), ὅτι καὶ πλούσιος καὶ πένης μετὰ τῆς αὐτῆς ἀδείας καὶ ταρβήσιας τῶν ἐνταῦθα φαρμάκων ἀπολαύουσι· πολλάκις δὲ μετὰ πλείονος σπουδῆς ὁ πένης. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ ἐξαιρετικὸν τῶν φαρμάκων, ὅτι ψυχῆς θεραπεύει, ὅτι μήκει χρόνου οὐ διαφθείρεται, ὅτι ὑπὸ νοσήματος οὐκ ἠττάται, ὅτι δωρεὰν πρόκειται ἢ ὠφέλεια, ὅτι ἐξ Ἰσου καὶ πλουσίοις καὶ πένησι τὸ τῆς θεραπείας· ἀλλ' ἔχει τε καὶ ἔτερον οὐκ ἕλαττον τούτων τῶν ἀγαθῶν. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τοὺς ἐρχομένους εἰς τὸ ἰατρικὸν τοῦτο οὐ δημοσιεύομεν ἡμεῖς. Οἱ μὲν γὰρ εἰς τὰ ἰατρικὰ τὰ ἐξωθεν ἀπίοντες, πολλοὺς ἔχουσι τοὺς τὰ τραύματα θεωροῦντας· κἂν μὴ ἀποκαλύψῃ πρότερον ὁ ἰατρὸς τὸ ἔλκος, τὸ φάρμακον οὐκ ἐπιτίθεισιν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ μύριους ὁρῶντες κἀμνοντας, λανθανόντως ποιούμεθα τὴν θεραπείαν αὐτῶν. Οὐ γὰρ εἰς μέσον ἄγοντες τοὺς ἡμαρτηκότας, οὕτω δημοσιεύομεν αὐτῶν τὰ ἡμαρτήματα· ἀλλὰ κοινῆν ἅπασιν προθέντες τὴν διδασκαλίαν, τῷ τῶν ἀκρωμένων συνειδότη καταλιμπάνομεν, ὥστε ἕκαστον τὸ κατάλληλον φάρμακον τῷ οἰκίῳ τραύματι ἐκ τῶν λεγομένων ἐπισπάσασθαι. Πρόεισι μὲν γὰρ ὁ λόγος τῆς διδασκαλίας ἀπὸ τῆς γλώττης τοῦ λεγοντος, ἔχων κατηγορίαν κακίας, ἔπαινον ἀρετῆς, μέμψιν ἀσελείας, ἐγκωμιον σωφροσύνης, ψόγον ἀπονοίας, ἐπεικεικίας ἔπαινων, καθάπερ ποικίλον καὶ πανταδαπὸν φάρμακον ἐξ ἀπάντων εἰδῶν συγκαίμενον· τὸ δὲ πρόσφορον ἑαυτῷ καὶ χρησίμον λαθεῖν, ἕκαστου τῶν ἀκούοντων ἐστὶ. Πρόεισι μὲν οὖν φανερώς ὁ λόγος, εἰς δὲ τὸ ἕκαστου συνειδὸς ἐγκαθεζόμενος, λανθανόντως καὶ τὴν παρ' ἑαυτοῦ θεραπείαν παρέχει, καὶ πρὶν ἢ δημοσιευθῆναι τὸ νόσημα, τὴν ὑγίειαν πολλάκις ἐπηγαγεν.

δ. Ἠκούσατε γοῦν χθὲς, πῶς ἐπνευσα τῆς εὐχῆς τὴν δύνάμειν, πῶς ἐκάκισα τοὺς μετὰ βραθυμίας εὐχομέ-

^a Hæc est lectio marginalis Savilii, quam confirmat Cod. 248. Edebatur κλειώως. Edit.

vous, οὐδένα αὐτῶν δημοσιεύσας. Οἱ μὲν οὖν συνειδότες ἑαυτοῖς σπουδῆν, ἐδέξαντο τὸ ἐγκώμιον τῆς εὐχῆς, καὶ ἐγένοντο σπουδαιότεροι τοῖς ἐπαίνοις· οἱ δὲ συνειδότες ἑαυτοῖς βραθυμίαν, ἐδέξαντο πάλιν τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ τὴν ὀλιγωρίαν ἀπέθεντο. Ἄλλ' οὕτω τοῦτους, οὕτως ἐκείνους ἴσμεν· ἡ δὲ ἄγνοια ἀμφοτέρους χρήσιμος αὐτῇ. Πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὁ τῶν ἐγκωμίων ἀκούσας τῆς εὐχῆς, καὶ συνειδὼς ἑαυτῷ σπουδῆν, εἰ πολλοὺς εἶχε μάρτυρας τῶν ἐγκωμίων, πρὸς ἀπόνοιαν ἂν ἐξωλιόθησεν· νυνὶ δὲ λανθάνοντως δεξιόμενος τὸν ἔπαινον, πάσης ἀλαζονείας ἀπέλλακται. Πάλιν ὁ συνειδὼς ἑαυτῷ βραθυμίαν, τῆς κατηγορίας ἀκούσας, ἐγένετο βελτίων ἀπὸ τῆς κατηγορίας, οὐδένα σχῶν τῆς [347] ἐπιτιμήσεως γνωστῶν ἢ ἀνθρώπων· τοῦτο δὲ αὐτὸν οὐχ ὡς ἔτυχεν ἔνηψε. Διὰ γὰρ τὸ πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ἐπιτοῆσθαι δεῖξαι, ἕως μὲν ἂν λανθάνει νομίζωμεν ὅτις κακοί, σπουδαζόμενοι γίνεσθαι βελτίους· ἐπειδὴν δὲ πᾶσι γενώμεθα καταδῶλοι, καὶ τὴν ἐκ τοῦ λανθάνειν ἀπολέσωμεν παραμυθίαν, ἀναισχυντότεροι καὶ βραθυμότεροι μᾶλλον γινώμεθα. Καὶ καθάπερ τὰ ἔλαττα γυμνῶμενα, καὶ ἀέρι ψυχρῷ συχνῶς θμιλοῦντα, χαλεπότερα γίνονται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ ἡμαρτηκότα, ἂν μεταξὺ πολλῶν ἐλέγχεται ἐπ' οἷς ἐπιλημμέλησεν, ἀναισχυντοτέρα γίνεται. Ἴν' οὖν μὴ τοῦτο γένηται, λανθάνοντως ὁ λόγος ὑμᾶς ἐθεράπευσεν. Καὶ ἵνα μάθητε, οἷς ἡ λανθάνουσα αὕτη ἱατρικὴ πολὺ τὸ κέρδος ἔχει, ἀκούσατε τί φησὶν ὁ Χριστός· Ἐάν ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ἐλεῖξον αὐτόν· καὶ οὐκ εἶπε, μεταξὺ σοῦ καὶ τῆς πόλεως, οὐδὲ μεταξὺ σοῦ καὶ τοῦ δήμου, ἀλλὰ, *Μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου*. Ἀμάρτυρος ἔστω, φησὶν, ἡ κατηγορία, ἵνα εὐκολοὶ γένηται ἡ πρὸς διόρθωσιν μεταβολή. Μέγα ἄρα ἀγαθὸν, τὸ ποιῆσθαι τὴν παραίνεσιν μὴ δημοσιουμένην. Ἄρχει τὸ συνειδὼς, ἀρχει ὁ κριτὴς ἐκεῖνος ὁ ἀδέκαστος. Οὐχ οὕτω σὺ ἐπιτιμᾶς τῷ ἡμαρτηκῷ, ὡς τὸ συνειδὼς ἑαυτοῦ (πικρότερός ἐστιν ὁ κατήγορος ἐκεῖνος), οὕτως ἀκριδέστερον εἰδὼς τὰ πεπλημημένα. Μὴ τοίνυν προσθῆς τραῦμα τραύμασι, δημοσιεύων τὸν ἡμαρτηκότα, ἀλλ' ἀμάρτυρον ποιῶ τὴν παραίνεσιν. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἡμεῖς ποιούμεν νῦν, ὅπερ καὶ Παῦλος ἐποίησεν, ἀμάρτυρον κατασκευάζων τοῦ παρὰ Κορινθίους ἡμαρτηκότου τὴν κατηγορίαν. Καὶ ἄκουε πῶς· *Διὰ τούτου, φησὶν, ἀδελφοί, μετασημάτωσα ταῦτα εἰς ἑμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶν*. Καὶ μὴν οὐχὶ αὐτός, οὐδὲ Ἀπολλῶν ἦσαν οἱ στίχσαντες τὸν δῆμον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν διατεμνόντες· ἀλλ' ὅμως συνεσχίσατε τὴν κατηγορίαν, καὶ καθάπερ προσωπιστοὶς τισὶ, τοῖς αὐτοῦ καὶ Ἀπολλῶν ὀνόμασι τὰς τῶν ὑπεθυμένων ἀποκρύψας βίβεις, ἔξουσίαν αὐτοῖς εἶδω μεταβαλέσθαι ἐκ τῆς πονηρίας ἐκείνης. Καὶ πάλιν, *Μήπως ἐλθόντα με ὁ Θεὸς ταπεινώσῃ, καὶ περθήσῃ πολλοὺς τῶν προσημαρτηκῶν καὶ μὴ μετανοησάντων ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ καὶ ἀσελείᾳ ἢ ἐπραξάν.* Οὐρα πῶς καὶ ἐν ταῦθα ἀδιόριστως λέγει τοὺς ἡμαρτηκότας, ἵνα μὴ φανεράν ποιῆσας τὴν κατηγορίαν, ἀναισχυντοτέρων ἐργάσθαι τὴν τῶν ἡμαρτηκῶτων ψυχῆν. Ὅσπερ οὖν ἡμεῖς μετὰ τοσαύτης φειδῆς τοὺς ἐλέγχους ποιούμεθα, οὕτω, παρακαλῶ, καὶ ὑμεῖς μετὰ πάσης σπουδῆς δεξασθε τὴν διόρθωσιν, καὶ μετὰ ἀκριθείας τοῖς λεγομένοις προσέχετε.

ε'. Διελέχθημεν ὑμῖν χθές περὶ τῆς δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν εὐχὴν. Ἐδειξα πῶς ὁ διάβολος τότε ἐφ-

ε δρεῦει κακοῦργος ὢν. Ἐπειδὴ γὰρ μέγιστον κέρδος ἐκ τῆς εὐχῆς ὄρξιν γινόμενον ἡμῖν, τότε μάλιστα ἐπιτίθεται· ἵνα ἡμᾶς ἐκκρούσῃ τῆς ἀπολογίας, ἵνα κενεὸς οἰκαθε ἀποπέμψῃ χερσὶ. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων, ἐπειδὴν οἱ τῆς τάξεως καὶ περὶ αὐτὸν ὄντες τὸν ἄρχοντα ἀπεχθῶς ἔχουσι πρὸς τοὺς ἐντυγχάνοντες, διὰ τῶν βλάβων πέρβρωθεν αὐτοὺς ἀπειλάουσι, κολύοντες προσελθεῖν καὶ ἀποδύρασθαι καὶ φιλιανθρωπίας τυχεῖν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος, ἐπειδὴν ἴδῃ προσώπιας [348] τῷ δικαστῇ, πέρβρωθεν ἀπειλάουσι, οὐδὲ βλάβου, ἀλλὰ διὰ βραθυμίας. Οἶδε γὰρ, οἶδε σαφῶς, ὅτι ἂν προσέλθωσι νῆφροντες, καὶ εἰπωσι τὰ ἡμαρτημένα, καὶ ἀποδύρασθαι ζεύσῃ τῇ ψυχῇ, πολλὴν λαβόντες συγγνώμην ἀπέρχονται· φιλιανθρωπος γὰρ ἔστιν ὁ Θεός· καὶ διὰ τοῦτο προλαμβάνει, καὶ ἀπάγει τῆς ἐντεύξεως αὐτοῦ. ἵνα μηδενὸς ὢν δόνται ἐπιτύχουσιν. Ἄλλ' οἱ μὲν στρατιώται τῶν ἀρχόντων μετὰ βίας ἀποσοβοῦσι τοὺς ἐντυγχάνοντας· ὁ δὲ οὐ μετὰ ἀνάγκης, ἀλλ' ἀπατῶν ἡμᾶς καὶ εἰς βραθυμίαν ἐμβάλλων. Διὰ τοῦτο οὐδὲ συγγνώμης ἐσμέν ἄξιοι, ἐκόντες ἑαυτοὺς ἀποστεροῦντες τῶν ἀγαθῶν. Φῶς ἐστὶ διανοίας καὶ ψυχῆς ἡ μετὰ σπουδῆς εὐχὴ, φῶς ἀσθεστον καὶ διηνεκές. Διὰ τοῦτο μυρῖους σαρφετοῦς λογισμῶν ἐμβάλλει ταῖς ἡμετέρας· β διανοίας, καὶ ἕπερ οὐδέποτε ἐλογισάμεθα, ταῦτα συνάγων ἐν τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς καταχεῖ ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν. Καὶ καθάπερ ἀνεμοὶ πλάκται· ἀπεναντίας προσπίπτοντας, λυχνιαίων πῦρ ἀναπτόμενον ριπίσαντας ἔσθισαν· οὕτω καὶ ὁ διάβολος, ἐπειδὴν ἴδῃ τὴν φλόγα τῆς εὐχῆς ἡμῶν ἀναπτομένην, μυρῖαις φροντίσιν ἐνθεν καὶ ἐνθεν ριπίζων, οὐ πρότερον ἀρίσκειται ἕως ἂν σθέσις τὸ φῶς. Ἄλλ' ὅπερ οἱ τοὺς λύχνους ἐκείνους ἀνάπτοντες ποιοῦσι, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Τί ἐκείνοι ποιοῦσιν; Ἐπειδὴν ἔωσιν ἀνεμον προσίνοντα σφοδρῶν, τὸν δάκτυλον ἐπιθέντες τῇ ὀπῇ τοῦ λύχνου ἀποτεχνίζουσι τῷ πνεύματι τὴν εἰσοδόν. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ἔξωθεν προσβάλλῃ, δυνησόμεθα ἀντιστῆναι· ἐπειδὴν δὲ ἀνοίξωμεν αὐτῷ τὰς θύρας τῆς διανοίας, καὶ ἐνθεν δεξιόμεθα τὸν ἐθρῶν, οὐκ ἔτι λοιπὸν οὐδὲ μικρὸν ἀντιστῆναι δυνάμεθα· ἀλλὰ πανταχῶθεν κατασθέσας ἡμῶν τὴν μνήμην, ὡσπερ λύχνον καπνίζόμενον, ἀφῆσι τὸ στόμα ῥήματα προφέρειν κενά. Ἄλλ' ὡσπερ ἐκείνοι τὸν δάκτυλον ἐπιτίθεισι τῇ ὀπῇ τοῦ λύχνου, οὕτως ἡμεῖς ἐπιθῶμεν τὸν λογισμὸν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ· ἀποφράξωμεν τοῦ πονηροῦ πνεύματος τὴν εἰσοδόν, ἵνα μὴ σθέσις ἡμῶν τὸ φῶς τῆς εὐχῆς. Μήμενησθε τοῦτων ἀμφοτέρων τῶν παραδειγμάτων, καὶ τοῦ τῶν στρατιωτῶν, καὶ τοῦ ἄρχοντος, καὶ τοῦ κατὰ τὸν λύχνον; Διὰ γὰρ τοῦτο ταῦτα λέγομεν ὑμῖν τὰ παραδείγματα, ἐν οἷς στραφόμεθα, ἐν οἷς ἐσμεν, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν ἀναχωρήσαντες καὶ ὅσοι γενόμενοι, ἀπὸ τῶν ἐν χερσὶ πραγμάτων ὑπόμνησιν λαμβάνωμεν τῶν εἰρημμένων. Μέγα ὄκλον εὐχῆς, καὶ μεγάλη ἀσφάλεια.

ζ'. Ἰκούσατε χθές, πῶς οἱ τρεῖς παιδὲς πεπεδημένοι κατέλυσαν τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν, πῶς κατεπάτησαν τὴν φλόγα, πῶς περιεγένοντο τῆς καμίνου, καὶ τῆς ἐνεργείας ἐκράτησαν τοῦ στοιχείου; Ἀκούσατε σήμερον πάλιν, πῶς ὁ γενναῖος καὶ μέγας Ἰσαὰκ αὐτῆς περιεγένετο τῆς τῶν σωμάτων φύσεως δι' εὐχῆς. Ἐκεῖνοι κατέλυσαν τοῦ πυρὸς τὴν δύναμιν, οὕτως σί-

* Forte γνωστῆν. Haec vox abest a Cod. 748.

b Adulit Cod. 748 ὁ πομπρός.

orabant, vituperarim, nec ullum tamen eorum palam notavi. Quotquot igitur conscii fuerunt suæ diligentia, laudem orationis exceperunt, et laudibus diligentiores sunt facti: qui vero suæ conscii negligentia fuerunt, rursus reprehensionem exceperunt, et desidiam excuserunt. Verumtamen neque hi nobis, neque illi sunt noti, atque hæc ignorantia prodest utrisque. Quo pacto id fiat, exponam. Qui laudes orationis audivit, et suæ diligentia conscius est, si multos haberet laudum testes, in superbiam laberetur: jam vero laudem clam excipiens ab omni ostentatione est immanis. Rursus is qui sibi conscius est negligentia, dum vituperationem audit, hæc vituperatione fit melior, cum neminem suæ reprehensionis habeat spectatorem: hoc vero non mediocriter illi prodest. Nam cum vulgi existimationi simus addicti, quamdiu quidem latere nos putamus, qui mali sumus, fieri meliores studemus: postquam autem omnibus innotuimus, et solatium illud ex occultatione perdidimus, eo magis impudentes ac negligentes evadimus. Et quemadmodum quæ deteguntur ulcera, semperque frigidæ aeri exponuntur, acerbiora sunt: ita quoque anima peccati rea, si coram multis, ob ea quæ deliquit, reprehendatur, impudentior evadit. Ne igitur hoc accideret, clam vos aerno curavit. Atque ut intelligatis admodum utilem hæc occultam esse medendi rationem, audite quid Christus dicat: *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum: et non dixit, inter te et civitatem, neque inter te et populum, sed inter te et ipsum solum* (Matth. 18. 15). Sit sine testibus accusatio, inquit, ut facilius sit mutatio in melius. Magnum ergo bonum est, si non publice fiat ehortatio. Sufficit conscientia: sufficit incorruptus ille iudex. Non ita tu peccatorem reprehendis, ut ipsius conscientia (quippe quod asperior ille sit accensior), neque delicta ejus accuratius nosti. Non ergo vulnus vulneribus addere, dum auctorem peccati divulgas, sed semotis arbitris admonitionem adhibeo. Ille igitur nunc quoque nos agimus, quod Paulus egit, dum sine testibus apud Corinthios ejus qui peccarat instituit accusationem. Audi vero quo pacto. *Propterea, fratres, transfiguravi hæc in meipsum et Apollo* (1 Cor. 4. 6). Atqui non ipse, neque Apollo erant, qui populum sciderant, et Ecclesiam diviserant: accusationem tamen occultavit, et tanquam larvis quibusdam suo et Apollo nominibus reorum vultus obtegens, facultatem illis tribuit ex illa nequitia emergendi. Et rursus: *Ne forte cum venero, humiliet me Deus, et lugeam multos ex iis, qui ante peccarunt, et non egerunt penitentiam super immunditia et impudicitia, quam gesserunt* (2. Cor. 12. 21). Vide quo pacto indefinite dicat eos qui peccarunt, ne si manifestam accusationem institueret, impudentiam augeret eorum animæ qui peccarant. Itaque sicut nos tanta cautione reprehensiones facimus, sic, admonco, et vos omni cum studio emendationem admittatis, ac diligenter iis quæ dicuntur, attendatis.

5. *Tum præcipue nos reat daemon, cum oramus; quomodo demoni resistendum.* — Disseruimus apud

vos hesterno die de orationis virtute. Ostendi quo pacto tum temporis diabolus, ut maleficus est, insidias struat. Cum enim maximum nobis lucrum ex oratione cernat obvenire, tunc maxime impetum facit: ut excusatione nos privet, ut vacuis manibus nos domum remittat. Et quemadmodum apud magistratus, si forte satellites, et qui magistratus latus stipant, eos qui ipsum conveniunt, odio prosequantur, virgis procul arcant illos, atque accedere vetant, et conquæri, ejusque clementiam experiri: sic nimirum et diabolus cum accedentes ad iudicem homines viderit, procul arcet non virga, sed negligentia. Novit quippe, probe novit, si providi vigilisque accesserint, et peccata sua confessi fuerint, animaque ferventi deflexerint, multam illos veniam impetraturos: benignus enim est Deus: atque idcirco præoccupat illos et ab alloquio repellit, ut nihil eorum quæ postulant, consequantur. Sed milites quidem magistratum violenter illos summovent, qui eos conveniunt: hic vero non vim afferens, sed nos decipiens, et ad negligentiam impellens. Quapropter nec venia digni sumus, cum nos ipsos bonis sponte privemus. Lux est mentis et animæ cum studio fusa oratio, lux inexstincta et perennis. Propterea innumeras nostris mentibus cogitationum sordes inficit, et quæ nunquam cogitavimus, hæc collecta tempore orationis in animam nostram infundit. Et quemadmodum venti sæpenumero ex adverso ingruentes accensum ignem lucernæ flatu diventilatum extinguunt: sic et diabolus cum in nobis accensam orationis flammam viderit, innumeras nos sollicitudinibus hinc inde perfatos non prius sinit quiescere, quam lucem extinxerit. Sed quod illi faciunt, qui lucernas illas accendunt, nos quoque faciamus. Quid illi vero faciunt? Cum vehementem ingruere ventum vident, imposito digito lucernæ foramini spiritui aditum intercludunt. Quamvis siquidem exterius impetum faciet, resistere valebimus: ubi vero mentis illi fores operuerimus, et inimicum intus admiserimus, tum non amplius, ne nimirum, quidem resistere possumus: sed memoria nostra undique exstincta ut lucerna fumigans, inania verba sicut os nostrum effundere. Verum ut illi lucernæ foramini digitum imponunt, ita nos rationem menti præliciamus, maligno spiritui aditum intercludamus, ne orationis nostræ lumen exstinguat. Meministis hujus exempli utriusque, et militum ac magistratus, et lucernæ? Propterea namque vobis hæc exempla recitamus, in quibus versamur, in quibus sumus, ut etiam cum hinc recesserimus, ac domi fuerimus, per eas res quas habemus præ manibus, eorum quæ dicta sunt nobis memoria refricetur.

6. *Magnum telum precatio. Orbitas liberorum non est pena peccati; quam causam habeat; partus sterilis partus virginis fidem facit.* — Magna est armatura oratio, magnum præsidium. Audistis heri quo pacto tres pueri vincti impetum ignis representant, quo pacto flammam calcaverint, quo pacto fornacem superaverint, quo pacto virtutem clemenu-

ti devicerint? Audite rursum hodie, quo pacto generatus ac magnum Isaac ipsam corporis naturam oratione superavit. Illi virtutem ignis dissolverunt, hic humiliter die vincula solvit autilata naturæ: Ac dicite qua ratione id egerit. *Rogabat*, inquit, *Isaac pro uxore sua, quoniam sterilis erat* (Gen. 23. 21). Hæc vobis hodie sunt lecta: heri de oratione sermo est habitus, et hodie rursum demonstratio virtutis oratio is occurrit. Vidistis ut illi Spiritus gratia disponente sit factum, ut iis consona, quæ dicta sunt h-ri, hodierno die legerentur? *Rogabat (a)*, inquit, *pro Rebecca uxore sua, quoniam sterilis erat*. Ille in primis operæ pretium est querere, qua de causa sterilis esset. Admirabilis enjuidam vite magna que castitatis plena cum ipsa erat, tum vir ejus. Non possumus carpere sanctorum vitam, ac dicere peccatorum effectum esse sterilitatem. Nec ista sterilis fuit sola, sed et mater ipsius Sarra, quæ illum peperit; neque vero mater ejus tantum sterilis fuit, neque uxor, sed et avrus, Jacobi uxor Rachel. Quid sibi vult hæc turba sterillum? Omnes justî, omnes virtute præditi, omnes Dei testimonio apudbatî crant. De illis enim dixerat: *Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Jacob* (Exod. 3. 6). De iisdem etiam sic loquitur Paulus: *Quam ob causam non confunditur Deus vocari Deus eorum* (Hebr. 11. 16) Multa eorum præconia in Novo, multæ illorum laudes in Veteri Testamento: omni ex parte clarî et illustris, et omnes auriles habebant uxores, ac sine liberis multo tempore vixerunt. Cum igitur viram et uxorem videris ex virtutis præscripto vitam degentes, cum religiosæ pietatis studiosos et liberis dstitutos, ac peccatorum retributionem omnino esse liberorum existimes orbitatem. Multæ quippe sunt rationes providentiæ divinæ ac nobis occultæ, et pro omnibus agenda sunt gratiæ, solique illi miseri censendi qui vitis contaminati vivunt, non qui liberis carent. Sæpe numero Deus utiliter id agit: nos autem eorum quæ sunt causam ignoramus. Idcirco sapientiam ejus ubique laudari par est, et benignitati ejus ineffabili gloriam d-ferri.

7. Atque hic quidem sermo nostros instruere mores potest: sed et tangenda nobis est causa, ob quam steriles ille mulieres fuerunt. Quoniam igitur fuit causa? Ut, cum virginem parientem communem nostrum Dominum videris, fidem habere non renuas. Ergo mentem tuam in sterillum utero exerce: ut, cum infecundum ac vincitum uterum videris divina gratia ad liberos gignendos adaperitum, ne mireris, dum peperit se virginem audis. Imo vero et mirare et obstupescere, verumtamen credere miraculum ne recusa: Cum dixerit tibi Judæus, Quo pacto peperit virgo? tu dic illi, Quo pacto peperit sterilis et senectute confecta? Duo impedimenta tunc erant, ætas exoleta, et inepta natura: in virgine autem unum fuit impedimentum, quod nuptias experta non esset. Viam igitur sternit virgini sterilis. Atque ut intelligas idcirco steriles præcessisse, ut partus virginis crede-

(a) Hæc ipsa habentur Nonia 40 in Genesim, l. 4.

retur, audi quibus eam verbis Gabriel eia affatus. Cum enim venisset, ei que dixisset, *Conspicis in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesus* (Luc. 1. 31), obstupuit virgo, et mirata est, dixitque: *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco* (Ib. v. 34)? Quid igitur angelus? *Spiritus sanctus superaverit in te* (Ib. v. 35). Noli ordinem querere naturæ, inquit, cum supra naturam est id quod geritur: ne nuptias et dolores partus circumspecte, cum nuptiis superior generationis modus fuerit. *Quomodo fiet istud*, inquit, *quoniam virum non cognosco*? Atqui propterea fiet istud, quia virum non cognosco. Si enim virum cognovisses, habita digna non esca, quæ huic ministerio inservires. Itaque ob hoc ipsum crede, ob quod fidem renuis habere. Porro ejusmodi inservire ministerio digna non esca habita, non quod malum sit conjugium, sed quia melior est virginitas: augustiorem enim esse nostro ingressum Domini oportebat; regis quippe erat: atqui rex per augustiorem viam ingreditur. Oportuit illam et generationi communicare, et a nostra differre. Itaque hæc ambo disponantur. Nam ex utero nasci, commune nobiscum est: sed absque conjugio nasci, conditionem nostram excidit. Atque in utero quidem gestari et concipi, naturæ est humanæ; quod autem sine exitu fiat conceptio, natura humana est angustius. Propterea hæc ambo acciderunt, ut et quanto te præstantior sit is qui paritur, discas, et quantum naturæ tuæ comminict.

8. Ac mihi sapientiam considera, quæ in iis quæ geruntur, elucet. Neque præstantia illa similitudinem et cognationem, qua nobiscum junctus est, lrasit; neque cognatio nostra præstantiam ejus obcuravit, sed utraque res omnibus declarata est; et alia quidem nostra habebat integra, alia vero a nobis diversa. Sed quid dicebam, propterea steriles præcesserunt, ut partus virginis crederetur, ut ista quasi manu deceretur ad fidem promissa ac pollicitationi illi habendam, quam angelus audivit dicente, *Spiritus sanctus superaverit in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*: sic, inquit, paritura es. Ne respicias terram; de celo venit efficacitas. Spiritus est gratia quod geritur, ne mihi quæras naturam et leges nuptiarum. Sed quoniam illius captum excedebant hæc verba, vult etiam alteram demonstrationem præbere. Tu vero considera, quo pacto sterilis ad fidem huic rei habendam deducat. Nam quoniam illa demonstratio mentem virginis excedebat, audi quo pacto ad humiliora sermonem demittens per res subjectas sensibus illam quasi manu ducat. *Eccce enim*, inquit, *Elizabet cognata tua, et ipsa concepit filium in senectute sua; et hic mensis sextus est illi, quæ vocatur sterilis* (Luc. 1. 36). Vides sterilem esse propter virginem? Nam alioquin cur illi protulit in medium cognatæ partum? quam ob causam dixit: *In senectute sua*? cur adjunxit, *Ei quæ vocatur sterilis*? Illam nimirum his omnibus ad fidem annuntiationi habendam incitabat. Propterea et naturam et naturæ imbecillitatem narravit: propterea quoque a die conceptionis elapsam tempus expecta-

μαρὸν τῆς φύσεως κατηρωμένης ἔλυσε τὰ δασμά. Καὶ μάθε πῶς τοῦτο ἵπολοι. Ἐδέετο, φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν. Ταῦτα σήμερον ὁμῖν ἀναγνώσθη· ἡδὲ περὶ εὐχῆς ὁ λόγος, καὶ σήμερον πάλιν ἀπέδειξε τῆς θανάμωσ τῆς εὐχῆς. Ὅρατε πῶς ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκονομία χάρις σύμφωνα τοῖς ἡδὲ εἰρημένους ἀναγνώσθη τὰ σήμερον; Ἐδέετο, [349] φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν. Τοῦτο πρῶτον ἀξιῶν ζητῆσαι, τίνας ἐνεκεν στείρα ἦν. Βίου ἦν θαυμαστοῦ καὶ πολλῆς γέμοντος σωφροσύνης καὶ αὐτῆ, καὶ ὁ ἀνὴρ. Οὐκ ἔχομεν ἐπιλαβέσθαι τῆς ζωῆς τῶν δικαίων, καὶ εἰπαῖν, ὅτι ἔργον ἀμαρτιῶν ἢ στείρωσις. Καὶ οὐκ αὐτῆ στείρα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ μήτηρ αὐτοῦ ἡ Σάρρα, ἡ ταυσοῦα αὐτόν· οὐχ ἡ μήτηρ δὲ αὐτοῦ μόνον στείρα ἦν, οὐδὲ ἡ γυνή, ἀλλὰ καὶ ἡ νύμφη, ἡ τοῦ Ἰακώβ γυνὴ ἡ Ραχὴλ. Τί βούλεται τῶν στείρων τούτων ὁ χορὸς; Πάντες δίκαιοι, πάντες ἐν ἀρετῇ ζῶντες, πάντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀμαρτυρήθησαν. Περὶ γὰρ αὐτῶν ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Περὶ τῶν αὐτῶν καὶ Παῦλος οὕτω πᾶς λέγει· Δι' ἦν αἰτίαν οὐκ ἐκείσχηται ὁ Θεός, Θεός καλεῖσθαι αὐτῶν. Πολλὰ αὐτῶν τὰ ἐγκώμια ἐν τῇ Καινῇ, πολλοὶ αὐτῶν οἱ ἔπαινοι ἐν τῇ Παλαιῇ. Παντὰ χθόν λαμπροὶ καὶ εὐδύκμοι, καὶ πάντες στείρας ἔσχον γυναικας, καὶ ἐν ἀπαίδειά μέχρι πολλοῦ διετέλεσαν χρόνον. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἄνδρα καὶ γυναῖκα ἀρετῇ συζῶντας, ὅταν ἴδῃς θεοφιλεῖς, εὐσεβεῖας ἐπιμαρτυρούμενους, καὶ ἀπαιδῆσαν νεοσύντας, μὴ νομίσης ἀμαρτιῶν εἶναι πάντως τὴν ἀπαιδῆσαν ἀναπόδοσιν. Πολλοὶ γὰρ τῆς οἰκονομίας οἱ τοῦ Θεοῦ λόγοι καὶ ἡμῖν ἀπόβροχοι, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖν δεῖ, καὶ μόνους ἐκείνους ταλανίζειν τοὺς ἐν κακίᾳ ζῶντας, οὐχὶ τοὺς παιδία μὴ κατημένους. Πολλάκις ὁ Θεὸς ποιεῖ συμφορῶντος· ἡμεῖς δὲ τὴν αἰτίαν τῶν γινομένων οὐκ ἴσμεν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ θαυμάζειν χρὴ αὐτοῦ τὴν σοφίαν, καὶ δοξάζειν τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ τὴν ἀφρατον.

ζ'. Ἀλλὰ οὗτος μὲν εἰς ἡδὲ ὀλόγος ἡμᾶς παιδεῦσαι δύναται· δεῖ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπαῖν, δι' ἣν ἦσαν αἱ γυναῖκες ἐκεῖναι στείραι. Τίς οὖν ἡ αἰτία; Ἰν', ὅταν ἴδῃς τὴν Παρθένον τίκτουσαν τὸν κοῖνον ἡμῶν Δασπότην, μὴ ἀπιστήσης. Οὐκοῦν γύμνασόν σου τὴν διάνοιαν ἐν τῇ μήτρᾳ τῶν στείρων· Ἰν', ὅταν ἴδῃς κατηρωμένην καὶ δεδεμένην τὴν μήτραν πρὸς παιδοποιῶσαν ἀνοικογμένην ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, μὴ θαυμάσης αὐτοῦν ὅτι παρθένος ἔτεκε. Μᾶλλον δὲ καὶ θαύμασον, καὶ ἐκπλάγηθι, ἀλλὰ μὴ ἀπιστήσης τῷ θαύματι. Ὅταν λέγῃ πρὸς σὲ ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπέ πρὸς αὐτόν, Πῶς ἔτεκεν ἡ στείρα καὶ γεγηρακυῖα; Δύο κωλύματα τότε ἦν, τὸ τε ἄωρον τῆς ἡλικίας, καὶ τὸ ἀχρηστον τῆς φύσεως· ἐπὶ δὲ τῆς Παρθένου ἐν κώλυμα μόνον ἦν, τὸ μὴ μετασχεῖν γάμον. Προοδοποιεῖ τοίνυν τῇ παρθένῳ ἡ στείρα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο αἱ στείραι προέλαβον, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἄκουσον τῶν ρημάτων

τοῦ Γαβριὴλ τῶν πρὸς αὐτήν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε καὶ εἶπεν αὐτῇ, *Συλλήψθη ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἐξεκλάγη ἢ Παρθένος καὶ ἀθαύμασε, καὶ εἶπε· Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;* Τί οὖν ὁ ἀγγελος; *Πνεῦμα ἄγιον ἐκαλεύσεται ἐπὶ σέ.* Μὴ ζῆται φύσει ἀκολουθίαν, [350] φησὶν, ὅταν ὑπὲρ φύσιν ἢ τὸ γινόμενον μὴ περιβλήπου γάμον καὶ ὄδινα, ὅταν μείζων γάμου τῆς γενέσεως ὁ τρόπος ἦ. Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν, *ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω;* Καὶ μὴν διὰ τοῦτο ἔσται τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκαι. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκαι ἄνδρα, οὐκ ἂν κατηξιώθης ὑπερηθέσθαι τῇ διακονίᾳ ταύτῃ. Ὄστε δι' ὁ ἀπισταίς, διὰ τοῦτο πισταί. Οὐκ ἂν δὲ κατηξιώθης τοιαύτη διακονίᾳ ὑπερηθέσθαι, οὐκ ἐπιθεῖ κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἐπιθεῖ κρείσσων ἢ παρθένι· τὴν δὲ τοῦ Δασπότης εἰσοδὸν σεμνοτέραν ἐχρῆν εἶναι τῆς ἡμετέρας· βασιλικὴ γὰρ ἦν ὁ δὲ βασιλεὺς διὰ σεμνοτέρας εἰσέρχεται. Ἐταί καὶ κοινωνεῖν τὴν γέννησιν ἐκείνων, καὶ ἐξηλλάχθαι τῆς ἡμετέρας. Οὐκοῦν ἀμφοτέρα ταῦτα οἰκονομεῖται. Τὸ μὲν γὰρ ἀπὸ μήτρας γενέσθαι, κοῖνον πρὸς ἡμᾶς· τὸ δὲ χωρὶς γάμου γενέσθαι, μείζων ἢ καθ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ μὲν γαστρὶ κυρηθῆναι καὶ συλληφθῆναι, τῆς φύσεως; τῆς ἀνθρωπίνης· τὸ δὲ χωρὶς μίξεως γενέσθαι τὴν κοῖνην, σεμνοτέρον τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπίνης διὰ τοῦτο δὲ ἀμφοτέρα ταῦτα γέγονεν, ἵνα καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν κοινωνίαν τὴν πρὸς σὲ μάθῃς τοῦ τικτομένου.

η'. Καὶ σκόπει μοι τὴν σοφίαν τῶν γινομένων. Ὅτε ἡ ὑπεροχὴ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐμοίωσιν καὶ συγγένειαν ἐλυμήνατο, οὕτε ἡ πρὸς ἡμᾶς συγγένεια τὴν ὑπεροχὴν ἡμαύρωσεν, ἀλλ' ἀκατέρα ἰδαικνυτο διὰ τῶν πραγμάτων ἀπάντων· καὶ τὰ μὲν ὀλόκληρα εἶχεν ἡμέτερα, τὰ δὲ ἐξηλλαγμένα πρὸς ἡμᾶς. Ἄλλ' ἔπειρ ἔλεγον, ὅτι διὰ τοῦτο προέλαβον αἱ στείραι, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἵνα αὐτῆ χειρωγυθῇ πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῆς ὑποσχέσεως ἐκείνης, ἧς ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγγέλου λέγοντος, *Πνεῦμα ἄγιον ἐκαλεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι*· οὕτω, φησὶν, ἔχεις τεκεῖν. Μὴ βλέπει πρὸς τὴν γῆν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἡ ἐνέργεια ἔρχεται. Πνεύματός ἐστι χάρις τὸ γινόμενον, μὴ ζῆται μοι φύσιν καὶ νόμους γάμων. Ἄλλ' ἐπειδὴ μείζονα ταύτης ἐκείνα ἦν τὰ ῥήματα, βούλεται καὶ ἑτέραν παρασχεῖν πρὸς τὴν πίστιν. Σὺ δὲ μοι παρατήρει, πῶς ἡ στείρα αὐτὴν ὀδηγεῖ πρὸς τὴν πίστιν τοῦτου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνη ἡ ἀπόδειξις μείζων ἦν τῆς διανοίας τῆς Παρθένου, ἄκουσον πῶς καὶ ἐπὶ τὰ ταπεινότερα κατήγαγε τὸν λόγον, διὰ τῶν αἰσθητῶν αὐτῆν χειρωγυθῶν. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, *Ἐλισάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτῆ συνειληφυσία εἶδεν ἐν γήρα αὐτῆς*· καὶ οὕτως μὴν ἔτεκε δασπὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ. Ὅρατε ὅτι ἡ στείρα διὰ τὴν Παρθένον; ἐπεὶ, τίνας ἐνεκεν παρήγαγεν αὐτῇ τὸν τόκον τῆς συγγενίδος; τίνας ἐνεκεν ἔλεγον, Ἐν γήρα αὐτῆς; τίνας ἐνεκεν ἐπήγαγε, *τῇ καλουμένῃ στείρᾳ*; Διὰ πάντων τούτων ἐνάγων αὐτὴν δηλονότι πρὸς τὸ πιστεῦσαι τῷ εὐαγγελισμῷ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡλικίαν εἶπε, καὶ τὴν πῆρωσιν τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο

καὶ τὸν χρόνον ἀνέμεινε τὸν ἀπὸ τῆς συλλήψεως· οὐ γὰρ ἐκ προομιῶν αὐτῆ εὐθέως εὐηγγελίσαστο, ἀλλ' ἀνέμεινεν ἑξαμηνιαίον χρόνον τῆ στείρας γενέσθαι· ἵνα ὁ τῆς γαστρὸς ὄγκος λοιπὸν τὴν κύησιν ἐγγυήσῃται, καὶ ἀναμφισβήτητος ἀπόδειξις γένηται τῆς [331] συλλήψεως. Καὶ θέα μοι πάλιν τὴν σύνεσιν τοῦ Γαβριήλ. Οὐδὲ γὰρ ἀνέμνησεν αὐτῆς τῆς Σάρρας, οὐδὲ τῆς 'Ρεβέκκας, οὐδὲ τῆς 'Ραχὴλ· καίτοι καὶ αὗται στείραι ἦσαν, καὶ αὗται γενηρακταί, καὶ θαῦμα τὸ γινόμενον ἦν· ἀλλὰ παλαιὰ τὰ διηγήματα ἦν. Τῶν δὲ ἀρχαίων τὰ νέα καὶ πρόσφατα καὶ κατὰ τὴν γενεὰν συμβαίνοντα τὴν ἡμετέραν μᾶλλον ἡμεῖς εἰς πίστιν τῶν θαυμάτων ἐνάγειν εἴθε. Διὰ τοῦτο ἐκείνας ἀφελί, ἀπ' αὐτῆς ἐνοήσῃ τῆς συγγενίδος τῆς 'Ἐλισάβετ τὸ ἐπ' αὐτῆ προεβάλλετο, ὥστε ἀπ' ἐκείνης πρὸς τὸν οἰκίον αὐτὴν τόκον ἐναγαγεῖν τὸν φρικωδέστατον ἐκείνον καὶ σεμνότατον. Μίσος γὰρ τοῦτε ἡμετέρου καὶ τοῦ δασποτικῆς ὁ τόκος ὁ τῆς στείρας ἦν, ἐλάττων μὲν τοῦ τῆς Παρθένου, μείζων δὲ τοῦ ἡμετέρου. Διὰ τοῦτο, ὡς περ διὰ τινος γεφύρας, μέσης τῆς 'Ἐλισάβετ, ἀπὸ τῶν κατὰ φύσιν ὠδίνων ἐπὶ τοὺς ὑπὲρ φύσιν ἀνάγει τῆς Παρθένου τὴν διάνοιαν.

θ'. 'Ἐβουλόμην πλεῖονα εἰπεῖν, καὶ ἐτέρους λόγους ὑμᾶς εἰδέξαι, δι' οὗς στείρα ἡ 'Ρεβέκκα καὶ ἡ 'Ραχὴλ ἦν· ἀλλ' ὁ καιρὸς οὐκ ἀφίσει κατεπίγειον τὸν λόγον πρὸς τὴν τῆς εὐχῆς δύναμιν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ταῦτα πάντα ἐκινήσαμεν, ἵνα μάθῃτε, πῶς τὴν στείρωσιν τῆς γυναικὸς ἔλυσε τοῦ 'Ἰσαὰκ ἡ εὐχή, καὶ εὐχὴ τοσούτου χρόνου. 'Ἐθέετο, φησὶν, 'Ἰσαὰκ περὶ 'Ρεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτοῦ ὁ Θεός. Μὴ γὰρ νομίσης ὅτι ἐκάλεσε τὸν Θεόν, καὶ εὐθέως εἰσηκούσθη· πολλὸν γὰρ ἀνάλωσε χρόνον δεόμενος τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἰ βούλεσθε μαθεῖν πόσον, ἐγὼ ὑμῖν καὶ τοῦτο μετὰ ἀκριβείας ἐρῶ. Εἰκοσι ἐτῶν ἀριόμην ἀνάλωσε δεόμενος τοῦ Θεοῦ. Πόθεν τοῦτο ἐήλον; 'Ἐκ τῆς ἀκολουθίας αὐτῆς. Βουλομένη γὰρ ἡ Γραφὴ τὴν πίστιν καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν δεῖξαι· τοῦ δικαίου, οὐδὲ τὸν χρόνον ἀπεσιώπησεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν δῆλον ἡμῖν ἐποίησε, λανθανόντως μὲν, ὥστε διεγείραι ἡμῶν τὴν βῆθυμιαν, πλην ἀλλ' οὐκ ἀφήκειν εἶναι ἀφανῆ. 'Ἀκουσον γοῦν πῶς λανθανόντως ἡμῖν τὸν χρόνον ἐδήλωσεν. 'Ἰσαὰκ δὲ ἦν ἐτῶν τεσσαράκοντα, φησὶν, ὅτε ἔλαβε τὴν 'Ρεβέκκαν θυγατέρα Βαθοῦλ τοῦ Ἐύρου. 'Ἐμαθες πόσων ἐτῶν ἦν, ὅτε τὴν γυναῖκα ἠγάγετο; Τεσσαράκοντα ἐτῶν, φησὶν, ἦν ὅτε ἔλαβε τὴν 'Ρεβέκκαν. 'Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐμάθομεν πόσων ἐτῶν ὢν ἐγήμε τὴν γυναῖκα, μάθομεν καὶ πότε ἐγένετο λοιπὸν πατῆρ, καὶ πόσων ἐτῶν ἦν τότε, ὅτε ἐγέννησε τὸν 'Ἰακώβ· καὶ δυνήσομεθα ἰδεῖν πόσον ἔμεινε χρόνον στείρα ἡ γυνὴ, καὶ ὅτι τοῦτον ἅπαντα ἐδέετο τοῦ Θεοῦ τὸν χρόνον. Πόσων οὖν ἐτῶν ἦν, ὅτε ἐγέννησε τὸν 'Ἰακώβ; 'Ἐξήληθε, φησὶν, 'Ἰακώβ ἐπειλημμένος τῇ δεξιᾷ τῆς ἀτέρας τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν αὐτὸν 'Ἰακώβ, ἐκείνον δὲ 'Ἰσαῦ. 'Ἰσαῦ δὲ ἦν ἐτῶν ἐξήκοντα, ὅτε ἐγέννησεν αὐτούς. Εἰ τοίνυν, ὅτε μὲν ἠγάγετο τὴν 'Ρεβέκκαν, τεσσαράκοντα ἐτῶν ἦν, ὅτε δὲ ἐγέννησε τοὺς υἱούς, ἐξήκοντα, εὐδῆλον ὅτι εἰκοσὶν ἐτη μεταξὺ στείρα ἔμεινε ἡ γυνὴ,

καὶ τοῦτον ἅπαντα τὸν χρόνον ἐδέετο τοῦ Θεοῦ ὁ 'Ἰσαὰκ.

[352] ε'. Εἶτα οὐκ αἰσχυνόμεθα, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμεθα, τὸν μὲν δίκαιον ὄραντες εἰκοσὶν ἐτη παραμύνητα καὶ οὐκ ἀριστάμενον· ἡμεῖς δὲ ἐκ πρώτης αἰτήσεως ἢ δευτέρας πολλάκις ἀπαγορευόμενοι καὶ εὐσχεραίνοντες; Καίτοι ὁ μὲν πολλὴν πρὸς τὸν Θεὸν εἶχε τὴν παρρησίαν. καὶ ὁμοῦ οὐκ εἰδυσχεραίνε πρὸς τὴν ἀναβολὴν τῆς δόσεως, ἀλλ' ἔμμενε καρτερῶν· ἡμεῖς δὲ μυρίων ἀμαρτημάτων γέμοντες, πονηρῶ συνεδδοῖ συζῶντες, οὐδεμίαν εὐνοίαν περὶ τὸν Δασπότην ἐπιδεικνύμενοι, ἀν μὴ, πρὶν ἢ φθέγξασθαι, ἀκουσθῶμεν, ἀλύομεν, ἀποδυσπετοῦμεν, ἀριστάμεθα τῆς αἰτήσεως· διὰ τοῦτο κεναίς ἀεὶ ἀναχωροῦμεν χερσὶ. Τίς εἰκοσὶν ἐτη ὑπὲρ ἐνὸς πράγματος παρεκάλεσε τὸν Θεόν, καθάπερ οὗτος ὁ δίκαιος; μᾶλλον δὲ τίς εἰκοσι μῆνας μόνους;

Χθὲς μὲν οὖν ἔλεγον, ὅτι πολλοὶ εἰσιν οἱ μετὰ βῆθυμίας εὐχόμενοι, καὶ χασμώμενοι, καὶ διατετινόμενοι, καὶ μεταστραφόμενοι συνεχῶς, καὶ ὀλιγορῆ πάση περὶ τὰς εὐχὰς κεχρημένοι· σήμερον δὲ καὶ ἐτέραν βλάβην εὗρον ταῖς εὐχαῖς προσγινομένην ὀλεθριωτέραν ἐκείνης. Πολλοὶ γὰρ κρηναίς ἑαυτοῦς βεπτοῦντες, καὶ τῷ μετώπῳ τὴν γῆν τύπτοντες, καὶ θερμὰ προχέοντες δάκρυα, καὶ πικρὸν κάτωθεν στενάζοντες, καὶ τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, καὶ πολλὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμενοι, τῇ θερμότητι ταύτῃ καὶ τῇ προθυμίᾳ κατὰ τῆς οἰκειᾶς κέχρηται σωτηρίας. Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων παρακαλοῦσι τὸν Θεόν, οὐδὲ συγγνώμην αἰτοῦσι· τῶν πλημμεληθέντων αὐτοῖς, ἀλλὰ τὴν σπουδὴν ταύτην κατὰ τῶν ἐχθρῶν κινουσὶν ἅπασαν, ταῦτὸν ποιῶντες, ὡς περ ἂν εἰ τις τὸ ξίφος ἀκονήσας, μὴ κατὰ τῶν πολεμίων χρεῖτο τῷ οὐκῳ, ἀλλὰ διὰ τῆς οἰκειᾶς αὐτὸ δέρας ὠθεῖ. Οὕτω καὶ οὗτοι ὑπὲρ τῆς ἀφέσεως τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων, ἀλλὰ κατὰ τῆς τιμωρίας τῶν ἐχθρῶν ταῖς εὐχαῖς κέχρηται· ὅπερ ἐστὶ καὶ ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠθεῖν. 'Ἐπενόησε δὲ καὶ τοῦτο ὁ πονηρὸς, ἵνα πάντοθεν ἑαυτὸς ἀπολλύωμεν. καὶ διὰ βῆθυμίας, καὶ διὰ σπουδῆς. Οἱ μὲν γὰρ τῇ περὶ τὰς εὐχὰς ὀλιγορῆ παροξύνουσι τὸν Θεόν, τὴν καταφρόνησιν διὰ τῆς βῆθυμίας ἐπιδεικνύμενοι· οἱ δὲ ἐπειδὴ σπουδὴν ἐπιδεικνύονται, τὴν σπουδὴν πάλιν κατὰ τῆς ἑαυτῶν ἐπιδεικνύονται σωτηρίας. 'Ὁ δεῖνα, φησὶ, βῆθυμει· ἀρκεῖ μοι πρὸς τὸ μηδενὸς αὐτὸν ἐπιτυχεῖν· οὗτος σπουδαῖός ἐστι καὶ διεγυγερμένος· τί οὖν ἵνα γένηται; Οὐ δύναμαι ἐκλύσαι τὴν σπουδὴν, οὐδὲ εἰς ὀλιγορίαν ἀμβάλειν· ἐτέρως αὐτοῦ περιοδεύσω τὴν ἀπόλειαν. Πῶς; Εἰς παρανομίαν τῇ σπουδῇ χρῆσασθαι παρασκευάσω· τὸ γὰρ κατὰ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, παράνομόν ἐστιν. 'Ἀπλεισεται τοίνυν οὐ μόνον οὐδὲν κερδάνας ἀπὸ τῆς σπουδῆς, ἀλλὰ καὶ κλεισὸν τὴν βλάβην ὑπομείνας τῆς διὰ βῆθυμίας. Τσαῦται αἱ τοῦ διαβόλου μηχαναί· τοὺς μὲν διὰ τῆς βῆθυμίας, τοὺς δὲ δι' αὐτῆς ἀπόλλυσι τῆς σπουδῆς, ὅταν μὴ κατὰ νόμους αὐτὴ γίνεταί.

ια'. 'Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ἄξιον ἀκούσαι τῶν ρημάτων τῆς εὐχῆς, καὶ πῶς παιδικῆς ἐστὶ διανοίας τὰ βήματα, πῶς νηπιώδους ψυχῆς. Αἰσχυνόμεναι μὲν οὖν αὐτὰ μίλλων ἐρεῖν, πλην ἀνάγκη πάντως εἰπεῖν καὶ μιμήσασθαι τὴν ἀπαίδετον γλώτταν ἐκείνην. Τίνα οὖν ἐστὶ

vit. Nos enim a principio statim illi annuntiavit, sed ut semestri tempus sterili elaboretur, exspectavit: ut ventris tumor conceptionem indicaret, et uterum illam gestare dubitare minime posset. Ac mihi rursus prudentiam Gabrielis considera. Neque enim illi revocavit in memoriam Sarram, nec Rebeccam, nec Rachelem, tametsi steriles etiam erant istæ, ac senectute confectæ, neque res carebat miraculo: sed veteres erant illæ historiæ. Porro quæ nova sunt et recentia, quæ nostra ætate acciderunt, multo magis quam antiqua nos solent ad fidem habendam miraculis incitare. Quam ob causam, illis prætermisissis, exemplum ipsi cognatæ suæ Elizabeth proponebat, ut ex eo id, quod illi eventurum erat, intelligeret, ut illius partu ad suum illum maxime tremendum atque venerandum certo credendum induceretur. Medius quippe inter nostrum et Domini partum fuit ille sterilis mulieris, minor quidem virgineo, sed major nostro. Propterea tanquam per quemdam pontem per Elizabeth, quæ media erat, a naturali partu ad illum qui naturam excedit, subvehit mentem virginis.

9. *Quot annos precatus sit Isaac.* — Volui sem equidem plura dicere, vosque alias docere rationes, ob quas sterilis erat Rebecca, et Rachel: sed non sinit tempus, quod orationem cogit ad ostendendam virtutem precum festinare. Idcirco namque de his omnibus sermonem institimus, ut intelligeretis, qua ratione preces Isaac sterilitatem uxoris solverint, et preces temporis tam diuturni. *Deprecabatur*, inquit, *Isaac pro Rebecca uxore sua, et exaudivit eum Deus (Gen. 25. 21).* Noli enim putare Deum illum invocasse, ac statim exauditum fuisse: multum enim temporis Deum orando consumpsit. Ac si discere velitis quantum, ego vobis illud exacte narrabo. Viginti annorum numerum Deum orando consumpsit. Unde id constat? Ex ipsa serie narrationis. Volens enim Scriptura fidem, patientiam et philosophiam justi indicare, ne tempus quidem siluit, sed et ipsum declaravit, licet subobscurè, ut negligentiam nostram excitaret; attamen ignotum esse non sivit. Audi ergo, quo pacto subobscurè nobis tempus indicarit. *Isaac autem erat quadraginta annorum*, inquit, *quando accepit Rebeccam filiam Bathuel Syri (Gen. 25. 20).* Didicisti quot annorum esset quando duxit uxorem? *Quadraginta annorum*, inquit, *erat, quando Rebeccam accepit.* Sed quoniam (a) quot annorum esset didicimus, cum sibi matrimonio junxit uxorem, discamus et quando tandem suscepit liberos, et quot annorum esset, cum Jacob genuit; tum videre poterimus quanto tempore sterilis uxor manserit, ac toto illo tempore Isaacum Deum esse deprecatum. Quot igitur annorum erat quando Jacobum genuit? *Exiit*, inquit, *Jacob dextera tenens calcaneum fratris sui: propterea vocavit eum Jacob, illum autem Esau. Isaac autem erat annorum sexaginta, quando genuit eos (Gen. 25. 25. 26).* Si ergo cum duxit Rebeccam, quadraginta erat annorum, quando porro filios genuit, sexaginta, liquet viginti

annos interim sterilem uxorem mansisse. totoque hoc tempore Isaacum Deum orasse.

10. Annon igitur erubescimus et confundimur, cum justum videmus annos viginti exspectasse, nec abstitisse: nos vero post unam vel alteram petitionem sœpe deficiamus, et indignamur? Tametsi hic multam apud Deum fiduciam habebat, et tamen dilationem domi non ægre ferebat, sed patienter exspectabat: at nos infumeris onerati peccatis, prava conscientia torti, nec ullam erga Dominum benevolentiam exhibentes, nisi prius quam eloquuti fuerimus, audiamur, animo concidimus, ægre ferimus, a precatione abstinemus: quo sit ut vacuis semper manibus recedamus. Quis spatio viginti annorum pro una re Deum precatus est sicut hic justus? vel potius, quis viginti solos menses?

Cui similes sint, qui contra inimicos orant. — Hic quidem dicebam multos esse qui negligenter orant, et oscitantur, se extendentes, ac perpetuo se huc illic vertentes, omnem incuriam præ se ferunt: hodie vero vitium aliud quod precibus intervenit multo perniciosius illo reperi. Multi enim pronos in terram se projicientes, terram fronte ferientes, calidas fundentes lacrymas, acerbè interius ingemiscentes, extensis manibus, multumque studium præ se ferentes, hoc fervore ac promptitudine animi adversus propriam salutem utuntur. Nam Deo preces offerunt non pro suis delictis, neque ut veniam peccatorum suorum petant, sed hoc studium omne conferunt adversus inimicos: ac perinde faciunt, ac si quis ensenuat, nec adversus hostes illo genere armorum utatur, sed eo jugulum suum trajiciat. Sic et isti non ad obtinendam suorum veniam delictorum, sed ad accelerandum inimicorum supplicium precibus utuntur: quod est seipsos gladio suo transigere. Hoc autem malignus ille excogitavit, ut nos omni ex parte perdamus, et dum negligentes sumus, et dum studium aliquod adhibemus. Hi enim hac sua in precibus incuria Deum irritant, dum per hanc negligentiam contemptum præ se ferunt: illi vero studium exhibent, sed in salutis suæ perniciem exhibent. Ille, inquit, negligens est; hoc mihi sufficit ut nihil obtineat: hic diligens est et attentus; quid ergo faciam? Non possum studium ejus infringere, neque in eum torporem immittere; alia ratione perniciem in eum machinabor. Quo tandem modo? Efficiam ut studio diligentique ad iniquitatem utatur: iniquum enim est adversus inimicos preces fundere. Ita fiet, ut non modo nullo reportato lucro ex studio suo discedat, sed plus detrimenti patiat, quam negligentia invexisset. Ejusmodi sunt diaboli machinæ: alios per negligentiam, alios per ipsum studium perdit, cum non ex præscripto legum adhibetur.

11. *Oratio eorum qui vindicta delectantur.* — Sed operæ pretium fuerit verba orationis audire, et quo pacto puerilis verba sint mentis, et animi infantilis. Me quidem pudet illa dicere, necesse est tamen omnino ea ut dicamus, et indoctam linguam illam imitemur.

(a) Hactenus in Homilia 40 in Genesim.

Quænam igitur illa sunt verba? Vindica me de inimicis meis: ostende illis me quoque Deum habere. Non tam Deum nos habere discunt, mi homo, cum nos indignamur, et irascimur, et acre sermone: sed cum nudi sit sumus, mites et humani, eamque philosophiam exercentur. Ita quoque dixit Deus: *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum qui in caelis est* (Math. 5, 16). Nam animadvertis injuriam esse facere Deo, cum Deum adversus inimicos rogas? Quo tandem facto, inquit, Deo sit injuria? Quoniam ipse dixit: *Orate pro inimicis vestris* (Ib. v. 44), et divinam hanc legem invexit. Cum igitur legislatorem rogas, ut suas violet leges, et hortaris, ut suis contrarias leges ferat, et eum qui prohibuerat, ne adversus inimicos orares, precaris, ut te adversus inimicos orantem audiat: non oras, dum id facis, neque hortaris, sed legislatori contumeliam inferis, et in eum insolentis, qui huic tibi largiturus erat, quæ occasione præcæ obveniant. Et quo pacto fieri, quæso, potest, ut audiaris dum facis, si eum qui est auditurus irritas? Hæc enim dum facis, in barathrum salutem tuam compellis, et in præcipitium ruis, dum inimicum in conspectu Regis percutis. Quamvis enim manibus id non facias, verbis tamen eum percutis: quod erga conservos præstare non audeas. Igitur id agere audeas magistratus spectante: licet innumera tua sint recte facta, omnino confectum ad mortem abduccris. Ergo ne coram magistratu non audeas æqualem afflicere contumelia: coram Deo autem qui id facis, non, quæso, tremas, non times dum orationis tempore ac precum sic exardescas et offeraris, ac majorem præ te feris iniquitatem illo qui centum denarios repetebat? Quod tuum tu majorem injuriam inferas, aucti quo pacto testetur historia. Decies nullo talenta quispiam domino debebat: deinde cum non haberet unde redderet, orabat ut patienti animo erga se caset, ut vendita uxore, domo, ac filii debitum domino suo persolveret (Math. 18. 24. sqq.) Cum autem illum dominus lamentantem videret miseratione commotus est, et dena millia talentorum remisit. Egressus ille cum alterum servum invenisset, qui centum denarios ipsi debebat, suffocans eum multa cum crudelitate atque immanitate repetebat. His auditis dominus in carcerem eum conjecit, et quod prius remiserat, debitum denam millium talentorum, illi rursus imposuit, et ille suæ in conservum crudelitatis poenas dedit.

12. At tu quanto iniquior illo ac stupidior evaseris,

qui adversus inimicos precaris, vide. Illi dominum non rogabat, ut denarios centum repeteret, sed ipse repetebat centum denarios: in vero Dominum ad impudentem ac prohibitam repetitionem cohortaris. Atque ille quidem non in oculis domini, sed foris conservum suffocabat: at tu in ipso tempore orationis stans coram Rege id facis. Quod si ille cum neque dominum ad repetendam caset hortatus, et postquam aggressus fuisset, nullam est veniam concessurus, tu qui Dominum ad hanc vetitam solutionem impellis, et in ejus conspectu hæc agis, que non supplicio, quæso, multaberis? At inflammatus animus tuus ira ex recordatione inimicitiae, et intumescent, et cor commovetur, ac dum acceptæ injuriæ meministi, animi tumorem non potes reprimere? Tu vero isti opponere exardescentia peccatorum tuorum memoriam, ac futuri judicii timorem. Recordare quam multorum apud Dominum reus sis, teque istorum omnium poenis obnoxium esse, tum omnia metus iste iracundiam illam vincet, quandoquidem hæc quoque passio longe est illa potentior. Recordare gehennæ poenarum ac suppliciorum tempore orationis, ac ne in mentem quidem veniet inimicus. Contere animum tuum, mentem humilia tuorum recordationis delictorum, ac ne molatiam quidem ullam iracundia exhibebit. Sed hoc illud est, unde cuncta mala nascuntur, quod in aliorum quidem peccata diligenter inquiramus, nostra vero negligenter admittam prætereamus. At contrarium agendum esset: propriam quidem nunquam obliviscendum caset, alienam nunquam oporteret mente versare. Id si faciamus, et Deus propitius nobis erit, et immortalis odio proximum prosequi desinemus, et nullum unquam habebimus inimicum. Quod et si quando habeamus, odium cito deponemus, et celerem peccatorum veniam obtinebimus. Nam quemadmodum is, qui acceptarum a proximo injuriarum memor est, dimitti potest minime sinit, quas suis peccatis uretetur: ita qui ab ira immunis est, cito etiam immunis erit a peccatis. Si enim nos improbi, et iræ servientes, ob Dei mandatum omnia in nos commissa peccata despiciamus: multo magis benignus ac bonus Dominus, cum ab omni perturbatione sit purus, delicta nostra dissimulabit, et nostrorum remissione peccatorum, exhibitam proximo celsitatem et humanitatem remunerabit. Quam utinam nobis omnibus assueti contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

NON OPORTERE QUEMQUAM DE SEIPSO DESPERARE, AUT PRECES CONTRA INIMICOS FUNDERE AUT ANIMO DEFICERE, QUAMVIS PETENS NON ACCIPIAT; ET AD MARITOS DE PACE ERGA UXORES CONSERVANDA.

— 36 —

1. *Fructus sermonum antea habitorum. Publicanus times ultimus malitias.* — Magnas vobis ago gratias, quod cum animi alacritate habitos de precibus sermo-

nes (a) exceperitis, quod beatum me reddideritis.

(a) Chrysostomus sermones de precibus habuerat.

[353] τὰ ῥήματα ἰ' Ἐοικήσόν με ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν μου· θεῶν αὐτοῖς, ὅτι θεὸν ἔχω καγῶ. Οὐ τότε μανθάνουσιν, ἄνθρωποι, ὅτι θεὸν ἔχομεν, εἰταν ἀγανακτώμεν, καὶ ὀργιζώμεθα, καὶ δυσχεραίνωμεν· ἀλλ' ἔταν ἐπαικίς ὤμεν, καὶ πρῶοι, καὶ ἡμέροι, καὶ πᾶσαν ἀσπύωμεν φιλοσοφίαν. Οὕτω καὶ ὁ θεὸς εἶπε· *Λαμψάτω τὸ φῶς ὁμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὡπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὁμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὁμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Οὐκ ἔνοαι· ὅτι ὕβρις ἐστὶν εἰς τὸν θεόν, τὸ αἰτεῖν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τὸν θεόν; Καὶ πῶς ὕβρις ἐστὶ; φησὶν. "Ὅτι αὐτὸς εἶπαν, *Ἐύχεσθε ὅπερ τῶν ἐχθρῶν ὁμῶν*, καὶ τὸν θεὸν τοῦτον εἰσῆγαγε νόμον." Ὅταν οὖν τὸν νομοθέτην ἀξίως τοὺς οἰκειοὺς παραλύειν νόμους, καὶ παρακαλῆς αὐτὸν ἀνεινομοθετεῖν αὐτῷ, καὶ τὸν σε κωλύοντα κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν ἰκετεύσῃς ἀκούσαι σου καταυχομένου τῶν ἐχθρῶν, οὐκ ἐβύχη τεύτο ποιῶν, οὐδὲ παρακαλεῖς, ἀλλ' ὕβριζεις τὸν νομοθέτην, καὶ παροινεῖς εἰς τὸν μέλλοντα διδόναι σοι τὰ ἀγαθὰ τὰ ἀπὸ τῆς εὐχῆς. Καὶ πῶς δυνατὸν ἀκουσθῆναι εὐχόμενον, εἰπέ μοι, ἔταν τὸν μέλλοντα ἀκούειν παροξύνῃς; Ταῦτα γὰρ ποιῶν εἰς βάρβαρον τὴν οἰκίαν ὡθεῖς σωτηρίαν, καὶ κατὰ κρημνοῦ φέρῃ, τὸν ἐχθρὸν ἐπ' ὕβρις τύπτων τοῦ βασιλέως. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ταῖς χερσὶ τοῦτο ποιεῖς, τοῖς ῥήματιν αὐτὸν τύπτεις· ὅπερ οὐδὲ ἐπὶ ἄνων ὁμοβούλων ποιῆσαι ταλμῆς. Τόλμησον γοῦν ἐπὶ ἄρχοντος τοῦτο ποιῆσαι· κἂν μύρια ἦς κατωρθωκῶς, τὴν ἐπὶ θάνατον εὐθέως ἀπαχθήσῃ πάντως. Εἶτα ἐπὶ ἄρχοντος μὲν οὐ τολμῆς τὸν ὁμότιμον ὕβρισαι, ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ τοῦτο ποιῶν, αἰπέ μοι, οὐ φρίττετε, οὐδὲ δέδοικας ἐν καιρῷ δέσπωσης καὶ εὐχῆς ἀγριαίων οὕτω καὶ ἐκθηριούμενος, καὶ μείζονα ἀγρωμοσύνην ἐπιδεικνύμενος τοῦ τὰ ἑκατὸν ἀπαιτοῦντος θηνάρια; Ὅτι γὰρ ἐκεῖνος οὐ μέλλον ὕβριζεις, αὐτῆς ἀκουσον τῆς ἱστορίας. Μύρια τέλαντα ὤφειλε τις τῷ δεσπότη· εἶτα οὐκ ἔχων ἀποδοῦναι, ἤξιον μακροθυμῆσαι, ἵνα παραθείσῃς αὐτοῦ τῆς γυναικὸς καὶ τῆς οἰκίας καὶ τῶν παιδῶν, διαλύσῃται τὸ ὄφλημα τὸ δεσποτικόν. Ἰδὼν δὲ αὐτὸν ὀδυρόμενον ὁ δεσπότης κατηλέησε καὶ τὰ μύρια ἀφῆκε τέλαντα. Ἐξελθὼν ἐκεῖνος καὶ εὐρῶν οἰκίετην ἕτερον ὀφείλοντα αὐτῷ θηνάρια ἑκατὸν, ἀγχιῶν ἀπῆται μετὰ πολλῆς τῆς ὀμότητος καὶ τῆς ἀπανθρωπίας. Ἀκούσας ταῦτα ὁ δεσπότης ἀνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸ δεσποτικόν, καὶ ὁ πρότερον ἀφῆκεν ὄφλημα τῶν μυρίων τελάντων, ἐπέθηκεν αὐτῷ πάλιν, καὶ τῆς εἰς τὸν σύνβουλον ὀμότητος ἔδωκε τὴν τιμωρίαν ἐκεῖνος.

ἰ'. Σὺ δὲ κάκεινον θέα πόσον ἀγνωμονέστερος καὶ

ἀναιοθητότερος γέγονας, τῶν ἐχθρῶν καταυχομένου. Ἐκεῖνος οὐχὶ τὸν δεσπότην ἤξιον ἀπαιτῆσαι, ἀλλ' αὐτὸς ἀπῆται τὰ ἑκατὸν θηνάρια· σὺ δὲ καὶ τὸν δεσπότην ἐπὶ τὴν ἀπαιτήσιν ταύτην τὴν ἀναίσχυντον καὶ κεκλυμένην παρακαλεῖς. Κάκεινος μὲν οὐκ ἐπ' ὕβρις τοῦ κυρίου, ἀλλ' ἐξῶ τὸν σύνβουλον ἤγχε· σὺ δὲ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς εὐχῆς πρὸ τοῦ βασιλέως ἐστὼς ταῦτα ποιεῖς. Εἰ δὲ ἐκεῖνος οὕτε τὸν δεσπότην [354] παρακαλέσας ἐπὶ τὴν ἀπαιτήσιν, καὶ μετὰ τὸ ἐξελθεῖν ταῦτα ποιῶν, οὐδεμίαν ἔτυχε συγγνώμης, σὺ καὶ τὸν δεσπότην ἐπὶ τὴν κεκλυμένην ταύτην ἔκτισιν διεγείρων, καὶ ἐπ' ὕβρις αὐτοῦ ταῦτα ποιῶν, ποῖαν οὐ δώσεις τιμωρίαν, εἰπέ μοι; Ἄλλὰ φλεγμαίνει σου τῇ μνήμῃ τῆς ἐχθρας ἢ διάνοια καὶ οἰδεῖ, καὶ ἀνέστηκεν ἡ καρδία, καὶ τοῦ λελυπηκότος ἀναμνησκόμενος οὐ δύνασαι καταστειλαί τὸ οἶδημα τῶν λογισμῶν; Ἄλλ' ἀντίστησον τῇ φλεγμονῇ ταύτῃ τὴν ἀπὸ τῶν σὴν ἀμαρτημάτων μνήμην, τὸν ἀπὸ τῆς μελλούσης κολάσεως φόβον. Ἀναμνήσθητι πόσων ὑπεύθυνος εἶ τῷ δεσπότη, καὶ ὅτι πάντων ἐκεῖνων δίκας ὀφείλεις αὐτῷ, καὶ κρατήσῃς πάντως οὗτος ὁ φόβος τῆς ὀργῆς ἐκεῖνης, ἀπειθὴ καὶ πολὺ δυνατώτερον τοῦτο ἐκεῖνου τοῦ πάθους. Ἀναμνήσθητι γέμνη καὶ κολάσεως καὶ τιμωρίας κατὰ τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς, καὶ οὐδὲ εἰς νοῦν λαθεῖν δυνήσῃ τὸν ἐχθρὸν. Σύντριψον τὴν διάνοιαν; ταπεινώσον τὴν ψυχὴν τῇ μνήμῃ τῶν σοι πεπλημμελημένων, καὶ οὐδὲ ἐνοχλήσῃς δυνήσεται σοι θυμός. Ἄλλὰ τοῦτο ἐστὶ τὸ πάντων αἰτιον τῶν κακῶν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἄλλων ἀμαρτήματα μετὰ πολλῆς ἐξετάζομεν τῆς ἀκριβείας, τὰ δὲ ἡμέτερα μετὰ πολλῆς παραπετόμεθα τῆς βραθυμίας. Τοῦναντίον δὲ ποιεῖν ἐχρῆν· τὰ μὲν οἰκεία κακὰ ἄληστα ἔχειν, τῶν δὲ ἄλλοτριῶν μηδέποτε ἔνοιαν λαμβάνειν. Ἄν τοῦτο ποιῶμεν, καὶ τὸν θεὸν ἔξομεν ἴλων, καὶ τοῖς πλησίον παυσόμεθα ἀθάνατα ὀργιζόμενοι, καὶ ἐχθρὸν οὐδένα οὐδέποτε ἔξομεν· εἰ δὲ καὶ σχολημέν ποτε, ταχέως καὶ τὴν ἀπέχθειαν καταλύσομεν, καὶ τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων ταχέως λάθωμεν ἢ συγχώρησιν. Ὅπερ γὰρ ὁ τῷ πλησίον μνησικακῶν οὐκ ἀφίσει τὴν ἐπὶ τοῖς οἰκειοῖς ἀμαρτήμασι καταλυθῆναι κόλασιν, οὕτως ὁ καθαρὸς ὢν ὀργῆς, καθαρὸς καὶ ἀμαρτημάτων ἔσται ταχέως. Εἰ γὰρ ἡμεῖς οἱ πονηροὶ καὶ θυμῷ δουλεύοντες, διὰ τὸ τοῦ θεοῦ πρόσταγμα πάντα τὰ εἰς ἡμᾶς παρορῶμεν ἀμαρτήματα, πολλῷ μᾶλλον ὁ φιλόβρωπος καὶ ἀγαθὸς καὶ παντὸς καθαρὸς ὢν πάθους παραβλέφεται ἡμῶν τὰ πλημμελήματα, τῆς εἰς τὸν πλησίον φιλοφροσύνης, ἐν τῇ τῶν οἰκειῶν ἀμαρτημάτων συγχωρήσει, τὴν ἀμοιβὴν ἡμῖν ἀποδίδους· ἢς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ἃ Cod. 748 ἔξομεν.

Περὶ τοῦ μὴ ἀπογινώσκειν τινὰς ἑαυτῶν, μηδὲ κατεύχεσθαι τῶν ἐχθρῶν, μηδὲ ἀπαγορεύειν ἐν τῷ μὴ λαμβάνειν αἰτούντας· καὶ πρὸς ἀνδρας περὶ τῆς πρὸς τὰς γυναῖκας εἰρήνης.

α'. Πολλὰς ὁμῖν ἔχω χάριτας, ὅτι μετὰ προθυμίας τοὺς περὶ τῆς εὐχῆς ἐδέξασθε λόγους, ὅτι με μακά-

ριον ἐποίησατε. Μακάριος γὰρ ὁ λέγων εἰς ὅτι ἀκουσάντων. Οὐκ ἀπὸ τῶν κρῶτων καὶ τῶν ἐπαίνων

μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπ' ὧν ποιῶντας εἶδον, ἐπιστήθη.
 [355] Ὅτε γὰρ ὑμῖν παρήνουν μὴ κατεύχεσθαι τῶν
 ἐχθρῶν, καὶ εἶπον ὅτι τὸν θεὸν παροξύνουσαν τοῦτο
 ποιῶντας, καὶ ἀντινομοθετοῦμεν αὐτῷ (αὐτὸς γὰρ
 εἶπεν, Ἐύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἡμεῖς δὲ κατευ-
 χόμενοι τῶν ἐχθρῶν, ἀξιοῦμεν αὐτὸν τὴν ἑαυτοῦ λύσαι
 νόμον), ὅτι οὐδὲν ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα εἶπον, πολ-
 λούς ἐν ὑμῖν εἶδον πρόσωπα τύπτοντας καὶ στήθη,
 στενάζοντας, πικρῶς, εἰς τὸν οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἀνα-
 είνοντας, συγγνώμην αἰτοῦντας παρὶ τῶν τοιούτων
 ἀναταίντας. ἠὲ χάριστησα τῷ θεῷ, ὅτι οὕτω ταχέως ὁ
 λόγος τῆς διδασκαλίας τὸν καρπὸν ἡμῖν ἤνεγκε.
 Τοιοῦτον γὰρ ὁ στόμας ὁ πνευματικὸς· οὐ δεῖται
 ἐνιαυτῶν, οὐδὲ χρόνων, οὐδὲ ἡμερῶν, ἀλλὰ ἐπι-
 λάθεται ψυχῆς γενναίας, εὐθὺς τὸν στόχον ἀκμά-
 ζοντα καὶ ἀπηρτισμένον δεικνυσιν· ὁ δὲ καὶ χθὲς
 γέγονεν ὑφ' ὑμῶν. Κατέβαλον λόγον κατανύξεως, καὶ
 ἐδιδάσθητε στεναγμῶς, ἐξομολογήσεως, στεναγμῶς πολ-
 λῶν ἔχων τὸν πλοῦτον τῶν αγαθῶν. Εἰ γὰρ ὁ τελώνης
 ἐκτίθει, ἵνα τὸ στήθος τύπτω ἐπιπῆ, Ἰλάσθητε μοι
 τῷ ἁμαρτωλῷ, ἀπήλαθε δὲ δικαιωμένους ὑπὲρ τὸν Φα-
 ρισαῖον, πόσην εἰκὸς ἡμᾶς κτήσασθαι παρῆρσιαν, ἐν
 βραχεὶ χρόνῳ τοσαύτην κατάνυσιν ἐπιδειξαμένους;
 Καίτοι τελώνου χεῖρον οὐδὲν· οὗτος γὰρ ἐσχάτος ὄρος
 κακίας ἐστίν· ὅπερ οὐδὲν καὶ ὁ Χριστὸς παραδηλῶν,
 εἰς παράδειγμα τῶν ἐσχάτων κακιῶν τὰς πόρναις· καὶ
 τοὺς τελώνας ἄγει συνεχῶς. Παρῆρσιασμένη γὰρ
 ἐστὶ βία, ἀνεπιτήμητος ἀπαγῆ, ἀναίσχυντος πλεο-
 νεξίας τρόπος, πρᾶγματεία λόγον οὐκ ἔχουσα, ἀναι-
 δῆ; ἐμπορία· ἀλλ' ὅμως ὁ τοσοῦτος συζῶν κακοῖς,
 ἔσχυνεν ἀπὸ ψιλῶν ἔργμάτων ἀπαρβίβασσαι τὰ ὄνειδα,
 καὶ πλείον ὧν ἤτησε λαθεῖν. Αὐτὸς μὲν γὰρ ἤξιστον
 λέγων, Ἰλάσθητε μοι τῷ ἁμαρτωλῷ· ὁ δὲ θεὸς οὐχ
 ὤκνησεν, ἀλλὰ καὶ ἐδικαίωσεν αὐτὸν ὑπὲρ τὸν
 Φαρισαῖον. Διὰ τοῦτο φησὶν ὁ Παῦλος· Τῷ δὲ δυνα-
 μένῳ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκ περισσοῦ ὧν αἰτού-
 μεθα ἢ ἠοοῦμεν. Καίτοι ὁ Φαρισαῖος ἤρξαστο, καὶ ἐν
 τῷ ἱερῷ ἔστη, καὶ τὸν αὐτὸν ἐκάλεισε θεὸν, καὶ
 πλείονα εἶπε ῥήματα, καὶ ἀπὸ εὐχαριστίας τὸ προσι-
 μιον ἐποίησατο τῆς εὐχῆς. Πόθεν οὖν ἐκεῖνος μὲν καὶ
 ἔλεγε ἀπώλεσε καλά, οὗτος δὲ καὶ ἦν οὐκ εἶχε προσ-
 ἔλαβε παρῆρσιαν; Ὅτι οὐ τῆς εὐχῆς ὁ αὐτὸς τρόπος
 ἦν. Ὁ μὲν γὰρ ἀλαζονείας ἔγαμε καὶ τύφου καὶ ἀπο-
 νοίας, οὗτος δὲ εὐγνωμοσύνης πολλῆς· διὰ τοῦτο οὗ-
 τος μὲν μυρία ἁμαρτημάτων φορτία ἔχων, πάντα
 ἀπέθετο, καὶ δικαιοσύνην ἔλαβεν· ἐκεῖνος δὲ πληρῆ
 τῆν ναῦν κατορθωμάτων ἀναγαγῶν, καὶ ἐλεημοσύνης,
 καὶ νηστείας, καθάπερ τιμὴ σκοπέλω προσαράξας τῷ
 τῆς κενοδοξίας καὶ ἀπονοίας φρονήματι, ἐν αὐτῷ τῷ
 λιμένι τὸ ναυάγιον ὅπτεμμεν· τὸ γὰρ ἐν εὐχῇ ζημιω-
 θῆναι, ἐν λιμένι ναυαγίον ἐστὶν ὑπομείναι. Ἄλλ' οὐ
 παρὰ τὴν φύσιν τῆς εὐχῆς τοῦτο γέγονεν, ἀλλὰ παρὰ
 τὴν προαίρεσιν τὴν αὐτοῦ.

β'. Ὅρξας πῶς οὐκ ἀρκεῖ πρὸς σωτηρίαν ἡμῖν ἡ εὐχή,
 ἐὰν μὴ προσῆτὸ κατ' ἐκείνους εὐξασθαι τοὺς νόμους,
 οἷς τίθειεν ὁ Χριστός; Τίνας δὲ τίθειεν νόμους;

[356] Ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχεσθαι, καὶ τῶν πολλὰ
 λυπούτων. Κἂν μὴ τοῦτο ποιῶμεν, ἀπολλύμεθα πάν-
 τως· καὶ ἔθλον ἐκ τοῦ παραδείγματος τοῦ κατὰ τὸν
 Φαρισαῖον. Εἰ γὰρ οὗτος, οὐχὶ τῶν ἐχθρῶν κατευχά-
 μενος, ἀλλὰ κενοδοξίας μόνον, τοσαύτην ἔβλαψε δι-
 κην, τίς μὲν τιμωρία τοὺς μακροὺς καὶ πολλοὺς
 κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀποταίνοντας λόγους; Τί ποιεῖς,
 ἄνθρωπε; ἔστηκας συγγνώμην αἰτῶν ἁμαρτημάτων,
 καὶ θυμοῦ πληροῖς τὴν διάνοιαν; Ὅτε πάντων ἡμε-
 ρωτέρους εἶναι χρῆ, Δεσπότη διαλεγόμενους, ὑπὲρ
 οικειῶν πλημμελιῶν παρακαλοῦντας, ἔλεον καὶ
 φιλανθρωπίαν καὶ συγγνώμην αἰτοῦντας, τότε
 ἀγριοῦμεθα, καὶ πρὸς θηριωδίας ἐκπίπτομεν, καὶ
 πικρίας τὸ στόμα πληροῦμεν; Καὶ πῶς δυνασόμεθα,
 εἰπέ μοι, τῆς σωτηρίας ἐπιτυχεῖν, σῆμα μὲν ἱκετῶν
 προβαλλόμενοι, ῥήματα δὲ ἀπνοίας φέροντες, καὶ
 καθ' ἑαυτῶν παροξύνοντας τὸν Δεσπότην; Εἰσῆλθες
 τὰ οικεῖα θεραπεῦσαι τραύματα, οὐχὶ τὰ τοῦ κλη-
 σίου χαλεπώτερα ἐργάσασθαι· Ἰλασμοῦ κάρος ἐστὶν,
 εὐχῆς καιρὸς καὶ στεναγμοῦ, οὐχὶ ὄργης· δα-
 κρύου, οὐχὶ θυμοῦ, κατανύξεως, οὐχὶ ἀγανακτή-
 σεως. Τί συγχέεις τὴν τάξιν; τί σαυτὸν πολεμεῖς;
 τί καταλύεις σου τὴν οἰκοδομήν; Τὸν εὐχόμενον
 πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἡμερον ἔχειν χρῆ διάνοιαν,
 κατεσταλμένον νοῦν, συντετριμμένην καρδίαν· ὁ
 δὲ τῶν ἐχθρῶν καταβολὴν οὐκ ἂν δυναθῆι τοῦτο
 κατορθῶσαι ποτε· θυμοῦ γὰρ ἐστὶ πεπληρωμένος,
 καὶ οὐχ οἶός τέ ἐστιν ἃ ἔχειν κατεσταλμένην διάνοιαν.

Μὴ τοίνυν κατευχόμεθα τῶν ἐχθρῶν, ἀλλὰ μὴδὲ
 τῶν κατορθωμάτων τῶν ἡμετέρων μνημονεύομεν,
 ἵνα μὴ πάθωμεν ὅπερ ὁ Φαρισαῖος. Ὅπερ γὰρ
 ἁμαρτημάτων μεμνησθαι, καλόν, οὕτω κατορθωμά-
 των ἐπιλελεῖσθαι, καλόν. Τίνας ἔνεκεν; Ὅτι ἡ μὲν
 τῶν κατορθωμάτων μνήμη πρὸς ἀλαζονείαν ἡμᾶς
 ἐπαίρει, ἡ δὲ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμη καταστέλλει
 τὴν διάνοιαν καὶ ταπεινῶ· καὶ ἐκεῖνη μὲν βραχυμυ-
 ρος ποιεῖ, αὐτὴ δὲ σπουδαιότερος ἐργάζεται. Καὶ
 γὰρ ὅσοι μὴδὲν νομίζουσιν ἔχειν καλόν, προθυμότε-
 ροι γίνονται πρὸς τὸ κτήσασθαι τὰ καλά· οἱ δὲ πολ-
 λὴν ἑαυτοῖς ἀποτεθεῖσθαι τὴν ἐμπορίαν ἠγούμενοι,
 θαρρῶντες τῇ ταύτης περιουσίᾳ, οὐκ ἂν πολλὴν ἐπι-
 δείξαιντο σπουδὴν πρὸς τὸ πλείονα περιλαβέσθαι
 κάλιν.

γ'. Μὴ τοίνυν μνησθῆς τῶν κατορθωμάτων, ἵνα μνη-
 σθῆ αὐτῶν ὁ θεός. Λέγει γὰρ, φησὶ, τὰς ἁμαρτίας
 σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῆς. Καὶ πάλιν· Οὐ μὴ
 μνησθῶ τῶν ἀνομιῶν σου, φησὶ· σὺ δὲ μνήσθητι.
 Ἄλλὰ τίνας ἔνεκεν τοῦ τελῶνου οὕτω ταχέως ἐπήκου-
 σεν ὁ θεός, τὸν δὲ Ἰσαὰκ ἀφήκιν εἰκοσὶν ἔτη διέσθεαι
 καὶ παρακαλεῖν αὐτὸν περὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ
 τότε ἐπένευσε ταῖς εὐχαῖς τοῦ δικαίου· Ἀνάγκη γὰρ
 τῆς χθὲς διδασκαλίας ἀποδοῦναι ὑμῖν τὰ λεκόμενα. Τίνας
 οὖν ἔνεκεν τοῦτο γέγονεν; Ἴνα ἀπὸ μὲν τῶν κατὰ τὸν
 τελώνην μάθησιν τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ Δεσπότη τα-
 χέως ἐπακούσαντος, ἀπὸ δὲ τῶν κατὰ τὸν Ἰσαὰκ μάθησιν
 τὴν ὑπομονὴν τοῦ δούλου βραδέως λαθόντος, καὶ οὐκ
 ἀποστάτης τῆς ἐκείνου· ἵνα, κἂν ἁμαρτωλὸς ᾖ,

α Savil. οὐχ ὁλον τέ ἐστιν. Ita et Cod. 748.

Beatus quippe, qui natrat in aures audientium (Eccli. 25. 12). Id mihi non ex plausibus laudibusve tantum, sed et ex his quæ fieri a vobis cernebam, persuasum est. Cum enim, ut adversus inimicos preces minime funderetis, vos cohortarer, ac dicerem nos, dum id agimus, Deum irritare, ac legibus ejus alias contrarias ferre (dixit enim ipse, *Orate pro inimicis [Matth. 5. 44]*, at nos dum adversus inimicos oramus, petimus ab eo ut suam legem ipse dissolvat), cum igitur hæc et talia dicerem, multos inter vos cernebam faciem percutientes et pectus, graviter ingemiscentes, manus in cælum tendentes, veniam a Deo propter ejusmodi preces suas postulantes. Tum vero ego sublatis in cælum oculis Deo gratias egi, quod tam cito nobis doctrinæ sermo fructum protulisset. Ea quippe spiritualis seminis est conditio: non annis indiget, nec temporibus, nec diebus, sed si animam generosam invaserit, confestim spicam virentem et perfectam ostendit: quod et a vobis hesterno die peractum est. Compunctionis sermonem sparseram, et confessionis gemitus germinavit, gemitus multas bonorum divitias secum ferens. Nam si publicanus ille, cum pectus percutiendo dixisset, *Propitius esto mihi peccatori (Luc. 18. 13)*, plus quam Phariseus justificatus recessit, quantam nos apud Deum nobis conciliasse gratiam verisimile est, cum intra perbreve tempus tantam compunctionem ostenderimus? Tametsi publicano nihil est pejus: cum is improbitatis limes sit ultimus: quod utique Christus indicans in extremorum malorum exemplum meretrices ac publicanos semper in medium adducit. Est enim violentia quæ libere confidenterque grassatur, rapina sine reprehensione, impudens avaritiæ genus, negotiatio a ratione aliena, insolens mercatura: attamen is qui inter tot mala vixerat, nudis verbis potuit tot probra delere, ac plura quam postularat accipere. Nam petierat quidem ille, *Propitius esto mihi peccatori*, Deus autem non propitius tantum fuit, sed etiam illum supra Phariseum justificavit. Propterea inquit Paulus: *Ei autem, qui potest omnia facere superabundanter, quam petimus, aut intelligimus (Ephes. 3. 20)*. Atqui precatus est etiam Phariseus, et in templo stetit, et eundem Deum invocavit, et plura verba profudit, et ex gratiarum actione orationis exordium texuit. Unde igitur factum est, ut ille quidem ea quæ habebat bona perdiderit, hic autem eam gratiam ac fiduciam, quam non habebat sibi conciliaverit? Quod nimirum orandi modus idem non esset. Nam ille quidem arrogantis, factus, superbisque totus plenus erat, hic vero multæ probitatis et æquitatis: idcirco licet hic innumeris peccatorum sarcinis gravaretur, omnes abjecit, et justitiam assumpsit; ille autem qui plenam recte factorum, eleemosynarum, jejuniorum, navem reduxerat, tamquam scopulo culpam inanem gloriæ superbiaque tumori allidens in ipso portu naufragium fecit: siquidem in oratione damnatum pati, id vero est in portu naufragium facere. Non tamen id ex natura orationis, sed ex culpa voluntatis ejus evenit.

2. *Precactionis modus quis.* — Vides ad salutem ne-

his orationem non sufficere, nisi simul ex legibus, quas tulit Christus, oremus? Quas porro leges illæ tulit? Ut pro inimicis oremus, tametsi multis molestis nos affecerint. Ac nisi hoc præstemus, plane perimus: id quod ex Pharisæi constat exemplo. Si enim iste cum non adversus inimicos orasset, verum inanem gloriæ cupiditati solum addictus fuisset, tantam poenam sustinuit, quod supplicium illos manet, qui longos multosque sermones producant adversus inimicos? Quid facis, mi homo? Adetas, ut veniam peccatorum pestales, et animam iracundia repletis? Quando omnium mitissimos esse nos oportet, dum alloquimur Dominum, dum pro delictis oramus, misericordiam, clementiam, ac veniam implorantes, tum exandescimus, in feritatem devolvimur, et os nostrum felle complemus? Quo pacto, quæso, poterimus salutem adipisci, cum supplicium speciem præ nobis seramus, verba superborum efferamus, et in nos Dominum irriteremus? Ingressus es, ut propria vulnera curares, non ut propinquæ vulnera redderes acerbiora. Propitiationis tempus est, orationis tempus, ac gemitus, non iracundiæ: lacrymarum, non exandescentiæ: compunctionis, non indignationis. Cur confundis ordinem? cur tibi ipsi repugnas? cur ædificium tuum diruis? Hominem qui orat, ante alia omnia mihi animo esse oportet, modesta mente, corde contrito: qui vero clamat adversus inimicos, nunquam illud poterit obtinere: quippe qui sit iræ plenus, neque modestia possit mentem in officio continere.

Peccatorum meminisse, recte factorum oblivisci oportet. Cur esset sterilis uxor Isaac; cur sterilis partus præcesserit. — Ne igitur adversus inimicos preces fundamus, sed neque recte factorum memores nostrorum simus, ne nobis id accidat, quod Pharisæo. Nam quemadmodum peccatorum recordari bonum est, ita recte factorum bonum est oblivisci. Quam tandem ob causam? Quoniam recte factorum quidem memoria nos in superbiam erigit, peccatorum autem memoria mentem deprimit atque humilem reddit: atque illa quidem negligentiores efficit, ista vero diligentiores nos reddit. Nam qui nihil sibi esse boni arbitrantur, alacriores ad acquirenda bona fiunt: qui vero multum sibi repositum questum existimant, his opibus confidentes non magnum studium præ se ferunt ad plura sibi deinceps comparanda.

3. Noli ergo recte factorum meminisse, ut meminerit illorum Deus. *Dic enim peccata tua primus, ut justificeris (Hæai. 43. 26)*, et rursus: *Iniquitatum tuarum non recordabor, inquit: at tu recordare (Ib. v. 26)*. Sed quam tandem ob causam publicanum tam cito exaudivit Deus, Isaac autem viginti annos orare permisit, eique pro uxore sua supplicare, ac tum demum justis precibus annuit? Sunt enim vobis hec eterna doctrinæ reliquiæ persolvendæ. Quam igitur ob causam id accidit? Ut ex his quæ publicano evenerunt, Domini benignitatem cognoscas: ex his autem, quæ Isaac evenerunt, patientiam servi cognoscas, qui tarde accepit, et precari non destitit; ut licet peccator sis, non desperes: licet justus sis, non efferaris.

Non est opus valentibus medico, sed male habentibus (Matth. 9. 13). Mala habebat publicanus; propterea cito manum illi porrexit: Isaac autem robustior erat; propterea reliquit ipsum, ut patientiam ejus auferet. Sed hæc quidem ex abundantia a nobis sint dicta. Cur autem uxor atorilla esset, operæ pretium fuerit enarrare: ut, cum virginem videris factam esse matrem, credere non recuses: ut, cum dixerit tibi Judæus, Quo pacto peperit Maria? dicas illi, Quo pacto peperit Sarra, et Rebecca, et Rachel? Cum enim mirabile quidpiam magnumque fuerit eventurum, multæ præcurrunt figuræ. Et quemadmodum cum Imperator ingreditur, præcurrunt milites, ne subito ab imparatis excipiantur: ita cum insolitum futurum esset miraculum, præcedunt figuræ, ut nos prius exercitati ac dispositi non subito attoniti hæreamus, nec rei præter expectationem visæ terribi novitate obatrespescamus. Hoc et in morte. Præcessit Jonas, et mentem nostram exercuit. Ut enim illum post tres dies cæcus evomit, cum in eo proprium et conveniens non reperisset alimentum: proprium quippe conveniensque mortis alimentum est peccati natura: inde nata est, inde corroborata est, inde etiam alitur. Ut igitur in nobis, si quando lapidem deglutivimus imprudentes, tum quidem primum illum vis stomachi concoquere aggredimur: cum vero cibum male sibi proprium compererit, ubi diutius vim suam concoquendi illi applicuit, non illum corrumpit, sed virtutem suam perdit: unde nec priorem cibum potest continere, sed defossa cum ipso illum quoque non sine gravi dolore evomit: ita quoque in morte accidit. Lapidem angularem deglutivit, neque concoquere ipsam potuit; omnis ejus virtus elanguit: propterea cum ipso reliquum quem habebat cibum ejecit, dum hominum naturam simul evomit. Neque enim deinceps illam in finem poterit continere. Propterea steriles quoque præcesserunt, ut etiam partus fides fieret; vel potius non modo ut fides partus fieret; sed si exacte examinare velimus, ipsius etiam mortis figuram sterilitatem fuisse reperiemus.

4. Sed attendite: subtile namque est quod dicemus: quippe dicturi sumus quo pacto ad fidem resurrectionis nos uteri Sarra sterilitas quasi manu ducat. Quonam igitur pacto manu ducit? Quemadmodum illa cum esset mortua beneficio Dei suscitata est, et Isaaci corpus vivum germinavit: sic cum esset mortuus Christus, propria virtute resurrexit. Neque violentam esse nostram expositionem, audi qua ratione Paulus testetur. Cum enim de Abrahamo dixisset: *Non consideravit mortuam vulvam Sarra, sed confortatus est fide dans gloriam Deo, plenissime sciens, quia quæcumque promissit, potens est et facere (Rom. 4. 19-21)*: hoc est, efficere ut ex corporibus mortuis filius vivus enascatur: deinde ab illa fide, ut ad hanc nos deduceret, adjecit: *Non est scriptum tantum propter ipsum, quia reputatum est illi: sed et propter nos (Rom. 4. 23. 24)*. Ad quid? *Quibus reputabitur, inquit, credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Dominum nostram a mortuis.* Quod autem dicit, est ejusmodi. Isaacum ex mortuis corporibus excitavit: sic

etiam Filium eum qui mortuus erat suscitavit. Viso alterius etiam rei symbolum fuisse sterilitatem cognoscere? Multitudinem fidelium paritura erat Ecclesia: ut igitur credere minime recitares quo pacto infecunda, infrugifera, sterilis peperisset, præcessit ea, quæ natura sterilis erat: quæ sterili voluntati viam præsuiret, et Sarra facta est Ecclesie figura. Nam ut illa cum sterilis esset, peperit in senectâ: sic et ista cum sterilis esset, novissimis temporibus peperit. Atque hoc verum esse, quo pacto Paulus testatur audi: *Nos autem sumus libera filii (Gal. 4. 31)*. Cum enim figura sit Ecclesie Sarra, quæ libera est, Idcirco addidit, nos liberæ filios esse. Et rursus: *Itaque, frater, secundum Isaac promissionis filii sumus (Gal. 4. 28)*. Quid est hoc, *Promissionis*? Quemadmodum illum natura non peperit, sic neque nos natura peperit, sed gratia Dei. Et rursus: *Quæ autem sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra (Gal. 4. 26)*, hæc est autem Ecclesia. *Accessistis enim ad Sion montem, inquit, et civitatem Dei viventis, Jerusalem celestem, et Ecclesiam primitivorum (Hebr. 12. 22)*. Si ergo superna Jerusalem est Ecclesia, porro Jerusalem superna figura est Sarra, prout dixit, *Dua sunt, una quidem in servitutem generans, quæ est Agar: quæ autem sursum est Jerusalem libera est, quæ est mater nostra (Gal. 4. 24-26)*: manifestum est Jerusalem, quæ sursum est, figuram esse Sarram habita ratione partus ac sterilitatis.

5. Scio subtiliora esse quæ diximus: sed si attendamus, nihil eorum nos effugiet, quæ dicuntur. Ni ergo pleniores mysteriorum sunt dogmatumque sermones: sed si lubet accommodatorem ad mores cum illis proferemus. Sterilis erat uxor, ut castitatem mariti cognoscas: quod nec illam expulerit, tametsi tam id lex nulla prohiberet, neque alteram ductam præter liberam introduxit: quod tamen faciunt multi querendorum specie liberorum, ut luxuriam suam expleant, et has ejiciunt, illas introducunt: alii quoque pellicæ in eas armant, et infamis pugnis ac rixis domos complent. At non ita justus ille: sed quietas erat data sibi a Deo uxore contentus, ac natura. Dominum precabatur, ut naturæ vincula solveret, neque uxori exprobravit. Unde vero constat eum non exprobrasse? Ex ipsa Scriptura. Si exprobrasset, hoc quoque Scriptura dixisset, neque tacuisset: siquidem et præclara facinora, et vitia justorum commemorat, ut hæc fugiamus, illa æmulemur. Cum igitur apud filium ejus nurus ipsius Rachel lamentaretur, et ille objurgaret, expressit utrumque, nec celavit Scriptura. Cum enim dixisset: *Da mihi liberos: si autem non, moriar: quid ille ait? Numquid Deus ego, qui privavit te fractu ventris? Da mihi liberos (Gen. 30. 1. 2)*. Muliebris postulatio, et a ratione aliena. Marito dicitis, *Da mihi liberos*, et naturæ Dominum prætermittis? Idcirco et ille cum illam increpando respondisset, absurdam ejus petitionem repressit, et a quo petendum esset edocuit. At non ita iste, neque tale quidquam ipse dixit, neque apud istum illa conquesta est aut lamentata.

Quid prædicta nos doceant. A beneficiis atque præsti-

μή ἀπογῆς, κἀν δίκαιος ἦς, μή ἀπαρθῆς. [357] Οὐ
ἀρα ἔχουσιν οἱ ἰσχυρότεροι *λατροῦ*, ἀλλ' οἱ κα-
 πῶς ἔχοντες. Κακῶς εἶπεν ὁ τελώνης· διὰ τοῦτο
 ταχέως αὐτῷ ὤραξε χεῖρα· ὁ δὲ Ἰσαὰκ ἰσχυρότερος
 ἦν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν εἴλασεν, ἵνα αὐτοῦ τὴν ὑπομο-
 νὴν ἐπιτείνῃ. Ἄλλ' οὗτος μὲν ἐκ περιουσίας ἡμῖν ὁ
 λόγος εἰρήσθω. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἡ γυνὴ στείρα ἦν,
 ἀναγκαῖον εἰπεῖν, ἴν', ὅταν ἴδῃς Παρθένον μητέρα
 γινομένην, μή ἀπιστήσῃς· ἴν', ὅταν εἴπῃ σοι ὁ Ἰου-
 δαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ Μαρία; εἴπῃς αὐτῷ, Πῶς ἔτεκεν
 ἡ Σάρρα, καὶ ἡ Ῥεβέκκα, καὶ ἡ Ῥαχὴλ; Ὅταν
 γὰρ μᾶλλον τι θαυμαστοῦν καὶ μέγα γίνεσθαι θαῦμα,
 πολλοὶ προτρέχουσι τύποι. Καὶ καθάπερ βασιλέως
 εἰσιόντος, προτρέχουσι στρατιῶται, ὥστε μὴ ἄθρόον
 ἀπαρσκαυάσιως δέξασθαι τὸν βασιλέα· οὕτω καὶ
 θαύματος μέλλοντος γίνεσθαι παραδόξου, προτρέ-
 χουσι τύποι, ὥστε ἡμᾶς προμελετήσαντας μὴ κατα-
 πλαγῆναι ἄθρόον, μηδὲ ἐκστήναι τῷ παραδόξῳ τοῦ
 γινομένου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου. Προδραμεν
 Ἰωνᾶς, καὶ ἐγύμνασον ἡμῶν τὴν διάνοιαν. Καθάπερ
 γὰρ ἐκείνον μετὰ τρεῖς ἡμέρας; τὸ κῆτος ἤμασεν α,
 οὐχ εὐρὸν ἐν αὐτῷ τὴν οἰκίαν τροφήν καὶ κατάλλη-
 λον· οἰκία γὰρ τροφή καὶ κατάλληλος θανάτου τῆς
 ἀμαρτίας ἡ φύσις· ἐντεῦθεν ἐτέθη, ἐντεῦθεν ἐβρίζωθη,
 ἐντεῦθεν καὶ ῥέφαται. Καθάπερ οὖν ἐπ' ἡμῶν, ἐπειδὴν
 λῆθον καταπίωμεν οὐκ εἰδότες, τότε μὲν πρῶτον ἐπι-
 χειρεῖ πῆψαι τοῦτον ἢ τοῦ στομάχου δύναμις· ἐπειδὴν
 δὲ εὐρῇ ἀλλοτριᾶν αὐτῷ οὖσαν τροφήν, ὁμιλήσασα ἐπὶ
 πλέον αὐτῷ τῇ πεπτικῇ δυνάμει, ἐκείνον μὲν οὐδὲ
 φαφθεῖρει, τὴν δὲ ἐαυτῆς ἀπόλλυσιν ἰσχύϊν, ὅθεν οὐδὲ
 τὴν προτίραν δύναται ἀπέχειν τροφήν, ἀλλὰ ἀτο-
 νήσασα κάκαίην αὐτῷ συνεξείμαται μετὰ πολλῆς τῆς
 ἐδύνης· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ θανάτου γέγονε. Κατέπιε
 τὸν λῆθον τὸν ἀπραγωναῖον, καὶ οὐκ ἴσχυσεν αὐτὸν
 πῆψαι· ἠσθάνθη αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις· διὰ τοῦτο
 μετ' αὐτοῦ καὶ τὴν λοιπὴν, ἣν εἶχε, συνεξέβαλε τρο-
 φὴν, τῶν ἀνθρώπων συνεξείμασας τὴν φύσιν. Οὐδὲ
 γὰρ ταύτην κατασχεῖν δύνασεται λοιπὸν εἰς τέλος.
 Διὰ τοῦτο καὶ αἱ στείραι προδραμεν, ἵνα ὁ τόκος
 πιστωθῇ· μᾶλλον δὲ οὐχ ἵνα ὁ τόκος πιστωθῇ μόνον,
 ἀλλ' ἐὰν ἀκριθῶς ἐξετάσωμεν, καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου
 τὴν στείρωσιν τύπον οὖσαν εὐρήσομεν.

δ. Ἄλλὰ προσέχετε· λεπτὴν γὰρ τὸ βῆθησόμενον·
 μέλλομεν γὰρ ἔρειν, πῶς πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἀνα-
 στάσεως ἡμᾶς ἡ μήτρα τῆς Σάρρας στείρωθεῖσα
 χειραγωγῆται. Πῶς οὖν ἡμᾶς χειραγωγῆται; Καθάπερ
 αὕτη νεκρὰ οὖσα ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος ἀνίστη, καὶ
 σῶμα ἐβλάστησε ζῶν τὸ τοῦ Ἰσαὰκ· οὕτω καὶ ὁ
 Χριστὸς νεκρωθεὶς ἠγέρθη τῇ οἰκίᾳ δυνάμει. Καὶ
 οὐ βεβίασται τὸ εἰρημένον, ἀκούσον· αὐτοῦ τοῦ
 Παύλου λέγοντος; Εἰπὼν γὰρ περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὅτι
οὐκ ἐνενόησε τὴν νεκρωσὶν τῆς μήτρας Σάρρας,
ἀλλ' ἐνεθυμώθη τῇ πίστει, δούς δόξαν τῷ
θεῷ, καὶ πληροπορηθεὶς ὅτι ὁ ἐπήγγελται δυ-
νατός ἐστι καὶ ποιῆσαι, τοῦτ' ἐστι, ἀπὸ τῶν νε-
κρῶν σωματῶν ζῶντα ποιῆσαι γεννηθῆναι υἱόν· εἴτα
ἀπ' ἐκείνης εἰς ταύτην ἡμᾶς τὴν πίστιν χειραγω-
γῶν ἐπήγαγεν· οὐκ ἐγγράφη δι' ἐκεῖνοκ μόνον, ὅτι
ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς. Διὰ τί; Οἱς
μέλλει, φησὶ, λογίσσασθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ
τὸν ἐλείρηντου Ἰησοῦν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐκ νε-
κρῶν. [358] Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτός ἐστι· Τὸν Ἰσαὰκ
ἀπὸ νεκρῶν σωματῶν ἤγειρεν· οὕτω καὶ τὸν Υἱὸν

ἀνίστησε, νεκρὸν γινόμενον. Βούλει καὶ ἑτέρου πρᾶ-
 γματος μαθεῖν σύμβολον οὖσαν τὴν στείρωσιν;
 Ἡμελλεν ἡ Ἐκκλησία τὸ πλήθος ἀποκυῖται τῶν
 πιστῶν· ἴν' οὖν μὴ ἀπιστήσῃ, πῶς ἡ ἀγονος, ἡ ἀκαρ-
 πος, ἡ στείρα ἔτεκε, προέλαβεν ἡ φύσει στείρα,
 προδοποιοῦσα τῇ προαιρέσει στείρα, καὶ ἡ Σάρρα
 τῆς Ἐκκλησίας ἐγένετο τύπος. Ὡσπερ γὰρ ἐκείνη
 στείρα οὖσα ἔτεκεν ἐν γήρῃ, οὕτω καὶ αὕτη στείρα
 οὖσα ἔτεκεν ἐπ' ἐσχάτων τῶν καιρῶν. Καὶ οὗτο
 ἐστὶν ἀληθές, ἀκούσον Παύλου λέγοντος· *Ἡμεῖς δὲ*
τῆς ἐλευθέρας τέκνα ἐσμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ Σάρρα
 τύπος ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐλευθέρα, διὰ τοῦτο
 ἐπήγαγεν, ὅτι *τῆς ἐλευθέρας τέκνα ἐσμεν.* Καὶ πάλιν·
Ἄρα, ἀδελφοί, κατὰ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα
ἐσμεν. Τί ἐστὶν, Ἐπαγγελίας; Ὡσπερ ἐκείνον οὐκ
 ἔτεκε φύσις, οὐδὲ ἡμᾶς φύσις ἔτεκεν, ἀλλ' ἡ χάρις
 τοῦ Θεοῦ. Καὶ πάλιν· *Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευ-*
θέρα ἐστὶν, ἣτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν· αὕτη δὲ ἐστὶν
ἡ Ἐκκλησία. Προσεληλύθατε γὰρ Σιών ὄρει, φησὶ,
καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος, Ἱερουσαλήμ ἐπουρανίῳ,
καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκῳ. Εἰ τοίνυν ἄνω Ἱερο-
 σαλήμ ἡ Ἐκκλησία ἐστὶ, τῆς δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ
 τύπος ἐστὶν ἡ Σάρρα, καθὼς εἶπεν, ὅτι *δυὸ εἰσι, μία*
μὲν εἰς δουλείαν γεννώσα, ἣτις ἐστὶν Ἄγαρ· ἡ δὲ
ἄνω Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρα ἐστὶν, ἣτις ἐστὶ μή-
τηρ ἡμῶν, εὐδὴλον ὅτι τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ τύπος,
ἐστὶν ἡ Σάρρα κατὰ τὸν τόκον καὶ τῆς στείρωσιν.

ε'. Οἶδα ὅτι λεπτότερα τὰ εἰρημένα· ἀλλ' ἐὰν λάβω-
 μεν ^b, οὐδὲν ἡμᾶς παραδραμεῖται τῶν λεγομένων.
 Οὔτοι μὲν οὖν μυστικώτεροι καὶ δογματικώτεροι οἱ
 λόγοι· εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ ἠθικώτερον μετὰ τούτων
 ἔρω. Στείρα ἦν ἡ γυνὴ, ἵνα μάθῃς τοῦ ἀνδρός τὴν
 σφροσύνην· ὅτι οὐτε ἐκείνην ἐξέβαλε, καίτοι οὐδε-
 νῆς τότε κωλύοντος νόμου, οὐτε ἑτέραν λαβόν, τῇ
 ἐλευθέρᾳ ἐπιστήγαγεν· ὁ δὲ πολλοὶ ποιοῦσι προφάσει
 παιδοποιίας, τὴν ἀσέλγειαν τὴν ἐαυτῶν πληροῦντες,
 καὶ τὰς μὲν ἐκβάλλοντες, τὰς δὲ εἰσάγοντες· οἱ δὲ καὶ
 παλλακίδας ἐφοπλίζοντες, καὶ μυρίων τὰς οἰκίας
 πληροῦντες πολέμων. Ἄλλ' οὐκ ἐκεῖνος ὁ δίκαιος
 οὕτως, ἀλλ' ἔμενε στέργων τὴν κληρωθεῖσαν αὐτῷ
 παρὰ τοῦ Θεοῦ γυναῖκα, καὶ παρεκάλει τὸν τῆς φύ-
 σεως Δεσπότην διορθῶσαι τῆς φύσεως τὰ δεσμὰ, καὶ
 οὐκ ἀνεῖθε τῇ γυναίκεϊ. Καὶ πόθεν, ὅτι οὐκ ἀνεῖδι-
 σεν; Ἐξ αὐτῆς τῆς Γραφῆς. Εἰ ἀνεῖδισεν, εἶπεν ἂν
 ἡ Γραφή καὶ τοῦτο, καὶ οὐκ ἐσιώπησε· καὶ γὰρ τὰ
 κατορθώματα λέγει τῶν δικαίων, καὶ τὰ ἐλαττώματα,
 ἵνα τὰ μὲν φύγωμεν, τὰ δὲ ζῆλώσωμεν. Ὅτε γοῦν
 πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡ νύμφη ἡ Ῥαχὴλ ἀπαυδύρετο,
 κάκεινος ἐπέπληξεν, ἀμφοτέρα τέθεικε, καὶ οὐκ ἀπ-
 ἐκρυψεν ἡ Γραφή. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε, *Δός μοι τέκνα,*
εἰ δὲ μὴ, ἀποθανοῦμαι, τί φησιν ἐκεῖνος; *Μὴ θεὸς*
ἐγώ, ὅς ἐστέρησέ σε καρποῦ κοιλάδας; Δός μοι
τέκνα. Γυναικῶδες ἡ αἰτησις καὶ ἀλόγιστος. Τῷ
 ἀνδρὶ λέγεις, *Δός μοι τέκνα,* παραδραμοῦσα τὸν τῆς
 φύσεως Δεσπότην; Διὰ τοῦτο καὶ ἐκεῖνος πληκτικώ-
 τερον ἀποκρινάμενος κατέστειλεν αὐτῆς τὴν ἄλογον
 [359] αἰτησίαν, καὶ εἰδίδας παρὰ τίνος δεῖ αἰτεῖν,
 Ἄλλ' οὐχ οὕτως, οὐτε αὐτός· οὐδὲν τοιοῦτον εἶπεν,
 οὐτε ἐκείνη πρὸς τοῦτον ἀπαυδύρατο καὶ ἐβήνησεν.
 Ἐντεῦθεν σφροσύνην παιδεύομεθα καὶ πίστιν. Τὸ

^a Savil. in marg. hanc conjicit apodosin : οὕτω τὸ
 μνημα τὸν Χριστόν. Cod. 748 textui nostro consonat.
 Ἰ. φρόν autem dedit Savil.; Mouf. et cod. 748 εἰρῶν. Edif.

^b Cod. 748 κάμωμεν.

^c Cod. 748 ἀλλ' οὐχ οὕτως οὐτε αὐτ., quae est conjectura
 Savillii.

μὲν γὰρ δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ, τὴν πίστιν αὐτοῦ δεῖ-
χουσι· τὸ δὲ μὴ ἐκβαλεῖν τὴν γυναῖκα, τὴν σωφροσύνην
ἡμῖν καθίστασι φανεράν· τὸ δὲ μήτε θυεῖσθαι, μήτε
ἀπογῶναι, καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν
καὶ τὴν πολλὴν ἐπιεικείαν καὶ τὴν φιλοστοργίαν τὴν
πρὸς τὴν γυναῖκα δὴλην ποιεῖ. Οὐδὲ γὰρ, καθάπερ
πολλοὶ ποιοῦσι νῦν ἐν ταῖς τοιαύταις περιστάσεσιν
εἰς μαγγανείας καὶ γοητείας καταφεύγοντες, τὰ
περιττὰ ταῦτα καὶ ἀνόητα καὶ βλαβερά, καὶ ψυχὴν
ἐκπολλύοντα, ἐκείνος ἐποίησεν, ἀλλὰ ἅπαντα ταῦτα
ἄφεις, καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων καταγέλαστος,
πρὸς τὴν τῆς φύσεως Δεσπότην τὸν θυνάμενον ταῦτα
διορθοῦν μόνον ἀνέδραμεν.

ζ'. Ἀκούσατε ταῦτα, ἄνδρες, παιδεύθητε, γυναῖκες,
μιμησώμεθα τὸν δίκαιον ἅπαντες. Μηδὲν ἔστω γυ-
ναικί ἄνδρὸς τιμώτερον, μηδὲν ἀνδρὶ γυναικὸς πο-
θεινότερον. Τοῦτο πάντων ἡμῶν συγκαταί τὴν
ζήτην, τὸ ὁμονοεῖν γυναῖκα πρὸς ἄνδρα· τοῦτο συνέ-
χει τὸν κόσμον ἅπαντα. Καθάπερ γὰρ τοῦ Θεμελίου
σαλευθέντος, πᾶσα ἡ οἰκοδομὴ καταφέρεται· οὕτω
καὶ γάμων στασιαζόντων, ἅπας ὁ βίος ἡμῶν ανατρέ-
πεται. Ὅρα γὰρ· ὁ κόσμος ἐκ τῶν πόλεων συνίστη-
κεν, αἱ πόλεις ἐκ τῶν οἰκιῶν, αἱ οἰκίαι ἐξ ἀνδρῶν
καὶ γυναικῶν. Ἄν τοίνυν ἐπιείσθη πόλεμος μεταξὺ
τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν, εἰς τὰς οἰκίας εἰσῆλ-
θεν ὁ πόλεμος· τοίνυν δὲ ταραττομένων, καὶ αἱ πό-
λεις ἀνάστατοι γίνονται· πόλεων δὲ στασιαζουσῶν,
καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἀνάγκη ταραχῆς ἐμπεπλη-
σθαι, καὶ πολέμου, καὶ μάχης. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς
πολλὴν ἐπέλησε τοῦ πράγματος τούτου τὴν πρόνοιαν·
διὰ τοῦτο οὐκ ἀφίτην ἐκβαλεῖν γυναῖκα, ἀλλ' ἢ ἐπὶ
πορευτῆ μόνον. Τί οὖν ἂν λοιδορὸς ἦ, φησὶν, ἂν δε-
πανήρῃ καὶ πολυτελεῖς, καὶ μυρία ἕτερα ἐλαττώ-
ματα ἔχη; Φέρε πάντα γενναίως, καὶ μὴ ἐκβάλῃς
διὰ τὰ ἐλαττώματα, ἀλλὰ διόρθωσον τὰ ἐλαττώματα.
Διὰ τοῦτο κεφαλῆς ἐπέχεις χώραν, ἵνα εἰδῆς θερα-
πεύειν τὸ σῶμα. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, κἂν
μυρία ἔχη τραύματα, οὐκ ἀποτέμνομεν τὴν κεφαλὴν.
Μὴ τοίνυν μηδὲ τὴν γυναῖκα ἀποτέμνης ἑαυτοῦ· ἐν
τάξει γὰρ ἡμῖν ἐστὶ τοῦ σώματος ἡ γυνή. Διὰ τοῦτο
καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἔλεγεν· *Οἱ ἄνδρες οὕτως
ἔσελιουσιν ἁγαπᾶν τὰς γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν
σώματα.* Καὶ πρὸς τὰς γυναῖκας δὲ ὁ αὐτὸς νόμος
ἡμῖν· ὡς τὴν ἑαυτῆς φιλίαι κεφαλὴν, ὡς γύναι· καὶ
εἰ τιμᾶς, οὕτω τίμα τὸν ἄνδρα· οὐ γὰρ εἰκὴ τοσοῦτον
ὑπὲρ τοῦ πράγματος ποιούμεθα λόγον. Οἶδα θσαν
ἀγαθῶν αἰτίων ἐστὶ, τὸ γυναῖκα πρὸς ἄνδρα μὴ δι-
χοστατεῖν· οἶδα ὅσον κακῶν ἐστὶν ὑπόθεσις, ὅταν
οὔτοι πρὸς ἑαυτοὺς διαστασιάζωσι. Τότε γὰρ οὐ
πλοῦτος, οὐκ εὐπαιδία, οὐ πολυπαιδεία, οὐκ ἀρχὴ καὶ
δυναστεία, οὐ δόξα καὶ τιμὴ, οὐ τρυφή καὶ πολυτέ-
λεια, οὐκ ἄλλη τις εὐπραγία δύναται ἂν εὐφραναί
ποτε γυναῖκα ἢ ἄνδρα, ὅταν πρὸς ἀλλήλους ζυγομα-
χῶσι.

ζ'. Τοῦτο δὲ πρὸς τῶν ἄλλων ἀπάντων σπουδάζωμεν.
Ἐλαττώματα ἔχει ἡ γυνή; Ποίησον ὅπερ ἐποίησεν
[360] ὁ Ἰσαάκ· δεήθητι τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ οὗτος τῇ
καρτερικῇ τῆς εὐχῆς φύσεως ἔλυσε πῆρωσιν, πολλῶ
μᾶλλον ἡμεῖς προσιδέσμευ ἐλαττώματα διορθῶσαι
δυνασμέμεθα, τὸν Θεὸν συνεχῶς παρακαλοῦντες. Ἐάν
ἴδῃ σε ὁ Θεὸς διὰ τῶν αὐτοῦ νόμον καρτεροῦντα, καὶ

φέρωντα γενναίως τῆς γυναικὸς τὰ ἀμαρτήματα,
συναφέμεται σοὶ τῆς διδασκαλίας, καὶ μισθὸν σοὶ
δώσει τῆς ὑπομοχῆς. *Τί γὰρ οἶδας, φησὶν, ἄνθρω-
ποι, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; ἢ εἰ οἶδας, γύναι, εἰ τὴν
ἄνδρα σώσεις;* Μὴ ἀποκάμης δὲ, φησὶ, μηδὲ ἀπαλ-
πίσης. Συμβαίνει γὰρ αὐτὴν καὶ σωθῆναι· ἂν δὲ ἀδιόρ-
θωτος μένη, οὐ τὸν μισθὸν οὐκ ἀπώλεσας τῆς ὑπομοχῆς·
ἐάν δὲ ἐκβάλῃς, ἐν πρώτον ἡμαρτας, τὸ παρασθῆναι
τὸν νόμον, καὶ μοιχρὸς κρινεσθαι παρὰ τῷ Θεῷ. Ὅς
γὰρ ἂν ἐκβάλῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, φησὶ, παρεσθὸς
λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. Παλλά-
κις δὲ καὶ ἑτέραν χαλεπωτέραν ἐκείνης λαβῶν, τῆς
μὲν ἁμαρτίαν εἰργάσω, ἀναπαύσεως δὲ οὐκ ἀπαιλου-
σας. Ἄν δὲ καὶ κριθῶ λάθης, οὐκ ἀφίτη σοὶ τὴν
ἡδονὴν ἀκέραιον εἶναι τὴν ἐκ τῆς δευτέρας, διὰ τὴν
ἄφροσιν τῆς προτέρας, λογιζομένης σοὶ μοιχείας·
μοιχεία γὰρ ἐστὶ τὸ τὴν προτέραν ἀφαιναί. Ὅταν
οὖν ἴδῃς δυσκολίαν τινὰ συμπαισοῦσαν, ἢ ἐν τῷ γέμει,
ἢ ἐν ἑτέρῃ πραγμάτων καταστάσει, παρακάλει τὸν
Θεόν· αὕτη γὰρ μόνη λύσις ἐστὶν ἀρίστη τῶν συμ-
βαινόντων ἡμῖν δεσινῶν. Καὶ γὰρ μέγα τῆς εὐχῆς
τὸ ὄπλον ἐστὶ. Τοῦτο καὶ πολλάκις εἶπον, καὶ νῦν
λέγω, καὶ λέγωμεν οὐ παύσομαι· κἂν ἁμαρτωλὸς ὑπ-
άρχῃς, βλέπε πρὸς τὸν τελώνην τὸν μὴ ἀποτυχόντα,
τὸν τοσαῦτα ἁμαρτήματα ἀπονεύψαμενον. Βούλει μα-
θεῖν ὅσον ἐστὶν εὐχή; Ὁὐκ ἀνύει τοσοῦτον φιλία πρὸς
Θεόν, ὅσον εὐχή. Καὶ οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος· οὐ γὰρ ἂν
ἐσόμεθα τοσοῦτον πρᾶγμα ἀπὸ τῆς ἑμαυτοῦ γνώμης
ἀποφῆσασθαι· ἀκουσὲν ἐκ τῶν Γραφῶν πῶς. ὅσον οὐκ
ἔγνωσε φιλία, ἔγνωσε εὐχή. *Τίς δὲστιν ἐξ ὑμῶν, φη-
σὶν, ὃς ἔξει φίλον, καὶ ἐλθὼν εἰπῆ αὐτῷ· Ἐκείριε,
χρησόν μοι τρεῖς ἄρτους· κἀκεῖνος ἀποκριθεὶς
ἔρει αὐτῷ· Ἡ θύρα κλειστωται, τὰ κραιδία ἐπὶ τῆς
κλιῆς ἐστὶ· μὴ μοι κόπους πάρεχε. Ἀδὴν γὰρ
ὄμιρ, εἰ καὶ θιά τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ μὴ δώσει
αὐτῷ, διὰ δὲ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ δώσει αὐτῷ
δωρον ἂν χρηθῆ. Ὅρξ πῶς, ὅσον οὐκ ἴσχυσε ἡ
φιλία, τοῦτο ἴσχυσε ἡ προσεδραία; Ἐπειθὴ γὰρ φι-
λος ἦν αἰτῶν, ἵνα μὴ νομίσης δεῖ διὰ τοῦτο ἔγνωσε,
εἶπεν· *Εἰ καὶ θιά τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ μὴ δώσει
αὐτῷ, διὰ δὲ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ δώσει αὐτῷ.*
Εἰ καὶ ἡ φιλία μὴ ἐργάσεται, φησὶ, τοῦτο, ἀλλὰ ἡ
προσεδραία ἐργάσεται, ὅσον ἡ φιλία οὐκ ἴσχυσε. Καὶ
τοῦ τοῦτο γέγονεν; Ἐπὶ τοῦ τελώνου. Οὐδὲ γὰρ ἦν
τῷ Θεῷ φίλος ὁ τελώνης· ἀλλ' ἐξέμετο φίλος· ὥστε
κἂν ἐχθρὸς ἦς, τῇ προσεδραίᾳ γενήθη φίλος. Ὅρα
καὶ τὴν Συροφοίνισσαν, καὶ ἀκουσὲν τὴν φησὶ πρὸς
αὐτὴν· *Οὐκ ἐστὶ καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν
τέκνων, καὶ δοῦναι τοῖς κυναρίοις.* Καὶ πῶς
ἐποίησεν αὐτὸ, εἰ μὴ ἐστὶ καλόν; Τῇ προσεδραίᾳ
αὐτὸ ἐποίησεν ἡ γυνὴ καλόν· ἵνα μάθῃς, δεῖ ὦν οὐκ
ἐσμὲν ἀξιοί, γινόμεθα ἀξιοί, διὰ τῆς προσεδραίας.*

[361] ἢ. Ταῦτα εἶπον ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι Ἄμαρτωλὸς
εἰμι, ἀπαρῆρησιαιτὸς εἰμι, οὐκ ἔχω εὐχὴν. Ἐκείνος
ἔχει παρῆρησιαν ὁ μὴ νομίζων ἔχειν παρῆρησιαν· ὡς ὁ
νομίζων παρῆρησιαν ἔχειν, ἀπώλεσε τὴν παρῆρησιαν,
καθάπερ ὁ Φαρισαῖος· ὁ δὲ νομίζων ἑαυτὸν ἀπερ-
ριμμένον καὶ ἀπαρῆρησιαιτὸν, οὗτος μάλιστα εἰσα-
κουσθήσεται, καθάπερ ὁ τελώνης. Ὅρα πῶσα ἔχεις
παραδείγματα, τὴν Συροφοίνισσαν, τὸν τελώνην,

gia destinandum. *Conjuges se invicem diligant necesse est.*—Hinc castitatem docemur simul et fidem. Nam cum Deum precetur, fidem ejus hoc indicat : cum vero nequaquam uxorem ejiciat, id ejus manifestam reddit castitatem : cum autem non exprobet, neque desperet, id patientiam ejus et animi moderationem, multamque modestiam et amorem erga uxorem ostendit. Neque enim, quemadmodum nunc multi faciunt, qui in ejusmodi sermonis ad beneficia præstigiasque confugiunt, illa superflua, inutilia, noxia, animæque lætæ illa fecit, sed omnia omnibus his, cunctisque contemptis rebus humanis, ad naturæ Dominum, qui poterat his solus mederi, recurrit.

6. Audite hæc, mariti, discite, uxores, imitemur factum omnes. Nihil plaris faciat uxor, quam virum : nihil magis vir diligat, quam uxorem. Hoc omnium nostrum vitam tuetur, uxorem cum viro concordare : hoc mundum continet universum. Nam quemadmodum concusso fundamento totum corrui ædificium : sic etiam cum dissidia inter conjuges oriuntur, tota vita nostra subvertitur. Vide namque : mundus ex urbibus constat, urbes ex domibus, ex viris ac uxoribus domus. Si igitur inter viros et uxores pugna eorsurgat, dum ista turbantur, etiam urbes evertuntur : quod si urbes turbentur, universum etiam orbem omnino necesse est tumultibus, bellis, pugnisque compleri. Propterea Deus istius rei maxime curam gerit ; propterea uxorem ejici non sinit, præterquam ob solam fornicationem. Quid igitur si contumeliosa sit, dicet aliquis, si profusa sit et sumptuosa, et innumeris aliis vitiis scateat? Patienter fer omnia, nequa propter vitia ejico, verumtamen vitia corrige. Propterea tu capitis locum tenes, ut corpori scias mederi. Nam neque si corpus nostrum innumeris sit confossum vulneribus, illud a capite separamus. Ne igitur uxorem quoque separes a teipso : nobis enim corporis loco est uxor. Quam ob causam beatus etiam Paulus aiebat : *Viri diligere uxores sic debent, ut corpora sua (Ephes. 5. 28).* Et pro uxoribus eadem lex datur : sicut tuum caput amas et colis, uxor, ita virum tuum cole¹ : neque enim sine causa tantam istius rei rationem habemus. Scio quot bona conciliet istud, si nullum inter virum et uxorem dissidium oriatur : scio quot malorum occasiones pariat, si inter se contendant. Tunc enim non divitiæ, non felicitas quam boni afferunt liberi, non multitudo liberorum, non magistratus ac principatus, non gloria, non honor, non deliciae, non sumptus, non alia quævis felicitas uxorem exhilarare, vel virum poterit, si inter se rixentur.

7. *Uxor vitiosa toleranda est; non licet uxorem repudiare et aliam ducere. Orationis via.*—Huic potissimum rei præ cæteris omnibus studeamus. Vitiosa est uxor, fac quod Isaac fecit, Deum precare. Si enim ille precum assiduitate debilitatem solvit naturæ, multo magis nos, si assidue Deum oremus, poterimus vitia voluntatis corrigere. Si te Deus viderit studio suæ legi-

observandæ tolerare patienterque ferre delicta uxoris, ad illam docendam te juvabit, ac patientiæ tibi mercedem rependet. *Unde enim scis, vir, inquit, si uxorem salvam facies? aut unde scis, uxor, si virum salvum facies (1 Cor. 7. 16)?* Noli autem animum despondere, noli desperare. Fieri enim potest ut ipsa quoque salva fiat : quod si se non corrigat, tu tamen patientiæ mercedem non amittes : sin autem ejeceris, illud unum primum peccasti quod legem transgressus fueris, et adulter apud Deum judicaris : *Quicumque enim ejecerit uxorem suam, inquit, excepta fornicationis causa, facit eam moechari (Matth. 5. 32).* Sæpenumero autem accepta difficiliori, peccatum administri, nec tamen ullam relaxationem aut quietem nactus es. Sia meliorem assumpseris, non permittitur tibi, ut sincera voluptate perfruaris ex secunda, ob dimissionem prioris, cum inde tibi adulterium imputetur : est enim adulterium priorem dimittere. Cum igitur aliquam videris oriri difficultatem vel in matrimonio, vel in aliquo alio rerum statu, Deum precare : hic solus optimus e malis emergendi modus. Magna quippe est orationis armatura. Hoc et sæpenumero dixi, et nunc dico, neque dicere cessabo : licet peccator sis, converte oculos tuos in publicanum qui repulsam non tulit, qui tam multis se peccatis expiavit. Visne intelligere quanta res sit oratio? Non tam valet amicitia apud Deum quam oratio. Neque meus est hic sermo : neque enim auderem tanti momenti rem ex mea sententia definire, audi ex Scriptura, quod amicitia non perfecit, id ab oratione esse perfectum. *Quis ex vobis est, qui habebit amicum, et veniens dicet ei, Amice, commoda mihi tres panes : et ille respondens dicet illi, Ostium clausum est, pueri sunt in cubili : noli mihi molestus esse. Dico enim vobis, etsi quod amicus ejus sit, non dabit ei, propter importunitatem tamen ejus dabit ei quotquot habet necessarios (Luc. 11. 5-8).* Vides quo pacto quod non potuit amicitia, hoc assiduitas potuerit? Nam quoniam fuit amicus, qui petebat, ne propterea rem illum perfecisse censeret, dixit, *Etsi quod amicus ejus sit non dabit ei, propter importunitatem ejus dabit ei.* Licet id amicitia non præstet, inquit, assiduitas tamen præstabit id quod amicitia minime potuit. Et ubi tandem id accidit? In publicano. Neque enim erat amicus Deo publicanus, sed amicus est factus : itaque licet inimicus sis, assiduitate fies amicus. Vide etiam Syrophœnissam, et audi quid illi dicat : *Non est bonum sumere panem filiorum, et dare canibus (Matth. 15. 26).* Cur igitur id fecit, si bonum non est? Assiduitate mulier id bonum effecit : ut discas nos quibus digni minime sumus, iis per assiduitatem dignos evadere.

8. Hæc ego dixi, ne dicas, Peccator sum, fiduciam non habeo, preces non habeo. Ille fiduciam habet, qui se non habere illam putat : sicut is qui se fiduciam habere putat, fiduciam amisit, quemadmodum Pharisæus : qui vero seipsum abjectum putat et fiducia destitutum, is maxime exaudietur, quemadmodum publicanus. Vide quam multa tibi exempla suppetant, Syrophœnissa, publicanus, latro in cruce, amicus in

¹ tunc locum sic mutari posse censet Savinius, nempe, ut *ipsum caput tuum virum amas, o mulier, et si colis caput tuum, sic illum cole.*

parabola, qui tres panes petebat, quique non tam propter amicitiam, quam propter asiduitatem obtinuit. Horum unusquisque si dixisset, Peccator sum, et pudere suffusus, et idcirco accedere non debeo, nihil promovisset. At quoniam illorum quisque non ad peccatorum suorum respectu magnitudinem, sed ad divitiarum benignitatis Dei (*Ephe.* 3. 16), confidens et audax fuit, et quamvis peccator præter dignitatem suam postulavit, et quæ voluit quisque perfecit. Hæc igitur omnia mente versamus, et assidue preces fundamus, vigiles, confidentes, bonæ spæ pleni, multo cum studio. Quanto cum studio cæteri adversus inimicos preces fundant, tanto cum studio nos pro inimicis et pro fratribus preces fundamus, et omnino

cuncta quæ in rem nostram fuerint obtineamus. Benignus enim est qui largitur, nec adeo nos desideramus accipere, ut desiderat ille largiri. Hæc igitur omnia cum aciemus, licet in infamem nequitiam profundam animas devoluti, nec quidem de salute nostra desperemus, sed bona etiam cum spæ accedamus, nobisque persuadeamus omnino fore, ut quod petimus assequamur, al ex præscripto litarum ab ipse legem petamus. *Eum qui potest omnia facere asperabundanter, quam petimus, aut intelligimus* (*Ephe.* 3. 20), Christum, omnium Regem, Deum nostrum decet omnis gloria, honor et adoratio, una cum Patre initii experte, ac sanctissimo vivificoque Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD HOMILIAM IN ILLUD

Hanc concionem post peractam lectionem Epistolæ ad Galatas Antiochiæ habuit Chrysostomus. Veritus enim ne tantilla, quæ hic apparet inter Petrum et Paulum Ecclesiæ, sit ille, columnas, dissonante, piorum animos interturbaret, longa locum illum oratione explanare nititur. Multis statim explicat, quanta hinc incommoda sequantur, si vero et objurgandi animo, plurimis presentibus, apostolorum coryphæum Paulus sit adortus. Hinc duas circa hunc locum sententias aperit, statimque refutat: quarum prior est, Petrum de quo hic agitur, non apostolorum principem, sed alium esse cognominem: altera veram statuit esse reprehensionem, sed simulate factam. Deinde vero suam profert ille opinionem: nempe apostolos Petrum et Paulum ad hanc piam simulationem paratos medicatosque venisse; exque pacto et convento

CUM IN PRÆCEDENTI COLLECTA IN NOVA ECCLESIA CUM EPISCOPO CONVENTUM CELEBRASSET, HUNC SERMONEM HABUIT IN VETERI ECCLESIA IN HUNC LOCUM APOSTOLI: CUM VENISSET PETRUS ANTIOCHIAM, IN FACIEM EI RESTITI (*Gal.* 2. 11): ET OSTENDIT EA QUÆ TUM FIEBANT, NON A CONTRARIIS STUDIIS PROPECTA ESSE, VERUM EX PACTO CONVENTO ET PER DISPENSATIONEM (a).

C

1. Unum a vobis abfui diem, et perinde quasi anno integro separatus a vobis fuissem, ita tristis mœstusque permansi. Atque hæc vera esse, ex iis quæ vobis acciderunt, ipsi cognoscitis. Ut enim lactens puerulus a maternis avulsus uberibus¹, quocumque tandem abductus fuerit, crebro se huc illucque convertit, et matrem suam circumspicit: sic ego quoque prociui a materno sinu translatus, crebro circumspiciebam, et undequaque sacrum vestrum hunc cœtum requirebam. Sed ea me res tamen satis consolabatur, quod dum amantissimo patri parerem,

id mihi accideret, et conceptum ex separatione mœrorem obedientiæ præmium abstergebat. Est enim hoc mihi vel quovis diademate illustrius, et corona gloriosius, ubique cum genitore peregrinari: hoc mihi ornatus est, et securitas: ornatus quidem, quod sic enim manciparim, et ad amorem meum pellexerim, ut nusquam sine filio velit apparere: securitas autem, quod dum præsentem intuetur atque certantem, omnino suarum etiam precum auxilium nobis suppeditet. Et quemadmodum navem gubernatoris manus, clavus, et zephyri status ad portum secure deducunt: sic et lujus benevolentia, cum auxilio precum, melius quam zephyrus et gubernator ulles aut gubernaculum, orationem nostram dirigit. Me vero præterea

(a) Collata cum Mas. Regio 2343, et Colbertinis 970 et 1030.

¹ Unus Mas., a materno sinu avulsus.

τὴν λησπὴν οὐκ ἐπὶ σκηνῶν, τὸν δὲ ἐν τῇ παραβολῇ φωνῶν τὸν τοῦ εὐαγγελίου ἀποστόλου, καὶ οὐκ οὕτως ἀπὸ τῆν φιλίαν, ὡς ἀπὸ τῆν προσεδείξαν ἐπιτιμώματα. Τούτων ἕκαστος εἰς εἶπεν, ὅτι ἁμαρτωλὸς εἰμι, ὅτι Κατηρχυμμένος εἰμι, καὶ διὰ τοῦτο οὐκ ἐφείλω προσελθεῖν, οὐκ ἂν ἦνυσέ τι κλέου. Ἄλλ' ἐπαυθὲ ἕκαστος τούτων οὐ πρὸς τὸ μέγεθος αἰσῶ τῶν ἁμαρτημάτων, ἀλλὰ πρὸς τὸν κλοῦτον τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, ἀδάρβει, καὶ καταδύμησε, καὶ ἁμαρτωλὸς ὢν ἤθελε ὑπὲρ τῆν ἀξίαν τῆν ἑαυτοῦ, καὶ ἦνυσεν ἕκαστος ἕκαστος ἰθὺς. Ταῦτ' οὐκ μνημονεύωμεν ἕκαστος καὶ φυλάττωμεν, καὶ εὐχόμεθα διηγεῖσθαι, μετὰ νήφους, μετὰ τοῦ θαρραλεῖν, μετὰ χρηστικῶν ἀλάμων, μετὰ σπουδῆς πολλῆς. Μεθ' ὅσης ἕτεροι σπουδῆς καταύχονται τῶν ἐχθρῶν, μετὰ τοσαύτης

ἡμεῖς σπουδῆς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν ἀδικημάτων εὐχόμεθα, καὶ πάντως ἐπιτιμώματα τῶν συμφερόντων ἀπάντων. Φιλάνθρωπος γὰρ ὁ Θεός, καὶ οὐκ οὕτως ἡμεῖς ἐπιτιμώμεν λαβεῖν, ὡς ἐκείνος ἐπιτιμῶν δοῦναι. Ταῦτ' οὐκ ἕκαστος, κἂν εἰς ἕκαστον κακίας πυθμένα καταναχόμενος, μηδὲ οὕτως ἀπογνώμων τῆς ἑαυτοῦ σπουδῆς, ἀλλὰ μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος προσώμενος, κείσοντας ἑαυτοῦς ὅτι πάντως ληψόμεθα ἕκαστος αἰτούμενος, ἂν κατὰ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ κειμένους νόμους αἰτούμενος. Τῷ θυναμῆν πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκπερισσοῦ ὡς αἰτούμεθα ἡ νοοῦμεν, Χριστῷ τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ ἡμῶν κρείται πάντα δόξα, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ ἀνάγκη Πατρὶ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

IN FACIEM EI RESTITI.

inter ambos inuito, cum se a gentibus segregasse Petrum, ne in Judaeorum offensionem incurreret, tum Paulum ei in faciem restituisse, illo non reluctantante, quia amborum ea mens erat, ut legis jugum gentibus non imponeretur. Ceterum Chrysostomi opinio, quae ab Origene manasse creditur, ab Hieronymo primum propugnata, ab Augustino refutata est, asserente veram nec simulatam fuisse Pauli reprehensionem, ita ut ejus argumentis cederet vel ipse Hieronymus. Non deamnt tamen, qui priorem sententiam, quae Petrum ab apostolo alium asserit, nec qui posteriorem a Chrysostomo propugnatam hodieque defendunt.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducaei.

[363] Τῇ προτέρῃ συνδέει ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῇ καιρῇ συναχθεὶς μετὰ τοῦ ἐπισκόπου, ταύτην ἐν τῇ καλαιῇ εἶπεν εἰς τὴν περιουσίαν τοῦ Ἀποστόλου· Ὅτι δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντίστην· καὶ θλιβύσιν, ὅτι οὐκ ἀντίστασις ἦν, ἀλλ' οἰαρομῖα τὰ γινόμενα.

α. Μίαν ἡμῶν ἀπαλειφθὴν ἡμέραν, καὶ ὡς ἑνιαυτὸν ἀλόκληρον ἡμῶν χωρισθεὶς, οὕτως ἀσχάλλων καὶ ἀλύων διετέλουν. Καὶ ὅτι ἀληθῆ ταῦτα, ἵστε ἐξ ὧν καὶ ὁμεις ἐπάθετε. Καθάπερ γὰρ παῖς ὑπομάζιος τῆς μητρικῆς θηλῆς ἀποσπασθεὶς, ὅπουπερ ἂν ἀπενεχθῆ, πυκνὰ περιστρέφεται, περιδελτόμενος τὴν ἑαυτοῦ μητέρα· οὕτω δὲ καὶ τῶν κόλπων τῶν μητρικῶν ἀπενεχθεὶς ἂ παρρωτέρω, πυκνὰ περιεσκόπου, πανταχοῦ τὴν ἀγίαν ὁμῶν ἐπιζητῶν σύνοδον. Πλὴν ἀλλ' εἶχον ἱκανὴν τούτων παραμυθίαν, τῷ πατρὶ φιλοστόργῳ παιδόμενος ταῦτα πάσχειν, καὶ ὁ τῆς ὑπακοῆς μισθὸς τὴν ἀκηδίαν τὴν ἐπὶ τῷ ἐξισμῷ γινόμενῃ ἀπαίρει. Τοῦτο γὰρ ἐμοὶ καὶ διαθήματος παν-

τὸς λαμπρότερον, καὶ στεφάνου σεμνότερον, τὸ πανταχοῦ μετὰ τοῦ γεγεννηκότος περιάγεσθαι· τοῦτο ἐμοὶ καὶ κόσμος, καὶ ἀσφάλεια· κόσμος μὲν, ὅτι οὕτω· αὐτὸν ἐχειρωσάμεν, καὶ πρὸς τὸν ἐρωτα ἐπεσπασάμεν τὸν ἐμὸν, ὡς μηδαμῶ μηδέποτε ἀνέχεσθαι χωρὶς τοῦ παιδὸς φαίνεσθαι· ἀσφάλεια δὲ, ὅτι παρὼν καὶ ἀγωνιζόμενον βλέπων, πάντως καὶ τὴν παρὰ τῶν εὐχῶν σύμμαχον ἡμῖν παρέξει. Καὶ καθάπερ πλοῖον κυβερνητῶν χεῖρες, καὶ οἰακας, καὶ ζεφύρου πνοαὴ μετὰ ἀσφαλείας εἰς λιμένα παραπέμπουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡ εὐνοία τούτου, καὶ ἡ ἀγάπη, καὶ ἡ τῶν εὐχῶν βοήθεια, καὶ ζεφύρου καὶ κυβερνήτου κρείττον καὶ τῶν οἰακῶν ἂ κατευθύνει τὸν λόγον ἡμῶν. Ἐμὲ δὲ πρὸς τούτοις κάκεινο παρεμυθεῖτο, τὸ λαμ-

† Unus mss. 746 τῶν πατρικῶν ἀπενεχθείς.

ἂ Duo mss. κυβερνήτου χειρῶν καὶ οἰακῶν. Ταχύτερον ed. dit 748.

πρὸς ἑμὲ ἀπολαύσει τότε τραπέζης, καὶ φιλότιμον καὶ πολυταλὴ τὸν ἐσιτάτορα σχεῖν. Ἔγνωμεν δὲ τοῦτο οὐκ ἐξ ἀποψῆς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς παίρας. Καὶ γὰρ ἦσαν οἱ διακομιζόμενοι ἡμῖν τὰ εἰρημίνα, καὶ ἀπὸ τῶν λυψάνων ἀλόκληρον τὴν εὐαγγελίαν ἐστοχασάμεθα. Ἐπήνισα μὲν οὖν τὸν ἐσιτάσαντα, καὶ ἰθαυμάσια τῆς πολυτελείας καὶ τοῦ πλούτου ἑμακάρισα δὲ καὶ ὁμὰς τῆς εὐνοίας, καὶ τῆς ἀκριθείας, ὅτι μετὰ τοσαύτης φυλακῆς τὰ εἰρημίνα κατέχετε, ὡς καὶ ἐτέρω διακομίσει. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην προθύμως διαλεγόμεθα. [363] Ὁ ἄρ καταβάλλων ἐνταῦθα τὰ σπέρματα, οὐ βίπτει αὐτὰ παρὰ τὴν ὁδὸν, οὐδὲ εἰς τὰς ἀκάνθας ἐγκεῖ, οὐδὲ ἐπὶ τὴν πέτραν σπείρει· οὕτω λιπαρὰ καὶ βαθύγαιος ὁμῶν ἐστὶν ἡ ἄρουρα, καὶ πάντα εἰς τοὺς οἰκείους δεχομένη κόλπους, πολυπλασιάζει τὰ σπέρματα.

Ἄλλ' εἴπερ περὶ προθυμίαν μοι περίσχετε καὶ πολλὴν σπουδὴν ἐπὶ τῇ ἄκρίσει, ὥσπερ οὖν δεῖ παρεσχέκατε, ταύτην αἰτῶ καὶ τήμερον ἐμοὶ δοῦναι τὴν χάριν. Οὐδὲ μὲν ὑπὲρ τῶν τυχόντων ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, ἀλλ' ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων. Διόπερ ὀφθαλμῶν δόμοι πανταχόθεν ἐξέβλεπόντων, διαβολίας διεγχευμένης, διακιστηκῶτος φρονήματος, συντεταμένων λογισμῶν, ψυχῆς ἀγρύπνου καὶ ἐγρηγορίας. Καὶ γὰρ ἠκούσατε τοῦ ἀναγνώσματος πάντας τοῦ ἀποστολικοῦ· καὶ εἰ τις ἐξῆς προσέσχε τοῖς ἀναγνωσθεῖσιν, οἶδεν ὅτι μεγάλοι ἡμῖν ἀγῶνες καὶ ἰδρώτες πρόκεινται τήμερον. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην.

β'. Ἄρα οὖν οὐ φοβουεὶ ἕκαστον τῶν ἀκούοντων τοῦτο, ὅτι Παῦλος ἀντίστη τῷ Πέτρῳ, ὅτι οἱ στῦλοι τῆς Ἐκκλησίας συγκρούονται καὶ ἀλλήλους προσπίπτουσι; Στῦλοι γὰρ ὄντως εἰσὶν οὗτοι, τὴν ὁροφὴν τῆς πίστεως ἀνέχοντες καὶ διαβαστάζοντες, καὶ στῦλοι, καὶ πρόβολοι, καὶ ὀφθαλμοὶ τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας, καὶ πηγὰι τῶν ἀγαθῶν, καὶ θησαυροὶ, καὶ λιμῆνες, καὶ πᾶν ὅπερ ἂν εἴποι τις, οὐδέπω τῆς ἀξίας αὐτῶν ἐφίξεται· ἀλλ' ὅσπερ ἂν ἦ μεγάλη αὐτῶν τὰ ἐγκώμια, τοσοῦτω πλείων ἡμῖν ἀγῶν. Διανάστητε τοίνυν ὑπὲρ πατέρων γὰρ ἡμῖν ἐστὶν ὁ λόγος, ὥστε ἀποκρούσασθαι τὰ κατ' ἐκείνων φερόμενα ἐγκλήματα παρὰ τῶν ἔξωθεν, καὶ τῶν τῆς πίστεως ἄλλοτριων. Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην, ὅτι κατεργασμένος ἦν. Εἶτα καὶ ἡ αἰτία τῆς καταγνώσεως· Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν τινος ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθιεν· ὅτε δὲ ἦλθοι, ἐπέστελλε καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Καὶ συνανακρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι· ὥστε καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. Ἄλλ' ὅτε εἶδον, ὅτι οὐκ ὀρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, εἶπον τῷ Πέτρῳ ἔμπροσθεν πάντων. Καὶ ἂν λέγει, ὅτι Κατὰ πρόσωπον· καὶ ἐνταῦθα, Ἐμπροσθεν πάντων. Παρατηρεῖτε τοῦτο, τὸ εἰπεῖν, Ἐμπροσθεν πάντων. Εἰ σὺ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἐθνικῶς ζῆς, καὶ οὐχὶ Ἰουδαϊκῶς, εἰ καὶ τὰ ἐθνη ἀνυμνάζεις Ἰουδαίειν; Τάχα ἐπήνεσατε τὸν Παῦλον

Ἐπισημ. Ὅτι καὶ ἐτέρωθι διακομίσει. Edittl ὡς καὶ ἐτέρωθι διακομίσει.

ἢ Allii σπουδὴν περὶ τῆν.

τῆς παρρησίας, ὅτι οὐκ ἠδέσθη τὸ ἀξίωμα τοῦ προσώπου, ἀλλὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου οὐκ ἠκυβέρισε τοὺς παρόντας. Ἄλλ' εἰ καὶ Παῦλος ἐγκωμιόμενος τοῦτο, ἡμετέρας δὲ αἰσχύνῃ γίνεται. Τί γὰρ, εἰ Παῦλος καλῶς ἐποίησεν; Ἄλλ' ὁ Πέτρος κακῶς· εἰ γε οὕτω ἔρρησάτο. Τί οὖν ἐμοὶ τὸ ἔραλος, ἔστω τῆς ἐνωπίουθας θάλασσας Ἰσπος χαλιῶν; Οὐ γὰρ πρὸς Παῦλον μοι εἶναι ὁ λόγος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἔξωθεν. Ἀπὸ τούτου καὶ παρακαλῶ προσέχειν. Καὶ γὰρ εὐξω τὴν κατηγορίαν, καὶ μαζώνα ποιῶ, ἵνα ἐπιτείνω ὑμῶν τὴν σπουδὴν. Ὁ γὰρ ἀγωνιῶν νύφει, καὶ ὁ θεοδικῶς ὑπὲρ πατέρων προσέχει· ὁ ἀκούων τῆς κατηγορίας, ἀποδομαί ἐξέσθαι τὴν ἀπαλογίαν. Ἄν τοίνυν [364] ἀρῶμαι εὐξοῖν τὴν κατηγορίαν, μὴ ἀπὸ γνώμης τῆς ἐμῆς νομισθεῖται εἶναι τὰ λεγόμενα. Βαθύνω γὰρ ὁμῶν τῷ λόγῳ τὴν διάνοιαν, διασκάπτω τὸν νοῦν, ἵνα ἐκ τῆς βάθους τὰ νοήματα καταθέμενος, ἔσιλον αὐτῶν ἐργάσασθαι τὴν φυλακίαν. Ἀλλὰ καὶ τῆς πόλεως ὁμῶν ἐγκωμιόμενος τὰ βήθησόμενα. Ἀδελφὴ γὰρ τὸν ἀγῶνα ἐδέξατο, αὐτὴ τὴν μάχην, μᾶλλον δὲ οὐ τὴν μάχην, ἀλλὰ τὴν δοκοῦσαν μὲν εἶναι μάχην, πάσης δὲ εἰρήνης γενομένην χρησιμωτέρην. Οὐ γὰρ οὕτως ἡμῶν τὰ μέλη πρὸς ἀλληλα συνέσφιγγεται, τοῖς τῶν ἐνύμων περιβολαῖς, ὡς οἱ ἀπόστολοι πρὸς ἀλλήλους ἦσαν συνεδεμένοι τοῖς τῆς ἀγάπης δεσμοῖς.

γ'. Ἐπήνεσατε τὸν Παῦλον; Ἀκούσατε τοίνυν πᾶς κατηγορία ἐστὶ Παύλου τὰ εἰρημίνα, ἂν μὴ τὸν ἀπαποκεκρυμμένον τοῖς βήμασι θηρεύσωμεν νοῦν. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; ἐπιτίμησας Πέτρῳ, ὅτι εἶδες οὐκ ὀρθοποδοῦντα πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου; Καλῶς. Τίνος οὖν ἔνεκεν κατὰ πρόσωπον; τίνος ἔνεκεν Ἐμπροσθεν πάντων; οὐκ ἴδα ἐμάρτυρον γίνεσθαι τὸν ἔλεγγον; Σὺ δὲ πῶς δημοσιεύεις τὸ δικαστήριον, καὶ πολλοὺς τῆς κατηγορίας μάρτυρας ποιεῖς; καὶ τίς οὐκ ἂν εἴποι, ὅτι ἐξ ἀκαχθείας τοῦτο ποιεῖς, καὶ φθόρου, καὶ φιλονεικίας; οὐ σὺ ἦσθα ὁ λέγων, Ἐγρηγόρηε τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής; Τί δὲ ἐστὶ, τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής; Συγκαταβαλῶν καὶ περιστέλλων αὐτῶν τὰ τραύματα, φησὶ, καὶ οὐκ ἀφίεις εἰς ἀναίσχυντιαν ἐκπεσεῖν. Εἶτα περὶ τοὺς μαθητὰς οὕτω κηδεμών καὶ φιλόανθρωπος ἦν, περὶ τὸν συναπόστολον ἀπάνθρωπος ἐγένου; Οὐκ ἠκούσας τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, Ὅταν ἀμάστη ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, ἐλεγεῖνον αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνου; Σὺ δὲ καὶ δημοσιῶς ἐλέγχεις, καὶ μέγα φρονεῖς ἐπὶ τῷ πράγματι. Ὅτε γὰρ ἦλθε Πέτρος, φησὶν, εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην. Καὶ οὐκ ἐλέγχεις δημοσιῶς μόνον, ἀλλὰ καὶ, καθάπερ ἐν στήλῃ, τοῖς γράμμασι τὴν μάχην ἐγχαράξας, ἀθάνατον ποιεῖς τὴν μνήμην· ἵνα μὴ οἱ τότε παρόντες μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ τὴν οἰκουμένην οἰκοῦντες ἄνθρωποι μάθωσι διὰ τῆς ἐπιστολῆς τὸ γεγονός. Οὕτω σοι ἐποίησαν οἱ ἀπόστολοι ἐν Ἱερουσαλὴμ, ὅτε ἀνῆλθες διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀναθεσθαι αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον; Οὐ σὺ λέγεις, ὅτι διὰ δεκατεσσάρων ἐτῶν ἀνέστην, καὶ ἀνεθέμην αὐτοῖς τὸ Εὐαγγέλιον, κατ' ἴδιον δὲ τοῖς δοκοῦσι εἶναι; Τί οὖν; βουλόμενόν σε κατ' ἴδιον ἀναθεσθαι, ἐκύλισαν καὶ εἰς μέσον ἤγαγον, καὶ δῆλον ἅπασιν ἐποίησαν; Οὐκ ἐστὶν εἰπεῖν. Εἶτα σὺ μὲν κατ' ἴδιον ἀνατίθης, καὶ οὐδεὶς ἀντιλέγει· τὸν δὲ ἀπόστολον ἐκπομπεύεις; Ἄρα οὖν ἐκεῖ μόνον ταύτης ἀπῆλαυσας τῆς εὐνοίας;

convalescitur etiam illud, quod vos opipara tum mensa frueremini, ac liberalem et sumptuosum convivoriam nacti essetis. Porro id non fando tantum audivimus, sed ipso nobis experimento compertum est. Fuere quippe, qui ea quae dicebantur, cuncta referebant, et ex reliquis de toto convivio conjecturam fecimus. Itaque convivatorem quidem laudavi, cjuisque magnificentiam ac divitias commendavi: sed et vos propter hanc benevolentiam beatos praedicavi, et propter diligentiam, quod tam accurate quae dicta sunt memoria tenetis, ut etiam ad alios transferre possitis. Propterea nos quoque apud caritatem vestram perlubenter disserimus. Nam qui sua committit huic leco semina, non ea secus viam projicit, nec in spinas effundit, neque supra petram seminat: ita pinguis et fertilis est ager vester, et omnia quae suo nisu exceperit multiplicantur ab eo semina.

Attentione auditorum excitata, perpendit agendi rationem Pauli Petrum vituperantis. — Verumtamen a nunquam summam alacritatem animi, summumque studium audiendo concionam exhibuistis, sicut semper exhibuistis, hanc et hodierno die mihi peto gratiam concedi. Neque enim de rebus vulgaribus nobis est agendum, sed de iis quae magni sunt momenti. Quocirca mihi perspicacibus opus est oculis, excitata mente, ac sensibus erectis, attenta cogitatione, animo insomni ac vigilantissimo. Audivistis enim omnes apostolicam lectionem: et si quis diligenter attendit ad ea quae lecta sunt, magna nobis certamina laboresque nobis hodierno die propositos esse cognovit. *Cum enim venisset, inquit, Petrus Antiochiam, in faciem ei restitit (Gal. 2. 11).*

2. Nunquid unumquemque vestrum hoc conturbat, dum audit Petro restituisse Paulum: columnas scilicet Ecclesiae inter se collidi, atque in se invicem incurere? Siquidem vere columnae sunt isti, qui fidei lectum sustinent et gestant, et columnae et propugnacula, et Ecclesiae corporis oculi, et honorum fontes ac thesauri, et portus, et quodcumque dixerit quispiam, necdum tamen eorum dignitatem aequabit: sed quanto majores erunt laudes, tanto majora nobis obiecta erunt certamina. Attendite igitur: pro patribus enim nobis dicendum est, ut conjecta in eos a profanis et a fidei hostibus crimina refellamus. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restitit, quia reprehensibilis erat (Gal. 2. 11-14).* Deinde additur causa reprehensionis: *Prius enim, quam venirent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahebat et segregabat se, timens eos, qui ex circumcisione erant. Et simulationi ejus consenserunt ceteri Judaei, ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem. Sed cum vidissem, quod non recte ambularent ad veritatem evangelii, dixi Petro coram omnibus.* Et supra dicit, *In faciem, et hoc loco, Coram omnibus.* Notate istud quod dixit: *Coram omnibus.* Si tu cum Judaeis sis, gentiliter vivis, et non Judaeice, quomodo gentes cogis Judaizare? Fortasse Paulum ob loquendi libertatem laudastis, quod personae dignitatem non reveritus, propter evangelii

veritatem praesentes non erubuerit. At licet ea sit laus Pauli, nostrum in dedecus illud cedit. Quid enim refert quod recte Paulus gesserit? At male gessit Petrus, siquidem non recte ambulabat. Quid ergo mihi prodest, quando alter ex biga equus claudicat? Neque enim mihi cum Paulo res est, sed cum profania. Idcirco etiam obsecro, ut attendatis. Etenim accusationem augeo, graviolemque reddo, ut studium vestram excitem. Qui enim in certamine versatur, vigilat, et qui pro patre metuit, est attentus: qui accusationem audit, optat excipere defensionem. Si ergo incipiam accusationem augere, ne ex animi mei sententia verba illa proferri censeatis. Profunde quippe mentem excavo, et altius in animo sulcos ago, ut profundius jactae sententiae tenacius haereant, et fidei memoria teneantur. Sed et in laudem urbis vestrae (a) cedunt quae dicentur. Illa quippe certamen exceperit, illa pugnam: imo vero non pugnam, sed quae videbatur esse pugna, ceterum pace quavis utilior existit. Non enim ita membra nostra nervorum amplexibus inter se junguntur, ut apostoli caritatis erant inter se vinculis copulati.

3. Laudastis Paulum? Audite ergo quo pacto ad accusationem tendant Pauli, quae dicta sunt, nihil unum aliquem in verbis abconditum sensum observemus. Quid ais, o Paule? Increpasti Petrum, cum illum videres ad veritatem evangelii non recte incedere? Bene habet. Cur igitur *In faciem?* cur *Coram omnibus?* Nonne remotis arbitris fieri reprehensionem oportuit? At tu quomodo publice iudicium instituis, et multos accusationis testes reddis? Quis non dicet odio impellente hoc a te fieri, vel ex invidia vel studio contentionis? Nonne tu es ille, qui dicebas, *Factus sum infirmis ut infirmus (1. Cor. 9. 22)?* Quid porro est, *Infirmis ut infirmus?* Condescendens, et occultans illorum vulnera, inquit, neque permittens, ut in impudentiam prolaberentur. Ergone qui erga discipulos adeo sollicitus fuisti et benignus, erga coepostolum crudelis evasisti? Non audiisti Christum dicentem, *Cum peccaverit frater tuus, vade, corrippe eum inter te et ipsum solum (Matth. 18. 15)?* At tu et publice corripis, et re perpetrata gloriaris. *Cum enim venisset Petrus, inquit, Antiochiam, in faciem ei restitit.* Neque publice tantum corripis, sed etiam velut in columna quadam literis exaratis pugnam illam insculpis, ad memoriam facti sempiternam: ut non illi tantum qui aderant, sed et omnes qui orbem terrarum incolunt homines, ex epistola rem illam cognoscant. Siccine tecum egerunt apostoli Jerosolymis, cum post annos quatuordecim ascendisti, ut evangelium cum illis conferres? Nonne tu dicis, *Post annos quatuordecim ascendi, et contuli cum eis evangelium, seorsum vero cum iis qui videbantur aliquid esse (Gal. 2. 1. 2)?* Quid igitur? Num seorsum conferre te volentem prohibuerunt, et in medium adduxerunt, atque omnibus prodiderunt? Dici non potest. Jam tu igitur seorsum confers, nec ullus contradicit: tu vero apostolum palam traducis? An vero tantum illic benevolentiam

(a) Antiochiae habita est haec oratio.

Horum expertus es? Ac non tam sciam, cum let adeascent mille Judaeorum, nonne eadem erga te vel sunt sapientia? nonne te scorsim assumpto tibi dixerunt, *Vides frater, quot mille sunt Judaeorum, qui contemnerunt, et hi omnes ammiratores sunt legis, et audierunt de te, quia doctrinam doceras a lege. Quid ergo est? Pax quod tibi dixerunt. Sunt inter nos viri votam habentes super te: his assumptis radere cum illis, et sanctifica te cum illis, ut discant, quia quis de te audierunt, falsi sunt (Act. 21. 20.-24).* Vides ut existimationi tuae parcant? ut te dispensationis illius sub larva occultent, et meritis ac sanctificationibus te obtegant? Cur non eandem tu quoque sollicitudinem exhibes?

4. Enimvero si vere pugna esset res ista et contentio, his accusationibus locus esset: jam vero certum est non esse pugnam, sed videri quidem, magnam vero Pauli et Petri sapientiam, et inter ipsos mutuas benevolentiam prae se ferre. Interim tamen haec, quae talia videntur esse, accusationem audiamus. *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti. Quam ob causam? Quis reprehensibilis erat. Quodnam autem genus est reprehensionis? Prius enim, quam venissent quidam a Jacobo, cum gentibus edebat: cum autem venissent, subtrahabat et segregabat eos, timens eos qui ex circumcissione erant. Quid ais? Timidus Petrus, et parum strenuus? Annon idcirco Petrus est appellatus, quod immobilem haberet fidem? Quid agis, mi homo? Reverere nomen, quod discipulo imposuit Dominus. Timidus Petrus et parum strenuus? Et quis hoc ab ullo sinat affirmari? Non hæc de illo testari potest Jerosolyma, primamque illud theatrum; et Ecclesia, in quam primus prociitit, et beatam illam vocem primus emittit ac dixit: *Hæc Jesum Deus susceperat, oculis doloribus inferni (Act. 2. 24).* Et rursus, *Non enim David ascendit in caelum. Dicit autem ipse, inquit, Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Ib. v. 34, 35).**

Petri constantia in Christo predicando; Petrus affluens apostolis fiducia antecellit. — An ergo timidus est iste ac parum strenuus, qui tanto metu, tantisque periculis independentibus, tanta cum fiducia ad illos sanguine pastos canes, ardentem ira, caedem adhuc spirantes est ingressus, ac dixit eum, qui ab ipsis fuerat crucifixus, et resurrexisse a mortuis, et in caelo versari, ad Patris dexteram sedere, ac malis innumeris inimicos suos obruere? Non tu illum potius, quaeso, miraris, et in caelum effers, quod os diducere, quod labra aperire, quod stare, quod comparere solus cum illis potuerit, qui eum crucifixerant? Quis enim sermo, quæ mens fiduciam, quam illo die prae se tulit, ac loquendi libertatem exprimere poterit? Nulla omnino. Si enim ante passionem conspiraverant Judaei, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam fieret (Joan. 9. 22): post passionem et sepulturam audientes eum, non qui Christum confiteretur solum, sed et totam simul dispensationem summa constantia predicaret, quo pacto non dilacerarunt, et membratim concisum dividerunt eum

omnes, qui primus ipsorum furori ausus fuerat resistere?

5. Hoc enim domum est exitum, non quod fuerit Christum confessus, sed quod ante ceteros omnes, cum illi fuissent adhuc eade tumefacti, confidenter confessus fuerit. Ut igitur in bello atque acie, coherens communis, illam praecipue laudamus, qui ante ceteros prostraverit, ejusque frontem perruperit (non enim hujus tantum rei, sed et omnium, quae ceteris petrarint, praeclearorum facinorum causam praebuisse dicitur, qui intui et ingressus auctor fuerit): atque nimirum et de Petro reputare oportet, cum primus ingressus sit, et frontem Judaeorum cohortis perruperit, ac prolixam illam concionem habuerit, pari ratione ceteris apostolis aperuisse dicendus est. Quamvis Joannes, quamvis Jacobus, quamvis Paulus, quamvis alius quisvis deinde facinra aliquod egregiam ediderit, hic omnibus antecellit, qui viam ceteris sua fiducia stravit, et ingressum aperuit, illiisque concessit, at tanquam flumen, quod magno cum undarum impetu ferretur, confidenter intrarent, et eos qui adversarentur secum traherent, eorum vero qui benevole audirent, animas perpetuo rigarent. An igitur ille post crucem talis fuit? nonne ante crucem cunctis fuit ardentior? nonne os fuit apostolorum? nonne silentibus cunctis ipse loquebatur? *Quem me dicunt homines esse Filium hominis (Math. 16. 13)?* ait Christus; et alii quidem Heliam dicebant, alii vero Jeremiam, alii vero unum ex prophetis. *Vos vero, quem me esse dicitis (Ibid. v. 16)?* inquit. Tum respondens Petrus, dixit: *Tu es Christus Filius Dei vivi. Vos, dixit, et pro omnibus ipse loquutus est. Nam quem admodum pro toto corpore os loquitur, sic apostolorum lingua erat Petrus, et pro omnibus ipse respondit. An igitur hic tantam fuit talis, alibi vero de hoc studio remittit? Nequaquam: sed per omnia, et in omnibus eundem ardorem ostendit. Cum enim Christus divisset, *Tradam Filium hominis, et flagellabunt, et crucifigent (Marc. 10. 33, 34),* ait ipse, *Propitius tibi, esto, Domine: non erit tibi hoc (Math. 16. 21).* Non enim hoc nobis expendendum est, inconsideratam hanc fuisse responsum, sed ab exitu et ferventi amore profectam. Rursus ascendit in montem, et transfiguratus est: apparuit interim illis Helias et Moyses colloquens. Rursus illic quoque Petrus: *Si vis, faciamus hic tria tabernacula (Math. 17. 4).**

6. Vide quomodo magistrum amabat, ac diligentiam et prudentiam observa. Nam quia tum temporis, cum temere respondisset, os illi oclusum est, hic magistri potestati rem permittit, dicens, *Si vis. Fieri possit, inquit, et nunc quoque inconsiderate loquerer amore impulsus. Ne igitur eadem reprehensione ferriatur, Si vis, inquit. Convivium illud rursus erat sanctum ac tremendum: tumque dicente Jesu, *Unus vestrum me traditurus est (Math. 26. 21):* rursus Petrus ob illam quæ praecesserat, increpationem, interrogare magistrum non ausus est: sed ob amorem, quo flagrabat, tacere non poterat: sed et*

ἀλλὰ μὴν καὶ ὅτι ἐὰν μυριάδες τοσαῦται Ἰουδαίων ᾤσαν, οὐ μετὰ τῆς αὐτῆς ἐχθρότητος· οὐ κατ' ἴδιον λαβόντες σε ἕλκων· θεωρεῖτε, ἀδελφοί, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συναληλυθόντων, καὶ οὗτοι πάντες ἐκλινοὶ τοῦ νόμου εἰσὶ, καὶ κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασίαν ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις. Τί οὖν ἔστι; Ποίησον ὁ σοὶ λέγομεν. Εἰσὶν ἄνθρωποι ἐν ἡμῖν ἔχοντες εὐχὴν ὅφ' ἑαυτοῖς· τούτους λαβὼν ξύρησαι [365] σὺν αὐτοῖς, καὶ ἀγρίσθησι μετ' αὐτῶν, ἵνα μάθωσι, ὅτι ἂν κατήχηται περὶ σοῦ, οὐδὲν ἔστιν. Εἶδες πῶς φέρονται σοὶ τῆς ὑπολήψεως; πῶς κρύπτουσι σε τῷ προσωπεῖο τῆς οἰκονομίας ἐκείνης, τῇ θυσίᾳ, τοῖς ἄγνισμοῖς σε περιστέλλοντες; Διὰ τί μὴ τοσαύτην κηδεμονίαν ἐπιδείξω καὶ σὺ;

8. Ἄλλ' εἰ ἦν ἀληθῶς μάχη τὰ γενόμενα καὶ φιλονεκία, εἶχεν ἂν λόγον τὰ κατηγορήματα ταῦτα· νῦν δὲ οὐκ ἔστι μάχη, ἀλλὰ δοκεῖ μὲν εἶναι, μεγάλην δὲ αὐτὸ Παύλου καὶ τοῦ Πέτρου σοφίαν καὶ εὐνοίαν πρὸς ἀλλήλους ἐπιδείκνυται. Πλὴν τίως αὐτῆς τῆς θεωρήσεως εἶναι κατηγορίας ἀκούσωμεν. Ὅτε δὲ ἤλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀνέστην. Διὰ τί; Ὅτι κατηγωνόμενος ἦν. Καὶ τίς ὁ τρόπος τῆς καταγνώσεως; Πρὸ τοῦ γὰρ ἐλθεῖν εἰσας ἀπὸ Ἰακώβου, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήθισεν· ὅτε δὲ ἤλθε, ὑπέστειλλε καὶ ἀρῶριζεν αὐτὸν, φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Τί λέγεις; θειλὸς ὁ Πέτρος καὶ ἄναδρος; οὐ διὰ τοῦτο Πέτρος ἐκλήθη, ἀπειθὴ ἀπεισιτος ἦν κατὰ τὴν πίστιν; Τί ποιεῖς, ἄνθρωπε; Αἰδέσθητι τὴν προσοχηρίαν τοῦ ἀσπύτου, ἣν ἔθηκε τῷ μαθητῇ. Αἰδέως ὁ Πέτρος καὶ ἄναδρος; καὶ τίς σου ταῦτα ἀνέξεται λέγοντος; Οὐ ταῦτα συνοῖδεν· αὐτῷ τὰ Ἰεροσολύμα, καὶ τὸ πρῶτον ἐκεῖνο θέατρον, καὶ ἡ Ἐκκλησία, εἰς ἣν πρῶτος ἐπαπήδησα, καὶ τὴν μακαρίαν ἐκείνην πρῶτος ἀφήκε φωνήν, καὶ εἶπε· Τούτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, λύσας τὰς ὀφείλας τοῦ θανάτου. Καὶ πάλιν· Οὐ γὰρ ἀυτὸ ἀνέστη εἰς τὸν οὐρανόν. Αὐτὸς δὲ λέγει, φησὶν, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου.

Ὅπως οὖν, εἰπέ μοι, θειλὸς καὶ ἄναδρος, ὁ τοσοῦτου φόβου καὶ τοσοῦτων κινδύνων ἐπιπρεμαμένον, μετὰ τοσαύτης παρρησίας πρὸς τοὺς αἰμοδόρους κύνας ἐκείνους, καὶ τῷ θυμῷ ζέοντος ἔτι, καὶ φόβου πνιόντας εἰσελθὼν καὶ εἰπῶν, ὅτι ὁ σταυρωθεὶς ὑπ' αὐτῶν, καὶ ἀνέστη, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἔστι, καὶ ἐκ δεξιῶν κάθηται τοῦ Πατρὸς, καὶ μυριοὶς τοὺς ἐχθρούς αὐτοῦ περιβάλλει κακοῖς; Ὅτι γὰρ διδραὶ στόμα, ὅτι γὰρ ἀνοίξαι χεῖλη, ὅτι στήναι, ὅτι φανῆναι μόνον μεταξὺ τῶν σταυρωσάντων αὐτὸν ἰσχυσαν, οὐ θαυμάζεις αὐτὸν καὶ στεφανοῖς, εἰπέ μοι; Ποῖος γὰρ λόγος, τίς διάνοια τὴν παρρησίαν αὐτοῦ τὴν ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ καὶ τὴν ἐλευθεροστομίαν παραστήσαι δυνήσεται; Οὐκ ἔστιν οὐδαίς. Εἰ γὰρ πρὸ τοῦ σταυροῦ συνέθεντο οἱ Ἰουδαῖοι, ἂν τις αὐτὸν ὁμολογήσῃ Χριστὸν, ἀποσυνάγων ποιεῖν, μετὰ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ταφήν ἀκούοντας οὐχὶ Χριστὸν ὁμολογοῦντος μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν οἰκονομίαν μετὰ πάσης φιλοσοφίας ἀνακηρύττοντος, πῶς οὐ διεσπᾶσαντο, καὶ μεληθῶν

αὐτὸν διεκόνον πάντας, πρῶτον πάντων τῆς ματίας αὐτῶν κατατάμησαντα;

ε'. Τὸ γὰρ δὴ μέγα τοῦτο ἔστιν, οὐχ ὅτι Χριστὸν ὁμολογήσῃ, ἀλλ' ὅτι πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων μεινομένων αὐτῶν καὶ οὐδούντων ἀπὸ τοῦ φόβου, ὁμολογήσῃ μετὰ παρρησίας. Ὅσοι οὖν ἐν πολέμῳ καὶ παρατάξει, φάλαγγος συμπαφραγμένης, ἐκείνον μάλιστα θαυμάζομεν τὸν πρὸ τῶν ἄλλων [366] πηδῶντα, καὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς διαβρήγνυντα (οὐ γὰρ θὴ τούτου μόνου, ἀλλὰ καὶ τῶν μετὰ ταῦτα ὅφ' ἑτέρων γινόμενων κατορθωμάτων οὗτος ἂν εἴη πάντων αἴτιος, ὁ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν εἰσοδὸν παρασχών), οὕτω θὴ καὶ ἐπὶ τοῦ Πέτρου λογίζεσθαι χρὴ, ὅτι πρῶτος εἰσελθὼν, καὶ τὸ μέτωπον τῆς φάλαγγος τῆς Ἰουδαϊκῆς διαβρήξας, καὶ τὴν μακρὰν ἐκείνην ἡγηγορίαν κατατείνας, οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις ἀποστόλοις ἔδωκεν εἰσοδόν. Κἂν Ἰωάννης, κἂν Ἰάκωβος, κἂν Παῦλος, κἂν ἄλλος ὅστις οὖν μετὰ ταῦτα μέγα τι ποιῶν φαίνεται, ἀπάντων οὗτος πλεονεκτεῖ, ὁ προδοποιήσας αὐτῶν τῇ παρρησίᾳ, καὶ διανοίξας τὴν εἰσοδόν, καὶ θύς αὐτοῖς, καθάπερ ποταμῷ πολλῷ φερομένῳ βέμματι, μετὰ πολλῆς ἀδελείας ἐπικαιθεῖν, καὶ τοὺς μὲν ἐναντιούμενους παρασύρειν, τῶν δὲ μετ' εὐνοίας ἀκούοντων τὰς ψυχὰς ἄρδαιν διηνεκῶς. Ἄρ' οὖν μετὰ τὸν σταυρὸν τοιοῦτος; πρὸ δὲ τοῦ σταυροῦ οὐ πάντων θερμότερος; οὐχὶ τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἦν; οὐχὶ πάντων σιγώντων αὐτὸς ἐφθέγγετο; Τίνα μὲ λέγουσιν οἱ ἄνθρωποι εἶναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; φησὶν ὁ Χριστός· καὶ οἱ μὲν Ἠλίαν ἔλεγον, οἱ δὲ Ἰερემίαν, οἱ δὲ ἕνα τῶν προφητῶν. Ὑμεῖς δὲ τίνα μὲ λέγετε, φησὶν, εἶπαι; Εἶτα ἀποκριθεὶς Πέτρος εἶπε· Σὺ εἶ ὁ Χριστός ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος. Ὑμεῖς, εἶπα, καὶ ἀντὶ πάντων τοῦ σώματος φθέγγεται, οὕτως ἡ γλῶττα τῶν ἀποστόλων Πέτρος ἦν, καὶ ἀντὶ πάντων αὐτὸς ἀπεκρίνατο. Ἄρ' οὖν ἐνταῦθα μόνον τοιοῦτος, ἀλλαχοῦ δὲ καθυψήσῃ τῆς σπουδῆς; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι τὴν αὐτὴν ἐμφανίαι θερμοτήτητα. Καὶ γὰρ εἰπόντος τοῦ Χριστοῦ· Παραδώσουσι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ μαστιγώσουσι, καὶ σταυρώσουσιν, αὐτὸς φησὶν· Ἰλαῶς σοι, Κύριε· οὐ μὴ ἔσται σοι τοῦτο. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἐξετάσωμεν, ὅτι ἀπερισκέπτως ἢ ἀπόκρισις, ἀλλ' ὅτι γνησίου πόθου ἦν καὶ ζέοντος. Πάλιν ἀνέθη εἰς τὸ ἕρος, καὶ μεταμορφώθη· ὥφθη μεταξὺ Ἠλίας ἐκεῖ καὶ Μωϋσῆς διαλεγομένους. Πάλιν κάκει ὁ Πέτρος· Εἰ θέλεις, ποιήσωμεν ὡς τρεῖς σκηνας.

ς'. Ὅρα πῶς ἐφίλει τὸν διδάσκαλον, καὶ σκόπει τὴν ἀκρίβειαν, καὶ τὴν εὐνοίαν. Ἐπειδὴ γὰρ τότε ἀπλῶς ἀποκριθεὶς ἐπιστομίσθη, ἐνταῦθα τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ διδασκάλου ἐπιτρέπει τὸ πρᾶγμα· Εἰ θέλεις, λέγων. Συμβαίνει γὰρ, φησὶ, καὶ νῦν ἀπερισκέπτως με πόθῳ κινούμενον εἰπεῖν. Ἴν' οὖν μὴ τὴν αὐτὴν ἐπιτίμησιν δέξηται· Εἰ θέλεις, φησὶ. Συμπόσιον ἦν ἐκεῖνο πάλιν τὸ ἅγιον καὶ φρικώδες· καὶ τότε λέγοντος τοῦ Ἰησοῦ· Εἰς ἐξ ὁμῶν παραδώσει με, πάλιν ὁ Πέτρος διὰ μὲν τὴν ἐπιτίμησιν τὴν ἡδὴ γενομένην ἐρωτῆσαι τὸν διδάσκαλον οὐκ ἐτόλμησε· διὰ δὲ τὸν πόθον, ὃν εἶχε, σιγῆσαι οὐκ ἠνέσχετο· ἀλλ' ἐσπούδασε καὶ μαθεῖν, καὶ μὴ δόξαι προπατῆς τις εἶναι καὶ ἀπερισκέπτως.

^a Duo mss. λέγοντος, σύνουδεν.

Πῶς οὖν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐπέληρωσε, καὶ ἀσφάλειαν αὐτῷ προσηυχόμεσαν; Ἴνα τῷ μὲν βουλευθῆναι μαθεῖν τὸν ἀκάθεκτον δαίτην πόθον, τῷ δὲ μὴ δι' αὐτοῦ τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἕτερον προβαλίσθαι, τὴν οὐλόθεϊαν ἐμφαίνῃ καὶ τὴν ἐπαικίαν ἄπασαν. Καὶ γὰρ στενά μοι πάντοθεν, φησὶ· περὶ προδοσίας ἐστὶ [367] λόγος τοῦ ἀσπότη· μέγας δὲ κίνδυνος, ὁ κρημνὸς ἐκπύρωθεν. Ἄν σιγήσω, ἢ μέριμνα κατασθίει μου τὴν ψυχὴν· ἂν εἰπω, δέδοικα μὴ ποτε ἐπιτίμησιν ἐβῆμαι πάλιν. Μίσσην οὖν ἤλθεν ὄθον, καὶ ὁ πανταχοῦ προφηδῶν, τότε τῆς Ἰωάννου παρῆρησίας ἐδείτω, ὥστε μαθεῖν τὸ λεγόμενον. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον ἀνέπνει, καὶ εἶχεν ἐν τῇ ψυχῇ διηλεκτῶς, ἀλλ' ἢ τὸν διδάσκαλον μόνον. Διὰ τοῦτο καὶ δεσμοτηρίων καὶ μυρίων μετὰ ταῦτα κατατόλμα θανάτων, καὶ πάσης τῆς παρουσίας καταγέλα ζωῆς. Δι' ἐκεῖνον καὶ μάλιστα λαβῶν, καὶ τοὺς μύλωπας ἔχων ἐπὶ τοῦ νύτου, πρὸς τοὺς κοιλίξαντας ἔλεγον· *Οὐ δύναμθα ἡμῖς δ' εἶδομεν καὶ ἠκούσαμεν μὴ λαλεῖν*. Εἶδες φρόνημα ἀδούλων; εἶδες παρῆρησίαν ἀχείρωτον; εἶδες ψυχὴν οὐρανοῦ πόθου καὶ ἔρωτος γέμουσαν; Πῶς οὖν τοιμὰς λέγειν, ὅτι φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, ὀπίσταντες αὐτὸν καὶ ἀφώρισε; Καὶ πολλὰ δὲ ἕτερα ἐνῆν εἰπεῖν περὶ Πέτρου, δεικνύντα αὐτοῦ τὴν θερμότητα, καὶ τὴν ἀνδρείαν, καὶ τὸν πόθον, ὃν εἶχε περὶ τὸν Χριστόν· ἀλλ' ἵνα μὴ μηκύνωμεν ἀκαίρως τὸν λόγον, ἀρκεῖ τὰ εἰρημένα. Οὐδὲ γὰρ ἐγκώμιον αὐτοῦ τήμερον εἰπεῖν πρόκειται, ἀλλὰ τὴν θεοκώσαν εἶναι ζήτησιν λύσαι, καὶ εἰς πέρας ἀγαγεῖν.

Ζ. Σὺ δὲ καὶ ἐτέρωθεν σκόπει, πῶς οὐκ ἔστι πιθανὴ ἢ κατηγορία. Τότε μὲν γὰρ παρὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτε ἔλεγε· *Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς ἀπεφυρώσατε, ἀνέστησεν ὁ Θεός, λύσας τὰς ἀδύνας τοῦ θανάτου*, τότε μεταξὺ ἔχθρων ἦν, ἐπὶ φονίωντων, ἐπὶ τῷ θυμῷ ζώντων, ἐπὶ βουλομένων διασπασαθαι τοὺς μαθητάς. Ἠκμαζε γὰρ αὐτοῖς ἐπὶ τὸ πάθος, καὶ ἔδει ἢ διάνοια τῷ θυμῷ. Νυνὶ δὲ, ὅτε ταῦτα Παῦλος ἔγραψεν, ἐπὶ καὶ δίκαιον ἔτος εἶχε τὸ κήρυγμα. Εἰπὼν γὰρ· *Μετὰ τρία ἔτη ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα*, λέγει πάλιν, ὅτι *Μετὰ δεκατέσσαρα ἔτη ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα*. Ὁ τοίνυν τότε ἐν προομιόις τοῦ κηρύγματος μὴ φοβηθεῖς, νῦν μετὰ χρόνον τοσούτου φοβεῖται; ὁ ἐν Ἱεροσολύμοις μὴ δαίσας, ἐν Ἀντιοχείᾳ δέδοικεν; ὁ, πολεμίων κυκλωσάντων αὐτόν, μὴ πτοηθεὶς τότε α, νῦν οὐδὲ πολεμίων παρόντων, ἀλλὰ πτοστῶν καὶ μαθητῶν, ἀγωνιᾷ, καὶ δόθειαι, καὶ οὐκ ὀρθοδοδεῖ; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι ταῦτα λόγον, ἀναπνομένης μὲν τῆς πυρᾶς καὶ εἰς βίβος ἐγειρομένης κατατολμῶν, οὐθεσίεισαν δὲ καὶ γενομένην τέφραν θεοκίμαι καὶ τρέμειν; Ἐὶ δειλὸς ἦν καὶ ἀνανήρος ὁ Πέτρος, ἐν ἀρχῇ τοῦ κηρύγματος, ἐν τῇ μητροπόλει τῶν Ἰουδαίων, ὅπου πάντες ἦσαν οἱ πόλεμοι, τότε ἂν ἔδεισαν, οὐ μετὰ χρόνον τοσούτου ἐν τῇ χριστιανικῇ πόλει, οὐδὲ φίλων καὶ γνησίων παρόντων. Ὡστε οὐτε ὁ καιρὸς, οὐτε ὁ τόπος, οὐτε ἡ ποιότης τῶν προσώπων ἀφίησιν ἡμᾶς πιστεύσαι τοὺς λεγομένους οὕτως ὡς εἴρηται, καὶ καταγνῶναι τοῦ Πέτρου δειλίαν. Ἐπὴνέσατε τὰ εἰρημένα; Καίτοι γε [368] ἐν ἀρχῇ τὸν

α. Duo mss. αὐτὸν καταφρονήσας τότε.

Παῦλον ἐθαυμάζετο, καὶ τῆς παρῆρησίας αὐτοῦ ἐκλήτεσθε· ἀλλ' ἰδοὺ περιέγραψε τὴν κατηγορίαν ὁ λόγος. Ἀλλ' ὥσπερ ἀρχόμενος λέγον, ὅτι οὐδέν μοι ἔβλεος, ἐὰν Παῦλος καλῶς ποιῶντος, ὁ Πέτρος δειχθῆ μὴ καλῶς ποιῶν (τὰ γὰρ ἐγγυλήματα καὶ ἡ καθ' ἡμῶν αἰσχρὴ μῆναι, ἂν τε οὕτος, ἂν τε ἐκεῖνος θεημαρτυκῶς τύχη), οὕτω καὶ νῦν τὸ αὐτὸ λέγω πάλιν, ὅτι οὐδέν μοι ἔβλεος, ἐὰν Πέτρου τὴν κατηγορίαν ἀποσκευασμένους, ὁ Παῦλος φαίνεται θεοσεβῆ καὶ ἀπερισκέπτους τοῦ συναποστόλου κατηγορῶν. Φέρε οὖν, καὶ τοῦτον τῶν ἐγκλημάτων ἀπολύσωμεν. Τί οὖν; ὁ μὲν Πέτρος τοιοῦτος, ὁ δὲ Παῦλος οὐ τοιοῦτος; καὶ τί Παύλου θερμότερον γένοιε; ἂν, ὅς καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἀπίθησε διὰ τὸν Χριστόν; Ἀλλὰ νῦν ὁ περὶ ἀνδρείας ἡμῖν ὁ λόγος, (τί γὰρ πρὸς τὸ προαιμενον οὗτος;) ἀλλ' εἰ ἀπαχθῶς πρὸς τὸ ἀπόστολον δέκεται, ἢ εἰ κενωδῆς τινὸς καὶ φιλονικίας ἦν αὐτῇ ἢ μάχη. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν· μὴ γένοιτο· Οὐδὲ γὰρ Πέτρου τοῦ κορυφαίου τῶν ἀγίων ἐκείνων μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντων δούλος ἦν ἀπλῶς τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος, καὶ ταῦτα πλεονεκτῶν ἀπάντων κατὰ τοὺς κόπους· ἀλλ' ὅμως πάντων αὐτὸν ἔσχετον εἶναι ἐνόμιζεν. Ἐγὼ γὰρ οἶμι, φησὶ, ὁ ἐλέγχιστος τῶν ἀποστόλων, ὅς οὐκ εἶμι κωλύσθαι ἀπόστολος· ὁ μόνον δὲ τῶν ἀποστόλων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγίων ἀπλῶς ἀπάντων. Ἐμοὶ γὰρ, φησὶ, τῷ ἐλαχίστῳ ὁ πῶτος τῶν ἀγίων ἐδόθη ἢ χάρις αὕτη.

η'. Εἶδες συντετριμμένην ψυχὴν; εἶδες πῶς αὐτὸν κατώτερον πάντων ἔστησι τῶν ἀγίων, οὐχὶ τῶν ἀποστόλων μόνον; Ὁ δὲ οὕτω περὶ πάντων διακαίμενος, ἦβει καὶ πόσης τὸν Πέτρον προαδρίας ἀπολαύειν ἐχρῆν, καὶ ἤδειτο μάλιστα πάντων ἀνθρώπων τοῦτου, καὶ ὡς ἄλλο; ἦν, οὕτω περὶ αὐτὸν δέκεται. Καὶ τοῦτο ἐκεῖθεν ἔβλεον. Ἡ οἰκουμένη πᾶσα πρὸς αὐτὸν ἔβλεπεν, αἱ φροντίδες τῶν πανταχοῦ τῆς γῆς Ἐκκλησιῶν τῆς ἐκεῖνου ψυχῆς ἦσαν ἐξηρητημένα, μυρία ἡμερήμια καθ' ἐκάστην ἡμέραν πράγματα, πάντοθεν αὐτὸν ἐκύκλουν κηδεμονίαι, προστασίαι, διορθώσεις, συμβουλαί, παραινέσεις, διδασκαλαί, μυρίων οἰκονομίαι πραγμάτων· καὶ πάντα ἐκεῖνα ἀρεῖς, ἀπῆλθεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ πρόσφαις τῆς οὐδοῦ οὐδαμία ἐτέρα ἦν, ἀλλ' ἢ τὸ Πέτρον ἰδεῖν, καθὼς αὐτὸς φησιν· *Ἀνέβη εἰς Ἱεροσόλυμα ἱστορῆσαι Πέτρον*· οὕτως αὐτὸν ἐτίμα, καὶ πρὸ πάντων ἤγε. Τί οὖν; ἰδὼν αὐτὸν εὐθέως ἀνεχώρησεν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπέμεινε πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. Εἰ τινα οὖν στρατηλάτην ἦν, εἰπέ μοι, γενναῖον καὶ θαυμαστὸν, τοῦ πολέμου συγκεροτημένον, τῆς παρατάξεως συνεισώσεως, τῆς μάχης ζουσης, μυρίων αὐτὸν πάντοθεν καλούντων πραγμάτων, ἀφάντα τὴν παράταξιν, καὶ πρὸς ἐπίσκεψίν τινος ἀπαλόθους φίλου, ἄρα ἐτίραν μείζονα ταύτης ζητεῖς ἀπέδειξιν, εἰπέ μοι, τῆς πρὸς τὸν ἐνθροιστὸν ἐκεῖνον εὐνοίας; Οὐκ ἔγνω οἶμαι. Τοῦτο τοίνυν καὶ ἐπὶ Παύλου καὶ Πέτρου λογίζου. Καὶ γὰρ καὶ ἐνταῦθα πόλεμος συνειστήκει χαλεπός, καὶ παράταξις ἦν, καὶ μάχη, οὐ πρὸς ἀνθρώπους μόνον, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς [369] κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰώνος τούτου, καὶ μάχη περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας· ἀλλ'

β. Allii λαχιστότερον.

dicere nitebatur, et temerarius et inconsideratus non videri. Quo pacto igitur et cupiditatem explevit, et cause suæ securitati providit? Ut eo ipso quod dicere vellet, invictam amorem ostenderet: quod autem hoc ipso per se non faceret, sed alterum objiceret, pietatem et modestiam omnem præ se ferret. Undique enim mihi angustia, inquit: de prodicione Domini agitur, ingens est periculum, præcipitum utrinque. Si tacuero, exedit animam sollicitudo: si dixerò, vereor ne forte rursus increpationem excipiam. Mediam itaque viam tenuit, et qui ubique prosiliebat ante cæteros, tum fiducia Joannis indigebat, ut id, de quo agebatur, cognosceret. Nihil enim aliud spirabat, et in animo perpetuo habebat, quam magistrum tantum. Propterea carceres et innumera deinde mortis genera subibat audacter, totamque vitam præsentem spernebat. Propter illum et cum verberibus cæsus esset, et tergum haberet vibicibus exaratum, sic eos a quibus cæsus verberibus fuerat, alloquebatur: *Non possumus nos quæ vidimus et audimus non loqui* (Act. 4. 20). Vides indomitum animum? vides fiduciam invictam? vides animam cælesti desiderio et amore redundantem? Quomodo ergo dicere audes illum, quod metueret eos, qui ex circumcissione erant, se subtraxisse, ac segregasse? Multa quoque alia de Petro dici poterant, quæ ipsius ardorem, fortitudinem, amorem, quem habebat in Christum, ostenderent: sed ne longius sermonem et importune producamus, sufficient ea quæ dicta sunt. Neque enim de laudibus ejus orationem habere nobis propositum est, sed quæstionem solvere, quæ se videbatur offerre, atque ad finem perducere.

7. Tu verò aliunde quoque perpende, quam parum probabilis sit accusatio. Nam tum quidem sub ipsam principium, quando dicebat, *Hunc Jesum, quem vos crucifixistis, suscitavit Deus, solutis doloribus mortis* (Act. 2. 24), tum inter inimicos erat, adhuc eadem anhelantes, adhuc ira ferventes, adhuc discipulos volentes discernere. Vigebat enim adhuc illorum perturbatio, et mens ira tumebat. Nunc autem, cum Paulus ista scriberet, decimus septimus agebatur annus, ex quo cœperat evangelium prædicari. Cum enim dixisset, *Post annos tres accendi Jerusalem* (Gal. 1. 18), ait rursus, *Post annos quatuordecim accendi Jerusalem* (Gal. 2. 1). Qui ergo in prædicationis exordiis non timuit, nunc post tantum elapsam tempus timet? qui non metuerat Jerusalem, Antiochiæ metuebat? qui cum ab hostibus circumsessus esset, tum non est territus; nunc cum nec ulli hostes adsunt, sed fideles ac discipuli, metu angitur et reformidat, nec recte ambulat? Quis hoc rationi consentaneum arbitretur, dum succenditur rogus, et in altum exsurgit, audacter in eum pergere, extinctum autem et redactum in cinerem reformidare et contremiscere? Si timidus fuisset et minime strenuus Petrus, initio prædicationis, in metropoli Judæorum, ubi hostes erant omnes, tunc reformidasset, non post tantum tempus in urbe Christianissima, neque presentibus amicis et familiaribus.

Itaque nec tempus, nec locus, neque conditio personarum nos ita verbis illis finem sivit habere, ut dictum est, et Petrum timoris accusare. Laudastis quæ dicta sunt? Atqui Paulum initio mirabamini, ejusque fiduciam obstupecelatis: at ecce accusationem invertit oratio. Sed ut initio dicebam nihil mihi prodesse, si Paulo recte faciente, Petrum constet non recte fecisse (manet enim crimen, et pudor in nos redundat, sive hic sive ille peccaverit): ita nunc etiam idem rursus dico, nihil mihi prodesse, si accusationem a se amoliente Petro, Paulum appareat audacter et inconsiderate coapostolum accusasse. Age igitur hunc etiam crimine liberemus. Quid ergo? Talis quidem erat Petrus, Paulus vero talis non erat? Et quid Paulo ardentius, qui propter Christum quotidie moriebatur? Verumtamen non agitur nunc apud nos de fortitudine, (quid enim hoc facit ad propositum?) sed num odio quoque prosequeretur apostolum, vel nam vanæ gloriæ causa vel contentionis esset illa pugna exorta. Sed ne hoc quidem dici potest; absit. Non enim Petri sanctorum illorum principis solum, sed et omnium in universum apostolorum servus erat Paulus, idque cum omnes exantlandis laboribus superaret, attamen omnium se ultimum reputabat. *Ego enim, inquit, sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus* (1 Cor. 15. 9): non solum autem apostolorum, sed et sanctorum plane omnium. *Mihi enim, inquit, omnium sanctorum minimo data est hæc gratia* (Ephes. 3. 8).

8. Vides animam humilem? vides ut se omnium sanctorum infimum statuatur, non apostolorum tantum? Porro qui sic erga omnes affectus erat, sciebat et quanta honoris prærogativa Petro deberetur, eumque præ cæteris omnibus colebat hominibus, et ut dignus erat, ita erga illum affectus erat. Atque hoc inde constat. In illum totius orbis terrarum oculi erant conversi, Ecclesiarum universæ terræ cura ab illius anima pendebat, de rebus innumeris quotidie sollicitus erat, undique illum circumsidebant procurationes, præfecturæ, correctiones, consilia, cohortationes, doctrinæ, mille negotiorum expeditiones: et omnibus illis omisis Jerusalem se contulit, nec illius suscepti itineris alia fuit occasio ulla, nisi ut Petrum videret, sicut ait ipse: *Accendi Jerusalem videre Petrum* (Gal. 1. 18), sic ipsum honorabat, et omnibus præferebat. Quid ergo? cum ipsum vidisset, confestim recessit? Nequaquam: sed apud ipsum diebus quindecim mansit. Si quem igitur magistrum militum videas, dic, sodes, generosum et eximium, indicto jam bello, militum acie jam disposita, jam pugna commissa, cum innumere illum vocarent negotia, relicta acie ad visitandum quempiam amicum se alio conferre, num quam aliam majorem, quæso, demonstrationem quæreres ipsius erga hominem illum benevolentia? Non equidem arbitror. Hoc igitur et de Paulo Petroque existima. Siquidem hic quoque bellum grave conflatum erat, et acies et pugna erat non adversus homines tantum, sed et adversus principes, adversus potestates, adversus mundi rectores tene-

brarum sæculi hujus (Eph. 6. 12), et de salute hominum pæna: sic tamen Petrum reverebatur, ut cum tanta lamiseret, urgeretque necessitas, ad illum excurset Jerosolimam, et cum apud eum quindocim dies mansisset, tum demum rediret. Cognovistis fortitudinem Petri, didicistis comitatem Pauli erga omnes apostolos, erga ipsum Petrum: jam necesse est ad ipsam questionis solutionem veniamus. Si enim et hic Petrum amabat, et ille timulus aut parum strenuus non erat, et contentio ac contradictio illa ex animo suscepta non erat, quid sibi vult ista narratio? aut qua de causa hæc dispensatio fiebat?

9. Hoc loco advertite, animosque vestros erigite, ac diligenter attendite, ut manifestam defensionem intelligatis. Quippe absurdum esset me qui terram effodio, tantum laborem exantlare, vos autem, qui nullo negotio vsuri estis aurum, præ nimia aecordia tantum lærum prætermittere. Necesse est autem, ut orationis initium aliter repetamus, ut clariorem vobis doctrinam reddamus. Postquam enim in cælos Jesus reversus est, expleta quæ nostræ causa suscepit dispensatione, verbum doctrinæ suæ reliquit apostolis, ut ait Paulus, *Et posuit in nobis verbum reconciliationis*; et rursus, *Pro Christo legationis fungimur, tanquam Deo exhortante per nos* (2. Cor. 5. 19. 20): hoc est, vice Christi. Tunc igitur cum per universum orbem terrarum isti prædicabant, nulla erat hæresis; sed natura omnis humana dno habebat hæc dogmata, unum rectam et sanam, alterum corruptum et pravum. Aut enim gentiles omnes erant orbis incolæ, aut Judæi: neque Manichæus, neque Marcion, neque Valentianus, nec alius ullus omnino erat: quid enim attinet omnes hæreses enumerare? siquidem post triticam tunc proseminata sunt zizania, varia nimirum hæresum corruptela. Ac Judæos quidem Petro commisit, gentilibus autem Paulum præfecit Christus. Et hoc a me ipso non dico, sed ipsius Pauli verba licet audire: *Qui enim operatus est Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est et mihi*, inquit, *inter gentes* (Gal. 2. 8): circumcissionem hoc loco ipsam nationem appellans. Unde vero id constat? Ex eo quod additur. Cum enim dixerit, *Qui operatus est Petro in apostolatam circumcissionis, operatus est mihi*, inquit, *inter gentes*, hoc nimirum indicavit, ad distinctionem gentium circumcissionem positam esse. Ad distinctionem vero gentium non circumcisio, sed Judæi sunt, quos per circumcissionem subindicavit: quasi diceret, Qui operatus est Petro in apostolatam Judæorum, operatus est et mihi inter gentes. Ut enim rex sapiens, qui idoneos quosque probe novèrit, alteri quidem in equites, alteri vero in pedites committit imperium: sic nimirum et Christus cum in has duas partes suum exercitum divisisset, Judæos quidem Petro, gentiles autem Paulo commisit. Ac licet diversi sint exercitus, Rex tamen est unus. Ut enim illic discrimen exercituum in armorum apparatu, non in hominum natura consistit: sic nimirum et hic differentia in exigua quadam carnis figura, non in substantiæ diversitate cernitur.

10. *Cur præfectus fuerit Paulus gentilibus, Petrus Judæis.* — Quomodo ergo dicebam, ambo erant his exercitibus præfecti. Ac nisi forte prolixius videtur oratio, si defensi non estis, alteram etiam vobis causam proferam, ob quam isti Judæi, illi vero gentiles sunt crediti. Siquidem quæstione non indigna res est, quam tandem ob causam, qui tam exacte patriam legem didicerat, qui ad pedes Gamalielis diu vixerat, qui secundum justitiam, quæ in lege est, sine querela conversatus erat, non illi Judæorum cura demandatur, sed gentilium; piscatori autem et illiterato Petro, qui nihil tale noverat, Judæorum est credita præfectura. Confert enim quidpiam nobis ad solutionem quod dicitur, si recte illud possimus effari. Neque enim hoc causari licet, cum cum cunctantem ac detrectantem vidisset Paulam cognatorum suorum præfecturam defugere, noluisse illi vim facere, et eam cogere. Imo vero contrarium præ se tulerat. Non enim tantum Judæorum præfecturam non defugit, sed et se primus obtulit, et cum Christus præciperet ut ad gentes abiret, ipse pevit ut sibi Judæorum cura committatur: et innumera cum ab eis illata mala pertulisset, eique gentes docendi provincia esset credita, pro illis deprecari non cessat, dicens nunc quidem, *Optabam esse anathema pro fratribus meis, cognatis meis secundum carnem* (Rom. 9. 3): nunc autem, *Fratres, voluntas mea, et obsecratio ad Deum, pro illis est in salutem* (Rom. 10. 1). Cur igitur cum vellet ipse, ac percuperet illos docere, non permisit ut ipsis prædicaret, sed loco illorum doctorem ipsum gentibus misit? Audiamus Christum ipsum dicentem, et Paulum rem omnem narrantem: *Factum est mihi*, inquit, *oranti fieri me in stupore mentis, et videre Christum dicentem mihi: Festina, et exi velociter, quoniam non recipiant testimonium tuum de me* (Act. 23. 17. 18). Et causam dixit protectionis; odio habebunt te, inquit, et aversabuntur: propterea te docentem non ferent. Atqui hoc ipsum idoneum erat ad fidem illi apud eos docenti conciliandam, et ad persuadendum illis illam mutationem humanam non fuisse. Neque enim adeo furentem et ira succensum, ac eadem spirantem, neque miracula facienti Christo credentem, neque apostolis ejus, mortuos suscitantibus, potuisset homo unquam in medio ipso furore mutare, atque illum ita flectere, ut vehementem illum affectum, quem adversus prædicationem verbi præ se ferebat, totum atque adeo majorem pro confessione Christi præ se ferret: sed vere divini virtutis opus existit illa conversio ac mutatio.

11. Atque hoc ipsum etiam Paulus, cum cuperet illorum præfecturam sibi deferri, Christum alloquens objiciebat: *Domine, ipsi sciunt, quia ego eram concludens in carcerem, et cædens eos qui credebant in nomen tuum; et cum funderetur sanguis Stephani, martyris tui, ego consentiebam cædi ejus* (Act. 22. 19. 20). Et ingens illa insaniam tam subito faciam mutationem non esse ostendit humanam, sed divinam, et a cælis originem ducere. Quid ergo Christus? *Vade, quoniam ad gentes longe te mittam* (Act. 22. 21). Nonne igitur,

ἡμῶς οὕτως ἤθετο τὸν Πέτρον, ὥστε καὶ τοσαύτης ἀνάγκης ἐπιχειρήσας καὶ καταπειρούσας, ἐκδραμεῖν δι' ἐκεῖνον εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ μεῖναι πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε, καὶ τότε ἐπαναλθεῖν. Ἔγνωτε τὴν ἀνδρείαν τοῦ Πέτρον, ἐμάθετε τὴν φιλοφροσύνην Παύλου, τὴν περὶ τοὺς ἀποστόλους πάντας, τὴν περὶ αὐτὸν τὸν Πέτρον· ἀνάγκη λοιπὸν ἐπὶ τὴν λύσιν ἐλθεῖν τοῦ ζητήματος. Εἰ γὰρ καὶ οὗτος ἐφίλει τὸν Πέτρον, κάκεινος δεῖδις οὐκ ἦν καὶ ἀνανδρος, καὶ ἡ φιλονεκία καὶ ἡ ἀντίστασις οὐκ ἀπὸ ψυχῆς ἐγένετο, τί ποτὲ ἐστὶ τὸ λεγόμενον; καὶ τίνος ἐνεκεν ταῦτα ὠκονομεῖτο;

θ'. Ἐνταῦθα προσέχετε, καὶ διανόστητέ μοι, καὶ συντείνατε ἑαυτοὺς, ὥστε δέξασθαι σαφῆ τὴν ἀπόλογίαν. Καὶ γὰρ ἔπειτον ἔμὲ μὲν τὸν διασκάπτοντα τοσοῦτον πόνον ὑπομένειν, ὅμως δὲ τοὺς ἐξ εὐκαλίας μέλλοντας εὐχρησίον ὄρᾶν, τῇ βῆθυμίᾳ τὸ κέρδος τοῦτο παραδραμεῖν. Ἀνάγκη δὲ μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν, ὥστε σαφεστέραν ὑμῖν ποιῆσαι τὴν διδασκαλίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήλθεν εἰς τοὺς οὐρανούς ὁ Ἰησοῦς, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν οἰκονομίαν πληρώσας, τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας κατέλιπε τοῖς ἑαυτοῦ ἀποστόλοις, καθὼς Παῦλος φησὶ· *Θέμιστος ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τῆς καταλλαγῆς*^α καὶ πάλιν· *Ἰσχυρὸν Χριστοῦ προσθεόμενον*, ὡς τοῦ Θεοῦ παρακαλοῦντος δι' ἡμῶν, τουτέστιν, ἀντὶ Χριστοῦ. Τότε τοίνυν, ἡνίκα ἐκήρυττον οὗτοι κατὰ τὴν οἰκουμένην ἅπασαν, αἰρέσεις οὐδεμία ἦν· πᾶσα δὲ ἡ φύσις τῶν ἀνθρώπων δύο ταῦτα δόγματα εἶχε, τὸ μὲν ὑγιές, τὸ δὲ διαφθαρμένον. Ἡ γὰρ Ἑλληνας, ἢ Ἰουδαῖοι, οἱ τὴν γῆν οἰκοῦντες ἅπαντες ἦσαν· οὗτε δὲ Μανιχαῖος, οὗτε Μαρκεῖος, οὗτε δὲ Ὑδαλεντεῖνος, οὐκ ἄλλος οὐδεὶς ἀπλῶς· τί γὰρ δεῖ πάσας καταλέγειν τὰς αἰρέσεις; καὶ γὰρ μετὰ τὸν σίτον τότε τὰ ζιζάνια ἐσάρη, ἢ παντοδαπῆ τῶν αἰρέσεων διασπορά. Τοὺς μὲν οὖν Ἰουδαίους ἐπέτραψε τῷ Πέτρῳ, τοὺς δὲ Ἑλλῆσι τὸν Παῦλον ἐπέστησεν ὁ Χριστός. Καὶ τοῦτο οὐκ ἀπ' αὐτοῦ ἄ λέγω, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ Παύλου λέγοντος ἔστιν ἀκοῦσαι· *Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κάμοι*, φησὶν, *εἰς τὰ ἔθνη*^β· περιτομὴν ἐνταῦθα αὐτὸ τὸ ἔθνος καλῶν. Καὶ πῶθεν δὴλον; Ἐκ τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰπὼν γὰρ, *Ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς, ἐνήργησε κάμοι*, φησὶν^β, *εἰς τὰ ἔθνη*, δεικνύντος ἔστιν, ὅτι πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ἔθνων περιτομὴν εἶπε. Πρὸς δὲ ἀντιδιαστολὴν τῶν ἔθνων, οὐχὶ περιτομὴ, ἀλλ' Ἰουδαῖοί εἰσιν, οὗς διὰ τῆς περιτομῆς ἠνίκατο· ὡσανεὶ ἔλεγε, *Ὁ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῶν Ἰουδαίων, ἐνήργησε κάμοι εἰς τὰ ἔθνη*. Καθάπερ γὰρ τις βασιλεὺς σοφὸς, τὸν ἐπιτήδειον μετὰ ἀκριβείας εἰδὼς, ἐτέρῳ μὲν τοὺς ἰσπαῖς, ἐτέρῳ δὲ τῶν πεζῶν ἐγχειρίζει τὴν προστασίαν· οὕτω δὴ καὶ ὁ Χριστός, τὸ στρατοπέδον τοῦ ἑαυτοῦ διελὼν εἰς δύο ταῦτα μέρη, τοὺς μὲν Ἰουδαίους Πέτρῳ, τοὺς δὲ Ἑλληνας ἐπέτραψε Παύλῳ. Εἰ δὲ διάφορα τὰ στρατόπεδα, [370] ἀλλ' εἰς ὁ βασιλεὺς. Ὅσαπερ γὰρ ἐκεῖ ἡ διαφορὰ τῶν στρατοπέδων ἐν τῇ κατασκευῇ τῶν ὅπλων, οὐκ ἐν τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ἔστιν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα ἡ διαφορὰ ἐν οὐσίᾳ μικρῶν τινεῖς τῆς σαρκὸς, οὐκ ἐν τῇ τῆς οὐσίας ἐναλλαγῇ φαίνεται.

^α Cod. 748 ἀπ' ἐμαυτοῦ.

^β Ἦσθε φησὶν οὐκίμω Cod. 748, qui mox δείκνυσιν ἔτι.

ι'. Ὅσαπερ οὖν Πάγον, ἦσαν ἀμφοτέρω τὰ στρατόπεδα ταῦτα ἐγχειρισμένοι. Καὶ εἰ μὴ μηκύνω τὸν λόγον, εἰ μὴ ἀπακάμω, ἔρω καὶ τὴν αἰτίαν ὑμῖν, δι' ἣν οὗτος μὲν τοὺς Ἰουδαίους, ἐκεῖνος δὲ τοὺς ἐξ ἔθνων ἐπιστεύθησαν. Καὶ γὰρ ἄξιον ζητήσεως, τί δήποτε Παῦλος μὲν, ὁ μετὰ ἀκριβείας τὸν πατρῶον νόμον παιδευθεὶς, ὁ παρὰ τοὺς πύδας Γαμαλιὴλ διατρίβων, ὁ κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενος ἐμαμπος, οὐκ ἐγχειρίζεται τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τοὺς Ἑλληνας· ὁ δὲ ἄλιεὺς, καὶ ἀγράμματος, καὶ μηδὲν τοσοῦτον εἰδὼς Πέτρος, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἐνεπίστευθη προστασίαν. Συνταλαί γὰρ τι καὶ πρὸς τὴν λύσιν ἡμῖν τὸ λεγόμενον, ἀν αὐτὸ δυνηθῶμεν φράσαι καλῶς. Οὐ γὰρ δὴ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν ὅτι ὀνοῦντα καὶ ἀναδεδόμενον ἔδων τὸν Παῦλον καὶ φεύγοντα τῶν οἰκείων τὴν προστασίαν, οὐκ ἠθέλησε βιάσασθαι καὶ ἀναγκάσαι. Τοῦναντίον μὲν οὖν ἔπαιν ἐπαδείχθη. Οὐ γὰρ δὴ μόνον οὐκ ἔφυγε τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐπιστάσιν, ἀλλὰ καὶ πρῶτος ἐπεπήδησε, καὶ τοῦ Χριστοῦ καλεῖοντος ἀπαλθεῖν εἰς τὰ ἔθνη, αὐτὸς ἀείροι τὴν τῶν Ἰουδαίων οἰκονομίαν ἐγχειρισθῆναι· καὶ μυρία πολλοῦ κάσχαν παρ' αὐτῶν θανατὰ, καὶ τῶν ἔθνων τὴν διδασκαλίαν πιστευμένω, οὐ παύεται παρακαλῶν ἐπερ ἐκείνων, καὶ λέγων, νῦν μὲν· *Ἐσχόμηρ ἀνάθεμα εἶναι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα*· νῦν δὲ· *Ἀδελφοί μου, ἡ μὲν εὐδοκία μου, καὶ ἡ δόησις ἡ πρὸς τὸν Θεόν, ὑπὲρ αὐτῶν ἐστὶν εἰς σωτηρίαν*. Τίνος οὖν ἐνεκεν βουλόμενον αὐτὸν καὶ ἐπιθυμῶντα διδάσκειν ἐκεῖνος, οὐκ εἶασεν αὐτοῖς κηρύσσειν, ἀλλ' ἀντ' ἐκείνων διδάσκαλον αὐτὸν τοῖς ἔθνεσι ἐπαμειν; Ἀκοῦσωμεν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, καὶ Παύλου τὸ πᾶν διηγούμενου· *Ἐγένετο δὲ μοι προσευχομένῳ*, φησὶ, *γενέσθαι με ἐν ἐκστάσει, καὶ εἰδέναι τὸν Χριστὸν λέγοντά μοι· Ἐπεῦσον καὶ ἐξέλθε ἐν τάχει, ὅτι οὐ παραδέξονται σου τὴν μαρτυρίαν περὶ ἐμοῦ*. Καὶ τὴν αἰτίαν εἶπε τῆς ἀποδημίας· *Μισήσουσι σε, φησὶ, καὶ ἀποστραφήσονται*· διὰ τοῦτό σου διδάσκοντος οὐκ ἀνέξονται. Καὶ μὴν αὐτὸ τοῦτο ἦν ἱκανὸν, ἀξιόπιστον αὐτὸν ποιῆσαι διδάσκαλον, καὶ πείσαι ἐκεῖνους, ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ ἢ μετὰθεσις ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἀν τὸν οὕτω φαινόμενον, καὶ θυμῷ ζῶοντα, καὶ φόβου πνέοντα, καὶ θαυματουργῶντι μὴ πεισθέντα τῷ Χριστῷ, μηδὲ τοῖς ἀποστόλοις τοῖς ἐκείνου, νεκροὺς ἐγείρασι, ἴσχυουσιν ἀν ποτε ἀνθρώπος ἐν αὐτῇ μίση τῇ μανίᾳ μεταθεῖναι, καὶ τὴν ὑπερβολὴν, ἣν κατὰ τοῦ κηρύγματος ἐπέδεικνυτο, ταύτην ὀλόκληρον καὶ πολλῶν κλίσινα πείσαι πάλιν ὑπὲρ τῆς εἰς Χριστὸν ὁμολογίας ἐπιδείξασθαι· ἀλλὰ θαλάς δυναμῶς ἔργον ἦν ἡ μετὰστασις αὐτῆ καὶ ἡ μεταβολή.

ια'. Ὅσαπερ οὖν καὶ ὁ Παῦλος, ἐπιθυμῶν αὐτῶν τὴν προστασίαν λαβεῖν, πρὸς τὸν Ἰησοῦν προεβάλλετο λέγων· *Κύριε, αὐτοὶ ἐπιστάνται, ὅτι ἐγὼ ἤμην φυλάκισον, καὶ θέρων τοὺς πιστεύοντας εἰς τὸ θροῦν σου*· καὶ ὅτε ἐδεχύνετο τὸ αἷμα Στεφάνου, τοῦ μαρτυρός [371] σου, ἐγὼ ἤμην συνευδοκῶν τῇ ἀναρέσει αὐτοῦ. Καὶ ἡ πολλὴ μανία τὴν ἀθρόον γεγενημένην ἐγγυᾶται μεταβολὴν, ὡς οὐκ ἔστιν ἀνθρωπίνῃ τις, ἀλλ' ἐκωθεν, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἔλαβε τὴν ἀρχήν. Τί οὖν ὁ Χριστός; Πορεύου, ὅτι εἰς ἔθνη μακρῶν ἐξαποστελῶ σε. Ταῦτ' ἔνν οὐκ ἱκανὰ, φησὶ,

παίσει και τοὺς σφέτερα ἀναισιοθεύοντας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπινον τοῦτο τὸ κήρυγμα, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν ἀνθρώπινην ἅπαντα τὰ γεγενημένα, και θεὸς ὄντως ἔστιν ὁ μεταθεὶς και μεταβαλὼν; Ἰκανὰ μὲν οὖν, ὡ μακάριε Παῦλε, ἂν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ἐξετάσης τὴν φύσιν· ἀλλ' Ἰουδαῖοι πάντων εἰσὶν ἀγνωμονίσταροι· οὐ φύσιν πραγμάτων ἐξετάζοντες, οὐ τὸ εἶδος και τὸ εὐλογον και τὸ ἀναγκαῖον σκοπούντας, ἀλλ' ὁ εἰς ἕν μόνον βλέποντας, ὅπως τὴν φιλονεικίαν τὴν ἑαυτῶν ἐμπελήσωσι. Και οὐ μὲν πρὸς τὴν τῶν πραγμάτων ἀκολουθίαν βλέπεις· ὁ δὲ θεὸς τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας αὐτῶν οἶδε. Διὰ τοῦτο φησι, Πορευοῦ, ὅτι εἰς ἔθνη μακρὰν ἐξασπαστάλωσα, ὥστε και τῷ διαστήματι παραμυθησασθαι τὸ μέτος.

Διὰ τοῦτο τοῖς μὲν ἄλλοις ἅπασι γράφων, τὸ ὄνομα αὐτοῦ προστίθεισιν ἐν τῷ προοίμῳ τῶν ἐπιστολῶν, Ἑβραῖοις δὲ ἐπιστελλῶν, οὐδὲν τοιούτον ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπλῶς, οὐκ εἰπὼν τίς ἦν, ἢ πρὸς τίνας, ὡσπερ ἔθος εἶχε ποιεῖν, οὕτω πως ἤρξατο· Πολυμερῶς και κολυτρῶπως κάλει ὁ θεὸς λαλήσας τοῖς πατρῶν ἡμῶν. Και τοῦτο ὅθι τῆς τοῦ Παύλου σοφίας. Ἰνα γὰρ μὴ μετασχῆ τοῦ μέτους τὰ γράμματα, καθάπερ προσωπαίω τινὶ, τῇ τοῦ ὀνόματος ἀφαιρέσει κρύψας ἑαυτὸν, οὕτως αὐτοῖς λανθανόντως τὸ τῆς παραινέσεως ἐπιτεθῆσι φάρμακον. Ὅταν γὰρ πρὸς τινα ἀηδῶς ἔχωμεν, κἀν ὑγιές τι λέγῃ, οὐ προθύμως, οὐδὲ μεθ' ἡδονῆς δεχόμεθα τὰ λεγόμενα· ἕπερ οὖν, ἵνα μὴ και τότε συμβῆ, ἀπέλεσι τὴν ἴδιαν προσηγορίαν τῆς ἐπιστολῆς, ὥστε μὴδὲν τοῦτο γενέσθαι κώλυμα τῇ τῆς ἐπιστολῆς ἀκρόασι. Οὐδὲ γὰρ οἱ ἄπιστοι μόνον Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ και οἱ πιστεύσαντες αὐτὸν ἐμίσουν αὐτὸν και ἀπεστρέφοντο. Ὅτε γοῦν ἀντήλθεν εἰς Ἱερουσόλυμα, ἀκουσον τί φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ ἴακωβος, και οἱ λοιποὶ ἔπαντες· Θεωρεῖτε, ἀδελφοί, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συναλελυθότων· και οὗτοι πάντες ἤλωται τοῦ νόμου ἐπάδρουνσι, και κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστῆσαι ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις. Διὰ τούτο αὐτὸν μάλιστα ἐμίσούν και ἀπεστρέφοντο.

ιβ'. Ἡ μὲν οὖν αἰτία, δι' ἣν οὐκ ἐπισταύθη τοῦς Ἰουδαίους, ἀλλὰ τοὺς ἐξ ἔθνῶν, ἔστιν αὕτη. Πιστευθεὶς δὲ λοιπὸν ἐκείνους, οὐκ ὁμοίως τῷ Πέτρῳ, οὐδὲ διὰ τῆς αὐτῆς ἔδου πρὸς τὴν πίστιν αὐτοῖς ἀνήγεν, ἀλλὰ δι' ἑτέρας. Ἑτέρας δὲ ὅταν ἀκούσης, μὴ διαφορὰν ἐν τῷ κηρύγματι νόμισις εἶναι. Τὰ γὰρ αὐτὰ ἀμφοτέρω και Ἰουδαίοις και Ἑλλήσιν ἐκήρυττον· οἶον, ὅτι θεὸς ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐσταυρώθη και ἐτάφη, και ἀνέστη, και ἔστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Πατρὸς, ὅτι μέλλει κρίνειν ζῶντας και νεκρούς, και ὅσα τοιαῦτα ἦν, ὁμοίως και Παῦλος και Πέτρος ἐκήρυττον. Ἐν τίσιν οὖν ἦν ἡ διαφορά; Ἐν τῇ παρατηρήσει τῶν βρωμάτων, ἐν τῇ περιτομῇ, ἐν τοῖς ἄλλοις τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσιν. Ὁ μὲν γὰρ Πέτρος οὐκ ἐτόλμα τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς φανερώς λέγειν και διαβρῆδην, ὅτι δεῖ τούτων ἀποστήναι [372] καθάπαξ. Ἐδεδοίκει γὰρ, μήποτε πρὸ καιροῦ τὴν συνήθειαν ταύτην ἀνασπάσαι βουλόμενος, και τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν συνασπάσῃ μετ' ἐκείνων, τῆς ψυχῆς τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἀνεχομένης οὐδέπω, διὰ τὴν χρολίαν τὴν περὶ τὸν νόμον πρόληψιν, τῶν βρωμάτων ἀκούειν τούτων. Διὰ τοῦτο ἠναίχτε ὁ μακάριος Πέτρος Ἰουδαϊζόντων αὐτῶν. Και καθάπερ τις γεωργὸς ἀριστος φυτὸν ἀπαλὸν πλησίον ἐνδρόου

γεγηραυότος καταθέμενος, οὐ ταμψ, οὐδὲ ὀπερμένο· τὸ γεγηραυότος ἀνασπάσαι ἐνδρόου, δεδεικνῶς μὴ, τῶν βιζῶν ἐκλήσαν ἀναλωμένων, και τὸ νεώφυτον συναλωκυσοῖ, ἀλλ' ἀναμέναι πρότερον κατῆσαι ἐκείνο καλῶς, και ἐν ἔστωις κἀτω βιζωθῆναι τοῖς κολύβις τῆς γῆς, και τότε τὸ παλαιωθὲν μετὰ ἀδείας ἀνέλκει, οὐδὲν ἐτι δεδεικνῶς περὶ τοῦ νεοφύτου· οὕτω δὲ και ὁ μακάριος Πέτρος ἐποίησεν· τὴν πίστιν νεώφυτον εὖσιν ἔμενε κατῆσαι καλῶς ἐν ταῖς τῶν ἀκουόντων ψυχαῖς, ἵνα βιζωθείσις ἐκείνης μετὰ ἀδείας λοιπὸν τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀνέλι πρόληψιν ἅπασιν. Ἄλλ' οὐκ ὁ Παῦλος οὕτω· πάσης γὰρ ταύτης ἀπληλαγμένο; ἦν τῆς ἀνάγκης, Ἑλλήσιν κηρύττων, τοῖς οὐδέποτε μετεσχῆκοσι νόμου, οὐδὲ Ἰουδαίων παρατηρήσεων ἀνηκούσιν. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀλλήλοισ ἐναντιούμενοι ταῦτα ἐποίησαν, ἀλλὰ τῇ τῶν μαθητῶν ἀσθενείᾳ συγκαταβάλλοντες, ἔστιν ἴδιον και Παῦλον ὁμοίως Πέτρῳ ταῦτα αὐτὰ συγχωροῦντα, και οὐ συγχωροῦντα μόνον, ἀλλὰ και αὐτὸν συνεργοῦντα, και Πέτρον κἀλιν τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν νομοθετοῦντα, ἦν και Παῦλος τοῖς ἔθνεσι πᾶσιν ἐκήρυττα. Και τοῦ ταῦτα, φησὶν, ἀμφοτέρω ἔστιν ἴδιον· Ἐν αὐτοῖς τοῖς Ἱεροσολύμοις. Οὕτως μὲν γὰρ και ἐξῆρατο, καὶ ἔθυσεν, και ἀγνισμὸν ἐπατέλεσεν, ὁ τῶν ἔθνῶν διδάσκαλος. Τούτο γὰρ και ὁ καιρὸς ἀπῆτει, και τὸ παρῆναι πολλοῖς Ἰουδαίους. Θεωρεῖτε γὰρ, φησὶν, ἀδελφοί, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν συναλελυθότων, και κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστῆσαι ἀπὸ τοῦ νόμου διδάσκεις.

ιγ'. Ἐκείνος τοίνυν συγκαταθεῖναι ἀναγκαζόμενος Ἰουδαῖζεν· ἀλλ' οὐχὶ τῆς γνώμης, ἀλλὰ τῆς οἰκονομίας τὸ γινόμενον ἦν. Πάλιν ὁ Πέτρος, ὁ τῶν Ἰουδαίων διδάσκαλος, και πανταχοῦ συγχωρῶν περιτομὴν και Ἰουδαϊκὰς παρατηρήσεις, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν μαθητῶν, ἐπειδὴ καιρὸν εἶδεν ἀπαλλάττοντα αὐτὸν τῆς ἀνάγκης ταύτης, και οὐκ ἦν ἀσφαλὲς μέγχι τοσοῦτου κερῆσθαι τῇ συγκαταβάσει, ἀλλὰ δογμάτων ἦν καιρὸς και νόμων, ἀκουσον τί φησιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνέβησαν ἐξ Ἀντιοχείας οἱ περὶ Παῦλον και Βαρνάβαν, περὶ τούτων αὐτῶν μαθησοῦμενοι τὸ σαφὲς, πολλῆς ζητήσεως γενομένης, ἀναστὰς ὁ Πέτρος ἔλεγεν· Ἄνδρες ἀδελφοί, ὑμῖς ἐκίστασθε ἀπ' ἡμῶν ἀρχαίων, ὡς ἐν ἡμῖν ἐξελέξατο ὁ θεὸς ἀκοῖσαι τὰ ἔθνη διὰ τοῦ στόματος μου τὸν λόγον τοῦ Εὐαγγελίου, και πιστεῖν. Ἐτα ἑτερά τινα εἰπὼν μεταξὺ, ἐπήγαγε λέγων· Τί οὖν καιρῶστε τὸν θεὸν ἐπιθεῖναι ζυγὸν ἐπὶ τὸν τράχηλον τῶν ἐθνῶν, ὅσπερ οἱ πατέρες ἡμῶν, ὅσπερ ἡμῖς λογίσασμεν βαστασαι; ἀλλὰ διὰ πίστως Ἰησοῦ Χριστοῦ πιστεύομεν σωθῆναι, ὅσπερ ἐρόπον ἡμεῖνοι. Ὅσπερ ὅτι ἠνίκα μὲν καιρὸς συγκαταβάσεως ἦν, και Παῦλος Ἰουδαῖζεν· ἠνίκα δὲ οὐχὶ συγκαταβάσεως καιρὸς [373] ἦν, ἀλλὰ δογματίζεν ἔθει και νομοθετεῖν, και Πέτρος ἐκείνης τῆς συγκαταβάσεως ἀπαλλαγῆς, εὐκρινῆ και καθαρά τὰ δόγματα παραδέδοσι· και τούτων λεγομένων ὁ Παῦλος παρῆν, και ἤκουε, και τὴν ἐπιστολὴν αὐτοῦ δεξάμενος, πανταχοῦ βασιόμενος, και οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὡς ἠγνάει τὴν τοῦ ἀποστόλου γνώμην. Τίνος οὖν ἔνεκεν τοιαῦτα ἐγκαλεῖ νῦν, λέγων, ὅτι φοβούμενος τοῖς ἐκ περιτομῆς;

ιδ'. Ἰνα δὲ και τὴν ἱστορίαν αὐτὴν ἴσῃτε ὁ τῶν λεγομένων, μικρὸν ἀνωθεν ὑμῖν διηγήσομαι· ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ· πρὸς γὰρ αὐτὸ τὸ βάθος τῆς λύσεως κατηντήσαμεν. Ἰακωβὸς ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου
ἔ Fronto εἰδῆτε legisse videtur Editiones et cod. 718 ἴσῃτε habeat.

• Adclitum ἀλλ' e Morel. et Savil. et cod. 748. F. DR.

Inquit, hæc sufficiunt ad quosvis etiam plane stupidos commovendos, ut humanam esse prædicationem istam non arbitrentur, sed humanæ naturæ vires hæc omnia excedere, Deumque vere mutationis fuisse et conversionis auctorem? Sufficiunt illa quidem, o beate Paulo, si ipsam rerum naturam examines; sed Judæi omnium sunt iniquissimi: neque rerum naturam examinant, non quod æquum et rationi consentaneum commodumve considerant, sed id unum spectant, ut contentionis desiderium suum expleant. Ac tu quidem ad rerum ordinem respicis; Deus autem mentis eorum novit arcana. Idcirco dicit: *Vade, quoniam ad gentes longe te mittam*, ut etiam odium distantia mitigetur.

Cur non præfigat nomen suum Paulus epistolæ ad Hebræos. — Propterea cum ad alios quidem omnes scribit, nomen suum epistolarum exordio præfigit: ad Hebræos autem mittens literas, nihil tale fecit, sed simpliciter, non exprimens quis esset, vel ad quos scriberet, ut mos illius erat, ita demum inceptit: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus nostris* (Hebr. 1. 1). Et vero Pauli sapientiæ hoc fuit. Ne enim in consortium odii literæ venirent, tamquam larva quadam, nominis suppressione seipsam occultans, ita clam cohortationis ipsis adhibet medicinam. Cum enim odio prosequimur quæpiam, quamvis aliquid rectum dicat, non propenso animo neque cum voluptate quæ ab eo dicuntur excipimus: quod ipsum ne tum quoque accideret, suum nomen ex epistola sustulit, ut nullum epistolæ objiceretur impedimentum, quo minus posset audiri. Neque enim Judæi tantum qui erant increduli, sed et illi qui crediderant, oderant eum, et aversabantur. Cum igitur ascendisset Jerosolymam, audi quid illi Jacobus dicat, et alii omnes. *Vides, frater, quot millia sunt Judæorum, qui convenerunt, et hi omnes æmulatores sunt legis, et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20. 21). Idcirco illum oderant et aversabantur.

12. Hæc igitur causa est propter quam non Judæi fidei ejus crediti sunt, sed gentiles. Cum vero crediti fuissent ipsi, non jam pari ratione ac Petrus, neque eadem via deducebat illos ad fidem, sed alia. Cum autem aliam audis, ne discrimen in prædicatione esse arbitreris. Eadem quippe uterque Judæis et gentilibus prædicabat: exempli causa, Deum esse Christum, crucifixum fuisse ac sepultum, et resurrexisse, atque in dextera Patris sedere, tum judicaturum vivos et mortuos, et quæcumque talia pariter Paulus et Petrus prædicabant. In quo igitur discrimen fuit? In observatione ciborum, in circumcisione, in aliis Judaicis ritibus. Nam Petrus quidem discipulis suis palam et aperte dicere non audebat ab his penitus abstinendum esse. Metuebat enim ne forte, si consuetudinem istam ante tempus vellet evellere, simul etiam cum illis Christi fidem evellere: cum nondum mens Judæorum ob diuturnam anticipatam opinionem circa legem hæc verba posset audire. Propterea sinebat eos beatus Petrus judaizare. Et quemadmodum optimus agricola cum juxta veterem arborem teneram plantam

posseverit, non audet veterem evellere arborem, metuens ne, radicibus illis avulsis, nova planta simul avellatur, sed exspectat prius illam recto desigi, et in terra visceribus radices agere, tum deinde veterem confidenter evellit, neque jam de planta novella quidquam timet: sic nimirum et beatus Petrus agebat: recens plantatam fidem recte desigi in auditorum mentibus sinebat, ut cum altas radices egisset, confidenter deinde Judaicam omnem anticipatam opinionem extirparet. Sed non ita Paulus, qui omni ejusmodi necessitate liberatus erat, dum gentilibus prædicaret, qui legis necdum participes facti erant, neque Judaicas observationes audiverant. Non enim illos hæc egisse, quod sibi invicem essent contrarii, sed quod discipulorum imbecillitati se attemperarent, ex eo colligere licet, quod Paulum ista non aliter ac Petrum permittere videamus, neque permittere tantum, sed etiam ipsum cooperari, ac Petrum rursus eandem libertatem sancire, quam Paulus omnibus gentibus prædicabat. Sed ubi tandem, inquit, istud utrumque licet videre? In ipsis Jerosolymis. Illic enim et caput rasis, et sacrificavit, et sanctificationem perfecit gentium doctor. Hoc nimirum tempus exigebat, et quod multi adessent Judæi. *Vides enim, inquit, frater, quot millia sunt Judæorum qui convenerunt; et audierunt de te, quia discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20. 21).

13. Ille itaque cum condescendere cogeretur, judaizabat: sed non jam ex animi sui sententia, sed secundum dispensationem id agebat. Petrus rursus Judæorum doctor, et qui circumcisionem ubique ac Judaicas observationes permittabat, propter discipulorum infirmitatem, quoniam tempus videbat se ab hac necessitate liberasse, neque tutum erat tamdiu illi condescensionem indulgere, sed dogmatum tempus erat et legum: audi quid dixerit. Nam quoniam ascenderant ex Antiochia Paulus et Barnabas, ut quid certum esset ediscerent: cum multa esset orta quæstio, surgens Petrus dixit: *Viri fratres, vos scitis, quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit, per os meum audire gentes verbum evangelii, et credere* (Act. 15. 7). Deinde cum alia interjecta dixisset, adjunxit: *Quid ergo tentatis Deum imponere jugum super cervices gentium, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per fidem Jesu Christi credimus salvari, quemadmodum et illi* (Ib. v. 10. 11). Vides tum quidem cum tempus esset indulgentiæ, et Paulum judaizasse, cum vero tempus condescensionis non esset, verum dogmata spargenda essent, et sancienda mandata, Petrum ab illa condescensione liberatum sinceram puraque dogmata tradidisse. Atque hæc cum dicerentur, Paulus intererat, et audiebat, et acceptam epistolam quovis gentium deferebat, neque dici potest eum apostoli mentem ignorasse. Cur igitur nunc eum reprehendit, dicens eum timuisse illos qui ex circumcisione erant (Gal. 2. 12)?

14. *Historiam paulo altius repetit. Gentiliter vivere quid sit.* — Ut autem eorum quæ dicuntur historiam cognoscenda, paulo altius illam exorsus narrabo; sed attendite, quæso: jam enim ad penitissimas partes

pervenimus questionis. Jacobus frater Domini tum iactio Ecclesie Jerosolymitanae erat episcopus, et Judaeis praeserat omnibus qui crederant. Accidit autem, ut essent Antiochia quoque Judaei, qui cum Christo credidissent, eo quod procul abessent ab Jerosolyma, viderentque multos qui crederant ex gentibus confidenter et absque Judaicis observationibus vivere, sensim ac paulatim inducerentur, ut a Judaica consuetudine abtinerent, et puram minimeque adulteratam fidei doctrinam retinerent. Cum ergo descendisset Petrus, et nullam esse condescensionis necessitatem videret, gentiliter deinceps vivebat. Hoc autem appellat gentiliter vivere Paulus, absque Judaica vivere observatione, nihil ex illis legis ritibus custodire, exempli causa, circumcisionem, sabbatum, vel quidpiam ejusmodi. Cum igitur Petrus ita viveret, descenderunt quidam a Jacobo Judaei, hoc est ex Jerosolyma, qui, quod in metropoli semper versati essent, neque queminquam vidissent ita viventem, adhuc anticipatam illam Judaicam optionem retinebant, multaque ex observationibus illis secum trahebant. Hos cum vidisset Petrus, qui a Jacobo et Jerosolyma descenderant, qui adhuc infirmi erant, timeretque ne scandalum passi a fide resillirent, mutatus est rursus, et omissa gentili vitae ratione, ad priorem rediit indulgentiam, et ciborum observationes custodivit. Illum ergo Judaei cum vidissent, qui Antiochia versabantur, id agentem, neque mentem ejus perspectam haberent, qua id agebat, abducti sunt et ipsi, ac propter magistrum judaizare cogebantur. Atque hoc est, quod reprehendit Paulus: ut autem clarius fiat quod dicimus, ipsa vobis apostolica verba recitabo: *Cum autem venisset Petrus Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quam venirent quidam a Jacobo, hoc est Jerosolymis, cum gentibus edebat, hoc est cum iis qui erant Antiochia. Cum autem venissent quidam Jerosolymis, periti legis, subtrahat et segregabat se Petrus, timens eos qui ex circumcissione erant. Quosnam? Eos qui a Jacobo descenderant; Et abducebantur cum eo ceteri Judaei. Quinam Judaei? Qui, priusquam Jerosolymitani descendissent, Antiochia degebant, nec ullam observationem Judaicam custodiebant: Ita ut et Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.* Atque haec quidem est, quae apparet reprehensio.

15. *Aliorum quorundam solutionem praemittit.* — Porro si lubet, excogitatas etiam ab aliis defensiones ubi primo loco posuero, tum meam quoque sententiam conabor expromere, vobisque faciam optionem, ut ex his, quae dicta fuerint, quod potissimum placeat, eligatis. Quo igitur pacto nonnulli hanc questionem solverunt? Non erat hic Petrus, inquit, ille primus apostolorum, cui fuerunt oves a Christo creditae, sed alius quispiam vilis et abjectus, et unus e vulgo. Unde id constat? Cum ceteros Judaeos abductos fuisse cum illo dixisset, adjecit, inquit, *Ita ut et Barnabas duceretur cum eis in illam simulationem.* Quod autem dixit, *Ita ut et Barnabas,* indicat multo fuisse mirabilis illud, quam Petrum abductum esse. Sic

enim loquutus est, ut majorem illum censere videatur. Non modo Petrus, inquit, sed et Barnabas: atqui Barnabas Petro illo major non erat. Verumtamen non ita se res habet, plane ita se non habet. Neque enim eo quod Barnabas major esset, ideo miratur magis: sed quam ob causam? Quod nimirum ille quidem in circumcisionem missus esset, at Barnabas cum Paulo gentibus praedicaret, et ubique cum Paulo copularetur: quemadmodum igitur alibi dicit, *Aut ego solus et Barnabas non habemus potestatem non operandi* (1. Cor. 9. 6)? et rursus, *Ascendi Jerosolymam cum Barnaba* (Gal. 2. 1): et ubique vides illum cum Paulo docere. Non ergo quod Petro major esset, idcirco eum quoque abductum esse miratur: sed quod is qui secum semper praedicabat, cuique nihil erat commune cum Judaeis, verum inter gentes docebat, ipse quoque esset abductus. Ceterum Petrum illum esse de quo haec omnia dicit, cum ex iis quae praecesserunt, tum ex iis quae sequuntur, manifestum est. Quod enim se in faciem restitisse illi dicit, ac pro magno illud habet, nihil aliud indicat, nisi se dignitatem minime reveritum esse personae: porro de altero quopiam si dixisset, se in faciem illi restituisse, nequaquam hoc pro magno habuisset. Praeterea si quispiam alius Petrus fuisset, non tantum valuisset ejus mutatio, ut ceteros etiam Judaeos attraheret. Neque enim adhortatus est, neque consulit: sed tantum subtrahat et segregabat se: atque illa subtractio et segregatio ceteros omnes discipulos attrahere potuit propter personae dignitatem.

16. *Altera solutio questionis, cur reprehensus sit Petrus, quo consilio Paulus Petrum argueret.* — Itaque Petrum fuisse satis ex his constat: ceterum aliam solutionem, si velitis, dicemus. Quoniam igitur est altera? Recte Petrum reprehendebat Paulus, quod ultra modum indulgentia uteretur. Nam qua ratione ipse, cum esset Jerosolymis, condescendebat Judaeis, eadem quoque illum oportuit, cum Antiochiam venisset, non ad Judaeos respicere, sed ad eos qui crederant ex gentibus. Ut enim, cum omnes erant Judaei, etiam Paulus judaizare coactus est: ita cum plures erant ex gentibus, nec ullam civitatis necessitatem indulgentiae afferebat, non oportebat propter paucos Judaeos scandalo esse tot gentilibus. At enim hoc non jam solutio est, sed amplificatio questionis. Quod enim in exordio dixi orationis, non id nobis propositum est, ut ostendamus recte reprehendisse Paulum; sic enim adhuc restabit quaestio. Petrus enim obnoxius criminationi videbitur; sed id potissimum querimus, quo pacto et hunc, et illum reprehensione liberemus. Quoniam igitur pacto id fiet? Si qua mente unus increparit, et alter fuerit increpatus, discamus, et sententiam illam explicemus. Quae tandem igitur est illa sententia? Vehementer optabat Petrus, eos qui descenderant Jerosolyma a Jacobo profecti, Judaica observatione liberare. Quod si hanc ipse sententiam introduxisset, et in medium progressus dixisset, Judaicis ritibus uti desinite, quasi contraria sibi ipsi, et iis omnibus, quae ab ipso fuerant

τὴν Ἐκκλησίαν τότε ἀπεσκόπαιεν ἐν ἀρχῇ, τὴν ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ τῶν ἐξ Ἰουδαίων πιστευσάντων προσιότηαι πάντων. Συνέβαινε δὲ εἶναι καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἰουδαίους, οἵτινες πισταύσαντες τῷ Χριστῷ, διὰ τὸ τῶν Ἱεροσολύμων εἶναι πόρῳ, καὶ πολλοὺς ὄρῳ τούτους ἐξ ἐθνῶν πιστευσκότας ἀδεῶς καὶ χωρὶς Ἰουδαϊκῶν παρατηρήσεων βιοῦντας, ἡρέμα καὶ κατὰ μίκρον ἐνήγοντο καὶ αὐτοὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀρίστα-σθαί συνηθείας, καὶ καθαρὰν καὶ ἀνόδευτον ἔχειν τὴν τῆς πίστεως διδασκαλίαν. Κατελθὼν τοίνυν ὁ Πέτρος, καὶ ἰδὼν οὐκ οὐσαν ἀνάγκην οὐδεμίαν συγκαταβάσεως, ἐθνικῶς ἔζη λοιπὸν. Τὸ δὲ, ἐθνικῶς ζῆσθαι, αὐτὸ φησὶν ὁ Παῦλος, τὸ χωρὶς Ἰουδαϊκῆς παρατηρήσεως, τὸ μηδὲν τῶν νομίμων ἐκείνων παραφυλάττειν, οἷον, περιτομὴν, ἢ σάββατον, ἢ τι τῶν τοιούτων. Ζῶντος τοίνυν οὕτω τοῦ Πέτρος, κατῆλθόν τινες Ἰουδαῖοι ἀπὸ Ἰακώβου, ταυτέστιν, ἐξ Ἱεροσολύμων, οἱ, διὰ τὸ διαπαντὸς ἐπὶ τῆς μητροπόλεως διατρίβειν, καὶ μηδένα ὄρῳ ἐτέρως πολιτευόμενον, ἐπὶ τὴν πρόληψιν εἶχον τὴν Ἰουδαϊκὴν, καὶ πολλὰς τῶν παρατηρήσεων ἐκείνων ἐπισύρουτο. Τούτους ἰδὼν ὁ Πέτρος, τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου καὶ ἐξ Ἱεροσολύμων καταλθόντας, ἀσθενέστερον διακείμενους ἔτι, καὶ φοβηθεὶς μὴ σκανδαλισθέντες τῆς πίστεως ἀποπηδήσῃσι, μετετέτατο πάλιν, καὶ τὸ ζῆν ἐθνικῶς ἀφαιρῶ, ἐπὶ τὴν προτέραν συγκατάθεσιν ἦλθε, βρωμάτων παρατηρήσεις φυλάττειν. Ἰδόντας οὖν αὐτὸν οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντες, τοῦτο ποιῶντα, καὶ οὐκ εἰδότες αὐτοῦ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ταῦτα ἔπραττε, συναπήχθησαν καὶ αὐτοὶ, καὶ ἠναγκάζοντο ἰουδαῖζειν διὰ τὸν διδάσκαλον. Καὶ τοῦτο ἔστιν, ὅσαρ ὁ Παῦλος ἐγκάλει· καὶ ἵνα σαφέστερον γένηται τὸ λεγόμενον, αὐτὰ ὅμιν λοιπὸν ἀναγνώσομαι τὰ ἀποστολικὰ βήματα. Ὅτε δὲ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιοχείαν, κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντίστην, οὐκ καταγνωσμένος ἦν. Πρὸ τοῦ γὰρ εἰσεῖναι τινὰς ἀπὸ Ἰακώβου, ταυτέστιν, ἐξ Ἱεροσολύμων, μετὰ τῶν ἐθνῶν συνήσθαι, ταυτέστι, τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ. Ὅτε δὲ ἦλθόν τινες ἐξ Ἱεροσολύμων, νομοματεῖς, φάσκεταλλαι, καὶ ἀφώρισεν αὐτὸν ὁ Πέτρος φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς. Ποίους; Τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου καταλθόντας· Καὶ συναπήχθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Ποιοὶ Ἰουδαῖοι; Οἱ πρὶν τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων καταβῆναι ἐν Ἀντιοχείᾳ διατρίβοντες, καὶ μηδεμίαν Ἰουδαϊκὴν παρατήρησιν φυλάττοντας. Ὅσαρ καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρισί. [374] Καὶ τὸ μὲν δοκοῦν ἐγκλημα εἶναι, τοῦτο.

ις. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὰς παρ' ἐτέρων ἀπολογίας ἀπικνεσημένους πρότερον θεῖς, τότε καὶ τὸν ἐμαυτοῦ λόγον εἰσαγαγεῖν παρὰ σομαι, ἐφ' ὅμιν τῶν λεγομένων τὴν αἴρασιν ποιησάμενος. Πῶς οὖν τινες τὴν ζήτησιν ταύτην ἔλυσαν; Οὐκ ἦν οὗτος Πέτρος, φησὶν, ἐκεῖνος, ὁ τῶν ἀποστόλων πρῶτος, ὁ παρὰ τοῦ Κυρίου εὐαγγελιστὴς πιστευθεὶς, ἀλλ' ἑτερός τις εὐελεῖς καὶ ἀπεβρίμμενος, καὶ τῶν πολλῶν εἰς. Πάλιν τοῦτο δη-λῶν; Εἰπὼν ὁ Παῦλος, οὐκ συναπήχθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι, ἐπήγαγε, φησὶν, Ὅσαρ καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρισί. Τὸ δὲ εἰ-πεῖν, Ὅσαρ καὶ Βαρνάβας, δηλοῦντός ἐστιν, οὐκ παλὺ

τοῦτο θαυμαστότερον ἦν τοῦ Πέτρον ἀπαχθῆναι. Ὅσαρ γὰρ μαίζονα αὐτὸν εἶπες, οὕτως εἶπεγ, οὐκ οὐ μόνον Πέτρος, ἀλλὰ καὶ Βαρνάβας· Πέτρον δὲ ἐκείνου μαίζων Βαρνάβας οὐκ ἦν. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. Οὐ γὰρ, ἐπειθὲ μαίζων ἦν ὁ Βαρνάβας, διὰ τοῦτο ἐπὶ τοῦτω θαυμάζει μάλλον, ἀλλὰ τίνας ἐνε-κην; Ὅτι ἐκεῖνος μὲν εἰς τὴν περιτομὴν ἀπεστάλη, Βαρνάβας δὲ μετὰ Παύλου τοὺς ἐθνικοὺς ἐκήρυττε, καὶ πανταχοῦ τῷ Παύλῳ συνέζευκται· ὡσαρ οὖν ἀλλα-χοῦ φησὶν, Ἦ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρνάβας οὐκ ἐχομεν ἀξουσίαν τοῦ μὴ ἀργάσθαι; καὶ πάλιν, Ἀνέστη εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβα, καὶ πανταχοῦ μετὰ τοῦ Παύλου διδάσκοντα αὐτὸν ὄρῳ. Οὐκ ἐπειθὲ οὖν μαίζων ἦν Πέτρον, διὰ τοῦτο θαυμάζει, οὐκ καὶ αὐτὸς συναπήχθη· ἀλλ' ἐπειθὲ μετ' αὐτοῦ κηρύττων αἶν, καὶ οὐδὲν κοινὸν πρὸς Ἰουδαίους ἔχων, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐθνεσιν διδάσκων, καὶ αὐτὸς συναπήχθη. Ὅτι δὲ Πέ-τρος ἔστι, περὶ οὗ ταῦτα πάντα φησὶ, ὄρῳ, ὄρῳ καὶ ἐκ τῶν ἀνωτέρω, καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Τὸ γὰρ εἰ-πεῖν, οὐκ κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντίστην, καὶ ὡς μάγα θεῖναι τοῦτο, οὐδὲν ἕτερον δηλοῦντός ἦν, ἀλλ' ἢ οὐκ ἠδέσθη τοῦ προσώπου τὸ ἀξιωμα· οὐκ ἂν δὲ περὶ ἐτέρου λέγων, οὐκ κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀν-τίστην, ὡς μάγα τι τοῦτο ἂν ἔθικε. Πάλιν, εἰ ἄλλος ἦν Πέτρος, οὐκ ἂν ἢ μετὰστασις αὐτοῦ τοσοῦτον ἴσχυ-σεν, ὡσαρ καὶ τοὺς λοιποὺς ἐπεκλύσασθαι Ἰουδαίους· οὐτε γὰρ παρῆνεσέ τι, οὐτε συναβούλευσεν, ἀλλὰ μόνον ὑπέσταλλε, καὶ ἀφώριζεν αὐτόν· καὶ ἴσχυσεν ἢ ὑποστολῆ καὶ ὁ ἀφορισμὸς πάντας ἐπιστάσθαι τοὺς μαθητάς διὰ τὸ τοῦ προσώπου ἀξιωμα.

ις. Ὅτι μὲν οὖν Πέτρος ἦν, ἐκ τούτων ὄρῳ εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ τὴν ἕτεραν λύσιν ἐροῦμεν. Τίς οὖν ἔστιν ἡ ἕτερα; Καλῶς ἐνεκάλεσε Παῦλος, φησὶ, τῷ Πέτρῳ, οὐκ πέρα τοῦ μέτρου τῇ συγκατάθεσιν ἐχρή-σατο. Καὶ γὰρ ἐν τῷ τρόπῳ αὐτὸς ἐν Ἱεροσολύμοις γε-νόμενος συγκατέθη τοῖς Ἰουδαίοις, οὕτω κἀκεῖνον ἐχρῆν, φησὶν, εἰς Ἀντιοχείαν ἐλθόντα, μὴ πρὸς Ἰουδαίους ἰδεῖν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἐξ ἐθνῶν. Ὅσαρ γὰρ ἦν ἵνα πάντες Ἰουδαῖοι ἦσαν, καὶ Παῦλος ἠναγκάσθη ἰουδαῖζειν· οὕτως ἔνθα κλειοὺς ἦσαν οἱ ἐξ ἐθνῶν, καὶ ἡ πόλις οὐδεμίαν ἀνάγκην παρῆγε συγκα-ταβάσεως, οὐκ ἐχρῆν διὰ τοὺς ὀλίγους Ἰουδαίους σκανδαλίσαι τοὺς τοσοῦτους [375] Ἑλληνας. Ἄλλὰ τοῦτο οὐκ ἔστι λύσις, ἀλλ' ἐπίτασις τοῦ ζητήματος. Ὅ γὰρ ἀρχόμενος εἶπον τοῦ λόγου, οὐ ταῦτο ἔστι τὸ σπουδαζόμενον ἡμῖν, δεῖξαι οὐκ καλῶς ἐνεκάλεσε Παῦλος· ἐπεὶ οὕτω μενεῖ τὸ ζήτημα. Φανήσεται γὰρ ὑπεύθυνος ὢν ταῖς μέψεσιν ὁ Πέτρος· τὸ δὲ ζητού-μενον, καὶ τοῦτον κἀκεῖνον ἀπαλλάξαι τῶν ἐγκλημά-των. Πῶς οὖν ἔσται τοῦτο; Ἄν τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ὁ μὲν ἐπατίμησεν, ὁ δὲ ἐπατιμήθη, μάθωμεν, καὶ τὴν διάνοιαν αὐτῇ ἀναπτύξωμεν. Τίς οὖν ἔστιν ἡ διάνοια; Σφόδρα ὁ Πέτρος ἐπεθύμει καὶ τοὺς ἐξ Ἱε-ροσολύμων καταλθόντας, τοὺς ἀπὸ Ἰακώβου, ἀπαλ-λάξαι τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἰουδαϊκῆς. Ἄλλ' εἰ μὲν αὐτὸς ταύτην εἰσηγήσασθε τὴν γνώμην, καὶ πα-ρελθὼν εἶπε, Παύσασθε τοὺς Ἰουδαϊκοὺς ἴθασι χρώ-μενοι, ὡς ἐναντία αὐτῷ δημηγορῶν, καὶ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένους ἅπασι κατὰ τὸν ἐμπροσθεν χρό-

νον, ἰσπανδέλιον ἀν τοὺς μαθητάς. Πάλιν, εἰ Παῦλος πρὸς αὐτοὺς τοῦτον ἀπέτεινε τὸν λόγον, οὐδ' ἂν προσέειπον, οὐδ' ἂν ἠνέσχοιτο τῆς ἀκράσεως. Οἱ γὰρ καὶ χωρὶς τούτου μισοῦντες αὐτὸν καὶ ἀποστραφόμενοι διὰ τὴν τοιαύτην φήμην, πολλῶ μᾶλλον, εἰ καὶ συμβουλευόντος ταῦτα ἤκουσαν, ἀπεκήδησαν ἂν. Τί ἔδν γίνεται; Ἰουδαίαις μὲν οὐδεὶς αὐτῶν ἐπιτίμα τοὺς ἐξ Ἰακώβου, δέχεται δὲ τὴν ἐπιτίμησιν ὁ Πέτρος παρὰ τοῦ Παύλου, ἵνα ἐγκαλούμενος ὑπὸ τοῦ συναποστόλου, δικαίαν ἔχει λοιπὸν τὴν παρῆρησίαν τοῦ καὶ τοὺς μαθηταὶς ἐπιπλήξει· καὶ ἐπιτιμᾶται μὲν ὁ Πέτρος, διορθοῦνται δὲ οἱ μαθηταί. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ συναλλαγμάτων γίνεται βιωτικῶν. Ὅταν γὰρ τινες ὀφειλωσὶ τινα ἑλλείμματα πολιτικῶν εἰσφορῶν, εἴτα οἱ μᾶλλον αὐτοὺς ἀπαιτεῖν, αἰσχύνονται καὶ ἐρυθρῶσι προσενεχθῆναι σφοδρότερον, βεβυλόμενοι πλείονα λαθεῖν ἀφορμὴν καὶ ἐξουσίαν τῆς κατ' αὐτῶν σφοδρότητος, παρασκευάζουσι ἐτέρους τῶν συστρατιωτικῶν ἀποδοῦσαι, λοιδορήσασθαι, μυρία ἕτερα αὐτοῖς διαθεῖναι θεινὰ ῥώντων ἐκείνων, ἵνα τούτων γενομένων, μηκέτι παρ' ἐαυτῶν, μηδὲ οἰκοθεν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐτέρων ἀνάγκης δοκῶσι ἐκείνοις σφοδρότερον ἐπιτίθεσθαι· καὶ γίνεται ἡ ἐτέρων ὕβρις αὐτοῖς ἀπολογία πρὸς τοὺς ὑπαυθύνους τοὺς ἑαυτῶν.

ιζ'. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Παύλου καὶ ἐπὶ Πέτρου γέγονεν. Ὁρῶμεν γὰρ τὴν αἰτίαν ἑλλείμματα οἱ Ἰουδαῖοι. Ποία δὴ ταῦτα; Τὸ πανταλῶς ἀποστῆναι τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀπαιτῆσαι ταῦτα τὰ ἑλλείμματα σφοδρότερον ὁ Πέτρος ἐβούλετο, καὶ καθαρὰν εἰσπράξασθαι παρ' αὐτῶν τὴν πίστιν. Βουλόμενος τοίνυν πλείονα λαθεῖν ἐξουσίαν καὶ ἀφορμὴν τῆς τοιαύτης εἰσπράξεως, παρασκευάζει τὸν Παῦλον ἐπιτιμῆσαι μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ ἐπιπλήξει, ἵνα ἡ ἐπιπλοστος ἐπιτίμησις αὐτῆ δικαίαν αὐτῷ παρῆρησίας κατ' ἐκείνων ἀφορμὴν παρέχη καὶ πρόφασιν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενός φησι, *Κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντέστην* καὶ ἐνταῦθα πάλιν, *Εἶπον τῷ Πέτρῳ ἐμπροσθεν πάντων*. Εἰ μὲν γὰρ τὸν ἀπόστολον διορθώσασθαι ἐβούλετο, κατ' ἴδιον ἂν τοῦτο ἐποίησεν· ἐπειδὴ δὲ οὐ τοῦτο ἦν τὸ σκοπεύόμενον (ἦδει γὰρ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ἅπαντα ταῦτα ἐποίησε), ἀλλ' ἐκείνους μέχρι πολλοῦ χαλεπύοντας στήριξαι ἐσποδίζε, διὰ τοῦτο ἐμπροσθεν πάντων [376] ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν. Ὁ δὲ Πέτρος ἀνέχεται, καὶ σιγῆ, καὶ οὐκ ἀντιλέγει. Ἦδει γὰρ τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ὁ Παῦλος ἐπιτίμα· καὶ τὸ πᾶν ὁ Πέτρος κατώφθεσε σιγῆς. Ἦ γὰρ τούτου σιγῆ διδασκαλία τοῖς Ἰουδαίοις ἐγένετο τοῦ μηκέτι τοὺς νομίμους ἐνέχεσθαι. Οὐ γὰρ ἂν ὁ διδάσκαλος ἐσίγησε, φησὶν, εἰ μὴ συνήδει δικαίως ἐπιτιμῶντι τῷ Παύλῳ. Ἄλλ' εἰ δοκεῖ, καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιτιμήσεως ἀκούσωμεν. *Εἶπον τῷ Πέτρῳ πάντων ἐμπροσθεν*, φησὶν, *Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἰθνηκῶς ζῆς*. Σκόπει σύνεσιν· οὐκ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι *Κακῶς ποιεῖς Ἰουδαϊκῶς ζῶν*· ἀλλ' ἐλέγχει αὐτοῦ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, ἵνα μὴ ἐκ τῆς Παύλου γνώμης ἡ παραίνεσις καὶ ἡ συμβουλὴ, ἀλλ' ἐκ τῆς Πέτρου κρίσεως τῆς ἤδη γεγενημένης εἰσπηγῆθαι δοκῆ. Εἰ μὲν γὰρ εἶπε, *Κακῶς ποιεῖς*· τὸν νόμον τηρῶν, ἐπιτίμησαν ἂν οἱ μαθηταὶ οἱ Πέτρου·

^a *Alit et 748 καλῶς ποιεῖς.*

νοῦν δὲ ἀκούσαντας, ὅτι ὡς τῆς Παύλου γνώμης ἡ παραίνεσις ἦν καὶ ἡ διόρθωσις αὐτῆ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Πέτρος οὕτως ἔζη, καὶ ταῦτα εἶχεν ἐν τῇ ψυχῇ τὰ θέγματα, καὶ ἐκόντας καὶ ἀκόντας ἠκούεζον. Διὰ τοῦτο οὕτω Πέτρος ἐθηγάται τὴν γνώμην, ἀλλ' ἀνέχεται παρ' ἐτέρου, τοῦ Παύλου λέγω, διελέγχεσθαι, καὶ σιγῆ, ὥστε εὐπαρόδεκτον γενέσθαι τὴν διδασκαλίαν.

ιη'. Οὐκ ἐνταῦθεν δὲ μόνον τὴν σύνεσιν ἔστιν ἰδεῖν τοῦ Παύλου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς εἰρημάτων. Οὐ γὰρ εἶπεν, *Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, ἰθνηκῶς ζῆς*, καὶ οὐκ Ἰουδαϊκῶς, ἀλλ' ὅτι *Ζῆς*· ὥστε καὶ νῦν τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει· καὶ τὸ πολλῆς γέμον σύνεσεως, ἐθ' ἡγαγόμενός ἐστιν. Εἶπεν γὰρ, *Ἰθνηκῶς ζῆς*, Ἰουδαῖος ὢν, οὐκ ἐπήγαγε· τί τοὺς Ἰουδαίους ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζεν, ἀλλὰ πῶς; *Τί τὰ ἔθνη*, φησὶν, *ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζεν*, ἵνα τῷ δοκαῖν τῶν ἰδίων ἀντιποιεῖσθαι μαθητῶν, καὶ προσήματι τῆς ὑπὲρ τῶν ἰθνηκῶν κηδεμονίας, πείσῃ τοὺς Ἰουδαίους ἀποστῆναι τῆς παλαιᾶς συνηθείας. Ὅτι γὰρ πέλασται τὰ ἐγγλήματα, ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημάτων ὅθλον. Ἀνωτέρω γὰρ εἰπὼν, *Συναπήχθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι*, ἐνταῦθα λέγει· *Τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζεν*; Καὶ μὴν ἔχην εἰπεῖν, *Τί τοὺς Ἰουδαίους ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζεν*; Οἱ γὰρ συναπαθθέντες, οὐχ οἱ ἐξ ἰθνηκῶν ἦσαν, ἀλλ' Ἰουδαῖοι. Ἄλλ' εἰ μὲν τοῦτο εἶπεν, ἔδοξεν ἂν ὁ λόγος τραχὺ εἶναι, καὶ οὐδὲν αὐτῷ προσήκων· τῶν γὰρ ἰθνηκῶν διδασκαλός ἦν· νῦν δὲ ἐν προσήματι κηδεμονίας τῶν ἰδίων μαθητῶν ἀναύθυνον καὶ ἐλευθέρην ποιεῖται τὴν ἐπιτίμησιν· καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι οὐκ ἐπιτίμησις ἦν κατὰ Πέτρου τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ παραίνεσις καὶ διδασκαλία τοῖς Ἰουδαίοις ἐν τάξει τῆς ἐπιτιμήσεως τῆς κατὰ Πέτρου, ἀκουσον τῶν ἐξῆς· *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνεω ἀμαρτωλοὶ*. Ταῦτα γὰρ λοιπὸν διδάσκοντός ἐστι, καὶ οὐκ ἔτι εἰς Πέτρον τὸ πᾶν περιεστῆσιν, ἀλλὰ κοινοῦ τὸν λόγον. Εἰ μὲν γὰρ ὡς διδάσκων ἐξ ἀρχῆς εἰσέθελεν, οὐκ ἂν ἠνέσχοιτο Ἰουδαῖοι· νῦν δὲ τὴν ἀρχὴν ἐξ ἐπιτιμήσεως λαβόν, καὶ ὄξως δικαίαν ποιεῖσθαι κατὰ τοῦ Πέτρου τὴν ἐπιτίμησιν, ὡς τοὺς ἐξ ἰθνηκῶν ἔκοντος πρὸς τὴν τῶν νομίμων παρατήρησιν, ἐκβαίνει λοιπὸν ἀεὶ [377] εἰς παραίνεσιν καὶ συμβουλίην, ὡς τῆς ἀκολουθίας ἐπὶ τοῦτο ἀγούσης αὐτόν. Ἰνα γὰρ μὴ τις ἀκούσας, ὅτι *Τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαῖζεν*, νομίση ὅτι μόνους ἐκείνους οὐκ ἔξεστιν Ἰουδαῖζεν, τοὺς δὲ Ἰουδαίους ἐφέπειται, εἰς αὐτοὺς τοὺς διδασκάλους τὸν λόγον περίεστησι. Τί λέγω, φησὶ, περὶ ἰθνηκῶν, ἡ τῶν λοιπῶν Ἰουδαίων; Ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς οἱ διδασκαλοὶ, ἡμεῖς οἱ ἀπόστολοι. Καὶ οὐ τοῦτο λέγει μόνον τὸ δικαίωμα, ὅτι οἱ διδασκαλοὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ ἐκ προγόνων Ἰουδαῖοι καθάπερ ἀπίστησαν τοῦ νόμου. Ποῖαν οὖν ἔχομεν ἀπολογίαν, ἐτέρους εἰς τοῦτο ἔκοντες; Ὅφεις πῶς λανθανόντως τῶν Ἰουδαίων καθάπερταται, καὶ τὴν διδασκαλίαν συντίθησιν ἀπηρησμένην; Εἰπὼν γὰρ, *Ἡμεῖς φύσει Ἰουδαῖοι, καὶ οὐκ ἐξ ἔθνεω ἀμαρτωλοὶ*· καὶ αἰτίαν τίθησιν εὐλόγον, ὅτι ἦν ἀπίστησαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ· *Εἰδοὺς ὅτι οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ· καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεῦσαμεν, ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, καὶ οὐκ ἐξ ἔργων νόμου· διδοτε οὐ δικαιοῦται ἄνθρωπος ἐξ ἔργων νόμου, εἰ μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ*.

ιβ'. Ὅφεις πῶς συνεχῶς καὶ τῆς ἀσθενείας τοῦ νόμου μνημονεύει, καὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν δικαιοσύνης; Καὶ πυκνῶς στήριζει τὰ ὀνόματα, ὅπερ οὐκ ἔστιν ἐπι-

ante patrata, prædicaret, discipulis suis scandalum attulisset. Rursum si hanc ad illos Paulus orationem direxisset, nequaquam acquiescerent, neque audire potuissent. Nam qui alioquin oderant illum, et aversabantur ob similem sparsam rancorem, multo magis, si etiam ista consulerent audissent, plane abhorruissent. Quid ergo factum est? Judæos quidem, qui erant a Jacobo, nullus illorum increpabat, sed increpationem excipit Petrus a Paulo reprehensus, ut cum a coepostolo correctus fuerit, justa cum fiducia deinde possit discipulos oburgare: et arguitur quidem Petrus, corriganatur autem discipuli. Hoc etiam in contractibus sit secularibus. Nam si quando nonnulli civilium tributorum reliqua debeant, ac deinde illi qui exactori sunt illa, non audeant, sed erubescant vehementius illos urgere, ut majorem captent occasionem ac facultatem illis vehementius instandi, a commilitonibus spoliari se curant, et conviciis affici, atque aliis innumeris vexari malis in conspectu illorum, ut dum ista fiunt, nequaquam ex se, aut sua sponte, sed imposita a cæteris necessitate videantur illos urgere: et illata a cæteris contumelia apud alios ipsis obnoxios excusationis ansam suppeditat.

47. *Cur se argui voluerit Petrus; simulatam fuisse reprehensionem ostendit.* — Hoc et in Paulo ac Petro accidit. Debebant enim reliqua nonnulla Judæi. Quænam illa porro? Nimirum ut a Judaismo penitus abstinerent. Hæc reliqua Petrus vehementer repetere cupiebat, et puram ab illis fidem exigere. Cum igitur majorem facultatem et occasionem exactionis ejusmodi nancisci vellet, a Paulo se vehementer increpari et oburgari curavit, ut hæc simulata increpatio justam ipsi adversus illos ansam et occasionem præberet. Idcirco etiam in ipso initio, *In faciem, inquit, ipsi restiti*, et hic rursus, *Dixi Petro coram omnibus*. Nam si quidem Petrum corrigere voluisset, privatim id egisset, sed quoniam non id erat, quod studiose expetebat (noverat enim qua mente cuncta illa faceret), sed eos, qui diu claudicaverant, stabilire cupiebat, idcirco in conspectu omnium adhibet increpationem. At Petrus sustinet, et tacet, neque contradicit. Sciebat quippe quo animo Paulus increparet, et totum Petrus tacendo perforcebat. Ejus quippe silentium Judæos decebat non amplius legis ritibus adherendam esse. Neque enim magister ipse tacuisset, inquebant, nisi sibi conscius esset, merito se a Paulo fuisse reprehensurum. Sed, si placet, ipsam reprehensionem audiamus. *Dixi Petro coram omnibus, inquit, Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivis.* Animadvertite prudentiam: non dixit illi: Male agis, dum Judæice vivis: sed priorem ejus arguit conversationem, ut non jam ex sententia Pauli admonitio et consilium, sed ex Petri iudicio jam expresse videatur inferri. Nam si quidem dixisset, Male agis¹, dum legem observas, reprehendissent Petri discipuli: jam vero cum audiunt, non esse ex mente Pauli admonitionem illam, vel correctionem, sed ipsam Petrum ita vivere solitum, et hæc dogmata in animo habuisse, vellent nolent, quiescere debuc-

¹ Alii, bene agis.

runt. Propterea neque Petrus illam sententiam introducit, verum ab altero se coargui, hoc est a Paulo, permittit, et silet, ut doctrina facillius possit admitti.

48. Neque vero tantum inde Pauli prudentiam spectare licet, sed ex iis etiam, quæ deinde sunt dicta. Non enim dixit, Si tu, cum Judæus sis, gentiliter vivebas, et non Judæice, sed *Vivis*: itaque nunc etiam eandem sententiam sequeris: quodque multam sapit prudentiam, mox adjicitur. Cum enim dixisset, *Gentiliter vivis, cum Judæus sis*, non adjunxit, *Cur Judæos cogis judaizare?* sed quid? *Cur gentes, inquit, cogis judaizare?* ut dum sibi discipulos suos videtur vindicare, et de gentibus esse sollicitus, Judæis eadeat, ut ab antiqua consuetudine recedant. Nam simulatam esse reprehensionem, ex iis ipsis quæ dicta sunt, liquet. Cum enim paulo ante dixisset, *Abducantur cum eo cæteri Judæi*, hoc loco ait, *Cur gentes cogis judaizare?* Atqui dicendum erat, *Cur Judæos cogis judaizare?* Qui enim simul abducti fuerant, non ex gentibus erant, sed Judæi. Verumtamen si hoc dixisset, paulo asperior visa esset oratio, nec ullo modo ei conveniens, quippe qui gentium doctor esset: jam vero per speciem defensionis et curæ suorum discipulorum, immunem ac liberam oburgationem suam reddit. Atque ut intelligatis orationem illam non jam reprehensionem Petri fuisse, sed admonitionem, ac doctrinam Judæis per speciem reprehensionis Petri adhibitam, audi quæ sequuntur: *Nos natura Judæi, et non ex gentibus peccatores* (Gal. 2. 15). Hæc enim jam sunt verba docentes, neque ad Petrum cuncta referuntur, sed orationem reddit communem. Si enim tanquam docens ab initio hæc introduxisset, non tulissent Judæi; jam vero cum initio a reprehensione ducto, et quod videatur merito Petrum reprehendere, ut qui cæveros ex gentibus ad legis ritum observationem allicere videretur, transit deinde confidenter ad admonitionem et consilium, quasi ab ipsa serie tractaque sermonis eo delatus fuisset. Ne enim quispiam forte cum audisset, *Gentes cogis judaizare*, solis illis putaret judaizare non esse permittum, sed Judæis licere, orationem redigit ad ipsos doctores. Quid ego de gentibus, inquit, aut reliquis Judæis loquor? Imo etiam doctores nos et apostoli. Neque hoc solum causam armamentum offert, sed etiam quod nos ex posteris Judæi penitus a lege discesserimus. Quam nobis igitur dari venia poterit, si cæteros ad hoc pertrahamus? Vides ut Judæos occulte carpat, et doctrinam perfectam constituat? Cum enim dixisset, *Nos natura Judæi, et non ex gentibus, peccatores*: et causam offert rationi consentaneam ob quam a Judaismo desciverant: *Scientes, quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi: nos quoque in Christum Jesum credidimus, ut justificemur ex fide Christi, et non ex operibus legis, eo quod non justificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Jesu Christi* (Gal. 2. 16).

49. *Infirmiorem legem inculcat apostolus.* — Vides ut frequenter infirmitatis legis faciat mentionem, et justitiæ quæ est ex fide? Et crebro inculcat ea nomina,

quod non est reprehendentis, sed decentis et conuolentis. Verum, ut dicebam, si quidem, ut in Judæos inveheretur, hæc diceret, actum esset, ac res esset plane deplorata, quod illi hujus doctrinam minime ferrent: quoniam autem ad Petrum orationem conuerit, illi clam utilitatem percipiebant, dum reprehenderetur ac taceret Petrus, ejusque sententia omnis detegeretur non ab ipso, sed a compestolo, et prior ejus conversatio in medium proferretur. Deinde vero ne apud se dicerent: Itaque licet Petrus et Paulus perperam egerint: iustas et indubitatas afferat causas, ob quas Judaicis ritibus adherendum non est. Ea vero sunt, quod justificare lex minime possit, sed fides tantum. Atque hic quidem leni ac moderata utitur oratione: progressus autem paululum vehementiorem adhibet et acriorem. *Quod si garantas justificari in Christo inueniimus omnes et ipsi peccatores, num Christus peccati minister est (Galat. 2. 17)?* Quod autem dicit talem sententiam habet: Fides justificat, et a ritibus Judaicis jubet discedere, ut qui jam cessant: quod si adhuc lex imperat atque dominatur, et qui eam deseruerit, pravaricatoris est reus, Christus, qui nobis, ut illam desereremus, imperavit, nobis pravaricatoris auctor fuisse reperietur, neque solum nos peccato non liberasse, sed et in peccatum impulsisse. Si enim ob fidem legem deseruimus, porro a lege discessisse peccatum est, fides ob quam legem deseruimus, ipsa nobis facta est causa peccati. Quando autem ad absurdum jam sermonem redegit, neque ulla demonstratione indiguit ad refutandum, sed contentus fuit dicere, *Absit*, quod absurditas in confesso esset: *Si enim*, inquit, *quæ destruxi, iterum hæc ædifico, pravaricatorum me constituo (Gal. 2. 18)*: in contrarium convertit orationem, et ostendit, non transgredi legem, sed legem non deserere, hoc pravaricatore reddere; et per speciem propriæ personæ rursus Petrum designat. In quo enim Petrus ciborum observationem violavit, qui gentiliter statuerat vivere? Cum igitur ad Judæos iterum redierit, et cum illis vivat, reperietur ædificare quæ destruxerat.

20. Vides quo pacto ubique in condemnatione Petri hæreat, et priorum ipsius conversationem manifestet: ut non a lingua Pauli, sed a mente Petri, quam

rebus ipsis ostenderat, Judæi admonitionem accipere videntur? Propterea dicit: *Timens eos qui ex circumcisione erant, et Quia reprehensus eras; et Quod non recte ambulabat ad veritatem evangelii.* Non quod ita se haberet: absit; hoc enim pluribus demonstravimus: sed quemadmodum tum temporis reprehendebat Paulus, et hæc audiens Petrus tacebat, ne Pauli dispensationem everteret, et contentus erat quasi non recte ageret, objurgationem admittere, ut illud sibi apud discipulos excusationi esset: ita nimirum nunc iste eodem consilio quo Petrum arguebat, hæc scribit, quæ tum scribebat ad Galatas. Nam si tum objurgari Petrum, et tacere, utile Judæis erat, multo magis nunc etiam lata de ipso prædicari, utile illis erat ex Galatis, qui fuerant depravati. Ut enim qui tum Antiochiæ debebant, cum acriter reprehensam coram Petrum, et tacentem, magistri accusatione corrigebantur, ac silentio sic et nunc Galatis, qui eodem verbo Judaicæ observationis laborant, et dum Paulum audiant hæc de ipso dicentem, utpote quia reprehensus erat, et non recte ambulabat ad veritatem evangelii, cumque propter hæc objurgatus siluisset: maximam inde percipiebant doctrinam, et non amplius Judaicis ritibus adhererent. Idcirco etiam Paulus et tunc increpavit, et nunc illius temporis objurgationis mentionem facit: neque minus idcirco Petrum laudari convenit, quod omnibus illis, quæ dicta sunt, assensum præbuerit. Ille enim fuit, qui omnia præstitit, qui censari se passus est, et contempsit. Hic dispensationis est fructus. Ita nos utrumque apostolorum crimine liberavimus, utriusque vero laudes debentur innumeræ. quod ad aliorum salutem omnia audire studuerint aliquid, ac dicere. Nos autem deinceps Petri et Pauli Deum rogemus, ut qui mutuis illos concordia vinculis inter se devinxit, nos quoque mutuo vehementiori caritate constringat: quo tandem mutuum inter nos secundum Deum concordiam foventes, sanctorum illorum conspectu dignemur, et in æternis eorum possimus tabernaculis inveniri, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem, et cum quo Patri et Spiritui sancto, gloria, imperium, honor et adoratio, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

τιμῶντος, ἀλλὰ διδάσκοντος, καὶ συμβουλευόντος. Ἄλλ', ὅπερ ἔφη, εἰ μὲν πρὸς Ἰουδαίους ἀποτεινόμενος ταῦτα ἔλεγε, τὸ πᾶν ἂν διερρήθη καὶ ἀπόλυτο, οὐκ ἀνεχομένων ἐκείνων τῆς τοῦτου διδασκαλίας· ἐπειδὴ δὲ πρὸς Πέτρον τὴν λόγον ἐπέστρεψε, λανθάνοντως ἐκεῖνοι τὴν ὠφέλειαν ἐκαρποῦντο, ἐπιτιμωμένου καὶ σιγῶντος τοῦ Πέτρου, καὶ τῆς γνώμης αὐτοῦ πάσης ἐκκαλυπτομένης, οὐχὶ παρ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ παρὰ τοῦ συναποστόλου, καὶ τῆς ἀναστροφῆς τῆς προτέρας εἰς μέσον ἀγομένης. Εἶτα, ἵνα μὴ λέγῃσι παρ' ἑαυτοῖς, τί οὖν εἰ καὶ Πέτρος καὶ Παῦλος κακῶς ἐποίησαν; αἰτίας δὲ καίας καὶ ἀναμφισβητήτους τίθησι, δι' ἃς οὐ δεῖ τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν ἔχεισθαι. Αὗται δὲ εἰσι, τὸ μὴ δύνασθαι τὸν νόμον δικαιοῦν, ἀλλὰ τὴν πίστιν μόνον. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἡμερώτερον κέρχεται τῷ λόγῳ· προῦν δὲ καταφορικώτερον ποιεῖ καὶ σφοδρότερον ^α. *Εἰ δὲ ζητοῦντες δικαιοθῆναι ἐν Χριστῷ ἠδρόθημεν καὶ αὐτοὶ ἁμαρτωλοὶ, ὅρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος;* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἡ πίστις δικαιοῖ, καὶ καλεῖται ἀποστῆναι τῶν Ἰουδαϊκῶν ἐθῶν, ὡς πεπαυμένων λοιπῶν· εἰ δὲ ἔτι κρατεῖ ὁ νόμος· καὶ κύριός ἐστι, καὶ ὁ ἀφείλες αὐτὸν παραβάσεως κρίνεται, εὐρεθῆσεται ὁ Χριστὸς, ὁ καλεῖσας ἡμῖν αὐτὸν ἀφίναί, τῆς παραβάσεως ἡμῖν αἰτιος γεγεννημένος, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἀπαλλάξας ἡμᾶς ἁμαρτίας, ἀλλὰ καὶ ἐμβαλὼν εἰς ἁμαρτίαν. Εἰ γὰρ διὰ τὴν πίστιν τὸν νόμον ἀφήκαμεν, τὸ δὲ ἀφίναί τὸν νόμον ἁμαρτία ἐστίν, ἢ πίστις, δι' ἣν τὸν νόμον ἀφήκαμεν, αὕτη τῆς ἁμαρτίας ἡμῶν αἰτία ἐγένετο. Καὶ ἐπειδὴ λοιπὸν εἰ; ἀποπον τὸν λόγον περιέστησεν, οὐδὲ ἐδεήθη κατασκευῆς τινος πρὸς ἀνατροπὴν, ἀλλὰ τῷ *Μὴ γένοιτο ἠρκέσθῃ*, ὡς αὐτόθεν τῆς ἀτοπίας ὠμολογημένης· *Εἰ γάρ, [378] φησὶν, ἃ κατέλιυσα, ταῦτα ἀδελφὸν οἰκοδομῶ, παραβάτην ἑμαυτὸν συνίστημι*· εἰς τὸ ἕναντιον περιέστησε τὸν λόγον, καὶ ἔδειξεν, ὅτι οὐ τὸ παραθεῖναι νόμον, ἀλλὰ τὸ μὴ ἀφίναί νόμον, τοῦτο ποιεῖ παραβάτην· καὶ ἐν τάξει τοῦ οἰκείου προσώπου πάλιν τὸν Πέτρον αἰνίττεται. Τί γὰρ κατέλιυσεν ὁ Πέτρος τὴν τῶν βρωμάτων παρατήρησιν; ἔθνικῶς ζῆν προσηρημένος; Πάλιν οὖν πρὸς Ἰουδαίους ἐπανελθὼν, κακείνους συζῶν, εὐρεθῆσεται ἃ κατέλιυσεν οἰκοδομῶν.

κ'. Ὅρξῃ πῶς πανταχοῦ τῆς κρίσεως ἔχεται τοῦ Πέτρου, καὶ τὴν προτέραν αὐτοῦ ἐκκαλύπτει ἀναστροφὴν ἵνα μὴ παρὰ τῆς τοῦ Παύλου γλώττης, ἀλλὰ

^α Αἱ δὲ καὶ φορτικώτερον λοιπὸν καὶ σφοδρ.

παρὰ τῆς τοῦ Πέτρου γνώμης, ἣν διὰ τῶν πραγμάτων ἐπαδείξατο, δοκῶσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὴν παραινέσιν δέχεσθαι; διὰ ταῦτά φησι, *φοβούμενος τοὺς ἐκ περιτομῆς, καὶ ὅτι κατεγνωσμένος ἔφθ, καὶ ὅτι οὐκ ὀρθοποδεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου*. Οὐχ οὕτως δὲ ἔχων· μὴ γένοιτο διὰ γὰρ πολλῶν τοῦτο ἀπαδείξαμεν· ἀλλ' ὡςπερ τότε ἐπέτιμα Παῦλος, καὶ ταῦτα ἀκούων ὁ Πέτρος ἐσίγη, ὥστε μὴ ἀνατρέψαι τὴν οἰκονομίαν Παύλου, καὶ καταδέχετο, ὡς οὐκ ὀρθῶς πεποιηκῶς, δέχεσθαι τὴν ἐπιπλήξιν, ἵνα ἀπολογία αὐτῷ γένηται τοῦτο πρὸς τοὺς μαθητάς· οὕτω δὲ καὶ οὗτος νῦν μετὰ τῆς αὐτῆς γνώμης, μεθ' ἧς ἐπιτιμῆς Πέτρω, γράφει ταῦτα, ὅπερ ἔγραψε Γαλάταις. Εἰ γὰρ τότε τὸ ἐπιτιμηθῆναι Πέτρον, καὶ σιγήσαι, χρήσιμον ἦν τοῖς Ἰουδαίοις, πολλῶ μᾶλλον ἂν καὶ νῦν τὸ ταῦτα περὶ αὐτοῦ λεχθῆναι χρήσιμον ἦν τῶν Γαλατῶν πρὸς διαφθααρμένους. Ὅσπερ γὰρ οἱ τότε ἐν Ἄγκωσις διατριβόντες, ὁρώντας Πέτρον ἐπιτιμώμενον μεθ' ὑπερβολῆς, καὶ σιγῶντα, θωροῦντο τῇ κατὰ τοῦ διδασκάλου κατηγορίᾳ, καὶ τῇ σιγῇ· οὕτω καὶ νῦν Γαλάται περὶ τὰ Ἰουδαϊκά νοσοῦντες, καὶ τοῦ Παύλου ταῦτα περὶ αὐτοῦ λέγοντος ἀκούοντες, οἶον ὅτι κατεγνωσμένος ἦν, καὶ οὐκ ὠρθοπόδησε πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅτι ἐπιτιμηθεὶς ἐπὶ τοῖς εἰσῆγες, μεγίστην ἀπὸ τῆς κατηγορίας ταύτης διδασκαλίαν ἐλάβανον, εἰς τὸ μηκέτι προσέχγειν τοῖς Ἰουδαϊκοῖς ἔθεσι. διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος· καὶ τότε ἐπιτιμῆσε, καὶ νῦν μέμνηται τῆς τότε γενομένης ἐπιπλήξεως· καὶ τοῦτου οὐκ ἔλαττον τὸν Πέτρον διὰ τοῦτο θαυμάσαι χρὴ, καταδεξάμενον ἅπαντα τὰ εἰρημμένα. Ὁ γὰρ τὸ πᾶν κατωρθωκῶς οὕτως ἐστίν, ὁ ἀνασκόμενος κατηγορηθῆναι, καὶ σιγήσαι. Τοῦτο τῆς οἰκονομίας τὸ κέρδος. Οὕτως ἡμῖν ἐκότερος τῶν ἀποστόλων ἐγκλημάτων μὲν ἀπήλλακται, μυρίων δὲ ἐστίν ἐγκωμίων ἀξιος, πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν σωτηρίαν ἅπαντα καὶ ἀκούειν καὶ λέγειν σπουδάξων. Ἡμεῖς δὲ λοιπὸν τὸν Παύλου καὶ Πέτρου θεὸν παρακαλέσωμεν, τὸν ἐκείνους ἀλλήλοις συνδήσαντα τοῖς τῆς ὁμοιοῦς δεσμοῖς, καὶ ἡμᾶς εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην ἐπισφίξαι σφοδρότερον· ἵνα τὴν κατὰ θεὸν ὁμόνοιαν πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες, δυναθῶμεν κατὰ ἀξιοθῆναι τοὺς ἀγίους ἐκείνους ἰδεῖν, καὶ παρὰ τὰς αἰωνίου αὐτῶν εὐρεθῆναι σιγηνάς, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, καὶ προσκύνησις, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΜΟΥ ΝΑ'.

AVIS IMPORTANT.

D'après une des lois providentielles qui régissent le monde, rarement les œuvres au-dessus de l'ordinaire se font sans contradictions plus ou moins fortes et nombreuses. Les *Ateliers Catholiques* ne pouvaient guère échapper à ce cachet divin de leur utilité. Tantôt on a nié leur existence ou leur importance; tantôt on a dit qu'ils étaient fermés ou qu'ils allaient l'être. Cependant ils poursuivaient leur carrière depuis 21 ans, et les productions qui en sortent devenaient de plus en plus graves et soignées : aussi paraît-il certain qu'à moins d'événements qu'aucune prudence humaine ne saurait prévoir ni empêcher, ces Ateliers ne se fermeront que quand la *Bibliothèque du Clergé* sera terminée en ses 3,000 volumes in-4°. Le passé paraît un sûr garant de l'avenir, pour ce qu'il y a à espérer ou à craindre. Cependant, parmi les calomnies auxquelles ils se sont trouvés en butte, il en est deux qui ont été continuellement répétées, parce qu'étant plus capitales, leur effet entraînait plus de conséquences. De petits et ignares concurrents se sont donc acharnés, par leur correspondance ou leurs voyageurs, à répéter partout que nos Editions étaient mal corrigées et mal imprimées. Ne pouvant attaquer le fond des Ouvrages, qui, pour la plupart, ne sont que les chefs-d'œuvre du Catholicisme reconnus pour tels dans tous les temps et dans tous les pays, il fallait bien se rejeter sur la forme dans ce qu'elle a de plus sérieux, la correction et l'impression; en effet, les chefs-d'œuvre même n'auraient qu'une demi-valeur, si le texte en était inexact ou illisible.

Il est très-vrai que, dans le principe, un succès inouï dans les fastes de la Typographie ayant forcé l'Editeur de recourir aux mécaniques, afin de marcher plus rapidement et de donner les ouvrages à moindre prix, quatre volumes du double *Cours d'Écriture sainte* et de *Théologie* furent tirés avec la correction insuffisante donnée dans les imprimeries à presque tout ce qui s'édite; il est vrai aussi qu'un certain nombre d'autres volumes, appartenant à diverses Publications, furent imprimés ou trop noir ou trop blanc. Mais, depuis ces temps éloignés, les mécaniques ont cédé le travail aux presses à bras, et l'impression qui en sort, sans être du luxe, attend que le luxe jurerait dans des ouvrages d'une telle nature, est parfaitement convenable sous tous les rapports. Quant à la correction, il est de fait qu'elle n'a jamais été portée si loin dans aucune édition ancienne ou contemporaine. Et comment en serait-il autrement, après toutes les peines et toutes les dépenses que nous subissons pour arriver à purger nos épreuves de toutes fautes? L'habitude, en typographie, même dans les meilleures maisons, est de ne corriger que deux épreuves et d'en conférer une troisième avec la seconde, sans avoir préparé en rien le manuscrit de l'auteur.

Dans les *Ateliers Catholiques* la différence est presque incommensurable. Au moyen de correcteurs blanchis sous le harnais et dont le coup d'œil typographique est sans pitié pour les fautes, on commence par préparer la copie d'un bout à l'autre sans en excepter un seul mot. On lit ensuite en première épreuve avec la copie ainsi préparée. On lit en seconde de la même manière, mais en collationnant avec la première. On fait la même chose en tierce, en collationnant avec la seconde. On agit de même en quarte, en collationnant avec la tierce. On renouvelle la même opération en quinte, en collationnant avec la quarte. Ces collationnements ont pour but de voir si aucune des fautes signalées au bureau par M. M. les correcteurs, sur la marge des épreuves, n'a échappé à M. M. les correcteurs sur le marbre et le métal. Après ces cinq lectures entières contrôlées l'une par l'autre, et en dehors de la préparation et-dessus mentionnée, vient une révision, et souvent il en vient deux ou trois; puis l'on clique. Le clichage opéré, par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, à l'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondaient, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

Aussi y a-t-il à Montrouge des correcteurs de toutes les nations et en plus grand nombre que dans vingt-cinq imprimeries de Paris réunies! Aussi encore, la correction y coûte-t-elle autant que la composition, tandis qu'ailleurs elle ne coûte que le dixième! Aussi enfin, bien que l'assertion puisse paraître téméraire, l'exactitude obtenue par tant de frais et de soins, fait-elle que la plupart des Editions des *Ateliers Catholiques* laissent bien loin derrière elles celles même des célèbres Bénédictins Mabillon et Montfaucon et des célèbres Jésuites Petau et Sirmond. Que l'on compare, en effet, à l'importe quelles feuilles de leurs éditions avec celles des nôtres qui leur correspondaient, en grec comme en latin, on se convaincra que l'in vraisemblable est une réalité.

D'ailleurs, ces savants éminents, plus préoccupés du sens des textes que de la partie typographique et n'étant point correcteurs de profession, lisaient, non ce que portaient les épreuves, mais ce qui devait s'y trouver, leur haute intelligence suppléant aux fautes de l'édition. De plus les Bénédictins, comme les Jésuites, opéraient presque toujours sur des manuscrits, cause perpétuelle de la multiplicité des fautes, pendant que les *Ateliers Catholiques*, dont le propre est surtout de ressusciter la Tradition, n'opèrent le plus souvent que sur des imprimés.

Le R. P. De Buch, Jésuite Bollandiste de Bruxelles, nous écrivait, il y a quelque temps, n'avoir pu trouver en dix-huit mois d'étude, une seule faute dans notre *Patrologie latine*. M. Denzinger, professeur de Théologie à l'Université de Wurzburg, et M. Reismann, Vicaire Général de la même ville, nous mandaient, à la date du 19 juillet, n'avoir pu également surprendre une seule faute, soit dans le latin soit dans le grec de notre double *Patrologie*. Enfin, le savant P. Pitra, Bénédictin de Solesmes, et M. Bonetty, directeur des *Annales de philosophie chrétienne*, mais au défilé de nous convaincre d'une seule erreur typographique, ont été forcés d'avouer que nous n'avions pas trop présumé de notre parfaite correction. Dans le Clergé se trouvent de bons latinistes et de bons hellénistes, et, ce qui est plus rare, des hommes très-positifs et très-pratiques, eh bien! nous leur promettons une prime de 25 centimes par chaque faute qu'ils découvriront dans n'importe lequel de nos volumes, surtout dans les grecs.

Même algré ce qui précède, l'Editeur des *Cours complets*, sentant de plus en plus l'importance et même la nécessité d'une correction parfaite pour qu'un ouvrage soit véritablement utile et estimable, se livre depuis plus d'un an, et est résolu de se livrer jusqu'à la fin à une opération longue, pénible et coûteuse, savoir, la révision entière et universelle de ses innombrables clichés. Ainsi chacun de ses volumes, au fur et à mesure qu'il les remet sous presse, est corrigé mot pour mot d'un bout à l'autre. Quarante hommes y sont ou y seront occupés pendant 10 ans, et une somme qui ne saurait être moindre d'un demi million de francs est consacrée à cet important contrôle. De cette manière, les Publications des *Ateliers Catholiques*, qui déjà se distinguaient entre toutes par la supériorité de leur correction, n'auront de rivales, sous ce rapport, dans aucun temps ni dans aucun pays; car quel est l'éditeur qui pourrait et voudrait se livrer APRES COUP à des travaux si gigantesques et d'un prix si exorbitant? Il faut certes être bien pénétré d'une vocation divine à cet effet, pour ne reculer ni devant la peine ni devant la dépense, surtout lorsque l'Europe savante proclame que jamais volumes n'ont été édités avec tant d'exactitude que ceux de la *Bibliothèque universelle du Clergé*. Le présent volume est du nombre de ceux révisés, et tous ceux qui le seront à l'avenir porteront cette note. En conséquence, pour juger les productions des *Ateliers Catholiques* sous le rapport de la correction, il ne faudra prendre que ceux qui porteront en tête l'avis ici tracé. Nous ne reconnaissons que cette édition et celles qui suivront sur nos planches de métal ainsi corrigées. On croyait autrefois que la stéréotypie immobilisait les fautes, attendu qu'un cliché de métal n'est point élastique; pas du tout, il introduit la perfection, car on a trouvé le moyen de le corriger jusqu'à extinction de fautes. L'Hébreu a été revu par M. Drach, le Grec par des Grecs, le Latin et le Français par les premiers correcteurs de la capitale en ces langues.

Nous avons la consolation de pouvoir finir cet avis par les réflexions suivantes : Enfin, notre exemple a fini par ébranler les grandes publications en Italie, en Allemagne, en Belgique et en France, par les *Canons grecs* de Roue, le *Cerdit* de Naples, le *Saint Thomas* de Parme, l'*Encyclopédie religieuse* de Munich, le recueil des *déclarations des rites* de Bruxelles, les *Bollandistes*, le *Suarez* et le *Spicilège* de Paris. Jusqu'ici, on n'avait su réimprimer que des ouvrages de courte haleine. Les in-4°, ou s'engouffraient les in-folio, faisaient peur, et on n'osait y toucher, par crainte de se noyer dans ces abîmes sans fond et sans rives; mais on a fini par se risquer à nous imiter. Bien plus, sous notre impulsion, d'autres Editeurs se préparent au *Bulleire* universel, aux *Déclarations* de toutes les Congrégations, à une *Biographie* et à une *Histoire générale*, etc., etc. Malheureusement, la plupart des éditions déjà faites ou qui se font, sont sans autorité, parce qu'elles sont sans exactitude; la correction semble en avoir été faite par des aveugles, soit qu'on n'en ait pas senti la gravité, soit qu'on ait reculé devant les frais; mais patience! une reproduction correcte surgira bientôt, ne fût-ce qu'à la lumière des écoles qui se sont faites ou qui se feront encore.

A000005712502

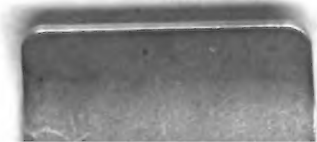
BR60.M5 1857 t.51

Migne, Jacques Paul, 1800-1875.

Patrologiæ cursus completus.

Series græca.

5712502

oogle

A000005712502